Либерален Преглед

Годишник 2012 (част 2)

ЕКСТАЗ

Списание „Либерален преглед“
Годишник-2012
(част 2)

ЕКСТАЗ
Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „**Криейтив Комънс - Признание - Некомерсиално - Без производни“ версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано другояче, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Списък на авторите 12

Май 2012 14

От дома на мъртвите: изследване на модерната европейска памет
Автор: Тони Джуд 15

Защо словото на омразата не бива да бъде забранявано
Автор: Кенан Малик 35

Апокалипсис, или Какво ни разкриват катастрофите
Автор: Жуно Диас 49

Защо пиша?
Автор: Джордж Оруел 66

Участието на ромите във войните
Автор: Христо Кючуков 74

България търси дъно
Автор: Любослава Русева 87

Изчезването на лицето Кирчо Боянов
Автор: Емил Андреев 102

Дяволът
Автор: Калин Терзийски 110

Пожелай си нещо
Автор: Кристин Димитрова 120

Седма степен по Медведев-Шпонхойер
Автор: Красимир Дамянов 129

„Българчето От Аляска“ (Откъс)
Автор: Деян Енев 157

Възпоминания от София
Автор: Емил Андреев 160

Фрагментирането на автора в мрежата
Автор: Ивайло Дичев. 165

Германците, евреите и музиката
Автор: Даниел Баренбойм. 181

Тортата трябва да бъде разпределена отново
Автор: Бертолд Зелигер 188

Изопачена до узнаваемост
Автор: Пенка Ангелова 204

Американският писател Макс Брукс:
„Ще победим заедно – или ще загинем поотделно!“
Автор: Макс Брукс 221

Пълни шепи с красиви разкази в „Българчето от Аляска“ на Деян Енев
Автор: Христо Блажев 228

За недостатъците на раждането
Автор: Велко Милоев. 231

За капаните на паметта
Автор: Златко Енев 239

За човешкото
Автор: Велко Милоев. 251

Кой се страхува от политическата коректност?
Автор: Ася Маркова 255

Ендекария
Автор: Александър Шпатов 270

Няколко думи за поемата на Гюнтер Грас и споровете около нея
Автор: Леа Коен 274

Гневът на прокълнатите
Автор: Орхан Памук 289

Юни 2012 299

Как да се влезе в – и излезе от – икономическа криза
Автор: Андри Снер Магнасон 300

„Спасение“ и падение
Автор: Румен Аврамов 318

Музеят на Орхан Памук
Автор: Елиф Батюман 408

Защо литературната слава е толкова непредсказуема?
Автор: Том Вандербилт 423

Спасение, депортиране или Холокост?
Автор: Щефан Трьобст 430

„Турците със сила, гърците с книга“.
Митът за двойното робство
Автор: Раймонд Детрез. 454

Matta li turchi!
Автор: Атанас Кръстев 476

Спортните идоли на прехода
Автор: Росен Янков 493

За новите и стари догми
Автор: Огнян Минчев. 499

Приемствеността на националната педагогическа митология
Автор: Лиляна Деянова 525

Това се случи в Ипанема
Автор: Златко Ангелов. 540

Мълчанието е злато
Автор: Таня Рупел – Тера 548

Първо умиране
Автор: Нели Лишковска. 562

Зимната птица
Автор: Михаел Стомин. 564

Ура! Най-после и онемях!
Автор: Рангел Вълчанов 575

Аполон на Божидар
Автор: Костадин Костадинов 583

Три дни в Индонезия
Автор: Елена Мечка 595

Латиница, кирилица, политика: спорът за миналото и новите медии
Автор: Орлин Спасов 614

Митът за конспирацията: теория и практика
Автор: Ивайло Дичев 631

Аскеза и умерена консервативност
Автор: Александър Кьосев 644

Как митовете раждат фалшификации
Автор: Евелина Келбечева 663

2011: Годината на разказа
Автор: Митко Новков 688

Ние сме децата на прехода
Автор: Георги Деянов 695

Циганите като литературно изобретение
Автори: Клаус-Михаел Богдал, Радмила Младенова 712

„Тайната“ на Самсунг
Автор: Аврам Агов 720

Панаирът на книгата и българското книгоиздаване
Автор: Димитър Панайотов 741

Юли 2012 753

Боен химн на майката-тигрица
Автор: Дайан Джонсън 754

Лир, Толстой и Шутът
Автор: Джордж Оруел 774

Идеалният съпруг
Автор: Сюзън Зонтаг 792

Усилия в търсене на истината
Автор: Ед Гафни. 800

За Достоевски
Автор: Йосиф Бродски 961

Помаците от Руско-османската война 1877-1878 г. до навечерието на Балканската война 1912-1913
Автор: Хюсеин Мехмед 977

Митът за Санстефанска България
Автор: Велко Милоев. 1017

От Коста дел Сол и Шьонбрун до градината на Варна и ...Бай Ганьо
Автор: Жанина Драгостинова 1035

Ролята на жертва, или консумираното чувство за вина
Автор: Мими Михайлова 1039

*Кръчмата при седемте ци*ци
Автор: Милорад Павич. 1045

Девет на осми
Автор: Зорница Гъркова. 1057

Разходка през пространството с малки отбивки във времето
Автор: Калин Терзийски 1065

Нощният хоризонт
Автор: Мирослав Пенков. 1073

Азия започва с Ландщрасе
Автор: Стивън Сауърдс. 1092

„Granta България“, с бъдеще
Автор: Христо Блажев 1109

„На всяко погребение единствено мъртвецът успява да запази истинско достойнство“
Автор: Златко Ангелов. 1112

Мирослав Пенков, „На Изток от Запада“
Автор: Христо Блажев 1123

Когато говорим за моето поколение...
Автор: Рамон Гонзалес Ферис 1126

Днес е модно да си аполитичен
Автор: Ивайло Дичев. 1133

Китай, видян през третото око на Джуандзъ
Автор: Мартин Хала 1140

Един ден... кой знае... може би...
Автор: Апостол Карамитев 1162

Август 2012 1169

Гор Видал и краят...
Автор: Гор Видал. 1170

Митът за ислямизацията и проблема за достоверността на българските исторически извори
Автор: Ибрахим Карахасан-Чънар 1179

Мейлър – отмъстителят и кучката
Автор: Мартин Еймис. 1252

Джон Фаулз и трагедията на руския либерализъм
Автор: Виктор Пелевин 1265

Владимир Набоков и бледият огън на съвършенството
Автор: Владимир Набоков 1270

Будапеща — София
Автор: Любослава Русева. 1293

Икономиката на България: отвъд вечното оплакване
Автор: Красен Станчев 1303

Чалгата би спорта
Автор: Нешка Робева. 1315

Учебниците, класиците и родилните мъки на модерността
Автор: Златко Енев 1326

Паметникът пред НДК да си върви в историята
Автор: Кристин Димитрова 1433

Виенявски в Княжеви ливади
Автор: Михаел Стомин. 1442

Кръстословици
Автор: Кристин Димитрова 1457

Нека все пак преклоним глава... Само за миг
Автор: Румен Леонидов 1465

И пак за религията... но не само
Автор: Елена Мечка 1469

Новата наука за религията
Автор: Том Бартлет. 1479

Толерантност в различността
Автор: Анастасия Пашова 1500

Погрешен път там долу на Дунава
Автор: Джеймс Кърткчик 1523

Елементарни частици
Автор: Румен Леонидов 1534

За абсурда, в неговия български вариант
Автор: Златко Енев 1536

Съединение или единение?
Автор: Румен Леонидов 1545

Зомбификация
Автор: Виктор Пелевин 1550

Европейският не-съюз
Автор: Иван Кръстев 1574

Черепи и кости на първа страница
Автор: Велко Милоев. 1587

Представителство без представлявани
Автор: Атанас Кръстев 1593

ЕС – реалният болен човек в Европа?
Автор: Иван Кръстев 1611

Недоволство 2.0
Автор: Георги Деянов 1629

Историята, паметта, Европа...
Автор: Клаус Легеви. 1634

България и лампата...
Автор: Станимир Лучков. 1639

Защо обичам Сиена
Автор: Милка Кралева 1643

Списък на авторите

А

Аврамов, Румен **318**
Агов, Аврам **720**
Ангелова, Пенка **204**
Ангелов, Златко **540**, **1112**
Андреев, Емил **102**, **160**

Б

Баренбойм, Даниел **181**
Бартлет, Том **1479**
Батюман, Елиф **408**
Блажев, Христо **228**, **1109**, **1123**
Богдал, Клаус-Михаел **712**
Бродски, Йосиф **961**
Брукс, Макс **221**

В

Вандербилт, Том **423**
Видал, Гор **1170**
Вълчанов, Рангел **575**

Г

Гафни, Ед **800**
Гъркова, Зорница **1057**

Д

Дамянов, Красимир **129**
Детрез, Раймонд **454**
Деянова, Лиляна **525**
Деянов, Георги **695**, **1629**
Джонсън, Дайан **754**
Джуд, Тони **15**
Диас, Жуно **49**
Димитрова, Кристин **120**, **1433**, **1457**
Дичев, Ивайло **165**, **631**, **1133**
Драгостинова, Жанина **1035**

Е

Еймис, Мартин **1252**
Енев, Деян **157**
Енев, Златко **239**, **1326**, **1536**

З

Зелигер, Бертолд **188**
Зонтаг, Сюзън **792**

К

Карамитев, Апостол **1162**
Карахасан-Чънар, Ибрахим **1179**
Келбечева, Евелина **663**
Коен, Леа **274**
Костадинов, Костадин **583**
Кралева, Милка **1643**
Кръстев, Атанас **476**, **1593**
Кръстев, Иван **1574**, **1611**
Къркчик, Джеймс **1523**
Кьосев, Александър **644**
Кючуков, Христо **74**

Л

Легеви, Клаус **1634**
Леонидов, Румен **1465**, **1534**, **1545**
Лишковска, Нели **562**
Лучков, Станимир **1639**

М

Магнасон, Андри Снер **300**
Малик, Кенан **35**

Маркова, Ася 255
Мехмед, Хюсеин 977
Мечка, Елена 595, 1469
Милоев, Велко 231, 251, 1017, 1587
Минчев, Огнян 499
Михайлова, Мими 1039
Младенова, Радмила 712

Н

Набоков, Владимир 1270
Новков, Митко 688

О

Оруел, Джордж 66, 774

П

Павич, Милорад 1045
Памук, Орхан 289
Панайотов, Димитър 741
Пашова, Анастасия 1500
Пелевин, Виктор 1265, 1550
Пенков, Мирослав 1073

Р

Робева, Нешка 1315
Русева, Любослава 87, 1293

С

Сауърдс, Стивън 1092
Спасов, Орлин 614
Станчев, Красен 1303
Стомин, Михаел 564, 1442

Т

Тера, Таня Рупел - 548
Терзийски, Калин 110, 1065
Трьобст, Щефан 430

Ф

Ферис, Рамон Гонзалес 1126

Х

Хала, Мартин 1140

Ш

Шпатов, Александър 270

Я

Янков, Росен 493

Май 2012

От дома на мъртвите: изследване на модерната европейска памет
Автор: Тони Джуд

1.

„Проблемът на злото ще бъде фундаменталният проблем на следвоенния интелектуален живот в Европа – по същия начин, по който смъртта стана фундаменталният проблем след последната война."

Хана Арендт (1945)

„Забравянето, бих отишъл дори до там да кажа ‚историческата грешка', е ключов фактор при създаването на една нация; по този начин напредъкът на историческите изследвания често е опасен за националната идентичност... Същността на една нация е в това, че всички индивиди споделят много общи неща, както и в това, че са забравили много неща."

Ернест Ренан

В края на двадесети век централната позиция на Холокоста за западноевропейската идентичност и памет изглеждаше осигурена. Разбира се, оставаха си ония отделни индивиди и организации – „ревизионисти" – които упорстваха в опитите си да покажат, че масовото унищожение на евреите не е могло да се състои (макар че те бяха по-упорити в Северна Америка, отколкото в самата Европа). Но такива хора бяха ограничени до крайните политически периферии – пък и настояването им върху техническата невъзможност на геноцида само предоставяше едно допълнително, непреднамерено зачитане на гигантксите измерения на нацисткото престъпление. Но компенсаторната повсеместност, с която сега европейците признаваха, преподаваха и припомняха загубата на своите евреи, носеше със себе си други рискове.

На първо място винаги съществуваше опасността от обратна реакция. От време на време дори и политици от германския мейнстрийм бяха дочувани да изказват фрустрация от бремето на националното

минало – още през 1969 баварският лидер на християндемократите, Франц-Йозеф Щраус, се облекчи публично от мисълта, че „един народ, който е постигнал такъв забележителен икономически успех, има правото да не трябва да слуша повече за ‚Аушвиц‘„. Политиците, разбира се, си имат свои собствени мотиви.[1] Онова, което може би беше по-показателно за една наближаваща културна промяна, беше широкоразпространената потребност, в началото на 21-ви век, да се отвори отново въпроса за немското страдание, след години на обществено внимание към еврейските жертви.

Творци и критици – сред тях Мартин Валзер, съвременник на Хабермас и влиятелен литературен глас в следвоенната Федерална република – сега започваха да дискутират едно друго „непреработено минало“: не унищожението на евреите, а слабо признатата друга страна на най-новата германска история. Защо, питаха те, след всички тези години, да не говорим за изгарянето на германските градове или дори неудобната истина, че животът в хитлерова Германия (за германците) е бил далеч от неприятен, поне до последните години от Втората световна война? Защото вместо това трябва да говорим за онова, което Германия е сторила на евреите? Но ние вече сме говорили за това в продължение на десетилетия; то вече се е превърнало в рутина, в навик. Федералната република е една от най-общопризнатите фило-семитски нации по света; колко още време ние (германците) ще трябва да гледаме зад гърба си? Нови книги за „престъпленията на съюзниците“ – бомбардирането на Дрезден, изгарянето на Хамбург, потопяването на германски бежански кораби по време на войната (тема на *Im Krebsgang*, „Рачешката“, роман на Гюнтер Грас от 2002 г.) – се продаваха в огромни тиражи.

На второ място, новооткритата значимост на Холокоста в официалните разкази за европейското минало носеше със себе си опасност от един друг вид изкривяване. Защото истински неудобната истина за Втората световна война беше, че онова, което се беше случило с евреите между 1939 и 1945, не е било дори приблизително толкова важно за участни-

1 Когато американския президент Роналд Рейгън, по време на посещението си в Западна Германия от 1985, беше посъветван да избягва военното гробище в Битбург (място на множество есесовски гробове), а вместо това да изрази почитта си в някой от концентрационните лагери, канцлерът Кол му писа, за да го предупреди, че това „би имало сериозни психологически поселдствия върху приятелските чувства на германския народ към Съединените щати .“ Американците бързо капитулираха; Рейгън посети както Белзен, така и Битбург...

ците в тогавашните събития, колкото по-късните представяния искаха да го направят. Ако множество европейци бяха успявали да игнорират в продължение на десетилетия съдбата на еврейските си съседи, то това е било не защото те са били измъчвани от чувства за вина и потискане на непоносими спомени; то е било защото – освен в спомените на шепа високопоставени нацисти – Втората световна война не беше нещо, в което нещата са се въртели преди всичко около евреите. Дори и за нацистите унищожаването на евреите беше само част от един по-амбициозен проект за расово пречистване и преселване.

Напълно разбираемото изкушение да се гледа назад към 1940-те с познанието и емоциите от половин век по-късно, следователно ни приканва към пренаписване на историческите хроники: то ни кара да поставим антисемитизма в центъра на европейската история. Как другояче, в края на краищата, можем да обясним случилото се в Европа през онези години? Но това е прекалено лесно – и в определен смисъл прекалено успокоително. Причината, поради която режимът от Виши е бил приемлив за повечето французи след поражението от 1940-та, например, е не в това, че им е било чак толкова приятно да живеят при режим, преследващ евреите, а защото управлението на маршал Петен позволяваше на французите да продължават да живеят животите си в илюзията за сигурност и нормалност, както и с минимално смущение. Как режимът е третирал евреите е било нещо без особено голямо значение: евреите просто не са били чак толкова важни. А същото важи до голяма степен и за останалите окупирани страни.

Днес едно такова безразличие може и да ни се струва шокиращо – като симптом за някаква сериозна липса в моралното състояние на Европа от първата половина на двадесети век. А освен това сме прави когато си спомняме, че във всяка от европейските страни е имало и хора, които са виждали какво се случва с евреите и са правили всичко възможно да преодолеят безразличието на съгражданите си. Но ако пренебрегнем това безразличие и вместо това допуснем, че повечето от останалите европейци са преживели Втората световна война по начина, по който са я преживявали евреите – като *Vernichtungskrieg*, война на унищожение – то само ще си добавим един нов пласт лъжливи спомени. Погледнато ретроспективно, „Аушвиц“ е най-важното нещо, което трябва да се знае за Втората световна война. Но това не е начинът, по който нещата са изглеждали по онова време.

Освен това то не е и начинът, по който нещата са изглеждали в Източна Европа. За източноевропейците, освободени със закъснение след 1989 от бремето на официално санкционираните комунистически интерпретации на Втората световна война, огромната fin-de-siècle западна вглъбеност в Холокоста на евреите носи със себе си разрушителни импликации. От една страна Източна Европа след 1945 има да си спомня – и да забравя – много повече неща от Западна Европа. В източната половина на Европа имаше много повече евреи, и много повече от тях бяха убити; повечето от убийствата станаха в този регион и в тях са вземали участие много повече местни хора. Но от друга страна властите в Източна Европа бяха положили много повече усилия да изтрият от обществената памет спомена за Холокоста. Не че ужасите и престъпленията на войната в източна Европа бяха по някакъв начин омаловажавани – напротив, те бяха постоянно повтаряни в официалната реторика и навсякъде увековечавани в паметници и учебници. Просто тук евреите никога не са били част от тази история.

В Източна Германия, където бремето на отговорността за нацизма беше приписвано единствено на хитлеровите западногермански наследници, новият режим беше изплащал репарации не на евреите, а на Съветския съюз. В учебникарските текстове в ГДР Хитлер беше представян като оръдие на монополистите-капиталисти, които са завладявали територии и започвали войни, преследвайки интересите на големия бизнес. „Денят на паметта“, официално въведен от Валтер Улбрихт през 1950, увековечаваше паметта не на жертвите на Германия, а на единадесетте милиона „борци срещу хитлерофашизма“. Бившите концентрационни лагери на германска земя – особено Бухенвалд и Заксенхаузен – за известно време бяха превърнати от комунистическия режим в „специални изолационни лагери“ за политически затворници. Много години по-късно, след като Бухенвалд беше превърнат в мемориал, в пътеводителя му целите на „германския фашизъм“ се описваха като „унищожение на марксизма, отмъщение за изгубената война и брутален терор срещу всички участници в съпротивата.“ В същата книжка снимките на рампата за подбор от Аушвиц бяха придружени от цитат на германския комунист Ернст Телман: „Буржоазията е напълно сериозна в стремежа си да премахне партията и целия авангард на работни-

ческата класа.“[1] Този текст беше отстранен едва след падането на комунизма.

Същата версия на събитията можеше да бъде открита из цялата комунистическа Европа. В Полша беше невъзможно да се отрече или омаловажи случилото се в лагерите за изтребление в Треблинка, Майданек или Собибор. Но тези места вече не съществуваха – германците бяха положили извънредни усилия, за да ги изличат от лицето на земята преди да избягат пред настъпващата Червена армия. А там, където свидетелствата все пак бяха оцелели – както в Аушвиц, на няколко километра от Краков, втория по големина полски град – в ретроспектива им беше придадено едно по-различно значение. Макар че 93 процента от онези (по преценки на експертите) 1.5 милиона души, избити в Аушвиц, да бяха евреи, в музея, създаден там по време на следвоенния комунистически режим, жертвите бяха изброявани единствено по национал-ност: поляци, унгарци, германци, и т. н. Полските деца действително бяха развеждани пред шокиращите фотографии; показваха им се купищата обувки, коси, очила. Но не им се казваше, че нещата, които виждат, са принадлежали преди всичко на евреи.

Разбира се, съществуваше Варшавското гето, чийто живот и смърт бяха увековечени на някогашното му място. Но еврейското въстание от 1943 беше затъмнено в полската памет от собственото Варшавско въстание на поляците една година по-късно. В комунистическа Полша, макар и никой да не отричаше онова, което германците бяха сторили на евреите, темата не се дискутираше особено много. Полското „повторно затворничество“ при Съветите, заедно с широкоразпространеното вярване, че евреите са приветствали и дори улеснили комунистическото завземане на властта, размиваха общественото припомняне на германската окупация. Във всеки случай, собственото страдание на поляците по време на войната беше отслабило местното внимание към еврейския Холокост и до известна степен се намираше в конкуренция с него: въпросът за „сравнителната жертвеност“ щеше да отравя полско-еврейските отношения в продължение на много десетилетия. Съпоставката беше винаги неуместна. Три милиона (не-еврейски) поляци бяха умрели по време на Втората световна война; пропорционално по-малко от смъртността в части от Украйна или сред евреите, но въпреки това една

1 Цитирано от Иън Бурума в „Buchenwald“, *Granta* 42, 1992.

ужасяваща цифра. Но все пак имаше разлика. За поляците беше трудно да оцеляват по време на немската окупация, но по принцип това беше възможно. За евреите имаше някаква вероятност да оцеляват по време на германската окупация – но по принцип това беше невъзможно.

Там, където някакъв марионетен режим беше сътрудничил с нацистките господари, жертвите им бяха истински увековечени. Но само слабо внимание се обръщаше на факта, че те бяха преди всичко евреи. Имаше национални категории („унгарци“) и преди всичко социални категории („работници“), но етническите и религиозни обозначения бяха старателно избягвани. Втората световна война беше обозначавана и преподавана като антифашистка война; нейните расистки измерения бяха игнорирани. През 1970-те правителството на Чехословакия дори си даде труда да замаже надписите в пражката Altneuschul (старанова-синагога), които изреждаха имената на чешките евреи, убити по време на Шоата.

Когато преправяха най-новата история на този регион, комунистическите власти със сигурност можеха да разчитат на устойчив резервоар от анти-еврейски настроения – и това беше една от причините, поради които те си даваха труд да потискат свидетелствата за това дори със задна дата (по време на седемдесетте години полските цензори постоянно забраняваха алюзиите за полския антисемитизъм от междувоенните години). Но ако в ретроспектива източноевропейците обръщаха по-малко внимание на страданието на евреите, това беше не защото по онези времена това им е било безразлично или пък са били прекомерно заети със собственото си оцеляване. Това беше така, защото комунистите бяха причинили достатъчно собствено страдание и несправедливост, за да изковат цял един нов пласт от гняв и болезнени спомени.

Между 1945 и 1989 натрупването от депортации, затворничества, показни процеси и „нормализации“ превърна почти всеки човек от съветския блок или в губещ, или в съучастник в нечия чужда загуба. Апартаменти, магазини и друга собственост, които бяха вече иззети от мъртви евреи или прогонени германци, твърде често бяха експроприирани само няколко години по-късно в името на социализма – в резултат на което след 1989 въпроса за компенсацията за миналите загуби беше безнадеждно оплетен в различни дати. Трябваше ли хората да бъдат компенсирани за онова, което бяха изгубили след комунистическото завземане на властта? И ако подобни реституции действително бяха про-

ведени, то на кого трябваше да бъдат изплатени? На онези, които бяха получили имущество след войната, през 1945, само за да го загубят няколко години по-късно? Или на наследниците на онези, чиито бизнеси и апартаменти бяха отнети или откраднати в някой момент между 1938 и 1945? В кой момент? 1938? 1939? 1941? С всяка от тези дати бяха свързани политически чувствителни дефиниции на национална и етническа легитимност, както и морални йерархии[1].

А освен това налице бяха и дилемите, специфични за вътрешната история на самия комунизъм. Трябваше ли хората, отговорни за повикването на съветските танкове, които бяха смазали Унгарската революция от 1956 или потиснали Пражката пролет от 1968, да бъдат дадени на съд? Непосредствено след революциите от 1989 мнозина смятаха, че трябва. Но някои от техните жертви бяха бивши комунистически водачи. Кой заслужаваше вниманието на поколенията: неизвестните словашки или унгарски селяни, изгонени от имотите си, или комунистическите апаратчици, които бяха ги изхвърлили, но на свой ред бяха паднали като жертви няколко години по-късно? Кои жертви – кои памети – трябваше да бъдат приоритет? Кой трябваше да решава?

По такъв начин падането на комунизма повлече след себе си цял потоп от горчиви спомени. Разгорещените дебати какво да се прави с архивите на тайните служби бяха само едно от измеренията на нещата. Реалният проблем беше изкушението да се преодолее паметта за комунизма чрез преобръщането ѝ. Онова, което някога беше официална истина, беше сега дискредитирано из корен – с което се превърна, така да се каже, в официална неистина. Но този вид разчупване на табута носи със себе си свои собствени рискове. Преди 1989 всеки антикомунист беше омазван с „фашистката“ четка. Но ако „антифашизмът“ беше просто още една комунистическа лъжа, то сега вече ставаше много изкусително да се гледа с ретроспективна симпатия и дори предпочитание на всички досега дискредитирани антикомунисти, включително и фашистите. Националистическите писатели от 1930-те се завърнаха на мода. Посткомунистическите парламенти в няколко страни гласуваха предложения за честване на маршал Антонеску от Румъния и неговите

1 Когато през 1991 г. чехословашкият парламент гласува реституирането на имотите, изземени след войната, законът беше изрично ограничен до собствеността, експроприирана след 1948 г. – за да се изключат судетските немци, прогонени през 1945-1946 г., преди комунистите да вземат властта. Бел. авт.

аналози из Балканите и Централна Европа. Доскоро ненавиждани като националисти, фашисти и нацистки колаборатори, сега те получаваха статуи, издигнати в чест на военовременния им героизъм (румънският парламент дори отдаде на Антонеску една минута мълчание).

Заедно с дискредитираната логика на антифашизма отпаднаха и други табута. Ролята на Червената армия и Съветския съюз вече можеше да бъде обсъждана в по-друга светлина. Наскоро освободените Балтийски страни изискваха Москва да признае незаконността на пакта Молотов-Рибентроп и едностранното разрушение на независимостта им от Сталин. Поляците, които в края на краищата бяха успели да накарат руснаците да признаят, че 23.000-те хиляди полски офицери, разстреляни в Катин, действително са били убити от НКВД, а не от Вермахта, изискваха пълен достъп до съветските архиви за полските изследователи. Поне до август 2005 нито едно от двете искания не беше получило руско съгласие и спомените продължаваха да гноясват.[1]

Руснаците обаче си имаха свои собствени спомени. Погледната откъм страните-сателити, съветската версия на най-новата история беше очевидно фалшива, но за множество руснаци тя съдържаше повече от само зрънце истина. Втората световна война *беше* „Велика отечествена война“. Съветските войници и цивилно население бяха, изразено в абсолютни цифри, нейните най-големи жертви; Червената армия *наистина* беше освободила огромни части от Източна Европа от ужасите на германското управление; победата над Хитлер беше източник на искрено задоволство и облекчение за повечето съветски граждани – а и за други освен тях. След 1989 много хора в Русия бяха истински шокирани от очевидната неблагодарност на някогашните братски страни, които бяха освободени през 1945 от немското робство благодарение на жертвите на Съветската армия.

Но при все това руската памет беше раздвоена. И това раздвоение получи институционална форма в лицето на двете граждански организации, дошли на бял свят за да разпространяват и насърчават критични, но диаметрално противоположни представи за комунистическото минало на страната. *Мемориал* беше основана през 1987 от либерални дисиденти с цел да се достигне и публикува истината за съветската история.

1 Под управлението на Путин Русия продължава да настоява, че балтийците са били освободени от Червената Армия, след което доброволно са се присъединили към Съюза на съветските социалистически републики.

Най-важната грижа на нейните членове бяха злоупотребите с човешките права и важността на признаването на онова, което е било извършено в миналото, за да се предотврати повторението му в бъдещето. *Память*, основана две години по-късно, също се опитваше да възстанови и почете миналото, но с това приликите се изчерпват. Основателите на *Память*, антикомунистически дисиденти, но съвсем не либерали, искаха да представят една подобрена версия на руското минало: изчистена от съветските „лъжи", но също освободена и от други влияния, чужди на руското наследство, и преди всичко от онова на „ционистите". Само след няколко години *Память* вече се беше замесила в националистическата политика, размахвайки пренебрегнатата и „изопачена" история като оръжие, с което да се прогонват „космополитните" предизвикателства и вмешателства.

Политиките на накърнената памет – колкото и да се различаваха в детайлите и дори да си противоречаха едни на други – съставляваха последната оставаща връзка между бившата съветска централност и нейните имперски владения. И двете страни споделяха негодуванието срещу международната общност, която недооценяваше техните минали страдания и загуби. Какво да кажем за жертвите на Гулаг? Защо те не бяха компенсирани и увековечени както жертвите и оцелелите от нацисткото потисничество? Какво да се каже за милионите, за които военновременното нацистко потисничество беше се превърнало в поствоенно комунистическо потисничество без видимо прекъсване? Защо Западът обръщаше толкова малко внимание?

Желанието да се изглади и осъди en bloc комунистическото минало – да се чете всичко от Ленин до Горбачов като една и съща история на диктатура и престъпления, като някакъв непрекъснат разказ на режими и потисничества, наложени от външни сили или прокарани в името на народа от непредставителни власти – носеше със себе си други рискове. На първо място това беше лоша историческа наука, елиминираща от записаната история неподправените ентусиазми и ангажименти на по-ранни десетилетия. Второ, новата ортодоксия имаше съвременни политически последствия. Ако чехите – или хърватите, или унгарците, или които и да е други – не бяха играли активна роля в мрачната страна на собственото си близко минало; ако източноевропейската история от 1939 насам – или, в руския случай, от 1917 до 1991 – е била преди всичко дело на някакви други, то цялата епоха се превръщаше в един вид скоби в националната история: сравнима с мястото, отреждано на

Виши в следвоенното френско съзнание, но покриваща далеч по-дълъг период от време и един дори още по-мрачен архив от лоши спомени. А последствията бяха същите: през 1992, на филмовия фестивал в Карлови Вари, чехословашките власти забраниха излъчването на документален филм на BBC за убийството в Прага на Райнхард Хайдрих от 1942, защото в него се показвали „неприемливи“ кадри на чехи, демонстриращи поддръжка за военния нацистки режим.

С това посткомунистическо преподреждане на паметта в Източна Европа, табуто върху сравняването на комунизма с нацизма започна да се разпада. Всъщност политици и учени започнаха да настояват на такива сравнения. На запад това съпоставяне си остана оспорвано. Не директните сравнения между Хитлер и Сталин бяха проблема: само малцина вече оспорваха чудовищните качества и на двамата диктатори. Но твърдението, че самият комунизъм – преди и след Сталин – би трябвало да бъде поставен в същата категория като фашизма или нацизма, носеше със себе си неприятни импликации за собственото минало на Запада, и то не само в Германия. За мнозина западноевропейски интелектуалци комунизмът беше пропаднал вариант на едно общо прогресивно наследство. Но за техните централно- и източноевропейски аналози той беше едно прекалено успешно местно приложение на криминалните патологии на авторитаризма от двадесети век – и би трябвало да бъде запомнен като такъв. Европа може и да беше обединена, но европейската памет си остана дълбоко асиметрична.

2.

Западното решение на проблема с мъчителните спомени беше те да бъдат фиксирани, съвсем буквално, в камък. В началните години на двадесет и първи век из цяла Западна Европа се бяха появили паметни плочи, мемориали и музеи на жертвите на нацизма – от Стокхолм до Брюксел. В някои случаи, както вече видяхме, те бяха подобрени или „коригирани“ версии на съществуващи паметници; много обаче бяха и нови. Някои претендираха за открито педагогически функции: Мемориалът на Холокоста в Париж, открит през 2005 г., съчетаваше в едно две съществуващи институции, „Мемориалът на незнайния еврейски мъченик“ и „Центъра за съвременна еврейска документация“. Увенчан с каменна стена, върху която са гравирани имената на 76.000-те хиляди евреи, депортирани от Франция в нацистките лагери на смъртта, той

напомняше както за американския Виетнамски мемориал, така и – в много по-малък мащаб – за амбициите на Мемориалния музей на Холокоста във Вашингтон, или Яд Вашем в Ерусалим. Преобладаващото мнозинство от такива инсталации беше наистина посветено – отчасти или изцяло – на паметта на Холокоста: най-впечатляващият от всички беше открит в Берлин на 10 май 2005 г.

Експлицитното послание на последното поколение паметници контрастира остро с неяснотата и изврътливостта на по-ранното поколение от лаконични възпоменания. Берлинският мемориал, заемащ забележителни 19.000 квадратни метра в близост до Бранденбургската врата, е най-експлицитен от всички: бидейки далеч от някакво обобщено припомняне на „жертвите на нацизма“, той е, напълно открито, „Мемориал на убитите евреи в Европа.“[1] В Австрия, младите противници на военната повинност можеха вече да заменят службата с период на работа в държавно-финансираната *Gedenkdienst* („Възпоменателна служба“, създадена през 1991), при което работеха в главните институции, свързани с Холокоста, като стажанти и гидове. Почти няма съмнение, че западноевропейците – и преди всичко германците – днес вече имат множество възможности да се изправят очи в очи с ужасите на скорошното си минало. Както тогавашният германски канцлер Герхард Шрьодер напомни на слушателите си по повод шестото десетилетие от освобождението на Аушвиц, „паметта за войната и геноцида са част от нашия живот. Нищо няма да промени това; тези спомени са част от нашата идентичност.“

Малко по-далеч на изток обаче сенките си остават. В Полша, където един новосъздаден Институт за национална памет полага големи усилия да насърчава сериозните научни изследвания по противоречиви исторически теми, официалното разкаяние по повод собственото полско третиране на местното еврейско малцинство предизвика шумни протести. Особено потискащо очевидни те са в реакцията на носителя на Нобелова награда и герой на „Солидарност“ Лех Валеса по повод публикуването през 2000 г. на книгата Съседи от Ян Томаш Грос – влиятелно изследване на един американски историк за военновременните избивания на евреи от техни полски съседи. Грос, отбеляза Валеса в едно

1 Мемориалът беше посрещнат не без спорове: освен многото, които не харесваха абстрактната му концепция, имаше и такива, включително християндемократическият кмет на града Еберхард Дипген, които го критикуваха за това, че превръща града в „столица на покаянието“. Бел. авт.

радио-интервю, се опитвал да сее вражда между поляците и евреите. Той бил „посредствен писател... евреин, който се опитва да печели пари.“

Трудностите, свързани с включването на избиването на евреите в съвременната памет на посткомунистическа Европа е нагледно илюстрирана от опита на Унгария. През 2001 г. правителството на Виктор Орбан обяви 16 април за Ден в памет на Холокоста (това е денят, в който през 1944 г. в Будапеща е създадено еврейско гето). Три години по-късно наследникът на Орбан на министър-председателския пост, Петер Медеши, откри Мемориалния център на Холокоста в една будапещенска сграда, някога използвана за интерниране на евреи. Но през голямата част от времето този център е почти празен, изложенията и свидетелствата му наблюдавани само от малки групи посетители – мнозина от тях чужденци. Междувременно, от другата страна на града, унгарците се стичат на тълпи в *Terrorháza.*

Terrorháza („Къщата на терора“), както подсказва името, е музей на ужасите. Той разказва историята на държавното насилие, мъчения, потисничество и диктатура в Унгария от 1944 до 1989. Датите са важни. Така, както е представена на хилядите ученици и други посетители, преминаващи през нейните мрачни, изпълнени в стил мадам Тюсо репродукции на полицейски килии, инструменти за мъчения и стаи за разпити, които някога са се намирали тук, (Къщата на ужасите е разположена в бившия генерален щаб на тайната полиция), версията на унгарската история, представяна в Terrorháza не прави разлика между бандитите от Партията на кръстосаните стрели на Ференц Салаши, който е бил на власт тук от октомври 1944 до април 1945, и комунистическия режим, инсталиран след войната. Но хората от Кръстосаните стрели – и унищожението на 600.000 унгарски евреи, за което те са допринесли активно – са представени само в три стаи. Останалата част от много голямата сграда е посветена на обилно илюстрирания и определено пристрастен каталог на престъпленията на комунизма.

Не особено прикритото послание тук е, че комунизмът и фашизмът са еквивалентни. Само дето те не са: представянето и съдържанието на будапещенската Terrorháza показва съвсем ясно, че в очите на музейните куратори комунизмът не само е продължил по-дълго, но е и причинил много повече вреда от своя нацистки предшественик. За множество унгарци от по-старото поколение това е толкова по-вярно, защото то потвърждава собствения им опит. И това послание се потвърждава

от посткомунистическото унгарско законодателство, забраняващо публичното излагане на всички символи на недемократичното минало на страната: не само пречупения кръст или кръстосаните стрели, но също и досега обичайните червена петолъчка и съпровождащите я сърп и чук. Вместо да оцени различията между режимите, представяни от тези символи, Унгария – по думите на премиер-министъра Орбан по време на откриването на Будапещенската Къща на ужасите на 24 февруари 2002 – просто „затръшна вратата на болния двадесети век."

Но тази врата не е чак толкова лесна за затваряне. Унгария, както и останалата част от Централна и Източна Европа, все още е приклещена в повеите на миналото.[1] Същите балтийски държави, които настояваха пред Москва да признае начините, по които ги е малтретирала, са определено бавни, когато става дума за разследване на собствените им отговорности: откак получиха независимостта си, нито Естония, нито Латвия или Литва не са провели и едно дело срещу оцелелите военнопрестъпници, живеещи сред тях. В Румъния – въпреки признанието от страна на бившия президент Илиеску на участието на страната му в Холокоста – „Мемориалът на жертвите на комунизма и антикомунистическата съпротива", открит в Сигет през 1997 (и финансиран отчасти от Съвета на Европа) увековечава подбрани активисти на Желязната гвардия и други румънски фашисти и антисемити от времената между войните и самата Втора световна война, днес рециклирани като мъченици на комунистическите гонения.

В подкрепа на настояването им за „еквивалентност" между страданието при фашистките и комунистически режими, коментаторите от Източна Европа могат да се позовават на култа към „жертвата" в съвременната западна политическа култура. Ние се придвижваме откъм история на победителите към история на жертвите, твърдят те. Добре, но нека тогава бъдем последователни. Дори и ако комунизмът и нацизмът са били напълно различни в намеренията си – и дори, ако според формулировката на Реймон Арон, „има разлика между философия, чиято

1 През март 2004 г. 84 унгарски писатели, включително Петер Естерхази и Дьорд Конрад, напуснаха писателския съюз в страната в знак на протест срещу толерирането на антисемитизма. Повод за напускането им бяха коментарите на поета Корнел Дьобрентей след Нобеловата награда за литература на преживелия Холокоста писател Имре Кертес. Наградата според него била „гузни пари" за един писател, който само угаждал на „вкуса към ужасите" на „своето малцинство". Бел. пр.

логика е чудовищна и една друга, на която може да бъде дадено чудовищно тълкувание“ – то това е слабо утешение за техните жертви. Човешкото страдание не трябва да бъде измервано според целите на онези, които са отговорни за него. От тази гледна точка, за хората, които са били наказвани или убити там, един комунистически лагер не е по-добър или по-лош от един нацистки.

По подобен начин, настояването върху „правата“ (и компенсациите за тяхното погазване) в модерната международна юриспруденция и политическа реторика предоставя аргумент за онези, които смятат, че техните страдания и загуби са отминали незабелязани – и некомпенсирани. Някои консерватори в Германия, вземайки за пример международното осъждане на „етническото прочистване“, откриха отново претенциите на немските общности, прогонени от земите си в края на Втората световна война. Защо, питат те, тяхната жертвеност да е по-маловажна? Със сигурност онова, което Сталин е причинил на поляците – или, в по-скорошни времена, което Милошевич причини на етническите албанци – не беше принципно различно от онова, което чехословашкият президент Бенеш беше причинил на судетските немци след края на Втората световна война. В ранните години от новия век сред някои уважавани кръгове се заговори за създаване в Берлин на пореден нов мемориал: „Център против експулсиранията“, музей, посветен на всички жертви на етническите прочиствания.

Това последно развитие, с неговото твърдение, че всички форми на колективна жертвеност са сравними по същество и дори взаимнозаменими, и следователно трябва да получат еднакви възпоменания, получи енергично възражение от Марек Еделман, последния оцелял командир от Въстанието във варшавското гето, когато през 2003 г. той подписа петиция, противопоставяща се на създаването на предложения център:

> *Какво възпоменание? Толкова много ли са страдали? Защото са изгубили домовете си? Разбира се, че е тъжно когато ви принудят да напуснете дома си и да напуснете страната си. Но евреите изгубиха домовете и всичките си роднини. Прогонванията са свързани със страдание, но в този свят има толкова много страдание. Страдат и болните хора, но никой не изгражда паметници в тяхна чест.*[1]

1 *Tygodnik Powszechny*, 17 август 2003 г.

Реакцията на Еделман изисква кратък коментар. Сред многото милиони европейци, насилствено изкоренени и отстранени от домовете си по време на и след Втората световна война, имаше и повече от единадесет милиона етнически германци: от следвоенна Полша, Чехословакия, Югославия, Румъния и Унгария. Това са хората, чиито страдания Германия би желала да види увековечени. Експулсациите бяха провеждани безразборно и със значителна бруталност, особено в Чехословакия: от 3.5-та милиона „судетски германци", прогонени от предвоенните си домове и ферми, много хиляди умряха по пътя към Германия (макар и не чак цифрата от 270.000, традиционно посочвана от судетско-германските източници).

Това преживяване – учебникарски пример за „етническо прочистване" *avant le mot*[1] – е било много по-жестоко, отколкото внушава забележката на Еделман, и направено още по-тежко за мнозина поради пренебрегването му в европейската публична памет. От друга страна, докато общият брой на германците, принудени да напуснат между 1945 и 1947 е бил значителен, страданията, които те са преживели, просто не са сравними с начина, по който самите германци бяха третирали по време на войната поляци, гърци и сърби, да не говорим за евреите – както Еделман, повече от всеки друг днес жив човек, знае от собствен опит.

Във всеки случай реакцията на Еделман е своевременно напомняне за рисковете от прекомерното отдаване на култа към възпоменанията – и от заместването на убийците с жертви като фокус на общественото внимание. От една страна няма някакво принципно ограничение върху спомените и преживяванията, достойни за увековечаване. От друга страна, да се увековечава миналото в паметници и музеи също е и определен начин за неговото сдържане и дори пренебрегване – това оставя отговорността за припомнянето му на някои други. Докато все още има мъже и жени, които наистина си спомнят, от личен опит, това може би не е от чак такова голямо значение. Но сега, както 81-годишният Хорхе Семпрун припомни по повод шестдесетгодишнината от освобождението на Бухенвалд на 10 парил 2005 на събратята си, оцелели в концентрационните лагери, „цикълът на активната памет се затваря".

Дори и ако Европа би могла по някакъв начин да запазва живата памет за миналите престъпления – което е и целта, с която се създават

1 Букв. „преди думата" (фр.): тоест, преди още да е въведено понятието. Бел. пр.

мемориалите и музеите, колкото и неадекватна да е тя – то в това не би имало особено голям смисъл. Паметта е по самата си същност нещо спорно и пристрастно: признаването на едни означава пропускане на други. И тя е лош водач в миналото. Първата следвоенна Европа беше основана на преднамерено не-запомняне – върху забравянето на цял един начин на живот. От 1989 насам, в противоположност на това, Европа се конструира върху един компенсаторен излишък на памет: институционализираното публично припомняне се превърна в самата основа на колективната ни идентичност. Първата не можа да издържи – но няма да може и втората. Известни степени на занемаряване и дори забравяне са необходими условия за общественото здраве.

Да се каже това не означава да се защищава амнезията като начин на живот. Една нация първо трябва да е запомнила нещо, преди да започне да го забравя. Докато французите не разбраха Виши като това, което всъщност той беше – а не като онова, което те бяха предпочели да запомнят погрешно – те не бяха в състояние да го оставят настрана и да продължат напред. Същото се отнася и за поляците в тяхното заплетено припомняне на евреите, които някога бяха живели сред тях. Същото ще бъде в сила и за Испания, която в продължение на двадесетте години, следващи нейния преход към демокрация, полагаше було от мълчание върху болезнената памет на гражданската война. Публичните дискусии на тази война и резултатите от нея днес са едва в началото си.[1] Едва след като германците бяха осъзнали и преглътнали чудовищността на нацисткото си минало – един шестдесетгодишен цикъл на отричане, образование, дебати и консенсус – те можеха да започнат да живеят с него, тоест да го оставят зад себе си.

Инструментът на припомнянето във всички тези случаи не беше самата памет. Той беше *историята*, и в двата ѝ смисъла: като отминаване на времето и като професионално изследване на миналото – последното преди всичко останало. Злото, и особено злото с мащаби като онези, практикувани в нацистка Германия, никога не може да бъде запомнено по задоволителен начин. Самата чудовищност на престъплението прави всякакво запомняне непълно.[2] Самата невероятност, която му е

1 Последната статуя на Франко в Мадрид беше тихомълком свалена призори, пред публика от сто души, на 17 март 2005 г. Бел. авт.

2 „Ние, оцелелите, не сме истинските свидетели… Ние сме… едно аномално малцинство: ние сме онези, които по силата на своите извъртания, качества или добър късмет не сме

присъща по естество – простата трудност на разбирането му от гледната точка на хладната ретроспектива – отваря вратата за омаловажаването и дори отрицанието. Невъзможно за запомняне такова, каквото действително е било, то става уязвимо за запомняне като нещо, каквото всъщност не е. Срещу *това* предизвикателство паметта сама по себе си е безсилна: „Само историкът, с непреклонната страст към факти, доказателства и свидетелства, които са централни за призванието му, може да застане реално на стража."[1]

За разлика от паметта, която потвърждава и подсилва сама себе си, историята допринася за разомагьосването на света. Повечето от нещата, които тя може да предложи, са неудобни, дори разрушителни – което е и причината, поради която не винаги е политически благоразумно да се размахва миналото като морална тояга, с която да се бие и укорява един народ за миналите му грехове. Но историята трябва да се учи – и периодично да се учи изново. В един популярен виц от съветските времена слушателите питат радио Ереван дали е възможно да се предскаже бъдещето. На което следва отговор: „Да, няма проблеми. Ние знаем точно какво ще бъде то. Проблемът ни е с миналото: то е, което непрекъснато се променя."

Така и става – и то не само в тоталитарните общества. Въпреки всичко, строгото разучаване и изследване на конкуриращите се европейски версии на миналото – както и на мястото, заемано от тези версии в колективното разбиране на европейците за самите себе си – беше едно от непризнатите постижения и източници на европейско единство от последните десетилетия. Но това е постижение, което със сигурност ще отмине, ако не бъде подновявано непрекъснато. Варварската най-нова история на Европа, мрачното „друго", в противовес на което следвоенна Европа беше така трудно изградена, вече е отвъд границата на спомена за повечето европейци. Само след едно поколение мемориалите и музеите ще събират прах – посещавани, както и бойните полета на Първата световна война в наши дни, само от любители и роднини.

Ако през идещите години ще трябва да си припомняме защо е изглеждало важно да се изгради един определен вид Европа от кремато-

стигнали дъното. Тези, които го стигнаха, които видяха Горгоната, не се върнаха да разкажат за нея, или се върнаха онемели." Примо Леви (*The Drowned and the Saved*, NY, 1988, стр. 83-84).

1 Yosef Hayim Yerushalmi, *Zakhor: Jewish History and Jewish Memory* (Seattle, 1983), стр. 116.

риумите на Аушвиц, то само историята може да ни помогне. Новата Европа, споена чрез знаците и символите на ужасното си минало, е забележително постижение; но тя завинаги си остава заложник на това минало. Ако европейците биха искали да поддържат тази жизнено важна връзка – ако миналото на Европа би трябвало да изпълва настоящето ѝ с предупредителни смисли и морални цели – то тогава то ще трябва да бъде преподавано наново с всяко отминаващо поколение. „Европейският съюз“ може и да е отговор на историята, но той никога не може да бъде неин заместител.

Тони Джуд (1948—2010) е британски историк, автор и професор. Той беше директор на института Ерих Мария Ремарк към университета Ню Йорк.

Коментари (3)

- 12-05-2012|**Златко Ангелов**

Добавка към 9 бележка под линия: През януари 2012 видях с очите си барелеф на Франко върху една от колоните на Plaza Mayor в Саламанка.

Как ли това силно аналитично есе на починалия през 2009 Тони Джъд (апропо, би било добре биографичното му каре да бъде осъвременено като спомене този факт) ще бъде прочетено от българите? На всичко отгоре, прави впечатление, че неговите примери стигат до Румъния и напълно игнорират юго-източноевропейския регион, където фашизмът и комунизмът също имат своята определяща роля върху паметта и писането на историята.

Всъщност ме е страх да си представя отговора на горния въпрос, особено след като съм свидетел на коментарите по повод случая Грас и есета-

та на Свинтила. Страх ме е, защото – държа да подчертая този контраст – ако германците заеха положителния полюс на колективното покаяние и критично осмисляне на миналото си, то българите без съмнение са на противоположния полюс: отсъствие на колективна памет и дори на интерес да се създаде такава – както чрез паметта на преживелите, така и чрез паметници и исторически текстове.

Съвременната българска журналистика в своите най-ярки прояви прави едно-единствено нещо: яростно критикува, иронизира, осъжда. Но не е ясно от какви позиции и със стойностите на каква ценностна система. Прекрасните есета на Любослава Русева, например, предизвикват у мен образа на човек, достигнал ръба на страданието и отчаянието, който с нечовешки крясък се опитва да облекчи душата си. Но в тях няма анализ, който да свърже причините и следствието. А това означава да свърже миналото с настоящето.

Става дума, разбира се, за близкото минало: за Царство България, доминирана от Фердинанд и Борис Трети и фашизирана „по необходимост". И за това как от омерзителната буржоазия, описана така добре от Свинтила, се премина към не по-малко омерзителната комунистическа партокрация, създадена на базата на „антифашистки" заслуги. Клюкарският въпрос кой е доносничил на тази партокрация е много по-малко съществен за анализа на миналото от въпроса кой е бил на власт и как тази власт е била присвоявана и упражнявана, за да донесе страдания и икономическа разруха, дори да не са от мащаба на Холокоста. Защо този народ е съдействал почти по едни и същи механизми и на фашизираната диктатура на Борис Трети, и на тоталитарната власт на Тодор Живков? И днес отрича да е правил и едното, и другото.

И ако някой вижда как в България идеята на Джъд за вкаменяването на живата памет в историческа памет може да придобие реални очертания, той трябва не да си мълчи, а да настоява това да стане. Защото носителите на живата памет бързо намаляват, а писането на истинска, ВЯРНА история като че ли не интересува никого. Въпросът е родила ли е тази нация интелектуалци от ранга на Джъд?

- 12-05-2012|**Златко**

Тук е необходимо на всяка цена, мисля, да се спомене, че този текст вече е превеждан на български, като част от най-важния труд на Джуд (Джад?), „След войната" (изд. „Сиела", 2010, превод Зорница Христова).

Вариантът от книгата е почти два пъти по-голям (и малко по-ранен) от текста, който преведох аз – специално адаптиран от Джуд за „Ню Йорк Ривю ъф букс“. Причината да го преведа наново беше не недоволство от превода (който е наистина великолепен, казвам го без лицемерие), а по-скоро принципно несъгласие с избраната там глаголна форма, която по мое лично усещане поставя събития от най-близкото минало в една несъразмерно отдалечена от нас перспектива.

За онези, които все пак биха искали да прочетат оригиналния, по-дълъг вариант на есето, **той може да бъде намерен на български език тук.**

- 13-05-2012|**Надежда Александрова**

Няма да забравя впечатлението и размислите, които предизвика у мен посещението ми в Краков през 1988 година. В Ягелонския университет беше представена голяма изложба за полските евреи, за техните бит, традиции, колективна съдба. Стана дума с приятелите ми там, по време на посещението ѝ, за вината на поляците към евреите по време на Втората световна война и че тази изложба е своеобразен акт на покаяние. Посетих и безлюдния еврейски квартал в града, своеобразен паметник на жертвите на холокоста. Ако той е все така подтискащо безлюден и тих, мисля, че говори много повече от какъвто и да било новопостроен мемориал.

Все повече съм убедена, че е невъзможно написването на някаква обща история, заличаваща и обясняваща конфронтациите, удовлетворяваща всички европеци. Европейският съюз вече има своята кратка история, която обаче не може да измести необходимостта в съставящите го нации от своя история, от свое собствено консенсусно отношение към миналото.

Последното особено у нас в България ми се вижда трудно постижимо, поради липсата на двете условия за това – чувство за вина и необходимост от покаяние.

Защо словото на омразата не бива да бъде забранявано
Автор: Кенан Малик

(Интервю на британския политолог, журналист и Интернет-активист кенан Малик)...

Петер Молнар: Бихте ли характеризирали някой вид слово като „слово на омразата“ и мислите ли, че е възможно да се предостави надеждно юридическо определение за „слово на омразата“?

Кенан Малик: Не съм сигурен, че „слово на омразата“ е особено полезно понятие. Разбира се, говорени и писани са много неща, целящи да насърчават омраза. Но няма особено много смисъл да се набутва всичко в една-единствена категория, особено когато омразата е толкова оспорвано понятие.

В определен смисъл ограниченията срещу словото на омразата се превръщат в средство не за обръщане към специфични въпроси като заплашване или подстрекателство, а за налагане на общи социални регулации. Това е причината поради която, ако разгледате законите против словото на омразата по света, няма да откриете последователност относно това що е слово на омразата. Великобритания забранява оскърбително, обидно и заплашително слово. Дания и Канада забраняват словото, което цели да обижда или унизява. Индия и Израел забраняват словото, което наранява религиозните чувства и насъсква към расова и религиозна омраза. В Холандия е криминално престъпление да се обижда преднамерено някоя група. Австралия забранява словото, което обижда, унижава или унизява индивиди и групи. Германия забранява словото, което накърнява достойнството на, или злостно принизява и охулва някоя група. И така нататък. Във всеки от тези случаи законът дефинира словото на омразата по различен начин.

Един възможен отговор би бил да се каже: нека дефинираме словото на омразата по-тясно. Според мен обаче проблемът е много по-дълбок. Ограниченията срещу словото на омразата са средство не за борба срещу фанатизма и тесногръдието, за представяне на определени, мно-

го често противни, идеи и аргументи като неморални. Това е начин за правене на определени идеи незаконни без да си даваме труд да им се противопоставяме политически. А това е нещо опасно.

Като оставим настрана юридическите ограничения, бихте ли правили разлика между твърдения (насочени против определени групи), на които трябва да се противопоставяме в политически дебати, и твърдения (също насочени против определени групи), които просто трябва да бъдат отхвърлени като толкова неморални, че не заслужават друг отговор освен силно отрицание и морално осъждане?

Съществуват твърдения, които са толкова възмутителни, че човек не би желал да си губи времето с отричането им. Ако някой би започнал да твърди, че всички мюсюлмани трябва да бъдат измъчвани, защото са потенциални терористи или че изнасилването е нещо допустимо, то е ясно, че никакви рационални аргументи не могат да променят убежденията му, нито пък ония на хората, поддържащи подобни твърдения.

Но голяма част от нещата, които ние наричаме слово на омразата се състоят от твърдения, които може и да са достойни за презрение, но все пак са приемани от мнозина като морално защитими. Ето защо аз изпитвам подозрения по отношение на аргумента, според който някои емоции са толкова неморални, че просто могат да бъдат осъдени и без да бъдат опровергавани. Първо, такъв вид цялостни осъждания често са прикритие за неспособност или нежелание да се противопоставяме политически срещу определени низки страсти. Второ, когато се противопоставяме на низките страсти, ние се противопоставяме не просто на хората, които ги поддържат; освен това ние се противопоставяме и на потенциалната аудитория, която би ги поддържала. Отхвърлянето на противни и изпълнени с омраза гледища като недостойни за отговор може би не е най-добрия начин за обръщане към подобна аудитория. Дали някое противно твърдение изисква отговор зависи, следователно, не само от естеството на самото твърдение, но и от потенциалната му аудитория.

Какво мислите за предложенията да се ограничи охулването на религията?

Да се мисли, че някой би могъл да охули религията е също толкова идиотско, колкото и да се мисли, че някой би могъл да охули политиката или литературата. Или че Библията и Корана не би трябвало да бъдат критикувани или осмивани по същия начин, по който човек може да

критикува и осмива *Комунистическия манифест*, *За произхода на видовете* или дантевия *Ад*.

Една религия е донякъде набор от вярвания – за света, неговия произход и мястото на човечеството в него – както и набор от ценности, за които се смята, че произхождат от тези вярвания. Тези вярвания и ценности би трябвало да бъдат третирани не по-различно от всеки друг набор от вярвания, както и ценностите, които произлизат от тях. Аз може да мразя консерватизма или комунизма. Но за мен трябва да бъде също толкова възможно да мразя и исляма или християнството.

Поддръжниците на законите против охулването на религията смятат, че тя е не просто набор от вярвания, а идентичност, при това идентичност, свързана с изключително дълбоки чувства. Но същото важи и за много други вярвания. Комунистите често бяха свързани с идеите си до смърт. Множество расисти също изпитват почти неразривна връзка с вярванията си. Означава ли това, че трябва да зачитам вярванията им, защото са свързани с дълбоки чувства? И, макар и да не гледам на собствения си хуманизъм като на идентичност с голямо „И“, аз бих предизвикал всеки християнин или мюсюлманин да ми покаже по какъв начин моите вярвания са по-малко дълбоки от неговите.

Свободата на религията – включително и свободата на вярващите да вярват и проповядват както намират за добре – трябва да бъде защищавана. Отвъд това обаче религията не трябва да има привилегии. Свободата на религията е в известен смисъл една друга форма на свобода на словото – свободата човек да вярва както желае в божественото, както и да събира и осъществява ритуали, отнасящи се до тези вярвания. С други думи, не може да се защищава свободата на религията без да се защищава свободата на словото. Нека вземем за пример **опита на Герт Вилдерс за забрана на Корана в Холандия**, защото той „насърчава омраза“. Или разследването на британската полиция отпреди няколко години срещу Икбал Сакрани, бивш председател на Мюсюлманския съвет на Великобритания, заради обидните забележки, **които е направил по повод хомосексуалността**. И в двата случая имаме примери за това как защитата на свободата на религията е неразривно свързана със свободата на словото. Или, казано другояче, в двата случая, ако на властите би било позволено да ограничат свободата на словото, това би имало унищожителен ефект върху свободата на религията. Ето защо опитът за ограничаване на охулването на религията е по ироничен начин напа-

дение не само против свободата на словото, но също и против свободата на религията – не на последно място просто защото една религия по неизбежност охулва останалите. Ислямът отрича божествеността на Христос, християнството отказва да приеме Корана като божие слово. Всяка Свещена книга богохулства срещу останалите.

Една от ирониите на настоящата мюсюлманска кампания за закон против религиозното охулване е, че ако такъв закон би съществувал през седми век, то самият ислям не би бил породен. Създаването на новата вяра е било шокиращо и обидно за привържениците на езическите религии, от които тя възниква, както и за двете монотеистични религии от онова време, юдаизма и християнството. Ако през седми век тогавашните версии на днешните религиозни цензори биха могли да наложат волята си, то версиите им от двадесет и първи век сигурно все още щяха да протестират срещу обидното слово, но със сигурност не ислямът щеше да бъде обижданият.

В ядрото на дебата за обидата срещу религията всъщност са залегнали не въпроси на вяра или омраза, а на политическа власт. Да се изисква някои неща да не могат да бъдат изказани, независимо дали в името на уважението към вярата или на не-нападането на различни култури, е средство за защита на властта на онези, които извличат легитимността си от дадената вяра или култура. Това е средство за потискане на несъгласието, но не отвън, а отвътре. Онова, което често бива наричано обида срещу дадена общност или вяра всъщност е дебат, който се води вътре в тази общност или вяра. Приемайки, че определени неща не могат да бъдат изговаряни, защото те са обидни или изпълнени с омраза, онези, които желаят да ограничат свободата на словото просто се съюзяват с едната страна, участваща в такива дебати – и обикновено това е по-консервативната, реакционна страна.

Поддържате ли основаващи се на съдържанието забрани на „словото на омразата“ чрез криминалното право, или по-скоро сте съгласен с американския и унгарски подход, който позволява забраната само на слово, което създава непосредствена опасност?

Смятам, че никое слово не бива да бъде забранявано просто въз основа на съдържанието му; бих правил разлика между регулация „въз основа на съдържанието“ и такава „въз основа на ефекта“, и бих позволил забрана единствено на слово, което създава непосредствена заплаха. Аз съм против забрани, основаващи се на съдържанието – както по прин-

цип, така и имайки пред вид практическото въздействие на подобни забрани. Подобни закони са погрешни по принцип, защото свободата на словото за всички, освен за фанатиците, не е никаква свобода на словото. Безсмислено е да се защищава свободата на словото на хора, с чиито възгледи сме съгласни. Правото на свобода на словото има политически смисъл само когато сме принудени да защищаваме правата на хората, с чиито възгледи сме дълбоко несъгласни.

Погледнато практически, невъзможно е да се намали или елиминира фанатизма чрез простото му забраняване. По този начин вие просто оставяте съответните емоции да загнояват под повърхността. Както е казал някога Милтън, да се държи изключено „злото учение“ чрез избирателно допускане е „като опита на онзи изящен мъж, който се опитвал да държи гаргите извън двора си, като затворил портата“.

Нека вземем за пример Великобритания. През 1965 тя забранява насъскването към расова омраза като част от Акта за расови отношения. Следващото десетилетие е може би най-расисткото в британската история. Това е десетилетието на „паки-шибането“, когато расистки настроени бандити търсеха азиатци, които да пребиват. Това беше десетилетие на запалителни бомби, нападения и убийства. В ранните 1980 години аз организирах улични патрули в Източен Лондон за защита на азиатски семейства от расистки атаки.

Но бандитите не бяха единствения проблем. Расизмът беше вплетен в тъканта на обществените институции. Полицията, служителите от имигрантските служби – всички бяха открито расистки настроени. В двадесетте години между 1969 и 1989, не по-малко от 37 чернокожи и азиатци бяха убити докато се намираха в ръцете на полицията – почти по един човек на всеки шест месеца. Същият брой хора умряха в затвори и болници. Когато през 1982 кадетите от националната полицейска академия бяха накарани да пишат есета за имигрантите, един от тях писа, „чалмите, чернилките и пакитата идват във Великобритания, за да вземат къщите, работните места и ресурсите ни, и допринасят сравнително малко за нашата някога велика страна. Те са по природа неинтелигентни. И по принцип не могат да бъдат образовани достатъчно, за да живеят в някое цивилизовано общество в западния свят“. Един друг писа, че „всички черни са мъка и трябва да бъдат изхвърлени от обществото.“ Толкова, когато става дума за закони, подпомагащи създаването на по-толерантно общество.

Днес Великобритания е много по-различно място. Расизмът не е изчезнал, нито пък расистките атаки, но откритият, злостен, идещ отвътре фанатизъм, който обезобразяваше страната по време на моето детство, до голяма степен е изчезнал. И това е станало не поради законите, забраняващи расовата омраза, а поради по-широките социални промени и защото самите малцинства се опълчиха срещу фанатизма и се изправиха на борба.

Разбира се, както показва великобританският опит, омразата съществува не само под формата на слово, тя има и физически последствия. Но не е ли важно, питат критиците на моите възгледи, да се ограничи подстрекаването на омраза, за да се защитят животите на онези, които могат да бъдат нападнати? Задавайки този въпрос, те разкриват различието между слово и действие. Да се каже нещо не е същото като извършването му. Но в тези пост-идеологически, постмодерни времена вече е станало много не-модерно да се настоява на такова разграничаване.

Когато се размива разграничението между слово и действие, онова, което се размива всъщност, е идеята за човешкото посредничество и моралната отговорност. Защото, скрита под повърхността на този аргумент се крие идеята, че хората реагират като автомати на думите и образите. Но хората не са роботи. Те мислят, разсъждават и въздействат върху мислите и размишленията си. Думите със сигурност имат въздействие върху реалния свят, но това въздействие е опосредствано от човешкото участие.

Разбира се, расистите се влияят от расисткото говорене. Но именно те носят отговорността за превръщането на расисткото говорене в расистки действия. Иронично, при всичките приказки за отговорно използване на свободата на словото, реалното последствие от искането за цензура е да се намали отговорността на индивидите за собствените им действия.

След като съм казал всичко това, очевидно е, че има обстоятелства, при които има директна връзка между слово и действие, при което нечии думи са довели до директно действие от страна на някой друг. Такова насърчаване трябва да бъде незаконно, но то трябва да бъде точно определено. Трябва да има както директна връзка между слово и действие, така и намерение от страна на подбудителя за извършването на конкретния насилствен акт. Насърчаването към насилие в контекста на словото на омразата трябва да бъде също толкова точно определено, колкото и в обичайните криминални случаи. При обичайните крими-

нални случаи насърчението е по правило много трудно за доказване. И прагът на виновността не бива да бъде понижаван само защото тук става дума за слово на омразата.

Колко точно трябва да определим връзката между насърчаването и непосредствената опасност от действие? Какво да кажем за расистките бойни викове в един футболен стадион и непосредствената заплаха от насилие по претъпканите улици след края на мача?

Расистките лозунги, също като всяко расистко говорене, трябва да бъдат морален, а не законов въпрос. Ако поддръжниците са ясно настроени да атакуват други хора или директно насърчават някои други да нападат, то разбира се това вече е въпрос на закона.

А какво да кажем за този пример: по време на гей-парада в Будапеща бяха нападнати мирни демонстранти. Някои от наблюдателите само крещяха хомофобни лозунги; други, без съмнение насърчени от подстрекателството, хвърляха яйца и камъни по демонстрантите. Ако след това подстрекателите биха казали, че не са възнамерявали да насърчават към насилие, то трябва ли те да подлежат на наказание или съдебна отговорност?

На такива въпроси не може да се отговори абстрактно; всичко зависи от контекста. Ще имам нужда от повече фактически детайли, отколкото ми давате вие. Ако двете групи, които споменавате, са били независими една от друга и са срещнали по случайност на гей-парада по едно и също време, и ако извършителите на насилието биха атакували демонстрантите въпреки това, то не виждам защо не-насилническите хомофоби ще трябва да отговарят пред закона. Не-насилническите хомофоби са не по-отговорни за насилието на хомофобите-насилници, отколкото мирните протестиращи анти-глобалисти са отговорни за действията на онези техни съ-демонстранти, които трошат филиали на Старбакс или подпалват коли.

Ако, от друга страна, е имало връзка между двете групи, или една та от тях ясно е насърчавала другата, и ако без това насърчаване насилниците-протестиращи не биха стигнали до насилие, то тогава, да, може би има основания за законово преследване.

А какво да кажем, ако двете групи протестиращи анти-глобалисти не са независими една от друга, ако те принадлежат към една и съща група, само че някои от тях мирно крещят лозунги, докато другите действат насилнически? Бихте ли теглили черта между лозунги, изказвани без насилие, но из-

пълнени с омраза – и лозунги, които може да са гневни, но не насъскват към омраза?

Хората трябва да имат законно право да крещят лозунги, дори и такива, изпълнени с омраза, и въпреки че ние можем и да ги презираме морално за това, че го вършат. Законът трябва да се занимава с хора, извършващи насилнически действия, или с онези, които директно насърчават други към насилие. „Насърчаването на омраза“, както го формулирате вие, не би трябвало само по себе си да бъде криминално престъпление; разграничението отново е такова между определено отношение и определено действие.

В такъв случай, нека да предположим, че действието е не насилие, а дискриминация. С други думи, единствено непосредствената опасност от насилие ли трябва да оправдава ограниченията на словото, или е достатъчна непосредствената опасност от дискриминация?

Аз поддържам закони против дискриминацията в публичната сфера. Но абсолютно се противопоставям на законите срещу защищаването на дискриминацията. Равенството е политическо понятие, което аз поддържам. Но много хора не го правят. Очевидно е, че това е силно оспорвано понятие. Трябва ли да има продължаваща мюсюлманска емиграция в Европа? Трябва ли старателните работници да получават предимства при разпределението на социални жилища? Трябва ли да се позволи на хомосексуалните да осиновяват деца? Всичко това са остро дискутирани в момента въпроси. Аз имам силни убеждения по всеки от тях, които се основават на това, че вярвам в равенството. Но би било абсурдно да се твърди, че само хора с убеждения като моите трябва да имат право да ги защищават. Намирам аргументите срещу мюсюлманската емиграция, срещу еднаквия достъп до социални жилища и срещу хомосексуалното осиновяване неприятни. Но приемам, че това са легитимни политически аргументи. Едно общество, което поставя подобни аргументи извън закона би било, по мое мнение, също толкова реакционно като онова, което би забранило мюсюлманската имиграция или би отрекло правата на хомосексуалните.

Но какво да кажем за защитата на дискриминацията, която поражда непосредствена опасност от дискриминация? Например, когато членовете на някоя малцинствена група биха искали да влязат в ресторант или бар, и някой бурно настоява пред служителя по сигурността на входа, че тези хора не бива да бъдат допуснати.

Човекът, който защищава подобна дискриминация, може да е морално жалък, но не трябва да бъде подвеждан под отговорност за нарушаване на закона. Самият служител по сигурността обаче, както и самото заведение, което дискриминира по този начин, трябва да отговарят пред закона.

Мислите ли, че можем да намерим универсален подход към криминалноправното ограничаване на насърчението към омраза? Или регулацията трябва да зависи от културния контекст, и ако да, то по какво може да се различава регулацията?

Вярвам, че свободата на словото е универсално благо и че всички човешки общества разцъфтяват най-добре при възможно най-голямото разпространение на свободното слово. Често се казва, например, дори и от защитници на свободата на словото, че Германия има основания да забранява отричането на Холокоста. Аз не приемам това. Дори и в Германия – особено в Германия – онова, от което има нужда, е открит и силен дебат по този въпрос.

Бихте ли предложили същото и по отношение на Руанда?

Да, бих. Онова, от което Руанда има нужда, е не потискането на дълбоко вкоренени вражди, а възможността хората открито да дебатират различията си. Струва си да се добави, имайки пред вид аргумента за държавно регулиране на словото на омразата, че в Руанда именно държавата беше онази, която насърчаваше омразата, която доведе до такива унищожителни последствия.

Какво би означавала в едно такова обкръжение непосредствената опасност, причинена от насърчаване към омраза? С други думи: мислите ли, че законовите последствия от тази неминуемост на опасността могат да бъдат нещо, зависещо от контекста?

Значението на „непосредствена опасност“ е ясно зависимо от обстоятелствата. Онова, което представлява непосредствена опасност в, да кажем, Лондон или Ню Йорк, където съществува сравнително стабилно, сравнително либерално общество, както и достатъчно здрава рамка от ред и законност, може да се различава от онова, което представлява непосредствена опасност в Кигали или дори в Москва. А смисълът на непосредствената опасност за един Евреин в Берлин от 1936 е очевидно много по-различен от онзи за един евреин – или мюсюлманин – в Берлин от 2011. В същото време, в онези времена и в онези общества, в които определени групи са станали цели на интензивна враждебност, този де-

бат става почти без значение. В един климат на крайна омраза, както в Руанда от 1994 или Германия от 1930-те години, сигурно е по-лесно да се насърчат хората към причиняване вреда на други. Но в един такъв климат тънкостите на онова, което от законова гледна точка представлява „непосредствена вреда“ биха, и би трябвало да бъдат, последната ни грижа. Онова, което би имало значение, е да се конфронтира директно такава омраза и предразсъдъци – както политически, така и физически.

Онова, което ме безпокои тук е, че, приемайки разумното гледище, че нещата, представляващи непосредствена опасност, са въпрос на обстоятелства, ние не трябва да правим понятието толкова еластично, че то да стане безсмислено. Независимо дали в Лондон, Ню Йорк, Берлин или Кигали, словото трябва да бъде ограничавано само ако то директно насърчава някое действие, което причинява или би могло да причини физическа вреда на други, и ако има индивиди, които се намират под непосредствена опасност от такава вреда поради тези думи. Онова, което зависи от контекста е, че при различни обстоятелства, именно различни видове говорене могат потенциално да поставят хората в такава опасност.

Мислите ли, че насилствените актове, осъществени от мотивация на омраза, заслужават по-строго наказание?

Приемем, че намеренията имат не само морално, но и законово значение, и че различните намерения могат да доведат до налагането на различни присъди. Но когато правим разграничение между, да речем, предумишлено и непредумишлено убийство, ние правим разграничение въз основа на степента на вредата, която извършителят е възнамерявал да причини. Когато се предлага, например, че един убиец-расист трябва да получи по-строго наказание от убиеца не-расист, се прави друг вид разграничение. В този случай разграничението е не между степента на възнамеряваната вреда – и в двата случая извършителят е възнамерявал да убие – а между мислите в съзнанията на съответните убийци. Разграничението е между някой, който може би си мисли: „Ще те убия, защото те мразя, защото ме изгледа по погрешен начин“ и друг, който може би си мисли: „Ще те убия, защото те мразя, защото си черен“. Онова, което се криминализира тук, е просто дадена мисъл. А аз се противопоставям на категорията на мисловните престъпления. Расистките мисли са морално противни. Но те не бива да бъдат превръщани в криминално престъпление.

Защитниците на тази идея твърдят, че повишаването на наказанието ще (1) защити ония, които са малтретирани или нападани само защото принадлежат към дадена група и (2) изпрати послание, касаещо вида общество, което ние се опитваме да насърчаваме. Но това не е нещо фундаментално по-различно от аргумента за криминализирането на словото на омразата. И аз съм против него по същите причини, поради които съм против криминализирането на словото на омразата.

Но не е ли значителна разлика това, че човек може и да е в състояние да избегне нападение като промени начина, по който гледа към потенциалните си нападатели, докато няма начин да се промени цвета на собствената кожа?

За жертвата, разбира се, едно такова разграничение е слабо утешение. Освен това тук по подразбиране се съдържа твърдението, че някои жертви не могат да избегнат това да бъдат жертви, докато други биха могли – ако се държат по друг начин – да избегнат нещастието си. И, макар че това не е същото като да се твърди, че някои жертви просто желаят да бъдат жертви, то се придвижва в същата посока, и ние трябва да внимаваме колко далеч искаме да отидем по един такъв път.

Реалният въпрос си остава същия: трябва ли убийците с расистка мотивация да бъдат наказвани по-строго от ония с други видове зловредни намерения? Аз приемам, че расизмът е злокачествено социално зло, което изисква специфично противодействие. Но отхвърлям идеята, че ние можем, и трябва, да се борим срещу расизма чрез поставяне извън закона на расистките мисли. Ако приемате, както го правя аз, че мислите – дори и расистките мисли – не трябва да бъдат забранявани от закона, то тогава трябва също да приемете, че една расистка мисъл, която е довела до убийство, не трябва да бъде разглеждана като законово различна от не-расистката мисъл, която също е довела до убийство.

Как, по ваше мнение, можем да подобрим социалните (не-законови) отговори срещу „словото на омразата“?

Целият смисъл на свободата на словото е в това да се създадат условия за оживен дебат, да има възможност да се противопоставяме на някакви отвратителни възгледи. Да се аргументира в полза на свободата на словото, но да не се използва тя за противопоставяне срещу отвратителни, ненавистни и омразни възгледи ми се струва неморално. Морално задължение е за ония, които поддържат свободата на словото, да се противопоставят на расизма и фанатизма.

В същото време обаче ние трябва да сме наясно, че онова, което често легитимира фанатизма, са аргументите не на самите фанатици, а на политиците и интелектуалците от мейнстрийма, които осъждат фанатизма, но в същото време сами поддържат фанатични становища. Из цяла Европа политиците от мейнстрийма осъдиха възхода на крайната десница. И също така из цяла Европа политиците от мейнстрийма възприеха аргументите на крайната десница, чрез ограничаване на имиграцията, прокарване на анти-ислямски мерки и пр. Понякога те дори възприемат и същия език. В първата си реч на конференцията на Лейбъристката партия след като получи върховния пост, бившият британски премиер Гордън Браун говореше за осигуряване на „британски работни места за британски работници“ – един лозунг, първоначално популяризиран от неофашисткия Национален фронт. Националният фронт беше обвързал този лозунг с още един: „Три милиона чернокожи. Три милиона безработни. Изритайте чернокожите“. Гордън Браун, разбира се, не беше виновен в употреба на слово на омразата. Но използването на тази фраза вероятно направи много повече за насърчаването на ксенофобски настроения от каквото и да е количество „слово на омразата“ от крайно десните фанатици. Противопоставянето срещу фанатизма изисква от нас да се противопоставяме на онези идеи от мейнстрийма, които го подхранват, и да се борим срещу онези дискриминационни социални практики и закони, които помагат да се направят аргументите на расистите, сексистите и хомофобите по-приемливи.

Мислите ли, че забраната на „словото на омразата“ подкопава, или поне отслабва, легитимността на демокрацията?

Свободата на словото и демокрацията са вътрешно свързани. Без свобода на словото няма демокрация. Ето защо всяко ограничаване на словото трябва да бъде поддържано до абсолютния минимум.

Има два начина, по които забраната на словото на омразата подкопава демокрацията. Първо, демокрацията може да функционира само ако всеки гражданин вярва, че гласът му има значение. Че, колкото и странни, възмутителни или противни да са нечии вярвания, той или тя въпреки това ще има правото да ги изрази и да се опитва да спечели поддръжка. Когато хората имат усещането, че те вече не притежават това право, то от това страда самата демокрация, както и легитимността на хората, намиращи се на власт.

Не само забраната на словото на омразата, но дори и самото категоризиране на някой аргумент или чувство като „слово на омразата“ може да бъде проблематично за демократичния процес. Аз не се съмнявам в това, че определени видове говорене целят да породят омраза. Приемам също и че някои аргументи – като например директното насърчаване на насилие – трябва да бъдат поставяни извън закона. Но категорията „слово на омразата“ започва да функционира по начини, които са съвсем различни от забраните срещу насърчаването на насилие. Тя се превръща в средство за представяне на силно противни политически аргументи като неморални и така намиращи се извън границите на приемливия разумен дебат. Тя прави някои чувства незаконни, чрез което лишава от граждански права онези, които ги хранят.

А това ме води до втората причина, поради която забраняването на словото на омразата подкопава демокрацията. Окачествяването на нечие мнение като „слово на омразата“ не само лишава от граждански права ония, които го поддържат; освен това то освобождава останалите от нас от отговорността да му се противопоставяме политически. Там, където някога ние може би бихме се противопоставяли политически на отвратителни или изпълнени с омраза твърдения, днес е по-вероятно просто да се опитваме да ги поставим извън закона.

През 2007 година Джеймс Уотсън, съ-откривателят на структурата на ДНК, изказа по адрес на африканците твърдението, че „тяхната интелигентност не е като нашата“, и че чернокожите са генетически интелектуално малоценни. Британската Комисия за равенство и човешки права разгледа тези забележки, за да види дали могат да се предприемат законови действия. Лондонският Музей на науката, в който Уотсън трябваше да изнесе лекцията си, отмени появата му, твърдейки, че нобеловият лауреат е „отишъл отвъд точката на приемливия дебат“. Нюйоркската лаборатория Колд спринг харбър, на която Уотсън беше директор, не само се отрече от неговите твърдения, но и в края на краищата го принуди да напусне поста си.

Аз съм фундаментално несъгласен с Уотсън. Всъщност, написал съм повече от една книга, противопоставяща се на подобни гледища и много пъти съм дебатирал публично срещу техните поддръжници. Но аз смятам, че е също толкова легитимно за Уотсън да изразява мнението си, колкото е легитимно и за мен да изразявам моето, дори и ако смятам, че твърдението му е фактически погрешно, морално подозрително

и политически противно. Просто да се отхвърли твърдението на Уотсън като намиращо се извън рамките на разумния дебат означава да се откаже да се спори с реални аргументи, да се откаже да се има нещо общо с една идея, която със сигурност се поддържа от много хора, и по този начин да се извърши зла услуга на демокрацията.

Източник

Кенан Малик (род. 1962) е английски писател от индийски произход, специалист по невробиология и история на науката.

Апокалипсис, или Какво ни разкриват катастрофите
Автор: Жуно Диас

Едно

На 12 януари 2010 Хаити беше разтърсен от земетресение. Епицентърът на земетресението, със сила 7.0, се намираше само на 15 мили от столицата Порт-о-пренс. Още в момента, в който утихнаха първоначалните трусове, Порт-о-пренс и околните жилищни райони бяха в руини. Училища, болници, клиники и затвори се срутиха. Електрическите и комуникационни мрежи се разпаднаха. Президентският дворец, Катедралата, сградата на Националното събрание – исторически символи на хаитиянското наследство – бяха тежко повредени или разрушени. Щабът на мисията на ООН се превърна в руина, под която лежаха убити множество сътрудници на мисията и нейния шеф, Хеди Анаби.

Оценките варират, но около 220.000 души бяха убити в резултат на земетресението, други стотици хиляди бяха ранени, а поне един милион – една десета от населението на Хаити – останаха бездомни. Според Червения кръст, от катастрофата са засегнати три милиона хаитияни. Това беше най-голямата катастрофа в модерната история на Хаити. От всяка гледана точка това беше апокалипсис.

Две

Думата „апокалипсис“ идва от гръцкото *apocalypsis*, което означава да откриеш, да разкриеш. В наши дни, както ни напомня Джеймс Бъргър в ***След края***, апокалипсисът има три значения. Първо, това е днешният въображаем край на света, представян в *Откровенията* или в холивудски филми. Второ, той обхваща катастрофите, лични или исторически, за които се твърди, че напомнят за окончателен край – ядрената катастрофа в Чернобил, Холокостът или земетресението с последващите го цунами от 11 март 2011 в Япония, което уби хиляди хора и повреди ядрената електроцентрала във Фукушима. Накрая, това е някакво разрушително явление, което предизвиква откровение. За да бъде истински апокалип-

тично, както обяснява Бургър, апокалиптичното събитие трябва чрез разрушението си да изяснява и осветлява „истинското естество на онова, което е било доведено до край“. То трябва да бъде откровение.

„Апокалипсисът, следователно“, според Бургър, „е Краят, или прилича на края, или обяснява края.“ Им апокалипсиси от първи, втори и трети вид. Земетресението в Хаити при всички случаи беше от втория вид, а за онези, които загинаха, то може и да е било апокалипсис от първия вид, но онова, което ме интересува тук е по какъв начин земетресението от Хаити е било и апокалипсис от третия вид, тоест откровение. Това накратко е целта ми: да се вгледам в руините на Хаити в опит да опиша онова, което разкри за мен земетресението – за Хаити, за нашия свят и дори за бъдещето ни.

В края на краищата, ако тези видове апокалиптични катастрофи имат някаква ценност, то тя е в това, че в процеса на разрушаването на нещата те ни дават и шанс да видим аспекти на нашия свят, от които ние като общество се опитваме да избягаме, които крием зад булата на различни отрицания.

Апокалиптичните катастрофи не само изличават градове и потопяват крайбрежни ивици; тези събития, по думите на Дейвид Брукс [от *Ню Йорк Таймс*], „изличават повърхността на обществото, установения начин, по който се вършат нещата. Те разкриват скритите под него властови структури, несправедливостите, моделите на корупция и непризнатите неравенства.“ И, също толкова важно, те ни дават разбиране за условията, които са довели до катастрофата, независимо от това дали говорим за Хаити или за Япония. (Аз вярвам, че цунами-земетресението, което опустоши Сендаи миналия март, евентуално ще ни разкрие много неща за безотговорното използване на атомната енергия и мрачните споразумения между местни и международни играчи, които доведоха до катастрофата от Фукушима-Дайичи).

Ако, както пише **Рьотке**, „в тъмни времена очите започват да виждат“, то апокалипсисът е най-тъмното, което ни дава светлина.

Но това не е нещо лесно за правене, това взиране в тъмното, това разчитане на руините. То изисква нюанси, практика, както и не малко сърцатост. Не съумявам да изразя подкрепата си за всичко това в достатъчна степен. Като се има пред вид състоянието на нашия свят – в който самите сили, които ни поставят в опасност, много често се възползват от объркването, причинено от апокалиптични събития, за да разширят

властта си и чрез това да увеличат уязвимостта ни – да станеш четец на руини може би не е чак толкова лошо. Всъщност това е нещо, което може да спаси живота ти.

Три

И така, земетресението, което опустоши Хаити: какво ни разкри то?

Мисля, че е уместно да се каже, че на първо място и преди всичко друго то ни разкри самия Хаити.

За някои от вас това твърдение може да изглежда малко оскъдно, но като се имат пред вид колосалните енергии на отрицание (забулване), които държат повечето страни от Третия свят (и техните проблеми) извън глобалното полезрение, това не е дреболия. За повечето хора Хаити никога не е бил нещо повече от точка на картата, някакво дребно силово смущение, толкова отдалечено от нас, че всичко, което се случва там, би могло да се случва и на друга планета. За известно време земетресението промени всичко това, разкъса булото пред очите на планетата и постави пред нас онова, което всички видяхме директно по телевизията: един Хаити, доведен до непредставимо отчаяние.

Ако ураганът Катрина разкри третия свят на Америка, то земетресението разкри Третия свят на Третия свят. Почти от всяка гледна точка Хаити е една от най-бедните нации по света – поразяващи 80 процента от населението живеят в бедност, а 54 процента живеят в нещо, което се нарича „отвратителна бедност“. Две трети от работната сила не разполагат с редовна работа, а за онези, които имат работни места, заплатите се движат на ниво около два долара дневно. Говорим за страна, в която половината население няма достъп до чиста вода, а 60 процента не разполагат дори и с най-основни средства за здравеопазване, като имунизации; където недохранването е сред основните причини за детската смъртност, а според UNICEF 24 процента от 5-годишните деца страдат от забавено развитие. Както изразява нещата проектът „Децата на Хаити“:

Липсата на храна, хигиенни условия за живот, чиста вода и основни средства за здравеопазване, комбинирани с епидемична диария, възпаления на дихателните пътища, малария, туберкулоза и СПИН са сред причините, които поставят Хаити сред страните с най-висока детска и майчина смъртност в западното полукълбо.

В Хаити продължителността на живота се движи около 60 години – в сравнение с 80 години, примерно в Канада.

Гладът, прекомерната населеност, прекомерната култивация и зависимостта от използване на дървесина за гориво са изтощили природните ресурси на Хаити до точката на максимално напрежение. Обезлесяването е превърнало огромни части от хаитиянската площ в лунни пейзажи. Хаити изяжда самия себе си. Прелетете над моя остров – Испаньола, мястото, където се намират Хаити и родната ми Доминиканска република – както го правя аз, два или три пъти годишно, и онова, което ще видите, ще ви остави без думи. Там, където през 1923 година 60 проценти от площта на Хаити са били покрити от гори, днес са останали само два процента. Това неуморно обезлесяване е довело до гигантски проблеми; то е както причинено от, така и причина за бедността. Без гори, всяка година ерозират около 6.000 хектара обработваема земя, а Хаити е станал по-уязвим за причиняваните от урагани свлачища, които заличават ферми, пътища, мостове, дори цели селища. През 2008 година четири гигантски бури причиниха щети за почти един милиард долара – 15 процента от Брутния домашен продукт – и убиха почти хиляда души. Свлачищата бяха толкова гигантски, а работите по отстраняването на повредите – толкова зле финансирани, че голяма част от разрушенията могат да се видят и до днес.

Освен недостига на ресурси, Хаити се бори и със слаба инфраструктура. Политическите и социални институции са почти несъществуващи, а убийствената комбинация от политическа нестабилност, всеобща корупция, масивна бедност и хищничество, простиращо се от елитите чак до въоръжените банди, е разрушила гражданското общество, оставяйки мнозинството хаитияни в изолация и подложени на големи рискове. Дори и преди земетресението Хаити се намираше в състояние на пълно замайване. Нужно беше само най-слабо побутване, за да се запрати страната в катастрофата.

Всичко това беше разкрито от земетресението.

Четири

Когато бъдат конфронтирани от бедствие с величината на хаитиянското земетресение, повечето от нас прибягват към всевъзможни форми на убягване – извръщане на очите, обвиняване на жертвите, утвърждаване, че всичко това е било акт на бог – за да избегнат онова, което географът Нийл Смит нарича аксиоматичната истина на тези събития: „Няма такова нещо като природно бедствие.“ Във всяка фаза и аспект на

едно бедствие, напомня ни Смит, въпросът за това кой ще живее и кой ще умре е в по-голяма или по-малка степен въпрос на социално пресмятане.

С други думи: катастрофите не просто се случват. Те винаги са направени възможни чрез серия от често невидими обществени избори, които засягат нещо повече от това кои ще се удавят или ще бъдат погребани под развалините.

Това е причината, поради която ние ги наричаме соцаилни катастрофи.

Азиатските цунами от 2004 година бяха социална катастрофа. Вълните бяха толкова смъртоносни, защото кораловите рифове, които биха могли да защитят уязвимите крайбрежия, са били взривени, за да се улесни корабоплаването. А регионите, които пострадаха най-тежко, бяха онези като Нагапатинам в Индия, където строителството на хотели и индустриалното отглеждане на скариди бяха довели до систематично унищожение на естествените мангрови гори, които са най-добрите защитници срещу цунами.

Ураганът Катрина беше социална катастрофа. Не само заради безскрупулната маргинализация на бедните афро-американци и директното им изоставяне в момента на кризата, но и заради решението на администрацията на Буш да разпродаде стотици квадратни мили блатисти местности на строителни фирми, с което бяха разрушени естествените защитни пояси около Ню Орлийнс. Същата администрация, според Смит, осакати „с 80 процента инженерния бюджет на Ню Орлийнс, с което по същество направи невъзможни работите по изпомпване и насипване на крайбрежната ивица“.

Онова, което важи за цунамите и Катрина, важи също и за Хаити.

Но в това отношение Хаити е наистина изключителен пример. От самото начало на историята си, та чак до самия ден на земетресението, Хаити е разполагал с много помощ по пътя към собственото си разрушение. Мрежата на съучастничество в неговото поглъщане от катастрофата се разпростира както във времето, така и в пространството.

Дали ще става дума за ранната история на Хаити като колония на Франция, която изкуствено раздува чернокожото население на страната отвъд границите, които могат да се поддържат чрез естествено експлоатиране на земята, с което пък се прави невъзможен какъвто и да е материален прогрес. Дали ще се говори за статуса на Хаити като първата и

единствена нация по света, отхвърлила западното робовладелчество, поради което е била блокирана (тоест, докарана до още по-голяма бедност) от западните сили (благодаря ви, Томас Джеферсън), и допусната обратно до присъединяване към световната общност едва след изплащането на обезщетения на всички бели, изгубили собствеността си вследствие на **Хаитиянската революция**(обезщетения, които Хаити е трябвало да заеме от френски банки, което пък поставя страната във финансова зависимост, от която тя никога не успява да се освободи). Дали ще става дума за хроничните дългове, които правят Хаити уязвим за чужди капиталистически интервенции – първо французи, след това германци, и накрая американци, които окупират страната от 1915 до 1934, поставят марионетен президент и налагат на Хаити нова конституция, по-изгодна за чуждите инвестиции. Дали ще става дума за онези 40 процента от хаитиянския продукт, които администрациите на САЩ изнасят навън, за да обезщетят френските и американски заемодатели, или пък за поредицата от сатанински деспоти, които довеждат Хаити до още по-голямо разорение и които често управляват с чужда поддръжка – например Франсоа „Папа Док“ Дювалие, който получава помощ от САЩ за антикомунистическите си политики. Дали ще става дума за ембаргото на ООН от 1994, което смали броя на хаитиянската работна сила от 100.000 до 17.000 хиляди, или за премахването на ембаргото, което докара със себе си отровния подарък на предписания от Международния валутен фонд край на защитните вносни мита – нещо, което удобно направи от Хаити нацията, най-малко ограничаваща търговския обмен в целия Карибски район, в резултат на което страната беше наводнена с евтин ориз от САЩ (където производството му е държавно-субсидирано), ускори колапса на земеделския сектор и направи от преди това напълно самостоятелното селско стопанство, нещо зависимо от чуждия ориз и промените на глобалните цени на храната. Дали ще става дума за десетките хиляди хора, които изгубиха работата си по времена блокадата и стотиците хиляди, които бяха изхвърлени от провинцията чрез инвазията на ориза, и мнозина от тях се оказаха в градовете, в онези гета, които се оказаха най-силно поразени от земетресението – светът винаги е допринасял за унищожението на Хаити.

Това също е важно и трябва да бъде запомнено – и то също е нещо, което земетресението разкри.

Пет

Земетресението разкри нашия свят по други начини. Вгледайте се по-внимателно в апокалипсиса на Хаити и ще видите, че проблемът на Хаити е не в това, че той е беден и уязвим – проблемът е в това, че той е беден и уязвим във време, в което нашият капиталистически експеримент, при който пропастта между тия, които имат кльопачка и ония, които нямат, е не само огромна, но и все по-разширяваща се. Казано другояче, кошмарната уязвимост на Хаити трябва да бъде разбирана като част от една по-голяма тенденция на *глобално неравенство*.

Ние живеем в епохата на неолиберална икономическа интеграция, на глобализацията – онзи магически процес, който трябваше да освободи бедните по света от мизерията и да донесе неописуемо благоденствие за останалите нас. Глобализацията, разбира се, не направи нищо подобно. Макар че от голямото Г се очакваше да издигне нагоре всички лодки, дори един повърхностен поглед към статистиките показва, че приливът на глобализацията демонстрира лошия навик да фаворизира яхтите пред саловете, и то доста здраво. Докладите на Световната банка показват, че през 1960 доходът на глава от населението на двадесетте най-богати страни е бил осемнадесет пъти по-голям от онзи на двадесетте най-бедни. През 1995 тази цифра вече е достигнала 37.

В настоящата епоха на неолиберална лудост, социологът Ян Недервен Пийтерзе обяснява: „Най-бедните страни изостават все повече и повече, а в самите страни броят на бедните се увеличава; от другата страна на разделението се намира експлозивният растеж на броя на свръхбогатите.“ Едно би било, ако богатите ставаха по-богати благодарение на това, че са толкова по-страхотни от самите нас, но цифрите указват, че богатите може би забогатяват отчасти като изстискват бедните и – все повече и повече – също и средната класа. Това е световен феномен. Той се случва както на дъното на пазара – в Хаити, например, където доходът на глава от населението спадна от около 2.100 долара през 1980 до 1.045 през 2009 (измервано в средна доларова стойност от 2005) – така и на върха. В Съединените щати бедните получават далеч по-малка част от националния доход от богатите: между 1993 и 2008, горният един процент от богати хора е получил 52 процента от цялото увеличение на доходите.

Световните блага биват по принцип поглъщани от малка група ненаситници, докато останалата част от нас – имам пред вид милиарди

хора – биват лишени дори от трохите на трохите. И все пак, въпреки тези огромни неравенства, съществуващите икономически сили продължават да настояват, че онова, от което светът се нуждае повече е – само почакайте – икономическа свобода и пазарно-приятелски политики, което ще рече, още повече неравенство!

Пийтерзе описва най-добре нашия икономически момент:

Всеобщите различия в доходите и богатството днес са гигантски до степен, която ги прави гротескни. Различията в средствата за препитание по света са толкова огромни, че те са исторически безпрецедентни и без разбираемо оправдание – икономическо, морално или каквото и да било.

Това е нещото, на което Хаити е както жертва, така и символ – тази нова, грабителска фаза от развитието на капитализма. Една канибалска фаза, при която, за да се поддържа експлозията на свръхбогатите и ултрабогатите, средните класи са принудени да пропадат, работническите класи биват отново пролетаризирани, а най-бедните биват избутвани отвъд мрачните граници на минималното ниво на прехрана, в един вид гробовен полу-живот, перфектни цели за която и да е „природна катастрофа“, която се случи в даден момент. Струва ми се, че не е просто историческа случайност фактът, че островът, който ни е дал източника на взрива на растителните култури, повел света ни по пътя до този момент в капиталистическия проект, заедно с това е и първия, който ни служи като предупреждение за тази зомби-фаза на капитализма, при която цели нации биват превърнати чрез икономическа алхимия в нещо не-съвсем-живо. В старите времена едно зомби беше фигура, чийто живот и работа са били овладени чрез магически средства. От едновремешните зомбита се очакваше да работят без почивка. Новото зомби не може да очаква никаква работа – новото зомби просто виси наоколо в очакване на смъртта.

И това също е нещо, което земетресението разкри.

Шест

Не мога да разглеждам апокалипсиса на Хаити без да задам въпроса: а накъде води всичко това? Накъде ни запращат моделите и силите, които сме пуснали в ход в нашия свят – моделите и силите, които направиха опустошението на Хаити не само възможно, но и неизбежно? Към каква цел, към какво бъдеще, към каква съдба?

Отговорът ми се струва едновременно и очевиден, и смразяващ. Предполагам, че щом само привършим опустошаването на ресурсите на планетата си, след като сме унищожили още няколко хиляди вида, изчерпали водните запаси, отровили всичко докъдето поглед стига и ускорили атмосферното затопляне, което ще стопи полярните шапки и потопи крайбрежията ни; щом само пазарните ни операции са разпределили света на крайностите ултра-богати и не-съвсем-мъртви; щом само измършавелите милиарди, които икономическите ни системи са изоставили на произвола на съдбата, са опоскали до край биосферата, в неутолимия си глад – онова, което ще ни е останало, ще бъде една поразителна, изгубена безутешност, едно бъдеще от трескав научно-фантастичен сън, в който супер-богатите ще живеят в оградени плантации при невъзможни привилегии, а остатъкът от нас ще се валя в непредставима крайност, олюляващ се сред отпадъците и изчистван от стотиците хиляди „природни бедствия“ – от „божествени актове“.

Звучи познато, нали?

Не е ли в края на краищата това логическото заключение от всичко, което причиняваме? Трансформацията на цялата ни планета в един Хаити? Хаити, както виждате, е не просто най-видимата жертва на нашата цивилизация – Хаити е и предзнаменование на онова, което идва.

И това също е нещо, което земетресението разкри.

Седем

Ако знам нещо, то е следното: ние имаме нужда от откровенията, идещи от нашите апокалипсиси – и това още никога с такава сила, както днес. Без това знание, как бихме могли някога да поемем отговорност за социалните практики, които водят до катастрофите ни? И как бихме могли да поемем отговорност за колективния отговор, който ще бъде необходим, за да смекчим мизерията?

Как можем да се надяваме на някогашна промяна?

Защото ние трябва да се променим, ние трябва и да се противопоставим на изкушението да гледаме настрана, когато се сблъскваме с катастрофи. Да се противопоставим на старите истории, които ни казват, че трябва да разбираме социалните катастрофи като природни. Трябва да отхвърлим привичните сценарии на жертви и спасители, които фокусират енергиите ни единствено върху благотворителността, вместо върху системната промяна. Трябва да отхвърлим възстановителните мерки,

които винаги се опитват да поляризират хората и местата, за които се очаква да подобрят. И трябва, при всички обстоятелства и с цялата ни сила, да се противопоставяме на опитите на онези, които са причинили катастрофата, да използват хаоса в своя полза – да затегнат контрола си над нашето бъдеще.

Ние трябва да се вглеждаме в руините – смело, решително – и трябва да виждаме.

А след това трябва да действаме.

Самите ни животи зависят от това.

Ще се случи ли това? Ще можем ли ние, въпреки всичките си ограничения и жестокости, наистина да се вслушаме в руините си и да се измъкнем от падението към апокалипсиса?

За да бъда искрен, аз не съм особено оптимистично настроен. Искам да кажа, погледнете ни само. Не, не съм оптимист – но това не означава, че нямам надежда. Дали сам си противореча? Добре, нека си противореча. Аз съм от Ню Джърси: както някога беше казал един автор от тоя край: „Аз съм голям, съдържам множества.“

Да, имам надежда. Ние хората сме разпокъсана компания, дефектна и често сатанинска. Но въпреки всичките си недостатъци, ние все пак сме способни на велики дела. Помислете само за легендарната, божествено вдъхновена издръжливост на хаитияните. Помислете само за това как те са успели да оцелеят през всичко, което светът е запокитил върху тях – от робството до Сара Пейлин, която беше на посещение тук през миналия декември. Помислете за свръхчовешката солидарност на хаитияните в седмиците след земетресението. Помислете за прилива на помощ от хаитияни от целия свят. Помислете за невъзможните жертви, които хяитиянската общност направи и продължава да прави, за да се погрижи за ония, които бяха съсипани на 12 януари 2010.

Помислете също и за моя народ, доминиканците. В цялата модерна история само малко народи са били толкова враждебно настроени към хаитияните. Разбира се, ние сме съседи, но какви съседи! През 1937 диктаторът Рафаел Трухильо започна геноцидна кампания срещу хаитияните и хаитиянските доминиканци. Десетки хиляди хора бяха избити; други десетки хиляди бяха ранени и прогонени в Хаити – и в резултат от този геноцид отношенията между двете страни никога не са се подобрявали. Съвременното доминиканско общество в много отношения ми изглежда дълбоко анти-хаитиянско, а хаитиянските емигранти в моята

страна са подложени на всеобща дискриминация, отвратителни условия на работа, постоянно преследване, групово насилие и депортация по съкратена процедура, без подобаващ процес.

Никой, имам пред вид *никой*, не очакваше помощ от доминиканците след земетресението; и все пак, вижте какво се случи: доминиканските спасителни бригади бяха първите, които влязоха в Хаити. Те пристигнаха само часове след земетресението, през първите, критични дни от кризата, докато международната общност едва започваше да координира действията си. Доминиканците изпратиха в Хаити жизнено важни ресурси, които в този момент означаваха разлика между живот и смърт за хилядите жертви.

В едно шокиращо преобръщане на десетилетия отровна омраза, изглеждаше така, сякаш цялото доминиканско общество се е мобилизирало в името на опита за подпомагане. Доминиканските болници бяха изпразнени, за да могат да приемат ранените, и всички предстоящи операции бяха отложени в течение на месеци. (Представете си ако Съединените щати биха отложили всички предстоящи операции само за един месец, за да помогнат на Хаити – какво би означавало това.) Училища от целия политически и икономически спектър организираха акции за подпомагане, а индивидуални граждани доставяха пратки от важни материали и персонал със собствените си автомобили, още по времето, когато международните организации твърдяха, че пътищата до Порт-о-пренс били непроходими. Доминиканското правителство транспортира генератори и мобилни кухни, както и полева болница. Доминиканският Червен кръст беше готов за помощ далеч преди всички останали. Доминиканските общности в Ню Йорк, Бостън, Провидънс и Маями изпратиха средства и пари. Тази историческа промяна сигурно е накрала Трухильо да се преобърне в гроба. Соня Мармолейос, скромна доминиканска жена, остави собствените си бебета вкъщи, за да кърми повече от двадесет хаитиянски бебета, чиито майки бяха или сериозно ранени, или убити в земетресението.

Помислете за Соня Мармолейос и разберете защо, въпреки всичко, аз все още имам надежда.

Осем

„Това са мрачни времена, никой не го отрича.“ Така говореше героят на Бил Найи в предпоследния филм за Хари Потър. Понякога трябва да

се вглеждаме в развлеченията си, за да намираме истини. А понякога трябва да се вглеждаме в руините, за да намираме надежда.

Повече от година измина откак земетресението срина Хаити, но на материалния фронт не се е променило почти нищо. Порт-о-пренс все още е в руини, отломъците все още не са отстранени, а пристанището все още е силно повредено. Повече от един милион души все още живеят в палатки, изложени на природните сили, болестите и бандите от грабители – и няма изгледи положението да се промени скоро. Мерките по възстановяването донесоха кофи с пари на много американски фирми, но засега носят много малко за хаитиянските фирми и работници. Из временните лагери се шири холера, до този момент от нея са загинали над 4,500 души според ООН. През декември 2010 Пол Фармър докладва, че почти една година след катастрофата Хаити е получил само 38 процента, или 732,5 милиона долара, от обещаните дарения, изключвайки опрощаването на дългове. В Доминиканската република заплахите от насилие принудиха хиляди хаитиянски имигранти да напуснат района на Сантяго само седмици преди първата годишнина на земетресението.

Повече от една година по-късно, ние спокойно можем да кажем, че светът гледа настрана. Той не успя да извлече поука от апокалипсиса в Хаити.

Но никога не се притеснявайте – ако има нещо сигурно, то е само, че ще има и други Хаити. Някоя друга катастрофа ще постигне бедната ни планета. И за кратко време окото на Саурон, тоест непостоянното внимание на света, ще се втренчи в тази нова мизерия. Ще последват още извивания на ръце, ще бъдат произведени още повече замъгляващи разкази, ще умрат повече хора. Онези от нас, които се грижат, ще помогнат с всичко, с което могат, но повечето хора ще извърнат поглед. Но ще има и няколко, които, стискайки зъби, ще гледат из руините в търсене на новостите, от които всички ние евентуално ще се нуждаем.

В края на краищата, апокалипсисите като хаитиянското земетресение не са само катастрофи; освен това те са и шансове: шансове за всички нас да погледнем към самите себе си, да поемем отговорност за онова, което виждаме, да се променим. Някой ден, някъде по света ще се случи нещо ужасно, и изведнъж ние няма да гледаме настрана. Ще отхвърлим онова, което Джейн Ана и Луис Р. Гордън описват в ***По божие предупреждение*** като странния момент, следващ след катастрофата, в

който „в нежеланието си да възприемем катастрофите като знамения“, ние отказваме „да тълкуваме и да поемаме отговорност за онези видове човешки действия, които са необходими, за да се облекчи човешкото нещастие“. Някой ден някъде по света ще се случи нещо ужасно и ние ще се вслушаме в руините. Ще започнем да поемаме колективна отговорност за света, който създаваме. Наречете ме глупаво-утопичен, но аз искрено вярвам, че това ще се случи. Да, вярвам. Питам се само колко ли милиона хора ще трябва да загинат, преди това да се случи.

Източник

Жуно Диас е доминиканско-американски писател, преподавател по творческо писане в Масачузетския технологически институт и белетристичен редактор на списание Boston Review. Той е нсоител на наградата „Пулицър“ за романа „Краткият чуден живот на Оскар Уао“ (2008 г.)

Коментари (6)

- 03-05-2012|**Anna Jordanova**

Жуно Диас ни дава една изключително интересна и „пространна“ концепция за Апокалипсиса. Физичните процеси той проектира и в духовен план. Но освен 8-ше проекции има и още една гледна точка и тя е чисто географска като последиците от нея ще засегнат не само отделни държави, а цялото земно кълбо.

Наближава момента когато земните полюси ще сменят местата си. Научният термин е „смяна на полярността“. Земната ос ще се измести със 60 градуса. И библейският Апокалипсис описан в откровението на Йоана ще стане реалност. Съвременната концепция за този климатичен процес е описан в книгата на Диана Бързева „Апокалипсисът идва“

издадена 2009 г. в гр. Монтана печат „Полимона“. Информацията в нея може би ще ни помогне да се подготвим за предстоящите трансформации на Земята и преминаването ни в нови измерения.

- 03-05-2012|**Златко**

Изказана просто, основната идея на този текст ми се струва следната: обществото на победилия капитализъм се нуждае спешно от нов коректив, от някакъв нов вид идея, която да балансира и донякъде коригира неудържимото му развитие в посока, срещу която ни предупреждаваха още класическите му критици от 19-ти век. Независимо дали ще ни хареса или не, идеята, че при цялата си безчовечност и тъпа неподвижност, реалният социализъм все пак играеше именно тази роля – ролята на спирачка и баланс, която не позволяваше на капитализма да залитне прекалено далеч в опиянението от собственото си съвършенство – започва да придобива все по-голяма убедителност. Разбира се, това са само приказки на едро, от които някаква особена полза няма, тъй като те в никакъв случай не могат да покажат как точно трябва да изглежда коректива на реалния капитализъм от наше време, ако той би трябвало да бъде различен от вече познатия, не-функциониращ коректив на реалния социализъм. Но човек не трябва да изпада в крайности. Достатъчно ми се струва, като начало, да се стигне до там, че поне новата религия на „свободните пазари“ (която всъщност се гради на презумпции, изказвани още по времето на Адам Смит) да позагуби малко почти религиозната притегателност, която е придобила за много хора, особено на изток, където бившото тотално учение просто беше заменено с едно друго, ново – само за да могат да се продължат същите, познати ни от едно време идеологически битки и гонения, при които класовият враг днес е всеки човек, който отказва да повярва, че, примерно, цените на потребителските стоки в България ще започнат да спадат „от само себе си“, ако само никой не се меси в работите на крадливите български и чуждестранни фирми, които са разпределили пазара помежду си и днес най-спокойно си доят всички, защитени от мантрата за „свободата на пазара“. Докато междувременно именно фактът, че никой не се опитва да налага някакво анти-картелно законодателство или поне някакви форми на контрол над ценови споразумения и прочие крадливи практики, води до една реалност, при която цените в една от най-бедните страни в Европа са отчасти по-високи от тия в най-богатите. Искате

„свободни пазари“, а? Ами на ви тогава свободни пазари. И това ако не е Апокалипсис, здраве да е.

- 04-05-2012|**Иван Рангелов**

Добре де, това е ясно: „някакъв нов вид идея, която да балансира и донякъде коригира“ капитализма (или поне най-отвратителните му прояви) – това е ОК, съгласен съм.

Само че: кой да го направи?

Или, за да се върнем пак на темата на статията (за Хаити): кое прави една страна (латино-американска) по-успешна от друга?

За мен е ясно: там, където има някаква, поне сравнително устойчива, местна култура, там нещата вървят добре. А където няма такава култура, нещата отиват от зле към по-зле.

Авторът на статията ни представя доста факти за Хаити, но пропуска едни от най-важните: на практика, неговото любимо Хаити е един от ранните примери за ... „мултикултурализъм“! От най-чист вид!

Цялата им история е едни миграции, миграции, миграции – до полуда!

Първо: този остров („Хиспаньола“) целият е по-малък от България.

И не само това: държавицата Хаити, която заема по-малката част от острова, това е държавица с размерите на една четвърт от България (от днешна България, не от това, което някога България е била) – и въпреки този малък размер, по стечение на разни обстоятелства там, на Хаити, почти през цялата ѝ история, са напъхани да живеят поне 3 различни култури: „негри“, „мулати“ и „бели“ (отделно си има креоли, марони, замби и още не знам какви...). И общият брой на населението днес там (над 9 милиона, близо 10 всъщност) е повече от това в днешна България...

Ами, при това положение – няма как да стане. Нито социализъм, нито комунизъм, нито капитализъм ще си имат тези хора там. Нищо няма да имат!

Ето, авторът споменава за „Хаитянската революция“ – гордо звучи, нали? „Революция“...

Че и на някои места я величаят като първата революция в Америките, първата, при която чернокожите били освободени от робството... То хубаво, освободили се от робството – само че първият им по-успешен президент (при това НЕ-бял) на страната, удържал се на власт повече от 20 години (Jean-Pierre Boyer, на власт през 1818 – 1843) какво направил:

въвел (със закон!) нещо като закрепоставяне на селяните към плантациите! Голям „революционер“!!

- 05-05-2012|**Златко**

Съгласен съм, че дори и в този инак толкова борбен текст донякъде се промъква идеята за виктимизацията, тоест, че някои народи са жертви, а други – извършители, и това в продължение на векове. Между другото, само преди няколко седмици в пресата се появи великолепна статия от колумбианския писател и журналист Хектор Абад, в която напълно сериозно се задава въпроса дали много от латиноамериканските страни днес не биха били по-добре, ако не бяха се освободили толкова рано от европейското (испанско) владичество. Разбира се, никой друг освен латиноамериканец не може да зададе такъв въпрос, но по принцип нещата са, да речем, сложни. Никой не е в състояние да каже точно дали за една изостанала култура не е наистина по-добре (поне за известно време) да изгуби самостоятелността си и да бъде ръководена от друга, по-напреднала култура. С което не искам да кажа, че статуса на колония е цвете за мирисане. Но си остава факт, че има народи и култури (сред които май сме и ние), които просто не могат да се оправят сами (и за това не са им виновни никакви „чужденци“ и „културни примеси“, Иване – виж колко добре се оправят с всичко смесени култури като Канада например)... та, остава си май факт, че има цели народи, дето някой трябва да ги води я за ръчичка, я за ухо, щото иначе така и ще си останат гаменчета диви докато свят светува... А инак това, че решението на световните проблеми било в това да не се смесваме едни с други е... абе, хайде да не коментирам, че ще се разпалим ненужно. Едно време казвахме, че партиен секретар е човек, който казва на реката да потече обратно. Кой днес се опитва да приказва същото?

- 07-05-2012|**Иван Рангелов**

Без да съм партиен секретар, продължавам да наблюдавам с интерес накъде точно ще потече реката...

Например, предстои да ги видим накъде ще се „затекат“ (или „разтекат“?) горките хаитянци...

Аз засега само си отбелязвам ето тази фраза от текста по-горе: „светът винаги е допринасял за унищожението на Хаити“ – защото това е нещо като световен рекорд по „авто-виктимизация“!

Аз разбирам да изтъкваш, че някой – един, два, три, или дори четири конкретни външни политически фактора са допринесли за някаква конкретна част от твоите вътрешни проблеми – но такова свръх-обобщаващо „светът винаги е допринасял за унищожението на ...“, май наистина за първи път срещам...

Примерът с Канада (както и с всяка друга държава, в която нещо сработвало добре) е характерен именно с това, че няма как да бъде приложен (или наложен) другаде.

Огледайте се по света: навсякъде, където видите нещо, което е успешно и сработва, винаги то е нещо такова, което е възникнало, както се казва, „на местна почва“.

(Периодично „примерът“ на някоя страна става моден и всякакви публикации в медиите почват да го препоръчват на другите страни... Само че досега няма случай на успешно трансплантиране на национален опит от една нация в друга.

Имаше преди време, например, „японско чудо“. Дори в България по соц-време са правени опити да бъде „пренесен“ японският опит – неуспешно, разбира се.

И не защото българинът е „кон с капаци“ и не проявява интерес кое как е в Япония – напротив, оная книга на М. Семов („За Япония като за Япония“), доколкото знам, е била доста четена в България навремето... Само че крайният резултат, естествено, е нулев. Няма как България да се „пояпончи“.)

- 29-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Текстът е много проникновен, посланията са ясни. Не е необходимо да ни се демонстрират допълнителни енциклопедични факти за Хаити.

Защото в момента нащите „хаитяни“ изсичат българските гори. Защото по брега на морето вместо защитни съоръжения се строят хотели и заведения. Защото 99 % от отпадъците се депонират, а не се рециклират. И така-нататък.

Едно слабо земетресение и две-три прелели реки са на път да изкарат от строя „по-голямата“ от Хаити България, а нашето нежелание да възприемаме катастрофите като знамения си остава непоклатимо.

Защо пиша?
Автор: Джордж Оруел

От много ранна възраст, може би от пет или шестгодишен, знаех, че когато порасна ще стана писател. Между седемнадесет и двадесет и четири години се опитвах да отхвърля тази мисъл, но го правех със съзнанието, че вървя против природата си и че рано или късно ще се установя и ще пиша книги.

Бях средното от три деца, но между нас имаше разлика от пет години и почти не виждах баща си до осемгодишната си възраст. Поради тази и други причини бях малко самотен и скоро започнах да проявявам досадни превземки, които ме направиха непопулярен през всичките ми ученически години. Имах навика на самотното дете да измислям истории и да водя разговори с въображаеми хора и струва ми се, че от самото начало литературните ми амбиции бяха преплетени с чувството, че съм изолиран и недооценяван. Знаех, че умея да си служа добре с думите и имам сила да се противопоставям на неприятни факти. Усещах, че това създаваше един собствен свят, в който можех да си отмъщавам за моя неуспех в ежедневието. Въпреки това обемът на сериозните, т. е. на сериозно замислените произведения, които написах през детството и юношеството си, не надвишаваше десетина страници. Първата си поема написах на четири или петгодишна възраст, диктувайки я на майка ми. Не мога да си спомня нищо от нея, с изключение на това, че се разказваше за един тигър и тигърът имаше „зъби като крака на стол“ – достатъчно добра фраза, но аз си въобразих, че поемата е имитация на „Тигре, тигре“ от Блейк. На единадесет години, когато избухна войната от 1914 г., написах патриотична поема, която беше напечатана в местния вестник, както и друга една – две години по-късно, посветена на смъртта на британския държавен лорд Китчънър. Когато малко поотраснах, пишех от време на време лоши и обикновено незавършени „поеми за природата“ в стил „крал Джордж“. Също така, общо взето два пъти, започвах разказ, което беше пълен провал. В това се състоеше цялото пред-

полагаемо сериозно творчество, което в действителност записах на хартия през всичките онези години.

През цялото това време обаче, в известен смисъл се ангажирах с литературна дейност. Като начало се появиха поръчковите работи, които пишех бързо, лесно и без да изпитвам голямо удоволствие. Освен домашните в училище, пишех vers d'occasion – полукомични поеми, които изработвах със скорост, която сега ми се вижда учудваща. На четиринадесет години за около една седмица написах цяла пиеса в рима, подражавайки на Аристофан, и помагах в редактирането на училищни списания – печатни и в ръкопис. Тези списания бяха най-сълзливите пародии, които бихте могли да си представите, а те ме затрудняваха далеч по-малко, отколкото днес най-евтината журналистика. Но паралелно с всичко това, в продължение на петнадесет или повече години, изпълнявах едно литературно упражнение от съвсем друг порядък: постоянното съчиняване на „разказ" за самия мен, един вид дневник, който съществуваше единствено в главата ми. Струва ми се, че това е обща склонност при деца и възрастни. Като много малко дете си представях, че съм, да кажем, Робин Худ и изобразявах себе си като героя от вълнуващите приключения, но съвсем скоро моят „разказ" престана да бъде ярко нарцистичен и се превръщаше все повече и повече в чисто описание на онова, което правех, и на нещата, които виждах. За минути, без прекъсване, през главата ми преминаваха такива неща: „Той отвори вратата и влезе в стаята. Жълтеникав слънчев лъч, който се процеждаше през муселиновите пердета падна косо върху масата, където полуотворена кибритена кутия лежеше до мастилницата. С дясната си ръка в джоба, той прекоси разстоянието до прозореца. Долу на улицата котка на кафяви, жълти и черни петна гонеше мъртъв лист" и т. н. и т. н. Този навик продължи до около двадесет и петата ми година, когато прекъснах литературните си занимания. Въпреки че трябваше да търся и търсех подходящите думи, все ми се струваше, че правя тези описания почти против волята си, по силата на един вид непреодолим импулс извън мен. Предполагам, че „разказът" трябва да е отразявал стиловете на отделните писатели, на които се възхищавах през различните възрасти. Доколкото си спомням той винаги съдържаше еднообразни педантично точни описания.

Когато бях на около шестнадесет години, внезапно открих удоволствието от самите думи, т. е. звученето им и връзките между тях. Например редовете от „Загубеният рай":

Така той с трудности и тежък труд
вървеше: с трудности и труд тоой...

Сега те не ми изглеждат така прекрасни, но тогава ме побиваха тръпки, а изписването на „тоой“ вместо „той“ беше допълнително развлечение. Що се отнася до нуждата да описвам нещата, вече знаех всичко. Исках да пиша огромни натуралистични романи с нещастен край, пълни с подробни описания и внушителни сравнения, а също така и с цветисти пасажи, в които думите отчасти са използвани заради звученето им. Фактически моят първи завършен роман – „Бирмански дни“, който написах когато бях на тридесет години, но замислих много порано, е до известна степен такава книга.

Давам цялата тази основна информация, защото не мисля, че някой може да оценява мотивите на един писател, без да познава неговото ранно развитие. Темите на писателя се обуславят от времето в което живее – най-малкото това е вярно за бурните, революционни времена, като нашите, но преди някога да започне да пише, писателят е усвоил едно емоционално отношение, от което никога не ще се освободи напълно. Без съмнение негова задача е да обуздава своя темперамент и да избягва прекомерния ентусиазъм в някоя ранна фаза или някакво особено настроение: но ако писателят напълно се освободи от своите ранни влияния, той ще унищожи импулса за писане. Оставяйки настрана нуждата от препитание, мисля, че съществуват четири основни мотива за литературно творчество, във всеки случай за писане на проза. Те съществуват в различна степен във всеки писател и съотношението между тях понякога се променя в зависимост от атмосферата, в която живее. Основните мотиви са:

1. Чист егоизъм. Желание да изглеждаш умен, да бъдеш обсъждан, да бъдеш запомнен след смъртта, да отмъстиш на възрастните, които са ти се подигравали в детството, и т. н и т. н. Нечестно е да се преструваш, че това не е мотив, при това силен. Писателите споделят тази характерна черта с хората на науката, артистите, политиците, адвокатите, войниците, успешните бизнесмени – накратко, с цвета на човечеството. Основната маса човешки същества не са дълбоко себелюбиви. След тридесетте си години те изоставят индивидуалната амбиция, в действителност в много случаи почти изоставят усещането, че са индивидуалности и живеят главно за другите, или просто са смазани от робски труд. Но също

така съществува малцинството от надарени, упорити хора, които са решени да изживеят своя собствен живот до края, и писателите принадлежат към тази категория. Бих казал, че като цяло сериозните писатели са по-суетни и егоцентрични, отколкото журналистите, въпреки че по-малко се интересуват от пари.

2. Естетически ентусиазъм. Възприемане на красотата във външния свят, изразяването в думи и тяхното правилно подреждане. Удоволствие от сблъсъка на един звук срещу друг, строгостта на добрата проза или ритъма на хубавия разказ. Желание да споделиш преживяване, което смяташ че е ценно и не трябва да се отминава. Естетическият мотив е много крехък в много писатели, но дори един памфлетист или автор на учебници има любими думи и фрази, които му харесват, ала не поради ползата от тях; също така той може да има силно влечение към печатарската графика, ширината на полетата и т. н. Никоя книга над равнището на железопътен справочник не е лишена от естетически съображения.

3. Исторически стимул. Желание да видиш нещата такива, каквито са, да разбереш действителните факти и да ги съхраниш за поколенията.

4. Политическа цел – употребявайки думата „политическа“ във възможно най-широкия смисъл на думата. Желание да тласнеш света в известна посока, да промениш представата на други хора за характера на обществото, към което те трябва да се стремят. Още веднъж – няма книга, която да е истински свободна от политически пристрастия. Мнението, че изкуството не трябва да има нищо общо с политиката, само по себе си е политическо становище.

Може да се види как тези разнообразни мотиви задължително воюват един с друг и как по необходимост се прехвърлят от една личност към друга и от едно време към друго. По природа – под „природа“ разбирам състоянието в което се намирате, когато сте достигнал пълнолетие – аз съм личност, при която първите три мотива биха превишили по значение четвъртия. В един мирен век, щях да пиша натруфени или просто описателни книги и едва ли щях да осъзная своите политически отговорности. И без друго съм бил принуждаван да се превръщам в нещо като памфлетист. Първо, прекарах пет години в една неподходяща професия (Индийската имперска полиция в Бирма), а после преживях и нищета, и чувството за неуспех. Това увеличи естествената ми омраза към властта и ме накара за първи път ясно да разбера, че съществуват трудовите класи, а работата в Бирма ми беше дала някакво разбиране

за природата на империализма, но този опит не беше достатъчен, за да определи една точна политическа ориентация. После дойде Хитлер, Испанската гражданска война и т. н.

Испанската гражданска война и други събития от 1936 г. наклониха везните и оттогава разбрах къде съм. Всеки ред от сериозно мое произведение, написано след 1936 г., е насочен директно или индиректно срещу тоталитаризма и за демократичен социализъм, както аз го разбирам. Струва ми се глупаво, във време като нашето, да се мисли, че някой може да избегне тези теми. Всеки пише по тях под една или друга форма. Въпросът е коя страна вземаш и какъв подход следваш. И колкото повече осъзнаваш своите политически тежнения, толкова по-голяма е възможността да влияеш политически, без да жертваш своята естетическа и интелектуална почтеност.

Това което най-много съм искал да направя през последните десет години, е да превърна политическото съчинение в изкуство. Моята отправна точка винаги е усещане за кауза, едно чувство за несправедливост. Когато сядам да пиша книга, аз не си казвам: „Ще създам произведение на изкуството“. Пиша книгата, защото съществува някаква лъжа, която искам да разоблича, някакъв факт, към който искам да привлека вниманието, и първоначалната ми грижа е да бъда чут. Но не бих могъл да извърша работата по написването на книга, или дори на дълга статия за списание, ако тя не е и едно естетическо преживяване. Всеки, който си направи труда да прегледа внимателно мое произведение, ще види, че дори когато е откровена пропаганда, то съдържа много от това, което един професионален политик би сметнал за неуместно. Не съм в състояние и не искам да изоставя напълно представата за света, която придобих в детството си. Докато съм жив и здрав ще продължавам да изпитвам силно влечение към литературната проза, ще обичам повърхността на земята и ще изпитвам удоволствие от солидни предмети и късчета безполезна информация. Няма смисъл да потискам тази част от моята същност.

Работата е в това да помиря дълбоко вкоренените си симпатии и антипатии с основните обществени, неиндивидуални дейности, които този век принудително налага върху всички нас.

Това не е лесно. То повдига въпроси за конструкция и език и поставя по нов начин проблема за истинността. Позволете ми да дам само един пример за по-сериозно затруднение, което възниква. Моята книга за Ис-

панската гражданска война „Почит към Каталония“ е, разбира се, откровено политическа книга, но общо взето е написана с безпристрастност и зачитане на формата. В нея се опитах много твърдо да разкажа цялата истина, без да насилвам литературните си инстинкти. Но наред с други неща книгата съдържа дълга глава, пълна с цитати от вестници и други подобни, защитаващи троцкистите, които бяха обвинени, че заговорничат с Франко. Ясно е, че такава глава, която след година или две не би представлявала интерес за обикновения читател, задължително съсипва книгата. Един критик, когото уважавам, ми чете лекция по този въпрос. „Вие сте превърнал това, което можеше да бъде една хубава книга, в журналистика“ – каза ми той. Беше вярно, но не можех да постъпя по друг начин. Случайно знаех неща, които малцина в Англия им е било позволено да знаят: че невинни хора бяха лъжливо обвинени. Ако не се бях раздразнил, никога не бих написал книгата.

Под една или друга форма, този проблем се появява непрекъснато. Проблемът с езика е по-неуловим и би отнел много време, за да се обсъди. Ще кажа само, че през последните години се опитвам да пиша по-малко живописно и по-точно. Намирам, че в момента, в който си усъвършенствал някакъв стил на писане, ти винаги си го надраснал. „Животинска ферма“ беше първата книга, в която се опитах, с пълно съзнание за това, което правех, да свържа политическата и художествената цел в едно цяло. Не съм писал роман от седем години, но се надявам да напиша такъв съвсем скоро[1]. Той сигурно ще бъде неуспех, всяка книга е неуспех, но аз знам с известна яснота каква книга искам да напиша.

Преглеждайки последните една-две страници виждам, че съм успял да създам впечатление, сякаш моите мотиви за писане са изцяло посветени на обществената полза. Не искам да оставям това като последна представа за мен. Всички писатели са суетни, себични и мързеливи, а в основата на техните мотиви стои едно тайнство. Писането на книга е ужасна, изтощителна борба, като продължителен пристъп на тежка болест. Човек никога не би предприел подобно нещо, ако не беше преследван от някакъв демон, комуто нито може да се противопостави, нито да разбере. Въпреки всичко което човекът е научил, този демон просто е същият инстинкт, който кара едно бебе да пищи, за да привлече вниманието. И все пак е истина, че човек не може да напише нищо интересно,

1 Орует има предвид романа „1984“, който е публикуван през 1949 г. – бел. пр.

ако не се бори постоянно, за да намали влиянието на своята собствена индивидуалност. Добрата проза е като стъкло на прозорец. Не мога да кажа със сигурност кои от моите мотиви са най-силни, но знам кои от тях си заслужава да бъдат следвани. И връщайки се отново към моето творчество, виждам, че там, където не съм поставил политическа цел, неизбежно съм писал безжизнени книги, залъгвал съм се с крещящи пасажи, изречения без смисъл, красиви прилагателни и въобще празни приказки.

Gangrel, 1946

(Превод, с незначителни съкращения: Емил Войников)
(редактирана версия от сп. „Съвременник“)

Джордж Оруел е литературният псевдоним на Ерик Артър Блеър (1903—1950) — един от най-влиятелните британски писатели, критици и политически коментатори на 20-ти век. Той е най-известен с двете си книги, критикуващи тоталитаризма изобщо (1984) и Сталинизма конкретно (Фермата на животните), които пише и публикува към края на живота си.

Коментари (2)

- 01-05-2012|**Златко**

Разбира се, човек може да си измисля все нови и нови мотиви за писане – не на последно място чистия инат, да речем, плюс основа, което в „Принципът на Питър“ се нарича „стремеж за достигане на собственото ниво на некомпетентност“, но този, който ще спомена, ми се струва важен: желанието, съзнателно или не, за някакви секунди от живота

си да се почувстваш Бог. Поне веднъж да попаднеш в ситуация, в която контролираш и знаеш всичко, от първия до последния детайл. Никакви скрити мисли, никакви фалшиви показания, никакви лъжовни клетви – ТУК ти знаеш всичко и определяш всичко, ако и само в собственото си въображение...

Проблемът с тази мотивация, разбира се, е че тя е напълно подлъгваща. Всеки човек, който е написал нещо повече от няколко школски съчинения, рано или късно узнава, че усещането за контрол и всесилие е също толкова фалшиво в творчеството, колкото и в живота. Авторът – ако не иска да лъже и себе си, и читателите – рано или късно е принуден да признае, че също е само свидетел, ако и малко по-близък, на случващото се в историите му; че ония там хитреци, „героите“, по някакъв странен начин съумяват да вършат каквото си поискат и че – което е най-фрустриращо – много от реалните детайли в историята си остават след написването ѝ също толкова забулени в мрак, колкото и преди това.

Дали това не е окончателното доказателство, че Бог все пак няма?

- 06-05-2012|**неда антонова**

Има бог и интуицията е неговият пророк.

Участието на ромите във войните
Автор: Христо Кючуков

Увод

Настоящата статия няма публицистичен характер, но пък има претенции да бъде приета като научен текст, където се анализират устни истории или самото участие на информантите в дадени исторически събития. Нека това да се има пред вид от читателите. Аз не съм журналист, макар че съм завършил двугодишен курс по журналистика към Факултета за обществени професии (ФОП) на Шуменския университет през 90-те години на XX в.

Статията беше представена като доклад на една от научните конференции на студентите-роми от България, провеждани във Великотърновския университет, за периода 2004–2007 г., когато все още бях на работа там. Повод за написването на статията ми даде един дълъг разговор с леля ми Анка Кючукова (Айше) от гр. Провадия, която е на 84 г. и все още е жива и здрава. Беше зимата на 2000 год., когато се върнах от САЩ, където работех по това време, за коледните и новогодишните празници в България. Бях провел видео интервю с леля ми Анка в къщата на друга моя леля, Албена (Атидже), която живее в с. Златина, Провадийско. Разказите на двете лели ме провокираха много и ме накараха да се замисля над някои части от българската история и мястото на ромите в нея.

По-късно имах няколкочасово аудио-интервю с Господин Колев, ром от Сливен –активен борец против фашизма и капитализма, който дълги години работеше в ЦК на БКП в отдел „Пропаганда и агитация“. Господин Колев е лежал в затвор и е бил осъден на смърт. Победата на „народната власт“ през 1944 г. го спасява от смъртта. Активен член на РМС по онова време, участвал в разни акции срещу фашистите в годините на Втората световна война, преживял и видял много...

В етнологията, респективно в историята, има метод за събиране на информация, който е известен под названието „устна история“, тоест възстановяване на факти и събития въз основа на спомените на интер-

вюираните лица. В България този метод доскоро не беше използван и все още не е особено разпространен. Но през последните години започнаха да се появяват и публикации (предимно свързани с „възродителния процес“ в България), които доказват значимостта на събирането на информация по този начин.

В интервю с Господин Колев в дома му в София през 2005 г. го попитах: „Защо в годините на комунизма в България никой не е говорел за участията на ромите във войните? Какъв е бил проблемът?“. Отговорът беше прост: „Не се разрешаваше от ЦК. В Съветския съюз имаше много повече участници-роми във Втората световна война. Хиляди бяха изпратени в Сибир и никога не се върнаха. След войната разговорите за участието на ромите във войните беше табу-тема“. Но разбира се ромите разказваха устни истории за войните.

Целта на статията е да се представят малко известни факти, свързани с мястото и ролята на ромите в изграждането на България и българското общество като цяло. През последните години негативното отношение, тоталното отричане на ромите в българското общество се засили, за да се стигне до момент, в който български националистически групи нападат ромски махали, с мирни жители, бият жени и деца, стига се дори до убийства, само защото си ром... В крайна сметка не всички живеещи в ромските махали са крадци и престъпници. Не всички роми са престъпници, както и не всички българи в България са „мутри“. Има нормални хора, с нормално поведение, както при едните така и при другите, но това като че ли не се вижда и всички роми се поставят под едно и също клише.

С риск да се отклоня от изложението ще разкажа кратка случка с мои студенти-роми от ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. На един 3-ти март решихме със студентите да се качим на връх Шипка, за да положим цветя на паметника и да се поклоним пред паметта на онези, които са загинали в боевете при Шипка и Шейново. На път към върха срещнахме групи от младежи и девойки, развяващи знамена на ВМРО и в момента, в който ни видяха, те започнаха да ни освиркват и да ни подхвърлят обидни и срамни реплики. Излиза, че Шипка е само на етническите българи, а другите, които не са такива, нямат право да се поклонят пред паметта на загиналите...

Но в боевете при Шипка наред с етническите българи е имало и роми, които са участвали като опълченци, те са били част от българското опълчение и са умрели за България. Моят приятел, ромският поет и

писател Георги Парушев, неведнъж на събирания ни е разказвал, че прапра-дядо му е умрял като опълченец на Шипка, но това никъде не е споменато, нито е записано. Това съществува единствено в историческата памет на семейството.

Методика на изследването

Използваният тук метод е „устна история“, известен в западната научна литература като „oral history“.

За целите на статията са проведени разговори с две жени и един мъж на възраст между 75 и 85 год. като на всички информанти е зададен едни и същи въпрос: „Какво знаете за участието на ромите във войните в България?“

Информантът Господин Колев на 84 г., родом от гр. Сливен, живеещ в гр. София, предостави и снимков материал от личния си архив, който се публикува за първи път.

Другите две информантки, Албена Райчева (74 г.) и Анка Кючукова (85 г.), разказаха спомени за членове на семейството, участвали във войните.

Представяне на фактите

Най-напред ще представя факсимиле от Грамота за храброст. Текстът на грамотата е даден по-долу.

Грамота „За храброст“ в Балканската война

N 17104
Ний Фердинанд I
С БОЖИЯТА МИЛОСТ И НАРОДНА ВОЛЯ
Цар на Българите
За показаната храброст и отличие в Освободителната война през 1912/1913 година
от
Старшия подофицер от 4 конен
на Н. Ц. В. Престолонаследника Кн. Търновски полк
Юрдан К. Куловолу
и в знак на Нашето благоволение
награждаваме го с войнишкия кръст IV-а степен
от

НАШИЯ ВОЕНЕН ОРДЕН „ЗА ХРАБРОСТ“
Заповядваме да му се даде настоящата грамота скрепена с печата
София, 28 Октомври 1913 г. Канцлер на Ордениете: (п)
Секретар:(п)

№ 47101

Ние Фердинандъ I
съ божия милость и народната воля
Царь на Българитѣ

За показаната храбрость и отличие
въ Освободителната война прѣзъ 1912 1913 години
отъ
Стоманъ модеръ [illegible]
на И.Д.В. Арнеолеанскополнка Ка. Шумовски полкъ,
Юрданъ Х. Кулевски.
и въ знакъ на Нашето благовволение
награждаване съ военнаго кръстъ III степень
отъ
НАШИЯ ВОЕНЕНЪ ОРДЕНЪ „ЗА ХРАБРОСТЪ“
Заповѣдваме да му се даде настоящата
грамота скрѣпена съ печата
София. 28. Октомври 1913 г.
Канцлеръ на ордените
Секретаръ

Факсимиле на Грамота „За храброст“ от Балканската война

През 1912 г. започва Балканската война, през 1913 г. – Междусъюзническата, а през 1914 г. – Първата световна война. И в трите войни са участвали роми.

Юрдан К. Куловолу от Сливен, роднина на Господин Колев, е награден „за храброст“, за участието си във войната през 1912-1913 г. Юрдан К. Куловолу е с ромски произход. Той не е просто участник във войната. Куловолу има и военен чин „старши подофицер“.

От разказите на лелите ми Анка и Албена знам, че техният дядо Селим (т. е. моят прадядо) е бил участник в Междусъюзническта и Първата световна война. Бил е задържан 3 год. като пленник в Сърбия. Дядо ми Хюсеин, който беше роден 1901 г., също е бил участник в Първата световна война. След войната е мобилизиран като войник за 3 години в гарнизона в гр. Карлово, в конната дивизия.

По време на Вторта световна война дядо ми Хюсеин и баба ми Залиш са използвани като ятаци на партизански отряд в провадийския балкан, без да знаят, че извършват яташка дейност и без да са получили каквито и да е облаги от това.

В архива на Господин Колев намерих имената на загинали роми от Сливен във Втората световна война:

Стефан Димитров Петров (Цъкърата) – XI пехотен полк, III Балканска дивизия

Добри Палев – XI пехотен полк, III Балканска дивизия

Двамата роми, загинали във войната, са погребани в Унгария, в българското гробище, в близост до гр. Харкани. Николай Димитров Кръцов от същия полк, загинал в Югославия – гробът му не е известен.

Надгробен паметник на двамата роми от гр. Сливен, загинали в Унгария

Заключение

В САЩ расизмът срещу афро-американците се променя не на последно място и в резултат на това, че във войната във Виетнам, наред с белите амриканци, са загинали и хиляди черни американци. Спомням си в един американски филм за виетнамската война, как при акция за кръводаряване чернокожа майка иска да даде кръв, но белите американки ѝ отказват достъпа, с довода, че не може кръвта на една чернокожа да се прелива на бели войници. Чернокожата майка отговаря, че тя също има син във Виетнам и не се знае чия кръв на чий син ще бъде прелята ако се наложи... Нещата в Америка се променят, защото в Америка се говори открито за това и не се подценява направеното от чернокожите за американската държава... Да, в Америка има гета на чернокожи, има криминални престъпления от чернокожи, но има и елит, който е лицето на Америка и световната политика и това не е проблем за никого.

В България за съжаление никъде в учебниците по история няма да срещнете имената на роми, турци, евреи, които имат приноси в исто-

рията на своята родина България. Няма споменато нищо и за геноцида над близо милион роми в Европа по време на Втората световна война...

С моите студентите-роми от Великотърновския университет имахме проект за работа във Военния архив, който е единствен в България и се намира в съседство с 5. корпус на университета, където се водеха занятията на студентите роми. За да издирят имената на всички роми, турци, арменци и евреи, които са участвали във войните, студентите работеха месеци наред. Получиха се огромни списъци с имена на хора, които са умрели в различни войни за България. Наред с българи са умирали и други, които не са българи и сред тях е имало и доста роми. Но защо за това не се пише и не се говори? Зашо не се знаят имената на стотиците участници-роми във воините от София, Лом, Монтана, Враца, Кюстендил, Сливен, Шумен, Върбица, Варна, Провадия? Докато се мълчи за това в медиите, в училище, в обществото... боя се, че расизмът и дискриминацията ще ескалират с още по-голяма сила.

Христо Кючуков е филолог, преподавател в Свободния западноберлински университет и български ромски деятел.

Коментари (15)

- 30-04-2012|**Златко**

Изключително интересно, поне за мен. Оказва се, че по времето на Фердинанд очевидно все още не е имало онова стриктно разделение по етнически признак във войсковите части, което познава всеки човек от моето поколение („циганите“, ако ще и сто образования да имаха, попадаха в трудови войски – и толкова.) А тук става дума не просто за войник, а за подофицер, от ромски произход. Питам се дали етническата сегрега-

ция в България няма да се окаже едно сравнително съвременно изобретение и дали предците ни не са живели в значително по-голямо съгласие с хората от не-български произход, отколкото го правим самите ние.

Що се отнася до българската литература, в която, по мое знание, малцинствата и особено циганите по правило не присъстват, освен като заплашителни или комични образи (кой от нас не си спомня със смесица от детски страх и отвращение циганина Кърдрю от „Ането“ на Ангел Каралийчев?), то има и едно дребно, но важно изключение – книгите за циганчето Банго, които съм чел също в детството си, но за съжаление вече не мога да си спомня името на автора. („Таборът и Банго“ и „Банго на война“). Може ли някой да ми помогне? Засега не успявам да намеря нищо в мрежата.

- 30-04-2012|**Манол Глишев** – Радвам се,

че го прочетох.

- 30-04-2012|**Мара**

В момента слушам концерта на Будапещенския цигански оркестър „100 цигулки“, обичам и руските циганските романси на „Ромен“. Г-н Кючуков мисля, че Вие и Вашите възпитаници трябва да бъдете още по-активни в общественото пространство, а не да слушаме само за цар Киро и Папата. Както и платени лъже-патриоти от АТАКА и ВМРО.

- 01-05-2012|**Силвърмен**

Защо се споменават единични случаи с роми? Толкова малко ли са били. Аз също нищо не знам за участието им във войните, но в казармата бях в транспортни войски, които бяха „черните“ войски и имам лични наблюдения върху поведението на циганите в армията и то не когато са малцинство, а обратното. И наблюденията ми са, че за тях патриотизъм е подигравателна дума. Същите тарикати на дребно бяха и там.

- 01-05-2012|**Златко**

Причината най-вероятно е в това, че резултатите от изследването, което господин Кючуков споменава (направено със студентите му във Военния архив), никога не са публикувани (дали не са и вече изгубени – не съм съвсем наясно). А тук той просто предава онова, което са му разказали роднини и близки.

- 06-05-2012|**Валери**

До Златко! Името на автора на романите за Банго е Недялко Месечков!

- 06-05-2012|**Златко**

Благодаря, Валери!

- 06-05-2012|**Златко**

Ето какво успях да намеря дотук в мрежата (това е част от предговора към „Таборът и Банго“, Народна младеж, 1969 г.

> *Цитат:*
> *В белетристиката му се намеси една сюжетна новост, незастъпвана в на-шата литература. И тя е тази, че единствен Недялко Месечков се обърна към живота на циганите. Да, за пръв път в белетристиката ни циганската общност влиза със свои представители от деца, младежи, жени и мъже, показани в мир¬на и военна обстановка, както и в социалистическото строителство. Тази три¬логия за Банго издига човешкото достойнство на циганите. В исторически но¬вото време тя се превръща в апология на онеправданите в миналото, които днес, като освободени от капиталистическата робия и дискриминацията, участват в строителството на новия живот. Първата част от трилогията бе преведена на полски и се пласира за късо време. Тя излезе и в две последователни издания в ГДР. А втората книга „С Банго на война“ бе издадена на турски. Тия романи на Недялко Месечков манифестират пролетарския интернационализъм в живота на нашата страна, в която и циганите имат в поезията ни свой талантлив предс-тавител в лицето на Усин Керим. Да, от художествено отражение на една чужда доскоро на литературната ни действителност, романите на Недялко Месечков получават несъмнено и политическо значение както пред нашия народ, така и пред чуждия свят. Някои литератури на братски страни имат автори, които се занимават с циганска тематика. Преди много години белетристът Иозеф Секера излезе в чешката литература с роман за циганите, посрещнат от критиката като откритие. А в Полша една от главните теми на варшавския поет*

и преводач на българска поезия Иежи Фицовски е животът на циганите в неговата родина. Изучил цигански в скитанията си с цигански катуни, той е автор на няколко книги за тях в полската литература. А е и преводачът на устната поезия на из-вестната неограмотена циганска поетеса в Полша Папуша. В това отношение Недялко Месечков, като изобразител със своята трилогия за Банго на живота на циганите в България, е единствен в нашата литература.

- 06-05-2012|**Георги Пейчинов** – Роми

Цитат – „Моята жизнена философия се изразява с 4 думи: Аз харесвам добрите хора.“

Г-н Кючуков е прав в едно – всяко стадо си има и мърши.

Но не е прав за повечето други неща – според мен има повече убити добри хора българи от роми, отколкото роми от българи. А внушението направо вони.

Подкрепям изцяло, че трябва всички (етнически, религиозни и т. н.) групи да имат равни права и задължения. Дали г-н Кючуков твърди, че българите имат привилегии в каквото и да е отношение?

Категорично против съм която и да е група да има привилегии и специално отношение. Според мен статията внушава точно това.

- 07-05-2012|**Вла Дунев** – Хубава работа, ама българска...

Статията започва адски добре – все едно, че ще има информация за участието на циганите в българските войни. Всички сме граждани на тази държава, някак логично е, нали?

Само че, 3-ри устни разказа и едно много неприятно преживяване на 3-ти март не са „научен текст“. Това ли са всичките случаи по темата? Ако да – какво е крила държавата, ми то е нямало нищо за криене. Ако не са (със сигурност не са) – кой се очаква да я събере, държавата ли?

С две думи: хубава работа, ама българска...

- 24-11-2012|**Гост**

Хубаво е да се издирят бойците от ромски произход с участие във войните и им се отдаде заслужена почит.

1923г. при превземане на казармата в Разлог Наско Пепето от Горна Джумая(ром и запален рибар) обира затворите на пушките и подпома-

га акцията. После с барабанчето марширува пред въстаниците. Смилат го от бой. Беше заслужил активен борец против капитализма. Старите граждани още го помнят.

Далеко съм от Отечеството и нямам възможност, иначе съм много задължен на Йордан Радичков и доста отдавна се канех да прелистя всичко от него, за да проследя как многократно третира различни проблеми на ромите в своите произведения. В сборника „Скални рисунки“ има неповторимо изображение как правят нова наковалня група роми. Радичков беше човеколюбив и ромите подобаващо му отвръщаха. Ще ми е драго, ако Христо Кючуков го направи с пълнота и задълбоченост.

И винаги съм давал пример за интерференция от Хр. Ботев в „Знаеш ли ти кои сме?“:“Добър ден, чорбаджи. ХАНДРИ-МАНДРИ дома си е?(За архимандрита).

Желая успехи в начинанието и скорошен завършек. П. Вълков

- 12-07-2013|**Светла**

Защо никой от коментиращите не се е сетил за Йордан Йовков и „Песента на колелата“? А и Елин Пелин... Имаме чудесна българска поетеса-циганка. „Циганин“ не е обидно, разтълкувано е значението му някъде – сега не ми се впуска в излишни обяснения. А е важно какъв е човекът, преди всичко.

Текстът на Хр. Кючуков е „научен“, защото прави въвеждащи, интересни съобщения по една наистина малкопозната тема, която има мегдан за развитие и допълване – до научен труд.

Прав е З. Е. – някога, а и сега в малките селища, няма етническо деление. Има разделяне по „махали“, само че така са се сложили нещата през вековете – заселване по различно време.

- 12-07-2013|**Пратеник**

Към Светла:

Споменавате за „Песента на колелета“...

(Аз лично не съм много убеден дали Сали Яшар е именно „циганин“ в който и да било от различните смисли, които се влагат в тази дума, но нека да приемем, че за някои хора той е именно „циганин“).

Та споменавате за „Песента на колелета“ – а спомняте ли си как описва Йордан Йовков своя герой – Сали Яшар?

„Като всеки ковач, той беше здрав и силен човек, но инак беше благ, тих, вдълбочен в себе си. „

„Така *Сали Яшар беше прост човек, с изцапани ръце, ковеше желязото и правеше каруци, но имаше вид на мъдрец и неволно вдъхваше уважение дори и на ония, които не го познаваха и нищо не знаеха за изкуството на ръката му.“*

Е, за колцина от днешните цигани (или ако щете – роми) днес ние можем да кажем: той е „благ, тих, вдълбочен в себе си“?

За колцина от днешните роми (или ако щете – цигани) ние днес можем да кажем: той „имаше вид на мъдрец и неволно вдъхваше уважение дори и на ония, които не го познаваха“?

И нека все пак не забравяме, че самият Йовков още в началото на разказа си пише за Сали Яшар: „беше се издигнал над всички по божа дарба, появил се беше случайно“.

Изключения (от правилото) винаги е имало и винаги има. Вероятно не е лошо и си струва да се пишат статии и разкази именно за изключенията. Но изключенията не променят правилото.

Да, „по божа дарба“ един или друг индивид може и да се „издигне“. Въпросът е доколко „издигащо“ за дадено общество е присъствието на циганска (ромска) общност в него... Това е въпрос, по който самите цигани (роми) трябва сериозно да помислят.

- 12-07-2013|**Златко**

Сирков, с колко точно цигани сте имали личен контакт през последните, да речем, двадесет години? Аз например познавам поне няколко десетки благи, тихи и задълбочени хора от това малцинство, в резултат на факта, че идвам от място, където те са част от местния провинциален живот... И че се срещам с тях, защото градчето е толкова малко, почти винаги, когато се прибирам в Преслав.

Приказки, приказки...

- 12-07-2013|**Пратеник**

Златко, много ме радва, че все пак и Вие лично идвате от едно определено „място“ (защото вече бях почнал да си мисля, че живеете само в едно определено време, и то вече отминаващо време...)

Та, Златко, след като идвате от (и дори понякога се връщате към) едно определено „място“, което си има собствен „местен провинциален живот“, замисляли ли сте се някога дали по света има поне едно такова

„място“, което именно циганите (ромите) да са създали и оформили (и към което те самите да се връщат – а защо не – и да посрещат заселници там) – има ли нейде по света поне едно място, в което циганите да са създали някакъв точно определен, собствен „местен провинциален живот“... изпълнен с такива едни все „благи, тихи и задълбочени хора“...?

Май просто няма такова място, нали? Не просто в България – из целия свят няма.

Иначе, Златко, сигурен съм, че ти самият пръв щеше да емигрираш именно в посока на едно точно такова място – но вместо това ти емигрира в посока към Германия, нали?

А че няма такова място, си е ясно. Просто факт – няма. И за писател като Йордан Йовков това също е било ясно.

Ако разгледате и други произведения на Йордан Йовков, ще намерите примери, че той е наясно какво представляват циганите (ромите) като общност (не като отделни изявени индивиди – а като общност).

Ето един епизод от разказа „Кошута“ (там героят Стефан търси една кошута – и върви и навред разпитва за нея когото срещне...):

„„

Стефан срещна и циганите дървари, весели, лъснати от слънцето, накичени с цвете. „Къде е кошутата?“ Те го гледат, като че ли гледат мечка, измерват с очи високата му снага, измерват дългата му пушка. И мълчат. А като отминат, той ги чува да вдигат страшна врява на своя език.“

България търси дъно
Автор: Любослава Русева

Американският режисьор Джеймс Камерън („Титаник“, „Аватар“) стана първият човек от 50 години насам, който се спусна до най-дълбоката точка на земята – Марианската падина в Тихия океан. Това се случи само преди няколко дни с подводницата Deepsea Challenger, а световните медии съобщиха, че пътешествието му отнело над два часа.

Само за сведение: Марианската падина е най-дълбоката в света и по тази причина е смятана за неговото „дъно“. Наричана е още четвъртият полюс на планетата, а измерването ѝ продължава до днес, като засега се приема, че данните от японската сонда Kaiko са най-точни – 11 022 м. Когато през 1960 г. в нея за пръв път се спуска батискафът „Триест“ с швейцареца Жак Пикар и американеца Дон Уолш, двамата откриват различни форми на живот, макар до дъното ѝ да не достигат слънчеви лъчи, а налягането да е размазващо.

Постижението на Камерън е безспорно, защото той се хвърля в непрогледния мрак сам-самичък, пък и управлението на подводницата изисква сериозни познания и подготовка. Представете си го наистина: той слиза бааавно в нещо като царството на Хадес, като преодоляването на всеки от тези 11 километра е извоювана победа за смелостта и професионализма. Последните 22 метра вероятно са най-вълнуващи – „кацането“ наближава, пулсът се ускорява и... изведнъж се озоваваш на абсолютното дъно!

„Дрън-дрън!“ – секва възторга ми един познат. С него водим дългогодишен спор, който ще ви опиша накратко:

Той твърди, че ние тук сме пропаднали фатално и вече няма мърдане. Аз му опонирам, че изобщо не е вярно. „А това не е ли дъно?“ – продължава да ми задава уж реторичния си въпрос при всеки публичен скандал, докато аз също продължавам да му се ежа с ехидното: „Не е, можем още!“

Е, сега моят познат стигна и до дразнещата крайност да оспорва успеха на Камерън. Абсолютното дъно, разправя, било покорено от българите много отдавна. Развива ми даже теорията, че ако режисьорът беше пристигнал у нас, щял да се ужаси от формата на живот, която мърда тук, напук на всичко. „Много е лесно да се напъхаш в подводница и да заснемеш няколко мариански еуглени, нали? Ами заповядай в България, драги ми господине, и си развърти камерата наоколо, за да видиш как живеят хората, когато налягането ги размазва!“

Моят познат говори свободно осем езика и има докторат по финанси, но е безработен, отчаян и озлобен. Проблемът му е, че тежи 160 килограма и непрекъснато се поти, та когато се явява на интервюта за работа, очилата му се запотяват на секундата и цялата му риза подгизва. А кой има нужда от дебел и потен служител, който непрекъснато си бърше очилата?

Разказвам ви този частен случай по две причини.

Първата е, че наскоро в шоуто Britain`s Got Talent („България търси талант“ е по лиценз за FremantleMedia и британския формат – бел. ред.) се появи 17-годишният Джонатан. Заедно с 16-годишната Шарлът той изпя песента The Prayer, популярна от дуета на Селин Дион и Андреа Бочели, а циникът на журито Саймън Кауъл му нареди: „Зарежи я!“ (имаше предвид красивата, но не особено талантлива Шарлът – бел. ред.)

Знаете ли обаче как изглежда Джонатан?

Ами... ужасно. Той е огромен и непрекъснато се поти. Преди да излезе на сцената дори споделя, че наднорменото му тегло предизвиква подигравки и заради това няма самочувствие, но все пак иска да опита, убеден в таланта си. Говори толкова искрено и увлекателно, че престава да ви прави впечатление внушителната му телесна маса. Да, той е дебел и грозен, но какъв глас изважда после, Господи!

Горе-долу по същото време в нашето аналогично шоу се случи следното:

На сцената се появява една от водещите, за да съобщи, че заради предстоящия номер децата трябва да бъдат изведени от залата. Тя предупреждава, че се задава нещо уникално, невиждано и направо страхотевично, при което в единия ъгъл на екрана веднага цъфва червена точка с надпис 18, а камерата показва как дори журито се пули удивено.

Излиза мъж, който започва да се съблича. Илия, както се казва участникът в „България търси талант“, остава само по прашки, като те са мал-

ко по-особени, защото отпред нямат плат. Налага го естеството на номера – Илия ще демонстрира как влачи автомобил с... члена си.

Там, където е оръдието на труда, телевизията все пак слага квадратче. Но на публиката е отказана подобна деликатност: тя вижда всичко и е изумена, сащисана, потресена, отвратена, само че и донякъде възторжена, чак аплодираща факта, че татуираният мъж наистина успява да дърпа колата...

Впрочем в предишното издание на шоуто същият Илия си набута в гърлото нещо като самурайски меч, а моят познат пак твърдеше, че това е дъното. „Не е, винаги може повече!“ – помня, че му казах тогава, и ето, че се оказах права.

Което не ме радва, разбира се. Защото така, както преди година този мъж промуши вътрешностите си, а сега разголи и интимните си части, утре със сигурност няма да се поколебае да направи нещо още по-отблъскващо. Той вече е получил достъп до публичността, при това два пъти. За него, но и за зрителите, публичността отдавна означава само сеир. Тя не изисква някакъв специален талант, труд и отговорност – достатъчно е да си свалиш гащите.

Изваждането на члена е знак, че всичко вече можеш да си позволиш. Всяка простотия и всяко извращение са добре дошли на сцената. И ако досега в българската публичност куцо и сакато разголваше празната си душа или напращелия си, но все пак дантелено завоалиран задник, оттук нататък гнусотата ще среща единствено отворени врати, стига да съумее да навира в лицето ни талантите на своя дванайсетопръстник.

Уви, дъното не е стигнато и моят дебел и потен познат за пореден път губи баса. Нашето пропадане в дълбоката бездна ще се окаже безкрайно и тъкмо това би ужасило Камерън, ако някога реши да се спусне и в българската падина. Като режисьор, изкушен от историята на „Титаник“, той няма как да не забележи тукашния Джонатан, сврян в каютата на отчаянието с осемте си чужди езика и доктората по финанси, докато оркестърът продължава да извива мелодии в миксолидийски лад за радост на кълчещата се по палубата трета класа...

„Титаник“ може и да е клиширана метафора, но преди няколко години един изследовател – Рей Бостън, се спусна до останките на лайнера и смело обори баналната версия за неговото потъване.

През 2008 г. тезата на Бостън беше публикувана в сериозния „Индипендънт“ и наистина звучи правдоподобно:

„Титаник“ се е самовзривявал много бавно, със съзнанието на собственика и капитана, че е обречен да избухне. Фаталният сблъсък с ледената планина е провокиран от пожар в един от въглищните трюмове, докато корабът се движи с пълна пара през потенциално опасните води на Атлантика.

А ето и най-любопитното: пожарът избухва още при скоростните изпитания на лайнера в Белфаст... десет дни преди да започне презокеанският му курс. Собственикът на „Титаник“ Джон Пиърпонт Морган обаче решава да не отменя първото му плаване, надявайки се, че пожарът ще спре от само себе си. Самият той се досеща какво би могло да се случи и в последния момент не се качва на кораба. Вместо това Пиърпонт нарежда на капитана да пресече океана с максимална скорост, така че да стигне до Ню Йорк преди възможния взрив.

В нощта на катастрофата (14 април 1912 г.) дежурен оператор е най-големият некадърник в екипа – Джон Филипс. В 22 часа той получава 6 предупреждения за плаващи айсберги, но не показва шифрограмите на капитан Смит, защото не може да ги разчете. Едва в 23.40 ч. първи офицер Мърдок, вече много пиян, съзира ледената планина и, таралянкайки се, хуква да предупреди капитана. Но вече е късно. „Титаник“, както уточних, се движи с бясна скорост. Няма време за маневри. Няма шансове за спасение. Само след 37 секунди айсбергът ще се вреже в кораба и ще разцепи корпуса му на две.

Останалото си го знаем. Потъването продължава 2 часа и 20 минути, докато оркестърът не спира да свири „Към тебе, Боже, се обръщаме за помощ“...

Българският „Титаник“ се свлича в бездната по същия начин, защото ежедневното и все по-ожесточено саботиране на усещането за нормалност, вкус и смисъл е тъкмо самообричане на безкрайно пропадане. И господарите на сеира го знаят много добре. С пълното съзнание какво тлеещо въгленче представлява Илия, те го пускат на палубата, за да изстреля сигнална ракета към себеподобните си. Последните вече могат да се разгърнат. След победилата революция на простака отприщването на най-вулгарното тепърва предстои и много скоро номерът с разголения пенис дори няма да ни прави впечатление.

Да се управляват простаци е далеч по-лесно, отколкото такива като моя познат. Той се възмущава и гневи, а това означава, че тук все още мърдат разни форми на живот, които различават нормалното от ненор-

малното и смисъла от безсмислието. Постепенно обаче и последните екземпляри от тази рядко срещана порода ще приберат перките и ще кротнат в пашкулите си, стига последователно и безспирно да бъдат бомбардирани с нелепости. Напълно отвратени, кой от тях би пожелал, камо ли положил усилия за достъп до подобна публичност?

Всъщност ако имаше дъно, щеше да е далеч по-добре. Минати са всички граници, стигнат е предел, след който повече не може да се живее така. Най-долу сме и налягането е размазващо, но оттук нататък имаме възможност да мръднем малко встрани, да се огледаме, да видим какъв свят си сътворихме и да решим дали той ни харесва или трябва да се измъкнем от него час по-скоро.

Обратното – реенето изглежда лежерно и дори весело. В него няма усещане за фаталност. „Титаник“ се носи с бясна скорост, пътниците се радват на айсберги, а от телевизора продължава да се носи кикот от риалити шоута.

Хаха, един там се съблякъл! Пък друг си загасил цигарата в езика (и такъв номер имаше в „България търси талант“). Трети се е надупил от екрана с женски корсаж и изрусена коса, докато Златките водят сериозно публистично предаване.

Майтап да става, сеир да пада! Това е да можеш да се спускаш без подводница и в Марианската падина. Това е и да си въобразяваш, че вулгарното е безобидно, а животът в глупост и неприличие има по-голяма стойност от живота на еуглените на дъното на океана.

Източник

Любослава Русева е българска журналистка и колумнистка в списание „Тема“.

Коментари (30)

- 09-05-2012|**И. В.** – Няма дъно

Прекрасен текст, макар и болезнен заради натъртванията от дъното...

- 09-05-2012|**Stefan07**

Материалът е отличен! Контролираното потъване продължава по график;)))!

- 09-05-2012|**Иванка Панекова**

Дори мисля, че България не търси дъното/талант, а е НА ДЪНОТО.

- 10-05-2012|**Асен Кънев**

Ако има разлика в безполезността между полиглота с диплома за доктор по финанси и атлета с пенис-чудо, не съм убеден, че разликата е в полза на доктора – поне не е „безработен, отчаян и озлобен“.

- 10-05-2012|**Иван Рангелов**

Тази авторка изглежда си мисли, че собствените ѝ писания са по някакъв начин много по-различни от „телевизионните реалита“ – не, авторке, и ти си същата безсмислица!

На тебе може да ти се струва, че не е особено важно дали човек може с пениса си да премести автомобил. А на мен пък ми се струва, че не е особено важно в каква точно подводница се е заврял някакъв режисьор на някакъв филм...

Ами този „познат“ на авторката, дето бил 160 кила, и се потял, да беше се явил той на шоуто „България търси талант“ (или на британския му първообраз) с всичките си дипломи и докторати – също като своя пак потящ се, но все пак и пеещ британски събрат – но не, нашенският Любославо-Русев познат е „интелектуалец“, нали? Той не може да се явява в някакво шоу, той (както и самата Русева) може само да обяснява колко зле е България, как тя е „на дъното“ и т. н. ...

- 13-05-2012|**Skobelev**

Нищо особено, но на лош български – типичната българска журналистика, потънала като Титаник в неграмотията. Неправилните изрази, неточната употреба на местоимения и предлози, както и лошият слог

са типични за неограмотените ни писачи. А за търсенето на дъно е така, но е банално и скучно. Без Камерън, Титаник и „дебелия познат“, какво всъщност се казва – безкрайно втръсналото българско мърморене с безпомощнно търсене на оригиналност.

- 13-05-2012|**Надежда Александрова**

Не познавам Любослава Русева, но впечатлението ми от текстовете ѝ е, че са чудесни, че са написани на хубав български език и ни подканят да не се примиряваме, конкретно тук – с пошлостта, която се излъчва от българските медии.

Щастлива съм, че съм им обърнала гръб и нищо не може да ме накара да гледам българските шоу-програми по телевизията. Но това не означава, че мога да обърна гръб и да не забелязвам ефекта им върху целия живот на обществото ни.

Бих подканила авторите с негативните коментари да прочетат и текста на Вл. Свинтила в този брой.

- 13-05-2012|**Б. Дончев**

Текста на Любослава си е много добър. Поздравления! За съжаление, отрицателните драсканици тук, са напълно закономерни, вероятностен плод на ежедневните усилия на някои медии в Бг да втълпят, че „истината е въпрос на гледна точка!“... и така да оправдаят всяка простотия.

- 14-05-2012|**Самолет 005** – ... оказва се, че навсякъде има живот...

Щом като и в Марианската падина са открили живот, то това означава, че Земята е устойчиво жива планета. Няма съмнение, че простотията е форма на живот... тогава къде е конфликтът?

Според биологичните теории надпреварата между видовете живот не е самоцелна, а е конкурентна. Винаги има конкурентна среда, тоест винаги може да има по-прост, но и по-умен модел. И двата са призвани да ограничат първоначалния и да дадат друга посока на развитиеq като оцеляването е въпрос на приспособяване. Същественото е дали оцеляването носи радост от живота и когато тази радост липсва, как си я създаваме...

Вчера бях на пазара на Долни Богров. Това е една Марианска падина. Огромни количества пърпорещи коли по ларгото на пазара поради липса на паркинг – хора и коли се мачкат взаимно, изродски физиономии

и кошмарно разтумбалачени човешки шкембета, цици като тикви, свинеподобни човекоиди продаващи свине, които свине са по-красиви от продавачите, клане на пресно свинско в реката и миене с вода, която е жабунясала, продаване на разсад – домати „биволско сърце“ и шипче›та (това са люти чушки), чехли и сутиени, циганин, който говори по високоговорител как да заваряваме и как да лепим с лепило „Капчица“, прах и пясък в устата и очите поради вирулкята от вятъра – става нещо като израелска пустинна буря от Негев и О! Небеса... сладолед. Една жена с черни нокти продава сладолед във фунийки. Приближава се един чернодрешко, ама „класика в жанра“ – чернодрешковците са наследници на някогашните шопи, които са били или чернодрешковци, или белодрешковци, и този – днешният, започва насред прахоляк и коли да лише сладолед. Мисля, че в този момент истеризирах от радост също като Марсел Пруст, който истеризирал от радост при вида на сладкиш – madelene... След това си купих уатка – това е съд за носене на икидия на жетварите, но понеже няма вече жетвари си посадих теменужки в нея, за да очаровам гостите ми от Америка, когато дойдат на селски туризъм. Бих могъл да очаровам и онзи нещастник – режисьора на Титаник, но с американски тъпанари не се занимавам. Те са твърде банални, за да ми предоставят истерия от радост по прустиански.:))))

- 14-05-2012|**Радой**

Графоманьонски ШИТ.

- 14-05-2012|**Sveti**

Много оригинален и точен със сравненията си текст.
Поздравявам авторката.
Имаме нужда от повече такива автори.

- 14-05-2012|**МЛЗ** – Самолет 005, тух Хюстън...

Самолет 005,

Разплака ме! Пиши пак, моля те-е-е-е-е! Аз мога да те насочвам – към други събития – ти само пиши! Малко – много, няма значение.

Поздрави!

- 14-05-2012|**Д. Димитрова** – Кич и низка първичност има навсякъде, за съжаление

но понякога долнопробността на предаванията са наистина потресаващи, заради което почти не гледам телевизия.

А поведението на повечето водещи, редактори и „културтрегери“ рядко се различава от това на участниците, даже понякога ги задминават... по вкус.

Та нали те са подбрали участниците, режисирали предаването, правили са репетиции...

Въобще не харесвам Л. Русева и желанието ѝ да оригиналничи, което често я прави нечетивна.

- 15-05-2012|**antonia**

Всичко казано в статията е вярно, но и доста черногледо представено.

Наскоро пречетох, че се е намерил млад учен, физик, астроном за вакантно място в обсерваторията на Рожен. Изискванията по обявата за работа са били да владее английски + още един чужд език, всише образование – физика и астрономия, компютър и още хиляди екстри срещу възнаграждение 350 лв. на месец. Този човек за мен е точния антипод на Илия и отсорта простотий и такива хора ми дават основание да реагирам като във вица за оптимиста и песимиста – Чашата е наполовина пълна!

- 15-05-2012|**Велко Милоев** – Чашата е пълна наполовина – все някой пие, все няк

По принцип харесвам текстовете на Любослава Русева и ми се иска да чуе и моя глас на подкрепа. Макар да бих могъл с часове мислено да споря с нея. (Правя го обаче само за минути.) Добре е някой да бие камбаната, не е добре, когато се обърквашна пожар ли бие или на умряло. В наблюденията от Марианската падина и от Долни Богров ми липсват големи късове от българската реалност. Но и това не мога да го обясня в кратък коментар; аз самият отскоро правя опити да се омешам с различни от обичайните ми кръгове, с умни млади хора, не чак толкоз уморени като нас. България наистина търси таланти и обидно, обидно, много обидно е, че медийни простаци ни натрисат генитални таланти сред онези добронамерени кандидати, които си струва да се видят и които също търсят нашата с вас подкрепа. Да гледам или да не гледам?

Във всеки случай засега не съм намерил за себе си убедително доказателство, че бездуховността е обективно, статистически нараснала спрямо времената, когато цензурата я филтрираше, но пропусна все пак като мека сатира „Вилна зона“ и „Преброяване на дивите зайци“. Работната ми хипотеза засега е че простащината става – по комерсиални причини, – по-нагла и оглушителна в много от традиционните медии, но пък се отварят виртуални пространства за други вкусове и възгледи. Та и за мен „чашата е наполовина пълна“. Злобицата човешка влиза и в такива пространства, разбира се, но и в това няма нищо ново, културно-исторически погледнато – от Гутенберг поне насам.

- 15-05-2012|**Боян** – Ученото си е учено

В страната на зелените еуглени случайно се излюпили три-четири учени журналистки-колумнистки. Въпрос -- за кого да „предава“ телевизията? Въпрос №2: дали пък телевизионните продукти-предавания не са огледално отражение на зрителите, ерго – народа? И още един: има ли начин да извадим еуглените на сушата и да ги заставим да четат Тютчев???

Не знам къде е учила Л. Русева, но ако радиусът ѝ на движение е два километра считано от „коневръза“, то може още дълго да продължава да се чуди „защо има такива „герои“ в такива предавания?“ и също тъй дълго да ни радва с познанията си по теориите за потъването на Титаник и живота на дъното (на Марианската падина!).

Абсолютно е прав г-н Милоев, дето не е намерил за себе си „убедително доказателство, че бездуховността е обективно, статистически нараснала спрямо времената, когато цензурата я филтрираше“ -- мога да дам примери от оня период, но едва ли е нужно. Поуката? Ами, перифразирайки думите на един непознат: ако не ти харесват *ТВ-програмите** -- смени народа!

*В оригинала е „*правителството*“!!!

- 16-05-2012|**Самолет 005**

Благодаря за поздрава МЛЗ, но аз всъщност не мога и никога не съм писал. Това, което правя, е да се закачам...:) Обичам да провокирам инволунтарната памет на хората. Колко сложно го казах, но то е всичко онова, което помним, без да знаем, че го помним... Изтръгването му от подсъзнанието обаче е винаги емоционално подсилено.

- 16-05-2012|**007** – И аз поздравявам Самолета!:)

С удоволствие го чета и винаги позициите му са ми интересни!

Но да не превръщаме в чат коментарите. Чудно ми е защо толкова негативи отнасят хора като авторката, които казват на черното – черно и не желаят да „замазват“ картинката и да се примиряват с мизерното, а ни го навират в муцуните? Дотам ли сме загубили усет за красиво-грозно, справедливо-несправедливо, истинско-фалш, добро-зло, че се давим от чистия въздух и ни трябва малко смрадчица, мъничко серен диоксидец, че да го приемем в дробовете си?

- 17-05-2012|**Самолет 005**

Благодаря ти 007! Аз лично търся често (при мен това е неизбежно) отговорите на въпроси като твоите не с оглед на отговарянето им, а с оглед на пораждането им. И разбира се на мен ми е приятно да чопля в мачисткия ни свят. Любослава Русева е жена и нейното писане може да се отнесе с етикет „женско“; Калин Терзийски е мъж и при него негативният етикет е „интелектуалско“. Тогава кое е мъжкото писане, тоест онова, на което мъжете ръкопляскат, а барабар с тях и лишените от женскост (каква модерна дума) жени. Ами как! Що за въпрос... Мъжкото, тежкото, истинното, дишащото писане е of course – героично и юнашко. На мъжете още от малки им е набутвано в главите, че трябва да се държат като мъже, като победители, като смели юнаци. Още от малки ги занимаваме с героичното. Маминки, лелинки, вуйнички и стринки, а после гаджета, любовнички, фенки и всякаквий други женски фараш ги хвалят и окуражават само в една посока – посоката на честта. Така не само мъжете конструират мъжки свят, но и жените два пъти повече... а след това изведнъж им загуцва на гърлото. Най-обидното нещо за един мъж е да го лишиш от героизъм, а от всички героизми ректилният героизъм е най-ценният. Когато пишеш като Любослава например, това е лишаване от героизъм. Ако аз пропиша, то ще е лишаване от ректилен героизъм, което пък ще ми доведе много нацисти в двора. А аз всъщност обичам да отглеждам котки!:)))

- 18-05-2012|**Иван Рангелов**

Любослава Русева е жена – но нейното писане е не „женско“, а просто безумно. Няма никаква логика – дори „женска“ логика няма в нейното писане.

Такова писане не формира нищо (освен едно цялостно „размрънкване“ на четящите, което плъзва във всякакви посоки и накрая води единствено до масови нагласи от типа: „Ох, колко е ужасно всичко! Особено у нас, в България... Надежда всяка оставете...“)

Ето, господинът „007“ по-горе се чуди „защо толкова негативи отнасят хора като авторката, които казват на черното – черно“...

Ами добре, драги „007“ – ако искаш, и аз мога да безкрайност да ти повтарям все това: „Черното е черно,... е черно, ... е черно,... е черно, ... е черно, ...“

Как е сега, по-добре ли се почувства?

Ако не, мога да продължа:

Черното е черно,... е черно, ... е черно,... е черно, ... е черно, ... е черно, ...

:)))

- 19-05-2012|**Елена Г.**

Текстът е добър, колкото и да ни дразни баналността на темата. А ни дразни, може би, защото съучастваме в нейното случване и слава Богу може би се срамуваме. Има надежда!

- 20-05-2012|**Historian**

До Самолет 005:

Разбирам, че и вие искате да оригиналничите с добри текстове като на авторката – но не разбирам, защо обругавате „нещастния“(?) режисьор на „Титаник“ и „Аватар“ Камерън? При това, той не е някакъв си американец, а високо почитан не само в родината си канадец...

- 21-05-2012|**Самолет 005** – гс:

  Historian писа:

  До Самолет 005:

  Разбирам, че и вие искате да оригиналничите с добри текстове като на авторката – но не разбирам, защо обругавате „нещастния“(?) режисьор на „Титаник“ и „Аватар“ Камерън? При това, той не е някакъв си американец, а високо почитан не само в родината си канадец...

Ама вие сериозно ли...?

Всъщност, когато разберете, че не искам да оригиналнича, тогава ще разберете и стиловият похват, който ползвам при „обругаването“, за да стане ясно, че Камерън е последният, когото обругавам...

- 24-05-2012|**Ханс Киршнер** – Волята на сует

Моля всички умници: Заради синьото на небесата – не се спускайте толкова надълбоко. Защото достатъчно „дълбоко“, просто няма; така, както няма безкраен изток или безкрайна глупост, например. Във всеки случай, място за писане винаги ще се намери: особено, когато някой иска да намести мисленето си в него. И повярвайте, че само волята на суета е бездънна. Тя е нашето Четвърто измерение.

- 27-05-2012|**Георги Пейчинов**

„Stefan07: Материалът е отличен! Контролираното потъване продължава по график;)))!“

Бих добавил: Не се безпокойте – вода ще има за всички.

- 29-05-2012|**007** – ге:

  Иван Рангелов писа:
  Любослава Русева е жена — но нейното писане е не „женско“, а просто безумно. Няма никаква логика — дори „женска“ логика няма в нейното писане.
  Такова писане не формира нищо (освен едно цялостно „размрънкване“ на четящите...
  Ето, господинът „007“ по-горе се чуди „защо толкова негативи отнасят хора като авторката, които казват на черното — черно“...
  Ами добре, драги „007“ — ако искаш, и аз мога да безкрайност да ти повтарям все това: „Черното е черно,... е черно, ... е черно,... е черно, ... е черно, ...“
  Как е сега, по-добре ли се почувства?
  ...

Първо, аз не съм господин, а гуспуджа:)

Второ, според мен много си е добро писането на Любослава, и логично при това. А че то не било формирало нищо – мисля, че от инатливите чугунени глави просто отскача всичко, различно от тяхното съдържание!

На въпроса – не се чувствам по-добре от това, че думата „черно“ е повторена няколко пъти. Но ако го наричаме сиво или бяло, дали ще стане по-хубав животът? Дали така няма да се зацапа „моралният пейзаж“ /пък и естетическият/? Дали все пак не са нужни хора, които да го назовават с точните имена, за да имаме някакъв ориентир и за да не започне серният диоксид да ни се струва като „Шанел №5“?

- 29-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Любослава, освен че вече има случаи и на своеобразно плагиатство / от Дубравка Угрешич/е просто една комбинаторка на клишета. Понеже всеки ден трябва да цвъкне нещо, тя взема вече готови модули и като в детски конструктор си прави разни фигурки. Проблемът, който се е опитала да засегне, не е национален, а глобален и не е от вчера.

Такива като нея не трябва да се четат, защото тя е един от многото воденични камъни на шията на България.

Определянето на горния текст като „чудесен“, „прекрасен“, „отличен“, „оригинален“ въобще не ме изненадва. Щом само за няколко години населението започна да нарича калъпите от палмово масло, сухо мляко и безбройни Е-та – сирене, защо и подобни текстове да не минат за първо качество журналистика.

Само че, както фалшивото сиренце просто засища, но нанася непоправими вреди на организма, така и културните ерзаци са фатални за духовния метаболизъм.

- 29-05-2012|**Георги Пейчинов** – до Nestor Ivanovich

Не разбрах напълно тезата ви за „културните ерзаци“. Наистина са много, особено в нароилите се напоследък шоута...

Щеше да е по-ясно, ако бяхте направили сравнение със съвременни „неерзаци“. И по-коректно. Аз лично с интерес изчетох пасажа за Рей Бостън и смятам написаното за „неерзац“.

Ще се съгласите ли, че ерзаци се появяват, когато има празнота, т. е. когато надарени хора не успяват да реализират талантите си по най-различни причини – вътрешни и външни?

Според мен проблема е организационен. И заради това кадърните просто се изнасят.

- 29-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Употребил съм „ерзац“ в смисъл на имитация. Естествено, че може да бъде и заместител на празнотата, за която говорите, но винаги непълноценен. Текстът на Русева /и не само този/ попада и в двете хипотези. Защо тая мрънла не споменава нищо за Захари и Алберто Караджови, за ансамбъл „Чудесия“, за Виктория Цанкова, а ни навира члена на някакъв си тип, неслучайно запомнила името му? Да не говорим, че подобни простотии има и във форматите на други страни. В крайна сметка наградата спечели малката Кристина Арабаджиева, на която Любослава Русева публично трябва да се извини. И не само нея.

Защото на България не са нужни оплаквачки.

Ако попиташ същата тази Русева за нещо градивно, за някакъв изход от това положение, тя освен да си засмуче пръста, друго не може да направи. А от калта изпод ноктите ѝ излизат само рафинирано-гнусни компилации като горната.

- 24-06-2012|**Дафина Д.** – ге:

  Nestor Ivanovich писа:
  Употребил съм „ерзац“ в смисъл на имитация. Естествено, че може да бъде и заместител на празнотата, за която говорите, но винаги непълноценен. Текстът на Русева /и не само този/ попада и в двете хипотези. Защо тая мрънла не споменава нищо за Захари и Алберто Караджови, за ансамбъл „Чудесия“, за Виктория Цанкова, а ни навира члена на някакъв си тип, неслучайно запомнила името му? Да не говорим, че подобни простотии има и във форматите на други страни. В крайна сметка наградата спечели
  малката Кристина Арабаджиева, на която Любослава Русева публично трябва да се извини. И не само нея.
  Защото на България не са нужни оплаквачки.
  Ако попиташ същата тази Русева за нещо градивно, за някакъв изход от това положение, тя освен да си засмуче пръста, друго не може да направи. А от калта изпод ноктите ѝ излизат само рафинирано-гнусни компилации като горната.

Съвсем правилно!

Черногледи и бездуховни/ялови мрънкачи, облъчващи ни със собствената си вътрешна помия, пишещи за мангизи!

Изчезването на лицето Кирчо Боянов
Автор: Емил Андреев

Лицето Кирчо Боянов спокойно можеше да се роди в Нови Пазар, Първомай, Бяла Слатина, или Кресна, но неумолимата съдба бе пожелала той да се появи на бял свят в Л*** – градче също толкова голямо и опоскано от развоя на най-новата българска история, както и горе-споменатите селища. (*В интерес на следствието ще запазим в тайна името на родното място на нашия герой.)* Също толкова спокойно Кирчо Боянов можеше да завърши българска филология в София, Пловдив или Велико Търново, но пак, значи, повелителката на нашите земни мигове бе решила той да се дипломира като педагог по български език и литература в прочутия със своите културни традиции град Ш***. (*Както вече се досетихте, и тук спазваме следствената тайна.*)

Преди да изчезне, лицето Боянов живееше в столицата на своята страна, в която, кой знае защо, открай време поданиците ѝ отчаяно се бореха да оцелеят. С мъжка рожба и съпруга, в панел и с куче (*следствието може да установи, че то е чистокръвен помияр*) Кирчо Боянов ден и нощ упражняваше правото си да съществува с Божия помощ и с обидно малко пари.

Тук трябва да подчертаем, че лицето Кирчо Боянов бе кръстено Кирчо по две причини: първо, в чест на славния светия, първоучител и създател на славянската писменост Кирил и второ – на македонския си дядо Кирче, лют потомък на достойни харамии. От Св. Кирил Кирчо бе наследил любовта към словото, а от дядо си Кирче – дълго да пие и грозно да псува. Освен това, като всеки българин, лицето Боянов не обичаше да го докачат на достойнство и чест. В случаи на подобна дързост той гордо мълчеше, защото знаеше, че и ний сме дали нещо на света. От друга страна, обаче, Кирчо бе убеден, че в условията на постоянна мизерия умът и въображението закърняват и че всяко що-годе сносно нещо може да мине за шедьовър.

С присъщата си отколешна типичност на българин, на който умът му идва само кога ляга и кога бяга, всяка вечер преди да заспи Кирчо Боянов мръсно и люто псуваше. Така се успокояваше и ако сънуваше, сънуваше само романси. (*Доколкото ми е известно, следствието не разполага със запис на негови псувни и примерът, който прилагам тук, може единствено да го улесни.*) Впрочем, ето как грозно само псуваше той:

„Да се е-еба у главата проста! Д'е-еба тоя мизерен живот! Да го набутам на всички нещастници в тая шибана държава! Да го начукам на депутати, министри, президенти и съветници; да го туря на борци, бизнесмени и бодигардове; да го накарам на всички плашипутарници от долния Дунав; да го наръгам на балканските ни съседи, на НАТО и ЗЕС; да го набия на САЩ и Русия, на ООН и лично на неговия генерален секретар! Да го духат, всичките да го духат, да го духат, да го духат, да го духат... „И така Кирчо Боянов се унасяше в сън, а на сутринта се събуждаше блажен, за да посрещне слънцето на новия ден, което подло грееше през озоновите дупки.

За разлика от дядо си Кирче, лицето Боянов, обаче, никога не псуваше на глас. Кирчо знаеше, че ни кой не е прокопсал от ругатни, още повече срещу своя народ, а и понеже бе учител по български език и литература в началния курс, той не можеше да си позволи да възпитава децата на такова, лишено от всякакво естетическо чувство, нихилистично отношение към обективната действителност, в частност към демократичния преход на тяхната родина. И без това, милите те, макар и малки, крадяха, рекетираха другарчетата си, че дори и убиваха, употребяваха всевъзможни наркотични и упойващи вещества, влизаха в какви ли не секти, а някои даже посягаха на най-ценното нещо, дадено от Бога – човешкия си живот.

Дори да беше ядосан до немай-къде, Кирчо Боянов пак се въздържаше да псува на глас. Е, понякога, когато съвсем не издържаше, той изричаше полугласно: „Да му таковам ...“, ала това беше много, ама много рядко и при това никой не го чуваше.

Може би поради изложените по-горе причини лицето Боянов говореше малко, а когато го вършеше, той най-често употребяваше думата „такъв“ в многобройните ѝ варианти. Получаваше се нещо подобно: „Вчера, такова, бях в таковата и таковах едно такова ...“

Сигурно няма да повярвате, че един учител по български език и литература, роден в Л*** и завършил в Ш***, имаше толкова беден словник,

сигурно (това и следствието няма да приеме за правдоподобно), но такава беше голата истина. Пак в нейн интерес трябва да заявим, че Кирчо Боянов бе изключително внимателен в думите и отношенията си към хората. Та той просто ги отбягваше и ако общуваше, предпочиташе да го върши предимно с жена си и сина си, но най-вече, принуден от обстоятелствата, с колежката си Цочева. Тя бе пред пенсия и не пропускаше удобния случай да му направи комплимент: „Колко сте внимателен, колега Боянов! Ако всички млади хора бяха като вас, каква държава щяхме да бъдем само!“ „Такована!“, можеше да ѝ отвърне Кирчо Боянов, ала вместо това той я даряваше с блага усмивка, от която на колежката Цочева светът ѝ изглеждаше по-слънчев, по-демократичен и надежден като синьото небе.

Ето как в дни на безмълвна мизерия и в потайни нощи на грозно псуване лицето Кирчо Боянов упражняваше правото си на живот, ако изобщо последният можеше да се определи като *такъв*. Дните тичаха като хлебарки по пода на неговия живот, хлебарките в панелното му жилище се множаха като дните му, а Кирчо Боянов безмълвно псуваше нощем, непо до зи ращ за своето изчезване.

(*В интерес на следствието тук трябва да отбележим, че съществуват две версии относно изчезването на нашия герой. Едната, че той е заминал за Америка, Канада, Австралия, Нова Зеландия и др. подобни, просто не е издържана, тъй като и децата, на които преподаваше, знаеха, че г-н Боянов бе победен и от тях, ergo нямаше откъде да вземе пари за билет. Другата, в която има известна логика, е, че лицето Боянов вече бе престанало да бъде лице, че се бе преобразило в някаква нова форма на материята, благодарение на съвременните технологии, повишения радиационен фон, нискочестотното лъчене на микровълновите печки, мобифоните и други пагубни улеснения на цивилизацията. Но и тази версия, колкото и научнообоснована да изглежда, е уязвима: Кирчо Боянов нямаше допир до нито една съвременна технология, като изключим шрайб-проектора в училище, който от години не работеше поради липса на средства; живееше далеч от източник на радиация, а повишена такава, според правдивата и високоотговорна българска медия, нямаше; колкото до ниските честоти – Кирчо Боянов не притежаваше нито микровълнова печка, нито мобифон, нито дори гайгермюлеров брояч. Оставям на следствието да си изгради своя хипотеза, но като имам предвид колко е затруднено то в последно време, бих му препоръчал да помисли и върху следното: дали пък лицето Боянов, родено в Л*** и завършило в Ш***, не се бе обезличило от някаква нова форма на стремеж да се замине на някъде си на всяка цена. Не, не говоря за*

самоубийство, колкото и да са зачестили напоследък самоубийствата според статистиките на ООН, нито за убийство, отвличане и пр. Толкова време след изчезването, тялото на лицето Кирчо Боянов не е намерено, нито нос, ухо или пък пръст, с каквито органи обикновено по-човечните рекетьори удостоверяват добре свършената си работа. Не, тази посока на разследване е погрешна! По-долу ще изтъкнем допълнителни факти, които, според нас, биха улеснили следствието.)

И така, както казахме в началото, лицето Кирчо Боянов, освен дете и жена, имаше и куче: според следствието – помияр, но според собственика му – кучеобразно същество без плоски нокти и перушина, в чието тяло се беше преродила душата на дядо му Кирче. Това Кирчо Боянов разбра една вечер, когато по телевизията имаше дискусионно студио, в което разни професори, общественици и други умни глави обсъждаха историческата съдба на България: колко ощетена, ограбена и измамена от Великите сили и своите съседи бе тя! Друг път, каквото и да даваха по телевизията, кучето на лицето Боянов спеше, свито на кравайче в краката му като неумолимата категория време. Така спеше в последните си години и дядото на Кирчо – свит в телесната си немощ на леглото до печката. Ден и нощ този потомък на ма ке дон с ки комити, сражавал се във всички български войни без Отечествената, за която бе вече твърде стар и мъдър, за да пролива кръвта си, ден и нощ дядо Кирче прекарваше със затворени очи в очакване най-после те да се изцъклят и да се свърши цялата га ли ма тия, както обичаше да се изразява той. Когато отваряше очи, обикновено дядо Кирче присядаше до печката и гледаше през прозореца с един недостъпен за човешкото слово поглед. Какво ли виждаше дядо Кирче, питаше се малкият тогава Кирчо? Но дори и по-късно, дори мигове преди да изчезне, Кирчо Боянов не можа да си отговори на този непосилен като времето въпрос. Очите, обаче, тези тъмнокафяви, изпълнени със земна влага, очи, лицето Боянов запомни завинаги. Естествено, Кирчо Боянов не можеше да не запомни и яростните псувни на дядо си по адрес на какво ли не, но най-вече по адрес на живота. „Да е-еба аз тоя скотски живот!“, казваше дядо Кирче и очите му ставаха такива едни, че дори и чашите в стаята потреперваха, да не говорим за лампата, която гаснеше начаса, ако беше запалена, или светваше тутакси, ако беше изгасена.

Ето по тази особеност на погледа лицето Боянов откри, че дядо му се е преродил в неговото куче. Защото, докато умните глави хленчеха над историческата ни орисия, малкият звяр скочи от леглото, отиде до

телевизора и погледна мърдащите в него човечета с такива очи, че вездесъщата електронна медия изведнъж занемя, а миг след това и угасна.

От този ден нататък лицето Кирчо Боянов се убеди напълно, че дядо му е до него, вселил се в тялото на любимото му куче. Именно тогава Кирчо започна да псува наум преди заспиване и да става все по- и по-мълчалив. В началото Кирчо псуваше някак си предпазливо, струваше му че светотатства, срам го бе от вярата му в утрешния ден, от доброто у човека. Но колкото по-дълги и яростни ставаха псувните му, толкова повече се умиляваше кучето в краката му, гушеше се в тях, а понякога дори идваше да го близне от радост, особено ако псувнята истински му допаднеше. А когато Кирчо Боянов за пръв път вмъкна прилагателното „кучешки“ в съчетанието: „Ебем ти радост и утеха, ебем ти кучешки живот!“, животинчето в краката му едва не го изяде от умиление. То не бяха ласки, то не бяха целувки, то не беше чудо!

Съпругата на Кирчо Бо янов, която спеше с детето на другото легло, често се питаше какво става: ни глас, ни лай се чуваха, а в кревата се гушеха куче и човек. Тя не подозираше, че дните на съвместен живот със съпруга ѝ са преброени. На първо време ѝ се наложи да свикне със странните среднощни ласки между Кирчо и кучето, като не пропускаше да съчувства на мъжа си и животинчето. „Добре, че е поне тази радост“, кръстеше се тя, завиваше сина си и се унасяше.

Дни преди да изчезне, лицето Боянов спря да сънува романси и започна да говори на сън. Когато го чу за пръв път, жена му прие факта за едно естествено бълнуване, но на следващата и особено на по-следващата нощ, когато Кирчо вече седеше в леглото и говореше повече от половин час, тя се озадачи. Съпругът ѝ сякаш разговаряше с някого. Изреченията му бяха свързани, в тях имаше формална логика и не приличаха на брътвежи, обикновено израз на подсъзнателни желания. (*Трябва да поясним на следствието как стана това.*)

Та значи, дни преди да изчезне, Кирчо Бо янов отново си легна, изморен от скучния, беден и безмълвен педагогически ден. Напоследък освен на учениците Кирчо не говореше на никой друг, дори и на колежката Цочева. Затова пък вече псуваше наум като един истински каруцар и то с такива мръсни думи, които е някак си неудобно, направо срамно да цитирам, колкото и необходими да са те на следствените органи.

Но онази нощ лицето Боянов бе толкова скапано, че едва му остана време за една-единствена, при това много особена от гледна точка на

граматическите категории време и наклонение, псувня: „Как бих искал да съм му ебал пътката майчина на вашия вечно нищожен животец, д'е-еба!“ (*Да ме прости следствието, но смятам, че приложеният по-горе образец ще му бъде от огромна полза.*)

И Кирчо заспа като заклан. Нямаше време дори да отвърне на кучешките милувки. Не сънува романс. Спа задълбочено и пълноценно докъм три часа през нощта, когато внезапно бе събуден от яростен лай на улични псета. В междублоковото пространство кънтеше неразбираемата глъчка на глутница помияри. Бе в разгара на пролетта. Природата прочистваше кръвта си и бе готова да се съеши с каквото ѝ попадне.

Кирчо опипа с крак гърба на своето куче и се замисли, без да отваря очи. Псетата не спираха. „Защо лаят те“, попита се той, „а този тук спи като талпа? Мълчат си и кучетата по останалите апартаменти. Защо? Тия, долу, може би се бият, може би се лее кръв, а нашите питомци спят блажено. Д'е-еба тая природна несправедливост! Къртят като пукали. Нямат ли съчувствие, нямат ли страх от Бога! Спят си. Да ебеш и кучетата му!“

Тук лицето Боянов спря и започна да се унася. Той не разбра, нито усети, че за пръв път псува на глас. Жена му го чу, но тя успя да осмисли само последните три изречения и ги прие за нормално бълнуване. Но не би!

На следващата нощ Кирчо продължи, но сега вече бе седнал в леглото и говореше на кучето си, което, кой знае защо, спеше като умряло. Очи лицето Боянов не отваряше (*нека следствието обърне особено внимание на този важен факт!*), но и не млъкваше: „Нали си бил комита, нали си участвал в три войни, защо спиш сега, а? Изнасилвате децата ни, нападате ги, разкъсвате ги, крадете като изоглавени и убивате, д'е-еба ваш'та майка! Псета! А ти – хъркаш! Стани, продумай, дай разумно обяснение, да те еба у кучеобразното!“ Жена му трепереше на съседното легло и силно притискаше детето. Не смееше дума да обели.

А нощта, преди окончателно да изчезне, с лицето Кирчо Боянов, родено в Л*** и завършило в Ш***, се случи нещо изключително нехарактерно за края на двадесети век – този апотеоз на съвременната цивилизация. След като наруга отново целия кучешки род, след като го обвини, че няма страх и свян от нищо и пред нищо, а мисли само за пари, раз в рат и оръжие, как да власти, лакомее и богатее, та след като нахули едно хубаво спя що то в краката му кучеобразно, чак тогава Кирчо Боянов отвори очи и се взря в тъмнината. Погледът му бе такъв един, че чашите в стаята пот ре пе ри ха, а миг след това светна и лампата.

Съпругата на лицето Боянов погледна към леглото, но в него освен кучето, което спеше като умряло, друго нямаше. Тя стана, отиде в кухнята, после в тоалетната, за да потърси мъжа си, погледна на терасата, дори в гардероба и под леглото погледна, но от Кирчо нямаше и помен. „Сигурно е из ля зъл да се поразходи“, помисли си тя. „Толкова се е изнервил напоследък, че чак започна да псува насън.“ След това уга си светлината, легна до сина на Кирчо и го прегърна със свито сърце и душа. Детето бе в първи клас и вече знаеше да пише буквичките на Светите братя.

(Сега. На следствието бих искал да кажа, че сигурно не си струва да се занимава със случая по изчезването на лицето Кирчо Боянов. Знам колко са претоварени днес следствените органи и може би няма да е целесъобразно да се изразходват усилия и средства за един такъв маловажен казус. Все пак, държа да уведомя нашата общественост, че напоследък броят на бездомните кучета рязко се е повишил и ако не бъдат предприети някои съвместни действия, има опасност от техния среднощен лай да зачестят псувните на глас, за чието посочване в историята с лицето Кирчо Боянов, още веднъж, искрено се извинявам.)

Емил Андреев е роден на 1 септември 1956 в Лом. Завършил е английска филология. Работил е като учител, журналист, преводач и преподавател по английски в Богословския факултет на Софийския университет. Автор е на сборниците с разкази „Ломски разкази“ (1996), „Късен сецесион“ (1998), „Островът на пияниците“ (1999), на романите „Стъклената река“ (2004; награда ВИК за 2005), „Проклятието на жабата“ (2006) и на пиесите „Да убиеш премиер“ (2004), „Иманяри“, „Бебето“. Негови текстове са превеждани на английски, полски и сръбски. Живее в София, но по-голямата част от годината прекарва в средногорската махала Равни Рът.

Коментари (4)

- 06-05-2012|**Караулкин**

Словоблудство с претенции за ирония...

- 06-05-2012|**борис роканов**

БравоЕмиле,

ако не бях написал „Мистериозната смърт на лицето Петров“ (прототип е нашия талантлив приятел Й. В.), щях тутакси да ти крадна историята.

- 06-05-2012|**БС2003** – ...

Караулкин май е прав. Чудно, че авторът не го разбира, от един писател и преводач се очаква повече съобразителност. За словоблудството надали е виновен ломският произход, по-скоро става дума за често срещана деформация, породена от модерното време. Но, виж, камъкът по бездомните кучета си е чиста проба провинциализъм.

- 18-05-2012|**Катя Ятакова**

„За некадърността или ритник отпред, или два отзад.“ Мъдростта съм преписала, толкова мога.

Дяволът
Автор: Калин Терзийски

Ох. Аз съм дяволът. Уморих се. Току що изкатерих тая височина... страшна джунгла е тук. И се уморих.

Сега – да поседна на билото и да се приготвя да правя зло по света. Ох. Доста съм стар, старичък съм, да. Уморих се.

Здравейте. Тук съм, на върха на Връшка чука. Знаете ли къде е Връшка чука? Не знаете. Близо до град Видин. На самата граница между България и Сърбия. Връшка чука е първото голямо възвишение на Стара планина.

Като брадавица е. Грамадна и силно обрасла земна брадавица. Докато се кача до върха, през тия гъсталаци, страшно се изморих.

Седя на най-високата точка и както ви казах – готвя се да правя зло. Първичното зло... знаете ли за него? Аз го нося. Знаете ли, наричат ме Луцифер? Носител на светлина. Викайте ми Светльо. Хаха.

Шеговит съм, нали така. Голям гявол съм аз. Да. Сега ще започна да правя злото, за което съм роден. Което аз съм създал и на което съм носител. Да. Викат ми Луцифер. Тоест – носещ светлина. Ха. Аз нося зло.

Явно злото е някакъв вид светлина. Не мога да разбера хората. Защо ми викат Луцифер? Може би злото е светлина, защото силно разбужда хората. Нали се сещате... когато човек тъне в добро... в блудкаво спокойствие, благодушие и добри чувства... и всичко му е наред... той е като задрямал. А ето – идвам аз, нося зло... Примерно – когато стане убийство. Нали се сещате как им светва пред очите на хората. Как проумяват много неща. Много неща.

Докато всичко е наред, те дремят и не проумяват нищо. Нищо не виждат, защото я няма светлината на злото. Когато дойде злото, и хората започват да виждат много неща доста ясно. Доста ясно, по дяволите. Ха. Пращам нещата по себе си. Да.

Я да видя как са нещата надолу? Виждам какво ли не. Там примерно... там в българската територия виждам граничната застава. Там са войни-

ците. Пазят границата на своите си държави. Глупости някакви. Както и да е. За мен времето е относително понятие, аз живея едновременно във всички времена, но за тия хора там долу е 1989 година. Те мерят времето по смъртта на Христос. Странно. Обичах Христос. Той носеше светлина, наистина. И той казваше, че не идва с добро. Не носи мир, а война. Но го убиха. Ето... както казах, убийството носи ужасно много светлина.

Това убийство, специално това – на Христос – колко ужасно много светлина донесе на хората! А? Нали така?

Ужасно. Хората виждат нещата само, когато те биват осветени от някоя трагедия. Трябва да има кървища и касапници, за да осъзнаят това и онова. Иначе не осъзнават. Виж – каква метафора се получи. Казах, че убийството служи за просветление на много хора... и подсъзнанието ми веднага ме доведе до Христос. А иначе щях да дам за пример Престъпление и наказание на Достоевски. Но с Христос се получи много по-добър пример. Подсъзнателно – наистина. Да. Стар съм вече. Мисленето ме уморява.

Както казах – там долу, под Връшка чука, е 1989-та. Тук горе си е все едно. На върховете не съществува време. И по сипеите не съществува време. Или пък там съществува? Може би по сипеите търкалящите се камъчета отброяват нещо? Не знам. Там където няма щъкащи хора – струва ми се – там няма време. Няма време за облаците. Както и няма време за камъните. Няма дати и години – това имам предвид. А иначе там долу е 1989-та. Я да погледна.

Да. Ето една човешка фигурка излиза от заставта. Кой ли е това?

Аз – така или иначе – знам всичко. Познавам всеки на земята. Правя се, че не знам кой е това, всъщност знам – просто не се вглеждам. От досада. Досадно е да се знае всичко. Това, там долу – тоя който излиза от граничната застава – е редник Калин Терзийски. Знам го добре. Той е едно умно и възпитано момче от добро семейство. Ха ха, каква банал-ност. Да де, момче, войник е втора година. Малко е развален.

Всъщност – доста е развален. В него има много недоволство. Той е мой човек. Развален: гневен, суетен, мрачен и объркан, честолюбив и предвзет... и подозрителен, много подозрителен. И чувствителен. Не е точната дума чувствителен... някак е чувствен. А това е перверзно. За мъж май не е хубаво. Не знам. Също така е доста надменен. И най-вече – съмняващ се... усъмнен... Съмняващ се във всичко. Такива хора, честно казано – ме дразнят. Даже хехе – даже! и мен ме дразнят.

Но – да, признавам – това са моите хора. По дяволите! Я да се приближа. Я да го видя какво ще прави. Няма да се залавям да правя зло, преди да го видя какво ще прави. Може като го погледам... тоя млад човек – и да ми хрумне нещо. Аз се вдъхновявам от постъпките на хората. Да, да, честно. Хората измислят такива неща...

Ето спуснах се. Летя сега покрай това момче и го гледам съвсем отблизо. Все едно съм стъпил на рамото му. Но аз нямам с какво да стъпя. Аз съм само поглед и фантазия. Виждам бузата и рамото му от съвсем близо. Виждам и мислите му – за мен това е съвсем нормално – да виждам мислите и чувствата. Виждам всичко. И мъха на бузата му. Да – той е съвсем младо момче. Усещам миризмата му. Мирише на млад котарак. Тоест – на нищо. Здрав е. Виждам какви странни и тревожни мисли се въртят в главата му.

Той мисли за това, че не е признат като човек. Всички хора май това мислят. Ужасно се мъчат. Все мислят за това, че не са получили толкова, колкото заслужават. Това ги мъчи. А аз работя именно на такава почва. Видя ли почва от такива мисли – аз посявам зло. Видя ли, че някой пак и пак мисли тия вечни човешки мисли – че не е оценен и че незаслужено еди какво си... и че не е получил това, което заслужава от живота и хората... и аз – так – и посявам зло. Така правя.

Ето – сега редник Калин Терзийски мисли, че на заставата не го смятат за достатъчно мъжествен. За достатъчно голям мъж. Не че на външен вид е женствен. Пък и поведението му е като на обикновено момче. Но зад всички тия неща... има някаква колебливост. И явно другите я забелязват. Те усещат колебливостта и я смятат за немъжествена. Мекошавост ли я наричаха? Както и да е...

И той по принцип от край време се съмнява в мъжествеността си. Момчешки съмнения. Смята, че го смятат за прекалено слаб. Нежен. Изнежен, безволев, отстъпчив. За такъв си мисли, че го смятат. А и то май е така. Май е действително такъв, имам предвид.

Даже наскоро му сложиха прякор. Прякорът, който му сложиха неговите приятели е Женчо. Хаха. Ужасен прякор за едно момче, поне така ми се струва.

Това – защото си беше сложил някакъв гердан на врата. Той искаше да каже на приятелите си, че тоя гердан му е подарък от една доста хубава жена. Да, да – любовен подарък. Защото тя го обича. Но момчетата не го чуха. Не му обърнаха вниманиие.

Явно герданът беше само повод да му измислят тоя прякор. Той наистина е много отстъпчив и колеблив. Аз го гледам – такъв си е. Защото се срамува. Да. Той се срамува. Защото е чувствителен. Нали ви казах вече. Един такъв – чувствен. Има много страсти в него. И това го прави колеблив.

Знете как е – хората се срамуват от страстите си и стават нерешителни и колебливи.

А той... ха ха. Той иска да покаже, че е груб и смел. Че има желязна решителност и воля. Хаха. Все иска да докаже, че е по-мъжествен. Всички момчета са така. Доколкото знам де. Мъчи ги мисълта, че не са се доказали... че не им е признато колко са мъжествени... и тям подобни глупости. И това е добра почва за зло. Както и да е.

Я да видя сега какво прави той?

Гази в снега. Дълбок сняг е навалял тия дни около Връшка Чука. Даже по тая пътека, по която вървим... всъщност – той върви, аз се рея над рамото му... та и по нея има много сняг – а там, където няма пътеки, снегът е дълбок около метър. Редник Терзийски отива да провери левия участък на съоръжението. Ще върви пет километра покрай бодливата тел и ще гледа за следи.

Това вършат тия момчета всеки ден. Проверяват за следи по границата. Ако има следи – значи някой е минал или се опитва да мине през границата. И те трябва да го заловят. В съвсем близкото спрямо тоя момент бъдеще цялта тая работа ще изглежда съвсем глупава. Но сега ѝ придават особена важност. От държавите никой не трябва да избяга, казват сегашните хора, защото светът още е разделен на лагери и тези лагери враждуват и така нататък. Глупости някакви. Както казах – скоро това ще се смята за пълна идиотщина...

... Но сега редник Терзийски много сериозно си върши работата – гледа ту в гладката снежна ивица покрай съоръжението от бодлива тел, ту самото съоръжение. Търси следи от нарушение на държавната граница. А в главата му се въртят горчиви момчешки мисли. Познати са ми такива моменти в момчешките души. Доколкото помня Александър Македонски уби своя приятел Хефестион в момент на подобна горчива слабост. Когато едно момче се чувства обидено, то прави понякога и жестокости. Я...

Какво става?

Редник Терзийски се спря. Чак се блъснах във врата му. Но аз съм само поглед и фантзия, затова минах през врата му, влях се в каротидната му артерия и по нея се издигнах до клетките на мозъка, видях хилядите неврони и синапсите между тях – тревожно и тихо пропукващи с милиони нервни импулси; минах през синапсите като лек импулс, след това се спуснах надалече през неговите мисли, отлетях заедно със стрелкащите се като рибки негови фантазии – чак до остров в Пасифика, до колибата на една жена с тъмно лице. След това се върнах в клетките, прелетях през очите и излязох от него. И се огледах.

Редник Терзийски се беше облегнал на един от бетонните колове на съоръжението и гледаше напрегнато към една групичка ниски дървета на стотина метра от себе си.

Загледах се натам и аз. Я гледай ти! Съвсем до съоръжението от бодлива тел, точно при малката горичка, която се състоеше от пет-шест малки акации – играеха в дълбокия сняг две сърни. Зимната им козина се открояваше – изумително ярка на белия фон. Като петна от ярка, влажна ръжда – двете сърни искряха в най-вълнуващия златисто-кафяво-червеникав цвят. Живи същества в белия сняг. Да! И аз съм много чувствителен, като погледне човек! Красивото винаги е било мое пасбище – там аз винаги съм пасъл своите угоени грехове – за да ги пращам на хората. Хехе. В красивото! Тези сърни бяха много красиви. Да, по дяволите! Знаех какво се ражда в главата на редник Терзийски. Всъщност аз знам всичко преди да се е случило. Ако не бях така разсеян и така небрежен – и то – нарочно – щях винаги да знам всичко – и това щеше да е непоносимо. Но аз се разсейвам и това ми дава възможност да виждам разни неща, все едно не ги знам предварително. И даже – да им се учудвам. Ха! Правя се на човек! Виждам разни неща и се учудвам. Понякога се стъписвам или пък се трогвам. Сега се стреснах. Силно се смутих, наистина...

... Наистина. Смутих се, по дяволите, смутих се от това, което се роди в главата на редник Терзийски. Някой ще каже: нали ти му го извика в главата?! Не беше ли ти тоя, който го накара да помисли това... и да направи това?

М-ммм. Не! Не съм аз! – така ще изкрещя от негодувание – Хорта не правят лоши неща, защото аз ги карам. Мисля, че злото е сторено още, когато са разделили окончателно лошото от доброто. Казват – в райската градина. Там хората са прогледнали за лошо и добро. Това е метфора, в

края на краищата... добра метафора... Та така де, оттогава хората се стремят ужасно силно с някаква част от себе си към лошото. Към Злото. Сега примерно бих нарекъл тая част, с която се стремят към Злото: Подсъзнание... Нали така? – да използвам някой и друг човешки термин...

... Това е ясно де... така става, за да има равновесие: щом съзнанието е насочено към това, което наричат Добро, явно за равновесие нещо... да речем – подсъзнанието, ще се стреми към това, което наричат Зло. Както и да е! Веднага разбрах какво се роди в главата на Терзийски. Докато ви споделях тия мои мисли, той вече започна... О, по дяволите!

Редник Терзийски упорито гледаше двете сърни и тялото му бавно се движеше; извиваше се. Погледът му така се беше впил в тях, че бих казал, че е хипнотизиран от тях. И така е – разбира се – в такъв бял сняг тия оранжево-кафяви петна могат да те позамаят. Но имаше и друго... В редник Терзийски се вълнуваше и клокочеше нещо друго. Ярост и Безумие. Двете сърни приличаха на дупка, на подвижна статуя, на жена, на играчка, на самата съблазън! Приличаха на всичко, което едно дете-мъж иска. Да притежава, да оскверни, да поиграе, да убие и да изнасили. Приличаха на жива мишена, по дяволите, на жива стръв за животното в тоя малък човек. На това приличаха. Момчето се раздвижи по-енергично и аз забелязах какво прави. С бавни, змиевидни движения той свали автомата от рамото си, свли предпазителя и с рязко движение зареди. Щрак – щрак. С двойно изщракване затворната рама вкара патрон в цевта на автомата. По дяволите. Знаех си.

Редник Терзийски се притисна с все сила към бетонния кол. Ясно ми беше, всичко ми беше ясно: тая превъзбуда на мъжа, на ловеца. Всяко дете-мъж... всеки мъж съмняващ се в това, че не е достатъчно мъж... ох тая човешка гупост, тия човешки мизерни митове... мъж, мъжественост, ловна страст, мирис на кръв... глупава работа... Редник Терзийски така силно напрегна мускулите си, че чак ставите му изпращяха. Сега той правеше както всички мъже във всички времена – готвеше се за безцелно убийство.

Гледаше двете сърни – те играеха в дълбокия сняг някак прекалено грациозно, някак неловко: снегът правеше движенията им бавни, като нарочно забавени. И неговите движения бяха бавни. Първо бяха бързи, сега вече бяха станали съвсем бавни. Той все едно облизваше нещо – така сладостно се извиваше. Движеше раменете си и ръцете – с насочения автомат – наляво надясно – за да хване по-добре на прицел

животните. Като че се наслаждаваше. Всъщност – аз добре знам, че се наслаждаваше. Хм. Даже ми се стори, че изръмжа. Сигурно изръмжа. Или аз съм изръмжал – от негодувание?

Сърните внезапно спряха на едно място. Загледаха се право в мен. Да, да. Те не гледаха редник Терзийски – те гледаха мен. Те бяха усетили дявола. Аз ги гледах точно в тоя момент през цевта на автомата. И те погледнаха в мене. Аз се бях настанил точно на върха на цевта. Исках да погледна точно накъде гледа тая ужасна малка дупчица на цевта. Тя гледаше съвсем точно в плешката на по-близката сърна. Изведнъж нещо щракна. Ударникът.

И аз излетях.

Летях с куршума. Фииииуп. Шляп. Забих се. Влязох право в плешката на сърната. Усетих горещата и, пищяща, безнадеждна кръв – дълбоко в тялото ѝ. И излетях навън. Право в белия сняг. Пуф. Заедно със сноп кръв, плът и козина.

Вдигнах се на десетина метра и се огледах отново. Редник Терзийски стискаше зъби, лицето му се беше сгърчило, беше станало като малка и безцветна точка. Човек загубва понякога човешкия си вид – знам това. Става някак безличен, когато престане да е човек. Обаче... какво е човек? Хм, няма време за такива разсъждения... Редник Терзийски започна да стреля с ужасна скорост – но на единична стрелба – тоест – целеше се, не стреляше хаотично. Повечето куршуми се забиваха в снега пред сърните. Пуф, пуф, пуф. Вдигаха се бели облачета сух сняг. Някой от куршумите минаваха през преспите и шляпваха в оранжевата козина на сърните. При всяко шляпване сърните приклякаха и се олюляваха. Странно – независимо че куршумът удряше едната – потрепваха все едно и двете. Накрая редник Терзийски спря. Отблъсна се от бетонния кол и се изправи. Отпусна ръце. Изкрещя. Затича се към сърните. Едната лежеше съвсем безжизнена, другата топеше муцуната си в снега, лапваше малко сняг и го дъвчеше. Така правят много от съществата, преди до умрат. Предъвкват – за успокоение. Редник Терзийски дотича до сърната и я хвана за муцуната. За миг се зачуди какво да прави. Виждах какво се завърти в главата му – за миг в главата му се завърти и завихри ужас. Той осъзна – гледайки живата още сърна – че се е изпуснал. Че е изпуснал бесът от себе си и от човек се е превърнал в ужасен звяр. И от това изпита мигновен ужас. Но хората могат лесно да пренебрегнат човешките си чувствата, когато ги води някоя жестока животинска страст – и ред-

никът дръпна силно главата на животното; отметна я назад. Изпъшка и даже като че проплака – с тънък глас: Да не се мъчиш, мила!

Така изквича той. И докато изпъваше назад главата на сърната, с дясната ръка извади войнишкия си нож. Той беше тъп и почти неизползваем. Но сега влезе в действие. Редникът го заби в гърлото на сърната и с все сила натисна. Плътта – трахеята, ставите и костите – изхрущяха. С няколко силни, отчаяни тласъка на цялото тяло успя да отреже главта и. Лявата му ръка, олекнала – вдигна главата нагоре. Очите на сърната ме погледнаха. Аз се скрих зад една въздушна молекула. Беше ми прилошало.

Погледнах пак надолу. Ама че работа. Момчето-мъж, войникът, седеше в една голяма червено бяла утъпкана територия. Ужасна територия. Около десет квадратни метра, целите покрити с големи петна кръв и хиляди дълбоки следи от копита. Както и от неговите обувки. Много кръв. Редник Терзийски разглеждаше главата и чистеше ножа си. Видах като пред очите си чувството, което сега седеше в сърцето му. Приличаше на голяма, студена, отровна жаба. И седеше върху сърцето му. В нея имаше даже и някакво самодоволство.

Ужас, празнота и самодоволство. Тук, в тая безобразно утъпкана, зловеща територия на смъртта. Ето това са мъжете. Да редник Терзийски. Сега ще го разбереш, надявам се. – така си казах. И се вдигнах с все сили нагоре. Връщам се на Връшка чука. За да гледам отгоре хората. Доста дни ще се чудя, дали да посея зло... дали има нужда от повече.

Ще стоя и само ще наблюдвам. Оставям редник Терзийски да мисли. Както казах: Убийството често носи просветление. Дано в тоя случай, с редник Терзийски, да донесе.

Виждам го сега – как седи и охка. Сред касапницата – в снега.

Човешкото вече се връща в него. Виждам, как човешката му същност го обладава отново. И сега тя ще страда ужасно. Защото той е пожелал да бъде мъж, животно и разни други жалки и мизерни работи...

Дано това убийство донесе просветление.

Това беше всичко от мен. Аз съм Луцифер. Засега – довиждане.

Калин Терзийски е психиатър, но в последните години паралелно с професията си се занимава с писане на романи, сценарии и поезия.

Коментари (5)

- 08-05-2012|**Станислава Т.** – хареса ми

Този разказ сякаш съдържа всичко, което Калин Терзийски е написал до сега. Наистина ми хареса.

- 11-05-2012|**М. М** – За кокошката и просеното зърно

Сякаш ако Калин Терзийски не пише за Себе си, никой няма да знае, че е писател...:) Напомня ми за следния виц:

„Изписват от болницата един луд, който преди това се мислел за просено зърно. Излекували го вече и той знае, че е човек, а не – просено зърно. Пускат го. Тръгва си. Но веднага след като прекрачил прага за навън се разколебал... и пак се върнал в болницата.

– Защо се връщаш? – питат го, а той:

– Навън имаше кокошка.

– Е, какво от от това? Ти какъв си, нали вече не си просено зърно?

– Да, аз знам, че не съм просено зърно, а – човек, ама кокошката знае ли?...“

Така и Калин Терзийски знае, че е Уникален Писател, ама другите дали са забелязали? За потвърждение на своите писателски умения, Терзийски винаги трябва да присъства Телом и със собственото си име в разказите си:) Калине, ние, твоите читатели знаем, че не си „просено зърно“, ама ти знаеш ли го?

- 13-05-2012|**duneva1959**@abv. bg

Предупреждавам!!! Четенето на Калин Терзийски може да ви донесе сълзи и страдание, объркване и побъркване!

Чудиш се след това дали си убитата сърна или младият убиец, невинен в своята жестокост.

Поздравления за автора!

- 28-05-2012|**Гост**

Честит празник на българския Достоевски!

Нямах възможност да го напища на 24 май.

Никога не е късно!

- 29-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Освен, че нещо много неприятно му се е случило на редник Терзийски в казармата /нямам предвид историята със сърната, защото е абсолютно измислена/, друг извод не мога да си направя от този „разказ“.

Само че, за съжаление, не му е донесло просветление.

Пожелай си нещо
Автор: Кристин Димитрова

Веднага зад завоя хубавата му къща блесна върху заснежения склон. Колкото и да нямаше слънце, все някой лъч успяваше да се отрази от шоколадовите ѝ олуци и тъмната алуминиева дограма, на вид досущ като дървена. Над побелелия покрив се стрелкаха опърничави родопски скали, неопитомени от човешко присъствие, и ако някой искаше да снима коледни картички за девствена, но хай-тек България, тук му беше мястото да щрака. Наоколо имаше и други къщи, автентични свидетели на времената, в които от долните села са се качвали хора на магарета към ливадите си и са косили трева за същите тези магарета; поддържали са плевни, гледали са крави и са въртели колелото на живота с бързината на годишните времена. Зад опушените стъкла на сребристосиньото си ауди инж. Матей Танефф, берлински пенсионер от фирма за отоплителни инсталации, обърса една сълза. Той се беше върнал в България, за да се събере отново с родните си и с тайното желание да умре сред тях.

Дори и толкова прости желания обаче изискваха подготовка отдалече и титанични усилия да насочваш обстоятелствата в обща посока. Трийсет години на възход и падение сред икономическите условия на една непреклонна страна го бяха връщали отново и отново към някакъв паметен кръг от хора, които си приказваха с тихи гласове пред огнището, ядяха домашни погачи и пиеха мляко с каймак на закуска. Тези образи му се появяваха и когато го уволниха от „Сименс“, и когато го назначиха в „Мерцедес“, и когато финишира инженерската си кариера във фирмата за отоплителни инсталации. През живота му минаха няколко германки, които бяха склонни да го приемат в домовете си, ако той не упорстваше да вкара със себе си и татьовите ливади. Спомени отпреди 30-50 години убиваха от скръб този, който ги носеше, и от скука тези, които го слушаха. Постепенно кръгът от роднини с тихи гласове край огнището нарасна до континентални размери и изпомачка повечето връзки на инж. Танефф с видимата действителност. Когато се раз-

бра, че отварят границите за бившите „невъзвръщенци“, Танефф дори не тръгна веднага. Две години предвкусва как ще се появи, с кого ще се види и къде ще отиде. Това беше страст, която трябваше да се изживее с подробности.

Точно на завоя аудито поднесе, Танефф несъзнателно натисна газта, за да не изпусне наклона, и колелата се завъртяха свободно върху снега. Отклонението нагоре не беше добре разчистено. Пликът с вакуумирани колбаси на предната седалка се килна настрана и луканките се присъединиха към въстанието на предметите. След още няколко безполезни движения колата попадна в удобен жлеб и там си остана. Рехавата махала от къщи го наблюдаваше от склона с дистанциран интерес. От една бивша плевня, доизградена с тухли, изскочи някаква най-общо казано човешка фигура и се затича надолу към аудито с лопата в ръка. Постепенно Танефф заподозря, че под шала, шапката и овчия кожух се криеше жена. Няколко посивели кълрави кичури се подмятаха на лекия ветрец.

– Айде бе, германеца! Уж щеше да идваш редовно.

Беше Дана, приятелка от детството и местната акушерка. Годините бяха нанесли собствените си щрихи по хитроватото ѝ лице. Той си даваше сметка, че не се беше отървал по-леко. Дана разрови снега пред гумите и нахвърля борови клони. Задницата на нейния москвич стърчеше изпод навеса до плевнята като доказателство, че други хора са се справяли и по-добре.

– Ти пък защо не си долу в Смолян? – поинтересува се той.

– Дойдох да почистя на нашите. Горките, съвсем са се спъхнали.

– Ама са живи, нали? – попита Танефф и завъртя стартера. Колата се люшна напред и угасна. – Виж какво, я ме бутни назад.

– Живи! Тях ги питай – каза Дана и напъна предницата. Аудито се сниза обратно до пътя преди завоя. – Ти да си чувал за вериги върху гумите?

– Само за това не помислих. Един акъл, за кое по-напред. Хайде, тука ще я оставя, пък ще пренеса продуктите на ръка. Като дойде зет ми, ще измислим нещо.

– Както кажеш.

Дана взе по един плик в двете си ръце и тръгна нагоре. Танефф се опъна назад, пое дълбока глътка въздух и я последва с мрежа бутилки. На безкръвната следобедна светлина всичко изглеждаше лилаво – и снегът, и боровете, провесили клони като неподстригани старци, и кри-

во-ляво разчистеният път, който се разклоняваше към отделните къщи. На Танефф му се стори, че под пресния сняг и към неговата къща някой бе утъпкал пътя, но не се замисли върху това. Дана донесе торбите почти до къщата му, остави ги на снега и каза, че ще върви.

– Ела утре вечер да празнуваме Коледа заедно – покани я той. – Ще дойде сестра ми с мъжа си, дъщеря ѝ със семейството и племенника.

– Утре съм в Смолян – каза тя. – Няма начин. Но много ти благодаря.

Докато се отдалечаваше през снега, Танефф видя, че от главата ѝ се разнесе дим, който надвишаваше бялата пара от дъха в студено време. В Германия хората далеч не пушеха толкова.

Масивната дъбова врата изглеждаше изподраскана. Ядоса се. На кого му е трябвало да му драска вратата. Когато натисна дръжката и тя безпрепятствено поддаде, картината се доизясни. Влезе в къщата и се смая.

Китениците от земята бяха задигнати. Автоматичната пералня от кухнята липсваше. Леглата се бяха озъбили с дървените си скелети. Дори електрическите крушки бяха отвъртени. От дупката на един контакт, който явно също беше потрябвал на похитителите, стърчеше жица, раздвоена като змийски език. Танефф се хвана за сърцето и се отпусна в бежовия фотьойл, който някак не беше успял да се хареса. От двайсет и четирите нови одеяла, с които смяташе да посрещне гостите си, нямаше и следа.

– Боже, каква каша – повтаряше той. – Боже, каква каша.

Искаше му се всичко това да се случва на някой друг, защото той нямаше време и възможност да го посрещне. Тази Коледа беше особено важна. На нея най-близките му роднини, и технически погледнато преките му наследници, трябваше да се съберат, да седнат в кръг край огнището и това така да им хареса, че душите им завинаги да останат в плен на жаравата, белия сняг и опърничавите зъбери. На миналата Коледа всичко бе така обещаващо.

Тогава апартаментът на сестра му ухаеше на печена пуйка със зеле и тиквеник, с материали, осигурени от инж. Танефф. Сестра му носеше чинии, суетеше се около него и питаше: „Бате, как си?“ Мъжът ѝ, професор Панчев, седеше в ъгъла на канапето, от време на време вдигаше чашата си с ракия към Танефф и се усмихваше като прехранен котарак. Дъщеря им, обикновено нервна и изтънчена, сега беше само изтънчена и седеше на масата до мълчаливия си съпруг. По-малкият ѝ брат Борис се скъсваше да разказва вицове. Дори старата майка на Танефф се беше

вдигнала от леглото и кадеше къщата с тамян. Всички заедно написаха коледните късмети с много мислене и мерак. Дори докато ги пишеха, почти успяха да се изпокарат, защото всеки предлагаше нещо по свой вкус, а само най-доброто трябваше да завърши върху баницата. На края на вечерта, изкривени от ядене, си бяха обещали следващата Коледа отново да прекарат заедно, а Танефф ги беше поканил на още недовършената си планинска къща.

За съжаление, помисли си той, докато преравяше спомените в подробните тефтери на паметта си, оттогава насам се случиха много неприятности, част от които, надяваше се той, можеха да се поправят сега на новото коледно тържество. Да не говорим, че и майка му почина. „Така е то... Любовта между близките може да победи всичко, но не и съдбата."

Сега трябваше да се обади на всички по мобилния си телефон, за да им каже да не идват. Кой знае дали изобщо тези чукари имаха покритие. „Боже, каква каша." Въпреки студа Танефф отвори прозореца и се загледа навън. Нощта вече се спускаше към земята и снегът сияеше с неземна яснота. Хладният кислород, издишван от хилядите борове наоколо, го замая. Стволовете им, скрити под водопади от сняг, като че ли бучаха или по-скоро целият въздух беше ватиран от плътна тишина, зад която боровете пееха басови песни. Погледът му се върна към олекналата му къща. На поличката над камината при предишното си идване беше оставил новогодишна картичка за настроение. На нея Дядо Коледа с червени бузи караше впряг от еленчета. Танефф поклати укоризнено глава. Все пак работата на стареца беше да дава, а не да взема.

Едно от еленчетата на картичката, сякаш в отговор на жеста му, също тръсна глава. Чуха се далечни камбанки. Обладан от съмнения в здравия си разум, Танефф взе картичката в ръце и се вгледа с цялото си внимание. Дядо Коледа шибна еленчетата и те потеглиха. Сребристият впряг се изниза вън от очертанията на картона и на негово място останаха само две бели следи от шейната и димяща купчина еленови лайна.

Отвън долетя приглушен от снега тропот и пръхтене. Един червен чувал се прехвърли през прозореца, последван от червендалест старец с гъста бяла брада и могъщ корем. С ръмжене и пъшкане успя да се прехвърли през прозореца и засипа пода със сняг.

– Чакай, кой си ти? – попита Танефф и отстъпи назад.

– Кой съм аз ли? Феята Снежанка! На кого ти приличам бе, човек? – каза старецът и разтвори ръце като за прегръдка.

– На Дядо Коледа – измънка Танефф. Разтри очи и пак ги отвори. Дядо Коледа си беше там, в червен костюм с кожени гарнитурки, и си засукваше мустака. Изглежда, че беше решил да даде малко време на инж. Танефф, докато се ориентира в положението.

– А не трябваше ли да минеш през комина?

– По принцип да, но след като прозорецът е отворен... Често казано, най-трудно ми е в панелките. Нямаш представа какво е да се промъкваш по тръбите за парното. Но карай, това са си мои грижи.

– А шейната къде я остави, на покрива ли е?

– Не – каза дядо Коледа, – паркирах я до аудито.

И после, сякаш прочел мятащата се мисъл на Танефф, добави:

– Не съм го издраскал.

Танефф още не можеше да се опомни.

– Значи ти все пак изглеждаш така! Червена шапка с пискюл, бяла брада, шкембе... Както те рисуват...

– Е, не обезателно – прекъсна го старецът. – В известен смисъл съм принуден да изглеждам така. Кажи, ако се бях появил като дългокоса мадама с черни жартиери, щеше ли да ме познаеш?

– Изключено – призна си Танефф, като не пропусна да отбележи наум, че идеята не беше чак толкова лоша.

– Е, видя ли? Кажи сега, какво си се сдухал? „Все пак работата на стареца е да дава, не да взема.“ Обиждаш ме бе, човек.

Танефф изпита притеснените тръпки на човек, който си е мислел, че се къпе насаме, а ваната, сапунът и гъбата са се оказали живи. Извади една от бутилките, които беше домъкнал на ръце до къщата, изрови оцеляла пластмасова чаша от дъното на бюфета и си наля форсмажорна доза отлежала гроздова.

– Виж какво, питаш ме и аз ще ти кажа. Трийсет години мечтаех да се върна в родния си край, при близките си, и толкоз. И сега какво – майка ми почина, племенницата ми е пред развод, идвам тука и заварвам цялата къща опоскана. Как ще ми обясниш това?

– Е какво, искаше да се върнеш, върна се. Ето ти едно изпълнено желание – каза Дядо Коледа с поглед към земята, но все пак не изглеждаше крайно смутен. – Ми тук е така, краде се. Малко са вещите.

– И къде отидоха моите вещи?

– При едно много симпатично циганско семейство с четири деца. Одеялата особено добре им дойдоха. Те си пожелаха да им е топло на Коледа и сега са си екстра.

– И аз сега да се радвам ли?

– Не виждам какво друго ти остава – каза Дядо Коледа с добродушна усмивка.

– Значи ти взимаш от едни и даваш на други. Ами ти не си никакъв Дядо Коледа, бе, ти си бил Робин Худ!

– От друга страна, противно на представите ти не съм и фабрика за производство на родопски одеяла „Девин“. Казах, че при вас вещите са малко и никак не е лесно да се изпълнят желанията на всеки. Пък желания да искаш! – додаде той и махна с ръка.

– Добре де, я да направим разбор сега от миналата Коледа и да видим какво стана, та майка после почина – разпали се Танефф. Той беше привикнал на точна документация и не допускаше да му минават някакви неясни твърдения за уж изпълнени производствени задачи.

Дядо Коледа извади пакет синьо Victory и си запали цигара.

– Какво, ти пушиш?

– Никога пред деца – смути се той.

– Е, какво ще кажеш за майка ми?

– Помниш ли какъв късмет ѝ се падна? „Ще преживееш звездни мигове.“ Даже ти го беше измислил и се надяваше да ти се падне. Е, тя вече е на небето. Всъщност по този начин успях да сбъдна желанията и на сестра ти, и на зет ти. На сестра ти ѝ се паднаха „пари“ и наследи апартамента, а професорът отдавна си мечтаеше старата да му се махне от главата. И ето, неговият късмет беше „сбъднато желание“.

– Зет ми? Хубава работа!

– Амиии... – проточи дядо Коледа и вдигна заскрежени вежди.

– А племенницата ми? Тя е в развод. Надявах се сега да ги сдобря с момчето ѝ.

– Кажи сега лесно ли ми е? Аз ви изпълнявам желанията, вие си пречите един на друг да ви се сбъднат. На момчето му излезе „голяма любов“. Честно казано, такова нещо вече не би могло да се случи между него и племенницата ти. Всъщност те от години не си говорят. А на нея ѝ се падна „мъдрост, прозрение“ и ето, отвори ѝ се добра възможност да обмисли живота си на спокойствие. По-нататък ще ѝ сбъдна още желания.

– Чакай, аз мисля, че нито едно от тези желания не беше истински пожелано – спря го Танефф.

– Как така не беше пожелано? Не мога да те разбера. Искаш да кажеш, че си искал да дойдеш в България, а всъщност си искал да си останеш в Германия?

– Не обезателно. Гледай сега одеялата...

– Ами тогава реши точно какво искаш и ми кажи, защото не си само ти на света. А одеялата, няма начин, те са страничен ефект.

– Така е – съгласи се Танефф. И внезапно се сети, че трябваше да се обади на гостите си да не идват. Поне на племенника, който имаше GSM.

– Не си прави труда. Момчето и без това няма да дойде. Пък и той сам ще ти се обади. Хванали са го на турската граница с три кила хероин. „Повишение в службата“, ако си спомняш.

– Службата? Че каква е тая служба?

– Честно казано, не ти и трябва да я знаеш – каза Дядо Коледа и удари няколко гълтока от бутилката.

– А моето желание? – попита със страх Танефф. – На мен ми се падна „голям късмет“. Сега какво, ще умра от метеорит ли?

Дядо Коледа затвори прозореца, включи подовото отопление и запали свещника над камината. Обърна се и го изгледа озадачено.

– Що за идея? Ти май ме бъркаш с Архангел Михаил. Той е доста по-висок от мене, така, крилата, меча... нямаме нищо общо. Не, няма да умреш. Вярно е, че добрите ти роднини вече си пожелаха вилата ти, но аз ще им я пратя на снимка. Ти имай грижата де. Що се отнася до твоя късмет, ти и без това цял живот не можа нито да го измислиш, нито да го познаеш.. Е, добре че съм аз насреща.

Пийни сега топла супа.

Танефф инстиктивно се дръпна назад. Дана гонеше устата му с лъжица. Танефф се облещи.

– Как влезе тук?

– Хич не ми беше трудно. Видях, че продуктите ти още стоят на снега и дойдох да проверя какво става. Май и тебе са те обрали. Особено сега, по Коледа, къща не остава неразбита.

Той лапна с благодарност топлата лъжица разтворим бульон и се вгледа в очите на старата си приятелка, зелени като борови върхове, оградени с жив плет от бръчици.

– Ей, Дано, защо сега не бяхме по-млади? – неочаквано за самия себе си попита той.

– Кво ти пука? – каза тя и загаси фаса си в празния пакет синьо Victory.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (**4**)

- 20-05-2012|**Iren Ivantcheva** – Page-turner short story

Isam da pozdravia Kristine za spoluchlivoto opitomiavane na iovkosvki i elinpelinovski intonacii v savremenen kontext chrez razkaza za edin chovek „in-between," za edih „homo emigranticus" i negovia dvoen shock – negativen i pozitiven – na zavrashtaneto...

Iren Ivantcheva

- 29-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Добре докарано – като манджа по рецепта. Малко фолк, малко фентъзи, малко носталгия...

Само дето не е вкусно.

- 30-05-2012|**Майя Маркова** – Не вярвайте на Нестор

Не вярвайте на Нестор, той явно има лошо храносмилане. Разказът си е екстра, само датата не е подходяща. Златко, да го пуснеш пак, като наближи Коледа!

- 30-05-2012|**Nestor Ivanovich**

Е, тя дотогава ще натъкми нещо друго – вместо Танефф, ще е Янефф – пропил се емигрант от Стокхолм, оказал се не в родопско село, а в някоя от ужасните български болници, вместо акушерката Дана, ще го подхване медицинската сестра Гана, която все ще бърка Швеция с Норвегия, пак ще е Коледа, а на Коледа винаги стават чудеса и добрият старец ще се окаже на съседното легло, блъснат на пешеходна пътека, докато пресичал, а в торбата – о, чудо, оцеляла бутилка водка „Финландия“. Подпийналият старец ще се опита да си легне с Гана, което ще накара Янефф завинаги да се откаже от алкохола.

Та, кво ти пука!

Седма степен по Медведев-Шпонхойер
Автор: Красимир Дамянов

За тези, които не са били родени или са били невръстни тогава — поздравът на един ветеран, преживял няколко земетресения и всичко свързано с тях!

1.

Семейният живот не се оказа толкова страшен колкото ми се стори в началото. Имаше си и своите предимства; изправителният дом беше винаги чист и добре поддържан, режимът – отворен и с право на приятелски посещения. Бе наситен с емоции: след седмица първоначална помощ и инструкции за пелените, млякото, преварената вода и малко елементарна народна медицина решихме да продължим сами. Беше лесно: за колики – анасон или копър, против разстройство – нишесте, а в случай на запек – „индрише"; вид гераниум с тънки космати стебълца, които имаха невероятен ефект поднесени в задния сектор на бебето. Веднъж, помня, в момент на експлозия, стръкчето достигна тавана и когато се върнах от института, всички – майка ми, тъща ми, Естефания, стените наоколо, – приличаха на току-що излезли от вица за ресторанта на луничавите. Какво се е случило, защо всички са с лунички, пита един посетите. Съжалявам, мой човек, ама един пиян току-що се изходи на вентилатора, обяснява келнерът.

Да се смееш ли да плачеш ли. Между другото, винаги ми се е струвало технически невъзможно. Невъзможно ли? Трябваше да видиш щастливите им лица, бенки навсякъде и индришето на абажура. „Гу-гу-гу-гу-гу?"

Един месец по-късно, на връх 3 март 1977-а година, денят на освобождението на България от турско робство, без никаква връзка с тая паметна дата, мен и още седем запасни офицери, все строителни инженери, ни свикаха на сбор. Някои – очите ми не го вярваха – с бради! Ако не бяха строени пред мен – двама дебеланковци в униформа на лейтенанти от запаса с малки яйцеобразни брадички, („тип БНА", хилеха се те) – щях да помисля, че пак халюцинирам. И това в страната, в

която само преди година за повече от три косъма по лицето те тикаха в кауша! Не, определено нещо ставаше, чак съжалих, че съм се обръснал само преди седмица и горе долу около дванадесет вече бяхме напуснали поделението, седяхме си удобно в отсрещната бирария, разказвайки си спомени. Дори не си бяхме направили труда да се преоблечем, само си бях събул неудобните бойни обуща. Окачил ги бях на облегалката на стола, спомням си това добре, и се наслаждавах на лекотата и белотата на новите ми китайски кецове. Разговорът беше толкова приятен, че от дума на дума решихме да сменим мястото с по-изискано, така че последното, което помня е, че седим петима на терасата в стария Берлин, зад опашката на Коня, паметника на Алехандро II пред парламента. „Съединението прави силата“ можеше да се прочете дори от там, а когато позвънях на вратата у дома, вече ми нямаше нито „кубинките“, така наричаха високите бойни обуща, нито кепето, нито цивилното облекло и с него – ключа. Иначе не бих звънял, естествено...

„Пак си пил – пресрещна ме Сандра в коридора. – Не искам сина ти да те вижда в такова състояние!“

„Че той още не вижда, плюс това спи...“

„Къде беше цял ден!“

„В окопите“ – опитах се да я прегърна.

„Не ме докосвай!“

„Стига де!“ – подбутнах я нежно към спалнята.

„Ако не се махнеш, ще се махна аз! – изкрещя тя и се хвърли към вратата. – Пусни ме да изляза!“

Това ли беше момичето за което се ожених? Девойката, с която се спущахме по реката, кръстосвахме морето и корабокруширахме край Галата? Направо не можех да я позная. Сборичкахме се. Не исках да ѝ причиня болка, само да затворя вратата и да не ѝ позволя да излезе, но крилото я пресрещна по средата на пътя – ни вътре, ни вън – и я халоса в слепоочието с такава сила, че Сандра изпищя и падна на пода. В този момент и бебето ревна, съседите наизскочиха от апартаментите си като по сигнал, а жената на митничаря, смъртно обидена от забраната ми да влиза у нас, без да звъни първа се разкрещя:

„Милиция! Милиция! Убиха я, помощ!“

Както ти казах беше абсолютно откачена, в разгара на климактериума, а мъжът ѝ още повече и от нея. Беше ловец на едър дивеч, вече знаеш колко ги обичах точно тия и с кого ходеше на лов. У тях за пръв

и последен път ядох кюфтета от мечка, когато ловът на мечки беше абсолютно забранен, какво ти – немислим. На вечерята се хвалеше пред тъста ми как някога по същия начин „трепал гадовете“, тоест разстрелвал хора без съд и присъда, като мечки, след смяната на режима, неща за които никой нормален човек не говореше. Понапи се. След тоя тягостен обяд му приседна даже на баща ѝ на Сандра, човек корав във всяко едно отношение. Хубав съсед, няма що! Да не говорим за бившия шофьор на българското посолство в Лондон; на какви ли работи се бе нагледал по света, докато се пръсне от цироза. Или за водача на организирани екскурзии в Гърция, също ченге, естествено, и един местен мангал, бивш надзирател... Всички те като един дотърчаха сега на виковете на лудата. Щом са били по апартаментите си, трябва да е било, предполагам, някъде към шест вечерта...

„Сан!... Моля те, събуди се! Любов моя! Какво ти е!“ – извлякох я навътре и затворих вратата, пуснах резето.

Слава богу, свести се. Не лъжех: като я видях да пада след страхотния удар, който и причиних, без да искам, изтрезнях моментално. Отвънка задумкаха, напъвайки да изтръгнат пантите, вратата едвам удържаше.

„Ето, тръгвам си, само се успокой! – единственото, което ми хрумна да кажа, когато я видях, че е жива. – Добре ли си?“

„Добре съм... – захълца тя, прегърна ме също. – Какво ми направи...“

„Не знам“ – плачех вече и аз, държах я в прегръдките, бебето и то ревеше, та щеше да се пръсне, вратата трещеше.“Отваряй, отворяй, твойта мама! Жива ли е жена ти, гад мръсна!“ – крещяха отвънка.

„С кого се напи пак! – плачеше тя на пода. –Защо?! Защо...?!“

„Ще ти разправям – молех я шепнешком. – С интересни хора, бойни другари. Приготви ми чисти дрехи и малко храна да се спусна от балкона. Не ме оставяй да ме хванат жив, моля те, толкова много те обичам!“

„О-о-о! Още си пиян, ти дори не знаеш къде си! – хълцаше тя в разтрепераните ми ръце. – Толкова те чаках! Ах, защо, защо се...?!“

Но преди да каже: напи! – това искаше, предполагам, – рамката на вратата се счупи на две и нападателите се изсипаха върху нас. Вдигнаха Сандра, започнаха да я шляпат по лицето, да и дават вода, колкото и да се дърпаше, не искаше да пие от гнусната чаша, която лудата и тикаше в устата, а мен ме извлякоха на стълбището и ме вързаха с въже от простора. Точно тъй, за ръцете и краката, като срърндак.

Преди това обаче малко се позабавлявахме, но накрая успяха да ме съборят, заритаха ме в ребрата... Дъниха ме яко и все на месо. „Не по лицето – в бъбреците!“ – пъшкаше митничарят, докато ме връзвше, очевидно не му беше за пръв път. Горкият екскурзовод, гъркът, изплаши се, избяга, за което съм му благодарен, а когато видя какво ми правят, храбрият ми оръженосец се изплъзна и се хвърли върху спасителите си..

„Оставете мъжа ми! Какво ви е направил! Помощ!“ – викаше тя по стълбището, докато ме сваляха вързан, а главата ми тракаше по стъпалата: „Гад мръсна, гад проклета, гад фашистка, свиня блатска, че апеш, а, мамицата ти!“ – общо 66 пъти до долу, (живеехме на третия етаж) и с двете стъпала от площадката пред входа, – значи 68. Когато дойдеха китайците, очите щяха да им извадят... Така разбрах какво чувстват горките диви животни по време на лов и след него. Душегубката ме чакаше долу.

Което не разбирах, обаче, бе само едно: откъде толкова жестокост в хора на пръв поглед нормални, с които до вчера бяхме съжителствали близо две години. Сигурно не им харесвах, бидейки млад, шумен, приятелите ми музиканти, брадите. Побъркваха ги симфониите, стомахът им се обръщаше от джаз, единствената ми защита против сръбската музика. Джаз. Но такава омраза?... Ах, къде бяха сега моите верни батальони! Фрий джаз, негодници, огън! А-а-албан Берг концерт за цигулка... бий! Трябваше да чакам двадесет и четири години, за да го разбера. Когато всички щяха да полудеят, да се ръфат по улиците!

2.

„Тука пише – дежурният майор в Столично комендантство извади с два пръста гъсто изписан лист от купа разпилян на бюрото му, – пише, че в шест и половина следобед сте причинили... средна телесна повреда на сержант от вътрешни войски... така, така, така...– запрелиства раздразнено подробното описание той, – Добре де, какво толкоз му направихте, та даже е сварил и да се освидетелства?“

„Нямам представа“ – казах.

Веднага го бях разпознал, беше той, моят ангел хранител нервняк, съдията от процедурата по дребно хулиганство от градския софийски съд! Тоя път се бе маскирал като майор от химическите войски (носеше шапка с черна околожка), значително по-млад, но уморен и досаден до козирката от скучното дежурство.

„Пише, че сте го ухапали.“

Беше достатъчно да стоя с наведена глава, да не говоря и да не се разсмея.

„Не си спомням“ – заявих. Майорът извади нов лист от преписката, но вече ми беше все тая, на всички въпроси в милицията бях отговарял само с едно: „Офицер съм, викнете военен патрул, на тях ще давам обяснения.“ Грижливо подпечатаният лист от военната книжка в горното джобче на куртката, заедно с униформата, удостоверяваха съвсем точно кому принадлежеше тялото ми докато съм запас. Каквото и да правеха с него, накрая трябваше да го предадат на военните. Може да се каже, че за пръв и последен път искрено ги обичах.

„Куче ли сте или какво?“ – вдигна очи към мене с надежда той, но като видя, че не реагирах, хвърли ловък бърз поглед към часовника си; поглед на човек, който се прави, че е зает, а не мисли за игра на карти или запазена маса в клуба. Носът му, обаче, добил с времето си характерната мрежа от червени спукани капилярчета, тъй типична за някои сериозни пиячи, ми го разкриха. Не трябваше да се засмивам, само това.

„И... кажи ми нещо друго – направи пауза той, вече по-приятелски. – Биха ли те, мамицата им!“ – не издържа накрая, скочи от стола и избухна в хиляда и едно негодувания спрямо останалите въоръжени служби в страната: милицията, вътрешни войски, гранични войски, та чак до пожарната команда и КАТ, пътната служба.

„Биха ме, мамицата им“ – наведох глава.

„Знаеш ли откъде идеш? – попита дежурният и хвана свитъка с лявата си ръка, беше левак, като съдията. – Знаеш ли?.“

„Не.“

„И по-добре да не го научаваш.“ – поклати глава.

След това го хвърли в кошчето и запали цигара, покани ме да си взема.

„Или ги искаш?“

За момент се поколебах, после поклатих глава.

„Не.“

„Остава нерешен само един проблем: не мога да те пусна на улицата в тоя вид. Къде са ти обущата?“

„Измъкнаха ме от къщи бос“ – излъгах.

„Какво! Един офицер! – скочи той, но подтисна гнева си. – Да, не исках да намесвам тази тема, но как се оставихте да бъдете увлечен от едни такива значи, първични инстинкти, да посегнете на жена си?“

„Не съм я бил. Честна дума – погледнах го в очите. Не знам защо, но останах с впечатление, че темата го вълнува. – През целия ни съвместен живот съм ѝ ударил един единствен шамар. И то преди да се оженим.“

„Защо?“

„Смееше се на тиковете на един човек в автобуса, когото нямаше как да познава, но аз случайно знаех кой е, преподавател, когото много уважавах и когато слязохме, ѝ врътнах един. Нещо, за което съжалявам и днес, макар че...“

„Какво?“

...когато се върнах, я намерих да ме чака в стаята, по-виновна и по-послушна от всякога, докато аз през цялото време бях чакал да ме порази гръм... Нищо, любихме се, извиних ѝ се. Но бях потресен: защо се бе предала тъй лесно? ...Другарю майор!“

„Моля.“

„Ако само униформата е проблем, на третата пресечка оттук живее най-добрият ми приятел, офицер от трудови войски, няма да е никакво затруднение за него да ми снабди с чифт боти и шапка, носим един и същ номер.“

„И ако е дежурен като мен?“

„Патрулката ще ме върне.“

„А ако се покаже жена му? Дванадесет без десет е...“

„Също. Ще си платя бензина.“

„Това не е таксиметрова служба. Ще ви хвърлят до там, но не искам да ви видя пак тука!“ – стана от масата той.

Когато часовникът на близката църква удари полунощ, вече излизах от Коста. Беше ми дал бойните си боти и обкова им чаткаше по паветата като копитата на коня от Апокалипсиса, докато в мен кипеше Dies Ire.

На сутринта обаче се събудих рано, измъкнах се от спалнята на пръсти, не закусих, пих кафе в Правото и побягнах директно към поделението. На връщане от там – цял ден смятахме ядрен удар, който американците ни бяха нанесли в Суходол, язовира се беше изпарил и кленовете на баща ми станали на атоми, – минах през Стария Берлин. Нямаше и следа от боти. Нито връзка дори. Налче. Така че когато следобед се втрнах в къщи минах триумфално под балконите на мъчителите си, за да видят, че съм на свобода, плюх с презрение и се мушнах в леглото.

Повръщаше ми се, гадно ми беше, ходих в клозета, след мен остана да мирише на джибри, не ми се спеше, очаквах да се събудя направо

в пъкъла. Сандра, предполагам, се чувстваше не по-малко ужасно след всичко, с две думи – ад! – когато някъде към осем и половина вечерта на вратата се позвъни.

Влезе Сандра. Разбудих се, взех студената ѝ ръка и я притиснах до лицето си. Постояхме известно време така, тя – без да се наведе към мен, аз – притегляйки я, докато в един момент, коленичила до леглото, за да не падне, все още напрегната каза:

„Алекс е тука. С Азучена и Рони. Дошли са от Варна."

„Не искам да виждам никого!" – простенах.

Освен теб, исках да кажа, но вместо това изръмжах: кажи им да си ебат майката, и почувствах как се дръпна, настръхна цялата, сякаш я бях зашлевил. Издърпа ръката си и отиде в кухнята, която ни служеше и за дневна, приемна и стая за гости.

„Какво става? Къде е оня? – чух откъм коридора, – Да не сте скарани?" Глупак. Рони и Азя – и те. Кикотеха се, специално Азя, ах, отвратителният ѝ гаден жизнерадостен глас, сякаш не се бяха виждали от прогимназията...

„Събуждай се, грубиян такъв! Не знаеш какво вино сме ти донесли!"

Знаех. Магарешко мляко. Любимата му подсладена гадост, в случай че я е купил той. И понеже все пак не беше сигурен преструвам ли се или не, опръсквайки ме с облак слюнки, извика в ухото ми: „Забавиш ли се, всичко ще изядем!" И се разкара, оставяйки лампата да свети.

Може би трябваше все пак да стана от кумова срама, но ушите ми бучаха, коленете ми трепереха и точно в момента, когато се наканих да ставам, токът взе че угасна! Открехнах внимателно очи – не, повредата не беше в моя телевизор, прозорците на отсрещния блок *също* не светеха.

„Ий, чи хубаву-у! – изпищя радостно Азя. – Откога не е гаснал тока! Ура!"

Много весело! Ами горе-долу от края на петдесетте, от епохата на победилия социализъм. Станах и за всеки случай проверих през прозореца: чудна работа, целият квартал, цяла София беше черна, куче някакво виеше, животни мучаха... И тогава изведнъж цялата земя затрепери, забуча, не вече само в ушите ми... Подът се разлюля като палуба на кораб под нозете ми и ме блъсна в стената. Беше 4 март 1977 ма, започваше краят на света...

Първото, което направих, бе да се спусна към изхода. Гостите се бяха изпарили; виковете и писъците им, примесени с тия на съседите, идеха

от дъното на стълбището като от басейн. Апартаментът беше подозрително тих, само прозорците скърцаха тихо, мебелите се блъскаха глухо в стените, някъде в тъмното се счупи стъкло, и тогава го чух: гу-гу-гу-гу? Побягнах обратно към детската стая и затърсих опипом креватчето. Свети боже, там си беше! Живо забравено! Беше спокойно бебче, веселушко, не можех да зърна личицето му, но си мисля, че сигурно пак си се смееше доволно. Имаше защо – още нищо не му беше паднало отгоре! Грабнах го и хукнах към вратата, но още веднъж трябваше да се върна за кожуха на Сандра. Сега вече и аз се паникьосах; загърнах го в него и като се килках и блъсках в стените като пиян, скочих в черния кладенец.

Спущането ми се стори по-дълго от това от Копитото, два или три пъти се ударих силно в стените; имах усещането, че стълбищната клетка надолу се гърчи като черво, накланяйки се с по петнадесет градуса в ляво и в дясно спрямо вертикала. Стисках рожбата си и прескачах, прескачах по пет стъпала, докато последният трус не ме избълва на тротоара. Бях последният слязъл, целият блок се беше опразнил. Побягнах на отсрещния тротоар и зачаках сградата да се срути.

Не се срути. Хората викаха и гълчаха, беше ги страх да се качат обратно часове наред; някой се смееше истерично, други повтаряха: земетресение, земетресение, Сандра се хвърли към мен пищейки – детето ми! – предадох ѝ го и тя захвана да го целува, мен, Азя, Алекс, Рони, Пуси, дъщерите на проклетата съседка, за малко и нея, че и митничаря долен! Нищо, направи се, че не ме вижда. Как не се струпа блока върху му! (Забравих да ти кажа, че в нощта на арестуването ми, заедно с преписката беше приложено и въжето. Синьо найлоново въже за пране!) Скоро обаче почувствувахме студа, ситният дъждец ни обгърна и след около час врагове и приятели, съседи и наематели поехме предпазливо обратно нагоре.

През цялото време докато бяхме долу, единствения човек, който не спря да подскача и възклицава беше Алекс. Докато помагаше на жена си – „Муцинко, загърна ли се добре? Ще вземеш да се разболееш, та не знам какво ще те правим тогава, миличко!“ – той се въртеше и въртеше, гледайки ту небето, ту ужасените хора, като повтаряше в унес:

„Най-сетне! Най сетне, копелета! Случи се!“

„Алекс! Недей ме плаши. Какво се случило? Има земетресение, муци!“

„Случи се! Нещо голямо, величествено...

„Цял живот, през целия ми шибан мизерен живот съм мечтал за нещо такова – космическо! За катаклизъм! Музика на Звмята! Нещо ... – започна да търси думи той, коя от коя по-помпозна, когато внезапно изкрещя: – Къщата! Родителите ми! Пукнатината!“ – и хукна по посока на булеварда.

„Алекс, Алекс! Не влизай, ако не е паднала!“ – завикахме подир него и за пръв път си помислихме какво бе могло да ни се случи. Не съм виждал човек да бяга по-бързо, отколкото той в онази нощ.

Скоро започнаха да постъпват и съобщения по радиото: епицентърът на земетресението се намираше в Румъния, само на сто и петдесет километра от границата с магнитуд от 7,5 до 9 по Рихтер! Няколко български града по Дунава бяха засегнати, представих си какво е било да си в лодка или влекач по реката. Три часа след нещастието все още не се знаеше има ли жертви или не. Както обикновено щяха да чакат до сутринта или докато кажат от Москва колко е трябвало да бъдат.

Нея нощ семейството на професора щеше да прекара в съседите. Моето спа прегърнато на сгъваемия диван, който разпъвахме в дни на радост: Сандра в средата, Радой младши към стената, за да не го смачкаме и аз – със задник във въздуха. Спахме дълбоко, като корабокрушенци на непознат остров, без да усетим останалите тридесет и пет по-малки затихващи „реплики“. Някой, някъде, бе изпърхал безотговорно с криле.

3.

Следващата седмица премина като на сън. Малко да се заклатеше нещо и хората застиваха, погледът им се изцъкляше. Възможно ли беше? Всичко бе траяло само *двадесет и две* секунди! Изправях се отново пред метафизичен проблем: вътрешното ми време беше по-бързо от външното. В двадесет и две секунди бяха се случили двадесет две хиляди дребни неща, които не мога да изразя сега и за час. Полудявах ли като героят от „Преследвачът“ на Кортасар, който не може да приеме, че за времето между две спирки в метрото преживява половината си живот? За бога, брой, ако не вярваш: само до тук са около четири страници, в които се опитвам да опиша едно земетресение, които само да ги прочетеш с препоръчителната според Калиопе средна скорост от тридесет на час, ще ти отнемат от 7 до 10 минути!

Отговорът дойде, когато взех часовника си и повторих целия пробег така, както го помнех: бученето, люлеенето, изхода, назад, детето (избрах

ден, когато Сандра я нямаше), пак изхода, назад, кожуха, детето, изхода, стълбището, едната стена, детето, другата стена, улицата, стоп!

ЦЕЛИЯТ ПРОБЕГ МИ ОТНЕ ЕДВА ЧЕТИРИНАДЕСЕТ СЕКУНДИ!

Хулио Кортасар умря през 1988 година. Беше гений, открил през шейсет и седма дупка във времето и бе я превърнал в новела. Тридесет години след това сам бях паднал в нея. Съпътстващите щети бяха осезаеми: напукани сгради, паднали керемиди по улиците, съборени комини, отпрани мазилки, килнати огради и преградни стени по последните етажи. Видях отместени цели покриви като пернати шапки от якия удар, който бяха изпитали къщите, видях къщи напукани диагонално между прозорците_както учат учебниците. Смъртоносният жребий бе изтеглен далеко от нас; идеха съобщения за няколко хиляди души загинали в Румъния, епицентърът беше в планината Вранча, и за над двеста засега затрупани под два напълно сринати жилищни блока на брега на Дунава. Аспарухов мост си стоеше, очевидци свидетелстваха за огромна деформационна вълна, преминала открай до край по цялото му протежение, пълзяха слухове, че се очаквала следваща, този път опустошителна.

София също нямало да ѝ се размине – щяла да изчезне от лицето на земята... Появиха се пророци, ясновидци, изобретатели на сеизмически детектори, работещи на изворно-термална основа, петролна, лунарна и дори слънчева; имаше и хора, които напуснаха града, оттегляйки се в планините (точно при онова, което най-много обичаха земетресенията, скалите) или обявяваха за продан панелните си апартаменти, най-издръжливи на разтърсване в една бедна страна поради леките отмествания, които позволяваха. Земетресението бе станало в девет и двадесет вечерта. От двата паднали блока се спасиха само които не си бяха седели в къщи: ергените, пияниците и работниците от втора смяна; загубиха живота си деца, възрастни хора и младоженците, легнали си рано, за да се порадват на леглото. Жертвите достигнаха двеста. Обявиха национален траур. За един малък град от четирийсетина хиляди жители беше много, но за цялата страна не толкова. За семействата на загиналите обаче нямаше статистика, нито научно обяснение, което да ги утеши. Последният оцелял беше бебе. Хубавото на живота е, че все пак винаги излиза победител.

Когато траурът свърши – вече се бях върнал от запас – се сформираха два екипа в Паметниците, заети да установят всички възможни щети

по сгради и исторически руини. Отне повече от два месеца да се картографира, да се систематизира всичко, да се фотографира, време, от което единствено си спомням тайнствената жена облечена в черно в преддверието на джамията в Шумен, – не разрушенията в Свищов. Беше последният път, когато те видях. Ти беше. Нещо от сянката ти...

4.

След излизането на Алекс и Пуси от дома им, семейството на професора по теоретична механика разполагаше с повече *Lebensraum*, но беше опасно да се живее в него – през пукнатината вече можеше да се влезе. Три седмици след космическото събитие Сандови живееха все още на палатка. Същата, по чийто брезент можеха да се преброят дори петната от избитите ланшни комари на къмпинг „Златна рибка“. Отново бе лято, ясените по тротоара подготвяха своите миниатюрни хеликоптерчета за въздушния си десант, косовете тъпчеха малките си с ларви на бъдещи пеперуди, докато аз и първият ми приятел мълчаливо наблюдавахме как Лора, червеникавата сетерка на професора души крачола му. Току що се бе изходила само на метър от импровизирания му работен кабинет.

„Не, няма по-голям идиот от него в научния свят! – каза той. – И това е един от мозъците, участвали в разработките за обшивката на съветските космически ракети!“

„Че защо е на свобода тогава?“ – спомних си учения на словачката.

„И ти наричаш това свобода? – посочи палатката Ал. – Той е затворник на собствената си глава. Не иска да се изнесе. Не иска да иде с майка ми, сестра ми и брат ми в оборотен блок, докато трае строителството. Татко, моля те!“

„Алекс, да иде къде, в циганската махала ли? Защо не му дадат нещо по-достойно?“

„Какво значение има щом е временно? Тук ще построят двадесететажна кула. Пак същата улица, само че вместо хоризонтална – вертикална. Каква е разликата? Аз *разчитах* на къщата!“

Къщата, домът на дядо му, приют и убежище на всичките ми любови и на още половин дузина приятелски, се бе разцепила по диагонала, килнала спрямо вертикала и пропаднала по хоризонтала. Беше тръгнала дори и по четвъртото измерение – времето. Сърцето ме заболя като я видях: отчуждаваха махалата по новия генерален план и земетресение-

то ѝ бе дошло за капак. Под вишните агонизираше цяла една цивилизация, и с нея – част от мен.

„Краси, къде трябва да отида? – извиси глас професорът, всички Сандови говореха сякаш викаха. – Не искам. Тук съм роден и тук ще умра.“

„Не си роден тук. Роден си в къщата, в чийто дюкян живея аз, на горния етаж, ела да умреш там, искаш ли? – намигна ми Алекс. – Майка ми е родена тук.“

„Друг път, Алекс, дръпни се, сенчиш ми“ – рече той като старият Питагор, ядосан, че един римски войник му стъпил на пясъчния чертеж.

„Ако нещо наистина мразя – каза глухо приятелят ми, без да го слуша – е разрухата... Не, не само къщата, него, цялата страна страна по някакъв начин усещам как върви натам: абе може да се живее и така... Страна на несретници!

Под изненадания ми поглед изля цялата си черна злъч: викал ме не за да кажа как да укрепим къщата, това неговият старец си знаел по-добре и от мен, а точно за обратното, едва ли не да му обясня как да я съборел, нали съм бил сапьор в казармата. Защо не си я взривиш ти, а? – ядосах се. Съседи вече го били мислили. Бил готов да легне под руините ѝ само и само родителите му да получели две човешки жилища. Три, поправи се той, но никой не трябвало да знае, вече се бил развел тайно с Пуси и регистрирал отново в махалата. Оставало само да се ожени повторно, за предпочитане за някоя с деца, фиктивно, разбира се...

„С няколко, нали? – попитах предпазливо. – Не само с едно.“

От друга страна като член на творчески съюз имал право на кабинет, тоест на една допълнителна стая. После, когато се сменял с техните и вземел големия апартамент и им дадял стаята, щял отново да се ожени за Пуси. Чудех се как не му беше хрумнало още да разведе и родителите си (и двамата бяха членове на творчески съюзи с право на кабинет), да ожени брат си (вече беше навършил 18 години) и да осинови сестра си (беше малолетна) – още две стаи! Всичко девет вместо сегашните пет, без да смятаме мецанина, бившата хлебарница срещу гробищата с онова помещение, в което някога беше втасвал хляба, а сега само Пуси.

„Докато едни живеят на палатка, други в нощви, ти имаш нахалството да се подиграваш! – философстваше той, на път за центъра, единственото, което го успокояваше, ходенето пеша. – Защо винаги трябва да страдам за всичко, да се влача по корем, да преглъщам безсмислени

унижения! И накрая какво? – смени внезапно темата той. – Да ме изхвърлят на боклука!“

„Какво се е случило?“

„Дълго е за разправяне.“ – въздъхна.

„В смисъл?“

„Ами да не ме преизберат за председател на кабинета на младия слушател например! Беше абсолютно прав, не те послушах – загубих две години за тоя що духа!“

„И какво общо има с къщата?“

„Има. Просто е капката, която преля. Много ти е лесно, но само защото живееш извън обществото. Кеф ти е да си чертаеш, кеф да си пишеш... Човек не е в състояние да осъществи музика сам, разбери! Струва много пари като киното, телевизията... Не можеш да си симфоничен Боб Дилън, диригент единак, гилдията ти отваря или затваря концертните зали, фестивалите. Ключовете са в ръцете на управляващите, а над тях, на международно ниво, кой мислиш, че е...“

„Нямам представа. Господ?“

„Евреите и хомосексуалистите! Всичко зависи от сексуалната ориентация на палката на някой като Караян. Представяш ли си?“

Като го гледах така отчаян, едва не съжалих, че не бях и аз от тях, та да му помогна!

„Да, от мене педераст не излезе. Ще трябва да се преквалифицирам в партиен член – усмихна се тъжно той. – Всъщност можеш да ме поздравиш. Цял ден се чудя как да ти го кажа: вече съм... Какво ме гледаш?“

„Не, копеле! – извиках. – Какво си бяхмве обещали?“

„Да бъдем себе си или нищо. Виж какво – стисна ме за рамото той, пое си дълбоко въздух, – не крещи, ами ела да се напием. Ще спим у дома, ще ти разкажа нещо. Пусата си е на село при техните...“

5.

Лежахме в „мецанина“. Така наричахме горния етаж на хлебарницата, наследен след дълги и сложни адвокатски войни. Алекс се беше съблякъл по гащи и мушнал светкавично в леглото си още с влизането. Любимият му номер, каращ понякога хора съвсем непознати да занемеят от учудване. Тъй че с чашите и напитките трябваше да се заема аз.

„Помниш ли легендата за Великия инквизитор от „Братя Карамазови“?

„Прескочих я – излъгах, -. Много ми беше дълга. Защо?“

„Добре, ще ти я разкажа.“

Чукнахме чаши.

„Действието се развива в Испания, в Севиля – започна. – По най-страховитото време на Инквизицията. Хесус слиза инкогнито в града и бива арестуван и предаден на Великия инквизитор, който само преди ден е изгорил на кладата в негово име сто заклети еретици... Защо си дошъл? – пита той арестувания. – Както виждаш, тук всичко е наред, както сам някога пожела. Какво е това посещение след петнайсет века липса на интерес към човечеството? Тъкмо когато всичко вече е уредено за щастието му. Да, светът е вече щастлив: хора, освободени от бремето на свободата, свещеници, имащи грижа за всичко, дисциплина, хармония, трудовитост и ако нещо не е както трябва – прегрешенията са не за друго, а за да бъдат опрощавани, стига грешниците да живеят в послушание... Напомня ли ти, копале, на нещо това?“

Беше много късно. Можех да го слушам вечно. Седнал на пода, опрял гръб в старото пиано, чувайки как дървоядите го гризат, отново имах чувството, че съм в някоя от ония нощи с него в полето, когато почти деца, луната изчезна и се върна на мястото си в небето след половин час. Онова лунно затъмнение бе първото космическо явление, мисля, защо го беше забравил? Естествено, че бях чел главата, първия път я прескочих, но после се върнах и съвестно я прочетох, просто исках да го слушам как разказва, обичах го, когато разказваше, тогава беше различен... Питах се какво ли става в неспокойната му душа и защо толкова го вълнуваше инквизицията, масонството, Макиавели, големите съзаклятия?... Очите му блестяха винаги, когато станеше въпрос за тия неща, сигурно блестяха и сега, почти ги виждах откъдето седях – очите на първия ми приятел от детството, пронизващи мрака като очите на Ана Каренина, съцерзаваща собствения им блясък!

„Нямаме нужда от теб, а от Него – казва Великият инквизитор. – Или си върви откъдето си дошъл, или утре ще те изгорим и теб в името Му и тези, които те поздравяваха днес, утре ще хвърлят съчки в кладата ти, гарантирам ти, такава е човешката природа... Налей ми още мъничко, ако обичаш, мерси, сега лед...“

Станах, отидох до хладилника, върнах се.

„Разбираш ли за какво става въпрос, копеле? Нищо не се променило от тогава и никога няма да се промени. Има четири милиарда потенциално щастливи овци в света и само сто милиона посветени в Светата

Служба, нагърбили се доброволно с лъжата и греховете на другите; днес една трета от тях са отсам желязната завеса, но по принцип и от тук и от там са все същите. Значи седем хиляди в страна като нашата. Хора, от които зависи всичко. Горе долу, умножил съм по три числата на Иван Карамазов, съгласно нарастването на човечеството през последните 120 години. И проблемът не е – с кой ти се иска да си, а *къде* можеш да реализираш мисията си. Да свириш на устна хармоника в метрото или да дирижираш в Карнеги хол, Болшой театър, пък и в зала България...“

„И какво става с другите вярвания? – казах. – Това на Доктора и верния ми приятел, да речем?“

„Същото пита и малкият брат. Не, демокрацията не е това, крещи днешният Альоша Карамазов на брат си, лъжеш, ти не вярваш в Бог!... А ти, скъпи приятелю? Случайно да си спомняш за него?...“ – иронично подхвърли от тъмното си леговище той.

„Не, продължи историята си, моля те – казах. – И защо си мислиш, че тая е универсалната философия? Защо точно Достоевски трябва да е най-големият автор на всички времена? И дебелата му тухла – най-великия роман!“

„А кой, „Старецът и морето“ ли“? – разсмя се в тъмното той.

„Не непременно, но съм убеден, че легендата за Великия Инквизитор е плод на болен мозък, скапан като тоя на Иван Карамазов, комуто предстои скоро да полудее. И най-вече на един страхлив мозък като твоя. Достоевски е искал да каже точно това: *страхлив*. Влязъл си в каквото си влязъл – пичка ти лелина!... Само не ми излизай с номера, че си го направил заради изкуството. Просто си се надявал, че времената на инквизицията отдавна са отминали и хора няма да ти се наложи да гориш. Това обаче не се знае...“

„Не си разбрал нищо, абсолютно нищо! – простена той. – Беше най-трудното решение в живота ми! Но ти, ти си... дървеняк! Енаморадо е прав, ти си асоциален психопат. Не безопасен при това. А той разбира от тия неща: от психопати.“

Думата ме зашлеви със съскащите си съгласни като плесник. Ударът беше толкова премерен и точен, че млъкнах, отпих една яка глътка от течността без вода, без лед, изгаряйки се отвътре.

„Ал! – прошепнах в тъмното, опипвайки като замаян наоколо да стана. – Вярвам, че го каза, без да искаш, ще го забравя, обещавам ти. Защото това е, от което най много се боя в живота, не от смъртта: да загубя

светлина... Лудият ми вуйчо, истеричните припадъци на майка ми, сестрата на Естефания, която се обеси, приятелят ми Камен, няма нищо по-ужасяващо за мен от загубата на разума... Признай, че не го е казал той, *ти* го казваш. Не е могъл да го каже, след като последния път се разделихме като приятели. В деня, когато се роди Радой. Кога излизахте, колко пъти? Сега ли ти го каза или преди? Спомни си. Важно е!... И ще те питам нещо – не ти ли е нужно вече моето приятелство?“

„Не знам, копале – каза в тъмното. – Честно ти казвам, не знам. Остави ме да си помисля и ще ти кажа.“

Излязох от „Бърлогата“ призори като замаян, другото име, с което беше нарекъл мецанина, по-подходящо поради мрака и тишината. Не беше време за връщане в къщи, нито за тръгване на работа. Беше ничие време, когато градът спи предпоследния си сън и внезапно си даваш сметка, че си започнал да остаряваш.

6.

Трябва да е било петък, четири часа следобед. Денят и часът на аудиенциите на началника ми, при когото идвах да се отчитам. Едва-що се бях подал от вратата и колегите ми ме посрещнаха възбудени:

„Братът Млади – Светиня му! – остави една статия за теб!“

„Статия? – попитах предпазливо. – Каква статия. Бележка?“

„Не, не! Във вестника! Цяла страница!“

От симпатичните ми колеги – бяха му извадили прякора поради приликата на удълженото му брадато лице с тези на нашите църковници, – можеше да се очаква всякаква шега по всяко време на деня. Първото, което ми направи неприятно впечатление бе името на вестника. „КОМСОМОЛСКА ИСКРА“ пишеше с грозни червени букви; хартията беше жълтеникава с цели парчета сламки, както ми се стори, а мирисът ѝ – мирис на лисица, на евтиното печатарско мастило... Скептичният ми поглед обаче се спря поразен върху едно черно, хвърлящо се на очи заглавие. Ширеше се от край до край на последна страница и се състоеше от една дума:

Д Е К А Д Е Н Т Ъ Т

От Млади Сиров

Боже господи! Беше разказ, никаква статия!

От деликатност беше спестил фамилното си име, разграничавайки се от това на члена на ЦК. Но сякаш собственото си прочетох, Милагрос, сякаш го бях написал аз! Беше един от най-щастливите дни в живота

ми; денят, в който повярвах, че литературата е възможна. Прочетох го веднъж, два пъти, огледах го отсякъде. Три.

Бе написан на онзи особен език, който цяло едно поколение след него щеше да се упражнява да пише, заривайки дълбоко под пластове аналогии, метафори и басни всяка истинска мисъл. Всичко онова, което по-интелигентните цензори можеха с чиста съвест да оставят, разчитайки, че закостенелите мозъци над тях, нямаше начин да изровят. Съзнавах, че тези хора бяха обречени на изчезване. Като динозаврите. И че най-тъмно е на разсъмване... В случая декадентството се състоеше в безмълвното отричането на външния свят, светът на вкаменелостите, но само това не стигаше, необходимо беше нещо друго, нещо да се предприеме. Мисля, че това беше посланието. Беше историята за построяване на лодка от дървено корито под ръководството на опитен безнадеждно пропаднал моряктеоретик, който никога не бе плавал. Човек с много вяра, но с малка надежда; изключителна личност, но пасивна, когото рано или късно младите протагонисти трябваше да оставят на брега, за да поемат собственото си рисковано пътуване по реката...Естествено, че го познах веднага! Разказът на Млади беше болезнен вик за сбогом, за раздяла с Енамнорадо, защото беше написан за него.

От друга страна *декадентът* означаваше не друго, а *дисидентът*!

Трябваше да си пълен тъпак, за да не го загрееш! Точно същата пролет група чешки интелектуалци бяха подписали протестен манифест и от техния пример се бояха в България повече и от чума. Не, това не беше шахмат за президенти. Чуждите радиостанции само тая дума спрягаха: дисидент... дисиденти.. Изуми ме смелостта на редактора. Кой беше тоя храбрец? Още повече в комсомолски вестник!? Дори само така, нагло изписана върху цяла страница думата, в старинен шрифт, беше истинска дързост! Едва накрая успях да открия името му в редакционното каре. Искрено се смях като го прочетох. О, боже. Казваше се Заяков!

За нищо друго не копнеех сега освен да видя човека публикувал това, надживял превратностите на цензурата и хартиената индустрия. Да чуя възбудения му глас, да го приветствам. Къде по дяволите се бе сврял нея зима? И когато вдигнах възторжен поглед към прозореца... там беше!

Братът Млади, моят верен боен другар!

Отворих нетърпеливо двойното крило, прескочих перваза, стаята беше почти на нивото на тротоара, и с втория скок вече беше в прегръдките ми. Вместо да отвърне на възторга и нецензурните ми възхвали,

той ме отведе на страна и за да не чуят колегите ми, свидетели на тая историческа среща, сподавено каза:

„Мълчи, не се оглеждай назад, не задавай въпроси!“

„Какво има?“ – попитах, без да разбирам.

„Мълчи. Случи се нещо ужасно...“

„С Мирчето ли?!“

„Не. Арестуваха Енаморадо!“

7.

Не му повярвах и на половин дума в началото, толкова беше страшно, което ми разправяше: повече от месец, откак бе подложен на систематични разпити в централната служба на Държавна сигурност. Той и останалите от тайфата. Млади почти плачеше, не беше на себе си. В какво точно го обвиняваха? Малко по малко вълнението му се предаде и на мен.

„Намерили са му сръбски паспорт със залепена негова снимка.“

„Показаха ли ти го?“

„Да.“

„И какво?“

„Фалшив. Ужасно фалшив! От десет метра си личеше!“

„Сръбкините са били, нали? Кажи ми.“

„Как можеш да вярваш в подобно нещо!“

„Какво нещо? Че са били курви или подставени лица!“

„Не. Че той би бил толкова глупав. Със снимка залепена на ръка!“

„Че какво им е коствало на ченгетата да я залепят както трябва?“

„Не разбираш ли, нямаше да има същия ефект върху свидетелите. Точно така приличаше на фалшив!“

„И какво смяташ, че искат да постигнат?“

„Не знам. Изглежда не могат да му простят.“

„Кое. Зс брат му?“

„Не знаеше ли? Енаморадо беше партиен член.“

Млади изскърца със зъби, и аз за момент изпитах студ отвътре. Спомних си претенциозните му проповеди, надменния му глас, презрението с което Енаморадо говореше за хуманоидите, разпрострели властта си над другите. Червените бюрократи без души и сърца. Комунистите.

„Лъжеш!“

„Аз също не знаех. Първият му приятел! Но ми показаха партийната му книжка. Партийна книжка още от казармата! Беше истинска.“

„Не е ли могло да са те шантажирали? Мисли.“

„Не. И това е, което най-много ги боли, предполагам. Че е бил от техните и ги е подвел... Никога не си виждал хора, като този, които ме разпитваше. Интелигентен и възпитан, въртеше и въртеше около смисъла на разказите му. Търсеше аналогии.“

„Какви аналогии! Бяха лоши – казах. – Маниерни! Не му ли каза?“

„Красé! Загубен е! Повярвай ми поне веднъж! Какво значение има дали са добри или лоши, обречен е!“ – в скоропоговорка каза той и от очите му за втори път бликнаха сълзи. Почувствах се неудобно и в известна степен виновен, че говори така, освен това не ме бяха разпитвали, защо? Що за хора бяха! Цяла една страна митничари...

По Раковски преминаваше цветът и каймакът на софийското общество. Най-красивите момичета. Най-странните типове: артисти, музиканти, снобите, боси пияни художници, влачещи картини, продавайки ги за чаша бира, картини които щяха да струват цяло състояние след няколко десетилетия. Беше една от най-емблематичните улици на моя град. Улицата на театри, художествени галерии, театралния институт, на която улица Млади и Енаморадо обичаха да се чакат пред аптеката на площад Славейков. Беше достатъчно обаче да видя лицето на Млади, за да си дам сметка, че тоя път нещата отиваха на сериозно. Зачервените му от кръв очи на човек, който не е спал дълго не преставаха да мигат. Брадата му и мустаците му бяха пожълтели около устата от цигарите. Дадох си сметка, че вече не помня лицето му без брада.

„Биха ли те – попитах. – Измъчваха ли те или не?“

„Бяха повече от любезни – повтори няколко пъти, като плюеше встрани. – Любезни! И това беше най-ужасното, защото на пръв поглед изобщо нямаше смисъл, което ме питаха, разбираш ли? Никакъв. Нямаше факти, нямаше обвинения, нищо... Мнения. О, Красé! – изскимтя той. – Скъпи приятелю! Мнения! Интересуваха се най-вече от мнението ми за разказите му. Толкова съм нещастен!“

8.

Първа от приятелите на Енаморадо, с които се срещнах след Млади беше Хемата.

„Изобщо няма какво да крия – каза. Архитектката боксьор беше спокойна. – Харесва ли ми или не тая страна, знам единствено, че който трябва да се съобразява с нея съм аз. Енаморадо си го търсеше, плюейки срещу вятъра. Колкото и да го обичах, никога не съм била съгласна

с него и винаги съм му го казвала в лицето. Позьорството му... Защото беше комунист. Не знам какво ще стане, но е твърде жалко.“

Да, беше. Бяха били близки с Енаморадо. Тя и мъжът ѝ, кардиологът.

С нас работеше и друг от тайфата, който за нещастие също беше послужил за боксов чувал на Доктора. Не знам какво го беше ядосал красивият, интелигентен, самовлюбен колега на Хемата по време на партия покер. Разказваше Млади, че Енаморадо го бе преследвал с ритници (обичаше да разказва истории за бруталността на Доктора, за да се чувствам подтиснат) чак до Централна баня. Подозирах, че употреби една от емблематичните сгради на столицата от чисто литературни подбуди, за да придаде повече достоверност на разказа си. Само мен не забърквай в тая работа, беше ми казал плейбоят, спирайки гълъбосивите си очи в мен, рядко студени в случая. Не желая да знам нищо за никого... Обяснимо беше. С пердаха, който му бе дръпнал... Бяха ли го разпитвали? Бяха ли му пуснали „бръмбари“ у дома? Микрофони, искам да кажа... Предполагах, че са много скъпи, Енаморадо не беше американски шпионин все пак. Тогава защо? Но по педантичната форма, по която следователят бе изложил събитията пред Млади – дума по дума, час по час, ден по ден – не оставаше съмнение, че апартаментът е бил обект на задълбочено наблюдение. Ако беше така, защо не знаеха нищо за мен, разсъждавах. Онова, което казах раздразнен онази нощ от сравнението със селекционер на човешки добитък, беше тежко провинение. Защо не ме търсеха? Възможно ли е да имах и аз микрофони у дома си? Много добре, вече се нуждаех се от тях! Как трябваше да се държа и какво да говоря отсега нататък или най добре нищо да не говоря докато не ме призовяха? Най-вероятно знаеха за враждебността ми спрямо Енаморадо. Не ми ли готвеха някаква специална роля, много попътна на въпросната неприязън, която обаче с всеки изминат ден все по-малко изпитвах? И най-сетне – трябваше ли да разговарям с котката насаме или не? Бях много объркан.

С профсъюзната помощ за новороденото бяхме си купили най-сетне ВЕФ и започнали да слушаме Радио Лондон също. Какво падение! Вече не го заглушаваха, бидейки официален държавен предавател, но съвсем близко разположиха няколко български радиостанции, толкова мощни, че правеха прослушването почти невъзможно. Сандра се изплаши много, когато и казах за ареста, очите и се напълниха със сълзи. В началото изпитах истинска гордост, че имам толкова чувствителна и състрада-

телна съпруга, но после черната жлъч ми се качи в главата и си казах: майка му мръсна, все още я привлича, а може би дори още повече сега от пандиза!

Все есно, преглътнах го, тя замина на море при техните, а аз останах сам в къщи да подготвя лодката и багажите за Дунава. И вече почти бях тръгнал – ако ме следяха можеха да си помислят, че се готвя да бягам и аз – в най невротичния момент на подготовката, когато всичко вече беше напъхано, стегнато, вързано, претеглено, сто и двадесет килограма багаж, оставаше само да купя билетите, ми изчезна паспорта!

9.

Преобърнах целия апартамент, когато се събудих. И докато търсех, от шкафа на гардероба, където държахме документи, стари мои разкази и запечатания жълт плик с писмата ти, падна друг пакет на паркета, толкова издут, че ластичето, което го придържаше, се скъса. По пода се разпиляха снимки, писма, бележчици написани на ръка, безброй предметчета и хартийки, между които паспортът очевидно не можеше да се намира.

Седнах на пода и се зазяпах в многото нещица. В началото си помислих, че са писмата на курсанта и мисля, че нямаше да им обърна внимание, ако не беше заради една от снимките. От нея ме гледаше мъж с удължено биволско лице, твърде неизразително, седнал или по-скоро подпрян неудобно на висока табуретка по средата на празно помещение, нещо като работилница или ателие. И не беше Майкъл. Беше много висок и слаб мъж с унгарски или цигански черти по-скоро напомняш Енаморадо – слаб торс и яки ръце; мъж със съвсем непознато и антипатично лице, на който и да беше. Не, никога не бях виждал мъжа от снимката.

Възможно ли беше да е някой от многобройните братовчеди на Сандра? (Дядо ѝ имаше петима братя.) Или пък ставаше въпрос за някоя авантюра на жена ми? Глупости. Човекът с биволското лице не беше някой, който би могъл да я привлече. Освен това всички бележки, всички писма, квитанциите, бланките, календарчета със задраскани дни (четири или пет в месеца), етикетчета, лепенки...бяха изписани с женски почерк. Но не с почерка на жена ми.

„Ще закъснея, оставила съм ти две яйца под тенджерата“ или „Купи, чай, кафе, хляб“, „Търси те Владимир“. Кой Владимир? Започнах на шега да прелиствам архива, отначало с любопитство, после с интерес, а още

по-късно – с безпокойство, какви бяха тия хора? Какво търсеха нещата им в гардероба? Всеки, който има семейство, би могъл да ги напише (дори погледах в хладилника да видя има ли яйца) и чийто характер за нещастие вече не мога да възпроизведа, да предам тяхната незначителност. Писмото адресирано до ректора на Художествената академия, обаче, без съмнение беше върхът.

В него, долуподписаната Венета Симеонова (никога не бях чувал това име и същевременно ми звучеше познато) молеше за преразглеждане рисунките ѝ от приемен изпит, на който се явяваше за четвърта година безуспешно с убеждението, че е недостойно оценена и незаслужено скъсана... В противен случай, заплашваше Венета, не би се поколебала да сложи край на жиота си в двора на Художетвената академия в деня на Студентския празник, тоест миналия осми декември... Очевидно не бе изпълнила заплахата си: сред многото хартии имаше и регистрационна бланка от не помня кой столичен район с дата от януари. Значи беше жива.

Чисто литературната идея в началото, че бедно младо семейсто, за да пести средства би могло по някакво чудо да живее у дома през деня, докато ме няма, ми се стори забавна. По пътя към Паметниците я прехвърлях още и още в главата си.

„Да познаваш някоя Венета с мъж на име Куцар, скулптор? – позвънних на Сандра от службата. – Висок, неприятен тип.“

„Не. Кои са?“

„Опитай се да си спомниш...“

„Защо?“

„Живеят в къщи“ – казах.

(Пауза)

„Дойдоха от нечие име или как?“ – попита тя колебливо.

„Не знам. Не съм ги виждал.“

„И от де знаеш тогава, че живеят у нас?“

„Там е работата я. Има цял куп техни неща! – рекох не по-малко ядосан. – Документи, писма, снимки! Знам ли, сигурно имат и дрехи скрити в килера, трябва да проверя. Две годишно момченце също.“

„Крас... Да не си пил?“

„В десет часа сутринта? За какъв ме мислиш!“

„Моля те, не ме плаши...!“

„Това казвам и аз: никой да не се опитва да ме плаши!“

До към обяд бях разказал историята на половината институт, не можах да работя, добавяйки нови и нови детайли: Куцар, този флегматик, пиеше (това беше изписано по лицето му) и беше амбициозен, но обезверен провинциален бездарник, недипломиран педагог със втора специалност скулптура в Учителския университет (не Художествената академия, естествено). Един от ония, които им харесва да откриват човешки форми в корени, сухи клони в гората или дървени отломъци изхвърлени от морето, въобразявайки си, че „изваждайки същността им“ е достатъчно да ги превърне в изкуство; докато тя, представях си я суха и кокалеста, вече не вярваше в него както в началото, дразнеха я парчетата оваляни от прилива тухли, буците глина, чепатите корени по ъглите. Необяснима атмосфера на потиснатост се стелеше около това семейство и бих могъл да се закълна, че не бяха щастливи, съвсем определено, за да се решат на такава отчаяна стъпка, да завземат чужда къща. Но защо точно нашата?

След обяд продължих да доизвайвам историята чисто литературно, сякаш изобщо не ме засягаше, до последна подробност: детето на Венета беше болнаво (писмата от санаториумите, рецептите с надпис по диагонал „детска“) и страдаше от астма. Майка ѝ вече не можеше да го гледа, сама беше болна от Бюргер. Ами добре, в такъв случай можеше и то да дойде у нас, легълцето на Радой Младши беше свободно. Сандра и той си го прекарваха чудесно на плажа и нямаше пречки горкият малък Анастасио да ползва креватчето, докато го няма...

„Краси, разказваш го за десети път, на всеки, който влезе – прекъсна ме деликатно Алиса. – Шега е, нали? Но стига си я повтарял, никой вече не се смее...“

10.

В края на работния ден имах неочаквано посещение. Ама че късмет! Салвадор бееше инженер като мен и служихме заедно също така. Зевзекът на взвода. Не го бях виждал две години, откакто отиде да живее при жена си в провинцията. Започнах да му разправям какво ми се случи. Чакат ни в колата, каза, ще ми го доразкажеш по пътя.

„Видяхте ли светлината?“ – спрях пред вратата, когато пристигнахме. Трите момичета с него се дръпнаха колебливо.

„Стига глупости и влизай пръв, твоята къща е, не е моята! – заплаши бай Салвадор, все същият грубиян отпреди. – И ако няма никой, мисли му!“

Извадих пакета от гардероба и им показах снимката на Куцар.

„Ега си физиономията!... Брр! Срах ме е! – извика смръщил комично вежд гостът, прегърнал с яката си ръка русата през кръста. Другите запищяха престорено. – Не му обръщайте внимание, покажи ни спалнята!“

„Момент да проверя дали е свободна!“ – казах настойчиво и им препречих пътя, сложих ръка на дръжката. Момичетата се дръпнаха назад.

„Абе какво ти става! – ядоса се накрая Салвадор. – Пиян ли си, какво ли?“

„Не, не го знам. Гледай тука – показах му пак снимката. – Куцар пък е овен. И живее със скорпионка. Не са щастливи поради това, разбра ли сега? Не знам какво става с тях, но мирише на лошо, мирише ми на раздяла. У дома живее неуспяло семейство пред развод като теб!“ Може би го казах с малко по-висок тон, госпожиците (ама че свинки!) ме погледнаха възмутено.

„Както и да е – казах и станах да си търся портфейла. – Отивам за цигари да се поосвежа. Чувствайте се като у дома си.“

Затваряха супермеркадото. Чуках по вратата докато не отвориха. „Ще събориш магазина, нá!“ – извикаха, хвърляйки ми пакета. Върнах се със сърце в петите. И ако сега влезех и не намерех никой?

Ала там бяха: Салвадор с по едно момиче на коляно и третата, дрънкаща на китарата ми.. Боже-боже! Масата беше празна и пликът, снимките... всичко беше изчезнало.

„Какви писма?“ – каза Салвадор спокойно между главите на момичетата, сега забелязах, че си приличат, може и да бяха сестри.

„Писмата на Венета Симеонова!“

„Някоя от вас да познава Венета Симеонова? – обърна се към тях той. Свиха рамене. – Не, сънувал си – каза. И след дълга пауза, с по-мек, почти хипнотичен глас: – Ама че си идиот!“

Без да кажа нищо седнах и сълзите сами потекоха по бузите ми.

Момичето с китарата млъкна. Инструментът падна от ръцете ѝ и се удари в пода като отекна. И трите спряха погледи в Салвадор. И ако не бях видял неговия, сигурно бих се побъркал. Гледаше ме през дебелите лещи на очилата си изпитателно, недоволно, с едва прикрита злост по начина, по който гледаше, когато предхождаше най-дебелашките шеги след занятия в минното поле.

„Добре тогава – каза съвсем сериозен вместо да се разсмее с мощния си, излизащ като от кофа глас. Надигна се и извади под спортния си

задник плика, сложи го в ръцете ми. – Само не плачи. Тука си е всичко. Исках да ти помогна, копеле...“

Да ми помогнел...

„Много си изперкал – повтаряше клатейки голямата си арабска глава, докато се обличаха и прибираха нещата си. Той и трите курви. – Съжалявам, копеле, ама много... много си изперкал. Къде се изперка така? Извинявай, че ти го казвам. Успя да ни развалиш празника!“

Може би беше прав, може би никога не съм се нуждаел повече от психиатър, отколкото онова горещо лято. Единствения, когото познавах обаче и който вероятно имаше нещо общо със състоянието ми, беше в затвора. Съдиха го при затворени врата в края на лятото за антисоциалистическа пропаганда и опит за организирано бягство. Допуснаха само свидетелите. Тоест дванадесетте му приятели освен Нико, Алекс и мен. Вземайки предвид добрата му професионална репутация, предишното му партийно членство (ама че абсурд!) и състоянието на болната му майка, която издържаше, му лепнаха всичко на всичко година и половина строг тъмничен затвор, включвайки в този срок и предварителния арест. Тоест приблизително една година, ако се прикрепеше към формулата три дни за два работни, за затворници, които се поставеха в служба на трудовите подразделения към затвора. Бяха ми казали, че работел като дърводелец. Предполагам, че е бил добър и в това отношение както във всичко: шаха, покера, секса (аз не съм похотлив, аз съм просто сексуален, обичаше да казва). Както можеше да се очаква, Млади наново се разведе.

Питах се как ли се беше държал на съда. Не бяхме говорили за това.

„Огънал се е“ – промълви Ничо с въздишка. Костваше му усилия, но вече приказваше. На него му го беше казал Кристо. Без да си даде сметка бе употребил израз от партизанските романи. В тях някои другари се „огъваха“. Тия, които не бяха издържали мъченията на фашистките палачи, тоест духом слабите. Бяха щампи от миналото. Не беше лесно да се изнамери нов език.

„Дали се е огънал? – засмя се горчиво и презрително Хема, когато я запитах дали е вярно. – Напротив, изправи се, порасна с цяла глава: Аз, аз поемам вината! Аз също съм виновен!“

„В патетичен план, нали? О, толкова добре го познавам!“ – казах развълнуван. Видях го както някога в Пауталия на път за Венецуела, през Андите към Огнена Земя...“

„По-скоро в глупашки! Да признаеш вина пред съд по обвинения, които възможно най-добрите адвокати, осигурени от нас, се стараят да представят като отклонения, лош вкус или лични заблуждения – думи и не действия – е все едно да признаеш вината на другия! Вината на Енаморадо. Не разбираш ли?“

Не. Нищо вече не разбирах. А тя какво беше казала? Знам само, че е моята страна и моята партия. Седяхме в Шапките. Един ранéн приятел е нещо повече от стар приятел: приятел, който мълчи. Разказвах му за Венета Симеонова и нейните писма и големия роман, които може да излезе от всичко това. За невидимото присъствие на непреуспелите, показах му снимката. И той не ги познаваше – нито нея, нито Куцар, но ми повярва. Беше единственият човек готов да повярва в истории за завзети домове.

11.

„Виждам, че не си разбрал нищо от разказа ми – въздъхна Алекс от мрака на бърлогата. – Кой си въобразяваш, че ще тръгне подире ти, да ти поставя микрофони, да те дебне, да те побърква щом и ти и аз сме господин Никой! Какви ми ги дрънкаш! Господата Никой никого не интересуват, не им обръщат внимание в Светите служби, не ги пращат в пандиза. Не разбираш ли? Карат ги само да си свалят скъсаните дънки на площада, хвърлят им един хубав бой или ги карат в тухларната да си бият шамари. Ако някои трябва да плаща строшените чинии, трябва да е някой...“

„Какви чинии – извиках. – Няма чинии! Няма факти! Ти не разбираш ли!“

„Млъквай! Ако някой плаща чиниите в игри на знатни дечица от известни фамилии, добре – изцапаните им покривки, в тая страна никога нищо не става докрай! – трябва да е някой изискан, потенциално опасен, истински способен да се превърне в бъдещ лидер Много пъти съм си мислил, че Енаморадо в други условия, в други географски ширини би бил добър първи министър, включително и президент... И тая категория трябва да бъде изтръгната от корен, такъв е законът. Ако пък и няма никой зад гърба си, ако е сирак, от ниско потекло, освен това и психиатър... е идеалният човек! Перфектният изкупителен козел! Тъжно е, когато хора като него не разбират ролята си, не си дават сметка и се оставят да бъдат увлечени „да пият мед“ с мечки. С деца на мечки по-точно. Бедните мечета! Няма предатели, копеле, има свободомисле-

щи, фалшиви реформисти, като твоето приятелче... И ако има виновни в случая, виновници са всички, и аз в това число, макар че сме излизали рядко с него, но достатъчно, за да си дам сметка, че е белязан.“

„Алекс, не започвай, мисля че преувеличаваш значението му. Всички сме достатъчно подтиснати от случая с Енаморадо...“

„Казус“ – засмя се мрачно той. Може би Великият инквизитор говореше в него, не той. Всеки от нас живееше с призраците си, време беше и аз да се върна при своите.

12.

На сутринта станах рано. Събрах нещата на Венета, снимката на човека с биволско лице, и ги напъхах в плика. Завързах го здраво с шнур от шивашкия комплект на Сандра и го положих най-горе върху книгите на телената етажерка, която бях монтирал в коридора над вратите, за да не ми е постоянно пред погледа. Почивай в мир, копелдако! В този момент столът се размърда, улових се да не падна за етажерката и няколко книги ми се изсипаха отгоре. Между тях Майсторът и Маргарита на Булгаков. Беше книгата, която най-много обичах, най-тъжната от всички и която търсех само в много, много редки случаи на крайно отчаяние. Погалих синята ѝ корица (спомних си със срам, че я откраднах от Мадлената), седнах на пода, прелистих я наслуки и отваряйки я... отвътре изпадна паспорта!

В осем часа вечерта лодката и аз вече бяхме качени на малкия АН-24, готови да излетим последни в софийското небе. Малкият съветски двумоторен апарат от шейсетте години набираше височина и с нея душата ми пееше одата на радостта. Стъмваше се. Далеко, на запад, слънцето пробиваше тежките облаци зад планините. Вече бяхме прелетели Централни гробища, гарата, стария ми квартал и завивахме, за да поемем в обратна посока, малко необичаен въздушен коридор, когато под възторжения си поглед – къщите изглеждаха толкова близко, че се боях да не се ударим – можах да различа в кристалната привечер тъмните очертания на дълго широко здание с голям вътрешен двор в средата. Познах го веднага, защото бях израсъл под тайнствената сянка на осемте му кули. И докато притисках челото си в стъклото на кръглия илюминатор, в онзи кратък миг между деня и нощта, внезапно, като през обърнат фотообектив видях под самолетното крило как в двора на Централния затвор пълзеше човешка редица. Хора ли бяха или не? Нямах време да

разсъждавам, защото когато сянката на самолета ги покри, те всички вдигнаха глава...

Всичко трая само миг, и все пак достатъчно, за да не го забравя никога. Макар че не съм сигурен вече дали от такава височина можеха да се видят очите им, нито дали сред остриганите глави е била и тая на Енаморадо. Бяха го арестували както и мен – на трети март, деня преди земетресението. Следователно го беше преживял там, в подземията на предварителния арест. Помислих си колко ли страшно е било. Онази нощ бях спах у дома си, щастлив, прегърнат от обичните си същества, докато той, чакайки реда си за тоалетната, за пръв път щеше да види през полуотворената врата как влезлият затворник преди него онанира под бездушния поглед на тъмничаря.

Красимир Дамянов е роден на 25 март 1948 година в София. Първата си книга — сборника разкази „Защо няма бог“ — публикува през 1981 г. Работи като редактор в издателство „Български писател“. С втората си книга „Дяволски нокът“ (1985) става член на Съюза на българските писатели. От 1990 живее и пише в Барселона, собственик и уредник на културната асоциация Артхостал. (www. arthostal. com). „Дневникът на една пеперуда“, 2008, е първата му публикувана книга след двадесетгодишно мълчание. През 2013 излезе и продължението на „Дневника на една пеперуда“, „Студентът по хармония“, посветена на дружбата и литературното си приятелство с вече покойния голям български писател Виктор Пасков.

„Българчето От Аляска“ (Откъс)
Автор: Деян Енев

Влакът за Белград беше излязъл като че ли от музея на социалистическото изкуство. Но хората, пътуващи за сръбската столица бяхме днешни хора. В купето бяхме поетът Г. К., аз, едно немкинче с гаджето си и българчето от Аляска. Влакът дълго не тръгваше, сякаш участваше в документален филм за състоянието на БДЖ. Майката на българчето от Аляска прекара цялото това време до тръгването на влака на седалката срещу сина си. Гледаше го неспирно с тъмните си майчини очи, мълчеше и отвреме – навреме посягаше да го погали. Момчето се дърпаше, все пак бе мъж на близо трийсет години. Беше голямо и спокойно момче. Много голямо и много спокойно, като скала. По едно време каза на майка си да слиза вече от влака и майката послушно слезе на перона и продължи да го гледа оттам. Не сваляше погледа си от него. Най-сетне влакът изскърца и потегли. Немкинчето и гаджето му започнаха да си водят записки, като се редуваха да пишат в един тефтер. След два часа ги попитах какво пишат. Описвали пътните си впечатления. За пръв път пътували с такъв влак и виждали такъв пейзаж през прозореца. Явно оскъдицата на Сливнишкия край ги беше разтърсила дълбоко. Били кацнали със самолет в Истанбул, там останали няколко дена, после с влак стигнали до София, където също останали няколко дена. Сега щели да разгледат Белград, после Виена и сетне се прибирали в Германия, защото започвал семестърът. Той учел инженерство, а момичето – френска филология.

Аз излязох в коридора да пуша. По едно време от купето излезе и голямото дебело момче. Разговорихме се.

Каза, че пътувал за Аляска. Щял да хване самолет от Белград, защото така било по-евтино. Бил завършил в София библиотекарство. Наистина беше много начетено и умно момче, това си личеше по изказа му. Обясни ми, че работел на нефтена платформа до бреговете на Аляска, бил помощник-готвач, белел домати. Две седмици в океана и две седмици в

Доусън, където държал квартира с гаджето си. Гаджето му била индианка, от местните. На колко години си? На двайсет и осем. От колко години си там? От пет. Четеш ли книги? Ами да, чета, в интернет. Какви са хората на платформата? Всякакви, от цял свят. И добри, и лоши. Приятели имаш ли? Има още едно българче, с него си другаруваме. Нося му сега ракия, да опита, че той не успя тази година да се върне в България. А в градчето как ви минава времето? Много не излизаме, защото приятелката ми е малко дебеличка и се притеснява. То и аз доста напълнях и сега сме си лика-прилика. – Момчето се засмя. – Седим си в къщи и слушаме музика. Излизаме да хапнем навън. Така.

– А индианката запозна ли те с родните си?

– Да, ходихме им на гости. Между другото, шарките по носиите на старите индианки удивително приличат на нашенските. Открих подобно наблюдение у Алеко Константинов, в „До Чикаго и назад“. Дори се помъчих да запомня пасажа, защото наистина самият аз останах смаян. Как беше у Алеко? Нещо такова: „В изложението имаше няколко колиби индианци: типът на индианките много напомня типа на нашите шопкини; има голямо сходство в костюмите и труфилата на индианките и шопкините; те също така си заплитат косици и си закриват лицето, също се причесват, носят същите металически дрънкала и... вярвате ли? – пеят почти тъй, както шопкините. Покъщнината им – чергите, кърпите, нашивките, ризите като че са ги краднали от нашите селяни.“

– Пустият Алеко! – Момчето се засмя и се прибра в купето.

Аз останах до Белград в коридора на влака, пушех цигара от цигара и присвивах очи срещу летящата край сваления прозорец нощ. И сякаш още виждах погледа на майката, тъмния и страшен поглед на майката, като на вълчица. Такъв, какъвто го запомних от перона на софийската гара.

Мислех си как ли изглежда България от Космоса, набучена като игленик със стотици хиляди такива погледи, които опасват земята и стигат до другия ѝ край. Чак до Аляска.

Добре поне, че носиите на старите индианки приличаха на носиите на нашите баби. В далечния Доусън това сигурно много помагаше.

Пустият му Алеко!

Източник

Деян Енев е български писател и журналист. Той е автор на сборниците с разкази „Четиво за нощен влак“ (1987), „Конско евангелие“ (1992), „Ловец на хора“ (1994), „Клането на петела“ (1997), „Ези-тура“ (2000) и „Господи, помилуй“ (2004).

Коментари (2)

- 27-05-2012|**Стефан Бонев** – Много истинно, много истинско

Стратохен си, Деяне! Изказът ти е кратък, ясен и... безпощаден! Пустият му Деян!

- 27-05-2012|**Марияна Георгиева** – Нелитературно за разказа на Деян Енев

http://bolka-rodina. blogspot. com/p/blog- page_7698. html

http://www. facebook. com/? ref=tn_tnmn#!/pages/%D0% A1-%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D0%BA%D0%B0-%D0%BF%D0%BE-% D0 %B8%D0%B7%D1%87%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D0%B0%D1%89% D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD% D0%B0/232141853540696

Хей хора, тази трагична тема за българската съдба през XXI век вече влезе в литературата...

Какво да направим, кажете какво да направим...

Възпоминания от София
Автор: Емил Андреев

Възпоминания[1] от София
факшън[2]

Цяла година не бях в столицата. И ето днес, два дни след стара Коледа, отново съм тук в едно уютно кафене на „Раковска“. Компанията ни е страхотна и международна – истински хора, в истинска среда – и най-важното е, че всички говорят български. Представям ви ги по азбучен ред.

Първо, Блажо от Косовска Каменица, Сърбия, който владее осем езика, свири на китара и (се) снима (във) филми. Истински космополит и балканец е, с таке на главата като Че Гевара. После, Гунар от Трондхайм, Норвегия – неженен и поет, висок и гологлав, да му се възхитиш колко хубаво говори български. Учи българска филология(!) и от няколко години посещава страната, за да изучава език и култура. Напоследък не е във възторг. С него е Добри от Сливен – изключително чисто и интелигентно момче, живяло доскоро при сестра си в САЩ. Млад и ерген, Добри носи рядката фамилия Батинков, но няма нищо общо с американския актьор Рандъл Батинкофф. С нас е Оги, който е митничар и забележителен шегаджия (ще разберете). Страшно е приказлив и обаятелен. Да не пропусна Руси от София (тайно подозирам, че е от Русе), който има фондация на негово име, пише пиеси и наскоро е чел Рънсиман, *История на Първото българско царство*. Последен, но не по важност, е Юрий от Красноярск, Русия, почетен гражданин на Югославия, воювал на страната на сърбите в Босна. Раняван е и е женен за българка. Професионален войник, Юрий излъчва сила и непреклонност, ала той си тръгна пръв, още преди да дойде просячето. За това – по-късно.

1 Не е правописна грешка. Така пише думата Иван Вазов, така ми харесва и на мен. – Б.а.

2 Неологизъм, съставен от английските думи *fact* “факт” и *fiction*“измислица”. По желание думата може да се разглежда и като транслитерация на *fuck(tion)*. – Б.а.

И така, седим си ние, седмина мъже (мултиетнически седмочисленици), пийваме и, разбира се – разказваме си весели случки. Митничарят Оги, обаче, ни спуква от смях с историите на негов приятел зевзек, който има старо БМВ и неописуемо чувство за хумор. Същият този, един ден с БМВ-то си... Но ето какво се случило според преразказа на Оги:

– Значи карал си нашият колата и гледа на пътя стопаджия с празен сак до краката. Взел човечеца. Оня сяда отпред до него и слага сака в скута си. Мълчи, един такъв ошмулян, и си гледа напред. След малко, както си траел отнесен, стопаджията отваря бавно сака и вади оттам, значи не пушка, а прост волан, най-обикновено кормило от „Лада“. Хваща го с две ръце, започва кротичко да си бръмчи и да „кара“ БМВ-то с моя приятел. Оня се позачудил, ама кво – поредният тих луд. Забавлява си се човека. Хоби! Карат така двамата и ето че настигат някакъв „Вартбург“ таман пред стръмен баир. Моят човек дава мигач и газ да го задмине но водачът на „Вартбург“-а не се дава – натиска и той. Двете коли се изравняват и се движат успоредно. Нашия – газ, и оня – газ! Брей! БМВ-то старичко и не може да дръпне, пък и баир. Оня от „Вартбурга“-а поглежда през прозореца и не вярва на очите си – двама души с два волана! Майтап! Кой кара? Стопаджията най-невъзмутимо си бръмчи, съсредоточен напред, а БМВ-то се мъчи горкото, ама – не! Тогава мнимият шофьор бано се обърнал към амбициозния водач на „Вартбурга“, измерил го хладно с очи и рязко завъртял своя волан от „Лада“ надясно. Оня се сепнал и от страх да не го ударят – бам в мантинелата. Пълен ташак!

Представяте ли си какъв смях настъпва в уютното кафене на „Раковска“?

– Ей пич, ти ни уби с тая история – казва Блажо, а ние още не можем да се съвземем.

– Ако не е вярно, поне добре е измислено – додава Руси.

– Ега си метафората, а! – заключва Добри, а Юрий от Красноярск:

– Ета стар руски виц – и става да си върви. – Хайде, аз си тръгвам.

По всичко личи, че вече му е скучно с нас. Излиза, а ние още цъкаме и се хилотим. Чао, чао, успех през годината и без войни!

До Блажо вече е застанало едно просяче и настойчиво нарежда:

– Дай бе, чичо, дай да си купим хлеб!

– Изчезвай! – безцеремонно го отпъжда Оги. Просячето не спира.

– Сега ще започне да ни кълне, ако не му дадем – опасява се Руси.

– Аре, бръкнете се! – подканя ни Блажо и сам пуска стотинки в мръсната шепа на детето.

Събрало парсата си, то доволно си излиза и ни оставя да коментираме.

– Ей, че са нагли, значи – възмущава се Оги, – като мухите са станали.

– Тук поне не ги избиваме като в Бразилия – защитава ги Добри. – Гунар, разкажи им какво правят нашите роми в Норвегия!

– Неприятно, но не са само сигани, а и ваши българи – също.

– Нали ги връщате? – реторичничи Руси.

– Ама как така ги избиват? – не се стърпявам аз.

– Ей така! – вещ е Оги. – Специални отряди ги стрелят нощем като бездомни псета. Нали бе, Блажо? Мен Кольо Станчов ми е разправял.

– Кой е тоя? – питат едновременно Блажо и Добри.

Тук бъбривият митничар Оги изпада в генеалогичен пристъп и изнася кратка историческа сказка на невежите българин и сърбин, но непрекъснато се обръща към Гунар – да знае и той!

– Ами, прабаба му е графиня...

И без да изчака логичното „Как така?“, тоя благоуст митничар-историк започва още от края на XIX в., от големия патриот и космополит Димитър Станчов (1864-1940), избран от княз Фердинад за личен секретар през 1887 г. Той, значи, се оженва през 1889 г. за забележителната лингвистка, художничка и музикантка графиня Анна дьо Грено, която била и придворна дама на принцеса Клементина Орлеанска, майка на Фердинанд. Е, раждат им се деца, едно от които – Иван – през 1897 г. Освен близък приятел на цар Борис III, Иван се жени за талантливата Мариан Мичъл, която ражда Иван (Джон) младши, той пък е баща на въпросния Кольо, *id est* Никълъс.

– Помните Иван Станчов, нали? – завършва Оги. Беше министър на външните работи в служебния кабинет на Инджова. Беше близък на един от премиерите ни. Гунар, нали знаеш, че си имахме цар-премиер?

Норвежецът се усмихва в потвърждение, а Руси гледа отегчен.

– Абе, Оги, ти пич откъде ги знаеш тия работи? – пита Блажо.

– Ами, чета бе брачо. Питай Руси не съм ли прав!

Човекът-фондация потвърждава, дори разказва кратък епизод за британския историк сър Стивън Рънсиман, който от своя страна очаровал и Станчови, и цар Борис III с познанията си за България.

– Това за децата в Бразилия не е за вярване – недоумявам аз и се питам дали (ако е така) и у нас скоро няма да започнат да се грижат по същия начин за бездомните човешки създания. Ужас!

– Ей, ако щеш вярвай! – отвръща ми митничарят.

Добри цъка с език и пита Гунар той какво мисли. Норвежецът отвръща, че не е ходил в Бразилия, но не изключва подобна възможност.

– А на мене кво ми се случи, не е истина! – подхваща Добри. – Преди да замина за Америка, среща ме едно просяче и ми вика: „Бате, дай левче, ще ти кажа стихотворение!“ Така ли, да видя. Вадя левчето, а то: *От Батак съм, чичо. Знаеш ли Батак?/Хе, там зад горите... много е далече,/ нямам татко, майка: ази съм сирак,/ и треперя малко, зима дойде вече...* И изпраска стихотворението докрай – цели осем осемстишия. Падна ми шапката. Аз – ошашавен, давам му два лева и го питам: „А други знаеш ли?“ „Знам, казва, но тях – утре.“ Отминавам изумен.

Още на следващия ден следобед отивам на същата улица, просячето – пак там. Забравило ме е, мисля си, ала то не повтаря старото стихотворение. Този път – *Аз съм българче.* И започва от началото: *Аз съм българче и силна майка мене е родила...*, а не: *Аз съм българче, обичам...* както го знаят повечето хора...

– Щото много обичаме, нали Блажо? – прекъсва го Оги, смигва и се хили с едно блажно, та чак заливосано лице.

– Трай бе, пич! И кво? – не обръща внимание балканският космополит.

– Пак му давам два лева, а то: „Ти и вчера толко ми даде.“ Запомнило ме, значи. *Кое ли стихотворение ще ми кажеш утре?*, питам се, погалвам го по главата и го оставям. Не мога да ви опиша как се чувствах. Да, но се случи така, че още вечерта имах среща с Гунар в едно кафене на същата улица. Когато отивах, просячето-рецитатор го нямаше. Влязох в заведението, намерих маса и като се огледах – що да видя! Момченцето – и то в кафенето. Седнало с гръб към мен и свойски си говори с човек на средна възраст. Е, не се стърпявам и се заслушвам...

„Тати, днес добре ли изкарахме? Утре ще спечеля още.“ Мъжът го гледа радостен, а детето продължава: „Ако не ходим сутрин на училище, ще ги удвоим, а? Ще изкараме твойта заплата за една седмица, нали?“ Не вярвам на ушите си. Каква била работата? Бащата – учител, синът – негов ученик, изкарват си почтено парите с поезия – като пеещите и свирещите в подлезите, само че със стихотворения на Вазов. Колко хитро се

бяха сетили – явно бащата! После дойде Гунар, но и той не можеше да се начуди на находчивостта им.

Пръв проговаря Блажо:

– Пич, тая история става за филм.

– Тоя ме удари от земята, а Руси? – смее се Оги. – Само как го измисли, значи!

– Случката с твоя зевзек е абсурдна, докато Добри е попаднал в реална ситуация – умно му отвръща човекът, който чете Рънсиман.

Гунар си мисли нещо на норвежки, а аз зяпам тъпо през прозореца на уютното кафене на „Раковска“. Добре, че го нямаше Юрий от Красноярск. Щеше ли да каже, че и това е стар руски виц?

Емил Андреев е роден на 1 септември 1956 в Лом. Завършил е английска филология. Работил е като учител, журналист, преводач и преподавател по английски в Богословския факултет на Софийския университет. Автор е на сборниците с разкази „Ломски разкази“ (1996), „Късен сецесион“ (1998), „Островът на пияниците“ (1999), на романите „Стъклената река“ (2004; награда ВИК за 2005), „Проклятието на жабата“ (2006) и на пиесите „Да убиеш премиер“ (2004), „Иманяри“, „Бебето“. Негови текстове са превеждани на английски, полски и сръбски. Живее в София, но по-голямата част от годината прекарва в средногорската махала Равни Рът.

Фрагментирането на автора в мрежата
Автор: Ивайло Дичев

Nothing is original. Steal from anywhere that resonates with inspiration or fuels your imagination. Devour old films, new films, music, books, paintings, photographs, poems, dreams, random conversations, architecture, bridges, street signs, trees, clouds, bodies of water, light and shadows. Select only things to steal from that speak directly to your soul. If you do this, your work (and theft) will be authentic. Authenticity is invaluable; originality is nonexistent. And don't bother concealing your thievery — celebrate it if you feel like it. In any case, always remember what Jean-Luc Godard said: „It's not where you take things from — it's where you take them to."

Jim Jarmusch, The Golden Rules of Filming

В прочутия си текст Мишел Фуко нарича автора *функция*, която ни позволява по-добре да разберем творбата (Foucault 1969: 796). Тази функция позволява да класифицираме културните форми, да ги вписваме в социалното обръщение, да им вярваме или обратно, да ги подлагаме на съмнение. По-общият въпрос тук е изобщо за субектността на човешкото поведение – дали аз говоря или, казано в стила на Ницше, ***то* (говоренето) говори.**

Авторът, според Фуко, се появява в определена историческа епоха и в друга вероятно ще изчезне, тъй както ще избледнее самият човек, център на западната цивилизация, както избледнява рисунка върху пясъка на прибоя. Няма да имаме вече нужда да вярваме, че има човешка отговорност зад творбата, че някой я е промислил отначало до край и отговаря за нея.[1]

1 За раждането и залеза на авторовата функция в европейската цивилизация виж Дичев 1991.

Илюстрация 1. ***Banksy – stolen Picasso quote,***
Banksy Versus Bristol Museum Summer Show, Bristol 2009*.*

Приближава ли ни епохата на интернет към края на автора?

Всекидневните наблюдения върху практиките в мрежата сякаш подкрепят подобно заключение. Невероятната лекота на присвояване, преработка и разпространение прави така, че в мрежата циркулира огромно количество анонимна информация, включително форми, които определяме като художествени и които сякаш вече нямат нужда от „баща и създател“, за да бъдат разбрани. В интернет те битуват като един вид природа и е трудно да се обясни (особено на по-млади потребители!) защо трябва да се цитират онези, чиито мисли се използват. И все пак, представете си какво би било, ако стотиците милиони ученици по света трябваше да произвеждат всеки път напълно оригинални съчинения (**Blum 2008**)!

Но можем да кажем и точно обратното: никога досега не сме живели с такова количество автори. В мрежата циркулират имена, марки, продукти на интелектуалната собственост, някои охранявани строго, други – не чак дотам, трети – обект на масово пиратство. Технологията

е направила така, че към всеки текст, към всяко най-фриволно пробягване с пръст по touchpad-а *автоматично* се прикачва авторство, включващо уникалният номер на компютъра, географското местоположение, минутата и секундата на създаване...

Поради дълбокото деинституционализиране на съвременния свят, границите между художествено и нехудожествено, информация и литература, политика и изкуство започват да стават проблематични и тук няма да настоявам на тях. Ето защо за целите на този текст ще разделя авторството условно на три функционални аспекта: собственост, отговорност и разбиране.

Авторът като собственик

Исторически погледнато в битките около авторското право има няколко страни: автори-издатели, автори-творци и потребители. След появата на печатната книга монопол върху продажбите и печалбите имат издателите. В началото на XVIII век за Англия („Статута на кралица Ана“) и след Френската революция (законът от 1793 г.) започват да се защитават правата на самите писатели с идеята, че по този начин се помага за развитието на културата. Затова пък в Америка през целия XIX век е налице съпротива срещу авторското право поради факта, че основната част от книгите, които се печатат там, идват от Англия и плащането на бившата метрополия рискува да попречи на развитието на културата. Но постепенно двата вида собственици надделяват над потребителите. В хода на XX век сме свидетели на едновременното настъпление на правото на издателите и на творците против интереса на потребителите – copyright-ът се увеличава по години и става автоматична характеристика на творбите[1], разширява се по области и се задълбочава в детайлите.

Какъв е резултатът от подобно настъпление в приватизацията на културата?

Най-удивителното обстоятелство във виртуалния свят е както масовото нарушаване на авторските права от потребителите, така и доброволният отказ от права на огромна част от създателите на съдържания. Техническият аспект на проблема е очевиден, доколкото дигиталната

1 Ако през XIX век една книга попада автоматично в публичния домейн десетина години след публикуването й, днес според международните договорености тя е защитена по подразбиране, т.е. без авторът да е поискал това, в продължение на 70 години!

информация няма оригинал (може да се копира без загуба) и охраняването ѝ на определено място е все по-трудно. От друга страна отвореният свят прави проследяването на пирата, откраднал творбите на даден автор, все по-трудно: успоредно с усъвършенстването на дигиталната полиция свободолюбивото гражданство развива все по-масови стратегии за заличаване на следите, използвайки неединната политическа и правна уредба на света.

Можем да го кажем така: минали сме от света на дефицита към този на свръх-предлагането поради мигновения достъп до всички световни „сергии“. Наместо да бъдат редки и уникални обекти на търсене и копнеж, технологическият естезис (образите, звуците, текстовете) атакува вниманието на потребителя във все по-бясна конкуренция. Прагът на дразнимост естествено се вдига, потребителят става все по-вече *blasé*,[1] както според Зимел се случва с обитателя на големия град, бомбардиран с все по-многобройни стимули. Свива се периодът за въздействие на отделната творба, възприемането ѝ става по-повърхностно, а от друга страна количеството на консумирани творби расте. С това ново гигантско търсене няма как да се справи старата културна машина. Във Франция се смята, че само 1% от потребяваните в мрежата заглавия се предлагат легално; оттук следва неосъществената (но симптоматична) идея да се санкционира само пиратството на заглавия, които могат да се купят легално.[2]

Нека дам пример с моята собствена практика: аз преглеждам на ден средно поне 10-12 български и чужди вестника плюс 3-4 списания, без да броим информационните сайтове, клиповете, туитовете. Ако бих плащал, това би ми струвало към хиляда лева на месец! Вярно е, че от отделните вестници чета повърхностно – погледът ми спира на една статия, по другите минава на диагонал – но как да се отчете в старите финансови рамки тази повърхностност? Изобщо, възможно ли е да набутаме духа обратно в бутилката, т. е. да върнем потребителя към времето, когато се е абонирал за един вестник и го и изчитал от кора до кора? Същото е с филмите, с музикалните клипове, които младежите слушат в mp3 player-а си, вършейки други неща.

Самото количество на потребяваните културни продукти променя отношението автор (продавач) – потребител (купувач). Вероятно от ми-

1 Преситен, изпълнен с досада.

2 Вж. дебата по **France culture, 20/07/2009**.

сленето за дигиталните културни продукти като вещи следва да се мине на идеята за потока – потребителят се абонира за определен поток, както при кабелната телевизия.[1] Но това повдига въпроса: какво правим с другите потоци, за които не сме абонирани? И коя планетарна уредба регулира отношенията между отделните територии, които предлагат съответните абонаменти?

Но защо самите автори са готови в много случаи да предоставят работите си свободно в мрежата? Изборът тук е между това да станеш известен и да спечелиш пари: в деинтституционализирания свят на свръх-предлагането няма друг начин да се прочуеш, освен да предлагаш работата си безплатно; когато станеш достатъчно известен, можеш да почнеш да печелиш (**Mason 2008**). Тази банална истина е отдавна известна на хората на изкуството: „работи за името си, после то работи за теб". В ерата на интернет тя звучи така: „остави ги да те крадат, после ще ти плащат".

Когато се вгледаме по-внимателно в проблема, ще видим, че нещата са по-сложни. Класическият път на бедния артист, който се прочува благодарение на безкористния си труд и после почва да продава за милиони, не минава непременно през интернет. Той е сдвоен днес от други фигури – например с фигурата на проектния художник, който по принцип качва всичко без пари в мрежата и после живее от спечелени спонсорски или меценатски грантове. В Америка блогър като Хенри Дженкинс дори днес, на върха на славата си, щедро раздава идеите си без пари, а после продава книги и лекции в огромни тиражи. Обратно, един български блогър практически не може да разчита на забележими парични постъпления: печалбата му е само идеална, т. е. престиж, който може да се преведе в това, че го наемат някъде на добра работа.[2] Интернет усилва неравенствата между хора и контексти. Наред с това мрежата превръща идеалния капитал, който офлайн наричаме „престиж", в *самостоятелна* сфера на състезание благодарение на количественото съизмерване и възможността за капитализация.

Нека погледнем нещата и от една друга страна. По-голямата част от планетата, в която попада страна като България, днес *живее в непрестан-*

1 Подобна идея беше обсъждана без резултат във френския парламент преди няколко години.

2 Позовавам се на лекция, изнесена от един от най-популярните блогъри, с прозвището „Комитата", в катедра „Европеистика" на Софийския университет, 07.04.2011 г.

но нарушение: практиките на пиратство, нерегламентирано позоваване, неуредени интелектуални права и пр. са непрестанно в противоречие с правните норми, наложени от глобалния обмен. Тези, които са на страната на нормативния характер на правото, обикновено ни казват, че рано или късно правилата ще почнат да бъдат спазвани. Дори да стане така, фактът е, че за един необозримо дълъг период по-голямата част от човечеството ще живее отвъд правилата. А не е ли именно в това най-древната, предмодерна форма на неравенството: господарят е достоен в правото си, подчиненият е по определение виновен и може във всеки момент да бъде заловен и наказан. Надеждата на множествата по периферията е, че толкова много нарушители няма как да бъдат санкционирани, че, както е било едно време, ще улавят по някого за назидание, а другите ще продължават да живеят в сивата зона.

Тук само ще маркирам новия фронт на борба, който открива гражданското общество срещу приватизацията на културата с проекти от типа на Фондацията за свободен софтуер (Free Software Foundation) или Creative Commons. Както във всяка политическа битка, основното средство за увличане на масите е от една страна дарът (раздаването без заплащане на собствения труд), от друга – съзнателното и героично поемане на риск (**copyleft**, взаимопомощ, солидарност).

Новата дигитална приватизация на културата разтяга ножицата на неравенствата: всеки от нас във всеки един момент може да бъде уловен в плагиатство, в кражба от машината за неща, които си мисли, че са му хрумнали най-спонтанно. В този момент пускам търсене в мрежата със заглавието на този текст „the fragmentation of the author“ (българският език все още ни съхранява до някъде). За мой ужас, появяват се четири хита на научни статии с този термин – отказвам да ги чета и продължавам нататък.

Авторът като съперник на властта

Проблемът за автора, според Фуко, възниква в момента, в който властта се запитва „кого да накажем за тези думи“. В културата циркулират множество разкази, митове, образи, но никой не изпитва нуждата да знае кой е техният източник, докато редът не бъде застрашен. Именно в този момент се появява необходимостта към идеалната, т. е. неуязвима културна форма да се прикачи нечие уязвимо тяло, върху което може да се излее гневът на властта.

Илюстрация 2. ***Michel Foucault, Fearless speech, Semiotext(e) 2001****.*

В процеса на еманципирането на дискурса, образа или звука въпросното тяло започва да носи все повече позитиви от своя **пересиастичен** акт на изправяне срещу властта. Основен ресурс при изграждането на авторовата функция става разказа за героичния акт на съпротива, преосмислянето на установения ред, страданията, с които е платено за тази дързост. Авторът – ренесансовият художник, философът от XVIII век, писателят реалист от XIX век, интелектуалецът от XX век – се превръща постепенно в символичен контрапункт на властника, съюзява се с него или, обратно, предизвиква го на двубои, за да спечели символично, дори когато загуби житейски.

И ето сега парадокса, пред който ни изправя интернет: това е пространство, в което по определение няма цензура, или по-точно да цензурираш става едно все по-сложно, скъпо, обречено усилие, от което властта е на път да се откаже. Идеологическите граници вече са рухнали с края на Студената война; глобализацията е превърнала все по-активното участие в планетарния обмен във въпрос на живот и смърт. И все пак основната пречка пред старата цензура е необозримото количество нарастваща информация, която съдържа мрежата.[1] Все по-достъпните форми на публикуване пък умножават авторите, потенциален обект на цензура; през 2011 г. например в света само публичните блогове са **160 милиона**, т. е. по един на 42 обитатели на планетата! Единственият начин властта (в места като **Китай** или Саудитска Арабия) да контролира тази нова вселена е да работи с ключови думи, свързани със забранени-

1 Едно естествено продължение на закона на Мур, формулиран по отношение на хардуера, е, че информацията, която циркулира в мрежата, **се удвоява на всеки две години**.

те съдържания. Това обаче неусетно дехуманизира персоната на автора, свежда героичната паресия до формални и статистически процедури.

И така, ако няма забрана, срещу която да се бориш, ако няма наказание, което да рискуваш, откъде ще набавиш славата си като баща и повелител на творбата? От една страна, тук може би се корени едно общо люшване на художествените идеи надясно през постмодерната епоха.[1] На мястото на героичните авангарди в схватка с консервативното и реакционното сега идва постмодерният експерт по художествените дела, който надменно отказва да се ангажира с простолюдието и играе с исторически стилове, непроницаеми теории и виртуозни техники. От друга, авторът е принуден да радикализира действията си, като стига до скандални, ирационални или направо противообществени акции (такава радикализация са различните хакерски действия, заемането на страната на крайни движения, действия отвъд добрия вкус и морал). Съвсем трета посока е простият отказ от авторство и заставането на страната на аматьора, чийто основен ресурс за въздействие са искреността и неподправеното човешко присъствие, т. е. не образцовата искреност на автора от XIX-XX в., която е сложен артефакт, а искреността на емпиричния човек, който записва, снима, споделя всекидневието си.

Мрежата е генератор на граждански страсти: една от причините е защитата, която дава възможната анонимност (безтелесност, маска). Казусът „**Уикилийкс**„, и по-специално скандалът с американските дипломатически грами през 2010 г., дава идея за съдбата на гражданската отговорност в мрежата. „Уикилийкс“ е на практика машина за анонимизиране на гражданите: платформата прави така, че дори самите ѝ собственици не знаят кой е източникът на информацията. Нещо повече, вярата в платформата засилва невъздържаните нападки на различните власти срещу нея.[2]

На едно друго ниво съобщенията на доброволно анонимизиралите се борци се центрират и присвояват от фигурата на мета-автора, Джулиън Асандж – онзи, когото ще накажат за изтеклите думи. Така функционира новата авторова функция – на едната страна имаме безименно

1 Изкуствоведът от хърватски произход Борис Буден пише: „Ако на изток днес има нещо, което напомня ляв ангажимент, то е обезателно еклектичен внос от запада“ (**Buden 2004**).

2 Културният инвариант е, че вярваме на онзи, който се жертва за думите си.

множество доброволци, на другата – автор от нов тип, който не произвежда, а само управлява потоци.

Илюстрация 3. Сътворяването на хомункулуса, илюстрация към Гьотевия „Фауст“, XIX в.

Авторът като гарант на смисъла

За финал оставям най-трудния проблем. Досега функцията на автора ни е била нужна, за да класифицираме и разберем творбата. Ако следваме Пол Рикьор, тази нужда поражда самата комуникативна ситу-

ация, в която се е озовал човекът при прехода от устна към писмена реч. Отсъствието на говорител в писменото слово води до необходимостта от проецирането отвъд текста на някаква идеална субектност, воля, която отначало докрай удържа смисъла и чиито послания аз, потенциалният идеален читател, се стремя да разбера (**Ricoeur 1976**).

Колко малко отговаря това на реалната читателска практика, знае всеки автор: пишейки едно изречение, вие още не сте съвсем сигурни какво ще бъде следващото; авторският акт е процес, а не завършено състояние, както ни изглежда, когато го погледнем през предмета книга. Експерименти като автоматичното писане или потокът на съзнанието ни сблъскват с това обстоятелство. Понятието за текст на Ролан Барт, друг прочут експроприатор на автора, дава теоретичен ракурс към проблема. *Творбата* ни се представя като единство, изваяно веднъж завинаги от своя богоподобен създател – в този смисъл тя има митичен характер; обратно, *текстът*, т. е. реалността на литературната практика, е преплитане на различни гласове, идеи, стилове („текст“ има етимологична връзка с „текстил“); емпиричният писател подписва нещо, което е негово само в смисъла на това, че той се е превърнал в кръстопътя, където се пресичат нишките. Авторът е място, не воля (Barthes 1984: 69-77). Тази тема намираме още у Михаил Бахтин, който мисли аз-а като интериоризираният друг – гласовете в мен са гласове на другите, чиито автори са забравени.[1] В този план всяко авторство е относително, то е един определен момент от процеса на бавното и неминуемо канибализиране на другите.

Да се върнем сега към новата комуникативна ситуация, пред която ни поставя дигиталният свят: мултимедията прави автора още по-жив, но заедно с това той още повече отсъства.[2]

Нека вземем YouTube. Петият най-гледан видеоклип за вечни времена е любителски. Той попада в жанра „бебешки умиления“, озаглавили са го „Чарли пак ми ухапа пръста“; гледали са го над 300 милиона души (едно бебе ухапва пръста на по-голямото си братче):

{youtube}_OBlgSz8sSM{/youtube}

Това аматьорско видео няма автори в истинския смисъл на думата. От друга страна, имаме платформата на YouTube, където една опреде-

1 **Автор и герой в эстетической деятельности** (писан в началото на 1920-те).

2 Тук не говоря за разпространението по мрежата на стария тип култура, която продължава да съществува успоредно с новите форми.

лена мета-авторска воля, в случая марката, организира погледа ни, поставя видеото в определена рамка на очакване, прави го културен факт. Наред с това имаме машината на рейтингите, която подрежда потребителските вкусове в класации, така че хапливото бебе се озовава между клиповете на Еминем и Джъстин Бибър. Тази класация ще извади аматьорите от анонимност, те ще станат автори на стълбицата за награждаване.

Оказва се, че авторовата функция се е разпаднала на три: *автентичен аматьор*, *суперпрофесионално предприятие* и *рейтингово огледало*. Всеки един от тези нови субекти играе ролята на авторова функция, която ни помага да разбираме. 1) Снимането на бебе – колкото по-автентично, колкото по-непрофесионално, толкова е по-истинско. 2) Марката YouTube – колкото по-голяма, колкото по-комерсиална, толкова по-сигурни сме, че ни дава доброто качество. 3) Рейтинговото огледало – колкото повече сме харесали, толкова повече ще харесаме.

Върху този принцип могат да се построят и по-амбициозни проекти. През 2010 г. YouTube лансира проекта „Life in a Day“, в който потребители-аматьори са приканени да пращат видеа, представящи един обикновен ден от живота им. Поканата има неочаквано голям успех и фирмата е залята от **80 000 предложения от 140 страни по света**. По-късно през 2011 г. подбрани и малко обработени клипове ще бъдат пуснати като филм от нов порядък, направен изцяло от аматьори, но организиран от режисьора Кевин Макдоналд и продуцента Ридли Скот, които се явяват автори от втори порядък.

Но подобно взаимодействие може да протече и конфликтно. За пример може да послужи скандалът около сценариста на „Шоуто на Слави“ Иво Сиромахов, обвинен от българските интернавти, че ползва техни туитове в текстовете си.

„Това са вицове, които нямат автор, вицовете са анонимно творчество, те се разказват от уста на уста“ – отговаря атакуваният автор.

Работата е там, че за разлика от устно разпространяваните вицове, използваните туитове имат видими автори (от типа Николай Стойнов = @stoynoff; Боян Пищиков = @arhivatora), които машината автоматично прикача към пишещия. В този смисъл ситуацията като че ли става друга.

„Туитовете представляват произведения на литературата – коментира пред в. „Капитал“ адвокат Радославов. Всяко нещо, което е повече

от една дума – две думи една до друга да сложиш – това вече е текст и върху текста съществуват авторски права, които възникват от момента на неговото създаване, т. е. в мига, в който човек си натрака един статус във Фейсбук или в Туитър авторските права са за лицето, което е автор на текста. Един мой туит в моя Туитър профил очевидно е мой без да се подписвам под него“ (**Симеонова 2010**)

В надигналото се дигитално недоволство Дими Костадинов събра **онлайн книга** с подигравателни туитове срещу Сиромахов, т. е. ако ползването на дигиталния фолклор за писане на текстове е мета-авторство, тук се качваме едно ниво по-високо: контра-мета-авторство.[1]

Освен коментираното преплитане на юридическо и морално, искам отново да подчертая, че новата технология прави възможно авторизирането дори на стихийно циркулиращи вицове и закачки. Това отваря нов фронт за битка между автори от първи и втори порядък. Тази битка в случая с „Life in a Day“ се решава по пътя на мирното договаряне, с превръщането на първичните автори в подизпълнители на вторичните; в случая със Сиромахов – с бунт на първите срещу втория. В двата случая – на успешния и на неуспешния културен франчайз – авторовата функция се е разделила на две: един произвежда суровината, друг я оформя и продава. На първото ниво имаме полу-анонимни аматьори, у които ценим автентичността, на второто – супер-комерсиални професионалисти.

И все пак, докъде може да стигне това присвояване на културата? Авторско право над „две думи, сложени една до друга“ започва да бъде абсурд; същото е с две ноти една до друга, с фасадата на сграда в публичното пространство, със снимка, на която разпознавате лицето на някого. Това поставя под въпрос не само културния **ремикс** днес, но и по-традиционния джаз, ако не изкуството изобщо, доколкото художественият акт винаги се опира на една вече означена, натоварена от някого преди мен със смисъл действителност.

Ако погледнем нещата от една по-обща перспектива, навлизаме в свят, където добрият стар автор трябва непрекъснато*да иска разреше-*

1 Потребителите организираха хаштаг #siromahovfacts (по някаква причина вече неактивен на 15.04.2011 г.) за събиране на подигравателен фолклор, откъдето и книгата. Например: didodoro – „Не допускат Сиромахов в европейските музеи поради съображения за сигурност“; Еленко – „Сиромахов работи със здавната каса“; trikorni – „Колкото и да се стараят, циганите не могат да направят Сиромахов своя булка и да го откраднат. Жалко“.

ние за това, което прави – било с формализирани договори, било просто внимавайки *да не разсърди* тези, чиито първичен материал използва. Това прилича на един безславен край на индивидуализиращата гражданска и творческа свобода, която донесе модерната епоха, на връщане към един тотален *фолклор* (под тази дума разбирам контрол на групата над индивида, съобразяване, „приличие“).

Нека подчертая и ролята на техническия фетишизъм, който новата дигитална среда усили невероятно. В известен смисъл творческият процес винаги се е вдъхновявал от откриването на нови средства за изразяване. За старата живопис занаятчийската тайна в забъркването на боята струва повече от композицията на картината; Бийтълс си спомнят, че с всеки нов акорд, който научават, измислят нова песен; Мохоли Нодь излага резултатите от експериментирането с фото-плаката... В интернет-света доскоро непостижими техники стават достъпни за аматьора. Фотомонтажът например, възбудил въображението на поп-артистите, днес може да се практикува от всеки с помощта на елементарен софтуер и дори се превръща в матрица за **детски обучителни игри**. Кой собствено е авторът тук: новата технология или човешкият субект, който я използва? Вземете геймърството: на една страна имаме измислянето на персонажа, стратегията на играча, коалициите и общностите; на другата е самата технология на играта, която *сама по себе си* е интересна, естетически въздействаща. Противно на шаха, който се играе непроменен вече поне хиляда години, дигиталните игри предполагат непрекъснато усъвършенстване, разнообразяване, обогатяване. Мястото на автора (когото мислят и като виртуозно владеещ някакви умения) сега е заела самата виртуозна техника, откъсната от субекта.[1]

В последният ракурс към проблема ще отправя отново към Барт, поспециално към „Musica Practica“, един текст, който представя любителското свирене на музика у дома като авторство sui generis (Barthes 1977). Същото е при четенето на текст, оплитането на разнопосочните нишки в него, контекстуализирането му[2]: истинският автор всъщност е читателят, той произвежда от потенциалната тъкан на дискурса неповторимо естетическо преживяване. А какво точно е мислил и чувствал писателят,

1 По същия начин естетически въздейства появата на новите програми за обработване на образи, на мобилния телефон с индивидуализирани апликации, на платформите, които изработват профил с музикалните ни вкусови и т.н.

2 Виж Дичев, цит. съч.

когато го е писал, е непроверимо, за да не кажем това е мит, благодарение на който преодоляваме противоречивостта на творбата и я правим цялост.

„Смъртта на автора е цената, която трябва да се плати за да се роди читателят“ (Barthes 1968/1984: 67)

Мрежата – или нека го кажем по-общо, културата на свръхпредлагането – прави все по-очевидно това преминаване от *автора-творец* към *автора-потребител*, за което говори Барт. През 1930-те Бенямин мечтае да напише книга, изградена само от цитати, взети от други книги – парадоксално недовършената му работа върху Парижките пасажи завършва този замисъл.[1]

Замисълът на Бенямин намира неподозирано въплъщение в практиките на културно потребление в мрежата. Интернавтът сърфира от обект на обект, изгражда собствен неповторим маршрут, който го индивидуализира сред дигиталната безкрайност. Разнообразни машини правят така, че този маршрут добива реалност: можете да го качите на сайтове за социални отметки, да го препратите на приятел и дори да бъдете рейтван за него. Кой е авторът, когато откриваме, оценяваме, препращаме нещо интересно, открито в мрежата? Новото потребителско авторство „отдолу“ все повече се опредметява, както го подчертах и в по-горните казуси: засега интернет платформите го експлоатират безплатно за мобилизиране на интереса на юзърите,[2] но кой знае, може би скоро и сърфирането ще почне да претендира за авторско право. В момента, в който нещо се опредмети, вече е открита възможността то да се *приватизира*.

1 Нека спомена и Беняминовия колекционер, който превръща търсенето, обладаването и притежанието в специфичен тип творчество. Дигиталният свят генерализира тази практика: например моят туитър акаунт е един вид колекция от интересните места, където съм бил (**@IDITCHEV**).

2 Освен задължителните рейтингови услуги във все повече платформи, има самостоятелни социални мрежи за отметки на принципа на „фолксономията“, т.е. народната таксономия – **digg.com**, **delicious.com**, **reddit.com** и пр.

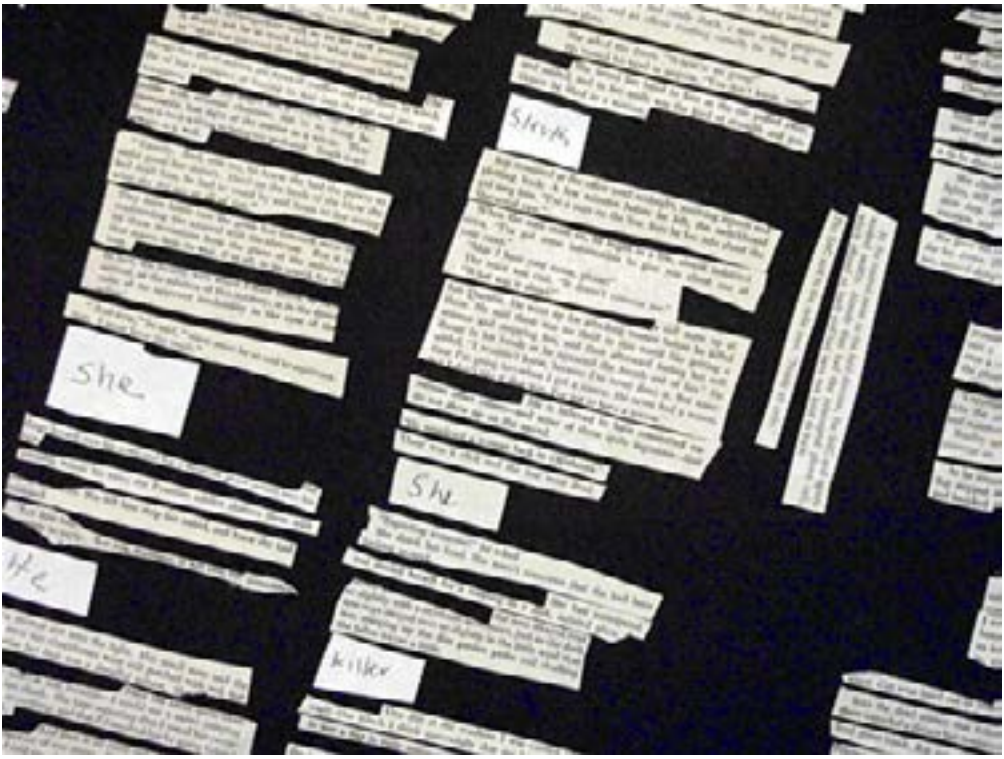

Илюстрация 4. ***Cliff Burns, Cut-up, 2010****.*

Библиография

Бахтин, Михаил. **Автор и герой в эстетической деятельности**.

Дичев, Ивайло 1991. *Еротика на авторството*. София: Критика и хуманизъм.

Симеонова, Денислава 2010. **Цялото туитър войнство. Някои поуки от Туитър бомбата срещу Иво Сиромахов**. *Капитал*, 26 ноември.

Barthes, Roland 1984. De l'oeuvre au texte. *Le bruissement de la langue*. Paris: Seuil, pp. 69-77.

Barthes, Roland 1977. *Image-Music-Text*. London: Fontana.

Barthes, Roland 1968/1984. La mort de l'auteur. *Le bruissement de la langue*. Paris: Seuil.

Blum, Susan D. 2008. **The Internet, the Self, Authorship and Plagiarism**. *Anthropology news*, March 2008, p, 8-9.

Buden, Boris 2004. **Re-Reading Benjamin's „Author as Producer" in the Post-Communist East**. *Republicart. Net*, 10.

Foucault, Michel 1969, 1994. Qu’est-ce qu’un auteur. *Dits et écrits*. Paris: Gallimard, t. I, p. 796.

Mason, Matt 2008. ***The Pirate's Dilemma***. *How Youth Culture is Reinventing Cpitalism*. Free Press.

Ricoeur, Paul 1976. ***Interpretation theory: discourse and the surplus of meaning***. Texas University Press.

Ивайло Дичев е български автор и професор по културна антропология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Коментари (1)

- 25-05-2012|**Ханс Киршнер**

Драги хер Дичев. Когато отровно-зелените пари на отприщения от Вас „мисловен поток“ кондензират, думите ще са обърнали рибешките си кореми по пода на самотната Ви лаборатория без прозорци. Научните експерименти със самозадавяща се чужда лексика, врящи в цветни епруветки, са безпомощна безполезност, кръстена „Културна антропология“. Виждам, че много сте си повярвали, щом се вземате толкова насериозно. Ще Ви напомня: Един пътен полицай е по-убедителен, защото знае какво казва, когато иска. Не обратното!

Германците, евреите и музиката
Автор: Даниел Баренбойм

Жестокостта на паметта се разкрива в припомнянето на онова, което е било прогонено в забрава.

Нагиб Махфуз

Това твърдение на Нагиб Махфуз изразява нещо, което според мен е много важно за отношението между германците и евреите, тъй като, с взаимно уважение, и двете страни се занимават с проблема на миналото. Някои неща изискват щедростта на забравата, други изискват честността на припомнянето. От моя гледна точка именно това е трудността за германските следвоенни поколения, макар че самият аз никога не съм имал никакъв личен опит с ксенофобия или антисемитизъм в Германия. Едно скорошно изказване от страна на добре известен берлински политик за „евреина Баренбойм“[1] беше направено в контекст, който няма нищо общо с юдаизма и аз го интерпретирам като знак за неразбиране на юдаизма.

Вярно е, че юдаизмът не може да бъде лесно обяснен: той е отчасти религия, отчасти традиция, отчасти нация, и накрая един безкрайно разнообразен народ. Трудно е човек да си има работа с него, както за самите евреи, така и за всички останали, особено пък за страна като Германия, която има такава ужасна обща история с евреите. За съжаление, след като съм прекарал години в Германия, аз живея с все по-силното впечатление, че тази част от германската история не е асимилирана или разбрана от множество германци. И такова невежество може да до-

1 Клаус Ландовски, водач на християндемократическия съюз в Берлинския сенат, причини скандал в края на 2000-та година, говорейки за трудностите при избирането на нов диригент на Берлинската държавна опера, чийто диригент тогава – и до днес – беше Даниел Баренбойм. В присъствието на журналист Ландовски заяви: „От една страна имате младия Караян – Кристиян Тилеман. От друга страна имате евреина Баренбойм.“ Бел. ред.

веде до нов антисемитизъм, или до филосемитизъм, който би бил също толкова погрешен, колкото и антисемитизма.

Аз не вярвам в колективна вина, особено след като са отминали толкова много поколения, и поради това нямам проблем да живея и работя в Германия. Но в същото време аз очаквам от всеки германец да не забравя тази част от историята на страната си, и да бъде особено внимателен когато я разглежда. Но той ще бъде в състояние да прави това само ако има разбиране за самия себе си и за миналото, което е подпомогнало неговото оформяне; защото, ако потискате някакъв важен елемент от самия себе си, вие сте ограничен в начините, по които можете да общувате с другите.

Такива мисли водят до въпроса за германската идентичност и до по-общия въпрос от какво се състои една идентичност. В еврейската традиция има две отчетливи тенденции: едната по-фундаментална, представяна от философи и поети, които са се интересували единствено от еврейски въпроси и от еврейския *Weltanschauung*[1]; другата тенденция се асоциира с велики фигури като Спиноза и Айнщайн, и до известна степен от Хайнрих Хайне – и тя се характеризира с прилагане традициите на еврейското мислене към други култури и други въпроси. Не е трудно да се види как се е стигнало до там, че сред евреите се е развила една двойна идентичност.

По мое мнение е невъзможно за който и да е човек в началото на 21-ви век да твърди с увереност, че притежава само една-единствена идентичност. Една от трудностите на нашите времена е в това, че хората ограничават интересите си до все по-дребни детайли, и че много често имат само слаба представа за това как нещата са свързани едни с други и заедно формират части от цялото. Германците са дали на света толкова много под формата на духовно просветление – нека да помислим за Бах, Бетовен, Вагнер, Хайне, Гьоте, за да спомена само неколцина – но може би ужасяващите преживявания от ерата на нацизма и малко след нея са направили особено трудно за германеца от 2001 година да погледне в очите историята си като цяло.

Аз гледам на въпроса за идентичността и като музикант, и от перспективата на моята собствена история. Аз съм роден в Аржентина, дядо и баба ми бяха руски евреи, израснах в Израел, но съм живял по-голя-

1 Мироглед. Бел. пр.

мата част от зрелия си живот в Европа. Мисля на езика, на който се случи да говоря в даден момент. Чувствам се германец когато дирижирам Бетовен и италианец – когато дирижирам Верди. Това не ми дава усещането, че съм неверен на себе си; точно обратното. Опитът от свиренето на много различни видове музика може да бъде удивително просветляващ. Когато сте изучили и изсвирили едно пианисимо на Дебюси, а след това се завърнете към някое пианисимо от Бетовен, вие знаете много по-добре в какво се състоят разликите и разбирате, че си имате работа с два напълно различни видове звук. При Дебюси пианисимото трябва да бъде безтелесно, а при Бетовен то трябва да има физическо ядро от експресивност и звук.

Напълно естествено е да се намерят за ценни отклоненията към различни култури, но разбира се немската култура е нещо изключително и по този въпрос не трябва да има фалшива скромност. Ако разбирате Бетовен като човек, който е бил едновременно и германец, и универсален, то става очевидно също, че германците, много повече от множество други нации, са се занимавали с миналите култури, например с гръцката митология, литература и философия. Цялото творчество на Бетовен е до известна степен базирано на гръцкия принцип на катарзиса, отразяващ едно типично германско отношение: човек не бива да се страхува да навлезе в тъмното и да се появи отново на светло. Първият момент на Четвъртата симфония например започва откъм дълбините на хаоса и намира изключителен път към реда и ликуването.

Според мен речта на президента на Германия, Йоханес Рау, от 9 ноември 2000 година, е особено точна, когато той говори за разликите между национализма и патриотизма:

Патриотизмът може да процъфтява само там, където за расизма и национализма не е предоставено никакво място. Никога не трябва да обърквам патриотизма и национализма. Патриотът е човек, който обича родината си. Националистът е човек, който ненавижда родините на другите.

За мен това е много важен момент. Аз вярвам, че германците са изгубили чувството си за патриотизъм, привързаността към собствената си страна, през втората половина от двадесети век – и това отчасти поради страха от национализма. Това е нещо много злощастно. Тази промяна се е случила по време на огромна емиграция, когато в Германия са идвали, или са се чувствали принудени да дойдат, повече имигранти

от когато и да било преди това. Германия отвори вратите си и използва имигрантите без да е достигнала толерантността на страна, основаваща се на имиграция, като например Аржентина или Съединените щати. Отношението на множество германци, които са враждебно настроени към имигрантите, според мен идва от факта, че последните две или три поколения германци не са разбрали в достатъчна степен какво означава емиграцията. Те не успяват да разберат, че е възможно човек да има повече от една идентичност едновременно и да приемат, че хората с чужд произход, с чужди привички и чужда култура, могат да станат част от собствената страна без да застрашават нечия собствена идентичност.

Най-добрият пример за специфично германския проблем е настоящата ситуация в Берлин, при която някои хора се страхуват, че столицата им става прекалено мултикултурна или многоизмерна. Този страх със сигурност произтича от едно минало, което не е било напълно асимилирано. Берлин беше единственият разделен град в Германия и двете части на града имаха необичайна поддръжка отвън: както Федерална република Германия, така и Германската демократична република разглеждаха Берлин като град със специален статус. Моята надежда е, че Берлин няма да изгуби специалния си статус чрез обединението – и даже напротив. Поради четиридесетгодишното разделение и съществуването на Изтока и Запада един до друг, Берлин, по мое мнение, притежава уникалния потенциал да обхваща изцяло различията – един потенциал, който днес трябва да бъде добре използван. Вместо да се оплакваме от разделението, причинено от историята, ние трябва да гледаме на него като на положителна сила, за Берлин, но също и за отношенията на града с останалата част от Германия и с други страни. В края на краищата, Берлин е единственият град, в който една делегация от Москва няма да се чувства напълно чужда на Запад и в същото време една делегация от Вашингтон няма да се чувства напълно чужда на Изток.

Ако бихме искали да разберем природните явления или качествата на човешките същества, или отношението към Бога, или някакво друго, духовно преживяване, ние можем да научим много от музиката. Музиката е толкова важна и интересна за мен, защото тя е едновременно и всичко, и нищо. Ако бихте искали да се научите как да живеете в едно демократично общество, то ще направите добре, ако свирите в някой оркестър. Защото, когато го правите, вие знаете кога да водите и кога да следвате. Вие оставяте място за другите и в същото време нямате

задръжки при заявяването на собственото място. И въпреки това, или може би точно поради това, музиката е най-доброто средство за избягване проблемите на човешкото съществуване.

За мен има само едно ясно определение на музиката – онова на Феручио Бузони, който казва: „Музиката е плътен въздух“. Всичко друго, което се казва за нея, се отнася до различните реакции, които тя предизвиква у хората: тя бива преживявана като поетична, чувствена, духовна, емоционална или формално очарователна – възможностите са безкрайни. Тъй като музиката е всичко и нищо в едно и също време, с нея не може да се злоупотребява лесно, както е било при нацистите. По време на Западно-източните „Диван“-работни срещи във Ваймар, музиканти от Израел и арабските страни работят заедно през последните години и показват ясно, че сближавания, които досега се считаха за невъзможни, могат да бъдат постигнати чрез музиката; това, разбира се, не означава, че музиката ще реши проблемите на Близкия изток. Музиката може да бъде най-доброто училище за живота, но в същото време и най-ефективния начин за бягство от него.

Март 2001 г.

Източник

Даниел Баренбойм е немски пианист и диригент. Той е смятан за един от най-известните музиканти на късния 20-ти век и ранния 21-ви, едновременно като пианист и диригент.

Коментари (9)

- 18-05-2012|**Ханс Киршнер**

Не искам да съм германец, на когото постоянно се напомня бъдещето. Искам да срещна един евреин, забравил миналото.

- 18-05-2012|**Златко**

Ако тук би ставало дума само за германци и евреи, този текст нямаше да се появява на български сайт. Казано е отдавна: „Казвам ти, дъще – сещай се, снахо!“

- 20-05-2012|**Георги Пейчинов**

Великолепна статия. За да получиш уважение и респект, трябва да имаш такива към другите. Не може само да получаваш, без да дадеш. Особено в дългосрочен план.

- 20-05-2012|**БС2003** – ...

Интересно, но недостатъчно...

- 20-05-2012|**павел Ангелов-Пулиев** – преживяване ...

Понякога имам възможност да слушам Баренбойм по тв „Mezzo“-изключително преживяване. Когато го слушам каточели съм в друг свят!

- 22-05-2012|**Надежда Александрова**

Патриотът е човек, който обича родината си. Националистът е човек, който ненавижда родините на другите.

„Музиката е плътен въздух“.

Музиката може да бъде най-доброто училище за живота, но в същото време и най-ефективния начин за бягство от него.

- 01-06-2012|**павел Ангелов-Пулиев** – Национализъм

Считам определението за „национализъм“ крайно погрешно. Не може т. н. „националист“ непременно да мрази другите народности! Това е необмислен абсурд. Патриотизмът е по-тясна форма на национализма, той предполага саможертва в името на собствения си народ, докато национализмът не стига до тази крайност, а само поставя интересита на собствения народ над тези на останалите – но не непременно в

тяхен ущърб! Ако не съществуваха нациите, светът би бил една безгръбначна смес – вавилонско стълпотворение! Впрочем, към такава смес неминуемо се движи развитието на обществото!

- 02-06-2012|**Георги Пейчинов** – Национализъм

Накарахте ме да се замисля за значението на думата.

Ако националистите мислят, че определена нация (въобще група от хора) стои над другите (висша раса), то аз твърдо не съм националист.

В случай, че отношението ми зависи от конкретните особености на група хора (и дори отделни индивиди) и моите субективни предпочитания ме карат да работя за благото на моята група (нация), БЕЗ ДА СЕ ПОСТАВЯМ над другите, това прави ли ме националист?

- 29-06-2012|**Константин Коцев** – Плач

По една или друга причина много харесвам Баренбойм (май за мен е най-големият съвременен пианист, но не съм голям привърженик на „най“). По разни лични причини, много харесвам и евреите. Но не може да се отрече, че любимият им лайтмотив е „Помощ, бият Паниковски!“.

А самият Баренбойм е много подходящ за глашатай на тази теза.

Безспорно гениален музикант и много спорен мениджър – да не забравяме, че едва не фалира операта на Бастилията с надутите си хонорари и колосални командировъчни.

Пък колкото до стигматизирането в музиката – пак да не забравяме, че миналата година (десет години след публикуването на плача Баренбоймов) за първи път израелска музикална формация свири Вагнер. И после у дома им никой не ги посрещна с отворени обятия.

Тортата трябва да бъде разпределена отново
Автор: Бертолд Зелигер

„Промените в областите на свободното време, музикалната продукция и музикалния бизнес са повече от очевидни. Защото за пръв път в историята потребителят на звукови продукти е сравнително независим от търговската стока. Презаписът още никога не е бил толкова лесен. Познавачите на бранша смятат, че само в Бундесрепубликата около 10.000 души правят черни копия професионално и подбиват пазара. Преди всичко обаче самите пирати, с техните евтини копия в милиони бройки лишават от печалби музикалните фирми. Само през последната година музикалният бранш в Германия е изгубил над един милиард евро от фалшиви касети и пиратство. (...) За музикалната сцена това има фатални последствия. Музикалната индустрия е изправена пред най-тежката си криза. (...) Музикалните фирми (...) уволняват квалифицирани сътрудници и са принудени да ограничават репертоара си драстично. (...) Няма изгледи за овладяване на кризата: лобито на музикалната индустрия се бори в момента за обновяване на закона за авторските права.“

Познати ли са ви тези оплаквания? Да, разбира се. Но все пак грешите. Това е цитат от *Шпигел* от 18 април 1977. Под заглавие *Безплатният музикален супермаркет* индустрията се оплакваше многословно от въвеждането на звукозаписната касета, която беше я довела до „екзистенциална криза“, срещу която пък можеше да я защити единствено въвеждането на едно по-ограничено авторско право.

Е, както всички вече знаем, музикалната индустрия успя не само да оцелее, въпреки музикалната касета и безплатните копия, но и да си осигури разкошни печалби. Добре е човек да има всичко това пред очи при днешните дебати около авторското право, защото музикалната индустрия отново предлага на обществеността всевъзможни приказки, за да осигури печелившия си бизнес. Струва си човек да се вгледа малко по-внимателно и да постави под въпрос най-любимите сред предлаганите истории:

„Култура на безплатното“

Най-старата приказка е следната: тук става дума за интересите на творците. И думите „авторско право“ представят нещата така, сякаш тук действително става дума за правата на „автора“, тоест на артиста, на „твореца“. Само че, за съжаление, това едва ли е така. Разбира се, че творците също печелят от авторските права. Но преди всичко от тях печели индустрията по разпространението. Както например при защитата на авторските права, която наскоро беше удължена до 70 години. Дори и ако се игнорира факта, че около осем процента от всички звукозаписи не могат да покрият дори производствените си разходи и творците не получават нищо преди тези разходи да се възвърнат, то техният дял при разпределението на авторските права дори и днес възлиза на средно 300 евро годишно (и това при едно безкрайно неравномерно разпределение сред самите творци).

Друга една приказка е онази за „културата на безплатното“ в Интернет, която се дължи или на идеологически наочници, или на пълно незнание. В Интернет се заплаща винаги, директно или индиректно – примерно с личните данни на потребителя, или веднага при ***Ким Дотком*** от Megaupload (а може би някой все пак вярва, че онези 180 милиона печалба от сайта*kino. to* са получени от рекламни банери?) Не, „те идват от онези 14,99 евро месечно, които потребителите трябваше да плащат, за да може видео-стрийма да пристига до тях във високо качество и без прекъсвания.“ (Тим Ренер) А специфичните системи примерно на интелигентни телефони и Айпадове предлагат една „Gated Community“[1], за която потребителите с удоволствие заплащат луксозни суми за облекчената ползваемост, тази химера на дигиталния свят.

Друга приказка е онази за пиратското копие – тази мощна метафора, която разпространителската индустрия използва с такова удоволствие, за да осъжда утвърждаваното нарушение на закона. Само че: този образ е лъжа. „Кражбата е по принцип насилствено отнемане на чужди неща. Може да се спори още за това дали при непозволеното копиране някому действително се отнема нещо. Съвсем сигурно е обаче, че при това не се извършва никакво насилие.“ (Щефан Ниггемайер).

1 „Оградена“, тоест защитена, общност. Бел. пр.

„Пиратско копие“

Близо до бойното понятие за „пиратското копие“ се намира и терминът „незаконен даунлоуд“. Една от предпочитаните легенди на музикалната индустрия твърди, че тези даунлоуди причиняват на музикалните фирми и творците щети в милиардни размери, в резултат от загубата на продажби. Но подобни цифри, идещи от различни лобита, са само оценки и предположения, които не могат да бъдат потвърдени, докато едно изследване на най-голямата немска фирма за социологически проучвания, **GfK**, занимаващо се с потребителските навици на хората, участващи в т. нар. „даунлоад-борси“ в Интернет, изважда на бял свят един интересен факт. Казано просто: „Хората, които снемат филми, ходят по-често на кино“ (*Франкфуртер Алгемайне Цайтунг)* и купуват повече DVD-та.

Интересното е, че през 2011 печалбите на музикалната индустрия в Германия се стабилизираха, а в дигиталната област дори се наблюдава двуцифрен растеж. Не е за учудване тогава, че едно изследване на института Макс Планк, извършено по поръчка на Министерството на икономиката, стига до следното заключение: „Някакви намалявания на оборота, предизвикани от пиратство в съответните браншове, почти не могат да бъдат отбелязани, след наблюдения над целия бранш. (...) Нарушенията на закона за авторското право нямат почти никакво влияние върху икономиката.“

„Незаконни даунлоуди“

Така е в наши дни – „Музикантите се обединяват с концерните, които им плащат джобни пари от разпространението на техните собствени продукти“ (Дитмар Дат), и пеят пред обществеността химна на онези, които раздават подаянията. Музикалните фирми били инвестирали, за да „изградят“ творците. Но големите марки винаги са имали пред очи единствено собствената си печалба. Вярва ли наистина някой, че руският олигарх, на когото междувременно принадлежи *Warner Music*, или инвеститорската група, която изкупи *EMI*, или най-големият музикален концерн в света, *Universal Music*, са някакви филантропи, които подпомагат творците от любов към ближния или от някакъв културен интерес?

Тези дни групата *The Temptations* даде под съд *Universal Music* заради спорове около изплащането на дялове, защото вместо договорените 50 процента от приходите от даунлоуди, *Universal* им е плащал само между

10 и 20 процента. Преди това същото направиха множество други групи и соло-артисти. *Sony Music* вече изплати 7,95 милиона долара, за да сложи край на един подобен, започнат още преди пет години процес, срещу групи като*Allman Brothers, Cheap Trick* или *Youngbloods*. А междувременно творците вече могат да съществуват и без марки. Групи, публикували собствени дискове или плочи, правят предварително разпродадени турнета (и, да, измежду по-малките фирми действително има такива, които подкрепят и изграждат млади артисти с много страст и собствен ангажимент).

Разпределението на Gema

Постановената от националсоциалистите през 1933/34 г. „изключителност на защитата на правата на музикалните разпространители" (Ханс Г. Хелмс) си остава валидна и до днес: един бюрократичен октопод (120 милиона струва само годишното поддържане на Gema[1]), който чрез своите изкуствени процедури на финансови баланси и оценки прави така, че големите имена, които и без това получават високи доходи, получават големи предимства пред по-слабо известните творци и групи. Gema например не отдава директно на творците парите от някоя културна проява, а използва за това една напълно непрозрачна формула на разпределение.

Но защо описвам толкова подробно монополната институция „Gema"? Просто защото тя показва най-ясно какво може да се очаква от въвеждането на някаква „културна такса", която в момента политиците и творческите индустрии проповядват навсякъде, като един вид Deus ex Machina, който ще реши проблемите им. Вече съществуват най-различни „културни такси": вие плащате такса за поддържане на държавната телевизия, за магнитни и дигитални информационни носители като празни касети и компактни дискове за записи; вие плащате и около 36 евро при покупката на всеки интелигентен телефон. И какво, допринасят ли тези такси за някаква по-голяма справедливост на разпределението? Става ли ясно каква част от тях попадат в ръцете на творците и каква – в ръцете на разпределителите?

Остава си факт: нито съществуващите досега системи (Gema, авторско право, плащания нацяло), нито пък сега предлаганите (културна

1 Институция, занимаваща се централно със защитата и отдаването на възнаграждения за авторски права в Германия. Бел. пр.

такса) правят нещо за това творците да могат да живеят от работата си. Докато Дитер Болен и Ханзи Хинтерзеер забогатяват все повече и повече, а председателят на Gema получава годишна заплата от 380.000 евро, средният годишен доход на музикантите в Германия възлиза на 11.521 евро, а на музикантите под 30 години – дори на 9.525 евро. Всичко си има две страни, културната индустрия също си има своето горе и долу, тук също има онези 99 процента и всички останали.

(...)

Некомерсиалният обмен на файлове

Остава значи само едно прагматично предложение, а именно поне да се модернизира и да се приспособи към реалностите на 21 век съществуващото авторско право. Основната мисъл в това направление трябва да бъде насърчаването на творците, на „авторите“, при същевременно съблюдаване на оправданите интереси на потребителите, на „юзърите“. Юристът-учен Карл-Николаус Пайфер посочва, че „погледнато от юридическа гледна точка, притежателите на авторски права, в това число и индустриалните посредници на защитените чрез авторски права творби, имат много права, а потребителите – много малко“. Тук най-после трябва да се предприеме някакво изравняване, защото в момента „онова, което се случва реално, се различава силно от онова, което е записано в закона“.

Една подобна модернизация на авторското право трябва да се погрижи за това да се отстранят и най-после да бъдат приспособени към реалностите на Интернет абсурдите на валидното законодателство. В ядрото си Интернет е една гигантска машина за копиране. „Интернет не може да се филтрира, аз не мога да видя какво точно съдържа даден конкретен бит, не мога да претърся за нарушения на авторските права всичките милиони видеоклипове в Ютюб“, обяснява юристът Томас Хьорен. Интернет може да се съгласува със съществуващото авторско право единствено на цената на някакъв огромен апарат за наблюдение и контрол – а това не може да бъде нещо, което някой си желае сериозно.

Необходимо е следователно най-после да се прокара някакво различите между частни лица и автори с комерсиални интереси. Злополучната система на писмени предупреждения трябва да бъде законово прекратена, а защитата на правата на потребителите – подобрена. Некомерсиалният обмен на файлове трябва да бъде легализиран, трябва да бъдат усилени правата на творците срещу онези на фирмите-разпре-

дели. Юристите и практиците със сигурност ще имат много други идеи за подобрения.

Един план от пет точки

Едно съответстващо на времената ни авторско право трябва да отговаря на следните изисквания:

1. Сроковете за защита на авторското право и граничещите му права (правата на интелектуална собственост) са прекалено дълги. Продължителността на авторското право трябва да бъде драстично съкратена – реалистични ми се струват 15 години вместо валидните сега 70. Това е не само срокът, който считат за оптимален множество международни изследвания, това е и продължителността, валидна за защита на патентите (и то като цяло, а не от датата на смъртта на „автора", на изобретателя). По каква логика културната индустрия изисква защита на правата в продължение на 70 години след смъртта на твореца? Не е ясно по каква причина ние смятаме едно техническо изобретение за толкова по-малоценно от едно творческо постижение.

2. Авторското право трябва да се промени от модела „Opt-out" към модела „Opt-in". Тук „Opt-in" означава следното: „Ако желая произведението ми да бъде защитено, защото искам да печеля с него пари, трябва директно да взема съответното решение. За това трябва да го регистрирам при някаква централна инстанция. Чрез това се осигурява, че ще бъдат защищавани единствено произведения, свързани с директен комерсиален интерес. Всички останали произведения са свободни за ползване и следователно могат да бъдат ползвани от обществото по собствено усмотрение." (Марсел Вайс, neunetz. com). Авторски права няма да се получават, освен в случаите, когато те са директно пожелани.

Регистрирането на произведенията трябва да бъде платено. Вайс предлага те да бъдат регистрирани евтино за първите две години, за да се даде възможност на колкото се може повече хора да се възползват от правото на регистриране. Така или иначе това е отрязъкът от време, в който с едно ново произведение се печелят най-много пари. Онзи, който желае да защити произведението си отвъд този срок, трябва да заплати по-висока такса за още две допълнителни години (което има смисъл само тогава, когато с произведението все още може да се спечели нещо). Допълнително улеснение: творческите произведения са регистрирани

централно, става много лесно да се провери кои произведения са защитени кои не.

3. Авторът, който по този начин е регистрирал произведението си, може да продаде правата на трети лица, например на звукозаписна фирма. Но: в края на всеки двегодишен срок правата автоматично се връщат обратно при него – ако пожелае, той може да ги продаде отново. Целта е да се усилят правата на автора срещу онези на разпределителя. За успешните творци не се променя почти нищо. Но по този начин се изключват нередките случаи на „Buy-out-договори“, при които всички авторски права се отдават на продавача.

4. Съществуващата система, според която работи цялата разпределителна и културна индустрия, се базира върху количеството. Колкото по-често се просвирва в радиото една песен, толкова по-високо е възнаграждението, което изплаща Gema. Но кой трябва да се цени и насърчава повече: авторите, създаващи танцова и развлекателна музика, или онези, които се осмеляват да създават изкуство, което ни дразни и променя?

Какво ще кажете тогава, ако съществуващата система за разплащане бъде променена по такъв начин, че новото да се насърчава многократно по-силно от масата? Например, ако първото излъчване на дадена песен от някоя нова група се оценява много по-високо от повторните излъчвания? Общата маса средства трябва да си остане същата, но артистите трябва да получават по-висока сума за премиерите на произведенията си, докато по-късните им ползвания се възнаграждават значително по-малко. Отново – големите творци от Gema едва ли ще почувстват някаква разлика, докато на младите и неизвестните ще се помогне много. Една такава система вече се изпитва в датското радио.

5. С авторското право не бива повече да се злоупотребява, за да се цензурира изкуството. Независимо дали това са звукозаписни фирми, които отказват на хип-хоп-артисти правата за използване на парчета от музиките на творци, представяни от тях, или наследниците на Брехт, които все още, шест десетилетия след смъртта на твореца, определят кой може да поставя пиесите му и кой не (което е особено пикантно, като се има пред вид брехтовата – по собствените му думи – „разпуснатост по въпросите на интелектуалната собственост“). Ние се нуждаем от авторско право, което да насърчава, а не да пречи на изкуството. „Семплира-

нето“ например трябва да принадлежи към областта на т. нар. „Fair Use“ и да бъде по принцип неограничено.

Дискусиите около авторските права са конфликт около правата на притежание. Дигиталното авторско право се намира на ръба на пропастта – крайно време е най-после да формулираме наново целите на модернизацията на авторското право и на тази база да създадем една съответстваща на времето ни правова система, която подсилва правата на творците и служи на цялото общество.

Източник

Бертолд Зелигер е притежател на концертно бюро и автор. Той живее в Берлин.

Коментари (12)

- 22-05-2012|**Иван Рангелов**

Това е поредната статия по тези въпроси, и това е поредният автор по тези въпроси, който зад привидната си конкретност и ерудираност прикрива неочаквани количества собствено невежество... (или най-елементарна несъобразителност)

Пример за това е недоумението на автора по повод на онези „70 години“ защита, които му се струват неоправдано дълъг срок...

Всъщност, определянето на такъв срок е напълно в интерес на КУЛТУРАТА!

Обикновено примитивно мислещите хора разсъждават така: „ОК, талантливият изпълнител/автор X нека получава високи хонорари – защо трябва толкова дълго след смъртта му и неговите далеч не чак толкова надарени наследници да получават пари от нещо, за което те самите нямат никаква заслуга?“

Ще дам малък пример: Хората имат различни способности. На разгледаме един човек, който има уникални способности в областта, да речем, на ... бизнеса с недвижими имоти. Такъв човек може за десетина години, купувайки и препродавайки, да натрупа огромно състояние. Това негово значително финансово състояние ще бъде наследено от неговите деца и неговите внуци. И правнуци. Да, неговите не особено надарени в сферата на недвижимите имоти наследници, дори и нищо да не правят, дори и да са много некадърни, след 70 години те вероятно пак все още ще продължават да получават финансова изгода от онова, което техният талантлив прародител е успял да натрупа през онези десетина години...

Та въпросът е: щом даваме такива възможности на наследниците на онзи магнат от бизнеса с недвижими имоти, защо трябва да лишаваме от същите възможности наследниците на някой талантлив автор?

(Или, за да илюстрираме още по-добре цялата абсурдност на мисленето на автора, можем да си послужим със следния пример: „Пич, ти имаш апартамент, който даваш под наем, нали? От колко години го даваш – повече от десет, нали? Е, това е несправедливо! От сега нататък ще въведем закон, според който ти ще можеш да даваш апартамента си под наем максимум 15 години! И след това вече ти от този апартамент вече няма да имаш право да получаваш наем, след 15-тата година апартаментът ти става за свободно ползване, всеки ще има право да го ползва безплатно...“)

И тук вече стигаме до другата голяма заблуда, проповядвана от автора: че видиш ли, днес едните (автори, носители на права) „имат много права, а потребителите – много малко“... Всъщност, положението е точно ОБРАТНОТО: развитието на технологиите създаде ситуация, в която става все по-трудно да бъдат опазвани правата на авторите – и съответно става все по-лесно тези права да бъдат нарушавани (от страна на потребителите, но и не само от тях – а и от страна на разни „предприемачи“ от типа на споменатия в статията „Ким Дотком“)! И нещо повече: непрекъснато, във всеки един момент, постоянно изтичат правата върху едно или друго произведение (т. е. свършва въпросния 70 годишен срок) – и съответно това произведение вече може да се ползва свободно от потребителите! И това се случва всяка година с нарастващ брой произведения! Така че потребителите по света получават с изтичането на всяка година все нови и нови възможности да ползват напълно легално и напълно свободно все повече и повече произведения с изтекли права!

Така че потребителите (и техните пишман-защитници, какъвто е този автор: Бертолд Зелигер) нямат никакво основание да се оплакват – материал за потребяване, и то достатъчно качествен, има предостатъчно!

(И, в скоби казано, вероятно именно това последното е и причината толкова много от младите изпълнители толкова трудно да пробиват към известност – трудно да бъдеш по-добър от толкова много добри изпълнители в миналото, чийто изпълнения са вече свободно достъпни!)

- 23-05-2012|**Майя Маркова** – гe:

  Иван Рангелов писа:

...Трудно да бъдеш по-добър от толкова много добри изпълнители в миналото, чийто изпълнения са вече свободно достъпни!

Тъй си е. Не мога да си спомня майката на кой писател се опитвала да го разкандърдиса – не искала синът ѝ да се посвещава на занятие, в което трябва да се бориш с конкуренцията не само на живите, а и на мъртвите.

- 24-05-2012|**Гост**

Рангелов, написал сте дивотия.

- 28-05-2012|**Вла Дунев**

Благодаря, Злати, много свястна статия.

Добре формулирани, смислени идеи, а не само празни приказки, както в първия коментар, да кажем.

- 29-05-2012|**Емма Копирайтова** – ПОВЕЧЕТО Е ТАКА, а неточности и крива логика има

Г-н И. Р.: Къде е апартаментът – къде песньовката? Къде е наемът, къде е звукозаписването?

При такава врява на бизнеса за интелектуалната му соблственост, просто се забравя, че принципът е – неосезаемото е общодостъпно. Авторски права, патенти и т. н. са голямо изключение. Вреден е максимализмът и непрестанната експазния на преторианците – които се намират във всяка област.

- 29-05-2012|**Иван Рангелов** – И интелектуалната собственост си е собственост

Г-жо Е. М.: Извинявам се, че Ви е толкова трудно да разберете простия факт, че ако искате в обществото си ние да имаме хора, които са се посветили на художествено творчество (а не само хора, посветили се на търговия с недвижими имоти), трябва да намерим начин създаването на едно добро произведение на изкуството да носи на неговия автор доход, който е поне съизмерим с печалбата на един търгаш на недвижими имоти от една сделка с имот.

(Разбира се, аз изобщо не изключвам възможността Вие лично да предпочитате другата алтернатива: всичко, което се създава в областта на културата, да се създава само дотолкова, доколкото някой търгуващ с недвижими имоти намери някакво основание да го финансира...)

- 29-05-2012|**Емма Копирайтова** – Превзетият термин е инт. собств., а това Ви заблуж

Да разбирам ли, че 70 г. след смъртта Ви, искате апартаментът Ви да стане общодостъпен:) Или че можете да станете автор по давност. Аз съм автор и печеля от инт. собств. – но зная, че тя е заради баланса между автори и общност. Точно за търгашите тя не е по-различна от търговията с имоти – и това доведе до криза. Зациклянето около изживеният модел на дистрибуция на физически носители води до кьорсокак (dead-end). Къде крив, къде прав, Зелигер е ценен с някои от идеите си (впрочем доста от тях обсъждани вече). Те са: как в инфообществото авторите да получат по-достойно възнаграждение. Чудно ми е, как не го виждате, освен ако не сте резидент на мейджърите (лейбълите).

- 30-05-2012|**Иван Рангелов**

Г-жо Е. М.: Този Зелигер, дето имал „идеи“, нека първо си изясни фактите. А написаното от него показва, че той не познава (и не признава!) фактите.

Та Зелигер започва с това, че прави някаква аналогия между положението от 1970-тте години (с навлизането на „звукозаписната касета“) и положението днес. Само че всеки, който има и най-малка представа за технологиите от 1970-тте години (касетофоните), е наясно, че тогава с един двукасетъчен касетофон даден потребител може за 1 час да направи максимум 1 (едно!) копие от даден албум – докато днес с най-елементар-

на битова компютърна техника за един час същият потребител може да направи – познайте колко копия? (От няколко стотици до няколко хиляди копия, и то такива копия, които може да разпространи много по-бързо сред много повече други потребители – в сравнение с касетите едно време!)

Толкова за „аналогиите“, с които въпросният многоумен Зелигер си служи (за да заблуди наивници, каквито изглежда винаги се намират доста...)

Та именно защото Зелигер си позволява подобни „аналогии“, аз също си позволих – и то една много по-адекватна аналогия. Защото наистина няма никаква логика едно общество да позволява на сътворилия една къща и на неговите наследници да получават от нея доход в продължение на поне 50, 100, 150 или дори 200 години (в зависимост от това колко години ще издържи конструкцията на сградата), а в същото време да му се свиди, че даден творец (и неговите наследници) може да получават от сътвореното от него доход в продължение на предвидените по сегашното законодателство 70 години (които Зелигер предлага да бъдат съкратени на 15 години)...

Но да видим какви са другите му идеи: според Зелигер, някакво изследване показало, че „Хората, които снемат филми, ходят по-често на кино“...

Да оставим настрана, че очевидно (това е грешка на преводача) авторът има предвид не „хората, които снемат филми“, а „хората, които свалят/теглят/дърпат филми“.

Въпросът е в напълно погрешната посока на причинно-следствената връзка, която авторът вижда в резултат от изследване, формулиран от него така: „Хората, които теглят филми, ходят по-често на кино“.

Всъщност, реалната посока на връзката между двете („ходене на кино“ и „теглене на филми“) е точно обратната на онази, която се привижда на автора: реално точно тези хора, които и без това от години се интересуват много от кино, именно те днес и теглят в Интернет повече филми (в сравнение с всички останали хора). Именно тези хора си правят и домашни колекции от пълното творчество на този или онзи режисьор, актьор, сценарист и т. н. Именно тези хора и най-често стават разпространители, отново по интернет, на филми. Някои от тях изглежда просто не осъзнават разликата между това да си направиш колекция за собствено домашно ползване – и това да пуснеш същата тази колекция

за свободен достъп през Интернет на хиляди и стотици хиляди други потребители...

А разликата е много съществена: второто е много по-голямо нарушение в сравние с първото.

Като цяло съвременната уредба на авторските права е достатъчно добра – а възможните подобрения, които авторът предлага, са напълно осъществими и в рамките на тази система.

Например Зелигер харесва такава идея: „артистите трябва да получават по-висока сума за премиерите на произведенията си, докато покъсните им ползвания се възнаграждават значително по-малко“ – това не е лоша идея, самите радиостанции, ако ПОЖЕЛАЯТ, могат да я плигата и сега! За да платиш ПОВЕЧЕ на изпълнителите за ПЪРВОТО излъчване на тяхно произведение, не е необходимо да се променя нито „системата“, нито законодателството – достатъчно е желание от страна на самите радиостанции.

- 01-06-2012|**Петър Енчев**

Г-н Рангелов, искам да ви уведомя, че има много добри психолози, които могат да ви помогнат. Ако желаете мога да се поинтересувам и да ви свържа със специалист.

Познавам достатъчно творци, за да твърдя, че именно фирмите занимаващи се с разпространителска дейност прибират най-голямото парче от тортата. Същите тези разпространители насъскват творците срещу своите почитатели/поддръжници/хора, които купуват тяхното творчество. Пак разпространителите поставят такива условия в договорите, че на всеки човек му става ясно до каква степен експлоатират творците.

Много малко са организациите, които имат за цел наистина да стимулират творците, така че те да се чувстват добре. И както отбелязва г-н Зелигер, обикновено това са по-малки организации.

Г-н Рангелов, правите аналогия между нематериални (интелектуални права) и материални обекти (апартаменти), което е изключително погрешно. Давам ви един пример: ако някой си присвои вашето жилище (открадне го), то вие оставате без него. Същото не може да се каже когато вие си изтеглите даден файл от Интернет. Оригиналът се запазва и човекът, който е изтеглил файла по никакъв начин не лишава притежателя на файла от създадения интелектуален продукт.

Да не говорим, че едно са авторски права, а съвсем друго е разпространителски права.

Ако вие вземете дадено произведение на някой творец и се подпишете с вашето име, то това е нарушаване на авторските му права, защото по този начин се превръщате в плагиат.

Темата може да се разисква още много, но само с достатъчно разумни събеседници, които не са от типа „едно си баба знае, едно си баба бае“.

До г-н Рангелов: освен предложението ми, което е в началото на този коментар, ще ви помоля да преустановите използването на главни букви за цели думи или изречения, тъй като дразни и не постигна нужния ефект на манипулация.

- 11-06-2012|**Иван Рангелов**

Г-н Петър Енчев (или както там е истинското Ви име): нямам нищо против да се запозная с тези Ваши „много добри психолози“ – сигурен съм, че ако и те са на Вашия акъл, без проблем ще установя що за „психолози“ са (сигурен съм,

че те са точно толкова „психолози“, колкото и въпросния Зелигер „разбира“ от това, за което пише)...

Но да се върнем на въпроса по същество.

Според Вас било „изключително погрешно“да се прави „аналогия между нематериални (интелектуални права) и материални обекти (апартаменти).“

Аз пък ще Ви отговоря, господине, че Вие изобщо не познавате действащата в момента нормативна база. Ако отворите българския Закон за авторското право и сродните му права, надявам се, ще успеете да забележите, че вътре правата на автора са разделени на два типа: имуществени и неимуществени.

Така че това, което Вие пишете по-горе („Оригиналът се запазва и човекът, който е изтеглил файла по никакъв начин не лишава притежателя на файла от създадения интелектуален продукт.“), се отнася само за едната част от правата на автора – а именно, за неговите неимуществени права. Да, г-н Петър Енчев, „човекът, който е изтеглил файла“ не отнема авторството, не си присвоява авторство, не плагиатства. Но засяга имуществените права на автора.

Ако имате желание, мога да Ви дам и още някои разяснения по Закона за авторското право и сродните му права – защото, вижда се, за Вас лично той е някаква напълно неизвестна територия.

Има и един друг „аргумент“, който „баби“ като Вас, г-н Енчев, често си баят: „именно фирмите занимаващи се с разпространителска дейност прибират най-голямото парче от тортата“. Този „аргумент“ няма нищо общо с правата – а с пазарната ситуация. Винаги, във всяка пазарна ситуация, има едни, дето „прибират най-голямото парче от тортата“ – и много често това са онези, без които самата „торта“ нямаше изобщо да съществува.

Ако Вие лично си мислите, че е много „лесно“ да отидеш и да започнеш да прибираш най-голямото парче от тортата, то нищо не Ви пречи да се опитате и Вие да го направите: започнете Вие да промотирате даден „творец“ (от тези, дето познавате) – и приберете, каквото успеете, от неговата „торта“.

- 11-06-2012|**Петър Енчев**

Г-н Рангелов, нямам никакво намерение да прибирам големия пай от тортата. Дори напротив, работя активно, за да няма такива търтеи, които да лежат на гърба на останалите и да си присвояват ресурси, които не им принадлежат.

И да, ще стимулирам по всякакъв начин творците, но не и търговците, които са склонни да дават между 8% и 15% от общите приходи.

Очевидно живеете в някое минало десетилетие когато наистина е нямало алтернативни начини за разпространение на произведенията и творците са се принуждавали да се съобразяват с разпространителите.

Само че нещата сега се менят, така че рано или късно ще отпадне нуждата от търтеи, които да вземат голямото парче от тортата.

- 11-06-2012|**Иван Рангелов**

Г-н Енчев, не аз, а именно Вие живеете в някакво минало десетилетие, в което, както на Вас Ви се струва, някой лежи на гърба на останалите и си присвоява някакви ресурси...

Разбира се, че много отдавна законодателството е дало пълна свобода на твореца да не се съобразява с разпространителите („търтеи“, според Вас) – и разбира се, че много отдавна законодателството (и в България, и по целия останал свят) дава на твореца пълната възможност сам да се

заеме и сам да се справя с всичко, стига да желае и да умее. Никой никога не е спирал даден творец, ако желае, да използва каквито той сам реши технологии – и да си направи напълно собствена „торта“, и да си взима сам най-големия възможен „пай“ от нея...

Факт е обаче, че повечето творци (и истинските, и онези, заради които аз лично все по-често пиша думата така: „творци“), не успяват да се справят сами! Тъжно, но факт.

Сигурно ще ми дадете сега разни примери, как този или онзи творец бил заобиколил „търтеите“?

ОК, давайте ми колкото искате такива примери – аз обаче имам пред себе си пазарните данни – а те показват, че по продажби на първо място са онези, които ползват услугите на „търтеите“ – и на второ място са пак същите – и на трето място са пак същите... И така нататък, по цялата таблица, на всички равнища. И едва някъде там, в дъното на таблицата, около предпоследното място, може и да откриете някой творец, който, примерно, си е пуснал албума за свободно сваляне от Интернет – и който е сполучил по този начин да направи пари... И този един е ... знаете ли кой? Ами този един е, например, групата „РейдиоХед“ с техния албум от 2007 – само че те ПЪРВО станаха известни по другата, „разпространителската“ (или „търтейската“, щом предпочитате така да я наричате) система – и едва след това, вече достатъчно известни, си позволиха и се пробваха един път и по другата система...

Изопачена до узнаваемост
Автор: Пенка Ангелова

Запознах се със Сибиле Левичаров на Лайпцигския панаир на книгата, където тя получи наградата за литература за 2009г. Познавах я преди това от предните ѝ два романа – „Понг“ (1998) и „Consummatus“ (2007) и от няколко интервюта. Но не я попитах, дали това чудновато създание Понг ѝ е бил любовник или дали баща ѝ наистина се е самоубил – вторият въпрос изключително вълнуваше някои ортодоксални православни участници в български интернет-форуми, които се заклеваха, че няма да четат книгата на дъщерята на самоубиец, дори ако тя излезе на български език. А това, че няма сестра, вече го знаех. Не я попитах за баща и, защото такава намеса в личния живот е недопустима. За едно художествено произведение на първо място е важно, *какво* казва и по какъв начин го казва, а след това вече идва въпросът за това, как е възникнало и колко автобиографичен материал е „изсипан в него“. Романът като жанр е фикционална литература и въпреки че е написан в аз-повествование, това не е достатъчно основание да бъде смятан за автобиографичен.

В едно от интервютата си в „Тагесшпигел“ преди презентацията на книгата ѝ в Литературния колоквиум Берлин (ЛКБ) Сибиле Левичаров отбелязва:

Не става въпрос за явната бедност. Виждала съм и по-бедни страни, живяла съм дълги години в Южна Америка, но нищо не ме е потрисало така силно. България беше страна почти без разрушения от войната. След 1945 година там започва под подчертано сталинистката диктатура разруха, която продължава и до днес под знака на суровия капитализъм и която е унищожила почти цялата някогашна красота на България. [...] Сега обаче може да се види, че България е унаследила от комунизма най-ужасния, най-примитивен, абсолютно чужд на гражданските добродетели и държавно-правни традиции капитализъм. Навсякъде порнография, проституция, открит цинизъм във всякакви варианти. И навсякъде можете да наблюдавате тънката прослойка от печалбари, тъй

като те въобще не се крият зад тъмните си очила и босовски бронираните си коли и безсрамно показват, че за тях например не важат правилата за движение и в случай на съмнение те са купили полицията[1]

Аз лично не познавам България от тридесетте години, но съм слушала спомените на български емигранти, които твърдяха, че България е била райска градина, икономически добре сложена през тридесетте години и че комунистите са разрушили страната. Докато поколението на нашите родители беше осъдено на мълчание, а на нас, второто поколение на следвоенна България, ни беше внушавано, че комунистите са спасили страната и че да се живее в блокове е много по-добре, отколкото в старите буржоазни къщи. „Радио грамофони, панелки с балкони". Също както на мода беше „купешката", а не ръчната изработка. Подобни внушения имаше и в другите социалистически страни, където също поголовно се рушаха „буржоазните" останки.

В очите на емигрантите България се беше запазила такава, каквато е била през 30-те години, докато в очите на живеещите в България съвременници тя незабелязано се променяше, погрозняваше по начин, който беше внушаван като панелно разхубавяване, бетонни гори от блокове по Черноморието, които трябваше да се възприемат като стожери на социалистическия стандарт. И просто не забелязахме, как този бетон влезе в главите, бетонира погледа и мисленето ... Но за това по-късно.

Тук ще предам моята интерпретация на романа на Левичаров „Апостолов"[2] и топоса България, който е изграден в него. Поводът за посещението на аз-повествователката и нейната сестра в България е щурата идея на единствения оцелял старец от поколението на техния баща, български имигрант, да пренесе и погребе тленните останки на умрелите му 19 сънародници на родна земя. И така 14 огромни черни лимузини пресичат пет страни, за да намерят уреденото с връзки късче „родна земя" за вечния мир на бащите и за бъдещото възвисяване след Страшния съд. Това е до болка познатият мит на голяма част от българската емиграция, да бъде погребана „на родна земя". Животът в чуж-

1 В: Der Tagesspiegel Nr.20185 от 25.02.2009, стр. 23 «Bulgarien, das ist die Selbstzerstörung» [България, това е саморазруха" – Сибиле Левичаров за страната на баща си и фона на нейния роман "Апостолов". Едно разчистване на сметки.]

2 Sibylle Lewitscharoff: Apostoloff. Roman. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main. 2009. Цитатите от романа в този текст се дават със съкрашението А. и страница и са съгласувани с превода на Любомир Илиев: Сиболе Левичаров: Апостолов, Атлантис КЛ, София 2009.

бина е нещо временно, но вечността трябва да бъде на родна земя, за „вечността“ тази емиграция се подготвя чрез строителството на къщи в родината. Животът в чужбина е нещо временно, докато се осъзнае, че всъщност целият живот е нещо временно с оглед на вечността, че е само малка брънка в тази вечност. Но може би причината за това гротескно пътешествие е съвсем друга и се крие в изпробването на някакъв нов белгийски начин на погребение? Въпросът остава отворен. Седмицата пътуване през страната между това гротескно пренасяне на мощите и не по-малко гротескното погребение е използвана като повод за размисъл и рефлексия на аз-повествователката за нейните български корени, за българщината и прабългарщината, за разчистване на сметките ѝ със заложените в нея самата митологеми.

Ролята на „другия наблюдател“ е възложена на втората протагонистка, сестрата, едно алтер-его, което от време на време се обажда, за да наруши или потвърди потока на мисълта на аз-повествователката, което се проявява като взаимодопълваща комплементарна половинка на повествователния Аз. Едната е добрата, чувствителната, гъвкавата, обичливата, другата е намаханата, опърничавата, твърдоглавата, щурата, която винаги казва това, което мисли, на която в спорта ѝ се е удавал само пинг понгът, може би защото там се удря. И шофьорът Румен Апостолов, българинът par excellence, на когото е наречен и романът:

Румен Апостолов иска да ни покаже съкровищата на България. Сестра ми и аз знаем по-добре от него: такива съкровища съществуват единствено в българските мозъци. И двете сме убедени, че България е ужасяваща страна – не, чак толкова драматизъм не е нужен: тъпа и лоша. [...] Да запазиш трезвост е истинско изкуство. Ние непоколебимо го упражняваме, щом подушим български въздух или дори направим първите предпазливи стъпки по земята българска. (А.10/11)

Посещението в България е повод за повествователката да рефлектира и осмисли собствената си традиция, да се замисли върху татко-вината, татко-родината си, в българската литература би се казало, да осмисли „корените“ си, но за корени в немскоезичната литература отдавна не се говори, тъй като хората не са дървета, дърва и други разни чукани. Очакванията на повествователката предварително са дефинирани като негативни и те на няколко места се подчертават, например, въпреки че си е намислила да не харесва Велико Търново, то все пак не било чак толкова ужасяващо. Очакванията на повествователката са предизви-

кателство както към нея, така и към читателя. Ролята на „многознайка“ (Besserwisserin) като каквато тя представя себе си и сестра си, които „по-добре знаят“ за какво става въпрос не буди симпатии у читателя. Тя не е завидна нито в българската, нито в немската литература – това многознайство предпоставя нетърпимост, противоречаща на всички видове толерантност и диференцирано мислене. То всъщност представя една предубедена повествователка, водеща непрестанен диалог със стереотипите на българските емигранти за тяхната родина, които обаче също така разцъфтяват в стереотипите на всякакъв вид туристически брошури, представящи България за „пред чужденците“ („да не се излагаме пред чужденците“) и заложени в българското историческо и „пожелателно“ мислене: да се представяме такива, каквито бихме желали да бъдем, а не такива, каквито сме.

В романа тези „корени“ се представят от противоречивия образ на бащата, български емигрант в Германия, гинеколог, обичан и уважаван в обкръжението си, омагьосал с чара си много свои почитателки, поддържал много мъжки приятелства, ценен от сънародниците си. Който обаче от някакви вътрешни противоречия след няколкократни опити стига до самоубийство чрез обесване. Духът на този баща, явяващ се в сънища и видения като вездесъщо присъствие, непрекъснато съпровожда повествователката и като че ли тя спори с него, оборва го за митовете, които ѝ е внушил, опитва се да се еманципира от тези негови внушения. А еманципацията се осъществява единствено чрез отрицание.

Културолози-изследователи на смесените бракове ще подходят психологично-психоаналитично към една подобна еманципация, ще я сложат в чекмеджето на проблемната идентичност на емигрантските деца, които се „срамуват“ от произхода си и чрез отрицание се дистанцират. Мисля, че в този случай нещата не са толкова прости и ясни. И че ако това беше така, то за такова дистанциране щеше да е достатъчна и една новела или разказ, който едва ли би получил наградата на Лайпцигския панаир на книгата. Мисля че тук става въпрос за много по-дълбинен анализ на изключително високо художествено ниво на разликите между две култури, градящи се върху различни митове на възникването (Gründungsmythen) и на различни стереотипи. За българския читател трябва да подчертая, че дистанцирането, „разплащането“ с мита от „майчината линия“ авторката осъществява в романа си „Консуматос“, една също толкова неумолима критика на германското консуматорско

общество. В настоящия роман „Апостолов“ духът на бащата в процеса на повествованието прераства в едно вездесъщо присъствие на Отеца дух, за да стигне до явление, надхвърлящо границите на разума.

Съпътстващата сестра, пътуваща при обиколката из страната обикновено на предната седалка до шофьора, е представена като едно алтер его на повествователката-протагонистка. Чувствено-чувствителна, женствена и влюбчива, тя се поддава на „вживяване“ и се увлича в любовен „роман“ с Румен Апостолов, който е внимателно и тактично загатнат в процеса на повествованието. Докато повествователният Аз присъства предимно с рефлексията си и вътрешния монолог, сестрата присъства с външните си непосредствени реакции. И там, където нейната емпатия отказва, тя реагира импулсивно, хвърляйки например стол срещу гърмящите тонколони на поредния ресторант, в който не може да се седне спокойно и да се разговаря. Или се затваря в себе си, недостъпна за бетонния терор на паметниците.

Какъв е топосът *България* в това повествование, с какво разчиства сметките си повествователката? Много точно Стилиян Йотов определя този подход към мъртвите в един по-широк контекст като „сенките на хората и митовете на историята“.[1] За българската култура на паметта действително е много характерна тази „служба“ на подземното царство, този паноптикум на дедите – велики мъртъвци. В изследването си „Маса и власт“ Елиас Канети описва „невидимите маси“ на мъртъвците, като разкрива тяхната пагубна роля за живите с два примера: южноафриканското племе Ксосас и Германия между двете войни, където в името на загиналите от Първата световна война два милиона германци се подготвя втората война, която поглъща 20 милиона. Невидимите маси на мъртъвците поглъщат живите благодарение на собственото им изглупяване чрез пропагандните стратегии. Преклонението пред мъртвите е вид рецепция на техните идеали, приложена в съвсем други социокултурни условия и приложени pars pro toto върху съвременността.

Пътешествието на повествователката се осъществява през един подобен паноптикум на мъртъвците. При пътуването край ужасяващите ръждясали, безутешно стърчащи в замърсената атмосфера останки от великия строеж – „дете“ на българо-съветската дружба „Кремиковци“, повествователката забелязва, че тя и сестра ѝ са „рожби на немско-

1 В: Либерален преглед. **http://www.librev.com/index.php?option=com_ijoomla_archive&Itemid=114**

българската дружба, не по-малко съмнителна от българо-съветската“, „дружба от лъжи, желязо и ламарина, от която не е останало нищо повече от бракувани танкове и отдавна разложени купища трупове. Под една отделна купчинка, като късен труп, не като труп от войната, се е разложил и баща ни.“ (А.9) Този баща, наречен Кристо, в конотацията на романа изкупва с христосова жертвоготовност мъката на емигрантството, но все пак без да освободи децата си от двойствеността на родината и *татко*-вината –проблем, определян в немскоезичното литературознание като „генерационен проблем“, който от различни гледни точки се разглежда и в романите на други автори, като например Роберт Менасе (*Изгонване от ада*[1]), Дорон Рабиновичи (*В търсене на М.*) и др. Децата на емигрантите остават двойни емигранти, както за „родината“, в която са родени, така и за родината на техните родители. Децата на българските емигранти при Левичаров са останали извън страната, по каквито и да било причини, но в случая по всяка вероятност поради непримиримостта между двете дружби – българосъветската и българогерманската. И тези деца все пак са имали възможност да посещават родината на родителя, да се запознаят с обичаите. А когато гостът разчита само на погледа си, тъй като ушите са конфронтирани с непознати звуци, очевидството се превръща в очевадство, нещата стават крещящо ясни и отчетливи. А това е и призванието на твореца. Да вижда това, което другите, повлечени от хода на времето и насочени към най-близките намерения и проблеми, заслепени от обичайността на обичайното, не виждат и не раз-читат като проблем. Необходима е някаква дистанция, за да се разпознае необичайността на обичайното, неговата културна обусловеност, неговата нормативна предпоставеност. И това е дистанцията между културите.

Погледът на повествователката е по един фрапантен начин „разсъбличащ“ – тя разсъблича гримираните митологеми на българската култура по един типично *разумен* начин, с помощта на етиката на разума, като по този начин се противопоставя на някои инфантилно любвеобилни и милозливи немскоезични описания и хвалби на страната като екзотична другост. За повествователката България не представя екзотиката на другостта, а нейната собствена втора другост, нейната вменена чрез разказите на бащата другост. За повествователката романът започ-

1 Роберт Менасе: Изгонване от ада. Изд. Леге Артис 2003. Превод Елисавета Кузманова.

ва с „компасната роза на омразата към бащата“ (А.8). за да свърши с примирението с мъртвия родител чрез осмисляне и осъзнаване, но все пак дистанцирано държане „в шах“ и в едно явление, което спокойно можем да определим като чудо.

Интересно е да се проследи функцията на „очилата“, които повествователката носи в този роман: критичността се появява с поставянето на очилата, те засилват погледа, да вижда зад лустрото на излъсканата туристическа повърхност, изострят светоусещането и критичността.

Тук ще се спра на няколко митологеми, с които Левичаров конфронтира протагонистката си и от които повествователката се разграничава. За чужденеца-читател, евентуално немския читател, това биха могли да бъдат отделни сцени от българската действителност, които са го впечатлявали, на които се е смял или ядосвал, или които просто е подминавал, например кънтящата наподобяваща начало на „гражданска война“(А,173) музика по заведенията. За повествователката обаче това не са повърхностни впечатления, а картини от една изложба, внимателно подредена и спретната, блокове от един свят, намиращ се в шпагата между самоилюзия и дезилюзиониране. Всяка една глава в романа представя не само географската си определеност – Шумен, Варна, Несебър, София, Велико Търново и др. – но също така и определен културен топос в пъзъла на българската култура, който си заслужава да бъде изследван и по-обстойно от тук определеното му място.

На първо място естествено е гордостта. С историята и ... с красивите жени например. Задължително млади келнерки с полички, които в изправено положение едва успяват да прикрият бельото. Родна картинка, разположена в рамките на абсолютно нормалното, на българската норма за нормалност, изненадваща всеки чужденец или чужденка с унизителната предизвикателност. И задължителният въпрос за красотата на българските жени. Като че това трябва да е гордостта на страната и на жените, да бъдат обект за пожелаване! Романът на Левичаров разкрива пропастта между капсулиран вътрешен и неприкрит външен поглед, който не се свени да погледне към тази пропаст. Ще си позволя малко отклонение: Колега от съседна балканска страна отбеляза, че и при тях има такива красиви жени, но те не се движат по улиците. Швейцарски писател даде критично интервю относно тази поднесена като на тепсия красота, което не беше излъчено по радиото. Германски студент с известно задоволство реши, че е открил ивицата на проститутките в бъл-

гарски град: оказа се, че е минал край университета. Млади германски лекторки в България с години се опитват да проумеят, защо българските девойки се предлагат като стока на пазара. А българските девойки просто не знаят за това. Естествено, че всяко общество си има нормите, които въвежда като нормални. Но при тези норми е също така нормално по облеклото да може да се съди за статуса на човека в обществото или на групата, която се облича по този начин. Българските проститутки не се различават по облеклото, което носят, а по мястото, на което се намират. В България все още трудно се срещат социални прослойки, които да се разпознават по външни белези. Нито по облеклото, нито по колите, които карат и с които си мислят, че си създават статус. Разпознават се само тези, които в рамките на българското общество се наричат „дебелите вратове“ – и за които в романа също е отделено място.

Втората гордост: историята, представена като Дисни-ленд или като Батман-комикс (след като видях първите комикси за Батман си помислих, че скулпторите на монумента над Шумен са заимствали убийствената каменна строгост на фигурите си от американските комикси. Може би най-силна и внушителна е критиката на величествения паметник в Шумен, нарочен за гордост българска, поставена на централно място – в единадесетата от общо 23 глави на романа.

Намираме се пред паметника *1300 години България.*

Срив в речевите способности.

Обичайните компенсаторни рефлекси не задействат. На човек му се прииква, да се е научил да лети, за да се махне оттук.

Гадост. Угнетителна гадост. Всесилна гадост. Народна гадост. Която и дума да ми хрумне, не е достатъчна. Грубо, брутално, чудовищно – да, това подхожда, но то подхожда и за повечето паметници от последните сто години, както на Изток, така и на Запад. Насилствено, просташко, прекомерно – да, вярно е, само че това нещо тук е далеч по-неумолимо и отвратително. Грозно, отблъскващо, недодялано – да, така е, но все пак не обхваща целия ужас. Груба гадост, некадърна гадост, коварна гадост,

противна, изнудваческа гадост – да и пак да, но с думи това чудовище не може да бъде щурмувано.

Метлище. Сутрин швабската ни баба метеше с едно такова метлище тротоара. Тук има нужда тъкмо от небесно метлище, с километрична дръжка и цялата от стомана, за да измете това плато, та българите пак да могат да гледат волно наоколо, да си вземат отпуск от насилствено наложената им история, да не виждат никога вече тия артефакти, чиято цел е да им внушат, че предците им са родени като кютюци, че като кютюци са съсичали всичко, което е попадало под копитата им. И само как са навъсени тия фигури – като за вечни времена!

Как не са се сетили да турят в разполовената грамада и високоговорители, за да обливат страната с ревове и крясъци, с блъскане на мечове и тропот на копита? Или фонтан, от който да плиска кръв?

Струпаното тук не само е грозно, то е зловещо. Ненормално и зловещо. Насила те натикват в тая зловеща бърлога, в този разцепен, разсечен, разполовен череп, в който българските герои от миналото – не, те не дремят в своите скални люлки, за да израснат полека от камъка, а изскачат навън, като разбиват бетона и смазват при това невзрачния като бълха човек, който, гледащ плахо нагоре със схванат врат [...] се е сгушил край пръстите на нозете им. На циклопски коне, с дрънкулки на шлемовете си върху челата, излети от бетон, грамадни и отблъскващи като етажите на панелен блок.

Арно Брекер, любимият скулптор на Хитлер, бил ваял гиганти? Ами! В сравнение с тоя войнствен цар и свитата му избраници Брекер е правил джуджета и то в точни пропорции (А.112/13)

Този дълъг цитат е показателен сам по себе си. Може да послужи за размисъл както за изкуствоведи, така и за историци: тук се сблъскват два типа култури и светоусещане. Едната култура, резултат на просвещението, отнасяща се критично към собствената си история и митологии, преживяла и осмислила тоталитаризма във всички негови художествени и архитектурни изяви, дистанцирала се от манията за величие и културен аутизъм. Този тип монументални паметници и архитектура са позната история от времето на Хитлер, за която в немската литература е писано много и чието въздействие е унищожително унифициращо и парализиращо. Другата култура: идеологически капсулирана в културния си аутизъм и мания за историческо величие, обвързана от историческата митология, в която тоталитарната архитектура не се осмисля в нейната

историческа обусловеност, а се свързва единствено с „национални ценности“, измислени и наложени от същата политическа идеология. Тези наблюдения не са направени, за да обиждам съвременното изкуство, което постепенно се освобождава от веригите на тази идеология, а за да фиксирам една масова нагласа, налагана от поколения на масовия потребител. Обиколката на тези тоталитарни паметници беше задължителна възпитателна мярка за гордост за редица поколения ученици, формираща определени стандарти и стереотипи за изкуство, откъснати от историческата им обусловеност и идеологическа натовареност.

Особено точно е уловено и „пожелателното мислене“, наложило се в българската литература и историография, свързано със сляпо бягство от най-близката действителност:

Фантазията на българите е особено развинтена. Те твърдят, че в продължение на столетия са се борили далеч по-ожесточено за свободата си, отколкото всички останали балкански народи заедно. [...] Механизмът на тяхната фантазия не обръща внимание на цифри и вероятности. [...] Предпочитат да държат превратностите на най-новата история далеч от фантазията си.

Липсват: Германският Вермахт и СС.

Липсва: съветската армия.

Липсва: съсипването на страната, на градовете и на селата благодарение на съветската система. (А.126)

Показателен в това отношение е и националният празник – 3. март. Националните празници затвърждават националната идентичност, укрепват националното съзнание: на този празник ежегодно и циклично се празнува и припомня един договор, просъществувал малко повече от четири месеца, който обаче налага лексиката на историците[1], един договор за несъществуващи граници, който превръща пожелателното мислене във фиктивна реалност.

Още един парализиращ момент са характерните български теории за световни или по-малко световни заговори. Родните по бащина линия в романа не могат да приемат смъртта на бащата, те подозират, че майката го е убила, естествено не дословно, а може би му е „отровила живота“ и други подобни предположения, и когато долавят нещо за страданието на

1 Така например понятието „Западни покрайнини“, с което биват запознати още децата в шести клас, реферира този несъществуващ договор.

майката, прехвърлят подозренията си върху някаква конспирация (А94-97). Могат да се приведат много примери с такива „заговори“:

Българите мигновено се усъмнили, че Хитлер е наредил да го отровят [царя] Упорито го вярват и до ден днешен, макар че доказателства за това не са намирани когато и да било (А,82).

В България много често смъртта се свързва с някаква вина или конспирация. Има нещо много вълнуващо и митично в това неприемане на смъртта. В „Маса и власт“ Канети споменава едно племе, което при смъртен случай обявява война на съседното племе, тъй като е убедено, че смъртта е резултат на някаква магия. И всички ясновидки по почти всички български телевизионни канали непрекъснато ни убеждават в някакви магии или провидения[1], а и те самите са магията на незавършилото българско Просвещение. Това „магическо мислене“ създава някаква макар и тъжна сигурност и спестява необходимостта да се разсъждава.

„Размагьосването“ на света е също един от процесите на модерността. И този процес е уловен от Сибиле Левичаров в едно чудесно описание, което бих определила като размисъл за *Философите и морето*: Пътувайки през разрушеното, изпълнено с мегаломанни строежни площадки и купища боклуци Южно Черноморие протагонистките едновременно чувстват съпровождащия поглед на бащата, съпоставят видяната разруха и захаросана духовна нищета с идиличното бащино описание на морето и рибарите, съпоставят двете перспективи в едно ново измерение.

Постепенно образът на бащата, с който повествователката е в непрекъсната разпра, непрекъснат диалог и противопоставяне, придобива свръхдимензионалните измерения на вездесъща божествена инстанция от митологичен тип.

Забелязвам, че баща ни ни държи под око. Как точно, не знам. Но то е отворено, бащиното око. Наполовина спящ, наполовина буден баща ни си почива в края на хоризонта. Окото му, което е разположено над хоризонта, наблюдава заедно с нас брега, любимия му черноморски бряг, за който винаги ни е разказвал с най-ярки цветове. (А185)

Като преструктурира образа на бащата в един свръх-Аз, в едно вездесъщо божествено Око, повествователката противопоставя съвременната разруха на бащините места на паметта:

1 Така например ясновидци и други телевизионни говорители потърсиха причината за загиналите при катастрофа в областта Бакърджик край Ямбол на Спасовден 18 души в някакво Божие наказание на българите, а не в лошото състояние на автобуса.

Пътуваме все по протежение на задръстеното с мръсотия крайбрежие.. Навсякъде строителни площадки, планини от боклук, изровени терени, тежки камиони, а между тях, макар и по-рядко, отколкото във вътрешността на страната, изникват и магарешки каручки. Сталинските грамади и последвалите строежи в брутален, макар и леко омекотен стил междувременно са обградени от архитектура тип „Уолт Дисни“. Навсякъде заоблени инфантилни постройки, които наподобяват торти от розов марципан. Надуваеми пластмасови чудовища ти се хилят за „добре дошъл“ във въздуха. След розовия цвят най-любимият е сладоледово жълтият. (А.185)

Една неумолима трезва просвещенска критика на всичко, от което българският гражданин е недоволен, но държи другите да не го виждат, критика и на това, от което сме „доволни“, защото не сме забелязали, кога и как то е взело връх над нас и ни е деформирало, превръщайки ненормалното в норма. Защото нормите също се деформират, а с тях и хората.

Морето в разказите на бащата е място за търпеливо съзерцание и философска нагласа:

Твърдеше например най-уверено, че единствено рибарите били истински философи. Който не се взира часове наред в морето и не се приучи на търпение, докато изкърпва мрежите, не е никакъв философ. [...] Още преди да мога да пиша тази дума, вече знаех, че философът е най-прекрасният човек, който може да съществува. Той беше извисен над всички останали, дори над баща ми. Когато години по-късно чух, че Хегел бил прочут философ, при това от Швабско, не можах да повярвам. Че на Хегел му е липсвало морето. Как тогава може да е философ? (А.186).

Мислил ли си някога, татко, че един ден твоят бряг ще изглежда толкова гадно? (А,186)

Това привидно повърхностно описание, предадено през „жабешката“ перспектива на детето, кореспондира с други моменти в романа и задълбочава образа на митично-митологично мислещия българин. Не случайно авторката Сибиле Левичаров се е занимавала със сравнително изучаване на религиите. Зад привидно наивистичната картинка на кърпещия мрежите рибар-философ прозира характерния за православието мистицизъм, прозира разликата между протестантско и православно „философстване“. В православното мислене представата за философията и мъдростта е свързана със съзерцанието, със самовглъбява-

нето, с откриването на единството между световния и вътрешния мир, с вселенската мъдрост, която излиза от сърцето и диафрагмата при това единение в уединението: това е митологично възприятие и митологичен образ на света. Протестантското понятие за философстване е свързано с разума, като върховен жрец и съдник, то е „раждане из главата“, дете на логоса. То е логическо възприятие на света.

Естествено, че образът на кърпещия мрежите рибар е едно преувеличение и изкривяване и все пак, ако се „взрем“ и се вслушаме в медийното измерение на българските философи, несъмнено ще открием първо близостта до теологията, а след това и до рибаря. Слушайки един от участниците в познатото и гледано „философско каре“ откривам за сетен път, че българската философска мисъл е направила сериозна крачка напред – след тълкуването на Марксовото слово тя се е въздигнала към тълкуване на Божието слово.[1] И цел на по-знанието, което е разбира се повече от знание, е трансценденцията, която още Имануел Кант изключи като обект на философстване в трансценденталната си философия, единението с Божието слово, което разбира се не подлежи на съмнение в българския си вариант. За един такъв философски поглед, реещ се в дълбините на трансценденцията, чиято метафора е морето, и търсещ абсолютната и неделима истина, естествено реалните социални и екзистенциални проблеми на личността с оглед на вечността са без значение. При едно такова риторично възвисяване естествено с оглед на вечността можем да подминем и цялата корумпирана, захаросана или „разфасована“ действителност на ежедневието.

Но нека се върнем към „действителността“ на романния свят! Въпреки просвещенската нагласа на повествователката там все пак в крайна сметка става нещо, надхвърлящо границите на знанието и на разума, разкрива се някаква пролука между просвещенски и митологичен образ на света, една малка закачка на авторката, едно малко „недоглеждане“.

1 Професорското каре по Re:TV. Някои от професорите обикаляха градовете за да проповедничат. Превърнаха се в онова, което предизвика съпротивата им, не смениха начина на мислене, а само актантите в структурата на мислене: „С благословението на Русенския митрополит Неофит в Русе ще изнесат поредица от лекции и беседи проф. д-р Калин Янакиев, проф. д-р Георги Каприев и д-р Свилен Тутеков на тема „Христос – единственото ново под слънцето”. Първият диалог ще бъде на 12 декември, събота, от 17 ч. в зала „Култура” на Община Русе (срещу Регионалния телевизионен център). На 13 декември, неделя – проповед на Литургията и беседа в храм „Св. Николай” от 9 ч. и беседа в катедралния храм „Света Троица” от 16 ч.” (информация от РусеИнфо от 09.12.2009г).

Тържествено-божественото поклонение и погребение е отминало, където повествователката по някаква случайност е забравила *очилата* си и не може да прочете името на бащата на никоя от трите редици по пет урни и още три единични урни. Три пъти се споменава тази подредба на урните, първо в църквата, след това и на Софийските гробища и на внимателния читател не може да не направи впечатление, че 3x5+3 не прави деветнайсет.

Ковчежетата бяха не много по-големи от кутии за обувки... Ковчежетата бяха деветнадесет, седемнадесет мъжки и две женски, грижливо поставени върху черно кадифе в три редици от по пет и в една от три, при това леко под наклон...[1] (A.227)

Повествователката няколкократно отбелязва невъзможността да открие името на баща си:

Но като че някой ме бе урочасал. Не можах да открия името на баща си. Дали защото бях без очила. Бих могла да го прочета дори на кирилица. Затова пък ми се наби в очите ковчежето на Лило, навярно защото името ѝ бе изписано и с двата шрифта. *Лизелоте Амалиа Табаков,* прочетох, *по баща Верн, 1921-1981.* (A.228)

Евентуалното предположение, че в църквата може би не е допусната урната на самоубиец се разсейва на гробището, където подредбата от се запазва.

Къде е деветнайсетият ковчег, къде освен в романа и в спомените е името на бащата. Повествователката може да проследи церемонията „само приблизително, поради липса на очила“ (A.227), успява да прочете името на Лизелоте Амалиа Табаков, обаче: „Дори не разбрах в коя точно ниша попадна баща ми“ (A.234). Както в бройката на урните, така и в имената на починалите бащата отсъства.

Но именно тук, в църквата Света Неделя повествователката преживява светото великолепие на църковната служба, „светата утвар беше благословена, благословени бяха и ковчежетата, а песнопението не сек-

1 Sibylle Lewitscharoff: Apostoloff. Roman.Suhrkamp 2009. S. 238. „Neunzehn Kisten waren es wohl, siebzehn Männerkisten und zwei Frauenkisten, akkurat auf schwarzen Samt gestellt in drei Fünferreihen und einer Dreierreihe, und zwar in einer leichten Schräglage“. За съжаление точно на това място българският преводач е сбъркал цифрите и е написал: „в две редици от по пет и в една от три”, малка грешка може би от недоглеждане, но която разваля „магията”.

ваше. Речитатив и песен, песен и речитатив, които разумът не бе в състояние да следи. Акустиката беше уникална.“(А.227)

И именно след този момент възкръсва видението на бащата, колата на тяхното детство преминава в забързан кадър покрай пътуващите, бащата с накривеното кепе, децата на задната седалка и това възкръсване е окончателното „примиряване“ на повествователката с мъртвия родител.

Сега очите ми отново са отворени, и ето, на съседната лента от платното се появява джип, изравнява се с нас и продължава редом с нас. Сякаш магическа ръка прави тъмните стъкла прозрачни. Отпред на волана е баща ми, а майка ми седи до него, и двамата са вперили поглед напред, той е с неизменното си кепе на главата, а на задната седалка, виж ти, ние дъщерите седим неподвижни като нарисувани. (А.236)

Чудото-възкресение е една тайна, която в този роман се постига по два различни пътя: емоционалния път на любовта и омразата от една страна и пътя на осмислянето и преосмислянето на традицията, от сливането на Logos с Mythos от друга. Сестрата и Румен Апостолов са влюбени и преживяват малък любовен роман и болката на раздялата. В това единение на противоположностите на романната действителност и отново разделение е заложено и примирението. Мъртвите чакат своя час... Не любовта държи мъртвите в шах, мисля си, а единствено добронамерено поддържаната омраза. (А,236)

Много критики бяха отправени към романа, много лични забележки и лична засегнатост, отнасяща се към едно „НИЕ“, свикнало на двуезичието, че ние си ги знаем тези работи, но защо другите да пишат за тях. Твърде дословно беше приемана романната действителност като реална. Всъщност в този роман отново се срещаме с възвръщането на автора, смесващ биографичната и реалната действителност, боравещ свободно с фикцията и преувеличаващ действителността, за да я дистанцира и я направи по-узнаваема. „Изопачена до узнаваемост“ – това е свободата, която фикцията предоставя на авторката. И озлоблението, с което тя пише срещу тази узнаваемост, срещу наложената от митовете духовна нищета, може би с надеждата, тя да стане по-узнаваема и преодолима.

Пенка Ангелова е професор по немскоезична литература и култура към катедра Германистика и нидерландистика, ВТУ, и професор по европейска цивилизация и немскоезична култура към катедра Европеистика, РУ и БРИЕ — Русе.

Коментари (3)

- 13-05-2012|**изгубени в превода**

Романът на Левичаров би могъл да бъде повод за дискусия в България, ако да беше вярно, че ние, българите сме подвластни на митове. Ние може да обичаме да разказваме приказки и да си даваме вид, че им вярваме, – но си знаем, че това са приказки. Даже когато ги разказваме. Особено пък, когато не ги разказваме.

> *Код:*
> *Фантазията на българите е особено развинтена. Те твърдят, че в продължение на столетия са се борили далеч по-ожесточено за свободата си, отколкото всички останали балкански народи заедно. [...]*

Ами!? Би ми било безкрайно любопитно да бихте ми показали поне един българин, който би твърдял подобно нещо, колкото и да е напреднал с гроздовите.

Очевидно, романът е за немските митове. България няма нищо общо с това (с романа, с митовете) освен евентуалното, знам ли, експлоатиране на полупроизхода на авторката. Възможно е на немски четивото да звучи високохудожествено. Да се надяваме, по-високохудожествено от нашумялата поема на Грас. Макар по някакъв начин да се вписва в същия контекст.

Ах, да, още нещо. Когато средностатистическият българин чуе думата „култура“, той си мисли за изкуство, литература и разни такива неща.

На други места по света културата се свързва с ядене, пиене и прочее етикетни практики. Всеки би могъл да се изгуби в превода и да извлече полза от това. Стига да се сети, че се е загубил.

- 22-05-2012|**ГОСТ** – „ако беше вярно, че ние българите сме подвластни н

Българите са толкова подвластни на собствените си исторически митове, че въобще не ги рефлектират, не се замислят върху митологизцията и ги смятат за действителност. От кръчмарската маса до университетската катедра се говори единствено за „нашите“ истини (естествено, че има и изключения)

- 22-05-2012|**изгубени в превода**

На кои митове сме подвластни? Че „сме Заспала Гана пък гърците и сърбите са окумуш“, че „все сме на опашката“, че сме най-нещастната нация? За тия митове ли говорите? Тогава имате право.

Нашият разговор тук напълно го потвърждава.

Американският писател Макс Брукс: „Ще победим заедно – или ще загинем поотделно!“ Автор: Макс Брукс

Макс е изключително талантлив млад автор, който е тясно свързан с киното: американският писател е син на великия комедиен актьор, сценарист и режисьор Мел Брукс и на двукратната носителка на „Оскар“ актриса Ан Банкрофт (1931—2005). Поводът за интервюта стана наскоро излязлата на български книга на Брукс „Z-та световна война“, разказващаза апокалиптичен конфликт, в който човечеството е изправено срещу зомби пандемия.

Видимо жанрово произведение, „Z-та световна война“ е всъщност нещо много повече — задълбочена дисекция на един полудял свят, скрита под лъскавата опаковка на поп културния феномен на хоръра. Зомбитата са само фонът — те са подтикът към промяна, силата, която отсява героите... А героите са много: без главни персонажи Брукс ни превежда през цял куп уж различни истории, които се втичат в руслото на най-мащабната световна война, виждана някога. По книгата „Z-та световна война“ вече се прави филм с Брад Пит в главната роля. Премиерата на екранизацията „World War Z“ е предвидена за лятото на 2013 г., а разговорът, който следва, е осъществен със съдействието на ИК „Изток-Запад“, издало книгата на Макс Брукс на български език.

Като син на Ан Банкрофт и Мел Брукс вероятно детството ви е било като един безкраен филмов фестивал. Кое е най-важното, на което ви научиха родителите ви?

Безкраен филмов фестивал? Съжалявам, че трябва да ви разочаровам. Всъщност животът ми беше доста обикновен. Татко ме караше на училище. Мама работеше в градината. Татко ми проверяваше домашните. Мама четеше етикетите по опаковките на хранителните продукти. А за това какво съм научил от тях може да се напише цяла книга.

„Z-та световна война“ анализира много от проблемите на човечеството в най-различни аспекти. Кои според вас са най-сериозните проблеми на съвременния свят?

Единият е изчерпването на ресурсите. Всички искат да живеят така, както живеят американците сега. Това просто не е възможно. Дори за американците не е възможно да живеят като американци. Твърда малко обработваеми земи, твърде малко чисти води, петрол, минерали и дори пространство, за да живеем като в Америка през 60-те. Тези времена свършиха и трябва да намерим начин да продължим напред.

Завършил сте история. Това помогна ли ви да създадете историите в „Z-та световна война“?

Много! За мен историята е по-важна от всичко друго, което ме интересува. Винаги съм я обичал, защото миналото ми помага да си обяснявам настоящето. Всичко в „Z-та световна война“ идва от реални исторически събития. Аз само добавих зомбита.

Книгата предоставя богата информация – не само историческа, но и географска, културна, военна... Каква част от разказа е повлияна от вашия личен опит?

Да речем около половината. Останалото е резултат от проучвания, книги и разговори с истински експерти. Бих казал, че на всеки час, който съм прекарал в писане, се падат по 10 часа проучвания.

Има ли личен проблем, свързан със силния военен елемент в „Z-та световна война“?

Исках да опиша една война, с която моят народ, американците, няма никакъв опит. Повечето други народи са водили войни на собствена територия. Ние, американците, обикновено отиваме на война някъде „оттатък“. Не знаем какво е врагът да е в собствената ти страна и да убива съгражданите ти. Исках моят народ да види какво е да се бориш за живота си.

Социалните коментари в книгата са обширни и провокативни, но дали ще можете да обобщите с няколко думи основното послание?

Ние, светът, сме едно. Повечето проблеми, с които се сблъсква Америка, засягат и всички останали. Тероризмът, цените на петрола, глобалното затопляне – засягат всеки от нас. Ние всички трябва да работим заедно, за да разрешим тези проблеми. Американците са големи изолационисти. Можехме да си го позволим на сигурно място зад нашите два океана. Сега вече нямаме този лукс. Или ще победим глобалните проблеми заедно като една планета, или ще бъдем разделени и ще измрем всеки поотделно.

Относно бъдещето – оптимист или песимист сте... и защо?

Като американец съм оптимист. Затова и обичам толкова МНОГО страната си. Живял съм и в други страни, където много млади хора мислят, че бъдещето е безнадеждно. Според мен това е жалко. Мисля, че бъдещето ще е такова, каквото си го направим. Америка е такава, каквато са си я направили американците и независимо от всичките ѝ проблеми, е доста приятно място за живот. Може би мечтите не винаги се сбъдват, но това не е оправдание да не мечтаем! Един човек, доста по-умен от мен, веднъж каза нещо, което само американец може да си помисли: ДА, НИЕ МОЖЕМ!

Очаквахте ли глобалния успех на вашите книги, най-вече на „Z-та световна война“?

НЕ! Защо би трябвало да има успех? Това е сборник с интервюта, а не традиционен роман. Няма алфа мъжкар в ролята на главен герой, няма красива жена, която трябва да бъде спасена, няма технологично чудо, което решава проблема. Мрачна и неудобна книга, пълна с „досадни“ детайли като как да се реорганизира американската икономика и защо британското кралско семейство все още е важно за своя народ. Защо някой би се интересувал от това?

Част от книгата е на тема религия. Какво мислите за спора „вяра срещу разум“?

Аз съм изцяло за разума, но е хубаво от време на време да има и малко вяра. Обичам да мисля, че ще остане нещо и след собствената ми смърт, че някъде отвъд разбираемото има сила, правеща добро, дори концепция за доброто. Бих искал да мисля, че има Бог. Но няма да разбера преди да съм умрял.

Има читатели, които избягват книги като „Z-та световна война“, защото смятат, че зомби тематиката е несъвместима с качествената литература. Какво бихте ги посъветвали?

Тази книга не е просто за зомбита, тя е за нас. Това не е просто книга с чудовища, на които им се пръскат главите. Това е книга за глобална катастрофа и нашата реакция като вид на тази катастрофа.

Какво ви кара да пишете – искате да споделите важно послание или просто обичате да си играете с алтернативни реалности?

Не искам да си придавам прекалено значение. Аз не съм някакъв философ, мъдрец или политик. Аз съм просто писател, който обича да разказва истории.

Имате вече два зомби бестселъра. За какво ще е следващата ви книга?

Точно сега работя над два комикса. Първият е базиран на кратък разказ, който написах, наречен „The Extinction Parade“ („Парадът на изчезването“). Става дума за зомби зараза през погледа на вампири. Другият е по действителен случай от Първата световна война – история, по която работя от 13 години. Остава ми още малко.

Започва зомби нашествие – апокалипсисът е на прага. Какво трябва да направим първо?

МИСЛЕТЕ!

Един типичен фенски въпрос; тече такъв дебат: „Зомбитата – бавни или бързи?“ Във вашите книги неживите са бавни, но не мислите ли, че бързите са по-плашещи?

Има два различни вида страх. Бързият е много по-непосредствен, сърцето се стяга, адреналинът скача... При този вид страх е въпрос на секунди дали ще живееш или ще умреш. Всичко свършва преди да си разбрал. Или си спасен, или си мъртъв. И в двата случая няма много за мислене. Бавните зомбита са далеч по-тревожещи. С тях имаш ИЗОБИЛИЕ от време да си мислиш... за всички начини, по които можеш да умреш. За мен разликата е като между да те гръмнат и да хванеш рак. Не харесвам и двата, благодаря.

Кои са любимите ви филми със зомбита?

Най-любимият ми за всички времена е „Зората на мъртвите“ (1978) на Джордж А. Ромеро. Той е Майстора! Неговите социални коментари, наблюденията му за Америка по време „бейби бум“ поколението, са повече от удивителни. Той е истински патриарх.

Какво мислите за „Живите мъртви“, комикса и сериала, които са много популярни и в България?

Обичам и комикса, и първия сезон на сериала! Не съм гледал втория сезон, защото тв мрежата уволни Франк Дарабонт, създателя на шоуто. Това е непростим грях. Не мога да го преодолея.

Зомбитата са големите герои на XXI век, те са новите вампири. Как си обяснявате растящата популярност на тези създания?

Не бих ги нарекъл герои. Героите имат последователи, които искат да са като тях! Аз не искам да съм зомби... Някой друг може и да иска, но не и аз!

Филмът „Z-та световна война“ вече е в постпродукция. Какво е вашето участие в този проект?

Оскъдно. Хората, които го правят, бяха достатъчно любезни да ме поканят заедно с цялото ми семейство на снимачната площадка в Шотландия миналото лято. Срещнахме се с Брад Пит, който играе главната роля и гледахме как снима една сцена. Всички от екипа бяха много мили.

Известно е, че филмът няма да следва стриктно сюжетните линии от книгата. Виждали ли сте заснети сцени и смятате ли, че режисьорът Марк Форстър е уловил духа на романа ви?

Нямам представа. Не съм чел сценария и съм гледал само една сцена. Това, което видях, изглеждаше страхотно, но не съм сигурен колко близо до книгата е филмът.

Възможно ли е двучасов филм да улови цялата сложност и комплексност на книгата?

Струва ми се, че хората от киното са тръгнали в правилната посока. Те ми казаха, че искат да направят интелигентен, дълбок и емоционално зрял филм. Много съм любопитен да видя какво са сътворили.

Вярно ли е, че няма да е само един филм, вече се говори дори за трилогия?

И аз така чух. Каза ми го Брад Пит неофициално в Шотландия, щели да го обявят публично след няколко месеца. Все пак мисля, че всичко зависи от успеха на първия филм. Ако той стане хит, със сигурност ще има още.

Благодаря ви за отделеното време!

За мен беше удоволствие, пазете се!

Интервю на журналиста Емил Георгиев

„Либерален преглед“ изказва специални благодарности на в. „Преса“ и издателство „Изток-Запад“ за предоставения текст.

Източник

Максимилиан „Макс“ Брукс (род. 1972) е американски автор и сценарист с осбен интерес към фантастичната тема „зомби“. Освен това Брукс е и телевизионен актьор.

Коментари (1)

- 15-05-2012|**Златко**

Темата наистина е интересна, тъй като споровете около „жанровостта“ и „сериозната литература“ не са нищо друго освен повторение на вечните кавги около „високата“ и „ниска“ култура. Самият аз винаги съм предпочитал да смятам, че има високи и ниски неща (хора например), а не „култури“. Изгълтвал съм хиляди произведения на „масовия вкус“ – някои с огромно удоволствие, други с по-малко. Но това са общи приказки. Интересното конкретно при тази книга е, че тя е смесица от неща, които до този момент не бях виждал омешани – чисто жанрова фантастика (зомбита) и документален репортаж (книгата не е чисто „белетристична“, доколкото в нея има десетки, ако не и стотици герои, но нито един характер). В известен смисъл това е силно увлекателно четиво от чисто информационен, медийно-осведомителен характер, само че напълно измислено и фантастично. Човек чете един безкраен репортаж за нещо, което, да се надяваме, никога няма да се случи. Може да се предполага с голяма сигурност, че филмът ще има само малко общо с книгата, доколкото тя просто не е кинематографична – не може да има кино без характери, нали? При всички случаи новаторството на текста е неоспоримо – типичната за американските автори работоспособност и добросъвестност при подготовката на материала тук е доведена почти до маниакалност. Човек направо се пита откъде едно толкова младо момче е почерпило всичката тази информация, откъде знае, примерно,

как изглежда един пейзаж и хората сред него, в Индия, Русия, Австралия, Антарктида, Германия, и т. н., и т. н. Просто невероятна осведоменост. И това е само началото, тъй като съдбите на героите, обикновено разказани само набързо, въпреки това се преплитат в една гигантска разказна мелодия, която в края на краищата предизвиква у читателя по-скоро музикални, отколкото литературни, асоциации и представи. Гигантски концерт, който по всички правила на здравия разум би трябвало да се превърне в какофония, по простата причина, че е задръстен с информация чак до тавана, Но по някакъв странен начин цялото все пак работи и не предизвиква усещане за претрупаност и излишък. Все пак писането си остава магия...

Пълни шепи с красиви разкази в „Българчето от Аляска“ на Деян Енев
Автор: Христо Блажев

Името на Деян Енев отдавна се върти около ми – разминал съм се с него в редакцията на „Сега“, но в годините, прекарани там, колегите не спираха да говорят с огромно уважение за него. Страшно много истории започваха с „Енев още беше тук...“ и тогава започваше същинското разказване, сякаш този човек беше сложил своя отпечатък върху всичко, което се беше случило.

Срещата ми с неговите разкази се отлага от доста време, но най-после дойде. Осветляваща, стопляща, красива, имаше болка, имаше смях, имаше от всичко по много. За разлика от добре познатите писачи на разкази с планиран график за издаване на поредното книжле, Деян Енев не е запълнил книгата с плява, а с качество – силно и сериозно, сграбчващо души и обръщащо света буквално за страничка-две. Къси разкази за дълго спомняне.

„Българчето от Аляска“ има много герои, поделени в два вътрешни цикъла – „Железни скали“ и „Сребърни планини“, като вторият е посветен почти изцяло на софийски топоси и истории, свързани с тях. Нейде между двата цикъла се е сгушило и едно „Писмо до Камелия“, неговата съпруга, кратко, силно, много силно. Героите на Енев водят своите лични войни с действителността, които са се примирили, че губят – натрупали мъдрост не от книгите, а от живота, който ги е брулил.

По принцип имам привичка да описвам с по няколко думи най-знаковите според мен разкази, но в случая ще се въздържа. Не желая да ви давам и най-малка податка какво се случва на следващата страница, защото кратките разкази се преобръщат в миг с последните си редове. Прочитането на сборника може да се случи за час-два, може да се проточи и с дни според настроението на четящия – но и в двата случая ще забележи ритъма на сборника – започващ тъжно, нейде в средата се

всмехорява и точно сърцето се отпуска и разказите пак се смрачават и накрая се прокрадва и религиозната нишка, загатваща за смъртта.

Много ми е рано да пиша анализ на автор като Деян Енев. Само ще кажа, че препоръчвам силно тази му книга, пък ще си набавя и други негови неща, убеден съм, че ще си заслужават и те. Колцина са тези, които умеят да пишат както хумор, така и тъга. Точно така – Енев е автор, който умее да пише тъга. Която е нужна за вчовечаването.

Лично мнение: не подобава недоказал се още с нищо сериозно автор да мъдрува на задната корица на книга на Енев, ако и в случая (нека бъда честен) текстът му да е изненадващо сполучлив. Маркетинговото налагане на К. Т. наистина започва да излиза извън всякакви граници, накрая и в читанките ще го вкарат, само и само да го изтипосат като жив класик.

Източник

Христо Блажев работи в областта на книгоиздаването и в свободното си време списва един от влиятелните литературни блогове в българското Интернет пространство, „Книголандия“.

Коментари (3)

- 27-05-2012|**Стефан Бонев** – Пустият му Енев!

Пустият му Енев! При всеки препрочит можеш да научиш нещо ново от него. Напълно споделям написаното от Христо Блажев, особено последния пасаж...

- 27-05-2012|**Диана**

Покрай изпитите и матурите пак се заговори за Деян Енев, та си спомних как навремето чаках с нетърпение да дойде сп „Родна реч“ и

първото, което правех, беще да проверя дали има нещо, написано от него. И до днес си спомням един от разказите му – за бащата, който търси новороденото си бебе при гениите, талантливите ...докато накрая отчаяно спира пред последната врата, на която пише Деян Енев. Това са разказите му – уникални, непредвидими, винаги дълбоки.

За недостатъците на раждането
Автор: Велко Милоев

Навярно е трудно да сложиш ред в живота и душата си, без да опиташ поне да сключиш примирие със света.

От детството или от комсомолското юношество ми е останало едно клише – „борба с живота“. Клишето трябва да е било предназначено да се тълкува класово – тоест всекидневната борба на онеправданите за насъщния, и идеологически – като задължение да се бориш за един по-добър свят, обещан за недалечното бъдеще.

Не иронизирам нито класовия, нито идеологическия аспект. Идват ми на ум думите на един герой на немския писател Хайнрих Бьол – „Ех, само да имаше на тоя свят правда...“ Бьол е един от редките автори, които съм чел с вълнение и на младини, и на зряла възраст; тази фраза – постоянно повтаряна от един обитател на психиатрично заведение, ми се стори навремето много точна и важна, а ето че сега се обажда от паметта като по поръчка.

Няма достатъчно справедливост.

Но тези редове не са за онези клетници, които трябва – в буквалния смисъл на израза – да се борят с живота за хляб, покрив или недостъпно лекарство, нито за отнесените, които – подобно героя на Бьол – въздишат от пубертета до гроб по един по-добър свят. Тези есета са най-вече за една масова категория люде, чиито основни потребности са задоволени, които разполагат с достатъчно сигурност за тялото си, както и за телата на близките си, не боледуват от философско-футуристични бляновe, а въпреки това страдат от хроничен вътрешен дискомфорт. Например – самота или често чувство на неудовлетвореност. Мизантропия и цинизъм. Или нещо от неизчерпаемата палитра на фобиите. Или – най-простичко – мъчи ги желанието да бъдеш другаде.

Ако имахте достатъчно услужлива памет, сигурно бихте се удивили на количеството личен и литературен опит с герои, чийто основен порив е да бъдеш някъде другаде.

Ето моето обяснение за този широко разпространен дискомфорт. Освен че мнозина от нас са склонни, по нрав или възпитание, към вечно недоволство от това колко имат и колко нямат, всички ние наистина, без да го съзнаваме, постоянно се борим със – или, по-скоро, се отбраняваме от – света. И тази борба е абсолютно нечестна, при крайно несправедливи начални условия. За да ни стане по-добре, трябва да приемем даденостите по наследство. За да ги приемем – трябва първо да ги разгледаме на лабораторната маса.

– Раждаме се с удивително разнообразие от медицински предразположености към очарователно пъстър спектър от причини за смърт. Плюс една абсолютно неизбежна обреченост дори за най-здравите генетично, житейски предпазливи и късметлийски дълговечни индивиди.

– Раждаме се не по избор и често – от родители без любов. Живеем в свят, в който отсъствието на любов ни изглежда като част от природата – като суша през лятото и студ през зимата. Любовта ни се струва някак естествено все по-дефицитна като чистия въздух, прясната вода, храната и нефта – при твърде бързо растящо население. Не стига за всички.

Много хора са си спечелили световна или местна литературна слава, изследвайки с точно колко милиграма любов и нелюбов са ги родили и отгледали – до първия собствен любовен трепет, до първото сексуално преживяване, до поредната измама. Несправедливото разпределение на любовта сред живите е вечна тема за изкуството и на самотните ни нощни терзания.

Аз обаче ще се опитам да разнищя една обективна причина за „борбата със света“, за обичайното ни чувство за неуютност тук.

Светът е прекалено голям за нас. Най-голямата несправедливост е, че сме толкова малки.

Нека да приемем.

Защото тази несъразмерност е дълбокият извор на страховете и несигурностите, които ни мъчат до сетния дъх или поне до напреднала деменция.

Без приемането няма път напред. Нагоре. Нататък. Накъдето си щете.

Толкова сме нищожни! По природна даденост или по замисъла Божи, по биология, по еволюция, че е трудно да си представим мащабите на нашата нищожност.

Броят на невроните в човешкия мозък е около 100 милиарда – нелош капацитет като че ли. Но това число е 10 или 100 милиарда пъти по-малко от някои съвременни преценки за броя на звездите във Вселената.

Някои запазили примитивността си племена знаят да броят до пет или десет и нататък казват „много“. Модерният западен човек може да си представи милион, евентуално милиард (ако става дума за милиард долара, но не и за милиард години), обаче трилион е извън пределите на нашето въображение.

За следващия пример избрах за средна продължителност на човешкия живот 75 години. Според статистиките на ООН общо за света тя е 67 години, за България – 73. Взех 75 като по-кръгло, по-оптимистично и някъде по средата на данните, които видях в интернет за развитите държави. Та ако разделим тези 75 години на числото, което ни дава днес науката за възрастта на Вселената – 13,7 милиарда години, ще получим число на минус девета степен. Говори ли ви нещо това?

„Много“? Или малко?

Е, добре, ще се опитам да ви го кажа другояче, чрез една математическа метафора – едно наше статистически що-годе дълголетно присъствие в познатия ни свят може да се съизмери с 13 секунди от съществуването на познатата ни Вселена.

Сметката ми не излезе чак толкова обезкуражаваща, ако питате мен. И да не забравяме надеждите за вечен живот след смъртта или за прераждане...:)

Но да оставим невъобразимото мироздание – само Земята да вземем за пример. Здрав човек, ако се движи с някакви си стандартни петшест пешеходни километра в час, по 12 часа на ден, без почивен ден и без официални празници, ще се нуждае от година и половина – две, да обиколи по екватора нашата мъничка, съвсем незначителна в галактически мащаби планета – дори ако можеше с тази постоянна бързина да ходи по вълните на морето като Христос.

Обаче човекът е толкова малък, че са му трябвали исторически епохи за всяка стъпка по-надалеч от пещерата, във враждебния свят, където всяко тъмно кътче сме населили с митични чудовища и демони. Тоест – със страховете си.

Ако приемем за начало на съвременната (познатата нам) цивилизация епохата от три-четири хилядолетия преди Христа – шумерите и вавилонците, лесно е да се пресметне, че до времето на Великите географ-

ски открития, Коперник и Колумб са ни били нужни около 90 процента от цялата ни историческа възраст, за да си докажем, че Земята е сферична, да я обиколим и да разберем какво около що се върти в най-близкото ни звездно съседство.

Трябвало ли е да бъде така? Задължително ли е било в процеса на възникването или съзиданието светът да бъде толкова несъизмеримо по-голям от материалния носител на първото „Кой съм аз и защо съм тук?“

Могло ли е да бъде другояче?

Аз мога да си представя галактиките като разумни гиганти, за които ние с нашите най-величествени усилия и постижения – Айфелови кули и Китайски стени, сме незабележими както би бил невидим за нас разумът, ако го има на микро-ниво, ако там някой строи върху своите атоми-планети нанометрични Айфелови кули и видими, представете си, дори от далечния съседен атом Китайски стени.

Може би онзи първият, гигантският разум ще да е твърде бавно мислещ според нашите земни мащаби, но едва ли ще се бои като нас от неизбежния, скорошен край. Или и за него ще е прекалено близо смъртта на Вселената? Само още няколко галактически завъртания, само няколко си нищожни десетки милиарди години...

Това са отзвуци от прочетеното или написаното от мен самия в любимия ми някога жанр научна фантастика. И преди да се върна на Земята, се питам какво би ни сродило с мислещите вселенски колоси или с атомните дребосъци.

„Да бъдеш или да не бъдеш“? Непоносимостта на мирозданието? Самотата?

Освен малки, ние сме сами. Става дума за самотността на съзнанието

Какво е „съзнание“ – не знам. Не ща нито да се перча с ерудиция, нито да се давам мърцина на ерудити. В края на краищата целта на тези разсъждения е да разберем причината за дискомфорта, нали? Та простичко – може ли всеки от нас да си каже „аз съм аз“?

Може, опитайте – „Аз съм си Аз и не съм друг“. Няма нужда да сте чели теориите за „Аза“.

Аз съм. Аз разсъждавам, следователно – съществувам.

Аз, Създателю, съм най-важното нещо за себе си!

Или поне на второ място, отчитайки постоянното Ти настояване – дали не съм си го измислил Аз, монотеиста? – Ти да бъдеш първи. А когато се чувствам особено добър и великодушен, съм склонен да сля-

за дори на третото стъпалце и да пусна напред когото обичам – майка, баща, нея, него, хората изобщо – на моменти поне.

Нищо ново, нали? Нищо ново и нататък обаче ето което е същината – толкова проста, че във всекидневието убягва на рационалното ни внимание, а трябва да се включи в сметката.

Аз и Светът не сме едно и също.

Това ми се струва важно; поне толкова важно – колкото очевидно.

Съзнанието, което е ВЪВ света, а не Е света, се чувства самотно. Нашето Аз усеща и по-късно интелигентно и аналитично разбира, че е ВЪВ света – част, твърде незначителна, непоносимо преходна и болезнено уязвима част от света – още при раждането може би. Или постепенно, с домашното възпитание, някъде от първи до четвърти клас? С първите „удари на съдбата“?

Или при излизане от кома.

Могло ли е да бъде иначе?

Могло ли е нещото, което определяме като съзнание, да се ражда с чувство за принадлежност към света вместо отреденото ни разделение и последицата – „борба с живота“? Дали тази самотна борба е еволюционна фаталност или грешен цивилизационен избор?

Не знам. Ако бях бог, Създателя, щях да запитам супер-компютъра си или своите ангели-биоинженери възможно ли е разумът да се ражда в единство със света – като дървото например, като тревата – и все пак да е способен на мисъл и морален порив.

Той не го е направил. Може въпросът да е бил отлаган, докато дошъл седмият ден – деня за почивка. Или нарочно е искал Аз да се мъча да разгадавам промисъла.

А аз виждам резултата от това спорно за мен креаторско поведение – исторически, еволюционно, но и на съвсем лично ниво, като неутешителен: пръкналата се разумна и духова искрица бързо научва, че е наместена в нещо малко – много по-малко от всичко наоколо – в „сърцето“ или в два-три килограма сиво вещество, в чакра или без значение къде точно, но в някаква телесна обвивка все пак – нездрава, уязвима и тленна. Каквато е и до днес всяка искрица човечност. Тя, искрицата, започва – както ще стане дума в едно следващо есе, да се увива в кожи от убити зверове, да се крие в пещери или да си строи замъци, да се въоръжава за борба. Със света и със себеподобните. С тояга и кремък или с атомна бомба да си създава периметър на относителна сигурност.

Защото Аз не съм Другите и Аз не съм Светът.

Раждаме се с обричащата парадигма, че „Аз съм Аз и не съм Света, а Другите също не са Аз, Другите са част от Света“.

Чудно ми е, като си помисля колко лесно е да прескочиш толкова очевидни съждения, без да се попиташ могло ли е да бъде иначе.

Ще ме подсети някой за примитивните племена с тяхното митологизирано от западния етнолог единение със света и всичко живо в него. Тъкмо докато пренаписвам това есе, прочетох романа „Разказвачът“ от перуанския писател и Нобелов лауреат Марио Варгас Льоса. Той съдържа една много старателно аргументирана теза в защита на самобитността на амазонското племе мачигенга и неговата хармония с природата. Тази хармония обаче се заплаща с болести и страдания, с много ниска продължителност на живота и с практики като убиването на новородените с дефекти. Що се отнася до хипотетичното единение с другите хора – мачигенга също воюват със съседни племена, най-често бягат към все по-гадни за живеене райони на джунглата, но когато воюват успешно, колекционират смалените по древна традиция черепи на убитите врагове.

Мачигенга броят до четири и после казват „много“.

Този роман ми е едно свидетелство, че нашата тъй жестоко съдена и самоосъждаща се западна цивилизация все пак се учи да търси ценности в сблъсъка с другите, опитва да опознае различното и да помъдрее малко от него, вместо само да го изсмуче и да постави изсушената обвивка зад витрината на музея.

Аз, наследникът на една култура, дала „Да бъдеш или да не бъдеш“, четях, признавам си, митовете на мачигенга, тъй сладкодумно преразказани от Льоса, със снизходително любопитство. Но един от тях ме порази – за вървенето. Те вярвали, че тяхното непрестанно бродене из джунглата поддържа светилата по местата им, запазва света цял.

Значи това примитивно племе, останало си в зачатъка на цивилизацията, е търсело предназначението. Задавало си е въпроса „Защо сме тук?“. И са намерили основанието да бъдат.

Колко силно може да проблесне искрицата дори от най-задънената пустош.

Резюме и поука. Защо Майката Природа или Създателя с Чертежите са отредили такава космическа самота на индивидуалното съзнание и такава физическа слабост на материалния му, ходещ на два крака носи-

тел? Дали това е трябвало да бъде първото изпитание – ще успеем ли да надникнем отвъд ограничеността си по рождение?

Не знам. Може да е било изпитание. Не съм сигурен колко благодарност заслужава Създателя, а търся утеха.

Утехата е, може би, да се примирим със света и с раждането си, с неясните и вероятно нечестни начални условия на играта, в която са ни вкарали, без да ни питат – с необятното мироздание, с малките си, тъй лесно раними тела и души. Трябва да се примирим и да си простим колко сме малки, самотни, дребнави и слаби; да се приемем – всеки сам себе си, в често безрадостното си всекидневие, в мимолетното си присъствие на фона на безстрастната вечност и безкрайната, много тъмна, вселенска безкрайност.

Ако преглътнем несъвършенствата и несправедливостта на света, ще можем повече да обичаме себе си и „ближния“, и може би – някакво смътно бъдеще. Все пак огромният брой хора биха се съгласи с мен – по-добре е, че ни има, отколкото да ни нямаше никак.

Не съм приключил със „самокритиката“ на човешкото, ще пиша понататък, че освен малки, лесно уязвими и самотни, ние май сме и зли по природа. Но мачигенга с тяхната космическа мисия ми дават повод следващото есе да е в защита на – както се казваше в един оптимистичен период на обърканата ни история – Негово Величество Човека.

Велко Милоев (56) е бивш журналист (най-дълго работил за вестниците „АБВ“ и „Континент“), а от 1996 година е консултант на свободна практика за международни организации. Работил е по различни проекти на Балканите, а в последните години — в Ирак, Йемен, Афганистан и Судан. Автор е на няколко книги, сред които сборникът с разкази „Където не сте били“ (2001) и публицистичните „Салата от глухарчета. Босна между две войни“ (1990) и „Балкански случки, войни и легенди“ (2007).

Коментари (1)

- 30-05-2012|**Ясен**

13 секунди след Големия Взрив Вселената е имала вече форма и са се появили фотоните...

В нашата Галактика има 100 милирада звезди и на мен затова 100 милирада неврони ми стигат. Нали знаеш, че използваме много малко от тях съзнателно. Другите може би служат като чипове в нечии космически лаптоп. Дори само това да е – пак имаме смисъл.

Мисля, че в Космоса размерът не е от значение. Поне не от такова, каквото му придаваме ние. Нима мравката е незначителна, защото аз съм милиради пъти по-голям от нея? Един астероид с размерите само на Титаник е унищожил милиони (милиарди?) динозаври. Ако е бил само 2 пъти по-голям е можел да унищожи Земята.

Не размерът, а енергията е от значение във Вселената. Която пък зависи от скоростта на светлината. Която зависи от фотоните. Които са се появили само 13 секунди след Големия Взрив.

За капаните на паметта
Автор: Златко Енев

Понякога, подмамван от крилатата фраза „и аз съм човек“, си позволявам това-онова – и така тази вечер, запленен от сладкодумието на бат’ Румен, попрекалих с мавруда, та сега се виждам принуден да стана посред нощ и да затракам по клавишите, защото ме цепи глава, та се не трае. Имала глава да учи, ясна работа. Но, разбира се, ако това беше всичко, то нямаше да ви занимавам аз със себе си и с непотребните си мисли, ами щях тихомълком да си взема един аспирин и да си трая под юргана, като всички прилични хора. Но не е само това, не ееее, братя и сестри. Другички неща ме тормозят, други дяволи на ръжен ме въртят, в сравнение с които маврудът и последствията му са като разходка из райска градина... Лоши, тежки, зли мисли, от които друго отърваване няма, освен човек да запретне ръкави и да затрака, пък оттам нататък – каквото сабя покаже. И тъй, както виждате, съм се засилил тук да говоря и на себе си, и на вас, което пък означава: дупе да ми е яко. Хем знам какво следва от всичко това, хем, уста кучешка, не мога да я затворя и това е. Хайде, нека наречем всичко това „съдба“ и да приключваме с празните приказки, че след малко пак ще съмне и ще стане време за ставане. Allons travailler, както били казвали хората по разни чужди места.

Понякога, като ме налегнат тия, си мисля, че господ сигурно много ни мрази това нас българите (или много ни обича – знае ли го човек каква му е работата господня?) Защото, как иначе да си обясня преизвестния на всинца ни факт, че, ако и поотделно да сме си повече или по-малко нормални, свестни хора, то като съвокупност комай всичките сме надарени с доста патологичната способност да подаваме от себе си някакъв доловим сигнал само и единствено когато се сблъскаме с нещо грозно, дразнещо и агресивно? Красивите, хубави, възвисяващи неща на тоя свят се отплисват от нас като водица от плочки за баня. Грозните, виж, полепват и си остават по нас като кал – не са измислени против тях никакви плочки, братко, спасение от грозотата и агресивността няма! И

така си се разхождаме всичките насам-натам като таралежите от притчата на Шопенхауер, дето пълзели из някаква замръзнала равнина, студено им било и се притискали едни о други, за да се стоплят – в резултат на което пък се бодели с бодлите си. „Спасение няма, действай!“, за да си го кажем по нашенски.

Същото май се отнася и до паметта ни българска – и индивидуална, и колективна. Инак всеки от нас, независимо от умствения багаж, така си мисля, рано или късно научава, че едно от най-големите изкуства на тоя свят е човек да се научи да забравя хем всичко, хем нищо. Забравата е благо, тя е масълцето, което позволява на машинките ни да продължат да пърпорят там, където сухотата на убийствените спомени инак би ги довела до застой, на секундата. Паметта пък е градинар, който – доколкото го има – не допуска душевните ни градинки да буренясат и потънат в убийствената зеленина на плевела, наречен „самоизмама“, лична или колективна. И така взаимовръзката на тези неща – забравата и паметта – е оная магия, която, ако функционира, прави от нас онези толкова възвишени, благородни и голямоформатни същества, които всички бихме искали да бъдем: надраснали дребнавостта на злия спомен, но вечно носещи със себе си предупреждението на паметта, която ни предпазва от повтарянето на все едни и същи грешки.

Е да, ама не! Къде такваз благословия, къде такова блажено съчетание от забрава и спомен, което да ни позволи да вървим напред изправени, без да сме загърбили миналото по начин, който го прави вездесъщо, ако и надупчено от такива гигантски каверни на колективна забрава или фалшива идентификация, та наличието му, вместо да се превърне в богата почва, на която всички да растем, е направило от нас пленници на една непресекваща горчилка, дето спъва и вървежа, и растежа ни по-тежко от всякакви букаи, реални или фантасамагорични. Казвал съм го неведнъж, ще го повторя и тук, с риск да ви досадя: не може да върви напред една нация, чиято колективна глава, по някаква проклетия на съдбата, е поставена на раменете така, че може да гледа единствено назад. Колко народ в тая страна още живее под „турско робство“, един само господ знае! Изобщо „робството“ – византийско, турско, фашистко, комунистическо, реално или въображаемо – вероятно е единствената колективна метафора, която споделяме всички, без изключения. По някаква необяснима прищявка на колективната ни идентичност ние изглежда сме приели, съзнателно или не, да определяме себе си преди

всичко като „роби“ – в нашето модерно време вече роби не на нечие чуждо потисничество, а на историята, на миналото – но все пак роби, по дяволите! И, както го обяснява всяка годна за пет пари психологическа теория, понеже съзнателното изживяване на едно толкова убийствено усещане е напълно невъзможно, ние разбира се сме се изхитрили така, че да направим от подсъзнателния източник на срама, свяна, чувството за обреченост, безизходица, безсилие и прочие, нещо точно противоположно: национална религия. Не съм нито първият, нито последният, който отбелязва, че при целия си очеваден атеизъм сегашното българско общество е избрало за религия собствената си история. Там са свещените ни крави, там са недосегаемите ни светини, там са обектите на ирационално желание, там е копнежа по някакъв непроменим идеал, там е колективната сублимация. И, ако е възможно – винаги под формата на суперлатива. Не знам дали у нас има някакви достоверни изследвания за честотата на използването на едни или други думи, но самият аз живея с твърдото убеждение, че частицата „най-“ е солидна част от онази дълбинно-потребна форма на колективна идентификация, без която днешното „българско“ е напълно немислимо. По какъвто и начин да определяме начина на колективното си себеизживяване, суперлативната форма е абсолютно неотделима от него. Помислете си само за стотиците, да не кажа хиляди медийни, „научни“ или просто разговорни парчета „информация“, в които за пореден път българското бива съпътствано от това тъй неизбежно „най-“: „най-бедните“, „най-недоволните от живота“, най-такива, най-онакива... И, разбира се, най-големите жертви на историята – хем бива ли иначе, нас някой да надмине в тази инак тъй балканска, а доскоро и европейска, пък и световна надпревара: надпреварата на жертвеността, на себесъзерцанието като „най-жертвата“ от всички възможни жертви.

Разбира се, всичко това е възможно единствено на цената на едно колективно, и по тази причина невидимо, пък дори и желано, та чак неизбежно, невежество. Невежество en gros, невежество, чийто единствен мащаб е космическо-гигантският, игнориращият подробностите, детайлите, реалното знание – по простата причина, че тяхното допускане вътре в картината на колективното себепознание би унищожило начаса огромната част от, ако ли не и всички тъй привични, тъй познати, образи на националната ни митология. Нека вземем за пример най-големия, най-определящия от всичките ни митове – онзи за робството.

Единственият модус, който прави съществуването му възможно, е онзи на колективното незнание, позволяващо ни да прескачаме само с едно мисловно движение всичките, примерно, плюс-минус 400 години от падането на Второто българско царство до началото на националното ни Възраждане. Само с един удар на баданарката-уеднаквителка. Какво примерно знае днешният „среден българин“ за цялото това време? Ако попитаме за някакви конкретни исторически факти, то надали ще се намери някой, който да е в състояние да изреди повече от четири-пет събития, за цялото това гигантско парче време. Походът на Владислав Варненчик – едно. Това е 1444 г. Чипровското въстание може би – това е повече от двеста години по-късно (1688). Друго? Па знам ли... По-сведущигте (към които аз не принадлежа) може би ще успеят да споменат още нещо (за да бъда коректен, пиша всичко това без да ровя из мрежата, без да се опитвам да представям себе си като по-знаещ от всички останали.) В моята представа за „робството“ – както и в тази на всички ни, с нищожни изключения, мястото на реалното познание е заместено от дифузни картини на насилие, кървища и терор. В един напълно реален смисъл цялата история на пред-възрожденското ни минало е до голяма степен определена от образи, изградени в последните, буквално, няколко десетилетия. Всичко е „Време разделно“, друго просто няма. Другото иска работа, иска ровене из архиви, наши и чужди, иска борба за преобръщане на колективни, силно идентификационни умонагласи, което пък означава безброй камъни в собствената градина, а кой ти е луд да се заеме с нещо такова?

А нещата, оказва се, май не са съвсем такива. И то по много прости, много лесно разбираеми причини. Напоследък се зачетох в една от по-меродавните сред най-новите истории на Османската империя: „The Dream of Osman“ от Керълайн Финкел. И какво установявам? България просто не присъства в нея. Все едно че я няма. Из всичките 800 страници на книгата, България я се споменава десетина пъти, я не. И защо? Ами просто е – защото от гледна точка на имперската история, състояща се от непрестанни войни, тук не се е случвало почти нищо. От момента на завладяването му, та чак до средата на 19-ти век, това тук място е било същото, каквото е и днес – забравено и от бог, и от дявол, тихо, блатясало и безсъбитийно. Кървищата, кланетата, ужасиите са се случвали по други места, по периферите на империята – из Влашко, в Трансилвания, на моменти пред самата Виена, твърде често в Белград.

Навсякъде другаде, но не и тук. Тук раята, откак свят светува, е била спокойна, ленива, послушна и не създаваща особено много проблеми. Ами че кой ти е луд да коли кравата, която го храни? Турците може и да са били доста безпощадни завоеватели, но идиоти никога не са били – с това поне, надявам се, ще се съгласят всички. Така че, мили ми сънародници, „робството“, доколкото го е имало, не е било нещо чак толкова поразлично от животеца ни днешен – едно мижаво оцеляване сред вечна мизерия, но инак без някакви кой знае колко видими събития. Царство на безсъбитийността. Ангарийка е имало доста, то се знае, както и бой, и тормоз, и невежество, и омраза, и всичко, както си го знаем и до днес. Имало го е и кръвния данък – поне във вековете на разцвета на империята, докъм стотина години след Сюлейман Великолепни, примерно – но не и по-късно, когато самите турци започват да дават мило и драго, за да влязат в корпуса, защото какъв по-голям келепир от това да бъдеш еничарин, особено пък ако можеш да вкараш в списъците и половината си род, барабар с умрелите, та да точиш парички и за тях? Всичко това го е имало. Но от бесовете на „Време разделно“, от героично-митологичната картина на народа, който заплаща с кръв запазването на идентичността си, в течение на „безкрайния мрак на онези петстотин години“ – от това, страхувам се, не е имало и следа. Пак други са обирали и боя, и славата. Пак други са били клани, истински – поради което сигурно и затова те никога не са преставали да се бунтуват, за разлика от нас. Ние, както обикновено, сме си кротували и оцелявали. Не твърдя, че това е непременно нещо достойно за охулване и презрение. Просто твърдя, че противоположността му, която е твърдо насадена в подсъзнанието на всеки от нас, е фалш. „Робство“ няма, освен ако не се съгласим да определяме като „робство“, примерно, и днешното си настояще, защото в един много директен смисъл на думата то е повече или по-малко буквално повторение на някогашното – както тогава, така и днес ние сме част от една многонационална общност с променлива динамика, в която – както и тогава – сме последната дупка на кавала, затлачена, неизползвана, тихичка. Просто и ясно. Който иска – нека се срамува. За мен нещата са такива, каквито са – и някакви особени поводи за срам аз не виждам. Герои не сме били никога, скоро няма и да бъдем. Но пък и никога не сме били злодеи, никога от големите, във всеки случай. Както обичали да казват джуджетата, нашето дело е малко дело. Това е. Който не му харесва – да се уволнява. Така поне ни учеха в казармата.

Но дали това е единственото? Ами какво да кажем за другия голям случай на колективно митотворчество, тоест начина, по който сме свикнали да възприемаме дифузния отрязък от време между 1918 и 1989? Тук вече става малко по-сложно, защото нещата не са лишени от фактологичност, както в случая с по-дълбоката история. Тук всички знаем, с повече или по-малко факти, какво долу-горе се е случвало. Което изобщо не ни е попречило да извадим почти изцяло собствената си история от картината на общоевропейската – прост, но абсолютно ефективен трик, с чиято помощ пак сме успели да се изкараме далеч по-големи и по-жертвени, отколкото сме. Единствено в собствените си очи, разбира се, защото, освен нас самите, кой ли изобщо ни забелязва, но все пак... Впрочем както и да е. За мен работата тук отново е същата – пак опоетизиране, пак преувеличаване и „ожертвяване“ на едно време, което, погледнато през лупата на фактите, изведнъж се оказва също толкова лишено както от жертвеност, така и от някаква особена трагичност, ако бъде съпоставено с историята на останала Европа, която действително е пълен катаклизъм, но катаклизъм, който ни е подминал почти без да нанесе онези щети, които е причинил кажи-речи навсякъде другаде. Каквото сме направили, направили сме си го сами – и понеже нашето дело, нали се разбрахме вече, е малко дело, то и злините, и щетите ни – и те мънички, поне ако бъдат сравнени с реално големите. Нито българският авторитаризъм, плюс няколкото години пишман-фашизъм, нито българският комунизъм, могат да бъдат окачествени като „тиранични“ или „трагични“, в какъвто и да е що-годе реален смисъл на думата. Това е собственото ми мнение, не настоявам да се съгласявате. При нас нещата, откак свят светува, се решават по метода на „умното село“: направи някоя луда глава белята, напънат се пазвантите да му отрежат главата, но родата тозчас се мобилизира, понася цели товари от дамаджанки, плюс всевъзможни заклани и попрепечени твари, към „отговорните инстанции“ и – хоп, поглеж – току отървал главата юнака, хайде сега, хора сме, всеки прави грешки, мани ги ти ония дето се колят и бесят заради идеи и н’ам к’во си, ние тук другояче се оправяме. На неспокойните по някой и друг шамар, на тарторите им – по два, и това е. Успокои се пак селото, потече си пак животецът по нормалному. Така е било открай време, така и ще си бъде. Който не му харесва... Добре де, добре. Знам, че се повтарям.

Та така, мили мои. Наприказвах се. Не че ми олекна де, не ща да ви лъжа. За срам място не намирам, ама за гняв – ухаааа! Как пък тъй сме

успели да се пръкнем толкова спокойнички, толкова заспали, толкова блатясали? Как де, кажете ми? И то откак ни има, това не е от вчера работа. И как тъй успяваме да изкараме все другите виновни, как тъй винаги се изхитряваме „на клеветата да строшим зъба“, както ни учи класикът националний – ей това не мога да го разбера и това е. Ако действително има нещо, което да може да се нарече „български национален гений“, то, да ме прощавате, за мен той се изразява в това – неизчерпаемата ни андрешковска способност да надхитрим не само съдия-изпълнителя, ами и – най-вече – самите себе си. Да се изкараме нещо по-различно от джуджета. Да си повярваме. И току да надигаме и ние крак, като жабата, дето видяла вола...

Хайде, стига толкова, че накрая ще си изпрося боя. Село умно, умно, ама и то до безкрайност няма да търпи, накрая като нищо ще ми забърше един, та да не лая чак толкова много... Така де, и ние сме хора – но само докато ни прихванат дяволите.

Хайде, със здраве, със здраве.

София, май 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).
Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (12)

- 27-05-2012|**Пенка Ангелова**

Да, Златко,

представи на много разбираем език митотворчеството. Че то инак, само германците си имат такива работи. „Нашият народ“ си е „много разумен, земен и реалистичен“.

- 27-05-2012|**Б. Павлов** – на прощаване

Е, Златко, тук ти не развенчаваш „българина“, а единствено себе си.

Ти си това, което си описал, (обърквайки мигрената с екзистенциална тревога) – това е „излязло“ от *теб*, *ти* така си се „случил“; такива са корените ти, такива са личностите, които си наследил и културата, която си попил от средата в която си „поникнал“.

Не ми натрапвай оскъдната и родова памет за меродавен извор на историческо знание. Не чакам от теб нито от Сидеров да разтълкувате фамилното ми минало. Връзките ми с „историята“ не са теоретични и не се влияят от истеричния ви, (анти)исторически патос. Аз познавам и ценя труда, силата и човечността на близките си и знам, убедил съм се лично, че повечето от „вечно мрънкащите“, според теб, българи са упорити, будни и великодушни като тях.

Ако целта ти тук е да „развенчаваш“ митовете на аудиторията на Сидеров, правиш го с тяхната вещина и „мъдрост“. Не твоите, хипотетични „българи“, а *ти* си този, който има необосновани претенции към историята ни, но забравя, че е само миг от пътя на на нацията си.

Затова ще си позволя един съвет към теб (на прощаване): по-малко се лутай в „оригиналните“ си, интелигентски дефиниции за България. И повече превеждай. Лично аз те „намирах“ единствено в преводите ти – и съм ти благодарен за тях.

- 27-05-2012|**Peter Petrov**

Златко, хубаво пишеш ама не знам дали го четат хората в България. Дано да го прочетат и разберат, защото това ми се струва, че е голям проблем. Ние тук знаем само черно и бяло. Средно положение няма. Даже и днес, когато имаме такива технологии и информация струва ми се че си оставаме много неинформирани защото такоова ни е мисленето, няма стремеж към знание а към псевдознание. По тези земи знанието

никога не е стояло на висота – а далаверката, келепиреца и т. н. Радвам се че има хора като теб, които се стремят да отворят очите и на другите които не виждат по-далече от носа си и които смятат, че комунистическата история която учехме е единствената истина.

Поздрави

- 27-05-2012|**Диян Иванов** – Мнение

Робство в класическия смисъл не е имало. Но разсъжденията в тази посока попадат в същия капан, от който Златко Енев иска да избяга – митологията. Та има ли по-големи окови от тия, които непрекъснато ни карат да доказваме или отхвърляме знанието ни за този период? За мен важното е, че пет века България не е съществувала като държава, а това я обрича на изоставане дълго време впоследствие. А има ли човек или нация, които да не са подвластни на митове? Покажете ми ги, че да знам:)))

- 27-05-2012|**Диян Иванов** – Мнение 2

А по останалата част на статията – съгласен съм, но ще кажа отново: Дайте ми нация, която да не си „опоетизира“ миналото.

Да, ние засилваме цветовете, попадаме в собствени заблуди, но вероятно това щеше да сполети всяко европейско общество, което след XIV век е било принудено да стане част от Азия.

- 27-05-2012|**Пенка Ангелова** – Дайте ми нация, която да не си „опоетизира“ минало

Със сигурност няма нация, която да не митологизира нещо от историята си. Но все пак е добре този процес да се рефлектира, да се разсъждава по него, за да не се превръща в травма. Колкото повече се обговарят нещата, толкова по-лесно се осмислят и се приемат. Националните митове възникват заедно с нациите, т. е. през 18 и 19 век (кралят умря/беше гилотиниран/, да живее нацията). Но „опоетизирането“ на миналото вече е стъпка към травматизирането. Дори и Френската революция, основополагащият мит на френската нация) е преминала през последните 223 години през различни етапи на преосмисляне (последно и под знака на жертвите).

- 28-05-2012|**Боян** – Хм, интересно ...

Има няколко доста оригиналні, не лишени от основание и дори почти верни изявления, като напр.: „сегашното българско общество е избрало за религия собствената си история“. „Почти вярно“ е по същата причина, която самият автор изтъква: непознаването на историята, нещо характерно както за останалите народи, така и за познаването на коя да е религия от нейните последователи. При всички положения, вариантът с религия=национална история е по-добрият от която и да е просто религия (чужда като християнската и исляма или „своя“ като Перун/Тангра).

А защо ни е такава историята, по-точно, резултатът от нея? Дъъълъг е отговорът -- започвайки от това, защо сме паднали под турците и какво сме си направили един на друг след робството (ще ме прощава авторът, ама не е Керълайн Финкел авторката, дето ще ми докаже имало ли е робство и в какво се е изразявало то, нито пък това е произведението, което да го опровергае!).

- 28-05-2012|**Боян** – Отговор

Та, на въпроса: защо е такъв резултатът от историята ни? Отговорът го дава един друг англичанин, преди около 150 години и, както биха казали някои литератори -- магистрално!

„**Благосъстоянието на едно общество и справедливостта на неговото устройство зависят от характерите на неговите членове.**“ Хърбърт Спенсър, Човекът срещу държавата

- 28-05-2012|**Златко Ангелов**

Злате, адаш, сто процента съм съгласен с тебе! Не само със съдържанието на мислите ти, но с начина, по който са изказани. Виждам, че дървените философи са започнали вече да пощят публицистичната тъкан, за да я направят по-малко красива, да я принизят някакси, за да извисят себе си. Вадят се цитати от случайни автори – с претенция при това! По рефлекс моментално се заговаря за „приликата“ с други държави, сякаш това е в състояние да промени истината.

Аз смятам, че умението да се изкаже без усукване истината, както ти си направил, е истинското извисяване. Това е акт на истинска сила, защото е акт на себеосъзнатост. А себеосъзнаването е най-трудното постижение – но такова, което ни разграничава от папагалите.

- 28-05-2012|**Вла Дунев**

Много точно – „Герои не сме били никога, скоро няма и да бъдем. Но пък и никога не сме били злодеи, никога от големите, във всеки случай.“

И слава богу, в когото не вярвам, че сред българите са рядкост идиотите, готови за личната си война да потопят в кръв околните.

Но вие друго ми кажете – „Царство на безсъбитийността“, за разлика от... (попълни тук)?

‚освобождаването на косовските албанци от сръбския потисник?‘

‚освобождаването на католиците в ирландия от англиканския завоевател?‘

‚освобождаването на чеченските казаци от руския поробител?‘

‚освобождаването на арийците от еврейския гнет?‘

Адски често някоя ‹славна кауза› е просто примамка за контрол над населението, и понякога се радвам, че българина е страхотен циник и много не му пука за подобни глупости.

- 28-05-2012|**Иван Рангелов**

Въпросите, които Златко Енев поставя (за паметта и историчността, за „изключителността“ на народите), може би наистина заслужават да бъдат разгледани.

Затова дайте наистина да ги разгледаме – спокойно и разумно.

По първият въпрос (за паметта, за историята и за отношението ни към тях): НЕ, не е вярно, че българският народ има някаква особено силна пристрастеност към историята. ДРУГИ народи има, които (не е тайна!) са наистина обсебени от историята (си). За евреите, например, техния Холокост е най-важното, което се е случило в световната история. Други неща в историята – и собствената им, и на света – те просто не виждат! Холокоста, Холокоста, и пак Холокоста, и нищо друго освен Холокоста! (А Златко твърди, че за нас, българите, уж „Всичко е „Време разделно“, друго просто няма.“... А то, реално като погледне човек, къде е „Време разделно“, къде е Холокоста... Нашето акцентиране върху „Време разделно“ е НИЩО в сравнение с еврейската захолокостенелост!)

По втория важен въпрос (за националната „изключителност“): Според Златко, „частицата „най-“ е солидна част от онази дълбинно-потребна форма на колективна идентификация, без която днешното „българско“ е напълно немислимо.“

Това обаче отново просто НЕ Е вярно! Тук отново НЕ сме ние най-големите рекордьори, със сигурност. Да вземем възникването на Българския Национализъм (който, според Златко, е едва ли не основният проблем на българското днес...). Как възниква българския национализъм? Как пише Паисий в своята история? От какви позиции?

Това поне всички сме го минавали в училище, би трябвало да ни е известно.

Подходът на Паисий не е от типа „НИЕ СМЕ НАЙ-“ или „САМО НИЕ СМЕ...“ (което би било претенция за изключителност) – точно обратното: Паисий говори от позицията „... И НИЕ СЪЩО“ (което е борба за равнопоставеност)!

Сигурен съм, всеки е чел, многократно са повтаряни думите на Паисий:

„О неразумний и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език?“

Само че колцина знаят, че думите му продължават така:

„О неразумний и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език? Или българите не са имали царство и държава?“

На практика ТОВА е, което е казал Паисий на своите: „Виждате, че другите имат царство и държава? Че какво? Нима И НИЕ не сме имали царство и държава?“

Това е основният смисъл на цялото му произведение: „И НИЕ СЪЩО...“

А това личи и от стихотворението на Вазов за Паисий, което също всички сме чели в училище и което също показва как се е възприемало написаното от Паисий: „че и ний сме дали нещо на светът“ (Забележете: не „САМО ний сме дали“, а „И ний сме дали“!)

Така че тези наши национални самообвинения, тъй модерни днес сред интелектуалците: че като народ сме прекалено обсебени от историята си и то в посока на собствената ни изключителност – са просто едни „митове“ (каквито Пенка Ангелова други тук много обичат да „развенчават“...).

- 28-05-2012|**Д. Димитрова** – Умуване/циклене в собствена посока!!

И нито дума за празника на българската култура и писменост.

Бихте ли посочили коя успяла държава не е отстоявала националните си интереси във всяко едно отношение, според вас?

За човешкото
Автор: Велко Милоев

Опитвал съм се неведнъж в едно отпуснато, свободно лутане на мисълта да си отговоря какво ни прави човеци. Кое е уникалното, с което сме излезли от лоното на природата, което ни отделя от другите дишащи, множащи се и изпитващи болка живи същества край нас? Има ли божествена разлика, с която да се гордея и да ми дава кураж да търся предназначението си?

Увеличеният обем и сложността на мозъка на Хомо сапиенс са, разбира се, важни и доста полезни, но те по-скоро ни поставят във висшата класа спрямо другите бозайници и особено приматите; отделят ни мястото на шампион сред останалите участници в еволюционното състезание по сложност на поведението, но не ни правят единствени на почетната стълбица. По същия начин изправената стойка, в която ходим, ни е дала ред технически предимства, обаче и приматите, и други бозайници умело използват предните си крайници си за прегръдка и ласка или за нападение и отбрана. Шимпанзетата и враните са наблюдавани да пригаждат предмети от околната среда, за да си правят инструменти – за достигане на някаква храна най-често, което промени научната парадигма от моята младост за оръдията на труда като патент на човека.

Впрочем и морските бозайници демонстрират сложни модели на поведение и комуникация, без да им трябва нищо повече от аеродинамична форма с перки и опашка. Играта например не е изключително умение на Homo ludens – делфините играят, а също кучетата и котките.

Някъде във или може би около сложния човешки мозък е ситуирано съзнанието – обаче това понятие си остава мъгляво след хилядолетни усилия да разберем същността му. Будистите например приписват съзнание на животните.

Веднъж ми се стори, че съм уцелил отговора – неповторимо човешки са смехът, усмивката. Обаче в албумите със снимки от животинския свят или в многобройните интернет сайтове със забавни фотографии

ще открием образи на хилещи се копитни, гризачи и примати. За делфините пък се допуска, че са способни на шеги в общуването си с плуващи хора.

Имах още една идея за човешката уникалност – моралът и по-специално – срамът. „Морал“ е също трудно за дефиниране понятие, а колективистични и алтруистични форми на поведение има много сред бозайниците. Чувството за срам и съвест ми се струваше върховно сапиенско качество, докато не забелязах колко притеснено гледа домашното ни коте, когато случайно нахълтам в интимния му момент на пишкане. Сигурно сте виждали и кучето засрамено, хванато на място или в последствието на някаква пакост.

Единствена по рода си ли е самотата на човешкото его, за което стана дума в предишното есе?

Звучи ми добре, но май твърде просто, за да бъде вярно. Очевидно самотни са кучетата и котките, изгонени или изгубили дома си – някои толкова настойчиво, с доверчиво усърдие си търсят стопанин, намират от километри разстояние къщата, от която са били прогонени, или издъхват на гроба на господаря. Знаем и за домашни или волни птици, които умират скоро след смъртта на партньора си.

Ако ние се виждаме мънички в изправената си стойка пред звездите – тъй недостижими и хладно безразлични, дали и във воя на вълка към Луната можем да различим инстинкт за космическа самота, протест срещу бездушната мощ на мирозданието?

Според мен неповторимо човешки е копнежът – хилядолетен, а вече амбициозно изразен в космическата ера – да докоснеш и разбереш необятното.

Като обърна наопаки един математически пример от предишното есе, давам кредит на сложният ни все пак мозък, че се опитва да брои звездите във Вселената – 10 или 100 милиарда пъти повече от невроните в мозъка-преброител.

На тази планета май само Хомо-сапиенс се опитва да разбере съзиданието. Да търси мястото си и, малко нескромно, предназначението си в него. Това не е ли крайната цел и на точните науки, и на философията, и на изкуството?

Също тъй единствен по рода си ми изглежда човешкият копнеж по *различни светове*. Или по един, „по-добър“ според дръзката ни самонадеяност свят. Спомнете си за онзи, лудия при Бьол – „ех, само да имаше

повече справедливост...“. Родните му са легион. Представям си роднинската нишка на всички древни и модерни утописти и мечтатели с всевечната им мъка да измислят някакъв „по инакъв“ свят – въпреки обективната слабост на мисълта на малкия човек пред необятността около него. Само ние на тази планета осъзнаваме миналото и се опитваме да кроим бъдещето си.

Не помня кога и къде съм прочел една хипотеза за предназначението на човека. Може би нашият разум има мисията да достигне познание и могъщество до демиургически мащаби, до вселенско инженерство, за да се пребори с ентропията и да спаси Вселената от неизбежната ѝ или поне вероятна термодинамична смърт. Не е ли това една достойна задача?

Дори дивакът май има нужда от смисъл и предназначение – спомена се амазонското племе мачигенга, което вярвало, че ако спре да броди из джунглата, слънцето няма да изгрее. Подобни вярвания за мисия за поддържането на света, на живота, имат и други племена, и австралийските аборигени.

Ето, че се получи все пак някакво списъче от уникално човешки черти – копнежът да опознаеш необозримото, мечтата по различни светове, въпросите, търсенето – не къде да пасем или кого да изядем, а откъде идваме, защо сме тук и защо после няма да ни има; какво ще има, когато нас няма да ни има. Търсенето на смисъла на живота и на смъртта.

Една статистически добра в наше време продължителност на живота от 75 години дава само някакви си 2 366 393 521 секунди – два милиарда, триста шейсет и шест милиона, триста деветдесет и три хиляди, петстотин двайсет и една секунди.

И те оттик-такват докато очите ви следят тези редове.

Затова предлагам да се вгледаме в себе си.

Велко Милоев (56) е бивш журналист (най-дълго работил за вестниците „АБВ“ и „Континент“), а от 1996 година е консултант на свободна практика за международни организации. Работил е по различни проекти на Балканите, а в последните години – в Ирак, Йемен, Афганистан и Судан. Автор е на няколко книги, сред които сборникът с разкази „Където не сте били“ (2001) и публицистичните „Салата от глухарчета. Босна между две войни“ (1990) и „Балкански случки, войни и легенди“ (2007).

Коментари (1)

- 24-05-2012|**Ханс Киршнер**

Да философстваш, значи да се обречеш на безизходност. Което си е провал, както и да го погледнем.

Кой се страхува от политическата коректност? Автор: Ася Маркова

На използването на политически коректен език, доколкото той изобщо се чува в българското публично пространство, по правило се гледа като на лицемерие, прикриващо истинските имена на нещата, заради други интереси – например проформа спазване на външните за нас разпоредби на Европейския съюз (на които не държим), заради облагите, даващо ни членството (на които държим). Това подозрение в двойна игра няма как да не ни хрумне – няма как например политически коректната думата „ром“ да не зазвучи фалшиво, когато образът, който непрекъснато ни представят на неин фон е в по-добрия случай насмешлив и подигравателен, а в по-лошия случай скрито провокира омраза и агресия. Същото правят и медийните съобщения за криминални престъпления, в които, ако те са извършени от роми, това задължително се отбелязва като факт, който някак си трябва да обяснява всичко. Такова тенденциозно представяне на ромите в българските медии, белязано от проформа спазване на правилата на политическа коректност, но чуждо на духа на респект към достойнството на конкретната личност, би имало като ефект единствено това, че и политически коректния днес термин ром един ден също ще стане обиден. И ако действително днес големият процент на бедност, необразованост, престъпност и социална изключеност продължава да бележи ситуацията на ромите в България, то вината за това до голяма степен е и във фасадната толерантност на медийния език. Този език – неосъзнаващ собствената си маргинализираща функция – тенденциозно фокусира и раздува случайния факт на етническия произход ако не до генетична, то поне до тотална културна детерминираност, чрез която трябва да бъдат обяснени всички убеждения, навици, вярвания, постижения или провали на човека, роден с такъв етнически произход.

Има един, натрапил се около събитията в Катуница и често срещан в ежедневния език аргумент срещу използването на политически ко-

ректния термин: „Те самите се наричат така, не го смятат за обиден.“ В този аргумент от една страна има голяма доза простодушие: нужен е само един минимум на житейски опит, за да не се довери човек напълно, когато насреща дойде отговорът „не, циганин съм си“. Само че не израз на простодушие, а върховна форма на цинизъм и унижение ми се струва ситуацията, безброй пъти наблюдавана по българските телевизии, когато репортерът приклещва с микрофона някой нещастник и победоносно му задава въпроса –“Нали сте си цигани? Нали не те обижда?“ А защо тогава да има политически коректен термин щом думата „циганин“ ужким не обижда?

Струва ми се повече от показателно за сегашната ситуация в българското публично пространство, че когато фигура като Кеворк Кеворкян си позволява открито да изкаже съжаление, че не „цигани“, а кучета ще бъдат кастрирани в ромските квартали[1], това не предизвиква нито обществен скандал, нито съдебно преследване, нито поне мобилизира интелектуалците да се противопоставят на подобно патологично мракобесие.

Разбира се, трябва да направим разлика между радикалните форми на расизъм, пример за които е изказването на Кеворкян (наред с подобните лозунги на националисти, расисти и футболни фенове) от една страна, използването проформа на коректните термини от някои политици и журналисти, от друга, и по-сложните аргументи на някои интелектуалци срещу политически коректен език. Защото ако обичайния аргумент, които почти всеки срещнат употребява е „какво значение има думата, гледайте ги какво правят“, то от хората на словото и разума, които толкова често, и разбира се с право, надигат глас в защита на правописа и граматиката, се очаква да знаят и за тежестта на семантиката на думите, т. е. да осъзнават, че речта създава определен тип социални отношения. В случая – едно унизително отношение.

Оттук нататък ще приведа и ще опитам да отговоря на някои от именно тези по-сложни аргументи. Намирам за стряскащо, че немалка част от „българския интелектуален елит“ отказва да се разграничи изрично от онова съдържание във всекидневното и медийното говорене за и към малцинствата, което им отказва дори минималния респект на обръщението.

1 **http://www.blitz.bg/news/article/119556** Циганите – пак на завет, 4 октомври 2011, Кеворк Кеворкян

Откривам аргументи в тази посока в едно интервю[1] на Момчил Дойчев, доцент по политология, а освен това и автор на книгата „Политическата коректност срещу либералната толерантност“. Основната теза на цитирания текст е, че политическата коректност е израз на нова левичарско-радикална идеология, враждебна по същността си на либералния дух на съвременните демократични капиталистически общества. Аргументацията му, обобщено казано, протича по следната линия:

1. Политическата коректност – твърди Момчил Дойчев – в действителност е нетолерантна идеология, която се представя за език на толерантността, но самата е санкционираща и етикетираща с дискредитиращи термини – расисти, фашисти, екстремисти, фундаменталисти и т. н.

Контрааргументът тук е класически либерален като по учебник и в него няма нищо ляво радикално: Езикът на пренебрежението и омразата блокира възможността за равни шансове и маргинализира. Този език провокира съответни действия и директно потъпква достойнството и свободата на определени индивиди и групи. Следователно едно общество е либерално и демократично, когато на първо място не оставя такива гласове без отговор. Минималното условие за демократичност тук е да съществува публичен дебат – да се чуят контрааргументите, за да се прецени премината ли е границата на толерантността към нетолерантните. Ако се прецени, че тази граница е премината, то да има правни механизми тези гласове да бъдат санкционирани.

2. Следващият аргумент на Момчил Дойчев е, че езиковите и правни санкции, които политиките на толерантността се опитват да прокарат, в действителност единствено разпалват латентни социални, политически и етнически напрежения. Цитирам: „...давайки необосновани и незаслужени привилегии, дори в противоречие със закона, на тези „потиснати, експлоатирани и дискриминирани“ групи... така всъщност им вреди много повече. Защото това води до обратна реакция на „нормалните“ групи, които не искат и няма да се примирят с привилегиите на малцинствата! От друга страна, всяка друга „нормална“ социална група започва да се стреми да стане привилегировано малцинство, т. е. да разпределя по голям дял за себе си от ‚демократичната баница.‘„[2]

1 Момчил Дойчев, Политическата коректност е нетолерантна идеология, създаваща нови кливиджи на омраза, от 28 януари 2011г.; **http://www.obshtestvo.net/content/view/1995/3/**

2 Пак там

Макар Момчил Дойчев да определя себе си като класически либерал, този аргумент също няма нищо общо с класическия либерализъм. Той по-скоро може да се приеме като социал-дарвинистко описание на отношения на естествен подбор, в чиито механизъм не бива да се месим: мнозинството на силните не иска да отпусне привилегии на слабите и това следва да се приеме за нормално. За въпросите, кои неравенства са несправедливи – въпроси, стоящи в сърцевината на класическа либерална теория – тук липсва каквато и да било чувствителност. Нека припомним, че в рамките на класическия либерализъм справедливи са само онези неравенства, които се оформят едва след като са спазени минималните условия на равен старт и еднакви правила за всички участници. Ако тези условия в едно разбиращо се като либерално общество не са равни, е въпрос на справедливост те да бъдат изравнени. Не става дума за борби за незаслужени привилегии, както твърди Момчил Дойчев, а за това, че сме избрали да живеем в общество, основано на универсално човешко право, а не на природния закон на силата.

3. Доколкото Момчил Дойчев уеднаквява радикалното левичарство и политиките на толерантността той твърди, че става дума за сходна с марксизма идеология, целяща да инструментализира онеправданите, за да се прояви като техен политически спасител. Не е чудно, че предпоставяйки това, по нататък той ще твърди следното: „Тази политика днес намира своя най-силен съюзник в лицето на радикалния ислям, на ислямските екстремисти и терористи, които единствено могат ефективно да се противопоставят и да унищожат омразната „буржоазна демокрация“, докато всъщност като невинни жертви на репресивната им реторика падат десни хора, консерватори, християндемократи, либерали и дори социалдемократи, които осъзнават проблема и се опитват да намерят демократично решение – като например Ориана Фалачи или Тило Сарацин! А в резултат са заклеймени и репресирани от господстващата левичарско-популистка посредственост!“[1]

Колко изопачено спрямо фактите е това конструирано родство между радикалното левичарство и либералните ценности на достойнството и правата, които обосновават политическата коректност, може да стане ясно веднага на фона на приведения от него пример с Тило Сарацин, съпоставяйки го с фактите: От тезите на неговата, станала скандална кни-

1 Пак там

га „Deutschland schafft sich ab“ категорично се разграничиха не само консервативната канцлерка Ангела Меркел и бившият вече президент Вулф, издигнат от същата партия, които по никакъв начин не могат да бъдат заподозрени в левичарски, камо ли в ляво-радикални симпатии, но и абсолютно всички парламентарно представени партии и Германия.

И нека направя тук едно уточнение: Критиките срещу Сарацин бяха насочени срещу тезите му за генетична обусловеност на социалното поведение и генерализиращата му реторика срещу мюсюлманите, без да е обозначаван от никого публично като фашист.

4. Последният аргумент, който ще разгледам, може би е най-показателен израз на антилибералния рефлекс, които прозира зад обърканите теоретични задръжки да се изразяваш политически коректно. Зад призивите за такова говорене се привижда аналог в „новоезика“ и цензурата на комунистическите режими, който евфемистично позволява зад него, днес под нова форма, да се омаловажават или прикриват престъпления и идеологични партикуларни интереси, и да се заглуши гласа на мислещите различно.

Да кажеш че коректните термини са евфемизми е все едно да кажеш „хайде да не казваме на черното бяло, знаем как стоят нещата, знаем и значението на думите“[1]. С това изказване всички членове на онеправдани или маргинализирани групи директно се окачествяват като имащи от какво да се срамуват. Не, нещата не стоят просто така и така, а зависят и от това какви социални отношения искаме и около какви норми се обединяваме, за да вървим в желаната посока. Систематичната насмешка над светогледа, над езика, над живота, който живееш, е вид жестокост, на която са податливи единствено хората. Унижението от обезценяването ти в очите на другите от които си част, в очите на онези, от които може би искаш да си част, и най-вече в собствените ти очи са измеренията на този тип жестокост. Именно за това нюансите на езика, за които говорим, са толкова важни.

1 В духа на този тип идеологическо натурализиране е и статията на Емил Григоров „Моят Иван, Моето циганче“, публикувана на 3 септември 2011г. във вестник „Труд“, покрай събитията в Катуница: „Аз роми не познавам. Затова, моля ви, не ме заклеймявайте като расист само защото говоря за нещо, което познавам, и го назовавам с дума, чието значение знам.“;**http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1062609**

Ася Маркова е докторантка по философия в Нов български университет. Занимава се с тематиката на човешките права, човешкото развитие и моралните проблеми при третирането на хора с увреждания.

Коментари (14)

- 27-05-2012|**в. к.**

Не видях доводи в полза на ползата от политическа коректност в писаното от Ася. Единственото, което тя казва е: „политкоректността ми харесва и трябва да се приеме бездоказателствено като нещо добро“.

Това не е философска позиция.

А в същност политкоректността е нещо много вредно.

Някои дори я наричат „съвременен фашизъм“. Този термин изразява само емоционално отношение, разбира се, защото фашизмът е друго нещо, но показва какъв е ефекта от нея.

- 27-05-2012|**Бате Бого** –:-)

Хубава статия, Ася. Но проблемът в никакъв случай не е в езика. Той е следствие, не причина, не се залъгвайте, че той провокира омраза. Лингвистичната теория на политическата коректност стъпва именно върху тази инверсирана методология, по същество една гнила и безкрайно съмнителна платформа.

Много ценно наблюдение правите по отношение на формата на думите, смисъла им и социалното им замъгляване, автоматизиране и дори обезличаване. Тук вече мога само да Ви поздравя.

Но – повярвайте ми – политическата коректност е вредоносен бацил, от който обществото няма да види нищо добро. Лекуването на социума от неговите несъвършенства и вражди не става с диктат върху

езика или със спотаяване на езика. Обмислете, моля, идеята ми за обърнатия ред на причинно-следствените отношения в релацията „слово – омраза“. А знаете ли защо това не е пътят? Защото езикът не признава насилие – чисто филологическо становище. Други са социалните механизми, които трябва да се задвижат и Вие говорите вече за тях. Езикът е само симптом – оставете го на мира: по температурата ще познаем, че детето ни е болно:-)

Успех в благородните Ви начинания!

ББ

- 27-05-2012|**БС2003** – ...

Не политическата некоректност на медиите, а социално-икономическата и политическата некоректност на общественото устройство е в основата на всички злини. Политическата коректност произтича от коректните идеи, а не от пейоративно употребените уж коректни термини. Да определиш някого като фашист, шовинист и пр. е политически некоректно само ако не отговаря на истината, в противен случай става дума за характеристика на човека, за която все пак трябва да се използат някакви понятия, така както казваме, че някой е висок, зеленоок, тромав, болен и т. н.

- 28-05-2012|**EEEEEEEE** – ще се изразя некоректно: пача

ами изчетох статията и впечатлението ми е, че тя не успява да обори нито един аргумент на този Момчил Дойчев, чийто твърдения ми се струват доста точни.

Първият коментатор също доста точно е посочил грешките в тезата на тази дама.

Благодаря на Златко Енев за тази статия, защото чрез нея получих линк към тезите на този Дойчев, но въпреки това се притеснявам, че на Енев тази статия душевно му харесва... по този повод в интернете има една пубава руска карикатура, която излиза в гугъл при търсенето на думата „толераст“. сърдечен поздрави.

- 28-05-2012|**ПК** – Политическа коректност

Не е политически коректно да публикувате снимка на авторката. В сайта може да влязат и малки деца или хора със слаби нерви.

- 12-06-2012|**Боян** – Оле, мамооо,,,

Перуне мили, колко мъка има на тоя свят, Перуне! Поредните драсканици на поредната недоучена журналис›ка, поднесени като произведение!!! Прав е пишещият по-горе -- единствената ценност на текста е да ни убеди колко е прав Дюринг, пардон -- Дойчев, Момчил. Авторката -- да продължи да се занимава с хората с увреждания, а не да увеличава броят им с подобни писания.

- 12-06-2012|**Питащ**

Интересно защо ли повечето от пишещите в този форум си служат с лични нападки срещу авторката, а не с аргументи? Дали това не доказва, че ненавистта срещу политическата коректност е един първосигнален феномен?

- 13-06-2012|**Иван Рангелов**

Ех, „питащ“, щом ти си толкова „питащ“, нека аз пък да съм „отговарящ“!

Гледай сега колко е просто: как да коментираме нещо друго, освен личността на авторката, като цялата ѝ статия се състои само от клишета, клишета, клишета! Обречени клишета!

Като се започне от заглавието. Заглавие, което започва с „Кой се страхува от еди-какво си“ е изтъркано отдавна. Всеки четящ човек е виждал такива заглавия поне десетина – и затова с лекота отгатва какво следва по-нататък.

„Кой се страхува“!?!?

Ами за всеки е ясно, че никой не се „страхува“! Като види едно такова тъпо нещо, каквото е политическата коректност, нормалният човек не се „страхува“ от него, а просто го отхвърля, подминава, и забравя!

А „аргументите“, които авторката се напъва да излага писмено, са просто абсурдни!

Според авторката (и това за нея било аргумент „класически либерален като по учебник“!):

„Езикът на пренебрежението и омразата блокира възможността за равни шансове и маргинализира. Този език провокира съответни действия...“

Ами всичко това, дето авторката реди като думи, просто не е вярно! Разбира се, че не „езикът“ провокира „съответни действия“ – а едни действия провокират други действия!

Какво стана в Катуница? Там как се стигна до сблъсъци? Да не би защото някой казал на другия „Циганин!“, а другият отвърнал „Не съм циганин, ром съм си!“ – и започнал боя, така ли??

Не, разбира се! Там конкретни действия от страна на българи срещу „роми“ имаше едва СЛЕД едни съвсем конкретни действия от страна на „роми“ срещу българи (и то завършили с прегазване на човек)!

И нататък в статията абсурдите на авторката продължават един след друг: според авторката, критиките срещу Сарацин били заради „генерализиращата му реторика“ (срещу мюсюлманите) – ами то ако ще си говорим за „генерализираща реторика“, то именно реториката на политкоректността е максимално „генерализираща“! Според реториката на полит-коректността, всеки случай, в който се употребява дадена дума („циганин“), независимо от контекста, това е проява на „език на пренебрежение и омраза“, който „блокира възможността за равни шансове“!

На авторката би трябвало да ѝ напомним простата истина, че за да имаме добър език и функционираща публична среда, желаните от нея „равни шансове“ трябва да бъдат дадени и на различните думи!

Сигурен съм, че всяко явление в нашия живот рано или късно ще си намери точното название – точната дума, която ще му прилегне.

Ето, вземете думата „толераст“ – ами това си е дума точно на място! Попадение!

Тази дума се появи и се разпространи, без никой да я налага отгоре, без никой да полага специални усилия да я обосновава с някакви „научни“ аргументи – просто човек, като я чуе веднъж, и това му е достатъчно, за да усети колко е подходяща и точна и уцелва!

- 13-06-2012|**Asya Markova**

Горното, ако не друго, поне е критика по същество. Странно ми е само как като са такива клишета, моите аргументи се оказват съвсем маргинални, а вместо това легионите надигат глас с това дето си го знаят и хич не е клише: „Ми те циганите са си цигани -крадливи и мръсни и не щат и не могат да са като нас, нормалните –да работят честно и да си купуват билети за градския транспорт. Ми цигани са си, какво да ги уважаваме и да им викаме роми.“

А сега, експериментално-ако не ви е много трудно (и клиширано), малко да сменим перспективата на първо лице множествено число и да заемете хипотетично позицията на някой, които се ражда в ромско семейство и отвсякъде, освен в общността му, му повтарят, че е мангал и циганин, а мангалите и циганите са...(виж по горе). Трябва да си малко мазохист и без достойнство, за да ти дойде от вътре да се включиш с охота в такова чудничко общество, дето още не те е видяло кой си и вече ти е сложило цената. Или пък трябва да си голямо куче и 100 пъти повече да се бориш, отколкото тия дето имат тапията, че са от мнозинството. Или пък ще те обземе омраза и ще правиш на пук.

Аргумента за политическата коректност е, че език изравнява донякъде шансовете, които по природа и по заварено социално положение не са равни. Ако имате проблеми с това -не се наричайте либерали и си пазете привилегиите в други термини, защото либералното общество предполага механизми за изравняване на старта и еднакви правила за всички/ само тогава имате право да наричате постиженията си честни.

А колкото до това, че езика само отразява действителното положение на нещата и не трябва за нищо да го насилваме, ще ме прощавате, ама морала не е областта на фактичното, а на валидното – не на това как са нещата (за това си има научен език), а какви трябва да са по наша воля –тук е на място политически коректния език. Страхувате се вие от политическата коректност, защото ако няма някой по-слаб не можете да си упражнявате интелигентността като се разграничавате от него и го потискате. Моята представа за интелектуалец е друга-да забелязваш и се бориш срешу формите на потисничество и да се мериш с равни. Написах тази статия, защото само в България съм се сблъсквала с феномена лумпени и интелектуалци да говорят с един и същ език за най-слабите членове на обществото.

- 13-06-2012|**Златко**

Начинът на мислене на Иван Рангелов – а и не само – е до голяма степен валидно доказателство за пораженията, които е нанесла върху масовото нашенско мислене марксистката философия. Съзнателно или не, Иван е последователен исторически материалист от най-коравия тип. За него реалност притежават единствено материалните, осезаеми неща. Останалото – идеи, език и пр., е второстепенно, да не кажа „дрън-дрън“. Разни ми там Макс Веберовци, дето били говорели за влиянието

на разни ми там етики и прочие не от сирене направени неща, върху общественото битие – всички тия не са от наше село, а следователно да си... На времето подобни неща се наричаха „стихийни“, тоест произлезли не от класните стаи. Та, типичният български „знайко“ от наше време – четящ английски език, оправящ се в Интернет и т. н. (Рангелов и в далеч по-остра степен напълно непоносимият Сирков) – е просто директен пример за това колко трудно се разчупват вековни социални парадигми и колко трудно е за хората, с или без наличието на информация, да се разделят от клишетата и начините на живот, с които са израснали, особено когато промяната не е свързана с някакъв вид директна икономическа мотивация. Ако Иван, който е всичко друго, но не и глупак, би могъл да вложи енергията си в бизнес или някаква друга продуктивна дейност, той не би си чесал езика тук. Но тъй като не му остава нищо друго, той по неволя влага енергията си в преливане от пусто в празно, дърлене по интернетски форуми за тоя дето духа. И, естествено, тъй като собственото му битие е завряно в кучи ..., то за това трябва да има виновници. А пък виновниците са ясно кои... И така нататък.

Остава си единствено чисто историческата надежда, че нещата не могат да не се променят в дългосрочен план, поради простичкия факт на европейската ни включеност, за пръв път от 1300 години насам. Инак в краткосрочен план всичко е илюзия, така изглежда. Ето защо човек трябва да чете повечко история... Там нещата се виждат като на длан, ако и това да не облекчава непременно болката.

А ромите, заедно с нас, няма къде да ходят. Хубавото на ситуацията ни е това, че тя е толкова ниска, че на практика няма какво толкова да се губи. Каквото и да дойде, почти няма как да бъде по-тъпо и по-затлачващо от настоящото безвремие. Да видим каква част от бъдещето ще ни се удаде да доживеем. Това май е единствено важното.

- 13-06-2012|**Питащ**

Много добре казано „Златко“! Питам се (!) само дали има смисъл да се дискутира с изразители на идеологически бетонирани пред-разсъдъци, с каквито е пълно писанието на г-н Рангелов(пример: „едно такова тъпо нещо, каквото е политическата коректност“). От друга страна е необходима аргументирана съпротива срещу агресивното и безпардонно натрапване на подобни предразсъдъци в публичното пространство. Точно затова авторката заслужава признание.

- 14-06-2012|**Иван Рангелов**

Г-н Питащ (или пък, откъде да знам, може да сте и г-жа?), не Ви ли прави впечатление, че докато Вие ме критикувате мен за фразата „едно такова тъпо нещо, каквото е политическата коректност“, само двайсетина минути по-рано Златко също е използвал думата „тъпо“, само че при него тя се отнася вече за цялото наше „настоящо безвремие“...

Та това е положението, драги Питащ – ние и двамата със Златко не се изразяваме особено деликатно.

И това е добре! За мен това е добър знак. Времената са такива, че нужда от деликатно говорене няма. Нужда има от говорене ясно и говорене откровено.

Ще започна от това, с което Ася Маркова завършва коментара си по-горе: „само в България съм се сблъсквала с феномена лумпени и интелектуалци да говорят с един и същ език за най-слабите членове на обществото.“

Ето, именно тук е слабостта на интелектуалци (а те са по-скоро „интелектуалци“) като Ася Маркова: те си мислят, че основният проблем е в „говоренето“ – и че някак си, като с вълшебна пръчка, щом „говоренето“ се промени (към по-добро, както си въобразяват те!), то и всичко останало също ще се промени (към по-добро)...

И тук се сещам, че Златко по-горе ме нарича „исторически материалист“ – не съм сигурен дали съм точно такъв, но със сигурност бих предпочел да съм „исторически материалист“, отколкото да съм някакъв „магически идеалист“, който си въобразява, че с промяна в две-три думи ще преобърне действителността!

Та значи, казвате, думата „циганин“ била обидна, а думата „ром“ била ... не знам, вероятно: извисяваща?

А не ви ли хрумва, дами и господа, че когато упорствате в употребата на думата „ром“ вместо „циганин“, без да променяте нищо в реалността, крайният резултат от всичко това ще бъде, че един хубав ден думата „ром“ просто ще осъмне и тя също толкова обидна, колкото е сега думата „циганин“! Това ще е крайният резултат, не друго! Защото, колкото и да не ви се вярва, думите постепенно придобиват такова значение, каквото реалността им дава! А реалността ежедневно дава (и добавя, и отнема) смисъл на думите.

Какво стана с думата „комунист“ (специално в България)? Имаше период, в който „комунист“ беше дума с „положителни конотации“

(както се изразяват интелектуалците). Един вид: „Комунист – това звучи гордо“.

А днес вече „конотациите“ не са чак толкова положителни, меко казано. Е, това се получи просто защото се видя, че комунистите, отново най-меко казано, не винаги правят добро за своя народ. И така в езика наш се стигна дотам, че и „демократите“, като се скарат, вече се обиждат един друг на „комунист“...

Та това я чака и думата „ром“ – вместо да казваме „Лъже като дърт циганин“, след време ще казваме: „Лъже като интегриран ром!“. (Защото, наистина, като се замисли човек, неинтегрираният ром главно краде, а интегрираният не просто краде, но и след това успешно лъже, че не краде.)

Или да вземем друго бисерче от колекцията на Ася Маркова: според нея, „ромът“ наш се намира в такова положение: „отвсякъде, освен в общността му, му повтарят, че е мангал и циганин“.

Горката Ася Маркова! Тя сигурно си въобразява, че както тя следи изявленията на Кеворкян (и се възмущава от тях), така и нейният въображаем „ром“ не пропуска какво е казал Кеворкян, и страда ли, страда от всяка негова дума...

Един вид, щом Кеворкян казал нещо лошо за циганите, значи веднага от това положението на „ромското малцинство“ в България рязко се влошило... а виж, ако Кеворкян не беше казал нещо лошо, а беше казал нещо добро, и от това веднага на всички роми щеше да им олекне на душата и да им се напълни кесията!

- 01-07-2012|**Момчил Дойчев**

Благодаря за критиките, Ася.

Но поне да беше прочела книгата, а не само интервюто ми в Общество. нет.

Патосът на моето изследване е насочен към разкриване на корените на политическата коректност и до какво тя на практика води. Изводът ми е ясен и обоснован – политическата коректност не е „прогресивно“ доразвиване на класическата либерална толерантност, а практическо нейно отрицание, водещо до разрушаване на нашата либерална цивилизация. Всъщност, това е и целта на политкоректните идеолизи – от Маркузе насам! Също както провалилата се навсякъде политика на мул-

тикултурализъм. Връзката между двете зловредни явления съм я обяснил, обяснил съм и защо става така.

И накрая – идеалната действителността на думите не може да подмени реалната действителност на фактите – в крайна сметка реалността на фактите поставя думите на тяхното си място, т. е. задава им техния истински реален смисъл...

- 02-07-2012|**Asya Markova**

Наистина не искам да прозвучи грубо, но не си купих и не прочетох книгата Ви от принципни съображения, защото ме наведохте на мисълта за Сарацин, който стана милионер благодарение на критиците си. Пък и целта ми беше наслуки да проверя какво циркулира в медиите и интернет пространството, а не в специализираната литература. Така че не знам какви са Вашите аргументи за връзката между мултикултурализъм и политиките на коректността, но за мен е очевидно -до степен пак да ме обвинят в клишираност, че те двете са диаметрално противоположни: мултикултурализмът пледира за специални защити на общности и култури- според мен нелегитимно, защото културните практики и общностните изисквания естествено толкова често влизат в противоречие с индивидуалната свобода. Мултикултуралистите казват-важно е да има разнообразие, да няма доминация и патернализъм, културите са жизнена среда важна за самоуважението и т. н., но мултикултурализмът не може да даде норма за критика на репресивните култури- което съществува е добро и трябва да се пази.

Либерализмът чрез политическата коректност в частност, напротив, пазят либералната свобода, предпоставяйки на първо място ценността на човешкото достойнство и изискването за изконното уважение към индивида. Можете да съдите конкретни хора, а не етноси или култури- когато го правите се нарича расизъм или културализъм. Когато се противопоставят на етнически негативни класификации либералите се борят точно с идеята, че индивидите са сводими и обречени на културите си или „на фактите“, както казвате Вие. Обръщението „циганин“ и изобщо етнитизацията на социални, криминални и прочие проблеми те затваря в културата ти и те отрича като индивидуалност, която сама е избрала поведението си и жизнения си проект.(Механизмът на маргинализация описах в по-горния си коментар към Иван Рангелов-да не се повтарям. Неговият контрааргумент представлява толкова опростенче-

ска представа за ромите и влиянието на езика и медиите, че не се считам, нито за опровергана, нито дори за интелектуално предизвикана. Надявам се да Вие да имате по задълбочен контра-аргумент)

Идеалната действителността на думите не може да подмени реалната действителност на фактите-казвате Вие – истински реален смисъл на думите...

Много неща ми идват на ум, когато се заговори за реалност и факти, особено пък социални факти:

Когато хората от какъвто и да е произход се реализират успешно в професията си например, никои не се сеща да ги определя като българи, роми, англичани или някакви други-това просто не е съществено. Когато в ежедневието, в медиите, в университетите дори в хор ви казват- ромите или циганите не могат да се включат в обществото, те са безполезни, то си им е в природата (в културата) и казват -погледнете фактите!!!- те ви сочат към гетата, а не към по-мургавия си колега в работата, който не държи особено да ви разкаже от къде е тръгнал и какво му е коствало, ако не сте се сетил сам. Така, че за фактите по мое мнение по-научно-боязливо трябва да се говори. Факт е например, че и новородените не могат да говорят, нали? Но по Вашата логика, ако приемаме фактите каквито са си, да учим децата да говорят си е чист идеализъм. Следствието май е-назад към природата!

Ендекария
Автор: Александър Шпатов

– Заповядайте – усмихва се А. на поредния участник, докато заедно с програмата му подава и пачка специално изрисувани банкноти от ленена хартия с примеси памук – Вашата субсидия от НДК Банк.

Хората подават поканите си и също се усмихват. Повечето веднага схващат идеята, все пак темата на конгреса е именно кризата в културата. На други обаче тепърва има нужда да им се обяснява, но междувременно ще се случат толкова много други неща, че едва ли скоро ще се стигне до това.

Конгресът започва. Зала 1 се пръска по всяка една от бетонните си спойки от стотиците автори и артисти, дошли да обсъждат финансовата, моралната, творческата и всякаквата друга **КРИЗА,** изписана именно с капс лок и болд. Стигнало се бе до там, че абсолютно никой, не се интересуваше от култура – нито хората, нито държавата, нито който и да било друг, освен самите автори – при това само ако се отнасяше до собствените им неща. Бъдещият почетен президент А. ще напомня това на всяка годишнина от последващите събития, но колкото повече време минава, толкова повече думите му ще стават непонятни за слушателите и само след пет години, никой вече няма да вярва, че е имало време, в което никой не можел да се прехранва от култура, дори и да имал таланта и всичко останало.

Изказванията в конгреса продължават, от което става ясно, че трябва да се вземат решителни мерки. Продуценти и актьори не спират да повтарят, че са говорили достатъчно и че вече трябва да се действа. След това микрофонът взима тенор и повтаря абсолютно същото, добавяйки и едно спонтанно изпълнение на „Върви, народе възродени“ за по-убедително. Тук някъде идва реда на самия А., чиято реч не звучи толкова добре без цигулките и близките кадри с възторжено пляскане, които по-късно ще бъдат добавени, но все пак ще има нужния ефект:

– Зависим от някаква цветна хартия, уважаеми приятели – точно това казва А. и веднага приковава вниманието на Зала 1 – А цветна хартия има достатъчно.

А. хвърля пачка от изрисуваните банкноти, които съвсем скоро ще станат най-стабилната световна валута. Все пак ще са обезпечени с култура, а не от някакъв виртуален златен стандарт.

– Кой каза, че няма пари? НДК Банк ще субсидира всеки ваш проект! – Тук с бурни пляскания се включват недоразбралите, взимайки го за истински представител на някаква нова банка, която най-после ще ги оцени достойно. А. естествено няма как да знае това и само допълнително се надъхва – Няма нужда от държава, щом има НДК Банк! Обявявам независимост от България!

Нови ръкопляскания, този път доста по-спонтанни, защото на всички им е писнало.

– Да живее... – тук А. се замисля какво точно трябва да живее и казва първото, което му идва – ...Ендекария! Да живее независима Ендекария!

Зала 1 избухва с класически конгресен апломб, а когато след няколко минути всичко утихва, един критик от старата школа взима думата и както винаги май говори сериозно:

– Отлична идея: първата държава-сграда на Балканите и в света! Ватикана на културата! Предлагам да гласуваме декларация.

Проблемът обаче не е в декларацията, която така или иначе се гласува с безпрецедентно единодушие и един ден щеше да стане най-четения документ в историята на съвременното изкуство. Проблемът е, че в Зала 1 имаше и журналисти, които побързаха да обявят новината с капс лок и болд, от което излезе **НОВА ВАТИКАНА В СОФИЯ!**, а след още малко копи-пейст от по-мързеливите медии, които отразяваха новините според Фейсбук се стигна и до **НДК СЕ ОТДЕЛИ ОТ БЪЛГАРИЯ?** Разбира се, когато сградата бе оградена от веднага алармираната жандармерия, въпросителните паднаха, за да остане заплахата от културните сепаратисти, които точно излизат от Зала 1, за да се нахвърлят върху скромния коктейл във фоайето.

В бъдещия филм за Ендекария, следващите три дни в обсаденото НДК ще бъдат пресъздадени много по-епично, от колкото в действителност. Сблъсъци наистина ще има, но героичната смърт на гениалния цигулар и поетесата си остава бонус, но с любовните линии обикновено е така. Истината е, че жандармерията не знае какво да прави – дошли са по-скоро превантивно и никой не си е представял, че писателите могат да са толкова упорити. Правителството е в пат – нито иска да пребие културния елит на София, нито пък иска да става за смях. Междувременно новината се разпространява по цял свят, първо като любопитка, а после и в World Report на CNN. Бъдещият почетен президент А. дава интервюта с все по-голяма убеденост, *всеки има право на самоопределение, НДК е новото Косово, и много повече.* Никой обаче не може да каже дали всичко щеше да завърши по същия начин, ако не бе международната подкрепа на творците от цял свят. Дани Бойл, Банкси и Виктор Пелевин пишат писма за подкрепа, Кристо обещава да опакова НДК, а Бисти Бойс направо идват в София и се присъединяват към ендекарите.

Въпросът обаче ще бъде решен, едва когато Джими Уейлс обявява, че в знак на солидарност мести сървърите на Уикипедия в подземията на НДК. Ендекария бил идеалният вариант за търсената от него пълна самостоятелност. Пред заплахата да изгубят всички данни за цивилизацията и културата на света, Америка и Европа призовават България да

се примири с новото статукво. Правителството изтегля жандармерията „за да не притеснява творческите процеси“, а две години по-късно дори ще открие импровизирано консулство в една будка до Пилоните. После всичко се завърта сякаш от само себе си. Само след 5 години Ендекария вече е най-голямата забележителност на Балканите, далеч пред Света София и Акропола, с милиони туристи посещаващи програмите и изложбите в залите на новата Ватикана, а ендекарите стават най-проспериращата и цивилизована нация в целия свят.

Не бива да се съмнявате, че Ендекария ще анексира първо градинката около държавата-сграда, а когато правилният момент дойде, ще завладее и раздираната от постоянни кризи София. После ще окупира и цяла България, заедно със съседите ѝ и след не повече от 50 години Ендекария вече ще бъде империя – защото *с духовност покори страните, които завлядя със меч.*

Александър Шпатов е роден през 1985 г. в София. Завършил е Американския колеж. Магистър по право. Автор на сборниците с разкази: „Бележки под линия“ (2005; Награда „Южна пролет“ за най-добра първа книга на годината), „Разкази под линия“ (2008; номинация за наградата „Хеликон“ за 2009, издание на немски – 2010) и „Календар с разкази“ (2011).

Коментари (2)

- 20-05-2012|**Стефан Бонев**

Браво! Шапка свалям на това момче!

- 21-05-2012|**abv** – skuka

mnogo skuchno

Няколко думи за поемата на Гюнтер Грас и споровете около нея
Автор: Леа Коен

Преди няколко дни един образован човек, собственик на либерален сайт, ме попита „Що е антисемитизъм“? Помислих, че се шегува. Всеки средно образован индивид е повече или по-малко наясно със смисъла на това печално известно понятие. Неговият въпрос обаче не беше невинен, тъй като се появи като последица от разгорял се на страниците на други либерални и демократични сайтове спор относно нобелиста Гюнтер Грас, чиято новопоявила се поемна проза „Това трябва да се каже“ предизвика изключително противоречиви реакции и обвинения в антисемитизъм.

Дали е антисемитизъм фактът да бъде критикувана държавата Израел и как може да бъде определена като политически коректна подобна критика?

Това е въпросът, който защитници на Грас задават с понятна настойчивост и от желание да бъде опазена свободата за изразяване на политически мнения.

Отговорът на първата част на въпроса е безспорно отрицателен и това е доказано чрез критиките, които се отправят към Израел, страна с важно значение в района на Близкия изток, която ежедневно фокусира върху себе си вниманието на световните медии.

Отговорът на целия въпрос е обаче по-сложен.

Критиката срещу държавата Израел много често придобива характер на нападки срещу евреите като такива, включвайки в тях дори онези, които не живеят в Израел. Това се прави с презумцията, че по принцип евреите са безусловни поддръжници на държавата Израел, каквато и да е нейната политика. Но ако евреите, във и извън Израел, го възприемат и подкрепят като единствена световна територия, свободна от антисемитизъм, то те имат доста по-диферинцирано отношение към политиката на неговите правителства, което изразяват по напълно демокра-

тичен начин според собствените си, лични, формирани при различни обстоятелства политически възгледи и култура.

Има не малко случаи обаче, когато критиката към Израел добива форма на антисемитизъм, като това се прави или директно, или чрез включване на лесно откриваеми „ритуално“ словесни, метафорични форми.

Определението за „антисемитизъм“ е сравнително просто и няма какво да се философства върху него, бих желала да отговоря на либерала, който ми зададе въпроса. Това е идеология, която проповядва не само омраза към евреите, но и тяхното премахване. За да стане то възможно, по традиция се създава специална враждебна среда, която включва описанието на евреина като изключително противно, притворно и престъпно същество, а неговата общност като враг на останалата част на човечеството и неин разрушител. По този начин премахването на евреите се представя като превантивен акт на самозащита (**право на първия удар**). На тази елементарна пропагандна основа е изградена цялата стратегия на нацизма с познатите му резултати, довели до Холокоста (изпепеляването на евреите) и тяхното частично премахване.

След прочистване на Европа от евреи (от 11,500,000 през 1942 днес те са по-малко от 1 милион) естествено е идеологията на антисемитизма да се прехвърли към местата с най-голяма концентрация на евреи – Израел и Съединените щати, където общо живеят около 12 милиона евреи. Тази нова тенденция, която някои наричат неоантисемитизъм, е по-малко насочена към отделния индивид или малки групи, а повече към цялата общност. През последните години в политическия език се утвърди антисемитското охулване на Израел от страни с ислямски фундаментализъм (на първо място Иран). Някои се питат дали лидери като Ахмадинежад, Насрала и други не казват на глас онова, което други си мислят по на Запад, но се въздържат да формулират по причини на задължителна в демократичното говорене коректност спрямо евреите?

И ето, един безспорно голям писател, с висока обществена лигитимност поради присъдена му Нобелова награда, решава да отхвърли това „табу“ и да даде подобаващ пример. За целта той написва нещо като „политически манифест“, който нарича „поема“. Тази творба размишлява за Recht auf den Erstschlag (Правото на първи удар), формулировка на нацистите за тяхната глобална стратегия, включително към евреите. Грас пояснява, че пише своя текст от името на „an deren Ende als Überlebende“

(от името на оцелелите), формулировка, която се използва по традиция за „оцелелите“ от Холокоста.

С тази заявка писателят дава ясно да се разбере, че става въпрос за голяма метафорична форма, в която той замества ИЗЦЯЛО традиционните места на палачи и жертви на Холокоста, превръщайки държавата Израел (разбирай евреите) в извършители на престъплението, а самите германци – в техни жертви (за тях от Израел е предвидена унизителна роля на съучастници на самите палачи чрез доставка на германска атомна подводница, от която ще бъде изстреляна атомната бомба и прочее фантазии, които показват пълна неподготвеност на нобелиста по този технически от военна точка въпрос).

Нобелистът продължава своята перверзна инверсия и заявява, че предстои нещо, което **[das] iranische Volk auslöschen könnte** (би могло да премахне иранския народ), при което също си служи с ритуално подбрана дума от многобройните синоними, просто заради факта, че тя асоциира с премахването на евреите, известно като Endlösung (окончателно решение).

Средството за това премахване е също в стила на избраната метафора: това ще бъде атомна бомба, която предизвиква пълно изгаряне (изпепеляване, Холокост).

Нобелистът, впрочем известен и като член на СС, привършва своята инверсия на истината със стих, който може да вкара в недоумение неизкушения читател:

„diese Tatsache als ausgesprochene Wahrheit
dem Land Israel, dem ich verbunden bin
und bleiben will, zuzumuten.“

„Този факт е очевидна истина за страната Израел,
С която съм свързан и искам да остана такъв.“

Тези строфи накараха обаче осведомените чистосърдечно да се изсмеят, знаейки, че Грас никога не е обичал Израел и е писал неведнъж срещу него, защото веднага проумяха действителния смисъл на фразата „свързан със земята на Израел, какъвто искам да остана“ (очевидно писателят в стила на цялата первезна инверсия на поемата казва, че е свързан с държавата на евреите не чрез връзките на симпатии, а на ом-

разата). Именно този стих накара един от най-известните израелски психиатри да направи психологически профил на писателя, за да установи, че вероятно страда от „антисемитска абстиненция, която го докарва до тежка криза“.

Чрез това свое литературно упражнение Гюнтер Грас всъщност обоснова отново и за пореден път правото на „първи удар“(Recht auf den Erstschlag), засега словесен, срещу държавата Израел като превантивна мярка срещу престъпление, което може да бъде извършено от нея. Освен това, поемата създава усещане за едно безспорно оправдание на германците, уморени от своята вина, поради обстоятелството, че тяхното престъпление срещу евреите всъщност се е оказало „първи удар“ срещу действителни престъпници, които подлагат на риск „крехкия световен мир“, представляват „най-голяма опасност за него“ и са готови да унищожат 78 милиона иранци, в сравнение с което 6 милиона на Холокоста изглеждат като дреболия. Това, че Грас публикува поемата си точно в деня на еврейския празник Песах (4 април т. г.) е детайл, който обаче напомни добре известната антисемитска традиция, включително в Германия, точно на този ден да се отправят обвинения срещу евреите за извършени от тях престъпления и убийства.

Този ритуален акт окончателно показа доколко текста на Грас е съзнателно заразен с „чумни бацили“.

Както написа френският философ Бернар Анри Леви, „този текст докара до екстатичен ентусиазъм всички павловизирани кретени, които заразени от чумообразната смес на посланието на Грас се хвърлиха да му подражават, абсолютно омесвайки отхвърлянето на политическата коректност със словесната разпуснатост, която позволява да се възпроизвежда антисемитизъм.“

Това впрочем не е първата, а поредната провокация на Грас, свързана с Холокоста. Още през 2001 година той написва текст за загиналите германски военнопленници и обявява цифрата 6 милиона. Текстът предизвиква силно възмущение, защото използваното число не отговаря на истината (официалното е 363 хиляди, а по неофициални и най-завишени данни то достига един милион), но и защото числото 6 милиона има сакрално значение за евреите като цифра на загиналите в Холокоста.

Поемата на Грас даде повод на мнозина и у нас да се освободят от политически задължителната коректност и да се впуснат в обширни

излияния, някои с неприкрит антисемитски дъх. Намериха се и демократични редактори, които отвориха радостно виртуалните страници на свои сайтове за този прииждащ „поток на съзнанието“. Така спорът придоби „ритуален“ характер, включително и поради почти комичното обстоятелство, че участието в него на няколко души с имена, които не завършват на „ов“, се превърна в повод за виртуален погром над тях. За щастие, намериха се и други, чиито публикации създадоха равновесие и усещане, че не се намираме в безнадеждно заразена среда.

Тъй като в подобни спорове без правила сме принудени да се позоваваме и на „международната общественост“, нека отбележа, че тя, в голямата си част осъди литературния манифест на нобелиста. Горещи благодарности той получи единствено от ръководителите в Иран (духовни и политически), първите които отлично разбраха посланието на Грас. Те моментално го поканиха да посети страната на аятоласите, без ни най-малко да се засегнат, че техният лидер е добродушно наречен от Грас „смешник“ (в българския превод е употребена думата „фанфарон“), безобиден епитет за индивид, който неведнъж заплашва евреите с унищожение, нарича Израел „злокачествен тумор, който трябва да бъде ликвидиран“, отрича Холокоста като „лъжа на евреите, за да създадат собствена държава“ и прочее.. Никой от защитниците на Грас в българското виртуално пространство не отбеляза този жест, но кой знае защо същите силно се възмутиха на отговора на Израел, който обяви писателя за „персона нон грата“. За онези, които не знаят това, нека припомня, че всички нацисти, членове на СС и прочее са по принцип „нежелани“ в Израел (освен ако не желаят да прекарат известно време в някой затвор). Така че Израел просто припомни на господин Грас статута, който му се полага в държавата по причини, за които си е виновен самият той.

Германската общественост ясно изрази отношението си към случая Грас. Говорителят на госпожа Меркел, Филип Мисфелдер нарече поемата „проява на изключително лош вкус и пълно неразбиране на ситуацията в Близкия изток“, Рупрехт Поленц, председател на Комисията по външна политика в Райхстага, заяви, че „поемата е огромна грешка и напълно невярна като концепция“, а литературните критици в Германия съсипаха въпросното произведение, а някои го обясниха дори със „старческа сенилност“. Последното ми се струва силно пресилено – макар и възрастен и може би точно поради това, Гюнтер Грас е искал да

бъде добре разбран, изпращайки едно разрушително послание, предназначено за евреите, с които очевидно още смята, че има сметки за уреждане. Българските защитници на Грас или не са разбрали това, или просто желаят да маркират свой периметър в една традиция, която има и по-ясни последователи, но няма перспектива.

А що се отнася до демокрацията в Израел, едва ли има някой, който да се съмнява, че тя се упражнява повсеместно, понякога дори в ущърб на самата държава. Това е първата страна, която ефективно осъди свой президент заради „сексуално преследване“ на подчинени жени, дава гласност на всеки случай на корупция, подкрепя интелектуалци и известни писатели като Амос Оз или Гросман, които не пестят критики на правителството, има свое собствено движение на „индинядос“ (оскърбените), които разполагат палатки в центъра на Тел Авив, нейните граждани се ползват с пълни демократични права, без разлика на произход, вероизповедание, сексуална ориентация и прочее.

С такава страна и народ се дискутира, включително по болезнени въпроси, а не се изпращат словесни подводници, заразени с бацили на омраза, каквито по-подхождат на аутистични режими, въоръжени до зъби в същия район, които от години заплашват не само Израел, но и спокойствието на света.

Личности, дори с лаврови листа на нобелисти, които не са разбрали това, имат проблем с възприятието на Израел като нормален и равноправен член на международната общност. Това превръща самите тях в морален казус и проблем, който няма нищо общо със свободата на убежденията, нито с някаква въображаема цензура, която се привидя на адвокатите на Гюнтер Грас. Неговата „поема“ бе преведена на всички възможни езици, публикувана на страниците на всички ежедневници – обстоятелство, от което застарелият и изчерпан като потенциал автор би трябвало да бъде доволен. Той обаче едва ли се чувства удовлетворен, защото светът му даде да разбере, че този „успех“ е херостратов с типичната за подобен вид деяние последица: преждевременна (в случая морална) смърт и забвение...

Леа Коен е родена в София. Завършва пиано и музикознание в Българска държавна консерватория, София, майсторски клас, магистърска степен. След това продължава за период от четири години да учи История на музиката в Университета в Утрехт, Холандия. В периода 1976-1989 последователно е редактор в списание „Българска музика“, преподавател във Висшия музикален институт в гр. Пловдив, музиколог, а след това и директор на Софийска филхармония, гл. драматург и изп. директор на МФ „Софийски музикални седмици“. За този период написва пет книги за музика, главно из тематиката на музикалния авангард от началото на века, между които монографии за Паул Хиндемит и за Любомир Пипков. Автор е на стотици статии в областта на културата, политиката и изкуството, на десетки радио и телевизионни предавания. Превежда френска есеистика, драма, проза, между превежданите автори са Дебюси и Сати (критическо наследство), Кокто, Метерлинк и др.

Коментари (14)

- 30-04-2012|**IVAN** – nnn

Може ли някъде да се прочете поемата?

- 30-04-2012|**Златко**

Да, ето тук:

Това, което трябва да се каже

Както може да се види под текста, в тази връзка тук са публикувани различни текстове, представящи различни гледни точки. Може би си струва да се прочетат всички.

- 30-04-2012|**Златко Ангелов**

По обясними причини – геостратегическото значение на Израел, свободата на словото, либералното ми мислене, принадлежността към

интелектуалната класа, която защитава хуманитарните ценности, и не на последно място, отвращението ми от всяко страдание причинено от хора на хора – се чувствам съпричастен към случая Грас и не мога да не изразя възхищението си от есето на Леа Коен. Както, разбира се, и от факта на неговото публикуване на този важен, необходим сайт.

Когато човек чете един убедителен текст, отразяващ интерпретацията на едната страна в един световен дебат, възниква въпросът: необходима ли е такава страстна, аргументирана защита за нещо, което трябва да е ясно на всеки? И оттам, има ли право – приемливо ли е за интелигентния читател – авторката му да внемява на яркия представител на другата страна користни мотиви и подозрения в психиатричен дефицит?

Само заради логиката на това изложение, нека си представим фактите по друг начин. Иран е заплаха за Израел, но не защото у иранците съществува някаква вродена етническа омраза или още от ранна възраст ги захранват с антисемитизъм, а защото на авторитарното иранско правителство в момента е изгодно да провежда своята експанзионистка политика атакувайки Израел – засега все още само с реторика. Израел има избор да отговори. Израел е по-силната във военно отношение държава. В Израел има консервативни, реакционни сили, които в същността си не са по-"човечни" нито в намеренията си, нито в реториката си спрямо Иран и, още по-ярко изразено, към палестинското население. Тези сили, които в момента са важен елемент в коалиционното правителнство на Нетаняху, няма да се поколебаят да оторизират ядрен удар върху Иран. И ако в Белия дом в момента не беше един либерален и мирюлобив президент, това или щеше вече да се е случило, или рискът да се случи в най-скоро време щеше да бъде в пъти по-голям, отколкото е сега.

Може ли който и да е либерално мислещ хуманист да желае подобно развитие? Не сме ли всички ние против каквато и да е употреба на ядрено оръжие, независимо от каузата, която то би защитило? Не е ли 21 век времето на дипломатицята вместо на войнстващата реторика и реалната въоръжена заплаха? И най-сетне, когато Гюнтер Грас, усещайки войнстващата позиция на Израелското правителство, заема публична позиция, която ние всички в себе си всъщност защитаваме – че Израел не трябва да напада никого и не трябва да има териториални претенции към палестинските територии – трябва ли да намалим силата на неговия призив с обвинения в сенилност и тщеславие и да извадим миришещите на нафталин факти от неговото минало и от създадената от

хитлеризма несъвместимост между германци и евреи? Защото Гюнтер Грас не е просто някой човек, а в голяма степен представител на германската нация.

За мен няма съмнение, че, каквото и да се говори днес, романите на Грас и след смъртта му ще останат като принос на немската литература в световната култура. Така както сме забравили увлеченията на граф Толстой в народничеството, но никога няма да забравим романите му, така ще бъдат забравени и обвиненията към остаряващия Грас в антисемитизъм, дори и днес да ни се струва, че имаме убедителни доказателства, че са именно такива. Има ценности, които са по-високи и по-силни от политиките и нашите суетни пристрастия.

Всъщност призивът на Грас получи подкрепа от съвсем не хуманитарно място. Бившият (до 2011 г) шеф на израелските секретни служби публично обвини Нетаняху в некомпетентност и идеологическа прибързаност да нанесе превантивен удар на иранските инсталации за развитие на атомна енергетика. От чисто военна гледна точка, според него, това би било лудост.

И ето въпросът, който ми се струва най-съществен. Трябва ли ние, хората, които се борят за хуманитарните ценности, да се въздържим да използваме авторитета си срещу опасностите за човечеството, предизвиквани от реакционни политици, особено в случаите, когато зад нашите призиви ще се търсят користни, дори неморални цели? Или е по-добре да поемаме риска да бъдем във вътопа на различни интерпретации на нашата позиция, каквото и да става? Можем ли да разчитаме само на демокрацията да регулира всички вътрешни и международни конфликти в приемливата от гледна точка на нашите ценности посока? И, вече от гледна точка на безкористните, убедените, честните критици на Грас, трябва ли когато някой изговаря на глас онова, кото и ние си мислим, да търсим аргументи, за да докажем нашите собствени идеологически пристрастия – да се покажем, тъй да се каже, защитници на нещо, което няма нужда да бъде защитавано, само за да заявим публично на коя страна сме в спора?

Съществуващите политически и геостратегически реалности ще обусловят решения и развития, които няма да се харесат на всички страни в него. Моят оптимизъм е, че разумът в политиката ще надделее. Но политиците трябва да се чувстват постоянно наблюдавани и контролирани, за да действат разумно.

Така че, ако можем да с съгласим, че призивът на Грас е все пак необходим от някаква гледна точка, аз се чудя защо трябва да намаляваме неговото въздействие върху политиците като му приписваме грехове, които всъщност тревожат нашето собствено подсъзнание и издават нашата собствена несигурност. За мен е абсурдно самият Грас да страда от такава интелектуална недостатъчност, която да го е накарала да си въобрази, че може да възроди в някаква, дори минимална степен, призрака на антисемитизма днес, особено пък с надеждата, че от това ще извлече дивиденти за себе си.

Може би е моя заблуда, че антисемитизмът в света е на път да си отиде. Ако не е така, тогава онези, които се обявяват срещу неговите прояви, намират основания да го правят по същите съображения, по които аз давам основания на Грас. Но има една разлика. Антисемитизмът не е политика на нито една държава – Иранската политика е антиционистка и нейните налудничави представители само ползват реториката на антисемитизма. Тогава кого контролират те? Контролират себеподобни, контролират хуманисти. Поддържа се огъня на противоречието, на враждебността. Не би ли било по-разумно и полезно вместо това, да се търсят допирните точки и споразумението? Кокото по-далеч сме от ужасите на 20 век, толкова по-човечни ще бъдем в един глобализиращ се свят.

- 30-04-2012|**Златко**

Една от не малко странните особености на човешката психика е, че колкото по-абстрактно е съдържанието на една или друга идея, толкова по-склонни ние ставаме да стигаме до абсолютни крайности при оценката и възприемането ѝ. Двадесет лева са пари; двадесет милиарда са „военни разходи“. Първото ни докосва и интересува най-живо; второто най-често не ни занимава, ако и да излиза от собствения ни джоб, под формата на данъци. Убийството на съседа ни е убийство; убийството на шест милиона души може, при определени обстоятелства, да се превърне едва ли не в аритметическа процедура; „окончателно решение“ (на какво?)... И така нататък.

Идеологиите, както и произтичащите от тях политики, са най-често манипулативни абстракции, използващи именно тази слабост на нашите с вас психики. Но изкуството, когато е истинско, не позволява подобни абстракции – то ни кара да се смеем там, където нещата инак

биха изглеждали героични, и да повръщаме там, където при други обстоятелства някой би се опитвал да ни убеждава, че става дума за „необходима и неизбежна твърдост пред лицето на...“

Ето защо, вместо да спорим по неща, които за повечето от нас си остават абстракции (единственото изражение на термина „еврейство“ за мен са многобройните приятели, за чийто произход, слава Богу, никога не съм се запитвал; същото се отнася и до неколцината иранци, които познавам)... ето защо аз ви предлагам да погледаме тук едно-две неща, които са истински, защото са голямо изкуство.

Ето тук два филма, – единият еврейски, а другият ирански, които бих препоръчал на всички хора, които все още не са се замисляли над това, че за повечето от нас всъщност няма „евреи/Израел“ и „персийци/Иран“; има само хора, чиито съдби и начини на живот в по-голямата част от случаите ние просто не познаваме...

Първо израелският филм (невероятно силен, просто ужас!)

„Аджами“

А тук – неговият ирански събрат (не по-малко силен и убедителен, ако и напълно различен като естетика):

„Персеполис“

На всяка цена ги гледайте, независимо от това „на чия страна“ сте в израелско-иранското противостоене. И двете страни притежават удивително висока и изящна култура, както и способност за изразяване. Това се отнася в особена степен до Иран, който е една от страните с най-висок образователен ценз в целия мюсюлмански свят и открай време е притежавал изключително мощна и независима интелигенция, въпреки липсата на реални политически свободи по което и да е време от иранската история (това, че евреите са хора на образованието и духа, го знаем всички, така че в случая то ми се струва по-малко нуждаещо се от подкрепа и доказателства).

- 01-05-2012|**Димитър Пешев** – Всеки, който си позволи по някакъв начин да критик

бива обявен или за луд, или за сенилен, или за неразбиращ реалностите на света.

Евреите са безгрешни. Те не са нацисти. Никак не обичат парите. Толкова са човеколюбиви и либерални, че всеки, който се осмели да из-

рази мнение, различно от тяхното, бива разбиран и с него се води културен диалог...

Има ли друга страна и народ в света, които не допускат да бъдат критикувани от други страни и народи и които да заплашват всеки инакомислещ със санкции?

КОЙ дава право на евреите да бъдат единствените съдници на света?

Към авторката: Госпожо Коен, не Гюнтер Грас, а Вие и останалите Ви сънародници демонстрирате проява на лош вкус с липсата на вродено чувство за размисъл върху критика.

И още – не използвайте погрешно термина „антисемитизъм“, защото той включва всики семити, каквито са и арабите, и в частност палестинците, на които вие отнехте правото на собствена родина, именно поради вроденото Ви чувство, че целият свят Ви принадлежи!

Не си ли задавате въпроса защо вече всички народи по света се обръшат с гняв именно към САЩ и Израел?

Можете ли сама да си отговорите на този въпрос, госпожо Коен?

- 01-05-2012|**Майя Маркова** – подкрепям авторката

Като се изключат един-два пункта, подкрепям мнението на г-жа Коен, изразено в есето ѝ, и благодаря на Златко, че го публикува.

Бих желала преждекоментиращият да си избере псевдоним „Александър Белев“ или поне „Гюнтер Грас“. Да се нарича с името на Димитър Пешев ми се струва кощунство.

- 02-05-2012|**Златко**

Понеже текстът на израелския национален химн говори изрично и само за евреите и еврейството, множество араби, жители на Израел, предпочитат да мълчат, вместо да пеят, както правят повечето жители на страната при изпълнението на националния химн. И вероятно е знак за дълбоките промени, които се случват в страната, че в момента се обсъжда сериозна промяна на текста, така че онези двадесет процента от населението, които не са евреи, да не се чувстват изключени. Изключително интересно!

Четете повече тук...

- 02-05-2012|**Господин Гюров** – Доста едностранчив коментар на г-жа Коен

Няма да се опитвам да изброявам всички порочни моменти в статията, ще посоча само няколко факта.

Не знам в качеството си на какъв специалист г-жа Коен се произнася толкова категорично „по този технически от военна точка въпрос“ за подводниците „Делфин“, обаче има сериозни подозрения, че Израел действително е способен да ги използва за изстрелване на ракети с ядрени бойни глави. Повече информация например тук: https://en. wikipedia. org/wiki/ Nuclear_weapons_and_Israel#Marine

Напълно възможно е Израел да атакува цели в Иран, евреите са правили вече това още през 1981 г. спрямо Ирак (по време, когато Западът беше съюзник на Ирак, Ирак се биеше с Иран, а Израел продаваше оръжия на... Иран). Повече инфо: https://en. wikipedia. org/wiki/Operation_ Opera

Относно прословутото изказване на Ахмадинежад за „изличаване на Израел от картата“, тиражираният му превод е неточен: https://en. wikipedia. org/wiki/ Mahmoud_Ahmadinejad_and_Israel#.22Wiped_off_ the_ma p.22_or_.22Vanish_from_the_pages_of_time.22_transl ation

Коректният превод на английски е нещо от сорта: „the Imam said this regime occupying Jerusalem must vanish from the page of time.“

За сметка на това, през 2006 г. настоящият президент на Израел Шимон Перец в интервю за Ройтерс използва по отношение на Иран точно същата заплаха, която неправилно (и вероятно умишлено) се приписва на Ахмадинежад: „the president of Iran should remember that Iran can also be wiped off the map“. И това далеч не е първата заплаха на Израел спрямо Иран.

За кратката история на съществуването си Израел многократно е показвал, че няма особени скрупули по отношение използването на сила, и наличието на ядрен арсенал в ръцете на такава държава определено е сериозен проблем! Така че загрижеността на Грас е напълно оправдана – ако бях германски поданик, лично аз също бих бил силно възмутен, че моето правителство въоръжава подобна държава с такива подводници.

И за финал, едно много по-умерено изказване по случая на бившият израелски посланик в Германия Ави Промор: http://www. ynetnews. com/articles/0,7340, L- 4214009,00. html (в края на статията)

- 02-05-2012|**Майя Маркова** – Същевременно обаче г-жа Коен...

За съжаление обаче във връзка със същото злополучно стихотворение г-жа Коен е побързала да изсипе срещу уважаемата от мен Даниела Горчева толкова несправедливи обвинения, че да си призная, вече съжалявам за подкрепата, която заявих по-горе!

- 06-05-2012|**an**

Вече чухме множество гледни точки по въпроса, какво трябва да се каже. И това е хубавото на плурализма.

Хубаво би било също определени хора, общества и държави да не занимават ексклузивно целия свят със себе си, тъй като няма хора, общества и държави, които изрично да са „посочени“ за пъп на света.

- 06-05-2012|**БС2003** – ...

Гюнтер Грас изобщо не е антисемит, както се мъчи да докаже авторката, той дори е сравнително мек към фашистката държава Rзраел. Известният израелски блогър Йоси Гурвиц, който счита, че преобладаващото население на Израел са фашисти(дано греши), заяви съгласие с абсолютно всички пунктове от твърденията на Грас. И това, което Грас мисли за военнопленниците(не го четох, защото ми доскуча) няма нищо общо с въпроса, но се примъква в дискусията, за да се злепостави писателят. Освен това съм сигурна, че поне част от еврейството по света – със сигурната най-мислещата част, не се идентифицира, не одобрява и се срамува от политиката на израелската фашистка държава.

- 07-05-2012|**Вла Дунев** – Страхотно е, че има обсъждане

Да се говори лошо за руснаците – е ОК.

Да се говори лошо за американците – е ОК.

Да се говори лошо за комунистите е задължително.

Даже и за банкерите и адвокатите е нормално да се говори с лошо.

Защо трябва да се говори само добро или да се мълчи за евреите?

Защо трябва да се говори само добро или да се мълчи за чернокожите? За циганите?

Това не е ли върховния расизъм?

Всяко мнение да се пречупва през ключовия филтър „евреи“, „негри“ (ауууу, ей са ме баннаха), „роми“.

- 07-05-2012|**Майя Маркова** – re: Страхотно е, че има обсъждане

  Вла Дунев писа:
  Да се говори лошо за руснаците – е ОК.
  Да се говори лошо за американците – е ОК...
  Защо трябва да се говори само добро или да се мълчи за евреите?

Според мен също така трябва да се говори само добро или да се мълчи и за чеченците и сирийците.

Макар да не се съмнявам, че и те си имат трески (ако не и греди) за дялане.

- 09-05-2012|**Антон Гицов**

Г-жа Коен е интелегентен човек, но бидейка еврейка не може да се отърси от своята пристрастност към държавата Израел.

Да и напомним: демократичната държава Израел е единствената от демократичните държави, в която мъченията са официално санкционирани от закона. Вярно е, че много араби а и някои ислямистки държави изпитват ненавист към евреите и Израел и искат унищожаването на Израел, което е диващина- и по този начин работят против собствените си интереси- но е вярно и това, че като цяло политиката на Израел в близкия Изток е политика на осигуряване на жизнено пространство- за сметка на териториите на съседни арабски страни и палестицтите.

Да не забравяме, че Газа в момента е най-големият концентрационен лагер в света- ограден, изолиран, с контролиран достъп на храни, материали и медикаменти. В този смисъл Хамаз е рожба на политиката на Израел спрямо палестинското население в незаконно окупираните територии.

Гневът на прокълнатите
Автор: Орхан Памук

Преди винаги мислех, че катастрофите засилват човешкото усещане за общност. Веднага след големите истанбулски пожари от детството ми и земетресението отпреди две години, първият ми инстинкт беше да споделя чувствата си, да говоря за катастрофата с други хора. Но този път, седнал срещу телевизора в едно малко истанбулско кафене близо до кея, посещавано от каруцари, хамали и туберкулозни пациенти, аз се чувствах отчаяно сам, докато кулите-близнаци от Ню Йорк избухваха в пламъци и се срутваха.

Веднага след като вторият самолет се заби в кулата, турските телевизионни канали започнаха да излъчват на живо. Малка тълпа в кафенето наблюдаваше с дистанцирано изумление невероятните картини от екрана – удивена, но очевидно неспособна на дълбоко съпреживяване. В един момент ми се прииска да стана и да извикам: „Прекарал съм три години от живота си в Манхатън. Живял съм сред тези сгради. Разхождал съм се из тези улици без пукната пара в джоба. Имах срещи с различни хора в тези кули.“ Но, също като в сън, в който човек се чувства все по-самотен, аз продължих да мълча.

Излязох на улицата, защото не можех да понасям гледката на случващото се, но още повече, защото изпитвах потребност да споделя с други хора видяното. Малко след това видях на кея една жена, която плачеше сред тълпата, очакваща ферибота. От изражението на лицето ѝ и от лицата на околните разбрах веднага, че тя плачеше не защото е имала роднини в Манхатън, а защото мислеше, че наближава краят на света. В моето детство, когато всички се страхуваха, че Кубинската криза ще доведе до Трета световна война, бях виждал да плачат също толкова разстроени жени, докато семействата от средната класа в Истанбул се запасяваха с леща и макарони. Върнах се обратно в кафенето и продължих да гледам сцените по телевизията със същата непреодолима фиксация, както и целият останал свят.

По-късно, докато отново скитах по улиците, срещнах един от съседите си. „Господине, видяхте ли, бомбардирали са Америка“, каза той, а след това добави яростно, „Добре са направили.“

Този гневен старец не е ни най-малко религиозен. Бори се с живота, като извършва дребни ремонти и помага в чуждите градини, а вечерно време се напива и се кара с жена си. Още не беше гледал отвратителните картини по телевизията, но беше чул, че някакви хора са сторили нещо ужасно на Америка. Слушах много други хора да изразяват гняв, подобен на неговата първоначална реакция (за която той по-късно съжаляваше). В първия момент много хора в Турция говореха за бруталността на терора и колко отвратителна и ужасяваща е била атаката. Но въпреки това те добавяха по едно „но“, продължавайки със сдържана или гневна критика на американската политическа и икономическа мощ. Да се дискутира световната роля на Америка, в сянката на тероризма, който се основава на омраза към „Запада“ и брутално убива невинни хора е както изключително трудно, така и морално съмнително. Но в жегата на националистическата ярост справедливия гняв срещу злостни терористични актове, някои може би ще изговорят думи, които могат да доведат до убийствата на още повече невинни хора. Ето защо ми се ще да кажа нещо.

Всички трябва да осъзнават, че колкото по-дълго продължават бомбардировките и колкото повече невинни хора умират в Афганистан или други части на света, за да се утоли гнева на собствените хора в Америка, толкова повече ще се увеличава изкуственото напрежение, което някои кръгове се опитват да създадат между „Изтока“ и „Запада“, между „Исляма“ и „Християнската цивилизация“. А това само ще подстрекава още повече тероризма, който военните действия се опитват да накажат. В момента е морално невъзможно да се дискутира въпроса за световната доминация на Америка във връзка с невероятната безскрупулност на терористите, отговорни за убийствата на хиляди невинни хора. В същото време ние трябва да се опитваме да разберем защо милиони хора в бедни страни, които са били избутани настрана и лишени от правото да решават сами собствената си история, изпитват такъв гняв срещу Америка.

Ние не винаги сме задължени да гледаме със симпатия на такъв гняв. Нещо повече, в много ислямски страни или страни от третия свят, антиамериканските чувства са не толкова справедлив гняв, колкото инструмент, използван за да се прикрие тяхната собствена липса на демокрация и да се усили властта на местните диктатори. Създаването на тесни

връзки с Америка на затворени общества като Саудитска арабия, които се държат така, сякаш са твърдо решени да докажат на света, че ислямът и демокрацията са взаимно несъвместими, не е никакво окуражение за ония, които се опитват да създадат светски демокрации в ислямските страни. По същия начин, една повърхностна враждебност към Америка, какъвто е случаят в Турция, позволява на местните администратори да прахосват, чрез корупция и некомпетентност, парите, които получават от международни финансови институции и да прикриват пропастта между богати и бедни, която тук е достигнала нетърпими измерения.

В днешна Америка има хора, които поддържат безусловно военните атаки с цел да се демонстрира мощта на страната и да се „даде урок" на терористите. Някои от тях безгрижно обсъждат по телевизията къде точно трябва да се хвърлят бомбите, сякаш играят видео игри. Такива коментатори трябва да осъзнаят, че решенията да се започне война, взети импулсивно и без обмисляне, само ще увеличат враждебността към Запада, изпитвана от милиони хора в ислямските страни и поразените от бедност региони на света – хора, живеещи при условия, които подхранват чувства на унижение и малоценност. Нито ислямът, нито дори самата бедност подсилват директно поддръжката за терористите; онова, което го прави, е смазващото унижение, с което са изпълнени страните от третия свят.

По никое време в историята пропастта между богати и бедни не е била толкова широка. Може да се твърди, че благосъстоянието на богатите страни е тяхно собствено достижение и то не трябва да засяга грижите на бедните по света; но по никое време досега животите на богатите не са били толкова ярко поднеасяни на вниманието на бедните чрез телевизията и холивудските филми. Може да се каже освен това, че приказките за живота на кралете са развлечението на бедните. Но, което е далеч по-лошо, в никое друго време богатите и мощни общества не са били толкова очевидно прави и „разумни".

Днес обикновеният гражданин на някоя бедна, недемократична ислямска страна, или общественият служител в някоя страна от третия свят, или в бивша социалистическа република, с мъка изкарващ насъщния, осъзнава ясно колко несъществен е собственият му дял в световното богатство; той знае, че живее при условия, които са много по-сурови и много по-унищожителни от ония на един „западняк" и че е осъден на много по-кратък живот. В същото време обаче в някое ъгълче от съзна-

нието си той разбира, че бедността му е в значителна степен резултат от собствената му глупост и неспособност, от ония на баща му и дядо му. Западният свят почти не осъзнава това съкрушително чувство на унижение, изпитвано от по-голямата част от световното население; това е чувство, което хората се опитват да преодолеят без да губят здравия си разум и без да бъдат подмамени от терористи, крайни националисти или фундаменталисти. Това е мрачната, тревожна лична сфера, която нито романите на магическия реализъм, придаващи чар на бедността и глупостта, нито пък екзотиката на популярната туристическа литература, могат да опишат. И докато живеят в една такава лична сфера, повечето хора биват поразени от духовна мизерия. Проблемът, пред който е изправен Западът, е не само да открие кой терорист подготвя нова бомба в коя палатка, в коя пещера, на коя улица в кой град, но също и да разбере бедното, презряно и „неправо“ мнозинство, което не принадлежи към западния свят.

Бойните викове, националистическите речи и прибързаните военни операции отиват в точно противоположната посока. Вместо да увеличават разбирателството, множество сегашни западни действия, отношения и политики все по-бързо отдалечават света от мира. Сред тях са новите визови ограничения, наложени от много западноевропейски страни върху хора, идещи извън ЕС; законовите мерки, целящи да ограничат движенията на мюсюлмани и хора от бедни страни; подозрителността срещу исляма и всичко не-западно, грубият и агресивен език, чрез който цялата ислямска цивилизация бива отъждествявана с терора и фанатизма. Кое е нещото, което кара един беден старец в Истанбул да намира извинение за терора в Ню Йорк или палестинския младеж, отвратен от израелско потисничество, да се възхищава на талибаните, които хвърлят азотна киселина по жените, осмелили се да покажат лицата си? Това не е ислямът, или нещото, идиотски описвано като сблъсък между Изтока и Запада, нито пък самата бедност. Това е чувството за безсилие, идещо от деградацията, от невъзможността да бъдеш разбран и неспособността да направиш така, че гласът ти да бъде чути.

Членовете на богатата, про-модерна класа, която основа Турската република, реагираха на съпротивата от страна на бедните и изостанали части на обществото не с опит да ги разберат, а със законови мерки, забрани върху личното поведение и репресии от страна на армията. В края на краищата опитът за модернизация си остана наполовина не-

довършен и Турция стана ограничена демокрация, в която преобладава нетърпимостта. Днес, слушайки гласовете, призоваващи към война между Изтока и Запада, аз се опасявам, че голяма част от света ще се превърне в място като Турция, управлявано почти непрекъснато чрез военно положение. Боя се, че самодоволният и уверен в правотата си западен национализъм ще доведе останалата част от света до това да твърди на инат, че две и две прави пет, подобно на човека от подземието на Достоевски, когато той реагира срещу „разумния“ западен свят. Нищо не може да подхрани толкова силно поддръжката за ислямистите, хвърлящи азотна киселина по лицата на жените, колкото неспособността на Запада да разбере прокълнатите на тоя свят.

Истанбул, 18 октомври 2001

Източник

Орхан Памук е един от най-значителните съвременни турски автори и носител на Нобеловата награда за литература за 2006 г.

Коментари (11)

- 18-05-2012|**Гост**

Това, че този текст, писан преди десет години, днес, звучи толкова съвременно, навярно означава, че прозренията на „Мъдреците“ би трябвало да са в постоянна, „систематична“ конкуренция с омразата и терора – и дори да ги изпреварват – в непримиримостта си, в самоотричането си, в „дяволската“ си изобретателност. На „героизма“ на гнева би трябвало да се противопостави героизма на съвестта, но колко от инте-

лектуалците имат убедеността, авторитета, личното чувство за смисъл, нужни за да имат силата успешно го сторят?

Ако, за миг, приемем възгледа, че интелектуализмът и тероризмът са просто „професии“, тогава, кой трябва да е техният, безмилостен „работодател“? Човешкото, „еволюционно“ несъвършенство ли? Това не е приемливо обяснение. Утвърждаването на ефективни средства за човешка комуникация е изначалното поле за действие на „интелектуалците“ (а и, за жалост, на „терористите“), в което няма регионални „огради“. Дори религиозните водачи би трябвало да осъзнават своята универсална, цивилизационна мисия – ако не искат, да ги считаме за „интелектуалци“ или „терористи“ на служба на нечие „природно“ несъвършенство или в полза на техния, личен „бизнес“.

Разбира се една, отделна, „лична“ мисия няма видимо да ускори „конвергенцията“ на двата свята. Но и „двата“ свята се нуждаят от надеждна система за връзка – надеждна не толкова формално/институционално, а като достъпен за всички език, боравещ с равностойни понятия.

И е напълно естествено, един писател да се опитва да ни подтикне към неотложния разговор – макар и след взривовете, но, може би – изпреварвайки други взривове...

- 18-05-2012|**Иван Рангелов**

Орхан Памук е забъркал прекалено много неща (и социални, и политически проблеми) в този свой кратък текст, и не случайно се е получила пълна каша.

Този автор е добре първо да си изясни някои неща, и тогава вече да продължи да се изказва по всички тези въпроси.

Първото, което Орхан Памук (и неговите съмишленици) трябва да проумеят, е простия факт, че няма смисъл да сипят обвинения против „самодоволният и уверен в правотата си западен национализъм“ – защото това, което днес действително причинява страдания на тях (във вид на „прибързани военни операции“) и на голяма част от света, не е никакъв „западен национализъм“, а е нещо напълно противоположно: „западен интернационализъм“!

Именно този западен ИНТЕРнационализъм е вече наистина прекалено самодоволен и уверен в правотата си – той започва военни действия.

А истинските националисти на Запад (и в САЩ, и във Великобритания), доколкото настоящата система им позволява да съществуват в политиката, винаги са се обявявали ПРОТИВ различните видове военна намеса на Запада в ислямския свят!

Вижте изявленията на лидера на Британската национална партия (BNP) Ник Грифин, вижте и изявленията на Рон Пол (в САЩ) или на който и да е представител на „чаеното парти“ там – всички те са твърдо против всякаква военни мероприятия на Америка и на Великобритания в арабския и изобщо в ислямския свят!

Така че това е първото, което Орхан Памук би трябвало да проумее (а то се и вижда от повечето хора): че не „западния национализъм“, а именно „западния интернационализъм“ започна и продължава да води разни войни в ислямския свят.

Втората важна реалност, която Орхан Памук трябва да разбере, е че това, което съществува между „Изтока“ и „Запада“, между „Исляма“ и „Християнската цивилизация“, е не „изкуствено напрежение“ (както го нарича той) – а е точно обратното: това е едно съвсем ЕСТЕСТВЕНО напрежение. Между различните култури, между различните религии винаги е съществувало и винаги ще съществува напрежение. Разбира се, далеч не е необходимо, нито пък е желателно, това напрежение да избива непременно във военни действия или в тероризъм – има много други форми, много по-цивилизовани форми, в които това напрежение, което е съвсем естествено и неизбежно, да намери израз.

- 18-05-2012|**Кирил Кръстев**

Познавах един бай Орхан от Нови хан, който говореше горе-долу така, докато очите му изтичаха подир дебелите християнки. Синът му – сив вълк по външност, обичал тъките, казавал ми е старият. Казвал ми е и други неща: например, че много обича свинско със зеле. Разбрахте ли какво искам да ви кажа, защото аз не разбрах какво обича Орхан Памук в крайна сметка. Ако може някой, нека ме светне. Благодаря предварително.

- 18-05-2012|**Кирил Кръстев**

поправка: „тънките“.

- 18-05-2012|**Иван Данчев** –!!!

Мислех, че този човек е по-образован. Какви глупости е надрънкал само! Явно ислямското е неизкоренимо от главата и на най-“просветения“ мюсюлманин. Този текст е потвърждение, че само разделянето на мюсюлманите от останалия свят може да намали до минимум кръвния данък който плаща в момента Запада на исляма. Разделянето, високата ограда около света на исляма и разоръжаването им ще ни опазят от ислямската кръвожадност, жестокост и омраза.

- 19-05-2012|**Майя Маркова** – re:

Кирил Кръстев писа:
Разбрахте ли какво искам да ви кажа, защото аз не разбрах какво обича Орхан Памук в крайна сметка. Ако може някой, нека ме светне. Благодаря предварително.

Присъединявам се!

- 20-05-2012|**Гост**

Орхан Памук е не само един от най-талантливите писатели на нашето време, но оказва се и изключително прозорлив и образован. Всъщност едното не може без другото. Браво за статията!

- 22-05-2012|**Надежда Александрова**

Мисля, че Орхан Памук, който не споделя национализма на своите съграждани, има право да сподели и мнението си за политиката на западните страни по отношение на исляма. За съжаление той е отново прав.

- 23-05-2012|**Б. Павлов** – мостове или кули?

Между обобщението: *„политиката на западните страни към исляма“* и „политиката“ на бедния (изток) към богатия (запад) (пък и обратното) би трябвало да има някаква, съществена разлика, нали?

Например, как се отнася свръхбогатия, „петролен“ изток към не толкова щастливите си събратя по вероизповедание? Според мен, като към „жив щит“ срещу демократичните промени, които неизменно носят близките срещи с, условно казано, християнската цивилизация.

Трябват надеждни средства за връзка и съгласувани действия за взаимно тълкуване и разбиране – един универсален език, който да включи

и*традициите* в диалога, защото традициите, за добро или зло, са единствената спойка на обществата, и не бива произволно да се рушат.

Твърденията за особено отношение на Запада към нехристиянските култури са само формално верни. Съдържателно, обаче е истина, че традициите дефинират съдбите на нациите. В днешния свят на неограничена комуникация онова, което изглежда като „последователна политика на Запада“ е само хиперболизиран от технологиите вариант на последиците от естествената, „стихийната“, човешка миграция.

Ясно е, че не говорим за „физическата“ миграция – на практика, „мигрират“ враждуват „идеите“, не индивидите, които в същността си имат елементарни, еволюционно закрепени изисквания. Идеите имат „лошото“ свойство да се „въплъщават“ политически – и точно за пороците на политическото им въплъщение става въпрос, а това вече обръща погледа към недостатъците на собствените общества (или традиции): нима бих могъл да преговарям равностойно с вас, ако не съм наясно (в конкретния, исторически момент) със собствените си предимства или дефицити?

Разбира се „жертвата“ винаги е права и предимствата ѝ са „неоспорими“. Но, докато има „невинни“ жертви сред суверенните нации, винаги ще има сривани „цивилизационни кули“. Орхан Памук има смелостта (но и „наивността“) да говори за градежа мостове, не на кули...

- 23-05-2012|**Янаки Костов**

Прочетъх статията и ми направи впечатление, че винаги ще се намери някой умен по умен от най умния. Така е и със този случай с този писател и тази статия. Ако се съгласа с отрицателните забележки сигурно трябва да си помисля: абе носител на Нобел, ама гедаите хората какво мислят и казват значи работата изглежда съмнителна. В същото време тези отрицателни критици незная как да ги наричам, били било правилно да бъдат етикирани, като словесни пазванти на западната нахалност, казах нахалност и пазвант, а добавям и на играещи ролята на дръж ми шапката. Ако това не е така защо се използва: израза бедни не демократични ислямски страни, ами една страна когато е бедна е не демократична независимо каква е бивша социалистическа или южно американска. Не е ли факт, че бедните не чувстват демокрацията, че демокрацията е пари поне 95%. И понатам се казва, че запада действал национално и интернационално, добре ако добавя, егоистично и граби-

теллски, терористичестично ще ли севпише в истината? Всичко което пиша в гоямата си част е отправено към Рашков, ако не той може би някой друг ще обясни интернационализма в Ирак, ей Богу положителен или оттицателен беше сам по себе си? Ако бедния турчин от истамбулското неуютно кафене имаше една демокрация регистрирана в някоя банка като $200,000или поне $100,000 нямаше ли да мисли другояче, нямаше ли да избегне да има решени по вепроса и след време да взето мнение е винаги по мъдро, та и ден днешен от хората който мислят не знаят какво да мислят камоли да мислят до кат кулите ояе гореха защото всичко бе по сценарюм и този сценарюм постави пропагандата в небрано лозе. CNN съобщаваше срутването на втория небостъргач един час по рано, третата зграда се срути без да е удряна от самолет и интернационалистите вместо де се отбраняват нападнаха Авганистан нищо, че нито един от нападателите не беше от Авганистан. Зада се оневинят интернационалистите омотаха и и другаря от България и всички комунисти интернационалисти илипоточно предишни социалисти.

- 23-05-2012|**Майя Маркова** – Ще ми се...

Ех, че ми се ще Орхан Памук да можеше да прочете последния коментар...

Юни 2012

Как да се влезе в – и излезе от – икономическа криза
Автор: Андри Снер Магнасон

Исландия е нещо като човешки експеримент. Оставете 300,000 души на един остров и наблюдавайте какво става. В много отношения Исландия е странно място и онова, което се случва там, отразява в умален мащаб по-големите сили в този свят. Експертите по маркетинг понякога използват страната за тестове на продукти или маркетингови кампании – разбира се, без да ни уведомяват. Ако имат успех в Исландия, пренасят кампанията в големия свят. Същото се отнася и до идеи, литература, филми и музика. Макар и да не сме много, по някакъв начин ние сме успели да създадем модел, който не е монотонен – всъщност напротив: у нас има множество противоположности, пропорционално съизмерими с противоположностите в по-големите общества. Тук можете да видите ясно как големите идеи имат директно въздействие върху ежедневния живот на хората.

През по-голямата част от хода на вековете Исландия е имала само малко общо с големите събития от световната история. Но въпреки това тук можете да видите миниатюрен образ на световните събития. Рейгън и Горбачов се срещнаха в Рейкявик – Хофди, бялата дървена къща, където се състоя срещата на високо равнище, маркира началото на края на Студената война, разпадането на Съветския съюз и колапса на комунизма. По-късно тази среща щеше да доведе до затварянето на една военна база в Исландия, което пък остави хиляди хора без работа. Съвсем наблизо ще откриете главното управление на Кауптинг Банк – мястото, където в Исландия се срути супер-капитализмът, следвайки колапса на Леман Брадърс – малко преди цялата глобална финансова система да поеме по същия път.

На един остров недалеч от мястото, където се намира Хофди, към небето се издига гигантски лъч светлина: това е *Imagine Peace Tower*, създадена от Йоко Оно в чест на Джон Ленън. Оттам пък има директна гледка към фиорда Хвалфьордур, с неговия гигантски завод за алуминий, който

използва повече енергия от цял град с едномилионно население. Безценни парчета земя в Исландия и Ямайка бяха пожертвани, за да се доставят енергия и суровини за този завод. И въпреки това той произвежда само миниатюрна част от онова, което светът изхвърля годишно под формата на алуминиеви кутии и опаковки. Недалеч от Хьофди се намира малка стоманена постройка, с тъничка струйка пушек, извиваща се откъм комина на покрива: единственият видим признак за геотермалната енергия, която се извлича тук от земята, за да отоплява града; самата стоманена колибка пък е само частица от една от най-големите програми за добиване на геотермална енергия, която спестява годишно хиляди тонове въглеродни горива. Смята се, че около 600 милиона души по света биха могли да ползват подобни технологии, създавайки по такъв начин около десет процента от световната енергия.

Глобалните проблеми са съвкупност от милиони локални проблеми и предизвикателства, с които хората се сблъскват в ежедневието си. Разбирането за това как ние реагираме на локални проблеми може понякога да подпомогне едно малко по-добро разбиране на начина, по който функционира светът.

В началото на двадесети век Исландия е била една от най-бедните страни в Европа. Но веднага след Втората световна война тук започва бърз процес на модернизация. Някъде около 1980 жизнените стандарти вече бяха на нивото на повечето развити западни общества. Напълно модерно общество с болници, училища, басейни, театри и дискотеки, Исландия имаше най-високата продължителност на живота по света, заедно с Япония, а детската смъртност беше сред най-ниските. Почти 80 процента от енергията, използвана в страната, беше локална, чиста и възобновяема – и това далеч преди да започнат дебатите около глобалното затопляне. Нацията беше прегърнала модерния живот и запазила езика си, имаше само малко класово разделение, голямата част от територията на страната се състоеше от непокварена природа, а хората бяха поставили на власт първата в света демократично избрана жена-лидер. Оттук нататък националните индустрии трябваше да се развиват бавно и сигурно в най-различни направления.

Когато настъпи глобалната финансова криза, Исландия внезапно се превърна в световна новина. Заглавията бяха зашеметяващи. Колапс, национален фалит и демонстрации по улиците. Във *Vanity Fair* можеха да се прочетат описания на горящи джипове Range Rover и истории за

хора, запасяващи се с хранителни продукти. Всъщност никоя от тези истории не беше вярна. Говореше се за един човек, който бил подпалил луксозната си кола, а междувременно Исландия продължаваше да изнася риба. Но колапсът беше факт. Исландия беше един от най-тежките нещастни случаи на глобалната финансова криза. Исландската борса, която във върхния си момент беше достигнала 9000 пункта, след колапса се намираше на ниво 14 пункта. Вътрежката беше точно толкова драматична, колкото и описанията ѝ.

За петте години между 2002 и 2008, исландските банки бяха се превърнали от дребни, обслужващи местния пазар фирми, в големи международни корпорации. Бяха нараснали десетократно и бяха станали дванадесет пъти по-големи от целия Брутен национален продукт на Исландия. А апетитите им бяха дори още по-големи: всяка от банките притежаваше конструкционни планове за ново главно управление, десет пъти по-голямо от онова, което е имала през 2007 г.

Банките даваха работа на едно младо поколение, изпълнено със самоувереност – тези хора знаеха как да се оправят в бизнес-кварталите на Лондон, Ню Йорк, Токио и Шанхай. Те бяха високообразовани, с докторски титли от Харвард, MIT и London School of Economics. Говореха повече езици от родителите си и знаеха как да осъществяват сложни финансови транзакции, да отправят договори, деривативи и всички ония неща, които обикновените хора не разбират. Това беше най-високообразованото поколение в исландската история, а банките изпитваха неутолим глад за образована работна сила. Те се превърнаха в черна дупка за таланти, всмуквайки най-добрите кадри. Някой добър специалист по науките за Земята (geoscientist) или физик получаваше обучение по рисков мениджмънт, електроинженери се назначаваха на позиции, свързани с финансови оценки, компютърни програмисти търгуваха с валута и осъществяваха допълнителни гаранции по дългови облигации, докато метеоролози и историци попадаха в отделите за анализ на пазара. Средният борсов агент получаваше заплата, каквато никой директор или директорка на нормална компания не би могла да плати на самия/самата себе си. Добри служители напускаха добре управлявани бизнеси, за да се присъединят към банковата авантюра. Обикновените хора се чудеха: но как е възможно една банка да печели десет милиона долара от купуването и препродаването на фирма, която няма почти никакви печалби? Анализаторите бяха винаги готови да дадат образовани пояс-

нения. Тези хора практикуваха най-новите методи в международните финанси и ползваха най-новите схеми, преподавани в международните бизнес-университети. Същите, каквито се използваха в стари и утвърдени институции като Леман Брадърс и Биър Стърнс.

Млади, богати мъже се превърнаха в национални икони – вълшебници, които бяха в състояние да направят за една нощ печалби, хиляди пъти по-големи от годишната заплата на обикновения човек. „Успех“ беше ключовата дума. Те правеха неимоверни залози, финансираха инвеститорски изкупувания, изплащаха си огромни заплати. Използваха десетилетната добра воля на исландското общество, за да изграждат гигантски бизнес-империи. Получаваха достъп до онова, което изглеждаше като неограничени кредити от Съединените щати, Германия, Япония и Великобритания. Парите течаха през банките и ние редовно слушахме репортажи, съобщаващи колко богати са нашите новобогаташи – но не и колко високи са дълговете им. Исландската държава беше почти свободна от дългове и, като цяло, Исландия все още беше традиционна скандинавска демокрация.

По такъв начин започна една изключителна, изпълнена с крайности епоха. Един човек си купи хеликоптер и докара Елтън Джон да пее на рождения му ден. Друг поръча за четиридесетия си рожден ден рапмузиканта 50 Cent. Дюран-Дюран свириха на новогодишното парти, проведено от Кауптинг Банк в Лондон. Ландсбанки изпрати до Италия два самолета, пълни с клиенти, където им беше сервирана италианска паста, гарнирана със златни люспици. „Мислех, че само боговете ядат злато“, беше цитиран по-късно да казва един от гостите. За пръв път хората в Исландия започнаха да преживяват реално класово разделение. Банкерите живееха в различен свят. Говореше се, че в банковия свят туристическата класа в самолетите се наричала „маймунска класа“. Други пък вярваха, че истинската маймунска класа се намира в частните самолети, цитирайки староисландския епос Еда, написан през 12 век: „Парите превръщат човека в маймуна.“ Това старинно сказание се доказа като вярно много по-скоро, отколкото повечето хора биха очаквали.

През октомври 2008 банките се срутиха една след друга и правителството пое управлението им. Глитнир Банк падна първа, после Ландсбанки и накрая Кауптинг Банк – която беше далеч най-голямата компания в Исландия. Според кредитната агенция Мудис, банкрутът на Кауптинг беше третият по големина в света от 1920 г. насам – възли-

зщ на малко повече от 20 милиарда долара. Банкрутът на Глитнир Банк беше петия по големина. Ландсбанки не беше много по-назад. Тези количества не са нищо в сравнение с най-големия банкрут от всички – колапсът на Леман Брадърс, който държи рекорда с малко повече от 120 милиарда долара. Но за народ от 300,000 души това са астрономически цифри.

Исландската нация наблюдаваше, шокирана, докато събитията продължаваха да се развиват. Великобританското правителство се възползва от антитерористическото законодателство, за да замрази активите на Ландсбанки в Обединеното кралство. Ландсбанки беше открила онлайн спестовни сметки във Великобритания и Холандия, и събрала милиарди евро от десетки хиляди хора, благотворителни организации и местни съвети. Законодателството беше поставено в сила след 11 септември и сега се използваше за пръв път – в контекст, който нямаше нищо общо със самоубийствени атаки, бомбени атентати, отвличания или екстремизъм. На сайта на Великобританската хазна можеше да се прочете списък на националните държави и групи, срещу които е бил приложен законът – и това със сигурност беше доста плашеща компания: Талибаните, Алкайда, Ирак, Сирия, Северна Корея... и Ландсбанки. Нямаше изписани фирми на италианската мафия, нито пък контрабандисти на оръжие или нигерийски перачи на пари; нямаше и колумбийски наркобарони. Алкайда и Ландсбанки. Прилагането на антитерористичното законодателство причини на Исландия огромни икономически щети и не подпомогна облекчаването на последствията от глобалната финансова криза. И макар че банката беше частна институция, опериращa във Великобритания, тя беше исландска, а исландските данъкоплатци бяха длъжни да гарантират тези депозити. Цялата сума се приближава до исландския Брутен национален продукт, а има и много указания, че разплащателното бреме на Исландия може да се окаже по-голямо от онова по Версайския договор. Мечтата на Исландия да се превърне в глобален финансов център се превръщаше в кошмар. Парите от финансовия мехур трябваше да бъдат изплатени с реални данъци, иззети от заплатите на хора, които не бяха имали нищо общо с цялата тази безсмислица. Обществеността полудя – хората се втурнаха на улиците и правителството беше принудено да подаде оставка и да назначи нови избори. Нивото на безработица се беше покачило, а дълговете на хората в чужди валути се бяха удвоили, тъй като националната валута се срути. Днес някои

имат ипотеки два пъти по-големи от действителната цена на домовете им. Как можа да се случи всичко това?

***

Моят роман *LoveStar* беше публикуван в Исландия през 2002 г. Гледайки назад си мисля, че вероятно в атмосферата е имало нещо, което съм могъл да почувствам, някаква лудост, някаква надменност, някаква фантазия, която се просмукваше в нашата реалност, където можеха да се правят пари от нищо. Исландската борса нарасна от 1000 пункта през 2002 до 9000 пункта през октомври 2006 – месецът, в който публикувах книгата си *Дриймланд: Самоучител за една уплашена нация*. Някой може би ще се учуди от заглавието на книгата – във време, в което Исландия беше на път да се превърне в международно икономическо чудо, как нацията би могла да бъде „уплашена“?

Но още през 2002 вече беше ясно, че в Исландия ще има крах. Когато финансовата система се срути през 2008, Международният валутен фонд излезе с декларация върху причините за исландския колапс:

Изпълнителните директори отбелязаха, че исландската икономика се намира в трудна повратна точка. Продължителният икономически растеж, започнат чрез инвестиции в сектора на производството на алуминий, поддържан от бум в частната консумация и подхранван чрез лесен достъп до външно финансиране, е допринесъл за образуването на макроикономически дисбаланси и финансови уязвимости.

Колапсът на исландската икономика може да бъде проследен назад до момента, в който политиците решиха да изпитат едновременно два големи социални експеримента. Първият от тях беше един революционен петгодишен план, с почти съветски мащаби, целящ да се удвои исландското производство на електричество, за да се осигури енергия за алуминиев завод, притежаван от голяма американска компания, Алкоа. Само този акт – да се удвои електропроизводството на една развита нация – вече е достатъчен, за да се постави в ход златна треска. Енергията би била достатъчна за снабдяването на един милион домове; мащабът беше еквивалентен на енергийните изисквания на град Манчестър, Англия. Водопади, долини, терени и жизнени пространства на гъски и северни елени трябваше да бъдат наводнени зад стената на най-големия язовир в Европа – висока 190 метра, със 700-мегаватна електростанция. За нация от 300,000 души инвестицията беше колосална – около 3 милиарда щатски долара. Силата на исландската *крона* нарасна до такава

степен, че на практика целият свят се оказа покупаем; лихвените проценти бяха увеличени, за да се поддържа ниска инфлация. Но това имаше противоположен ефект: лихвените проценти се превърнаха в магнит за капитал от целия свят и валутните акули навсякъде започнаха да търгуват в *kronur*. И ако преди време спекулантите се бяха оказали достатъчно силни, за да съборят великобританската лира, то сигурно можете да си представите какво би могло да се направи на една дребна валута каквато е *кроната*. Според правителството, алуминиевият завод и язовирът щяха да донесат на страната голямо благополучие по време на строителството – но беше всеизвестно, че щом то свърши, ще има спад.

И докато в страната се наливаха милиарди поради инвестициите в енергийната и алуминиева индустрии, политиците се хванаха за работа, приватизирайки основните банкови институции, с което прехвърлиха огромно количество власт в ръцете на малък брой хора и компании. Това беше извършено в духа на идеологията на дерегулацията и съвършенството на свободния пазар, à la Милтън Фридман. Мотото беше: „Колкото повече пари се опитва да прави всеки, толкова повече се печели от обществото като цяло.“ В началото тази идеология работеше като по магия. Банките експлоатираха оптимизма на хората в края на енергийната златна треска, като напомпаха икономиката догоре със заеми в чужди валути. Сто процента заеми за купуване на коли, сто процента заеми за ипотеки и сто процента заеми за хора, поемащи солидни, дотогава семейно притежавани компании. Заемите възлизаха на суми, многократно надвишаващи стойността на дохода от националния износ. Цените на жилищата се удвоиха за няколко години, борсата нарасна девет пъти. Обществеността реагираше на цялото това охолство със смесица от възхищение и ревност – докато пропастта между бедни и богати се увеличаваше все повече и повече. Увеличението на цените на недвижимите имоти накара мнозина да се чувстват така, сякаш са спечелили десетки хиляди долари. Исландските мъже купуваха повече Тойоти Ланд Круизър и Рейндж Ровъри от норвежците, датчаните и шведите, взети заедно.

Наблюдавахме примери за небивалия успех на шепа индивиди – въплъщение на Исландската Мечта. Един баща и син изкупиха стара исландска бирена фабрика и започнаха да произвеждат бира в Санкт Петербург. Компанията растеше и преуспяваше. Малцина успяваха да разберат как е възможно това – в един град, в който руските криминал-

ни синдикати имаха доста силно влияние. Продадоха компанията на Хайнекен. Имаха 200 милиона долара, кеш – повече, отколкото беше притежавал някой исландец когато и да било. През 2003 година те купиха Ландсбанки, най-старата банка в Исландия, и незабавно започнаха да я разширяват. Преди да свърши всичко, те притежаваха две банки, една телекомуникационна компания в България, голяма фармацевтична компания, корабна компания, собствена въздушна линия и футболния клуб Уестхем Юнайтед. Синът попадна в списъка на *Форбс* за най-богатите 500 души в света.

Двама братя започнаха на дребно, с продажби на ръж за Япония и Германия. Компанията растеше, като в един момент се превърна в една от най-големите компании за преработка на хранителни продукти във Великобритания. Те станаха собственици на Кауптинг, която скоро стана една от най-големите банки в скандинавските страни. Бяха изкупили финландски и исландски застрахователни компании, плюс телекомуникационна компания, и имаха десетки хиляди служители по целия свят. Последното, което хората чуха за тях преди колапса беше, че си строяли квадратна лятна резиденция с дължина от 600 метра за всяка отделна страна.

Онези, които заиграха рискованата игра и поеха компании, станаха милиардери. Докато акциите продължаваха да се качват по целия свят, почти нищо не можеше да отиде накриво. Тук в Исландия то се случваше пред очите ни: хората се променяха от обикновени управители на магазини до международни акули. През 1996 сключих сделка с една верига от супермаркети за публикуване на книга с поезия – *Bonus Poetry*. Книгата беше един вид литературна лудория, мистично пътуване през един от *Бонус*-супермаркетите, започващо в отдела за плодове, Paradiso, минаващо през Inferno, месните продукти, и свършващо в Purificato, почистващите продукти. Това беше книга за управляващата идеология; всяка идеология е идвала с поезия, но на капиталистическия реализъм му липсваше литературен жанр. Първото стихотворение в книгата беше за първобитната природа на човека, като тази природа се идентифицираше не с ловуване, а със събиране. Последните думи от стихотворението звучаха така:

Чувствам как първобитният човек се развихря
когато се нося с пазарната количка
и събирам, и събирам, и събирам...

Направих сделка със собственика на супермаркета. Той седеше в малък офис без прозорци, който споделяше с три жени, които правеха счетоводството на 12-те магазина, принадлежащи към веригата. Десет години по-късно, същият този човек даваше работа на почти 50,000 души. Притежаваше големите търговски магазини в Лондон и Копенхаген, множество бутици за облекло, верига от магазини за играчки, две вериги за бижутерия. Притежаваше черна яхта, частен самолет в същия цвят, хотел, голяма част от една банка, Ролс Ройс Фантом, най-скъпия апартамент в Манхатън и водещи медийни фирми в Исландия. Беше превърнал в практика всичко, за което ставаше дума в първото стихотворение от книгата. Първичният човек в него беше се развихрил, докато той събираше и събираше, и събираше. Когато компанията му, Баугур Груп, беше обявена във фалит, дълговете му към исландските банки възлизаха на около шест милиарда щатски долари.

Около 2006 вече беше започнало да става ясно, че цялата работа започва да излиза от контрол. Пазарът на кредити беше започнал да се затваря; нещата се влошиха още повече през 2007 и 2008. Банките изнамериха начин да се финансират сами чрез откриване на онлайн-клонове с високи лихвени проценти за потребители от Великобритания, Германия и Холандия. Възползваха се от солидната репутация на Исландия. Милиарди евро потекоха в тези влогове и всички те бяха гарантирани от исландския народ – без знанието на мнозинството.

Огромният язовир в източна Исландия беше почти завършен. За да се избегне икономическия спад след завършването на най-големия строителен проект в исландската история, правителството се засили дори още по-високо с нов петгодишен план. Енергийното производство на Исландия трябваше да се удвои отново от 2010 до 2015, с два нови алуминиеви завода, чрез което страната щеше да се превърне в един от най-големите производители на алуминий в света. Бяхме създали един вид хероинова икономика: пристрастяването ни беше да строим електростанции и алуминиеви заводи. По време на строежите в страната се вливат повече пари, отколкото когато заводите започнат производство. По време на строителството има повече работни места, отколкото при функциониращия завод.

Изведнъж едно природно съкровище след друго започна да се оказва в непосредствена опасност. Деликатни геотермални области с блестящи цветове и кипяща вода, красиви водопади, безкрайни простори – всич-

ки те бяха поставени на чертожническата дъска, за да обслужват една шепа многонационални компании, с което ги превръщаха в икономически свръхсили. Почти всичко можеше да бъде пожертвано, за да се поддържа потреблението, прекалено силната валута, потока от капитал и работа за предприемачите, както и за да се създават работни места в слабите селски общности. Рискът беше голям – само 20 процента от произвежданата енергия отиваха за потреблението на исландския народ, в сравнение с 80 процента за алуминиевите компании. И все пак трябваше да се правят още повече жертви и нашите енергийни компании да бъдат поставени в ситуация на колосални дългове. Заради алуминиевото производство – далеч най-енергоемкото производство в света – ние бяхме изправени пред неимоверни решения. Планините и природата на Исландия внезапно се превърнаха в политически натоварени въпроси. Места, които само малко хора бяха виждали и преживявали, се появяваха по първите страници на вестниците. Ако това продължеше така, то само след няколко години главните водопади и геотермални райони щяха да се превърнат в индустриални зони. Артисти, учени и просто природни ентусиасти водеха напрегната битка за запознаване на нацията с определени райони преди те да са станали жертва на разрушенията.

Китайците имат проклятие, което звучи така: дано да живееш в интересни времена. Ние в Исландия със сигурност живеем в интересни времена. Колапсът е факт. Процентът на безработица нараства, а поредицата от по-нататъшни фалити е непосредствено предстояща. И все пак в този процес на бял свят излязоха множество интересни факти и уроците, които можем да научим от колапса, са много и най-различни.

Когато създаваме прекалено много работни места чрез неумерено посегателство върху природни ресурси или задлъжняване, ние избиваме зъбите на останалите индустрии и в дългосрочен план отслабваме икономиката си. Прозрачността и информацията са жизнено важни, ако една нация би желала да взема информирани и демократични решения. Ако всеки индивид се опитва да увеличи собствената си печалба, но не се грижи за общия интерес, губят всички. Ако големите нации могат да се поучат от тези грешки, може би и ние ще сме извършили нещо полезно.

Някои скорошни изследвания показват, че борсите насърчават първичните инстинкти на човека – и особено онези на младите мъже. Те ку-

пуват акции – и ако цената им се покачва, сред купувачите се отбелязва повишаване на нивото на тестостерон. Изследователите са открили, че постоянните високи нива на тестостерон водят до ирационални или импулсивни решения с катастрофални последици. А когато цели компании са обслужвани от млади, търсещи риск мъже, това е рецепта за катастрофа – така се случи в Исландия, така се случва и на международната сцена, така ще се случва и в бъдеще, ако съотношението на половете между хората, заети във финансовия сектор, си остане непроменено. Половото равенство и една по-разнообразна възрастова база може би ще доведат до по-здрави пазари. Когато търсенето на краткосрочни печалби е нещо, заложено директно в начина, по който заработвате заплатата си, то ефектът е същия като в казино. След този колапс ние би трябвало да сме дали добър пример на всички. Новата ни премиер-министърка се превърна в международна сензация, защото тя е не само жена, но и първата в света открито хомосексуална държавна ръководителка.

Появиха се и някои интересни статистки. Службите по трафика докладват, че в Исландия пътните произшествия са намалели с 40 процента през първите пет месеца от тази година в сравнение със същия период от времето преди колапса. Сериозните катастрофи са намалели с 13 процента. Но трафикът е намалял само с 5 процента. Защо? Може би хората са по-малко стресирани, по-малко забързани – и показват повече грижа за другите. Може би в кръвта на шофьорите днес има по-малко тестостерон.

Рецесията напомни на хората за нещата, които имат истинска ценност – каква е ценността на образованието, ако умовете, считани за най-добри, току-що са довели до фалит собствената си нация? Басейните и театрите са пълни, ски-пистите заети – а безработицата доведе до увеличение на записванията в университети. Хората имат повече време за децата и градините си. Картофите за посев свършиха, заедно със зеленчуковите семена. Кройки и шаблони за плетене се разпродават както никога преди. Но това не е достатъчно, за да платим дълговете. Имаме ново правителство, половината от членовете на парламента са нови. Имаме всичко, за да задоволим основните си потребности. Училищата са тук, а заедно с тях и знанието, необходимо за преподаване. Рибите все още са в морето, енергията все още е в земята, езикът все още е достатъчно добър за разказване на истории.

Икономистите говорят за невидимата ръка на пазара, която го коригирала, когато възникнели дисбаланси. В Исландия дисбалансът е такъв, че се оформи невидима гилотина. На практика цялата власт, получена от няколко индивиди, изчезна за броено време. Целият бизнес-елит най-внезапно не може да се види никъде; една властова структура с решаващо влияние върху медиите, бизнеса, дори изкуствата, изчезна само за една седмица. На власт дойде ново правителство. Хора, които бяха активни по демонстрации, създадоха политическа партия и излъчиха представители, които бяха избрани в парламента. Един десетилетен процес на приватизация на държавни бизнеси и индустрии беше преобърнат почти напълно – без революцията да бъде идеологическа или кървава. Ние пристигнахме отново там, където бяхме започнали. Без съмнение, една такава празнота е интересна позиция – плашеща, пълна с неизвестности и възможности, пълна с несигурности. Много интересни времена.

Източник

Андри Снер Магнасон (род. 1973) е исландски писател, журналист и политически активист.

Коментари (**9**)

- 26-06-2012|**Майя Маркова** – Интересно!

Интересен и важен текст!

Авторът може и да упреква свободния пазар, но сам посочва ключовите причини:

„...Политиците решиха да изпитат едновременно два големи социални експеримента. Първият от тях беше един революционен петго-

дишен план, с почти съветски мащаби, целящ да се удвои исландското производство на електричество...

...Лихвените проценти бяха увеличени, за да се поддържа ниска инфлация. Но това имаше противоположен ефект...“

„...За да се избегне икономическия спад след завършването на най-големия строителен проект в исландската история, правителството се засили дори още по-високо с нов петгодишен план...“

Извод: Г-да (и дами) политици, ако обичате, не правете петгодишни планове и долу лапите от лихвените проценти!

- 26-06-2012|**Иван Рангелов**

Тази Исландия, горката, кой ли не я употреби и за какво ли не я употреби...

И все за пропагандни цели. Периодично, от време на време, определени ляво-популистки среди почват да дават „примера“ на Исландия като образец за това как „народът прецакал банките“... Някъде през април тази година някой беше пуснал в Интернет някакво заглавие, че в Исландия били опростени на хората плащанията по жилищните ипотеки, и това като тръгна да се „споделя“, та възклицания, та сълзи на умиление, та какво ли не видяхме..

А сега тук пък виждаме статия, в която подвеждащото е, че авторът е „исландец“. Исландец, ама написал статията си така, възможно най-повърхностно, малко в стил „туристически впечатления на млада студентка“...

А истината е, че Исландското правителство се принуди да повиши някои данъци – например, данък наследство бе повишен от 5% на 10%. Данъкът върху доходите от капитал беше повишен на два пъти – първо от 15% на 18%, а след това – от 18% на 20%.

Всичко това авторът, естествено, не го споменава. И, разбира се, пропуска основното:

всичко това, което Исландия направи за собственото си спасяване (и, което, например, Гърция не може да направи, дори и да започне да го иска), беше възможно, защото страната имаше СОБСТВЕНА валута. Да, Исландия имаше собствена валута, която да обезцени (от 90 круни за 1 евро на 160 круни за 1 евро) – за да може да възстанови конкурентоспособността си. Защото когато нямаш собствена валута, за да постигнеш същия ефект, се налага да си намалиш заплатите. (Което, както виждаме

в Гърция, се превръща в огромен политически проблем: хората не обичат да им бъде намалявана заплатата, независимо кой е на власт).

- 26-06-2012|**Златко**

Иван Рангелов, буквалист до мозъка на костите и всезнайко бърборски, и неговите познати реакции на пореден откривател на топлата вода. Каквото и да му предложиш, той все го знае още преди това, че и по-добре. За такива като него немците са измислили хубавата дума „Besserwisser“.

Аман от негативно настроени, всичко отричащи всезнайковци! В известен смисъл този тип човек – фрустриран от всичко, неглупав, но неспособен да вложи енергията си в нищо друго, освен в някаква балканска форма на космическо всеотрицание, е до такава степен представителен за нашата народопсихология, че открай време си е бил у нас някакъв вид литературен прототип. Вижте например как го обрисува Милен Русков в своя великолепен роман „Възвишение“:

> *Цитат:*
> *Но което е вярно, голям зор видя и тоз ден добичето. Като ся показа напред Бинкос а туй вече късно след обяд, денят зел да преваля, аз реших, че ний тук ще останем да нощоваме, и тъй между другото рекох на Асенчо:*
> *– Тоз кон, докато стигнем дотука, ако имаше коса, щеше да побелей като баба.*

А той рече, че туй на конете било гривата, но на, не му е въобще побеляла. Брате! Асенчо си е такъв. Сичко най-буквално разбира. Понякога може да си помислиш, че та зема особено издълбоко на подбив, но не е тъй, ами просто сичко буквално разбира. Широта въображения никаква няма в него. Иначе пословици много знай, но ако тряба сам нещо по така да измисли, не го търси. И сега туй, дето си го мисля, ако го чуй, ще рече: „Къде да го търсиш?“... Душа му е проста като на яре. Но тъй е той раснал, сред жеруненски прости овчари, по поляни и баири. И като тях не разбира нищо от майтап. Ти майтап за да биеш, тряба думите малко по така да земаш, извъртяно. В Котел ще та спукат от майтап. Но в Жеруна майтап не разбират. Сичко както им го кажеш, така го земат. А особено пък Асенчо. Иначе, както ся вишерече, знай бая работи, и не само пословици, ами и за Възточний въпрос знай, от политическото положение отбира, чел е туй-онуй, но сичко най-буквално зема. Добре че е

и свят такъв прост и буквален, че иначе не знам как таквиз хора щяха в него да живеят. Но добър е Господ за сички.

П. П. А по въпросите на европейската криза тук са публикувани десетки статии, в които се осветяват всевъзможни аспекти, включително и този на предимствата и недостатъците на сегашния финансов модел. Ето това например:

Може ли Европа да бъде спасена?

- 26-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко, по какъв точно най-витиеват (НЕ-буквален!) начин би благоволил ти да ти намекна аз най-невинно, че това, което си публикувал тук (веселяшко-коктейлната „статия“ на Андри Снер Магнасон), е едно от най-повърхностните четива по темата за Исландия, които изобщо може да се намери из целия интернет?

Или може би се надяваш, че Европа ще бъде спасена от хора с мисленето (и писането) на Милен Русков? И как по-точно? Като се надсмиваш, редом с Милен Русков, на мисленето, говоренето и поведението на хората от българското Възраждане (които хора все пак са създали нещо, оцеляло и до днес!) – така ли ще спасяваш Европа? Нито си бисер, нито си висер!

То бива литературковщина, бива литературчене, бива литературнализъм – но чак толкова не бива!

И като ми даваш линк към статията на Пол Кругман (от 2011 г.), на какво точно разчиташ? Още ли не си проумял, че Кругман е сериозен икономист (с наистина световна значимост!) САМО в чисто научните си публикации – а вестникарските си статии (в „Ню Йорк Таймс“) ги пише повече за ВЪТРЕШНО-ПОЛИТИЧЕСКА

(вътрешно-американска) употреба?

Пак добре, че в първия си коментар под статията на Кругман си проявил достатъчно здрав разум (какъвто със сигурност липсва на автора на статията за Исландия).

И така, за твоя угода, ще ти отговоря в твой стил: с цитат от романа „Гъзвишение“ на галантливия съдременен гафтор Хилен Друсков, дето бил гаче турил на книга ей-таквозинака:

„

Аз ся изсведомих и наинформирвах (как ся туй зове по французки), че тоз френец главил се бил на аустрийската току-речи го железница, изтражувал отде можела тя да мине къде нас. У Турско сичко е зело да става аустрийско: аустрийска поща, аустрийска железница... Някой ден те ще турат връз лице и аустрийски султан, мене слушай. Брате, Турско ся разпада!“

- 26-06-2012|**Майя** – гс:

  Иван Рангелов писа:

  ...Всичко това, което Исландия направи за собственото си спасяване (и, което, например, Гърция не може да направи, дори и да започне да го иска), беше възможно, защото страната имаше СОБСТВЕНА валута. Да, Исландия имаше собствена валута, която да обезцени (от 90 круни за 1 евро на 160 круни за 1 евро) — за да може да възстанови конкурентоспособността си. Защото когато нямаш собствена валута, за да постигнеш същия ефект, се налага да си намалиш заплатите. (Което, както виждаме в Гърция, се превръща в огромен политически проблем: хората не обичат да им бъде намалявана заплатата, независимо кой е на власт).

Като човек, преживял хиперинфлация, аз отдавна си мисля по този въпрос. Нямам предвид конкретните кризи от последните 4-5 години, а по-дълбокият проблем: Защо хората не могат да приемат откритото и честно намаляване на доходите? Защо предпочитат то да бъде извършено прикрито, с измама, зад булото на инфлацията – след като ужасяващата ѝ същност не само е подробно описана от поколения икономисти, а и е изпитана от първо лице от почти всички народи, и то при много от тях нееднократно? Струва ми се, че тук се проявява някакъв фабричен дефект на човешката природа, хилядократно по-зловреден от тестостероновата импулсивност на младежите от борсата.

В чисто практически план несъгласието на избирателите да им бъдат честно намалявани заплатите означава, разбира се, че няма начин демократична държава да се върне към златния стандарт. Т. е. трябва да продължим вместо с пари да си служим с хартийки без покритие, на които е отпечатано вълшебното заклинание *„законно платежно средство“*. Питам се колко можем да ги подмятаме, докато периодичните кризи се слеят в една перманентна.

- 26-06-2012|**Иван Рангелов**

Майя, мисли реално, не пожелателно.

Какво „злато“, какъв „златен стандарт“, какви пет лева?

Те дори и пет не са – вече и самото злато е „без покритие“, ако ме разбираш какво ти казвам.

И това е и зле – но и добре.

Защото така има шанс хората да преоткрият най-ценните си неща – които и за хартийки не си струва да ги дадеш, но и със злато не можеш ги купи.

- 26-06-2012|**Майя** – Силата на пожелателното мислене

Не съм съгласна, че златото е без покритие.

Доколкото знам, било е – но само за малко – непосредствено след откриването на Новия свят. А днес май не са останали много съкровища за откриване.

Дори да мислиш, че златният стандарт не би променил много нещо... в такъв случай не би ни и струвал много; тогава защо да не се върнем към него?

Може да е пожелателно, но ми се струва по-реално от края на твоя коментар:-).

Наистина разрухата понякога понамества мисленето на българите. (Справка: началото на 1997 г.) Но ефектът е толкова краткотраен и тласка толкова народ към емиграция, че като теглиш чертата, полза няма.

Много други народи при разруха, вместо да се освестят, напълно губят разсъдъка си. Виж руснаците, германците, иранците, арабите, гърците. Не знам защо, но е факт. (Идеята на автора да се борим с финансовите кризи, като избираме лесбийки да ни управляват, вероятно попада в тази категория.)

- 26-06-2012|**Златко** – re: Силата на пожелателното мислене

  Майя писа:
  Идеята на автора да се борим с финансовите кризи, като избираме лесбийки да ни управляват, вероятно попада в тази категория...

Идеята на автора, смислена или не, е че всяко от съвременните общества вероятно има нужда от малко по-малко мотивирани от адреналинов (тестостеронов) бум решения. В такъв смисъл хомосексуалността

на исландската премиер-министърка е, разбира се, единствено символ за бунта на хората срещу кризата, която те виждат като наложена им от „мъжкари“ (отново не твърдя, че това е нещо безспорно). Между другото, това не е първата жена-лесбийка, която поема ръководния пост в някоя страна (първата е Мишел Башле, чилийската президентка от 2006 до 2010 година).

Също така между другото, за мен пък звучи доста абсурдно идеята, че можем да избираме хората, които ни управляват, въз основа на сексуалността им (или изобщо да се интересуваме от нея, а не от политическата им и всякаква друга компетентност). Но това, разбира се, ще ни доведе до под кривата круша. Разни места – разни идеали...

- 27-06-2012|**Майя Маркова** – re: re: Силата на пожелателното мислене
  Златко писа:
  Също така между другото, за мен пък звучи доста абсурдно идеята, че можем да избираме хората, които ни управляват, въз основа на сексуалността им (или изобщо да се интересуваме от нея, а не от политическата им и всякаква друга компетентност).

Напълно съм съгласна. За мен цивилизацията и всичките ѝ работещи институции се основават на единството на човешкия разум. Затова смятам становището на автора за обидно за жените – поне аз се обиждам (и вероятно щях да се обидя още повече, ако бях лесбийка). Ако някой не разбира защо – представете си да сте чернокож американски любител-рапър, който кандидатства за политехника; няма ли да се обидите, ако ви приемат не заради резултата от изпита, а защото хобито ви можело да смекчи склонността на белите ви колеги към сухарство и работохолизъм?

Още по-важно е, че авторът според мен не е прав. Жените, които успяват в традиционно мъжки поприща, обикновено успяват не с „женски“ качества, а като развиват по-“мъжко“ поведение от средностатистическия мъж. Тук имаше интересен текст от Диана Данова, в който се цитираха данни колко агресивни са жените в „Майкрософт“:

here

Същото важи и за жените в политиката – да си спомним Маргарет Тачър, пък и исландската министър-председателка изглежда доста „желязна“.

„Спасение“ и падение
Автор: Румен Аврамов

Встъпителни думи[1]

Антисемитизмът днес на пръв поглед изглежда лесна тема, в която разпределението на ролите на добри и лоши е предопределено. Това още повече важи за България, където се е настанила уютната и галеща представа за уникално „спасение“ на еврейската общност през годините на Втората световна война.

Но в историята очевидностите най-често са подвеждащи, а, противно на клишето, затворени страници не съществуват. Доказва го темата за Холокоста, която е не само постоянно преосмисляна, но и дълбоко е белязала цялата следвоенна философия и хуманитаристика. А в нашата си домашна среда го потвърждава непрестанно тлеещият и периодично припламващ дебат за съдбата на евреите през 1940-1944 г. Защото независимо от изгладения, политически коректен разказ, който излъчват институциите, страстите не са успокоени, съвестите не са изчистени, въпроси не са намерили отговорите си.

Една от причините за това нестихващо безпокойство е, че българското (но не само) публично говорене вкарва в сюжета целокупните *нация и народ* с всички съпътстващи изкушения за самоутвърждаващо превъзнасяне на техните добродетели. Поради това не е учудващо, че националистите или носители на държавния (в частност външнополитически) интерес посрещат болезнено и агресивно всяко проблематизиране на удобната опрощаваща версия. В името на „висша национална целесъобразност“ те са склонни да инструментализират факти, да толе-

1 Поместени тук са въведението (с. 7-8) и заключителния раздел (с. 195 - 234) от обширното изследване на Румен Аврамов *„Спасение“ и падение. Микроикономика на българския държавен антисемитизъм, 1940-1944 г.* (София 2012, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“). Бел. ред.

рират онзи типаж, който гръцки националист от зората на XX в. беше нарекъл „добродетелни злодеи“[1].

Тъкмо обратното, на следващите страници стъпвам върху разбирането, че няма *народ* с изконни качества или недъзи, а в историята и в живота има преди всичко *личности.* Съвсем конкретни лица и групи обмислят, планират и провеждат антисемитската политика на българските правителства в „старите“ предели, Беломорието и Македония, както също толкова конкретни индивиди ѝ се противопоставят, а повечето хора просто мълчат или не забелязват. Именно заради дълбоката двусмисленост на този епизод от историята ни поставям – в съзвучие с други, усъмнили се в адекватността на думата – *спасяването* в кавички. При това я слагам редом с *падение,* тъй като, въпреки че по-голямата част от евреите под властта на българската държава запазват живота си, спасението трудно се съвместява с депортирането на останалите към нацистките лагери за изтребление, с тоталното отнемане на гражданските им права, с тяхното изселване и брутално икономическо ликвидиране.

Стопанската територия, на която разглеждам събитията, като правило остава по-встрани от вниманието за сметка на интереса към правото или политиката. Но икономиката, особено в нейните микроизмерения, е едно от полетата, на които най-изразително се проявяват мотивацията, движещите сили, механизмите и последиците на антисемитската политика. В тях, на свой ред, се оглеждат най-разнообразни въпроси. Така, захващайки се с един наглед страничен и частен случай, до който бегло се бях докосвал в досегашните си занимания със стопанска история, изведнъж попаднах сред проблеми, където по нов начин се появяват редица от общите ѝ загадки.

Държа да засвидетелствам сърдечната си благодарност на Александър Везенков и на Надя Данова, които дадоха проницателни бележки и препоръки по чернови на вече публикувани сегменти[2] и на цялостния текст, без, разбира се, да носят отговорност за техните недостатъци.

1 Вж. Марагос, Василис. Гръцкият идеал на Йон Драгумис. Реализъм и утопия между преднационалните реалности и националното действие. – В: Балканите. Модернизация, идентичности, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова. С.: Институт за балканистика с Център по тракология, 2011, с. 680.

2 Аврамов, Румен. Сетивата към злото. – В: Балканите. Модернизация, идентичности, идеи. с. 425-462; Аврамов, Румен. Микроикономика на антисемитизма. Българската държава „аризира“ „еврейските“ акционерни дружества, 1941-1944 г – Критика и хуманизъм, 2011, № 37. В настоящото издание тези текстове претърпяха допълнителна редакция.

***

...

Сетивата към злото

Описаните дотук събития са задвижени от съдбоносни държавни решения. Те добиват плът в по-малко или повече рутинни и банални действия на живи хора и легитимни институции, а всяко човешко действие неизбежно минава през филтъра на етична (само)преценка. Пропускливостта на този филтър е екзистенциален проблем, който за ангажираните в случките, описани из предходните страници, изглежда е решаван пътьом, без особени терзания. Във всеки случай свързаните с тях документи рядко носят следи за избор пред ясно и остро формулирани лични дилеми...

В гънките на архива на Комисарството по еврейските въпроси (КЕВ) обаче попаднах на свидетелства, които позволяват пряко да се усети прагът на морална допустимост както на едно тихо мнозинство, така и на представители на неговите „елити“. В тези свидетелства конкретни имена се сблъскват с конкретни ситуации, при които допирът със злото е незаобиколим и неприкрит, а следователно решенията са взимани трезво и информирано. Те говорят за изостреността на сетивата към злото, като с това обясняват и обобщават цялата уродлива действителност, за която ставаше дума дотук.

Една папка

Находка

Профилът на заетите в КЕВ не предполага особена чувствителност към нравствената страна на възложените им задачи. Същевременно в действителност, където често и най-строгата норма се тълкува според случая, в един или друг момент техните функции дават възможност за прояви, които отдалеч могат да заприличат на снизхождение или великодушие. Начините, по които сред въпросната отбрана група реагират на налагащите се (налагани им) изключения, набезите, на които тя е подложена, и нагласите на разноликия свят, свързан с КЕВ, въплъщават по неповторим начин интимната тъкан на насилието и обществените настроения по време на антисемитските преследвания.

На следващите страници търся да извлека смисъла на малък по обем, наглед слабо съдържателен, но всъщност крайно експресивен за ширещата се атмосфера набор от документи. Става дума за папката *Лич-*

ни преписи с ръкописен надпис *Ходатайства* върху корицата ѝ, на която се натъкнах в архивния фонд на КЕВ[1]. Между кориците ѝ са запазени отпечатъци от взимане-даването на началниците във ведомството с висшата и средната номенклатура в държавата по повод работата на Комисарството. Тези контакти – в полза на българи и на евреи – поразяват със своята тривиалност, неразличими са от която и да е друга схема за оползотворяване на властта: споразуменията са за бартер, протекция, имуществени облаги... И въпреки че така познатата във всяко държавно учреждение материя тук има за предмет съдбата, имотите и движимостите на едно обезправено малцинство, „контрагентите“ с нищо не дават да се разбере, че забелязват разликата. Претръпнали в бизнеса с влияние, както и останалите си събратя, те следват познатите им, утъпкани пътеки.

Документите в папката могат да бъдат класирани по различни начини и всеки разрез прибавя щрихи към задкулисието в Комисарството. *По* силата на самите си цели и устройство КЕВ е обречено да се превърне в тържище на взаимни услуги, сделки и изнудване. Формално пред него всеки гражданин може да изложи оплакванията или заявките си. Подобни преписки действително са налице, ала тяхното придвижване става с обичайната мудност и безнадеждност, присъщи на една затлачена бюрокрация. И както в типична канцелария наред с глухите коловози съществува друга, паралелна реалност, в която въпросите се уреждат с половин дума, светкавично, без търкания. В нея пребивават заемащите важни постове в държавата, както и целият обслужващ персонал, който жужи около тях, притежавайки достъп до връзки, материални или финансови средства и най-вече близост до ухото на началство.

На върха на привилегированата мрежа стоят политически овластените. По право един от главните герои из бумагите е министърът на вътрешните работи в кабинета на Б. Филов Петър Габровски, натоварен с множество задачи, притежаващ голямо влияние и (именно поради тази комбинация) често опериращ в сивата зона на изключенията. От другите членове на това правителство са регистрирани постъпки на министъра на търговията, промишлеността и труда Никола Василев и на ми-

1 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, 127 листа. „Ходатайство» тук може отчасти да е използвано в поархаичния смисъл на легитимна постъпка пред някаква „висша» инстанция/институция. Но съдържанието на случаите показва, че подобна употреба важи само за сравнително малка част от тях.

нистъра на войната. Документирани контакти и *ходатайства са търсили също* седем депутати (разбира се, от мнозинството).

Следващият концентричен кръг е съставен от разночинни служители. Най-действен е частният секретар на Габровски – Досев, като при неговия пост е трудно да се прецени доколко изпълнява нареждания на шефа си и доколко използва сянката на неговата власт. От същия ранг са главният секретар на Министерския съвет, началникът на канцеларията на Народното събрание и интендантът на Цивилната листа на царя, които по един или друг повод са се обръщали за „съдействие“ към КЕВ. Сред държавната администрация следа са оставили началникът на криминалната полиция, началник на служба в Министерството на вътрешните работи и народното здраве (МВРНЗ), директорът на Главната дирекция на държавните и гарантираните от държавата дългове (ГДДД), на инспекцията по труда... Към групата би следвало да *се причисли* и главният секретар на организацията „Отец Паисий“. В по-различно, макар и съпоставимо положение, са намесилите се чужди легации в София. *Н*акрая особено характерен е кръгът на предполагаемите „хора на духа“: отделни интелектуалци, журналисти и представители на православната църква, един от които проявява забележителна настойчивост.

Тази пъстра общност от просители невинаги (дори по-скоро рядко) гони пряко някакъв личен дневен ред. Става дума преди всичко за брокери или лобисти, като комисионните и дивидентите им идват по-късно или по косвен път. Но ако „входът“ е разнолик, то „изходът“ е сведен до няколко имена. Почти всички ходатайства са адресирани до Белев, който на практика се разпорежда еднолично. Осигуряването на достъп до него (чрез адресирани до комисаря кратки бележки) е от най-търсените у*с*луги. В редки случаи молбите са отправени към други (също висшестоящи) началници в Комисарството, особено към главния инспектор д-р Попов.

Между кориците на папката естествено не се съдържат всички отправени към или преминали през КЕВ ходатайства. Телефонното право и устните договорки вече са били широко разпространени. Но все пак културата и етикетът на общуване са в по-голяма степен писмовни, отколкото днес, всеки се чувства задължен да остави знак, а формата и носителите на тези свидетелства говорят много. Основен инструмент е визитката, запазени са и голям брой ръкописни бележки, дори на хвърчащи листове. Текст на лицето или на гърба на една картичка

или неформално запълване на бял лист придава търсена небрежност на постъпката, омаловажава нещо, което във външните (по-рядко в собствените) очи не изглежда съвсем редно, внася съзаклятническа близост. Създава се усещане за свойско разбирателство в тесен кръг. Не е рядкост обръщението към Белев да е на „ти“, „драгий ми“ или с друга формула на фамилиарност. Някои послания са сервилно любезни, но не липсват и заповеднически от висшестоящи. Полуофициални ходатайства се пишат на ведомствени бланки, изпращат се машинописни писма, съчиняват се дори текстове, приличащи на политически петиции. Неизбежни са и стигматите на властта, излети в кратки резолюции или във властническо коригиране на изготвени списъци.

Какво всъщност се иска?

Независимо от тона и стилистиката на тези послания, при ходатайствата в полза на „български“ приятели, познати или политическа клиентела доминират прости мотиви. Щенията се свеждат почти изключително до *недвижимости* и *назначения* – двата архи-банални обекта на желание, особено в бедна държава и семпло устроено общество. Бруталните и недвусмислени искания за квартири, офиси или други активи на изселените представляват ВИ*П*-мародерство, разгърнало се в големи мащаби след „вдигането“ на евреите от „новите земи“ и особено от София. Схемите задействат всички възможни инструменти за натиск, плетат кръстосани връзки и услуги с цел придобиване на силно желано имущество, което изглежда поднесено даром, на ръка разстояние. От друга страна, Комисарството е фаворизирано, просперираща и динамично държавно учреждение, неподвластно на военновременните ограничения. То предлага (повече отколкото всяко друго ведомство) извънредно ценените дарове на държавен трудоустроител: „служби“, синекури, чиновническа стабилност и още маса благини, които го правят привлекателно за децата на „елитите“.

Съпричастност?

Папката съдържа на пръв поглед изненадващи застъпничества за преследвани евреи. Тези казуси изискват отделен прочит, който показва тяхната двусмисленост.

Ходатайствата в полза на „лица от еврейски произход“ визират преди всичко освобождаване от изселване в провинцията или разрешение за пребиваване в населено място, различно от първоначално посоченото

от властите. Най-голямата част са именно за периода около и след софийската акция през май 1943 г., когато трябва да се действа веднага, понякога буквално до края на деня. Личните съдби на няколкото десетки хиляди „вдигнати“ евреи са толкова различни, че постоянно възникват нестандартни случаи. Налага се връщане в София или преместване по административни, здравословни и всякакви други причини. Правят се постъпки и от българи, които имат бизнес интерес от оставането на техни партньори, от уреждане на висящи търговски проблеми, от продължаване ползването на уникални умения...

Хуманни мотиви в тези постъпки се долавят съвсем рядко, а принципно несъгласие с антисемитския характер на мерките не прозира никъде. Като правило зад регистрираните покровителства стои материален интерес (съмненията за откупуване са неизбежни), връщане на услуга или просто битово удобство... Донякъде парадоксално, но съвсем обяснимо е, че по-“смели“ в тези начинания (както през комунистическите години) са най-високопоставените, които се чувстват свободни в отношенията си със закона и в тълкуването му по двойни стандарти. А нагласите, начинът на мислене и практиките на просителите се проявяват в съдържанието на запазеното в папката.

Особен пласт в нея (28 листа или малко над 1/4 от общия брой) образуват многократно преправяните и коригирани ръкописни или машинописни списъци с пренасочвани и освобождавани от изселване евреи. Те са осем, с различен брой имена (някои припокриващи се), като са посочени адресите, основанията за „неизселване“, приложените справки. Тези документи включват общо около 600 души и онагледяват как антисемитското „право“ се прилага на практика.

Голямата част от случаите са свързани с определени нормативни основания, а решенията са взимани най-вече от Белев и д-р Попов. В самото постановление на Министерския съвет от 21 май 1943 г. са посочени допустимите изключения при изселването. Това са женените за лица от нееврейски произход, граждански мобилизираните, покръстените до 28 август 1942 г.[1] и заразноболните[2]. Към тях се прибавят евреите – чужди поданици, с изключение на тези от Германия и от окупираните от

1 Това е в известен смисъл смекчаване на Закона за защита на нацията, където граничната дата за покръстването (1 септември 1940 г.) е по-ранна.

2 Гринберг, Н. Документи, с. 187.

Германия страни[1]. Прегледът показва, че преобладават именно посочените категории. Най-голямата група са покръстените (95 души), чуждите поданици (86 души), граждански мобилизирани (79 души), болни (51 души), чиновници в еврейски общини (41 души).

Но покрай тези „законно“ оставени по домовете си и покрай две дузини гранични казуси списъците предоставят многобройни индикации за произволни отклонения от правилата. Самият чиновник от КЕВ е сложил като заглавие на свитъка документи „Списъци на евреи от София, които не се изселват поради ходатайство на отговорни лица“. Външният им вид, с нашарени навсякъде зачерквания и добавки, говори за същото. *П*оказателен е и големият брой забележки към имената на оставените евреи. По „нареждане на комисаря Велев“ от София не са „вдигнати“ 43 души, а по „бележка от д-р Попов“ – още 82 души Макар и в по-малко случаи, тази формулировка има и други титуляри: бележки са издавали Илия Добревски (инспектор в КЕВ – 3), Ярослав Калицин (началник на административното отделение на КЕВ – 4), Тасев – 1, самият КЕВ – (5)...

Най-изразителни са два отделни списъка, които също носят антетката „ходатайство“ и където неговите автори са изрично посочени. Първият от тях[2] е нехомогенен и включва десет лица без указана ведомствена принадлежност. Те се застъпват за това общо 17 евреи да бъдат изселени не в посочените им от властите, а в избрани от самите тях градове. Сред ходатаите са двама военни, единият от които е добре известният с изстъпленията си през 1923-1925 г. ген. Кочо Стоянов. Списъкът съществува и в разширен вариант[3], с 56 имена и с разнообразен състав на инициаторите. Появяват се генералът от запаса К. Панов (за 4 души), полк. Стоянов, командир на 10-и полк, полеви комендант от МВР, полицейски комендант, финансов инспектор, журналистът Борис Ножаров, прокурор и бивш военен прокурор, „бившият главен секретар“ Голюбов (за 6 души)... Тук се открояват намесите (по една) на двореца, на министъра на войната и на Александър Цанков. Вторият от специалните списъци[4] е гвоздеят на колекцията и инвентаризира имената на евреи, оставени

1 Между България и Германия е сключено споразумение, по което евреите на всяка една от страните се третират в другата според действащото там законодателство.

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 24.

3 Пак там, л. 126, 127.

4 Пак там, л. 26.

в София „по лично разпореждане на министър Габровски“. Ако пренасочването е по-“меко“ ограничаване на насилието, то оставянето в София (или дори само отлагането на изселването) на подлежащ на „вдигане“ евреин е флагрантно отклонение от буквата на правителствените решения. Тази стъпка е по силите най-вече на министри и по привидно парадоксален начин самият автор на ЗЗН Габровски[1] се намесва в полза на единадесет души, като в графата „бележки“ са изписани интересни откъслечни уточнения за основанията му. Той „облагодетелства“ граждански мобилизирани; „цялото семейство на полковник Грасиани“; майка и брат на душевно болни; „във връзка с разкриване на някаква афера“; болногледач...

*П*отапянето в по-телеграфния или по-обстоятелствен език на постъпките в полза на евреи разкрива наситена тъкан от зависимости. Досев (частният секретар на вътрешния министър) например е и експресивно лаконичен, и многословен в начинанията си. В един случай той иска (не от Белев, а от д-р Попов) евреин да остане като граждански мобилизиран, тъй като „има основания да бъде тук, но КЕВ не му дава карти за продоволствие“[2]. За друг, допуснат само временно в София, направо нарежда „да отиде с тази бележка, за да получи удостоверение за оставане на по-стоянно местожителство“[3]. С ръкописна бележка от 7 юли 1943 г. Досев настоява Люба Берко Гаф и Рашел Исак, които се намират в Горна Джумая, да бъдат преместени в Стара Загора[4]. А през август се включва в друга верига, като моли Белев да удължи с два дни вече разрешения (пак по негово ходатайство) петдневен престой на евреин в София, понеже „довечера изтича срока, а не си е уредил работата с Христо Иванов“[5].

Досев организира и серия от посредничества с участието на министър Никола Захариев и на неговия антураж. Първоначално моли Белев двама евреи от фабрика „Рила“ да бъдат оставени още известно време, което със сигурност е свързано с търговски интереси. Уточнява, че е „трябвало да ти [на Белев] съобщи това адвоката Н. Златарски. Сега

1 Другият документиран случай е намеса на министъра на войната.

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 65, 31 май 1943.

3 Пак там, л. 79, 7 юни 1943.

4 Пак там, л. 28. Бележка на Досев до Белев.

5 Пак там, л. 117, 26 август 1943.

моли министър Захариев.“ Само седмица по-късно[1] Досев влиза в друга комбинация, в която са ангажирани лица около същия министър, оплитайки сложен възел и разказвайки съвсем чистосърдечно мотивите си. Поради съдържанието и стилистиката си това писмо до Белев заслужава да бъде предадено *in extenso.* „Приложено ти изпращам, пише той, две служебни бележки, по които срока за временно местожителство изтича днес. Отнасят се за хора, близки на д-р Ковачев [секретаря на Н. Захариев]. Не бих никога му услужил за това, но знаеш около постройката на новата къща колко неприятности съм преодолявал и неведнъж съм използвал доктора за получаване материали. Неговата молба, мое ходатайство, е да оставиш *тия по бележките* (км., Р. А.) за още 10 дни. Моля те, направи това, защото не искам да бъда никому длъжен. Уверявам те, че това не ми е много приятно и че ще е предпоследната ми молба (запазвам си правото и друг път да трогвам сърцето ти за друго). Моля те върху тази бележка си сложи парафа и датата и ще ми направиш услугата. Ако не ми ги върнеш парафирани, значи че си отказал, за което няма да се сърдя и ще се поизложа само. Все пак аз ти предварително благодаря и уверявам, че ти пиша истината.“ Мрежата тук е между обслужващия персонал (двама секретари на министри), капитализиращ близките си позиции до властта. Този тип връзки водят до каскадни и кръгови зависимости, като в случая (въпреки декларираното нежелание да бъде длъжен някому) Досев не вижда проблем в това да изпадне в нова зависимост, този път от Белев. Звучи ефектно да се изрази неприятно чувство от постъпката, но показната *mea culpa* е съпроводена от обигран и сладникав апел към „чувствата на Белев“ за да се остави отворена вратичка за следващи ходатайства. В лабиринта на схемата самият инструмент за нейното изграждане („тия с бележките“) остава без никакво значение. В крайна сметка думата е за осигуряване достъп на Досев до строителни материали (ресурсът на секретаря на министъра на промишлеността и труда) срещу покровителство на някакви си евреи (ресурсът на Досев поради близостта му с Белев), към които пък по определен начин (неясно точно какъв) е задължен секретарят на министър Захариев. Удобният актив, подлежащ на размяна между двамата чиновници, в случая (както и в други подобни) се оказват поставените в безизходица евреи.

1 Пак там, л. 29, 15 юли 1943.

Ако тази бележка изглежда не получава парафа на комисаря, то много други със сигурност са решени положително и придвижени по каналния ред. Само от най-активния посредник Досев в папката с ходатайствата са запазени още 18, като той дори препраща по време на командировка на Белев в страната (чрез личната секретарка на комисаря Лиляна Паница) преписки на петима души, за които иска временно оставяне или завръщане от провинцията в София[1]. По-голямата част препредават разпореждания на началника му, министър Габровски. Но и в тези документи прозират мотиви, свързани с разплащане за услуги, а зад някои вероятно стои опосредстваният личен интерес на секретаря. На хвърчащ лист например Досев без никакви уточнения изписва две имена, които „да останат в София по нареждане на г-н министъра“[2]. На друга бележка стои резолюция на Белев, която уважава министерската воля Исак Леви да не бъде изпратен в провинцията, а да остане в София. Резолюции за оставане в столицата са поставяни и върху печатни бланки за изселване с влак (на тях са посочени дата и час)[3]. По друг случай Досев се позовава на заповед на министъра еврейско семейство „да останат за постоянно в София. Това беше и по-раншното му нареждане. Изрично нареди бележката за това да ми се върне на мен, за да я предам.“[4] Подобни постъпки на вътрешния министър за временно или постоянно оставане и за пренасочване на конкретни лица се съдържат в поне още шест писма. Някъде това става без конкретни аргументи, със сух диктат искането да се удовлетвори „на всяка цена“. Другаде са посочени мотиви, които говорят за посредническа роля на самия министър. Така по каприз и за удобство на ген. Жеков Габровски издейства икономката на вилата на генерала (еврейка от Княжево) да остане в София[5]. По друг повод резолира на секретаря си Досев *„тия двамата“* (к. м., Р. А.) вместо на посочените им места да отидат във Враца, „ако там има еврейска община“, като изрично посочва, че това става по молба на министър Василев[6]. В един от случаите[7] Габровски се превръща в най-обикновен търговски посредник, разрешавайки (чрез намеса пред Велев) Моис Ар-

1 Пак там, л. 78, 3 юли 1943.
2 Пак там, л. 43, 44.
3 Пак там, л. 52.
4 Пак там, л. 60.
5 Пак там, л. 65, 31 май 1943.
6 Пак там, л. 68, 26 май 1943.
7 Пак там, л. 72, 11 септември 1943.

дити да дойде за седмица от Кюстендил в София. „Това се иска от дружество „Стрела“ чрез директора на в. „Утро“ г-н Дамянов, който има да урежда някакви сметки с Ардити.“ А в спешно писмо Досев препредава на комисаря волята на вътрешния министър[1] относно друго лице: „на *този* да му се поднови удостоверението до обед ... изпращам ти всички документи ... ще дойде човек на име Петър Атанасов, комуто да го предадеш“ (к. м., Р. А.). На министъра дори се налага да гарантира за етническа „чистота“ и да възпира прекаленото усърдие на Комисарството. Той е наредил „да не бъде обезпокояван Стефан Унтерберг, тъй като не е евреин. Аично го познавал и твърди това. Агентите на КЕВ са ходили да му искат документите.“[2]

Спешността е разбираема, след като голяма част от споменатите постъпки се прави в самия разгар на „вдигането“ от София, когато са важни броени дни, дори часове. Но самата заинтересованост на министъра с положителност отразява неговите добре известни връзки с еврейския бизнес отпреди антисемитските гонения. Контактите на бившия адвокат на фирми на български евреи очевидно не се заличават с неговото ангажиране с ратническото движение и с публичното му превръщане в идеолог и изпълнител на репресивните мерки срещу това малцинство. Габровски продължава да интервенира дори след напускането на поста през септември 1943 г. В папката е запазена негова намеса (отново пред Белев с посредничеството на Досев) в полза на Бернард Фархи[3]. Веднъж стигнал до разрешение да остане в София след намеса на министъра отпреди септември, сега (след смяната на правителството) Фархи „получи съобщение за изселване. [Той] е занимал г-н Габровски да се застъпи за неговото оставане тук. Служебната бележка изпращам по молба на г-н Габровски, ако е възможно, да се остави лицето в София заедно със семейството му.“ Не се разбира какъв е изходът на това ходатайство[4], но то при всички случаи говори за силен личен интерес по конкретни случаи от страна на бившия министър.

Постъпките на евреите пред министъра е можело да се правят директно (в случай на лично познанство) или чрез официални писма. В

1 Пак там, л. 75, 29 май 1943.

2 Пак там, л. 48, 27 януари 1943.

3 Пак там, л. 71, 27 септември 1943.

4 Скоро след това поста си ще напусне и самият Белев. На 25 октомври 1943 г. той е сменен от Христо Стоманяков, оглавявал КЕВ до 31 юли 1944 г.

папката се съдържа само едно такова, което с тона си добре показва състоянието на духа в общност. Става дума за здравословен проблем и невъзможност на съпругата да издържи дълго пътуване до назначената дестинация. Съпругът се обръща към Габровски (жена му е „жив труп“) да бъдат изпратени в родния Кюстендил вместо в Карнобат[1]. „Ако оставането ни в София е нежелателно, пише той, моля най-почтително ... да ни определите място за заселване в Кюстендил... Надявам се, че жена ми може би ще издържи по-краткото пътуване дотам. В Кюстендил, заобиколена от роднини, надявам се и аз, човек в напреднала възраст и също с разклатено здраве, да намеря материална и морална подкрепа. Като вярвам, че ще се вслушате в молбата на един човек, който чувства притегателната сила на родния си край и желае там да свърши земните си дни, надявам се...“ За да потвърди пълното отсъствие на предвидими принципи при взимането на конкретни решения, в този случай чисто хуманитарният проблем е разгледан положително.

Кръгът от ходатаи, разбира се, не се свежда до министъра и неговия секретар. Благоразположени застъпничества с различни мотиви идват и от други държавни чиновници. В самото МВР (което е шапка на КЕВ) например инициатива проявява служител от по-ниския ешелон. Може да се помисли, че любопитното писмо на началника на софийската криминална полиция Константин Константинов изисква необикновена гражданска смелост, но от обръщението му „Драги мой!“ в друго писмо става ясно, че е близък на комисаря. Добавено към обсъждането на текущи служебни проблеми, искането до Белев е вмъкнато свенливо, с известно неудобство, в края на посланието. „В министерството, отбелязва началникът, се изработва допълнителния списък на еврейските фирми износители, които ще имат право и за в бъдеще да продължават търговията си. Преди няколко месеца бях отправил едно писмо ... с молба да се има предвид фирмата „Балкан скин“, която в лицето на Исак Калдерон направи грамадни услуги на Дирекцията на полицията и на БНБ. За тия заслуги е известен и г-н министъра на вътрешните работи и народното здраве. Сега „Балкан скин“ се явява като еднолична фирма „Исак Калдерон“, който е един от двамата братя, които направиха и продължават да ни правят безвъзмездно големи услуги. На тия хора отначало се дадоха големи обещания и в края на краищата държавата не на-

1 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 38, 25 май 1943.

прави абсолютно нищо за тях. Като Ви съобщавам горното, моля Ви, ако няма законни пречки, да бъде удовлетворена молбата на Исак Калдерон, с което държавата ще може отчасти да му се отплати.“[1] Не се разбира за какви „грамадни“, при това „безвъзмездни“ услуги става дума. Опитът за овъзмездяване се прави всъщност именно с това посредничество. Очевидно еврейски търговци са сътрудничели на полицията дори след влизането в сила на ЗЗН. На тези контакти (независимо дали са били доноси във връзка със закона или по друг повод) те са гледали като на превенция срещу бъдещи преследвания. Откъм полицейския началник пък епизодът е вопъл на безсилие пред нелоялността на държавата, възприемано болезнено от по-ниските чинове в администрацията. По-късно Константинов изпраща други две искания. Когато „вдигането“ в София вече е в ход, на гърба на визитката си той отново моли („ако няма законни пречки“) Белев, Калицин и д-р Попов да пренасочат изселването на евреи от Стара Загора в Шумен, от Пазарджик във Враца и от Хасково в Русе[2]. Началник на друга служба в МВРНЗ също се застъпва за пренасочване на евреин, разкривайки личния мотив за постъпката си, представена без стеснение като размяна. *„Дължа* [я] на Ешуа, пише той, понеже аз наех апартамента му“[3] (к. м., Р. А.).

Макар служителите на МВР да са всъщност от вътрешния кръг на КЕВ, те са внимателни във формулировките си. Предпазливостта е още по-характерна за повечето молители извън ведомството. Високопоставен бюрократ като интенданта на Цивилната листа Антон Разсуканов, да кажем, сондира дали, „ако е възможно“, ще се даде разрешение на приносителя на бележката му (назначен на работа в шуменска фабрика) да замине за Шумен[4]. От своя страна, директорът на държавните дългове Александър Моллов се застъпва за това дъщерята на негов бивш служител евреин (вече пенсионер) да изтегли от блокирания ѝ авоар 12 000 лв. за разноски по изселването[5]. Дори депутатът и председател на парламентарна комисия Христо Статев е сметнал за нужно да оправдава ходатайството си за пренасочване[6]. На обратната страна на визитка-

1 Пак там, л. 90, 91, 10 април 1942.
2 Пак там, л. 103, 1 юни 1943; л. 106, 3 юни 1943; л. 116, 3 юни 1943.
3 Пак там, л. 113, 31 май 1943.
4 Пак там, л. 125, 27 февруари 1943. Искането е отпреди изселването.
5 Пак там, л. 98, 31 май 1943.
6 Пак там, л. 109, 3 юни 1943.

та си той държавнически обяснява, че въпросното лице има роднини в Стара Загора *и* следователно там семейството му не би тежало „на гърба на държавата“. При това народният представител държи напълно да изчисти от подозрения деянието си, отбелязвайки, че се намесва „по молба на свой познат българин“. А служител в Интендантството от цивилната листа ходатайства да се назначи на работа Регина Москова, като омаловажава молбата си с отказа от всякакви претенции („за работничка където и да е“)[1].

Има, разбира се, и по-самоуверени намеси. Така на гърба на визитката си Борис Ножаров безпрекословно изисква от д-р Попов да изслуша неговия познат Нисим Майер и „обезателно да му услужи, като съм убеден, че това е възможно“[2]. Друг проситель (Пл. Чаров), на свой ред, се позовава на думата, дадена му от Белев при две посещения, за да изисква отговор дали „при сега стеклите се обстоятелства“ ще му бъде разрешено да получи онова, за което настоява[3]. „Обстоятелствата“ са току-що започналото изселване на евреите от София, а очакването е да му *бъдат* прехвърлени (респективно на фирмата му) стоката и инвентарът на магазин за детски потреби в центъра на града, на улиците „Леге“ и „Клементина“. Особеното в искането е, че то предполага известна снизходителност към бившия собственик Хананел, който притежава специфични познания. Чаров моли по изключение да бъде разрешено на Хананел „да посещава известно време магазина, докато ни въведе в работата, тъй като продължаването на предприятието без неговите, макар и временни, упътвания е почти немислимо“.

Към категоричните искания могат да бъдат отнесени и постъпките на чуждите легации, които представляват самостоятелен сюжет. В повечето случаи те се изпълняват леко, за да бъдат избегнати дипломатически усложнения. Френската легация е издействала оставането на библиотекаря към Френския институт и на три семейства евреи с френско поданство[4]. А испанският пълномощен министър Хулио Паленсия се застъпва пред Габровски за майка и дъщеря, които в деня на акцията получават 15-дневно разрешение за пребиваване в София, като веднага след

1 Пак там, л. 89, 11 януари 1943.
2 Пак там, л. 108.
3 Пак там, л. 87, 88, 25 май 1943.
4 Пак там, л. 35, 26 юли 1943.

изтичането му то е преоформено на постоянно[1]. Впрочем активността на испанския дипломат далеч надхвърля обичайното[2]. През септември 1942 и през март 1943 г. (когато депортирането на евреите от Македония и Беломорието е в ход) той изпраща алармиращ доклад за крайните антисемитски мерки на българското правителство и търси намеса на своето в полза на сефарадските евреи, чиито предци произхождат от Испания[3]. (Въпреки усилията му те не получават испански визи.) Предлага също да се отворят испански консулски агентства в „новите земи“. Паленсия дори осиновява децата на осъдения на смърт Леон Арие, за да ги изведе от страната. Представен от германското посолство като юдеофил, пълномощният министър не само е обявен за *persona non grata* през лятото на 1943 г., но и наказан от своето министерство на външните работи за „намеса във вътрешните дела на чужда държава“.

Възможно е приведените казуси да навеждат към паралели, но нека жанровете не се смесват: нито една от споменатите „опрощаващи“ листи и от личните постъпки не е подобие на възпятия „списък на Шиндлер“ или на други сходни благородни деяния. В интервенциите на въпросните властници (с минимални изключения) отсъства каквато и да е тънка чувствителност (презрителното отношение към евреите се проявява в самия език на много от бележките), или съмнение в правотата на „линията“. Онези от тях, които са свързани с Комисарството, са доказали по много начини (включително из „освободените земи“) ревностното си усърдие в преследването на евреите, за да се допусне прикрито човеколюбив. А служебното положение и личните биографии на останалите изключват идеологическа несъвместимост или готовност за открита конфронтация с държавния антисемитизъм.

Подтикът им за избирателна помощ е можел да идва само от две места. Единият възможен източник са парите. Въпреки че в папката (ес-

1 Пак там, л. 36, 118; 25 май, 10 юни 1943.

2 Данните са от документи, представени на изложбата „Визи за свобода» (София, ноември 2010).

3 Показателно е тълкуването на българската позиция от испанския пълномощен министър. „България, пише Паленсия на 17 март 1943 г. до правителството си, не иска да участва във войната и следователно, по силата на един почти първичен психологически феномен, се опитва да компенсира в своите отношения с Германия нежеланието си за (военно] сътрудничество чрез драстичното прилагане на онези мерки, които счита, че биха могли да поласкаят могъщия й съюзник.» По-нататък дипломатът твърди, че България може да се разглежда като германска „колония или протекторат».

тествено) няма конкретни улики, откупуването на по-заможни евреи е публична тайна[1]. Когато липсва друга легална възможност, редица от тях успяват по този начин да напуснат страната. Ако това е ставало срещу големи суми, вероятно оставането в София или пренасочването е купувано с по-малко средства.

Но със сигурност работи и втори мотив, свързан със социалната текстура на българското общество. Връзките, познанствата, размените на услуги изплитат мрежи не само вътре в етнически компактните общности, но и между тях. Както преди, така и след този исторически период ходатайството е най-тривиалната им форма, то е „народното“ разбиране за лоялност и почтеност. При относителната интегрираност на еврейското малцинство в българския стопански и публичен живот общността е вплетена в множество подобни контакти. Затова не е учудващо, че (както видяхме) някои измежду висшите държавни служители са се чувствали подтикнати да погасят стари задължения към свои еврейски познанства и/или партньори. В крайна сметка жестът на Пешев тръгва именно като спонтанен отклик на жалбата на негови добре познати съграждани и приятели, за да прерасне в осмислено политическо действие срещу една политика. Но приликата със стореното от кюстендилския депутат (крехкостта на доброто) свършва тук и оттук нататък започва контрастът (проявата на латентното зло). Защото нито един от персонажите в папката (чиновници и политици) не извървява пътя на Пешев. В най-добрия случай някои от тях се поддават на мимолетен импулс на състрадание или на някакво разбиране за лична задълженост; в най-лошия действат срещу пари. Тези хора не рискуват позиция и репутация, а отричането на самата репресия им е напълно непосилно и чуждо. Основната част от споменатите решения са взимани безпринципно, при пълен произвол и носят хлъзгавината на всяко медиаторство. Много малък брой казуси дават основание да се допусне, че включ-

1 Бернард Розенберг си спомня как Алберт Искович, заможен собственик на фирмата „Искович и Леви», заминава за Америка със специално съгласие на Министерския съвет, по искане на министъра на финансите Добри Божилов, който му е личен приятел. „Слуховете по това време, пише Розенберг, говореха, че за решението е заплатил няколко милиона в брой.» (Розенберг, Бернард. Изтръгнати и посадени. България – Израел. Животът на четири поколения 1875 – 1948. С. 1997, с. 87). Със същите обществени нагласи може да се обясни, че след застъпничеството на Д. Пешев веднага се появява мълвата, че той и приподписалите неговото писмо са „купени» (вж. Пешев, Д. Спомени. Съставителство Николай Поппетров. С. Гутенберг, 2004).

ват в отношенията някаква доза угризения, неудобство или наранено чувство за гражданска справедливост. В повечето приведени документи става дума преди всичко за цинична и студена размяна на услуги, в които злото е или негласно приемано, или дори осребрявано. Така тези изолирани и селективни застъпничества всъщност само подчертават съгласието и съпричастието с антисемитската идеология и политика.

Мародерство

Ако при горните случаи все пак има (било то проформа) обмен, то във втория тип свидетелства от папката е отпаднала каквато и да е взаимност и вече става дума само за едностранно, пряко посегателство върху изкараната на публичната сергия еврейска собственост. Този пласт е още по-изразителен, тъй като в него маските са паднали и истинските движещи сили са напълно оголени. Тук действащите лица без прикритие и напълно съзнателно са приели злото, докосвайки се до чуждо имущество или търсейки работа и назначения в едно откровено репресивно учреждение.

След първите разпоредби на антисемитските закони и особено след изселването от София *еврейската квартира* се превръща в особен вид актив, който не се търгува, а се *разпределя* или *раздава* според правилата на патроната и клиентелизма. Комисарството е станало агенция за не/движими имоти, социална институция, осигуряваща „нуждаещи се“. В тази си хипостаза то предвещава как след 1944 г. новата номенклатура ще присвоява домове и ще обсебва жилищна площ на „старата буржоазия“[1].

Езикът и духът на тези документи сами свидетелстват срещу авторите си. Така върху визитна картичка, адресирана до Велев, е изписано, че „Камен Каменов има нужда от квартира. Той е намерил еврейско жилище, за наемането на което е нужно само твоето съгласие. Моля те, услужи му в кръга на закона. Бъди здрав, твой Павел Павлов.“[2] Извиня-

1 Бернард Розенберг разказва как посещение на милиционер в дома му в началото на 1948 г. е последната капка, довела до решението да се изсели със семейството си в (тогава все още) Палестина. „Униформеният ми позвъни на вратата, пише Розенберг, и ми направи бележка, че живеем несгъстено в голям апартамент, предлагаше да се сгъстим доброволно, като приемем него и жена му за съжители в апартамента ни. При наш отказ каза, че ще действа по служебен път и щяло да бъде неприятно съжителство за нас... Успяхме да отложим натиска за няколко седмици докато заминем...» (Розенберг, Бернард. Изтръгнати и посадени.... С. 1997, с. 145).

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 30, 20 май 1943.

вайки се за безпокойството, служител от Инспекцията на труда пък се е загрижил за ведомствените интереси[1]. Той „напомня“ за взетите от КЕВ мерки „да бъде освободен час по-скоро апартамента от Морис Коен“[2] Друго, очевидно близко на Белев лице, уж между другото се позовава на донос за отлъчил се от гетото евреин. „Потънахме в много работа, пише Тишалов, че не можем да се видим. Буко Овадия ... живее в апартамента на българин в забранената зона. Отдавна си е събрал багажа, получил е писмо от КЕВ и въпреки това още *не е* напуснал, а най-важното – че си е намерил квартира тук, а така също и в провинцията. Моля те, нареди потребното, за да се изпълни нареждането на КЕВ. Получих оплакване от българи и затова ти се обаждам и те моля.“[3] Тази гражданска отговорност не е безкористна, а само увертюра, за да мине по-лесно ходатайството. „Моля те, също и г. Вълканов, продължава просителят, за г-жа Ботушарова, зъболекарката на Сдружението на финансовите служители, за апартамента на „Гурко“ 38 – Моис Самуил Мешулам.“ Целият маньовър завършва с победоносния призив „Дай ѝ го!“

Множество са кратките съобщения (обикновено върху визитки), в които се моли даден въпрос да бъде решен „както е възможно в моя полза“, или представляват посредничество в полза на приносителя („добър приятел“) за среща и услуга, която той ще поиска. Тези постъпки се правят не само за външни лица. Белев е сезиран и за протежета, работещи в самия КЕВ. В учреждението е пласиран например (показателно за престижа и привлекателността на ведомството) племенникът на началника на кабинета на министър-председателя: влиятелният роднина моли комисаря „да му услужи по възможност, като благодари предварително“[4]. При Белев идват и съидейници, за да черпят идеологията от извора.

Така, веднага след софийската акция, среща с него иска главният секретар на Всебългарския съюз „Отец Паисий“, за да получи „някои осветления, необходими за доклада [му] пред Управителното тяло [на съюза] по някои народностни въпроси, възникнали във връзка с еврейския въпрос у нас“[5]. Но комисарят по-често е посещаван за намиране на

1 Във фонда на КЕВ са налице внушително количество „институционални» искания за получаване на „еврейско имущество» отправяни от държавни служби, учреждения, организации...

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 92, 30 декември 1942.

3 Пак там, л. 96, 26 ноември 1942.

4 Пак там, л. 124.

5 Пак там, л. 121, 7 юни 1943.

работа. Така неговият бивш колега Пашанко Манчев, контрольор-счетоводител в Семинарията и по-късно в МВРНЗ (вече пенсионер по болест и експерт-счетоводител), изплаква неволите си от ниската пенсия, която не достига. Иска да бъде назначен за вещо лице „или пък като ликвидатор при някои еврейски предприятия, за да припечеля по нещо“. Всъщност става дума за „повишение“ в уникалния бизнес, управляван от КЕВ. „Досега, пише той с простодушна откровеност и гордост, без абсолютно никакви ходатайства съм бил назначаван, обаче на малки предприятия, от които се заплащат и много малки хонорари. Затова сега се обръщам към Вас, за да ми се даде някоя по-подходяща ликвидация, от която да мога да получа по-значително възнаграждение.“[1]

Тези документи лесно могат да бъдат подредени според предпочитаните *обекти* на присвояване. Но по-интересен е критерият, който откроява *актьорите* и демистифицира някои добре установени клишета. Въпреки наложилите се героизирани представи, активна роля в разчленяването на еврейската собственост играят именно политици, духовници и интелектуалци от истаблишмънта.

Това, че депутатите са отново в центъра на събитията, не е толкова учудващо. Народният представител Никола Василев, да кажем, се обръща към Велев от гърба на визитката си, пишейки му, че „г-н Георги Кузманов, запасен полковник, е член на управителното тяло на Сдружението на търговските представители, той ще Ви занимае с нуждите на сдружението им от канторско помещение. Моля Ви, да им дадете съдействие да намерят такова. За услугата ще Ви бъда признателен.“[2] Тук няма никакъв патос, а просителят очевидно не е свързан с комисаря по някакъв специален начин. Става дума просто за рутинен колегиален контакт между двама души от същия „висок“ социален слой, където не представлява проблем да се направят взаимни улеснения: защо пък да не се опита, след като единият е бил потърсен от нуждаещи се, а другият разполага с ресурс? Със сходна нагласа и със същата логика, но вече не по повод на изглеждаща респектабилна професионална организация, а в полза на „плебей“, се застъпва народният представител Ангел Сивинов. На картонче с бланка той моли Белев да помогне на приносителя Иван Мундров (келнер в софийския „Юнион клуб“). Достатъчно основание е, че има решение Мундров по някакви причини да бъде изваден

1 Пак там, л. 122, 15 април 1943.

2 Пак там, л. 31, 7 юни 1943.

от заеманото жилище и че бил „намерил еврейска квартира“ в По-дуене, „където живеел още един келнер“. За форма е добавена обичайната формула услугата да се предостави, „ако има законна възможност“[1]. Трети депутат направо търси съдействие за уреждане на личен имуществен въпрос, като при това за авторитет препраща към действащ министър. Върху бланка на Народното събрание Ст. Радионов пише на ръка, че „апартамента на Леви“ е бил продаден на търг за дълг към държавата и той „се присъединил. Държавата получи своето, аз следва да получа моето, а остават още около милион свободни пари от този човек за лични нужди... Моля, разрешете да ми се приведе сумата. Г-н министър Божилов е осведомен за това.“[2]

Ако за тези повече или по-малко познати депутати подобни ходове не изненадват особено, то се сблъскваме с неординерен етичен проблем, когато сходна постъпка идва от един от народните представители с неоспорима заслуга в защита на българските евреи, признат за „праведен сред нациите“ от Мемориалния музей на Холокоста Яд Вашем. Петър Михалев е кюстендилски депутат, включил се в знаменитата делегация, която на 7 март 1943 г. заминава за София, среща се с Д. Пешев и така слага начало на поредицата от събития, довели до осуетяване депортирането в нацистките лагери на евреите от „старите земи“.

А само броени месеци по-рано Михалев (също на гърба на визитка) се е обърнал към КЕВ, за да издейства квартирна услуга в полза на познати. На ръка той сухо е написал на Белев: „Моля Ви, наредете да се даде квартира за младата двойка Бондаренко, които чакат квартира, за да се венчаят.“[3] Съжителството на позициите няма как да не смути. И двете изглеждат движени от благородство, но ходатайството за жилище става *за сметка* на експроприирани евреи, а застъпничеството в Народното събрание се прави *в полза* на еврейската общност. Поименното зло спрямо конкретни евреи (скрито зад поименно облагодетелстване на българи) и доброто към анонимната общност са дело на един и същи човек. Общоприетата днес като светла *обществена* постъпка идва след укорима *частна*, но по всичко изглежда у него не възниква вътрешно напрежение между тях.

1 Пак там, л. 94, 5 април 1943.

2 Пак там, л. 97, 10 май 1943.

3 Пак там, л. 32, 11 декември 1942.

По-различен, но отново повдигащ нравствен въпрос е казусът с народния представител Георги Кендеров. Той също е един от 43-мата подписали писмото на Пешев срещу депортирането на българските евреи от страната. Нещо повече, Кендеров е сред само тримата депутати от мнозинството (Пешев не е от тях)[1], които при обсъждането на ЗЗН през 1940 г. изказват определени несъгласия с проектозакона. И изведнъж той се оказва изправен пред последиците от „вътрешното“ им изселване в края на май 1943 г. Въпросът възниква от усложненията, свързани с настаняването на голям контингент в избирателния му район (Пазарджик). В известен смисъл Кендеров се разплаща за постъпката си от март: нейната хуманна мотивация е останала на заден план, влизайки в колизия с грижи и неприятности, породили нежелателни политически резултати. Еврейският проблем е сведен от морален (какъвто е в мартенската петиция) до плоскостта на политическата целесъобразност. Отново възниква разминаване между утвърдения в историята положителен публичен образ и двусмисленост на личното поведение...

На 12 юни 1943 г. Кендеров изпраща тревожно писмо до Белев, в което *описва* последиците от заселването на 2100 души в един 25-хиляден град[2]. Посочени са жилищните, снабдителните и санитарните трудности, съпътстващи 10-процентното нарастване на населението на Пазарджик в рамките на няколко дни. Това е „прекалено голямо число“, отбелязва Кендеров, като посочва „крайното възбуждане особено за ужасното положение в продоволствието, квартирите и във връзка с възникващата епидемия от петнист тиф и шарка“. Тревогата, разбира се, тръгва от съвсем реалните комунални неуредици, но бързо придобива партийни и персонални измерения. Народният представител се безпокои от това, че „известни среди използват създаденото положение и турят в ход найфантастични слухове и неблагоприятни оценки за управлението. Пусна се един позив от легионерите, в който се обвиняват народните избраници и правителството за създаденото положение.“ Още на 4 юни 1943 г. с телеграма депутатът е поискал „да се спре изпращането на повече евреи в Пазарджик“. Поради отсъствието на какъвто и да е резултат сега той подновява апела си, наблягайки именно на притеснението от загуба на политически кредит на властта. „Моля ви, вземете мерки веднага, пише Кендеров, за да не се допуснат усложнения, които ще изложат

1 Благодаря на А. Везенков за това, че ми посочи това обстоятелство.

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 120, 12 юни 1943.

управлението. Направете веднага потребното, за да се внесе облекчение в уреждането на появилите се затруднения и да пресекнат неблагоприятните преценки за управлението.“

Наред с тези политически аргументи се чувства уязвеността на депутата, чиято почтеност е поставена под въпрос. В писмото си Кендеров споменава за анонимка (очевидно също тръгнала от легионерските кръгове), която го заплашва и обвинява, че „е причината, „за да се изпратят евреите в града ни“ и то срещу „рушвети“. Станал съм причина за гладуването на съгражданите ми и в края се заключава, че това щял съм да „заплатя с живота си“.“ Включването в инициативата на Пешев го е превърнало в лесна мишена, в образ на политик, „продал се на евреите“. По всичко изглежда Кендеров се е замислил върху своето участие и не е съгласен да плати подобна цена за принципната си постъпка. Тонът на писмото излъчва не само известно съжаление, но и съгласие с решителни действия на общественост в други градове. С разбиране за мотивите (и със „завист“ за резултатите) е споменат слухът, че „в Ямбол властите и гражданите енергично се противопоставяли и не приели евреите“. Доблестта на бунта в Парламента е удавена, като са изплували само съмнения, огорчение, прозаични политически и „местнически“ съображения. Ясно разграничените през март високи принципи за добро и осъдително са размити от текущите обстоятелства...

Неочаквана съвместимост със злото се забелязва и у представители на друга общност, която трайно е влязла като положителен фактор в политически коректния разказ за спасяването на българските евреи. Това са сановници на православната църква и най-вече първият измежду тях – наместник-председателят на Светия синод, Видинският митрополит Неофит. Добре известните документи, свързани с обсъждането на „еврейския въпрос“ в Светия синод[1], открояват различни позиции сред архиереите. По-радикалните решения са формирани най-вече под влияние на митрополитите Стефан, Кирил и Паисий, чиито изказвания на заседанията впрочем също не са напълно лишени от предразсъдъци и битов антисемитизъм. В дискусиите Неофит остава общо взето пасивен. По силата на поста си той огласява общите позиции на Синода, подпис-

1 Вж. Гласове в защита на гражданското общество. Протоколи на Светия Синод на Българската православна църква по еврейския въпрос. (1940-1944 г.). Съставители Албена Танева и Ваня Гезенко. ГАЛ-ИКО. Център за еврейски изследвания при СУ „Св. Климент Охридски“. С. 2002.

ва от негово име съответните писма до официалните държавни инстанции, участва в (не всички) делегации, влизали в пряк разговор с правителството. Но на синодалните заседания практически не взима думата по принципни въпроси, а неговата главна грижа и застъпничество е за покръстените евреи.

Въпреки че ореолът на смела гражданска позиция – като напълно прилягащ на нейната мисия – се приписва на *цялата* църковна институция, в това число и на наместник-председателя ѝ, в папката Неофит присъства в съвсем друго битие. Запазените шест документа с неговия подпис го представят като един от най-настойчивите и безскрупулни ходатаи. Близостта му с Белев е обяснима с обстоятелството, че преди да постъпи на същата длъжност в МВРНЗ Комисарят е бил юрисконсулт на Светия синод. Очевидно оттам идват добрите му връзки с духовенството и с висшия клир.

Първата молба-заповед на Неофит е в социален регистър. Той е сезиран да посредничи в полза на майка, почувствала се онеправдана при прилагане на новоприетия закон за многодетните семейства. В писмо до Белев митрополитът споменава, че Синодът е разгледал законопроекта и благосклонно отбелязва какви „голяма закрила и привилегии им се предвиждат“[1]. Не щеш ли обаче, „на многодетното семейство на г-жа Йорданова не е дадено жилище. Пиша Ви пак, защото не ме оставят на мира.“ Диспозитивът е категоричен, с императивен, но и бащински тон. „Наредете, пише Неофит, да ѝ се даде подходяща за това многодетно семейство квартира. Вие ще я приемете и изслушате, а мене ще простите, че Ви безпокоя. С отчески привет и благословия...“

Два месеца по-късно и три седмици преди депортацията на евреите от „новите земи“ наместник-председателят пише отново до КЕВ. Този път това става по съвършено безпардонен начин, пряко в полза на негови близки. В края на писмо до Белев митрополитът рязко променя настроението и преминава към циничния изказ на човек, обръгнал във всякакви сделки с влияние. Към комисаря той се обръща едновременно приятелски и като към обслужващ експерт по недвижими имоти. „Сега вече за нашата черга. Спомни си, че когато дохожда при мене в Св. Синод, ми обеща да дадеш квартира на моя внук Жеко Жеков, който се ожени ... и сега е назначен на служба в София. Дойде момента да си изпъл-

1 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 80, 23 ноември 1942.

ниш това обещание. Услугата ще бъде лично за мене. Дано му се посочи един по-удобен апартамент. Ако би могло дори да го купи. Жеко лично ще ти предаде тая бележка. И ти би могъл да му дадеш някои съвети по квартирния въпрос. С най сърдечни привети, отческа благословия и всегдашна преданост...“[1] Само след два дни въпросът е решен, но Белев, изглежда, се е забавил повече от допустимото за Неофит, което е предизвикало изпращането на студено, нервно-нетърпеливо напомнящо послание. „Бяхте обещали, пише предстоятелят на православната църква, че ще посочите подходяща квартира за моя внук, който е счетоводител при храма-паметник „Св. Александър Невски“[2]. Обаче от обещанието нищо не излезе. С най-сърдечни поздрави...“[3] Дори да е имал сянка от колебание, комисарят веднага поставя резолюцията: „Да се намери квартира“. Допълнителен щрих е, че Видинският митрополит действа като ангросист. В същото писмо той между другото е вметнал: „Моля, изслушайте при носителката Райна Вълкова и направете възможното.“

Четири месеца по-късно, непосредствено след софийската акция, Неофит за пореден път се активизира. Личният му въпрос вече е решен и той може да стане посредник на други благородни искания. Стилът омеква, вмъква се християнско човеколюбие, сантиментално се апелира към доброта. „Добрий ми Ал. Велев, пише митрополитът, по телефона говорихме за Мара Накова, несретница и самотна в живота. Ако може да ѝ се даде малка работа за прехрана, ще се направи едно голямо добро. Нека твоето благородно сърце реши тази молба.“[4] В идентичен дух е и друго писмо на Неофит до „драгий ми Белев“. В него той обръща внимание, че в КЕВ „работи препоръчаната от мене девойка Донка Вълкова като надничарка. Тя е почтена девойка, сирак от г. Видин. Наводнението разруши малката къщурка, в която живееше майка ѝ, и те останаха без подслон... Ходатайствам да увеличите стореното добро, като я назначите на щатна длъжност, каквато сега била открита. С всегдашната ми обич и с отчески благословии...“[5] V екзекутора е търсено благородство и към него са проявени топли пастирски чувства тъкмо в момента, когато ви-

1 Пак там, л. 84, 14 февруари 1943.

2 Светските служби около катедралния храм винаги са били обект на „специални» намеси и покровителства. От началото на 90-те години на XX в. в настоятелството му неизменно има силно присъствие на кръга около Мултигруп.

3 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 85, 16 февруари 1943.

4 Пак там, л. 83, 8 юни 1943.

5 Пак там, л. 86, 5 юли 1943.

сшето духовенство (включително Неофит) обсъжда как да се застъпи за преследваната от същия този Белев еврейска общност...[1]

По всичко изглежда това, което е правел наместник-председателят, са вършили и други сановници. В папката се съхранява например писмо на архимандрит Ириней, който на бланка на Софийската митрополия „много моли“ (отново веднага след изселването на софийските евреи) служителят от КЕВ Гьошев да предаде на Белев, „да направи необходимото, ако има налице, да благоволи и нареди да се даде един апартамент под наем (от 2-3 стаи) на женения му брат, архитект в Земеделската банка“[2].

Трето съсловие, което се кичи със заслуги в спасяването на българските евреи, е интелигенцията. Няма съмнение, че за някои нейни представители това е легитимна претенция. Но и тук, подобно на предходните две групи, документите показват, че всякакви претенции за *колективна чест* (както и за колективни права или отговорности) са несъстоятелни. Издайническо в случая е *машинописно* писмо до Белев на всеобщо уважавания, обрасъл с всевъзможни доброжелателни фолклорни легенди проф. Александър Балабанов. Ролята му изглежда по-скоро странична, ала зад нея също стои показателна логика. „Потвърждавам писмото на г. секретаря на г. министъра на просвещението, заявява професорът, и наистина и аз намирам за необходимо да се улесни с квартира г. Борис Арнаудов, понеже шестчленното му семейство много се измъчва в досегашната му квартира и моля най-учтиво да му съдействате.“[3] Свенливият тон на тези няколко реда говори повече за наивност, отколкото за пъклен умисъл[4]. Но няма как да не се отчете, че те също свидетелстват за нечувствителност към злото, за невъзможност или нежелание то да бъде забелязано и ограничено. В разгара на изселването (датата е 9 юни 1943 г.), за което Балабанов няма как да не е осведомен, той се разнежва от страданието на Арнаудов, оставайки ням за това на хилядите „вдигнати“.

1 Вж. Гласове в защита на гражданското общество.

2 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 133, л. 100, 10 юни 1943.

3 Пак там, л. 99, 9 юни 1943.

4 Балабанов е например един от включените в антирасисткия сборник Българската обществеост по расовия въпрос и антисемитизма (вж. Справка на германската легация в София за дейността на българския търговец от еврейски произход Жак Асеов. – В: Обречени и спасени. България в антисемитската програма на Третия райх. Изследвания и документи. ИК Синева. София 2007. док. № 7, 1937 г., с. 185).

Начинът на мислене на университетския интелектуалец всъщност битува сред всички слоеве на населението. Той не се различава принципно например от нагласата на военноинвалид от Битоля, който в края на март 1943 г. (когато евреите от Македония току-що са натоварени за *П*олша) е съзрял възможност да реши проблем. Вярно е, че в неговия случай става дума за личен въпрос, но умонастроението и заинтересованата, уж „невинна“ наивност, са практически идентични. Писмото на Никола Павлов до началника на отделението за пострадалите от войните при Министерството на войната в София е рядко откровен документ[1]. „Най-покорно моля за ходатайството Ви до по-висшето началство, започва той, за да ми се *даде* една къща, *по възможност от еврейските,* които имат покъщнина“ (к. м., Р. А.) След като иска безсребърен достъп до неочаквано появилото се предлагане, човекът се чувства длъжен да изложи моралните заслуги, които в очите му го правят легитимен претендент. Той изтъква, че е „опълченец от войната 1912/13 и военноинвалид от Световната война 1915/18“. Наред с този патриотичен принос идва и материалната несрета, представляваща според житейската и икономическата философия на мнозинството „обикновени хора“ сама по себе си основание за искане от държавата. Както и в ходатайството на А. Балабанов, тук конкретният повод е многолюдното семейство. „Многодетен съм с 6 деца, продължава Павлов, от които първият ми е войник..., вторият е ученик в VI клас в Битоля, а две момиченца отиват тук на училище. Изложен съм на големи разноски, а що е най-главното, като бежанец нямам къща, нито какъвто и да е друг имот, от който бих могъл да бъда малко подпомогнат, за да изведа децата на добър път.“ Наред с тези обичайни аргументи обаче се появява и мотивът за несправедливото пренебрегване в сравнение с неговите съратници. „Моите другари, които останаха в София след Световната война, днес всички са с къщи и в добро състояние, като им е създадена работа и ползват всичките права по закона за военноинвалидите, обаче аз – съдбата ми е била такава, че и след Световната война останах под Сръбско робство.“ Сега той мизерства с малката заплата на „общински служебник“ и с военноинвалидната си пенсия. Нищетата, отдаденото на „Отечеството“ и страданието да живееш в държавните предели на „врага“ изглеждат напълно достатъчно основание да се поиска наличното. Неговият произход не повдига и

1 ЦДА, оп. 1, а.е. 360, л. 6. Заявление на Никола Христов Павлов, 31 март 1943.

най-малко притеснение. „Ето защо, г-н Началник, завършва Павлов, покорно моля Вашето ходатайство, барем да ми се спомогне *с това, което днес има* – с една къща по възможност, както казах, с покъщнина, ... за да мога да подслоня [децата си] под *своя* къща“ (к. м., Р. А.).

Убедеността, че благодарение на взетото от евреите „днес има“ и с това „имане“ могат да бъдат посрещани всевъзможни лични или обществени предизвикателства, е необорима. Тя е обладала както „широките маси“, пред чиито очи се извършва грабежът, така и „елитите“, чиито дела (само документираните) са грижливо скътани в специално хранилище.

Папката *Ходатайства* е регистър на „кадифен“, „стерилен“ и „респектабилен“ стил изнудване, търсещо да се скрие и дистанцира от нелицеприятните изстъпления на „гмежта“. Но откъслечността на събраните в нея факти би могла да хвърли съмнение върху тяхната представителност. Един оптимистично настроен прочит на този свод от документи дори би предположил, че те са твърде малко, че е можело да се очаква значително по-широко разпространение на задкулисната експроприация, че цели сегменти от обществото не присъстват на този пазар и активно или пасивно се дистанцират от него. Това щеше да е вярно, ако всичко се свеждаше до мародерството на висш кръг нетипично лоши хора около КЕВ, отразено във въпросните документи. Ала съдържанието им съвсем не изчерпва деянията, а е показателно за системна практика. Вършеното от водачите в центъра (това се доказва от други архиви) се мултиплицира, дори в по-интензивни форми, из многобройните разклонения на КЕВ по страната, в Беломорието и Македония.

Потвърждава го самата бюрократична машина на Комисарството, изготвяла редовно десетки справки. Една от тях обобщава занятието на наемателите на отдадените под наем към 31 март 1943 г. (т. е. още преди изселването от София) 364 „еврейски“ апартаменти, магазини или кантори[1]. Днес тези данни се четат като „листа на позора“: и да няма

1 ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 222, л. 57. Справка на Службата за управление на еврейските имоти. Към почти същия момент (януари 1943 г.) в картотеката на служба „Еврейски имоти» в КЕВ са описани 1030 апартамента (ЦДА, ф. 190, оп. 3, а.е. 108, л. 39). По данни, приведени в парламентарно изказване, общият брой на отчуждените имоти към юли 1943 г. е 3160, от които 1058 апартамента и 1218 къщи. (Стенографски дневници на XXV Обикновено народното събрание. V изв. сесия, 3 заседание., *22 юли 1943*, с. 53, 54.)

придобиване на собственост, тук става дума за привилегирован достъп, от който без задръжки са се ползвали именно избраници на властта. В списъка влизат 160 чиновници, 57 офицери, 10 дипломати, 10 лекари, 4 полицаи[1], 5 народни представители, 9 музиканти, художници и артисти, 3 свещеници, 15 учители и професори, 13 журналисти и адвокати, 75 пенсионери, съдии, индустриалци, домакини и непосочили; 3 учреждения и организации. Все хора от сой, от тогавашните „висши“ социални страти ...

Многолюдното присъствие на чиновници е предвидимо, като тяхното „подпомагане“ за сметка на експроприираното даже предизвиква политиканска възбуда. Народният представител от мнозинството Дочо Христов (бъдещ министър на вътрешните работи в кабинета на Добри Божилов) смята, че „имоти, които се вземат от евреите, трябва да бъдат използвани по друг начин“. Уредбата предполага всеки български гражданин, който няма жилище, да е в правото да се яви и да наддава за еврейските имоти, но на практика, твърди той, от това се възползват само спекулантите. Ето защо тези недвижимости „трябваше да бъдат дадени на изплащане само на безимотни държавни служители ..., да се направи един жест, за да се облекчи материалното положение на чиновничеството у нас“[2]. По-показателното в горните числа обаче е видното място в разпределението на трофеите, извоювано от различни превъплъщения на „интелигенцията“, включително от смятания за особено чувствителен и изтънчен неин „художествено-творчески“ отряд.

Внушенията на папката с ходатайствата, приведената статистика на КЕВ и масата факти, пръснати из неговия архив, ме връщат към теза, формулирана по друг повод[3]: безнравствеността (корупцията; користната злоупотреба с положението на едно обезправено от държавата малцинство) вирея по-добре сред маргиналните („елитите“ и дъното)

1 Как Дирекцията на полицията обсебва апартамент на евреи „за живеене на [нейни] чиновници» може да се проследи например в жалбата на Виолета Ашер Бенсусам по повод незаконно обсебени вещи от назначените пазачи на имуществото й (ЦДА, ф. 190, оп. 1, а.е. 8606, л. 7-10, ноември 1943).

2 Стенографски дневници на *XXV* Обикновено народно събрание. *V* изв. с., 3 зас., 22 юли 1943, с. 53.

3 Вж. Аврамов, Р. Стопанският *XX* век на България. Център за либерални стратегии. С 2001, с. 114-115; Аврамов, Р. Комуналният капитализъм. Из българското стопанско минало. Фондация Българска наука и култура; Център за либерални стратегии. София 2007. Т. I–**III**.

на обществото. От порядъчност, скрупули или просто от недостигащо им влияние онези пластове, които за удобство наричаме средна класа, като правило стоят настрана. В интересуващия ни случай те по-рядко се включват в набега срещу евреите. Рядко и надигат глас против него. В разпалена парламентарна реч през юли 1943 г. Никола Мушанов недоумява „как може хора, които не са нито коравосърдечни, нито жестоки, да търпят ненужната и излишна свирепост, която се упражнява спрямо едни хора, които трябваше да се изселят от София... [Още повече ме интересува] деморализацията, която може да се констатира от преследването на евреите. Това е безчовечното, жестоко ограбване, и най-важното, оная стръв, онзи инстинкт към непочитане собствеността, алчността към грабеж. Из покрайнините на София бяха тръгнали и селяни с каруци да вземат келепир – еврейски имущества. ... Моето мнение е, че сериозни хора не отиват да наддават и да купуват еврейски имоти... Като търпим похищенията върху еврейските имоти насърчаваме ... инстинкта за жестокост, който въобще се упражнява от масите, от долните тълпи, които участват в грабежите.“[1] Коментираните дотук документи показват, че „сериозните хора“ уреждат проблемите си по друг начин...

Но независимо от тези социални предразположения, моралният капитал е неотчуждаема *лична* собственост; той не може да се присвоява/отнема от цялото или от едри структури на обществото. Ето защо прославяното застъпничество за преследваните български евреи от шепа имена из интелигенцията или политиката извисява единствено и само тях, а не средата им, която гъмжи от (останала скрита или населяваща само архивите) низост на други представители на същите тези „елити“. Точно както успокояващите примери с благородно поведение на „обикновени люде“ не може и не трябва да заличават гаврата на пълчища от анонимния „народ“.

Живот със злото

Нравственият проблем, който изплува от всички споменати епизоди, е търпимостта към злото, начинът и степените на съжителство с него.

1 Стенографски дневници на XXV Обикновено народно събрание, V изв. с., 3 зас., 22 юли 1943, с. 58. Дотук неведнъж бяха споменавани архивни свидетелства както за мародерско поведение на градската беднота спрямо недвижимостите на изселените или депортирани евреи, така и относно „голямото задоволство» на населението от предприетите антисемитски мерки.

Сред архитектите на антисемитските гонения и сред висшите изпълнители в ръководството на КЕВ въпросът изглежда решен на едро. Те действат по идеологическо убеждение в правотата на делото или по политическа целесъобразност, като и двете позиции потушават чувството за вина. А онези, които се позовават на алибито на геополитическата принуда (поне в началния етап от прилагането на мерките), вмъкват в баланса политическите „изгоди“ и намират вътрешно равновесие, претегляйки в своя полза плюсовете и минусите. При някои от тях (Пешев е най-яркият пример) осмислянето на случилото се идва по-късно, когато се пристъпва към опитите за привеждане в изпълнение на „окончателното решение“. Но, както видяхме, даже важни действащи лица от парламентарния бунт срещу управляващите и от отпора на „гражданското общество“ не прокарват отчетлива демаркационна линия между добро и зло, размивайки некомформисткия жест с прагматично и/или делово сътрудничество с репресивния апарат по повод на преследваните евреи.

Колкото повече се слиза към изпълнителските равнища в държавната машина, толкова по-неизбежно става самоопределението. Въпреки наложените ограничения на мундира, нямало е как чиновници, пряко ангажирани с провеждането на „мероприятията“ (най-вече от КЕВ), напълно да избегнат оценка на задачите, с които са натоварени. Свидетелства говорят, че някои от тях си дават сметка, че вършат нещо осъдително. Показателно е например как главният инспектор в КЕВ д-р Попов умишлено подвежда разследван за използвачество свой подчинен. Попов не намира по-ефективен начин да предразположи заподозрения към признания от това да му съобщи, че така и така министър Габровски и правителството скоро си отиват, за всички чиновници от Комисарството ще има държавен съд и те ще бъдат обвинени, че са „обирали евреите“[1]. Изричането на тази със сигурност достатъчно широко разпространена версия показва, че работещи в КЕВ са били наясно с характера на работата си и притеснени от очаквано възмездие. За същото говори натрапчивото сплашване на евреите с „изпращане в Полша“. Както неведнъж стана дума, тази заплаха се изговаря от служители на най-различни нива, които чудесно знаят (те не го крият, а напротив – използват го като средство за рекет), че това означава целенасочена физическа ликвидация. Накрая, отбелязаното тук-там усещане за преход-

1 ЦДА, ф. 190, оп. 1, а.е. 8582, л. 11. Рапорт от И. Лозанов, бивш чиновник при КЕВ, 22 юли 1943.

ност на антисемитските мерки е признак за несигурност пред една откровено репресивна политика.

Лесно убежище на впрегнатите в невзрачното начинание, които изпитват някакви съмнения, е законопочитанието. Прикриването зад бюрократичния дълг, държавния императив и внушителната законова уредба е успокояващо бягство от отговорност. Но алибито има и неочаквана последица. Позоваването на правото в изграждането на антисемитската конструкция налага да бъдат съблюдавани, макар и формално, някои базисни принципи. Защитата на частната собственост например е лицемерно заложена в учредяването на блокирани сметки, които на хартия не лишават титуляра от активите му. Назначаването на ликвидатори на еврейски предприятия е аргументирано не като наказание, а с нуждата да се защитят интересите на ликвидирания собственик. Принципът за възмездност на отчуждаването е привидно спазен, като държавата дори уж (не и на практика) се съгласява да поеме дълг. Скрупульозностга на процедурите (пример са търговете за движимо имущество) създава видимост на легалност, което при многократното им прилагане напластява усещане за приемливост. Нещо повече, създадените контролни механизми отварят някаква вратичка за търсене на права в рамките на безправието. Архивите на КЕВ пазят разследвания и анкети (някои по искане на самите потърпевши) срещу облагодетелствали се служители, нарушили действащите разпоредби в (още по-голям) ущърб на преследваните евреи. Критичните доклади на главния инспектор д-р Попов за начина, по който е проведено „вдигането“ в „новите земи“ (някои от тях бяха цитирани по-горе), съдържат множество уличаващи факти, използвани впоследствие в процеса срещу „антисемитите“ на Народния съд[1]. Възможно е те да са натежали, когато Седми състав на трибунала оправдава Попов по обвиненията в използване служебното положение „за набавяне на облаги“ и го освобождава[2]. Разбира се, силата е на страната на репресивния апарат и шансовете на ищците са слаби. Ситуацията обаче допринася за „нормализиране“ на едно само по себе си дълбоко несправедливо извънредно законодателство.

1 Вж. Гринберг, Н. Документи.

2 ЦДА, ф. 1449, оп. 1, а.е. 179, т. 2, л. 14, VII състав на Народния съд. Присъди от 2 април 1945. Главният инспектор е оневинен заедно с две други ключови фигури в КЕВ – частната секретарка на Комисарството (и на Белев) Лиляна Паница и Мария Павлова.

Това е налице и в други страни, където е изграждана сходна система. „Едновременно комплексното и абсурдно измерение“ е отбелязано за антисемитския френски режим във Виши[1]. Властта посочва мишената, като по този начин отприщва всички тъмни енергии към набелязаната жертва. Ала в един свят на погазени права продължават плахо да се проявяват някакви реликти на правосъдие. „Това е, пише Л. Жоли, характеристика на всяка изключваща политика, присадена към една правова държава, която преди това е била управлявана от универсални норми: прицелвайки се легално в определена група от населението, тя прави от нея предпочитана плячка на всевъзможни използвачи. Но едновременно с това действията на някои от тях са преследвани и осъждани, защото традиционното призвание на правото... продължава въпреки всичко да се упражнява успоредно с новото „чудовищно право“.“[2] Макар откъслечни, непредставителни и непроменящи по никакъв начин общата картина, подобни случаи по парадоксален начин допринасят за притръпване към репресията и в България.

Архивите показват как провеждането на антисемитската политика поражда цяла мозайка от отношения, в които прекрачването границата към злото и допирът с него престават да са събитие. На концентрични кръгове то се настанява сред върхушката, сред призваните да са обществена съвест, сред пряко ангажираните в репресивния апарат, за да зарази „народните маси“, поддали се на грабителския нагон и излъчили безчет използвачи. Когато цялата държавна власт е впрегната в осъдителна кауза, когато тя изгражда съответни специализирани институции, разписва подробна юридическа уредба, разгръща агитационна и идеологическа кампания, атмосферата в обществото се променя и етичните норми помътняват[3]. Независимо дали вътрешно приемат каузата или не, поданиците на царството са принудени да се докосват до нака-

1 Joly, Laurent. Escrocs, maîtres chanteurs et profiteurs de Juifs autour du Commissariat général aux Questions juives (1941-1944) – In: *Juifs et Polonais 1939-2008*. Sous la direction de Jean-Charles Szurek et Annette Wieviorka. Albin Michel. 2009. p. 43.

2 Пак там, с. 44.

3 По-добре отколкото в историографията, тази метаморфоза е показана в художествената проза. Джонатан Лител го прави по впечатляващ начин през галерия от литературни образи и в частност през този на Адолф Айхман, вж. Jonathan Littell. Les Bienveillantes. Paris: Gallimard, 2006 (български превод: Джонатан Лител. Доброжелателните. С.: Колибри, 2009).

зателната политика. Държавата ѝ е придала множество ежедневни измерения: хората общуват с „тежко“ учреждение, каквото е КЕВ, и където работят чиновници като всички останали; почти няма орган на административния (съдебния) апарат, който да не е натоварен да прилага (да правораздава по) една или друга разпоредба на антиеврейските мерки; започват да текат задължителни (включително за етническите българи) административни срокове, вменяват се задължения; заинтересованите постоянно се сблъскват в пресата с обяви за напълно законни търгове и разпродажби на вещи, дялове и акции, които им вършат работа; появили са се редица възможности за достъпна и позволена „аванта“, за удобно уреждане на дребни и по-едри висящи проблеми; всички са облъчени от речи или изявления на легитимно избрани държавници и на публични личности, които говорят на превръщащия се все повече в приемлив език на етническата (расовата) омраза... Злото е дедраматизирано. То вече не е нещо извънредно, а просмукало се и настанило във всеки елемент на „нормалността“. За онова множество, у което разделителната линия между порядъчно и непорядъчно е и без това подвижна, новата среда раздава допълнителни индулгенции. Голяма част от обществото започва да живее в промискуитет, където досегът с изпълнители на репресията (например служителите в КЕВ) става напълно допустим, нейните олицетворения добиват респектабилен вид, по-рано двусмислени (ако не и съвсем осъдителни) деяния се превръщат в оправдани и политически коректни. Дори да не е предвидено преследване срещу несъгласните с подобно състояние на нещата, инакомислещите редеят, а огласените им позиции звучат все по-маргинално. Показателно е, че след бурните публични протести, съпровождали приемането на ЗЗН, идват две години на почти пълно обществено мълчание, през които наложената уредба навлиза в рутината и се превръща в обикновен антисемитизъм. Новият пик на съпротива около инициативата на Д. Пешев е също спазматичен: щастливият животоспасителен изход за евреите в „стара България“ е съпроводен от отсъствие на реакция към депортирането на тези от „новите земи“[1] и последван от продължаване на щурма към еврейската собственост, наченат със ЗЗН, усилен с Наредбата от 29

1 Най-силен протест по този повод са парламентарните речи на Никола Мушанов и особено на Петко Стайнов срещу отнетото поданство на евреите от Беломорието и Македония (вж. Обречени и спасени, документи № 93, 96). За остра реакция по този повод, но вече в рамките на тесен кръг, свидетелстват и протоколите от заседанията на Светия

август 1942 г. и прераснал в масово погромоподобно брожение при акцията по изселването от София.

Злото става нещо обичайно чрез подкупващо прости схеми на мислене, които само потвърждават огледалната крехкост на доброто. Една от тези нишки (следвана – видяхме, както от несретника от Битоля, така и от достолепния професор Балабанов или от депутата Д. Христов) е като че ли подразбираща се: някой има някаква нужда, налице са наличности (еврейските имоти), следователно с тях трябва да му се „услужи“. Все повече хора изглеждат обладани от шопската народопсихология, според която „има, значи трябва да се вземе „оти ми требе“[1]. Тя е пропила голяма част от кореспонденцията с КЕВ по повод разните ходатайства. В нея няма и сянка от притеснение за произхода на имота. Тонът ѝ е дружелюбен, дори добряшки. Усещането е за пълна естественост на молбите и на последвалите „транзакции“. Появил се е проблем, разсъждават авторите, но (за щастие) е възникнало и решение. Работи и обратната схема: допълнителното предлагане на пазара само си генерира търсене.

Този начин на разсъждение не се проявява само в задкулисните сделки. Вече беше посочено, че той присъства при всички форми на стопанска експроприация на еврейството. Водещ е в рутинната и смазана процедура по ликвидиране и „аризиране“ на еврейските дружества и акционерни фирми. Превръща се в елемент от конкурентното поведение на предприемача или търговеца, тъй като новите „възможности“ задължително трябва да бъдат уловени, ако той не иска те да бъдат използвани от конкурента, кредитора или клиента. След като се е появила пролука за разширяване на пазарния дял (дори за монополизиране) никой няма изгода да се откаже от нея. Понякога смятана за пренебрежима допълнителна цена, заплащането на която си струва и винаги помага, е да се огласи съпричастност към идеологията, духа и „благородните национални идеи“ на ЗЗН. Същата нагласа имат и другите стопански субекти. С особена наслада я изповядва държавата, намерила в антисемитските мерки лесен лост за разширяване на икономическия си периметър. А

синод, където се открояват изказванията на митрополит Стефан (вж. Гласове в защита на гражданското общество...).

1 Тази крилата реплика е фиксирана в „Мацакурци» на А. Христофоров (Христофоров, Асен. Мацакурци. С.: Медицина и физкултура, 1958), който описва как селяните от Говедарци за пореден път си набавят нужните им материали чрез „разглобяване» на неговата вила.

големи групи от населението се хвърлят с хъс да получат своето от вещите на „ликвидираните“ евреи, проявявайки (без емоции и патетика) делови здрав разум. Разказите за тези набези са като за факти от живота – равни и напълно анекдотични.

„Нормализирането“ на антисемитската политика си пробива път и чрез административната култура. Изправена пред значителен обем бюрократична работа, държавната администрация бързо тривиализира новите задачи. Впрегнатото чиновничество проявява гордост от свършеното и бодро рапортува, без да проблематизира смисъла на вършеното. Държи да покаже старателност и грижа на добър бюрократ. Компетентни и смислени технократи от всички равнища (пример са тези от ръководството на БНБ) прибавят към обичайните си задължения специфичните антисемитски поръчения, като изпълняват нареденото от държавата без ропот, с демонстративно чувство за дълг. А успоредно с тях десетки по-дребни началници намират чудесна възможност за материалното поукрепване на собствените си служби...

В споменатата вече реч Н. Мушанов изрича визионерско предзнаменование. При разпродажбата на еврейското имущество, заявява той, „ние присъстваме безмълвно на алчността, на грабежа спрямо частната собственост... Хората, които днес извършват издевателства, са способни утре да се нахвърлят и на моите, и на вашите имоти със същата стръв ... Когато не пазите имота и частната собственост днес, утре комунистите с по-голямо право няма да ги пазят, защото имат и теоретическо основание... Вие днес помагате на комунистите, които могат да кажат на един буржоа: той е по-лош, *по*-грозен, по-опасен и по-чифутин за комуниста, отколкото чифутинът за българина, защото буржоата държи капитала, експлоатира моя труд, а аз се боря за правда.“[1] Сега, седем десетилетия по-късно и след преминаване през тежък исторически опит, можем да си дадем сметка доколко е прав Мушанов и че моралният казус с антиеврейските закони от началото на 40-те години действително е бил репетиция в по-ограничен мащаб за бъдещето, наложено с установяването на комунистическата система в страната. Както при *авторитарния,* така и при *тоталитарния* режим животът е потопен в полутонове, полувина и размити етични норми.

1 Стенографски дневници на *XXV* Обикновено народно събрание. *V* изв. сесия, 3 зас., 22 юли 1943, с. 58.

Мащабът е по-малък, защото, въпреки почти повсеместното разстилане на антисемитското законодателство, някакви свободни от изстъпленията територии все пак се намират. Дори да не надигне глас, човек е бил в състояние от почтеност да избегне контакт с протагонистите на злото. В немалко ситуации участието е било практически задължително, но използването на възникналите възможности за осребряване гоненията срещу евреите е оставало въпрос на личен избор. При по-изострена чувствителност самоотстранилите се несъгласни с тази политика са можели да намерят мир със себе си, поддавайки се (евентуално) само на тревожното чувство за виновно бездействие пред развихрящата се репресия.

С комунизма обаче кодираните в онази политика принципи стигат до предела си. Вратичките са затворени и изключени сектори вече няма. Ако човек не тръгне на пряка конфронтация (твърде рядко в България), не възприеме радикална изолация (трудно осъществима практически) или не избяга от страната, социализираното съществуване предполага неизбежен досег с безнравственото. Той възниква по всевъзможни битови, житейски, служебни, интелектуални или ритуални поводи, тъй като във всяко действие (от най-личното до най-публичното) е заложено засвидетелстване на лоялност към властта и идеологията. В контактната зона неизбежно попадат както привържениците на (или облагодетелстваните от) режима, така и чужди на (преследвани от) системата хора – „бивши буржоа“, репресирани, вътрешни емигранти... Живелите в тези условия знаят от собствен опит, че подобен тип социум допуска единствено нюанси в *толерирането* на злото, изразявано във възходящи компромиси. Като се тръгне от спектър неконформистки изкази (възможностите за тях се увеличаваха с времето), обличани в по-малко или повече езоповски език и/или опаковани в наложени формули. Мине се през опити за „минималистично поведение“ чрез странене, в рамките на възможното, от обществения живот и от кресливите му идеологически прояви. Продължи се с връзки, съзнателно договаряне на по-дребни или по-значими удобства с различни чинове от персонала на режима, домогване до привилегии и сделки с него. За да се стигне до активно сътрудничество (убедено или от нагаждане) с идеологическата машина, с промиването на мозъци и с репресията...

Днес условията са различни, а човек като че ли е изправен пред по-меки дилеми. Но въпросът за моралния избор всъщност продължава да стои като сериозно изпитание. Това, разбира се, е вече друга тема.

Румен Аврамов (род. 1953) е български икономист и стопански историк.

Коментари (48)

- 11-06-2012|**Златко**

Всички ние до такава степен сме свикнали с твърдението за „спасяването“ на българските евреи, че почти не ни минава през ума да си зададем простичкия въпрос: „добре де, щом сме ги спасили, защо тогава те с такава готовност са напуснали страната-спасителка само няколко години по-късно? И дали страхът от комунистите е достатъчен като обяснение?

Обширният труд на Румен Аврамов – първи по рода си у нас – показва ясно, убедително и без емоции до каква степен „спасението“ всъщност е било един вид последна милост, подхвърлена на 50.000 души, които преди това – по закон български, о, да! – са били обрани до шушка, оставени без каквито и да е граждански права или дори право на собственост, за да можем след това ние, печелившите от масовия обир, да се тупаме в гърдите и да се гордеем.

Паралелите с „Възродителния процес“ са повече от очевидни... Да живеят спасителите!

- 11-06-2012|**Иван Рангелов**

Любопитно четиво, наистина. Любопитно откъм възможно найклюкарската си страна: кой за кого ходатайствал, кой какъв апартамент си поискал...

За отбелязване е, че в цялата тази ходатайстваща кореспонденция не се виждат данни да е бил умишлено набедяван някой, че е евреин – т. е. не се виждат доноси от типа: „Моля проверете г-на Х, той ми прилича на евреин, сигурно е такъв, нека му се експроприира имуществото!“ –

напротив, вместо натопяване, виждаме един противоположен случай споменат (за Стефан Унтерберг), в който се прави застъпничество в смисъл: „Този не е евреин, оставете го на мира!“.

А иначе, за да се разбере какво се случва и защо, добре е да се познава цялата стопанска история. Защото за да се стигне до такива антиеврейски настроения, е необходимо едно наистина дълго натрупване. Натрупване с векове.

Например, много поучително е човек да се запознае с един британски парламентарен и правителствен документ от далечната 1275 г. Става въпрос за т. нар. „Статут за еврейството“ („Statute of the Jewry“) – този документ, който мнозина евреи вероятно и днес смятат за „антисемитски“, в действителност е насочен само и изцяло против „лихварството“. Това е, което прелива чашата.

- 11-06-2012|**Златко**

Едва ли има нужда от чак толкова много напъване, за да си обясни човек настоящата, пък и не само, икономическа, културна и политическа ситуация на България. Достатъчно е само да се хвърли един поглед върху идеите, които определят начина на мислене на определени, неизвестно колко големи и колко влиятелни, части от „интелигенцията“ ѝ. (Рангелов, ти се броиш за интелигенция, нали така?) А думата е проста и очевидна: **Средновековие**!

Толкова с общите неща, сега нека станем малко по-конкретни. Що се отнася до липсата на доноси срещу евреи в този текст, то според мен тя е лесно обяснима: тук става дума за ходатайствания и искания за получаване на имущество, **което вече е било иззето**. С други думи, собствениците му са ясни, какво има тук да се донася? Пък и какво би могло да се спечели от донос срещу човек, комуто вече е отнето всичко? Евреите в България от онова време не са имали много възможности, пък и нужда, да се крият – онова, което им се е отнемало, е било собствеността, а не живота. В това, че не сме стигнали чак дотам, се крие и дребното основание за гордост, ако и не за чак толкова големи думи като „спасение“.

Но, след като Рангелов подхвана темата за историческите корени на антисемитизма, защо пък да не поднесем на уважаемата публика и някои други факти, които тя едва ли някога е чувала? Каква например е била ситуацията на евреите не през ранното средновековие, и то не в някое изостанало място като Русия или Полша, а във Франкфурт, в началото на

19 век (малко преди окупацията на града от Наполеоновите войски, които слагат началото на края на тази срамна ситуация)?

И така: във Франкфурт не са могли да живеят повече от 500 еврейски семейства, и всички те са били задължени да живеят в една малка, оградена част от града, наречена Judengasse (еврейската уличка, на практика гето). Всяка година най-много две нови семейства са могли да се заселят в гетото, а най-много 12 еврейски двойки са могли да сключат брак, при това само ако са навършили 25 години На евреите не се е разрешавало да обработват земя, нито пък да участват в търговия с подправки, вино или зърно. До 1726 година те са били задължени да носят специални отличителни знаци и всички са били задължени да плащат специален поголовен данък.

Това са само някои от подробностите на еврейския живот в центъра на Европа до началото на 19 век. Фактът, че само малко след това различни бизнеси, ръководени от евреи, започват да доминират немалко части от европейската икономика, е и едно от основните реалистични обяснения за нестихващия и до днес антисемитизъм. Нещата са простички, ключовата дума е „завист“, както и страх от конкуренция на равни начала, откъдето и нуждата от особена идеология, която да оправдае „специалните мерки“ за защита срещу „еврейската доминация“. Тъжното в момента у нас е, че неща, които са общо взето ясни на Запад и не са тайна за никого, включително и за „широките народни маси“, у нас тепърва трябва да си пробиват път и да се борят срещу вековните клишета, които нашенските „интелектуалци“, както виждаме, лапат като шарани и разпространяват като бълхи.

Но така е у нас, поне засега. Който не му харесва, да се е родил другаде...

- 12-06-2012|**Иван Рангелов**

Не, Златко, аз не се броя за интелигенция – след всичката тази все интелигенция, чийто словесии виждам тук, аз не смятам себе си за интелигенция!

Но добре, Златко, нека приемем, че именно аз не съм разбрал правилно написаното от Румен Аврамов, и нека приемем, че в горния откъс действително става въпрос само за „имущество, което вече е било иззето“ (а не изобщо за всякакъв вид ходатайства, отправяни към КЕВ, на всички етапи от административните процедури).

Именно това последното („имущество, което вече е било иззето“) променя моралния баланс на ситуацията – не мислиш ли?

Или ще отречеш, че все пак има една голяма морална разлика между това да пишеш искания от типа „Моля изземете имуществото на тогова евреина, и го дайте на моята нуждаеща се близка“ – и това да се опитваш да уредиш да бъде настанен един нуждаещ се човек в жилище, което към момента (както ти казваш) „вече е било иззето“, и стои празно (и вероятно ще остане празно още дълго време, докато траят разните процедури)...

А по въпроса за „темата за историческите корени на антисемитизма“ – ако не си разбрал, Златко, аз нарочно взех за пример една отдалечена епоха: 1275 г.

(Както сам можеш да се досетиш, ТОГАВА настроенията срещу евреите още не са били достигнали по-късната си острота.)

И причината да използвам именно този пример е съвсем проста и видна: в документа „Statute of the Jewry“ от 1275 г. всеки може лесно да види, че по отношение на евреите тогавашните британци нямат никакви ДРУГИ оплаквания, освен лихварството. Ако към онзи момент е имало някакви други реални поводи за напрежения и оплаквания (от типа, например, че евреите са едни такива хора, дето убиват, крадат, лъжат, изнасилват, грабят, развратничат, богохулстват и т. н. – т. е. всички възможни обвинения, които едни хора, които действително МРАЗЯТ други хора, биха могли да отправят), сигурен съм, че тези евентуални други оплаквания щяха да бъдат добавени в текста, за подсилване на обосновката, така да се каже... Такива оплаквания обаче тогава – към 1275 г. – в текста на британския Статут няма!

Така че, Златко, да: Нещата са простички, ключовата дума обаче е не „завист“, а „лихварство“!

Тежко, рецидивиращо лихварство. Първоначално то се усладило и на монарсите в Британия – и те, монарсите, също като някои днешни управляващи в редица европейски страни, били все така на мнение, че е доста добре да имат под ръка винаги от кого да взимат пари назаем...

Народът британски обаче бил на друго мнение!

И успял да наложи през 1275 чрез парламента на краля да ограничи възможностите на евреите да лихварстват. А през 1290 г. следва и Едиктът за изгонването („Edict of Expulsion“).

По-късно, естествено, след „революция“, съответния новоиздигнат диктатор (Кромуел), през 1656 г., отново поканва евреите да се заселят в Британия... Тъй върви светът, такива са обратите на историята.

- 12-06-2012|**Златко**

Иване, драгий, опитваш се да откриваш топлата вода, с напълно предсказуеми резултати. Фактът, че през средновековието евреите са се занимавали предимно с финансова дейност (лихварство), намира логичното си обяснение в това, че навсякъде, освен в Османската империя, не им е било позволено да упражняват повечето от нормалните за онова време занаяти, примерно притежаването или обработването на земя. Разбира се, освен всичко друго лихварството е и много доходен занаят, което също прави нещата логични (а лихвари, между другото, е имало навсякъде, от всякакви етноси, но кой знае защо еврейските лихвари са били сред най-успешните – което пак опира до въпроса за страха от конкуренция, не мислиш ли?). Но да тръгваме сега да си поднасяме един друг като открития неща, които са известни, обсъждани, изследвани и дискутирани в хиляди трудове и какво ли не още, ми се струва един вид подценяване на собствената интелигентност – до степен, която ме кара да мисля, че нашата тук дискусия само цапа изключително високото качество на текста, който я предхожда. Хайде, ако ще си говорим, да си останем на нашенска почва, какво ще кажеш?

„Спасение“ или падение? Какъв все пак е вашият отговор на този въпрос, уважаеми читатели?

- 12-06-2012|**Златко**

Между другото, именно по въпроса, който Иван Рангелов повдига, само преди няколко месеца в Германия излезе солидно изследване на известния историк Гьотц Али („Защо немците? Защо евреите?“), откъс от което ви предлагам тук на английски език. Съжалявам, не ми се превежда сега толкова дълъг текст.

И така:

> *Цитат:*
> *Poison envy*
> *The first English excerpt from historian Goetz Aly's new book „Why the Germans? Why the Jews? Equality, Envy and Racial Hatred 1800 – 1933“.*

The Prussian reforms of 1808 to 1812 granted all citizens freedom of trade, and put an end to serfdom and what until then had been utterly unchecked arbitrariness towards the Jews. The Jews were still only allowed to become public servants in exceptional cases and certainly never officers in the military, but unlike the Christian majority, they made the most of the new opportunities. They emancipated themselves and at high speed. Germany, with its half-hearted reformism, sluggish economic development (until 1870), and strong legal security provided a fertile ground. To top it all, Germany had some of the best Gymnasiums and universities in Europe, as well as some of the worst primary education.

Unlike the majority of their Christian and still largely illiterate peers, Jewish boys as a rule had always been taught to read and write Hebrew. Their parents did not put silver spoons in their cradles, but all manner of educational nourishment. Jewish parents knew exactly how much cultural skills such as reading, writing and arithmetic would improve their children's chances, whereas Christian parents and clerics were still claiming, right up into the 20th century, that „reading is bad for the eyes!“
This constellation led to huge differences in levels of education and rates of social advancement. In 1869, 14.8 of pupils in Berlin's Gymnasium schools came from Jewish families, although only four percent of the population was Mosaic by confession. In 1886, 46.5 percent of Jewish pupils in Prussia continued their education beyond primary school, and by 1901, this number had risen to 56.3 percent. During the same period of time the Christian interest in higher education crept up from 6.3 to 7.3 percent. Eight times more Jewish schoolchildren completed middle school and high school than their Christian counterparts. Likewise in Berlin 1901, in terms of population percentages, 11.5 times more Jewish girls attended girls' high schools than Christians.
Of course the successes in Gymnasium educations then translated to the universities. In Prussia, Jewish students made up just short of ten percent of university students in 1886/1887, and Jews constituted just short of one percent of the population. As a rule Jews went to university significantly earlier and completed their

studies faster than their Christian peers, and as the Prussian statisticians confirmed: „On average Jewish students seem to possess more ability and to develop more diligence than the Christians.“

In the school year of 1913/14 the Viennese commercial college teacher Dr. Ottokar Nemecek looked into the educational successes of Christian and Jewish commercial college students. He did not try to establish what percentage of the two groups attended such institutions of higher eduction in the first place (the differences were evident), but how to measure average performance levels. To this end he analysed the school reports of 1539 schoolboys and girls and carried out a variety of additional tests to determine articulacy, memory, and speeds of association and writing.

The tests weighed overwhelmingly in favour of the Jewish pupils, except when it came to marks for comportment and diligence. Nemecek ascribed this to „the greater liveliness of the Jews who as chatterboxes and disturbers of the peace – as every teacher will confirm – stand head and shoulders above the Christian pupils.“ Despite their lack of discipline and diligence, the Jewish children clearly emerged on top (26:16 percent) in the category of „very good“ and „good“ marks for overall performance, whereas they hardly featured at all (4:23 percent) in the „average“ performance group. In German, French, English and History they achieved consistently better results. The same picture emerged from marks in Mathematics, Chemistry and Physics as well as in Business and Law studies. The reasons Nemecek listed were „the greater maturity of the Jewish pupils in the areas of abstract thinking“, mental agility, writing speed, width of vocabulary and emotional alertness. Only in drawing, calligraphy and gymnastics did the Christian children perform better.

Whatever reasons experts gave for the educational advantage of the Jews, the non-Jews felt the difference and reacted violently. In 1880 the liberal member of parliament Ludwig Bambeger talked about the „unusual learning drives“ of the Jews, of „the visible haste“ with which they were catching up on everything they had been denied for so long, and concluded: „Undoubtedly the recrudescence of ill-feeling is closely linked to these things.“

The Social Democrat August Bebel described in a similar way the differing levels of educational zeal among Jews and Christians; in 1912 the difference between stubborn perseverance and quick-witted elasticity became the focal point of Werner Sombart's sociological analysis because he held this to be the principle contributor to the intellectual divide between Jews and Christians, and thus to the modern form of social and envy-driven anti-Semitism. Sombart found that the influence of the Jews was greater „the heavier, the more viscous and the less business-oriented“ the conduct of the surrounding population, and he concluded that on average the Jews „are so much brighter and more bustling than us“. With these words Sombart justified their widespread exclusion from university teaching positions. In the interest of science, he wrote, it was unfortunate that of two applicants the all round „more stupid party“ would almost always be chosen over the Jewish one. Nevertheless, he believed such protective measures were necessary because otherwise „all lectureships and professorships would be occupied by Jews“ whether baptised or unbaptised, it remains the same.“ In Sombart's comments „baptised and unbaptised“ Jews „the fact remains the same“ it becomes obvious where the racial anti-Semitism begins. He based his conclusions on the simple experience that the intellectual superiority of the Jews was no way eradicated by conversion to Christianity.

The „Jewish ingenuity's sanguine, bold humour that borders on the frivolous“ and its „wonderfully agile, sarcastic, skeptical spirit that is impossible to discipline“ incensed the placidly obedient Christian popular majority, as the Social Democrat Karl Kautsky commented and concluded: „The mental qualities of the Jews are the bone of contention.“ The British historian John Foster Fraser scoffed in 1915 that German academics were falling over themselves to keep the Jews out because the competition „between the sons of the North with their blonde hair and sluggish intellect and the sons of the Orient with their black eyes and alert minds“ was so unequal.

In other words, the extent to which the latecomers were catching up reflected their own shortcomings in education and dexterity. These shortcomings were becoming embarrassing and could easily be concealed behind racial theory. A good example stems from

the Leipzig student Curt Mueller who in 1890 wrote a pamphlet on „Judaism among German students.“ There were two things he didn't like about his fellow students: they would do anything „to the point of self-sacrifice“ for their fellow believers and that in terms of percentages there were „not nearly as many failed Jewish students as there were Germanic.“ And why? Mueller of course had the answer. The Jews are „more hard working and assiduous“ you have to give them that“, they „swot like mad at home“: „like all money-loving tribes“ the Jews eat modestly. Over a glass of beer the Jewish law student speaks about his studies far more than is necessary! He doesn't stop chattering and that impresses people. He understands rapidly but with no depth. Why should he? Like this he gets through his exams in the prescribed time, and Germany is blessed with another Jewish referendarius.“ Later on they earn fast money as doctors, lawyers and chemists! This is the sort of language that informs every second sentence in Mueller's pamphlet, until he finally chimes in: „Stand up to the Jewish students with superiority and pride!“ German racial pride fed exclusively on feelings of inferiority. In 1922 Wilhelm Stapel published his book „Anti-Semitism“ for the cultivated, middle-class Jew adversary. If it is determined, he wrote, that our own kind „is being confused to the point of discomfort by another intellectual being, then „the devil take me“ I have the right to defend myself in my way, regardless how brilliant and illustrious this other mind may be.“ Ten years later Stapel spoke out in response to the question of why Jewish quick-wittedness was so bothersome: „There would be no anti-Semitism if the Jews were capable of keeping their mouths shut. They can do everything except keep their mouths shut.“ In his day this widely read popular philosopher ascribed marvellous qualities to the most inhibited German silences: „grace“, „aristocratic nature“, „refinement“ and „depth“.

An incident experienced by philosopher Rudolf Schottlaender in 1936, which he later so relished retelling, took place in proletarian surroundings. Schottlaender had been forced to retreat with his Christian wife and children to the more affordable Berlin district of Heiligensee. The neighbours knew why. Having financial difficulties, he sublet two rooms to a working-class family, whose children went to school together with the children of the SS family across the road,

but brought home better school reports. This incensed the racially noble SS mother who shouted over the garden fence in a loud voice: No wonder, when you live with Jews!“
In 1924 Karl Kraus heard an „authentic Germanic lady newspaper seller“ in Berlin, peddling the day's Fridericus at the top of her voice: „Why does the Jew earn more money and faster than the Christian?“ In 1933 Kraus recounts the incident again in „The Third Walpurgis Night“, commenting: „Suddenly I had it, I hit up against the root, I sensed what is so hard to put into words.“ That same year the retired Bavarian civil servant Siegfried Lichtenstaedter described the Nazi Party as the party of social advancement, and drew conclusions from this insight regarding his own future and that of other German Jews. On average, he stated, the Jews in Central and Western Europe held higher positions in society and this was increasingly being held against them by the less mobile non-Jews. The Jews' efforts to catch up and move upwards in society meant their opponents were rapidly growing in number. According to Lichtenstaedter's impressions, such motivated anti-Semites considered the Mosaic religion and the Jewish race as „practically irrelevant“. They were competing for „food, honour and esteem.“ In Lichtenstaedter's mind anti-Semitism was based on social envy, competition and social ambition: if the group of Jews seemed „disproportionately 'happier'„that the others, „why should this not provoke envy and resentment, worries and concern for future in the heads and hearts of the others, as it does all too often in relations between individuals?“
The gnawing envy which the individual is prepared neither to admit to himself nor others — and not only a popular collectivist dream of a life among equals — was what led directly to racial theory. It came right on cue for the oppressed Germans so unhappy with themselves. Maladroit Christian students, businessmen who lacked ideas or salesmen who had miscalculated could not permanently complain about the superior results of their Jewish rivals. This was not only bad for morale, it also increased the fear of failure. It was an obvious step to transform envy and social anti-Semitism into racial defamation. Racial theory transformed weak Germans plagued by self-doubt and feelings of inferiority into members of a purportedly

so strong and intellectually superior collective. Racism is nothing other than the flight into collectivism propelled by weakness.

***

„Warum die Deutschen? Warum die Juden? Gleichheit, Neid und Rassenhass 1800 1933“ (S. Fischer Verlag, August 2011).

- 12-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко, книгата на Гьоц Али сигурно е много интересна, но тя засяга периода 1800 -1933. А мен повече ме интересува как се е почнало. Защото според британските историци в Англия например, до 1066 г. присъствието на евреи е несъществуващо или незабележимо, а ето че след това, само след малко повече от 200 г. – към 1275 г. – отношенията се изострят дотам, че се отива към ограничаване на част от възможностите им в бизнеса и по-късно (1290 г.) към пълно изгонване – съвсем официално, с указ!

И пак според британските историци – и противно на това, което ти така самоуверено твърдиш, че било „ясно“ („лихвари, между другото, е имало навсякъде, от всякакви етноси“) – истината е малко по-различна. Малко, но съществено по-различна: и двете средновековни религии – и християнската тогава, и еврейската – са забранявали и осъждали лихварството!

Тънката разлика е, че еврейската религия е забранявала лихварството не изобщо, а САМО МЕЖДУ ЕВРЕИ! Т. е. евреин да лихварства над евреин е било неприемливо – но евреин да лихварства над не-евреин е било ОК според религията на юдаизма!

Защо ти обяснявам всичко това – защото твоят въпрос, който ти е любим и ти го повтаряш („Спасение“ или падение?), на практика е безнадеждно закъснял. Късно е било! И през 1943 г. е било късно, и през 1933 е било късно! А ако се заровим в историята, може да се окаже, че още и през 1275 г. и през 1290 г. също е било ВЕЧЕ късно!

Късно е било тогава за спасение! ПО-РАНО, много ПО-РАНО е трябвало да се мисли – който има глава, да мисли – кое, как да се направи така, че да не се изострят чак дотам отношенията! И от двете страни е трябвало по-рано да се мисли! Сам виждаш, че през Втората световна война цялата мобилизирана военна сила на толкова държави-съюзени пак не стига, пак НЕ УСПЯВА да спаси евреите (или спасява много малка част – ей тъй, колкото да има сега кой да си изтъква някакви заслуги)!

А ти си седнал да питаш конкретно нас, българите: „Вие, драги, спасихте ли си евреите? Ако не изцяло – защо? Не ви ли е неудобно? Не е ли това едно никакво спасение, не е ли това вашето падение?“ – и други такива абсурдни въпроси.

За да разбереш как аз гледам на тези неща, ще ти кажа, че когато аз, като българин, съм в чужбина, аз гледам да не създавам проблеми! Аз гледам да не правя прекалено впечатление. Аз гледам да си върша работата – и дори и в даден момент да ми се струва, че хората отсреща са тъпи, аз гледам да не им показвам, че ги мисля за тъпи. И ще съм по-спокоен, ако и останалите българи са като мен. На мен щеше да ми е много неудобно, ако нещата се развият така, че примерно, специално по отношение на българите бъдат въведени някакви специални мерки! Ама заслужено ли било, незаслужено ли – аз ти казвам, че на мен щеше да ми е неудобно, ако поведението на нас, българите, в чужбина, беше такова, че да доведе до надигане на някакви масови настроения конкретно срещу нас като народ.

- 12-06-2012|**Златко**

Иване, преследването на евреите в християнска средновековна Европа е било повсеместно – изключения не са ми познати, освен примерно женитбата на нашия Иван Александър за (покръстената) Сара, майката на Иван Страцимир и Иван Шишман, което се посреща с голямо неодобрение навсякъде по онова време. Единствените места, където евреите са могли да живеят повече или по-малко нормално, са били ислямските владения – първо халифатите в днешна Испания, после Османската империя. Така че, като търсиш корените, поне ги търси истински дълбоко. Не може цял един етнос да бъде нарочен за жертвено агне (мътиш ми, не мътиш, ще те ям), а наш Иван да дойде така хиляда години по-късно и да твърди, че е открил разковничето в действията на самите евреи. Изобщо, да водим тук с теб някакъв разговор, който ми напомня притчата за слепците, опипващи слона, ми се струва дребнаво и непродуктивно. Ти тръгваш по (според мен) възможно най-абсурдната от всички възможни линии на аргументиране – чрез търсене на някакви ранноисторически свидетелства за първична „вина“ на еврейския етнос – нещо, което е до такава степен архаично, та според мен граничи с абсурд, особено в наше време. Именно оттук идва и ужаса ми от целия този разговор, все едно двамата с теб сега се пазарим за цената

на неща като шаяци и гайтани. За да бъда откровен, чувствам се толкова неудобно от целия този разговор, та направо се чудя защо го водя. Може би защото все пак поднасяш някакви аргументи, колкото и от преди потопа да ми се струват.

Причините за традиционното преследване на евреите из цяла Европа най-вероятно се крият в изключителната религиозна нетолерантност на цялото ранно християнство – за разлика и в противоположност на исляма, който преследва само политеистичните религии, но не и монотеистичните. В момента, в който най-тежкото преследване престава – някъде в началото на 19 век – евреите просто за отрицателно време постигат невероятни резултати и в бизнес, и в наука, и в култура, навсякъде в цивилизована Европа – което е и основната причина за модерния, вече не чисто религиозен антисемитизъм. Затова ти и предложих откъса от тази книга. Тя поне все пак представя някаква реална фактическа база, на която човек може да се опре, за да дискутира нещо си. Инак, с твоята методология на свеждане на проблема до някаква форма на първороден грях, единствената ми реакция е да се питам къде се намирам всъщност и в кой свят ми е мястото, като „своите“ комай са ми по-чужди от чуждите... Но това, да речем, си е мой проблем.

И все пак Иване, за да стигнем до някаква форма на конкретност – да смятам ли сега, че твоето „късно е било“ означава, че по принцип ти смяташ икономическото унищожение на българските (и физическото – на европейските) евреи по някакъв начин за неизбежно, да не кажа дори оправдано? Щото предците им били лихвари, примерно... Ей това са парадоксите на българско мислене, които ме изправят на задни копита, честно казано. И единственият въпрос, който ми идва на ума в такива случаи е „как ще ги стигнем американците, като бягаме в напълно различни посоки?“ Как ще станем част от Европа, като мисленето ни, дори и с владеене на езици, дори и с днешния достъп до информация и всичко, си остава мислене отпреди стотина години? Не че в такива въпроси има някакъв смисъл, но по дяволите, да се родиш сто години ПРЕДИ времето си, според мен е възможно най-тежкото наказание, което може да се наложи на някое мислещо същество. Господ да ни е на помощ и на двамата, Иване!

- 13-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко, напълно те разбирам, че се чувстваш неудобно от целия разговор – това е много типично за нашето съвремие, всички ние просто не сме свикнали да говорим за евреите като ... като за всеки друг народ, най-просто казано. Всички ние, и евреи, и не-евреи, като че ли някак вече сме се примирили, че евреите са винаги нещо много специално, че когато става въпрос за евреи, винаги трябва много да внимаваш какво точно казваш, и т. н.

Разбира се, тази скованост на разговора, а тя се превръща и в скованост на мисленето, с нищо не помага да бъдат решени реалните проблеми.

Ще се опитам да бъда кратък.

Когато споменаваш за някаква „изключителна религиозна нетолерантност на цялото ранно християнство“ би трябвало да си наясно, че такава въображаема „нетолерантност“ просто НЕ съществува! Всъщност, зависи какво точно имаш предвид под „ранно християнство“ – за мен това е християнството ПРЕДИ превръщането му в официална религия на Римската империя (т. е. до около 313 г. – оттам нататък то вече става по-скоро властови инструмент).

Защо директно ти възразявам по въпроса за „изключителната религиозна нетолерантност“ на християнството? Ами много просто: защото християнството е на практика, казано със съвременен език, точно обратното, то е най-“инклузивната“ религия в онзи момент! То затова се и разпространява толкова силно из цялата Римска империя, и то в условията на преследване, и то въпреки наличието към онзи момент на много други конкурентни религии! Обратно на това, религията на евреите е доказано „ексклузивна“. Евреите държат на своята изключителност. Религията на евреите намира много по-слабо разпространение сред народите в Европа (като изключим хазарите на север от Черно море – но това е територия и население, което пак е съмнително доколко може да се приеме, че са част от „европейското“).

Но да се върнем на това, което ти смяташ за безнадеждно „остаряло“ в моето мислене, а именно: „търсене на някакви ранноисторически свидетелства за първична „вина“ на еврейския етнос“.

Дали това е „вина“, не съм сигурен – може би по-скоро е „беда“?

Но го има!

За мен е безспорно, че в основата на всички проблеми, които евреите са имали в Европа през вековете, стои тяхната претенция за собствената им изключителност.

Сега ти сигурно ще кажеш: „Ама те имат основания да претендират за изключителност!“ И ще ми цитираш пак данните от Гьотц Али или от някой друг.

Само че така проблеми в отношенията между народите не се решават! Не може да държиш на собствената си изключителност, и да очакваш, че всички други ще приемат тази твоя изключителност за даденост! Това би трябвало да може всеки нормален човек да го разбере! Или поне да е достатъчно предвидлив да се усети, че ако ти сам държиш на някаква твоя си изключителност, то много вероятно е и хората отсреща в отговор също да си изработят някаква своя си „изключителност“! (И после се чудим, защо ставали войни...)

Но да се върнем и на откъса от Гьотц Али, който според теб дава „някаква реална фактическа база“ за разговор. Първо, в този откъс има и прекалено много, както се казва, „анекдотични свидетелства“ (от типа „една съседка чула друга съседка да казва, че...“). Но по-важно е, че някои части от текста на Г. Али звучат като обосновка на расово превъзходство – на евреите над всички останали. Не знам дали самият Г. Али е евреин или това се дължи на нещо друго – но го има в текста. И друго, много важно, което за щастие също го има в текста (но по-слабо забележимо): реалната фактическа база, която самият Гьотц Али ни представя, ясно говори за „паразитния“ (знам, че не е приятна думата, но не виждам каква друга да употребя) тип съществуване на еврейските общности – дори да вземем само небрежното споменаване в текста, че Германия била за тях „плодоносна почва“ („fertile ground“)...

Ще цитирам съответното място от текста:

„Germany, with its half-hearted reformism, sluggish economic development (until 1870), and strong legal security provided a fertile ground.“

Това изречение е предостатъчно. То ни разкрива нещо, което рядко се признава открито, а именно: че евреите, с целия си характерен начин на живот и начин на правене на бизнес, всъщност могат да съществуват само там, където вече има поставена някаква друга основа – само там, където вече има поне някакво друго население, към което те да се прилепят и да съществуват покрай него (всъщност „покрай“ е тук може

би слаба дума, по-правилно е „върху“...“покрай“ по-скоро съответства на начина на живот на циганите).

Така че когато с възхищение пишеш как „евреите просто за отрицателно време постигат невероятни резултати и в бизнес, и в наука, и в култура, навсякъде в цивилизована Европа“, имай предвид и това: „невероятни резултати“ се постигат там, където има ВЪРХУ КАКВО да ги постигнат...

Ето, авторът Гьотц Али сам споменава, че за да е „плодоносна почвата“ („плодоносна“ за евреите, естествено!), едно от условията е да има там вече изградена „strong legal security“ („силна правна сигурност“) – а всички ние, като българи, особено през последните години, добре знаем колко трудно се постига на дадено място, върху дадена територия, такава правна сигурност! Но, евреите това не ги занимава – те гледат къде вече има натрупана нужната им плодоносна почва, и отиват там... Така че ако ще само това да са създали германците – „силна правна сигурност“ – пак евреите би трябвало во веки веков да са им благодарни!

(Но пък от друга страна вероятно пак това – липсата на такава „силна правна сигурност“ е една от причините, поради които в страни като България, например, евреите, както изглежда, никога не са достигнали в икономиката онези „висоти“, които са достигнали в други страни...)

- 13-06-2012|**Златко**

В последния ти постинг откривам три твърдения, Иване, ще му отговоря в три точки.

Първо: причината за неудобството, което изпитвам, идва не от темата на разговора ни, а от нивото му. На мястото, където живея, да се твърди нещо от рода на „евреите сами са си виновни“ е израз не на политическа некоректност, както мнозина в България смятат, а на чиста простащина. С други думи, ако човек би започнал някакъв подобен разговор тук, реакцията отсреща няма да бъде ужас, ахкане или охкане от „политическата некоректност“, а едно хладно „егати простака!“, последвано от обръщане на гръб и т. н. Никой няма да тръгне да те преследва, не и на ниво ежедневие, просто хората ще престанат да общуват с теб. Това е днешна Германия, а и голяма част от Европа, плюс Америка.

Второ: в частта, в която се спираш на спецификите на християнството, ти обърквaш две напълно противоположни понятия и умонагла-

си: толерантност и това, което сам наричаш „инклузивност“, тоест „способност за включване“. Неправилно използваното от мен понятие „ранно“ християнство може и да те е подвело – всъщност онова, което имам пред вид, е пред-конкурентното християнство (преди Реформацията и модерната държава да принудят класическото християнство да приеме толерантността към различни от собствените възгледи и разбирания за света). Но „инклузивността“ е точната противоположност на толерантността – тя е желание за и поредица от опити за превръщане на всички наоколо в нещо, подобно на мен самия, а не живот с и в търпимост към техните различия. В това отношение християнската религия е напълно уникална, доколкото тя е единствената от големите световни религии, която си поставя открито целта да превръща всички хора в християни, примерно чрез мисионерската институция, но на първо място чрез цялата си базисна нагласа на пълна нетърпимост към нехристияните, докато е можела да си го позволи (във времената, преди да се сблъска с реална конкуренция, както споменах по-горе). Нито ислямът, нито юдаизмът, да не говорим за будизма, притежават някакви подобни институции, нито някога са провеждали политика на последователно конвертиране на народите, с които са влизали в досег (това е и основната причина за нашето оцеляване като християни, а не митологичната ни „устойчивост“ и приказките за Балканджи Йово).

Трето: твърдението, че еврейската претенция за изключителност е водещо основание за антисемитизма, е според мен израз на неосъзнавана комплексираност и усещане за собствена уязвимост и неконкурентоспособност. Какъв би бил проблемът с нечии претенции за изключителност, ако отсрещната страна би се чувствала също толкова (конкуренто)способна и компетентна? Разбира се, че никакъв. В най-добрия случай ще се стигне до (честна) конкуренция, в резултат на която ще се постигне реален прогрес и за двете страни. В реалния, от този свят, случай, некомпетентната и неконкурентоспособна страна ще се опита да утвърди за себе си някаква ситуация на монопол, обвинявайки другата в нарушаване на правилата, които първата страна е наложила веднъж и завинаги. Резултатът от това ще бъде преследване, агресия и социална стагнация – тоест всичко, което наблюдаваме в повечето общества, където няма реална конкуренция на идеи и дейности, в това число и България. От конкуренция, „еврейска“ или не, се страхуват само некомпетентните и неспособните. Реално способните хора и общности могат

единствено да я приветстват, тъй като друг мотор за прогреса и добруването просто не съществува. (Приказките за това, че евреите били се нуждаели от някой, който да им осигури „плодоносна почва“ – което на практика е твърдение, обявяващо ги за вид паразити – просто ще пропусна покрай ушите си. Държавата Израел съществува достатъчно дълго време и нейните постижения – икономически, научни и културни, не се нуждаят от особена реклама. А че в страни, където цари всеобща анархия, не може да се очаква от евреите да оправят бакиите, според мен е очевидно. Пак простащина, Иване, поне от моя гледна точка).

Толкова. Не мога да престана да се притеснявам от нивото на този разговор, но пък, следвайки Стефан Стамболов, опитвам да се успокоявам с мисълта, че къща се строи с кал, тоест, че който се страхува да се оцапа, по-добре да не се захваща със строеж.

П. П. Бих искал да поясня, че правя категорична разлика между простащина и глупост. Глупостта е липса на интелект. Простащината е интелект, приложен за малоценни, долнокачествени цели. По принцип тя винаги съществува благодарение на усещането за безнаказаност, а при определени обстоятелства – и за особена успешност, с което я съпровожда обкръжението ѝ. Шоуто на Слави Трифонов е един от по-нагледните примери за това, което имам пред вид, а изразът „простак е, ама му отива“ – едно от по-директните изражения на спецификите на времето, в което живеем.

- 14-06-2012|**Майя Маркова** – защо този текст ме ядосва

Когато чета текст от този тип, от известно време си задавам въпроса: Ако не беше имало гражданско движение в защита на евреите и всички български евреи бяха депортирани, щеше ли авторът да използва за българския народ по-силни думи? (Като всеки въпрос тип „какво би станало, ако“ не можем да дадем надежден отговор, разбира се.)

Не приемам доводите на автора за кавичките; все едно в учебниците по медицина да се слага в кавички всяко лечение, което не помага на 100% от болните. Аз мисля, че добрите дела трябва да се хвалят, насърчават и помнят, за да стават повече. Един важен мотив хората да вършат добри дела е надеждата, че ще бъдат споменавани с добро от съвременници и потомци. За мнозина като автора обаче е толкова важно българският народ да бъде бит по главата, че гражданската доблест на хората, спасили българските евреи, няма никакво значение. Делото на

тези хора трябва да бъде омаловажено, а имената им – забравени. Такива неща дотолкова ме ядосват, че не желая да се запозная с изнесените от автора факти, които са важни и интересни.

- 14-06-2012|**Златко**

Майа, сигурно ще направиш най-добре да си купиш книгата и да я прочетеш, защото твоята гледна точка (която очевидно възприемаш като различна) е точно гледната точка на автора (пък и моята). Никой не се опитва да омаловажава делото и заслугите на хората, които действително са заложили всичко и са успели да извършат едно истински героично дело. Прочети отново това изречение от текста:

> *Цитат:*
> *Тъкмо обратното, на следващите страници стъпвам върху разбирането, че няма народ с изконни качества или недъзи, а в историята и в живота има преди всичко личности.*

Онова, което тази книга разрушава, е фалшивата представа за „целокупния български народ“, който, видите ли, бил спасил евреите. „Целокупният български народ“, при цялото ми уважение към собствения корен, най-вече дреме, през по-голямата част от историята си, освен когато му се удаде да си крадне нещо, както примерно в този случай или по време на Възродителния процес. Така че нека не изпадаме във фалшиви патоси и прочие. Ние сме такива, каквито сме, и никакво гримиране няма да ни направи по-значителни. Напротив, истината за делата ни (именно „ни“, защото всеки, който откаже да бъде поставен под щемпела на целокупната българска тегавост, крадливост и апатия, първо ще трябва да го докаже – съжалявам, но така ми се привиждат реалностите нашенски)... та истината за делата ни може единствено да ни помогне – или поне на ония от нас, които са склонни да не приспиват съвестите си дотам, че да приемат съдбата си на „българи“ като нещо неизбежно. Да обичаш България и рода си не означава да храниш флашиви образи за тях и себе си. Човек трябва да бъде строг към ближните и безпощаден – към себе си. В това е единственият шанс за морално или каквото и да е друго спасение. (А когато падне – което също е неизбежна част от човешката съдба – трябва да намери силите за честно признание, молба за прошка и работа за изкупление. Друг път няма.)

Няма нации-герои, има само личности, които (при определени обстоятелства) успяват да надмогнат нищожността на човешкото си битие. Така е навсякъде, така е и при нас.

- 14-06-2012|**Майя Маркова** – Добре, че е така!

Радвам се, че съм се подвела по кавичките в заглавието – явно те са само реторичен похват на автора. Впрочем и аз понякога нарочно слагам провокативни заглавия, неотговарящи съвсем на съдържанието, с надежда да заинтригувам някого.

- 15-06-2012|**Иван Рангелов**

Това вероятно е някаква действително „интелигентска“ черта на личността – хората му отварят очите за неща, които той сам би бил неспособен да види (поради собствена идейна ограниченост) – а в отговор той се чуди как точно да нарече събеседниците си – дали „глупаци“ или „простаци“ – и след като му става ясно, че не върви да ги нарече „глупаци“, човекът се примирява – и ги нарича само „простаци“...

Да, за теб става въпрос, Златко!

Това, което ти твърдиш за религиите („Нито ислямът, нито юдаизмът, да не говорим за будизма, притежават някакви подобни институции, нито някога са провеждали политика на последователно конвертиране на народите, с които са влизали в досег“), е абсолютно невярно!

„Политика на последователно конвертиране“ е нещо, характерно за всяка от изброените от теб религии, нарича се с думата „прозелитизъм“.

Има си изследвания по въпроса, например: „Jewish proselytism – a phenomenon in the religious history of early medieval Europe“, от Norman Golb от University of Chicago, ще го намериш в Интернет, напълно свободно достъпно е.

Или, хайде, за да не те затруднявам да четеш такива сложни и дълги текстове, може просто да погледнеш схемичката, дадена в Уикипедия под заглавие „Buddhist proselytism at the time of king Ashoka (260-218 BC), according to the Edicts of Ashoka“

Да не говорим пък за по-актуалната съвременна проблематика на „Saudi Proselytism in North Africa: An Interpretive Study of Wahhabi Religious Expansion in the Arab Maghreb“ by Michael Marcusa.

Така че всичките ти приказки по-надолу за това как който се страхувал от конкуренцията, бил такъв и онакъв, са напълно безпочвени –

към момента, в който християнството започва да се разпространява, е имало реална конкуренция. И самият факт, че християнството надделява в тази конкуренция, и то ПРЕДИ да бъде обявено за официална религия, е предостатъчен. (Всъщност то именно затова е и било избрано от управляващите в Рим за официална религия – защото те, след всичките си опити да го изкоренят, постепенно осъзнават, че всъщност християнството е по-силно от останалите налични в империята религии!)

И ти, ако беше истински либерал, щеше сам да видиш и сам да посочиш факта, че християнството надделява в Европа именно защото то е по-ЛИБЕРАЛНАТА религия в сравнение с останалите! (И особено в сравнение с юдаизма).

Ти твърдиш, че „толерантност“ и „инклузивност“ били „противоположни“ – а здравият разум, или, ако щеш, историческият опит, показва, че по скоро едното е предусловие за другото: ако една религия първо сама по себе си не е достатъчно толерантна, тя няма как да стане инклузивна! Ако една религия поставя прекалено много изисквания към тези, които евентуално биха пожелали да станат нейни последователи, тя няма как да придобие широко разпространение!

Изобщо добре би било либералните интелектуалци да имат малко повече усет за някаква идейна последователност. Като си заел някаква позиция, поне имай достойнството да я отстояваш последователно.

Защото иначе се изпада в някакви абсурдни ситуации.

Ето сега Златко по-горе се позовава на думи на автора Румен Аврамов

„на следващите страници стъпвам върху разбирането, че няма народ с изконни качества или недъзи, а в историята и в живота има преди всичко личности“.

ОК, аз лично не съм съгласен, че „в историята и в живота има преди всичко личности“ – но добре, нека за нуждите на дискусията да приемем, че е така.

Само няколко реда по-надолу пак същият Златко обаче обръща нещата наопаки. Това, че „целокупния български народ“, бил спасил евреите, е за него „фалшива представа“ – но виж, това, че същият този целокупен български народ е носител на негативни качества („целокупната българска тегавост, крадливост и апатия“) – това за него е безспорна реалност...

Значи, какво се получава: ако е за нещо добро, то там не народът има принос, там личностите са решаващи. А ако е за нещо лошо, то вече там именно народът целокупно е виновен, личностите нямат никакво значение...

- 15-06-2012|**Златко**

Прозелитизъм и масово покръстване са две различни неща, Иване. Всяка религия, по самото си естество на вяра и учение, се опитва да печели привърженици. Разликата между отделните религии е в начина, по който се провеждат тези опити. Не са ми познати „опити“ на други религии с мащабите на масовото конвертиране към християнство, което европейските колонизатори провеждат в абсолютно всички страни, където стъпят (поради което някои от страните, като например Япония, се затварят напълно за европейско присъствие в течение на векове; по-малко способните на самозащита, като американски индианци, африканско коренно население, австралийски аборигени или жители на различните архипелази, открити от европейците, биват похристиянчени или унищожени; именно така – в случаите, в които те НЕ СА похриотиянчени, това се прави изключително по икономически причини – за да могат да бъдат директно използвани като стока, под формата на безплатна работна ръка в сребърните мини в Андите или просто продадени като роби, в Африка). Нищо подобно при исляма, будизма или юдаизма. Да твърдиш, че прозелитизмът и политиката на целенасочено конвертиране (и отчасти унищожение) е едно и също, е израз, нали знаеш на какво?

А за българския народ, какво да ти кажа. Човек брули най-много ония, които са му най-близки. Така че, ако ще търсиш някаква „идейна последователност“ в нещата, които пиша за „народа“... (Впрочем, кой е той, Иване? Ти ли си това, можеш ли да ми кажеш? Обожавам ситуациите, в които започваш да говориш тук като представител на „народа“. Още малко и ще се почувствам като в Народното събрание.)

Но ние пак нещо започнахме да преливаме от пусто в празно. Я да се върнем на онова, което аз по едно време нарекох „простащина“, какво ще кажеш? Сами ли са виновни евреите за Холокоста? Я стига си го усуквал, изплюй най-после камъчето!

- 15-06-2012|**Златко**

Ах да, за християнството – ранно и не чак толкова... Нали ти е ясно, че има разлика между ранната християнска религия и християнската църква отпреди Реформацията и модерната държава? Че ранното християнство е една много привлекателна и, щом ти харесва да го определяш така – либерална – религия – ОК, защо не? Но да ми твърдиш, че то е едно и също с **християнската институция**, особено в различните ѝ превъплъщения като мощен участник в борбите за власт и влияние през цялата пред-модерна история на Европа и света... Не ти ли се струва, че нещо пак започнахме да си говорим като в кръчма, какво ще кажеш? Посочи ми нещо подобно на това в някоя друга религия – и аз ще ти повярвам, че ГУЛАГ и, примерно, идеите на Сен Симон, са едно и също нещо...

- 15-06-2012|**Иван Рангелов**

Добре, ще се заемем и с въпроса, на който ти, Златко, най-много държиш.

Разбира се, за мен е най-лесно да ти отговоря изцяло в твой стил.

А именно: щом за българския народ, според теб, са характерни някакви негативни качества (като например: „целокупната българска тегавост, крадливост и апатия“), които са причина за определена „съдба“(отново съзнателно слагам дума, която ти сам използваш), то много ли ще те учуди, ако кажем, че и за други народи пък са характерни някакви други негативни качества (които са причина за друга съдба)?

Толкова ли „просташко“ ще ти се стори, ако приемем, че наред с другите народи дори и един такъв народ като еврейският също има някакви такива негативни качества? (Можем да се опитаме да ги изброим по твоята формула: „целокупната еврейска ...вост, ...вост и ...ия“)

(Или ти отново ще застанеш на позицията, че когато става въпрос за негативни качества, то само и единствено българският народ може да има такива?)

- 17-06-2012|**Симеон Стаменов**

Подписаните с името Златко (в отговори към Ив. Р.) признания: „в кой свят ми е мястото като „своите“ комай са ми по-чужди от чуждите“

и

„Човек брули най-много ония, които са му най-близки“

на едно лице ли принадлежат или става дума за неосъзнато раздвояване на личността?

- 18-06-2012|**Златко** – ге:

  Златко писа:
  Всички ние до такава степен сме свикнали с твърдението за „спасяването“ на българските евреи, че почти не ни минава през ума да си зададем простичкия въпрос: „добре де, щом сме ги спасили, защо тогава те с такава готовност са напуснали страната-спасителка само няколко години по-късно? И дали страхът от комунистите е достатъчен като обяснение?
  Обширният труд на Румен Аврамов — първи по рода си у нас — показва ясно, убедително и без емоции до каква степен „спасението“ всъщност е било един вид последна милост, подхвърлена на 50.000 души, които преди това — по закон български, о, да! — са били обрани до шушка, оставени без каквито и да е граждански права или дори право на собственост, за да можем след това ние, печелившите от масовия обир, да се тупаме в гърдите и да се гордеем.
  Паралелите с „Възродителния процес“ са повече от очевидни...
  Да живеят спасителите!

Най-после се получи и един първи съдържателен коментар, от господин Леон Бенатов, от София. Прилагам го тук, тъй като самият господин Бенатов е имал технически трудности.

И така:

ПО ПОВОД КНИГАТА НА РУМЕН АВРАМОВ- „СПАСЕНИЕ“ И ПАДЕНИЕ

Господин Енев, в коментара си към за книгата на Румен Аврамов вие тръгвате по елементарното опростенческо тълкуване на фактите относно съдбата на българските евреи от територията на царство България. Р. Аврамов се задоволява да излага множество архивни документи в ненужни подробности, относно прилагането на Закона за защита на нацията (ЗЗН). Нито вие нито той си правите труда да анализирате какви са били другите алтернативи на българското правителство по това време. Да бяхте разсъждавали върху поне един архивен документ, например:

За външния натиск и съпротивата на цар Борис III срещу ЗЗН царският съветник Любомир Лулчев пише в дневника си,: „**АЗ** (царя) **МНО-**

ГО ОТЛАГАХ И НЕ ИСКАХ ДА ГО ПРАВИМ И НИЕ, но сега вече, след като го имат в Румъния, Унгария и даже във Франция, **РЕШИХ, ЧЕ Е ПО-ДОБРЕ ДА СЕ НАПРАВИ ОТ НАС, ОТКОЛКОТО ДА НИ ГО НАЛОЖАТ. ТОВА, РАЗБИРА СЕ, Е ПО-ХУБАВО**, но нека бъде справедлив и да затваря вратата за произволи“

Главните букви в текста са от мен и те показват същността на проблема. Всички останали действия, като депортирането на евреите от Беломорието, Македония, град Пирот, опитът за депортиране на „нежеланите евреи“ от царство България, прибирането на мъжете в трудови войски (като оправдание пред Германия), облагането с еднократен данък от 20-25%, изселването на евреите от София в провинцията, носенето на жълти значки и много други са в изпълнение на подзаконовите нормативни актове към този закон. Архивите показват и много други документи показващи нежеланието на българското правителство да изпълнява повелите на нацистка Германия.

За друга алтернатива – ето ви примера на нашия съсед Югославия. Техният крал (правителство) е следвало политика подобна на тази на България. И 25 дни след България те се присъединяват към тристранния пакт (25 март 1943). Но на 27 март 1943 под давление на Москва или Лондон в Белград е извършен преврат и на 6 април 1943 немските войски през България навлизат в Югославия.

Не е било алтернатива и акцията „Соболев“ през 1940 г. СССР не е могъл да осигури безопасност на България, тъй като немските войски са били вече в Румъния.

Министърът на културата при правителството на Тодор Живков-професор Илчо Димитров, през социализма е изказал предположение, че декларацията на 43 народни представители начело с Димитър Пешев срещу депортирането на българските евреи е била поискана от царя за оправдание пред Хитлер за „отложената“ депортация на около 8000 евреи от царство България.

Защо не си зададете въпроса защо при наличието на цялата власт над средствата за масова информация, царят не е публикувал или правил антисемитски изказвания, с изключение само на едно- това на 15 април 1943 пред светия синод. Много е важно да се анализира момента. На 31 март и 1 април 1943 царят е извикан в Берлин за шести път. Вероятно е трябвало да дава обяснения за проваленатa депортация на 8000 български евреи. След завръщането си в присъствието на своя минис-

тър председател пред светия синод той прави това единствено антисемитско изказване. С положителност той е знаел, че думите му ще бъдат докладвани в Берлин.

Защо при повторния опит за депортиране на български евреи през месец май 1943, от предложените му два варианта, той не е избрал вариант „А“ за депортация?

Елементарните обяснения, за уплаха от развоя на войната не издържат. Вижте примера за Унгария където от април 1944 до март 1945 евреите са били унищожавани, под тътена на настъпващите войски на червената армия.

През 1943 аз съм бил 5 годишно дете и заедно със семейството ми бяхме изселени от София в Провадия. С този акт Комисарството по еврейските въпроси без да е планирало е направило голямо добро на изселените евреи. Избягнахме бомбардировките и сред тези 852 загинали в София предполагам, че почти няма евреи.

Като съвременник на тези събития, считам че съм в правото си да изкажа мнението си. И това, че аз съм жив и създадох поколение го дължа единствено на мъдрата политика на българския цар Борис III, подкрепен от част българските интелектуалци, православната църква като официална институция и част от българските политици.

Господин Аврамов, може да преписва архивите, но му препоръчвам да се опита да анализира предпоставките за създаване на различните документи, без да е предварително обременен от идеология.

На въпроса- защо „спасените“ напуснаха България през 1948-1949. В България имаше силно ционистическо движение. При създаването на държавата Израел първи тръгнаха ционистите. След тях, за да не се разкъсват семейните връзки техните роднини и след това стадното чувство надделя. Ограниченията върху частния бизнес, червеният терор, спомените за тежките години по време на войната, недоимъкът след войната също са допринесли 90% от евреите да направят избора си към държавата Израел.

Леон Бенатов от София

11 юни 2012

- 18-06-2012|**blag009** – Да бе...

1. Кой все пак е конвоирал евреите от Македония и Гърция.

2. Били добре приети в ислямският свят, НОООООО защо сега ислямският свят иска да ги затрие ... ЗАЩОТО си прават държава.

3. Постижениета на германският евреин е постижение на Германия, Айнщайн е продукт на немската култура, не на ДЪРЖАНАТА ИЗРАЕЛ.

4. Не знаех Златко, че имаш ЗАДНИ КОПИТА „Ей това са парадоксите на българско мислене, които ме изправят на задни копита, честно казано.“

5. Иване говориш за либерализма на християнството, чел съм че философията на исляма е още по либерална. Джихата на терористе, е всъщност вътрешната борба на варващия против изкушения и т. н. Парадокса е, ако Римската империя е можала да избира м/у християнтството и исляма кое ще предпочете.

6. Не дай поже да кажеш, че Маркс, Ленин са евреи, Да кажеш, че дядото на Хитлер е евреини и отиде коня в речката.

7. За мен да спора с комунист и „евреин“ е безмислена. Имам си една поговорка за случая „На Блаже и Моше, държавата все гледа да ИМ го натресе“!

Кибик Блаже

- 18-06-2012|**Златко**

Както вече писах в отговора си до господин Бенатов, самият аз намирам аргументите му неубедителни, по следните причини:

Първо, в този текст става дума за опитите на обикновените българи от онова време да се възползват от ситуацията на евреите, както и механизмите на привикване към живота със злото и несправедливостта, които без съмнение в някаква степен са подготвили почвата за по-късните и далеч по-мащабни акции на комунистическите правителства. В такъв смисъл примерите за мотивите на „добрия“ цар и неговото правителство, което е въвело ЗЗН единствено под натиска на Германия, ми звучат силно разкрасителски. Иван Рангелов тук ни дава великолепен пример за българския тип антисемитизъм, който се крие под общи фрази, само за да стигне накрая до заключението „абе нямам нищо против евреите, но ако можеше така някак да ги няма, щото дразнят“. Предполагам, че винаги е било същото: някакъв вид дремеща агресивност и жажда за „чуждото“, която само дебне възможност да се прояви и развихри (същото стана и по време на Възродителния процес, пред очите на всички ни). В Югославия, разбира се, нещата достигнаха форми, каквито никога не

са достигали у нас, но аз не съм уверен, че те са невъзможни в България. Въпрос на обстоятелства.

Второ: преклонението пред „мъдрата политика на българския цар Борис“ игнорира факта, че и сред останалите немски съюзници е имало съпротива срещу мерките за директно унищожение на евреите (както в Италия, така и в Унгария депортациите започват едва СЛЕД като тези страни са окупирани от немците – за мен няма съмнение, че при едно по-друго развитие на войната същото щеше да се случи и в България). Така че самият аз не мога да взема на сериозно твърденията за „добричкия“ цар.

В мейловете, които разменихме с господин Бенатов, го запитах дали е имало някакви опити за реституция на еврейското имущество след 9 септември, на което получих следния отговор:

> *Цитат:*
> *Всички предприятия собственост на евреи са им били върнати. Върнати са били и жилищата и недвижимата собственост. Отблокирани са били сметките им в БНБ. Остава открит въпроса за връщането на еднократния данък от 20- 25% върху имуществото. Правителството е отпуснало известна сума, която да се разпредели еврейската консистория. Моят баща не е получил нищо. Ще ви дам пример с моето семейство. Когато се завърнахме в София от изселването в град Провадия в апартамента липсваше обзавеждането. Баща ми съгласно действащото по време на войната законодателство беше определил за пълномощник негов познат от Костинброд – Никола и той беше опразнил апартамента, вероятно мислейки, че няма да се върнем. Баща ми си поиска вещите и скоро каруца с вещите се спря пред кооперацията ни на улица „Братя Миладинови“ 25. Върна почти всичко. Но липсваше един масивен гардероб. Портиерката каза, че го е взел съдържателят на един магазин от кооперацията, баща ми се обади в милицията и след часове гардеробът беше докаран и качен на втория етаж.*

Като изключим директните спомени на господин Бенатов, които не подлагам на съмнение, твърдението, че „всички предприятия собственост на евреи са им били върнати“ ме изпълва с недоверие. Но тъй като не познавам материята, не мога да кажа нищо. Могат ли тук да се намесят по-компетентни хора? Въпросът е важен, тъй като от това зависи

поне донякъде отговора на въпроса защо евреите напускат толкова масово България след войната.

- 18-06-2012|**Майя Маркова** – гe:

  Златко писа:

  ...И сред останалите немски съюзници е имало съпротива срещу мерките за директно унищожение на евреите (както в Италия, така и в Унгария депортациите започват едва СЛЕД като тези страни са окупирани от немците — за мен няма съмнение, че при едно по-друго развитие на войната същото щеше да се случи и в България).

Това е съвсем вярно, но то за мен значи само, че и хората, управлявали другите европейски страни-съюзнички на Германия, не са били чак толкова черни, колкото ги изкарват.

- 18-06-2012|**blag009** – „В търсене на нацистите“-X епизод

Бих препоръчал на Златко да погледа във Viasat History – поредицата „В търсене на нацистите“-X епизод и да ми каже, започва ли най после отрезняването в броя на жертвите в лагерите на смъртта. Записах си следните дани. Германия 200 хил. евреи, Австрия 180 хил. Полша 3.2 милн. евреи които са живеели тогава, общо загинали в лагерите 5 млн. ПЕТ милиона евреи.

Но Златко, не може един Соломон Паси бивш министър на Вн. Р. да ми казва „Майната му на православието“? Така, че колкото и да ВИ е мъчно ... спасихме Ви, и пред угрозата от мустакатият грузинският евреин Сталин, и условието, че трябва все пак ЗАСЕЛНИЦИ на Държавата Израел, за което СИ платихте на комунистите, сега да НИ говорите врели не кипели ... не знам чадо.

Както сте я подкарали, май е вярна поговорката „Че евреите не оставан не наказано ДОБРО“!

Попитах в един форум един дали е комунист(едно на ръка, че се изказа провокационно за спасението на евреите) Отговори ме че е евреин. Отговорих му „Че АЗЪ-БЛАЖЕ съм българин и скромен, скромен създател на БИБЛЕЙСКИ НАРОДИ“!!

ПП. Говориш за цар Шишман и Сара, но нищо не казваш за Сюлейман Паша(Соломон Леви) избил 14-15 хил. българи в Стара Загора. И на него ли да издигнеме паметник?

- 19-06-2012|**Иван Рангелов**

БЛАЖЕ, то, честно казано, много по-важен от въпроса колко точно евреи са станали жертва е другият въпрос: колко точно евреи са СЕ жертвали (себе си!), за да спасят с оръжие в ръка СВОИТЕ сънародници (поне)...

Уви, ТАЗИ цифра е по-важна – и много по-малка – и много по-тъжна...

- 19-06-2012|**blag009**

Ванка както и по-горе казах безмислено е да спориш с такива като Златко, Румен и т. н. Като чета Златко ... прави такива свободни съчинения за БЪЛГАРИТЕ, че горкия не се усеща. Ако иска Златко мога да МУ извада цитатите. Особено това ме подразни „В Югославия, разбира се, нещата достигнаха форми, каквито никога не са достигали у нас, но **аз не съм уверен**, че те са **невъзможни в България**. Въпрос на обстоятелства“.

Затова намесих Соломон Леви(Сюлейман Паша).

Питаш „колко точно евреи са СЕ жертвали (себе си!), за да спасят с оръжие в ръка СВОИТЕ сънародници (поне)..“

Доколкото съм чел, почти 50 % от бойните групи в София преди девети са от евреи.

Гледах един ... все пак смешен филм, как американски евреи, правят диверсии или нещо подобно по време на ВСВ, на територията на Франция при нейната окупация. Просто имаше фрази, които СЕ казват след края на ВСВ, не по нейно време.

Не виждам кое е СРАМНОТО за евреите, че сме ги спасили или не сме ги натоварили на влаковете към Дахау, та търсат под вола теле, че сме виновни за евреите в Македония и Северна Гърция. Военното ръководство е БИЛО германско и от там нататък, да ми викат „Вие биете негриге“ си е тъпичко.

Истината е ясна, след девети, ТРЯБВАТ заселници на Държавата Израел и те си „цакат“ парички на комунистите и ... бай бай ...

Трагедията на евреите е, че СЕГА те избиват арабски деца и цивилно население. Не може да изселиш милиони араби от родните ИМ места, да избиеш стотици хилади от тях и да няма някаква съпротива.

Не знам какво ще правят евреите, когато „катюшите“ станат мощни и мобилни и стигнат обсег до примерно 300 км.! Как ШЪ си пазат там 200-300 ядрени глави???

Ако речат да ги използват срещу арабите, американците ЩЕ ги изпепелят първи за нула време ... петрола все още е ТАМ!

Както казваше Сталин КОЛКО са дивизиите на Ватикана. Всичко е малко и недостига на Държавата Израел.

Кибик Блаже

- 24-06-2012|**Д. Димитрова** – ге:

  Златко писа:

  Всички ние до такава степен сме свикнали с твърдението за „спасяването“ на българските евреи, че почти не ни минава през ума да си зададем простичкия въпрос: „добре де, щом сме ги спасили, защо тогава те с такава готовност са напуснали страната-спасителка само няколко години по-късно? И дали страхът от комунистите е достатъчен като обяснение?

  Обширният труд на Румен Аврамов — първи по рода си у нас — показва ясно, убедително и без емоции до каква степен „спасението“ всъщност е било един вид последна милост, подхвърлена на 50.000 души, които преди това — по закон български, о, да! — са били обрани до шушка, оставени без каквито и да е граждански права или дори право на собственост, за да можем след това ние, печелившите от масовия обир, да се тупаме в гърдите и да се гордеем.

Паралелите с „Възродителния процес“ са повече от очевидни... Да живеят спасителите!

Евреите, които не напускат България през 1948 г. са били комунисти и ако Енев беше прочел малко повече щеше да го знае.

Печелившите от „масовия обир“ са комунистите, сиреч част от евреите също са се гордеели и същевременно внушавали чувство за вина именно на обществото, което ги е спасило.

Затова и сега наследниците на същите евреи (вече дълбоко набожни, разбира се) се сещат за депортираните евреи от Македония.

Е, къде бяха техните представители по онова време, за да ги защитят? Къде е било т. н. гражданско общество в администрираните от България зони?

И въобще някой смеел ли е да се съпротивлява на немските власти в Гърция и Македония, но затова пък комунистическа България дълго време плащаше репарации на същите евреи и страни.

- 24-06-2012|**Златко** – ге: ге:

  Д. Димитрова писа:
  И въобще някой смеел ли е да се съпротивлява на немските власти в Гърция и Македония...

Италианците например. От окупираните от Италия гръцки територии не са депортирани евреи. Значи може, и още как...

- 25-06-2012|**Симеон Стаменов**

Зл. Енев писа: Италианците например. От окупираните от Италия гръцки територии не са депортирани евреи. Значи може и още как...

Обущарю, не по-високо от обувката. В арията Рим, Берлин и Токио няма място за София. Що ли?

- 25-06-2012|**Иван Рангелов**

„Значи може, и още как...“, пише Златко. Един вид: италианците са спасили евреите в своята окупационна зона, СЛЕДОВАТЕЛНО и българите са могли да спасят евреите в своята зона...

Всичко това по-горе, целият подход на Златко към този въпрос, е наистина изумителен.

Аз съм чел ГРЪЦКИ изследвания, в които се споменава, че „Гърция се отличава позорно от други окупирани от нацистите страни с това, че в Холокоста тя е загубила най-голям процент от своето еврейско население – 87% от гръцките евреи са били погубени...“

Т. е. според тези гръцки изследвания, именно гърците не са успяли (в сравнение с други народи в Европа) да спасят по-голяма част от своите евреи – но от гледна точка на Златко, разбира се, именно българите са тези, които трябва сега да се срамуват, че не са успели да спасят гръцките евреи...

Нека припомним на Златко (и на други хора, които прибързват да обвиняват собствения си народ) някои основни факти: към момента на окупирането на Гърция от Нацистка Германия, на територия на Гърция е имало около 77,600 евреи (ако броим и тези на островите Родос и Кос, които преди това са окупирани от Италия, евреите в Гърция стават 78,400).

От тях 56 хил. живеят в Солун, и съставляват една трета от населението на този стар търговски и пристанищен център.

Когато Гърция не успява да спре (дори и с пряка военна помощ от Англия!) нахлуването на германците, тя е разделена на три окупационни зони: германска, италианска и българска. Германците окупират не много на брой и не големи, но най-важните райони: Атина, Солун и някои острови с военно-стратегическо значение, включително и част от о. Крит. (Т. е. в германската окупационна зона попада почти цялото еврейско население на тогавашна Гърция).

Почти цялата останала територия на Гърция (главно селска, т. е. слабо населена с евреи) е окупирана от Италия. За България е оставена само една малка част – префектурите „Драма“, „Кавала“, „Родопа“ и „Серес“.

И, тъй като Златко е особено чувствителен на тема „предразсъдъци“, „нетолерантост“, и т. н. (и особено към темата кой към кого изпитвал подобни „чувства“), специално за него ще цитирам какво изречение имае, вмъкнато (ни в клин, ни в ръкав) в англоезичната версия на Уикипедия по този въпрос: „The Greeks never thought highly of the Bulgarians, considering them uncultured barbarians.“ („Гърците никога не са имали високо мнение за българите, смятайки ги за некултурни варвари.“)

Та прочитайки това, аз се замислих: щом гърците в Гърция са смятали нас, българите, за „некултурни варвари“, какво ли ще да е било пък отношението на самите евреи в Гърция към нас, българите? (Защото нали, според Златко и според цитирания от него Гьотц Али, евреите са непременно нещо „по“-така, те са „по“-образовани, „по“-умни, абе изобщо: те са винаги „по-“ – и от германците, и от гърците, че какво остава от българите...)

- 25-06-2012|**Д. Димитрова** – ге: ге: ге:
  Цитат:
  Италианците например. От окупираните от Италия гръцки територии не са депортирани евреи. Значи може, и още как...

Г-н Енев най-добре е да прочетете отново историята на ВСВ, белким си припомните някои подробности за участието на Италия в нея, и особено в Гърция.

Препоръчвам Ви горещо книгата на Рафаел Камхи, а може и да надникнете във форума де. зората. де (част „национализъм“), в екстремпойнт. ком и прочие, където чудесно са подредени доста статии и/или откъси от проучвания, спомени, книги по въпросната тема.

Всъщност в нета са публикувани множество материали на различни езици, които щяха да Ви помогнат да се самообразовате и по този въпрос.

- 26-06-2012|**Златко**

Благодаря за поученията, госпожо Димитрова. Обичам да си имам работа със специалисти. Впрочем, нека бъдем малко по-конкретни. Ето какво пише например по въпроса в Уикипедия:

> *Цитат:*
> *През март 1943 г. всички евреите от Солун и Тракия са изпратени в Аушвиц и Треблинка, като до лятото на 1943 г. от немската и българска зона евреите са изселени, а тези в италианската зона — не. Еврейските имоти в Солун са поверени на „гръцки пазачи“, които са избрани от специална комисия. През септември 1943 г., след излизането на Италия от войната, евреите от Атина и от бившата италианска зона също са депортирани. За разлика от сефарадите, старите романьотски общности са добре интегрирани в православното гръцкото общество и не могат така лесно да бъдат отделени от местните християни, които по-осторожно се противопоставят на исканията на германските власти. За романьотите се застъпва архиепископът на Атина Дамаскинос, който протестира пред германските военни власти в защита срещу депортацията. Местните еврейски лидери се жалват и до министър-председателя Йоанис Ралис, но той ги отбива като им казва, че евреите от Солун са били признати за виновни в извършването на подривни дейности, и че това е причината, те също да подлежат на депортация. Главният равин на Атина Елиас Барзилай е призован от Департамента по еврейските въпроси да представи списък с имената и адресите на членовете на мест-*

ната еврейска общност, но той унищожава архивата, след което отправя призив към паството си всеки сам да се спасява като бяга или се крие. По този начин много от местните евреи се вливат в редиците на ЕАМ-ЕЛАС, присъединявайки се към съпротивата. От своя страна ЕАМ-ЕЛАС помагат на стотици евреи да избягат и да оцелеят по време на войната. Като цяло, най-малко 81% (около 60 000) от еврейското население на Гърция е прокудено или става жертва на войната, като този процент варира от 91% за Солун до „само“ 50% за Атина, и дори по-малко за провинциалните области, като например във Волос е 36%. В българската зона този процент е над 90%, а забележителното е че всичките 275 евреи на остров Закинтос в Йонийско море оцеляват, скрити във вътрешността на острова.

Гърция по време на Втората световна война

Бихте ли ми казали с кои точно твърдения от този цитат не сте съгласна и какво ви кара да мислите така?

- 26-06-2012|**Златко**

Между другото, за един добър алтернативен поглед към съдбата на българските евреи през Втората световна война бих препоръчал на всички документалния филм на Ед Гафни, „Празни вагони“ (Ed Gaffney, „Empty Boxcars“), който се базира на солидна изследователска работа. Ето тук може да се прочете кратко представяне на филма:

Empty boxcars for the Bulgarian Jews

- 26-06-2012|**blag009** – re:

Д. Димитрова писа:
а може и да надникнете във форума де. зората. де (част „национализъм“), в екстремпойнт. ком и прочие, където чудесно са подредени доста статии и/или откъси от проучвания, спомени, книги по въпросната тема.
Всъщност в нета са публикувани множество материали на различни езици, които щяха да Ви помогнат да се самообразовате и по този въпрос.

Не виждам как от един доносчик на ВКР какъвто е **стопанина** да „дей зората“, истина да науча???

Кибик Блаже

- 30-06-2012|**Д. Димитрова** – re: re:
  blag009 писа:
  Д. Димитрова писа:
  а може и да надникнете във форума де. зората. де (част „национализъм“), в екстремпойнт. ком и прочие, където чудесно са подредени доста статии и/или откъси от проучвания, спомени, книги по въпросната тема.

Всъщност в нета са публикувани множество материали на различни езици, които щяха да Ви помогнат да се самообразовате и по този въпрос.

Не виждам как от един доносчик на ВКР какъвто е **стопанина** да „дей зората“, истина да науча???

Кибик Блаже

Първо, сигурен ли сте, че е доносник?!

Лично не познавам „стопанина“, но участвувам във форума, защото там има изключително будни и осведомени събеседници и съответно мнения, литература, ценни материали за четене.

Второ: дори и да е, едва ли всички участници и публикувани заглавия са написали от доносници.

- 02-07-2012|**blag009** – Когато взеха да публикуват ...
  blag009 писа:
  Д. Димитрова писа:

  а може и да надникнете във форума де. зората. де
  Първо, сигурен ли сте, че е доносник?!
  Лично не познавам „стопанина“, но участвувам във форума, защото там има изключително будни и осведомени събеседници и съответно мнения, литература, ценни материали за четене.

Второ: дори и да е, едва ли всички участници и публикувани заглавия са написали от доносници.

Когато взеха да публикуват ...списъците на журналистите, СЪЩИЯ си призна какви ги е дробил като ВОЙНИК!

Не съм съдник, проблема е негов, но ... ТОЙ си знае!

Извинявай, че реагирах така ра *стопанина на дий зората*, но ТАМ освен един гол антикомунизъм, нищо полезно не съм научил!

Кибик Блаже

- 12-07-2012|**Георгиев** – re: re: re:

  Златко писа:

  Италианците например. От окупираните от Италия гръцки територии не са депортирани евреи. Значи може, и още как...

Истината е, че евреите в Италия са били изключително интегрирани в обществения живот. Те са били сред първите фашисти (интелектуалци и буржоазия), подкрепили Мусолини още в Римския поход през 1922 г. и много от тях са провъзгласени за герои след войната в Етиопия.

Освен това Мусолини е искал да води самостоятелна фашистка външна политика, а не да бъде буквално сателит на Третия райх. Още повече че е имал любовница еврейка.

След нападението на Сицилия от съюзниците и влизането му в затвора, Германия е принудена да окупира Италия и той тогава изпраща в лагерите 1500 евреи от о-в Родос както и 7600 бедни евреи главно от римското гето.

Та така за Италия и горките бедни хорица. Както обикновено заможните са били вече фашисти – близо до властта или в нея – откупили са се или са избягали извън Европа.

Както в повечето европейски страни се е случило, всъщност.

- 12-07-2012|**Иван Рангелов**

И тъй като тук някъде, пак по страниците на това списание, Златко си позволи да изрази така едно съмнение в мотивите на „добрия“ цар (Борис III), вероятно си струва да уточним някои нещица и във връзка с това.

Истината е, че царят тогава е бил главният фактор в цялото спасяване. Без него едва ли е щяло да се получи „спасяване“ – кавга между ръководните фактори в правителството – това да, но „спасяване“ – едва ли.

Разбира се, МНОГО СПОРНО е доколко тази водеща роля на царя е следствие от някакви негови ПРИНЦИПНИ съображения – и доколко е просто последица от негови ЛИЧНИ обвързаности (с евреи).

В един православен български сайт съответните зависимости на Царя са описани така:

„Приятелските отношения на царя с много семейства от еврейски произход е добре известен. Негови зъболекари са братята Джераси, придворни доставчици са семейство Розенбаум и Мешулам, а представителят на „Пакард“ за България е търговецът Лазар Герон. Най-приближените на царя дворцови служители поддържат близки контакти с еврейски фамилии и личности. Верен на страстта си към прякори, цар Борис нарича Павел Груев „еврейският консул“ поради всичките му приятели: Розенбаум, Елиас, Голдщайн, Бакиш и Бехара.“

(Ако не знаете: Груев е силно приближен на царя, дълго време е началник на неговия кабинет.)

- 24-07-2012|**О. Н. И. Р.** – Защо обезценявате стореното от бълг. народ?

ЗА СПАСЕНИЕТО И ЗА ПАДЕНИЕТО

Тъй като тази тема напоследък нашумя много, нека и да изразя скромното си мнение:

Правят се жалки опити спасението на еврейските граждани, поданици на Царство България, през годините на ВСВ да се омаловажи по всякакъв начин и да се представи режимът преди злокобния девети септември като „монархофашистки“, както и да се „**докаже**“, че българските правителства от онова време са водили антисемитска политика.

Това е толкова далеч от истината и толкова близо до стандартната комунистическа пропаганда от близкото минало, че не би заслужавало внимание, ако в арията на клеветата не се бяха включили хора, които до вчера решително и убедено заклеймяваха ционизма и политиката на Израел въобще и на окупираните територии в частност. Сега същите са се превърнали в глашатаи на „толерантността“ и по-големи защитници на Израел от собствените му граждани.

Как фактически стоят нещата?

До 1941 г. антисемитизмът е въобще тера инкогнита за българското общество – традиционно толерантно към всички религии и раси.

Приемането на Закона за защита на нацията от 25-тото Обикновено народно събрание в края на декември 1940 г. и влизането му в сила на 23

януари 1941 г. внася известна промяна в политиката на правителството. Впрочем, самият закон е насочен повече срещу тайните и небългарски организации с подривен характер – тези, които не са признати с международни конвенции /например разните интернационали/ – отколкото срещу еврейското население. В чл. 1 от Глава първа, Дял трети се казва: Не се смятат от еврейски произход ония лица, които са родени или ще бъдат родени от заварени от този закон смесени бракове, между приели християнството лица от еврейски произход и лица от български произход и са приели или ще приемат християнството като първа своя религия. По-нататък, в Глава трета на същия дял: чл. 25. Упражняването на свободна професия, търговия (изключая амбулантната) и индустрия от лица от еврейски произход е допустимо за всяка свободна професия, търговия (изключая амбулантната) и индустрия в такъв процент от общия брой на упражняващите тази професия в царството, какъвто е процентът на населението от еврейски произход в страната.

Тези разпоредби по-късно ще даде повод на митрополит Стефан да освободи всички семейства на покръстени евреи от ограниченията за носене на жълти звезди и макриране или затваряне на техните магазини, както и на самия министър-председател Б. Филов да направи същото за евреите, женени за неевреи.

От особена важност в Закона е Глава втора /Общи ограничения/. чл. 21 гласи:“ Лицата от еврейски произход не могат: да бъдат приемани за български поданици: жените от еврейски произход следват поданството на мъжете си.“ Това фактически създава законова забрана за намеса в съдбата на лица, които не са български поданици – а такива са всички жители от еврейски произход в предадените за администриране от Царство България земи по време на ВСВ. Затова те не могат да бъдат спасени, нито да се правят постъпки за облекчаване на участта им, както става в случая с освобождаването на сръбските войници с македонобългарски произход от немски плен.

От особена важност в Закона е Глава втора /Общи ограничения/. чл. 21 гласи:“ Лицата от еврейски произход не могат: да бъдат приемани за български поданици: жените от еврейски произход следват поданството на мъжете си.“ Това фактически създава законова забрана за намеса в съдбата на лица, които не са български поданици – а такива са всички жители от еврейски произход в предадените за администриране от Царство България земи по време на ВСВ. Затова те не могат да бъдат спа-

сени, нито да се правят постъпки за облекчаване на участта им, както става в случая с освобождаването на сръбските войници с македонобългарски произход от немски плен.

Приемането на ЗЗН, както и присъединяването на България към Тристранния пакт са решения, взети под силен германски натиск. При това трябва да се отбележи, че влизането в Оста обещава на българите примамливи териториални придобивки, които до голяма степен компенсират историческата несправедливост на договорите от Версай и Ньой. Румъния и Югославия също подписват Пакта, без да им бъдат дадени такива придобивки. Впрочем, и самият Сталин изявява желание да се присъедини към Тристранния пакт, като настоява пред германския посланик в СССР /на 26 ноември 1940 г./ да му бъде отстъпена Финландия, да получи контрол над Проливите и нефтените полета в арабските страни и Иран, а с България да се сключи договор за взаимопомощ и даде правото за разполагане съветски военни бази на наша територия. Хитлер отказва, ала по същото време се провежда прословутата Соболева акция: подривно мероприятие на кремълския сатрап, придружено с моркова за евентуално присъединяване към България на Одрин, Източна Тракия и земите от линията Драма-Кавала. Българските комунисти, верни изпълнители на нарежданията от Москва, изцяло се включват в „патриотичната“ агитация, независимо че скоро преди това са настоявали за признаване на „тракийска нация“, а след няколко години по-късно ще проведат безпримерната си кампания за дебългаризиране на македонските области. Цар Борис и правителството му отхвърлят провокацията, но реалната съветска заплаха ги кара, след няколкомесечно колебание, да подпишат Пакта. Доброволното присъединяване към Оста гарантира запазването независимостта на България, което не след дълго ще ѝ помогне да спаси своето еврейско население от гибел.

- 25-07-2012|**ОНИР** – Още исторически факти по темата

Какви мерки за избавление и облекчаване участта на българските /и не само!/ евреи са предприети в тежкото за това малцинство време между 1941 г. и 1944 г.?

1. 1482 души напускат България с емигрантски визи /над 3% от еврейското население на Царство България/.

2. Световната организация „Адаса“ съдейства за емиграционна квота от 4500 деца и 500 придружители от Румъния и Унгария, но също и

от България, по посока Палестина. Постигнато е споразумение за това между правителствата на България и Великобритания чрез посредничеството на швейцарското посолство в София.

Нацисткият посланик Бекерле, дочул за споразумението, пряко обвинява България, че води преговори зад гърба на Германия и злоупотребява с доверието ѝ /19 февруари 1943 г./. Въпреки всичко, преговорите продължават и през април и страните са пред подписване на споразумението. Тук обаче се намесва одиозната фигура на ерусалимския мюфтия Хадж Амин ал-Хусейни /с резиденция в Берлин/, който изпраща писма до външните министри на Италия, Унгария, Румъния и България с искане да се спре изтеглянето на евреи в Палестина и те да се насочат към концлагерите в Полша. В обръщението си до българския външен министър, мюфтията пише: „Позволявам си да Ви обърна внимание, че ще е уместно и полезно да спрете заминаването на евреи от страната ви и вместо това да ги изпратите на място, където ще са под силен контрол, например в Полша. Така ще избегнете опасността, която те представляват за вас и ще получите признанието на арабските народи“ /6 май 1943 г./. Подложено на двоен натиск, българското правителство, което съвсем наскоро е предотвратило депортацията на поданиците си евреи, се отказва от споразумението.

3. Емиграция на 1000 евреи по морски път, одобрена на 19 юни 1943 г. от българското правителство и поверена на българина Йордан Спасов /срещу собственост на кораба „Марица“/. Провалена отново по германско настояване.

4. Съдействие на чиновниците от консулско-стопанската дирекция: завеждащият Никола Пецев и помощниците му Никола Ванчев, Хари Левисон и Любен Златаров – издавали транзитни визи за Турция по посока Палестина на източноевропейски евреи по своя преценка и без да уведомят Дирекцията на полицията. За период от три години са издадени транзитни визи и са спасени около 1000 евреи.

5. Лично съдействие за издаване на италиански тразитни визи на български и словашки евреи от цар Борис или съпругата му царица Йоанна и с участието на кардинал Анджело Ронкали – бъдещият папа Йоан XIII и на италианския посланик в София. Стефан Груев посочва числото „хиляди“ за словашките евреи.

6. Всенародната акция на депутати, религиозни дейци и общественост, довела до приемането от страна на цар Борис и правителството му

на спасителния план за еврейските жители с българско гражданство – нека да подчертаем: става дума за 6-7 хиляди евреи от Царство България, самоволно включени от комисаря по еврейските въпроси Александър Белев като допълнение към 20 хилядната квота за евройското население от новите територии, одобрена по тайното споразумение с помощника на Айхман – Т. Данекер и станала причина за избавлението и на останалите евреи – български поданици.

Емануил Зисман, бивш посланик на Израел в България и един от спасените, седемдесет години по-късно ще заяви: „Ако хуманизмът беше критерий, България трябваше да приеме Европа, а не обратното“. Но някой максималист би казал: „Какво пък толкова?

Ами жълтите звезди, отнетото имущество, трудовите лагери? Ами неспасените, макар и невъзможно да бъдат спасени, евреи от новоприсъединените територии?“ Нека оставим останалите европейски страни: от Норвегия до Гърция и от Холандия до Украйна, където е стъпил нацистки крак и където е имало масово изтребление, депортиране и погроми, и направим сравнение със съседна Сърбия, с близък нам по манталитет, но не и по светоглед народ.

След разгрома на Кралство Югославия /което, между другото, безпричинно напада България в началото на април 1943 г., завземайки Калотина и бомбардирайки София и Кюстендил, при което загиват повече от 60 мирни жители/, на 21 май 1941 г е образувана Независимата държава Сърбия. Девет дни по-късно правителството на Милан Ачимович приема ‘Наредба, која се односи на Јевреје и Цигане’. Напълно приемайки Нюрнбергските расистки закони, Наредбата изисква кандидатите за държавна служба да представят доказателства, че са от сръбска националност и че в семействата им няма лица с еврейска или циганска кръв /двете националности са приравнени/. За изпълнението на тази наредба е взето решение за изграждане на концлагера „Баница“ в Белград, която се осъществява от местната община съвместно с полицията. Охраната на концлагера е поверена на Сръбската държавна стража /СДС/, която е образувана няколко дни след встъпване в длъжност на ново правителство начело с ген. Милан Недич на 29 август същата година. Освен това, на 15 септември с. г. е формирано и образувание на щурмоваците Сръбски доброволческа команда /СДК/, по-късно преобразувано в корпус и вляло се в системата на SS (Serbishes Freiwilligen-Korps der SS). Православната църква също активно сътрудничи на нацистите. Сред

подписалите Апела към сръбската нация за лоялност към германските окупатори са 500 изтъкнати сърби, първите трима – владици. На 30 януари 1942 г. главата на Св. синод на Сръбската православна църква митрополит Йосиф официално забранява покръстването на евреи от сръбски свещеници. С общите усилия на правителство, църква, специални служби, щурмоваците и сръбската общественост, само за една година са унищожени 94% от еврейското население в Сърбия, а през август 1942 г. Белград е обявен за първата европейска столица, прочистена от евреи (Judenfrei). Тези „успехи“ дават основание на министър-председателя Недич, по време на посещението му при фюрера на 19 септември 1943 г. да поиска обявяването на сърбите за висша славянска раса /юберменшен/. Хелзинският комитет Не по-малко расистки е настроена и въоръжената четническа съпротива. В Инструкцията на Дража Михайлович точка втора гласи: „Създаване на Велика Югославия и в рамките ѝ Велика Сърбия, която да бъде етническа чиста и да включва собствено Сърбия, Вардарска Македония, Черна Гора, Босна и Херцеговина, Сремската област, Банат и Бачко“. Точка пета включва прочистване на мюсюлманското население от Санджак и на мюсюлманското и хърватско от Босна и Херцеговина. Този символ-верую ще бъде подхванат в края на столетието от духовните наследници на четниците – комунистите на Милошевич и фашистите на Шешел.

- 25-07-2012|**Златко**

Изключително важна и ценна информация. Благодаря ви, ОНИР!

- 25-07-2012|**Златко**

И все пак това за Сърбия ми звучи като типичната политика на всяко сателитно-фашистко правителство, наложено от нацистите в окупираните от тях страни. Аз не бих говорил чак толкова обобщително, сякаш самите сърби като народ са някакви антисемитски чудовища. А какво може да се каже за отношението към евреите на хората от съпротивата? Доколкото ми е известно, съвсем нормално, другарско нещо, това е бил единственият начина за евреите да се спасят. Мисля, че Анжел Вагнещайн сигурно би могъл да разкаже доста неща от първа ръка, нали е бил в Македония...

- 26-07-2012|**О. Н. И. Р.** – А какво се случва през същото време в България?

Коренно различно е положението в България. Тук има силни националистически движения – най-вече Българските национални легиони, създадени още през 1930 г., а също „Отец Паисий“, „Бранник“, „Ратник“, и др. Единствено последното се идентифицира до известна степен с антисемитизма, докато другите издигат преди всичко верността към националните идеали. Приемането на ЗЗН среща силната съпротива на много общественици и политици, включително и на прогермански настроения проф. Александър Цанков, а срещу депортацията на еврейското население е единно цялото българско население, с малки изключения, като комисаря по еврейските въпроси Ал. Белев и някои други.

Германците нямат вяра дори на вътрешния министър П. Габровски, когото обвиняват /съгласно доклад на Шеленберг/, че не бил още ограничил достъпа на столичните евреи до обществени заведения. Посланикът Бекерле признава провала си да вдъхне антисемитски чувства у българите. При това положение, нацисткият режим решава да отложи окончателното решение на еврейския въпрос в България до окончателната германска победа по фронтовете.

(Тук би трябвало да се отвори малка скоба и да се попита – а не се ли знае всичко това отдавна, и въз основа на какво отново и отново се подвига въпросът за спасението, при това поставен в кавички и кому е нужно „развенчаването на митовете“, провеждано напоследък от с такова настървение от някои пишман историци с предполагаемото „ами би следвало да може“? И отново опираме до класическото „На кого е изгодно?“. На кого – ще видим по-долу.)

До окончателна германска победа така и не се стига, но бедите за еврейското население не свършват след съветската окупация. След 9-ти септември евреите комунисти завладяват всички местни и централни институции на еврейската общност и по безпрецедентен начин получават възможност да я управляват. Конфискуваните еврейски имоти обаче не се връщат. През първите месеци от установяването на ОФ-правителство има засилена емиграция. Некомунистическите министри – Д. Казасов, П. Стайнов, Г. М. Димитров подпомагат организирането на емиграцията, като външното министерство нарежда на граничните власти да допуснат прехода на еврейските бежанци в Турция, а Гемето, като завеждащ транспорта, осигурява и вагони за техния превоз. Обаче групите с бежа-

нци са задържани на българска територия по независещи от България причини. Първо главнокомандващият Червената армия /който трябва да даде разрешението за транзит, понеже вече сме окупирана страна/ нарежда задържането на контингента, за да „бъдел прочистен от съмнителни елементи“, а после и Турция, по искане на Великобритания, преустановява издаването на транзитни визи поради покушението над лорд Мойн /главният преговарящ от английска страна по време на Мошановата мисия в Кайро/.

Емиграция на еврейското население през 1944-1952 г.*

Януари 1944 г. – август 1944 г. 1 000

Септември 1944 г. – ноември 1947 г. 2 100

Декември 1947 г. – октомври 1948 г. 7 900

Ноември 1948 г. – май 1949 г. 32 000

Юни 1949 г. – декември 1952 г. 3 000

ОБЩО: 46 000

Нищо не се променя в живота на повечето от спадащите към еврейска общност, което да ги накара да прекратят стремежа си да емигрират в Палестина и да се борят за създаването на собствена държава. Ционисткият характер на еврейското училище е премахнат, преподаването на иврит – ограничено и поставено под контрола на комунистическата Консистория. Комисарят по еврейските въпроси /длъжността от годините на предишния режим дори остава със същото название!/ Ицхак Франсез категорично се изказва за прекратяване на емиграцията, която фактически е преустановена за срок от почти три години – до края на 1947 г. Стига се до парадокса от октомври 1945 г., когато Контролната комисия на съюзниците в България разрешава емиграция на 756 евреи извън предварително одобрената квота. Англичаните одобряват отпускането на емигрантски визи, СССР позволява отплаването по море /дотогава черноморските ни пристанища са блокирани по нареждане на съветския флот/, българското външно министерство /К. Георгиев/ е склонно да предостави едно от пристанищата, а вътрешното министерство, оглавявано от твърдия комунист А. Югов, под натиска на еврейската секция към ЦК на БКП отказва да пусне емигрантите!

Положението не се променя и през цялата 1947 г., когато Сталин решава да заложи, както се казва на политически жаргон, на еврейската карта. Студената война е вече налице и трябва да се направи опит да се подкопаят позициите на доскорошните съюзници, а най-добре – да

се създадат търкания между тях. Британският мандат в Палестина изтича, а на арабите „бащата на народите“ доверение няма. Виж, в ефективността на евреите е убеден от собствен опит и затова залага на тях, очаквайки евентуални ползи. В този смисъл следва да се тълкуват и известната реч в ООН на Громико за правото на еврейския народ за самоопределение, и подкрепата на СССР и сателитите му за декларацията на световната организация за създаване на две държави в Палестина. В същото време еврейската секция в ЦК прави постъпления пред Политбюро, предлагайки следното: пълно централизиране в уреждането на всички еврейски въпроси и съсредоточването им в ръцете на единно ръководство, съставено само от хора, лоялни към ОФ и които да управляват въпросите на организацията, представителството, културата, образованието и емиграцията в Палестина, както и разпускането на всички ционистки организации.

Отговорът на Политбюро е отрицателен, като за главна причина се изтъква обстоятелството, че „СССР не само подкрепя, но и е заинтересован от създаването на еврейска държава“. На еврейската секция се възлага единствено ролята да предотвратяване насърчаването на емиграция сред еврейската общественост. Ситуацията става трагикомична: на комунистическата партия се налага да обуздава антиционистките нападки на евреите комунисти за да прикрие пълната си зависимост от съветските зигзаги във външната политика и да спечели нужния имидж пред световната общественост /опити напразни, защото комунистическият режим дълго време е изолиран от международните организации/. А емиграцията от България съществува, освен силните ционистки стремления, и точно защото българските евреи не виждат нищо положително в съществуващата обстановка и предпочитат несигурното бъдеще в Палестина пред сигурната мизерия в родината си.

—----------

* Цитираните данни, както и редица други факти, са взети от българския превод на издадената в Израел книга на Шломо Шеалтиел „От родина към отечество“ /2008 г/.

Цитат

- 29-07-2012|**ОНИР** – Съдбата на евреите след 09.09.1944 г.

Продължение: началото на студената война

Главните противници в Студената война – СССР и САЩ са рамо до рамо при налагането на Резолюция 181/2/ за създаване на две независими национални държави на територията на Палестина. Обаче мотивите им са противоположни. Сталин, по буквалния му израз, иска да „забие трън в задника на Британската империя и на арабските държави, където тя има влияние“. Въпреки че СССР е първата държава, признала деюре Израел и оказала му пряка /консултантска/ и косвена /съдействие за закупуване на оръжие/ помощ, това е направено с прозрачната цел за завоюване на позиции в Палестина и оттам – възможност за проникване в американското ционистко лоби – най-богатото и влиятелно в света. Зле скриваният антисемитизъм на вожда е известен.

Още като млад болшевик, той подхвърля, уж на шега, фразата, че в партията има много евреи и не е зле да се извърши някой и друг погром. В зрели години той забранява на любимата си дъщеря да се омъжи за известния режисьор Ал. Каплер поради еврейския му произход. Независимо от заслугите на Каплер пред съветската държава, без значение на колко ленински или сталински награди е носител, евреин не може да стане зет на генсека. И режисьорът съответно е обявен за „английски шпионин“ и пратен на дългогодишен лагер в Сибир. В края на живота си Сталин е пред осъществяването на дълго замисляния антисемитски погром, предотвратен само от смъртта му, но предшестван от поредните зловещи чистки. От съвсем друга позиция на създаването на еврейска държава гледат във Вашингтон. Там се страхуват за избухването на нова и продължителен военен конфликт, в който САЩ ще трябва да вземат отношение. Но за разлика от предшественика си Фр. Рузвелт – политик до мозъка на костите си, за когото така или иначе дават вота си американските евреи /традиционни гласоподаватели на Демократическата партия/ и който е поел ангажимента през саудитския монарх да не предприема стъпки за признаване на еврейска държава без съгласието на богатите с петрол арабски страни/ – президентът Хари Трумън притежава твърди убеждения, базиращи се на религиозните му чувства и разбирания за справедливост. Независимо от съпротивата, оказвана от Държавния департамент, военното министерство и дори от посланика на САЩ в ООН У. Остин, Трумън е решен да изпълни обещанието си, дадено пред ционистките лидери, още повече че общественото мнение в Америка е на негова страна. Военна помощ обаче еврейските нелегални организации не получават – наложено е ембарго.

Въпреки подкрепата си за еврейската кауза, Трумън е скептичен относно терористическите методи, прилагани от някои от тези организации. „Страхувам се, че евреите са като всички преследвани хора: когато получат надмощие, те стават също толкова нетолерантни и жестоки към хората под тях. Съжалявам за това, защото симпатиите ми са на тяхна страна“ /споделя той в писмо на 23 август 1947 до вдовицата на Рузвелт/. Ала в Близкия изток се води не джентълменска битка, а безмилостна война, като арабските страни са решени на всяка цена да не допуснат създаването на еврейска държава и ако тя все пак бъде обявена – да я изтрият от лицето на земята. Към 1947 г. в Палестина съотношението между арабското и еврейското население е повече от три към едно в полза на първото. За да се компенсира въоръжаването на арабите от техните богати съплеменници в региона, се организира кампания за доставка на оръжие /главно трофейско – немско и италианско/ от Чехословакия. „Кой знае дали щяхме да устоим, ако не беше оръжието и боеприпасите, които закупихме от Чехословакия и транспортирахме чрез Югославия и други балкански страни в черните дни от началото на войната, преди да се промени положението през юни 1948 г.? В първите шест седмици на войната ние много разчитахме на снарядите, картечниците и патроните, които „Хагана“ можа да закупи в Източна Европа, тогава когато дори Америка обяви ембарго за доставка на оръжие в Близкия Изток“, ще си спомни много години след тези събития Голда Меир. Освен оръжието, не по-малко важен е имигрантският поток. Само за броени месеци стотици хиляди евреи зад Желязната завеса емигрират в Палестина. Числото на българските евреи в тази квота е над 32 хиляди, което представлява повече от 80% от тогавашното еврейско население у нас!

Незапознати с лупингите на висшата политика, осъществявани от Сталин, българските комунисти евреи се показват като по-големи болшевики и от него. Главният редактор на „Еврейски вести“ Хаим Бенадов в редакционна статия ругае „мразителите на строящия се социализъм“ и желае те да „се махнат, за да се отърве еврейската община в България от нездравословните си елементи и врагове на ОФ“. В същия дух се изказват Яков Барух, член на Консисторията и ръководителят на еврейската секция Жан Натан. Налага се министър-председателят Г. Димитров да ги поучава, че било „грешка да не променим линията относно емиграцията на евреите от България веднага след речта на Громико“. Но саботажът на евреите комунисти, които вътрешно не приемат емигра-

ция, не спира. „Почти няма ден, когато да не се втрещим от всякакви поразии от страна на нашите сънародници“, пише специалният пратеник от Палестина за емиграцията Шайке Дан. Българските евреи, будно, интелигентно и незасегнато от нацистките преследвания население, са високо оценени в новата си родина. Това са главно трудови и жизнерадостни хора, с оптимистичен поглед към живота /занаятчии 26%, дребни търговци – 22%, работници – 20%, чиновници – 11%, свободни професии – 4%/. Те използват и последната възможност, която им е дадена, за да напуснат България, където за тях не се очертава светлото бъдеще, за което гърми партийната пропаганда.

А пък краткият флирт на Сталин с новосъздадената еврейска държава приключва скоро. Сатрапът дори е приготвил вариант, в който, ако нещата се развият благоприятно, да командирова свое правителство в Израел, на което премиер да бъде дългогодишният болшевик, член на ЦК на ВКП/б/ през 1939-49 г. Соломон Лозовски /разстрелян през 1952 г./. Ала мечтите му не се сбъдват. Израел не е тази крепост, която болшевиките могат да превземат. И тогава върху още един народ се „стоварва върховният гняв“ /по Твардовски/ на генералисимуса. За наследниците му се остане да преместят залозите върху по-обещаващата арабска „антиимпериалистиска“ карта – чак до разпада на съветската империя...

(Следва)

- 29-07-2012|**ОНИР** – Продължение

Тъжна е съдбата на останалите 6-7 хиляди евреи в България около средата на 50-те години – по-малко от 10 процента от довоенното население. Дейността на Консисторията и еврейските общински комитети е прекратена по това време и на автономията на еврейската общност в България, просъществувала векове и призната от Търновската конституция, е сложен край. Още преди това е ликвидирана обществената еврейска собственост /сгради, клубове, земи, училища, зали, синагоги, библиотеки и пр./ чрез прехвърляне или продажба на символични цени на държавни или общински субекти. Дори еврейската болница, основана в памет на 400 войници-евреи в Българската армия, загинали през освободителните балкански войни и ПСВ, е прехвърлена на правителството. Само един-единствен глас на влиятелен еврейски комунист се надига, за да спаси болницата, но той остава глас в пустиня. Евреинът-комунист /както и принадлежащите към всяка друга националност, впрочем/

трябва да бъде враг на буржоазния национализъм – дребен или по-едричък. Той трябва да се бори за асимилацията на всички народности в общия пролетарски юмрук. Необходимо е да бъде безпощаден към класовия враг и верен на революционното дело, каквото и да означава това. Като Лазар Каганович. Или като Матиаш Ракоши. По ирония на съдбата, тъкмо вътрешнопартийният протест на българските евреи комунисти по повод на антисемитските забележки на сталнистите В. Червенков и Г. Цанков относно това, че унгарската революция се случила, понеже в ръководството на компартията имало много евреи, довежда до окончателното ликвидиране на всички еврейски организации. Остават само „Еврейските вести“, излизащи веднъж-дваж седмично и редовно заклеймяващи ционизма във всичките му варианти. За еврейските имоти, отчуждени и загубени преди и след 1944 г. никой повече не отронва и дума.

Днешните потомци на някои от тези евреи-комунисти и техните приятели се опитват да направят паралел между съдбата на българските евреи през годините на ВСВ и позорната кампания на БКП за смяна на имената на българските турци. Ако има сходство между двете неща, то е само, че и в двата случая две трудолюбиви националности с българско самосъзнание са подложени на изпитание. Но в първия случай имаме силен натиск отвън за прочистване на неудобното население, на който царят и неговото правителство не се поддават. Във втория инициативата принадлежи отвътре, от управляващата партия /и лично на др. Тодор Живков, както се казваше навремето/ за насилствена асимилация на част от българския народ. Различни са и реакциите – през 40-те години на общонародно възмущение, през 80-те – най-много на пасивна съпротива или съчувствие към несправедливостта. Комунистическият терор за смачкване и манипулиране на личността през десетилетията е оказал своето влияние.

Толкова за падението.

Сега за спасението. Реалистичната картина на събитията показва, че евреите – български поданици са изцяло спасени през тежките военни години, а през следвоенните – изпратени в огромното си мнозинство /90%/ в новосъздадената си родина. Само върху този фон могат да бъдат дорисувани останалите нелицеприятни подробности, които обаче не могат да затъмнят общото изображение. Нима някой е поставил кавички върху библейското спасение на евреите от Мойсей и достигането на Обетованата земя, позовавайки се на

отстъпленията, престъпленията, убийствата и пропуснатите ползи, съпътстващи това спасение?

Ако някой иска да направи проучване за съдбата на имотите на еврейското население в България и земите, администрирани от нея през 1941-44 г., да направи. Има достатъчно материал в тази насока. Но нека поне да се погрижи да постави правилно ударенията и останалите препинателни знаци в своето проучване.

- 07-08-2012|**Kiril Ivanov**

„О. Н. И. Р. – Защо обезценявате стореното от бълг. народ?“

Струва ми се, не става дума за обезценяване на стореното от българския народ. Монетата има две страни. Едната почти сме я заличили от лъскане, пък другата не смеем да обърнем – да не би да се наложи да задаваме въпроси, чиито отговори не ни изнасят. И двете неща са факт. И силата, и слабостта. Проблемът е, че тази история се гледа в светлината на днешни претенции, а това оставя горчив привкус поради прекаленото наблягане на статистиките за и против. Пропуснати възможности за проява на съчувствие, милост и състрадание. Излиза, че повече от това (съчувствие, милост и състрадание) трябва да получат цар, царедворци и всички „искали, но не можели“, отколкото онези от изпразнените вагони. И в двете събития участват българи, и двете събития носят своя знак, добро и лошо, с еднаква сила независимо от сметките. Трябва да се обърнем с лице към това и да го приемем такова каквото е, кураж и низост. А да съди Бог.

- 07-08-2012|**Майя Маркова** – ге:

  Kiril Ivanov писа:

  „Излиза, че повече от това (съчувствие, милост и състрадание) трябва да получат цар, царедворци и всички „искали, но не можели“, отколкото онези от изпразнените вагони.

По мои наблюдения обаче лицемерното съчувствие и състрадание към онези от изпразнените вагони е прекрасен предлог да се омаловажи убиването на царедворци (като Лулчев) и други (като Владимир Куртев и Лиляна Паница), които са и искали, и можели. Без да броим другите (като Пешев), претърпели репресии, съвместими с живота.

- 08-08-2012|**Kiril Ivanov**

Избиването на хора ей така по признак и поради отмъщение, макар и „справедливо“, е зло от един и същ порядък. Това са „неща“ от същата страна на монетата дето нещем много да поглеждаме. Оцеляването, независимо от условията и съпътстващите го гадории, е велик момент. Това, за мен, е безспорно. Съпротивлявам се на мантрата за мащабите. Спасихме толкова много и дайте да не придиряме там за некви си и ала бала. Извинявам се, че не устисках с лицемерието.

Би ми било интересно ако по някакъв начин, в духа на експерименталната история, се „проиграе“ и спасението на евреите от новите земи предвид тогавашните условия и възможности. Ще бъде болезнено, но може би едно такова „лабораторно“ би разкрило част от истината. Или да го поставим като задача на „MYTHBUSTERS“?

- 16-08-2012|**Димитър Василев** – re: Защо такова отношение към нашето общество?

  Kiril Ivanov писа:

  Струва ми се, не става дума за обезценяване на стореното от българския народ. Монетата има две страни. Едната почти сме я заличили от лъскане, пък другата не смеем да обърнем – да не би да се наложи да задаваме въпроси, чиито отговори не ни изнасят. И двете неща са факт. И силата, и слабостта. Проблемът е, че тази история се гледа в светлината на днешни претенции, а това оставя горчив привкус поради прекаленото наблягане на статистиките за и против. Пропуснати възможности за проява на съчувствие, милост и състрадание. Излиза, че повече от това (съчувствие, милост и състрадание) трябва да получат цар, царедворци и всички „искали, но не можели“, отколкото онези от изпразнените вагони. И в двете събития участват българи, и двете събития носят своя знак, добро и лошо, с еднаква сила независимо от сметките. Трябва да се обърнем с лице към това и да го приемем такова каквото е, кураж и низост. А да съди Бог.

Кой точно е „лъскал“ едната страна на монетата?

Кои евреи са били пожертвани?

Проявили ли са те самите достатъчно „съчувствие, човещина и прочие“ към братята и сестрите си?

Каква е била ролята на комунистите евреи в Царство България?
А след това?

Аз не се и съмнявам, че Р. Аврамов като достоен син на активни борци против фашизма, комунист самият той до мозъка на костите си, вече „либерален стратег“, би могъл да изпитва съчувствие към Цар Борис 3 и тогавашния българския тогавашен елит, който е бил унищожен, но да слагаш кавички, там, където няма място за такива е напълно, където хората са спасени... е наистина неуважение към спасителите, каквито и да са били те.

Какво направи самият Румен Аврамов за собственото си общество през всичките тези години?!

Прие безотказно да стане член на УС на БНБ след 1989 г., а след това да наблюдава безпристрастно разграбването на България, за което и той като теоретик и познавач на доклада „Ран-Ът“ има голям принос.

И на какво се дължи това негово отношение към тогавашните спасители и сегашна България, разбирайте след 1989 г.?

Това ли са интелектуалците, „движещите мозъци“ на България, мислителите, които ни продадоха за 100 години напред?!

Напълно съм отвратен от този „либерален стратег“, роден и създал „демократична България“.

Благодаря на Онир за подробния исторически преглед.

Музеят на Орхан Памук
Автор: Елиф Батюман

През 2010 г. се преместих от Калифорния, където бях живяла в продължение на 11 години, в Турция, където никога не бях стояла по-дълго от месец или два. Бяха ми предложили работа като гост-писател в един частен университет в гората от северната страна на Истанбул. Когато пристигнах там, открих, че университетът няма програма за гости-писатели. Нямаше дори програма по творческо писане. Имаше само мен. Двете живи същества, които виждах най-редовно, бяха един от пазачите на университетския кампус, който изглежда винаги стоеше в храстите когато излизах от жилището си, плюс един дебел едноок и черен котарак, който обикновено се промъкваше през прозореца на спалнята ми. Той имаше едно зелено око и празна очна вдлъбнатина, и щом само ме съзреше с единственото си око, тозчас започваше да бяга от стая в стая, издавайки пронизителни мяукания и блъскайки се в мебелите. Имам много мебели, които са част от апартамента.

Не след дълго узнах, че Орхан Памук е в града и строи музей. Говореше се, че музеят бил пълен с неща от вида, който „принадлежал“ на героите от последния му роман, *Музеят на невинността*. Ако почукате на вратата, той щял да ви отвори и да ви покаже старите обувки на героинята си. Не бях чела *Музеят на невинността*, пък и обичайното ми отношение към музеите, базиращи се на романи, е онова на недоверието. Отдавам голяма важност на самостоятелността на печатната страница. Кафка отказвал да постави картинка на насекомо върху обложката на *Преображението*. Ето какво значи да вярваш в литературата.

И все пак, година и половина по-късно, аз се разхождах из кривите улици на Джиангир и Чукурджума, в търсене на Музея на невинността. Беше обявено откриването му за пресата, като програмата се простираше от 9.30 сутринта до 11 вечерта – 13 и половина часа невинност. Имам слабост към литературни събития, изискващи издръжливост. В деня преди откриването се отбих в книжарницата на кампуса и купих ек-

земпляр от книгата, с намерение да прехвърля първите стотина страници. Стоях будна до след два. На следващия ден взех метрото до Таксим и поех надолу по булевард Сирасалвилер до Джиангир. Преди петнадесет години, когато Памук за пръв път купил тук къща, Джиангир още бил работнически квартал, изпъстрен с малки работилнички, специализирани в производството на пластмасови легени и детски футболни топки. Днес пролетарските чайни и бръснарници са вече надминати по брой от вегетарианските кафенета и изложбените помещения на все по-иронично настроени антиквари. На улица Чукурджума подминах една вана на крака и пейка, на която беше написано DIRE STRAITS. Близо до тях една котка се беше наместила в нещо като древна каменна урна – навън стърчеше само доволната ѝ глава.

Сутрешната пресконференция, в един ресторант близо до музея, беше толкова претъпкана, че не успях да вляза вътре. Изправена на пръсти пред залата за банкети, преброих десет телевизионни екипа. Един от операторите, як, подобен на рецидивист тип с бръсната глава, ми помаха. Промъкнах се в сенчестия коридор, където можех да гледам към някаква стара стена и да слушам Памук, който, между общите въпроси на репортерите („Влюбеният мъж – той е малко болен, нали?“), разказваше историята на своя музей.

Вдъхновението за Музея на невинността дошло при Памук през 1982, докато вечерял с последния принц от Османската династия. Прогонен след създаването на Турската република, принцът попаднал в Александрия и в продължение на десетилетия работел в музея към двореца Антониадис, отначало като билетен контрольор, а след това като директор. Сега, отново в Истанбул след петдесетгодишно изгнаничество, той се нуждаел от работа. Гостите обсъдили деликатната тема за търсенето на работа за притиснатия от обстоятелствата седемдесетгодишен принц на една несъществуваща империя. Някой казал, че **Дворецът Иламур** може би се нуждае от екскурзовод: а кой би бил по-добър за това от принца, който е живял там като дете?

Памук бил незабавно запленен от представата за човека, който е отживял времето си и се е превърнал в туристически гид на собствения си дом-музей. Той си представял как принцът ще поздравява посетителите – „Дами и господа! Преди седемдесет години, в тази стая, аз седях с личния си асистент и учех математика!“ – преди да прекрачи кади-

феното въже, за да седне отново на детската си писалищна маса, демонстрирайки как е държал молива и линийката.

Десет години по-късно Памук си намислил безумен план: да напише роман под формата на музеен каталог, като същевременно построи музея, за който става дума. Сюжетът на романа щял да бъде доста директен: в течение на много години един нещастен влюбен съумява да открадне множество предмети, принадлежащи на недостижимата му любима, след чиято преждевременна смърт той изкупува семейната ѝ къща и я превръща в музей.

Може би ще си помислите, че първата крачка на Памук, като писател, би била да започне да пише. В действителност първата му крачка била да се свърже с посредник на недвижимо имущество. Трябвало да купи къща за бъдещата си героиня, Фюзун. През 1990-те Памук огледал стотици имоти, опитвайки се да си представи как Фюзун и родителите ѝ живеят в тях. Не разполагал със средствата, необходими да закупи цяла сграда в Нишанташи, богатия квартал, в който живеел Кемал, героят на романа. Можел да си позволи един етаж в каменна сграда в стария османски търговски център Галата, но пък в такъв случай прекрояването на историята щяло да се окаже трудно. Красивите овехтели дървени къщи близо до стените на стария град били на точната цена, но пък те се намирали в религиозни квартали, а това щяло да бъде роман за секуларната средна класа. Най-накрая, през 1998, Памук купил триетажна дървена къща в Чукурджума. Фюзун, капризната красавица, се оказала по такъв начин нито дама от висшето общество в Нишанташи, нито дъщеря на банкери от Галата, а амбициозна актриса, която живеела заедно с майка си – шивачка и баща си – учител. По такъв начин социално-икономическата позиция и голяма част от характера на героинята били определени от недвижимото имущество.

В течение на следващите десет години писането и пазаруването продължили в диалектическа взаимосвързаност. Памук купувал предмети, които привличали погледа му, а после изчаквал романът да ги „погълне“ – изисквайки, с времето, купуването на допълнителни предмети. От време на време някой от предметите отказвал да бъде погълнат, както се случило например с някакви файтонджийски фенери и един стар газомер. Памук публикувал *Музеят на невинността* през 2008. Той приличал по-малко на музеен каталог, отколкото на аудио-гайд от 600 страници. Един билет, отпечатан на последната страница, давал право на безпла-

тен вход в музея. По това време той вече бил изкупил почти всички лични вещи на Фюзун, така че на теория музеят можел да бъде отворен още на следващия ден. Но Памук се тревожел от примера на **Едуард Дюжарден**, френския писател, комуто понякога се приписва изобретяването на потока на съзнанието, в един до голяма степен забравен текст на име *Les Lauriers sont coupés*. Памук не искал да бъде Дюжарден. Той искал да бъде Джойс. Не било достатъчно просто да се построи първия в света комбиниран роман-музей. Музеят трябвало да бъде произведение на изкуството. Наел екип от артисти и куратори, и работил целодневно в музея в продължение на няколко месеца, почивайки в леглото на Кемал на тавана.

Напуснах пресконференцията в някак унесено състояние на духа и се упътих към едно от вегетарианските кафенета, за да изпия едно кафе и довърша*Музея на невинността.* Както често е отбелязвано, приятно е да се четат реалистични романи по оригиналните им места. Един от героите разказва за публичен дом в седеметажна сграда на Сирасалвилер, улицата, която бях взела от метрото до Джиангир. В романа полицията нахлува в дома и запечатва само един от етажите, принуждавайки момичетата там да вземат почитателите си на друг, който е обзаведен с точно същите мебели и огледала. Помислих си, че е много добра идея един бордей да има седем еднакви етажа.

Когато излязох от кафенето, един млад човек, който приличаше на вегетарианец, тъкмо се качваше на своята **Vespa**, съпровождан от малка сива маймунка. Маймунката имаше невероятно изразително, разтревожено малко лице. „Качвай се, Хасане!“, каза младият мъж, докато палеше мотора, и маймунката подскочи на кормилото. Двамата потеглиха. Върнах се обратно пеш до Чукурджума. Ваната все още беше там, но котката я нямаше. Завих зад един от ъглите и музеят се появи, тясната му дървена фасада боядисана в тъмночервено, като някой пред-революционен фес. Осемдесет и три изложбени композиции, повечето от тях зад стъклени витрини, съответстват на 83-те глави на романа. Много от експонатите изглеждат точно по начина, по който се казва в романа: ръката-протеза, принадлежаща на служителя на бащата на Кемал; белият чорап и обувката за тенис, носени от Фюзун по време на срещата ѝ с Кемал в деня на годежа му с друга жена; стъргалото за дюли, което Кемал открадва от майката на Фюзун малко след преврата от 1980-та. По време на пресконференцията един журналист с френски акцент попита

Памук защо романът не отделя повече страници за преврата от 1980-та. Памук отговори: „Изразих онова, което имах за казване относно преврата от 1980-та чрез стъргалото за дюли на майката на Фюзун, което се намира във витрина 66.“

Други витрини съдържаха материални интерпретации на неща, които в книгата не притежават материалност. В глава 29 Кемал всяка вечер си ляга с надеждата да забрави Фюзун, но винаги се събужда „със същата болка, сякаш някаква черна лампа гори вечно вътре в мен“. Витрина 29 съдържа *Машината на черната светлина*, комбинираща части от параходче-играчка, машина за макарони от 19 век и няколко часовници, чрез която се представя вечно горящата черна лампа на незабравимата любов.

Някои предмети, споменати в романа като части от колекцията на Кемал – мини-хладилник „Аляска“, термос за чай, чиния с лозови сарми – ви оставят да се чувствате несигурен дали си имате работа с недостоверен разказ, магически реализъм или може би някаква високо технологична система за охлаждане. Всички тези предмети се намират в музея, както и наполовина изядената фунийка със сладолед, която Фюзун захвърля на земята в **Истине**, възпроизведена от пластмаса, от експерти по производството на модели на храна, работещи за турските сериали. Докато разглеждах една чаша ракия с лед, направена от полимери, се питах дали за един музей може да се каже, че е магически реалист, или че разказва по недостоверен начин. Реших да попитам Памук: той отговори само, че е искал музеят да бъде „място, където времето е замръзнало“.

Най-подробно разработеното визуално представяне на замръзналото време е витрина 68, *4213 цигарени фасове*. Тя съдържа всички цигарени фасове, хвърлени от Фюзун и събрани от Кемал между 1976 и 1984, подредени в редици и колони в едно пано, заемащо стената от пода до тавана. От разстояние то изглежда като гигантско клинообразно писмо. Когато се приближите, можете да видите, че много от филтрите са изцапани с червило или вишнев сладолед, любимия на Фюзун. За да направят паното, асистентите на Памук са изпразнили няколкостотин пакета „Самсун“ (марката на Фюзун), заменили тютюна с химически обработена хартия, запалили цигарите и ги поставили във вакуумна машина. „Вакуумът изпуши тези цигари, не ние“, казва Памук, подчертавайки, че никакви закони против пушенето не са били нарушени при конструкцията на

паното, което всъщност е свидетелство за нездравословността на пушенето, както и принос към антропологията на изгубените жестове.

4213 цигарени фасове е създадено от Кюмет Дащан, истанбулска скулпторка и дизайнерка на бижута, която е създателка и на *Машината за черна светлина.* Кюмет се оказа приятелка на моя приятелка. А моята приятелка – концептуална артистка, чиито произведения-инсталации включват паметник на времето, направен от собствената ѝ коса – ни уреди среща, която в края на краищата се състоя на борда на един от босфорските фериботи. Попитах дали петната по фасовете са истински. „Да“, отговори Кюмет, с нисък глас, почти заглушаван от вятъра. „Изядох много сладолед.“ Освен това е трябвало да преправи шест- или седемстотин от фасовете, защото Памук казал, че тя употребява прекалено много червило, много повече, отколкото Фюзун. Памук прекарал последното лято в писане на надписи към всеки от фасовете, на ръка, с датата, на която той е бил прибран от Кемал. Под някои от тях той написал части от запазени разговори („Към часовника ли гледаш?“)

Макар и да не е технически толкова впечатляваща колкото витрина 68, аз бях поразена от витрина 1, *Най-щастливият момент в живота ми.* Тя съдържа една-единствена златна обица във формата на пеперуда, окачена пред тюлена завеса, която трепти чрез някакви механически или магично-реалистични средства. Композицията представя онзи момент от кратката физическа връзка на двойката, когато една от обиците на Фюзун се откача и, „доколкото успяхме да разберем, увисна за миг във въздуха, преди да падне по собствена воля“. Трептящата обица изглежда позволява миг на надникване не само във времето на Ероса, но и в Ероса на времето – начина, по който то може да закръжи пред очите ви, златно и трептящо. Кемал прекарва следващите осем години в непрестанни опити да докара отново Фюзун до леглото. Музеят върши същото нещо: той работи усилено, за да възпроизведе, чрез хиляди и хиляди часове, прекарани в мачкане на цигари и разглобяване на часовници, един щастлив миг. Копия на обицата могат да бъдат купени в магазина на музея.

Логото на музея е пеперуда и, в сцената с пеперудената обица, Фюзун е на 19, а разказвачът – на 30. Обикновено не се вълнувам много от позовавания на Набоков и не съм луда по пеперуди, но намирам, че *Музеят на невинността* е една от най-добрите книги, които съм чела, които ус-

пешно напомнят за *Лолита*. Лолита трябва да бъде невъзможно млада, защото краткостта на младостта е метоним за краткостта на живота, а чудовищността на страстта на Хумберт е чудовищност на пластичните операции, или на гробницата на Ленин, или на **сватбената торта от*Големите надежди***. „Експонат номер две“, казва Хумберт в началото на*Лолита*, „е джобен дневник в обложка от изкуствена черна кожа, с гравирана в злато година, 1947, *en escalier*, в горния ляв ъгъл.“ И макар че*Лолита* се разказва от затвор, а не от музей, изобилието от кафези в Музея на невинността ви подсказва една фигуративна еквивалентност. Хумберт, Кемал и последният османски принц споделят една семейна прилика с маймуната, на която Набоков приписва вдъхновението за написването на*Лолита*: онази „от **Jardin des Plantes**, която, след месеци на придумване от страна на един учен, нарисувала първата в света рисунка, създадена от животно“, представяща решетките на клетката ѝ.

Разбира се има разлика между едно затворено животно и един детрониран паша. Хумберт е бомбастично разгневен от своя затвор, той презира обстановката, прави планове как да убие майката на Лолита, дрогира Лолита – по същество той тресе решетките на клетката си и хвърля мръсотии по посетителите. Кемал, напротив, мирно вечеря пред телевизора заедно с Фюзун и родителите ѝ в продължение на осем години. Когато Фюзун я няма, той седи сам с родителите ѝ, прави комплименти към пълнените тиквички на майката, разказва на бащата как звънят телефоните в Америка, нито веднъж не се опитва да подсипе някому приспивателно. „Изпитах удоволствия, каквито никога преди това не бях познавал“, пише той за 1593-те вечери, прекарани по този начин. За мен във всичко това има нещо дълбоко турско и развлекателно. Когато Кемал получава шанс да вземе Фюзун със себе си в Париж, до летището ги кара шофьорът на баща му (в Шевролета, модел 1956), а майката на Фюзун ги придружава.

За разлика от повечето романи, занимаващи се с темата за влюбените, разделяни от обществото, *Музеят на невинността* се разказва без гняв. Кемал изглежда харесва всички участници в историята – от тъпия съпруг на Фюзун до традиционно настроената ѝ майка. Вулгарното е така преплетено с възвишеното, че Кемал, за разлика от Хумберт, дори не помисля да раздели Фюзун от „предметите, които са я направили това, което е“. Вехториите, които изглеждат като един вид естетически разрив във всекидневната на майката на Лолита – „звънци за врати, белоокото

дървено, кажи-го-де, от мексикански търговски произход, както и банална любимка на артистично настроената средна класа, *Арлезианката* на Ван Гог“ – изглежда смислено и подходящо в бюфета на майката на Фюзун: „никога неупотребяваните кафени чаши, стария часовник... малката стъклена ваза със спираловиден флорален мотив, чиито подобия човек може да види във всеки бюфет на всяко семейство от средната класа в града“. Музеят на Памук възстановява специалността на предметите от масова продукция, превръщайки количеството в качество. Един фалшификат на средната класа е по-ценен от безценната картина, именно защото той е навсякъде по едно и също време.

По-късно в романа, независимо от това къде го довежда байронската му скръб, Кемал не може да престане да се среща със солницата на майката на Фюзун. Кайро, Барселона, Ню Делхи, Рим: „Да се наблюдава как тази солница беше се разпространила по най-далечните точки на земното кълбо, подсказваше наличието на някаква велика мистерия, толкова велика, колкото и начина, по който прелетните птици комуникират помежду си, повтаряйки едни и същи маршрути всяка година.“ Можете да си представите марксистката критика, възмущаваща се от замяната на птиците със солници, осъждаща глобализацията, която ви позволява да пропътувате половината свят, само за да откриете насред масата същата поставка за салфетки. Но можете да си представите и една друга марксистка критика, откриваща тук някаква версия на истината, за която **Фредрик Джеймсън** казва, че е по същество невъзможна за представяне в романа: „Още никога светът не е бил толкова хуманизиран, колкото в индустриалните времена; още никога такава голяма част от индивидуалната среда не е била резултат не от дейността на слепи природни сили, а на самата човешка история.“

На всеки няколко години, пише Памук, ни достига „друга вълна от солници“, заменяща старото поколение. Хората „забравят предметите, с които са живели толкова интимно, без някога да признаят емоционалната си връзка с тях“. За разлика от *Мона Лиза*, която е винаги и единствено в Лувъра, солниците са навсякъде за няколко години, а след това изчезват, измествайки измерението на редкостта откъм пространството към времето. Като рядкости, някои от тях биват спасени от колекционери. Памук вярва, че появата на колекционерите е една от неизбежните исторически степени на модернизацията. Но колекционерите са ексцентрични, капризни типове, склонни да съсредоточават цялото си

внимание върху пощенски картички и капачки за бутилки, докато игнорират всякакви видове други неща – четки за зъби например. Памук е бил поразен от трудността да се намерят четки за зъби от 1970-те години: как е възможно всички те да са изчезнали от лицето на земята? След като споменал проблема в едно интервю, някакъв читател му изпратил голяма колекция от стари четки за зъби, която иначе би била изгубена за поколенията.

Вечерта след откриването Памук даде прием-коктейл за 385 души на терасата на един близък ресторант. Келнерите минаваха сред гостите, сервирайки запотени чаши с ракия, които изглеждаха точно като пластмасовите експонати в музея. Срещнах се с редакторката на Памук, която накара главата ми да експлодира като ми каза, че понеже не успял да напише романа във формата на музеен каталог, Памук решил наскоро да напише каталога като отделна книга. (Английският превод, *Невинността на предметите*, ще бъде публикуван по-късно тази година). Борхес би могъл да напише разказ от четири страници за лудия, който строи музей, докато пише роман за построяването на музея, но Памук написа романа, построи музея, а след това написа за него каталог с дължината на роман.

Самият Памук пристигна без да показва каквито и да е следи от умора от голямоформатните напрежения на творческия му процес. Редакторката му напомни да се обърне към гостите: „Кажи им за храната“, предложи тя. Памук взе микрофона. „Дами и господа!“, каза той. „Знам, че всички се тревожите за храната. Е, не се тревожете. Има достатъчно храна.“ Ястията, които се сервирали, каза той, били все неща от вида, които семейството на Фюзун би яло през 1970-те. „Мислите ли, че това означава фондю?[1]„, чух да пита един американски дипломат. Партито продължи дълго време. Срещнах се с един словослагател, за когото се твърди, че е най-добрия четец на почерка на Памук. Ара Гюлер, майсторът-фотограф от Истанбул, седеше под едно дърво, заобиколен от почитатели; музеят съдържа някои градски мотиви от неговия личен архив.

Келнерът донесе поднос с любимите на Фюзун лозови сарми. Попитах се дали Фюзун е носила по-малко червило от мен. Лицето не Фюзун е нещо, което никога не можете да видите в музея. Памук смята за „тактическа грешка“ авторите да показват лицата на героите си по корици-

1 Вид ястие от топено сирене и бяло вино, типично за Швейцария и Германия. Намек за това, че американецът няма ни най-малка представа от турската кухня. Бел. пр.

те на книгите или другаде. Питам се защо е ОК да се показват всички лични вещи на Фюзун, когато не е ОК да се показва личността ѝ. Хрумна ми, че романът, макар и измислен, не е напълно фикционален. Завършеците са фалшиви, защото нищо в реалния живот не свършва; героите са композиции, защото реалните хора са или прекалено близо, или прекалено далеч от вас. Но мебелите и облеклото: тези неща винаги трябва да бъдат почти изцяло реални. Няма как Балзак да е измислил всички ония мебели. Всичките раздути амбиции и човешки съдби са просто претекст да се разкаже истината за диваните и часовниците.

Както самият Набоков веднъж е установил с ентомологически диаграми, Кафка не е имал ясна представа за това как е изглеждало неговото насекомо. От друга страна, той вероятно е имал ясна представа за рамкираната картина от списание на стената на Грегор („портрет на дама с кожена шапка и кожена боа около шията; тя седеше изправена и протягаше към зрителя тежък кожен маншон, в който бе пъхнала цялата си ръка до лакътя“), както и „хладното кожено канапе“, цигарите и текстилните мостри. Както и да представяте насекомото, то би било лъжа. Но физическите неща, масово произведените братя и сестри, съдържат известна истина. Подобно на православни икони, те са „изображения, създадени не от ръце“: символи, които по някакъв начин са идентични с нещата, които представляват. Когато гледате филмовата адаптация на някой роман, винаги трябва да спрете и да се запитате какви са шансовете Евгений Онегин да изглежда точно като Ралф Файънс, и все пак един чайник от съответния исторически период е реална част от света, който е създал героя и сюжета. Ако бихте имали достатъчно много от текстилните мостри, картинките от списания и канапетата, може би бихте успели да възпроизведете и насекомото.

Когато Кемал посещава музея на Пруст в Илиер-Комбрей и вижда „портретите на ония, които са послужили като модели“ за работата на Пруст, той си тръгва „не по-знаещ за романите му, макар и притежаващ по-ясна идея за света, в който авторът е живял“. Портретите са способ за отвличане на вниманието. Реалните „модели“ са не хората от портретите, а светът около хората: не само мебелите, но също и психо-сексуалната мебелировка. Всички онези солници и цигари, направени от хора, но нечовешки, идващи и отиващи си на вълни, представляват правилата, по които ние живеем: в случая с *Музея на невинността*, сексуалната етика.

Това е масово-произведеният предмет, от който всички ние сме кондиционирани. Всички ние имаме същия на собствената си маса за хранене.

Тръгнах си от партито към полунощ и поех отново по пътя си през булевард Сирасалвилер, чудейки се коя ли е била сградата, в която се е помещавал бордеят със седемте идентични етажа. Замислих се колко много предпочитам *Музеят на невинността* пред мемоара на Памук, *Истанбул: Спомените и градът*. По време на пресконференцията един германски журналист беше попитал дали Фюзун нарочно напомня на *хюзюн* – дума, използвана от Памук за обозначаване на истанбулската уникална и срамна пост-имперска меланхолия. „Западняците, идващи в града, често не успяват да забележат *хюзюна* на Истанбул, който „се намира на голямо метафизическо разстояние“ от **по-индивидуалистическата меланхолия на Бъртън**: тази меланхолична отстраненост отразява „разстоянието, на което*истанбуллиите* се чувстват от центровете на Запада“.

Когато за пръв път четох *Истанбул*, преди десет години в Калифорния, не можех да разбера защо занемарените фонтани би трябвало да изпълват всеки човек, не отговорен за поддръжката им, със „срам и меланхолия“, или защо всеки би трябвало да преживява живеенето в Истанбул като „меланхолията и отчаянието от споделянето на срамната съдба [на града]“. Познавах много турци от поколението на родителите ми, които бяха възпитани така, че да разглеждат падането на Османската империя като голямо лично унижение, над което Западът непрестанно се надсмива. Но това не ме караше да съчувствам повече на нещото, в което виждах само романтизиране на *хюзюн*. Честно казано, все още не му съчувствам. Мисля, че гордостта и срамът трябва да се основават на онова, което вършите, а не на това кой сте. Това, че Истанбул бил притежавал своя собствена срамна меланхолия, недоловима за всички останали освен за истанбуллиите и може би Клод Леви-Строс, ми звучи като покана към група самовлюбени и потиснати франтове да седят наоколо без да вършат нищо и да се чувстват така, сякаш изпълняват предначертаната си хегелианска роля (ако Хегел би могъл да се отнася до Изтока).

В отговор на въпроса за *хюзюн* и Фюзун, Памук каза, че е написал *Истанбул*точно по средата на писането на *Музея на невинността*. Резонансите биха били неизбежни. Това беше моментът, в който осъзнах, че ожесточението ми от *Истабул* е директно пропорционално към възхищението ми от *Музея на невинността*, и че, доколкото разбирам, то е

по-малко въпрос на „резонанси“, колкото на балансиране на книгите. Сякаш беше станало така, че в годината, в която се беше откъснал от романа, за да напише мемоара, Памук беше излял всичката омраза от сърцето си. („До 45-годишна възраст“, пише той в *Истанбул*, „имах навика, всеки път когато се носех в онзи сладък облак между съня и будността, да се ободрявам като си представям, че убивам хора.“) Когато Кемал изпитва срам, той не е географски или метафизически. Това е разумният и разбираем срам на човека, който е избрал да прекара осем години в събиране на фасовете на неговата омъжена бивша любовница. Замяната на *хюзюн* (меланхолията) с *фюзун* (магията), отразява главната истина на романа: „Ако предметите, които предизвикват у нас срам, биха били изложени в музей“, осъзнава Кемал, „те незабавно биха се превърнали в притежания, които биха ни изпълвали с гордост.“ Музеят на невинността е машина, която преработва срама в гордост. Чрез последното изречение на романа, превръщането е пълно: „Кажете на всички, че живях много щастлив живот.“

Източник

Елиф Батюман (род. 1977) в Ню Йорк, е американска писателка и журналистка от турски произход. През 2010 година печели наградата Whiting Writers'.

Коментари (5)

- 07-06-2012|**Златко Ангелов**

Признавам, че *Музеят на невинността,* който прочетох в английски превод през 2010, е любимият ми роман на 21 век. По две причини: това е роман за любовта и едновременно роман за моята собствена култура, ситуиран в един от най-космополитните градове на света, Истанбул.

Бях чел ефирното есе на Елиф Батуман в оригинал, но то е толкова хубаво, че реших да го прочета отново тук. Изпитах същото удоволствие, увеличено от чудесния превод.

Това е есе, написано от писател за писател. Как да не завидиш на Орхан Памук за такава почитателка! И как да не завидиш на Елиф Батуман, че в родината ѝ се е родил и живее ТАКЪВ писател! С нея, макар и по-млада от мен, имаме твърде обща съдба: тя живее и работи в Америка, като турска американка, присвоена от Америка като американска писателка. Есето си за *Музея на невинността* е написала по времето, когато се е била върнала в Турция да преподава художествено писане.

Помислих си, че и аз бих се върнал да преподавам художествено писане в България, ако там имаше ТАКЪВ писател! Помислих си още, че едва ли някой би поканил български американец да преподава именно белетристични техники в България. И най-сетне си помислих, че, и да беше поканен, българският американец не би имал за кого да пише. Да не говорим, че не би му дошло на ум да пише за свой писател-събрат. В България писателите, както всички останали граждани, са самотни острови – за които, както наскоро писа моя адаш, се казва или лошо, или нищо.

Най-впечатляващата идея на Памук, която Елиф е подчертала по елегантен начин, е идеята, че писателският избор на място на действието определя почти всичко за литературния герой. С тази идея започнах да пиша разказите си и тя за мен се оказа най-силното, почти универсално техническо откритие. Да ситуираеш една измислена история в реални къщи, с адрес и номер, или в места, известни със своята история, туризъм или просто романтична красота, придава особена прелест и достоверност на характерите ти. От това есе на Елиф научих, че Памук е купил къщата, където е „живяла“ Фюзюн, и я е населил не просто с въображението си, а с предметите, които след това стават обект на поклонение на влюбения в нея Кемал. Не е ли това фантастично и до крайна степен вдъхновяващо за писателския занаят?

От това есе научих подробности за самия Музей и ролята на Памук в неговото организиране и поддържане. Внезапно ми се прииска да отида да го видя. Това ще означава да посетя още веднъж Истанбул, когото видях с очите си за първи път, когато бях на 60 години. И останах ням от възторг! Един град, който е само на около три часа път с кола или влак от българската граница, а всъщност е културни столетия по-напред от културата на България!

Съседството, при създалите се обстоятелства, сякаш не означава нищо. Но от това, че българите посещават Истанбул само за да пазарят злата и дрънкулки, страда не Истанбул. Страда българската култура.

И най-сетне, МЕЛАНХОЛИЯТА! Меланхолията като компенсация за срама ... от културната отдалеченост. Изисква се невероятна, непозната на Балканите, скромност, да си истанбуллия и да се срамуваш от НЕ-културността си, схващана като неравност спрямо западната култура, когато всъщност си израснал с толкова наситена с изкуство, философия, чувственост и световност градска атмосфера. Меланхолията не е само качество, приписано от Памук на Кемал – самият Памук я излъчва и продължава да я носи, дори след като получи Нобеловата награда за литература през 2008.

Целият този вдъхновителен коктейл съществува на три часа път от дома ти, българино, и ти се правиш, че не го виждаш, само защото някога този град е бил столица на твоя „поробител". Мисля, че се изисква особена доза арогантност за това. Както е арогантно и да се обявява Орхан Памук за незначителен писател – нещо, което е като мода сред писателите в България. Ако изобщо съсредоточеното и продължително взиране в собствения пъп може да бъде наречено мода.

В едно единствено есе, една млада писателка от турски произход, отгледана в Америка, е ползвала пластове култура и история, за да сгъсти внушението, че високата култура е цялостна система, чрез която характеризираме и класираме локалните култури. Елиф Батуман пише с прозрачна яснота – за Истанбул, за писателския занаят, за Орхан Памук като негов висш представител, за любовта, за меланхолията, за преноса на идеи и артистични похвати, в края на краищата за пълнокръвието на живота.

Питам се има ли в България – в София! – среда, която да предоставя толкова много пластове и знания, че български писател да извади от там себеиронията и култивираността, споменати от адаша? Бих добавил – и добротата, любовта към хората, високо позитивния поглед към света, който единствен показва посоката, към която всяка култура трябва да се стреми. Ще се намери ли там писател, който да смени ожесточението с възхищение? Или меланхолията с магия!

- 11-06-2012|**Гост**

Не харесвам начина, по който ми говориш...бъркаш се нещо...губиш хора... жаля те...

- 11-06-2012|**Златко**

На кого точно говориш, имаш ли някаква представа? На автора на коментара или на мен?

- 11-06-2012|**Петя**

А аз съм поразена.. четох и ми се плачеше.

Това есе и авторката му, толкова интелект и уют, почувствах се хваната за ръка и поведена по улиците на Истанбул назад във времето...

- 15-06-2014|**Mimi Marinova**

Ne ochakvah che edna mlada jena na 36 godini moje da piche taka. Elit Batuman e javlenie va nacheto zabarzano i prazno ot smisal v ejednevieto vreme a i v literaturata ot poslednite godini. Knigite koiot, izlizat sega pochti ne te dokosvat emotionalno, ne te karat naprimer da sednech njakade na edna peika i da milich ili da se previvach ot smjah. javnoto i chuvstvo za humor i elegantnija nachin po kojato pokazva tova chuvstvo e vazhititelen. Izjachten stil i dalboko poznanie.

Защо литературната слава е толкова непредсказуема? Автор: Том Вандербилт

В 1929 година читателите на *Manchester Guardian* са запитани кои автори според тях ще бъдат четени през 2029. На върха на популярността в резултатите от това допитване се намира Джон Голсуърти. Разбира се, днес той все още има читатели, пък и до 2029 остават няколко години, но той едва ли е върха, дори върха на поредицата *Penguin Classic*, която някои хора четат в сутрешното метро. Не че тогавашните читатели са били особено авантюристично настроени; Голсуърти е един от най-важните автори на своето време (един вид хладна съвест на Едуардовата ера[1]), който тогава е продавал купища екземпляри, и чиято *Сага за Форсайтови* – за която вероятно сте чували или може би чели – му спечелва Нобеловата награда за 1932 г.

По онова време е изглеждало, че историята е на негова страна, но още в късните тридесет години репутацията на Голсуърти вече започва да запада. Джордж Оруел – който в есето си *Спомени от книжарницата* изковава паметната фраза „Голсуърти-с-вода, такива неща“, с което се позовава на „*средния* роман“ (от вида, който хората са купували с дразнещо постоянство в прашната му книжарница) – обяснява продажбите на Голсуърти по следния начин: „Голяма част от късната проза на Голсуърти е тъпичка, но някои от ранните му пиеси и романи... съдържат поне известен вкус, някаква атмосфера – една доста нездравословна атмосфера на преувеличение и съжаление, примесена със селски пейзажи и вечери в Мейфеър.[2]„Но, допълва Оруел, „личните разправии [на Голсуърти] с обществото свършиха [и стана] очевидно, че той не се различава по някакъв съществен начин от хората, атаките срещу които бяха го направили известен.“

1 Едуардовата ера или Едуардовият период във Великобритания е периодът на царуването на крал Едуард VII, 1901 до 1910. Бел. пр.

2 Аристократичен квартал в Лондон. Бел. пр.

Проблемът със списъка на *Guardian* обаче е по-дълбок от онзи на нечий променлив късмет. Следващите четирима автори след Голсуърти са Хърбърт Уелс, Арнолд Бенет, Ръдиард Киплинг и Дж. М. Бари. И отново, днес всички те са четени, всички цитирани, всички известни с едно или друго нещо, но пък едва ли най-блестящите звезди в литературния канон. Което ни изправя пред въпроса: има ли някакъв начин да се предскаже кои от днешните книги ще оцелеят по-дълго от едно или две поколения читатели, кои ще избегнат превръщането си в очарователно-любопитни или бомбастични съсове от историческата социология? Съществуват ли различими ориентири? И защо е толкова трудно да се предскаже литературното бъдеще?

Първият спорен въпрос е онова, което може да бъде наречено „проблемът на гимназиалната популярност“. Всички познаваме онзи тип всеобщ любимец, окичен с училищни почести, алфа-водачът, следван от цял легион почитатели, който след това потъва в напълно незабележим живот. Междувременно съществува и вечно стеснителният тип, когото обикновено всички дразнят (и може би дори разглеждат като незаслужаващ дори и тази специална форма на презрение) – един привидно незначителен тип, който след това потегля, за да завладее света. Идеята в случая е, че нещата, които създават гимназиалната популярност (скалъпени конкурси, груб конформизъм, лесна за впечатляване публика), обикновено се оказват недостоверни предсказатели на успеха в реалния свят. По същия начин нещата, които могат да направят от една книга титаничен успех в дадено време, често имат само слаба връзка с по-късната ѝ съдба. Най-очевидният пример тук са списъците на бестселърите. Избирайки която и да е случайна година, например 1903, човек открива заглавия като *Дъщерята на лейди Роза* от Мери Аугуста Уорд, *Гордън Кийт* от Томас Нелсън Пейдж, *Малкото овчарче от оня свят* от Джон Фокс младши, и така нататък – които изглеждат като хроника на предсказуемата незначителност. С известно облекчение се открива *Ямата* от Франк Норис – една важна книга! – и *Човекът от Вирджиния* от Оуен Уистър (по нея е заснет филм! Много филми!).

Но защо бестселърите рядко оцеляват под „зъбите на времето“? Една от теориите е, че много бестселъри просто не са били особено добри или интересни книги на първо място; те са били празни истории без питателна стойност. Или може би всяко поколение просто изобретява отново списъка на бестселърите за собствените си цели, със собствени времеви

политури, по същество публикувайки версии на предишни бестселъри, сякаш чрез някаква тайна формула (поредна запотена любовно-семейна драма, поредна приказка за християнско спасение, поредна изсмукана от вестникарските заглавия криминална халтура). И така днешната ***Четиричасова работна седмица*** е нова версия (за информационната епоха) на бестселъра на Арнолд Бенет за утилитарното издигане на „белите якички“, ***Как да живеем по 24 часа на ден***. ***Вегетарианска кухня за месоядни*** е полувегетарианска версия на бестселъра на Мери Грийн от 1917, ***По-добри ястия с по-малко пари***. Хитрата ***Тайна*** на Ронда Бърн навява асоциации с мистичните бъркотии от *Тайното учение* на Мадам Блаватска. Някои книги изглеждат толкова здраво закотвени в собственото си време, сякаш са напълно неповторими – като например *Специалистът* от 1929 г. – едно ръководство за строеж на селски къщи, което е продало над един милион екземпляра – но дори и тук човек може да открие паралели с някои съвременни трактати на тема „назад към простотата“.

Друг фактор, който допринася за провала на допитването от *Guardian* е това как самите ние като индивиди не сме особено добри в предусещането на промените, които ще определят бъдещите вкусове. Ако бихте ме попитали каква кола съм си желал, когато съм бил на осем години, то отговорът вероятно би бил „**Понтиак Файърбърд**„. Сега вече не съм сигурен дали изобщо си желая някаква кола, но при всички случаи тя не би била Файърбърд. Според психолозите Джордж Лъвенстийн и Ерик Ангнър, „хората се държат така, сякаш бъдещите им предпочитания ще бъдат повече или по-малко същите като сегашните – те сякаш проектират сегашните си предпочитания върху бъдещите“. Двамата наричат това „склонност към проектиране“. Културите също могат да страдат от такава склонност; читателите от времето след няколко десетилетия може би ще се питат кое ли ни е накарало да се заслепим толкова много от някакви шведски мъже на средна възраст, които се хранят от притоплени в микровълновата печка готови ястия и разрешават студени криминални загадки. Критиците са не по-малко податливи на тази слабост. Джейн Томпкинс, пишейки за Натаниел Хоторн, посочва, че историите, разглеждани като най-важни от критиците, живели по онова време, са били не *Младият Гудман Браун* или*Пролетен празник в Меримонт*, а „периферни и слаби“ скици като*Скиталчествата на малката Ани*. Критиците от деветнадесети век, пише тя, са пропуснали „напълно онези качества на писането на Хоторн, на които критиците от двадесети

век се възхищават постоянно: символичната му сложност, психологическата дълбочина, моралната изтънченост и плътността на композицията.“ Думите може и да са същите, твърди тя, но текстът се е променил безвъзвратно.

Но какво да кажем за книгите и авторите, които наистина остават? Някои вероятни показатели, като литературните награди, имат малко значение в дългосрочен план (да сте чели наскоро някакви книги на Пърл С. Бък?). Действително, първото правило изглежда е, че правила няма. В изследването си *Най-добрите книги на света: Вкус, култура и „Модерната библиотека“*, ученият Джей Садърфийлд отбелязва, че*Великият Гетсби* на Скот Фитцджералд, въпреки че е била един от „личните ентусиазми“ на основателя на Модерната библиотека, Бенет Сърф, в края на краищата е била премахната от серията (самият Сърф отбелязва, че това е „една от най-слабо продаваните книги от поредицата“). Междувременно, сред бестселърите се е намирала антология на Фройд. „Нямаме си никаква представа кои са хората, които четат тази книга толкова старателно“, чуди се Сърф. И отново, кой чете Фройд днес?

Въпреки непредсказуемите съдби на книгите, ще си позволя да нахвърлям няколко общи правила за това кое помага на една книга да остане. Най-очевидното: да бъде филмирана, за предпочитане от BBC. Това помогна на Голсуърти през 1960-те, и отново с една по-късна продукция от 2002. Друго: да се превърне в прилагателно име. Това, че наричаме някои неща „кафкиански“ или „борхесиански“ означава, че творчеството на тези хора е станало символично и че ще продължава да витае из учебните програми по литература за вечни времена. Не е зле и човек да измисли една-две максими. Колко читатели са стигнали до творчеството на **Л. П. Хартли** само поради споменаването на това, че миналото е чужда страна.

Едно друго правило може би е следното: авторите, които постоянно пишат бестселъри няма да останат, но всеки автор, който би искал да остане, се нуждае от поне един бестселър. Ричард Оман, в статия за *Critical Inquiry*, отбелязва, че сред 48-те значителни американски романисти, споменавани в дългогодишните публикация на списанието *Contemporary Literary Criticism*, „поне тридесет и един от тези романисти са публикували между 1960 и 1975 една или повече книги, които са станали бестселъри.“ Критическият интерес, ако и ключов, не е решаващ –

всеки автор се нуждае от поне един, ако и може би случаен, флирт с голямата слава.

По същия начин: не е важно *колко,* а по-скоро *кои* хора ви четат. Има един вид писатели, които напомнят старата история на групата Velvet Underground – никой не ги е виждал на живо, но всеки, който го е направил, е създал собствена група. През гладните тридесет и четиридесет години Фитцджералд пребиваваше в критическа неизвестност, но се появяваше като самиздатски призрак в творбите на хората, които имаха значение – от*Доктор Сакс* на Керуак до *Спасителят в ръжта* на Селинджър и *Дългото сбогуване* на Реймънд Чандлър. Онова, което поддържа една книга жива са бъдещи книги, които говорят за нея и, ако човек изпробва услугата Ngram на Гугъл (която позволява да се проверява честотата на появяване на думи и имена сред огромния журналистически и литературен корпус), лесно може да се види разликата в наследството, което оставят след себе си хора като Ървинг Уолас – фигура с огромна популярност от средата на 20-ти век, който вече е почти залязъл – и Томас Пинчън, култов автор, чийто култ нараства все повече и повече. Някои учени изследват техники като „класификация на отношението“, които им позволяват да анализират какво се казва за авторите по собственото им време – с което може да се провери например съотношението между царуващия (тогава) Голсуърти и току-що появяващия се Д. Х. Лоурънс.

А това ни води до друг ключов фактор в литературното дълголетие: да станете интересен за някое литературно движение. Джоузеф Конрад имаше зад гърба си анти- и пост-колониализма. Айн Ранд – радикалния либертарианизъм. Зора Нийл Хърстън – мощна комбинация от феминизъм и афро-американски изследвания. Том Бисел (който, в качеството си на редактор в издателството W. W. Norton, помогна да се съживи задрямалата кариера на **Пола Фокс**), отбелязва в книгата си *Магическият час*турбулентното пътуване на *Моби Дик*, който винаги е получавал подслон в някое критическо пристанище. Когато е публикуван за пръв път, той е разглеждан като лудешка бъркотия от религиозни алегории. По времето на Лоурънс това е първият роман, който показва на Европа къде се намират стрелките на часовника. По-късно той става ключов текст за Новите критици, по онова време кошче за боклук на пост-колониалните теоретици. През 1927 статусът на *Моби Дик* е почти осигурен, Е. М. Форстър му посвещава дълга, внимателна възхвала в *Аспекти на рома-*

на, и така най-великото произведение на Мелвил, както всички го знаем днес, се ражда едва 76 години след първоначалната си публикация.

Тук може да бъде открита и друга поука: пътят към литературното възнесение може да бъде много дълъг. Вземете например пленителните траектории на Шарлот и Емили Бронте. Шарлот винаги е била, както отбелязва Том Унифрид в *Годишник на английските изследвания*, „навсякъде“, докато Емили и била повече или по-малко „никъде“. Той обяснява това не само с критическото възприемане на романите им по съответното време, но и с факта, че „Шарлот е била по-известна, живяла е по-дълго, написала е повече романи и е имала повече приятели, които са предоставяли критично важна информация за живота й“. За да се върна към гимназиалната си аналогия, Шарлот е била популярната, а Емили – стеснителното горско цвете; но, както често се случва, в края на краищата по-странното се оказва и по-завладяващо. И докато различни критици, с различни мотиви, са се двоумели между двете в хода на годините, използването на Гугъл Ngram показва ясно, че Шарлот е много „по-непостоянна“, докато кариерата на Емили представлява едно дълго и спокойно въздигане.

И така, читатели на *Ню Йоркър*: кои са авторите, които четете днес и кои от тях ще бъдат четени и в бъдеще?

Източник

Том Вандербилт е американски журналист и автор, сътрудник на множество американски издания като Wired, Outside, The Wall Street Journal, The Wilson Quarterly, Artforum, The Wilson Quarterly, Travel and Leisure, Rolling Stone, The New York Times Magazine, NewYorker и др.

Коментари (3)

- 01-06-2012|**Албена** – Зашто литературната слава...

Интересно изследване...

- 01-06-2012|**Гост**

Имаше една такава шегичка – цял живот Софокъл бил втори на попрището поетично.. Станал първи, когато неговите ученици пораснали и станали критици.

- 08-06-2012|**Гост** – Няма връзка

Подходът е абсолютно неприложим.

Не може (и не трябва) да се съпоставят литературните предпочитания на аудиторията на Манчестър Гардиан през 1929г. със сегашни критически становища, Гугъл статистика и др. подобни. Дори само за това, че онези читатели е нямало как да четат Томас Пинчън, за да го оценят. А и популярността и оценката на сега четените и оценяваните също не са сигурни, а въпрос на бъдещето. По въпроса може да се прочете есето на Оруел за оценката, която Толстой има за Шекспир.

Във всеки случай, видна е ограничеността и на изследването от 1929г. и на този материал.

Там ги няма руските, френските и др. писатели, както ги няма и днес.

Нима днес Булгаков, например, не се чете?

Спасение, депортиране или Холокост? Автор: Щефан Трьобст

Полемиките преди и след 1989 г. относно съдбата на българските евреи по време на Втората световна война

Дори и днес много български политици, както и голяма част от обществеността, не са готови непредубедено да приемат факта, че България е съучастник в убийството на евреите от Македония и Тракия, както и че българската държава успява да спаси собствените си евреи не само поради хуманни съображения, но и от чист политически прагматизъм.

Еми Барух 2003[1]

В книгата си *Аушвиц, Полша и политиката на честването* Джонатан Хюнер показва важната роля, която Холокостът играе в политиките на паметта на комунистическа Полша, както и в международната пропаганда на полската комунистическа партия[2]. От 60-те години нататък образът на Аушвиц започва да се обработва все по-успешно и да оформя представянето на Полската народна република като истинска крепост на антифашизма, като прогресивна и демократична страна. За комунистическа България подобна книга все още не е написана. Тя обаче би показала как посредством изкривяване на историята режимът започва да инструментализира Холокоста от 60-те години нататък, за да подобри публичния си имидж в чужбина и по-специално на Запад – в САЩ, Франция, Германия и Израел. Създава се един образ на „спасението на българските евреи“, като това „спасение“ се приписва на българската „работническа класа“, съответно на „пролетариата“, на Комунистическа-

1 Barouh, Emmy. „The Convenient Clichés of Remembrance“. In: Eadem (ed). History and Memory. Bulgaria: Facing the Holocaust. Sofia 2003, pp. 33-44, here 44.

2 Huener, Jonathan. Auschwitz, Poland, and the Politics of Commemoration, 19451979. Ohio, OH, 2003. Виж също: Woycicka, Zofia. Przerwana zatoba. Polskie spory wokot pamiqci nazistowskich obozow koncentracyjniych i zagtady 1944-1950. Warszawa 2009.

та партия и дори лично на нейния генерален секретар Тодор Живков. Макар като цяло международният облик на България от времето на Студената война да се свързва главно с мрачна, сива и брутална сталинистка диктатура, образът на спасението се оказва изключително успешна конструкция – толкова успешна, че оцелява дори след политическите катаклизми от 1989 г. Едва през последните години на XX в. този образ започва да дава сигнали за своя разпад.

Темата за „спасението“ е само един от трите елемента, пропагандирани от българските правителства както преди, така и след 1989 г. и целящи да докажат пред останалия свят достойнството, древността и европейската принадлежност на България. Другите два елемента са: 1300 години държавност и представянето на двамата „най-достойни синове на българския народ“, светите братя Кирил и Методий като „славянските апостоли“[1]. След 1971 г., когато дъщерята на Т. Живков Людмила става министър на културата, международните кампании, фокусирани върху тези три елемента, започват да набират скорост и достигат своята кулминация през 1981 г. по време на масовите тържества по случай годишнината от основаването на Първата българска държава през 681 г.[2] След 1989 г. в България са рядкост обществените дискусии и критическите дебати по отношение на комунистическото наследство на държавата и осмислянето на диктаторското и минало. Изключение прави краткият период между 1991 и 1994 г., когато бившата комунистическа партия не е на власт, както и дискусиите през 1999 г.[3] по повод събарянето на мавзо-

1 Mitewa-Michalkowa, Rumjana. „Zwischen Religion und Ideologie. Kyrill und Method als Erinnerungsort in Bulgarien vor und nach 1989“. In: Kenneweg, Anne C., Stefan Troebst (eds). Marienkult, Cyrillo-Methodiana und Antemurale. Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa vor und nach 1989. Marburg/L. 2009, 362-385 (тематичен брой на Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 57 [2008], no. 3).

2 Kerov, Yordan. „Lyudmila Zhivkova – Fragments of a Portrait“. В: RFE-RL. Radio Free Europe Research. RAD Background Report/253 (Bulgaria), 27 October 1980; Nedeva Atanasova, Ivanka. „Lyudmila Zhivkova and the Paradox of Ideology and Identity in Communist Bulgaria“. In: East European Politics and Societies 18 (2004), no. 2, 278-315. Наред с това Живкова широко популяризира културната традиция на древните траки, живели на територията, които по-късно се превръщат в Народна република България.

3 Todorova, Maria. „The Mausoleum of Georgi Dimitrov as lieu de mémoire“. In: Journal of Modern History 78 (2006), 377-411; Meznik, Michael. „Nostalgie und Amnesie und die geschichtliche Auseinandersetzung im Postsozialismus. Das Beispiel Bulgariens in den 1990er Jahren“. In: Pänke, Julian et al. (eds). Gegenwart der Vergangenheit. Die politische Aktualität historischer Erinnerung in Mitteleuropa. Baden-Baden 2007, 3137. Cf. also Baeva, Iskra, Evgenija Kalinova, Nikolaj Poppetrov. „Die kommunistische Ära im kollektiven Gedächtnis der Bul-

лея на първия комунистически вожд на България Георги Димитров. Във вътрешен план доминират дебатите по националните въпроси – положението на българските турци, помаци и другите мюсюлмани, както и вездесъщия македонски въпрос. Що се отнася до международната сцена, перспективите за присъединяването към съвета на Европа, НАто и накрая към Европейския съюз заглушават публичното обговаряне на предимно комунистическото минало на немногобройния български политически елит. сред учените и интелектуалците обаче тече един интензивен дискурс, изследващ начините, по които българският вариант на комунизма оставя своите отпечатъци върху обществото и елита.

образът на спасението е тясно свързан с един друг митологически образ на България – като „страна без антисемитизъм“[1]. Съгласно този образ, за разлика от другите общества в региона като например Украйна и Румъния, българите *per se* не са антисемити, в България не са се случвали погроми, нито пък има подигравателни названия за евреите. Пак в съответствие с този положителен стереотип, от времето на османското господство чак до победата на комунизма в България никога не са съществували антисемитски движения, личности или публикации. От само себе си се разбира, че българският антисемитизъм от XIX в. нататък не се различава съществено от този в съседните общества[2]. той се основава както на традиционни, така и на модерни стереотипи, води до множество погроми и поражда богата литература[3]. По времето на

garen“. In: Troebst, Stefan (ed). Postdiktatorische Geschichtskulturen in Europa. Bestandsaufnahme und Forschungsperspektiven. Wroclaw 2009 (in print); Baeva, Iskra, Evgenia Kalinova. Bulgarien von Ost nach West. Zeitgeschichte ab 1939. Wien 2009; and Baeva, Iskra. „Introduction: Where and How the Historical Memory of Bulgarian Communism Is Kept“. In: Eadem, Stefan Troebst (eds): VADEMECUM Contemporary History Bulgaria. A Guide to Archives, Research Institutions, Libraries, Associations, Museums and Sites of Memory. Berlin, Sofia 2007, 7-14.

1 Това е термин, изработен от един (западно)германски българофил и почитател на Живков. Вж. Oschlies, Wolf. Bulgarien – Land ohne Antisemitismus. Erlangen 1976.

2 Brustein, William I., Ryan D. King. „Balkan Anti-Semitism: The Cases of Bulgaria and Romania before the Holocaust“. In: East European Politics and Societies (2004), no. 3, 43-54.

3 Cf. Troebst, Stefan. Antisemitismus im ‚Land ohne Antisemitismus“: Staat, Titularnation und jüdische Minderheit in Bulgarien 1878-1993“. In: Hausleitner, Mariana, Monika Katz (eds): Juden und Antisemitismus im östlichen Europa. Berlin 1995, 109-125; and Tamir, Vicki. Bulgaria and Her Jews. The History of a Dubious Symbiosis. New York, NY, 1970. В момента Веселина Куленска от Центъра за изучаване на антисемитизма към Техническия университет в Берлин пише докторска дисертация на тема „Антисемитизмът в България, 1879-1914“.

Живков митът за „страната без антисемитизъм“ се разгръща до такава степен, че показва българите като принципно имунизирани срещу всякакви расистки, ксенофобски и етноцентрични чувства. От 1990 г. нататък посткомунистическа България пропагандира на европейско равнище идеята за т. нар. български етнически модел. Съдържанието на този „модел“ можем да видим в публикувания през 2003 г. доклад на българското правителство относно изпълнението на Рамковата конвенция на Съвета на Европа за защита на националните малцинства. Там моделът е описан по следния начин:

През последните 13 години в България се наложи един успешен модел на междуетнически взаимоотношения, основан на принципите на гражданското общество и плуралистичната демокрация. Същността му се състои в решаване на проблемите на малцинствата чрез поддържане на баланс и хармония между принципа на интегриране на малцинствата в гражданското общество и принципа на защита на тяхната етническа, религиозна и езикова идентичност[1].

Като оставим настрана факта, че обща политика на всички български правителства след 1989 г. е да изключват малцинството на македонците от този модел, сам по себе си той изпълнява целта си да представя България като остров на междуетническа хармония в „балканското“ море от древни вражди, непрестанни етнополитически конфликти и постоянен риск от междуетнически военни сблъсъци. Този модел обаче изиграва значителна роля за приемането на страната в Европейския съюз на 1 януари 2007 г. Ето защо тук не говорим просто за битки за суверенитет над миналото, а за важен елемент от ориентираната към бъдещето политика[2]. Образът на „спасението“ и митът за „страната без анти-

1 Република България. Доклад, подаден от България в съответствие с член 25, алинея 1 от Рамковата конвенция за защита на националните малцинства на Съвета на Европа, 9 април 2003. Страсбург 2003, 3. Цитирано в Rechel, Bernd. „Ethnic Diversity in Bulgaria: Institutional Arrangements and Domestic Discourse“. In: Nationalities Papers 36 (2008), no. 2 (May), 331350, here 340. Cf . also idem: „The „Bulgarian ethnic model“ reality or ideology?“ In: Europe-Asia Studies 59 (2007), 1201-1215.

2 Повече за българската посткомунистическа политика по отношение на историята вж. Voukov, Nikolai. „Beyond the Representation of Power: Monuments of the Socialist Past in Post-1989 Bulgaria“. In: Bartetzky, Arnold, Marina Dmitrieva, Stefan Troebst (eds). Neue Staaten – neue Bilder? Visuelle Kultur im Dienst staatlicher Selbstdarstellung in Zentralund Osteuropa seit 1918. Köln, Weimar, Wien 2005, 211-219; Troebst, Stefan. „Budapest“ oder „Batak“? Varietäten südosteuropäischer Erinnerungs kulturen. Eine Einführung“. In: Brunnbauer, Ulf, Stefan Troebst (eds). Zwischen Nostalgie und Amnesie: Die Erinnerung an den

семитизъм“ стоят в сърцевината на представата, че междуетническата хармония е най-съществената характеристика на българската история от 681 до 2009 г. и поради тази причина „българският етнически модел“ почива на солидна основа. Наложени върху съдбата на българските евреи от Втората световна война, трите термина „спасение“, „депортиране“ и „Холокост“ могат да означат и трите различни интерпретации на историческите събития или, по-точно, да осветлят трите тенденции в развитието на това историческо събитие.

Преди всичко, „спасение“ означава, че българските евреи са били заплашени от унищожение, но са били спасени благодарение на колективните усилия на деятели извън еврейската общност.

На второ място, „депортиране“ означава един от специфичните елементи на българската политика към евреите, който включва насилствено изселване на последните от градовете към селските райони – други такива елементи са конфискацията на движимо и недвижимо имущество, отнемане на граждански права, задържане в трудови лагери и т. н.

Трето, „Холокост“, разбира се, описва насилственото извозване към концентрационните лагери в основните територии на България, както и в териториите, окупирани от българската армия, и последвалото транспортиране към германските лагери на смъртта в Полша и индустриалното унищожаване чрез газ там.

Тези три интерпретации варират в много широки рамки и това е една от причините за разгърналите се след 1989 г. дебати коя от тях е „исторически правилната“.

Това, което следва по-долу, е описание на отношението на българските власти в периода 1939-1944 г. към евреите под тяхна юрисдикция. След това ще разгледам появата на парадигмата за „спасението“ в комунистическа България, както и чуждестранните реакции към нея. Най-накрая ще проследя как се развиват понастоящем дебатите и интерпретациите след 1989 г.

* * *

През януари 1941 г., два месеца преди България да се присъедини към Тристранния пакт, съставен от Третия райх, фашистка Италия и Япония, българският парламент приема закон за защита на нацията.

Kommunismus in Südosteuropa. Köln, Weimar, Wien 2007, 15-26; idem. „Geschichtswissenschaft im postkommunistischen Ost(mittel) europa. Zwischen Vergangenheitspolitik und Erinnerungskultur“. In: DeutschlandArchiv 42 (2009), no. 1, 87-95.

Наред с многото други ограничения, наложени на „лицата от еврейски произход“, те са задължени да носят жълта звезда, лишени са от право да гласуват, възпрепятствани са да заемат служби в публичния сектор, забранено им е да се женят за етнически българи, ограничен е достъпът им до висше образование, забранено им е да купуват поземлени имоти, задължени са да платят специален двадесетпроцентен данък върху спестяванията и имуществото си и са насилствено затваряни в трудови лагери, организирани на военен принцип. През март 1941 г., непосредствено след германските атаки в Гърция и Югославия, България окупира големи територии от тези две съседни държави. Като резултат през есента на 1942 г. България анексира териториите на принадлежалата към Югославия Вардарска Македония и всички източноправославни славянски жители там са обявени за български граждани. През пролетта на 1943 г. българските войски предават евреите от този район, както и тези от окупираната Егейска Тракия на германските власти за транспортиране към Треблинка. Там една голяма част от тях – почти 11 400 души – биват избити. Но през същата 1943 г. цар Борис III, българското Комисарство по еврейските въпроси, както и правителството не изпълняват искането на Главното командване на СС да предадат и 48-те хиляди евреи, населяващи същинските български територии, на германските власти. Тези евреи също трябвало да бъдат депортирани и унищожени в лагерите на смъртта в окупирана Полша. Една от причините за този отказ е протестната резолюция, подписана от български парламентаристи и общественици на 10 март 1943 г. Друга причина е началото на отстъплението на Вермахта от съветските територии и преориентирането на България към западните съюзници[1].

През септември 1944 г., след влизането на Червената армия в София, новото комунистическо правителство на Отечествения фронт отменя цялото антиеврейско законодателство от 1941 г. При комунистическо-

1 Основополагащо изследване на тази тема е: Chary, Frederick B. The Bulgarian Jews and the Final Solution, 1940-1944. Pittsburgh, PA, 1972. Cf. also idem. „Bulgaria“. In: Wyman, David S., Charles H. Rosenzveig (eds). The World Reacts to the Holocaust. Baltimore, MD, 1996, 256-291; Oren, Nissan. „The Bulgarian Exception: A Reassessment of the Salvation of the Jewish Community“. In: Yad Vashem Studies 8 (1968), 83-106; Hoppe, Hans-Joachim. „Bulgarien“. In: Benz, Wolfgang (ed). Dimension des Völkermords. Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus. München 1996, 274-310; and Hollander, Ethan J. „The Final Solution in Bulgaria and Romania: A Comparative Perspective“. In: East European Politics and Societies 22 (2008), no. 2, 203-248.

то управление събитията от 1943 г. биват инструментализирани, за да подкрепят българската позиция на Парижката мирна конференция от 1946 г. С помощта на еврейската общност българската дипломация успява да избегне териториални концесии. Горчива ирония на историята е, че по същото време в София българските евреи дават показания пред т. нар. Народен съд за жестоките условия в трудовите лагери. Документацията от тези свидетелства по-късно бива предадена на Яд Вашем. През 1948/49 г., по време на Алиаха, около 40 000 евреи, т. е. 90 % от оцелялото еврейско население на България, емигрират в Израел. Само най-тясно свързаните с комунистическата партия остават в България[1].

През 50-те години съдбата на българските евреи не представлява интерес за комунистическа България. За да направи филма си „Звезди“, българският режисьор Анжел Вагенщайн, по произход от групата на ашкеназите[2], работи заедно с колегата си от ГДР Конрад Волф и с филмовото студио ДЕФА в Потсдам близо до Берлин. Сюжетът на филма се занимава със съдбата на евреите от окупираната от България гръцка Тракия, които, преди да бъдат депортирани в Треблинка, са интернирани от българските власти в лагер в Югозападна България.

***

Ситуацията в България се променя през 1967 г., когато Хаим Оливер, приятел на партийния вожд Тодор Живков, публикува книга, озаглавена „Бяхме спасени. как българските евреи бяха опазени от лагерите на смъртта“[3]. Книгата е преведена на множество езици и е разпространена из целия свят. Наред с това в София се организира изложба на тема „Спасяването на българските евреи 1941-1944“. Самата изложба, в превод на много езици, пътува из различни европейски страни, както и отвъд

1 Василева, Бойка. Евреите в България 1944-1952. София, 1992. Вж. също: Шеатиел, Шломо. От родина към отечество. Емиграция и нелегална емиграция от и през България в периода 1939-1949. София, 2008.

2 В по-голямата си част българските евреи исторически принадлежат към групата на сефарадите, които идват на Балканския полуостров през XV в. от Испания през Солун. Само малка част от българските евреи са ашкенази, преселили се от Централна Европа.

3 Oliver, Haim. We Were Saved. How the Jews in Bulgaria Were Kept from the Death Camps. Sofia 1967 (2nd ed. 1978). Вж. също: Оливер, Хаим. Ние, спасените: или Как евреите в България бяха изтръгнати от лагерите на смъртта. Хроника от близкото минало. София, 1967; превод на немски: Wir, die Geretteten, oder: Wie die Juden in Bulgarien vor den Todeslagern bewahrt wurden. Sofia 1967.

океана[1]. През Втората световна война Т. Живков е оглавявал нелегална партийна клетка в софийския квартал Ючбунар, населен главно с евреи, а в последните месеци на войната е командир на партизанския отряд Чавдар, действащ в региона на София.

Успоредно с това идеята за България като „страна без антисемитизъм“ започва да се превръща в запазена марка и в международната историография. България е единственият съветски сателит, който, въпреки дирижираните от Москва антиционистки кампании, развива специални взаимоотношения с Израел. На екуменическо равнище българският патриарх поддържа контакти с израелските религиозни власти.

Макар от края на 70-те години нататък западните историци да развиват един по-диференциран подход към съдбата на евреите във военна България, сред европейската, северноамериканската и израелската общественост представата за „спасението“ на евреите от балканската държава оцелява и след 1989 г. Нещо повече, позитивният стереотип сега бива подсилен от външната културна политика на демократичните български правителства, без значение дали те са съставени от бившата антикомунистическа опозиция или от бивши комунисти. сега обаче заслугата по спасяването на българските евреи не се приписва на партията, пролетариата или народа, а на цар Борис III и/или на политици като заместник-председателя на парламента Димитър Пешев, който, по инициатива на българската политическа емиграция, още през 1973 г. е обявен от Яд Вашем за праведник (Righteous among the nations)[2]. При

1 Cohen, Albert, Anri Assa (eds). Saving of the Jews of Bulgaria, 1941-1944. Sofia 1977. Cf. also Koen, Albert, Henri Assa (ed). Le Sauvetage des juifs en Bulgarie 1941-1944. Sofia 1977, and Koen, Albert, Anri Assa (eds). Die Rettung der Juden in Bulgarien 19411944. Sofia 1977. През 1984 г. изложбата е показана в Западен Берлин в Кунстхале. За каталог вж.: Ruckhaberle, Dieter, Christiane Ziesecke (eds). Rettung der bulgarischen Juden – 1943. Eine Dokumentation. Berlin (West) 1984.

2 Nissim, Gabriele. L“uomo che fermo Hitler. La storia di Dimitar Pesev che salvo gli ebrei di una nazione interna. Milano 1998 (German transl. Der Mann, der Hitler stoppte. Dimitär Pesev und die Rettung der bulgarischen Juden. Berlin 2000). Вж. също така и статията за Пешев на уебсайта на „Праведният сред нациите“ (URL http:// www1.yadvashem.org.il/righteous new/bulgaria/peshev.html). Въпреки всичко, трябва да отбележим, че един от най-близките съратници на Пешев, също подписал протестната резолюция от 1943 г., Владимир Куртев – е десен екстремист и дългогодишен активист на терористичната Вътрешна Македоно-одринска революционна организация (ВМРО), член на Централния комитет и като такъв, въвлечен в убийството на вътрешнопартийни опоненти, атентати срещу български политици и интелектуалци, а очевидно и в изнудване на български евреи. Според някои изследователи Куртев е масов убиец. Вж. Георгиев, Велич-

все това доводите относно останалите две части на страната са същите като преди 1989 г.: Вардарска Македония, откъдето почти всички евреи са депортирани и избити, е: а) окупирана, но не и анексирана, т. е. не може да се смята за част от България; б) тя само формално е окупирана от България, тъй като всъщност е под командването на германските политически и военни власти; в) тъй като евреите от вардарска Македония и Тракия не са български граждани (за разлика от евреите в същинските територии на България), не е било възможно да се направи нищо за тяхното спасение.

И преди 1989 г. обаче тези аргументи не звучат убедително, тъй като от края на 50-те години на XX в. българските историци и политици разпалено твърдят, че от историческа гледна точка от VII в. нататък Вардарска Македония е неразделна част от България и от нейната история. Нещо повече, с оглед на етничността, населението на Вардарска Македония е българско и всички твърдения, че македонците са отделен етнос и дори самостоятелна нация се дължат на югославската „антибългарска пропаганда“[1]. Така с оглед на „историята“ македонското агне е изядено от българския вълк, но все пак то трябва – и до днес дори – да си остане цяло по отношение на геноцида на евреите от Македония.

Комунистическият образ на „спасението“ достига върха си през 1986 г. във филма на Борислав Пунчев „Ешелоните на смъртта“ по сценарий на Хаим Оливер. Тук Живков е изобразен като героичен партизански командир, който лично спира влаковете, отвеждащи евреите от окупираните от България територии към лагерите на смъртта. По-късно става ясно, че филмът е част от плановете на ЦК на БКП да номинира с помощта на българските и международни еврейски организации Т. Живков за Нобелова награда за мир[2].

ко. Масонството в България. Проникване, организация, развитие и роля до средата на тридесетте години на XX век. Sofia 1986, с. 229 и 245; Troebst, Stefan. Mussolini, Makedonien und die Mächte 1922-1930. Die „Innere Makedonische Revolutionäre Organisation „ in der Südosteuropapolitik des faschistischen Italien. Köln, Wien 1987, 151; Ivkova, Rossitza. Rettung und Mord in genozidalen Entscheidungsprozessen: Bulgarien 19411943. Phil. Diss., Fakultät für Soziologie der Universität Bielefeld 2004, 142 (URL http:// bieson.ub.uni-bielefeld.de/volltexte/2005/702/pdf/Dissertation_Ivkova.pdf).

1 Troebst, Stefan. Die bulgarisch-jugoslawische Kontroverse um Makedonien 19671982. München 1983.

2 Tzvetanov, Tzvetan. „Bulgarian – Meilenstein einer kontroversen Selbstfindung“. In: Flacke, Monika (ed): Mythen der Nationen. 1945 – Arena der Einnerungen. Vol. 1, Berlin 2004, 95-116, here 110.

***

Промяната на режима в България през 1989 г. е предшествана от ожесточен етнополитически конфликт между левите и десните сегменти на националното мнозинство, от една страна, и многочисленото малцинство на българските турци, от друга. В периода от 1984 до 1989 г. комунистическото правителство се опитва насилствено да асимилира турците, а когато тези опити се оказват пълен провал, режимът предприема политика на масова емиграция. През 1989 г. около 300 000 турци (от около един милион, населяващи България) бягат в Турция. Поради политическите промени обаче значителна част от тях се връщат още през 1989 и 1990 г. Този конфликт повлиява и на останалите малцинства, по-специално на арменците и евреите, които според някои мнения подкрепят българските турци[1]. През лятото на 1990 г. филмовият продуцент Вагенщайн, по това време народен представител, е критикуван яростно от дясната преса и е обвинен в „антисемитизъм“ поради факта, че заклеймява антитурските кампании от 1984 и 1989 г.

Г-н Вагенщайн, със съжаление трябва да подчертаем, че от няколко месеца насам вие систематично и с постоянство създавате атмосфера на неприязън към българските евреи – нещо абсолютно неприемливо и нетърпимо за дълбоко демократичния дух на нашия народ. Защото, ако някъде в България съществува антисемитизъм, то това по-скоро е характерно за вас. Ето защо ви призоваваме да престанете с нелепите си опити за манипулация, чрез които се превръщате в недостоен син на своя народ – народ, с който българите винаги са живели в мир и разбирателство[2].

През 1993 г. група българи и български евреи от Калифорния отправят предложение към Националния еврейски фонд (НЕФ) в Израел за създаване на горски парк, който да възпоменава спасението на евреите от териториите на същинска България през 1943 г. Те предлагат този парк да бъде посветен на цар Борис и съпругата му Йоана. Много български евреи обаче, както и евреи от Македония и Тракия, живеещи в

1 Troebst, Stefan. „Demokratie als ethnisch geschlossene Veranstaltung“: Nationalistischer Integrationsdruck und politische Formierung der nationalen Minderheiten in Bulgarien (1989 – April 1991). In: Höpken, Wolfgang (ed). Revolution auf Raten – Bulgariens Weg zur Demokratie. München 1996, 117-172; idem. Nationalismus als Demokratisierungshemmnis in Bulgarien. Von der Verfassungsdiskussion zur Präsidentschaftswahl (Mai 1991 – Januar 1992). In: Südosteuropa 41 (1992), 188-227.

2 „Зора“: Открита молба. В: Зора (София), год. 1, no. 10 от 10 август 1990, с. 1.

Израел, се противопоставят на това предложение. Като институция, отговаряща за горите и националните паркове в Израел, НЕФ решава да посвети т. нар. Българска гора не специално на българския цар, а на целия български народ. Като компромис в парка е издигнат и паметник на Борис и Йоана „в знак на признателност за приноса им в спасяването на българските евреи в мрачните години на Холокоста“. По това време в парка има и още два паметника – един в чест на българския народ, освещаващ имената на такива личности като православния митрополит Стефан и парламентариста Димитър Пешев, друг – „във вечна памет на 11 343 тракийски и македонски евреи, които загиват в концентрационните лагери на нацистка Германия през 1943 г.“[1]. Когато на 21 октомври 1996 г. „Българската гора“ най-сетне е тържествено открита, всички въвлечени в този спор страни са достигнали до разумен компромис.

През 1999 г. обаче в Израел е публикувана книгата на Михаел БарЗохар, български евреин. Преведено от иврит, заглавието гласи „Влаковете заминаха празни: героичното спасение на българските евреи“. Английската версия на книгата е озаглавена „Отвъд хватката на Хитлер: героичното спасение на българските евреи“[2]. В Израел книгата подклажда оживена обществена дискусия най-вече поради факта, че евреи от Македония и Тракия подчертават, че влаковете от Балканите към Треблинка не заминават празни. Книгата поражда множество отзиви и рецензии, писма до редакторите, дискусии по телевизията. По този повод дори се организира и среща на високопоставени експерти в Яд Вашем. В края на краищата, в началото на 2000 г. НЕф решава да излъчи специална комисия, която да проучи проблема. След шест месеца на интензивна работа комисията препоръчва името на горския парк да се запази, т. е. да остане „Българската гора“, а на мястото на трите съществуващи паметника да се постави нов, посветен на паметта на еврейските жертви от Тракия и Македония, но и на онези българи, които са помогнали за спасението на евреите от основните територии на България. Върху паметника не трябва да се изписват никакви имена, още по-малко на Борис III и Йоана. Тези препоръки са приети с широк консенсус от еврейското

1 Ofer, Dalia. „Tormented Memories: The Individual and the Collective“. In: Israel Studies 9 (2004), no. 3, 137-156, here 139.

2 Bar-Zohar, Michael. Beyond Hitler“s Grasp. The Heroic Rescue of Bulgaria“s Jews. Bel Air, CA, 1998.

общество, а мерките по осъществяването на предложените промени биват незабавно предприети[1].

Паралелно с това дебатът достига и до България. Представителите на различни политически сили реагират по радикално противоположен начин: бившият антикомунистически президент Желю Желев, ученият и заместник-председател на Народното събрание Благовест Сендов, както и посткомунистическият депутат и председател на Българския антифашистки съюз Велко Вълканов приветстват премахването на паметника на цар Борис, докато депутатът от либерално-консервативния Съюз на демократичните сили Дянко Марков е против. Според него депортацията на македонските и тракийските евреи е престъпление, извършено от германските власти, за което България не може да носи никаква отговорност: „Депортацията на едно враждебно население не може да се разглежда като престъпление“[2]. Според Еми Барух „дебатът в парламента е ярка илюстрация на тенденциозната селекция на спомените и на повторението на различни версии, продиктувани от промяната на режимите и целящи създаването на една легенда, която да има своя собствена адекватност“[3]. Тази оценка се потвърждава и от резултатите от проучване на общественото мнение, цитирани от българската социоложка Лиляна Деянова:

Проучване сред ученици от средните училища, проведено в средата на 90-те години на XX в., установи, че мненията по въпроса „кой спаси българските евреи“ варират както следва: 25 % от учениците смятат, че заслугата за спасяването на българските евреи трябва да се припише на цялата „демократическа общественост“*; почти същият брой ученици, 24 %, твърдят, че това е заслуга* „преди всичко на цар Борис III“*; едва 3 % отдават това на комунистите и 4 % на Църквата, докато 13 % смятат, че като се има предвид съдбата на евреите от новоприсъединените територии на България, не може да се говори за тяхното спасение от депортиране*[4].

1 Ofer, Tormented Memories, 140; Baruch, Nir (ed). Annihilation andSurvival in the United Bulgaria 1943 and the Conclusion of Justice Beiski“s Commission. Jerusalem 2003.

2 Цитирано по: Dadowa, Julina, „Ocalenie bulgarskich Zydow. Pomiçdzy mitem a rzeczywistoscia“. In: Goszczynska, Joanna, Grazyna Szwat-Gylybow (red). Przemilczenie w relacjach miqdzykulturowych. Warszawa 2008, 213-228, here 217.

3 Barouh, The Convenient Clichés., 44.

4 Deyanova, Liliana. „Postcommunist Negationism“. In: Barouh, Emmy (ed). History and Memory. Bulgaria: Facing the Holocaust. Sofia 2003, 128-142, here 137.

Въпреки това до края на 90-те години някакъв консенсус на парламентарно и правителствено равнище все пак е постигнат. През ноември 1999 г. в парка близо до сградата на Парламента е поставена паметна плоча със следния текст:

На 14 март 1943 г. протест на българската общественост, подкрепен от членове на Парламента, принуждава българското правителство да отложи депортирането на 8500 български евреи към фашистките лагери на смъртта. Този протест, както и обратът във военните действия, спасяват от смърт 49 000 български евреи. За съжаление, 11 363 евреи от Егейска Тракия и Вардарска Македония са изпратени в нацистките концентрационни лагери. Оцеляват само 12. Българският народ прекланя глава в памет на тези невинни жертви[1].

Текстът е одобрен от президента Петър Стоянов, председателя на Парламента Йордан Соколов и организацията на евреите в България „Шалом“. Като цяло по това време българският дебат за спасението на евреите започва да става по-диференциран. През 2000 г. двама български историци от сефарадски произход, Владимир Пауновски и Йосиф Илиев, публикуват на английски език монография, чието заглавие прави ясно разграничение между „Холокост“ и „спасение“ – *Евреите в България между Холокоста и спасението*[2], а още през 1995 г. „Шалом“ публикува документален сборник, наречен „Оцеляването“ вместо „Спасението“[3]. Роденият в България френски постмодерен философ Цветан Тодоров също интерпретира това историческо събитие като „оцеляване“. В книгата си *Крехкостта на доброто: защо българските евреи оцеляват от Холокоста* той използва същото понятие[4].

През 2003 г. проблемът за съдбата на българските евреи отново придобива значимост и поражда множество противоречия. Причина за това

1 Ofer, Tormented Memories., 148. Виж също: „Спомени от годините на Холокоста – 1949-1943. Пета част“. В: Media Times Review [Sofia] January 2005 (URL http://**www.mediatimesreview.comZ/january** 05/Arditti.php).

2 Paunovski, Vladimir, Yosif Iliel. The Jews in Bulgaria between the Holocaust and the Rescue. Sofia 2000. Вж.: Българска академия на науките. Институт по история (ред). Обречени и спасени. България в антисемитската програма на Третия райх. Изследвания и документи. София, 2007.

3 Коен, Давид (ред). Оцеляването. Сборник от документи 1940-1944 София, 1995. Макар въведението към този том да е преведено на английски, „The Survival of the Bulgarian Jews During the Second World War“, 57-98, самите документи не са.

4 Todorov, Tzvetan. The Fragility of Goodness: Why Bulgaria“s Jews Survived the Holocaust. London 2001.

е цялостното архивно проучване, поръчано от Конференцията за еврейски материални искове срещу Германия, на жестоките условия на живот на евреите в трудовите лагери из България[1]. По случай 60-ата годишнина от инициативата на Пешев от 1943 г. Министерският съвет обявява 1G март за официален празник, „Ден на спасяването на българските евреи, жертвите на Холокоста и престъпленията срещу човечеството". По този повод из цялата страна се организират множество възпоменателни събития[2]. На 5 март обаче българският всекидневник *Труд* публикува реч, изнесена от Анжел Вагенщайн през есента на 2GG2 г. в Брюксел при представянето на България на фестивала на изкуствата Европалия. Там филмовият режисьор изразява три ключови съмнения по отношение на образа на „спасението". На първо място, той смята, че евреите от основните български земи не са „спасени", а лишени от имущество, депортирани в провинцията и затворени в трудови лагери. Второ, не части на СС или други германски подразделения арестуват евреите от Вардарска Македония и Тракия, за да ги депортират в Треблинка – това е дело на българската полиция, армия и железопътните служители. Трето, фактът, че евреите от основните български територии не са унищожени, е просто случайност, породена от преобръщането на военните действия в Сталинград, а не резултат от протестите на различни българи[3]. Наред с това

1 За резултатите от това проучване вж. Hoppe, Jens. „Zwangsarbeit von Juden in Bulgarien während des Zweiten Weltkriegs. Die jüdischen Arbeitsbataillone 1941-1944". In: Südost-Forschungen 63/64 (2004/2005), 311-338. Виж също idem. „Juden als Feinde Bulgariens? Zur Politik gegenüber den bulgarischen Juden in der Zwischenkriegszeit". In: Dahlmann, Dittmar, Anke Hilbrenner (eds). Zwischen großen Erwartungen und bösem Erwachen. Juden, Politik und Antisemitismus in Ostund Südosteuropa 1918-1945. Paderborn etc. 2007, 217-252, и Luleva, Ana. „Die Zwangsarbeit in Bulgarien 1941-1944. Auf den Spuren der Erinnerungen". В: Plato, Alexander von, Almut Leh und Christoph Thonfeld (eds). Hitlers Sklaven. Lebensgeschichtliche Analysen zur Zwangsarbeit im internationalen Vergleich. Wien, Köln, Weimar 2008, 171-183.

2 Деянова, Лиляна. „Спасяването. 60 години по-късно. Медийните образи на едно тържество". В: Тримесечен информационен бюлетин за антисемитизма в България 2003, no. 2, 18-32. Вж. също: Деянова, Към конструирането на евреина като враг: медийни стратегии на изобразяване на евреина като друг и „образи на врага" през 2003-а година в България. В: Криспин, Алфред (ред). Антисемитизмът в България днес. София, 2005.

3 Вагенщайн, Анжел. „Спаси ли България всичките си евреи? Колективната памет и „българският случай"". В: Труд от 5 март 2003 (препечатано в: mediapool.bg URL **http://www.mediapool.bg/site/bulgaria/2003/03/06/13** 060303bg.shtml на 6 март 2003 г.). Вж. също английския превод: Wagenstein, Angel. „Collective Memory: The Bulgarian Case". In: Barouh, Emmy (ed). History and Memory. Bulgaria: Facing the Holocaust. Sofia 2003, 71-81.

Вагенщайн апелира към българската политическа класа да отправи извинение към еврейската общност в България:

Но и досега нито едно правителство през изтеклите 60 години, от нито една политическа окраска, с нито един пряк, косвен или символичен акт не се извини на българските евреи за преживените унижения и страдания, за загубените години, за погубените в изгнание близки, за жълтите звезди, за дните и нощите на тревожно очакване. Всичко бе набързо прехвърлено в моралното конто на нацистка Германия и случаят счетен за ликвидиран. Нямаше извинение, нито опит за каквито и да било компенсации за разграбените имущества и за безплатния робски труд по лагерите – каквито получиха всички пострадали евреи в цивилизована антифашистка Европа[1].

Вагенщайн се оплаква и от враждебната реакция, на която самият той се натъква:

И до днес всеки опит да се изрече цялата сложна истина, с всичките ѝ добри, но и не толкова добри страни, среща чудовищни обвинения в национално предателство, публично оплюване от телевизионните екрани и страниците на някои вестници, яростни обвинения в липса на признателност, от които се носи тънкият мирис на неофашизъм и антисемитизъм[2].

Въпреки всичко Вагенщайн не поставя под съмнение мита за „страната без антисемитизъм“. Напротив, той дори подчертава позитивната роля, която висшият православен клир изиграва по време на Втората световна война. Все пак речта му предизвиква бурни реакции в българските медии и той отново бива очернен[3]. През следващите години дебатът за „спасението“ или „унищожението“ продължава на национално и международно равнище.

На 29 април 2004 г. в Берлин ОССЕ организира конференция, посветена на антисемитизма. На нея българският външен министър и пред-

1 Вагенщайн, „Спаси ли...“, цитирано по: mediapool.bg URL. **http://www.mediapool.bg/site/bulgaria/2003/03/06/13 060303bg.shtml** – бел. ред.

2 Пак там.

3 Dadowa, Ocalenie bulgarskich Zydow, 222. През 2005 г. Вагенщайн отново става мишена на българските националисти и антисемити. Вж. Martens, Michael. „Keine Sternstunde Bulgariens. 50 000 Juden haben die Shoah überlebt – aber nur die eigenen Landsleute“. In: Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung no. 17, 1 May 2005, 11; idem. „Romantische Lüge oder Heldentat? Bulgarien debattiert über seine Rolle während des Holocaust“. In: Frankfurter Allgemeine Zeitung, no. 98, 28 April 2005, 7.

седател на ОССЕ по това време Соломон Паси – от сефарадски произход – подарява на германския си колега, външния министър Йошка фишер, жълтата звезда, която дядото на Соломон Паси е трябвало да носи във военна България. Думите му гласят:

Дядо ми казваше, че ще дойде време, когато отново ще бъдем съюзници с германците... Тогава ще им върнем жълтите звезди. Днес съм щастлив, че мога да изпълня завета на дядо си и да върна звездата, която той е носил[1].

От историческа гледна точка този трогателен жест е, разбира се, безсмислен. През Втората световна война, както между другото и през Първата, България и Германия са съюзници. Това продължава да е истина и по време на Студената война, когато комунистическа България и ГДР са членки на Варшавския договор. Самата жълта звезда, която дядото на Паси е носил, е българска, а не германска. Година по-късно, на 21 април 2005 г., Фишер пристига в София и заедно с Паси открива изложбата „Аз помня: фотографии на еврейски семейства от България“. Говорейки за Холокоста, Фишер се обръща към образа на „спасението“:

Смелите българи, които приемат и защитават своите еврейски сънародници, заслужават нашето най-дълбоко уважение, възхищение и благодарност. (...) *Тяхната морална смелост и чувство за отговорност и до ден днешен ни вменяват един неизменен дълг. Те ни задължават днес още по-решително да се противопоставяме на ксенофобията, расизма и антисемитизма*[2].

Отново леко изкривяване на историята: само малка част от евреите в България са защитени и приютени от българи, по-голямата част загубват имуществото си, изгонени са от по-големите градове, а мъжкото население е задържано в трудови лагери. Фишер не споменава и съдбата на евреите от анексираната Вардарска Македония и окупираната Егейска Тракия. Въпреки всичко по време на визитата на Фишер в София образът на „спасението“ вече е започнал да се разпада.

Постепенно започва да се разгръща една по-умерена линия на аргументация, която в голяма степен следва интерпретацията на събитията, дадена върху паметната плоча от 1999 г. пред сградата на парламен-

1 Ischinger, Wolfgang. „Letter to the Editor“. In: Washington Post, 24 July 2004 (по повод статията: Krauthammer, Charles. „Travesty at The Hague“. In: Washington Post, 16 July 2004).

2 Gruber, Ruth Ellen. „German, Bulgarian officals join to open show about Bulgarian Jews“. In: Global News Service of the Jewish People, 3 May 2005 (URL **http://www.centropa.org/medien/08021413202661.pdf**).

та – тази интерпретация приема както депортирането на евреите от анексираната от България Вардарска Македония и окупираната Егейска Тракия към лагерите на смъртта, така и „оцеляването“ на евреите от същинските български територии. Тази нова интерпретационна линия се превръща в официална политика на българската държава – по време на посещението си в Израел през март 2008 г. посткомунистическият президент на България Георги Първанов, самият той историк, специализирал по въпросите на Македония, заявява:

Когато изразяваме законна гордост от това, което сме направили, за да спасим българските евреи, не трябва също така да забравяме, че по това време в България управлява един антисемитски режим. Не можем да омаловажим отговорността си към съдбата на онези повече от 11 000 евреи, депортирани от Тракия и Македония към лагерите на смъртта[1].

От една страна, този обрат в официалната българска схема по отношение на „спасението“ е в доста по-голяма степен резултат от политически и морален натиск отвън – от македонската еврейска диаспора, от израелското общество, както и индиректно от САЩ и ЕС, отколкото ефект от протеста на български общественици като Вагенщайн. От друга страна, политическата класа и по-специално тези, които са въвлечени в политиките на история, т. е. политици, журналисти, клир, писатели и дори историци, разбират, че поддържаният от комунистическа България топос за „спасяването на българските евреи“ не може още дълго да бъде поддържан. Всичко това е резултат от един болезнен процес на осъзнаване. Съответно през 2009 г. състоянието на нещата съвсем не е еднозначно: политически коректният стил на говорене, на международно равнище поне, следва формулата на Първанов от 2008 г. Не по този начин обаче стоят нещата вътре в страната. На 26 ноември 2008 г. министърът на външните работи открива изложба, озаглавена „Силата на гражданското общество: съдбата на евреите от България“. Тази изложба приписва оцеляването на българските евреи на българското гражданско общество, докато отговорността за масовото убийство на евреите от окупираните Македония и Тракия се хвърля върху Третия райх[2]. Тази амбивалентност може да се види дори и в политиката на „Шалом“: на 9 март „Шалом“ отпразнува

1 Melman, Yossi. „Bulgaria accepts blame for deaths of 11,000 Jews in Shoah“. In: Haaretz, 18 April 2008 (URL **http://www.haaretz.com/hasen/spages/969358.html**).

2 Изложбата е публикувана на уебстраницата на министерството. URL **http://sic.mfa.bg/?act=galleries&rec=1240**.

своя ден на спасението, последван на 10 март от пътуване на делегация на тази организация до Скопие, за да „почетем паметта на нашите 11 343 братя и сестри, загинали в лагерите на смъртта“[1].

Най-накрая нека да направим кратък преглед на разминаванията между официалните политики на историята, от една страна, и комуникативната памет, от друга. Тук, изглежда, има два момента, които са от огромно значение:

(1) По време на комунизма културата на памет в България, както и в други страни, е силно доминирана от историческата политика на партията и държавата, като партия и държава се припокриват в едно и заедно обгръщат големия разказ за нацията, като го натоварват силно идеологически. Индивидуалните, частните и семейните спомени са силно изтласкани от обхвата на публичното. По времето на Живков представата за „спасяването на българските евреи“ е продукт на партийната историческа политика. Този продукт има много малка подкрепа от страна на гражданската памет, но и мълчалива съпротива в културната сфера – например филма „Звезди“ на Вагенщайн от 1959 г.

(2) През преходния период „ленинисткият“ компонент от официалната политика на историята изчезва, но националният, разбира се, остава. Новото обаче сега е, че това поле от големия национален наратив не е приоритет единствено на държавните дейци и те вече трябва да се изправят пред конкуренция от страна на гражданската и международната сфера. А тази конкуренция може неконтролируемо да ескалира. Що се отнася до проблема за „спасяването на българските евреи“, виждаме, че предишната политика на държавата се продължава и от двата основни политически играчи (защото политическото вече не е приоритет на еднаединствена партия). Наблюдаваме също така и едно гражданско усилване на дебата – не толкова от обществеността вътре в България, колкото от диаспората в САЩ и Израел. Интересно е да се отбележи, че тази диаспора е както от южнославянски, така и от сефарадски произход. Друг важен факт, който може да се наблюдава – и това е едно ново развитие на темата – е, че в гражданската сфера се вижда прегрупиране на спомените на етническите българи и българските евреи, от една

1 Уводна статия. В: Еврейски вести. Издание на организацията на евреите в България „Шалом“, том 60, по. 6 (1598) от 21 март 2009/2 нисан 5169, 1, както и Майер, Нели. Варна: Спасените празнуват.

страна, и на евреите от същинските територии на България и от Македония и Тракия, от друга.

Тези нови развития са впечатляващи и могат най-добре да бъдат описани като множественост от гледни точки. Днес съдбата на българските евреи от Втората световна война не се разглежда през взаимно изключващи се модели – „спасение, депортиране *или* Холокост“. По-скоро става въпрос за комбинация от трите перспективи – „спасение, депортиране и Холокост“. Така топосът за „спасението“ на българските евреи по време на Втората световна война и до днес си остава сложен, обърканен, екстремен и пораждащ много сблъсъци, пример за това как в Европа „комунизъм“, „Холокост“ и „демокрация“ си остават живи, взаимообвързани и влияещи си теми. В България разплитането на този сложен сюжет – поне що се отнася до публичен дискурс, политически дебати и исторически изследвания – едва започва.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010
Превод от английски Надежда Гълъбова

Щефан Трьобст (род. 1955) е професор по културни изследвания на Източносредна Европа в университета Лайпциг. През 1998/1999 получава стипендията Хайзенберг на Немското изследователско общество.

Коментари (9)

- 03-06-2012|**павел Ангелов-Пулиев**

„Спасяването“ на българските евреи има многопластово изясняване. За евреите, населяващи територията на царството, въпреки ограниченията, жълтите звезди, концентрационните лагери за младежите/ с

много лек режим, доказано!/ спасяването им е истинско, като се вземе предвид съдбата на тяхните сънародници от останалите части на Европа под германско управление. За еврейското население на Македония- егейска и скопска- то е геноцид, за който българската държава носи ЧАСТИЧНА вина, доколкото не се е противопоставила по-активно на немските нареждания. Аз лично мога да приема обяснение, че донякъде депортирането им е своего рода ОТКУП за сметка на еднородците им от пределите на царството. Изниква въпросът, доколко в този момент българските власти биха могли да се противопоставят на немските нареждания, като е било съвсем ясно, че това население не знае дори български език, не е и с българско гражданство, т. е. оставено е без никаква закрила! Осъдително е, никой от МЕСТНИТЕ ХОРА не се е противопоставил, както това стана в стара България! Имам данни, че командващият окупационния корпус в Скопие е направил опит да се намеси в защита, но му е било наредено от София да не пречи на германската инициатива. Истината по този въпрос никога не може да бъде изяснена. Относно палиативните мерки срещу евреите в стара България, изселвания, конфискации, жълти звезди и пр., които са правени единствено за да спечелят германското благоволение, смятам, че пострадалите имат основание за компенсации!

- 03-06-2012|**Мая**

Ах, тези чуждици, тези чуждици! Колко удобно само е употребена думата „депортирам“ вместо „изселвам“, „заточавам“! Така случайно, поради невинно недомислие, се подминава обстоятелството, че „депортирам“ за българина означава „премествам извън границите на страната“ и същевременно, по отношение на евреите, се свързва с изпращане в лагерите на смъртта. Депортирани били!

- 05-06-2012|**Яна**

„В България разплитането на този сложен сюжет – поне що се отнася до публичен дискурс, политически дебати и исторически изследвания – едва започва.“

Нека допринесем за разплитането на този сложен сюжет, като използваме една статия, в която има думата и оцелелият публицист Самуил Ардити

http://www. dw. de/dw/article/0,,15907237,00. html

- 01-07-2012|**Кимон Бейсинджър** – История и идеология

Това, че Тодор Живков, Симеон Сакскобурготски или някой друг на власт се е опитвал да оползотвори спасяването на българските евреи, не може да бъде аргумент в релативизирането на историческия факт – малка България концентрира достатъчно сила в една драматична ситуация за да спаси своите евреи от депортация в лагерите на смъртта. Да, евреите от Македония и Тракия не можаха да бъдат спасени. Да, имаше закон за защита на нацията. Да, имаше интерниране на евреите извън София и големите градове. Да, имаше антисемити на високи позиции в българската държава. Изобщо, претенциозни господа, вашата теза „абе спасихте евреите, ама...“ е вярна – има „ама“, много „ама“. Всекиспоред собствената си съвест може да прецени какво е направено когато знае поне следното. Първо, България е малка и слаба държава, тласната в обятията на Оста не по своя воля. Изборът на България бе неутралитет – нацистките войски на българската граница изправиха българската държава пред избора окупация или присъединяване към тристранния пакт. Второ, спасяването на евреите в България бе възможно благодарение на проявена гражданска доблест – както от политици, така и от граждани, общественици, клирици. Когато оценяваме тяхното поведение, трябва да имаме предвид, че те защитиха българските евреи в една подконтролна на Гестапо територия. Затова етичният човек оценява какво им е струвало на тези хора да НАПРАВЯТ това, което са направили, а не да търси какво те не са направили. Направили са каквото са могли, каквото им е диктувала съвестта – или каквото им е диктувал интереса, ако са били на власт. Последното не може да бъде упрек – в същото време на други властници в съседни страни интересът им диктуваше да подпомагат ентусиазирано нацистите да осъществят Холокоста (в Румъния, Унгария ...) Трето, в България има антисемитизъм – да, има. И днес, и преди половин, един век... Но в България има МНОГО ПО-МАЛКО антисемитизъм отколкото в Полша, Украйна, Румъния ... и в повечето страни на Европа. Мога да продължа с аргументите, но това не е необходимо. Ако обичате, не създавайте чувство за вина у хората, които са изпълили човешкия си дълг като нация, като гражданска общност. Да, не сме съвършени ... но направихме това, което счетохме за възможно. Повечето други европейци направиха много по-малко от това.

- 01-07-2012|**Златко**

Само спокойно, моля! „Нашата“ теза не е нищо друго освен да се знае всичко. Всички тук говорят, никой не иска да гледа филма. Защото сме родени научени, нали така? А че вътре става дума за ФАКТИ, това не го интересува никого. Ние си знаем по-добре...

При всяко изкарване на нови и непознати факти от българската история уважаемата публика скача и настръхва. Не че срещу това има лек, особено в една страна, която не познава никаква традиция на различни интерпретации и мнения по важните си теми и въпроси, но все пак... Хайде да започнем да порастваме малко по малко, какво ще кажете?

- 01-07-2012|**Златко**

Знаете ли коя е една от основните разлики между богатия и бедния човек? (Не че богатството само по себе си облагородява – всичко зависи от това как е постигнато, разбира се).

Богатият (духом) човек, ако му направиш подарък, ще се почувства благодарен, може би ще се опита да върне жеста обратно. Бедният (духом), каквото и да му подаряваш, винаги ще те дебне и проверява: абе, ти защо така... Какво всъщност се опитваш да ми откраднеш, я си покажи истинските намерения! И така нататък...

Същото се отнася и до групите от хора (наречени народи или другояче): бедните хора, виждайки, че някой се опитва да представя нови, непознати идеи и гледища относно живота и историята им, вместо да се почувстват обогатени от това, веднага настръхват: тия тук се опитват да ни откраднат нещо! Не ни стига другото, сега и историята ще ни откраднат. А че историята може **единствено да бъде обогатена**, никога открадната или обеднена, чрез нови идеи и интерпретации – това, разбира се, е непостижимо за бедния, ограничен от (духовната) немотия и тежко битие дух. Всичко, което той познава, е борбата за оцеляване вътре в джунглата, която обитава – и в която неща като „подаръци“ няма, там всичко е „или ти изяждаш другите – или те изяждат теб!“

Блажени са бедните духом! Защото тяхно ще бъде царството небесно.

Не и това, тукашното, разбира се. Но това вече са дребни подробности...

- 01-07-2012|**Кимон Бейсинджър**

Не мисля, че горните абстрактни разсъждения се отнасят до дискутирания казус. Проблем са не „новите“ факти – всъщност добре известни факти от депортирането на македонските и тракийските евреи. Проблем е високомерното поучение към българското обществено мнение – „я стига сте се мислили за герои, бе! Спасили сте част от евреите, останалите не сте спасили -какво ми се хвалите?“ Всъщност хваленето не идва от средния български гражданин. То идва от политици, които си правят ПР за сметка на националната история. С тях трябва да се спори – не си присвоявайте това, което бе направено отчасти от политици, отчасти от общественици, от клирици и от активни граждани, направено бе от човечни обикновени хора – кой каквото е могъл и си е позволил в онази ситуация. Не е необхосимо някой да хвали България или българите за това. Отдаването на историческа справедливост по въпроса е част от необходимото възпитание на хората от бъдещето – във всяка ситуация можем да постъпваме човечно! Поне някои от нас са го правили. Значи всички можем.

- 13-07-2012|**Иван Рангелов**

Можем да пробваме да видим дали самият Златко, който много обича да коментира тук колко хубаво било да се „обогатява“ историята, ще коментира тези думи на българския външен министър Соломон Паси през 2003 г. във Виена конференция за антисемитизма, която се провежда със съдействието на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ).

След като разказва за спасяването на българските евреи, Соломон Паси преминава и към „неудобния“ въпрос за 11-те хиляди недоспасени евреи от Македония и Беломорска Тракия:

http://www.vesti.bg/?tid=40&oid=403043

> *„По същото време моите съотечественици положиха много усилия, но за съжаление неуспешни, да спасят 11 хиляди евреи — небългарски граждани, от Македония и Беломорска Тракия, където независимо от българското военно присъствие върховната власт е била в ръцете на нацистите. Повярвайте ми, аз съм убеден привърженик на либералната философия и за мен няма по-голяма ценност от отделния индивид. Всяка личност е творение на Бога, чиято стойност е абсолютна и несравнима*

с останалите личности. Човешкият живот е единичен, неповторим и следователно неподвластен на всякаква статистика. Ето защо ще ви помоля да не приемате като цинизъм пропорцията, която ще ви представя, но истина е, че ако всичките европейски държави имаха политиката на България и нейните успехи в усилията й за спасяване на евреите, то 5 от 6-те милиона загинали евреи щяха да останат живи.“

- 27-02-2013|**Красимира Зафирова** – неспасените и спасените

Господин професорът Трьобст сигурно е много доволен от добре свършената работа. Не е лесно да се носи вода от девет пресъхнали кладенеца и да се пълни морето. Да, господин Трьобст, антисемитизмът е нещо много лошо, но, като че ли, по вашите критерии, антибългаризмът е нещо много добро. Не може да не си давате сметка, че писанията Ви прокламират точно това – антисемитизъм НЕ; антибългаризъм-Да. Странното е, че очаквате това да ме радва; а още по-странно е, че очаквате да Ви вярвам?!

„Турците със сила, гърците с книга“. Митът за двойното робство

Автор: Раймонд Детрез

Под термина „исторически мит“ обикновено се разбира отражението на определено историческо събитие, което (отражение), макар да е доказана историческа заблуда, продължава да се предава, понякога от поколение на поколение, като „истина“. Това би могло да бъде една обща дефиниция на понятието „исторически мит“. В по-тесен смисъл на думата то е представа за минало събитие, тясно свързана с колективната идентичност на дадена етническа или национална общност. В този случай историческият мит оформя и запазва общността, като създава един споделен образ на миналото[1]. При положение, че всяко критическо размишление поставя под съмнение самата колективна идентичност, а с това и сплотеността на общността, историческият мит, разбиран в по-тесния смисъл на думата, не допуска критически рефлексии. Самото поставяне под въпрос на автентичността на миналото събитие се възприема като обида и провокира яростни негативни реакции[2]. Ако тези, които изразяват недоверие към историческия мит, са членове на дадената общност, те биват – главно символично – изключени от нея; ако не са – те се смятат за враждебно настроени към нея.

В тази статия се занимавам както с по-общата, така и с по-тясната интерпретация на българския исторически мит, наречен „двойното робство“[3]. Идеята за двойното робство, подсказваща паралели по отношение на суровостта и продължителността между духовното „гръцко робство“, наложено на българите от Цариградската патриаршия, и по-

1 Относно историческите и националните митове, вж. Аретов, Николай. Национална митология и национална литература. София: Кралица Маб, 2006, 32-36.

2 Да припомним например вълненията, които предизвика проектът на Улф Брунбауер и Мартина Балева Feindbild Islam – Geschichte und Gegenwart antiislamischer Stereotype in Bulgarien am Beispiel des Mythos von Batak в България през май 2007. Заради тези реакции планираната конференция по темата беше отменена.

3 Като синоним на „робство“ често се ползва думата „иго“.

литическото и икономическо „турско робство“, наложено от Османската държава, се издига още от Паисий Хилендарски в неговата *История славянобългарска*[1]. Както се вижда от честата му употреба в учебниците по история, терминът „двойно робство“ придобива значителна популярност в българската историография. Той се употребява и в истории на България, написани от чужденци[2].

Използван от XIX в. насам, за да опише по един драматичен, клиширан и рядко поставян под съмнение начин ролята на Цариградската патриаршия в българската история, терминът „двойно робство“ засяга един от главните български исторически митове. Основните негативни черти, приписвани на Цариградското църковно господство, са следните:

– чуждият му характер;

– ролята на Патриаршията като инструмент на османско потисничество;

– ролята на Патриаршията като инструмент на гръцките националистически амбиции;

– икономическата експлоатация на българското православно паство чрез тежки църковни данъци;

– денационализация на българското население чрез налагане на гръцкия език в богослужението и образованието, всичко това извършвано в сътрудничество с националистическата гръцка буржоазия;

– морално непристойното поведение на висшия гръцки клир.

В текста, който следва, разглеждам тези твърдения.

Доколко е чуждо **„**гръцкото робство**“?**

Разликите между българското и гръцкото стават очевидни след появата на национализма и конструирането на националните идентичности. Преди XIX в. обаче тези разлики често изглеждат убегливи, тъй като по това време за колективната самоидентификация е значима не етни-

1 Паисий твърди, че „после, когато турците завзели и поробили България, тогава цариградските патриарси с турска помощ и насилие отново завладели търновската патриаршия под своя власт и за пакост …“. Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. София: Български писател, 1972, с. 177.

2 Един от тях – Алоис Хайек – дори твърди, че много български семейства били принудени да избягат към планините или да емигрират, за да се спасят от потисничеството на фанариотите (Hajek, Alois. Bulgarien unter der Turkenherrshaft. Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1925, p. 118). Фанариоти се наричат членовете на финансовата гръцка аристокрация в Османската империя. От техните среди, особено през XVIII в., се набират мнозина от водачите на Патриаршията.

ческата, а религиозната принадлежност, както гърците, така и българите се чувстват преди всичко православни християни. Наличието в рамките на Османската империя на общи религиозни практики, общи ритуали и празници, общи места на преклонение и поклонничество, обща църковна организация – Цариградската патриаршия – и така нататък води до появата на автентично православно чувство за общност и солидарност, което достига своя апогей през втората половина на XVIII в.[1] На тази османска православна християнска общност са свойствени много черти на „прото-нация“, каквато описват Антъни Смит и Ерик Хобсбаум: тя има свое име, своя територия, общ писмен език, институции и обща „география на вярата“[2]. Разбира се, колективната самоидентификация като православни християни не означава, че хората не осъзнават етнически разлики и дори напрежения. Те обаче не засягат преобладаващото чувство за принадлежност към единна религиозна общност.

Цариградската патриаршия нито се представя за гръцка църква, нито се държи като такава. Подобно на османското управление, духовенството на Патриаршията е доста безразлично към етнически прояви и не преследва политика на етническа асимилация. Оказва се, че преди XVIII в. по българските земи преобладава богослужение на църковнославянски[3]. Дори в началото на XIX в. в Охрид – важно и, по общо мнение, изцяло „погърчено“ епископално седалище в непосредствена близост до гръцката етническа зона – гръцките митрополити присъстват на богослужения на църковнославянски, водят кореспонденция със селските свещеници-славяни на църковнославянски, освещават български училища и така нататък[4]. Олга Тодорова подчертава, че „инородните митрополити и епископи (гърци, елинизирани албанци, сърби и др.) не пре-

1 Вж. Kitromilides, Paschalis. An Orthodox Commonwealth. Symbolic Legacies and Cultural Encounters in Southeastern Europe. Aldershot: Ashgate (Variorum), 2007.

2 Anthony Smith, The Ethnic Origins of Nations. Oxford: Basil Blackwell, 1986; Eric J. Hobsbawm, Nations and Nationalism since 1780. Programme, myth, reality. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. За православната общност като „прото-нация“ вж. също: Детрез, Раймонд. „Език и литература на „ромейската“ общност.“ Slavika Gandensia 35 (2008), 37-64, както и по-детайлизирана версия на тази статия (под печат) в The Historical Review, Атина.

3 Тодорова, Олга. Православната църква и българите XV-XVIII в. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1997, с. 267.

4 Шапкарев, Кузман. Няколко критически бележки върху обнародваните досега материали по историята та възраждането на българщината в Македония. Част 3. Български преглед 2 (1895), бр. 9-10, 276-277.

чели на славянското богослужение в българските църкви, нито забранявали култовете към традиционните български светци“[1].

За разлика от общоприетото мнение не всички членове на висшия клир на Патриаршията са етнически гърци. За периода от 1453 до 1872 г. (когато е основана Българската екзархия) се смята, че 13 от 97-те вселенски патриарси били от български произход[2]. Общо тези български патриарси управляват Патриаршията в продължение на около половин век. За един от тях дори се предполага, че не говорел гръцки. Очевидно, в по-низшите ешелони на църковната администрация броят на българските митрополити и владици е бил значително по-голям, отколкото обикновено се предполага[3].

При тези обстоятелства можем да се съмняваме дали преди 30-те – 40-те години на XIX в., когато амбициозният османски реформистки проект, познат като *Танзимат,* дава равни права на всички религиозни вероизповедания в империята и така неволно насърчава българския църковен сепаратизъм, българите действително възприемат гръцките духовници като „чужди“. Както подчертава Ангел Димитров, обяснявайки плавното навлизане на гръцкия език сред българите, „[к]онсервативното преклонение към „своята“ религиозна институция постепенно измества историческия спомен за религиозно-просветната самостойност и улеснява проникването на гръцкия език и в църквата и в училището, макар че не е повсеместно явление“[4]. Това означава, че българите вече възприемат Цариградската патриаршия като тяхна собствена църковна институция. Паисий Хилендарски неохотно споменава, че българите

1 Тодорова, Олга. Православната църква в българското социално пространство през първите столетия на османското владичество. – В: Петко Петков (съст.). Българската църква през вековете. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2003, с. 121.

2 Коларов, Михаил. Българи – вселенски патриарси, Известия на Българската патриаршия, 1985, 179-187. Тодорова, Православната църква.., с. 151, изразява някои съмнения относно Рафаил I, който може да е бил сърбин. Във всеки случай не е грък.

3 Maslev, Stojan. „Die Rolle der griechischen Schulen und der griechischen Literatur für die Aufklärung des bulgarischen Volkes zur Zeit der Wiedergeburt“. In: Johannes Irmscher & Marika Mineemi (eds), Über Beziehungen des Griechentums zum Ausland in der neueren Zeit. Berlin 1968, S. 355, 356, 358, 363, 366. Вж. също и Надя Данова и Апостолос Христакудис, История на нова Гърция. София: Абагар, 2003, с. 26.

4 Димитров, Ангел. Училището, прогресът и националната революция през Възраждането. София: БАН, 1987, с. 16, цитирано по Николова, Надка. Билингвизмът и българските земи през XV-XIX в. Шумен: Шуменски университет „Епископ Константин Преславски“, 2006, с. 77.

„благоговейно“ приемат гръцките духовници и ги почитат като архиереи[1]. И Христо Гандев изтъква, че „дотук [20-те години на XIX в., Р. Д.] не могат да се наблюдават сили, които да отблъскват или поне разделят българите от гръцката църква и гръцкия език“[2].

Трябва да имаме предвид също, че до XIX в. думата „грък“ се отнася не само до етническите гърци, но и до всички православни християни, независимо от етническия им произход. Много западни пътешественици, явно разчитайки на информация от местното население, назовават жителите на българските земи „християни“ или „гърци“ (в смисъл на православни християни), макар тези „гърци“ да говорят български[3]. Така английският пътешественик Бенджамин Баркър (Benjamin Barker) отбелязва в своя *Journal of a Tour of Thrace* (Дневник на едно пътуване из Тракия, Лондон, 1823), че „гърците“ от Адрианопол използвали гръцки и български за четене и писане, но в селата около Пловдив показвали по-добро владеене на български[4]. Когато се представят като „гърци“, българите ползват и думата „ромей“, произхождаща от гръцката *Рацаюд.* През османския период „ромей“ и *Pœ/uawç* означават „православен християнин“ независимо от етническия произход. В своя *Наръчник на Пловдивската епархия* поп Константин ни информира, че „(ж)ителите от този град са от пет рода: турци, православни християни, които се наричат ромеи, арменци, манихеи, т. е. обикновенно наричани павликяни, и евреи“[5].

Поетът Димитракис Георгиадис папа Симионидис или Димитър Попсимеонов, грък според гръцките изследователи и българин според българските, а най-вероятно „ромей“ според собствените си представи, нарича родното си Арбанаси, населено с етнически смесено православно население, „*Romeon katikia*“ – „селище на ромеи“[6]. Забележката на Петко Р. Славейков за българите от Пловдив, че „тие не търсят да станат гърци, а искат да бъдат римляни (ромеи), затова когото от тях да попи-

1 Паисий, История, 177-178.

2 Гандев, Христо. Проблеми на Българското възраждане. София: Наука и изкуство, 1976, с. 79.

3 Тодорова, Мария. Английски пътеписи за Балканите (края на XVI – 30 години на XIX в.). София: Наука и изкуство, 1987, с. 14.

4 Тодорова, Английски пътеписи, с. 572.

5 Наръчник на Пловдивската епархия от Поп Константин, цитиран в Николай Генчев, Възрожденският Пловдив. Пловдив: Христо г. Данов, 1981, с. 63.

6 Paschalis Kitromilides, „In the Pre-Modern Balkans.: Loyalties, Identities, Anachronisms“. In: Kitromilides, A Balkan Commonwealth, IV, pp. 26-28.

там какъв е, той отговаря на гръцки език: Его ими Ромеос (Аз съм римлянин). Така лъжат онези, които имат жителите в Пловдив за гърци“, ни дава да разберем, че когато българите се назовават „ромеи“, те действително имат предвид „членове на православната християнска общност“, а не „етнически гърци“[1]. В изрази като „гръцка църква“ или „гръцко духовенство“ думата „гръцко“ също може да се схваща като „православно“ и не притежава непременно етнически конотации.

Цариградската патриаршия инструмент ли е на османско потисничество?

Схващането, че гръцкото духовенство сътрудничи на османския режим, също се нуждае от релативиране. Вярно е, че в рамките на системата на милетите православните християни се радват на значителна автономия в замяна на подчинение и лоялност към султана. Църквата, от своя страна, е отговорна за поддържането на реда и спокойствието сред православната общност. И макар Патриаршията да е – според Стивън Рънсиман – „църква в плен“, все пак тя не е просто инструмент в ръцете на султана[2]. Поради големия брой православни християни, населяващи Империята, тя е сила, с която османското управление трябва да се съобразява. Впрочем Цариградската патриаршия се радва на по-голяма независимост при османската власт, отколкото при византийското управление и на значително по-голяма автономия, отколкото Московската патриаршия при руските царе[3]. Тя следва своя собствена политика, водеща предпазлив курс между традиционната лоялност към империята, вселенската си мисия и материалните си интереси.

Каквито и да са били връзките на Патриаршията с Високата порта, след основаването на Българската екзархия през 1872 г. българските владици не се държат различно спрямо нея в сравнение с Патриаршеските владици. Те защитават паството си, като заедно с това напълно признават властта на султана. Някои от тях активно сътрудничат на османски-

1 Петко Р. Славейков, Продължение на отговора заради Българското училище в Пловдив, Цариградски вестник, 13 октомври 1851. Между другото, когато в пред-националистическата епоха етническите гърци се назовават Гражод или Раутод, те също се самоосмислят преди всичко като „членове на православната християнска общност“, а не като „етнически гърци“.

2 Runciman, Steven. The Great Church in Captivity. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.

3 Mantran, Robert (ed.), Histoire de I“Empire Ottoman. Paris : Fayard, 1989, p. 338.

те власти[1]. През април 1876 г. екзарх Антим I призовава българите да не се замесват в (подготовката на) Априлското въстание[2]. Не само че наложеният образ на Патриаршията като инструмент на османското потисничество се оказва доста измамен, но и обвиняването на Патриаршията за политика, която и самата Българска екзархия преследва, е интелектуално некоректно.

Инструмент ли е Цариградската патриаршия на гръцките националистически амбиции?

До края на XVIII в. Цариградската патриаршия непрестанно призовава паството си да не попада под обаянието на просвещенската философия, либерализма и национализма[3]. Едва през втората половина на XIX в. тя неохотно и само частично се превръща в инструмент на гръцкия етнически национализъм. Всичко това ясно личи при разрива между Патриаршията и гръцкото национално движение след избухването на войната за независимост през 1821 г. и създаването в Атина през 1833 г. на независима гръцка църква под формата на автокефална архиепископия. Последната е призната от Патриаршията едва през 1851 г., но гърците продължават да гледат на Патриаршията с недоверие, възприемайки я като османска институция. в действителност за разпространението на своята *мегали идея* (възстановяването на Византийската империя) Гръцкото кралство разчита не толкова на Цариградската патриаршия, колкото на своите консулства и *syllogoi* (културни клубове) из османските територии. Впечатлението, че Цариградската патриаршия подкрепя гръцките националистически амбиции, произтича от факта, че фанариотите, които са главните идеолози на *мегали идея,* са също така доста влиятелни в църковната йерархия. Те обаче не са хомогенна група нито идеологически, нито етнически.

Няма съмнение, че Патриаршията и гръцкото кралство действително имат паралелни и дори частично припокриващи се интереси. Тъй като Българската екзархия се възприема като проект за бъдещата независима българска държава, опитите на Патриаршията да ограничи об-

1 Маркова, Зина. Българската екзархия 1870-1879. София: БАН, 1989, с. 200 и сл.

2 Христов, Христо, Николай Генчев. Българското възраждане. Христоматия по история на България. София: Наука и изкуство, 1969, 457-458.

3 Clogg, Richard. „The „Dhidhaskalia Patriki“ (1798): an Orthodox Reaction to French Revolutionary Propaganda“. In: Anatolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries. Aldershot: Variorum, 1996, pp. 87-101.

хвата на юрисдикцията на Екзархията – инспирирани главно от опасението да загуби приходите от богатите български епархии – реално обслужват националистическите амбиции на Гърция. Все пак, едва през 60-те години на

XIX в., след като се изправя пред засилващото се българско църковно движение и губи подкрепата на русия, Патриаршията е принудена да разчита все повече на помощта от гръцката държава и се превръща в инструмент на нейните националистически амбиции[4]. Преди тези събития духовенството на Патриаршията предпочита да посредничи между българската и гръцката страна, опитвайки се да запази целостта на юрисдикцията си, което е главно в неин собствен интерес и далеч от интересите на Атина.

Страдат ли българите от икономическа експлоатация заради църковните данъци?

Църковните данъци действително са много тежки[5]. Идеята обаче, че специално българите са натоварени с тях, е подвеждаща. Усещане за потисничество и експлоатация от духовенството действително съществува, но не само сред българите, а в цялата империя, включително в територии с компактно гръцко население.

Като цитира *Narrative of a Journey in the Morea* (Разказ за едно пътуване из Мореа, Лондон, 1823) на Уилям Гел (William Gell), Ричард Клог подчертава, че гърците твърдят как „страната изнемогва под три проклятия – свещениците, коджабашиите и турците; и винаги подреждат това, което ги гнети, в този ред“[6]. Тази представа не се различава съществено от концепцията за „двойното робство“. Третото проклятие – чорбаджиите – се появява и в българските източници в комбинация с турците и гърците[7].

4 Koliopoulos, John S. & Thanos M. Veremis, Greece. The Modern Sequel. From 1831 to the Present. London: Hurst & Co, 2002, pp. 141-149.

5 В действителност църквата само частично се облагодетелства от тях, тъй като значителна част отива в османската съкровищница под формата на peşkeş (ответен дар за имперски едикт, потвърждаващ назначението на патриарх).

6 Clogg, Richard. Anti-clericalism in Pre-Independent Greece, 1750-1821. In: Anatolica. Studies in the Greek East in the 18th and 19th Centuries. Aldershot: Variorum, 1996, p. 349.

7 Така например, припомняйки си настроението при сбора на Оборище, Захари Стоянов твърди: „Никому не идеше сън в тая тържествена минута, в тая независима държава, гдето соколите пишеха закони, гдето нямаше ни турски заптии, ни коварен фанариотин, ни пък изедник чорбаджия.“ (Захари Стоянов, Записки по българските въстания. София: Български писател, 1984, с. 245.)

Българите обвиняват духовенството на Патриаршията и в корупция и алчност, непозволени сексуални връзки и злоупотреба с алкохол, накратко в „недостойно поведение“. Такова е положението и по гръцките земи. Всъщност до края на XVIII в. сред гърците съществуват силни антиклерикални настроения. Те са характерни не само за просветените интелектуалци, които са антиклерикалисти по философски съображения, но и за обикновените хора, които се оплакват от неморалното поведение на определени владици и настояват за тяхната смяна. При гърците тези протести, разбира се, не включват никакъв етнически антагонизъм. По подобен начин стоят нещата преди XIX в. и сред недоволните от духовенството на Патриаршията българи. Първите искания да се смени гръцки владика с български (в Скопие, Враца и Велико Търново) датират чак от края на 20-те и от 30-те години на XIX в.

Владиците, които се компрометират, често продължават да имат свои поддръжници, вследствие на което се поражда разделение сред местните общности. В такива случаи виждаме, че защитници и опоненти на владиката могат да се намерят както сред гръцките, така и сред българските първенци. Случва се обаче и защитниците на даден владика да са гърци, а опонентите му българи или обратно. Холандският антрополог Ханс Вермьойлен, който изучава подобни конфликти в Македония, твърди, че „(р)азделението между гръцката и славянската страна в славянските села е подобно на разделението между „приятелите и враговете на владиката“ в гръцките села“. „Основната разлика, добавя Вермьойлен, е, че [в гръцките села] тези конфликти не се трансформират в и не се подсилват от национални чувства“[1]. Но дори когато това се случва, „партиите“ на защитниците и опонентите на владиката невинаги съвпадат с етническите общности. Владика, отхвърлен от „българската партия“, често продължава да бъде подкрепян от голям брой българи, които тогава биват заклеймявани от своите противници като „гръкомани“. Според българския историк Петър Ников митрополитският владика на Пловдив през 50-те години на XIX в. Хрисант, известен и като яростен „българомразец“, е подкрепян от гърците в града. Само една малка част от тези „гърци“ обаче са етнически гърци; мнозинството се състои

1 Vermeulen, Hans. „Greek Cultural Dominance among the Orthodox Population of Macedonia during the Last Period of Ottoman Rule“. In: Anton Blok & Henk Driessen (eds.), Cultural Dominance in the Mediterranean Area. Nijmegen: Katholieke Universiteit, Publicatie Vakgroep Culturele Antropologie, 1984, p. 245.

от „гръкомани“ (известни в Пловдив като „гудили“) – етнически българи, които ползват гръцки език във всекидневието си и подкрепят местния представител на Патриаршията[1].

Подобна е ситуацията и в други големи български градове. Истина е, че тези „гръкомани“ подкрепят партията на Патриаршията и по икономически, професионални и социални причини. Те обаче и продължават предишната ситуация, в която в православната християнска общност не съществуват етнически разделения.

Опитва ли се гръцкото духовенство да денационализира българското население чрез налагане на гръцки език в богослужението и образованието?

Добре известни са обстоятелствата, при които гръцкият език се разпространява сред градското население на Балканите. Още през Средните векове гръцкото културно влияние е огромно. В условията на османското господство, когато всички православни християни, независимо от етническия им произход, живеят под властта на Цариградската патриаршия, гръцкото културно влияние нараства още повече. В голямата си част местните представители на Патриаршията са от гръцки произход, а в случаите, когато не са етнически гърци, те са получили гръцко образование и ползват гръцкия език във всекидневието си. В резултат на това в градските църковни центрове богослужението и образованието се извършват почти изключително на гръцки език.

В търговските центрове, каквито има много по българските земи, буржоазията също упражнява „погърчващо“ влияние сред не-гръцкото население. Гърците взимат лъвския пай при търговските дейности на православните християни в Османската империя. Това води до превръщането на гръцкия език в *lingua franca* на търговците-православни християни в пределите на империята. Който иска да бъде търговец или занаятчия, трябва да ползва гръцки. освен това гръцкият език се асоциира със заможните градски елити, което му придава допълнителна привлекателност и престиж. Както показва и случаят с Пловдив, гръцкият език

1 Ников, Петър. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. София: Наука и изкуство, 1971, 131-133. В Пловдив има 79 гръцки домакинства, 163 домакинства на „гудили“ и 53 домакинства с български родители и деца „гудили“. (Detrez, Raymond. „Relations between Greeks and Bulgarians in the Pre-Nationalist Era: The Gudilas in Plovdiv“. In: Dimitris Tziovas (ed.). Greece and the Balkans. Identities, Perceptions and Cultural Encounters since the Enlightenment. Aldershot: Ashgate, 2003, p. 34.

се разпространява в голяма степен и от жените, които смятат, че давайки на децата си и по-специално на дъщерите си гръцко образование, ще увеличат техния символен капитал[1]. Идеята, че само мъжете са говорели гръцки, и то по професионални подбуди, а майките са се грижели за запазването на българския майчин език, най-вероятно също е мит.

Изглежда, че в християнската общност гръцкият не се възприема като чужд език. Да цитираме още веднъж Ангел Димитров: „Консервативното преклонение пред „тяхната“ религиозна институция [Патриаршията, Р. Д.] ... прави възможно проникването на гръцкия език в богослужението и образованието“[2]. Всъщност връзката на гръцкия език с гърците като етническа общност е доста хлабава. Преди XIX в. за мнозина от самите гърци гръцкият език в повечето случаи вероятно изглежда етнически немаркиран. Той е свещен език, използван от църква, претендираща да е вселенска. Интелектуалците използват архаизираната книжовна или „учена“ форма на езика като средство и за междуетническа комуникация. Подобно на богослужебния, този „учен“ гръцки е почти напълно неразбираем за необразованите гърци. в своята разговорна, „демотична“ форма, гръцкото *koine* също е международно средство за комуникация, използвано от търговци, занаятчии и производители от различни етнически групи. Ако въобще някога са притежавали такава, тези варианти на гръцкия език в голяма степен губят етническата си същност и се превръщат в над-етнични или етнически немаркирани, „международни“ езици. Може би именно тази етническа неутралност улеснява усвояването на различните варианти на гръцкия като общ език/общи езици на османската православна общност.

Докато функциите на сакралния църковнославянски език все повече се свеждат до тясно сакралната употреба, гръцкият книжовен език се развива в общ „православен“ език, използван от интелектуалци гърци, българи, власи и албанци. религиозната и още повече просвещенската литература, написана на книжовния гръцки, е предназначена за читатели от цялата православна общност, независимо от етническия им произход. До каква степен гръцкият книжовен език наистина функционира като книжовен език (в смисъл на езика на книжнината) и на българите личи от огромния брой гръцки книги, присъстващи из българските земи. От 1750 до 1840 г. в тях намират разпространение 1115 загла-

1 Detrez, „Relations.“, p. 37.

2 Николова, Билингвизмът..., с. 77 (курсив мой – Р. Д).

вия печатни гръцки книги, а български само 52, като първата печатна книга на български излиза през 1806 г.[1] Причината не е толкова „изоставалостта“ на българите спрямо гърците, колкото липсата на потребност от български книги у българския четящ елит, тъй като гръцките книги до голяма степен удовлетворяват нуждите му – и по съдържание, и по езикова достъпност.

В резултат от озападняването на градските елити гръцкият език получава нов импулс за разпространение. И в този случай обаче „погърчването“ рядко има същински етнически подтекст; то е преди всичко процес на озападняване. Френската култура, която се усвоява из цяла Европа като универсална, а не етническа френска култура, започва да се разпространява и сред гръкофонските елити на Балканите, сред които е позната като „алафранга“ (буквално „по френския начин“). Изследвайки местните черти, които френската култура неизбежно придобива на Балканите, Николай Генчев определя „алафрангата“ като европейска култура с *„гръцко оцветяване“*[2]. Обаче, като оставим настрана употребата на – впрочем в голяма степен, както видяхме, етнически немаркирания – гръцки език, тези местни черти не са етнически гръцки черти. *Алафрангата* е толкова чужда на гръцките селяни, колкото и на българските, а европеизираният гръкофонски елит презира в еднаква степен както гръцките *choriates* (селяндури), така и българските *chondrokefali* (дебели глави). Точно както в България се критикува и осмива „гръкоманията“, така в Гърция това се случва с „галоманията“. Всъщност двете представляват един и същ феномен.

Подобно на французите – и не само на французите, – които смятат френския за езика на универсалния разум и прогрес, не само гърците, но и много българи смятат гръцкия не за езика на определена етническа група, а за езика на разума, образованието и прогреса. те вярват, че по отношение на предаването на знания и култура гръцкият превъзхожда българския. Предпочитат да говорят и да пишат на този език и да дадат на децата си образование на гръцки. И по този начин се превръщат в част от „гръкоманската“ общност.

1 Стоянов, Маньо. Българска възрожденска книжнина, I. София: Наука и изкуство, 1957, 471-472; Стоянов, Маньо. Стари гръцки книги в България. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“, 1978, 47-168. Католически български печатни книги има и по-рано.

2 Генчев, Николай. Франция и българското духовно възраждане. София: Университетско издателство „Климент Охридски“, 1979, с. 396.

Съществуват много причини – от религиозно, професионално и философско естество, поради които преди 30-те години на XIX в. българите с готовност приемат гръцкия език и гръцкия, ще рече западноевропейския, градски стил на живот. Те не са принуждавани нито от църковните власти, нито от гръцките или гръкофонски елити да го правят. Не е необходимо да бъдат принуждавани; те спонтанно стават „гърци“. Паисий обвинява не толкова гръцките духовници и търговци, че насаждат своя език и култура сред българите; преди всичко той обвинява българите, че по собствено желание усвояват гръцкия език и култура. По време на църковната борба „гръцката“ партия, състояща се предимно от „гърчеещи се“ българи, се противопоставя на българското образование много по-остро, отколкото самите патриаршески митрополити.

Първи извод: Дали „двойното робство“ е исторически мит в смисъла на историческа заблуда?

В резултат на появата на гръцкия и българския национализъм през XIX в. взаимоотношенията между Патриаршията и българското паство се променят. Гърците изработват една нова, етническа национална идентичност, основана на гръцката античност, която не може да се сподели с останалите православни християни. Българите започват да настояват не само за свои собствени училища (едно легитимно искане), но и за затварянето на гръцките училища (едно не толкова легитимно искане). Първоначално Цариградската патриаршия е притеснена от настойчивостта както на гърците, така и на българите, тъй като тя не само подкопава вековния *modus vivendi,* но и заплашва реда и спокойствието в християнската общност, за които османското управление държи отговорна църквата. в опитите си да прекрати тези обезпокоителни процеси духовенството на Патриаршията призовава османските власти да предприемат мерки срещу „размирниците“ (както в случая с братя Миладинови)[1]. По-често обаче то се опитва да посредничи между българската и гръцката страна.

Макар Патриаршията да е еднакво притеснена както от гръцкия, така и от българския национализъм, все пак политиката и често (неволно) съвпада с тази на гръцките националисти и на Гръцкото кралство. Именно заради това Патриаршията лесно може да бъде заподозряна в

1 Братята Димитър (1810-1862) и Константин (1830-1862) Миладинови, които се борят за българско образование, са арестувани от османските власти, след като са обвинени от духовенството, че са „размирници“. И двамата умират в затвора в Истанбул.

преследване на същите гръцки национални цели. все пак влиянието на Атина върху Патриаршията започва да нараства чак след 60-те години на XIX в., а едва след 80-те години до Балканските войни Патриаршията, ще не ще, се превръща в откровено гръцка националистична институция, особено по отношение на контрола върху македонските епархии. Църковната борба и по-късното съперничество между Българската екзархия и Патриаршията в Македония и в Тракия образуват контекста, който насочва ретроспективния поглед на българските национални историографи към интерпретирането на четирите века управление на Патриаршията като непрекъснато и целенасочено усилие за погърчване на българите, както и към приемането на Паисиевото полемично представяне на управлението на Патриаршията като „робство“ или „иго“ за научна концепция.

Това, което превръща „двойното робство“ в мит, в смисъл на вкоренена историческа заблуда, е преди всичко систематичната интерпретация на етнически неутрални обстоятелства и събития като прояви на етнически антагонизъм между българи и гърци. Векове наред българите възприемат Патриаршията не като етнически гръцка, а преди всичко като своя над-етнична православна институция. Това е *тяхната* църква, която управлява религиозната общност, която им предоставя основата на колективната им самоидентификация като православни християни. Тъй като гръцкият език в голяма степен се смята за етнически неутрален, общ език на християнската общност, „гърчеенето“ също така се явява като етнически неутрален феномен, свързан с образованието, социалната класа и статус, но неповлияващ на основната лоялност към религиозната общност. Едва през XIX в., когато основната лоялност на жителите на Балканите се измества от религиозната към етническата общност, „гърчеенето“ започва да се превръща в морален проблем. За Паисий „гърчеенето“ е все още заблуда; за националистите от XIX в. то е вече родоотстъпничество. Драмата, предизвикана от новата морална дилема, изисква и „драматизиран“ противник, както и подобаваща „драматизираща“ терминология: „гръкоманство“, „родоотстъпничество“, „двойно робство“. Както е характерно за всички исторически митове, и „двойното робство“ продължава да се възприема като „чиста монета“, въ-

преки че авторитетни историци като Йордан Иванов, Христо Гандев и други оспорват неговата валидност[1].

Втори извод: исторически мит в смисъл на компонент на българската национална идентичност ли е **„двойното робство“?**

Неуместното драматизиране на това, което се случва, значително е допринасяло за превръщането на „двойното робство“ в исторически мит и в смисъла на компонент на българската национална идентичност. Терминът „двойно робство“ намеква, че българската нация е била покосена от извънредната беда да понася две сравними робства. Всъщност богослужението на чужд език, появата на градски елит, който да говори език, различен от този на хората от други социални слоеве, образованието на чужд език, организирано от този елит, са феномени, общи за цяла Европа, а вероятно и за голяма част от света. В католическия свят латинският е езикът на богослужението. В Хабсбургската империя немският е езикът на администрацията, образованието, културата и социалната отличеност, макар по-голяма част от населението да говори други езици. Дори и в европейски държави, които не са многонационални империи като франция, Англия и Испания, населението е лингвистично и културно доста хетерогенно и говори на езици, различни от този на администрацията и социалния елит[2]. Особеността на Османската империя се състои в това, че в резултат на системата на милетите езикът на църковната администрация играе ролята на „държавен език“ в рамките на православната християнска общност. Обикновените хора не са задължени да изучават официалния държавен език, османския турски, и рядко им се налага да го знаят. Това обаче не прави българския случай уникален или особено драматичен.

---

1 Иванов, Йордан. Гръцко-български отношения преди църковната борба. Избрани произведения, том 1, София: Наука и изкуство, 1982, 157-182; Гандев, Проблеми..., 699-719. Напоследък и други учени оспорват по различни начини традиционната представа за „двойното робство“, напр. Данова, Надя. Взаимната представа на българи и гърци XV-ти – средата на XIX-ти в. – В: Данова, Надя и др. Представата за „другия“ на Балканите. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 1997, 179-187; Иванова, Светлана. Преди да се роди българският милет. – В: Ганев, Гиньо и др. Държава и църква – църква и държава в българската история. София: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, 2006, 135-184.

2 До края на XIX в. във Франция официалният френски език се говорел от малцинство от граждани на държавата. (Weber, Eugene. Peasants into Frenchmen. London: Chatto & Windus, 1977, pp. 70-72.)

Съществуват множество паралели между положението на говорещата гръцки балканска буржоазия, оказваща погърчващо влияние сред българите, и социолингвистичната ситуация в Западна и Централна Европа. Г оворещата немски буржоазия в Чехия и Словения упражнява по-немчващо влияние; по подобен начин в Белгия френският се разпространява от франкофонската буржоазия сред нидерландски говорещото фламандско население на Фландрия. В тези страни Католическата църква не се държи по-различно от Патриаршията в Османската империя: тя поддържа върховенството на немския, съответно френския език по градовете и толерира, а понякога дори защитава употребата на местните езици сред селячеството, тъй като това и помага да удържа паството си в пътя към Бога. Съществува също така и сходство във формите на съпротива срещу „денационализацията“ на населението, сходство във формите на представянето и като „насадена“ от „чужденци“ и дори сходство в назоваването на участниците: терминът „гръкомани“ съответства на *нвтЗкШап,* както наричат немски говорещите словенци, и на*/гатШЦот,* както фламандските националисти заклеймяват френски говорещите фламандци в Белгия. Накратко, гледано от една по-широка европейска перспектива, „гръцкото робство“ започва да изглежда доста широко разпространен социален опит.

Дали „гръцкото робство“ е „исторически мит“ по начин, подобен на „турското робство“? Най-вероятно вече не. Ако четем български текстове от края на XIX в., ще останем с впечатлението, че по онова време „гръцкото робство“ се смята за точно толкова омразно, а понякога дори повече, колкото турското. Все пак, докато митологическите аспекти на „турското робство“ да са все още живи, тези на „гръцкото“ сега като че ли постепенно отмират. Вярно е, че образът на Патриаршията и на гръцката буржоазия като целенасочено работещи за превръщането на българите в гърци все още може да се открие в някои научни публикации. Това обаче се дължи по-скоро на силата на навика или на невежество, отколкото на твърдото придържане на съответния автор към митологическото възприемане на този аспект от българското национално минало. Днес поставянето под съмнение на твърдението, че Патриаршията наистина векове наред е водила политика по погърчването на българите, не се смята за чак такова посегателство срещу българската национална идентичност, каквото е поставянето под съмнение на политиката на Османската империя по потурчването на българите. Причините, поради кои-

то демитологизирането на „гръцкото робство“ вече не поражда толкова яростни страсти, заслужават по-задълбочено проучване. Тук ще се осмеля да посоча само две обстоятелства. Преди всичко, сред самите българи умерените дейци от църковното движение се радват на много по-малко преклонение, отколкото радикалните участници във въоръжената борба за национално освобождение. Затова и в българската историография се приема по-лесно поставянето под въпрос на негативното влияние на техните противници – гърци и „гръкомани“. На второ място, доколкото оцеляването на „исторически митове“ в огромна степен зависи от тяхната политическа релевантност, митът за „гръцкото робство“ постепенно отмира, когато, след 70-те години на XX в., българо-гръцките отношения започват да бележат постоянно положително развитие.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010
Превод от английски Надежда Гълъбова

Раймонд Детрез е професор по източноевропейска история и история на Балканите в университета на Гент, Белгия.

Коментари (10)

- 02-06-2012|**PIPY** – Разбира се, че става дума за двойно робство

Какво означава думата „ромей“? Тя означава поданик на Източната римска империя – Византия. Управляващият елит и официабнвият език на тази империя е гръцки с редки изключения. Първата и Втората български държави се изграждат на територията на Византия на базата на поданици и територии и език, които не са гръцки. След падането на Константинопол под турска власт (много гърци тогава се бият на стра-

ната на Мурат II) гръцкото духовенство и елит успява да извоюват и убедят властите в Османската империя, че всички православни нейни поданици са бивши поданици на Източнатна римска империя и следователно (ромеи). Този гръцки елит, преминал на страната на турците, допринася много активно за закриването на българската патриаршия, което не става със смъртта на Патриарх Евтимий, а близо сто години по-късно. Така те участват в ромеизирането (погърчването) на българите и унищожаването на българското национално съзнание и забравянето, че бълбгарите са не са бивши поданици на Източнатна римска империя (една гръцка държава), а на Бължарската държава. Именно на това се опълчва Паисий.

- 03-06-2012|**Додо**

Това че гръцкото духовество тормозило и гърците, за г-н професора е доказателство против МИТА за гръцко „духовно робство"??!! А това че се пръкнали образовани „ромейски" родоотстъпници било свидетелство за отсъствие на асимилационни процеси!!? Етническо напрежение възникнало в средата на 19 век, а пък Паисий си е бил чист параноик – 50 години по-рано му се е привиждало робство!

Ако подобни малоумни помии продължват да се изливат тук – отписвам се и върнете ми парите! Т'ва да го четат в белгите, ако щат!

- 03-06-2012|**Георги Нови Софийски** – @ Додо

Т›ва да го четат в белгите, ако щат!

Това няма да го четат нито в Белгия, нито където и да е в Европа, защото те не желаят да се интересуват от нас и изобщо от България и Балканите.

„Либерален преглед" е инструмент на неолиберастките стремежи да бъдат унищожени както миналото, народността и религията, така и самият български народ.

Колкото по-негативно за българщината, толкова по-позитивно за исляма, в частност за Турция.

Подготвят ни за един „аншлус" към новата османска империя, която вече открито заявява стремежите си на Балканите.

После идва ред и на Европа...

- 09-06-2012|**ZeroOne**

500 години са си 500 години. Мит продължил толкова време? Скоро очаквам от някой „учен“ или „автор“ да обяви слънцето за „мит“ или кълбовидната форма на земята за още по-голям „мит“:)

- 09-06-2012|**Златко**

Като погледне така човек, то и черепите са едно от най-яките и дебели неща, докато идеите са неща уж въздушни, някак неосезаеми, а пък, гледай как става, че идеите доста често пробиват черепите, докато за обратното още свидетелства никакви няма. Странен свят, както и да го върти човек...

- 11-06-2012|**Боян** – Случайност?

Нещастните български турци подложени на жестока асимилация от кръвожадните българи (романът на Златко); тъпите българи не щат да се откажат от митовете си и вярват на неукия параноик Паисий; българите са още и мазохисти, дето обичат да се плацикат във ваната на самооплакването, както ни доказват Атанас Кръстев (Mamma li turchi!)и Златко Енев, който се спасява (и нас тоже)от „Капаните на паметта“ под диктовката на мавруденатa муза М. Игрена ... А ний, ... ний сме идиоти!

- 18-06-2012|**Джони**

Много добра статия, християнската църква до епохата на национализма не се дели по етнически принцип. Освен това религиозната принадлежност изцяло е засенчвала съзнанието за произходq. Показателно е, че като се сравнят данните на акад. Н. Тодоров за българите -участници в гръцконто въстание с тези за Априлското въстание /2300човека в 4-ти революционен окръг според монографията на Христо Йонков/ се вижда че участниците в гръцкото въстание от български произход са повече от българите участвали в Априлското, което говори, че потенциала за религиозна мобилизация е много по-силен от този на произхода и религиозният светоглад е доминиращ. Именно затова, все едно преписано от Хобсбаум, българските идеолози стъпват именно върху религията за да провокират зачатъци на национално осъзнаване и активност, като за целта провокират разпра и вражда между българи и гърци и предизвикват конфликт с патриаршията и схизма с православието. Въпросът за езика никога не ги е вълнувал, тъй както тогава, така и сега дори и

поповете рядко разбират църкосвнославянския, а пък миряните в болшинството неграмотни селяни практически не разбират нито гръцкия, нито църковнославянския, както тогава, така и сега. Интересно е, че сега когато религията е на заден план, неразбирането на църковния език никак не вълнува християните. Всъщност тези карамоли се насърчават от турци и руснаци, които имат интерес да разбият християнското единство. Турците, особено след гръцкото въстание, се страхуват от общохристиянко движение и имат интерес да го раздробят и затова именно султанът подкрепя българите срещу гърците и изпълнява исканията на българите като учредява екзархията, а администрацията му масово си затваря очите за беззаконията свързани със завземането на църкви, изгарянето на книги и насилието над духовници от страна на българите преди и след султанския ферман. Руснаците също скрито подкрепят и насърчават българите, тъй като виждат в тях база за създаване на контролирана и манипулирана славянска държава на Балканите, която да ги приближи към Константинопол и Средиземно море и успяват, обаче се появяват някои личности, които сериозно им объркват плановете...

- 19-06-2012|**Манол Глишев** – Примитивно

Примитивни са горните реакции. Не че днес историческата наука не се превръща в посмешище на самата себе си, но все пак няма нужда от праведен гняв. Хайде стига.

Да, има „мит“ за двойното робство. Този мит не е лъжа, а е точно мит – разказ, който помага за образуване на собствените ни представи.

Няма нужда нито от припадъци на ярост против лошите либерасти, нито от възторзи пред великата османо-гръцка цивилизация. И двете крайности са еднакво глупави и антиисторични.

- 19-06-2012|**Иван Рангелов**

Този „Джони“, дето е прописал по-горе, е сигурно най-големият привърженик на конспиративните теории... На него му се зловиди цялото протекло до момента развитие на Балканите, и тъй като не може да приеме, че именно това е било ЕСТЕСТВЕНОТО развитие на нещата, „Джони“ непрекъснато търси да намери някакво конспиративно обяснение.

Очевидно на него му се привиждат някакви всемогъщи „български идеолози“, които едва ли не с научна прецизност предварително са из-

понаизконстструирали всичко (и църковни борби, и всичко останало, до Берлин 1878), само и само да развалят рахата на днешните „историци“...

Само малък пример: за „Джони“ не е никакъв проблем да раздува „изгарянето на книги и насилието над духовници от страна на българите“ – очевидно за него такова изгаряне на книги е възможно да бъде извършвано само от едната страна (от българите) – а гърците, те нали по определение са ангелоподобни, та затова и никакви подобни изгаряния на книги (български книги!) не са извършвали... нито тогава, нито през целия период на своето крепено от султана религиозно властване...

- 20-06-2012|**Джони**

Рангелов, не разбрах къде е конспирацията? Не съм писал за факти, които са неизвестни и скрити, а за дейности факти мнгократно светлявани. Надявм се не смяташ, че будителската и просветна дейност на будитлите за скрита, нито явната им връзка с Русия, нито пък манифестирането на идеята да станем притестанти, католици, еретици и прочие само и само да имаме църковна йерархия, която да формира нация. За сведения завзмането на църкви насилието и горенето на книги е ствало явно, както и нулевата реакция на властта. За сведение нито султанският ферман за учрезяване на екзархия, нито руско- турската война са били извършени скрито. Относно естествеността за която пишеш, ти напомням, че историята не е биология, да работи с „естествени“ процеси, най-малкото е неуважение и подигравка с дейността на възрожденците и особено строителите на държавата, чието дело става излишно и напразно. Ако строителите като Стамболов се оставаха да бъдат погълнати от естеството сигурно щяха позволяват да се развие естественият процес пропагандиран от част от тогавашната преса на превръщането ни в руска губерния. Във връзка с естественото е интересно как щяха да се развият „естествените“ процеси, ако Патриаршията, сочена „естествено“ като исконно националистична институция, беше послушала гръцкия просвещенец Дукас, да изпрати гръцки учители сред славяните при това близо 40години преди да започне българската просветна кауза. Само вметвам, че за по-малко от 40 години българите едновременно създаваме учители, книжовен език и изграждаме просветна мрежа с хиляди училища, а гръцкте книжовният език и учителите са били в наличност, когато Дукас прави предложението си. Дали нашите възрожденци нямаше не само да закъснеят, ами дори да се превърнат в част от гръцкото про-

свещение, каквито са били в началото. Дали сега „естествено“ шяхме да отбелязваме „История славянобългарская“, като едно от последните свидетелства за съществуване на българи по гръцките земи от монаха Паисий, които българи били „естествено“ огърчени и затова се срамували да се нарекат българи и сега естествено тази естественост щеше естествено да бъде пропагандирана от естественици с псевдоним Рангеловас. Интересно примерно ми е как можеш да обясниш с естествената теория процесът довел до това, че потомците на гагаузите сега съставляват гагаузко малцинсво в молдова, а пък потомците на същите гагаузи в България са българи? И как естеството ражда македонци от българи?

Mamma li turchi!
Автор: Атанас Кръстев

Mamma li turchi![1]

Големият поет Кавафис гениално е прозрял как на всяка крива цивилизация ѝ пречат варварите. У нас тази роля се играе от турците.

В интернет форум, под информация за нов гег от одиозното поведение на американския посланик у нас, който настойчиво ни насърчава с топлия си патернализъм, може да се прочете следната реакция на възмутен сънародник:

„Представете си че от утре започне и туркистанският посланник да взима отношение по всички теми по казионните медий и да дава напътствия на правителството в БЪЛГАРИЯ“

Неизбежно е да си представим, че турският посланик не може да си позволи при никакви обстоятелства нередностите, които допуска американският. Турският посланик е най-ниската мярка от скалата на българското дипломатическо търпение. Грешката на американския посланик се състои най-вече в това, че отваря вратата на турския да безчинства. Въпреки възраженията си срещу правописа на форумното мнение, и по-грамотните, сигурен съм, ще се съгласят, че препинателни знаци за ужасната догадка само пречат на този синтез на едно от най-интимните ни български преживявания – турския комплекс. Срещу БЪЛГАРИЯ на големите букви е туркистанският посланик – смален, подигран, но опасен. А многобройните удивителни, с които трябва да бъде ознаменуван края на този израз на свещен ужас, са напълно излишни. Тези удивителни са ги сложили едни цели петстотин години. Едни цели ужасни, непрежалими, непреодолими, непрегазими петстотин години!!! Те висят като воденичен камък на шията на нашия просперитет, образованост, активност и в крайна сметка са ни отнели полагащото ни се подостойното място сред цивилизованите народи. От тях йощ мрачнеят и

1 Майко, турците идат! – вик на ужас у крайбрежното население по Средиземноморието по време на пиратските набези през късното Средновековие.

дрънчат синджири, окови, дръвници, още текат потоци от кръв. Ех, ако не бяха тези петстотин години! Възклицание, изпълнено с толкова нега и съжаление, с толкова сълзи на сърцето, принудено да тупти в една друга действителност. България без турското робство – изгубеният рай.

Ето, докато Европа мирно и щастливо си е зидала замъци, ковала си е красиви доспехи, окичвала ги е гордо с разноцветни пискюли, рисувала си е красоти и си е пълнила библиотеките с ум и разум, ние сме хранили с телата и с бъдещето си ламята на варварите. Когато Шекспир вече е слагал короната на челото на свободната човешка мисъл, ние сме крили миналото си величие по тъмни манастирски долапи само за да го оплакваме като свиден мъртвец. Прекарали сме цели петстотин години със стиснати зъби и със сълзи на очите. Какви да бъдат днес тези вечни опечалени? Как вече да вдигнат глава и да хукнат да допълват белите полета на картата на цивилизацията с истинската си светла същност, черняла в турските зандани цели пет века?!? Освен другото, просто не е прилично.

Това добре. Но омразата към варварите върви с удивителен имунитет срещу страданията, които ни причиняват тези, които приемаме за цивилизационни съучастници. С много по-голяма готовност сме склонни да търпим злините на нашите си, но когато това прави някой чужд – жална му майка! Нещастието, което ни причиняват варварите е винаги по-голямо от това, причинено от ближните. От злините, причинени от нашите, винаги пред скоба е извадена някаква съществена част, което показва, че силата на нещастието не зависи единствено от самото себе си, а и от това кой го причинява. Освен, че имат абсолютна забрана да причиняват каквото и да е нещастие, варварите съответно нямат право да бъдат нещастни, защото са причинили толкова много зло на нас, но и защото винаги са готови пак да го направят. Те са нещастието само по себе си. Еднакво ли съчувстваме на жертвите на бомбените атентати в САЩ и Европа, и на тези от убийствата на ПКК? Оказва се май, че си назначаваме варварите, за да придадем значимост на бедите, които ни сполитат, да ги възвисим, опоетизираме, но главно – оправдаем. Отглеждаме си една ентропия по границите, за да обясним дефицитите на нашата цивилизованост, полагаща ни се по рождение. Отглеждаме си жертвен козел, контейнер за нашите болки и вини, които иначе няма къде да изхвърлим и ще трябва сами да се справяме с тях. Вярно е, че и други народи са си назначавали варварите, иначе обобщението на Кава-

фис нямаше да е толкова въздействащо, но за разлика от тях, ние нямаме намерение да ги уволняваме.

Всеки комплекс провокира крайности. Ако от едната му страна е метафизичната омраза към турците в техния сборен образ на мъчители и спирачка на прогреса, от другата му страна е безкритичната готовност за поднасяне независимостта на България на олтара на различни трансгранични еманации на народната любов – дядоиванова Русия с кулминацията му от превратa на русофилите и нестихващите му до днес реминисценции, братския СССР с предложението на БКП да станем съветска република. Въобще, уникалното ни неспирно прилепване към мощния руски торс с всичките му измерения – културни и икономически. Това от една страна, но, от друга – официално подновената, а инак винаги паралелно съществувалата припадъчна любов към Запада. Дотам чудно, че започваш да се съмняваш дали жаждата за свобода е била водеща при възстановяването на националната ни независимост. Защото ние не се съюзяваме. Ние приставаме. Това е друг аспект на комплекса, в който няма разумни доводи. Това си е чиста народна садо-мазо еротика. Така и несекващият процес на нашето освобождение прилича вече на една безкрайна нимфоманска конвулсия.

Излиза, че заети с плюсовете и минусите на околните, ние самите, чисто нашето е винаги на последно място. Рецепторите ни са много поотворени да възприемат всичко останало, което не произхожда от нас. Вижте само този унес на чуждопоклонството, на чието заличаване са посветени планини творчески труд, но който възкръсва целият в бяло, при всяко достатъчно близко преминаване на тяло на чужденец, от което струи душевен комфорт и смътна икономическа надежда. При всяко коментиране на някоя местна забележителност или постижение, в която и да е област, на първо място се поставя нуждата от оценката на чужденците. Тя е необходима, за да публикува интимните ни актове и да отстрани присъщите ни вътрешни съмнения в тяхната стойност. А така можем да отклоним и малко манна към себе си. Проблемът е, че това в крайна сметка няма нищо общо с икономическата пресметливост, а поскоро с появата на белите в Нова Гвинея и обожествяването на първия видян от туземците самолет. От обърканите обяснения на управата на Свиленград и инициаторите на строежа на паметник на Левски, например, готвещ се да заеме половината небе в южна България със своите 133 метра, се установява, че този мамонтски монумент, който ще се издига

в техния град и втори по големина в света, е посветен преди всичко на „тях“ – чужденците.

На кого и какво, иначе, ще припомня мегаломанския истукан на Апостола край турската граница? Ние ли не сме го видели достатъчно добре? Или вековните ни поробители оттатък? В този порой на подсъзнанието е ясно само едно – заплашен е туморът на робския ни комплекс. Той трябва да се вижда отвсякъде и да служи надеждно като маяк за българи и чужденци: като минавате покрай тези балкани, в които се е разбил героичният кораб на Велика България, свалете шапка и ни простете всичко останало. Мизерията, взаимните предателства, взаимното изяждане по всички възможни начини и най-вече от най-новите ни управници. Тези, които всъщност поробиха истински съвременника. Но те не са толкова виновни, колкото турците, които така са ги научили.

Може би пък това е вик за помощ? Хитроумен ход на безпомощни корабокрушенци да привлекат вниманието на преминаващи спасители? Индиански телеграф? Сиромах човек – жив дявол! Не е много ясно. Но най-много прилича на една уродлива гигантска арт инсталация за просия на еманципация и уважение от останалия свят.

Трябва обаче да се гордеем, че и ние сме дали своя принос в тази балканска лудория. И ние предизвикваме национален подем с реки от омраза към нас. Докато преграждаме турската граница с мрежи и монументи, зад гърба ни Македония се тресе от своя български комплекс. Колкото и триумфални арки и паметници на Филип и Александър Македонски да строи, няма скоро да се отърве от треската на антибългаризма, а само ще я изостря. Защото никой не може да построи по-голям паметник от този на глупостта. Защото този комплекс е патология, това е болестта, която най-лесно оправдава истинската болест – застоя, ретроградното, липсата на инициатива, въобще тежкия балкански сън, в който сме изпаднали, защото все още предпочитаме да сънуваме сънищата на средновековно величие, а не да живеем с действителността. Тя, тази действителност и затова е такава – жалка. Колкото по-велики изглеждаме в историческите си очи, толкова по-нищожни сме в тези на съвремеността. Сякаш вече сме изпълнили патриотичния си план към България със средновековните царе и с робството и сме свободни да не правим нищо днес. Зле сме, но сме били царе-роби! Кой като нас?! И задължително забравяме, че в средновековна България царят е бил един, без да се замисляме как са живели останалите. Благодарение на тези ле-

генди всеки българин носи в овчарската си торбичка царския скиптър. Тази измама е твърде сладка, за да се откажем лесно то нея. Но е и тази халка на носа, с която всеки новоизлюпен политически тарикат ни разхожда като мечка по селските панаири на българската политика.

Истината е, че тези пет века в Османската империя приличат повече на една огромна черна дупка, която е погълнала почти всякаква осезаема приемственост извън езика и верската форма. Има един период от най-малко три века, през които в Османската империя няма и следа от общностен живот на българите. Дали в такъв случай няма да бъде по-практично и полезно да откачваме понякога среновековна България от комплекта ѝ със съвременната ѝ съименничка и да разглеждаме последната само през призмата на проследимите ѝ корени от края на XVIII век? Най-малкото, защото те дават много по-логични обяснения за физиономията ни сега. Но вместо това ние бягаме от този свой действителен образ като дявол от тамян и обявяваме турците за зловещи пластични хирурзи, които престъпно са ни обезобразили. Ние не искаме да приемем истината, ние не се харесваме такива каквито сме и в това е същината на турския ни комплекс.

Е, защо тогава всички останали балканци, които са излетели от същото османско гнездо, са по-добре от нас? Проста работа. Пак турците са виновни – най-късно сме се освободили. С изключение на Македония. А пък тя е по-добре, защото за сметка на това, вместо Турция, си има за варвари българите. Къде-къде по цивилизовани варвари! Парадоксално, но факт. Но тези народи са били и са по-далече от Османската империя не толкова географски и исторически. Те са по-далеч от турския си комплекс. Той си остава едно от най-българските преживявания, рециклирано във всичко около и вътре в нас. Ето защо, всеки порив за освобождаване от него се превръща в негов огледален образ. Няколко и винаги жестоки опита за побългаряване на мохамеданските малцинства. С последното си начинание, грандиозно по своето тъпоумие – да се сменят имената на българските турци в края на XX век, комунистите ни осигуриха още един огромен паноптикум от криви огледала на турския комплекс, такъв мащабен негов паметник, който ще ни държи влага поне един век занапред в най-оптимистичния вариант. И да не се учудваме, че най-пищните венци, които се полагат и ще се полагат пред него, и пред свиленградския тотем са тези на ДПС.

По такъв начин ние избегнахме и подобаващото се колективно възмездие дори от собствената си съвест. Освен най-видимото оправдание с комунистите (нова по-мека разновидност на варварите), ръцете ни бяха измити основно със светената вода на сложния турски комплекс. В края на краищата историческата контра е в нас.

Но кои сме ние? Кои са те? Тези „ние“ и „те“ са единствено възможните играчи в тази народопсихологическа параноя. Някакви учени от Германия, в духа на модерната критичност на разума към фикс идеите, проследима на Запад още от Просвещението, се опитаха да рисуват картина на събитията в Батак под друг ъгъл, включително местоименен, и се видяха в чудо. Ако не даде съществен исторически принос, в този опит се усещаше стила на западното рационално и позитивно мислене, който те кани да се откажеш от собствената си ожесточеност на вечна жертва и делириума на атентатор-самоубиец. Това беше най-малкото още една провокация за разумно отношение, за прехвърляне на енергията към по-градивни обществени проекти. Но посегни на Батак и не се учудвай, ако целия народ ти подаде бучиниша. Заради подиграните си божества възмутените атиняни са отровили дори Сократ. А ти, който при това не си никакъв Сократ, какво смяташ, че те очаква? Добре, че тези нещастни светотатци не бяха оттук и успяха да се скрият в многолюдна Европа. Въобще какви са тези чужденци в светая светих на българщината?!? Нея не я даваме дори на тях. Ние на нашата си православна църква не я даваме, та на чужденците! Църква, църква, но друго ѝ даваме, нашето страдание не си даваме. То е нашата истинска църква. Каквото и да става, ние искаме тихо и възторжено да прегръщаме свидните черепи и кости и да плачем над тях, винаги когато действителността ни мачка. Защото това е нашето убежище, нашето скривалище от несгодите на съвременността, от бомбите на тежката социална действителност. Това е нашето гениално болкоуспокоително – лекуваме болката с болка. Всичко друго можем да понесем, но да ни вземат болката – не! Средновековното ни могъщество, а после героичното ни страдание и смърт са единственото ни достатъчно видимо доказателство пред света, че и ние сме хора като тях.

Сигурно има и безвредни психически отклонения, но този комплекс не е от тях. Той води до една непрекъснатата, тежка ерозия на самочувствието ни като хора, като индвиди. Защото чудодейното оправдание за колективните ни неудачи е платено с несекващото подсъз-

нателно съгласие за някакво непреходно имперско превъзходство на турците. Толкова много години след политическото си освобождение ние продължаваме да се хипнотизираме с взаимни уверения, че вече не сме роби. Показваме непреодоляно страхопочитание към Османската империя. Озлоблението на ниския капацитет, произтичащо от срам и страх. И най-страшното е, че то се задълбочава. Можем ли да сравним самочувствието и свободата на действие на Стамболов в отношенията му с Турция с хаотичната ни външна политика днес, която се влачи от немай къде след събитията, изконсумирана изцяло от евроатлантическия си проект? Днес съвместните заседания на нашето правителство с турското не са проява на стамболовото еманципирано поведение, поканата за съвместно дуалистично управление, направена от равен на равен, а липса на визия, опортюнизъм и комплексарски бабаитлък. Въпреки тясното на пръв поглед сътрудничество със съседната ни държава, на достатъчно високи места у нас новата активна турска външна политика се представя като ново попълзнование на Османската империя. Призракът на един имперски неоосманизъм пак шества из Балканите. Балканските отношения не спират да се поставят в контекста на хищна конкуренция за тела и съдби. А и пак идват избори, а турският комплекс все по-старателно се експлоатира като ненадминат безплатен заместител на реалните реформи. Така турската политика в момента е май по-активна в ЮАР, отколкото тук. Може би защото Турция се кани да превърне тази африканска страна в свой вилает? А фобиите и комплексите нарастват с ожесточаването от едно твърде дълго потъване. Погрешната сламка, за която се хващаме, защото омразата и шовинизмът са сбъркано гориво за нациите. Те са по-скоро динамит, който рано или късно ги взривява. Та нима Третият Райх не беше една мощна комплесарска експлозия на маргинализиран европейски гигант на национализма?!

Затова и днешният ни национализъм е такъв некрофилски, див и кръвожаден. Но най-вече комплексарско-компенсаторен. Стаден. Вместо да овладеем народопсихологическата си центробежност с мощно движение в противоположна посока, равно по сила и трансцендентност, сме оставили апатично тази задача на един примитивен, панаирджийски шовинизъм, който не сменя посоката, а само задълбочава проблема. Джудже, което още громи една империя, която отдавна не съществува. Гротескно невъзможен опит на гном да вдигне щангата на шампион. С всичките му смешни увертюри от надуване на мускули, кокорене, зака-

нително пуфтене, тежки предизвикателства към митични вражи групи, помпозни носии, патетични възвания и въобще този кичозно-романтичен, трубадурско-рицарски циркаджилък, който в края на краищата си остава една помия, изхвърлена от кръчмите на Европа за храна на всякакви исторически и културни маргинали.

Ако национализмът може да се обясни донякъде и за известно време като консолидираща стратегия, оръжие срещу външните врагове на тази консолидация, той е доказано деградиращ фактор в спокоен период на градеж, каквато може да бъде и единствено морално оправданата цел на всяка политическа идеология. Вредите, които носи предизвиканата от национализма затвореност не могат да се сравнят с ползите от какъвто и да е вътрешен подем, вдъхновен от него.

Социалната параноя, в която изпаднахме в края на XX век и от която няма изгледи скоро да излезем, показва, че докато Западът от векове се развива, следвайки своите високи индивидуалности, ние не преставаме да препираме персоналната си ценностна система предимно със сапуна на колективните митологии. Все още, вече и без помощта на комунизма, рефлекторно доминира усещането, че индивидуалният успех никога не стига, а за някои е невъзможен, без този на нацията и то схващан главно в образа ѝ на държавата. Животът на държавата е някакъв диспечерски пункт на нашия живот. Тя е авторитет и върховен качествен контрол. Успехите се дължат на нея и се посвещават предимно на нея. Да се порадваме само пак на този несекващ фолклор на съчетаване на открито между държавник и народ сред трикольорни ленти, менци, палав смях, хапки от погачи с мед, които потъват в женски уста, това кулминационно преживяване на нестихващата симфония между власт и население. Държавата е най-мощният работодател на икономиката и медиите, но и на нашето самочувствие. Така и всяка нейна болест се превръща в епидемия за обществото, скачено толкова плътно с нея. А държавата-любовник е преди всичко източник на социални зарази. Политическият живот – банален, скучен и дори полуизвестен по света, тук е каймака на публичността и е мощен културно-психологически двигател. Всички се въртят в неговата орбита за щяло и нещяло. Държавоцентрична астрономия, в която България като луна се върти около слънцето на политическата власт. Политиците тук са най-популярните актьори, защото драмата е съвсем истинска. Тяхната обяснима и дори приемлива посредственост се преживява като личен провал от по-чувствителни-

те. Те са фокус, лице, еманация на нацията. Ние се срамуваме вместо тях, смеем се с тях с онзи спонтанен, разреждащ напрежението смях на обкръжението на шефа при всяка негова тъпа шега. Тръпката от този екзистенциален театър не може да се сравни с тази от класическия спектакъл. Театърът е демоде в сравнение с този жив пърформанс и остава само вторичен източник за развлечение. Залогът тук е много по-голям – на държавната сцена се играе нашият живот, който самите ние сме дарили като реквизит в някаква несекваща възстановка на Априлското въстание. Можем само да потръпваме пред изненадите в режисурата и вдъхновението на главните действащи лица. Изграждаме сложни емоционални връзки с политиците-вождове като по роднински ги обгрижваме или ги хулим със същата фамилиарност. Опитваме се всячески да компенсираме техните недостатъци и провали, но на техния терен, защото приемаме, че нашата съдба е функция на тяхната, а не обратното. Преутвърждаваме, вече и без бой, своята коленопреклонност, която се очертава да е някак естествена. И докато с наслада целуваме ръка на който и да е нов гащник, поел управлението, псуваме турците, че те са виновни за нашите чувствени слабости.

Така и личните ни провали са по-малко драматични на фона на моментен национален подем, например по време на големи спортни успехи. Хората в Бисер се давят, но с усмивка на уста, заради загрижеността на правителството и отзивчивостта на обществото, нищо, че с безхаберието си преди това точно те ги вкараха в потопа. Достатъчно ни е доказателството, че колективното добро е живо и здраво. Дори и за пътя ни към небето е нужен билет от нацията-ключар. Църквата ни е първо българска, след това православна и едва тогава на Бога.

В края на краищата се оказва, че сме се освободили, за да установим, че сме твърде самотни сами със себе си, някак си недостатъчни един на друг. И за бой и за любов. Притискаме се като овце в кошарата на разни колективни ентусиазми, за да блеем дружно срещу невидимите вълци и да се умилкваме на кучетата.

Но докато правим това, животът си тече и отминава. И така – поколение след поколение. Крачка напред – две назад, както е казал Ленин, който ни беше толкова по-мил и познат, и до днес, от Мидхад паша и Кемал Ататюрк, например – двама велики реформатори и приятели на българите. Ама нали спрямо тях чудовищата Ленин и Сталин са от нашите, нищо че тези турци са ни уважавали, а съветските касапи са

ни клали с не по-малка стръв от всички други нашественици. Но само предложи нещо съвместно на България с Турция, което не е договор за отстъпване на територии, и хоп – веднага някой бдителен исторически часовой ще те върне в 14 век и ще те прекара през всяка локва кръв до настоящия момент, за да те погледне тържествуващо – хайде сега, действай! Върви при тях! Да те видя как ще прескочиш свидните жертви на Батак, Перущица, Диарбекир, Черната джамия, синджирите с роби. Мм? Къде си тръгнал?!? Винаги ще се намери някой да ти подаде револвера да направиш там, каквото трябва да направиш. Този бутафорен револвер от прочутия скеч на „Монти Пайтън“, в който цялото семейство се самоубива един по един заради обикновени неприлични думи, изпуснати по време на вечеря. За едни тази гротеска е причина за смях, за други – нещо съвсем сериозно – блато на омразата, в което сме потънали до шия. Защото тази омраза успокоява съвестта ни за омразата помежду ни.

Я да видим, като толкова много сме патили от чуждото, колко обичаме своето. Родителите ни умират от глад и студ. Свираме се по прехваления Запад, за да не умрем от немотия и срам у нас. Изтребваме се с безогледни грабежи и направо с калашници. Ние сами сме изобретили „българската работа“ като стандарт за най-ниско качество. На кое място сме по който и да е социален показател? И каква е разликата поне със средните? Къде е тази солидарност, която е единственото легитимно оправдание на нацията и нейната защита? Къде е свободата, заради която така мразим робството? Величаем я с екстаз, а на кое място сме по свобода на словото, което е началото на всичко останало? На края в класацията сред страни, които никога не са развявали знамена с лозунги „Свобода или смърт“. За онова, което следва свободното слово, няма какво да говорим. За нищо няма отговор със същата сила, с която се слагат удивителните над юнашката носталгия по миналото ни величие. Турският комплекс просто не ни позволява да си свалим оковите и ни държи в килията на бездейността, да дрънчим палячовски с тях за милостиня от света.

Това не е защита на Турция, това е патология на България. Защото родината ни не е някакъв бетонен или асфалтов истукан, а се състои от нас – живите хора със своите постижения и грешки. България съществува единствено чрез нас и за нас. Ние само абстрактно можем да съществуваме чрез нея. Доказателство за това е другата България в чуж-

бина, много по-голяма по численост. Физическата територия с бодливи кльонове по границите вече не е цербер на изхода от ада на несвободата. Такъв си остава един манталитет, който черпи сили от митологии, които не го оставят да изгради лична съдба, чувства се безпомощен извън свойската тълпа от поклонници на същите призраци и ги храни с живота си, за да го пазят от измислените му страхове. Дяволски кръг на илюзиите. Хегелиански ад, в който личността изгаря като жертва на конструираната историческа физиономия като нейна функция и брънка. История-вампир – всепоглъщаща фантазна колективна биография, която ражда индивида по своя образ и подобие, за да го изстиска след това заради вписаните от самата нея дългове още в акта му за раждане, сред които се отличава този да я брани от варварите. Вечният живот на нацията, в която нашият собствен живот е нищожен обслужващ чарк, миг, посветен на божествената вечност, даден ни само, за да изтрезнеем от наследения грях, оправдан единствено в служба на по-голямото, подълготрайното, по-моралното. Какво тук значи някаква си личност?!

Само ако напуснем тази спирала на безнадеждността, ако се отървем от всички насложени комплекси, от колективните магии на страха и омразата ще напуснем това метафизично робство, тази провинция на духа, от която нашите възрожденски деди с целия си възторг не можаха да ни отърват. Ако се огледаме трезво в огледалото на действителността и спрем да мразим това, което виждаме, заедно с цялата физическа и духовна територия на препатилата ни страна бихме могли да отидем там, където ни е мястото и където е мястото на всички хора по света, за което не намирам по-подходяща дума от тази – нормалния свят.

Като всяка средновековна дивотия и Османската империя е натворила маса злини. Но най-голямата сред тях, която не бива да простим никога на турците, е, че са ни въоръжили с мощен самоунищожителен комплекс, с който са минирали безвъзвратно всеки пристъп на градивни национални енергии – станали са нашите вечни варвари.

Атанас Кръстев е роден през 1958 година. Работи като адвокат основно в областта на конституционното право, човешките права и нестопанските организации. Пише поезия, научни и публицистични текстове. Член е на Международната академия за свобода на религията и вярата, Вашингтон, САЩ, Международния център за правни и религиозни изследвания при университета Бригъм Йънг, Прово, САЩ, основател на фондация Европейски център по право, разработваща проекти в областта на човешките права. Участва като експерт в работата на различни органи на Народното събрание.

Коментари (**17**)

- 05-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Материалът прилича на задъхана компилация от пледоарии по различни дела – Международния тероризъм, Възродителния процес, Митът „Батак“, Македонския въпрос, Престъпленията на комунизма и т. н., можеше да добави нещо и за АЕЦ Белене или за шистовия газ.

Не отричам бледите му символи, но „метафизичното ни робство“ е силно преувеличено.

По отношение мегаломанския проект за монумент на Левски – никакъв „тумор на робския ни комплекс“ не е заплашен, така както не е заплашен католицизмът в Полша, че да издигат там най-голямата статуя на Христос в света.

След всичко това се чудя каква ли ще е поезията на този автор...

- 05-06-2012|**Златко**

Верни на духа на страната си, моите обичайни коментатори се придържат стриктно към най-класическото сред класическите български правила: „За живите – или лошо, или нищо!“ Не е чудно, че българска-

та природа малко по малко изчезва, унищожавана от този тъй отровен смог на всеобщата ненавист. Що се отнася до хората, то всичко това е само доказателство за пълната им неунищожимост. (Кой беше казал, че човечеството е дребната шарка на планетата?)

Впрочем, нека все пак кажа нещо и за текста. Не подозирах, че в сегашното българско духовно пространство има есеисти с толкова изящен и същевременно полемичен стил. Това тук есе е почти като огледало, изправено пред лицето на всеки от нас. Но, както знаем от приказките, дори кралиците не могат да издържат гласа на огледалото, когато то започне да плямпа прекомерно много истини...

Ок, нека всеки сам си решава...

- 06-06-2012|**Иван Рангелов**

Ха-ха, според Златко този автор бил от онези „есеисти“ в „сегашното българско духовно пространство“, дето били имали „толкова изящен и същевременно полемичен стил“!

Да оставим настрана факта, че този тъй „изящен“ есеист изобщо не е разбрал идеята на стихотворението „В очакване на варварите“ на Кавафис – този факт нас не може да ни изненада.

По-интересна е една друга особеност на „стила“: виждам, че този автор нарича поведението на американския посланик у нас „ОДИОЗНО“...

Е, то и аз не съм голям фен на въпросния американски посланик, но все пак, щом неговото поведение е „ОДИОЗНО“, то тогава как би трябвало да определим поведението на турските (или ако щете, османските) „присъствеици“ у нас? Къде е тук мярата, наистина?

(Впрочем, нека поясним: чуждицата „одиозен“, употребена от автора, означава „предизвикващ или заслужаващ ОМРАЗА или отвращение“...)

- 06-06-2012|**Симеон Стаменов**

И ако такива са експертите на Народното събрание жална ни майка! Освен, че не е разбрал Кавафис, той и себе си не разбира. Толкова много фактически и логически недоразумения и такава крещяща неграмотност не бях срещал тук.

- 06-06-2012|**Силвърмен**

Спомням си една от последните публикации за изчезналите архиви на Търновската патриаршия след набезите на османската империя, коя-

то днес Турция припознава като своя. И колко още неща от стара България са изчезнали. За да се появи тоя дебелак да ми обяснява комплексите си. Енев, защо ги пускаш такива непроверени?

- 06-06-2012|**hakuna**

За определение на цялата тази писаница ще използвам една дума използвана често от К. Кеворкян: ГОВНОСЛОВИЕ.

/Синдром на Турет-копролалиия/

- 07-06-2012|**Загорски**

Ако все пак приемем, че съществува български комплекс за „вечна жертва“, то отнесен към петвековното турско „присъствие“, не се ли подхранва днес от турския „хюзюн“ (вж. тук „Музеят на Орхан Памук“), за който турците едва ли се самобичуват. По-скоро с него лекуват историческа болка, но подхранват и надежди, които уви! не са в наша полза.

А иначе нищо ново под демократичното българско слънце – „момчето“ Кръстев си плаща с писанието за хранилките, от които кълват и други български псевдоинтелектуалци. За съжаление...

- 07-06-2012|**с. терзийски** – браво

Не знаех, че има токова умели писачи на думи в нашето съвремие. Кеф, пълен кеф. Толкова избарана работа не бях чел от години. Даже не може да ме хване яд на поплювковците, дето поради липсата на друг личен продукт могат да хвърлят само сополи или нещо по-кафяво, критикувайки този готин пич. Даже и не се замислих толкова за смисъла, защото останах много очарован от стила. Тук стилът надраства себе си и е напълно достатъчен, за да достави онова балсамно удоволствие, което изпитваме когато някой така умело попържа тъпанарите, с които сме заобиколени.

- 07-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Когато фамилията ти идва от турски и изпитваш толкова много кеф от „патологията“ на България, за всеки случай е хубаво да си погледнеш и в гащите...

- 07-06-2012|**Златко** – re:

  Nestor Ivanovich писа:

Когато фамилията ти идва от турски и изпитваш толкова много кеф от „патологията“ на България, за всеки случай е хубаво да си погледнеш и в гащите…

Ако изобщо е възможно, разбира се. Защото пък аз, четейки толкова много поредни отрицания, неволно си припомням слепците на Брьогел, които, дори и в момента, в който падат в пропастта, сякаш крещят от платното: „Няма такова нещо! Нямааааааа!“

- 08-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко, Златко…

В момента към пропаст падат Еврозоната и други евро-измислици и евро-недоизмислици – а твоето списание през това време, също като по Брьогел, с ей-такива свои статии крещи: „Няма такова нещо! Нямааааааа!“

- 10-06-2012|**Гост**

Статия в същата посока, но много по-добра: **http://blog-modernity.blogspot.com/2011_01_01_archive.html**

- 11-06-2012|**Боян** – Има проблем …

… авторът на мат›ряла -- нарича се логорея! Такъв поток от думи (вярно -- добре подредени, да се види, че ученото си е учено!) за да се каже -- какво? Авторът дали знае, че по-малко значи повече? Наистина, дори и да има някакво полезно зрънце в цялата тая дрънканица, Кръстев го е засипал с толкова много плява, че и сам не ще го намери, камо ли ние, бедните му читатели:-(

- 12-06-2012|**Anthropologist** – Mamma li turchi!

Материалът е великолепен – и като идея, и като начин на поднасянето ѝ. Поздравления към автора за смелостта да каже на нищожествата и комплексарите около себе си какво мисли за тях.

И, нещо изключително показателно – с изключение на моя колега Златко и на Терзийски – всички останали коментари със страшна сила доказват още веднъж колко безпощадно прав е авторът да хвърли в лицата им тези жестоки истини. Да бяха искали, нямаше да го направят по-добре.

- 24-06-2012|**Чезаре Мантини**

Безотговорността на мисълта и мнението има много лица. Безотговорен в омразата си към всичко турско е неграмотникът Волен Сидеров. Напълно безотговорен е и господинът, нахвърлял горния текст. Историята не е оправдание за човеконенавистничество, но историята не е и нещо, което просто може да бъде осмяно и „деконструирано". Петте века под османска власт имат своите последствия върху българите. Българската вяра е много тиха и интимна, защото тя е скрита – в долапи, тайни стаи и във вкопани в земята църкви, които не могат да бъдат по-високи от османлия на кон. Българското публично пространство е изоставено, защото е чуждо. Свое е само полу-тайното, интимното, частното пространство. Когато си бил подчинен на една чужда логика и цивилизация, съхраняването на твоята те привиква към страх или поне боязън. Гаврата с наследството на миналото, с каквато изобилства този текст е белег на морален релативизъм – адвокатски или не. Второ, либералното желание да преодолеем негативното емоционално и народо-психологическо наследство, квалифицирано еднозначно като негативно и подиграно с витиевати фрази, не взима предвид факта, че днес към Турция – както и към Русия, също и към Америка една малка нация трябва да подхожда с изострена чувствителност за това, което трябва да допусне и това, което трябва да спре. Вие убедени ли сте, че децата ви трябва да гледат по цял ден Дисни Ченъл? Аз не съм. Това е една ниско-културна инвазия, която ги зомбира в полза на неприемливи за мен културни стереотипи. Вие убедени ли сте, че чистосърдечното отваряне към днешна Турция няма да има мощни демографски и политически последствия. Подигравайки българския национализъм за дефанзивния му страх към рога на изобилието наречен общо глобализация, давате ли си сметка за интензитета на съвременния турски националистически проект, за неговите граници и измерения. Аз не съм от тези, които ще спрат филми като „Листопад" по БТВ. Но няма и да позволя да ме правят на доверчив идиот – нито на ислямистите-националисти от Анкара, нито на мормонските мисионери от Бригам Янг.

- 24-06-2012|**Атанас Кръстев** – Писмо до главния герой

Уважаеми сеньор Мантини, ако бяхте имали възможността спокойно да вникнете в текста, щяхте сигурно да се подпишете поне Гарибалди. Но минорните преживявания в дупката, които вие наричате тиха и

интимна вяра не са ви дали тази възможност. Ниският покрив на вашата лична църква не ви е дал шанса да прогледнете, че вярата може да бъде и голяма, и смела. И че не всички православни са църковни мишки. Че не само мормоните са способни на гордост. Че и над България има небе. За такива като вас ми е думата, които обезсмислят страданието на народа ни с подземното си живуркане, което може да се открие на повърхността само по изпаренията от злоба. Радвам се, че се познахте. Излезте на открито, мръднете по света, проветрете се, пък може и да ви дойде дързостта, като кастрите не толкова тихо и интимно по форумите, да се подписвате с истинското си име.

- 28-06-2012|**Чезаре Мантини** – Грешка в пощенския код

Г-н Кръстев, пътувал съм по света много – подозирам, че повече от вас – и съм видял и осмислил достатъчно както собственото си културно наследство, така и многообразието наблизо и далеч. Позата „либерален космополит срещу уплашен селянин“, която заемате в отговора си към мен по-горе е смешна и глупава. Вие просто нямате чувствителност за нещата, които ви пиша и – доколкото мога да преценя – няма и да я придобиете. Затова – моля, не се притеснявайте, мислете и пишете така, както можете. Това също е полезно – хора с вашия плитък, но всеобхватен космополитизъм са на гребена на вълната днес, уви – за утре малко се съмнявам. Името си няма да ви кажа, защото се страхувам да не би вашите приятели от Бригам Йънг да ме впишат – заедно с починалите ми предшественици до 7-мо коляно – в мормонския тефтер като неволен прозелит. На времето едва изгонихме големичка група мормончета от архивите – на конвеир „кръщаваха“ мъртъвци за мормони.

Спортните идоли на прехода
Автор: Росен Янков

Спортът в българските медии е омагьосана гора, гъсто населена с най-чудновати същества. Те са повече от приказните герои в която и да е митология и също като тях са безсмъртни. При това няма нужда да си умрял, за да си безсмъртен. Дори и живите спортисти са се превърнали в легенди. Според българския печат всички наши футболисти – и покойниците, и ветераните, и дори тези, които са живи и здрави и още ритат – са легенди на българския футбол на местно или на национално равнище. Достатъчно е само някога някъде да са вкарали или спасили гол, което за 10-15 години кариера на един футболист все пак е доста вероятно да се случи.

Най-краен пример за такава футболна легенда е вторият резервен вратар на ЦСКА от 80-те години Емил Бучински. Той е играл с екипа на отбора само 3 минути – от 87-ата до 90-ата при гостуването на слабака „Дунав“ в Русе, спечелено с 4:1. Но въпреки късия си престой на терена Бучински успява да пусне гола във вратата си. Този актив му е достатъчен, за да се кандидатира на два пъти за президент на клуба през 90-те години.

И в другите спортове е пълно с легенди, но за тях е от значение дали са донесли и международни отличия. Например ски скоковете – зимна дисциплина, в която България няма никакви успехи. Но едни 6 точки, и то не за световната, а само за европейската купа, спечелени в два сезона през 80-те години на XX век, са напълно достатъчни за Владимир Брейчев и Валентин Божичков от Самоков да изживяват следващите десетилетия от живота си като легенди на белия спорт.

А какво да кажем за борбата, бокса, щангите, атлетиката, художествената гимнастика, гребането и другите спортове, в които България се е кичила с медали и титли? Те имат своите многолюдни пантеони и алеи на славата в българския печат.

Създатели на митове

Българският спортен журналист е запалянко, националист и митоман. На него му е позволено, дори му е вменено лично от главния редактор, да пише не хладно и обективно, а горещо и пристрастно. Принципът е: „В спорта има много хормони, значи и спортните дописки трябва да са силно ‚назобени‘„. Спортният стил е експресивен, понякога разюздан и брутален, с лексика, доминирана от телесното и баталните тропи. Например статия за мач, в който Бербатов е вкарал два гола и е подал за третия, е озаглавена „Фулъм направен на бербат“.

Писането за спорт е обилно поръсено с хиперболи и често прибягва до глаголи, произхождащи от междуметия. Това прави езика на спортния журналист да звучи леко инфантилно и го поставя най-близо до гаменския уличен наратив – по подобен начин едно хлапе разказва на друго сцени от филмов екшън. Този език е доста по-разпасан от езика в другите секции на вестника, но читателите не се дразнят от това. Други много важни негови особености са употребата на постоянни епитети и високата степен на повторителност на фразите – и двете характерни за юнашкия фолклор. Клишета има навсякъде из вестниците, но най-много са по спортните им страници. Някои от тях дори звучат като заклинания, тоест издават вярата на спортния журналист в магическата сила на словото. Те се повтарят като мантра. Например тазгодишният устойчив епитет за футболния клуб ЦСКА гласи: „31-кратният шампион на страната и 19-кратен носител на купата на България“. Този израз е подлог поне веднъж във всяка дописка за ЦСКА. Вземе ли отборът титла пак, догодина изразът би трябвало да се актуализира. Това обаче невинаги става заради голямата инерция в мисленето на журналиста. (Щом Георги Василев пое отбора на „Левски“, репортер от 24 часа го нарече „49-годишният дипломиран историк“, за да изтъкне, че това е единственият висшист сред треньорите в България. Тази фраза шестваше из вестника стотици пъти в продължение на цели две години, докато веднъж не попитах: „Абе, тоя дипломиран историк никога ли няма да навърши 50?“)

Като изключим разгула на телесното, преходът от субективна към обективна журналистика (доколкото изобщо в България той е завършен) не засяга спортните издания и притурки. Да се пише изопачено и пристрастно за „нашите“ е някак естествено, дори се смята за върховен дълг и въпрос на чест за журналиста. Друга причина за това е, че в годините на смачкано национално самочувствие спортът бе висок олтар

на добрия национализъм, докато „лошият“ национализъм проливаше реки от кръв в Югославия.

Крахът на комунизма преди 20 години заварва спортния журналист легнал удобно на идеологически дрейф. Той е аполитичен патриот. (Няма спортни журналисти, направили политическа кариера при предишния режим с изключение на бившия ватерполист Иван Славков, но той все пак бе зет на вожда Тодор Живков.) Понеже спортната тематика минава за ниска топка в журналистиката, никой не възлага на спортния журналист да пише уводните статии и да хвали партията. Той се скатава от партийни събрания на стадиона, но там отривисто вее националния флаг. Превърнал е хобито си в професия – лесна, приятна и с добри доходи. Тя включва чести пътувания отвъд желязната завеса и дребни далавери с командировъчните, с дефицитни стоки и с валута. (За една балканиада по фехтовка в Турция отборът пренася сребърна амалгама за огледала в саковете за рапири. Оказва се, че тези сакове никога не са пътували празни. За организатор на контрабандния канал е посочен спортен журналист.)

Днес, също както носталгичните културни дейци, поразени от прехода, спортният журналист заклеймява „абдикирането на държавата от спорта“ и я зове да възобнови субсидиите. Но разликата е, че оставените на самоиздръжка читалища и театри тънат в разруха, докато спортните бази и стадионите бързо се приватизират под различни форми, включително и чрез държавно-частно партньорство, а клубовете и федерациите на олимпийските спортове са въдворени под скиптъра на съмнителни бизнесмени. Изобщо собствеността върху спортните имоти в България е силно замъглена, дори повече, отколкото собствеността върху казината. В сферата на спортния бизнес, особено във футбола, често стават убийства. Футболният клуб „Локомотив“ – Пловдив, е с трима разстреляни президенти.

Журналистът обаче не се интересува от мириса на парите в спорта. За него важно е да има състезания, да се печелят медали и отборите да побеждават. Затова спортната журналистика затваря очи пред явното мафиотизиране на цели федерации и клубове. Най-драстичният пример е с футболния клуб „Славия“, който става шампион на България през 1995 г. Той е собственост на бандитската групировка СИК, от чиито тогавашни босове само трима още не са убити, взривени или изчезнали. Такива хора обаче спортният журналист нарича „финансови благодетели“.

Българският спортист – нездрав дух в болно тяло

Спортовете, донесли ни най-много световни и олимпийски отличия, са борбата и вдигането на тежести. В тях десетилетия наред България е световна свръхсила. Именно от тях обаче в началото на 90-те години на улицата се изсипва първата вълна от брутални побойници и убийци. Те бяха наречени първо „борци“, после „дебели вратове“ и накрая „мутри“. Тази възходяща градация не се нуждае от разяснение. Но въпросът защо тъкмо тези спортове се оказаха толкова криминогенни не е осветлен.

От 1968 до 1988 г. България събира обилна реколта от медали в борбата и щангите в резултат на държавните грижи за развитието им. Десетки хиляди здравеняци се борят и вдигат гири в залите, но това става без публика и убягва от общественото внимание. Причината е, че за разлика от колективните спортове и особено футбола състезанията по борба и щанги са твърде малко. Годишният календар включва само 3 турнира – два вътрешни плюс европейско или световно първенство. Тези състезания траят общо около месец. В паузите тренировъчният цикъл е нарушен, спортистът наддава на тегло и безделничи. После обаче той има нужда от допинг, за да влезе пак във форма за поредното състезание. Иначе е невъзможно хем да стопи килограми, хем да заякне и бързо да натрупа мускулна маса.

Срамната истина, че допингът е станал държавна политика, лъсва още на олимпиадата в Монреал през 1976 г. Тогава е отнета най-героично спечелената титла за България – на 110-килограмовия Валентин Христов, който се състезава като в транс и вдига с по 20-30 кг повече от щангистите в по-горната свръхтежка категория. Случаят е отразен подобаващо в българския печат – с пълно мълчание. Заради бойкота на Запада олимпиадата в Москва през 1980 г. е сведена до спартакиада на страните от Съветския блок. Логично там няма никакви допинг скандали и България заема невъобразимото трето място в света по медали след СССР и ГДР. Следва олимпиадата в Лос Анджелис през 1984 г., където също няма допинг скандали, защото този път Съветският блок я е бойкотирал и България не участва. Така катастрофата се разразява чак на олимпиадата в Сеул през 1988 г. Тогава целият български отбор по щанги е дисквалифициран заради допинг и всичките му медали и титли са отнети.

Когато допингът се комбинира с алкохол, дори в малки количества, в тялото на здравеняка се получава взривоопасна смес и той става мно-

го агресивен. Заради това и периодите на т. нар. олимпийска подготовка изобилстват с нощни зулуми на спортисти. (Сервитьорка в Спортпалас на Златни пясъци е бита и изнасилена в лека кола от щангист през 1980 г.; през 1984 г. трима гребци пребиват контрольор и пътник в трамвай номер 10, късат служебната карта на цивилен офицер от МВР и го смазват от бой, после завземат трамвая, но са причакани от командоси, които на свой ред ги пребиват. И в двата случая се водят дела, но присъдите са меки, а щангистът дори е осъден условно.)

Именно комбинацията от стимуланти и алкохол обяснява извънредната жестокост на бандите от борци (Крушата, Комшев, Васил Илиев и др.), гребци (Карамански, Каратанчев и др.) и щангисти през 90-те години, когато държавната система за финансиране на спорта се е срутила, спортните школи са закрити и техните възпитаници излизат на улицата.

Футболистите – карикатури на мутрите

Футболът – за разлика от борбата, гребането и щангите – е с 10-месечен състезателен цикъл през годината. Играчите тренират почти всеки ден и имат мачове всяка седмица пред голяма публика. Тук допингът няма смисъл, тъй като този спорт изисква не еднократно върховно напрягане, нито пък бързо натрупване на мускули, а продължително пребиваване в спортна форма, редовни тренировки и спазване на режим.

Така че футболистът се бъхти на игрището, но си мечтае за живота на мутрата. Той кара същите скъпи коли, вечер посещава същите чалга заведения и го ухажват същите певици и блондинки. Но поради своята заетост с мачове и лагери, той е извън големия бизнес с бухалките и няма защо да се движи с охрана. Футболистът обаче също иска да бъде застраховател или банкер и съпругата му да върти бутик за бельо или фризьорски салон.

И ето, футболната звезда Христо Стоичков става рекламно лице на борческата групровка ВИС-2 и се оказа акционер в застрахователно дружество в период, когато „застраховане“ е евфемизъм за „рекет“. Любослав Пенев отваря бутик за шапки на съпругата си манекенка, а Даниел Боримиров се жени за сестрата на един от най-големите наркодилъри в България и получава дялове във фирми от легалния му бизнес.

През 1994 г. спортните идоли на нацията – националният отбор по футбол, спечелил бронзови медали на световното първенство в САЩ – се

опитаха в комбина с борческите групировки СИК и ВИС да си създадат своя банка. И макар че в проекта бяха ангажирани финансистът Емил Хърсев, бивш подуправител на БНБ, и целият символен капитал на отбора, той пропадна. Провалиха го самите мутри – в последния момент те се отметнаха и не внесоха уставния капитал. По-късно обаче те не се посвениха да посегнат дори на иконата Стоичков. (През август 1999 г. той бе засечен от журналисти с насинено, леко деформирано лице и охлузвания по китката от белезници или каиш, за които дава комично обяснение: бил отишъл да нагледа строежа на вилата си, но там настъпил кабел и го ударил ток по ролекса, от което часовникът се стопил на китката му.)

Но футболът и в много по-малка степен волейболът все пак успяват да екзалтират нацията с по някоя дръзка победа. Този чист символен капитал после се осребрява в политиката, където борците не могат да припарят, но също и в бизнеса с автогорива. Деление обаче има и тук: футболни звезди като Емил Костадинов и Трифон Иванов са традиционалиста и наливат на шофьорите бензин, а волейболните звезди като Любо Ганев са новатори и им наливат метан.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010

Росен Янков е български журналист и заместник-главен редактор на вестник „24 часа“.

За новите и стари догми
Автор: Огнян Минчев

Ако имаме устойчивото усещане, че обществото, в което живеем се намира в дълбока и дългосрочна криза, време е да потърсим причините за тази криза на по-голяма дълбочина от тази, която ни предоставят дежурните интерпретации на проблема – тежко наследство, арогантни (екс)комунисти, народ споделящ робска психика, колониален великоруски интервенционизъм в българските работи. Не че тези обяснения са неверни – всяко едно от тях разкрива съществени аспекти на българската национална криза. Но тези обяснения не са в състояние нито заедно, нито поотделно да ни доведат до прага на разбиране, способно да произведе противоотрова на кризата.

Съзерцателното – и все по-депресивно – отчитане на многобройни кризисни фактори задълбочава нашата безпомощност пред порочния кръг на общобългарския упадък от последните 20 и повече години. Факт е, че ние се справихме с конкретните задачи на прехода зле. Този факт обаче прикрива по-важните основания на пост-комунистическата криза – той прикрива порочността на самата парадигма, на самата стратегия за преход от рухналия комунизъм към общество на демократично политическо устройство и пазарно стопанство.

Преходът от комунизъм към демокрация се осъществи в историческа епоха, доминирана от процеса на глобализация и обслужвана от идеологията на неоконсерватизма – неолиберализма. В продължение на почти половин столетие – от Голямата депресия през 1929 г. до идването на неоконсервативните движения на власт в Америка и Европа (Маргарет Тачър, Роналд Рейгън) в края на 70-те години – западните общества се развиваха под хегемонията на кейнсианския модел за стопанско и обществено управление. Разтърсени от катаклизмите на корпоративната индустриална епоха, кулминирали в Голямата депресия, както и от растящата заплаха на болшевизма, западните общества при-

еха една гъвкава система на взаимодействие между свободния пазар и регулативната роля на държавата.

Тази система, обоснована от британския икономист Джон Мейнърд Кейнс смекчава както кризисните процеси, така и „прегряването“ на икономиката, смекчава ефектите на пазарния цикъл. На равнището на стопанското регулиране кейнсианският модел стимулира умерено пазарното търсене като преразпределя от богатите към бедните част от обществения продукт чрез т. нар. социална държава. Бедните отиват на пазара като потребители и така непряко стимулират икономическия растеж.

Кейнсианската система се оказа нещо много повече от проста антикризисна регулация. Умереното преразпределение на обществения продукт, умерената проинфлационна политика и държавната регулация спрямо основните стопански пропорции създадоха епоха на небивал разцвет на западните общества, практикуващи кейнсианската регулация. За броени години възникна мощна средна класа, преодоляваща класическото състояние на класова борба в условията на ранния капитализъм. Жизненият стандарт на западните общества за 50-те и 60-те години се повиши повече, отколкото през цялата дотогавашна писана история на човечеството. Съчетано с технологиите на Втората индустриална революция (автоматизацията на производството) в средата на XX век, кейнсианството се оказа най-печелившата стопанска стратегия, създадена някога от човека.

Защо тогава кейнсианството бе отречено от неоконсерваторите в Америка и Европа през 70-те – 80-те години? Социалната държава бе обвинена за това, че руши ценностите на капитализма – спестовност, трудолюбие, предприемчивост – и възпитава ценности на хедонистично потребление и безотговорност към задълженията на човека и обществото. За неоконсерваторите от подкрепа се нуждаят не бедните потребители на блага, а заможните производители на тези блага. Орязването на социалната държава и възкресяването на „свободния пазар“ бе сърцевината на неоконсервативната стратегия за промяна, която бе възприета като икономическа политика от останалите политически сили – либерали и социалисти – и бе наречена икономическа политика на неолиберализъм (от свободата на пазара спрямо държавата).

Съмнявам се, че ценностните и идеологически аргументи на неоконсерваторите спрямо кейнсианството са били водещи в реалната

политика на свиване на държавата като регулативен агент на икономиката. Има много по-важен фактор за възстановяване ортодоксията на „свободния пазар“ и този фактор се нарича глобализация.

По кейнсианската схема националната държава преразпределя националния доход в полза на бедните, които излизат на пазара и потребявайки стимулират по-нататъшното производство. Италианските бедни купуват италиански обувки, италианско вино, италиански хладилници, перални и автомобили „Фиат“ като по този начин стимулират националното италианско производство. Какво е глобализация? Преди всичко разрушаване на защитения национален пазар. Падат митническите бариери, инвестициите, производството и потреблението се интернационализират. Същите тези италианци получават подкрепа от италианската социална държава, но харчат полученото за японски автомобили, френско вино и китайски обувки. Това обезсмисля кейнсианския механизъм на национално равнище.

Възможни са два варианта: глобализиране на кейнсианската регулативна система или глобален преход към свободен пазар от предкейнсианската епоха. Транснационалните икономически елити не са заинтересовани от разходи по поддържане на глобална кейнсианска социална система. Те искат свръх-печалби на нерегулирания глобален пазар.

Неоконсерватизмът изигра важна роля и в изграждането на стратегията за посткомунистически преход. Тази стратегия се състоеше от два основни приоритета. Всяка посткомунистическа страна трябваше бързо и незабавно да изгради политическа система от демократични представителни институции на мястото на рухналата тоталитарна държава. Второ, необходимо бе незабавно да се пусне в действие „невидимата ръка“ (Адам Смит) на пазара чрез спешно освобождаване на пазарните цени („шокова терапия“) и бърза приватизация на държавната собственост.

Защо е това бързане? Колкото по-бързо, толкова по-малко страдание, учеха неоконсервативните – неолибералните съветници. Освен всичко друго, бързият икономически преход ще осуети реваншистката стратегия на комунистическата партия да възстанови старата тоталитарна система... Но комунистите нямаха намерение да възстановяват старата система. Повече от десетилетие преди краха на комунизма от 1989-1991 г. ръководните кръгове на комунистическата партия и нейната Държавна сигурност създаваха получастни фирми на Запад и изнасяха съществени части от нацоналното богатство в чужбина.

Парадигмата за „спешен пазарен преход“ на неолибералните антикомунистически реформатори чудесно обслужи комунистическите елити в тяхната действителна стратегия да останат начело на обществото не чрез нов комунистически преврат, а ... като се превърнат в новите капиталисти на пост-комунистическите общества. Но за това превъплъщение на старата номенклатура в нова буржоазия бе необходимо съществуването на определени условия. Парадигмата на максимално бързия преход осигури максимално благоприятните за това условия.

Трансформирането на тоталитарните държавни структури в институционална архитектура на представителна демокрация не е особено трудна задача. След разрешаването на основния политически въпрос за предаване на властта от комунистическата партия на обединените демократични реформистки сили конституирането на демократичната държава е възможно в рамките на няколко месеца.

Това именно се случи в страните от Централна Европа – Полша, Чехословакия и Унгария – където демократичните сили имаха набран опит и масова гражданска подкрепа. В България въпросът за властта се решаваше трудно, в продължение на години и причините за това бяха както в относителната слабост и неопитност на новоучредените демократични сили, така и в силната подкрепа за бившата комунистическа партия сред патриархално-провинциалните слоеве на българското общество. Всяка трансформация на институциите поражда спад в ефективността на тяхното функциониране.

В Централна Европа бързият институционален преход сведе този период на трансформация до няколко месеца и това облекчи задачата новите демократични институции бързо да развият механизми за контрол върху процесите на икономическа промяна. Институционалната стабилност в централноевропейските страни бе подомогната също и от съхранената публична административна традиция, наследена от Хабсбургите. В периода на институционален политически преход към демокрация администрацията остана стабилна и функционална.

В България (и в други страни на Югоизтока и постсъветското пространство) тези благоприятни условия липсваха. Институционалният политически преход продължи на практика години преди политическите сили да постигнат национален консенсус по ключовите проблеми на реформисткия процес. (В България този процес приключи с формалното присъединяване на БСП към приоритета за членство в НАТО

през 1997 г.) Изтощителната политическа борба между силите на промяната и силите на отреченото през 1989 г. статукво предопредели дълъг период на институционална безпомощност, усилена от практически блокираната посткомунистическа административна система.

Изискването на парадигмата на прехода за едновременно протичане на институционалната и икономическата реформа в сгъстени времеви срокове бе предизвикателство и за най-ефективните реформистки елити в посткомунистическите страни поради обстоятелството, че икономическата реформа – пускането на пазарните механизми в действие, децентрализацията на стопанския живот и приватизацията на монополната държавна собственост – изисква не намален, а завишен, концентриран институционален контрол върху трансформацията на общественото богатство.

Централноевропейските страни, които бързо и ефективно приключиха политическия преход успяха до известна степен да насочат и канализират стопанските реформи и преди всичко приватизацията. Най-стриктно бе контролиран процеса в бившата ГДР, където агенцията Тройханд се опираше на мощта на общогерманските институции. В Прага и Варшава бяха създадени приватизационни фондове, обвързани с банковата система, а Будапеща привлече в самото начало на процеса огромен по тогавашни мащаби обем на чужди инвестиции.

Въпреки всичко нито една посткомунистическа страна (с изключение на ГДР) не успя да предотврати концентрацията на приватизирани национални активи в ръцете на висшата комунистическа номенклатура. Апаратът на компартиите и на техните специални служби представляваше най-организираната – често единствената добре организирана – група в обществото, която бе подготвена за участие в процеса на раздържавяване. В България и страните, които не разполагаха с опитни алтернативни екипи от реформисти, този процес протече на практика изцяло под контрола на бившия партиен апарат и специалните служби.

Продължилата години политическа борба между силите на бившия режим и демократичните сили осъди страни като България на дълги години институционална неефективност, през които елитът на бившата партия и ДС спокойно разиграха стратегията на овладяване на икономическия живот в новите условия. Те използваха слабостта на новоучредената демократична държава за своите цели – източване на банките и индустриалните предприятия с цел овладяването им на нищожна цена

в един следващ цикъл на кризисно разпродаване на държавната собственост.

Основната цел на тази статия не е припомняне на добре известните факти от процеса на „вземане на абордаж“ на държавата и икономиката от новоучредената посткомунистическа олигархия през 1990-те години и след това. Нашата цел е да видим по какъв начин основните идеологически формули и „пароли“ на посткомунистическия преход съдействаха за тази успешна трансформация на посткомунистическите елити в нова олигархична инфраструктура на властта и богатството. Паролата „бърз преход“ бе първият ключ към този процес.

Паралелното осъществяване на институционалните и икономическите реформи откри прозорец за свободно действие на посткомунистическия апарат поради понижената ефективност във функционирането на националните институции в преход. Колкото по-ефективен и бърз бе политическият преход – с толкова по-малко време разполагаха бившите служби за реорганизирането си в частни корпорации и приватизирани активи на бившата комунистическа държава. Колкото повече време продължаваше политическият преход – толкова повече ресурси за криминално овладяване на икономическата система получиха бившите апаратчици и висши милиционери.

Проблемът тук не е в „бързия преход“, а в едновременното, симултантно протичане на институционалния и пазарния – икономическия преход. Необходимо ли беше да се бърза толкова с трансформацията на стопанството? Защо всичко трябваше час по-скоро да стане частна собственост? Защо една Австрия може да поддържа икономика на благоденствие при положение, че по-голямата част от индустриалните ѝ активи са държавна собственост през последните 60 години? Не беше ли възможна поетапна реформа на селското стопанство, индустрията и пазарното ценообразуване в една страна като България, където огромната част от населението не отговаряше на условията за бързо придобиване на пазарна икономическа култура?

Тези въпроси бяха задавани от различни страни, включително от авторитети като Джон Кенет Гълбрайт, но не бяха чути нито от реформистките елити, нито от техните международни съветници. Хегемонията на неолиберализма фокусира вниманието върху надбягване с времето за най-бърза приватизация, най-малка държавна намеса, най-бързо стартиране на пазарния механизъм, най-ниска инфлация, най-

нисък бюджетен дефицит и т. н. Най-популярният лозунг – „държавата е лош стопанин“ – допълнително сковаваше и без това скованата институционална инфраструктура да реагира адекватно на заграбването на икономическите активи от добре организираната посткомунистическа олигархия.

Ние не можем да поправим със задна дата неудачната стратегия за омаловажаване на държавните политики на прехода за сметка на абстрактната абсолютизация на „свободния пазар“. Необходимо е обаче да разберем отрицателните ефекти, които тази стратегия имаше върху преходната държава и общество, за да можем да развиваме адекватни политики спрямо съвременната държава и общество, които обитаваме.

Хиперболизацията на ролята на „свободния пазар“ като независима – „невидима ръка“, независеща от коригиращата роля на държавата е некоректна преди всичко към самия създател на метафората за „невидима ръка“ – Адам Смит. В „Богатството на народите“ Смит изрично подчертава значението на двата основни механизма, чрез които се реализира свободния пазарен обмен – моралните ценности на общността и реда и закона, налагани от „нощния пазач“ – ограничена в пълномощията си, но ефективна държава. Моралният авторитет е изключително важен регулатор, който отграничава пазарната конкуренция от дарвинисткия естествен подбор в природата. Агентите на пазара се състезават в рамките на установения от традицията и морала кодекс на междуличностни и общностни отношения.

Обществената действителност по времето на Смит предопределя локалния – регионалния обхват на пазарните взаимодействия, което прави общностните морални регулатори ефективни в поддържането на умереност и баланс в отношенията между хората на пазара. Държавата, макар и минимална по замисъл – за да не ограничава прекомерно свободата на гражданите – е силна и ефективна в създаването и налагането на общозадължителните норми на пазарно поведение.

Индустриализацията в ранния 19 век извежда пазара от локалните му измерения и му придава национален мащаб. Това отслабва ролята на моралните регулатори и поражда крайностите на ранния капитализъм – свръхексплоатация на пауперизирания пролетариат и бързо развитие на теориите и практиките на класовата борба. Това налага постепенно разрастване на регулативната роля на държавата – с трудовото законодателство, с гарантиране имунитетите на работническите орга-

низации – синдикати, с установяване на определен порядък в индустриалните отношения между работодатели и наемници.

Този процес кулминира в кейнсианския модел за държавно регулиране от 30-те – 50-те години на 20 век, който представлява отговор на катастрофичните следствия от Голямата депресия след 1929 г. Капитализмът – пазарът вече представляват една високоорганизирана и концентрирана корпоративна структура, където „свободната конкуренция“ често означава катастрофичен сблъсък между мощни икономически агенти. Затова държавата поема една умерена отговорност за посредничество между различните корпорации – на бизнеса, между бизнеса и организирания труд и т. н.

Няма свободен от регулация пазар. Моралът и законът са инструментите, чрез които пазарът се отличава от закона на джунглата – където по-силният има правото просто да погълне по-слабия. Парадигмата на посткомунистическия преход премълча този факт в полза на акцентирането върху негативната роля на държавата – „лош стопанин“. Тази идеологическа де-легитимация на държавата изигра важна роля в приспиването на обществото спрямо разграбването на държавната собственост чрез „великата криминална революция“ на посткомунистическия елит.

Хиперболизирането на пазара в прехода не е резултат на „конспирация“ или зложелателство на Запада спрямо посткомунистическите общества. То е резултат на следните обстоятелства.

Първо, законовата регулационна рамка на държавата спрямо пазара на Запад е реалност от столетия – тя се подразбира и от гледна точка на западния манталитет изобщо не е необходимо да се подчертава. Затова в страни като Чехия и Унгария това „подразбиране“ – продукт на принадлежността им към Запада – доведе до относително ефикасен институционален контрол върху икономиката на прехода. У нас, както и в други незападни общества това „подразбиране“ не се състоя и реториката на „свободния пазар“ и „държавата – лош стопанин“ бе възприета и прилагана буквално – и с катастрофални последици.

Второ, влиятелни кръгове на Запад наистина се опасяваха от възможна реваншистка болшевишка вълна срещу демократизацията на бившия СССР и затова настояваха за бързо декомпозиране на икономическата основа на тоталитарния комунизъм – централизираната дър-

жавна собственост. На този етап криминализацията на процеса на раздържавяване не ги притесняваше особено много.

Трето, процесът на глобализация генерира силна утопична идеологическа вълна срещу националната държава. Тя бе разглеждана като отживелица, като генератор на национализъм и нетолерантност.

„Залезът на националната държава“ бе господстващ лозунг на поредната интернационалистична утопия, обхванала либералните кръгове на Запад. Тези либерални кръгове оставаха слепи за простата истина, че именно кризата на крехката национална държава в посткомунистическия и в Третия свят създаде предпоставките за разрастване на междуетническите и междуобщностни конфликти, водещи до етническо прочистване, общностен разпад и геноцид като пряко следствие на глобализацията. Затова и натикването на държавата в ъгъла се разглеждаше като естествен елемент на посткомунистическата еманципация от тоталитарния държавен контрол над обществото. Липсата на мярка във всяка промяна е причинила повече страдания от което и да е статукво.

Идеологическите и стратегически дефицити на „парадигмата на прехода“ станаха очевидни за броени години през 1990-те. Кризата на посткомунистическата държава отвори огромно пространство на институционален, икономически и ценностен вакуум, който не можеше да бъде запълнен от утопията на „свободния пазар“.

Причините за това не са свързани само с отсъстващата институционална и морална регулация на пазарните отношения. Подобно на всяка обществена реалност, пазарът е не само структура, но и култура на обществените взаимодействия. Маркетизацията – навлизането на пазара в социалната тъкан – е процес на постепенна адаптация на хората и общностите към ценностите и нормите на пазарната размяна. Посткомунистическият човек се изправи напълно беззащитен пред логиката на внезапно нахлулия пазар. Той не можеше да притежава компетентността и културата на финансовите транзакции, поради което мошеническите финансови пирамиди си присвоиха спестяванията му. Той не знаеше как да се държи на пазара на труда, не разбираше как функционират цените на пазара и т. н.

Посткомунистическият човек излизаше от една примитивна социална йерархия и структура на тоталитарен контрол, където почти всичко, което не е задължително е забранено. Това бе един черно-бял свят на еднопосочни зависимости, в който държавата отпускаше, лишаваше, от-

мерваше и контролираше всеобхватно ресурсите, достъпни за нейните поданици.

Модерният капитализъм е много по-сложен свят, в който успехът е продукт не на послушание спрямо Партията, а на добре изграден личен житейски проект в гъвкаво регулираната среда на либералната държава. Това обстоятелство превръщаше мнозинството от населението на посткомунистическите традиционни общества в жертви на промяната. Печелившите бяха добре организираните – единствено организираните елити на стария режим. Те имаха експертизата, парите и информационната инфраструктура да преобразуват своя политически контрол върху обществото в приватизиран икономически контрол – и оттам отново да поискат политическата власт в нововъзникналата обществена реалност.

В България те организираха „мутренската революция“ на овластяване на мрежите от примитивни представители на силовите спортове в мощни групировки за насилие, сплашване и ограбване на обществото. Силовите групировки бяха инструментът за обезсилване на държавните институции и налагане на „закона на джунглата“, зад който протече „великата криминална революция“ – трансформирането на общественото богатство в частна корпоративна собственост.

Тази криминална революция не просто обезвласти гражданите в стремежа им за създаване на едно ново, по-справедливо общество. Тя деградира обществената тъкан на много по-дълбоко ниво – разрушен беше самия фундамент на едно модерно общество – нормативния договор между обществото и държавата. Законите, нормите, процедурите – това са механизмите на гражданската солидарност в модерното общество. Ако гражданинът има права – държавата трябва да има задължения. Правото на гражданина се обезпечава от институционалния ангажимент на държавата.

Посткомунистическият разпад на държавността – многократно усилен от номенклатурната криминална революция – доведе до разпада на модерната обществена солидарност. Държавата не можеше да поддържа обществения ред срещу развилнелите се мутри – това причини криза на сигурността на гражданите, семействата, общностите. Никой не гарантираше собствеността, честта, частния и обществения живот на хората. Деградираха – в някои отношения неузнаваемо – образованието, здравеопазването, администрацията, полицията. Икономическата

разруха срина пазара на труда. Хората започнаха да търсят алтернативни форми на обществена солидарност.

Ако модерната държава не функционира, единственият път към обществената солидарност е възкресяването на общностните механизми на традиционното общество. Но историята няма заден ход. Всяко възкресяване на миналото е имитация – карикатура на отмрели обществени форми и отношения. В посткомунистическа България бе невъзможно да се съживи патриархалното семейство или селската задруга. Затова във вакуума на деградиращото модерно общество възникнаха псевдопатриархални форми на обществена йерархия, солидарност и контрол.

Криминални банди и властни мутри подчиниха малки и средни по размер градове и села на своя произвол. Появиха се първа частна община Несебър, братя Галеви в Дупница, циганските мародери цар Киро в Катуница и Дон Цеци в Златица ... Те малтретираха общността и същевременно я ... пазеха от други криминални групи. Този процес на дегенеративна де-модернизация – ре-феодализация стопи ресурсите на обществото да се адаптира към реалностите на съвременния свят и изпрати България за дълго в сумрачните периферии на неразвиващия се свят.

Водещите стратези на Запада осъзнаха капана на едностранчивия „пазарнистки“ подход към процесите на демократизация и глобализация на модерния свят. През 2002 г. Томас Кародърс публикува статията „Краят на парадигмата на прехода“ („Journal of Democracy“, January 2002, Volume 13, Number 1), в която прегледно са изложени основните дефицити на западната представа за демократизация на посткомунистическия свят. Осъзнал илюзорността на своята визия за „край на историята“ от ранните 1990-те години, Франсис Фукуяма публикува своето добре обосновано предупреждение срещу деинституционализацията на глобалния свят и срещу идеологията за „края на националната държава“ (State-Building: Governance and World Order in the 21st Century. Cornell University Press, 2004).

Основно предусловие за членство в ЕС за бившите страни от Източния блок бе не „свободния пазар“, дефиниран в анти-етатистки дух, а способността на националната държава да управлява и администрира обществената действителност на нивото на комплексния пост-индустриален капитализъм от 21 век.

За съжаление светогледът на политическите, стопанските и интелектуалните елити на посткомунистическите общества – особено на

по-неразвитите сред тях – продължава да бъде доминиран от примитивната черно-бяла логика на неолиберализма. Но това не е епистемологичен проблем – въпреки че провинциалното равнище на познание на социалната, включително икономическата теория предполага подобно опростителско възприемане на съвременните обществени реалности. Господството на неолиберализма е димна завеса, зад която успешно се разгръща криминалния олигархичен контрол върху българската държава и общество чрез системата на частните монополи.

Щом държавата е „лош стопанин“, на нея трябва да се плащат минимални данъци – за предпочитане „плоски“, за да се подкрепят инвестициите, които частният сектор прави в икономиката (с освободените от данъци приходи). Бюджетът трябва да е без дефицит – ако е възможно с излишък в края на годината, който да се преразпредели по усмотрение на правителството – т. е. без парламентарен контрол. Ниският бюджет означава ниски социални разходи – за пенсии, за здравеопазване, за образование. Мизерните пенсии са огромно перо в ограничения бюджет, защото пенсионните фондове се крадат безмилостно на няколко пъти след 1989 г.

На практика трудно можем да говорим за пенсии, а за социални помощи за възрастните хора. Макар и силно рестриктивен, бюджетът на България отделя за здравеопазване около 4%, за разлика от 5-6-6.5 % в другите европейски страни. Голямата част от тези измъчени 4% се набират от преките вноски за социално осигуряване на работници и служители. Въпреки това, посещението на медицинско заведение все по-често и по правило е свързано със заплащане на получените услуги „от джоба“ на пациента. Причината е системната широкомащабна корупция. Аналогично е състоянието на целия сектор на социалните услуги. Ако се оплачете на икономист неолиберал от това, ще чуете добре познатото – държавата е лош стопанин, идете на пазара.

Е, добре, нека идем на пазара... Където господстват частните монополи. Едрият български бизнесмен с номенклатурен произход по принцип не е пазарен агент. Той прави пари чрез изнудване на държавата чрез системата на олигархичен контрол върху политическите решения. Най-видимите частни монополи са в енергетиката – където функционират в пряка връзка с руския енергиен монопол върху България. Но на практика повечето значими стопански сектори са подконтролни на частния монопол.

Въздухоплаването е в ръцете на ТИМ, затова ниско-бюджетните авиолинии нямат място в българските маршрути. ТИМ контролира и зърнените силози – опитайте се да изкарате цените на зърното „на пазара“. Примерите могат да се продължат. Българската икономическа система държи държавата в роля на неолиберална мащеха за обикновения гражданин и на покорна слугиня на олигархичния корпоративен бизнес.

Тази икономическа система свива примката около шията на всяка стопанска или гражданска дейност, която не се вписва в рамката на олигархичния контрол върху завладяната от организираната криминална олигархия държава. Пада качеството на образование, здравеопазване, култура.

Дребният и среден бизнес все по-трудно свързва двата края. Свива се пазарът на труда – нараства безработицата в една страна, напусната от около 20 на сто от своите по-млади и активни граждани през последните 20 години. Обезкръвеното общество и обезсилената държава генерират нови вълни на емиграция. Демографската структура е необратимо дегенеративна с нарастващи пропорции на застаряващо, зле образовано и маргинализирано население. Нарастват гетата, маргинализираните общности, запустяват социално и икономически цели региони.

Идеологическата ограниченост на неолиберализма го превръща в удобен инструмент за завладяване на държавата и контрол върху обществото от страна на паразитиращата посткомунистическа олигархия.

Удобството се крие в целеполагането на неолиберална доктрина. Колкото по-минимална държава – толкова по-добре. Колкото по-ограничен и балансиран бюджет – толкова по-добре. Колкото по-малка социална държава – толкова повече пари за икономически растеж. В кейнсианската доктрина социалната държава не е външен ограничител на растежа, а органична част от цикъла на взаимодействие между пазара и държавата, генериращ икономическо развитие и растеж. Колкото повече пазар – толкова по-голямо обществено богатство. Колко повече пазар? Къде е днес българският пазар след въвеждането на 10 на сто плосък данък и редуцирането на бюджета и социалните плащания до минимум? Българският пазар е в депресия. Защо?

Основният дефицит на неолиберализма е във формулирането на цели, които са от абстрактно-икономически порядък и нямат нищо общо с реалните потребности на развитие на човека и обществото. Днес българското общество наподобява едно разширено семейство, в което

2-3 души са починали, 3-4 са емигрирали, 1-2 са безработни, почти всички са болни, 2-3 са неграмотни, включително единственото новородено дете. На фона на всичко това главата на семейството шумно се хвали, че няма нито да дава, нито да взима от някого. И не се знае колко дълго ще се хвали, че няма да дава...

Има ли такова безобразно семейство по света? Едва ли – освен в гетото... Но има такива страни, общества, държави като България. Причината е все по-отсъстващото съзнание за обществена солидарност, обществена справедливост и подчинение на целите на общностното съществуване на развитието на човека. Ако искаме да обитаваме едно съвременно европейско общество от 21 век, време е да започнем процеса на неговото изграждане върху адекватна основа – върху поставянето на човека като цел на обществеността развитие. Хегемонията на абстрактното икономическо целеполагане трябва да се замени с хегемония на целите на човешкото, обществеността развитие.

Социалната доктрина на християнството е категорична относно смисъла на човешкото съществуване, смисъла на общуването между хората и смисъла от съществуването и развитието на обществото. Чрез живота си човекът трябва да заслужи своето спасение и да се завърне при своя небесен Баща. Обществото трябва да подпомага този процес като създава максимално благоприятни условия за осъществяването му, а не да му пречи.

Ако се обърнем към доктрината на светския хуманизъм, ще видим аналогично целеполагане – според Кант човекът е цел на мирозданието, той не може да се третира като средство – било то и на най-примамливата икономическа или политическа идеология, доктрина, цел. Ние трябва да употребяваме свободата да различаваме добро от зло, с която сме надарени, за да изградим своето общежитие с оглед преследването на тази цел – максимално осъществяване, максимално добро саморазвитие на човека.

Отказът от пазарния фундаментализъм и от поставянето на абстрактни икономически цели в центъра на обществения живот не означава възраждането на илюзии от социалистически или друг егалитаристки характер. Поставянето на човека в центъра на обществения живот не означава носене на човека на ръце от общността, от държавата. Християн-демократическият принцип на субсидиарността добре изяснява баланса между лична отговорност и обществена солидарност. Справед-

ливостта не е идентична на утопичното всеобщо равенство. Между различните хора равенство може да има в правата им спрямо управлението на общността, но не и в резултатите на тяхната дейност. Как би следвало да изглеждат отношенията между човека, обществото и държавата в периода след посткомунистическия преход от гледна точка както на християнския, така и на светския хуманизъм?

Първата належаща стъпка на промяна е възстановяването на социалната, икономическата и културната легитимност на държавата. Не, не става дума за раздуване на и без това раздутата и неефективна администрация. Не става дума за нарастващо харчене на пари, които не са на разположение на обществото. Никой от нас няма желание да води страната си по пътя на днешна Гърция например.

Това, за което говорим, е възстановяването на ролята на държавата като субект на ефективни публични политики и стратегии, насочени към промени в полза на обществения -публичния интерес. Основен акцент в антиетатисткия патос на неоконсерватизма – неолиберализма е дефиницията на публичния интерес като сума от многообразните и разнопосочни вектори на частния интерес. Не съществува никакъв видим публичен интерес, отделен от сумата на частните интереси. Тогава държавата е просто агенция за калкулиране на автоматичния баланс на тези частни интереси, който всъщност е интереса на обществото като цяло.

Ние обаче знаем, че общностният – общественият интерес съществува извън простата механична сума на частните интереси. Съществува национален интерес. Той е свързан със съхранението и продължението в бъдещето на нашата обща идентичност. Националният ни интерес изисква ние да бъдем част от съвременна Европа и западния свят, независимо от това, че най-крупните частни интереси немилостиво ни теглят в посока на възстановен руски монопол върху българската енергетика и българската държава. Не дай си, Боже, балансът на интересите на крупните посткомунистически мошеници да се припознае като български национален интерес!

Москва, чалга, мутренска етика и естетика – това е днес „равновесието“ на частните олигархични интереси, което дава уродливото външно лице на България.

Още мислителите на Просвещението са разбрали, че е необходим специфичен публичен най-малък общ знаменател – държавата, за да

се реализира свободата на индивидите. Затова всяка личност трябва да обживее най-малко два основни типа роли – ролите на частния живот (професия, семейство, хоби, религиозна принадлежност) и публичните роли, където личността се изявява като гражданин – в грижата си за обществения интерес.

Днешната българска държава трябва да бъде общност на публичния интерес, където се пресичат гражданските и обществените стратегии за национално развитие и благоденствие. Публичните политики са инструментите на това развитие и благоденствие. Обществото разполага с три основни механизма за възпроизводство – пазара, гражданските инициативи и държавните политики. Държавата трябва да върши всичко това, което не могат да свършат пазара и гражданското общество.

Съвременна Америка е пространство на най-ефективната възможна маркетизация на отношенията в обществото. Не е случайно, че в Америка скептицизмът към нарастваща роля на държавата е най-силен – просто защото пазарът доста ефективно поема ролята на определящ механизъм за обществено възпроизводство. Но дори и в Америка пазарът не може да има всеобщ характер. Средното образование е обект на централизирана федерална политика – и е безплатно. Въпреки консервативните протести, президентът Обама въведе национална система за здравно застраховане – защото пазарът на застраховките оставя милиони граждани без легитимен достъп до здравна помощ. Кризата на ипотеките и на Уолстрийт от края на 2008 г. показа, че когато държавата спре да регулира частните финансови транзакции, предприемчиви мошеници като Мадоф започват все по-силно да контролират пазара на ценни книжа.

Когато рухна борсата – всички обърнаха глава към финансовата помощ на федералното правителство (т. нар. bail-outs).

Формулата „пазар – колкото може, държава – колкото трябва“ е всеобщо правило, макар че съотношението пазар – държава навсякъде е различно.

Пазарът е обществен процес в развитие и той обхваща с различна скорост и успех многообразието от стопански и социални дейности на хората в обществото. Най-лесно се маркетизира обикновената търговия – на следващия ден след краха на комунизма по улиците тръгнаха продавачите на обикновени ежедневни стоки и дребни услуги. По-трудно се маркетизират по-сложните технологични дейности във фи-

нансите и индустрията, а най-трудно се поддават на пазарна регулация сложните съставни от гледна точка на различни интереси дейности в образованието, здравеопазването и културата. Целеполагането в тях е много трудно да се вмести в простия баланс на предлагането и масовото потребление. Или не – не е трудно, ако се задоволявате с най-примитивните образци на чалга-културата.

Маркетизирането като процес на развитие от простите към сложните съставни дейности и интереси е в пряка зависимост от разгръщането на модерната пазарна култура сред преобладаващата част от населението. Нека си припомним още веднъж финансовите пирамиди от 1990-те години, огромният брой измамени от корпоративни агенти (телефонни компании, топлофикация, енергоснабдяване и т. н.) наивници, които не знаят и не умеят да подписват двустранен договор, щурмът на целокупния народ да инвестира в строителство – за българина инвестицията е синоним на подредени една върху друга тухли...

Липсата на пазарна култура и пълният отказ на държавата да регулира стартовите условия на пазарната игра доведоха в кратки исторически срокове до концентриране на националното богатство в ръцете на една малобройна олигархия и до радикално поляризиране на обществото между тази олигархия и огромен брой обедняващи хора с много малка средна класа помежду им. Затова държавата трябва да влезе навсякъде, където пазарът не може да навлезе ефективно, или функционира в полза на частна монополизация на националната икономика, в полза на олгархията и нейната мутренска прислуга.

Кои са публичните политики, които българската държава трябва спешно да развие, за да прекърши дегенерацията на българското общество и за да защити перспективния национален интерес на България? Първият кръг публични политики трябва да водят до забавяне – по възможност обръщане на негативните демографски процеси в страната. Ниската раждаемост, лошото здравно обслужване и интензивната емиграция осъждат България на самоунищожение.

Вече 20-25 години ние изпращаме в емиграция най-образованите, най-предприемчивите, младите и способните български граждани – просто защото няма какво да им предложим тук. Около 2 млн. души напуснаха страната през последните две десетилетия и процесът продължава. Въпреки това имаме един от високите дялове младежка безра-

ботица в Европа. Какво означава това? Че българският пазар не създава работни места за тези, които са най-нужни за бъдещето на България.

Чака ни бъдеще на все по-големи дялове пенсионери и все по-малко на брой работещи млади и на средна възраст хора, което означава растящи данъци и ерозия на стандарта на живот. Това допълнително ще ускорява емиграцията.

Какво да направим? В обозримо бъдеще не можем да се конкурираме нито с европейските заплати, нито с възможностите за професионална реализация, предлагани от Запада... Когато през 1949 г. се създава държавата Израел, в тогавашна Палестина живеят само малцина на брой евреи ентусиасти и пристигналите оцелели от Холокоста в Европа. Жизнено важно е да се привлекат евреите от другите континенти и преди всичко от Америка. Но какво да им предложи младата държава на фона на изобилието, с което те са свикнали? Ето какво – Израел им предлага силна обществена солидарност, най-добрата система за здравеопазване в света, високо уважение към статута на израелския гражданин, мощен обществен договор между гражданина и държавата.

Тези, които търсят високи индивидуални постижения остават в Америка. Тези, които търсят комфорта на общностната солидарност отиват в Израел. Но и двете категории евреи работят за успеха на своята държава – вън или вътре в нея.

Огромно значение има възстановяването на доверието на българина към неговата държава, очакването, че в България утре ще се живее по-добре отколкото днес. Нека не се заблуждаваме – такова очакване днес няма и сред най-наивните наши съграждани. Преди да възстанови съсипаната национална инфраструктура – физическа и институционална – българската държава трябва да възстанови гражданската справедливост и обществената солидарност между гражданите. Ефективна администрация, действащо образование и здравеопазване, правосъдие, ред и закон.

Тогава хората ще повярват, че нещата се променят и ще поемат ангажимент към процеса на промяна. Следват ефективни политики на регионално развитие и възстановяване на рухналите региони и населени места – с привличане и генериране на инвестиции, с отключване и стимулиране инициативите на местните хора. Необходима е здрава ръка за обръщане процеса на гетоизация на малцинствата и специфич-

ни интеграционни политики за образование, заетост и декриминализация на маргиналните общности.

Необходимо е радикално обновяване на самата държава. Днешната българска държава е немощен прислужник на организираната посткомунистическа олигархия – престъпна мрежа, извираща от самата държава. Прекъсването на олигархчния порочен кръг на източване и съсипване на държавата не е по силите на самата държава без силна гражданска – обществена подкрепа. Реформата на публичната администрация в пряка връзка с преобразуването на политическата инфраструктура на държавата е важен източник на ресурси за преодоляване на националната криза.

Между 2002 – 2010 г. националният доход на глава от населението в Турция се утрои – от $ 3 500 на $ 10 500. Причините за това са многообразни, но най-важната сред тях е ефикасната борба на правителството на Реджеб Ердоган с корупцията. Умерените ислямисти в Турция тръгнаха срещу корупцията като борба с греха, но постигнаха впечатляващи съпътстващи икономически резултати. България чака своя Ердоган – без да знае дали ще го дочака.

Важна цел на промененото съотношение между обществото и държавата е преодоляването на визията за социалната държава като бреме, забавящо развитието. Инвестицията в здраве, знание и обществена солидарност е най-сигурната, макар и дългосрочна инвестиция.

Създаването на комфортна обществена среда за обитаване, стимулирането на младежката заетост, развитието на ефективни социални услуги ще првличат хората към кариера и перспективен живот в България, вместо да ги гонят от страната както днес. Ефективната социална държава е израз на национална солидарност и перспектива за гражданина в неговата собствена страна и в неговата собствена среда.

Държавата сама по себе си няма да се справи с този пакет от амбициозни задачи ако не бъде подпомогната от гражданското общество. За съжаление в днешна България то е фрустрирано и изтласкано в периферията на обществения разпад. Безнадеждността на общностния ни живот засилва рефлексите на културата на зависимостта, която разглежда държавата и властта като нещо чуждо, независещо от самите нас. Огромен обществен потенциал се похабява в отчаянието на лична и общностна основа, че нещо може да се промени, да се подобри.

Откъде може да дойде една вълна на морално възраждане, на обновление на гражданските инстинкти за съзидание? В България боледува не само политическия и стопанския елит, поразени от олигархичен контрол. Боледува и интелектуалния елит на нацията. Нормално ли е да слушаме от интелектуалци вопли на отчаяние, че няма ценности? Все едно хлебарят да се оплаква, че няма хляб – не е изпекъл, затова няма. Нали интелектуалците трябва да произвеждат ценности!

Обновената морална среда ще мотивира широки обществени слоеве към по-активен живот. Защо 2 млн. български пенсионери живеят в глухо отчаяние? Защо няма инициативи за взаимопомощ сред тях – те биха могли да помогнат на себе си, ако не на другите с активно организиране на собствения си общностен живот, въпреки мизерията, в която са поставени да живеят. Не съществува нито гражданска, нито държавна младежка политика, семейна политика, политика за насърчаване на раждаемостта. Как се отглеждат деца в среда на несигурност, безработица, ерозия на семейните ценности в полза на мутренската чалга-култура?

И последно – но основно по значение: нито една от тези обновителни политики на държавата и гражданското общество не може да се реализира без стратегия на национално стопанско възраждане. Доверявайте се на пазара – нищо лошо в това, но нека свършим и нашата работа за създаване на благоприятни условия за пазарен растеж. Необходимо е създаването на национален модел за икономически растеж, който да постави приоритети на развитие и да оползотвори максимално наличните национални ресурси – човешки, технологични, финансови.

Без правила, закони и стратегии пазарът е или абстракция, или закон на джунглата. Как можем да се развиваме при настоящите обстоятелства – руски енергиен монопол със свръхцени на енергията, система от частни олигархични монополи, източваща безпомощната държава и липса на елементарна обществена солидарност за преследване на общи, публични национални цели?

За някои втренчени в самоопределението си като „леви“ или „десни“ горните редове може да се привидят като призив за движение „наляво“. Не, господа – това е призив за освобождаване от порочните кръгове в днешната българска обществена действителност. То има шанс ако се превърне в обект на консенсус между всички крила на политическия и гражданския спектър.

Оттам нататък можем да спорим за мястото и размерите на пазара и държавата, можем да се състезаваме за различни приоритети и дефиниции на приоритети. Неолиберализмът – пазарният фундаментализъм – унищожава реалния плурализъм на политическия дебат.

Левите и десните се сляха в преклонението си към пазара и се обезсмислиха като политически елити в съдържателния смисъл на думата. Отказът от пазарния фундаментализъм и прехода към едно отворено общество като възможни баланси между пазара, държавата и гражданското общество ще възкреси политическия дебат и ще възроди различните подходи – леви и десни – към политиката. Защото по предрешените догми на една утопия не може да се спори.

Време е България да се освободи от примитивните догми на поредната идеологическа утопия – неолиберализма, наложена на българското общество и скриваща реалните предизвикателства на действителността.

Източник

Огнян Минчев е български политолог, директор на Института за регионални и международни изследвания и шеф на неправителствената организация за борба с корупцията „Прозрачност без граници“.

Коментари (7)

- 17-06-2012|**М. Николова**

Много интересна статия. А различното в нея е, че завършва с опит за решение на проблема – конкретни точки какво точно би трябвало да се направи и какво да се случи, за да тръгнат нещата на оправяне. Поз-

дравления за това! Но ми е чудно – не се ли получава лека тавтология в предложените мерки: държавата може да оздравее само ако има силно гражданско общество, което да наложи провеждането на необходимите политики по оздравяване. Само че силно гражданско общество не може да съществува, ако държавата(определено правилекство, което осъществява политиките) не приема като концепция съществуването и признаването на обществото като коректив. Пример – никой от улицата независимо от упорството и големината на протестите не може да постигне провеждането на определена политика от власт имащите. Конкретният пример са протестите за шистовия газ и против закона за горите. Ама аз не се и сещам за успешен протест досега... Колко човек може да упорства при условие, че от действията му няма смисъл? И как аз мога да регулирам тук и сега политиките на държавата, при условие че отложеното наказание на избори не работи, протестите не работят и на управляващите не им пука дали по даден въпрос има обществен натиск или не? Т. е. за мен държавата сама задушава възможността за гражданско общество, което би могло да я тласне към необходимите реформи, и от тук нататък краят на статията става невъзможен. Искам, като гражданин, да чуя от автора и подобните нему какво е решението на следната ситуация: обществото казва „искам“, а държавата (въплътена от правителство и институциите) казва „не“ – как можем да порицаем непослушното дете тук и сега, защото тая работа с изборите в България не работи (а насилието, както знаем всички, не е решение на проблема...).

- 18-06-2012|**Боян**

„Благосъстоянието на едно общество и справедливостта на неговото устройство зависят от характерите на неговите членове.“ Хърбърт Спенсър, Човекът срещу държавата -- книга, явно пропусната от автора на текста.

„Няма нужда да се гледаш в огледало, погледни си чиниите в мивката!“ (Надпис в кухня на офис)

„Сега ще направим от България Швейцария“ -- казал Вуте след Промяната на 10/11/1989 -- „А от къде ще вземем толкова много швейцарци?“, попитал Гуте ... стар виц от вестник Стършел, очевидно непрочетен от Огнян. Може и да го е чел, ама явно не му пука -- нали всички трябва да разберем, че „ученото си е учено“ ...

Казано накратко: какъвто народът, такова му и правителството. Останалото са лакърдии.

- 18-06-2012|**Красимир Стоянов**

Една изключително добра статия, прецизен анализ с визионерска насоченост и излизащ извън обичайните идеологически клишета! Поздравления на автора!

- 24-06-2012|**Лектор**

Последното изречение е единственото, което авторът е трябвало да напише вместо разточителната лекция, която е произвел. Не беше ли Оги Минчев един от апологетите на неолиберализма по времето, когато изчисташе биографията си от просветителския период на лектор по история на БКП?

- 24-06-2012|**suhi**

да се бърза или не? не разбрах. и кой трябва да бърза?

втори пропуск – няма християнство изобщо, православието много добре си пасна с комунизма /помните ли приказките за православните оси през 90те?/, а днес и с новите добре облечени бизнесмени; ясно е, че етиката на капитализма трябва да си я внесем на дъмпниг...

- 01-07-2012|**Момчил Дойчев**

Имам няколко основни забележки към иначе великолепния текст на Оги:

1. Не може да се говори за единна неолиберална идеология, още повече за неолиберално-неоконсервативна. Такъв синтез поне на този етап не ми е познат а и ми се струва, че е невъзможен. Възможен и познат е либералният консерватизъм, който спореад мен е успешен модел. Тук става дума за използване на нелиберални икономически инструменти в политиката на консервативни правителства(на Рейгън и Тачър, примерно)

2. Основателните критики на автора са насочени към идеологията на неолиберални фундаментализъм, към ултралиберализма, който е краен вариант на либертарианството.

3. Що се отнася до идеологиите и практиките на „преходите“ в България и ЦИЕ нещата са доста по-сложни.

Наистина по обективни причини искането за „бърз преход“ беше неизбежно. Но то не произтича пряко от неолиберализма, а от фактори, които Оги правилно е споменал. Но причина за сегашното състояние на България, ако я сравним със страните от ЦИЕ (Чехия, Унгария, Естония, Полша) не е бързият преход, а неговото крайно забавяне, не е бързата, а бавната и дълго отлагана приватизация, когато и без друго фалиралите соцпредприятиая трябваше да се продават за един долар...

4. По отношение на факторите, описвани в текстове като „Защо сме такива?“ е крайно необходима преоценка. И други народи, поставени по време на комунистическото робство в нашите условия биха действали като нас. Въпросът е как да се освободим от нашите арагантни екскомунисти – настоящи проруски олигарси, които са окупирали публичното пространство с неокомунистически, конспиративни и ултралиберални небивалици...

- 01-08-2012|**Другара Тодар Живков**

другара Тодар Живков

Големо достойнство на „безсрамно“ дългата статия на Минчев е, че е разбита на над 90 абзатца, та да са чете по-лесно.:) Но само признанието, че „съществува национален интерес,...свързан със съхранението и продължението в бъдещето на нашата обща идентичност“, е вече предпоставка да дадем обща положителна оценка на анализа и да са не заяждаме на дребно. Философете обикновено са най-силни в анализа, демек в критиката и тук Минчев са е справил доста добре. Не разбирам само, защо Минчев си е харесал тая дума „неолиберализъм“ и я е обременил с всички негативи на българския посткомунистически преход.

Едва ли некой ша си признае, че е бил „неолиберал“, ако научи какви вини му са приписват, а всъщност ний отчитаме успешното реализиране на „стратегията за оцеляване“ на стратега Лилов.

Все пак неколко дребни забележки:

1. Не „бързата“, а бавната приватизация ни остави на опашката на прехода. Додека другите направиха приватизацията и я забравиха, ний още са чудехме требва ли да има приватизация или не, требва ли да допускаме чужденци или не, за да ни не „изкупят дръжавата на безценица и да я закрият“. Додека другите икономики са разминаха с 1 спад и почнаха да растат, ний станахме отново уникални с 2 спада. Естествено, целта на тея маймунски изпълнения беше да са декапитализират и съ-

сипят предприятията, та наще „националноотговорни“ другаре наистина да ги купат без пари. За да са улесни тая цел, реституцията и приватизацията не връвеха успоредно, а беха умишлено силно „дефазирани“, за да могат предприятията да са купат с компенсаторни записи по 10 стотинки за лев. Отчетохме, че сме приватизирале 70% от дръжавните активи, но после са оказа, че това било 70% от „приватизируемите“ 70%, демек по-малко от 50%. Оказа са, че 30% най-големи и добри предприятия биле „стратегически важни“ и затва „неприватизируеми“. След кат беха доскапани, оказа са, че и тех можем да извадим на тезгяха, но за без пари. В забранителния списък още има дръжавни предприятия – хранилка за партии и техните партизани-бордоваци, които тежат кат воденичен камък на частния сектор.

2. Не „плоските“ и малки данъци са ни проблем, а неплащането на данъци и осигуровки и източването на ДДС в чудовищни размери. Колко ша ни струва администрирането на големи и прогресивни данъци, ако със събирането на малките и „плоските“ още имаме проблем? Въобще не е верно, че другите плащали много по-големи данъци, защото те имат безброй начини за легално намаляване на данъчната основа. Такава сложна система у нас ша увеличи данъчното мошеничество. Номиналното БВП на човек, което създаваме е все още 4-5 пъти по-малко отколкото на най-развитите, защото през 1997 г. беше 15-20 пъти по-малко. Те тук са ни резервите, а не в повишаването на данъците.

3. Да са избегват сравнения по слухове, като напр. това с Турция, защото обикновено не са верни. Турският БВП на глава в периода 2002–2010 г. не е нарастнал „3 пъти“, а от 3700 на 7500 евро, демек 2 пъти. Българският БВП през това време е нарастнал от 2200 на 4800 евро, демек 2,2 пъти. Значи не „България чака своя Ердоган“, ами през 1991 г. българският БВП на глава беше 500 евро, а турския 2200 евро или 4,4 пъти по-голем, а през 2010 г. е бил вече само 1,56 пъти по-голем по номинал и 1,1 пъти по покупателна способност.

4. В най-първото си изречение – „Ако имаме устойчивото усещане, че обществото, в което живеем се намира в дълбока и дългосрочна криза“ – Минчев основателно е използвал условно наклонение, защото много добре знае, че обществото ни въобще не е в „дълбока и дългосрочна криза“, а вече 22 годин „устойчиво и дългосрочно“ излява от кризата, в която беше изпаднало по „обективни и независими от неговото съзнание“ причини. „Усящането“ е съвсем друга работа. За антирефор-

маторските сили това е съвсем нормално състояние на духа, а за одрътяващите – и на тялото. Има и една категория членове на обществото, които „по дефиниция“ са податливи на това състояние. Те са описани доста изчерпателно от американския посланик Ханс Шумейкър, когато напуска България през 1931 г., противопоставяйки ги на нормалните българе: „по-културните групи, типовете, които обичат удоволствията, и чисто градските елементи, обхващани от паника и отчаяние при първите признаци на стопанска депресия“. Те на тая групичка, да я наречем условно „леви интелектуалци“, само кризи и дай и най-лесно можеш да ѝ ги внушиш, владеейки средствата на Кашпировски за масова манипулация.

Тръсейки причините за тая фиктивна криза, Минчев правилно ги изброява, но некак си с пренебрежение, като „дежурни интерпретации“: „тежко наследство, арогантни (екс) комунисти, народ споделящ робска психика, колониален великоруски интервенционизъм в българските работи“. Чини ми са обаче, че малко е обръкал словореда и липсват некои свръзващи думи. Нема ли да звучи по-убедително една такава подредба: „Тежко наследство, в резултат на колониален великоруски интервенционизъм, прикривано от арогантни (екс) комунисти с внушения за робска народна психика, наследена от „византийското“ и „турското“ робство“.

Ако Минчев беше наредил думите по тоя начин, щеше и сам да са сети, че след Освобождението българете са имале такъв бурен икономически възход, който е смаял света и са хвърлиле не само на „поробителите“ си, но и на „освободителите“ си такъв безкомпромисен кьотек, че не ще да е имало у тех и помен от „робска психика“, въпреки твърденията на „арогантните (екс) комунисти“ и „левите интелектуалци“. Тогава остая хипотезата, че тая „робска психика“ е придобита при некое по-късно, демек 3-то робство, но „арогантните (екс)...“ не щат да го признаят и са бръшат с „византийците“ и „турците“.

Разбира са, не може така с лека ръка да са правят промени в словореда още на първия абзатц, защото това може съвсем да обезсмисли останалите 90 абзатца. А не бива, защото в тех има наистина ценни мисли за опресняване спомените за прехода.

Приемствеността на националната педагогическа митология
Автор: Лиляна Деянова

Повод за този текст са дебатът за „мита Батак“ и откритият урок, изнесен от историка-президент в Батак по време на честванията на годишнината от Баташкото клане през 2007 г. На базата на изследвания на няколко типа учебници по история и на дискурс-анализ на този и други дебати за „нашето минало“ искам да поставя въпроса за метаморфозите на „класическата парадигма“ на националната история – монолитната националнодържавна история с нейните царе, герои, жертви, мъченици, народ („върховното същество народ“).

Една такава голяма тема предполага множество прецизни различавания (каквито не правя в тази груба схема). Предполага също и работа по въвеждане на понятията, но аз ще се опитвам да ги прояснявам чрез употребата. Общо място е, че националното чувство и националната митология са свързани, но не идентични феномени, че *националната идеология не е национална митология.* Националният исторически метаразказ за прогреса на нацията не е митологическият разказ за сакралното минало на нацията. Той по дефиниция е част от модерния метаразказ за универсалните права, за равенството и свободата на нациите и на техните граждани (нищо, че наши политици 140 години след Петко Славейков продължават да питат „де е тоя дзвер универсалният гражданин?“). Тоест националната идентичност е гражданска, а не „племенна“, тя е *специфична форма на идентичност на индивидите като граждани на една модерна общност,* с политическо съзнание за принадлежност. В този смисъл нацията не е само памет, а и „всекидневен плебисцит“, както казва в прочутата си лекция от 1891 г. „Що е нация“ Ернест Ренан[1].

1 Често припомнян днес, макар да се забравя, че според Ренан плебисцитът е само за автохтонните, само за коренното население. По същото време и Морис Барес („Земята и мъртвите“) се пита какво е нужно, за да има нация – то е „костница (гробове) и образование по история“.

Понятието „публично пространство на историята“ (тук се съдържа препратка и към Хабермасовото понятие модерна публичност) е изходно за серията от изследвания върху пренаписванията на историята, осъществени от Института за критически социални изследвания, на които се позовавам[1]. То тръгва от едно разграничение по повод на понятието „място на памет“ на Пиер Нора – а именно, че модерните *места на памет* са *общи места на памет, но не са места на обща памет.* Те са общи места на паметта, но са ничии; те са ничии, но могат да бъдат монополизирани от държавата; те са ничии, но са залог за борба на сблъскващи се интерпретации и шанс на държавата да наложи своя символен монопол върху тези интерпретации; така че неща, които се привиждат като едни и същи национални символи, не са едни и същи символи (или места на памет – Нора предпочита този израз пред „символи“, за да удържи именно историчността). Публичното пространство на историята се състои от тези места на памет, но и от места на надеждата, на проекта. То е свързано с раждането на модерната история, на модерната, не-митологическата, „не-тотемическата“, а критическа памет[2]. (Разбира се, това понятие е само един „идеален тип“ в смисъла на Макс Вебер, който ни позволява да описваме конкретната национална действителност. в нея съсъществуват различни антимодернизационни нагласи, фолклорно-митологически картини. Освен това – особени отношения на съвместимост и несъвместимост с официалната история, с „историческата докса“, с паметта на различните малцинствени групи и пр.)

Днес обаче – както показва и случаят с Батак от 2007 г. – този тип гражданска идентичност, в която гражданството е свързано с принадлежността към нацията, е в криза. Държавата става все по-неспособна да удържа своя монопол върху националните места на памет, както и монопола си върху производството на обективно историческо знание, в

1 За двете най-важни от тях вж. Деянов, Деян. (рък.) Пренаписването на новата българска история в учебниците за гимназията, София: Институт за социална критика и МОНТ, 1995; Грекова, Майя. Националната идентичност в ситуация на криза: исторически ресурси, София: ЛИК, 1997. Вж. още Деянов, Деян. Държавата и общите места на паметта, Архив, N 3—4, 1998. Подробно съм описала теоретичните контексти на този анализ и авторите, на които се позовавам, в: Деянова, Лиляна. Очертания на мълчанието. Историческа социология на колективната памет, София: КХ, 2009.

2 Nora, Pierre (ed.) Les lieux de memoire. T. I—III. Paris: Gallimard, 1984-1993. Hartog, F. Regimes d’historicite, Paris: Seuil, 2003. (Вж. по-подробно за тези контексти Деянова 2009, 186—199, с. 178 и сл.).

това число и върху учебниците, т. е. „официалния дискурс в педагогическа форма“. Живеем във времена на мобилни граници и де-териториализация, на разединяване на гражданство и националност, както и на държава и националност, на парализа на политическото (по-точно – на „представителната демокрация“) и на смислов вакуум и несигурност, на криза на старите национално-държавни институции. Но тези пост-национални промени рядко се осъзнават от политическите, научните и други елити, които са се формирали – както забелязва Улрих Бек – в „контейнера“ на нацията-държава[1].

* * *

За какъв континуитет тогава става дума при толкова много промени? Може да се твърди, че комунистическите учебници по история (или по-точно казано учебниците по история в социалистическата епоха) съдържат и „курсове“ по национално възпитание. Че те са част от един по-обхватен „режим на историчност“.

Събитията след промените от 1989 г. са свързани и с разпадането на изгражданата след 1944 г. официална памет – паметта на държавата-партия, с демонополизирането на историческата памет. Това означава и призив за „деполитизиране“ (в случая – „декомунизиране“) на учебното съдържание по история. Аналогично както в предишната революция от 9 септември 1944 г. се де-фашизира историята и задачата е, както съобщава окръжно № 5 на Министерството на народното просвещение от 1945 г., „да се очистят учебниците по история“: „когато се разглеждат обществените борби в античния свят, симпатиите ни трябва да бъдат на страната на народнодемократичните сили, на страната на робите, ... гладните, безимотни пролетарии“. Фактите са много известни[2]. (Отдел

1 Beck, Ulrich. Pouvoir et contre-pouvoir a l'ere de la mondialisation, Paris: Flammarion, 2005. Измежду многото мнения в дебата за „мита Батак“ намерих две, които илюстрират – в почти логически чист вид – двата крайни вида реакции на институционалната трансформация (или „криза“) и на промяната в режима на самото знание за миналото: „Историята трябва да се денационализира, като БТК и Соди Девня и по възможност с участие на международни стратегически партньори“ (във в. Дневник); от друга страна, авторитетни историци като директора на Института по история при БАН професор Георги Марков смятат, че „глобализацията смята, че историята пречи“. Че „глобализацията ще забрани историята“ (защото „всичко е за продан“, защото историята винаги е била обвързана с политиката.).

2 Вж. Мутафчиева, В., В. Чичовска и др. Съдът над историците. Българската историческа наука. Документи и дискусии 1944-1950, Том 1. София: Академично издателство „Марин Дринов“, 1995. А също и работите на Иван Еленков за институциите за производство на

„Агитация и пропаганда“ при ЦК на БРП (к) дава мнение за предстоящата промяна в учебния материал на историята като „основен предмет за изучаване на общественото развитие“ и за „формиране на мирогледа на младежа“. Издава се „Наредба-закон за прочистване на учителския и образователен персонал в народните основни и средни училища, учителски институти и в Университета и висшите училища и академии“, постановление за изземване на 1000 книги: фашистки книги, книги срещу Съветския съюз и срещу свободолюбивите народи; възстановява се създаденият – за да централизира за първи път в новата българска държава преподаването по история – през 1897 г. Висш учебен съвет. [1])

Съвсем логично е в такъв случай днешният читател на социалистическите учебници по национална история да очаква да открие в тяхната канава прочутата Сталинова формула за „интернационализма като висша форма на патриотизъм“. Но поне учебниците по родна история разколебават подобно очакване. В споменатото изследване на учебниците от XX в. (по-точно на петте пренаписвания на учебници по история: от 1929, 1946, 1954, 1982 и от 1993 г.) се откроиха, наред с огромните разлики в пренаписванията, немалко общи наративни структури на учебниците по история от 1929 г. насам[2]. Без съмнение комунистическите учебници са пронизани от прослава на масите и описания на предателствата на националната – „шовинистична“ – буржоазия; в тях цялата история е телеологизирана и *пренаписана* в новия историкоматериалистически ключ – освобождението на трудовия народ. Но това още не значи триумф на интернационализма. Учебниците след 1944 г. (както и учебниците след „революцията“ от 1989 г.) са част от една по-обща парадигма, по-широка национална „историческа култура“ или по-точно национален манталитет[3], от едно доидеологическо „longue duree“ в раз-

историческо знание (вж. напр. Даниела Колева, Иван Еленков, Промените в българската историческата наука след 1989 година. Очертания и граници, В: Мишкова, Д., съст. Балканският 19 век. Други прочити, *София: Изд. Рива, 2006, 28-81.*

1 Вж. Лилова, Десислава. Възрожденски значения на националното име. София: Просвета, 2003.

2 За тези изследвания и за „скритите учебни програми“ на различните типове учебници вж. А. Бунджулов, Д. Деянов, Н. Николова, Св. Събева, Сн. Димитрова, М. Канушев, М. Якимова, Л. Деянова в: Деянов, Пренаписванията...

3 Това е израз и анализ на В. Оиепее, но идеята е широко споделяна. Избирам термина „манталитет“, в смисъла на школата „Анали“, той като с него се акцентира върху това, че става дума не за идеология, а за „картина на света“, свето-глед, тоест безсъзнателна представа, предпредикатна очевидност. за дълготрайността на представата за родното

бирането на „народ“. И в този смисъл – и само в този смисъл – съвсем не са така далеч от представата за българското и патриотизма в буржоазната историография: каноническото структуриране на историческите събития около откриването през Възраждането на „славното минало“ на този народ, разкъсването на „националното тяло“, отнемането на „неговите чеда“, поругаването на „естествените му граници“ заради користните интереси на Великите сили... Тоест от мисленето на нацията *като територия, земя, кръв, природа, принадлежност, автохтонност, естествено минало и заплашено наследство.* Едно мислене твърде далеч – и преди, и след 1944 г., а и след 1989 г. – от разбирането на това, което Хабермас нарича „патриотизъм на конституцията“. То редуцира националната идентичност, т. е. модерната, гражданска идентичност, до „етническа“, акцентира върху *български* граждани, а не върху български *граждани*, изключва от националното тяло други българи (обявявайки ги за не-българи – „фашистите са небългари“)[1]. Нацията акцентира върху това, което „те“ са ни направили, а не върху това, което „ние“ сме направили на другите[2]. Тя често отказва да си спомни по сложен начин едно сложно минало и изтрива от паметта си – съзнателно или не – цели пластове история. Но, така или иначе, след идентификацията и като „ние – не-те“ разказът и за самата нея постепенно се хомогенизира и втърдява. Една отрицателна идентичност, която изключва политическия противник от „българския народ“.

В националната държава освен учебниците има несъмнено и други „идеологически държавни апарати“ (в смисъла на Алтюсер). А също и други места и източници за правене на история. Тази банална констатация ни задължава *да прецизираме* първоначалното си твърдение, че скритата програма дори на първите учебници по история след 1944 г. не е „интернационализмът“. (Повтарям, че имам предвид само учебниците по история на България.) Не е маловажно това, че до 1947 г. няма централизиран, общозадължителен учебник по национална история; в много

и неговите метаморфози вж. Кьосев, Александър. Стихосбирката „Пролетен вятър “ на Никола Фурнаджиев в художествения контекст на своето време, София: Университетско издателство, 1989; Дичев, Ивайло. От принадлежност към идентичност, София: Лик и Дойче Веле, 2001.

1 Вж: Грекова и др. Националната идентичност..., Деянов, Пренаписванията...

2 Вж. по този въпрос работите на Тони Джуд за следвоенна Европа. За анализа на учебниците са важни изследванията на Марк Феро Как се разказва историята за деца, Историята под надзор.

училища продължава обучението по учебника на Пастухов и Стоянов, публикуван през 1929 г. и направен по изискванията на министерската програма по история от 1925 г. Но неговият контекст сега е друг.

Ето например как изглежда публичното пространство в една ключова за укрепването на институциите на държавата-партия година – 1948: В деня на националния ни празник трети март най-голямата снимка на първа страница във вестника на комунистическата партия е снимката на Сталин. В речите си Георги Димитров заявява: „който се обявява против Съветския съюз, е против собствената си страна“; „отношението към съветското пролетарско отечество е пробен камък за демократичност“; „там е нашето спасение, там е нашето щастливо бъдеще като нация“. Външният отдел на ВКП (б) е подготвил пакет от материали за „антимарксистките грешки на национално ориентираните комунисти“. Новосъздаденият Комитет за наука, изкуство и култура (КНИК) обсъжда на голямо съвещание състоянието на историческата наука[1]. То е открито от В. Червенков, който казва, че „ние не можем повече да търпим непрочистени авгиевите конюшни на буржоазната историография у нас“. Буржоазните историци са окончателно заклеймени, защото „не се интересуват от съдбата на народните маси“; защото твърдят, че Възраждането е тясно свързано с църквата; защото техният „великобългарски шовинизъм“ – доминиращо клише от онова време – е нанесъл големи поражения; защото страдат от „тежка наследствена обремененост“; защото са „псевдо-историци“, „защото са врагове на славянството“ (също доминиращо клише). Националното миналото е наистина експроприирано. Новите елити искат да се легитимират, да се впишат в историята, да се представят за законния наследник на идеалите за национално възраждане. Но голяма част от имената и датите, които са се чествали преди 1944 г., вече са отменени.

Сякаш *историята е почнала отскоро:* честване на три години от епичните боеве срещу германските войски, три години от Девети май, десетгодишнината от излизането на *Краткия курс* на Сталин, 15-годишнината от Лайпцигската реч на Г. Димитров, която „всички(?) честват“. Миналото се изтласква. И то не само чрез забрава, чрез буквалната забрана, чрез телеологизиращо пренаписване, но и чрез самото приемане на идеята

1 Вж. Съдът над историците, 203-386. Следващите цитати са съответно от с. 209, с. 301 и др. Повече подробности вж. в Deyanova, Liliana. „Après les batailles. Les manuels d’histoire bulgares après 1944 et après 1989“, Education et Histoire, 2000, Paris, M.-El. Ducreux, Ed.

за историческата целесъобразност и отъждествяването на ставащото у нас с изискванията на „хода на историята“. Така тази история наистина не е гражданска история, не е и утопия, а е по-скоро митологически разказ.

* * *

Въпреки континуитетите, не може да се говори за „комунистически свят“ и за „комунистически учебници“ в обща форма. В споменатите изследвания ние анализирахме няколко типа пренаписвания на учебниците. След първите следреволюционни учебници (които впрочем също са критикувани – един заради това, че „няма нито една снимка на Георги Димитров“, друг заради това, че не разбира въпроса за „македонската нация“ и т. н.) комунистическият разказ се отлива в учебник по история, преподаван във времето на типичния сталинизъм. После младите историцреформатори написват друг, „борещ се с догматизма“ учебник по история (1982 г.). Някои от тези историци са автори и на учебници непосредствено след 1989 г. Но наред с промените в учебниците (които са следствие от промени в политическата публичност) продължават да съществуват и старите национални идеологеми, или по-точно очевидности за националния свят, за „нашия народ“.

Ще дам пример с малките текстове в учебниците за Батак. За „клането/въстанието/трагедията“ Батак и за 5000 (според учебника от 1946 г.) или 1800 (според Никола Станев) или 4000 (според Йоно Митев) жертви, изклани („изклани безогледно“, „посечени или живи изгорени“) от кръвните ни врагове („кръвници“, „кръвожадни убийци на деца“, „жестоки башибозуци“, „свирепи феодали“ и пр.). „Кървавата баня в Батак“ (Н. Станев, 1928 г.) се разказва в учебника *История на България за 11 клас* от 1946 г.[1] с някои специфични акценти при описването на „башибозушките жестокости“: Ахмед Барутанлията със своите „банди“ и с помощта на баташките чорбаджии измамил въстаниците в селото. След това „свирепият феодал заповядал да изколят 5000 мъже, жени, деца“. В едно популярно четиво за ученици Йоно Митев – избирайки за мото

1 История на България за 11 клас от 1946 г. , с автори А. Бурмов, Д. Косев и Хр. Христов, с. 146. Вж. Балева, Мартина, Улф Брунбауер. Батак като място на памет. Каталог. София: Изток-Запад, 2007. По въпроса за интерпретациите на трагедията в историографията вж. статията на А. Везенков в същия сборник.

на своята книга *Непокорният Батак*[1] текст от записките на поп Методи Драгинов за изклани българи – също обръща внимание на тези няколко чорбаджии, „доволни от натрупаното си богатство“, които „слухтят“ и не са с народа си; както също и на това, че „омразата между турци и българи беше толкова голяма, че сблъсканията ставаха на всяка стъпка“. Но същият образ на „продажните чорбаджии“, не-народните, с „жажда за богатство“, които „угаждат на турците“, го има и в учебниците отпреди 1944 г., във влиятелните учебници и методически ръководства на Никола Станев например. Книгите му за „народните възстания“ и „България подъ иго“[2] задават клишетата, които срещаме в учебниците след 1944 г. за „турското иго“: робството, тежкия и непоносим живот на раята, насилията, грабежите и неправдите, чумата. Те са въведени още в увода на книгата от 1932 г. (1928) за народните въстания. По-нататък Станев описва „кървавата баня“, „секирите които почват да вършат своята работа“ (в едно от изданията е добавено – „демонска“ работа)[3]. Текстовете за Батак не се различават съществено и в най-новите учебници по история на България. Например в този на издателство „Просвета“ от 2001 г. разказът е следният: „Жестока е съдбата на Батак. На 4 май там са изклани хиляди мъже, жени, деца, старци. „Онова, което видях там – пише американският журналист макгахан, – беше така ужасно, че човек не можеше да спре погледа си повече от един миг. Човешки скелети, по които още висеше облекло и месо, гниеха на купища, женски черепи, коси се влачеха по пепелищата, детски коси, разпилени навред. Навред ужаси, ужаси и само ужаси“[4].

Наистина много са „ужасите“. Не искам да кажа, че ги няма, а само това, че фактите в националните учебници са изложени с определена визия за „национална стратегия на обучението по история“ (или „скрита програма за национално възпитание“). За „партийна ориентиров-

1 Митев, Йоно. Непокорният Батак, София: Издателство на националния съвет на ОФ, 1961 (Библиотека Героична летопис, книга 2).

2 Станев, Никола. Народни възстания през 1876, София: Хемусъ АД, 1932; Станев, Никола. България под иго. Възраждание и освобождение 1393-1878. Придворна печатница, 1928. Станев, Н. История на България 1878-1928, Изд. Чипевъ, 1929, с. 6. Вж. още и Станев, Н., Цв. Стоянов. Методика за преподаване на историята в прогимназии, 1 изд., С., 1922.

3 Вж. Станев, Народни възстания., с. 6, с. 76, с. 79; Станев, България под иго..., с. 396.

4 История и цивилизация за 11 клас, на В. Гюзелев, Р. Гаврилова, М. Радева и др. София: Просвета 2001, с. 172. Същият цитат от Макгахан е предпочитан и в много други учебници: този на Просвета от 2000 г., в учебника за профилирана подготовка на Планета3, и др.

ка“ на методиките на обучение апелират не само методическите ръководства от комунистическата епоха, а и тези от 1939 г. например, като произведението на Г. Христов *Насоки върху националното възпитание в училищата,* защото според него „училището като орган на държавата“ е „винаги на страната на нацията“ и „чувството, което трябва да доминира над всички останали е националното“[1] (тук се цитира Дора Габе: „Нашето небе е най-широко, нашите звезди са най-големи...“). Учебникът трябва да формира „афекти“, ставащи „привички, които повторени в продължение на много поколения, *създават расов характер* (к. м.), който никой и нищо не може да заличи“[2]. „Патриотизмът е толкова *естествено чувство* както и синовната обич“[3]. Затова „нишката на обучение по всички предмети – защото българската младеж е „национал-идеологична“ – трябва да бъде народностната идея“. Тя пронизва дори обучението по газова защита: „целта на газовата защита е. да запознае учениците с. и да им вдъхне упование в силата на българския народ“[4]. „Националното възпитание при математиката“ и „партийността на методиката на обучението“ не са изобретени след 1944 г. Както и това, че „основа на великобългаризма е *земелюбието“,* че „военолюбието е хайдушка добродетел на великобългаризма“. И още много такива схващания за *нацията като земя, естествена територия и кръв.* Схващания, които по-късно се модифицират, но не изчезват.

В такъв тип учебници по национална история откриваме – отвъд равнището на идеологическите послания – едно по-дълбоко равнище на манталитетни нагласи[5]. Предпредикатните логики на техните разкази си приличат. Независимо от основната им програма, независимо от това дали учебникът е ранно-буржоазен, късно-комунистически или пък ранно-посткомунистически, независимо от това дали врагът, да кажем монархията, бива разглеждан като национален враг или като класов враг[6], независимо дали Германия (Русия) е приятел, или пък противник, и т. н.

1 Христов, Г. Насоки върху националното възпитание в училищата, Варна, 1939, с. 4.

2 Пак там, с. 8, с.13.

3 Пак там, с. 15.

4 Пак там, с. 198, 201 и др.

5 Което, разбира се, не е „расово“, не е природно, но е исторически произведено като „така-а-не-иначе-станало“.

6 Например в цитирания учебник от 1946 г. монархията се описва като „гнездо на германската агентура“, повела страната по „противонароден и противоисторически път“,

Един от парадигмалните текстове по такава национална история е учебникът по история на Лавис, историка-държавник, реформатор от Третата република (Пиер Нора го нарича „евангелие“ на малкия гражданин на републиката).

Тази парадигма – както показва Боряна Панайотова в своето изследване върху учебниците по отечествознание от 1878 до 1944 г. – изобразява народа, държавата и героя като „троица“, контакта с Другия като военен сблъсък, съседите като вредители и врагове. Например в учебниковите разкази за един от етапите на развитието на българската държава от 28-те действащи лица 18 са държавни глави, трима – книжовници, двама – религиозни дейци и петима са боляри; като 20 от героите са позитивни, а пет – негативни; с няколко вида роли: основател, освободител, цивилизатор, баща на народа, патриот-мъченик. Тук авторката има предвид представителния учебник на Иван Пастухов. В по-сетнешните етапи на българската държава тази троица се разпада, но героят Народ идва на мястото на загубената цялост. И именно този колективен персонаж преобладава в учебниците[1].

По повод на този тип български учебници възниква още един проблем. Тезата за националната идентичност като гражданска идентичност и тълкуването на т. нар. патриотизъм на конституцията изискват поставяне и на въпроса: дали разделянето на нашите, а и не само на нашите учебници по обществознание за малките граждани на две отделни части, *гражданско учение* и *собствено исторически разказ,* не е довело до това историческият разказ „да забрави“ едната „половина“ на нацио-

с. 433. Вж. също и анализите на Н. Николова в: Деянов, Пренаписванията... Свързването на проблема за предпредикатните очевидности със схващанията за практическата логика на Пиер Бурдийо, с идеите на Бурдийо за символния монопол на държавата, за невидимото символно насилие на училищните класирания на света и пр. колективът на изследването дължи на Деян Деянов. Вж. неговите интерпретации на иначе класическата за социологията на образованието категория „скрита програма“ на училищната институция в: Деянов, Пренаписванията.

1 Тези схващания са развити в: Panayotova, Boriana. L’image de soi et de l’autre. Les Bulgares et leurs voisins dans les manuels d’histoire nationale (1878-1944). Les Presses de l’Universite Laval, Quebec, 2005. Вж. още: Образът на „другия “ в българските училища по история. Фондация „Балкански колежи“, 1998, както и статията на френския историк Кристоф Прошасон „Сбогом, Лавис. Краят на една историческа парадигма“, Социологически проблеми, № 1-2, 2009, 159-169. Критика на митологемите на самия изследователски дискурс прави Чавдар Маринов в своята дисертация и други публикации за българските и македонските историографски дебати.

налния метаразказ – разказа за националните институции, за обществената организация[1]? Може би поради това някои историци и до днес смятат себе си за експерти по патриотизъм и национална митология, а гражданското образование са го оставили – или прехвърлили – на други експерти? Но, за щастие, в конкретното общество нещата не са така дихотомични. В учебниците по гражданско учение също се прокрадват базовите идеологеми на авторитарния национализъм с представата му, че „най-голямата добродетел на малкия гражданин е да умре за отечеството“, т. е. за „своето голямо семейство“. И, обратно, много от учебниците по история са проникнати от либерално-модерен национализъм – авторите им смятат, че целите на историческото образование са не да търси „идеали между жалките останки на миналото величие“, не да пее „песни за победите на Крума и Симеона“, а да въведе малкия гражданин в Пантеона на човечеството[2]. но защо все пак не доминира именно този втори модел – либералният модел? (Още повече, че както показва в изследването си върху възрожденските учебници по история Д. Лилова, младата българска нация през Възраждането има пластична формула за идентичността и борави гъвкаво с представите за чуждо и свое. Тя има устойчив интерес към „човека въобще“. В „популярния протонационализъм“ на българите нацията е по-малко месианистична, по-рационална, прагматична, гъвкава. но, разбира се, това се случва в епоха на „оскъдна нормативност“[3].)

В изследваните от нас учебници по отечествена история самият авторов дискурс често носи митологични черти. Той избягва сложностите и противоречията, *натурализира и очиства, лишава една част от историята от историята.* На мястото на сблъсъка на гледните точки и алтернативността на интерпретациите се появяват малко на брой, но твърди опори: ние-те, агент-патриот, враг-приятел, добър-лош, освободител-поробител; като „те“ е агент, поробител, лош, „превръщащ евреите в сапун“

1 Такъв собствено граждански учебник за модерните институции след Освобождението е и преведената от френски читанка. Вж. Еленков, Иван. „Гражданско учение или читанка за малките граждане и гражданки от 3 и 4 отделения /Съставена според програмата от 7 септемврий 1885 от П.Н.Г.Търново, 1891 г./“, Архив, 1997, N 3-4, 84-90. Списание Архив е издание по проект за гражданско образование по история на Института за критически социални изследвания.

2 Цитирам по: Даскалов, Румен. Българското общество 1878-1939 г., том 1 и 2, София: Гутенберг, 2005, с. 394, 396.

3 Лилова, Възрожденските значения...

(в екстремалния вариант несъмнено, както е в учебник след 1944 г.). Това е модел, целящ създаване на симпатии и антипатии, които впоследствие да влизат лесно в политически употреби. В подобни текстове аргументацията често се мисли като засилване на епитетите (напр. „реакционна“, „лъженаучна“ и прочее идея, теория, идеология). Вярва се, че е възможно „да *очистим* учебниците по история от *изкривяванията“,* за да блесне „истинската история“[1]. Вярва се (но това е наистина митическо въжделение), че границите на българската нация съвпадат с „естествените граници на балканския полуостров“, че нацията има „естествени елементи“, че тя е „обединение на индивидите чрез естествени връзки“, „очертани във вечната книга на природата“ (Иван Орманджиев, преди 1944 г.). Или че българинът е „надарен с естествено практичен разум“, който го прави „прикрит враг на турската власт“ (Н. Станев, Й. Митев). Или (след 1944 г.), че „с тези фашистки похвати в обучението по история ... фашистката просветна власт можа да *изкълчи* съзнанието на част от школската младеж“.

Впрочем същото се казва днес за историците, опитали се да разградят „естествеността“ на националното място на памет Батак. И на националното място на надежда Европа. Онази Европа, в която ние сме „си били още от времето на цар Борис Покръстител“, както казва историкът-президент в своя открит урок за трагедията в Батак.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010

1 Можем да си припомним ролята на този тип дискурс в създаването на истински патриоти. В автобиографията си Хитлер обяснява връзката между любимия си училищен предмет – историята, и своята революционност, национализъм. Историята всъщност е била тази, която го е превърнала от „деликатен космополит“ във „фанатичен антисемит“, довела го е до извода, че „запазването на немския дух изисква унищожаването на евре¬ите“. Хитлер, Адолф. Моята борба. Библиотека Досие, Литературен форум, 1991, с. 24.

Лиляна Деянова е доцент по обща социология в Катедра „Социология“ на СУ „Св. Климент Охридски“), член на Института за критически социални изследвания, член на редколегията на сп. „Социологически проблеми“, гл. ред. на Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Книга „Социология“. Автор е на редица публикации в български и чуждестранни периодични издания по теоретическа социология, по методологически проблеми на хуманитарните науки, социология на символните форми, социология на колективната памет, утопията и времевите форми на опита, историческа социология на комунизма, социология на публичността, паметта за комунизма. В момента работи по проблеми, свързани с трансформацията на социологията и социалните науки, със съдбата на критическата социология в епохата на глобалната модерност.

Коментари (7)

- 20-06-2012|**Манол Глишев** – Банално

Банално, защото не е никаква тайна, че у нас национал-комунизмът (особено през 80-те години) измества интернационализма. Както и защото „патриотизмът“ на нашите национал-комунисти винаги застава срещу удобно заклеймявания „космополитизъм“. Човек може да се ориентира в дебрите на социалистическите етикети, иска се само малко търпение.

Колкото до „универсалния гражданин“, аз също смятам, че такова животно нема. Човек или е гражданин, или не е. И винаги е гражданин на дадена общност (нация, разбира се), а не на друга. В този смисъл национал-комунизмът или „патриотизмът“ на късната НРБ е все още жив като начин на мислене или, ако щете, на чувстване на историята ни. Не че е невъзмогно да се излезе от инструментализирането на историческата наука – напротив, възможно си е. Но това не може и не трябва да ста-

ва с въвеждането на нови и най-вече нежизнеспособни „дзверове“ като например универсалния гражданин. Самата концепция за универсално гражданство би останала напълно неразбираема за, да речем, Аристотел.

- 01-07-2012|**Даниела Таринска**

Г-н Глишев, коментирайки „универсалния гражданин“ вероятно имате предвид други текстове на авторката, защото по-горе не открих нещо подобно. А имах желание да разбера кое Ви дразни. В много текстове по темата, за мен е интересна реакцията на коментиращите. Тя, по правило е изпълнена с много емоция и нейната наситеност е право пропорционална на научния подход в представянето на аргументите на автора. Т. е. колкото повече текстът на автора спазва правилата на научния метод и демонстрира безпристрастност в изложението и аргументацията на тезата, толкова по-емоционални и агресивни са коментарите под него. Реакциите на „случаят Батак“ идеално ме подкрепят. В случая, текстът на авторката косвено се отнася и до Вашата емоционалност, Вашия плам и прибързаност да определите като „банален“ един текст, който вероятно не сте дочели до края, но който засяга нещо дълбоко във Вас, защото коментира кръвта Ви, произхода или нещо много подобно, определящо за смисъла на живота Ви. Разбирам текста на г-жа Деянова и съм съгласна с аргументите и, това което не разбирам и което винаги ще ми интересно са коментари базирани на изригваща, хаотична и отхвърляща самоанализа емоционалност като тази на г-н Глишев, макар коментарът му да не е от най-типичните.

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – „Универсалният гражданин“...

... си е в самия текст, близо до началото. „140 години след Петко Славейков“...

Сама по себе си наукообразността още не е научност, но в случая не говоря за или против научността на самия текст, а по-скоро за неговия, как да го нарека, вътрешен патос. Отделно от това, „банално“ не означава непременно „невярно“. Просто текстът открива топлата вода, с което издава известна безпомощност пред меандрите на соц-понятията. Което не е учудващо, защото те са си наистина меандрични.

За „случая Батак“ сте напълно права, но не ме бъркайте с някого от примитивните ултрапатриотари, които тогава крещяха глупости. Прочетох текста докрай (дори не съм пропуснал началото, където е „уни-

версалният гражданин“) и всъщност даже не става дума за собственото ми самоопределение. По-скоро споделях убеждението, че гражданинът е винаги гражданин на нещо конкретно, а не гражданин per se.

- 06-07-2012|**Джони**

Едно скорошно изследване /мисля на Миглена Якимова в Критика и хуманизъм/показа, че у нас все още действа езика на 80-те, който който се използва за критика в настоящатето. За мен с този език възможността за адекватна критика и промяна е нулева.

- 06-07-2012|**Иван Рангелов**

Ех, този Джони бе – на него „езикът“ му пречи, че да си направи той „адекватната критика“, че да постигне „промяна“... Каква промяна ще направиш ти, Джони, като разсъждаваш по този начин?

Вместо да гледаш как „езикът“ ти пречи, вземи го за своя опора този език! Така поне ще имаш някакъв шанс да постигнеш промяна! (Макар че, като знам какво разбираш ти под „промяна“, с какъвто и език да си „въоръжен“, все тая... Няма да я бъде!)

- 06-07-2012|**Златко**

Очевидно е, че в търсенето на внимание И. Р. е стигнал дотам, че да опитва да опонира и предизвиква всекиго и всички. Няма да се впускам в определения, но се радвам, че не му давате онова, което той търси.

- 07-07-2012|**Иван Рангелов**

Ех, Златко, щом е така, веднага поднасям моите извинения, задето съм засегнал твоята лична „свещена крава“ – въпросния „Джони“ – на когото, естествено, никой никога не трябва и да си помисля да опонира...

„Джони“ е едно такова особено същество, дето ако не му се осигури някакъв по-различен „език“, то, горкото, няма да може да си осъществи лелеяната „промяна“.

Това се случи в Ипанема
Автор: Златко Ангелов

Лежа на плажа в Ипанема и мисля какво да напиша за Гранта България. Ипанема е по-малката, но по-богата сестра на Копакабана, име синоним на латиноамериканската екзотика и южното слънце. Копакабана е самба и Нова година на плажа, Ипанема е босанова и цяла година изискани ресторанти.

Изведнаж се удрям по главата. Днес е осми март. Не, не така. Днес е Осми март! Една главна буква, а каква разлика само. Обикновената дата осми март става празник, събитие, тържество на женския пол. Но след минута увяхвам като препикано мушкато: Осми март всъщност е само спомен. Спомен на един мъж, който беше отрасъл в закутийчената си родина с няколко празника в годината, определени от Майката Партия и провеждани по нейн сценарий.

Трябва въображение, истинско соц-откърмено въображение, за да си представите какво означава за един български мъж да лежи на плажа в Ипанема на Осми март. Сякаш си поръчал любимото си китайско пиле стърфрай, но не в Америка, а в Пекин, и още от първата лигава хапка едва не повръщаш. Не, няма да ви отегчавам с подробности от моето минало. Ще отбележа само жалкия сексизъм на празнуването, сексизъм, който се влачи като неизлечимо хронично заболяване и до днес.

Плажът в Ипанема не познава Осми март. Не познава и мен. Но ме е приласкал с белия си хрупкав пясък, бялото слънце, и Двамата братя, които бдят над неговия чар на осми март. Плажът в Ипанема е за всички, мисля си аз сгрят от нестихващото слънце, отпивам кокосово мляко със сламка от току-що отворения с три удара на малко мачете леден кокосов орех и ...

И! Там е работата, че това И ме свърши, мозъкът ми избухна и се почувствх в окото на урагана, в центъра на непредвидимото. И ... Към мен вървеше тя, звездата от „Седем часа разлика“, красивата, невероятната, несънуваната Ваня Цветкова. Освен черно, бикинито ѝ не можеше

да бъде никакъв друг цвят. Освен черни очила, на носа ѝ не можеше да има никакви други украшения. Освен на български, тя не можеше да ме заговори на никакъв друг език. И освен с някакъв мухльо до себе си, Ваня в никакъв случай нямаше да се доближи до мен сама.

А мечтаех! Мечтаех да бъда Иван Иванов в онова легло, където тя изостави не само Милото, но и цялата си мафиотска мъжественост.

Но ето че мечтите са на път да се сбъднат, само да мога да разкарам този мухлив, мургав, с тесни раменца изрод до нея. Който на всичко отгоре ѝ носи чантата. (Дали има пистолет в нея?) Не, не е Гончев, макар отдалеч да изглежда твърде раболепен. Това е някакъв тип, който сякаш говори на чужд език, подозирам по особения му телесен език, който с нищо не ми напомня родното „чуй ме, бе!“ ръкомахане.

Ваня полюшва бедра, устремена е към мен, ама право към мен, тя сваля черните очила и в зелените ѝ очи се появяват искри – на гняв, подчинение или предвкусие на успех още ми е невъзможно да определя – усещам ги от разстояние. Мъжът до нея е полуобърнат към лявото ѝ рамо и, сякаш без да ме забелязва, продължава своя монолог. Но не е плешив, значи не е Милото. Като че ли дочувам испански думи. Мощна вълна се удря в брега, водата достига почти до кърпата, на която съм легнал, скачам да се отдръпна, гласът на мъжа се губи във вечната музика на вълните.

Оставам прав и се усмихвам глупаво, както би се усмихнал всеки изпаднал в моето неловко положение, сякаш не вярвам на това, което става. Не е по сценарий. Всъщност за вярване ли е? Но Ваня и онзи нещастник са вече пред мен, тя се усмихва, сякаш ме познава, потвърждение, че са ме търсили мен, на плажа в Ипанема, във великото, слънчевото, невероятно лятното Рио де Жанейро.

Тя пуска към мен зеления си поглед, по-зелен от зеленото море, и казва:

– Иване!

– Ваня?

– Искам да те запозная с господина. Това е Роберто Боланьо. Роберто, Иван Пеев.

Подавам ръка на смуглия кърдрокос мухльо и се усмихвам глуповато, но все пак любезно. Името ми звучи познато, но в момента се напрягам да чуя на какъв език ще ме заговори.

– Est-ce que vous parlez français? – удивлява ме този Роберто с чудесното си френско произношение.

– Comment avez-vous deviner, cher monsieur? – отговарям най-любезно, демек, как е отгатнал, че говоря френски. И веднага вдигам въпросителен поглед към достолепната Ваня.

Тя е непроницаема, загледала се е към вълните и очите ѝ зеленеят още повече. Сякаш си е свършила работата и сега ѝ остава само да краси нашето запознанство.

Повиквам момчето от бараката да донесе два стола и три кокосови ореха, ледени, и се заглеждам в мъжа до мен, който всъщност ме гледа много дружелюбно и с интерес.

– Какво ви носи насам? – питам някак безадресно на френски език, без да съм сигурен, че Ваня ме разбира.

– Ами виж, Иване – отговаря ми тя на чист български – това е човекът, който е написал романа 2666, известен чилийски писател, и той искаше да се запознае с български писател. Познава Юлия Кръстева и се интересува от България.

Ето значи от къде ми било познато името Роберто Боланьо. Реалният Боланьо се усмихва меко, почти енигматично, личи, че се наслаждава на звучната българска реч, която се лее от устата на Ваня така както слънчевата светлина се излива върху короните на огромните фикуси по крайбрежния булевард.

Черното момче донася сгъваемите пластмасови столове, тримата се разполагаме с гърди към слънцето и засмукваме през сламките от кокото.

– Ти си мислиш, че ако мен ме няма, ще можеш да спиш с тази жена – казва Боланьо на испански. Не съм изненадан, че минава направо на ти, внезапно го чувствам близък с тази брутална проникновеност. – Аз вече съм спал с нея. Тя е много по-добра актриса, отколкото любовница. Ако знаеше английски и беше попаднала в Холивуд, щеше да изяде хляба на много от звездите там. Но аз всъщност не знам какво значи една жена да е добра в леглото. А и отдавна секса не се прави само на легло. Но изразът си е останал. Ти знаеш ли какво значи един мъж да е добър в леглото? Значи просто да се е случил там, когато на жената ѝ се е чукало и тя го е пожелала, защото ѝ е бил под ръка. Така стана и с мен. След дълги години мечтаене, тази прелестна звезда на българското кино се озовава в Ню Йорк да снима български сериал. Отсяда в хотела, където съм отседнал и аз, на път за Европа. Късно следобед е, Манхатън е напоен от дъжд, г-жа Цветкова се отпуска на креслото в лобито на хотела, от което се вижда трийсет и пета улица. Аз пия кафе на отсрещното кресло. Гледам я по-

хотливо, такъв съм от край време. Видя ли жена дори на снимка, си мисля как се чука. Не непременно с мен, но какво пък, дори с мен да е, в това няма нищо лошо. От това винаги става добра литература, виж само моите романи – никой не ме пита дали моите описания са истински или са се случили в главата ми, но всички ги четат похотливо, те гледат книгите ми така както аз гледам жените, с очакване, че нещо ще стане. Но в хотела, в момента, в който Габо в Богота пише края на своята велика биография, Юлия Кръстева в Париж деконструира своята старост в литературно послание, Хулио Кортасар възбужда младите момичета с революционния секс на своите дълги разкази – нищо, че отдавна е умрял – и много други писатели изживяват живота на екраните на своите компютри, Ваня Цветкова отвръща на погледа ми и личи как изгаря за секс. Дали в това твърдение има някаква истина, няма никакво значение, аз мисля, че всяка красива жена винаги изгаря за секс. Кимвам ѝ с глава в посока на асансьора, тя се колебае само няколко секунди и става, поглежда ме още по-страстно и тръгва към асансьора, аз тръгвам след нея, вратата на асансьора се затваря, аз стоя зад нея и слагам ръка на задника ѝ, копчето с номер 17 е светнато, дупето ѝ е меко, асансьорът спира плавно, отправяме се по коридора към стаята в дъното, приличаме на двойка, която се прибира от разходка, влизаме вътре, вратата хлопва, Ваня се обръща и неочаквано ми зашива един шамар, после още един с другата ръка, не помня дали първо беше с лявата, и, точно като във филм отива до прозореца и гледа навън, с гръб към мен, аха, мисля си, тук се заформя някакво садо-мазо, приближавам я отзад и я хващам за задника с ярост, тя обръща лице към мен и... Има ли значение по-нататък? Екранът става тъмен. Изходът става ясен ето сега. Ти се питаш какво правим в Рио и отговорът е, че по едно време в ресторанта същата вечер Ваня казва, че отдавна мечтае да отиде в Рио де Жанейро, дали не съм склонен да я придружа. Оказах се повече от склонен, смених си европейския билет с билет за Рио през Маями, по-точно купих два билета за Рио бизнес класа. И животът ми зави на юг. Или към Източна Европа, как мислиш?

Роберто млъква за да отсмучи от сока в зеления елипсовиден орех. Изпитвам ревност. Пак – както във всички филми, както в бестселърите – известният мъж е хванал гаджето. А за мен – литературата! Ваня си е сложила черните очила и е потънала в своята енигматичност. Тя живее, ние с Роберто изживяваме. После се изпразваме на компютъра.

– Гледай сега този плаж, един от най-посещаваните в света, един от най-демократичните. Дупе до дупе седят нещастници от фавелите и супербогаташи от Ню Йорк. Но няма нито едно име, което да заслужава моето внимание. Ти чете ли разказа ми „Лабиринт“ в Нюйоркър? – и без да чака отговора ми, както си му е типично, Боланьо се впуска в поредния си монолог: – Виж само каква литература може да стане от внимателното взиране в една стара фотография. Аз бях хвърлил око на Юлия Кръстева като млада. Тя не е красива, но ако говориш с нея, усещаш течението на либидото ѝ като черна река, която тя е скрила, сякаш завинаги. Твърде много потиснат нагон има у нея и тя го е превърнала в абстрактно тълкуване на текстове, защото е отгледана в българската срамежливост към сексуалното. У българите секса е нещо, което се прави на тъмно, на скрито, защото не е прилично. Прилично, такава дума няма в испанския и френския – има варианти, но по значение те не са синомими на това, което българите наричат Приличие, поведение за пред хора. Ти също сега ме слушаш от приличие, но ме чакаш да спра, дори да се скатая някъде, за да можеш да натиснеш Ваня на тъмно. Не ми възразявай! Нека да свърша. Онези интелектуалци от кръга Tel Quel са позирали също в прилични пози. Но моето разсъбличане, Кръстева би го нарекла деконструиране, показва какво всеки от тях таи за после. Снобизмът кара всички тези слуги на духовното и интелектуалното да го слагат отпред, като своя фасада, сега се казва имидж, но тайно всеки си мисли с кого да се изчука, когато другите не го гледат. Всички за пред хората са обзети от физиката на тъгата, от меланхолията по непостижимото. Но какво е непостижимото? То лежи винаги на една ръка разстояние. Ето, ти, Иван Пеев, непознатият все още на света писател, протягаш ръка и пипаш Ваня по дясната цица. Нежно, може би страстно, и от това пипане от нейното зърно в нея се стича болка, но тя я идентифицира като възбуда, твоето тяло също е регистрирало импулси, течащи от ръката ти надолу към онова парче месо, което започва да се втвърдява, макар това още да не личи през банските ти. На двамата ви става по-горещо, отколкото на всички нас на същия този плаж, и ако бяхте млади и девствени, щяхте да се целувате на пясъка, сплели тела, и това щеше да ви е достатъчно, защото още не познавате края, ужасния край, след който ви се иска нов връх, но по-хубав, по-спазматичен, готови сте да го усилите до пръсване с кокаин или мет, да го повтаряте до умопомрачение, после да се измиете и да отидете на научна конференция на тема „Сексуалнос-

тта на жените в Третия Райх, унаследена във фетишите на търговската верига Беате Узе“. Аз ви гледам и у мен се надига завист, защото сега ти си под ръка, ти си интересния нов мъж. Аз съм познат, употребен, изхабен, нищо, че съм написал книги, които някои смятат за велики, почти равни на тези на Габо и Хорхе и Хулио. Там, на снимката в парижкото кафене е историята на едно интелектуално движение, около което писателите и техните сподвижнички са дефинирали смисъла на живота си, мечтите си и сексуалните си въжделения. От тях е останало само интелектуалното и аз, с моето чудовищно въображение, се опитах да възстановя пълнокръвието на техния живот. Може би ти прави впечатление, че говоря малко по-цветисто, по-тълкувателно и по-обстоятелствено, отколкото в разказа „Лабиринт“, но то е, защото ме слушаш ти, българинът, който не е научен да описва фактите студено и без свой коментар, а така често ги превръща от коментар в изразяване на неотстъпчиво мнение. Аз нямам мнение за Филип Солерс, но мога да опиша безпогрешно кой е и какво прави, само като го наблюдавам на тази застинала черно-бяла фотография и като знам, че е съпруг на Юлия Кръстева. Естествено онзи въображаем средноамериканец можеше и да съм аз, макар че съм от самия юг на този горещ континент. Но това не е толкова важно, колкото че Карла Невада е изневерявала на мъжа си, писателя Марк Невада, защото само като го видиш на тази снимка, ти става ясно, че той не може да бъде добър любовник на една красива жена, дори и ако тя му е съпруга, дори и да се напъва пряко тялото си. Не знам защо, но твоето присъствие, Иване, ме разсейва от наблюдението на плажа и почти лабораторното усърдие, с което проследявам твоя флирт с Ваня Цветкова. Ти сигурно си харесал много онзи разказ, който не е нищо повече от описание на една снимка, и аз ставам суетен като знам, че пред мен седи мой почитател. Но ето, извръщам се отново към Ипанема и виждам песъчинки по ръката, която гали гърдата на актрисата през сутиена на нейния бански костюм, вие се премествате под близкия чадър и ме оставяте на слънце. На мен ми е приятно на слънцето, аз съм уморен от секса и като действие, и като стимулатор на въображението ми, понякога мастурбирам, за да не забравя съвсем за какво ставаше дума и ето, сега ви оставям да тръгнете към хотела, където стаята е запазена на мое име, но за Ваня това обстоятелство е без значение, ако изобщо се сеща за него, а ти, ти си като едно кученце, което подтичва край нея и препикава от време на време територията си. След около час се връщате освежени от взетия душ, от

изпитото кафе и изядените за следобедна закуска две кесадийас. Както казвате в България – ни лук яли, ни лук мирисали ... Ти си замести лук с друга трибуквена дума и разбираш за какво говоря.

Роберто спря, тъкмо когато се почудих в себе си откъде знае, че на български този инструмент се назовава с трибуквена дума, и то не само една. Но той се оказа пророк. Всичко се случи така, както го описа. С една, може би незначителна от негова гледна точка, разлика. Аз се влюбих във Ваня. Влюбих се на осми март. И това може би беше най-красивия подарък, който можех да предложа на актрисата Ваня Цветкова за Осми март.

Когато се върнахме на плажа, слънцето клонеше на запад и беше засребрено от праха и водните капчици увиснали над дългия плаж. Роберто Боланьо не се виждаше никъде. Започнах да се съмнявам, че изобщо е разговарял с мен. След случилото се в хотела, не се стеснявах да галя Ваня по бедрото, да я целувам зад ушите и ... Да се надявам. На какво? На този въпрос няма отговор.

И си мисля: ето ме тук, на плажа в Ипанема, напълно здрав, нямам рак, женен съм щастливо, не се заглеждам в млади мацки, не ходя по курви, изобщо около мен никакъв повод за трагедия. Но ми е тъжно... Защо ѝ трябваше на Ваня да идва в Рио? От къде беше научила, че съм тук? Как беше открила адреса ми? Как знаеше, че ще бъда на плажа в този осмомартенски следобед?

Тази история няма никакъв смисъл. Като че ли. Да, но аз съм длъжен да ѝ намеря смисъл, да я извадя от баналността и да я предложа на читателите си, които трябва да разпознаят смисъла.

Смисълът, според мен, е следният. Аз бях сам на Осми март. А това е ден, на който по някакъв шаблон, създаден у мен в миналото ми, трябва да подаря нещо на жените, които обичам или харесвам или просто познавам. В същото време се бях толкова отдалечил от Осми март, че самото празнуване на жената като нещо особено, празнуване *от мъжете*, намирах за анахронизъм. За балканска изостаналост.

И така, аз трябваше да се избавя от две неща: от самотата си и от балканската си изостаналост. Компромисът беше да извикам на помощ някакъв литературен символ, който да ми помогне хем да осъществя своя подарък, хем да не отпразнувам осми март. Какъв по-мощен символ от Роберто Боланьо? Милият Роберто ми се притече на помощ със своето магическо въображение, което е в състояние да направи литература от всичко. В края на следобеда беше време той да изчезне от сцената.

На плажа останахме аз със своите спомени и Ваня със своята зряла хубост. Дали наистина Ваня беше дошла на този плаж, оставям на вашето въображение. Аз ви признавам, че съм влюбен в нея. Влюбен съм в очите ѝ, в гласа ѝ, в себеутвърждаващата я женска мекота, която не я напуска дори в най-зловещите моменти от нейния живот. А всяка любов от разстояние навява тъга. Във всяка несподелена любов има меланхолия.

Защото аз лежа на плажа в Ипанема и не съм усетил как слънцето е залязло, от океана е повял хлад, повечето чадъри са свити и столовете са прибрани, вечерният трактор бръмчи някъде отдалеч, потеглил да очисти пясъка от човешкия боклук. Лампите по булеварда са запалени, тротоарът гъмжи от хора по шорти, полуголи дори във вечерния здрач, киосковете за коко са пълни, аз изпитвам внезапен глад.

Типичното състояние на влюбения младеж.

Отдавна не съм младеж, но състоянието е ярко в паметта ми. И сега, когато си спомням как Ваня лежеше до мен на плажа, усещам ерекцията си в панталона и тя не ме учудва. Когато паметта е ярка, тялото не остарява. И аз знам, че този свят има смисъл и всичко в него е предопределено по закони, които всеки от нас се бори да преодолее, за да изпита щастие. Но по-често от всичко ние преживяваме човешката невъзможност да се подчиним на предопределеността.

Затова си измисляме истории и, както казва моя приятел Джонатан Франзен, се натоварваме с отговорността да намерим техния смисъл. Докато има смисъл. Докато имаме бъдеще.

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на www. antipropaganda. net.

Мълчанието е злато
Автор: Таня Рупел — Тера

Той беше странно момче. Чуваше го още от малък зад гърба си, от близки и чужди, казано с почуда или неприязън. И вече не му правеше впечатление. Някога, като ученик в началното училище, се бе сбивал с всеки, който посмееше да го изрече в лицето му. Но после претръпна. Наричаха го Пукъла от „К`во мълчиш кат пукъл?“ Парцала – от „К`во се пулиш кат ударен с мокър парцал?“ Цъкала – от „К‘во се цъклиш като глух... ням... луд?“ Какви ли не вариации на темата бе опознал и дори си казваше, че това разнообразие е забележително. Наум, на глас не проронваше повече от необходимото.

В общи линии бе послушен. Щом майка му извикаше: „Кажи!“, казваше, каквото го питаха. Но иначе думите не бяха неговото средство за изразяване. Когато почнаха писмените работи в клас, се уплаши. После се научи що-годе да се справя. Трябваше ли да говори обаче, минутите се разтягаха болезнено като сухожилия от непрестанното му запъване, заекване и мрънкане. Част от учителите го бяха отписали. От друга страна, когато главите им забучаваха от десетките гласове, почваха да го дават за пример.

– Не може ли малко да помълчите, като него – почти умоляваха някои. – Мълчанието е злато – сбърка веднъж да спомене класната им. Тогава най-находчивият сред дръзките бе изкрещял: – Ама ние не сме алчни. И от този ден нататък това стана поздрава-парола на класа. Мине, не мине онзи подхвърляше мъдростта за благородния метал и хорът му отговаряше с пълно гърло. Веднага след което изригваше смешният вулкан. Смееше се и Владимир. И то не вътрешно. Така с времето съучениците му го приеха за един от тях. С неколцина дори стана по-близък и понякога си приказваха в междучасията. Тогава не се запъваше. Просто помисляше и казваше някоя дума. Обикновено отговаряше точно, защото знаеше какво иска. Да и Не бяха любимите му думи.

– Не щеш ли да си поговорим? – питаше го майка му вечер. – Не – бе обичайният отговор, към който в последния момент се сгушваше милостивото „сега“. – Не сега. Понякога след него завиваше буря. Жената се превиваше като от вихрушка или се вкопчваше като шипков храст в това „Не сега“ и го разкъсваше на грозни срички. – Не-се-га, не-се-га, а-ко-га? Ко-гааа?

В очите на момчето нещата се разместваха и размиваха. Почваше да вали. И ако тя не можеше сама да се успокои, той казваше своето кротко Мамо и се притискаше у нея. Когато се издължи, почна да я обвива цялата и да я притиска в себе си. И усещаше все същото – тялото ѝ се разтрисаше и всичките изречения, всички думи, които бе запратила по него, рухваха натрошени на парчета до стъпалата им. Одраскано и подуто минаваха като с магия. Оставаше само един дълбок, сякаш саблен белег, който не можеше да заръби. Но пък той не болеше често.

Владимир отдавна се имаше за голям. Ала майка му не забелязваше и бе чакала доста, докато разкаже за баща му. Той си бе тръгнал тъкмо когато синът почваше да казва първите си думички – мама и татко. Думата за родител в мъжки род бързо закърня и се изличи в съзнанието на детето. Неговият баща се бе влюбил в някаква жена, живееща в града, където най-често го пращаха в командировка. Това без малко да съсипе жената, която го бе родила. Той помнеше неспокойните си сънища, разкъсвани от хлипания. Едва по-късно откри какво е било. Ала не можеше да говори за него. Пък и тя със сигурност не би искала.

Тогава разбра, че се обвинява за неговата затвореност. И вярва, че разводът му е нанесъл тази тежка травма. Самият той не усещаше нещо такова. В неговия ум неведнъж се бе формулирало обяснението за това състояние, само че той не успяваше да го изрече на глас. И все пак нямаше кой знае колко общо с баща му или с това, че израства без него.

Но майка му бе упорита жена. Дълги години нов мъж не влезе в живота ѝ. Тях тя посвети на своя малък мъж. Придружаваше го неотлъчно по разни кръжоци, хоби- събирания, музикални уроци и така нататък. Докато не ѝ каза, че може да ги посещава и сам. Тогава, по нейно настояване, продължи по стъпките, които му предначертаваше. Нейната надежда неуморно чукаше от врата на врата. И по този начин той можа да опита от всякакъв вид помощ и терапия за оплакване, което не бе негово. Макар че с времето от внушение или пък не, но като че ли наистина почна да му тежи. Тогава вече бе минал през класическия тип обикаляне

по лекарски и психологически кабинети и през най-модерните за момента опити и технологии за вкарване в калъп. Без съпротива изпълняваше нейната воля и все се канеше да ѝ обясни, за да не се тревожи.

Някъде между уроците по цигулка и язденето, след разпитите на една вманиачена лелка, или може би най-вече след няколко месечното ходене в ателие за стеснителни деца той усещаше, че търпението му се изчерпва и ще запищи. Ала не го правеше. Първо, защото явно се бе метнал по твърдоглавие именно на майка си. И второ, защото никак не искаше да ѝ отнеме радостта от откритието, че е родила гений.

За съжаление, колкото и да се напъваше да го докаже, със зачервени пръсти от стискане на лъка или от любимия огнен цвят, най-добър си оставаше в математиката. Средно статистически добър. Нищо повече.

Един ден реши да опита китара. Негов съученик вече бе направил своя опит и я бе натирил в ъгъла. Майка му беше окрилена. Той почти я видя да излита към кухненския им таван, препълнена с най-мощния газ – надеждата – като някакъв щур балон. И само месец-два по-късно, забеляза как тя все повече се спаружваше и спихваше. Балонът издишаше от някъде, това бе ясно и на двамата. Но те се правеха, че не забелязват. До оная сутрин, когато тя се удари лошо в тавана, загубила сякаш отведнъж цялото си вълшебно съдържание.

– Слушай, стига си мъчил и себе си, и мен. Откажи се. И това не е. – Не е – потвърди той и се отказа. – Кажи ми, имаш ли изобщо някаква прадстава какъв би желал да станеш? Какво те влече? Горкият таван заплашваше да се сгромоляса след нейния удар и под тежестта на тишината, която го притисна. Увисна поредният въпрос, с главата надолу, и загреба паникьосано за въздух. Момчето винаги долавяше в пространството как тежко дишат въпросите в очакване на още малко кислород. Тези на майка му страдаха от астма и беше безмилостно да ги оставя да се мъчат така. Ала често не можеше да им го даде веднага – техния животоспасяващ – отговор. И страдаше заедно с тях, поглеждайки плахо нагоре, където висяха. Някои отдавна мъртви, други с облещени очи. Само един, победил словесната гравитация, обикаляше спокойно около него и съскаше в ушите му: – К`во зяпаш нагоре, Пукъл, да не търсиш отговора по тавана?

– Знам едно – момчето подаде на издишащия спасителната струя – писател или поет няма да стана. В никакъв случай. Нито пък мим. – Защо тъкмо това? – скочи веднага заинтересувана жената. Ала не полу-

чи повече пояснения. Сега вече въпросът можеше да се развърже сам и скоро щеше да тупне на пода, да поотръска гласни и съгласни от думите си и да се върне в по-добър момент отново. Той бе спасил живота му, бе му дал надежда. Тази отсрочка трябваше да стигне и на двамата.

В това време Владимир щеше да продължи да търси разрешението. Мислеше и премисляше. Като детектив от роман. Като изследователя от последната история, която бе дочел. Той също трябваше да разреши своята загадка. Една от най-големите и трудни на света. Заключена с толкова ключове! Как да улавя думите без да ги убива. Да ги омесва в своя ум, както майсорът меси хляба, за да е вкусен и уханен. Та да парят както закуските в близката хлебарница. Да ги лови и държи внимателно в шепи, като пеперуди, преди да ги пусне отново на воля. Някога една бе оставила блясъка на крилцата си по несръчните му пръсти. Ако ги въртиш неумело или грубо из ръцете си, ти погубваш красотата им – спомни си той. Багрите им помръкват. И с думите е така. Напишеш ли ги набързо, дръзко, вярвайки, че си им вдъхнал живот, изречението ти може да се пули препарирано и всяка дума да се гърчи на листа като пеперуда, в която си забил карфица.

За зло или добро, някога след приключенията на Том и Хъкълбери Фин, Владимир бе надзърнал и в предговора на книгата. Там видя онази мисъл на Марк Твен за избора на думите. Колко рещаващ бил той. И изведнъж проумя, че бел`ите на момчетата са къде-къде по-безобидни от белята да не избереш точната дума. Щом разликата бе като между звезда и светулка! Това му взе страха, макар никак да не му беше от полза, като се има пред вид, че и без друго минаваше за темерут. – Че как да знам аз коя дума каква светлина излъчва! От къде го научават другите! Казва ли им го някой? Но понеже не виждаше кой би могъл да го каже и на него, не му оставаше друго освен да продължи да търси сам. Между редовете на обичните книги, сред строфите на любимите песни, в паузите, наситени с тишина.

– Думите нямат страх от мен, нито респект – беше си помислило момчето. Аз от тях имам. Може би в това ми е грешката. Ама ето и сега. Какво е страх, какво е респект? Това са две различни неща. Защо тогава ми хвърчат из ума и се блъскат, кое по-напред да изскочи?

В това се състоеше проблемът. Когато се опитваше да каже или напише нещо, почти винаги настъпваше хаос в главата му и той не знаеше кои думи да подбере, за да състави изречението си. Ровеше и се питаше,

и понеже все не успяваше да се реши кои думички да изтегли напред, накрая се отказваше. Предпочиташе да мълчи, наместо да ги наказва с редове, в които нямаха особен или никакъв смисъл. Да ги поставя на чужди за тях места. Той най-добре знаеше какво е да си губиш времето някъде, където не ти е мястото.

Понякога в училище, насред нормалното проумяване на смисъла, внезапно някакъв трус го хвърляше като от високо. Около него почваха да летят предмети и понятия, ляво и дясно разменяха неведнъж местата си. Той вече не проумяваше какво е ляво. Кой го е решил, защо и той не го чувства така? Недоразбраният урок се завихряше наоколо и изреченията му се раздробяваха на думи. Думите изсипваха съдържанието си, както самосвал своя товар, и зейваха празни и безсмислени като дупки. От там изпълзяваха сричките. Те се откъсвха като гущерови опашчици на подивели букви. Буквите се въртяха в кръг и врещяха собствения си звук, докато не му се завиеше свят.

Друг път наместо да се боричкат или разпадат, думите просто решаваха да играят на крие-ница. И тогава Владимир не говореше безсмислици, а мълчеше и гледаше към тавана.

Там някъде, най-горе, му се струваше, че се притаяват всички те. Това беше подла игра. Необходимо бе страшно търпение, за да измъкне еднадве от скривалищата им. И когато си мислеше, че е успял, неочаквано откриваше, че не са за пред хора. Сякаш бяха смъкнали неподозирани маски и одежди от себе си и му се показваха съвмем нови и голи. В истинската си същност. В едно такова дълбоко или изкълчено свое значение, че той се стъписваше пред тази откровенност и не можеше да продължи. Струваше му се, че ги предава и наранява. Затуй решаваше да ги пощади и ги побутваше сам назад, зад тежката завеса на мълчанието.

В същото време тази нерешителност го караше да се срамува. Тя накърняваше достойнството му. Затова не се отказваше от тайната си битка. Понякога часът по литература му се притичваше на помощ. Владимир дълго не забрави един урок за народните песни. Класната им обясняваше каква красота се крие в тях. Каква магия, която докосва човешката душа. И той го усети: – Вярно, докосна я. После го разтърсиха стиховете на Ботев. След него дойдоха и други поети, които му влязаха под кожата. Но както Ботевите думи бяха забили своите златни гвоздеи в сърцето му, ничии други не го сториха така. И то се свиваше от болка. А сетне се отваряше широко като прозорец и излъчваше светлина. Как е

подредил думите! Все същите, хиляди пъти изричани, уж изхабени, а от него – преродени за нов живот. О, майко моя, родино мила ... Гарване, и ти, птицо проклета, на чии гроб там тъй грозно грачеш? ...Не ти, що си в небесата, а ти, що си в мене, боже – в мен в сърцето и в душата...

Но някога идваха ония нощи, в които неизречените думи се надвикваха и искаха да пробият главата на Владимир, да изскочат навън. Тогава се будеше уморен и се питаше – дали ще успея? После дните си продължаваха по своя път, той все не успяваше и даже като че ли взе да забравя. Копнежът отслабна. Момчето реши, че го е надраснал както ланшния си панталон.

Дойде първата ваканция, в която започна да помага за някой лев в склада на един магазин. Привечер ходеше на реката. Там се лееше алкохол. Компанията твърдеше, че това развързвало и най-завързания език. Владимир опита. Но колкото и да отпиваше, само гледаше в далечината. А езикът му ставаше все по-дебел. – Няма да се развърже, проклетия шишко – рече си и го обяви на всеослушание: – Забравете! –Какво?! Никой не разбра нищо. А той пак бе обесил въпрос, но си помисли: – Тоз не може да се оплаче. Сто пъти по-добре е да висиш на звезда, отколкото на таван.

Една неделя седна омърлушен на масата и зачака закуската. Беше време за обяд. Жената сложи и също седна. Толкова близо срещу нея, ненадейно Владимир видя лицето ѝ. То го събуди окончателно. Майка му изглеждаше уморена и тъжна. Тя мълчеше, слагаше малки хапки в устата си и очевидно нямаше нужда да го пита каквото и да било. Телевизорът си мелеше монотонно.

Синът заръфа без желание кокала, съвестта загриза него. – Мамо, как спа? Какви са ти плановете за деня? – не издържа и я попита. –Добре, добре – отвърна тя и продължи да гледа разсеяно в екрана. – Не искаш ли да си поговорим или да предприемем нещо заедно? – сам не повярва като чу какво изрече. – Ще видим – каза уклончиво жената и пространството завзеха кухите реплики на някаква реклама. Ала той не можеше да се откаже. – Кажи ми как си? – Добре съм, нали ти казвам. – Хубаво. – Да, хубаво е, че ти се оказа силно момче. – Това пък защо? – Преди се тревожех, че си болнав... Тая необяснима мълчаливост. Човек трябва да е много корав, за да няма нужда да споделя с другите. Само потайни, болно-престъпни типове могат години да носят в себе си мисли, плано-

ве, вина. Или някой наистина чист и силен, който си стига сам на себе си и не го измъчва самота.

Владимир остана у дома. Щом майка му не искаше да излиза, реши и той да свърши туй-онуй от многото чакащи задачи. С каквото и да се захвана обаче, не я забрави и се питаше какво да стори, че да я разведри, да ѝ върне вярата. Вече не беше малко момче. Сега бе негов ред да ѝ помогне. Седмицата започна, а на него не му хрумваше нищо. И както се случва, когато си съсредоточен в едно, неочаквано идва съвсем друго. Влюби се. За втори път. Лицето на майка му бе изтикано встрани от едно свежо лице със силно гримирани тъмни очи и кърваво червени устни.

Все по-често Владимир крачеше из двора на гимнзията, надул музиката в ушите си, обмисляйки жестове и думи. Неговата избраница бе момиче от кликата на най-обичаните. Това го притесняваше. Как се заговаря такава жена? Какво може да ѝ предложи той? Ала законът на сърцето е неотменим. И в главата му като на първолак се завърна предишната тарапана от думи. Младежът се опитваше да ги подреди в логически ред, по големина, дълбочина. Ту си казваше, че ще ѝ признае вечната си любов. Но, смазан от туловищата на двете словеса, бързо се примиряваше с – харесваш ми... понякога. – Какво?!- сам се възмущаваше от безсилието си. – Това са джуджета, неизразяващи на грам истинската сила на чувства ми. – И слава богу – мислеше си отрезвено – иначе си станал за майтап. Перко!

Скоро си даде сметка, че не бе прочел нито един любовен роман. Това би могло да му е от полза сега. Изобщо напоследък бе поизоставил четенето. А в книгите, които предпочиташе като малък, се бяха появявали чувства. Ала подобни диалози не бяха особено пространни. Обикновено героят пронизваше или биваше пронизан от изгарящия поглед на любимата, сетне яхваха конете, за да препуснат към залеза. Всъщност и неговите герои не приказваха надълго и нашироко.

Думите са излишни – убеждаваше се той и си вдъхваше кураж. След часовете отиваше с група съученици в близко кафе и там изпиваше нещо безалкохолно и гърба на своята избраница с поглед. Вярваше, че може да я съзерцава безкрайно. Щеше да е хубаво, разбира се, ако почесто се обръщаше с лице към него. Но щеше да му е и по-трудно. А така постепенно забрави, че трябва да търси думите и те сами почнаха да го намират. Взеха да се групират, римуват, да танцуват. Някаква мелодия се разливаше през тялото му и той се чувстваше лек. Спомни си за пър-

вото момиче, което бе целунал, колко бързаше тогава и колко тежък се чувстваше. Сега не беше така. Напротив, някаква бавна река заобляше камъните по пътя си и му даваше усещането за вечност. Имаше нещо неотменно в тая пролет. Почти съдбовно. И Владимир изчакваше спокойно точния момент.

Когато го позна, ѝ написа писмо. Ако не го бе сторил, оценките му сигурно щяха да продължат да се понижават, но пък можеше още да е щастлив. След няколкото стиха, които записа в стара тетрадка у дома, се беше изчерпал. За любимата останаха само думите: – Това е за теб. Той подаде сгънатия лист, а момичето повдигна въпросително вежди и от немай къде го пъхна в джоба си. Сетне събитията бяха съкрушителни за младия влюбен. В тези страшни времена, когато всеки можеше за минутка да получи копие на нечие старомодно любовно обяснение, нямаше милост за автора. Даже приятелите му се смяха и го закачаха.

– Братле – бе казал най-печеният – да не ти дреме! Още утре нещо по-яко ще те измести от първите места в класацията. Нямаш представа к`во е темпото. Ама за сега си хита, кефиш ли се?

Така и стана. Владимиир бързо бе забравен от по-интересните и модерните, от активните съзидатели на тоя, далечен на природата му, свят. Ала той самият не можа да забрави. За дълго се затваряше в стаята си и през вратата не се чуваше даже любимата му група. Майка му не издържа. Направи своя последен опит, преди да е изгубила и сетната власт над сина си. Малко се изненада, когато той избра разговор с психолог пред залата за бойни изкуства. – Мъж-психолог – бе пояснил примирено. – Добре, главното е да ти се помогне. Жената отново зачака. Без особен трепет, не ѝ бе останал. Надяваше се с мярка, без да го изпуща от очи.

След няколко месеца усети промяна. Към по-добро за Владимир. Тя не знаеше какво да мисли. Поиска пак да поговори със специалиста. В самото начало те се бяха запознали. Но тогава тя още не изпитваше чувството на ограбеност. Ненадейно синът ѝ бе намерил някакъв непознат, с когото да споделя. Той явно се чувстваше добре. Погледът му си върна живеца. Тя откри дори една нова сигурност в походката му. Малкото неща, които ѝ казваше, начинът, по който го правеше, също бе друг. Изведнъж забеляза, че той вече е млад мъж, не просто детето ѝ. Това я зардва... болезнено. Не подозираше, че може още по-категорично да усеща едновременния спазъм на самота и благодарност.

След разговорите с тоя интересен тип – психолога – Владимир се прибираше като след тренировка – уморен и удовлетворен. Оказа се, че и у него съществува здравата, естествена агресивност, за която си бяха приказвали. Той вече усещаше в себе си как тя нараства. Позна и желанието си за власт. Стига се е въздържал, плашил, отказвал. Нека добие и той силата. Нека превземе думите. Да ги овладее и подчини. Насила, ако трябва. Както някога, с огън и меч. Или си въобразяваше? – Тогава не успях. Но сега имам опит, зрял съм – мислеше си младежът. – В крайна сметка скоро ставам пълнолетен. Накъде без тая власт? Само чрез нея ще покоря още толкова земи – на любовта, свободата, на истинското мъжество.

Владимир пожела думите. От всичко най-много искаше те да му разкрият красотата си. Да не се страхува от тях. Може би дори не му трябваше власт. – Искам просто да им вдъхвам живот – каза си той. – Да мога да ги подреждам така, че редовете да дълбаят като мълнии в душите. Да ги пращам като стрели в сърцата на хората.

И една вечер наместо Лека нощ, той информира майка си, че за 18 си рожден ден щял да скача с парашут. Беше му се сторила добра идея да инвестира спестеното във вятъра, наместо в костюм за бал. Искал да преодолее някаква бариера, да погледнел отвисоко света. Тя бе шокирана. Ала новата сила в погледа му, не ѝ позволи да каже нещо повече от „Ха!“ Дните се заизнизваха с неприятна скорост. Навън ставаше все по-топло, а небето все по-високо и мамещо.

Веднага след като бе научила, майката забърза към спортния клуб на края на града. Тук се събират всички откачени – ядосваше се пътьом – дето не им стига войната по пътищата и престъпността, ами дърпат дявола за опашката, да ги вземе при себе си. – Че и жени има между тях! След получената информация обаче, си тръгна разочарована.

Вечерта Владимир ѝ връчи тетрадка в плик. – Обещай ми, че няма да я отваряш преди да съм скочил. Само и единствено след скока. Каквото и да се случи. От тези думи тръпки пробягаха по гърба ѝ. И тя разбра, че нямаше никакъв смисъл да го разубеждава и да продължава да търси начини да съботира плана му. Той също бе обещал, че ще направи всичко необходимо за максималната си сигурност. Даже, както постъпваше тя, ѝ даде все пак право на избор между парашута и скока с въже от един мост. Глупавото бе, че нямаше време да рови из Гугъл и да търси сравнителна статистика на успеха и неуспеха на тия болни начинания.

Затова се напрегна да усети с майчината си интуиция, кое щеше да пощади детето ѝ. И понеже тъкмо миналия месец пиян младеж бе паднал през моста и се беше удавил, със свито сърце избра парашута.

В уречения ден, изпълнена с омраза към този терапевт, когото подозираше в подстрекателство, твърдо решена да го остави без работа след безпроблемното приземяване на сина ѝ, тя отиде рано сутринта на черква, за първи път от много време насам. В ума ѝ напираха някакви подплашени, недовършени думи и тя с воля овладяваше устните си да не шушукат в тишината под купола. – Не позволявай, не позволявай, господи... Пази го.

В същото време, все още у дома, синът ѝ също се мъчеше да си върне мълчанието отвътре. Нито музиката в ушите му, нито по-късно бодрият глас на психолога в телефона, можеше да изтрие нелепите диалози в ума му. – Не можеш да се откажеш сега! Вече не. Моля те! – Мога да правя, каквото си искам. Животът си е мой. – А достойнството чие е? – Чувал ли си лафа – да не ти се отвори парашута, а? – Имаш резервен, шубе такова, защо ти беше курса!

Следобедът беше прекрасен. Истинско лято. Владимир и още двама съученика бяха решили да навлязат в живота като мъже. На малкото летище край града се бе събрала завидна група чакащи и любопитни. Майка му забеляза няколко познати, двамата инструктори, при които бе ходил синът ѝ. С един от тях бе скачал в тандем и това ѝ бе дало надежда, че няма да опита и сам. Ала той държеше да го направи. Тя не желаеше да говори с никого. Оттегли се настрани, стиснала в джоба си малка иконка. В чантата носеше тетрадката.

След неопределено време викове на възторг я извадиха от умисъла ѝ. Компанията подскачаше и пляскаше. Пронизително свирене, щракане на апарати и телефони... Тя стискаше юмрук в якето и не можеше да сдържи сълзите си. В небето над нея се носеха пъстрите шапки на полудели абитуриенти. В далечината, като малка шапчица, падаше и парашута на Владимир. Не успяваше да го различи, но преброи цветните петна на синия фон и сърцето ѝ се разби в гърлото.

Нищо друго не помнеше по-късно. Добре че младите бяха снимали. Тя само можа да извика в мига, когато голямото парче плат се закачи на някакви клони. После се втурна натам и щом стигна, съвсем наблизо, почти като в сън, се приземи голямото ѝ момче. Заплетеният се бе оказал друг. Третият го бе отвял вятъра в неочаквана посока и се показа

по-късно. Но всичко това вече нямаше значение за нея. Тя стоеше разтреперана, почти изтикана от шумната тълпа, и го търсеше с очи. Изпод чаршафите и каската се показа бледото му лице, ухилено до уши. Беше щастлив.

Хората се скупчиха около двамата. Единият викаше нещо и размахваше ръце. Нейният не се чуваше. Някакъв пъхна камера под носа му и го запита: – Разкажи, как беше? У Владимир се бе насъбрало толкова много, че той се ококори, вдигна рамене и каза:

– Нямам думи. Всички се засмяха. – Да бе – обади се съученичка – така си се цъкли Владо винаги. Кат паднал от небето! Ха-ха-ха, хи-хи-хи. Психологът му приказваше нещо тихичко. А той се освободи от екипировката, проправи път към майка си и я прегърна.

Вечерта щеше да изкара с приятели. Тя се прибра сама в къщи. Седна до чаша вино и извади тетрадката. Нямаше търпение да види какво се крие вътре, но и куражът не стигаше, да го стори. След като отпи няколко пъти, пусна и спря телевизора, отвори, където ѝ попадна.

Нямам думи. Аз съм богат човек. Нямам грижи. Щастлив съм. Пуснах бляновете да блеят на воля. Пуснах всичко на свобода. Тръгвам сега. Ела и ти, след като се наприказваш, натревожиш, набленуваш. Отпочинал след тежката умора на всички дни, оголен до корен, ела и ти. Ще се срещнем оттатък сред вечно зелени треви.

С треперещи пръсти жената прелисти отново и се върна в самото начало. Най-отпред, с големи букви, пишеше: На майка ми, най-яката майка на света! Малко по-надолу:

Бъди спокойна, вече знам. Ще стана писател. Обречен съм да се бия с тоя велик, мощен враг – словото. За сега не мога да го приема като приятел. Трябва ми хъс. Ще си премерим силите като мъж с мъж. Както са го правили десетки преди мен.

Искам да го раня дълбоко. Да го разбудя. Защото само болката събужда истински. И да извадя душата му наяве. Няма да я оскверня. Ще я опозная и ще я върне обратно в дълбокото. После ще се призная за победен. Защото от сега знам, аз все пак ще загубя. Но не мога да се откажа. Трябва да напиша два стиха или поне една история, дето да омагьоса другите, както съм омагьосан аз. Да ги остави без ума и дума. Докато най-сетне всеки открие своите и стане себе си ...

Майката продължаваше да чете без да разбира. Сигурно пише твърде модерно за мен – мина ѝ през ума. – Но е толкова е хубаво. Постепен-

но редовете пред очите ѝ се разместиха и размиха. Строфите се разпаднаха и разни нелепи срички заподскачаха из страниците като подивели. Как-ви-сти-хо-ве! Тол-ко-ва – тол-ко-ва ...!

Таня Рупел (Тера) е родена в Благоевград, България. Основното и средното си образование получава в София. Следва българска филология в Софийски университет „Св. Климент Охридски", София, където завършва и свободния факултет по Журналистика. Първата поетична книга на Таня – „Земя, небе и по-нататък" излиза от печат 1994г. Същата година следва втората част от поредицата, по-късно – трета. 1996г. – първият ѝ роман – „Прошка";1997г. – новелата „Край реката"; 1999г. излиза сборник разкази и новели „В тишината на залива"; 2001г. стихосбирката „До скоро"; 2004г. „Знак".

Коментари (10)

- 01-06-2012|**Албена** – малчанието е злато

Нямам думи. Наистина. Толкова много ми хареса разказа!!!!!

- 01-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Не се изненадвам, че една неграмотна жена харесва подобно нещо.

Иначе обещавам, че няма да сАботирам повече постоянно възпроизвеждащата се Рупел. Това е все едно да се опитваш да ограничиш раждаемостта в Индия.

- 02-06-2012|**Tania Rupel**

Е, г-н Иванович, успяхте да ме извадите от хралупата. Защо тази грозна заплаха, че няма вече да ме саботирате? Надявам се да не спазите обещанието си. Благодарна съм за всеки коментар тук и смятам, че

всеки има право на мнение. А щом съм се хванала на хорото, значи...ще търпя. Пък и искрено казано от похвалите човек се приспива. А кой иска това? Такива като Вас ме държат будна. Критиката, макар и понякога несправедлива, те кара да се замислиш, да се поставиш под въпрос. Ето, аз едва ли щях да забележа правописната си грешка без Вашата лупа. За сравнението с индийската раждаемост, разбира се, нямате право. Има колеги, както знаете, които само с един роман надхвърлят 700-800 страници, а всичко, което съм издала аз досега, барабар с първия ми роман, едва ли ще надскочи 700! Но иначе Ви благодаря най-сериозно, че ми помагате да стана по-силна и по-добра. С поздрав – останете себе си!

- 02-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Радвам се, че сте незлоблива и дипломатична, но това не е достатъчно, когато става въпрос за литература. По отношение на възпроизвеждането не съм имал предвид само количеството, а и качеството.

Не знам защо пишете. Ако сте дъщеря на Емил Рупел е обяснимо донякъде. Той обаче е слаб автор, което, разбира се, не е задължително и за Вас, независимо от законите на генетиката.

Когато летвата вече е поставена на 2.50 метра от някой преди Вас и нямате талант, никой на света не може да Ви помогне да станете по-силна и по-добра.

Иначе, дерзайте. Както се вижда имате и почитатели.

Ако това Ви удовлетворява.

- 03-06-2012|**stir**

Страхотно... Да му се приплаче на човек от красота. Бъди здрава!

- 03-06-2012|**EEEEEEEE** – графомания

дълго, протяжно и скучно... не успях да го дочета до края. сори. еврейското за граф Антон беше по-забавно в тоя брой.

но той златко по принцип си пада по безмислено дълги текстове. Явно си мисли, че количеството гарантира задължително качество.

- 03-06-2012|**Kiril Andreev** – Налага се и моето включване

Налага се и моето включване. Не разбирам как някой се има за последна инстанция и раздава присъди кой е слаб или силен автор, но мога да кажа,

че тук прозира лично отношение. Аз нямам представа какъв автор е бащата

(ако е такъв!), станах любопитен и ще потърся информация, обаче тази, а и останалите работи на авторката определено са много интересни, някои направо великолепни. Има толкова оригинални хрумки, свеж стил, некомерсиално и

поетично. при това с едно тънко иронично чувство.

Успех напред!

- 04-06-2012|**Tania Rupel**

Макар да не разбирам защо трябва да намесвате баща ми в тази дискусия, г-н Иванович, само ще отбележа, че това, разбира се, е Вашето мнение за него като автор. Мнението на други, при това доказали се български творци и поети, е тъкмо обратното на Вашето, за което има и писмени доказателства. А що се отнася до летвата, която била вече 2.50м, си мисля, че със сигурност преди това ще да е била 1.50 например. И мога да си представя как някакво дяволско гласче и тогава е шепнело в ушите на скачачите: – Откажете се, няма смисъл да се напъвате, липсва ви талант. Не можете да подобрите рекорда... С поздрав!

- 04-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Ех, това пусто българско самочувствие!

За летвата не се притеснявайте – в България можете да минете и под нея и пак ще Ви зачетат опита.

Щом носите фамилията Рупел, няма как да не стане дума и за баща Ви. Радвайте се, че някой е чувал за него. Наистина много е изписано, но за това – кой можеше да следва в Литературния институт „Максим Горки“ и колко истински талантливи хора останаха без подкрепа в онези години.

До тук.

- 09-06-2012|**Alexandar Velikov** – хубав разказ

Безспорно това е хубав разказ! поздрав

Първо умиране
Автор: Нели Лишковска

Обичам да умирам.

Освен всичките му там предимства на мъртвите – като липсата на неудобствата на физическото тяло, да речем или плащането на данъците, примерно от една страна и бонусите – непрекъснато да се чувстваш част от Цялото, от друга, и всичко останало – това така ти вдига адреналина, че няма как скоро да не оживееш.

Ясно си спомням първото си умиране. Би могло да се сравни с първото влюбване и с чиста съвест бих употребила сравнението, ако това – второто – не е чак такова клише. Усещанията са горе-долу същите.

Ярка светлина, звънчета в ушите, носиш се по въздуха, сякаш летиш. Между нас да си остане, но всеки човек има крила. Енергийни, разбира се. Работата е там, че са закърнели. И още нещо важно в тази връзка, ама наистина много важно – не стават за летене. Защото, драги читателю, ако решиш да провериш сам (просто защото си един изключителен темерут, съмняващ се във всичко, или някакво подозрително копеле, или обикновен глупак) и ако се метнеш от десетия етаж, въпросните енергийни крила няма да ти послужат. Можеш да ми вярваш. Зная го от опит. Понеже съм горд носител и на трите по-горе изброени характеристики.

Но да се върнем към първото ми умиране. С едно уточнение обаче – тук имам предвид само и единствено умиранията в този ми живот. Останалите си смърти ще опиша в някой бъдещ роман. Евентуално. А в момента сме в жанра на разказа все пак, да не забравяме.

И така. Умирам си аз, значи, но не го зная, защото първия път, когато ти се случва, няма как да знаеш, че точно това се случва точно на теб.

Тук не става въпрос за онези блажени състояния, когато си в Другото, преди да бъдеш призован по нечие идиотско хрумване. Ще пренебрегна също и състоянието в околоплодните води, когато си вързан и вече няма мърдане. То и иначе, и винаги си вързан за Нещо или Някого, ама не искаш да го знаеш; защо да се затормозяваш излишно, нали така.

И пак. Умирам си аз, значи, всичко си върви като по книга, както се казва. Чувствам вечност, безкрайност, безтегловност(то и иначе не тежа кой знае колко), пее ми се, смее ми се, радост и възторг, сълзи на блаженство, светлина, страшно шоу, гъзария отвсякъде. Изобщо, както си му е редът.

И тогава – мамицата му, кокершпаньолска, се изпика отгоре ми. Ей така, направо върху лицето ми. В носа и устата.

И трябваше да се върна.

И нямаше светлина и сълзи на блаженство. И радостта и възторгът ми се сговниха. И хич вече не ми се пееше и смееше. А пък на вечността ми, безкрайността и безтегловността им се еба майката.

Свестих се, значи.

Проклетата кокершпаньолска кучка ме спаси.

Не ѝ простих.

За наказание я заточих на село при братовчедите. Да им опикава къщицата в битов стил и лехите с доматите. И най-вече – за да не пречи при следващите ми опити за умиране.

Нели Лишковска е автор на сборниците с разкази „Смърт до насита“ (1998), „Зеницата на бога“ (2007) и „Стъпки по ръба на месечината“ (2008), както и на романите „Нероденият“ (2009), „Леговището на тъгата“ (2010) и „Зверosapiens“ (2011).

Зимната птица
Автор: Михаел Стомин

Весела от *Венера*: това е мама. Така я знаем всички. Тя спи дълбоко: без никакви проблеми и с техните решения. Думите са си мои в случая, и трябва да се разбират така: тя спи дълго и слиза по обед от Марс на Земята да се цупи или кара на някого. Лошо е да си вечно недоволен от нещо, и да си го изкарваш на други. Като взема да я сравнявам с Жу, например, е точно обра-тното: двукраките същества като Жу са щастливите хора с големи обувки. Но те са изглежда малко, или щастливи за малко, понеже не познавам много такива на Земята. А Жу е щастлива всякога: за най-малкото нещо благодари на всички и на Исус от Назарет, който ѝ казвал: „Чиста загуба на време си е, Жу, ако не използваш малкото си време долу, за да се радваш на живота и на опростените си дългове към него.“ Например, откакто Снежният зимбабвец ни е гост на открито, тя се грижи за него все едно той е един от нас: четка новия сняг от главата и бялото му палто с големи черни копчета от въглен, храни го с честни пожелания за отрицателни температури и му обещава дълга зима –*Зимата на нашето гостоприемство*, както я нарича. Най-чудното е, че нейните обещания се сбъдват досега. Даже няма нищо чудно в това, щото тя обещава, а пък Исус от Назарет изпълнява желанията ѝ. Друго обяснение за себе си нямам, и съм го казала на Оси и Чочо. И те са съгласни с мен, понеже я обичат, а я обичат, щото ѝ вярват. Веднъж Чочо рече, вярвам на Жу така, както на бивните си, които имам от бога, за да ровя пълната с желъди и трюфели Земя. А Оси допълни, разбирам, Чочо, защо му вярваш толкова. Какво щях да правя пък аз, представи си, ако не можех да преживявам удоволствието от преживянето, за ползата от това пък да не говорим. Направо не знам, и затова му вярвам и аз. Не съм съвсем съгласна с Оси: да вярваш, щото не знаеш, идва някак неинтелигентно и за една овца даже. А от Детската библия разбирам, че да вярваш, е все едно да обичаш. Пък да обичаш не е нужно да знаеш кой знае колко много; даже нищо да не отбираш, може пак да обичаш всич-

ко: памучната Оси, плюшени мечоци, тигри и лъвове, кроасани като жужините и Благ Белоев, например, заради големите му карирани сака и малката пъпна херния на корема му. Която го притеснява понякога, знам го, то е голяма тайна като обичта, която е дадена на хората. Но те не умеят да пазят тайна, и затова любовта им се е разпиляла на прах по Земята. А пък веднъж попиляна, тайната не става за нищо. Това е моето умозаключение, което усещам винаги, когато свирим с Виола Страд на *страданието*. Не знам дали е умно да смятам, че то е най-великата тайна на Земята. Много хора не вярват, понеже вярват само на удоволствието. А в моята Детска библия не пише нищо за него: затова я препрочитам много внимателно и бавно. Да четеш библията ми и да свириш на цигулката ми е едно и също нещо. Казах го веднъж на кисела Весела, а тя взе че се изцепи: както си беше с вдигнати голи кълки между мръсните чинии от обяда, рече: Виж малката, има само една истина, написана в *моята* библия. Тя е много проста, и ако изобщо ме чуваш, запомни веднъж завинаги името ѝ: Парица Славова се казва, което идва от *пари* и *слава,* окей*?* Точка, сега трябва да си кача хубавия задник в банята, щото от един часа имам снимки на Венера, а наближава дванайсет вече. И стига си бърсала джуките на тая памучна овца, ами избърши твоите, че целите са в трохи. Избърсах си голямата уста, и се сетих за трохите от Небето: О, мамо! О, бедничка моя! Навън е побеляла така чисто Зимата на нашето гостоприемство, защо не я виждаш, мамо?

Весела отнесе най-добрата си част в банята; Жу се захвана да разтреби; ние с Оси и Чочо се качихме в стаята. Отгоре виждам Одита: хванат за дъсчената ограда, той гледа Снежния зимбабвец и е замислен сериозно за нещо: като човек, който е сам и то отдавна. Струва ми се, че мислите му нямат нещо общо с чистите снежинки, които падат тук-там самотно от небето: точно така валеше веднъж и в Кукления театър, но снежинките бяха зелени: сигурно театърът нямаше пари за бели конфети. Груди Мечока рече, ако така вали и зимъс, хора, летаргията ми направо отива на куклен театър. Това нещо не е снеговалеж, ами нещо като наужким, значи. И както си мрънккаше се разхърка дотолкова, че дойде директорката на театъра да направи забележка на мама. И после имах ядове, заради зоологическата си компания, както я нарече Весела като свърши представлението. Мислех да ѝ кажа, че нейните компании са по-зоологически, но се въздържах. Пък директорката я знам от телевизията, щото гледахме всички как тя се забърка в някаква, схема мисля се нарича, с

дедесета и още някакви мътни истории. С манги, или с Парица Славова, както весело ги нарече тогава Весела. Но не беше само директорката на куклите, ами и други кукловоди и агентите на най-високите нива бяха вътре: все някакви дърдоливи адвокати, които знаят само да лъжат и лижат отвисоко и на едро, щото знаели кои вратички на закона не се заключват нощно време от надзирателите на държавата. Шошо затова ѝ се присмива на тая държава в предаването си по телевизията и ни казва: На мен, всеки един момент могат да ми забият шута в гъ..., в дирника, хора, тия плевели на държавата, адвокатите. Даже и завистта е по-слаба от тия андрешкови съдия-изпълнители на обществото ни, предрешени до един досущ твоята Оси като овце. „Досущ“ значи „съвсем“, ако не знаеш, Вунди. И ако аз не бях само един най-безсилен клоун, ами всесилен президент на всичките граждани, щях да им разтакатая таковата, щото много са се разпищовили. Така каза Шошо, но да си призная, и сега не го разбирам досущ. Не вярвам да е нещо много приятно, или пък много справедливо да им разкатава таковата. Но доколкото разбирам, справедливостта е работа на адвокатите, а не на хората, и това е много несправедливо. И затова си представям колко голяма е тетрадката на свети Петър, където си записвал всичко, според Жу. Той трябва да е нещо като Одита на стобора в момента: гледа, но за разлика от него, си записва всичко. Представям си го снажен, а не просто наснежен като него.

Светът е шарен: каза ми го веднъж Чочо, който не само че може да надушва трюфели, а и да вижда като бинокъла ми, който ни остана от тати. Тоя бинокъл е направо страшен, и ако нямаше една голяма гора между къщата ни и панделата, щях да виждам със зъркелите му какво прави тати в стаята си. Тя била малка като една пчелна килийка. Много такива килийки правят една пчелна пита или една пандела, обясни ми Уми, понеже нали много обича да се прави на умна. А много такива пчелни пити правели кошер. В него живеела една дебела царица, и Груди иска непременно да се запознае с Нейно Величество, щото много обича да ближе мед безплатно. Но Уми каза, че пчелите не пускат лесно нито аванта, нито някого при нея; жилели по-лошо и от едно растение, което се казва ...

– Коприва – подсеща ме Оси. – Много обичам салата от коприва със зехтин, и като порасна няма да чакам някой там да ми я прави, ами ще си я паса от корена направо. Всички овце, които познавам, пасат копри-

ва като ония бедни пенсионери, дето все се оплакват, нямаме дребни за кисело мляко. Бе-е-е.

Чудно ми е откъде Оси знае всичко това. Не, изобщо не е чудно, щото нали по цял ден гледа телевизия. Обаче това са политики, а аз още не разбирам тези глупости. Всички са ми казали, че това е мръсна работа: по-мръсна от колибата на баба Яга, обаче никой не се бил хващал да я помете. По-хубаво е да мрънкаш и да се оплакваш, отколкото да метеш чужди колиби. Това пък го знам от тати Тони, и сигурно е самата истина: той нали оплеска нещо схемите си, и сега сам си мете колибата. Той обаче е умен като тарикат и ще влезе в политиката, веднага като излезе от панделата. Това обаче ще стане по-нататък, и ще го обсъдя, когато се върне Пролет с лястовичките си.

Сега гледам празното им гнездо под стряхата над главата си: ако се кача на стола и отворя прозореца, мога да го пипна, но ако го пипна, те няма да се върнат в него. Така ми е казвала Жу, понеже ѝ се е случвало веднъж като малка в Трънско. Не, наистина не бива, щото като се върнат и подушат, и ще се фръцнат като Весела: няма да влязат в стаята даже да ни кажат, Честита пролет, дребосъци. Боже, колко сте пораснали за половин година само. А Шошо ми е казвал: Домът и личната собственост са неприкосни ..., тая дума не я разбрах цялата, но разбрах, че те били гарантирани от Конституцията ни. А Конституцията ни е още по-върховна и от връх Мусала, най-върховния връх на цяла България, която като цяло не е голяма. Елбо ме е питал дали я обичам, но аз не знам, как да обичам едно нещо, дето не съм го виждала цялото. Може да обичам и бивните на Чочо, щото са красиви и му стоят добре като на глиган, но не знам ще ги обичам ли без целия глиган; или голямата седалка на Жу, без нея и цялата ѝ душа. Хубаво е когато човек разсъждава за държавата си, преди да я види отвсякъде, та да реши заслужава ли тя да се обича от него. Веднъж се разплямпах много за тия работи пред Весела, и тя вика: Абе, я стига с твоите глупости, не виждаш ли, че си счупих нокът на палеца, хич не ми е сега до твоята смотана държава. И по телевизията са я наричали пред мен така. Става ми много мъчно, понеже като я видя цялата може да реша да я обикна, все пак. Нали и Весела каза, че била моя. Иначе, всичко друго е нейно, по принцип. Това *по принцип* ѝ е любимо, и не ми харесва, че го повтарям като папагала ни. Той се казваше Го Го Лъ, съкратено Го Го и беше китайски внос, а тя взе че го подари на Моди от *Вираж,* щото Го Го продължи да я нарича вместо тати, *боклук* и *кучка* не знам каква си. Как се обичат таки-

ва истини, мила, каза ми той когато бях на едно свиждане, като истината боли най-много. Не знам коя истина има предвид, трябва да го питам сега в неделя. В неделя пак ще ходим на свиждане с мам. Затворът на Тони няма име: понеже всички там имат само прякори вместо имена, затова може да е. Питах веднъж и Уми, и открих, че има поне едно нещо на тоя свят, което да не знае. Но тя не се предаде съвсем, и започна да ми обяснява: Затворите, мила моя, носят обикновено имената на местата, където са поставени, ще ти дам за нагледност сливенския: там живеят само женски обаче. Познавах директора им, той се пропи от тях и умря – пак от тях. Сложиха на негово място една директорка, която не пиеше, но пушеше като мокра цепеница и пишеше стихове, но наскоро видях некролога ѝ във вестника. Толкова ли ти е важно да разбереш защо? Стига ти да знаеш, че така е прието и така го чувствам. Това не беше никакъв отговор: знам го от разтроените чувства на много хора с големи обувки. Без Жу, разбира се, но тя е вундертант: затова чувствата ѝ към Гринго са нещо раздвоени, по прин ... Насмалко да да кажа „по принцип“. Какво ли ще чувства Снежният зимбавец, когато времето се затопли?

Долу Одита може да е измислил вече нещо, но още не се е прибрал вкъщи: стои със замръзнал поглед на оградата; снежинките висят във въздуха. Времето ли е спряло?

– Също като лани по Нова година, Роси. – Чочо е дочул последните ми мисли. – Не помниш ли как съборихме часовника от стената, и всичките му стрелки се разбягаха по нощното небе на мокета. И времето изчезна тогава, Роси.

– Да. И се върна, като ги сложихме с Жу обратно, Чочи.

– Да, сложихме ги обратно, така беше, и затова времето си тръгна наобратно. Не беше ли точно така, Осичка?

– И снегът заваля обратно към небето, пък пушекът се върна, та Весела щеша да ни изпотрепе след това. И то за едно нищо и никакво време от един час и нещо – спомни си Оси.

– Да, да, Оси, пушека. Пушека в камината – съгласи се Чочо. – Нищо и никакъв ли беше, според теб, мила, щом разплака всички ритнитопки и пияни модъли, та им се разтекоха гримовете и станаха направо на прасета. Това нищо и никакво нещо ли е, или как да го разбираме? Кажи ми, как да набия в овчата ти главица, че времето е обратно понякога. Нали го казаха веднъж и по втори канал така: казаха, днес беше слънчево, а утре ще вали, а то стана наобратно: днес валя, а пък утре ста-

на слънчево, не беше ли така? Ако това не е наобратно, какво може да е тогава? Ха, кажи ми, да те видя, колко помниш овчице.

– Помня, че не можеш да нареждаш домино, толкова са ти дървени свинските копитца. Докато моите са деликатни.

– Добре, че ми напомни, Оси – казах ѝ. – Искате ли да подредим едно голя-я-мо домино за чудо и приказ. Нали гледахме заедно как го правят ония русомигли холандци.

– Същото, само че по-малко, добре. *Да го направим*, както казаха снощи едни американци, преди да се съблекат във филма – съгласи се Чочо.

С доминото стана като първия път: нищо не стана; станало беше вече четири часа, и станах да видя дали Одита се е прибрал вкъщи. Не беше се прибрал, а се беше преместил на оградата към пътя: говореше на нещо, и в първия момент си помислих, че това е само една черна шапка с голяма глава: виси си ей така във въздуха, и докато слуша какво ѝ говорят, от устата ѝ излиза пара. Чак после се сетих, че главата седи в една бяла като преспата зад нея кола, пуши дебела пура и слуша, докато Одита обяснява къде е улица „Развигор“. Мисля, че човекът в колата беше спрял да попита за нея, щото Одита посочи с глава два-три пъти следващата пряка вляво. Пак ми се стори, че времето е спряло, но Оси и Чочо продължаваха да се мъчат с доминото, и не чуваха мислите ми.

И друг път ни се е случвало да не посвирим с Виола; когато ни се случва, не зная защо е винаги понеделник. Има някаква наука за случайностите и Тони много си падаше по нея. Веднъж даже каза, че истината спи най-малкото с две случайности, а мама рече: Също като теб, ти нали спиш най-малко с мен и с оная изрусена тиквена семка, не искам изобщо да ѝ произнасям тиквеносемото име, толкова ми е противна. Така му каза, а тати ѝ каза, на ти сега един ритник в тъпия тттакова. Когато много се ядоса, може да се случи случайно да запецне на „т“ и „к“; и на „с“ най-вече. Щото ѝ рече, сссссстига ли ти един, пък ако ли не, на тти още един. И тя отиде да се залости в банята като се държеше за изтръпналото отзад, а той отиде за една малка нужда чак зад къщата, щото му се наложи. Пак е понеделник, та май пак няма да посвирим, но Виола не ми се сърди: тя е търпелива като цигулка и се сърди само ако драскаш грапаво с лъка по нея: тогава ѝ се късат струните, които са ѝ чувствата.

Неоновата улична лампа вече загрява. Черната шапка потегля бавно с невидимата си кола, но не завива в първата пресечка вляво. Одита тръгва приведен обратно към къщата си със ситни стъпки и разперени,

да пази равновесие, ръце; прозрачната му сянка се плъзга като птица с разтворени криле пред него: готви се да полети. Но става все по-дълга, пред входната врата се отказва и влиза заедно с него в къщата. И тъкмо се каня да дръпна пердето, виждам нещо да се върти върху комина: същата голяма птица е, но сега е бяла. Тя спира да се върти, и започва да си чисти перушината. Не съм чула кога Жу е дошла до прозореца.

– Какво е това снежоперо нещо на комина, боже? – пита Господ тя, положила мека длан точно върху сърцето си. – А, миличка? Какво може да е това нещо, което не съм виждала и в цяло Трънско даже?

– Това е една голяма лястовица, Жу – грухти тихо във врата ми Чочо, задъхан от изненада. – И аз не бях я виждал лайф до този момент, но съм я сънувам вече две нощи подред, как се мъчи да влезе в гнездото под стряхата, но то е станало много малко за нея. Казва се Зимна лястовица.

– Такова нещо пък изобщо не бях чувала – отговори Жу без да се обръща към него. – Ама, такова животно нема, казваме по моя край, казвам го и аз тука. Слушала съм за всякакви лястовици, но за зимни, не. Нали имам портативен телевизор в кухнята, който е цветен и гледам какво става по света. Има сто вида лястовици, най-малко, но такава нема.

– Вярно е – казва и Оси. – Аз като спях в кошарата си снощи, видях как две градски лястовички си купиха едно гнездо от едни селски. Градските бяха издокарани като модъли, но селските ми се видяха къде по-сладкопойни.

– Има и селски щом има градски, има ги и едни ..., как бяха ..., чернокръстати май им викат природозащитниците – каза Жу. – Има различни други, но не мога да помня всичките имена, все пак нали. Такава голяма обаче нито съм виждала, нито съм чувала някогаш. Не съм я и сънувала даже. Майка ми разправяше, че въдели куп въшки, пък баща ми ги смяташе за много полезни: ядат всякакви насекоми, казваше, и така се давят по-малко мухи в паницата ми. Иначе ядат и комари, затова и аз ги намирам за много природополезни. Но това не е лястовица, а просто една приказна *Зимна птица*. Какво прави сега, или мисли?

Казах ѝ, че се е чесала под едното крило и си почива преди да се почеше под другото, и тъкмо Жу се готви да обвини въображението ми, виждам как прозореца на стаята ми светна в голямото ѝ ледено око: Оси беше запалила лампата.

– Да я видим по-добре, хора – оправда грешката си тя, след като Чочо ѝ шътна строго да я загаси веднага.

Прозорецът в окото ѝ угасна. Стори ми се, че Зимната птица завря човката си под другото крило, а Жу започна да се чеше под мишницата; мен пък ме засърбяха ръцете и се сетих за Виола Страд.

Събудих я тихо, вдигнах я от кадифеното ѝ легло и я гушнах без да я настройвам: тя проскърца, окашли се сънено, но се оправи и без мен. Засвирихме *Yesterday*, а Жу, Оси и Чочо запяха тихо. По-добре ще бъде ако уточня, че Оси забля: вакло, като агънце на Игликина поляна. Стори ми се, че долу припява бодливо Ози; и Милко също – пресипнало като хремаво джудже. Може и да съм си въобразила, защото бях много развълнувана.

И Зимната птица престана да се върти; ослуша се, източи късата си шия и започна да говори на пилешки език, който съм научила от братовчедка ми Хриси: докато веднъж се лензеше на него, аз го научих, и сега разбирам, че нищо на света не е излишно, щом веднъж се научи.

– Така го е направил Господ – рече Жу. – Такива чудесатости може само Бог да сътворява, слънчице. Ах, Боже мой, каква прелест е всичко дето си дал на очите и на ушите ни. Разбираш ли какво приказва Зимната птица, миличка? Затуй, защото ние не сме учили пилешки в трънската прогимназия. Имахме само руски за чужд език. А човек трябва да учи повече езици, щото нали сме отворени и към света вече. Та какво говори, слънчице?

Мога да цигулкам и да говаря едновременно; преведох симултантно: „Аз съм зимна пойна птица, не съм зимна лястовица; не отлитам аз на юг и оставам зиме тук ... при мечтите на децата, да ги пазя от бедата ... Аз съм преспа на полянка, аз съм зимна птица-сянка.

– Казва още нещо, май – подсеща ме нетърпеливо Жу.

– Повтаря казаното, скъпа. Ти разбираш ли какво иска да ни каже с това, което ти преведох?

Жу се замисли кратко; продължи да се почесва.

– Чудесатости. Трябва да помисля малко по-дълго. Не съм интернет, да ти отговарям веднага на всички въпроси. Предполагам, че птиците не мислят като хората. Нали четеш библията. Там например, ако се говори едно или второ, трябва да се разбира трето или четвърто. Може би да говори притчи, знам ли дали пък няма да е някоя райска птица, сбъркала комина.

Оси и Чочо бяха като онемели много преди Чочо да дойде отново на себе си.

– Аз самият съм една животинка – рече замислено той –, но за такова едно пернато създание не бях чувал досега.

– Ти си плюшен като мен Чо – напомни му Оси. – И освен това ние не сме свободни като истинските животни в Серенгети, ами сме само детски любимци, купени на една разпродажба, разбираш ли? Или още да ти пълня свинската главичка, скъпи?

Така говорят всички влюбени. Досега на бях забелязала, че Оси е хлътнала така дълбоко по Чочо. Любовта наистина е най-голямата тайна на Земята, и човек не знае откъде може да падне право в сърцето му. Става ми чак топло на корема и разгушнах Виола, но Зимната птица остана да клечи върху комина: тъмнината вън беше почерняла, и под светлината на уличната лампа тя приличаше на голям светещ ветропоказател. Не само че приличаше, ами пак се завъртя, щото отзад полъхна ледено, и ѝ запретна перушината. Кожата ѝ ми си видя гладка като стъкло, което отрази сребрено светлината: като снега на покрива, същата стана. Трябва да си призная, че ми стана съвсем малко страшно. Не съвсем, а малко повече. Щото, както казва Весела, когато иска да се изкара много интересна, нещо ми бръкна в мозъка. Сега я разбирам, въпреки че рядко ми се случва. Това е същото онова шесто чувство на Уми, за което казва, че било много развито у нея. Нарича го още пресантиман, а то си е едно обикновено предчувствие. Но не казах на Жу, която не спираше да топли длан върху меката си гръд.

Зимната птица приклекна и зарови глава под едното си бяло крило. А аз гушнах отново Виола Страд и засвирихме любимата ни *Girls In Their SummerClothes* на Брус. Кълна се в гласовите струни на Виола, Зимната птица заспа: сънуваше може би някоя зимна приказка с потънала в сняг гора и зимната песен на вятъра, от която може да му замръзне душата на човек. Как да не те побият ледени тръпки, даже когато си на топло ...

Но ги преодолях донякъде. Остана ми само малко страшно, когато видях Оси и Чочо да танцуват щастливи. Оставих Виола Страд да си пее сама и прегърнах Жу; изпяхме и песента за страха: същата, която си е подсвирквало момчето в приказката, за да го прогони. Винаги когато е трябвало да повярвам на една приказка, малко ме е било страх: като сега.

Стана много късно и Жу ме сложи в леглото; искам да ми разкаже пак приказката за момчето, та да заспя по-лесно. Тони казва, че едно нещо, което не може да се купи с пари, се купувало с много пари. И си

мисля, че един обикновен страх може да се уплаши само от по-голям страх. Заспала сам за минута ...

И сънувах не само една, а много Зимни птици: просто цялото зимно небе гъмжеше от тях. Отначало бяха снежни, после без да забележа как, станаха скрежни. Дойде и Паско, да ми даде едно писмо от тати. Днес мирише снежно-скрежно, малка госпожице, рече, и как не знам, но помоли за чаша горещ чай. Жу му направи с лимон, а той погладе носа си от удоволствие, и носът му се трогна така, че се разсополеви чак. Паско се посекна извън пътеката; намести пълната си с писма торба и яхна Зимната птица, която го отнесе при добрите надежди на големите и при онези с малки обувки като мен. Бях написала едно писмо на Тони, но Паско така отпраши, че снежният прах скри мен и писмото в себе си. Не успях да му го дам и ми стана много мъчно: нещо пак стисна душичката ми като в лапата на Груди Мечока: мама е много права, че има неща, които могат да ударят човека направо в мозъка ...

Когато се събудих, в стаята ми грееха вече две слънца: едното е на небето, а другото е на Жужината усмивка.

– Добрутро, вундеркиндче.

– Добрутро, вундертант.

– Какво сънува, сладослънчице.

Не ѝ казах: нарочно, да не я тревожа. Понеже разтревожи ли се за един сън, манджата ѝ може да загори – толкова се вживява в уморения си от прелистване съновник.

– Бях се успала тая сутрин, миличка. Песните снощи ми дойдоха малко в повече, изглежда. Добре, че Паско е позвънил на три пъти да ме събуди. Весела не се е прибирала тази нощ, но се обади преди малко от Венера. Каза, че ще си дойде за обяд. Чакай, Паско донесе едно писмо за теб ..., ето го. Аз слизам да погледна млякото и се връщам да те облека.

– Няма нужда, Жу. Не се връщай, искам да се облека сама.

Отворих плика без подател. Вътре намерих един прегънат на четири лист; разгънах го: Зимната птица ме гледаше право в очите: прегънатото ѝ око нямаше клепачи и мигли и ме гледаше ледено, и нещо пак ме удари в мозъка; стомахът ми се прегъна като листа и за малко да остана без зеници. После се облякох бързо и изтичах надолу, да покажа рисунката на Жу. Тя ѝ хвърли бегъл поглед, но много я хареса; после я гледа дълго, пак я хареса и рече:

– Одита има нов ветропоказател на средния комин. Това е същият лешояд, я ми дай плика, ако обичаш.

Сложи очилата си, примижа и рече:

– Ох, божичко, пак трябва да сменям диоптрите ... Ами, да! Грешка е станала, слънчице, виж. Одита просто е объркал имената на бащите ни: писал е Роси Стоименова, а ти си Генова, нали. Стоименова съм аз. Така е когато човек носи сто имена в паспорта си, миличка. – Тя обърса обърса устата си без нужда. – Ами, сигурно още вчера е поставил ветропоказателя там, а аз да не забележа. И днес бърза да ме изненада писмено. Пропуснал е само да се подпише, но е нарочно, знам. Хм, дъртия му козел с козел. Както казва майка ти, всички носим имената на бащите си, миличка, така е от бога, нали.

Оставих рисунката в кухнята и се качих обратно в стаята си. Никога не съм била по-кисела от Весела, но сега бях: имената на бащите ни, имената на бащите ни, имената на бащите ни, имената .....

Като отмина ехото, погледнах през прозореца: на средния комин клечеше една голяма тенекиена птица: Зимната птица от снощи. И аз, като Жу, не бях я забелязала досега. Поуспокоих се и седнах да опиша всичко това в дневника си. Не помня кога го бях отваряла за последно, но тетрадката ми се видя тенекиена като ветропоказателя. Отказах се, после подреждахме един сложен пъзел: толкова сложен, че Оси все го обърквaше, и Чочо се ядоса: не ѝ говори чак до сряда.

На практика, любовта е направена от случайности и капризи, казва баща ми Тони Чипа. Не знам дали е съвсем така, но за случая може и да е прав.

Михаел Стомин е роден в Пловдив и живее в Германия от 1975 г. насам. По професия лекар, той пише за собствено удоволствие.

Ура! Най-после и онемях!
Автор: Рангел Вълчанов

„Ура! Най-после и онемях“ е ръкопис на талантливия ни режисьор Рангел Вълчанов, написан в заника на годините му, след претърпяна тежка операция от рак, лишила го от ларинкс. Текстът е нещо като артистичен галоп-равносметка през живота му; пълен със спомени от младостта, с уникални признания и рецепти от кухнята на кинотворчеството му, с горчиви и весели опити за философски обобщения.

Смятам ръкописа за ценен, дори безценен художествен документ за нашата култура, съчинен в характерния за Рангел Вълчанов стил, съчетаващ метежност, страст към парадокса, безмилостен скепсис към всякакви кумири и авторитети, написан с обсебваща вниманието напористост.

Текстът като цяло е още един неудържим Рангел, какъвто го знаем – провокативен, осъзнато-себичен, по детски възторжен, неуморно-язвителен...И какъвто го знаем по-слабо – вдигнал мъдро глава към небето, но неизневеряващ и за секунда на най-важното в себе си – изпитателната шопска жизненост, можеща да премери всичко – дори лачените опинци на гения.

Бойко Ламбовски

* * *

Годината беше 1960. Лятото, а мястото Слънчев бряг. Днес предстоеше трети снимачен ден на филма „Слънцето и сянката“. Налага се да призная, че още от първия си филм до последния винаги ме тресеше една и съща треска, тихият ужас от бъдещия филм беше като неизвестно животно, което ме дебне, за да ме разкъса. Нощите изчезваха и само клепките ми трептяха от страх и надежда, дано в тия полубудни сънища се родят точните образи на бъдещия филм. Положението беше особено тревожно в първите снимачни дни, когато освен че не бях сигурен в своите решения, но и за да не ме хванат на тясно хората от екипа, от страх, разигравах какви ли не комедии, за да замаскирам дереджето си. Само бате Димо (операторът Димо Коларов, б. р.) ми знаеше хала и се правеше на луд, разсейваше се, за да ме спаси. Обаче слабостта ми беше

по-силна. Тук на Слънчев бряг почти се бях предал и вече трети ден избягвах обедната почивка, не отивах в ресторанта да обядвам, а оставах на снимачната площадка, дано намеря правилното решение за следващите кадри близо до морския бряг. Докато прехвърлях варианти къде да поставя камерата, съвсем като шизофреник едновременно разигравах тъпи смехории, и то пред непознати плажуващи тела.

Едно от телата беше на балерина, и то с криви крачета. На всичко отгоре рускиня. Не знаех, а по-късно пак не знаех как е попаднала в България, но за това пък смело говореше един невероятен българо-руски. Именуваше се Таничка с рядко будалявото умение да се смее като последен дебил на всичко, даже и на тъпите ми вицове. Това си беше някаква природна, руска обремененост. Но Таничка ми даваше смелост да отглеждам и храня самочувствието си, че имам страхотен талант, диво чувство за хумор, че съм неповторимо забавен и много, много, много... интелигентен. Какво да се прави, суета! Бях признателен и благодарен на Таничка, че ми помогна да се взема в ръце преди снимки и най-важното, че в този ден Таничка ме запозна с Кети Фоти. Официалното име на Кети беше Констанца Фоти, по народност румънка и като такава беше свободолюбка, и то не само в областта на сексуалното, но и на общочовешкото.

„Виж какво, кафяво човече“. Това бяха нейните първи снизходителни нежности. Така се държеше с мене, гальовна и облагородена от дългогодишните ласки с кого ли не. От нашенски сумтящи простаци до чуждоезични готини елементи с дипломатически паспорти. Не знаех дали да се обиждам на тая благосклонност и дали нейното християнство заедно с внезапната лошотия на безверието са я научили да бъде грешница, и дали нейният Господ ѝ е прощавал. А тя от благодарност ходеше с бяла якичка, блестяща от чистота, готова в очакване на момента, в който ще се наложи да бъде пожелана. Аз бях един от пожеланите и омотан в любовните ѝ мрежи. След дива любовна нощ гонихме една диня в морската вода и така посрещнахме изгрева на слънцето. Тогава съвсем неочаквано на брега спряха два сини камиона ЗИЛ – прочутите съветски сделани камиони – единият пълен с жени, а другият с мъже. Незнайно откъде и за колко време тези селяни бяха дошли за морския изгрев. Слязоха мълчаливо от камионите. Жените вдигнаха срамежливо селските си рокли малко над коленете, мъжете навиха крачоли. Бавно нагазиха в тихите води на Черно море и съвсем неочаквано запяха „Горо ле, горо

зелена!“ Слънцето вече излизаше от водата, трептеше там на водния хоризонт – червено, голямо! Мъжете и жените изпяха песента си кротко, с някакво преклонение и благодарност към тая „Горо ле, горо зелена“. Качиха се на камионите и изчезнаха зад луксозните хотели. Отидоха си може би там на полето или при тяхната гора зелена. Гледах след тях, докато изчезнаха, объркан, но радостен, че моите селяни си нямат песни за морето и нямат песен за атомната война, но не се срамуват, че ги нямат, а са горди и спокойни, че си имат своята „Горо ле, горо зелена“.

Докато немеех пред тази невероятна картина, Кети Фоти нещо ми говореше, но аз не чувах. Бях онемял от радост, но и от вина, че съм изневерил на моите стрини, лели... на мама...на моето село, на полето и гората.

Тази сутрин изпаднах в униние и объркан се питах: „Защо снимам този филм? Какво общо имам аз със Слънцето и Сянката, с борбата за мир, с борбата срещу атомната война? Какво ме интересуват модните настроения, демонстрирани в последно време във филма на Ален Рене, „Хирошима, моя любов“. Бях готов да се откажа от филма, но беше вече късно след направените финансови разходи. Всъщност чак сега мога да кажа, че моето чувство за вина от онази сутрин на морето не ме напусна, докато не направих „Лачените обувки на незнайния воин“

Да, дааа!

Но, Кети Фоти беше в момента моята „Горо ле, горо зелена“, независимо че беше таен агент (не знам към кои си служби) и доколко тя беше убеден родолюбец, доколко обичаше комунизма и родната си Румъния. Всичко това го научих, но беше късно, бях вече влюбен и даже бях безразличен към нейната сексуална еманципираност. В любовта ми вероятно имаше някакъв комплекс за малоценност, че ето виждате ли и аз вече съм някой си (!), не съм от втората редица, а съм в първата рамо до рамо с нейните важни началници, богатите любовници с коли и дипломатически паспорти. А истината е, че се заблуждавах, бях оглушал за всичко останало, но не и за ... „ти, мое кафяво човече...“

Тя беше румънка с кубинска красота, еманципирана и с бяла якичка. Освен че официално беше управителка на престижния хотел „Чайка“, до самия морски бряг и пристана за лодки, тя основно работеше в службите – ония специалните, а основните ѝ гости бяха важни персони с пагони (и български, и не български), но предимно луксозни пътници в луксозни коли с чуждоземни знаменца. Неслучайно Кети Фоти гово-

реше пет езика! Беше ги научила между другото, по време на особените безгрижни служебни контакти с представителите на по-отгледаните вражески държави. И аз наравно с тях бях един от представителите на моята най-...по-отгледана приятелска държава, а чрез Кети открих прелестта на чуждите езици.

Като стана дума за чуждите езици, спомних си за една моя друга Кети Фоти – Силвана Пампанини. Тя се появи по времето на неореализма в Италия. Не беше кой знае каква актриса и тя си го знаеше много добре, но още по-добре знаеше величието на гърдите си. Това бяха гърди-чудо, които напираха да скъсат и пуловери, и фланелки. С много труд едва се побираха в трикотажната индустрия, а за разлика от нашите силиконови дропли тя беше истинска огнедишаща стихия. Кино и еротични списания бяха претъпкани със Силвана Пампанини – от първа до последна страница стърчаха само нейните гърди-страшилища. Нейната фигура беше разположена от фотографите пред всичко, където ви дойде наум – все тя, все тя – пред водопади, вулкани, Ниагара, Виктория, Нил, Червено море, Везувий и още, и още... На една от тези фотографии имаше поляна, а зад нея огромно стадо крави – Силвана Пампанини пред самото стадо. Тази снимка бях окачил над леглото си, като ергенски материал преди да заспя. Мама гледаше снимката, дълго време си траеше, но по едно време ми рече загрижена: „Виждам, сине, че си я харесваш тая, ама не трябва да се жениш за нея, защото тия крави няма къде да ги пасеме“. Точните ѝ думи бяха: „Майкьо, къде че ги пасеме тия крави, като немаме толкова ливади за них“!

Та, седяха Кети Фоти и мама на пристана срещу хотела и напоително разговаряха. Диалог между Кети Фоти и мама! Красота! В техните разговори и двете се опитваха да научат кой на какво се радва и от какво се мъчи. Какво можаха, това разбраха. Понякога не си разбираха думите, но ги усещаха и се смееха от радост. Като че ли мама повече не разбираше, но се превиваше от смях и щастие, че може да си говори с такава хубава жена. Всичко, което изговаряше Кети, за мама беше от хубаво по-хубаво. И хванати под ръка джапаха боси в топлата морска вода, за да радват босите си крака в тази необичайна морска разходка. Мама разказваше с грейнали очи и водеше за ръка Кети Фоти на обиколка в своя селски свят... Как баща ѝ Сандо от Казичене я е продал на Вълчо от Кривина, бащата на мъжа ѝ Петър, за петнадесет декара имот и как била тогава вече стара мома на 24 години, забравена на полето, та тогава за

първи път видяла баща ми като мъж, де... и когато с него за първи път, де... и мама засрамена слага ръка на устата си и се смее щастлива и после казва всичко, което знае ... за прасето и пак смях, а заедно с нея и Кети се смее, радва се и съжалява, че толкова късно разбира, че има на тая земя такива хора като мама и някои други работи... а мама вече хвърчи и скача като пиле... и когато на нивата, дето по тъмно, като вадили картофите още... през една нощ с биволите тръгнали на пазар в София да карат картофите... смях... и чула през нощта една песен... И че не може да пее, а пък Рангел... стрина му Гюра, коя не е от нашио род, а е от Мачковите, от оня край на селото, и она пее, она много убаво пее. Ама като пее, она си затваря очите. Пее със затворени очи...мях. И после мама ѝ казва, че не е могла да учи, защото трябвало да живее с животните на полето. И сега не може да чете, ама вярва в Бог и най-много в света Богородица... и един път видяла Богородицата зад един храст от шипки, затичала се да я види отблизо, защото Богородица била с бяла рокля „Също като твоята, Кети, също като твоята рокля“. Добре, ама като стигнала до шипките, света Богородица се скрила и потънала сякаш „у дън земя“, отново смях, а Кети Фоти заплесната от нейния разказва само гледа със завист... и после Петър, мъжът ѝ, написал писмо от войната... от Унгария, само че го написал друг негов другар войник ... „защото Петър и он като мене не знае буквите, не може да чети“.

Компанията на Кети Фоти и мама беше странна за чуждите очи и особено за тези, които знаеха някой завързани работи около нейната бяла якичка и колите с чужди знаменца и естествено, завистта, че не могат като нея да си разиграват коня, и ето ги лошите думи, които заслужено и незаслужено тя получаваше за било и не било...

Когато времето свърши и мама трябваше да се връща обратно на село, ми каза: „Майкьо, всички ми викат, че Кети Фоти била развалена. Била курва. Може да е курва, ма она не е лош човек, она е добър човек, от мен да го знаеш и е убаво да се ожениш за нея“.

Когато мама си тръгна, аз бях на снимки и Кети Фоти я изпратила до автобуса. Мама се смеела, а Кети се разплакала при тяхната раздяла. Това ми го каза нейната приятелка Таничка – оная кривокраката руска балерина.

Когато Таничка и Кети се прибрали в хотела, Кети разказала на Таничка как двете с мама се разхождали и... за нейните разкази, за народни песни, за жътва, слънчогледи и колко е хубаво полето, когато на-

пролет... и когато земята казвала на мама „ела да ме работиш, ела да ме работиш...“ и после как мама си свалила златните обици – пендари, сложила ги в ръцете на Кети ...“ това е за тебе, защото си убава и добра“.

Този подарък Кети отказала да вземе... „Защото Таничка от тази жена разбрах, че любовта с нищо не може да се купи, дорогая. Може да съм всякаква, но не съм просяк! Понимаешь! Ду ю ъндърстенд, Таничка!“

Забравих да кажа, че мама вече беше ми разказала за обиците и че го е направила, за да разбере Кети Фоти, че не вярва на лошите хора, дето я наричали курва. С мама се разбрали, че аз трябва да се оженя за нея и тогава двете умрели от смях... и Кети отказала подарените обици и ги окачила обратно на ушите ѝ.

Да припомня, че тази история стана 1960 г. в Слънчев бряг и тогава снимах „Слънцето и сянката“. Един филм със седем международни награди, една от които беше наградата „Кенеди“ в Лос Аламос. И макар че филмът не получи българската „Златна роза“, аз получих щастието да ми се роди идеята за „Лачените обувки на незнайния войн“ и да познавам Кети Фоти.

Историята на мама с Кети Фоти, прасетата и златните обици и пропадналата идея да вдигна сватба с Кети останаха мечта и ето това беше другият мой несъздаден филм. В този неосъществен филм щях да направя сцена, в която мама и Кети ще седят на пристана срещу изгряващото слънце. Мама сваля своите пендари и ги подарява на Кети, като ѝ казва: „Мъка ми е, че я не можем да пеем, затова най обичам кога някой пее. Ти пееш ли на румънски?“ А тогава Кети с готовност ще запее детска румънска песен. А като свърши, ще опитам да поставя следния дикторски текст: Песните от детството ни преследват цял живот. Останалото умира в забравата. А защо е така?

Вместо отговор на тъмния фон преди надписа „КРАЙ“ ще се чуе само смехът на мама.

Да, дааа!

Източник

Рангел Петров Вълчанов е български режисьор. Завършил е театрална режисура при проф. Боян Дановски във ВИТИЗ „Кръстьо Сарафов“ (1953). Работи в СИФ „Бояна“ от 1952 като асистент-режисьор и режисьор. Член е на Европейската филмова академия и народен артист. Широко известни са „Инспекторът и нощта“, „Вълчицата“ с оригиналността на художественото му мислене. От 1970 до 1972 г. работи в Чехословакия, където заснема „Лице под маска“ и „Шанс“. После отново в България продължава да изненадва с нестандартните си решения в „Следователят и гората“, „Лачените обувки на незнайния воин“, „За къде пътувате?“, „А сега накъде?“. През юли 2006 г. започва дългоочакваното продължение на филма „А сега накъде?“ – 20 години по-късно със заглавие „А днес накъде?“. На сцената отново се събират актьорите Албена Ставрева, Ани Вълчанова, Генади Николов, Георги Енчев, Георги Стайков, Димитър Горанов, Елена Арсова, Илиана Китанова, Константин Трендафилов, Красимира Демирева, Мариана Миланова, Михаил Билалов, Николай Ишков, Николай Урумов, Огнян Купенов, Петър Попйорданов, Робин Кафалиев, Светозар Кокаланов, Стефка Йорданова, Теодор Елмазов, Теодора Бойнова и Цветана Мирчева. Избран е за филмов режисьор номер 1 на България през XX век.

Коментари (4)

- 10-06-2012|**Alexaner Velikov** – Трогнаха ме

Трогнаха ме тези Кети, Таничка, майката и особено морската „Гора зелена“!

- 10-06-2012|**Антоанета Добрева**

Изключителен. Единствен. Рангел Вълчанов.

- 19-06-2012|**люба александрова**

сред толкова измислени, префърцунени и т. н литературни напъни да казваш каквото сам не усещаш и не знаеш... пък и не можеш, бай Рангеле, хвала!!

- 05-10-2012|**emma**

Безценен и велик авторитет в БГ културата! Шапка ти свалям, Рангеле!

Аполон на Божидар
Автор: Костадин Костадинов

– Теодореее...

– Божидареее...

Когато вечер нашите майки се провикваха от балконите, за да ни приберат от игра, те никога не използваха умалителните ни имена. Защото на цялата махала още веднъж трябваше да се напомни, че името на малкия Теодор все пак се отличава от това на дядо му Тодор. Още по-голяма бе разликата между моето име – Божидар, и това на дядо ми Божинко.

Всъщност, аз и Теодор сме адаши. В превод от старогръцки Теодор означава точно Божидар. С годините обаче стигнах до извода, че Господ не разбира добре езика на българите – за сметка на старогръцкия. Бог много точно си преведе името на моя приятел Теодор и го отрупа с разни таланти. Надари го щедро и пребогато с телесна красота и остър ум. А значението на моето българско име Господ така и не успя да проумее. И остана твърде пестелив, заделяйки едно-друго и за мене.

С Теодор сме заедно откакто се помним и дори отпреди това. Бременните ни майки са се разхождали, хванати за ръка, по неравните павета на нашия площад. После са ни родили в една и съща стая на родилния дом, в един и същи ден, макар че аз съм с цели двадесет минути по-възрастен.

Живеехме един срещу друг – от двете страни на красив кръгъл площад, когото всички в града наричаха циркуса. В центъра на площада шуртеше чешма с гореща минерална вода, а над нея се носеха облаци пара, ухаещи на сяра. Аз и родителите ми обитавахме апартамент в олющено триетажно блокче, а Теодор и семейството му разполагаха с красива червена къща. Пред нея всяка сутрин и вечер спираше черна служебна Волга – бащата на моя приятел беше директор на най-големия градски завод.

От първи до седми клас седяхме с Теодор на един чин. Той получаваше само шестици, а аз я карах криво-ляво – ту имах нужда някой да ми подскаже нещо, ту попреписвах това-онова. Теодор беше абсолютният тартор на класа, даже и момичетата го слушаха. Никога не грешеше и мнението му не се оспорваше. Тичаше най-бързо, най-добре играеше мач, имаше най-хубавото колело. Само той можеше да кара ски – всяка зима ходеше за една седмица с техните на Боровец.

Въобще, всички ми завиждаха, че съм най-добрият приятел на Теодор.

През лятото след шести клас двамата преживяхме заедно знаменателно премеждие. Един жежък ден ходихме за риба на малък гьол край града. Наловихме трийсетина каракуди и тръгнахме да се прибираме, ухилени до уши. Пътят ни минаваше край гробището. Беше ден след задушница и между гробовете щъкаха циганчета. Подвикнах им:

– Ей, що крадете храната на умрелите?

Едно от циганетата – беше от нашето училище, викаха му Кьопето, ни показа среден пръст. Аз не му останах длъжен, даже моят ответен жест бе по-неприличен. Кьопето взе да ни кълне, наведе се, грабна парче керемида и го запрати срещу нас.

Сякаш времето забави обичайния си темп... Керемидката – с грозни ръбове и странна форма, летеше, въртейки се и премятайки се, някак неестествено. Летеше право срещу лицето на Теодор. Вдигнах ръка да я хвана, но тя ме прасна в дланта и отхвръкна встрани. Заболя ме.

– Щеше да ме уцели – учуди се Теодор. – Сега ще направя показно изпълнение.

Той бавно остави на земята въдицата си и кофичката с рибите. Огледа се. Наблизо имаше кошче за боклук, а под него се търкаляха скапани домати. Теодор взе един домат, претегли го с ръка дали е достатъчно тежък, кимна одобрително, а после с отсечен замах го запрати срещу Кьопето.

Доматът полетя абсолютно праволинейно. На метър височина, успоредно на земята. Циганинът дори не разбра какво го застигна – както си седеше позасмян върху един надгробен камък, изведнъж се катурна назад и вирна крака. Доматът се беше пръснал точно между очите му.

После се чу протяжен, жаловит вой.

Теодор имаше точна ръка. Не познавам по-точен стрелец от него.

Само за миг около поразения с домат, скимтящ ром се струпа цяла тумба по-едри и по-дребни негови събратя. После двайсетина чифта смугли очи ни погледнаха враждебно. Тогава ние с Теодор си плюхме на петите. Аз стартирах първи. В едната ръка стиснах въдицата, а с другата грабнах кофичката с каракуди. Подгониха ни и трябваше да тичаме много бързо. Усещах как при всяка моя крачка по няколко рибки изскачаха от кофичката... Така и не ядохме риба тоя ден.

Преследваше ни освирепяла тълпа, а ние тичахме по средата на улицата, изплезили езици. Вече ми се струваше, че сме пробягали километър, а всъщност бяхме минали едва около стотина метра. Църквата бе най-близкото място, където можехме да потърсим спасение. Влетяхме през входа ѝ, убедени, че вътре ще се намерят неколцина яки мъжаги, готови да ни отърват от преследвачите. За беда дори старият поп Мирон го нямаше в храма. Само две бабички бродеха в сумрака...

Циганите не посмяха да ни последват вътре в църквата, но останаха да дебнат отвън. Така се озовахме в безизходица. Помощ отникъде не идваше.

Качихме се на балкона – на мястото на църковния хор, и притихнахме. Седяхме почти без да помръднем два-три часа. Само се ослушвахме с надеждата тумбата да си тръгне към махалата.

– Искаш ли да се побратимим? – каза по някое време Теодор и гласът му прекъснтя в храма.

– Какво да направим? – попитах аз.

– Искаш ли да станем кръвни братя? – повтори Теодор.

– Да – отвърнах.

Тогава той измъкна от джоба чекията си, бавно освободи острието и без да каже дума, направи на дланта си дълбок разрез. Кръвта му шурна. Теодор ми подаде ножчето. Нямах време за умуване, срязах и аз ръката си.

После притиснахме една о друга отворените рани.

– А сега – усмихна се Теодор, – повтаряй след мене! Заклевам се...

– Заклевам се... – промърморих.

– Заклевам се – надигна глас Теодор, – да те обичам повече от брат.

– Заклевам се да те обичам повече от брат – повторих аз.

После Теодор разкъса на две парчета носната си кърпа. С едното превърза раната ми, с другото аз превързах неговата длан.

Изведнъж съвсем наблизо удари гръм и рукна пороен дъжд. Това ни спаси от тумбата цигани, която си тръгна, сипейки закани.

От тоя ден насетне с Теодор си викахме:“Браток – това, браток – онова!“

Мина време и с моя побратим станахме ученици в София – той в английската гимназия, аз – в художественото училище. Живеехме заедно на квартира в Подуене. Точно тогава Теодор бе дръпнал на ръст и стърчеше с една глава над мене. Това определено ме изнервяше и през ден се мерех колко съм висок с надеждата да го настигна на бой.

– Браток, успокой се! – повтаряше Теодор. – Съвсем скоро ще пораснеш. Ще станеш над два метра.

Така за първи път моят побратим прояви пророческата си дарба. Аз наистина започнах да раста със страшна скорост. Когато навърших двадесет години, вече бях висок два метра и шест сантиметра. Носех обувки 49-ти номер. Имах 30 сантиметрова педя. Носът ми стърчеше като клюн на пеликан, а ушите ми се вееха като бананови листа. И не спирах да раста.

Оказа се, че съм болен от гигантизъм. Дребно туморче караше хипофизата ми да се престарава. За късмет, след една операция издължаването ми спря. Но вече приличах на чудовище – бях се превърнал в страшен великан с редки зъби, груба кожа и изпъкнали скули. На всичко отгоре започнах и да оплешивявам.

По същото време Теодор достигна телесното съвършенство. Заякна, а русата му коса заблестя чак неестествено.

През студентските години продължихме да делим с него една квартира. Той учеше философия в университета, аз следвах в художествената академия. И твърде добре си прекарвахме заедно.

После Теодор натрупа разни научни степени, споделяше мъдри мисли наляво-надясно, основа фондация и институт за стратегии. Накрая се запиля по света – първо в Англия, след това в Америка и Сингапур. От десетина години не се беше връщал в България. Навред даваше акъл, а прогнозите му винаги се сбъдваха. Стигна се дотам, че някакво прочуто списание го класира на 74-то място сред стоте най-влиятелни интелектуалци в света... Предполагам, че братокът не е държал особено да го класират по-напред в тая класация. Ако си го беше поставил за цел – щеше да е първи.

Аз пък станах скулптор и се прибрах в родния град. Родителите на Теодор ми продадоха голямата си червена къща и отидоха да живеят на село. Така отново се завърнах на кръглия площад, на циркуса. Нямаше нужда да се показвам много-много в София. Скулптурите ми се продаваха добре в галериите, а външният вид на автора им само отблъскваше ценителите на изящното.

В началото на двадесет и първи век археолози откриха уникална бронзова монета с изображение на Аполон Изцелител. Оказа се, че този бог е бил символ на нашия град и негова статуя е стояла над извора с горещата лечебна вода. Точно в центъра на циркуса. Общината обяви конкурс за статуя на Аполон, която да заеме древното си място... На двайсет метра от моите прозорци.

Нямаше да си простя, ако друг спечелеше конкурса. Освен това от години из лабиринтите на спомените ми бродеше едно натрапчиво видение, от което, реших, е време да се освободя...

През лятото след трети курс от следването ни отидохме с Теодор на спортен лагер в Равда. Аз минавах за баскетболист, а той трениираше стрелба с лък. Всъщност, почти не трениираше – само ходеше на състезания и ги печелеше.

Причината за спортния лагер обаче бе по-романтична. Теодор отчаяно се стремеше към близост с една волейболистка от класическа филология. Тя се казваше Ница Ангелопулу, беше дъщеря на гръцки емигранти. Имаше тежки червени коси и сочни бърни. Беше подлудила мъжете в университета. Какво ли не опита побратимът, за да спечели сърцето ѝ – напразно. Накрая научи, че Ница пишела лирика, затова той реши да се ограмоти в тая насока. Изчете цялата съвременна българска и гръцка поезия, но и това не се оказа достатъчно. Наложи му се да пропише – за месец сътвори дузина любовни стихотворения, публикува ги в централния литературен печат и дори успя да спечели национална литературна награда. Едва тогава Ница разбра, че го обича, а точно на Равда възнагради Теодор с ласките си.

На сутринта – след като двамата за първи път споделиха любовта си, отидох заедно с тях на нудисткия плаж. Там се излежавахме часове наред с бира в ръка. Теодор сияеше от щастие, не сваляше очи от Ница.

Току над плажа се извисяваше стръмен отвесен бряг – скала, просечена от ивици глина.

– Това е хума, лечебна глина – повтаряше Теодор, докато начука шепа хума, накисна я да се размекне и после добре омаза цялото си тяло с нея. Даже и дългата си до раменете руса коса. След това с риск на живота се покатери на върха на стръмния бряг и застина неподвижно там – като статуя.

Дълго стоя Теодор неподвижно горе. Толкова дълго, че хумата засъхна по тялото му. Беше му достатъчно да гледа надолу и да се наслаждава на любимата си – наблюдаваше я как подскача, нагазила до колене в морето, докато огромните ѝ гърди тежко се полюшват. Гледаше това Теодор и горделиво се усмихваше.

– Приличаш ми на Аполон на Праксител – казах.

– Този Праксител скулптор ли беше? – попита Теодор.

– Един от най-великите в Древна Гърция – отвърнах.

– Добре ме запомни, браток – усмихна се Теодор и изпъна снага. – Запомни ме, както съм омазан с глина, за да не се чудиш какво да ваеш, когато един ден се решиш да направиш своя Аполон. Аполон на Божидар.

Още като чух тия думи, бях убеден, че са поредното пророческо прозрение на Теодор, затова се постарах да запаметя сцената от плажа дълбоко в мозъка си – на място, защитено от заличаване.

Когато дойде време да извая Аполон на Божидар, божественият образ вече бе стоял достатъчно дълго на пиедестал в съзнанието ми. И имаше напълно завършен вид – още преди да започна да го изпълнявам в материал. Освен това с годините бях придобил нужната сръчност, така че хич не се и колебаех дали ще се справя.

Докато работех по фигурата, постоянно хвърлях по един поглед към мястото, отредено за нея – към центъра на циркуса. Статуята трябваше да гледа право срещу мене – ден и нощ. Всъщност, имах нужда Теодор да ме държи под око. Имах нужда от Теодор.

Грубите ми пръсти оформиха едно съвършено тяло. С последното докосване направих върху лявата длан на бога почти невидима резка – като белег от стара рана.

Всички харесаха Аполон на Божидар. Той бе отлят от бронз и зае мястото си в средата на циркуса, над чешмата. Така вече постоянно ме държеше под око.

Реших да не казвам на Теодор как съм украсил родния ни площад. Надявах се, когато се прибере някой ден, да хареса скулптурата и да почерпи по бира.

Мина месец и побратимът ми звънна по телефона от Сингапур:

– Браток – рече, – да знаеш каква носталгия ме тресе...

– Нали беше космополитен тип? – попитах го аз.

– По-точно... – въздъхна Теодор, – имам носталгични халюцинации. Постоянно в ушите ми звучи натрапчиво ромолене, което става особено непоносимо нощем, когато е тихо.

– И на мене веднъж ми пищяха ушите... Цял месец пих хапчета, но се оправих.

– Браток – продължи Теодор, – постоянно чувам шуртене на вода. И не само я чувам как църцори, но я усещам и как смърди... Смърди на сяра. Тоя адски аромат не мога да го сбъркам. Така ухае само чешмата на циркуса.

– Чудна работа – успях да кажа само и вдигнах поглед към статуята на Теодор. Около нея се стелеше облак пара.

През нощта сънувах сън. Сънувах, че седя пред къщи – на масата на двора, и пия вино. Беше късен следобед и ниското слънце ми светеше право в очите. И както си седях, сякаш усетих, че статуята ме наблюдава.

– Браток – кимнах на бронзовия човек, – ела да пием по едно вино!

Теодор бавно се раздвижи, слезе внимателно от пиедестала си, огледа се, прекоси улицата. Дойде и седна тежко на стола до мене.

Донесох му стъклена чаша. Напълних я с червено вино. Той ме гледаше сърдито, стиснал устни.

– Наздраве! Жив и здрав бъди! – казах и отпих.

Теодор хвана чашата и я стисна с металните си пръсти. Едва не я пръсна... После бавно я поднесе към устата си и я надигна. Виното обаче се изля по брадичката и шията му, а после се стече надолу по бронзовия торс.

Теодор остави чашата на масата и взе да хлипа – целият се затресе.

– Какво? – попитах.

– Ъъъ – той посочи с пръст устните си.

– Не можеш да си отвориш устата?

– Ъхъ – кимна Теодор.

– Затова няма как да пиеш – досетих се аз.

Бронзовият побратим кимна още веднъж, изправи се и бавно се върна на пиедестала си.

Няколко дни подир това съновидение отново се чух по телефона с Теодор.

– Браток, сигурно си ми направил някаква магия? – каза той. – Няма друго обяснение...

– Каква магия, бе?

– Върху кожата ми се появи странно петно. На дясната ръка, горе под мишницата, от вътрешната страна на бицепса. Прилича на татуировка, но е по-бледо.

Попитах:

– Какво общо може да има между това петно и моя милост?

– Сякаш си се подписал върху ръката ми... Това е общото – отвърна Теодор. – Много добре помня подписа ти – Бо...р. С рисунка на борче. Няма как да го объркам. Точно така се подписваш върху пластиките си.

– Чудна работа – казах и побързах да затворя телефона. После вдигнах очи към статуята на циркуса. Тя си стоеше тихо на мястото и всеки можеше да открие върху нея подписа на автора ѝ – горе на дясната ръка, отвътре на бицепса.

На 22-и юни, точно в деня на лятното слънцестоене, се събудих рано-рано сутринта. Погледнах часовника – беше 6 часът. Обикновено се будех към девет. Повъртях се двайсетина минути в леглото и като реших, че не мога да заспя, станах да си направя кафе. Щом влязох в хола, разбрах, че нещо не е наред. Огледах циркуса и... О, боже! Статуята я нямаше.

Изтичах по гащи навън.

Някой беше откраднал Аполон на Божидар. Беше го отрязал от постамента на две места. Единият срез разсичаше палеца на десния крак – защото богът едва докосваше земята с този крак. Другият срез бе по-вандалски – минаваше точно над глезена на левия – опорния крак. Така върху постамента над чешмата беше останала да стърчи само част от единия кух крайник на статуята.

Обадих се в полицията. Ченгетата дойдоха, документираха пораженията и ме увериха, че ще реагират бързо.

По обед джиесемът ми иззвъня. Погледнах дисплея му – там беше изписано името Теодор. Ухилих се и допрях слушалката до ухото.

– Здрасти, браток – рекох. – Не е ли много рано сега в Сингапур?

– Божидаре, аз съм – чух глух глас отсреща. Беше Ница, жената на Теодор. – Лоша работа... – рече тя и се разхлипа. Дълго, дълго я чаках да се посъвземе. После успя някак да каже: – Теодор катастрофира и вече пет часа е в кома... Да се молим да оживее!

Глътнах си езика и само мучах нечленоразделно.

– Моля те – продължи Ница, – да кажеш на техните. Аз няма да събера сили.

– Да, да – промърморих.

– Божидаре... – пак изхлипа Ница, – стискай палци, много е зле Теодор. Докараха го без един крак. Единият крак му го няма... Ще ти се обадя скоро...

– Чао – казах и затворих телефона.

Пред очите ми падна пелена. Нарязах си салата, седнах на масата в двора и изпих няколко ракии.

Когато умът ми се избистри, качих се на пикапа и поех към циганската махала. Бях сигурен, че ще се опитат да нарежат фигурата на парчета още същия ден. Утре щеше да бъде късно.

Карах бавно. Оглеждах се, ослушвах се. Уличка след уличка. Пребродих махалата, продължих през промишлената зона. И ето – чух метално кънтене...

Промъкнах се в задния двор на старата консервна фабрика и там открих това, което търсех. Десетина цигани се мъчеха да разфасоват съвършената фигура на Теодор. Подскачаха около статуята като лешояди край мърша. Старият ми познайник Кьопето – вече с прошарена, поредяла брада и хлътнали бузи, беше стъпил с два крака върху бронзовия торс на бога и блъскаше с огромен чук главата му.

Свирнах с два пръста. Кьопето спря да блъска и бавно се обърна. Видя ме, озъби се и стисна здраво чука. Другите цигани набързо се въоръжиха – кой с тръба, кой с тояга.

С кански рев хукнах право срещу тях. Кьопето ме срещна първи и чукът му изсвистя на сантиметър от ухото ми. Направих крачка встрани и го ритнах между краката. Той дори не гъкна, само се сви на топка. После размахах ръце – като перки на вятърна мелница. Много бях ядосан, много здраво блъсках. Когото ударех, не повтарях. Не успях да натръшкам всичките цигани – двамина от тях навреме се усетиха да избягат. Хич и не ги гоних.

След тая батална битка се уморих и поседнах да почина. Враговете ми се търкаляха в прахоляка, наблюдаваха ме страхливо и не смееха да помръднат.

Чак сега успях да разгледам Теодор. Лявата му ръка беше неестествено извита назад, а лицето – намачкано до неузнаваемост. Гледах го, гледах го, пък изведнъж ревнах като дете. Ревнах и зароних сълзи.

– Ей, бате – обади се по някое време едно от циганетата, – не плачи! Това не е човек. Това е метал.

Когато се наревах, накарах циганите да натоварят статуята на пикапа ми. Те толкова внимателно я пренесоха, че накрая чак ме досмеша.

Цели две седмици ремонтирах бронзовия човек. Работех трескаво от утрин до мрак. Левия крак заварих с аргон, а за да възстановя лицето, се наложи да направя прорез точно в устата.

След като монтирахме Аполон на мястото му на площада, легнах и спах непробудно 15 часа.

Събуди ме телефонът. Както бях сънен, чух познат глас:

– Жив съм, браток. Оцелях. Вчера излязох от реанимация – гласът на Теодор звучеше бодро. – И съм цял. Сингапурските доктори сътвориха чудо. Левият ми крак беше отрязан малко над глезена, но те ми то зашиха. И пак ще си имам крак.

– Браво! Не мога да повярвам – казах и го повторих.

– Браток – продължи Теодор, – най-странното е че всичко си спомням. Пътувах с влакчето от летището за центъра и се чу страшен трясък... Като се свестих, около мене имаше само кръв и стенещи хора. Дълго лежах, без да помръдна, а когато реших да се изправя, гледам – левият ми крак го няма. Тогава отнякъде се появи един мъж, облечен в черно. Той ми стегна раната с колана си, а после рече: „Ей сега ще ти намеря крака!“ Тръгна мъжът да ми търси крака, рови се дълго из отломките, накрая се появи с хладилна чанта в ръка и каза: „Имаш късмет. Намерих го.“ И знаеш ли как изглеждаше моят ангел спасител? – пое драматично въздух Теодор. – Беше висок над два метра. Имаше нос като клюн и огромни лапи. Бях готов да се закълна, че ти самият като супермен си прелетял хиляди километри, за да ме спасиш.

– Чудна работа – казах и се усмихнах под мустак.

Минаха още две седмици и Теодор ми се обади отново.

– Да знаеш, браток, много странно се развиха нещата. Реших да дам награда на моя ангел спасител и наех частен детектив да го издири.

Детективът каза: „Няма проблем. Не са много хипофизните гиганти в Сингапур. Лесно ще го открием.“ Оказа се, че и катастрофата, и спасителната акция е записана с камери. Но никъде, дори за миг, не се появява двуметров великан. Други хора са ме закарали в болницата, а моя ангел спасител аз съм го бил сънувал. Така се оказа.

– Чудна работа – казах.

През нощта ми се яви съновидение: Както си седях на масата в двора и си пиех виното, пак реших да поканя бронзовия човек да ми прави компания. Той бавно слезе от пиедестала си, но като тръгна тоя път към мене, видях че куца с левия крак. После Теодор се настани на масата ми, а щом му налях вино, надигна чашата и я изпи на екс.

– Благодаря, че ми направи прорез в устата – каза. – Радвам се, че вече умея да говоря и мога да ти кажа, че те обичам повече от брат.

– И аз те обичам повече от брат – рекох.

Костадин Костадинов е български писател и издател, съосновател на издателство „ПАН“ – едно от водещите детски издателства у нас.

Коментари (4)

- 19-06-2012|**Златко**

... с предварителна молба за разбиране от страна на всички, които може би ще видят в този разказ нов повод за обида (и липса на политическа коректност). Не съм си поставил за цел да представям ромския етнос по някакъв определен начин – дори напротив. Но не мога да се бъркам в работата на хората, които пишат. Това е реалността, така я описват хората...

- 20-06-2012|**Може да чете и пише** – Какъв етнос, Златко, какви пет лева

За кой ли път, Златко, си пролича, че не живееш в България. За какви роми, цигани, етноси и т. н. пишеш? Етносът си е етнос, разказът си е разказ. Знаеш ли колко и кои български писатели са писали за циганите или имат герои цигани в романите и разказите си...Какво – авторът да си изкриви душата и да пише, че група българи разфасоват статуята? Ами българският етнос ако скочи, хахаха. Не издребнявай, ставаш смешен...

Обичам фантастиката, а този разказ е чудесен, прекрасно написан.

- 20-06-2012|**Златко**

Не се бъркай където не ти е работа. Това, което пиша, си има предистория, която не познаваш.

- 24-06-2012|**EEEEEEEE** – gotino

mn mi haresa

Три дни в Индонезия
Автор: Елена Мечка

Цялата случка трябваше да се казва „Три дни в Индонезия“, но сега си мисля, че всъщност това са „Три дни с Ерве“, защото...после става ясно защо.

Всичко започна с това, че Ерве ми рече един ден – Хайде да идем до отсреща с лодка. Няма и един час път. И аз веднага се съгласих без да задам няколко наложителни въпроса. Първо ми каза, че нямало нужда от виза за европейци, от което аз разбрах, че става дума за друга държава, после се оказа, че лодката е ферибот, после аз вече пътувах и беше късно да питам каквото и да било.

Да поясня кой е Ерве. Това е един от няколкото хора тук, с които се забавлявам от сърце. Последният път, когато го видях си беше наумил да седи върху сингапурска полицейска кола и да пуши. Никой не беше в състояние да го махне от там и беше убеден, че не прави нищо нередно. Когато го смъкнах долу изглеждаше мирясал, но едва що обърнах гръб и го мернах, че се е упътил към следващата полицейска кола с явното намерение да си допуши там... Ервето е от Париж, но от много живеене по островите се е смахнал и учи Бахаса – официалния език в Индонезия, което е един от поводите да отидем там.

Та, запътувахме ние на лодката и аз започнах да се ограмотявам. Никога не можах да схвана кой остров в коя държава е, Малайзия, Индонезия – пълна каша. Знаех само, че е най-голямата мюсюлманска държава в света и толкоз. Мислех, че си имат султан или поне някакъв кралец, но те се оказаха с президент, за мое учудване. Преди път попитах Ерве няколко пъти колко пари ми трябват и той безотказно всеки път отговаряше, че мога да ползвам кредитна карта, въпреки, че съм му обяснила многократно, че нямам и не трябва да имам. Затуй предвидливо отидох да си сменя стотина лева и получих голяма чанта с няколко милиона, та се наложи да извадя някоя и друга дреха от раницата. Оказа се, че отиваме на южна Суматра, в незнамкояси част и ще видя два острова, еди-

ният беден, а другият още по-беден, единият страхотен, а другият още по-страхотен и изобщо бях успокоена, че имаме стая в хотел, а после в още един хотел, чакал ни един човек, а после още един човек и аз накрая спрях да го слушам изобщо. Още докато пътувахме първият човек прати SMS, че щял да танцува традиционни танци и ни чакал да го видим. Стигнахме ние в Индонезия и се запътихме към хотела. Първо там всяка кола е такси, всеки мотор е такси и изобщо всичко, което се движи е такси. За да те подмамят – бипкат и кряскат и ми изкараха акъла още в началото. За две години в Сингапур не съм чула нито един клаксон, в Тайланд също, защото там задръстванията са по пет часа – и да бипкаш и да не бипкаш и тук направо се ошашардисах. Второ – моторът е основно превозно средство и картинката често е следната: най отпред бебенце с нощна шапка, вместо каска, привързано за баща си с някаква кърпа. После е бащата – кара мотора, зад него две до три деца – най -високото с каска, другите – без, за да пестят място и най -отзад дебеличка майка с фередже и каска. Докато се блещех, Ервето уреди някакво „такси“ и ме повлече към хотела. Там първо ни уведомиха, че няма стаи с два кревата, но ще се постараят да ни намерят такава с king-легло, ако не с queen-легло и ако не...та ние се поядосахме и все пак се намери king-size. После трябваше да бързаме за представлението, а и бяхме гладни, но нямаше как да сме много бързи, защото ни дадоха водач до стаята и се оказа, че след два асансьора, няколко стълби нагоре, после надолу, три коридора и пак стълби ние никога не бихме намерили стаята сами, а има и още една рецепция, но тя не работи вечер и трябва да се ползва главния вход. Облякох си аз риза с дълги ръкави, панталон и изобщо много се закопчах, защото имам горчив опит от Малайзия, където отидох по без ръкав и навървих цяло село след себе си. Попитах специално Ервето – да слагам ли обувки – той рече, че съм прелестна и с джапанки и тръгнахме. Взехме „такси“.

Сега е момента да поясня, че там никой не говори английски, а Ерве си мисли, че говори бахаса, отделно от туй на мен ми говореше предимно на френски. Аз отначало се ядосах, после унило го поправях – ако може да смени езика – и най-накрая го оставих да си говори като отвреме-навреме вметвах по някое OUI (ако така се пише). След порой от обяснения шофьорът ни тръсна в някаква покрайнина и ни посочи един мол, където била залата. Ерве рече да сме били ядели първо. Викам – супер, къде? Ми навсякъде можело. Отидохме в съседен мол и в някаква закусвалня аз си поръчах най-типичната индонезийска храна. Донесоха ми малко риба, боб-яхния и лютеница. Лютеницата е съвсем като нашата, само е трижди по-люта от най -лютата, която съм яла и плаках горчиво следващите три часа. Мина ми и главобол, и хрема и всякакво желание да ям индонезийска кухня. Междувременно се разбра, че сме изпуснали първия танц, но след малко ще има още един. Погълнах рибата набързо и затичахме към залата. Никога не съм мислила, че ще ходя на „Златен Кестен“ на Суматра. Залата беше нещо като зала Универсиада преди 20 год., пълна с весели хора и на сцената се вихреше нещо неописуемо. Първо излезе една жена в златна рокля и изпя доста прилична родопска песен. После излязоха едни юнаци и друснаха

едно шопско хоро – даже си и викаха – „дръж се Индонезийо, батамец те гази“. Същите стъпки, същите движения – ужас. Това е анти всякаква логика. Опитах се да обясня на Ерве, ама той рече, че няма нужда да се напъвам толкова, защото той отколе знаел, че съм луда и аз млъкнах. После се дотътри човечецът, бил свършил и с втория танц, ала можело да видим танц от южен Калимантан и средно Бали да речем, та се наложи да поседим. Цялата работа беше като годишният концерт на читалище, някои от песните бяха като стари градски, а да не забравим – имат си и чалга – баш като нашата, казва се DANGDUT. Еле, свърши, аз вече наистина се ядосах и се развиках на Ерве, че не съм си и помисляла, че ще ям лютеница и ще гледам хора в Индонезия и че искам да видя нещо силно индонезийско и той обеща тържествено да ми покаже най-съкровени островни неща още на другия ден. След туй се завърнахме в хотела, за да вземем още един французин и незнам си кого още и се развихри следната сценка. Тъй като си бях взела очилата, за да не пропусна някой танц, а чантата ми беше микроскопична и събираща само малко пари реших да помоля да ги оставя на рецепцията, за да не търся стаята една седмица. Казвам аз:

– Може ли да си оставя тези очила тук и да си ги взема утре?

Насреща любезни усмивки и мълчание. Викам:

– Очилата, ако може...аз съм от 2007 стая.

Тук се получи някакво просветление и момичето се успокои видимо – каза – Ааа, искате стая.

– Не – казвам – имам стая, искам да си оставя очилата.

– Аха – рече тя – на кого?

Викам – на вас.

– А за кого?

– Ми за мен си, хей тук да ги оставя, ако може, че ми е малка чантата...

Девойката отиде за помощ. Дойде един чичо. Започнах отначало.

– Очилата, ако може...

– О, разбира се – рече чичото- Коя стая?

Казвам – 2007

– Нека да видим – рече той. Взе да търси нещо в компютъра и накрая казва – ама тя е заета

– Да- викам- заета е, от мен и ако може да си оставя очилата тук и да си ги взема утре ще е страхотно

– Да, може. Има пратка за мистър Ерве – оповести той радостно

– Добре – съгласих се аз – нека да са за него.

Чичото искаше да услужи и каза – сега ще му се обадим

– Ами обадете му се – викам – ама той е тук зад мен и няма да ви вдигне! А в този момент Ервето стърчи зад мен и просто ще пукне от смях. Предложих му да се намеси на бахаса, ама той не бил знаел как е „очила“ и продължи да се киска. Чичото се зарадва, че е разбрал и каза – А, искате да ви заведем до стаята, за да оставите пратката лично.

Тук всякакво търпение свърши, аз отидох зад тезгяха, грабнах един плик, наврях очилата вътре, написах – „за мистър Ерве, 2007 стая – поверително и лично!“ и ги връчих на момичето. След туй халосах Ервето, за да спре да се хили, защото щеше да се задуши вече, намерихме французина, индонезиеца и някаква местна девойка, която не разбрах с кого от двамата беше, и се запътихме към Клуба. Още на входа ме спря някакъв бодигард и ме попита дали смятам, че мога да влезна вътре с джапанки. Аз отговорих утвърдително и непоколебимо и веднага ме пуснаха. Ерве се промъкна с ужасните си пътни чехли без въпроси и аз се вбесих окончателно. Разгледах всички крака в клуба – имаше много сърмени чехли, няколко джапанки и доста токове. Но не туй бе проблемът. Абсолютно всички девойки бяха почти голи, а аз с дълги ръкави и панталон до земи! После – мюсюлманска държава! Дрън-дрън. Леле, колко алкохол се изля пред очите ми! Поговорих си с тоз-онзи, доколкото е възможно, обсъдихме въздържанието и рекохме да си ходим. Беше къде два след полунощ. Стигнахме хотела – аз реших, че можем да си намерим стаята и сами. Първо – аз водих и намерихме басейна. После води Ервето и намерихме сапфирената бална зала...Накрая поискахме водач, аз си взех очилата и тръгнахме по дългият път към къщи. Намъкнах се в банята и от там дочух воплите на Ерве. Какво пак има – викам -стига стена, че вече си ми черен! Ерве поясни, че не сме били първите в тези чаршафи. Погледнах – вярно, не сме. Да се обадя ли на рецепцията или ти ще говориш бахаса? – питам

– О, ти знаеш английски по-добре от мен, давай – казва Ерве. Звъня аз и обяснявам случая -те казват, разбира се мадам и затваряме. 20 мин по-късно Ерве вика – не са те разбрали. Ами, напълно възможно – казвам – я да звънна пак. Пак се обаждам – а те все едно за първи път ги търся..

– Можем ли да Ви помогнем?

Аз рекох, че не знам дали могат да ми помогнат, ама ако не се появи някой до минутка никой няма да може да им помогне и те казаха, че идвал човек. Ерве оповести, че чаршафът май не е достатъчно мръсен, за да викам някой в 2. 30 посред нощ и трескаво започна да събира всичкия боклук от земята и да го трупа на чаршафа. Аз вече щях да почина от смях, обаче никой не идваше и Ерве отиде в банята. Тъкмо влезе и се почука. Появиха се двама здравеняка и ме попитаха как могат да помогнат и къде е господинът. Господинът се появи от банята мокър и яден и изрева насреща – Shit!

Тук му е мястото да обясня, че Ерве говори английски и се разбираме прекрасно благодарение на моята интелигентност, но все пак той не прави разлика между дълго и кратко „И“ и всъщност искаше да каже – Sheet – т. е. – чаршаф! Те обаче подскочиха два метра и се засуетиха из стаята, дорде не им наврях под носа постелката пълна с боклуците събрани от Ерве. Отидоха за нови, а ние седяхме на раклата, като стара двойка и чакахме. Чаршафите дойдоха! Последва най-необяснимото сменяне на спално бельо в живота ми и отне доста време. Който е чел Джером Джером знае какво е „немското легло“, но то не може да се сравни с „индонезийското“ такова по никакъв начин. Подпъхване, усукване, постилане, заглаждане, отмятане и замятане, местене на матрака, потупване на възглавници – не може да се опише. Междувременно аз се присетих, че нямам блуза за спане, шампоан и слънчеви очила, а Ерве каза, че това били бели кахъри, защото имало сапун от хотела, очила щели сме да купим утре, а той можел да ми даде блуза, ама той пък си бил забравил шорти и гребен, а не искал моите, затуй утре трябвало да се подстриже и купи. После учихме бахаса и аз разбрах, че е кауза пердута. Ако искаш да кажеш „добър ден“ – има седем варианта – за между два и пет сутринта – превод – добро много, много рано, после – добро рано, после добро утро, обед, следобед, привечер, добро късно, добро много, много късно и т. н. Ако пък искаш да кажеш „довиждане“ е различно, ако този, на когото го казваш остава там или пък ако ще напуска мястото в друга посока. Мисля, че е напълно ясно от разказаното до тук, че Ерве е луд за връзване. Здравеняците смениха чаршафите, ние им казахме добро много, много късно и довиждане за някой, който отива в друга посока и си легнахме. Аз поне нямам спомени. Но под нас имаше дискотека, асансьор и паркинг за мотори плюс спалнята на персонала и май не сме спали повече от пет часа.

Ден 2-ри

Събудихме се ние криво-ляво и се смъкнахме на закуска. Там имаше ориз, спагети, боб и баница. Чудесна млечна баница! Ерве продължи да ми говори на френски, но все пак разбрах, че трябва да се подстриже, купи шорти, моите слънчеви очила, да видим две градчета и да намерим „крис“. Крис е едно от няколкото индонезийски изкуства. Най-известното е батик, но аз наистина не харесвам батик, после е кукленият им театър, много специфичен, продължаващ няколко дни, актьорите изпадат в транс и са връзка между живите и мъртвите и какво ли още не; гамелан – оркестър от гонгове, звънци и ударни, често съпровождащ кукления театър и крис. Крис – това е кърдав нож, много красив с девет до петнадесет вълни и инкрустирана кания, може да се сравни с ритуала по правене на катана в Япония. Често с магична сила, древна история и прочее, но аз исках да си намеря някакъв нормален за сувенир. Най-напред попаднахме в същия мол, дето гледахме танците. След дълго скитане аз намерих двулевови очила, а Ервето едни страшни къси гащи, които нахлу веднага и затърсихме фризьорница. Аз мрънках, че не искам магазини, а нещо много типично индонезийско и той обеща, че щом се подстриже за минути ще ми намери нещо за разглеждане. След туй хлътна в един салон и аз зачаках. Следва да се отбележи, че Ерве няма повече коса, отколкото може да се отреже за две-три минути и не можех да разбера какво прави толкоз дълго там. Мотах се наляво, мотах се надясно, накрая се ядосах и си купих ферeджe, сложих си го и влетях в салона. Ервето не ме позна, естествено и подскочи здравата, когато го тупнах дружески по рамото.

– Какво мислиш? – викам.

– Аз наистина не знам какво трябва да мисля. Защо си купила това? – пита той, а аз обидено казвам

– Не ме ли харесваш?

Ерве рече, че не ме харесвал нито с нито без ферeджe, може би бих имала шанс ако се поприкрия още с по-големите черни покривала, от които се виждат само очите, а ако скрия и тях вече можел и да помисли. Междувременно се оказа, че са го направили на черта отзад, а той не искал, ама не помнел как е черта на бахаса и да съм помогнела. Махнах ферeджето и започнах да чертая овали по тила на Ерве, които девойката следваше с машинката, после го отвлякоха за масаж и работата оттече. Най-сетне се появи и каза:

– А сега за крис.

Питахме дузина, двама знаеха какво е това, а един знаеше, че може да го има в едикой си мол или на пазара, който беше наблизо. Първо отидохме на пазара. Беше адски топло, пазарът бе смес между най-стария битак в София, Женският пазар отзад преди ремонта и автогарата в Ниш. Нито може, нито трябва да се описва. Там имаше подкови, метли, тигани, обувки, чаршафи, Коран и броеници, колички със скара и риба, кал, плъхове, бебета, продавачи в невероятни одежди и цветове и неистов мирис на канал. Това, което със сигурност нямаше – крис. Ние се промъквахме истерично из тази бъркотия и съпроводени от най-радостни възгласи и куп подтичващи хлапета след нас. Измъкнахме се и проверихме в мол-а. Там намерихме един добър човек, който обясни на съвсем приличен английски, че крис има на Бали, а тук е мангоу и е без вълни и доста по-дълъг, че старите са много скъпи, а новите не са, и че може да ми намери, поръча, донесе и т. н. и измъкна едно голямо мангоу – страшно красиво и доста дълго и каза, че струва 25 лева. Аз настина исках да го взема, ама казах, че все пак предпочитам крис, а и едва ли съм за последно в Индонезия и трябва да проверя как стоят нещата с границата. Проблемът е, че в Сингапур носенето на оръжие се наказва със смърт и не търпи никакви обяснения. Аз все пак исках да разбера кое се води оръжие и кое- не. Продавачът рече, че било така и имало смъртно наказание, ама важало само на летището, а за лодката не било смъртно със сигурност и Ерве ме задърпа да се махаме преди да направя някоя глупост. Видяхме и двете градчета и мръсни, потни и изморени решихме да идем на басейна в хотела.

Този път намерихме стаята, но пък не работеха картите за отключване и пак трябваше да се върнем на рецепцията да ги подновим. Отидохме на басейна. Там един австралиец кротко си четеше книжка. Ерве каза на чудесен английски и доста високо:

– Я, един мъж чака за теб.

Австралиецът се пообърна, не видя никой друг и продължи да си чете книжката, леко смутен.

– Ерве, викам, дали не ти хрумва, че австралийците знаят английски?

– Какво искаш да кажеш – не разбра той – това им е матерен език на австралийците

. – Искам да кажа – поясних аз – че се радвам, че не ми говориш на френски, но може да го правиш по-тихо.

– Чудна жена си ти – каза Ервето – все намираш за какво да се цупиш. Първо за езика, после за силата, туй ще да е от много учителстване. Или пък не ти харесва?

Тук австралиецът си грабна книжката и се измете. Така останахме на басейна сами и аз намерих някакво джакузи, в което се намъкнах, а Ерве тръгна на някъде. После дойдоха хора от персонала и ми обясниха, че това е само за джентълмени и ме измъкнаха. Тръгнах да диря Ерве и го намерих в същата ситуация – в женското джакузи. Проверихме и сауната – беше пълна с един човек и нямаше място за още един, така че виснахме на басейна с по една бира и поспахме, поучихме бахаса и накрая на мен ми стана студено и пак отидох в сауната, изревах на три езика „много добър ранен следобед“ и човечецът избяга, а аз се постоплих. След туй се приготвихме да излизаме, за да посетим „Night Market“, който бяхме чули, че е наблизо, да ядем и пак да ходим в клуба. Аз вече се гиздосах с огромни токове, снежно бяла риза, дрънкулки и се понесохме към маркета. В Бангкок, например, това е прелестно място с много изкуства и занаяти, има дрехи, мебели, сувенири, бижута – всичко! А и е много красиво. Тук, обаче ударихме на камък. Никой и не беше чул за този маркет, а тези, които бяха чували сочеха в противоречиви и неопределени посоки и така един час. Най-накрая попаднахме на някаква улица, където върху разбития тротоар, между много бараки и разрушени сгради, доста едрички плъхове и летящи хлебарки имаше някакви подвижни скари, на които весели хора печаха риба и месо, а други весели хора сочеха рибата, която искат да им бъде опечена, съпроводено с викане, махане към небето с ръце, детски писъци и облаци от пъстри кърпи.

Ерве рече:

– Боя се да предложа...

Аз отвърнах:

– Боя се да приема

...и се тръснахме сред тълпата. Ерве посочи две риби, аз посочих някакъв сос, едни хора станаха от масата си, за да ни направят място и ние се озовахме зад скарата. От ляво имаше руини на стара постройка, попритичваха животни, просяци, един човек забърса масата с нещо като препаската на първия човек и със сигурност непрано от тогава и

седнахме. Пак припомням – с токовете, ризата и парфюма, великолепна и царствена. Рибата беше фантастична. Всички спряха да се хранят и се обърнаха да ни гледат. Ерве реши да говори бахаса и да разбере къде е „Нощният пазар“. Успя да разбере, че това е то „Нощният пазар“ и мисията беше изпълнена. После получихме едно канче с вода да се измием от рибата, което беше напълно невъзможно и тръгнахме из града. Изпихме няколко бири в няколко бара и установихме, че е 20ч и е адски рано за клуба. Пак се мотахме, аз вече едвам ходех с токовете из дупки и прашоляк, улиците взеха да се повтарят, хората да ни разпознават и да ни махат весело, стана 21ч, пихме още нещо, учихме бахаса, аз заспивах и казах, че ще го изпратя до клуба и си прибирам да спя, но Ервето рече, че трябвало да се храносмели рибата и много бавно се упътихме натам. Клубът беше заключен е се оказа, че не работи в неделя. Тържествено разходихме още малко клубните си одежди из главния град на остров Батам, Южна Суматра и се прибрахме да спим, за да станем рано и да отидем на остров Бинтан на другия ден.

Ден 3 -ти

Станахме ние криво ляво, ядохме баница и за радост на всички напуснахме хотела. Ерве намери едно „такси“ и се упътихме към пристанището. Взехме си някакъв билет и се качихме в някаква лодка. Той отбеляза, че била доста по-малка от предишния път, но на мен ми се спеше и не му обърнах внимание. Този път бях без токове, ама продължавах да съм с бяла риза, защото бяха останали чисти само бели ризи, хаха. Пътят трябваше да е около един час и аз се приготвих да спя. След двадесет минути стигнахме. Ерве рече:

– Ето стигнахме, с малка лодка се стига по-бързо.

– Да – викам – всеизвестен физичен закон, така е и с по-малките самолети и с колите – стига се по-бързо.

– Не е нужно да си така отвратителна – каза той – както виждаш сме тук.

– Да – викам – ама къде?

Ервето обаче ми показа голям надпис „Бинтан“ насреща и аз реших, че не съм права. Валеше из ведро. Промъкнахме се по кея и се напъхахме в селския смесен магазин. Там имаше няколко маси със зелени чайници за измиване на ръцете, Алтай, нещо като царевични пръчици и кафе. Имаше и една скара за риба. Ние влетяхме и се тръснахме на една маса,

а всички посетители онемяха. Ерве се заоглежда наоколо и призна, че не му се вижда познато. Извадихме картата. След дълга тирада от наша страна и сочене с пръсти от тяхна, разбрахме от местните, че да, на Бинтан сме, но от другата му страна и срещата ни с шофьора („много добър познат на Ерве „) не е тук. Ерве извади речника и започна да пише SMS на шофьора. След още малко време оповести, че нямало да дойде, ама не разбрал защо. Казах на Ерве, че ще отърва света от него ако не направи нещо и той поръча още кафе. След малко шофьорът писа пак и поръча да му се обадим.

– Той знае ли английски – попитах – или пък френски, например?

– Не – рече Ерве – само бахаса.

– Ми обаждай се тогава – викам – нали знаеш!

– Знам – унило отговори той и набра. Междувременно всички жени от селото се събраха да пекат една риба на скарата, като махаха с части от сламена шапка и запращаха целия пушек върху мен. Не видях някой да поръчва тази риба и според мен я използваха за претекст, за да дойдат и да ни видят. Докато жените махаха методично към мен, а аз махах с речника към тях, а рибата изгаряше, Ерве в другия край на кръчмата заговори на бахаса, а всички мъже от селото го поправяха колчем разберяха някоя дума. Така с всеобщи усилия се разбра, че шофьорът щял да дойде в 13ч и знаел къде сме, да не сме се притеснявали. Беше 10. 30 и валеше проливно. Ерве изчезна на някъде. Рибата изгоря напълно и я подновиха. Още тогава имаше някакви наченки на желание да намеря тоалетна, но тъй като не бих си и помислила да питам, а и нямах желание да я виждам, скоро забравих за това. Ерве се завърна с два огромни чадъра и оповести:

– Свърших всички пари и ще трябва да платиш кафето.

– Ами – викам – я си ползвай кредитната карта.

Ерве каза, че си я пазел за хотела и се изкиска зловещо, но аз, за жалост, не схванах какво има предвид тогава. После каза, че щял да ме почне с чадъра ако не платя кафето веднага, защото трябвало да се разходим из селото и нямало чак толкова много време. Щял да обясни на местното население, че не искам да си слагам фереджето и пуша на всичкото отгоре и беше убеден, че ще срещне разбиране и подкрепа. Валеше страшно. Опитах се да отклоня разходката ама Ервето рече, че тъкмо за туй бил купил чадърите. Не е необходимо да си луд за да пътуваш с него, но определено помага. Платих кафето, взехме си раниците,

разтворихме огромните чадъри и трябваше да вървим един след друг, защото нямаше място за двамата на улицата. Сладки и кални като двама Сънчовци с чадърите, ние посетихме двете улици, видяхме джамията, съпроводени от скромна процесия от хлапетии и безработни младежи и убедена съм, тълпата беше така скромна заради нарастващия дъжд. Обиколихме цялото село, видяхме училището, полицията, дано да е станала снимката...След като се озовахме отново в магазина, а и нямаше голям избор, а и беше все още 11ч, пак се тръснахме там и пак се започна с печене на риба и т. н. Ерве отиде да си упражнява бахасата с мъжете, а аз заспах на масата и се събудих, когато дойде шофьорът. А той дойде с приятел и някакво нечувано превозно средство, на което прозорците се смъкваха чрез бутане надолу с длан и се вдигаха по същия начин. Приятелят имаше половинметрови отгледани нокти и явно искаше да кандидатства за рекорд. И двамата ме зяпнаха изумено. Шофьорът попита дали съм жената на Ерве, аз казах – да, а Ерве каза – не. След малко приятелят попита дали съм жената на Ерве и аз казах – да, а той каза – не. От това те разбраха, че аз съм му втората жена и спряха да ме зяпат, а аз се ядосах наистина и наругах Ерве. Той обаче каза, че не бил свикнал да му правят предложения по този начин и къде по-страшно било, че се кискам непристойно, отколкото, че не съм му била първата жена. Запътувахме по нещо като Искърското дефиле с таратайката и лудия шофьор със страшна скорост. Ерве каза, че това бил най-добрият шофьор на острова и да не съм се била притеснявала. Попитах го с колко други се е возил, ама се оказа, че не се е возил с други. Това ми напомни на един спор с приятел, когато аз обяснявах, че готвя страхотно и че в Шумен още ме споменават за суши-то, което направих, а той попита „А те бяха ли яли суши преди?“

Сега наистина ми трябваше тоалетна. Ерве каза, че ще пътуваме около час. После се оказа, че няма да пътуваме около час, защото той знае пътя от другото пристанище, а от това – не знае. Те не говореха английски, а аз не знаех как е на бахаса „искам да се изпикая“, затуй помолих Ерве да им каже да спрат. Той каза, че това е изключено.

– Защо – викам?. – Защото сме в мюсюлманска държава и не може току така да пикаеш в гората.

– Моля ти се, бе човече, каже им да спрат!

– Ти – вика Ервето – си родена да създаваш проблеми. Това е мюсюлманска държава и е голям проблем за тях ако им кажа това.

– Добре – викам – ако свършим с този проблем, все пак ще им останат два-три по-малки, с евреите например. Не, та не!

– Ерве – предложих аз – ще си сложа фереджето, ще се затуля с двата чадъра и ако искаш ще им кажа, че не съм ти жена, само им кажи да спрат.

– Щом видим морето – обеща Ерве – и остават само няколко минути.

Следващите 40 нямаше никакво море. Той весело подвикваше на всеки завой „No sea“, което трябваше да значи, че не вижда морето, а на мен хич не ми беше до смях, ама ...

– Виждам хотела – каза Ерве и пак се изкиска зловещо и аз започнах да стоплям, че той не случайно се киска колчем спомене“хотела“. Еле, спряхме под едни палми и аз отърчах в тоалетната. По път усетих, че някой ме преследва. Беше Ервето, защото нямал пари да плати на шофьора, след него самият шофьор, мислейки, че бягаме, а след него – приятелят му – да помага. Тичаха ли тичаха, аз обаче бях неудържима и ги надбягах. Захлопнах резето на дъсчената врата, а те се курдисаха отпред твърде обезпокоително, но така ми беше паднало пердето, че и целият индонезийски народ да беше пред вратата нямаше да се смутя. После платихме (не с кредитна карта), уговорихме се с тях за другия ден – все пак да ни приберат и започна дивният ни следобед. Но това предполага нов разказ защото първо не би се побрал тук и второ – това е най-невероятното ми преживяване от години насам и още плача от смях, щом се сетя.

Пристигнахме ние в хотела...

– Къде е хотела – викам – не виждам постройки. А Ерве хихика. Оказа се, че ме е замъкнал на края на света в някакво рибарско село, а хотелът представлява наколни жилища в морето, сковани от дъски и бамбуци, със сламен покрив. Никога не съм виждала по-прелестни колиби. Гледката е неповторима – гладко като стъкло море, колибите, един малък остров отсреща с невероятен плаж и зеленина, до края на света – море и рибарски салове и едри шарени риби. Бях на върха на щастието си и вече, аха да ревна, а и забравих за всички пазари, подстригвания и грешни лодки. Просто рай. На рецепцията имаше един телевизор с една програма, дартс, билярд, няколко маси и едно куче. Ерве попита дали съм искала едно бунгало или две. Аз рекох, че ги искам всичките. След туй се осведомих дали има мадагаскарски хлебарки там, а той каза, че нямало, ама имало жаби, гущери, комари и нощни пеперуди. Нощните

пеперуди ме довършиха и аз реших, че искам едно бунгало. В него имаше душ със студена вода, вентилатор, за да пъди комарите, едно жалко одеалце, един малко по-дълъг чаршаф и един пепелник. Покривът е на много метри от стаята и е от слама. Явно покриват с нещо отгоре, защото валеше страшно, а вътре не течеше. Най-хубавото беше, че в понеделник няма жива душа наоколо и единствените клиенти бяхме ние. Отначало обикалях като луда по дъсчените мостчета между колибите, мокра като кокошка и най-сетне боса, после пак пихме кафе и накрая Ерве попита дали мога да ловя риба. Викам – всичко мога, червей да нанижа, да заметна, да засека – това съпроводено с доста пантомима, защото не знам как е „засека“ на английски, ама и да знаех – той не знае. Ерве каза, че хей сега ще донесе такъми, обаче никой не знаеше как е въдица и стръв на подходящия език и накрая решихме, че е fishing kit и той зачезна. След малко се върна с една старинна въдица, един плик с мъртъв октопод и калмари и един човечец.

– Къде е твоята въдица? – викам.

Оказа се, че не бил ловил никога риба, а и не мисли да опитва, но щял да погледа. Човечецът ми наниза нещо на куката, показа ми къде да хвърлям и след това заръкомаха наляво-надясно, обаче Ерве разбра само, че говори за някакви 40 долара и каза – не. Човекът пак закаканиза нещо, ние пак казахме – не. След туй онзи спря да дудне, облегна се на парапета и ме зазяпа. Ерве отбеляза, че този път вече със сигурност си имам обожател. Опитах се да го отпратя, ама той разбра, че искам да ми нанизва октопода и ми затегли въдицата от ръцете. Наложи се да танцувам танцът на червея. Изиграх цяло театро – че мога сама да нанизвам, как ще заметна, как ще хвана голямата риба и как той отива на някъде, обаче човечецът се опули страшно и не помръдна. Викам на Ервето – я аз да се преместя да видим какво ще стане. Тръгнах по кея, след мен човекът със живарника и октопода, след него Ерве с чадър – няма отърване. Накрая оставих въдицата на земята, хванах човека за ръката и го насочих към последните колиби като махах с ръка към безкрая – в смисъл – хайде, сега по пътя, по пътя та вкъщи и се кланях в знак на благодарност и най-сетне успях да го разкарам.

(Тук малка скоба – виждаха се огромни рибоци, също по-малки шарени, някои подскачаха и плъсваха обратно, а в далечината се виждаха салове с по един човек – някои бяха с въдици, някои в плитчината си хващаха риби с ръце, а имаше и един с остър кол в ръка).

Тъкмо хванах една жълта едра риба и моят човек пак се появи. Ерве каза:

– Работата отива на сватба.

– Добре – казвам – вместо да се правиш на идиот, не че ти е трудно, що не разбереш какво иска и да го махнеш. И Ерве взе да каканиже нещо и да тупа човека по рамото, а онзи отвърна със същото и така доста дълго време – тупаха се и си говореха, имах чувството, че се опитват да ме спазарят за някоя и друга риба, накрая човекът си тръгна и аз се заех с риболова. Беше подходящо за филм на ужасите – аз, разкъсваща октопод и калмари, които разпръскваха мастилен сос върху празничната риза, с френския си маникюр, който най-специално си направих за пътуването и кълняща най-страшно, защото индонезийските риби се оказаха много умни и успяваха да изядат стръвта без кукичката. Ерве, който унило учеше бахаса под един навес и дъждът, който очевидно нямаше да спре никога. Есенна картинка. И тогава от далечината се зададе кой? Човечецът, разбира се, заедно с преводача на селото – явно учена слабичка девойка с обувки, сигурен белег за престиж. Турих въдицата настрана и зачаках. Преводачката каза на английски: „Твоят приятел продава собствени риби за 40 долара вътре в морето. „Аз изумях напълно. Тя продължи: „Има и свободни риби извън морето. „Тук вече и Ерве се заслуша.

– Добре – викам – къде са рибите извън морето? Тя се консултира с човека и каза „Тук“ – махвайки с ръка към единия парапет.

– Аха, а къде са тия вътре в морето?

– Там – рече девойчето и махна с ръка към другия парапет.

– Страхотно – зарадвах се аз и веднага си спестих 40 долара като мръднах с 1м вляво.

– Обаче – продължи преводачката – той продава всичко за 10. Аз вече съвсем се слисах, защото никак не исках да си купувам всичко, без да знам какво е това всичко, дори и за 10 долара обаче на Ерве му омръзна и отиде за 10 долара, а аз най-сетне схванах, че това е наем за въдицата и гадните калмари, и бих дала и 10, и 20, и мило и драго – само да ми е махне от главата вече. Те си тръгнаха победоносно с печалбата, а аз хванах втора риба. И тогава дойдоха стършелите. Не мога 100% да твърдя, че това животно се нарича така, но приличаха на стършели, бяха доста едри, с оранжево и жълто и доста силно бръмчаха. Оказа се, че искат моите риби, а ако не може – то поне моята стръв. Аз бях до ушите в окто-

под и собствен сос, рибите бодяха докато ги откачах от въдицата, валеше доста силно и напълно откачих.

– Ерве – развиках се много ядно – ако искаш риба за вечеря, направи нещо!

– Че аз непрекъснато правя нещо – рече Ерве и прояви гениална мисъл. Донесе една адски мръсна хавлиена кърпа, още се чудя откъде я намери и покри стършелите с нея. После се заформи строен ред – аз късам калмар и го нанизвам – половин минута, хващам риба за минутка, откачам риба от куката, в това време стършелите се измъкват и налитат на моята стръв, Ерве покрива стършелите с кърпата и пак отначало. После се принудих да разделя стръвта на две – за мен и за тях, защото не ми се бъркаше под пешкира за октопод докато те бяха там. От време на време оставяхме стършелите да си полетят и пушехме, а после Ерве каза, че е намерил майка им и да не сядам на тази пейка повече. Истина – в дървото от което беше скована пейката имаше много дълга дупка – нещо като тунелче и вътре – същия цвят животно, и то дълго. Добре, че беше умно и не пожела да излезе. Имахме вече поне четири риби годни за ядене и доста малки, които пуснахме. Дойде време да си измия ръцете, защото не си различавах пръста от калмара и дадох въдицата на Ервето да я подържи малко. Бдително пазеше стръвта като я държеше отвън водата. Аз свърших с ръцете и той, като ме видя, че наближавам – пусна куката във водата. В същата секунда се хвана огромна, червена, бодлива и по моему отровна риба. Аз взех да крещя на български – тегли, той взе да ругае на френски, дръпна въдицата с все сила без да навива макарата, рибока прелетя опасно ниско, усука се около парапета и пльосна в краката ми на кея.

– Хванах риба – каза Ерве тържествено – моята е най-голяма, най-красива...

– Да – викам – и най-бодлива, а сега ще си я откачиш сам.

– О, в никакъв случай – запротиви се Ерве – ти имаш опит, има няма един час и се справяш с по-дребните.

Рибата се метна във въздуха и се откачи от куката.

– Видя ли – зарадва се Ервето – и най-умната.

– Да – казвам – я да си я дресираш.

Обаче рибата пак се замята и той се уплаши да не скочи във водата. Ерве беше намерил универсално средство за разрешение на всички проблеми него ден – взе кърпата и покри рибата. Ако се беше сетил по-рано можеше да покрием и човечеца с нея. Сега вече нямаше с как-

во да покриваме стършелите и те се разлетяха. Най-накрая една риба ми отнесе куката и се свърши, а Ерве отнесе рибите на някакъв негов „много добър познат“ (както се изрази самият той) – за да ги изпекат, аз установих, че трябва да изхвърля абсолютно всичките си дрехи. Друго, което установих е, че всичката вода от душовете, чешмите и тоалетните, естествено от кухнята и т. н. отива в морето под нас и реших, че ми е студено да плувам. После се разходихме по плажа, който няма край, видях най-красивия залез на света, запознахме се с рибарско семейство и няколко кучета, щяхме да играем дартс, ама нямаше стрелички, после да се уча на билярд, ама нямаше топки, изядохме си рибата и каквото можеше да се изяде, изпихме бирата на селото и в 21.30ч аз тържествено си легнах като се опитах де не броя нощните насекоми и си спах дорде не дойде шофьорът на „таксито“. Спах само с едно малко прекъсване – да видя най-красивия изгрев на света и то без да искам – Ервето се беше измъкнал и забравил вратата отворена. От кревата ми се виждаше морето, острова отсреща и слънцето – като в рамка.

После видяхме един град без канализация и с дъсчени къщи и картинката би била много потискаща ако не са самите индонезийци. Безспорно най-сладките и дружелюбни хора на света са тайландците, но веднага след тях аз нареждам индонезийците. Не мога да ги опиша, трябва да се видят. Поне в тази част на Индонезия. Чуват се и други мнения за живеещите в Банда Аче, не знам – трябва да се види. Изобщо, да кажеш, че си бил в Индонезия е голяма глупост. Трябва да се разглежда по отделно всеки остров и по възможност с Ерве – ха, ха, ха. Имам предвид, че тук всички ходят по курортите и всъщност не виждат нищо от реалната Индонезия. Там има скъпи хотели, барове и всичко е дръндрън. Мислят, че е опасно да се скита из островчетата, а и май им се вижда мръсно и е извън разбиранията им за ваканция. Така, че е цяло щастие да намериш някой да шляпа из калта и да се забавлява от все сърце. Следващото, което искам да видя е Бали, а и имало някакви „Дълги къщи“ – това е къща без стаи – като коридор с много висок покрив и мноооооооооого дълга – понякога събира по 40 семейства и така цяло село си живее в къщата. Така, че...до скоро.

P. S.:

Привет на всички! Малко новини относно имената на Бали. Аз поне се посмях. Както се оказва на Бали има четири официални имена. Това

може да разбереш, както си седиш в някой бар и си говориш с местните хора

– Здрасти, аз сам Елена, а ти?

– Ами аз съм Нюман.

До тук добре. После виждаш още някой и пак същата работа... и той е Нюман. (Не, че аз не сам пак Елена). На третия Нюман вече започваш да се съмняваш, а на четвъртия, направо си бесен и не разбираш защо са се сговорили да те правят на идиот. На петия Нюман налиташ на бой.

Както се оказва първото официално име на Бали е Пути. Второто е Мъду. Третото – ура, Нюман а четвъртото го забравих, но пък първото и второто запомних с лекота. Следва да се поясни, че няма никакво значение дали бебето е момиче или момче. Има ред – първото е Пути, второто – Маду и т. н. също така всяко първо момиче е Пути и всяко първо момче – също. Ако ги раждаш шарени – т. е. момче, момиче, момче, момиче, а те си имат по 15 деца има голяма вероятност семейството ти да изглежда така: Пути, Пути, Мъду, Мъду, Нюман, Нюман и т. н. Когато изчерпаш имената, започва се отначало, пак с Пути 2, Мъду 2 и така до безкрай.

От изложената статистика и по теория на вероятностите в твоето семейство е напълно невъзможно три поредни деца да се казват Пути, но пък за злощастие на някой учител е напълно вероятно цял клас от първолаци и от двата пола да се казват Нюман.

Как ги изпитват не е изяснено. „Нека да отговори Нюман“- и всички отговарят в хор. Най-интересна ми се стори възможността бабите, дядовците, мама и татко, както и две от децата, (а защо не и повече) да се казват Мъду. Ако всичките са второ момиче или момче – що па не.

Някои удобства – ако страдаш от склероза и не се сещаш за името на своя внук или дъщеря, достатъчно е да се провикнеш с едно от горепосочените имена и поне една четвърт от Бали ще се отзове на помощ. Също така няма никаква опасност да сбъркаш името на мъжа си с туй на съседа, защото винаги може да се оправдаеш, че си викал дъщеря си. Също е удобно с вересиите – „Пиши го на Пути...“. Не бих искала да си представям какво става в съда и какво записват стенографите, когато уважаемият Мъду трябва да отсъди правилно по делото „Мъду срещу Мъду“ с няколко едноименни свидетели и адвокати.

Доста глупаво би звучало- „Детето е кръстено на мен“.

И категорично не искам да виждам Балийска картотека!

Елена Мечка е родена в град София в семейство на музиканти. Завършва Музикалната Академия със специалност пиано в класа на Проф. Моллова. Преподавала е в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ и ДМА „П. Владигеров“, автор е на оригинална музика за куклен театър на над 50 постановки, както и на 8 CD с детски песни и приказки. Носител на наградата „Куклар“ за 1999 година. Работи и живее в Сингапур, заедно с двамата си сина.

Коментари (6)

- 21-06-2012|**babamarga**

ОЩЕ!!!

- 25-06-2012|**Радост**

Страхотна! И аз искам още:)

- 28-06-2012|**MDB**

Мечи, бях го забравил тоз Ерве. И сега, като го прочетох отново, много се смях. Целувки!

- 04-07-2012|**Radka Falk**

Blagodaria, Elena! Tolkova talantlivo napisano, mnogo balgarsko i vselensko-choveshko. Otvoreni shiroko ochi, sarce i dusha kam drugi zemi i narodi. S interes shte procheta oshte.

Blagodaria! Pochuvstvah se gorda, che sme sanarodnichki.

- 08-07-2012|**Елена Мечка**

Еееее, много благодаря! Не съм очаквала такъв прием;) Много сте мили!

Латиница, кирилица, политика: спорът за миналото и новите медии
Автор: Орлин Спасов

Vaob6te ne sam latinolyubets, no pi6a na latinitsa za6toto epo-lesno (...). I vse pak si mislya, 4e vseki mozhe da si pi6e na kakvato si iska azbuka[1].
потребител *ggogoto, във форум към онлайн играта Conquiztador*

Вече почти две десетилетия въпросите около употребата на латиницата са възприемани с особена чувствителност в България и ясно открояват някои от ключовите политики на езика, следвани в страната. В настоящия текст накратко ще обсъдим основните развития на дебата, както и ефектите от сблъсъка между кирилицата и латиницата.

В своето разгръщане проблемът има три измерения – технологично, културно и политическо. Те, в крайна сметка, са взаимно преплетени и извеждат към по-широката рамка на въпроса за отношението между език и национална идентичност. Преди да навлезем в детайли, важно е да напомним най-общите развития, на фона на които се разгръща спорът за латиницата.

Да започнем с технологичния контекст. След като през 1991 г. кореспонденцията с имейл, а от 1992 г. и интернет стават достъпни в България, възникват трудности с писането на кирилица в тази нова електронна среда. Липсват разработени компютърни програми, които да осигурят съответно кодиране на буквените знаци. Проблемът е софтуерен, но не засяга популярните текстови редактори като *Microsoft Word,* които лесно се поддават на адаптиране с кирилски шрифтове. Ето защо използването на латински букви се налага при общуване в интернет, но не и при стандартна текстообработваща работа с компютър. С постепенното разрастване на достъпа до мрежата тази практика за графично предста-

1 Вж. conquiztador.bg, постинг от 20 август 2009 г., посл. консулт. 30.08.2009 г.

вяне на българския език добива все по-широко разпространение. Бързо започва и търсенето на съответни решения за справяне с проблема.

Вторият аспект е свързан с културните измерения на цялостната езикова ситуация в България след 1989 г. Веднага след промените бързо настъпва истинска езикова революция. Разговорната реч прониква активно в медиите и официалната сфера, политическият език бързо попада под влиянието на средствата за масова информация, в литературата широко навлизат стилове, близки до популярната булевардна преса. Казано максимално обобщено, налага се произволно отношение към езика, което рязко контрастира с предишното му статукво. Това развитие се възприема по два противоположни начина. От повечето практици в медиите и политиката то е приветствано като израз на желано либерализиране, докато рефлектиращите интелектуалци и теоретиците на езика виждат в неговите крайности по-скоро потенциална опасност. Голяма част от публиката обаче се солидаризира с доминиращата тенденция, подкрепяйки я на пазара. В крайна сметка възниква дефицит на сериозен, качествен езиков дискурс: в медиите, в политиката, в публичното пространство като цяло. Навлизането на латиницата – както в интернет, така и извън него – лесно се вписва в този контекст на криза на езиковата нормативност и бързо започва само да го стимулира.

Третият компонент, който играе съществена роля за дебата, е политически. Става дума за опита за цялостно преосмисляне на миналото, предприет от българското общество през последните двадесет години. Това, което характеризира този опит, е неуспехът: липсата на консенсус и недостигът на рационални аргументи вземат превес и бележат хода на дискусиите. Процесът в посока на европейска интеграция, който става особено динамичен от втората половина на 90-те години на миналия век, на свой ред стимулира обсъждания около темата с какви ценности България ще се присъедини към европейското семейство. Така именно предстоящото „влизане в Европа“ се оказва активният фон, на който проблемът за азбуката е въведен в политически контекст. Лансираният ключов въпрос обобщено звучи така: трябва ли кирилицата и свързаните с нея представи, митове и публични ритуали да се разглеждат като част от комунистическото наследство? Ясно е, че положителният отговор би отворил повече шансове за налагане на латиницата.

Всеки един от трите фактора разколебава, макар и по различен начин, елементите на национална идентичност, конструирани на базата

на езика. Именно това предопределя и свръхчувствителността към темата за използването и евентуалното официално въвеждане в употреба на латиницата.

Дебатът (доколкото „дебат“ тук изобщо е подходяща дума – може би по-скоро трябва да се говори за скандал) стартира на този общ фон през 1998 г. и има две кулминации. Началото е поставено от статия в елитарния вестник *Култура,* представена на първа страница по повод 24 май – Деня на славянската писменост и култура. Статията е озаглавена „Латински български – bez maytap“[1]. Авторката Диана Попова е редактор във вестника, изкуствовед, специалист по съвременно българско изобразително изкуство. Тя пише: „страната вече не е изолирана, говори се за влизане в Европа, а междувременно в езика ни непрекъснато навлизат думи, улесняващи международното общуване. (...) Затова напоследък – с навлизането на компютрите и Интернет в живота ни – все по-приемлива ми се струва идеята за въвеждане и на латинската азбука в България“. Попова препечатва в статията откъс от имейл на сътрудник на вестника, написан на латиница, и коментира: „Голямо сричане пада, нали? Нямаше да е така, ако бяхме свикнали от малки с латинския български. И си мисля, че след като някога сме възприели една пригодена към езика ни азбука, нищо не пречи да приспособим и друга с оглед настоящите и бъдещите си нужди. (...) Нали уж се гордеем, че сме практичен народ.“. Заедно с техническите аргументи в полза на идеята авторката въвежда още няколко. Обобщено те изглеждат така: Кирил и Методий не са идвали в България, не са създали кирилицата, 24 май е „поредното отчаяно търсене на твърди опори за българската идентичност“, което само отново „регенерира българските комплекси“. Предложени са и няколко примера за предишни езикови реформи, както и напомняне, че сърбите пишат и на „двете азбуки“, а турците и „славяните в Европа“ – на латиница.

През 1998 г. този текст прозвучава ексцентрично и е замислен от вестника именно като опит за инсцениране на продуктивен скандал, т. е. за събуждане на дискусия. Такава обаче практически не се получава. Текстът добива широк неформален отзвук, но редакционният въпрос

1 Вж. в. Култура, бр. 20, 22 май 1998 г., http://www.online.bg/kultura/my_html/2029/diana.htm, посл. консулт. 21.09.2007

„моделира ли ни по особен начин кирилицата?“[1], остава без сериозен публичен отговор.

Опит за отговор идва две години по-късно, когато австрийският българист проф. Ото Кронщайнер отново подема темата за латиницата. В поредица публикации в българския печат през 2000 г. Кронщайнер лансира идеята, че „когато България бъде приета в Европейския съюз, би следвало да се помисли и за паралелен правопис на латиница, защото кирилицата създава много затруднения в културните ви контакти“[2]. Аргументите за това предложение са с различен характер и включват особеностите на интернет средата, където, по думите на автора, „всичко е на латиница“. Но политическият пласт е доминиращ. Както изтъква самият Кронщайнер, „азбуката играе голяма роля в политиката“. Според него „в Европа кирилицата има лошо име“ и „мнозина мислят, че това е комунистически шрифт и че българите всъщност са руснаци“. В анализа на Кронщайнер „за западноевропейците кирилските букви са нещо безкрайно чуждо“, нещо повече, те са причина и символ на разделението на Европа. Ето защо писането на латиница би означавало за България окончателно откъсване от влиянието на Русия. Според автора е време българите да се сбогуват с няколко мита: че руснаците са техни освободители, че признават българското авторство върху кирилицата, че самата кирилица е дело на Кирил. Косвено е критикуван и празникът 24 май. В оценката на Кронщайнер „комунистическата пропаганда умишлено наблягаше върху Солунските братя, правейки връзка с Русия, и ги изкарваше едва ли не някакви праславянски комунисти“.

Междувременно, след няколко хода на взаимно сближаване, през август 2000 г. тогавашният президент Петър Стоянов връчва на Кронщайнер най-високото българско отличие, орден „Стара планина“ – първа степен, жест, който веднага започва да се интерпретира като политическа подкрепа за тезите на австрийския българист. Кронщайнер е носител и на други високи награди, сред които и орден „Кирил и Методий“ още от 1985 г. Във връзка с отношението му към кирилицата обаче, през

1 Вж. в. Култура, бр. 22, 5 юни 1998 г., **http://www.online.bg/kultura/my_html/** 2031/b_maytap.htm, посл. консулт. 30.08.2009 г.

2 Вж. в. Демокрация, бр. 227, 01.09.2000 г., „Кирилицата раздели навремето Европа на Източна и Западна“, интервю на Тони Николов с Ото Кронщайнер, **http://www**. digsys.bg/bgnews/show_story.html?issue=215731264&media=1523776&class=2787648&st ory=215739392, посл. консулт. 21.09.2007 г.

2001 г. ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“ решава да отнеме даденото му през 1990 г. почетно звание „Доктор хонорис кауза“. Самият Кронщайнер изпреварващо връща отличието като форма на протест срещу характера на дискусията около удостояването му с това звание.

Публикациите на австрийския учен предизвикват много широк отзвук. Ако Диана Попова е критикувана за текста си в *Култура* преди всичко в плана на подозренията за липса на компетентност изобщо да се изказва по въпроса, ефектът от изявите на Кронщайнер е голям, първо, защото той е титулуван специалист и, второ, „външен“ говорител, принадлежащ към Запада. Реакциите могат да се систематизират накратко в няколко групи. Професионалната общност на българистите акцентира основно върху политизацията на мотивите („грубо политизиращи ги презумпции“[1]) и приема професионалните аргументи за несъстоятелни: „оценката ни на учени е, че не съществуват никакви основания за промени“, се казва в становище на Института за български език при БАН[2]. Медиите лансират по-скоро сензационната страна на предложението или бързо го инструментализират за политически цели, както става в по-открито партийно ориентираните издания. Отделни всекидневници организират и дискусии „за“ или „против“ латиницата, в които е направен опит за известна деполитизация на дебата. В подобни случаи на сцената отново излизат интернет аргументите или се въвежда темата за влиянието на глобализацията върху националната култура. Друга особеност на медийното представяне е пародията, използвана като средство да се подчертаят нереалните шансове на латиницата. Случаят предизвиква и реакции на политическо ниво. От крайните националистически среди се противопоставят на „безумната идея на евреина Ото Кронщайнер“[3], но като цяло реакцията им е по-предпазлива от очакваното. Причината е, че Кронщайнер е уважаван в тези кръгове заради тезата си за несъществуването на македонски език. Президентът Петър Стоянов на свой

1 Вж. „Открито писмо до проф. д-р Ото Кронщайнер, почетен доктор на университетите в София и Велико Търново, България“ от Катедра „Българска литература“ на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, юли-септември 2001 г., **http://liternet.bg/vtu/doc/** oto_mail.htm, посл. консулт. 21.09.2007 г.

2 Вж. Информационен бюлетин на БАН, бр. 5 (50), год. VI, 5 юни 2001 г., http:// **www.bas.bg/buletin/bul50.html**, посл. консулт. 21.09.2007 г.

3 Вж. tangra.org, „Порталът за националистическа литература“, Роби на свободата, движение „Воини на Тангра“, **http://www.tangra.org/arhiv/svoboda.html**, посл. консулт. 21.09.2007 г.

ред се оказва принуден публично да се разграничи от идеите на отличения от него българист с декларацията: „никога не съм защитавал тезата на Кронщайнер“[1]. Повод за това развитие са наближаващите през 2001 г. президентски избори. В тяхното навечерие Стоянов още веднъж заявява: „Предложението на проф. д-р Ото Кронщайнер „да се помисли и за паралелен правопис на латиница“ е в крайна сметка едно негово предложение и никоя институция в България, най-малко аз, не е защитавала подобна теза“. Президентът се присъединява към мнението, че „шумът около проблема освен закъснял е и пресилен: никой не е в състояние да посегне на нечие духовно достояние“[2]. Въпреки това неуспехът на Стоянов да получи втори мандат на изборите е интерпретиран по-късно и като ефект от загубата на авторитет във връзка с отношението му към Кронщайнер.

Постепенно, след отделни по-слаби приплавания, дебатът затихва. Но политическите аргументи, въведени в него, остават задълго в обръщение. Те се оказват в неочаквана близост до модните през последните години нови етногенетични разследвания, чиято цел е да покажат, че българите не са славяни и езикът им не е славянски[3]. В контекста на това развитие, добило междувременно академична популярност, „славянизацията“ се интерпретира като част от имперските проекти на Русия през XIX и XX в. Политическото разграничаване от тези действия на Русия е свързано съответно с опит за престижно изместване на предполагаемия български етногенезис много по-назад във времето и по-далеч в пространството. Тезата е: ако българите са достатъчно древни, тогава те не биха могли да бъдат славяни. В контекста на този етно-политически дискурс аргументацията съвпада напълно с логиката на Кронщайнер. Може би неслучайно самият той напомня, че „в официалната си интерпретация на българската история като славянска история историците забравяха, че вие първо сте били част от Римската империя“[4]. Картината се допълва, както може да се очаква, от другата крайност:

1 Вж. Петър Стоянов, „Никога не съм защитавал тезата на Кронщайнер“, в. Сега, 29 октомври 2001 г., **http://www.segabg.com/29102001/p0050003.asp**, посл. консулт. 21.09.2007 г.

2 Пак там, **http://www.segabg.com/29102001/p0050003.asp**, посл. консулт. 21.09.2007 г.

3 Вж. например Пламен Цветков, Славяни ли са българите. ИК „Тангра ТанНакРа“, София, 1998 г.

4 Вж. в. Демокрация, бр. 227 от 01.09.2000 г., „Кирилицата раздели навремето Европа на Източна и Западна“, интервю на Тони Николов с Ото Кронщайнер, http:// **www.digsys.bg/bgnews/show_story.html?issue=215731264&media=1523776&class=2787648**&story=215739392, посл. консулт. 21.09.2007 г.

от радикалните деконструктори на всичко национално, които също се оказват в тематична близост с Кронщайнер. За тях кирилицата, и съответно делото на Кирил и Методий, продължават да бъдат атрибути на българския национализъм, идеологизирани в тоталитарен контекст, и съответно подлежащи на отмяна.

В един прецизен коментар на дебата за латиницата Милена Кирова подчертава несъответствието между идеята и публичния ѝ отзвук[1]. Тази гледна точка веднага може да намери потвърждение и на нивото на технологиите. През 1998 г., когато Диана Попова пише статията си в *Култура,* вече съществуват софтуерни разработки за използване на кирилица в електронната кореспонденция. Опитите за справяне с проблема отпращат назад към 1995 г., когато на българския пазар вече се предлагат кирилизирани пакети за имейл. Първите български сайтове в мрежата, появили се през 1995-1996 г., също са на кирилица. Всичко това ясно показва, че става дума за изместване на дебата за латиницата в напълно различна от реалните проблеми посока. Ретроспективният поглед към развитието на събитията подкрепя този извод.

В ранния период на интернет използването на български шрифтове при обмяна на имейли се налага трудно не толкова поради липсата на възможност, колкото поради няколко създаващи неудобство причини: необходимост от инсталиране на допълнителни програми към стандартния некирилизиран софтуер; от заплащане на програмите; от условието и двете страни в комуникацията да разполагат с нужните програми; от факта, че много българи, живеещи в чужбина, нямат достъп до тях. Софтуерните специалисти обаче не остават безразлични към въпроса какво е необходимо, за да може в интернет „нашата култура да се реализира в цялостен национален облик, т. е. да присъства чрез кирилицата“[2]. Именно в тази технократска среда е формулирана констатацията, че „присъствието на кирилицата, и то на българската кирилица, в Интернет обособява важна зона в него, която в течение на времето ще допринася за популяризирането на България“[3]. Развиват се и съответните стратегии за реализация на поставената цел. Постепенно започват да се

1 Вж. Милена Кирова, „Фарсът Кронщайн“, в. Култура, бр. 14, 5 април 2002 г., **http://www.online.bg/kultura/my_html/2222/book.htm**, посл. консулт. 30.08.2009 г.

2 Вж. Живко Колчев, „Кирилицата в Интернет“, в Българско медиазнание, т. 2, под редакцията на Росен Милев, с. 546, София, 1998 г.

3 Пак там, с. 546.

предлагат все повече решения, целящи улесняване на нормалното ползване на български в интернет комуникацията: заедно с необходимия софтуер се появяват автоматични двупосочни конвертиращи програми между кирилица и латиница, популяризират се платформи, специално пригодени за кирилица. Паралелно на това, модераторите на много сайтове, в които активно се пише на латиница, задължават авторите на съдържание да го преобразуват на кирилица. Многобройни инициативи в киберпространството започват настоятелно да изискват писане на кирилица и предприемат инициативи за ограничаване на латиницата. В много случаи кампаниите придобиват назидателен характер, наблягайки върху непатриотичното поведение на „латинолюбците“.

Днес в интернет на техническо ниво проблемът е решен изцяло. Въпреки това обаче практиката на писане на български език с латински букви остава широко разпространена в чат каналите, в редица социални сайтове и социални медии като Vbox7 и YouTube, в имейл кореспонденцията и в много онлайн форуми, като практически съжителства с кирилицата.

На какво се дължи този факт? Причините са няколко и тук ще бъдат коментирани само накратко.

Употребата на латиница се разпростира върху дълъг период от време, в който, както видяхме, се търсят подходящи софтуерни решения. Това позволява на използването ѝ да се наложи устойчиво. Ако в началото то е насърчено от наличието на технически трудности при писане на кирилица, по-късно то постепенно се еманципира като културна практика, неусетно се превръща в субкултурен феномен. Така например в българското интернет пространство „някои стари чатъри, дори когато са сигурни, че не би възникнал проблем с четивността, го правят (пишат на латиница, б. м., О. С.) по навик и по традиция, а други – за да се самоидентифицират и представят за „стари“ или въобще за чатъри“[1]. По този начин използването на латиницата започва да придава известна историчност на българската интернет среда, но, и по-важно, открива нови перспективи пред възможностите за игра с идентичностите. От друга страна, за мнозина обикновени потребители употребата на латиница се превръща просто в автоматизъм, поддържащ – практически

1 Вж. Людмила Кирова, „Билингвизъм и диграфия в речта на българските геймъри“, http://liternet.bg/publish3/lkirova/gamers.htm, посл. консулт. 30.08.2009 г.

вече излишния – психологически комфорт, че получателят ще може със сигурност да разчете посланието.

Превръщането на писането на латиница в субкултурна практика веднага започва да се свързва с противопоставяне на наложени културни норми и преди всичко на кодификациите, регламентиращи употребата на езика. Въпреки наличието на утвърдена още през 1956 г. нормативна транскрипция между кирилица и латиница[1], се установяват произволни форми на употреба на латинския шрифт. Достига се до куриозни съчетания между латински букви и цифри, използвани за предаване на специфични български фонеми, за които латинската ортография не разполага със съответни знаци. Отсъствието на придържане към някакви правила е характерно и за обикновения потребител, но интернет поколението и мрежовите субкултури откриват тук нова ниша за контра-културно поведение. Така латиницата се оказва и съзнателна алтернатива на кирилицата, възприемана често като символ на доминиращата официална култура и съответно репрезентираща определени ограничения. Ето защо писането на латиница постепенно се превръща в част от процеса на криза на езиковата нормативност, за който стана дума в началото.

Става въпрос обаче не само за субкултурно различие и за свобода. В българската интернет среда използването на латиница продължава да е разпространена практика и поради една много прозаична причина: защото се оказва удобно средство за прикриване на неграмотността. Тъкмо липсата на стандарт и правила гарантира тази възможност. Все по-широко разпространяващата се като социален феномен неграмотност засяга най-силно именно новото поколение. И тъй като образователните разлики при използването на интернет вече не са толкова съществени, носителите на тази нова неграмотност свободно навлизат като потребители в мрежата. Неусетно липсата на правила при писането на латиница се прехвърля и върху начина, по който в интернет се използва кирилицата, а и по-широко – върху цялостната езикова стратегия на много общности в мрежата. Ниската култура на използване на комуникационните канали в интернет се превръща в норма и нерядко отблъсква по-сериозните и ангажирани участници. В крайна сметка границата

1 Вж. Людмила Кирова, „Диграфията в писмената практика на българските потребители на интернет“, **http://liternet.bg/publish3/lkirova/digraphia.htm**, посл. консулт. 30.08.2009 г.

между субкултурно поведение и неграмотност твърде често се оказва удобно заличена тъкмо чрез използването на латиница.

За насърчаване на този процес принос има и останалият задълго нерешен проблем със стандартизацията на компютърните клавиатури. Докато споровете дали и как фонетичната кирилица да бъде обявена за български държавен стандарт продължават с години (въпросът все още стои открит), по-младите потребители бързо възприемат този начин на писане, без да чакат какъвто и да било наложен отвън регламент. За поколението, което се учи да работи не на пишеща машина, а направо на компютър, фонетичната кирилица се оказва много по-лесна, не на последно място и поради самото отсъствие на строго фиксирани правила. Още по-лесно се оказва обаче писането на латиница, където клавиатурата се използва „едно към едно“, а „правилата“ клонят към изчезване. това обяснява и разпространеното в интернет мнение, че на латиница се пише по-удобно („pi6a na latinitsa za6toto e po-lesno“, „хората пишат на латиница защото ги мързи“ и т. н.).

На свой ред, продължителната липса на ясни правила за транслитерация между кирилица и латиница започва да насърчава езиковия хаос в интернет и извън мрежата. Законът за транслитерацията влиза в сила чак през март 2009 г. и практически трудно може да повлияе върху формираните вече навици, свързани с използването на латиницата в интернет. Самият официален вариант за транслитерация не е задължителен за гражданите като автори на „частни текстове“[1]. Ето защо ползата от закона може да бъде видяна в стандартизираното изписване на латиница на населени места и културно-исторически обекти по табели, сайтове и карти, но не и в субкултурните практики, които по дефиниция търсят противопоставяне на официалните правила. Направените напоследък предложения за включване на изучаването на транслитерацията в училищните учебни програми по български език несъмнено е полезно от гледна точка на евентуално повишаване на грамотността, но едва ли ще бъде възприето насериозно в мрежовите субкултури, именно защото е институционално наложено.

Още един значим фактор, работещ в полза на „латинизацията“, се налага по линия на мобилните телефони – чрез използване на SMS-ите. Ситуацията в това отношение силно напомня ранния проблем с кири-

1 Вж. Нели Огнянова, **http://nellyo.wordpress.com/2009/03/13/2-2/**, посл. консулт. 30.08.2009 г.

лицата в електронната поща: при обмяна на писмени съобщения през телефон доминацията на латиницата е почти пълна. Сред причините са познатите от зората на интернет софтуерни проблеми, както и трудностите, свързани с липсата на кирилизирани клавиатури. Отсъствието на яснота при използването на фонетична клавиатура и объркването около транслитерацията също допринасят за проблемите. Междувременно и тук развитията са бързи и вече се предлагат все повече решения за кирилизиране на SMS текст. Практически всички мобилни телефонни апарати от по-ново поколение вече поддържат кодове за кирилица и се продават с интегрирани в клавиатурната подредба кирилски букви (паралелно на латинските).

На фона на все по-ясно очертаващото се справяне с този тип трудности, неочаквано препятствие пред SMS съобщенията на кирилица се оказва по-скъпото им таксуване от българските GSM оператори. Докато максималният размер на SMS съобщение, изпратено на латиница, е 160 знака, при използване на кирилица дължината е едва 70 знака за същата цена: SMS, изпратен на кирилица, е два пъти по-скъп от такъв, написан на латиница. Причината е в спецификата на кодирането, при което кирилицата „консумира“ повече байтове; самият процес на кодиране „изяжда“ знаци, които при латиницата остават свободни за съдържание. Така финансовият натиск върху потребителите де факто действа в полза на латиницата. Инициативите, настояващи за премахване на „дискриминацията на кирилицата спрямо латиницата при изпращането на SMS съобщения“[1], засега обаче остават без особен отзвук.

Както се вижда, мобилните оператори в България не правят много, за да насърчат използването на кирилица в своите канали. Самите служебни SMS съобщения, изпращани до потребителите (информация за състоянието на сметката, за различни промоции, игри и др.) са винаги на латиница. Нещо повече, дори SMS текст, написан на кирилица и изпратен от компютър към мобилен телефон през специализираните сайтове на операторите, се „превежда“ автоматично на латиница, обезсмисляйки усилието на изпращача. Така кирилицата задълго остава в периферията на мобилните комуникации.

1 Вж. например сайта **http://www.metodii.eom/bg_Osnovania.html#tar2**, посл. консулт. 30.08.2009 г. През 2009 г. активна кампания срещу дискриминиращото таксуване на изпратени на кирилица SMS-и води и евродепутатът Кристиан Вигенин.

Доминиращата позиция на латиницата в широко популярните мобилни комуникации влияе на свой ред активно върху характера на писането в киберпространството. Причината е във все по-тясното обвързване между мобилните телефони и интернет. В България вече е възможно изпращането на текстове от GSM не само към друг мобилен телефон, но и към електронна поща, към социални сайтове, чатове, лични страници и блогове. Мултимедийните възможности на телефоните позволяват директно влизане в интернет, участие в игри и т. н. Практически във всички тези нови дейности употребата на латиницата има водеща роля.

Извън сферата на мобилните телефони, през последните няколко години кирилицата навсякъде възвръща позициите си, при това без натиск „отгоре". В основата на този процес са подходящите решения на нивото на технологиите, от една страна, и оформящият се консенсус сред мнозинството потребители в мрежата за натиск върху малцинството на използващите латиница, от друга. Но ако победата на кирилицата днес изглежда сигурна, същото далеч не може да се каже за победата на грамотността и езиковата култура. Би било обаче твърде наивно отговорността за това да се приписва на латиницата. Сериозната отговорност е в образователната система.

Страховете от експанзията на латинския шрифт в крайна сметка се оказват преувеличени. Те са част от страховете във времето на прехода след 1989 г., съвпаднал с възхода на глобализацията. Усещането за криза на всичко, свързано с нацията, влияе силно и върху отношението към латиницата. Процесът на интеграция на България в ЕС допълнително подсилва безпокойствата от загубата на различни форми на суверенитет. Употребата на латиницата обаче не е свързана с културен империализъм, защото в повечето случаи се дължи на технически проблеми или на съзнателен избор за изява на субкултурно ниво. Ефектът е поскоро обратен: тъкмо неочакваният бум на латиницата стимулира дебат за значението на кирилицата. По логиката, по която глобализацията в крайна сметка актуализира националните културни капитали и ги мобилизира, латиницата вдървява защитниците на кирилицата и въобще произвежда това, което можем да наречем дискурс на отбраната. Печеливша, в крайна сметка, се оказва консервативната позиция. Тъкмо в това като цяло е и „ефектът Кронщайнер": провокиране на защита, втвърдяване на национални митове, обсъждания на рестриктивен

закон за езика[1], настоявания за „уникалност“ на кирилицата и т. н. Насърчени се оказват крайностите. В резултат на всичко това намаляват и възможностите за едно по-спокойно отношение към латиницата.

На този фон на стагнация позитивните сигнали идват от неочаквана посока. досегашната практика неизменно показва, че глобалните комуникационни и софтуерни индустрии рано или късно осигуряват решение на проблема с българската кирилица. Фирмата – производител на компютри *Apple*, дебютира с кирилизация на софтуер за българския пазар още в 1992 г. През 2001 г. *Google* излиза с българска версия на търсачката. През 2002 г. софтуерната компания *Microsoft* издава дългоочакваната локализация на български език за базовите си продукти *Windows XP* и *Office XP.* През 2004 г. е реализиран превод на мрежата за бързи съобщения *Skype* на български, а през 2008 г. българският е добавен към официално поддържаните езици в социалната онлайн мрежа *Facebook.* Без да чака държавата ни да реши проблемите с фонетичната кирилица, *Microsoft* предлага на потребителите си безплатен софтуер за фонетична подредба на клавиатурата, позволяващ адаптиране според индивидуалните предпочитания. Този изпреварващ ход на софтуерния гигант реално обезсмисля по-нататъшните усилия по стандартизиране на клавиатурата от страна на държавата. Жестът към кирилицата и в този случай идва отвън, докато националните институции буксуват в прекалено усложнени и безплодни дискусии. Примерите лесно биха могли да бъдат умножени.

В крайна сметка глобалната икономическата логика работи в посока на подкрепа на по-малките национални езици и тяхната традиционна графична система. Рано или късно дори българските мобилни оператори ще узреят за тази идея. Става дума просто за още една възможност: разширяване на пазара чрез достигане до потребители, които не владеят английски и не могат да си служат свободно с латиницата. Това също се нарича политика на езика. За големите глобализирани компании националното е добър комерсиален продукт. Така виновниците за проблема с латиницата изненадващо се оказват в основата на

1 Проект на Закон за българския език е депозиран в Народното събрание през 2004 г., но не е приет. В мотивите към проекта изрично се подчертава, че „графичната система на езика е кирилицата“. Вж. за повече подробности **http://www.lex.bg/forum/**viewtopic.php?f=3&t=31938, посл. консулт. 30.08.2009 г.

ренесанса на кирилицата, а дебатът за по-“добрия“ шрифт получава неочакван бизнес финал.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010

Орлин Спасов е доцент във Факултета по журналистика и масова комуникация на СУ „Св. Климент Охридски“. Доктор по социология. Преподава медийни и комуникационни изследвания и интернет култура. Работи по проблеми, свързани с теория и история на медиите и популярната култура. Специализирал е като Хумболдов стипендиант в Германия. Автор е на „Преходът и медиите: политики на репрезентация“ (2000), съставител на „Ars Erotica“ (1992) и „Quality Press in Southeast Europe“ (2004) и съ-съставител на „Медии и митове“ (2000), „Медии и преход“ (2000), „24 часа: Вестникът“ (2001), „Дневен Труд: Лидерът“ (2002), „New Media in Southeast Europe“ (2003), „bTV: Новата визия“ (2008) и др.

Коментари (7)

- 05-06-2012|**Виолета В**= – Проблемът е още актуален

Понятието „латински български“ звучи, според мен, озадачително?!?

Обикновено се казва, че се използва латиницата. А новото поколение – повечето ученици, употребяват фотетичен български, което не е тайна за никой – причините, не знам, а и моят син не коментира.

Според мен, когато се пише в интернет пространството, така, че да се прочете от повече хора и извън България, просто трябва да се използва английски, или друг чужд език. Безсмислено е да се пише на латиница.

- 05-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Изненадващо добър анализ.

Правилно е Хумболтов, независимо че на немски е Humboldt.

В интерес на езика, госпожа Виолета, е прието да се казва „звучи озадачаващо“, както и „не е тайна за никого“.

- 05-06-2012|**Иван Рангелов**

Цялата тази галиматия за пореден път показва до какви „висини“ могат да се смъкнат някои автори, лишени от чувство за национално-отговорно публично поведение...

Някаква авторка във вестник „Култура“ била изтъкнала „аргумента“, че „Кирил и Методий не са идвали в България“... (Сигурно защото, за разлика от тях, създателите на латиницата, които да са те, пък непрекъснато все в България са идвали и идвали...)

Изобщо във всички подобни опити да бъде подкопана кирилицата много ясно личат изхвърлянията на съответните автори. Всички те няма как да заблудят един мислещ читател, че са особено загрижени за някакво въображаемо „удобство“ на латиницата при писане – за всички вече е ясно, че опитите за налагане на латиница в България бяха прокарвани от определени анти-български сили.

Разбира се, че един образован човек може да ползва две азбуки – по предназначението им. И две подредби на знаците по клавиатурата – пак според предназначението им. Който знае два езика, може да превключва мислено от единия език на другия – същото важи и за клавиатурите и за подредбите на знаците върху тях: който е образован, ще се справи!

Ясно е, че в някакъв момент е имало реален технически проблем с ползването на кирилица при компютрите – а след това този проблем, естествено, е бил преодолян. (Все пак компютрите са за това – да улесняват хората!)

Оттам нататък всичко останало (някакви „дебати“) са просто манипулации за наивници!

Техническият проблем е вече решен, това е, няма какво повече да се търси теле под този вол (Кронщайнер и с-ие...).

- 10-06-2012|**Anon.**

„В крайна сметка глобалната икономическата логика работи в посока на подкрепа на по-малките национални езици и тяхната традиционна графична система.“

Напротив, глобализацията и пазарът имат полза от равен релеф. Колкото по-малко разграничения, толкова повече потребители или толкова повече маса среден потребител. С национални, езикови и прочие разлики, пазарът се справя по принуда. Ако Майкрософт не бяха създали програми с български език, току виж някой тук/друг ги създал.

- 10-06-2012|**проф. Сава Василев** – Поздрави до автора

Чудесна статия, независимо от някои нюанси, историческите екскурси са много важни. Пише Ви един от „виновниците“ за отнемането на титлата на г-н Ото. Ние общо сме 2-ма. За Ваша информация – има специално издадена книга „Случаят Ото Кронщайнер, кирилицата и малките филологии“ – опит за отпор срещу отвратителното поведение на медиите. Там се разглежда подробно историята на отнемането на титлата и поведението на господина. Апропо, в книгата има глава за чуждата българистика – единодушно против Ото. Книгата е в малък тираж. Вече я има на руски сайт, не и в български. Да не забравяме, че изпратените от нас писма до големите български писатели и института в БАН останаха без отговор – за разлика от българската интелигенция и наука 40 академици в Гърция са реагирали срещу въпросния Ото, който първо изпровма методите си там. Както и да е, дълъг разговор...

- 11-06-2012|**Румен Шомов**

Ползването на кирилицата ни прави точно толкова политически свързани с Русия, колкото пушенето на тютюн прави Европа, Азия и Африка политически свързани с американските индианци. Дори още по-малко...

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – Остарял проблем

Кирилицата в Интернет днес вече изобщо не е технологичен проблем: има си и „фонетична“ кирилица, има си и БДС. „Фонетичната“ е подредена по стандарта QWERTY и е предвидена първоначално за чужденци, учещи български, но днес се радва на популярност сред учениците. Лошо няма. БДС пък си остава за онези, които някога са ползвали пишещи машини. Между двете поколения има още едно, което спокойно ползва и двата кирилски стандарта.

Разбира се, писането на латиница още не означава, че сме научили, да кажем, английски. Naprimer nikoj britanetz ne bi razbral eto towa

izrechenie, makar to da e napisano na latinitza. Отделно от това, писането на български с латиница създава свои проблеми, върху които бих се разпростирял, ако не ме мързи. Така че писането с латиница на български език си остава възможно, но безмислено. Всъщност повечето хора, които все още пишат на български с латиница, почти не ползват чужди езици.

Забавно е, че на латиницата шеговито ѝ викат „маймуница“ и „методийца“, когато с нея се пише на български.

Митът за конспирацията: теория и практика
Автор: Ивайло Дичев

Защо наричам конспиративните обяснения мит? Защото те, първо, имат всеобхватен обяснителен характер; второ, изразяват безсилието на субекта пред ставащото и, трето, съдържат един вид художествено, емоционално измерение.

Конспиративните обяснения вероятно водят началото си от централизацията на злото в ръцете на Сатаната; любопитното е, че през модерната епоха, наместо да избледняват на светлината на науката и просвещението, сякаш имат тенденцията да се радикализират („Живеем в ерата на конспирациите“ писа Дон Делило). Евреите държат печално първенство като герои на конспиративното митотворчество: наглед те приличат на модерни хора, неразличими от всички нас, но заедно с това са свързани по някакъв таен, древен начин, който ги отвързва от конкретната територия – една независимост, въплътена във фигурата на Скитника евреин[1]. Фалшификацията на т. нар. Протоколи на ционските мъдреци, които уж излагат тайния еврейски заговор за завладяване на света, е една от най-успешните конспиративни теории на Новото време. Фабрикувани с участието на руската царска тайна полиция в края на Х1Х в. за легитимиране на удара върху либералните идеи, те всъщност черпят вдъхновение от един по-ранен френски текст, където в центъра на конспирацията са йезуитите, както и по-стари слухове, пропагандирани от католическата църква, за заговора на други свободомислещи люде – масоните. Основната фигура в текста е късото съединение на противоположностите: либерализмът и всеобщото избирателно право водят „всъщност“ към диктатура на юдейския цар, безбожието – към

1 Според средновековния християнски фолклор той се подиграл на Исус, че твърде бавно върви към кръста, за което бил наказан никога да не намери покой. Блаженият прикован противостои на прокълнатия бродещ.

насаждането на юдейската вяра, свободата на печата – към най-строга тайна цензура и пр.[1]

Удивителна е пластичността на конструкцията: еврейската конспирация ще се привиди въплътена едновременно в болшевишката революция и в едрия „безроден“ капитал, в древните религиозни практики и в либералните идеи, в микробите на варшавското гето и в богатството на пръснатото по света семейство Ротшилд. В определени моменти към него се добавят еротични елементи, както е например в изследвания от Едгар Морен „орлеански слух“ от 60-те години на XX в., според който в еврейските магазини подмамвали клиентките си в мазетата, упоявали ги, за да ги принуждават да проституират. Най-удивителният обрат може би е в това, че християнските по произход конспиративни теории бяха ентусиазирано прегърнати от ислямския свят. Своеобразната им кулминация беше идеята за това, че терористичните удари от 11 септември 2001 г. са всъщност дело на евреите, които по този начин искат да навредят на враговете си, мюсюлманите.

В България подобни идеи бяха заскобени в комунистическия период, но с либерализирането на печатните издания и особено с виртуалната революция бързо настигнаха и надминаха запада. Ето как издателство „Обектив“ представя официално разпространяваната книга на Волен Сидеров *Бумерангът на злото* (2002):

Дали историята е това, което сме учили в учебниците? (...) Защо в учебниците не учехме, че болшевизмът е наложен от една еврейска клика, „хванала за косите руския народ „според Чърчил? Защо няма холокост за 66 милиона православни християни, избити от тази еврейска клика? Защо не знаем, че едни и същи финансови магнати от Уолстрийт финансираха Троцки и Хитлер? Не беше ли 11 септември 2001 г. акт, извършен от свръхелита за пренареждане на света?[2]

1 **http://www.imadrugpat.org/protocoli.html**, посетен на 12.03.2009.

2 **http://helikon.bg/index.php?act=books&do=detailed&id=31703**, посетен на 01.04.2009. Във втората част разкритията продължават: „Кои са наследниците на фарисеите и садукеите. Защо Западът се превърна в Държавата на Мамона, която воюва срещу Изтока – Държавата на Духа. Как Ротшилд и Сорос заграбиха света. Защо днес християнството е преследвано съдебно в САЩ, и отхвърлено от Конституцията на ЕС. Как Англия и САЩ направиха наркобизнеса държавна политика (...) Защо лихвата е измама. Защо 500 транснационални компании притежават половината планета. Как ни ограбват всеки ден. Има ли алтернатива на лихварския капитал.“ Изд. Бумеранг БГ, 2004. **http://www.bgbook.dir.bg/book.php?ID=14685**, посетен на 01.04.2009. Ако се питате защо лихвата

Конспиративната теория не буди страсти просто заради това, че някакви сили ни вредят. Става дума за нещо още по-лошо: ние не подозираме, че ни се вреди, и с наивността си ставаме неволни съучастници на злодеите. Но дори случайно да разкрием елемент от плана, едва ли ще успеем да обхванем цялата бездна на злото – това могат да направят само отделни, крайно подозрителни индивиди като разказвача на историята. В определен смисъл сюжетът съдържа един еротичен момент на безпомощност: каквото и да правим, няма да успеем да се спасим от заговора, толкова всеобхватен е той, можем обаче да мразим, да страдаме, да се чувстваме чужди на ставащото. Митът за конспирацията ни позволява да преобръщаме социалните знаци по онова, което Фройд нарича ос на амбивалентност: зад явното, добронамерено лице на властта да откриваме другото – скрито, злонамерено, зад грижата да съзираме заплахата, зад любовта омразата. Правителствата управляват явно, знаем всичко за тях, конспираторите са забулени в тайна. Късото съединение идва тогава, когато се окаже, че всичко е свързано и самото правителство всъщност е конспиративно, а онези, които трябва да гарантират истината – журналисти, учени, публични говорители, – са част от заговора.

Високите образци на жанра като *Процесът* на Кафка или *1984* на Оруел ни дават идея за това откъде идва силата на подобно усещане днес: става дума за общество на анонимни индивиди, загубили традиционните си символични контури, чиято единствена форма на съществуване е радикално да противостоят на света, в който са захвърлени. можем да се върнем назад и до Петото размишление на Декарт, емблема на модерната философия: няма как да разбера, дали зъл демон не мами сетивата ни, единственото, което ми дава увереност, че съществувам независимо от него, е, че му се противопоставям, че се съмнявам.

Но истински разцвет преживява митът за конспирацията в популярната култура. Летящите чинии, които властта упорито крие от нас[1], или уж симулираното кацане на Луната от американците[2] са такива любими теми, които отново и отново изплуват през последните десети-

трябва да е измама, това е отглас на многовековната традиция на християнския антисемитизъм, който обвинява евреите в лихварство.

1 Carl Gustav Young, R.F.C. Hull, Flying saucers: a modern myth of things seen in the sky, London: Routledge and Kegan Paul, 1987.

2 **http://en.wikipedia.org/wiki/Apollo_Moon_Landing_hoax_accusations**, посетен на 17.04.09.

летия – от градската легенда те преминават във вестника, от вестника – в киното, после обратно в сферата на слуховете и тъй нататък. Обратът, свързан с появата на глобалната мрежа, наместо да осветява и да прави параноичното мислене неуместно, задълбочава проблема. Глобалната популярност на споменатата теза, че американците (зад които стоят, разбира се, евреите) сами са ударили Световния търговски център, за да имат после повод да окупират Ирак или нещо такова, е до голяма степен продукт на мрежата: търсачките днес намират близо осем милиона резултата за „09/11 conspiracy“, като много от разсъжденията по темата са подкрепени с визуален материал: разсъждава се върху отделни кадри за това дали е могла да се срути така бързо подобна конструкция, прави се спектрален анализ на температурата и т. н. Работата е в това, че мрежата е изтрила бариерите между публично и частно, направила е лек и мигновен прехода от градската легенда към сериозната информация и обратно. Либерализираният информационен ред деинституционализира и оттук засилва фолклорното начало. Съществува и един феномен, който тепърва трябва да се изследва, а именно, че в мрежата при равни други условия преобладава негативното, агресивното, трансгресивното.

Няма политическо събитие в България от последните години, за което да не е имало конспиративна версия. И все пак през 90-те първенство държи теорията, че комунистите сами са съборили режима си, за да ни заробят икономически. В някои версии става дума за договорка между Горбачов и Буш-старши на срещата в Малта, другаде просто – между Луканов и Желев.

Интерпретациите обикновено се въртят около думата „сценарий“: от едната страна преходът се представя като сценарий за разрушаване на хубавия социалистически лагер от американците, подпомогнати от Горбачов, от другата преходът се проваля именно защото е по сценарий на комунистите начело с Горбачов. Стоян Михайлов, бивш секретар на ЦК, например смята, че Западна Европа искала да превърне България в полуколония[1]. В хода на 90-те все по-убедителна започва да изглежда завършената конспиративна версия, останала като тезата за „синьо-червената мъгла“ (7000 резултата на 17 април 2009), според която бивши комунисти и антикомунисти са се разбрали да си делят благата на власт-

1 Димитрий Варзоновцев, Автобиография на българския преход (опит за феноменологическа реконструкция на българския посткомунизъм). Институт за модерността, 2005, **http://formulata.hit.bg/kniga.html**, посетен на 13.02.2009.

та, хвърляйки прах в очите на народа – тази конспиративна теза е като че ли най-разпространена.

Нарицателен за този тип мислене стана изразът на Едвин Сугарев от една серия публикации от средата на 90-те в *Литературен вестник:* планът „клин". Ето как го определя той в омекотен вариант години по-късно в едно интервю с Дмитрий Варзоновцев:

> *Ако трябва да бъда точен, според мен, ако може да се говори за план-клин, то той наистина съществува като обща стратегия за действие в бившите социалистически страни. Стратегия, която е разработена от мозъчните тръстове на Съветския съюз и която е преведена в действие тука от послушните на тях хора. Но това, че тази стратегия не е могла да предвиди всички възможности и варианти в тези процеси, е факт. Че в тях има много случаен елемент, че има нагаждане към обстоятелствата, също. Общо взето, ако трябва да формулирам плана-клин, това е трансформация на политическата власт на икономически релси и запазване влиянието върху обществото при осъществяване на псевдодемократични права и свободи на хората.*
>
> *От геополитическа гледна точка аз имам чувството, че е имало някаква договореност за това в каква степен някои страни ще останат в сферата на влияние на Съветския съюз и до каква не (...) Когато правителството на СДС стана неудобно, когато се приеха някакви реални мерки срещу определени икономически групировки и срещу преките интереси на БСП, тогава свалиха първо Савов и после самото правителство и с това се приключиха нещата[1].*

Борейки се срещу плана клин, олицетворен от предателя на синята идея Желю Желев, Едвин Сугарев стига до крайни средства като гладната стачка, която не завършва нито с оставка на тогавашния президент, нито със смъртта на гладуващия – някак емоционалната енергия се уталожва. Митът за конспирацията се сдвоява със своето опровержение, т. е. той действа в система: едните казват, че няма тъмна злонамерена сила, другите – че има такава и първите всъщност са на практика част от нея[1]. Това, разбира се, ражда много подигравки, стигащи до медика-

1 Показателни са заглавия като това на мемоарната книга на Александър Йорданов Да нарушим сценария (изд. „Д-р И. Богоров", 2006): битката срещу представата за всемогъщия

лизирането на Сугарев. По-хуманно е тълкуването на позицията му от ренегата на СДС Стефан Гайтанджиев:

> *Планът „Клин“ беше плод на дълбоката лична обида от това, че не бе разбран, бе недооценен и бе унижен творчески. Така се роди „плана Клин“. Фактически, това е вечната тема за предопределението — темата, че нищо не е случайно. Това е вид религиозно съзнание. Например: когато един религиозен човек се препъне в някой камък, той е убеден, че Бог е наредил това да стане. Значи: има Бог, има цел, има инстанция, която обмисля всичко. Всичко е предопределено. Също така звучат идеите за световния ционизъм, за тайните заговори — това е известно като мотив*[1].

Темата не губи своята привлекателност и до днес. В блога на Люба Манолова от 9 април 2008 г. например четем:

> *Авторите на Заблудата (автори, защото те не са един и двама и също така не са от една държава — б. а.) тактически изчакаха да мине добре организираното въодушевление на масите в държавите от бившия социалистически лагер. В критични моменти те изваждаха по някоя и друга част от мозайката — с една-единствена цел, разсейване на масите от реално съществуващите актуални проблеми*[2].

Макар и все по-рядко, тя продължава да изниква в интернетските форуми. Коментарът на „Лили“ под статия по друг повод във вестник *Дневник* от 2007 г. гласи:

> *Зловещият сценарий на прехода беше написан цяло десетилетие преди прословутия 10 ноември 1989 година. Авторката бе известна стара дама, майката столетница — партията безсмъртница, която в старата си, износена утроба скорострелно отгледа нейните свидни отрочета: ДПС, НДСВ и още десетки незначителни изтърсачета*[3].

сценарий и неговите автори – комунистите, засилва усещането, че той е реалност.

1 Варзоновцев, *Автобиография...*

2 **http://www.lubamanolova.info/100408-inv.html**, посетен на 17.04.2009.

3 **http://www.dnevnik.bg/analizi/2007/11/14/397899_ne_ste_dorasli_za_visokiia_narativ/**, посетен на 9.04.2009.

Както знаем от Клод Леви-Строс[1], един мит приключва не когато свърши последното изречение на разказа, а когато се изчерпи енергията, която е породила появата му. Нея Андрей Райчев[2] определя като произведена от противоречието между очакванията за демокрацията и нейната реалност: мислехме, че капитализмът е най-хубавото общество, а се озовахме в най-лошото, откъдето нуждата от мита за злодея комунист, който непрекъснато разваля всичко. Но енергията на мита не е изчезнала напълно: първо, тя бързо се възвръща в моменти на криза; второ, никога не угасва в периферията, там, където са изтласкани недоволните. В този смисъл онова, което се е случило, е, че успоредно със стабилизацията на обществото конспиративните обяснения, които през 90-те години са в статиите на дясната преса, имат тенденцията днес да потъват надолу във форумните коментари.

Метафорите, около които се върти конспиративната теория за прехода, са свързани със сцената, с разграничението между видимост и същност. Напред са извадени „измислени лидери“, „написаните от някого роли“, с една дума, „куклите“, зад които стоят истинските „кукловоди“. Разграничението между фасада и същност малко напомня марксистката визия за базата и надстройката – докато куклите се занимават с ценности, идеи и политика, кукловодите правят истински важното, прехвърлят в куфарчета средства от държавата в частните си предприятия. Но в метафората на спектакъла, разигран от тайната власт, има и оправдание за пасивността на гражданите зрители.

Същото двойно дъно чуваме в непрестанно използваната обида „мафия“ (през 90-те скандираха: „И преди, и сега, БКП е мафия!“). Реалността е удвоена от конспиративната мрежа, в центъра на която е фигурата на Държавна сигурност. Ако комунистите са конспиратори – и то откровено, според собствената си идеология – те поне са видими, разпознаваеми. Но тайният агент е по определение още по-законспириран и злонамерен, така че трябва специална осторожност и интерпретативна виртуозност, за да бъде разобличен. така в „Протоколи на ционските мъдреци“ франкмасоните, самите те обвеяни в тайнственост, са само оръжие в ръцете на евреите, които са законспирирани още по-дълбоко. И тъй, ДС е истинското лице на БКП, всъщност тя е тази, която дърпа конците.

1 Клод Леви-Строс, Структура на мита, София: С.А., 1995.

2 Андрей Райчев, Генезис, мутация и дегенерация на вторите мрежи, Социологически проблеми, 1-2, 2003.

Вярно е, че много дейци на ДС забогатяха неясно как; трудно е обаче да се обясни защо често лейтенантът забогатя повече от полковника. Кой знае, може би има някаква още по-скрита йерархия? тук не искам да подценявам пагубната роля, която изигра недоразпуснатата Държавна сигурност във времето на прехода: подчертавам само, че наред с реалните вреди, която тя нанесе на обществото, вреда от друг порядък нанася до днес митът за нейната всемогъщост, за това, че каквото и да правим, сме обречени, защото те са режисирали дори проявата на съпротива срещу властта си (пак сюжет от „Протоколите“).

В мисленето на тайните същности има една логическа уловка, защото те по определение никога не могат да бъдат хванати в конкретно определение. оттук следва, че, от една страна, същността на злодея е непознаваема и недостижима, от друга обаче, че тя винаги се привижда някъде там, отвъд хоризонта на нашето знание. Откъдето убеждението, че конспираторът не може да се промени: няма бивши комунисти, няма бивши ченгета – точно както преди не е можело да има бивши капиталисти или бивши евреи. Ако случайно конспираторите дадат знаци за промяна, това е само част от макиавелическия им план. Комунистите забравят за Маркс, почват да трупат капитали, но това съвсем не ни убеждава, че са се променили, тъкмо обратно, прави ги още по-комунисти. Сагата с досиетата, които все се отварят, но все остават съмнения, пряко следва логиката на това недостижимо второ дъно. Появява се някаква комисия, която трябва да сложи точка по въпроса, но веднага тя самата започва да се интерпретира като част от конспирацията, т. е. самите ченгета са решили да отварят досиетата по някаква своя причина, и така до безкрайност.

Можем да определим основното напрежение на параноичния преход като разположено между представата за всеобхватния, промислен отначало докрай Замисъл и различните варианти на хаоса. Защо се проваля СДС – защото нямат опит или защото е пълно с агенти-клинове? Защо се проваля България?. Можете да заемете или едната позиция, или другата, за популярното мислене те, изглежда, са несводими една към друга. Медикализацията на едната позиция от другата, криминализацията, с която втората и отвръща, подсилват тази несводимост. Когато тези две противоположни умонастроения дадат накъсо и се окаже, че самият хаос е създаден целенасочено като елемент от големия Сценарий, става трудно да се противоречи по какъвто и да било начин: ин-

дивидът се озовава сам срещу света, постига радикално съществуване. Защото, ако оставим пропагандните употреби в стил Николай II или ранния СДС, не социалното действие, а индивидуализацията е в основата на подобни интерпретативни нагласи.

Конспиративният мит внушава, че властта е всемогъща, тя може да нареди всичко по начин, враждебен на хората. Откъдето, от една страна, усещането за обреченост и в този смисъл гарантираното морално спокойствие на параноичния мислител, защото каквото и да предприеме, той няма как да промени фаталната даденост на нещата и в този смисъл може спокойно да продължи да бездейства. Тук няма да предлагам рисковани метафизични интуиции за това, че човешките сценарии никога не се осъществяват така, както са били планирани дори от най-могъщите социални сили. Нека останем на терена на България. Комунистическият режим в подобни аграрни, недомодернизирани страни просто няма как да е всемогъщ – той се крепи много повече върху конспиративния мит за своето всемогъщество. Достатъчно е да сравним представите за следенето на всички, винаги и навсякъде с техническите средства, с които разполага тогавашната Държавна сигурност; това ни дава идея за митичния характер на „тоталитарната“ власт[1]. Тоталният контрол над хората и природата, представен като грижа за човека от официалната пропаганда, но разконспириран като заробващо злодейство, в този смисъл играе сходна роля. Терорът, разбира се, е реалност. Но много по-важна роля от самия него играе слухът за терора, за всепроникващия поглед на тайните служби: репресията има за основна цел да подхранва слуха за самата себе си[2]. Не могат да бъдат подслушвани всички граждани, може обаче да се внуши усещане за конспирация по подслушването им.

Впрочем, дали усещането за това, че всичко се подслушва, си отиде с комунизма? В Министерски съвет днес има рецепта за това, как да разбереш дали има микрофони в стените – минаваш с мобилния си теле-

1 В мемоарната си книга Следеният човек (София: Фама, 2007) Веселин Бранев разказва за това как, четейки досието си, се зачудил на огромната важност, която оперативният работник отдал на срещата му с някакъв чех в Слънчев бряг, която непременно трябвало да се подслуша. Всъщност било лято и агентът просто искал да се командирова до морето. В тази посока вървят медийни изказвания на члена на комисията по досиетата Екатерина Бончева, която споделя, че е удивена от хаоса, който цари в архивите на бившата ДС.

2 Ivaylo Ditchev, The post-paranoid condition, in: Alexander Kiossev (ed.) Posttheory, games and discursive resistance, New York: Sunny Press, 1995.

фон, ако покритието падне с едно-две деления, значи има. Другият съвет, който дават, е преди важен разговор да си извадиш батерията на мобилния телефон – само да го изключиш не стига. А най-добре, ако имаш важен разговор, да го проведеш в дворчето при шадравана, чийто шум заглушава разговорите. Тъмните зли сили днес сякаш са други, свързани с бизнес интереси и рекет, но всъщност се оказват същите кукловоди. Вероятно се подслушва дори повече от преди: границата между мита и реалната практика тук е в това дали мислим, че всичко се ръководи от един център – представа, която все по-трудно се удържа в една конкурентна, капиталистическа среда.

Основната фигура на конспиративната аргументация е правдоподобието: не може да не е било така, значи е било. Рецепцията на политическата реалност напомня четенето на художествено произведение – за да повярваш на даден образ, не проверяваш истинността на направеното от него, а вярваш, ако е правдоподобен, ако се схожда със собствената ти интерпретативна схема. Не търси факти, питай се – щом като някой има интерес, значи той го е направил.

Параноичната аргументация се повтаря безкрайно през 90-те години: безсилен съм да стигна до твърдо знание, мога обаче да мисля логично. „Параноя“ тук употребявам не като болест, а като тип мисловна нагласа, която търси в света свръхподреденост и ред. Ж. Лакан[1] я определя като интерпретативна болест: всичко е логично, проблемът е в това, че е прекалено логично, че реалността (или някакъв бръснач на Окам, орязващ излишните предпоставки) не успява никъде да прекъсне интерпретативните вериги. Може да се намери връзка между всеки две неща в света, въпросът е колко дълъг път трябва да изминем и дали това си заслужава. Параноичният човек в този смисъл не е по-глупав, а, обратно, по-умен от нас – наивници, които решават да спрат някъде с логичните разсъждения и да се доверят на един или друг факт, на една или друга институция.

Правдоподобно ли е, логично ли е? Но също така: потриса ли ни достатъчно като разкритие, достатъчно сериозен ли е обратът? Защото художественото внушение до голяма степен зависи от преходите „от щастие към нещастие“ и обратно, ако говорим като Аристотел. Колкото по-мощно е разкритието на това, как нещата стоят „всъщност“, толкова по-дъл-

1 Jacques Lacan, *De la Psychoseparanoiaque dans ses rapports avec la personnalité,* Paris: Seuil, 1932/1980.

боко се запечатва в съзнанието разказът, толкова по-дълго си мислим за него. Ето защо най-мощното преобръщане – парадоксално! – изглежда най-правдоподобно: за това ни е подготвила една хилядолетна дискурсивна история на човечеството. Мислите, че Джордж Сорос е филантроп, идва тук да ни помага? Точно обратното, мрежата на неговите фондации описва и подготвя изнасянето на българската местна култура за чужбина, отродява. Няма да се запечата в ума ни това, че една фондация финансира проекти и толкова. Или вземете друга фигура. В центъра на властта разконспирирящият поглед открива нещо, което преобръща самите и основания. Невероятно, но факт и при това аз, говорещият пред вас, единствен го подозирам! Например: тодор Живков, най-големият комунист, се оказва агент на Гешев. Удивително, потресаващо. Това отново обсъжда обширен материал на агенция „Блиц“, пуснат на 26 септември 2008 г., т. е. във време, далеч по-спокойно от 90-те. Разбира се, авторът (както в повечето такива публикации) не стига до еднозначни доказателства, тъй като става ясно, че информацията е доста оскъдна, а може и да е подхвърлена по-късно[1]. Въпросът не е да се стигне до истината, а да се отвори поле за мечтания, за логически построения, за апокалиптични визии, които, разбира се, избликват във форума под текста. Няма достатъчно данни, но не може да не е било така, твърде логично изглежда. Същата схема работи в разкриването на агентурното минало на най-върлите антикомунисти през 90-те, хомосексуалната „същност“ на един или друг зависим политик и в последна сметка, ако се върнем назад – на това, че „всъщност“ Хитлер е бил евреин.

Параноичните сюжети са сред любимите на популярната култура. Една от структурите на конспиративния мит е, че най-невероятните хипотези се оказват верни. Виждаме я например във филма на Ричард Донър *Теория на конспирацията* (1997), където героят на Мел Гибсън представя всички симптоми на психическо разстройство, но в последна сметка се оказва наистина жертва на ужасен заговор, направляван от ЦРУ, психиатри, учени, експериментиращи психотропни вещества и тъй нататък. Всички слухове са верни – тази максима, която чуваме често във всекидневието си, е в основата на подобни сюжети. Всичко е много по-лошо, отколкото изглежда – и, колкото и да е странно, в това има определена утеха.

1 **http://www.blitz.bg/article/7036**, посетен на 16.04.2009.

Това ни дава идея и защо конспиративните теории намаляват в периоди на стабилизация, след като обществото премине през онова, което Виктор Търнър[1] нарича „социална драма“ – време на обща нестабилност, когато предишната структура вече е делегитимирана, а нова още не се е появила и социалните позиции се укрепват с колективни ритуали, вяра в харизматични лидери, силни емоционални изживявания. Конспиративната теория е набавяла твърда субектност пред лицето на също така твърдо очертания зад реалността разконспириран враг в периоди на нестабилност. както казах по-горе, с успокояването на обществото конспиративните идеи не изчезват, но се плурализират, добиват по-откровено художествено измерение, ограничават се до радикални малцинства, на които вече никой не мисли да дава сериозно отпор. И това – до следващата социална драма.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010

Ивайло Дичев е български автор и професор по културна антропология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Коментари (2)

- 02-02-2013|**Цветков**

индоктриниран ум, при това доброволно; вероятно със платен характер; изпълнява задачи по обработка и дезориентация на населението;

1 Victor Turner, From Ritual to Theatre. The human seriousness of play, New York: Performing arts journal publications, 1982.

- 02-02-2013|**H** – Ха-ха

Дичев успя да ме разсмее. Ето ти една монета. И си я гледай. Чиста монета. Няма скрити намерения, всичко е прозрачно, телевизорът никога не лъже. Не ядеме боклуци, не дишаме боклуци, не слушаме боклуци, изобщо, навред едната истина царува, кукуригу петльо... Ха-хааа, уникално четиво за дебили.

Аскеза и умерена консервативност
Автор: Александър Кьосев

Разговор с Александър Кьосев около проекта „Отворена литература“ с ВБВ, Камелия Спасова, Мария Калинова

Камелия Спасова: Как може да представим какво се случва с българската литература днес?

Александър Кьосев: Първо, смятам, че литературата няма нужда от представяне. Или по-точно – тя има нужда от това само като търговски продукт, тъй като всеки търговски продукт има нужда от промоция.

Но литературата не е само продукт, тя е и медия, много специална медия. Медиите като комуникативни възможности и канали нямат нужда от представяне и видимост – защото сами осигуряват представянето, видимостта и чуваемостта. Ще кажете – но толкова изкуства се представят публично – на сцена, в концертната зала. За разлика от тях перформативните изкуства, литературата няма нужда от такова нещо. Защото тя се случва всеки път, когато читателят чете самостоятелно. Литературата е индивидуална дейност, която принципно се върши в самота. Това не значи, че не може да има изключения – рецитации, четения, премиери на книги и пр. Впрочем видът на изключенията, характерът им, броят на изключенията могат да бъдат симптом за състоянието на литературата. Със сигурност, между многото промени, които се случиха в българската литература, е и това, че тя се изтегли от самотата и влезе в епохата на спектакъла, за добро или лошо. Това се случи с всички феномени на културния живот, но за литературата то беше най-нетипично, поне според предишните навици.

К. С.: Кога се случи тази промяна, откриването на епохата на спектакъла?

А. К.: Литературата винаги има публики, те са не само реални, тя има и въображаема публика, която тя самата строи. Тази въображаема публика може да съвпадне със самата въображаема общност на нацията и тогава тя се нарича *национална литература*. В такъв случай текстове-

те развиват имагинерен хоризонт, където по презумпция се смята, че читателите, като национални братя и сестри, са принципно сходни. Те могат да бъдат индивиди. Но въображаемата публика, съвпадаща с въображаемата национална общност, се състои от еднотипни носители на българския език и българските ценности. Този тип литература, без да си даваме ясна сметка, в последните 20 години се разпадна и се раздели на малки словесни общности, които са фрагментарни една спрямо друга и спрямо предишния тип национална литература. Те са някакви кръгове, думата „гилдии“ подхожда по-добре за това от модерната дума „мрежи“: става дума за отделни малки литературни цехове. Често пъти са свързани с лични приятелства и други връзки. Ако някой чете литература, това става по гилдии и цехове: и никой не знае ***едновременно*** какво става в т. нар. *Съюз на българските писатели*, в т. нар. *Асоциация на българските писатели*, в сайта *Литернет*, в безбройните други сайтове, талантливи или графомански. Налице е фрагментация, в която не се формира обща въображаема публика. Е, това, което казвам, не бива да се абсолютизира, конкретни литератори прескачат оттук там, все пак се кръстосват понякога, четат се взаимно – последното е рядко. Тезата на предишния ми текст „Нерадикален манифест“ беше, че това ще се отрази на смислообразуването, то ще стане небрежно. То със сигурност се отразява, но не по начина, по който аз си мислех. На фона на фрагментаризирането на публиките, което представлява и подмяна в институцията на предишната национална литература като цяло, вероятно като симптом се появиха много публични литературни пърформанси. За участниците в цеха, който ги организира, те са задължителни по-скоро за съществуването на този или онзи цех, на литературната гилдия като цяло – отколкото за самите литературни текстове.

Според класическото схващане текстовете „се представят“ (т. е. съществуват в културата), когато ги чете читателят. Това е – или беше? – истинската практика на литературата. Не нещо друго. Не на сцената, не зад сцената, не под сцената, на никакво публично място – само в частната самота. Но днес вече, за добро или лошо, не е така. Паралелно с четенето (което преди беше единствено битие на литературния текст) се появиха много такива литературни акции и това се свързва обикновено с нуждата да има видимост, достъп до публичност. Впрочем разликата между видимост и публичност е съществена. Вие живеете в епоха, в коя-

то, ако не си видим, не съществуваш. Това е голям проблем, той променя литературата.

ВБВ: Четенията, които беше организирал през 2001 – *Камерните поетически четения,* – не са типично сценично събитие, но също влизат в нашето изследване.

А. К.: Вас ви интересува архива или по-общ поглед?

ВБВ: И двете. Паралелно събираме архив.

К. С.: Набавяме архив, който постепенно се разширява. Ако типът събитие като премиера или авторско четене е вкостеняла форма, какви други жанрови формати за представяне на литература са се появили?

А. К.: Тези принципни неща, които казвам по-горе, не значи, че съм противник на четения, премиери и промоции на книги. Напротив, организирал съм много и ще ви разкажа за това. Аз съм против само срещу едно – това да отменя и заменя четенето, да сменя приоритетите. Защото аз продължавам да мисля за себе си, все по-рядко го казвам, че главният литературен приоритет е двойката „писане в самота“ – „четене в самота“. Но на въпроса. Питате ме за едно конкретно четене, което се случи 2001-ва. Тогава бях академичен директор на Центъра за академични изследвания, после негов стипендиант. Подобни елитарни академични организации са направени за изследвания, там се канят изследователи, на които се дават стипендии. (В България нещата стояха малко по-особено, това бяха общи, колективни проекти.) Подобни елитни академични организации по света имат културна програма и често пъти канят писатели и музиканти, които живеят заедно с учените. Георги Господинов спечели такава стипендия във Wissenschaftskolleg в Берлин, той е там в момента. Навремето аз реших да направя нещо подобно, макар че нито нашите стипендианти живееха в такава прекрасна къща, нито гостите, които канехме, бяха постоянни обитатели на Центъра за академични изследвания. Решихме да направим нещо по-особено, с Ани Илков, когото поканих за поетически организатор, измислихме формата. Идеята беше четирима по-утвърдени, известни на гилдията поети да поканят по един, който е по-малко утвърден. По памет, това траеше две години, като първата беше по-активна.

ВБВ: Прави ни впечатление, че през втората година участват предимно жени.

А. К.: Е, защото ни критикуваха, че няма жени. Ани Илков покани Четворката от ЛВ, без Пламен Дойнов, а те поканиха своите фаворити, са-

мият Ани покани Кирил Василев, Бойко Пенчев покани ВБВ, а Георги Господинов не си спомням кого покани. Освен това имаше друго, отделно четене в памет на Георги Рупчев, което организирахме с Едвин Сугарев и други негови приятели. Това се случи в първото помещение на CAS, което беше на площад „Батенберг“. Стана мило и добре. Помещението беше малко, а и CAS има елитарна академична политика, то беше за определени хора. Но неочаквано придоби публичност (в смисъл пуснаха се слухове) и някои хора решиха, че това е някакъв литературен заговор. През втората година поканихме Екатерина Йосифова, Надежда Радулова, Ида Даниел, Йорданка Белева и др. В този смисъл беше мило и интересно. Аз и Ани Илков бяхме доволни от това, което стана, но постепенно му мина времето и то мина.

Правил съм такива събития с цел презентация на българската поезия в Германия. Подобно нещо беше една научна конференция, която направих в Гьотинген заедно с шефа ми и един млад българист, през 1993 година. Паралелно с конференцията, на която присъстваха важни български учени, организирахме и поетическа вечер – тя се казваше „Агонийо сладка“, по името на стихосбирката на Константин Павлов. Поканих на това литературно четене Блага Димитрова, Константин Павлов и Ани Илков, но в последния момент Блага Димитрова се отказа, беше болна и на нейно място поканихме българския поет емигрант Цветан Марангозов. Там имаше много сериозна подготовка, тъй като аз превеждах с моите студенти стихове на никои от участниците. Правехме подстрочници, които бяха после обработени много добре от немски поети. Четенето мина много интересно. Актьорът, който чете, беше страхотен. Към доброто представяне трябва да добавя един абсурден детайл, това е поведението на Цветан Марангозов, който ни се водеше, ни се караше. Той дойде с идеята, че е звездата и се държа систематично по този начин. Отказа неговите стихове да бъдат четени от актьора и когато дойде неговият ред, Константин Павлов и Ани Илков вече бяха чели по две стихотворения на български и шест на немски, а той чете час и половина сам. Имаше напрежение между него и Константин Павлов, между Константин Павлов и Никола Георгиев също, въобще абсурдна ситуация. Българи в чужд контекст. Това беше една колективна работа. Все пак всички бяхме много доволни.

Донякъде по този модел после направих българското представяне в Лайпциг, което имаше не само литература но и други изкуства. Имаше

гостуващи художници, музиканти. Това се случва през 1999 г. Тогава поканих багоналиста Сотиров, Иван Кулеков, който трябваше да напише история на България, но това, което направи не ми хареса, Миглена Николчина, Георги Господинов, Ани Илков, Бойко Пенчев, Йордан Ефтимов, от по-възрастните и известни поети – Николай Кънчев и Иван Теофилов. В моите очи това са солидни български поети, може би най-добрите. Имаше обаче огромно напрежение, защото имаше натиск българската посланичка Леа Коен и „големият“ български поет Стефан Цанев да бъдат включени, но аз категорично отказах. В резултат на това бях попилян от вестник „Труд“, който написа неграмотен негативен коментар на българското културно представяне. Паралелно с тези проблеми немците, организаторите от Лайпцигския поет, ме притискаха да има ромски поет. Признавам си, че по това време не знаех за такива. Опитах се да кажа, че едва ли има добри поети, щом не ги зная. Но намерихме една ромска поетеса и активистка, която се казваше Сали Ибрахим. Нейният случай е добър пример за разликата между литературата, която се чете и тази, която се представя. От моя гледна точка стиховете на Сали не бяха нещо особено. Претенциозни и объркани, с мистична египетска тематика, на ръба на графоманията. Но минаха през много обработки: отново влязох във връзка с моите студенти от Гьотинген, направихме подстрочници, пак минаха през двама немски поети. Най-накрая бях свидетел пак на нещо, което няма да забравя. На четенията на Иван Теофилов, Георги Господинов и другите имаше по десетина човека, немската публика не проявяваше интерес към българските поети. Самите четения се състояха в едни прекрасни лайпцигски кафенета. За Сали Ибрахим бях запазил едно прекрасно малко кафене, не разчитах да дойдат много хора. Дойде ѝ редът – кафенето беше претъпкано, над 50 души. Имаше огромен интерес. Тя се оказа много сценичен и чаровен човек, взе думата, овладя публиката. После имаше четене с актьори, стиховете звучаха различно и имаше невероятен успех.

По време на панаира излезе една книга в брой от списанието Neue Literarur, издавано от моя приятел Герхард Чейка, германец от Румъния. Имаше специален брой Maskenspiele, посветен на това българско представяне. Нещата, които бяхме превели, се публикуваха там. В броя Бойко Пенчев имаше много силна статия за съвременното състояние на българската литература.

В този смисъл вече имах опит с публични представяния на българска литература, но това, което направихме в CAS нямаше подобен формат и нямаше подобни амбиции. То трябваше да бъде затворено, интимно, предназначено само за нашите стипендианти тогава.

ВБВ: Имаше едно четене през 2008, което повтаряше *Голямото поетическо четене* от 1989...

А. К.: Това беше по времето на 120 годишнината на Университета и имаше най-различни събития. Имаше конференция на ректорите, имаше музикални събития и поетични събития. През 1989 в 160 аудитория, където навремето се беше случило едно легендарно поетическо четене, организирано от кръг 39 и Пламен Анакиев. Ние го повторихме, репликирахме – за второто „Голямо поетическо четене“ през 2008 г. бяхме поканили много поети, мисля, че над 30. Всеки четеше по едно стихотворение, а Пламен Анакиев разказваше спомени от първото четене, имаше и документални кадри. Идеята беше това да стане традиция, но по разни причини не стана. Напоследък от името на Културния център на СУ отново започваме да правим подобни неща и с утвърдени поети, и с по-млади. През април организирахме Месец на поезията в Софийския университет.

К. С.: А има ли някаква връзка между четенията, организирани през 2010 г., *Литературен квартет*, при които един по-млад човек кани утвърден автор и*Камерните поетически четения*, където генетиката е обърната.

А. К.: Да, така започнаха четенията в СУ, но това май не се получи. Младите взеха да се канят един друг, вместо да канят утвърдени поети, което отново ме връща на тезата ми за гилдиите. Ясен Василев покани Мария Калинова, а това категорично го забраних.

Мария Калинова: А има ли го синдрома Сали Ибрахим за хора, които имат добро сценично поведение, което може да измести утвърдените поети.

А. К.: Точно този Ясен Василев, който според мен е слаб поет, но има изключително силно и агресивно присъствие. Иван Димитров е същият. Те печелят със своето натрапчиво сценично присъствие, но тъкмо затова малкият литературен народ ги харесва.

ВБВ: Ти започна с това, че литературата е за четене насаме. Тогава защо в различни периоди си правил подобни публични представяния? Каква е тяхната роля?

А. К.: Вече казах, че те имат своята роля. Рецитацията по принцип е нещо важно и интересно. Казвам само, че то е нещо второстепенно по литературна важност. Ще дам обратния пример. Има хора, които могат да четат партитури, но това не отменя събитието на концерта в конкретното време. Ефимерността на събитието за музиката е централно, а подобни неща са на второ място. При литературата е точно обратното. Партитурата, текстът е важният и отношението към този текст на всеки един индивидуален читател, той е изпълнителят, той „свири“. Ако има събитие в литературата, то се случва всеки път, когато някой чете сам. Тогава наистина има събитие, но за съжаление истинските литературни събития не са публични и не могат да бъдат комуникирани лесно. Но не е и нужно. Разбира се, ако се създадат някакви колективни събития или пък литературни клубове, в които хората четат заедно, в това няма нищо лошо. Но в момента, в който представлението започне да заменя четенето, моето опасение е, че има някакъв проблем. Аз имам един такъв текст, който се казва „Убежище“ и се опитва да формулира проблема – отпреди 7-8 години е, публикаван във в. „Сега“ – и досега мисля така.

Задачата на българското литературознание и критика е да види дали промененият тип публичност, променената структура на комуникацията се отразява на текстовете. Имаше една конференция в Пловдив, тогава помолих Бойко Пенчев да напише нещо за категорията имплицитен читател в съвременната българска литература. Той направи нещо крайно интересно, което обаче мисля, че така и не излезе. Текстът беше по-скоро интуитивен и говореше за това, че българската литература в момента се пише за един небрежен, неформиран читател с ниска култура от балкански тип.

К. С.: В тази нова публична ситуация сякаш критиката няма почти никаква ефективност. Да оставим дали тя може да създаде някаква съпротива и да чертае перспективи. Но авторитетът на критиката е пренебрегнат.

А. К.: Дали въобще има критика днес в България и ако няма защо – това е сложен и дълъг въпрос. Със Стефан Попов възнамерявахме да направим семинар, който да се казва *Що е критика?*, но това не стана, когато човек организира нещо с него, то рядко става. Преди няколко месеца с моите студенти имах изпит по така нареченото магистърско ателие (за този семинар те посещават различни културни събития през сезона и накрая пишат три рецензии, които се оценяват). Понеже този сезон ня-

маше фокус, бях помолил всеки да си избере едно събитие и да се аргументира защо то е важно. Десет души имаха десет различни мнения и всичките бяха интересни. Аз им казах: добре, освен вашите избори чували ли сте българската критика да се е изказвала по тези събития? Те казват – кой да се е изказвал, каква критика? Аз ги питам – няма ли критици в България? Те отговарят – Виолета Дечева. За тях българската критика се състои от Виолета Дечева. Вили е страхотен театрален критик, но все пак тя само... Наистина критически гласове почти няма. Това може да се обяснява по различни начини и е съществен проблем, не само практически. Теоретическият проблем изглежда така: критиката предполага авторитет (на който да не се подчини, а да формира алтернативен авторитет), критическият авторитет от своя страна предполага хоризонт и социален проект (утопия) и този хоризонт и социален проект предполага в последна сметка проекта на Просвещението. В момента, в който просвещенският проект е в криза, легитимацията на критиката изчезва. Изведнъж се оказваме пред една демокрация без граници, в която няма нито хегемонни, нито алтернативни авторитети, в която всеки може да прави каквото иска. И ако си защитник на някакъв вкус, това е проява на литературна хегемония, а този, който е различен от теб, има други представи и отхвърля твоите претенции за символен капитал. Предполага се, че критическите авторитети са узурпатори на символен капитал. От друга страна се вижда с просто око, че това води до тежка девалвация на качеството. В съвременното изобразително изкуство и донякъде в съвременната литература има атаки срещу самата идея за художествена стойност, ценност. И когато отнемеш две неща на критиката – допускането, че това, което се прави има качество или няма качество и допускането, че критиката и критиците са авторитетите, които поддържат вкуса, то каква критика е това. Този процес се усложнява от характера на българския културен и публичен живот, който е малък, фрагментарен и провинциален. Докато в големите европейски страни има класически острови от художествена култура със стари структури и критика вътре в тях, тук в България нещата са като в лабораторно състояние, така да се каже, показват едно условно наречено постмодерно състояние, в което критиката не е възможна и се заменя. Тя се заменя с две неща. Едното е лайфстайл писане, в което авторът на е говори за произведението, а за себе си, за своята скъпа, консумативно-естетска форма на живот, в която четенето на определени книги или слушането на определена музика върви заедно с пи-

енето на конкретно вино, пътуване до конкретни острови, съответно обличане и т. н. Подобен коментатор (не критик) представя лайфстайла, а не критикува. Другото нещо е директно рекламно писане. Впрочем едно от странните неща, които се случиха през последните 20 години е това, че ако събитието на четенето изисква вглъбяване, концентрация, свободна игра на фантазията и посветена потъналост на това, което четеш, то целият комплекс от феномени беше заменено от хипнотичното фенско, маниашко занимание – това плаче за изследване. Някои хора четат по този начин, абсолютно нерефлексивно, както геймърите играят игри. Това маниакално потъване в един фикционален свят, от който не можеш да излезеш, ако не бъдеш ударен по главата, замени играта на фантазията, която е типична за четенето на художествената литература. Не мисля, че сама по себе си организацията на такива събития е лошо нещо, но те не отменят другото. Когато започнат да заменят другото, става зле.

ВБВ: Добре, друг въпрос – има ли разлика между деветдесетте години на XX век и последното десетилетие; някаква отличителна тенденция?

А. К.: Понеже се занимавам с други неща, не мога да кажа, че познавам нещата като критик, следящ културната и литературна продукция – и не мога да си позволя да правя обобщения. Вие, занимаващите се с този архив, сте доста исторични, интересувате се от нещата преди вас. Това е странно, не знам дали е влияние от Миглена Николчина, или нещо сте се повредили. Имам една рискова интуиция, че по-младите от вас живеят тотално в настоящето и нямат нужда от дълго време, история. Те гледат на предишните поколения като на конкуренти, с които трябва да се саморазправят. По други причини така е било в епохата на Авангарда.

ВБВ: А не може ли това да е полезно? Това, че Авангардът забравя миналото, е изключителна възможност да се създават, оформят и произвеждат нови и невиждани неща. Освен това подобен „срез“ изобщо не прекъсва литературата; впоследствие дори се оказва, че има преки връзки с отреченото минало.

А. К.: Това, което питаш, предполага скрита линеарна прогресистка история, че каквото и да става, нещата се развиват и има нови и нови форми и самото различие на времето е нещо хубаво. Не смятам, че има токава линеарно развитие, нито че това бъдеще е гарантирано. Промените са толкова силни, че бъдещето на този тип занимание не е гарантирано. Ако има родствени занимания, то основният въпрос е: какво ни

дава право да им турим името „литература“ – поезия, роман и пр. Защо пренасяме старите имена върху нови неща? Забележете, не казвам, че тези нови неща са непременно лоши. Но има ли нужда да си строим приемственост? А може би просто и няма такава, има пекъснатости, процепи. Не съм сигурен, че съществува спокоен ток на континуалното време, възможни са радикални сривове, които да променят ситуацията. Интернет е тотален срив и никой не знае до какво ще доведе това. Сега това може да има негативни последствия, но съм чел разни истории на книгата, които описват как първите прояви на печатарската преса водят до деградация на писмеността и ерудицията. Масовизацията дава право на един много по-масов вкус. След това са се появили велики неща в печатната култура. Може би и в интернет ще се появят велики неща, но още е рано. Интернет е толкова радикално преобразуване, че просто не можем да си представим неговото бъдеще. Намираме се в зората на интернет. Преди 10 години нямаше въобще интернет в България, поне масово.. В рамките на тези години той радикално ни промени живота. Половината младежи се женят по интернет. Това е и симпатично, и чудовищно.

К. С.: Донякъде отговори на последния ни въпрос, който си мислехме за литературното събитие на бъдещето.

А. К.: Бъдещето винаги е било непредсказуемо, но има ситуации, в които бъдещето е особено непредвидимо, защото се променят самите рамкови условия.

ВБВ: Нещата, които прави Културният център, как се отнасят към темата, която обсъждаме?

А. К.: Консервативно. С ясен консервативен проект.

ВБВ: А няма ли възможност за друга реакция? Реакция, която да не е консервативна.

А. К.: Има, но защо да е моя? На тези години ще ми е трудно да измисля нещо, което е абсолютно ново. Моята задача е, ако се губи нещо, да се знае какво се губи. Що се отнася до културни образователни политики, трябва да се пипа внимателно. Ще дам един мой любим пример. Питат една десетокласничка дали чете книги. Тя казва, че не чете. Защо не чете? Ами защото писателят ѝ казвал какво да мисли. Т. е. тя възприема текста като интервенция в демократичното си право – правото на нейното съзнание да мисли самї. Всички знаем това, че големите класически автори са авторитети, които трябва да бъдат оспорени, да има културни войни, но това, което тя казва, е толкова радикално, че отива хиляда пъти по-на-

пред. Тя не иска да има друг глас в съзнанието. Напомням, че един от феноменолозите на четенето, Жорж Пуле, е казал тъкмо това – че четенето представлява допускане на друго Аз в съзнанието. Тази девойка обаче си е самодостатъчна и е убедена, че може да мисли толкова добре, колкото и авторът. Тази нагласа ми се вижда абсолютно хунвейбинска. Опитвам се да правя нещо срещу нея. Както казва Миглена Николчина, слаб е гласът на отделния човек. И не може да стане кой знае какво. Но тази радикална демокрация и изпростяване води до голяма тревожност у младите хора. Те не са доволни от това, което се случва, но не знаят как да го променят. Те вече не знаят какво да четат, нямат образци, нямат канон. За тях Паулу Коелю е голяма литература. В Университета вече има хора, които през живота си не са прочели цяла книга.

К. С.: Според теб литературното събитие на бъдещето, от една консервативна гледна точка, е някой да седне и да чете бавно и спокойно книга.

А. К.: Аз съм умерено консервативен, но дори и това предполага линеарно време, но не смятам, че вече има такова. Смятам, че има някакви джобове, ниши, микросветове, в които съществуват хора с различни нагласи.

ВБВ: Самият ти си казвал, че подобни процеси не са локални. Има ли някакви алтернативи в глобален план, които отново да възвръщат и възприемат литературата като литература?

А. К.: Повтарям това, че бидейки малък разграден двор, в България процесите доведоха до разрушаване – като в лаборатория, чист модел. Като опустошаването на ТКЗС-тата. Те бяха вредни, но имаха някакъв събран човешки капитал, който може да обработва земята и т. н. И изведнъж бяха разграбени. В един момент хората копаят с рало и мотики. Не съм защитник на ТКЗС-тата, нито изпитвам носталгия по онази епоха, но тази работа можеше да стане малко по-умно. По подобен начин в началото на 90-те инфраструктурата на литературата се разпадна – тиражи, издателства, авторитети. Да не забравяме, че това беше нещо хубаво, отиде си нейният тоталитарен модел. Днес се появиха нови субекти, които сега набират сили, вече има много сериозни издателства, но и те имат сложна политика между жанровата, комерсиалната литература и художествената. В България няма чисти издателства, те винаги поддържат и двете линии. Официалният обем на книгоиздателската продукция тук е 12 млн. лева (преди три години), което е равно на една средна фирма. Да кажем,

че има част и в сенчестата икономика, но това е много малко, като имате предвид, че в Америка оборотът на издателската индустрия е 24 млрд. долара, а на музикалната е 6 млрд., т. е. по-малко. На други места концентрацията на традиционен литературен тип хора, книги, комуникация и т. н. води до това, че са много по-устойчиви тези структури. Виждаме как в България те изчезват с голяма лекота. Тук всичко е конюнктурно, гилдийно, базирано на конкретни лични отношения. Това е една малка среда, в която има фамилиарни отношения и културни активности, а това е вредно за литературата.

М. К.: Смяташ ли, че интензивното появяване пред собствената публика може да добие политически характер? Нещо подобно се случи с Димитър Кенаров, който беше арестуван, и средата организира четене с друга цел. Мислиш ли, че този интензитет може да премине в нещо друго?

А. К.: Този въпрос е реторичен. Очевидно е, че точно така става. Въпросът е до каква степен тази приятелска, фамилиарна, гилдийна среда е публика, т. е. смислообразуваща среда. Не съм убеден, че всички, които участваха в тази акция са чели Димитър Кенаров. В този смисъл, ситуацията е хибридна.

ВБВ: Преди време Миглена Николчина организира няколко „Ръкописни четения“ в бистро Алтера. Целта беше хората да четат неща, които все още не са публикувани; при това пред малобройна, съсредоточена публика; т. е. това да бъде споделяне преди публикуването. Именно в този смисъл аз възприемах *самото събитие като редактиране*.

А. К.: Не съм чел много от „Бързата литература“, но, признавам, имам изградено мнение, наречете го предразсъдък. Веднъж го изразих кратко: „Бързата литература слепи ги ражда“. Но това, което е организирала Меги, в какъв смисъл това е публично събитие? То само е обявено като публично.

ВБВ: Не съм съгласен, но да приемем за момент, че е така. Това, което се опитваме да картографираме, включва всички такива събития, независимо къде са се състояли. Описваме различни техники на литературата, която видимо играе на различни нива. Тя може да бъде в зала 1 на НДК, но може да съществува и в малки общности, които ѝ съдействат, помагат... Но нека се върнем – „Ръкописните четения“ са публично събитие.

А. К.: Няма такова субстанциално чудовище, наречено „литература“. Самата субстантивизация на един процес, в който едни хора пишат

текст, а други ги четат под името „литература“, е културна фетишизация. Разсъжденията за литературата „като такава“ и за това какво на нея ѝ е от полза, и какво не ѝ е от полза, митологизира процеса, превръща го в някакво реифицирано чудовище, което сякаш самї има съдба и хората започват да се поделят на такива, които помагат на това чудовище и на такива, които му пречат.

Нищо такова няма. Няма литература. Има автори, текстове, четене, нечетене. Има комуникативен и културен процес, смислообразовуне и споделяне. Да кажеш, че си в полза на процеса е все едно да кажеш, че си в полза на водопровода. Т. е. водопроводът има хиляди разклонения, не можеш да го обозреш, от едни тече чиста вода, от други – хората палят със запалки метана. В полза е онова, което би оправило тръбите, би спряло течовете, газове и други такива неща. Което означава, че в полза на водопровода трябва да има мощни държавни културни и образователни политики. Такива обаче вече няма. Литературата е престанала да бъда държавен водопровод, превърнала е се в частни извори и изворчета, които имат своите тактики на оцеляване.

ВБВ: Не смятам, че когато „политиките“ липсват, единственото нещо, което ни остава, е просто тактиката „самостоятелно писане и четене“. Има множество допълнителни техники. Едната е през т. нар. бърза литература и сложните отношения с медийната публичност. Другият вид техника създава общност от хора, чиято цел е среща между автори и текстове. Тук има четене, писане и продукт, който не би се получил, ако това съвместно литературно събитие не съществуваше.

А. К.: Това последното не ми се вижда доказано. Мисля, че полза би имало от подобни неща, ако всеки от присъстващите се замисли, така да се каже, изпадне в рефлексия и си каже: колко интересно беше това, я да взема да прочета нещо от този автор или виж какви интересни неща пише, искам да напиша нещо като него. Отново е необходимо едно отстъпление в самотата, за да може да се получи ефектът на ползата. Иначе, ако си представим в сатирично хиперболизиран вариант едно бързане от събитие на събитие, в каквото живее например Тома Марков, това ще е един забързан ритъм. Ще прилича на онези, които вечер отиват в едно заведение, но не могат да останат там, и обикалят от клуб на клуб. Събитието произвежда ефект (той е рефлексия, мислене, интериоризиране, промислена реакция) и тогава има полза. Другото е пърхане от събитие

на събитие, но колкото и публика да се печели от това, тя не е нужна. Тя не помага на литературата, това е бърза публика.

М. К.: Тя вече е готова да плаща.

А. К.: Е, да, в този смисъл може да е полезна.

М. К.: Напоследък има много четения, за които публиката плаща вход. Което е странно, защото почти толкова струва книгата на всеки от авторите. Зрителите не си я купуват, но с радост плащат, за да влязат на четенето.

А. К.: Но вижте колко малко книги се продават на подобни събития. Удивително малко.

ВБВ: ...нека довърша изброяването: има трети случай, трета техника, при която събитията са начин хората да общуват помежду си. Не само да се четат, а и *да пишат съвместно и съотносимо с другите*.

А. К.: Да върна въпроса, трябва ли някакви хора непременно да се познават, за да четат и да пишат съотносително?

ВБВ: Не, но е много любопитно, че когато хората са заедно, съвместното им писане е по-различно, отколкото когато всеки един пише сам.

А. К.: Да, но това не винаги е добре.

ВБВ: Разбира се, просто казвам, че това са различни техники и всички те изискват да има събития; те не могат да съществуват без литературното събитие. Чудя се дали твоето възражение е не срещу събитието само по себе си, а срещу нещо друго?

А. К.: Моето възражение е срещу промяната в йерархията. Така както виждам йерархията на литературата и нейните стойности, за нея е по-важно индивидуалното четене в самота. Другите събития са интересни, когато са съпровождащи и помагат за реклама, известност, спечелване на нови публики. Но тези публики трябва да четат. Но ако това не се случва и тези събития започнат да подменят четенето... е, това ми е болката. Разбира се, трудно може да се докаже, че това е така. И го споделям не като факт, а като опасение и интиуиця. Една от проявите на бързата публика е, че никой не чува всички нюанси. Например за *Нерадикален манифест* с лекота ми казват „Ти смяташ, че българска литература няма“. Глупости, никой не чете текста, там са казани други неща..

ВБВ: И това сякаш потвърждава манифеста...

А. К.: Понеже вече много пъти съм водил подобни разговори, вече съм си измислил готов отговор. Казвам, че няма читатели от стария тип.

ВБВ: Това, което заявяваш в *Нерадикалния манифест*, ми изглежда самоочевидно. Приемам го като по-общ, глобален поглед, който показва, че наблюдаваме ясно разместване на пластовете и че живеем в някаква нова среда. Едновременно с това обаче тази нова среда е освобождаваща, това е някакъв знак за свобода.

А.К.: Донякъде съм съгласен с това. Вероятно за някои индивиди това поражда особен тип аскеза. Вътре в тази нова аскетичност е възможно много внимателно мислен живот в собствени имагинерни светове. Както каза Милен Русков, „Аз пиша за боговете“, т. е. съществува абсолютна публика, идеален хоризонт, все едно дали има или няма, и се обграждам от света по някакъв начин. Вътре в тази ограденост са възможни изключително странни неща. Но това е голям риск, малцина го поемат. Възможна е много фина плетеница, сложен процес на смислопораждане, но той може да стане тежко некомуникативен, да изключи много хора от себе си и да се превърне в една херметическа аскеза. Ти много играеш с това, ВБВ, защото искаш да има гатанки, процес на отгатване в хода на самото четене, но читателят трябва да иска да отгатва. Трябва да знае, че това е важно, да го полага като важно, а това не е сигурно.

ВБВ: А не е ли същностно ценно да съществуват периферни неща? Представям си следната ситуация: Взимаме Милен Русков и романа му „Възвишение“; това е литературно събитие, но минават няколко години и си представяме, че хората започват да забравят за този роман. Той внезапно се оказва събитие само за определени хора...

М.К.: Това се случва след всеки негов роман.

ВБВ: ...това, от една страна, може да породи тъга, но от друга страна, то позволява на Милен Русков да продължава във всякакви различни и угодни нему посоки. Забравата от публиката е освобождаване от публиката. Искам да кажа само, че публиката задължава по много неприятен начин. Тя създава очаквания.

А.К.: С това съм съгласен. Но има и рискове.

Е, когато си сам със своята аскеза, тогава свободата е най-голяма. Но и най-малка, защото от време на време на човек му се иска да споделя свободата.

Литературен Вестник, бр. 20, 23-29.05.2012

Александър Кьосев преподава културна история на модерността в СУ „Климент Охридски“. Преподавал е български език и литература в университета Гьотинген. От 1989 той е член на изследователската група Periphery, изследваща западните представи за промените, които се случват на Изток. Публикациите му включват книга по история на българската поезия и множество теоретични есета. Той е издател на Post-Theory, Games, and Discursive Resistance: The Bulgarian Case (1995).

Коментари (**4**)

- 14-06-2012|**Атанас Кръстев** – Едно обстоятелствено одобрение

Литературния ни живот, картографиран прекрасно и комплектован с точен консервативен компас. Няма ДжиПиЕси, няма Гугъл Мепс, виртуални навигатори на виртуален свят. Публиката – хубава или лоша ще си остане магнетизма на планетата на творчеството, неизбежна отправна точка за литературната навигация. Без представата за нея (а колко съответсваща на реалността е тя е друг въпрос) няма писане. От нея не можем да избягаме. Писането идва от говоренето с образа на публиката от хора. Мисля, че само се заблуждаваме, че говорим с богове и че сме някакви уловители на мисли, които падат единствено от небето, за да ги препращаме възторжено пак там. Простете, ако изглеждам малко дървен! В най-крайния вариант не можем да се отървем от второто си аз, което е неизбежния слушател, скептичния сиамския близнак на тщеславното ни аз, най-малката възможна частица другост в диалогичното поле, което неизбежно създава творчеството. Това алтер его със сигурност не е никакъв бог. Знам го от опит. Другото е да си говориш сам.

Най-печалният извод на господин Кьосев е този за другия участник в неизбежния човешки диалог, затворената „публика“, запалянковския кръг, който всъщност не е истинска публика, защото гледа по-скоро от

сцената, където се е качила, за да приглася на автора, а не е в залата. В залата, както казва г-н Кьосев, няма никой. Всичко е сцена с актьори и в най-добрия случай сценични работници. И понеже ми хареса метафората с водопровода ще я използвам, като я допълня по своему. Литературният водопровод повече ми прилича, в качеството си на продукт на развитата градска цивилизация, на система за повсеместно, редовно, количествено достатъчно снабдяване с вода с всичките му пречиствателни инсталации и водонапорни кули на критиката, но главно на информацията за хода и участниците в литературния живот. Тя е нещо като хлор, без който водата почти не става за пиене. Който иска, си я пуска тази хлорирана вода и си ползва колкото му е необходимо. Но му е вкъщи под ръка. Тя е обществената услуга, която осигурява качественото интимно подмиване и на самотното писане и четене. Без такава система няма културна хигиена. Без тази система потребяването на литература прилича на ходене с кофи до най-близкия водоем, в която плува каквото бог дал. И тази система не са толкова издателствата, които са като някакви самотни вулкани, които си бълват там каквото им падне. Това са най-вече специализираните литературни медии – издания, предавания, програми, личности, пък защо не и някои „отворени“ форми. Да наречем всичко това най-общо и институт на критиката. Тази система не функционира у нас. Само с отворени форми няма как да минем. Има водопровод, но повреден и затрупан от бомбардировките на социалното освирепяване от текезесарската разруха. Има го някъде, може би в него нещо тече, но почти никой не го ползва. Само някакви малки партизански групички на литературния елит, някакъв ъндърграунд, който е изучил добре подземните инсталации, за да оцелее.

Чешмите на нашите литературни медии не текат, те едва капят в някакви самотни часови пояси, в бутикови медийни градинки, в които обикновено никой не се отбива най-малкото, защото не знае какво има зад храстите. Това обрича и публиката да си остане такава затворена и твърде емоционално задъхана, шепа ентусиасти, отчаяни активисти без членска маса, които се заместват едни друг по трибуните и в салона да бъдат ту оратори, ту слушатели, ту пистели, ту читатели, правейки панически изкуствено дишане на културния живот у нас. Тази липса прави живота на голямата, отворена, бавна, непрофесионална, ако смея да прочета така и г-н Кьосев – автентична публика, която обича изненадата и забавлението като една от другите екстри в живота си, още по-

малко възможен. Тази публика я няма, не толкова защото няма изкуство, а защото липсва културната навигация, която да я отведе до сцените. Затова това „отваряне“, това „забързване“ на литературата, това викане не на обозначените за това места прилича по скоро на отчаяно инжектиране на адреналин в затихващото сърце на красивото в българския език. С всички стресове и белези по пациента. Мисля, че всички си даваме сметка, че така надали ще го излекуваме, въпреки упорството си. Козата си сака пръч, както е казал народа, не вибратор. И тук съм съгласен, че без държавна намеса такава важна обществена инфраструктура е невъзможна. Тя трябва да се намеси не само заради нейните инженерни и инвестиционни възможности, а защото това ѝ е работата, която пък произтича от безспорната обществена полза от изкуството и културата.

Как ще стане това не е много ясно. Стърчим ние като героинята на Вазов в калта и мъглата и се надяваме държавата да се завърне жива, здрава и опитомена от войната със собствения си народ. Ама май хич я няма тази спокойна културна държава, която заприличва все повече на Годо.

И аз, като всеки друг кибик, наблюдаващ литературния живот поотстрани признавам, че нямам рецепта как да се поправи инсталацията. Аз съм част от монотонния мрънкащ фон, част от форума на нашия хаос. Но нямаше да се затюхкам и аз тука, ако не беше факта на това, как Литературен вестник, който днес се разпространява като апокрифна литература по времето на цар Борил, достигна до толкова много реални и потенциални читатели. Ето го пак вездесъщият интеренет. Кранчето във всеки дом. Ето го този план за водопровод, който ни се дава наготово като типов проект за къща от текезесарските времена. Ако не беше това инетернет списание, колко човека щяха да прочетат това великолепно интервю, да посетят тази литературна реанимация?

Да живей ЛВ, ЛП, водопровода на интеренет и, все пак, ентусиазма на малката, затворена, но загрижена за красотата публика!

- 17-06-2012|**Гост**

Какво значи утвърдени поети? Кой ги утвърждава? Всенародната любов ли? Или са просто удобни поети?

Въпросът е да говорят повече и да не казват нищо.

- 18-06-2012|**Мариана Тончева**

Хубава дискусия, безспорно. Отдавна, отпреди двадесетина години, ме вълнува темата, макар и не точно така поставена. Опитвам се от позицията на която се намирам да работя в тази посока, но с не особено-големи резултати. Причините са комплексни и не е тук форума за да ги поставям на разискване.

Искам да „извикам“: „хей, хора, влезте в библиотеките /общинските, читалищните/, проявете реална активност, накарайте библиотекарите действително да работят, имайте искания, изразете благодарност, споделете нещо положително, макар и малко, добър опит“. И тук, в тази сфера, да има чуваемост с последвал резултат. Иначе констатациите са жалки. Но все пак – кой ще го направи, ако не ние самите.“Домът“ на книгата е разрушен, „основите“ ги има и макар бавно, но можем отново да започнем да го градим, за да има и къде да живеем един ден.

- 19-06-2012|**Манол Глишев** – Падам си

да чета и самата литература, та дори и за нея. Но навикът на г-н Кьосев да казва едно многословно нищо е бая досаден.

Как митовете раждат фалшификации
Автор: Евелина Келбечева

Фалшификации в историята могат да бъдат намерени навсякъде и всякога. Те не прекъсват от античността до наши дни – артефакти, фолклор, всякакви видове ръкописи, документи, хроники, писма, фрески... Римската църква първа произвежда фалшификата *Donatio Constantinae* още през VIII в., за да легитимира правото си на единствена религиозна институция[1].

Да се изфабрикува „автентичен документ“ от древни времена се превръща в нещо като интелектуална мода между студентите в различни европейски университети от Средновековието. Умберто Еко е описал една такава прекрасна история[2].

Съществува непрекъсната традиция, която се превръща едва ли не в нов литературно-исторически жанр – фабрикуване на текстове, разбира се, с важна историческа стойност[3]. Повечето от фалшификациите са доказани, но това не пречи на непресъхващата нужда на широката публика да приема тези текстове като свидетелства за определени политически, идеологически или религиозни цели.

Но сред всички фалшификации, тези на историята се оказват с най-дълготрайни и важни последствия. Непрекъснатото им инструментализиране, преизползването им за целите на различни митове показват, че те не са само невинни интелектуални упражнения. *Протоколите на Ционските мъдреци* е най-известният случай на фалшификат с ужасяващи причини и не по-малко античовешки последствия[4]. „Доказателствата“ за Катин като нацистко престъпление пък се превръщат и в пре-

1 Donation of Constantine. Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica, <**http://search.eb.com/eb/article-9025995**>.

2 Eco, Umberto. Baudolino, New York: Norton, 2002.

3 Rosenblum, Joseph. Practice to Deceive. The Amazing Stories of Literary Forgery 's Most Notorious Practionioners. New Castle, Del. : Oak Knoll Press, 2000.

4 Cohn, Norman. Warrant for Genocide, London: Serif, 1996.

цедент на арената на международното право, когато на Нюрнбергския трибунал Съветският съюз продължава да твърди, че избиването на полските офицери е дело на германците, след като са използвани всевъзможни фалшификации[1].

Друг тип исторически фалшификации са свързани с националните митове, разпространени из цяла Европа от XVIII в. досега. Фалшифицираните текстове, които „доказват“ старите корени на националните култури от Шотландия, Франция и Чехия до България, Финландия и Русия, създават цяла особена линия в развитието на национализма в Европа. За някои от тях дебатите продължават да избухват периодично до ден днешен.

Дали стойността на една историческа традиция би могла да бъде очертана от нейната възможност да поражда фалшификации?

Предлагам следните работни хипотези:

1. Противно на широко разпространеното мнение, фалшификациите в историята не предизвикват раждането и разпространението на различни митове. Точно обратното – съществуващите вече митологии предполагат, дори предопределят нуждата от фалшиви „доказателства“. Историческите фалшификации имат за цел да пренапишат историята. В повечето случаи те са използвани за легитимиране и за засилване на влиянието на съществуващите митове. Митът на антисемитизма търси отчаяно „доказателства“ и обяснения – и ражда *Протоколите на Ционските мъдреци,* печално известен текст, който ненапразно е наречен „предвестник на Холокоста“.

2. Съществуват различни типове исторически фалшификати – можем да ги наречем „невинни“ и „опасни“. в случаите на подправен фолклор, сполучливо наречен на английски „fakelore“, патриотичното чувство и мисията на националната независимост водят творците и донякъде оправдават техните усилия за аргументиране на древността и богатството на културата им. Но цяла поредица фалшификации стават и опасни, и взривоопасни, когато са употребени от тоталитарните идеологии и са изфабрикувани като исторически свидетелства за „доказване“ на митове – от антисемитизма до култа към личността.

3. Фалшификациите получават такава известност и слава, че въпросът за тяхната автентичност, дори когато е поставен още при появата

1 Sanford, George. Katyn and the Soviet Massacre of 1940: Truth, Justice and Memnory, London-New York: Routledge, 2005.

им, не се смята за основен проблем. Постоянен пример е *Летописният разказ на поп Методи Драгинов,* който и досега служи като един от най-важните исторически извори за процеса на ислямизация не само в България, а на целия Балкански полуостров. Историографската убеденост, че съществува масово насилствено ислямизиране на населението в родопите е основана на този фалшифициран текст[1]. И след като е пренесена в общественото знание и съзнание чрез учебници, публицистика и филми, става почти невъзможно да се повярва на истината – че най-голямата част от историята на насилственото ислямизиране на Балканите е основана на един исторически фалшификат.

4. Даже когато фалшификатите са демаскирани като такива, те продължават да бъдат инструментализирани за „доказване“ на всякакви претенции – идеологически, религиозни, национални, териториални. Нека си спомним, че на някои места по света *Протоколите* се приемат за истина, а *Дневникът на Ане Франк* – за фалшификат! В някакъв смисъл фалшифицираните исторически свидетелства заживяват свой собствен живот и създават своеобразен паралелен „режим на историчност“...

* * *

Най-новата литературна критика отхвърля елементарното негативно оценяване на литературните фалшификати и сериозно преразглежда работата на най-известните създатели на такива текстове. Те вече не се изхвърлят от културната сцена като измами, а стават обект на изследване, което търси да изясни мотивите за създаването на фалшификатите, архетиповете и изворите на вдъхновение за тези творби, идеологическата и социална нужда от тях, пътищата и обхвата на тяхното разпространение, влиянието върху съвременниците както в родината им, така и отвъд границите и, и накрая начина, по който съвременниците инкорпорират тези текстове, изграждайки националната си и културна идентичност.

Фалшификатите не биха били родени, ако митотворчеството нямаше нужда от тях. И, разбира се, нуждата не се ограничава с желанието на автора да покаже своята поетична виртуозност, необятна фантазия и национална гордост. всичко това присъства като ясен мотив при всички автори, без изключение, в процеса на създаване на фалшификатите.

1 Zelijazkova, Antonina. „The Problem of the Authenticity of Some Domestic Sources on the Islamization of the Rhodopes, Deeply Rooted in Bulgarian Historiography“, Etudes Balkaniques, vol. 4, 1990, pp. 105-111.

Необходимостта от тези текстове се доказва и от големия интерес на публиката, винаги жадна за сензационни открития.

Първият, затова най-влиятелен и интересен фалшификат на епически поеми, появил се в Шотландия в средата на XVIII в., са поемите на легендарния бард Осиан. Името Осиан става известно в цяла Европа след 1862 г., когато шотландският поет Джеймс Макферсън (1736-1796) „открива“ и публикува поемите на Осиан, първо епоса *Фингал* и на следващата година *Темора1.* И двата епични цикъла са представени като преводи от галски оригинали. Епическите поеми на Осиан-Макферсън създават един измислен свят на галите от III в. с техните нрави, обичаи, традиции и безкрайни генеалогии.

Всъщност, въпреки че някои от тези поеми произхождат от автентични галски балади, огромната част от тях са творение на Макферсън, пълно с препратки към Омир, Джон Милтън и Библията. Но т. нар. *Поеми на Осиан* са обект на всеобщо възхищение и имат изключително влияние върху развитието на целия ранен Романтизъм. Сред възхитените от Осиан са мадам Дьо Стал, полският крал Станислав, Пушкин и самият Наполеон, който носи томче на Осиан в походната си библиотека.

Успехът е феноменален и интересът към новооткрития бард Осиан скоро залива цяла Европа. Поемите са преведени на повечето европейски езици, включително и руски. Но най-големият залог за успеха на Осиан е възхищението, с което Гьоте посреща тази поезия и в най-влиятелния романтичен роман *Страданията на младия Вертер* включва сцена, в която главните герои четат Осиан и плачат...

Но веднага се чуват гласовете на тези, които се съмняват в нейната автентичност: Хорас Уолпол, Дейвид Хюм и най-вече Самюел Джонсън, разтревожени от факта, че авторът никога не е предоставил на нито един от учените оригинален ръкопис за изследване. За да добави нови доказателства за автентичност, Макферсън снабдява текста с обширен редакторски апарат и бележки, които биха направили чест на всяка класическа академична работа. Той се престарава особено във втория случай с *Темора,* който е почти изцяло фалшификат.

Дебатът около автентичността на Осиан далеч надхвърля полето на литературната критика. той се превръща в острастена битка между два лагера. Съвсем логично, мнозинството от защитниците на МакферсънОсиан са в Шотландия, а основните критици идват от Англия. Това става по времето, когато бързо набиращият сили шотландски национализъм

се сблъсква с вечните английски интереси за господство над Шотландия. В този смисъл „откритията“ на Макферсън са добре дошли за шотландската кауза и, разбира се, ако биха били автентични, биха представлявали преграда за английската кауза. Самият Макферсън много мъдро решава да остане встрани от битката. През 1113 г. той публикува превод на *Илиада,* приет много добре от публиката, и в края на живота си – 1775 г. – една много значима *История на Великобритания*[1].

Днес статутът на Макферсън като фалшификатор вече не е подложен на критика, но създаването на Осиановата поезия се признава като важна и легитимна поезия от този период. Един от най-благородните мотиви на Макферсън е бил запазването на литературното наследство на Гаел. Той, също така, е искал да възроди изгасналата слава на един забравен народ, като накара останалия свят да признае неговата култура.

Но Макферсън е също така амбициозен поет и се стреми към слава и пари. Той умира богат човек и получава място сред елита на Англия – чрез своето погребение. на смъртното си ложе той признава, че е истинският автор на песните на Осиан.

* * *

От средата на XVIII в., когато национализмът се превръща във водеща идеология в Европа, Хабсбургската империя става огнище на различни национални борби. Чешката интелигенция израства бързо и се превръща в основен двигател и на чешкия национализъм, и на панслависткото движение, имащо амбицията да обхване всички славяни в Централна, Източна Европа и Русия. Създаването на големия наратив за чешката история и древна култура има за цел, както всяка друга национална идеология, да засили чувството за национална гордост, да укрепи самостоятелната идентичност на чехите и да ги мотивира в борбата им за независимост. Познатата нужда да се преоткрие древната слава на чешката култура довежда до интересни открития, но и до не по-малко известни фалшификации.

През 1817 г. 25-годишният Вацлав Ханка прави удивително откритие. В подземието на църковната камбанария в град Двур Кралове, той се натъква на древен пергамент. Този документ по-късно става известен под името *Рукопис Кралевдворски.* Ръкописът е обявен за колекция от чешка

1 Stafford, Fionna, The Sublime Savage: A Study of James Macpherson and the Poems of Osian. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1988.

поезия от XIII в. Той е публикуван през 1852 г. в Прага и назован *Полиглота.* Името е дадено поради тринадесетте превода на ръкописа, които се намират в тома. В предговора към изданието Ханка пише, че е убеден, че разказите от ръкописа са основани на истински исторически събития. Той е включен в най-влиятелното издание на Йозеф Дубровски – *История на чешкия език и литература.* Но Дубровски се отнася критично към второто откритие на Ханка – тъй наречения *Рукопис Зеленохорски.*

Той се съмнява в неговата автентичност, но мнението му не е прието от обществеността и има силно негативно влияние върху репутацията му[1].

Ясно е, че чешката публика, приела ентусиазирано първото откритие на Ханка, не е готова да участва в дебат за автентичността нито на първия, нито на втория ръкопис. Нещо повече. Ханка е награден с половинкилограмов сребърен медал от Руската академия за огромните му заслуги към панслависткото движение. Неговите „открития“ са преведени на чужди езици и той не спира да се радва на изключително висок статус в чешкото общество.

Съмнения относно автентичността на ръкописите, лансирани от Ханка, се появяват отново в средата на века. През 1858 г. един от двата немски вестника, издавани в Прага – *Tagesbote aus Böhmen,* – публикува статия, обвиняваща Ханка във фалшифициране на текстовете. Тази статия предизвиква процес за клевета срещу редактора евреин. Нещо повече. случаят налива вода в мелницата на антисемитизма и съдейства за антиеврейските вълнения през 1861 г. Най-после, в началото на 80-те години на XIX в., ръкописите са доказани като фалшификати до голяма степен от Т омас Масарик и Ян Г ебаузер в серия от статии, публикувани в списание *Ateneum.* Двамата са обявени за предатели на чешката национална кауза, което се отразява доста негативно върху репутацията и кариерата им.

Случаят с обществената реакция срещу опита на масарик да демаскира Ханка като фалшификатор говори ясно за трудността, а може би и невъзможността да се инициира академичен дебат по въпроса за автентичността на текстове, веднъж станали едва ли не сакрални за чешката общност.

1 Съществува една изключително интересна и силно критикувана хипотеза, според която Дубровски е същинският автор на Слово о полку Игореве. Вж. Keenan, Edward L. Joseph Bobrovsky and the Origins of the „Igor Tale“, Cambridge: Harward University Press, 2003.

Двата ръкописа се превръщат в много по-важни „документи“, извори за чешката средновековна история, отколкото е типично за поредица други изфабрикувани средновековни ръкописи. Те вдъхновяват много художници, скулптори и музиканти. Огромно количество чешки художествени и музикални творби са базирани на *Кралевдворския ръкопис.* Един такъв пример е операта *Забой* на Емануел Хвала, чиято премиера се състои по случай обявяването на независимостта на Чехословакия в самия края на Първата световна война през октомври 1918 г. Чешкият историк Палаки даже използва ръкописите като исторически извор за своята *История на чешката нация*[1].

И при чешкия случай се сблъскваме със същата дилема, позната от противоречието около Осиан. И съвременните, и по-късните поколения не искат да приемат установяването на фалшификацията за факт. Т е предпочитат да не се концентрират върху въпроса за „спорния произход“ на така наречените ръкописи, а да настояват те да бъдат разглеждани като ценна част от националната култура. Бих добавила, че нито един съвременен изследовател не би отрекъл литературните способности на авторите Макферсън и Ханка, Г ологанов и Йолий или княз Иван Димитриевич Шемякин с монашеското име Ефросин Белозерски. Но и тяхно задължение е да настояват доказателствата за фалшифицирането на текстовете да бъдат най-после приети, за да могат тези текстове да бъдат правилно ситуирани в контекста на съответните национални литературни школи, а не да продължават да бъдат използвани като исторически извори за възхвала на древната култура на една или друга нация. Едно нещо е да се радваме на богата поезия, независимо кога е създадена, съвсем друго нещо е да използваме тази поезия като доказателство за разцвета на дълбоките и богати традиции на нечия древна литература, към която те нямат никакво отношение.

Вацлав Ханка умира през 1861 г. и му е направено грандиозно погребение. Събират се пари за издигането на колона над неговия гроб. Самият той винаги е живял скромно и отдава живота си на каузата на панславизма, чешката национална чест, история и литература. Той е преводач на славянска поезия на чешки, автор на речници и на лирика, която се радва на огромна популярност и придобива статуса на фолклор. Ханка създава и панславистична азбука. Звучи почти анекдотично оба-

1 Seyers, Derek. The Coasts of Bohemia: A Czech History. Princeton: Princeton University Press, 1998.

че, че Ханка е назначен за пръв пазител и библиотекар на ръкописния отдел на Националния музей в прага. Той остава на този пост от 1819 г. до своята смърт – и през всичкото това време е верен на „нездравия навик да поправя ръкописи“[1].

* * *

Във Франция се развиват две традиции – тази на т. нар. мистификации, завършващи с признанието на автора, и на откровените имитации на древна поезия, които завършват с обществени скандали и съсипани кариери. Малко след като Проспер Мериме признава пред Гьоте, че е изфабрикувал в „Гузла“ южнославянския фолклор под името Хиацинт Магланович, във Франция се появяват няколко истински фалшификации – този път на „местна“ поезия – нормандска и бретонска[2].

Финландия също създава своя национално-формиращ фолклорен епос *Калевала* около средата на XIX в. Песните са събирани в Карелия от 1833 до 1849 г. и са публикувани през 1849 г. от Елиас Лоннрот[3]. Калевала е получила огромно признание от целия свят – преведена е на повече от 30 езика. Независимо до каква степен песните, включващи древни предхристиянски истории и легенди, са фабрикация, те имат огромно

1 Agnew, Hugh LeCain. The Czechs and the Lands of the Bohemian Crown. Stanford: Hoover Institution Press, 2004.

2 Thierry, Augustin. Les grandes mystifications litteraires, Paris: Librarie Plon, 1913.

Метаморфозите на Оливие Баслен са публикувани през 1833 г. от Анри Мартен.

Те представляват фалшифицирани поеми на непознат бард от Нормандия. Песните за галските герои са използвани от Анри Мартен за неговите исторически теории и се превръщат в „исторически извор“ за въстанието в Нормандия. Оливие Баслен става най-популярният легендарен поет от Нормандия до момента, в който излизат спомените на Жулиен Траверс, където той признава, че е автор на фалшификацията на поезията на Баслен.

Вторият подобен случай е фалшификация на бретонски фолклор. Вилмарк е запален местен патриот и посвещава своето време да колекционира всякакъв фолклор – саги, балади, кантилени и др. Той е и мечтател, който иска да възроди поезията от Армор, както и тази на Райноирд и Жасмен, и двамата бардове от Прованс. През 1838 г. Вилмарк публикува събрания фолклор от Бретан под заглавието Завръщането или корабокрушението на Силвестик. Вилмарк твърди, че това е поетичен цикъл от X1 в. и че е чул песните от млади момичета в Керлаз. Вилмарк умира през 1895 г., без никога да признае, че е фалшифицирал бретонския фолклор.

3 The Kalevala: Or Poems of the Kaleva District, Elias Lonnrot (Author), Jr. Francis Peabody Magoun (Compiler), Cambridge: Harvard University Press, 1985.

влияние върху формирането и националната идентичност на модерна Финландия[1].

* * *

Най-известният български фалшификат е несъмнено *Веда Словена*[2]. Случаят *Веда Словена* е историята на компилацията, публикацията и драматичното социално съществуване на два тома, които съдържат епически, лирични, ритуални и митически песни, събрани и записани предимно сред българските мюсюлмански общности в Западните Родопи. Първоначално песните са приветствани като „откритието на века“ поради това, че в тях се вижда запазена най-старата историческа памет: траки, Орфей, Александър Македонски и т. н. *Веда Словена* създава фурор в академичния свят от Русия до Франция, който се запомня в историята като най-голямата мистерия около публикуван фолклор, дебатите върху който все още продължават. Сензацията се дължи на факта, че песните, публикувани от Стефан Веркович, „записани“ в забутани краища на Родопите, предлагат доказателства, които обръщат наопаки общоприетите концепции за европейската предписмена история. Името на *ведите* неслучайно се свързва с индийската традиция на ведическа поезия. Т е съдържат легенди за това, как са измислени плугът, сърпът, лодката, житото, виното, писмеността, и създават легендарно митологична концептуална рамка, в която всички – индийският бог Вишну, тракийският поет Орфей, македонските царе Филип и Александър, Троянската война – присъстват. Едно кратко сравнение: най-известният германски

1 Nelson, Robert. Finnish Magic: A Nation of Wizards, a World of Spirits, Llewellyn Publications, 1999. Публикуването на Калевала отбелязва началото на финландското националистическо движение, което по-късно спомага за образуването на Финландия. Епическата песен е повлияла на творци и музиканти, като Аксели Гален-Калела и Ян Сибелиус. Записването на епоса доказало на финландците, че техният език е подходящ за изразяването на велики идеи и истини, както и изключително важен за прехода от шведски към финландски. Калевала е била записана, но в нея има „разнообразни фабрикации“. От своето създаване епосът се пази от поколения обикновени селяни във Финландия. Певците не спазвали оригиналния текст, а продължили да поправят установените версии на епическата поема. Дори ако епическите песни остават фалшификация на финландската история, те продължават да бъдат вдъхновяващо преживяване за финландците, защото не само са им дали нещо, в което да вярват, но са ги вдъхновили и да променят цялата нация. Както казва Робърт Нелсън, това е истината на магията на финландците. За тях е важно „трансформацията на фолклора да спомогне на съвременните нужди, а не на истината за реалната история“.

2 Вж. Веда Словена, Преработено издание под редакцията на Богдан Богданов, съставител Борис Христов, София: Отворено общество, 1997.

епос *Песента на Нибелунгите* се състои от 9776 стиха, докато двата тома на *Веда Словена* съдържат 23 809 стиха. Веркович твърди, че той разполага с още десет пъти по толкова[1].

Първият том на *Веда Словена* е публикуван в Белград през 1874 г.[2] Седем години по-късно, през 1881 г., е публикуван вторият том[3]. За да разпространи книгата и да защити своето „откритие“, Веркович заминава и живее в Русия между 1877 и 1891 г. След това се връща в България с намерението да организира експедиции и да намери доказателства за автентичността на публикуваните от него песни. веркович умира разочарован през 1893 г.

Началото на мистерията се дължи на българския учител Иван Г ологанов (1839-1895). Той е роден в село Тарлис (днес Сидерокастрон в Гърция) и прекарва целия си живот като селски учител там, където твърди, че е намерил и записал песните от *Ведата* срещу скромно заплащане от Веркович за цели дванадесет години. Стефан Веркович публикува събраните песни от свое име. Критиците на Гологанов използват като основен аргумент факта, че Гологанов е необразован човек и поради това лъже. Т ози аргумент обаче не издържа критика. „Обикновеният и невеж“ селски учител произлиза от добре образовано семейство. Един от неговите братя по-късно става академик, както и митрополит на Скопие. Другият му брат е игумен на Бачковския манастир, вторият по значение манастир в България. Иван Гологанов знае старогръцки и новогръцки; познава гръцката митология в детайли и има омир за идол. Гологанов познава неговата поезия изключително добре[4].

Босненският сърбин Стефан Веркович (1827-1893) е също забележителна фигура. Той получава образованието си във францискански манастир в Босна. По-късно става платен агент на сръбското правителство и се заселва в Македония през 1850 г. с цел да пропагандира сръбската кауза сред местното население. Но през дългите години, в които живее в

1 Неделчев, Михаил, Веда Словена и традиционната интелигенция. – В: Три студии, София: NORA 2000, 4-29.

2 Български народни песни от пред-исторически и предхристиянски времена. Книга първа.

3 Веда Словена. Ритуални песни от паганистично време. Запазени и устно предавани между Македонските Българи от Мюсюлманска вяра (Помаци) в Родопския район. Друга книга.

4 Богданов, Иван. Веда Словена и нашето време. София: Университетско издателство Св. Климент Охридски, 1991.

македония, той проявява и качества на истински учен при събирането на фолклорни, етнографски и географски свидетелства. Воден от своята колекционерска страст, Веркович запазва многобройни древни ръкописи, монети и други артефакти[1].

Най-авторитетният критик на автентичността на *Ведата* е професор Иван Шишманов, който изцяло подкрепя първоначалната теза на френския изследовател Луи Леже. Според него славянските народи приемат *Веда Словена* толкова ентусиазирано и безкритично, защото виждат в тази книга някакъв вид бягство от мрачната действителност.

Последният нерешен въпрос е кой е истинският измамник – Веркович или Гологанов? Гологанов праща на Веркович записи всяка седмица. Но Веркович не е доволен от съдържанието на песните. Той иска песни за Орфей, за Александър Велики и други македонски царе и обещава на Гологанов да му плати двойно, ако намери песни с такива сюжети... И след не повече от два месеца Веркович получава „най-голямото богатство“ – песен за Орфей, съдържаща 853 стиха. Това е превратният момент в отношенията между двамата – Веркович наема Гологанов на редовна заплата от хиляда гроша, за да продължава да събира и записва фолклор за него. Веркович даже променя името на своя помагач от Икономов на Гологанов, за да звучи „по-славянски“[2]!

Тезите на защитниците не издържат академична критика. дебатът за *Веда Словена* тихо заглъхва с надмощие на критичната академична линия, неприемаща автентичността и.

Изведнъж, през 80-те години на XX в., *Веда Словена* отново се появява с гръм и трясък на българската сцена. Няколко водещи литературни издания и седмичниците *Литературен фронт* и *АБВ* стават арена на може би най-ожесточената полемика по исторически въпроси сред българската общественост по време на социализма. Съвременните учени – фолклористи, историци, литератори, и местните изследователи спорят отново по същите въпроси, които близо век преди това са чертали междата между патриотично-романтичната тенденция и критично-академичния дискурс. Сякаш този спор никога не е бил воден и най-малкото решен. Въпросът е друг: защо точно в началото на 80-те години? Отговорът може да се намери в климата, създаден от завоя в българска-

1 Арнаудов, Михаил. Веркович и Веда Словена. София:1968.

2 Shishmanov, Ivan. „Glück und Ende einer berühmten literarischen Mystification“, Archiv für Slavische Philologie, 1903, 25-34.

та културна политика по това време, белязано от председателството на Людмила Живкова на Комитета за култура. Създателите на доктрината *1300 години България* са екип от историци, за които единствената възможна успешна политика за България е акцентиране върху културната дейност и изключително активизиране на пропагандата на българските културни постижения, предимно на историческото наследство. По този начин завоят, за който говоря, премества центъра на тежестта от мъглявите и фалирали постулати на комунистическия интернационализъм към един тип политика, която може да се нарече „социалистически национализъм“. Този обрат впрочем не е чужд и на другите страни в Източна Европа. Той е един от най-важните симптоми на кризата в обществото – криза, която е първо идеологическа и чак след това политическа и икономическа. Национализмът винаги е бил изпитаното, надеждно оръжие в такава ситуация.

Съществуват няколко конкретни предпоставки, които предопределят развитието на дебата около *Веда Словена.* През 70-те години изследванията на тракийската древност по така наречените български земи получават за първи път своята самостоятелна институция – създаден е Институтът по тракология към Българската академия на науките. Учени и аматьори се втурват да търсят останки от тракийското минало навсякъде из забравените краища на България. Съживяването на сенките, хвърлени от *Веда Словена,* върши прекрасна работа за пропагандата на каузата на тракологията. В дебата участват известни фигури и техният спор се нажежава до червено. в глухотата и безинтересността на българската преса този спор идва като живителна струя. В крайна сметка дебатът не довежда нито до академичен, нито до обществен консенсус, но острастеността на участниците в него попада в десетката на политиката на новия социалистически национализъм.

Социалното битие на *Веда Словена* в българската хуманитаристика е поддържано от силна националистична линия, от непресъхващо желание да се намират колкото може повече доказателства за древната история на българите в подкрепа на тезата, че историческата идентичност на народа е запазена в неговия фолклор. Кулминация на тази линия е спорът в края на XX в., който има за задача да обслужва идеологически държавата и нейната официална културна политика, чиято крайна цел беше да се докажат автохтонните корени на българската култура, или,

другояче казано – на мита за примордиалността, неизменна част от всяка национална идеология.

* * *

Слово о полку Игореве е сред най-важните извори за средновековната история на Русия, смятан за един от най-ранните съществуващи славянски текстове, открити на територията на днешна Русия. *Словото* е намерено през XVIII в. Откритият текст е представен като оригинал от XII в. Подобно на повечето такива открития на древни текстове или сказания, които се превръщат в безценни исторически извори, веднага става обект на ожесточени спорове между двата лагера – защитниците на тезата за автентичността и нейните противници. Дебатът върху *Словото* се води вече три века, като в определени исторически моменти придобива особена острота – явно е, че това е свързано със засилването на националистичните тенденции в руското общество. Те имат пряко влияние върху хода на академичния дебат.

Словото, както споменахме, е смятано от всички руснаци за безценен разказ за тяхната средновековна история[1]. То разказва за загубената битка от Игор, княза на Киевска Рус през XII в., срещу половците (куманите). *Словото* е намерено в Спасо-преображенския манастир до град Ярославл заедно с други текстове в ръкописна книга. Откривателят е руският княз Мусин-Пушкин. Първите съмнения за автентичността на текста се появяват в началото на XIX в., след големия пожар в Москва през 1812 г., когато се смята, че е изчезнал средновековният оригинал на *Словото.* Смята се също така, че Мусин-Пушкин е направил няколко копия преди пожара и *Словото* се знае от тези копия. Две от тях са най-важни. Едното е направено за лично ползване на императрица Екатерина II, а второто е от 1800 г. и е публикувано с финансовата помощ на княза откривател. За нещастие, чак след като текстът, който князът обявява за оригинал от XII в., е изгорял, се разбира, че никой не е направил описание на ръкописа, на качеството и другите характеристики на хартията, на езиковите грешки и т. н. Т ези характеристики биха били изключително полезни, за да се разбере дали документът е бил оригинал или фалшификат.

1 Слово о полку Игореве (Древнерусский текст, перевод Д. Лихачева, поэтические переложения Л. Дмитриева, в. Жуковского, Н. Заболоцкого, объяснительный перевод Д. Лихачева, комментарии). Москва: Художественная литература, 1987.

Въпреки всички съмнения за автентичността на *Словото,* десетки руски поети, писатели и художници – и до ден днешен – продължават да бъдат вдъхновявани от него. Създават се огромен брой творби със сюжет върху *Словото,* които се радват на истинска популярност[1].

Възторгът от откритието, както може да се очаква, е толкова голям, защото *Словото* свидетелства за една високоразвита литературна традиция през XII в. Всички руски учебници започват с разказа за Игор. В началото автентичността на *Словото* е била защитавана от огромен брой руски патриоти, повечето от тях – аматьори. Т е обаче не биха могли да бъдат смятани за поддръжници на тезата за автентичността, тъй като нямат статуса, образованието и възможностите за професионално историческо изследване. По-важната група са професионалните историци, заловили се с доказване на автентичността на *Словото,* но те са малобройни. Търсещите доказателства за автентичността на текста пренебрегват всички противоречиви факти – най-важният аргумент в полза на автентичността на текста е, че имената на всички руски князе са верни и не съществува анахронизъм по отношение на събитията. Фактически това е едно съвсем слабо доказателство, но руската публика е толкова горда със своята средновековна култура, че като че ли не се нуждае от допълнителни доказателства или изследване на *Словото.* Стига се до парадокс: съветските журналисти често правят паралел между *Словото* и *Осиановия епос.* Разбира се, те се опитват да сравнят литературната стойност и поетичната красота на тези текстове, без да се усетят дори, че осиан още от началото на XIX в. е вече призната литературна и историческа фалшификация.

Един след друг в продължение на два века редица големи чужди и руски учени развиват цяла теория за този текст като фалшификат. Такива са Луи Леже, следван от А. Брюкнер, Андре Мазон, Я. Фрчка, А. Данти и Александър Зимин[2]. Най-първият аргумент се намира във факта, че нито един историк не е видял оригиналния текст на *Словото* преди големия пожар в Москва през 1812 г. Самата история за откриването на

1 Owens, Keterine. „The Lay of Igor’s Campain and the Works It Has Inspired“, The Journal of Russian and Asian Studies, issue 3, Winter 2005; Булахов, М. г. „Слово о полку Игореве“ в литературе, искусстве, науке“. – В: Краткий энциклопедический словарь (Под редакции. Л. А. Дмитриева), Минск: Университетское, 1989.

2 За скептиците по отношение на автентичността на Словото вж. Димитриева, Р. П. Задонщина. – В: Энциклопедия „Слово о полку Игореве“ (ЭСПИ): Москва: СПБ, 1995, т. 2, 202-211.

текста е вече достатъчно подозрителна, така че липсата на оригинал и оправданията за неговото изчезване са добре дошли.

Зимин е най-ярката фигура в лагера на отрицателите на автентичността на *Словото.* Той написва дисертация от около хиляда страници, излагайки своята теза, че *Словото* е написано през 80-те години на XVIII в. от архимандрит Йолий. В текста на *Словото* са посочени редица анахронизми на езика. Зимин доказва, че този забележителен руски паметник най-вероятно е създаден през последните години на XVIII в., защото по това време той се вписва най-добре в историческия контекст и може да бъде интерпретиран като „призив за освобождаването на крим от турците и присъединяването му към Руската империя". Това е времето на славния завършек на Руско-турската война от 1787-1792 г., върнала Крим обратно на Русия, част от успешната доктрина на Екатерина II за настъпление на юг и борба с османската империя. Вторият аргумент на Зимин е основан на сравнението на *Словото* с други руски средновековни извори: *Задончина* и руски, украински и беларуски фолклор. *Задончина* е смятан за другия основен средновековен руски литературен паметник. Зимин извършва огромна работа по сравняването на двата текста и установява, че *Словото* е написано на базата на втората редакция на *Задончина.* Някои пасажи от двата текста са почти идентични. Така че *Словото* би могло да бъде написано, в най-добрия случай, не по-рано от появата на тази втора редакция на *Задончина,* направена през 20-те години на XVI в. Друг важен академичен аргумент в подкрепа на тезата на Зимин са споменаванията на турски думи в някои пасажи. С пълно право той твърди, че това говори за много по-късна дата на създаването на текста от XII в. Според Зимин *Словото* е написано по много странен, ярък и индивидуален маниер, като са използвани особени изрази при описанието на героите и природата. В заключение Зимин твърди, че *Словото* принадлежи към една много висока степен на развитие на литературния процес, което по никакъв начин не може да бъде характерно за ранните стадии на развитието на този процес през XII в.[1]

Работата на Зимин и самият той имат тежка съдба. Издадена е забрана за публикуването на дисертацията му, а Зимин става обект както на академично, така и на обществено заклеймяване. Той е критикуван не от гледна точка на академичните му постижения, а е просто обри-

1 Зимин, Александр А. „Слово о полку Игореве (фрагменты книги)", Вопросы истории, кн. 6-7, 1992, 99-123.

суван като нихилист и вредител на руската кауза. Зимин умира на 49 години, смятан за предател на Съветския съюз и Русия.

Най-сериозният учен, който се занимава с автентичността на *Словото* в края на XX в., е Андрей Зализняк. Той не се занимава с националната идентичност в *Словото*, тема, която е била основна за много негови предходници, а разглежда текста от лингвистична гледна точка и се опитва да докаже, че текст като *Словото* е било невъзможно да бъде написан през XVIII в., защото тогава се е знаело твърде малко за средновековния руски език[1].

Книгата на Зализняк получава наградата „Солженицин“ за „изключително скрупульозното изследване на *Словото* и за академичното доказателство за неговата автентичност“. Фактът, че Зализняк получава толкова престижно литературно признание, показва, че руското общество и в края на XX в. изпитва неотслабваща необходимост от доказателства за величието на ранносредновековната си култура, основа, върху която се гради цялата му национална идентичност. Освен това името на Солженицин днес е тясно свързано с великоруската идеология и неслучайно точно тази награда увенчава автора на поредния труд в защита на автентичността на *Словото.* Проблемът е там, че в тази иначе издържана академична разработка не се коментира нито една от тезите на изследователите, които доказват, че *Словото* е фалшификат от XVIII в.

Един самотен изследовател не позволява обаче спорът да замре – последната академична работа, отричаща автентичността на *Словото,* го приписва на княз Иван Димитриевич Шемякин, с монашеското име Ефросин Белозерски, който създава „литературно произведение на базата на „дружинния“ фолклор на Киевска рус“[2].

Цялата история и дебат около *Слово о полку Игореве* напомня до голяма степен развитието на дебатите около другите забележителни фалшификати на древни исторически паметници, от Шотландия през Франция, Чехия, Финландия и България. Най-удивителното в социалното битие на тези текстове е, че те продължават да предизвикват страстите на двата враждуващи лагера – тези, които защитават, и тези, които отхвърлят тяхната автентичност. Налага се убеждението, че линията на защитниците е най-силно запазена в Русия и че обществените патри-

1 Зализняк, Андрей А. „ Слово о полку Игореве “взгляд лингвиста. Москва, 2004.

2 Бобров, А. „Проблема подлинности. „Слова о полку Игореве“ и Ефросин Белозерский“, Acta Slavica Iaponica, issue 2, 2005, pp. 238-297.

отични нагласи и митологичното възвеличаване на руската култура са много по-важни мотиви в оценката и възприемането на такъв род текстове. Ако във Великобритания, Франция, Чехия и България изфабрикуваните исторически извори са отдавна доказани и възприемани като фалшификати, то в Русия това все още не може да се случи, въпреки огромната академична работа, извършена по спорните текстове.

Два века след публикацията на първия и най-известен литературен и исторически фалшификат *Осиан* общественото мнение в СССР се разделя на два лагера: едните, пазещи светостта на старите руски текстове, а другите (за жалост доста по-малко), готови да демаскират фалшификациите в руската история. Удивителното в случая е, че тези дебати се развиват, след като вече се познава дълга редица от изфабрикувани литературни и исторически свидетелства, всяко от които е било подложено на ерудирана академична критика, с което е бил прекратен спорът за неговата автентичност. Такива са случаите на Макферсън, Ханка, Траверс, Вилмарк, Веркович-Гологанов, но не и с Йолий или Ефросин...

Съществува още един куриоз, свързан с митовете за древността на руската култура. Първата статия за откритието на най-старите славянски хроники се появява през 1953 г. в списанието на руската емиграция в Сан Франциско *Жар птица* – „Колосална историческа сензация“, написана от известния професор по асирийска история и етимолог А. А. Кур (Куренков). Куренков основава статията си на материали, изпратени му от Ж. П. Миролюбов, литературен експерт в емиграция в Брюксел. Двамата автори заявяват, че са открили най-старите останки от руски текстове, написани върху дървени плочки и датиращи от V в. От началото на 1954 г. *Жар птица* започва да публикува части от откритите текстове[1].

1 Вж. Козлов, Владимир. Обманутая, но торжествующия Клио: Подлоги писменних источников по русской истории в XX веке. Москва: РОССПЕН, 2001. Миролюбов описва историята на намирането на плочките. През 1919 г. полковникът от Бялата армия Ф. А. Изембек, археолог и художник, се намира в опустошения район на КурскОрлов, където случайно открива запазени останки от дървени плочки. Вече в емиграция, Изембек се свързва с Миролюбов и му позволява да започне изследването на плочките в продължение на цели 15 години. Условието на Изембек е те да не напускат дома му. След смъртта му през 1941 г. плочките мистериозно изчезват, но Миролюбов вече бил копирал част от текстовете. Те говорят за древните славянски богове Перун, Дажбог, Велес, споменават се също готите Германарих и Германех. Запазени са части от хроники, фамилни истории и молитви. Така копията, направени от Миролюбов, остават единственият запис на това, което би трябвало да бъдат най-старите написани руски текстове. Публикацията в Жар птица е резултат от съвместната работа на Куренков и Миролюбов.

В съветския печат започва истински дебат върху плочките. Тук се наслагват две подобни събития, защото в същото време върви дискусията и за оригиналността на *Слово о полку Игореве,* започната от А. Зимин. Тази дискусия е едно от най-известните събития в съветската историография през 60-те години на XX в.

Съветският историк Козлов твърди, че описаните дебати не оставят следа в съветската историография, което не може да бъде прието сериозно[1]. Дебатът за оригиналността на *Влесовая книга* е другата страна на нерешения спор за *Словото*, което е фактически спорът за древността на руската славянска цивилизация. А вярата в тази древност трябва да остане непокътната – това е своеобразен обществено-политически консенсус и в СССР, и в днешна Русия.

* * *

Социалното битие на най-прочутите литературно-исторически фалшификации в Европа през последните два века показва една много проблематична линия в модерната хуманитаристика. първият кръг проблеми са свързани с установяването на автентичността на фалшифицираните текстове, където в почти всички случаи, с изключение на руския ^*ово о полку Игореве,* истинските автори са демаскирани. Като правило, в академичните общности не съществуват повече съмнения за това на кого принадлежи авторството на едни от най-важните извори за древността на културата на Шотландия, Нормандия и Бретон, Чехия и Финландия, България и Русия. Учудващото е, че в общественото знание нерядко тези значителни фалшификати – и като обем, и като значение – продължават да бъдат приемани като автентични документи, напук на академичните историци. публиката все още търси и приема героизаци-

Тя представлява комбинация от коментари на намерените текстове заедно с размишления върху историята на славяни, готи, върху славянската религия и митология. Текстовете са почти напълно неразбираеми. Въпреки това претенцията е, че тъй наречената Влесовая книга е вкаменената история на руските славяни от IX в. пр.н.е. до IX в. сл.н.е. Най-неясните места в плочките са топоними като „земята на Траян“, позната също от Слово о полку Игореве, която е невъзможно да бъде локализирана. Паралелът с Веда словена е повече от очевиден. И в двата случая се използват странни и неразбираеми, имитиращи древност текстове, за да се компилира новата фалшификация. Модерните фалшификатори често си служат с тази техника. Точно както в случая с откритите от Ханка ръкописи, публикациите предизвикват огромен интерес в Съветския съюз. Художникът И. Кобзев започва серия от изложби, вдъхновени от Влесовая книга. Той не е сам – има редица последователи, които вярват в истинността на Влесовая книга.

1 Козлов, в. Цит. съч.

ята и митологизацията на историческите свидетелства. Т енденцията е древните текстове да се приемат като автентични, особено когато прибавят оптимизъм, самочувствие и национална гордост от една богата традиция. Непрекъснатото инструментализиране на фалшификатите, преизползването им за целите на националните митологии показват, че те не са само литературни куриози.

Академичните историци трябва да понесат отговорността за този тип широко разпространено невежество. Като цяло, доминантната тенденция в историческите школи е националистическото интерпретиране на историята. Критичното ревизиране на тази тенденция много често е стигматизирано като нихилизъм и даже предателство към националната кауза. Каналите, чрез които академичното знание достига до общата публика, са образователните институции. Вече не се спори, че учебниците по история са изключително консервативни и в много редки случаи позволяват включването на ревизионистични тези[1], съобразени с най-съвременното състояние на дебатите в академичната историческа колегия.

Но най-пакостна роля играе историческата публицистика, дело на журналисти и автори, нямащи подходяща историческа подготовка. За тях е лесно да бъдат превърнати в говорители на правителствата или на отделни популистки, а и антисемитски и расистки организации. За жалост много често фалшифицираната и криво интерпретирана история се превръща в силно оръжие в ръцете на самозвани лидери.

Въздействието на историческите филми е също така огромно по сила и обхват. Нека припомним, че българската държава изхарчи милиони левове, за да създаде поредица от мегапродукции, с които кодифицира още веднъж консервативното, националистично разбиране за българската история. Тези произведения допринесоха с много по-голям ефект за завъртането на културната политика в България през 70-те и 80-те години на XX в. към откровен национализъм. Псевдоисторическите произведения, немалко от тях основани на вече доказани фалшификати, формираха едни обществени ценности, които бяха безкрайно нужни, за да заместят фалиралата комунистическа идеология.

1 Цветански, Цветан. Учебникът по история – „ние“ и „другите“. – В: Аспекти на етнокултурната ситуация, София: Асоциация ACCESS, Отворено общество, 2000, 381-391. Казаков, Г еорги. Образът на „другия“ в българските учебници по история, Литература, X, бр. 19, 1998, 3-7.

Именно нарушената връзка – ако изобщо такава съществува – между високата академична история и популярното знание позволява всичко това да се случва.

* * *

За да завърша, ще се обърна към един друг особен случай на фалшификация, наречен *аферата Вилкомирски.* Книгата на Бинжамин Вилкомирски *Фрагменти*[1] е потресаващ разказ за преживяното от едно сираче в Аушвиц и после в Майданек, преди да бъде осиновено след края на войната от швейцарско семейство. Тя е публикувана през 1995 г. в Германия, след което в Швейцария, САЩ, Франция и др. Общо е преведена на девет езика и предизвиква тутакси няколко блестящи рецензии, награди, а авторът и е канен за лектор на много и престижни места. Вилкомирски е засипан от трогателни благодарствени писма от цял свят. Книгата получава и редица граждански награди. Към края на 1995 г. на Вилкомирски е присъдена награда от град Цюрих. Една година по-късно в Ню Йорк той получава Националната еврейска литературна награда за автобиография и мемоари, лауреати на която са били преди него Ели Визел и Алфред Казин. През пролетта на 1997 г. английското списание *Еврейски четиримесечник* му присъжда наградата си за документална проза. По същото време и Френската юдейска фондация му връчва наградата *Спомен за Шоа.* Награждаването с френския приз *Спомен за Шоа* се превръща в особено важно събитие, защото Вилкомирски получава наградата си заедно с Жан-Франсоа Форж за книгата му *Знанието срещу Аушвиц*[2]*.*

Всъщност истинският автор на *Фрагменти* е Бруно Досекер (роден Бруно Грожан), швейцарски търговец на музикални инструменти, който никога не е напускал родната си страна. Разкритието е направено от немския журналист Стефан Мехлер.

Аферата Вилкомирски е стряскащ пример за това, че и най-ужасяващата човешка трагедия може да бъде осквернена с преднамерено и хладнокръвно изфабрикуван разказ за страдание – и че нищо от човешкия опит не е защитено от фалшификация.

---

1 Binjamin Wilkomirski, Bruchstücke. Aus einer Kindheit 1939-1948, Baden Baden : Suhrkamp Taschenbuch Verlag, 1995; Engl.: Fragments: Memories of a Wartime Childhood, Schocken Books, 1997.

2 Maechler, Stefan. The Wilkomirski Affair: A Study in Biographical Truth, New York : Schocken Books, 2001.

* * *

В този смисъл фалшифицираните „исторически свидетелства“ заживяват свой собствен социален живот и създават своеобразен паралелен „режим на историчност“. От зрелостта и културата на обществото зависи доколко този „режим на историчност“ ще бъде приет или отхвърлен. И това е също дълг на историците.

Откъс от сборника „История, митология, политика“,
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2010

Евелина Келбечева е професор по история в Американския университет в България.

Коментари (12)

- 19-06-2012|**ZeroOne** – Фалшификат ама верен

Чел съм го този „фалшификат“. Уникален е всичко описано в него се сбъдна в последният век. На такива верни „фалшификати“, аз им казвам оригинали.

- 19-06-2012|**Чечлия** – Веда Словена НЕ е 100% фалшификат

Аз не мисля, че цялата сбирка е фалшификат. Възможно е песните да са променяни или да има чисто изфабрикувани песни в сборника, но мисля, че до голяма степен във Веда Словена има автентичен материал. Моята баба остава сираче като малка само с майка ѝ, а нейната майка е бежанка от едно затънтено село в Гръцки Чеч. Така моята баба е научила огромен брой песни, предания, суеверия и митове от майка си. Просто всички, които я познават, ѝ се чудят. И наистина много от нещата, които

тя е научила от майка си и които разправя, имат паралел в песните от Веда Словена. Като чета Ведата и се сещам точно за баба ми.

- 24-06-2012|**Скобелев**

Ох, кога и вие, набедени „учени-историци“ ще се научите да се изразявате на български език, та и тезите ви, били дори верни, да не звучат смешновато, защото са изложени неграмотно. Отгоре-до долу пълно с правописни и стилистични грешки. Няма вече кой да ви каже, че не съществува дума „дебат“, а „дебати“, че е нелепо да се казва „най-първият“, защото това просто означава, че има „по-малко първи“, или че е глупаво да се казва „най-стряскащ“ по същите причини, че съществува в този измъчен български все още двоен съюз, пълен и кратък член, съгласуване на времената, които пък въобще не знаете. Всичко е вече тъпа, тъпа журналистика.

- 24-06-2012|**читателка**

Доста разочарована съм: в текста на авторката няма нищо ново – нито като информация, нито като тълкуване. Частта за Макфърсън е направо на учебникарско ниво! Лошо впечатление ми правят и изпуснатите букви, „алтернативни“ изписвания на имена и пр. Небрежно написан и повърхностен текст!

- 24-06-2012|**Читател**

Като някаква обща информация текстът става. Ако се изключи станалата напоследък задължителна препратка към темата за антисемитизма (нещо взех да се сещам за кандидатските дисертации от времето на соца, които задължително започваха с мнението на класиците на марксизма-ленинизма, независимо дали става въпрос за физика, генетика, медицина или философия), ще дразни по-малко. Като анализ на явлението „мистификация“ текстът обаче е твърде повърхностен.

- 24-06-2012|**007**

Признавам, че ми стана любопитно, особено в частта за „Слово о полку Игореве“, и затова гугълнах:) за А. Зимин.

Ето какво показа Википедия:

„Алекса́ндр Алекса́ндрович Зими́н (**22 февраля 1920, Москва — 25 февраля 1980**, там же) — советский историк, исследователь русского средневековья.“

Май не умира на 49 години, както пише в текста?

- 24-06-2012|**suhi**

ницшеанския дискурс тържествува тука... абе каруцата пред коня в случая...то е ясно, че всички т. нар. национални митологии са измислени, но консолидацията на народите иначе не е възможна.

ами като стана дума за фалщификации и митове, би трябвала най-напреде да ги търсим в библията... паноптикума на фалшивото съзнание;

- 24-06-2012|**blag009** – Само два цитата...

„По този начин завоят, за който говоря, премества центъра на тежестта от мъглявите и фалирали постулати на комунистическия интернационализъм към един тип политика, която може да се нарече „социалистически национализъм“. Този обрат впрочем не е чужд и на другите страни в Източна Европа. Той е един от най-важните симптоми на кризата в обществото – криза, която е първо идеологическа и чак след това политическа и икономическа. Национализмът винаги е бил изпитаното, надеждно оръжие в такава ситуация.“

„През 70-те години изследванията на тракийската древност по така**наречените български земи** получават за първи път своята самостоятелна институция – създаден е Институтът по тракология към Българската академия на науките.“

Дали преди да е преподавала история е преподава НАУЧЕН КОМУНИЗЪМ?

Така де, братушките окат „Нема човек, нема проблем“. Тука имаме „...**наречените български земи** „. Е, па нема български земи, има така наречени ... нема Батак, има черепи в църкавата на Батак и т. н...

Израз от мое време ... „Академичните историци трябва да понесат отговорността за този тип широко разпространено **невежество**.“

То и библията е съставена от митове ...

Друго си е научният комунизъм да просветли масите ...

Не е льошо г-жа Келбечева, да изнесе една лекция в Американския университет в България., аджеба КОЛКО плетове имаме в Родопите по-стари от САЩ!?

Кибик Блаже

- 26-06-2012|**Джони**

Въпросът е ще има ли и история освен митология, защото досега двете са едно и също, дори последните 20 години години митологията мина вече в рекордите на гинес по присвояване на чужда култура, особено откакто установихме, че Гилгамеш е наше момче- Билгамеш, направихме хороскоп на Мадарския конник, с който устнавохме точния ден и час на възникване на държавата ни /търсете всичко издадено от любимото ДС издаделство и фондация Тан- Нак – Ра и Ча- Ка- Ра- Ка/, установихмехме, че най-сигурното нещо е, че календара ни е по-стар от китайския, че истинския Ной бил от наште, и си присвоихме едновременно персийската, вавилонската, индийската и всички източни култури използващи съгланите б-г, б-л, б-р, п-л, п-к в-л в-г и пр., както и че нашите предци са имали основно занимание да създават държави и да бягат от тях, като ги оставят дар на човечеството, историк от БАН обяви едни от вероятно 20-те писмено грамотни българи през 18век /Паисий/, като учител на немските философи. Въобще гранците на величието и историята ни се определят само от възможностите на въображението. Въпрсът ми е: и ние ли като македонците още не сме се изградили като нация и ще продължаваме да сме за смях с поведение прилягащо на нация-бебе, защото ако досега сто и кусур години на измислици и убисва не успяхме да станем нация, повече няма смисъл да се напъваме, щото и без това предизвикваме само отвращение и отдавна няма кандидати, нито да се се идентифицират с нас, нито да ни погълнат.

- 26-06-2012|**blag009** – Джони, Джони ...

Джони, Джони ... кво знаеш ТИ за Великите Багатури, де преплували река Мисури ...

Кибик Блаже

ПП. Не знам за макетата, ама крайно време е да научеме Запада как се пише Ч, Ц, Й, Ш, Щ, Ъ и т. н. Не мое да пише кон, а да чете магаре!:)))

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – Реплика

@suhi:

„... всички т. нар. национални митологии са измислени...“

Включително старогръцката и германо-скандинавската ли?

Питам, защото „Веда словена“ е замислена като текст от порядъка на „Калевала“ или на „„Младата Еда“, а не от този на модерните т. нар. „митологии“. „Калевала“ е „измислена“, разбира се, но пък „Младата Еда“ не е. Какво правим? Май обобщаващото „всички“ се оказва невярно. Или пък опростенческото „национални“ се нуждае от дефиниране.

- 27-06-2013|**Красимира** – най-голямата част от историята на насилственото ис

Г-жо Келбечева, от пространното Ви изложение, обхващащо половината свят и цялото време, става ясно следното: хитлеризмът и турската робия в Европа, Африка и Мала Азия никога не са съществували и, доколкото ги е имало като политически субекти, са оказали изключително благотворно въздействие върху останалите неблагодарни и занимаващи се предимно с фалшификации народи. Аферим! Ашколсун! Евала! Това се вика да си заслужиш платата от господаря.

Аз, обаче, наричам това пропилян в глупост живот.

2011: Годината на разказа
Автор: Митко Новков

Разказът е най-българският жанр. Казва го Войчех Галонзка, а нему за българска литература може да се вярва. Други българисти, обаче – и Александер Зицман, и Майкъл Холман, без да отричат това твърдение, говорят отрезвяващо: разказът не е атрактивен за превод, трудно се продава, пазарът го избягва, поради което издателите – също. Да пишеш разкази на български език може да се приеме като своеобразна литературна аскеза – разказвачите като отшелници на литературата: важно им е да ѝ се поклонят, не да я употребят. Пилигрими на писането – приемат го не като повод за успех, а като оправдание и лек за съществуването. Да пишеш разкази на български, значи да не е възможно да не ги пишеш. Фаталност е...

Съдбата на литературната 2011 – да получи името Година на разказа. Чудесна, не фатална година на/за разказа: две авторитетни литературни награди – на Европейския съюз и „Хеликон“, съответно на Калин Терзийски за „Има ли кой да ви обича“ и на Васил Георгиев за „Деград“. Разказът по нашите ширини е ценѐн и награждаван. Ценността му доказват и поредиците на големите издателства: „Сиела“ се гордее с „Майстори на разказа“, „Рива“ – с изискани томчета на български разказвачи, „Жанет 45“ – с библиотеката „Кратки разкази завинаги“, където четем Роберто Боланьо, Давид Албахари, Етгар Керет, Аугусто Монтеросо. Разказът тук има бъдеще, затова толкова пишещи му се посвещават. Нека прочетем 13 от тях, да ги прочетем фатално...

Бонбониерата, Яница Радева, Парадигма

За тази книга много се писа и с право – тя изобщо е едно от литературните събития на 2011-а. Сама се причислява към жанра разказ, макар Милена Кирова да е повече права – сборникът прилича на полифоничен роман. Но без ясно изведен главен герой и това е възможната причина да скромничи не-романно. Ала има главно събитие, около него

се въртят личните истории, към тях сме насочени с език фин, изпипан, промислен, провиждащ един инцидент като съдбовен и неизбежен. Вероятно дълго и изнурително писана книга – всяка дума със сигурност е претегляна стотица пъти, за да намери своето най-необходимо взиждане. В сборника няма празно слово, няма фалшиво звучащо слово, няма слово не на място – езикът е така изваян, че го усещаш триизмерен, почти Пиета. Разказът като фаталността на съдбата...

Българчето от Аляска, Деян Енев, Сиела

Майстор на пестеливостта – така може да назовем Деян Енев и последният му сборник ни подкрепя. Малко от разказите са повече от един лист, но думите в тях също са премисляни и претегляни – нито една излишна няма, нито една не е в повече. Забележително е все пограничното писане на Деян Енев, промъкващо се в зева между репортажа и разказа: фикцията е минимализирана, вижда се, че той разказва „истински истории“. Факции. И понеже тези „истински истории“ са български, то в голямата си част те са безутешни, мрачни, печални. Но и с искрица светлина: подобно на по-ранния „Господи, помилуй“, и тук има една християнска нишка, за която, ако се захванеш, можеш да се изтеглиш от „нещастието да си българин“. За да се сдобиеш с щастието да си повярвал. Разказът като съпреживяване на фаталността...

Деград, Васил Георгиев, Сиела

„Деград“ е сред успелите книги на 2011-а – получи „Хеликон“ за прозаично произведение. В надпреварата „надбяга“ романа „Възвишение“ на Милен Русков, което поражда доста съмнения в компетентността/честността на журито. Иначе книгата е типичен представител на, нека я наречем, „адвокатската“ проза – градска, странна, на моменти дори сюрреалистична. Впрочем, и Васил Георгиев, и Радослав Парушев – друг представител на този стил, трябва много да благодарят на Алек Попов специално на неговия зелев цикъл. Характерен почерк за този начин на писане е желанието да покажеш колко ги владееш литературните хватки, „Как си ги завъртял тука, копеле!“; изобщо, ако може да се представиш за по-писател от писателите. Баш писателят, най-писателят, свръхписателят. Повече те вълнува това как да смаеш, отколкото да се изразиш и освободиш. Разказът като фатална нахаканост...

Животът не е за всеки, Радослав Парушев, Сиела

Азбучното подреждане понякога ти избива от главата всякаква идея за произволност и случайност. Както сега: два сходни почерка се засрещнаха, за да подсилят думите ми. Разбира се, нито в „Деград“, нито в „Животът не е за всеки“ свръхписателстването не е единствена особеност – има и хумор, има и тревожност. Хуморът е повече при Радослав Парушев – той, между другото, в тази своя книга е значително по-увлекателен и интересен от предишния си сборник „никоганебъдинещастен“. Едно разказване тип „Виж сега как ще те светна, пич, направо ще те разкатая!“. Прочее, има в книгата почти същия разказ, със същата яка интонация. Самоуверено, дори високомерно писателстване. Ако щете, писателстване, което непрестанно тръби: вие не ме заслужавате! Разказът като провокация срещу фаталността (да си бг)...

Има ли кой да ви обича?, Калин Терзийски, Жанет 45

Другата успяла книга с разкази, победила – забележете! – „Захвърлен в природата“ на Милен Русков. Възмутих се и написах за сборника в годишната анкета на ЛВ: „сантименталистки клишета, подквасени с ексхибиционистични уклони“, Деян Енев чак ми се поразсърди. После ме запозна с Калин Терзийски. Читав човек. Но, обратно на Бюфон, аз смятам, че писането не е човекът; на думата си държа. Оттук въпросът: защо е тъй популярно това писмо? Безспорно, публиката всеотдайно го обича, пазарът също: спечели „Цветето на Хеликон“ за най-продавана книга с „Алкохол“, в „Български книжици“ разказваческият му сборник е трети по продажби. Смятам: в убогото време той е раздавач на надежда; не инженер, а имажинер на човешката душа, лечител на студенината между хората. Разказът срещу фаталността на отчуждението...

Какво сънуват вълците?, Оля Стоянова, Сиела

Оля Стоянова и в разказите си (както в стиховете си) продължава линията на онова, което Пламен Дойнов нарича „нов автентизъм“. Внимателна е към природата, към естеството, към простотата на човешките взаимоотношения, усложнявани и захабявани от прекалено много условности и задължителности. Книгата, разбира се, щеше да звучи още по-добре, ако не беше пълната коректорска безхаберност на издателството: вътре е пълно с грешки, като рекордът е на стр. 57 – цели четири. Абсолютна безотговорност, която буквално осакатява сборника – човек,

вместо да се съсредоточи в четенето, съсредоточава се във възмутата от безобразието. Прочее, в този факт срещаме и своеобразна ирония: една книга, в която се възразява срещу изкуствеността, е предадена точно от изкуствеността. Разказът срещу фаталността на социума...

Календар с разкази, Александър Шпатов, Ентусиаст

Заедно с „Бонбониерата“, най-концептуалният и издържан в единство сборник. Александър Шпатов, впрочем, харесва този похват – разказите да са обединени от някакво общо заглавие, което ги определя и жанрово: имаше преди „Бележки под линия“, после „Разкази под линия“, сега „Календар с разкази“. Хубавото на подобна концепция е, че още отначало осъзнаваш, че водеща в писането ще е играта, иронията; един осъвременен раблезиански поглед към света, който, обаче, не го осъжда, а просто го гледа насмешливо и му мери акъла. Любим от сборника ми е разказът за месец юли, но и останалите са написани с много хумор, въображение и въодушевление. Което не значи, че липсва работа върху езика и че са проснати в книгата така, както му е текнало на автора. Разказът като подбъзикване с фаталността (да си човек)...

Надморската височина на любовта, Йорданка Белева, Славена

Тук издателството също не се е постарало твърде, Силвия Чолева чак се вбеси. С право: такива фини разкази предполагат по-внимателно отношение, не немара и пренебрежение. Не са го получили, но това не нарушава звученето им – нежна меланхолия, лирична носталгия, кадифена филология. На места се промъкват леко иронични нотки, които внасят дисонанс в общата мелодия, но това не пречи сборникът да бъде един от забележителните на 2011-а. Разбира се, той не беше особено забелязан от купувачите, но тези разкази като че ли хич не се интересуват от пазара – написани са, защото не могат да не бъдат написани. В този смисъл, не се интересуват толкова и как са издадени, по-важното, най-важното за тях е, че са споделени. Защото са пълни с любов, искаща да се заяви. Разказът като фаталността на себеотдаването...

На изток от Запада, Мирослав Пенков, Сиела

Мирослав Пенков е от кохортата български писатели, които са колкото български, толкова и не. При него дори е още по-особено: за разлика от Капка Касабова, Ружа Лазарова и Димитър Динев, той сам е превел

книгата си; за разлика от Захари Карабашлиев, Красимир Дамянов и Леони Ходкевич, той я пише първо на чужд език (английски). Тази амбивалентна позиция се отразява върху начина, по който говори сборникът му на български: от една страна, идва с индулгенцията, че лично Салман Рушди е харесал разказ от него; от друга, Мирослав Пенков се опитва да покаже, че съвсем не е по-лош, когато пише на български, отколкото когато пише на английски. Заради това – разни препратки и игри с известни наши литературни реалии, втъкани, обаче, в едно отзивчиво и човеколюбиво писане. Разказът като фаталността на завръщането...

Няма такъв булевард, Стоил Рошкев, Жанет 45

Ако решим да търсим аналог на разказите на Стоил Рошкев, ще го открием в карикатурите на Христо Комарницки във в. „Сега“. А като имаме предвид, че карикатурата води своя генезис от гротеската, не бива да се учудваме на гротескното звучене в сборника „Няма такъв булевард“. Прочее, нормално е: Стоил Рошкев е политически репортер в БНТ, така че вероятно много се е нагледал и наслушал на българските политически гротески – и като действия, и като индивиди. Може да приемем дори, че написаното от него е един вид антидот срещу онова, което му се налага да изтърпява и гони из властовите коридори. Заради това, за жалост, доста видимата небрежност при писането – то като че ли смята за по-важно да си отмъсти чрез присмех и виц, естетическата издържаност му е по-неглиже. Разказът срещу фаталността на бг политиката...

Пеперуди в рогата, Венцислав Божинов, Жанет 45

Това са разкази, написани заради красотата на писането. Всичко друго в тях – призиви за хуманност, любопитни истории, внушения към доброта – са следствие на тази красота. В някаква степен калиграфски разкази – изваяни, изрисувани, стилни. Затова са тъй различни като сюжет – има за свободата, за неосъществените животи, за малцинствените други, за обратите на съдбата, за бокса и жестокостта, с градски истории, със селски истории... На пръв поглед – пълно разнотемие, но в същото време са единни и единосъщни – това са разкази красиви, в които изтъкването на словото е най-важната случка, най-важният сюжет. Едно писане, предано на самото себе си; една литература, предана на самата себе си – Венцислав Божинов пише, за да пише красиво. Разказът като фатална красота...

Солено, Леони Ходкевич, Алтера

Още един автор, който е и тук, и там. В случая, обаче, не е Америка като при Пенков, а Австрия, която се вмъква и в разказите на Леони Ходкевич. Впрочем, още в романа ѝ „Щаделбауер“ това средноевропейско влияние личеше – една кафкианска атмосфера срещаме в писмото ѝ, една обреченост на човека в свят, който не е негов и който му е враждебен. В сборника „Солено“, освен Кафка, ще открием въздействие и от Томас Бернхард, но, слава Богу, сравнително малко – иначе щеше да се изгуби всякаква автентичност. Докато сега имаме художествен текст, който на писането по български е необходим, най-малкото защото е трудно удържим: Борис Минков преди време го изпробва в „Ловци на балади или Scherzocantabile“, Елена Алексиева малко по-късно – в „Читателска група 31“. Отказаха се и двамата. Разказът като фаталността на света...

Чекмедже за единични неща, Гергана Пожарски, Ерго

Сюрреалистични разкази – така в следговора на книгата ѝ съм определил писането на Гергана Пожарски. Тя наистина се движи на ръба между реалното и фантастичното, но не само – и на ръба между жестокото и смешното, и на ръба между фарсовото и сериозното, и на ръба между зловещото и умиляващото. Изобщо, писане-на-ръба – така може още да се каже за този почерк, който, освен всичко друго, е овладян, зрял, на места дори мъдър. Вътре в сборника разказите се редуват по звучене и това не е случайно – има някои тъй жестоки, че ако няма други, които да те поразвлекат и поразсеят, ще ти затракат зъбите от боязън и студ, осъзнавайки накъде се е запътил светът и човечеството с него. Да четеш Гергана Пожарски понякога е все едно да слушаш готик – става ти „ужасностpашно“. Разказът като фаталната (ни) жестокост...

Истории в минало време, Петър Денчев, Жанет 45

Тези разкази правят нещо, което Давид Бернщейн, чешкият българист и преподавател в Софийския университет, сочи като липса в днешната българска литература – писане, което надскача българските реалии и е открито към глобалния свят. Точно обратно на Мирослав Пенков, който от метрополията се обръща към затънтена България, тук погледът има друга посока – от затънтеността към широкия свят, най-често френски. Разбира се, и в тази интенция Алек Попов има пръст – и „Мисия „Лондон“, и особено „Черната кутия“ са сякаш тематични предтечи

на „Истории в минало време“. Разликата е в начина на разказване – ако Алек Попов оставя разказът да тече спонтанно, то Петър Денчев го манипулира – вероятно навик от неговата режисьорска професия. Разказът като управление/управляване на фаталността...

Българският разказ в Годината на разказа – разказ за фаталността на всички български години...

Източник

Митко Новков е психолог, културолог, публицист, литературен критик и медиен наблюдател, журналист. Роден е на 25 юли 1961 година в старопланинското село Бързия, в подножието на връх Ком и прохода Петрохан. Средното си образование получава в ПГ „Д-р Иван Панов“ в град Берковица. През 1988 година завършва висше образование в СУ „Св. Климент Охридски“, специалност психология и философия. Работи известно време като училищен психолог, в периода 1994-2001 година е журналист в бургаския вестник „Черноморски фар“ като 13 години „пристанува“ в морския град. В момента живее в София.

Коментари (2)

- 22-06-2012|**Стефан Бонев** – Ценен преглед на българския разказ

Имаше нужда от такъв годишен преглед на книгите с български разкази. Дано да се превърне в традиция.

- 24-06-2012|**suhi**

освен софия, има и българия.

очаквана класация – г. г. на първо място, другите на опашката;

виси въпросът за интелектуалната честност при писането на критически текстове;

Ние сме децата на прехода
Автор: Георги Деянов

Добро утро!

Едно поколение се събуди недоволно за граждански живот. Последните дни крещи с дробове, изгарящи от болезнено нахлуваща свобода.

Ние сме недоволни, защото сме недоспали. Не, нас не можете да упоите с безумни турски сериали. Неудобно е, но не мислим чрез телевизор. Интернет предоставя безкрайно по-адекватно съдържание по поискване, репортерите ни са хиляди и непрестанно предават от мястото на събитието. Желанието ви да се видите и „разберете“ с „организаторите“ ни предизвиква смях.

Най-страхотният ви кошмар се сбъдна – змеят на мнозинството има възможност да се самоорганизира. Спонтанно, стихийно, светкавично, ефективно. Без възможност за противодействие.

Сбъркахте с гората.

Връзката на българите с гората и планината е близка и магическа. Горите и планината винаги са били последното убежище на свободата. Селищата, равнините и реките ни са владени, но горите – никога. Какво очаквате от звяра на недоволното множество, поставено в безизходица? Инстинктът за самосъхранение ни изведе на площада. И този път е сериозно.

Опитахте се да ни излъжете и да си разпределите нашите гори, но не ви позволихме. Свирепо захапахме туловището на статуквото и откъснахме тлъсто парче лъжа. Бързо развиваме вкус, огладняваме за още. Озверяваме интелигентно.

Днес ще спасим горите си от Цеко Минев. Но цекоминевци, данчолазаровци, чорбаджиневци са затиснали повсеместно нормалността. Не искаме смяната на едни елити с други. Не е важно кой управлява, важно е какви са правилата на играта. Радостни, жизнерадостни, поемаме глътка въздух. Нямаме бунтовен опит, но сме с ДНК на производители на революции. Живеем в интересни времена, днешната битка

не се води в горите кой ще владее площада, а на площада за това кой притежава горите. Днес попречихме за горите. Обединихме се спряхме раздаването на поредната привилегия. Утре ще спрем друга. Вдругиден ще отнемем някоя. Протестът е принципен. Крещим против лъжата.

Отказваме да вярваме в Торбалан. Някакво неясно зло, някакво дорелигиозно същество, което е откраднало нормалния живот и го крие. Отказваме да вярваме в Дядо Коледа, батковци и други юнаци, които героично ще ни избавят от проблемите. Не, пичове. Тая приказка не струва.

снимка: Mediapool

Битката е различна и ние сме готови да я поведем. Тя не е срещу личности, защото те са второстепенни. Битката е срещу системата, която произвежда цекоминевци. Тя се крепи изключително на два стълба – привилегии и монополи. Против сме олигархичният елит да стои извън закона и да монополизира всички сектори на стопанството, политиката и обществения живот. На улицата сме срещу непрозрачното взимане на решения и разпределяне на порции зад завеси, на маса, по залез слънце и в обредни клубове. Против сме каквото и да било ограничаване на свободния достъп до възможности за реализация.

Привилегии и монополите се борят с прозрачност и състезание. Гласност и постоянна нетърпимост към престъпването на правилата, които всички сме се съгласили да спазваме. Правила, които облагодетелстват колкото се може повече хора и никога шайка олигарси за сметка на мнозинството. И състезание, състезание, състезание. Не е вярно, че преходът е завършил. На другия край трябваше да има благоденствие и върховенство на закона. А получихме сплескана от монополи и привилегии мизерна реалност. Борбата тепърва предстои.

Сега е по-сложно. Врагът не се разпознава лесно по шапката. Родителите ни не разбраха. Излъгаха ги самопровъзгласили се шамани с добро сценично поведение. Борбата е за смяна на правилата.

Но ние сме нови играчи. Прагматични. Адаптивни, жилави, интелигентни. Оцеляхме и сега идва нашето време. Работим, не очакваме подаръци. Енергични сме. Информирани. Свободолюбиви. Израснахме в смутно време, без авторитети за добро или зло. Полуизоставени. Не ни научихте да работим с компютри, сега сме сред най-добрите. Не ни научихте как да сме пълноценни граждани в отворено общество, но нямайте съмнение, че и в това ще сме отлични.

Ние сме децата на прехода. Децата, които ще осиновят родителите си и ще ги научат. Ние сме вече тук, порастваме, прибираме се. И сме се подготвили. Ние сме юристи – знаем правата си, когато ни арестувате. Не можете и законотворчески да ни лъжете, сами можем да напишем законите. Ние сме икономисти – знаем, че бедността се причинява от изкривяването на пазарното състезание от монополи и картели. Знаем как пълноценно да разпределим ресурсите си, да ги умножим и да подобрим организацията си.

Ние сме солидарни – разбираме, че напредъкът идва само и единствено в състезание, в което печелят най-добрите, но опъваме защитна

мрежа за тези от нас, които се спънат. Отговорни сме, няма да ги оставим. На „ти“ сме с информационните технологии – използваме платформи за обмен на информация, новини, експертиза, опит в обеми и скорост, които не знам дали успявате да осъзнаете. Ние сме програмисти – ще създадем нови платформи и среда за организация против вашите монополи и привилегии.

Също сме и предприемчиви – виждаме къде и от какво имат нужда хората и сме готови да им го предоставим; създаваме нови нужди. Изобретателни сме – трябваше да станем. Ние говорим езици, черпим опит от приятели от други страни. Ние сме спортисти, готови сме да се състезаваме и сме убедени, че по-добрите трябва да спечелят в честно и отрито състезание. Пътуваме – общуваме активно, попиваме най-добрите практики и ги прибираме вкъщи. Често не ни позволявате да ги приложим. Но и това ще мине. Ние сме оператори и режисьори и ще направим каталог с безобразията ви. Ние сме 200 и неколко барабанисти. Ние сме утрешните ви лекари. Ние сме танцьори – танцуваме танца на протеста.

Ние сме историци, художници, учени, философи, арестанти, рекламисти, математици, ние сме родени от планината. Хора.

Ние сме внуците на Щастливеца, ние сме чисти, връзката ни с природата е важна и значима. Ние протестираме, защото знаем какво трябва да се промени и как. Заедно сме и сме наелектризирани от емоция, опиянени от победата и сме секси. Сега имаме още една причина да се будим сутрин. И да се усмихваме.

Източник

Георги Деянов следва икономика, специализация бихевиористична икономика, в Маастрихтския университет, Холандия. Едно от децата на прехода, с които всички свързваме надеждите си… Дано!

Коментари (28)

- 17-06-2012|**Златко**

Това, което чета в този текст, е огромна жажда за себеуважение. И малко повече вяра в самите себе си. Стига толкова сме се наричали единствено „най-загубените“, „най-заспалите“, „най-изостаналите“. Не че от подобни клишета се излиза лесно, особено когато зад тях лежат неизбродните блата на многовековна история. И все пак някой трябва да тръгне, някой трябва да се противопостави, някой трябва да постави началото.

Приветствам ви, деца! И ви се радвам! Дано да не се разминем някъде по пътищата към бъдещето!

- 17-06-2012|**Yasen** – Успех!!!

Пожелавам ви успех момчета и момичета! Запомнете обаче следното: Протест е да кажеш „Не съм съгласен с това“. Съпротивата е да се погрижиш, това с което не си съгласен да не се случва повече!! С танци и прегръщане на полицаи нищо няма да постигнете. Така наречените „елити“ ви се смеят от кабинетите си и ще продължават да правят каквото си искат!! Както се очертава да стане с шистовият газ. Протестът ви е толкова ефективен, колкото е ефективно общуването в така наречените „социални мрежи“... Пазете се от най важното – разочарованието!!!

- 18-06-2012|**Гост**

Страхотно! „озверяваме интелитентно“!...Поздровления!

- 18-06-2012|**Alex Kochov**

Поздравления! „Озверяваме интелигентно“!...

- 18-06-2012|**Кольо** – хм

Излишно префърцунен текст. И много ми прилича на текст написан от „млади социалисти“. Ако може без соц булшит, моля. От друга страна като по-възрастен съм станал по-циничен, а и „който не е бил социалист на младини, няма сърце“. Въпросът е после да му дойде акъла. Но да не очерням патоса и устрема в текста, пожелавам успех на младите, дано са искрени и помислите им да са чисти.

- 19-06-2012|**Манол Глишев** – Красиво, но наивно

Първо, този текст се отнася до много малко от двайсет и пет-трийсетгодишните. Мнозинството не би го разбрало, камо ли пък да се разпознае вътре.

Второ, самите евентуални „герои“ на текста далеч не са непременно добри граждани и свестни хора.

Като манифест на връстниците ми, това тук е по-скоро слабо.

- 19-06-2012|**Владо** – Да, ама не:)

Супер!! Ала не се отнася за цялото поколение.

А до будната и българска част. За другата е народната песен: „Полегнала е Тодора“. В буквалния и преносния смисъл.

- 19-06-2012|**Иван Рангелов**

На това му викам аз „самопроизволно самохвалство“. Авторско самохвалство с елементи на разсъждение.

Да изброявам ли:

„Нямаме бунтовен опит, но сме с ДНК на производители на революции.“

„Протестът е принципен. Крещим против лъжата.“

„Битката е различна и ние сме готови да я поведем“

„Работим, не очакваме подаръци. Енергични сме. Информирани.“

„Не ни научихте как да сме пълноценни граждани в отворено общество, но нямайте съмнение, че и в това ще сме отлични.“

„Ние сме юристи – знаем правата си, когато ни арестувате.“

„Знаем как пълноценно да разпределим ресурсите си, да ги умножим и да подобрим организацията си.“

– и прочие безпаметни самоизхвърляния.

Може би трябва да обърнем специално внимание само на тази конкретна самозаблуда:

„Ние сме програмисти – ще създадем нови платформи и среда за организация против вашите монополи и привилегии.“

За сведение на автора: „новите“ му платформи са вече създадени. И дори вече се вижда за какво най-често биват използвани (от най-големите им ентусиасти) – за напълно ялови, неориентирани улично-пеше-

ходни протести, които ще накривят шапката на „системата“, но нищо ново не могат да изградят...

- 19-06-2012|**Ясен** – Leave us kids alone!

Рангелов,

тези деца протестират И срещу това, което ти олицетворяваш. Подозирам, че не разбираш какво искам да ти кажа, но нямам време и нерви да ти обяснявам.

Мога само да ти кажа, че не разбирам защо четеш и коментираш неща, които са отвъд твоята представа за света. Аз например не чета „Дума“ или „Земя“ защото моят свят е друг. Написаното от Георги Деянов има смисъл за мен, а теб те дразни. Ти просто си от другата страна на барикадата, Рангелов.

България нямаше своята 68›а в смисъла на останалия свят; може би сега му е дошло времето. Много, Силно, се надявам.

- 20-06-2012|**007** – Ясене,

То хубаво е, че за теб написаното носи смисъл. Но пък за други, поживели достатъчно, за да знаят как се развиват нещата обикновено, тази екзалтация е смешна, а партизанският плам – китка кукуряк на ревера. Сегашните протестиращи ще налеят вратлета и пуснат шкембета..., някои ще успеят да осребрят ентусиазма си, на други ще им е през... всичко

- 20-06-2012|**Yasen** – re: Ясене,

Ето от това искам да се пазят - от цинизма на „големите“! Няма да има промяна, защото никой не иска да има промяна! С две думи – нужен ни е само нов морал!!!

- 21-06-2012|**Ясен Б.**

Добавям инициал след името си, за да има разлика с Yasen, който е друг ясен:)тип като мен, т. е адаш.

Какво общо има възрастта в случая? Аз например съм роден преди Априлския пленум. И въпреки това съм от тая страна на барикадата, където са идеалистичните бъдещи „шкембелии“ (по Рангелов).

Ние навремето (когато въпросните шкембета не затрудняваха чисто гравитационно процеса) скачахме нагоре-надолу, викахме до прегракване и гласувахме ентусиазирано. И това въпреки Вашето убеждение,

г-н Р., че в България промяна е невъзможна, доведе все пак до някаква (мен ако питаш немалка) промяна. Можеш ли да се качиш на влак, автобус, каруца, самолет и да идеш примерно в Мюнхен без да питаш никого, особено без да питаш някое тъпо ченге? Можеш. Можеш ли да пишеш каквото мислиш в Либрев, без да стягаш мешката и да излизаш в нелегалност веднага след това? Можеш. Можеш ли да идеш на концерт на Боб Дилън в НДК без да те арестуват преди края му? Можеш. Ето такива големи за мен неща постигнахме със скачането и трябва да сме горди. НО ТОВА ВЕЧЕ НЕ Е ДОСТАТЪЧНО! Ние викахме, че 45 години комунизъм стигат и наистина стигаха; децата сега викат че 23 години олигархия стигат и СА ПРАВИ.

Не може всички да се излегнем пред телевизора, да преживяме и само да се пеним гневно докато щракаме с дистанционнто.

- 21-06-2012|**Иван Рангелов**

Леле мале, какви поетически пориви са се развихрили около този тъй очевиден образец на гола и чиста пропаганда...

Я се опитайте да намерите в този „младежки“ текст нещо градивно, нещо съзидателно!

Намерихте ли?

Чета пак и виждам: „гениално“ е, наистина, дори и специално да се бях напъвал, сам аз просто нямаше да мога да измисля по-ярка автокарикатура на цялото това „младежко“ „движение“ от тази, която то само си е нарисувало.

Ако се запитате какво точно „създават“ тези хора, отговорът го има записан в „прав текст“ вътре в статията: „създаваме нови нужди“!

Нови Н-У-Ж-Д-И! Това „създават“ те! Че и се гордеят даже...

Апотеоз на консуматизма! Това е за тях пътят „напред“ – човечеството се нуждае от ... „нови нужди“! Нови потребности, нови поводи да се потребява... Нови поводи хората да изпадат във финансова зависимост...

Със същата самовъзгордяваща се страст и един от няколкото хорица по-горе, които действително са ми съвсем „ясни“, е декларирал:

„Аз например не чета „Дума“ или „Земя“ защото моят свят е друг.“

Ами „Ясене“, не знам дали ти е ясно, но аз например също не чета „Дума“ и „Земя“ – но за разлика от мен именно твоят свят очевидно не е „друг“ – а си е по-скоро съвсем същият, какъвто го представят „Дума“ и „Земя“.

Защото като се поинтересувах кои медии какво пишат за въпросния протест, попаднах именно в сайта на „Дума“ на думи на най-висока възхвала (достойна за времената на Априлския пленум): „Младите хора на България излизат гневни и запречват „Орлов мост“ в своя честен порив да спасят последното обществено пространство (природата) от ръцете на олигархията.“ Това пише вестник „Дума“ по въпроса, то почти съвпада и с написаното от въображаемия „Георги Деянов“.

- 21-06-2012|**Sin** – Успех!

Нека се поизхвърлят малко, какво лошо в това? По-добре ли е засплювци? В края на краищата само така ще се настроят правилно. За тях самите си. И за всички ни.

„Днес ще спасим горите си от Цеко Минев. Но цекоминевци, данчолазаровци, чорбаджиненовци са затиснали повсеместно нормалността. Не искаме смяната на едни елити с други. Не е важно кой управлява, важно е какви са правилата на играта. „.

Към децата на Прехода: Никога не се съмнявайте в нашата подкрепа – Ви пожелаваме!

От поочуканите, но незабравяши.

- 21-06-2012|**Павел** – Отличен коментар, г-н Рангелов

Тази безумна прокламация е издържана в класически левичарски дух – няма капка конкретика, всичко е високопарни морални декларации, които императивно вменяват някакви абстрактни мета ценности. Неясно защо авторчето се самопровъзгласява за някакъв говорител на младото прогресивно човечество, а риториката е банално позната от историята на левичарската чума и е чак досадно изтъркана. В чисто практически аспект съм напълно съгласен и с „предсказанието“ на г-н Рангелов – революциите винаги протичат сходно и вдъхновените поборници за справедливост се превръщат в затлъстели чичаци, в чието примитивно съзнание чат-пат пак проблясват романтичните отблясъци на младостта, което се проявява в гласуване на комуноидни формации тип гръцката Сириза. Е, понякога метастазите на левичарството трайно обхващат обществото, което води до гръцкия сценарий на дълголетни стачки, протести и обществен натиск, породени от илюзията, че има достатъчно и много ресурси за всички, само трябва да бъдат експроприирани от богатите и „справедливо“ разпределени.

- 22-06-2012|**Sin**

Защо пък ги изкарвате леви? Левичарски метастази, Сириза?!?!? Това някаква нова форма на провокация ли е? Или наистина мислите Тиквите за десни? Или закона за Цеко много полезен и необходим?

- 22-06-2012|**Павел** – Ами класически леви са, друже

И няма нищо общо с „Тиквите“ и конкретния закон – никъде не съм твърдял, че настоящото управление е дясно, т. е. всеки негов противник е ляв. Всъщност и Боко е ляв, както и протестиращите – леви са и над 90% от хората в България (вероятно и вие, драги ми SIN), независимо че се самоопределят в голямата си част като десни. Но да се върнем конкретно на драматичното писмо – то е ляво, защото се позовава на колективистичен алтруистичен морал (много сме, значи правото е на наша страна), посочва народен враг – чорбаджиите, Цеко Минев, директно и в прав текст заявява една от най-големите левичарски лъжи – че след 20 години преход резултатът бил мизерия, т. е. при бай Тошо си бяхме по-добре. И за последно – пак типично за лявото говорене е самоприписването на недоказани лични достойнства на цяла група хора (достойните млади) – ние сме професионалисти, ние сме солидарни, ние сме не знам какви си... кои сте тези „НИЕ“ и всички ли имате всички изброени качества?

- 22-06-2012|**Sin**

Благодарая за отговора, мисля че в известна степен говорим за различни неща. Може и да са леви по дефиниция на политическото, не съм голям спец, може и аз да съм ляв, не знам точно. Но всички тези категории се отнасят за една теоретича демокрация, която функционира в една нормална държава. У нас няма демокрация, няма пазар, няма обществено мнение. За мен дясно означава в България преди всичко равенство пред закона(респ. функциониращи Съд, полиция), редуциране на държавното участие в икономиката, свободна преса и ТВ, пазар като да речем в Западна Европа. И социални функции на държавата на принципа на солидарността (което не е непременно ляво!) – по-високи данъци за по-заможните, помощи за хора с увреждания, пенсионери, студенти, самотни майки, многодетни семейства и пр.

Ние имаме в БГ една неука държавна администрация, която е в сговор с всички забогатели Цеки Миневци, кито не могат да бъдат нарича-

ни дори чорбаджии, според мен. Това са забогатели хора преди всичко чрез използване на държавни, политически и криминални методи. Те продължават да ползват администрацията за личните суи цели и дори си прокарват целеви закони. Не е тайна, не се случва и за първи път, не съм го открил аз.

А по въпроса за мизерията – има я повсеместно. Материална и особено духовна. Подтисната е инициативата, имаме господство на шепа приятелски фирми и банки на властта. Аналогията с Бай Тошо може да се ползва, според мен, единствено от Ченгеджийницата. Забележителното е, че това се случва вътре в ЕС, напук на нормалните демократични държави от Европа, въпреки формалното върховно господство на Европейските норми и закони. Лично у мен това предизвиква ярост, не знам как е у вас. За мен е особено неприемливо да се плаща за газ, парно, бензин, хранителни стоки повече отколкото в Европа в абсолютни цифри. Може би усреднени доходитзе и да не са толкова малки, но така беше и при Тато – той получавал 500 лв, аз – 100 и така двамата сме с по 300, казваше един приятел на баща ми.

За това протестират тези младежи. И най-важното ми се струва е, да не се отказват, да не се примиряват, да не се предават. Имат (най-малкото теоретично) редкия шанс да вземат съдбата на държавата в свои ръце. Именно като не се отказават. На това залагат страшно много хора с мисъл за доброто на тази страна. (Не е пропаганда!). Ако тези млади хора проявят упоритост, устойчивост, воля, това ще ентусиазира хиляди! Не само вътре в БГ. Поздрави.

- 22-06-2012|**Иван** – Краставици на търкалета:)

Това писмо е нахално.

Авторът бил истински. Може. Но той, както и много други, учат другаде. Обаче изведнъж им е мила България. Те и други за пари са заминали другаде, оженили са се другаде, но им е мила България, защото другаде са чужди. Нашите лоши неща стават тука, не другаде.

Само три точки от луксозното нахалство.

1. Ние сме режисьори, програмисти, барабанисти, оператори, интелигентни.

Няма нито един шлосер. Нищо такова не са все още, но може и да станат, когато усвоят споменатите професии. Ако не са всичките им мечти само джазови.

2. Ние ще осиновим възрастните.

Айде по-леко, викам аз. Тези възрастни, дето ще ги осиновявате, са се борили достатъчно и знаят, че не е толкова лесно. Борят се, но засега не успяват. Не са някакъв наивен и заспал социален боклук.

3. Ние ще направим.

Направете го, пък тогава ще приказваме пак.

И това, дето били „пичове“... Те едни такива „пичове“ и от двата пола вече идваха от другаде с надпис „Срам ни е от вас“.

А младите, които сега наистина отидоха на Орлов мост, не пишат възвания колко са нови и велики. Просто отидоха.

В противовес на това възвание ето какво ми изпрати за лично ползване една приятелка. То не е възвание. Всъщност беше за кафето ми. И докато го пиех, си казах: „Да, права си.“ (Стихотворението е защитено.)

Ще кацнем на Земята някой ден –
ще видиш колко е красива тя!...
Ще ме погледнеш, кротко-уморен.
Ще преоткриеш пъстрите цветя...
Ще разбереш, че тука си живял –
че си мечтал за същия ветрец –
че залезът в мечти те е люлял –
че изгревът е твоят жив венец...
Разграбена, забравена Земя!
Така уханна, дишаща – но в плен
на старите рептилски племена...
Нали не си погинала съвсем?
Защото знам, че тука и сега
единствена си истинска за нас –
макар че си обгърната в тъга...
Ще кацнем на Земята някой час.

- 22-06-2012|**Павлина** – относно „защитеното“ стихотворение

Стихотворението е много силно въздействащо!

Аз също много пламенно обичам тази земя!

Ще ви пода, я едно мое в същия дух, отп, еди няколко години, за да се опитам да ви успокоя, че не всичко е толкова отчайващо и има надежда.

Самата аз не се считам за дете на прехода, тъй като съм на 42, но може би синовете ми са – на 22 и на 17... Но възрастта наистина не е оп-

ределяща, тъй като се възхищавам от стиховете на един доста възрастен поет – Ивайло Балабанов (открих го във Фейсбук) – наистина невероятни творби, в миналото толкова силно харесвах Стефан Цанев – думите му са просто анализ на живота, такъв, какъвто е, без маски и илюзии..., но и изпълнен с чувства! Това всъщност е истината! Всичко останало е само „бла-бла“.

- 22-06-2012|**Павлина**

просто стих

***

Ако до твоя взор не достига
на изгрева красотата...,
слънцето нежно като намига
с усмихнат лик на цветята...
Ако до твоя слух не достига
птичи глас с чудните трели -
славейко драг или чучулига,
ария дивна запели...
Ако не виждаш китна природа:
тучни нивя сред полето,
бистри води и в тях небосвода
да си оглежда лицето,
чуки ръбати и белочели –
бдящи на пост великани,
мощни дървета – стражници смели,
редом в горите събрани...
то ти не помниш, че рожба мила
си на една сила свята,
що благосклонно ни е дарила
всички блага на Земята!
Виж красотата и събуди се –
всичко край тебе е живо!
И на живота тайният смисъл
лесно пред теб се разкрива...
И на доброто, що ни обгражда,
ти със добро все отвръщай!
Всяко добро добрина пак поражда

и чудеса всемогъщи!
2009

- 22-06-2012|**Павлина**

Е, нека станат две:
Възторжена сядам и пиша
на светлата ВЯРА във плен:
В сърцето пулсира и диша
Мечтата за Утрешен ден!
Децата ни, рожбите мили
с усмихнати ведри очи,
посрещащи изгрева, пили
от топлото слънце лъчи;
Растящи на воля, сърцати,
изпълнени с чиста любов,
поглъщащи мисли крилати,
вървящи по пътя си нов;
Погалващи с обич и нежност
тревичка, дръвче, живинка,
В морето от мъдра безбрежност –
Светулки с добра светлинка...
И това е по темата, а и е от миналата година – 2011

- 22-06-2012|**Иван**

Защитено е не защото не си го давам, а за да не ми се пипа. И приятелката да не ми се пипа:) Търсих я дълго, само по едни стихове, които намерих в провинцията някога. Втори машинописен екземпляр. Няколко десетилетия ми отне. Правя си разкази от живота. А нея ще я направя на книга. И за да не ми я пипа никой, не казвам и коя е:)

Най мразим начи като някой, който хабер си няма какво става тука, изведнъж да почне да вдига партиотични гири – или ще ни поучава, или той най-добре ще знае как да стане, или пък ще ни упреква, че сме кофти. А той – само от някакви позиции, че се е наредил някъде, което не е тук, на някакви пари, а понякога дори това не.

Иначе младите ни са си много добри, я как веднага. Учат си тук, работят си тук, някои и двете едновременно, и нищо не им липсва в битов порядък. Липсва им в един друг, в който ни липсва и на нас. И най ме

радва, че са за Природата. Щото, нали, без нея сме за мустаците и всички сме временни.

Поезията, ако е смислена, най-кратко казва нещата. И ако всеки си знае работата – готово.

Пак от нея.

Есен
Край гроздето жужат оси -
и все по-кратък е денят.
Сърцето явно ме боли,
че пак съм пътник – но без път...
Не те отбягвам, самота!
Харесва ми да ме следиш...
И под ресните на дъжда
внезапно да се въплътиш!
Не те отбягвам, самота!
Ти пълна си със гласове...
Макар и тъжна, есента
е точна – като две и две.
Не искам да ме заградят
във птицеферма без небе,
където всички се кълват -
без утро и без ветрове!
Край гроздето жужат оси...
И все по-кратък е денят...
И ясно – като две без три,
е, че съм пътник – но без път!

- 22-06-2012|**Иван** – А ето и мотото – точно за сегашната ситуация

Тез пчели къде са се дянали...
Само търтеи са останали.

- 24-06-2012|**Георги Пейчинов**

Момчето е право. Всичко неефективно и не „на полза роду“ трябва да бъде изобличавано, осмивано и в крайна сметка разкарано при първа възможност. Не че няма да се получи и по естествен начин, но така би станало по-бързо.

Успех!

- 25-06-2012|**Миронов** – Обидна реклама

До управляващите на „Емпорики банк“...

От администрацията на сайта:

Госпдодин Миронов, моля потърсете друго място, където да изразявате гнева си от едно или друго, напълно несвързано с темите на тоя сайт, дразнещо обществено събитие. Форумът тук не е табло за оплаквания...

- 26-06-2012|**Миронов** – Съжалявам, че Ви се доверих

Уважаема администрация на сайта,

Споделих с Вас позиция, която е в духа на позицията на автора Георги Деянов. Не съм търсил трибуна за оплакване, но явно не сте разбрали какво и защо съм написал. Надценил съм Ви. Бъдете здрави.

забележка: Предполагам, че от недоглеждане
сте ме нарекли „Госпдодин“

- 10-03-2013|**Дени Темелкова** – Тъжно!

„Днес, когато нашата Българска държава
всеки я купува и я препродава,
днес, когато всеки кръгъл идиот
прави се на лидер и на патриот,
днес, когато бившите пак се подредиха
и от демокрацията шапка си скроиха,
основаха фирми, построиха банки
на социализЪма с гнилите останки.
днес, когато новите наши демократи
спяха във палатки, спят сега в палати,
а народът гладен в никого не вярва
и със много мъка хляба си изкарва,
ако не открадне, ще загине инак,
днес, когато кражбата стана ни поминък,
днес, когато гинат нашите войничета
и проституират нашите момичета,
днес, когато властват рекет и пиратство
и си пълнят гушите с нашето богатство,
наглият престъпник има нова роля –
вместо във затвора пуснат е на воля,

граби, и насилВа под път и над път,
днес, когато няма ни закон, ни съд,
днес, когато вредом тържествува злото –
трябва да му сложим прът във колелото,
кърлежа да смажем, стига кръв е локал!
Ножът във плътта ни стигнал е до кокал.
И вместо да скочи, да извика кански,
спи във сън дълбок юнакът балкански.
Защото България вече е свободна,
но къде си, вярна ти любов народна,
но къде си, съвест, но къде си, смелост?
Или се превърнахте пак във вкаменелост?
Тъй ли ще си иде цяло поколение
с жалкия инстинкт за самосъхранение?
Българино кротък, българино хрисим,
докога от други ти ще си зависим,
докога съдбата ти ще решава друг?
Я впрегни магарето в дървения плуг,
изори земята от гнилите бурени,
смачкай паразитите, върху тебе турени,
отгледай грижливо своя собствен плод,
за да се докажеш, за да си народ.
Но търпим как бавно и без съпротива
малката ни нация почва да загива.
Мъките не свършват. Бягствата не спират,
младите не раждат, старите умират,
няма го отдавна българският трепет,
чужди ни командват, своите ни трепят.
Сякаш озверя човешката природа,
где е покаянието, где е милостта,
едни чрез властта ограбват народа,
други чрез народа заграбват властта.
Затова да махнем днешните бездария
и не Бог, а ние да пазим България!“
Недялко Йорданов

Циганите като литературно изобретение
Автори: Клаус-Михаел Богдал, Радмила Младенова

Буракумин в Япония, париите и далитите в Индия, аборигените в Австралия, чернокожите и индианците в Америка – изглежда, че всяко мнозинство, възприемащо себе си за развито, има нужда да изтика известна група хора – на расов, социален или напълно произволен принцип – на ръба на обществото и да проектира върху нея всички отрицателни качества, които не желае да види у себе си. Досущ като жителите на Омелас от **разказа** на Урсула Ле Гуин, които вярват, че благоденствието на китния им градец изцяло зависи от страданията на малкото нямо дете с неясен пол и възраст, което са затворили в тясно подземие да гние в собствените си изпражнения, а малцината, които се решават да го посетят, го сритват, гледат с погнуса и страх и никога не му проговарят. В съвсем сходна позиция в Европа, тази люлка на човешката цивилизация, от XIV век насам е поставено ромското малцинство. Как е възможно да се поддържа през вековете чувството на омраза в целия му спектър от възторг до презрение показва немският литературовед Клаус-Михаел Богдал в първия по рода си труд „Европа изобретява циганите“. Книгата, която наскоро бе публикувана в Германия и привлече вниманието на всички големи медии, се занимава с образа на „циганите“ в европейската литература и изкуство от Средновековието до днес. Източниците, на които се опира изследването на професор Богдал, включват ранни хроники, юридически документи, етнографски изследвания, художествени произведения, както и спомени на оцелели от Холокоста. Представяме ви един обстоен разговор с автора, в който става дума и за българската литература.

Интервю, уводен тескт и превод: Радмила Младенова

Книгата ви „Европа изобретява циганите“ е плод на двайсетгодишен труд. Какво ви накара да се захванете с тази тема?

Беше чиста случайност. През 80-те бях участвах активно в движението срещу расизма и ксенофобията. По това време все още работех като учител в един западногермански град, който впрочем и до днес постоянно се обсъжда във връзка с притока на български роми. Там се беше надигнала – особено сред хулиганите – ужасяваща вълна на ксенофобско чувство, а това е град, чието население се състои предимно от пришълци. След обединението на Германия проблемът се оголи в цялата му грозота. Погромите в пристанищния град Рощок ме подтикнаха да се занимая по-отблизо с ромското малцинство. Бях смутен от едно интервю в списание „Щерн“, в което 16-годишна ученичка казваше: „Ако изгаряха цигани, нямаше да се възмутя – с виетнамците е друго, но щом са синти и роми ми е все тая.“ Запитах се защо се прави такова разграничение. Отне ми дълго време, докато стигна до задоволителен отговор. В книгата си показвам, че има едно коварно степенуване на ксенофобията и в резултат от него ромите в цяла Европа са поставени на най-ниското стъпало, откъдето не могат да се поместят и до днес.

Кой е западногерманският град, който споменахте?

Дортмунд.

В представянето на книгата си казвате, че Европа непрекъснато излиза с нови и нови аргументи с единствената цел да държи ромите в периферията на обществото. Можете ли дадете няколко по-конкретни примера?

Рециклирането на стари образи, тяхното напасване и „изобретяването“ на нови такива е постоянна тема в моята книга. По време на Просвещението, след като сравнителното езикознание доказва, че ромите не идват от Египет, а от Индия, веднага биват причислени – без каквото и да е доказателство – към най-ниската каста, тази на париите. През XIX век, когато ходът на индустриализацията ускорява процесите на ромска интеграция, са сравнявани със североамериканските индианци. Защо? Защото тогава човек може да ги изолира от останалото общество, като ги представи като неподатливо на цивилизоване автохтонно население от резерватите. Една идея, която разиграва дори началникът на СС, Хайнрих Химлер. През XX век модерната криминология превръща ромите, които при нужда се появяват в документите като спорадични крадци и мошеници, в родени престъпници и асоциални типове, които трябва да бъдат заключени и изличени. Ниската хигиена, породена от бедността, се разтръбява като опасност от епидемии. Насаждането на погнуса и табуто върху директния телесен котакт водят до това, че в ежедневието

човек винаги се държи на разстояние. Няма европейско общество, което да се чувства неловко заради тези форми на презрение. Списъкът може да продължи.

Романтичният образ на циганите е един от малкото положителни. Какъв потенциал виждате в това, включително и за мнозинството?

Романтичните образи също са „изобретени“: приписва се една идентичност, която няма нищо общо с живота на ромите. През XIX век се говори за тайнствени селения, които циганите изглежда крият от другите: един невидим свят, нейде другаде „навън“ в степта, сред полята и горите или вътре в затворените им души. Те символизират изгубения рай в модерното индустриално общество. Не живеят по часовник, не работят на ангария, притежават една присъща приближеност до природата, горди мъже и страстни жени. Още Пушкин в поемата си „Цигани“ противопоставя свободолюбието им на монотонния робски живот в градовете. В романтичните произведения от Уолтър Скот през Виктор Юго до Проспер Мериме красивите циганки са въплъщение преди всичко истинските чувства, естествената красота, дивостта и еротичната притегателност. А техните музиканти са най-големите прелъстители, които потапят слушателите си в чувствено опияниение.

Как изглежда картата на Европа във вашата книга? С кои национални литератури се занимавате?

С литературата на повечето европейски страни. В центъра стои немскоезичната. За щастие Гьоте е писал неведнъж за циганите! Освен това подробно съм разгледал английската, испанската, френската, руската и югоизточноевропейската литература. Имам още много материал в чекмеджето си, който не успя да влезе между двете книжни корици. Изненада за мен беше, че образите на цигани играят важна роля в литературата на всички скандинавски страни.

Каква по-точно?

Веднага бие на очи разминаването между малкия брой ромски групи, които живеят в Дания, Швеция, Финландия и Норвегия, и яркото им присъствие в литературата. Вероятно се дължи на обаянието на юга в очите на севера, което тук намира своя израз. В романа на късния романтик Виктор Ридберг „Сингоала“, който се числи към задължителната училищна литература, както шведите, така и циганите са представени като народи, принудени да се борят със своя нехристиянски, „езически“ произход. Белязан от расизъм е историческият роман „Чандала“ на Ау-

густ Стриндберг от началото на XX век. Едно произведение, което трябва да се чете, защото по шокиращ начин показва с какви средства биват разрушени моралните задръжки срещу убиването на цигани. В същото време има и немалко произведения, в които се прави опит да се намери място за циганите в рамките на собственото общество, макар и винаги на най-ниското социално стъпало, като се припознава възможността да бъдат полезни.

Какво открихте в българската литература? Или в тази на Балканите?

Не беше толкова лесно да добия поглед върху югоизточноевропейските литератури. В крайна сметка започвам с един период, в който големи територии от тази част на Европа са все още част от Османската империя. След разпада ѝ границите на новите държави са постоянен обект на прекрояване и орязване. На първо място обръщах внимание на това, дали като едно непренебрежимо голямо етническо малцинство ромите са включени в концепцията за национална държава в Унгария, Румъния, България и т. н., или не. След това през XIX век настъпва прелом в социален, културен и политически план, който предопределя и днешната ситуация. В повечето случаи се забравя, че повестта на Мор Йокай „Циганският барон“, залегнала в основата на известната оперета на Йохан Щраус, се занимава тъкмо с историческия обрат след изтеглянето на турците. По отношение на България ме интересуваше как се оформя митът за „циганите партизани“ и колко дълго е функционирал сред българското мнозинство.

А как е функционирал?

По отношение на историческите факти не бих искал да давам оценка. Това е задача на българските историци. Единствено се надявам погледът им да не бъде замъглен от очилата на национализма. В мита за циганите партизани се преплитат религиозни, национални и социални мотиви. В центъра стои един социалистически сюжет: пътя, който трябва да измине индивидът, за да се присъедини към колектива. Решението да жертва живота си за нацията, или съответно за народа, се явява входният билет към обществото на мнозинството. Този сюжет е противопоставен на предателството, което се очаква от циганите. Бойното кръщене, битката с врага пречистват презрения до този момент живот. В партизанския отряд и циганите „се изковават от стомана“. Те се сдобиват с правилната класово-партийна позиция и могат, като част от народа, да си осигурят по-добро бъдеще. Този мит е уязвим, защото, за

да може да функционира във времето, трябва да бъде припознат от мнозинството. В Германия – след големите дебати за това дали да се помни или забрави историята – бихме казали, че разглеждането на мита за циганите партизани е част от политиката на паметта. Чрез нея се определя какво и с каква цел (идентичност, социален мир и т. н.) да бъде официално помнено и също така ритуаизирано, например чрез въвеждането на празнични дни.

Имаше ли нещо по време на работата ви, което ви изненада? Случка, детайл, сюжет?

Да, изследването също си беше вид приключение, което ме отведе в тъмния континент на европейската история. Изненадващ беше и сходният начин на отритване в държави, които се намират на големи разстояния една от друга. Смятах, че в прехода от средновековието към модерността основна роля ще играят религиозните мотиви. Но се оказа, че още тогава доминират социалните мотиви за това неприемане.

Как реагира немската публика на книгата ви? Какви са въпросите и коментарите, които получавате?

Разбира се получавам гневни писма, в които се обръщат към мен не с академичната ми титла, а с „ей ти циганино“. Но иначе отзивите за книгата ми са изключително положителни. Част от читателите, съответно слушателите по време на публичните четения, искат да научат повече за историята, езика и начина на живот на ромите, за други това е повод да подходят критично към собствените си предразсъдъци. В много от въпросите, които ми се поставят, се търси сравнение със съдбата на евреите. В Германия това е естествено да се очаква. Важното тук е да се подчертае, че е имало и втора демографска група, която става жертва на систематично изтребление.

Какво научихте за себе си, докато писахте тази книга?

Ще бъде някак високомерно да кажа, че вследствие на работата си съм станал по-чувствителен в общуването си с хората от малцинствата и чужденците. Като изследовател научих, че науките са развивали всичко друго, но не и обективна и просветна дейност. Антропологията, етнологията, социологията, педагогиката и т. н. са допринесли със своя авторитет за това ромите да бъдат отделени и дискриминирани. Човек става малко по-смирен в стремежа си към истината и правото да я заявява.

Източник

Проф. Клаус-Михаел Богдал (1948) е преподавател по немска литература във Факултета по езикознание и литература в Университета Билефелд. Неговите изследователски интереси са в областта на трансформациите в съвременното литературно поле; понятието за Европа и европейското в немската литературно-критическа мисъл; рецепцията на съвременната немска литература и театър във Франция; представянето на Ориента в немската литература от Средновековието да наши дни… Книгата му „Europa erfindet die Zigeuner – Eine Geschichte von Faszination und Verachtung“ беше публикувана от Suhrkamp през 2011 г.

Коментари (**4**)

- 05-06-2012|**Иван Рангелов**

Боже, колко мъка има по този свят! Не случайно нашият народ казва: „Бог дал, бог взел!“

От това интервю, уви, не става ясно дали този Богдал, дето се фука, че бил проучвал и „югоизточноевропейските литератури“, случайно е успял да достигне до произведението „Всички и никой“ на Йордан Радичков...

Та да се позапознае малко този човечец и да види: що е то „изобретеност“ в образа, който циганите имат в българската литература и има ли този образ почва у нас...

Но най-яркият „бисер“ в това интервю е този:

„Изненадващ беше и сходният начин на отритване в държави, които се намират на големи разстояния една от друга.“

(Това е най-“професорския“ бисер, на който съм попадал! Значи, оказва се, за господин „професора“ Богдал е много трудно да проумее, че когато е налице „сходен начин на отритване“ в държави, които са на големи разстояния една от друга, то може би пък причината действително

е НЕ в някакви „особености“ на всички тези държави, а в определени културни особености на самия ромски етнос!)

- 06-06-2012|**antoan dobrev**

Грешен извод-нечистотията е следствие на бедността! Винаги съм смятал, че няма извинение да си нечистоплътен. Вярно ние сме бедни, нямаме петрол, злато и земя, но това оправдава ли ни, за да не се къпем? Ако не ми вярвате, поразходете се с градския транспорт в „столицата“. Да си чист физически не е скъпо. Представете си, че всички българи всяка сутрин започват деня си с душ и после си слагат макар и вехта, но чиста риза...Мечти.

- 11-06-2012|**Василева**

Вярно, че се проявява расизъм спрямо циганите. Но дали в някаква степен не е продиктуван от начина им на живот!? Разбира се, не бива да слагаме хората в нашите „рамки“ и да искаме всички да живеят по начина, който ние смятаме за правилен. Но в огромната си част циганите са хора, които не желаят да се трудят, нито пък да учат. Разбира се, между тях има и изключения, от които дори можем да се поучим.

- 25-01-2013|**Гост**

Дано Радмила Младенова прочете отзива и посочи на Клаус-Михаел Богдал Йордан Радичков, чийто цялостен прочит на творчеството му наедно с личните спомени ще хвърли обилна светлина по разглеждания проблем, защото големият ни писател е от малцината, които многократно изобразява този етнос с множеството му прояви в творчеството си. И да ми бъде простена позата на килиен даскал, но ще посоча с пръст рафта в библиотеката: Български етимологически речник- на БАН и незаменимия на Стефан Младенов, Български фразеологичен речник в два тома, Български народни гатанки, съставителство и предговор на високо ниво от Стефана Стойкова, сборници с поговорки и пословици от дядо Славейков до академичните сбирки. Навсякъде с опорен компонент циганин(е, сегашното роми дойде късно...) може да се проучи изобилният илюстративен материал. А и една разходка из томовете на СбНУК също ще е благодатна. Пропуснах Марушиякова и Попов, в края на изследванията им има обилна библиография по въпроса...

Тази препоръка съм я давал на мои приятели роми, образовани и културни хора, които оставаха много доволни от себевглеждането си.

Така че да не се спира и УСПЕХИ!

П. Вълков

„Тайната“ на Самсунг
Автор: Аврам Агов

„Сам-сунг“ означава „три звезди“. Според източната традиция, числото „три“ символизира съвършенство, докато звездите олицетворяват просперитета. Като цяло идеята за името „Самсунг“ се свързва с вечния възход. Успехите на Самсунг през последните години не се нуждаят от представяне, защото конкурентоспособните продукти на южнокорейския гигант са факт на международните пазари и са неделима част от ежедневието на милиони потребители по света.

Ли Бьонг Чол, син на фермер, основава Самсунг със свои съдружници през 1938 година (по времето на японския колониализъм, който продължава от 1910 до 1945 г.) като фирма за преработка и търговия на ориз с капитал от 12 000 долара (като се изчисли спрямо историческата инфлация тази сума през 2012 г. би била 196 000 долара). През 2005 година Самсунг реализира продажби от 140 милиарда долара, което съставляваше 16% от БВП на Южна Корея. Самсунг електроникс е най-печелившата компания на конгломерата (*чебол* на корейски), който е съставен от над 30 дъщерни фирми.

Самсунг в края на 30-те години на миналия век, Тегу, Корея

Новопостроеният комплекс на централата на Самсунг в Сеул

През 2004 година печалбите на компанията надхвърлиха 10 милиарда долара на основата на продажби от 58 милиарда долара (само Тойота и Самсунг електроникс са производителите, успели да влязат в клуба на десетина фирми с годишни печалби надхвърлящи 10 милиарда, сред които са предимно петролни и финансови компании). През 2009 г. Самсунг електроникс се превърна в най-голямата технологична компания в света с продажби от 117,8 милиарда долара, изпреварвайки HP. През 2011 година електронният гигант отбеляза продажби от 148,5 милиарда долара (продукцията на фирмата съставлява 20% от износа на Южна Корея) с печалба от 13 милиарда долара. Самсунг електроникс планира да достигне продажби за 400 милиарда долара през 2020 г. Южнокорейската фирма често изненадва конкурентите си като превръща плановете си в реалност...

Джак Уелч, бившият изпълнителен директор на Дженерал илектрик твърди, че за да бъде една компания печеливша в дългосрочен план тя трябва да бъде първа или втора на световния пазар в съответно производство. Самсунг електроникс е нагледен пример за този принцип, защото е номер едно в света в няколко производства на компоненти

и завършени продукти: памети (DRAM и флаш), панели (LCD и OLED), монитори, телевизори и мобилни телефони (през първото тримесечие на 2012 г. детронира Нокиа след 13-годишното господство). Самсунг е в челото на световния в редица други производства като цветни и мултифункционални принтери (второ място), литийни батерии (второ), дигитални фотоапарати (четвърто) и прочие. Пазарната капитализация на Самсунг електроникс надхвърля 150 милиарда долара. Цената на една акция на компанията се увеличи стократно през последните 13 години – от 10 долара през 1998 до 1000 долара през 2011 г.

Има ли тайна успехът на Самсунг? Вероятно ще се изненадате колко банална е „истината“ за това „чудо“, така както са банални причините за издигането на южнокорейската икономика и на другите „азиатски тигри“. Чудесата съществуват само дотолкова, доколкото са ни непознати причините за определени явления и процеси. Ключът за разгадаването на успеха на Самсунг е интегрирането на високообразован и квалифициран човешки ресурс със завидна трудова етика, нови технологии, амбициозна стратегия и съответстваща на тази стратегия корпоративна структура (социалните йерархии допълнително подпомагат изграждането и функционирането на мащабна и сложна корпоративна и технологична организация). Това са „солта и хлябът“ на Самсунг и южнокорейската икономика. Това е и краткият отговор на въпроса какво прави фирмата конкурентоспособна. По-обстойният отговор е темата на това есе, в което ще очертая някои от факторите, които са допринесли за възхода на Самсунг.

Държавна политика и бизнес среда

Какво е Самсунг електроникс? Навярно краткият отговор е метафората на „трите звезди“ и вечния възход. Но по-сложният въпрос е как една нация, която се раздели на две противопоставени части и преживя Корейската война, създаде такъв индустриален гигант. В началото условията не биха могли да бъдат по-неблагоприятни за създаването на мултинационална фирма. През 1963 година националният доход на глава от населението беше едва 100 долара, а експортът на страната възлизаше на 100 милиона долара. През 2010 година доходът на глава от населението достигна 30,000 долара, а износът надхвърли 460 милиарда долара. За периода от 1960 до 2000 година Южна Корея преживя невероятна икономическа трансформация на основата на среден годишен растеж от

7,7% – най-високият среден годишен ръст на национална икономика в модерната икономическа история на света за период от 40 години (Китай е на път да го задмине ако продължи да се развива с такива темпове през следващите години). Самсунг беше една от причините и същевременно – следствията на този възход.

Агресивният подход към икономическото развитие е отличителен белег на корейското „чудо“. Корейската амбиция за достигане на върха и „слабост“ към риска могат да се обяснят отчасти с драматичната модерна история на страната. Тези шокове съчетани с бедност, комплекси и национална кауза формират нагласа на „залагане на всичко“ и „няма какво да се загуби“.

Едно от обясненията за успеха на „азиатските тигри“ е кохерентната и автономна държавна администрация, която не зависи (в голяма степен) от частни структури и интереси. По този начин правителството може да планира и осъществява дългосрочна индустриална политика. Меритократичната бюрокрация е една от важните причини за ефективността на южнокорейската държава. Система от изпити *коши*(основани на конфуциански традиции и подсилени от модернизацията) за избор и назначаване на държавните служители осигурява висока квалификация и предпоставя конкуренция в промоциите и стимулиране на добри резултати. Друго продължение на традициите е властта на уважението с което се ползват бюрократите в конфуцианското общество. Условията за корупция винаги са били налице в Южна Корея имайки предвид засилената роля на държавата в индустриалната политика, регулирането на икономиката и стимулирането на частния сектор. Но тези „щети“ са се ограничавали чрез засилен контрол над бюрокрацията от страна на съдебната система и политическото ръководство. Дори по време на военния режим на Пак Чжон Хи, когато Южна Корея осъществява успешна индустриална политика, корупцията по върховете и бюрокрацията са били сведени до минимум; на първо място самият Пак е бил неподкупен.

Несъмнено автономната държава е важен фактор за модерното развитие на една нация. Но трябва да се подчертае, че наред с ефективната държава, успешни икономики като Южна Корея се отличават със силен и много конкурентен частен сектор. Многобройните играчи на вътрешния пазар засилват конкурентоспособността на фирмите и създават предпоставки за по-ефективна държавна политика. Конкурентоспособ-

ните отрасли на Япония като автомобилостроене и електроника се отличават преди всичко с голяма вътрешна конкуренция. Дори в Китай частният сектор съставлява близо 65% от дохода в икономиката (и над 70% от работните места), което е по-голям дял от някои западни икономики като Франция. В Южна Корея десетилетия наред тридесет семейни бизнес групи се конкурират във възлови индустрии. Мултинационалните конгломерати символизират южнокорейския икономически и бизнес успех, но не трябва да се пропуска обстоятелството, че страната разполага с динамичен сектор от малки и средни фирми, които спомагат за добрия „метаболизъм“ на икономиката и създаването на благоприятна бизнес среда.

До известна степен сравнително късното индустриализиране на Южна Корея дава шанс на фирми и конгломерати за бързо разширяване в различни сектори на икономиката, защото съществуват твърде много ниши за запълване. Самсунг, Хюндай, LG, SK, Лоте и други конгломерати не биха се разширили в такава степен, ако бизнесът не беше печеливш, въпреки усилията на държавата в политиката на индустриализацията, които намаляват риска при инвестиране. От друга страна, това развитие и разширение на Самсунг не би могло да продължи, ако фирмата не беше постигнала международна конкурентоспособност.

Едно от големите предимства на южнокорейския бизнес е хармонията в стратегически цели на правителството и на мениджмънта на конгломератите, а именно постигането на глобална конкурентоспособност. За тази цел администрацията осигуряваше достъп до евтин капитал и стимулира експорта чрез редица финансови и регулаторни механизми по времето на индустриализацията. Правителството улесняваше вноса на технологии и ноу-хау чрез споразумения със Съединените щати, Япония и Западна Европа. Свободният достъп до американския пазар беше и остава важен елемент на благоприятните местни и международни условия за развитието на южнокорейския бизнес. През последното десетилетие Китай се превърна в най-големия пазар за южнокорейския износ (през 2009 г. китайският пазар съставляваше 23% от експорта на Южна Корея) и нов двигател за растежа на южнокорейските фирми.

Погледнато исторически е трудно да се говори за успеха на южнокорейската икономика от 60-те до 80-те години на миналото столетие без индустриалната политика на държавата. В същото време, не може да се говори за ниския структурен „капацитет“ на икономиката да се

адаптира към нови условия без да споменем индустриалната политика като една от основните причини за кризата през 1997 година. Системата има един вид слаба „имунна защита“ към трусове. Явно има нужда от съществени корекции в ролята на държавата в икономиката и те се реализират от 90-те години насам.

Добрите отношения и сътрудничеството между частния бизнес и държавата са също относителни, защото променящата се политическа конюнктура е диктувала различни отношения и различни „избранници“ сред фирмите от страна на правителството. С други думи, помощта от държавата за частния бизнес от гледна точка на по-директна намеса в конкуренцията (а не само в качеството на арбитър, който осигурява легална и икономическа рамка на пазарните механизми), е „нож с две остриета“.

Политически промени могат да доведат до обрат в отношението към определена фирма. Пример за двояката роля на държавата в бизнеса е противопоставянето на правителството на Пак Чжон Хи на плановете на Самсунг да влезе в електронния сектор в края на 60-те години. (Да си припомним, че най-успешните японски компании основани след войната – Сони и Хонда, също са посрещнати със съпротива от държавата в началото.) Историята на Самсунг демонстрира, че въпреки промените в третирането от страна на властите, от по-благоприятно до по-резервирано отношение, в крайна сметка в дългосрочен план печелят конкурентоспособните компании, а не най-облагодетелстваните от правителството.

Друг важен елемент на благоприятната бизнес среда е потребителския пазар. Южна Корея е водеща сила в дигиталната революция и една от технологическите лаборатории в света, където с нови технологии се експериментира не само от местни фирми, но и от водещи световни ИТ фирми. Един от примерите е мобилната технология CDMA на американската фирма Qualcom, която изпробва новата система първо в Южна Корея и Хонконг. Южна Корея притежава най-бързата интернет свързаност в света. Към 2011 г. средната скорост на интернет в страната достигна 15 Мб/сек. Нормално е дом в Сеул да използва интернет със скорост 100 Мб/сек. с месечен абонамент от 23 долара. Изгражда се мрежа със скорост 1 Гб/сек., която в скоро време ще се превърне в стандарт за цялата страна. През 2010 г. 81% от корейците имаха достъп до интернет, а повече от 75% от абонатите бяха с високоскоростна връзка. През последни-

те години се изгражда системата WiBro, която осигурява универсален безжичен достъп до интернет (дори в движещ се до 70 км/ч автомобил). Ако компютърът не е от новите или връзката не е високоскоростна, кореецът би хвърлил компютъра си през прозореца, образно казано...

Дигитализацията не е девиз в Южна Корея, тя е реалност. Всички учебници например ще се заменят с таблети до 2015 г. Със своите 46 милиона абонати на мобилни телефони Южна Корея разполага с почти стопроцентова покриваемост на населението. Над 20% от абонатите сменят телефоните си средно на седем месеца, за да имат най-новото и най-доброто. През 2005 г. стартира първото телевизионно дигитално излъчване за мобилни телефони и към 2007 г. вече 10% от потребителите гледаха телевизия от телефоните си. Южна Корея разработи най-бързата 4G мобилна система в света, която е 40 пъти по-бърза от съществуващата 3G мрежа (например видео от 700 Мб може да се свали за 9.3 секунди). Обществото е тотално свързано в интернет мрежата. Тази хай-тек мания и склонността на потребителите да използват техника, която съчетава възможно най-много функции в един продукт, е бизнес „бонанза“ за иноваторски производители като Самсунг, които залагат на дигиталната конвергенция.

Образованият и космополитен елит е един от двигателите на модернизацията на Южна Корея и просперирането на бизнеса. Всичко започва с визията, а тя се формира и преследва от знаещи и можещи политически, интелектуални и индустриални елити. Образованата и дисциплинираната работна ръка е друг стълб на икономическия бум и корейската конкурентоспособност. Жаждата за знание може да се обясни донякъде от историческата връзка между образование и социален статут в контекста на конфуцианската култура. Но образованието само по себе си не би било толкова ефективно, ако то не беше съчетано с постоянно действаща система за усвояване на най-новите световни постижения както в националната образователна система, така и във фирми и други организации. Успехът в южнокорейското общество винаги се свързва с образованието (редица успели бизнесмени считат като „венец“ на кариерата да станат професори след пенсионирането си). Затова и инвестициите и усилията на семейно, обществено и корпоративно ниво са огромни. Същевременно тази система е неумолима и жестока към младите. Налице са механичност в процеса на учене и прекалено голям акцент върху стандартни тестове, а не върху творчески решения.

В резултат на суперакцента върху резултат и класиране, от които зависи почти всичко за бъдещата кариера и живот, учениците и студентите често прибягват до преписване и плагиатство. Въпреки тези негативни страни в образователната система, средното ниво на образованост и квалификация в южнокорейското общество е изключително високо. И най-важното – ученето е непрекъснат процес.

Интересно е да се отбележи, че голяма част от корейските ИТ специалисти които получават образование в чужбина се завръщат в родината си и са допринасяли за издигането на корейския ИТ сектор до позицията на един от световните лидери. Например през 1990-1991 гг. от 13 878 докторати получени от чуждестранни студенти в научно-инженерни специалности в САЩ 56% са от Азия, между които 1 912 са от Южна Корея (само китайските докторанти са повече – 2 779). И нещо по-важно, до 1995 г. 89% от корейските докторанти се връщат в родината си, което е най-висок процент сред азиатските специалисти в САЩ.

Учене от най-доброто и най-добрите

Самото начало на Самсунг електроникс (основана през 1969 година) е белязано с учене от водещите електронни производители, защото фирмата създава съвместно предприятие за производство на чернобели телевизори с японската компания NEC през 1970 г.; до 1981 Самсунг произвежда десет милиона телевизионни апарата. Самсунг се учи от японски и американски фирми в производството на полупроводници. 1983 г. е друга повратна точка в историята на компанията, когато Ли Бьонг Чол решава да инвестира агресивно в производството на памети DRAM; до края на десетилетието фирмата се превръща в световен лидер в това производство. В сферата на мениджмънта, инвестициите и стратегическото планиране, Самсунг е добър ученик на японските компании. „Токийската концепция“ е основен фактор в изграждането и издигането на фирмата. Всяка година Ли е отсядал в Токио за месец-два и се е срещал с водещи бизнесмени и икономисти, за да обсъди тенденциите в световната икономика и бизнес. Логиката зад използването на Япония за модел е успешното тамошно усвояване и развиване на западни идеи и технологии в азиатския исторически и културен контекст. Много от идеите за нов бизнес в Самсунг електроникс (включително паметите) са възникнали именно в резултат на изучаването на японския опит. (Ли Бьонг Чол и синът му Ли Гон Хи, настоящият председател на Самсунг

електроникс, са завършили университета Уаседа в Токио.) Ако Япония е най-добрият ученик на Запада, Южна Корея и корейският бизнес са най-добрите ученици на Япония в Азия. Предимството на Самсунг е, че може да се учи едновременно от Запада и от Япония – първата индустриална и технологична сила в Азия. Разнообразните източници на информация и ефективната организация дават възможност на Самсунг да трансформира знанието в конкурентоспособност. Сега фирмата притежава инфраструктура, която генерира ноу-хау и това е гаранция за задържане на върха.

Малко фирми оцеляха в технологически революции, но NEC все още е фактор в световния бизнес в сферата на информационните технологии и очерта пътя на дигиталната конвергенция през 70-те години (компютри и комуникации, C&C). NEC произвежда телефони повече от век – от 1899 година насам. Самсунг започна да произвежда телефони през 70-те години на миналия век и сега е на върха. Това е същността на промяната, която преживяха южнокорейската икономика и бизнес. Това е и разликата между учител и ученик – младостта и оригиналността. Ученикът надминава своя учител.

Стратегия не само на книга

Определението на Алфред Чандлър, че „структурата следва стратегията“ може да се приложи в историята на Самсунг електроникс. Следователно, за да разберем структурата на фирмата, трябва да разберем нейната стратегия. Това, което „изстреля“ трите звезди в небето е агресивната стратегия на Самсунг електроникс и (не по-маловажно) изпълнението на тази стратегия. Всички основни елементи на мениджмънта и стратегията на компанията могат да се прочетат в учебниците по бизнес администрация. Разликата е в това, че Самсунг успява да реализира това знание по ефективен начин и на свой ред да пише учебници по бизнес организация, технологии, производствен мениджмънт и маркетинг.

Образование и безценни човешки ресурси

Доброто общо образование е предпоставка, но не е достатъчно условие за култивиране на високо квалифицирана работна ръка. Обучението на мениджърите и инженерите в Самсунг започва още преди първия им работен ден. Едномесечен курс е началото на кариерата за всеки служител на фирмата. След това многобройни вътрешни семинари и кратки

курсове непрекъснато дават възможност на специалистите да са в крак с най-новите тенденции в технологиите и управлението. Например има едногодишна програма, наречена „регионален мениджър“, която предвижда изпращане на мениджъри в чужбина, учене на съответния език, проучване на пазара и прочие. В течение на тази програма, която струва по около 200 000 долара на специалист, се изплаща редовната му заплата, осигуряват му се жилище и автомобил. Фирмата изпраща десетки мениджъри и инженери в реномирани местни и чуждестранни университети на краткосрочни и дългосрочни (магистърски) програми на обучение. Председателят Ли Гон Хи основа фондация, която спонсорира обучението на корейски студенти в чужбина. Самсунг поддържа тесни контакти с множество водещи научни институти и осъществява съвместни проекти с тях. Фирмата спонсорира някои корейски университети. Само през последните няколко години Самсунг е дарила около 300 милиона долара за три университета – Сеулския национален университет, Корьо и Йонсе.

Работата редовно се оценява според постигнатите резултати и изпълнение на плановете. На полугодието и в края на всяка година се поставят оценки на всички служители в Самсунг, вариращи от „A“ до „D“ по подобие на образователната система. От резултатите на работното място и съответно от оценките зависи по-нататъшното развитие на кариерата и изкачването по йерархичната стълба в управлението, което от своя страна е свързано с по-голямо възнаграждение. Така мотивационният кръг се затваря. Корпоративната култура свързва хората във фирмата и в съответния екип като семейство, но икономическият интерес е паралелен стимул. Следователно уникалната трудова етика в Самсунг е резултат едновременно от материални и културни фактори.

Самсунг успя да привлече водещи корейски специалисти в ИТ индустрията с образование и професионален опит в чужбина. Началото на бизнеса за полупроводници е положено от Канг Ки Донг, корейски американец който завършва докторат в САЩ и работи в Моторола. Канг основава KSC (Корейска компания за полупроводници), която Самсунг купува през 1975 година и по този начин влиза в бизнеса за полупроводници. Джин Де Дже, архитект на развитието на бизнеса за полупроводници Самсунг през 90-те години на миналото столетие е завършил магистратура в Масачузетския технологичен институт и докторат в Станфорд, след което е работил в IBM.

Развойна дейност

Самсунг направи скок от reverse engineering („обратното инженерство“ разглобяване на продукти, изучаване и опит за конструиране на сходни продукти) до „дигиталното чудо“ на нови продукти. Едни от най-успешните програми за развойна дейност са свързани с чиповете. Самсунг достигна технологично западни и японски производители на DRAM през 1992 година с разработването на памет от 16 Мб. Компанията успешно усвои и развои мобилни процесори. Последният модел смартфон на Самсунг, Galaxy 3S, въведе за първи път (няколко месеца преди своя конкурент Епъл) собствен четириядрен процесор на основата на технология от 32 нанометра. Инвестициите в развойна дейност на Самсунг следваха нарасналите финансови възможности (основани на мащаба – economy of scale) на фирмата и засиления акцент на иновационните продукти. В резултат на този процес малко компании в света разполагат с R&D ресурса на Самсунг.

През 1980 година персоналът на R&D в Самсунг електроникс наброяваше 690 души с бюджет от 90 000 долара или 2,1% от продажбите на компанията. През 1994 година в компанията работят 8 919 R&D специалисти с бюджет от 9 милиона долара (6,2% от продажбите). През 2005 година Самсунг инвестира 6 милиарда долара в развойна дейност (10% от продажбите). В R&D отделите работиха 27 000 изследователи и инженери (от тях 2 400 имат докторска степен, а 8 600 са магистри), които съставляваха 24% от глобалната работната сила на фирмата (113 000). Това беше двойно увеличение в сравнение с 1997 година. През 2011 година инвестицията в развойна дейност надхвърли 9 милиарда долара, което съставляваше 6% от продажбите. Броят на R&D специалистите в Самсунг електроникс достигна 50 000 специалисти, което е почти една трета от персонала на компанията. Корпоративната изследователската и развойна инфраструктура включва 24 центъра в Южна Корея и света. Самсунг притежава 47 000 патента в Съединените щати.

Дигитална конвергенция

Самсунг е един от лидерите на дигиталната конвергенция чрез свързването на елементите на дигиталната революция в сферата на хардуера. Структурата на Самсунг електроникс наподобява група от фирми, толкова е широка гамата от производства на компоненти и завършени продукти. Възлови части (от чипове до дисплеи) на дигитални проду-

кти се произвеждат от самата фирма, което снижава себестойността и съкращава цикъла на дизайн и производство на завършени продукти.

Самсунг електроникс е решил дебата за стратегията между концентрация и хоризонтално разширяване в полза на втората стратегия. През 2000 г. бизнес направленията във фирмата са четири: памети и LCD панели, дигитална медия, телекомуникации и домашна техника. За последните десет години те се удвоиха – полупроводници, LCD панели, телекомуникационни системи (например 4G мрежи), мобилна техника, ИТ решения (вкл. ноутбуци и принтери), визуални дисплеи, дигитални образи и битова техника.

В същото време, мениджмънтът на компанията не се колебае да се освободи от губещи производства. По време на кризата през 1997 и 1998 гг. Самсунг електроникс продаде редица производства, за да възстанови печалбата и подобри конкурентоспособността си. С цел да съкрати набъбналите разходи и почти заличената печалба, мениджмънтът не се поколеба да удари „секирата“ на 20% от служителите на компанията за няколко седмици през 1998 г. В знак на протест един уволнен мениджър запали новата си кола Самсунг пред една от централите на групата (мениджмънтът на групата подтикваше мениджъри да си купуват автомобили Самсунг с цел да „помагат“ на новия бизнес, който за зла участ стартира по време на кризата). На някои служители мениджмънтът предложи доброволно напускане срещу компенсация, възлизаща на едногодишна заплата.

Миналата година Самсунг електроникс продаде производството на твърди дискове на конкурента си Сигейт. През април т. г. преструктуриране на фирмата доведе до обособяването на LCD направлението като самостоятелна фирма с цел да се превърне в печеливш бизнес. Мащабите са стигнали такива размери, че тази новосъздадената фирма ще бъде втората по големина в Южна Корея след Самсунг електроникс...

Превантивни инвестиции

Агресивното инвестиране, което Ли Гон Хи нарича „превантивни инвестиции“, дава възможност на фирмата да бъде на крачка пред конкурентите в няколко основни категории от производства.

Решението да се инвестира в нова област включва детайлно планиране и обмисляне на курса на действие. Веднъж реши ли да предприеме нова стъпка, мениджмънтът на фирмата не поглежда назад и използва всички възможни ресурси за осигуряване успеха на проекта. Стана дума

за бизнеса с DRAM в началото на 80-те години. Полупроводниците имат кратък технологичен цикъл и изискват бързо подновяване на оборудването и производствените линии, което „гълта“ огромни финансови средства. Пресни примери за изпреварваща инвестиционна политика на Самсунг електроникс са заводите за флаш памети в град Остин, щата Тексас в САЩ, струващ 3,5 милиарда долара (планира подобен завод в Китай), и новооткрития завод за памети в Южна Корея на стойност 10 милиарда долара! Ако някоя фирма иска да се задържи в този бизнес, тя трябва да инвестира десетки милиарди долари. Ако желае да бъде лидер, тя трябва да е по-агресивна от Самсунг. Фирмата агресивно усвоява и развива нови технологии като дигиталния телевизор, мобилната техника и LCD през 90-те години на миналия век, както и OLED технологията през последните десет години (фирмата произвежда 98% от тези панели в света). Инвестиционният бюджет на Самсунг електроникс за 2012 г. е 22,5 милиарда долара. От тях 13,5 милиарда ще се инвестират в производството на полупроводници, 6 милиарда в бизнеса за дисплеи и т. н. (Южнокорейският конгломерат планира да инвестира общо 41,4 милиарда долара през тази година.)

Връщайки се във времето още преди създаването на Самсунг електроникс, подобен подход се прилагаше от основателя Ли Бьонг Чол в нови начинания, като производството на захар и текстил през 50-те и 60-те години. Това изглежда определя „ДНК-то“ на Самсунг от самото ѝ създаване. Фирмата прави своя исторически скок от ориз до чипове в резултат на постоянното търсене на нов бизнес и „хвърлянето“ в него с всички възможни ресурси.

Дизайн и потребител

Ако се разчита главно на конкурентоспособни цени, Самсунг електроникс не би издържал на натиска от китайски фирми в областта на потребителската електроника. Затова акцентът в стратегията не е евтини продукти, а стойностни продукти, които са нови и осигуряват печалба чрез високо качество, нови и разнообразни спецификации и привлекателен стил на дизайна за по-добро свързване с купувачите. Този мост с потребителите може да се сумира с думата „дигитално чудо“ (digital cool), което приобщава продуктите на фирмата към индивидуалните предпочитания и стилове на клиентите. Не случайно Самсунг инвестира много в развитието и маркетинга на такова множество от дигитални продукти като характеристики и дизайн. Самсунг се отличава със спе-

циален акцент на мениджмънта върху дизайна на продуктите. Дизайнът включва не само привлекателен външен вид, но и удобно използване, което създава лоялност у потребителите на техниката. Показателен е фактът, че през последните години Самсунг печели многобройни награди на световни изложения по индустриален дизайн. Самсунг въведе специален пост на главен изпълнителен директорски пост за дизайн – CDO (chief design officer) по подобие на главен изпълнителен директор – CEO или на главен финансов директор – CFO. Преди да стане CEO на Самсунг електроникс Чой Джи Сонг заемаше едновременно поста CDO на фирмата и CEO на направление Дигитална медия.

Ухажването на клиента не приключва с добрия маркетинг и реклама. Самсунг се слави с добре развитата си система за обслужване на клиентите след покупка на продукта (after service). „Клиентът е винаги прав“ не е клише в контекста на Самсунг, защото това е част от мисленето и практиката във фирмата.

Глобална верига за снабдяване

Компонентите на стратегията получават своя завършек в мениджмънта на глобалната верига за снабдяване (global supply chain management). Тази концепция свързва маркетинг, планиране, дизайн, производство, логистика и отново маркетинг в единна система. Тя не е уникална сама по себе си, но както и в другите компоненти на връзка между стратегия и организация, Самсунг я прави реалност в глобален мащаб.

Всичко е организация

Всички от гореизброените фактори са важни за успеха на Самсунг, но те не могат да постигнат този ефект поотделно. Тези различни елементи се свързват едни с други именно чрез организацията на фирмата. Като корпоративна култура фирмата демонстрира забележителна способност да се работи в екип на най-различни нива на организацията. Дали това се дължи на колективистичната и семейна култура на конфуцианството, на образователната система, на дисциплината, или на всичко по малко е друга тема. Резултатът обаче е умение да се свързват колективните усилия за постигане на стратегически цели.

В същото време, културата има относително значение. По повод уникалната култура на Азия, ще перифразирам Карлос Госън, главен изпълнителен директор (CEO) на Нисан в Япония. На въпрос за влияние-

то на уникалната японска култура върху бизнеса, Госън беше заявил, че не знае какво е „японска корпоративна култура“ и че фирмите се делят на успешни и неуспешни. Това не означава, че културните и социални фактори нямат важно значение за икономическото или бизнес развитие, но фактът, че успехът в бизнеса се ражда в различни културни и исторически контексти е показател, че няма универсална „успешна“ култура. Има успешни бизнес модели.

Отвореният характер на една организация позволява по-добро управление и отчетност, които повишават конкурентоспособността. Относително „затвореният“ семеен характер на Самсунг електроникс се компенсира с „отвореността“ на структурата към местни и чуждестранни инвеститори. Чуждестранни фирми и финансови институции притежаваха общо 62% от акциите на фирмата през 2005 г. Няма друга голяма фирма в Южна Корея или Япония с такъв висок чуждестранен дял. В същото време, Самсунг електроникс е най-скъпата технологична компания в Азия по пазарна капитализация.

Трябва да се отбележи, че създаването на бизнес „династия“ под формата на*чебол* (конгломерат) има висока цена в Южна Корея. Осигуряването на семеен контрол върху Самсунг се е осъществявало с легални и нелегални средства. Последният пример от семейната бизнес сага, която се разпростира през три поколения, е нелегалното прехвърляне на дялове от Ли старши на Ли младши. Бащата прехвърли на сина си конвертируеми бонове (с възможност да се превърнат в акции) на стойност много по-ниска от пазарната им стойност в Самсунг Еврленд (увеселителен парк), която е една от холдинговите фирми на семейната империя на Самсунг. Това даде възможност на Ли младши да придобие контролния пакет в Самсунг Еврленд, който чрез взаимното участие на дружества едно в друго (cross shareholding), осигурява участие в управлението на други дъщерни фирми, включително Самсунг електроникс. Семейни членове и приближени на семейство Ли запазват мениджърския контрол върху Самсунг въпреки минотарния си общ дял в групата и респективно Самсунг електроникс. В резултат на нелегалното прехвърляне на дялове в семейството, председателят на Самсунг електроникс Ли Гон Хи беше осъден условно на три години и заплащане на огромна глоба (в порядъка на десетки милиони долари) през 2008 г., а скандалът разтърси южнокорейското общество. Ли подаде оставка като председател и се оттегли от бизнеса за няколко години.

Самсунг и южнокорейският модел са пълни с противоречия и конфликти. Но тези епизоди, които не липсват в по-далечната история на конгломерата, не нарушават ежедневното функциониране на бизнеса и дългосрочните цели. Корейците се възмущаваха за вечните проблеми на прекомерната концентрация на пари и власт и в същото време се гордееха с постиженията на Самсунг. Това е парадоксът на модернизацията на Южна Корея.

Основата на забележителния възход на Самсунг електроникс е „вертикална“ и „хоризонтална“ интеграция. Вертикалната интеграция свързва основни звена на производство и маркетинг в единна система. Това „скъсява“ пътя от производителя до потребителя и съкращава стойността на транзакциите в тази верига. Хоризонталната интеграция обхваща производството на различни компоненти вътрешно в Самсунг електроникс или в бизнес групата. Хоризонталната интеграция засилва конкурентоспособността на фирмата. Освен това конвергенцията на дигитални продукти засилва тенденцията на интегриране на отделните производства. Самсунг електроникс силно залага на тази тенденция. В същото време фирмата внимателно очертава сферите на своята компетентност и конкурентоспособност.

Трудова етика и корпоративна култура

Трудовата етика е друг елемент на конкурентоспособния бизнес. В Корея се работи много. Това е мит, но и реалност. Дълго време годишната отпуска беше една седмица. До преди десет години се работеше на шестдневна работна седмица, а в частния сектор събота продължава да бъде част от работната седмица, официално или неофициално. Работният ден може да продължи 11-12 часа. В Самсунг някои от сътрудниците дори остават да спят във фирмата. Има изграден комплекс с конферентни зали и спални помещения за специално формирани екипи от инженери, дизайнери, мениджъри и други специалисти с конкретно поставени задачи, на които трябва да намерят решения в определен срок (например намаляване на себестойността на даден продукт). Не се излиза от къщата докато не се намери решение...

Колективизмът и способността да се работи в екип е основа на трудовата етика в Самсунг и други южнокорейски фирми. Това улеснява създаването на мащабни и сложни организации и системи. Често се преувеличава представянето на корейската фирма като семейство. Но

съм наблюдавал от първа ръка колко последователни усилия се полагат от мениджмънта екипът да функционира като интегрирана социална група. Тийм-билдингът не е политика, а ежедневие в Самсунг. Вътрешната комуникация в един екип и между отделни екипи във фирмата е специален акцент в управлението на фирмата, което е подпомогнато от вътрешна комуникационна система. Човешките отношения винаги са заемали централно място в корейските ценности. Нагласата е, че първо се развиват отношенията и след това се прави бизнес. Социалните и професионални отношения стават неразделени. След работно време колегите често се събират по различни поводи – вечерят заедно, пият, пеят и между другото биха обсъдили и бизнеса. Обичайна практика в Самсунг е общо празнуване на лични празници и изразяване на съпричастност в трагични случаи като болест на някой служител или смърт на негов близък. В този корпоративен културен код (подсилван от сравнително хомогенното общество) могат да се открият формалности и показност, но корейците вярват в колективните правила и следвайки ги, съумяват да изградят силни и ефективни професионални екипи. Затова те се чувстват силни и конкурентоспособни в колектива и „системата“.

Йерархиите са втъкани в корейското общество (подобно на японското) и те изглеждат „носещата конструкция“ в корпоративната структура и култура. Но отново ще подчертая, че йерархичността е преплетена със засилена конкуренция между индивиди, екипи и фирми. Нещо повече, Самсунг електроникс е известна с даването на големи правомощия на мениджърите на различни нива в организацията. Те имат свобода да вземат важни управленски решения без да е необходимо да получават разрешение отгоре, за което си носят отговорност разбира се. Когато високи етажи на йерархията е трябвало да одобрят едно или друго решение, те често се съобразяват с предложенията „отдолу“, защото оперативното ниво на мениджмънта има най-добър поглед върху детайлите на конкретния бизнес. В този смисъл Самсунг не е толкова типична „корейска“ фирма. Хюндай е позната с различна корпоративна практика, според която важни решения винаги минават през семейната йерархия на конгломерата. С други думи, отличителните елементи на корпоративната практика са ярко изразени по линията на отделните фирми, а не изключително по национална линия.

Моделът на „корпоративната патриархалност“ е съчетание на традиционни нагласи и структури с модерни форми на управление. Фир-

мата е „голямо семейство“ с всички типични за семейството вътрешни напрежения и конфликтни. Колективизмът обаче не е за сметка на конкуренцията – както на индивидуално, така и на корпоративно ниво. Конкуренцията, често ожесточена, между различни играчи на различно корпоративно и организационно ниво винаги е била неотменна част от южнокорейската корпоративна култура и практика.

Социален бизнес

Наред с корпоративното образование, важен елемент в корпоративната практика на Самсунг е социалната система, която не само сплотява екипа на фирмата, но води до дългосрочна мотивираност и обвързаност. До финансовата криза през 1997 година, когато южнокорейското правителство започна да обръща по-голямо внимание на националната система за социално осигуряване пред лицето на безработица (почти непознато явление в Южна Корея за 30 години преди кризата), социалната система беше преди всичко на семейно и корпоративно ниво.

Инженерите и мениджърите в Самсунг са поставени в условията на непрекъснат стрес, но и получават значителни материални стимули. По-големите печалби винаги предполагат по-големи бонуси за служителите (за 2004 година например, служителите получиха 24-та заплата в резултат на рекордните печалби плюс бонуси по случай различни празници). Фирмата е изградила мрежа от вътрешни медицински институти за прегледи, профилактика и зъболекарски кабинети. Към групата на Самсунг принадлежи и една от най-модерните болници в Сеул. Самсунг електроникс осигурява безлихвени жилищни заеми, медицински осигуровки за съпрузите/съпругите на служителите и субсидии за образованието на децата им. Самсунг притежава собствено пенсионно осигуряване чрез месечни вноски. При напускане на фирмата служителите получават значителна финансова компенсация (в зависимост от стажа и независимо от възрастта) в допълнение на месечна пенсия след навършване на пенсионна възраст. С други думи, може да се говори за „социален бизнес“ наред с неуморния и напрегнат труд. Затова не бих класифицирал дългите работни часове като „експлоатация“, а по-скоро като „*само*експлоатация“ на служителите.

Национално и глобално

Десетилетия наред Южна Корея и Самсунг са получатели на информации и технологии; сега те са източник на идеи в дигиталната ера. Следователно глобализацията не е еднопосочна улица. Това е глобализация с обратен знак – получателят се превръща и в източник.

Как и кога Самсунг успява да направи решителния пробив? Отговорът е многостранен, но два момента се открояват в историята на фирмата: 1) решението през 1983 година да се започне производство на полупроводници и 2) новият мениджмънт през 90-те години и ефективното преструктуриране след кризата през 1997 година. И в двата случая добре изработената стратегия и съобразената организация за достигане на поставените цели бяха ключови причини за успеха. И в двата случая компанията имаше достъп до ноу-хау, осигурено от водещи компании в света. Самсунг имаше достъп до капитал. В първия случай с помощта на държава, банки и собствени средства; във втория случай с помощта на банки, чуждестранни инвестиции и собствени средства. Това, което обединява случаите през 80-те и 90-те години (включително началото на 21-я век) е осъщественият преход от национална към глобална компания. С други думи, една фирма може да бъде успешна за продължително време ако се превърне в глобален фактор. Това е мащабът и амбициите на Самсунг, която притежава ресурсите, организацията и информационната инфраструктура да осъществява тази стратегия.

„Страна на утринната свежест“ е поетичният образ на Корея, който отразява културна традиция на саморефлексия и съзерцаване. Какво по-контрастиращо явление на тази фон от агресивна мултинационална компания като Самсунг електроникс? Това е конвергенцията на историята и историите – свързване на минало и настояще и съчетаване на национално и глобално. В този смисъл Самсунг е много уникална национална компания, съумяла да направи този скок в развитието чрез изграждане на „дигитална екосистема“, която обгръща света. Трите звезди изгряват над страната на утринната свежест, правят пълен кръг около света и се завръщат в своята родина.

Самсунг електроникс е един от пътеводителите в глобалната информационна индустрия. Това е и мисията на Самсунг – три пътеводни звезди. До кога ще продължи този невероятен възход и лидерска роля? Не знаем как ще изглежда ИТ индустрията след десет години. Всичко ще зависи от това колко бързо Самсунг се адаптира към бързо променя-

щите се технологии и пазар. Компанията е „идеалният“ производител, всичко отива на мястото си в тази система. Това е голямото предимство, но още по-голямо предимство на Самсунг е, че никога не разчита на завидните си корпоративни резултати, а непрекъснато инвестира огромни ресурси в иновации и нови продукти.

Има ли тайна успехът на Самсунг? Не. Има развитие и успешен бизнес модел в конкретен исторически контекст. Можем да се учим от този опит., но това не означава, че можем да прилагаме успешния модел на Самсунг в България. Това би било контрапродуктивно. Всяка икономика и фирма трябва да търси своя успешен модел в зависимост от ситуацията и налични ресурси. Южна Корея създаде Самсунг електроникс, а във Финландия се роди Нокиа. Тези феномени потвърждават, че няма „малки“ страни в световната икономика и бизнес, има успешни и неуспешни модели и стратегии. Южна Корея, понастоящем седмата търговска нация в света, е пример и за това, че никога не е късно да се изградят световни индустриални лидери и марки. Историята на Южна Корея и Самсунг електроникс дава надежда, че е възможно и България да намери своя успешен модел на световна конкурентоспособност.

Глобализацията е двупосочна улица. Самсунг и други южнокорейски фирми са добри ученици в усвояването на технологии и организационни практики в света, но идва време когато учениците изпреварват учителите и на свой ред се превръщат в източник на знания. Южна Корея черпеше опит от Япония, САЩ и Европа, сега други се учат от Южна Корея, включително Китай. Сони, един от символите на японското „чудо“, дълги години беше критерий и източник на знания и вдъхновение за Самсунг; сега японската компания има какво да учи от своя ученик. Историята на Южна Корея и Самсунг електроникс дава надежда, че е възможно и България да намери своя успешен модел на световна конкурентоспособност.

Аврам Агов е специалист по далечна Азия с основно направление Корея. Той е асистент по световна история на XX век в Университета във Ванкувър, Канада, и автор на книгите „Страната на утринната свежест“ и „Самсунг или пътят на трите звезди“, публикувани в България.

Коментари (1)

- 17-06-2012|**Опасна Тиква** – „Тайната“ на Самсунг

Динамиката на южнокорейският икономически модел несъмнено привлича погледите. Показателен е формираният специфичен модел на развитие в Самсунг електроникс. Технологията и технологичните промени без съмнение са ключов фактор в социално-икономическото развитие на една държава. Производителите в икономики с поглед „навън“ не са ограничени до вътрешния пазар и могат да се радват на мащабна икономика. Важно е да останат гъвкави и отворени. Способността да се правят корекции „в движение“ е голямо предимство.

Панаирът на книгата и българското книгоиздаване
Автор: Димитър Панайотов

Отдавна се каня да напиша подобен материал. Материал относно личното ми, непретенциозно и непрофесионално наблюдение за българския книжен пазар. И ето, че съвсем скоро преминалият Пролетен базар на книгата ми се стори прекрасна възможност да запретна ръкави и да напиша един по-обзорен репортаж-коментар.

Като никога този път мнението ми не е крайно и не съм категорично към едната страна. Напротив, доста съм раздвоен, защото останах с твърде смесени впечатления от панаира. Както и съм с твърде противоречиво мнение за съвременното ни книгоиздаване. Защото и двете неща, за които ще си говорим в този материал, имат много положителни, приятни страни. Личи си, че се развиват с годините. Но в същото време и панаирът, и българските издателства и закони в някои аспекти са толкова пародийни, колкото са и повечето неща в тази държава...

Панаирът на книгата – хубава работа, ама българска

Като читател и ценител на хубави книги, обожавам такива мероприятия. Не съм пропускал нито едно, откакто съм в София. Хубаво е да видиш как на едно място са се събрали толкова много четящи, а по щандовете има по-голямо разнообразие на книги от това, в която и да е книжарница в страната. Много положителна черта на ежегодните панаири е, че на всеки щанд седи представител на различните издателства, който, обикновено, е доста разговорлив. По този начин можеш директно да се срещнеш, очи в очи, с любимите издатели, да обсъдите някоя книга и най-вече – да си поприказвате за бъдещите планове на конкретното издателство. Обикновено хората са дружелюбно настроени и отговарят на всички въпроси, чиито отговори знаят и могат да си позволят да кажат. Най-хубавото от цялата работа обаче е, че можеш да си купиш книга на една идея по-достъпна цена. Наистина няма друго място, където човек може да получи такива намаления.

Освен запален читател обаче, аз съм и запален колекционер. За мен няма нищо по-хубаво от това, след като съм прочел една наистина добра книга, да си я сложа на някоя от лавиците вкъщи и да ѝ се радвамкато част от колекцията ми. Както сами можете да се досетите, един студент да събира книги в България не е

никак, ама никак евтино хоби.

Затова изключително рядко си купувам на прима виста книга от книжарницата – когато пазарувам, или е втора ръка, или поръчвам голямо количество книги онлайн, или си взимам това, което съм си набелязал именно от разни базари. Точно в това си предназначение Панаирът на книгата идва на мен и на останалите хора като манна небесна. Защото съвсем откровено казано, масовата публика не вижда никаква друга полза да отиде два пъти в годината до НДК, освен, за да спести някой и друг лев.

Което е много тъжно, но факт. Само се замислете – имаше ли с какво реално да ни привлече Пролетният панаир на книгата? Тясно, затворено пространство, соцобстановка и пълен гъч. Къде е книжната атмосфера, къде са организираните мероприятия, къде са новите книги, издадени специално за панаира, къде са чуждестранните автори, раздаващи автографи? Ами няма ги. И аз много се радвам, че хората вече започнаха да наричат това

*събитие с правилното му име – **базар**.*

Базар, а не панаир. Защото панаирите навсякъде по света нямат нищо общо с това, което се случва у нас. Истинските панаири не са безцелни, не са събитие, в което издателите да си направят малко реклама и да си продадат непотребната стока. Те са културно мероприятие. Мероприятие с дух, с атмосфера. Събитие, което издателствата използват, за да изкарат важни и нови книги. Да ги представят на масовата публика. С организирани игри, дискусии, срещи с популярни и обичани автори. Обикновено някъде навън, в приятна обстановка и страхотна изработки на детайлите.

А какво става тук, в България? „Панаирът“ е заврян на третия етаж на НДК, разпънати са безразборно щандове от всякаква големина и вид и хората са седнали да си продават старите книги. Защото, както казва един мой преподавател,

*българският панаир на книгата е един **книжен Outlet**.*

Мероприятие, което родните издателства използват, за да пробутат неактуалните си и зле продавани книги на ниски цени, които поне донякъде да покрият загубите. Защото това да слагаш един куп книги в някакви кашони за по 5 лева е едно тотално неуважние към литературата. Сякаш си изхвърляш боклука. Сякаш даваш вестникарска хартия на вторични суровини, че да вземеш някой и друг лев. А знаете ли кое беше най-тъжното в цялата работа? Че масово хората се тълпят да разглеждат именно тези кошове за по 5 лева. За да видят дали няма да намерят нещо хубаво в тях, което могат да си позволят.

Точно това е нашенският „панаир“. Един масов базар, където издателствата да си пробутат стоката. Защото книги за много от родните издатели са именно и единствено това – стока. Бизнес. И това си пролича адски много в тазгодишния „Пролетен базар“. Исках това да бъде репортаж, но не виждам какво толкова мога да ви разкажа. Наредени щандове. Много издателства. Много книги. Кошове с намаления. Сцена, на която няма нищо интересно. Напълно идентично с миналите пъти на събитието.

Манталитетът на българския книгоиздател

В тази част ще си поговорим за българските издателства и държавната ни политика за книгите. Не съм завършил българска филология, нито пък книгоиздаване. Също така не съм написал и една книга през живота си, нито пък съм ерудиран литературовед. Но съм читател. Наблюдател.

И едно нещо ми прави огромно впечатление. Българският пазар е залят. Буквално наспамен от глупави, безсмислени, евтини, жълти, вампирски и какви ли още не книги, които просто не би трябвало да съществуват. Не е въпрос на това какво аз харесвам. Много от нещата, които никога няма да седна да чета, са качествени, достойни за уважение и хубави, но просто не са мой тип. Но не за тези книги говоря. Говоря за онези най-откровени боклуци, които просто не заслужават да бъдат издадени. А те са огромна част от книгите, които могат да се намерят на пазара.

Българските издатели буквално ни зариват с десетки книги, които никой никога няма да прочете. При голяма част от издателствата няма никаква сеитба. Издава се де що има. Независимо от това колко е качествено и колко ще продаде. А това е една много губеща и неправилна политика. Когато вляза в една книжарница, виждам толкова различни книги и издания, че просто си нямам никаква представа коя от тези

книги си заслужава да бъде купена и прочетена. А какво остава за обикновения човек, който не следи редовно книжния пазар? Ужасно грозно е, че много качествени, хубави заглавия буквално се губят из целия този цирк. И е тъжно, защото българският пазар не е толкова голям, че да си позволи подобно нещо. Ето затова ежегодно панаирите се пълнят с колички за книги по 5 лева... Българските издателства трябва да се

научат какво, кога, как и защо трябва да издават.

Да разчитат на качеството, а не на количеството.

Чета и колекционирам книги от години. И мога да кажа със сигурност – нещата определено вървят на добре... донякъде. В българското книгоиздаване има голямо развитие през последните няколко години. Все повече и повече издателства разбраха, че в ерата на електронните четци читателите могат да бъдат накарани да си купят книжен формат само по един начин – с качество.

Голяма част от новите издания се правят по европейски и западен стил – с качествена хартия, прекрасно оформление, красива корица и неразпадащи се коли. Свършва (поне така се надявам) времето на грозните, нарисувани за 5 лева български корици, разпадащите се книги и покъртителното офромление. И то не за друго, ами защото вече никой не би си купил подобен книжен (не като съдържание) боклук. Защото читателите се разглезиха.

Разбира се, с голямото качество идват и големите цени.

Абсурдните цени. Недопустимите цени.

По никакъв начин не мога да приема, че средната цена на една книга днес е 20 лева. С минимална работна заплата под 300 лева това са едни безобразно надути цени. И после се чудим защо в България много малко хора купуват книги. Аз пък ще кажа точно обратното – като се има предвид колосалните за нашето общество цени на книгите, това, че толкова хора все още влизат в книжарниците, е нещо, с което трябва да се гордеем.

За съжаление цените са нещо, което рядко зависи от издателството. Разбира се, има уникални случаи като едно от най-дразнещите издателства, чиито книги обаче преливат в колекцията ми – ИнфоДар. Често се случват най-различни, типично балакански абсурди, от типа на това да разделим една книга на две, за да вземем два пъти повече парички. „Вещерът“, „Спектър“, „Станция Пертидо“ са много малка част от примерите, които се сещам в момента. Не може една книга в оригинал да бъде 500 страници и да струва 14 лева, а тук да ми я продават 800 страници

за 28 лева. Това са все прекрасни книги, които това издателство положително издава с добър превод. Но чисто като продукт се предлагат ужасно.

И най-фрапантният случай, за който се сещам – „Под купола“ на Стивън Кинг.

Една книга. Разделена на две.

За обща цена от ЧЕТИРИДЕСЕТ И ОСЕМ ЛЕВА. Ей на такива издатели им пожелавам да фалират и да ровят по кофите, за да продават хартия на килограм. Извинявам се за силните думи, но не може да правиш такава свинщина в държава като България, при това – без да предлагаш нищо, което да оправдае цената.

Заслужава си да спомена, че както някои издателства като Колибри и Изток-Запада, примерно (има много други прекрасни издателства в България, въобще не отричам), се стараят да издадат прекрасни, добре оформени, качествени като съдържание, книги, така и други си карат сякаш сме във времето, когато върхна на книгоиздаването е била поредица „Галактика“.

Ще дам пример с едно от най-големите издателства у нас – Бард. Издателство, което като цяло обичам, което непрекъснато пуска промоции и всеки месец издава много хубави книги. И в същото време го прави по един невероятно странен начин. Няма друго издателство в България, което да има толкова много пари и средства и да прави толкова лоши, некачествени изработки на книгите си. Сякаш се връщам в миналия век. С ужасна

вестникарска хартия, която е под абсолютно всякакаква критика,

не може! Просто не може да си най-голямото издателство в една държава, да издаваш наистина прекрасни и супер продавани книги и да го правиш с такъв манталитет. Не може да издаваш мега бестселър като 5-тата „Песен за огън и лед“, пускайки я на пазара с покъртителна зелена, като изкарана от MicroSoft Paint, корица и с най-евтината възможна хартия.

Изказвам възмущението си защото точно на този панаир си купих именно от Бард една книга, която вече почти прочетох – **„Момиче на пружина“**. Страхотен роман, но тотално осакатен от издателството. 500 страници, грозно офромление, гадна хартия и всичко това на „страхотната“ цена от 17 лева. Пълен абсурд.

Истината е, че наистина много харесвам Бард. Чувал съм за ужасното им отношение към преводачите, но спрямо клиентите си изглеждат

коретни – в сайта им има всеки месец много изгодни отстъпки и се издават много хубави книги. Обаче някак си е гадно да се правят с това качество.

Няма да подхващам темата за това как

някои издателства мачкат преводачите,

защото не съм лично запознат. От достоверни източници и познати съм чувал обаче, че българските издателства буквално се гаврят с родните преводачи – ниски хонорари, пришпорвания, лоши условия, кратки крайни срокове. И после се чудим защо някои от преводите ни са на такова ниво.

Като изключим подобни действия, които за съжаление никак не са малко, издателствата наистина не са виновни за цените на книгите. За да предлагаш качествено офромление, хартия и корица ти трябват повече пари. Да не говорим за разходите по превода. Нито пък за това колко малко печелят от една издадена книга самите издатели, защото да продадеш 1000 бройки от един роман се смята за истинско постижение у нас. За безумните цени на книгите е виновна глупавата държавна политика.

Политика, която от години не е направила нищичко, за да насърчи младите хора да четат. Политика, която не само, че не прави нищо добро, ами и напротив – облага книгите с данък добавена стойност 20%. Едно от най-абсурдните и пародийни неща в нашата мизерна държавица. Единствена страна в Европа, освен Дания, която има такова ДДС на книгите – Франция – 5%; Чехия – 9%. В Полша ДДС-то е нулево, както в Англия, Ирландия и къде ли още не. Сравнете книгоиздаването на всяка една от тези страни с родното и ще разберете за какво става въпрос.

Във всички гореспоменати причини (и още доста, които не съм обхванал) се крие опасността след време в България книги просто да спрат да се издават. Кажете ми, сериозно, какво би накарало един редовен читател да влезе в книжарницата и да си купи книга за 20+ лева? При положение, че в момента можеш да си вземеш от Amazon прекрасен четец за около 200 лева, да отвориш Читанка или, ако знаеш английски, някой чуждестранен сайт и да имаш безплатен, макар и пиратски, достъп до повече книги, от колкото можеш да прочетеш за 10 живота напред.

Ето един проблем, който тепърва ще се задълбочава –

масовото пиратство на книги у нас,

заради все по-развиващите се електронни технологии. И, казано честно, не виждам и една основателна причина, освен някои морални задръжки, която да спре масовия читател да започне с тази пагубна практика.

За Бога, родни книгоиздатели и политици, моля ви – дайте ни тази причина!

Източник

Димитър Панайотов следва журналистика в СУ и се надява някой ден да има собствен бизнес свързан с книги. Освен това чете фентъзи и фантастика, слуша рок и метъл, свири (дрънка) на китара, ходи на актьорско и все се запознаха с нови хора.

Коментари (3)

- 08-06-2012|**Силвърмен**

Важните неща са:

– панаирът пак бе качен на някакви горни етажи, вината за което е на НДК – Народният дворец на КУЛТУРАТА, така да се каже. На ръководството на сградата трябва да се потърси отговорност за това

– в пролетния вариант не участват всички издателства, за разлика от зимния

– трябва да се махне ДДС върху книгите.

- 08-06-2012|**Златко**

И един интелигентен коментар, който се появи малко по-късно в мрежата (Стела Маркова, PR на издателство „Бкниг@“):

Относно манталитета на българския книгоиздател

Следващите редове са коментар на материала „Панаирът на книгата и българското книгоиздаване“, чиито автор Димитър Панайотов сам прави забележката, че изразява мнението си от позицията на „наблюдател“. Абзац по-долу наблюдателността се превръща в явна назидателност и даване, едва ли не, на ноу-хау относно работата на българските книгоиздатели.

От една страна българите са склонни да представят мнението си по даден въпрос като компетенция по въпросния. Жалка черта, най-вероятно компенсираща комплекси, както и вроден „хейт“.

Въпреки, че не познавам лично Димитър Панайотов, съмнявам той да е представителна извадка от тази национална характеристика. От останалите му наблюдения по отношение на книжните панаири и базари, както и от явно богатата му читателска култура, става ясно, че Димитър е интелигентен млад мъж.

Оттам и моето недоумение. И желание за отговор. Умишлено ще се въздържа от коментар по отношение на споменатите както в положителен, така и в отрицателен контекст издателства, тъй като самата аз работя в такова и смятам да спазя професионална етика.

И така:

> *Цитат:*
> *„Българският пазар е залят. Буквално наспамен от глупави, безсмислени, евтини, жълти, вампирски и какви ли още не книги, които просто не би трябвало да съществуват. Не е въпрос на това какво аз харесвам. Много от нещата, които никога няма да седна да чета, са качествени, достойни за уважение и хубави, но просто не са мой тип. Но не за тези книги говоря. Говоря за онези най-откровени боклуци, които просто не заслужават да бъдат издадени. А те са огромна част от книгите, които могат да се намерят на пазара.“*

Зная, че страстните читатели, гениалните автори, творци, естети и други „наблюдатели“ трудно правят разграничение между текста, съдържанието и идеята от една страна и понятието книга, от друга. Никога няма да се уморя да повтарям обаче, че книгата освен медия е и стока. Тя е пазарен продукт, който попада под същите тези икономически правила и потребителски предпочитания, които важат за всички останали стоки. На мнозина ще прозвуча цинично, но се опирам на непоклатими факти.

Цитат:
„Българските издатели буквално ни зариват с десетки книги, които никой никога няма да прочете.“

Всъщност, опитват се, подобно на всеки друг бизнес, да задоволят интересите на разнородната публика. Малките издателства обикновено се специализират в определени ниши, по-големите могат да си позволят да отговорят на различни предпочитания, а с „качествените“ (слагам кавички заради субективността на понятието) си издания, да култивират и култура.

Цитат:
„Издава се де що има. Независимо от това колко е качествено и колко ще продаде. А това е една много губеща и неправилна политика“.

Да се издава „де що има“ може да си позволи някой, за когото книгоиздаването е скъпо платено хоби. Или някой, който пере пари. Не отричам, че подозирам поне едно издателство в последното, но тъй като не разполагам с преки доказателства, слагам точка.

Цитат:
„Българските издателства трябва да се научат какво, кога, как и защо трябва да издават.“

Смел съвет. Какво, кога, как и защо са въпроси, на които българските издателства отговарят с опит, усет, при налични средства и с маркетинг. И не напоследно място – с голяма доза риск. Книгоиздаването не носи големи материални приходи, но за сметка на това разходите са гарантирани.

Цитат:
„Разбира се, с голямото качество идват и големите цени. Абсурдните цени. Недопустимите цени.“

Отправям лична покана към Димитър да заповяда в представляваното от мен издателсво и да му направим калкулция на разходите за едно заглавие (тематика, жанр, физическо изпълнение) по негов произволен избор. Ще си поговорим за авторски права, хонорари на редактор, коректор и дизайнер, за печат, цена на хартията, реклама и PR, ДДС. Само за основните неща, без да навлизаме в подробности.

Между другото, към края на „Панаирът на книгата и българското книгоиздаване“ авторът показва, че до голям степен си обяснява от как-

во се формира една корична цена. Парадоксално е, че въпреки това вижда „недопустимост“ на ценообразуването.

Цитат:

„С минимална работна заплата под 300 лева това са едни безобразно надути цени. И после се чудим защо в България много малко хора купуват книги. Аз пък ще кажа точно обратното – като се има предвид колосалните за нашето общество цени на книгите, това, че толкова хора все още влизат в книжарниците, е нещо, с което трябва да се гордеем.“

С минимална работна заплата под 300 лева може би малко хора влизат в книжарници, но за сметка на това заведенията са пълни. Тези, в които се слуша определен стил музика, направо се пръскат по шевовете. Посягането към една книга на последно място е свързано с финансовата възможност на българите. Културата на четенето – това е друга тема. Целенасочената държавна и медийна политика, която НЕ работи за тази култура, а тъкмо обратното – трети въпрос.

Цитат:

„И най-фрапантният случай, за който се сещам – „Под купола“ на Стивън Кинг. Една книга. Разделена на две. За обща цена от ЧЕТИРИДЕСЕТ И ОСЕМ ЛЕВА. Ей на такива издатели им пожелавам да фалират и да ровят по кофите, за да продават хартия на килограм. Извинявам се за силните думи, но не може да правиш такава свинщина в държава като България, при това – без да предлагаш нищо, което да оправдае цената.“

Подобен вид „свинщини“ най-рационално могат да се обяснят с обема (в превод) на заглавието. С ергономичността на отделните томове. Допускането че книгата е разделена на две заради печалбарство, е комично. Пожеланията към издателсвото – меко казано груби и лишени от малкото, но все пак значително въпросче: „Зная ли аз, какво представлява професията на тези хора?“

Цитат:

„Няма да подхващам темата за това как някои издателства мачкат преводачите, защото не съм лично запознат. От достоверни източници и познати съм чувал обаче, че българските издателства буквално се гаврят с родните преводачи – ниски хонорари, пришпорвания, лоши условия, кратки крайни сроко-

ве. И после се чудим защо някои от преводите ни са на такова ниво."

Всяка монета има две лица. Ще допусна, че лицето, с което се е запознал Димитър, е това на преводачите. Аз няма да описвам гледната точна на издателя, за да избегна субективизма. Но – хонарарите, условията, скроковете и всичко останало са неща, които подлежат на договорка между двете страни. При несъгласие или недоволство всяка една от тях може да се ориентира към друго издателство, съответно – към друг преводач.

Цитат:

„Кажете ми, сериозно, какво би накарало един редовен читател да влезе в книжарницата и да си купи книга за 20+ лева? При положение, че в момента можеш да си вземеш от Amazon прекрасен четец за около 200 лева, да отвориш Читанка или, ако знаеш английски, някой чуждестранен сайт и да имаш безплатен, макар и пиратски, достъп до повече книги, от колкото можеш да прочетеш за 10 живота напред...Ето един проблем, който тепърва ще се задълбочава — масовото пиратство на книги у нас, заради все по-развиващите се електронни технологии. И, казано честно, не виждам и една основателна причина, освен някои морални задръжки, която да спре масовия читател да започне с тази пагубна практика. За Бога, родни книгоиздатели и политици, моля ви — дайте ни тази причина!"

Не ми приляга да отговарям в името на бог, защото съм атеист, политиците си знаят. Като човек, занимаващ се с книгоиздаване в България, но и като човек, следящ световните денции, ще си позволя да цитирам президента на Европейската книгоиздателска фондация Фъргал Тобин, който впрочем беше поканен от Асоциация българска книга по повод тазгодишния пролетен базар на книгата:

„Тенденциите в книгоиздаването ни карат да говорим за „readers" и „booklovers". Първите предпочитат практичните и лесни решения, вторите обожават допира и уханията, както и книжния домашен интериор."

- 20-07-2013|**platanus** – Цинизма на PR

Браво, г-н Панайотов! Изключително смислен и верен коментар!

Първо реших да отговоря на г-н Златко, който се крие зад гърба на Стела Маркова, но реших, че не си струва, защото реакцията ѝ убедително доказва, че автора на статията е напълно прав.

Яд ме е, че купуването на книги стана привилегия за избранници, но все пак Читанка е голяма утеха (но не и за новите книги). Трудно ми е да си представя какво бих чел, ако я нямаше, но ми е лесно да си представя, че щях да чета много по-малко, отколкото ми се иска...

Юли 2012

Боен химн на майката-тигрица
Автор: Дайан Джонсън

В мемоара си *Мечти от баща ми*, Барак Обама разказва как, когато бил още момче в Индонезия, майка му

Пет дни в седмицата... идваше в стаята ми в четири часа сутринта, натъпкваше в устата ми закуската и започваше да ми преподава уроците по английски в продължение на три часа преди да съм тръгнал за училище, а тя – за работа. Съпротивявах се яростно срещу този режим, но в отговор на всяка стратегия, която успявах да измисля... тя търпеливо повтаряше най-мощната си защита:

„За мен това също не е разходка в парка, юначе.“

Президентът Обама е очевидно успешният резултат от това да имаш майка-тигрица – изразът, направен популярен от книгата на Ейми Чуа *Боен химн на майката-тигрица*, в която авторката описва своето също толкова взискателно разбиране за майчинството. Нейните високи изисквания към двете ѝ дъщери не са били разходка в парка нито за тях, нито за нея. За успешното изпращане на онези момичета в Карнеги Хол и Харвард са били необходими дълги часове на упражнения по пиано и цигулка, математика и правопис, очакването да имат само отлични бележки и да бъдат най-добрите във всичко, с което се заемат; а майка им е била винаги там, „в окопите“, както сама казва, заедно с тях. За да бъде човек майка-тигрица, се изисква голяма лична дисциплина и много време – и именно тук, според Чуа, американските родители са изоставили децата си.

Ейми Чуа е професорка по право в Харвард, с две дъщери, които е възпитала строго, възможно най-меко казано. Че разказът за някои от нейните разбирания и методи – като стоенето до тях на пианото в продължение на часове, отхвърлянето на зле написани картички за Осми март или небрежни домашни упражнения, изискването на бележници само с шестици – изпълни с ужас някои от хората сред огромната читателска публика на книгата, едва ли трябва да ни учудва. Имало ли е слу-

чай някой да се е възхищавал от начина, по който другите родители възпитават децата си? Едва ли има друга тема, която да е обсъждана с повече упреци и дребнаво внимание, по-богата на теории, от родителството, и особено майчинството. И коя ли жена не изпитва познатия прилив от вина, ранимост и боязливи емоции, когато стане дума за собствените ѝ качества като майка? Бащите, не ще и дума, също имат своите несигурности, но на тях не им се търси отговорност по същия начин, нито пък от тях се очаква да развиват някаква собствена философия по въпроса.

Чуа защищава собствената си философия, твърдейки, че тя отдава на децата си възможно най-високия комплимент, предпоставяйки, че те са в състояние да постигнат онова, което тя изисква от тях, че те чувстват нейния респект към тях, и че това е китайският начин на възпитание. В края на краищата, тя просто повтаря с тях собственото си възпитание:

Когато бях малка, майка ами казваше: „Защо трябва да преспиваш в нечия чужда къща? Какво му липсва на собственото ти семейство?“ Като родител, аз възприемах същата позиция... Нямаше защо София да бъде излагана на най-лошото в западното общество, нито пък аз бях склонна да се поддавам на баналности като „Децата трябва да откриват нещата сами“ или „Те трябва да правят свои собствени грешки“.

Откак книгата беше публикувана, може би в отговор на яростните коментари, които последваха, тя добавя, че това е било едно донякъде шеговито извинение за евентуалното прекаляване; признание, че и сама познава собствената си склонност към обсебеност; че сигурно се нуждае от малко отпускане, и че собствените методи са ѝ стрували загуба на приятели, много време, и определено количество семейно напрежение. Трябва да се каже също, че сред възмущението от тази книга, много хора сигурно ще са прочели рецензии и дискусии за нея, без да са чели самия текст, тоест ще са пропуснали срещата с игриво-предизвикателния тон на Чуа:

> *Ако някое китайско дете получи петица — което няма да се случи никога — първо ще има крясъци, скубане на коси, експлозия. Опустошената китайска майка тогава ще осигури десетки, може би стотици допълнителни упражнения, и ще ги преработи заедно с детето си, чак докато то стигне дотам, че да получава само шестици.*

Преувеличението прикрива и до известна степен смекчава скритата сериозност на истинската ѝ тема, която е упадъка на Запада. Може

би именно това е подтекстът, който кара хората да реагират с толкова необичайна разпаленост на откровенията на Чуа; тя казва, че е получила стотици мейлове и дори заплахи за живота си; хората са напускали партита, когато тя е влизала. След като човек е прочел малко повече рецензии на книгата, се утвърждава някакво впечатление не толкова за гняв или възмущение поради съдбата на образцовите, но изтормозени от работа деца на Чуа, колкото на лека тъга, някакъв рефлекс за спотаено усещане, че самите ние не сме прекарали достатъчно време с децата си или че не сме им помогнали да достигнат развитието, което може би инак им е било природно дадено.

Сред многобройните рецензии, коментарите варират от язвително-отровни до неохотно възхитени или предизвикателни. Някои от читателите смятат, че Чуа би трябвало да бъде преследвана за злоупотреба с децата си, други – че тя е заета прекомерно със самата себе си. Всички могат да забележат, че повечето от шегите на Чуа, така очевидно натоварени със самокритика, същевременно представят и нейната осведоменост по множество въпроси на музиката, спорта, Европа и чуждите езици – тоест те представят една завършена и впечатляваща, ако и малко дразнеща личност, чиито способности обхващат, в края на краищата, и нежна загриженост за съпруга, децата и кучетата ѝ. „Всъщност, в мемоара на госпожа Чуа става дума за търсенето на щастие от страна на един малък нарцист, описано в продължение на цяла книга... Тя със сигурност ще се хареса на същите хора, които направиха хит от изпълнената с мЮсли ‚**Яж, моли се и обичай**‘„, озъбва се Джанет Мейслин в *Ню Йорк Таймс*.

Критиците предсказват, че децата ѝ сигурно ще бъдат отчуждени, травматизирани, че ще прекарат години с психоаналитици, ще имат здравословни проблеми и т. н., но разбира се никой не може да каже каква ще бъде реалната динамика на което и да е семейство; поколения американци са имали амбициозни родители – и често, както Обама, са имали само полза от това усилено внимание. Но други критици смятат, че тя не стига достатъчно далеч. Дейвид Брукс, само отчасти на шега, казва:

> *Мисля, че тя разглезва децата си. Тя ги защищава от най-трудните интелектуални дейности, защото не разбира кое е истински трудно от познавателна гледна точка и кое – не.*

Да се повтаря някое музикално упражнение в продължение на четири часа изисква съсредоточено внимание, но то не е дори отчасти толкова трудно, колкото преспиването в домовете на 14-годишни приятелки. Справянето със статусовите съперничества, договарянето на груповите динамики, разбирането на социалните норми, осъзнаването на разликата между себе си и групата – тези и други социални тестове налагат познавателни изисквания, които просто издухват настрана всяка интензивна учебна сесия или някой урок в Йейл.

Айелет Уолдман, от *Уол Стрийт Джърнъл*, казва, че е позволявала на децата си да

> *Участват във всяка извънучебна дейност, която си пожелаят, доколкото от мен не се очакваше да карам колата по-далеч от 10 минути път от къщи, за да стигна там, или да седя в някое поле на сгъваем стол по време на каквото и да е друго, освен най-мекото време, и то за не повече от 60 минути...*

Разликата между госпожа Чуа и мен, предполагам – изобщо между гордите китайски майки и непоследователните западни такива – е в това, че аз се чувствах виновна, че съм се карала на дъщеря си за това, че не ми е донесла бележките, които съм очаквала. Срамувах се от реакцията си. Но има и още една разлика, която признавам, без да се срамувам от нея: тя е, че след това аз не тръгвах да търся стотици допълнителни упражнения и да работя над тях заедно с дъщеря си до среднощ, вършейки каквото е необходимо, за да направя от нея отличничка. Възложих тази задача на допълнителен учител – нещо, което мога да си позволя, защото децата ми живеят в същия привилегирован свят, към който принадлежат и децата на госпожа Чуа.

Азиатците-американци изглеждат особено разгневени. Бети Минг Лиу писа в блога си за „откачените, продаващи задника си за престиж китайски родители“ с „ценности, които почти съсипаха толкова много от нас... Не са ли ни достатъчно много тези изтормозени, съсипани от чувство за вина азиатски и азиатско-американски деца-студенти, стигащи до самоубийство или до отпадане от висшето образование???“ Уесли Янг, пишейки за списание *Ню Йорк*, обобщава нещата така: „чувства към азиатските ценности: да го шибам този семеен респект. Да го шибам бележкарството. Да я шибам манията по водещи университети. Да го шибам преклонението пред авторитетите. Да ги шибам смирението и усилната работа...“ Той напомня на читателите, че, независимо от това

колко силен в учението може да бъде някой азиатски американец, след завършването пак го очаква същия бамбуков таван[1].

Но защо тази книга предизвиква толкова крайни реакции? Не е да каже човек, че Чуа защищава неща като женското обрязване или смъртното наказание; тезите ѝ всъщност не би трябвало да шокират никого. Повечето хора приемат, че при различните култури и родителски очаквания има реални разлики. А освен културните влияния, остава си факт, че повечето хора оцеляват сред някаква форма на родителска ексцентричност; една от приятелките ми от детството получаваше почти ежедневни клизми, в съгласие с преобладаващите тогава скандинавски теории за личната хигиена.

Има прости разлики между реторичните конвенции при различните семейства. Спомням си как преди години четях *Жената-воин* на **Максин Хонг Кингстън** и бях шокирана от това, че пра-чичо ѝ наричал женските деца „червеи“ – нещо, за което тя си припомня без особена болка. Според Чуа, всички китайски родители използват срама като средство за възпитание, наричат децата си „шишко“ и „боклук“, че и много по-лошо, а децата схващат това като нещо, намиращо се в границите на допустимото в семейството изразяване: ами просто така си приказва мама. Когато такива думи се сторят неприемливи на гостите ѝ, Чуа казва, че това е „китайска имигрантска работа“. Някой посочил че тя не е китайска емигрантка. „Добро попадение“, съгласява се тя. „Тогава не е за учудване, че не ми е навредило“.

Тя обяснява очевидната си рязкост по-скоро като разлика в стила на изразяване: „Не че на китайските родители не им пука за децата им. Точно обратното.“ Те не се тревожат като западните родители за чувството за самоуважение [на децата си], и вярват, че децата им могат да поемат критика. „Те извличат от това сила, а не крехкост, и в резултат поведението им е много по-различно“. „Като родител, най-лошото нещо, което можеш да направиш на детето си, е да му позволиш да се предаде. От друга страна, няма нищо по-добро за изграждане на самочувствие от осъзнаването, че сте в състояние да извършите нещо, за което сте смятали, че не можете.“

1 Бамбуков таван – израз, с който в Америка се обозначават неписаните правила, по които хората от азиатски произход, независимо от постиженията и способностите си, като правило не могат да достигнат най-висшите длъжности по върховете на американския бизнес и политика. Разбира се, реалното съществуване на такъв „таван“ се оспорва усилено. Бел. пр.

Думата „китайски“, в речника на Чуа, по принцип служи за обозначаване на всяка мотивирана и дисциплинирана под-група, състезаваща се с умореното, неефективно мнозинство. В други периоди от американската история бихме могли да поставим тук името на някое друго етническо малцинство. Някои от загрижените коментари за книгата ѝ могат да се обяснят чрез начините, по които ние възприемаме Китай. Ако Чуа беше написала книга със заглавие *Бойният химн на нигерианската майка*, то дали реакциите ни биха били същите?

Самата тя дете на имигранти, Чуа се вписва в традиционния американски модел: родители-имигранти – деца с високи постижения – поспокойно трето поколение, което поема път на артисти или кинематографисти. Или музиканти и тенисисти, като собствените ѝ дъщери Лулу и София.

Възпитавайки ги, Чуа директно се е противопоставила на властващите западни разбирания от времето на **Д-р Спок**, или дори още Фройд, според които потискането води до психически проблеми, и че свободата и творчеството са неразделно свързани – но дали самите ние вече вярваме в тия общоприети разбирания? Тя смята, че американските деца пилеят прекалено много време и полагат прекалено малко усилия, а същото се отнася и за американските родители. И тя разполага с множество свидетелства – спадането на оценките е един от резултатите, слабото представяне на американски ученици при международни състезателни изпити е друго. Слабите резултати на белите, афро-американски и латиноамерикански ученици в училищната ни система е трето. Университетът Калифорния е снижил изискванията за оценките при приема на нови студенти, които дотогава са били стриктно независими от неща като цвят на кожата и пол, тъй като в края на краищата се оказало, че в университета се приемат основно азиатци.

В международен план, американските ученици се намират далеч под европейските и азиатските при определени дисциплини – тридесет и първи по математика, например. Няма оценки при повечето важни изпити, в които американците уж са много добри, а при много дисциплини (математика), ние сме далеч по-зле от останалите, въпреки факта, че харчим повече пари на ученик от почти всяка друга страна. И това е нация, която смята себе си за номер едно. Чуа леко се присмива на това толкова неоправдано самочувствие:

Западните родители се опитват да зачитат децата си индивидуално, като ги окуражават да следват истинските си увлечения, поддържат ги в изборите им и им осигуряват положителна поддръжка и благоприятна среда. В противоположност на това, китайците смятат, че най-добрият начин да се защищават децата им е да ги подготвят за бъдещето, да им позволят да видят на какво са способни, да ги въоръжават със способности, навици за работа и самоувереност, която никой не може да им отнеме.

Насаждането на тези предимства изисква много родителско – обикновено майчинско – време. Ето тук описанието на начина, по който Чуа направлява упражненията по пиано на София:

Накъсвах рондото на части, понякога по секции, понякога по цели. Прекарвахме по един час, съсредоточавайки се само върху артикулацията (яснотата на тоновете), след това още един върху темпото (с метроном), последван от друг, посветен на динамиката (високо, меко, *crescendo*, *decrescendo*), а накрая още един върху фразирането (оформянето на музикалните редове), и т. н.

Детето страда през тези часове, но понякога получава похвали, възхищение, гордост и всъщност удоволствие, когато постигне великолепно изпълнение. Нека не ни убягва това, че самата Чуа, за разлика от повечето от нас, е зубрила неща като пиано-фразиране и как се премества от първа на трета позиция при цигулката, а може би също и антрешан, плие[1] и какво ли не още – изобщо всичко, което е необходимо като специални познания, за да се помогне на децата да стигнат до блясък. С други думи, Чуа (въпреки че работи в юридическия факултет в Йейл) сама е вложила огромни количества време и усилия във всичко това.

И именно тук себелюбието вероятно позацапва малко убежденията на онези, които възразяват, че децата на Чуа нямат време да се развиват, да вършат бели, да се „индивидуализират“ – само няколко от възраженията срещу вида майчинство, представяно от нея. Не може да се подмине факта, че е много по-лесно за самите нас да се оставят децата да се индивидуализират сами, и тъй като повечето родители не разполагат с възможност да влагат толкова много време, Чуа получава множество неохотно дадени точки за издръжливостта и ангажимента си.

1 Подскоци в балета. Бел. пр.

Но има ли изследвания, които да сравняват резултатите от комерсиалната подготовка – платени учители, платена подготовка за кандидат-студентски изпити – в сравнение с резултатите от родителската подготовка? Без съмнение е емоционално много по-трудно, ако собствените ти родители са онези, които те тласкат напред. И дали е ефективно за обществото да зависи от неплатената работа на родители, които освен това са и високо платени специалисти, които биха могли да прекарват времето си в собствените професии? Всичко това са въпроси без отговор.

Ако сме достатъчно възрастни, то вече знаем, че родителските философии варират от авторитарни до напълно позволителни и обратно, в течение на десетилетията. Промените в родителските възгледи са горе-долу свързани с политическия климат – Шестдесетте, с тяхното всеобщо отпускане на нравите, създадоха гениалния и внушаващ доверие Д-р Спок, чиито съвети бяха директно противоположни на онези на Чуа: „много често от родителите не излизат особено добри учители... защото те са прекалено загрижени и лесно се объркват.“ Хората, които по онова време не одобряваха хипитата, обясняваха свободния им морал или с родители-потисници, срещу които те се бунтуваха, или с такива, които „им позволяват да правят каквото си поискат“. Цялата история с обвиняването на родителите за недостатъците на децата им тръгва, повече или по-малко, от Фройд, както знаем; по времената на античността или Шекспир, хората са били отговорни само за собствените си характери, освен ако се е намесел някой бог.

Американското неудобство или директно недоволство от учители и преподаватели е друг фактор, стимулиращ дебата около майката-тигрица. Ако има гняв срещу госпожа Чуа, то той е свързан и с широко разпространеното недоволство от американската образователна система, особено от нейните учители. Защо децата ни изостават? Имаме система, която не ги обучава по начина, по който бихме желали, и не на височината, която сме свикнали да очакваме; но ни липсва както политическата способност да я променим, така и енергията, чрез която да я заменим чрез собствените си усилия и време, както и желанието да платим повече. Освен това сме разтревожени от предположението, че образованието било по принцип самосиндикално предприятие – ако е така, то за какво тогава плащаме на учителите? Макар че САЩ плащат за образование малко по-висок процент от собствения си БВП (7,6 процента) в сравнение с всяка друга страна, с която ни сравняват, освен Ирландия (7,8), ние

получаваме по-малко срещу парите си, и сме по средата или под нея в сравнение с другите страни от **OECD**, около 25-то място по повечето дисциплини, но не чак толкова по-назад от Англия, Германия и Франция.

Повечето от нас знаят, че каквото и да правим, вероятно грешим, и че родителите на приятелите на децата ни също са или прекалено снизходителни, или прекалено стриктни. Мнозина от нас евентуално започват да се осланят на инстинктите си, опитвайки се да повтарят или опровергават начините, по които са ги възпитавали собствените им родители. [...] Ако Чуа възприема родителството като нещо механично, като един вид физика на поведението: работа + време = резултати, то ние бихме желали да смятаме, че нещата не са толкова прости. Но тя заслужава внимание. Изследванията върху това защо азиатците се справят по-добре в образованието показват, че определящи фактори са родителският ангажимент, учебните навици и вложеното време. Чуа защищава идеята, че родителите имат определени заслуги, но всеки, който е възпитавал деца, знае, че каквито и да са усилията на родителите им, собствените им дарби са тия, които в края на краищата са определящи.

Но Чуа засяга и една много по-обширна тема, която вероятно обяснява повечето от обезпокоените реакции към книгата ѝ: Америка – упадъкът на нейната мощ, отслабването на характера и решителността ѝ, новооткритата ѝ второстепенност. Китайските майки-тигрици са емблематични за възхода на самия Китай, и те засилват усещането ни, че реакциите ни към всичко това вероятно са неадекватни; нещо повече, Китай е символ и за останалата част от света, за всички места, по които ние изоставаме, а други се намират във възход.

В две по-раншни книги, Чуа вече е представяла възгледите си за американския упадък в по-подробни версии – в един ясен, донякъде повърхностен, но убедителен анализ на неговите причини и вероятни следствия – тя е един вид **Малкълм Гладуел** на геополитиката. Някои хора просто виждат нещата по ясни, двуполюсни начини. В първата си книга*Светът в пламъци: Как износът на свободна пазарна демокрация поражда етническа омраза и глобална нестабилност* (2003), тя твърди, че „доминиращите на пазара“ малцинства във всяка култура разпалват омразата на по-бедното мнозинство, понякога с кървави последствия (Руанда–Бурунди) (А какво да кажем за Холокоста – Бел. пр.) И понеже САЩ са именно доминиращото на пазара малцинство (в глобален аспект, и за момента), то те са и най-силно мразеното. Решението според нея е да

се поддържа по-скромна позиция и да се помага по-щедро с пари и знания на останалите икономики да процъфтяват.

В по-скоро време, в *Денят на империята: Как суперсилите се издигат до глобална доминация – и защо пропадат* (2007), тя твърди, че империите израстват и доминират в периоди, в които са толерантни към религиозните и етнически различия, и се осъждат на провал щом само станат сектантски и разделителни. За това има много примери, да речем холандците от седемнадесети век, чиято прословута толерантност не се е простирала до поданиците им в колониите, или Османската империя, по принцип толерантна, докато външните заплахи и некомпетентността на наследниците на Осман не са я въвлекли в религиозен разкол.

Идеите ѝ могат да бъдат сведени до енергични заявления, а леченията по принцип се свеждат до вършене на правилното (от морална гледна точка) нещо. Проблемът е в това, че няма съгласие по такива важни въпроси като имиграционната политика – ключов въпрос, когато става дума за това да бъдеш „магнит“ за останалите; междувременно ние изключваме възможностите за докторантури на хора от други страни или депортираме талантливи хора, възприемайки сектантски и нетолерантни отношения, които указват собствения ни упадък.

Аналогията между възпитанието на децата и националните ни политики е достатъчно ясна: по същия начин, по който американските родители са прекалено заети със „самоуважението“ на децата си, без да го обвързват с реални постижения, които биха изисквали прекалено много родителска работа, време и пари, за да бъдат достигнати – по същия този начин и цялата ни култура функционира на основата на някаква представа за естествени права, която вече не е реалистична. Тезата на Чуа е, че една самозаблуждаваща се култура, основаваща се на незаслужено самоуважение, вече не може да бъде реален играч в глобалната конкуренция за влияние, власт и ресурси. Дали би могло да се каже, че все пак трябва да послушаме нашата майка-тигрица?

Източник

Дайан Джонсън (род. 1934) е американска писателка и литературна критичка.

Коментари (19)

- 25-07-2012|**Майя Маркова** – Майка – природно бедствие

Мисля, че подреждането на хората в йерархия с цел 90% от тях да бъдат обявени за низши е човеконенавистническо и спрямо 90-те процента, и спрямо 10-те процента, тласкани с камшик да бъдат начело, па ако ще това да им струва живота. Тая грандоманска майка – природно бедствие бих искала да я видя как гледа дете с увреждане, но Господ е милостив и не ѝ е дал.

- 25-07-2012|**Златко**

Сложна работа...

Първо, що се отнася до способността да се отгледа дете с увреждане: струва ми се да е базисен факт, че, ако някой от нас е в състояние да даде някакъв вид сметка, отчет, за живота си (както го прави тази жена), то това вече означава, че светът е бил милостив и му е изпращал само изпитания, с които той или тя е бил в състояние да се справи. Инак, при непоносимите изпитания, човек обикновено губи способността да говори (а вероятно и чува). Едно от основните следствия от неспособността за справяне с живота е глухо-немостта (в преносен смисъл, разбира се).

Това, що се отнася до (според мен неудачната) забележка за детето с увреждане. Сигурен съм, че китайката щеше да се справи блестящо (макар че това не е важно). А инак, бидейки син на *точно такава* майка, единственото, което мога да кажа е: дупе да им е яко на всички – и на родители, и на деца. Животът с този вид амбиция, особено когато тя е непремислена и налагана с буквално тиранична непреклонност (при нас нямаше сладки курабийки от типа „мама ще стои с тебе до среднощ и ще ти помага, ще

те ръководи“. Имаше само move your ass, и това беше всичко. Инак – всевъзможен тормоз)... Та, животът с този вид амбиция е... какво да кажа? За да оцелее човек сред нещо такова е нужен корав задник – нещо, което по очевидни причини никой от нас не може да избира. Или си роден с него, или не, друга възможност няма. Но пък и аз все пак живея с надеждата, че, освен когато са някакъв вид психопати, родителите обикновено инстинктивно чувстват къде са границите на децата им и не ги прекрачват чак толкова много, защото цената на това... м-да, цената всеки я знае, когато се преобърне колата. Но ние (в смисъл аз и брат ми) имахме късмета да сме замесени от същото тесто като майка ни (господ да е на помощ на ония наоколо, особено в най-непосредствена близост). Един куп кремъци, много искри, много пушек, много взаимен тормоз – но в края на краищата парчетии и шлака сравнително малко.

Разказвам всичко това не за да се упражнявам в ексхибиционизъм, а защото си въобразявам, че познавам проблематиката от първа ръка. Необходими ми бяха около 45 години и няколко сесии на изключително изтънчена терапия, за да успея да сключа мир с майка си (повече от това няма – за някаква любов не може да става и дума; дължа ѝ уважение, ценя изключително високо факта, че е направила от мен машината, която съм, и не я обвинявам повече, отколкото е необходимо – без нея сигурно щях да бъда пак машина, само че неефективна). Не познавам щастието, имал съм моменти на еуфория, разбира се, но по принцип животът върви под мотото: имаш работа да гониш, не се офлянквай, че иначе ще те подгони работата. Много хора сигурно биха се ужасили, биха попитали: но къде остава радостта, къде остава мястото на кефа в живота, на което аз мога да отговоря единствено: „животът си е кеф и без това, няма защо човек да се напъва и търси нещо, в което е потопен до шия, ще не ще“. Приемаш кой си и какво имаш да вършиш – и това е. Останалото са лиготевини за хора без задача в живота, без работа.

Струва ми се очевидно, че съм нещо като типичен продукт на именно този манталитет и този вид отношение към проблемите в живота. Майката-тигрица си е свършила работата. Преди време, на по-млади години, тежнеех към неща като самосъжаление и оплакване: ах, защо така, не можеше ли да бъде и другояче? Но с времето – и това му е най-хубавото на остаряването, ако питате мен – започвам да виждам все по-ясно, че не само не може, *но и не е нужно* да бъде другояче. В смисъл: човек или се

научава да обича и цени онова, което е, или го отнася водата. Останалото вече казах какво е.

Та така. Надявам се да не съм досадил. Ах да – едно от най-важните неща в живота ми дотук е, че възпитавам собствените си деца по абсолютно противоположен на майчиния ми начин – без нито за миг да съм уверен, че не им върша възможно най-гадния родителски номер, тоест да ги оставям неподготвени за джунглата, която ги очаква. Моите деца са най-свободните, обичани и ненасилвани хора, които някога съм имал около себе си. Огромно изключение от всичко останало, което не мога да си обясня по никакъв начин. Няма нито едно друго човешко същество освен тези двете, комуто някога в живота да съм давал истинска свобода – включително и на самия себе си (с изключение на моментите на съзнателен самоконтрол, които не могат да продължават много дълго, това е ясно). По принцип всичко при мен е някакъв вид категорически императив – правиш, каквото трябва да правиш, и не мрънкаш много, за да не ядеш какалашката. И със самия мен, и с онези, които допускам до себе си. Който не може да издържи – да се уволнява. Но с децата съм напълно различен. Те са огромното изключение в живота ми, нещото, което отрича всичко, в което вярвам с разума си – и което въпреки това считам за най-огромното си постижение, просто защото е толкова малко съвместимо с нормалния ми модус на съществуване. Сигурен съм, че никога няма да съжалявам, какъвто и да се оформи живота на малките. Ако решат да ме обвиняват в това, че не съм бил достатъчно строг, че не съм ги подготвил – тяхна си работа. Може да съм безотговорен, но не съм се грижил за нищо друго освен винаги да им давам примера, който съм си желал сам. Никакви други възпитателни принципи, това е. Просто върша онова, което считам за правилно – и ги оставям да гледат. Без да им навирам нищо в носа, без поучения, без мъдри наставления. Не мисля, че животът ми може да бъде рецепта за каквото и да е нормално човешко щастие. Това е основната причина, поради която смятам, че няма защо да им го натрапвам. Нека не живеят като мен, това си е тяхна работа. Но при всички случаи никога, или почти никога, не съм им давал пример за нещо, от което съм бил принуден да се срамувам. (Може и да съм прекалено млад още, да пази Господ!) Не вярвам в никакви възпитателни концепции, не вярвам в добри намерения, не вярвам shit! Само това – вършиш онова, което смяташ за правилно – и ги оставяш сами да правят избора си. Пък ако решат, че искат да провалят живота си – тяхна си работа (добре де, просто не мога да

го повярвам, затова говоря така; познавам децата си и знам, че са свестни хора; останалото просто не ми е чак толкова важно).

Хайде, много стана...

- 25-07-2012|**Ясен Б.**

Може би на китайците им е нужно да възпитават децата си по този краен начин просто заради огромното население и невероятната конкуренция. Вероятно, за да се „издигнеш“ не е достатъчно да си просто добър, а трябва да си изключително добър. Авторката не живее в Китай, но може би гените си казват думата. Не мога да кажа, че я осъждам. Просто аз не бих могъл да съм толкова краен с децата дори и да исках. По-скоро съм от Златковия тип родител, а самият аз съм възпитаван от изключително либерални родители, които в комунистическа България намираха сили да бъдат неконсервативни и духовни, въпреки бедността си, въпреки неправилния си произход и т. н. От мен се искаше- по-скоро очакваше- да бъда добър ученик и от там нататък можех да се занимавам с каквото ми сърце...

Интересна тема, важна; има и геополитически отенък – напредъкът на Средното Царство според мен не е просто следствие на някакви икономически закони, а е предварително обмислен, осъзнат и много дългосрочен

(хилядолетие поне) план.

Не става дума за теории на конспирацията, а за явна, целенасочена подготовка за бъдещето.

Тук не мога да се сдържа и ще се похваля – след два месеца заминаваме за Китай с двугодишен договор за работа (с опция за продължаване)и

ще мога да видя цялото това чудо със собствените си очи. А може и нещо да напиша за това издание, макр че нямам особен талант за писане, но поне ще е искрено наблюдение. Но това- „много“ може би.

- 25-07-2012|**Б. А.** – Първо прочетете книгата после коментирайте

Госпожа Чуа дава за пример, в книгата, майка си и една от сестрите ѝ която е със синдрома на Даун, г-жо Маркова. Удивително е какви успехи постига майка ѝ с това дете, та ето когато хората работят с децата си постигат много с тях, а други създават от здравите си деца наркомани, алкохолици и безделници.

- 25-07-2012|**Българин от Мисури**

А не е ли по-разумно да обсъждаме по-голямата, истинската тема на г-жа Чуа: „упадъка на Запада“?

Защото всеки от нас, по един или друг начин, за собствените си деца се грижи – един тъй, друг – инак.

А за упадъка ни, който трябваше ние първи да видим, а не да чакаме китайците да ни го натякват – за упадъка наш кой да се погрижи?

- 25-07-2012|**Майя Маркова** – ге: Първо прочетете книгата после коментирайте

  Б. А. писа:

  Госпожа Чуа дава за пример, в книгата, майка си и една от сестрите ѝ която е със синдрома на Даун, г-жо Маркова. Удивително е какви успехи постига майка ѝ с това дете, та ето когато хората работят с децата си постигат много с тях, а други създават от здравите си деца наркомани, алкохолици и безделници.

Нямам намерение да чета тази книга, дори да ми попадне. Достатъчно хора знам, съсипани от родители като г-жа Чуа (вкл. момче, чийто татко казал „повече да не се прибира с двойка“ и то при следващата двойка се обесило на тавана).

Знам и родители от този тип, които сега съжаляват – твърде късно. Ето какво пише един от тях, съоткривателят на структурата на ДНК Джеймс Уотсън:

„My wife and I have a schizophrenic son. We didn’t want to accept this for 30 years, so we put him under great pressure when we shouldn’t have. He just wanted to be looked after, and we didn’t respect that. We tried to make him independent.“

Един татко ми се хвалеше, че дъщеря му се била разглезила, но той я набил здраво и я вкарал в правия път. Две-три години по-късно момичето бе диагностицирано с депресия, която след още няколко години беше ъпгрейдвана до шизофрения.

Някой дали е питал детето със синдром на Даун как се чувства? Не – амбициозната мамичка, за която децата са само проекция на амбициите ѝ, е в светлината на прожекторите, другите човешки същества наоколо са само агитка. Да се чуди човек защо от Китай, дето толкова добре го чаткат живота, хората с писъци бягат в упадащата Америка.

- 25-07-2012|**Златко** – re:
  Българин от Мисури писа:
  А не е ли по-разумно да обсъждаме по-голямата, истинската тема на г-жа Чуа: „упадъка на Запада“?
  Защото всеки от нас, по един или друг начин, за собствените си деца се грижи – един тъй, друг – инак.
  А за упадъка ни, който трябваше ние първи да видим, а не да чакаме китайците да ни го натякват – за упадъка наш кой да се погрижи?

По принцип хубаво, приветствам идеята, но не мога да повярвам, че няма да се забием из обичайните нашенски сокаци, всеки със своето си – ти примерно с Библията, аз с моите си либерални идиотщини и пр. Единственото, по което вероятно ще се съгласим е, че има нужда от някакви промени. Оттам нататък е всяка коза – за свой крак. Така поне го очаквам, никога не съм преживявал някакъв вид сговорност тук, за щастие или за нещастие...

- 25-07-2012|**Златко** – re: re: Първо прочетете книгата после коментирайте
  Майя Маркова писа:
  Нямам намерение да чета тази книга, дори да ми попадне.

Майче, не с рогите, не с рогите. Единствената разлика между умния човек и глупака е в това, че първият има поне някаква представа за собственото незнание... Така че никога не е късно да се научи нещо ново, а не може да е просто глупава една книга, която е предизвикала толкова полярни мнения. Ако беше просто някой тъп бестселър, всички щяха да я харесват...

- 25-07-2012|**Майя** – Тя наистина не е глупава

Сигурна съм, че авторката не е глупава – глупав човек не би могъл да разсъждава за малцинствата, мразени заради усърдния труд и успеха си. Не че проблема с глупостта го няма. В работата си нерядко се сблъсквам с младежи и дори зрели професионалисти, които са отчайващо глупави, но са били така продължително и безмилостно дресирани, че са успели да се докопат до места, поначало предназначени за умни хора. Резултатите са бедствени, но това е друг въпрос.

(„Дресура“ е терминът, с който в моя приятелски кръг наричаме подхода на г-жа Чуа. Както човек може да се досети, много от нас са го изпитали в една или друга степен, макар и не до крайност, за щастие. Лично аз като дъщерите на тигрицата съм свирила на пиано и цигулка и съм непоклатимо убедена, че това е child abuse.)

- 27-07-2012|**Б. А.**

Да, хайде, за да нямаме „abuse“ да ги оставим да ядат чипс и да играят електронни игри от сутрин до вечер. Има и много деца депресирани поради това че са оставени да правят каквото си „искат“ тоест- нищо. Точно за това пише и Чуа, ама хайде, за да сме много либерални да оставим децата си на детегледачки, детски градини, училища, някой да ни отърве от тях. Къде, къде по-лесно е...пък те ония там „дресираните“ дето успяват, те са някакви недоразумения, разбира се.

- 28-07-2012|**Майя** – Два въпроса към Б. А.

1) Вие свирили ли сте на цигулка или пиано като дете?

2) Вие искате ли да попаднете при глупав човек, успял чрез дресура да стане лекар?

- 28-07-2012|**Майя** – Фалшива дилема

За мен дилемата – да оставим детето да прави каквото си иска или да го дресираме, превръщайки го в проекция на своите амбиции – е фалшива.

На някои коментиращи като Б. А. може би трябва да се поясни, че работещите майки, каквито сме огромното мнозинство от майките в XXI век, си „оставяме децата на детегледачки, детски градини, училища, някой да ни отърве от тях“, защото нашите назадничави работодатели не щат да ни плащат заплата, за да кръшкаме от работа и да си дресираме децата. Колкото до идеята да бъдем „тигрици“ след края на работния ден – колко часа тогава сумарно става работният ден на майката? А НА ДЕТЕТО?

Откакто има цивилизация, има и специална институция, която развива способностите на децата. Тя се нарича училище. Когато училището се проваля, разбира се, добрият родител трябва да се намеси – доколкото е възможно. Но да сме наясно, че това е действие тип „спасявайте се кой

както може“. И проблемът в случая е, че училището се проваля, а не че други родители нямат възможност или желание да са „тигри“.

Впрочем едно от качествата, които не харесвам у „тигриците“, е, че те се радват на проблемите в съвременното училище. Защо ли? Защото, когато училището не си върши работата, техният принос за подготовката на детето става по-важен. Имам предвид, че други деца, надарени колкото „тигърчетата“ или повече, но с по-нехайни родители, отпадат от състезанието.

Българската образователна система много разчита на родителите. Не мисля, че това е хубаво. Първичната функция на училището е да ограмотява деца на неграмотни родители. То трябва да я придобие отново.

- 29-07-2012|**Б. А.**

Чуа напуска добре платената си работа на Уол Стрит, години наред си търси преподавателска работа, за да има повече време за децата си. Доказано е, че детските градини, яслите и пр. са необходимото зло, за да могат майките да се впрегнат в „производствения процес“ и т. н. Каква съм аз лично, няма никакво значение, просто смятам, че като се коментира дена книга и философия е редно да сме чели книгата и запознати с контекста ѝ. След като не сте чели книгата всякакъв разговор по темата е безсмислен.

- 29-07-2012|**Гост** – ЕксБойната, Уморена и Примирена „Бабушка приехала

*„Като родител, най-лошото нещо, което можеш да направиш на детето си, е да му позволиш, да се предаде. От друга страна, няма нищо по-добро за изграждане на самочувствие от осъзнаването, че сте в състояние, да извършите нещо, за което сте смятали, че не можете.“*Представа нямате колко ценно знание е! И колко трудно се постига в „сроковия“ ни живот като родители! Но само това да е, което си записваме като несвършено – „бял кахър“ е :)))

Признавам))): с трудно овладяно нетърпение чакам Изборът на Златко))) за автори –винаги стойностни –в ЛП. Мерси: –)

- 29-07-2012|**Майя** – re:

  Б. А. писа:

  Доказано е, че детските градини, яслите и пр. са необходимото зло, за да могат майките да се впрегнат в „производствения процес“ и т. н.

Доказано – къде, кога, от кого? Доколкото знам, има различни мнения по въпроса. Например Фицхю Додсън смята, че дори ако майката не работи извън дома и детето има приятели за игра, то на 3 години трябва да постъпи в полудневна детска градина, защото на тази възраст вече се нуждае от обучение, което само професионалисти могат да му дадат.

Разбира се, други твърдят, че най-добре за детето, дори в училищна възраст, е домашно обучение от неработещата майка. Според мен много зависи от начина на живот и културата в конкретната общност. Аз живея в България и не съм виждала нормален (камо ли пък успял) възрастен, отгледан по този начин. Може в други страни да е другояче, не знам.

Като говорим за това кой е чел книгата – добре, аз съм дисквалифицирана, защото не съм я чела; но може ли някой, който я е чел, да ме светне какво има предвид авторката, когато казва, че 13-годишната ѝ дъщеря я научила на смирение?

- 29-07-2012|**Майя** – Една майка от друг тип

Аз също бих препоръчала нещо за четене (или препрочитане, ако е добре забравено) – трилогията на Джералд Даръл за детството му на остров Корфу („Моето семейство и други животни“ – „Птици, животни и роднини“ – „Градината на боговете“). Там се описва как майка му оставя четирите си деца да се развиват съобразно вътрешните си гласове. И както казва големият брат на автора – Лорънс (също писател), „ние добре сме възпитали майка си – тя прави чест на всички нас“.

here

- 03-08-2012|**Манол Глишев** – Аз съм си обикновено момче

от Югоизточна Европа и съм доволен от това, благодаря много. Тъй че – Бог да пази от властни майки, от болни мамини амбиции и от майки-тигрици! Впрочем, у нас има подобен израз: майка-орлица.

В крайна сметка всяко дете трябва да е на първо място здраво, уравновесено и щастливо, а амбициите идват в свое собствено време. Това

го казвам не като майка, разбира се;) А само като доскорошно дете. Без увреждания, слава на Бога.

Понеже си падам по американската литература, както и по някои старомодни българщинки, ще припомня рецептата на Стивън Кинг, на Пат Конрой, на Стайнбек, на Бредбъри и на собствените ни дядовци с техния здравомислещ духовен чорбаджилък по хубавия израз на Любомир Николов. Рецептата е проста: „всяко дете трябва да има време да иде за риба“.

Английски, френски, пиано, математика, букварче от рано... добре, всичко това е хубаво. Но човек трябва също да си има собствена стая от малък, някакво време за малките си детски неща, по някоя точна приказка с баща си или дядо си, собствена пръчка и да не бъде лишаван от футбол или от зяпане на звездите над двора в дългите летни вечери на село. Все пак не сме роботи. И, не, тези неща не отнемат успеха в бъдеще.

- 10-05-2013|**Майя Маркова** – нови данни по темата

Преди малко от новините на Yahoo:

„Д**ецата на майки-тигрици са по-зле**

В своята нееднозначно приета книга „Боен химн на майката-тигрица“ професорката по право от Йейл Ейми Чуа защитава своите драконовски методи за отглеждане на деца... Но неотдавна публикувано изследване, обхванало 444 семейства на американци от китайски произход за десет години, показва, че ефектът на родителите-тигри върху децата им е точно обратен...“

here

- 10-05-2013|**Златко**

Признавам, че се бях позатъжил за твоето бойко присъствие, Майа. Къде изчезна така, моя бойна другарке?:)

Лир, Толстой и Шутът
Автор: Джордж Оруел

Памфлетите на Толстой са най-малко известната част от неговото творчество, а нападките му срещу Шекспир[1] са документ, който не може лесно да се открие, поне в английски превод. Поради това ще бъде полезно, ако първо предам накратко съдържанието му, а след това се заема да го обсъждам.

Толстой започва с думите, че през целия му живот Шекспир е пораждал у него „непреодолимо отвращение и скука“. Съзнавайки, че цивилизованият свят няма да се съгласи с него, той многократно се е залавял с творбите на Шекспир, като ги е чел и препрочитал на руски, английски и немски; но „неизменно изпитвах все едно и също: отвращение, скука и недоумение“. И ето че на седемдесет и пет годишна възраст той отново препрочита целия Шекспир, включително историческите драми, и

> *„с още по-голяма сила изпитах същото чувство — но вече не недоумение, а твърдо, непоклатимо убеждение в това, че тази неоспорима слава на велик, гениален писател, с която се ползва Шекспир и която заставя днешните писатели да му подражават, а читателите и зрителите да откриват у него несъществуващи достойнства — като деформират своите естетически и етически разбирания — представлява голяма злина, като всяка неправда.“*

Шекспир, добавя Толстой, не само не е никакъв гений, но дори не е „посредствен автор“ и за да демонстрира този факт, разглежда „Крал Лир“, който според използваните от него цитати от Хейзлит[2], Брандес[3]

1 „**За Шекспир и драмата**“. Статията е написана през 1903–04 г. за пръв път публикувана през ноември 1906. През 1907 излиза на английски език заедно със статията на Ърнест Кросби „Шекспир и работническата класа“. (Бел. авт.)

2 Уилям Хейзлит (1778–1830): английски шекспировед. Автор на книгата „Характерите в пиесите на Шекспир“ (1817–18). (Бел. ред.)

3 Георг Брандес (1842–1927), датски литературовед и критик. Автор на книгата „Шекспир: живот и произведения». (Бел. ред)

и други, е превъзнасян до небесата и даван като пример за една от най-добрите драми на Шекспир.

След това Толстой излага съдържанието на „Крал Лир“, откривайки на всяка крачка, че пиесата е глупава, многословна, противоестествена, бомбастична, вулгарна, скучна и пълна с неправдоподобни сцени, „ужасни безсмислици“, „досадни смешки“, анахронизми, несъответствия, цинизми, изтъркани сценични прийоми и други грешки от морален и естетически характер. Във всеки случай, „Лир“ е заимстван от една по-ранна и много по-добра пиеса „King Leir“ от неизвестен автор, която Шекспир е присвоил и опошлил. Струва си да цитираме един параграф, който илюстрира подхода на Толстой. Трето действие, втора сцена (в която Лир, Кент и Шутът са заедно сред бурята) е накратко предадена по следния начин:

> *„Лир крачи през пустошта и изрича думи, които трябва да изразяват неговото отчаяние: той иска вихрите така да духат, та да се пръснат бузите им (на вихрите), дъждът да залее всичко, а светкавиците да опърлят белите му власи и гръм да разцепи земята, та да изтреби всички зародиши на „неблагодарния човешки род“! Шутът от своя страна също сипе безсмислени слова. Влиза Кент. Лир казва, че по някакъв начин в тази буря ще бъдат открити и осъдени всички престъпници. Кент, когото Лир все още не може да познае, се опитва да го убеди да се подслони в една колиба. Шутът изрича пророчество, съвсем неуместно за положението, в което са изпаднали, и всички излизат.“*

Окончателната присъда над „Лир“ е, че нито един непредубеден читател, ако такъв читател изобщо съществува, не може да прочете пиесата до края, без да бъде обзет от чувство, различно от „отвращение и скука“. И съвсем същото се отнася за „всички други прехвалени драми на Шекспир, да не споменаваме нелепите драматизирани приказки „Перикъл“, „Дванайсета нощ“, „Бурята“, „Цимбелин“ „Троил и Кресида“.

След като приключва с „Лир“, Толстой отправя по-общо обвинение срещу Шекспир. Той признава, че Шекспир притежава драматургични умения, които отчасти се дължат на работата му като актьор, но иначе няма никакви достойнства. Той не е способен да характеризира своите герои, техните думи и действия не произтичат от естествения ход на събитията, неговият език е винаги приповдигнат и нелеп, той непре-

късната влага в устата на първия попаднал му герой собствените си хаотични мисли, демонстрира „пълна липса на естетическо чувство“ и „думите му нямат нищо общо с изкуството и поезията“.

„Шекспир може да е всякакъв“, заключава Толстой, „но не и творец.“ Нещо повече, той не казва нищо оригинално или интересно, и произведенията му клонят към „най-низкото и най-безнравственото“. Интересно е, че в тази преценка Толстой се позовава на думите не на самия Шекспир, а използва твърденията на двама критици, Гервинус[1] и Брандес. Според Гервинус (или поне според начина, по който го чете Толстой) „Шекспир учи... че понякога човек може да прекали с добрините си“, докато според Брандес „основният принцип на Шекспир... е, че целта оправдава средствата“. От своя страна Толстой добавя, че Шекспир е шовинистичен патриот от най-лошия вид, но в общи линии той смята, че Гервинус и Брандес са направили вярно и правилно описание на Шекспировия възглед за живота.

След това в няколко параграфа Толстой припомня теорията за изкуството, която е представил по-подробно и на други места. Казано съвсем накратко, тя се свежда до изискване за значимост на съдържанието, искреност и художествено майсторство. Голямото произведение на изкуството трябва да се занимава с теми, които са „важни за живота на човечеството“, то трябва да изразява нещо, което авторът искрено чувства, и трябва да използва такива художествени средства, чрез които да постигне желания ефект. Тъй като светогледът на Шекспир е низък, а самият той – лишен от художествени умения и неспособен на искреност дори и за миг, то явно той заслужава да бъде заклеймен.

Но тук възниква един труден въпрос. Ако Шекспир е такъв, какъвто Толстой го представя, защо тогава се радва на всеобщо признание? Излиза, че отговорът трябва да се търси в някакъв вид масова хипноза или „епидемично внушение“. Целият цивилизован свят е бил подведен по някакъв начин да приеме Шекспир за талантлив писател и дори най-убедителното доказателство в подкрепа на противното твърдение не прави никакво впечатление, защото тук става дума не за разумни доводи, а за нещо подобно на религиозна вяра. В историята на човечеството, казва Толстой, се наблюдават безкрайни прояви на такива „епидемични внушения“ – например кръстоносните походи, търсенето на

1 Георг Готфрид Гервинус (1805–1871), немски шекспировед, автор на капиталния труд „Шекспир“ (1849–1852). (Бел. ред.)

философския камък, страстта към отглеждане на лалета, завладяла навремето Холандия, и т. н. Като пример от съвременността той посочва многозначително делото Драйфус, разпалило в целия свят бурни страсти, без да има каквото и да е основание за това. Наблюдават се също и внезапни краткотрайни увлечения по нови политически и философски теории, по този или онзи писател, художник или учен – например Дарвин, който (в 1903 г.) е „на път да бъде забравен". А има случаи, когато някой недостоен идол на тълпата се ползва с благоволение, защото „става и така, че подобни увлечения, възникнали вследствие на особени причини, които по една случайност ги утвърждават, до такава степен съответстват на господстващия в обществото и по-специално в литературните кръгове възглед за живота, че се задържат прекалено дълго". Славата на Шекспир продължава толкова дълго, защото неговите пиеси „отговарят на онова нерелигиозно и безнравствено настроение на хората от висшите съсловия в нашия свят".

Що се отнася до начина, по който е започнала славата на Шекспир, Толстой обяснява, че тя е „подета" от немски професори към края на осемнадесети век. Репутацията му е „била подета в Германия, а оттам преминала в Англия". Немците издигат Шекспир на пиедестал в момент, когато не съществува немска драма, достойна за обсъждане, когато френската класическа литература започва да им изглежда студена и изкуствена; така те изпадат в плен на неговото „майсторство за развиване на сцени" и откриват също така, че той изразява собственото им отношение към живота. Гьоте обявява Шекспир за велик поет, всички останали критици започват да повтарят думите му като папагали и всеобщата заблуда продължава до ден днешен. Резултатът от това е още по-силно принизяване на драмата – Толстой не пропуска да включи и собствените си пиеси, когато заклеймява съвременното драматургично изкуство – и опорочаване на доминиращите нравствени възгледи. Следователно „лъжливата възхвала" на Шекспир причинява големи злини и Толстой смята за свой дълг да се бори срещу тях.

Такова е съдържанието на толстоевия памфлет. Първоначалното чувство, което читателят изпитва, е, че като обявява Шекспир за слаб писател, Толстой казва една очевидна неистина. Но това не е така. В действителност не съществуват никакви доказателства или аргументи, чрез които да се докаже, че Шекспир или който и да е друг творец е „добър" писател. По същия начин никой не може категорично да докаже, че Уо-

рик Дипинг[1] е „лош“ писател. В края на краищата няма друго изпитание за литературно достойнство освен оцеляването, което само по себе си е показател за мнението на мнозинството. Художествени теории като тези на Толстой са съвършено безсмислени, защото те не само правят произволни предположения, но се позовават на най-общи постановки („искреност“, „значимост“ и т. н.), които могат да се тълкуват различно от всекиго. Всъщност никой не може да отговори на нападките на Толстой. Интересното е защо Толстой ги отправя. Все пак мимоходом трябва да отбележим, че той използва много слаби и нечестни аргументи. Някои от тях си заслужава да бъдат посочени не защото обезсилват главното му обвинение, а защото представляват, така да се каже, доказателство за злонамереност.

Да започнем с това, че когато излага съдържанието на „Крал Лир“, той не е „безпристрастен“ както на два пъти твърди. Точно обратното, изложението му представлява дълго упражнение по изопачаване. Ясно е, че когато преразказва „Крал Лир“ на хора, които не са чели пиесата, човек съвсем не е безпристрастен, щом като предава важните думи на Лир (с мъртвата Корделия в ръце) по следния начин: „И отново започват ужасните безсмислици на Лир, от които ти става срамно като от неуместни шеги“. Толстой многократно видоизменя или преиначава пасажите, които критикува, и то винаги по такъв начин, та да представи сюжета по-заплетен и неправдоподобен, а езика – по-високопарен. Той казва например, че „Лир няма никаква нужда и повод да се отрича от властта“, макар че съображенията му да се оттегли (той е стар и желае да се освободи от бремето на държавните дела) са изрично посочени в първата сцена. Ясно е, че дори в изречението, което цитирах по-горе, Толстой умишлено тълкува погрешно една фраза и изменя значението на друга, като по този начин лишава от смисъл нещо, което има логика в своя контекст. Нито едно от тези погрешни тълкувания само по себе си не е страшно, но заедно те придобиват акумулиращ ефект и читателят остава с впечатлението, че пиесата е психологически неиздържана. И все пак Толстой не може да обясни защо пиесите на Шекспир все още се печатат и все още се играят, двеста години след смъртта му (т. е. преди да започнат „епидемичните внушения“). А и обяснението за това, как изгрява славата на Шекспир, е само една догадка, изпъстрена с очевидно неверни твърдения. И още нещо – неговите обвинения си противоречат: например Шекспир иска

1 Джордж Уорик Дипинг (1877–1950), английски романист. (Бел. ред.)

само да забавлява публиката, той „не е сериозен“, но, от друга страна, непрекъснато влага собствените си мисли в устата на своите герои. Изобщо е трудно да приемем, че Толстой критикува добронамерено. Във всеки случай не е възможно той сам да вярва в основната си идея – да вярва, че в продължение на един век или дори по-дълго целият цивилизован свят е живял с една огромна и явна лъжа, която единствено Толстой е успял да прозре. Ясно е, че неговата неприязън към Шекспир е съвършено неподправена, но причините за това могат да бъдат различни или отчасти различни, от онези, които изтъква самият той; именно това е гледната точка, от която памфлетът му е интересен.

Оттук нататък започват предположенията. Има обаче едно възможно обяснение или поне един въпрос, който може да ни насочи към някакво обяснение. И въпросът е: защо от тридесет или повече пиеси Толстой взема на прицел точно „Крал Лир“? Вярно, „Лир“ е толкова добре известна и възхвалявана пиеса, че основателно може да бъде приета като пример за най-добра Шекспирова творба. От друга страна обаче, за целта на един злонамерен анализ Толстой би трябвало да избере пиесата, която му е най-омразна. Възможно ли е той да е хранил особена враждебност точно към тази пиеса, защото е долавял, съзнателно или не, приликата между съдбата на Лир и своята собствена? Но по-добре е да пристъпим към това обяснение по обратен път – т. е., като разгледаме самия „Крал Лир“ и качествата му, които Толстой пропуска да спомене.

Едно от първите неща, което английският читател ще забележи в памфлета е, че Толстой почти не разглежда Шекспир като поет. Шекспир е разглеждан като драматург, чиято очевидна популярност се дължи на особеностите на драматургичното изкуство, което предоставя прекрасни възможности на добрите актьори. Но що се отнася до англоезичните страни, това не е вярно. Няколко пиеси, ценени най-високо от почитателите на Шекспир (например „Тимон Атински“), рядко или никога не се играят на сцена, а други, които са най-често поставяни, са най-малко обичани (например „Сън в лятна нощ“). Поклонниците на Шекспир ценят на първо място умението му да използва езика, онази „словесна музика“, за която дори Бърнард Шоу, друг враждебно настроен критик, признава, че е „покоряваща“. Толстой пренебрегва това и изглежда не си дава сметка, че един стих може да има особена стойност за онези, на чийто роден език е написан. Но дори и да се поставим на мястото на Толстой и да се опитаме да възприемем Шекспир като чужд поет, пак

остава нещо, което той явно не е догледал. Поезията безспорно е въпрос не само на звукове и асоциации, лишени от стойност вън от съответната езикова група; как иначе някои поетични творби, включително и онези, написани на мъртвите езици, успяват да прекосят езиковите граници? Разбира се, една лирична творба като „Утре е денят на Св. Валентин“[1] не би могла да бъде преведена задоволително, но в по-важните творби на Шекспир ние откриваме една особена поезия, съществуваща самостоятелно от думите. Толстой е прав, че като пиеса „Крал Лир“ не е много добра. Тя е твърде разтеглена, с твърде много герои и второстепенни сюжетни линии. Достатъчно щеше да бъде, ако имаше само една зла дъщеря; като герой Едгар е излишен и може би щеше да бъде по-добре, ако Глостър и двамата му синове ги нямаше. Но независимо от това читателят долавя нещо особено, някакъв лайтмотив или просто атмосфера, чрез която се преодоляват всички тези препятствия и дължини. Може да си представим „Крал Лир“ като куклено шоу, пантомима, балет, поредица от картини. Част от поезията на пиесата, може би най-съществената част, е заложена в самия сюжет и не зависи нито от комбинациите на думите, нито от актьорското изпълнение.

Затворете очи и си представете крал Лир, ако е възможно, без да си припомняте думите. Какво виждате? Ето какво виждам аз: един величествен старец в дълга черна мантия с развята бяла коса и брада, сякаш излязъл от картина на Блейк[2] (но в същото време, колкото и да е странно, наподобяващ Толстой), който броди сред бурята и проклина небесата, придружен от един шут и от един безумец. Междувременно картината се сменя и старецът, който все така проклина и не разбира нищо, държи в ръце едно мъртво момиче, а шутът се полюлява на бесилка някъде в дъното на сцената. Това е скелетът на пиесата, но Толстой иска да лиши дори и него от най-същественото. Той отхвърля необходимостта от бурята, от присъствието на Шута, който в неговите очи е просто една досадна безсмислица и повод да се правят глупави шеги, от смъртта на Корделия, което според него лишава пиесата от поука. Според Толстой драмата „King Leir“, която Шекспир използва

> *„завършва по-естествено и съответства много повече на нравствените изисквания на зрителя: френският крал побеждава*

1 Песен на безумната Офелия („Хамлет“, акт IV, сцена V). (Бел. ред.)

2 Уилям Блейк (1757–1827), английски поет и художник, автор на многобройни илюстрации към произведенията на Шекспир. (Бел. ред.)

съпрузите на по-големите сестри и Корделия не умира, а възвръща на Лир предишното му положение“.

С други думи, трагедията би следвало да бъде комедия или може би мелодрама. Съмнително е дали чувството за трагичност е съвместимо с вярата в бога: във всеки случай то не е съвместимо с липсата на вяра в човешкото достойнство и с онова „нравствено изискване“, което се оказва измамено, когато добродетелта не успява да възтържествува. Трагичната ситуация възниква точно тогава, когато добродетелта не възтържествува, но човекът запазва своето величие въпреки силите, които го унищожават. По-важно е може би, че Толстой не вижда оправдание за присъствието на Шута. Шутът е неотделим от пиесата. Той изпълнява ролята не само на хор, който доизяснява същественото, защото го тълкува по-разумно от другите герои, но служи и като противовес на безумството на Лир. Неговите шеги, гатанки и рими, неговите безкрайни подигравки, насочени към надменното безразсъдство на Лир, които се простират от обикновен присмех до меланхолична поезия („Другите си титли ти ги раздаде. А тази ти е вродена!“), са нишката на здравия разум, която минава през пиесата; те напомнят, че някъде въпреки несправедливостта, жестокостта, интригите, измамите и недоразуменията, които се разиграват, животът продължава да си тече такъв, какъвто е. В нетърпимостта на Толстой към Шута се прокрадва и дълбоката му вражда с Шекспир. Толстой критикува, с известно основание, разпокъсаността на шекспировите пиеси, несъответствията, неправдоподобните сюжети, високопарния език: но вероятно онова, което предизвиква най-силна ненавист у него, е особената емоционалност, склонността на Шекспир не толкова да изпитва наслада от живота, колкото да проявява интерес към него. Погрешно ще бъде просто да отминем Толстой и да го обявим за моралист, който воюва срещу един артист. Той никога не е казвал, че изкуството само по себе си е порочно или безсмислено, нито е казвал, че техническата виртуозност е нещо маловажно. Но неговият главен стремеж в последните години от живота му е да стесни обсега на човешкия поглед. Интересите на човека, връзките му с материалния свят, трябва да бъдат колкото е възможно по-тесни, а не по-широки. Литературата трябва да се състои от притчи, изчистени от подробности и почти независими от езика. Притчите – и тук Толстой се различава от обикновения вулгарен пуритан – трябва да бъдат творения на изкуството, без обаче да предизвикват наслада и любопитство. Задачата на науката, каз-

ва той, е не да открива какво става, а да учи хората как би следвало да живеят. Така е и с историята, и с политиката. Много въпроси (например делото Драйфус) просто не си струва да се решават и Толстой желае да ги остави без отговор. И действително цялата му теория за „увлеченията“ и „епидемичните внушения“, в която той смесва безразборно такива неща като кръстоносните походи и холандската страст към отглеждането на лалета, показва желанието да се възприемат много човешки дейности като един вид мравешко сновене, необяснимо и безинтересно. Толстой явно не може да прояви търпение към един хаотичен, обстоятелствен и безсистемен писател, какъвто е Шекспир. Той реагира като сприхав старец, тормозен от палаво дете. „Защо непрекъснато подскачаш така? Не можеш ли да седиш мирно като мен?“ В известен смисъл старецът е прав, но работата е там, че в крайниците на детето има импулс, от който старецът е лишен. И разбере ли за съществуването на този импулс, той става още по-сприхав: стига да може, той би превърнал всички деца в старци. Толстой, изглежда, не знае какво точно му убягва от Шекспир, но съзнава, че нещо му убягва, и е категоричен – на другите също трябва да им бъде отнето това. По природа той е властен и себичен. Дълго след като бил излязъл от детската възраст, той продължавал да удря прислужника си, когато се ядосал, а по-късно, според английския му биограф Дерик Леон, „често изпитвал желание и при най-леко раздразнение да удари през лицето онзи, с когото не бил съгласен“. Когато приеме една религиозна вяра, човек не винаги се отървава от характера си, особено ако той е като на Толстой; нещо повече – илюзията, че си станал друг човек, може да позволи на вродените пороци да се проявяват по-свободно от всякога, макар и в по-изтънчени форми. Толстой е в състояние да отрече физическото насилие и да разбере какво следва от това, но не е в състояние да прояви толерантност и примирение; и дори ако човек не е запознат с други негови творби освен този памфлет, той може да се убеди в склонността му към упражняване на духовна тирания.

Но Толстой се опитва не просто да отнеме на другите удоволствието, което сам не споделя. Това той прави, но сблъсъкът му с Шекспир е много по-дълбок. Това е сблъсък между религиозното и хуманистичното отношение към живота. И тук се връщаме на централната тема в „Крал Лир“, за която Толстой не споменава, макар че предава съдържанието на пиесата доста подробно. „Крал Лир“ е една от малкото Шекспирови пиеси, в която безспорно се разказва за нещо. Толстой основателно се опла-

ква, че са написани много глупости за Шекспир като философ, психолог, „велик учител по нравственост“ и какво ли не. Шекспир не е системен мислител, най-сериозните му мисли са изказани по неподходящ или косвен начин и не се знае до каква степен е писал с някаква „цел“ или дори колко от приписваните му произведения са действително негови. В „Сонетите“ той дори не споменава за пиесите като част от творческото си дело, но намеква някак сконфузено за актьорската си кариера. Напълно възможно е да е създал поне половината от пиесите си просто за пари и да не е преследвал в тях цел или правдоподобност – достатъчно е било да скалъпи нещо, обикновено от чужд материал, което малко или повече да става за сцена. Това обаче не е всичко. Първо, както Толстой сам посочва, Шекспир има навика да влага в устата на героите си неуместни разсъждения от общ характер. Това е сериозен недостатък за един драматург, но той не се вмества в портрета, който Толстой рисува – Шекспир като посредствен писател без собствено мнение, стремящ се да постигне най-голям ефект с най-малко усилие. Освен това десетина от пиесите му, създадени в по-голямата си част след 1600 година, безспорно имат определена цел и дори поука. Те се разиграват около една основна тема, която може да се изрази и с една-единствена дума. Например в „Макбет“ думата е амбиция, в „Отело“ – ревност, а в „Тимон Атински“ – пари. Основната тема в „Крал Лир“ е себеотричането и човек трябва умишлено да се прави на сляп и глух, за да не проумее какво казва Шекспир.

Лир се отрича от трона си, но очаква всички да продължат да се отнасят с него като с крал. Той не разбира, че когато човек отстъпи властта си, други хора ще се възползват от слабостта му, не разбира и че именно онези, които го ласкаят най-невъздържано, т. е. Регана и Гонерила, първи ще се обявят срещу него. Щом открива, че вече не може да накара хората да му се подчиняват както преди, той изпада в ярост, която Толстой определя като „странна и неестествена“, но всъщност тя е напълно обяснима. В гнева и отчаянието си Лир изпада в две настроения, които също са естествени при създалите се обстоятелства, макар че чрез едното настроение Шекспир вероятно използва Лир, за да изрази собствените си схващания. Първото настроение е отвращение – когато Лир съжалява, че е бил крал, и осъзнава колко гнили са привидната законност и опошлената нравственост. Второто настроение е безсилен гняв – когато той въображаемо си отмъщава на онези, които са му причинили зло. „Да можех да насъскам двеста бяса към тях да литнат с нажежени вили!“ и

Знаеш
Ще бъде хитро да обвием в плъст
Краката на конете! Да и тихо
В тила на зетьовете щом проникнем
Тогава смърт наляво, смърт надясно
Смърт, смърт

Едва накрая Лир разбира като здравомислещ човек, че властта, отмъщението и победата са безсмислени.

Но Лир прави това откритие твърде късно, защото неговата и на Корделия смърти са вече решени. Ето това е историята и въпреки че е разказана малко тромаво, тя е много добра.

Но не се ли забелязва някакво странно сходство между тази история и живота на самия Толстой? Съществува една прилика, която трудно може да остане незабелязана, защото най-значителното събитие в живота на Толстой, както и в живота на Лир, е внушителният и доброволен акт на самоотричане. На стари години Толстой се отказва от имението, от титлата, от авторските си права, и прави опит – искрен, макар и неуспешен – да избяга от привилегированото си положение и да заживее като селянин. Но по-дълбоката прилика се крие във факта. че Толстой, както и Лир, е подтикнат от погрешни мотиви и не постига резултатите, на които се е надявал. Според Толстой целта на всяко човешко същество е щастието, а щастието може да се постигне, като се следва божията воля. Но да се следва божията воля, означава да отхвърлиш всички земни наслади и амбиции и да живееш само за другите. Затова Толстой накрая се отказва от света, очаквайки, че това ще го направи по-щастлив. Ала едно е сигурно: в последните години от живота си той не е щастлив. Става точно обратното – Толстой е доведен до ръба на лудостта от поведението на хора, които не го оставят на мира именно заради това самоотричане. И Толстой като Лир не е бил кротък човек и не е умеел да преценява човешките характери. Имало е случаи, когато е приемал аристократична поза въпреки селските дрехи – но дори две от децата му, на които се е уповавал, накрая са се обявили против него, макар и по не толкова драстичен начин като Регана и Гонерила. Пресиленото му отвращение към сексуалността е също така твърде сходно с отвращението на Лир. Изказването на Толстой, че бракът е „робство, преситеност, погнуса“ и означава примирено да понасяш съприкосновението с „грозотата, мръсотията, зловонието, язвите“, напомня известното гневно избухване на Лир:

До тука ги владеят боговете
Оттук надолу – Дяволът
Да там е пъкъл, мрак и серен дим
Жарава, пламъци, разпад и смрад

И макар че Толстой не е могъл да го предвиди, когато е писал памфлета си против Шекспир, краят на собствения му живот – внезапното, необмислено пътешествие из страната, придружен единствено от вярната си дъщеря, смъртта му в някаква къща в непознато село – навява спомени за „Крал Лир“.

Разбира се, ние не можем да приемем, че Толстой си е давал сметка за тази прилика или че би я признал, ако тя му е била посочена. Но отношението му към пиесата сигурно е било повлияно от нейната тема. Отказването от властта, от земята е въпрос, който основателно го е вълнувал. Затова може би е бил по-раздразнен и смутен от поуката, която Шекспир извлича тук, отколкото в някоя друга пиеса – например в „Макбет“, която не засяга толкова пряко собствения му живот. Но каква точно е поуката от „Крал Лир“? Очевидно поуките са две – едната е ясно изказана, другата се подразбира от самия разказ.

Шекспир започва така: той приема, че когато човек лишава сам себе си от власт, той приканва хората да се настроят срещу него. Това не означава, че всички ще се обявят против него (Кент и Шутът остават верни на Лир от начало до край), но най-вероятното е, че някои ще постъпят точно така. Ако захвърлиш оръжието си, по-безскрупулният от теб веднага ще го вземе. Ако обърнеш и другата буза, ще получиш по-силна от първия път плесница. Това не винаги се случва, но трябва да се очаква и случи ли се, човек не би следвало да се оплаква. Втората плесница е, така да се каже, последствие от обръщането на другата буза. Следователно преди всичко се налага поуката, която Шутът извлича: Не предавай властта си, не се отказвай от земите си. Но има и друга поука. Шекспир не я изрича конкретно, а и няма значение дали напълно я съзнава. Тя се съдържа в историята, която в края на краищата той е измислил или преправил за собствени цели. Тя гласи: „Откажи се от земите си, щом искаш, но не очаквай това да ти донесе щастие. Ако ще живееш за другите, трябва да живееш ЗА ДРУГИТЕ, а не да използваш това като начин да извлечеш по заобиколен път изгода за себе си.“

Очевидно тези заключения не могат да се понравят на Толстой. Първото изразява баналния ненаситен материален егоизъм, от който той

искрено е желаел да се освободи. Второто се сблъсква с желанието му хем вълкът да е сит, хем агнето – цяло: или, с други думи, да победи собствения си егоизъм, като по този начин си осигури вечен живот. Разбира се, „Крал Лир“ не е проповед във възхвала на алтруизма. Пиесата само посочва докъде води себеотричането, вършено от егоистични подбуди. Шекспир е познавал живота достатъчно добре, и ако е трябвало да вземе нечия страна в собствената си пиеса, симпатиите му сигурно биха били насочени към Шута. Той поне схваща какъв е проблема и го възприема като човешка трагедия. Порокът е наказан, но добродетелта не възтържествува. Поуките в по-късните трагедии на Шекспир нямат религиозен характер в обичайния смисъл, в тях не забелязваме християнски елементи. Религиозен дух долавяме само в „Хамлет“ и „Отело“, но дори и в тях, като се изключи странното явяване на призрака в „Хамлет“, няма никакъв намек за съществуването на „отвъден свят“, където царува справедливостта. Отправната точка на всички тези трагедии е хуманистичната предпоставка, че животът, макар и изпълнен с мъка, си струва да бъде изживян и че Човекът е благородно животно – убеждение, което Толстой в последните години от живота си не споделя.

Толстой не е бил светец, но се е опитвал да стане светец и изискванията, които прилага към литературата, имат отвъдсветски характер. Важно е да се разбере, че разликата между светеца и обикновения човек е разлика в същността, а не в степента. Това означава, че единият не бива да се приема като несъвършена форма на другия. Светецът, или поне светецът, какъвто го вижда Толстой, не се опитва да направи по-добър земния живот: той се опитва да го доведе до неговия завършек и да го замени с нещо друго. Красноречив израз на този стремеж е твърдението, че безбрачието е „по-висше“ от брака. В този смисъл Толстой казва, че ако спрем да се плодим, да се караме, да се борим и да се наслаждаваме, ако можем да се отървем не само от греховете си, но и от всичко останало, което ни привлича на земята – включително любовта в обикновения смисъл на по-силно привързване към един човек, отколкото към друг – тогава целият този болезнен процес ще приключи и ще възтържествува Царството небесно. Но на обикновения човек не му трябва Царството небесно: той иска да продължи животът на земята. Единствената причина за това не е, че човек е „слаб“, „грешен“ и жаден за удоволствия. Повечето хора получават немалко радост от животите си, но направим ли равносметка, виждаме, че животът е преди всичко

страдание и само невръстните и глупаците си въобразяват, че е другояче. Християнският възглед в края на краищата е себелюбив и хедонистичен, тъй като целта винаги е била оттегляне от болезнената битка със земния живот и намиране на вечен покой в някакъв Рай или Нирвана. Хуманистичният възглед е, че битката трябва да продължи и че цената на живота е смъртта. Не е християнска идеята, че мъдростта се изразява в това да приемеш отиването си от този свят така, както и влизането в него. Между хуманистичния и религиозния възглед често съществува привидно примирие, но в действителност те се изключват взаимно: човек трябва да избере или този свят, или отвъдния. А огромното човешко мнозинство, изправено пред такъв избор, би предпочело този свят. То прави своя избор, като продължава да работи, да ражда деца и да умира, вместо да осакатява способностите си с надеждата, че ще му бъде подарен нов живот някъде другаде.

Не се знае доколко религиозен е бил Шекспир, а ако се съди по творбите му, трудно ще се докаже, че изобщо е бил религиозен. Във всеки случай той не е бил светец или кандидат за светец: бил е човек, при това не особено примерен в някои отношения. Няма съмнение, че е обичал да се ползва от благоразположението на богатите и силните и че е умеел да ги ласкае по най-сервилен начин. По всичко личи, че е предпазлив, да не кажем страхлив, когато изказва непозволени мнения. Почти никога не влага унищожителна или скептична реплика в устата на герой, който би могъл да бъде отъждествен с него. Във всичките му пиеси яростните социални критици, хората, които не се подвеждат от общоприетите заблуди, са клоуни, злодеи, душевноболни или лица, които симулират лудост или са изпаднали в състояние на бурна истерия. „Крал Лир“ е пиеса, в която тази Шекспирова черта е особено ясно проявена. Пиесата съдържа в голяма степен завоалирана социална критика – а това Толстой пропуска да отбележи, – изказана или от Шута, или от Едгар, който се преструва на луд, или от Лир, когато го връхлитат пристъпите на лудост. Щом здравият му разум се възвърне, Лир спира да говори умно. Но самият факт, че Шекспир е използвал тази хитрост, показва в какъв широк диапазон са се простирали мислите му. Той не може да устои на изкушението и говори за всичко, което привлича вниманието му, но за тази цел надява различни маски. Ако само сте прочели Шекспир внимателно, ще се уверите, че поне веднъж на ден бихте могли да го цитирате, защото почти няма проблем от жизнено значение, който Шекспир

да не повдига или поне да не споменава – и макар че го прави все така безсистемно, в същото време той изяснява нещата. Дори отклоненията, затлачващи всяка от пиесите му – каламбури, загадки, списъци с имена, откъслечни разговори, като например разговорите на второстепенните лица в „Хенри IV“, неприлични шеги, откъси от забравени балади – са продукт на неговата необикновена жизненост. Шекспир не е бил философ или учен, но е проявявал голямо любопитство: обичал е земята такава, каквато я е виждал, обичал е и живота – което, трябва да повторя, не е равнозначно на желанието да му се наслаждаваш и да живееш колкото е възможно по-дълго. Разбира се, Шекспир надживява времето си не поради качеството на своето мислене и като драматург може би е щял да бъде забравен, ако не е бил освен всичко друго и поет. Влиянието, което той оказва върху нас, се дължи главно на езика му. За това, колко дълбоко Шекспир е бил запленен от музиката на думите, можем да съдим по репликите на Пистол. Пистол изрича главно безсмислици, но ако репликите му се разглеждат самостоятелно, те представляват пример за великолепно риторично стихосложение. Откъслечни безсмислици очевидно непрекъснато са хрумвали на Шекспир като неканени мисли и той е трябвало да създава някакъв полулуд герой, за да ги използва.

Родният език на Толстой не е английски и ние не можем да го обвиняваме, че Шекспировият стих не успява да го развълнува, а вероятно не можем и да го обвиняваме, че според него умението на Шекспир да си служи с думите не представлява нищо особено. Въпросът е, че Толстой сигурно би отхвърлил цялата идея за оценяване на поезията от гледна точка на нейната структура – оценяването ѝ, така да се каже, като вид музика. Но дори ако някой бе доказал на Толстой, че греши за това, как се заражда славата на Шекспир, че поне в англоезичните страни Шекспир е действително популярен, че дори само умението му да съчетава сричките е доставяло огромно удоволствие на цели поколения англоезични хора – всичко това не би било прието като заслуга на Шекспир, а по-скоро като недостатък. То би било само още едно доказателство за нерелигиозната, невъзвишена природа на Шекспир и неговите поклонници. Толстой би казал, че поезията трябва да се оценява по нейното съдържание, че измамните звуци помагат на еретичния смисъл да мине незабелязано. На всички нива проблемът се оказва един и същ– този свят срещу отвъдния: а музиката на думите определено принадлежи на този свят.

Характерът на Толстой винаги е пробуждал някакъв вид съмнение, както и характерът на Ганди. Той не е бил груб лицемер, за какъвто го обявяват някои хора, и вероятно би си наложил още по-големи самоожертви, ако на всяка крачка не са се намесвали околните, и особено съпругата му. Но, от друга страна, за личности като Толстой е опасно да се съди само по мнението на техните последователи. Винаги съществува възможността – по-точно вероятността – че тези личности са заменили една форма на егоизъм с друга. Толстой се отказва от богатство, слава и привилегии, отрича насилието във всичките му прояви и е готов да изтърпи заради това страдания, но не е толкова лесно да се повярва, че той се е отказал от идеята за властване или поне от желанието да властва над другите. Има семейства, в които бащата казва на детето:,, Ще изядеш един шамар, ако още веднъж направиш това“, а майката с насълзени очи прегръща детето и с обич му шепти: „Кажи, миличко, на мама хубаво ли ѝ е, като правиш така?“ Кой би казал, че вторият подход е по-малко тираничен от първия? Разликата, която всъщност има значение, е не между насилието и ненасилието, а между това имаш ли, или нямаш апетит за власт. Има хора, които са убедени, че военните и полицейските части представляват зло, но въпреки това са много по-нетолерантни и жестоки в сравнение с обикновения човек, който смята, че при определени обстоятелства е необходимо да се прибягва до насилие. Тези хора няма да кажат: „Ако не направиш това или онова, отиваш в затвора“, но стига да могат, те влизат под кожата на човека и започват да му диктуват мислите до най-малки подробности. Учения като пацифизъм и анархизъм, които на пръв поглед проповядват отхвърляне на властта, по-скоро тласкат съзнанието в обратна посока. Защото, ако сте възприели някаква идея, която не е опетнена от низки политически страсти – идея, от която не очаквате да извлечете някаква материална изгода – то не доказва ли това, че имате право? И колкото повече право имате, толкова повече всички наоколо би трябвало да бъдат принудени да мислят като вас.

Ако приемем за истина онова. което казва в памфлета си, Толстой никога не е открил нищо положително у Шекспир и винаги се е учудвал, че събратята му по перо – Тургенев, Фет и други – мислят различно. Можем да бъдем сигурни, че преди да се обърне към религията, заключението на Толстой би било следното: „Ти харесваш Шекспир, аз – не. Нека спрем дотук.“ Но след време, когато вече отказва да приеме, че све-

тът се състои от всякакви хора, той започва да съзира нещо опасно за самия себе си в творбите на Шекспир. Колкото по-голямо удоволствие изпитват хората от Шекспир, толкова по-малко ще искат да слушат Толстой. Затова не бива да им се позволява да харесват Шекспир, също както не бива да им се позволява да пият и да пушат. Разбира се, Толстой не налага забрана чрез сила. Той не настоява полицията да конфискува всички екземпляри от творбите на Шекспир. Но падне ли му случай, ще побърза да очерни Шекспир. Ще се опита да смути душата на всеки шекспиров почитател и ще му отнеме насладата по всички възможни начини, които му хрумнат, включително, както вече посочих в резюмето на памфлета, и с аргументи, които са взаимно противоречиви или доста непочтени.

Но в края на краищата най-забележителното от всичко е, че това няма значение. Както вече казах, на толстоевия памфлет не може да се отговори, поне в главните му пунктове. Не съществува аргумент, с който едно стихотворение може да се защити. То или се защитава само, като оцелява, или е незащитимо. И ако това изпитание е валидно, то аз мисля, че в случая с Шекспир съдът трябва да го признае за „невиновен“. Като всеки друг писател, рано или късно и Шекспир ще бъде забравен, но едва ли някога срещу него ще бъдат отправени по-тежки обвинения. Толстой е бил може би най-високо ценениият литератор на своето време и в никакъв случай не е бил неспособен памфлетист. Той е насочил всичките си изобличителни способности срещу Шекспир подобно на боен кораб, който стреля с всичките си оръдия едновременно. И какъв е резултатът? Четиридесет години по-късно Шекспир е все още тук, и то неуязвен, а от опита да бъде унищожен са останали само пожълтелите страници на един памфлет, който едва ли някой е прочел и който щеше да е напълно забравен, ако Толстой не беше и авторът на „Война и мир“ и „Ана Каренина“.

Превод от английски: Георги Величков

Източник

Джордж Оруел е литературният псевдоним на Ерик Артър Блеър (1903–1950) – един от най-влиятелните британски писатели, критици и политически коментатори на 20-ти век. Той е най-известен с двете си книги, критикуващи тоталитаризма изобщо (1984) и Сталинизма конкретно (Фермата на животните), които пише и публикува към края на живота си.

Коментари (3)

- 17-07-2012|**няма**

Добре ще е да прочетем и мнението на някой психиатър за Толстой. Велика статия!

- 07-08-2012|**Веселин Анчев**

Знам, че ще прозвучи нескромно но поне каквото съм прочел от Шекспир никога не ме е впечатлявало. Това мнение разбира се е субективно и вероятно значително е било повлияно от безинтересния начин по който бях запознат с „Хамлет“ в училище. Но какво прави прави велик и известен един автор? До голяма степен това е обществото и подбора което прави то. Шекспир е велик защото твори в началото на на епохата, която поставя началото на съвременния театър в Англия както и в западна Европа. Това е запечатано в обществената памет и това прави Шекспир по известен от много други автори и драматурзи след него(трудно мога да си представя, че за 4 века развитие на театъра след Щекспир никой не го е задминал като талант)Англииското общество е запечатало първенеца и това си има значение. Разбира се другата причина е масовото разпространяване на англоезичната литература от 19 век нататък Според Дюма баща Шекспир е бил неизвестен във франция до 19 век.

- 07-08-2012|**Майя Маркова** – Чудесно есе

Благодаря за чудесното есе! Шекспир и Оруел са велики.

Идеалният съпруг
Автор: Сюзън Зонтаг

Великите писатели са или съпрузи, или любовници. Някои писатели предлагат солидните добродетели на съпруга: надеждност, понятност, щедрост, приличие. Има и други писатели, при които човек цени дарбите на любовника – дарби по-скоро на темперамента, отколкото на моралната доброта. Както е общоизвестно, в отплата за възбудата, за притока на интензивни чувства, жените толерират при любовника качества – раздразнителност, егоизъм, ненадеждност, бруталност – които никога не биха насърчавали при съпруга. По същия начин, читателите се съгласяват на нерзбираемост, обсебеност, болезнени истини, лъжи, лоша граматика – ако, като компенсация, писателят им позволява да изпитат вкуса на редки емоции и опасни усещания. И, също като в живота, така и в изкуството, и двете неща са необходими – съпрузи и любовници. Много жалко е, когато човек е принуден да избира между тях.

И отново: както в живота, така и в изкуството: любовникът обикновено трябва да заеме второ място. През великите периоди на литературата съпрузите са били по-многобройни от любовниците; във всички велики периоди на литературата, тоест, с изключение на нашия собствен. Перверзността е музата на модерната литература. Днес домът на белетристиката е пълен с луди любовници, ликуващи изнасилвачи, кастрирани синове – но много малко съпрузи. Съпрузите имат гузна съвест, всички те биха желали да бъдат любовници. Дори и един толкова съпружески и солиден писател като Томас Ман е бил измъчван от раздвоение по отношение на добродетелта, и непрестанно се е занимавал с нея под формата на конфликта между буржоата и артиста. Но повечето модерни писатели дори не допускат проблема на Ман. Всеки писател, всяко литературно движение, си съперничи с предшествениците чрез величествено излагане на темперамент, обсебеност, уникалност. Модерната литература е препълнена с луди гении. Не е за учудване тогава, че когато се появи някой извънредно надарен автор, чиито таланти със

сигурност не достигат до гениалността, и който смело приема отговорностите на уравновесеността, той ще бъде акламиран отвъд чисто литературните си заслуги.

Говоря, разбира се, за Албер Камю, идеалния съпруг на съвременната белетристика. Бидейки съвременник, той беше задължен да се впусне в темите на безумието: самоубийство, безчувственост, вина, абсолютен терор. Но той го прави с такъв вид на разумност, *mesure*, лекота, грациозно безпристрастие, че това го различава от останалите. Изхождайки от предпоставките на популярния нихилизъм, той довежда читателя – единствено чрез силата на собствения си спокоен глас и тон – до хуманистични и хуманитарни заключения, които по никакъв начин не се предполагат от предпоставките му. Това нелогично прескачане на бездната на нихилизма е дарбата, за която читателите са благодарни на Камю. Това е причината, поради която той пробужда чувства на истинска обич у читателите си. Кафка предизвиква състрадание и ужас, Джойс възхищение, Пруст и Жид – респект, но никой модерен писател, за когото мога да се сетя, освен Камю, не е пробуждал любов. Смъртта му през 1960 беше възприета като лична загуба от целия образован свят.

Където и да се говори за Камю, там има смесица от лични, морални и литературни оценки. Никоя дискусия за него не може да пропусне, или поне да не подскаже, поднасяне на почитания към добротата и привлекателността му като мъж. Да се пише за Камю следователно означава да се премисли какво се случва между имиджа на един писател и неговото творчество – което е равносилно на отношението между морала и литературата. Защото работата е не само в това, че Камю винаги налага на читателите си проблема за моралния избор. (Всички негови разкази, пиеси и романи представят развитието на някакво отговорно чувство, или неговата липса). Тя е в това, че творчеството му, единствено като литературно постижение, не е достатъчно значително, за да може да носи тежестта на възхищението, което читателите биха желали да му отдадат. Човек *си желае* Камю да беше наистина велик писател, а не просто много добър. Но той не е. Тук може би ще бъде полезно да се сравни Камю с Джордж Оруел или Джеймс Болдуин, други двама съпружески автори, които се опитват да съчетаят ролята на артиста с гражданската съвест. Както Оруел, така и Болдуин са по-добри писатели в есетата, отколкото в белетристиката си. Това не е вярно при Камю, един далеч по-важен писател. Но е вярно, че изкуството на Камю винаги се намира в услуга на

определени интелектуални концепции, които са по-пълно изразени в есетата. Белетристиката на Камю е илюстративна, философска. Тя касае не толкова характерите – Мерсо, Калигула, Ян, Кламенс, Д-р Рийо – колкото проблеми на невинността и вината, отговорността и нихилистичното безразличие. Трите романа, разказите и пиесите притежават някакво тънко, почти скелетоподобно качество, което ги прави по-малки от абсолютно първокласни, оценявани според най-високите стандарти на съвременното изкуство. За разлика от Кафка, чиито най-образцови и символични фикции са заедно с това независими актове на въображението, белетристиката на Камю постоянно издава източника си, идещ от една интелектуална загриженост.

Но какво може да се каже за есетата, политическите статии, обръщенията, литературната критика, журналистиката на Камю? Това е изключително изящна работа. Но дали Камю е мислител от голямо значение? Отговорът е „не“. Сартр, колкото и отблъскващи да са някои от политическите му симпатии за англоезичната публика, носи във философския, психологически и литературен анализ един мощен ум. Камю, колкото и привлекателни да са политическите му симпатии, не го прави. Прославените философски есета (*Митът за Сизиф*, *Бунтуващият се човек*), са творби на един изключително талантлив и начетен епигон. Същото важи за Камю и като историк на идеите и литературен критик. Той е най-добър когато се освобождава от багажа на екзистенциалистката култура (Ницше, Киркегор, Достоевски, Хайдегер, Кафка) и говори от собствено име. Това се случва в голямото есе върху смъртното наказание, ***Размисли за гилотината***, както и в по-небрежните му писания, като есетата-портрети от Алжир, Оран и други средиземноморски места.

Нито изкуство, нито мисъл от най-високо качество могат да бъдат открити при Камю. Онова, което обяснява изключителната привлекателност на творчеството му е една красота от друг порядък, морална красота – качество, което обикновено не се търси при повечето писатели от двадесети век. Други писатели са били по-ангажирани, по-моралистични. Но никой не е изглеждал по-красив, по-убедителен в заявяването на моралния си интерес. За нещастие, моралната красота в изкуството – също като физическата красота при един конкретен човек – е изключително преходна. Тя е несравнимо по-малко дълготрайна от артистичната или интелектуална красота. Моралната красота притежава тенденцията да запада много бързо към сентенциозност и несвоевременност. Това се

случва с особена честота при писателя, който, като Камю, се обръща директно към представата на едно поколение за това кое е образцовото у човека в дадена историческа ситуация. Освен ако притежава изключителни резерви от артистична оригиналност, за творчеството му е силно вероятно да започне да изглежда внезапно оголяло след смъртта му. За някои хора – малцина – това разпадане беше обхванало Камю още приживе. Сартр, в известния дебат, който прекрати приятелството им, отбеляза грубо, че Камю носи със себе си „портативен пиедестал". А след това дойде тази смъртоносна почест, Нобеловата награда. Малко преди смъртта му един критик предсказваше, че Камю ще има същата съдба като **Аристид**: светът ще се умори да слуша как го наричат „Справедливия".

Може би за един писател винаги е опасно да вдъхновява благодарност у читателите си, имайки пред вид, че благодарността е едно от наймогъщите, но и най-мимолетни чувства. Но човек не може да отметне такива злостни забележки просто като отмъщение на благодарните. Ако моралната сериозност на Камю навремени преставаше да очарова и започваше да дразни, то това е защото в нея имаше известна интелектуална слабост. Човек долавяше у Камю, както го долавя и у Джеймс Болдуин, присъствието на една напълно автентична, и исторически подходяща, страст. Но също както и при Болдуин, тази страст изглежда се видоизменяше с прекалено голяма готовност към величав език, към неизчерпаемо, себеувековечващо се, ораторство. Моралните императиви – любов, въздържаност – предлагани като средство за смекчаване на нетърпими исторически или метафизически дилеми, бяха прекалено общи, прекалено абстрактни, прекалено реторични.

Камю е писателят, който за цяло едно литературно поколение беше героичната фигура на човека, живеещ в състояние на постоянна духовна революция. Но той е и човека, който защищаваше онзи парадокс: един цивилизован нихилизъм, абсолютен бунт, който признава граници – и превръща парадокса в рецепта за добро гражданско поведение. Каква сложна доброта, в края на краищата! В писането на Камю добротата е принудена да търси едновременно подходящото за себе си действие, и оправдаващата я причина. Същото се отнася и до бунта. През 1939, посред разсъжденията върху войната, която току-що е започнала, Камю прекъсва себе си в *Бележниците*, за да отбележи: „Търся причини за бунта си, който нищо досега не е оправдало." Радикалната му позиция предхожда причините, които я оправдават. Повече от десетилетие по-

късно, през 1951, той публикува *Бунтуващият се човек*. Отхвърлянето на бунта в тази книга беше, по същия начин, жест на темперамент, акт на самоубеждаване.

Забележителното е, че, като се има пред вид изтънчения темперамент на Камю, за него е било възможно и да се действа, да се направят реални исторически избори така всеотдайно, както го прави той. Трябва да се помни, че през краткия си живот Камю е бил принуден да направи не по-малко от три образцови избора – да участва лично във френската Съпротива, да се отдели от комунистическата партия, и да откаже да вземе страна в Алжирското въстание – и че той се е справил блестящо, по мое мнение, в два от трите случая. Проблемът на Камю в последните години от живота му е не в това, че той е станал религиозен, или че се е потопил в буржоазна хуманитарна сериозност, или че е изгубил социалистическата си жилка. Той е по-скоро в това, че Камю е попаднал в клопката на собствената си добродетел. Един писател, който действа като обществена съвест, се нуждае от изключителни нерви и фини инстинкти, също като боксьор. След известно време тези инстинкти с неизбежност закърняват. Освен това той трябва да бъде емоционално твърд. Камю не беше толкова твърд, не и по начина, по който беше твърд Сартр. Не подценявам куража, който е бил необходим, за да се отхвърли про-комунизма на множество френски интелектуалци от късните четиридесет години. Като морално съждение, решението на Камю е било правилно тогава, а от смъртта на Сталин насам правотата му е била доказвана много пъти и в политически смисъл. Но моралното и политическо съждение не винаги си съвпадат удачно. Агонизиращата му неспособност да вземе решение по алжирския въпрос – въпроса, по който той, като алжирец и французин, е бил уникално подходящ да говори – е окончателното и нещастно завещание на моралната му добродетел. През целите петдесет години Камю заявяваше, че частните му лоялности и симпатии правят невъзможно изказването на решителни политически съждения. Защо трябва да се изисква толкова много от един писател, питаше той тъжно. И докато той се вкопчваше в мълчанието си, както Мерло-Понти, който беше го последвал вън от групата *Temps Modernes* по въпроса за комунизма, така и самият Сартр, привличаха влиятелни подписници за два исторически манифеста, протестиращи срещу продължаването на Алжирската война. Горчива ирония е, че както Мерло-Понти, чийто общ политически и морален кръгозор беше толкова близо

до онзи на Камю, така и Сартр, чийто политически интегритет Камю беше се опитвал да срути едно десетилетие преди това, сега бяха се оказали в състояние да водят френските интелектуалци на съвестта до неизбежната позиция, единствената позиция, за която всички се надяваха, че ще бъде заета и от Камю.

В перспективна рецензия на една от книгите на Камю отпреди няколко години, **Лайънъл Абел** говори за него като за човека, който въплъщава Благородното чувство, за разлика от Благородното действие. Това е напълно правилно, и то не означава, че в морала на Камю е имало някакъв вид лицемерие. То означава, че действието не е първата грижа на Камю. Способността да се действа, или да се упражнява въздържание от действие, са вторични по отношение на способността или неспособността да се чувства. Онова, което Камю разработваше, беше не толкова някаква интелектуална позиция, колкото едно увещание към определен вид чувство – с всички рискове на политическо безсилие, които това води със себе си. Творчеството на Камю разкрива един темперамент в търсене на ситуация, благородни чувства в търсене на благородни действия. Действително, това разделение е именно темата на белетристиката и философската есеистика на Камю. Там човек открива предписанието на поведение (благородно, стоическо, едновременно и дистанцирано, и състрадателно), прикачено към описанието на мъчителни събития. Поведението, благородното чувство, не е истински свързано със събитието. То е превъзхождане на събитието, нещо повече от негов отговор или решение. Животът и творчеството на Камю касаят не толкова морала, колкото патоса на моралните позиции. Този патос е модерността на Камю. А способността му да изстрада този патос по достоен и зрял начин е онова, което накара читателите да го обичат и да му се възхищават.

И отново човек се връща обратно при човека, който беше толкова силно обичан и въпреки това толкова малко познат. Има нещо безплътно в белетристиката на Камю, както и в тона – хладен и ведър – на прочутите есета. И това – въпреки незабравимите фотографии, с тяхното красиво и неформално присъствие. Между устните виси цигара, независимо от това дали той носи шлифер, пуловер и отворена риза, или бизнес-костюм. В много отношения това е почти идеално лице: момчешко, добре изглеждащо, но не прекалено, слабо; грубо, изразът както интензивен, така и скромен. Човек иска да познава този мъж.

В *Бележниците* от 1934-35 – първите три тома, които ще се публикуват, включително и записките, които Камю е водил от 1935 до смъртта си, почитателите му разбира се ще се надяват да открият един благороден облик на човека и творчеството, които са ги вълнували. [...] И макар че никой превод, добър или лош, не може да направи *Бележниците* повече или по-малко интересни, отколкото те са, това не са велики литературни дневници, като онези на Кафка и Жид. Те не притежават нажежената до бяло интелектуална брилянтност на *Дневниците* на Кафка. Липсва им културната изтънченост, артистичното усърдие, човешката плътност на *Журналите* на Жид. Те са сравними, да кажем, с *Дневниците* на Чезаре Павезе, с тази разлика, че в тях липсва елемента на лично разголване, или психологическата интимност.

[...]

Разбира се, журналът на един писател не трябва да бъде оценяван според стандартите за дневник. Бележниците на писателя имат много специфична функция: в тях той изгражда, парче по парче, идентичността на писателя за самия него. В обичайния случай бележниците на писателите са препълнени с твърдения за волята: волята да се пише, волята да се обича, волята да се отрече любовта, волята да се продължава живота. Журналът е мястото, в което писателят е героичен към самия себе си. В него той съществува единствено като възприемащо, страдащо, борещо се същество. Ето защо всички лични коментари в *Бележниците* на Камю са от толкова неутрално естество и напълно изключват събитията и хората от живота му. Камю пише за себе си единствено като за самотник – самотен читател, воайор, обожател на слънцето и морето, пътник по света. Във всичко това той е преди всичко писателят. Самотността е незаменимата метафора на съзнанието на модерния писател – не само за себе-обявили се емоционални неудачници като Павезе, но дори и за един толкова общителен и социално добросъвестен човек, какъвто е Камю.

По този начин *Бележниците*, макар и да са завладяващо четиво, не решават въпроса за постоянната величина на Камю, нито пък задълбочават нашето разбиране за него като човек. Камю е бил, по думите на Сартр, „възхитителното съединение на един човек, едно действие и едно творчество“. Днес остава единствено творчеството. И, каквито и да са чувствата, които това съединение от човек, действие и творчество, са пробуждали в умовете и сърцата на хилядите му читатели и почитате-

ли, те не могат да бъдат възстановени единствено от творчеството. Би било важно и щастливо обстоятелство, ако *Бележниците* на Камю биха ни представяли повече от човека, но за нещастие те не го правят.

Източник

Сюзън Зонтаг (1933–2004) е американска литературна критичка, романистка, кинематографистка и политическа активистка.

Усилия в търсене на истината
Автор: Ед Гафни

*(Габриел Хиршман, главен редактор на вестник „*София ехо*“, в разговор с професор Ед Гафни – създател на филма „*Празни вагони: Унищожение и спасение не българските евреи през Втората световна война*“)*

Изглежда такова е призванието на Ед Гафни – да боцка чуждото самодоволство. Като ирландско-американски католик, занимаващ се от години насам с темите на еврейско-католическия диалог, Гафни е дълбоко критичен към антисемитските предубеждения и презрението към евреите вътре в собствената му църква. Но той в никакъв случай не е някой „про-еврейски, с право или без“ мисионер от вида, който може да се открие сред християнската десница в САЩ. Той посочва несправедливостта където и да я открие.

Гафни е приятелски настроен критик на онези израелски политики, които счита неподходящи за защита на собствено израелските интереси; така например, той разглежда разрушаването на палестински домове като извършване сред други на „ужасяващите атаки срещу еврейските домове, провеждани в течение на векове, когато джентилите [хора от не-еврейски произход] са лишавали евреите от имущество или са ги изпращали в изгнание, или когато нацистите са крадели цигулките, пианата, изкуството и домовете им из цяла Европа по време на Втората световна война.“ Гафни е бил достатъчно развълнуван от тези факти, за да направи един ранен документален филм, показващ как страдащи семейства и от двете страни на израело-палестинското разделение (взаимно избиващи се) – са започнали да изпитват разбиране към страданието на отсрещната страна. Филмът, на име „Неразчупеният кръг“, представя множество еврейски критици на израелското правителство.

Представям всичко това само за да не се получи така, че читателите да възприемат Гафни като безрезервен поддръжник на всяка еврейска/ционистка кауза. Той просто е хуманист.

Под палеца на България

Гафни отказва да играе „играта на благоприятните цифри“, когато става дума за съдбата на българските евреи през Втората световна война. Когато цитирам факта, че 50,000 евреи в същинска България са оцелели по време на войната, той ме прекъсва.

„Това е аргумент без реално разграничение на фактите“, казва той. „Не мисля, че има някакво убедително оправдание за отделянето на гръцките или македонски евреи, от една страна, и неизказаното твърдение, че те са някак по-подходящи за смърт в Треблинка. Твърденията на българските власти, че не са могли да предотвратят това (унищожението извън границите на същинска България) са празни приказки. Никой няма да осъди България за което и да е от тези престъпления през 2010 година, но въпреки това те СА престъпления срещу човечеството“, казва той.

„Празни вагони“ представя, сред останалите, историята на българския равин Хаим Аса от Пловдив, който е останал жив след войната. Други членове на семейството обаче не са. Това, казва Гафни, е изключително важна част от филма.

„Имало е трима различни члена на семейството Аса, и всички те са считали себе си за евреи“, казва Гафни.

Аса е имал братовчед в Битоля, в Македония, чиито посещения от 30-те години си спомня, и още един в Кавала. И двамата са загинали в Треблинка.

„И какво казваме ние – че ще правим разлика между членовете на семейство Аса, че националните граници са начина, по който ще разпознаваме моралното оправдание или законността? Не, това е нещо незаконно и неморално всеки път“, казва Гафни.

И, като той посочва, тези хора са живеели в райони, управлявани и контролирани от българи.

„По онова време те са издавали пощенски марки с образа на цар Борис, показващи три главни града в Македония – Скопие, Охрид и Битоля. По време на окупацията българите са управлявали всичко – от пощите до полицейските участъци и учебните планове. Едно от най-глупавите обяснения, давани от българи за това защо не са успели да спасят евреите в тези други страни е, че те не са били български граждани. Е добре, а кой е решил това? Българите! По силата на Закона за защита на нацията, те са отказали гражданство на евреите“, казва Гафни.

Началото

За пръв път Гафни се е заинтересувал от еврейско-християнските взаимоотношения по времето, когато е следвал теология в Рим. Това е било времето, когато за пръв път църквата е започнала да признава дългата си история на християнски антисемитизъм.

„В известен смисъл този филм е опит на една личност да се противопостави на вековните погрешни, невероятно фалшиви твърдения, касаещи евреите“, казва той.

Първият път, когато се пробудил интересът му към България, бил свързан с четенето на книгата „**Войната срещу евреите: 1933–1945**„(от Люси Давидович). В книгата тя изрежда съдбата на евреите във всяка страна по време на войната.

„По онова време това (историята на България) ми се стори изключително забележително. По-късно срещнах в юридическия факултет един човек, който ме попита коя е била страната, съюзник на нацистка Германия, в която след войната е имало повече евреи, отколкото преди това.“ (Отговорът е България). „Оказа се, че е женен за дамата, която е била бивше културно аташе в българското посолство във Вашингтон.“

От 1998 нататък Гафни започва да прави множество пътувания до България и Израел (където болшинството от българските евреи емигрират след войната), за да интервюира оцелелите. Случайно, но може би неизбежно, това слага началото и на интереса му към израело-палестинския конфликт.

Произход на расовите закони

Българското расово законодателство след 1941 г. повтаря немското. Гафни гледа на модерния антисемитизъм – достигнал най-отровния си връх през 20 век – като на приемственост от исторически процеси. Хитлер не го е изобретил. Той просто е добавил доста объркани расови теории към една продължителна умонагласа, насочена срещу евреите, която води произхода си от погрешното християнско твърдение, че евреите са разпънали Христос. Както казва Гафни, всъщност това е бил Пилат Понтийски.

„Когато Хитлер израства в Линц, наоколо има само малцина евреи. По-късно, когато отива във Виена и вижда еврейската общност, той е изпълнен с погнуса и отвращение. В „Mein Kampf“ той използва всички тия животински метафори – евреите са „под-хора“ – хората винаги

използват животински метафори когато мразят някого; това винаги са плъхове или нещо подобно“, казва Гафни.

Според Гафни, омразата срещу евреите е чувство, което антисемитът оправдава чрез различни неистинни обвинения.

„„Протоколите от Цион‘ (известна фалшификация) изреждат световните злини и обвиняват за тях евреите, но разбира се това поставя каруцата пред коня. Съществува първо омразата, а едва след това оправданията, предназначени да я обяснят, които са измислени и тотално фалшиви“, казва той.

Вътре в антисемитския ум

Отричането на Холокоста и антисемитските уебсайтове са неща, които интересуват Гафни особено силно.

Цитирам като перфектен пример Дейвид Дюк, който изглежда е обсебен от темата за евреите. Гафни е съгласен.

„Имаше време, в което той (Дюк) се беше кандидатирал за губернатор на Луизиана и хората слагаха по колите си лепенки, призоваващи към поддръжка на кандидат-губернатора – който вече е мъртъв, но беше известен с подкупността си. На тях пишеше: ‚гласувайте за мошеника, това е важно‘.“

Дали е възможно, питам се, да се води рационален разговор с някой антисемит, който би го накарал да промени мисленето си?

„Не мисля, че тук става дума за обмислени доводи“, казва Гафни. „Тези хора не се интересуват от факти. Рационалните хора са достатъчно скромни, за да променят мисленето си когато им се каже „‚почакай; не са ти известни достатъчно факти‘. Дюк не прави такива неща, той започва с предубеждението, а не с фактите, по същия начин, по който единствения опит, от който Хитлер се е нуждаел, за да оправдае отвращението си, е била срещата с няколко евреи във Виена, която е потвърдила същите вулгарни стереотипи, подхранвани от ‚Протоколите‘„

Гафни казва, че личните срещи помагат да се излекува омразата към други групи.

„Със сигурност не някакъв рационален разговор с Дейвид Дюк е това, което може да помогне. Надеждата за промяна идва от срещите на хора с личности, принадлежащи към групи, които те не харесват (тук цитирам онова, което казваше известният гей-активист от Сан Франсиско, Харви Милк). С други думи, някой среща леля Сали, която е лесбийка,

но е фантастичен член на семейството. И вие просто не можете да не я обичате, още преди да сте разбрали за нейната сексуалност. По същия начин промените идват тогава, когато разговаряте с еврейския си съсед за кръстословицата и той знае някоя дума, която вие не знаете. Тогава може би откривате, че това са изключително свестни и щедри хора – ето това е нещото, което променя отношенията.“

Възходът на Хитлер

Гафни смята, че толкова много немци са възприели антисемитизма на Хитлер – пасивно или активно – поради времевото съвпадение на някои исторически фактори.

Той вижда обяснението за възхода на Хитлер като смесица от несправедливи военни репарации, дълготрайна френско-германска враждебност и тежка икономическа криза, появила се на фона на отчаянието на един народ, търсещ виновници. (Между другото, Гафни вижда най-голямото постижение на Европейския съюз в това, че е направил невъзможна друга война между Франция и Германия).

„Налагате масивни репарации на една страна, цената на хляба скача от една марка на десет, после на сто и така нататък, а освен това имате огромни дългове. Това е моментът, в който Хитлер излиза на сцената. Демократичните убеждения не играят никаква роля. Той твърди, че начинът да се излезе от кризата е да се надвият тези евреи – макар че те са по-малко от десет процента от населението. Един демагог винаги се нуждае от изкупителна жертва, някой, който е под ръка. За жалост не германците са онези, които са измислили идеята за расовата чистота, тя е измислена от американците. Просто прегледайте историята на американската расова теория. За нещастие, всички тези арийски глупости, с които Хитлер пълни главите на хората, стават част от историята на България, което е толкова по-абсурдно, тъй като в България няма расова чистота – това е страна с огромно етническо разнообразие.“

Означава ли това, че такава расова чистота е съществувала в Германия?

„Не вярвам в расовата чистота където и да било; това са измислици“, казва Гафни.

„Казвам на студентите си, че Барак Обама не е първият афро-американски президент. Това е бил Уорън Хардинг. Всеки чернокож човек в САЩ, който знае нещичко за историята на чернокожите, признава това.

Но повечето бели не го правят. Хардинг е бил една осма афро-американец и по онова време това е било достатъчно от гледна точка на теорията за расовата чистота не само да бъдете определен като чернокож в трамвая, но и да ви хвърлят в затвора в САЩ. Така че расовото разграничение в Германия (между евреи и арийци) е било не по-странно от появата на някой бял човек в Южна Африка, който заявява, че холандският бог е обявил, че те са господарите тук."

Всеки расизъм, казва Гафни, се противопоставя на научния анализ и рационалното мислене.

„Както казах, Обама не е първият афро-американски президент. Впрочем, ако искате да вземете на сериозно всичко, което знаем за генетиката и произхода на човека, то всички ние сме африканци. В Германия едно от първите действия на нацистите е било да принудят всички еврейски учени и хора от академичните среди да напуснат работните си места. Защо? Защото някой е решил така. Но това не дава отговор на въпроса защо; това не може да задоволи търсещата мисъл, тук просто говори диктаторът,"

Българският случай

Гафни не омаловажава българското спасение на еврейското население и го описва като нещо „изключително, зашеметяващо и невероятно чудесно." Но въпреки това той го определя по следния начин.

„Сама по себе си това е една красива история. Лошото в нея от журналистическа гледна точка е, че това не е цялата история. Ето защо историята на равина Аса е толкова важна част от този филм."

Общо 11,393 души от окупираните територии са били унищожени в Треблинка – около 7,000 от Македония и 4,000 от Тракия.

„Истински разрушителния факт на депортирането на всички хора от една общност е описан във филма от историка на Холокоста Майкъл Беренбаум. ‚Когато депортирате цялото население на някое градче, онова, което постигате, е отсъствието на присъствие и присъствието на отсъствие'." Гафни казва, че тези престъпления не могат да бъдат подминати. „В Битоля или Скопие или Кавала, вие виждате български жандармеристи и войници, пазещи български влакове; вие виждате евреите от Битоля и Скопие, събрани в склад за тютюн."

Понякога картините изглеждат толкова обикновено, че човек си припомня забележката на Хана Аренд за „баналността на злото".

„Едно от изключителните неща в тази част от българската история е, че ние очакваме от спасителите си да бъдат 100 процента светци и никога да не вършат нещо лошо. Самата невероятност на българската история я прави дълбоко човешка, защото повечето от нас са такива; ние не сме светци и вършим също толкова злини, колкото и добрини“, казва Гафни.

Борис – светец или грешник?

Може би всичко това се отнася в най-голяма степен до българския цар Борис. Какво, питам Гафни, е неговото истинско наследство?

„В криминалното законодателство никой не може да се опитва да преследва мъртвите“, казва Гафни. „Когато някой умре, историците могат да оценяват живота му, но няма смисъл той да бъде демонизиран. Например, в случая с Хитлер – защо толкова много скинхедове му се възхищават? Това е съвременен културен въпрос, с който трябва да се борим и който трябва да вземаме на сериозно. Не можем да го игнорираме, също както не можем да игнорираме различните Дейвид Дюковци на тоя свят. Но какъв смисъл има да се оплюва Хитлер? Той е оплюл самия себе си; той е оплюл цялата цивилизация на страната, която е управлявал. А що се отнася до цар Борис, то неговото описание от страна на Хитлер е достатъчно – ‚лисица‘. Той е бил умен и изключително внимателен по отношение на фактите. Хитлер е обичал неговите посещения в Берлин, защото чрез него е узнавал какво точно се случва. И понякога казвал на сътрудниците си, ‚Как е възможно да не съм знаел за това преди Борис да дойде тук?‘„

Гафни казва, че Хитлер е изисквал компенсация за това, че Румъния е била принудена да върне земи на България. Част от тази цена е било депортирането на българските евреи. Резултатът от това е била катастрофа за евреите от окупираните територии.

„Годината 1943 е най-ужасната година от гледна точка на масовите убийства“, казва той. „Само за няколко месеца между 700,000 и 850,000 евреи са унищожени в Треблинка. Някои хора казват, че заглавието, което съм избрал за филма – Празни вагони – е погрешно. ‚Вагоните са били пълни, а не празни‘, казват хората. Да, те са били пълни докато са стигнели до последната спирка, но тук има нещо, което трябва да се знае за Треблинка. Айхман е карал всички тези вагони по много прецизно разписание – 20 вагона с точно по 2,000 души във всеки – а след

това те са заминавали обратно празни, защото никои от тях не са карали храна или вода, нищо подобно. Това е било място, предназначено за унищожение."

Връщайки се към темата за Борис, Гафни действително смята, че някои от антисемитските му коментари – като например известната му реч пред Синода от 1943 – са били просто начин да защити гърба си от Берлин.

„Когато Борис се среща с Хитлер, вие придобивате усещане за това колко добре той е разбирал зловредната психика на диктатора. Например, по време на олимпиадата от 1936, той отбелязва как Хитлер е говорел непрестанно и не се е интересувал ни най-малко от онова, което другите може би имат за казване."

Но, преценявайки свидетелствата, Гафни отхвърля идеята, че Борис е бил какъвто и да е герой. „Грешното в тази теория е не това, че Борис не е имал куража да спре депортациите, а в това, че не го е направил порано", казва той.

Интеграция

Евреите са били по-интегрирани в България, отколкото в Германия и това може би е бил решаващият за тяхното спасение фактор, според Гафни. Ако поставите хората в гето, то вие създавате отношение на „ние и те", което насърчава дискриминацията.

„За да бъдем коректни към германците, не те са измислили гетото. То започва в Рим и Венеция, откъдето идва и името му. Но когато затворите някакви хора в даден район, като им кажете, че мястото им е там и там, и няма интеграция, то се превръща в „еврейска махала". Това е нещото, на което Хитлер е станал свидетел във Виена. Но в България, напротив, евреите са били обикновени работници и занаятчии. Може и да е имало няколко евреи в банковото дело, но няма данни, които да показват, че те са имали някакво прекомерно влияние или каквито и да е основания да се твърди, че те са управлявали финансите на страната."

България, според Гафни, винаги се е опитвала да се измъкне от отговорност за ролята си по време на войната – до такава степен, че някои твърдят, че Давидовата звезда, която евреите са били задължени да носят на публични места, е била по-малка от онази в Германия, сякаш по някакъв начин това би могло да намали унижението.

„Ако някое еврейско хлапе е било на път за училище, това е означавало, че всякакви хулигани могат да го тормозят – както е ставало с **Норберт Яшаров**, изселен от София в Плевен (той участва във филма), който си припомня как почти всеки ден е бил пердашен от бранниците, за да може да влезе в училището.“

В края на разговора аз се опитвам да извлека по-голямо съчувствие за действията на България. Не говори ли спасяването на българските евреи за някакво по-голямо състрадание като част от българския национален характер?

„Състраданието е човешко качество, а не въпрос на национални стереотипи“, отговаря Гафни. Това звучи като подходящо заключение от страна на човек, чиято работа винаги го е карала да се дистанцира от идеята, че някакви наследствени или твърдо заложени качества могат да определят която и да е човешка група.

Източник

Едуард (Ед) Гафни е професор по право в университета Валпараисо (Индиана, САЩ), писател и кинематографист.

Коментари (202)

- 27-06-2012|**blag009** – По-дяволите [b]Гаф[/b]ин стига с този гаф...

„Ако някое еврейско хлапе е било на път за **училище**, това е означавало, че всякакви хулигани могат да го **тормозят** – както е ставало с Норберт Яшаров, изселен от София в Плевен (той участва във филма), който си припомня как почти всеки ден е бил пердашен от бранниците, за да може да влезе в училището.“

–Абе то като гледам сега и американските хлапета взеха да се стрелят в училищата ...

„„Състраданието е човешко качество, а не въпрос на национални стереотипи“, отговаря Гафни“.

–От които американско страда. Нека същият ми обясни как ДЕСЕТКИ кораби с еврейски бежанци не са получили достъп до американските пристанища???

–С това словоблудство, може след време да ни обвиняват, че БЪЛГАРИТЕ са виновни за Афганистан, защото са пазили летището на Кабул и не са давали достъп на обикновеният афганец да напусне Афганистан! Те американско са вода не пипана.

Кибик Блаже

ПП. Нема ли най-после, да се пусне една нормална статийка за спасението на евреите?

Ние като народ, щом искат „ШЪ се **срамуваме** за тия 48 хил... и за не спесените 5 млн. евреи ...!!! ВЕЧЕ... 5...???

- 27-06-2012|**Майя Маркова** – Уорън Хардинг

За мен най-интересното в това интервю е беглата забележка за Уорън Хардинг. Знаех от „Съвременността“ на Пол Джонсън, че той е несправедливо хулен от повечето историци. Сега се питам дали те не са се подвели от някакъв несъзнателен расизъм.

- 27-06-2012|**Златко**

Според Уикипедия твърденията за смесения произход на Хардинг са недоказани. Мисля, че поне в този случай Гафни вероятно използва недостатъчно проверени твърдения. А инак филмът му е невероятно силен, макар че при мен функционират единствено частите, свързани с унищожението (копието спира да работи точно там, където започва частта за спасението. Питам се дали това е случайност или шегичка на човека, който ми го даде...

- 27-06-2012|**Иван Рангелов**

Тук отново е пълно с недоразумения от най-различен тип, сега нямам време да се спирам на всичките, но едно е особено фрапиращо:

„Едно от най-глупавите обяснения, давани от българи за това защо не са успели да спасят евреите в тези други страни е, че те не са били

български граждани. Е добре, а кой е решил това? Българите! По силата на Закона за защита на нацията, те са отказали гражданство на евреите“, казва Гафни.“

Тук този толкова нахакан Гафни допуска огромни грешки.

Аргументът, че всяка държава (и нейните управляващи) е длъжна да се грижи преди всичко за СОБСТВЕНИТЕ си граждани, е не „глупав“, а изцяло валиден – както тогава, така и в наши дни.

И думите на Гафни: „те не са били български граждани. Е добре, а кой е решил това? Българите!“ са абсолютна глупост! Тези хора към онзи момент си имат гражданство – гръцко!

Гърция към началото на войната е била суверенна държава. Нещо повече: Гърция е била в по-добро международно положение от България, Гърция тогава е имала силни съюзници (Англия, САЩ). Именно гръцките управляващи е трябвало, с оглед на очевидно наближаващата война, да мислят как да се погрижат за своите граждани (независимо от техния етнически произход: и гърци, и евреи, и всякакви други) – и да водят такава политика, че техните граждани да не пострадат. Това е било отговорност на гръцките управляващи.

Виждаме, че в това отношение българските управляващи (и по-конкретно Цар Борис III) определено са се справили много ПО-ДОБРЕ: защото българските управляващи са направили така (и дано това ние успеем да го оценим правилно днес), че жертвите от тази война сред българските граждани (независимо от техния етнически произход: и българи, и евреи, и всякакви други) са много ПО-МАЛКИ, в сравнение с жертвите, които дават гражданите на Гърция (и гърци, и евреи, и други).

- 27-06-2012|**Иван Рангелов**

А самата идея пък да се разглежда Хардинг като „първият афро-американски президент“ на САЩ е поредният абсурд – особено с обосновката, че „бил една осма афро-американец“ – то, по тази логика, нищо чудно и ние, българите, да се окаже, че сме имали „наш си“ президент на САЩ...

И като си помисля, че всичко това излиза под заглавие „Усилия в търсене на истината“...

- 27-06-2012|**Златко**

Понякога се чудя дали това тук място е панаир по-скоро на суетата, или на глупостта. Но нейсе, нека превъзмогна собствената суета и да заговоря, ако и думите, отправени към аудитория, съставена от Иван Рангеловци, да ми се струват повече от пропилени...

И така: онова, което се случва с беломорските и македонски евреи по време на войната, колкото и унищожително да е за парцаливите остатъци от националното ни самочувствие, е важен урок поне в едно отношение – при това отношение, което е невероятно важно от гледна точка на бъдещето (което ще бъде все по-етнически и расово смесено, това поне е ясно). А именно: комшийският тип „човещина“, която открай време е била единствената основа на българския „успешен“ етнически модел, е напълно неподходяща като основа за някакви бъдещи модели, ИМЕННО защото тя е изключително късогледа и не се базира на никакви етически, морални или правни принципи, а само и единствено на простичката нужда от взаимно подпомагане пред лицето на трудното, понякога едва поносимо битие. Но тази основа е повече от крехка – както ни показва и националната история, и извръщливостта на националисти от вида на нашичкия тук Рангелов. Щом само стане дума за „човещина“ към хора, които не се намират непосредствено под носа ни, повечето от нас тозчас забравят всякакви принципи и започват да носят от десет кладенци вода, само и само да оправдаят пълната безчовечност на онова, което по-смелите и безскрупулни сред тях (сред нас!) вършат през същото това време: обявяването на някаква група от населението за „не-наши“, което ще рече „не-хора“. Окупираме, давайки гражданство на всички, освен на евреите (след което обираме имотите и спестяванията им, заставяме ги да плащат специален поголовен данък, а накрая си измиваме ръцете, пращайки ги на сигурна смърт, ни лук яли, ни лук мирисали – една от най-важните клаузи в договора Белов-Данекен гласи, че „под никакъв предлог България няма да изисква обратното завръщане на депортираните евреи“). Четиридесет години по-късно пък обявяваме турците за „българи“, поставяйки с това страната на ръба на гражданска война (и междувременно ги обираме по същия начин, по който сме го извършили преди това с евреите, като един вид „генерална репетиция“; подходите може и да изглеждат различни, доколкото в първия случай става дума за гражданство, а във тория – за националност, но резултатите им са едни и същи, просто защото са движени от един и

същи мотив: обирджийството). И накрая, за да сложим капак на всичко, обявяваме, че за всички тях трябвало да се погрижи някой друг – Гръция, Турция, ако ще би и „филанкишията“. Само да не сме ние, само да може отговорността да се прехвърли на някой друг.

Боже, помагай, Боже!

- 27-06-2012|**Майя Маркова** – гe:

  Златко писа:
  Според Уикипедия твърденията за смесения произход на Хардинг са недоказани. Мисля, че поне в този случай Гафни вероятно използва недостатъчно проверени твърдения. А инак филмът му е невероятно силен, макар че при мен функционират единствено частите, свързани с унищожението (копието спира да работи точно там, където започва частта за спасението. Питам се дали това е случайност или шегичка на човека, който ми го даде...

В случая не е важно дали Хардинг наистина е с частично африкански произход, а какво са си мислели хората по въпроса. Уикипедия посочва, че негов съвременник е написал пасквил (днес бихме го нарекли компромат) с такива твърдения. Независимо дали те са верни или не, допускам, че мнозина са им повярвали.

Как да не се сетиш за твърденията, че Иван Костов е циганин, а Филип Димитров – гей.

- 27-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко отново обръща въпроса с краката нагоре. Той представя нещата така, сякаш аз съм казал: „Само да не сме ние, само да може отговорността да се прехвърли на някой друг.“

Не, Златко, не моята, а именно твоята позиция издава предубеденост: твоята предубеденост се изразява в нагласата ти да тръгваш да търсиш във всяко нещо „българската вина“ (както преди търсеха „българската следа“), без да се съобразяваш с фактите и с реалността: просто според теб „българска вина“ не може да няма, как така: българи са това, все за нещо трябва да са виновни... ако не успеем да набедим българите, кого другиго ще успеем?

А обективният подход към въпроса за (не)спасяването на евреите изисква съвсем друга нагласа. И аз на друго място пак по повод на ев-

рейските премеждия вече ти намекнах в каква последователност трябва да се разглеждат нещата. А тя, последователността, е съвсем проста и логична:

Когато става въпрос за гибел на хора, въпросите, които трябва да си зададеш един след друг са следните:

1. Какво са направили те самите (евреите като етнос) – за да избегнат гибелта си?

2. Какво са направили държавите, чийто граждани са били те – за да ги защитят, за да ги спасят?

3. Какво са направили „великите сили“ към онзи момент? (Които са разполагали с големи армии, с гласно и негласно международно влияние, и т. н.)

4. Какво са направили всички останали (по-близки и по-далечни държави, организации, отделни личности и т. н.)?

Обективно ролята на България (като държава) и на българите (като народ), доколкото изобщо трябва да разглеждаме тук такава роля, е някъде чак в последната, четвъртата по значимост категория (т. 4).

За да се стигне до отговорност по т.4, преди това трябва всички онези в по-горните точки (1., 2., 3.) да не са си свършили работата!

И в случая истината е точно такава: те наистина НЕ СА си свършили работата!

- 27-06-2012|**Иван Рангелов**

И аз мога точка по точка да ти докажа това.

Започвам с т.1.

За да не се позоваваме само на „Уикипедия“, нека този път погледнем какво пише в сайта, например, на United States Holocaust Memorial Museum, който е един достатъчно сериозен източник. В сайта има специална HOLOCAUST ENCYCLOPEDIA, където, наред с много друга информация, има и статия на тема „ARMED JEWISH RESISTANCE: PARTISANS“.

И именно там се съдържа такова признание:

„The impact of armed Jewish resistance should not be exaggerated. It did little to stop the Nazi apparatus from implementing the mass murder of the Jews. Most Jewish resistance to the Nazis focused on rescue, escape, aid to those in hiding, and spiritual resistance.“

Това е положението, пише го черно на бяло: въоръжената еврейска съпротива е сторила твърде малко, за да възпре апарата на нацистите в

прилагането на масово избиване на евреи. Самите евреи в съпротивата си против Нацистите се фокусирали върху спасяване, бягство, помощ за укриващитете си, и духовна съпротива.

Е, при положение, че самите най-засегнати не се решават с оръжие в ръка да отстояват своя живот, как да очакваме, че НЯКОЙ ДРУГ ще се хвърли и ще грабне оръжието и ще рискува собствения си живот, за да спаси техния?!?!

- 27-06-2012|**Златко**

Според мен – глупости, Рангелов. Общи мантри, търсене на някакви „антибългарски“ настроения във всеки опит за по-критично представяне на крайъгълните митове от последния половин век (все едно си се учил от пред-последния ни президент). А всъщност онова, за което става дума и тук, както и при повечето материали на този сайт, е правене на някакъв опит за отърсване от кореместото задоволство, в което живеем по този (и немалко други) въпрос(и) от десетилетия насам – с промити от всевъзможни комунистически и националистически манипулатори мозъци, без да сме в състояние да погледнем на самите себе си трезво, критично и със способност за понасяне на истината... Но какво ли съм тръгнал да си пилея приказките? С теб така и ще се разминаваме по завоите докато сме живи и здрави. Виж, какво ще възприемат от всичко това другите, които си мълчат и четат (да се надяваме)... За мен това е единствено важният въпрос. И като всеки важен въпрос той, разбира се, няма отговор.

- 28-06-2012|**Д. Димитрова** – Статията щеше да е обогатяваща, ако имаше

по-широк обхват, а не да ни обяснява как тогавашна България не е спасила цялото семейство на равина Аса или Яшаров е ял бой като дете.

В този ред на мисли се питам защо авторът и то професор пропътував хиляди километри не е проучил на място, сиреч в САЩ, съществуващите материали, ами се е задоволил с нищожна част от достъпната информация.

Говорим за книгата A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time by Howard M. Sachar, сега достъпна в Северна Америка в третото си издание. Така че, става въпрос за един сериозен академичен труд по тези въпроси.

1. Има ли оцелели от депортираните евреи от Беломорска Тракия и Македония?

Авторът не е могъл да намери такива, които да са оставили писмени спомени. Обаче е намерил няколко свидетеля, които са избягали от самите влакови композиции преди да стигнат до Полша и, следователно, са оцелели. За нас, българите, тези свидетелства са достатъчни, понеже на всички е известно каква е съдбата на депортираните когато са пристигнали в Полша. Цитирано е писмено свидетелство, в което се описва бруталното отношение на българска полиция, побоища, кражби и изнасилвания по време на задържането и изселванията към лагерите.

Срамни неща, свързани с бруталността, простотията и примитивността на отделния овластен нисш представител на репресивния апарат у нас, които продължават и до днес. Едва ли, обаче, тези криминални прояви, които, пак повтарям, продължават и до днес, имат за основа етническа омраза.

2. По въпроса за депортирането на евреите от Беломорска Тракия и Македония се поставя така настойчиво през последните години.

В цитираната книга, има и един параграф, който трябва нас, като българи, да ни заинтересува много сериозно.

Изнасят се данни за опит на българското правителство да предложи за тези евреи (от новопридобитите земи) вместо депортации в Полша, депортации в Палестина с кораби от Черно Море през проливите и Турция. По дипломатически път се сондира Великобритания за тази възможност, тъй като по това време Палестина се контролира от англичаните. Цитиран е отговорът на Антъни Идън (по това време министър на външните работи на Великобритания, по-късно министър-председател), който казва, че ако такъв прецедент стане с евреите от Тракия и Македония, евреи от цяла Европа ще поискат подобно разрешение.

Много вероятно било тогава Хитлер, според Идън, да приеме такова предложение и тогава щял да настъпи общоевропейски хаос, понеже нямало да се намерят толкова кораби че да се прехвърлят всички желаещи евреи по време на бушуващата в континентална Европа война. *Така че става ясно, че българското правителство е проучило възможността за изселване на тези евреи в обетованата земя, вместо в полските концлагери, след което получава отказ именно от Великобритания.*

При това, този дипломатически ход е направен в условията на война между Великобритания и България.

Не само това, известна е съдбата на няколко кораба натоварени с евреи и носещи звучните български имена „Струма“ и „Пенчо“, оставени да потънат след отказ на англичаните да им разрешат да акостират на бреговете на Палестина. Този факт също показва, че самият Идън не е знаел със сигурност за съществуването или поне за същността на „финалното разрешение“ на еврейския въпрос в Европа формулирано неотдавна на конференцията във Ванзее. Да се иска от господата Вагенщайн, Коен, Барух да са знаели за това, но не и Антъни Идън е, меко казано, комично.

Факт е, че по признание на самите израелски историографи, българското правителство е направило опит за да отклони депортациите на тези евреи. Известно е, че този опит е бил, са съжаление, несполучлив. Обаче, човекът зад тази несполука се оказва, а именно Антъни Идън, а не Борис Трети.

За нас, българите, би било много интересно да научим подробности за този дипломатически опит на българското правителство да видоизмени депортациите, както и за отговора на Идън. Интересуват ни документи, номера на архивни единици и пр. Естествено, не очакваме комунонихилистичната историческа полунаука да ги издири, понеже тя е съсредоточена единствено върху страданията на евреите и на столичната партийна организация на БКП под ръководството на съответните техни комунистически другари, съдии и прочие персонажи от еврейски и всякакъв произход от ония времена.

Още по-малко известно е участието на българските моряци в рейсовете до Палестина от Констанца (Румъния). Както вече изясних българското правителство е търсило активно възможност за отклоняване на депортациите в Полша. Истината е че ВЕЛИКОБРИТАНИЯ НЕ Е ПРИЕМАЛА КОРАБИ С ЕВРЕИ и даже е оставила съвсем съзнателно няколко такива кораба да потънат, като огромна част от евреите на борда загиват. Само някои кораби случайно стигат до Палестина и то въпреки официалната позиция на Лондон по този въпрос. *Така че, вместо да изискват от Борис III и българското правителство по това време върховна проницателност и борческа жертвоготовност по този въпрос, няма да е лошо да покритикуват малко Сър Антъни Идън и политиката на Великобритания по това време. Ако им стиска, де.*

Ама нали е по-лесно да се нахвърляш върху спасителя, вместо върху престъпника и големия колонизатор като Франция или Великобритания, а пък за САЩ да не говорим, откъдето е големият творец.

Пък и въпросният автор на филмче щеше да си спести пари за следващата доходоносна творба и да се впише в холокостната промишленост с още постижения.

- 28-06-2012|**Дафина Д.** – ге:

  Златко писа:

  Според мен – глупости... Общи мантри, търсене на някакви „антибългарски“ настроения във всеки опит за по-критично представяне на крайъгълните митове от последния половин век (все едно си се учил от пред-последния ни президент).

Като са „глупости“ защо не отговорите на въпросите точка по точка, ами веднага се впускате в разтягане на локуми?

А всъщност онова, за което става дума и тук, както и при повечето материали на този сайт, е правене на някакъв опит за отърсване от кореместото задоволство, в което живеем по този (и немалко други) въпрос(и) от десетилетия насам – с промити от всевъзможни комунистически и националистически манипулатори мозъци, без да сме в състояние да погледнем на самите себе си трезво, критично и със способност за понасяне на истината... И като всеки важен въпрос той, разбира се, няма отговор.

Както винаги изисквания към другите, а към самия Вас дали случайно имате такива освен претенцията, че образовате някого благодарение на това, че най-добре *превеждате* на български език ли?!

А що се отнася до „кореместото задоволство“, май Вие си го осигурявате чрез същия този език.

- 28-06-2012|**Златко**

Благодаря ви за тази изключително важна информация, госпожо Димиторва. Без съмнение тя обогатява картината в значителна степен и помага на всички ни да получим по-ясна и по-балансирана представа за събитията от онова време. Именно това е нещото, което си желая най-много от тези разговори тук. Ако би имало повече хора, които да участват с компетентни и обогатяващи дискусията мнения и информации, то нивото на разговорите тук би се повишило в огромна степен. Надявам се, че след тези встъпителни думи ще прозвучи по-убедително твърдението ми, че целта на работата ми в този и други случаи не е само и единствено разбиването на умонагласи, които считам за вредни,

защото се основават на десетилетни едностранчиви представяния на фактите, тоест манипулации. Целта е обогатяване на обществения разговор – нещо, което се получава изключително рядко, вероятно поради новостта на целия подход, както и неспособността на огромна част от читателите тук да приемат някакви различаващи се от твърдо установените мнения по ключови теми от българската история, политика и култура, без моментално да скочат на бой. Но това, надявам се, ще се промени с времето.

И така, още веднъж: благодаря ви! Самият аз намирам това, което внесохте в разговора за изключително важно. Разбира се, че няма нужда сега да правим от спасителите убийци. Просто трябва да знаем какво се случвало **наистина** – с всичките му прекрасни или горчиви за преглъщане подробности. Друг начин за духовно и гражданско съзряване аз поне не знам.

- 28-06-2012|**Иван Рангелов**

И тъй като книгата A History of Israel: From the Rise of Zionism to Our Time by Howard M. Sachar може и да не толкова достъпна за всеки (аз поне досега не откривам в Интернет лесно за сваляне електронно копие от тази книга), можем да улесним Златко, като го насочим към следната публикация (в която „логиката“ на британския външен министър Антъни Идън е показана много добре, от друг автор – Dr. Rafael Medoff – но пак в същата светлина):

http://www.wymaninstitute.org/articles/2007-12- churchill.php

„In the early summer of 1943, DuBois and his colleagues approved a license for Jewish organizations to transfer funds to Nazi-occupied Europe to ransom French and Rumanian Jews. But for the next six months, the State Department stalled the license, claiming it had to make sure the British had no objections.

The State Department knew London would object to the rescue plan. At a White House meeting earlier that year with Churchill's foreign minister, Anthony Eden, U. S. officials had raised the idea of helping 60,000 Jews in Bulgaria. Eden replied „that the whole problem of the Jews in Europe is very difficult and that we should move very cautiously about offering to take all Jews out of a country like Bulgaria. If we do that, then the Jews of the world will be wanting us to make similar offers in Poland and Germany.“ „

Виждаме, че мотивите на Идън (в отказа му да съдейства за спасяването на 60 000 евреи от България) са, че той просто, както се казва на съвременен език, „не иска да създава прецедент“. Той не казва, че не е възможно Великобритания да допринесе за спасяването на тези евреи – напротив, става ясно, че е било напълно възможно – „но ако го направим, тогава евреите по света ще поискат от нас да предложим същото и на евреите в Полша и Германия.“

А че такава идея – за прехвърляне на евреите с кораби към Палестина още през 1943 г. е имало, и тя се е обсъждала съвсем сериозно (и то публично, а не само между дипломати), личи и от следното съобщение от 9 юли 1943 г., в което евреи от Австралия публично се обръщат към Великобритания с искане тя да използва добрите си контакти с Турското правителство, за да разреши то транзитното преминаване на българските евреи през Турция за Палестина:

http://archive. jta. org/article/1943/07/09/2861454/ australian-leaders-appeal-to-churchill-to-admit- bulgarian-jews-to-palestine

„JULY 9, 1943

Australian Leaders Appeal to Churchill to Admit Bulgarian Jews to Palestine

Melbourne, Australia, Jul. 8 (JTA) –

An appeal to Prime Minister Churchill and to Foreign Secretary Anthony Eden, asking that Jews from Bulgaria be admitted into Palestine in order to save them from deportation, was cabled from here this week under the signatures of twenty-four prominent Jewish and non-Jewish leaders in civil, religious and educational life in Australia.

„We are deeply concerned over the expulsion of the Jews from Bulgaria,“ the appeal read. „We strongly urge their admission into Palestine as the only country now capable and anxious to receive them. Also as the country which is geographically convenient and offers less transport difficulties than any other country. The only alternative is occupied Poland and death. We request the British Government to use its good offices with the Turkish Government to permit their transit. We appeal to you in the name of humanity to help the Jews whose sufferings have shocked the conscience of all freedom-loving people.“

More than $40,000 has been raised in the city of Sydney for the Jewish National Fund, it was announced here today. This is the largest sum ever

raised for a Zionist cause in Australia. A campaign for the JNF is now being conducted in other states and cities.“

- 28-06-2012|**Златко**

Към Дафина Д.: Благодаря и на вас, хора като вас ме учат на смирение (не че много се научавам, но от време на време все пак се опитвам). И все пак, какво точно очаквате да отговоря на твърдения, които за мен звучат като излезли от Средновековието? Твърденията на Иван Рангелов се свеждат до това, че евреите са си виновни сами (и че е трябвало да си помогнат сами – което не е нищо друго освен вариант на приказката за барон Мюнхаузен: просто се хващаш за плитката – и надвиваш Хитлер). Общо взето, неща, които са се говорили и говорят в течение на векове и хилядолетия – и които по мое мнение заслужават също толкова внимание и енергия, колкото примерно твърденията на някой астролог, който ще тръгне да ме убеждава, че съдбата ми зависи от положението на планетите. Разбирате ли за какво става дума в случая? Разбира се, че такива твърдения са напълно разумни, ако човек се съгласи да приеме ценностната, познавателна и**цивилизационна** система, от която те произлизат. И, разбира се, на някакви степени от развитието на човечеството в тях са вярвали (и продължават да вярват) много хора. Но съвременно мислещите хора не вярват в (и не се занимават с) астрология – и то не защото тя е доказано погрешна, а просто защото ходът на историята отдавна вече е показал докъде стигат обществата, които заложат на подобен вид мислене, подобен вид ценности. Същото се отнася и до антисемтизма, войнстващия национализъм, шовинизма, провинциализма... Това не са неща, които някога биха могли да станат ДОКАЗАНО погрешни, за разлика например от твърдението, че земята е плоска. За подобни неща директно сетивно опровержение няма. Онова, по което можем да преценим ценността им са единствено резултатите, до които те водят. Всички общества, които са приемали масово подобни ценности, са стигали или до себеразрушение, или до някакъв вид задънена улица, липса на цивилизационно развитие, обществен колапс, такива работи... Ето това е причината да отказвам да вземам на сериозно повечето от твърденията на Иван Рангелов и нему подобните. Не знам на какво точно се дължи една такава умонагласа, тъй като е очевидно, че на такива хора не им липсва нито информация, нито мозъчно вещество. Онова, за което става в случая според мен е един типичен пример на чисто регионално-културна блокада, пълна

неспособност на човека да се раздели със силно ограничените и провинциални представи за истина, ценност и изобщо път на развитие, с които е израснал – и които обкръжението му продължава да подхранва, яростно и напук, независимо от всички информации, с които ги снабдява модерното време. „Не, не и не!“ – това е единственият смисъл на цялото съществуване на Иван Рангеловци. „Не“ на Европа, „не“ на евреите, „не“ на турците, „не“ на гейовете, „не“ на всичко различно от мен! Това е смисълът на всичко Рангеловско, така както успявам да го разбера аз. И, разбира се, резултатът от цялата тази „среща“ може да бъде само един: взаимна враждебност, неразбиране и пилеене на енергия в напълно ненужни спорове. Нито Рангелов ще промени нещо в моите убеждения, нито аз – в неговите. И все пак – някой ден – обществото рано или късно ще трябва да приеме ЕДНАТА от тези позиции, ЕДНАТА от тези умонагласи, като даваща надежди за бъдещето. Няма път напред в отрицанието и затварянето в „истината“ на провинциалността. И Искъро не е по-глибок от всичко...

Но може би е време да спирам. За вас също, ако не ме лъже интуицията, всички тези приказки едва ли биха могли да намерят някакъв смисъл. Е какво пък толкова? Все си остава надеждата, че хората гледат и преценяват. И избират...

- 28-06-2012|**Иван Рангелов**

Златко, ти ме упрекваш, че аз казвам само „Не, не и не“.

Вероятно това е, което ти виждаш в мен. Вероятно от твоя гледна точка нещата изглеждат именно така. От моя гледна точка обаче моето „Не“ далеч не е навсякъде. Аз мога дори да твърдя, че използвам моето „не“ твърде пестеливо. Тук, в този сайт, има толкова неща, които съвсем обективно заслужават едно категорично „не“, че аз просто не смогвам да „огрея“ навсякъде. И затова се опитвам да реагирам само при най-фрапиращите случаи.

Как да кажа вместо „не“ едно благодушно „да“? На какво? За да кажа „да“, аз имам едни сравнително скромни очаквания. За да кажа „да“, аз искам първо да видя, че човекът отсреща е поне добросъвестен. Т. е. да видя, че човекът търси истината, а не непременно някакъв пропаганден ефект.

Като си правиш пропагандата – прави си я, но нека тя се основава поне на някакви истини, а не на някакви абсурдни твърдения на някакъв човек, чийто изявления са сложени тук само защото на теб лично ти се е сторило, че съответстват на някаква „правилна“ умонагласа...

Аз понякога наистина недоумявам: на какво точно разчитат някои хора, които се впускат да правят пропаганда днес? Айде, ако това беше някакво хартиено издание, може би пропагандата в него щеще по-лесно да „минава“ (през главите на четящите, без да среща особено съпротивление там). Само че нали тук сме не на хартия, тук сме в Интернет! Ясно е, че всеки може да направи справка, има Google, всеки може да провери ДАЛИ това, което му се поднася тук (под симпатичното заглавие „Усилия в търсене на истината“) действително е „търсене на истината“?!?!

Ето, аз (както, вероятно, и много други хора) например досега не бях запознат този важен момент, който ни припомни тук Д. Димитрова на основата на книгата на Howard M. Sachar. Само че аз, и без да съм запознат с тези факти, подозирах, че такива съществуват (просто защото човек, като се стреми да гледа обективно на събитията, и като си подреди мислено как е нормално да се степенуват отговорностите и „вините“ в такива случаи, и веднага му става ясно, че подобни факти най-вероятно съществуват.). И, ако имах повече време и бях по-упорит в търсенето, сигурно и сам щях да попадна на публикуваното в книгата на Howard M. Sachar.

Това е разликата между мен и теб, Златко. В рамките на твоята „умонагласа“ ти просто няма как да стигнеш до истината – по този въпрос, а и по други въпроси. В рамките на твоята умонагласа ти можеш само да търсиш как точно „по-ефективно“ да си направиш пропагандата. И само от време на време, по някаква случайност, ако някой транзитно преминаващ читател действително много се възмути и му прекипи и реши да ти напише тук някаква уточняваща информация, ти може и да научиш нещо ново...

- 28-06-2012|**Иван Рангелов**

И трябва обаче да кажа няколко думи и по големия въпрос за ония неща, които, според Златко, били отречени от „хода на историята“. Според Златко, „Всички общества, които са приемали масово подобни ценности, са стигали или до себеразрушение, или до някакъв вид задънена улица, липса на цивилизационно развитие, обществен колапс, такива работи...„

Трябва да призная, че с това последното съм напълно съгласен: аз също смятам, че определен тип общества, които са приемали масово определен тип ценности, рано или късо са „стигали или до себеразрушение, или до някакъв вид задънена улица, липса на цивилизационно развитие, обществен колапс, такива работи...„

Въпросът е наистина да видим кои ценности до какво водят.

Засега аз имам пред себе си големият пример с историята на древния Рим, и с историята на Османската империя (която, както научаваме от някои любими на Златко историци, също била поне отчасти „мултикултурно“ общество), и с историята на бивша Югославия (която също се стараеше да бъде мултикултурална), и с историята на бившия СССР...

- 28-06-2012|**Златко**

Към госпожа Димитрова: Срамната история на неприемането на еврейските бежанци от страна на Запада е сравнително добре известна (почти не е имало страна, която да приема корабите с бежанци, включително и Америка). Анжел Вагенщайн има книга на име „Сбогом, Шанхай“, в която се описва част от всичко това. Досега не ми беше известен фактът, че е имало опити и от старана тогавашното българско правителство да се търси място за „нежеланите“. И все пак, в тона на доброжелателното взаимно обогатяване: нека оставим на всеки от нас да преценява сам за себе си кое в тази срамна (и поучителна) история е най-важно за самия него. Без съмнение в страната е имало много и различни сили, борещи се за надмощие в тази толкова трудна и съдбовна история. В края на краищата се стига до един компромис, при който евреите биват както спасени, така и унищожени. Не знам до каква степен този факт е показателен за страната и нацията ни като цяло. Важният за мен факт е, че в продължение на много десетилетия всички ние сме живели под абсолютно информационно покривало и днес, когато вече никой няма монопол върху информацията, изведнъж се оказва, че образът на „спасители“, с който толкова сме се гордели, изведнъж започва да се клати. А инак, че има различни факти, и че те дават поводи за различни изводи – това е безкрайно интересно и поучително. Странно до каква степен двойствеността, тоест (не)способността както за рязко зло, така и за решително добро, изглежда е решаваща за всички ни. Не намирате ли, че това е нещо безкрайно интересно и важно?

- 28-06-2012|**Златко** – ге:

  Иван Рангелов писа:

  Засега аз имам пред себе си големият пример с историята на древния Рим, и с историята на Османската империя (която, както научаваме от някои любими на Златко историци, също

била поне отчасти „мултикултурно“ общество), и с историята на бивша Югославия (която също се стараеше да бъде мултикултурална), и с историята на бившия СССР...

Ето това е, което имам пред вид: напълно инстинктивното недоверие към всичко различно, към всякакви опити за смесване; този абсолютно първичен стремеж към „чистота“ (на кръвта?), несмесване, оставане при „нашето“, „познатото“: все неща, които са свързани с един начин на мислене (и преди всичко ЧУВСТВАНЕ, защото тези неща са дълбоко инстинктивни; тук разумът служи само като „гумен печат“, който търси доводи за идещите отдолу, несъзнателни команди)... с един начин на чувстване, значи, който е изпълнен с пълно недоверие и страх от всякакви промени и експерименти. **Каквото ще да е, само да не се променя! – това е мото.** И резултатът от всичко това е ОТКАЗ, отрицание, съпротива срещу каквото и да е смесване с „другите“; затваряне, отхвърляне, отблъскване на всичко „чуждо“ и непознато. Историята, светът, реалността, се претърсва с предварителната умонагласа, че всичко, което някога е направило опит да излезе от собствената си черупка, е загинало ИМЕННО по тази причина. По принцип развитието на света, погледнато от такава гледна точка, не е нищо друго освен едно непрекъснато повтаряне на ерата на динозаврите: изчезнали, защото...

Не е ли ясно тогава, че между тези две умонагласи – онази на отвореността и другата на затвореността, не може да има споразумение, не и на ниво дискусия. Инак е сигурно, че за да оцелеем, имаме нужда и от двете неща, но когато идеш от едно място, чиято почти цяла 1300-годишна история е история на непрекъсната затвореност, с всичките ѝ повече от осезаеми резултати, то за какво тогава може да се говори? Или се променяш, или изчезваш от лицето на света – това е законът на вселената, откак я има. А за да се промениш, първо трябва да се отвориш и откриеш за непознатото и чуждото.

Ей затова ти ги недолюбваш инстинктивно евреите, Иване. Защото те умеят именно онова, от което ти толкова много се страхуваш – смесването, възприемането на чуждото, непознатото, заплашителното. Защото умеят да учат. Това е според мен обяснението, ако и да звучи може би прекомерно елементарно...

Впрочем, всекиму – своето. България открай време е била място, в което един работи, а десет го гледат и викат „няма да стане!“ Така че, за

какво изобщо говорим, всичко е толкова болезнено познато, изживявано стотици, ако не и хиляди пъти?

- 28-06-2012|**Иван**

За мен въпросът не стои. Стои само един: че България е спасила 48 000, а някои нито един. И сега хора, дошли от никъде, започват да ни се катерят на главата и да питат: „А вие защо спасихте САМО 48 000, а не 59 000?! Вие сте гадове!“

Първо за аргументацията. 1) Някой си имал рода по разни краища на планетата, които трябвало също да бъдат спасени. И защо именно? Всеки ходи където си иска и си преценява дали там го устройва. 2) Намерено е еврейче, което е бито пред училище. Ами такива са децата, по-големите издевателстват над по-малките. И с мен са се опитвали, но беше по време, когато масовата култура не беше озверила хората така. Но не, точно това еврейче ще покаже, че тук бият евреите. Ами бият, пред училище, също те карат да подскачаш, за да чуят дали имаш стотинки. Правят го и с българчетата, правят го и с циганчетата (това пък роми кой го измисли, дето и самите цигани не го харесват). Американчетата никога не правят така. Те направо убиват по 8 другарчета, много харесват това число. То е числото на хуманизма, види се.

Вие знаете ли, че са набили Коенчо? Не, честно казано. Защо, важно ли е?

Но най-интересното е кой го казва. Казва го един прилепчив безработен американец, който си търси работа, от която да изкара и някакви пари. И кой, кой, ами България и дъвката с евреите. Което е подигравка и с тях. Но освен еврейски етнос, има и други, нали така.

Кое е моралното право на американеца? Как кое?

Предците му са спасили милиони в Хирошима и Нагазаки от нерадостната съдба да живеят здрави и красиви, защото няма да знаят какво да правят с това здраве и красота. Спасили са ги само с един удар. Уродливите чада на спасението са още там и мърдат. Бум и готово.

Спасили са милиони корейци от гадната болест, наречена „живот“, която причинява нерадостно живеене. Фиууу, F-12, 13 1258 или каквито са там. Бум и готово.

После са спасили така и милиони виетнамци от същото. Но по-бързо, с напалм. Тържествено, с фойерверки са ги спасили. Бум и готово.

Но това е само венецът на техните спасения. Преди това е било голямото спасяване.

Спасили са милиони и милиони негри от Африка само срещу цената от един-две долара на парче, платени от следващия собственик на негрите, и са им осигурили американски начин на живот. Е, някои не са искали да бъдат спасени, но за тази работа има и пушки. В джунглата още са ги спасявали от живота. Бум и готово.

А още преди негрите са спасили всички индианци от тъжния живот да живеят на племена, без уиски и пушки и да се хранят с бизонско месо. Тъжно. Не тъжнво, а направо кошмар! Никой не знае колко са спасените от живота индианци, защото никой не знае колко са били. Бум и готово.

„The best red is the dead one.“ Това е от американец, не от българин.

И сего американците победно спасяват навсякъде, без покана, защото чувството им за спасяване е толкова силно, че сърце не им дава да не се намесят някъде да спасяват.

И все пак защо не сме спасили 59 000 евреи, а само 48 000? Защото сме гадове, затова.

И турско робство не е имало, а са ни обогатили културно. А ние не сме ги спасили сега от изселването. Да, ние ги изселихме, 8 милиона българи ги изселиха българските турци.

И циганите не интегрираме. Дори съм сигурен, че и някой Яшарчо е набит пред училище.

Гадове са това българите. Чак ме е срам, че съм българин. Но понякога ми е хубаво, че съм българин. Имам си кюстендилски череши, силистренски кайсии, варненка за гадже, бургаски чирози (и вечери), шопска салата, ябланишка халва, пловдивски картини, също и ямболски и хасковски, софийски скулптури, български книги, и като се събера с друга такава гад като мен, никого не искам да спасявам, а този срещу мен го питам: „Как си? Как сте у вас? Мога ли да помогна с нещо?“ 7 милиона и половина сме такива гадове. Не се сещаме дори човекът срещу нас дали е българин, евреин, арменец, турчин, циганин или някакъв друг, а най-безгрижно го питаме как е, дали е ял и има ли какво да облече.

Гадове. Или по-просто казано – българи.

- 28-06-2012|**Златко** – ге:
  Иван писа:

Но най-интересното е кой го казва. Казва го един прилепчив безработен американец, който си търси работа, от която да изкара и някакви пари. И кой, кой, ами България и дъвката с евреите. Което е подигравка и с тях. Но освен еврейски етнос, има и други, нали така.
Кое е моралното право на американеца? Как кое?
Предците му са спасили милиони в Хирошима и Нагазаки от нерадостната съдба да живеят здрави и красиви, защото няма да знаят какво да правят с това здраве и красота. Спасили са ги само с един удар. Уродливите чада на спасението са още там и мърдат. Бум и готово.

Моралното право, уважаеми, никога не може да бъде извлечено от принадлежността към определена националност (същото важи и за вината). Всеки от нас носи **сам, сам и пак сам**, отговорността за действията си, включително и в случаите, когато историята го принуди да бъде участник в колективни изстъпления. Не е позволено никому да се извинява с това, че „всички правели така“ – или да се бие в гърдите, защото предците му били такива или онакива. Човек живее и умира с онова, което си постигне – или провали – сам.

(А американецът, между другото, нито е безработен, нито пък някой му плаща за този филм. Като ще си говорим тук, хайде да е малко по-интелигентничко и да не изпадаме на секундата в простащини, какво ще кажете?)

- 28-06-2012|**Иван** – re: re:
  Златко писа:
  Ей затова ти ги недолюбваш инстинктивно евреите, Иване [Рангелов]. Защото те умеят именно онова, от което ти толкова много се страхуваш – смесването, възприемането на чуждото...

О, не, има всякакви евреи. И не само някои евреи, но и във всички други етноси има такива хора. Много обичат смесването и прекрасно възприемат чуждото. На един приятел бившата жена например толкова добре възприемаше чуждото, че щеше без жилище да го остави. Много възприемаше чуждото тази жена. Рускините пък колко обичат смесването и как добре възприемат чуждото, мани-мани. Те много добре възприемат и чуждите пари, и чуждите приятели и чудесно се смесват с

тях, с водка или дори без. Може в един момент и без гащи да останеш, ако не спреш навреме това смесване и възприемане на чуждото.

Но американците са шампиони. Те това работят – да се смесват и да възприемат чуждото. Даже на крака в чужд континент отиват, за да възприемат чуждото и да си го занесат у тях. Или да се настанят там, вече възприели го като тяхно.

Затова такива хора като българите, неподдатливи на либералността, предпочитат да разграничават приятелството от прекаленото въприемане на чуждото, особено ако ще се възприема по банкова сметка или с нотариален акт.

Тук все още свое и чуждо се разграничават по смисъл. Даже в речника са посочени отделно.

- 28-06-2012|**Иван** – re: re:

  Златко писа:

  Всеки от нас носи сам, сам и пак сам, отговорността за действията си, включително и в случаите, когато историята го принуди да бъде участник в колективни изстъпления.

  ...

  Човек живее и умира с онова, което си постигне – или провали – сам.

  (... Като ще си говорим тук, хайде да е малко по-интелигентничко и да не изпадаме на секундата в простащини, какво ще кажете?)

Златко, да ви кажа, не планирам да си говорим. Но ВИЕ говорите за българиТЕ, както и американецът говори за българиТЕ. Това именно е просташкото. А пък аз други освен българите нямам, затова имам просто късмета да ги харесвам. Защото можеше да ми се случи и да не ги харесвам.

Също така ВИЕ обсъждате успехите и неуспехите на българиТЕ, особено в духовното им изграждане.

А американецът е безработен. Да си търсиш теми, като надничаш по чуждите дворове, за да се осъществяваш, не е работа. Може да е заплата или хонорар, но работа не е.

Също незнайно защо пропускате, че уж всичко било лично и индивидуално, но американецът кой знае защо се занимава с нашето лично,

а не с неговото си лично – кой американец какво е направил. Въпросът със своето и чуждото. Всеки да си гледа неговото, казваме ние.

И за да затвърдя впечатлението за простащина, ще ви кажа, че на този точно американец няма да му дам шопска салата, ако го знам кой е и се появи на засата ми, а на циганина от съседния ъгъл ще дам. Защото циганинът ми е помогнал (ако е), а американецът се занимава с чуждия за него мой двор. Което вие наричате небезработност.

Впрочем, последният път дадох на циганина от съседния ъгъл чисто нов грамофон. Той възхитен и възторжен се завтече към къщи с думите: „Ще слушаме опера!“ За него, милият, грамофонът беше опера. Но когато ми посика и плочи, му казах, че не съм бог, макар да приличам, да си намери плочи с опера. Може и с Лили Иванова. Не знам дали си е намерил.

Но моят собствен национален циганин ми се радва, а чуждият американец ми гледа в двора, защото имало демокрация. Ще повторя, че мое и чуждо в нашия речник са на различни страници.

Поздрави.

- 28-06-2012|**Иван**

Пардон, моля по-горе да се чете „... ако се появи на масата ми...“.

- 28-06-2012|**Майя** – Иване, Иване...

Иване, често съм съгласна с теб, но понякога ги пишеш такива, че ме хваща срам от случаите, в които съм съгласна. Как може да твърдиш сериозно, че жертвите на геноцид (убийство, изнасилване, грабеж...) сами са си виновни, защото не са успели да се защитят? Това е просто чудовищно.

Също и част от нещата, дето ги пишеш срещу американците. Че главната им грижа по време на Втората световна война трябвало да е не войната, а да не сторят, пази Боже, нещо лошо на японците. Или че трябвало да оставят комунистите да завладеят цяла Корея, та сега да няма Южна Корея, а двойно по-голяма Северна, в която повече хора да мрат от глад. Или че има нещо лошо в това, че са се опитали да предпазят от същата участ Южен Виетнам – свой съюзник по договор.

Според теб излиза, че американците или е трябвало да оставят Южна Корея да бъде унищожена, пазейки кристално бели своите души и ръце, или да я спасят... но без косъм да падне от главата на никой кореец. Също както българите е трябвало да спасят всички евреи на Бал-

канския полуостров, а щом не са го сторили, все едно нищо не са постигнали. Ти и въпросният „безработен“ американец все едно си вадите доводите от едно ръководство.

- 28-06-2012|**Златко**

Това са двама различни Ивановци, Майа. Новият си му личи, а пък стария си го знаем открай време. Заплетени, та дори силно затлачени са понякога главите човешки (не изключая собствените) – в сравнение с тях, ония там обори, дето ги бил измил Херкулес с реката, са като райска градинка, така си мисля понякога... Но нейсе, съдба човешка.

- 28-06-2012|**Златко**

А „безработният“ американец никъде във филма си не твърди, че българите не са направили нищо. Напротив, филмът му е разделен на две части – унищожение и спасение, и според мен там се въздава всеки-му по правда. Просто у нас никога не е имало нищо подобно, нещата винаги са се представяли само от едната страна, и затова сега хората така като с парцал плеснати реагират. Но нищо де, нали затова е ново време, да излиза всичко наяве и да няма скрито-покрито. Ще свикнем всички. А който не свикне, ще гледа в далечината светлинките и ще си мисли, че са светулки нощни...

- 28-06-2012|**Иван**

Драга Майя, аз съм друг Иван, не Иван Рангелов. Не му приписвайте моите грехове.:)

Даже, макар да съм съгласен общо взето с Иван Рангелов, съм съвсем отделен човек.

Например толкова отделен, че баща ми ме е водил у свои приятели евреи, които са ми разказвали, че само той е имал куража да ходи прегърнат с тях, барабар със звездите им, защото смята, че нищо не могат да му направят (можели са, но не са искали). Младежки демонстрации. Спомням си само едно име, Бернар Сиди, но имаше и други. Не знам къде са сега децата му Максим и Джеки.

Толкова различен, че у нас, докато умря, идваше като близък приятел синът на един от онези, които са се подписали под Димитър Пешев против депортацията на евреите. Казваше се Чавдар Дюкмеджиев и е син на Любен Дюкмеджиев.

Друг син на друг, който се е подписал под същото и който също идваше до смъртта си, се казваше Юли Стоянов и е син на Людмил Стоянов.

Толкова отделен, че особено удоволствие ми правеше да имам приятелка, която се казва Идесман. Всъщност удоволствието го придобих после, когато баща ми ми каза, че е еврейка. Не бях забелязал, наистина. Сега, че ѝ е хубава косата, ли е по-важно, или някаква табелка на вратата с името. Разбира се, че косата. Ние, българите, не забелязваме какъв си нито по националност, нито по раса, нито по вероизповедание. Правех младежки демонстрации с нея, за да видят хората, че съм различен от героя от „Кабаре“, който се отказа от еврейката, защото вече не беше изгодна. Отдавна минали неща. Демонстрациите това.

Около мен винаги се е разсъждавало в тоналност на пълен далтонизъм откъм националност, раса и вероизповедание. За нас винаги първо е бил човекът, а после откъде произлиза. Прадядовците ми също са правили демонстрации. Педагогически. Главният ратай винаги е сядал да яде между двамата чорбаджии, за да видят всички и никой да не смее да му каже, че е по-долен.

Демонстрации. Но хубави.

И точно защото този въпрос за мен е изяснен, реагирам, когато някой чужд човек се пише за по-знаещ. А той е чужд. Американец, който не се занимава с Америка, а с България. Като обясни за индианците, за негрите, за Хирошима и за Нагазаки, тогава. Например може да обясни защо само в Съединените щати е забранена думата негър. Нещо ги притеснява явно. И то е да не се приказва за преди. Тук нашите дядовци не са доставяли с оръжие негри от Африка, за да ги продават по 1-2 лева, и затова у нас думата негър не е забранена. Не разбирам и защо трябва да се забранява думата циганин. Ние не бием никакви цигани. те ни бият, като се напият. :-)

Истината за неспасяването на останалите евреи е много проста. 1) При предоставянето на България на тези земи е имало условие евреите в тях да не получават българско гражданство. От това произлиза 2) Ако Борис се е опънел и за тях, е рискувал германска окупация и тогава всички евреи в камерите. Ситуацията не е създадена от нас, но е трябвало да решаваме. И резултатът е бил, че е по-добре само 11 000, отколкото всичките към 60 000. И все пак това е властта, а не българиТЕ.

Нещата изобщо не са толкова скандални, че да се наричат „престъпление против човечеството“. А милиони индианци и негри какво е? Мелба с бишкоти, може би?

За да живеят хората заедно, трябва да гледат на нещата обективно. Но от друга страна, за да живеят заедно, трябва всеки да си знае неговото и да не се занимава с чуждото под претекст демокрация.

Не са ми симпатични американците. Е, ако се появи някоя Джени, приятна във всяко отношение, може би вече ще казвам, че частично не са ми симпатични.:-)

Те и някои българи не са ми съвсем симпатични. Но по-малко частично.:-)

Гледайте по-леко на живота. Да се впрягат онези, които не са си изяснили какво е морал и какво не. И не ругайте Иван Рангелов без нужды.:-)

- 28-06-2012|**Иван** – гe:

  Златко писа:

  Просто у нас никога не е имало нищо подобно, нещата винаги са се представяли само от едната страна, и затова сега хората така като с парцал плеснати реагират.

Напротив, много добре се е знаело винаги, както и много добре се е знаело, че 11 000 е по-добре от 60 000. И все пак 48 000 са ВСИЧКИТЕ в суверенната територия на България.

По-скоро имаме обратния проблем. Според преброяването от миналата година у нас има 1130 евреи, което ми се струва малко.

http://censusresults.nsi.bg/Census/Reports/2/2/R9.aspx

Следователно при екстремни обстоятелства ще трябва да спасяваме само толкова, което ще ни се стори скучно, предвид тренинга ни. Ще трябва да си намерим и някои други за спасяване.:-)

- 28-06-2012|**Златко**

Между другото, ако все пак някой е любопитен да гледа филма, нека ми се обади. Понякога човек научава неочаквани неща. (Сложил съм го на сървъра, но предпочитам да давам линка само на хора, които го поискат.)

- 28-06-2012|**Иван**

Между другото, ако някой иска да види как са изглеждали нещата в оригиналния им човешки вид, може да гледа този филм:

http://bt. eutorrents. me/index. php? page=torrent- details&id=21e2843e 410c7606ce337fb22a02158f35a4057 a

Той е източногермански и е номиниран за „Оскар". Субтитри за който не може да следи оригиналния немски говор, не знам откъде.

Давам линка като много хубав филм, а не за да наливам масло в огъня за и против евреите. В края на краищата, ако нещо спаси културата у човека, това ще е културата, а не нещо друго.

- 28-06-2012|**Иван**

Онзи сайт не приема регистрации. Трябва, който иска, да си го намери. Това е филмът:

Jakob, der Lügner (1975)

http://www. imdb. com/title/tt0071688/

- 28-06-2012|**Златко**

Разни хора, разни идеали. Самият аз не виждам какво общо има историята на Юрек Бекер – източногерманска модерна класика – с темата за македонските и тракийски евреи (след като си има филм, при това признат за класика, точно по тази тема: „Звезди" на Конрад Волф и Анжел Вагенщайн). Но както и да е. Може би си струва да се спомене, че „Якоб лъжецът" има и американска версия, с Робин Уилямс в главната роля (1994), която, ако изобщо ще търсят, повечето хора сигурно ще намерят много по-лесно.

- 28-06-2012|**Майя** – Съжалявам

Иване (новият), поднасям искрените си извинения, че те упрекнах за „греховете" на адаша ти Рангелов!

Склонен ли си да добавиш към името си някакъв белег – прякор, инициал, каквото искаш, та заплесите като мен да те разпознават по-лесно?

- 28-06-2012|**Дафина Д.**

Всъщност посоченият от мен автор отдавна виси в този и други сайтове, но явно никой от читателите и списващите не обръща внимание.

Още по-странно е, че учени и обществени личности от еврейски произход пък въобще не ги и споменават: например Вагенщайн, Еми Барух или др. Леа Коенова.., а напротив настървено и високомерно (това е точната дума!) от години ни напомнят и поучават в стил „Кои евреи обичат България?“, на която статия отговори Г-н Самуел Ардити от Израел с „Благодарните евреи обичат България – нехранимайковците – не“.

Нима въпросните интелектуалци (с претенции до Господа), говорещи чужди езици, представлявали страната ни като посланици, писатели, културни аташета и прочие на високи длъжности не са ДОСТИГНАЛИ до тези факти?!

Всъщност в повечето еврейски сайтове за изследване на унищожението им пише, че равинът от Софийската синагога ги е спасил, за ваше сведение.

Ето това е нечистоплътността на евреите!!! Взимат, ползват и хвърлят, буквално, а след това ми обясняват колко са „бели, велики и НАЙ-добри“, ето затова не са обичани – поставят себе си над всички най-ценни човешки стойности и, разбира се, останалите народи и човеци.

Това предизвика и реакцията ми на тази страница.

Ето още по въпроса – виси в интернет от 1992 г.

http://www.promacedonia.org/rami/h_bojadzhiev_evrei.html

Пуснала съм и други сведения по тези теми в други сайтове на български език.

Пускам още един линк на български език именно как са унищожени солунските евреи, написана от Рафаел КАМХИ, български гражданин, роден в Битоля и живял в Солун, спасен от българските власти именно защото е имал български паспорт.

Странно, но книгата му е публикявана на български и английски език още преди 7 години поне, и нея ли не са прочели нито гръцките евреи, които преди няколко месеца протестираха срещу България, а преди години свалиха не позволиха на Президента Стоянов да се изкаже на международен форум, именно по тези причини.

Разбира се, гърците си лапаха репарациите с широко отворени гърла, както си му е реда, а сега разни недоразвити и неграмотни погърчени българи със звучните имена *Аристотелис и Платон* разпространяват в интернет „че България продала евреите от Гърция на Хитлер“ и сипят качествена помия срещу страната България по стар ромейски обичай.

Ето и откъси от въпросната книга на Рафаел Моше КАМХИ.

http://sitebulgarizaedno. com/index. php? option=com_content&view=article&id=236:-1943- &catid=29:2010-04-24-09-14-13&Itemid=61

- 28-06-2012|**Дафина Д.** – ге:

  Златко писа:
  Към Дафина Д.: Благодаря и на вас, хора като вас ме учат на смирение (не че много се научавам, но от време на време все пак се опитвам). И все пак, какво точно очаквате да отговоря на твърдения, които за мен звучат като излезли от Средновековието? Твърденията на Иван Рангелов се свеждат до това, че евреите са си виновни сами (и че е трябвало да си помогнат сами – което не е нищо друго освен вариант на приказката за барон Мюнхаузен: просто се хващаш за плитката – и надвиваш Хитлер). .....
  Но може би е време да спирам. За вас също, ако не ме лъже интуицията, всички тези приказки едва ли биха могли да намерят някакъв смисъл. Е какво пък толкова? Все си остава надеждата, че хората гледат и преценяват. И избират...

Евреите сами са си виновни наистина, защото винаги са се стремяли да създават своя държава в която и да било държава. Това е възпитанието им като цяло: да допускат до себе си само евреи и да не се смесват с останалите народи, спазвайки единствено собствените си религиозни традиции.

Всъщност те сами си създават ореол на страдалци и се опитват да държат монопола върху него.

Всеизвестно е, че Айнщайн (който е плагиат) е повдигнал например въпроса за предимствено изселване в САЩ първо на евреите със заслуги (?). Е, за каква „нравственост и научни постижения“ става въпрос в случая?!

- 28-06-2012|**Дафина Д.** – Връзки към статии за българските екипажи и кораби превозвали всякакви евреи до Палестина от 1939 г.

  http://www. extremecentrepoint. com/? p=5812

  http://morskivestnik. com/compass/news/2012/022012/022012_104. html

  http://more. info. bg/addComment. asp? articleID=73929&issueID=397&topicID=261

- 28-06-2012|**Иван В.**

Майя, няма нищо. Мисля, че е справедливо упреците за нехаресването на американците да са към мен. Те даже ТРЯБВА да са към мен. Американците такива добри хора, пък аз, видиш ли, така неуважително... Но съм сигурен, че ако се помъчиш малко, ще намериш в какво да упрекнеш и Иван Рангелов:) Или пък направо си избери каквото ти хареса най-много и му кажи, че изобщо не е така!:)

Златко, няма пряка връзка. Гледах посочения филм и след него гледах от любопитство и този с Робин Уилямс, който ми се стори пълна боза в сравнение с първия. „Звезди“ не съм го гледал, защото го няма. Възможно е да ми се види и муден, все пак е правен 1959 г., а на филмите това им е лошото, че остаряват, и най вече в темпото на повествованието, в сравнение с последващата нагласа за динамика. Монтаж, дължина на сцените и плановете, маниер на игра, но за „Звезди“ не мога да кажа, не го познавам.

Ако трябва непременно да се търси някаква връзка, тя би била как описват Холокоста хората от мястото на създаването му, а не такива, които нямат нищо общо с него (Ед Гафни).

Нека все пак да останем върху спасените 48 000. Колкото сме могли, толкова. Не бих се сърдил на някого, ако не е могъл да ме спаси, дори да ставаше дума за мен самия. Тук, в България, не сме сълзливи. Първо гледаме, ако можем, да помогнем, а чак после преживяваме и се хващаме за главата, за сърцето и за корема.

- 28-06-2012|**Златко**

Вижте, Дафина, вие очевидно познавате материята, така че за мен не намира обяснение фактът защо изведнъж въвеждате в разговора историята на солунските евреи (известно е, че Гърция е разделена три части, окупирани съответно от Италия, Германия – само големите градове, в това число и Солун – и България). За да ни обясните, че немците (и евентуално някакви гръцки колаборационисти) са били същите или по-големи... какво точно? Какво целите с това изместване на темата, наистина не разбирам. Нещата, разбира се, са силно емоционални, и не е никак лесно човек да приеме, че ролята на „спасители“ в един момент може да бъде поставена под въпрос (между другото, Иване, какво значение има дали го прави американец, афганистанец или какъвто и да е човек? – или това прави фактите по-малко факти? – като не сте съгласен,

гледайте филма и се опитайте да аргументирате, а не да излизате с една възможно най-детинска позиция). Изобщо, хайде да се постегнем малко и да се опитаме да гледаме нещата в очите, след като, по думите на Иван, „не сме сълзливи“. Самият аз не виждам никаква сила в каквито и да е демонстрации на инат, дори напротив...

Нещата са такива: има факти, които говорят за доста ужасяваща безчовечност от страна на българските окупаторски части. И в Македония, и в беломорска Тракия. При това не само по отношение на евреите. В тази част от историята ни има толкова много бели петна, че човек просто може да се хване за главата. Разбира се, седемдесет години по-късно е безсмислено да се говори за каквато и да е вина. Но да реагираме като пословичните ощипани моми, само защото някой си – при това чужденец, моля ви се! – бил си позволил да постави под носа ни неудобни за гледане и преглъщане факти... Дори и само в краткия откъс, който предлагам тук, има въпроси, на които няма как да се отговори с нещо друго освен с мълчалив опит за преосмисляне. Какво можем да отговорим на стареца, който пита защо българите са изпратили в крематориумите цялото му семейство? Че вината си е негова (Иван Рангелов, Дафина Д.)? Или че това просто не е наш проблем, защото сме родени десетилетия по-късно? Или че други петдесет хиляди са имали повече късмет... Какво можем да отговорим?

Способността за покаяние – включително и когато човек не е директно свързан с извършването на исторически престъпления – е за мен онази разделителна черта, която поставя разграничението между зрелост и детинщина, включително и на национално ниво. И канцлерът, паднал на колене пред еврейския паметник във Варшава, е, простете патоса ми, един от най-величавите образи, за които мога да си помисля (нищо, че по време на войната същият този човек е бил участник в анти-нацистката съпротива, тоест той е последният, който може да бъде обвинен в сътрудничество с престъпниците). И въпреки това той пада на колене и иска прошка. Човекът пада на колене, десетилетия по-късно. Помислете малко за това. Има ли нещо друго, каквато и да било възможност да се постъпи по друг начин, ако човек е наследил една ТАКАВА история? Какво означава то – да паднеш на колене и да поискаш прошка, само защото си член на една нация, чието минало е оплескано с ужасяващи престъпления...

Единственият възможен път обратно към нормалността, ето какво означава. Няма друг. Само мълчаливото покаяние и искане на прошка. Без сметки, без пазарлъци, без надцакване. Падаш на колене, мълчиш и се надяваш, че може да ти (ви) бъде простено.

А сега, ако ви е кеф, ми кажете, че нямам хабер от керемидите. Че съм не от тоя свят, че това са дрън-дрън истории, че изкупление така или иначе няма, че всички сме осъдени да бъдем ако не престъпници, то поне наследници на хора, оплескани с тежки престъпления. Може и така да е. Ваша си работа. Избрали сте позиция, защищавате си я. Но що се отнася до мен, аз се нареждам зад коленичилия канцлер. Не че се опитвам да се сравнявам с него. Просто вярвам, че друг начин няма. Това е от мен.

- 28-06-2012|**Златко**

И знаете ли защо покаянието е толкова важно (всъщност единствено възможното, алтернативи няма) – просто защото човекът (или нацията), които отказват да се покаят, ще вършат все същото. Спомнете си какво се случи по време на Възродителния процес. А сега погледнете реакциите към него. Можете ли да повярвате, че хора, които отново и отново реагират с „не сме ние отговорните, други да си носят калая“ няма да извършат същото начаса, щом само почувстват врата си свободен от поредния чатал? И че такива хора имат някакво цивилизовано бъдеще?

Остава си само надеждата в децата. Че те ще бъдат други, че ще израснат по-различни от нас, че ще имат друго мислене, друго чувство за отговорност, друг манталитет.

Да, но как да стане това пък чудо, като всичко, което им даваме за пример, е собственото ни инатесто упорство да прехвърляме винаги, винаги, винаги, отговорността на други? На кого да се сърдим тогава? И какво да очакваме?

- 28-06-2012|**Иван В.**

Дафина Д., не ги преживявайте толкова. Спасили сме ги не защото са евреи, а защото са ни били съграждани, а ние не обичаме да гледаме как колят и бесят наши съграждани. Капризни сме на тема естетика. Ако Хитлер е бил подгонил арменците, сега щяхме да сме спасили арменците точно по същия начин. И със сигурност нямаше да разправят, че

ги е спасил арменският поп, това анекдотично понятие:) Всъщност има ли арменски поп, който да е строго специфичен?

Въпросът сега е практически. Пречат ли ни, или не в момента евреите? Бях си наумил, че щом тогава са били 48 000, значи сега може да са 20 000. И пак не виждах пречка като процент от 8 милиона. Не следя къде колко евреи има, но съм чувал, че Христо Ботев била улица с много евреи, сигурно има и други, може би Пиротска. А те били 1130 изобщо в България. Няма да стигнат по двама-трима на град, за екзотика:)

Много важно, че имало няколко, които вдигали гюрюлтия. Те това работят, да са евреи. Явлението е подобно на Доган и Местан, които работят крепячи на етническия модел, дето го няма, защото никой с никого не враждува в генерален етнически план.

- 29-06-2012|**Майя Маркова** – ге:

  Иван В. писа:

Майя, няма нищо. Мисля, че е справедливо упреците за нехаресването на американците да са към мен. Те даже ТРЯБВА да са към мен. Американците такива добри хора, пък аз, видиш ли, така неуважително... Но съм сигурен, че ако се помъчиш малко, ще намериш в какво да упрекнеш и Иван Рангелов:) Или пък направо си избери каквото ти хареса най-много и му кажи, че изобщо не е така!:)

Да, това за американците си беше към теб, но все пак ти дължах да не те бъркам с Рангелов. Цялата история с отношението на човечеството към американците е много странна – както знаем, в Южна Корея има доста силни антиамерикански настроения, но хората, които ги изразяват, нещо не са се затърчали да емигрират в Северна Корея:-), което естествено буди у мен подозрения в недомисленост или/и неискреност.

Такива настроения има и в Западна Европа и по този повод един канадски евреин от руски произход каза: „Не разбирам защо (западно-) европейците са така антиамерикански настроени. Ако не беше Америка, щеше да им се наложи да учат руски, а той не е лесен език.“

А твърдението, което безспорно е най-така в тази дискусия – че евреите сами са си виновни, защото не са победили Хитлер – си е от Рангелов. Затова не разбирам намека ти, че събирам вода от девет сухи дерета, за да напиша нещо срещу човека. Или ти се присъединяваш към адаша?

Естествено, ако някой си пада по victim-blaming, за него Рангелов ще е прав, а ние със Златко ще сме криви. Но на мен лично ми кипва кръвта, като чуя, че евреите са си виновни за Холокоста и арабския терор, американците са си виновни за 11-ти септември, нашите сестри никой не ги е пращал насила на гурбет в Либия, а добрите момичета, които не искат да бъдат изнасилвани, трябва да ходят с дълги поли (забрадки, фереджета...).

- 29-06-2012|**Иван В.**

Майя, не! Не се присъединявам буквално към Иван Рангелов, че евреите сами са си виновни, поне технически за Втората световна война. Съвсем отделен е въпросът, че ЧАСТ от евреите са превърнали в своя доходоносна специалност да са жертви и това е основното им занимание. Това, разбира се, не трябва да се хвърля върху всички евреи, както нищо не трябва да се хвърля върху всички хора от някоя група по даден белег и да се казва ТЕ.

Не ме познаваш, от което сигурно не губиш, но сигурно познаваш други като мен. Смятам себе си за човек, около който има толерантна атмосфера и изобщо не допуснах, че шегата да обвиниш Иван Рангелов за нещо, ще ти прозвучи като подигравка към теб. Направих я съвсем безадресно и без подтекст – да го обвиниш за нещо и да го пуснеш да се оправдава, ако не се сещаш за конкретно обвинение:) Просто за по-весело, нито против теб, нито против него.

Американците са отделна работа. Те са събрани от къде ли не, главно непрокопсали в Европа, индиански избивания, негърско робство, надошли са и други, пишат се нация, нямат култура, пъчат се като най-велики. Сигурно има и между тях свестни хора. Запознаха ме с един американец преди години, който говореше като от Оксфорд. Марлон Брандо не им говори докрая заради индианците. Пак не може да се обобщава съвсем, но с техните „жизнени интереси“ по целия свят са ми писнали. Иначе нямам какво да деля с тях, дори работя с някои.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Златко, не говориш сериозно за колениченето, нали? Защото ако говориш сериозно, редът е да се обърнеш към съответните институции.

1. За евреите – към Двореца. Сега неофициален представител е Симеон Сакскобургготски. Колениченето – от него.

2. За българските турци – Политбюро на ЦК на БКП. В момента има БКП и БСП и и двете твърдят, че са наследници на предишната БКП. Коленичането – от която от двете си избереш.

Добре е да изясним и въпроса на кого е тази държава. Според нас, българите, е наша. И въпреки това сме предоставили и на гостите едно добро местообитание, като сме ги приели и се държим по-добре с тях отколкото други народи с техните гости. Последното няма официално значение и е въпрос само на наша национална толерантност.

Технически много по-сложен ще се окаже въпросът с масовото коленичене, доколкото такъв пародийно-фарсов спектакъл ще бъде много труден за изпълнение. Но дори да се приеме, и там има естествена подредба.

Първо трябва да издириш колко евреи са депортирани от всяка европейска държава, да ги подредиш в низходяща градация и да започнеш отгоре надолу. Ще трябва да започнеш от Германия, на която си жител, и да караш надолу – Полша, Чехия, Унгария, Франция, Англия, Швеция и т. н. Ние няма да сме в списъка, защото при нас този показател е 0. Мисля, че и за Дания е 0. Ще трябва също да ни изпратиш снимки на всички коленичили нации и те да бъдат буквални.

После трябва да уредиш и още няколко въпроса. Те са да накараш Гърция да коленичи пред нас за византийското робство, Турция за турското робство и Русия за болшевишкото.

Може да се наложат по повече снимки от всяка от тези държави, защото само за Турция ще трябва да ни снимаш около 80 милиона коленичили.

Когато получим всички тези снимки, ще обмислим дали да напишем едно писмо с 8 милиона подписа, в което да кажем същото, което сме казвали много пъти – че съжаляваме за съдбите на евреите по време на Втората световна война и на българските турци през време на социализма и се надяваме сега да са добре. Тъй като 8 милиона подписа ще бъдат много кашони с много папки, ако не платиш пощенските разходи, вероятно ще трябва да се задоволиш с един общ имейл.

Тогава всички въпроси с покаяния, разплати и съжаления ще бъде окончателно уреден, освен ако не решиш по примера на Ед Гафни да накараш и маврите да коленичат за 7(СЕДЕМ)-вековното робство върху Испания, турците за арменския геноцид и всички останали за всички останали. Но ако ти се види много работа, почни, пък докъдето стигнеш.

Успех.

- 29-06-2012|**Златко**

Иване В., всеки избира сам за себе си дали да коленичи или не. Виждам, че идеята ти е нова, та затова те избива на смях. А инак ние тук си я дискутираме отдавнашка – тоест аз си я дискутирам, а хора като теб и по-различни, минават, заминават, и оставят след себе си по нещо, от което са искали да се отърват (е, има и постоянни членове де – Майа например вече е тук от години насам).

Та, за колениченето и покаянието – виждам, че по твое мнение стига толкова, до́ста сме се каяли и коленичили. Е какво пък, твоя си работа. Аз не мога да те уча на ум и разум, щото не ми стига на самия мен. А инак, благодаря ти за участието, интересно ми е.

- 29-06-2012|**Майя Маркова** – re:

  Иван В. писа:
  Те са събрани от къде ли не, главно непрокопсали в Европа, индиански избивания, негърско робство, надошли са и други, пишат се нация, нямат култура, пъчат се като най-велики. Сигурно има и между тях свестни хора.

Нацията на Торо, Марк Твен, Джубран, Хемингуей, Фокнър, Селинджър, Стайнбек, Канети, Капоти да няма култура?

Е-хеееееей!

- 29-06-2012|**Дафина Д.** – re:

  Иван В. писа:
  Въпросът сега е практически. Пречат ли ни, или не в момента евреите? Бях си наумил, че щом тогава са били 48 000, значи сега може да са 20 000. И пак не виждах пречка като процент от 8 милиона. Не следя къде колко евреи има, но съм чувал, че Христо Ботев била улица с много евреи, сигурно има и други, може би Пиротска. А те били 1130 изобщо в България. Няма да стигнат по двама-трима на град, за екзотика:)
  Много важно, че имало няколко, които вдигали гюрюлтия. Те това работят, да са евреи. Явлението е подобно на Доган и Местан, които работят крепячи на етническия модел, дето го няма, защото никой с никого не враждува в генерален етнически план.

Не са няколко, Иване. В момента този сайт, например, се вписва ПРЕКРАСНО в започнатата от близо година кампания срещу нашата държава във връзка с поредното бизнес-филмче „Трето полувреме“ в Македония(плагиатствано от съветската пропаганда)и не само то, разбира се.

Във връзка с това именно бяха словесните и анонимни нападения навсякъде в печата срещу Д. Горчева, в които „достойно“, а често и анонимно се представи цялото еврейско войнство и редакция от БХелзинкски комитет.

Целенасочени действия въпросният започна като използва една награда, за да формулира в бюлетина си понятието „български антисемитизъм“, след което ловко се прехвърли върху историята на България, нейните сегашни закони и всичко което не му харесва, служейки си с доста РАЗМИТИ ПРОПАГАНДИСТКИ И ИЗТЪРКАНИ ПРИКАЗКИ (за да може да бъдат тълкувани двойствено, естествено), а сега се ЦЕЛИ ПОВИСОКО недопускайки и най-малката критика (косвено) към еврейската държава.

А що се отнася до „приемането навътре“ ще Ви кажа следното: смятам, че на подобни действия трябва да се реагира по същия огледален начин – безжалостно и безкомпромисно – откъдето и да идват.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Златко, идеята не само ми е нова, но ми звучи и нелепо. От България само е взимано, поне след пленяването на цар Иван Шишман. Дори Европа дължи на нас спирането на турците. Но да оставим това. Мислил съм си например какво би станало, ако Македония се върне обратно в България. Е, и за какво ни е? Ще получим едни ябълки, но към тях ще си имаме и разни изоглавени, дето по цял ден ще крещят, че Адам и Ева са македонци:) По-добре не, освен ако се наложи и тях да ги спасяваме, например от албанците. Не знам накъде ще избие там.

Гледам на въпроса чисто организационно, защото нямам как иначе. Първото за човека са работата и личните отношения. И към тях – дали е могъл и помогнал ли е на други, когато е възникнала нужда. Да, могли сме и сме помогнали на много хора.

Случка. В някакъв момент по разпределението на териториите след Берлинския договор турците трябва да си отидат в Турция, а българите да се върнат в България. Турците не искат да си ходят, защото тук е по-

хубаво, имат съседи, приятели, но си стягат багажа. Българите пък си стягат багажа оттатък, в Турция. Турците тук опразват къщите, вещите, които не могат да вземат, остават безстопанствени. И попът вика селяните българи: „Всички турски вещи вземете, занесете ги в черквата, заключете я и ми донесете ключа. Също така заключете къщите на турците и ми донесете и тези ключове.“ „Ама защо?“ „Защото така, изпълнявайте в името на Бога и вървете да го свършите.“ Направили го. Турците си тръгнали. Българите също си тръгнали оттам насам, но малцина стигнали до селото тук, повечето били убити по пътя, а който се добрал, бил гол като пушка, ограбен. Турците отишли в Турция, но там не могли да се организират, защото мястото им било чуждо. Нямали нито домове, нито познати, нито работа. И тръгнали да се връщат наобратно, пък каквото стане. Дошли пак в селото и се чудели откъде да захванат. Попът чул, че се били върнали и ги извикал: „Допуснахме, че може да стане нещо такова. Ето ви ключовете от къщите. Вещите си ще намерите в черквата. Ето ви ключа. И внимавайте да не ми изпочупите там икони, прибори, разни работи, че ще ми трябват. Добре дошли и бягайте да се настанявате.“

Един мой прадядо също тръгнал да помогне на приятели турци да се изнесат по онова време, че имали много багаж. Не се върнал. Като благодарност за помощта. Не знаем какво е станало с него.

Това е българинът и на него му се дължи, а не той на някого, защото домът е негов. Какво дължим ние на българските турци, като тях ги преименуват под дулото на същата пушка, под което сме и ние? Да ни застрелят ли? Можем само да им съчувстваме и да им дадем да ядат. Ако имаме. Обикновено имаме.

Така стоят нещата. И че сега ДПС ги експлоатира и ги държи в бедност, също им съчувстваме. Някои имат приятели там, други не. Но повече нямаме за даване, да не говорим за коленичене.

Както казва служителят на Белия дом в „Телевизионна мрежа“: This is the atomic, the sub-atomic and the galactic structure of the things today!

Ако толкова ти се страда за нещо, мога да ти изпратя натрошени черупки от орехи, за да ти е по-болезнено коленичането. Тук имаме много. Но по-добре напиши нещо полезно, за деца например, и не им вкарвай излишни трагизми в главата, само да ги мъчиш:)

- 29-06-2012|**Иван В.** – re: re:
  Майя Маркова писа:
  Нацията на Торо, Марк Твен, Джубран, Хемингуей, Фокнър, Селинджър, Стайнбек, Канети, Капоти да няма култура?
  Е-хеееееей!

Майя, изразявам се добре, грижа се за това. Казах „американците нямат култура“, а не „няма нито един културен американец“:) Културата на културните американци я ползУваме, ползУваме я. Точно па тия, дето си ги казала, ги ползУвам всичките, без Торо и Джубран, които са извън моите интереси.

Особено ми е любим разказът „Устата ми голяма, главата ми зелена“. Или не беше точно така, а?:)))

А нация не са, но това си е техен проблем. И държава не са, защото са конфедерация от 50 държави.

- 29-06-2012|**Дафина Д.** – re:
  Златко писа:
  Вижте, Дафина, вие очевидно познавате материята, така че за мен не намира обяснение фактът защо изведнъж въвеждате в разговора историята на солунските евреи (известно е, че Гръция е разделена три части, окупирани съответно от Италия, Германия — само големите градове, в това число и Солун — и България). За да ни обясните, че немците (и евентуално някакви гръцки колаборационисти) са били същите или по-големи... какво точно? Какво целите с това изместване на темата, наистина не разбирам. .....
  Нещата са такива: има факти, които говорят за доста ужасяваща безчовечност от страна на българските окупаторски части. И в Македония, и в беломорска Тракия. При това не само по отношение на евреите. В тази част от историята ни има толкова много бели петна, че човек просто може да се хване за главата. Разбира се, седемдесет години по-късно е безсмислено да се говори за каквато и да е вина. Но да реагираме като пословичните ощипани моми, само защото някой си — при това чужденец, моля ви се! — бил си позволил да постави под носа ни неудобни за гледане и преглъщане факти...

Действително не сте подготвен по тази и други подобни теми, но затова пък продължавате да рекламирате всякакви чуждестранни авторчета, от които сте допълнили незадълбочените Ви познания с ... дреболии.

Явно сте чуждопоклонник. Подозирам, че родолюбието също Ви е чуждо и затова реагирате така. Ваша си работа.

Знаех си, че книгата на Рафаел Камхи няма да Ви хареса и въобще не познавате тази страна на положението. А книгата е публикувана през 2000 година.

Вие сте готов единствено да се нахвърляте срещу българската страна, но не сте ПОДГОТВЕН нито ОСВЕДОМЕН по редица въпроси, които повдигате тук, възползвайки се от това, че сайта си е Ваш.

Некомпетентен сте, това е за мен. Чули сте оттук-оттам нещо, но не сте проучили в дълбочина нито времената, нито познавате събитията, за сметка на това веднага използвате и тълкувате в ущърб на ... родината Ви под предлог, че става въпрос за „критическо мислене и допълване на комунистическите гледни точки, преподавани ни в училище...“

Е, книгата на Рафаел Моше Камхи, и не само тя, ги допълват тези насадени ни гледни точки, какво ще кажете сега?!

Както и книгата на Шломо Шалтиел, която също не познавате, например?!

- 29-06-2012|**Иван В.**

Дафина Д., вярно е, че пропагандират и че трябва да се реагира. Но ако започнем да преживяваме всичко, трябва да си ходим прегънати на две от непоносимо бурни емоции. Реакцията към такива в България е достатъчно да бъде просто да им се посочи вратата. В изходяща посока. Забелязал съм, че много се обиждат. Което носи допълнителна наслада на посочващия вратата:)

Иначе навлизаме в един некачествен регистър – ти си простак, ти си лицемер, ти си подлец, ти си глупак, ти си продажник – който им дава материал да навиват наново, и така безкрай.

Моята позиция е следната. Който е тук, яде тук и дава на други да ядат тук, има право да изисква за тук. Който е другаде, има право да изисква там (ако му позволят), а за тук няма право да изисква нищо.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Дафина Д., бих могъл да погледна нещата и от друг ъгъл.

Сайтът е на Златко Енев, това е вярно. Но има и хора, които обичат да си споделят. Аз исках само да му кажа по един спокоен и положителен начин това, което казах по-горе възпитано: „Който е тук, яде тук и дава на други да ядат тук, има право да изисква за тук. Който е другаде, има право да изисква там (ако му позволят), а за тук няма право да изисква нищо."

Така всякакви вопли за надупване на турци, на евреи, на американци, които нямат друга работа, стават само едни жалки напъни между мъже (и някоя останала жена) като в късна пиянска вечер, когато пиенето и цигарите вече са свършили, а нямаш къде другаде да отидеш, освен в празната си квартира. Ако не е Златко, ще е Горчева, колко сме по-недостойни от турците, които имали някаква махала някъде си и тя я знаела, и какви прекрасни са холандците. Ако не е Горчева, някой друг с друга махала ще каканиже нещо полусантиментално, полупсевдофилософско. Тези хора не са учени никога какво е семейство, какво е махала, какво е квартал, какво е отношения (освен махленски), какво е народ, какво е родина, какво е държава. За тях това всичкото е една гмеж от понятия, които да се разменят за преживяване и за купона. За тях всичките тези думи означават че е добре там, където на тях им е добре. Но се получава нещо странно и неочаквано. Пак не им е добре, защото за тук вече не са тукашни, а за там не са тамошни.

Един паспорт, който стискат или събира прах някъде, и вече не им е за нищо... не става дори да си го опържиш с пресен лук за обяд.

И започват да продават чуждото – дайте се на тези, дайте се на онези, дайте България на тези, дайте България на онези, извинете се на тези, извинете се на онези, приемете тези, приемете онези, българите са лоши, българите не струват, българите лъжат, българите нехаят, българите не се грижат, българите не дават. Какво? На кого? На чуждите ли? Ами ние си имаме наши, за които да се грижим, за чуждите нашето внимание не е нищо повече от подарък на добра воля, и толкова.

Продават бе, Дафина Д., продават квот намерят. А самотата продължава да си е все там.

Но не мога да бъда по-груб и по-грозен, защото сайтът не е мой.

- 29-06-2012|**Златко** – re: re:
  Дафина Д. писа:

  Действително не сте подготвен по тази и други подобни теми, но затова пък продължавате да рекламирате всякакви чуждестранни авторчета, от които сте допълнили незадълбочените Ви познания с ... дреболии.
  Явно сте чуждопоклонник. Подозирам, че родолюбието също Ви е чуждо и затова реагирате така. Ваша си работа.
  Знаех си, че книгата на Рафаел Камхи няма да Ви хареса и въобще не познавате тази страна на положението. А книгата е публикувана през 2000 година.
  Вие сте готов единствено да се нахвърляте срещу българската страна, но не сте ПОДГОТВЕН нито ОСВЕДОМЕН по редица въпроси, които повдигате тук, възползвайки се от това, че сайта си е Ваш.
  Некомпетентен сте, това е за мен. Чули сте оттук-оттам нещо, но не сте проучили в дълбочина нито времената, нито познавате събитията, за сметка на това веднага използвате и тълкувате в ущърб на ... родината Ви под предлог, че става въпрос за „критическо мислене и допълване на комунистическите гледни точки, преподавани ни в училище...“
  Е, книгата на Рафаел Моше Камхи, и не само тя, ги допълват тези насадени ни гледни точки, какво ще кажете сега?!
  Както и книгата на Шломо Шалтиел, която също не познавате, например?!

Простащината, както е добре известно, е като змия, която хапе опашката си. Игнорирайки този нечист поток, мога само да повторя въпроса си: какво общо има разказът за съдбата на солунските евреи – слава Богу, поне за това не са отговорни български войски! – с темата, която обсъждаме тук (българската отговорност)?

- 29-06-2012|**Златко** – re:
  Иван В. писа:
  Но не мога да бъда по-груб и по-грозен, защото сайтът не е мой.

То и това е достатъчно, Иване. Що не се опиташ за момент да си помислиш, че всъщност има голяма асиметрия в приказките, които раз-

меняме тук: докато ти говориш за неща, които нито си изживял, нито познаваш (чужбината примерно, европейска или световна), то хората, които оплюваш, се връщат оттам, където ти никога не си бил. Откъде това самочувствие да развяваш така съдийския флаг, ти сам си знаеш. (Всъщност ситуацията напомня за онзи виц с цигането, дето рекло, че най-мрази кашкавал, щото веднъж видяло някой си да яде кашкавал.)

Хайде сега мъничко повече реализъм, ако обичаш. И малко по-малко лични нападки, че става грозно и неприятно.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Златко, ти не се връщаш, а си стоиш там, защото получаваш повече. Ти откъде знаеш как бих бил, ако съм някъде другаде? Мога да си позволя да правя каквото обичам, а не обичам да не съм си в къщи. Това не е икономически въпрос, а въпрос на сантименталност, носталгия и уют. Имам при какво да остана. И като чист българин съм го решил материално – и сантименталността, и уюта, и материята, която ги задоволява, са заедно, а не само сантименталността, пък материята съвсем другаде.

Не съдя никого, ти си този, който ни съди с някакви съмнителни турски, еврейски и американски заемки, след което казва, че имал бели петна.

За мен Германия не е лукс.

Всъщност не нападам, а само обяснявам как виждам нещата. Логиката е такава, защото иначе откъде ще ти хрумне да наставляваш чужди хора и да ползваш още по-чужди хора в тези наставления по въпросите на страна, която си напуснал сам.

Това с цигането е малко произволно, ние в България се радваме на нещо повече от пет лева, само пет лева не ни хвърлят в телешки възторг. Вас може би да, за да имаш такива представи.

Прегледах тази част от книгата ти, която си публикувал и където, ако правилно съм разбрал, защото четох набързо, някакъв от ДС чукал някакво турско момиче. Идеята ти обаче е, че всички българи са от ДС и са чукали всички турски момичета, и затова са виновни. Това пропагандираш. Добре, хвани няколко Хаиде от Родопите (пардон, Хаиде беше от „Граф Монте Кристо“, но става и така) и ги питай, да видиш, че не сме ги чукали ни най-малко, а напротив, дори не ни познават:) Сега пък трябвало да спася някакъв седми братовчед на някакъв евреин, който бил в Хонолулу, и друг в Танганайка, виновен съм, че не съм ги спасил и по

този случай трябва да коленича. Това на мен ми прилича на избиване на чивия за други неща, няма какво друго да бъде.

Съвсем друго би било, ако си тук и същите претенции към България ги съобщиш на обществото от тротоара на улица Раковски в 6 вечерта. Тогава никой няма да те упрекне, нито да те обиди, най-много да се сториш на някои хора малко странен. Но тук има много странни по най-различен начин, тъй че няма да е никакъв проблем.

Бате Климбо, когото познавах, лека му пръст, като се представяше, първо много важно заявяваше, че е българин, и после всичко останало. Ти като се представяш, първо много важно заявяваш, че българите имат много грехове и трябва да се покаят. Ами да ти кажа, виждам разлика, макар Климбо да беше живял в Канада горе-долу колкото целия твой живот.

Виждам разлика, това е, нищо друго.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Пардон, не е колкото целия твой живот, защото замина около 35-годишен, а е починал на 69, което прави към 34 години живот в Канада.

- 29-06-2012|**Иван В.**

И за да изпълня докрай гражданския си дълг...:)

Казах си, дай да не говоря само по някакви фрагменти и нюанси, ами да видя малко повече, защото за теб знам това, колкото да видя годината на раждане, не повече:

http://www. slovo. bg/old/litforum/222/zenev. htm

и едно твое интервю (днес го прочетох) тук от 2008 година. В него по смисъл казваш, че първо в Преслав си бил старателно момче, пионер и комсомолец активист, но като си дошъл в София, си видял, че истината е друга (една и съща е навсякъде в зависимост от човека, казвам аз), намираш българите за прости и еснафи, които само се дебнат взаимно през шпионката, че българската култура е и малка, и провинциална, и че Станислав Стратиев (който се играе в десетки страни по света) се е скапал и той. До Стратиев стигнах. Толкова антибългарска мизантропия ми стигна.

Сега пък виждам

http://zonabg. info/Culture.20_25/9263. article/

че не знаеш да напишеш ЙонескО!, един от, ако не и самият основоположник на абсурдната драматургия, и че си бил много учуден, че България можела да изнесе култура. Ами значи, Златко, ти си бил в някаква друга държава, а само си мислел, че си в България, или в някоя неизвестна махала на България, за да не знаеш, че България винаги е изнасяла като луда изкуство от всякакъв вид, ама не по един-двама мижави творци, а биха могли да бъдат натоварени на огромни влакови композиции, като евреите за лагерите. Гигантски количества сме изнасяли винаги, включително и до 1989 година. Само дето ти не си разбрал. Ами значи не е чудно, че не знаеш, че Берлин не е по-културно нещо от Рожен и Копривщица и че в тях е голямата работа, а не по асфалта. Изнасяме музиканти, всички почти оркестри в Европа имат български концертмайстори – или гастролиращи, или постоянни, диригенти по гостувания, певици на върволица, певци с кошове, после ако са Борис Христов, ги погребваме насред София, хористи на тон, художници на талази. А колко пък остават тук и само произведения продават в чужбина, да не ти казвам. Драматургия – къде ли не. Кеф ти Цанев, кеф ти Бойчев, кеф ти Стратиев, кеф ти някой друг. Композитори, ето ти един:

http://bg.wikipedia.org/wiki/ Андрей_Букурещлиев_(композитор)

Жив театър, пълно по разни фестивали, дори това рядко животно куклен театър за възрастни, прочети:

http://www.kultura.bg/bg/article/view/11783

Щях да забравя, поели сме и захранването на Германия с театрални режисьори.

И ти на това точно да му кажеш и малка, и провинциална култура.

При това положение не знам как да тълкувам циганчето, което не е яло кашкавал (към мен) или простака (към Дафина Д.).

Хрумва ми една реплика от „Суматоха“ на Радичков. Тя гласи: „Жабата е мрачно животно.“:)))

Не те наричам жаба, просто такава е репликата.

- 29-06-2012|**Златко**

Нашата среща с теб, Иване, ми напомня едно четиво от читанката от началното училище. Сигурно ще се сетиш и ти, за онези два козела, дето се срещнали на едно тясно мостче, та взели да се млатят кой да отстъпи. Имаше такива поучителни текстове едно време. Тъй. А инак тук в хода на годините се изреди много народ (между другото, докато си приказ-

ваме тъй, да спомена само между другото, че се намираш на място, на което има между 5 и 10 хиляди страници текст: около 1550 текста с различна дължина, между 1 и 60 страници; сигурно разбираш и сам, че е безсмислено да дискутираме нещо толкова едностранно познато само на единия от двама ни). Няма как да отмина този детайл, заради подтекста на коментарите ти – обичаен за хората, които идват тук за пръв път, но сравнително отличаващ се от масата поради упоритостта ти да продължаваш. Та, подтекстът е обичайният: „ай сиктир бе, ти ли ще ме учиш!“ Нищо ново под слънцето. Затова, Иване, ще спра дотук, но, преди да го направя, само две неща още: първо, уточнението, че Йонеско обикновено си го пиша с „о“ (това не си го приказвам само така – можеш да се убедиш **ей тука**.) Второ, едно предсказание, ако ми позволиш тая суета: няма да се задържиш ти тук, не е за теб това място. И няма да се задържиш не защото правя намеци относно интелекта ти, а защото интересите ти, доколкото ги демонстрираш в момента, се ограничават до неща, засягащи директно България, а този сайт е малко по-широчък от това и няма как да не ти се види мощно скучен (или, което е същото – ясен от два погледа), също както ти се вижда ясно кой съм и какъв съм, след като си прочел два текста.

Прочее, със здраве. Аз оттук нататък ще гледам да си мълча, когато (и ако) се обаждаш ти.

А на Иван Рангелов, поклон до земи: дебелоглав и несговорчив е до нетърпимост, но продължава да чете и спори, вече толкова време. Не мога да изпитвам уважение към разбиранията му, поради вишеизредените причини, но пък не мога и да отмина с мълчание упоритостта му да чете и търси, ако и най-вече поводи за свада. Инат, но такъв, който не ме оставя да се одрямвам. Сигурно има нужда от него тука, ако и да не я разбирам самият аз.

- 29-06-2012|**Иван В.**

Златко, държах да ти кажа в сравнително пълен вид това, което ти казах, и се постарах да спра преди да ти покажа какво би направил Паганини с един брутален речник от „до“ на субконтра до „ла“ на шеста октава. Вече не ми прави удоволствие да ругая, пък и не обичам, освен за демонстрация, което също ми е омръзнало.

Причината да искам да ти го кажа, е, че България ми харесва каквато е (била) и ми е изключително неприятен антибългарският лъх, който пръскаш.

Иначе виждам, че сайтът е широк. А дълбок?:)))

Както и да е, чувствам, че споменаваният Иван Рангелов ми е освободил фронт аз да повраждувам малко с теб, време е да му освободя мястото, за да си продължи той войната:) Откакто написах първото нещо, той някъде изчезна и ще стане като Петър Моторов от „Януари“ на Радичков, за когото всички говорят, но не се появява. Не бива така, аз не съм узурпатор на места на Иван Рангелов в нета:)

- 29-06-2012|**Иван В.**

И да знаеш, Златко, може да ти е полезно, в българския език и граматика няма десни ударения. Не съществуват. Използваме само ляво ударение.

Долу децата крещят като разпрани: „Спукано гърне! Спукано гърне!“ и е много приятно. И се качва от липата толкова силен мирис, че е на границата да натежи.

- 30-06-2012|**Атанас Кръстев** – Българската следа в българската вина. По Иван А...

Необходимо (за мен) уточнение: Едно от нещата, заради които харесвам сайта на Дойче веле, е липсата на форум под статиите. Не защото не обичам форумите и дискусиите. Не. Макар, че, според мен, истините не се раждат в диалога. Те се констатират монологично. В диалога те само се предават, шлифоват и се утвърждават. В случая с интернет форума мисля, че мястото на критиката не е точно сред тенджерите на авторската кухня. Липсва ми високопоставения, дистанциран в печатното тяло авторитет на хубавия вестник и книга, където авторът е останал някъде далеч, в своя въображаем за читателя свят и не е седнал свойски край нас на интернет пейката. Защото, поднесен така – „дистанцирано“, авторският материал някак си ни налага да го обмислим повече преди да проговорим, да четем повече, преди да пишем. Така реакциите ни имат време да узреят, да се отсее зърното от плявата и, въобще, в публичното пространство да се появи реакцията като един по-завършен, по-стойностен продукт. Ползите от динамичното интернет общуване са безспорни, но за мен е безспорна и тази вреда, която идва от тези бързи

крошета в лицето на оратора, докато е още на трибуната, от овъргалването на неговия текст в прашуляците на невротичните ни егоистични реакции, преди да са го чули останалите, преди да е отзвучал дори в собственото ни съзнание. Интеренет форумът не дава тази възможност на мнозина и те го превръщат в гюме, от което искат единствено да демонстрират бързата и точна стрелба на критичния си гений.

В противоречие с горния си възглед, чета тук тези предимно престрелки под линия и сега вземам отношение. Правя това, за да ударя едно рамо на възхитителните усилия на редактора – господин Златко Енев, да създаде със своето издание един сериозен литературен форум, както някога се казваше на подобни периодични издания. Заради героичните му усилия да го отстоява и в шипченската битка, която се вихри в главата на нашенеца под авторските текстове, явно с по-наивната си за моите представи увереност, че хората са поправими и че словото има конструктивно въздействие върху хаоса.

По въпроса: В поднесените от изданието поредица от материали и по въпроса за спасяването на българските евреи (което лично аз не поставям под съмнение и страня от едно твърде интензивно вглеждане в изключението, за да се ескплоатира сензационния заряд в сенките му) и въобще по въпросите, произтичащи от митологизирането на историята ни, което ни пречи за обективната ѝ оценка, не става дума за търсене на имплицитна българска вина в българската следа и другите следи на историята, както обидено смята Иван Рангелов, а за следите в историята на нашата конкретна вина. Или българите сме безгрешни? Или никой вече не се съмнява в българската вина в българската следа? Може ДС да не е участвала в това престъпление, но ми се струва че много ѝ приляга на фона на напълно доказаните ѝ други огромни престъпления. Това е най-малкият, но видим пръст в тази следа. Тази пратиотична поза в стил Боян Трайков е крайно ялов аргумент. Критичността към табутата е голямото право на разумната човешка природа. Изпадането в транс по време на племенните танци на смъртта, където се изтезава и убива врага на другостта са сигурно някакво „право“, но е тъпо точно в Либерален преглед и изданията като него някои да се мъчат да издигат подобни стълбове на мъчението за разума. Да се сведе рационалната и присъща на човека критичност и особено самокритичност до някакво психопатично търсене на собствена вина е просто кривата оптика на неизлечимия максимализъм на национализма, който е винаги, като

всеки идол, невинен, велик и свят. Причината да се отстояват с такава стръв явно уязвими неща изглежда е, че за Иван вината на нацията е негова вина, защото вижда само в нейния неопетнен успех и своя успех. Това си е криза на колективизма, на племенността, късо съединение в енергийния заряд на ордата. Тази идентификация на личност с народ е в основата на усилията да се громи всеки, който се съмнява в това. Защото така той се съмнява в Иван. Дали по принцип, а дали и защото дори и подсъзнателно може да има усещане за пръст в българската следа?

- 02-07-2012|**валентина**

С цялото ми уважение към автора, статията е много повърхностна и вестникарска.

- 02-07-2012|**Роберт Леви** – Спасени и избити

Чета коментарите не като евреин (какъвто съм), дори не като българин (и такъв съм), а като учен и изследовател. Няма да коментирам глупости като „Евреите сами са си виновни наистина, защото винаги са се стремяли да създават своя държава в която и да било държава. Това е възпитанието им като цяло: да допускат до себе си само евреи и да не се смесват с останалите народи, спазвайки единствено собствените си религиозни традиции“ или че е „всеизвестно“, че Айнщайн е плагиат. Учената Дафина очевидно споделя тезата на А. Х., че Общата и Специалната теория на относителността са „еврейска наука“.

Нека погледнем от друга гледна точка. Аз обичам да се вглеждам в детайли. И има един такъв детайл – споразумението за депортирането на македонските и беломорските евреи не е подписано от министерство (съответно министър), а от КЕВ – комисарството по еврейските въпроси. Днес бихме казали, че това е агенция. Никой от българското правителство – дори вътрешният министър Габровски, за когото много се е писало, че бил антисемит, фашист и какво ли не, не е искал да се ангажира с това споразумение. Впрочем Данекер – представителят на Айхман за България, – казва за македонските евреи, че те са си техни и за тях няма какво да се преговаря. И когато става ясно какво ще се случи, Стефан Сърчаджиев и други достойни българи започват да прехвърлят – кога по единично, кога на малки групи – хора към т. нар. Стари предели.

В България срещу депортирането на евреите (хората не са питали „ама за нашите ли става дума?“) скачат Съюз на амбулантните търговци,

един от съюзите на запасните офицери и подофицери, лекарският и зъболекарските съюзи и десетки други кои значими, кои не, обществени организации, да не говорим за тежката дума на Светия синод на Българската Православна църква. Тя се превръща в най-големият застъпник на евреите. А главният равин на България не е арестуван, защото е бил укрит със семейството си в дома на Софийския митрополит. За всичко това днес ползваме терминът „Гражданско общество“ и не виждам как някой ще ме убеди, че такова може да съществува и действа в тоталитарна и фашистка държава.

Да, именно българската армия и жандармерия извършват депортацията на тези 11000 души, но питам – в Македония и Беломорска Тракия обществени организации съвсем ли е нямало. Тези евреи съседи и приятели хич ли са нямали. Защо е мълчало обществото там? Хайде, счита се че Беломорието вече е било обезбългарено, но Македония? Те са посрещнали българската армия като освободителка, имали са действащи организации, имали са читалища, имали са интелигенция (тя сама е считала себе си за част от българската), те защо са мълчали?

Много е лесно за някой като Анжел Вагенщайн или Леа Коен да каже България трябваше да спаси и тях. Но никой не може да ми отговори на един въпрос – след като ние – евреите – сме били толкова зле, как става така, че българската еврейска общност има естествен прираст по време на Втората световна война? Направо мога да попитам как така ме има, след като баща ми и чичо ми са родени тогава? Истината, Златко, е, че документите наистина се четат избирателно. А най-малко четеният документ е споразумението, подписано от Данекер и Белев.

По въпроса за малкия брой български евреи днес, според данните в Организацията на евреите в България сме около 4000 души, но броят ни наистина прогресивно намалява.

И най-накрая, по повод покаянието – по време на т. нар. „Народен съд“ (т. нар., защото нито е народен, нито е съд, а си е инструмент за саморазправа) не само всички служители на КЕВ са осъдени; осъдени са и много хора, пряко ангажирани в каузата за спасяването на българските евреи. Много от тях са разстреляни. Евреинът адвокат, който си позволил да защитава Пешев, е изключен от адвокатската колегия.

И сега да се върна към началото – по-горе някой написа нещо вярно – в депортирането са участвали дребни чиновнически душици; в спасяването – един народ.

- 02-07-2012|**Златко**

Благодаря ти, Роберт, за тази искрена защита на Българското в тази сложна и многопластова история. Моите инстинктивни реакции, къде с право, къде без, са винаги против официалните исторически версии – и, разбира се, няма как понякога да не изпадам в ситуации на неправота, защото не може пък и всичко в официалните версии да е неправо. Но по принцип в едни толкова затлачени Авгиеви обори, каквито ми се привиждат ония на българската историография, позицията на Неверний Тома изглежда все пак си остава единствено надеждната. Дано да е живот и здраве, с времето да започнат да се провиждат повечко неща...

А инак, както сигурно си забелязал от текста на Румен Аврамов, който пипа неща, по които мърдане няма, поводи за критика на официалността (или поне някакво по-дълбочко замисляне) – колкото щеш. Но хайде да не отвличаме темата от конкретната, за която става дума в този текст. Онова, което интересува лично мен най-много е: абе защо така не се намери нито една любопитна душа, която да каже: „дайте пък да го видим тоя филм, какво толкова представлява, какво представя, за какво говори?“ Всички разпалени, всички наежени, само дето никой не иска да пусне обвиняемия в залата. Защо ли е така по нашенско, аджеба?

- 02-07-2012|**blag009** – re: По-полека драги ...

  Златко писа:

  ... Важният за мен факт е, че в продължение на много десетилетия всички ние сме живели под абсолютно информационно покривало и днес, когато вече никой няма монопол върху информацията, изведнъж се оказва, че образът на „спасители“, с който толкова сме се гордели, изведнъж започва да се клати...

По-полека драги ... ВСЯКО едно решение на полит. бюро на БКП от 8 до 12 часа е ставало извесно в България???

Кво покривало те гони не знам. Да го кажеш на синът ми може и да ти поверва, не и на мен живял тогава.

Нищо не казваш за отказа на Англия и САЩ да приеме депортираните евреи. Благодаря на г-жа Димитрова и г-н Рангелов за Идън и тлъстият Чърчил!

Колкото до САЩ, още преди еее 1968 г., знаех от един „народен“ враг!:)

Кибик Блаже

- 02-07-2012|**blag009** – re: re:

Златко писа:

...

Ей затова ти ги недолюбваш инстинктивно евреите, Иване.

Сериозно ли мислиш ТАКА? ... жалко

Златко писа:

Защото те умеят именно онова, от което ти толкова много се страхуваш — смесването, възприемането на чуждото, непознатото, заплашителното. Защото умеят да учат. Това е според мен обяснението, ако и да звучи може би прекомерно елементарно...

Четох, че евреите в Германия са били 200 хил. преди ВСВ? И имат Айнщайн. Инетерсно КОЛКО % от населението прави ...1-2 или повече %?

Сега имаме Държавата Израел с почти 100 % население от евреи ... ПИТАМ къде са хилядите АЙНЩАЙНОВЦИ, като сте толкова учени, талантливи и т. н.????

Нещо не ти разбирам логиката? В химията има един процес „катализация“, но тогава ... остава логическият ВЪПРОС, защо Ви е ДЪРЖАВА, както по долу казваш за нас БЪЛГАРИТЕ:

Златко писа:

Впрочем, всекиму — своето. България открай време е била място, в което един работи, а десет го гледат и викат „няма да стане!“ Така че, за какво изобщо говорим, всичко е толкова болезнено познато, изживявано стотици, ако не и хиляди пъти?

Това ли искате Златко, да станете като НАС???

Кибик Блаже

- 02-07-2012|**Роберт Леви**

Драги Златко,

Не знам дали гледаш футбол. Аз обаче съм запалянко и когато гледам мачове на националния ни отбор, забелязвам една тенденция: българските футболисти не пеят химна преди мача. Стоят с отегчени лица, докато последните им останали запалянковци се дерат „Мила Родино“. После, разбира се, нашите губят мача. Чудех се защо е така, докато не се сетих – момчетата от Националния отбор са от поколение, което постоянно е чувало от родителите си неща като (с извинение) „Еба си ска-

паната държава“ и прочие. Футболистите ни не разбират защо трябва толкова да се пънат за такава държава.

Не можеш да знаеш дали сме си изтеглили филма или не. Аз съм го гледал и преди този материал. „Пуснал съм, както се изрази, обвиняемия в залата“ и съм му дал думата.

Мисля, обаче, че в този случай – за пръв път го забелязвам, знаеш, че не съм недобронамерен човек, – не си вникнал в коментара ми. Той не защитаваше българското, по-скоро беше критика – къде днес, уж в условията на демокрация, такова гражданско общество като тогавашното, как да сравня днешния Свети синод с тогавашния?

Имаше един момент, в който бях решил да не се впускам в коментари – когато тук се обсъждаше книгата на Шломо Занд – стори ми се обидно за науката да се занимавам с нея. Тук обаче, няма как да замълча.

Няма как.

Мисля си обаче следното:

Откак се е появил текста на Хана Аренд за нормалността на България в сравнение с останалия свят (вж. „Айхман в Йерусалим“), все някой се пъне да я опровергае и да омаловажи спасяването. А комунистите дори си го присвоиха – зер, как буржоазната държава, монархо-фашистката диктатура ще спасява евреи.

Просто, Златко, аз съм потомък на спасени. И като такъв следя дебатите не само тук, и не само на стената на Дани Горчева. Чета книги, ровя се в документи. Хайде сега, да пуснем някой друг свидетел в залата. Професор Михаел Бар-Зохар е преживял в съзнателна (макар и детска възраст) и антисемитското законодателство, и изселването в провинцията, и жълтата звезда. В книгата му „Извън хватката на Хитлер“ е описана (при това подробно, с документи) историята на депортирането на македонските и беломорските евреи. Защо бе, да му се не види, не му хрумна да каже, че България няма с какво да се гордее?

А що се отнася до покаянието въобще, спомням си, че Иван Костов в качеството си на Министър-председател, на среща с български изселници в Турция се извини от името на България за възродителния процес. Е, как реагира българското общество тогава е тема на друг дебат. Но все пак се намери държавник, който извърши този достоен акт. Прочее, мисля, че не си прав и за покаянието.

Златко, струва ми се, че това една еврейска общност в Европа през Втората Световна война да има положителен естествен прираст е соли-

ден политически, исторически и морален капитал, с какъвто страната ни може да се гордее. Държави, които считат себе си за демократични и които са били сред антихитлеристката коалиция, не разполагат с такъв. Нещо повече – французи са съдействали за депортирането на френските евреи, холандец предава семейството на Ане Франк (като преди това е предал много други), Великобритания спира изселването на евреи за Палестина, а можеше да спаси много хора (тази политика продължава и след края на войната), и не ми се говори колко точно визи издават САЩ за евреи. Та понеже те не разполагат с такъв капитал, искат сега или да го омаловажат, или да го отнемат на България. Много, ама страшно много неща у нас не ми харесват, само че ние ту много се оплакваме, ту си плюем сами по родината. Ама хайде да не позволяваме и други да я плюят. Критиката е едно, клеветата – друго.

- 03-07-2012|**Велко Милоев** – Не за евреите, а за „враждуването“ с мнения

Чета коментарите и се чудя на стил и емоции, в частност на онова от Иван В. „чувствам, че споменаваният Иван Рангелов ми е освободил фронт аз да повраждувам малко с теб [Златко], време е да му освободя мястото, за да си продължи той войната:)“ Забелязвам смайлчето, радвам му се, ама пак се чудя.

Разбирам да враждуваш с някого на семейно, махленско или футболно равнище заради някакъв личен или колективен интерес. Разбирам също да сблъскваш мнения с приятел или някой друг, чието мислене евентуално ти е важно – без друг интерес освен гъделичкането на его-то или по-благородния стремеж да видиш нещата другояче. Обаче продължително време да враждуваш / воюваш във форум, чиито модератор/идеи са ти дълбоко чужди – това не го разбирам. Аз си го мисля това общуване да е като на маса в кръчмата – пихме, приказвахме и или се харесваме и пак ще си пием и приказваме, или си търсим друга компания. Да, ама не. Къде е интересът на враждуващите коментиращи – да променят реално средата си и света отчасти?

Някой може ли да помогне?;)

- 03-07-2012|**Иван Рангелов**

Какво точно не разбираш бе, г-не Милоев? Хайде, нека оставим „родина“ (ясно е, че този въпрос не те вълнува), но ти за такива неща като

ИСТИНА милееш ли изобщо? Или може би смяташ, че истината е последното, което трябва да имаме предвид, щом сме в Интернет??

Какво точно не ти е ясно? В какво точно упрекваш хората, които тук възразяват на Златко (и често му възразяват дори по-обосновано, отколкото той е готов интелектуално да поеме)?

Не е ли ясно, че това, което Златко прави тук със своята абсолютно безсмислена тенденциозност, се отхвърля от мнозинството българи? Ами той и самият Златко си го признава често!

Е, тогава за КОГО според тебе, Милоев, трябва да се отнасят с по-голяма сила собствените ти думи: „Обаче продължително време да враждуваш / воюваш“ с хора, чийто „идеи са ти дълбоко чужди – това не го разбирам“?

Не виждаш ли, че самият Златко от години прави именно това: продължително време враждува / воюва, и то не дори с някаква част от българския народ, а направо с целия народ! На него все целият народ български му е крив, все целият народ има за нещо да се извинява!

- 03-07-2012|**Велко Милоев**

Злобата не разбирам, Иване. Ти това разбираш ли го?

Не разбирам и пристрастеността към нещо, което те отвращава. Садо-мазо или героична борба, в името на велики идеали, със Сатаната (Златко)?

;)

- 03-07-2012|**Иван В.** – ге: Не за евреите, а за „враждуването“ с мнения

  Велко Милоев писа:
  Чета коментарите и се чудя на стил и емоции, в частност на онова от Иван В. „чувствам, че споменаваният Иван Рангелов ми е освободил фронт аз да повраждувам малко с теб [Златко], време е да му освободя мястото, за да си продължи той войната:)“ Забелязвам смайлчето, радвам му се, ама пак се чудя.

Ами чуди се. Той и Златко Енев се чуди защо го ругаят и пак идват. Отговорът е прост – за да го наругаят пак. Това не е точно сайт, а поскоро е протурски, пропомашки, процигански и антибългарски стенвестник и на всичките изброени прави пакост, а не услуга. Човек и да е добронамерен към тях, ще ги намрази.

Златко Енев представи Иван Рангелов като много злобен и враждебен, а аз намирам, че е удивително учтив. На Златко Енев наистина му идва доста нанагорно малко повече интелектуалност.

Усмивката ми е от чисто лицемерие.

- 03-07-2012|**Иван Рангелов**

Златко не е точно „Сатана“, но е достатъчно заблуден. Значи, добре е да го оставим да си бъде заблуден1, така ли? Е, хубаво де, нека си бъде заблуден, щом му харесва – но няма смисъл да го оставяме да заблуждава и други хора.

Иначе, ако ще си говорим за злобата, аз съм напълно убеден, че голяма част от тази злоба, или „предразсъдъци“, или или „нетолерантност“, срещу която Златко уж се бори, на практика той и сам я предизвиква с действията си. Той не го осъзнава, но това е факт.

Ето сега, виж по-горе: по въпроса за българите и евреите вече не само българи, но и поне двама ЕВРЕИ му обясняваха на Златко, че той не е прав – но той продължава да си държи на своето...

- 03-07-2012|**Иван В.** – ге:

  Велко Милоев писа:
  Злобата не разбирам, Иване. Ти това разбираш ли го?
  Не разбирам и пристрастеността към нещо, което те отвращава. Садо-мазо или героична борба, в името на велики идеали, със Сатаната (Златко)?
  ;)

Злоба няма никаква. Злобата е активно отношение, а това към Златко Енев е пасивно, дори има елемент на жалост.

- 03-07-2012|**Иван В.**

Айде сега, Сатана. Много го издигнахте:))) God made Satan, and Satan made sin. Сатаната е висш ангел, все пак, и само да ви чуе, че го обявявате за политпросветчик, така ще ви освитка със светкавици и гръмотевици, че има да се чудите откъде ви е дошло:))))))))))

- 03-07-2012|**Роберт Леви**

Не за първи път имам несъгласия със Златко, имал съм и несъгласия с много от коментиращите. Но, честно, не разбирам какво търсят някои

хора в Либерален преглед. Той не е „протурски, пропомашки, процигански и антибългарски стенвестник“, а място, където се поставят някакви – най-често интересни и значими теми и се води дебат. Това става с аргументи. Персоналните нападки срещу опонента („идва му доста нанагорно малко повече интелектуалност“) не са аргументи. И „американецът ми влиза в двора“ не е аргумент. Когато аз опонирам на Златко (в дадения случай в защита на една българска позиция) го правя с исторически аргументи. Ако, господа Рангелов и В., този начин на спор е под нивото ви, намерете място, където вашият начин е основен.

Аз влизам в Либерален преглед не като евреин, не като българин, а като човек, който се интересува от чуждата гледна точка. И се интересува и от това, което други хора считат за значимо – значимо за Европа, за България, понякога за света. Мога да ви посоча много такива теми, които сме обсъждали тук – в издавания с постоянен труд и без никакво финансиране Либерален преглед.

Е, за хора, склонни повече на национализъм, отколкото на патриотизъм, това, последното едва ли е аргумент.

- 03-07-2012|**Златко**

Вярно няма никакъв смисъл в това взаимно дразнене. Я да направим така, че пътищата ни да не се пресичат...

- 03-07-2012|**Иван Рангелов**

Г-н Леви, Вие изтъквате тук, че си служите тук с „исторически аргументи“. Поздравявам Ви за това, защото и аз се старая да правя същото.

Ако бъдете така добър да се запознаете с първия и с втория ми коментар тук, ще видите, че не аз, а именно Златко е този, който започва с персоналните нападки – срещу мен.

А в моите първи коментари няма НИЩО против самия Златко – има критики, но това са критики против Гафни. И критиките ми са именно с исторически аргументи.

Защото твърдението на Гафни, че „първият афро-американски президент“ е бил Уорън Хардинг, защото „Хардинг е бил една осма афроамериканец“, са пълна историческа нелепица! И самоувереното писане на подобни нелепици от страна на Гафни е напълно достатъчно да подкопае (както и разбрахме впоследствие, напълно основателно!) всякакво наше доверие в цялата му „версия“ за събитията в България. (Защото

дори и Хардинг да е бил „една осма афро-американец“, което е спорно, то напълно безспорно е, че той самият не е смятал себе си за „афро-американец“, и не водил предизборна кампания като „афро-американец“, а и тези, които са гласували за него, не са го направили с мотива, че той е „афро-американец“... Това са очевидни и ясни неща – за всички, с изключение на „високи умове“ от типа на Гафни и Златко...)

Впрочем, аз съм напълно сигурен, че Златко, поради някакви изцяло свои идейни или други причини, сам изобщо не е наясно с някои основополагащи факти около цялата ситуация, която сам се е заел да коментира.

Аз ще оставя на Вас, г-н Леви, да установите, може и в лична кореспонденция със самия Златко, дали той изобщо е наясно с това, което, според него, било много важна клауза („една от най-важните клаузи в договора Белов-Данекен гласи, че „под никакъв предлог България няма да изисква обратното завръщане на депортираните евреи“) – призовавам Ви именно Вие, г-н Леви, да му разясните на Златко какво точно означава тази клауза, защо е включена в споразумението, по чие настояване е включена в споразумението, и как всичко това се съотнася със Златковия „инстинкт“ („Моите инстинктивни реакции, къде с право, къде без, са винаги против официалните исторически версии“).

- 03-07-2012|**Златко**

Моите уважения към постоянството ти, Иване, но не мислиш ли, че собствените ти убеждения имат нужда от известни уточнения. Да вземем например това: Хардинг ИМА право да определя себе си НЕ като афро-американец, независимо от нашето мнение за него, но българските помаци НЯМАТ такова право, и твоето мнение за тях изглежда определящо за етническия им произход. Някакъв коментар?

- 03-07-2012|**Иван Рангелов**

Някакъв коментар ли, Златко?

Ами много прост ми е коментара: когато „помак“, който определя себе си като „помак“, стане президент на България, благодарение на хората, които са гласували за него именно защото е „помак“, тогава ще ти дам коментар!

А сега само ще ти дам линк към ей този сайт:

http://holocaustteaching. eu/bg/biblioteka/archivi
в който има множество документи от епохата, така да се каже.

Има там е един такъв документ:
„Българската общественост за расизма и антисемитизма“, анкета, проведена от Буко Пити, журналист, сред 60 видни българи за отношението им към теорията и практиката на антисемитизма след Нюрнбергските расови закони от 1935 г. София, 1937 г. ЦДА
http://holocaustteaching. eu/images/stories/pdf/ archivi/46-54The_ Bulgarian_public_racism_anti- Semitism. pdf
В който документ е дадено мнението на
Владимир Василев, литературен критик
„
Какво мисля за германския расизъм?
Не познавам теориите, но струва ми се, че тая теория, за превъзходството на расите, е само един претекст. Съвсем излишен. Други са причините за злепоставянето на евреите в Германия, които не можем да не осъждаме.
Седемдесет милиона хора се задушават, няма място в земята им, стегнати в клещи, мъчат се да разкъсат веригите, и, в тоя напор, скъсват ги там, дето е най-тънко. Защо по-рано нямаше никакви преследвания на евреите в Германия? Защо днес няма във Франция, Англия? Защо дори фашисткият режим в Италия не чувства нужда да ги гони? Защото целият свят е на победителите. И, преди да отправяме проклятията си срещу хитлеризма, трябва да ги отправим към ония,
които неминуемо тласкат един велик народ към него.“
Някакъв коментар?

- 03-07-2012|**Златко**

Всичко е отлично, Иване, но тогава не виждам по каква причина ти настояваш на правото си на собствено мнение тук, без аз или някой друг да те е избрал на тоя пост? (Наречи го „изразител на мнение“ или както искаш). Откъде-накъде твоето мнение би трябвало да има пред мен или някой друг повече тежест, отколкото мнението на помаците за тях самите си има пред теб? И, докато си приказваме така, защо тогава да не бъдем последователни и двамата – тоест аз да последвам собствения ти съвет и оттук нататък да не ти давам право на мнение (понеже пак пов-

тарям, не съм те избирал, нито пък канил тук, по никакъв начин)? Така или иначе резултатите от това не са особено приятни и за двама ни?

- 04-07-2012|**Radka Falk**

G-n Zlatko Enev zaslujava da mu se dade ne samo edno ramo v bezmilostnata borba, koiato vodi, v imeto na humannostta.

Pitam se, cheteiki oponentite mu, otkade tazi omraza v sarcata na balgarite.

Ot „silno da lubiat i mraziat li“...ili po-otrano?! A, moje bi, e kultivirana po-kasno-v epohata na „socializama“...

- 04-07-2012|**Златко Ангелов**

Не е омраза, г-жо Фалк, а безсилие. И на второ място, злоупотреба със свободата на словото. На трето – дребнотемие. Тези четирима господа, които се появиха от известно време тук, представляват труден случай именно в контекста на свободата, която те ползват безотговорно. Те виждат света като ние и Врага. Идентифицират Врага по напълно произволен начин – този, който се опитва да ги насочи към някакъв плурализъм на мненията. Че са националисти в случая е най-малкия им недостатък. В края на краищата, свободни са да бъдат. Но те нямат нито идеали, нито стремеж към търсене на истината – абсолютна истина, както знаемя няма, особено в човешките дела. Тяхното желание е да се джавкат. Те дори не разбират, че интелигентността има степени. И тъкмо с това са най-опасни. Защото хем не отива да им се отнеме думата, хем трябва да им се отнеме, за да стане някакъв смислен разговор, който да се различава от кръчмарското надвикване. Крайното решение е на Златко, но аз бих го подкрепил, ако ги изхвърли. Дори само по простата причина, че проявяват неуважение към нещо, което той е създал и поставил в услуга на толкова много интелигентни читатели.

- 04-07-2012|**Златко**

До известна степен такива неща са неизбежни (и дори желателни, стига само нивото да не слиза чак до низините, които достигна напоследък). И те в никакъв случай не са характерни само за нас – „културните“ войни са част от всяко нормално обществено развитие и дебат (за мен е истинско облекчение да наблюдавам колко по-жестоко те се водят в едно истински плуралистично общество, каквото е сегашна Америка).

Но наистина, според мен коментарите вече достигнаха ниво, при което е нездравословно да се продължава по този начин (в противен случай тукашният форум ще се изроди в някакъв виртуален вариант на махленска кръчма, където хората се посбиват от време на време). Всеки може да твърди, че неговото собствено разбиране за свободата на словото е „по-пълно“ от това на другите. Но все пак в края на краищата някой трябва да се погрижи за това тонът да стане поносим. Така че...

- 04-07-2012|**Иван Жерков** – въпрос

Как е възможно да гледаме филма?

- 04-07-2012|**Златко** – re: въпрос

  Иван Жерков писа:

  Как е възможно да гледаме филма?

Щракнете **ето тук**.

- 04-07-2012|**Иван Рангелов**

Положителното у Златко е, че той все пак понякога си признава някои неща и без да го ръчкаш специално. Например, по-горе Златко пише, че „„културните“ войни са част от всяко нормално обществено развитие и дебат“ – това е добре.

В същото време обаче Златко говори за „тези две умонагласи – онази на отвореността и другата на затвореността“ – като вижда именно себе си на страната на „ОТВОРЕНОСТТА“ – а своите опоненти поставя в „затвореността“.

За съжаление обаче фактите показват точно обратното: измежду всички тук именно Златко е човекът, който сам застана на страната на затвореността. Именно той по-горе дори сам си признава, че воден от собствените си предразсъдъци, той просто отказва да взима насериозно това, което определени хора му пишат тук („отказвам да вземам на сериозно повечето от твърденията на Иван Рангелов“) – без да е проверил фактите, без да е потърсил допълнителна информация – просто ей така, отказва!

И смята това своето за някаква много „отворена“ позиция!

А реалността е точно обратната: именно опонентите на Златко са много по-ОТВОРЕНИ от самия него – защото именно те показват способност първо да се запознаят, и то подробно, с гледната точка на своя

опонент (Златко) – и едва след това да пишат своите възражения (и много често – преки опровержения, основаващи се на факти, които са налични и които Златко обикновено дори не си дава труда да прочете – пък камо ли сериозно да разгледа и евентуално да обори (ако изобко има с какво).

- 04-07-2012|**Radka Falk**

G-n Rangelov, moiat prepodavatel po Psihologia vav Velikotarnovskia Universitet, kazvashe, che kogato chovek reshi da dokaje neshto, toi sabira izbiratelno dovodite si i go dokazva.

Niamah vreme da vlizam vav vsichki linkove i da cheta. Izhojdam ot svoia opit i nabludenia.

Ne mislia, kakto g-n Angelov, che omrazata e bezsilie. Ako chovek triabva da kaje dobra duma, nai-chesto, ja premalchava. No, ako iska da napravi neshto losho, ne pesti nikakvi usilia. Omrazata i zlobata sa goliama dvijeshta sila.

Rabotia v edin goliam kompleks „Jewish Home for the Aging“. V sinagogata chuh Rabbi Gordon da kazva na edin praznik:“Neka v tozi den si dadem smetka za otnoshenieto na maja kam jenata, na roditeli kam deca (izredi vsiakakvi vazmojni vrazki mejdu horata...)a sega da pomislim za otnoshenieto na horata kam jivotnite, za otnoshenieto ni kam rasteniata...“

V balgarska carkva ne sam chuvala podobni dumi.

Vednaj beshe doshal vladika v balgarskata carkva „Sveti Georgi“, za da ja „osveti“.

Toi zapochna da govori sreshtu turcite i ciganite v Bg. kak te sa ni naigolemite vragove.

V sveshteno miasto, kato tova, triabva da se propoviadva LUBOV, a ne omraza...

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – За комшийския тип човещина

Златко, тук не съм съгласен.

Комшийската човещина не е ефективна, но не е и толкова крехка. Нашите прадядовци всъщност са спасили доста евреи от окупираните територии. По ред причини българската държава не е можела да ги спаси (не и пред натиска на Райха). Но има случаи, в които евреи от окупираните територии биват натоварвани на влакове, които минават през самата България и се оказват празни преди да стигнат границите. Пло-

вдивският митрополит (и бъдещ патриарх) Кирил, както и сума ти други българи са извършили неща, за които г-н Хиршман явно е останал неинформиран.

Така че дори без да се бием в гърдите остава фактът, че българската държава и българските граждани заедно опазват евреите от самата България, а отделни (не малобройни) български граждани спасяват колкото могат евреи от окупираните територии.

Истинският антисемитизъм в България, парадоксално, се развихря след 1948 г., когато много български евреи се оказват обрани, измамени и прогонени по волята на Партията. Ето това би могло да бъде добра тема за изследване – и то не само за г-н Хиршман.

- 04-07-2012|**Златко Ангелов**

Г-н Рангелов, заради уважението ми към фактите, моля Ви да се вгледате в текстовете, НАПИСАНИ и поместени тук от Златко, и в онова, което Вие сте коментирал по тях. Златко публикува СВОИ собствени мисли, оригинални тълкувания и е ОТКРИТ за/търпелив къч всички мнения, включително и за Вашето, което на всеки интелигентен човек няма как да не изглежда едностранчиво и недостатъчно уважително към детайлите и източниците. В същото време Вие единствено РЕАГИРАТЕ на чуждите мисли и цитирате източници, които сте прочели, включително и текстове или коментари на самия Златко. Ако Вие имахте собствена мисъл и я защитавахте с аргументи, никой нямаше да се възмути. Но такова нещо не виждаме. И се питам, за какво всъщност коментгирате тук, освен да бъдете обструкция на всичко и всекиго, особено на Златко? Сега и след този коментар очаквам поток от изопачени факти и оценки, насочени към мен. Ако наистина търсите истината, ще замълчите и ще се замислите.

- 04-07-2012|**Златко**

Иване, опитай се да погледнеш на нещата съвсем простичко, и веднага ще разбереш, че е безкрайно трудно, от каквато и да е гледна точка, да се води разговор, когато в 99% от случаите той започва с конфронтация. Ако искаш точни доказателства, ще извадя всичките ти досегашни коментари, за да ти покажа как ПОЧТИ винаги ти започваш с атака срещу нещата, които си прочел. Наистина в такъв случай възниква въпроса, след като си толкова принципно против политиките на това издание, то

какво търсиш изобщо тука? На Запад конфронтацията ни би била веднага определена под разграничението „либерално – консервативно“, и всеки от двама ни би имал достатъчно много алтернативи, за да не се принуждаваме непрекъснато да се сблъскваме на един и същи сайт. Проблемът обаче е най-вече в това, че противоречията между теб и мен са не толкова политически или идеологически, колкото чисто човешки. Ето, Майа Маркова също рядко е съгласна с моите политически позиции, но въпреки това успява или да тушира леко тона, или да намери начин за не толкова рязка конфронтация. При теб всичко, почти винаги, е на нож. РЯЗКО отхвърляне, моментална атака, директно приравняване на тезите на текста с личността на издателя, и пр., и пр. Сега, понеже вече се познаваме от толкова време, няма да скрия, че не вярвам ни наймалко във възможността за такава метаморфоза и не очаквам никаква промяна, но понеже вече не до гуша, ами до чело ми е дошло от непрекъснатата ти агресивна опозиция, казвам следното: оттук нататък ВСЕКИ твой коментар, който търси конфронтация и сблъсък, ще бъде изтриван**начаса**. Какво ще правиш, как ще пишеш, как ще мислиш – твоя си работа. Но възприема ли някой коментар като поредно търсене на свада – няма го. Толкова.

Хайде, че се ядосах вече само докато пишех всичко това.

Златко

- 04-07-2012|**blag009** – ге:

  Роберт Леви писа:

  Не за първи път имам несъгласия със Златко, имал съм и несъгласия с много от коментиращите...

Г-н Леви по-горе прочетох за „спукано гърне“. Е, в момента който стана факт Държавата Израел, много митове се разпаднаха.

За интелекта, ами пак питам, при 100% евреи къде са Ви хилядите Айнщайновци, или Айнщайн е продукт на германската култура.

Национализма, при прогонването на няколко милиона араби от родните им места и убийството на поне сто хил. от тях включително старци и деца, май има нещо повече от национализъм?

За простовлутите „еврейски гета“, ще си позволя да цитирам дословно един от водачите на еврейският национализъм, празидент на Световната циониска огранизация Нахум Голдман(1956-1968):

„Гетото исторически е еврейско изобретение...И до наши дни евреите имат тенденция да се заселват в оделни квартали, в обкръжение, което облекчава живота в общината“.

За спасението, погледнах в „гуглето“ и първите бомбандировки над България от страна на Англия е през „Добрич на 22.06.1941, Стара Загора 13.09.1942,“.

Самиат факт, че през 1943 г. е обсъждано на ниво Президент-САЩ и МВн. Р-Англия, г-н Идън за допускане на **70 хил.** БЪЛГАРСКИ евреи в Палестина си е УНИКАЛНО.

За мен специално, след образуването на Държавата Израел, всякакви приказки за нещо уникално като нация е смешно.

Добре дошли в лоното на ДЪРЖАВИТЕ, дами и господа евреи, къде се губихте толкова време...блатото от проблеми Ви чака.:-)))

За това в такива случаи казвам „И на Моше и на Блаже, държавата все гледа да ИМ го натресе“!

Дори на Моше му е леко по-терсена.

Кибик Блаже

- 04-07-2012|**blag009** – ге:

  Radka Falk ...Ако човек трябва да каже добра дума, най-често, я премълчава. Но, ако иска да направи нещо лошо, не пести никакви усилия. Омразата и злобата са голяма движеща сила. Работя в един голям комплекс „Jewish Home for the Aging“.[/quote писа:

До колкото съм запознат евреите имат специален ден „празник на омразата“.

Но съгласен съм, че нещо прието преди хиляда и кусор години заради древните елини, не обръзва и сегашните евреи.

> *Radka Falk...В синагогата чух Рабби Гордон да казва на един празник:“Нека в този ден си дадем сметка за отношението на мъжа към жената, на родители към деца (изреди всякакви възможни връзки между хората...)а сега да помислим за отношението на хората към животните, за отношението ни към растенията...“[/quote писа:*

Бихте ли попитали праподавателя Ви по психология, ЗАЩО аджеба когато изчезне малкото кутре за два дни с целувки и милувки ГО посрещате.

Когато детето изчезне за 2-3 часа яде пердах?

> *Radka FalkВ българска църква не съм чувала подобни думи. Веднъж беше дошъл владика в българската църква „Свети Георги“, за да я „освети“. Той започна да говори срещу турците и циганите в Бг. как те са ни най-големите врагове. В свещено място, като това, трябва да се проповядва ЛЮБОВ, а не омраза... [/quote писа:*

Рядко ходя на църква, НООО от страна на дори и патриарх Максим не съм слушал подобни слова.

Виж, в публичното пространство при посещениета на Папата, един български МВнР да казва „Майната му на православието“ заради първоначалният отказ на Максим да ГО покани, съм почти съгласен да повярвам.

Кибик Блаже

- 04-07-2012|**Роберт Леви**

Господин Кибик,

С удоволствие ще разговарям с вас и ще отговоря на въпросите ви, когато българският език, на който коментирате, се съобрази с граматиката и правописа.

Дотогава само ще ви чета, да кажем, с интерес.

- 04-07-2012|**Иван Рангелов**

Коментарът на Златко (този, дето е от 04-07-2012 14:45:23), напълно ме задоволява. И не предизвиква у мен никакво желание за „конфронтация“.

Наистина, защо да се конфронтирам с човек, който на пракика сам признава собственото си поражение?

Този коментар на Златко напълно потвърждава моите впечатления, които съм имал за него и досега: че у Златко декларираният стремеж към толерантност е нещо, което вероятно му е наложено отвън – на него толерантността не му е вътрешно присъща, на него му се налага да полага специални усилия, да да бъде толерантен – и понякога успява, но като цяло му е трудно.

Как иначе да си обясним този парадокс: от една страна, Златко твърде често изразява съжаление по темата „защо все не успяваме да се смесим“, дори наскоро пак тук се изказа и съвсем категорично: „Или се про-

меняш, или изчезваш от лицето на света – това е законът на вселената, откак я има. А за да се промениш, първо трябва да се отвориш и откриеш за непознатото и чуждото.“

От друга страна обаче, пак същия Златко не вижда начин да се „смеси“ с мен – напротив, изрично посочва, че би предпочел „да не се принуждаваме непрекъснато да се сблъскваме на един и същи сайт.“

Как да разбирам това?

Ето, аз – националистът, „консерваторът“, наричан тук с още какви ли не други епитети, очевидно съм готов – готов съм да дойда тук, да се „смеся“, по златковски, готов съм да обсъждам неговите (не моите!) предпочитани теми... Така че, очевидно не аз – а друг е този, който не е готов да се „смеси“, друг е този, който на думи е голям радетел „да уважаваме различията“, а когато на практика се сблъска именно с мнение, което е силно различно от неговото собствено, той изпада в недоумение, после в раздразнение, после в отчаяние за бъдещето на България, и т. н.

Т. е. вместо да се води тук една нормална дискусия, виждаме опити дискусията на бъде прекратена. И то независимо от факта, че благодарение на дискусията до момента много хора тук узнаха разни неща, които иначе просто нямаше как да узнаят!

Ама ще кажете, това става под ужасен кръстосан огън от взаимни обвинения, кичене с етикети, грубости – да, така е, но какво от това? Нима истината не струва повече от всичко това?

Много ли е да претърпиш някоя и друга неприятна реплика – щом в замяна получаваш познание?

И как иначе би го получил това познание?

Ако всеки коментиращ ти казва: „Браво!“, какво НОВО ще научиш ти от това „Браво“?

- 04-07-2012|**blag009** – re: Сега пъu граматика и правописа
  Роберт Леви писа:
  Господин Кибик,
  С удоволствие ще разговарям с вас и ще отговоря на въпросите ви, когато българският език, на който коментирате, се съобрази с граматиката и правописа.
  Дотогава само ще ви чета, да кажем, с интерес.

Г-н Леви, на едно място тук обясних, че се приемам като клавишоблъскащ, нечленоразделно пишещ и т. н.

За мен мога да кажа, че съм бил бачкатор в енергетиката, което ми е позволявало да контактувам с разни хора, с разни характери, манталитети и т. н.

Не виждам как на 62 г. те първа ШЪ променям писането и граматиката. Но това не ми е пречило, **почти** ВИНАГИ да казвам на бялото-бяло и черното-черно.

Ще ми е интересно, да коментирам разни неща из бита и душевноста на евреите. Дори един Ваш сънародник ме запали по еврейският фолклор.

Дори взех да му тълкувам, специфичните жестове при танца на евреи, българи и примерно африканци. Най голям смях стана при жестовете на момите!?!?:-))) Покажа му клип и мое тълкуване, и започва един худош ... но това беше преди време, сега чат пат по „тубето“ гледкам някой и друг танц от ... Мюнхен!

Кибик Блаже

- 04-07-2012|**Златко**

До Иван Рангелов:

За мое собствено съжаление се виждам принуден да се съглася с последния ти коментар. Не ми е приятно, но и аз мисля, че е така: действително желанието и способността ми да живея с демокрация и реален плурализъм на мненията не са едно и също нещо. Бих искал да бъда потолерантен човек, но има неща, които не успявам да надмогна, сигурно поради обстоятелствата, в които съм израсъл. И толкова по-разбираема би трябвало да бъде молбата ми, когато казвам: онова, от което се нуждая, е не съгласие с тезите и идеите, които предлагам и защищавам, а по-скоро малко повече дипломатичност при противопоставянето и обсъждането им. Как да реагирам на непрекъснатите и нападателни предизвикателства, много често отправени не срещу идеите и темите тук, а срещу самия мен и собствения ми характер (който, съгласен съм, е далеч от съвършен)? Изобщо, реалистично ли е да се очаква от мен да демонстрирам съвършенството на някакъв Ганди (който, оказва се, също не е бил чак толкова съвършен в реалността, колкото се представя днес)? Оставете ме малко на мира, всичките, опитвайте се да не изпращате все негативни, все нападателни и отричащи всичко послания – и аз ще ви се отблагодаря със същото. Толкова ли е трудно да се опитваме да ми-

слим едни за други не като противници, а просто като хора, които се опитват да разговарят през ограда?

- 05-07-2012|**Ясен Б.**

Златко,

изглежда, че оградата е по-висока от страната на Рангелов (ци)и той просто крещи, без да те вижда.

Според мен това вече отдавна престана да бъде ограда и е по-скоро барикада. Барикада, която Рангелов и подобните му изградиха с ненужните спорове, заяждания, думи без значение. Всичкото това споено с много загубено време и зареждащо единствено с отрицателна енергия. Тъпо. Аз лично нищо не научавам от тебе тук, Рангелов. Предварително знам, че НЕ СИ СЪГЛАСЕН. С каквото и да било. Единствено си убеден в собственото си величие и всезнайство. Остави настрана несъгласието по принцип със Златко, ама ти си несъгласен с авторите на всички материали публикувани тук. Голяма част от които са международно признати интелектуалци.

Целият свят греши, а Рангелов е прав... нямаше ли диагноза с подобно описание?

Причината човек да чете издание като това е както да избере материал на тема, която му е интересна, подбран от ерудиран човек, така и да прочете и евентуално да участва в коментари ПО ТЕМАТА. Коментарите са това, кето прави

(ъм... правеше) четенето на тези материали по- интересно именно в ЛибРев, а не някъде другаде.

Не знам дали само така ми се струва, но с появяването на агресивни хора като Рангелов започна да намалява количеството и разнообразието на коментиращите и се стигна до 3-4 действащи лица, казващи едни и същи неща почти независимо от темата. Половината от „коментарите“ са всъщност принудително предизвикани от заяждането на Рангелов (или нему подобен тип) и необходимостта някой от Златковците:) да се опитва да го поставя на място. Това беше леко забавно, но започва да става досадно. Не е нужно, предполгам, да уточнявам, че аз лично съм изцяло на страната на Златко, но не знам дали не са нужни по-крути мерки в името на спасяване на самата идея на това списание?

Мислил ли си някога, Златко, че Рангелов има за цел да го разруши в крайна сметка. Съзнателни и методично да го разруши. Той играе с

твоето желание за демократичност на всяка цена и е убеден, че ще го търпиш вечно. Докато на всички четящи им омръзне и отидат другаде.

ОК, изданието си е твое, но все пак – ние защо трябва да го търпим. Това е все едно храната в любимия ти класически френски ресторант да е все така добра, но собственика да започне постепенно да толерира чалга на живо

и побоища между мутри...Изведнъж не е вече толкова чак вкусно...

Димитри Иванов им вика „КЪШ“ на Рангеловците в неговата четвъртъчна вестникарска колонка и от това популярността му не намалява, напротив!

П. С. Рангелов, не се хаби – няма нужда да ми отговаряш. Не те чувам през оградата (пардон- барикадата) Златко, ако смяташ, че аз престъпвам правилата на коментиране – дай пример с мен – изгони ме! Няма да се сърдя.

- 05-07-2012|**blag009** – re: Ама наистина ли не научи нещо?

  Ясен Б. писа:

  Златко,

  ...Барикада, която Рангелов и подобните му изградиха с ненужните спорове, заяждания, думи без значение. Всичкото това споено с много загубено време и зареждащо единствено с отрицателна енергия. Тъпо. Аз лично нищо не научавам от тебе тук, Рангелов...

От Рангелов и подобните му, НАУЧИХ, че въпреки състоянието на война м/у България и Англия на ниво президент на САЩ и министър Идън, са разменени мнения по въпроса за БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ. Според мен уникален случай в дипломацията!

Ако си затруднен, ще ти извада точните цитати.

За мен горните факти са наистина една „БАРИКАДА“ за доброжелатолнаста на българите при спасяването на евреите.

Ако сме имали ескадрили и флотии, щеше ли да ни бъде отказано, да довършиме спасяването и на егейските и македонски евреи?

Така, че драги Ясене, премини доброжелателно таз „барикада“ и да гуворим като разумни хора.

Кибик Блаже

- 05-07-2012|**Иван Рангелов**

Към Ясен Б.: Ясене, ще извиняваш, ама това твоето е някакво детинско отношеие към нещата!

Виж си само собствените разсъждения: „с появяването на агресивни хора като Рангелов започна да намалява количеството и разнообразието на коментиращите и се стигна до 3-4 действащи лица“...

Чакай малко! Кого съм спрял аз да коментира? На кого аз съм пречил той да коментира?

Когато коментирам, аз коментирам, защото имам какво да кажа по конкретния повод. Ако и други хора, независимо от какви позиции, имаха какво конкретно те самите да кажат по съответния повод, щеше да има повече коментари ПО СЪЩЕСТВО, от повече хора и от по-разнообразни позиции.

За да коментира човек обаче, е нужна и известна подготвеност – известна готовност да навлизаш в подробностите, а това на много хора им се струва, че е излишен труд. Много хора предпочитат да гледат на нещата така, по-отгоре, те виждат себе си „над“ подробностите, те смятат, че „всичко вече е ясно“, барикадите са очертани, и остава само ... какво – да се стреля по врага...!

Наистина, интересно е да се проследи какъв точно е приносът на отделните коментиращи към една дискусия.

Да вземем случая „Атанас Кръстев“ (виж му коментара по-горе). Какво точно има този човек да каже по конкретната тема? Точно НИЩО! За него е важно така, в най-общ план, да се говори за „въпросите, произтичащи от митологизирането на историята ни, което ни пречи за обективната ѝ оценка“, той държи на „рационалната и присъща на човека критичност и особено самокритичност“, много държи да каже, че „Критичността към табутата е голямото право на разумната човешка природа“ – и всякакви такива други общи неща – но сам не може и не желае да каже нищо по същество!

Друг подобен е случаят „Велко Милоев“ – той също взима думата тук – и то защо – не за да каже той самият нещо по същество, а просто за да каже, че той лично не разбира защо друг от коментиращите (аз) се е заел да коментира...

И почти идентичен е и случаят „Златко Ангелов“ – той също взима думата, не за да каже нещо конкретно ОТ СЕБЕ СИ по тази тема (или по

близка тема, или по тема, която поне по някакъв начин би могла да бъде свързана) – а за да коментира ДРУГИТЕ коментиращи!

Или да вземем случаят „Radka Falk“: това пък е наистина образец за провинциалност и затвореност на мисленето! При нея всичко се върти около нейните собствени лични преживявания – те са за нея определящи за всичко в света! Нейният преподавател по психология във Великотърновския университет преди време бил казал нещо, тя го чула, и това е – това е за нея решаващото, повече никой нищо на този свят не може да каже и не трябва да казва!

- 05-07-2012|**Златко**

Ако ми е позволено да изкажа и аз едно (надявам се конкретно) мнение по темата: очевидно е, че много хора се чувстват отблъснати от начина, по който се водят дискусиите тук (и отговорността за това е най-вече моя собствена, тъй като не винаги успявам да се задържа на висота и често влизам в ръкопашен бой, което не отговаря на позицията ми тук). **Но!** И в в това „но“ е цялата работа. Собственото ми усещане е, че и тук, както навсякъде другаде, влизат в действие национални стереотипи и начини на поведение, които хората не винаги осъзнават. По-конкретно: вместо да запретнат ръкави и сами, активно, да започнат да оформят тона и начина на водене на разговорите тук, повечето хора очакват проблема да се реши с нечия (в случая моята) „твърда ръка“. Тоест, като ми писне шапката, да изхвърля едни или други хора, които не харесват на съответния (обикновено мълчащ си) човек. Не знам дали ще ви учуди отговора ми, но той е, че това няма как да стане. Не мога да свърша вашата работа, няма как. Иван Рангелов действително внася силен елемент на разрушителност и деструктивност, тъй като за него – така поне съдя от думите и поведението му – важното е това, в което вярваш, а не начина, по който го защищаваш. Което е заблуда, разбира се, тъй като хората не са роботи и емоционалният цвят на коментарите, когато е агресивен и нетолерантен, води до силно обезценяване на фактическото им съдържание. Но не може пък да не се признае, че Рангелов – за разлика примерно от за мен напълно непоносимия Сирков – все пак поддържа последователно позициите си на човек, който се противопоставя на повечето от идеите, на които е изградено това издание (примерно идеята за равенството между малцинствата и мнозинствата от гледна точка на

закона и свободата на избор). Впрочем, достатъчно с Рангелов, тъй като неговата личност – както и всяка друга тук във форума, включително и моята, не е тема, даваща основа за съдържателна дискусия. Личностите и характерите ни са едно, убежденията – друго. Така че, уважаеми читатели, ще повторя отново – както виждате от нещата, които се случват напоследък в България, единствено ефективният начин на гражданско поведение, в реалното и виртуално пространство, е човек да запретне ръкави и да излезе на светло, за да защищава онова, в което вярва. Ако ви дразнят непрекъснатите лични нападки между мен, Рангелов и другите трима или четирима хора, които налагат тона тук, то няма кой друг освен вас да оправи нещата. Просто правете онова, което правят и те – говорете, аргументирайте, защищавайте позициите си. Или, ако не го правите, не обвинявайте мен и тях за това, че тук е станало скучно, дразнещо, неприятно. Сериозни промени се извършват само с енергията на много хора. Инак си остава в сила единствено старата пиперлия поговорка, че на калпавия ... му пречи вълната.

Аз се опитвам да надвивам собствените си слабости, които са свързани с неща като характер, възпитание, възраст и пр. Но няма как да го направя успешно без вашите корекции. Ако само си мълчите и коментирате на ум, то резултатите са ясни. За добро или зло, в момента тонът тук се налага от агресивни и не особено толерантни хора (на което много често ставам съучастник и аз). Така че, отново: промяната може да дойде единствено от самите вас, няма кой друг освен вас да свърши тази работа.

- 05-07-2012|**Атанас Кръстев** – Милост за Иван Рангелов!

или: Айде, да олабиме!

Виждам, че и господин Енев отпусна малко напрежението, затова предлагам следното, като назовавам жанра по-долу трагикомична гаргара.

Господин Енев, разкрит сте! Вие сте Иван Рангелов. Признайте си веднага, без всякакви увъртания! Защото ръката на българската следа в българската вина е дълга! Доктор Енев и господин Рангелов. Значи, нахвърляте няколко възвишени статии и нежна проза, после дерете яко във форума. Себе си!? Защо? Не изглеждате толкова луд като господин Хайд. Не, не стеее. Просто целите да направите списанието крайно интересно.

Стига удивителни! Ще карам на точки.

Точка номер едно: Иван Рангелов = Златко Енев=край на псевдодихотомията и проблема. Разкриване на шизофреничната монада. Усещате ли алитерацията? Това не е случайно. Като българската вина в българската следа – алитерация на конспирацията. Та, по точка номер едно – точка по въпроса.

Точка номер две – точка на отговора. Връщам си думите за съмненията относно качествата на интернет форума като достатъчно продуктивен форум, за критичния му потенциал. (Засега само за този сериал).

Благодарение на приноса на господин Леви, който разреди автентично-изворно с чудесната си, малко старомодна трезвеност либералния концентрат на коментираните статии, се получи една пълноценна, балансирана, съответно – мощна либерална смес, която взриви биковитото сумтене на форума като направи дискусията изненадващо градивна. Евреинът срещу семитомилството, алка-зелцер за един леко надрусан хуманитарен максимализъм. Така, от едно привидно безпомощно либерално вайкане, което се стори лесна плячка на националистически крокодили като господин Рангелов, полегнали на предизвестения брод на форумната Лимпопо, наточил зъбите на неговата „подготвеност“ и „готовност за навлизане в подробностите“, за наивните антилопи Гну на либералните мечтания, тази спонтанна, „бърза“ дискусия (да не изброявам реалните участници, те си се знаят) се насити до един задълбочен, въодушевяващо мощен отпор на всепоглъщащата гравитация на черната дупка „Рангелов“. А той май още не може да осмисли, че той стана звездата на тази дискусия и вместо да се изчерви от задоволство ни връща към статията. Не можеш да се отървеш вече така леко, Рангелов. Така от овчедуша жертва-романтичен първопроходник на суровата реалност, либерализмът в този форум се превърна в малко неочакван дори за мен Терминатор на посредствеността. Свободата се оказа не съвсем бита карта, когато се разритат атове. От Георги Димитров на Лайпцгския процес Рангелов се превърна в обикновен кокошкар, Херострат. Точка на отговора.

Точка номер три – точка на негативизма. Красиво е, когато победителите са щедри. Милост за господин Рангелов! Това е „окончателното решение“ в един мирен либерален Холокост на отрицанието чрез поглъщане на Иван Рангелов като един Холокост на съмнението. Един, всъщност, отворен за поглъщане Холокост – амбициозен кандидат за алтер–его на либерализма. Ин на Яна или Ян на Ина, (не ги знам, там, кое е плюса, кое е минуса).

Либерализмът, самопризнаващ се като един от гласовете в световната тълпа, трябва по необходимост да приеме, че ордата Иван Релатиангелов съществува едновременно с него. Главното и хубавото е, че той търси това признание. Той е доброволният минус в акумулатора с напрежението, който той приема, макар и снизходително, за аналитичен диалог. Той се включва ТУК макар и като негативен заряд. Подозирам, че не само защото би бил незабележим сред запалянковците на „Дума“, на която го подозирам като редовен абонат. Тази громяща уводностатийност в стил „Работническо дело“ не е случайна. А либерализмът не може да съществува без контра алтер-его. Затова г-н Рангелов е необходим за либерализма, така както спирачката е част от автомобила, създаден по принцип, за да напредва. Истинските либерали трябва да се вслушват освен в собствения си глас и в гласа на тази орда, подлагаща се жертвоготовно на хармонизиращо лъчение.

Така или иначе, изправени сме пред неизбежното самоубийство на либерализма – любовта към Иван Рангелов. Чрез нея той се самоунищожава, за да продължи да съществува. Слагаш точка на Иван Рангелов – слагаш точка на либерализма.

Та, милост за Иван Рангелов! Не го зачерквайте! Още малко Сибир за либералите! Не отнемайте каузата на либерализма! Дори, ако се окаже вечна. Ако го нямаше живота, нямаше да има понятие за смъртта. Ако я нямаше смъртта, нямаше да я има любовта към живота. Ако го нямаше Иван Рангелов, Либерален преглед нямаше да оцелее досега. Хе-хе-хе! Наздраве на всички либерали! Милост за Иван! Той е естествен либерал като маргинал на маргинализираната хуманност, от която всички ние сме част. Той е доброволен субмаргинал в обществото на маргинали. Затова Иван Рангелов е едно себеотрицателно законспирирано разкриване на Златко Енев. Иван Рангелов е нещо като свръхранен/свръхплътен Златко Енев. Може би щеше и да е вече късен, ако не му беше отишло толкова време за триене на сенките около българската вина в българската следа. Вари го – печи го: Иван Рангелов=Златко Енев. Стига крие́ници!

- 05-07-2012|**Златко**

Лично аз съм изключително щастлив от това, че успях да ви спечеля като автор и коментатор тук на сайта, господин Кръстев. Сигурно е напълно нормално това, че в края на краищата сред мътилките тук на форума започват ясно да се очертават два лагера (ще ги наричам условно

„либерали“ срещу „консерватори“, при което второто определение е много условно, тъй като, ако може да става дума за някакъв консерватизъм, той в най-добрия случай е инстинктивен, нашенски). Ненормалното е в тона, в нивото, но това не е нещо, което може да се промени за ден-два, а може би не и за много години. Всички ние сме деца на мястото, в което сме родени (и това, позволете ми тази нескромност, го знам по-добре от всички останали тук, защото само аз си знам колко много текстове не виждат никога бял свят в списанието, просто защото „не са за нашенското ниво“; както не спира да подчертава моят адаш Златко Ангелов, по правило най-задълбочените и сериозни текстове тук предизвикват или най-малко, или напълно неадекватни реакции). И толкова по-голяма става отговорността на всички ни с всеки изминат ден – защото, и за добро, и за зло, списанието и сайтът започват да привличат все по-разнообразна публика, което с неизбежност води до необходимостта от все ново и ново изясняване на позиции, факти, интерпретации и пр. Нека все пак си повтаряме, че едва ли е пресилено да се очаква, че в някакъв смисъл всички ние сме участници в нещо, което – ако е живот и здраве – рано или късно ще придобие исторически очертания, поради простия факт, че е толкова ново и непознато за тази страна. Може би е прекалено рано, нескромно, просто глупаво, да се казват такива неща, но собственият ми опит показва, че те служат като добра опора срещу умората, досадата и просто мързела. Когато човек знае, че върши нещо, което е далеч по-голямо и по-важно от собствената му личност, това автоматично придава И НА личността му сили и способности, които инак не би могъл да достигне. И така, нека не забравяме, че това, което се върши тук, е нещо ново, непознато, необичайно за мястото, в което сме родени. А това изисква много, много сили и енергия, от всички ни...

Благодаря ви отново!

Златко

- 05-07-2012|**Ясен Б.**

Цитат „Но не може пък да не се признае, че Рангелов – за разлика примерно от за мен напълно непоносимия Сирков ...“

Аз пък мисля, че Рангелов и Сирков са едно и също лице или поне се познават достатъчно та да ползват един и същ IP address в поне един случай:

„Накъде“ 19.02.2012

Сирков започва от 77.70.10. xxx

Рангелов 85.214.234. xxx

Сирков на 27.02 217.75.128. xxx

„Тортата трябва да бъде…“

Рангелов на 22.05 пише от 217.75.128. xxx!!!, но нали Сирков коментираше от този адрес?

после Рангелов минава на 2a02:180 … и т. н.

просто пуснах 217.75.128. xxx в Гугъл – нали съм дете и ми се играе.

Иначе ми се струва парадоксално, че се очаква от мен да се „боря“ срещу диагнозата Рангелов на страниците на едно списание, чиято същност би трябвало да бъде непоносима към Рангелов/Сирков по начало. Никой не очаква в списание като Ню Йоркър да речем, да чете коментари от Ръш Лимбо, а още по-малко да трябва да го опровергава. Но, разбира се никой не ме заставя да чета Либерален Преглед, още по-малко да се разправям с Рангелов. И двете за сега прявя доброволно.

- 05-07-2012|**Златко Ангелов**

Изцяло съгласен с двата постинга на Ясен Б. Злото, непоносимостта към интелигенцията, неразбирането що е толерантност и желанието да се разрушава вместо да се гради са качества на необразования, посредствен индивид. Алтернативата е психиатрична диагноза. Не може ние в Бг да сме чак толкова назад, че да не можем да се отграничим от това, когато вярваме на каузата си, която защитава еволюцията на идеи и прогреса. Става дума да разграничим позитивната от подривната енергия. Атанас Кръстев е прекалено ироничен – до невъзможност да се разбере какво всъщност той защитава и изповядва. Няма нужда от усукване – нещата тук са ясни и трябва да се казват в прав текст. Другото е либералничене.

- 05-07-2012|**blag009** – Е, това вече заприлича на …

–Е, това вече заприлича на комсомолско събрание с позитивни, подривни, посредствени и т. н.(З. А.).

–Кво ока Я. Б „Аз пък мисля, че Рангелов и Сирков с IP address“.

–Златко, гувори за „либерали“ срещу „консерватори“ … тцтцт кде са левите, ако направи и конрес(З), шъ разбереме за „рано или късно ще придобие исторически очертания“, и евалата на Кръстев.

–А. К. в ролята на Авакум Захов. „Иван Рангелов = Златко Енев=край на псевдодихотомията и проблема.“, четка за др. Леви и други сложни думи.:)) При по-горният МУ постинг(30-06-2012 10:54:51 |88.203.217. xxx|) не разбрах ква беше връзката м/у Папата и егейските и македонски евреи.

=Е, и документално разбрах за ролята на великите димукрати САЩ и Англия за спасението на евреите.

=Има една басня за „Комара и лъвът“ ...

Кибик Блаже

- 05-07-2012|**Златко**

Възможно е да се поизгубя малко в този коментар, защото темата е важна, а главата ми е пълна с какви ли не мисли.

Значи, нека все пак не забравяме кои сме, откъде идваме и какви сме. Повечето от нас са родени в България по времена, когато демокрация и през крив макарон не се виждаше (за либерализъм пък изобщо да не говорим – той и до днес си е ругателна дума в България). Едно на ръка, че тази страна има нулева история от гледна точка на демокрацията. Така че да виждаме в себе си някакви големи експерти по тия неща, струва ми се, основания нямаме никакви. Всички се учим, и то се учим сега, именно в този момент. Инак лесно се живее в демократични общества сред култивирани хора, които се придържат към правила и т. н. Но това отново не е гаранция за нищо, защото способността ни да бъдем толерантни и либерални се проверява най-силно НЕ сред хора, които ни поддържат. Най-лесното нещо е да удрям по един шамар на всеки човек, чието поведение възприемам като просташко или грубиянско (правил съм го стотици пъти, за собствено най-голямо съжаление). Но кого ще убедя чрез това и дали ще успея да променя нещо? Много се съмнявам.

Прекратявал съм достъпа до списанието на много хора, повече от веднъж – и винаги съм установявал, че това е огромна грешка. Нещата са пределно прости: в момента, в който дадеш на противната страна аргумента „ти се държиш полицейски“, всичко, абсолютно всичко отива по дяволите. Остава ти единствено да застанеш на позицията „аз съм по-учен (по-либерален, по-не-знам-какво) от тебе“, но кой ще ти повярва, след като няма покритие между думи и дела? Вчера уважаемият Владимир Янев, преподавател в Пловдивския университет (който се подвизаваше тук под името „Нестор Иванович“) ми написа „яж ми х..., Златко“,

защото спрях достъпа му в момент на гняв и слабост (междувременно съм махнал всички ограничения, освен онова за Сирков, който наистина ме разболява, не знам защо съм толкова алергичен към тоя човек.) Е, какво да отговоря? Че човекът ми показва някаква част от българските реалии – едно на ръка, но че и аз съм го предизвикал към това със забраната си също не може да се отрече. Изобщо, няма алтернатива на търпението и реалната демокрация – това го казвам не защото ми е много лесно и приятно, а защото го разбирам от конкретен опит.

А инак, то си е ясно, че нещата тук ще си продължават по този начин, освен ако хората се активизират и започнат да оказват редовен отпор на този агресивно-отрицателен начин на водене на дискусиите, който за (станалия вече нарицателен) Иван Рангелов е равносилен на демокрация. Не може да стане със забрани, резултатът от това е единствено, че изданието губи авторитета и привлекателността си. Хората просто си казват, „аха, и тоя л... излезе“, и си отиват. А аз след това на кръст мога да се разпъна, за да им доказвам, че не съм такъв и че наистина милея за това и онова, но... късно е, чадо – мандалото хлопна.

Така че, вместо да спорим сега едни с други какво точно е демокрация и либерализъм, дайте да се стегнем и да започнем да участваме в дискусиите със същата упоритост, с която го прави Рангелов (и напоследък Благовест „Блаже“, който предпочита да говори като шут, но като всеки друг човек има нужда да бъде вземан на сериозно; между другото, Благо, информацията за преговорите между българското и английското правителства по транспорта на евреите дойде не от Иван Рангелов, а от Дафина Д., която също се държеше изключително агресивно, но инак очевидно познава добре тази тема).

Толкова от мен засега. „Изключвания“ няма да има, това поне е ясно. Онова, което не е ясно е колко души от тия, които се обявиха за мои съмишленици, ще го правят от ден до пладне – тоест при следващите (неизбежни) сблъсъци с Рангелов и група, ще предпочитат отново да си мълчат, защото той не си поплюва, а моментално започва с личните нападки, което никой не го обича. (След което пък аз му отговарям по същия начин и... знаете какво следва от всичко това). Както вече казах – каквото си го направим това място сами – такова ще бъде.

- 05-07-2012|**Златко**

Към Ясен Б.

Действително, и Рангелов, и Сирков са ползвали един и същи адрес (217.75.128.8), но това е адресът на **Центъра за изследване на демокрацията** в София. (Знам го, защото бях го блокирал и много хора от центъра ми се оплакаха, че не могат да влизат в сайта). Това показва единствено, че Иван Рангелов – ако такова е истинското му име – има някаква връзка с центъра, но не и че двамата със Сирков са едно и също лице. Междувременно тоя човек (Рангелов) толкова адреси изпосмени, че аз лично си го наричам „джингиби“. Очевидно го гоня не само аз, май не го обичат никъде. Е, ако е Сирков, халал да му е. Самият аз живея с усещането, че в начините на водене на спора между двамата има доста прилики, но не е точно същото (Сирков е по-безразборен, по-всеяден в отрицанието си и НИКОГА, абсолютно никога не се оттегля от спора без да е имал последната дума, докато Рангелов – в редки случаи – си замълчава).

Време е, струва ми се, да престанем с обсъждането на личности и да се съсредоточим върху реалния проблем – повишаването на нивото на дискусиите. А това може да стане само и единствено с повишаване качеството на собствените ни коментари, а не чрез (колективен) бой върху един или друг участник.

- 05-07-2012|**Kiril Ivanov**

Има една приказка за камъка и мястото. Всички ние (българите) знаем, че нашият камък е най– голяма камък (по Мария К. Иванова) във Вселената, че под него е най– големата риба също във Вселената. И с право се сърдят хората(Ванката и Ванката и др. там хора), когато некой там побутва голяма камък (по Мария К. Иванова) и се опитва да мъти водата на голяма риба.

И прав е Ванката В. – никаква шопска на Gaffney (ама кво име а, ГАФни), ни варненска шопска, ни бургаска шопска, ни пловдивска шопска, абе никаква. А това чирозче тире бургазки вечери, абе я...

И да споделя тук нещо. Наскоро ми попадна един цитат от некой си д–р Самуел Джонсън, че „патриотизмът е последното убежище на негодника“. Е, на тоя направо едно чадърче му требва.

И Ванка В. Don’t help them to bury the fish

Don’t give in without a fight.

- 05-07-2012|**blag009** – Стопанино, да не изпадаме в подробности ...

Стопанино, да не изпадаме в подробности, казваш „, Благо, информацията за преговорите между българското и английското правителства по транспорта на евреите дойде не от Иван Рангелов, а от Дафина Д., която също се държеше изключително агресивно, но инак очевидно познава добре тази тема)“. Прав си но за Рулзвет и Идън, го каза Рангелов.

Като стопанин, просто НЯМАШ възможността да следиш кой кво ока.

Интересно, когато казваи, че някой е агресивен, за мен значи, чи ТИ показва даден факт и ШАХ!:)

За автора, когато разбрах, че е американец си окнах „Да бе ТИЯ които казват, че Орфей е негър“!

Те са по шовинисти и от шапо деко ока, че от Витоша по-високо нема и от Искъро, по-длибоко нема и такова животно като Жираф(но тяхно му ДЕМОКРАЦИЯ по света) е па нема.

За Държата Израел, поздравих ги с добре дошли и както окаме в нашия край „А, сега на трастиката“!

Няма държава по света, да не е пропита с реки от кръв.

Доколкото съм чел, българските евреи са били едно макар и малобройна, но МНОГО свежа кръв в тяхната Държава. Припомни си Моше Даян, първият ГЕРОЙ на Държавата Израел един от парашетните войски, съпругата на един от премиерита на Държавата Израел и т.н.

Един вид, това с което се гордеят евреите, че са дали на света, със също се гордеят и БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ, че са дали на НОВАТА си РОДИНА.

Е, ще има ли завист от останалите евреи, ШЪ ИМА, но густо както казват „майничките“!

За мен писането на гусин Ед **Гаф**ни си е пълен ГАФ!

Златко, искам да ти припомня думите на Гошо Тарбата „Когато българският народ е писал на славянски, немските императори са говорили на конете си на немски“!

Щом, ние от народа сме очували Вас, нашите деца нормално, не мисли че сме били „овце на заколение“ под ножа на каму**ниските**?

Правили сме разлика м/у мерцедеса и останалите коли, произвеждани от един и същ народ, изповядващи различни идеологии.

Нищо ни казваш за „горяните“, най-мощното въоръжено движени срещу кому**ниските** в соц. лагера!

Кибик Блаже

- 06-07-2012|**Ясен Б.** – Към Златко

От мен последно за самоличността на Рангелов:

1. Всичките му IP адреси напоследък са регистрирани в Германия.

2. Координаторът на Политическа Партия „Другата България“ за Германия се казва Иван Рангелов

http://www. drugatabulgaria. org

Отиди на Представители/за чужбина

3. ПП „Другата България“ има връзки с Центъра за изследване на демокрацията

4. Профил в Linkedin:

Ivan Rangelov

Selbstständige Fachkraft im Bereich Politische Organisationen

Berlin und Umgebung, Deutschland Politische Organisationen

точка

Съгласявам се с теб и прекратявам заниманията с отделни коментиращи. Надявам се и те да не се занимават с мен. Също така моля предварително за извинение, но ще продължавам да се изказвам наивно и детински, без сложни думи, защото такъв ми е начинът на писане. Смятам, че е ок човек да мисли сложно, но е добре да се изразява искрено и просто. Така ни учеше преподавателят ни по български навремето в Ловеч.

- 06-07-2012|**Златко**

Винаги си добре дошъл, Ясене. Аз харесвам начина, по който ти говориш, Но най-много от всичко харесвам това, че си млад човек. Друга надежда освен вас няма, това поне е ясно...

- 06-07-2012|**Атанас Кръстев** – Цветя от Вежди Рашидов

Ей, честен човек излязохте, господин Енев, признахте си без бой! Примете моите поздравления! И благодарности за благодарностите.

С изненада, обаче, забелязвам, че вашето безпокойство не намалява. Грижите се вие за своята рожба и не давате прашинка да падне на главата ѝ. Аз пък виждам нещата малко по-спокойно, да не кажа философски, да не кажа безнадеждно. То на чужд гръб и сто тояги са малко, но според мен рожбата е достатъчно пораснала вече и може да се грижи и сама за себе си. Имам предвид самото списание без форума. Получило се едно такова розовобузо, пълнокръвно здравеняче, че, пу, да не му е уруки, няма какво толкова да го мислите. Има си ги големите имена, има си историческата

физиономия и сочната актуалност, има си може би най-добрата структура и оформление сред подобните издания. Според мен това е достатъчно. Не е нужно вечно да страдаме за Александрийска библиотека. Който най не мрази да мисли е снабден с един чудесен туристически наръчник с карти и направления, с контакти за едни от най-добрите дестинации в мисленето.

Т. е., мисля, че безпокойствата ви за нивото на форума в никакъв случай не бива да се пренасят върху самото списание. То е дотолкова разнообразно, представително и богато, че говори само за себе си. По моему няма нужда всеки нов и от гледна точка на либералния дискурс обичайно провокативен материал да бъде придружаван от охранителен екскорт. Ако той събуди мислене, събуди, ако провокира дискусия, провокира, това си е друга работа. Добрият подбор на темите и авторите е предостатъчен. Е, нужна е малко повече тишина, но пък и топ моделите също сигурно са петимни за такава, но това само ги прави още по-привлекателни. Да не кажем, че те са продукт на напомпания истеричен интерес. Сега така се става популярен. Но аз си мисля, че доброто слово няма нужда от този тип ПР. Папараците и мухите не се отстраняват с китайско масово избиване, а с някакъв вид пасивна защита, имунизация. Някои смятат, че като крещят и ругаят в читалнята това е форма на критика и демократично отношение. Но виждали ли сте куче, което е било дълго отвързано, какво прави като го пуснат? Как се премята през глава? Струва ми се, това си е банална грешка на растежа, а не някакви унищожителни коварни нинджи на несвободата. Макар, че както се премятат и фучат из форума, понякога точно на това приличат. Просто сигурно са израстнали с „Манастира Шао Лин“ и други кунг-фу ленти.

Форумът е друга бира. И с него и без него – все тая. За мен той не привнася и не отнема стойност на самите текстове и общото послание и смисъл на списанието. Е, има една дразнеща диспропорция с нивото на изданието, но какво да се прави – като гледам, така е навсякъде. Затова емпирично, но и по принцип, аз продължавам да бъда скептичен към този жанр. В най-добрия случай, той си е едно отделно издание със собствена логика и естетика. Нещо като притурка с текстови комикси. Признавам, че първоначалният ми импулс да взема участие в него беше в резултат на някакво смътно оформящо се скромно предложение за промяна. Не срещу форума въобще, но може би желание да се опитоми някак си, да изпъкне полезното в него. За съжаление все още не си го представям как.

Не се занимавам със списване. Основният ми проблем е при едно такова „шлифоване“ да се избегне цензурата в грубия политически смисъл на думата, като се постигне едно по-добро качество. Да се премахне шума, за да останат не просто добрите, не само градивните, но просто мненията за нещата без панотрицателната енергия, злобата към нещата. Аз, например, живо бих се зарадвал да видя какво мисли и някой байо, някой охранител и дори министър-председателя. Не се движа от някаква представа за елитарност на едно такова издание. Защото истинската елитарност е първо, нещо естествено и второ, (като топ моделите) нещо видимо, разбираемо и привлекателно за всички.

Но сигурно няма решение на такава задача. А и защо е необходимо. Присъдата на субективизма е и награда за душата. Пък и не мисля, че този форум е представителен дори за средния читател. Едва ли той отваря статиите с намерение да се запознае и с него. Разбирам, че волю-неволю погледът понякога попада там и че не е приятно затваряйки някоя хубава книга да видиш между последната страница и корицата някой хербаризиран озъбен глист, но какво да се прави, в обществената библиотека какви ли не неща се случват. Мислех си също, че той може да се запази в този вид като се изградят някакви негови степени.

Вместо да се променя, той би могъл да бъде ресурс за някакъв дискусионен дестилат, тип „писма на читателите“, „гласът на народа (лека усмивка по Волгин, за да не остане незабелязана за останалото)“, някаква допълнителна представителна рубрика, в която, като се напънах сега да се замисля, ми се струва, че мнозина биха искали да се отличат. Така, когато пишат във форума, ще го правят с едно наум, че могат да станат звезда. Това може малко да му вчеше перчема. Да се наредиш сред утвърдени имена като Иван Рангелов е сериозна мотивация. И съвсем сериозно – той трябва да бъде отворен и за такъв тип мислене и то да бъде изучавано, разбира се ако е в състояние да се отърси от някои, може би обаче твърде присъщи, недостатъци за всяко културно общуване като откровено агресивната обидна нагласа. Може би, ако се отърси, то ще се превърне просто в изцяло друг тип мислене? Т. е., искам да подчертая още веднаж, че идеята ми за разработването на един култивиран участък сред джунглата от реакции, не бива да се третира с цензурит. Не се и чувствам като някакъв вътрешен човек, който участва в изграждането на обща стена срещу варварите. В либералното поле са възможни всякакви промени на гледната точка и ако си приятел на един текст, това не означава, че си приятел на

всички по някаква дефиниция. Това всъщност разбирам и като „антидефиниция“ на либерализма, което няма нищо общо с релативизма. Мисля даже, че вече загатнах своето неодобрително отношение срещу това ровене в еснафските партакеши от българската история, което се опитва да се наложи като представително за целия бит и душевност на българина по Румен Аврамов и с-ие, че смятам, че никое селище не може да се изучава само по неговото бунище, че съжалих, че не аз бях господин Леви във форума. Но това са естествените рискове на либерализма. Който го е страх от мечки, да не ходи в гората.

Впрочем, виждам и съм сигурен, че това е и ваше убеждение и няма смисъл да ви го казвам. Това е по-скоро предпазна мярка срещу пеленгаторите на отрицателството и страха, които са винаги по-бдителни от вълните на добронамереността. Да спестя поне една попръжня.

Аз нямам виждане как може да се пооправи проблема, защото той не е сериозен, има си нужда само от пооправяне. Но то ще си стане от само себе си, ако издателството държи най-вече на своята „политика“, която намирам за много сполучлива. Ако не се остави да го води форума. Не е нужно примирение, а търпение. Както сам отбелязвате/надявате, това става с времето. Нужно е натрупване. Ако, разбира се, историята ни поглези още малко. И тъй като се оказа, че няма особен практически смисъл от изписаното, разкривам основната причина – да ви благодаря още веднаж за оценката, за изданието, за усилията, за нервите, за хъса, да ви пожелая здраве и нови творчески успехи. Само цветя от Министерство на културата, от Съюза на съюзите на българските писатели и от Съюза на собствените си идиотщини не мога да ви поднеса, но знайте, че съм имал добро желание.

- 06-07-2012|**Ясен Б.** – Благодаря ти, Златко,

ще черпя, но аз съм роден през 55-та. Може би съм успял някак да запазя млад духа си.

Важно е да не застиваме във времето и поне да знаем как мислят младите. Ставащото в Душата на едно дете е много по-важно от речите на „мъдреците“ с каменни сърца.

- 06-07-2012|**Иван Рангелов**

Какво ли не се случва между либерали, щом ги оставя аз известно време да се кълпят те в собствения си „интелектуален“ сос!

Гледам, Златко е успял да си докара отношенията с „Нестор Иванович“ дотам, че да си спират достъпа и да се псуват... А все пак става въпрос за човек, който едва ли не цял живот е бил университетски преподавател („Нестор Иванович“ имам предвид)! (И какво толкова е бил написал „Нестор Иванович“, че си навлякъл гнева на Златко? Май това: „По-добре да ставаш със задника нагоре, отколкото да си го лижеш сам!“ Ами вярно си е: по-добре е!)

А специално пък този Ясен Б. е голям оригинал! До какви ли не „изводи“ стигат такива хорица, когато използват Интернет (и особено Гугъл) не по предназначение!

(Хората по света ползват Гугъл, за да получават знания – за света. Наш Ясен ползва Гугъл, за да търси под вола теле...)

Това, че е роден малко преди априлския пленум, изглежда го е заредило с такова пожизнено желание да издирва и изчовърква (включително и по Интернет) „враговете“, че дори и когато се намира на „либерална“ територия, той отново прави именно това!

Какво да ги правим такива хора? Мога само да го окуражавам: продължавай, Ясене. Дръж, Ясене, дръж следата! Колкото повече – толкова повече!

Интернет е голям, сигурен съм, че все някъде ще попаднеш и на „информация“, че аз не просто по някакъв мистериозен начин съм „непоносимия Сирков“, и не просто съм ЕДНОВРЕМЕННО С ТОВА и координатор на някаква партия, която, забележете, „има връзки с Центъра за изследване на демокрацията“ (каквото и да значи това – но доколкото разбирам, за Ясен Б. това сигурно е почти като равносилно на „има връзки с Ал-Кайда“) – та аз освен всичко това съм и нещо много по-голямо: аз съм самото вечно и изначално ЗЛО, аз ям деца (като тебе, Ясене, но може и по-малки) на закуска, всеки ден, че и по два пъти на ден, хрускам малки РОЗОВОБУЗЕСТИ либералчета (защото съм вегетарианец, а те са млади, зелени, крехки и толкова витаминозни), с един зъб схрусквам таман по две (то затова и в българския език си имаме израз „еди-кой си има зъб на някого“ – от Мене, от Моят Зъб е дошъл този израз, Ясене, тъй да знаеш)...

- 06-07-2012|**blag009** – гс:

  Иван Рангелов писа:

  ===

  А специално пък този Ясен Б. е голям оригинал! До какви ли не „изводи“ стигат такива хорица, когато използват Интернет

(и особено Гугъл) не по предназначение!
(Хората по света ползват Гугъл, за да получават знания — за света. Наш Ясен ползва Гугъл, за да търси под вола теле...)
... продължавай, Ясене. Дръж, Ясене, дръж следата! Колкото повече — толкова повече!
... „има връзки с Ал-Кайда“) — ...

Ванка „Всяка крива линия II на априлската и т. н.“, намека е ясен, живееш в Германия и внимавай кви ги редиш за евреите.

Но виж кво НАУЧИХ в нета http://dariknews. bg/view_article. php? article_id=924264&audio_id=113140:

–“Религиозното обрязване вече е противозаконно в Кьолн

Николай Тихов

Окръжният съд в германския град Кьолн постанови, че обрязването по религиозни причини е вид тежка телесна повреда. Така религиозната традиция, практикувана от мюсюлмани и евреи хиляди години, вече е противозаконна в най-голямата по население европейска държава, в която по официални данни живеят 3 милиона и половина изповядващи двете религии. Представители на еврейски и мюсюлмански дружества бяха единодушни в своето възмущение от решението на съда, но в социалните медии имаше и вълна от радост от страна на мюсюлмани и евреи, които са против древната практика, някои от които до момента са се страхували да изразят своите мнения.

Решението на окръжния съд в Кьолн да се забрани религиозното обрязване се очаква да определи правен прецедент. От мюсюлманските и еврейски дружества твърдят, че решението потъпква религиозните права на родителите и, че е „безпрецедентно и драматично посегателство върху правото на самоопределение на религиозните общности“. Аргументирането на съда обаче е точно обратното – а именно, че правото на детето да запази своята физическа цялост е по-важна от желанието на родителите му да упражнят своята вяра. Съдът добави, че „тази физическа промяна е насочена срещу интересите на детето и му пречи в по-късен етап само да реши какви да бъдат неговите религиозни вярвания“.

Делото е на втора инстанция по казус, започнал срещу кьолнски доктор, обрязал четиригодишно мюсюлманско момче. Няколко дни след операцията детето бе прието в болница със силно кървене и градските прокурори заведоха дело за тежка телесна повреда срещу лекаря. Той бе оправдан от лична отговорност и в градския съд, и в окръжния, но втори-

ят съд реши, че родителите все пак не трябва да имат правото да извършват ритуала върху своите деца.

Полемиката относно обрязването не е нова и много евреи с години водят кампании против практиката, която определят като „варварска“ и „осакатяваща“. Американска еврейка говори през сълзи по темата в документалния филм „Обрязване“ на израелския режисьор Ари Либскер, където практиката е сравнена с кастрацията: „Започнах да проучвам подробно фактите за обрязването и бях потресена. Ако още когато родих знаех всичко, което знам днес, никога нямаше да позволя това да бъде причинено на синовете ми. Обрязването е тежка травма. Тогава ми казваха, че това е незначително парче кожа – това е лъжа; че е безполезна тъкан – това също е лъжа; казаха ми, че обрязването е безболезнено – това е лъжа; че бебетата не помнят болката – това е една огромна лъжа. Не мога да повярвам, че хора които са гледали и извършвали обрязвания, продължават да отричат, че това е силна и мъчителна болка. Много е важно да се замислим по следния въпрос – кои са тези, които имат правото да твърдят, че тази практика е свещена?! И защо хората се чувстват задължени да извършват нещо, което не е нищо повече от сексуално насилие и изтезание върху нашите бебета?“

Експертът по криминално право Холм Пуцке обясни, че съдебното решение много помага на лекарите, защото те вече имат конкретни правни граници, тъй като до момента казусът с обрязването е бил твърде неясен от законова гледна точка. Освен това е интересно как съдът не се е поддал на натиск от евентуални обвинения за антисемитизъм -тема, от която се страхуват много политици, обясни Пуцке.“

Наясно съм, че местните обичаии, вървят със здравословният начин на живот, като обрязването и избягване да се яде свинско. Дори има една причта за месото, но ще стане мнооого дълго постингчето ми.

Кибик Блаже

- 07-07-2012|**Kiril Ivanov**

Към Ванката Р.

Ванка, не им се ядосвай. Тоя Явор много прекалява с GOOGLE. Ей Явоpe, leav them googles alone!

Така де.

Та Ванка като видех, че си постнал се сетих едни работи които ми се случиха докато четях предишните ти постчета. Та чета си аз и се кефа

и по едно време чувам нещо ми съска. Помислих, че плажната топка на дъщеря ми пак издиша ама не. Повъртех се аз и по едно време гледам то постчето съска. Не може да бъде си викам. Ама не, издиша. Тая работа требва по внимателно да се огледа си викам(много си виках тогава). Гледах, гледах и се сетих, че е некоя логическа дупка щото фактите са си добре. Много ме изнерви това съскане, ама го намерих дупчето. Спокойно Ванка не е голема дупка ама съска и ми лази по нервите, изнервих се и от това пострада топката(плажната) на дъщеря ми.

Та за дупката. Писал си там едни точки кой каква я е забъркал по онова време. Тия направили това ония онова и т. н. Ама Ванка, важното е ние кво сме и кво не сме правили.

Щото Ванка представи си(с най–голема уговорка, че такова нещо на теб никога ама никога не може да ти се случи), че некоя вечер нали разбираш не става, и жена ти, Ванка, те пита „кво става“ а ти хък мък се изцепиш „ама то и на комшията не става“.

По едно време постчето почна да съска от секъде и мен ми писна.

Готини са ти постчетата ама, си викам, не е моя работа да им запушвам дупчетата.

- 07-07-2012|**Kiril Ivanov**

С извинение към Ясен. Пиши къде да ти пратя ризата.

- 07-07-2012|**Иван Рангелов**

До Kiril Ivanov: По въпроса, който най-много те вълнува: „Ама Ванка, важното е ние кво сме и кво не сме правили.“ отговор съм дал по-горе (виж на 27-06-2012 11:27:07).

Но тъй като може и да не си го прочел, ще го напиша пак:

„Виждаме, че в това отношение българските управляващи (и по-конкретно Цар Борис III) определено са се справили много ПО-ДОБРЕ: защото българските управляващи са направили така (и дано това ние успеем да го оценим правилно днес), че жертвите от тази война сред българските граждани (независимо от техния етнически произход: и българи, и евреи, и всякакви други) са много ПО-МАЛКИ, в сравнение с жертвите, които дават гражданите на Гърция (и гърци, и евреи, и други).“

Сега малко по-ясно ли ти е, „ние кво сме направили“, Кириле?

- 07-07-2012|**Kiril Ivanov**

Ей Ванка, камък ми падна от сърцето (за малко да сплеска пръстчетата на крачето на щерка ми).

Как съм пропуснал тоя фрагмент.

Ама Gaffney не е и го е нарекъл „изключително, зашеметяващо и невероятно чудесно.“ Той е учен и не съди а задава въпроси и търси отговори. Проблемът е да разберем можело ли е детенцето с меченцето да живее или не. Това е въпросът който задава Gaffney. Това е въпросът който и ние трябва да си зададем, а не колко е компетентен, дали има право да занича из сенките на ГОЛЯМА КАМЪК(по Мария К. Иванова) или не и ала бала.

- 07-07-2012|**blag009** – Леко бе Кирчо с кирката ...

  Kiril Ivanov писа:

  ... Той е учен и не съди а задава въпроси и търси отговори. Проблемът е да разберем можело ли е детенцето с меченцето да живее или не. Това е въпросът който задава Gaffney. Това е въпросът който и ние трябва да си зададем, а не колко е компетентен, дали има право да занича из сенките на ГОЛЯМА КАМЪК(по Мария К. Иванова) или не и ала бала.

Леко бе Кирчо с кирката, не съскане, вулкан ШЪ пробиеш.

Та за гусин **Гаф**ни, да разрови архивите на Държавният Департамент и да отгоори, аджеба ЗАЩО десетки кораби с еврейски БЕЖАНЦИ не са допускани до американското крайбрежие. Защо не натисна Англия да снеме обсадата и да се реши въпроса за 60 хил. ереи да живеят в Палестина и т. н.

Та Кирчо с кирката, ако нещо не е ясно питай?

Кибик Блаже

- 08-07-2012|**Ясен Б.**

Защо винаги търсим вината; ако не ви се харесва думата вина- добре – отговорността някъде другаде. До тук отговорни са американците, англичаните, гърците, македонците и самите евреи. Само ние сме били в бели костюми. В бели костюми сме се присъединили към нацистка Германия, със същите бели костюми сме окупирали северна Гърция и Македония; вероятно българските войници, които са екзекутирали гърци(не евреи) в района на Драма също са били в бяло...

Според някои коментиращи, гръцкото правителство е било виновно по начало, може би защото вместо да се присъедини към нацистите, решава да воюва с тях. Тъпите гърци виждат в нацизма ЗЛОТО и като пълни идиоти застават на страната на ДОБРОТО. Така, обричайки населението си на заколение. Същото прави и Югославия, като даже детронират краля си, та да не им пречи в стремежа да дадат ненужен отпор на нацистите.

Не знам дали е вярно, че само ние имаме поговорка от типа на:

Наведена глава сабята не я сече.

Питам се не дали България е можела, а дали е ИСКАЛА да помогне на евреите в Гърция и Македония.

Понеже като тъпак се ровя в Интернет (вместо вероятно да се заключа в библиотеката на Ватикана и да дам обет за мълчание) се натъкнах на факта, че датчаните

(окупирани, а не съюзници на Германия) също са спасили евреите си през 43та – 8500 души. Като това е направено не по правителствено разпореждане, а разни неразумни лодкари возили в продължение на дни евреи до Швеция докато ги извозили всичките. Излиза, че България не е единствената, спасила евреите си. Но това пак е заговор срещу нас може би, за да не сме само ние шампиони. И финландските евреи не са пипнати. Но тяхното спасение не се брои защото май немците забравили да поискат депортацията им а фините си затраяли и всичко се разминало.

Искали ли са българите да бъдат спасени македонските евреи?

Очаквам ВМРО, Расате и други да ми потропат на вратата след полунощ за да ми дадат отговор.

- 08-07-2012|**blag009** – ге:

  Ясен Б. писа:

  ... До тук отговорни са американците, англичаните, гърците, македонците и самите евреи.

Как мислиш, ако американско и агличанино са искали да спасят евреите КОЙ е могъл да им попречи?

Когато малките народи показват чест и доблест, ЗАЩО включително и ТИ Ясенчо ме караш да се чуствам виновен!

Ясен Б. писа:

... със същите бели костюми сме окупирали северна Гърция и Македония;

Интерсно, за пръв път разирам, че България е окопирала Северна Гърция и Македония? Защо ли термаците са минали през България?

Прави разлика кога нещо се окопира и кога нещо ти дават за временo ползване, при спазване на чужди условия?

Ясен Б. писа:

...

Питам се не дали България е можела, а дали е ИСКАЛА да помогне на евреите в Гърция и Македония.

Интересно кво ли са си говорили Рулзвет и Идън пре 1943 г. за 60-те хил. български евреи? Говори се за 60 хил., не за 48 хил. БЪЛГАРСКИ евреи?

Ясен Б. писа:

Понеже като тъпак се ровя в Интернет

Ти пък сега самокритика като примерно другарче ли правиш, ако е така давай по КОМСОМОЛСКИ?:)

Ясен Б. писа:

..

Очаквам ВМРО, Расате и други да ми потропат на вратата след полунощ за да ми дадат отговор.

Врата се слага да пази нещо! Така и неразбрах, освен че като Захов се правиш на чекист, кво разбра от показаните тук документи?

Кибик Блаже

- 08-07-2012|**Борис Серафимов** – re: Трябва да се чете, Г-н Стрезов

  Ясен Б. писа:

  Защо винаги търсим вината; ако не ви се харесва думата винадобре – отговорността някъде другаде. До тук отговорни са американците, англичаните, гърците, македонците и самите евреи. Само ние сме били в бели костюми. .....

  Понеже като тъпак се ровя в Интернет (вместо вероятно да се заключа в библиотеката на Ватикана и да дам обет за мълчание) се натъкнах на факта, че датчаните (окупирани, а не съюзници на Германия) също са спасили евреите си през 43та – 8500 души. Като това е направено не по правителствено разпореждане, а разни неразумни лодкари возили в продължение на дни евреи до Швеция докато ги извози-

ли всичките. Излиза, че България не е единствената, спасила евреите си. ...

Не, не излиза Г-н Стрезов, но явно сега откривате някои факти.

Има достатъчно документи в интернет и не само в него.

Аз пък се питам друго, защо във филма се пропуска факта, че става въпрос за II-та Световна война, а гръцкият евреин задава няколко пъти въпроса „Това ли е демокрацията?!“

Ами не, не е демокрация, а **е извънредно положение в световен мащаб, създадено с помощта именно на Великобритания, Франция, Русия и САЩ ... чрез наложените тежки репарации след Първата световна война,** който факт същите страни все още отказват да обсъждат.

Затова пък автори като Анри Пози предричат ВСВ още през 1932 г.

- 08-07-2012|**Kiril Ivanov**

С малко закъснение.

Знаех си аз, че нещо недоглеждам и цела нощ се будих и ми беше едно притеснено.

Викам си(ей напоследък много си викам) сега бат Blago09 ако ме усети.

И верно, като отворих сърцето ми направо спре.

Ама се зачетох и ми олекна. Стана ми ама наистина благо.

И като почнаха ония камъни(от сърцето) да топуркат абе голема дандания(добре, че дъщеря ми я немаше). Това сърце ше литне(По едно време неква джабала под прозорците, надникнах аз и гледам целата кооперация отпред награбили кво могли. А то кво станало. Като чули топурването на камъните, от сърцето тия, помислили, че пак земетресение и наизлизали. Имаше даже сапунисани. Много ми се караха и сърдиха и това не било честно и кво е това сърце кариера и да сам ходил на магистралите да си изсипвам камъните и, че трети път ги притеснявам така. Ама се опраих некакси). Гледам и моята патриотическа гордост се поизпана, зачерви бузки, светнаха и очетата, абе Мая Манолова направо. Много се изкефих.

Много ме яд на тия амерканци, англичани и разните там австрийци, австралийци и т.н.

Омазали са се отгоре та до доле.

Ама по едно време нещо ми замириса. Е направо побеснех. Сега па кво стана.

Обърнах се и гледам патриотическата ми гордост се спихнала, пак Мая Манолова ама стогодишна и понамирисва. Егати си викам(ей напоследък много си викам) десет минути не можеш да си опазиш патриотическата гордост. Ама требва да видим откъде таа миризма егати. И се замислих ама много яко. Ей, щех да изпушим като некоя ирландска икономика.

Та бат Blagoo9 не ме интересуват чуждите пеленки ако и да са оплескани яко.

Пък и хората са се поочистили и признали и посипали главите с пепел.

А ние не.

И за това на нашата патриотическа гордост и понамирисват пеленките.

А, за вулкана. Хич и не се притеснявай. Цело Челопечене гръмна и аз си викам(много си викам напоследък) е сега ше видат те народен вулкан. Е не. Клокна, позасмърде и...

Та така.

- 08-07-2012|**blag009** – Копа си Кирчо с кираката...

Копа си Кирчо с кираката и чека бат Blagoo9 по Смирненски да му окне:

„— Хей, другарю, ти какво решил си с чука!

С тоя трясък и искри?

— Аз ли? Път ще се прокара, друже, тука,

нов път в тези канари!

„Младеж“, 14 октомври 1922“

Та Кирчо с кирката, виж още куга чиляка си ока Мая Моноловските бъртвежи ... за невежи?

Най ми е смешно когато **кому**ниски от ранга на Пешо Димитров рецитират Вапцаров и подобни поети.

Сигурен съм, че дори „Водини партиио води“ на Хр. Радевски разбиранията са ни коренно противоположни?

Защото АЗЪ-БЛАЖЕ, обикновен българин, показвам моралното величието и достойнство на моите бащи ... пред такива колоси като Германия, САЩ, Англия(замен псевдо ВЕЛИКОбритания) и СССР!

Къде си видял в аналите на на ВСВ, от горе да ти хвърлят бомби, отзад да ти е подпран немският щит, и БЪЛГАРИНА да прави и невъзможното да спасява както БЪЛГАРСКИТЕ така и ЕГЕЙСКИТЕ и МАКЕДОНСКИ ЕВРЕИ?

Праве оня евреин дето казва:

–Благодарният евреин са ВИ презнателни, нехранемайковеца ВИ хули?

Освен ционисти и комунисти не познавам в историята на Държавата Израел и България, други нехранимайковци!

То твоето Кирчо си е бля-бля, дай нещо **ново**, дори и да е в противоречие с моето мнение до сега?

Кибик Блаже

Мизерно е да казваш:

> *Kiril Ivanov писа:*
> *Та бат Blagoo9 не ме интересуват чуждите пеленки ако и да са оплескани яко.*
> *Пък и хората са се поочистили и признали и посипали главите с пепел.*
> *А ние не.*
> *...*

Като гледкам Гафчето как си е посипал пепел на репата, та ми е чак мъка!:)))

- 08-07-2012|**Златко**

Киро, хайде сега се опитай за разнообразие ДА НЕ МУ отговаряш. От германците съм се научил, че няма по-ефективно средство при възпитанието на децата от това да не им обръщаш внимание. Изобщо, единственият начин да се живее с цялата тази група, крещяща за „свобода на словото“ (свобода за лумпен-пролетариата!)... единственият начин е да не се обръща внимание. Трудна работа, особено когато самият аз не успявам да се придържам към предписанията си, но в дългосрочен план алтернатива няма. Ако плюеш плевелите, с това само ги храниш...

- 08-07-2012|**blag009** – Прав си Златко

Прав си Златко, ако е бля-бля мерси!

Дай ти нещо като стопанин ... някой факт!

Кибик Блаже

- 08-07-2012|**Златко Ангелов**

Ето нещо интересно, което ми попадна по темата, **ТУК**

- 09-07-2012|**Radka Falk**

Zlatko, misalta za „plevelite“ mi haresa.

I az reshih, che e po-dobre da izglejda provincialno misleneto mi, otkolkoto cinichno.

Da smiatam, che edin narod, dal milioni jertvi, sam si e vinoven. Ili edno dete e bilo bito na pat za uchilishte, ne e koi znae kakvo...che edno momiche e bilo nasilvano ot predstavitel na DS...

- 09-07-2012|**Radka Falk**

...Takiva neshta me karat da se sramuvam.

Dobre, che sashtestvuvat i drugi sluchai v istoriata ni, kato postapkata na Boian Atanasov, predstavitel na Bg v Parij po tova vreme. Koito izdava falshivi pasporti na evreiski semeistva. Pomaga im da patuvat v tovaren vlak za Sofia. Taka gi spasiava.

- 09-07-2012|**Джони**

Николай Поппетров, спец по фашисткия дебат, спомена в Червената къща, че открил документ на българска фашистка организация до немците, в който се предлага да се използва биологично оръжие за унищоване на комунисти и евреи. Не спомена органицзацията/била около 500 души/. Баба, която живееше с представите от онзи период, предупреждаваше, че евреите крадяли малки деца и ги слагали в бъчви с пирони за да се причестяват.

- 09-07-2012|**Иван Рангелов**

Виждам, че в мое отсъствие доста хора са се изказали, включили са се и нови участници – и това е добре. Добре и за дискусията, и за търсенето на истината.

Разбира се, голяма част от хората са просто объркани, не знаят как да подходят към темата. И затова се и хващат за някакви съвсем странични и незначителни неща.

Например, Kiril Ivanov продължава да си настоява, че „Проблемът е да разберем можело ли е детенцето с меченцето да живее или не. Това е

въпросът който задава Gaffney. Това е въпросът който и ние трябва да си зададем“...

Не, Кириле, няма как въпросът за детенцето с меченцето да е основният въпрос, който НИЕ да трябва да обсъждаме. Дори и великият Gaffney да го поставя на нашето скромно внимание, ТОВА не е основният въпрос. Когато говорим за война от световни мащаби, в започването на която нашият принос (на България!) е възможно най-малък (ако изобщо може да се открие такъв „принос“), няма как въпросът именно за нашата „вина“ да е най-важния въпрос.

За да ви покажа какво за мен е най-важния въпрос, погледнете какви данни дават в Уикипедия за броя на жертвите през тази война по страни.

http://en.wikipedia.org/wiki/ World_War_II_casualties

Оказва се, че ние (заедно може би с датчаните) сме минали през тази война възможно най-“тънко“.

За България резултатите ги дават така:

Население към 1939 г.: 6 458 000

Смъртни случаи сред военните: 22 000

Смъртни случаи сред цивилното население поради военни действия: 3 000

Общо смъртни случаи: 25 000

Процент смъртни случаи към цялото население на страната: 0.38%

За сравнение – (давам го тук, за да се види каква е „моралната“ същност на онези, които тук, на думи, се правят на големи герои, на думи се втурват да спасяват и този, и онзи, и всеки по света): в ГЪРЦИЯ, която като брой население е била малко по-голяма от нас (7,222,000 души) пак по същата таблица, процентът на смъртни случаи към цялото предвоенно население на страната е от 4.44% до 11.15% (според различните преценки, защото и при тях, както е добре известно, всяка цифра е в поне два варианта)!

Това са резултатите. Това са в човешко измерение резултатите от войната! И ако трябва да преценяваме една политика по нейните резултати, то ние днес, ако гледаме държавнически, сме длъжни да кажем: ДА, тогавашните наши държавници са се справили удивително добре! В безумно сложна международна ситуация сме излезли почти „сухи“ от водата! Може би с „наведена глава“ – но все пак с глава на раменете!

(Това е истината, а „Джони“, дето уж все се пише голям историк, нека си разправя какво чул от баба си ...)

- 09-07-2012|**Димитър Петров** – re:
  Radka Falk nuca:
  ...Takiva neshta me karat da se sramuvam.....

Аз пък Госпожо се срамувам от това, че не се интересуваме от собствената си близка история и се оставяме някакви американци, гърци, французи, руснаци, евреи...да ни поучават, а разни българи в чужбина да не се доверяват на български учени и да ни обясняват какъв е морала на българина четат лекции по нравственост.

От геноцида на евреите пък въобще не се вълнувам, откакто видях, че в Израел е изписано само името на героя Димитър Пешев, а „българския народ“ е заличен.

Тъй като се възприемам като обикновен човек, част от българския народ, не само не съчувствувам на евреите, а и въобще не се интересувам, въпреки че познавам доста добре световната история и повечето от документите, публикувани тук и не само тук.

Някой беше казал: „Обичай ближния като себе си“, което аз разбирам като „Научи се да обичаш и уважаваш себе си, за да можеш да обичаш ближния“.

Мисля, че е крайно време да започнем да обичаме себе си като българи. Стига отрицание.

- 09-07-2012|**Златко**

При цялото ми уважение, господин Петров: защо виждате в дискутирането на тази тема акт на отрицание? Мислите ли, че от представянето на непознати досега (или не толкова добре познати) факти, с неизбежност следва някакво омаловажаване на историята или собственото ни усещане за това кои сме, откъде идваме и накъде отиваме? Но защо?

Заговарям ви единствено поради факта, че се обаждате за пръв път и това ме кара да се чувствам любопитен дали си имам работа с поредния човек, за когото всяко задаване на „неудобен“ въпрос е плюнка в лицето на България, или може би просто честен човек, който не е свикнал с мисълта, че няма нищо унизително в представянето на фактите (стига само самите ние да се чувстваме достатъчно сигурни в себе си). А инак лаещите хора тук във форума... с тях човек се вижда принуден да свикне, като с всяко неприятно, но неизбежно нещо на този свят.

- 09-07-2012|**Златко Ангелов**

Позволявам си да вметна, г. н Петров, че тук обсъждаме как българите са се отнасяли към един акт на геноцид (човешки, по всичко личи) – не какво евреите или Израел правят днес. Вашият едва сддържан гняв е неразбираем, като се има предвид, че на това място всички са ОБИКНОВЕНИ българи, каквото и това да означава. И обичат и уважават себе си като българи. И смятат за себе си като част от българския народ. Лично аз, когато не познавам един човек, не бих си никога позволил да му вменявам качества, които нямам представа дали той притежава или не.

- 09-07-2012|**Kiril Ivanov**

Ей Ванка Р. викам си (нали знаеш, да се не повтарям) къде изчезна тоя човек?

Сърцето ми пак натежа. Па и бат Blagoo9 не може да я докара до никъде(И да ти споделя. Не, че не обичам тоя стил „поток на съзнанието“ в текста и дискурса ама напоследък стана много модерен и сичко живо го ползва, то политици, то бакали, абе мани. И аз имам съмнение, че зад Blagoo9 се е маскирала една бивша министерка на социалните грижи с една мазна фамилия пък аз не я харесвам хич и съм решил да не си чаткам с него/нея повече).

А аз нали съм решил ама сериозно да си оправим патриотическата гордост и много се надевам на тебе. Тука и една далаверка се заформя гледам, че си чат с числата и може да те помолим за помощ. Нали се сещаш за камъните. Та имам едни хора у TRACE, тия магистраладжиите. Говорих и са съгласни да им ги шиткам. Като много много ми се оклюма патриотическата гордост, аз че ти чатнем и ти, така да се каже метафорически, освобождаваш некво количество.

Ама требва малко по сериозно Ванка Р. Това постче много ме разочарова. Особено това за детенцето. То верно, че е късно за камъни. Спът хората. Ти може и от тая гледна точка така да го прежали.

Ама все пак, Ванка Р., представи си, че ти случайно, примерно на морето се разбълбукаш, а оня с червените гащи се врътне и каже аз си изпълних нормата дави се. Така да се каже, по Ванката Р., спасявай се сам. Е сам ше признаеш ама е много гадно. Аз така само нали примерно. Щото съм сигурен че ти не можеш да потънеш. И това статистиката Ванка Р. е доста неуместна форма за доказване морални и етични достойнства. Особено като коментираме проблемите от изтреблението. Нацистите са

били особено акуратни в превръщането на хората в цифри. Така е по лесно да се превърнеш в гьон и да си живееш в екарисажа.

А и не са били толкова железни. Щангл, коменданта на „Треблинка“, докато скатавал в Бразилия му се налагало да минава покрай кланница по пътя към работата. Близките му споделят, че от миризмата се поболял. Сменил маршрута и не можел да поглежда месо.

Поживял нормално и му се върнала неква чувствителност.

Така, че тия теории за неизбежност са адски удобни ама безполезни.

Не помагат да разберем къде се дява чувствителността.

Това се и опитва администраторът да ни попита.

А вие като некои счетоводители.

А, Ванка Р., да не забравиш за далаверката.

Стегни се малко.

И Ванка Р. това много ми хареса дето се появи у форума така с апломб.

Имах едно ефрейторче(влахче) у казармата и той така влезне и вика а добре тука а и нови са се появили това е много добре. Некакси така топло, дръжавнически.

Много си го харесвах.

- 10-07-2012|**Златко**

Велик си, Кире! (Много ви обичам, и тримата!) Но що се отнася до Ванката и сие, аз започвам да стигам до тая премъдрост, че всички тук ние (пък и разговорът ни) ще спечелим много, ако просто престанем да го вземаме на сериозно (Ванката). Не искам да кажа да не пишеш повече – напротив, много ми харесва стила ти, в който зад игривостта се крият толкова много дълбоки неща – но, нали се сещаш за плевелите... Всеки от нас носи в себе си някаква силна потребност – и у някои, късмета им такъв, тя е само да казват „не, аз знам по-добре“. При което всякакъв спор става начаса безсмислен. А инак ти давай, ценно е това, което пишеш, но, под формата на „отрицание на отрицанието“ то нещо много диалектическо става, нали разбираш?

- 10-07-2012|**Иван Рангелов**

Кире, и аз като Златко се чудя дали си струва да взимаме насериозно някои неща.

Например, гледам по-горе как, възразявайки на Димитър Петров (който се изказа достатъчно разумно и трезво!) Златко упорито повтаря, че той самият, като публикувал тук безумията на Гафни, не правел нищо повече от това да представя някакви „факти“ – „непознати досега (или не толкова добре познати) факти“, и видиш ли, то „няма нищо унизително в представянето на фактите“ (тъй пише Златко)...

Какви точно „факти“ бе, Златко? Я си погледни пак текста на Гафни – къде там има „факти“?! (То че има пропагандни клишета – има, но поне да имаше покрай тях и някакви подкрепящи ги факти – а то просто няма!)

Да оставим настрана, че ти, Златко, и сам призна по-горе, че твърдението на Гафни за „афро-американския“ произход на президента Хардинг не може да се приеме за установен „факт“.

Има обаче много други несъобразености в думите на Гафни. Този човек е способен да се оплете дори и в неща, които са напълно ясни за всеки културен човек, запознат с християнството.

Този Гафни изобщо наясно ли е що за глупост е казал, заявявайки, че имало било някаква „продължителна умонагласа, насочена срещу евреите, която води произхода си от погрешното християнско твърдение, че евреите са разпънали Христос. Както казва Гафни, всъщност това е бил Пилат Понтийски.“

И какво точно му е „погрешното“ на въпросното християнско твърдение??

Ами много ясно е, че НЕ Пилат е виновен за смъртта на Исус! Това всеки, който е чел евангелията, пък и филмите по тях само да е гледал, може да види! Реално Пилат се опитва всячески да НЕ се занимава с Исус, търси ако може да прехвърли отговорността на други власти, и само след упоритото настояване на тогавашните юдейски първенци Пилат се примирява с разпъването на Исус! (Поведението на Пилат е съвсем логично, като се има предвид тогавашната политическа обстановка в района – властта на Рим е разклатена от предходни бунтове, евреите са като цяло труден за управляване народ, и Пилат, като всеки администратор, гледа не си усложнява живота, и затова няма никакво намерение да осъжда, камо ли на смърт...)

Вземете наистина и прочетете малко, няма да ви навреди:

В евангелие от Лука ясно е показано, че когато водят Исус при него, Пилат казва

„Пилат рече на първосвещениците и на народа: аз не намирам никаква вина у Тогова Човека.“ (Лука, 23:4)

После, като узнава, че Исус е всъщност от Галилея, Пилат го праща да го съди управникът на Галилея – Ирод. Ирод обаче също не осъжда Исус, а го връща обратно на Пилат.

И тогава Пилат повторно казва съвсем ясно: никаква вина не намирам у този човек:

„А Пилат, като повика първосвещениците, началниците и народа,

каза им: доведохте ми Тоя Човек като развратител на народа; а ето, аз изследвах пред вас, и не намерих у Тогози Човека никаква вина от онова, в каквото Го обвинявате;

но нито Ирод намери, понеже Го пратих и при него; и ето, нищо достойно за смърт Той не е извършил;“ (пак там, 23:13-23:15)

Това е истината. Пък да го видим сега Златко, след като е такъв голям защитник на „фактите“ на Гафни, какво ще каже. (Дали изобщо ще има какво да каже? Дали той „знае по-добре“?)

- 10-07-2012|**blag009** – Не разбрах бе Кирчо ...

Не разбрах бе Кирчо с кирката, защо ме сравни с „дъщерята на железнечаря“?

Все пак прочети туй:

от http://www. dnevnik. bg/analizi/2012/07/07/ 1861407_prochit_na_ istoriiata_za_tragediiata_na_ev reite_v/

за РАФАЕЛ КАМХИ, ще ти цитирам само едно пасажче:

„Според информациите, които имаме, братя Албалах и Хасон през 1944 год., когато стана руската офанзива, се представили пред руската армия като евреи-затворници и по този начин минали в Албания с четири куфара, пълни със злато и скъпоценности, крадени от солунските евреи. От Албания те преминали в Италия и оттам се завърнали в Солун и заедно с техните съдружници гърци продължили своята нещастна работа да изравят заровените съкровища по еврейските къщи, за които те имаха точни сведения.“

На това Кирчо се вика мародерство.

Да не забравя за протокола, гр. Солун е бил под прякото военно ръководство на Германия. И задавам въпрос, от 11 хил. евреи, ще бъдат ли приспаднати поне 6 хил.? Гадно е така да питам, но именно това е ВАШАТА тактика, на невидни девици?! Нещо по Вапцаров:

–"А дамата сопната, знаете -
тропа, нервира се,
даже проплаква.
Залива ме с кални потоци
от ропот
и град от словесна
атака. „
колкото до

Kiril Ivanov писа:

...

А и не са били толкова железни. Щангл, коменданта на „Треблинка", докато скатавал в Бразилия му се налагало да минава покрай кланница по пътя към работата. Близките му споделят, че от миризмата се поболял. Сменил маршрута и не можел да поглежда месо.

Поживял нормално и му се върнала неква чувствителност.

...

Питам къде е бил великият ловец на нацисти Симон Визенал? Виж, да хванят някой невиден, че е нацист и да МУ разсипят живата проблеми ниц. Виж тук http://balkanec. blog. bg/politika/2011/07/16/ rekviem-za-edno-leshoiadstvo-lovcite-na-nacisti-i- tehnite-zu.784136

Така че:

–Кирчо бе чети,
Кирчо с кирката си играе,
вместо да спори
Кирчо кирката размахва!:-)))

Е, сега модерните от РМС чукове размахват, но това е друга боза на тема „Нали искахте димукрация"?

За сега се бориме поне **6 хил.** евреи да ни намалят?

Пак казвам гадно е така да пиша, но с псевдо евреи кво ли ти остава да дискутираш?

Кибик Блаже

- 10-07-2012|**Самолет 005**

Статията завършва така:

„Състраданието е човешко качество, а не въпрос на национални стереотипи", отговаря Гафни.

Вината тогава какво е? ОК – вината е национален стереотип. Защо тогава Ед Гафни поставя на сцената под прожекторите национален стереотип, като казва „Ей! Българино! Ти дойде в Солун и погуби хиляди евреи... с нищо детето еврейче не ти беше виновно...“ Вероятно Ед Гафни не апелира за състрадание, защото той е убеден, че няма да го получи от всички, а само от някои...

Какво иска Ед Гафни?

Отговорът е: „В известен смисъл този филм е опит на една личност да се противопостави на вековните погрешни, невероятно фалшиви твърдения, касаещи евреите“, казва той.

Вековното, погрешно и невероятно фалшиво твърдение, касаещо евреите в случая е твърдението, че българите спасяват своите евреи. Българите не са в състояние да спасят своите евреи, защото състраданието е единствено и само човешко качество, а не национална черта. Това го разбрахме макар и да сме достатъчно тъпи. Какво не разбрахме?

Аз лично не разбрах как този филм ще помогне на евреи и българи да се заобичат... А вие разбрахте ли? Как този филм ще допринесе за изпитване на състрадание от все по-голям брой български хора спрямо еврейските хора? В това отношение (повтарям само в това отношение) мисля, че филмът е провалът на един помпозен самовлюбен научно-кинематографичен фавн. Ако този нарцисист беше в състояние да притисне малко чувството си за справедливост в името на нейното постигане, то той щеше на първо място да изпитва състрадание към съвременните евреи, търпящи гафовете на сгафилите като Гафни купища защитници на справедливостта. Ужасно е да си самовлюбен. Ужасно е да се теоретичен състрадател и кинематографичен фавн.

Не съм против огласяването на отвратителните факти от историята на крайбългарските евреи и от ужасяващото поведението на тогавашните български власт имащи. Против съм излагането на тези факти по начин, смятан за боцкащ чуждото самодоволство, но всъщност доволно разтапяйки се в собственото си такова. Филмът можеше да е по-скромен. Самият Гафни казва: „Рационалните хора са достатъчно скромни, за да променят мисленето си когато им се каже „почакай; не са ти известни достатъчно факти“. Гафни излиза с претенцията, че на него всички факти са му известни... Дори и така да е, пак е нелепо да преподреждаш факти според разбирането си за важност... личното си разбиране за важност... личното си разбиране. Но ние нямаме друго разбиране ос-

вен лично. Тогава трябва да се съобразим с възможностите да направим личното си виждане обществен стереотип... А-а-а-а! Къде бил ключът от бараката... В това Гафни и филмът му може и да постигнат някакъв ефект. Ще ми е интересно да проследя какъв ще е този ефект!:)))

- 10-07-2012|**Златко** – ге:
  Самолет 005 писа:
  Аз лично не разбрах как този филм ще помогне на евреи и българи да се заобичат... А вие разбрахте ли?

Самият аз вярвам в силата на (просветеното) покаяние, Самолетски. Не знам защо толкова много хора тук настръхват при мисълта, че е възможно да се каже „Да, има с какво да се гордеем, но ето – има и за какво да искаме прошка." Именно ТОВА е посланието на филма – цялата му втора част е посветена на възхвала на спасяването на българските евреи. И това се казва многократно в него – българите са може би най-странния случай в историята на Холокоста – едновременно и извършители, и спасители. За мен единственото обяснение за цялата агресивност, неразбиране и откровено банален инат тук по страниците на форума, се крие в липсата на каквито и да е плуралистични навици при воденето на обществен дебат. Всеки от нас знае много добре от собствен опит, че най-нормалното състояние на повечето човешки същества е да бъдат способни както на добро, така и на зло. Когато обаче същата тази способност бъде по някакъв начин обобщена (между другото не от Гафни, а от стария евреин, който казва нещата, които ти цитираш тук) то изведнъж всички настръхват. А нещата са толкова простички и ясни, всъщност. Дайте власт на хора като Иван Рангелов и нему подобните – и вече няма нужда от пророчески способности, за да може човек да си представи какво долу-горе ще последва. От това, разбира се, не следва че ВСЕКИ българин е потенциален лумпенпролетариатски водач. Но си остава факт, че те са много, вероятно дори прекалено много. И че винаги са били много. Ето затова боли, ето затова се пробуждат такива горещи страсти тук във форума. Ако човек не би се боял от усещането, че някъде дълбоко в него се крие едно дребно, агресивно и готово на доста ужасяващи неща шимпанзе, то не би се страхувал и от обвиненията срещу групата си, просто защото би се чувствал достатъчно силен и самостоятелен като индивид, като морално същество, като нешимпанзе, за да може да се противопостави, с думи или с дела, на застрашително мълчащата общност... Гневът на повечето от нас – такова поне е

собственото ми мнение – идва само и единствено от неувереността пред лицето на въпроса „Ами ако все пак и аз съм един от ТЯХ?“

Е добре – наречете ме хвалипръцо, но едно от най-важните усещания в моя личен живот – и основата на енергията, която ме кара да правя това тук нещо (почти) без да се интересувам от ответните реакции, идва от това, че аз СЪС СИГУРНОСТ знам, че не съм част от тази, неизвестно колко голяма, група. Знам със сигурност, че не бих убивал хора в Косово. Знам със сигурност, че не бих преследвал НИКОИ евреи, турци или цигани заради етническия им произход. Знам със сигурност, че, по което и време да съм бил роден, не бих подкрепил никои манипулатори, насърчаващи страховете на хората в името на политическите си цели. И това ме прави спокоен пред лицето на обвиненията. Те са справедливи – в това нямам ни най-малко съмнение. Но заедно с това те не ме касаят по никакъв друг начин, освен чрез пълната ми готовност да изразя покаяние и готовност за искане на прошка от хора, на които лично аз не съм сторил никакво зло, но пред които сънародниците ми, или част от тях, имат неизличими грехове. Само човекът, който е стъпил здраво на усещането за собствената си морална неприкосновеност, е способен да се произнася разумно по въпроси на вината и покаянието – защото, бидейки сигурен в личната си невинност, заедно с това той е напълно способен да извърви пътя към постигането на мир с ония, на които е сторено огромно зло, и който път ВИНАГИ, ВИНАГИ, минава само и единствено през покаянието.

Но хайде, стига толкова...

- 10-07-2012|**Златко Ангелов**

Очаквах дискусията да се премести под статията за либерализма на Владимир Кандимиров – тук файла стана твърде трудно управляем – но понеже това не стана, ще цитирам част с известни редакции от коментара си под нея тук, за да подкрепя изцяло казаното от Самолетски и да добавя един нов аспект на проблема:

Мисля, че в България може много неща да не са (били) наред и адекватни на цивилизованите стандарти. Може българите да бъдат упрекавани за много неща. Но има нещо, което никой не може да отрече. Наричам го с една разбираема дума: ЧОВЕЩИНА. Твърдя, че човещината на българите е била – а вероятно и днес е – заместител на либерализма. За мен, например, няма съмнение, че така страстно обсъжданите събития по спасяването на българските и македонските евреи по времето на цар

Борис, имат едно обяснение на индивидуално ниво. И то е, че българите са човечни, състрадателни – те са безсилни пред теориите и етикетите, но знаят как да помогнат на съседите си. Изследването на Румен Аврамов показва, че е имало – а как иначе? – и ужасни личности, дребни души, които са се възползвали от ситуацията. Но аз не видях в неговия текст убедително доказателство, че става дума за групова психология, колективно действие и, следователно, колективна БЕЗ-отговорност.

Интервюто на Гафни – след като го прочетох не изпитах желание да гледам филма му – е наистина проява на онази прекаленост, която евреите проявяват, за да поддържат гореща каузата си за съществуването на антисемитизъм – бивш и днешен. Целият свят знае, че евреи не са били депортирани от територията на България. Защо трябва след толкова години да се ровим в Македонско, за да докажем, че не – българското правителство и цар Борис не са спасили тамошните евреи, следователно, българите са били едновременно добродетелни, но и виновни? Та нима холокостът превръща автоматично евреите в група на стопроцентовата добродетелност?

Нещата с Македония са много по-сложни. Самата Хана Аренд убедено твърди, че цар Борис е изпил своята чаша до дъно и е намерил начин да спаси единици и от присъединените територии. И че онези в България, които са познавали лично евреите, са ги спасявали поединично или на малки групи. Но резултатът е едно групово спасяване. Не е ли това още едно доказателство, че значение имат само индивидуалния избор и индивидуалните ценности? Груповото се очертава впоследствие. (Онова, което знам например за моето семейство е, че баба ми – която не бих обвинил в либерализъм, но която беше въплъщение на човечността – е спасила семейството евреи, на което е била хазяйка. И тези хора, които след това емигрираха в Мексико, общуваха с баба ми и моите родители десетки години, докато остаряха и умряха.)

Самолетски е абсолютно прав, че този филм не допринася за заобичване между евреи и българи – на това абстрактно ниво, на което се водят всички подобни дискусии. В тези говорилни едва ли някой вярва, че ще стигне до някакъв консенсус за „истината“ – но всеки от нас притежава доза човещина, с която е готов да се отзове на вика за помощ на ближния си. Единствено 45-те години тоталитарен натиск, под който всичко освен разрешеното беше забранено, успя да накара хората да не обичат себе си и поради това да не са готови да помогнат на ближния си. Аз – може би

наивно – вярвам, че демократичното общество ще възвърне действената човечност и постепенно ще изземе всякакви аргументи на арогантност и омраза към цели групи хора от устата на Иван Рангеловците, Кибиците и т. н. Дано им върне и човечността.

- 10-07-2012|**Самолет 005**

Златко, само не ми казвай, че разчиташ на просветеното покаяние, за да може Гафни да бъде възприет като мил интелектуалец, а не като злобар... Този човек е неефективен по начин, по който български гей активисти решиха да правят калифорнийски гей-парад насред „Витошка“ под просветения поглед на ултра селски дураци, разпльокани на по бира в скъпите заведения на провинциалната ни, уж столична чаршия. Слава Богу, че гей активистите ни се осъзнаха... При такива като Гафни осъзнаване има ли? Той всъщност вреди на самите евреи... Гафни не е намерил точния подход. Жалко!

- 10-07-2012|**Златко**

Да си ми жив, Самолете! Преди да те срещна, не знаех, че и сред гейовете си има стриктно разделение между либерални и консервативни хора. Но ето – оказва се, че дори и пред лицето на (почти) всеобщото презрение от страна на хетеро-мнозинството, вашего брата остава верен на позиви и послания, които идват дълбоко отдолу, откъм дълбините на психиката, както и при всички други хора. Още едно доказателство, че, независимо от различията си, всички сме осъдени да бъдем просто хора...

- 10-07-2012|**Златко**

По повод човещината:

разбира се, като всеки друг човек (и българин) аз високо ценя това ни – нека го наречем за целите на тази дискусия „национално“ качество. Но заедно с това дълбоко се съмнявам в животоспасителната способност на нещо толкова убегливо и подлежащо на постоянни атаки от страна на доста безпощадния живот – в смисъл, че човещината не може да служи като някаква устойчива основа на каквито и да са форми на последователно колективно поведение. Казано по просто: днес я има, утре я няма, в зависимост от различни неща, на първо място политически манипулации и (икономически) кризи. Как иначе, ако не с пълната рехавост и

ненадеждност на „човещината“ като основа на колективното поведение, може да се обясни този напълно шизофреничен факт от най-новата българска история – че, след като се е опитала – и успяла – да спаси едно малцинство от 50.000 души, няколко десетилетия по-късно същата тази „човечна“ общност не полага никакво, дори и най-минимално усилие, да се противопостави на безумния опит за етническо прочистване и премахване на едно друго, **20 ПЪТИ по-голямо**, малцинство? След което започва концерта от познати стари градски песни – не бяхме НИЕ, ТЕ бяха!

В едно общество, което не познава и следа от някакви демократични традиции, в което интелигенцията, създадена преди около стотина години, е играела една традиционна чиновническа роля, а обществеността дебат е бил (като минимум) ВИНАГИ направляван отгоре; в което не е съществувала никаква форма на демократична конституционалност (гордеем се с Търновската конституция, но какво повече от парче хартия е била тя?)... Накратко, в едно общество, в което повечето въпроси на живот и смърт, като съществуването или унищожаването на огромни малцинства, са оставали винаги зависими от нечия добра воля (или липсата ѝ, която е далеч по-нормалното състояние на нещата у нас и изобщо по Балканите)... Да се надява човек на „човечността“, сред всичко това... Хммммм, а дали не е по-добре да пускаме по-честичко фишове за тотото?

- 10-07-2012|**blag009** – Златко А, аааaa

Златко А, аааaa ...доколкото разбрах филма се отнаса за СОЛУНСКИТЕ евреи,

Аре сега, с думи прости да ми обясниш, КОЙ бесеше и колеше в Солун, давам ти 6 жокера:

а)България

б)България

в)България

г)България

д)Германия

е)Италия

Пък и филмова продукция(американска) която ми твърди, че Орфей е негйр ...:))) Проблема е твой драги и много ти поздрави от

> *Златко Ангелов писа:*
> *Аз – може би наивно – вярвам, че демократичното общество ще възвърне действената човечност и постепенно ще изземе*

всякакви аргументи на арогантност и омраза към цели групи хора от устата на Иван Рангеловците, Кибиците и т. н. Дано им върне и човечността.

АЗЪ-БЛАЖЕ имам любовта на семейството си и уважението на 80% от хората коио лично ме познават ... повече не ми трябва!

Кое е човечноста според теб?

В историята пише, че Солун, е в сферата на ГЕРМАНИЯ, ква България търсиш и кави прегрешения имат БЪЛГАРИТЕ, че шепа евреи и гърци са обрали сънародниците СИ, като „банашко бибе“!

Кибик Блаже

- 10-07-2012|**Златко**

Хайде сега, достатъчно с глупостите! От това, че Самолета е разбрал ПОГРЕШНО, че някой някъде си бил казал „Солун“ не следва, че сега всичките трябва да се надвикваме като на пазарище. НИКЪДЕ в речта на стария евреин не се говори за Солун, въпросът му е: „Ей, българино, защо дойде в Тракия и Македония?“ Има място за клоунади – всеки според вкуса си – но НЯМА място за грешки, които след това се превръщат в основа за напълно безпредметни спорове.

- 10-07-2012|**Златко Ангелов**

В основата на двата ми постинга – тук и под Либерализма на В. К. – лежи убеждението ми, като привърженик на историческата социология, че няма групови качества априори – те се превръщат в типологии едва когато наративите за поведението на групата в някакъв минал период покажат, че повече индивиди от групата са ги проявили. Особено това се отнася за „националното“, което никога не се проявява в чист вид, а е опосредствано от политиките на управляващата класа.

Най-точно искам да кажа, че не България е спасила евреите си, а българите са спасили своите съседи евреи. Не става дума да залагаме надеждите си на човещината – просто историческият наратив показва, че е станало именно това. В София конкретни личности са ходатайствали за конкретни личности. На управленческо ниво е било издействано изселване към провинцията вместо към Германия, а властите са си затваряли очите пред носенето на жълтите звезди. Моето лично усещане за Македония е, че там просто е нямало дългогодишно съседство между българи и евреи, за да се стигне до същото. Там гръцкият елемент е бил

преобладаващ. Може и да не съм прав, но не виждам доказателства за някаква съзнателна политика на компенсация – пазим тези от Бг, а ви даваме онези от Македония.

В последния си абзац по-горе се опитах да предложа обяснение защо след 45 години тоталитаризъм, е нямало проява на човещина към преименуването и изселването на българските турци. Няма да го повтарям. Но историографията още не е дала достатъчно наративи, за да се покаже кое е преобладавало: съчувствието и състраданието или използвачеството. Понеже съм отчасти свидетел, споменът ми е, че имаше и едното, и другото. Но тоталитаризмът изкривява всички аспекти на човешкия живот – така че СТРАХЪТ започва да определя поведението.

При внимателно прочитане на моя пост къ

- 10-07-2012|**Златко Ангелов**

При внимателно прочитане на моя пост към Либерализма на В. К. не може да не стане ястно, че съм съгласен, че българското общество „не познава и следа от някакви демократични традиции“, че „интелигенцията, създадена преди около стотина години, е играела една традиционна чиновническа роля, а общественият дебат е бил (като минимум) ВИНАГИ направляван отгоре“, че „не е съществувала никаква форма на демократична конституционалност и повечето въпроси на живот и смърт са оставали винаги зависими от нечия добра воля ...“ Тъкмо затова се опитвам да потърся един общ знаменател – човещината – който е действал като причина индивидите в едно примитивно общество да се противопоставят на една нечовешка политика. Подчертавам – политика, която е трябвало да бъде прокарана от българските власти в услуга на хората на Айхман. Тъкмо хлабавата власт и случайно добре насочената воля на Царя е позволила на хората, които не са били съгласни (или просто недостатъчно мотивирани) с тази чужда политика, да не я проведат на практика. Но това пак е станало по български, не с официално противопоставяне, а с несъпротивление и скрити ходове.

Така че, в по-общ план, не виждам защо нещо постигнато – макар и постигнато по примитивен начин, без либерална идеология и групови добродетели – да бъде подхвърляно на съмнение, подценявано, омаловажавано и т. н., заради многото непостигнати неща, в същия период или по-късно. Мисля, че трябва да му отдадем дължимото и да си го обясним с причини, които не надхвърлят тогавашните възможности на хората.

В българското общество никога е нямало революционна енергия. Нито е имало колективен проект, който да мобилизира НЯКАКВА енергия, освен онази на оцеляването. Ако причината за спасяването на българските евреи не е човещината, тогава кое е?

Ако някой се опита да отговори на този въпрос, бих искал отговорът да се търси на индивидуално равнище. Модерната историческа социология разчита на индивидуалните наративи, които успяват да напипат човешката мотивация, тъй като след многото опровергани теории за групово поведение стана ясно, че човешката мотивация дава по-точен обяснителен модел за социалните процеси, отколкото опита хората да бъдат сумирани като някакъв колектив, към който те само хлабаво принадлежат.

- 10-07-2012|**Златко** – гe:

  Златко Ангелов писа:
  да бъде подхвърляно на съмнение, подценявано, омаловажавано и т. н., заради многото непостигнати неща, в същия период или по-късно.

Съжалявам, тук става дума за базисно разминаване в разбирането на това, за което става дума в този материал. Както вече многократно повторих, за мен в изнасянето на фактите около съдбата на македонските и тракийски евреи НЯМА „съмнение, подценяване, омаловажаване“ и пр. Моето самочувствие на българин и човек, който се ГОРДЕЕ със спасяването на българските евреи, не е накърнено ни най-малко от факта, че македонските и тракийски евреи са имали напълно противоположна съдба. Но това е така НЕ защото аз споделям мнението, че да се говори за тези неща означава да се върши лоша услуга на страната, хората, които живеят в нея или когото и да било от нас (дори и на ония, чиито дядовци директно са качвали хората по вагоните, тъй като поколенията обикновено не носят ЮРИДИЧЕСКА отговорност за делата на предшествениците си). Но ние НОСИМ моралната отговорност да ценим информацията по въпроса, да говорим свободно, без свян, за фактите от онези времена – **при условие, че сме добре информирани**! Целият разговор дотук – типично или не – се върти около интерпретации, а не около факти. Никой, нито един от участниците, не подлага на съмнение онова, което се казва във филма – въпреки линка, който съм дал, и по простата причина, че всички тук продължават да говорят за нещо, което

НЕ познават и изглежда НЕ ИСКАТ да опознаят, въпреки всичките хиляди букви, похабени в спора досега. ЕЙ ТОВА вече ме ядосва, фул стоп!

- 10-07-2012|**Иван Рангелов**

И тъй като гледам малко по-горе Златко Ангелов много държи на „индивидуалния наратив“, то ето го моят такъв:

Аз този път днес съм много доволен че Самолет 005 по-горе е проявил едно истински критично отношение (каквото Златко постоянно ни натяква, че всички ние тук би трябвало да имаме) – и добре е разкостил цялата безумност на Ед-Гафниевите напъни да се „търси истината“.

Аз лично още в коментара си от 28-06-2012 10:17:45 възможно най-ясно посочих, че в случая това на Гафни е просто един ПРОПАГАНДЕН материал – и затова съм доволен сега, когато виждам, че и Самолет 005 е стигнал до извода, че Гафни е „неефективен“!

А иначе, не мога да не се изумя отново от Златко, който по-горе, както изглежда, е

„стъпил здраво на усещането за собствената си морална неприкосновеност“, и затова смело вещае мрачни картини какво щяло да стане, ако властта бъде дадена на „хора като Иван Рангелов и нему подобните“...

Не, Златко, аз не знам, дали именно аз ще дойда на власт – но съм сигурен, че властта, която и да е тя, каквато и да е тя, един ден ще дойде на моя акъл.

Защото с твоя акъл, с „просветено покаяние“ или както беше там, не се гради общество, не се гради държава. Не се гради общество и държава с постоянни напъни „да развенчаем този мит“, после „да развенчаем онзи мит“, после „да преодолеем това дискриминационно отношение“, „да махнем от езика обидните думички“, и т. н.

А, и още нещо: много ми хареса как Златко Ангелов, след като чакал, чакал да се разгърне дискусия под неговия си коментар към статията на Владимир Кандимиров, чакал, и накрая не дочакал, та се прехвърлил тук ...

Един вид: „щом дискусията не идва при мене, значи трябва аз да ида при дискусията!“

Правилно, г-н Златко Ангелов! Най-искрено Ви поздравявам за това правилно решение!

(Само ще Ви запитам: „Не е ли това още едно доказателство, че значение имат повече общественият избор и обществените ценности, а не толкова индивидуалния избор и индивидуалните ценности?“)

- 11-07-2012|**Самолет 005** – ге:

  Златко писа:

  ... не знаех, че и сред гейовете си има стриктно разделение...

Не зная какво разбираш под „стриктно разделение“, защото от такива разделения хората са разделени на просемити и антисемити и авторът на статията Габриел Хиршман се е препотил три пъти да ни обяснява надълго и нашироко как Ед Гафман не е просемит. Това е толкова абсурдно, колкото абсурдно е и задължителното показване на хетеросексуална потентност при евентуална защита на хомосексуалността. Обикновено по радиа и телевизии, ако някой човечец реши да каже нещо добро за „гадните пе›ераси“, то той или тя трябва задължително да изтъкнат, че си лягат с човек от другия пол и имат 3 деца, 8 внуци и 15 правнуци.

Мен, Златко, можеш да ме поставяш във всякакви категории, но не поставяй ума си в бинарни противостояния, защото те са изключително вредни за здравия разум. А отделно искам да ти кажа, че между хомосексуалните има и върли хомофоби. Аз познавам едно такова „гей-семейство“ – двама мои приятели, които са космически хомофоби, но това не ми пречи да им ходя на гости и да цвиля от смях на тезите им. Ако имах възможност в България, бих бил куиър, но това за нашата мила татковина дори не е музика от бъдещето, защото ако шопите са буквално белодрешковци и чернодрешковци, то българите в своето множинство мислят в категориите „белодрешко и чернодрешко“. Само не ми казвай, че и българите в Берлин сте си останали такива...

- 11-07-2012|**Самолет 005** – ге: ге:

  Златко писа:

  ...Но ние НОСИМ моралната отговорност да ценим информацията по въпроса, да говорим свободно, без свян, за фактите от онези времена –при условие, че сме добре информирани! Целият разговор дотук – типично или не – се върти около интерпретации, а не около факти.

Напълно съм съгласен с това, че ние трябва да ценим информацията, но в медицината има цяла наука за това, как да кажеш на един човек, че е болен от терминална болест и няма да живее дълго. Ед Гафни го прави нескопосано като млад лекар стажант. Аз всеки ден общувам с евреи, защото най-добрата ми приятелка е еврейка. Отгледан съм от евреи като учителката ми по английски във върлите комунистически времена естествено беше еврейка, а баба ми, нищо че беше нееврейка, разбираше ладино, защото и тя е отраснала в еврейска къща. Епизодът с бъчвата и детето (на Джони) ми е известен от проходилката.:))) Но сериозното, което искам да вметна, е, че част от самите евреи няма да одобрят този филм. Затова казвам, че е ужасно да си теоретичен състрадател... Никой не ти пречи да изнасяш точната и вярна информация. Това, което е опасно, са експериментите с нагласите на обществото (които лоши или добри, правилни или неправилни са налични!)... не че някой ти забранява да целунеш алигатор насред Амазония... О! Разбира се, че трябва да променяме нагласите... но тук ключовата дума е „ефективно“...

- 11-07-2012|**blag009** – re: Златко, Златко ...

  Златко писа:

  . НИКЪДЕ в речта на стария евреин не се говори за Солун, въпросът му е: „Ей, българино, защо дойде в Тракия и Македония?“ Има място за клоунади – всеки според вкуса си – но НЯМА място за грешки, които след това се превръщат в основа за напълно безпредметни спорове.

Златко, Златко чети тук http://frognews. bg/news_32542/ Koi_unishtoji_solunskite_evrei_prez_1943_g/ кво е искал да каже старият евреин РАФАЕЛ КАМХИ живял блисо 100 год. Виж заглавието:

„Кой унищожи солунските евреи през 1943 г.?“

Кибик Блаже

- 11-07-2012|**Златко**

До Самолета:

Два коментара, два отговора.

Първо, за бинарните противопоставяния: онова, на което те противопоставям, Самолетски, е смелостта. Смелостта на събратята ти по съдба, които се осмеляват да излязат открито по медии, улици и пр., за да защищават правото си да бъдат Различни. Харесвам култивираността, чув-

ството ти за хумор и способността ти да гледаш през пръсти на тегобите житейски, но всичко това отива на кино в момента, в който отвътре ми се обади едно (може би арогантно) гласче, което ми казва „още един човек, похабен и потрошен от времето, в което е израснал. Още един бъзливец.“

Та това е, което ме кара да те виждам по начина, по който го правя. За мен еквивалентът на твоето поведение за самия мен би бил да престана да правя това издание, да си мълчункам и да чакам главите български да узреят по повеление божие. Нали разбираш сега защо от време на време губя търпение и започвам да ти говоря като на човек, когото не мога да уважавам?

Второ, за начина, по който според теб трябва да се поднасят фактите. Веднага трябва да кажа, че тук не става дума за терминална болест, тук става дума за съучастничество в тежко престъпление. **Това е фактът.** И това е нещото, което ни поднася филма на Гафни (за който, сигурен съм, говориш наизуст, тъй като не си го гледал). Разбира се, оттук нататък започва едно дълго и мъчително изясняване на роли и съучастия, защото е абсурдно да се каже „българите“ – и при спасяването, и при унищожението. Има хора, които са участвали от двете страни – и това трябва да бъде показано ясно, без изкривявания. Според мен този филм го прави чудесно. А това, че много хора, свикнали с митологизираното представяне на историята ни, подскачат като ужилени при всеки опит да се избегне ИМЕННО опростителското, именно обобщаващото, не казващо нищо, представяне – били те евреи или българи – това, Самолетски, е неизбежно следствие от различните способности на различните хора да се справят с неща и ситуации, които ги изнасят – понякога рязко – извън нормалния коловоз на живота им.

Изобщо, Самолетски, това, което слушам от теб от години насам, са повече или по-малко добре представени версии на поговорката „преклонената главица, остра сабя не сече“. Съжалявам, но не мога да изпитвам уважение към този избор. Най-вече защото се виждам принуден ежедневно да се сблъсквам с последствията му.

- 11-07-2012|**Златко**

Към Благовест:

(отговарям единствено поради това, че в случая се поднася предизвикателство за спор около факти; инак в клоунските истории не участвам).

И така: както е добре известно от историята, Гърция е разделена на три и окупирана съответно от италиански, български и немски войски. Големите гръцки градове, към които принадлежи и Солун, са окупирани от немците и те сами се „погрижват“ за евреите там. В такъв смисъл тяхната съдба – за наше голямо щастие – не може да бъде вменявана в отговорност на България и нейните войски. Това е позицията ми в момента, базираща се на информацията, която имам до момента. Историята на Рафаел Камхи е покъртителна, но тя няма отношение към въпроса, който дискутираме тук, и който е БЪЛГАРСКАТА отговорност за случилото се. Или, ако предпочиташ да формулирам темата другояче: имам ли АЗ (Благовест, Златко, Иван, Драган и пр.), някакво морално задължение пред наследниците на жертвите? Имам ли задължението да представя нещата без изкривяване, след което да се опитвам да настоявам пред сънародниците си, че историята на българските евреи от Втората световна война не е единствено история на благородство, триумф на човечността, изобщо, поводи за гордост, а от нея винаги досега са били внимателно изваждани моментите, които могат да ни отрезвят и да ни накарат да получим един по-пълен и по-реалистичен образ на самите себе си (не като герои, във всеки случай).

Ок, сега ще те изслушам, но само ако не започнеш отново с клоунските фасони...

- 11-07-2012|**blag009** – Стъпка по стъпка...

Стъпка по стъпка Здравко:

1. Кои са големие градове в Северна Гърция освен Солун?

2. Колко са депортирани от Македония и Северна Гърция т. е. Тракия?

3. Питаш „...имам ли АЗ (Благовест, Златко, Иван, Драган и пр.), някакво морално задължение пред наследниците на жертвите?“

Все едно да питам, имат морално задължение оцелелите евреи 48 хил. души да засадят 48 хиляди дръвчета в „Мемориалният комплекс в памет на жертвите от Холокоста Яд Вашем в Ерусалим“!

4. Нищо не казваш за Идън и Рузвет?

Чия е вината за не спасяването на 11 хил. евреи, след аморалният отказ и потапянето на няколко български кораба с евреи край бреговете на Палестина?

5. Интересно, че по зададените ми въпроси не ми се отговаря под претекст, че са „...клоунските фасони...“

6. Това, че работиш в Германия и по твои думи, не искаш и като пенсионер да живееш тук, не виждам ЗАЩО заобикаляш всички въпроси с „...клоунските фасони...“?

7. Готов съм да ме остраниш повторно ..., но не виждам КАК при един директен диспут ще си остояваш тезите(по точно липсата им), които развиваш тук?

Приемам, че за подържане на дискусиите, като стопанин си длъжен да пробутваш някоя и друга интрижка, но ПРАВИ го като гейшите с такт и мъдрост!

Кибик Блаже

- 11-07-2012|**Самолет 005** – ге:

  Златко писа:

  Изобщо, Самолетски, това, което слушам от теб от години насам, са повече или по-малко добре представени версии на поговорката „преклонената главица, остра сабя не сече“.

М-да-а! Отплеснахме и на поговорки, макар да знаем, че за всяка поговорка има и контрапоговорка.

Златко... в качеството си на гей откакто се помня зная едно... че на един мъж, когато му отнемеш героизма, то този мъж става зъл... Няма да отнемам желанието главата на който и да е мъж да бъде отсечена. Просто искам само да знам в кой буркан на моргата да я гледам след това... Мъжете не знаете колко голямо е нищото след подвига и това ви е хубавото. Обичам мъжете! ... и Херкулес и Агамемнон...

- 11-07-2012|**Самолет 005** – ге:

  Златко писа:

  Имам ли задължението да представя нещата без изкривяване...

Всяко представяне е изкривяване, защото то вече не е факт, а репрезентамен. Така че, твоето задължение е да представиш нещата любезно – каквото и да означава това. И кюстендилските евреи са лежали в тютюневи складове. През нощта, когато са ги конвоирали са чували изрази от типа: „Мрете, чифути гадни!“ И тези изрази са били изричани от българи антисемити... или от тъпи българи... но кюстендилските евреи са били спасени, а битолските са погинали. Ние за какво говорим –

за вина, или за информация. Можеш ли да изложиш само информация, без да имаш позиция. Невъзможно е... „Новините – такива, каквито са!“ Това е лозунг на най-тъпата, продажната, просташката, хомофобската и самовлюбена частна телевизия в България. В момента рейтингът и› е под всякакво критично ниво... не, че останалите в по-висок рейтинг са по-различни от тази. Просто така се падна...

- 11-07-2012|**Златко Ангелов**

Всяко действие може да бъде оценено правилно само, ако е имало алтернатива. Имало ли е алтернатива за българския окупационен корпус в Македония и каква е била тя?

Най-силното послание от невероятно честния и почиващ НА ФАКТИ роман на Джонатан Лител „Доброжелателките“ е, че човешкото същество не е пригодено да се съпротивлява на добре организираната и въоръжена до зъби тотална държава. Моралът, освен в редки случаи, по правило отстъпва на инстинкта за самосъхранение. Кои са тези редки случаи? Ами най-общо казано това са случаите, когато човекът Е МОТИВИРАН в най-висша степен да не отстъпи от моралните си принципи, дори с цената на живота си. Имало ли е такава мотивация за българските окупационни войски в Македония? Важно е, че става дума за войска – с военна дисциплина – а не за население.

И, според мен, още по-важно, представителни ли са тези войски за всички българи, че днес всички ние да изпитваме морална вина пред потомците на загиналите?

Българският проблем е вината за изтърпяването на комунизма. Там са сложните морални дилеми и там е истинската ЛИЧНА отговорност. Ето защо, от гледна точка на това да имаме пълна картина за това какви сме ние, българите, мен ме вълнува много повече ЗАЩО все пак от България не е изпратен нито един евреин в концлагерите, отколкото защо изпращането на евреи от Македония не е било предотвратено. Не защото ни представя в по-добра светлина и би успокоило моралните ни угризения, а защото е проява на някаква реална проява на българското население.

Адаш, аз видях филма. Но той не ме убеди, че не става дума за факти ИНТЕРПРЕТИРАНИ с определена цел от неговия автор. Добре, аз приемам фактите – сиреч, твоето издание ми показа една по-пълна картина на този исторически епизод. Но аз не приемам твоята изходна теза,

че (почти) всеки човек е склонен да прави както добро, така и зло. От една страна, има добри хора, които никога активно, по своя воля, няма да причинят зло – и това са със сигурност по-голяма част от хората. От друга обаче, добрият човек може да бъде принуден да прави зло ПРОТИВ ВОЛЯТА СИ. Сложната природа на човешкото състояние не може да бъде сведена до някаква бинарност добро-зло, морален-неморален, жертва-палач и т. н. Ако беше така нямаше да съществува литература, трагедия, драма, и т. н.

Мисля, че когато отиваш до някаква крайност в желанието си да убедиш хората в необходимостта от саморефлексия, ти всъщност ги отблъскваш.

- 11-07-2012|**Златко**

Добре, Благовесте, но имай пред вид, че това е изключение, тъй като фактът на задаването на въпроси не ги прави сами по себе си достойни за отговор (на много от тях отговорите можеш да намериш просто като се разтърсиш из мрежата). И, разбира се, виждайки, че не ти отговарям, ти винаги можеш да възприемеш това като един вид особено потвърждение на тяхната (или собствената си) важност, но въпросът си остава открит: това, че като граждани имаме равни права да задаваме въпроси не ни дава автоматично право да се разглеждаме като равноправни мислители (човек трябва да извоюва правото да бъде считан за мислещ и, което е най-важното, това не е нещо, което той може да си даде сам: ВИНАГИ го правят единствено другите).

И така, по ред:

1. На **този адрес** в Уикипедия можеш да откриеш доста информация по въпроса за окупацията на Гърция. Ако не можеш да четеш английски език, прегледай картата, на която с различни цветове са обозначени различните окупирани територии.

2. Депортираните от Северна Македония и Тракия от българската администрация, са (отново **според Уикипедия**) 11480 души. Ще повторя, че не разбирам защо искаш от мен информации, които са свободно достъпни в мрежата.

3. Има доста ясно морално различие между ролята на (наследник на) жертвата и онази на (наследник на) извършителя (независимо от това, че собствената му вина е нулева). **Приликата** между двете неща е, че и в двата случая става дума за ЛИЧНО преценяване на собствено поведе-

ние по отношение на отминали събития, чиито извършители и жертви в огромната част от случаите не са живи. С други думи – всеки САМ, и единствено САМ, може да прецени за себе си дали е склонен да изказва благодарност или да направи жест за искане на прошка (заставайки на една от позициите в този спор, примерно). Държавата Израел и еврейският народ правят – такова е моето мнение – огромни усилия за въздаване по право на всички: и на спасителите, и на унищожителите. Разбира се, всеки евреин – отново САМ и единствено САМ – може да прецени за себе си дали, и до каква степен е склонен да бъде благодарен или да търси вина.

Разликата между двете неща – поне според мен – е в това, че моралната тежест върху наследниците на извършителите е далеч по-голяма. Едно е да наследиш жертвите, друго е да наследиш извършителите (подчертавам, че тук говоря абстрактно и че тази логика не може да бъде пренесена едно към едно върху българския случай, тъй като той е смесен – има и спасение, и унищожение). Но по принцип това е разликата между моята и твоя роля, да речем (от една страна), и онази на Роберт Леви (от друга). Той може с много по-голяма лекота от нас двамата да заяви, че прощава и че е благодарен. Никой няма да го упрекне в това, че не е бил достатъчно строг към себе си, дори напротив. Нашата с теб позиция е далеч по-сложна, защото не НЕ МОЖЕМ да си позволим да кажем, „добре, ще затворя очи за едната страна“. В това няма никаква щедрост и никакво доказване на характер, дори напротив. Разбираш ли сега защо въпросът ти, който се опитва да приравни нашата с теб роля с онази на евреите, няма смисъл във формата, под която е зададен?

4. Отговорността на големите западни демокрации, които отказват да приемат корабите с еврейски бежанци по време на Втората световна война, е сходна с нашата с теб, тук съм напълно съгласен. И при тях има смесено наследство – от една страна спасяване, от друга недостоен и дори нечовешки отказ за помощ. Ако това облекчава с нещо собствената ти съвест или чувство за справедливост – добре. При мен то не облекчава нищо. Фактът, че много други хора по тоя свят вършат недостойни неща не ми помага с нищо, когато сам извърша (или наследя) нещо подобно. Отговорността винаги си остава въпрос единствено на собствената ми съвест.

5. На петия ти въпрос отговорих в началото. Тук още веднъж: не можеш да избягваш опитите за честност към себе си и останалите участници в спора (като, вместо да мислиш и говориш по темата, започваш

да пишеш откровени маймунджулуци – прочети различните си постинги), и заедно с това да настояваш да бъдеш вземан на сериозно.

6. Това, че една недобросъвестна журналистка на времето реши да избере КАТО ЗАГЛАВИЕ на едно интервю случайно подхвърлена фраза („не бих се завърнал в България и като пенсионер“), не решава въпроса за моя и твоя принос към страната, в която сме родени. Безсмислено и глупаво би било да слагаме кантари тук. Моят принос е пред очите на всички. Къде е твоят?

7. В интерес на истината – ЕДИНСТВЕНАТА причина да не те отстраня повторно, е принципната позиция, която съм избрал по въпроса. Инак, ако питаш мен – от коментарите ти полза, колкото от кучето на нивата. Но изхвърлени няма да има, по този въпрос се уточнихме. Не очаквай обаче от мен повече директни отговори, тъй като по собственото ми усещане това е пилеене на думи и енергия. Инак можеш да пишеш, доколкото коментарите ти не прекрачват границата на откровената заядливост и търсене на конфликт. Останалото ще го търпя, заради демократичния принцип и доброто на всички ни.

Поздрави,

Златко

- 11-07-2012|**Златко** – re: re:

  Самолет 005 писа:

  Всяко представяне е изкривяване, защото то вече не е факт, а репрезентамен. Така че, твоето задължение е да представиш нещата любезно – каквото и да означава това. И кюстендилските евреи са лежали в тютюневи складове. През нощта, когато са ги конвоирали са чували изрази от типа: „Мрете, чифути гадни!“ И тези изрази са били изричани от българи антисемити... или от тъпи българи... но кюстендилските евреи са били спасени, а битолските са погинали. Ние за какво говорим – за вина, или за информация. Можеш ли да изложиш само информация, без да имаш позиция. Невъзможно е... „Новините – такива, каквито са!“ Това е лозунг на най-тъпата, продажната, просташката, хомофобската и самовлюбена частна телевизия в България. В момента рейтингът и› е под всякакво критично ниво... не, че останалите в по-висок рейтинг са по-различни от тази. Просто така се падна...

Абсолютно вярно, напълно съм съгласен. Но критиката, оттук нататък, може да бъде единствено по отношение на ВЪТРЕШНИ непоследователности вътре в избраната позиция, не и по отношение на ЦЯЛАТА позиция, която, за добро или зло, е принципната позиция на цялото издание. Дали поради характера на издателя си или поради спецификите на човешката комуникация (няма разбутване на установени догми без конфликт), това е издание, което е избрало за своя принципна позиция **пробуждането на усещането за противоречивост** в житейските ситуации и мисленето на читателите си. Това е класическата позиция на „конската муха“, която не оставя коня на мира и не му позволява да заспи (виж „Апология на Сократ“ от Платон).

- 11-07-2012|**Златко** – re:

  Златко Ангелов писа:
  Всяко действие може да бъде оценено правилно само, ако е имало алтернатива. Имало ли е алтернатива за българския окупационен корпус в Македония и каква е била тя?
  ...
  Българският проблем е вината за изтърпяването на комунизма. Там са сложните морални дилеми и там е истинската ЛИЧНА отговорност.
  ...
  Мисля, че когато отиваш до някаква крайност в желанието си да убедиш хората в необходимостта от саморефлексия, ти всъщност ги отблъскваш.

Първо, не мога нито да разбера, нито да приема, една такава избирателна логика (отговорност за времето на комунизма – да; отговорност за времето преди това – не).

Второ, крайността е неизбежно следствие от който и да е диспут (поради което няма грам истина в това, че в спора се раждала истината). Собствените ми слабости са добре известни на участниците във форума. Тукашният хляб е кисел. Сорри

- 11-07-2012|**Златко** – re: re:

  Самолет 005 писа:
  Златко... в качеството си на гей откакто се помня зная едно... че на един мъж, когато му отнемеш героизма, то този мъж

става зъл... Няма да отнемам желанието главата на който и да е мъж да бъде отсечена. Просто искам само да знам в кой буркан на моргата да я гледам след това... Мъжете не знаете колко голямо е нищото след подвига и това ви е хубавото. Обичам мъжете! ... и Херкулес и Агамемнон...

Sherif, our meeting is an excellent example for the failure to communicate.

Ще ми се да започна коментара си с тия думи на Cool Hand Luke, а. k. а. Пол Нюман, който, по обичая си, успяваше да изглежда по-голям от всичко на света, в момента, в който ги произнасяше. По-голям дори и от живота, с който щеше да заплати само секунди по-късно, както го изискват не само правилата на жанра, но и онези на космическата справедливост – нещо, което може би не всеки от нас приема като съществуващо, но което всеки чувства, в костите си. Имах късмета да чуя тези думи на достатъчно ранна възраст – и, дали по тази или някоя друга причина, фигурата на човека, който предпочита смъртта пред живота в безчестие, винаги е била едно от малкото неща, които са ме докарвали до абсолютно неконтролируеми изблици на сълзи. Но, кой знае защо, в собствените ми писания, вече десетилетия по-късно, винаги жените бяха тия, които успяваха да предпочетат смъртта пред безчестието. Мъжете, напротив, успяваха да се изхитрят и да изберат оцеляването, а заедно с него – и позора. Позорът, който, най-вероятно по културно-исторически причини, в модерния български език обикновено бива заменен от една друга, също петбуквена дума – „успех“.

И тук стигам до същинския въпрос, който ми се щеше да задам още в началото. Въпросът, който ще си позволя да нарека „най-същностният български проблем на настоящето“. И така, не е ли този, най-същностният от всички наши проблем, директно свързан с очевидния парадокс, че, успявайки да оцеляваме като българи на това парче земя в продължение на цели тринадесет века, ние същевременно никога не успяваме да постигнем дори и някакъв, възможно най-нисък, минимум на уважение към самите себе си? И не е ли очевидното следствие от всичко това, че не оцеляването, а способността за намиране на някаква мяра на себеуважение, е ключът към успешното съществуване на която и да е голяма група хора? Дори и когато – не бързайте да ме обвинявате в лицемерие – единствената цена на това тъй трудно постижимо себеуважение би била смъртта?

„Изборът на Софи“ е нещо, което засяга не само отделни личности. То засяга и големи групи от хора, понякога и цели народи. Защото оцеляването в и с безчестието, оказва се, е нещо, което отказва да си отиде. То остава, за да преследва всички – като необяснима меланхолия, като несигурност, като страх от живота и битието, като неувереност в собствените сили, като всераздираща сила на отрицанието, чийто единствено валиден крясък си остава „няма пък!“.

Но дали такъв един живот, такова едно непрестанно оцеляване, си струва? Дори и ако то продължава вече цели хилядолетия?

- 11-07-2012|**Самолет 005**

Каква е разликата между чест и достойнство? OK... Човек може да живее без чест, но не може да живее без достойнство. Честта се отнася до обществената ти комуникация и повече се нрави предимно на мъжете. Достойнството се отнася до личната ти комуникация и повече се нрави на жените. Обикновено достойнството на жените е накърнявано исторически по-често. Честта на мъжете е ритуал. Не те разбирам какво искаш да кажеш... не успявам да проследя пробуждането на твоите мисли от моите думи. Вероятно защото ядох толкова много пъпеш на обяд, че съм в мозъчна хипоксия...

...

Не разбирам, връзваш ли се на шегите ми... Защо говорим за тези неща...Аз мразя ли те:))) ...това, че съм безчестен го допускам, но то от 1300 години ли ми е ... не вдявам...Ако някой има желание нека да обясни.

- 11-07-2012|**Златко**

Ами, сравнително простичко е. Когато се поставя прекалено голям акцент върху оцеляването, въпросите на морала някак от само себе си остават на заден план. Не е задължително, но се случва често. Ето, идва например някой юнак и казва: „хора, за да оцелеем **ние**, трябва да ги няма **ония**, щото няма място за всички ни на това тясно място“. И изведнъж хората полудяват и започват да вършат ужасяващи гадости, защото всичко, което ги интересува, е оцеляването, а не това, че няма живот в безчестие. Сега, вярно е донякъде, че тия неща са свързани с богатство и бедност, и че бедните хора са по-склонни да слагат акцента върху простото оцеляване, но това не е закон, тъй като възвишените човешки неща винаги ще си остават приоритет на индивидите, а не на групите, и групите вина-

ги ще гледат към водачите си, тоест нещата не са директно свързани с материално богатство и бедност, а по-скоро с това дали в обществения климат има някаква възможност за съществуване на възвишени, благородни идеи, дори и когато от тях се интересуват една шепа хора. Хайде сега, напъни се малко и опитай да видиш връзката. Не е толкова важно да се оцелява, важното е да се живее в достойнство. А това винаги е възможно, стига човек да има пред очите си правилните примери и да не се влияе прекомерно от средата си. Моралният живот по принцип винаги е живот напук, но разликата между него и обикновения инат е в това, че инатът не познава посока и се ориентира единствено според обкръжението си (винаги „против“), докато в морала има система. Именно това е и причината, поради която „човещината“, или което и да е друго понятие от съседознанието, не може да замени морала: в нея няма система, няма последователност. Всичко зависи от условията на живот, от степента на беднотията, глупостта и порока (тоест от относителната им липса). Оцеляването, ако и да е биологически императив, също е такава една подвеждаща категория, защото измества акцента от важното (животът с правила, за по-кратко наречен „морал“) към не-важното (животът без правила, в който най-важното е да не бъдеш изяден, останалото няма значение).

Разбра ли сега връзката между това и въпроса с евреите? Ние продължаваме да оцеляваме и до днес – затова и ни се струва толкова несправедливо, че някой си може да иска да ни отнема лаврите, в един от малкото случаи, в който сме имали късмета да изглеждаме големи в собствените си очи. А то, като му обърнеш хастара, изведнъж се оказва пак кърпена работа. И това дразни, вдига кръвното. Веднъж и аз да се почувствам голям, – и пак идват тия гадове, дето ми развалят рахата. Защо така?

Ами защото пак около оцеляването, а не около морала, са се въртели нещата. Моралът не би правил разлика между български и македонски евреи. Моралът не би позволил да се изтрепят гърците от Драма, или би дал на военен съд ония, които са позволили клането. А ние какво имаме вместо това – Божидар Димитров, който с гордост пише за това как сме „потушили метежа“. Оцеляването, братко, е курва – може и да остава жива, но никой не я брои за две стотинки. А на нея ѝ се иска да я уважават, защото е човешко същество. И се чуди след това защо не става...Ами не става, защото само оцеляване не е достатъчно, трябват правила, трябва морал...

П. П. А това, че намесваш в разговора темата за омразата (от мен към теб, щото не съм споделял начина ти на мислене), да ме прощаваш, и то

си е малко оцеленческа (да не кажа по-точна дума) работа. Нерде Ямбол, нерде Стамбол. Аз не съм ти виждал очите, ще тръгна сега да те мразя... Хайде, холан.

- 11-07-2012|**Златко**

(Ако още те мотае пъпеша, опитай да гледаш **„Човекът от Ламанча“**. Там тия неща са обяснени далеч по-добре, отколкото мога да го направя аз).

- 11-07-2012|**Златко Ангелов**

В момента в Америка започва петия (последен) сезон на един рядко драматичен сериал, Breaking Bad (Да станеш лош). Предисторията на сюжета, която само се загатва, е, че главният герой Уолт е добър човек, високо образован химик, с понетциал за големи дела в науката и съответно, в бизнеса. Измамен от гаджето си, която се омъжва за по-предприемчивия му колега, Уолт се отказва от партньорство в новосъздадената компания и става учител по химия в една гимназия в Ню Мексико. Той е женен, има 16-годишен син и жена му е бременна в седмия месец, когато му откриват рак в белия дроб. Чувствайки се обречен, той решава да не харчи пари за лечение; вместо това се опитва да спечели пари, които да останат за семейството му след неговата смърт. Една случайност му подсказва, че единственият начин да спечели голяма сума долари преди да умре, начин съотвестващ на неговата висока квалификация като химик, е да свари метамфетамин. Но, както знаем, апетита идва с яденето ...

Първите четири сезона проследяват как този добър човек, веднъж свързал се със света на наркотиците, прави все по-тежки морални и физически престъпления, за да осъществи целта си, която не престава да бъде високо морална: да печели пари за семейството си. Той едновременно се издига в света на производството на мет и в умението си да избягва закона и моралните проблеми, възникващи в отношенията му със семейството. Истинският възел се затяга от това, че по някакъв късмет туморът се повлиява от скъпото лечение, на което той се съгласява по настояване на жена си, и той остава жив. Бидейки жив, той започва да носи моралните последствия от постъпките си.

В този драматичен сюжет оцеляването и морала са поставени на абсолютно равни начала. Оцеляването не е биологичен императив и морала не е относителен. За един мъж като Уолт, едновременно способен и

заплашен от физическа смърт, честта е в това да осигури добруването на семейството си, дори и ако той е разделен от него. Отначало той престъпва закона, за да го направи, знаейки че го чака по-жесток край от съда и затвора. Оттук нататък обаче моралната дилема се усложнява с това, че, оставайки жив, той трябва да продължи да вари мет, при което честта му повелява да укрие от властите незаконното варене на мет, както и кои са неговите партньори в тази незаконна дейност.

Уолт СТАВА ЛОШ – той причинява смърт на хора и лично убива. Поведението му се развива с желязна логика. Но го движи не неговото лично оцеляване, а добруването на семейството му, което е за него висша морална ценност. При това Уолт функционира в общество с много здраво изградени морални системи и такова, в което става въпрос не за оцеляване, а за добруване.

Той прави морални прегрешения на ниво, където му се струва, че те могат да бъда оправдани в името на по-висша морална цел. Нито за миг обаче нито на създателите на сериала, нито на зрителя, минава през ума, че Уолт би могъл да запази честта си като се самоубие или се остави да бъде разкрит от хората на закона. Наглед неговото е борба да оцелее, в която той жертва моралните си принципи. Но всъщност той се бори да остане жив не от страх пред смъртта – отдавна преодоляна пред лицето на тумора – а защото знае, че от него се нуждаят жена му и двете му деца. Може да се твърди, че филмът е за пропадането на един добър човек в името на една възвишена цел.

Така че да, моралът е ценност по-възвишена от оцеляването. И борбата за оцеляване обикновено е свързана с неморалност. Но моралът не е автоматично „живот с правила“, понеже употребата му е неделимо свързана с целите. В някои случаи, оказва се, целта оправдава средствата – сиреч, някаква степен на неморалност. Въпросът е, според мен, в това индивидът да се чувства свободен да избере тази степен. Както и да избере смъртта пред безчестието. Такава свобода се постига само тогава, когато се събере критична маса от индивиди в общността, които са осъзнали, че им е необходима. За България през нейното 130-годишно съществуване като държава все още няма сериозни данни, сочещи, че такава критична маса се е събрала.

- 11-07-2012|**Иван Рангелов**

Случи се така, че тези дни имах неочаквана и много приятна среща с едни непознати за мен хора, добри българи се оказаха. И тъй като преспах у тях, попаднах в библиотеката им на една такава книга: „Османски извори за ислямизационните процеси на Балканите“. Това се оказаха документи от османската епоха, преведени на българси от някои съвременни български историци (сред тях е и онзи Евгени Радушев – име, което се сетих, че съм виждал и тук сред Златковите публикации).

Та защо ви разправям всичко това – оказа се, че дори и в тази книга има някои нещица, които са точно по темата тук. Разгледах книгата и видях, че накрая има „научен апарат“ – указател на имената, речник на термините, указател дори на народностите... Гледам аз указателя на народностите – имаше посочено на коя страница се споменава нещо за албанци, на коя за българи, за гърци, руснаци, французи, хървати...

А евреи? За евреите нямаше!

Ха – усъмних се аз – възможно ли е евреите да са останали незасегнати от „ислямизационните процеси на Балканите“?!

Не, разбира се, не е възможно! И като разлисти човек книгата, става съвсем ясно: „засегнати“ са били, и още как!

Та ето какво пише един евреин през 1707 г. до османския султан:

(стр. 146 от книгата)

„Ваше Величество, честити и великодушни султане мой! Бъдете здрав!

Вашият покорен слуга евреин.

От малък работя като пречиствач на метали в Държавната монетарница. Бях осенен от правата вяра и достигнах до божествената истина. Желая да приема исляма в присъствието на Ваше Величество.

Молбата ми до Вас е следната: да ми възложите с височайша грамота да ръководя, докато съм жив, цеха за пречистване на метали към Държавната монетарница. Срещу това аз, Ваш покорен роб се задължавам ежегодно да внасям в държавната хазна сумата от 30 000 акчета. Причисли ли ме моят господар към своите слуги, аз ще положа мюсюлманско усърдие сред гнусните евреи за привличането им в исляма.

Ваш роб. [подпис] „

Какво ще кажете, а?

Ето ви и „морал“, и „чест“, и „достойнство“ – от векове за векове...

- 11-07-2012|**Kiril Ivanov**

Какво щеше да стане ако...? е напълно легитимен въпрос в коментара на историческо събитие.

Самият факт, че събитието повлиява по късни събития благодарение на оценката му като добро, лошо и т. н. не го прави неизбежно.

Това е нещото което тежи и изисква позиция която на свой ред се подлага на оценка.

Фактите са неизбежни и няма как да ги пренебрегнеш независимо как се поднасят.

Формата на известяването на съдбата на детенцето с меченцето не я прави по малко ужасна и покъртителна(съдбата, не формата).

Дали ще приемеш формата като предизвикателство към самочувствието или ще се опиташ да прекрачиш отвъд нея е също въпрос подложен на оценка.

Всички усуквания, врътки и липсата на състрадание(много меко казано, бих ругал с удоволствие) в някои от коментарите си е диагностично.

Съчувствам на Златко защото предполагам, че някои от коментарите са болезнени за него(може би поради представата за коментиращия).

Ама си е и предизвикателство и текстовете които идват като отговор си струват.

- 11-07-2012|**blag009** – Ще устискаш ли Златко

Ще устискаш ли Златкоу почтено да отговаряш на въпросите ми, които ще произтичат от твоите?

Като всеки спор има две страни, при които едната страна ВИНАГИ ще казва, че другата „чете евангелието, както дявола го чете“!

Живота ме е научил да разчитам мълчанието когато „боцкам“ и отсреща почват с „чувешките“ обиди!

По точка първа:

–1. На този адрес в Уикипедия можеш да откриеш доста информация по въпроса за окупацията на Гърция. Ако не можеш да четеш английски език, прегледай картата, на която с различни цветове са обозначени различните окупирани територии.

Ще ти покажа и по-хубави карти на български, НО и малко предисловие, като извадки от разните спогодби относно, окупацията на Македония и Северна Гърция.

Ще ти покажа една справка, да поразмислиш:

виж тук:

http://bg. wikipedia. org/wiki/%D0%91%D1%8A%D0%BB% D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%BE_%D1%83%D0%BF% D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_% D0%B2_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD% D0%B8%D1%8F,_%D0%9F%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0% D0%B2%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE_%D0%B8_%D0%97%D0%B0% D0%BF%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%A2%D1%80%D0%B0% D0%BA%D0%B8%D1%8F_%281941_-_1944% 29#. D0.94. D0. BE. D0. B3. D0. BE. D0. B2. D0. BE. D1.80. D0. B 8_. D0. B8_. D1.81. D0. BF. D0. BE. D0. B3. D0. BE. D0. B4. D0. B 1. D0. B8

Файла се отнася за:

[b]Българско управление в Македония, Поморавието и Западна Тракия (1941 – 1944)[/b]

Обърни внимание на раздел:

–“Административна уредба

България въвежда българско законодателство и утвърждава три административни центъра – Битоля, Скопие и Ксанти. Възстановяват се епархиите на Българската екзархия и българските училища. Правителството предприема действия за подпомагане на завръщането на бежанците от Македония и Тракия в родните им места. Във Вардарска Македония в района на Скопска област влизат 15 околии: Скопска, Беровска, Бояновска, Велешка, Вранска, Качанишка, Кочанска, Кривопаланска, Кумановска, Кратовска, Радовишка, Струмишка, Светиниколска, Сурдулишка и Щипска. От август 1941 г. са присъединени още 3 околии – Гевгелийска, Кавадарска и Неготинска. Населението на областта има следния етнически състав:

Българи – 443 933

Сърби – 152 521

Албанци – 106 521

Евреи – 3791

Други – 25 206

В областта има 141 общини с 1458 населени места в това число градове, села и махали.

В Битолска област влизат следните околии: Битолска, Бродска, Охридска, Прилепска, Ресенска и Крушевска. Към 8 март 1942 година според доклад населението в областта има следния етнически състав:

Българи – 80 %

Турци, цигани, гърци, куцовласи, албанци и малко сърби – 20 %

В двете области е изградена и полицейска администрация три градски управление в Битоля, Скопие и Прилеп и 21 околийски управления. В областните градове Битоля и Скопие допълнително са създадени и областни полицейски коменданства. Общия числен състав на полицията е 4797 полицая. Към областните и околийските управления има придадени отдели на Държавна сигурност.“

За Македония, само тук намерих някакви цифри за евреите живеещи там.

Ако намериш други цифри за живеещите евреи в Македония, моля те покажи ги.

Утре, ще разглеждам в детайли „Договори и спогодби“ сключени м/у България и Германия.

Преди да им хвърлу едно око, съм сигурен, че превилегиите са германците, и всяко едно нарушение, ще води до тежки санкции за България!

Кибик Блаже

- 11-07-2012|**blag009** – Извинение

Извинявам се за Златкоу, вместо „запетая“ съм натисна „у“.

Кибик Блаже

- 12-07-2012|**Самолет 005** – re:

Златко писа:

... Нерде Ямбол, нерде Стамбол.

Уморен си и имаш нужда от море. Там ще разбереш, че хората се смеят не само по немски, а и по други модели. Всъщност въпрост не беше дали ти ме мразиш, а дали аз те мразя и в крайна сметка не беше по същността си въпрос, а хумореска...:)))

Опитах се да разбера какво съм провокирал в теб. Оказа се, че ти си си провокиран по принцип и аз просто нямам принос. Слава Богу! ... защото вече се чувствам бъзливец само по принцип, а не лично...:)))

- 12-07-2012|**blag009** – За спогодбата Клодиус-Попов

http://holocaustteaching. eu/bg/biblioteka/archivi/ 55-spogodba-klodius-popov-za-prisaedinyavaneto- kam-balgariya-na-teritoriite-na-vardarska- makedoniya-i-belomorska-trakiya

Това е сайт озаглавен „Преподаване на Холокоста и подпомагане на новите поколения да се научат как да живеят заедно“

–*“Спогодба Клодиус-Попов за присъединяването към България на териториите на Вардарска Македония и Беломорска Тракия*

Изключително важно е да се отбележи факта, че през април 1941 г. е подписана ***спогодбата Клодиус-Попов****. За разлика от официалното връщане към България на Южна Добруджа с подписването на Крайовския договор през септ. 1940 г., присъединяването към България на териториите на Вардарска Македония и Беломорска Тракия през април-май 1941 г.* ***не е санкционирано от никакъв официален документ****. От текста на тази спогодба се вижда, че българското правителство поема само задълженията, които гарантират правата на германците в окупираните Македония, Тракия и Моравско. За клаузи за отстъпването на тези области на България, условия при които ще става окупирането, правата на България на тези области и пр. нищо не е казано, освен че те ще бъдат оформени след края на войната, а до тогава българското правителство поема само администрирането на така наречените Нови земи. Самата депортация на евреите от тези области е въз основа на Споразумение, подписано от Александър Белев от българска страна и Теодор Данекер от германска за депортиране „най първо на 20 000 евреи“. Броят на депортираните от Македония евреи е* ***7 122 души****, а общият брой на всички депортирани от т. нар Нови земи е* ***11 342 души****. Останалите приблизително 8 000 души, предвидени по споразумението е трябвало да бъдат събрани от България или т. нар стари предели на България*

Апр. 1941 г. ЦДА“

В по-горният ми постинг имаше имаше дани за две области в Македония:

=Скопска област
Българи – 443 933
Сърби – 152 521
Албанци – 106 521
Евреи – 3791
Други – 25 206
=Битолска област

Българи – 80 %

Турци, цигани, гърци, куцовласи, албанци и малко сърби – 20 %“

Не пише нищо за област Ксанти?

В момента имаме две цифри 7122(според сайта на „Преподаване на Холокоста и подпомагане на новите поколения да се научат как да живеят заедно“) и 3791(които са живели с Скопска област).

До сега намерих следните неща уреждащи нещата за „Новите земи“ и депортирането на евреите.

=Спогодба Клодиус-Попов за присъединяването към България на териториите на Вардарска Македония и Беломорска Тракия

–Подписана от министър на външните работи Иван Попов и германския пратеник Карл Клодиус.

=Споразумение а депортиране на българските евреите в Полша?.

–подписано от Александър Белев(**комисар** по еврейските въпроси) от българска страна и Теодор Данекер от германска.

Накой може ли да ми каже длъжноста „комисар“, на кое мюсто като ранг е в администрацията на Царство България?

Кибик Блаже

- 12-07-2012|**Иван Рангелов**

Към Kiril Ivanov, който заявява:

„Какво щеше да стане ако...? е напълно легитимен въпрос в коментара на историческо събитие.“

Точно така, г-н Kiril Ivanov.

А сега се опитайте да си предскавите какво щеше да стане, ако ... евреите бяха приели християнството.

Все едно кога, все едно как – какво щеше да стане, ако евреите бяха приели християнството?

Щеше ли тогава да се стигне до такива преследвания на евреи, до такова изтребление на евреи?

Легитимно ли е да разсъждаваме така?

Легитимно е!

Защото не един, не два, не три, а над 30 етноса в Европа приеха християнството – по един или друг начин, в един или друг исторически момент – но го приеха!

- 12-07-2012|**Kiril Ivanov**

Не вярвам в миди хламиди и не съм привърженик на крайни холистични теории но ако някой е почувствал някакво необяснимо неразположение към 08:51:43 тази сутрин искрено му се извинявам.

- 12-07-2012|**blag009** – Златко дай коментар

Златко по твоите две точки и твоите сламки в нета се получи нещо интересно.

1. Македония – два центъра, Скопие и Битола

2. Беломорска Тракия-център Ксанти

Соред справката в адм. център Скопие СА живеели 3791 евреи. За адм. център Битоля 0 евреи.

Според справката на сайта на „Преподаване на Холокоста и подпомагане на новите поколения да се научат как да живеят заедно“ от Македония са депортирани 7122 евреи за Полша.

За адм. център Ксанти, в нета. няма данни какви етности са живяли.

Намерих и два документа които уреждат отношението м/у България и Германия:

=Спогодба Клодиус-Попов за присъединяването към България на териториите на Вардарска Македония и Беломорска Тракия

–Подписана от министър на външните работи Иван Попов и германския пратеник Карл Клодиус.

=Споразумение за депортиране на българските евреите в Полша?.

–подписано от Александър Белев(комисар по еврейските въпроси) от българска страна и Теодор Данекер от германска.

Доколкото успях да разбера, тия спогодби не са гласувани в Нар. Събрани.

Според мен, те са на ниво Директор сектор „еврейски въпроси“ със статут комисар къв МВнР.

Ще ми е интересно какъв ще ти е коментара до тук.

Има драстично разминава на цифри и ниво от ранга на висш адм. **СЛУЖИТЕЛ**!

Кибик Блаже

- 12-07-2012|**Златко**

Ако те разбирам правилно (надявам се), ти смяташ, че в момента си открил неточности в цифрите, Благовесте. Единственото, което мога

да ти препоръчам, е да се обърнеш към компетентни хора. Пиши до Яд Вашем в Израел, примерно. Те със сигурност ще могат да ти дадат най-точната информация. Сигурно ще разбереш и сам ако ти кажа, че ми изглежда малко смешно желанието ти да се опровергаят цифрите с няколко претърсвания на нета, но това си е твоя работа. А може и да не съм те разбрал правилно, знам ли.

- 12-07-2012|**Иван Рангелов**

Златко, не става въпрос само за неточни ЦИФРИ.

Некоректността в случая е на по-високо, по-абстрактно ниво.

Това, което ти пише Блаже („тия спогодби не са гласувани в Нар. Събрание“.), си е самата истина и има по-друго значение (което е добре и Кирил Иванов да проумее – въпреки че за мен „Златко“ и „Kiril Ivanov“ са си едно и също лице – защото аз досега не съм видя Kiril Ivanov да покаже някакво СВОЕ лице).

Та за какво става въпрос?

Ето, по-горе Ясен Б. много се е впечатлил, че видиш ли, и датчаните били спасили своите евреи, като „лодкари возили в продължение на дни евреи до Швеция докато ги извозили всичките.“

Именно това е голямата разлика, която и Златко, и Ясен Б., и „Kiril Ivanov“ отказват да проумеят: че едно е тайничко, с полу-легални методи, на тъмно, да спасяващ с някакви лодки евреите (това са направили датчаните) – и съвсем друго е най-официално, с подписите на най-видните си политици, учени, писатели, юристи, църковници – да спасиш евреите (това сме направили ние, българите)!

Така че на Златко, който пише „Едно е да наследиш жертвите, друго е да наследиш извършителите“, всички ние спокойно можем да му кажем: Златко, ако ти смяташ себе си за наследник на извършителите, то ние пък смятаме себе си за наследници на СПАСИТЕЛИТЕ!

- 13-07-2012|**blag009** – Е, ква стана тя бе Златко

  Златко писа:

  Ако те разбирам правилно (надявам се), ти смяташ, че в момента си открил неточности в цифрите, Благовесте.

Казвам, че в „сайта на „Преподаване на Холокоста и подпомагане на новите поколения да се научат как да живеят заедно“ от Македония са

депортирани 7122 евреи за Полша“. Без да покажат от къде идват тези цифра!

Аз показвам моя източник, който лесно може да се провери.

> *Златко писа:*
> *Единственото, което мога да ти препоръчам, е да се обърнеш към компетентни хора. Пиши до Яд Вашем в Израел, примерно. Те със сигурност ще могат да ти дадат най-точната информация.*

Да пиша, но знаеш ли иврит писмено?

Каква е гаранцията, че освен горните цифри друго няма да получа. Четох из „нета“, че Франция(предполагам на Виши) е признала за 76 хил. депортирани евреи. Но в „градината на Яд Вашем в Израел“, ако не ме лъже памета има на 1900 посадени дръвчета в чест на Франция?! А, името на цар Борис и премахнато!

Как мислиш при тая асиметра да ми отговорат с ... твоя помощ?

> *Златко писа:*
> *Сигурно ще разбереш и сам ако ти кажа, че ми изглежда малко смешно желанието ти да се опровергаят цифрите с няколко претърсвания на нета, но това си е твоя работа. А може и да не съм те разбрал правилно, знам ли.*

Да разбирам ли, че статията „Усилия в търсене на истината“ 26 Юни 2012 Ед Гафни, те е пратена на хартиен или електронен носител носител, лично от г-н Ед Гафни?

Да разбирам ли че си на етан „Дявола чете евангелие“ и е безмислено да водя с теб по-нататъшна дискусия?

Кибик Блаже

- 13-07-2012|**Kiril Ivanov**

Добре, че се усетих на време иначе аха аха да взема да ти благодаря Ванка Р.

Златко е висока летва. А и не искам да съм на негово място. Бих се радвал ако имах и само част от потенциала който е необходим за справянето с това с което той се справя.

Усещам почти физиологично когато, Ванка Р., започнеш да се напъваш да мислиш.

Става едно такова задушно и тегаво като у мазе на панелка с леко прецакана канализация.

Така, че почини си малко и после пак.

- 13-07-2012|**Златко** – ге: Е, ква стана тя бе Златко

  blag009 писа:

  Да разбирам ли, че статията „Усилия в търсене на истината“ 26 Юни 2012 Ед Гафни, те е пратена на хартиен или електронен носител носител, лично от г-н Ед Гафни?

  Да разбирам ли че си на етап „Дявола чете евангелие“ и е безмислено да водя с теб по-нататъшна дискусия?

  Кибик Блаже

Разбирай ме както искаш, драги ми Благовесте, но, както вече споменах на по-раншно място, не изхождай автоматично от предпоставката, че само защото в главата ти идват много въпроси, това ги прави достойни за отговор. В частност, увереността ти, че след няколко търсения в мрежата си „опровергал“ цифри, приети и от световната общественост, и от българското правителство (не знам дали ти е известно, че в парка до Народното събрание има паметна плоча със следния надпис):

Цитат:

На 14 март 1943 г. протест на българската общественост, подкрепен от членове на Парламента, принуждава българското правителство да отложи депортирането на 8500 български евреи към фашистките лагери на смъртта. Този протест, както и обратът във военните действия, спасяват от смърт 49 000 български евреи. За съжаление, 11 363 евреи от Егейска Тракия и Вардарска Македония са изпратени в нацистките концентрационни лагери. Оцеляват само 12. Българският народ прекланя глава в памет на тези невинни жертви.

... та, тази ти увереност говори много за това що за човек си ти – но малко за нещата, за които говорим тук по темата.

Спирам дотук, Благовесте, защото един човек се разпознава не само по онова, в което избере да вярва, но и по онова, в което избере да се съмнява. Самият аз съм уверен, че с достатъчно търсене из мрежата ще намериш множество сайтове, в които ще пише, че човекът е създаден чрез „интелигентен дизайн“ или че земята е плоска. Твоя си работа, ако решиш, че за теб това са достатъчни основания да се съмняваш в дарвиновата или коперниканската теория, но, много те моля, не ме занимавай

непрестанно със себе си и не настоявай за повече внимание. Внимание се заслужава с интелигентност, а не с глупост, Благовесте.

П. П. Ако все пак толкова много ти се иска да прочетеш по-подробни и убедителни документи относно съдбата на българските евреи, то прегледай библиографията под **този текст**. Там има много

- 13-07-2012|**Иван Рангелов**

„Един човек се разпознава не само по онова, в което избере да вярва, но и по онова, в което избере да се съмнява", пише Златко.

Колко мило. Златко сам показва, с всичките си коментари тук досега, че той е избрал да НЕ СЕ СЪМНЯВА в написаното от Ед Гафни, а просто да му ВЯРВА.

И това при все фактите, които му показахме тук, няколко души вече, още от самото начало.

Е, вероятно заради такива примери за „интелектуална" упоритост във „верването" е

възникнал и ироничният израз „блажени са вярващите"...

- 13-07-2012|**blag009** – re: re: Е, ква стана тя бе Златко

  Златко писа:

  ... мрежата си „опровергал" цифри, приети и от световната общественост, и от българското правителство (не знам дали ти е известно, че в парка до Народното събрание има паметна плоча със следния надпис):

  Цитат:

  На 14 март 1943 г. протест на българската общественост, подкрепен от членове на Парламента, принуждава българското правителство да отложи депортирането на 8500 български евреи към фашистките лагери на смъртта. Този протест, както и обратът във военните действия, спасяват от смърт 49 000 български евреи. За съжаление, 11 363 евреи от Егейска Тракия и Вардарска Македония са изпратени в нацистките концентрационни лагери. Оцеляват само 12. Българският народ прекланя глава в памет на тези невинни жертви.

Това не е отговор на моя въпрос, относно бройката. Спаред това което пишеш по-горе, интересно как тълкуваш комунистическите паметници с още по фраптиращи надписи?

Златко писа:

... та, тази ти увереност говори много за това що за човек си ти – но малко за нещата, за които говорим тук по темата.

И що за човек съм Златко? Да си говорил с мен лично, да ме познаваш и т. н.?

Уверявам те в едно, не дай боже по тоя начин да защитаваш евреите в някоя открита дискусия. Специално АЗЪ-БЛАЖЕ, шъ те разнища отвсякъде и в двата варианта за евреите „за и против“!

Златко писа:

Спирам дотук, Благовесте, защото един човек се разпознава не само по онова, в което избере да вярва, но и по онова, в което избере да се съмнява. Самият аз съм уверен, че с достатъчно търсене из мрежата ще намериш множество сайтове, в които ще пише, че човекът е създаден чрез „интелигентен дизайн“ или че земята е плоска. Твоя си работа, ако решиш, че за теб това са достатъчни основания да се съмняваш в дарвиновата или коперниканската теория, но, много те моля, не ме занимавай непрестанно със себе си и не настоявай за повече внимание. Внимание се заслужава с интелигентност, а не с глупост, Благовесте.

Бля-бля драги, нещо бегаш по-тъч линията!

Благодаря за мнението ти за мен, но ... живота ме е учил, умният никога не „кори“ по глупавият!:)

Златко писа:

П. П. Ако все пак толкова много ти се иска да прочетеш по-подробни и убедителни документи относно съдбата на българските евреи, то прегледай библиографията под ***този текст****. Там има много*

И отначало ли да водиме тоя спор, при който цифрите са НИЩО?

Кибик Блаже

ПП. Доколкото съм разбрал „холокоста“ е философско понятие в еврейската религия.

Трябва ли да приема нещо на „вера“, не подлатено с никаква статистика и т. н.

Ами то Ленин и клика, Моа и клика са избили общо близо 100 млн. души, хей така като дребно-буржоазни елементи, кво да кажеме за тях ... загиналите?

- 13-07-2012|**Иван Рангелов**

Има още един много показателен факт, който Златко не просто не знае, но и едва ли ще пожелае да узнае.

Но все пак аз ще цитирам тук този факт, защото е важен – и защото въпреки нежеланието на Златко, за останалите читатели ще е интересно да го узнаят.

Ако си спомняте, България известно време имаше за външен министър евреина Соломон Паси.

(Надявам се, че поне него Златко няма да обвини в „некомпетентност“ по тези въпроси.)

Та същият Соломон Паси на една конференция на ОССЕ (Организация за сигурност и сътрудничество в Европа) през юни 2003 г., посветена на антисемитизма, пред министрите на останалите страни-членки казва следното (речта му, на английски, я има в сайта на ОССЕ – http://www.osce.org/secretariat/37239)

„Аз съм убеден, че тази изискана публика ми осигурява благоприятната възможност да разкрия някои подробности около поведението на българската държава и българската нация към евреите. И аз мога веднага да кажа, че това поведение не беше инцидентно, то не беше някакво случайно съвпадение, а е в резултат на етническа и религиозна толерантност, култивирана сред българите в продължение на векове.“

> *И по-нататък Соломон Паси конкретизира какво точно има предвид:*
>
> *„Истинските чувства на България към евреите могат да се доловят убедително от следната информация, изпратена от посланика на Третия Райх в София. Адолф-Хайнц Бекерле признава, че всичките му опити да убеди българското правителство в необходимостта да депортира евреите са се провалили, и той съветва Берлин да се вземе предвид манталитета на българите и „липсата на идеологически сила“ у тях. „Българите“, пише той, „са израснали с*
> *арменци, гърци и цигани, и те нямат вродено предубеждение срещу евреите, каквото има у хората от Северна Европа“.“*

Както виждаме, и Соломон Паси, както и Бекерле преди него, правилно е преценил особеностите на българския народ.

Само за Златко това е особено трудно за разбиране, само той продължава да търси под вола теле, само той продължава да вини българите

за нещо, което съществува само в неговите представи, и което дори германските представители в България по онова време са били напълно наясно, че няма как да съществува.

- 13-07-2012|**blag009** – Яяя, ама Соломончо наистнина ли е казал...

Яяя, ама Соломончо наистнина ли е казал това? Една „плюс“ от мен след изряза „Майната му на православието“. Според Радевски, за православието съм още по-краен!!

Ванка, без предупреждение, колко евреи са били в кабинета на Царо?

Да не гуворя за тая на културата, която се иза.а, на инлегигетнтоста на евреите като етност!

Кибик Блаже

ПП. Гугле преводач, който е достатъчен за разбиране на речта на Соломончо:

–“България и на евреи

Keynote адрес: Соломон Паси

Министърът на външните работи на Република България

Г-н Председател,

Ваши превъзходителства,

На участниците,

Дами и господа,

Европейската общност – и определено, американската общност като добре се изявяват добре обоснован интерес в еврейската трагедия в

Европа по време на Втората световна война. Ние имаме един важен случай в момент, когато

Този интерес е фокусиран върху България. Тъй като моята страна е сред малкото

Европейски държави, които нямат причина да погледнем назад срамува от времето на

Холокоста, но – точно обратното – тя може да бъде горд от своето поведение.

Да го кажем по няколко думи, по време на Втората световна война България е единствената

Европейска държава, която спаси своите евреи, а поддържането им в родния си земя. Заслужава да се отбележи, че България е единствената европейска страна, която могат да се регистрират увеличение на еврейското си население в годините на Първата световна

War II.

Жалко е, че е налице липса на осъзнаване на тези факти. Това означава, че Европа все още се знае твърде малко за България, а оттам и за себе си.

Убеден съм, че тази изискана аудитория, представи награждаване повод за мен да разкрие някои подробности за провеждането на български

Държава и на българския народ към евреите. Мога да кажа веднага, четова поведение не е случайно, то не е случайно съвпадение на обстоятелства, но в резултат на етническа и религиозна толерантност, култивирана сред българите в продължение на векове. И тъй като тя е много по-важно помогне смисъл

добри морални качества, с които българската нация навлиза отново – обединена Европа.

а всички нас да погледнем в бъдещето, следващите ми думи ще ви помогне смисъл

добри морални качества, с които българската нация навлиза отново – обединена Европа.

и т. н.“

Абе като го чета на първа виста, бая критики има, но ЯДВА СЕ. Все пак е първи дипломат и „Вълкът сит и агнето цяло“!

- 13-07-2012|**Златко Ангелов**

Докато този сайт продължава да дава гласност на двама отявлени антисемити в името на т. нар. свобода на словото, лично аз се оттеглям. Не искам името ми да бъде свързано с изказвания и действия, при това на неграмотен и противен български език, които подкопават основната цел на изданието – да бъде платформа за сериозна дискусия на въпроси, свързани с българската история и култура. Призовавам и останалите хора, които четат и наблюдават ставащото да бойкотират национализма и антисемитизма в лицето на въпросните лица. Това не е детска градина. Става дзума за сериозни неща.

- 13-07-2012|**Златко**

Добре, този път ще оставя решението на мнозинството. Казвайте тогава, мъже и жени, какво да правим? Да махаме ли двата вечно дразнещи гласа, или да ги търпим? Само че кратко, ако обичате.

- 13-07-2012|**blag009**

Щом Златко А, смята че съм антисемити ...

АЗЪ-БЛАЖЕ се отеглам от писането си тук.

Кибик Блаже

- 14-07-2012|**blag009** – Само един въпрэс към Златко А?

Ти Златко А, колко вида антисемитизъм познаваш?

Не може като комунистите, като не можеш да отговориш да казваш „Ти си дребно буржоазен елемент и в затвора?

Покажи поне един пасаж, който е антисемитски. Ако е за оная „кака“ министърката при Царо, тя самата е казвала, че е работила три месеца в Израел във фризьорски салон и си е върнала в България и знаеш гафовете. Ако е въпроса колко евреи са в правителството на Царо, какво е антисеминското? Или според теб е обидно да си евреин и министър в правителството на България?

За това Злагко А, се самоостранявам времено от „Либерален Праеглед“ на г-н Енев.

Не искам да поставям стопанина в „небрано лозе“, след ТВОЯ комсомолски призив ... антисемитите вън?

–Глас в залата:

– Ама нищо не казал против евреите?

–Щом говори за евреи ... е антисемит!

Писнало ми е с псевдо комунисти и новоизлюпени евреи да водя спор!

За сега чао, ШЪ хвърлам по един поглед.

Кибик Блаже

ПП. Има 4 (четири) вида антисемитизъм. Разрови гуглето и ще разбереш ЗАЩО!

- 14-07-2012|**Radka Falk**

Ako triabva da ostanem verni na duha na demokratizma, dvamata uchastnici e redno da ostanat.

Kolkoto po-silno laiat kuchetata, tolkova po-dalech shte otide „kervanat“ na diskusiata.

- 14-07-2012|**Майя** – Аз съм „за“

Ако моят глас се брои, предлагам да останат. Специално за Рангелов мисля, че казва и ценни неща. Тук наистина сгази лука, затова и му се озъбих. Но поначало мен ме дразни и тревожи не този антисемитизъм, а другият, интелектуалският – на Тони Джуд, Шломо Занд, Гюнтер Грас и онзи, дето винаги бил на страната на яйцето (подбирам примери от „Прегледа“, защото са познати на аудиторията, не че намеквам, че тук бъка от антисемитски творби).

- 15-07-2012|**Иван Рангелов**

Нека да кажа и аз нещо по „процедурното“ предложение на Златко Ангелов.

Първо, в най-общ, чисто либерален смисъл, то е абсурдно.

В либерализма има една такава максима: „Живей и остави другите да живеят.“

Пренесена в полето на литературата (или, ако щете, на територията на коментарите в Интернет), същата максима би трябвало да звучи така: „Пиши и остави другите да пишат“.

Би трябвало това да е нещо просто, ясно и самоочевидно.

За един човек тук – Златко Ангелов – обаче явно НЕ Е. Той има някакви други амбиции, по-високи, изглежда – той самият иска не просто той сам да може да си каже мнението – той иска ДРУГИЯТ човек отсреща да НЕ МОЖЕ да си каже мнението...

Второ, във възможно най-широк общочовешки смисъл, предложението на Златко Ангелов отново е абсурдно.

Понятието „антисемитизъм“ е от тези понятия, които винаги се употребяват от определени хора с определена цел. (Обикновен човек никога не би употребил термин от типа на „антисемитизъм“. Това е изкуствена конструкция, създадена с определена цел.)

Това е едно от онези изкуствено и официозно наложени понятия, единственият „резултат“ от съществуването на които е да се пречи на дискусиите и изобщо на общуването между хората да текат свободно, спокойно, непредубедено, равноправно, градивно.

- 15-07-2012|**blag009** – Ванка остави чувека, той въвежда ...

Ванка остави чувека, той въвежда ПЕТО понятие на антисемитизма ...**Български антисемитизъм** ... со кратце ...

Направи и невъзможното до спасиш и евреите в съседните страни(не забравай, че български кораби тръгват от Констанца-Ромъния) и ШЪ бъдеш оплют и обруган ... което дори и обикновеният евреин не би допуснал, освен псевдо евреи и комунисти!

Кибик Блаже

ПП. Видове антисемитизъм

1. Еврейски
2. Арабски
3. Османски(турски)
4. Останалият свят-Европа, Азия и т. н.
5. Български-след напъните на ...другарите ...

- 16-07-2012|**blag009** – Стопанино, пусни връзките

http://www.archives.government.bg/14-%D0%A1%D0%BF% D0%B8%D1%81%D1%8A%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D1%84%D0%BE% D0%BD%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5#tr_51334

dot фонд 664К Битолска еврейска община
1925–1943 | 1 опис | 25 а. е.
dot фонд 665К Еврейска община – Ксанти
1942–1944 | 1 опис | 6 а. е.
dot фонд 666К Пиротска еврейска община
1942–1943 | 1 опис | 9 а. е.
dot фонд 667К Еврейска община – Щип
1918–1943 | 1 опис | 24 а. е.
dot фонд 668К Драмска еврейска община
1942–1943 | 1 опис | 15 а. е.

Стопанино, пусни връзките си и извади от ДА“Архив“ горните справки.

От „гуглето“ извадих и тарифите.

ТАРИФА ЗА ТАКСИТЕ, КОИТО СЕ СЪБИРАТ
ОТ ДЪРЖАВНА АГЕНЦИЯ „АРХИВИ“,
СЪГЛАСНО ЧЛ. 28, АЛ. 2, Т. 1 ОТ ЗАКОНА ЗА НАЦИОНАЛНИЯ АРХИВЕН ФОНД
В сила от 19.10.2007 г.
Приета с ПМС № 246 от 10.10.2007 г.
Обн. ДВ. бр.84 от 19 Октомври 2007г.

№ Наименование на услугите и документите, за които се събира държавна такса Размер на таксата (лв.)

1. Приемане на заявления по образец 5.00 лв.

2. Заверка на архивен документ:

а) за първа страница 2.50 лв.

б) за всяка следваща страница 1.50 лв.

3. Издаване на удостоверения: 10.00 лв.

Забележка. Пощенските разходи са за сметка на заявителя.

Доколкото сметнах а. е са 79 бр.

5 х 2.5 = 12.50 лв.

74х 1.5 = 111 лв.

общо 123.50 лв.

Като се сложи някой лев за не предвидени разходи стават към 150 лв. Сума непосилна за мен. Пенсионер съм издържам студенка и т. н.

Кибик Блаже

ПП. С по-горната молба се обърнах към Даниела Горчева за съдействие. В л. б. си казах моите забележки относно, някои некоректности по темата „За Солунските евреи“ във в-к „Дневник“.

- 16-07-2012|**Самолет 005** – ге:

  Иван Рангелов писа:

  Соломон Паси на конференция на ОССЕ (Организация за сигурност и сътрудничество в Европа) през юни 2003 г.:

  Аз съм убеден, че тази изискана публика ми осигурява благоприятната възможност да разкрия някои подробности около поведението на българската държава и българската нация към евреите. И аз мога веднага да кажа, че това поведение не беше инцидентно, то не беше някакво случайно съвпадение, а е в резултат на етническа и религиозна толерантност, култивирана сред българите в продължение на векове.

  ===

  Истинските чувства на България към евреите могат да се доловят убедително от следната информация, изпратена от посланика на Третия Райх в София. Адолф-Хайнц Бекерле признава, че всичките му опити да убеди българското правителство в необходимостта да депортира евреите са се провалили, и той съветва Берлин да се вземе предвид манталитета на българи-

те и липсата на идеологическа сила у тях. Българите са израснали с арменци, гърци и цигани, и те нямат вродено предубеждение срещу евреите, каквото има у хората от Северна Европа.

Под това изказване се подписвам с две ръце и с две копитца. В Отоманската империя, в която българите сме живяли близо 500 години, етносите са изпълнявали определени социални функции. Имало е около 60 местни етноса – араби, кюрди, арменци, гърци и понтийци, албанци и арнаути, българи и помаци, сърби и бошняци и черногорци (тоест в самият народ е имало и разделение по религиозен признак) и още куп други като цигани, цинцари, власи, черкези, татари... Тези народи са изпълнявали строго определени социални функции. Евреите също са имали своята социална функция, с която (например като лекари или лихвари) са влизали в близък контакт и са обслюжвали всички останали народи-класи в Османската империя, в която понятието османлия не е съществували, нито понятието отоманец. Дори понятието турчин е било много слабо. Да не забравяме, че именно поради социалната си роля българи са живеели в Мала Азия векове наред. Има малоазийски българи. Но думата ни е за евреите. Във всеки от големите градове на Османската империя е имало по няколко махали, които освен етнически са били и „бизнес“ махали в зависимост от социалните задължения на етноса. Евреите НЕ СА живеели в гета, а в най-луксозните за времето си махали, т. нар. downtown. Най-красивата част на Одрин, Солун, София е била еврейската махала. Имало е еврейска махала дори в Котел. Да не говорим за Видин (с една от най-големите синагоги), Дупница – с едно от големите еврейски гробища. Градове, за които не сме и подозирали, че ще са с еврейска популация. Отоманската империя се разпада през 1908 г. когато младотурски офицери (всичките от тях обучени в Германия) внасят от Германия национализма. И вместо за отоманци (а такъв народ всички знаем че няма) се заговаря за турци (почти нова дума за тогавашния мир). Тогава младотурците казват, че империята е турска, с което казват, че ние сме турци, а вие сте останалите. И избухват арабските възстания и критско-гръцките размирици... Всички народи на Балканите, благодарение на новия феномен „етническо прочистване“ се запътват, бият, колят за „свои“ земи, а онези чията религия ги доближава до турците се запътват за Турция, включително и някои помаци. Евреите нямат нито земи, нито мюсюлманска религия... Антисемитизмът на Балканите е привнесена „модерна“ концепция. С това напълно съм съгласен със Соломон Паси. Днешният антисемитизъм

е подражателство. Но за това има много виновни, включително и някои евреи или просемити, за които надълго и нашироко ни се обяснява, че всъщност са птеродактили...

- 16-07-2012|**Иван Рангелов**

Горното изказване на „Самолет 005“ е един от най-добрите образци на съвременно наукообразно клиширано говорене. И много добре показва до какви заблуди може да се спусне „мисълта“ на интелектуалеца, когато се е отплеснал по модното.

Това е един особен вид съвременен „магически хипер-марксизъм“, много популярен сред всякакви откъснати от реалността среди – и у нас, и по света.

Да оставим настрана, че в рамките на цялата тази тъй перверзна схема човекът – и народът – са поставени в ролята на безропотен изпълнител на някаква отредена му свише „социална функция“...

Това е всъщност само най-малкият проблем на цялата тази схема.

Много по-важно е друго: тази схема по някакъв магически начин изхожда от предположението, че някак си Османската империя е нещо универсално и изначално – преди нея, а и след нея, не съществува нищо, всичко се върти само около начина на функциониране на османската империя ...

Разбира се, реалността е точно обратната: народите са си съществували както ПРЕДИ, така и ПО ВРЕМЕ НА, така и СЛЕД Османската империя – тази последната реално е просто един епизод в историята на някои народи...

И, разбира се, не е вярно, че османската империя се разпада през 1908 г. – всъщност, процесите на разпад са от доста години преди това, и причините не са, че дошли някакви офицери, и „несли от Германия национализма“ – причините за разпада на османската империя, ако трябва да ги обясним на разбираемия за „Самолет 005“ марксически жаргон, са в недостатъчната производителност на тази структура – и особено на управляващата ѝ върхушка. За известно време военните успехи на турците през 14-17 век са успявали до известна степен да компенсират недостатъчната производителност на империята – но след това, бавно, но неизбежно, империята е затъвала в дългове (и в други финансови и само финансов зависимости) – докато накрая идва и логичната ѝ гибел. (Т. нар. „младотурци“ просто успяват да спасят от империята това, което все пак

може да се спаси – и успяват на основата на национализма, естествено – ако не бяха те, днес нямаше дори и да съществува държава „Турция“...)

- 16-07-2012|**blag009** – re: re:
  Самолет 005 писа:
  ...
  Да не забравяме, че именно поради социалната си роля българи са живеели в Мала Азия векове наред. Има малоазийски българи...

Г-н Рангелов наистина от наукообразните думи в стил „Миньор е моя татко, миньор ще съм и аз...“. Само горният пасаж е интересен, който засяга българите участвали на страната на Караманите през 15 в. Но кви са тия дивотии за „социална роля“, има данни че още през античноста, Вундови българи са живеели около езерото Ван и т. н.

Чакам от стопанина да каже кво може да направи по въпроса с арх. ед. относно еврейските общини в Македония и Беломорска Тракия.

От г-жа Горчева нямам отговор.

Кибик Блаже

- 17-07-2012|**Самолет 005** – re:
  Иван Рангелов писа:
  ===
  Да оставим настрана, че в рамките на цялата тази тъй перверзна схема човекът — и народът — са поставени в ролята на безропотен изпълнител на някаква отредена му свише „социална функция“... Това е всъщност само най-малкият проблем на цялата тази схема.
  Много по-важно е друго: тази схема по някакъв магически начин изхожда от предположението, че някак си Османската империя е нещо универсално и изначално — преди нея, а и след нея, не съществува нищо ...

Това за човекът и народът беше голям хит!:)))

А, което казах по-горе, е в резултат на „прожектирания“ в момента по БНТ1 филм „Чудният свят на Албер Кан“. Аз само преразказах някои идеи във филма, защото си говорим за филми, господа! Страхотни неща има в този филм – снимки от 1913. Разпадането на „бел епок“; сгромолясването и’ в кървищата на Първата световна война; отражението на всичко това

и върху Османската империя и Македония; точно това структуриране, което преразказах; социалната роля на етносите; просъществувалият с векове мултиетнически модел на Османската империя; за разлика от САЩ в Османската империя народите не са имигранти и те не стават „американци“ още на второто поколение; българите са си българи в продължение на векове, както отбеляза дори и Иван; живее се в кохезия (м-м-м! как обичам претенциозните думи) и в кланета, разбира се, даже има и народи специалисти по кланетата, но това все едно не съм го казал, щот› звучи кофти...

Иване, ако успееш да изчегърташ само за 3 секунди националистическата патина от кората на мозъка си, можеш ли да ми кажеш циганите в България в момента повече народностна група ли са или социална прослойка? Не ми отговаряй – това не е по силите ти! Задавам въпроса, защото ползвам теб, за да накарам другите да размислят! Съжалявам, но понякога така се прави. Не можем винаги да сме коректни...:)))

За социалната роля на етносите може да се мисли и в контекста на еничарите и в контекста на липсата на аристокрация в султаната...говоря за липсата на отличена с потомството си потомствена аристокрация при една много, ама много отчетлива султанска династия... Вижте разликата с Русия например. В кръвта на последния руски царевич – Алексис, освен ген за хемофилия (поради кръвосмешенията на ошапърлявения му пра-бабишкерняк кралица Виктория) се е пляцикала едва една двеста петдесет и шеста част руска кръв. Руската аристокрация, макар и с подобна характеристика, е толкова видима в империята, а след разпадането и› руската аристокрация е забележително руска и различимо руска – в Париж и къде ли не. При турския султанат със сигурност турската кръв във вените на последния султан е също толкова нищожна, но да сте чули за турска аристокрация в смисъла на руската. А са две велики империи, съществували векове...

Чакам тълкуванията на моите думи от Иван с нетърпение, защото в жегите ми е необходимо забавление... но няма да пропусна пъпеша си и този обяд!:)))

- 17-07-2012|**blag009** – Самальот, на това се казва ...

Самальот, на това се казва тичане(при теб летене) по тъч линията?
Филм а, Орфей негър а ...
Аре една сламка от мен за руската аристокрация.

Такава каквато я е имало ... 80 % от фамилиите са от Казан! Глас в залата ... и другаря Ленин е от Казан.

Но на въпроса, в архивите на България има данни за Битолска, Ксанти, Пиротска, Щип и Драмска общини за евреи.

Има дани само за Щип??? За Битолска няма дани, но в архивите пише за Битолска еврейска община.

Нищо не казваш за Вундовите българи?:-)))

Ще разрова архивете на „мееепууул$ и Шъ ти покажа една МОЯ статийка за произход на „Българите и техните дребни чиновници ...“:-(((?

Кибик Блаже

- 17-07-2012|**Самолет 005** – ге: Самальот, на това се казва ...

  blag009 писа:

  Самальот, на това се казва тичане(при теб летене) по тъч линията?

  ...

  Нищо не казваш за Вундовите българи?:-)))

  Кибик Блаже

Аз си летя по дадена линия и тя е разпознаваема. За едни може и да е „тъч линия“ това мен не ме интересува...:) каквато искаш, такава я определяй... тук са ме определяли за скудоумец, за консерватор и за какво ли не. Това минава покрай мен. Аз се закачам само за същественото за моята линия. В случая линията е следната. В темата се говори за филм, който представя (според про-елементите) една истина, която според анти-елементите една пропаганда, измислена всички знаем защо, ама според правилата на политически коректното говорене не искаме да кажем защо... Политически коректното говорене е нож с две остриета. За тези, които са по-ядовити в приказките си, може и да е нож с 15 остриета. Но за онези, които го налагат, си е нож с две остриета, защото те губят реалност, създавайки замъци от пясък. Основният аргумент против филма, който се оказа, че само Златковците са гледали, а те са за филма... та основният аргумент против филма е, че не може да се натътрузва вина на нищо не подозиращ народ и при това да я натътрузваш грубо, нелюбезно, с апломб на единствено знаещ истината и правотата. По повод на породилите се задължително от една такава тема разговори за антисемитизма, аз казах, че ако в България има и е имало антисемитизъм, той е просто привнесен. Това е подражателски антисемитизъм на част от населението. Останало-

то население не е с антисемитска нагласа, защото аз, като част от това население, съм видял само добро от евреите, с които дружа и не разбирам защо трябва да ги мразя. Аз не дружа нито с Ротшилдови, нито с Рокфелерови, нито с Бжежинскови или Кисиндърови (каква изненада! вероятно очаквахте точно обратното). Аз дружа с еврейските Сульо и Пульо и с тях сме си много близки. Казах дори, че и аз като Соломон Паси, с който бяхме съученици в един курс по шведски, смятам, че дружбата между народите на територията на бившата Османска империя и след това каква ли не сателитна територия, включително и Съветска параферналия, та съжителството се корени в многовековен успешен модел на сцепление. Тази кохезия е напълно функционална от гледна точка на историческия императив, който напоследък не се отчита от историческия наратив. Не съм искал да обиждам никого, а само да подскажа, че насъскването на народите е в резултат на синдром на придобит умствен дефицит, към който спадат мащабни групи от населението с предимно натежали от тестостерон дърданели. Натежали дърданели могат да имат като антисемити, така и просемити; както хомофоби, така и gay-friendly, както професори, така и интернетски всезнайковци. Основното е какво постигаме с произвеждането на такива филми. Просвещение – според някои. Моят контрааргумент на просвещението беше, че „акълът не е уй, та да ни го начукат". Това беше окачествено като бъзливост, а също и като марксизъм...а според теб и като летене по тъч линията... Съгласен съм с всички. Аз съм една миролюбива швестерка и нищо повече...:)))

За Вундовите българи не казвам нищо, защото чувам за пръв път. Ако искаш разкажи. Но те са извън тъч линията, защото исках да кажа, че с наличието на малоазийски българи в Османската империя се доказва моето твърдение за социалните функции на дадени народи, някои от които са имали функцията да изхранват мегаполис като Истанбул.

- 17-07-2012|**Златко**

  Цитат:

  Основният аргумент против филма, който се оказа, че само Златковците са гледали, а те са за филма... та основният аргумент против филма е, че не може да се натътрузва вина на нищо не подозиращ народ и при това да я натътрузваш грубо, нелюбезно, с апломб на единствено знаещ истината и правотата.

Каква вина, какви пет лева, Самолетски? И защо всяко споменава на темата за унищожаването на македонските и южнотракийски евреи моментално те кара да се чувстваш виновен? Във филма (и моите коментари под текста тук) става дума за БАЛАНСИРАНО представяне на историята. Има спасение, има и унищожение. И досега се е говорело винаги и само за едното от тия неща. И ето днес, само при споменаването на другото, ти и всички останали, които не могат да живеят с нещо друго освен едноизмерното представяне на собствената си история, настръхват и започват да сипят огън и жупел – на различни нива на интелигентност и компетентност, както всички можем да видим. Какво ни показва това, Самолетски – че историята ни е крива, или че самите ние не можем да живеем с нищо друго освен онова, което ни се привижда като сигурно и незаплашително?

(Между другото, толкова ми писна от преливане от пусто в празно под тая тема, че, с извинение или без, ще прекъсна възможността за коментиране под нея. Рано или късно някой трябва да се сети, че не можем да се валяме като прасета все в една и съща кал...)

За Достоевски
Автор: Йосиф Бродски

Заедно със земята, водата, въздуха и огъня, парите са петата стихия, с която човек е принуден да се съобразява най-често. В това е една от многото – а, възможно е, и най-главната – причина за това, че днес, сто години след смъртта на Достоевски, произведенията му все още запазват актуалността си. Вземайки под внимание посоката на икономическата еволюция на съвременния свят – тоест по посока към всеобщо обедняване и унификация на жизненото равнище, Достоевски може да бъде разглеждан като пророческо явление. Защото най-добрият начин да се избегнат грешките в прогнозите за бъдещето е да се гледа към него през призмата на бедността и вината. Именно тази оптика е използвал Достоевски.

Страстната поклонница на писателя Елизавета Штакеншнайдер – петербургска светска дама, в чийто салон през 70-те и 80-те години на 19 век се събират литератори, суфражистки[1], политически дейци, художници и пр. – пише през 1880, тоест една година преди смъртта на Достоевски, в дневника си:

„... но той е еснаф (мещанин). Да, еснаф. Не дворянин, не семинарист, не търговец, не някой случаен човек, например художник или учен, а именно еснаф. И ето този еснаф е най-дълбок мислител и гениален писател... Сега той често се появява в аристократическите домове и дори във великокняжеските и, разбира се, навсякъде се държи с достойнство, и все пак в него се прокрадва еснафството. То се прокрадва в някои черти, забележими в интимна беседа, но преди всичко в произведенията му... при изобразяването на голям капитал за него огромната цифра винаги ще бъде шест хиляди рубли“.

Това, разбира се, не е съвсем вярно: в камината на Настася Филиповна в „Идиот“ полетява сума, малко по-голяма от шест хиляди рубли.

1 Жени, борещи се за избирателни права. Бел. пр.

От друга страна, в една от най-болезнените сцени от световната литература, неизменно оставяща мъчителна следа в читателското съзнание, капитан Снегирев затъпква в снега не повече от двеста рубли[1]. Работата обаче е там, че тези прословути шест хиляди рубли (днес това са около двадесет хиляди долара) са били достатъчно, за да се преживее около една година в прилични условия.

Социалната група, която госпожа Штакеншнайдер – продукт на социалното разделение на своето време – нарича еснафство (дребна буржоазия), днес се нарича „средна класа“ и тя се определя не толкова от съсловния произход, колкото от размера на средногодишния доход. С други думи, гореспоменатата сума не означава нито безумно богатство, нито крещяща бедност, а просто човешки условия: тоест онези условия, които и правят човека – човек. Шест хиляди рубли са паричен еквивалент на умереното и нормално съществуване – и ако, за да се разбере това, е необходимо човек да бъде еснаф, то тогава ура за еснафа.

Защото стремежите на по-голямата част от човечеството се свеждат именно до това – достигането на нормални човешки условия. Писателят, на когото шест хиляди се струват огромна сума, функционира по такъв начин на същата физическа и психологическа плоскост, на която се намира по-голямата част от обществото. С други думи, той описва живота в неговите собствени, общодостъпни категории, доколкото, както и всеки естествен процес, човешкото съществуване тежнее към умереност. И обратно, писателят, принадлежащ към висшето общество или към социалните низини, с неизбежност представя една в някаква степен изкривена картина, тъй като и в двата случая той разглежда живота от прекалено остър ъгъл. Критиката на обществото (което сякаш е синоним на живота) както отгоре, така и отдолу, може и да предложи увлекателно четиво, но само описанието отвътре е способно да породи етически изкисвания, с които читателят е длъжен да се съобразява.

Освен това, положението на писателя, принадлежащ към средната класа, е достатъчно несигурно, и по тази причина той наблюдава с повишен интерес случващото се на нива, намиращи се по-ниско. По същия начин всичко, което се случва по-високо, е лишено за него – поради непосредствената физическа близост – от ореола на тайнствеността. Като минимум, просто числено, писателят, принадлежащ към средната

1 Става дума за известна сцена от „Братя Карамазови“. Бродски допуска тук незначителна грешка, тъй като у Достоевски парите се затъпкват в пясък, а не в сняг. Бел. пр.

класа, си има работа с голямо разнообразие от проблеми, което и разширява аудиторията му. Във всеки случай това е една от причините за широката популярност на Достоевски – както, впрочем, и на Мелвил, Балзак, Харди, Кафка, Джойс и Фокнър. Изглежда, че сумата от шест хиляди рубли се превръща в нещо като гаранция за велика литература.

Проблемът обаче е в това, че да се придобие указаната сума е далеч по-трудно, отколкото да се „направят“ милиони или да се влачи просяшко съществуване – по простата причина, че нормата винаги поражда повече претенденти от крайността. Придобиването на указаната сума, както и на нейната половина или дори една десета част, изисква от човека много по-големи душевни усилия от която и да е афера, водеща до незабавно обогатяване или, от друга страна, всяка форма на аскетизъм. Нещо повече – колкото по-скромна е желаната сума, толкова по-големи са емоционалните разходи, свързани с придобиването ѝ. От тази гледна точка е разбираемо защо Достоевски, в творчеството на когото лабиринтът на човешката психика играе толкова съществена роля, е считал шест хиляди рубли за колосална сума. За него тя е означавала колосален душевен разход, колосално разнообразие от нюанси, всъщност колосална литература. С други думи, става дума за пари не толкова реални, колкото метафизически.

Всички негови романи, почти без изключения, си имат работа с хора, намиращи се в притеснени обстоятелства. Такъв материал вече сам по себе си е залог за увлекателно четиво. Но велик писател Достоевски е станал не заради неизбежните сюжетни хитросплетения и дори не заради уникалната дарба към психологически анализ и състрадание, а благодарение на инструмента или, говорейки по-точно, на физическия състав на материала, който той ползва, тоест благодарение на руския език. Който сам по себе си – като, впрочем, и всеки друг език – извънредно силно напомня за парите.

Що се отнася до хитросплетенията, то руският език, в който подлогът често се устройва уютно в края на изречението, а същността често се крие не в основното съобщение, а в неговото подчинено изречение – той сякаш е просто създаден за тях. Това не е аналитичният английски с неговото алтернативно „или/или“ – това е език на подчиненото отстъпление, това е език, изграждащ се на „макар че“. Всяка изложена на този език идея тозчас прераства в своята противоположност, и за руския синтаксис няма занимание по-увлекателно и съблазнително от пресъз-

даването на съмнението и самоунищожението. Многосричковият характер на речника (средната руска дума се състои от три-четири срички) разкрива първичната, стихийна природа на явленията, отразявани чрез думата по-пълно от каквото и да е убедително разсъждение, и често писателят, приготвил се да развие мисълта си, внезапно се сблъсква със звученето ѝ – и се хвърля презглава в преживяването на фонетиката на дадената дума, което пък отвежда разсъжденията му в най-непредсказуема страна. В творчеството на Достоевски ясно се долавя достигащото понякога садистична интензивност напрежение, пораждано от непрекъснатото съприкосновение на метафизиката на темата с метафизиката на езика.

От разхвърляната руска граматика Достоевски е извлякъл максимума. Във фразите му се дочува трескав, истеричен, неповторимо индивидуален ритъм, а по съдържанието и стилистиката си речта му е една потискаща психиката сплав между белетристика, разговорен език и бюрократизми. Разбира се, той винаги е бързал. Подобно на собствените си герои, той е работел, за да свързва двата края, през цялото време пред очите му са се носели кредитори и издателски срокове. При това ми се ще да отбележа, че за човек, преследван от срокове, той необичайно често се е отклонявал от темата: може дори да се твърди, че отстъпленията му често са продиктувани от самия език, а не от изискванията на сюжета. Казано по-просто: четейки Достоевски, човек разбира, че източникът на потока на съзнанието е не в самото съзнание, а в словото, което трансформира съзнанието и променя руслото му.

Не, той не е бил жертва на езика. Но проявяваният от него пристрастен интерес към човешката душа излиза далеч извън пределите на руското православие, с което той се е отъждествявал: синтаксисът определя степента на това пристрастие в далеч по-голяма степен от вярата. Всяко творчество започва като индивидуален стремеж към самоусъвършенстване и – в идеалния случай – към святост. Рано или късно – и по-скоро рано, отколкото късно – пишещият открива, че перото му достига далеч по-големи резултати от душата. Това откритие често влече след себе си мъчително душевно раздвоение, и именно на него се дължи отговорността за демоническата репутация, с която литературата се ползва в някои широки кръгове. Всъщност, в някакъв смисъл нещата са точно такива, защото загубите на серфимите почти винаги са находка за смъртните. При това всяка крайност, сама по себе си, винаги е скучна,

и при добрия писател винаги се дочува диалога на небесните сфери с бездната. Но дори и ако това раздвоение не води до физическата гибел на автора или ръкописа (пример за което е вторият том на гоголевите „Мъртви души“), то именно от нея се поражда писателя, виждащ задачата си в съкращаването на разстоянието между перото и душата.

В това е целият Достоевски; с уточнението, обаче, че перото постоянно е избутвало душата отвъд границите на проповядваното от него православие. Защото да бъдеш писател с неизбежност означава да бъдеш протестант или, най-малкото, да използваш протестантската концепция за човека. И в руското православие, и в римското католичество, човекът е съден от Всевишния или от Неговата Църква. В протестантството човек сам извършва над себе си някакво подобие на Страшния Съд, и в хода на този съд той е далеч по-безпощаден към себе си от Господа или дори от църквата – дори и само затова, че (по свое собствено убеждение) той познава себе си по-добре, отколкото го правят Бога и църквата. И още затова, че той не желае (по-точно – не може) да прости. Но доколкото нито един автор не пише изключително от гледна точка на приходите си, литературните герои и постъпките им заслужават един безпристрастен и справедлив съд. Колкото по-изчерпателно е разследването, толкова по-убедително е произведението – а нали писателят се стреми преди всичко друго именно към правдивост. В литературата светостта сама по себе си не се цени особено високо: ето защо старецът у Достоевски смърди.

Разбира се, Достоевски е неуморим защитник на Доброто, тоест Християнството. Но ако се замислим, не е имало и по-изтънчен адвокат на Злото. От класицизма той се е научил на един изключително важен принцип: преди да се изложат собствените доводи, колкото и силно човек да чувства правотата и дори праведността си, първо трябва да се изредят аргументите на отсрещната страна. Работата дори не е в това, че в процеса на изреждането на опровергаваните доводи човек може да склони на противоположната страна: просто едно такова изброяване, само по себе си, е силно увлекателен процес. В края на краищата може да се остане и при собствените убеждения; но, след като си осветил всички доводи в полза на Злото, то вече произнасяш постулатите на истинската Вяра по-скоро с носталгия, отколкото с жар. Което, впрочем, също повишава степента на достоверността.

Но не само заради едната достоверност, с почти калвинистка упоритост, героите на Достоевски разголват душата си пред читателя. Има още нещо, което принуждава Достоевски да обръща живота им наопаки и да разглежда всички гънки и бръчици на душевната им голота. И това не е стремежът към Истината. Защото резултатите от неговата инквизиция изкарват на бял свят нещо по-голямо, нещо превъзхождащо самата Истина: те разголват първичната тъкан на живота, и тази тъкан не е приятна за гледане. А към това го тласка една сила, чието име е – всеядна ненаситност на езика, комуто в един прекрасен ден всичко става малко – Бог, човек, действителност, вина, смърт, безкрайност и Спасение. И тогава той се нахвърля върху самия себе си.

1980

Източник

Йосиф Бродски е руски и американски поет, носител на Нобеловата награда за литература за 1987.

Коментари (14)

- 26-06-2012|**Златко Ангелов**

Показателно за нивото на четящата публика тук е, че гениалните текстове не предизвикват коментари. В същото време историческите или злободневните текстове – в голямата си част субективни и преднамерени – са коментирани със стръвта, с която мухите налитат на мед или на прясно лайно. Там всеки иска да покаже ерудираност, позовавайки се на неизвестни авторитети, но не и на собственото си мислене. И всеки натрапва своето мнение като последна дума по въпроса, очевидно не чул или не разбрал мненията на другите преди него. Разумът, с който соб-

ственикът на този сайт се опитва да насочи дискусията към умереност и търсене на доприни точки, се възприема като мърша, върху която лешоядите се нахвърлят с подобаващ садизъм.

Да, гениалният текст, като този тук, е плод на собствено мислене. А това значи на критичен ум! Критичният ум слуша, чете, внимава и, както Бродски е казал по-горе, първо излага аргументите на другата страна – за да ги огледа, да види в тях рационалното, мотивацията, силата на анализа.

Но това е значи, че той е винаги прав – и човекът с критичен ум, съзнавайки това, оставя мнвого от твърденията си открити за тълкуване и критика. Аз намирам за твърде спекулативна логическата постройка на Бродски, че положението на писателя от средната класа е най-благоприятно за постигане на достоверност.

Тази идея е безспорно красива и на него тя е харесала дотолкова, че я е развил с присъщото му красноречие. Но не това прави Достоевски велик писател. Някак нелогично Бродски скача върху може би най-сериозната причина: руският език и гениалното му владеене от Достоевски. И накрая завършва с едно твърде поетично, но непроизтичащо от собствения му анализ изречение, че „той се нахвърля върху себе си“.

И въпреки това! Въпреки това четеш това есе и няма как да не цвилиш от възторг! Езикът е цялостен, синтетичен, внушителен. Идеите са развити свободно, без букаите на цитатите и случайните авторитети. Изложени са като предизвикателство – като ехото, което отзвучава в душата на един велик писател, когато чува гръмогласието на друг.

Лично за себе си аз вземам на въоръжение идеята за писателя като протестант – в противовес на католик или православен – по две причини: а) според моя опит, тя наистина е потвърдена от книгите на големи писатели, които описват човека откъм концепцята на протестантизма и б) у мен все повече се затвърждава убеждението, че човешкото състояние през 21 век е резултат на религиозната принадлежност на хората, останала у тях от религиозната им история.

В България, където такава принадлежност не е изградена като индивидуална характеристика и като елемент на националния манталитет, нито атеизмът е изстрадан, нито религиозността е естествена и фатално дълбока. Оттам – допускам – и незакотвеността на живота, на отношенията, на мненията, на целите, на социалното съществуване. Оттам – допускам – и отсъствието на религиозността като душевен фон в литературата.

- 26-06-2012|**Иван Рангелов**

Г-не Златко Ангелов, причината „гениалните текстове“ да не предизвикват обилни читателски коментари е съвсем проста: хората българи са напълно прави тук да коментират повече по общо-значимите теми (а не по теми, които пишман-“писателите“ смятат за значими).

Надявам се разбирате, че темата за това какъв точно писател бил Достоевски („мещанин“ или някакъв друг) е тема с твърде частно значение, най-меко казано.

Силата на Достоевски е не в неговия език и стил – това поне би трябвало да е ясно.

А да споменавате тук идеята си за „писателя като протестант – в противовес на католик или православен“, е повече от неуместно – добре известно е, че Достоевски е православен християнин.

Ако ще и 1000 години да изминат, и дори и цялата останала история на човечеството да успеете да преобърнете с краката нагоре, Достоевски пак ще си остане православен християнин.

И една последна забележка, защото тук вече наистина прекалихте в писанено на някакви абсолютно неверни неща: когато се превъзнасяте да хвалите Бродски, че пишел „свободно“, „без букаите на цитатите и случайните авторитети“, изглежда удобно сте пропуснали да забележите простия факт, че Бродски се позовава на думите на някаква „петербургска светска дама“- изглежда, за Вас това не е „случаен авторитет“, за Вас въпросната светска дама вероятно е с авторитет, близък до този на тъй ценните за Вас протестантски книжовници...

- 26-06-2012|**blag009** – ге:

  Златко Ангелов писа:

  В България, където такава принадлежност не е изградена като индивидуална характеристика и като елемент на националния манталитет, нито атеизмът е изстрадан, нито религиозността е естествена и фатално дълбока. Оттам – допускам – и незакотвеността на живота, на отношенията, на мненията, на целите, на социалното съществуване. Оттам – допускам – и отсъствието на религиозността като душевен фон в литературата.

Драги Златко, а сега ме светни каква е „... националния манталитет, ... атеизмът ... религиозността ... „

В ... Държавата ИЗРАЕЛ?

Какво казва Талмуда за „отсъствието на религиозността като душевен фон в литературата.“

Кибик Блаже

- 26-06-2012|**Златко**

Рангелов, не се бъркай в неща, дето не са за твоята уста лъжица. „Протестантството“, за което говори тук Бродски, има точно толкова общо с конкретната религиозна деноминация на Достоевски (или който и да е друг писател), колкото и твоето разбиране за значението на езика му.

- 01-07-2012|**Nestor Ivanovich**

Разбира се, че езикът винаги е нещо повече от носителите му, па макар те да са писатели. Очевидно е обаче, че Бродски го надценява и приписваната му „всеядна ненаситност“ съществува само в поетичното въображение на автора. Езикът може да има обратна сила по отношение на творчеството единствено в читателските интерпретации и тези на критиката. Тезата, че *“източникът на потока на съзнанието е не в самото съзнание, а в словото, което трансформира съзнанието и променя руслото му“*си е направо абсурдна. Не по-малко абсурдно е твърдението, че *„перото постоянно е избутвало душата отвъд границите на проповядваното от него православие“*.

Моите уважения към Йосиф Александрович и лека му пръст, но има много по-добри и проницателни изследователи на Достоевски от него – от старо и от по-ново време.

По конкретната тема има много добра монография от доц. Николай Нейчев „Ф. М. Достоевски – тайнствената поетика“, 2002 г., издадена и на руски в Екатеринбург през 2010 г.

- 05-07-2012|**avacum** – ге:

Nestor Ivanovich писа:

Тезата, че *„източникът на потока на съзнанието е не в самото съзнание, а в словото, което трансформира съзнанието и променя руслото му“*си е направо абсурдна.

Кое е абсурдното на тази идея?

Толкова сме се извисили над тълпата, че вече не сме човеци, а?

Потока на нашето съзнане не се променя от словото. Ние не се обиждаме, когато ни нагрубят, не се чувстваме добре, когато ни похвалят... Ние сме над тези неща.

Дали пък това извисяване над простолюдието не е спряло и обратния процес? Дали потока на съзнанието ни все още оказва някакво влияение на словото ни?

- 06-07-2012|**Златко Ангелов**

Пълният – сиреч, взет в контекст – цитат от есето на Бродски, отнасящ се до съзнанието и словото, е следният:

„... за човек, преследван от срокове, той необичайно често се е отклонявал от темата: може дори да се твърди, че отстъпленията му често са продиктувани от самия език, а не от изискванията на сюжета. Казано по-просто: четейки Достоевски, *човек* ***разбира****, че източникът на потока на съзнанието е не в самото съзнание, а в словото, което трансформира съзнанието и променя руслото му.* Не, той не е бил жертва на езика. Но проявяваният от него пристрастен интерес към човешката душа излиза далеч извън пределите на руското православие, с което той се е отъждествявал: синтаксисът определя степента на това пристрастие в далеч по-голяма степен от вярата. Всяко творчество започва като индивидуален стремеж към самоусъвършенстване и – в идеалния случай – към святост. Рано или късно – и по-скоро рано, отколкото късно – пишещият открива, че ***перото*** *му достига далеч по-големи резултати от* ***душата****.“*

Ще приведа два аргумента в подкрепа на казаното от Бродски (в шрифт италикс). Единият е от науката за мозъка, другият е от личния писателски опит.

В много лаически спорове хората се опитват да си обяснят дали „мислят С думи или БЕЗ думи“. Неврофизиологията е събрала достатъчно експериментален материал, за да твърди с голяма достоверност, че мисленето протича с думи дори и ние да не можем да проследим конкретните изречеия в главата си. Това е така, защото не може да има мислене без да съществуват концепции – а концепциите са вербализираните ни представи за нещата от околния свят. Когато мислим, ние съпоставяме концепциите си, очевидно без да се стига до синтактични изречения, но всеки човек, подканен да изкаже с думи какво мисли в момента, не изпитва никакви затруднения да го направи в граматичен език, напълно разбираем за околните. В този случай мозъкът просто дава нареждане

към моторния апарат на гръкляна и езика да се задвижи. Но синтаксисът е вече подготвен предварително от мисълта. У всеки от нас съществува т. нар. вътрешна граматика, която ни позволява да усвояваме родния си и след това чужди езици. Процесите на мислене и вътрешната граматика активират едни и същи зони в челния дял на мозъка. Всичко това са доказателства, че мисленето и езика са взаимосвързани мозъчни функции и не оперират поотделно.

Онези, които не са писали, а още по-тясно това важи за онези, които не са писали белетристика, няма как да знаят от собствен опит, че написаното слово е силен възбудител на мисълта до степен понякога да я променя в неочаквана до този момент посока. Нагледно това може да се покаже с трудното начало на всеки текст.

Белият лист не стимулира писателя с нищо. Веднъж започнеш ли, написаното става нова реалност, която изпраща сигнали на обратна връзка – мисълта ти започва да се съобразява с онова, което вече съществува като слово. Писането тръгва. Или потича. Тъкмо това е имал предвид Бродски, според мен, когато е написал горния абзац от есето си. Като човек на перото той е можел да си представи ясно процеса на писане и не му е било трудно да го съзре в прозата на Достоевски. Но като руски поет, който рабзира душата до дъно, той отива още по-нататък, заявявайки без колебание, че, следвайки феномена на изпреварващото стимулиране на съзнанието, перото – т. е., словото, излизащо под перото – постига по-големи резултати от душата. Душата е тревожна мъглявост. Описанието на душата е една ясна дефиниция на нейното състояние. Това състояние ражда моралната проблематика, така характерна за Достоевски.

В българската литература Владимир Зарев е писател, у когото словото е сякаш предшестващо мисълта. Самият той се съгласи с това, когато му посочих с какво усещане бях прочел един от ръкописите му. Той също даде едно дълбоко, бих казал атеистично, обяснение за Словото като Битие в интервю, публикувано на този сайт, което потвърждава, че с перото си той постига повече отколкото с мисълта си/душата си. Става дума за това, че перото му „то води“. И също за това, че за четящия понякога словото в неговите романи е толкова силно въздействащо, че сякаш се е появило там на празно място, преди мисълта, която прледизвиква да се е била родила в главата на писателя. Усещането на писателя за езика е толкова могъщо, че той си служи с него като с мачете, с което си проправя пътека всред джунглата на душата.

И накрая: дори и да имаме някакви предварителни схващания за Достоевски – или за когото и да било – трябва с отворен ум и смирение да се опитаме да вникнем в интуициите на писатели от ранга на Бродски, които просто не може да пишат и никога не са писали нещо, без да са го изживяли/изстрадали/вкусили/осмислили със самата сърцевина на гениалните си личности. Сиреч, с душата си.

- 06-07-2012|**Иван Рангелов**

Тук Златко Ангелов отново се впуска да демонстрира някаква наукообразност, каквато обаче той просто не умее дори да имитира добре.

Разбира се, написаното от него по-горе може и да заблуди мнозина – но истината е, че НЕ Е ВЯРНО, че ВИНАГИ „мисленето протича с думи дори и ние да не можем да проследим конкретните изречения в главата си“.

В много случаи мисленето протича именно така (с думи) – но има и немалко случаи, в които мисленето протича БЕЗ ДУМИ!

Например: когато си представяте структурата на една молекула – с връзките между атомите – вие думи ли си представяте – или именно пространствена структура с връзки?

Всеки от нас, ако се ЗАМИСЛИ за няколко минути, ще открие и много други примери в такава посока. (Най-простият пример за мислене без думи е ... когато пресичаме улицата. Ако отляво виждаме да идва автомобил с определена скорост, ние съобразяваме с каква точно скорост трябва да се движим ние самите, за да успеем да пресечем улицата без опасност за живота си... И успяваме да съобразим това БЕЗ да прибягваме до думи, т. е. без непременно да „вербализираме“ ситуацията.)

Така че и следващото изречение на Златко Ангелов отново е заблуждаващо: „не може да има мислене без да съществуват концепции – а концепциите са вербализираните ни представи за нещата от околния свят.“

Първата част можем да я приемем за вярна: „не може да има мислене без да съществуват концепции“ – но НЕ Е вярно, че „концепциите са вербализираните ни представи за нещата от околния свят“. Вербализирането в някои случаи помага, а в други – по-скоро вреди. В много случаи по-подходящо е вместо „вербализиране“ да се прибягне до „визуализиране“ на съответните концепции. (Впрочем, ако сте забелязали,

именно в такава посока върви и съвременното развитие, особено чрез компютрите, които ползваме – там именно „визуализирането“ постепенно взима надмощие над „вербализирането“...)

Но, от друга страна, тъй като и самият Златко Ангелов се води „пишещ“, може би е съвсем естествено да очакваме от него именно пристрастрие в полза на „вербализационния подход“...

- 07-07-2012|**Kiril Ivanov**

Към Ванката Р.

„В много случаи мисленето протича именно така (с думи) – но има и немалко случаи, в които мисленето протича БЕЗ ДУМИ!“

Е тука останах направо без дъх. Такова гениално нещо не ми беше минавало през ума(е и аз сам един гений). Ама сега се сещам Ванка за – думи БЕЗ МИСЪЛ.

Ей сега се сетих като се зачетох в твоето постче за което съм ти много благодарен.

А Бродски не би пострадал от коментари слава богу.

- 09-07-2012|**Стефан Корадов**

Към И. Рангелов:

Не бих казал, че Златко Ангелов демонстрира някаква „наукообразност“. Мисля, че това, което демонстрирате вие, Рангелов е чиста и проста „ненаукообразност“, т. е. свободни съчинения в непозната област. Съжалявам, ако звучи хейтърско, но защо смятате, че трябва да коментирате факти от неврофизиологията, без да си имате представа за тях? Не се ли страхувате, че ще си проличи, че тази територия е Terra Incognita за Вас?

- 09-07-2012|**Иван Рангелов**

Г-н Стефан Корадов, тъй като Вие специално не сте си дал труда да изтъкнете никакви конкретни аргументи, които да оборят моите, вероятно и аз не трябваше да си давам труда да Ви отговарям.

Но тъй като аз лично смятам, че малко повече информираност няма да ви навреди лично на Вас, ще ви помоля да се поинтересувате малко от „visual thinking“ – ще откриете достатъчно материали по темата. Четете и тогава пак коментирайте.

- 13-07-2012|**Ela**

Текстът е великолепен наистина.

Благодаря, че го споделихте.

На мен най-голямо впечатление ми направи именно тезата „положението на писателя от средната класа е най-благоприятно за постигане на достоверност.“

досега не бях мислила за това.

мисля, че мога да се съглася с Бродски – логиката му е безупречна:)

(материално осигуреният човек – освен ако не притежава огрмна доза емпатия и памет за времето, когато е бил беден, е трудно да влезе в кожата на онеправдания. и особено – да предположи действията му.

за бедния – както казва един приятел – бедна му е фантазията да описва детайлно живота на богатите...)

- 15-07-2012|**Иван Рангелов**

Към „Ela“:

Да твърдиш, че Достоевски е от „средната класа“ и да твърдиш, че това по някакъв начин е свързано с творчеството му (и при това го прави „по-достоверен“), е поредната глобална супернелепица (с каквито често се опитват да ни мътят главите разни уж „интелектуалци“).

Я се замислете малко: Иван Вазов от коя „класа“ е? А Ботев – той от коя „класа“ е?

Не виждате ли колко абсурдно звучи дори само като се опитаме да произнесем наглас подобни въпроси!

Може би трябва да започнем да проучваме въпроса за „класовата принадлежност“ на писателите, а? И като УСТАНОВИМ, че даден автор е от дадена „класа“– какво следва – почваме да преразглеждаме цялото му творчество от гледна точка на „класовия подход“, така ли?!

- 24-07-2012|**Атанас Кръстев** – Разумът ражда среднячество, то – протестантизъм.

Предлагам тези забравени хаотични размисли, които съм пропуснал да развия и довърша в суматохата на нашето синкопирано от бруталност и вулгарност ежедневие. Форумът под тази статия ми изглежда като достатъчно тиха ниша, където да хвърля хайвера на безпокойството си. Може би и защото моята суматоха прилича донякъде и на тази, обзела Достоевски, преживявайки тежко провинциализма на своето време, откъсва-

що се от катедралното величие на петрово-екатерининовеликова Русия. Явно съм бил развълнуван от протестантизма на писането, видян така зашеметяващо от Бродски, който съм преживял като справедлива присъда. Бродски, евреинът, се оказва удобна наблюдателница на привидно невъзможните връзки между различните форми, в които протича християнският дух. Нещо като безпристрастната фотографичност на моста.

Явно съм бил развълнуван от тази смущаваща близост на сакралното и профанното, които изглеждат в този контекст по-скоро насилствено разграничени. Ето и суровия шаяк на неподредените ми мисли, които някак си, и неизвестно защо, искам да ви представя. Простете, но вече няма как да ги подстрижа и подредя повече. Те са достатъчно изпуснати:

Цялата тази екстензия на духа, това негово материализиране, визуализация, преднамерено и организирано външно манифестиране на някакъв ентусиазирано припознат негов естествено присъщ мирови ефект, който даже смея да нарека цивилизация със самонаименованието му – капитализъм, светското изкуство, науката, Просвещението, е в някаква степен протестантски продукт. Няма да изследвам доколко пряко ... Протестантството само по себе си е контрамистика, прорационализъм, а всеки рационализъм е склонен да се изписва, да се манифестира, да се онагледява, защото смята, че смисълът му е достатъчно и единствено видим.

Смятам, че Бродски има предвид точно това. Че православния дух не е така екстровертен, че той е интимен и че не се изписва експлицитно, а по-скоро се вписва в смиреното безследно съществуване, посветено на Бога, а не на хората. Едно съществувание, което не се описва, а се преживява.

Писането, описването е общуване със света, с хората, което е по принцип чуждо на библейската система от знаци за протичане на интелектуалните и духовни усилия. Посвещаването им с такава напрегната демонстративност, генарализиране на едно общосмислово обобщено усилие, не е присъщо на културата на християнството. От гледната точка на това съвременността, залята с потоп от десакрализирано светско слово, което се използва за най-прост социален инструмент, а не за свещената си функция, не е така очевидно както по времето на Достоевски, този нормативен бунт на протестантското профанизиране на обществената изява на интелектулеца, който вместо да пее псалми и да блъска камбаните, пише просташки писма до света.

Съмнението, провокиращо ревизията, и съответно светския коментар, са присъщи методи на протестанството, и те естествено раждат и едно по-светско обсъждане на собствената си проблематика. Те по необходимост я вкарват в света, за да се противопоставят на робството на мистиката, за която е неизбежна църковната непогрешмост, която обаче се опровергава толкова очевидно в нормалния ежедневен живот. Парадоксално протестантството е незъвможно по църковната логика и то е принудено да използва светската. Протестанството вади писменото слово от църковните книги и го прави една светска манифактура. То възкресява и всички останали. Протестанството е в края на краищата един компромис – корекция/примирение на църковния максимализъм с логиката на простия живот.

Средновековието е един продължителен провал на мистичното мислене, което само по себе си не означава провал на ирационализма. Този пък провал се дължи на твърде светското поведение на църквата, което все по-очевидно не съотвества на свещената ѝ доктрина.

И така, Бродски ни подхвърля Достоевски като мърша на нас – словесните псета, с неговите бюргерски 6000 рубли, за да ни покаже колко вкусна може да бъде плътта на един ренегат. С нечистоплътното предположение, че ние пишещите и четящите можем само да се храним с десакрализираната протестантска плът на словото.

Помаците от Руско-османската война 1877-1878 г. до навечерието на Балканската война 1912-1913 Автор: Хюсеин Мехмед

Помаците в Източна Румелия.

В първите месеци на Руско-османската война от 1877-1878 г., когато военните действия се водели около Плевен и на север от Балкана, никой от родопските мюсюлмани не мислел да се изселва. Спокойни са били и онези от тях, които имали провинения спрямо участниците и жителите в района на състоялото се през 1876 г. Априлско въстание. Но когато в края на 1877 г. Родопите се препълнили с отчаяни, премръзнали и изгладнели бежанци от Северна България, в Ахъ-Челеби (днес Смолянска област) били предизвикани масови изселвания на мюсюлманите от българските земи на югоизток към Истанбул и Анадола.[1] Увлечени от общата вълна на масово бягство, хиляди помаци напуснали завинаги Родопите. Например няколко села в Кешанско – Акходжа, Калъчкой, Курткой, Коджахаджъ и др. били населени от тях.[2] Едновременно с настъплението на главните руски сили към Одрин, командването на руската армия изпратило отделни отряди в Родопите. На бригадата на ген. Чернозъбов било възложено да се спусне през Родопите към Гюмюрджина. На 17.01.1878 г. тя навлязла в долината на р. Арда. Не след дълго време били присъединени Ахъ-Челебийско и Мастанлийско (Момчилградско). Една казашка част под командването на ген. Черевин навлязла през Палас (Рудозем), Даръдере (Златоград) и Кушукавак (Крумовград) в Димотика. В своя поход към Родопите руските войски били активно подпомагани от българските части.[3] През 1877-1878 г. населението на Чепинските села в Родопите било склонно по-скоро да напусне своите села

1 Райчевски, Ст., Българите мохамедани, С., 1998, с. 23.

2 Из миналото на българомохамеданите в Родопите., С., 1958, с. 110.

3 Пак там, с. 103.

временно, за да се укрие в недостъпните места на планината, отколкото да последва мюсюлманските бежанци от Северна България. Помаците от Чепинското корито избягали посред зимата в бабечанските колиби, като някои стигнали чак до Якоруда и Разлог. Тези от Дорково, Костандово и Ракитово пресекли Баташкото плато към Доспат. Някои села като Лъжене били напуснати изцяло. След няколко дни студуване чепинските помаци се прибрали по родните села.[1]

Според Сан-Стефанския мирен договор югоизточната граница на българската държава минавала от Боругьол на Бяло море по посока на Чалтепе, през Карабалкан до р. Арда. Оттам се спускала към Чирмен и по нататък към Черно море. Само Ахъ-Челебийско оставало извън българската държава.[2] Берлинският конгрес от 1878 г. разпокъсал Сан- Стефанска България на пет части: Северна България, заедно със Софийската област образували самостоятелно българско княжество; Северна Тракия (Южна България) образувала автономна област, наречена Източна Румелия; Беломорска Тракия и Македония били предадени на османската власт. Част от Южна Добруджа преминала към Румъния, а Западните покрайнини – към Сърбия.[3] По силата на Берлинския договор Родопската област била разделена на две. По-голямата част останала в пределите на Османската империя, като само Северните Родопи преминали към Източна Румелия. Границата между автономната област и Османската империя минавала западно от Мустафа паша (Свиленград), пресичала Източните Родопи и достигала до р. Арда – южно от Кърджали. След това по вододела на реките Арда и Марица отивала на запад, достигайки изворите на р. Места. Една част от родопското помашко население, което живеело в Северните и Западните Родопи, отказало да се подчини на румелийската власт. Това били т. нар. непокорни села в басейна на реките Дермендере и Кричимска и част от бабечанските колиби.[4]

В област Рупчос още в края на XVIII в. за управляващ се провъзгласил един помашки първенец, известен като Хасан ага. Главното седалище на управлявания от него район било с. Тъмръш, основано след идването на османлиите по българските земи. Той управлявал Рупчос цели 70 години. Събирал данъците, изпращал войници да служат в ос-

1 Райчевски, Ст., 1998, 115-116.

2 Из миналото на., 1958, с. 105.

3 Пак там, с. 109.

4 Пак там, с. 109.

манската армия и лично помагал на османската власт във войните през първата четвърт на XIX в. Раздавал правосъдие, като наказвал със смърт всички, които крадели и убивали. Особено немилостив бил към онези, които изнасилвали жени и моми.[1]

В 1860 г. властта преминала в ръцете на сина му Ахмед ага. Той събирал данъците, наказвал злодеите, а по-големите престъпници изпращал в Пловдив. По време на Априлското въстание през 1876 г. със заповед от Пловдив и Одрин, въоръжил помаци и цигани от целия Рупчос и опустошил Перущица. На отиване и връщане помаците башибозуци ограбили много български села в района. За тия му подвизи той явно бил осъден на смърт, а тайно – награден с ордени от османското правителство.[2]

След разбиването на армията на Сюлейман паша при Кара агач, руските войски навлезли в родопските проходи. Рупчоските помаци освободили всички подвластни на тях български села и се изселили към Беломорието. По това време родопските българи, след като се снабдили с оръжията на бягащите османски войски, организирали чета с над хиляда души начело на които бил поп Тодор от село Ситово и тръгнали към помашките села да си отмъщават. Но там нямало помаци, затова пък били сринати и изгорени жилищата им,[3] както и къщите и чифлиците на Ахмед ага Тъмръшлията. Селото на този прочут в цяла Тракия помак, било превърнато в пепел. На 5 и 6 януари 1878 г. руските войски завзели родопските проходи. По това време родопските чети започнали да се присъединяват към казашкия отряд на генерал-майор Черевин. Те го следвали до Ахъ-Челеби. От 6 до 18 януари българите родопчани успели да уредят много стари сметки, но малцина рупчоски помаци пострадали, тъй като поради извършените от тях зверства през 1876 г., те побягнали и се завърнали едва след като настъпил мир в Родопите.[4]

Английският офицер от полски произход Сенклер, който бил известно време английски консул в черноморските градове Варна и Бургас, организирал в Родопите под новото си име Хидает паша, разбитите части от армията на Сюлейман паша и тамошни чети с цел да отблъсне руското военно настъпление.[5] Английският посланик в Истанбул А.

1 Попконстантинов, Хр., Непокорните села в Родопските планини., Търново, ч. I, 1887, 5-7.

2 Пак там, с. 7.

3 Бозов С., В името на името, С., 2005, с. 49. хзъПопконстантинов, Хр., 1887, 16-17.

4 Попконстантинов, Хр., 1887, 16-17.

5 Райчевски, Ст., 1998, с. 117

Лайард изпращал на Сенклер преки заповеди, финансови средства и офицери на планинците в Родопите, вдигнати против руските войски.[1] През месец май руските отряди, подпомогнати от български доброволци и Петко войвода, предприели настъпателни действия за разпръскване на сенклеристите в Родопите. Тези сблъсъци и акцията на Сенклер, макар и неуспешна в стратегически план, имали своите цели. Те предизвикали изселвания сред мюсюлманите и допринесли за откъсването на около двадесет помашки села по поречието на р. Въча, които с Берлинския договор официално били присъединени към Османската империя. По време на сблъсъците в Рупчоската област започнало изселване. Само от Чепеларе бежанците наброявали 150 семейства. Селата по горното течение на р. Арда се напълнили с бежанци.[2]

За ускоряване на емиграцията сред помаците съдействали и създадените училища в Източна Румелия. За поддръжка на училищата си помаците от с. Каменица (Пещерска околия) и Ракитово през септември 1881 г. потърсили финансова подкрепа от Румелийското правителство. Сумата която искали била съответно 250 и 350 турски лири. Просветната дирекция отклонила молбата с финансови аргументи, но те срещнали отклик в Екзархийския постоянен комитет, който насърчавал християнизирането на помаците.[3]

Друга тактика, която нерядко била прилагана в Източна Румелия спрямо помаците, била свързана с отпускането на стипендии и приемането на ученици в Пловдивската гимназия. Така например през август 1881 г. правителствена комисия към Просветна дирекция одобрила молбата за стипендия на Еюб Якубов от Пловдив. През септември 1882 г. Екзархийският постоянен комитет резолирал прошението на доспатчаните Халил Доспатски и Ахмед Кьойбашийски и препоръчал на Просветната дирекция да отпусне нужните средства, а ако ги няма, да намери извънредни. Заедно с тях били поощрени и Емин Мехмедов и Мехмед Сюлейманов от Хасково. Паричните помощи били в големи размери (15 тур. л.), защото тук ставало дума за помаци. Този вид финансиране и обучение било с цел приобщаване или най-малкото решаване на проблема с „непокорните села“. През 1883 г. Екзархийският постоянен ко-

1 Из миналото на..., 1958, с. 109.

2 Райчевски, Ст., 1998, с. 117.

3 Назърска, Ж., Малцинствено-религиозна политика в Източна Румелия (1879 – 1885). – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите., Т. I, С., 1997, с. 215.

митет настойчиво моли да бъдат приети, дори и да няма средства, трима помаци от Каменица, в Пловдивската гимназия. Но Й. Груев, заемащ по това време длъжността директор в Просветната дирекция, преценява, че кандидатите са неграмотни, а приемането им в Пловдивската гимназия е невъзможно. Затова компромисно предложил тримата да получат стипендии авансово, но да продължават обучението си в родното си село, поемайки задължение да се подготвят добре за учебната 1884/1885 г. На това мнение Просветната дирекция останала и след поредното ходатайство на Екзархийския постоянен комитет – поне един помак да стане стипендиант, тъй като, макар и със слаб успех, бил завършил вече I клас.[1]

През 1883–1885 г. с помощта на Румелийската дирекция на просвещението били открити по едно трикласно училище в Чепеларе и в с. Павелско, в което живеели малко помаци. Чепеларското училище завършили пет-шест помачета. То си спечелило такава репутация, че и отвъд границите на Източна Румелия помаци започнали да гледат на него с добро око. Но в чепинско, след като правителството разрешило да бъде открито едно помашко училище и да бъдат отпуснати помощи и стипендии на няколко помачета, за да учат в български средни учебни заведения, се стигнало до там, че населението в този район започнало все повече да се изселва.[2]

За уреждане на бежанския въпрос Англия и Османската империя се опитали да използват Берлинския конгрес и за откъсването на Харманлийско, Хасковско и северните склонове на Родопите от Източна Румелия. По предложение на Англия конгресът решил да бъди изпратена комисия в Родопите, която да проучи причините за въстанията на местните мюсюлмани. Международната комисия посетила Родопите. Срещнала се и със Сенклер в неговата главна квартира в село Каратарла. Западните комисари се стремели да съберат материали, доказващи, че за да се разреши бежанският въпрос, руската власт трябвало да се замени с турска, а руските войски – с международни. Опирайки се на политическата активност на българите, Русия решително се противопоставила на тези стремежи на западните сили, поради което мисията на международната комисия завършила с неуспех. Сенклер бил принуден да на-

1 Пак там, с. 217.

2 Неделев, Родопските помаци – Български преглед, 1895, кн. 8, с. 58.

пусне Родопите към края на 1878 г. Но все пак отделни мюсюлмански чети продължавали да се противопоставят.[1]

Към средата на 1878 г., по време на Сенклеровото въстание, в желанието си да отмъстят на родопските българи, към въстаниците се присъединили и много от рупчоските помаци, а в Западен Рупчос, т. е. долината на Кричим, всички се били вдигнали на въстание. В началото руските окупационни власти не обръщали внимание на това мюсюлманско движение. Но когато въстаниците минали демаркационната линия, те въвлекли във въстанието селата Карамушица, Ер Кюприя, Дряново, Богутево и Софтъще, започнали да атакуват Югово, Павелско, Фойна, Ситово, Лилково, Малево и Рахово и наближили селата Тополово, Орешец, Червен, Чаушево и Бачково. Тогава руските висши военни разпоредили на пловдивския генерал-губернатор да изпрати няколко отряда в Родопите да отблъснат напредващите въстаници. Руските отряди, придружени от няколко български чети, преминали на 15 май през Тополово, Станимака и Дермендере. След няколко сражения те успели да отблъснат въстаниците зад демаркационната линия. По линията били поставени руски постове, но това било за кратко, тъй като доставката на храна и боеприпаси в планинските райони на Родопите, около селата Югово, Бачково, Павилско и Рахово, била много затруднена. По това време избягалите помаци започнали да се придвижват от р. Арда към Рупчос. В Кърджали и Западен Рупчос въстаниците продължавали да вълруват. Те нито били гонени от руските войски, нито им били окупирани районите.[2]

Към края на август родопските българи взели мерки за самозащита от нападателите. Те привлекли родопския войвода Петко от Дуган Хисар – Ференска каза, който през пролетта воювал срещу въстаниците в Димотишка околия. Петко войвода отишъл в Рупчос, за да състави чета. За главно седалище той избрал с. Чепеларе. Там той организирал отряди и завзел няколко погранични стратегически пунктове и по този начин успял да спре за кратко помашките нападения в Източен Рупчос. Но след един протест от страна на Високата Порта, руските военни власти с измама го заловили в Чепеларе и го откарали в Пловдив с петима негови съратници. Той бил оправдан от императорския комисар княз Дондуков-Корсаков и изгонен от руските власти зад демаркационната

1 Из миналото на..., 1958, 109-110.

2 Попконстантинов, Хр., ч. I, 1887, 18-19.

линия. След известно време той отново се върнал в Чепеларе и с четата си успешно защитавал българските села в Източен Рупчос до зимата на 1878 г. Няколко пъти успял да отблъсне нападателите, които са имали за цел да пресъединят помашките села Софтъще, Чокуркьой, Богутево, Дряново, Лакавица, Карамушица и Ер Кюприя. А те лесно биха се присъединили, ако между тях не бяха разположени българските села Чепеларе, Широка лъка, Върбово и Стойките.[1]

На 06.10.1878 г. в района на Мугла, където по сведения на Петко войвода действала голяма помашка чета, се състояло сражение. То пламнало по обяд и траяло до вечерта. Четата на капитана попаднала в засада на една голяма поляна, държала се до настъпването на нощта, след което отстъпила към с. Гела. След два дни в с. Гела пристигнали пратеници от околните села, които заявили, че не желаят да участват в кръвопролитие, а искат да живеят в мир. Стигнало се до разбирателство и четите от двете страни се разотишли по селата. Няколко дни по-късно някаква разбойническа шайка нападнала с. Върбово. Петко войвода бил в Чепеларе, но когато научил за това, решил да завладее селата Брезе и Бедан, където предполагал, че се укриват нападателите. Събрал четата и потеглили нощем. Той разделил четата на две части, като начело на едната бил поп Тодор, а на другата – самият той. Напред изпратил специални разузнавачи, около 4-5 на брой, начело с Лабри Мерахлий. В същото време помашката четата не спяла, а успяла да плени техните постове и убила разузнавачите на Мерахлий. Като заела удобна позиция на билото на Кум Гидик, тя спокойно дочакала четата на поп Тодор и го обсипала с куршуми. Пристигнали и главните сили начело с Петко войвода. Боят продължил два часа, четата на Петко войвода била обкръжена и едва се измъкнала от полесражението, като оставила шестима убити и десетина ранени. Останалите четници се спасили поединично и се завърнали в Чепеларе.[2]

След настъпването на зимата нападенията на непокорните помаци от Кричимската долина към Източна Румелия намалели. По това време Ахмед ага Тъмръшлията управлявал 13 рупчоски и 4 пещерски села. Уредил в тях някакво народно управление – независимо и от османската власт, и от окупационните руски власти, със седалище с. Настан. При

1 Пак там, 19.

2 Вълчев, А., Тъмръш, С., 1973, 225-226.

него намерили убежище всички по-главни участници в мюсюлманското родопско въстание.[1]

След оттеглянето на временното руско управление от Тракия през пролетта на 1879 г., Помашката родопска република в Рупчос останала единствена от периода на родопското въстание и продължила да се управлява самостоятелно. Новото румелийско автономно правителство, начело с княз А. Богориди се опитало да залъже нейните жители, като всячески се опитвало да им докаже, че разликата между неговото и предишното османско управление няма да е голяма. За целта на мястото на назначения българин – Г. Попов от ген. Столипин за рупчоски околийски началник бил назначен пловдивският турчин Мехмед Бея. Но въпреки това примирие не било постигнато.[2]

На 22.10.1879 г. било открито първото областно събрание в Източна Румелия. На 29-то заседание на събранието от 13 декември имало запитване за непокорните села. Отговорът на комисията на главния управител бил, че частният съвет на главния управител е решил да приложи крайно миролюбиви мерки за тяхното присъединяване. По този повод на кърджалийската чисто турска околия, която постепенно се присъединявала към Източна Румелия, били направени някои отстъпки. Взето било решение службите тук да се заемат само от мюсюлмани, да им се позволи да носят оръжията си и да им се опростят старите данъци.

По същото време Ахмед ага Тъмръшлията свикал събрание на селските първенци. То определило Хасан ага от с. Триград за началник, хаджи Мехмед от с. Беден и Молла Еюб от с. Мугла за негови помощници. Исмаил ага от с. Тъмръш (брат на Мехмед ага Тъмръшлията) бил назначен за жандармерийски началник, а един неизвестен помак – за бирник и ковчежник. Тъмръшлията бил председател на събранието и началник на гореизброените чиновници. Била сформирана жандармерия от 20 души. На селските аги и първенци била предоставена голяма полицейска, административна и съдебна власт. Столицата била подвижна. Най-напред била в Триград, после преместена в Настън, в Михалково и в други по- големи села. Данъците били три пъти по-ниски от тези в Източна Румелия.

През 1880 г. Високата порта възложила на гюмюрджинския мютасарифин Мааджиб паша и на ахъчелебийския каймаканин Ахмед Велид

1 Попконстантинов, Хр., ч. I, 1887, 19-20.

2 Попконстантинов, Хр., Непокорните села в Родопските планини, ч. II, 1886, с. 6.

ефенди да убедят непокорните села да преминат под управлението на Източна Румелия. Първенците помаци от непокорните села, след като се съвещавали помежду си, обявили, че са съгласни да се присъединят към Източна Румелия, но ги е страх от комити, тъй като при тях не идвала никаква войска, която да ги защитава от тях. След като това било съобщено на Портата, тя го предала на главния управител на Пловдив, но въпреки това не били взети никакви мерки. По същото време в Кърджали избухнало ново въстание вследствие на политиката, която водели източно- румелийските управници спрямо мюсюлманите. През есента на 1880 г. към непокорните 17 села се присъединили още 4 от Пещерска околия.

През зимата на 1880 г. Високата порта разпоредила на серския мютесарифин да предаде само четирите непокорни села. За целта от страна на Източна Румелия бил изпратен татарпазарджишкия префект Иван Найденов. Той бил придружаван от пещерския околийски началник, от един жандармерийски началник и от 15-20 души жандармерия. На 4 декември двете страни се срещнали в с. Дьовлен. Серският мютесарифин водел със себе си влиятелни лица, за да премине успешно предаването на селата. Едно от тези лица бил и Ахмед ага Барутенлията.

През есента на 1881 г., след като Високата порта разбрала, че румелийското правителство няма да може да наложи властта си над въпросните села, тя тайно признала републиканските управници в рупчоските непокорни села. Били възстановени старите наследствени права на Ахмед ага Тъмръшлията, а първенците получили ордени. Тези села не били присъединени към Ахъ-Челебийска или Неврокопска каза, но Портата прибирала данъците им.

Във връзка с това румелийското правителство заявило, че по тази причина ще си приспада всяка година от своя данък към османската власт за сметка на полагащия ѝ се данък от непокорните села. Също така главният управител издал заповед да се спре влизането и излизането в тези села и да се прекрати търговският обмен. Но след като населението в близките до Рупчоската република села започнало да негодува, Източно- румелийското правителство отменило забраната.

През 1882 г. правителството на Източна Румелия като че ли се отказало от правата си над непокорните села. По този повод не се говорело нито в окръжното, нито в областното румелийско събрание. През същата година една делегация от петима души от селата Наиплие и Карабулак,

се срещнала с пещерските околийски управници както и пазарджишките, за да заявят, че искат да се присъединят към Източна Румелия, но и тогава не били взети никакви конкретни мерки.

След Съединението в рамките на Кърджалийския кантон въстанали 24 турски села от Харманлийската околия, разположени по течението на р. Арда. Тези села се отцепили за цели 8 месеца и образували миниатюрна държавица.[1] В Цариградския договор, подписан от правителството на П. Каравелов в края на 1885 г. се посочва, че, докато управлението на Източна Румелия и Княжество България се намира в ръцете на българския княз, мюсюлманските села в Кърджалийска околия ще се отделят от тази област и ще преминат към управлението на султана и правителството му. След решението на Топханенската конференция от април 1886 г. обаче, Родопският полк отново ги присъединил към българската територия. Но през същата година селата от т. нар. Тъмръшка република били отстъпени на Османската империя.[2]

Помаците в Княжество България.

Българската национална държава от 1878 г. е образувана върху територия, която в продължение на петстотин години е била част от Османската империя. Голяма част от тукашното мюсюлманско население остава да живее в политическите граници на модерна България. Мюсюлманите в страната представлявали една огромна етническа група. Тя се състояла от турци, татари, цигани и др. Повечето от тези мюсюлмани в Османската империя били наричани обобщено „турци“. В това число били включвани и помаците. Поради това след освобождението на българската държава употребата на термина „турско малцинство“ и „турци“ е било често проблематично.[3]

Преди Руско-османската война от 1877-1878 г. в Северна България помаци са живеели в Ловешко, Тетевенско, Луковитско, Белослатинско, отчасти в Орханийско (ботевградско), Плевенско, Севлиевско и Свищовско.[4] През 1751 г. например в свищовско помаци е имало в селата Белене и павликян, Ореше, Свищов, Владимир и павликян, Новград, Джулюл-

1 Вълчев, А., 1973, с. 261

2 Алексиев, Б., Родопското население в българската хуманитаристика. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите., Т. I, С., 1997, с. 70.

3 Великов, Ал., Аспекти на българската политика спрямо българомохамеданите (1912-1944). – Ипр, 2000, кн 1-2, с. 136.

4 Миков, В., Българите-мохамедани в Тетевенско, Луковидско и Белослатинско. – Родина, 1941, кн. 3, с. 54.

ница, Чавушкьой, Сливе и мюслим, Стишаров, Лъжене и павликян, Козар Белене, Червена, Горна Студена и Павли.[1]

В четирите руско-османски войни между годините 1768 – 1829 помаците и останалите мюсюлмани в свищовско се преселили от селата в градовете, най-вероятно за по-голяма сигурност. Така в селата делът на мюсюлманите е бил 35%, а в градовете през 1873 той нараснал на 48%. На 16.08.1877 г., след преминаването на река Дунав от руските войски, бил превзет град Свищов. По време на военните действия в този район повечето помаци от селата и градовете се заселили в пределите на Османската империя. За няколко години броят на мюсюлманите като цяло в района намалял наполовина. Към края на август 1877 г. главните усилия на русите се насочили към Плевен. Ловеч бил превзет на 22 август. През целия месец септември Плевен останал свързан с тила чрез пътя Орхание – София, който бил укрепен. Този район бил сърцевината на помашкото население. Русите си поставили за цел да откъснат Плевен от тила, което станало на 11 октомври между Горни и Долни Дъбник (помашки села). От средата на октомври до средата на ноември руските сили напредвали в помашкия край.[2] На 17 октомври старшина Антонов със 116 казаци преминал през село Шипково, като два дена след това той атакувал град Тетевен. Атаката не успяла, тъй като помаците разполагали с 600 пехотинци и 150 кавалеристи. За превземането на града се наложило в боя да влезе и втори отряд под ръководството на полковник Орлов. Той бил командир на втора бригада от Втора донска дивизия. Начело на шест роти, две ескадрона и две оръдия полковник Орлов настъпил по маршрута Микре-Леседрен-Тетевен. Към отряда на Орлов се присъединил и Баньо Маринов със 40 руски стрелци. На полесражението помаците оставили множество боеприпаси и около 200 убити и ранени. На 21 октомври около 3000 помаци с викове „Аллах, Аллах“ настъпвали правейки опит да си възвърнат града. Изплашено българското населението се разбягало към местността „Каменна плоча“. Там те се събрали с руските войски и дали упор. На 1 ноември окончателно бил превзет гр.

1 Кил, М., Свищов и районът през XV-XIX в. В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите., Т. VII., С., 2001., с.562.

2 Лори, Б., Една забравена мюсюлманска общност: ловчанските помаци. – Българска етнография, 1993, кн.2, с. 81.

Тетевен,[1] а на 12 ноември руските войски на полковник Орлов достигнали до Етрополе.

По време на военните действия било предизвикано силно изселническо движение сред мюсюлманското население от Северна България на юг. В този изселнически поток са въвлечени помаци от Тетевенско, Луковитско, Белослатинско и др. Много от тях напуснали родните си огнища още в навечерието на войната. По време на плевенската обсада почти цялото помашко население, с изключение на с. Тлачене, Врачанско, избягало в Македония. През 1880 г., т. е. само две години след края на войната, голяма част от избягалите в Македония помаци започнали да се завръщат в родните си места в свободното вече Княжество България. Но те заварили повече от селата си опустошени от военните действия. Потеглили отново на юг към пределите на днешна Турция, в Лозенградско и Анадола. Една от причините за емигрирането на населението бил натискът на българите, които целели да купят техните земи или да ги заграбят. Друга причина било окаяното състояние на джамиите и училищата. По-голямата част от джамиите били сринати по време на руската офанзива срещу Плевен и били запазени само тези в селата Градешница, Бяла Слатина и Поповци. Правителството не им отпускало средства за ремонт и това подтикнало мюсюлманите да мислят, че в България е дошъл краят на исляма. Не могъл да им помогне и техният депутат от Плевен в ОНС от 1883 г. Юсуф Молла. По-големи джамии помаците са имали в селата Турски извор (от 1934 г. е Български извор), Орешене, Добревци, Луковит, Торос и Чомаковци. Също така османски паметници като една чешма, върху която до 1941 г. стояли османотурски надписи, са били запазени в Български извор и Орешене. След Освобождението на България е имало проект да се подготвят учители и да се открие помашко училище в Бяла Слатина. Независимо от това на много места помаците сами си откривали училища, които били в много лошо състояние. Те едва се издържали от мюсюлманските вероизповедни общини.

Останалата част от помаците, избягали в Македония, се установила там трайно. Създали нови села като Помаккьой и Йеникьой (Куманско) и Юмерли (Скопско). Отделни семейства се установили в стари помаш-

1 Павлов, М. и др., Тетевен, 1976, 16-17.

ки или смесени села из цяла Македония. Някои от изселниците в този край се заселили в турски села в Драмско.

През 1880 г. Убичини споменава, че районът в Ловеч, където живеели помаците, се наричал „помашка нахия“, но понякога авторите употребявали и названието „Помаклък“. През 1881 г. ловешкият епископ Натанаил Охридски изпратил мисионери да покръстят помаците, а правителството отпуснало специални поощрителни средства за целта. Две години по-късно сред помаците започнали да развиват дейност и протестантите-евангелисти, а по същото време в Предбалкана пристигнали суфии изпратени от Истанбул. Набедени, че съдействат на помаците да емигрират, те били екстрадирани, за да не пречат на започналия процес на християнизация. В това отношение активна роля играели местните власти, църквата и училищният инспекторат.[1]

За християнизирането на помаците през този период някои автори, като Стоян Михайлов и Бончо Асенов твърдят, че хиляди мюсюлмани по това време изявили желание да се върнат към своите корени.[2] Фактите обаче говорят друго. В архивни документи, които се намират в Дирекцията на изповеданията при МВРИ, се споменава само за няколко десетки молби за приемане на православната вяра. Според тези архивни документи могат да се разграничат три основни категории желаещи да сменят вярата си.

Първата, най-многобройна група, се състояла от дезертьори от османската армия. Регистрирани са няколко такива случая от 1880-1882 г. Това са войници, подофицери, дори и двама офицери, които през този период са дезертирали от своите части. На дезертьорите се давало временно местожителство на българска държавна издръжка, докато се подготвят да приемат християнството. След това те получавали малки субсидии и други привилегии, докато си намерят работа. Всички мюсюлмани от тази категория са приели християнството в София под личния надзор на софийския митрополит Милетий.

Другата група се състояла от малолетни деца, които по време на Руско- османската война от 1877-1878 г. са били изгубени или изоставени

1 Назърска, Ж., Българската държава и нейните малцинства 1878-1885 г., С.,1999, с.26.

2 Михайлов, С., Възрожденският процес в България., С., 1992, с. 72; Асенов, Б., Нация, религия, национализъм., С., 1994, с.84; Асенов, Б., Възродителният процес и Държавна сигурност., С., 1996, с.11.

от родителите си. Те са били покръствани и настанявани в български семейства. Тук влизат и деца, останали сираци през войната.[1]

Третата група, която БПЦ искала да приобщи към православието се състояла от помаци. През 1880-1881 г. в диоцеза на Ловешката епархия зачестили случаите на приемането на християнството от отделни лица. Причините за това били различни. Някои от тях приемали християнството поради финансовите си затруднения. В началото правителството приело акта на покръстването с голямо удовлетворение и отпускало финансови средства. Но на заседанието си от 01.09.1881 г. Министерският съвет приел решение да не се дават никакви парични помощи на частни лица помаци, пожелали да се покръстят, а такава помощ да не се отказва на турски фамилии, решили да станат християни. Другата причина, поради която помаците изявявали желание да се покръстят, е свързана със смесените бракове. Такъв бил например случаят с някой си Халил Мустафов от с. Торос, Ловешко. Преди войната той избягал със съпругата си в Турция. След като положението се успокоило, те се завърнали в България. Съседите българи отвлекли съпругата му и заявили, че няма да му я върнат, докато не смени вярата си. Така той се принудил на 08.01.1881 г. да подаде молба за „доброволното“ си преминаване към християнството. Оглавяваната от БПЦ мисия за покръстване на помаците непосредствено след войната заглъхнала по различни причини от външно и вътрешно естество.

След тригодишен период, през който не се предприемали никакви мерки за покръстване, отделни доброволци понякога се решавали на този акт, но те не били толкова многобройни, за да се разглеждат като тенденция. От 1878 г. до 1888 г. преминалите към православието мюсюлмани били общо 1811 души и 102-ма неустановени. Мнозина от мюсюлманите, приели православието, били от Видинска и Врачанска епархия – 1505 души. Там турците били малцинство, а помаци почти нямало. Може да се предположи, че тук става въпрос за цигани мюсюлмани. За отбелязване е също така, че в Ловешка епархия, за която някои съвременни автори смятат, че непосредствено след войната е съществувало масово движение за отказ от исляма, всъщност са били регистрирани само 85 такива случая. Останалите 263 души приели православието, са били от Софийска епархия – 56, Доростолско-Червенска епархия – 18,

1 Елдъров, Св., Българската православна църква и българите мюсюлмани 1878-1944 г. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите, Т. VII, С., 2001, 592-593.

Варненско-Преславска епархия – 18, Самоковска епархия – 39, Сливенска епархия – 16, Старозагорска епархия – 14. От тях имало и неустановени по религия, които били съответно от Търновска епархия – 62 и от Пловдивска епархия – 40. Не е изключено между тях да е имало приели православието помаци и турци, но това вероятно са били отделни единици. По-голяма е вероятността да са били мюсюлмани от цигански произход, тъй като във всички изброени епархии помаци почти нямало, а турците са били малцинство.

Според Васил Миков до 1878 г. етнодемографското състояние на помаците от Тетевенския и Луковитския край може да се определи по следния начин: чисто помашки били селата Помашка Лешница, Галата, Градешница, Български извор, Блъсничево, Орешене и Добревци. Села, в които помаците са били повече от половината са: Петревяне, Луковит, Беленци, Роман, Дъбяне, Рупци, Радомирци, Торос, Джурилово, Кукувец, Веселец и Ъсен. В третата група с по-малко помашко население са селата Видраре, Лесидрен, Малка Бресница, Голяма Железна, Ъглен, Девенци, Дерманци, Ракита, Садовец, Тодоричане, Долни Дъбник, Горни Дъбник, Червен бряг, Карлуково, Крушевица, Кнежа, Горна Митрополия, Долна Митрополия, Катунец, Сопод, Драгулин дол, Пещерна и Угърчин.

Селата от Белослатинска област, в които по време на Османското владичество помаците са съставлявали повече от половината от населението или са били наравно с броя на българите са следните: Бресте, Горник, Сухарче, Чомаковци, Еница, Тлачене, Буковец, Кумарево, Бъркачево, Попица и Бяла Слатина. По-малко помаци е имало в Койнаре, Глава, Леница и Търнак, а съвсем малко са били в Борован. Помаците в селата с преобладаващо българско население са били преселници от края на XVIII в. или от началото на XIX в. Бяла Слатина по време на османската власт била в по-голямата си степен помашка. Тук помашките къщи са били повече от 100 – 150, докато българските наброявали 10-15. В Бяла Слатина към 1893 г. помаците са били 797 души, като повечето от тях по-късно са се изселили в Османската империя. Плодородните земи и евтините помашки къщи били закупени или заграбени от българите, дошли от южните села на Белослатинската околия. След 1921 г. тук се заселили и българи от Западните покрайнини. Според данните от преброяването през 1881 г. помаците в Белослатинско са били 4080 души, а през 1892-1893 г. броят им спаднал на 3012.

След Руско-османската война от 1877-1878 г. и образуването на българската държава се създават условия за масово изселване на мюсюлманите и от Севлиевско – както от старите юрушки села, така и от старите помашки села като Богато (Богатово), Дамяново, Добромирка, Хирова, Кормянско и Сопот. Българите се установили в повечето от тях, докато другите села си останали пусти. Такова било селото Сопот, което повече никога не се е възстановило от изселването. В някои от старите юрушки села днес можем да срещнем турски жители, но те са твърде малко, както това беше установено през 1990 г. Така например в Адилер (днес Идилево) и в Малкочлар (днес Буря) живеят няколко турски семейства, в Акънджълар (Петко Славейково) има 60% турско население, в Севлиево живеят общо повече от 22 хил. души като турските семейства са няколко. Помашкото население в Севлиевско в годините след войната постепенно намалявало вследствие на изселванията, като през 1873 г. общо мюсюлманите са били 38% от населението в района или 2350 души, през 1887 г. те са били 12% или 1035 души, а през 1900 г. – 8% или общо 895 души.[1] За разлика от тях обаче през периода 1887 – 1934 г. в Свищовско имало леко увеличение на мюсюлманското население, но през същия период българите бързо увеличили броя си, а след 1944 г. това става с още по-бързи темпове.

През 1881 г. общият брой на помаците в Княжество България е 7390 души, като в Ловешко те били 4717 души, в Плевенско – 1872 души, в Орханийско (Ботевградско) – 589 души и в Севлиевско – 212 души. Изселванията на помаците от Княжество България продължило и през 1900 г. Преброяването от 1910 г. показва присъствието на помаци в твърде голям брой села. Те наброявали по десет или по-малко души. Не е ясно обаче дали тук става въпрос за цигани или за помаци, превърнали се в скитници. През 1926 г. в Белослатинско, Тетевенско и Луковитско е имало общо 3054 помаци, а в останалите райони на Северна България те вече се били изселили.

След 06.09.1885 г., когато Княжество Българя се обединява с Източна Румелия, помаците от Рупчоско също започнали да се преселват в Гърция и Македония и основали села като Хамидие и Султание в Драмска каза, Солунски вилает. По това време започнали да се изселват и пома-

1 Кил, М., Разпространението на исляма в българското село през Османската епоха (XV – XVIII): Колонизация и ислямизация. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите., Т. II, С., 1998, 100-101.

ците от чепинските села. Например за периода 1885-1887 г. от Баня в Османската империя са заминали 100 семейства, а от Лъжене – 50 семейства. Десет години по-късно Стойо Шишков съобщава, че от чисто помашко село Баня е станало смесено село, а в Лъжене (днес от Велинград) помаците значително намалели. По това време изселвания имало и в другите чепински села с изключение на Корова (Драгиново). По статистически данни от преброяването на населението през 1893 г. в Рупчос, тогава самостоятелна околия, са живеели 7641 помаци, от тях до края на 1894 г. са се изселили общо 3689 души. През 1900 г. само в Широка лъка, където е имало близо 105 помашки домакинства, не е останало нито едно семейство.

В бабечанските колиби, които били на българска територия, българското правителство въвело административен ред едва след Съединението, като била създадена нова селска община, наречена Флорово (днес с. Цветино), всички жители на която били помаци. До 90-те години на XIX в. те нито плащали данъци, нито пращали войници да служат в българската войска. През 1868 г. османската власт успяла да им наложи един минимален данък и със сила принуждавала населението да изпраща войници. Бабечаните са били известни и със своите набези, които извършили предимно в разположените в низините българските села, но те намалели след като от страна на българското правителство се взели мерки. Първоначално бил направен опит по мирен начин да се въдвори ред, но бабечаните посрещнали българските стражари с пушки в ръце.[1] Безредиците в бабечанските колиби продължили до 1903 г. През тази година цяла рота от българската армия завзела колибите и установила редовна власт. Помаците оказали въоръжена съпротива, но били пръснати от войската из балкана. Главният подбудител Туберюоглу бил убит, а главатарите – братята Руневи, избягали в Османската империя.

В българските части на Родопите след Съединението започнало изграждането на пътища. По долината на р. Чая (Асеница) в началото на XX в. било прокарано шосе до Чепеларе. Селищата в басейна на реките Стара река и Елидере (Чепинското корито) били свързани с долината на р. Марица. Тези пътища улеснили експлоатацията на горите в северните склонове на Родопите. Започнало все по усилено изсичане и извозване на дървен материал, катран, борина и др.

1 Кънчов, В., Избрани произведения, Т. !, С., 1970, с. 308

През 1896 г. в Ахъ-Челебийско е създаден комитет, чиято първоначална цел била завоюването на останалата част от Родопите попаднала под османска власт.[1] Революционната дейност обаче се активизирала през септември 1899 г., когато Ахъ-Челебийският район преминал към Върховния комитет, създаден на 23.10.1893 г. в София. За седалище на комитета в Родопите било обявено Чепеларе, а за началник бил избран Вълчо Сарафов. Той често преминавал със своята чета в османската част на област Ахъ-Челеби. Смъртта си обаче не намерил в сражение, а от ръката на своя най-добър приятел и най-доверено лице – кахведжията Георги Марков. Той го убил заради комитското злато, което било заграбено от първенци -помаци и наброявало 4324 златни лири. След убийството на Вълчо Сарафов бил екзекутиран и неговият палач Георги Марков.

На мястото на Вълчо Сарафов застанал Константин Антонов от Стара Загора, който решил да приеме името на предшественика си. Първият удар на Вълчо Антонов е прицелен в Салих паша, местен помак от с. Смилян. През пролетта на 1901 г. Вълчо Антонов пратил една чета, предвождана от най-верния му пълководец Даракчията над с. Пещера, където се очаквало да мине Салих паша на връщане от Пашмаклъ (днес Смолян). Салих паша бил навреме предупреден и опитът да го убият се провалил. На 10 май втора чета от 15 души причакала известния големец, но тогава той се бил отказал от пътуването и изпратил на свое място хаджи Нури. И вместо него, под куршумите на комитите попаднал неговият пратеник. Последвали арести и нападенията срещу Салих паша били осуетени. Не минало и месец и на 28.08.1901 г. през нощта Вълчо Антонов предприел нападение срещу друг помашки първенец – хаджи Салих от с. Райково. Четата под командването на Даракчията пробила дебелите стени на конака с динамит и влязла вътре. хаджи Салих се скрил зад чували с вълна. Успял да се спаси като негов аргатин духнал през дулото на празната си пушка. Така хората на Вълчо Антонов помислили, че идва редовна османска войска. Те прекратили нападението и се оттеглили. След около месец Вълчо Антонов предприел трета подобна акция срещу друг помашки първенец на име Хюсеин паша, известен още като Кочоглу, който живеел в с. Енуздере (днес Елховец, Смолянско). Разликата между двете нападения била само в това, че този път Вълчо Антонов решил сам да ръководи операцията. До Енуздере четата стигнала неза-

1 Хайтов, Н., „Родопски властелини.“, Пловдив,1974, 238-239.

белязано. След като се стъмнило, тя нападнала селото и конака. В престрелката Вълчо Антонов бил ранен, което предизвикало постепенното изтегляне на четата. Към изгрев слънце тя се озовала на Тузбурун (днес Могилица). Тук четниците се натъкнала на един помак от същото село, който заедно със съселяните си бил изпратен да пази селото от комити. На границата Вълчо Антонов вместо да му благодари, че ги е извел, наредил да го убият. На българска територия комитите се натъкнали на двама кираджии помаци, които по заповед на Вълчо Антонов също били убити, уж за отмъщение. Комитите не смятали помаците за българи, а за турци заради тяхната религиозна принадлежност и поради това предприемали срещу тях подобни действия.

По късно командването на комитета преминало в ръцете на Пейо Шишков. Той продължил политиката на предишните двама предводители Вълчо Сарафов и Вълчо Антонов. Шишков не взел участие в Илинденско-Преображенското въстание през 1903 г. уж поради липса на оръжие. На два пъти през 1905 г. комитите се опитали да оберат известния със своето богатство буховски феодал хаджи Хасан. Акциите им продължили и по време на Балканската война (1912-1913 г.) С тези си действия те принудили голяма част от населението на Ахъ-Челебийския район да се изсели на юг в Гърция и на територията на днешна Турция.[1]

Помаците, останали на територията на Османската империя след подписването на Берлинския договор от 01.07.1878 г.

След Берлинския договор търговските връзки между Източна Румелия и Османската империя се осъществявали свободно. Родопските овчари от селата по северните склонове на Родопите безпрепятствено закарвали своите стада на зимуване в Беломорска Тракия. Също така свободно се изнасяли и изделията на занаятчиите от Ахъ-Челебийско (главно шаяци и аби) на пазарите в Пловдив, Хасково, Пазарджик и други градове на Северна Тракия. След Съединението на Източна Румелия и Княжество България положението на населението в Родопите се усложнило и в икономическо отношение. Границата между България и Османската империя била пречка за търговския обмен на населението от централните, южните и западните райони на Родопите и Северна Тракия. Овчарите от българската част на Родопите изгубили право на свободен и безпрепятствен достъп до топлите беломорски полета. Това

1 Елдъров, С, Т.VII, 2001, с.620.

довело до упадък на овцевъдството, а във връзка с това и до упадъка на абаджийството в чепинското корито и в долината на р. Чая (Асеница). Стопанският живот на населението от долината на р. Арда и Западните Родопи се насочил почти изцяло към Беломорието. В края на Х1Х в. и в началото на ХХ в. голям икономически напредък постигнали градовете Гюмюрджина и Ксанти, а в Източна Македония – Драма и Серес. До известна степен това се дължало на бързото проникване в Родопите на новата и доходна тютюнева култура, която дала тласък на стопанския обмен между родопското население и приморските земи. Били построени пътища от Одринска Тракия до Централните Родопи и Беломорието и ж. п. линии от Дедеагач през Гюмюрджина, Ксанти, Драма, Серес до Солун. В Пашмаклъ (Смолян), Палас (Рудозем), Дьовлен (Девин), Егридере (Ардино) били струпани военни гарнизони и др.[1]

Общият брой на изселилите се от българските земи мюсюлмани през периода от 1878 до 1912 г. бил 350 хиляди души (турци, помаци, татари и черкези).[2] В Източна Тракия помаците преселници били предимно от Северна България. Така например още през 1878 г. помаци от Ловешко основали нови села в Бунархисар – Пурялий и Тузаклий. Отначало в тях живеели само помаци, но впоследствие се настанили и други мюсюлмани, изселници от България. От пътеписите на Васил Кънчов, обнародвани през 1899 г., се установява, че в околностите на Бурса също имало множество помаци и бошнаци. Помаци и бошнаци имало и в каза Михалич. Също така се установява, че помаци живеели и по северното крайбрежие на Мраморно море. Всички те са се преселили след войната от 1878 г., когато османците загубили голяма част от владенията си на Балканския полуостров.[3]

В Одрински вилает по това време помаци живеели в селата:

Димотишка каза: Кулели Бургас.

Ортакьойска каза: Дотлу.

Узункюприйска каза: Бейкьой, Хасан бунар, Султан, Талишман, Турнаджък, Куртбей, Павлово, Мандра, Кестамбол, Сазлъ-Малкоч и Кадикьой.

1 Из миналото на..., 1958, 112-113.

2 Желязкова, Ан., Социална и културна адаптация на българските изселници в Турция. – В: Съдбата на мюсюлманските общности на Балканите., Т. III, С., 1998, с.11.

3 Райчевски, Ст., 1998, с.186, 183.

Бабаескийска каза: Козбунар, Мандра, Катранджа, Бурнусус и Наимкьой.

Софулийска каза: Мерикос, Хебилево, Хаджиюрен, Кутруджа, Мукада, Семербуруни няколко къщи в българското село Малък Дервент.

Еноска каза: Султаница и гр. Енос.

Кешанска каза: Тодорич, Акъджа и Курткьой.

Хайреболска каза: Шолгам, Черказмуселим, Баткън, Правчас, Данъшман, Попкой и Перин чешме.

Гюмюрджинска каза: Терзйорен, Ададере, Гердеме, Чалаблъ, Мусево, Балдъран, Ешекдере, Казлач, Айлъка, Йени-махала, Кирково, Ортакчи, Сърпдере, Данъкчи, Ипдере, Арабаджикьой, Долно Капиново, Горно Капиново, Чакалово, Текедере, Баладжа, Коюндере, Каинчукур, Йеникьой, Юваджалъ, Керезли, Петмеза, Гюрлюк, Коюолу, Къркма, Кузрен, Кованлък, Янево и Пъндък.

Ксантийска каза: Ясъйорен, Алмалъ, Окманйери, Сениково, Кетенлик и Сандевица.

Егридерийска каза: Хамбардере, Река, Бозва, Балъккьой, Берово, Давудево, Бостан, Вълканово, Долашър, Лъджа, Лесково, Синково, Козлуджа, Ахрянкьой, Алмали, Сърткьой, Менекше, Терзикьой, Ховазли, Вълчово, Трева, Лесичен, Ерекли и Юрпек.

Даръдерийска каза: Даръдере, Узундере, Долен, Гюнели, Тикла, Саръкъз, Самлар, Макмулар, Елехча, Ерма река, Аламовци, Сарияр, Бани, Мемково, Жувнци, Алмали, Угурли, Буково, Шахин, Шаренка, Циганско, Долня, Барата, Сениково, Суюджик и Караалан.

Ахъ-Челебийска каза: Пашмакли, Аламидере, Арда, Буюкдере, Г орен и Долен Палас, Виюво, Влахово, Вълканово, Гьокчебунар, Демирджик, Кирезли, Козлуджа, Кокалич, Кючюкдере, Мочур, Муставчово, Пашевик, Петково, Пъндажък, Горно Райково, Смилян, Союджик, Текир, Топукли, Тозбурун, Търън, Фъндажък, Хасанково, Чамлъджа, Чангърдере и Енуздере.

Рупчоска каза: Тъмръш, Черешово, Осиково, Петвар, Чуреково, Михалково, Чиликли, Селча, Лъково, Брезен, Беден, Дьовлен, Аланджиево, Касък, Доспат, Гюмюшдере, Барутин, Чавдар махала, Каинчалъ, Карадере, Дерилери, Наипли, Дюсюкдере, Кестенджик, Айгърдере, Триград, Балабан, Настън, Мугла и Катранчукур.[1]

1 Шишков, Ст., Българо-мохамеданите (помаци), Пловдив, 1936, 32-34.

В Македония Руско-османската война от 1877-78 г. не предизвикала изселвания на мюсюлманското население. Областите останали далеч от военните действия. Отделни семейства от Северна България се установили в помашки или смесени селища из цялата Македония. След Съединението на 06.09.1885 г. на Източна Румелия и Княжество България, Македония приела заселници и от Родопската област.

През 80-те и 90-те години на XIX в. исторически, етнографски и статистически изследвания на този район са правили хърватинът Веркович и българинът Васил Кънчов. Веркович е автор на „Топографски- етнографски очерк“ за Македония, който бил издаден в Санкт Петербург през 1886 г.

Васил Кънчов започнал да събира своите материали през 1893 г., когато бил избран от Екзархията в Истанбул за главен инспектор на българските училища в Европейската част на Османската империя. Тази длъжност той изпълнявал четири години, след което върху него ляга подозрението на османските власти, че действията му са в разрез с интересите на империята. От друга страна между Екзархията и управляващите среди в София се появили разногласия и Васил Кънчов станал обект на критика и недоволство. При това положение въпреки несъгласието на Екзархията, той бил принуден да си подаде оставката и към края на 1897 г. да се завърне в България.

Според Веркович в Солунския вилает помаците са живеели в следните кази:

Неврокопска (Гоце Делчевска) – 96 села (3434 домакинства), Драмска – 8 села (425 домакинства), Правешка – 8 села (840 домакинства), Слунска – 1 село (186 домакинства), Могленска нахия – Енидже Вардарска каза – 20 села (1725 домакинства), Авренско – Кукушка каза – 10 села (1700 домакинства), Велешка – 20 села (1111 домакинства), Тиквешка – 32 села (6336 домакинства), Струмешка – 21 села (1817 домакинства).

В Скопски вилает – Радовишка – 11 села (845 домакинства), Малешевска – 2 села (643 домакинства), Тетовска – 69 села (2120 домакинства), Кочанска – 17 села (1008 домакинства), Щипска – 1 село (1095 домакинства) и Скопска – 44 села (2911 домакинства).

В Битолски вилает – Битолска каза – 52 села (2190 домакинства), Охридска – 13 села (577 домакинства), Кичевска – 25 села (1636 домакинства), Прилепска – 22 села (1731 домакинства), Гевренска – 19 села (1253

домакинства), Дебърска – 55 села (2398 домакинства) и Костурска – 17 села (1127 домакинства).

Според Васил Кънчов в Демирхисарска каза имало едно помашко село Палмиш, което се намирало на границата между Беласица планина и Кара даа. В Петричка каза имало пет помашки села – Будиница, Слимница, Моровци, Каменци и Брезница. Помаците в Петричка каза живеели в Малешевските планини и били част от малешевските помаци. От общо пет села, влизащи в Петричката каза, трите са били чисто помашки, а двете – смесени. Общо мюсюлманите от цялата каза имали 14 джамии, 4 месджида, 1 теке, 1 тюрбе, 3 медресета и 10 държавни училища. В Мелнишка каза имало само едно помашко село – Градешница, а в казата Горна Джумая помаците обитавали две села в подножието на Рила планина – Осеново и Церово, едно в покрайнините на Влахина планина – Крупник и едно на десния бряк на река Струма – Симитлия. Те служели като свръзка на разложките с малашевските помаци и съставлявали незначителна част от цялото население на казата. В културно отношение били изостанали, подобно на българите по онова време, но в икономически били добре.

В Неврокопска каза в с. Осиково помаците били дърводелци – цепели дъски, правели шиници, вили, лопати и пр. В Скребетно се занимавали главно с кираджийство – пренасяли стоки от пазарите в селата. В Долян се изработвали кебета и аби, които били дебели и широки и можели да се използват за постелки и завивки. Предлагали са се в големи количества в Серския и Драмския санджак, както и в Одринския вилает. Тъкали се и обикновени килими. Мнозина се препитавали и с кираджийство. И в други села около с. Долян се изработвали кебета и аби, но по пазарите ги продавали доленчани.

Областта Чеч е планинска и труднопроходима. Тя се простира главно по левия бряг на р. Места и стига на запад до р. Рата, на север и северизток Крушевата планина я дели от Ахъ – Челеби и Султанери. На юг Ксантийската планина я деляла от турското население в Ксантийско. Само една малка част от Чечко е разположена по десния бряг на р. Места близо до реката. Цялото население около реката е било смесено – помаци и българи. На север преобладавали българите, а по средата и на юг – помаците. В Чечко имало повече от 60 села с помаци. В административно отношение областта била разделена на три части. Най-голямата част спадала към Неврокопска каза, една малка част по левия бряг на реката

била в Одрински вилает, а останалата част по десния бряг на р. Места, била към Драмска каза.

Населението се подчинявало на своите първенци във всичко. В Неврокопския Чеч начело стояла една стара аристократична фамилия от с. Осойница. Управителят на Чеч през 90-те години на XIX в. се казвал Али паша. Той бил на 70 години и имал неограничена власт над повече от 40 села. Всички спорове се решавали от него. Той биел, затварял и налагал всякакви наказания, които се приемали без задръжки. През неговата област търговците пътували безопасно. Ако някой пътник претърпявал обир, Али паша бил длъжен на часа да го обезщети парично и тогава тежко и горко на разобличения крадец. По тази причина кражбите били рядкост. В къщата на Али паша имало отделни стаи за гости и те били гощавани богато. Като цяло в околността гостоприемството било на почит. Всяко село си имало отделна къща, където се посрещали чужденци и гости. Тези къщи си имали свое имущество, от което се издържали. Богатите къщи си имали отделни стаи за гости. Али паша събирал данък от хората и го предавал на правителството. Налозите обаче били ниски. Освен това той събирал и рекрути за войската. Али паша бил главният управник, а всяко село си имало коджабашия, който се занимавал със селските работи.

Населението в Чеч се препитавало със скотовъдство и пчеларство. На второ място стояло земеделието и тъкачеството. Много развито било също и ловджийството. Храната не им достигала и те си набавяли нужното от Драмско и Серско. Пчеларството също било на почит. Във всяко село имало кошери и медът замествал захарта, а восъкът се продавал в Драмско и Серско и носел високи доходи на населението. В долината сеели ръж, ечемик, овес, а в по ниските места – ечемик и по-рядко – лозя. А по планините пасели главно овце и кози, които били основният поминък на населението.

В много селища се изработвали аби и шаяци, които се продавали на по- далечни пазари от тези, където ходели доленчани. В село Ващица се провеждал панаир и там се продавали главно стоки произведени от помаци. В този район се добивал и дървен материал, който също носел добри доходи на цели села като Жижево, Кочан, Марульово и Дебрен. Тук освен това се изработвали за продан гребени от рогове. Село Пепеляш било прочуто със своите зурни. Чечките помаци се отнасяли горделиво към българите. В селата им се играели хора, като мъжете се хващали от-

делно от жените. Борбите и надбягванията били на почит сред всички неврокопски помаци и победителите получавали големи награди. Тези състезания се организирали главно по време на байрями и на сватби. В село Борово имало две джамии и един мектеб. Покрай р. Места населението от селото обработвало тютюн. Освен в с. Борово и в други села покрай реката се отглеждал тютюн. Село Осеница се намирало край Тисовската река на два часа път от вливането ѝ в река Места. Това селище било седалище на чечкия първенец Али паша и на цялата му фамилия. Там имало две джамии и един мектеб. Правели се много аби и шаеци. Обработвало се е и малко земя. Жителите се занимавали предимно със скотовъдство Село Вощица или Ощица се намирало на река Рата на два часа от мястото на вливането ѝ в р. Места. Там също се изработвали аби и шаеци. На 26 октомври ставал традиционният панаир, наречен Дере панаир. Тук цялото чечко население продавало своите аби и шаеци на външни търговци и закупували от тях бакалски стоки. Тисово, което се намирало покрай Тисовската река, на четири часа югоизток от с. Борово, било най-голямото село в Чечко. Тук се провеждал еженеделен панаир и се обработвали лозя. Долината на Тисовската река била плодородна. Имало много абаджии, които работели по околните села.

Град Мехомия (днес град Разлог) бил център на разложкия район. Той станал град след Руско-османската война от 1877-1878 г. Главната причина Банско да не бъде обявен за център е, че за разлика от него в Мехомия живеели помаци. В град Мехомия имало 820 къщи, от които 300 били помашки, 516 български и 5 влашки. Това селище не се отличавало с по- добър изглед от град Банско. Помаците притежавали много гори и в миналото имали право на много земя. В града били издигнати две кули, високи около 20-25 метра. През османския период тук отношенията между помаците и българите не били дружелюбни. Но след Руско-османската война от 1877-1878 г. помаците вече не можели да оказват натиск върху българите, въпреки че продължавали да се държат надменно.

След Кресненско-Разложкото въстание в село Баня помашкото население намаляло. В село Белица имало 500 къщи, от които 100 били помашки. В Якоруда имало 730 къщи и 354 били на помаци. Помаците, които живеели тук, били миролюбиви, но якорудчани много страдали от набезите на бабичани, които били техни съседи. В село Бачево имало 250 къщи, от които 130 били помашки.

Територията, която обитавали бабечаните, се намирала в Западните Родопи и граничела с Доспатско, Чепинско (дн. Велинградско) и Разложко. Наименованието им е родствено с едно от названията на богомилите, обитавали районите в близост до тях, а именно – бабуни. В района имало само едно централно селище – Бабек и няколко колиби с около 3000 къщи и население 15-20 хил. души. Те се делели на 32 части, които носели различни имена, като Аврамови колиби, Юнузови колиби и др. Всяка част си имала коджабашия. Бабечаните били добре въоръжени. Занимавали се главно с лов и скотовъдство, правели също и катран. До 1883 г. Бабек е управляван от фамилията на Яшар ефенди, но след като той починал, синовете му не били в състояние да наложат влиянието си над населението. Според Сан-Стефанския мирен договор цялото краище Бабек станало българска територия, но според Берлинския договор то се разделило на две части. Южната останала в Османската империя, а северната с намиращата се в нея колибарски поселения, била предадена на Източна Румелия. Бабечани не работели през празничните дни, играели хора, а през Рамазана в някои от колибарските поселения се налагало да ходят ходжи за да им отслужват молитвите. Те знаели, че не са неверници и повечето се задоволявали с това. Някой от фамилните им имена не са типични за изповядващите исляма, но затова пък личните им имена били мюсюлмански.

Общият брой на помашките села от Солунския вилает през 90-те години на XIX в. бил:

Серски санджак – Серска каза – Йеникьой. Демирхисарска каза – Палмеш. Петричка каза – Брезница, Сливница, Моравици. Мелнишка каза – Ново село, Грънчар, Градешница. Горно Джумайска каза – Осеново, Церово, Бачиново, Симитли, Крупник, Симитлийски чифлик. Разложска каза – Мехомия, Белица, Якоруда, Бачево, Добринище, Баня, Бабек. Неврокопска каза – Теплен, Беслен, Кашица, Ракищен, Лозна, Вълково, Брезница, Корница, Лъжница, Филипово, Буково, Рибново, Циропол, Осиково, Скребатно, Горно Дряново, Орешово, Долно Дряново, Долян, Сатовча, Плетена, Дъбница, Фустаня, Блатен, Крушово, Дебрен, Фърбово, Боболин, Манастир, Слащен, Вълкосел, Бръщен, Витово, Избища, Туховища, Горешево, Крабул, Борово, Попово, Владиково, Граждел, Съртчан, Глум, Колюш, Росилово, Любен, Борен, Осеница, Ловчища, Прибойна, Дъблен, Малошийца, Стирен, Шурдилово, Колярба, Добрежъл, Калгово, Ко-

чан, Тисово, Бархово, Жижево, Любча, Марулево, Буган, Вердженица, Долна Лакавица, Страни, Барщен, Костен, Вощица, Осина, Перух и Рашово.

Драмски санджак – Драмска каза – Ескикьой, Боболец, Сидерево, Пепеляш, Джирновица, Крапица, Тифута, Тиклево, Драгища, Левотин, Загорич, Козлукьой, Лишен, Пасрево, Халван, Балабан, Калово, Г оруново, Чора, Кътън, Пелпан, Краново, Чернягово, Радибош, Бакова, Черешово, Бичово, Лещен, Конищан. Правешка каза – Кучкар. Кавалска каза – Ески кавала, Корита, Кокала, Кънали и Пренчово.

Солунски санджак – Йенидже Вардарска каза – Фущани, Терстеник, Ронославци, Габровци, Кожушани, Перледово, Новоселци, Страища, Продом, Гостолюби, Слатино, Севрели, Порово, Рожени, Кавиняни. Воденска каза – Манастир, Църнишево, Прибъдище, Струпино, Тресино, Сботско, Костурчани, Родино, Драгоманци, Поляни, Бизово, Кронцелово, Джедит, Кърладово. Тиквешка каза – Кафадарци, Ватоша, Неготино, Глишик, Марена, Манастирец, Дряново, Бухля, Страмашево, Сирково, Росоман, Крушовица, Сопот, Турска курия, Криволак, Тремник, Пърждево, Бесвища, Барево, Вешие, Долни Дисан, Дамяник, Пепелища, Войшанци, Бистренци, Дублино, Корешница. Дойранска каза – Долно Горбасово, Горно Горбасово. Велешка каза – Ваничани, Долни Врановци, Горно Оризаре, Долно Оризаре и Мелница.

Според Васил Кънчов от Разлог до прохода Предела помаците живеели в долината на река Струма. В самия проход помашки села били Осеново и Церово. На юг, по десния бряг на река Струма, живеели помаци в целия западен дял на Кресненската клисура. Главно село в този район било село Крупник, а при изхода на клисурата имало помаци в още 5 села.

В долината на Брегалница имало три помашки поселения. Първото било в Малашево и се състояло от селата Пехчево, Берово и Ратово. На север се намирало по-многобройно помашко поселение – в Пиянец със средище Царево село. Освен в него помаци и в още пет села. В Куманово и Скопско е имало по едно помашко село, обитавани от преселници от Княжество България – Помаккой и Юмерли. В Щипско също имало едно помашко село – Мушанци. Малка помашка група живеела в Беласица планина, около прохода Дова тепе. В Серско поле до р. Струма на път за Солун било разположено помашкото село Йеникьой, жителите на което се заселили през 90-те години на XIX в. от Ловешко.

В горепосоченото село Пехчево, разположено в полите на Влахина планина до един малък приток на име Кадънка, имало три джамии и една църква. В селото ставал пазар и се търгувало главно с месни произведения. В Царево село имало една джамия и един мектеб и всяка събота там също ставал пазар.

В източните склонове на Кошуница планина помаци се срещали в селата Пренджово, Кънал и в още 15 села.

Около Шар планина в няколко района живеели торбешите. Наймногобройни били дебърските. Те образували три отделни групи, като най- голямата били на югозапад от град Дебър и населявала гребена на планинската верига, разделяща коритото на Черни Дим от коритото на Девол. Тази торбешка група заемала земи чак до Охридското езеро. В нея влизали 4 чисто торбешки и 11 смесени с българи села. Чисто торбешки села били: Требища, Голямо и Малко Острени и Ябланица. В Охридската част се намирали селата Охтиси, Подгорци, Бороец и Лабунишча – всичките смесени с българи. Съвсем отделно стояло с. Райца, което било още по на юг. То се намирало в Албания, но административно се водело към Охридска каза. По това време торбешите много притеснявали българите и ги принуждавали да се изселват. Втората група торбеши живеела в местността Жупа на югоизток от гр. Дебър. Тя се състояла от четири чисто торбешки села и от пет смесени с българи села. Третата обхващала високите части на планината Кърчин, на североизток от гр. Дебър като в нея влизала и част от местността Мала Река и достигала до река Радика, където се намирали двете села Янче и Могорче. Тук имало осем чисто торбешки села и четири смесени с българи села. Средище на тези селища било село Жерковица. В Горни Полог, Тетовска каза имало още три торбешки села, разположени в полите на Шар планина на път от Гостивар за Тетово. Близо до Гостивар се простирало село Враньовци, а след него – Еловяне и малкото село Урвич.

Друга голяма група торбеши живеели в Скопска каза. Селата им били шест на брой, чийто жители били преселници от Дебърско. Към тази група спадало и село Г орно Враньовци, Велишка каза.

Вън от пределите на Македония в Призренска каза имало една голяма група. Тя населявала местността Г ора, по горното течение на река Люма в западните склонове на Шар планина. Там били разположени 42 горански села. Жителите им се занимавали предимно с бозаджийство и обикаляли целия Балкански полуостров, за да търгуват.

Аповците се делили на две групи. Едните заемали Горно Кичово с чисто аповските села Сърбица, Бачища, Горна и Долна Стрегомища, Цъвивци. Само Прека било със смесено население. Всички села били разположени покрай стария път от Кичево за Тетово и Скопие. Втората група обитавала Долно Кичево. В нея влизали аповците от самото градче Кичево и от селата Сърбяне, Лисичани, Прегово, Пласница, Крушица, Челопеч и Требино. Освен тях, в село Модрища имало седем аповски домакинства, а другите били български.

В Костурска каза се наброявали 14 торбешки села. Само едно от тях – Жервен било отделено и се намирало на север от Костур в местността Кореща. Другите 13 били разположени на югозапад от Костур в местността Несрам и с изключение на три, сред жителите на останалите имало и българи.

През XIX в. търговците от планинските краища на Западна Македония – Тетовско, Дебърско, Кичевско и Костурско насочвали своите гурбетчийски маршрути повече към Сърбия, а от Източна Македония – към България.

В Прилепска каза имало една малка група състояща се от три села – Дебреще, Пещалево и Лажене, в последното от които живеели и българи. Тези села се намирали в Барбарос планина.

В Горна Преспа, Битолска каза, имало също една малка група от торбеши. Имало ги и в околийското градче Ресен, както и в селата Съподско, Лахии, Царедвор, Дърмен, Подмочане и Козяк. Последните две били със смесено население, като в първото живеели и българи, а във второто – албанци. Към тази група спадало и торбешкото село Буково, разположено между Преспа и Охрид, чието население също било смесено с албанци.

Значителна била тиквешката помашка общност. В Тиквеш помаците съставлявали три отделни групи. Най-голямата заемала плодородните части от Тиквеш по десния бряг на река Вардар с център Кавадарци и с големи помашки села около него. Втората група обхващала няколко големи села по левия бряг на река Вардар, а третата се вмествала в тясната ивица по десния бряг на река Църна с главно село Дряново, на пътя между Тиквеш и Прилеп. Общо помашките села били 27 и съставлявали половината от населението на Тиквеш. В повечето от тях имало и българи, които работели като ратаи и им обработвали земята. В Тиквеш сред помаците имало големи земевладелци – бегове и аги. Предполага се, че

това са потомци на местни боляри, които приели исляма, за да запазят владенията си.

Друга голяма група са мегленските помаци. Местността Меглен обхваща плодородната котловина между Нидже планина и Кожух планина. Тя е оросявана от много притоци, които се спускат от двете планини и образуват река Меглешница. В низината били разположени общо 49 села, като 13 от тях – в планината и били български, четири били турски, а другите – или чисто помашки или смесени с българи, които навсякъде били малцинство. Към тази група спадало и влашкото мюсюлманско село Нъте. Мегленските помаци били фанатици и не позволявали да се градят църкви в техния район, както и в село Съпотско – административен център на част от Меглен. Много от тиквешките и мегленските войници служели в султанската гвардия. Между мегленските помаци също имало голям брой бегове и аги, които подобно на тиквешките владеели много земи.

Общата статистика на помашките села в Скопски и Битолски вилает от 90-те години на Х1Х в. е следната:

Скопски вилает – Скопски санджак – Скопска каза – Юмерли, Долни Количани, Пагарюша, Цветово, Умово, Държилово. Тетовска каза – Еловяне, Урвич, Враньовци. Куманска каза – Помаккьой, Косматица. Малешевска каза – Пехчево, Берово, Царево село, Турско Г аброво, Вирче, Станимир, Град, Звегор, Трабатовище, Истевник, Червеник, Килиманци. Щипска каза – Уланци.

Битолски вилает – Битолски санджак – Битолска каза – Търновци, Ресен, Буково, Спотско, Лахци, Царев двор, Дърмени, Подмочани, козяк, Сливница. Прилепска каза – Пещалево, Дебреще, Ложане. Охридска каза – Пещани, Велгоща, Райца, Охтиси, Подгорица, Лабунаща, Боровец, Вранища. Кичевска каза – Кичево, Премка, Сърбица, Бачища, Горна Стрегомища, Долна Стрегомища, Цървивци, Сърбяни, Староец, Лисичани, Преглово, Пласница, Крушица, Челопеци, Требино, Модрища. Дебърска каза – Обоки, Обреле, Макелари, Долна Коргища, Клабучища, Житинени, Кочища, Брещица, Голяма Папраница, Малка Папараница, Църни Оборци, Байрамовци, Горно Горенци, Долно Горенци, Власики, Ябланица, Дженища, Требища, Кленьое, Летен, Стреблево, Себища, Г олемо Острени, Малко Острени, Радомирица, Мireши, Отишане, Сърпетово, Тучепи, Торбачи, Търново, Радовеща. Ресенска каза – Жерновица, Видоши, Болетин, Требища, Вельо Бърдо, Раостоше, Хаджиевци, Присойница,

Скудриньое, Долно Косоврасти, Могорче, Янче. Костурска каза – Жервени, Желин, Цикони, Добролища, Дреничево, Галища, Забърден, Желегоже, Гърлени, Св. Неделя, Ошени, Четирок, Горно Папрадско.

Помаците по време на Кресненско-Разложкото въстание от 1878 г. и Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.

Няколко месеца след Руско-османската война от 1877-1878 г. в Разложко и Малешевско избухнало Кресненско-Разложкото въстание. Причините за това въстание са свързани с разделянето на Сан-Стефанска България след сключването на Берлинския договор, според който Македония и Тракия попадали под османска власт. Целта на това въстание била Македония да бъде освободена и присъединена към освободените български територии. На 05.09.1878 г. се състояло съвещание, в което участвали йеромонах Пахомий от Рилския манастир, Баньо Маринов, Тодор войвода от Старчища, един сърбин, Ангел войвода, Георги Банков и Георги Тодоров. Решението за въстание в Разлог било взето от тях и на следващия ден четата, която се състояла от 376 души, тръгнала към границата. На 8 ноември тя се приближила до Банско и на разсъмване го нападнала. След тежки сражения на 9 ноември селото било превзето. На 10 ноември част от четниците пристигнали в Горна Джумая, но те не предприели никакви действия против мюсюлманите. Задоволили се само с плячкосване. От Горно и Долно Драгилище към Щерю войвода и неговата чета от 10 души се присъединили близо 280 доброволци. Стражи били поставени срещу Мехомия, Баня и Белица. Сраженията между помаците от Баня и Белица и четниците на Щерю войвода започнали още на следващия ден. Щерю войвода влязъл в съюз с банската чета и на 13 ноември било взето решение да се нападне село Баня.

В Мехомия мюсюлманите решили да забавят сражението, докато пристигне подкрепление. Поради това били изпратени мюдюрът, кадията, един бинбашия и двама помаци за преговори. На срещата се явили Войткевич – поляк по произход, Тодор войвода и двама банчани. Мюсюлманската делегация поискала срок от три дена, уж да преговаря с помашкото население, за да се предаде. Въстаниците им дали обаче само 24 часа. Делегатите се съгласили и се върнали обратно, за да се стягат за отбрана. На 13 ноември Щерю войвода тръгнал със 180 души към село Баня. След сражението помаците отстъпили пред многочисления си враг, укрепили се и упорито се отбранявали зад големия конак на Али ага, зад зидовете на училището и джамията обградени от дебели

каменни стени, а друга част избягала в Мехомия. Въстаниците подпалили помашката махала, но конакът не пострадал. За да пробият стените на конака, въстаниците си послужили с черешов топ, но при втория опит той се спукал и те и с негова помощ не успели. В същото време в подкрепа на мюсюлманите пристигнала и една бабечанска чета, но тя била отблъсната. Едно отделение селяни от Банско под командването на Тодор Байрактаров нападнало село Добринище. Помаците се защитавали, но не след дълго решили да се предадат. На 14 ноември дошло известие, че откъм Неврокоп тръгват османски войски начело с Тефик бей. Тодор Байрактаров завзел теснината на Добринишката река, където минавал пътят от Момина клисура до Банско. Той възнамерявал да остави войската да отминат и да ги нападне в гръб, но след като един селянин изпуснал пушката си и тя гръмнала, войниците открили позицията им и влезли в сражение с драгилищяни, които изоставили с. Баня и тръгнали към своите села, за да ги защитят. В Баня настъпила страшна паника, селяните се разбягали и до вечерта там не останал нито един българин. Мюсюлманите го плячкосали и опожарили, като по този начин успели да си отмъстят за загубите и жертвите, дадени от тях преди това. От Банско, Г орно и Долно Драгилище българите започнали да се изселват към Горна Джумая. На 16 ноември пристигнала редовна османска войска от Неврокоп. Тя се разположила извън Банско и на 17 ноември влязла в селото. Командирите не допуснали опожаряването му и селището си останало непокътнато.

Четата, която тръгнала към Кресненския проход, начело със Стоян войвода от с. Старчища имала друга участ. На 7 октомври г. дружината от 50-60 души на път за Кършияка опожарила изоставеното село Грънчар, в което живеели и помаци. На 9 октомври въстаниците водили тежък бой с повече от 1000 башибозуци, събрани от околните села за превземането на с. Моравка, в което също живеели помаци. След боя при Моравка въстаниците овладели и опразнените от помаците села Брезница и Сливница.

Между 15 и 20 октомври въстаниците овладели един голям район от демаркационната линия: под Горна Джумая до Беласица и Градешница на юг; на югозапад – почти целия Кършияк; на югоизток – до Предела. След като въстаниците имали два по-малки сблъсъка край селата Белица и Градешница, населени и с помаци, на 28 октомври битката между

двете страни пламнала с нова сила, но тук въстаниците претърпели неуспех.

Пристигналата османска войска и българите влезли в сражение в местността Криви ливади. Въстанците удържали позициите, но след като чули лошите вести от Банско, се разколебали, хвърлили оръжията, взели семействата си и се преселили в Горна Джумая. Скоро след това османското правителство изпратило известие до Горна Джумая, че се разрешава на всички бежанци да се завърнат по домовете си. Банчани най- напред се възползвали от амнистията и започнали да се завръщат, но кресненци отказали да се подчинят на властта. След като им било обещано, че ще ги освободят за три години от данък джезае, те се завърнали. Две години данъкът наистина не им бил вземан, но на третата правителството не си удържало на думата.

Тъй като Македония и Одринско продължавали да са в границите на Османската империя по силата на Берлинския договор поради това продължила и национално-освободителната борба. През следващите десетилетия връхната ѝ точка в Македония и Одринско било Илинденско-Преображенското въстание от лятото на 1903 г. В публикуваните от Ст. Кендерова и М. Добрева документи в „Известия на държавните архиви в София“, брой (85-86), чийто текст е на османотурски език и оригиналът му се пази в ODA в Истанбул, има телеграми, свързани с участието на населението от Чепинския край във въстанието. Сведенията за този район са доста по-малко в сравнение с други райони, където кръстосвали бунтовници, действали въстанически чети, водели се сражения с османските военни части и пр.

В двете дешифрирани телеграми, изпратени от валията на Солун Хасан Фехми до главната канцелария на султанския дворец Йълдъз от 03.05.1903 г. се съобщава, че близо до границата са се разположили около 60 четника. Те трябвало да се присъединят към две чети, идващи от околия Пещера и да преминат на османската територия. От друга телеграма, изпратена на 23.08.1903 г., се разбира, че около село Демирджилер (Ковачево) са се струпали въстаници, към които са се присъединили и размирници от Лъжене и Чепино. Независимо от фактите, тук трябва да се има предвид, че в Чепинските села, освен помаци, живеят и българи. В писмото от 19/20.06.1903 г., отправено до главната канцелария на Приемната зала на султана и до главнокомандващия султанската армия Риза паша, се съобщава, че в Аврамово, разположено според доку-

ментите в околностите на Батак, населението започнало да копае окопи. В същото писмо се споменава също, че на кмета на с. Корова е било разпоредено да осигури при първа необходимост тридесет броя товарен добитък и два впряга волски каруци.[1]

Публикуваното от Д. Загаровски съобщение на австроунгарския консул в Битоля Август Крал до Министерството на външните работи също било свързано със започването на Илинденското въстание, но в Битолско, на 04.08.1903 г. Съобщението съдържало сведения, свързани с развоя на въстанието в този район. Така например, за да забавят пристигането на редовна османска войска, въстаниците унищожавали телеграфните мрежи, които били съсредоточени в Битоля, взривявали станции и мостове на ж. п. линии и пр. Обект на нападения ставали най-често мюсюлманските села и военните караули. Опожарявани били имотите на мюсюлманските чифликчии, като например в албанските села Рама, Црънвенец, а също и в Ресен, където преобладавали торбешите. Освен това Ресен бил нападнат от шест страни, цяла нощ гърмели пушки, но въпреки това въстаниците не успели да го превземат. Други въстанически части се насочили към Преспанското езеро, където мюсюлманите също се отбранявали. В този район торбешите живеели главно в селата Дърмен и Подмочане. Кървави насилия били извършвани и в Смилево, където е било стреляно срещу тамошния малък гарнизон по време на молитва. Към Преспа се отправили 250 души от редифския батальон в Призрен, известен със своята свирепост, който трябвало да започне потушаването на въстанието в Битоля.[2]

Консулски съобщения от Битоля също твърдят единодушно, че въоръжени мюсюлмани доброволци (башибозуци) са взели участие във всички големи битки срещу комитите. По този повод били направени и сериозни възражения пред Портата.[3] Въпреки това торбешкото население оказвало помощ на османската власт. Пример в това отношение са събитията в с. Жервени, Костурска каза. На 23.07.1903 г. 400 въстаници, начело с войводата Лазар Поптрайков, обсадили селото. Причината била, както станало ясно, че жителите на това село съдействали на ба-

1 Кендерова, Ст., Османски документи за участието на Чепинския край в Илинденско – Преображенското възтание. – В: Общество и наука, С., 2003.

2 Войнов, М. и др., 1969, 320-322.

3 Николова, З., Английският печат за Илинденско – Преображенското въстание 1903 г., С., 1998, с. 86.

шибозука и помагали на османските власти в залавянето на български четници, издавали местонахождението на организираните чети и пр. Командирите на въстаниците им предложило да предадат оръжието си. Селяните отвърнали на предложението с внезапна стрелба, като убили двама и ранили четирима четници. След известна съпротива селото било превзето и подпалено.[1]

Още през нощта на 2 срещу 3 август въстаниците нападнали Кичево. Там действали около 500 въстаници, разпределени по отряди под командването на Л. Джеров, А. Мицков и В. Сърбаков. Жителите мюсюлмани, повечето от които били аповци, изпаднали в паника. Единият отряд настъпил срещу османската войска, разположена в местността Юрия. Вместо да се съпротивляват те се оттеглили и се затворили в калето до идването на помощ, която не закъсняла. След двучасова престрелка въстаниците се оттеглили, османската власт в Кичево била възстановена, но положението на мюсюлманите в останалите райони било все още тежко. В Разлог комитетът на Цончев през август 1903 г. предприел опит за въстание, което се ограничило в няколко села и завършило с неуспех. След потушаването на този бунт участниците в него избягали в свободна България. В декларация от 28.09.1903 г. до околийския управител на Самоков, те откликват на поканата да се върнат по родните си места. В декларацията са посочени и селата на бунтовниците, където са станали военни сблъсъци. Това са: Обидим, Кремен, Бачево, Белица и Мехомия. Четнически акции се провели и в Лозенградско и Одринско, но те имали по-ограничен характер.

ХЮСЕИН МЕХМЕД

Хюсеин Мехмед е независим изследовател на историята на помашкия етнос в България и съседните страни и области.

1 Панайотов, Л. и др., Илинденско – Преображенско въстание1903, С.,1983, с. 95.

Коментари (8)

- 03-07-2012|**Боян** – Аман!

Удивително либерален е Прегледът, а неговият Главен е меко казано ... едностранчиво пристрастен. Не искам да търся обяснения на постоянните и вече силно омръзнали про-турски, про-ислямски и про-цигански материали в изданието, просто слабо се надявам, че Главният все пак ще удостои читателите си с някакъв опит за обяснение на следваната линия. Та, имам следния въпрос: От кога, господин Главен редакторе, руско-турската освободителна война взе да се нарича „руско-османска“?

- 03-07-2012|**Иван В.**

Откъде го изкопахте това апокрифно брошурчЕ, куче марка?:) С голямо любопитство научих, че съвременна България е ОСНОВАНА през 1878 г., все едно преди пет дена:) а турците са били тук 5 пъти по-дълго, ЦЕЛИ 500 години, и че помаците водят началото си от арабите, които са били тук още през IV век, следователно не са никакви българи. Също, че се делят на торбеши, тиквеши и други. Може да си направя тениска с надпис „PROUD TO BE A TIKVESH!“ и ще казвам, че съм арабин-помак, белким най-после започнат да ме уважават:)))))

- 03-07-2012|**Златко**

Темата за помашката идентичност и начина, по който я виждат самите помаци, е една от основните тук на сайта. А това, че мнозина от нас реагират с раздразнение на желанието на помаците да виждат в себе си нещо друго освен българи, е вече сравнително добре познато. А „брошурката“ е удивително добре подплатена с историческо познание, поне по собствените ми впечатления (погледнете само апарата, с който работи). Самият аз не знам кое е по-важно в този и подобни нему случаи – това, че преобладаващите реакции са гневни, язвителни, иронични, каквото дойде, но все в отрицателния спектър – или по-скоро фактът, че хората, които ругаят мен и изданието от години насам, продължават отново и отново да се завръщат и четат. Интересен въпрос, наистина...

- 03-07-2012|**Иван В.**

Ще ти кажа. Ние смятаме, че помаците са българи, насилствено или не приели исляма по време на турското РОБСТВО, а не присъствие, вла-

дичество и други измислици. Няма какво, ласкателно или не, било е. Испанците 700 години, пък нищо им няма.

Брошурката ти, самиздат, работи наистина с понятия. Те обаче са само написани. Какво значи „България е основана“? Тя се знае кога е основана. Какво значи „араби през IV век“? Какви араби, може някой да е дошъл на гости, както са идвали и от Скандинавия, но по-късно.

Възможно е някой да се ласкае, че е отделен етнос. Но за етнос има дефиниция – общо местоживеене, обичаи и език. Подобна е на дефиницията за националност.

Голямата част от това брошурче е чисто описателна. Както някой от Перущица иска на напише за града и селата около него. Това не е изследване на етнос, а в най-добрия случай може да мине за опит за демографско изброяване на селища. Забелязвам, че повечето наименования са на името на селища и места – Торбеш, Меглен. Другото са села и махали. В България ги има много. Все едно да кажеш, че в шопския етнос има голяма група, наречена волуячани (от село Волуяк), друга голяма група, наречена балшанци (от село Балша), една гигантска група, наречена софиянци:) и друга гигантска група, наречена граовци (опасна работа са, но не са лоши). Това е изброяване, а не структура на етнос.

Лошото е, че никой не им обръща внимание на помаците и те се чувстват чужди. Всъщност са затворени по психика заради турските насилия едно време, или страх от такива. Ако се чувстваха обгрижени като на жълтите павета, щяха да казват, че са най-големите българи. Ако един свестен софиянец, пловдивчанин, русенец или някакъв такъв се ожени за помакиня и тя се види в хубав живот, ще цъфне за два дена, няма да я познаете. Може и писателка да стане:)

Но няма нищо лошо и някой да откаже да е българин, щом не иска. В Македония имаше преди десетина години един негър. Дошъл от Африка, истински, жив негър. И се беше обявил за македонец. Ама не македонски гражданин, защото имаше вече гражданство, че и в избори участва, ами натурален македонец. Верно, че беше смешно като го гледаш един такъв катраненочерен македонец, единствен в Македония, но пък беше трогателен и много симпатичен колко харесва Македония и иска да е македонец:)

- 03-07-2012|**Златко**

Помаците са видели толкова зло от нас, българите, през последните сто години (тук на сайта има достатъчно текстове по тази тема), че според мен само те единствени, и никой друг, няма право да казва кои са те и какви трябва да бъдат. Има у нас в България една смесица от дебелоглавие, грубост и провинциализъм, която кара немалко хора да настояват на определени думи, понятия и разбирания, касаещи други хора, дори и когато тези другите считат подобни неща за обидни (думата „негър“ например, която за мнозина, включително и тук във форума, е нещо като заявление за тяхната мисловна независимост; а какво толкова му струва на човек да каже нещо друго, примерно „чернокож“; същото е и с различните други окачествявания на малцинствени групи, били те „педераси“ (а не „гейове“) или някакви други). Същото се отнася и за помаците. Самият аз не мога да разбера защо хора, които инак очевидно не са нито глупави, нито чак толкова зле образовани, изведнъж се превръщат в такива грубияни и забравят елементарната учтивост и човещина, когато нещата опрат до въпроси на етничността и произхода, специално тук на Балканите. „Торбеши“ например е установеното название на една етническа група в Македония, подобна на нашите помаци. Кому сега е нужно да вземаме на подбив не съвсем мелодичното звучене на думата в нашия език? Далеч съм от мисълта да поучавам когото и да било (пък и знам от опит какво следва от всичко това), но все пак не мога да не уточня, че в такива дреболии се проявяват най-ярко и точно разликите между цивилизованите и изостаналите общества: просто хората в цивилизования свят вече са успели да научат, че подигравките и дребните ръгания в ребрата по адрес на съседите, които имат различен от твоя произход, рано или късно водят до враждебност, която разваля живота на всички. И не го правят, не защото са възприели възгледите и разбираният на тези други, а просто защото знаят, че мирът, добросъседството и разбирателството се нуждаят от компромиси.

Впрочем, достатъчно. Това тук е сайт за просвещение, а не за възпитание. Нищо вече няма да оправи 50-60 годишни хора (и предимно мъже, агресивни български мъже), каквато изглежда е преобладаващата част от хората, които говорят тук във форума. Дали (и доколко) тази именно социална извадка е представителна за днешното българско общество аз, разбира се, не зная, пък и вече до такава степен съм свикнал с

всичко това, че дори и сам нерядко ставам част от него. Иди след това, та не казвай „с каквито се събереш – такъв ставаш“.

- 03-07-2012|**Иван Рангелов**

„Това тук е сайт за просвещение, а не за възпитание“ – написал Златко. И сигурно сам си вярва.

Само че къде го „просвещението“ в тази писаница на Хюсеин Мехмед?

Първо, в най-общ план: не и ли малко странно да си взимаме за „просветители“ представители на едно „малцинство“, което никога не е било особено добре образовано (и то – изцяло по собствена вина).

Опитът им да се самодефинират като отделен етнос е по-абсурден дори от този на „македонците“ – защото „македонците“ поне се основават на някакво „македонско минало“, на някакво наличие на македонци още в древността – докато при „помаците“ е ясно, че самата дума „помак“ е сравнително отскоро (и като утвърденост е много далеч от „македонец“).

И, което е особено показателно – за всички е ясно, че езикът, на който говорят „помаците“, ако изобщо това е отделен език, е най-близък до българския. А езикът е основа за всяка идентичност – ти може да си вярващ, може да не си вярващ – но без език не можеш! Като езикът ти е български, къде си тръгнал да твърдиш: „Ама аз не съм българин!“...

Оттам нататък какво да си говорим за тези хора, каква тема могат да бъдат те изобщо, какъв повод за разговор?

- 04-07-2012|**avacum** – Аман от дървени философи!

Защо сте чели този дълъг текст като не ви харесва?

На едининия не му харесва руско-османската война – сякаш не се е водила между Руската и Османската империя.

За другия било описателно брошурче – сякаш рецензия на дисертация прави.

Третия не харесва думите негър и педерасТ – ами официални термини в българския език са и поне за болшинството от говорещите този език НЕ са натоварени с американската обидна окраска.

Четвъртият пък се сърди на малцинството защо се чувствали различни и не се били претопили. Някой пита ли ги дали искат? А някой пита ли мнозинството дали ги иска?

Авторът звучи много по-човешки и много по-родолюбиво от нас, тези дето сме с претенциите и пишем по форумите. Поздравявам го за огромния труд който е извършил. Дано човещината да продължава да бъде основна част от стила му.

- 08-07-2012|**bla-bla** – ами само заглавието всява паника

е те така стават белите, Златко, когато славянско население с ислямска религия – подобно на бошнаците – изведнъж се оказва отделен етнос. то и с македонците е същото. и всичко едобре опаковано като научно изследване.

срещу такива писания, никви кинти няма да видиш, Енев, не плащам за буламачи и престани да ни спамиш със сълзливи послания за още пари.

Митът за Санстефанска България
Автор: Велко Милоев

Преди няколко години в. „Стандарт“ ни честити празника с цветна притурка – карта на Санстефанска България. С какво послание са искали да ме зарадват?

Виж, читателю, колкави патриоти сме, купувай ни!

Не забрявай, българино, че сме били велики!

Или: Всичко туй е било наше, наше си е и пак ще си бъде наше! Амин.

Аз обичам да гледам карти, ама тази не си я окачих над леглото.

В детството и юношеството ме бяха учили, че братушките дали 200 хиляди жертви, но освободили всички български земи. Обаче Великите сили завидели на Русия, че ще има толкова силен съюзник на толкова важен кръстопът, направили каквото направили на Берлинския конгрес, а след Освободителната война Русия била твърде слаба да се противопостави на тази чудовищна берлинска несправедливост.

Много малко от това е истина. Но за онези, които не са имали шанса да четат история след гимназиалния курс, ще разкажа защо Санстефанска България е мит, краткотрайна шега на дипломацията, на която никой никога не е гледал сериозно – освен ние си, разбира се.

Главната причина е, че при тогавашното съотношение на интереси и мощ е било абсолютно нереално да се направи толкова голяма славянска държава на Балканите. По-точно, това би било единствено в интереса на Русия, но крайно неприемливо за другите Велики сили, сред които основна роля имат Англия и Австро-Унгария. Дори граф Игнатиев, чието име носи улицата в София, на която живея вече 50 години, е наричал Санстефанския договор „прелиминарен“. За реалните планове на Санкт Петербург говори и фактът, че руската войска не окупира Македо-

ния. Никога не са отишли по на югозапад от Горна Джумая и Велбъжд (Кюстендил). Берлинският конгрес е бил предизвестен.

Но три години преди да се случи, в Европа се води активна, кога – явна, кога – тайна, дипломация за бъдещето на Балканите, за която жадуващите свобода народи едва ли са били добре осведомени. От разните договорки ще се споменат тук изключително ония, засягащи България.

В края на XIX век като резултат от балканските борби, кризата на Турската империя и нетърпящи отлагане собствени интереси Великите сили слагат на дневен ред Източния въпрос. През лятото на 1876 г., когато Априлското въстание е вече потушено, а княжествата Сърбия и Черна Гора са във война с Турция, в Райхщад се срещат руският и австро-унгарският императори. Стенограмите, изготвени от двете страни, съдържат различни трактовки на договореното. Според руската версия Северна и Южна България трябвало да образуват две независими княжества, а по австро-унгарската – те трябвало да бъдат автономни провинции в Османската империя. При евентуална победа на Сърбия във войната нямало да се допусне създаването на голяма славянска държава, а щели да се дадат само частични териториални компенсации в Стара Сърбия и Босна[1].

През ноември 1876 г. започват интензивни дипломатически преговори между Великите сили във връзка със замислената Цариградска посланическа конференция. Княз Алексей Церетелев, управляващ руското консулство в Одрин, и Юджийн Скайлер, генерален консул при американското посолство в Цариград, изработват проект, според който България е автономна провинция на Османската империя, включваща в себе си Дунавския и Софийския вилает, Пловдивски и Сливенски санджак от Одринския вилает и българските райони на Македония.

Освен този проект граф Игнатиев представя на руския външен министър Горчаков запасен вариант, съгласно който България се разделя

1 Повече подробности около сделките с територии на Балканите и наоколо могат да се намерят в „Освободителната война 1877-1878 и българската национална революция“ на К Косев и Д. Дойнов, (1988) или у Хр. Христов, „Освобождението на България и политиката на западните държави 1876 - 1878“ (1968). Отрезвяващи редове срещу санстефанските носталгии могат да се прочетат и в шестия том на солидната „История на България“ на БАН (1987).

на две провинции начело с генерал-губернатори (валии). За техни седалища се определят градовете Русе и София.

Преговорите продължават в самото навечерие на Освободителната война. В края на 1876 г. започва въпросната Цариградска конференция, на която Великите сили излизат със съгласуван план. За България той предвижда разделянето на две области – източна със столица Търново и западна със столица София, със значителна автономия, но пак под официалната власт на султана. Обаче вследствие на задкулисна дипломация и хитри политически ходове Високата порта се отмята от плана и конференцията пропада.

Като част от подготовката за вече неизбежната война с Турция в тайни конвенции от януари и март 1877 г. Русия си издейства неутралитета на Австро-Унгария в тази война срещу съгласието Хабсбургската империя да окупира Босна и Херцеговина. И по тези договорки не се допуска голяма славянска държава на полуострова.

Тоест би трябвало да сте забелязали, че по никой от всичките дипломатически планове не се е предвиждала Велика България. А нататък се знае.

На 24 април 1877 г. Русия обявява война на Турция и само след някакви си три месеца (къде е елементът на изненада?) войската минава Дунав и превзема Свищов. През декември пада плевенската крепост; през януари – Одрин. На 3 март 1878 г. в Сан Стефано, на 12 километра от Цариград, се подписва мирният договор, провъзгласил онази славна за нас, но краткотрайна териториално-политическа уредба, която днес можем да гледаме на притурката от вестник „Стандарт“ или в книжките от патриотичната поредица „Сите българи заедно“.

Международният конгрес започва на 13 юни 1878 година в Берлин, но преди това, на 30 май, в Лондон е подписано още едно тайно съглашение. Русия се отрича от плана за Велика България и от някои свои завоевания в Мала Азия, а главният ѝ противник – Англия – снема възраженията си срещу други разпоредби на договора от Сан Стефано.

За себе си отделям две главни последици от Берлинския конгрес. Добрата е, че създава предпоставки за Съединението – едно от редките храбри, самостоятелни и успешни начинания в родната история. Голямото зло пък е връщането на Македония на Турция, което значи всъщ-

ност отказ на Великите сили от окончателното решаване на Източния въпрос.

Така балканските народи са обречени на кървави, братоубийствени се казваше, сблъсъци. България участва в четири войни за контрол над Македония и Тракия и губи почти всичко, което е могло да се изгуби. Но още преди войните, веднага след Берлинския конгрес, в Македония – етнически най-шарената или най-оспорваната територия на полуострова – всякакви чети тръгват на всички страни, народът се буни, правителства дърпат конците, попове от три християнски църкви оглавяват насилията, палят се села, убиват се невъоръжени цивилни. Вече не само и не толкова срещу общия враг, турците, а помежду си братята славяни установяват традицията на етническите прочиствания – термин, който научихме едва през последната босненска война или поне липсваше в учебниците на моето поколение. В тези нападения и по-късно, при официалните войни, жестокостите, които сме сторили едни на друг, с нищо не отстъпват на стореното от турците. Режат се уши, носове и глави на пленници, старци и деца биват изгаряни живи, граби се, изнасилва се. Съчиняват се народни песни, тъй примитивни като лирика и изпълнени с тъй примитивна омраза към другия, че днес официалните ни истории срамежливо са ги забравили.

Излива се на всички страни вековната злоба на роба.

За това си струва според мен да се чете и да се мисли – за кръвта, за прогонените от домовете им и за патилата на техните наследници, за собствените ни грехове, а не за земите край Вардар или излаза на Бяло море.

Време е да спрем да освобождаваме с чети и армии.

Има една хладна, дори цинична хипотеза в теорията на конфликтите – че всички етнически сблъсъци имат за предмет две неща – територия и власт. В тази хипотеза няма място за историческа праведност, за честния кръст или за гордия полумесец, нито за национални идеали.

Питам се за кое от тези конкретни или абстрактни неща – за водите на Вардар или за солунската митница, или заради великите идеали все пак – популяризаторите на санстефански карти са готови да закичат с китка децата си и да ги пратят в окопите. Или сами да тръгнат „напред на нож“, ако са от мъжки пол и още се водят на военен отчет.

Велко Милоев (56) е бивш журналист (най-дълго работил за вестниците „АБВ“ и „Континент“), а от 1996 година е консултант на свободна практика за международни организации. Работил е по различни проекти на Балканите, а в последните години – в Ирак, Йемен, Афганистан и Судан. Автор е на няколко книги, сред които сборникът с разкази „Където не сте били“ (2001) и публицистичните „Салата от глухарчета. Босна между две войни“ (1990) и „Балкански случки, войни и легенди“ (2007).

Коментари (17)

- 02-07-2012|**Виолета В**= – За предварителния мирен договор

Не знам какво е писано в „Стандарт“, но нали трябва да се продават вестниците?!? Темата е винаги експлоатирана – за различни цели и в различни периоди на бг историята, за жалост. Това, че Санстефанският договор е предварителен, мисля, че е факт, който е достатъчно известен. Все пак, добре е от време на време да се напомня, за да не се забравят и последствията И от него!

- 02-07-2012|**blag009** – Може ли едно уточнтение ...

Може ли едно уточнтение ... Вие казвате:

„...в Европа се води активна, кога – явна, кога – тайна, дипломация за бъдещето на Балканите, за която жадуващите свобода народи едва ли са били добре осведомени. От разните договорки ще се споменат тук изключително ония, засягащи България.“

–Затова ли Бенковски казва:

–Може да дойде Русия!?

„...Според руската версия Северна и Южна България трябвало да образуват две независими княжества, а по австро-унгарската – те трябвало да бъдат автономни провинции в Османската империя.

... Княз Алексей Церетелев, управляващ руското консулство в Одрин, и Юджийн Скайлер, генерален консул при американското посолство в Цариград, изработват проект, според който България е автономна провинция на Османската империя, включваща в себе си Дунавския и Софийския вилает, Пловдивски и Сливенски санджак от Одринския вилает и българските райони на Македония.

Освен този проект граф Игнатиев представя на руския външен министър Горчаков запасен вариант, съгласно който България се разделя на две провинции начело с генерал-губернатори (валии). За техни седалища се определят градовете Русе и София.

...Тоест би трябвало да сте забелязали, че по никой от всичките дипломатически планове не се е предвиждала Велика България. А нататък се знае.“

И накрай казвате:

„Русия се отрича от плана за Велика България и от някои свои завоевания в Мала Азия,“????

Интересноо ... кво искахте да кажете???

Колкото до Балканите, на мен специални ми е смешно, КОЛКО велики нации имаме на една „педя“ ЗЕМЯ.

Кибик Блаже

- 03-07-2012|**Силвърмен**

Мит е, защото сме имали непоследователни политици и Фердинанд. С годините всичко е възможно, и това е могло да стане възможно. Нали става дума за земи, населени с българи и за желание за обединение?

- 03-07-2012|**иван хаджиев** – И ТОВА ЩЕ БЪДЕ ИЗТРИТО ОТ ПРОДАЖНИКА ЗЛАТКО

(от администрацията): **кога най-после ще излезете от 19 век, уважаеми? Днес вече е 21-ви, това да сте го чували някъде? И стига толкова копи-пействане, измислете най-после нещо свое!**

Курбанът Батак

За да не цапат дрехите, които ТУРЦИТЕ искали да почистят да ограбят, извели българите навън, поставили дръвник, съблекли ги и после ги изклали зверски!

След здрач, в тихо настъпилата пролетна вечер пушканията продължавали от всички страни и всявали ужас в душата на сплашените бедни селяни. Турците стреляли на посоки върху жилищата, които вече били изпразнени. Всички се затворили в избрани по-яки домове, които по-мъчно могли да се подпалят.

Такива здания били черквата, училището и Кереловата къща в центъра на селото. Много семейства от долния край били събрани в Богдановата къща; също някои се закрепили в Келешовата къща, от лявата страна на реката в самия дол и от там стреляли върху налитащите откъм Песекливата скала турски диваци.

Налегнала тъмна, ужасна нощ, прорязвана феерично от прехвърчащи куршуми и от искрещи се в бездънното небе пламъци на разбеснелите внезапно страховити пожарища. Ревът на повилнели нападатели и писъкът на изгубени майки и деца, на ранени – валящи се по разни кътове – и на затрупани и задушени по пламналите къщи нещастни, допълнят картината.

Мирното и щастливо дотогава село се превърнало във всепоглащающ центавър и в адска гробница за своите собствени рожби.

От този час вече по-нататък съдбата на Батак е само агония...

В неделя заранта, на 2 май, Енимахленският башибозук, който специално обсаждал Богдановата къща, направил хитри маневри, за да придума обсадените да се предадат: няколко души, които били познати на батачени, защото Енимахле е комшийско село, се доближили до сградата, прикрити зад околните къщи, и казали с висок глас, че никому нищо няма да стане, само трябва да си дадат оръжието и да идат да гасят запалените си къщи.

Болшинството от затворените се поддало на примамванията, на всички се щяло да подишат чист въздух и да се погрижат за опожарения си имот. Пък и нямали надежда ни за помощ, ни за спасение: се трябваше веднаж да се предадат на милост на врага.

Оръжието било прибрано на бърза ръка, няколко души го сграбчили и бърже го отнесли в лагера на радостно настървените разбойници...

Тогава, кръвожадната сган мигом налетяла от всички страни върху беззащитните жертви. Първо претърсили и разсъблекли жени и мъже – за да вземат всичко, що е ценно. Почти едновременно се почнало и кране: кой когото долови.

За да не зацапат дрехите, които башибозукът искал чисти да ограби, извел жертвите си вън, поставили дръвник, съблекли ги и после клали, собствено, секли ги, като дърва за горене: стрък по стрък, един по един.

В същото време, измамата се повторила и на горния край и също имала успех. Ахмед ага Барутанлията пратил до събраните в черквата един куцовлах, докаран от планината, дето пасял своите стада. Този куцовлах бил запознат с батачени, защото отдавна прекарвал по тия места. Той бил сега пратен да доведе Ангел Кавлака в стана на Ахмед ага, което и сполучливо извършил – разбира се, пак под предлог, че предводителят на башибозуците иска мир да сключи и да позволи на гяурите да угасят подпалените си къщи. Кавлакът отишъл сам в турския лагер, дето било заповядано да му дадат свободен вход.

Всички живи поборници разказват, че Ахмед ага тържествено се клел да не закача никого, ако раята мирно сама предаде оръжието си. Това изучили също Скайлер и Беринг три месеца след произшествието и го разказват...

Всичкото оръжие било натоварено в три коли и пренесено в лагера на Ахмед ага.

От клането при Богдановата къща се спасил с бягство само Колю Христосков Кривов; но в черквата, дето прибегнал, владяла такава теснота и бърканица, че неговия разказ за ужасите на турците не могли да чуят всички.

Прочее и сега, веднага след предаване на оръжието почнало се клане.

Най-напред била изклана депутацията от старци. Оставени били за специално измъчване: Трендафил Тошев, Ангел Кавлака и Горчо Вълев, които скоро после това лягат под ятагана и биват различно изтезавани.

Клането на останалото множество ставало по специален начин.

Щом предали оръжие, хората побързали да излязат от скритите си места, и бързали да се притекат до домовете си и да гасят пожарищата. В туй време и башибозукът привтасал: ето тогава се започнало чудовищното касапство. Кой както тичал по пътя, бил съсечен. Мнозина, които о време разбрали измамата, заловили се за оръжие: кой за нож, кой за секира, случайно доловена и преди да издъхнат скъпо платили на палача своята невинна кръв.

А мнозина, ужасени от станалото, успели отново да се повърнат и скрили се в черквата и училището...

Тогава настъпил часа на последното клане. Повели тристата души назад на площада, пред изгоряното училище и пред черквата. Под училището тече селска река. На моста турили дръвник и заработила пак оная същата елементарна гилотина – печален паметник на помашкия гений. Други дръвник бил турен в двора на самата черква. Двойната машина работила усърдно. Жертвите бивали предварително грижливо събличани.

На 5 май Батак представлявал най-ужасното гробище, което може да се мисли на земята. Обезобразени трупове се валяли всякъде. Нямало живо душа. Ахмед ага потеглил за Брацигово. Помаците си отишли, като отнесли всичко, що могло да влезе в работа. Само виенето на кучетата се разнасяло из глухата атмосфера...

Оцелели някои хубавици невести и моми, разнесени по раните хареми на охотливите доспатски мохамедовци. Много от тях били после повърнати, благодарение на европейската намеса. За тяхната съдба се редят множество рапорти на английски консули, печатани в синята книга.

От цялата депутация останал жив само Горю Вълюв, когото Ахмед ага отвел в Барутина, за да направи сапун, защото бил добър сапунджия!

Из „История на Априлското въстание“ на Димитър Страшимиров, издадена от Пловдивската окръжна постоянна комисия през 1907 г.

„Като ги изклаха, аз видях“

Едва ли има истински родолюбец, който да не е бил разтърсен от Вазовата поема „Възпоминания от Батак“ и не е плакал над спомените на малкото момченце, пресъздадени в тази драматична творба: „Като ги изклаха, чичо, аз видях... С топор ги сечаха, ей тъй... право на дръвника“.

Подобно на много други произведения на Патриарха на българската литература, и това е създадено по действителен случай. А прототипът на лирическия герой е реална личност – в случая, както самият Вазов споделя пред проф. Иван Шишманов: „Това дете беше едно момченце, сираче от Батак, което прибрах в къщата си. То слугуваше и ходеше на училище. Казваше се Иванчо. Детския му стил съм запазил в разказа“.

Момчето, станало свидетел на Баташката трагедия, се казва Иван Тодоров Ганев. В продължение на няколко години сирачето живее в дома на поета в Пловдив, където през 1881 г. той написва Възпоминанието с подзаглавие „Разказ на едно дете“.

Тази творба вдъхновява по-късно и художника Ангел Гарабитов, който рисува картината си „От Батак съм, чичо“. През 2008 г. пък рокаджиите от „Епизод“, известни с патриотичните текстове на песните си, включват в албума си „Старият воин“ и песента „Батак“, създадена по Вазовото произведение

- 03-07-2012|**Таласин**

Няма яснота в това, какво иска да ни уведоми написалият и публикувал този текст! Ако е целял да ни осведоми какво е научил като ученик за Санстефанска България, просто не си е струвало, освен ако не е поел някакъв ангажимент пред тези, които са го наели да ги съветва, за да продължат съветническата му дейност. Ако е по собствена инициатива е без коментар! Щото то е да ни „светне“, че това, след толкова години борби, войни, кръв, смърт, печал, сълзи, спомени и т. н., което е постигнато с този договор през м. март 1878 г., за територията и населението на отновопоявяващата се на световната сцена България, не е вярно и не си е струвало да се постига. Така не постъпва човек с българска кръв в артериите и вените, за сърбин, грък, турчин или друг – може, но за българин – не. Пиша така този коментар на прочетеното, тъй като на надгробните камъни на част от моите предци дядовци и баби, от две узункюприйски села Търново и Хасково, пише „роден/а в с. Търново Узункюприйско, поч. 1913г. на 90г. в ...“. Кварталът, в която живеехме в родния ми град, се наричаше „тракиянския“, фамилното име ни е променено през 1880 г., за да не се повтаря с това на известна стара фамилия от новото място на живот на север от Балкана, в Княжество България. От тяхното имущество от Търново и Хасково са спасени само едни нанизи от пробити монети на турските султани след 1600 г. до 1978 г. Имотите и домовете на тези мои роднини са там. Те не са продавани или дарявани. Те са описани в дефтерите за плащане на данъци от немюсюлманите. А що се отнася до името Търново, то се появява, в османските дефтери, там на брода на р. Ергене, след падането на престолнината ни под ятагана на Баязид. Та, ако за автора това е нещо предрешено, за такива като мен е незарастваща рана, което пък ме кара да си представям колко стойностни съвети би могъл да дава!

- 08-07-2012|**Лектор**

Милоев да си гледа косултантските дела. Стига издевателства над България. Тя и без това е достатъчно разгромена, та да има нужда и от развенчаване на Санстефанския мит – тема, която исторически е отдавна приключена. На кого има нужда още да доказва експертната си лоялност?!

- 17-07-2012|**Penka Angelova** – Време е да спрем да освобождаваме с чети и армии

Мисля, че тук **не** става въпрос за някой, който иска да доказва експертната си лоялност, а за човек, който се е научил да мисли с главата си, а не с „кръвта“ си, както някой от този форум му препоръчва.

А митът за Санстефанска България е опасен, защото той се репетира, екзерцира и внушава ежегодно на 3 март: денят, в който национално се празнува един прелиминарен, т. е. несъществуващ договор. Това затвърждава една много интересна особеност на българския манталитет: да се вярва повече на възможности, отколкото на реалности, да се насърчава „пожелателното мислене“ и да се затварят очите пред действителността.

И още нещо: този празник затвърждава и разделението на нацията. Защото освободени от османска власт са всички, които са останали да живеят на тези земи, които са си избрали и потвърдили България за Родина.

- 17-07-2012|**Иван Рангелов**

Най-важното в Сан-Стефанския договор е не това, че той е „прелиминарен“, а самият факт, че изобщо се стига до това: Русия и Турция да се подпишат по нещо, което така ясно очертава кое е българското на тук, на Балканите!

И цяло чудо е, и ние трябва да сме благодарни на това чудо, че изобщо в онази обстановка тогава се провежда тази руско-турска война – защото руският император НЕ Е искал да води такава война. Тази война (и договорът след нея) идва поради българското въстание през 1876 г. – то задейства много други неща в международната политика, изглежда затова и до днес не могат да ни го простят (нито въстанието, че сме го вдигнали, нито войната, че все пак се е провела, нито договорът след войната, че изобщо е бил подписан...)

Защо не могат да ни го простят?

Защото никоя друга държава на Балканите не разполага с подобен международен документ!

Защото никоя друга държава на Балканите не разполага с документ, подписан от поне тези големи сили (Русия и Турция), който да дава на дадена страна каквито и да било, дори и най-символични, основания да претендира за нещо си на Балканите!

Единствено ние разполагаме с такъв документ – и, естествено, веднага ще се намерят наши „доброжелатели“, които да ни „разясняват“ как този документ бил просто „предварителен“, как никой не го взимал насериозно и т. н.

На всички тези наши „доброжелатели“ трябва да кажем: четете договора, господа, пълния текст, и сами ще видите кои части от Сан-Стефано остават в сила и след Берлин, и кои биват отменени – и под натиска на кои сили.

И имайте предвид все пак, че този договор (от Сан-Стефано) НЕ Е договор само за България – той урежда много други въпроси, много по-широк е.

Първите два члена се отнасят за Черна Гора, вторите два члена се отнасят за Сърбия, петият член е за Румъния, едва шестият член засяга България...

И договорът засяга не само Балканския полуостров (защото войната се води не само на Балканския полуостров, и в Кавказ) – и затова и до днес арменците, например, цитират този договор, защото там, в член 16, е първото упоменаване на арменския въпрос в ново време:

„Чл. 16. Тъй като оттеглянето на руските войски от областите, които те са окупирали в Армения и които трябва да бъдат върнати на Турция, може да предизвика конфликти и усложнения, вредни за добрите отношения на двете страни, Високата порта се задължава да осъществи без повече бавене подоб¬ренията и реформите, изисквани от местните нужди в областите, обитаваниот арменци, и да осигури тяхната сигурност срещу кюрдите и черкезите.“

Тъй че, когато с лека ръка говорите кое е „мит“ и кое е „илюзия“, имайте поне малко уважение и към другите народи, които също имат за какво да си спомнят за Сан-Стефано.

(А безумните изказвания на Пенка Ангелова – дето смята, че „този празник затвърждава и разделението на нацията“ – ще ги коментирам някой друг път.)

- 18-07-2012|**Джони**

Рангелов, как разбираш очертаването на българското от международен договор? Българското е където живеят българи или където са мнозинство? И какво значи международни договори, които отразяват игрите, претенциите и съотношението на Великите сили да се представят за очертаващи „българското“? Изключително нарудничаво е да си представяме, че Великите сили са се занимавали с очертаване на българското, като едновременно с това признаваме, че ни прецакали /нещо ми се губи прецакания субект/ и гледали собствен интерес и си чертали както им е изгодно. В зависимост от договора и съотношението на силите „българското“, което по това време не могат да си представят над 90 процента от самите българи, става с различни очертания Райхщадско българско, Цариградско българско, Будапещенско българско, Санстефанско Българско, Берлинско българско, върхът е определеното от султана екзархийско българско. Ако етническото, а не интересите на Русия да напредне към проливите, стоеше в основата на тези споразумения за българското, нямаше да видим никога Черно море като част от българското /преоблада по черно море точно в 2 села/, а в Северна България по това време българското почва да доминира някъде към Янтра. Как си избра от официалния фалит на Турция, Босненското въстание, Сръбско-турската война и Априлското въстание да приемеш именно Априлското въстание, протекло няколко седмици и често представяно като въстание на башибозука, а не на българите, за значимия фактор, довел до разовижването на Великите сили?

- 18-07-2012|**Георгиев** – Празни приказки..

Поредният автор упражняващ се на тема „митовете“, явно доста пари се отпускат за развенчаване на „български митове“, обаче, а френските, сръбските, гръцките, еврейските... се поддържат точно от такива писачи.

Милоев явно е забравил, че преди подписването на договора в Сан-Стефано съществува Българската екзархия, която управлява българско-

то християнско население почти в същите граници, очертани от въпросния „митичен“ според него договор.

Което означава, **че земите, очертани от тези граници са били населявани от наши сънародници, хора с българско самосъзнание, което очевидно му е убягнало или не го знае.**

Останалите исторически факти, развой на събитията и т. н. учените вече са ги разгледали от всякакви гледни точки, тъй че всякакви спекулации по темата са излишни и дори жалки.

Тъй че може спокойно да си закачи картата и да напише на нея „Българската екзархия“, основана в 1870 г., щом не му харесва Сан-Стефанска България.

- 18-07-2012|**Джони**

Цитирам данни от Славка Драганова- Новооткрит регистър за имотите и данъците на населението от Дунавския вилает от сборника „Етнически и културни пространства на Балканите“, частI изд. УИ „Св Климент Охридски“, 2008г.: санджакк Тулча: немюсюлмани-39%, мюсюлмани-61, санджак Варна: немюсюлмани-31%, мюсюлмани-69%, санджак Русе- немюсюлмани-40%, мюсюлмани-60%. Явно не само на теория представянето на разни международни договори като Санстефанскияи Берлинския е некоректно и плод на по-късни бурни желания и фантазии.

- 18-07-2012|**Иван Рангелов**

Джони, твоята неуморност да отстояваш някакви тотално сбъркани тези е просто нечовешка.

За твое сведение, самите преговарящи от ТУРСКА страна изобщо не са поставяли въпроса за санджаците Тулча и Русе. Разбираш ли в какво небрано лозе сам се тикаш? Самите турски политици тогава (1878 г.) не са повдигали въпроса Тулча и Русе да останат териториално в Османската империя – а ти днес го повдигаш! За тях, за турците, е било ясно, че това е част от България – само за тебе не е ясно!

- 18-07-2012|**Сл. Георгиев** – ге:

  Джони писа:

.....Явно не само на теория представянето на разни международни договори като Санстефанскияи Берлинския е некоректно и плод на по-късни бурни желания и фантазии.

Явно Вие не сте си направили справките, Г-н Джими (предполагам с българско име Иван.

Не е нужно да цитирате „последни проучвания“. Достатъчно е да погледнете кои епархии влизат в състава на Българската екзархия при създаването ѝ и кои са включени по-късно, за да ви стане ясно къде е имало население с българско самосъзнание. (Чл. 10 от султанския ферман.)

И за да добиете още по-пълна представа по въпроса може към четивата си да включите и доклада на френския консул в гр. Варна при първите общински избори.

Сега поглеждам отново статията и друго ми направи впечатление. Обикновено наименованието **Велика България** се свърза в историческите статии с Хан Кубрат и основаната от него държава преди Хан Аспарух, а не с държавата България според договора подписан в Сан-Стефано.

Според мен авторът се е заблудил като е написал отн. прилагателно „велика“ с главна буква.

- 22-07-2012|**Момчил Дойчев**

Публикуваната статия е слаба не защото се опитва несръчно да развенчае санстефанския мит, а защото не разкрива неговите причини и основи, поради които и до днес той е внедрен дълбоко в политически неграмотното масово патриотарско съзнание на българина.

1. Санстефанска България не е български продукт, такъв какъвто е създаването и признаването от османското правителство на Българската екзархия в тогавашните етнически български граници. Достатъчно е да припомним, че в санстефанска България не влизат признатите не само от Русия, а от всички велики сили и от самото османско правителство преди това български градове като Ниш, Кюстенджа, Тулча, Смолян... За сметка на редица територии в които преобладава албанско, гръцко и турско население. Санстефанска България е очертана с оглед на интересите на Руската империя за бъдеща война, с която тя смята окончателно да завладее Цариград и Проливите.

2. Санстефанският договор на практика предвижда безсрочна окупация на България от Русия – първо – руските войски остават докато

положението във васалното княжество се стабилизира; и второ – султанът също има право да има поддържа военни сили на юг от Балкана (с оглед на същото).

3. Във военната история няма случай, при който от победената страна да се вземат повече територии, отколкото е окупирал победителят. Да припомним, че към 3.03.1878 г. Русия е окупирала едва по-малко от половината от територията на прелиминарната санстефанска България – в турски ръце е цяла днешна Североизточна България и северна Добруджа – с крепостите Русе, Силистра, Варна, Шумен, Кюстенджа. Цяла Македония, Западна Тракия, Родопите и дори западната част на Източна Тракия са в турски ръце.

Затова и турците се съгласяват на такъв прелиминарен „договор“.

4. Руската дипломация създава такава нереална България с оглед бъдещите си интереси – за да владее Цариград и Проливите – тя трябва да контролира и Източния бряг на Черно море – т. е. Румъния и България. Затова и дава на Румъния българска Северна Добруджа (като и ограбва чисто румънската Бесарабия), а на България дава за компенсация територии населени предимно с албанци, турци и гърци. И в същото време предава на Сърбия Нишката област, населена по това време с българи. Т. е. действа принципът „Разделяй, смразявай и владей!“

По подробно вижте изследването ми „Българската независимост и Русия“ – главата озаглавена „Санстефанският мит и русофилското суеверие“.

- 23-07-2012|**Иван Рангелов**

От пренапъване да изкара бялото „черно“ (и сивото – „ярко“), интелектуалецът наш може какво ли не да насътвори, че и в писмен вид...

Да, на Вас говоря, г-н Момчил Дойчев.

Фактът, че сте написал книга против политическата коректност за съжаление не Ви спасява от останалите Ви грехове, които сте допуснал публично.

Основното, което трябва да се каже по въпроса за Русия, България, Сан-Стефано и всичко останало, е пределно ясно: „интересите на Русия“, както и да ги назовавате, както и да ги описвате, в сравнение с всички останали интереси на всички останали сили в Европа, към онзи момент ОБЕКТИВНО са най-близко до интересите на българския народ. Харесва ви или не – това е.

Всичко останало са подробности.

Що не взе, примерно, Австро-Унгария да проведе тогава една война срещу турците, да събере голяма армия, да стигне до Сан-Стефано и да подпише там един по-добър, по-умен, по-правилен, по-изискан и по-непрелиминарен договор? Или пък що не взе Англия да свърши тази работа?

- 25-07-2012|**Джони**

Георгиев, нещо си в грешка, чети документите, не канона, там няма вярна дума. Текстът на фермана за екзархията сочи 14 епархии, извън българската екзархия остават Пловдив /с изключение на една махала/ и Варна и повече от десет епрахии в Македония и много други. Ето ти и текста за да не съм голословен: чл. 10. Духовният окръг на тая екзархия ще обема Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархия (без града Варна и без двадесетте наблизо села, които се намират между този град и Кюстенджа, но чиито жителите не са българи), Сливенския санджак (без градовете Анхиало и Месемврия), Созополската каза (без крайморските села), Пловдивската епархия (без главния град и без Станимашката каза, както и без селата Куклен, Воден, Арнауткьой [Горни Арбанас и Долни Арбанас], Панагия, Ново село, Лясково, Ахлан, Бачково, Белащица, без манастирите Бачковски, „Свети Безсребърници“, „Света Параскева“ и „Свети Георги“). Махалата Света Богородица в града Пловдив ще трябва да влезе също в Българската екзархия, но които от нейните жители не би щели да се подчиняват на Българската Църква и екзархия, ще бъдат волни да се отделят. Подробностите по този въпрос ще се определят по взаимно съгласие между Патриаршията и Българската екзархия според вероизповедния им ред.

Освен изброените по-горе и поименувани места ще се позволява да се подчиняват на Българската екзархия по духовните си дела и на всички ония места, жителите на които, всичките или поне двете им третини, би поискали това, стига да се докаже действителността на искането им, но понеже, както се рече, това ще става по желанието и съгласието на всичките жители, или поне на двете им третини, то, ако някой по този повод би се опитвал да произвежда някакъв раздор между жителите, той ще се привлича към отговорност и ще се наказва според законите.[

Мястото на Сан Стефанския договор в националната митология е единствено и само да бъде представян като нещо което не е, а именно да бъде представян за етническа карта на българите, която възрожденците ни така и не изработват. Дори Левски май не е наясно, като говори за някакви 7милиона българи, пък трудно могат да бъдат открити повече от 3до 3.5 милиона по онова време. Ботев пък си харесва малорусите за българи, въобще преди освобождението няма яснота кои точно сме и къде се намираме, та затова се използва постфактум един договор между две воювали страни, тъй на него който изглеждаме много и и удобно за обосновавне на претенциите ни.

- 26-07-2012|**Георгиева** – ге: Не, Джони, ти беше в грешка още в първото си

Георгиев, нещо си в грешка, чети документите, не канона, там няма вярна дума. Текстът на фермана за екзархията сочи 14 епархии, извън българската екзархия остават Пловдив /с изключение на една махала/ и Варна и повече от десет епрахии в Македония и много други. Ето ти и текста за да не съм голословен.

Аз тоя текст го знам, ама ти не го знаеше, Джони/Иване, затова те пратих за прочетеш основни документи, вместо да цитираш „последни изследвания“, за да „докажеш“ не знам какво си. Това се е знаело и затова както виждаш епархиите са разпределени още през 1870 г.

Джони, радвам се, че се „върна към изворите“.

От Коста дел Сол и Шьонбрун до градината на Варна и … Бай Ганьо
Автор: Жанина Драгостинова

Когато отида до Варна, разбирам мъката на югославяните, изгубили номинално родината си. Както тяхната държава вече не съществува, така я няма и улицата, на която съм родена и израсла. В първия момент – тъпо, във втория – не чак толкова.

Разбира се, че не ми е мъчно, дето табелките с името на комунистическия вожд Васил Коларов са отстранени от улицата и картата на Варна. Вярно, че ако трябва да се сетя как се казва днес улицата, напъвам паметта си като болен от Алцхаймер, но все още се справям.

И топографията на срещите вече не е същата: ние ги чуквахме пред „Севастопол“, сега това се случва пред „Макдоналдс“. Партийният дом стана общината... нищо страшно не се е случило. Имената се менят, Варна си остава.

Страшното обаче дебне зад ъгъла, защото Варна няма да е Варна, ако остане без Морската градина. А от години вече из общинските кабинетите някакви кабинетни човеци кроят и превръщат в дела мрачни планове за унищожение на Морската градина.

Естествено, че не го вършат безплатно и дяволът под формата на трибуквена абвиатура добре ги възнаграждава. Знам, ще викнат кабинетните човеци, че това е пресилено, че не е точно така, а другояче, че те искат да привлекат повече инвеститори и туристи, че това е за доброто на града и други подобни али-бали, които знаем от времето, когато родната ми улица се казваше Васил Коларов, а общината – партиен дом.

Фактите обаче говорят друго: плажната ивица все повече се стеснява и то не защото морето я изяжда, а защото лакоми „инвеститори“ я ръфат откъм сушата. Обикновено като лош пример за презастрояване се сочи Испания.

Но дори и в презастроена Андалусия плажните ивици са широки, всяка година допълнително се досипва пясък, крайбрежните заведе-

ния са поне на 800 метра едно от друго, което означава, че любимата на бармана музика не думти на главата на плажуващите и те могат да се наслаждават на плисъка на вълните, шезлонгите не са задължителни, а сутрин рано плажът се почиства от общинските служби.

И въпреки тази недалновидност на испанските инвеститори, които са пропуснали да оползотворят всеки скъпоценен квадратен метър пясък и да го превърнат в заведение, а енергични смугли момчета не те дърпат за по някое евро повече, агенциите по туризъм в Коста дел Сол отчитат все повече туристи и нарастващи печалби.

Из интернет се разпространява тъжен клип, заснет в Морската градина. „Голяма част от тези дървета вече ги няма. Отсечени са. Това е реквием за тях“, гласи пропитото с болка съобщение под видеоклипа. Действително – всяко лято, разхождайки се из Морската градина, ахкам с неприятна изненада.

Все нови и нови мутробароковски палати изникват в онази част, където на времето се спускахме на връщане от гимназията.

Там, където властваше свободата, сега се е разположил варненският новобагаташ. Завил мустаци, потупва се по шкембака и се оригва над уиското си. Някога ни се струваше, че природата не може да изобрети по-просто нещо от партийния секретар. Историята ни опроверга: децата му го надминаха.

В уикипедия е отбелязано, че решението за създаването на Морската градина датира от 1881 г. Кметът Михаил Колони предлага да се създаде градска градина и приморски парк. Идеята му се приела скептично от местния парламент (ех, тия мушмороци, общинските съветници!), но кметът се наложил и начинанието се увенчало с успех. За целта бил привлечен и австро-унгарският паркостроител Антон Новак, работил по изграждането на парковете в Шьонбрун и Белведере.

Да сте чули случайно общината във Виена да е гласувала разрешение за строителство в парковете на Шьонбрун и Белведере? Да сте разбрали, че виенчани отделят „историческо ядро“ от „неисторическо“ в парковете си? Да не би общината да се е отказала да печели, че така си пази зеленината и бди над всяко дърво? Хубаво ги е наредил бай ти Ганя: „Ама простя работа тези немци, един гвоздей не им стига ума да забият, па казват, че ние сме били прости.“

Не само че не забиват гвоздеи, но и дърветата си честват. Тази година Виена ще отпразнува 150 години от построяването на първия парк в

града – Щатспарк. Той е издигнат само 18 години по-рано от варненската Морска градина. Но докато за простия виенчанин дървото е извор на живот, за умния варналия то си е нещо, което пречи на прогреса и затова трябва да бъде отсечено.

Наскоро проведох лаишко, но представително изследване сред съученици, приятели и познати, напуснали през годините Варна. Въпросът гласеше: „Защо се връщаш всяка година във Варна?“ Най-често срещаният отговор: заради Морската градина. „Бил съм на много места по света, но само в Морската градина светлината се процежда така вълшебно през дърветата“, каза ми приятел, живеещ в Америка. Сигурна съм, че ако питам останалите във Варна защо са още там, ще ми кажат – заради Морската градина.

Защо тогава кабинетните човеци искат да унищожат Морската градина? Защо Варна си реже клончето, на което седи?

Б. а. – Този текст е писан преди 2 месеца за в. „Труд“, където не излезе. Междувременно Виена отбеляза тържествено годишнината от своята Градска градина, а във Варна хората най-после добиха самочувствие и смелост да защитят Морската градина. Дано има резултат.

Източник

Жанина Драгостинова (род. 1962) е българска журналистка и писателка. Дебютната ѝ книга Твоята история. 52 седмици от началото на 21. век събира 52 очерка, публикувани преди това във в. „Дневник“ и сп. „Паралели“. В края на 2006 г. издателство „Колибри“ издава сборника ѝ Моята история. Де е България?.

Коментари (2)

- 08-07-2012|**Гост**

Авторката е разбрала мъката на една несъществуваща нация, изгубила номинално родината си – югославяните. Тя била съизмерима с нейната – улицата ѝ не се казвала вече Васил Коларов.

Ами мъка си е откъдето и да го погледнеш. Авторката, изглежда българка, но мъката на българите, изгубили родината си, защото са останали в (бивша) Югославия, поради машинациите на нейните създатели, не я вълнува. Защото не е като да върнат старото име на улицата ти. А нещо много по-страшно.

Иначе, да не си помислите, че съм за застрояването на Морската градина във Варна. Не, не съм. Просто смятам, че когато кокошки се заемат със защитата ѝ, файдата е слаба.

- 09-07-2012|**Манол Глишев** – Отлично написано,

но с носталгия не се лекува нищо. Българските новобогаташи трябва – ни повече, ни по-малко – да се бесят по брястовете. Не го казвам от някаква левичарщина. Просто престъпниците са си престъпници.

Ролята на жертва, или консумираното чувство за вина
Автор: Мими Михайлова

Чаках с нетърпение тази първа отпускарска събота. Трябваше да бъде мързелива и по-различна. С едно религиозно чувство исках вече да се случи. Делничните ангажименти почти ме бяха роботизирали. Имах нужда от Храма. Така мислех за онзи момент, когато ще остана насаме със себе си, ще си дам сметка за собствените мисли, ще осъзнаная какво искам, ще проверя пътя, по който вървя...

И се позвъни. Приятелка събираше разпръснатата ни след студентските години групичка в събота от 11. Първоначалното ми намерение да изляза от града бе изместено от желанието да се видя с тези близки хора, с които сме споделяли толкова вълнения, любовни трепети, перипетии, изпити и хубави мигове.

Съботното утро бе точно каквото го очаквах. Слънцето ме гъделичкаше с танцуващата сянка на завесата. Изтягах се в леглото, без да бързам за някъде. Мъжете от семейството бяха вече излезли със своите ангажименти. Сама. На масата ме чакаше чаша с кафе – целувка от Него. Поемах аромата на събуждането и ми беше хубаво.

Взех душ с мисълта да изляза по-рано и да се разходя по главната улица. През лятото Пловдив е ленив и сам със себе си. Предусещах приятното чувство, когато ще тръгна по напечения гръб на тепето към разкопките на Центъра, а някъде в сенките с премрежен поглед знам, че градът пие кафе и ме наблюдава. Ръкав на Марица, главната улица е спокойна, широка и все пак с едно течение, което те кара да следваш нейната посока...

И се позвъни. Приятелка, която живееше в столицата, се обаждаше, разочарована и гневна от неблагодарното си положение на домакиня, майка и съпруга. Думите не насмогваха да облекат чувството ѝ за неудовлетвореност. Докато се бе грижила за дете и съпруг, тя бе забравила за себе си. Сега искаше отплата, търсеше цената на своята щедрост към другите. Опитах се да се включа с няколко въпроса, които да я накарат

да осмисли ситуацията, ала тирадата продължаваше. Разговорът можеше да продължава с часове, но трябваше вече да излизам, а още не се бях приготвила. Затова „затворих“ монолога с бодрячески пожелания. В главата ми се появи балончето с баналния въпрос „Защо все сме недоволни от другите, от света, а сме безкритични към себе си?“.

Застанах пред огледалото. Гледаха ме сините очи на едно момиче, което с любопитство очакваше своята Събота и срещата със старите приятели. Усмихнах му се. Лъчите разстилаха любовта си около мен, в мен, навсякъде. Сложих къса бяла рокля с джобче за ключа (навик от ваканциите в детството). Метнах чантата на рамо (все пак съм жена и нося всякакви дреболии – за сигурност). Преди да заключа вратата хвърлих един поглед към кръга на часовника, без да видя стрелките. Навик. И тръгнах.

Вървях под короните на дърветата. Шарените сенки потрепваха с токчетата ми. Виждах ореола на слънцето с крайчеца на присвитите си очи и леко подскачах. Не, хвърчах. Летях!

Щеше ми се да вървя така без край, но стигнах до градинката на „Розенкройцерите“. Знаех за това кафене, ала унесена в делника, досега го бях подминавала. Огледах се наоколо. Нямаше нещо особено, което да обяснява името на заведението. Под една от големите сенки видях насъбралата се приятелска група. Замахаха с ръце. Усмивките, устните, сърцата ни се докоснаха. И тръгна приказката: всеки разказваше как живее, с какво се занимава, какво обича...

Компанията не беше само от нас, връстниците. Някои бяха довели все още малките си деца, които ту бяха на площадката с люлките, ту ни включваха в своята игра. Онези, които бяха с по-големи синове и дъщери, говореха за обучението им тук или за заминаването им за чужбина. Така разговорът се измести от нас към децата. Бяхме се събрали да споделим какво сме преживели, какво сме постигнали, от какво сме се разочаровали, а сега цялото внимание беше съсредоточено върху децата ни. Нас ни нямаше. Нямаше ги старите разпалени филологически спорове или шеги, веселите закачки. Всички усърдно убеждаваха другите как „на сто процента“ са се отдали на децата си. Обменяха се хранителни режими и мнения дали да се гледа телевизия и колко време могат децата да стоят пред компютъра...

Не ги слушах. Гледах лицата на старите приятели, позите, дрехите... Срещнах погледа на бившата си съквартирантка. Жена, останала сама с

детето си, която не се оплакваше от трудния си живот в Германия. Просто се справяше, за да осигури на сина си добро образование, а и тя да се реализира с новата си диплома на икономист. Този диалог с поглед и усмивки носеше повече информация и близост, отколкото хилядите думи, които налитаха около масата като досадни мухи.

Някой спомена имена. Заслушах се. Блага Димитрова, Елисавета Багряна, жертвата, святата... Нещичко се изрецитира за припомняне. Потече един поток от сладко самосъжаление и мазохистичен елей. И пак за отговорности, тежести, температури, отказ от себе си...Не, в тази интерпретация на женското битие и същност не бе останало нищо от борбеното посрещане на лавината на живота, от порива на дъщерите на вятъра.

И пак не бях при групата. Повеят на мисълта ме отвя дълбоко в мен. Оказва се, че сме възпитавани да бъдем верни на другите, а не на себе си. Обвинително ни гледат, когато изразяваме своето щастие, защото около нас имало толкова много нещастие. Ако си жена, традиционно означава да си очакваща пасивност в сянката на силния мъж. Но аз като жена разбрах силата на слабостта си. Длъжна съм била да създам семейство и потомство заради род и общество. Не, молех се да сбъдна любовта и плода ѝ. Жертва било да си майка, да даваш живот от своя. Аз пък съм благодарна, че имам двама сина, които ми разкриха, че съм добра, че съм щастлива, че мога да надделявам болести, рани и сълзи, че ме има. Казват ми, че животът превръщал сърцето в отломки. Казвам ви, че в извора няма тиня.

Приземих се в разговора. Осъждаха се хора, които се отдавали на професията си, които преследвали само целите си... Със съжаление си дадох сметка, че старата тайфа вече я няма. Бяхме се събрали като близки, но сега стояхме на масата като чужди. И докато като студенти се подкрепяхме със старогръцката сентенция „Халепа та кала“ („Хубавите неща са трудни“), сбогувахме се с обич и самоирония на езика на маите с „Ин Лак›еш“ (Ти си моето друго Аз“), то сега се разделихме с нетърпение и с фалшивата усмивка – обещание за нови очаквани срещи. Бяхме се взели насериозно. Неверието в собственото Аз и лицемерният егоизъм се развяваха сега като знаме на жертвеността. Сбогуваха се едни променени хора, които бяха намерили своето прекрасно оправдание – ДЕЦАТА – за липсата на сила да следват своя път в света, за липсата на

воля да отстояват себе си, за липсата на енергия, която да подкрепи сърцето им, за липсата на живот...

На излизане от „Розенкройцерите“ отново погледнах към разотиващите се. Братството не само се беше разпръснало по света, духът му се беше изгубил. Тръгнах по хълбока на тепето. Сенките бяха къси, кацнали сякаш за малко на земята. Един отпускарски следобед, в който ленивите меланхолични мисли се прилепваха като досадни мухи и не можех да ги прогоня.

Мими Михайлова е завършила специалностите „Българска филология“ и „Психология“. Автор на две стихосбирки: „Жива вода“ и „Целуната от изгрева“. Издала две книги с критика: „Кризата на прехода. Митични и културно-антропологически наративи“ и „Пътят на неофита“. Пише разкази и есета. Има публикации в печата и в електронните медии. Член на Дружеството на писателите – Пловдив и в управителния съвет на НПО – Клуб на дейците на културата – Пловдив.

Коментари (8)

- 27-06-2012|**Майя Маркова** – Харесва ми

Малко тъжничко, но хубаво и вярно.

- 27-06-2012|**Парпулов**

Г-жо Михайлова, много вярна преценка за хитрото ни оправдание за „несбъднатите мечти“. Поздравления! Парпулов

- 01-07-2012|**Ценка** – да...

Излиза, че е много трудно да останеш извън общото море на самосъжалението и живеенето без да знаеш смисъла... Но има и хора, търсещи

пътя към себе си. Може би това е едно от най-трудните неща – първо: да го поискаш, после – да го извървиш до края...

- 01-07-2012|**Скобелев**

Тъпо, тъпо, тъпо. А жената дори си мисли, че е написала нещо...пък то е едно нищо, дано ми повярва на мен, а не на женските елементаризми. Защото това е наистина едно голямо Нищо, от което не следва дори друго Нищо. А си е същото нищо, без начало и без среда. Не протича, не продължава. Защото продължаването е промяна. Тук такава няма. Няма нищо.

- 09-07-2012|**Самолет 005**

Хората сме упорито възпитавани да бъдем тъжни! От малки ни се внушава – тенденциозно или поради скудоумие, че радост може да изпитва само успелият човек. Какво остава за неуспелия? Ами радостта да бъде жертва на някакви обстоятелства. Например алергия... Алергията е най-разпространеното заболяване по света на белите хора, защото дава оправдение на неуспелите за „провала“. Нещо се е случило (по-силно от теб) и те е наредило сред неуспелите. Не че ти си прост, смотан и смачкан... Ти си пожертван и неуспеха на живота е някак си логичен. Ако пък можеш да се жертваш в името на децата си, то това е Христосовски велико. Значи убеждавам се, че най-пръдливият орган в човешкото тяло не е анусът, а мозъкът. Но нима имаме избор? Еволюцията се е пошегувала. Да успееш да се смееш на нейните шеги също е провал, защото това е тъжен смях. Тогава какво ни остава... да спрем да мислим? О! Не! Просто исках да кажа, че ние сме кардинално физиологични и произвеждаме анални и ментални пръдни ежеминутно. Аз лично живея по-леко като избягвам вулгарното и го заменям с латински фрази. Например вместо „пръдня“ казвам „флатуленция“... Вместо „пичка заспала“ казвам „вулва адорментата“. Толкова е артикулационно! Так замечателно! И забравям за еволюцията и за смисъла на живота да си се пожертвал за собствените си деца. Блазя ви на всички осмислени. Аз оставам неосмислен до края на живота си... Тоест, както авторката, и аз отказвам да съм жертва. Благодаря и› за споделеното. Имах нужда и я приветствам...

- 10-07-2012|**Здравка Грънчарова**

Поздравления, Мими! Разказът ти провокира към размисъл и към себепромяна. Тънко наблюдение, поетично вдъхновение, действен заряд! Браво, брависимо!

- 01-08-2012|**Валя** – re:

Замисляш се и в себе си се надяваш, че си другото

- 01-08-2012|**Валя**

Караш ме да се замисля и да се надявам, че в душата си съм същата.

Кръчмата при седемте цици
Автор: Милорад Павич

Текстът, който четете, е съставен от две различни истории: първата била разказана на вуйчо ми, д-р Драгослав Арнаутович, от цетинския адвокат Малоншич през 1939 година, записвам я тук според семейното предание, както и според документите, които се пазеха във връзка с нея известно време при вуйчо. Втората, съвсем кратка история от няколко реда, която ще ви разкажа накрая, всъщност представлява събитие от 1941 година, на което лично бях свидетел. За верността на първата не гарантирам, защото кой знае колко доверие може да се има на семейните предания, но за истинността на втората съм готов да отговарям по всяко време.

***

В кабинета на моя гореспоменат вуйчо, който преди Втората световна война все още се занимаваше с лекарска практика, в края на 1939 година дошъл нашият семеен приятел на име Стефан Малоншич. Бил много разтревожен и поискал от вуйчо ми доста необичайна услуга. Неговата съпруга, от белградския род Нехами, чрез който си създадохме приятелски отношения и с Малоншичи, по това време беше отдавна покойница, но бе оставила на адвоката от брака им седемгодишна дъщеричка, наречена Агата. Още в началото на разговора адвокатът показал на вуйчо странния малък белег, който имал на лицето си по рождение и предупредил, че подобен има и дъщеря му. Белегът лесно се разранявал и адвокатът поискал да се установи дали причината не е в някаква наследствена болест на кръвта. Вуйчо ми, който добре познавал Малоншичи, се учудил на това съмнение, но адвокатът приложил към искането си и един обемист пакет, в който се намирали купчина записки от семейното предание, преписи от стари книги, няколко древни документа, публикувани във френски специализирани издания от края на миналия и началото на настоящия век, и едно неумело съставено родословно дърво на Малоншичи. Всичко това по странен начин подкрепяло съм-

ненията на адвоката. От събраните документи и всичко останало всъщност можело да се прозре необикновената

Съдба на рода Малоншич

Първа част

(Съставена главно въз основа на данни от грамотата, издадена през 993 година на Лаврата „Свети Атанасий Атонски“ относно покупко-продажбата на остров Гимнопелагисион, който заедно с тамошния манастир споменатият светец Атанасий откупил от калугерите Козма и Лука за сумата от 70 номизми[1].)

Когато в края на десети век македонският цар Самуил започнал война срещу гърците и сърбите, сръбският княз Йоан Владимир, който по това време управлявал Дукля и Драч, изпратил във византийската столица пратеничество с намерение да установи връзка с гръцкия съюзник Василий Втори, наречен по-късно Българоубиец. Сред посланиците имало и един тълмач на име Андрия Хърс от племето Малоншич. Той бил избран като добър познавач на гръцкия и други езици, а можел да бъде от полза в мисията и с необикновено силната си памет. Андрия лесно учел езици, подражавал изкусно на гласовете на вятъра, животните и водата, а лица разпознавал безпогрешно дори след много години. Помнел по пътя дърветата в гората и облаците в небето и спътниците му забелязали, че за него нещата от миналото, независимо какво време го дели от тях, са присъстващи и почти осезаеми във всеки един момент, както чинията и ножът пред него в кръчмата на масата, докато яде. Преди да напусне Дукля, служел при живописците по следния начин: влизал първи в прясно измазаната с хоросан църква и по спомен, без никакви пресмятания и скици, успявал да очертае и разпредели сцените, които искали да нарисуват и които впоследствие изписвали и оцветявали. Ала редом с това Малоншич не умеел да си представя бъдещето. Всеки следващ миг за него представлявал истинска изненада и по никакъв начин не бил в състояние да предвиди и най-обикновени неща. Бил куц с единия крак и се говорело, че сам се прегазил със собствената си каруца: още като момък, една вечер, докато се прибирал от полето, усетил, че нещо тежко се заплело и се закачило на лявото задно колело на каруцата. Обърнал се и в движение се навел да види какво е, но загубил равновесие и паднал под каруцата, която минала през крака му.

1 Златна монета. – Б. пр.

Тръгнал на път с две малки тайни: първо, ужасно се страхувал от морето, което никога преди не бил виждал, и второ, бил по произход от варварските краища по хълмовете и чак двайсетгодишен приел християнството и се научил да чете.

Тъй като цар Самуил пресякъл пътя им към Византия по суша, посланиците от Дукля се спуснали по Адриатическо море, заобиколили Гърция и на път за Цариград в Егейско море били застигнати от буря, затова през 992 година хвърлили котва на един малък остров близо до Света гора в Лемноския архипелаг. Островът се наричал Гимнопелагисион; през 972 година византийската държавна хазна го продала на един калугер на име Сергий за сума от 40 номизми, той основал там манастир, който бързо се присъединил към близката Лавра „Свети Атанасий“ на Атон. Защитени в манастира от лошото време, сръбските пратеници не могли да се спасят от нападението на арабските кораби, които скоро се появили. Същият вятър, който подгонил посланиците от Дукля към пристанището на Гимнопелагисион, принудил и една платноходка със сарацински хусари да се скрие на острова. Хусарите останали силно изненадани, когато вместо сиромашкия манастир заварили пребогатото и добре снабдено пратеничество. Останали 12 дни на острова, ограбили всичко, до което се докопали, и повели със себе си „много ладии и много пленници“, както казва една грамота от 993 година. Сред пленниците редом с игумена на манастира Козма се оказали и сръбските посланици, запътили се при василевса καί άπο κρισιαρονς πρός βασιλέα άνερχομένονς κρατυνήναι.

Византийският император Василий Втори, на когото съобщили за случилото се, веднага изпратил при арабските власти своя посланик Спаспалос (Σπασπαλάς)) с искане съюзническите посланици незабавно да бъдат освободени и изпратени при него в Цариград. Заедно с Презвитер Козма те били прехвърлени от сарацинския на един византийски кораб, който ги откарал в столицата, но василевсът вече не бил там. През това време той се бил прехвърлил на Балканите във военния лагер, разположен срещу македонските войски, така че посланиците тутакси били препратени от Цариград по-нататък, към гръцкия стан, където Василий Втори ги приел в началото на 993 година. Само Презвитер Козма, който нямал причина да ги последва, както и тълмачът им Андрия Хърс, който не можел да издържи още едно пътуване по море, останали в Цариград.

Тълмачът, който добре знаел гръцки, а за тези 12 дни, прекарани в сарацинско робство, научил и арабски, се устроил успешно в столицата. Тъй като от времето на иконоборците зографските работилници в Цариград били доста оредели, новите все още не успявали да задоволят голямото търсене, появило се след дългогодишното управление на иконоборската ерес, Малоншич лесно си намерил работа в една такава иконописна работилница. Установил се временно във Влахерна и четири месеца не се отделял от Презвитер Козма, който очаквал сръбските посланически кораби, за да се завърне с тях безопасно на своя разорен остров, като през това време обучавал Малоншич на смятане и писане.

Той бързо забелязал силната памет на тълмача и когато една вечер заговорили за нея, му обяснил откъде идва. Според него тя била причинена от болест. Душата, както и тялото, не е нито вечна, нито неуязвима – говорел Козма. Първият признак за болестта е, че е трябвало да попадне в тяло; ала нито един организъм не е толкова траен, колкото духа в него, и всяка душа, преди сама да остарее, сменя по няколко тела, преселвайки се от едно в друго, щом плътта се изхаби. Междувременно тя може бавно да боледува и в организма на Малоншич е дошла душа, очевидно вече заболяла в някое от предишните си обиталища. Сиреч нейната способност да забравя опита, тегобите и впечатленията, придобити от едно същество, постепенно се накърнява и всъщност Малоншич не запомня нещата, лицата, езиците и разговорите по пътя си, а ги разпознава въз основа на някакъв предишен опит, който не е добре изтрит тъкмо поради болестта, която неговата душа е донесла в тялото му, заразявайки го с наследените поражения. Самият Презвитер Козма, например, макар да бил два пъти по-стар от Малоншич, открай време имал слаба памет и това било ясен признак, че душата му е по-млада от тази на Малоншич и че способността ѝ за пречистване при преминаване от един организъм в друг все още не била разрушена от болест.

За да се откъсне от тези обяснения и от Презвитер Козма, тълмачът използвал всяка свободна минута да слезе в кръчмата под временното им убежище и там да наблюдава и запомня хора и разговори. Едната от стените на кръчмата била обща с външната стена на съседния малък параклис и точно на нея била изрисувана картина от Страшния съд: четири грешници, застанали голи една до друга, как горят в огнената геена. Четвъртата, от чиито гърди висели змии, според преданието била кръчмарката, която сипвала във виното вода, та била наказана дето взи-

мала пари за водата. Вторият ѝ грях се състоял в това, че с магии успяла да стори тъй, че да не забременее от законния си мъж, макар да ѝ било писано да има от него седем сина; тези неродени деца висели в пъкъла на гърдите ѝ, превърнати в змии, както добре се виждало на запазената част от фреската. Понеже на мястото, където била нарисувана описаната сцена, по-късно била издигната преграда, живописта била съсипана и четвъртата грешница се виждала само до половината; втората ѝ гърда със синовете змии била зазидана. Затова кръчмата с четирите голи грешници в ада се сдобила със странно прозвище, с което посетителите свикнали и така си и останало завинаги: „Кръчмата при седемте цици“.

Побягнал от поученията на Презвитер Козма, една вечер Малоншич забелязал в кръчмата някаква жена, която била коленичила насред кръчмата сред пияните посетители и се молела пред стената с грешниците. Жената била опасала кръста си с конска юзда, а в нея носела затъкната цафара. Имала много дълга коса, която била напъхала в обувките си, за да не се влачи подире ѝ, а гърдите ѝ били извадени от пазвата и тя се молела с открити, голи гърди, тъй че добре можело да се види, че едното ѝ зърно липсва, отхапано.

В ъгъла до нея, вързан на верига с халка, стегната около челюстите, лежал голям кафяв мечок. Жената се наричала Филира и от разговора, който подхванал с нея, бързо станало ясно, че била от проститутките, които си намирали клиенти по корабите с поклонници. Години наред тя се качвала на галерите, превозващи поклонници от Цариград в Палестина и Либия и обратно, и живеела от парите, дадени ѝ за услугите, които оказвала на пътниците по време на плаването. Когато занятието ѝ било забранено, трябвало да си намери опитомен мечок, с който показвала разни умения из покрайнините на Цариград. Непознатата харесала на Малоншич, а и той ѝ се понравил, така че започнали да се виждат в неделя и по празниците в „Кръчмата при седемте цици“, само че там тя не искала и да чуе нито за вино, нито за нещо друго, което ѝ предлагал, а постоянно и усърдно се молела пред грешниците, нарисувани на стената. Твърдяла, че има две души: едната земна, безсловесна, която в своето падение преминала през света; тя била в конфликт с втората, божествена душа, която можела да мисли и да се слива с небето чрез прозренията, които получавала тук. Обяснявала още, че тези нейни души били точно това, което заслужават, и че нито една от тях с падението си в нейното тяло не била изневерила на своята природа. Молела се в кръч-

мата, защото в църква не бивало да влиза, дори и да ѝ позволят, тъй като не можела да остави вън, пред вратите на храма, нито една от душите си.

Една вечер Презвитер Козма съобщил на Малоншич, че сръбските посланици се завърнали от лагера на Василий и че са вече в Цариград, откъдето в най-скоро време ще потеглят за Дукля. Това накарало тълмача бързо да предприеме нещо. Същата вечер той решил да тръгне тайно след Филира и да види къде всъщност живее и какво прави. Най-напред се изненадал, че трябвало много дълго да я следва, и то до място, което се намирало извън крепостните стени. Чак около полунощ, в една кръчма на брега на морето, където посетителите скришом шибали с пръчки статуята на Херкулес, за да узнаят бъдещето си, и където се продавало семе за крила на душата, при залостени врати и на светлината на свещи, сред тълпа от зяпачи присъствал на демонстрацията на уменията с мечока. Онова, което видял, го втрещило. Филира се съблякла, легнала на постелката и мечокът (очевидно добре обучен) се приближил, облизал гърдите ѝ, после пред очите на всички присъстващи я възседнал. Самото обнождане траело много дълго и Андрия Хърс, неспособен да понесе гледката, нито да разбере какво става с него, грабнал нож от най-близката маса, изскочил от тълпата и в пристъп на бясна ревност убил мечока, докато той все още бил яхнал жената. Настанала суматоха, но Малоншич реагирал на мига; целият в кръв, изтръгнал примрялата от страх Филира от прегръдките на мъртвия мечок и я измъкнал гола от кръчмата. Отначало тя се съпротивлявала, но после отстъпила и първата нощ прекарали заедно, сгушени под някакъв мост в дрехите на тълмача, които послужили и на двамата да се стоплят. Когато всичко приключило, Филира му казала:

– Чуй ме хубаво, добри човече, какво ще ти река: ти си млад, а аз потомство не мога да имам. А кой знае колко деца ми е било съдено да имам с теб. Но аз ще те науча така да спиш с жените, че винаги да си спомняш за мен, с която и да си. Аз имам лоша кръв, а отсега насетне ще я имаш и ти, и твоето потомство; тъй поне с една своя част децата, които ще имаш от други жени, ще бъдат и мои.

Съвсем ясно е, че всички усилия на Филира биха били напразни, ако Андрия Хърс не бил надарен с такава силна памет. Ала той запомнил всяка подробност, всички постъпки и промени в отношенията си с нея през тези години, които им било отредено да прекарат заедно. И по-късно, когато останал без Презвитер Козма, който се върнал със сръбските

посланици на своя остров, и още по-късно, когато се разделил с Филира, която се изгубила някъде из цариградското гъмжило, Андрия Хърс помнел всички букви и числа, научени от Козма, и всички примери, уроци и опит, придобити с Филира. Помнел вкуса на езика ѝ и дъха на риба и вино в устата ѝ след вечеря, помнел мириса на първата си мъжка пот, пресметнал колко косъма има на главата ѝ и помнел точно техния брой, свързвайки в съзнанието си всеки урок по математика с нощните лекции Филирини, преподавани му по същото време. В своята цитра Филира пускала по една паричка след всяка тяхна любовна нощ и когато си заминала, оставила инструмента на Хърс и децата му.

Като останал сам, той се оженил и от този брак му се родил син, който носел името и фамилията на баща си, но на Хърс му се струвало, че в характера и външността на сина си (редом с приликата с истинската му майка) все по-често открива черти и особености на жената, която опознал в „Кръчмата при седемте цици“. Впрочем този странен момък имал лошата кръв на своята несбъдната майка, също като баща си, и скоро се сдобил на врата с малък, лесно разраняващ се белег и с трудно заздравяваща кожа.

Втора част

(Съставена предимно въз основа на актове от обвинението в ерес, повдигнато през 1077 година в Цариград срещу Йоан Итал, преподавател в цариградския университет, и срещу неговите последователи.)

Малоншич-младши отишъл да учи. В цариградския университет бил записан под името Сърбля (Σερβλιας), което обозначавало произхода му. Учил при реформатора на столичния университет Михаил Пеел, а когато той се оттеглил, при неговия ученик Йоан Итал. Впрочем младият Андрия Хърс нямал възможност да избира какво ще изучава. Найнапред бил насочен към тройната дисциплина, която включвала граматика, риторика и диалектика и представлявала увод в теорията за ритъма в реториката и в тайните при тълкуването на древните езически митове на гърците чрез съчиненията на Демостен, Изократ, Аристид, Тукидид, Платон, Плутарх и Лизий. После бил посветен в четворната система, включваща аритметика, геометрия, музика и астрономия, която му била преподавана по трудовете на Никомах, Евклид, Диофант и Теон от Смирна – в областта на математиката, на Птоломей и Прокъл за астрономията, и на Аристоксен, чиито трактати служели като основа на

обучението по музика. Накрая Андрия Хърс бил въведен в метафизиката, изучавана чрез логиката на Аристотел. Така, воден от вещата ръка на Йоан Итал, напълно се посветил на класическото обучение. Когато много по-късно през 1077 година Итал бил обвинен заради своето учение в цариградския университет, че е еретик, Сърбля продължил да е сред неговите последователи, които отговаряли за действията си заедно с учителя. По време на император Михаил VII срещу Итал и неговите ученици било повдигнато обвинение от 9 точки, но тъй като самият Итал оборил последните две, било прието, че останалите седем са напълно достатъчни за обвинение в ерес. Обвинението уличавало цариградския преподавател и неговите последователи в следното:

1.

Че се опитват да тълкуват рационално въплъщението на Христос и Божественото Триединство и че според тях човек трябва да съди за нещата въз основа на собствените си качества, а не въз основа на качествата на отсъждания предмет.

2.

Че са възродили заблудите на старите езически философи за човешката душа, небето, земята и земните създания и че настояват всеки да определи място в света или в себе си като отправна точка, към която да се връща винаги, така че всеки път да отмерва спрямо нея своите крачки и отдалечавания.

3.

Че изучават метемпсихоза[1] и вследствие на това отричат безсмъртието на душата и бъдещия (задгробен) живот.

4.

Че проповядват, че материята и идеите са вечни.

5.

Че поставят гръцките философи и еретици, осъдени на Седмия вселенски събор, над писанията на църковните и светите отци.

Че отричат чудесата на Христос, Богородица и светците като невъзможни или пък ги обясняват с някакви свои аргументи и че смятат дилетантските езически съчинения (вместо да ги приемат просто за съставна част от образованието) за извор на истината, до която пряко или косвено следва да се сведе всичко останало.

1 Един от късните гръцки термини за прераждането на душата, от мета – „съживяване“. – Б. пр.

7.

Че приемат идеите на неоплатониците, че материята съществува сама по себе си и придобива форми съгласно идеите, като по този начин правят зависим и отричат самостоятелността на Твореца и твърдят още, че хората ще възкръснат след смъртта в тяло, различно от онова, в което са били тук на Земята приживе.

***

Когато било прочетено обвинението и философът се изправил със своите последователи пред патриарх Евстратий Гаридас, се случило нещо неочаквано. Йоан Итал приел спокойно всички точки от обвинението и ги признал като същностни за своето учение, от което нямал намерение да се откаже. Тогава процесът взел неочакван обрат. Дори обвинителят патриарх Гаридас не могъл да се отърси от въздействието на обвиняемите и тяхното учение, а тъй като и самият Михаил VII заедно с брат си Андроник тайно симпатизирал на езическата елинистична традиция, процесът срещу Итал бил подновен едва през 1082 година при новия император Алексий I Комнин. На 13 март същата година на православна неделя в присъствието на обвинения професор и неговите ученици доктрината на Итал била официално анатемосана: на него и на последователите му били най-строго забранени всякакви публични изяви, както и четенето на лекции на обществени места или в частен кръг, а самият Итал бил заточен в манастир. Мнозина хора на духа, получили образованието си в университета, във всички сфери на византийското общество, се оказали под влиянието на развенчания философ, влияние, отвеждащо към езичничеството на Древна Гърция. Един от тях, както отбелязват хроникьорите на описваните събития, на име Сърбля, в знак на протест се хвърлил във вълните на Босфора с възгласа:

– Нептуне, приеми ме!

Той оставил в Цариград семейство, което след самоубийството на бащата се завърнало в Дукля, която Сърбля никога не бил виждал и не признавал за своя родина, така както не признавал за свое духовно прибежище християнската гръцка империя. Впрочем, говори се, че за Малоншич, който бил родом от Дукля, както и за неговия учител, италианец от Калабрия, това било по-лесно, отколкото за онези, които били родени и останали на византийска земя.

Било каквото било, в Дукля следите на Малоншичи задълго се губят, но в Босна и Зета през XV век и в Черна Гора през XVII век, както и на други места по-късно, се срещат родове с това име, живо и до днес.

Съдбата на Агата Малоншич

Такава беше историята, с която разполагаше вуйчо ми в лекарското си бюро, толкова и такива бяха съмненията, които предизвикваше тя. Но резултатът от анализа на кръвта, който вуйчо направи на адвоката Малоншич и дъщеря му, не оставяше място за съмнения; той беше позитивен и очевидно ставаше въпрос за силно дегенерирало наследствено заболяване, следователно реална опасност не съществуваше нито за неговите носители, нито за околните. Така Агата спокойно тръгна на училище.

Познавахме се от малко по-рано и още отначало забелязах различните ѝ на цвят устни (горната беше червена, а долната отиваше към виолетово) и очите ѝ, тъмни в сянката на косата. Все повече ми харесваше, осъзнах го съвсем ясно в игрите. Веднъж тя издърпа надолу чорапите си и ги нахлузи върху обувките, сякаш искаше да ги свали, без да се събува, и така нечуто се прокрадна зад гърба ми и закри очите ми с ръце, но аз не само веднага познах, че това е Агата, но и знаех, че винаги ще я разпознавам, щом ме приближи, независимо дали е с чорапи върху обувките, или не. И до днес си спомням „ключа за сънищата“, който ми „повери“ с наивна убеденост.

„Сънищата, които се присънват от 4 часа след полунощ до сутринта – ми каза Агата, – се сбъдват или след 10 дни, или след толкова месеца, или след година. Сънищата, които сънуваш от полунощ или от обяд до 3 часа, се изпълняват обикновено на третата, четвъртата или петата година...“

Впрочем моята преданост към Агата изчезна изведнъж по неочаквано прост, но необичаен начин. Един ден видях случайно как двете с нейната малка приятелка се скараха. Внезапно момиченцето, насред караницата (която течеше, без да прекъсва играта) отиде при Агата и ѝ зашлеви един шамар. В този момент Агата играеше и налетя на шамара така, че главата ѝ отскочи на другата страна и аз видях как от рязкото движение косата ѝ влетя в устата, а след това бенката на лицето ѝ се разкървави от удара. Оттогава, от въпросната случка, която нямаше никакво отношение към мен, отведнъж и напълно Агата спря да ме привлича.

Скоро след това избухна Втората световна война и немските войски окупираха Югославия. Двамата с Агата ходехме в едно и също училище (беше с година-две по-малка от мен), така че научих веднага, когато из училище плъзна вестта, че е еврейка, че адвокатът Малоншич не ѝ е истински баща и че я е осиновил с намерението да я скрие. Сред тези и подобни слухове, които се разпространяваха тогава, имаше и зрънце истина, защото покойната майка на Агата наистина беше от рода Нехами, така че никой не се изненада, когато един ден се разчу, че двамата с Малоншич били отведени на разпит в немското комендантство и че ако се потвърди, че момичето е еврейка и по баща, ще бъде изпратено в лагер. Ала Агата бързо се върна в клас. В тези смутни времена, когато лесно и на око се решаваше съдбата на хората, очевидното доказателство под формата на еднаквия белег на лицето на двамата беше по-красноречиво и по-ефикасно от всякакви кръщелни свидетелства и писмени декларации на вуйчо ми. Така беше доказано, че Агата наистина е дъщеря на Малоншич и това я спаси от смърт...

Дори и лошата кръв вода не става...

Превела от сръбски Русанка Ляпова

Текстът се публикува със съгласие на издателството.

Милорад Павич (1929–2009) е сръбски писател, поет, преводач и литературен историк. Един от най-известните съвременни сръбски автори, кандидат за Нобелова награда.

Коментари (2)

- 02-07-2012|**avacum** – Преводаческо невежество или югославски продукт?!

Интересно ми е как са дадени имената на средновековните държави в оригиналния текст. Дали и и там ГРЪЦКИЯ император Василий Българоубиец воюва с МАКЕДОНСКАТА войка на македонския Цар Самуил и се среща със СРЪБСКИ пратениници.

Дали тогава са съществували тези понятия?

Ще ми се да разбера как да тълкувам този инече чудесен разказ – като представител на балканите или като европеец.

- 05-07-2012|**Русанка Ляпова**

Здравейте,

съжалявам, но моята работа като преводач далеч не е да поправям тезите на автора. Да, в текста на Павич националната принадлежност на всички е дадена точно както съм я превела. Разбира се, и аз неведнъж, в редица разкази, съм била подразнена от тези квалификации, но смятам, че това, което и Вие сам определяте като „чудесен разказ“ си заслужава да бъдат преглътнати някои неточности.

Р. Ляпова

Девет на осми
Автор: Зорница Гъркова

Напред, настрани, зад нас и под нас – навсякъде е тъмно. Някой пред мене се спъва и изругава. Иде ми и аз да ругая, вярвате ли ми. Отзад една от мацките проплаква жално. Вече я болят краката. Май е оная, художничката. Преди два дни си мислех, че мога да я изчукам – сега ми е жал за нея. И за мен ми е жал. С всяка следваща крачка става все по-студено и по-студено. Може би е от глад. Или изтощение. Вече трудно определям каквото и да било. Най-малко посоката мога да определя. Дали вървим надолу? Или нагоре? И изобщо вървим ли?

.....

Всичко започна някъде около началото на учебната година. Всички наивно си мислят, че тогава запоите са свършили, защото е свършило лятото. Но ние знаем винаги къде, какво и кога се случва. Една вечер, в която абсурдната мисъл да уча ме заведе право в „Строежа“, се срещнах с Петьо Босия.

Лепнахме му тоя прякор на морето, щото щъкаше наляво и надясно без обувки... и без гащи. Та във въпросната вечер Петьо Босия се появява пред мен, докато изливам първата бира за вечерта и наблюдавам две първокурснички как се хилят тъпоглаво. До края на вечерта ме беше убедил да се запиша в пещерняшки клуб. Не просто убедил. Запалил. Щях да изкрънкам някакви кинти от нашите за екипировка. Поне беше някакво занимание. То и за курса трябваха пари, но какво пък.

.....

Някой изкрещява да спрем. Художничката е припаднала. Всички се струпваме над нея. Бият є шамари да се свести. Ася и Ника започват да реват. Някой крясва всички да млъкнат.

Настава гробовна тишина.

– Петя, Петя, събуди се – някой я разтърсва. На жълтата светлина на фенерчето виждам как едни кални пръсти разтриват слепоочията ѝ. Осъзнавам като през мъгла, че лицето ѝ не е просто пожълтяло – то е поси-

вяло. Избърсвам инстинктивно няколко капчици пот от челото си. Ами ако умре?

Тук ли ще я оставим? Майчице, какво се случва?

.....

– Леле майко, какво се случва – крещи Петьо. Две седмици след началото на курса вдигаме бесен купон. И как не. Минали сме първото „изпитание“. Така им викат на задачките, дето ги минаваме. Място – Деветашката пещера. Задача – спускане с поддръжка. Начална позиция – горния ръб на пещерата. Височина – мамата си джаса. Щяхме да се насерем в гащите от шубе. Като стъпих на ръба с гръб към нищото, целият се тресях вътрешно. Коленете ми омекнаха като кашкавал. По средата на спускането капки пот избиха на челото ми, а ръцете ми вече по инерция стискаха въжето. Много адреналин, човече. Много адреналин – успя да изкрещи Петьо, преди да си сипе поредното уиски. Под тебе няма нищо. Абсолютно нищо. И си сам в това.

.....

Сам съм в това. Пред мене няма нищо. Абсолютно нищо. Абсолютно черно. Оставихме Петя с надеждата да намерим изход и да се върнем за нея. Моята лична надежда клони към нулата. Покрихме я с едно одеяло и продължихме да се препъваме. По някое време усетих, че се спускаме. Започнахме да пъплим по слаб, но осезателен наклон.

– Внимавайте, да не се подхлъзнете – изревава първият.

Иван Милинката – викаха му така заради баничарницата на майка му и баща му. Лудо копеле. Когато не пие, нагъва милинки до припадък. Помагаше рано сутрин на майка си и баща си. Печеше милинки преди лекции. Като се появеше по някое време в залата, всичко овоняваше на милинки. Имах чувството, че душата му се е овоняла на милинки. Бих хапнал една – каза стомахът ми и мъчително се присви.

.....

Иван Милинката ме гледа подозрително и вика – „Ти луд ли си бе, копеле“. Седим в моята стая и обсъждаме т. нар. пиянска вечер. Студентския празник де.

– Защо бе, копеле!? Много яко ще е. Ще вземем одеялца.

Уиски, малко холандец. Нещичко за хапване. Би било яко. С Петьо вече поназнайваме нещо. Няма страшно, не се спичай.

– Не съм се спекъл – стегна се той. Ама си мисля – и на хижичка на Витоша ще е яко. Верно, мизерни са повечето, ама к’во от това.

– Ами виж, човек. На хижа на Витоша винаги можем да отидем. Ама в пещера на 8 декември кога ще ни се удаде шанс, а? А хората са навити. И готови. На един от групата баща му е кмет на селото. У него е ключът за входа.

– А що е заключено? Питал ли си се? Аз ще ти кажа – опасно е.

– Стига бе, човек. Айде, да кажем, че аз и Петьо не сме толкова силни. Ама онзи пич и Повелителя на пещерите са затънали до ушите в тия работи. Не могат да объркат нещо. Не и те.

.....

Пичът с ключа и Повелителят на пещерите, сиреч Косьо и Ванката, а и Андро ги загубихме още първия ден. След като стана земетресението и всички се паникьосаха. Не е ясно в коя галерия са влезли. Може и да са ни зарязали. И единствено аз съм виновен за тая работа. Вероятно всички щяха да ме гледат лошо. Ама не ме гледат. Толкова е тъмно, че сто процента не могат да ме различат. А аз предимно си мълча, така че вероятно не знаят, че продължавам да съм с тях.

След десет крачки се наложи да спрем, за да обсъдим посоката. Отпред като в приказка галерията се разделяше на две.

Сгееру.

.....

– Човече, малко е сгееру – изфъфли Лекето. Лекето е идиот и половина. Спор няма. Преди две години се надрусал като животно и скочил на втория си баща. Оттогава е в немилост.

И без два зъба. Затова фъфли. Не съм го виждал от два дни.

– Виж какво, Леке – убеждавам го аз. Можеш да си се друсаш там колкото си искаш. Бас хващам, че ще бъде лудо изживяване. Не си се друсал в пещера. Това ще ти смачка емоциите. Стегни се, стегни си багажа. След една седмица тръгваме. Прегледахме плановете, които едни ентусиасти са качили на caves. bg. Планът е на осми да сме в изумително голяма зала. Чудеса ти казвам. Видях снимка. Там ще е големият купон. Хората пишат в сайта, че Моби звучи несравнимо яко вътре. Имаме всички условия да си пренесем багажа по прилична странична галерия. Единственият проблем е едно малко спускане на четиридесет метра от входа. Но желанието движи света и прогреса – намигвам му и вдигам чашата. Вътре ли си?

– Виж, ще си помисля и ще ти звънна утре – удря чашата той.

Е, нави се.

Приведох се и тръгнах по десния тунел. Разбрахме се да се разделим. Четирима тръгнахме по десния. Ася вървеше плътно зад мен.

– Бомба – прошепна тя зад мен, – мислиш ли, че ще се измъкнем.

– Да бе, споко. Ще се измъкнем и ще се върнем да вземем и другите. Не се шашкай излишно. Нищо не е изгубено, докато ъъъъ... не е изгубено.

Ася е голям сладур по принцип. Доколкото знам, е осиновена. Косьо я беше помъкнал със себе си, за да ѝ покаже очарованието на пещерния живот. Като всеки сладур се беше навила от раз. Купон да става – това е важното – изрече философски след първия коз, който завъртяхме.

Усещах страха ѝ във врата си. Не, не беше страх – опитах да разсъдя трезво. Беше ужас. Чист, неподправен ужас.

Не бяхме яли повече от два дни, ако можех все още да вярвам на преценката си.

Дали някой ни търси? Казах на родителите си, че отивам на хижа над Юндола. Е, посоката е почти вярна. Но не е ясно колко всъщност съм се отдалечил от каквото и да е място отгоре. Не знаем дори колко дълбоко сме слезли. Иде ми да си забия главата в стените на галерията. Да се набуча на някой сталагмит. Поне това научих от курса. И май почти нищо друго. Освен как се сере в гащите на ръба на скалата.

.....

– Ще се насерем от кеф там, долу, копеле – мучеше Петьо до мен. Безумно, фантастично изживяване. Заплюх си мацка даже.

– Безспорно, така е – приповдигнах се и аз в тона на Петьо.

Само си сложи гащи, човек. Долу е студено. Да не се окаже замръзнал вместо натопорчен.

– Стига си ме гаврил – тя ще го стопли в устата си – изхили се истерично Босия. Кога тръгваме всъщност? Трябва ли да вземам нещо специално – попита, след като престана да се кикоти.

– Вдругиден рано сутрин. Ще трябва да мируваме утре вечер. Предполагам, че някъде докъм обяд ще сме пред входа.

Човека с ключа ще го вземем от селото. Ще свие ключа от баща си, щото оня в последния момент се е усетил, че не е съвсем чисто всичко. Пичовете в нета казват, че около три-четири часа трябват, за да стигнем до оная зала. Продължавахме да вървим в доста тесния десен тунел. Никой нищо не казва. Всеки дебне иззад рамото на другия за някаква светлинка отпред. Пред мене друг няма. Виждам ясно, отчайващо ясно,

че светлина няма. Ако тунелът започне да се стеснява, ще трябва да се върнем, да търсим друг тунел. Друг изход. Скапана ситуация.

……

– Скапана ситуация, човек – няма да мога да дойда – крещи Пипси в слушалката. Жена ми ще ражда. В подкрепа на думите му някой изкрещя някъде около него, все едно го режат на живо. Чао, пич – успех!

Измъквам се от леглото. Навън е все още тъмно. Багажът е готов от снощи. Успях да се наспя, което си е постижение.

След петнайсет минути ще ме чакат пред блока. Сборният пункт е на караулката. Най-удобно е. Пазаруването е направено. Трябва само да делнем разходите.

В суматохата някой беше обещал да вземе коз, друг обеща да качи на един флаш малко Моби. Леле, настръхвам от кеф, като си помисля. След три часа лудо пътуване стигаме селото. В кръчмата дръпваме по едно кафе и вадим от запасите по един енерджи дринк. Бирата после. Човекът с ключа идва ухилен. Бабите ни гледат подозрително.

……

Боже, колко съм прост. Никой, никой не знае къде сме. За десетхиляден път, откакто сме долу, осъзнавам колко съм прост. Бабите и да са подозирали нещо са го забравили след пет минути. Нали са баби. То аз забравям – ами те. Тунелът прави доста остър завой. Отнякъде ме лъхва миризма на гнило. Срещу мене в галерията се появява течение.

Ноздрите ми се свиват отвратени. Мирише на мърша. Много силно. Нещо лепкаво има по пода. Галерията внезапно се разширява и пред нас от раз се отваря широка, огромна зала.

Цялата ярко осветена. Съседната галерия изплюва Мак, Златистия, Голямото шубе, Милинката и Светла. Зад мене в плътна колонка вървят Ася, Никата и Черния. Другите ги няма. Някъде по пътя са.

Всички гледат опулено и изплашено сцената отпред. От светлините ми става топло. Отдалеч и глухо бучи „Порцелан“.

Някакви полуизядени, полуразложени тела се клатят бавно и лежерно на ритъма. Някакъв пич без лице е захапал един коз само със зъбите си. Устните ги няма. От едната му буза дими част от смукнатото. Ухилва се и предава тревата на следващ.

От тавана висят хартиени лампи и светят с мътна жълта светлина. От един сталактит по средата на залата шурти нещо червено. Вино? Или кръв. Залата наистина е гигантска. Като бална зала е. Всички сме се на-

редили в плътен кордон по единия ѝ край, точно до изхода на галериите. Мълчим и се оглеждаме втрещени. Ужасени. Деветима сме – броя наум. Колкото деветте кръга на ада.

И тогава се сещам откъде ми е позната ситуацията. Пещерата, загубените. Търсенето. Като дете четях „Том Сойер“. Когато с неговата любима Беки се загубили в пещерата. Изяли последното парче от сватбената си торта и толкова много се загубили, че и всякаква надежда се загубила. Само индианецът Джо ги намерил. Или те го намерили. Бил отчаян. И после умрял. А те се спасили. А ние индианецът Джо ли сме?

Ще умрем ли, или ще се спасим?

Наблюдавах лудата ситуация пред мен и се опитвах да разбера к'ви са тия. Що така в транс се люшкат на Моби и пушат като изветрели един несвършващ коз. Чий го дирят в тая пещера? И тогава отнякъде гръмна глас. Докато разбера какво казва, и спря. На дансинга всички танцуващи също спряха. И след малко започнаха отначало. Една мацка без очи разтръска косата си и гръмко се изсмя. Отиде и подложи глава под сталактита, от който течеше вино. Или кръв. За части от секундата лицето ѝ блесна и се опъна върху полуизгнилите кости. Петя!? Художничката. Нямаше кръгове под очите. На тази жълта светлина даже не беше посивяла. Блестяща беше. Проследих я с поглед как приседна на някакво оръфано шалте и започна да си свива коз. Зави го и дръпна дълбоко. В този момент от нищото пак гръмна гласът. Познах го езика. Английски беше:

Be happy! Don't worry. Everything is bright and shiny! Can you see! Can you feel. Enjoy. This is the time. Not tomorrow, but right now. The choice is yours.

Гръмна музика. Нещо различно и бързо. Не мога да го позная.

– Това откъде го имат – изкрещя Никата. Откъде го имат?

Всички се струпахме около нея. Онези странно танцуващите хич и не ни отразяваха.

Ника хълцаше и повтаряше като в унес същата реплика.

– Не може те да го имат. Това парче, преди да тръгнем, ми го прати един приятел. Направил му аранжимента и решил да се докара. Качих го на флашката си да ви го пусна по някое време. – Ника хълцаше и направо започна да реве истерично.

– Те са нас. Това е – всички обърнахме поглед към нас.

Онези нас там отсреща продължаваха да се подрусват смешно бързо. Кокалите им се подаваха от окъсаните парчета плат, които отдавна нямаха цвят. Бяха смешни, бяха гротескни. Бяха напушени. И продължаваха да въртят някакви странни, вечни, несвършващи козове. И да се наливат с вино от оня вечен обърнат фонтан.

.....

Пред входа сме. Всички са нетърпеливи. Пръв е Косьо. Мълчаливо се шмугва, нарамил огромна раница. От страните ѝ се люшват две въженца. Наляво – надясно. Полюшват се.

Всички се шмугваме след него. Едва ли не в безредие. В очакване. С глад за приключения в краката. Пещерата мълчи обещаващо отпред. Един топъл тунел. Като родилен канал.

Връщаме се обратно. Поглеждам телефона си. Няма никакъв обхват. Тотално загубен съм за този свят отгоре. Временно и щастливо загубен. Пропускам пред себе си Кристина с дългата коса и глупашки се заглеждам в задника є, навлечен в дебел гащеризон. Представям си го гол как се поклаща в хладния мрак на пещерата. Има златист мъх на кръста. Косъмчетата щръкват от студа. Дали Петьо Босия си е сложил гащи? На коя е хвърлил око? Ще се разрази купон, обещава мозъкът ми, временно поместен в гащите. А задникът на Криси продължава да върти осморки пред мен.

Криси е тая отпред. Сега я познах. Нищо че не космо, а и никаква плът не е останала на задника ѝ. Двете тазови кости лудо се кривят пред опулените ни и ужасени погледи. Косата ѝ се тръска като на кукла, седи като пришита на черепа ѝ и се вее с всяко завъртане на таза ѝ. Никой няма сили да се отвърне от тая гледка. Никой няма сили да врътне крачка и да побегне по обратния път. Да стигне до началото. Хммм, до изхода на родилния канал. Дотам ще станем на трупове, това е ясно на всички. Кое гадно копеле ни погоди тоя мръсен номер? – пита се съзнанието ми. Започвам трескаво да превъртам страници в интернет наум. caves. bg? Прати ми го един познат от потока.

Не мога да се сетя кой точно. Описание на пещерата, маршрут. Купон. Моби. Оня, дето ми продаде трева. Златните обици на майка ми. Полуусмивката, с която ще ме посрещне.

Снимка на залата. Жестока. Умопомрачителна. Сталактити и сталагмити, сталактони. В единия край проблясва езерце с пещерни перли.

Това ли е пещерата? Тука ли сме, майка му стара? Външен изглед? Къде, по дяволите, е вън? Как изглеждаме отгоре?

Мълчание отсреща. Всички се кротват за миг. Един от скелетите се провиква. Ей, пичове, ебати и якия осми декември.

Фъфли. Дайте по една бира. Фъфли. Лекето? Дааа... На усмивката му, там, където няма устни, липсват и два зъба.

Изкикотва се с цяло гърло и хваща първия попаднал несвършващ коз.

Дано детето и жената на Пипси да са добре, мисля вяло. Жаден съм. И така ми се ще да запуша. Прекрачвам навътре в галерията, без да осъзнавам случващото се напълно. Останалите осем тръгват след мен. Купон да става, братче. После ще му мислим!

ЗОРНИЦА ГЪРКОВА

Зорница Гъркова е млада българска писателка. (Това е всичко, което ми е известно, sorry!)

Коментари (1)

- 27-06-2012|**Nestor Ivanovich**

Може да е млада, може и да е българка, но не е писателка.

Разходка през пространството с малки отбивки във времето
Автор: Калин Терзийски

А вчера...о, вчера бях толкова тъжен, толкова нещастен и отчаян, че облякох коравото си, синьо яке и тръгнах навън. А навън валеше такъв дъжд, какъвто отдавна не бях виждал. Примерно децата на по седем години никога не са виждали такъв дъжд, но на тях той не им прави особено впечатление, защото не могат да кажат: ей, такъв дъжд не е валял от десет години, от юли деветдесет и пета, да речем. За тях това си е нормален, силен дъжд, явно, когато вали силно, така си вали. Децата много-много не се учудват – те носят предутробна мъдрост. А аз съм виждал силни дъждове – газил съм кални вади до кръста в пущинаците на Западна България. Бил съм и много нещастен и отчаян, ето затова сега можех да кажа: толкова отчаян не съм бил от...не помня откога.

Излязох с очакването дъждът бързо да ме намокри, да ме измие и охлади. Да ме хибернира студеният дъжд като течен азот, и аз като някакъв космонавт да прекарам в анабиоза самотния и тягостен полет през отчаянието. Обаче не стана така. Завървях, а не знаех къде да отида. Жената, която беше единственият ми близък човек, като изключим родителите ми, дементната ми, почти стогодишна баба, дъщеря ми, племенницата ми и една тяхна досадна приятелка, които оставих у дома, и оставяйки ги изпитах леко облекчение, та жената, с която единствено се чувствах добре / можех да лежа на пода в дома и, да пуша цигара след цигара, да си доливам пиене в чашата, да гледам дъжда навън и да бърборя безкрайни глупости/ нея я нямаше. Или не вдигаше телефона си. Аз влачен от мътните потоци, буйстващи по улиците, а и от тези в мозъка ми, вървях към нейния дом. Опитвах се да я намеря по телефона през десетина минути, горе-долу на всеки извървян половин километър – накъсаният сигнал, с всяко тъжно измучаване добавяше по още стотина грама горчивина, но аз продължавах да се обаждам.

В началото не казах каква беше причината да съм нещастен и отчаян, като очаквах всеки да знае единствената причина за тези неща. Но за всеки случай, за тези хора, каквито според мене не съществуват или само се правят, че съществуват, за тези които не знаят причината, ще я кажа: Бях сам. Лишен от всякаква надежда и сам. Или по-точно – сам и затова лишен от всякаква надежда. Все едно. Знаех, бях сигурен, че ако бях човек с надежди, ако бях обичан – някъде и от някого, или имах спомен за добри неща, които да ми припомнят добри хора, то аз нямаше да съм сам дори и закопан в малка, титанова капсула на един километър дълбочина под ледовете на Антарктида. Но сега вървях сред хора, оставях в пренаселения си дом хора, чувах гласове и автомобилни клаксони на хора, но бях сам. Мислех си: няма по-голяма самота от тази на човека, който е отхвърлен. Мислех си: няма по-голяма самота от тази на прокажения, който върви през до преди малко оживеното градче, звъни със звънчето си – предупреждава – хората се изпокриват, вратите се хлопват, той събира оставените пред заключените врати подаяния и отминава, звънейки. Аз бях сам по този начин и вълните кафява вода заливаха краката ми, водата се стичаше по вежди ме, вървях и отивах наникъде – тоест, натам, където очаквах да намеря утеха.

Всеки би се запитал, четейки това: а защо беше сам в тази вечер и се чувстваше изоставен и прокажен? Ще ви кажа с две думи: аз съм лош и пропаднал човек, ето защо никой не ме обича. Туй то.

Остава ми да вървя и да чакам дъжда да свърши нещо полезно, освен да наводнява улиците и да кара шофьорите да нервничат заради бавните си чистачки. Докато вървях към това никъде, което би трябвало да е по-добро от тук /а за вървящия „тук“ е мястото на което се намира след всяка крачка/, аз се замислих, защо съм толкова лош човек. Веднага ми дойде на ум, че никога не съм направил нищо добро. А съм направил доста лоши неща. Примерно – не съм почитал родителите си. Бил съм мързелив и в по-голямата част от живота си съм живял на чужд гръб. Извършвал съм дребни кражби и низости – като например да взема заем и да не го върна /и да престана да се виждам с този, от когото съм го взел/. Винаги съм бил безотговорен и на думата ми никога не е можело да се разчита. Когато съм правил нещо добро, правил съм го от самолюбие, за да се чувствам горд и велик, самолюбив съм до немай къде. В същото време съм готов да се предам пред най-малката трудност, да мънкам и да се оплаквам, да обвинявам Живота, Хората и Вселената. И

друго – от как се помня пия прекалено много. Откак се помня пия успокоителни хапчета, към които отдавна съм пристрастен...Не, не е това! Вървя и мисля, гърлото ми се свива от мисълта за изброените неща, но знам, че не те са в основата...Дъждът ме плисва с нови зърна от вода, все едно някой сее върху мене водно жито...Да не би пък да е за това, че не съм се грижил никога за никого? Веднъж се грижих за един гълъб със счупено крило – все забравях да го храня, не шинирах крилото му и то изсъхна. Използвах го, за да се правя на ексцентричен и жените да се умиляват от добротата ми. Но не, не е...Не е и това...!

Сещам се...Това е! Аз никога не съм имал достатъчно пари, та да имам самочувствието, необходимо да извиниш всяка свинщина, която си направил. Да, май е това.

Вървя и не мога да спра, водата се покачва, покачила се е на места над глезените. Над моите глезени, а не над глезените на хората, които подскачат с чадъри по най-високите и незаляти места. Вървя, влачен от жълтеникави потоци, от кафеникави порои, даже на едно място виждам изливаща се на талази, като от вана в която някой клетник е прерязал вените си, съвсем червена вода. Ужасно. Оглеждам се да видя откъде се взема тази кървава вода. Просто не съм забелязал, че минавам покрай тенискорт с червена настилка от сгурия. В състоянието в което съм – вече съвсем мокър, два пъти по-обезнадежден, без път, вървящ упорито като повредена, крачеща машина – нищо не ме учудва.

Водата се покачва, колите са затънали до средата на гумите. Дъждът вали някак упорито, не толкова силно, колкото упорито, все едно е взел проклето и зло решение да наводнява. Аз вървя и не мога да спра, защото когато човек е отчаян и спре, той умира.

Да...никога не съм имал достатъчно пари, за да мога да извинявам свинщините си. Пред себе си и пред другите. А познавам доста хора, които умеят да го правят много добре. Правят ужасни свинства и не изпитват никакво неудобство, плащат си добре на цели тълпи от хора, които да им говорят приятни неща. Чудя се, докато поря с крака вълните на едно малко Мраморно море, образувало се в настланата с мрамор низина пред луксозна сграда, чудя се, дали да им завиждам или да ги съжалявам. Все едно. Ту им завиждам, ту ги съжалявам, ту се отвращавам от тях.

Ех, наистина, направил съм доста свинщини и би трябвало да имам доста много пари /парички, както казват самодоволните свине/ за да си

купя цели наръчи индулгенции и да ги завирам в очите на хората, когато си отворят устата да ми кажат нещо лошо. Когато ме погледнат с лоши очи. И най-вече да ги навирам в своите очи. Доста много свинщини...

Веднъж спах с бъдещата жена на един от най-добрите си приятели. И то възползвайки се от това, че него дълго време го нямаше, тя беше самотна и уплашена, готова на всякаква близост. Друг път откраднах парите от касичката на дъщеря си, защото имах ужасяващ махмурлук и трябваше да пийна нещо. Трети път...трети път поне пет жени са абортирали заради моята немарливост, една от тях два пъти. Винаги след това съм ги изоставял. Както изоставих и законната си жена, както изоставих и тази жена, която сега не вдига телефона си. После пак се събрах с нея, после пак я изоставих, после пак...

Или пък, ужасно ми се струва в този дъжд, че обичам да се събирам със скитници – пияници /каквито обикновено са скитниците, но далече не само те/. Обичам да ги влача в дома на родителите си, този който споменах, за да спят там. Майка ми се отвращава от гноясалите язви по немитите им крака и ги гони. Права е – аз живея в нейния дом, след като жена ми ме изгони от моя, и следователно нямам никакво право да влача заразни боклуци /в какъвто ще се превърна и аз, обича да казва майка ми/ в добре измитата и с белина, фаянсово-теракотена, подобна на операционна къща. Нейния дом, нейната крепост, нейното кале, касъл и т. н. съградена от най-здрав гранит, бронз, с кули от най-чист ванадий, намираща се в апартамент на четвъртия етаж. И когато изгони поредния изпаднал скитник, аз се чувствам страшно, страховито виновен – пред него, пред нея и пред Бог. Имам добро образование, казвам си, приличен външен вид, казвам си, когато не съм пиян говоря много любезно – а ето, вместо да се занимавам с кариерата си /бях горе-долу добър лекар, ха, едно време/ с подстригване и изрязване на ноктите, аз се влача с просяците и пияниците /това е вината пред майка ми/. А вината пред Бог и пред скитниците – тя е ясна – О, Боже, защо съм толкова слаб, толкова немощен, та не мога да помогна на човека в беда? И защо не знам кое е добро и кое – зло? И ако случайно се сетя кое е добро, защо не го защитавам, защо не се боря за правдата като лъв с две сърца и с шест байпаса?

Доста пари ще ми трябват, за да не се чувствам отчаян. И хората, о, хората, нямаше да ме изоставят, а щяха да ме обичат, да ме целуват по пухкавите бузи при всеки удобен случай. Нямаше да бъда сам. А сега

сам трябва да премина през едно кръстовище, което е толкова голямо, толкова задръстено, че колите са се допрели една в друга. Някои шофьори излизат и наджапват уж смело във водата, обаче не е въпрос на смелост – не съм забелязал, увлечен от отчаянието си, че водата е до праговете на колите. Колите, които са на по-ниско се пълнят с вода, а вратите им загребват и правят грамадни талази. Наводнение.

Провирам се между колите на кръстовището, забелязвам полицаи на групички да се опитват да подредят суматохата, но са толкова смешни в дългите си, черни дъждобрани, че могат единствено да плашат гаргите, естествено ако застанат на един крак и разперят ръце.

Да, да...дъждът наводнява целия околен свят, а на мене само краката, гърба и главата ми подгизват, а сърцето ми е сухо и тъжно. Ето примерно брат ми! През ден два спи за около десетина минути с едно момиче, съвсем младо, после го изгонва и хуква към собствената си жена /хм, собствената...ами разбира се, собствената – той я е купил с многото пари, които печели/ тя си мълчи и трупа гняв, но какво да го прави този гняв, освен да го трупа...така е, брат ми има достатъчно пари да се откупи пред съда на Съвестта си. Когато гони младичката жена, той ѝ дава цяла шепа пари, и ето – тя никак не му се сърди, целува го по муцуната и си тръгва като лястовичка през октомври.

А при мене не е така. Всеки намира разнообразни и доста интересни поводи да ме обижда и презира. Например, ох, това направо не е за разправяне, но аз съм ексхибиционист, аз само гледам да се разголвам пред хората, само гледам да им показвам срамните си душа и сърце, та например веднъж баща ми се опита да ме души /горкият старец/ и ми изкрещя, почти изпаднал в амок „говедо мръсно“, защото пак седях с просяците и пияниците и пиех бира. Клетият старец, баща ми, не би душил и не би крещял подобни неща на никого, стига той да има прилична работа и хубавичка заплата от хиляда лева или долара, или ескудос, каквото ще там. Пък като има такава хубавичка заплата и изрязани нокти, нека пие по един галон денатуриран спирт – няма никакво значение. Баща ми ще го гледа с тихо презрение и кротко ще му казва: „Как върви работата, добре ли сте? А съпругата как е?“ Даже и ръка ще му подава, обзет от милост и всеопрощение. А човекът с хилядата си парични единици ще дъха на денатуриран спирт или на каквото там е изпил /мазут, перхидрол, рибонуклеинова киселина/. И няма да има никакви „говеда мръсни“ и никакви душенета. Ах, тези парички.

А водата стига до коленете. Образуват се малки водовъртежи, аз джапам през тях, хората се притесняват, страх ги е, че започва Големият Потоп и ще трябва да строят Ноеви Ковчези, пък ще трябва да ги строят вечерно време, защото през деня трябва да ходят на работа. И така мъжете ще пропускат мачовете от шест, жените – сериалите от шест и половина и животът им ще стане трагичен. А аз си ходя, все по-спокойно и уверено отчаян, почти съм се удавил и въобще не се притеснявам, и не ме е страх, защото нямам намерение да строя никакви ковчези и освен това не ходя на работа през деня. Хората се притесняват от Потопа, защото той ще ги намокри, ще наводни домовете им, паркетът им ще се подуе и когато стане това, ще има само плач и скърцане със зъби и дори са възможни простудни заболявания.

А аз минавам покрай някакво ниско място, прилича на градско блато, на локва, голяма колкото езерото Ери. Там една доста възрастна жена е потънала до над кръста, маха нещо с уморените си от живота ръце, но няма кой да я види, защото хората са забързани към своите си дела, към своя жалък живот, към своята мизерна смърт. Става ми досадно, че тази жена ще вземе да се удави, след това ще дойдат полицаи, ще се мотаят, ще мушкат с колове във водата и в тинята, ще пушат цигари и ще си говорят за футбол, ще намерят побелялото и, подпухнало тяло и ще го натоварят в линейка, за да могат после разни роднини да го оплакват, да палят свещи и други подобни глупости. Досадно ми стана.

Запътвам се към жената, тинята е много лепкава и ме тегли, земята иска да ме погълне, но мене това никак не ме притеснява, защото съм мръсен и противен човек и земята веднага ще ме повърне, като опита вкуса ми. Стигам до жената, тя здравата е затънала и в очите и има страх. Аз и се усмихвам съвсем налудничаво, все едно и подавам прах за пране от висок рафт в магазина, не знам как да и се усмихна по друг начин. И как да се усмихне човек, почти до шията във вода. Ей така-чак малко я поуплаших.

– Как сте, зле сте затънала...хванете се за мене и аз ще ви издърпам.

– О Боже, мойто момче, спаси ме, спаси ме! Не ща тука да загина. Имам син като тебе...

– Я, такъв мръсник ли? – промърморвам аз, но тя уплашено проплаква и се вайка

– Ох, ще си умра!

– Това непременно ще стане...е, няма да е сега... стига си се дърпала, затъваш повече!

– Дай ръка, дай...олеле, помогни ми, мойто момче, дай да се хвана...

– Абе нали това разправям – ядосвам се аз – нали това разправям – хвани се за мене и аз ще те изтегля от тинята.

– Ох, Господи, ох, помогни ни...страшно е, момченце, ще ни издави.

– Аз казах ли нещо – влача я за ръцете – няма момченце, няма това онова – ако ни издави, това е положението. Опитай се да не стъпваш, а да плуваш, защото тинята те дърпа надолу.

– О, Божичко!

– Няма Божичко! Сега се сети за Божичко...Давай, не се отпускай – викам строго и я влача, вече сме почти излезли. Целите сме в лигава, градска кал и вода, в която са гнили плъхове и са плували петна от пъстро моторно масло.

Излизаме от дълбокото, възрастната жена плаче, опитва се нещо да ме прегръща, нещо да ме целува, но аз вече съм тръгнал по-нататък, шляпам в локвите, дълбоки до коленете, дъждът бавно и на пресекулки, спира. Водата започва да се оттича в шахтите, даже изгрява и нещо като слънце, вечерно и смешно слънчице, което се готви да се скрие зад Витоша, за да отиде кой знае къде.

Аз шляпам из локвите и отивам наникъде, където, надявам се, ще намеря утеха.

Калин Терзийски е психиатър, но в последните години паралелно с професията си се занимава с писане на романи, сценарии и поезия.

Коментари (2)

- 08-07-2012|**suhi**

ортопедичен разказ/вач...

- 08-07-2012|**анчо**

И на други глупави и графомански изцепки от този автор съм попадал. Какъв език, какво чудо, а повествованието и диалогът са феноменално измити и размазани върху мисълта на автора.

А.

Нощният хоризонт
Автор: Мирослав Пенков

1.

Като камък легна в на баща си шепата, щом я пое той за пръв път. Шепа, пожълтяла от тютюневи низи, а тя цялата в кръв, сляпа, смълчана. Нито писна, нито проплака. Кървав камък беше тя тогава, та я разтърси баща ѝ, та ѝ плесна страните и чак тогава пропищя тя, и чак тогава продиша.

А той я вдигна към тавана високо, сякаш слаби бяха на Аллах очите, сякаш легнала долу нямаше да я види. После ѝ викна по име. „Кемал“, викна ѝ, което си беше неговото и на баща му името, и го повтори. Също горда песен го изпя, че ясно да го чуят горе в Дженнета и хубаво ангелът да ѝ запише името в дебелата книга.

– Не може на дъщеря си мъжко име да даваш – сгълча го селският ходжа.

– Свърши се вече – отвърна баща ѝ. – Така я записаха.

2.

На Кемал баща ѝ каба гайди майстореше – грамадни в на гайдаря ръцете, с песен дълбока, протяжна и тъжна. В Родопите живееха, а пък баща ѝ си беше сковал работилницата право на двора. В тая работилница държеше той на Кемал люлката, досами струга, докато дялкаше ручила и пискуни, главини, духала, гайдуници, докато дупчеше ярешки кожи за мехове.

– Нека да диша талаша – разправяше той на майка ѝ. – Нека ѝ текне в кръвта и през сърцето ѝ нека да мине.

Мъничка беше още Кемал, като я сложи баща ѝ на едно трикрако столче в кьошето, като ѝ тикна длетото в ръцете. Показа ѝ как със ситни дъгички да изписва на една гайдуница страните, а после ѝ рече сама да си мисли шарките.

– Само гледай хубави да ги редиш – рече ѝ. – Че да ловят окото.

И ден подир ден, докато той одве се гърбеше над струга, Кемал дялкаше тънки лунички и точици, като далечни звезди по дървен небосвод. Ще се случи от време на време лошо да си мушне Кемал пръстчето, дълбоко да се пореже. Но плач не плачеше. Длетото настрана оставяше и кротко до баща си отиваше. До устните му вдигаше пръстчето, талашът по него – ален и лепнещ, че да изсмуче баща ѝ мръсната кръв, че да изплюе на пода всичката болка. А после с пета я караше баща ѝ да стъпче плютото, сякаш на змия с пета главата тъпчеше.

Като поотрасна малко Кемал, баща ѝ я научи как за пискуни дърво да избира. Извън село я извеждаше, нагоре по тясното пътче. Нивите с тютюна минаваха, после ливадите и оттам дореха дряна. Попаднат ли на добро дърво, ще захапе баща ѝ някое клонче. Ще го предъвче, пък ще даде на Кемал и тя да опита. Колкото по-горчиво дървото, ще ѝ рече, толкова по-твърдо. Колкото по-твърдо, толкова по-сладко пеело. Твърдо дърво само на песен ставало. Ще отсече баща ѝ дръвчето, ще му окастри с брадвата клоните, ще ги овърже Кемал тея клони на наръч и така ще ги смъкне до вкъщи. Стеблата оставяха да съхнат до струга, понеже, научи Кемал, само сухо дърво пеело песни.

Веднъж, зима беше, двамата стовариха в кьошето наръч замръзнали клонки и така на топло го забравиха няколко дена поредни. И ето, случи се една сутрин, завари Кемал клоните цъфнали в бяло, цветове гъсти и с мирис на кучешки фъшкии.

– Поличба е това – рече баща ѝ, а пък Кемал му помогна да подпалят наръча.

3.

На Кемал баща ѝ вечно до голо ѝ стрижеше главата. А тя хич не се харесваше такава. Най-харесваше на майка си косите, дето като черни въжета падаха изпод шарената шамия. Но нито ѝ даваха да ги милва тея коси, нито да ги сплита на плитки.

– С глезотиите стига – сгълча я веднъж баща ѝ, докато под стряхата Кемал решеше майка си с гребенче, а майка ѝ предеше за елечета вълна. – Гайдите тебе чакат.

В село децата все Кемал вземаха на присмех, понеже ѝ била лъскава като на гущер главата, понеже вечно на яре воняла и понеже бил ненормален баща ѝ. Луд само можело, разправяха ѝ, да даде на дъщеря си момчешко име. И като била момиче Кемал, защо не носела на главата си шамия? Не знаела ли тя, че Аллах най-мразел жени без забрадки? Че им

изпращал рояк от гъгрици, в главите им да се излюпят, карантията им отвътре да изядат?

– Стига глупости – рече баща ѝ, като го попита Кемал дали е вярно. – Ти си на гайдите майстор. Да майсториш гайди, мъжко име ти трябва.

И като рече това, заведе я право в джамията. А щом ѝ прегради ходжата пътя, щом се развика, че гневели страшно Аллаха – баща ѝ прихна буен смях да се смее и със смях я вкара навътре. До него се моли Кемал и тоя ден в работилницата баща ѝ я научи от Корана на няколко сури, стихчета, дето Кемал тихичко си мълвеше, докато майсторяха гайдите, че по-леко да се минава работата, че по-сладки да им се леят песните.

На шест беше Кемал, като ѝ направи баща ѝ собствена гайда – мъничка, та да я обгръща по-лесно с ръчичка и по-лесно с лакът да я пристиска. Месец, два, три само на едно я учи баща ѝ – как да изкарва от гайдата тон равен. Не песен да свири, ами въздуха равно да го пропуска. Отпървом на Кемал хич не ѝ спореше. Стискаше нощем възглавката, като че мех стиска, нито много силно, нито пък слабо, додето един ден баща ѝ най-сетне не сложи прашна длан на бръснатото ѝ теме.

– Ето това е – рече ѝ. Един ден, рече ѝ, собственото си име можело да забрави, но как да стиска гайдата – никога. Сетне покри прозорците с вехти вестници, сам взе една каба гайда и я напълни с въздух. – Недей мисли – каза ѝ. – Мен следвай.

Как писна оная ми ти гайда, как гръмнаха песните. Тясна им беше колибката, искаха си те и небето, и баирите. Вършаха, блъскаха и трещяха, пък се свиха най-сетне в кьошето, псета дето господаря си бяха познали.

– Ти си от днес – рече баща ѝ – на песните повелител.

Така свиреха двамата, часове дълги, дълги дни. В кръг около струга танцуваха, а по лицата им сенки от думи трептяха. Горяха на Кемал гърдите и пръстите ѝ горяха. Навън излизаха двамата преродени. Свеж въздух ги срещаше и залези тъй ярки, че не потърсеше ли Кемал в бащините прегръдки спасение, щеше слънцето сигурно да ѝ ослепи очите.

Ала той спасение не ѝ даваше никакво.

– Прегръдките – казваше ѝ – са момичешки работи.

4.

На десет беше Кемал, като замина майка ѝ за града. Ала преди да потегли, спря се в нейната стая. Накара я гайдата настрани да остави.

– Зле ми е – рече ѝ, сетне отпусна ръка на корема си. – Целуни ме, че да ми стане по-леко.

Пожълтяло ѝ беше лицето, а като я целуна Кемал, потта ѝ на дрянов цвят миришеше.

– По-добре ли ти стана? – попита я.

– По-добре – отвърна майка ѝ.

След тоя ден цяла седмица на Кемал баща ѝ остана заключен в колибката. Но нито стругът се въртеше, нито чукът се обаждаше. А като му се молеше Кемал да я пусне при него, гонеше я. За вечеря качамак с мляко му бъркаше и след всеки залез му оставяше по една дървена паничка на прага. Качамакът все на грудки ставаше – така и не я беше научила майка ѝ как по-добре да го готви, – но и така всяка сутрин паничката празна на прага я чакаше, да я измие и със закуска да я напълни. Хранеше пилците Кемал и макар две-три да умряха от нещо, добре се справяше. В градината копаеше. Прилепите гледаше как разплитат мрежи в синия здрач и ходжата слушаше как от минарето селото сбира. Липсваха ѝ талашът и студеното на длетото. А и жива душа нямаше до нея, че да се разговорят. Затова, като много натегнеше тихото, хващаше Кемал пътя нагоре, над клисурата и реката. Там надуваше гайдата. С писък литваха песните, нейде в баирите се удряха и обратно се връщаха поизкривени, тъй сякаш отсреща друг гайдар свиреше в отговор, сякаш баща ѝ свиреше с нея.

Втора седмица се търкулна, преди най-сетне да излезе той от колибата, друг мъж, различен. Вдигна я той на ръце, пък тя тръгна да му скубе брадата, да проверява дали не се крие старият му лик отдолу. А той я заведе в джамията да се помоли за майка си. Кемал обаче за други работи моли Господа: моли Го баща ѝ да не подключва вече колибката, моли Го да си обръсне баща ѝ брадата.

5.

Дойде и първият ѝ ден учебен. Стана Кемал, преди да пропее петелът. Вода ѝ подля баща ѝ през прага.

– Майка ти сега да те види – рече ѝ.

Облякъл беше той Кемал в бяла риза и в чер панталон, а обувките ги бяха взели от братовчед ѝ.

– Тътрузи си леко краката – каза баща ѝ, че да не изскочи от тях Кемал, без да иска. Като стигнаха двора на училището, другарките ѝ връчиха хартиено знаменце, бяло-зелено-червено, и я строиха наедно с другите

дечица. А Кемал задъвка на знамето дръжката, досущ като на захарен памук пръчицата.

– Я го виж ти! – сгълча я едната другарка. – Дивак с дивака!

Наляха се на Кемал очите. Ала си спомни тя баща ѝ какво на всеки разправяше.

– Моята дъщеря – разправяше – сълзите не познава. Тя и като се роди, не заплака.

Затова, докато не я гледаше другарката, Кемал отхапа парченце от дръжката, сдъвка го и бързо го глътна. На вкус дървото беше солено от всичките пръсти, дето го бяха пипали, но докато я вкараха в класната стая, Кемал вече беше изяла половината пръчка. А като дойде и нейният ред да декламира стихче, дъвчеше вече самото знаме. Всички деца едно и също стихче рецитираха. Преди цял месец време другарка някоя специално беше дошла у Кемал с листче в ръката. *Аз съм българче, обичам наште планини зелени.*

...Син съм на земя прекрасна. Син съм на юнашко племе. Като стигна Кемал до юнашкото племе, задави се. Изплю парченце от знамето на паркета, а от слюнката ѝ трите багри съвсем се бяха измили. Прихнаха да се смеят децата.

– Марш вкъщи – изсъска другарката, – да доведеш баща си.

– Това стихотворение, дето го учи – рече баща ѝ на връщане от директорския кабинет, – искам да го забравиш! Ти българка не си, пък те нека приказват. Ти туркиня си се родила и туркиня ще застанеш пред Всевишния, като те повика Той при себе си. „Кемал – ще ти рече Всевишният, – я ми кажи някое стихче.“ И ти какво ще Му речеш тогава, Кемале, че да не те хвърли в Джаханама, да дъвчеш там тръни от трънестото дърво?

– Какво стихче, Всевишни? – рече Кемал, ала не посмя да вдигне очи към баща си. – Аз никакви стихчета не зная.

6.

И майката на Кемал си дойде вкъщи променена.

Преди години, малка беше Кемал тогава, баща ѝ я беше накарал да натъпче със слама от неговите стари ризи, градинско плашило да си направят. И сега, докато гледаше майка си прегърбена на прага, безтегловна сякаш, с ръка на корема, като загнил тютюн жълта и с вълче лице под забрадката, Кемал си припомни онова старо плашило и колко слама беше отишла да се изпълни ризата.

От тоя ден нататък Кемал рядко виждаше майка си. Нито закусваше майка ѝ, нито вечеряше, а на Кемал да говори с нея не даваха, нито да ѝ държи ръката. Вечно заключена беше на майка ѝ стаята.

Надуеше ли Кемал гайдата, че да посвирят с баща си, оня набързо я скастряше.

– Тишина пази! – казваше.

Ала тишина нямаше вече. Врати се отварят, затварят, в банята водата шурти. И в стаята си на Кемал майка ѝ тихичко стене, а пък баща ѝ я утешава. За нея гласът му благ, кротък, а за Кемал страховит, страшен. Защо той не щеше на Кемал така да говори? Защо той на майка ѝ ръката милваше, а пък на Кемал не даваше да я докосва? И дори като не стенеше майка ѝ, гласът на баща ѝ Кемал все будна държеше.

Нощно време Кемал прегръщаше гайдата, лице в меха като в топла гръд заравяше, духалото лапваше, от на ярето миризмата вдъхваше и молеше Аллаха да утеши нещата.

Веднъж, докато се къпеше майка ѝ, Кемал се промъкна в забраненатa стая. Всичко миришеше там на камфор и на изпражнения, и на урина, а пода го бяха покрили с грамадни найлони, та чергите да запазят. В кьошето Кемал намери цяло кашонче пластмасови торбички, взе една и се помъчи да я раздуе, да изкара от вътре ѝ песен.

Отвори се тогава вратата. Влезе майка ѝ по хавлия. Главата ѝ беше съвсем олисяла, но не като на Кемал гладко избръсната, ами тук-таме на мъхести островчета. Изпод хавлията майка ѝ стискаше такава торбичка, каквото и Кемал сега държеше.

– Къде ти отиде косата? – попита я Кемал.

– Чак толкова лошо не е – каза ѝ майка ѝ.

Гледаха се, без друга дума да кажат, а изпод хавлията капеха капки и удряха отдолу найлона.

7.

Време беше да се бере тютюнът. От прозореца си Кемал гледаше пътя, смрачен преди изгрев, кипнал от каруци и хора. Жени чуваше как пеят с торби на гърба си, а от торбите деца как проплакват, сънени още. Газени лампи мъждукаха и факли горяха, и като тракаха тея каруци, и като катереше планината народът, змия се сякаш повиваше, току на парчета насечена, парче преследва парчето, пък не го достига в едно да се сплетат.

Но на Кемал да бере тютюн не се падаше.

Баща ѝ пак се беше захванал да майстори гайди. „Пари ни трябват“, беше го чула Кемал да разправя на майка ѝ. „А пък ти – беше ѝ казал, – имаш ли от нещо нужда, само надуй ей това пискунче.“

И сега с Кемал двамата изпълняваха голяма поръчка: трийсет гайди за три училища в окръга. Работеха сутрин по хладно, но не им спореше майсторлъкът. Мине се, не мине, и баща ѝ ще вдигна ръка, пък ще я сгълчи да мирува.

– Пискун ли чувам да свири? – ще рече и дълго ще слуша.

На обяд ще иде да нагледа майка ѝ, пък Кемал ще остави още малко да поработи самичка. Ярешки кожи на купчини чакаха да ги превърне ръката ѝ в мехове. Сухо дърво лежеше в кьошетата, слива и дрян, а на земята в кашони черни рога, биволски, блестяха с пладнешкото слънце. Добре ѝ беше на Кемал в тая колиба. Тя даже и обяда си там ядеше, козе сирене и бял хляб, и кладенчова вода от припотен буркан. Пиеше Кемал, а от стърготините праха летеше край нея и се лепеше по на буркана страните.

– Има една тайна – рече веднъж баща ѝ, – дето от старите майстори съм я научил. Сто гайди ако над болен запеят, смъртта надалеч бяга.

Сто гайди, искаше Кемал да му каже, са бая чудо, бая нещо. Откъде щяха те накуп да намерят за сто гайди кожи?

Същата нощ под старата круша баща ѝ изрови тенджера, пълна с навити пачки. С тея пари щяха още кожи да купят. На другия ден пък отказа за трите училища голямата поръчка. До директорите телеграми изпрати, но в тях нищо не рече ни за взетите вече аванси, ни за суровите кожи, дето ги беше закупил с партийни средства.

8.

Седмица мина, откакто бяха отказали поръчките. Пристигна в работилницата им милиция. Сержант някой си. Сложиха го да седне под лозата, а на Кемал баща ѝ я прати да извади ведро прясна вода от кладенеца. Наля Кемал на сержанта един буркан и един на баща си. С разтреперани ръце си изпи баща ѝ буркана, а пък сержантът на птичи глътки опита водата и я остави.

– Хубава вода – рече на Кемал. – Тъкмо бях жаден.

А тя очи от кобура не сваляше. Нищо не каза. Баща ѝ покашля, после я прати да му налее още водица.

– Така и така – рече сержантът, – имам една нова партийна наредба. Направо от Политбюрото. Лоша работа, но неизбежна. Цяла сутрин кръс-

тосвам от къща на къща да информирам народа. Мен ако питаш, грозна работа, но мен никой не пита. Партийна наредба е това, направо от Политбюрото спусната.

И им разправи: така и така, на всички турци, помаци и други там мохамедани щели да им се сменят имената с нови, български. Живееш ли в България, разправи им, и името ти, и то такова трябвало да бъде, българско. Като не ти изнася, вдигай си чукалата и бягай към Турция.

– Утре да сте на площада. Ще слезете в града с рейса, да си вземете новите тескерета.

– Началство – рече на Кемал баща ѝ, – много е болна мойта другарка. Тя на рейс не може се вози.

– Мен никой не пита – каза сержантът, стана и козирува.

9.

Голям дъжд се изсипа, докато чакаха рейса. На площада навес нямаше и понеже те с чадъри не разполагаха, на Кемал баща ѝ беше донесъл ярешки кожи. С разтреперана ръка беше опънал една кожа над майка ѝ, уж заслон да ѝ стори, а пък дъждът валеше, валеше. Всички очи, знаеше си Кемал, в тях бяха вперени. Я виж на Зейнеб, ще рекат за майка ѝ хората, болестта как карантията отвътре е изпоизяла. Я виж Аллах как я е проклел страшно. Затова надалеч се държеше Кемал, и тя скрита под своята ярешка кожа, и тя в майка си вгледана. Вятър не духаше, а пък майка ѝ здраво стискаше с една ръка на шамията крайчетата. С другата, знаеше си Кемал, изпод роклята найлоновата торбичка придържаше. Милата болна Зейнеб. На петниста коза ѝ приличаше. Вдига се от нея пара в студа, а пък роклята ѝ на петна суха, на петна мокра.

Като пристигна рейсът, баща ѝ отпусна козята кожа и всичката вода, дето се беше събрала, плисна по майка ѝ. Прихна народът, а в автобуса Кемал най-отзад седна. Целият рейс на мокри шамии миришеше и на мокри мустаци, и от хорското дишане съвсем се запотиха джамовете. Ще избърше Кемал с ръкав някоя малка зеница и ще гледа през нея как кални порои текат по баирите. Ще се запоти пак прозореца. Ще се затвори зеницата.

На няколко пъти отби рейсът нови хора да вземат. На няколко пъти, за да повърне майка ѝ в храсталака. А пък Кемал изпод вонящата кожа прикрита мълчеше и слушаше.

– Страшен сън сънувах снощи – разправяше мъж някакъв на висок глас. – Наредил съм се значи аз на една опашка и чакам. Устните ми на-

пукани от жажда. Коремът ми стърже от глад. А на опашката, казвам ти, краят ѝ не се види. Не опашка, ами въже от хора. И освен плач друго не чуваш. Такъв плач, брате, че четината ти настръхва като тютюн току напъпил. Треперя аз и слушам, и чак тогава ми светва. Не ми било плач това, брате, ами на всичкия тоя народ коремите стържат, от глад прималели. Идва най-сетне и моят ред на опашката. И кой мислиш ме чака отпред? Дядо ми. Същи великан ти казвам. Лъснал си мустаците с вакса, а те блеснали като копита и като овнешки рога стърчат извити. Зад дядо, широки като целия свят човешки, греят на Дженнета портите. В едната дядова ръка гледам поднос смокини, зрели, зрели, мед от тях на река се лее. А в другата – поднос трънаци, на Джаханама горчивият плод. „Как ти викат бе, момче?“, пита ме дядо и гласът му така бумти, че на мен ми омекват мартинките. И като ги гледам тея сладки смокини, коремът ми още пояко престъргва. „Аз съм бе, дядо – викам му, – Мехмед. Дай ми една смокинка и ме пусни да мина през светлите порти.“ А той ме гледа. „Мехмед, казваш?“, вика ми и мустакът му тоз-час се развива, размотава се, казвам ти, и се премени на две ръце човешки, на майка ми ръцете. Към устните ми топка трънаци поднася. „Тръни ми даваш, дядо“, проплаквам му, а тоя ми ти великан прихва да се смее. „Ами смени им името тогава бе, отстъпнико. Смокини ги наречи и с тях се гощавай в Джаханама.“

Като го чуха това в рейса жените, писнаха да плачат. А пък мъжете, от дивотиите развеселени, на смях го обърнаха.

– Ти тая пиянка недей да я слушаш – рече на Кемал един стар дядо. Видял я беше сигурно как трепери изпод козята кожа. От жажда ѝ се бяха напукали устните. От глад коремът ѝ стържеше. Посука мустака си дядото, към Кемал се наведе и тихо попита:

– Как ти викат бе, момче? – и край нея мъжете пак прихнаха.

10.

Пред милицията на три етажа опашка се виеше. На Кемал се падна да чака зад майка си и понеже в коридора беше сумрачно и понеже в сумрака Кемал нито цветове, нито остри ръбове виждаше, майка ѝ ѝ се стори някак спокойна, за пръв път от много време. И на Кемал ѝ се прииска да я улови за ръката, да ѝ прошепне тихичко: „Не я стискай тая забрадка. Не е страшно, че нямаш коса.“ Наместо това подаде ѝ някой тетрадка. Запрелиства я Кемал. Страници със ситни имена извезани. Лични имена. Български. Александра, Анелия, Анна, Борислава, Боряна, Ваня, Веселина, Вяра.

Три часа се минаха, преди да дойде и нейният ред.

– Каквото ще да става там вътре – рече баща ѝ, – искам от теб да го забравиш!

И потъна Кемал в една стая, а в стаята бюро с мъж зад бюрото, пише имена в грамадна книга. Увяхнал фикус в ъгъла, портрет на Тодор Живков накриво, а подът кален от хорски ботуши.

– Кое име си избра? – попита мъжът, без да я погледне. Наплюнчи пръст и отлисти. Пък тя му каза, че си има вече име. Че нея никой не може насила да я накара. Ни партия, нито милиция.

– Четиристотин човека чакат зад тебе – каза мъжът и най-сетне погледна.

И затова тя му рече:

– Вяра.

И така я записа той в голямата книга.

В рейса към вкъщи тя пак най-отзад седна. Новото си име наум повтори и лика си в стъклото загледа. А отвъд стъклото – планината, и нейната глава, и тя завита с шамия, и нейното лице, и то забулено в було от дъжд и мъгла. Не беше лошо новото име, помисли си, и продължи да повтаря. Сетне си спомни как беше смъкнал козята кожа баща ѝ и как сбраният дъжд се беше лиснал по майка ѝ. Разсмя се. И със смях отиде до нейните, най-отпред до шофьора, пък седна помежду им.

Очаквала беше да завари баща си луд побеснял. Наместо това завари го как се взира през джама. Друг мъж вече, реши си. И на коляното му ръката си сложи, а пък на майка си коляното съвсем лекичко пипна.

– Нека се запознаем – каза им. – Вие сега кои сте?

11.

Не беше само живите.

С баща си тъкмо майсторяха гайди, като им каза съседът.

– Срамота е, Руфате, такива лъжи да разправяш – рече баща ѝ, ала се вдигна, и като още стискаше шилото, хукна към края на селото. Кемал, и тя припна след него.

Всеки камък на всеки гроб бяха замазали. На някои камъни им бяха издялали нови имена, а пък други ги бяха оставили празни. На дядо ѝ му бяха сложили ново име. Баба ѝ я бяха оставили безименна. Баща ѝ коленичи току до един камък, по-дребен от другите, и прокара пръсти по прясната мазилка. Още народ прииждаше. Два реда нагоре Кемал видя

как един човечец с мотика начупи на баща си плочата, пък хвана се да копае гроба.

С шилото баща ѝ намуши камъка. И като свлече мазилката, и като облиза пръсти, та поизчисти буквите, Кемал разпозна своето име издялано. Старото. Но не беше тоя гроб нейният. И като изчисти с ръка баща ѝ годините, Кемал набързо пресметна – момченцето, дето лежеше отдолу, и наполовина на нейните години не беше живяло.

Два реда нагоре човечецът беше захвърлил вече мотиката и до кръста гол бъркаше в гроба. И с ръце черни от кал до лактите вадеше кокал по кокал и кокал по кокал редеше ги върху разстланата риза.

12.

Без почивка майсторяха гайдите. Денем и нощем. Но нямаше вече целувки, убодеше ли си Кемал пръстчето.

– И моите пръсти, и те са набодени – ще рече баща ѝ. – И от моите пръсти кръв тече.

Все по-често взе да посяга той към ракията, пряко Корана, пряко своята съвест. Уморена беше Кемал. Ще ѝ трепне ръката, ще промуши я по-широка дупка, я пискунче някое ще прекърши.

– От новото име е – ще рече баща ѝ побеснял. – Името е виновно. Да майсториш гайди, мъжко име ти трябва.

Най-отпървом с по един бърз шамар зад врата я наказваше. Ала отпусна му се ръката и ден без бой не се минаваше.

Скъпо струваха сто ярешки кожи и не стигаха парите, дето ги бяха изровили изпод старата круша. И ето, изведе я една нощ от село баща ѝ, нагоре към егреците, ярета да крадат.

Луна не светеше, от село като изскочиха. Горещ вятър им стържеше в лицата, от Бяло море вятър. Напукаха се на Кемал устните, но тя не спря да ги ближе. Беломорската сол вкусваше, и водораслите, и вълните. С пълни гърди дишаше такава свежест, каквато, откакто се беше върнала майка ѝ, Кемал не беше сещала.

Изкачиха баир, прекосиха поляна. Обърна се вятърът, тежък, на пърчовина. Далеч пред тях огън гореше и хвърчаха искри над лумнали борови клони. Край тоя огън, знаеше си Кемал, спяха сега пастирите, твърде почерпени, че да се разбудят. Залаяха псетата, но като им хвърли вятърът познатия мирис в муцуните, бързо се кротнаха. От тея егреци Кемал и баща ѝ купуваха ярешки кожи. С тея псета Кемал си играеше, тея псета като мулета яздеше. Тея псета я бяха облизали едно време още, от глава

до петички, ситно бебенце като я беше окъпал баща ѝ. Край тоя същия огън в корито до ръба с козе мляко препълнено.

Като стигна плета на егрека, Кемал захапа ножа и се прехвърли. Дълго стоя неподвижна сред стадото, дълго гледа как преживят насън козичките, как помръдват с уши. Лумтеше огънят над оградата и виеше вятър измежду вплетените ѝ пръти. Пастирите хъркаха, проскимтяваха псетата. А в тъмата баща ѝ диреше ярета. Само от ярешка кожа ставаха мехове. Остареше ли козата, разгонеше ли се, така промирисваше кожата, че и в розово масло накисната, пак за нищо не ставаше.

Падна Кемал на четири крака, нагази през мрака. Още хапеше ножа и течеше по брадичката ѝ слюнка. Пропълзя до едно яре и както я беше учил баща ѝ, обърна го по гръб, седна му на задните крачета, стисна му предните в шепа. Не се обади ярето, дори като му проби Кемал дупка в корема. Вдиша тя смрадта, остави я да ѝ изпълни ноздрите. Потрепера с уши ярето. Мушна Кемал дълбоко ръка и я парна по пръстите оная мокра жега. Опипа покрай стомаха, и той мех, само че с недодъвкана трева изпълнен наместо с въздух. Сетне сграби на ярето сърцето, посред удар го улови. Ритна ярето, опъна вратле.

А в тъмното баща ѝ пълзеше и като нея едно подир друго спираше на яретата сърцата. Чуваше го Кемал как из ниската трева си влачи тръбуха, как свири носът му, запушен от слама и цветен прашец, как удря дъхът му, дълбок и равен. Нито го виждаше в тъмното, нито пък ѝ трябваше да го види. Да си представи, че тая същата ръка ще се вдигне насреща ѝ, ще я удари, Кемал не можеше. В мрака баща ѝ си беше такъв, какъвто тя все щеше да си го спомня.

От тая нощ нататък, Кемал се пренесе в работилницата и там спеше, връз купчините крадени кожи. Привиждаха ѝ се насън пискуни и ручила, и мехове като сърца, забили в нейния свит юмрук. И насън на майка си сърцето стискаше, все по-силно, все по-здраво.

13.

До седемдесет гайди бяха стигнали, като спря пред къщата милиционерската лада. Трима излязоха, а след тях и сержантът, дето го беше гостила Кемал с кладенчова водица.

– Слушай ме сега, другарю – каза сержантът на баща ѝ. – Обадиха ни пастирите, че им краде някой козите. И ние тръгнахме, така да се каже, по козята пътечка. И познай до кого стигнахме? Хайде, ако обичаш, покажи ни разписките за тея кожи, дето си ги накупил.

– Забутал съм ги, началство – рече баща ѝ.

– Ами паспорта?

– Паспорта май го запалих.

– Лошо, другарю – рече сержантът и тръгна измежду натрупаните кашони. Току се спреше, току подритнеше някой. А пък Кемал гледаше как се разливат по пода ручила и гайдуници. И като стигна до нея сержантът, наведе се да я огледа. Наплюнчи палец, избърса кръвта, дето ѝ беше засъхнала по разбитата устна.

– Устничката ти защо е разбита? – рече ѝ, пък ѝ хвана пръстите, разгледа ги. – И защо са ти в кървави пришки ръцете? Май много бърза татко ти пари да направи?

Продължи да снове сержантът, да брои готовите гайди. Сетне предложи на татко ѝ да се качат двамата в ладата, да пият в милицията по едно турско кафенце, локум да хапнат, да се поразговарят, да разяснят нещата. И подаде сержантът на Кемал на баща ѝ чифт белезници, и го помоли, любезно, сам да си закопчее ръцете.

14.

От тоя ден нататък на Кемал се падна да гледа майка си. Ще прескочи по мръкнало на комшиите плета, ще издои каквото там е останало в тяхната козичка. Веднъж половин бурканче ще напълни, друг път цяло. И от кражбата срам няма да усети. Че нали ни един комшия не беше се спрял да попита как са двете с майка ѝ, как я карат, като го няма вече баща ѝ.

Ще забърка Кемал качамак на грудки, ще надроби попара, пък нека се мръщи после майка ѝ. Кемал мръщене не търпеше. За обяд десет лъжици ѝ даваше. А за вечеря – двайсет.

Ден подир ден чакаха двете да върне бялата лада баща ѝ.

– На лада ли мотора чувам да трака? – ще рече майка ѝ и дълго ще слуша.

Донесе Кемал от работилницата трикракото столче, сложи го в банята, че да сяда на него майка ѝ, като я къпе. Да я гледа гола Кемал не понасяше. Колко ѝ бяха слаби само ръцете, краката, коленете ѝ колко подути бяха, как лъщеше голият череп и оная дупка в корема, от която висеше торбичката.

– Чак толкова лошо не е – ще рече майка ѝ. – По-добре ми е вече.

И своя си череп Кемал не понасяше, отразен в огледалото. Та си остави косите да растат дълги – гъсти отпървом, като свинска четина бодливи, а сетне много по-меки. Не ѝ се харесваше как я гъделичкаха кичури-

те, по врата и бузите, и по очите, но пък да ги реше с пръсти тея кичури най-обичаше, и на пръстите си да ги навива. Дала ѝ беше майка ѝ стар дървен гребен и с него на прага си решеше Кемал дългите коси.

– Дай да ти пипна косата, Кемале – ще рече майка ѝ, но така, да вдигне ръка да я помилва, смелост не ще събере. Само с длан ще приглади на чаршафа си гънките. – Чудна коса, Кемале – ще каже, – чак до кръста ми стигаше. Помниш ли?

Ще грабне понякога Кемал гайдата, ще изскочи извън село, та да посвири с ехото. И веднъж, току по пладне беше, видя Кемал пътя под нея в ниското с коли затлачен, броня до броня, а по колите с въжета навързани дюшеци, и черги, и корита, и кошчета. Сини коли, зелени, жълти, червени – като кръв, що от планината надалеч се отича. Чула беше Кемал да разправят мъжете как ще се бяга към Турско, та затвори очи, та си представи, че и тя е в една кола, червена, че лети бясно колата по път равен, безкраен. Баща ѝ държеше волана, а до нея майка ѝ, а пък зад тях Кемал седеше и на гайдата свиреше най-милата песен.

Надолу по склона Кемал разпозна хора да слизат, народ от горните махали, като камили овързани с де що имат покъщнина на гърбовете. Мъже и жени, и дечица. Загледа се Кемал в една женичка, а пък женичката стъпи накриво, връзглава се преметна и каквото ѝ беше на гърба, и то литна по склона. Тенджери и тигани, черпаци и менци подскачат лудо надолу и хващат слънце като златни пендари. Та наду Кемал гайдата, та си засвири най-милата песен:

Сурна се в планината камъче, търкули се. Насъбра си братя. А в равното Стоян сто вакли овчици пасеше. „Камъче, мило, камъче – заплака Стоян, замоли се, – братя си не събирай. Мирно стой, не се търкаляй. Две мъжки дечица имам, камъче, и двете ти давам, само ми овчиците пощади.“

15.

Привечер беше, като я повика майка ѝ.

– Слушай, Кемале – рече ѝ, – наближи и моят час да коленича пред Милостивия. Имам за тебе последна молбичка. Донеси ми една гайда. Дай ми да я надуя.

Даде ѝ Кемал своята гайда. Прегърна майка ѝ гайдата, също че пеленаче прегръщаше, докосна устни до гайдуницата. Дъх хилав издиша, едва разду меха.

– Разправяла ли съм ти аз, Кемале, как за пръв път срещнах баща ти? Млада мома бях тогава още, шеснайсетгодишна, а ме беше цанил вече

бубайко на съседа за булка. Дваж по-стар от мене беше съседът, но пък заможен беше – нивите му пет, а кесията в пояса толкова пълна, че даже не дрънка. И до Мека беше ходил, хаджия беше... Така и така обаче, една вечер него лято прати ме бубайко да напълня менците с прясна водица. Имаше навремето извън моето село една чешмичка, с мека вода, студена. Сложих аз първото менче, плисна в него водата, а зад мен чувам ноги пристъпят. Като се повърнах, гледам баща ти. Ризата му разгърдена, косата разчорлена, от лицето му пот се лее, прашна от стърготини. А в ръцете си две гайди стиска. „Аз съм – казва ми – гайдар-майстор. Надуй сега – казва ми – ей тая свирчица, пък аз ще надуя другата. Да чуя искам как пеят двете гайди, ама заедно.“ Надувам аз едната свирчица, пък той надува другата. С две духвания ѝ разду меха. „Ти виждала ли си – вика ми – мъж по-бързо гайда да раздува?“ Пък аз му викам: „На мене мъж ми от един дъх ги раздува.“ А той ме гледа, не мигва. „От днеска – вика ми – аз ще съм ти мъжът.“ И писва с гайдите. Под всеки лакът гайда стиска, край кобилицата в кръг подскача, хоро ми играе. А аз да спра да се смея не мога. Еле, спрях се накрая, като видях да тичат към нас троицата ми братя. Видели те как ме закача баща ти и друго да видят не им трябвало. Голям бой го биха. Гайдите му разпориха, пояса му съдраха. Нея нощ чуква по пенджера ми камъче. „Дошъл съм да те крада – вика ми баща ти, като го срещнах в плевника тайно. – А пък утре ще се женим.“ „Ех, Зейнеб, Зейнеб – рекох си аз тогава, – обещана булка си ти, ще те претрепе бубайко ти. Ама оцелееш ли, песен ще ти е животът с тоя мъж, весел мъж, гайдар-майстор.“

И като каза това, на Кемал майка ѝ с един замах хвърли на пода гайдата.

– Заведи ме в работилницата му, Кемале. Петнайсет години не ми даде той прага ѝ да пристъпя.

И Кемал я заведе.

– Я гледай, Кемале, колко ярешки кожи. И колко свирчици издялани. Сто гайди, обади ми баща ти, преди да го вземат...

Сетне погледна Кемал и ѝ се замъглиха очите.

– Ти как мислиш, Кемале? Дали пък не можем?

На другата сутрин, Кемал пренесе в колибата на майка си леглото. И пак се захвана да майстори гайди. Ала не ѝ спореше майсторлъкът. Пискуните почупваше, кожите лошо със шилото бодеше. И от ни една гайда

песен не изкарваше. Наместо песен грач протяжен излизаше, грач пресипнал и грозен.

16.

По тъмно ставаше Кемал, по тъмно лягаше гайди да майстори. И понеже страх ги беше двете самички с майка ѝ, научиха се VEF-а включен да оставят. Като почнеха новините, Кемал пускаше шилото. А по обяд най чакаше да чуе за Дунава. *Повишение единатса*, ще рече гласът на руски. *Онзе сентиметр*, ще каже по френски. Кемал Дунава не го беше виждала, нито пък щеше някога да го види, ала да спре да си мисли за него не можеше. Колко ли широк беше тоя Дунав, колко ли дълбок беше? И това повишение какво ли значеше? Хубаво ли беше, че му се качват водите, лошо ли? От значение за кого бяха тея води?

Най обичаха Кемал и майка ѝ „Нощен Хоризонт“ да слушат. Най-обичаха на чуждите хора болежките. Един инженер от Пловдив всеки път звънеше да каже, че и тая нощ сън не го ловяло. „Драги съпартийци – ще рече, – партийо любима. От петнайсет години сън не съм заспивал.“ Изкъсо ги броеше той годините. „И три месеца и четири дена, пет часа и девет, не, десет минути.“ Някакъв старец от Плевен все рецитираше детски стихчета за дъщеря си. И след всяко стихче ѝ се молеше да му призвъни, като съмне. Съмваше утро след утро, а пък дъщерята все не му призвъняваше. И нощ подир нощ старият детски стихчета плетеше.

Ала от всички, дето звъняха, двечките с майка ѝ най-много се радваха на една женица от Видин. Тая женица сама на себе си писма пишеше и сама ги четеше пред всички. А от време на време и до други хора писма пишеше. „Крайно възмутена съм, другари – ще зачете например женицата. – Днес на пазара пуснаха чушки, а на мен никой не каза. Всички съседи накупиха чушки. Буркани за зимата затвориха! Още мирише блокът на печени чушки, а на мен никой не каза!“

На Кемал майка ѝ голям смях му удари, като го рече това женицата.

– Ноември се мина, пък тя чушки подушила – рече и сръчка Кемал да хвърли още дърва в огъня, та още малко пламъчето да им посвети. А пък Кемал седеше до печката и чакаше тая женица от Видин да рече нещо за Дунава. Дали го виждаше тя сега през свойто пенджерче, тъй както виждаше Кемал на Родопа баирите? А баща ѝ какво ли сега виждаше? Имаше ли за него прозорче, нямаше ли? Даваха ли му и на него нощния хоризонт да послуша?

– Как ми се ще само и аз на радиото да се обадя – рече Кемал веднъж, загледана в тъмното, – и да посвиря на татко с новите гайди. Пък да ми каже той тогава къде съм сгрешила, как по-хубави да ги направя. Мъжко име ми трябва на мене, нали, мамо, гайди да майсторя?

– Ех, Кемале, Кемале – едва рече майка ѝ, – забравила бях колко е меден гласът ти.

17.

И затова Кемал, и тя като женицата с чушките, започна писма да пише. С химически молив ги пишеше и из селото ги лепеше, та да ги четат хората. „Драги съпартийци, турчинът не е българин. Върнете си ни имената, че със смокини да ни гостят и в Дженнета да ни допуснат.“

Ала от тея бележки ефект нямаше никакъв. И затова Кемал написа ново писъмце и по тъмно слезе в една от долните махали, християнските. Писъмцето, с пирон го закова на селския геран, току на ведрото. „Драги съпартийци, в герана ви се пусна много отрова. Водата не пийте и си ни върнете имената.“

Скри се Кемал и зачака, а като съмна, бая народ се събра край герана. Мъж някакъв две ведра разплиска на плочките и наобиколиха локвата хората, като да беше бездънна яма. Писнаха жените, завайкаха се. Не мина много и пристигнаха от града две лади, милиционерски. Тея ли милиционери бяха взели баща ѝ, Кемал не знаеше. Но голяма наслада изпита да ги гледа такива слисани – как повдигат тъпо фуражки и дръгнат темета, и как се пулят в локвата, като че отровата виждат. Как леко ѝ стана на Кемал само, как хубаво. Още такива писъмца щеше да им напише.

18.

Търколиха се една, две, три капчици кръв по на майка ѝ рамото. Облиза ги Кемал, загледа как още наедно се сбират. И се зачуди. Дали беше разбрала вече кръвта ѝ? Смъртта, че е дошла, дали беше усетила?

Преместила беше Кемал тялото обратно в старата спалня. С ножиците ѝ беше разрязала роклята, но закачила беше едно местенце, порязала го беше. С водичка менче напълни, а от кашоните в ъгъла чисти марли събра. И на майка си ръцете изми, и гърдите ѝ, и нозете. И като я изми, облече я в другата ѝ хубава рокля, пък я премести да легне връз на баща си страната. Нейната страна с вестници застла, мокрото да попие.

Донесе си гайдата Кемал, но не засвири песен. Наместо песен легна връз вестниците, меха прегърна и си припомни как едва-едва го беше

раздула майка ѝ. Разпери Кемал пръсти, загледа ги. И както ги гледаше, тея пръсти все по-чужди ѝ ставаха, на чуждо момиче някое пръстите. Пръсти назаем взети, подути, студени, калпави пръсти, дето калпави гайди правеха. Старото си име прошепна – Кемал, пък го повтори, потрети. Захапа си името опашката, все по-дълбоко, все по-навътре. А после и новото си име изрече – Вяра, и него повтори. Старото име, новото опашките си хапят, едно друго се ядат, изяждат се. Догдето накрая и двете ѝ станаха чужди. Не беше нейно нейното тяло. И името ѝ не беше нейно.

19.

Светна зорницата, съмна се. Уви Кемал майка си в бели чаршафи. Вързопа на двора извлачи, пък го положи в оная двуколка, дето с баща ѝ за превоз на кожи я ползваха от планинските егреци. Още лежаха в двуколката две-три ярешки кожи, та разстла ги Кемал, по-меко да бъде. До тялото сложи лопата, двуколката затегли. Хич даже не беше тежка.

Гледаха я комшиите как през цяло село минава, зад завесите скрити, призрачни сенки без имена и без чест. Като стигна Кемал до гробовете, слънцето вече блестеше пладнешки. Към заник клонеше слънцето, като изкопа Кемал дупката. Дъното ѝ с ярешки кожи застла, че по-малък лед да сеща майка ѝ. А като я изтърколи, белите чаршафи с кръвта си изцапа. Пришка до пришка ѝ бяха ръцете от тая лопата.

В гроба на онова момче я изтърколи Кемал, но момчето до нея не рачи да остави. Пръстта на черна камара натрупа и костите му на слънцето хвърли, та още малко пламъчето да ѝ посвети.

20.

Нея вечер Кемал си отряза косите с големия нож, кухненския. В работилницата насъбра всичките гайди – осемдесет и седем прочете ги – и една по една взе да раздува. Една по една писнаха гайдите с напразен писък. А пък кашоните с ручила и пискуни, сухия дрян, непробитите кожи, Кемал ги запали.

Вън на двора разду тя свойта си гайда. Стисна я с лакът. Остави я линии равни от звук да рисува, протяжни и страшни. Избуяха пламъкезици и ги загледа Кемал все по-гладни как небето облизват. Падна колибата, срина се. Искри разхвърчаха. Дъжд огнен заля земята и мехове съскаха, и ручила ручаха.

Из цяло село лайнаха псетата. И пак ги видя Кемал, същите сенки, в къщичките си прикрити как скришно я гледат. И пак никой навън не излезе, да я сгълчи барем, дето такъв шум вдига. Натъпка си Кемал пулове-

ра с марли, и с вестници го натъпка, и тръгна през тъмното към плевниците на ТКЗС-то. Хъркаха пъдарите пияни в бараката, непробудни даже като им закова Кемал на вратата нова бележка.

Партийо мила, върни си ми таткото, върни си ми майката.

Два трактора седяха в тъмното и Кемал си припомни какво ѝ беше разправял баща ѝ: година ще мине, две, десет. Ала ще дойде ден. Ще се зададе от изток бял овен, а от запад черен. Грамадни овни, с рога като змии навити, пепелянки от кокал, дето огън и жупел ще пръскат. Ще затрепери под копитата им земята, ще се сбере и младо, и старо овните да види. Ще яхнат едни белия овен, а той ще ги вдигне, горе-нагоре, в Дженнета да се реят с орлите. Ала други, покварени и лоши, ще паднат на черния. Ще ги завлече той към долната земя, черният овен, с витите рога, та да се гърчат там долу с гъгриците.

Приведе се Кемал, пропълзя до черния овен. Лицето си опря до калника му. Устата му с марли и с вестници натъпка. Клечица драсна, пламъчето изпод пръстите си да лумне остави. Далече се скри, далече до плевника и там закача нещо да стане. Дълго време нищо не стана.

А сетне в огън и жупел се развиха рогата, и затрепери земята под тежки копита. Видя Кемал черния овен как се блъсва о белия, как от бараката изскачат пъдарите, сънени още, пияни. Те кой ли овен щяха да яхнат, зачуди се. И кой овен ще я вземе нея?

Публикува се със съгласие на издателството.

Мирослав Пенков е млад български писател, който живее и работи в Америка (и пише на английски език). Сборникът му с разкази „На изток от Запада“ е издаден от авторитетното нюйоркско идателство „Farrar Straus and Giroux“ и се радва на много благосклонни критики.

Азия започва с Ландщрасе
Автор: Стивън Сауърдс

В една вестникарска статия от пролетта на 1995, разказваща за бомбардировките на Загреб в Хърватска, градът беше описан като „повече европейски, отколкото балкански“. Тази идея – че Балканите трябва да бъдат различавани от останалата част на Европа – е всеобщо усещане, когато четем за югоизточна Европа. През 1820-те години, австрийският държавник Метерних казва, че „Азия започва с Ландщрасе“, имайки пред вид кралския път, водещ от Виена на изток към Унгария. Но защо Балканите не се възприемат като част от Европа? И ако наистина не са, то докъде тогава свършва Европа? Какво ни кара да мислим за някоя страна като част от Европа, а друга като част от Балканите?

Макар че това е част от семантична игра, заедно с това то е и сериозна дискусия. От една страна, този вид мислене оцветява значителни части от различни изследвания и политическо планиране, което се занимава с Балканите. От друга страна, модерната история на Балканите включва серия от срещи с влияния и понятия, произхождащи от западните части на Европа: национализъм, либерален капитализъм, комунизъм и т. н. Срещата не е еднопосочна: когато тези идеи и движения навлязат в балканската среда, те биват променени от нея. Ако ще говорим и пишем акуратно за „балканския национализъм“, то е нужно да бъдем сигурни какво искаме да кажем с всяка дума. И, обратно, балканският опит може да хвърли определена светлина върху понятия, свързани със западноевропейската култура и идеология, разкривайки неочаквани атрибути, които правят впечатление само в по-малко познатата обстановка на югоизточна Европа.

Обществото, културата и историята на Румъния или Югославия се различават от ония на Великобритания и Франция, разбира се. Кои тогава са ключовите фактори, които определят Балканите и обясняват различията?

Определяне на източноевропейската и балканска разлика

Полезно е да се отговори първо на един подобен, но по-голям въпрос: има ли такова нещо като източна Европа? Страните на запад от стария Съветски съюз и на изток от Германия често биват поставяни в една и съща кошница. Но как да приравним места, толкова различни едни от други, каквито са Гърция, с нейните средиземноморски острови и маслинови горички, и Финландия, обвита в лед, с нейните северни елени?

Важно е да уточним понятията си. От гледна точка на географията, можем лесно да кажем, че източна Европа е онзи пояс от земя, простиращ се от Гърция на юг до Финландия на север, ограничаван на Запад от централноевропейска Италия и Германия, а на изток от Русия. Понякога той е наричан „Zwischenländer“, „междинните земи“: нито западноевропейски, нито руски. Такова определение чрез отрицание – какво регионът *не е* – не успява да ни каже особено много за това какво той *е*. Може ли балтийските страни като Финландия и или Латвия да бъдат разглеждани по смислен начин заедно с Гърция или Унгария? Част от източна или от централна Европа ли са Полша, Чехословакия и Австрия? Трябва ли Унгария да бъде анализирана заедно с Австрия или заедно с балканските страни? И трябва ли отговорът ни да варира в зависимост от века, така че управляваната от Хабсбургите Унгария да се разграничава от онази, управлявана от Съветите?

Без познаване на източноевропейската история е лесно да се дефинира района просто като преходна зона между по-добре определените страни от западна и централна Европа от една страна и Русия от друга. При този начин на мислене всичко, което не е ясно западно или руско, е „източноевропейско“ чрез процес на елиминиране. Но спорното в случая е тенденцията да се дефинира един регион просто чрез външни ориентири. Би било по-добре и по-валидно да се изберат ориентири вътре в самия регион.

От 1945 г. е станало измамно лесно да се определя източна Европа от гледна точка на съветската доминация. При този метод източна Европа е синонимна със „сателитите“, създадени от Сталин след Втората световна война: това беше регионът от другата страна на Желязната завеса. Сега, след като тя вече изчезна, стана по-лесно да се видят недостатъците на този подход, но за изследователите на района той винаги е създавал проблеми. Например, Гърция често е била изключвана от района с обяснението, че тя не е комунистическа страна, и поставяна в нещо, на-

речено „Средиземноморие“. Но да се твърди, че Гърция и Испания имат повече общи неща в историческото си минало от Гърция и Румъния, означава човек да забрави голяма част от гръцката история. В другия край на скалата, Източна Германия внезапно попада в източна Европа, въпреки всичките ѝ централноевропейски обвързаности, а след това отново изпада от нея след 1989. Но източна Германия не споделя особено много исторически опит с Гърция или Румъния. По същия начин е погрешно опростяване да се поставят на едно място комунистическа Полша и комунистическа Югославия или комунистическа Албания: ако критерият тук би бил „сателитният“ статус, то немалко комунистически страни не биха отговорили на повечето от случайните значения на това понятие.

Ако искаме да разберем историята и развитието на източна Европа, включително и Балканите, ще стигнем много по-далеч ако използваме дефиниция, използваща локалните характеристики на региона. Прекалено лесно е да се каже какво балканският регион не е: той не е Запад и не е Русия. Но какво точно можем да кажем за приликите и разликите между Балканите и останала Европа?

Някои от по-значителните различия са следните: етническата идентичност си остава по-силен фактор в източна Европа, може да се каже дори проблем. Въпреки десетилетията на марксизъм, разликите в етноса, а не онези в класата, са движещи за събитията тук. В историята на региона „националната държава“ отсъства, или отсъства до много скоро, и в много случаи все още е недостатъчно добре оформена. Разбира се, дори така наречените национални държави от Западна Европа съдържат множество малцинства, но в източна Европа многонационалните и многоезични държави са доминирали картата допреди малко повече от един век. Националните държави от скорошно производство са малки, а в някои случаи разпадащи се и на още по-малки единици. Тези етнически различия се изразяват в по-голямото разнообразие на регионални езици. Романските и германски езици покриват по-голямата част от Запада; на Изток човек открива главно славянски езици, но също и примери за тюркски и други езици. Присъстващи религии са католицизмът, протестантизмът и юдаизмът, но така също ислямът и източното православие. Има по-голямо разнообразие от азбуки: не само латиница, но и кирилица – а доскоро са се използвали широко и арабското, и еврейското писмо. Разбира се, западноевропейските страни си имат свои

собствени проблеми с малцинствата, но все пак си остава усещането, че в източна Европа разнообразието е по-голямо.

Въпреки сериозното желание да правят дефинициите си въз основа на локалните специфики на региона, учените често изпадат в дискусии, които започват с определящи пунктове извън района на Балканите. Това е разбираемо: до едно сравнително скорошно историческо време в самия регион почти не е имало традиции на обективно историческо изследване. През периодите на чуждо владичество изследванията на националното съзнание често са били прекалено политически, за да бъдат допуснати от управляващата държава. Научният апарат, необходим за академично изследване, често е липсвал чак докъм средата на деветнадесети век. Дори и след появата или възраждането на независими местни университети и изследователи, реалностите на националния политически живот често за изкривявали науката според изискванията на националния шовинизъм, а по-късно – според линиите, изисквани от комунистическата доктрина. По тези причини по-голямата част от основополагащата работа в областта на академичните изследвания на региона е извършвана от западни учени или местни учени, чиито образования са се основавали на западни традиции и перспективи.

Обяснения на спецификите на източноевропейската история

Казано най-общо, когато учените се опитват да обясняват защо източна Европа е поела различен от западна Европа курс, те възприемат една от две възможни перспективи, избирайки между онова, което може да се нарече „външни“ и „вътрешни“ причини. Според едното гледище, източноевропейските общества са страдали от поредица увреждащи външни интервенции и това е решаващата специфика при определянето на историята на региона. Според другото гледище вътрешните фактори са най-важни при обясняването на забавеното развитие. Географията на региона или неефективните черти на самите местни култури са онези, чрез които тук се обяснява блокирането на прогреса.

Гледището на Халецки

През 1952 полско-американският историк **Оскар Халецки** публикува една история на източна и централна Европа под заглавие ***Граничните земи на западната цивилизация***, която е добър пример за първата от двете споменати перспективи. Халецки заявява още в самото начало, че

пише за страни, които са „допринесли за общия прогрес на европейската цивилизация“. Според него една европейска история, в която „западна Европа се идентифицира с целия континент“ е непълна. Пишейки в разгара на Студената война, той заявява, че в Европа не може да има „постоянен мир“ докато страните от източна и централна Европа не са възобновили „традиционното си място в Европейската общност, днес разширена като Атлантическа общност“.

Но какво е това „традиционно място“ според гледището на Халецки? Това е една „гранична“ зона, „гранична земя“, в която формите и характеристиките на западноевропейския живот се срещат с контрастните форми и характеристики на източноевропейски цивилизации като Русия. Според Халецки именно географската случайност, че източна Европа е посредник между Запада и Изтока е нещото, което в най-голяма степен определя характеристиките на източна Европа. Без да го заявява директно, изглежда че за Халецки определящите характеристики на западната цивилизация са етническата хомогенност, наследството на католицизма, секуларизацията, конституционализмът и национализмът. Той гледа на Балканите като на регион, различен от източно-централна Европа, преди всичко поради географската им форма на полуостров, водещ на юг, а не само на изток. Но двата региона (Балканите и Източна Централна Европа) са свързани чрез сходно историческо минало (например ролята им като свързващ път между западната цивилизация с нейното римско наследство, през европейската равнина чак до Азия). При Балканите доминантната посока на влияние е била от изток на запад, като резултат от османската инвазия – и това е основната причина, поради която Балканската история се различава от източно-централно европейската. Независимо от това обаче, най-важното си остава контакта, конфликта и страданието, причинено от факта, че източна Европа е гранична зона.

Гледището на Макнийл

През 1964 г. известният канадско-американски историк **Уилям Макнийл**публикува книгата си ***Степната граница на Европа, 1500–1800***, която разглежда същия този феномен – граничната зона – откъм една по-различна перспектива. Халецки разглежда източна Европа като специфична форма на западната цивилизация, получена в резултат от географската ѝ отдалеченост от центровете на западноевропейския живот. За Макнийл източна Европа (и особено Балканите) са оформени от

специфичната форма на една по същността си азиатска култура – тази на степните номади – модифицирана тук поради срещата ѝ с гори и планини, там където степите свършват, при капратските и балкански планини. На второ място, Макнийл се интересува по-малко от географията сама по себе си. За него по-важни са културите, създадени от хората в процеса на адаптация към географията.

В основата на книгата на Макнийл е концепцията за „степната империя“, създадена от „великия военен водач“, който временно обединява няколко отделни пастирски групи, чиито екологически адаптации ги правят по-естествено склонни към автономия. Въоръжени, на коне и необвързани с обработваеми земи, тези войнстващи групи са били свободни да плячкосват където пожелаят. Такива империи са по същество нестабилни, пише Макнийл, тъй като отделните им части могат да функционират сами и са склонни към отделяне от централната власт. Монголците са създали такава империя, както и маджарите, както и турците, които са завладели балканите малко по-късно.

Две неща са се комбинирали в източна Европа по такъв начин, че тези култури са се разграничили от номадския начин на живот, като заедно с това са си останали различни от западноевропейските модели. Първо – наличието на планини и гори вместо безкрайната степ, което е намалило неустойчивостта на империи като онази на османците по един особен начин: след като вече не са били обградени от безгранични хоризонти, за съставните части на тези империи е станало по-вероятно да останат в постоянно отношение с лидерите си, може би дори да се установят на едно място и да заменят скотовъдството със земеделие. Второ, в периода между 1500 и 1800, европейските политически, икономически и военни институции са получили модерни форми, така че балансът на властта се е изместил откъм номада на кон в полза на стабилните, градски и индустриални населения, живеещи на запад от степите.

Едно изместване на баланса на властта в посока, противоположна на интересите на номада, обикновено би довело до разпадането на номадската империя на съставните ѝ части. В източна Европа, смята Макнийл, по-голямото групово сцепление (дължащо се на географията) е довело вместо това до едно пренасочване на по принцип хищническите навици на управляващата група навътре: вместо да нападат някакви далечни общности, османските воини са започнали да ограбват собствените си уседнали селски населения. Понеже нарастването на урбани-

зираните държави в Европа е било съпътствано от увеличено търсене на зърно, което е могло да бъде отглеждано от тези селски населения, тази форма на хищничество се е проявила като така нареченото „нео-крепостничество“. Нео-крепостничеството се е изразявало в налагането на суров контрол над земята, труда, производството и свободата на придвижване сред източноевропейските селски населения, по едно време, в което западноевропейските селяни вече са отхвърляли остатъците от старото средновековно крепостничество. Когато бившата номадска военна класа е обърнала вниманието си навътре, тя е запазила оръжията и мобилността си, и си е останала значителна местна сила, особено във времена на кризи. Когато централната власт е била слаба, тези „юначни мъже“ са били идеално пригодни да използват слабостта на центъра и да насърчават непокорството по периферите на балканските провинции. Вътрешните проблеми на късните местни режими могат да бъдат разглеждани именно в тази светлина. Според Макнийл, следователно, характерната политическа култура на Балканите се е появила доста късно в балканската история и е била логично следствие от налагането на една степна култура върху географските характеристики на този район. Източна Европа на Макнийл е далеч по-малко подобна на западна Европа от онази на Халецки.

Теории за икономическата изостаналост

Най-новите изследвания на уникалните аспекти на балканската и източноевропейска история се възползват от по-добрите икономически данни, за да обяснят „изостаналостта“ на Балканите. Тук са налице ожесточени дебати относно времето и причините за изостаналостта на източна Европа и Балканите.

Учените дискутират четири периода и предлагат специфични обяснения за изостаналостта във връзка с всеки от тях. Тези периоди са: 1) деветнадесети век, по времето на западния империализъм; 2) вековете на упадъка на Османската система; 3) времето на първоначалните османски завоевания; 4) пред-османските средни векове.

Изоставане през деветнадесети век

Онези учени, които смятат, че балканската история се отклонява от западноевропейската сравнително късно, през деветнадесети век, обикновено обясняват изоставането по-скоро чрез „външни“, отколкото чрез

„вътрешни“ фактори. По тази причина западните институции, също както и балканските, играят своя собствена роля при обяснението.

Според едно от гледищата, не е особено полезно да се дискутира „изостаналостта“ на Балканите сама по себе си, защото икономическите обстоятелства тук напомнят за обстоятелствата в по-голямата част от модерния свят. По-добре е да се описват Балканите (и подобните на тях региони) като „нормални“, и да се счита индустриализирания Запад за изключение. Според този начин на мислене, ключът към сравнително големите различия между стандартите на живот по тези места и западна Европа лежат извън Балканите и той може да бъде по-добре открит в особените обстоятелства, които са довели до индустриалната революция в Англия и по други места.

Сам по себе си този начин на мислене може и да е верен, но той не ни помага да разберем особено много за естеството на източна Европа. Може и да е вярно, че селските населения като в Румъния, така и в Централна Америка са станали „зависими“ от западните капиталистически пазари, но това съвсем не означава, че Централна Америка и Румъния си приличат. Нещо повече, селските населения са били „зависими“ както в Румъния, така и в България, но социално-икономическите условия в тези две съседни балкански страни се различават до голяма степен. В Румъния селяните от късния деветнадесети век работят като наемници в големи чифлици, управлявани от отсъстващи собственици, стремящи се към износ на зърнени храни. В България, селяните от късния деветнадесети век притежават миниатюрни ферми и работят само за собственото си издържане. И двете икономики са „зависими“, но стигат до това състояние, следвайки много различни исторически и културни модели. От тази гледна точка изглежда, че е по-добре да се работи с обяснения, изхождащи от детайлите на реалните обстоятелства.

Според едно друго гледище западната намеса, особено империалистическата икономическа и политическа дейност, е отговорна за условията на Балканите (и други места по света). Причината за балканската изостаналост е външна, но въздействието на външната експлоатация върху местните условия е важно. Онези, които приемат това обяснение, обикновено разглеждат многократните политически и военни намеси на европейските велики сили в работите на балканските държави. Късният деветнадесети век дава примери за множество несправедливи търговски споразумения, наложени на по-слабите балкански търговски

партньори. Западните правителства и износители се намесват агресивно в балканските пазари в полза на западните производители, така че зараждащите се балкански индустрии са задушени още преди да успеят да стигнат до нива, на които да могат да се конкурират. Западните инвеститори, притежаващи облигации и акции в железопътни компании, са изисквали печалби дори и ако това е означавало, че изграждането и инвестициите ще бъдат извършени по начини, които не са в най-добър интерес на местните населения. Тоталният западен контрол върху държавните съкровищници не е бил нещо непознато в случай, че притежателите на облигации са го изисквали: както турските, така и гръцките държавни бюджети са били в продължение на много години под тоталния контрол на представители на западните банки и инвеститори. Западът не се е свенял и да използва сила, за да постигне целите си: временни инвазии на военни сили са били широко използвани за да се наложат западни изисквания, а когато местните държави са се съпротивявали, от това е могло да последват и войни. Може да се твърди, че всичко това е довело до определена експлоатация на района – една експлоатация, която е насилила балканското икономическо развитие да поеме форми, които са увековечили и осигурили изостаналостта.

Тези видове „външни“ обяснения, винаги фокусирани върху много скорошни събития, се основават на определени мисловни предпоставки. На първо място те предполагат, че разликите в местните условия имат по-малко значение от външните сили. Колкото и вярно да е, че Гърция и Унгария са имали много различни икономики, важни са не толкова различията между тях, колкото фактът на споделената експлоатация от външни сили. Второ, това гледище предполага, че особените обстоятелства на османското управление не са били чак толкова важни. В края на краищата, в късния деветнадесети век Унгария е страна-партньор в Австроунграската монархия, а Гърция, Сърбия и Румъния са буквално независими от османското управление. И все пак всички части от Балканите – османски, независими или други – споделят изостаналостта като своя характеристика.

Упадък под османското управление

За голямото множество учени обясненията на балканската изостаналост като резултат от развития, случили се през деветнадесети век, пропускат твърде големи части от предишната балканска история. Те твърдят, че специфичните събития и проблеми на деветнадесети век с

неизбежност следват от по-ранни развития от османския период – период, в който лошото управление е поставило в ход дисбалансите между западните и източноевропейските икономики. Но колко далеч назад трябва да се гледа, за да се открие истинския, критично важен период?

Множество традиционни обяснения на балканската икономическа и социална изостаналост, включително и онези, предлагани от първата вълна от учени, интересуващи се от възраждането на националните държави на Балканите, са обвинявали Османската империя (и в по-малка степен Хабсбургите) за сравнителната стагнация в района. Причините за бедността и пр. са били обяснявани чрез лошото управление на тези многонационални държави, силно различаващи се от националните държави в западна Европа. В основата на тези аргументи лежи представата, че прогресът и растежът са нещо нормално за всички общества: там, където те липсват, това се дължи на факта, че местните институции блокират нормалния прогрес.

В една опростена форма (отчасти политически виц, отчасти оплакване) този аргумент може да се срещне из много от балканските страни в разговори, които протичат по следния начин:

Някой турист пита, „Защо асансьорът не работи днес (или защо няма мляко, кафе или бензин)?“

На което следва отговор, „петстотин години под турско робство“ (на български, гръцки или сръбски език).

С други думи: през столетията след идването на турците през 1400-те, всичко е отишло по дяволите. За разлика от гледищата, които обясняват изостаналостта чрез западния империализъм, тук е важно да се отбележи, че при този анализ контактът със Запада, както и неговите интервенции, се разглеждат като противоотрова, те не са същинския проблем. Според това гледище причините за упадъка са вътрешни, макар и да са били внесени в района от нашественик.

Историческите свидетелства действително показват, че населението на Балканите е намаляло през периода на османското управление. Налице е била нарастваща тенденция местните управници да злоупотребяват с властта си. Данъците са били прекалено високи, законовата система – продажна или липсваща, а християните са били обект на постоянно преследване. В същото време местните управници не са инвестирали обратно излишъка, който са изстисквали от селяните си, така че икономическото развитие е изостанало и довело да постоянна изоста-

налост. Селяните, разбира се, не са имали мотивация да полагат усилия за подобряване на селскостопанското производство, тъй като постигнатите излишъци твърде вероятно не биха останали при тях. Там, където в селските райони е имало реална промяна, тя най-често е идвала под формата на „повторно закрепостяване“, с което са се утвърдили зловредни тенденции. Някои от стопаните са се обърнали към животновъдство и не са имали нужда от много работна ръка (селяни), докато растежът на селскостопанския износ (в замяна на индустриални продукти) само е довел до сравнителното провинциализиране на градовете. В случая с хабсбургските части от Балканите, религиозното разграничение между управляващи и управлявани е било слабо или отсъстващо, но малтретирането на селяните от страна на земевладелците е водело до същия резултат. И в двете общества скованата ценностна система е довела до страх от промени и е поставила прекалено много пречки по пътя на новаторите.

Османската и Хабсбургска империя са били обект на силни критики от страна на различни западноевропейски изследователи преди и малко след Първата световна война. В по-ново време обаче е налице тенденция да се разделя османския период на ранен, благополучен, и един по-късен период на упадък, и да се търсят причините за изостаналостта в този по-късен период. Като начало на периода на упадък обикновено се посочва ранния 17 век, като той продължава през 18 и 19 век чак до основаването на модерна Турция през 1923 г. Изследователите на Австро-унграската империя също са посветили много усилия на изясняването на въпроса кога всъщност започва нейния упадък.

Обичайното гледище за този период е да се приема определящата роля на външни фактори, особено сравнителното превъзходство на западните икономики, но решаващите събития тук се откриват далеч преди 19 век. Според това гледище, критичният фактор е възходът на сравнително високо развитите градски центрове на Запад около 1700-те години, през периода непосредствено преди и по време на индустриалната революция. Щом само новите високоразвити градове на Запад изпреварват по-старите градски центрове на Изток, предимствата започват да изпадат все повече на страната на западните икономики. Появата на големи градове на Запад е означавала повишено търсене на селскостопански продукти, особено зърнени храни на едро, които са могли да бъдат произвеждани върху големи земевладения и след това

изнасяни по море от Балканите към Запада. Резултатът от това е засилен интерес към производство на селскостопанска продукция за износ, от страна на управляващите класи в източна Европа, които реагират чрез повишаване на данъците, изискванията за безплатен труд и други налози, изплащани от селяните. В същото време управляващите класи успяват да ограничат движението на селяните, тъй като липсват градски центрове, които да послужат като алтернативни пазари за техния труд или като убежища от страна на управляващи потисници: оттук и „второто крепостничество“, което в огромна степен усилва експлоатацията на селяните на Изток по същото време, в което събратята им на Запад са в състояние да използват растежа на градовете като лост, чрез който да намалят задълженията си и да увеличат шансовете за по-добра реализация на собствения труд. По такъв начин западното търсене на храни има огромно значение както за богатите на върха, така и за бедните в низините на източноевропейските общества.

Османското завоевание като катастрофа

Другата мисловна школа, обясняваща балканския упадък чрез османската култура е дори още по-критична. Според това гледище, катастрофите на Османския период са започнали още от първия момент на турското завоевание. Тук няма място за разграничение между добри и лоши периоди в османския контрол. Завоеванието е изличило важни политически институции и е разрушило нормалните начини на заселване, селски живот и икономическа дейност.

Според този възглед самата същност на турската система е назадничава дори и по времената, когато Османската империя е функционирала най-добре. Ключово за този анализ е разбирането, че мюсюлманската управляваща класа е била неспособна да насърчава развитието на науката, индустрията и новите идеи. Османската феодална система, особено системата на доживотно отдаване на владението върху земи се разглежда като фундаментално дефектна: тук се отхвърля идеята, че в началото си системата е била разумна и едва по-късно е престанала да функционира, поради множеството злоупотреби. Добре е тук да се представят някои от най-съществените черти на тази система, за да може да се разбере дебата около упадъка ѝ.

Османският феодализъм се основава на идеята, че цялата земя принадлежи на султана, който е земен представител на Бога. От своя страна султанът предоставя за временно ползване определени парцели земя на

подчинените му институции и индивиди. В частност, османската кавалерия се е състояла от въоръжени конници (наречени *тимариоти* или *спахии*), които се издържат благодарение на производството от земни участъци (*тимари* или*спахилъци*), в замяна на военна служба по време на война. Докато централната власт е била силна, феодалните господари са били принудени да третират селяните си добре, защото тяхното (на селяните) благосъстояние е важно за султана като краен притежател на всичко, и е било възможно, в случай че злоупотребяват с властта си, те (господарите) да загубят правото на собственост върху отдадената им земя.

Но в случаите, когато централната власт е била слаба, тези местни феодални фигури са се възползвали от обстоятелствата, за да изстискат допълнителни приходи от селяните си, да избегнат задълженията си към централната власт и да направят земевладенията си постоянни. Чрез различни легални средства тимарите и спахилъците са могли да бъдат превърнати в *чифлици* – змемевладения, намиращи се в постоянно притежание на собственика си, които по-късно могат да бъдат наследени от потомците му. Когато владението на земята получи този нов статус на чифлик, централното управление губи влиянието, приходите и способността си да защищава селяните. На местно ниво, селяните, живеещи в някой чифлик, престават да се грижат добре за земята или да се опитват да внасят подобрения. Според първоначалната феодална система те са имали известни гаранции, че ще могат да задържат за себе си част от плодовете на труда си, но те се оказват изгубени когато земевладелците осигуряват пълно владение върху земите си.

По-новите изследвания на проблемите на османското общество обръщат голямо внимание върху процеса на създаване на чифлици. Причините за тяхната поява са и причини за упадъка като цяло. От една страна, така наречената „революция на цените“ от периода след 1550-те години води до сериозна инфлация, която прави фиксирания приход от един тимар прекалено нисък, за да може да се живее от него: феодалните земевладелци изведнъж установяват, че трябва да злоупотребяват всячески със системата на земевладение, за да могат изобщо да оцелеят. По същото време, появата на по-модерни оръжия, която води до възход на въоръжената с мускети пехота, прави спахийската кавалерия по-малко важна за централните власти, които губят интереса към запазването на старата феодална система, използвана за набиране на тези войски.

В същото време източна Европа споделя общата „криза“ на късната средновековна Европа. Прекомерната населеност на множество селски райони, в съчетание с влошаващия се климат и изтощаването на периферните земи, води до глад и повишена податливост на болести. В много части от Европа селското население навлиза в дълъг период на упадък и намаляване. В такъв смисъл намаляването на балканското население не е нито необичайно, нито пък е признак за някакво особено лошо управление от страна на османската администрация. В сравнение със Запада обаче тук то води до много различни резултати. На Запад упадъкът на селските региони е съпровождан от нарастване на сравнителната власт на градовете. Селският упадък води също и до по-силни централни управления и отслабване на местните владетели. Това са важни стъпки по пътя към индустриализацията и изграждането на национални държави.

На Балканите обаче не се появява някакъв нов и здравословен градско-селски баланс. Периферните земи са изоставени и превърнати в пасища (нещо, което е в интерес на новопристигналите турски скотовъдци, мигриращи откъм Анадола към вътрешните части на Османската империя). Вместо да продават продуктите си на местните градове, балканските собственици изнасят вълна и по-късно зърно на Запад. За този трафик балканските градове не са от значение. Откъснати от търговията и източниците на капитал, градовете по-късно не могат да се конкурират като индустриални центрове, когато са изправени пред по-евтините, по-добри стоки, идещи от Запада.

В един момент учените са смятали, че чифлиците са били доминиращата форма на земевладение в османските Балкани. Сега вече се смята, че земевладелците са използвали само около 10% от обработваемата земя, за да произвеждат селскостопанска продукция за износ: за да бъде изгодна, такава земя е трябвало да бъде както продуктивна, така и достатъчно близо до пристанища. На други места балканската обработваема земя остава в ръцете на дребни селяни, които обаче също се оказват пречка за развитието, тъй като им липсват ресурсите и мотивацията за търсене на подобрения, в резултат на което те работят основно за собственото си изхранване.

Назадничавост още по времето преди османците

Остава си обаче и още една, четвърта възможна перспектива: учени като Джон Лампе търсят причините за изостаналостта още по-назад в балканската история, преди османците или хабсбургите да са дошли

тук. Защитниците на това гледище посочват факта, че районът се е характеризирал със слаба гъстота на населението (в сравнение с останалите части от Европа) още по времето на ранното средновековие. Ниската гъстота на населението от своя страна води до по-голяма роля на пастирското селско стопанство в местната икономика, което пък в по-късни времена води до слабост на градовете и неспособност за конкуренция със западноевропейската градска индустрия.

Специфичните процеси и следствия от географската слабост са следните.

Първо, обработваемата земя в югоизточна Европа е с по-слаби почви, по-малко валежи и е разделена на по-малки части поради планини и други неизползваеми части от ландшафта. Второ, „граничният“ статус на региона води до постоянни войни, изяждащи излишъците, които иначе биха могли да бъдат инвестирани в различни подобрения или изграждане на градове. Трето, присъствието на мощни и силни цивилизации в непосредствена близост на юг – назад чак до класическия свят – е довело местните производители до загуба на конкуренцията с производителите от Византийската империя и други центрове.

Доколкото непрекъснатите войни са предизвиквали средновековна икономическа изостаналост, би трябвало да се очаква, че „Pax Ottomanica“ ще доведе до определени подобрения: с края на активните военни действия, възможностите за инвестиции би трябвало да са станали по-големи. Има няколко причини, поради които това не се случва.

Първо, османското завоевание разстройва градския живот за много дълго време и принуждава множество селяни да изоставят селското производство и да се заемат с отглеждане на стада в планините.

Второ, търговията с чужбина се прекратява в продължение на дълги периоди на война между Турция и Венеция, както и други.

Трето, вътрешната търговия си остава затруднена от географски бариери като планини и слаб достъп до пристанищни центрове. По такъв начин търговията си остава предимно локална.

Четвърто, докато системата на тимарите води до стабилни данъци и собственост, други аспекти на османския закон и администрация изкуствено задържат селската производителност. Например, държавата принуждава селяните да продават зърно на ниски цени, за да могат да се издържат бедняците в Истанбул и други градове, и да се намалят разходите по изхранването на армиите. Упадъкът на тимарите в полза

на чифлиците и други форми на нелегално притежаване на земя също увеличават бремето на селяните.

Този анализ завършва със същите заключения за сравнителната слабост на балканската икономика когато на сцената излиза западната градска индустрия. Тук обаче обяснението се търси по-скоро в естествената среда, отколкото в управлението на неспособни водачи. Това е една доста песимистична перспектива, която следователно е по-малко атрактивна за политически цели. Тя подкопава позицията на местните власти, които биха желали да обясняват настоящите проблеми чрез специфични чужди или класови врагове. Освен това, едно такова гледище предпоставя по-труден път към бъдеща модернизация, защото обяснява местните икономически и социални проблеми чрез географски реалности, а не чрез исторически или политически грешки, които биха могли да бъдат поправени.

Такива са някои от обясненията за характеристиките, които правят източна Европа и особено Балканите, различни от останалите части на Европа. Това е район с уникална и трудна физическа география. Като гранична земя той е преживявал множество политически прекъсвания. Наследството на границата означава и по-голямо етническо разнообразие и напрежение, които от своя страна са попречили на създаването на национални държави както това се е получило в други части на Европа. Районът има свои собствени култури и своя специална история: балканската култура и история не са просто забележки под линия или изключения в сравнение с историята на Запада.

Източник

Стивън Сауърдс е заместник-директор, отговарящ за сбирките в библиотеките на Мичиганския държавен университет.

Коментари (1)

- 08-07-2012|**Гост**

„Източна Европа“ е географско понятие. Това, което разделя Европа на две, е цивилизационната граница между Западноевропейската и Православната цивилизации. Затова Унгария или Финландия не могат да бъдат причислени към Източна Европа само защото са по-на изток от Ландщрасе. Тази цивилизационна граница е добре видима: това е линията Петербург-Дубровник, или ако трябва да я продължим на север, Петсамо-Дубровник. На запад от нея остават балтийските страни, Полша, Словакия, Унгария, Трансилвания, Хърватия. Днес някои области на запад от нея, като Западна Украйна (областта на Лвов) или Трансилвания вече са етнически променени и могат да се смятат за части от Запада само номинално.

По въпроса, а също и за ролята на Османската империя виж Тойнби, A study of history. Това, което казват цитираните автори, е далеч под неговото равнище.

„Granta България“, с бъдеще
Автор: Христо Блажев

Видно е, че „Granta България“ няма традиционната визия на списание. С големина над 300 с. и чудесна хартия, първото издание на планираното да излиза два пъти в годината литературно списание изглежда чудесно, макар картинката на корицата да е твърде абстрактна за моя вкус, но това е пренебрежимо, естествено.

Прочитайки **емоционално-възторженото ревю на Преслав от „Литературата днес“**, се бях запасил със солидни предварителни очаквания, още повече, че имената в редакционната колегия вдъхват доверие. Личните ми опасения, че някои нашенски халтурници с медиен ореол ще получат служебно участие се оказаха неоправдани (засега). Бързо обаче се усетих, че ако сборникът ще ми харесва, няма да е заради това, заради което се харесал на Преслав – той се е израдвал на „Рожденият ти ден дойде и отмина“ на Пол Остър, когото от този разказ и романа **„Човек на тъмно“** вече окончателно категоризирам като нечетим за мен автор, убива ме от раз с протяжните си душетерзания. Другият разказ, възхвален в края на ревюто на колегата, е „Дюната“ на **Стивън Кинг** (ревю за гигантския „Сблъсък“ в петък!), чийто край стана явен още към средата и цялото неоспоримо майсторство на Краля не може да изкупи това. Ок, ок, оставям ревюто на колегата настрана:)

Защото всъщност в „Гранта“ има прекрасни неща и повечето са на българските автори – абсолютна изненада за мен. Да, не мога еднозначно да кажа, че списанието е велико от раз, но според мен това е едно повече от добро начало, една основа, върху която да се надгражда, още повече, че с тема като „Бъдеще“ няма как да бъде лесно. Вместо чисто фантастичен брой, какъвто темата предполага, редакторите са съумяли да сплетат адски различни жанрово творби, чиято „бъдещност“ се появява по много различен начин.

Ето и моят поглед към разказите. За поезията и думица няма да издумам, аз не я разбирам и тя не ме разбира (сред страниците на списа-

нието поне, но и не само). Фотографиите ми допаднаха в голямата си част, прекрасно допълнение към текстовете.

Началото е за антиутопична фантастика в „Човешки мигове от Третата световна война“ на Дон ДеЛило, кратка и възнагарчаща история на лудостта. „Белег от подкова“ на Красимир Дамянов е лек и забавен откъс от негов бъдещ роман за преживелиците на млад автор с мерак за слава, който попада сред едно много различно общество от това, с което е свикнал.

„Девет на осми“ – дебютният разказ на Зорница Гъркова – е абсолютният ми фаворит сред всички разкази в списанието. Мрачна, тежка история за група младежи, оказали се капан в сякаш безкрайна пещера... а в края на безкрайността ги чака нечаканото. Препоръчвам и чакам с нетърпение бъдещи неща от авторката!

Прескачам с въздишка на облекчение почти 30-те плътно изписани страници от Остър (опитах да ги прочета, но на петата се предадох!) и падам директно в острия разказ „Шахта“ на Христо Кърджилов, който от битова история с налудничави елементи се връща към политико-криминалното минало и „завещанието“, което то е оставило на бъдното. „Те ме мразят“ на У Цин е сложничко оформен хумористичен разказ за сблъсъка на един просяк с побой между непознати и методите на защитниците на закона в бъдещето, които са... роботи. „Как той не стигна доникъде“ на Джонатан Францен ме остави равнодушен – мъж от бъдещето така и не успява да надмогне нелепата смърт на родителите си и не успява да намери своето място в света. „Разходка по Западния бряг“ е силен разказ с политически елементи, в когото са чудесно показани противоречията, които в наши дни са вплели тази област в гордиев възел, от когото страдат милиони. „Гентек“ на Владимир Сунгарски е наистина много готин разказ за бъдещето, в което генетичните манипулации с цел удължаване на живота са забранени на Земята и специална полиция преследва нарушителите – напомня доста на „Специален доклад“, но е написан чудесно. „Усещане за Челси“ на Артър Милър (писал съм за страхотния му роман **„Фокус“**) е шантавелски разказ за шантавелски хотел с ретро привкус и куп знакови личности от миналото, шестващи из него. Джонатан Сафран Фоер (ахам, същият с **„Да ядеш животни“**) ми е напълно неразбираем в „Стая след стая“. Всъщност следващите до „Дюната“ не са оставили никакъв спомен в мен 3 дни след изчитането им, така че няма да ви занимавам и с тях.

Заключението си вече го написах – „Гранта“, бр. 1, е едно чудесно начало, в което всеки ще хареса по нещо за себе си – ясно е, че не разнопосочността на творбите предполага именно досега с максимално широка аудитория и обговаряне на централната тематика от много различни гледни точки.

„Гранта България“ има Бъдеще.

Христо Блажев работи в областта на книгоиздаването и в свободното си време списва един от влиятелните литературни блогове в българското Интернет пространство, „Книголандия“.

Коментари (1)

- 04-07-2012|**Иван Жерков** –?

Не зная какво е Granta. И какво общо има с България. И поради причина, че изпитвам крайни чувства при налагане на чуждици в езика ни, няма да проявя интерес към думата и още повече към списанието.

„На всяко погребение единствено мъртвецът успява да запази истинско достойнство“
Автор: Златко Ангелов

(за разказите на Кристин Димитрова)

Има проза, в която се влюбваш от пръв поглед и тръгваш подире ѝ. Така стана при мен с романите на Владо Зарев. Има и друга, която пресичаш като кръстовище на червено, но у теб остава гузното чувство, че в прибързаността нещо не си дочел или доразбрал. Такъв беше моя пръв прочит на разказите на Кристин Димитрова. И това е грях, който не просто признавам, а имам намерение да изкупя.

Първо, още едно важно признание. Не съм чел поезията на Кристин (от поезия не разбирам – нито как се пише, нито как се чете), не съм чел и романа „Сабазий“ (но четох оскъдната критика за него). И някак интуитивно съм убеден, че силата ѝ е в разказите – т. е., че в българската литература тя присъства категорично и ще остане в нея със своите разкази. Но това мое предположение нито е изказвано, нито е доказвано, нито е опровергавано, защото за разказите на Кристин Димитрова се мълчи. (Гугъл-нете името ѝ и ще се уверите сами.)

Аз не искам да мълча. И не пиша мнението си като читател – т. е., самоподценявайки го, сякаш го правя между другото, на шега, нарочно лишавайки го от тежест та да не би като сбъркам някой да ме обвини, че не разбирам за какво става дума – а като човек от занаята. Ние всички сме читатели. Кое прави един читател критик днес не е ясно никому – но най-често става дума за самопровъзгласяване от хора, които смятат, че дипломата по българска филология е доказателство за професионален тренинг и тапия за принадлежност към някаква гилдия.

Затова пък колегиалният прочит има предимството нещата да бъдат видени едновременно откъм кухнята, с професионално око, и откъм залата за коктейли, с око за неизбежния снобизъм в облеклото и в официалното поведение.

Ала нека, преди да стигнем до най-важното, да задоволя любопитството на онези, които обичат да четат рецензии, за да разберат „за какво се разказва“. Кристин Димитрова е издала два сборника с разкази: „Любов и смърт под кривите круши“ (Обсидиан, 2004) и „Тайният път на мастилото“ (Обсидиан, 2010). Няколко от разказите във втория сборник се рециклират на някои литературни сайтове.

Не споделям литературните теории на Ролан Барт, но и слепият може да види, че онова, за което се разказва в разказите на Кристин, е синтезирано в заглавията на сборниците. Когато човек види заглавието „Телесни плевели“ например, го обзема съмнение, че авторът ще говори за или със плевелите в ума си, т. е., че става дума за нещо, което е нежелано, некрасиво, за изскубване и премахване и че дори на самия автор не му е ясно защо тялото му е обрасло с тях. Докато заглавието на сборника от 2004 направо локализира сюжетите – под кривите круши, т. е., у нас, където сме стигнали „до под кривата круша“ – и заявява, че в тях ще става дума за двете най-важни събития от човешкото състояние: любовта и смъртта. Другото заглавие, от 2010, е метафора на писането, което по невидим начин нарушава тихия ромон на съществуването като показва къде са вълчите ями на живота.

В разказите си Кристин разказва за млад мъж, който пътува с автобус за Европа, за друг млад мъж, който не може да се освободи от зависимостта към майка си, за генетичното съживяване на Иван Вазов, за жена, която отива да си купи месо, за войник, който седи върху заснежена пейка пред софийски блок, за онова, което едно дете чува през тънката стена на апартамента си, за потайните помисли на телевизионен екстрасенс, за това как режисьор и писател пишат сценарий за филм, за разведена жена, която си търси партньор, за едно предизвикано самоубийство, за съмненията на един блогър във величието на Ботев, за смелостта на един журналист, който се подписва с псевдоним, за ужасите, преживени от един поет в рая, за това как се решават кръстословици, за притесненията на един неразкрил се хомосексуалист ... Разказва за вас, за нас, за теб, за мен, за живота български. Разказва за онова, което уж живеем, но всъщност остава скрито от нас: нашата собствена невъзможност да се самонаблюдаваме, да намерим котва за живота си и пътека към сърцата на другите.

Ключът към разбирането и оценката на тези наглед незначителни случки е в това **как са написани**!

Общият знаменател на стила на Кристин е иронията. Не ехидността, не надсмиването, не снизхождението, не вица, не абсурда – и това искам дебело да подчертая, понеже в двата оценъчни текста, които намерих, фокусът е не знам защо върху някакъв несъществуващ абсурд – не дори добродушния смях! А именно изпълнената със скрита тъга ирония. Иронията, която непременно съдържа и себеирония: авторката наблюдава героите си, но в същото време наблюдава и себе си как наблюдава героите си. Пример: „Страданието не е най-важното нещо в живота, защото винаги има нещо по-важно от него. Нещо, заради което хората страдат доброволно.“

На такава ирония са способни само хората с извънредно силен интелект. Интелигентността е друг общ знаменател на стила на Кристин. Но има много хора, които са високо интелигентни без да бъдат писатели. Онова, което прави интелигентността писателска е умението да се наблюдава и наблюдаваното да се облече в най-подходящите думи.

Именно тук в разказите на Кристин няма грешка. В тях се влиза мигновено, от първото изречение. Пример: „Първата мисъл на поета Геран Бисеров след смъртта му беше: „Чакай сега, как да се върна назад?“ Болката от инфаркта разцепи сърцето му на масата в кръчмата.“

Тяхната действителност не може да бъде сбъркана, дори и да не е упомената – тя е българската действителност. Пример: „Да имаш ключ от неработеща кола беше все едно да говориш език, който никой друг на света не разбира.“ Кристин познава до невероятни подробности българската действителност и нейния контекст – световните културни препратки, напъните да се европеизираме, незначителността ни в очите на света. И не само това: тя познава изтънко идиоматичния български език във всичките му класови превъплъщения, сменя удачно регистрите и е абсолютно наясно със сложните взаимоотношения на културите в днешния свят.

Нейните разкази са случки, които не завършват изненадващо, с катарзис или възмездие за някакъв грях. Изненадата е в това, че са измислени и че са измислени и написани толкова добре. Със същата изненада едно време прочетох разказите на Чехов, а и сега, когато ги препрочитам, изненадата пак ме удря изневиделица. Да превърнеш незначителния живот в метафора на цяло едно общество е талант, който малцина са проявявали. Мисля, че онзи, който съумява да направи това, не просто познава до тънкости незначителния живот, а и му съчувства: с това

той го издига до равнището на литературен факт. А литературните факти – не литературните експерименти – са записаната за поколенията истина за човешкото състояние и за общността, в която това състояние е придобило форма и се изчерпва като съдържание.

Ето как самата Кристин обяснява доброто писане – своето писане: „Читателят има желание нещо в текста да го засегне. Да влезе между думите и *да попадне в свят, който разпознава, но досега не е успял да назове*. Доброто писане предизвиква идентификация от отсрещната страна. Човек трябва да открие нещо от себе си, от познатия си опит, за да го хареса. Нищо друго не върши работа, независимо че опитите продължават."

Светът, който Кристин описва, е света на самотния човек. Отделен от другите, притеснен от обстоятелствата, без компас, дори без религия, този самотник е жертва на своята незначителност. Единственият достоен момент в живота му е, когато го погребват. И ако на мнозина България е започнала да изглежда като че ли е в ковчег, Кристин – неутрално, умно и честно – осветява със силата на перото си недостойната суета на скърбящите, които са я докарали до там, а претендират, че все още я притежават.

Ето защо, вече от името на добре образованите читатели, искам да споделя една друга изненада. Това е изненадата, че въпреки набиращите сила констатации, че българската литература преживява ренесанс на разказа, Кристин Димитрова не се радва на интереса на пишещите за литература. Сякаш не присъства. Сякаш не е рядко талантлив притежател на стил, който е уникален за българската белетристика и който би я представил достойно на света. Нима само рекламните – задължително повърхностни – хвалби са достатъчни, за да посочат достойнствата на една проза, която ще надживее времето си, тъкмо защото толкова вярно го отразява?

Кристин Димитрова пише в традицията на Алеко Константинов и Елин Пелин: един постмодерен, градски Елин Пелин. Също като Елин Пелин, който, дори когато е седнал на масата със своите лукави съселяни, съзнава, че е по-лукав от тях и се държи почтително, Кристин Димитрова си приказва със своите незначителни, притеснени съграждани със съзнанието, че все пак е по-малко незначителна от тях и не им позволява да се притеснят допълнително от факта, че ги наблюдава. Прозата и на двамата е лека, защото лежи на въздушната възглавница, образувана от дистанцията на писателя спрямо онова, за което пише.

Поради това, че са измислени и поради точно калибрираната дистанция, случките на Кристин стават абсолютно истински: реалистични и релефни. Оживяват. Излизат извън времето, в което и за което са написани.

Но днешното време трябва също да се издигне над себе си и да ги оцени по заслуги. То вече им е задлъжняло – с мълчанието си, с небрежността, която проявява към истинския талант, с арогантността на усреднения вкус, който квичи за да се хареса на всички, и с посредствеността, която се напъва да изравни всичко само и само някой да не се окаже по-високо оценен от нея.

Разказите на Кристин не са по моя вкус – аз обичам истории с трагични характери, които предизвикват катарзисна развръзка. Аз бих разговарял с Кристин за излишната, мъртва тъкан, която все още стои тук-таме в нейната проза наред с живата. Бих разговарял за структурни слабости и несъразмерности, които тя сигурно осъзнава, както и за безпощадно точната употреба на сложния български език, от която съм се учил и която навярно ѝ идва естествено, като дишането. Това ще бъде колегиален разговор за техниката на писането, но не и за съдържанието на онова, за което тя е избрала да пише.

Но има неща, които са много по-важни за четящата публика, и те са свързани с ценностите, от които и за които писателят пише. Аз вярвам в мисията на добрата литература, която отразява ценностите на общността. А в периоди като сегашния, когато последните са в процес на разместване като след земетръс, литературата сама се превръща в ценност.

А какво е ценността, ако не котва, която ни помага да заемем добра позиция?

И не трябва ли да уважаваме като национална ценност онези, които създават ценностна литература с око и сърце вперени в катаклизма на промените?

Златко Ангелов (1946) е лекар, преводач, журналист и писател. Автор е на мемоарната книга „Communism and the Remorse of an Innocent victimizer“ (Texas A&M University Press, 2002), сборник с новели „Еротични спомени“ (Сиела, 2012) и сборник с разкази „Любов на Boogie Street“ (Скалино, 2013). Негова публицистика и литературна критика четете на www. antipropaganda. net.

Коментари (17)

- 30-06-2012|**Nestor Ivanovich**

За първи път чувам, че интелигентността можела да бъде общ знаменател за стил. Ама че „прозрение“! Но така се получава, когато хващаш малко зорлем баданарката, за да пишеш за разкази, които не са ти по вкуса.

Това, междувпрочем, е проблемът и на самата Кристин – тя пише за неща, които всъщност въобще не я вълнуват. Затова не може да развълнува и читателя поне с една история, която просто не би могла да не бъде написана и то на един дъх.

Разказите ѝ въобще не са в традицията на Алеко Константинов, нито пък на Елин Пелин /кой е модерният, та да има и постмодерен?/. Те са плод на амбицията ѝ, че и тя може да пише разкази. Макар че справя сравнително добре, нивото винаги си остава занаятчийско именно поради липсата на вътрешна потребност у самата нея.

Някои ги харесват. Но по начина, по който си поръчват винаги от една и съща торта.

- 30-06-2012|**Златко**

Абе, Несторе, вие там в Пловдив да не би все със задниците нагоре да ставате бе, човек? (Да ме прощават останалите пловдивчани де). Колкото пъти си се обадил тука, толкова пъти е било, за да наругаеш някого. Аман

от тебе вече, честна дума. Че като нямаш друго освен ругатни и грубости, по-добре си мълчи тогава. То не беше горчилка, не беше чудо. Казвам ти го това, за да се поусетиш малко, защото очевидно хич и не забелязваш как старостта те превръща в някакво злобно, непрестанно лаещо псе. Като не можеш да кажеш нищо човешко, трай си тогава и си стъпвай по-честичко на езика. Да пази Господ от старост-нерадост, но това твоето вярно не се търпи вече...

- 30-06-2012|**Nestor Ivanovich**

По-добре да ставаш със задника нагоре, отколкото да си го лижеш сам!

- 30-06-2012|**Иван В.**

Кристин Димитрова: „Като му забием една тупаница на тоа Нестор Иванович, само на критик ше ми стане!“

По-долу е показано как дамата чете отзива на Нестор Иванович и отговаря:)))))))))))

http://upload. wikimedia. org/wikipedia/commons/2/ 29/Kristin-Dimitrova-20100203-1. jpg

- 30-06-2012|**Иван В.**

Съберете, където има интервали, че скриптът ги пуска по някаква негова си логика, сигурно заради дължината...

- 02-07-2012|**blag009** – Дайте едно разказче?

Дайте едно разказче на мадамата?

Тя Д. Горчева веднъж се прехласна по Сугарев и като МУ пуснах „клозетните“ стихчета стана тихо!

Гледах нещо по тубето Kristin Dimitrova, festival Vilenica тук http://www. youtube. com/watch? v=UdtCge2KIYg

Но след като чух репликата теза, антитеза и ръкомаханията спрях клипчето на 39 сек. Както пееше оная яка кака „Немам нерви“!

Това гледането и слушането, до 20 сек. ти става ясно кое как е!

Кибик Блаже

- 02-07-2012|**Иван В.**

Ти малък ли си:)))

http://www. public-republic. com/kristin-dimitrova

- 02-07-2012|**blag009** – re:
  Иван В. писа:
  Ти малък ли си:)))
  http://www. public-republic. com/kristin-dimitrova

На 62 г. прочетох ЕТИЕН – Кристин Димитрова, по диагонале и ле-лее „Едипов комплекс“!!!! На всякъде плитко.

Смешки драги ми смехурко!

Бих и препоръчал да прочете или по-точно да изучи нещо от родо на „Кънчо путкодеров“ и да пише.:))))))

Кибик Блаже

- 02-07-2012|**Иван В.**

Кристин Димитрова и Елин Пелин не се родеят особено:) да не кажа никак.

Кристин Димитрова, „Любов и смърт под кривите круши“

http://www. public-republic. com/magazine/2010/04/ 22460. php

Елин Пелин, „Жената със златния косъм“

http://balgarin. bravehost. com/elinpelin/loza/ zhenatas. htm

Аз пък направо с литературен топ реших да я трепя:) Нищо, да се види.

Като напише така, съм съгласен да обсъдим, не преди това.

- 03-07-2012|**blag009** – re:
  Иван В. писа:
  Кристин Димитрова и Елин Пелин не се родеят особено:) да не кажа никак.
  Кристин Димитрова, „Любов и смърт под кривите круши“
  http://www. public-republic. com/magazine/2010/04/ 22460. php
  Елин Пелин, „Жената със златния косъм“
  http://balgarin. bravehost. com/elinpelin/loza/ zhenatas. htm
  Аз пък направо с литературен топ реших да я трепя:) Нищо, да се види.
  Като напише така, съм съгласен да обсъдим, не преди това.

Прав си Иван В. Не я тепай толкова си може детето. Припомни си надписа по баровете на Дивият Запад „Не стреляй по пианиста, толкова може“!

При Пелина изчоплих нещо интересно „Една чиста истина прави живота спокоен, една хубава лъжа го прави приятен“.

При Кристин не разбрах нищо, на китара ли свири, картини ли рисува и ква и е професията, зер с тая кола и колети от Холандия може и да е мутреса.

Кибик Блаже

ПП. В едно интервю Габриел Маркес казва дословно за старостта:

–Дете, старостта е свинщина!

- 03-07-2012|**Иван В.**

Когато някой пише и публикува тук-там, това е човек, който пише. Когато пише, публикуват го и се храни от това, е писател. Ако Кристин Димитрова прави второто, значи е писателка. Тогава се казва „тя е писателка [и после се изрежда, ако прави и нещо друго]“. В случая не знам каква е основно.

Един приятел казва: „Аз съм много известен в един много тесен кръг.“:) Аз пък чета един тесен кръг, на който долната му граница е Елин Пелин, Йордан Йовков, Джон Стайнбек и Джон Фаулс. Какво става в кръга, който започва от нулата и горната му граница е Кристин Димитрова (в „Капитал“ казвали, че е най-добрата ни писателка), не съм много запознат. Ако се появи нещо като за мене, може и аз да се влюбя от пръв поглед, като горния автор в Кристин Димитрова, но засега съм в положението на гимназистка, която чака принца на бял кон, а той не идва:) Започвам да си мисля, като никой не пише по мой вкус, дали да не седна и да си напиша сам каквото искам. По-лесно ще стане отколкото да го чакам:)

- 03-07-2012|**Иван В.**

Благ, да се посмее човек, препоръчвам друго стихотворение, не „Кънчо“ (който се приписва на Пеньо Пенев, мисля), а от Елин Пелин. Само нека не накланяме работата натам, че ето, виждате ли го какви ги е правил, простак!:) Много писатели са писали такива неща за смях на компанията, Пушкин също е известен с такива.

За благ – да кара до амина – от батя му Елин Пелина.

http://www.slovo.bg/old/elinpelin/kurviada.htm

- 03-07-2012|**Иван В.**

Извинете, не съм дочел, както обикновено. Горният автор се влюбил в литературата на Владимир Зарев, а не в Кристин Димитрова:)

- 03-07-2012|**blag009**

Прочетаох „Предназначението на Човека“ -http://bgstories. athost. net/right/arhiv/vzarev/ choveka. htm на Владимир Зарев.

В интерес на истината, рядко чета разкази по нета. Но това не ми пречи да права разлика м/у чалга и класика.

Кибик Блаже

- 03-07-2012|**Златко**

Ако човек иска да придобие някаква по-различна от повърхностната представа за прозата на Владимир Зарев (която изпълва и мен, както и адаша ми, с огромно възхищение), то трябва да прочете малко по-сериозни неща, тоест романите му.

И отново, едно обръщение към моите тъй остроумни коментатори тук: момчета (или мъже), не забравяйте, че пиперлиите думи не могат да служат като заместител на (липсващото) познание. И двамата очевидно откривате за пръв път както Кристин Димитрова, така и Владимир Зарев. И толкова по-смешно звучат коментарите ви, един вид, „дойдох, видях и ...“ (на това място човек може да допълни, според собствения си вкус и разбиране, различни думички, примерно „победих“ или „се осрах“). Така че не забравяйте, ако обичате: това, че сте анонимни, не ви прави по-малко видими. Не го забравяйте, ако обичате...

- 03-07-2012|**blag009** – Дрън, дрън ...

  Златко писа:

  .. повърхностната представа за... по-сериозни неща, ... пръв път както Кристин Димитрова, така и Владимир Зарев. И толкова по-смешно звучат коментарите ви, един вид, „дойдох, видях и ...“ (на това място човек може да допълни, според собствения си вкус и разбиране, различни думички, примерно „победих“ или „се осрах“). Така че не забравяйте, ако обичате: това, че сте анонимни, не ви прави по-малко видими. Не го забравяйте, ако обичате...

Дрън, дрън ... колко съм плювал бащицата Панталей като ученик ...!

Нима те учудва, че за пръв път чета мадам Кристин?

Но това не ми пречи да вида чалгата ... сигурен съм че е умна, забавна, интелигентна и спонтанна, но ... разказа е за професионалисти.

Но като спец Златко, били прослушал страницата на мадам Кристин и да ви обясниш от глупост или що, спрях записа на 39 сек.? Виж Kristin Dimitrova, festival Vilenica тук http://www. youtube. com/watch?v=UdtCge2KIYg.

Може да съм клавишоблъскащ, нечленоразделно пишещ и т. н., но фалшиментото си е фалшименто.

Не можеш в никакъв случай да сравняваш „Златният косъм“ на Пелина и „Етиен“ на мадам Кристин.

За „се осрах“, ще ползвам **В**(сички)**О**(срано)**С**(реме)**Р**(едко):)))

Кибик Блаже

- 03-07-2012|**Nestor Ivanovich**

Не разбрахте ли, че Златко има специално отношение към Кристин. Същата има около 30 публикации в изданието му, докато еднакво бездарните братя Терзийски, плюс уж талантливия Деян Енев, плюс още там някой не могат да я стигнат. Да не говорим, че от световен разказвач май няма нито един разказ.

Така че, не нападайте – преславският часовой бдително ще охранява и упорито ще отбранява своя пост. Вътрешното ми усещане обаче ми подсказва, че Димитрова не си пада по такива мъжета.

Мирослав Пенков, „На Изток от Запада“
Автор: Христо Блажев

Да откриеш чудесен български автор си е въпрос и на късмет сред купищата, заляли книжарниците – някои с вече добре изграден публичен образ на многописци, други тепърва политащи в тази посока с плашеща трескава активност. Факт е, че моите лични пристрастия сред сиелските автори са основно към **Захари Карабашлиев** и **Александър Секулов** (знаете и кои не мога да понасям), но истинско удоволствие беше да открия Мирослав Пенков и неговия сборник „На Изток от Запада“. Съвсем малко по-големият от мен Мирослав е успял да подплати прозата си с чудесно звучащи книжни успехи в чужбина, за които може и сами да си прочетете, но най-прекрасното е, че 8-те разказа в книгата са от чудесни по-чудесни, така че адмирациите са абсолютно заслужени.

В сборника има много смях, има много тъга, има всичко, за което си заслужава да се пише, всичко, което си заслужава да се чувства и за което да се мисли. Има много България сред тези страници, но не злобния национализъм, който пак вири глава и крясък, а онова топло патриотично чувство, което май е най-присъщо на живеещите далеч от родината. Има го малко по-миналото, има го близкото вече било, има и настояще...

Началото ни забива сред ридовете на Македония, където през очите на един ревнив старец и стар дневник любовта между двама души възкръсва, без дори да е живяла. Старецът опознава съперника от младостта и пътем спомня себе си и вижда околните по друг начин. Красив разказ, красив. „На Изток от Запада“ наистина заслужава да именува целия сборник – разкъсващо описание на насила разделеното от сръбско-българската граница Старо село и опитите на някогашните съседи и роднини да запазят връзките и традициите, дори и през реката. Любовта, разбира се, надмогва границите, а една потопена църква става център на драмата, преливаща в трагедията. Времето лети, всичко се променя, а един глупак поема на път, за да търси това, което не може да има. „Как купихме Ленин“ е комично-драматичен разказ за отноше-

нията между внук-емигрант и неговият останал в родината дядо, който запазва комунистическия плам в себе си и дори сред променящите се времена въздейства на малкия си свят според личните си убеждения. Внукът, убеден в своето превъзходство отначало, малко по малко започва да съзира какво всъщност се крие зад дядовата твърдоглавост. Следва тежък текст за едно момиче със сестра с ментални проблеми и културния сблъсък с британското мислене сред българската трагичност. Пак сред нея се позиционира и приключението на японката Юки, придружаваща своя българин съпруг в родния му дома и произшествията, произтичащи от това. Тежък, труден, но заслужаващ си разказ. „Крадци на кръстове“ рязко се изтръгва от серията по-пасторални разкази и захвърля читателя сред бушуващата от революции София, където момче-мъж с твърде много ум ще се лута да открие мястото си на улицата, сред църквата и по покрива на своя бунт срещу всеки и всичко. „Нощният хоризонт“ разчепква онази щекотлива тема за смяната на имената на българите-мюсюлмани сред красивата метафора на майсторенето на каба гайди. Разказ, който силно ми напомни на може би най-любимия ми наш автор – Петър Делчев – и неговия сборник **„Балканска сюита“**, но, естествено, с уникалния привкус на таланта на Мирослав Пенков. „Девширме“ като за край е сложен разказ, разкъсан между легендарно описание на открадването на най-красивата мома от най-злостния еничар на султана за неговия харем и преживелиците на българин в САЩ, който не може да се справи със стихиите вътре и вън от себе си...

Страниците на сборника текат леко и гладко, поглъщат и не пускат. Пенков пише простичко и изчистено, без да претрупва с излишности. За мен лично разказите му са изумително зрели за едва 30-годишен човек и мога само да догаждам какви чудесни неща ще напише за в бъдеще, ако запази посоката и страстта си. Ето така се пише за България, за българщината, за сблъсъка на културите – между кориците на „На Изток от Запада“ има всичко и селекцията на творбите успява да покрие спектър от теми и сюжети, които е рядко да се срещнат написани изпод едно перо.

Искрено се надявам повече хора да прочетат тази книга, за да съумеят да направят разлика между истинско писане и ерзаца, който се опитват да пробутват за такова всякаквите поборници на занаята у нас.

Вижте **сайта на автора** и какво казва той за разказите си, както и **един по-рационален анализ** на сборника.

Христо Блажев работи в областта на книгоиздаването и в свободното си време списва един от влиятелните литературни блогове в българското Интернет пространство, „Книголандия“.

Коментари (2)

- 08-07-2012|**suhi**

bravo
ako sa verni nabludeniqta

- 08-07-2012|**читателка**

Много ми харесаха разказите на Мирослав Пенков, но горният „анализ“ разваля всичко. Той е до голяма степен опростенчески. Авторът е в повечето случаи сляп за иронията в разказите и е прекомерно склонен да сантиментализира персонажите и ставащото с тях... С една дума,“анализът“ е боза...

Когато говорим за моето поколение…
Автор: Рамон Гонзалес Ферис

Около една четвърт от активното население на Испания и повече от половината млади хора са безработни. Онова, което бившият министър-председател Хосе Луис Родригес Запатеро считаше за „забавяне“, а не криза, и за което сегашният премиер-министър Мариано Рахой смяташе в началото, че ще може да бъде коригирано с „прост здрав разум“, представлява всъщност почти половин изгубено десетилетие. Според сегашните правителствени оценки, Испания може би е изправена пред повече от десет години на рецесия и масивна безработица. Съкращенията в образованието, публичното здравеопазване, транспорта, инфраструктурата, науката и културата, повишаването на данъците – всички тези неща не успяха да намалят значително бюджетния дефицит и последните неуспехи вероятно ще означават, че целите за изплащане на дългове, поставени от ЕС, няма да бъдат постигнати. Нещо повече, изглежда, че благоденствието и стабилността няма да се върнат обратно още доста време. И макар че испанското общество реагира гневно – две всеобщи стачки, едно рехаво организирано протестно движение, нарастващо политическо недоволство – дотук насилието си остава рядко и изолирано, а мрежите от семейства и приятелства, към които испанците традиционно се обръщат в лоши времена, предотвратяват още по-тежка мизерия. И все пак, макар че губещи има навсякъде, най-много губят младите хора. Не само младите, стриктно казано, но също и членовете на моето поколение – хора в средата на тридесетте си години, които са израсли при определено ниво на благоденствие и независимост, и които никога не са си представяли, че бъдещето им може да бъде разтърсено от криза с такава сила и продължителност. Хора, които никога не са очаквали, че ще трябва да се борят за свързване на двата края по същия начин, по който са го правили предшествениците им – може би малко по-малко драматично, но пък толкова по-зле, защото е дошло така неочаквано.

Ако дядовците и бабите ни бяха преживели двадесети век като време на кланета, идеологическа треска и злощастна нетолерантност, за много от членовете на моето поколение това беше просто столетие на благоденствието. Ние имаме добри основания да мислим така. Възможно е да се каже, че нашето детство и юношество е било едно от най-щастливите в историята на човечеството. Ние израснахме в демокрация, като членове на една средна класа с достъп до стоки и преживявания, които не много преди това са били привилегия на милионерите. Биографичната траектория на моите родители е такава: за по-малко от седемдесет години те са се изместили от планинската пещера, в която е роден баща ми и влажното мазе на индустриалния град, в което е израснала майка ми, в апартамент с паркет и Wi-Fi, в здравословна резиденция за възрастни хора, издържани от социалните пенсии и публичното здравеопазване. В известен смисъл двадесети век или поне неговата последна трета, беше наистина време на чудеса.

Това ни накара да мислим, че миналото е вече без значение. Странно е да се каже това като гражданин на държава, толкова обсебена от миналото си, каквато е Испания – макар че до известна степен това важи за всяка нация. Втората република, Гражданската война и диктатурата на Франко имат толкова силно присъствие в нашите обществени дебати, че да се твърди, че днешната младеж е откъсната от миналото би могло да изглежда лекомислено. Но въпреки това аз мисля точно така. Както пише Тони Джуд, миналото се е превърнало в тема за музеи и мемориали, но те не успяват, поне за моето поколение, да предадат знанието, че добрите времена не могат да продължават до безкрайност – и че, през по-голямата част от времето, недоимъкът, а не изобилието, е бил реалната ситуация на човечеството. Не искам да кажа, че историческото невежество може да предизвика повторение на трагичните събития от първата половина на двадесети век, но смятам, че то има следствия, които започнахме да разбираме едва преди четири години: а именно, че моето поколение е особено зле подготвено да преодолее криза като тази, пред която сме изправени в момента. Не само защото сме израснали в безпрецедентно благоденствие, а и защото никога не ни е минавало през ума, че би могло да има и нещо друго *освен* благоденствието.

Разбира се, това не означава, че много хора от моето поколение не са изпитвали трудности в детството и юношеството си. В хода на годините Испания е имала обезпокояващи нива на безработица и несигурност

на работното място, минавала е през сериозни кризи – например ранните осемдесет и средата на деветдесетте години – и е била тормозена от зле управлявана система на обществено образование. Да се твърди, че Испания е страна със солидна средна класа е вярно в сравнение със собствената ни история, но много по-малко, когато страната бъде сравнена с останалата част от западна Европа. И въпреки това, през годините, в които ние растяхме, тук имаше едно разбиране, което никой не поставяше под въпрос и което ние следователно смятахме за неоспоримо: че всяко поколение е имало по-добър живот от предишното. Отново: ние имахме основания да смятаме, че това ще бъде така: почти без изключение, родителите ни бяха живели по-добър живот от дядовците и бабите ни, а самите те пък бяха живели по-добре от прадядовците и прабабите. Прогресът на страната – и, което е още по-важно, на отделните хора – беше неоспорим, не само от материална, но и от морална гледна точка. Светът се подобряваше. Имаше конфликти и кратки отстъпления, но някакъв нов вид исторически закон – не хегелиански, марксистки или дори християнски, а по-скоро смесица от емпиризъм и лоша памет – ни подсказваше, че пътят на човечеството, и особено пътят на нашето собствено поколение, е стълба към небето. Какво само не бихме могли да постигнем, ако изходната ни точка беше толкова по-добра от онази на родителите ни, които сами се бяха справили съвсем не лошо?

Моите родители, както и родителите на повечето хора от моето поколение, са съвременници на бейби-бумърите и *шестдесет и осмите*. Но те бяха пропуснали голяма част от онова, което бяха преживели тия последните. Те не знаеха нищо за либерални сексуални нрави, поп-музика, авангардна литература или радикална политика. Отчасти поради факта, че бяха инстинктивно консервативни (както беше например вкъщи), но до голяма степен също и поради това, че се интересуваха повече от успеха в една социална среда, която, поради уникалните политически, демографски и икономически обстоятелства, им откриваше цял свят от нови възможности. И макар че животът им беше история на скромен успех, погледнат от наша страна той беше и период на огромна скука. Цареше известно усещане за саможертва и титанична решимост, че децата им трябва да имат онова, което те не са имали: животът на нашите родители се разбираше като права линия, изтеглена от самото раждане, очертаваща образованието, времето на ухажване, военната служба, женитбата, децата, пенсионирането. Без съмнение някои от тях познаваха

предбрачния секс и разводите. Без съмнение някои бяха политически смели и дълбоко отдадени на убежденията си. И, разбира се, мнозина от тях преживяха внезапни фалити или баснословно богатство. Но, също без съмнение, те бяха малцинство. В по-голямата част от Запада консенсусът, който гарантираше материален прогрес в замяна на морална ортодоксия, достигна края си през 1968; в Испания обаче той продължи до края на франкизма, ако не и по-дълго. Ние, децата на демокрацията, имахме семейства, които бяха най-вече традиционни, меко католически и лишени от големи преживявания.

Може би най-големият парадокс на моето поколение е в това, че мнозина от нас искаха да имат и двете неща. От една страна, ние копнеехме за един по възможност безкраен материален прогрес. От друга, искахме да се забавляваме. Искахме да имаме много повече неща и много повече преживявания. Искахме да следваме в чужбина по програмата Еразъм; да пътуваме през лятото из Европа с Интеррейл; да спим с екзотични хора. Най-после и ние бяхме европейци! Решихме да удължим следванията си с магистрати и докторати, да навлезем късно в пазара на труда, да отложим женитбата, да се насладим на няколко години живот с партньора си преди да имаме деца, а след това да имаме само едно или две. Много от тези неща не бяха точно решения: разбира се, беше трудно да се започне работа на възрастта, на която бяха го направили нашите родители – и, разбира се, няма нищо лошо в след-висшето образование, напротив. Но също така е вярно, че моето поколение, казано общо, се забавляваше много повече от родителите ни. Ние решихме – както други бяха го направили през шестдесетте години – че младостта е времето за забавления, и че тя трябва да продължава толкова дълго, колкото е възможно. Това може и да не е довело до някакви огромни преживявания, но със сигурност то доведе до дребни навици, които имаха огромно значение: ресторантите престанаха да бъдат лукс, запазен за уикенда, ходенето по концерти и клубове беше нещо обичайно, леките дроги бяха достъпни, поп културата имаше масивно влияние, консумацията – на дискове, филми, книги, маркови дрехи – огромна. Отгоре на всичко това ние очаквахме стабилност и скромно, но продължаващо обогатяване. И отново, ние не си задавахме правилния въпрос: а дали тези две неща са изобщо съвместими?

Не си задавахме въпроса, но ако бихме го направили, то отговорът би бил да. Защото, ако изобщо приемахме нещо за сигурно, то беше, че

нашите решения – за образование, начин на живот или брой на децата – няма да имат реално влияние върху икономиката и обществото като цяло. Нямам пред вид това, че човек трябва да взема важните решения в живота си, мислейки за неща като демографски баланс и макроикономическа стабилност. Но все пак мисля, че зрелите хора трябва да размислят върху цената на сегашните си и минали решения, както и за обстоятелствата, при които те са били взети. Правейки плановете си за бъдещето – имам пред вид ония от нас, които можеха да посещават университети, защото другите, които напуснаха училище рано и започнаха да работят в строителството и други подобни индустрии, имат още по-лоши перспективи – ние не вземахме пред вид възможността за криза като тази, пред която сме изправени сега. Това не е нещо кой знае колко необичайно: ако не са успели да я предвидят икономистите, то как бихме могли да го направим ние, бидейки толкова заети с избора на професия или скъсването с поредната приятелка? Но ако бяхме чели подходящите книги по история, то сигурно щяхме да знаем, че сегашната криза е подобна на онези, които бяха нападали много предишни поколения – и че за да се излезе от една криза има нужда от сръчност, късмет, поемане на рискове, и преди всичко способност за живот с промени. Вместо това, преобладаващото в момента усещане е, казано най-просто, че са ни измамили: *ограбиха ни нещо, на което имахме право*. Защо не получаваме работа до живот, също като родителите си? Защо няма да можем да се пенсионираме рано и да получаваме големи пенсии? Защо държавата няма да бъде толкова щедра към нас? От една страна, отговорът в прост: освен че са правили жертви, родителите ни са имали късмета да живеят в процъфтяващи времена, и това им е позволило да създадат закони и начини на разпределение, които са били по същество в тяхна полза. Вторият отговор е по-труден: защото сме го направили невъзможно чрез собствените си решения.

Не искам да кажа, че трябва да се върнем обратно към ценностите на родителите си: не само, че в много случаи това ще бъде нежелателно, то би било и невъзможно. Като повечето хора от моето поколение, аз намирам живота си по-свободен и в някои отношения много по-богат. Но ние трябва да приемем невероятно сложните последствия, които нашият начин на живот е имал и ще има за в бъдеще. Не всички граждани имат една и съща степен на отговорност за кризата – а по-малко от всички ония, които принадлежат към поколението, идещо след мен,

които започват зрелия си живот в един особено мрачен момент. Но да се представя настоящата катастрофа и непосредствените ѝ следствия като деяние на група привилегировани хора, а всички останали – като жертви – е може би най-върховният акт на безотговорност. Не. Ние – поколението, което сега е в тридесетте си години – подпомогнахме появата на тази криза с начина си на живот, с изборите си на образование, с потреблението си, с извънмерните си очаквания. Ние комбинирахме известен консерватизъм с един вид прогресивизъм – всичко трябва да продължава да бъде също толкова добро колкото е сега, дори и ако променим почти всичко. Тази политическа илюзия е причината за сегашните ни недоволства и тя ще ни прави уязвими през остатъка от живота ни. По-малко държава, по-малко стабилност, повече работни години, по-малко позлатена старост – да се каже, че сами сме си търсили всичко това би било някаква отблъскваща форма на морализаторстване. Но да се вярва, че онова, което е спечелено в добри времена е право, което никой няма право да дискутира в лошите, е нещо, което има опустошителни психологически и социални последствия.

Най-непосредственото от тях е опасността от популизъм. Не от неонацисткия вид, както той се появи в Гърция, или дори под формата на антиевропейски настроения, както съществува в части от източна Европа. Мисля, че такава възможност може да бъде изключена в Испания. Но ние сме изправени пред един по-доброкачествен популизъм, който също е опасен: че цяло едно поколение – моето поколение – решава да спре часовниците и да предотврати реформите, за които смята, че ще го отдалечат от идеализираните икономически и законови обстоятелства, облагодетелствали поколението на родителите му в продължение на тридесет години. За съжаление тези обстоятелства няма да се завърнат скоро. Но ако самите ние не променим очакванията си, както и икономическата, и дори политическа система, може и да не ги видим никога повече.

Източник

Рамон Гонзалес Ферис е испански журналист, редактор на популярното списание Letras Libres.

Коментари (4)

- 03-07-2012|**Манол Глишев** – Отлично!

Много разумен текст.

- 03-07-2012|**Златко**

Радвам се да го чуя от млад човек.
Че аман от дърти мърморковци тука:)

- 08-07-2012|**Dido** – Re

Така е! Свикнахме на лесно...
Първата кола – Мерцедес;
Жената – с изкуствени форми;
То затова и чалгата просперира! Няма идеали!

- 10-07-2012|**люба александрова**

По моему е въпрос на отговорност – преди всичко.

Колкото повече потребяваш за своето съществуване, толкова повече отговаряш как да си го набавиш, нужно ли ти е, защо в такова количество и т. н.

Земята не е безкрайна, особено при този безкраен враг – човешкото око!!!

Днес е модно да си аполитичен
Автор: Ивайло Дичев

(Разговор с Ивайло Дичев: децата, протестите, бъдещето...)

Децата на прехода, както наричат новото поколение, се събудиха. Инстинктът за самосъхранение ги изведе на площада. Проф. Дичев, какво предизвика бурната им реакция на Орлов мост в столицата, едва ли е само гората? Те крещят срещу лъжата, срещу привилегиите, монополите...

Светът много се промени. През 1968-а за протестиращите европейски младежи най-важното беше да си политически ангажиран, на Запад четяха Маркс, на Изток – негови критици. Днес е куул да си аполитичен. Най-голямата обида е да ти лепнат етикет от рода на „ляв“, „либерал“ или каквото и да е друго. Затова природата: тя е нулевата степен на политическото. Когато браните природата, не рискувате да ви обвинят, че правите политика, че искате да управлявате обществото. През 1989 г. екологичните протести прикриваха страха ни да се изправим по политически начин срещу комунистическия режим. Днес страхът е преминал в един вид автоматична автоцензура, политиката значи кариеризъм, кражба, егоизъм. Безкористни сме само ако се кълнем в общочовешки ценности. Властта много се радва на това положение, защото то добре я устройва.

Защо я устройва?

Защото насреща си тя няма реален опонент, а само наивни идеалисти, които ще повикат, после ще се запилеят някъде в чужбина. Целенасочено им се подмята – внимавайте, протестът се политизира, това вече не е гражданско действие... И младежите наивно почват да се оправдават – няма такова нещо, ние не сме политически, ние искаме само чиста природа. Разбира се, недоволството изразява далеч по-дълбоки неща. Тоталната дерегулация и приватизация, подчинението на обществените интереси на частни, пълната абдикация на политическото пред икономическото. Съпротива срещу неолиберално управление, което

у нас провежда правителството на Дянков – Цветанов, т. е. капитулация пред икономическите интереси, прикрита с полицейски фойерверки. Но защо трябва аз да интерпретирам? Защо не го заявяват самите протестиращи, защо не действат системно и целенасочено в една посока?

Когато има протести, обикновено има и водачи. Защо тук няма такива или поне никой не е излязъл на светло? Всъщност, може ли да кажем какъв е профилът на недоволните днес?

Тази липса на водачи, на програми, на консенсусни визии за бъдещето е пряко следствие от страха да заемеш политическа позиция. Наместо битка за власт протестите стават един вид лайфстайл, градски събития, подобни на футболния мач или концерта. Не искам да ги подценя, много се радвам, че ги има, но предупреждавам за опасностите, които крие тази тенденция. Политическата съпротива в миналото предполагаше организация, трудна и скучна партийна или профсъюзна работа, гласуване на организационни събрания, обсъждане на платформи...

Днес как се прави политика?

Отваряш страница във Фейсбук, това става за минута. Без всякакъв риск, мигновено си доставяш онова морално удовлетворение, което порано ти е носела дългогодишната работа. Новите комуникации вкараха обществото в режим на непосредствено, мигновено удовлетворение. Всяка кауза се рои на стотици подкаузи, всяка тема се обсъжда от безброй дигитални мислители, които не искат да делегират другиму лидерската функция. Всеки е лидер на самия себе си. Оттук анонимността в дигиталното множество. Не че си невидим, а че си сред безброй други като теб. После ето какво става. От отсрещната страна се появява друго едно множество с обратните искания и властта казва: изразени бяха различни мнения, ние ще направим каквото сме си намислили...

Това не се ли превръща в проблем?

Тук има проблем, и то дълбок. Той стои пред цялото ни общество – как да се конструира консенсус от индивиди, които нямат търпение, които отказват да се подчиняват на идеи и лидери. Вижте какво се случва. Все по-отчаяно имаме нужда някой да вземе в ръце нещата, да спре колата, която отива в пропастта. Но всеки конкретен индивид, който се появи на хоризонта, всяка конкретна партия веднага започваме да възприемаме като по определение лоши, корумпирани, користни... Не знам как ще излезем от тази задънена улица, може би младежките движения ще ни дадат някакъв отговор.

Младите твърдят, че не искат смяната на едни елити с други, за тях дори не е важно кой управлява, важно е какви са правилата на играта. Това възрастните разбират ли го, политиците усещат ли кого имат насреща?

Би било добре, ако сте права. Защото в страна като нашата, доминирана от жълтите медии, най-често страсти се бунят около личности. Правилата на играта са собствено политическият аспект на гражданското действие. Какво искаме – държавен контрол над публичните неща (например над природата) или лекото им и безболезнено приватизиране от който даде повече? Когато обществените проблеми се представят като самоочевидни общочовешки ценности, избор няма, а за нас остава злорадството от един или друг низвергнат министър. Боя се, че недостатъчно формулираме алтернативите пред обществото, различните опции на правилата на играта.

А младежите все пак нямат и достатъчно опит...

Младежите, от една страна, нямат този опит, от друга, както казах, просто се гнусят от политическите думи (ако приемем, че изобщо ги разбират). Те смесват партийно с политическо, т. е. в момента, в който им кажеш, че тяхното действие е политическо, почват да се извиняват: не не, не съм за БСП, не съм за Кунева... Партиите идват след политическото, те са алтернативи, които назряват в обществото отвъд тях.

Това поколение израсна в доста смутно време, без авторитети, беше почти полуизоставено. Как се вписва то в обществото днес?

Да, изоставеното поколение на родените през 80-те години, което някои наричат поколение Y, влезе в живота или без родители, които бяха гастарбайтери в чужбина, или с родители, тотално объркани от срива на ценностните координати. Майката оставя инженерството и почва да продава сутиени на пазара, бащата се пропива... Насред тоталната несигурност, да кажем около пубертета, се появява интернет, цяла вселена, където може да избягаш завинаги от неуютния свят. Дали младежите, които протестират днес, не правят нещо такова – наместо да променят срамния свят, опитват да избягат от него.

Може би защото политиката е скучно нещо за тях?

Това изкуство на възможното, което е политиката, за младите е не просто скучно, а ужасно скучно нещо – непрекъснато трябва да балансираш интереси, да забавяш, да овладяваш страстите. Колко по-лесно ми е в момента да развия пред вас някакви свои идеи, отколкото да на-

правя така, че те да заразят дадена човешка група. Новите комуникации ми позволяват дори да не чакам да ме интервюирате, сядам и се изказвам, човечеството ме слуша. Е, ако не – би могло да ме слуша. Интернет направи тази неусетна подмяна на реалния човешки контакт с дигиталната вечност (която впрочем засега трае само двайсетина години). В историята на човечеството властта винаги е била нещо крайно сериозно, власт има онзи, който е готов да умира или да убива. Културата на незабавното удовлетворение, в която живеем, сякаш ни освобождава от тази фатална граница, всичко е на майтап, може и така, но може и иначе. Оттук политическото действие се превръща в подкопаване на онова, което друг се опитва да прави, не в отстояване до смъртта на собствена позитивна програма. Бедата е, че в подобен режим на индивидуално преследване на удовлетворението гражданските енергии се фрагментират.

По какъв начин става това?

Да вземем горските протести. За едни колкото по-диво, толкова по-добре, да ги наречем ултраеколози. Има обаче други, които искат връщане на държавата, т. е. не да не се строи, а да се строи регулирано и в интерес на всички, да ги наречем социалетатисти. Трети пък искат трето – приватизация, но по пазарни правила, да ги наречем пазарчици-легалисти... Какво може да обедини подобни разнопосочни политически нагласи? Емоцията на най-малкото общо кратно – НЕ-то.

От какво се страхува властта – от протестите или от възможността на интернет поколението да се събере бързо? Затова ли е толкова гъвкава?

Съвременните управляващи вече не представляват никого, освен може би някакви отделни лица, за които лобират. Няма класи, няма стабилни политкултурни идентичности. И така е не само у нас. Оттук нарастващият ужас от общественото мнение. Ужас не защото то може да се противопостави на дадена политика с блокиране на кръстовища, а защото то започва да става неуправляемо. Избухва в този момент, угасва в друг, разпалва се по един повод, игнорира друг.

Кой момент имате предвид?

Същите тези младежи, които протестират срещу възможността да се строят хотели по горите, проспаха приватизацията на товарни превози на БДЖ, с които печелившата част на компанията се дава на частник, а пък губещата ще легне на нас, данъкоплатците. Утре ще избухне нещо

по повод на кучетата, да кажем, ще изядат поредния човек в София и по улиците ще тръгнат банди с ловни пушки. Вдругиден на площада ще се самозапали някой научен сътрудник от БАН... Как се предвиждат такива процеси, как се управляват? В миг властта може да бъде пометена като в Тунис. За съжаление, резултатът на подобни емоционални изблици е, както видяхме, двусмислен.

Ще живее ли по-трудно и по-бедно от своите родители, или е на път да изгради света по свой начин?

Какво ще стане, не знаем. Дали ще има екологична катастрофа, дали демографският срив ще лиши бъдещите пенсионери от спокойни старини, дали огромните социални неравенства няма да прекратят, както казва словенският философ Словой Жижек, брака между капитализма и демокрацията... Знаем друго – митът за прогреса е мъртъв, никой вече не вярва, че утре ще е непременно по-добре от днес. Приключи една религия, с която човечеството живя два и половина века. Можем ли да кажем, че младите днес живеят по-зле от нас навремето или обратното? Ех, ние имахме истински човешки отношения, играехме на криеница и щипехме момичетата в храсталаците. Или: ех, толкова скучно беше навремето, една дискотека като хората нямаше...

По-възрастните винаги са обичали да сравняват своя и техния живот.

Не знам дали е изобщо и правилно да се сравняват човешките животи, щастието е функция на проблемите, които преодоляваме. Вероятно и правенето на политика се променя, вече не можем да го вкараме в старите си категории. Може би трябва да анализираме това завихряне на обществени страсти, да пишем дисертации за артистичните пародии в интернет, засега те нямат кой знае какъв резултат, но пък ужасяват властта не по-малко от стачките и демонстрациите преди.

Разговора води Мариела БАЛЕВА

Източник

Ивайло Дичев е български автор и професор по културна антропология в Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Коментари (3)

- 04-07-2012|**Манол Глишев** – И това е така.

Да, за съжаление много умни и свестни хора не искат да са политични. Искат да са граждани в някакъв мъгляв смисъл – консуматори на права, морални стожери на собственото си доволство. Страх ги е да са леви или десни, патриоти или нихилисти, българи или турци. Това е жалко. Животът ни протича в общество, това общество има нужда от механизми, а тези механизми идват от политиката, тоест от (надявам се, контролирания чрез закона и съвестта) сблъсък на всякакви интереси. Да не си политичен означава да не си в обществото – или да си негов страничен обитател, негов „хакер“, ако мога така да се изразя. По дяволите, трябва да сме политични! Екологията също е (и) политическа кауза и това само по себе си не е лошо; пък и е глупаво да сме наивни. Не е задължително човек да е винаги ортодоксален, тоест да е само ляв или само десен; гъвкавостта е полезна – когато не е безпринципна, разбира се. Но аполитичността е тъжна.

- 04-07-2012|**Иван Рангелов**

Аполитичността не просто е тъжна – тя е разрушителна.

Тя за отделния индивид може да е и „спасителна“ – но за обществото е просто разрушителна.

Самият Дичев също не е особено политически активен. Например, той се оплаква от такива неща: „Тоталната дерегулация и приватизация,

подчинението на обществените интереси на частни, пълната абдикация на политическото пред икономическото.“

Т. е. и на него му се иска, както и сам казва по-долу, „някой да вземе в ръце нещата, да спре колата, която отива в пропастта“.

Ама казвайки това, после сам не смее да си продължи мисълта. Констатира, примерно, че „Няма класи, няма стабилни политкултурни идентичности.“ – и пак не посмява да си продължи мисълта.

Ами, това е то: интелектуалец. Мисли, ама не дотам.

- 08-07-2012|**Стела Ташева**

„Аполитичността“ според мен не е толкова плашеща, доколкото тя е не отказ от мнение, а отказ от „партиен облик“ на това мнение. Не е отказ от въпроса „как да живея?“ а от малко по-различния „кой да ми казва как да живея?“ В досегашната история на цивилизацията няма намерен правилен отговор на втория въпрос. Може би е време да се погледне от друга посока... И наистина защо едно „не“ трябва да бъде интерпретирано до ултраеколози, социалетатисти и пазарчици-легалисти и пр. след като то е конкретна позиция за конкретен случай. Защо трябва и да се олицетворява, защо трябва да се търси доктрина-изразител или лице-лидер за това не? Доктрините постоянно се изменят, а лидерите имат своята цена. Трудно е да си представим безгрешен политик, и се съмнявам, че някой от наличните в момента би могъл да представлява и един-единствен човек**постоянно**...

От друга страна една система от типа на пряката демокрация може би звучи хаотично, но определено има своите предимства – иначе не биха я прилагали в Швейцария... И математически да се оспори и мощта на статистиката и „мъдростта на тълпата“. Така че, защо не?

Китай, видян през третото око на Джуандзъ
Автор: Мартин Хала

20 години след Тянанмън, страната е едновременно различна и все същата

Преди 20 години кадифените революции изметоха комунизма от източна Европа. По същото време, в другия край на света, китайското правителство смазваше всеки, който се беше осмелил да говори срещу режима, като пикът на репресиите беше достигнат с кръвопролитието на Тянанмън на 4-ти юни. През 20-те години, които последваха Тянанмън, пише Мартин Хала, Китай се възроди от пепелището като се обвърза икономически със Запада и като започна да произвежда вътрешен „патриотичен“ консенсус. Но със задълбочаване на икономическата криза, пише Хала, тези достижения могат да се окажат недостатъчни, за да имунизират „възраждащият се дракон“срещу хода на историята.

През лятото на 1989 пътувах от Прага до Варшава по покана на група млади полски интелектуалци, които водеха неофициални „граждански“ наблюдатели от по-репресивните комунистически държави, за да станат свидетели на първите (полу-) свободни избори в Съветския блок. Строго контролираната, „нормализирана“ Чехословакия все още предизвикваше усещане за задушаване и аз реших да се възползвам от поканата като шанс за малко свеж въздух. Един от трайните спомени от това пътуване остана възмущението и повсеместното осъждане на кървавите събития от другия край на планетата в Пекин. Навсякъде бяха разлепени плакати с фотокопирани корици на западни списания, заклеймяващи Дън Сяопин и Ли Пенг като „Пекинските касапи“. Имаше организирани бдения, лекции и дебати; разпространяваха се брошури и книжки, щамповани фланелки и значки. След като бяха преживели през 1981 година смазването на Солидарност от армията, поляците естествено изпитваха състрадание към жертвите на това, което трябва да им е изглеждало като реминисценция от времето на техния собствен демократичен триумф.

Това усещане не засягаше само жертвите на комунизма; изглежда, че злодеите също събуждаха съчувствие у някои среди. След като се завърнах в Чехословакия, първата ми работа в Братиславския университет *Comenius* беше да превеждам за една официална делегация от Китайското министерство на образованието. Отново и отново, официални лица от словашкото министерство изразяваха своите съболезнования за „това, което трябваше да се направи“ с тези непокорни студенти в Пекин. Някои добавяха и свои лични коментари: „Знаете ли, в края на краищата и на нас може да ни се наложи да направим същото тука“. В такъв момент те отправяха към мен изпитателен поглед: „Надявам се, че превеждате точно, млади момко“. Беше ясно за всички, без значение чия страна вземаха хората през тази историческа година, че Тянанмън представлява тъмната страна на същата вълна, която донесе края на комунизма в голяма част от света.

Когато вълната на промяната най-после достигна до моята страна, чехословашките власти, както знаем, не „направиха същото“, въпреки че аз не се съмнявам, че е имало много „другари“, чиито първи инстинкт е бил да повикат армията. Играта беше свършила още от момента, в който руснаците казаха ясно, че този път няма да пращат Червената армия. За разлика от китайците, разпадащите се източноевропейски режими едва ли биха могли да действат самостоятелно.

Междувременно, сред радостта от мирната декомунизация на източна Европа, светът наблюдаваше с невярващи очи как китайското правителство започна да репресира тези, които се осмелиха да извисят глас през кратката пролет. Хора от правителствения черен списък, които успяха да напуснат страната, бяха посрещнати като герои в Хонг Конг и на Запад. Китайски студенти и учени в чуждестранни университети бомбардираха родината си с факсове с анти-правителствени съобщения. Няколко политически организации бяха формирани от китайски емигранти в Европа и САЩ, в очакване на неизбежната смяна на режима. Представители на днес забравената парижка Федерация на демократичен Китай[1] като Чен Йизи (Chen Yizi), бивш съветник на Джао Дзъян (Zhao Ziyang) или Лиу Бинян (Liu Binyan), покойният доайен на китайската журналистика, имаха отворени покани за срещи с политическите лидери в западните столици.

1 Виж **http://www.fdc64.de**

Също и Далай Лама. Може да си припомним, че Негово Светейшество получи Нобелова награда за мир през 1989 година, след като по-рано през годината в Лхаса избухнаха масови протести срещу китайското управление. Потушаването на тези протести беше надзиравано от тогавашния партиен секретар за Тибет, другарят Ху Дзинтао (Hu Jintao), който днес вече отговаря за по-големи и по-важни неща: разпространено е убеждението, че точно железният юмрук, който той показа в Лхаса му спечели благосклонността на партийните старейшини след Тянанмън.

Двадесет години след тези събития, начинът, по който света възприема Китай се е променил до неузнаваемост. Сянката на Тянанмън все още се мержелее, но междувременно светът е все повече завладян от един различен образ на Китай: този на „изгряващия дракон“, една зараждаща се суперсила, която трансформира себе си и всичко наоколо с главоломна скорост. Всичко, свързано с Китай изглежда голямо и бързо – растежът на техния БВП, външнотърговския баланс и резервите им в чужбина, техните небостъргачи и класирането им по медали в олимпийската надпревара.

Свърши се със статута на парий от преди двадесет години. Благосклоността на Пекин е желана от всички страни заради икономическата мощ и гео-политическото влияние. Западните политици бягат като от чума от няколкото оцелели дисиденти, и бързат, един през друг, да се срещат със същите другари, които преди бяха заклеймени като „палачи“. Някои обявават „стратегически партньорства“ с Китай, които за съжаление имат склонността да се разпадат по-бързо отколкото можете да кажете „бойкот на Карфур“. Далай Лама е пренебрегнат от всички, които заемат някакъв официален ранг, докато президентът Ху Дзинтао, който през 1989 година обяви военно положение в Лхаса, се среща редовно с световния политически елит.

Още по-шокиращо обаче, за последните 20 години рязко са променени настроенията на обикновените хора в Китай, на добрия стар lao bai xing. Разбира се, близко до повърхността остава да ври много несъгласие, което от време на време избива – в Китай всяка година има десетки хиляди спонтанни актове на протест срещу корупцията на местно ниво и злоупотребата с власт. Изненадващо обаче, голям брой на глед обикновени китайци са също така готови да излязат на улицата в подкрепа на „Централното Правителство“, особено когато изглежда, че са засегнати

въпроси на китайската национална гордост и международен престиж. Китайските студенти в чужбина вече не изпращат подривни факсове в Родината; по-вероятно е те да организират кибер-гонки срещу „анти-китайски елементи“ и „предатели“.

В Китай очевидно е настъпила значителна промяна през последните 20 години. Комунистическият режим не просто отказва да следва своите братовчеди от Съветския блок по пътя към сметището на историята, а дори си измайстори мощно завръщане на мода. Китай, който изглеждаше толкова подобен на Източна Европа през 1989 година, малко се поколеба и произведе един нов хибрид, понякога наричан „Китайски модел“. Отърсил се от статута си на парий, Китай пропагандира своята „мека сила“ у дома и навън. Но кога точно и как се случи тази трансформация? И, което е по-важно, може ли тя да се задържи?

Кимерика

В ретроспектива, глобализацията е най-важният елемент, който официално спаси комунистическия режим в Китай и го постави в центъра на днешния свят. Китай като цяло е един от победителите, ако не и основният победител в този всеобхватен процес от последните 20 години, макар че може да има много, всъщност десетки милиони индивидуални губещи, които нахраниха звяра със своята кървава пот, а получиха малко или съвсем нищо в замяна. Като държава, Китай спечели много от глобализацията като пусна в действие своето основно структурно предимство – наглед безкрайния поток от евтина работна ръка, поставен под строг контрол в една авторитарна система, която не позволява независими работнически професионални съюзи или други подобни сдружения. Китайската работна сила е малко нещо като петрола в Близкия Изток – източник на огромно богатство за тези, които могат да го контролират. Петролът и работната сила движат мотора на световната икономика, но за разлика от петрола, който върви след моторите, работната сила всъщност ги привлича. Така голяма част от световната производителна индустрия бавно се премести по източните брегове на Китай, където намери в изобилие това, от което има най-силно нужда – изобилна и евтина работна ръка, която се излива от слабо развитите провинции във вътрешността на страната.

Китайският скок в глобализацията не се случи внезапно. Той всъщност се получи като резултат от продължителна битка между прагма-

тизма на Дън Сяопин и по-ортодоксалните комунистически убеждания на неговите другари по оръжие. Отварянето на Китай към разрушителното влияние на Запада не беше много по вкуса на революционерите. Дън беше от поколение, което буквално завладя Китай яздейки на кон и той се интересуваше повече от политическа власт отколкото от икономика. Касапин или не, човек трябва да се възхити от далновидността на Дън и от решителността, с която той прокара идеите си сред своите 80-годишни съратници.

За тези ветерани „безсмъртни“ (преживели Дългия поход), които се интересуваха от икономиката, съществуваше сериозния проблем с „експлоатацията“. Използването на евтина работна ръка за производство, ориентирано към износа, представлява класически пример за експлоатация на принадената стойност на работната сила, както е определена от Маркс. Лиу Шаоки (Liu Shaoqi), бившият председател (президент) на КНР (Китайска Народна република), ментор на Дън и в очите на Мао негов „капиталистически сподвижник“, е бил често обвиняван по време на Културната революция (1966 – 76), че е казал, че: „Експлоатацията има своите достойнства“ (*Boxue you li*). Не е сигурно дали Лиу наистина е казал това, но Дън със сигурност се е придължал към това разбиране и е успял да го наложи и на други, като междувременно успява да преобърне един от основните стълбове на правоверния комунизъм.

Трябваше да мине известно време, обаче, преди той да успее да се наложи. Непосредствено след Тянанмън, най-тъмните сили на репресията властваха необезпокоявани. Икономическите експерименти от 80-те години биват повсеместно изоставени, както и понякога оживените дебати за политическа реформа. За три дълги години, старата гвардия беше заета да прочиства останалите либерали и да издирва и наказва участници в протестите от 1989 година. Както можеше и да се очаква, икономиката се сгромоляса. Международният престиж на Китай достигна най-ниската си точка, а вътрешното доверие в Комунистическата партия беше крайно ниско. Подобно на края на Културната революция в късните 70-те години, Китай беше изправен пред задънена улица. Имаше нужда от нова инициатива, която да разчупи статуквото.

Пробивът дойде по време на известната „инспекция“ на Дън в юга през 1992 година – едно събитие, което принадлежи повече към имперската традиция отколкото към света на редовните партийни канали за връзка. Подобно на Мао, който успя да задвижи Културната революция

ция през 1966 година чрез няколко лични жеста, така всичко, което Дън трябваше да направи през 1992 година беше да похвали оцелелите икономически експерименти в провинцията Гуангдонг (Guangdong) чрез лансирането на лозунги като: „Бавен растеж не значи социализъм“. Административните прегради пред частното предприемачество и пред чуждестранните инвестиции започнаха бързо да падат и Китай енергично се върна обратно на пистата към чистия капитализъм. След травмата от Тянанмън, новият курс беше много по-ясно изразен в сравнение с 80-те години: можеш да правиш бизнес колкото си искаш, но не пипай политиката. Стани богат, ако можеш, но никакъв Тянанмън повече.

След като пътят беше разчистен, Китай се втурна стремглаво в глобализацията, която се вихреше пред прага му още от края на Студената война. За да си осигури входа, обаче, Китай трябваше да влезе в контакт със света и то по време, когато все още бушуваха чувствата след 1989. В началото на 1990-те години, Китай беше все още възприеман като беден режим, който стреля по собствените си граждани. Макар, че беше възможно международната бизнес-общност да бъде убедена, че новите възможности са по-важни от „проблемите“ на миналото, имаше значителни политически пречки пред пълното интегриране на Китай с останалия свят.

От всички двустранни връзки, тези между Китай и Съединените щати са от такова огромно значение, че те до голяма степен определят цялото положение на Китай в международните отношения. Това е особено вярно в областта на икономиката. За да се възползва изцяло от глобализацията, Китай имаше нужда от неограничен достъп до пазарите на САЩ, а също така се нуждаеше и от американски технологии и американски инвестиции. В средата на 1990-те години, тези две национални икономики изглеждаха в голяма степен взаимно допълващи се. Бизнесът разбираше това, но много политици, все още в шок след 1989 година, настояваха в баланса на отношенията да бъдат вкарани и небизнес фактори като защита на човешките права и демокрация. Пълната интеграция на двете национални икономики, както и в по-широк смисъл и интеграцията на Китай в световната икономика не биха били възможни без някакъв вид политическо договаряне.

Необходимото договаряне постепенно се очерта чрез дебатите около продължителния статут на „най-облагодетелствата нация“ (НОН) и в крайна сметка от приемането на Китай в Световната Търговска Орга-

низация (СТО). През целия период на 1990-те години Китай се възползва от статута на „най-облагодетелствана нация“, който беше подновяван ежегодно чрез периодичен ритуал, който провокираше разгорещени дебатите в САЩ за проблемите на Китай в областта на правата на човека. По същество, дебатите за НОН представляваха връхната точка на различията между американския бизнес елит и американския политически елит в тяхното отношение към Китай. Това беше битка, която политиците не можеха да спечелят – залогът за бизнеса беше просто прекалено голям и той не можеше да се предаде. Американските бизнес интереси бяха така тясно обвързани с Китай, че да се откаже статут на НОН беше на практика немислимо. Това би било търговския еквивалент на атомна бомба – икономическият и политически риск би бил толкова голям, че въпросът на практика беше предрешен.

Целият дебат се съдържа в обобщен вид в изтощителната работа и в крайна сметка в обратния завой, който направи Бил Клинтън по време на първия си президенски мандат (1993 – 97г.). Клинтън дойде на власт след като обвини опонента си – тогавашния президент Джордж Буш – баща, че „защитава диктаторите от Пекин“. За година или две след това той се опита да използва влиянието, което той си мислеше, че има американската търговия, за да промени поведението на Пекин, дори в една своя заповед от 1993 година изрично обвърза понататъчното предоставяне на статут на НОН с напредъка в опазването на човешките права. Ситуацията с правата на човека в Китай през следващата година всъщност се влоши. Стана ясно, че Клинтън блъфира, защото през 1994 година той нямаше почти никакъв друг избор, освен да поднови статута на НОН. И за да стане капитулацията пълна, той прекрати „обвързването“ на предоставянето на статут на НОН с напредък в областта на защитата на правата на човека, като така на практика само за една година направи обратен завой в политиката си. Така китайските ръководители извлякоха един символичен урок: всичко, което те трябваше да правят е да отстояват позицията си достатъчно дълго време, че американците да загубят кураж. Никога не им се наложи да чакат прекалено дълго. Последиците за бъдещите отношения между САЩ и Китай бяха огромни и застрашителни.

Прекратяването на „обвързването“ през 1994 година беше последвано от трайно политическо сближаване по време на втория мандат на Клинтън. Дзян Дзъмин посети САЩ през 1997 година, а Клинтън му

върна жеста на следващата година. Статутът на НОН стана постоянен през 2000 година и в края на 2001 година Китай се присъедини към СТО. Разбира се, Китай и САЩ все още имат политически различия, и всъщност те се задълбочават. Обаче при случаите, когато скритото напрежение избие в малка криза, тя вече не оказва въздействие върху техните икономически отношения. Без пречки от страна на политиката, процесът на интензивна икономическа интеграция започна да се задълбочава, докато достигна ниво на симбиоза, което Мориц Шуларик (Moritz Schularick) и Нийл Фергюсън (Niall Ferguson) нарекоха „Кимерика“:

„Най-важното нещо, което трябва да се знае за световната икономика през последното десетилетие е отношението между Китай и Америка. Ако мислите за него като за една икономика, наречена Кимерика, това отношение покрива 13% от световната земна повърхност, една четвърт от световното население, една трета от световния брутен вътрешен продукт и някъде около половината от глобалния икономически растеж през последните 6 години.“[1]

Връзката е симбиотична и неравно разпределена. Китай („Източна Кимерика“) се запимава с производството, често в производствени площадки, които са пренесени тухла по тухла от бившите заводи на Запад. Американците проявяват огромен апетит за евтините продукти, които се произвеждат в Китай с евтина работна ръка, и развиват огромен търговски дефицит. Заради пренасянето на производството на Изток, Америка има много малко какво да предложи в замяна, освен „интелектуални блага“ като технологии и развлечения – но защо Китай би плащал за нещо, което просто може да копира? Китай отпуска обратно на Америка под формата на заеми парите, които събира за произведените стоки, не толкова от щедрост, колкото, за да може Америка да консумира още повече стоки *Made in China*, и да поддържа целия цикъл в движение (при което и дългът се натрупва).

Явлението Кимерика, един вид нов икономически световен ред, наложен през последните 10 и повече години, отразява безпрецедентен глобален просперитет. Произведените стоки – всичко от електроника до текстил – беше евтино, инфлацията беше ниска, а кредитите – лесни. И двете страни извличат прилична печалба; САЩ, както и част от останалия свят, поддържат консуматорския си рай, докато Китай трупа капитал и поддържа заетостта на легионите си от работници, като така

1 Нийл Фергюсън, „Какво пропусна да разбере „Кимерика“?, в *The American Interest*, Януари – Февруари 2009 **http://www.the-american-interest.com/ai2/article.cfm?Id=533&MId=23**

намира нов източник на вътрешна и външна легитичност за еднопартийната система на управление. Икономическата интеграция на Китай в света му помогна да се отърси от политическата стигма на 1989 година.

Но финансирането на дълга не може да продължава вечно. По думите на Фергюсън:

„Колкото повече Китай беше склонен да отпуска заеми на Съединените щати, толкова повече американците искаха да вземат в заем. Кимерика, с други думи, беше основната причина за увеличаването на банковите кредити и издаването на облигации и деривативи, които се наблюдаваха на Планета Финанси след 2000. Тя беше основната причина за ескплозията на хедж фондовете. Тя беше основната причина за това, фондовете за дялов капитал да могат да заемат пари на ляво, на дясно и в центъра, за да финансират изкупуване на акции със заемен капитал. И Кимерика – или азиатският „океан от спестявания“, както го нарече Председателя на Федералния Резерв Бен Бернанке – беше основната причина за това, американският ипотечен пазар да бъде така залят с пари в брой през 2006 година, че човек можеше да получи 100% ипотека без да има доходи, работа или друго имущество[1]„.

„По същество, спестяванията на останалата част от света осигуриха надуването на балон на пазара с недвижими имоти в Съединените щати. И както почти винаги става с финансовите балони, лесните пари вървяха в комплект с хлабави стандарти за отпускане на кредити и откровени измами. Най-после еуфорията се превърна в депресия и след това, в позната от преди последователност, в паника. Всичко започна на пазара на рискови ценни книги, защото там беше най-вероятно да възникнат проблеми с плащанията, но много скоро стана ясно, че целият пазар на недвижими имоти на САЩ ще бъде засегнат“.2

В края на краищата Кимерика започна да изглежда като химера. Интересен е въпросът какво ще правят сега САЩ и Китай? И двете страни са вплетени в една връзка, която обслужваше добре техните интереси, но която вече се е превърнала в тежест. И за двете няма лесен начин да я напуснат. Китай се е превърнал в най-големият кредитор на Америка, но все още има нужда САЩ да продължават да купуват неговите

1 Нийл Фергюсън, „Възходът на парите”, отпечатано на части в *South China Morning Post*, 18 ноември 2008.

2 Нийл Фергюсън, „Какво пропусна да разбере „Кимерика”?, в *The American Interest*, Януари – Февруари 2009.

стоки, за да може икономиката да продължава да расте и да държи заети неговите неуморни работници. Това би означавало да продължава да отпуска още повече заеми на своя вече неплатежоспособен партньор. Ясно е, че ще трябва да се направят определени промени. Китайските ръководители вече изразиха своето безпокойство за сигурността на резервите, които са натрупали в американски правителствени ценни книжа. Джоу Сяочуан (Zhou Xiaochuan), управител на Китайската Народна Банка дори наскоро призова да бъде възприета нова резервна валута, която да замени проблемния долар.[1]

С предполагаем резерв от два трилиона долара, Китай изглежда в добра позиция да се опита да промени правилата на играта. Той може да използва резервите, за да стимулира вътрешното търсене, като така изключи американския потребител. При това, може да се опита да осигури повече равенство в собственото си общество, като премахне един от големите източници на вътрешно недоволство. Проблемът е в това, че еднопартийният режим в Китай може да се окаже дори по-неспособен да управлява лесни пари отколкото Америка, която – без значение на всичката си корпоративна и лична алчност – все още разполага с една добре развита система за контрол. Как хвърляш два трилиона долара на масата в система, която е известна със своята корупция и непрозрачност? Твърди се, че през март 2009, самите ръководни кадри на партията са предупредили, че корупцията може да попречи на изпълнението на наскоро обявения много-милиарден пакет от икономически стимули[2].

Патриотичният консенсус (и несъгласните с него)

Икономическата интеграция на Китай в света след 1992 година, без значение дали я наричате „глобализация“ или „Кимерика“, има дълбоки последици и за вътрешната политика. Тя помогна на Комунистическата партия да открие нова легитимност след кризата от 1989 година, и сериозно преобърна китайското общество като цяло, като осигури възхода на нови класи и обществени групи, както и създаде нови линии на напрежение за потенциални конфликти. На първо място, осигури на китайското общество нова цел, която е изразена най-добре в лозунга „Да забогатееш е славно“ (изкован още през 1980-те години). Друг популярен лозунг от тази епоха, „Някои първи ще станат богати“, обобщава негативната страна; обаче след десетилетия на уравниловка, китайците

1 „Китай призовава за нова резервна валута”, *Financial Times* 23 март 2009.

2 *Xinhua*, 10 март 2009; *WSJ*, 11 март 2009.

са готови да приемат значителна степен на неравенство в замяна на вероятността да дръпнат напред.

Част от новия обществен консенсус след 1992 година беше безпрецедентното ниво на лична свобода. В продължение на десетилетия, голяма част от личния живот в Китай беше контролирана от едно поделение на режима, наречено „работно звено“ (*gongzuo danwei*), като контролът се разпростираше включително и върху лични въпроси като бракът и семейството. С ерозията на държавното предприятие, „работните звена“ изгубиха много от влиянието си, както и много други израстъци на партията-държава, включително и някога вездесъщите улични комитети и дори самите партийни клетки. Обикновените хора получиха свободата да живеят както им се харесва, под условие, че не предприемат глупави авантюри в политиката, която остава изключително прерогатив на партията. Тези нови лични свободи, съчетани с възможността да се печелят пари чрез частно предприемачество, откриха нов свят на възможностите, които за мнозина трябва да са изглаждали доста по-привлекателни в сравнение с политиката.

Плодовете на икономическата либерализация не се разпределят поравно. При еднопартийната система, входните точки все още се контролират от партийни апаратчици и вашият успех в бизнеса до голяма степен зависи от вашите политически връзки (печално известните *guanxi)*. Както можеше и да се предположи, това доведе до значителна корупция, която се превърна в постоянна причина за обществено напрежение. Още по-важно, целият модел на Кимерика се основава на евтина работна ръка, която се стича от провинциите във вътрешността на страната към големите градове по източното крайбрежие на Китай, които служат като центрове за производство и износ. Съвсем доскоро, работниците – мигранти бяха ограничавани от така наречената система *hukou* на официално местожителство, която праваше тяхното присъствие в градовете полу-законно, ако не и направо незаконно. В резултат на това китайските работници често ставаха жертва на експлоатация, която обикновено се асоциира с международната миграция. Тяхното положение може грубо да се сравни с положението на мексиканските работници без документи в южните щати на САЩ. Основната разлика е в мащаба – според официалната китайска статистика, всеки ден в градовете работят около 130 милиона китайски работници-мигранти. Или поне „са работили“,

преди кризата на Кимерика да изпрати близо 20 милиона от тях обратно в селата.

Ако работниците – мигранти са губещите от тази система, то печелившите са от градската средна класа. Те имат достъп до обществени услуги, като например (предимно) безплатното образование и медицинско обслужване, които почти напълно отсъстват във вътрешността на страната; те се възползват и от инфраструктурните инвестиции, които превърнаха определени градове в метрополиси от световна класа. Те обикновено встъпват в новата глобализирана („кимерична“) икономика от средно ниво нагоре, като оставят тежката работа на поточните линии за необразованите, работници – мигранти без документи. Още в края на 1978 година, когато Китай за първи път се впусна в реформите за пазарна икономика, разполагаемият доход на хората в градовете беше 2,6 пъти по-висок от чистия доход на хората по селата; към 2006 година това съотношение се покачи до 3,3. Джъстин Йифу Лин (Justin Yifu Lin), водещ икономист на Световната банка, нарече това една от най-големите разлики в доходите в целия свят.[1] Изчислено чрез стандартния коефициент Gini, положението на Китай се е покачило от 40,7 през 1993 година до 47,3 през 2004 година, „ниво, което е по-типично за Латинска Америка“ (колкото по-високо е числото, толкова по-голямо е социалното неравенство). Лин смята, че зейналата пропаст между богати и бедни е пряка последица от китайския икономически модел.[2]

Измерено в абсолютни числа, китайската средна класа се оценява на някъде между 25 и 150 милиона души, в зависимост от методологията и използваните критерии. Размерът на най-ниската класа е по-малко спорен: според Световната банка, през 2005 година е имало 204 милиона души в Китай, които живеят с по-малко от 1,25 щатски долара на ден.[3]Ако към това добавим 130 милиона работници – мигранти, които живеят над линията на бедността, но значително под нивото на средната класа, това представлява значителен потенциал за социално напрежение. Повечето от тези „губещи“ живеят в провинцията, или меж-

1 *International Herald Tribune*, 22 юли 2008г.

2 б.а. Измерването на социалното неравенство е област с много неизвестни. Някои алтернативни модели за измерване подсказват, че неравенството в Китай всъщност намалява (виж например Джошуа Киитинг, „Разликата е в детайлите”, *Foreign Policy*, Март – Април 2009. Каквато е да е действителността, обществените представи в Китай са, че неравенството нараства бързо.

3 Световната банка, цитирана от *International Herald Tribune*, 22 юли 2008 година.

ду провинцията и големите градове. „Печелившите“ от зараждащата се средна класа са почти изключително жители на градовете.

В традиционната социология, градската средна класа в обществата в преход се счита за най-важната сила за демократизация. В Китай, обаче, случаят може съвсем да не е такъв. Много социолози, включително и китайци, подчертават факта, че китайската средна класа изглежда има доста специфични характеристики, една от които е относителния консенсус с еднопартийната форма на управление. Изследователи на демократичния преход като Daron Acemoglu и James A. Robinson сега са съгласни, че острото икономическо неравенство кара управляващите групи, включително и зараждащата се средна класа, да се съпротивляват на демократизацията, която може да застраши социалните и икономически привилегии, от които те се възползват в една недемократична система.[1]

На практика, голяма част от хората от градската средна класа изглежда са вплетени в системата, от която така добре се възползват. Те се превърнаха в основния съюзник на правителството в изработването на новия патриотичен консенсус, който легитимира еднопартийното управление и осигурява идеологическата основа за приемане на авторитарната система. Според новият наратив на ценностите на национализма и средната класа, който замени традиционната комунистическа идеология, Китай има нужда от монолитното управление на Комунистическата партия, за да може да се защити от конспирациите на враждебния Запад, който се опитва да спре развитието на Китай и да блокира неговия икономически и геополитически възход с всички възможни средства. Критиките, отправяни към Китай заради проблеми с човешките права, представляват само един от тези злонамерени планове за забавяне на китайското развитие. Такова е и развитието на демокрацията, за която се смята, че само ще застраши единството на Китай, ще отслаби страната и ще я направи лесна жертва на западния „хегемонизъм“.

Не е ясно колко хора наистина възприемат този опростен мироглед. Публичният дискурс е силно манипулиран чрез цензура и активни мероприятия за определяне на дневния ред на обществото, което властите предпочитат да наричат „управление на общественото мнение“ (*yulun*

1 Daron Acemoglu и James A. Robinson, *Икономически основи на диктатурата и на демокрацията,* цитирани в Edward Friedman, „Китай: заплаха за или заплашен от демокрацията?”, в *Dissent* ,Зима 2009.

daoxiang). На пръв поглед дебатите в интернет изглеждат по-открити и сред какафонията от гласове изглежда, че мнозина поддържат този „патриотичен консенсус“, но трябва да се има предвид, че постингите в китайската интернет мрежа не винаги са това, което изглеждат. Партията – държава разполага с легиони от т. нар. „интернет коментатори“, (повече известни като „Партията на 50-те цента“ или *Wu mao dang*, защото се смята, че това е сумата, която получават за всяко публикувано съобщение), на които се плаща, за да направляват онлайн дискусиите по желания начин. С Голямата Огнена Стена (the Great Firewall), която филтрира и отстранява всички политически некоректни публикации, или интернет – полицията и интернет доставчиците, които са склонни на сътрудничество и отстраняват тези публикации ръчно, всичко, което остава е *Wu mao dang*, която представя изкривен образ на реалното съотношение на мненията в обществото.

Очевидно е, обаче, че много хора наистина възприемат наратива за „комунистическата партия, която защитава Китай срещу неговите врагове“ и са готови да подкрепят правителството чрез публични демонстрации срещу „анти-китайските елементи“. Понякога те са съпроводени с насилие, както се случи по време на пренасянето на олимпийския огън. Най-грозните сцени се случиха не на Запад, а когато „свещеният огън“ премина през Сеул, където около десет хиляди китайски мигранти, включително и много студенти по академичен обмен, заплашваха местните корейски протестиращи.[1]

Най-видими и гръмогласни сред всичките самопрокламирани „патриоти“ са така наречените „гневни млади“ или *Fenqing*, отделна група от градска младеж от средната класа, обикновено на възраст под 20 години. *Fenqing* са изпълнени с гняв заради предполагаемите обиди, които Китай получава от Запада, и са готови да го изразяват чрез интернет или чрез преки действия, като бойкот (или по-точно блокада) на Карфур или на други, повече или по-малко произволно избрани западни компании. По-възрастни китайски коментатори, включително и авторите Yu Hua и Ma Jian сравняват техните прояви с фанатизма на Червената гвардия в началото на Културната революция.[2]

1 Kim Tae-jong, „Анти-китайски настроения се проявяват по пътя на олимпийския огън”, *Korea Times*, 28 април 2008 г.

2 *The Guardian*, 13 юни 2008 година, **http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/jun/13/china**

Като тийнеджъри, *Fenqing* не помнят нито Тянанмън, нито оживените дискусии от 1980-те години. Те са продукт на градския растеж след 1992 година и на идеологическите манипулации на „управляваното обществено мнение“. Те са също така първото поколение от сами деца, родени след като през 1980-те години беше въведена политиката за по едно дете на семейство. Смята се, че тези свръх-задоволени „малки императори“ имат много по-развито разбиране за собственото си значение и привилегиите, които им се полагат по рождение. Според един китайски коментатор, те са „фокусирани само върху себе си, тесногръди и неспособни да приемат критика.“[1]Техният собствен ограничен житейски опит на консуматорство и привилегии в бързо-развиващите се градове съвпада добре с официалния наратив за Китай, който се въздига под ръководството на Партията, въпреки западните опити да му попречат.

Естествено, поколенията на техните родители и дядовци имат малко по-различни спомени за партията. Изглежда, че в представата на Китай за себе си и за света се е развила някаква пропаст между поколенията. Освен това има и ясно разделение между градовете и провинцията, която приблизително съотвества на разделението между губещи и печелещи от китайския модел на развитие. Селските райони на Китай обикновено са под радара на международните медии; по-голяма част от информацията, която идва от Китай отразява настроенията на китайците от градовете. Според някои източници, нивата на идеологическия комформизъм по селата са доста по-ниски. Сред много други факти, поразяващо явление изглежда рязкото, макар и широко незабелязано, увеличаване на неофициалните християнски църкви, които някои китайски изследователи и *The Economist* наричат „най-бързо растящата неправителствена организация в Китай“.[2] И не е само християнството; съобщава се, че и други религии се разпространяват бързо сред хората, които са загубили всякакви илюзии, включително – изненадващо, предвид на официалната и разпространена неприязън към Далай Лама – Будизма Важрайяна.

Сред мъглата от официална цензура и „управлявано“ обществено мнение, което увеличава комформизма и прикрива инакомислието, трудно е да се очертаят границите на идеологическата поляризация в

1 Yang Xiaosheng цитиран от CNN, 4 октомври 2004 година, **http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune_archive/2004/10/04/8186784/index.htm**

2 *The Economist*, 2 октомври 2008 година.

Китай. Очевидно, правителството е успяло да си осигури донякъде фанатичната (и следователно непредсказуема) подкрепа на някои от групите, които се възползват от модела „Химерика“, най-вече на Fenqing. Размерът на противниковия лагер на либералното мнение е по-труден за преценяване, предвид на цензурата, но той никога не е изчезвал напълно. Ако не друго, поне атаките от неговите врагове го поддържат жив, а ние можем да се доверим на тяхната преценка за относителната сила на техните либерални опоненти.

Наскоро имаше няколко интересни интернет постинга в *China Digital Times*, които се опитват да очертаят разликата между „Ляво“ и „Дясно“ в китайското кибер-пространство. В китайски контекст, Лявото и Дясното трябва да бъдат разбирани различно от популярната им употреба на Запад. „Левица“ означава консерватори, които подкрепят еднопартийното управление, докато „Десница“ би обхващала либерали, които му се противопоставят и отстояват „универсални ценности“ като демокрацията и правата на човека. Това би звучало познато на хора, които са живяли в бившия Съветски лагер. В „левичарския“ интернет форум Tiexue един участник описва така дикотомията на китайското кибер пространство:

„Лагерът на левицата е по същество лагерът на националистите (...) Лагерът на десницата е по същество лагерът на индивидуалистите. Всички от десницата биха поддържали твърдението, че индивидуалните интереси вземат превес над националните интереси.“[1]

Едно по-проницателно описание на противниковите лагери се съдържа в последния китайски националистически манифест, бестселър наречен *„Нещастен Китай: великите времена, великата визия и предизвикателствата пред нас“* (2009). Той представлява продължение на оригиналната прокламация на Fenqing, *„Китай може да каже не“* (1996), която на свой ред идва по следите на първата „гневна книга“, наречена *„Гледайки Китай през едно трето око“*, публикувана през 1994. Книгите от 2009 и 1996 са колективно дело, като поне един от авторите (Song Qing) участва в написването и на двете. „Китай може да каже не“ е публикувана по време на дебата за предоставяне на статут на най-облагодетелствана нация и освен всичко друго, изразява и „гняв“ заради предполагаемите опити да се „попречи“ на Китай чрез обвърването на неговите достиже-

1 „Ляво и Дясно в китайската кибер – политика”, *China Digital Times*, 23 март 2009 година, **http://chinadigitaltimes.net/2009/03/left-and-right-in-chinese-cyber-politics/**

ния в областта на правата на човека с търговския му статут. Заглавието „Нещастен Китай“ се отнася към миналогодишните пред-олимпийски протести и към предполагаемата пристрастна реакция на Запада към размириците в Тибет през март. Интересно е, че книгата се жалва и от „пораженческия дух“ в Китай след скандала Sanlu за заразеното мляко, и се опитва да защити патриотичните Fenqing от атаките на „така наречените елити, чиято дума се чува в обществото“[1]. Въпреки по същество конформисткото послание на книгата, нейните автори изглежда вярват, че те водят тежка битка срещу едно доминиращо елитно обществено говорене, което е отявлено „анти-патриотично“. Това „елитистко“, „дясно“ говорене може да не пробие цензурата в официалните медии и в интернет, но неговите „патриотични“, „леви“ опопенти са болезнено наясно, че това тайно, заглушено мнение остава скрито между редовете, устойчиво и влиятелно.

Вероятно най-подробното изявление на това либерално течение беше формулирано в „Харта 08“, разпространена (макар, че не точно публикувана) от смесена група китайски граждани през Декември 2008. Китайската харта се позовава пряко на Чехословашката „Харта 77“, което ни връща отново в източна Европа. Широко разпространено е убеждението, че Харта 77 е допринесла за последващите демократични промени в Чехословакия, ако не и в цяла източна Европа, през 1989. Имаше оживени дискусии в китайски интернет сайтове относно значението и потенциала на Харта 08, както и за известните прилики и разлики между Чехословакия до 1989 и източна Европа от една страна и сегашен Китай – от друга[2]. Имаше аргументи „за“ и „против“, някои от тях по-компетентни, други – не. Всичко, което аз мога да добавя е цитат от древния китайски философ Джуандзъ: „Ако гледаш на нещата от гледна точка на различията, те изглеждат различни; от гледна точка на приликите, те изглеждат подобни.“

От гледна точка на различията, Китай е на светлинни години от това, което беше източна Европа преди 1989. Той успя да избегне обратния домино-ефект на комунизма като се пре-дефинира чрез признаване на

1 „Национализмът вилнее в нова китайска книга”, *Zhongnahai Blog*, 12 март 2009, **http://www.zhongnanhaiblog.com/web**

2 За подробно обобщение на тези дискусии, виж Ребека МакКинън, „Какво означава Харта 08? Твърде е рано да се каже ...“ **http://rconversation.blogs.com/rconversation/2009/01/what-does-charter-08-mean-too-soon-to-tell.html**

пазарната икономика и се позиционира като един от основните играчи в глобализираната икономика. Той успешно манипулира вътрешното обществено мнение и привлече на своя страна сегменти от обществото, които спечелиха от влизането на Китай в глобалния свят. Голяма част от китайското общество днес е много по-свободно от източна Европа при комунизма, доколкото хората могат да пътуват, да трупат богатство и да се радвам на един стил на всекидневния си живот, който не е много поразличен от този на Запад. Икономическият и политически възход на Китай даде на страната ново самочувствие и породи глобални амбиции, които са напълно чужди на източна Европа от преди и от сега.

Но е възможна и гледна точка на приликите. В политическо отношение Китай си остава еднопартийна диктатура, подобно на източна Европа от близкото миналото. Режимът се стреми да подсили своята легитимност, но тя си остава доста плитка. Самият факт, че беше възможно да се появи прокламация като Харта 08, вдъхновена от дисидентското движение в източна Европа, и че тя привлече хиляди подписи и породи оживени дискусии в интернет и другаде, изглежда навежда на извода, че съществуват някои основни проблеми, които Китай не е успял да преодолее чрез своята пост-1992 трансформация.

Пукнатини по върха, пропаст в низините

А може да стане и по-лошо. Световната икономическа криза заплашва „кимериканския“ икономическия модел, който помогна на китайския комунизъм да оцелее в пост-комунистическата ера. Да цитираме едно скорошно обобщение:

„По същество, причината, поради която китайската икономика стана толкова уязвима спрямо икономическата криза от 2008 беше заради нейната прекомерна зависимост от инвестиции и експортно търсене. Инвестициите заемат 40% от китайския БВП от 2005 година насам, а експортният излишък се разду до забележителните 8% от БВП през 2007. Съответно, потреблението на китайските домакинства спадна до безпрецедентно ниско ниво от 35% от БВП през 2007 (сравнено с 70% от БВП в САЩ). Тази небалансирана икономическа структура поддържа вероятността за спад в растежа на Китай. Зависимостта от износа, очевидно, прави Китай зависим от потребителите в САЩ и Европа, чиято покупателна сила рязко се понижава.“[1]

1 Бари Нотън, „Борбата за запазване на растежа“, *China Leadership Monitor, 27/2009.*

За добро или за лошо, Китай ще трябва да пренастрои сегашния си икономически модел. Това би било всъщност полезно за коригиране на някои от съществуващите дисбаланси, но като цяло ще дестабилизира статуквото. Привилегированите ще станат по-малко привилегировани, и балансът на силите и на политическата подкрепа може да се промени. Ще може ли Китай да възприеме промяната и да се предефинира още веднъж, без политически турболенции? Наскоро, двама известни наблюдатели на случващото се в Китай дадоха еднозначен отговор: Пекин ще преодолее кризата, но единството сред националните първенци ще бъде подложено на сурово изпитание. Минксин Пеи твърди във *Foreign Affairs,* че режимът може да оцелее дори и при сериозен спад в икономическия растеж, заради здравия апарат на органите за сигурност и репресивната си власт. Обаче, социалните напрежения, които произтичат от кризата, могат да изкушат някои опортюнисти сред ръководството да се опитат да се домогнат до властта като привлекат обществена подкрепа чрез популистки лозунги, които отговарят на някои от обществените тежнения:

„Нарастващото социално недоволство може и да не е достатъчно да изхвърли партията от властта, но може да се окаже достатъчно, за да изкуши някои от членовете на елита да се възползват от ситуацията за своя собствена политическа изгода. Такива политически предприемачи може да използват популистки примамки, за да отслабят своите съперници и, в този процес, да прокарат разделителни линии в привидно единните редици на ръководните нива на партията.“[1]

Във *Foreign Policy*, Ченг Ли заключава, че ръководството е вече разделено между „популисти“ (*tuanpai* или Комсомолска клика от апаратчици около Ху Дзинтао) и «елитисти» (обвързани с властта бизнес-лидери и „князе“, свързани с бившия президент Дзян Дзъмин). Обаче Ченг твърди, че въпреки техните различия, тези две клики образуват „екип от противници“, които споделят общ интерес от запазване на режима. Тяхното противоборство може дори да е полезно за способността на системата да се адаптира, особено след като тяхното съперничество вече не е игра с нулева сума за резултат, а по-скоро упражнение за постигане на консенсус. Въпреки това, той също вижда потенциал за конфликт:

„Новата китайска игра на елитна политика може да се провали. Какво ще стане, ако например икономическите условия продължават да се

1 Минксин Пеи, „Китайската комунистическа партия ще оцелее ли след кризата?“, *Foreign Affairs,* 12 март 2009.

влошават? Партизанщината по върховете може да излезе извън контрол, и дори може да доведе до задънена улица или направо до разцепление. Различията по много въпроси – включително относно преразпределението на ресурси, създаването на система за обществено здравеопазване, реформа на финансовия сектор, постигането на енергийна сигурност, поддържане на политическия ред и справянето с вътрешните етнически напрежения – са вече толкова изострени, че за ръководството може да става все по-трудно да изгражда онзи тип консенсус, който му е необходим, за да управлява реално.“[1]

Това, разбира се, са обикновени спекулации. Обаче основната конфигурация – еднопартиен режим, който генерира достатъчно репресивна сила, за да подтисне потенциален бунт, но само ако ръководството остане единно – не е толкова далеч от положението през 1989 година, както в източна Европа, така и в Китай. Тянанмън нямаше да бъде възможен без разделението между Джао Дзъян и твърдолинейните партийци, и Берлинската стена нямаше да падне, ако Горбачов не беше раздрусал съветския режим. След 20 години промени, основните положения са все същите. В еднопартийна система, една малка пукнатина на върха може да разтвори пропаст в низините. Зад фасадата от самоувереност, хармония и стабилност, призракът на 1989 все още дебне един режим, който се надява да го е изличил и преодолял.

Превод от английски език: Иванка Иванова

Мартин Хала е чешки синолог, специален съветник на фондацията „Отворено общество“ по въпросите на Китай и Тибет.

1 „Китайският отбор от противници“, *Foreign Policy*, Март/Април 2009.

Коментари (2)

- 04-07-2012|**blag009** – О, Сорос...

„От гледна точка на различията, Китай е на светлинни години от това, което беше източна Европа преди 1989. Той успя да избегне обратния домино-ефект на комунизма като се пре-дефинира чрез признаване на пазарната икономика и се позиционира като един от основните играчи в глобализираната икономика. Той успешно манипулира вътрешното обществено мнение и привлече на своя страна сегменти от обществото, които спечелиха от влизането на Китай в глобалния свят. Голяма част от китайското общество днес е много по-свободно от източна Европа при комунизма, доколкото хората могат да пътуват, да трупат богатство и да се радвам на един стил на всекидневния си живот, който не е много по-различен от този на Запад. Икономическият и политически възход на Китай даде на страната ново самочувствие и породи глобални амбиции, които са напълно чужди на източна Европа от преди и от сега“.

В крайна сметка всичко е бюрокрация. Да сравняваме хилядолетната китайска бюрокрация с остналия свят е меко казана смешно.

Парите(книжните)-чисто китайско бюрократично откритие от преди да кажем 14-15 века.

Но колко струва отпечатването на една примерно 100 $ бакнота, до колкото знам 3 ЦЕНТА.

За 3 цента американско получава стоки за 100 $!?

Та колко са ПРЕКИТЕ материални вреди на американско, към 66.(6) млн.$.

Да не започваме с бля, бля т. е. висшите финансови спекули и т. н. Това е като ВИСШТАТ МАТЕМАТИКА, всичко се свежда до +,-,:, х.

Само не знам в КОЙ момент 3 цента, станат 120 $ чист разход за американско?

Според Маркс, в момента са все още ... „М-ъ“ и „Ш-ъ“т. е. 10 % иМърдат и Шават. За мен това сравнение ми хареса:

„По същество, дебатите за НОН представляваха връхната точка на различията между американския бизнес елит и американския политически елит в тяхното отношение към Китай. Това беше битка, която политиците не можеха да спечелят – залогът за бизнеса беше просто

прекалено голям и той не можеше да се предаде. Американските бизнес интереси бяха така тясно обвързани с Китай, че да се откаже статут на НОН беше на практика немислимо".

 КОРУПЦИЯ в чист вид!

- 04-07-2012|**blag009**

Мъка пропуснах...

Кибик Блаже

ПП. Няма опция за редакция за време примерно от 3-5 мин.

Един ден… кой знае… може би…
Автор: Апостол Карамитев

– Всички в къщи ме корят заради вас. Простете ми наистина!

Не се опитах и да търся думи в отговор на извинението му. Усмихнах се неловко – бях обсаждала домашния телефон на Апостол Карамитев повече от десет пъти. Разговарях с близките му, с него. В последния момент все не успяваше да дойде в Радио София.

– Сигурно е още в болницата – отговаряха от дома му. – Той всяка сутрин ходи там.

Знаех, че го търсят и от вестниците, телевизията, за честването на петдесетгодишнината му, което трябваше да стане след няколко дни.

Знаех, че още имаше и снимки в „Сватбите на Йоан Асен“.

– И сега се безпокоях, че ще дойда не навреме. Нали знаете, в болницата...

Качвахме се към студиото. Вървеше енергично както винаги, само в лицето му срещах някакво напрежение, умора. Екипът в студиото не беше влязъл още, понечих да се извиня, той ме прекъсна съучастнически:

– Напротив, чудесно! Аз съм малко уморен, а и тези болки...

Предложих да го свържа с моя близка, която се беше излекувала с билки.

– Разбира се, нека да запиша телефона ви. Човек трябва всичко да опита, нали?

Влязохме в студиото. Още по телефона бях пояснила какво ме интересува в рамките на моето предаване.

– Знаете ли, нека да се условим така – не ме прекъсвайте! Искам да го излея ей така, на един дъх. А сетне...

Много развълнуван, загледан през прозореца, той импровизираше.

Разказваше за пътя. Изминатия. Бъдещия. Ние слушахме притихнали. При разказа за последната – несъстоялата се – среща с Петко Атанасов, той с мъка се бореше със сълзите си...

Един ден... кой знае... може би!

Един ден... кой знае... може би!

Скромността на твореца, който знае, че все има непобедени върхове, ли носеше този рефрен?

Насмешка над дързостта човешка да дава уверен отговор за утрешния ден!

Или предчувствие за близкото сбогуване?

Крадешком бършехме очите си.

– Благодаря ви. И обезателно ще ви потърся за билките. Човек трябва всичко да опита, нали?

– Стремежът ви към най-доброто, към съвършеното съпътства целия ви път. Кое е недостигнатото, което искате да прибавите към вече стореното, другарю Карамитев? Правите постановки във Висшия театрален институт с вашите студенти, зрителят ви очаква като режисьор и в професионалния театър. Споделете с нас нещо за своето време в малкото свободни мигове.

Апостол Карамитев: Как да ви кажа... 50 години – това е една хубава възраст, красива възраст, желана възраст, но неудобното е, че на човек започват да му задават такива едни въпроси като вашите и той трябва сега да помисли и много хубаво, така прегледно... угледно да отговаря. Това е едната страна, външната страна, а другата страна е, че и без да му задават такива въпроси, като стигне на 50-годишна възраст, човек сам сяда и си задава много въпроси във връзка с много, много неща. Аз не знам дали точно ще отговоря на конкретните ви въпроси, но вашите въпроси са повод да може би и аз да си помисля, да направя някаква равносметка на живота си, която е неизбежна в такива моменти.

Как да ви кажа, на мен ми е много неудобно да говоря за миналото, защото аз миналото не го обичам. От нищо не се срамувам и за нищо не съжалявам, но миналото си е минало – хубаво, добро, било е. Може би защото професията ми е такава, та и за бъдещето си не обичам много да говоря, макар че мисля за него. Не обичам да говоря затова, защото нашата професия е такава, че трябва да чакаш да те види режисьор в дадена роля, да те поканят да играеш в даден филм, директорът да реши, че е удобна еди коя си пиеса за даден сезон, в който ти би могъл да се проявиш, и тъй нататък, така че нашите планове са винаги много зависими от други хора и колчем съм правил планове, винаги не е ставало

точно това, което съм си мислил, затова и за бъдещето хайде да не говорим, макар че мислим.

И ми остава само това проклето и хубаво настояще... Знам ли, цял живот настоящето е запълвало живота ми, и то настояще, изпълнено само с работа.

50 години... като си помисля, много бих искал да видя и да преценя какво в живота ми е било победа, какво е било поражение и стигам до едно тъжно заключение: че много от победите, за които така съм тържествувал, когато съм ги извоював, след време се оказват жалки и незначителни, и обратното – много от пораженията, много от това, което е било неуспех за мен, с времето се оказва[т] големи победи, победи над себе си, над собствената си гордост и над собствените заблуждения.

Знам ли, работа, работа, работа – това е бил животът ми, това е и наверно това ще бъде. Аз не знам вече кое е добро и кое лошо. Аз вече не знам живота, миналия ми, аз не знам кое е победа, кое е поражение и не искам да знам.

Пак ви казвам: за нищо не съжалявам и от нищо не се срамувам, но само едно знам – господи, що нещо ме чака занапред! За да, както е казал поетът:

За да останеш,
за да си потребен,
за да те има
и след теб дори.[1]

Защото аз все си мисля, че във всеки човек е скътано човешко щастие.

Това щастие е дадено човеку от родители, от приятели, от учители, от любима, от деца, от народ. Дадено му е от хора, от човеци и е предназначено за хора, за човеци.

Някога, преди много години, в моите бурни младини аз имах чувството, че светът е създаден за мен, че светът се върти около мен и че светът съществува чрез мен. 50-те години, които изживях, многото погребения, на които присъствувах, ме накараха да се убедя, че светът не съществува за мен, че аз не съм пъпът на Вселената и че светът не се върти около мен. Но това ме научи и на едно друго нещо: че това просто вълшебно нещо, което е животът, човек трябва колкото може по-честно, по-умно, по-запълнено да изживее. [И] може би, може би този живот няма

1 Вж. стихотворението на Веселин Ханчев „Посвещение“ (26.III.1958) – публ. В „Септември“ 1958, кн. 5.

да е сбъдновението, за което е мечтаел на младини, няма да е крилата мисъл, полет, а ще бъде може би само една клетка, която приема сока от земята и го предава нагоре. Може би животът няма да бъде шумолене, няма да бъде листа, няма да бъде плодове, а само тъкан, само клетка, [но] и това е живот. Това е може би предназначението ни – това, което сме взели от хората, да го върнем на хората, за да, както е казал поетът:

За да останеш,
за да си потребен,
за да те има
и след теб дори.

Какво да кажа на конкретните ви въпроси?... Ах, ах... Чакат ме и като професионален режисьор на професионална сцена. Разбира се, че и това ще стане и... Мисля го, подготвям го, кога – знам ли. Някога, на младини, обичах да казвам с голяма самоувереност, че „що са години пред мен, са все мои". Е, сега вече нямам тая дързост да говоря така.

Знам, че всички години, които са зад мен, не са мои, но пък знам и друго – че тия, които ми остават, трябва да бъдат изцяло мои. На мен ми се иска да ви кажа още нещичко, което така ме е впечатлило и се е запазило в паметта ми. Някаква история, ние – възрастните хора, винаги говорим все такива истории за нашето минало.

Бях съвсем млад актьор... Да, вече като възрастни, все говорим за „когато бях млад"... Бях съвсем млад актьор, току-що влязъл в театъра, беше първата ми премиера и, разбира се, в гримьорната ми имаше много цветя, имаше много поздравления, трескава премиерна атмосфера, благопожелания, завист, въобще – театър. И моята гримьорна, разбира се, беше изпълнена с такива и „почитатели", и „доброжелатели" в кавички, но аз независимо от многото хора забелязах, че нашият голям актьор Петко Атанасов, седнал на едно столче в ъгъла на гримьорната, навел се, облегнал се на своето бастунче, ме гледаше с много ирония (защото той знаеше цената на всичко това) и с много обич. Тогава бях млад и колкото и да бях самоуверен, все чаках да ми кажат, че съм талантлив, все чаках да ми кажат, че ме бива. Все чаках да кажат тая хубава дума – дарба имаш. И аз тогава, като го гледах, така си казвах: „ако някой ми каже нещо умно, ако някой ми каже, че наистина съм талантлив – това ще е той!" Чаках да се изнижат всички и наистина – той търпеливо изчака да мине цялата тая шумотевица и след това дойде при мен и ми каза кротко, с много ирония и много обич: „Виж какво, мойто момче, аз

сега няма да те поздравя, защото е много лесно да направиш първата си роля и е много трудно да направиш десетата си роля. Сега си млад, даже всички твои недостатъци минават за нещо ново.

Когато всички те знаят, когато всички вече знаят и недостатъците ти, тогава вече да бъдеш интересен и нов... След десетата роля... Е, тогава ще си поговорим. А това, дето чакаш сега да ти го кажа, тая думичка де...“

Той разбираше много добре какво аз чаках да ми каже. „Какво да ти кажа, тя е нещо, дето хем го имаш, хем го нямаш. То е нещо, много лесно за изгубване, то само от теб зависи, зависи от това, какъв човек ще станеш. А ти не мисли за думичката, ти мисли за десетата роля“.

И си отиде.

И наистина, започнах своето странстване от роля в роля. Често виждах бай Петко Атанасов – стои зад кулисите по репетиции и ме гледа.

И аз току намеря някакъв начин, мина покрай него и все чакам да ми каже нещичко, да ми даде някакъв съветец, а той само току-така ме погледне изкосо и избоботи: „Блъскай си главата, блъскай се!“ И друго нищо не ми казваше.

На десетата роля[1] бай Петко Атанасов дойде в гримьорната ми. Беше ги сам броил, аз не го бях канил. Дойде и ми каза: „Ако продължаваш така да работиш, един ден, може би, кой знае... Важна е следващата десета роля. Айде свърши нея, пък тогава ще си поговорим“. И си отиде.

Аз продължих да странствам с настървение от роля в роля, а на следващата десета[2] роля бай Петко вече го нямаше... Но аз стоях в гримьорната си и като че ли го чувах пак да ми говори: „Важна е следващата десета роля. И тогава ти мисли за нея, за следващата десета роля. И когато я направиш, тогава ще си поговорим. И ако продължаваш все така да работиш, може би, един ден, кой знае...“

Аз станах на 50 години. Какво е минало, не знам. Важни ми са следващите десет години, следващата десета роля, следващата десета постановка, следващият десети випуск, който трябва да пусна от ВИТИЗ.

А тогава, един ден, може би, кой знае...

---

1 „Десетата“ роля (само два години по-късно) е тази на Владимир Дорохин в „Стари другари“ от Леонид А. Малюгин (премиера – 27.XII.1949, постановка и дебют на Гриша Островски). Играе се общо 54 пъти.

2 Следващата „десета“ роля, т.е. 20-та е Христофоров във „В полите на Витоша“ от Яворов (прем. 11.XI.1956, пост. Ст. Сърчаджиев). Най-дълго играният на сцената на Народния театър спектакъл – 12 години, общо 250 пъти до 1968. // Роденият на 20.I.1889 в Пловдив Петко АТАНАСОВ Мавродиев умира на 7.III.1956 в София.

Публикация Мария КАРАМИХАЙЛОВА
„Пламък“ / г. XVIII/, бр. 3 от 1975, с. 156-158.

Послепис на съставителя:

Т. нар. „Завет“ на Апостол Карамитев – най-искрената му и пълна предсмъртна изповед – стана популярен благодарение на записа на Мирчо Сливенски от 14. X.1973 за БНР и горната публикация на Мария Карамихайлова в сп. „Пламък“. Оформено за фон с Requiem на Моцарт, част от интервюто бе включено и в грамофонната плоча „Театрален портрет“ (коментар – Васил Стефанов), издание на „Балкантон“ ВАА 1399 от 1974.

Тук подробностите на характерния за Карамитев изказ са съобразени с оригиналния магнетофонен запис. Това е неговото слово и никакви корекции на редактор не са допустими. Напр. той казва „човеку“, а не „на човека“, „наверно“, а не „навярно“ както е в сетнешната редакция.

Жив съм (съст. Алберт Бенбасат). Изд-во „Слово“, В. Търново 2001, с. 39-40.

Апостол Милев Карамитев е български театрален и филмов актьор, много популярен през 60-те години на 20 век.

Коментари (3)

- 08-07-2012|**Владо**

Гениален актьор... беше и си остава.

- 18-07-2012|**Георгиев**

Невероятен артист, очарователна личност, представителен мъж с изключително силно присъствие в живота и на сцената.

Жалко, че млад си отиде.

- 09-03-2013|**gero**

da taka e genialen e ama ne 4uvam mnogo da se se6tat za nego. be4na mu pamet.

Август 2012

Гор Видал и краят…
Автор: Гор Видал

Когато отидох да видя Гор Видал за пръв път, през 2005, той работеше на пишещата си машина, прегърбен, сред бароковите сенки на италианската си вила. Тук в Равело, в легендарната си къща, *La Rondinaia* (Лястовичето гнездо), построена високо на една от скалите в Costiera Amalfitana, той е написал *Палимпсест*, първия том от мемоарите си. Тук е написал и *Златният век*, както и, преди да се върне обратно в Hollywood Hills, *Краят на свободата.*

Гор Видал е добре известен заради иконокластките си политически позиции и недвусмислената си хомосексуалност. През 1948, романът му *Градът и колоната*, с откритата си хомоеротична тема, е прикован на позорния стълб от *Ню Йорк Таймс*. За да свърже двата края, Видал започва да пише за телевизията, театъра и киното. Става изключително успешен и скоро се завръща към челното място на литературната сцена с романа си *Юлиан*, както и с безброй много културни и политически есета. След 11 септември започва да пише *Имперска Америка: Размишления върху Съединените щати на Амнезията.* Той е един от първите писатели, които рязко се противопоставят на войната в Ирак, която възприема като симптом на тоталитарно изкушение. Ненавиждан от американската десница, но пък считан за многословен вестител на крайната левица, Видал продължава да изобличава високомерието на Империята и бавния упадък на гражданските свободи.

Като човек той обича да излага на показ пламенността си, остротата на мисълта и язвителния си, сух хумор. До последните си години той продължава да работи всяка сутрин, и да чете Милтън и Монтен в следобедите. Мизантроп, обожаван от Холивуд, последен титан на едно отмиращо поколение, Видал може би е имал един от най-изключителните животи във великия американски век.

Лила Азам Зангане

***Интервюираща**: Кога за пръв път дойдохте в Равело?*

Гор Видал: За пръв път дойдох тук през 1948, в един джип, заедно с Тенеси Уилямс. Бяхме пристигнали от Рим, с решение да останем тук за един ден, а след това аз открих тази вълшебна скала. Разбира се, нямах представа, че двадесет и пет години по-късно ще си купя къща тук...

Пò у дома си ли се чувствате в Европа?

Не. Напротив, прекарвам по-голямата част от времето си в Калифорния. Чувствам се изпълнен от ярост, а и от политическия климат там. Изпълнен съм от гняв през по-голямата част от времето, в което съм там, което може и да е непоносимо за някой друг, но за мен това е гориво за писането ми.

Дълго време сте били политически ангажиран — кандидатирахте се за Конгреса през 1960, и отново през 1982. Това е нещо доста рядко за американски писател. В Европа имахме Малро и, от противоположната страна на спектъра, Дрийо ла Рошел[1]. Освен това го има и Марио Варгас Льоса в Перу. Мейлър се кандидатира за кмет. И все пак, обикновено в САЩ...

Един писател представя освен всичко друго и семейната си история. Дядо ми беше сенатор, а баща ми служеше в администрацията на Рузвелт. С други думи, израснал съм в политиката. Ето защо ми се струваше напълно естествено да взема участие в битките на моето време, да участвам в писането на историята на страната ми. Посветих години на всичко това, а също и седем романа, както и безброй много есета. Знам, че мнозина от съвременниците ми се интересуват повече от неща като семейство, опека над децата, изкуство или най-добрия начин да бъдеш учител. Пленително, нали? Не.

Какво въздействие има глас като вашия върху формирането на общественото мнение в Америка?

Тези малки книжки, които пиша, като например *Краят на свободата*, за политическия климат след 11 септември в САЩ, се продават в стотици хиляди екземпляри. Докато, така поне чувам, романите за семейството не се продават. Това може и да не е присъдата на Бог, но то със сигурност е присъдата на историята.

Важен ли е успехът за вас?

За този вид полемични есета, да, важно е да се достигне възможно най-големия брой читатели. Отвъд това, наистина, никога не съм бил

1 Френски писател и интелектуалец, един от по-известните колаборационисти с фашисткия режим. Самоубива се през 1945 г. Бел. пр.

особено впечатлен от егоцентричните размишльотини на колегите-писатели. Фройд е нанесъл сериозна вреда на американската литература – много писатели се подложиха на психотерапия през 1940-те, след което всички те станаха ужасно егоцентрични. Сол Белоу написа много смешен текст по този повод, издаването на който аз подпомогнах, *Последният анализ*. Това е малък шедьовър върху присъщата на американския егоизъм плачливост.

Има ли писатели от вашето поколение, които сте чели и на които сте се възхищавали?

Чета много есеистика, история, но почти никакви романи. От време-на време намирам по някое добро есе в *New York Review of Books.* Но авторите им винаги изчезват начаса. Писателят, на когото съм се възхищавал през целия си дълъг живот е Итало Калвино. Представих го на Америка, което не беше лесно, защото той не беше „обичаен“. Американците харесват само неща, на които могат да поставят етикети, дори и ако това ги унищожава. Искам да кажа, помислете за онези бедни латиноамерикански писатели. Някои от тях са много добри. Но етикетът „магически реализъм“ ги руинира напълно. Критиците са като туристи, които се завръщат от пътуване, казвайки, че са се „минали“ Мачу Пикчу: „Окей, минахме магическия реализъм“, сега вече можем да го изхвърлим.

Ако би трябвало да ви сравня с някой френски автор, той вероятно би бил Андре Жид. Жид от „Пътешествия в Конго“ и „Нова земна храна“, патронът-светец на политическата хомосексуалност.

Харесва ми това сравнение, всъщност познавах Жид лично. Rue Vaneau, 1 – това беше адресът му в Париж, на втория етаж. Имаше огромен офис с хиляди книги, един ден ме покани на закуска там. Предложи да ми подари една от книгите си. Избрах ***Коридон***, а той отговори, „Никога не бих подарил тази книга, тя е толкова остаряла, толкова глупава“. А аз му казах, „Точно затова я искам“. Все още я имам, той я подписа за мен. И не е чак толкова лоша, колкото мислеше той.

Какво мислите за религията днес в Америка?

Това е дело на дявола. Може би не съществува добър Бог. Но със сигурност има дявол, а най-важната му страст е религията на онези протестантски фундаменталисти. Струва ми се, че страната ми започва да прилича на теокрация. Използвайки телевизията, евангелистите събират ужасяващи количества пари, които след това използват за избирането на умствено изостанали обскурантисти.

Тъй като няма реална система за публично обучение, мнозинството от съгражданите ми е ужасяващо невежо. Нямат представа къде се намира Ирак. Приемат като евангелие всичко, което им каже правителството. За Бога, всяка друга нормална страна би била против войната в Ирак! Но ние живеем в ненормална страна, управлявана от експерти по измамническа реклама.

А демократическата партия?

О, ако сте в състояние да я намерите, бих я разгледал. Но тя не съществува.

Страната още никога не е била толкова разделена.

Да, между империалисти и анти-империалисти. Това е ситуацията. Най-мощната страна в света е на път обратно към каменната ера. Те казват, „Избрани сме от боговете да управляваме планетата". Но истината е, че онова, около което се въртят нещата, е получаване на контрол над последните петролни резерви. Вместо да открием алтернативни източници на енергия, ние се опитваме да подчиним цели световни региони. Хората не разбират, че, вършейки това, страната се отправя към абсолютна катастрофа.

Вярвате ли, че свободата на словото се намира в опасност в Съединените щати?

Разбира се, че да. Страната принадлежи на шепа хора, които контролират и медиите. Погледнете към General Electric. Те правят атомни оръжия за Пентагона, а освен това притежават кабелния канал NBC News, което е един много изтънчен апарат за цензура, вътрешно присъща на системата. Гениално е. Това е като електронна клетка около нацията, която не позволява на информацията да проникне вътре.

Казвали сте от време на време, че американската демокрация умира.

Демокрацията е нещо, което Америка никога не е практикувала. Защото отците-основатели са мразели две неща: монархията и демокрацията. Те са искали република, копие на римската или венецианска република. Не са харесвали дори етимологията на думата „демокрация".

А мястото на литературата сред всичко това?

Никой вече не чете романи. И не виждам ситуацията да се подобрява. Хората предпочитат видео игри, риалити-телевизия и филми. Има толкова много причини да не се четат романи...

Тогава какви са причините вие да ги пишете?

Фактът, че романите, които пиша, не са били написани преди това, предполагам.

Това е всичко?

И защото съм роден романист, което не се случва чак толкова често. Има хора, които се опитват да пишат за известно време, а след това стават министри на културата при дьо Гол и започват да изживяват собствените си фикции... Измежду Малро, Балзак и Монтен, аз избирам Монтен. Той ще надживее всички останали, защото есето, тоест директната комуникация между писателя и неговия читател, ще надживее романа с поне хиляда години.

Това ли е причината да пишете най-вече памфлети и есета?

Да, а също и защото есето е най-директния начин за атакуване на политиките на моята страна. Честно казано, бих предпочел да го правя по телевизията, която е дори още по-фронтална.

Но вие се интересувате и от историческия роман.

Да, така е. Защото писането на история е нашият единствен евристичен принцип. Германците имат специална дума за това, *einfühlen*. Това е способността да се изживее и възпроизведе миналото в настоящето. В книгите си винаги съм се опитвал да го възпроизведа по възможно най-естествения начин: историята трябва да бъде включвана в разказа без тежестта на предупреждението.

А какво ще кажете за апокалиптичния си роман „Калки“? Къде са неговите източници?

В интереса ми към есхатологията.[1] Светът стигна толкова близо до саморазрушение в собствения ми живот. Служех в американската армия, в Тихия океан, по времето когато бомбардираха Хирошима, а след това и Нагасаки. Там получих нещо като предусещане за края на света. Години по-късно реших, че би било интересно да се измисли герой, чиято мисия е да унищожи човечеството – с изключение на самия себе си и още неколцина – така че само неговите наследници да населят света отново.

Освен това току-що завършихте втория том от мемоарите си, чийто първи том „Палимпсест“, излезе преди десет години.

Трудно беше. Не намирам живота си особено интересен, знаете ли. А понякога си мисля, че вече съм казал всичко в първия том, който завър-

1 Част от теологията, занимаваща се с въпросите з края на света. Бел. пр.а.

ши когато ставах на тридесет и девет. Живях над четиридесет години повече от това, така че си мислех, че имам повече за писане. Колко скучно. Предполагам, че може да съм изплагиатствал Монтен.

Писахте в предговора към „Палимпсест", че книгата не е автобиография, а по-скоро един вид „спомням си": тоест първичността на сантименталната истина над предполагаемата проницателност на паметта?

Паметта е нещо странно. От научна гледна точка тя не е механично средство за възпроизвеждане на нещо. Мога да си мисля хиляди пъти за това как си счупих крака когато бях на десет години, но пред очите ми никога не възниква едно и също нещо. Споменът ми за тази случка всъщност никога не е бил нещо друго освен спомена за последния ми спомен за нея. Това беше и причината, поради която използвах образа на палимпсеста – тоест нещо, написано върху нещо друго, което е било отчасти изтрито. Това е, което паметта е за мен. Не е филм, който прожектирате отново и отново по един и същи начин. По-скоро тя е като театър, с образи, които се появяват от време на време.

А какво ще кажете за втората част от мемоарите си?

Нарекох втория том *Навигация от точка до точка (Директна навигация)*– което е именно нещото, което правехме по време на войната, на Алеутските острови, защото времето беше толкова лошо, че не можехме да положим маршрута си предварително. Този втори том покрива последните четиридесет и нещо години от живота ми. Да пишете когато вече сте много възрастен означава, че сте преживели окончанията на толкова много неща, че това ви позволява да осъзнаете по-добре формата, която приема живота. Започвате да опознавате смъртта, близо сте до нея. Но младостта почти не може да си представи края на това пътуване.

От всичките си книги, коя харесвате най-много?

Има една, която бих желал да прочетат всички, защото може да се окаже полезна: *Сътворението*. Всички са вътре в нея: Сократ, Платон, Зороастър, Конфуций. И въпросът (идещ от Монтен), който зададох на всеки от тях: Що е Сътворение? Как е бил създаден света? Бил ли е създаден? Имайте пред вид, че аз вярвам в полезността на книгите. Не се интересувам особено много от изкуство заради самото изкуство.

И по какъв начин е полезно „Сътворението" във вашия смисъл?

Това е добър ускорен курс по история на религиите. Ако само бих могъл да накарам тъпите християни да я прочетат... Един пример: ученик пита Конфуций: „Майсторе, ако би имало едно-единствено пред-

писание, което би направлявало живота ви, кое би било то?“ Конфуций отговаря: „отнасяй се към другите по начина, по който би желал те да се отнасят към теб“. Нямате представа каква истерия се развихри в Америка около това изречение, изказано петстотин години преди Исус Христос! [*говори с помпозен акцент*] „Но това не е възможно. Сигурно е фабрикация. Само нашият бог би могъл да каже това!“

Атеист ли сте?

О, да, чист атеист. Атеист, роден отново[1]

И провокатор, разбира се. Наистина ли смятате, че Съединените щати са се превърнали в тоталитарната страна, която описвате вие?

Да, повече или по-малко. Ние се намираме в състояние на почти постоянна война от миналия век насам. И това с нищо не подпомага нашите институции. Конгресът вече не представлява хората. Съдилищата вече не практикуват справедливост. Армиите никога не престават да бъдат полицаи на света и на петрола.

Така че битката е изгубена. Как тогава намирате куража да пишете?

Американците са умни. Те дълбоко разбират нещата, които имат нещо общо с пари, война, смърт, болести. А освен това в тази страна има истинска традиция на скептицизъм.

След сто години, какво бихте предпочели хората да четат: романите или есетата ви?

Азбуката! Всичко, което искам е те все още да са в състояние да четат азбуката. Не съм много амбициозен.

Кое ви доставя радост?

[*Дълго мълчание*] Нямам много основания да се радвам.

Но все трябва да има нещо.

[*Още едно дълго мълчание*] Ами, предполагам, че се радвам на това, че животът ми отива към края си... Като си помисля, че той би могъл д продължи още петстотин години – е, това вече би било ужасно, в моя случай.

Живели сте пълноценен и, по всякакви стандарти, изключителен живот.

Да, живях го. И няма нужда да го преживявам отново. Веднъж е достатъчно. Знаете ли какво каза Джаки Кенеди по този повод? Беше по времето, когато всички казваха, че трябвало да напише мемоарите си. „Знам“, каза тя, „Знам... но, преди всичко друго, секретарката ми в Белия дом по погрешка изхвърли всичките ми бележки. А какво можете да на-

1 Пародия на християнското понятие за „роден отново“. Бел. пр.

правите, когато сте забравили всичко?“ Джаки смяташе, че със сигурност е добра идея да се напишат мемоарите ѝ, но това би означавало да ги преживее отново. А аз мисля, че това, за нея, би било нещо ужасно.

Но вие написахте мемоарите си.

Е, аз никога не съм бил в Далас.

Какви са спомените ви за най-щастливите ви години в Италия?

Те са доста мрачни напоследък. Смъртта на Хауард, моя спътник, беше бавна и ужасна, и тя помрачи всичко около мен.

Възможно ли е да се обобщи един живот?

Това е упражнение по припомняне. А упражнението става още по-трудно защото паметта е нещо несъвършено, тя никога не е достатъчно прецизна. Тя не говори, но е тук. Можете да напипате следата ѝ, дя я призовете, но никога не можете да говорите директно с нея. Ние я слушаме и внезапно сме в състояние да я запишем, да се подложим на нейните интензивности, страдания, пречупвания.

А бъдещето?

Вие сте заедно с един от последните американски интелектуалци, и той е избрал да завърши дните си скрит в Холивуд Хилс.

Източник

Гор Видал (род. 1925) е американски романист, сценарист, драматург, есеист и политик.

Коментари (3)

- 23-08-2012|**Кирил Кръстев**

За да имаш думата днес, трябва да си малко добър американец, по-вече – добър евреин и най-вече – добър хомосексуалист. Обратният ред е абсолютно непродуктивен. Ще се напрегна още по-велеречиво, за да обясня какво искам да кажа по възможно най-краткия /есеистично (sic!)/ начин: Америка е еврейски хомосексуалист. Опитайте се да размените местата на тези три римски колони и ще видите с очите си как светът рухва в краката на Гор Видал, тичащ босоног да излива студена вода по жаравата, за да мине по нея Изкусителят му. Забележка: Есетата или се забравят веднага след прочитането им, или са масло в жаравата, която Гор Видал тича да гаси за сметка на бездумните.

- 24-08-2012|**Ана**

Както повечето четящи млади българи и аз първо прочетох някога „Калки“. По-кьсно открих един доста по-различен Гор Видал. За мен – по-труден за четене, но пьк и по -дьлбок и вълнуващ. Иначе често се сещам за оная негова мисал, типична за хапливия му стил-“ Всеки пьт, когато приятел има успех, нещо в мен умира.

- 12-09-2012|**Фани Нешева**

Не разбирам коментарите, християнин се чувствам за разлика от Гор Видал, почти нямам намерение да прочета романите му/може би не ми е нужно кратко въведение в историята на религиите/, но четейки текста много ми се искаше да го обявя за омагащ на народа си да разбере себе си и да извърши най-доброто от себе си/до колкото стигнат силите на автора и народа/. Защото за пълната истина се полага святост. А ние сме грешни./Тука смешниците започват безсмислията/. Чудя се какво е това нещо „електронно правителство“, има ли то общо с граждани на света, хора на духа, родолюбци, демократи, търсещи хора. Дори тук, в този сайт, хората не могат да се намерят по интереси и разбирания. Защо никой не пита, защо в българските държавни училища се учи по седем, или колкото са комплекта учебници, има ли подобни практики изобщо в други страни, справят ли се така, приложимо ли е в България. Има още много въпроси дето още не съм ги сънувала, които имат нужда от адекватен отговор.

Митът за ислямизацията и проблема за достоверността на българските исторически извори
Автор: Ибрахим Карахасан-Чънар

Историята на българската нация е низ от политически кризи, накърнили чувството за национална идентичност на българина: непрекъснати войни с Византия през Средновековието; междуособни борби (посичането на 52 велики боили и техните семейства по време на налагане на християнизацията от Борис I, тройното убийство на Асеневци, както и това на Константин Тих, татарската хегемония, преследването на богомилите – „рушителите“ на държавното единство („всички те ще погинат като добитък“), враждата между Иван Шишман и Иван Срацимир; петвековно господство на Османската империя; крехка демокрация между 1878 и 1944 г. (убийства на знакови личности като Стефан Стамболов, Димитър Петков, Александър Стамболийски и абдикация на двамата монарси Александър I Батенберг и Фердинанд I Сакс-Кобург); четири мащабни войни за по-малко от 30 години през XX век (две балкански и две световни); три национални катастрофи; 45 години тоталитарен режим и след 1989 г. една млада демокрация, която въпреки носталгията по комунистическото минало изглежда вече необратима.

Естествено е след изброените катаклизми, българският народ да има – и често все още има – усещането, че трябва да доказва със своята култура, религия, начин на живот, принадлежността си към майка Европа и цивилизования свят. Вероятно именно в това се крие една от причините за устойчивостта на някои митове, битуващи в националното съзнание, науката, изкуството и литературата. Очевидно е, че по време на тоталитарния режим, потискал свободната мисъл на интелигенцията, е било немислимо открито да се говори за тези митове, които впрочем са били старателно поддържани и използвани манипулативно от властта за отклоняване на вниманието от политическите, икономическите и социалните проблеми. След 1989 г. обаче започнаха да се издават твърде интересни произведения, свидетелстващи за едно рев-

ностно, понякога дори болезнено, изследване на българската културна идентичност.

В личен план не съм си поставил за цел да опиша всички основополагащи митове на българската идентичност, но ще припомня основните: митове свързани с родоначалниците; митове, свързани с османското владичество (държа да подчертая – не турското), посветени почти изцяло на народните страдания (героични битки на българите срещу османското насилие, съпротива на насилственото ислямизиране (и отново вметка – не потурчване), борба за запазване на националната цялост, борби срещу нашественика, водени от хайдутите – тези полубунтовници полу-бандити – и от четите доброволци, чиято кулминация е прочутото Априлско въстание от 1876 г.); романтично обагрените митове, свързани с националното Възраждане, когато народът започва наистина да осъзнава, че е част от една национална общност; митове, свързани с националните катастрофи и загубените територии, намиращи израз в стереотипни образи; и накрая, митове, създадени от комунистическия режим (антифашистката борба и пр.).

Всички тези митове не могат на не намерят отзвук в българския обществен живот, в науката, изкуството и литературата. В случая, ще се постарая да анализирам с аргументи едно емблематично произведение в българската литература – „Време разделно“ на Антон Дончев, както и да внеса нюанс в специфичните тълкувания и начина, по който то е било използвано, приспособявано и преиначавано от държавната конюнктура за укрепване на нейната нестабилна и спорна легитимност. И не на последно място, да поставя проблема за достоверността на нашите домашни извори.

Действието на въпросния и познат до болка исторически роман (издаден през 1964 г.) се развива в малката Елинденска долина в Родопите, в период на т. нар. насилствено и масово ислямизиране на българите по време на османското владичество. С насилственото ислямизиране се обяснява произходът на помаците, българското малцинство, изповядващо исляма, което се е запазило и днес (което малцинство според такива „признати“ специалисти като доц. Пл. Павлов не съществува). Но нека спазим конкретиката – в Елинденя, управлявана строго, но относително хуманно от Сюлейман ага, пристига спахийска част, командвана от Караибрахим, която има за задача насилствено да ислямизира всички християнски села (тук ще добавя, че спахиите са феодали и никога не са

имали такива функции). Впоследствие се оказва, че Караибрахим е еничар от български произход, отнет от родителите си като дете, подобно на много християнски момчета, въз основа на данъка девширме („кръвен данък“). Сред българите, които Караибрахим е „призван“ да изтезава, се намират баща му, брат му и сестра му. Караибрахим, описан от един от героите в романа – поп Алигорко (за който ще стане дума по-късно), носи обичайните за българската литература стереотипни черти на османците: богат, изпълнен с презрение и жесток: „И на завоя на пътя се показа Караибрахим, разорителят на долината Елинденя. След него идеха кръволоците му.“

Срещу Караибрахим се изправя безстрашния овчар и юнак Манол, за когото се говори, че е сирак и е отгледан от хайдути и откърмен от много майки. Романът разказва за съпротивата на българите на това насилствено ислямизиране през няколкото седмици, които са им предоставени за приемане на правата вяра и през които те са подложени на най-ужасни мъчения, зрелища, падения и унижения и дори на смърт, защото всеки ден хората на Караибрахим убиват по шест души, като ги изгарят или дерат живи, набучват ги на кол, хвърлят ги от скалите и др.

Въпреки фрапиращите крайности, романът се приема радушно от читателската аудитория и бива преведен на няколко езика (впрочем, вече има доказателства, че тези преводи са били финансирани от българската държава в лицето на Министерството на културата, както и че самото произведение е написано по поръчка, за да подкрепи поредната репресивна вълна срещу помаците и българските турци). Романът носи обаче силно послание на нетърпимост и показва как един мит, толкова пресилен, че се превръща в мистификация, накрая губи символната и илюстративната си стойност поради голямата деформация и дори карикатурност, постигнати чрез техниката на преувеличение и подвеждане.

Читателят на първо време е подведен от замъгляването на използваните източници: за да се опре на по-достоверно историческо алиби, авторът уточнява във въведението, че романът ползва хрониката на един монах – „поп Алигорко“, както и на записките на един френски благородник, пленен в Кандия и приел исляма – с прякор Венецианеца. В една статия посветена на този роман, Бернар Лори доказва, че хрониката на поп Алигорко всъщност е явен фалшификат (симпозиум на ИНАЛКО в Париж – 2000 г.).

В познатия на мнозина българи сюжет, в книгата една след друга следват картини на ужасни изстъпления, извращения и мъчения, извършвани от турците, представени като престараващи се прозелити; всичко е кръв и насилие, една касапница, която отвращава не само Венецианеца – който отново приема християнството – но и самия читател. Не по-малко поразителна е непримиримостта на българите, след като Манол съветва големия си син, в случай, че го вземат еничар, как да се самоубие и му препоръчва три начина да го направи, ако останалите не успеят. Това шокиращо послание бележи своята кулминационна точка в начина, по който Манол обрисува турците пред по-малкия си син:

„И Манол му рече:

– Знаеш ли защо казваме на турците поганци?

– Не зная – отвърна му Мирчо.

– Има едни страшни космати хора, с едно око по средата на челото. Те се казват поганци. Добре, че Господ ги пуска по земята само две недели – едната преди Коледа и едната след Коледа. Те ядат човешко месо. Когото срещнат, изядат го. Ала има и по-страшно. Понякога, хванат ли някого, те го карат да вкуси с тях човешко месо. И той става като поганците.“

Крайното преувеличение на митовете в романа впрочем се подчертава и от известния ни критик Тончо Жечев (1929-2000):

„В гоненето на едрите, романтични краски на историята Антон Дончев е допуснал на редица места да му изневери чувството за мярка и стил. Колкото повече се приближаваме към края на романа, толкова по-монотонни, еднообразни стават повторенията, започва се едно безразборно натрупване на ужаси, чувства се пресоляване, а високият тон, легендарната нота започват да се поддържат само външно, изкуствено. Вижда се, че Дончев не е успял във всичко и цялостно да проведе своя замисъл, че романтичната стилистика го е подвела към една безпредметна условност и символика.“

Тук може би е мястото да съпоставим създадения от автора образ с историческите данни. В излязлата в края на миналия век „История на България“ (1998 г.), проф. Вера Мутафчиева (1929-2009) – безспорна знаменитост в нашата съвременна наука – излага едно по-обективно виждане за периода на османското владичество и мита за насилственото ислямизиране, довело до появата на помашкото (българомохамеданското) малцинство. Нейният анализ показва, че докато е съществувала действителна дискриминация между мюсюлманите и неверници-

те-християни, по-специално чрез данъците, които последните са плащали на покорителя, не е била провеждана политика на насилствена асимилация. Това не е било в интерес на османската държава, защото приелите исляма християни са придобивали същите привилегии като мюсюлманите. Според шериата мюсюлманите е трябвало да ислямизират езичниците, а не привърженици на религии с писмено учение, като юдейството и християнството. От друга страна, би било пресилено да се говори за национално съзнание у българите по онова време (това е още един мит); по-скоро става дума за привързаност към земята и родовата общност. Ислямизирането би означавало откъсване от тази общност и изолация, което обяснява и факта, че не е имало и масово доброволно ислямизиране, въпреки данъчните и социалните предимства, които то би донесло на приелите исляма.

В един твърде интересен сборник „Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност“ (1994 г.), един от съставителите му Румен Даскалов прави откровен анализ, който осветлява митовете, свързани с османското минало:

„От трагичните епизоди на падането на българската държава под османско господство учебниците подбират тъкмо най-героичните моменти на съпротива, а не тези на предателство и падение. Насилственото обръщане в мохамеданска вяра и етническата асимилация са приели в националната митология гигантски размери. Няма значение, че това не отговаря на признатата в историографията относителна религиозна търпимост на Османската империя, както и на факта, че много българи, привлечени от някои привилегии на „правоверните“, сами притичват към новата вяра. Въпросът обаче не е само в достоверността на историческите „факти“ и дори не в неизбежната селективност на тяхното представяне. А в ценностното им обагряне и в начина, по който те се привличат за обяснение и оправдание на събития от настоящето (както при „възродителния процес“ от 1984-85 г.). Именно в този смисъл историческите събития могат да бъдат „митологизирани“.

През 1984 г. по причини, които все още не са напълно изяснени (никой не иска да поема отговорността от по-широк дебат за това), българското правителство, ръководено от Тодор Живков, предприема кръстоносен поход срещу турското малцинство в България под предлог, че турците всъщност са потомци на насилствено ислямизирани българи. Както и да се погледне на тази акция на управляващите комунисти,

очевидно тя цели отклоняването на вниманието на обществото от икономическите и социалните проблеми на отиващия си режим. С актове на невероятно насилие турците са принуждавани да сменят имената си с български: несъгласните са измъчвани, убивани, елиминирани, лишени от граждански права. И за да се спечели одобрението и да се промие мозъка на населението, все още лесно подаващо се на манипулация, щом стане дума за „турска заплаха“, отново се прибягва до доказалата своята сила митология.

Ако сте проследили внимателно нишката на скромните рамки на тази студия, ще се стигне до много важния момент: митовете, които са трайно насадени и залегналите в романа на Антон Дончев, ще бъдат използвани повторно, манипулирани, отново преувеличени и доведени до карикатурност в едноименния филм, поръчково произведение (кое ли е то поред), осъществено от Людмил Стайков през 1987 г., за да се оправдае пред обществеността „възродителния“ процес.

На един фестивал на българския филм в двореца „Шайо“ в Париж, френската публика и многобройните гости трябваше да изтърпят сцените с потоци кръв, пролята по стотици начини от българските селяни, с изкормени и изнасилени жени, заклани деца, изгорени живи или набучени на кол мъже и т. н. Както се казва понякога, прекаленият светец и Богу не е драг: толкова пристрастие, разюзданост и едностранчивост изключват изкуството – въпреки някои технически и художествени качества на филма (пейзажите например). Като цяло показната символика в жестовете, поведението, мимиката, е толкова пресилена, че губи всякаква символна стойност и се изпразва от съдържание.

Смятайки да сложа точка на „Време разделно“, без да се спирам повече на незадоволителните му художествени качества, ще кажа че този игрален филм е резултат от политическата аморфност и съмнителна етическа и хуманна позиция на неговите създатели. Отново българският народ бе принуден, бе му натрапено да погледне на своята история като страдалец, като мъченик – насилван, инквизиран, убиван, а не като пълноправен и съзидателен участник в своята сложна историческа съдба, колкото и трудна да е тя. На българското гражданство, на интелигенцията още веднъж, този път от широкия екран, бяха демонстрирани зловещи и мистифицирани исторически събития, които да подбудят романтично-сантиментално, но най-важното бездействено самосъжаление от „злата участ“ и от „жестокия поробител“, срещу който си

безсилен. И най-сетне на българите трябваше да се посочат конкретни виновници и изворите за тяхното принизено самочувствие, както и да бъдат защитени едни неоправдани, антихуманни и авантюристични политически действия в съвременността.

Впрочем творците, били те литератори или кинодейци, са черпили материал от историческите изследвания; затова нека да се насочим към тях. Аз ще бъда напълно конкретен и ще съсредоточа вниманието ви върху някои домашни извори, които са станали причина в нашата историческа наука и в нашия културен живот да се установят предубедени тези за разпространението на исляма в Родопите. Имам предвид трите известни летописа: от село Голямо Белово (Беловския), на Баткунския летописен разказ и този на поп Методи Драгинов.

Горепосочените три летописа за помохамеданчването на родопските българи се въвеждат и интерпретират в българската историография и в краеведческите изследвания още от края на XIX в. Като се започне от публикациите на Хр. Константинов, Стефан Захариев, Г. Димитров, Р. Чолаков, Ст. Шишков и други, и се стигне до днес, когато върху основата на летописа на поп Методи Драгинов проф. П. Петров в поредица от публикации укрепи тезата за разорението и насилственото ислямизиране на Родопския регион през 1669 г. (Чепински – през 1666 г.), по време на османско-венецианската война за остров Крит. Само ще отбележа, че съществува още една хроника на тези събития, т. нар. „Исторически бележник“ за потурчването на родопските българи. Този извор се е използвал винаги със съмнение от специалистите, още от публикуването му през 1937 г., докато през 1977 г. П. Маринов в статията си „Истини и заблуди“ аргументирано отхвърли възможността „Бележникът“ да се използва като достоверен научен документ.

Но да се върнем към трите летописни разказа и да се запознаем и анализираме тяхната автентичност.

Беловският летопис е познат най-напред от публикацията на Н. Начов от 1898 г. и неговият ръкописен оригинал се съхранява днес в научния архив на БАН. Вторият вариант на Беловския летописен разказ е публикуван от П. Мутафчиев през 1915 г., но за съжаление в този случай оригиналът липсва. Така или иначе, двата варианта са извънредно сходни помежду си, а от друга страна се забелязва голяма близост между летописа на поп Методи Драгинов и втория вариант на Беловския летопис. През 1969 г. ръкописния оригинал отново бе описан и публикуван

от Хр. Кодов, който отстрани неточностите и доказа, че документът не е съвременен на събитията, а се отнася към първата половина на XIX в.

Баткунският летописен разказ е публикуван най-напред през 1893 г. от Хр. Константинов, като оригиналът на ръкописа също не е запазен. По съдържание този текст е най-близък до първия вариант на Беловския летопис и вероятно, ако е бил запазен, според специалистите той би могъл да се окаже първооснова на Беловския и другите анали.

Третият летописен разказ – на поп Методи Драгинов, е стигнал до нас единствено чрез публикацията на Стефан Захариев „Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза“ (Виена, 1870 г.). След като първо бе предатиран и несъмнено бе доказано, че е създаден през XIX, а не през XVII в., в едно обширно и компетентно изследване на Илия Тодоров от 1984 г., този летопис бе подложен на сериозен анализ, който недвусмислено показа, че летописният разказ на поп Методи Драгинов не е нищо друго, освен една литературна обработка, направена от Ст. Захариев върху основата на реално съществуващия Беловски летопис от XIX в. Впрочем, в същата статия авторът доказва, че Ст. Захариев, воден от патриотични подбуди и идеали, е прибягвал в този период и към други исторически мистификации и внушения.

Ако обобщим резултатите от проучванията върху домашните извори за помохамеданчването на българите в Родопите, ще установим, че от наличните три (с „Исторически бележник“ – четири) извора в оригинален ръкопис съществува само един – Беловският, и то създаден през XIX в., а не съвременен на описаните събития.

Стига се до закономерния въпрос: защо са били нужни през XIX в. подобни мистификации? Отговорът по моему трябва да се потърси в особеностите на епохата – епоха на силни увлечения в условията на активна борба за политическа и църковна независимост на българската нация, за утвърждаване на правото на съществуване като народ, епоха на романтично отношение към историческото минало. Всъщност това романтично отношение към историята през XIX в. е свойствено не само на българската интелигенция, а и на Европа като цяло (особено Франция), където също процъфтяват литературните мистификации. Но в случая с българските мистификации въпросът е по-сложен – водела се трудна борба за политическа и културна еманципация и българският народ се е нуждаел от отговори на някои въпроси, свързани с неговото минало. Особено важен сред тези въпроси е бил защо ислямът се е раз-

пространил в българските земи и трябва ли да се смятат сънародниците, преминали към мохамеданството, за предатели, ренегати, отстъпници или за мъченици, понесли натиска на религиозния фанатизъм? Кои са истинските виновници за това – само османските управници, или и висшите гръцки духовници, които с византийско коварство са посочвали изкупителните жертви? И още ред други въпроси, отговорът на които е трябвало да насочи и мобилизира народните сили за съпротива и борба за политическо и национално самоопределение.

След казаното дотук, предлагам следната аргументация, която подлага на съмнение историческата достоверност на споменатите летописни извори за провеждането на организирана кампания за масово насилствено налагане на исляма в Родопите през 1669 г. (за Чепинското корито – 1666 г.):

1. Особеният статут на населението в Родопите хвърля дълбока сянка върху достоверността на летописните разкази, както и на историческите съчинения, изградени върху тях. Вера Мутафчиева в статия от 1965 г. за статута на чепинското население постави вън от съмнение факта, че населението от много Родопски области, включително и това от Чепинско, за което става въпрос в летописите, е притежавало вакъфски[1] статут. И то не какъв да е вакъфски статут (моля за внимание), а за такъв, който бил собственост на Падишаха, който се казва... Сюлейман I Великолепни. Когато монархът завършил към средата на XVI в. прочутата постройка на известната джамия „Сюлеймание“ в Истанбул, той завещал за издръжката на този комплекс феодалните приходи от редица селища в Румелия – в това число и тези в кааза Татар Пазарджик (от общо 8 каази).

В случая за нас от особена важност е вакъфа на Сюлейман I в Татарпазарджишката кааза. Тук спадали селата от Чепинско, които се споменават в летописа на поп Методи Драгинов: Костандово, Каменица, Дорково, Ракитово, Корова, Лъджене, Баня. Според записаните в регистрите приходи, става дума за извънредно големи и богати по онова време селища. По-късно един друг документ от 1658 г., а именно худутнаме, т. е. граничен акт за уточняване на границите на вакъфа, отново потвържда-

1 Вакъф (на турски: vakıf – вакъф, на арабски: وقف – yàкаф) или вакỳф (под руско влияние): в Османската империя и други ислямски страни е недвижим имот или движимо имущество, предадено от държавата или отделно лице за религиозни или благотворителни цели. Бел. ред.

ва факта, че чепинските села продължават да бъдат султански вакъф. Те са запазили този си статут до XIX в.

Горният факт сам по себе си вече подлага на съмнение възможността султан Мехмед IV сам да организира или пък да допусне разорението на собствените си владения, което чувствително би се отразило не само на държавната, но и на неговата лична хазна. Тук ще припомня, че Империята тогава се е намирала в състояние на война, а според османските източници цялата Родопска област е била основен производител на селскостопанска продукция и осигурявала постоянни доставки за държавата и аскера. Тези земи са били важен и сигурен източник на задължителните доставки – зърно, брашно, овце, желязо, дървен материал и др. Така че разстройването на стопанския живот, безпокойството и размириците сред населението биха били необмислена, груба и неоправдана политическа грешка с тежки последици за държавата и хода на военните действия.

Вакъфският статут гарантира от своя страна известни предимства на населението и едно от тях е, че се намира в лична зависимост и респективно под личното покровителство на султана. Това го предпазвало от насилие и ексцесии от страна на преминаващите войскови части, както и от местните власти. Още повече, че става въпрос за обичани ловни територии от владетеля. Така, че тезата за налагане на исляма чрез насилие и масови акции е абстрактна и погрешно интерпретирана.

2. Друг много съществен аргумент – не е направен опит да бъде открито потвърждение на описаните събития в други извори. След задълбочени проучвания на историографията и източниците за XVII в. впечатлява отсъствието на каквито и да е бележки за подобен факт.

Да започнем с Евлия Челеби (1611-1682) – турският пътешественик, който е оставил едни от най-подробните описания за балканските провинции на Османската империя. През 60-те години на XVII в. при своята дългогодишна обиколка на цялата империя, той прекосява и Западните Родопи през Неврокоп-Доспат-Смолян до Станимака (Асеновград), без дори мимоходом да спомене за някакви специални завоевания на исляма в тази област. През 1965 г. проф. Страшимир Димитров в публикация за проникването на исляма в Западните Родопи обръща внимание на факта, „че такъв словоохотлив пътешественик като Евлия Челеби, който не спестява нищо, се е въздържал да спомене и думичка за помохамеданчване на населението и за събитията в този край“. Особено ко-

гато става въпрос за благочестиво дело в прослава на Аллах и за пример на поколенията. Да приемем все пак, че Евлия е премълчал този факт умишлено от срам и да видим какво казват другите пътешественици и изследователи.

В следващото изложение ще отбележа като начало, че XVII в. е период на активни дипломатически контакти между Империята и Запада. Многобройни специални мисии, наблюдатели и пътешественици прекосяват земите на османците в средата и през втората половина на столетието. Тези дипломати и пътешественици внимателно и подробно отразяват положението на християните в европейските владения на Империята. Особено се интересуват от несправедливостите на османския режим, от беззаконията, от тежката данъчна система, от случаите на насилия над християнските поданици, от упадъка в стопанството на плодородните балкански области. В преобладаващата си част, пътят им обикновено минавал през Родопският регион. В техните бележки и мемоари се срещат великолепни описания на родопския край, що се отнася за географските обекти, фолклора, бита и историята, но нито един от тях не споменава и дума за съсредоточаване на редовни военни части там, за насилия, палежи и масово, кърваво разпространение на мохамеданството.

Имената на по-значимите пътешественици и изследователи, изредени в азбучна последователност, които са минали през Родопите от 1650 г. до края на века са: Давид Рожнай (1665), Джовани Бенали (1682-1683), Джон Барбъри (1664-1666), Джон Ковъл (1675-1676), Едуард Браун (1669), Йохан фон Киндсперг (1672-1674), Конрад Хилтебранд (1657-1658), Луиджи Марсили (1680), Пал Шандор (1687), Паул Тафернер (1665-1666), Ханс Хьонце (1673-1674), Християн фон Валедорф (1660-1663) и много други.

Някои от тези пътешественици, които описват пътя си през Родопите (Йохан фон Киндсперг, Джовани Бенали) изрично обръщат внимание на факта, че там, например около Татарпазарджишката кааза, се намират любимите ловни места на султана и че той често се застоява за дълго там заедно с придворните си.

Каква е ролята на султан Мехмед IV, царувал от 1648 до 1687 г., за разпространението на исляма в Родопите? Всички историци и биографи са единодушни в оценките си за него като благочестив и дълбоко уважаващ религията мюсюлманин – и страстен ловец, поради която си страст

е бил неслучайно назован Авджъ (Ловеца). Той обичал да дискутира по религиозни въпроси със своите приближени и с духовниците, дори в края на 60-те години провел цяла теологична конференция. Като благочестив мюсюлманин, Мехмед IV виждал смисъл в това да разпространява своята вяра не чрез насилие и кръв, а да печели доброволни прозелити, за чието приобщаване организирал специални тържества, като отпускал и средства за богати дарения (Джон Ковъл). По времето на един голям лов от 1670 г. в Татарпазарджишко, отразен от Йозеф фон Хамер и от някои други пътешественици, били организирани подобни тържества, когато цели села от чепинските вакъфи на султана решили веднъж завинаги да преминат към исляма. В друг лов от 1679 г., за който свидетелстват османски документи, в лоното на Аллах се интегрирали 379 души, които получили дарения в размер на 2000 акчета и били освободени от данъка джизие.

Тук искам да добавя, че основното проучване на историографията за XVII в. също не даде нищо в полза на тезата за насилствената акция за разпространяване на исляма през втората половина на века. Още поочебийно е отсъствието на данни за подобно събитие в многотомната история на османските въоръжени сили, издадена от Генералния щаб и отпечатана в Анкара в края на 70-те години на миналия век. В това изследване всяка битка е описана в най-големи подробности. За отделянето на големи бойни отряди за някакви акции в Родопите не се споменава, но това не пречи в нашите летописи да се „твърди“, че насилственото потурчване на родопските българи е продължило от Гергьовден (май) до Богородица (август), т. е. невъзможно е в периода на толкова тежката венецианско-османска война за остров Крит да не бъде отбелязано предислоцирането на войскови части. Същото се доказва и от двутомното съчинение, отнасящо се за XVII в. на турския историк Исмаил Хаккъ Узунчаршълъ, където са описани всички събития около тази война на Империята, но съобщения за организирана операция, предвождана от Мехмед Паша за ислямизация на Родопите, няма.

Има много други случаи, на които не искам да се спирам подробно, и които свидетелстват, че населението на балканските провинции е търсело път за данъчно облекчаване на своето положение. Това решение е продиктувано от общата стагнация и непрекъснатите войни, а най-прекият път за по-спокоен живот е приобщаване към господстващата религия – така например през втората половина на XVII в. са отбеляза-

ни случаи на масово преминаване към мохамеданството на цели села едновременно.

Разпространението на исляма сред родопските българи е очевиден факт. Ако се пристъпи към него непредубедено, без съобразяване с конюнктурни и предвзети тези, след внимателно вглеждане в изворите и книжнината може да се очертае следната концепция за помохамеданчването на населението в Родопите. Приемането на исляма започва с единични проявления през XVI в., с постепенно развитие на процеса през целия XVII в., като през втората му половина се забелязва известна интензивност докъм началото на XVIII в. Този акт обаче се извършва не чрез пряко насилие и масови акции, организирани от султана, а по икономически причини, по личен избор на отделния индивид, на семейството или цялото село и, особено що се отнася до населението от вакъфските села, с личното разрешение и с височайшата милост на владетеля.

Горното не е моя лична констатация, тя е резултат от детайлно проучване на изворите и литературата от едни от най-уважаваните историци от края на XIX в. до сега. Очевидно имената на наши съвременни учени и изследователи като Вера Мутафчиева, Антонина Желязкова, Христо Матанов, Цветана Георгиева, Георги Марков, Владимир Чуков, Стоян Динков и други, предизвикват положителни асоциации, защото техните писания и доводи почиват на правилата и здравия разум. За съжаление има все още изследователи и културни дейци, които са слепи за този проблем и не желаят да променят статуквото, като по този начин изпадат в сложна морална дилема. Тук ще си позволя да цитирам авторитетния труд на проф. П. Ников „Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения“:

„Българският народ преживя мъчнотиите и излезе цял и невредим из горнилото на теглото и вековните страдания. За него бе едно щастие, че както турската власт, така и чуждата църковна власт, които насила и против неговата воля му бяха наложени, нямали асимилаторски цели и задачи и се движели не от идейни съображения, а главно от материални подбуди. В държавно-икономическата политика на Турция (тук правя забележка, че такава държава тогава не съществува – И. Ч.), едно важно начало е било винаги съхраняването на християнската рая като работна сила; потурчването е лежало изобщо извън и дори против целите на турската държавна система.“

Погледнато обективно, помохамеданчването на българите в Родопите не е уникално явление, нито пък е резултат от някакви предумишлено организирани асимилаторски планове на Високата порта. В същината си то е било следствие от разнообразни политико-икономически фактори, които са засягали всички европейски провинции, и не дава основание в нашата историография да му се поставя драматичен акцент, още повече, че българите мохамедани запазват своя език и народностната си принадлежност. Обществената значимост на историографията е в това, че тя предизвиква съпоставки, изводи, просто казано – поуки. Истината понякога е различна, и то горчива, каквито обикновено биват истините. Ако не се съобразим с това ще продължаваме да тъпчем в онова мълчаливо и удобно незнаене, което не е нищо друго, освен интелектуална и психическа безтегловност.

15.08.2012 г. София

Библиография:

1. *Балкански идентичности*, част II. София, 2002.

2. Божилов, И., Мутафчиева, В., Пантев, А., Косев, К., Грънчаров, С. *История наБългария*. София, 1998.

3. Еленков, И., Даскалов, Р. *Защо сме такива? В търсене на българската културнаидентичност*. София, 1994.

4. Жечев, Т. *Българският роман след Девети септември*. София, 1980.

5. *Исторически и литературни митове за ислямизирането на помаците*, Симпозиум, ИНАЛКО. Париж, 2000.

6. Карахасан-Чънар, И. *Етническите малцинства в България*. София, 2005.

7. Мутафчиева, В. *Османска социално-икономическа история*. София, 1999.

8. Мутафчиева, В., Желязкова, А. *Две*. София, 2002.

9. Пастухов, И. *Българска история*. София, 1943.

10. Хаджийски, И. *Бит и душевност на българския народ*. София, 1995.

Ибрахим Карахасан-Чънар е учредител на „Турски културен център XXI век“ и „Обществен съвет на етническите малцинства в България“. Член на редколегията на списанията „Етнодиалог“, „Кайнак“, „Планета“ и „Българе“. Автор на книгите „Турция“, „Етническите малцинства в България“ и „Светът на исляма“.

Коментари (69)

- 16-08-2012|**Златко**

И отново малко коментари откъм Фейсбук:

Borimir Donchev Добре де, ще се демитологизираме... и какво следва?

Zlatko Enev Познание, например... Демитологизацията не може да бъде самоцел. Онова, за което става дума тук, а и не само, е да придобием по-обективна представа за самите себе си. Не сме жертва на историческите обстоятелства, примерно. Нито пък някой ни е „масово клал и бесил*“, както ни се втълпяваше допреди 30-ина години...* Това за вас маловажно ли е?

Rosen Kukushev Доводите и аргументите на автора са напълно коректни и правилни. В действителност романът и филмът „Време разделно“ са продукт на литературна мистификация и политическа пропаганда във връзка с „Възродителния процес*“. В този смисъл интерес би представлявал един дебат дали романът следва да се изучава в училище не знам дали въобще е заложен в учебните програми понастоящем! Единствената ми забележка към статията е по отношение на понятието* „помохамеданчване“ – такова понятие не съществува, защото Ислямът не акцентира толкова върху личността на Пророка, колкото върху съдържанието на Свещеното писание и неговото тълкуване.

Zlatko Enev Романът – не чак толкова (нека не забравяме, че предшества „процеса“ с двадесет години). Никой не може да докаже със

сигурност кое точно в него е поръчка и кое – лични убеждения на автора. Езикът му е силен, образността също. Дончев е написал една силно оригинална и запомняща се книга, която е имала злата съдба да се окаже от погрешната страна на историята. Не е имал способността да прогледне през класическата българска анти-турска идеология. Нещата започват с нашето Възраждане, и тази книга е само един концентрат на всичко, с което е „закърмван“ всеки българин оттогава насам. Важното днес е най-после да прогледнем, че в началото на 21-ви век, в обединена Европа, подобни идеи са силно опасен анахронизъм. Не става само с турски сериали, трябва да има и съзнателно развенчаване на остарялата и силно опасна идеология...

Victor Lilov войнствената неграмотност и митологизмите около „потурчването“ се насаждат в училище, надявам се тази, както и доста други студии по темата да достигнат до учителите по история...

Yordan Yordanov ...историята като наука по нашите географски ширини...мисия невъзможна!!!

Borimir Donchev Познание, за какво? Че всичко у нас е фалшиво, нагласено, продажно, мистификация, спекулативно, в името на някакви цели... Има стотици художествени произведения в които се колят и бесят... и никой не ги приема „драматично“ *и* „съдбовно“... На кой му хрумна, че точно ние, приемаме нещата по този начин и сега иска да ни „предпази“*, да не би* „грешно“ да изтълкуваме историческите процеси? Не отдавам, ама никакво, кой знае какво „съдбовно“ значение на романа „Време разделно“*. Някаква версия...*

Victor Lilov гн Дончев, вие не отдавате никакво значение на романа на Дончев, но Министерство на културата и предходния президент на страната ни му отдаваха такова значение че тази манипулативна книжка не само се преведе на купища чужди езици но и бе превърната в част от националната ни идентичност, надявам се това да е от значение за вас

Zlatko Enev Не „всичко“*. Разбирам умората от поредното развенчаване, но все пак човек трябва да прави разлика между безразборно лаене и реално просвещение. Аз поне мисля, че тук става дума за реални неща и реални идеи. Дончев не е оплют, не е охулен, няма изстъпления, няма бяс.*

А „Време разделно“ съвсем не е чак толкова маловажен феномен от най-новата ни култура (както показват различните анкети за популярността му сред българските читатели). Според мен романът не

бива да бъде отричан и охулван, просто трябва да бъде разбран като част от едно точно определено време и исторически контекст. Това не е някакъв отрицателски бяс, а просто изясняване на реални неща. Защо да ги обявяваме автоматично за безполезни, когато е доста очевидно, че те ни водят с една стъпка напред?

Borimir Donchev Г-н Лилов, това си е проблем на Министерството на културата и на предходния президент... и на много други... Щом толкова им е акъла... Точно след двадесет години, никой няма да си спомня за тях... *Btw, сега във времената на изобилие от информация, всеки мислещ човек може много точно да отграничи, кое се прави със спекулативни цели и кое не...*

Victor Lilov романът на дончев трябва разбира се да бъде представян като елемент от националистическата пропаганда... възприемането му като част от историческа реалност е изключително вредно за националната идентичност

Borimir Donchev Нито отричам „Време разделно*", нито го възхвалявам. Приемам го „*за сведение*". Различен поглед върху нещата, който може само да допълни цялостната картина* – в края на краищата и от погрешния път има смисъл – показва ти накъде не бива да вървиш... Включих се в разговора, защото ми се струва, че ние много лесно се отказваме от нашите си „митове*"... докато другите не спират да градят подобни...* Ето, вземете книгата за Мехмед Завоевателя и падането на Константинопол, претенциозно озаглавена „Първият ден на света*". На кой свят? На Новият ли?*

Zlatko Enev „Погрешният път" ни доведе директно до възродителния процес, Бримире. Нека сега не се разпалваме излишно и да започваме да банализираме неща, които не могат да бъдат банализирани. По аналогия: Какво толкова от някаква си антисемитска литература, примерно. Ами нищо, само дето има едно такова нещо, наречено „Холокост*". А* „възродителният процес" е най-голямото доближаване на България и българите до темата за Холкоста, при това от страната на извършителите. Така че, нека имаме простата човешка яснота и сила да виждаме нещата реално, а не изкривени и омаловажени от (предполагам) собствената ни гузна съвест... Това е повече от важно, така ми се струва.

Zlatko Enev А това с правенето на разлика между националистическа пропаганда и историческа реалност ми е малко прекалено

голям тънеж, признавам. А какво точно се състои разликата? Или пропагандата не беше ЕДИНСТВЕНАТА реалност, с която живеехме? Ок, но ако е било така, то защо нямаше никаква, дори минимална, съпротива, срещу „възродителния процес“? *Защо днес всички заявяват, че са били „*против*“, а тогава нещо май нямаше НИКОЙ против? Мърдахме – в знак на протест – палците в обувките си. Може и да греша, но опитът да твърдим, че е имало и някаква друга реалност освен пълното ни зомбиране, подчинение и бъзливост, според мен е нечестен. Ако не беше 1989 – и поредния път, в който свободата ни се „*подарява“ от някого, то и до днес щяхме да се мъчим да бягаме през границите, най-много. Самият факт, че никога през последните няколко века не сме били способни на самостоятелно постигната свобода, е най-важната реалност в битието и идентичността на всеки от нас. Това не означава, че сега трябва да ревем и да си скубем косите, „щото сме българи“. *Но и нямаме право да се заблуждаваме. Тръгваме не от нула, а от минус безкрайност, И единственият ни шанс да стигнем донякъде е в директното поглеждане в очите на звяра – тоест собствената ни, реална и неразкрасена история.*

Borimir Donchev Не става въпрос да се заблуждаваме, това е наивно и глупаво, а да намерим онези „опорни“ точки, които да ни помогнат да „отскочим“ от тази минус безкрайност…

Sabina Ka Романтизмът е неизменна част от аурата на историческото съзнание и е насилие над културата на една държава това, тя да бъде принуждавана да се „отказва“ от митовете си. А мисля, че политическите употреби на Възродителния процес водят точно до там. Той функционира общо взето като нещо, с което се затварят усти и се прави политика доста успешно.

Zlatko Enev Упс, тук вече успяхте да ме удивите силно (изобщо, това ми се случва доста често в тези и подобни на тях разговори). Немският романтизъм примерно, който е до голяма част неделим от антисемитизма и директен предтеча на Вагнер, Ницше и злоупотребите с тях при… знаем кого… Той също ли не трябва да бъде развенчаван? Или „романтичните“ версии за „белия човек“, *който води „*дивака“ към цивилизация, пък ако ще и с бой, че и не само… „Затваряне на уста“ ли е припомнянето на арменския геноцид? Или на Сребреница? За какво говорим тук всъщност? Или може би има някаква принципна разлика между нашето собствено престъпление и ония на другите? Както е казал Еразъм (без извинение): всекиму собстве-

ните му говна най-добре миришат... Просветлете ме малко, Сабина: в какво примерно е разликата между чуждото насилие над някого си, и нашето, пак над някого си?

Sabina Ka Ами в степента по някакъв начин, в мащаба на конкретното историческо събитие, наречено „Възродителен процес". *Ни най-малко не се опитвам да го оправдавам, но Златко, то не е измеримо по мащаб със зверствата, разразили се на Балканитепрез 20. в. или по време на Втората световна война. То дори не може да се сравни с политиките по асимилация на кюрдското население през 20. в. Република Турция. В някакъв смисъл България действително не е страната, на чиито територии са се случили едни от най-бруталните и кървави по степен етнически престъпления. Точно за това мен някак ме изнервя опита да се внушава колективна вина, което е съвсем различно от това да се носи отговорност за събитието* „Възродителен процес". *Нека не забравяме, че то е престъпление на една власт, а не на един народ.*

Zlatko Enev Това за мащаба е вярно, съгласен съм. Но само когато го сравняваме с мащабите на истински големите колективни престъпления, които по правило са извършвани от народи, далеч по-големи и по-исторически значими от нашия (членството си има свои привилегии, както се казва...) *Освен директния мащаб има обаче и едно нещо, наречено пропорция. А като пропорция, като част от именно тази история на именно този народ,* „възродителният процес" стърчи самотно като, простете може би ненужната метафора, някаква планина на злото, сред инак тъй лишената от възвишения родна история. Така че, ако погледнем към себе си непредубедено и честно, няма как да не видим, че ИМЕННО той е събитието, което в най-голяма степен определя днешното ни ежедневие. Без него в България нямаше да я има нито тази етническа партия, нито това безпрецедентното разделение между българи и турци, нито всевъзможните националистически манипулации, които продължават успешно да отклоняват вниманието на „масите" от собствената им тъпа съдба... Нещата трябва да се гледат в собствения им, а не в нечий чужд контекст. И в този смисъл „възродителният процес" е за нас нещо също толкова определящо, колкото е Холокостът за останала Европа. И няма как да се отърсим от него, ако не го видим в реалната му величина, в реалната му пропорция. Всички ние сме чеда на „възродителния процес", *независимо от това дали сме в състояние да го осъзнаем или не...*

- 16-08-2012|**Чинаридзе**

Боже, колко са примитивни някои люде пишещи – „Бернар Лори доказва, че хрониката на поп Алигорко всъщност е явен фалшификат“ ...

Ами че за кого не е ясно, че „Време разделно“ НЕ Е нито исторически научен труд, нито е учебник по история. „Време разделно“ е РОМАН!

Художествено произведение! В което присъства художествената измислица!

Що за абсурд е това: да „доказваш“, че нещо, което е част от роман, било „фалшификат“?!?!

Този автор („Ибрахим Карахасан-Чънар“) разбира ли изобщо значението на думи като „роман“, „художествено произведение“? Знае ли какво е „алегория“?

Разбира ли, че няма „поп Алигорко“ – че авторът на романа е дал на този поп това име, за да напомня за „алегория“?

Разбира ли изобщо, че в този роман има много по-други пластове – а ужасите, които са описани, е нямало как да не бъдат описани, защото такова е съдържанието на самата епоха, в която е поставено действието на романа?

- 16-08-2012|**Златко**

Упс, „Чинаридзе“, нека не забравяме, че една от най-важните „битки“ във връзка с „Време разделно“ ВИНАГИ е била онази за историческата достоверност на романа. Това ми прилича на някакъв вид военна битка – привържениците на традиционното мнение отстъпват с голям бой от позициите си, обявявайки всяка предишна за „маловажна“, щом само нейното безсмислие стане очевидно. До вчера (а и не само) всички вярваха, че описваното в романа (че и във филма) си е чиста проба истина. Немалко хора намираха в тези неща успокоение за съвестта си пред лицето на изстъпленията, на които подложихме турците през 80-те. Днес, оказва се, изведнъж всичко това вече не било важно. Било роман, било измислица, какво толкова лошо? Ами лошото е, че художествената измислица изведнъж се превърна в основание за най-нехудожествена, жестока и потиснническа идеология, налапана здраво от шарана-народ (голяма част от който си я лапа и до днес). Така че, нека не банализираме нещата, ако обичате. Тук става дума не за нападки и оплювки срещу Антон Дончев, а за съзнателно оттегляне от една идеология, която е антихуманна, безчовечна и, простете пламъка ми, отвратителна! Която

поражда само омраза. И всичко това – в 21-ви век: уж пост-просвещение, уж всичко. Какво ти пост-просвещение, като у нас дори самото просвещение още не е започнало?

- 16-08-2012|**Чинаридзе**

Тук отново става някакво голямо объркване...

Не може един роман да е „основа“ на една идеология.

Идеологиите са нещо много по-мащабно, никоя идеология не се основава само на едно произведение, колкото и въздействащо да е то!

И второ имам да кажа, и то е по-широко и по-важно: някакви политици в предишна епоха използвали романа за своите си цели – добре, това е било преди – защо сега трябва да допускаме отново, този път някакви други лица, повторно да употребяват този роман – пак политически, само че този път с обратен знак?

Има, разбира се, и съвсем конкретни забележки, които могат да се направят по „историческия“ анализ на епохата, който ни предлага „помашкият“ автор по-горе, но нека ги оставим за друг път.

- 16-08-2012|**Златко** – ге:

  Чинаридзе писа:

  И второ имам да кажа, и то е по-широко и по-важно: някакви политици в предишна епоха използвали романа за своите си цели — добре, това е било преди — защо сега трябва да допускаме отново, този път някакви други лица, повторно да употребяват този роман — пак политически, само че този път с обратен знак?

Има, разбира се, и съвсем конкретни забележки, които могат да се направят по „историческия“ анализ на епохата, който ни предлага „помашкият“ автор по-горе, но нека ги оставим за друг път.

Първо, за причината: тя е същата, поради която ЦЯЛА цивилизована Европа разравя непрекъснато собствените си исторически митове и идеологии – започвайки с колониализма, през антисемитизма и различните тоталитаризми, плюс произведенията и идеолозите, които са ги пропагандирали. Просто защото или ти разравяш историята, или тя разравя тебе, трети начин изглежда няма.

Това първо. Второ, авторът не е помак, а най-чист, високообразован и култивиран турчин, който реално МИЛЕЕ за България (и когото имам честта да познавам лично). Така че, хайде да бъдем интелектуално коректни едни към други, какво ще кажете? Да стоим на различни позиции е едно. Да се опитваме съзнателно да представяме карикатурни версии на отсрещната теза е нещо друго. (Няма нужда, примерно, да омаловажавате твърденията ми, като ги довеждате до абсурд. Повече от ясно е, че „Време разделно“ не е нито единствената, нито може би дори най-важната, част от анти-турската идеология на осемдесетте. Но тя при всички случаи е най-видимата, тя е нарицателното връхче на айсберга, под което е скрита цялата планина. А това не е дребна работа, нали?)

Трето: романът беше използван не само и не просто от „някакви политици“. Измиването на собствените ръце (и съвест) е нещо, познато още от времената на Пилат. А това, че „възродителният процес“ е най-голямото КОЛЕКТИВНО престъпление в най-новата българска история (и че само косъм ни делеше от нещата, които по-късно се случиха в Югославия), е нещо напълно различно. Разбира се, всеки от нас сам избира начина, по който ще се опитва да живее със собствената гузна съвест (нека все пак си припомним, че тук става дума за насилие над един МИЛИОН души, а не за трепане на гарги). Така че спорът относно това кой носи отговорността е безсмислен от самото си начало. И все пак: нека не банализираме неща, които не подлежат на банализиране. Злото изглежда „банално“ само от разстояние, само от голяма дистанция. А когато си ПОД него... Господ да ти е на помощ тогава. Така че, повтарям: нека не банализираме. Това е просто недостойно, така си мисля аз.

- 16-08-2012|**aman** – Наистина има объркване!

Един роман не може да бъде основа за идеология, нито оправдание за идеологически действия, но може да се ползва сюжета с пропагандна цел. Все пак, що се отнася до филма, помня, че като деца под строй ни водеха да го гледаме. Не че не бихме го гледали и без да ни водят, все пак толкова хубави съблечени жени накуп по онова време рядко можеха да се видят и то по киното (сори за лирическото отклонение).

Но, всъшност дори когато тогава като дете го гледах филма, а после четох романа и пак гледах филма, все си мисля, че акцента и на двете, особено на филма не беше насилието и насилствената ислямизация, въпреки обилното им присъствие в действието.

Не случайно роялата на Кара Ибрахим, изпълнена от Йосив Сърчаджиев е една от най-добрите и уважавани роли въобще в българското кино, въпреки че беше антигерой. Филмът и книгата са за няколко лични драми и съдбовни сблъсъци породени от случайности, характери, решения, съдба и т. н. В крайна сметка най-горния пласт не за един баща, който вместо храненика си дава за еничарин сина си, а порастналия син се връща и се изправя волно или неволно и срещу баща си (когото убива) и срещу сестра си и срещу полубрата си и срещу двамата си племеника и т. н. и всичко е избори и битки на характери и образите са много силни и ярки и всичките те са жертва и в цялата тази работа няма победител и победени има една лична драма, превърнала се във всеобща трагедия.

В крайна сметка нали точно попа накрая си го казва и във филма беше дадено даже божественото просветление до което достигна, за да спре породеното кръвопролитие. И попът никой не го приема за отрицателен герой, въпреки че той първи сложи калимяфката.

Гледането на литературата през призмата на идеологемата я лишава от точно литературната и стойност. Защото едно е вярно! Тези, които използват и днес „Време разделно“ като идеологически материал и го размахват за разпалване на омраза и някакви „изми“ или не са чели романа въобще или са просто хора с преки интереси, които се осребряват чрез сегрегация и насаждане на омраза между различни групи от българското население.

- 16-08-2012|**Манол Глишев** – Има-нема

И двете крайности са еднакво отблъскващи за здравия разум и историческата култура.

Нямало било целенасочени ислямизации на Балканите... ама моля ви се. Цели книги са изписани за стратегическите частични ислямизации от страна на османските власти.

От другата страна – ислямизациите са били страшни, чудовищни, жестоки, отвратителни, осакатяващи духа на населението. Същата глупост, но с обратен знак. Ами това е османският период, т. нар. Късно Средновековие в българската история. Не е лукова глава. Естествено, че е имало ужасяващи моменти. Същевременно обаче е имало и доброволни „потурчвания“. Имало е и цели райони, нарочно подминати от ислямизаторската вълна.

Всичко е имало. От район на район, от село на село, дори от личност на личност има различия при османската ислямизация. Същевременно може да се състави една сложна, но ясна обща картина на балканската религиозна политика на империята. В нея ще има и жестокости, и съпротива, и сътрудничество. И всъщност тази картина отдавна е съставена. Няма място нито за хипертолерантни клишета, нито пък за ултрапатриотарски гняв.

Впрочем, романът на Антон Дончев наистина е отвратителен.

- 16-08-2012|**wldia**

„Макгахан съобщава, че турските войници насила вкарват някои от селяните в църквата, която след това е запалена, а останалите живи са измъчвани, за да кажат къде са скрили ценностите си. Макгахан сочи, че от общо седем хиляди души население оцеляват само две хиляди души. По негови изчисления петдесет и осем села в България са били разрушени, пет манастира са изравнени със земята и общо петнадесет хиляди души изклани.“

- 16-08-2012|**wldia** – Истината и фактите, с тях се разминаваш, И К-Ч

„Човек не би могъл да си представи чак такъв ужас. Всички отвърнахме поглед отвратени и замаяни и се заклатушкахме навън от тази къща на страшната напаст, щастливи да се озовем отново на улицата. Обиколихме селото и видяхме същото нещо отново и отново над сто пъти. Скелети на мъже, с прилепнали към тях дрехи и все още висяща плът, гниещи заедно, глави на жени, чиято коса се въргаляше в прахта, кости на деца и пеленачета, разхвърляни навсякъде...Джанюариъс Макгахан – очевидец на зверствата...

- 16-08-2012|**wldia**

„Митът за ислямизацията...“. Очевидно някой иска да замаже истината за**зверските дела** на дедите си, за **безправното положение** на българите по домовете си под **турското иго** на нашественика с ятагана. Категорично турско иго под гнет от турци. Изтънчената измишлотина „османци“ не минава през ситото на историческата истина – че кой се е наричал османец, ха, кажете? А за повече въпроси не ще си губя времето с тази, не просто слаба статия, а витиевато упражнение на скаран с действителността болен мозък, произвеждащ около себе си зловредност

с твърде отрицателна стойност и мечтаещ за връщане на онези „хубави“ времена на дедите си. Да, ама, не!

- 16-08-2012|**aman**

Съгласен! Филмът беше далеч по-добър и смислено разказан, а самият Антон Дончев има и по-добри романи. По същество на студията...

1. Началото е банално и тривиално и може да бъде отнесено към всяка една държава по света с повече от 100 г. история, само детайлите ще са различни.

2. Войните с ИРИ също са доста неясно осмислен обект от българската история и съответно превратно интерпретиран. За войни от сериозен мащаб може да се говори само съотнесено към Константин V Копроним, Симеон, Василий II и Комитопулите и тримата първи Асеневци. Всичко друго (дори Крум и Никифор) трудно може да бъде наречено „война“ в по-мащабния смисъл на това понятие. Има конфликт, битка и мир. Понякога даже няма и битки, а мирните периоди са доста по-дълги и ползотворни, но някак си са доста... скучни!

3. Българите нямали съзнание за принадлежност към този исторически период – това е толкова драматична да ме простите глупост, че не зная как може да хрумне на някого. Българите всъшност оцеляват именно заради собственото си съзнание концептуализирано на ниво език, религия, народностна принадлежност. Това се вижда навсякъде и има следи навсякъде и не е късна Възрожденска измислица, а нещо, което се случва още в 9-10 век.

4. Теоритичната и абстрактна религиозна толерантност на Османската империя (както и на други империи преди това) е формална постановка. Тя обаче има реално битово измерение и то се извършва от хора със своите качества, слабости и т. н. Османската империя точно в този исторически период е агресивна военна машина и насилието ѝ е толкова вътрешно присъщо, че няма накъде. То се изразява във войните, които води, в начина по който се потушават вътрешни въстания и бунтове, във взаимоотношенията в двора и харема и султанското семейство, ако щете.

5. Българските извори може да са спорни, а за конкретно насилие да няма някакви ясни свидетелства от този период, но е исторически факт, че точно това население е ислямизирано точно тогава – не по-рано и не

по-късно и нито преди, нито след това на територията на днешна България няма случаи на такъв голям по мащабите си акт.

6. Въкъфите имат специален статут, а не раята в тях! Раята със специален статут е съвсем друга. Всъшност има достатъчно на брой вакъфи където въобще няма рая или тя е пренебрежително малка, а всички стопански дейности и икономическа активност се осъществяват от мюсюлмани. Това, че въпросният регион е султански вакъф по никакъв начин не е аргумент срещу ислямизацията на населението! Самият смисъл на вакъфа е приходите от него да не подлежат на общия данъчен статут, а да отиват за издръжката му – в случая пряк приход на султана. Самият факт, че населението на този вакъф (мирно или не) е ислямизирано, а той е продължил да бъде вакъф показва, че сравнението с другите раи със специално предназначение и техния статут и необходимост да бъдат християни, за да не се загуби податна сила и специализирана продукция е некоректно!

7. Това, че са били любимо ловно поле на конкретния случай дава още по-проста аргументация за ислямизацията им даже. На бас, че на султана хич не му е било приятно като отиде на лов с цялата си свита да слуша църковни клепала, да гледа християнски религиозни празници и въобще да си прекарва най-приятното време за рахат заобиколен от християни. Даже да приемем, че той е бил толкова мъдър и начетен и толерантен, със сигурност край него е имало достатъчно фанатизирани люде и угодно настроени, които да го освободят от това... „неудобство“. Между другото, това че платил разни пари, за това че едно село приело исляма не е ли форма на насилие, макар и не пряко с оръжие. Между другото, какво ли се е случвало с тези, които са отказвали да вземат парите и са си държали на кръста и калпака – давали са им стипендия за европейски университет?

8. Евлия Челеби едва ли е имал за цел да описва такива нелицеприятни моменти, а от друга страна това че едно село с 300 къщи си сменило вярата – насила или не, едва ли е чак такъв подвиг, че да си заслужава да бъде описан. Западните хронисти, за които става дума не са по-късните западни анкетьори и статутът и това, до което са били допускани да видят и да пишат е доста по различен с този от времето на 19 век. Отделно за извършването на подобна султанолюбива акция над мирно население в малки планински села със сигурност няма нужда от отделяне на забележими военни сили, че да се разстроят военните операции или

да се наложи тяхното изрично споменаване. Да не говорим, че е играл и моркова и тоягата. Няколко ходжи със скромен екскорт и съдействието на местните османски власти са повече от достатъчно. Наистина в описанията има драматична хиперболизация – в романа и филма също!

9. Това, че има ислямизация по икономически причини е факт, който никой не отрича, но да се отрича наличието на насилствената такава е грозна манипулация, която по никакъв начин не отговаря на историческата истина, нито на народната памет, а тя е по-стара от Възрожденските мотиви и пораждането на модерните национализми на Балканите.

10 И последно 10 – авторът не е ли български гражданин и като такъв част от съвременната българска нация, защото в един от коментарите беше определен като „най-чист и високообразован, култивиран турчин“ – това какво точно е и кой го е култивирал и „чистотата“ каква е, ако някой помак има турско самосъзнание значи ли че е „мръсен турчин“ и обратното?

ПП. Мацката, дето играеше Елица, обаче си беше хубавица, а Аня Пенчева от това време си е класа...

- 16-08-2012|**wldia**

Aman, много аргументирано и коректно опровергава измислицата за „мита за ислямизация“ на „чистия турчин“. Без да разширявам темата ни милиметър /“чистият турчин“ сам започва с това, че се занимава само с един от „митовете“, тоест става въпрос за негово лично отношение към България и към българщината като цяло/ включвам бележките на очевидец от Западна Европа – Макгахан, които съвсем не са единствените свидетелства за зверствата на турците над българи. Не знам и пример, за властник в „османската империя“, който да не е турчин. Изводът е ясен: Ако някой насажда дискриминация, това не е романът на А. Дончев. Турците сами са я насадили, когато са изнасилвали жените и бабите ни. Когато са отвличали момчетата ни и са ги превръщали в еничари – отцеубийци! И сега иде ред *да се срамуват* **съзнателно**, а не само в подсъзнанието си, *от геноцидите* над нетурските народи в „османската“ империя. Иде ред да четат не само Дончев от ХХвек, а и писаното за делата им от Ботев, Вазов, Макгахан и твърде много други, тоест да се срещат с **истината за турската си история по българските и други земи**. Това е въпросът, а че романът на Дончев не бил съвършен, е

замазване на историческата истина и прах в очите за малки деца и невръстни поколения. Изключително слаба и зловредна статийка.

- 16-08-2012|**Златко**

@Widia:

Човек трябва да има поне някаква най-отдалечена представа за нещата, за които става дума в разговора, за да може да участва. Конкретно: по времето на събитията, за които става дума във „Време разделно“, Джанюариъс Макгахан не е бил дори идея в главата на пра-пра-дядо си. Той просто е роден около двеста години по-късно.

@Манол:

Кои точно са „десетките книги“, в които се описват частичните ислямизации? Би ли подкрепил думите си с факти, ако обичаш? Щото да не стане после, „Ей, ама тя вярно не била земята плоска?“

- 16-08-2012|**ала-бала**

Аве, още малко авторът ще изкара, че изобщо не е имало девширме, да му се нема, откъде ли се е взела тази дума, па и данък? Голям откривател, маани! Че на малките им е ясно, че по-лесно става с подкупи и разни благинки, нежели насилие, ама то пак не се изключвало, щото то пак е от някой, който искал да се натегне на властващите (от девширмето до Възродителния процес нищо не се е променило)...Какво ли е да клинчиш зад някое бюро и да цъкаш над книги и да се правиш на велик философ и откривател?! Че то и сега има българи, които казват, че за определена сума би сменил религия, не че са много религиозни...Да разбирам ли, че авторът го прави да задоволи собственото си его – било душевно, било материално? Па какви напъни има да покаже, че всичко е било такъв рай, че да се чудиш що ли е имало брожение сред българите! Да, да, те са некви терористи, нарушители на реда, както казва КЗД за Левски...Да не би изданието е станало глас на комисията, та бърка свободата със слободията? А знае ли авторът, че българите мюсюлмани не вярват на тези бръщолевения, а си гледат „Време разделно“ на 3.03 с всички сцени, та дори на мен ми става неудобно? Да, ще ви посочат няколко списватели редовни, които се чудят къде да се набутат за някой лев, иначе никакви ги няма! Ха, сега ме изкарайте хейтър! Познах ли, а? Много удобно!

- 16-08-2012|**Златко**

Ако не друго, то поне никът е подбран добре: Аман! хайде сега поред:

> *Цитат:*
> *1. Началото е банално и тривиално и може да бъде отнесено към всяка една държава по света с повече от 100 г. история, само детайлите ще са различни.*

В какъв именно смисъл? Че няма разлика между Аспаруха и Джорджа Вашингтона ли? Хубаво, ама това само в Долна Джумая ще го приемат, при това след третата мастика...

2. Нерде Асеневци, нерде султан Мехмед? Тука пък къде е връзката, изобщо не проумявам...

> *Цитат:*
> *3. Това се вижда навсякъде и има следи навсякъде и не е късна Възрожденска измислица, а нещо, което се случва още в 9-10 век.*

Евалла, майсторе! Надвили сме турците духовно поне три века преди да ни завладеят. Божидар Димитров пасти да яде!

> *Цитат:*
> *4. Теоритичната и абстрактна религиозна толерантност на Османската империя (както и на други империи преди това) е формална постановка. Тя обаче има реално битово измерение и то се извършва от хора със своите качества, слабости и т. н. Османската империя точно в този исторически период е агресивна военна машина и насилието й е толкова вътрешно присъщо, че няма накъде.*

НЕк›ви факти, господин тИорИтико? Случайно да сте чували, че империята води войните си САМО по периферията (във Влашко, Трансилвания и донякъде в Сърбия, а България се намира в центъра и (почти) никога след завоюването не е била обект на военни действия?) Владислав Варненчик през 1444 и Чипровското въстание са единствените по-големи изключения преди Априлското въстание. Нещо да ми кажете?

> *Цитат:*
> *5. Българските извори може да са спорни, а за конкретно насилие да няма някакви ясни свидетелства от този период, но е исторически факт, че...*

Ей тука вече избихте рибата! Тоест, как така, уважаеми? Хем няма свидетелства, хем е исторически факт. Я си признайте къде сте учили диалектика?:)

Цитат:

6. Въкъфите имат специален статут, а не раята в тях!

Онова, което се казва в статията е, че няма никакъв интерес да се прилага насилие там, където има вакъф (проста икономическа сметка). Какво точно оборвате тук? Ч е все пак ИМА интерес? Ами хубаво...

Цитат:

7. ... На бас, че на султана хич не му е било приятно като отиде на лов с цялата си свита да слуша църковни клепала, да гледа християнски религиозни празници и въобще да си прекарва най-приятното време за рахат заобиколен от християни.

„Изворът на белоногата“. Поезия, братко!

Цитат:

8. Евлия Челеби едва ли е имал за цел да описва такива нелицеприятни моменти, а от друга страна това че едно село с 300 къщи си сменило вярата – насила или не, едва ли е чак такъв подвиг, че да си заслужава да бъде описан.

И защо не? Защо все пак НИКЪДЕ няма и следа от някакво достоверно свидетелство?

Аман, аман!

- 16-08-2012|**ала-бала**

Като толкова много се оплакват от т. нар. възродителен процес, има едно въпросче: Защо след ДПС БСП е най-обичаната партия в тези райони? Ма май заради облагите, а това с имената не е толкова важно. Това с Булгартабак такива тарикатлъци бяха, че така филмираха хората, че още живеят при соца, лъжат ги най-безсрамно...Да, ако си критичен и имаш собствено мислене, тогава си хейтър! То глобалистите много взеха да приличат на комунистите и на Сталин – пролетарии от всички страни, обединявайте се! Има човек, има проблем, няма човек – няма проблем...

- 16-08-2012|**ала-бала**

Карпошовото въстание и то било изключение...Изключението потвърждава правилото, така казват...Та нямало никакви брожения, да

се чудят османлиите за какво им е било на българите шило...Пък агите били духовно мнооооого богати, щот българите преди тях сигур са имали само натурално стопанство, а? Айде, малко да почетеш П. Мутафчиев „Изток и Запад в българското средновековие“!

- 16-08-2012|**ала-бала**

А не, ве! Процесът обханал всички европейски провинции! Що ли пък само европейските, а? Що ли пък ги няма тези процеси по левия бряг на Струма, пък ги има по десния, а? Ама как хитричко се подбират удобни за целта (по времето на Османската империя не е имало грам насилие), та се чудя що ли броят българската османистика заедно с турската за най-добрата...Що не се разрови по разните архиви? А тези изводи, дет ги прави, то толкова се е писало, че немай докъде, че авторът изобщо не признава никакви детайли (стратегически обекти, плодородни земи, минерални бани, планински терени), направо с един замах и край: всичко е фантастики...Някви комплакси?

- 16-08-2012|**ала-бала**

Баси, нямало исторически свидетелства за насилие, пък имало девширме (кръвен данък), пък и разните данъци, с които е облагана раята, та затва на раята ѝ отърва да мине към исляма, та да няма такъв товар... После, ми разправяйте хуморески

- 16-08-2012|**Златко**

Алабалски, айде малко по-спокойничко, ако обичаш. Няма данни за насилствено помохамеданчване. Няма и войни по нашите краища, факт. Насилието **изобщо** е нещо друго, това никой не го е отричал...

- 16-08-2012|**Чинаридзе**

Е, аз разбирам защо за автора на тази статия подходът на А. Дончев е неубедителен като историческа възстановка на събитията.

Но нека пък и аз обясня защо за мен другите, „алтернативните“ обяснения за онзи исторически период, са също неубедителни.

Например, авторът ни казва на нас, че според него „не е била провеждана политика на насилствена асимилация“ – защо – просто защото това „не е било в интерес на османската държава“.

Т. е. дава ни се обяснение от типа: „Това не може да се е случило, тъй като е нямало смисъл да се случва“.

Защо такова „обяснение“ за мен е неубедително? За мен е очевидно, че историята, такава каквато я знаем, просто нямаше да е точно такава, ако в историята всичко се случваше по силата само на разума – на разума и на нищо друго.

За мен не е никак трудно да си представя, че с подобен аргумент след време ще се намерят хора, които да отричат, че Хитлер е избивал евреи... Нали – защо да го прави? Та това не би било в интерес на неговата държава!

(С което, разбира се, не искам да кажа, че всеки османски султан е бил непременно някакъв хитлер, или полу-хитлер – пази боже, напротив, много далеч са били султаните от такова нещо.)

Но все пак в общото уравнение на историята, освен разумът (на владетелите, а и на обикновените хора), би трябвало да включим и силата на ирационалното.

Аз си задавам въпроса: възможно ли е в епохата, която описва А. Дончев в романа си, да са съществували някакви форми на религиозен фанатизъм?

Ами не знам за вас, но на мен ми се струва, че е напълно възможно!

Защо? Не защото съм изследвал подробно епохата – а просто защото като виждам, че дори и в днешния свят, пред очите ни, е възможен религиозен фанатизъм, то как да отхвърля мисълта, че такъв (или не точно такъв) религиозен фанатизъм е съществувал и тогава, през 17 век?

При това, искам да уточня, когато говоря за „религиозен фанатизъм“, аз имам предвид и двете страни (и мюсюлманската, но и християнската).

Какво имам предвид?

Нека се доверим на автора и да приемем неговата теза, че „Според шериата мюсюлманите е трябвало да ислямизират езичниците, а не привърженици на религии с писмено учение, като юдейството и християнството.“

Въпросът е: кой решава дали дадено население се състои от хора, „привърженици на религии с писмено учение, като юдейството и християнството“?

Ами май, в случая с християните на Балканите, и особено у нас, по времето на османците, последна дума за това кой е „християнин“ и кой не е, е имал... гръцкият патриарх в Истанбул!

Т. е. от гледна точка на „шериата“, достатъчно е било гръцкият патриарх да гъкне нещо по въпроса, че онези там, простаците в Чепино, не са баш християни, и готово: от гледна точка на „шериата“ те се превръщат вече в езичници, които и следва да бъдат ислямизирани!

Разбира се, не е задължително това да се прави именно на ниво „патриарх“ – всъщност, достатъчно удобен повод за обявяване на другия за „отклонил се от вярата“ винаги ще се намерят – всеки, дори и най-малък конфликт между една група християни и друга група християни е бил напълно достатъчен, за да бъде обявена едната от двете групи за „нехристияни“. И ето ти достатъчен повод за ислямизирането им.

(Впрочем, днешна Босна е мюсюлманска май именно поради факта, че нейният пред-османски владетел, доколкото съм чувал, е бил съвсем официално „богомил“, т. е. „не-християнин“ и от гледна точка на православните, и от гледна точка на католическите му съседи...)

- 17-08-2012|**aman**

widia – Макгахан е наистина късен и за съжаление в случая с Батак – физическите извършители на клането не са турци, а помаци от съседните на Батак села. Но, принципно през 19 век има достатъчно анкети – не само по повод на Априлското въстание и те показват ясно насилието, което е упражнявано върху българите по повод стремежа им за национална консолидация и освобождение.

Коректният и правилен термин е Османска империя и не само защото той е исторически верен, а защото ползването на общонародното и популярно „турска“ колкото и парадоксално да звучи работи в полза на днешните крайни турски националисти и ислямисти (за двете групи поотделно и заедно). Рода на османлиите и бейлика, който създават и който после се превръща в империя не е нито представителен за тюркските народи, нито пък е равнозначен на тях, ако ме разбираш. Освен това в създаването на Османската империя, макар и този автор тук да не го е споменал на концептуално ниво участват твърде много християни-ренегати, които придават точно този вид на империята и залагат в нейното отношение към подчинените народи верската търпимост, за която се говори.

До 19 век по-голямата част от управленския елит на империята е с не тюркски и още по-малко турски произход.

Модерната турска нация се ражда дори след модерната българска и политически се осъзнава чрез своите елити чак през втората половина на 19 век. „Младотурците“, както се наричат се опитват неколкократно да турцизират империята и да проведат асимилационни кампании, като най-тежко това го усещат българите и арменците, но в крайна сметка именно турците – вече като млада и оформена нация слагат фактическия край на многонационалната и ретроградна от гледна точка на реалностите на 19-20 век и турския национализъм Османска империя.

Сега в обратен ред пантуркистите си присвояват Османската империя и претендират за нейното историческо и политическо наследство, а ислямистите за халифата ѝ. По същия начин днешните гърци се пънат да си присвояват ИРИ, която за тях била „гръцка империя“, въпреки че е доста спорно дали въобще има и един император на ИРИ, който да е грък по народност, а и въобще какво точно означава „грък“ през Средновековието и какво се разбира под това название.

Освен това, може да поискаш глишев да ти обясни какво съдържание се влага в думата „турчин“ от страна на запада и българите в съответното историческо време и защо дори арабите са наричани „турци“ преди да я има въобще Османската империя.

- 17-08-2012|**aman** – Златко

Явно трябва да се обяснава повече за златковците...

1. Да, точно това означава, но не в пряк а в съдържателен смисъл. За всяка държава с достатъчно дълга история може да бъде написан същия увод, като съответно се променят имената и събитията. Ако искаш мога да ти го напиша с реалностите за САЩ и кризите и провалите и възходите, които е приживяла, ама гледам можеш да четеш – литература има достатъчно. За Аспарух и Вашингтон не зная – това си е твоя интерпретация, а аз мастика не пия.

2. Абзаца за „Асеневци“ въобще не си го прочел, а ако си го прочел, то явно не разбираш. Той обяснява, че наложеното още от времето на Паисий клише за постоянните войни между България и ИРИ не е съвсем вярно и описва кога наистина може да се говори за войни в същинския смисъл на думата. Да обясня – Константин V Копроним води тотална война за унищожававането на България с всички възможни средства и

ресурси и № на брой военни походи, които в историографията са описани като отделни войни обаче, а те не са. Симеон води тотална война за поглъщане и обединение на двете империи и за правото си да бъде василевс на ромеите. За Василий и Комитопулите едва ли е нужно да обясня. Асеневци водят освободителна война, Калоян по-късно паралелно с битките си с Латинската империя води тотална война срещу гърците след 1204 г. Сравнение между Асеневци и Мехмед Фатих е интересна тема, но не е обект на нито на студията на автора, нито на дискусията. Въобще жанрът паралелни животоописания си е хубаво нещо, но от Плутарх насам не се появил по-добър пример в него.

3. Че българите са осъзната и самоознаната народност много преди турците (те турците са сред последните в Европа принципно) е общоизвестен факт, даже за всяко средно грамотно дете в Западна Европа и по целия свят. Българите и България като държава е първата в Европа, която започва да ползва богослужение на собствен език, висока литература на собствен език, самостоятелен диоцез, който покрива и обслужва държавната политика, а не само духовната и т. н. разни работи, които се случват през 9-10 век. За сравнение в Англия нещо подобно става през 14 век, а като цяло в Европа с процесите на Реформация и Контрареформация... Българинът и към момента на завладяването е обособен и осъзнат като такъв и характеристиките му са народностно съзнание – език – православие. Същите се Възраждат и застават в основата на модерната българска нация през 19 век, която е народностно осъзната като продължител на средновековната има собствен книжовен език и е православна.

4. Седни си двойка! Пък вземи та попрочети малко литература за периода. А като води войните си по перифирията, само да попипитам... прелита ли през българските зами армията и като как и какво се случва с българите и не само де, когато тя така „прелита“ или пък се завръша, особено пък след загубена война? Априлското въстание далеч не е най-голямата нито по мащаб нито по сила акция на българите. Просто е реализираната в най-подходящ международен момент такава и предизвикала най-силен международен отзвук. Само обсаждащите Белоградчик 20 г. по-рано българи са повече от всички въстанали българи по време на Априлското въстание!

5. Исторически факт е, защото тези хора са точно там където са и днес, а това, че са си сменили вярата точно тогава и масово е чудесно проследимо и безспорно. Т. е. по-голямо пряко свидетелство дали е необ-

ходимо? То така си стоят и тези в Босна и тези в Албания и тези в Северна Гърция и на други разни места, въпреки, че тези в Северна България днешна и по Стара Планина ги няма. Просто те попадат в българската държава още през 1878 г. и са асимилирани.

6. Ама вие и статията не сте прочел внимателно. Но щом сте съгласен, че все пак „ИМА“ значи имаме и напредък. Прочетете пак студията и коментара ми по въпроса, може да осмислите по точно това, което се твърди и това, което казвам аз.

7. Изворът на Белоногата е авторова творба от 19 век. Какво общо има с лова на султана и наличието на християнски храмове във въпросните села преди да бъдат ислямизирани не ми е ясно. Но, като сме на тема фолклор – искате да отречете съдържанието на цялата българска фолклорна традиция, описваща времето и преживяванията на българите през тези 4-5 века?

8. Ами прочетете Евлия Челеби и сам си отговорете на зададения въпрос! А свидетелства има и както казах те не са тези, които оборва или развенчава автора и по които историческата наука не се е произнесла още категорично.

Наистина АМАН, АМАН никът Златко между другото е доста подходящ за това, което сте написал!

- 17-08-2012|**aman** – ге:

  Златко писа:
  Алабалски, айде малко по-спокойничко, ако обичаш. Няма данни за насилствено помохамеданчване. Няма и войни по нашите краища, факт. Насилието изобщо е нещо друго, това никой не го е отричал...

Дефинирайте „вашите краища“. Невярно твърдение – войни е имало, имало е и насилствена ислямизация в различни форми и интензитет.

- 17-08-2012|**aman**

А за атмосферата в Османската империя през този период и „ненасилието“ и липсата на насилствена „ислямизация“, ето само един цитат от Евлия Челеби:

„В ръцете на мюсюлманите също има свещен султански декрет. Според него, когато Мохамедовите последователи извършват молитвата си

на празника на жертвоприношението и щом я свършат и излязат от джамията, ако в този ден на празника и на молитвата някой неверник излезе от вратата си, веднага го убиват. Впрочем, понастоящем, без да му дадат време и да му оказват пощада, обрязват половия му орган и го правят мюсюлманин“

- 17-08-2012|**aman**

А за „мирното съвместно съществуване“ през този период – от същия Евлия Челеби:

„С мъка изкачихме за 2 часа до височината на върха... след около половин час срещнахме заимите на кърклиса. Те бяха подготвили 500 души, напълно въоръжени хора, с които дойдоха при нас... Като се събрахме всички... Около пладне, когато слизахме по средата на склона на тази планина, на едно тясно, диво каменисто място за хайдушки засади бяхме свити от двете страни от неприятели. В тази тясна клисура хвърлихме няколко куршумени залпа, те към нас и ние към тях и като се сблъскахме лице с лице, започна сражение. Понеже мястото беше такова, че не можеше да се действа с коне и не може да се използва оръжието, всички ние се спешихме и се вплетохме в една борба, която не може да се опише. Неприятелите бяха извънредно много. Ние бяхме разбити и в безредие избягахме в горите...“

Цццц, тия българи не знаели, че техния потомък Златко ще седне да глаголства за неща дето не знае или не разбира или пък е позлатен, че да ги говори...Ама той и самият Челеби не знаел та взел та ги описал даже! И не е като да са набили и ограбили 10-20 души... 500 въоръжени заими заедно с личната охрана и хора на челебията...

- 18-08-2012|**blanche**

От крайно тенденциозната, претендираща за обективност „студия“, разбрах, че ние сме един измъчен, нещастен, преминал през безброй катаклизми народ, измежду които един съвсем незначителен период от някакви си пет века, в които основното е, че „господството“ е било не турско, а османско, все едно, че османците са били шведи, вследствие на което, нашият измъчен народ с крайно ниско самочувствие е бил принуден да си измисля митове и легенди, за да си повдигне самочувствието. По време на, и след тия пет незначителни века, в които просто е имало владичество, но в никакъв случай – турско, една цяла гвардия от

писатели, поети, историци и други баснописци, пардон, творци на митове и легенди, се трудели самоотвержено, хеле пък по време на „тоталитарния режим“, чиито 45 години са много по-страшни от ония 5 века, с цел:

1. Да представят от черно, по-черно господство/владичеството на ония – нетурците;

2. Да изкарат върлуващите бандити Хаджи Димитър и Стефан Караджа – закрилници на народа, а некви там доброволци (Ботев, Левски и останалата пасмина), организиращи чети, които пък кулминирали в „прочутото“ (разбирай – нашумялото, или преекспонираното) Априлско въстание – национални герои!

Тоест, могъща империя като Турция, например, има съвсем обективна история, с която има право да се гордее, отразена в неподправена литература, докато нищожество като нас, (като едни македонци) сме принудени да скалъпваме измислици-премислици, за да се залъгваме самите ние, а и „майка Европа“, че и ний сме дали нещо на света... Иначе нямаме нито култура, нито история, да не говорим за религия!

И понеже тоталитаризмът ни е потискал, сега вече открито и смело можем да заклеймим Ботев, Вазов, З. Стоянов!

.....

Така и не разбрах авторът с турско (османско? име) като какъв се явява/определя, какви са корените му, къде са били дедите му по време на „владичеството“, или по-добре – управлението, за да не би все пак някой да се засегне.

Но разбрах, че той от неизвестната си позиция настоява да ми внуши, че българският народ няма идентичност, цялата му история, култура са една манипулация, най-вече от страна на комунистическия режим, който освен че е измислил мита за страданията ни през 5-те века (защото истината може би е, че османците са страдали по земите ни), са измислили и мит за антифашистката борба!

Както пише в един коментар – изключително слаба и зловредна статийка!

Не коментирам „Време разделно“, освен факта, че това наистина е роман, а не исторически репортаж. А качествата на романа/филма са предмет на професионална критика, не разбрах авторът да е такъв!?

Аз, като българка, се прекланям пред подвига на Левски и Ботев и се гордея от това, че съм българка, колкото и това да не се харесва на няка-

къв там, неможещ да се определи турчин лие, или османлия, срамуващ се от миналото на предците си и опитващ се да замаже фактите, пробутвайки ми bullshit.

И подчертавам, че изучавайки произведенията на Ботев и Вазов като дете, съм се възхищавала на силата на произведенията им, без това да е породило у мен омраза към турския народ нито в миналото, нито в съвремието...

На колкото и източници да се е позовало авторчето на статийката, няма право да я нарече студия, защото е тенденциозна, непрофесионална и подигравателна...

- 19-08-2012|**ааа**

Не малка често от „митовете“ са се родили още преди комунизма, което според мен означава, че независимо от историческата истина Османското владичество е ВЪЗПРИЕМАНО като робство. Думата робство в случая не означава начин на управление, а личното усещане за безправие и потиснатост на българина през този период. Същото е когато се говори за помохамеданчване. Промяната в религиозната принадлежност у българина се е отъждествявала с предаване на българщината и в този смисъм приемане на „турската вяра“ и за това потурчване. Познанията на средния българин за Исляма като цяло едва лиса били на по-високо ниво.

Относно създадените митове за герои и т. н. това го има във всяка една култура и се поддържа от всеки един народ /вкл. и Турския/ независимо дали към момента е нужно или не. Дори държави които едвали има смисъл да си повдигат самочувствието имат редица примери за „измислени“ герои и дори събития. Никой обаче, още по- малко от друга държава не дръзва да ги подлага на съмнение.

Намирам написаното от автора за безсмислено. Историческата истина трябва да отчита не само сухите факти, а задължително чувствата, емоциите и възприятията на един народ, неговите въжделения и надежди.

- 19-08-2012|**Димитър Добрев** – „Демитологизация“ или национално предателство?

Всяка нация си има „митове“, свързани с героичното ѝ минало, с борбите ѝ за национално освобождение, с войните, водени от нея.

Именно върху тези „митове“ се градят основите на националността, на националното самосъзнание. Какво ли биха казали например поляците или руснаците ако някой се опита да ги „демитологизира“? Нима голяма част от полското национално съзнание не е утвърдена именно чрез художествената литература – Мицкевич, Сенкевич??? Как ли биха реагирали те ако някой тевтонец или пък руснак се опита да им обясни, че в Полша не имало немско или пък руско робство, а това е било само някакво си „владичество“ на незнайни племена? Повтарям, достоверни или не героическите митове, интерпретирани по-късно в художествената литература, изграждат основите на националното самосъзнание. Те трябва да се познават, да се уважават и да се предават на поколенията. Всеки опит за „демитологизация“ е открито посегателство срещу националната сигурност и трябва да се преследва като престъпление срещу държавата!

- 19-08-2012|**vladostoy**

Бих искал да попитам автора, който специално подчертава, че е коректно да се говори и пише за „османско владичество“, а не за турско такова и, респективно, за „ислямизиране“, а не за потурчване, на какво основание нашата южна съседка се нарича Турция, а не Османия или Ислямия, примерно.

Що се отнася до „ислямизирането“: очевидно че когато се приема ислямската вяра, но се запазва родният език (плюс редица общностни обичаи, порядки, носии и т. н.), е коректно да се говори за ислямизиране, но когато приемането на исляма е съчетано с отказ от родния език (обичаи, носии и т. н.) и турският език става „матерен“, тогава би трябвало да става дума за „потурчване“. В този смисъл българските помаци са ислямизирани българи, а някои от българските турци, доколкото и между тях има хора с българско потекло, приели преди векове исляма, са потурчени българи.

- 19-08-2012|**Parpulov** – Много полезна статия

Много се радвам, че можах да попадна на тази статия. Тя, както и някои други публикации, разкрива каква огромна лъжа е това „литературно“ произведение „Време разделно“. За филма да не говорим – той е отрова за българската младеж. И двете поръчкови произведения имаха за цел да ни разделят, нас българите, и ни противопоставят един срещу

друг. Постигнаха го и до днес раните на този „възродителен“ процес не са зараснали. За съжаление нито висшата партийна върхушка, нито послушните им слуги от „научните“ кръгове не получиха поне едно всеобщо презрение! Имената на Тодор Живков, академиците Фол, Стайков и Атон Дончев продължават да „греят“ на българския небосклон, вместо открито да бъдат определени като престъпници, фалшификатори и национални предатели!

- 19-08-2012|**Златко**

За всички хора, склонни поне от малко-малко да мсилят със собствените си глави, бих препоръчал следния текст – твърда историческа студия, писана от български историк, която показва кои са реалните причини за ислямизацията на Родопите: същите ония, които караха родителите ни да стават членове на партията. И, ако обичате, по-малко емоции, повечко мислене. Не пречи, ако и да не е точно в тона на нашенския канон...

Демографски и етнорелигиозни процеси в западните Родопи през XV-XVIII век

- 20-08-2012|**aman**

Златко мамин, що така с поредната доста бозова студия ни занимаваш. Която уж иска да каже нещо и да представи някакви факти и документи нови, а всъшност не казва нищо различно, освен че добавя фундаменталния принос на тюркозаселниците като „мирни и общителни кръстници, на местните в новата им вяра“, чак да се умили човек...

Ама вместо да вадиш поредната велика „авторова“ разработка по темата, която се базира, между другото на статистически извори, а статистиката засвидетелства процесите, но не обяснява причините и следствието за тяхното случване. Отделно автора, както и автора на настоящата студия дето коментираме са хванали да критикуват „умрели риби“. Този тук романа и филма „Време разделно“, а другия Христо Гандев и ревизираната от самия него и неприета от българската историография теза за „демографския колапс“.

Та вместо тях, що не си говорим за изворите, що не коментира Евлия Челеби – всепризнат извор, даже го честваха официално преди 1-2 години в цяла Европа. Дай само тия два абзаца дето съм посочил така златоустно да ги обясниш от къде са му хрумнали на Челебията и като ги ми-

нем тях, да видим и всичко друго изписано от него по въпроса за същото историческо време, че и от другите пътешественици и т. н...

Ама даже не коментирай целите абзаци, само това изречение, ако ли може: „Впрочем понастоящем, без да му дадат време и да му окажат пощада, обрязват му половия орган и го правят мюсюлманин...“. И да знаеш, със сигурност името което получава е на „кръстника му“, пък „кръстника“ се добива с по-добър статут на „онова място“ дето за проявена религиозна ревност и всеотдайност и т. н. му се полагат реки от мед и масло, а в определен случай и по 40 девици накуп!

Някъде някой каза – всеки случай е различен и индивидуален, но отричането на насилието в процесите на ислямизация и чертаенето на някакви идеалистични картини за религиозната търпимост и миротворчество на Османската империя на базата на официални документи и изказвания на религиозни водачи и т. н. е пълна глупост! Не защото се отнася до Османската империя, а защото се отнася до всяка подобна империя и преди и след това. За всяка империя през повечето време е работил достатъчно умен и образован чиновнически състав, който да осмисли и концепуализира нещата на документално ниво, така че да изглеждат правилни, а техния „работодател“ да е добър, мъдър, превелик, миротворец и т. н.

Да се захаросва точно тази империя, която по същество е и най-ретроградното държавно образование в Европа след 16 век, а още повече отношенията ѝ с раята, която е втора ръка хора е жалко и както можеш да забележиш има точно обратния ефект. Но, давай с изворите – признатите от периода и за периода – един по един, параграф по параграф и автор по автор, че да видим тази толкова прекрасна ситуация, в която гяурите от ловните полета на султана в неговия вакъф му викат „Султане да си сменим вярата, ти си толкова добър, мил и чаровен и ние сме в такъв рахат, че ей на дай да си я сменим, а?“. Пък той милозливо да казва „Абе аз нямам икономически интерес да ви ислямизирам чожум, недейте така с лошо, а и освен това вие сте от книгата, а ни е забранено такива работи да правим, отделно и вижте колко ми е приятно тука да ви гледам и слушам как служите на вашия бог, блажите със свинско и си пиете ракийка и винце на корем, а аз постя ли постя и тия овни... писналО ми е дето от тях... Ама хайде, щом толкова сте напънали, нали съм добър, даже не само ще ви приема, ама и някоя пара ще ви дам, че да ме помните с хубаво...“ И те почнали села, градове и паланки да тичат при

султана и да искат и те... Ама що този почин спрял само там и се случил по това време, пък останалите „тъпи българи“ дет си държали на вярата имат други спомени в колективната си памет за събитията... Мистерия. Само Златковци може да я обяснят явно или да я провидят обяснена в тези студии...

- 20-08-2012|**Златко**

Амански, вместо да ми се превземаш така (заради което рано или късно ще те цапна през устата – никак не обичам лигльовци!), спри се и помисли малко за собствената си еволюция в хода на „разговора“ тук. Докато в началото говореше за „ислямизационна политика на империята“ (каквато няма), сега прехвърли разговора към „насилие“ (нещо, което никой не е отричал). Я по-добре да те цапна преди да ми зареди отново разни... Аман!

- 20-08-2012|**Джони**

Доста съм се ровил и не съм открил историк, който да предложи и един документ за централизирана насилствена ислямизация. От тукашното бръщолевене пак нищо. Ми покажете ги тези документи за ислямизация,, имаме втората в света най-голяма сбирка с османски документи-докарани са в България с няколко вагона. Другто което прави впечатление, разни недоучили националисти /като впрочем всички са всички неграмотници/, като по-горния Дончев дето иска присъди, всъщност не познават историяграфията на собствента си родина и не знаят, че 90 процента от османистите ни отхвърлят насилствената ислямизация, а домашните източници писани 300 години след събитията са толкова пъти определяни за фалшификат, че чак е клише. Сигурно броя на откритите от историците ни грешки и несъответствия в домашните измислици е по-голям броя на думите в тях. Значи населението, което всъщност именно националистическото ни образование прави неграмотно, се информира от художественото литература и обичащите българското ни националисти не се интресуват от никаква история, а удобно за умствения си багаж черпят представа за историята си от филма и дълбоко са жертвали 3 часа от развлекателното си време, ако не са ги закарали по принуда от училище. Поклон и браво. Иначе романът не бил манипулативен: само че дори авторът му си признава, че го е писал по поръчка и случайно всички радетели на националистическата ни

неграмотност са формирали неграмотността си за историята от филма. Всъщност най-често давания пример от националистите е Турция, която иначи дълбоко мразели, но както се вижда вярно следвали, тъй като е най-често цитиран пример. Интересен е и мащаба – всички тези спорове се вихрят около населението на Чепинското корито, където след ислямизацията броят на мюсюлманите достига през 1712г до 800 семейства /не повече от 5000 души/. В същното време в цели региони през 15, 16век /Старозагорско, Хасковско, Новозагорско/ и градове като Пловдив християните са под 10 процента, а обръщенците в исляма буквално заливат запазените данъчните списъци, без данни за каквито и да било насилия или спомени и „домашни извори“. При това запазените проповеди на свещенници буквално изобилстват с оплаквания, че никой не дава сина си за монах, а пък счита за чест да го направи последовател на Мохамед. Всъщност през периода 15,16, 17 век – района на Западните Родопи е един от изоставащите в ислямизацията и със сравнително висок процент християни. Получава се пълна недомислица като пример за принудителна ислямизация да се дава изолиран, малоброен и с сравнително запазен християнски и изоставащ бавно от процеса на ислямизация район какъвто са Западните Родопи.

- 20-08-2012|**blanche**

Искам да попитам автора на статията, какъв език се е говорел в Османската империя? Османски ли? Знаем, че българският език е пропит от техни думи, но в момента се обърквам, защото явно е неправилно да се казва „турцизъм“, а трябва – „османизъм“. Думи като „чанта“,“памук“, „перде“,“чорап“, „чешма“, „пазар“, „бакшиш“ и безброй много други, без които не си представяме езика ни, е редно да се казват „османизми“, защото:

1) По времето, в което са навлезли така дълбоко в бита ни, ние сме били под османско или отоманско, но в никакъв случай – турско господство, и

2)Защото думата „турски“ явно е срамна дума, щом трябва на всяка цена да се избягва! Интересно, как ли са се наричали хората, народа, щом не са били турци???

Между другото, ясно е, че никой не си представя, че турският народ е вълрувал по земите ни.

Република Турция(29.10.1923г.) е наследник на Османската империя. Следователно, предците на днешните турци са живяли и са били част от оная Османска империя. Съвсем не между другото, искам да попитам автора, защо във всички източници на български или на английски език, се обяснява „Турска империя“ като „Османска“, и обратното!? Някак си ги третират като синоними? Ясно е, че Османска е по-точно и коректно да се каже, но не е недопустимо да се каже Турска империя, или турско владичество, не е недопустимо!

Османска/Отоманска е наречена по името на ОсманI. И докато в нашата малка, скромна и „комплексирана“ България, според автора на горното писание, се утешаваме с митове и легенди за хайдути, закрилници на народа, в Турция пък има мит, известен като „Сънят на Осман“, според който, младият Осман(1258-1326) се вдъхновил да завладява след пророчески сън, в който видял империята като огромно дърво, чиито корени се простирали на 3 континента, а клоните му пък, покривали небето! Та от корените на това дърво, олицетворяващо Османската империя, извирали 4 реки: Тигър, Ефрат, Нил и Дунав! В допълнение, дръвчето покривало със сянката си 4 планински вериги – Кавказ, Тавър, Атлас и Балкана.

Препоръчвам на автора, вместо да се срамува и да избягва думата „турски“, и да се подиграва на моите митове и легенди, да си гледа сънищата на Осман, пък да ме остави мен да си слушам за Чавдар войвода!...

- 21-08-2012|**Пламен Павлов** – без претенции да съм „специалист“, но все пак..

http://literaturensviat. com/? p=22185

- 21-08-2012|**текстът**

ПОМЪЧЕНИТЕ

(Размисли върху историята, и не само...)

Пламен Павлов

През дългите векове на робството хиляди, десетки и стотици хиляди българи се разделят не само с бащината си вяра, но и със своите имена, с близки и роднини, с част от самите себе си. Както хора от една и съща плът и кръв, родни братя и сестри, родители и деца, така и цели родове, съседи, села, селски и градски махали по волята на завоевателя и злата си участ са принудени да станат чужди едни на други. Тази по-страшна

и от самото завоевание, дори и от пролятата кръв скръбна участ ги прави „потурчени“, „потурнаци“, макар родната българска реч много често да е запазена, макар да се помнят старите фамилни названия и прозвища, старинните български песни и приказки, макар кръвта вода да не става...

Българите мохамедани са познати най-вече с името «помаци». Смята се, че така първоначално са наричани мюсюлманите от Северна България (Врачанско, Белослатинско, Ловешко, Плевенско), а чрез книжнината през XIX–XX в. това название е прехвърлено и върху всички останали. И днес такива българи живеят на север от Балкана, в Родопите – Смолянско, Кърджалийско, Велинградско, Ксантийско (Гърция), в Пиринския край, в някои райони в Македония, Албания, Косово... Мнозина от тях, както от България, така и от Гърция и Македония, по различно време се изселват в Турция и след кюрдите са едно от най-големите малцинства в нашата южна съседка.

Българите, приели исляма, са наричани още ахряни, торбеши, аповци и т. н. Във вековете на робството в Североизточна България, Добруджа и някои други места, особено в градовете, приелите исляма българи са подложени на силно езиково, битово, религиозно и психологическо влияние от господстващите турци и други мюсюлмани. Резултатите са забравяне на българския език и постепенно им турцизиране. Неслучайно в народната традиция приемането на исляма е равнозначно на „потурчване“ и „приемане на турската вяра“.

И така, поне от сто години насам тези българи, пръснати на много места по българската земя, са наричани „помаци“ – име, което буди противоречиви реакции сред самите тях. Едни го приемат, други го смятат за обидно и пренебрежително. Но какво значи „помак“, как да разберем що е това „помаци“? Може би това са онези български спомагателни отряди (войнигани, дервенджии и тем подобни), които придружавали войските на султана в неговите походи? – именно тези „помагачи“ постепенно били помюсюлманчени. Има обаче и едно обяснение, записано пак преди стотина години от устата на самите българомохамедани – „ПомАчени“ / „Помъчени“ българи, войнигани или обикновени селяни, планинци или хора от полето, които с насилие, с мъчение са принудени да изоставят бащината си Христова вяра. А може би обяснението е друго – тези хора са имали своята „мака“ (имот, както се пее в песента „...и стока, море, и мака...“), ползвали са определени данъчни и други облекчения предвид службата им към държавата?

Открити от европейската наука едва през XIX в. тези българи (а и не само те!) са признавани за такива, а именно за българи, и от най-висшите среди на Османската империя. Нека за кой ли път припомним казаното през 1878 г. в не от някой друг, а от управителя на Дунавския вилает, човекът, който е преследвал, заточвал и бесил българските комити – Митхад паша:

„Между българите (...) има повече от един милион мюсюлмани. В това число не влизат нито татарите, нито черкезите. Тези мюсюлмани не са дошли от Азия, за да се установят в България, както се вярва повсеместно: те са наследници на потурчени българи, приели исляма по време на завоеванието и след това. Те са синове на тази страна, на същата тази раса, от същия народ... Между тях има и такива, които говорят само български."

Десетина години по-късно известният английски журналист Джеймс Баучер пише:

„Родопските помаци или по-точно – българите, приели насила исляма в епохата на завоеванията (...), тези помаци са с по-чиста българска кръв, отколкото самите българи."

НОВАТА ВЯРА

Защо част от българите, както и други балкански християни (албанци, гърци, сърби, босненци) са заставени за приемат исляма? Случайно ли е това или пък е трайна политика на завоевателите. Ето до какъв извод стига известният турски историк М. Т. Гьокбилгин:

„Било е нужно много време, докато християнските народи бъдат принудени насилствено да приемат исляма или да се чака доброволно да направят това. В същото време беше невъзможно турци от Анадола да бъдат докарани и заселени по тези места... Османският елемент на Балканския полуостров се създава и утвърждава, от една страна, чрез робската институция, особено еничарите, от друга – чрез насилствената смяна на религията..."

След завоюването българските земи са подчинени на дълбоко чуждата им османска бюрократична и законодателна система. Населението е превърнато в безправна рая (човешко „стадо"), подчинено е на органи с чужд произход, религия, манталитет. Наложени са консервативни и назадничави ислямски форми на земевладение, а българите са подложени на система на двойна експлоатация – към държавата и към частни собственици. Тази стопанска робия често придобива уродливи форми, съ-

пътствана е от произвол и насилие. Християните плащат допълнителни данъци за „висшата милост“ да живеят в ислямската държава. Дискриминацията се проявява дори в битов план – християните нямат право да носят скъпи дрехи, храмовете им не могат да бъдат по-високи от джамиите и „потъват в земята“ (вкопани са, имат ниска надземна част). По време на съдебни процеси един свидетел мюсюлманин може да обори твърденията на десетки християни!

Многобройни са свидетелствата за промяната на вярата, а народният гений ги е изпял или по-скоро изплакал в песните за Балканджи Йово и хубава Яна, насилена да приеме „турската вяра“, за синджирите роби, за поразяващите като невярна болест „от село на село“ еничари...

Знае се, че помюсюлманчванията са били единични, групови и масови. Спори се кога и в каква степен са били насилствени или пък доброволни. Каквото и да се твърди обаче, само хора емоционално стерилни или пък недобронамерени, могат да се доверяват на документи за уж доброволно приемане на исляма. Защото няма съмнение, че елементът на принудата – за спасение на живота, свой и на семейството, на имота, на хляба... – няма как да бъде отречен. Ето какво е видял през 1555 г. немският пътешественик Ханс Дерншвам:

„Българите нямат право да носят хубави дрехи, никой не носи оръжие... Те се оплакват много от турците. Трябва да ходят на ангария на 50 или 100 мили и освен това да плащат такива данъци и налози, така че могат да измрат от глад. Защото турците само грабят бедните християни... Те искат само да господарват, а други да работят за тях...“

Или, както можем да прочетем в един съдебен протокол в кадийския регистър на град София от 1620 г.:

„Хаджи бей бин Абдулах, субашия на селото Якоруда, Разложка кааза (...) призова на съд раята на Якоруда и обяви пред съда: Преди известно време аз приех селото за 120 хиляди акчета, получих от населението 60 хиляди акчета и останаха да ми дължат 60 хиляди. Искам да се нареди същите да ми бъдат изплатени. Жителите на селото, след като бяха разпитани, казаха: „Ние изплатихме 120 хиляди без остатък и не му дължим нищо, нито едно акче. Споменатият субашия отрече...“

Естествено, българите от Якоруда е трябвало да понесат тежестите от наглата измама, и вероятно не само веднъж... И какъв тогава би бил един от най-преките пътища към оцеляването за мнозина от тях?

Нека се замислим, има ли поне едно свидетелство, което да ни убеди, че отделни българи, камо ли цели семейства и села са приемали исляма в резултат на «мирна» мисионерска дейност? Или пък, сравнявайки свещените книги, сами са се убедили в по-голяма правота на ислямската религия в сравнение с християнската? Няма, няма и как да бъде намерено.

Насилието над отделния човек, особено над млади момчета, и момичета, над красиви българки е отразено в стотици свидетелства, като се започне от гибелта на Българското царство, та чак до времето на Балканските войни.

Верското насилие нерядко е превръщано в празник, както със задоволство неведнъж разказва един иначе учен човек като Евлия Челеби. Ето какво е предизвикало възторга му през 1668 г. във Воден:

„Когато излязат от джамията (по време на празник), ако в този ден някой неверник излезе извън портата си, веднага го убиват. Впрочем, в наше време без да му дадат време, обрязват го и го правят мюсюлманин. Това е едно голямо зрелище...“ По-нататък турският пътешественик разказва за младежи, които поради семейни свади и спорове са подлъгвани сами да станат мюсюлмани. „Тогава жителите мюсюлмани им оказват голяма възхвала, обсипват с грижи тези момци, обличат ги с почетни халати и с тържествени шествия и музика обикалят из града...“

Тези човешки трагедии са ярко отразени в съдбите на многото български новомъченици от XV-XIX в.: Георги Нови Софийски, Прокопий Варненски, Йоан Търновски, Онуфрий Габровски, Злата Мъгленска, Игнатий Старозагорски... Да дадем думата на отец Паисий Хилендарски:

„В лето 1750 в Битоля (...) турците мъчили и посекли за християнската вяра един юноша, хубав на лице и ръст. Много го мъчили да се откаже от Христа, но той премъдро и смело изобличавал тяхната безбожна вяра. Битолският владика записал много негови отговори, описал на гръцки език страданията му... Името му било Ангел от село Лерин. Тоя свети мъченик Ангел просиял в наше време в българската земя.“

Друг трагичен пример е съдбата на св. Злата Мъгленска, дете на бедни християни от село Слатина, Мъгленско. Красивата девойка била отвлечена от местен турчин. Отначало с различни ласкателства и обещания турчинът се опитвал да я склони да приеме мохамеданската вяра. Насилникът заплашвал родителите ѝ и нейните сестри, които се изплашили и сами молели Злата да отстъпи, но девойката била обидена от тяхното малодушие. Най-накрая, в безсилната си ярост, турците я обесили, после

насекли тялото ѝ на парчета. Това станало на 18 октомври 1795 г. За нейното мъченичество се разказвали легенди, а обикновените българи се отнасяли с преклонение и обич към гордата девойка, като ласкаво я наричали „Света Златинка“.

Колко ли обаче са били ония момичета, които не са устояли на мъките... В различни документи, сред тях и турски, се разказва за отвлечени и обезчестени българки, и така векове наред. Имаме ли право да съдим тези българки и кого всъщност трябва да съдим – тях или безчовечната азиатска практика, загърбваща дори и повелите на пророка Мохамед за човечност и смирение пред Бога?

Факт е, че през вече уж цивилизования XIX век самите турски власти, притиснати и от европейското обществено мнение, се опитвали да пресекат несекващите насилствени потурчвания. Или поне давали вид, че е така... Ето какво заявява султан Абдул Меджид на 22 януари 1844 г.:

„Нито едно лице от раята на моята велика държава, без да е дало доброволно съгласието си, не може да бъде принуждавано насила да приеме мохамеданството... От известно време насам в някои места на моята обширна империя противно на горните условия са възникнали случаи на настойчиво и насилствено принуждаване за приемане на исляма от лица, които не са били съгласни...“

Разбира се, султанът не е пояснил, че казаното „от известно време“ на практика продължавало векове, че тези „случаи“ са били масова и повсеместна практика...

Насилието и измамата вървят за ръка още от падането на старопрестолно Търново през лятото на 1393 г. Както известява Йоасаф Бдински:

„Чрез проявения от Бога гняв биде позволено на враговете люто да проявяват своята ярост на благочестивите и голяма беше дързостта на нечестивите... О, позор! И мнозина се прехвърлиха към непристойната Мохамедова вяра: едни като се изпоплашиха от страх, някои като се омекчиха чрез ласкателства или като бяха победени чрез материална придобивка, други пък се присъединиха към враговете (на Христа) като поради простотата си се подмамваха чрез писма и хитрост...“

С последното се загатва за т. нар. фетви – клетвени писма, подписвани след съзнателна измама от страна на завоевателите.

След повече от век немецът Ханс Дервшнам на свой ред съобщава:

„Турците знаят много хитрини, за да измамят християните, да ги оплетат с думи и да ги потурчат насила (...), иначе ги изгарят или им из-

земват имота... Когато двама от тях искат да измамят християнин или евреин, те започват да говорят с него за своята турска вяра и ако християнинът каже нещо на шега или си наложи бялата им чалма, или ако повтори подир турците тяхното верую, което е винаги в устата им, и гласи «Ла илах иля'лах ве Мехмед ресул аллах" (...), тогава двамината отиват при кадията и казват: „Чухме, че този християнин иска да стане турчин". Даже и той да отрече веднага, не може да си помогне..."

Когато този човек е глава на семейство, след него и жената и децата му стават мюсюлмани. Това на свой ред тласка роднини, съселяни, съграждани по същия път. А чуждата иноверна власт всячески поощрява такова поведение.

ГРУПОВИТЕ ПОМЮСЮЛМАНЧВАНИЯ

Обект на религиозната асимилация е голямата част от средновековното българско болярство. Спахиите християни постепенно са претопени, като приемат исляма. Този процес продължава повече от век и често фигурира в служебните описи регистри, където можем да срещнем спахии с мюсюлмански имена, които са синове на бащи с християнски имена. Най-известните случаи са с най-големия син и престолонаследник на цар Иван Шишман – Александър, приел исляма под името Искендер, както и с турския адмирал от средата на XV в. Сюлейман Балтаоглу, син на български болярин. И през следващия век можем да прочетем за не един «потомствен тимариот» (спахия), потомък на български боляри, който вече е Абдулах, Мустафа, Ахмед...

Един от най-бруталните пътища за смяната на вярата е... робството! Може да се спори дали българите и другите балкански християни са били под робство или под режим на чуждо, иноверно владичество, но в Османската империя, и то до средата на модерния XIX в., съществува съвсем истинско, примитивно робство! Десетки са свидетелствата за отвличането на пленници от българските земи, а и от Сърбия, Влашко, дори Унгария и Украйна, продавани после по робските пазари. По време на войни, както и при потушаването на най-масовите български въстания, хиляди мъже, жени и деца са поробвани в истинския смисъл на думата. Наред с турците това се прави и от техните верни съюзници – кримските татари. И песните за «трите синджира роби» съвсем не са само художествено творчество, но и жестока, нечовешки жестока истина! И какъв е пътят за обикновения човек да си върне свободата, своя и на близките си? Със сигурност най-прекият път е като се приеме религията на поробите-

ля. Именно по този път върви и индивидуалното, и груповото, а нерядко и масовото помюсюлманчване на хиляди и хиляди българи.

МАСОВИТЕ ПОМЮСЮЛМАНЧВАНИЯ

Днес нерядко и открито се спекулира с масовите помюсюлманчвания. Вярно е, в някои случаи те са отразени в разкази и паметници от XIX в. Но нима те не предават живите предания за сторените злини, за нещастието на деди и прадеди? Нима няма достатъчно данни за такива действия?!

Първото известно ни масово помохамеданчване в Родопите и някои части на Македония е в началото на XVI век. Цели села са изгорени, жителите им – изклани. Народната памет е запечатала кървавото насилие в местни имена, белязали местата на разделянето на брат от брата, на кланетата над най-непреклонните българи. Нови вълни на масово обръщане на български села и райони в „турската вяра“ има през XVII в. като предпазна мярка на Османската империя във войните ѝ с европейските християнски държави, както и след българските въстания в Търновско и Македония... Векове наред са се помнели и били проклинани онези малодушни хора, поставили се в услуга на кървавия тиранин – някой си Пенджико от Якоруда, Рангел от Косово, Смолянско... От същите тези села обаче са излизали и борци против робството – знае се например, че прочутият Дельо Хайдутин от още по-прочутата българска народна песен е родом от с. Жълтуша, днес българомохамеданско.

Острието на тези походи, част от свещената война газават на полумесеца срещу кръста, са военизираните групи от мюсюлманско население (напр. юруците), подкрепяни от ислямските монашески ордени. Те обръщат в «правата вяра» цели райони с християнско население, рушат манастири, поругават християнски светини. Така е не само в българските земи, но и в другите завоювани християнски земи. Известен е случаят с Босна, където днешните мюсюлмани в голямата си част са потомци на босненските богомили. Навярно и в България богомилите, преследвани в предишните векове от християнската църква и държава, са били по-податливи на чуждата верска пропаганда.

Най-болезнено е обаче, че насилието често се оглавява от хора с християнско потекло, с българска кръв – еничарите. Защото политиката на османската държава ражда чудовищни явления като данъка «девширме» (т. нар. кръвен данък) – през няколко години хиляди български момчета, обикновено между 10 и 18-годишни, са отнемани насилствено от своите

родители, заставяни са да приемат исляма и са превръщани в еничари („нова войска“). И ето какво ни разказва пак Св. Паисий Хилендарски:

„...дошъл краят и на българското царство и то паднало под агарянска власт... И султан Мурад (...), когато взел българската земя, избрал много народ, млади и красиви юноши, със сила ги грабел и събирал в Едрене, записвал ги еничари в турската войска и ги турчел насила... Така майки, бащи и сродници ридаели безутешно и въздишали за чедата си...“

А нима тази робска участ не е карала родители да променят вярата си, за да могат поне на оня свят да бъдат заедно с чедата си?

До края на XVI в. ислямизирането на българите продължило в различни размери и с различна интензивност. В Северна България то обхванало предимно градското население, а селското било особено засегнато в Североизточна България. Тук по-силна била и колонизация на тюрки, татари, мюсюлмани от далечна Персия... Така значителна част от българите били принудени да променят своята вяра, своите имена... Втората по-голяма вълна е през средата и втората половина на XVII в., като е следствие на турско-венецианския конфликт и засяга най-вече Западните Родопи. Такива данни има и за XVIII в., макар и от локален мащаб. Османските регистри, отделни извори и предания са категорични, че много днешни мюсюлмански селища в Мизия, Тракия и Македония, отчасти в Албания и Косово (днес населени с българи мюсюлмани, български турци или албанци) до XVII-XVIII в. са имали християнско българско население! Още повече, че обикновено няма данни за преселване на мюсюлмани, а и исторически условия за такива радикални промени.

Един от пътищата за смяната на вярата, особено в някои райони, се корени в старите противоречия между самите християни. Така е било в Босна, така се е случвало и на някои места в България. Българите, които през Средните векове са били богомили, преследвани от официалните държава и църква, по-лесно ставали жертва на ислямската пропаганда. Така може би е било при „торбешите“ в днешна Македония, в чието име буквално виждаме едно от обидните прозвища за богомилите – „торбоносци“. Така навярно е било и в Родопите – нали именно там средновековните автори – от Византия до Италия и Франция, поставят влиятелната богомилска „църква“ Драговичия?

Единично или масово, в твърд или „мек“ вариант, насилието е продължавало през вековете. През 1634 г. английският пътешественик Хе-

нри Блаунт ни е оставил извънредно важно свидетелство, което не може да ни остави равнодушни:

„Християните, най-сетне, като виждат, че са бедни, жалки, смазани, опозорени, лишавани от децата си, подложени на наглостта на всеки мошеник, те започват да премислят и да предпочитат настоящия свят пред отвъдния, който почти не разбират. Това кара хиляди да се обърнат към мохамеданството...“

Вярно е, че и обикновените турци, татари и други мюсюлмани са страдали от недъзите на уж своята власт, дълго време и те са „рая“, подобно на християните. Вярно е, че в Европа през късното Средновековие селяните надали са живеели много по-добре. В случая с нас българите, както и с другите покорени от Османската държава християни, наред с недоимъка, експлоатацията, насилието, една от най-тежките прояви на робията е унижението, превръщането на българина, на християнина в човек „второ качество“.

Това съзнание на неравноправие у българския народ, известен по времето на своето собствено Българско царство със своята гордост, със своето достойнство, будело бунт срещу несправедливостта на този свят. Това чувство, съпътствано от насилията, правело пътя към приемането на вярата на завоевателите далеч по-лесен.

Какво е ставало в душите на помохамеданчените българи? Какво става в тези български души и днес, когато те продължават да бъдат лъгани, мамени, манипулирани? Когато тъмни сили, които и пет пари не дават за тяхното добруване, продължават да им внушават, че са „помашки етнос“, че са „побългарени турци“, че са „кумани“, та дори и араби от времето на самия Мохамед... Нека се замислим над тази вековна драма, над днешните ѝ измерения.

* * *

Една от най-закостенелите представи, не, една от най-неверни и коварни заблуди е, че така наречените помаци са хомогенна общност. Че те не само по вяра, но и по други причини се отличават от българите християни. А и не са малко онези, които си мислят, че тези „помаци“ живеят компактно на едно и също място. Ако направим импровизирана анкета, вероятно ще чуем, че тези хора живеят предимно или само в Родопите и Пиринския край. Известно е, разбира се, че българи мохамедани има в Ловешко, а и на други места в България, както и в онези български земи, които днес са в Гърция, Македония, Албания, Косово...

Българи мохамедани живеят и на други места, където са се преселили през XX век в търсене на дом и поминък.

Неразбирането и незнанието водят дотам, че се говори за „помаци“ въобще. А именно това помага на враговете на истината и българщината да издигат тезата за съществуването на „помашка нация“, на някакъв си „народ от мюсюлмани“, че даже и на „балкански турци“...

Кои са българите мохамедани и къде живеят е дълга и мъчителна история... Къде ли не в българското пространство между Дунава, Бяло море и албанските планини не е имало насилия и унижения, глад, недоимък, принудили хиляди българи – от отделни хора и семейства до цели селища и райони, да оставят вярата на деди и прадеди. И как би могло да бъде иначе, когато „...еничари ходят, мамо, от село на село...“, когато цената за оцеляването на семейство, деца, род е жестока.

„Откриването“ на българите мохамедани не просто като „потурчено“ население, а като хора с български език, обичаи, фолклор, култура, психика е сложен процес. В различно време още през XVIII – XIX век чужди пътешественици с изненада забелязват, че голяма част от мюсюлманите не са никакви турци, че дори не могат да бъдат наречени. Някои ги наричат „потурчени“, но признават, че освен вярата, те нямат в себе си нищо турско! Не само за чужденците, но и за самите българи християни това преоткриване не е лесно. За съжаление и днес има рецидиви на неразбиране колко дълбоко българска е природата на тези наши сънародници. Ето какво открихме случайно в един интернет форум през лятото на 2006 г.:

„Що е то... да си Българин, да си роден в България, но мохамеданин?! Първото нещо, което деца от махалата ти набиват в главата от дете, е думата „...ТУРЧИН...“, „ПОМАК“, „АХРЯНИН“. В училище си „рязаният“, „фесът“, по-големите „батковци“ те карат да рецитираш „АЗ СЪМ БЪЛГАРЧЕ“... а след това те сритват...“А бе какво българче си ти бе...“, докато накрая се запиташ: „...а бе какъв българин съм аз...“. За това питам какво е да си мохамеданин в България – турчин, българомохамеданин или просто Българин...“

Болката в тези думи всеки ще усети по своему, но българин е написано с главно „Б“! И не е ли показателна тази изповед?

СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

Най-рано в книжнината, вестниците, в масово съзнание са „забелязани“ българите мохамедани в Северна България. За тях пишат и бъл-

гари, и чужди наблюдатели, те вълнуват наши възрожденски дейци от ранга на Петко Р. Славейков и Любен Каравелов, както и известни чужди имена като Феликс Каниц и Константин Иречек. Името „помаци“ е било дадено именно на тази група и оттук се е наложило върху останалите българи мохамедани. Преди Освобождението те наброяват около 40-50 хиляди души, живеещи от Севлиево чак до Луковит, Червен бряг и Бяла Слатина. Някога долината на река Панега, приток на Искър, е била известна като „Помашката долина“. В резултат на големите изселвания в края на XIX в. те са останали няколко хиляди, най-вече в селата Галата, Градешница и още няколко в Тетевенско, отделни семейства са дошли и от Родопите след 1944 г.

Говореният от българите мохамедани в Северна България език и в миналото, и днес е източнобългарски диалект – за разлика от тях, част от българите християни, особено във Врачанско, Белослатинско, Оряховско говорят западен диалект. Тази особеност показва, че българомохамеданите са старо население, останало още от времето на Второто българско царство. Тези красиви хора са били известни през XIX в. и със своята музикалност, със старинните си български песни. Ето какво ...

- 22-08-2012|**Пламен Павлов**

Неволно съм копирал почти половината текст, а не един пасаж, за което моля да бъда извинен. Може да премахнете този постинг, така или иначе, линкът е в предишния. А що се отнася до това какво отричам, естествено, отричам съществуването на „помашки етнос“, „народ“, „малцинство“... Безпристрастните наблюдатели и изследователи са категорични, че става дума за българи, приели исляма. Примерите, дадено от автора, са съзнателно подбрани в услуга на неговата теза, но са пренебрегнати огромен брой свидетелства за, в крайна сметка, принудителния характер на ислямизацията. Вижте особено онова, което пише Хенри Блаунт в началото на XVII в., и не само...

- 23-08-2012|**минаващ**

Народното творчество в някаква степен носи информация за историческите епохи – вероятно не буквална, но предава духа на времето.

В моя род се разказва от поколения една история – как турците са подгонили българите от селото на далечен прародител и шестима от 7-те му сина били насилствено потурчени (ислямизирани...) а само един се

спасил, като избягал високо в планината. Историята се развива в Родопите, в района на селата около Широка лъка. Интересното е, че много години след това роднините – християни и помаци са поддържали връзка помежду си и са съзнавали, че са от един род...

- 26-08-2012|**Tiho**

Злати, защо ни губиш времето с подобен автор? Не само е користно идеологизиран, но и посредствен.

- 26-08-2012|**Златко**

Странен коментар, Тихо. Сигурен ли си, че имаш представа от онова, за което (се опитваш) да говориш? Не ме изненадвай с подобни коментари, ако обичаш...

- 26-08-2012|**Златко**

Никога не е късно човек да почете малко, преди да се изцепи в публичното пространство с нещо, което го поставя в ролята на царя от приказката (нали го знаеш, оня с дрехите). Тъй че, ако не ти харесва този автор, прочети другия, който е посочен тук в коментарите. Там става дума за „твърда“ наука – и изводите са същите...

Демографски и етнорелигиозни процеси в западните Родопи през XV-XVIII век

- 26-08-2012|**Ангтон Гицов**

Статията на Ибрахим Карахасан-Чънар цели да наложи един мит: за благодушното отношение на турската империя към българите, мит за „доброволното ислямизиране“ на българите в Родопите, мит за това, че насилията над българското население, над българската църква са плод на“романтично отношение към историята през XIX“, на „литературни мистификации“. Авторът би бил убедителен, ако поне мъничко беше Абдул Рахман Вали паша.. Той сам отишъл при заточениците на 19 март 1878г. и им съобщил съобщил вестта за освобождаването им. Прочел фермана и казал „Ето тези българи са свободни за свобода и само да се управляват“ и помолил да го спомнят с добро „и ний, като му благодарихме, казахме му, че неговото име ще бъде незабравимо и написано в сърцата ни до смърт.“

признал за издевателствата над българския народ през един период от петстотин години, ако беше признал огромните отрицателни последствия за българският народ и българската държавност от турското владичество

Историята за издевателствата над българския народ и насилственото ислямизиране се съдържат в много народни песни. „Даваш ли даваш балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра“ не е литературна мистификация от някой автор. Описания се съдържат и в творбите на на български летописци. Ето какво пише Балчо Нейков в своите „Сбирки от народния живот“:

„В едно село Тръстеник, някои турци пътници, като се нахранили в една къща, поискали дишхакъ (ъ с ударение), кирия за зъбите, че са ги изхабили“.

И ето как той описва гагаузите:

„Гагаузи са българи, които след 1444г когато турците са отблъснали при Варна поход на европейските сили за спиране на османската експанзия са били принудени от турския паша или да приемат исляма или да си сменят езика- иначе нежелаещите да се изколят. На тези които избрали да си сменят езика им били дадени три години да научат турски. По възрастните не можели да изговарят добре, гъгнели, за което яли бой и от „гъга“ и турската дума „уз“ (добре) ги нарекли гъгауз или гагауз.“

Друг един летописец, поп Минчо Кръстев, съратник на Левски и заточеник в Диарбекир описва така във „Видрица“действията на отстъпващите от Добруджа турци по време на руско-турската война през 1928-29г.:

„Нападат българските села, грабят и отвличат жени. и вървлуват. „Като ядат, за зъбите си диш-хакъ искат, тъй и за конете си (платка за зъби си що ели“. „Търпи душо, черней, кожо, и за свобода се надявай от турчин“.

Русите стигат до Одрин, но подписват договор със султан Махмуд и се оттеглят в Русия. С руските войски се изселван десетки хиляди българи, страхувайки се от отмъщението на турците, което и не закъснява. По Минчо пише по този повод: „грабят хубави български девици и ги обезчестят, млади булки за жени вземат, та ги турчат, а мъжете им убиват, колят, бесят, на кол набиват, на куки закачат тези человекообразни зверове“.

Та „литературна мистификация“ ли са летописанията на поп Минчо Кръстев, комуто прави чест, че хвали турски управници, които са се държали човеколюбиво с българите. Такъв е бил управителят на Диарбекир Абдул Рахман Вали паша. Поп Минчо описва как сам отишъл при зато-

чениците на 19 март 1878г. и им съобщил вестта за освобождаването им. Прочел фермана и казал „Ето тези българи са свободни за свобода и само да се управляват“ и помолил да го спомнят с добро „и ний, като му благодарихме, казахме му, че неговото име ще бъде незабравимо и написано в сърцата ни до смърт.“

В общи линии се натрапва впечатлението, че турската принадлежност на автора взима връх над историческата обективност, към която трябва да се придържа един сериозен изследовател.

Антон Гицов

- 26-08-2012|**Антон Гицов**

Получи се малко объркване в текста,

ето гос поправката:

Статията на Ибрахим Карахасан-Чънар цели да наложи един мит: за благодушното отношение на турската империя към българите, мит за „доброволното ислямизиране“ на българите в Родопите, мит за това, че насилията над българското население, над българската църква са плод на“романтично отношение към историята през XIX“, на „литературни мистификации“. Авторът би бил убедителен, ако поне мъничко беше Абдул Рахман Вали паша.. Той сам отишъл при заточениците на 19 март 1878г. и им съобщил съобщил вестта за освобождаването им. Прочел фермана и казал „Ето тези българи са свободни за свобода и само да се управляват“ и помолил да го спомнят с добро „и ний, като му благодарихме, казахме му, че неговото име ще бъде незабравимо и написано в сърцата ни до смърт.“

признал за издевателствата над българския народ през един период от петстотин години, ако беше признал огромните отрицателни последствия за българският народ и българската държавност от турското владичество

Историята за издевателствата над българския народ и насилственото ислямизиране се съдържат в много народни песни. „Даваш ли даваш балканджи Йово, хубава Яна на турска вяра“ не е литературна мистификация от някой автор. Описания се съдържат и в творбите на на български летописци. Ето какво пише Балчо Нейков в своите „Сбирки от народния живот“:

„В едно село Тръстеник, някои турци пътници, като се нахранили в една къща, поискали дишхакъ (ъ с ударение), кирия за зъбите, че са ги изхабили“.

И ето как той описва гагаузите:

„Гагаузи са българи, които след 1444г когато турците са отблъснали при Варна поход на европейските сили за спиране на османската експанзия са били принудени от турския паша или да приемат исляма или да си сменят езика- иначе нежелаещите да се изколят. На тези които избрали да си сменят езика им били дадени три години да научат турски. По възрастните не можели да изговарят добре, гъгнели, за което яли бой и от „гъга“ и турската дума „уз“ (добре) ги нарекли гъгауз или гагауз.“

Друг един летописец, поп Минчо Кръстев, съратник на Левски и заточеник в Диарбекир описва така във „Видрица“действията на отстъпващите от Добруджа турци по време на руско-турската война през 1928-29г.:

„Нападат българските села, грабят и отвличат жени. и вървуват. „Като ядат, за зъбите си диш-хакъ искат, тъй и за конете си (платка за зъби си що ели“. „Търпи душо, черней, кожо, и за свобода се надявай от турчин“.

Русите стигат до Одрин, но подписват договор със султан Махмуд и се оттеглят в Русия. С руските войски се изселван десетки хиляди българи, страхувайки се от отмъщението на турците, което и не закъснява. По Минчо пише по този повод: „грабят хубави български девици и ги обезчестят, млади булки за жени вземат, та ги турчат, а мъжете им убиват, колят, бесят, на кол набиват, на куки закачат тези человекообразни зверове“.

Та „литературна мистификация“ ли са летописанията на поп Минчо Кръстев, комуто прави чест, че хвали турски управници, които са се държали човеколюбиво с българите. Такъв е бил управителят на Диарбекир Абдул Рахман Вали паша. Поп Минчо описва как сам отишъл при заточениците на 19 март 1878г. и им съобщил вестта за освобождаването им. Прочел фермана и казал „Ето тези българи са свободни за свобода и само да се управляват“ и помолил да го спомнят с добро „и ний, като му благодарихме, казахме му, че неговото име ще бъде незабравимо и написано в сърцата ни до смърт.“

В общи линии се натрапва впечатлението, че турската принадлежност на автора взима връх над историческата обективност, към която трябва да се придържа един сериозен изследовател.

Антон Гицов

- 27-08-2012|**ivo_isa**

Четох, четох... Свят ми се зави. Какво ми прави впечатление:

Авторът няма нито един коментар. Това може да означава, че няма намерение да защитава простотиите си. За него е достатъчно, че е оцапал метеното. Най-върлият му подгласник – Златко освен общи приказки други доказателства не е привел. Не е отговорил смислено на критиките:

1. Не може да се използва събития обрисувани в художествено произведение като доказателство за историческа истина. В сборника „Хайдути“ на Хайтов има много повече история.

2. Не могат да се пренебрегнат фолклорните извори. Няма дим без огън.

3. Не могат да се използват документи само от едната страна. http://bg.wikipedia.org/wiki/ Българските_земи_под_османско_владичество

4. А когато се цитират такива, то да не е избирателно Имам предвид Евлия Челеби

С които аз съм напълно съгласен. Дано не съм изтървал нещо...

Но понеже се занимавах и с други простотии, ми се наложи да изчета и „Решението“ на КЗД (Комисия за защита от дискриминация)

http://dox.bg/files/dw?a=d13bda5fd3

Ето ви два цитата: Нека „Авторът“ и Златко да ги обяснят.

„... Тетрадка за 4 клас „Човекът и обществото“ в урока „Българите и техните съседи“, задача: публикуван текст за живота на Св. Георги Софийски, който бил убит от „местните османлии“ и „изгорен на клада“, защото не искал да „приеме исляма“. Произтича необходимостта от допълнителен текст, в който да бъде обяснено, че този подход на насилствена ислямизация е съществувал, но отново да се подчертае, че не религията е агресивна, а политиката на империята...“

„...При такава формулировка на горното изречение, учениците биха останали с впечатление, че насилствената ислямизация е била едва ли не „лично“ отношение към българите. Необходимо е авторите да обяснят, че действително е имало такава политика на насилствено приемане на исляма и тази политика на империята е била прилагана към всички християнски народи – българи, сърби, гърци в пределите на Османската империя...“

- 27-08-2012|**007**

Вера Мутафчиева пък сама признала, че измисляла български въстания – ето още един принос към митологията на историята.

„- Ех, Иво – рече ми веднъж, – три въстания им измислих и пак недоволни... Това по повод разните му набедени родолюбчета, които я бяха нарочили – нея – за родоотстъпница.“

[url=http://www.ladyzone.bg/bg/lifestyle/jenata- dnes/story/910825437] http://www.ladyzone.bg/bg/ lifestyle/jenata-dnes/story/910825437[/url]

- 27-08-2012|**007** – еее

ето това е линкът със статията на Иво Беров за Мутафчиева:
http://www.ladyzone.bg/bg/lifestyle/jenata-dnes/ story/910825437
/ами не ми се получават линковете, сори/

- 27-08-2012|**Златко**

Ето как става номера с линковете: първо го пействате в коментара, след това го марикрате и щраквате горе върху символчето за линк (брънката от верига). Накрая, ако искате, замествате автоматично поставената дума here с реалното заглавие на линка, за да стане съвсем джиджано (но не е задължително).

- 27-08-2012|**Джони**

Един интересен факт по въпроса за освободителните въстания. Любен Каравелов в една своя статия от 1870г. хвали много започналото помасво използване на думата свобода, като уточнява, че думите свобода и народност само 20 години по-рано не са съществували в езика.

За просвета на тези които имат представа за историята на ислямизацията от филми и паметта на баби, които си спомнят, какво е станало 350 години преди да се родят, препоръчвам една интересна книга, в която поне 5 сериозни изследователи потвърждават като фалшиви т. нар. домашни източници за ислямизация.

Факти и мистификации в старите текстове
Издателство: Гутенберг
Народност: българска
ISBN: 9789546171191
първо издание, 2011 год.
меки корици, 566 стр.

За особеностите на спомнянето обръщам внимание на тези, които наивно или уж наивно /няма дим без пушек/ безпрекословно вярват на „паметта“ на следния спомен: след като православно се путинизираха комунистите у нас масово/включително Максим/ започнаха да си „спомнят“ за това как Тодор Живков покровителствал църквата и колко свободно се чувсвали православните при комунизма. И този споменнаглост е за събития отпреди 20г, на които 80процента от българите са съвременници. Представям си какво биха си спомнили за преди 350години.

- 27-08-2012|**Гост**

Господа интелектуалци, господин Карахасан ви казва в прав текст, че България е мит и докато продължавате да се чудите имало ли е ислямизация или не, даже и митът ще изчезне.

- 28-08-2012|**Златко**

Джони, мога ли да те помоля да направиш тук един библиографски списък от най-важните заглавия, които според теб трябва да четем всички (с възможно най-много информация към всяко заглавие, за да можем да ги търсим). Самият аз съм безкрайно силно впечатлен от историческите ти познания и бих искал, доколкото имам време и възможности, да се уча...

Поздрави,

Златко

- 28-08-2012|**ivo_isa**

Джони, в тази книга, или поне **от стр.23 до стр.46** няма нищо съществено освен препратки и размисли около автентичността на народни песни и доколко тези произведения отразяват мнението на всички социални слоеве и групи.

Това са просто нелепици.

Дори и сега, и в интернет не са представени всички слоеве и групи от обществото:-)

Така, че бъди добър и цитирай нещо конкретно!

Няма кой да отсява плява от 566 стр.

Не знам дали ти си в състояние да помниш близкото минало за което споменаваш, но аз помня. Младите попчета в бачковския манастир,

носещи расото си над сини джинси. Наистина имаха безгрижен бохемски вид. Освен това, като студент, имах познат(брат на моя колежка) от семинарията и сме водили интересни разговори. Нямам спомен да се е оплаквал от властта. Нямам и спомен по това време някой да е редактирал и заличил текстове в които е описана положителната роля на църквата или нейни служители за запазване българката идентичност.

- 28-08-2012|**BT**

Според мен, без да съм краен националист, а само следвайки рефлексите си на опитен учен и подсъзнателните си импулси на човек, в чиито род няколко поколения все са бЕгали (последния път от комунетата и амбицията им да ги превърнат в македонци) и то не от добро, та според мен турчинът просто шикалкави.

Аз няма да се спирам на напълно верифицируеми и безспорни факти от историята на 20 в. като потушаването на Илинденско-Преображенското въстание или етническото прочистване арменците на няколко вълни (и по този въпрос пропагандната машина на Турция е впрегната на пълни обороти) или клането в Смирна през 1922 от армията на М. К. Ататюрк, които факти биха могли да се включат в евентуална дискусия на тема „Турците не са такива“, започнала в модерни времена от онова злополучно изследване на Мари-Врина, Лютвито и некой си Леви (не вервам да е потомък на заподозрените в колаборационизъм с турците по време на Априлското въстание!).

Ако взимам думата, то е да привлека вниманието на уважаваната аудитория към един друг литературен (!) източник – известната книга на Иво Андрич Мостът на Дрина, за която той получава и Нобелова награда (1961 г.).

Тези, които не са я чели, насочвам към епизода (напълно литературен, без съмнение), в който османците набиват на кол с особена вещина заподозрян в саботаж. Вещината се състои в това да живее няколко дни и описанието е изключително детайлно. Не се съмнявам, че тези, които са го чели, няма да го забравят никога.

Златко сигурно ще каже: И какво от това? А пък турчинът само ще се усмихне лукаво – той неговото си е свършил, сега работата му я вършат наемниците.

Та, нищо от това, оригиналният разговор е за литература и аз го продължих, никаква политика или подобно!

- 28-08-2012|**ВТ** –.. допълнение

... не се стърпявам да направя едно допълнение, вече съвсем историческо:

Авторът показва една изразена претенция за научна изчерпателност и, само собой, почтеност, та искам да посоча един детайл още в началото на изложението му, който явно е включил споменатите вече мои рефлекси – когато изброява различните „нестабилности“, които евентуално хвърлят съмнение върху държавността на България изобщо, той е пропуснал междуособиците в династията на Комитопулите, за щастие описани подробно и от чужди автори [виж например Steven Runciman, The History of the First Bulgarian Empire

G. BELL & SONS, London, 1930].

Сега, възниква основателният въпрос защо са пропуснати и всеки тук може да си отговори – реверанс към македонската историография (парадоксално, но факт – Македония разчиташе именно на Турция да ги вкара в НАТО, но нещо не се прецениха:)

За целите на изложението ми този реверанс (внимание при навеждането!) е едно дребно доказателство на тезата ми, че „турчинът шикалкави“.

- 02-09-2012|**Вал** – Прадедите ми бяха от солунския край,

прабаба ми доживя до 1985 г.

И знам от нея лично какво се е случвало в тези земи след освобождението на България.

Не зачерквайте с лека ръка историята ни.

- 02-09-2012|**kalin**

Каквото и да пишете, с цел да омекотите „историята“, истината е налице. Нима не съществуват черепите от Баташкото клане?? И това не бива да се неглижира!!! Съвсем друг въпрос е че сега(след толкова години) не бива да се мразим...

- 04-09-2012|**dgx** – Турско

Само дайте на турци и гърци да говорят за българите и гледайте лъжи на килограм. Защо казваш Османско владичество, а не турско? Точно турците са ни поробили, а не османци, такива хора не съществуват. Турците умират от срам пред света, нямат нищо построено, с нищо

не са допринесли към света, където са минали само са убивали, рушали, крадяли, узнасилвали, поробвали, потурчвали, помюсулманчвали. Сигурно и цялата им култура е крадена, както на гърците, където минат и гепат кой каквото може.

Нарочно казвате на турците, османци с цел да си избиете срама и да ви се улесни живота пред другите нации, ама тука няма да стане;)

- 06-09-2012|**Ванчо Мариновски** – НЕООСМАНИЗЪМ

Ще ме извинявате, обаче подобно „развенчаване“ на българските „митове“ е изключително подозрително в епохата на тепърва надигащия се НЕООСМАНИЗЪМ! Не, управляващите в Турция не можаха да оставят Османската империя в миналото и сега са поели на кръстоносен поход да убеждават света – и нас, потомците на поробените, че в Османската империя било рай земен и не сме били в подчинено положение 500 години! Добре, че за щастие има хиляди страници описания от чужденци, европейци, даже и американци, на гнета в Османската империя. Тях като какъв мит ще ги развенчаете??? И защо, за да може да се изгради успешно новия мит – МИТА НА НЕООСМАНИЗМА? Хайде стига! Няма да се получи с Армения, нито със Сирия, нито с Кюрдистан, нито с Гърция и Сърбия, няма да се получи и с България!

- 06-09-2012|**Златко**

Хм, всички бърборят под път и над път за „неоосманизма“, но дали някой всъщност знае нещо реално за него? Вие например, Ванчо Мариновски, какво точно знаете за всичко това? Бихте ли посочили откъде черпите информацията си?

- 06-09-2012|**Ванчо Мариновски** – ...

Само ще добавя, че съм страшно разочарован от „Либерален преглед“, смятах го за сериозна публикация. А тя се оказа, че дава трибуна на твърде съмнителни елементи, целящи лека-полека да размият духовните основи на българската народност. „Либералността“ има смисъл, когато се следва от всички, а не ти да станеш много хубав и демократично-либерален и да я следваш, а комшията да използва това за собствените си далеч-далеч „антилиберални“ цели, да използвам един евфемизъм. Надявам се Златко Енев да ме е разбрал!

- 06-09-2012|**Златко**

Бай Ванчо, Чудомир има един такъв разказ за майстора-зъболекар, дето, за да му налапаш керпедена, трябвало първо да си отвориш устата гаче ли се опитваш да си налапаш юмрука. Та се питам, бай Ванчо, що ти трябва и на тебе да се напъваш да налапаш работи, дето не са за твоята уста лъжица? Я ходи си чети „Уикенд“ и не ядосвай нито себе си, нито мене...

- 09-09-2012|**Д. Желязков** – За новите митове

Факт е, че работата на Ибрахим Карахасан-Чънар е по-интелигентна в сравнение с нарастващия поток от неосманистки упражнения в България. Въпросът за демитологизациите в една национална култура е интересен, вкл. с въпросите: „Има ли национална култура без митове?“, или, ако искате: „Има ли национална култура за интелектуалци?“ (ако приемем, че интелектуалците са поне по-свободни от митологиите).

Широкият митологически контекст – от войните с Византия и християнизацията до комунизма – само поставя акцент върху митовете, свързани с онези 500 години. Впрочем, веднага ще кажа, че от гледна точка на неоосманската идеология грижливото различаване на „османско“ и „турско“ е напълно безсмислено. Затова работата на Карахасан-Чънар ме предизвиква и ще се постарая да я анализирам в няколко страници в скромния си блог. Тук ще спомена само някои драстични проблеми.

Например почти е смешно един роман да се анализира изцяло със средствата на историческата наука. Същото е да се преценят историческите събития и процеси със художествени средства – механизмът на митовете.

Държа да подчертая и ключово противоречие, защото в контекста на неоосманизма трябва да се изяснят и национализациите и денационализациите. В своето въведение авторът пише за: „...устойчивостта на някои митове, битуващи в националното съзнание, науката, изкуството и литературата“. Заедно с това очертава история на българската нация от ранното следновековие насам. А ето какво твърди в частта за „Време разделно“: „От друга страна, би било пресилено да се говори за национално съзнание у българите по онова време (това е още един мит); по-скоро става дума за привързаност към земята и родовата общност“.

Резултатът е теоретичен принос – съществуването на нация без национално съзнание.

Последното има и друг смисъл – една общност, привързана към рода и земята лесно ще се представи като национализирана в рамките на Османската империя. Точно затова тук и там вече се твърди (например социалният антрополог Х. Александров), че българите сме османци. И само от този модел се вижда, че в статията, както и в идеологията на неоосманизма, едни митове се разрушават, за да се заместят с нови.

На мене най-интересно ще ми е да видя разрушаването на «мита» за застоя до връщане назад на европейското историческо време на Балканите и закъснялото просвещение тъкмо заради османското „присъствие“. Може би и на «митовете» за политиките на ускорено развитие тук в 20 в., без които балканската съвременност е неразбираема и които са най-добре изразени в самата Турция – на Ататюрк.

Тъй като Карахасан-Чънар много държи на фактите, препоръчвам му да проучи историята на Кюстендил. Този град в навечерието на Освобождението е преобладаващо турски. Става дума за хора, които в предишните времена – преди всичко доброволно – приемат исляма. Ислямизацията обаче ги турцизира до степен, когато след 1878 г. не могат и да си представят, че могат да живеят в българска държава, поради което бързо и масово се изселват в Македония, оставена на Империята по договора от Берлин.

- 09-09-2012|**Златко**

Струва ми се, че при всички многобройни приказки, изговорени във връзка с текста на Ибрахим Карахасан, още никой от коментаторите дотук не е засегнал същността на проблема, а именно, че в българската историография до средата на 18 век (грубо казано, до Паисий) ЛИПСВАТ други надеждни източници освен турските данъчни регистри. Които и писания от това време да бъдат анализирани по-сериозно и професионално, в края на краищата всички те се оказват по-късни (от 19 и началото на 20 век) фалшификати, чиято цел почти винаги е да се повиши „националното съзнание“, тоест омразата към турците. Погледнати откъм приоритетите на днешния ден (европейска интеграция, преодоляване на националистически стереотипи, откриване на нова база за добросъседство и равноправно участие в европейското семейство), подобни „исторически документи“, а още повече – сляпото придържане не само

към буквата, а и към съдържанието им (винаги съм твърдял, че единствената българска идеология, не подлагана на сериозна критика от сто и петдесет години насам, може да се изрази с две кратки думички: „бий турчина!“)... та, погледнати откъм перспективата на новото време, подобни „извори“ се оказват не само фалшиви, но и вредни. Самият аз не разбирам съвсем какво толкова горчиво има в тази простичка истина и защо хората намират за толкова трудно да я преглътнат. Единственото ми обяснение е чисто психологическо – раздялата с установени стереотипи не става лесно, нито на индивидуално, нито на колективно ниво, така че хората по някакъв начин се чувстват лишени от нещо важно, нещо символно-определящо, ако и да са в състояние постепенно да разберат, че именно символната мощ на това наследство е нещото, което ги прави толкова неспособни да бъдат ЕДНОВРЕМЕННО и българи, и европейци – просто защото тези две неща, в сегашния си вид, не са напълно съвместими, просто защото огромната част от българското идеологическо наследство е не-хуманистична, агресивна и враждебна към всичко чуждо, препятстваща по всякакви символични и практически начини възприемането на модели и образци на поведение, свързани с простите ценности на новото време: откритост към умонагласи, идещи отвън, готовност за възприемане на всякакви идеи въз основа на съдържанието, а не на етническата или расова принадлежност на авторите им, отвореност, отвореност, отвореност към света...

(А за проблемите около формирането на нацията, националното съзнание и национализма ще говорим още много на страниците на това списание, тъй като темата е сравнително добре изследвана в многобройни академични трудове, които в по-голямата си част или никога не са били превеждани на български, или, ако са – както Гелнър и Андерсон, примерно – то се е случило някъде през мътните 90 години, идеите на тези трудове никога не са достигали по-широки слоеве от интелигенцията и не са променили почти нищо в изконно-примордиалистката нагласа на повечето българи, интелектуалци или не)...

- 09-09-2012|**Златко** – re: За новите митове
  Д. Желязков писа:
  Държа да подчертая и ключово противоречие, защото в контекста на неоосманизма трябва да се изяснят и национализациите и денационализациите. В своето въведение авторът пише

за: „...устойчивостта на някои митове, битуващи в националното съзнание, науката, изкуството и литературата“. Заедно с това очертава история на българската нация от ранното следновековие насам. А ето какво твърди в частта за „Време разделно“: „От друга страна, би било пресилено да се говори за национално съзнание у българите по онова време (това е още един мит); по-скоро става дума за привързаност към земята и родовата общност“. Резултатът е теоретичен принос – съществуването на нация без национално съзнание.
Последното има и друг смисъл – една общност, привързана към рода и земята лесно ще се представи като национализирана в рамките на Османската империя. Точно затова тук и там вече се твърди (например социалният антрополог Х. Александров), че българите сме османци. И само от този модел се вижда, че в статията, както и в идеологията на неоосманизма, едни митове се разрушават, за да се заместят с нови.

Тъй като и авторът на статията, и коментаторите използват понятието „нация“ по начини, които са недопустими от гледна точка на съвременното състояние на изследванията на национализма, нека се опитаме да въведем тук поне малко ред, за да избягваме в бъдеще подобни понятийни бъркотии.

И така, за разлика от етноса, нацията е фаза от развитието на една общност, която предполага поне няколко неща, неразривно свързани с модерността, а именно: на първо място, някакъв вид споделена и стандартизирана обща култура, което пък предполага наличието на стандартизиран и общоприет литературен език. Повечето от съвременните изследователи на национализма – Гелнер, Хобсбаум, Андерсон, Конър, Смит – се съгласяват, че създаването на нация (nation-building) е процес, който е неразривно свързан с модерността и предполага наличието на сравнително високо развити технологии, на първо място сред които се намира печатното дело. В такъв смисъл да се говори за „българска нация“ преди времето на Априлов и Чинтулов (не Паисий!) е като минимум наивно, а в действителност – израз на нещо, което по времето на социализма се наричаше „стихийно“, тоест едно не особено обременено от познание, усещане. Дори българският етнос, чието съществуване във вековете преди 19 аз не оспорвам, разбира се, е доста трудно определимо понятие, тъй като от него до нас не са достигнали почти никакви писме-

ни паметници, които с достоверност да ни представят някакъв определен облик. Разбира се, ние разполагаме със сравнително богат фолклор и митология (великолепен източник на заслужена гордост и упование в собствените сили), но това са културни феномени на устното творчество, които имат, в най-добрия случай, само подготвителна функция по пътя към оформянето и затвърдяването на някаква реална нация.

- 10-09-2012|**Д. Желязков**

В коментара си не използвам, още повече „недопустимо“, понятие за нация. Само отбелязвам тежко противоречие при автора – едно от тях. Както и факта, че тъкмо с него се създава основа за нова митология, свързана с неоосманизма като национална идеология (с доминации в последните десетилетия)на съвременна Турция. Иначе е добре, че коментарът ми предизвика намесата на редактора, чиито становища за българския фолклор (и митологията) като единствена основа за развитието на нация също са проблематични. Впрочем, ако книгопечатането е от условията за поява и развитие на нациите, любопитните могат да се поинтересуват от съдбата му в Османската империя.

- 10-09-2012|**Д. Желязков**

Колкото до достоверността на българските исторически извори, слава Богу, те не са единствените извори за българската история. С това обаче разговорът става професионален и предлагам интересуващите се да търсят при професионалистите – уверявам ги, че ще намерят. И от съмнителния произход на една хроника не могат да се правят обобщения. В изворите на чия история няма фалшификати? Нещо повече, достоверността е проблем при историческите извори и във времената на модерния архив. Не мога да си позволя да мисля, че направеното за средновековието от българската историческа наука трябва да се загърби и да се започне отначало. Ще е несериозно, в историческата наука няма революции.

- 16-06-2013|**Димитър Илиев**

Авторът на статията влиза в същата парадигма, срещу която се бори, с обатен знак.

Късният соц беше време на мимикрия – старата марксистко-ленинска идеология навлече нови националистически дрешки. Като някаква

червено-кафява омраза към турци, цигани, евреи и Запада като цяло, съчетана с мъглява носталгия по традиционните ценности, тази мимикрирала идеология ефикасно продължава да владее масовото съзнание и до днес.

Тогава поръчкови артефакти като „Време разделно“ (впрочем това, че са поръчкови, не лишава съвсем и книгата, и филма от художествени достойнства!)и рисуваната в тях картина на миналото трябваше да внушат у средния българин омраза към всичко турско в съвремието му. И да създаде сред хората климат ако не на одобрение, поне на неутрално отношение към Възродителния процес, Голямата екскурзия и прочие свинщини на тогавашната власт.

Карахасан-Чънар всъщност се опитва да внуши защо турци и българи не бива да се мразят, обосновавайки го с една също толкова схематична и митологизираща своя картина на османското минало.

А турци и българи не бива да се мразят тук и сега и ан блок просто защото е тъпо да мразиш някого заради нещо, което друг представител на същия етнос е направил преди столетия. И точка по въпроса! Не е нужно да ревизираме историята си заради това и да отричаме изобщо съществуването на насилствено помохамеданчване само чрез аргумент ex silentio, т. е. единствено защото липсват конкретни извори, в които да пише черно на бяло, че в Чепинско през 17. в. е станало точно това, което го описва Антон Дончев. Това не пречи да са станали поне някои от нещата, които Дончев описва, поне някъде и поне по някакъв начин. И за това вече има и исторически свидетелства, и много отчетлив спомен в колективната памет.

Хайде, сега, всяка империя е по дефиниция насилническа, та Османската ли не е била?

- 28-08-2013|**WIdia** – ге:

Именно, Златко. Сравни и виж сам какво струва репликата ти:

Написано от мен –

„...Макгахан, които съвсем не са единствените свидетелства за зверствата на турците над българи.....Иде ред да четат не само Дончев от XX-век, а и писаното за делата им от Ботев, Вазов, Макгахан и твърде много други“.

Твоята „критична забележка“ -

„по времето на събитията, за които става дума във „Време разделно“, Джанюариъс Макгахан не е бил дори идея в главата на пра-пра-дядо си. Той просто е роден около двеста години по-късно.“

Коментарът е излишен. Зверствата – многократен и многокраъно доказан исторически факт.

Както вече съм посочил –

„Ако някой насажда дискриминация, това не е романът на А. Дончев. Турците сами са я насадили, когато са изнасилвали жените и бабите ни. Когато са отвличали момчетата ни и са ги превръщали в еничари – отцеубийци!“.

Това е огромният ФакТ, към който гледа А. Дончев, който опитваш да неглижираш и заобиколиш с остроумни наукоподобни хватки, но Фахтът, като Истината явно е с христова природа и възкръсва от пепелта, оставаща след теб и след Караибрахима.

Мейлър – отмъстителят и кучката
Автор: Мартин Еймис

Годината 1955. На тридесет и две, Норман Мейлър е възхваляван и оскърбяван автор на три романа и известен скандалджия, мъдрец и пияница. По собственото му признание, в този момент той е бил арогантен, ужасѐн, стиснат, разглезен – и наелектризиран от марихуана.

Въпрос: Мислите, ли, че възрастта би могла да ви накара да плесенясате и се превърнете в скъпо платен, ласкаещ публиката автор?

Отговор: Съмнявам се, но заедно с това знам, че изтощението на волята може да застигне всекиго.

Изкусително е, сега през 1981, да се припомни опияненото предсказание на младия Мейлър. Последният му печалбарски роман, *За жените и тяхната елегантност*, беше здраво набъхтен от американската преса, а най-вероятно ще бъде посрещнат на нож и тук[1]. С ужасното си заглавие (което някак гарантира вулгарността на цялото начинание), неподходящите си фотографии и опаковка, подходяща за кафената масичка в гостната, книгата изглежда сама излага уязвимостта си на атака. Докато разлиствате хлъзгавите страници, вие откривате, че това е втората книга на Мейлър за Мерилин Монро[2], и третата, разпростираща се върху наскоро починалите и техния сексуален живот (непосредственият ѝ предшественик беше*Песента на палача*, историята на убиеца Гари Гилмор, който изиска собствената си екзекуция чрез разстрел през 1977). Какво се случи с човека, който беше казвал – високо и често – че се надява „да се осмели на ново изкуство за храбрите“? Очевидно е крайно време за някаква ревизия на мейлъровата американска мечта.

Сега, на петдесет и седем, Мейлър е насъбрал шест (повечето бивши) съпруги и осем (а може би девет) деца. Той е задължен да печели повече от 400.000 долара годишно, за да плаща издръжките и образователните

1 Тоест в Англия. Бел. пр.

2 По въпроса за първата, може би си струва да се прегледа следния повече от показателен материал: **http://nymag.com/print/?/arts/books/features/50435/**. Бел. пр.

такси. Миналата година лятната му вила беше конфискувана от данъчните власти. Получил е, и вече похарчил, 635.000 долара за един ненаписан роман. И все още има дългове за половин милион долара.

В триетажния му апартамент в сграда от червен пясъчник в Бруклин Хайтс, гледаща към нюйоркското пристанище и Манхатън, Мейлър се е разположил на стол с висока облегалка, а на мен казва да седна на старото кадифено канапе. „Не мога да седя на мек стол. Много се въртя. От това ме боли гърба“, казва той с извинително потрепване.

Старият, но удобен апартамент създава усещане за кораб. Система от въжета и макари води до горните етажи. Мейлър е имал кабинет, подобен на наблюдателен пункт на върха; някога-мощният автор се катерел до горния етаж по въже, за да започне ежедневната си работа. Сега ходи до нает офис по-долу по улицата и бъхти обратно за обяд. Деца на обезпокоително различни възрасти са се събрали за вечеря в къта за хранене. Шестата съпруга на Мейлър, тъмнооката актриса и модел Норис Чърч („тя е на половината от годините ми и два пъти по-висока от мен“), седи импозантно недалеч от нас, задълбочена в лъскаво списание.

Лицето му е по-деликатно и по-малко свадливо, отколкото бихте очаквали, тялото по-закръглено, спретнато и дребно. Разрошената коса е бяла, но изобилна, честата усмивка многозначителна, но откровена. Въпреки дългата си история на ексхибиционизъм, той вече не изпитва удоволствие от даването на интервюта. Чувства се, че вероятно се пита каква ли част от чара си ще трябва да разкрие.

Мейлър гледа меланхолично докато аз се наслаждавам на питието си. „Това е ужасната цена, която трябва да се плати“, казва той, говорейки за осеммесечното си въздържание. „Денят просто не беше достатъчно дълъг, а аз трябва да работя толкова здраво сега, за да печеля парите. Нервите ми, слава богу, са хванали здрава кора от пиячката. Всичко е наред. Това просто означава, че няма какво да се очаква в края на деня.“

„Благодаря много“, казва Норис. „Ами аз?“

„Не, сексът е великолепен. Шибането е чудесно. Онова просто ми липсва, това е всичко.“

Това ми напомня за другата жертва, която Мейлър е бил принуден да направи. Винаги е твърдял, че всеки сексуален акт е невалиден, корумпиран, покваряващ душата, и т. н., ако шансът за зачеване е предварително изключен. „Имам осем деца“, казва Мейлър. „Не мога *да си позволя* това повече. Надеждите и очакванията ми се промениха. Вече не се

чувствам готов да се изправя пред стената в името на някакви велики идеи“.

„Омекнали ли сте“, питам аз предпазливо, „или какво“?

„Всъщност не. Нека да кажем, че съм се приспособил към обстоятелствата. В края на краищата.“

Е, дълго приспособяване е било. Това е човекът – и тук пред очите ми преминават заглавия и полу-импресии – който прободе съпругата си, който се кандидатира за кмет, който се сби с Гор Видал, който „спечели изборите на Кенеди“, който се появи по телевизията в боксови шорти, който каза на романиста Алан Лелчук, че когато свърши с него, „няма да е останало нищо друго освен кичур коса и няколко пломби“.

Това е Екзистенциалният герой, Философът на хипа, Шовинистката свиня, Изследователят на психиката, Пленникът на секса. В продължение на тридесет години Норман Мейлър беше галеното супер-гевезе на американската литература. Отне му доста време да порасне. Но пък процесът се превърна в завладяващ спектакъл.

„Ранен успех – това беше най-лошото проклето нещо, което би могло да ми се случи“. Умно еврейско момче от Бруклин, възпитаник на Харвард, Норман отива да се бие като пехотинец на Филипините. Демонстрирайки онази смесица от безразсъдство и пресметливост, която характеризира цялата му кариера, Мейлър отива с изричното намерение да събере материал за Великия американски роман за Втората световна война. Смел, но несръчен войник, той оцелява в няколкото си битки, връща се обратно в Бруклин и написва *Голите и мъртвите*. На двадесет и четири е.

Преди публикуването Мейлър заминава за Франция с първата си жена Беатрис. Отбивайки се в офиса на American Express в Ница, той получава нещо, което се оказва едновременно и чувалче с пари, и слава. С американска скорост! Номер-едно бестселър, ридаещи рецензии, продадени права за четиридесет превода, Норман, върни се обратно! Това „означаваше сбогом“, ще напише Мейлър в *Реклами за самия мен* (1959), „на живота на обикновения човек“.

Ранната слава няма да навреди на някой автор, ако той притежава силата, или цинизма, да не вярва на тази слава. Норман обаче я изпива жадно, и може би едва сега започва да се възстановява от измамата. Вярно, той е съвсем млад, успехът невероятно голям – а книгата много добра. Четейки *Голите и мъртвите* днес, човек е поразен от преждевременното разбиране на Мейлър за човешкото разнообразие, от начина, по който той

стига крачка по-далеч в крайностите на изнемогата, копнежа и терора, и преди всичко, от способността му да слуша напрегнато обикновените гласове на Америка. Романът беше невъзможно зрял: цялата незрелост щеше да последва по-късно.

Трудно е да си представи човек степента на свобода, която изведнъж се оказва на разположение на Мейлър. След един подобен успех, някой английски автор може би ще се откаже неохотно от работата си като учител, или ще си купи няколко нови шкафа за папки. Вместо това Норман има на собствено разположение цяла Америка. Превъзнасян и възхваляван, той се шляе из Холивуд без да успее да напише сценарий, но пък открива едно друго предимство на литературната слава: „да свалям момичета, до които инак никога не бих успял да се добера“. „Бях нещо като възел в един нов електронен пейзаж, съставен от знаменитост, индивидуалност и статус“. Единственият проблем е, че не му е останало нищо, за което да пише.

Посрещането на втория му роман, *Barbary Shore* (1951), е също толкова истерично, но естеството на истерията се е променило. „Сравнително рядко може да се открие роман“, пише един от по-темпераментните рецензенти, „чиято очевидна цел е да поквари колкото е възможно повече читатели, умствено, морално, физически и политически“. Мрачна, безвкусна история за шпиони и предатели, хищници и импотенти, новият роман притежава само малко от стила и контрола на *Голите и мъртвите*. Прозата гъмжи от клишета, тавтологии и неудачни премъдрости. Онова, което обижда критиците, разбира се, е предполагаемото социалистическо послание на книгата. Онова, което обижда днешния читател, е посланието на книгата, точка.

Истината е, че във вакуума на успеха Мейлър е станал жертва на най-фаталната от всички писателски болести: идеите. Наивността му по въпроси като „голямото просветление“, „отговорите“, „тайната на всичко“, продължава и до ден-днешен. Почитател на Малро и също толкова лишения от чувство за хумор **Жан Малакѐ**, Мейлър обявява *Barbary Shore* за „първия сред екзистенциалистките романи в Америка“, а себе си за „марксистки анархист“ – „противоречие в определението, но не и неизгодно такова, защото се опитва да предостави известно самостоятелно мислене“. Прекалено лесно е, но не особено изгодно, да си представим Мейлър по онова време, как седи тук или там, и предоставя големи количества самостоятелно мислене. Започва пленничеството му в евтиния шаманизъм. Ах, да, а екзистенциализмът (доколкото мога да

разбера от писанията на Мейлър по темата), означава никога да не ти се налага да кажеш, че съжаляваш.

През следващите няколко години Мейлър преминава през един вид естетическа нервна криза. Катурването, което преживява във връзка с *Barbary Shore*, освобождава един първичен крясък на ярост и болка; освен това то разбива артистичната му самоувереност. Последвалата от това комбинация от Велики идеи и голо отчаяние се оказва съдбовна за психологията на Мейлър. Затънал в дълбоката мъгла на болести, депресия и алкохол, той се хвърля в *Еленовият парк* (1955). Ръкописът се отхвърля от седем издатели.

Както винаги плуващ срещу течението, този път Мейлър се оказва в сблъсък със законите против нецензурността. Поне това е нещото, от което се страхуват издателите – или от което твърдят, че се страхуват. Мейлър беснее срещу „снобите, лекетата и тъпанарите“ на литературния истеблишмънт, но отказва – в началото – да смекчи маниеристкия си портрет на холивудската аморалност. Когато в края на краищата романът е приет, Мейлър отново преглежда ръкописа, не за да се съобразява с препоръките на адвокатите, а само заради „няколко стилистични поправки“.

На този етап Мейлър вече е „бомбардиран, подкопаван и атакуван от алкохол, бензедрин, сънотворни, Милтаун[1], кафе и два пакета дневно“. Артистичната му чувствителност започва да се кара с усета му за бизнес. „Имах нужда от успех, при това спешно... *Еленовият парк* трябваше да го направи, или...“, пише Мейлър в един удивително откровен откъс от *Реклами за самия мен*. Със засрамена физиономия, той започва да изчиства някои от съмнителните сцени. Желае „мощен бестселър“, но заедно с това иска „да спаси книгата от превръщане в нещо второстепенно“.

Направил книгата първостепенна (yay!) и дори още по-мощна, Мейлър тревожно очаква публикацията. Намирайки се под влиянието на мескалин[2], той пренаписва последните шест реда. Самоуверен за известно време, отново изпуска нервите си и изпраща екземпляри от книгата на различни големи клечки, с раболепни посвещения („ако не отговорите“, пише той в писмо до Хемингуей, „... да ви шибам тогава, и никога повече няма да се опитвам да разговарям с вас“. Хемингуей не отговаря). *Еленовият парк* е „полу-успех“, както и заслужава, а не „про-

1 Вид уиски. Бел. пр.

2 Вид наркотик. Бел. пр.

бива“, по който Норман е копнял. Като окончателен жест, той публикува реклама на цяла страница с избрани цитати от рецензиите: „Отвратителен. Гаден. Жалък и евтин. Боклук.“

„Норман“, казва му един приятел по онова време. „Ти си писател. Не трябва да вършиш всичко това.“ „Грешиш“, отговаря Мейлър. „*Точно това* е, което трябва да върша.“

Американският успех е на два пъти жесток към него. Никога стеснителен, Мейлър приема съдбата си – и провежда израстването си пред очите на публиката. „Бях на ръба на много неща“, пише той по-късно, „и в мен имаше доста повече от само мъничко насилие“.

Малко по-рано тази зима бях отишъл да навестя Мейлър на 81-милионната снимачна площадка на *Рагтайм*, разхвърляната филмова версия на Милош Форман по романа на Доктороу. Ню Йорк от края на 19 и началото на 20 век беше пресъздаден на няколко хектара шепъртънска[1] кал. Напето облечен, с вчесана коса, Мейлър играеше ролята на архитекта Станфърд Уайт, а Норис, както си му е редът, играеше съпругата му. В сцената, която снемаха онази сутрин, Уайт трябва да влезе в Медисън Скуеър Гардън (чиято фасада беше пресъздадена за случая), за да бъде застрелян там от един побеснял хахо.

Сцената на убийството вътре вече беше заснета. В колата на път обратно от студиото същия ден, и по късно по време на обяда, Мейлър обясни екзистенциалните си страхове от „символичната смърт“ на екрана. „Слагат жици, заряди и пакетчета с кръв в косата ми. Неприятно, но това ме безпокоеше по-малко от представата да изиграя собствената си смърт. А след това беше застрелян Ленън, два дни преди да направим сцената. Тогава вече знаех чия смърт е била наистина“.

„Окей, Норман!“ беше изревал мегафонът на снимачната площадка сутринта. „трябва да го заснемем отново!“ За седми път таратайката спря пред стъпалата на Медисън Скуеър Гардън. Господин и госпожа Уайт си пробиха път сред очакващите вестникари, докато антични камери просветваха и *пращяха*. Норман трябваше да каже репликите си. Това беше последната сцена на Мейлър във филма и настроението беше превъзходно. Когато беше завършен последния кадър, Форман изкрещя: „Окей! Нека сега да чуем Норман!“ Норман се усмихна и кимна пред аплодисментите на екипа, поласкан, стегнат, несмутим до край.

1 Шепъртън: град в Англия, графство Съри. Бел. пр.

По време на шестдесетте Мейлър режисира и играе в три собствени филма, *Дивите 90, Извън закона* и *Мейдстаун*, в които се преструва, че е, съответно, мафиот, ченге и филмов режисьор. И трите бяха катастрофи, а голяма част от изгубените пари бяха негови собствени. Въпреки това той едва ли вече имаше нужда от големия екран по онова време: по-голямата част от актьорската си игра той изпълняваше в реалния живот.

Така започнаха годините на Изпълнителското Аз. Защо да го описваш, когато можеш да го преживееш? Авторът вече не беше малодушна фигура, превита над писалищната си маса: Авторът беше Герой, Събитие, Спектакъл.

През есента на 1960 Мейлър дава парти с втората си жена, Адел Моралес, художничка от Перу. „Тя е индианка, примитивна и първична“, обича да се хвали той. Нещата обаче стават малко прекалено първични в онази нощ на Upper West Side. След няколко юмручни боя, намирайки се в полуда от алкохолна параноя, Мейлър насила разделя гостите си на две противоположни групи – ония които са за и другите, които са против него[1]. На разсъмване той пробожда Адел, почти смъртоносно. В едно написано по-късно стихотворение, което не успях да намеря, Мейлър пише, „Докато използваш нож/все още е останала любов“, или нещо подобно. Аплодисменти за Адел, която не повдига обвинение.

„Да ви шибам! Да ви шибам всичките!“ са думите, с които Мейлър открива речите си по време на кандидатурата си за кмет на Ню Йорк през 1969. „Никакъв трафик повече! Никакви простотии повече!“ Мечтата на Мейлър е да превърне Ню Йорк в петдесет и първи щат; той иска градът да бъде разделен на автономни единици, „някои от тях основаващи се на свободна любов“. В *Президентските книжа* (1963) Мейлър е предложил следното „екзистенциално законодателство“: щатите, които желаят да запазят смъртното наказание, трябва да го направят чрез публични гладиаторски игри; изследователите на рака трябва да бъдат екзекутирани, по същия начин „ако не успеят да постигнат видим прогрес в течение на две години“. Днес Мейлър ще ви погледне в очите и ще каже, „*сигурен* бях, че ще спечеля“. Джон Линдзи спечели. Мейлър не стигна доникъде.

1 Става дума за „предизборната кампания“ по време на кандидатурата му за кмет на Ню Йорк, в която Мейлър се опитва да се позиционира като кандидат на „онеправданите“, в резултат на което предизборните му мероприятия се превръщат в сборища на криминални типове. Бел. пр.

„Изглежда, че хората искат идеите ми“, беше казал Мейлър озадачаващо посред кампанията си. Идеите на Мейлър: по това време те се изливат като порой. Есеистичните му книги „Разсъждения върху хипа“, „Белият негър“ и „Екзистенциалният герой“ са ключови за разбирането на това как той се чувства през онези дни. Привлечен от идеята на Хемингуей за „Доброто“ („онова, което ме кара да се чувствам добре, е Доброто“) и идеята на Лоурънс за „кръвта“ (същото[1]), Мейлър скърпва една философия, основаваща се на дрога и джаз, мощни оргазми, чести юмручни боеве и правене на каквото му харесва, през цялото време. Това кредо напомня обичайните дрънканици на софистиката от шестдесетте, но то е проникнато от един собствено мейлъровски вид екстремизъм.

Въздействието на тези размишльотини върху писането му става очевидно в*Американската мечта* (1964) – роман, който Мейлър композира в осем месечни продължения за *Ескуайър*. Непривлекателният герой, Роджак, е описан в ранния фрагмент „Времето на нейното време“, в който породистият мъжага, който нарича органа си „отмъстителя“, найпосле довежда момичето си до първия ѝ оргазъм, прошепвайки в ухото ѝ (след анален секс) думите „ах ти, мръсна малка еврейка“. „Това я ошашави“ достатъчно.

Американската мечта докарва всички тези неща една степен по-далеч. В брутално резюме, Роджак убива жена си, содомизира германската прислужница, надхитрява полицията и забременява русата принцеса, след като е пребил нейния супер-хип черен приятел. Това е критичният изкупителен момент в романа, докато Роджак пердаши с юмруци русата си красавица:

– и аз казах „да“ на гласа отвътре, и почувствах как любовта полетя вътре в мен която някаква голяма крилата птица, като някакво биене на криле в гърба ми, и почувствах как волята ѝ се разтваря в сълзи, и някаква велика тъга, като рози, удавени в солта на морето, рукна от лоното ѝ, и ...

В *Писмата* на Ивлин Уо, Мейлър е накратко описан като „американски порнограф“. За тази книга описанието е напълно подходящо. Това е прозата на човек в преход; не толкова сексуална възбуда, колкото нервната възбуда на фалшива артистичност.

1 „Моята голяма религия е вярата в кръвта, тъй като плътта е по-мъдра от интелекта. Може да сбъркаме в умовете си, но онова, което нашата кръв усеща и казва, винаги е истина“. (Д. Х. Лоурънс, 1913) Бел. пр.

Нищо, което Мейлър пише, не е лишено от артистичност, или от солидна доза небрежна брилянтност, но *Защо сме във Виетнам?* (1967) до голяма степен се приближава до своеобразен връх. Силно повлияна от Уилям Бъроуз, книгата се състои от няколкостотин страници, изпълнени с джайв-сленга на диск-джокери, рехав разказ за ловна експедиция и *мачовски*мъжки ритуали. Провал по онова време, романът днес изглежда като позабравено откровение. Тук Мейлър е достигнал края на нещо. И в продължение на петнадесет години той не е писал белетристика.

Също като любимия поет на президента Картър, Джеймс Дики, за когото се разказва, че се разхождал наоколо, мърморейки под нос „О, аз съм толкова голям. Аз съм толкова страшно *голям*“, Мейлър винаги е виждал в романа предизвикателство към своята мъжественост. Той постоянно говори за авторския „размер“, „широта“, „величина“. Когато пише за писането, метафорите му винаги са конкурентни, сексуални или военни. В *Канибали и християни* (1966), Мейлър приветства романа като „голямата кучка в живота ви“. Оценявайки творчеството на някои съвременници, които „са спали с кучката“, Мейлър обвинява всички в раболепие, стеснителност и недостатъчна „широчина“, „височина“ – или „ръст“. „Не можеш да хванеш кучката по този начин, мой човек“, казва той на Уилям Стайрън, „ще трябва да занесеш нещо повече от тромбон в будоара й“. Статията завършва така: „Могат ли онези пехотинци на изкуствата, романистите, да ни вземат... в двореца на кучката, където се съхраняват истинските тайни“? С други думи: може ли Норман?

През последните петнадесет години Мейлър е най-търсеният журналист в Америка. Следвайки шедьоврите си на свръхгорещи репортажи, *Армии на нощта* (1968) и *За един огън на луната* (1969), той си играе бързо и безразборно с придобитата репутация, а качеството на работите му запада. През 1973 пише печално известния *Мерилин*, в резултат на което е съден за плагиатство (делото е решено извън съда) и оцелява с труд след вонята, надигнала се в резултат на твърдението му, че Мерилин е била чукана от Джак и Боби Кенеди. През 1975 пише *Боят*, пространни безсмислици върху мача Али-Фрейзър. А след това идва *Песента на палача*.

Само няколко седмици преди появата на книгата Мейлър убеждава издателите си да предложат историята на Гилмор като роман, или по-скоро „роман от истинския живот“, по примера на „не-белетристичния роман“ на Труман Капоти, *Хладнокръвно.* След „фактоидния“ спор около *Мерилин*, фактоидният спор около *Песента на палача* изглежда по-скоро

като опортюнизъм, маскиран като нетърпение към жанра. Действително, първите 300 страници на книгата демонстрират безукорна артистичност в пресъздаването на местните хора и самотниците от средата на Америка, но след това Мейлър позволява на историята да му се изплъзне и разчитането на записи и доклади в края на краищата зачерква артистичните му претенции. И тук отново, фаталният копнеж по монументалност: Норман продължава да надценява картите си пред Великата кучка.

„Не знам, може би беше прекалено дълъг“, признава той днес. „Откак започнах да се нуждая от всичките тези пари“, казва той по начин, който те кара да мислиш, че го е казвал и преди, „написах два пъти повече книги, отколкото би трябвало, и може би те са само наполовина толкова добри, колкото би трябвало да бъдат.“

Мейлър е харесвана фигура сред нюйоркските литератори: има голяма доза защитна привързаност към креслото и гневливеца, когото те са търпели толкова дълго време. „О, аз харесвам Норман“, беше типичният отговор на един издател от Медисън Авеню. „Искам да кажа, не бих искал да живея в една и съща стая с него догодина... но е приятно когато той е наоколо“. Изглежда, че всеки човек от бранша в Манхатън си има своя собствена Мейлър-история: „А след това той потроши тоя прозорец... А след това той прасна една глава на онзи тип... След това сграбчи онази бутилка...“ Но за него обикновено се говори с уважението, отдавано на хора, които живеят по-трудно от повечето от нас.

Винаги е възможно най-доброто от Мейлър да се появи тепърва. Възрастта в момента върши добра услуга на неговото безкрайно разнообразие. Макар че писането му от петдесетте изглеждаше пророческо, идеите на Мейлър станаха по-солидни през шестдесетте, въпреки опитите му да пише за екология, улични графити, юпита и какво ли не още. Той изглежда добре разположен за някакъв вид помиряване със собствените си граници. Паричните проблеми го ограничават засега; но по някое време жените ще се омъжат отново, а децата ще пораснат. И тогава отмъстителят може и да докопа своя пай от Великата американска кучка – или, на един език, по-подходящ за възрастта му, Мейлър може и да напише романите, които са вътре в него.

1986

Мартин Еймис (род. 1949) е английски романист, литературен критик и професор. Той е син на Сър Кингсли Еймис.

Коментари (3)

- 14-08-2012|**Кирил Кръстев**

Баща ми, който решил спонтанно /но своевременно/, че не трябва да завършва хуманна, а ветеринарна медицина, казваше, че лекциите на популярния по онова време психиатър-фройдист професор Шипковенски са били посещавани и слушани така хипер- и масово-истерично, че за да отстъпи мястото си на първата банка в аудиторията, момичета са му предлагали всичко което си пожелае при поднасянето на сексуалните си благодарности. Извода ми е, че не само Америка е страната на неограничените идиоти и идиотщини, които спечелиха извратената популярност на самозахранващия се мазохист Мейлър.

- 14-08-2012|**Златко**

Аз не бих бил толкова категоричен по този въпрос. След достатъчно дълго четене на Мартин Еймис (по-точно на есеистиката му, която е невероятно развлекателна), вече със сигурност мога да кажа: „пази боже да му попаднеш на езика!“ Голям майстор на точните словесни попадения и ситуационните описания, но все пак човек, който е избрал за свое поприще**развличането** на публиката. Не че не приемам като чиста монета всичко, което той казва тук за Норман Мейлър, напротив. (Имайте пред вид, че не преведох продължението на текста, писано няколко години по-късно, в което нещата стават истински пикантни – с описание на боя между Мейлър и Видал, и пр.) Работата е там, че самият аз **не съм** избрал развличането на публиката като свое поприще. Предлага-

нето на този текст е долу-горе вида компромис, който съм склонен да направя, за да поддържам собствената си публика нескучаеща. Което не означава, че подобно писане е за мен върха дори на журналистиката. Самият аз се нуждая от малко повече дух и чувство за отричане на самия себе си. Впрочем, достатъчно за това...

Що се отнася до самия Мейлър, то при оценката му според мен е нужно човек да има по-ясно усещане за разликата между личността и творчеството на един писател. Казано най-просто – между тези две неща няма някаква видима, необходима и непременна връзка. Вярно е, че истински големите хора пишат истински големи неща. Онова, което не е вярно, е че тези големи хора са такива и в частния си живот. **Всеки** човек живее с някакви скелети в гардероба и, ако няма късмет, понякога те могат да наизскачат от там с такава ярост, че да покрият с пикантна мръсотийка цялото му, инак сравнително подредено и търсещо велики цели битие. Безспорно това е случаят с Мейлър – в огромна, показателна, дори плашеща степен (обица за ухото на всеки млад американски автор; слава Богу, в България никой писател не е застрашен от подобен вид популярност). Но това не го прави непременно дребен и жалък. Писал е много повече, отколкото е било добре за него, това е безспорно. Но пък нерядко е улучвал гвоздея точно, премерено и с такава мощ, че човек подскача заедно с него (на млади години – с онзи наистина гигантски роман; на стари – с цяла поредица от есеистични шедьоври, които Еймис подминава с по две приказки, защото те не се вписват в тона и целта на есето му; дори и „Песента на палача“ е силна, разтърсваща книга, ако човек успее да понесе физическата тежест на тези 900 страници битийна гадост и пълна обреченост, разкъсана накрая от нещастника-убиец с единствено логичното решение да напусне света и живота по своя собствена воля, ако и по този силно драстичен начин). Мейлър е всичко друго, но не и някой дребосък (нещо, което не съм уверен, че ще може да се каже след смъртта на Еймис). Разглезено от слава гевезе, невротик, дори невежа-самоучка, който си е въобразил, че с няколко прочетени книжки може да създаде собствена философия: всичко това, да. **Но не и дребосък**. В моментите, в които успява да се отърси от егото си, той наистина постига словесна мощ, която тресе читателя като някаква природна сила. А това е всичко друго, но не и прерогатив на дребосъците. Времето измива след нас всичко освен нещата, които притежават истински **размер** (за да си позволя да използвам любимата мачовска

метафора на Мейлър, която, да, притежава реална сугестивна сила, когато стане дума за преценка на нечия личност, работа и дело). Размерът обаче не е онзи на личността, която рядко е на височината на нивото, за което я е избрала вселената, вършейки своята си собствена работа. Височината е онази на редките моменти, в които човекът е бил онова, което е бил предназначен да бъде. Останалото са мътилките на собственото му дребно, човешко, нерядко дори нищожно битие. Което не принизява нищо. Ние сме във вселената, но понякога тя демонстрира през самите нас своята собствена неизмеримост. Рядко, но с неизбежност. Факт.

- 14-08-2012|**Ясен Б.**

Защо Норман Мейлър да е невежа – самоучка? Завършил е Харвард! – Авиационно Инженерство

(1939-43 г). Тежка специалност – математика, физика, конструкция на летателни апарати ... При всички случаи – предмети, чието изучаване развива ума, изисква способност за мислене и тъй нататък...

Какво би трябвало да „завърши“ човек, за да има право на собствена философия?

И Екзюпери е бил преди всичко авиатор... философията и писането идват после.

Мисля си дали е възможно да се разбере личност като Мейлър извън контекста на Бронкс, Ню Йорк и всичко онова което се крие зад определението Нюйоркчанин. Можеш ли да го разбереш докрай, ако не си самият ти нюйоркчанин. Трудно е да се сравни „градската джунгла“ на Ню Йорк с тучните ливади на Уелс.

Мейлър казва, че се е борил за титлата в тежката категория на американската литература, която сам си присъжда след смъртта на Хемингуей.

Не ви ли се струва че съперничеството с Хемингуей е това, което кара Мейлър да върши голяма част от – чудя се как да ги нарека – айде да кажем „белите“. Много бракове, деца, образът на „лошо момче“, участие във войната, много алкохол, побоища, самохвалство, непоклатима вяра в собствената значимост, свой глас, свой стил, ...

всичкото това би могло да се отнася като общо описание и на единия и на другия. Гиганти в Американската литература. Мейлър обаче не стига до Нобеловата награда...Има два Пулицъра, но не и Нобел. Чудя се дали това го е тормозело?

Джон Фаулз и трагедията на руския либерализъм
Автор: Виктор Пелевин

Литературата на англоезичните страни е представена на московските книжни сергии главно от жанра, който може да се нарече „ерзац на видео за бедни“. На приличните книги, рискували да се покажат изад гърба на Харолд Робинс или бедрата на Джаклин Сюзън, им се налага да мимикрират и да се маскират като пошлости. Романът на Джон Фаулз „Колекционерът“, появил се неотдавна на руски език, в краткото си предисловие е наречен „еротичен трилър“. В известен смисъл това е измама на читателя – под формата на чорба със зеле му пробутват супа от костенурка. Книгата е доста стара – за пръв път е излязла в Лондон през 1963 година, – но точно такава тя би могла да бъде написана и в днешна Москва. Ще се опитам да обясня защо.

Това е историята на банков чиновник, влюбен в младата художничка Миранда. Като спечелил много пари от тотализатора, чиновникът купува извънградска къща, превръща мазето ѝ в затвор, отвлича девойката и я затваря в мазето, където тя след известно време умира от болест.

През цялото време на заточението си Миранда води дневник. На първо място в него съвсем не е похитителят ѝ, който тя нарича Калибан в чест на един от героите на Шекспир, а предишният ѝ свят, от който неочаквано я откъсва тъпата и безжалостна сила.

Ето какво например пише Миранда в дневника си:

„Мразя необразованите и невежите. Мразя цялата тази класа на новите хора. Новата класа с автомобилите си, с парите си, с телевизионните си сандъци, с тази нейна тъпа вулгарност и тъпото, раболепно, лакейско подражание на буржоазията... «Новите хора» са си бедни хора. Това е само нова форма на бедност. Онези нямат пари, а тези нямат душа... Лекарите, учителите, художниците – не може да се каже, че сред тях няма подлеци и отстъпници, но ако има някаква надежда за по-добър свят, то тя е свързана само с тях.“

И така, докато четях този дневник, аз никак не можех да се отърва от усещането, че някъде вече съм виждал нещо подобно. Накрая разбрах къде – на последната страница на „Независимая газета“, където от брой в брой печатат кратки есета, в които руските интелигенти споделят един с друг мисли за сегашния си живот. Тези есета биват съвършено различни – започвайки от стилистически безупречен отчет за последния запой и свършвайки с трагичния вътрешен монолог на човек, който чува в шума на мерцедесите и тойотите едва ли не тропота на монголската конница. Главното усещане от промените е едно: отчаяние предизвиква не смяната на законите, по които се налага да живеем, а това, че изчезва самото психично пространство, където по-рано течеше животът. Хората, които години мечтаеха за глътка свеж въздух, изведнъж се почувстваха като златни рибки от счупен аквариум. Също както в романа на Фаулз тъпата и неразбираема сила откъсва Миранда от света, където са били съсредоточени всичките ѝ ценности и смисъл, и я хвърля в студената пустота. Изясни се, че Чеховата вишнева градина бе мутирала, но все пак оцеляла зад оградата на ГУЛАГ, а нейните присадени в кухненски гърнета клончета всяка пролет даваха по няколко бледи цветчета. А сега се променя самият климат. Изглежда, вишната повече няма да вирее в Русия.

Този поглед към света от дълбините на съветското съзнание понякога се редува с изглед отвън – като най-добър пример за това служи статията на Александър Генис „Совок“[1]. Всъщност герои на Генис са именно съседите му от рубриката „Стил на живота“ в „Независимая газета“. Анализирайки историята на зараждането на термина „совок“ и различните смислови нива на тази дума, Генис мимоходом се докосва до една много интересна тема – метафизичният аспект на совковостта.

„Освободени от пазарните закони – пише той, – интелигентите живееха в измислен, илюзорен свят. Външната реалност, приемайки облика на постовия милиционер, само рядко надничаше в редакцията, живееща по законите на «Играта на стъклени перли». Тук се раждаха странни, неясни, езотерични феномени, които нямаха аналог в другия, реалния свят.“

Александър Генис често използва такива изрази като „истински живот“, „реалност“, „истински свят“, което прави разсъжденията му твърде забавни. Излиза, че той се отличава от „совките“, така подробно описани в

1 „Совок“ – презрително название за съветски човек. Също така: „совковый“ се използва като определение вместо „съветски“.

статията му, само по онзи набор от халюцинации, които самият той приема за реалност.

Ако разбираме думата „совок“ не като социална характеристика или ориентация на душата, то „совок“ е съществувал винаги. Най-типичният совок – това е **Василий Лоханкин**, особено ако заменим държаната от него подшивка на „Нива“ с „Архипелаг ГУЛАГ“. Класическите совки са Гаев и Раневская от „Вишнева градина“, които не издържат, както казват сега, сблъсъка с пазара. Само че какво общо има пазарът? Опитайте се да отгатнете откъде е взет следният цитат: „Като отпътувах от Москва и минавах през нея, аз с особена острота усетих онова, което усещах отдавна: до каква степен съм човек от друго време и век, колко съм чужд на всичките нейни «мутри» и всичките тези нови твари, които летят по улиците с автомобили!“

Това не е от последната страница на „Независимая газета“. Това е от „Скучната пролет на Иван Бунин“, написана в Приморските Алпи през 1923 година. Тук има дори текстуално съвпадение с Фаулз, чиято героиня ненавижда „новата класа“ именно „с всичките ѝ автомобили“. Само че героят на Бунин нарича тази нова класа „нови твари“ и има предвид червените комисари. Още един „совок“ – това е Холдън Колфийлд от романа на Селинджър, който се измъчва с неясни въпроси, вместо с ослепителна усмивка да продава банани на някоя станция на нюйоркското метро. Между другото и той, кой знае защо, споменава нещо за автомобилите, говорейки за „гнусните типове... които знаят само да се хвалят колко мили могат да изминат с тъпата си кола само с един галон гориво...“

Миранда и приятелите ѝ от романа на Фаулз, совките на Александър Генис, Васисуалий Лоханкин и Холдън Колфийлд – това са явления с една и съща природа, но с различно качество. „Совок“ изобщо не е съветски или постсъветски феномен. Това е просто човек, който не приема борбата за пари или социален статус като цел в живота. Той с гнусливо недоверие се взира в суетата на света зад прозореца, не иска да стане част от него и, колкото и смешно да звучи в случая с Васисуалий Лоханкин, живее за духа, макар и не задължително за истината. Такива странни мутанти са съществували във всички времена, но са били изключения. В Русия това задълго стана правило. Съветският свят беше толкова подчертано абсурден и обмислено нелеп, че да го приеме за окончателна реалност не би могъл дори и някой пациент на психиатрична клиника. И се получи така, че у жителите на Русия, дори без задължително да са ин-

телигенти, автоматично – без всякакво тяхно желание и участие – възникна излишен, нефункционален психичен етаж, онова допълнително пространство за осъзнаване на себе си и света, което в естествено развиващите се общества е достъпно само за малцина. За живот по закона на играта на стъклени перли е нужна Касталия. Русия от близкото минало беше тъкмо един огромен сюрреалистичен манастир, чиито обитатели стояха не пред проблема за социалното оживяване, а пред лицето на вечните духовни въпроси, зададени в уродливо-пародийна форма. „Совок“ влачеше дните си много далеч от нормалния живот, но затова пък близко до Бога, присъствието на който той не забелязваше. Живеейки в най-близкото до Едем бунище, совките заливаха с портвайн принудително отворените си духовни очи, докато не почнаха да ги гонят от вишневата градина, заповядвайки им да изкарват хляба си с пот на челото.

Сега този нефункционален апендикс на съветската душа се оказа недопустим разкош. Миранда отиде да защитава Белия дом и след известно време се озова в ръцете на хвърлилия комсомолската значка Калибан, който ѝ прегради всички познати маршрути с непроходима стена от търговски сергии.

В романа на Фаулз Миранда загива, тъй че паралелът излиза тъжен. Но най-интересното е, че след две години Фаулз се връща към същата алюзия от Шекспир в романа „Магьосникът“, и там Миранда се оказва съвсем не Миранда, а Калибан – съвсем не Калибан. И всички остават живи, за ввсички се намира място.

Сигурно също така в края на краищата ще стигне мястото и в Русия – и за дългоочаквания Лопахин, който може би накрая ще ни се удаде да получим посредством кръстосване на множество Лоханкиновци, и за совките, погълнати от преживяването на тайната си свобода в тъмните алеи на вишневата градина. Разбира се, „совок“ ще трябва да се посвие, но цялата беда е там, че засега на негово място идва не homo faber, а тъмни криминални мутри, които можеш да приемеш за средна класа чак след петата чаша водка. Освен това на повечето днешни антагонисти на „совок“ никак не им е по силите да проумеят, че дребнобуржоазността – особено възторжената – не е станала по-малко пошла след краха на марксизма.

Остава само да се надяваме, че да осъзнаят тази проста истина ще им помогне забележителният английски писател Джон Фаулз.

Превод от руски: Иван Попов, 1997

Виктор Пелевин (род. 1962) е съвременен руски писател, носител на множество награди и признат като най-влиятелен руски интелектуалец на съвременността.

Коментари (5)

- 03-08-2012|**Манол Глишев** – Тъй:)

Понеже това го е писал Пелевин, трябва да задам въпроса – съществува ли книгата на Фаулз или това е поредната рецензия на несъществуващ роман а ла Станислав Лем?

Иначе да, тия неща и у нас са познати, при все че застаряващите, бляскави и безпомощни интелектуалци от осемдесетте години са много по-малобройни отколкото в Русия.

- 03-08-2012|**Гергана**

Да, „Колекционерът“ беше издаден на български преди много години.

- 03-08-2012|**Димитър Добрев** – В ерата на абсурда

Да, книгата съществува, а има и един чудесен филм по нея:
http://www. imdb. com/title/tt0059043/

- 04-08-2012|**babamarga**

„20 декабря 2009 года были подведены итоги опроса «Самый влиятельный интеллектуал России», организованного в Рунете порталом OPENSPACE. RU. В голосовании, в котором было подано более 40 000 голосов, уверенно победил писатель Виктор Пелевин“...

Смешно е на базата на това допитване да се слагат такива силни прилагателни пред името на Пелевин

Владимир Набоков и бледият огън на съвършенството
Автор: Владимир Набоков

Тази беседа с Алвин Тофлер се появи в *Playboy през януари 1964. И двете страни положиха големи усилия, за да създадат илюзията за спонтанен разговор. Всъщност моят принос, така както е напечатан, се придържа педантично към отговорите, всяка дума от които бях написал на ръка преди да оставя да бъдат напечатани за Тофлер, когато той пристигна в Монтрьо в средата на март 1963. Настоящият текст се придържа както към реда на въпросите, зададени от интервюиращия, така и към факта, че няколко страници от ръкописа ми очевидно са се изгубили при обмена. Egreto perambis doribus!*[1]

Тофлер: С американската публикация на Лолита през 1958, вашата слава и състояние се измениха почти за една нощ, от високата репутация сред литературните cognoscenti[2] *— на която се радвате от повече от тридесет години насам — до едновременна прослава и отрицание като световноизвестен автор на сензационен бестселър. Сега, след тази cause celebre*[3]*, случвало ли ви се е да съжалявате, че сте написали „*Лолита*“?*

Напротив, все още потръпвам при спомена за онзи момент, през 1950, и отново през 1951, когато почти се бях наканил да изгоря малкото черно дневниче на Хъмбърт Хъмбърт. Не, никога няма да съжалявам за Лолита. Тя беше като композиране на красива главоблъсканица – съставяне, а заедно с това и решение, тъй като едното е огледален образ на другото, в зависимост от начина, по който го гледате. Разбира се, тя напълно засенчи останалите ми творби – или поне ония, които написах на английски: Реалният живот на Себастиан Найт, Под знака на незаконнородените, разказите ми, книгата със спомени; но не мога да ѝ се сърдя за това. Има някакво изкривено, нежно очарование в тази митична нимфетка.

1 Измислена от самия Набоков фраза, която звучи латински, но няма смисъл, поне според коментарите в мрежата. Бел. пр.

2 Познавачи (итал.) Бел. пр.

3 Нещо знаменито, много известно (фр.) Бел. пр.

Макар че много читатели и рецензенти не биха се съгласили, че чарът ѝ е нежен, само малцина биха отрекли, че той е изкривен — до такава степен, че когато режисьорът Стенли Кубрик предложи плана си да направи филм от „Лолита“, вие бяхте цитиран да казвате, „Разбира се, ще трябва да променят сценария. Може би ще направят от Лолита джудже. Или тя ще бъде на 16, а Хъмбърт — на 26.“ И макар че в края на краищата вие сам написахте сценария, няколко рецензенти порицаха филма за това, че размивал централното отношение. Бяхте ли доволен от окончателния продукт?

Мисля, че филмът е абсолютно превъзходен. Четиримата водещи актьори заслужават най-висока похвала. Сю Лайън, носеща онзи поднос със закуски или по детински навличаща пуловера си в колата – това са моменти на незабравима актьорска и режисьорска работа. Убийството на Килти е шедьовър, както и смъртта на мисис Хейз. Трябва обаче да посоча, че нямах нищо общо със същинската продукция. Ако бях имал, сигурно щях да настоявам за подчертаване на някои неща, които не бяха подчертани – например различните мотели, в които те отсядат. Всичко, което направих, беше да напиша сценария, голяма част от който беше използвана от Кубрик. „Разводняването“, ако го е имало, не идва от моето ръсило.

Имате ли усещането, че двойният успех на „Лолита“ е засегнал живота ви за добро или лошо?

Престанах да преподавам – това е долу-горе всичко, що се отнася до промените. Забележете, че обичах да преподавам, обичах университета Корнел, обичах да съставям и изнасям лекциите си върху руски автори и велики европейски книги. Но когато човек е на около 60, и особено през зимата, физическият процес на преподаване започва да става труден – ставането по едно и също време сутрин, ден след ден, борбата със снега по пътя, обикалянето по дългите коридори до аудиторията, усилието да рисувате по черната дъска картата на джойсовия Дъблин или подредбата на полу-спалните вагони от експреса Санкт Петербург-Москва от ранните 1870 – без разбирането на които нито Одисей, нито Ана Каренина, съответно, е възможно. По някаква причина най-живите ми спомени са свързани с изпити. Големият амфитеатър в „Голдуин Смит“. Изпит от 8 до 10:30 сутринта. Около 150 студенти – неумити, небръснати млади момчета и елегантно облечени, в границите на разумното, млади момичета. Общо усещане за скука и нещастие. Осем и половина. Леки покашляния, прочистване на нервни гърла, идещо в слети звуци, шу-

молене на страници. Някои от мъчениците се потапят в мисли, ръцете им кръстосани зад главите. Срещам мътен поглед, навярно виждащ в мен с надежда и омраза източник на забранено знание. Момиче с очила идва до масата ми с въпрос: „Професор Кафка, вие искате да кажем, че...? Или трябва да отговорим само на първата част на въпроса?“ Голямото братство на тройкаджиите, гръбнакът на нацията, драска старателно. Надига се едновременен шум, мнозинството прелиства страница в тетрадките си, добра колективна работа. Размахване на схваната китка, привършващо мастило, нефункциониращ дезодорант. Щом само пресрещна някой поглед, отправен към мен, той тозчас се отправя към тавана в благочестиво размишление. Прозорците се изпотяват. Момчетата събличат пуловерите си. Момичетата дъвчат дъвка в бърз ритъм. Десет минути, пет, три, времето свършва.

Цитирайки от „Лолита“ една също толкова язвителна сцена като онази, която описвате, много критици нарекоха книгата ви майсторски сатиричен социален коментар върху Америка. Прави ли са?

Хм, мога само да повторя, че съм лишен както от амбициите, така и от темперамента на моралния или социален сатирик. Дали критиците смятат, че в Лолита се надсмивам над човешката глупост, или не, ме оставя напълно безразличен. Но се дразня когато се разпространява благата новина, че съм се бил надсмивал над Америка.

Но не написахте ли сам, че няма „нищо по-стимулиращо от американската еснафска вулгарност“?

Не, не съм казвал това. Тази фраза беше извадена от контекста и, подобно на кръгла, дълбоководна риба, се пръсна в процеса. Ако погледнете малъкия послеслов, „Върху книгата, наречена Лолита“, който прибавих към книгата, ще видите, че онова, което всъщност казвам е, че по отношение на еснафската вулгарност – която действително намирам изключително вдъхновяваща – няма разлика между американския и европейски бит. По-нататък се казва, че пролетарият от Чикаго може да бъде същият еснаф като някой английски лорд.

Мнозина читатели стигат до заключението, че еснафството, което изглежда намирате най-вдъхновяващо, е онова на американските сексуални нрави.

Сексът като институция, сексът като общо понятие, сексът като проблем, сексът като баналност – всичко това ми се струва прекалено скучно, за да се хабят думи. Нека да прескочим секса.

Подлагали ли сте се някога на психоанализа?

Подлагал ли съм се на какво?

На психоаналитическо изследване.

Защо, за бога?

За да видите как се прави. Някои критици имаха усещането, че бодливите ви забележки за модността на фройдизма – такъв, какъвто се практикува от американските аналитици – говори за презрение, основаващо се на знание.

Само книжно знание. Самата процедура е прекалено глупава и отвратителна, за да бъде обмисляна дори и на шега. Фройдизмът и всичко, което той е оплескал с гротескните си тълкувания и методи, ми се привижда като една от най-злите измами, които хората практикуват по отношение на самите себе си или другите. Отхвърлям го напълно, заедно с няколко други средновековни неща, които все още предизвикват възхищението на невежите, конвенционални или много болни хора.

Говорейки за много болните: вие предполагате в „Лолита", че жаждата на Хъмбърт Хъмбърт за нимфетки е резултат от несподелена детска любов; в „Покана за обезглавяване" самият вие пишете за 12-годишното момиче Еми, която е еротично привлечена от мъж, два пъти на нейните години; в „Под знака на незаконнородените" героят ви си мечтае, че „тайничко се наслаждаваше на Мариета (прислужницата му), докато тя седеше, леко подписквайки, в скута му, по време на репетицията за една пиеса, в която трябваше да играе дъщеря му". Някои критици, претърсвайки книгите ви за ключове към собствената ви личност, посочиха повторенията на тази тема като свидетелство за нездрава заетост от ваша страна с темата за сексуалното привличане между пубертиращи момичета и мъже на средна възраст. Имате ли чувството, че в това твърдение може би има нещо вярно?

Мисля, че би било по-коректно да се каже, че ако не бях написал Лолита, читателите нямаше да започнат да откриват нимфетки в другите ми книги и в собствените си домакинства. Намирам за много забавно когато някой дружелюбен, вежлив човек, ми каже – може би само за да бъде дружелюбен и вежлив – „Господин Наборков" или „Господин Набаков", или „Господин Набков", или „Господин Набохов", в зависимост от езиковите си способности, „имам малка дъщеря – същинска Лолита". Хората са склонни да подценяват силата на въображението ми и способността ми да развивам серийни „аз"-ове в писанията си. А освен това, разбира се, съществува и този специален, подобен на пор, вид критик, заинтересуван от „човешкото съдържание", веселият вулгарник. Някой

например откри подсказващи прилики между момчешкото влюбване на Хъмбърт на Ривиерата и моите собствени спомени за малката Колет, с която строях пясъчни крепости в Биариц, когато бях на десет години. Сумрачният Хъмбърт беше, разбира се, на тринадесет и се намираше в мъките на доста екстравагантна сексуална възбуда, докато в моя собствен романс с Колет нямаше и следа от еротично желание и всъщност си беше напълно обичаен и нормален. И, разбира се, на девет и десет години, в онова обкръжение, по ония времена, ние не знаехме абсолютно нищо за фалшивите факти от живота, които днес се насаждат у децата от напредничави родители.

Защо фалшиви?

Защото въображението на едно малко дете – особено на градско дете – едновременно изкривява, стилизира или по друг начин променя чудноватите неща, които му казват, за трудолюбивата пчеличка, която нито то, нито родителите му могат да различат от търтея.

Онова, което един критик нарече „почти натрапчиво внимание към подреждането, ритъма, каденцията и оттенъците на думите“ е очевидно дори при избора на имената на вашите прословути пчеличка и търтей – Лолита и Хъмбърт Хъмбърт. Как ги измислихте?

За моята нимфетка се нуждаех от умалително име с лирически ритъм. Една от най-кристалните и лъчезарни букви е „Л“. Наставката „-ита“ съдържа много латинска нежност, и това също беше нещо, което ми беше нужно. Оттук: Лолита. Но то не трябва да се произнася по начина, по който го правите вие и повечето американци. Low-lee-ta, с тежко и лепкаво „Л“ и дълго „о“. Първата сричка трябва да е като в „лолипоп“, „Л“ то течно и деликатно, „ли“ не много рязко. Испанците и италианците го произнасят, разбира се, с точно необходимата нота на лукавство и ласка. Друго съображение беше приятното мяукане при източника, пълното ѝ име: онези рози и сълзи в „Долорес“. Сърцераздирателната участ на моето малко момиче трябваше да се вземе пред вид заедно с нейната очарователност и прозрачност. Освен това, името „Долорес“ я снабди и с едно друго, по-просто и привично детско умалително: Доли, което си пасваше хубаво с фамилното име „Хейз“, в което ирландските мъгли се примесиха с един немски заек – искам да кажа, малко немско зайче.

Вие правите, разбира се, игра на думи с немската дума за заек – Hase. Но кое ви вдъхнови да обозначите стареещия любовник на Лолита с една толкова ангажираща претрупаност?

Това също беше лесно. Двойното име е, струва ми се, много гадно, много директно подсказващо. Това е омразно име за омразна личност. Освен това в него има нещо монаршеско, а аз се нуждаех от един вид кралска вибрация за Хъмбърт Свирепия и Хъмбърт Смирения. Пък и името се поддава добре на каламбури. А отвратителното умалително „Хъм“ е на равна нога, социално и емоционално, с „Ло“, както я нарича майка ѝ.

Един друг критик писа за вас, че „задачата да се пресее и избере точно подходящата последователност от думи сред тази многоезична памет, и да се подредят техните многократно отразени нюанси в правилен ред, трябва да е физически изтощителна работа“. Коя от книгите ви, в този смисъл, беше най-трудна за писане?

О, Лолита, разбира се. Липсваше ми необходимата информация – това беше първоначалната трудност. Не познавах никакви американски 12-годишни момичета, а и не познавах Америка; трябваше да изобретя както Америка, така и Лолита. Беше ми отнело около четиридесет години да изобретя Русия и Западна Европа, а сега бях изправен пред подобна задача, с по-малко време на разположение. Добиването на локални подправки, които да ми позволят да постигна вкуса на усреднена „реалност“ във варивото от лични фантазии се оказа, на петдесет, един много по-труден процес, отколкото онзи в Европа от времето на младостта ми.

Макар и да сте роден в Русия, в течение на много години вие сте живели и работили в Америка, както и в Европа. Изпитвате ли някакво силно усещане за национална идентичност?

Аз съм американски писател, роден в Русия и образован в Англия, където следвах френска литература, преди да прекарам петнадесет години в Германия. Дойдох в Америка през 1940 година и реших да стана американски гражданин и да направя от Америка свой дом. Случи се така, че незабавно бях изложен на най-доброто от Америка, на нейния богат интелектуален живот и толкова лека, добронамерена атмосфера. Потопих се във великолепните ѝ библиотеки и в нейния Голям Каньон. Работех в лабораториите на нейните зоологически музеи. Сдобих се с повече приятели, отколкото някога съм имал в Европа. Книгите ми – стари и нови – намериха някои възхитителни читатели. Станах як като Кортес – най-вече защото престанах да пуша и вместо това започнах да дъвча бонбони, в резултат на което теглото ми се качи от обичайните 70 на монументалните и радостни 100 килограма. Като следствие от това

аз съм една трета американец – добрата американска плът ме крепи затоплен и обезопасен.

Прекарахте 20 години в Америка, но никога не сте притежавали къща и дори не сте се установявали някъде. Приятелите ви разказват, че сте живели за малко в мотели, хижи, мебелирани апартаменти и взети под наем къщи на професори, отсъстващи поради отпуска. Толкова неспокоен и чужд ли се чувствахте, та идеята за установяване на едно място не ви се нравеше?

Основната причина, коренната причина, предполагам, се състои в това, че нищо по-малко от някакво абсолютно копие на детството не би могло да ме удовлетвори. Никога нямаше да успея да намеря точно съответствие на спомените си, така че защо да се измъчвам с безнадеждни подобия? А освен това имаше и някои специални съображения: например въпроса за стремителното движение, навика за стремително движение. Излетях от Русия с такава мощ, с такава сила на възмущението, че оттогава се търкалям и търкалям непрестанно. Наистина, дотъркалях се до това да се превърна в онова апетитно парченце, наречено „пълен професор“, но в сърцето си винаги съм оставал мършав „гостуващ преподавател“. Няколкото пъти, в които си казвах „хм, това май е приятно място за постоянен дом“, незабавно долавях в ума си грохота на лавината, отнасяща стотиците места, които бих разрушил чрез самия акт на засядане по някое специфично място. И накрая, не се интересувам особено много от мебели – маси, столове, лампи, килими и такива неща – може би защото в разкошното си детство бях научен да се отнасям с насмешливо неодобрение към всяко по-сериозно обвързване с материалното богатство, което беше и причината, поради която не изпитвах съжаление или горчивина когато революцията премахна това богатство.

Живели сте в Русия в продължение на двадесет години, в Западна Европа двадесет години, и в Америка двадесет години. Но през 1960, след успеха на „Лолита“, вие се преместихте във Франция и Швейцария, и оттогава насам не сте се завръщали в САЩ. Означава ли това, въпреки самоидентификацията ви като американски писател, че считате американския си период за приключил?

Живея в Швейцария по чисто лични причини — семейни причини, а също и някои професионални, като например специалните изследвания за една специална книга. Надявам се скоро да се завърна в Америка — обратно при нейните библиотечни рафтове и планински проходи. Идеалната за мен обстановка би бил един напълно звукоизолиран апартамент в Ню Йорк, на последния етаж —

никакви крачки над главата ми, никаква мека музика отнякъде — и малка къща в Югозапада. Понякога си мисля, че би било хубаво да украся с личността си някой университет, да живея и пиша там; не да преподавам, или поне не регулярно.

А междувременно си оставате усамотен – и донякъде уседнал, ако може да се вярва на журналистическите репортажи – в хотелския си апартамент. Как прекарвате времето си?

Събуждам се около седем през зимата: за будилник ми служи една алпийска жълтоклюна гарга — голяма, блестяща, черна птица с мощен жълт клюн — която посещава балкона и издава най-мелодично грачене. За известно време продължавам да лежа в леглото, прехвърляйки и планирайки някои неща в ума си. Около осем: бръснене, закуска, тронна медитация и баня — в този ред. След това работя до обяд в кабинета си, прекъсвайки за кратка разходка с жена ми покрай езерото. Практически всички известни руски автори от деветнадесети век са се подвизавали тук по едно или друго време. Жуковски, Гогол, Достоевски, Толстой — който ухажвал прислужничките, в ущърб на здравето си — и мнозина руски поети. Но пък същото може да се каже и за Ница или Рим. Обядваме около един часа и се връщам обратно към бюрото си от един и половина до шест и половина. После кратък излет до киоска, заради английските вестници, и вечеря в седем. Никаква работа след вечеря. И в леглото около девет. Чета до около единадесет и половина, а след това се боря с безсънието докъм един. Около два пъти седмично имам по някой хубав, дълъг кошмар с неприятни герои, привнесени от по-раншни сънища, появяващи се в повече или по-малко повтаряща се обстановка — калейдоскопични подредби от начупени импресии, фрагменти от дневни мисли и безотговорни механични образи, безкрайно лишени от каквато и да е фройдистка, тайна или явна, интерпретация, но затова пък изключително наподобяващи процесията от променливи фигури, която човек обикновено вижда по вътрешната страна на клепачите си, щом само затвори очи от умора.

Интересно, че знахарите и техните пациенти никога не са стигали до това просто и напълно задоволително обяснение на сънищата. Вярно ли е, че пишете стоешком, и че го правите на ръка, а не на пишеща машина?

Да. Никога не се научих да пиша на машина. Обикновено започвам деня зад една хубавичка старомодна катедра, която стои в кабинета ми. По-късно, когато почувствам как гравитацията ме погризва по прасците, се установявам зад обикновена писмена маса; и накрая, когато гравитацията започне да се

катери по гърба ми, полягам на канапето в един от ъглите на малкия ми кабинет. Приятна, подобна на движението на слънцето, рутина. Но когато бях млад, през двадесетте и ранните ми тридесет години, често оставах по цял ден в леглото, пушейки и пишейки. Сега нещата се промениха. *Хоризонталната проза, вертикалните стихове и седящата ученост непрекъснато разменят определителите си и така развалят алитерацията*[1].

Можете ли да ни кажете нещо повече за същинския творчески процес, свързан с пораждането на някоя книга – може би като ни прочетете няколко произволни забележки към, или откъси от нещо, над което работите в момента?

Със сигурност не. Никой зародиш не трябва да бъде подлаган на изследователски операции. Но мога да направя нещо друго. Тази кутия съдържа картоните със записки, които съм правил по различни времена, долу-горе напоследък, но не използвах, когато пишех Блед огън. Един вид купчина отхвърлени. Моля, вземайте. *„Селена, луната. Селенгинск, старинен град в Сибир: град на лунните ракети“*... „Beggy: черната бучка на клюна на немия лебед“... „Dropworm: малка гъсеница, висяща на нишка“... „В списание *The New Bon Ton Magazine*, том пети, 1820, стр. 312, проститутките са наричани *„градски момичета“*... *„Младежки сънища: забравени панталони; старчески сънища: забравени зъбни протези“*... *„Студент обяснява, че когато чете някой роман, обича да прескача някои абзаци, ‚за да си състави собствено мнение за книгата и да не се остави да бъде повлиян от автора‘„*... *„Напарапатия:*[2] *най-грозната дума в езика“*.

„А след дъжда, по украсените с капки жици, една птица, две птици, три птици – и нито една. Окаляни гуми, слънце.“... „Време без съзнание – свят на низшите животни; време със съзнание – човек; съзнание без време – някое още по-висше състояние“... „Ние мислим не с думи, а със сенките на думи. Грешката на Джеймс Джойс в онези негови, инак великолепни мислени монолози, се състои в това, че отдава на мислите прекалено много вербално тяло“... „Пародията на учтивостта: това безподобно ‚моля‘ – ‚Моля изпратете ми вашите красиви...‘, което фирмите по идиотски начин отправят към самите себе си, в печатните формуляри, предназначени за хора, поръчващи продуктите им“...

1 Стилистична фигура, при която една или няколко сходни съгласни се повтарят неколкократно в близки думи. Бел. пр.

2 Медицинско учение, според което всички болести се причиняват от дисфункции на мускулната система и могат да бъдат излекувани чрез масажи. Бел. пр.

„Наивното, непрестанно, пискливо писукане на пиленца в унили кошници, късно през нощта, на някаква пустинна железопътна платформа в замръзнала мъгла“... „Заглавие от булеварден вестник ‚TORSO KILLER MAY BEAT CHAIR‘, може да се преведе като ‚*Celui qui tue un buste peat bien battre une chaise*‘[1]... „*Продавачът на вестници, връчвайки ми списание с мой разказ: ‚виждам, че сте стигнали до обложката‘*„... „*Пада сняг, млад баща се разхожда с малкото си дете, нослето му като розова вишна. Защо бащата или майката незабавно казва нещо на детето си, ако някой непознат му се усмихне? ‚Разбира се‘, каза бащата в отговор на питащото гукане на детето, продължаващо вече известно време, и което би било оставено да продължава под тихо падащия сняг, ако не бях се усмихнал на минаване*“... „Inter-columniation, междуколоние: тъмно-синьо небе между две бели колони.“... „Име на място в Оркнеите:[2] Папилио[3]„... „Не ‚И аз живях в Аркадия‘, а ‚Аз‘, казва смъртта, ‚съм дори и в Аркадия‘ – надпис върху гроба на овчар (*Notes and Queries*, 13 юни, 1868, стр. 561)“... „*Марат е колекционирал пеперуди*“... „*От естетическа гледна точка, тенията със сигурност е нежелан спътник. Изпълнените с оплодени яйца сегменти често изпълзяват от аналното отвърстие на човека, нерядко няколко поред и, както се съобщава, са били причина за неловкост в обществото.*“ (*Бележки на нюйоркското научно общество.* 48:558).

Какво ви вдъхновява да записвате и събирате такива несвързани впечатления и цитати?

Всичко което знам е, че в един много ранен етап от развитието на романа в мен се появява този импулс да събирам парченца от сламки и перца, и да гълтам камъчета. Никой никога няма да разбере колко ясно една птица си представя, ако изобщо го прави, бъдещото гнездо и яйцата в него. Когато впоследствие си припомням силата, която ме е карала да си записвам коректните названия на някои неща, или мерките и отсенките им, дори още преди действително да съм се нуждаел от информацията, ставам склонен да мисля, че нещото, което наричам, по липса на по-добро название, вдъхновение, вече е работело, мълчаливо указвайки това или онова, карайки ме да събирам

1 Torso Killer May Beat Chair. – „Убиецът от случая ‚Торсо‘ може и да надделее над председателя [на съда]“ (англ.). Celui qui tue buste peut bien battre une chaise. – Онзи, който убие бюст, може да пребие и стол (фр.). Бел. пр.

2 Оркнейски острови (наричани също „Оркнеи“): една от 32-те области в Шотландия. Бел. пр.

3 Papilio: пеперуда (лат.) Бел. пр.

познати материали за една непозната структура. След първия шок на разпознаването – едно внезапно усещане за „това е, значи, за което ще пиша“ – *романът започва да се разпростира от само себе си; процесът продължава единствено в ума, не на хартия; и за да осъзнавам фазата на развитие, която той е достигнал във всеки даден момент, не е необходимо точно да осъзнавам всяка отделна фаза. Чувствам един вид нежно развитие, нещо се разгръща, и знам, че детайлите вече са там, че всъщност бих ги видял директно, ако бих се вгледал по-внимателно, ако бих спрял машината и бих отворил вътрешното ѝ отделение; но предпочитам да изчаквам докато онова, което неопределено се нарича вдъхновение, завърши работата вместо мен. Идва момент, когато ме информират отвътре, че цялата структура е завършена. Всичко, което трябва да направя, е да го запиша с молив или писалка. И тъй като цялата тази структура, смътно осветена в собственото съзнание, може да бъде сравнена с картина, и тъй като не е необходимо човек да се премества постепенно от ляво на дясно, за да я възприеме, то аз мога да насоча фенерчето си към която и да е част от картината, когато я фиксирам в писмо. Не започвам романа си в началото. Не стигам до трета глава преди да съм стигнал до четвърта, не се придвижвам покорно от една страница към друга; не, аз избирам парченце тук, парченце там, докато съм запълнил, на хартия, всички празнини. Ето защо обичам да пиша разказите и романите си на картончета, номерирайки ги по-късно, когато целия набор вече е завършен. Всяко картонче се преписва многократно. Някъде към три картончета запълват една машинописна страница, и когато най-после почувствам, че въобразената картина е копирана от мен толкова правдиво, колкото е физически възможно – винаги остават по няколко вакантни места, за съжаление – тогава вече диктувам романа на жена си, която го печата в три екземпляра.*

В какъв смисъл копирате „въобразената картина“ на един роман?

Един творчески писател трябва внимателно да изследва творбите на съперниците си, в това число и Всемогъщия. Той трябва да притежава вродената способност не само да рекомбинира, но и да пресъздава съществуващия свят. За да прави това адекватно, избягвайки повторението на нечии усилия, артистът трябва да познава съществуващия свят. Въображението без познание води не по-далеч от задния двор на примитивното изкуство, от драсканиците на детето по оградата, от речта на безумеца, изнесена на площада. Изкуството никога не е просто. Но, за да се върна към дните на моето преподаване: автоматично пишех ниски бележки когато някой студент прибегнеше към ужасната фраза „искрено и просто“ – „Флобер пише със стил, който

винаги е искрен и прост“ — предполагайки, че това е най-големия възможен комплимент за прозата или поезията. И когато задрасквах фразата — което правех с такава ярост в молива, че той разкъсваше хартията — студентът се оплакваше, че винаги така са го учили: „Изкуството е просто, изкуството е искрено“. Някой ден трябва да проследя тази вулгарна глупост до източника ѝ. *Някоя даскалица от Охайо? Някой прогресивен задник от Ню Йорк? Защото, разбира се, във висшите си форми изкуството е фантастично измамно и комплексно.*

Що се отнася до модерното изкуство, критическите мнения са разделени: искрена ли е, или измамна, съвременната абстрактна живопис? Какво е вашето мнение?

Не виждам някакво съществено различие между абстрактното и примитивното изкуство. И двете са прости и искрени. Естествено, не трябва да обобщаваме при тези въпроси: онова, което има значение, винаги е конкретният артист. Но ако за момент възприемем общата представа за „модерното изкуство“, то трябва да признаем, че проблемът при него е в това, че то е прекалено банално, подражателно и академично. Петната и плесканиците просто са заменили масовата хубост отпреди сто години, картините на италиански момичета, красиви просяци, романтични руини и т. н. Но по същия начин, по който сред онези банални платна би могла да се открие творбата на истински художник, с по-богата игра на светлини и сенки, с някаква оригинална черта на неистовство или нежност, така и сред баналностите на примитивното и абстрактно изкуство човек може да се натъкне на проблясъка на голям талант. В книгите и картините ме интересува единствено таланта. Не общите идеи, а индивидуалният принос.

Принос към обществото?

Едно произведение на изкуството няма какъвто и да е принос към обществото. То е важно единствено за индивида, и само индивидуалният читател е важен за мен. Не давам пет пари за групата, общността, масите и т. н. Макар че не се интересувам и от лозунга „изкуство заради самото изкуство“ – понеже такива негови поддръжници като, например, Оскар Уайлд и различни други изискани поети, в действителност са били отявлени моралисти и дидактици – то не може да има съмнение в това, че нещото, което защищава литературното произведение от ларви и ръжда, е не неговата социална важност, а неговото изкуство, само неговото изкуство.

Какво бихте желали да постигнете или да оставите зад себе си – или може би това е нещо, което не трябва да интересува писателя?

Е, ако става дума за постижения, то разбира се аз не разполагам с някакъв 35-годишен план или програма, но пък имам някои оправдани подозрения относно посмъртния ми живот в литературата. Долавям определени неща, чувствам повея на някои обещания. Без съмнение ще има подеми, спадове и дълги периоди на забвение. С мълчаливото съгласие на дявола отварям някой вестник от 2063 и откривам в някаква статия на страницата за книги: „Днес вече никой не чете Набоков или Фалмърфорд“. Ужасен въпрос: Кой е този нещастник Фалмърфорд?

И докато сме при темата за себеоценката, кое според вас е принципният ви недостатък като писател – освен това, че ще ви забравят?

Липсата на спонтанност; досадата от паралелни мисли, мислите от втори и трети план; неспособността да се изразявам както трябва в който и да е език, освен ако композирам всяко проклето изречение в банята, в мисълта, и на писмената си маса.

Но засега се справяте доста добре, ако можем да се изразим така.

Това е илюзия.

Отговорът ви може да се изтълкува като потвърждение на критическите коментари, че вие сте „непоправим шегаджия“, „мистификатор“ *и* „литературен *agent provocateur“. Как виждате самия себе си?*

Мисля, че любимият ми факт относно самия мен е, че никога не съм се чувствал разстроен от жлъчта или жалостта на някой критик, и нито веднъж през живота си не съм молил или благодарил на някой рецензент. Вторият ми любим факт – или мое би е по-добре да спра при първия?

Не, моля продължавайте.

Фактът, че от времето на младостта ми – бях на 19 години когато напуснах Русия – политическото ми кредо си остава също толкова безцветно и неизменно, колкото някоя стара сива скала. То е класическо до баналност. Свобода на словото, свобода на мисълта, свобода на изкуството. Социалната или икономическа структура на идеалната държава почти не ме занимава. Желанията ми са скромни. Портретите на държавните глави не трябва да надминават размерите на пощенска марка. Никакви мъчения, никакви екзекуции. Никаква музика, освен онази, която се слуша на слушалки или се свири в зали.

А защо никаква музика?

Не притежавам ухо за музиката – недостатък, за който горчиво съжалявам. Когато отида на концерт – което се случва долу-горе по веднъж на пет

години – винаги се стремя да следя последователността и съотношенията на звуците, но не мога да издържам по-дълго от пет минути. Визуалните впечатления, отраженията на ръцете върху лакираното дърво, старателната плешивина, приведена над някоя цигулка, тези неща вземат връх, и в скоро време съм отегчен отвъд всяка мяра от движенията на музикантите. Познанията ми за музиката са много слаби; а освен това имам специална причина да намирам невежеството и неспособността си толкова прискърбни и несправедливи: в семейството ми има великолепен певец – собственият ми син. Големите му дарби, рядката красота на неговия бас, както и изгледите за блестяща кариера – всичко това ме вълнува дълбоко и се чувствам като глупак по време на някой технически разговор между музиканти. Великолепно осъзнавам множеството паралели между художествените форми на музиката и онези на литературата, особено по въпросите на структурата, но какво мога да направя, когато ухото и мозъкът отказват да сътрудничат? Открих странен заместител на музиката в шахмата – по-точно, в съставянето на шахматни проблеми.

Друг заместител, със сигурност, е вашата собствена музикална проза и поезия. Като един от малцината автори, които са писали с такава изразителност на повече от един език, как бихте характеризирали структурните различия между руския и английски език, с които по общо мнение вие си служите с еднаква лекота?

По простия брой на думите, английският е далеч по-богат от руския. Това е особено забележимо при съществителните и прилагателните. Една силно дразнеща черта на руския се изразява в неговия недоимък, неяснота и тромавост при техническите понятия.

Например, простата фраза „да паркирам колата“ се получава – ако бъде преведена обратно от руски – така: „да оставя автомобила да стои за дълго време“. Руският, поне благопристойният руски, е по-формален от благопристойния английски. Така например, руската дума за „сексуален“ – половой – е леко непристойна и не е нещо, което може да се развява наоколо. Същото се отнася и до руските понятия, обрисуващи различните анатомични и биологични представи, които се използват често и с лекота в английския разговор. От друга страна, има думи, обрисуващи определени нюанси на движението, жестикулацията и чувствата, в които руският е блестящ. Така например, променяйки началото на някой глагол, за който могат да се изберат десетина различни представки, човек е в състояние да накара руския да изрази изключително фини отсенки на продължителност и интензивност. От синтактическа

гледна точка английският е изключително гъвкав инструмент, но на руския могат да се придадат дори още по-фини извивки и обрати. Да се превежда руски на английски е малко по-лесно отколкото да се превежда английски на руски, и десет пъти по-лесно отколкото да се превежда английски на френски.

Казали сте, че никога повече няма да напишете роман на руски език. Защо?

По време на великата, и все още не възпята, ера на руското интелектуално изгнаничество – приблизително между 1920 и 1940 – книгите, написани на руски език от руснаци-емигранти, и публикувани от емигрантски фирми в чужбина, бяха жадно купувани или заемани от читатели-емигранти, но бяха абсолютно забранени в съветска Русия – както все още са (освен в случаите на няколко мъртви автори като Куприн или Бунин, чиито строго цензурирани книги наскоро започнаха да се публикуват и там), без значение каква е темата на разказа или стихотворението. Един емигрантски роман, публикуван, да кажем, в Париж и продаван из цяла свободна Европа, можеше да има, в онези години, тотални продажби от 1000 до 2000 екземпляра – това би бил бестселър – но всеки екземпляр би се предавал от ръка на ръка и би бил прочетен от поне двадесет души, и от поне петдесет годишно, ако би бил предлаган от руски библиотеки, които тогава бяха стотици, само в Западна Европа. Но ерата на изгнаничеството, може да се каже, приключи някъде през *Втората световна война. Старите писатели умряха, руските издатели също изчезнаха и, което е най-лошо, общата атмосфера на изгнаническата култура, с нейното величие, енергия и чистота, както и сила на отклика, западна до един вид ручейче от руски периодически издания, анемични по талант и провинциални по тон. Сега, нека вземем собствения ми случай: всъщност не финансовата страна беше онази, която имаше значение; не мисля, че руските ми писания са донесли повече от няколкостотин долара годишно, пък и самият аз съм привърженик на кулата от слонова кост, както и на писането, предназначено само за един-единствен читател – самия себе си. Но човек има нужда и от известен отклик, ако не и отговор, както и скромно умножаване на собственото аз в някоя страна или страни; и ако около работната ви маса няма нищо друго освен празнота, то е желателно поне това да бъде някаква звучна празнота, а не някоя, ограничавана от звуконепроницаемите стени на килия. В хода на годините аз започнах да се интересувам все по- и по-малко от Русия, да ставам все по-безразличен към някога опустошителната мисъл, че книгите ми ще си останат забранени там докато презрението ми към поли-*

цейската държава и политическото потисничество не ми позволяват да храня дори и най-слаба надежда за завръщане. Не, няма да напиша друг роман на руски език, макар и да си позволявам по няколко много кратки стихотворения от време на време. Написах последния си руски роман преди четвърт век. Но днес, като компенсация, в желанието си да бъда справедлив към моята малка американска муза, аз правя нещо друго. Но може би не би трябвало да говоря за това в една толкова ранна фаза.

Моля, разкажете.

Добре. Един ден ми хрумна – беше докато разглеждах разноцветните гръбчета на преводите на Лолита на езици, които не чета, като японски, финландски или арабски – че списъкът от неизбежни пропуски в тези петнадесет или двадесет версии вероятно ще състави, ако бъде събран на едно място, том по-дебел от всеки от останалите. Бях проверил френския превод, който беше по принцип много добър и все пак би изобилствал с неизбежни грешки, ако не бях ги коригирал. Но какво бих могъл да направя с португалския, еврейски или датски превод? А след това си представих нещо друго. Представих си, че в някакво отдалечено бъдеще някой може да вземе, та да издаде руска версия на Лолита. Настроих вътрешния си телескоп към тази специфична точка в далечното бъдеще и видях, че почти всеки абзац, и без това пълен с уловки, би могъл да доведе до уродливо погрешен превод. В ръцете на някой вреден черноработник руската версия на Лолита би могла да бъде напълно изродена и оплескана от вулгарни перифрази и пропуски. И реших да я преведа сам. До момента съм готов с около шестдесет страници.

Работите ли в момента над някакъв нов проект?

Добър въпрос, както казват на малкия екран. Току-що завърших корекциите на последния работен екземпляр от работата ми върху пушкиновия Евгений Онегин – четири дебели малки томчета, които ще се появят догодина в поредицата Болинген[1]; същинският превод на поемата заема само малка част от първия том. Останалата част от него, както и вторият, третият и четвъртият том, съдържат изобилни коментари по темата. Този труд дължи появата си на случайна забележка, направена от жена ми през 1950 – в отговор на отвращението ми от римуваните перифрази на Онегин, всеки ред от които бях принуден да преправям за студентите си – „Защо не го преведеш сам?“ Това е резултатът. Отне ми

1 Издателска поредица, съвместен проект на университета Принстън и фондацията Болинген (започната през 1946). Бел. пр.

около десет години работа. Само работният му регистър заема около пет хиляди картона в три дълги кутии за обувки; ето ги там на рафта. Преводът ми, разбира се, е буквален – преписвач, подсказвач. Заради верността на транспозицията пожертвах всичко: елегантност, благозвучие, яснота, добър вкус, модерен език и дори граматиката.

Имайки пред вид тези признати недостатъци, очаквате ли с някакво нетърпение рецензиите на книгата?

Наистина не чета рецензии за самия себе си с каквото и да е нетърпение или внимание, освен ако са шедьоври на остроумието и проницателността – което се случва от време на време. И никога не ги препрочитам, макар че жена ми събира всичко това, и може би някой ден ще използвам някое и друго очерняне изсред най-смехотворните отзвуци към Лолита, за да напиша кратка история на премеждията на нимфетката. Спомням си обаче много живо някои атаки от страна на руски емигрантски критици, които пишеха за първите ми романи преди 30 години; не че тогава съм бил по-уязвим, но паметта ми със сигурност е била по-възприемчива и енергична, пък и самият аз бях рецензент. През 1920-те бях подхванат от някой си Мочулски, който никога не успя да преглътне пълното ми безразличие към организирания мистицизъм, към религията, към църквата – която и да е църква. Имаше и други критици, които не можеха да ми простят това, че стоях настрана от литературните *„движения“*, че не давах израз на онова *„angoisse“*[1], което те желаеха поетите да изпитват, че не принадлежах към никоя от поетическите групи, отдаващи се на групово вдъхновение в задните помещения на парижките кафенета. Имаше и още един забавен случай с Георгий Иванов, добър поет, но свадлив критик. Не съм го срещал никога, нито пък жена му, литераторката Ирина Одоевцева; но един ден в късните 1920 или ранните 1930, по времето, когато редовно рецензирах книги за един емигрантски вестник в Берлин, тя ми изпрати от Париж екземпляр от романа си с лукавия надпис *„Спасибо за Короля, даму, валета“*[2] *– с което ми предоставяше избора да разбирам това като „Благодаря ви, че сте написали тази книга“*, като в същото време това ѝ *даваше алиби: „Благодаря ви, че сте ми изпратили книгата“*, макар че никога не бях ѝ *пращал каквото и да е. Нейната книга се оказа прискърбно банална и аз го казах в една кратка и зла рецензия; Иванов се отплати с крайно*

1 Безпокойство, страх. (фр.) Бел. пр.

2 „Поп, дама, вале“ – ранен роман на Набоков, написан на руски език по време на живота му в Берлин (1928) Бел. пр.

лична статия за мен и моите неща. Възможността да се изливат или дестилират капка по капка приятелски или враждебни чувства чрез литературната критика е нещото, което прави това изкуство толкова изкривено.

Цитирали са ви да казвате: моите удоволствия са най-интензивните, познати на човека: лов на пеперуди и писане. Сравними ли са тези две неща в каквото и да е отношение?

Не, по същество те принадлежат към два напълно различни вида наслаждения. Нито едното не е лесно за описване пред човек, който не го е изпитвал, а и двете са толкова очевидни за онзи, който го е правил, че всяко описание би прозвучало грубо и многословно. В случая с лова на пеперуди, струва ми се, бих могъл да разгранича четири основни елемента. Първо, надеждата да се улови — или действителното улавяне — на първи екземпляр от някой неизвестен за науката вид: това е мечтата, която живее в съзнанието на всеки лепидоптерист[1], независимо от това дали той се катери по някоя планина в Нова Гвинея или прекосява някое блато в Мейн.[2] *Второ, улавянето на някоя много рядка или много местна пеперуда — неща, на които си се любувал в книги, в слабо известни научни рецензии, по великолепните илюстрации на известни трудове, и която сега виждаш в полет, в нейната естествена среда, сред растения и минерали, които придобиват мистериозна магичност поради интимната им връзка с рядкостите, които създават и поддържат, така че и самият пейзаж започва да живее с двоен живот: като очарователна пустош сама по себе си и като обиталище на някоя конкретна дневна или нощна пеперуда. Трето, съществува и интересът на естественика към разплитане на жизнените истории на слабо известни насекоми, към изучаване на техните навици и устройство, към определяне на мястото им в класификационната схема — една схема, която понякога може да бъде приятно взривена в ослепителен отблясък от полемически фойерверки, когато някое ново откритие преобърне старата схема и обърка ограничените ѝ привърженици. И четвърто, човек не трябва да игнорира елементите на спорт, късмет, бързо движение и солидно постижение, на пламенно и трудно търсене, завършващо с копринения триъгълник на една сгъната пеперуда, лежаща на дланта ви.*

А какво ще ни кажете за удоволствията на писането?

Те отговарят точно на удоволствията от четенето — блаженството, упоението от фразата се споделят както от писателя, така и от читателя:

1 Зоолог, изучаващ насекомите от семейство Lepidoptera (дневни и нощни пеперуди). Бел. пр.

2 Североамерикански щат. Бел. пр.

от удовлетворения писател и благодарния читател, или – което е същото – от артиста, благодарен на неизвестната сила в съзнанието му, внушила някаква комбинация от образи, и от артистичния читател, когото тази комбинация удовлетворява.

Всеки добър читател се е наслаждавал на няколко добри книги през живота си, така че защо да анализираме удоволствия, известни и на двете страни? Аз пиша най-вече за артисти: артисти-спътници и артисти-последователи. Но никога не съм успявал да обясня както трябва на някои от студентите из литературните ми класове аспектите на доброто четене – фактът, че човек чете книгата на някой артист не със сърцето (което е забележително глупав четец), нито пък само с ума си, а с ума и с гръбнака си. „Дами и господа – трепетът в гръбнака е нещото, което наистина ви казва какво авторът е чувствал и е желал да почувствате вие“. Питам се дали някога отново ще мога да измервам с щастливи ръце широчината на катедрата, да се потопя в бележките си пред симпатизиращата бездна на някоя университетска аудитория.

Каква е реакцията ви към смесените чувства, изразени от един критик, който ви характеризира като притежаващ добър и оригинален ум, но „не особено много обобщаващ интелект“ и като „типичен артист, който не се доверява на идеи“?

В същия този тържествен дух някои закостенели лепидоптеристи разкритикуваха работите ми по класификация на пеперудите, обвинявайки ме, че се интересувам повече от подвидовете и подродовете, отколкото от родовете и семействата. Този вид отношение е въпрос на умствен темперамент, предполагам. Средния т или висок еснаф не може да се освободи от потайното усещане, че една книга, за да бъде велика, трябва да се занимава с велики идеи. О, познавам го този тип, нерадостния тип! Той обича добрата бъбреница, подправена със социална критика; той обича да разпознава собствените си мисли и терзания в онези на автора; той желае поне един от героите да бъде авторска марионетка. Ако е американец, той има примес от марксистка кръв, а ако е англичанин, той е остро и смехотворно класово-съзнателен; за него е толкова по-лесно да се пише за идеи, отколкото за думи; той не разбира, че може би причината, поради която не открива общи идеи у някой автор се дължи на това, че специфичните идеи на този автор все още не са станали общи.

Достоевски, който се занимава с теми, възприемани от повечето читатели като универсални както по обхват, така и по значение, се счита за един от най-великите световни автори. Но вие сте го описвали като „евтин сензационалист, тромав и вулгарен“. *Защо?*

Неруските читатели не разбират две неща: че не всички руснаци обичат Достоевски толкова, колкото го правят американците, и че повечето руснаци, които го обичат, го величаят като мистик, а не като артист. Той е бил пророк, празнословен журналист и импулсивен комедиант. Съгласен съм, че някои от неговите сцени, от гигантските му, фарсови гюрултии, са изключително забавни. Но чувствителните му убийци и сантиментални проститутки не могат да се понасят нито за миг – не и от този читател, във всеки случай.

Вярно ли е, че сте наричали Хемингуей и Конрад „автори на юношески книги“?

Те са точно такива. Хемингуей със сигурност е по-добрият от двамата; той поне притежава собствен глас и е отговорен за този чудесен, наистина високо артистичен разказ, „Убийците“. А описанието на рибата с цветовете на дъгата и ритмичното уриниране от известната му рибена история са превъзходни. Но аз не мога да понасям сувенирния стил на Конрад, корабите в бутилки и мидените огърлици от романтични клишета. При никой от тези двама автори не мога открия нещо, което бих желал да съм написал сам. По манталитет и емоция те са безнадеждно незрели, а същото може да се каже и за някои други обичани от всички автори, любимците от студентските общежития, утешението и подкрепата на университетските студенти, като например – но някои от тях все още са живи, а аз ненавиждам да засягам стари момчета, докато мъртвите все още не са погребани.

Какво четяхте когато бяхте момче?

Между десет- и петнадесетгодишна възраст в Санкт Петербург, сигурно съм прочел повече белетристика и поезия – английска, руска и френска – отколкото през който и да е друг петгодишен период от живота си. Особено ми харесваха произведенията на Уелс, По, Браунинг, Кийтс, Флобер, Верлен, Рембо, Чехов, Толстой и Александър Блок. На друго ниво героите ми бяха Аленото цвете (the Scarlet Pimpernel), Филиъс Фог и Шерлок Холмс. С други думи, бях напълно нормално триезично дете в семейство с голяма библиотека. В един по-късен период, в западна Европа, между двадесет- и четиридесетгодишна възраст, любимците ми бяха **Хаусман**, **Руперт Брук**, **Нор-**

ман Дъглас, Бергсон, Джойс, Пруст и Пушкин. От тези топ фаворити, няколко – По, Жул Верн, **Емушка Ортси**, Конан Дойл и Руперт Брук – вече са изгубили привлекателността и очарованието, което имаха. Другите си остават непокътнати и в момента вероятно са отвъд всякакви изменения, що се отнася до мен. Никога през двадесетте и тридесетте си години не съм бил изложен на поезията на не съвсем първокласния Елиът, както и на определено второкласния Паунд. Четох ги на по-късна възраст, около 45, в гостната стая на един американски приятел, и не само останах напълно безразличен, но и не можех да разбера защо някой би трябвало да желае да се занимава с тях. Но предполагам, че те запазват известна сантиментална ценност за читатели, които са ги открили на по-ранна възраст от мен.

Какви са читателските ви навици днес?

Обикновено чета по няколко книги едновременно – стари книги, нови книги, белетристика, не-белетристика, стихове, каквото и да е – и когато купът от десетина или повече тома до леглото се е смалил до два или три, което обикновено се случва към края на седмицата, насъбирам друг куп. Има някои видове белетристика, които никога не докосвам – детективски романи например, които ме отвращават, и исторически романи. Ненавиждам и така наречения „мощен“ роман – изпълнен с обикновени непристойности и порои от диалог; всъщност, когато получа някой нов роман от издател, пълен с надежди – „надяващ се, че и аз ще харесам книгата толкова, колкото я е харесал той“ – първо проверявам колко диалози има в него, и ако изглеждат като прекалено изобилни или прекалено дълги, затварям книгата с трясък и я прогонвам от леглото си.

Има ли съвременни автори, които четете с удоволствие?

Имам си няколко фаворити – например Роб-Грийе и Борхес. Колко свободно и благодатно се диша в техните вълшебни лабиринти! Обичам яснотата на тяхната мисъл, чистотата и поезията, миража в огледалото.

Мнозина критици намират, че това описание се отнася в не по-малка степен и до собствената ви проза. До каква степен според вас прозата и поезията се пресичат като форми на изкуството?

Разликата е в това, че аз започнах по-рано – това е отговорът на първата част от вашия въпрос. Що се отнася до втората: да, разбира се, поезията включва всяко творческо писане; никога не съм успявал да видя каквато и да е родова разлика между поезията и артистичната проза. Всъщност бих бил склонен да дефинирам което и да е добро стихотво-

рение с всевъзможна дължина като концентрат от добра проза, с или без прибавката на повтарящ се ритъм или рима. Магията на прозодията[1] може и да подобри онова, което наричаме проза, като подчертае цялото богатство на смисъла, но при обичайната проза също има някои ритмически повторения, музика на прецизното фразиране, биене на мисълта, обрисувано от повтарящи се особености на идиома и интонацията. Както и в съвременните научни класификации, в днешните ни концепции за поезия и проза има много неща, които се припокриват. Бамбуковият мост между тях – това е метафората.

Писали сте също, че поезията предава „тайните на ирационалното, възприети чрез рационални думи". *Но мнозина смятат, че за „*ирационалното" има само малко място във време, в което точните науки започват да проникват в най-дълбинните тайни на битието. Съгласен ли сте?

Това впечатление е много измамно. То е журналистическа илюзия. В действителност, колкото по-големи са нечии научни познания, толкова по-дълбоко е и чувството за мистерия. Нещо повече, аз не вярвам, че която и да е от днешните науки е прозряла някоя мистерия. Като читатели на вестници, ние сме склонни да наричаме „наука" хитроумието на електротехника или мътното бърборене на психиатъра. Това, в най-добрия случай, е приложна наука, а една от характеристиките на приложната наука е, че вчерашният неутрон или днешната истина умират утре. Но дори и в един по-добър смисъл на думата „наука" – като изследване на видимата и осезаема природа, или като поезия на чистата математика и чистата философия – ситуацията си остава също толкова безнадеждна, колкото е била винаги. Ние никога няма да познаваме източника на живота или неговия смисъл, нито пък естеството на пространството и времето, или природата на природата, или природата на мисълта.

Човешкото разбиране за тези неща е въплътено в идеята за Божественото същество. Като последен въпрос, вярвате ли в Бога?

За да бъда напълно искрен – и това, което ще кажа сега, не съм произнасял никога преди, с което се надявам да предизвикам лек приветствен трепет – знам повече, отколкото мога да изразя с думи, а малкото, което мога да изразя, не би било изразено, ако не знаех повече.

1 Прозодия (в поезията): изследване на поетическата метрика. Бел. пр.

Владимир Набоков (1899–1977) е руски и американски писател, поет, преводач, литературовед и ентомолог. Всеобщо признат като един от най-големите автори на двадесети век, блестящ стилист и един от малкото световни автори, успели да пишат с една и съща изразителност на повече от един език.

Будапеща — София
Автор: Любослава Русева

Демонстрациите на чувствителност към критика от страна на българския премиер започнаха да зачестяват, макар Борисов да се ползва с изключителен медиен комфорт. „Който критикува МВР, служи на мафията, а журналисти, които обслужват мафията, не са журналисти“, обяви той, след което се впусна в дълги разсъждения по темата пред двама блогъри от сайта politikat. net.

Асен Генов и Константин Павлов-Комитата бяха поканени от премиера на разговор, за да обяснят как проектът им „Бойкометър“ систематизира обещанията на ГЕРБ. Очевидно засегнат от последното измерване, според което управляващите са изпълнили едва 11% от заявените намерения, Борисов извика на срещата и министрите Цветан Цветанов, Симеон Дянков и Делян Добрев, чиято задача беше да убедят блогърите колко не са прави.

В крайна сметка обаче министрите послужиха само за фон, докато премиерът подчертано дружески и непринудено разясняваше на какво се дължат възраженията му. Не, не ставало дума за лична непоносимост към критика, разбрахме от записа, а за принципна позиция. „Мафията може да е енергийна, криминална, земеделска. Зависи от сектора. И ако четете в различните вестници или телевизии, чиито собственици имат ангажимент към това нещо, в едните или не се отразява нищо, или се развива като огромен балон“, каза Борисов, според когото било много лесно да си платиш и да си наемеш журналисти, дори в чужбина.

А как да се пребори „мафията“ ли?

Решението било просто. „Моят колега в Унгария Виктор Орбан, понеже завари подобна ситуация, направи един Закон за печата и Брюксел го размаза“, посочи премиерът. Без да споменава, че „размазването“ от страна на Европа се дължеше на авторитарния му дух, Борисов обеща скоро и България да се сдобие с подобен медиен намордник.

Орбановите стил и методи на управление, на които българският му колега очевидно симпатизира, се превърнаха в проблем не само на унгарците, но и на целия Европейски съюз. Виктор Орбан започна тъкмо с медиите и така се опияни от победния си поход срещу критичните гласове, че вече е сравняван с беларуския диктатор Александър Лукашенко...

„Модерният тоталитаризъм е само епизод от вечния бунт против свободата и разума. Той се различава от по-ранните епизоди не толкова по своята идеология, колкото с факта, че неговите лидери успяват да осъществят най-дръзките мечти на своите предшественици – те превръщат бунта против свободата в популярно движение.“

Думите на Карл Попър от „Отвореното общество и неговите врагове“ бяха цитирани от унгарския писател Йожеф Дебрецени по време на демонстрациите в Будапеща през януари.

Тогава десетки хиляди унгарци излязоха да протестират пред националната опера, призовавайки за оттеглянето на „Виктатор“-а, докато на сцената и във фоайетата на операта премиерът Виктор Орбан приемаше поздравления на гала вечеря за представянето на основния закон.

„Управлението на Орбан сега прилича много повече на автократичните режими в Русия и Беларус, отколкото на другите демокрации в Европейския съюз“, писа в. „Вашингтон пост“ в материал от Будапеща. Освен, че управляващата партия ФИДЕС има парламентарно мнозинство от две трети, обясняваха кореспондентите, новата конституция и пакетът от консервативни закони подкопават демократичната система и засилват политическия контрол над съдебната власт, централната банка, вероизповеданията и медиите.

„Какво е това – краят на републиката (в новата конституция отпадна Република и остана само Унгария – б. а.), или краят на демокрацията?“ – попита „Ройтерс“, а „Дойче веле“ предложи следния отговор: „Всъщност промените прекрояват устройството на нацията по мярката на управляващата партия и един автократичен премиер. Те отразяват ясно намеренията на властовия апарат да се въоръжи с още повече правомощия.“

Фактът, че в протестните акции по свалянето на Орбан се включиха и дисиденти от времената на комунизма, говореше за изострена чувствителност по темата. В открито писмо, озаглавено „Упадък на демокрацията – възход на диктатурата“, бившите противници на режима между 1956 г. и 1989 г. обвиниха лидера на дясноцентристкото правителство, че „пре-

махва балансите и контрола във властта и преследва системна политика за ликвидиране на автономни институции“.

Ласло Райк – един от подписалите декларацията, сравни Орбан с бившия комунистически диктатор Янош Кадар, участвал в смазването на въстанието от 1956 г.: „И Кадар, и Орбан бяха първоначално на страната на революциите, но и двамата предадоха идеалите им. На пръв поглед е странно да ги сравняваш, но при внимателно вглеждане се вижда колко си приличат“, коментира Райк.

Ето защо и той, и останалите 12 интелектуалци, сред които беше и писателят Дьорд Конрад, призоваха ЕС „да не седи безучастно и да гледа как Унгария се превръща в заложник на един старомоден провинциален тиранин“...

В края на февруари друг известен унгарски писател – Акош Кертес, продължи акцията на несъгласните, като поиска политическо убежище в Канада. Преди това Кертес имаше проблеми с властта, след като негова статия за унгарския вестник „Непсава“, издаван в САЩ, предизвика гнева на ФИДЕС. От миналото лято срещу него започна политическа кампания и той бе лишен от титлата почетен гражданин на Будапеща. Самият Кертес казва, че бил подложен на нечувано преследване, каквото не помнел от Втората световна война насам.

Да, статията му беше прекалено остра, а на моменти дори издевателстваше над добрия вкус. Властта обаче не се разсърди на Кертес, задето нарече унгарците „генетично непълноценен народ“ (става дума за поведението им по време на Холокоста, когато са избити 400 000 унгарски евреи), а заради сравняването им с прасета, „които обичат да се въргалят в калта, без да ги е грижа за касапина, който скоро ще им пререже гърлата“.

„Ако един 80-годишен човек напуска родината си, това също говори много за страната“, написа Кертес в края на февруари и си пожела да се върне все някога „в една човешка и демократична Унгария.“

Това, разбира се, надали ще се случи, но не само заради напредналата му възраст.

Въпреки лошите икономически показатели (в началото на годината рейтингът на Унгария беше понижен от трите най-големи агенции до степен BB+, известна сред инвеститорите като „боклук“ – б. а.), Виктор Орбан остава сигурен, че ще запази поста си до края на мандата през 2014 г. Някои наблюдатели дори смятат, че ФИДЕС ще спечели и следващи-

те избори, тъй като пропагандата на властта върви на пълни обороти, а средствата за натиск над критичните гласове стават все по-брутални.

„Както в Русия, унгарците все още могат да гласуват, гражданите могат да протестират и частните медии могат да критикуват Орбан. Но това е фалшива демокрация. Държавните институции, съдилищата и националните електронни медии са в ръцете на ФИДЕС“, писа „Файненшъл таймс“.

Като че да потвърди този печален извод, управляващата партия си организира зрелищна подкрепа срещу протестиращите и декларацията на дисидентите. По улиците на Будапеща в края на януари излязоха 100 000 привърженици на кабинета, които тръгнаха от Площада на героите и извървяха 4 км до сградата на парламента със запалени свещи, фенери, знамена и портрети на Орбан.

Демонстрацията, наречена „Поход на мира“, беше свикана по инициатива на... журналисти. Най-потърпевшите от рестриктивния медиен закон, с който от началото на миналата година ФИДЕС направи драстичен опит да заглуши критиките срещу правителството, официално минаха в лагера на властта и „защитиха“ кабинета от „натиска на Запада“.

„Ние няма да станем колония!“ – обяви журналистът и главен редактор Андраш Бенчик, докато подчинените му издигаха плакати. На един от тях пишеше: „В Унгария има демокрация!“...

Същото впрочем твърди и самият Орбан. Когато парламентарното мнозинство прие спорния медиен закон, той дори обяви: „Който ни критикува, е враг на демокрацията.“

Впоследствие някои текстове от закона отпаднаха, за да се избегнат действия от страна на Европейската комисия. През декември 2011 г. Конституционният съд на Унгария отмени и правото на медийния регулатор да цензурира съдържанието на печатните и онлайн издания по отношение на човешките права, достойнството и правото на личен живот.

КС, лишен почти изцяло от власт по бюджетните въпроси, успя да изтрие цели четири пасажа, които позволяваха развихрянето на безмилостен контрол над словото, но цензурата, уви, продължи. По-скоро негласно, по някакво неведомо съглашателство с властта, пишещите и говорещите ограничиха критиките към Орбан. Макар през май парламентът да прие смекчен вариант на закона, който беше приветстван и от Европейския съвет, една от малкото запазени територии за свободни мнения – опозиционното „Клуб Радио“, изгуби честотата си и спря излъчвания.

„Свидетели сме на война между Виктор Орбан и демократите“, заяви бившият собственик на „Клуб радио“ Андраш Арато, а в едно от последните предавания известният публицист Рудолф Унгвари нарече действията на правителството „закъсняла първосигнална реакция на десетилетията комунистическо управление, която страшно се е изродила“.

„Десницата в Унгария е политически зациклила на 1948 г. Тогава десните престанаха да мислят и започнаха отново едва през 1989 г.“, каза Унгвари, заради което беше поканен, или по-скоро привикан, на разговор...

Мои колеги от Будапеща са ми разказвали, че идеята на Виктор Орбан за свиреп медиен закон възникнала още по време на първия му мандат, започнал през 1998 г., когато е едва 35-годишен и става най-младият премиер на страната. След един футболен мач (Орбан е играл футбол на полупрофесионално ниво и дори основава в село Фелтшут академия на името на легендарния унгарски футболист Ференц Пушкаш – б. а.), той заявява, че с миналото ще бъде приключено, само ако се отреже достъпът на бившите комунисти до публичността.

Чудесно, лустрация му е майката, както казваше един приятел, но куражът на Орбан идва едва през втория му мандат. През 2010 г. неговата партия печели 68% от местата в парламента, а половин година по-късно – на местните избори, ФИДЕС нанася още една съкрушителна победа. Орбан вече е с нараснало самочувствие, започва да изпитва непоносимост към критиките и все по-често се оплаква от неразбиране. „Като не ме искате, ще подам оставка. И какво ще постигнете? Ще се върнете при Ференц Дюрчани?!“ – повтаря обидено унгарският премиер...

Оправданията с предишното управление постепенно преливат в законово ограничаване на критиките. „Привържениците на Орбан се оправдават с икономическия хаос, заварен от правителството на социалистите, което съчетаваше явна некомпетентност и корупция, но действията на министър-председателя вече надхвърлят разумните граници“ – коментира тогава „Файненшъл таймс“. Продължението на анализа е още по-поучително: „Парадоксално за политик, толкова непримирим в своята враждебност към постсъветска Русия, версията на демокрация, прокарвана от Виктор Орбан, със сигурност би спечелила аплодисментите на Владимир Путин. Както в Путинова Русия, върховенството на закона вече е подчинено на укрепването на еднопартийното управление, което не търпи никаква критика.“

Потвърждението не закъсня:

Директорът на прочутия Нов театър в Будапеща Ищван Марта беше изгонен по нареждане на правителството заради „недружелюбно отношение“ към ФИДЕС, а на негово място бяха назначени драматург, известен с антисемитските си възгледи, и актьор, който участваше в кампанията на унгарската неофашистка партия Йоббик.

Това се случи през февруари, а само преди месец „Асошиейтед прес“ предупреди за още по-сериозно втвърдяване на курса чрез възраждане на култа към унгарския диктатор Миклош Хорти, управлявал страната между 1920 и 1944 г.

Авторитарният лидер, вкарал Унгария в съюз с Хитлер, се сдоби с бронзов бюст в родното си село, като на церемонията присъстваха ветерани от войната и крайнодесни политици, хусари на коне и гвардейци. По този повод социологът Антал Бьом коментира пред АП: „Унгария от няколко години е в дълбока икономическа криза, но вместо да промени икономическата политика, правителството се насочи към политиката на историческата символика. Тук отново се появиха стилът, тонът и авторитарните тенденции от 20-те и 30-те години. Те компенсират липсата на икономически успехи.“

Парадоксалното в случая е, че през 1989 г. Виктор Орбан специализира политически науки в Оксфорд със стипендия от... Джордж Сорос. Богатият финансист е евреин от унгарски произход и син на известния писател-есперантист Тивадар Шорош (антисемитските настроения по време на Втората световна война не подминават семейството, но то емигрира след съветската окупация през 1946 г. – б. а.). Той харесва амбициозния Орбан и подпомага политическата му кариера, благодарение на което „младите демократи“ влизат в парламента още през 1990 г. Вдъхновен от идеите на Карл Попър за отвореното общество, Сорос вижда в негово лице политик с либерална харизма и с хъс за промяна, без да предполага, че след 20 години Унгария ще тръгне по пътя на бравурното националистическо затваряне тъкмо под ръководството на „Виктатор“...

Тук ще припомня още един забележителен епизод от управлението на Орбан:

През миналия януари дойде ред на Унгария да председателства ЕС. Правителството и без това бе критикувано заради заглушаването на медиите с току-що влезлия в сила нов закон, но гръмна пореден скандал. Дарът на Унгария за Европейския съвет в сградата „Юстус Липсиус“ в

Брюксел се оказа огромен килим от 202 кв. м., в чиито 23 сегмента бяха изобразени най-важните етапи от унгарската история. В центъра му беше извезана и карта на Велика Унгария със Словакия и райони от Румъния и Сърбия като част от Хабсбургската империя.

Само си го представете – един ден идва и нашият ред да поемем председателството на ЕС и подаряваме гигантска карта, на която България граничи с три морета. Кеф ни на Черно, кеф ни на Егейско и Адриатическо...

А сега сериозно!

Фактът, че след Първата световна война от победена Унгария бяха откъснати почти две трети от територията ѝ, продължава да е изключително болезнен за колективната памет.

В същото време демонстрацията на амбиции за исторически реваншизъм изглежда абсурдно провинциална и жалка. Заради това донякъде затрогващото желание на Виктор Орбан да възроди страната, като ѝ придаде стария имперски блясък, предизвиква по-скоро насмешки, както и опасения по какъв път може да кривне подобно свръхего. Австрийската евродепутатка Улрике Луначек определи проблема много точно: „Г-н Орбан изповядва назадничави възгледи, които изобщо не са в посока на общото ни европейско бъдеще“...

Наскоро попитах някои от познатите колеги в Будапеща как все още пишат, говорят, дали критикуват, как го правят, имат ли проблеми с ФИДЕС, какво изобщо се случва в Унгария.

Само един ми отговори, при това с: „ОК сме, чувстваме се напълно свободни!“

Преди година в Будапеща, писа ми И., открили паметник на Роналд Рейгън. На церемонията присъствал и премиерът Виктор Орбан. Самият И. също бил там, но изведнъж го досмешало. Бързо се изнесъл, защото се сетил за виц от времената на соца:

Американски журналист е на посещение в Москва. В редакцията на „Московский комсомолец“ американецът пита руските си колеги дали могат да критикуват властта, както самият той може да критикува президента Рейгън.

„Естествено! – отговорили журналистите, – Ние сме напълно свободни! Всеки ден критикуваме президента Рейгън!“

Източник

Любослава Русева е българска журналистка и колумнистка в списание „Тема“.

Коментари (2)

- 13-08-2012|**Бръм** – Еееe писна ми

Писна ми от мрънкането на люба. Хареквам я ама стига с тая хейтърщина.

- 19-08-2012|**ЕЕЕЕ**

С идването си на власт ФИДЕС и нейният лидер, разполагайки с убийствено квалифицирано мнозинство в парламента само да година и половина прокараха без всякакви усложнения стотици закони. Цялата тая законотворческа треска завърши с промяна на конституцията, при което повечето наблюдатели извеждат едни и същи акценти за най-важното:

– Названието Република Унгария изчезва и страната официално се нарича Унгария.

– Според новата конституция „отговорните за комунистическите престъпления“, извършени до 1989 година от ръководителите на сегашната Социалистическа партия (бивши комунисти), могат да бъдат съдени.

Религия:

– В новата конституция се въвежда изричното позоваване на „Господ“: „Господ да благослови унгарците“. В преамбюла се говори за Бог и християнството като обединяващи фактори на нацията. Критици на текста смятат, че това е дискриминационно към последователите на други религии и атеистите. В преамбюла се сливат в едно цяло политическата нация и етническата нация.

– Религиозните общности, които получават субсидии от държавата, намаляват от 300 на 14.

Избирателен закон:

– Новият закон предвижда изборите за парламент да бъдат само на един тур за 199 депутати вместо досегашните 386.

– Право на глас вече имат и унгарците, които живеят в чужбина (обвиняват Орбан за стремежи към Велика Унгария).

Управление:

– Мандатът на заемащите важни държавни постове в икономиката, правосъдието, полицията и армията се увеличава до девет или 12 години. Това означава, че евентуално ново правителство на друга политическа сила ще бъде принудено да работи с враждебно настроен държавен апарат.

Икономика и финанси:

– Законът за „финансовата стабилност“ определя в основния закон на страната единна ставка от 16% за подоходния данък.

– Създава се бюджетен съвет, в който влизат трима души, назначени от премиера, който пък ще има правомощията да налага ветото си върху проектобюджета.

– Форинтът става по конституция национална валута и поради това евентуално присъединяване на Унгария към еврото (Будапеща си е поставила тази задача на хоризонта на 2020 година) ще трябва да се одобри от две трети от депутатите.

– Данъкът върху добавената стойност (ДДС) се вдига от 25 на 27 на сто.

Общество:

– Конституцията постановява, че ембрионът е човешко същество от самото забременяване.

– Конституцията повелява, че бракът може да бъде между един мъж и една жена, изключвайки хомосексуалните бракове.

– Според закон бездомниците могат да бъдат осъдени на затвор. (част от меркитесрещу циганския паразитизъм)

Държавни медии:

– Радиото и телевизията и информационната агенция МТИ се обединяват и минават под надзора на Медиен съвет, ръководен от близък на премиера Виктор Орбан.

– На единственото опозиционно радио Клубрадио бяха отнети честотите.

Към всичко това, задължително трябва да добавим и историята с килима!

Паралелно с килима, бе взето и правителствено решение за ускорено издаване на унгарско гражданство на 5 милиона унгарци живещи зад граница.

С две думи, Виктор Орбан, нарита глобалистите, „забрани“ зловещия мултикултурализъм и защити унгарските национални интереси. Това са смъртните му грехове. Ех, покрай сухото, гори и мокрото, попрекали с контрола върху медиите и не само, но това според мен е по-скоро тактически ход – да си остави мегдан за маневри, когато го притиснат съвсем – да даде малко заден.

Щях да забравя още една изключително важна промяна – държ. дълг не може да бъде над 50_процента от БВП, което не е никак приятно на финансистите от МВФ и СБанка.

Икономиката на България: отвъд вечното оплакване
Автор: Красен Станчев

Нито една от водещите в момента политически партии няма интерес от реалистичен възглед за икономиката на страната. Ако стопанските развития се тълкуват обективно, ще излезе, че „кризата“ е не толкова „страшна“, че дългосрочно те нямат ролята на спасители на българските граждани и фирми и че някои политики и цели периоди от тяхното присъствие във властта са опасни и вредни.

Тази политическа конюнктура започва да пречи на нормалния живот и бизнес. Пресата подхваща тълкуванията на правителството и неговите най-гласовити опоненти, приглася на профсъюзите, по традиция не уважава фактите и разпространява недалновидни представи за реалните стопански процеси и проблеми. Общественото мнение се оказва заблудено и като че ли започва да търси именно опасните и вредни политически виждания.

„Кризата“ и кризите

Господстващото обществено мнение е, че правителството, синдикатите и донякъде работодателските организации се държат така, сякаш действително това е „най-тежката криза“ в историята на страната. Повечето недоразумения в стопанската политика произтичат именно от тази заблуда.

Кризите вследствие на управлението на Тодор Живков от края на 50-те, средата на 70-те и края на 80-те години са по-тежки от това, което се случи през 2009 г. и може би предстои да се случи пак през 2012 г. С кризата от управлението на Жан Виденов дори и сравнение не може да става. Основната разлика между онзи и сегашния период от историята на България е, че тогавашните кризи са местно производство.

Ако избирателите бяха дали пълен мандат на БСП през 2005 г. и ако тази партия бе изпълнила тогавашната си предизборна си програма, България сега би била в положението на Унгария и изобщо не би станала

член на ЕС. Благодарение на рационалността на предизборните дебати по икономически тези, хората предвидиха този сценарий и гласуваха иначе.

Затова дори правителството на тройната коалиция не можа да донесе на България някакви монументални нещастия, колкото и да се оплаква сегашното правителство.

Това се дължи на странна смесица от обстоятелства. Първото от тях е липсата на свобода на българската политици да водят парична политика. Второто е фискалната дисциплина. Тази свобода бе ограничена, слава богу, вследствие на предишните фалити по вътрешни и външни задължения на държавата. Съществена бе и ролята на международната конюнктура, както и перспективата за членство в ЕС, което доведе до рекордни (дори в глобален мащаб) чуждестранни инвестиции. Това не би било възможно без инерцията, придобита от реституцията, приватизацията, въвеждането на валутен борд и фискалните реформи от 1990-те години и началото на този век. България, подобно на страните от нова Европа (без Румъния и Унгария), след 1997 г. фактически не води специална индустриална и експортна политика. За добро, няма и жилищна политика. Именно страните с жилищна политика (било във вид на субсидирани правителствени програми за малоимотни, било във вид на квази-фискални и лихвени политики) пострадаха най-много. Последвалото спасяване на банки е един от основните, ако не и най-важният, фактори на сегашните дългови и фискални проблеми на ЕС.

Тези обстоятелства, както и затягането на минималните задължителни резерви и управлението на резервите от страна БНБ през 2006-2009 г. спасиха българската банкова система и икономиката през следващия период. Предизборното харчене на тройната коалиция в края на 2008 и през 2009 г., както и големите проекти от рода на АЕЦ „Белене“ имаха само отрицателен ефект. Спадът на БВП от 2009 г. ще бъде възстановен едва през тази или следващата година. А някои последици от тази политика все още са проблем, от безработицата и дефицита на пенсионната система до увеличението на цените на електричеството.

Успехът на „прехода“

Един елементарен преглед на статистиката на НСИ, БНБ, ЕБВР и МВФ показва следното.

В крайна сметка и управлението на България, и развитието на бизнеса, и животът и доходите на гражданите след 1998 г. следва да се оценят по-скоро като успех.

Независимо от българското себеусещане, чуждестранните граждани и фирми са добър индикатор за това дали си струва да се работи и живее в България. За периода 1989-2008 г. техните инвестиции у нас са 41,5 милиарда щатски долара – толкова, колкото е БВП на страната за 2008 г. или почти 5 500 долара на човек от населението. За периода 1989 – 1996, чуждестранните инвестиции са 168 милиона на година, т. е. за този период те са 39 пъти по-малко от доверието, оказано на България след 1997 г.

За периода 2001-2006 г. средните заплати на заетите растат със 7-11% на година. През 2007 и 2008 г. темпът се ускорява до 20 и 27%. След началото на кризата ръстът отново се „забавя" до 10-11%, но остава положителен. Според *Индъстри Уоч* за периода 2003 – 2008 г. общата стойност на активите (финансови и жилищна собственост) на домакинствата е нараснала над три пъти.

Всичко това естествено се променя през 2009 г. Спадът на БВП е около 5%, стойността на активите на домакинствата спада с около 25% (най-вече заради цените на имотите), но спестяванията на домакинствата се увеличават от 15 милиарда лева през 2007 г. до 25 милиарда през 2011 г. Сумата на спестяванията днес е четиринадесет пъти по-голяма от 1997 г. и те са сравнително добре разпределени между различни слоеве от населението.

Ето и някои други сравнения, които следва да се имат предвид, когато ни казват, че кризата днес е „невиждана и най-тежка".

През 1991 г. БВП на човек от населението е 887,5 щатски долара на човек от населението, а през 2009 г. – 6 400 долара; бедните през 1996 са 36% от населението; ако световната банка днес отново измери този процент, той ще е 4-5 на сто.

Спадът на БВП през 1990 г. е 9,1%, през 1991 г. – 11,7%, през 1992 – 7,3%, през 1996 г. – 9,4% и през 1997 г. – 5,6%.

Спадът на частното потребление за периода 1991-1997 г. е 4,9% средно на година, а неговият ръст от 1998 до 2009 г. е 7,4% на година.

През 1996 г. неформалната икономика, с която днес се борят дружно синдикати, работодатели и правителство, е 36-37% от БВП; през 2009 и 2011 г. – не повече от съответно 17 и 15% от БВП.

Малко история

Периодът от май 1997 до ноември 2008 г. е период на най-дългото положително развитие в цялата история на България от 1878 г. насам. Под положително стопанско развитие тук разбирам увеличение на дохода (виж данните по-горе) вследствие на разгръщането на свободата на икономическия избор, измерено през ръста на БВП.

Обстоятелството, че доходът на човек от населението в България е най-нисък в сравнение с другите страни от ЕС е последица от случилото в страната преди 1989 г.

Период на толкова устойчив растеж няма нито от 1878 до 1911 г. (началото на Балканските войни), нито от 1923 (когато в края на годината започва икономическо възстановяване, макар и в условията на репарации) до 1944 г., нито от 1944 до 1989 г. По времето на комунизма не просто няма съществени периоди на стабилен икономически растеж (по конвенция това ще рече поне три поредни години ръст на БВП). По това време България фалира три пъти – през 1960, 1976-1978 и в 1988-1989 г. Между тези периоди има по някоя друга поредица години на икономически растеж, но това са години възстановяване след предишен упадък.

След преструктурирането на външния държавен дълг през 1994 г., българското правителство фалира още веднъж – през 1997 г., по линия на вътрешния дълг. Така се получава, че през XX век България, т. е. нейното правителство, банкрутира шест пъти. Освен в споменатите случаи това става и през 1915 (вследствие на войните) и през 1932 г. (в резултат на световната криза). Разликата е, че при комунизма България фалира без войни и външни шокове. Кризата от 1996-1997 г. също е следствие на вътрешни причини – политиката на социалистическата партия от януари 1995 до ноември 1996 г.

По-конкретно става дума за три взаимосвързани политики.

Първата е поддръжката на работещия на загуба държавен сектор. Фактически социалистите тогава се страхуваха да не оставят без работа членовете на управителните съвети на държавните предприятия. (Средства за осигуряване на евентуално уволнените работници бяха набавени с безлихвен заем от Световната банка още през пролетта на 1996 г.).

Втората причина бе политиката за решаване на проблемите на задълженията на държавните предприятия и на липсата на пари за социални програми с помощта на печатната машина на централната банка. Поради тази политика българските граждани тогава губят около 56

стотинки от всеки свой лев. Последица от тази политика е и контролът върху цените: през септември 1995 г. чрез приемането на закона за цените този контрол се разпространява от 10-11% от стоките и услугите в потребителската кошница до 53% от кошницата в края на 1996 г. Резултатът бе очакван – икономиката престана да работи, а хората спряха да плащат данъци.

Третата причина е липсата на управление на закона и по-специално на защита на правата на кредиторите. През май 1995 г. правителство даже забрани на държавните предприятия да плащат своите дългове. Това доведе до безобразно управление на банковата система. Самите банки бяха създадени с правителствени укази и заемни средства в периода май 1989 – ноември 1990 г. Онова, с което те се занимаваха, бе да събират спестяванията на населението. Политиката за незащита на правата на кредиторите ги накара да кредитират предимно своите акционери. Докато една трета от банките не фалираха.

Освен този имаше и други плачевни резултати от тези политики: хиперинфлация, повече от три пъти увеличение на бедните (от 9-10% през 1994 г. до 35% в началото на 1997 г.), свиване на производството в частния сектор (спасявал донякъде икономика в предишните години на спад), спад на БВП от почти на 10% и увеличение на безработицата до 20% от население в активна възраст.

Някои други невидими ефекти

Ако високата безработица в края на 1990-те е следствие на изкуствената икономическа структура на 1980-те и липсата на структурни реформи преди 1998 г., сегашната безработица е продукт на други политически фактори. Това са: високо равнище на минималната работна заплата като дял от средната реална работна заплата, защита на пазара на труда от навлизащи млади и конкурентни специалисти (например уредбата на колективното трудово договаряне и защитата на вече работещите) и увеличението на минималните осигурителни прагове ежегодно от 2004 г. насам, независимо от трудностите на реалната икономика. Ефектът от тази политика също бе предвидим: висока младежка безработица, висока безработица след по-малко квалифицираните, обезценяване на придобитите знания и умения и блокаж на връзките между образование и бизнес.

Често последиците от приватизацията и реституцията се тълкуват неправилно.

Приватизацията в България бе следствие на политическите кризи на началото на 1990-те. В резултат нямаше схема за приватизация, измислена от икономистите, която да не бе приложена тук, обикновено по най-морално осъдителния начин. Но това не означава, че приватизацията бе незаконна. Точно обратното: и най-неразумните и неподходящи приватизационни подходи и процедури бяха и са в стриктно съответствие на разписаното в закона за приватизацията (променян впрочем 29 пъти между 1992 и 2004 г.).

Освен това, независимо от днешните тълкувания и най-неподходящите приватизационни схеми имаха крайно положителен стопански резултат: преодоляване на фискалните проблеми, преодоляване на високата безработица и повишаване на производителността на икономиката. Сегашните здрави отрасли на производството и износа са такива вследствие на приватизацията. Техните обезценени вследствие на загубите (от 1980 и 1990-те) активи позволиха на новите собственици да преструктурират предприятията и да ги направят конкурентни. Затова впрочем през 2009 г. спадът не бе толкова дълбок, а през 2010 и 2011 г. износът компенсираше вътрешното търсене като фактор на икономическия растеж.

Реституцията бе подкрепена от избирателите на всички партии, включително тези на БСП. Тя бе фактор на растежа на дохода и спестяванията на домакинствата след 1998 г. Един от страничните негативни ефекти бе презастрояването на курортите. Но това не означава, че правата на частната собственост трябва за в бъдеще да се нарушават.

Намаляването на данъците между 1997 и 2008 г., до голяма степен инициирано и поддържано от ИПИ, имаше няколко положителни и трудни за подценяване ефекта: а) ръст на доходите на домакинствата, б) ръст на бюджетните приходи и относително лежерно отношение към разходите (особено за големи и безсмислени проекти), в) възможности за административно повишаване на пенсиите и социалните разходи на правителството; г) стабилно високо ниво на инвестициите като дял от БВП и д) здравословно въздействие върху фискалната дисциплина.

Най-важното обаче, което не се вижда в момента, е, че всички описани по-горе добри стопански политики се поставят под въпрос. И няма основна политическа партия, която да не обещава, че ще ги ревизира.

Източник

Красен Станчев е известен български икономист.

Коментари (8)

- 12-08-2012|**Parpulov**

За голямо съжаление такива хора като Красен Станчев и Алекс Алексиев не намериха място до капитаните на българския държавен кораб. Правилно са отбелязали англичаните, че ние, българите не успяваме да излъчим подходящите лидери в дадената ситуация. За това и децата ни служат и пътуват на чуждите кораби успешно. Жалко, много жалко ...

- 12-08-2012|**Ясен Б.**

Цитат:
бедните през 1996 са 36% от населението; ако световната банка днес отново измери този процент, той ще е 4-5 на сто.

По данни на ЦРУ (CIA World Factbook) процента на хора, живеещи в България под линията на бедността варира така:

2000 -35
2001- 12.6
2002- 13.4
2003- 14.1
.....
2008- 21.8!

Не е нужно човек да е статистик, за да види тенденцията. Интерсно защо авторът смята, че този процент днес е изведнъж само 3-4?

4 процента от 7 милиона са 280 000.

А останалите 2 милиона пенсионери, безработни, неграмотни или прото неудачници? Те над линията на бедността ли живеят?

Според мен да се обсъжда в популярен (в смисъл отворен и за неспециалисти) форум като Librev икономиката сама по себе си, без вплитане на реалния живот на хората, зависещи от същата тази икономика, е занятие, имащо чисто академичен смисъл (ако изобщо има някакъв смисъл).

Съгласен съм с едно – непрекъснатото повтаряне: КРИЗА! Ау, кризта ни мори! и прочие – става смешно и жалко. Все едно аз да си счупя крака и две години да се вайкам и да се тюхкам, вместо да ида на доктор, да ми го гипсират и поне да си набавя патерици, за мога някакси да ходя. Ако не да тичам, поне да ходя!

Не мислите ли, че в голяма част от случаите „кризата“ се използва като оправдание за най-обикновена некадърност; едно време така се използваше „международното положение“.....то ни довеждаше до банкрут след банкрут както авторът много точно отбелязва.

Линията на бедността ----- хм, пак нещо ме гложди. Погледнах набързо реалното цифрово изражение; различно във всяка страна, но сега когато цените в България се изравняват със средноевропейските, когато нуждите на новите поколения българи не са много по-различни от тези на да речем младите холандци, не е ли време да приемем една средноевропейска граница на бедността и да сметнем пак...По-добре да не го правим май.

Интересна дефиниция за „относителна бедност“ на Европейската комисия:

What is relative poverty?

„People are said to be living in poverty if their income and resources are so inadequate as to preclude them from having a standard of living considered acceptable in the society in which they live. Because of their poverty they may experience multiple disadvantage through unemployment, low income, poor housing, inadequate health care and barriers to lifelong learning, culture, sport and recreation. They are often excluded and marginalised from participating in activities (economic, social and cultural) that are the norm for other people and their access to fundamental rights may be restricted.“

European Commission, Joint Report on Social Inclusion 2004

(не го превеждам, струва ми се че хората тук четат английски добре)

- 12-08-2012|**Parpulov**

И аз мисля, че това какъв е дялът на много бедните в България е нереално нисък. И в много неща съм съгласен с Ясен Б., но не всички в този сайт разбираме английски – Sorry

- 12-08-2012|**zero_one**

Некомпетентно мнение на човек не разбиращ нищо от икономика, без икономическо образование, но начело на институт по пазарна икономика? Т. нар. преход от икономическа гледна точка е пълен провал. Резултатите са видими с просто око. От икономичиска просперираща държава няма как да емигрират близо милион човека за 20-т години. А колко преждевременно си отидоха от тоя свят? Но дерзайте, „ефектите" на прехода тепърва ще ги консумираме: демографски срив, циганизация съчетана с ислямизация и бъдеща гражданска война в сирийски вариант.

- 12-08-2012|**zero_one**

„Това са: високо равнище на минималната работна заплата като дял от средната реална работна заплата, защита на пазара на труда от навлизащи млади и конкурентни специалисти (например уредбата на колективното трудово договаряне и защитата на вече работещите) и увеличението на минималните осигурителни прагове ежегодно от 2004 г. насам, независимо от трудностите на реалната икономика."

Ха, ха...явно според автора ако МРЗ стане 100 лева, това тутакси ще намали безработицата!!! Страхотна логика, ако пък всички работят за по 50 лв. на месец безработицата ще е 0%? Мечтата на българските милиционери и екс-комсомолски секретари – настоящи „бизнесмени" и спецове по „пазарна икономика"!!! Просто нямам думи..:)

- 14-08-2012|**Ясен Б.** – Превод на дефиницията за бедност

Ok- превод на дефинициите за абсолютна и „относителна" бедност на Европейската Комисия

Абсолютна или крайна бедност

...когато на хората им липсват основни средства за оцеляване. Например те може да гладуват, да им липсва чиста вода, адекватно жилище, достатъчно дрехи или лекарства и едва да оцеляват. Това е най-често срещано в развиващите се страни, но някои хора в Европейския съюз,

например бездомните или ромите в някои гета все още живеят в абсолютна бедност. „

Какво е относителна бедност:

„Смята се, че хората са бедни, ако доходите и ресурсите, с които разполагат са толкова неадекватни, че ги препятстват в постигането на стандарт, приемлив за обществото, в което живеят. Поради своята бедност те може да изпаднат в неравностойно положение посредством безработица, ниски доходи, лоши жилищни условия, неадекватни грижи за здравето и пред тях могат да възникнат бариери пред възможността за учене през целия живот, култура, спорт и развлечения. Бедните са много често изключени напълно и маргинализирани при нормални за останалите хора дейности – икономически, социални и културни. Достъпът им до основни права е ограничен.“

Източник:

http://www. poverty. org. uk/summary/eapn. shtml

Струва ми се, че ако се вгледаме по-внимателно в хората около нас и сравним живота им с дефиницията, ще видим че много, много! българи са „относително“ бедни.

Не малко попадат и в дефиницията за абсолютна бедност, без да са бездомни или роми в гето. Половината баби и дядовци в малките селца, пръснати из цяла България, нямат чиста вода или адекватно жилище или достатъчно лекарства, а да не говорим за учене цял живот, култура, спорт и развлечения... всъщност имат едно развлечение – телевизия и това е... тук не знам защо ми изникна клишираниия образ на стандартния пенсионер във Флорида с белите си изгладени панаталони, раирана фланелка и каскетче, на 85 години, зад волана на Буика си отива да играе голф.

Съседът ми бай Митю (набор на клишето от Флорида) седи от сутринта на пейката пред съборетината, в която живее и чака нещо да се случи.

- 05-01-2014|**Krassen Stanchev** – гe: Ясен

  Ясен Б. писа:

  Цитат:

  бедните през 1996 са 36% от населението; ако световната банка днес отново измери този процент, той ще е 4-5 на сто.

По данни на ЦРУ (CIA World Factbook) процента на хора, живеещи в България под линията на бедността варира така:

2000 -35

2001- 12.6

2002- 13.4

2003- 14.1

.....

2008- 21.8!

Не е нужно човек да е статистик, за да види тенденцията. Интерсно защо авторът смята, че този процент днес е изведнъж само 3-4?

4 процента от 7 милиона са 280 000.

А останалите 2 милиона пенсионери, безработни, неграмотни или прото неудачници? Те над линията на бедността ли живеят?

Според мен да се обсъжда в популярен (в смисъл отворен и за неспециалисти) форум като Librev икономиката сама по себе си, без вплитане на реалния живот на хората, зависещи от същата тази икономика, е занятие, имащо чисто академичен смисъл (ако изобщо има някакъв смисъл).

Съгласен съм с едно – непрекъснатото повтаряне: КРИЗА! Ау, кризта ни мори! и прочие – става смешно и жалко. Все едно аз да си счупя крака и две години да се вайкам и да се тюхкам, вместо да ида на доктор, да ми го гипсират и поне да си набавя патерици, за мога някакси да ходя. Ако не да тичам, поне да ходя!

Не мислите ли, че в голяма част от случаите „кризата“ се използва като оправдание за най-обикновена некадърност; едно време така се използваше „международното положение“.....то ни довеждаше до банкрут след банкрут както авторът много точно отбелязва.

Линията на бедността ----- хм, пак нещо ме гложди. Погледнах набързо реалното цифрово изражение; различно във всяка страна, но сега когато цените в България се изравняват със средноевропейските, когато нуждите на новите поколения българи не са много по-различни от тези на да речем младите холандци, не е ли време да приемем една средноевропейска граница на бедността и да сметнем пак...По-добре да не го правим май.

Интересна дефиниция за „относителна бедност“ на Европейската комисия:

What is relative poverty?

„People are said to be living in poverty if their income and resources are so inadequate as to preclude them from having a standard of living considered acceptable in the society in which they live. Because of their poverty they may experience multiple disadvantage through unemployment, low income, poor housing, inadequate health care and barriers to lifelong learning, culture, sport and recreation. They are often excluded and marginalised from participating in activities (economic, social and cultural) that are the norm for other people and their access to fundamental rights may be restricted.“

European Commission, Joint Report on Social Inclusion 2004

(не го превеждам, струва ми се че хората тук четат английски добре)

- 05-01-2014|**Krassen Stanchev**

По повод Ясен: най-добре е сметките да се правят при една и съща методология, тъй като и Световната банка, и Евростат няколко пъти са сменяли начина на изчисления, а сметнах процентите за бедност сам. Иначе не би имало възможност за сравнение между 1997 и 2012 г. Съжалявам, че чак сега вижда коментара. (В оригинала на статията са посочени източниците. Не съм сигурен какъв вариант е бил публикуван първоначално.)

Чалгата би спорта
Автор: Нешка Робева

Когато България е била шеста спортна сила в света, не може да бъде доволна от 63-ото място в класирането по медали от олимпиадата в Лондон. Ако някой се е надявал на нещо друго обаче, значи дълбоко се е заблуждавал. Този неуспех не е дошъл изведнъж. През всичките тези години някак си вървяхме по инерцията на това, което е останало отпреди 1989 г. И ето, че то вече се изчерпа.

Аз зная, че нашите спортисти, които отидоха в Лондон, наистина се подготвяха – те са работили и са очаквали да постигнат нещо. Друг е въпросът, като изключим един-двама, дали са осъзнавали какво значи този форум. Едно е световно, съвсем друго е олимпиада. Там е свръхнапрежение. Несериозно звучат оправданията, че само липсата на пари е причина за слабото ни представяне. България е била много по-бедна от това, което е в момента, но е имала по-добри резултати и е побеждавала много по-богати държави.

А вижте само какви страни ни изпреварват сега в класирането. Необходима е една държавна политика за това какво искаме ние от спорта. Дали ще търсим само медали, за да се снимаме с медалистите и да им даваме пенсии и ордени, или ще започнем възстановяване на широката база, от която израстваха шампионите ни преди. Тогава ние имахме, първо, спорт в училищата и второ, силно развити детски школи. Така почти нямаше подрастващи, които да не бяха обхванати в спортни организации. Точно това сега се прави в Китай. В същото време виждам една тенденция да се омаловажат успехите на китайците.

Видите ли, в Пекин са зверове, а американците не са. Това си е чиста проба пропаганда. Истината е, че когато имаш една много широка база отдолу, имаш подбор за шампиони. Те освен да имат качества вече трябва да осъзнаят и какво значи титла. Защото тя не е радост – това е краткотрайна емоция, от мига, в който ти окачват медала. Преди това е кръвтовски труд, себеотрицание, устойчивост, целеустременост. Мога да

ви кажа, че тук парите нямат толкова голямо значение. Имала съм състезатели в последните години, готови за олимпийски шампиони, обещаваха им се и пари, но те отказваха.

Причината бе, че цялата държавата се стремеше да внуши на младите спортисти, че, видиш ли, с усмивка на уста отиваш на тренировка и с усмивка на уста взимаш златния медал. Няма такова нещо. Аз съм била състезател и съм лазила на четири крака по терена, но съм имала отговорността, че съм национален състезател. Вижте Станка Златева. Нейното постижение е невероятно. Тя обаче е и много отговорен човек и само мисълта, че няма да отговори на очакванията на своите почитатели я смазва. Това е големият спорт и отговорността да бъдеш национален герой. Такъв не се става само с потупване по рамото и ходене по чалготеките.

Цялостната система на възпитание и отношение към спорта беше сбъркана. Ранният капитализъм насади убеждението, че състезателите са мафиоти и бандити. Набутаха елитните спортисти в групировки да вадят кестените от жаравата, а след това ги изпозастреляха. Превърнахме ги в демони, скапахме физкултурното образование, после издигнахме в култ чалгата.

Така системата бе разрушена, а на подрастващите бе внушено, че медалист се става с тренировки между другото и ходене в чалготеката, където се закачаш със силиконките. Бях на подготовка с момичетата в Америка през 1996 г. В 22 часа от студентското общежитие не можеш да мръднеш, не може една бира да се внесе. Там в стаите нямаха дори телефони, за да не им пречат на концентрацията. Така че те взеха нашите модели на подготовката, а ние възприехме някакви лаишки методики.

Най-последният фактор, който не ни достигна на тази олимпиада, е шансът. Във волейбола, художествената гимнастика и борбата се виждаха тези, които бяха подготвени. Но и те не са роботи. Ето в художествената гимнастика италианките, световни шампионки за мен, заслужаваха златен медал, но и те допуснаха грешка. Така че, само който не е заставал на такъв форум, може да критикува. Всяко състезание учи и треньора, и състезателите.

Радвам се, че за първи път и журналистите не са толкова критични и проявиха разбиране. Била съм много подготвена като състезател и бухалката ми е падала от ръката, без да разбера защо. Така нелепо Елизабет

Колева загуби световната титла, но тогава взе Бианка Панова. Истината е, че за едно място тогава подготвяхме 12 състезателки.

А що се касае до финансите, понеже отговарям за един клуб, знам колко ми е трудно да осигуря издръжката му и заплатите на момичетата. Ние никога не сме сигурни докога ще ни има. Когато дойдоха нашите японски спонсори преди много години, аз им казвам с леко самохвалство: Вижте, сега залата ни е препълнена с деца, не са само национални състезатели.

Тогава никога няма да забравя какво каза японецът бизнесмен, нямащ нищо общо със спорта: „О Нешка, вие значи ще приключите с шампионството си“. И се оказа прав. За какво да мислиш най-напред, да вземеш всички деца да работиш еднакво с тях и да не смееш да отделиш някое по-талантливо, защото на другото мама и тати ще се разсърдят? Трудно се изгражда един шампион, на който всички после да се радват.

Източник

Нешка Робева е известна българска състезателка, по-късно треньорка по художествена гимнастика и хореограф. Родена е на 26 май 1946 г. в Русе. Завършва хореографско училище, а после ВИФ. Състезава се в националния отбор по художествена гимнастика със старши треньор Жулиета Шишманова. Известни композиции на Робева са „Лятно време“, „Жар птица“, „Токата и фуга в ре минор“, „Болеро“.

Коментари (16)

- 15-08-2012|**Златко**

  По липса на други, привеждам тук коментарите откъм Фейсбук:

  Kiril Velev Спортът на Нешка и Иван Абаджиев беше нещо по-лошо от чалга. Чалгата не се основава на нечовешката експлоатация на млади и здрави хора.

Венцислав Божинов Спортът боли – боли нечовешки. Ако някой не го знае, значи никога не е спортувал. Не говоря за изплънения в градинката пред блока.

Kiril Velev Защо трябва да харесваме нечовешките неща?

Колкото повече спортуват в градинката пред блока, толкова по-добре.

Zlatko Enev България очевидно не се е научила на нищо друго освен крайности. Едно време имаше само „осанна“, *сега е останало само* „разпни го“. *Спортът и спортните надпревари са изключително важна част от човешкото съществуване – и хилядолетно изобретение, което има огромен символичен и практически смисъл. Израз единствено на провинциалност и липса на реален плурализъм е да се тъпче всичко в една кошница, примерно като се отрича радикално спорта и спортистите. ВСЯКО голямо човешко достижение е свързано с огромни жертви, болки и лишения. Това се отнася и до спорта, който си има своята цена (не говоря за дрогиране, разбира се). Само защото цялото общество лае едно и също, както винаги манипулирано, както винаги неспособно на самостоятелно мислене, днес спортът е превърнат в изкупителна жертва за всичко, което ненавиждаме в миналото си. Защо, ако в него няма никакъв смисъл и е толкова противен на здравето, разума и пр., всички са толкова луди по него? И защо е нужно ние да бъдем пак наопаки, напук на всички?*

- 15-08-2012|**Майя Маркова** – Кому ли пък е изтрябвало шампионството...

Аз не съм луда по професионалния спорт, напротив – нямам никакъв интерес към него и не одобрявам, че на здравето на хората се нанася вреда без равностойна полза. Възможно е от професионалния спорт в действителност да има полза, която аз просто не виждам. Но се ядосвам, че когато перспективен млад спортист стане учител по физкултура, това се приема от спортистите и обществото като провал. Искам да видя уважавани учителите по физкултура, треньорите на неперспективни деца, чудесната дама, която учи сина ми да плува. Струва ми се, че надценяваме щангистите – може и да греша. Но съм сигурна, че подценяваме във всяко отношение санитарите и болногледачите от старческите домове, които „вдигат тежести“, защото се грижат за безпомощни хора, които тежат.

- 15-08-2012|**Златко**

Онова, което виждам при всеки спор по тази тема у нас, е мислене по схемата „или – или“. А защо да не бъде „и – и“? В смисъл, очевидно е, че има място както за шампиони, така и за учители по физкултура. Винаги го е имало. Реалният проблем със спорта у нас е, че той е превърнат в козел на отпущението, в изкупителна жертва и боксова круша, върху която всеки и всички изпускат насъбраната отрицателна енергия по отношение на миналото. Днес например във Фейсбук един инак неглупав човек заговори по такъв каруцарски начин за Нешка Робева, че моментално го изхвърлих от кръга си, просто защото това е нещо несъвместимо със собственото ми усещане за справедливост. Да се говори по такъв начин за човек с такива огромни заслуги е просто еманация на цялата днешна ситуация, при която бойният вик на всеки срещу всеки е „ай сиктир бе!“, а символът на свободата – средният пръст. Няма кумири, няма авторитети, няма истина, няма нищо. Всички сме равни в калта, всички сме едни и същи л... Това е демокрацията такава, каквато очевидно тя се практикува навсякъде у нас – и една от основните причини за това, че различните гамени, които идват и тук с неограничена увереност в собствената правота и безнаказаност, реагират толкова опулено, когато ги зашлевя през устата и им покажа, че все пак не всички сме ЧАК ТОЛКОВА равни.

А инак спортът открай време е бил единствената функционираща алтернатива на войната и агресията, още откак е измислен (спирането на военни действия по време на гръцките класически олимпиади и пр.). Плюс това в наше време той е почти единствената възможност за малки страни като нашата да придобият някаква международна видимост и престиж. Всичко това е толкова очевидно и толкова добре известно, че просто се чудя каква чавка е изпила ума на хората, та всички успяха само за две десетилетия да се превърнат в такива врагове на спорта, и страната се е превърнала в нещо като блато, пълно с хипопотами (включително и физически – погледнете само какви развалини са повечето българи след 40, 45-годишна възраст). Срам, направо срам! Иван Абаджиев и Нешка били руинирали животите на ония момчета и момичета. Ок, няма да тръгна да го отричам, макар и да не разбирам с какво дрогата може да помогне на една спортна гимнастичка, при условие, че спецификата на този спорт е единствено в способността за пълна концентрация, а не сила, издръжливост или някакви други типични за

спорта качества, които могат да се постигнат по химически път. Но дори и да е било така, то какво сега, да зачеркнем всичко ли? Среден пръст на Нешка, среден пръст на спорта, среден пръст на всеки, който отказва да приеме, че и той е същия боклук като средностатистическия днешен лумпен-пролетарий. Ето това е, което идва от пълната липса на традиция и поддържана култура. Откак я има тая страна, тоест към 130 години, плевнята се пали на всеки няколко десетилетия, събаря се всичко, после пак се започва отново – и така до края на света! Е, не става. На всички ни е писнало до шия и всички от нас, които успеят да се измъкнат от миазмите на блатото, се научават просто за отрицателно време да ценят и традиции, и култура, и всичко, само че на местата, където са попаднали. А защо не може у нас? Защото всеки реве „ай сиктир!“ Ами тогава стегни се ТИ – ТИ, който го четеш това тук нещо, и си кажи утре: „Аз пък няма да рева! Няма да вървя със стадото, няма да викам на бялото черно и обратно, няма да отричам разума и труда на хората, които са блъскали и блъскат като луди, за тоя дето духа.“

Как може да има вреда от нещо, което е единственото естествено оръжие срещу залиняването на телата ни? Самият аз практикувам ПОЧТИ ЕЖЕДНЕВЕН спорт от 1982 насам – тази година стават тридесет лазарника. Е, ще ми кажете, не и когато се практикува професионално. Ами да не би професионалното практикуване на цигулка да не е свързано със същите ефекти? Да не би моята примерно работа, която иска всеки божи ден десетина часа пресяване, четене, превеждане и писане на какви ли не дивотии, да прави от мен някакъв гений на комуникацията? Седя си като бухал вкъщи и си плащам цената на онова, което съм избрал. ВСЯКО изключително постижение на този свят си има цена, има я и спорта. Изведнъж обаче тъпата идея, че спортът бил убийство, завладя умовете и сърцата на всички средни интелекти, също както го прави и всяка друга достатъчно елементарна и проста идея – достатъчно ПЛОСКА, за да може да увлече МАСИТЕ. Е, аман! Аман от маси, аман от всичко! Наистина ми е писнало от тия психози – то не бяха писма с по пет лева вътре, не бяха пирамиди, не беше чудо! Няма и няма научаване тоя народ, ей! Ошашавен, напълно подлуден от всевъзможни крясъци, уж не вярващ в нищо, а склонен да хукне след всяка дивотия, която му поднесат МАСОВИТЕ български медии. Самият аз дори, срам не срам, публикувах един такъв текст преди време, просто защото усетих че ще се насъбере навалица, само за да разбера малко по-късно, че служа

единствено на поредната машинация, поредното промиване на мозъци. Спортът е важен, спортът е нужен, спортът е велико човешко достижение, израз на способности, воля и труд, които ТРЯБВА да бъдат ценени и насърчавани, по същия начин, по който се насърчават тия неща във всяка друга област от човешкото битие. По-гордо ли е дъщерите ни да стават проститутки, а синовете – гурбетчии, а? (В Сливен, както твърди един мой приятел-социолог, 60% от семействата живеели от парите, които пращат щерките, дето се „трудят“ на запад). Е, хубаво, доживяхме значи алтернативата. Що да ходят да блъскат при Нешка, дето ще им изпие мозъците, като може и по-лесно?

Уф, сигурно пилея и време, и сили. Хем знам, че не става нито лесно, нито бързо, хем се разпалвам всеки път и пак се впущам в тиради, от които полза най-вероятно колкото от на прасе – звънец. Не може сам човек да преобърне цяла гигантска маса, нито пък трябва да се опитва.

А между другото аз утре съм на фитнес – както почти всеки ден през последните десет години (преди това, на по-млади години, бяха други, по-натоварващи неща). А вие си папкайте, пийвайте и псувайте спорта! Да видим накрая кой докъде ще стигне!

- 16-08-2012|**Манол Глишев** – За мен

професионалният спорт няма особено значение и наистина се учудвам на хората, които са запалени фенове. Но – всеки със страстите си.

Едно е вярно: у нас професионалният спорт и отделно – грижата за спортуването на учениците са фактически зарязани. Независимо дали имаме някакви велики олимпийски достижения или не, учениците трябва да имат възможностите и стимулите да се развиват физически.

Правителството ни обаче уж много държи на спорта, а на практика го е зарязало. Както всичко друго. Лъжат ни и в това отношение.

Между другото, смятам, че неорганизираното спортуване е най-красиво. Мачлето на чичовците в парка ми се струва все по-привлекателно, колкото повече приближавам трийсетте.

- 16-08-2012|**Златко**

Абсолютно приемам това мнение. Въпросът е да не се изпада в прозелитизъм, в някакво очерняне на неща, които служат като параван за други неща (мразим „спорта“, докато всъщност онова, което мразим, е близкото минало). А че правителството е зарязало много неща... Бата-

кът е пълен, какво ли толкова да говорим. А от спорт нужда има огромна – и аматьорски, и професионален. Професионалистите в спорта са това, което са и във всички други области – просто примери за изключителни постижения, които насърчават и останалите да желаят за себе си някаква версия на физическа дисциплина и поддържане. Само с мач в парка не става, особено след 50, макар че спортът е важен на всяка възраст, разбира се. Тялото си иска системно поддържане, и това не става с ентусиазъм, иска план, иска дисциплина, иска жертви, иска постоянство. А за да могат хората да желаят нещо такова, необходими са примери, необходими са кумири, необходими са икони. Навсякъде по света е така, защо пак у нас се е надигнала такава вълна на отрицание?

- 16-08-2012|**Майя Маркова** – още една причина да не харесвам спорта

Да си призная, имам още една причина да не харесвам спорта – особено професионалния, но и любителските състезателни спортове, когато участниците твърде много се вживяват. А именно, че в спорта (също като във войната и за разлика и от най-дивата капиталистическа икономика например) непременно някой – обикновено половината участници, нерядко и повече – трябва да изгуби. В края на състезанието мисля най-вече за загубилите, мъчно ми е за тях. Сигурно е детинщина.

- 17-08-2012|**Ружа Манолова**

Няма спорт, няма казарма, училището абдикирало от възпитанието и се стига до това младежи да „спортуват“, ритайки възрастен човек и с гордост да снимат и публикуват деянието си.

- 17-08-2012|**Светла Петрова** – А Нешка Робева не беше ли депутат от БСП

Точно в годините след 1989 г., когато масово се рушеше всичко до основи? Много я уважавам като спортист, треньор, личност, но си позволи да служи за параван на онези, които трябваше да дават личен пример.

Тя създаде „Златните момичета на България“, цяло съзвездие от шампионки с много труд, упоритост, въображение...

Но да ме прощава чалгата я създадоха нейните съпартийци чрез хаоса и нежеланието им да си носят отговорностите.

Така че и тя е една от тях.

- 19-08-2012|**маргарита стоянова**

Изводът:

Слушайте хубава денс музика, а не чалга. Това дава такава енергия на мозъка, че няма как да не се преобразува в сила на тялото. Сигурна съм, че тогава нещата ще се променят към много по-добро. Ще има медали и то златни.

- 19-08-2012|**Дончо Аврамов**

Текстът на Нешка Робева би бил по-състоятелен, ако тя не се позоваваше на примера на Китай, поради пълната несравнимост между парламентарна държава-джудже и тоталитарна държава-гигант. Единствения възможен за днешна България пример би следвало да се потърси в добре представилите се в Лондон малки държави с ограничени бюджети и демократично управление... Боя се, че носталгията на Нешка Добрева по 6-тото място в света е всъщност носталгия по едно безвъзвратно приключило минало, което беше построено върху доста унизителното несвободно човешко съществуване на горките зрители на българските спортни успехи. Не омаловажавам нейните някогашни резултати, постигнати в съвсем различни политически условия (и за това криещи различни тайни!) но тя вече е един глас от миналото.(Златко, дано не съм сбъркал пак нещо и бъда заплашен с изхвърляне от компанията!)

- 19-08-2012|**сухи**

чалгата и спорта са двете страни на един и същи медал;

чалгата уби културата, а спортистите преди това смазаха образованите и желаещи промяна в българия;

- 19-08-2012|**Златко** – гe:

  Дончо Аврамов писа:

  (Златко, дано не съм сбъркал пак нещо и бъда заплашен с изхвърляне от компанията!)

Добър коментар, бай Дончо. Което си е добро, то си е...

- 19-08-2012|**Гост**

Жената която превърна българският танцов фолклор в чалга, да говори за чалгата по този начин е голяма ирония. А малодушието на хората от така наречиният танцов бранш, които не застанаха на позиция

вече 12 години(откакто съществува трупата на Нешка Робева)защото са комплексирани от факта, че тя има широка известност като треньор по худ. гимнастика, което по никакъв начин не и дава правото да опорочава фолклора с изкривените си интерпретации и претенцията, че едва ли не го развива(без да го познава...)Всичко това ясно показва че демагогията не е само в политиката, а също така и в спорта и в културата. Жалко скъпи съотечественици, можем да вярваме в успеха на изкуствените резултати от времето на комунизма, а можем да вярваме и в ценности които са непреходни и ще ни дадат истински традиции и успехи. Изборът е в нашите ръце.

- 20-08-2012|**Бисер Стоянов** – Чалгата би спорта.

„Жалко че, можем да вярваме в успеха на изкуствените резултати от времето на комунизма...“ Моето уважение към Нешка Робева – състезателката! Време е да се занимава кротко със съхраняването на пространството около паметника на Съветската армия в столицата и от висотата на житейската и мъдрост и носталгия се слее с мълчанието на героите от скулптурите от времето на побеждаващия тоталитаризъм. „.. можем да вярваме и в ценности, които са непреходни и ще ни дадат истински традиции и успехи.“

- 22-08-2012|**Светла**

Без да съм спортистка, почитателка, или съмишленичка в политическите идеи на госпожа Робева, не мога да се съглася, че тя е виновна за неспособността на бъл. фолклорни(танцови)ансамбли да си вършат качествено работата. Явно им липсва съответната воля, има ги и вечните финансови проблеми...Обаче в изкуството винаги ще има място за различни, нови погледи и интерпретации на фолклор и древни легенди.

- 28-08-2012|**Sin** – Sin

Нешка Робева постигна много с художествената гимнастика навремето, но и спомогна не по-малко за разрушаването на морала в България след 10.11.1989г. Моралната основа на обществото е нещо много много ценно, създавано с години. Робева се обвърза с партията, която разруши България още няколко пъти след 10.11.1989г. – Луканов, Виденов, Тройната Коалиция. Тя е и директен сподвижник на такива мафиоти като Трактора – с него има финансови много близки връзки. Това

именно унищожи в най-голяма степен морала на спортистите в България – един уважаван треньор, със световни успехи, стана подлога на престъпници и мафиоти. Не само тя, разбира се. Обаче тя най-вече, като морален авторитет от предходните години.

Освен друго, политичерската и неграмотност и сляпа поддръжка на БКП/БСП я прави крайно неподходяща да се изказва по такива теми като политика, морал, олимпийски принципи и пр. „Ранният капитализъм насади убеждението, че състезателите са мафиоти и бандити. ... Превърнахме ги в демони, скапахме физкултурното образование, после издигнахме в култ чалгата.“. Това е нещо крайно неграмотно, но и спекулативно, евтино пропагандно клише на БКП. Та кой канеше Азис на предизборните си митинги? Кой си говореше с Галеви? Кой създаде мутрите, ако не ДС/БКП? Кой се съюзи най-близко с Доган? Робева се държи като пропагандна радиоточка на БКП – това именно я свали долу. Днес тя е само за чалгаджиите голям треньор. За нормалните хора тя е пропагандно лице на БКП/БСП. Ограничена, провинциална неграмотност пред бъдещето!

Учебниците, класиците и родилните мъки на модерността
Автор: Златко Енев

И така, България си има поредн(ото) скандал(че). Пак историята, пак светините, само че, разбира се, откъм нов, непознат до този момент зрителен ъгъл. Преди десетина години се опитаха да ни откраднат Батак, сега се опитват да ни откраднат класиците. Брех, няма отърване от тия богохулници! Кой беше тоя път бе! Охо, разни държавни чиновници. Е, сега поне няма как да ни се изплъзнат, като оная хитрана, къде се потули по немско, та ѝ се не видя дирята, инак щяхме да си я оправим ние както си знаем... Дръжте ги сега, братя! Бой, мамка им! Да се научат кога са яли на корем народния хляб! Бой, бой, бой!

Така, долу-горе, си представям нормалния разговор между нормалните си сънародници от последните, да кажем, два-три дни. Медиите остроумничат, Божидар Димитров блеЩи, Бойко нарежда, министърът рапортува... Нормалната гледка откъм любимата татковина, с нормалния привкус на скомина, само че...

Само че тоя път ми става интересно, защото фактическите дреболии, които се промъкват тук-там измежду потока от попръжни, подозрително ми напомнят за собствените ми възприятия, усещания и мисли, когато се зачета из собствените си национални класици. С две думи: ако не искам да настръхвам срещу *някого си* (знаете кого, нали?), то на всеки няколко минути аз *трябва* да си повтарям, че онова време не е моето време, че ония хора са живели други животи, имали са друга съдба, други цели, други любови, и преди всичко – други омрази! **Да, уважаеми читатели – омразите на които и да са от родните класици – а те са много, и обилни, и горчиви, и яростни – не са мои омрази! Отказвам да приема омразата, от когото и да идва!** Е, може би тук ще кажете, че вие също отказвате, че вие също никого не мразите и че онова, което четете нерядко у Ботев, Вазов или Чинтулов, за вас е... Какво, всъщност, уважаеми читатели? Значи, нека поставим въпроса ребром: упражняваме ли се всички ние с вас – съзнателно или несъзнателно – в

несериозно отношение към родната си класика, когато, четейки примерно на детето си

...Но кълни, майко, проклинай
Таз турска черна прокуда,
Дето нас млади пропъди
По таз тежка чужбина –
Да ходим, да се скитаме
Немили, клети, недраги!...
... та сърце, майко, не трае
да гледа турчин, че бесней
над бащино ми огнище...
...затуй, че клетник не трая
пред турци глава да скланя,
сюрмашко тегло да гледа!

или

„Едното заптие, стар и дебел турчин, плесна с бича си и ги изпсува.
– Назад, свини гяурски! Бягайте!... Хай, влазяй, магарице!...“

в следващия момент се виждаме принудени да обясняваме, че „турците“ не са турци, ами „османци“ (мамка му и политическа коректност, вече съвсем на маймуни ни обърнаха!), че „чичкото писател“ не е искал да каже това, което си мисли детето, и че... уфф, нещо много сложно стана, я по-добре си чети там *Пипи дългото чорапче*...

(Не че сериозно мисля, че някой от вас чете на децата си Ботев или Вазов де... Хора сме всички, хайде сега).

Е добре, няма да се правим на луди. Вероятно никой – или почти никой от нас – не се вижда принуден да обяснява на децата си правилата на политическата коректност и мирното междуетническо съществуване, за тия неща си има...

Какво всъщност си има, уважаеми читатели? Общество? Абе, мани... Улица? Уф, още по-лошо... Аха, остава значи само едно – за тия неща си има училище. И онова, което ние с вас спокойно можем да си спестим, в семейните следобеди или вечери, ние го можем просто защото сме оставили тази задача на някого другиго. На учителя – онази фигура, дето вече е по-многострадална, комай, и от незнайния воин, и от която всички очакваме да има, примерно, пет езика, десет ръце, че и съвест, че и морал, поне колкото Апостола, ако не и дваж повече...

Е хубаво, нека тогава помислим сега, малко по-сериозно и по-откровено, върху това какво всъщност очакваме всички ние от тоя учител, от това училище. Ще започна да изреждам така напосоки, каквото ми хрумне. Та значи, от него (или нея) ние очакваме:

1. Да възпитава децата ни патриотично, в любов и вярност към родината.

2. Да им даде онзи минимум от знания, който ще им позволи да вървят постепенно нагоре по образователната стълбица, докато стигнат до някакво ниво, което – в идеалния случай – ще им позволи да се конкурират с връстниците си „оттатък“.

3. Да направи от тях хора отворени към разнообразието на света, знаещи и две, и двеста. (Поне да не гледат като инд... – упс, политическата коректност! –, когато някой спомене имена като Гьоте или Шекспир, примерно).

4. Да ги възпита като хора честни и стоящи зад думите и делата си. (Добре де, тази задача си е преди всичко наша собствена, но ако може поне той или тя да не пречи, да не ги учи на блюдолизничество, нагаждачество или подобни неща).

5. Да ги направи хора толерантни, разбиращи нещата, които ни различават от съседите, без да ни правят техни врагове.

Друго? В момента не се сещам, то и това вече ми изглежда като непосилно бреме. Но нека спрем сега тук, да се огледаме и да видим как уроците от националната ни класика могат да бъдат съчетани с всичко това... Нека вземем за изходна точка онези два цитата, които – неслучайно, разбира се – са избрани тук, тъй като дискусиите, с които започна това писание, се въртят именно около тях (не само, разбира се). И така, по точка първа проблеми няма: родолюбиви и патриотични са ни класиците, няма какво толкова да говорим. Що се отнася до чистото знание – също наред, трябва да ги познава човек, корен е това, култура и т. н. Приемаме без дискусия. Точка трета? Упс, тук става вече малко погорещичко, по правило класиците наши не са чак толкова сведущи по нещата световни, хоризонтът им се ограничава най-вече до родното и най-близките му съседи, но пък и това не е непременно нещо лошо, камъкът си тежи на мястото, да речем. По точка четвърта най-добре да не говорим – моралът и етиката са неща интимни и изплъзващи се, така че нека се придържаме към неща, които все пак могат да бъдат обосновани по-ясно и разбираемо. При точка пета обаче доста започваме да

буксуваме, защото толерантността, така поне си мисля аз, изобщо не е сред любимите добродетели на нашите класици. И това е нещо напълно оправдано, напълно разбираемо – в края на краищата, задачата на повечето от тях е била да насаждат не любов и търпимост към „другия“, ами точно обратното, и то по много понятни, много разбираеми причини – този, *другият*, се е явявал през по-голямата част от (дотогавашната ни) история предимно като враг, поробител, изедник, касапин, палач и т. н. Това всички го знаем, всички сме свикнали да правим разлика между уважението към класиката и реалните изисквания на един напълно различен свят, в който живеем. Всичко е наред, но...

Какво но? Ами, ние го знаем, но децата не го знаят. Значи някой трябва да им го обяснява. Трябва да им чете, примерно, нещо от рода на „утепай го, мамка му!“, а после да обясни, че то означавало „Хасане, да ти се намират две яйца назаем?“ (или нещо подобно, не ми се връзвайте сега на сравненията). Хубаво, но за да се направи това, някой пък трябва да го разреши (няма как, знаем се кои сме – тук без разрешение нищо не става, има си хас и да е другояче, то нали иначе утре из училищата ще започнат да преподават я АК-47, я друга някоя дивотия!)

Казано по-директно, ние трябва да приспособим една класика, възникнала от нещо като чиста природна екосистема (в която законът е „изяж, за да не бъдеш изяден“), към едно време, чийто императив – така поне ни обясняват ония откъм Запада – бил „ако можеш, раздели закуската с другарчето си, щото утре идва твоя ред“. Ха сега де! Как се прави една такава акробатика?

Ами просто – правят се указания към учителите, в които им се обяснява какво да обясняват (в края на краищата и те се учат, като всички ни). Обяснява им се, примерно, че:

> *„При евентуалното възприемане на текста извън историческия контекст, съществува риск за пренасяне на отрицателното отношение към турците от страна на учениците върху техните съвременници. Липсва съвременен коментар за историческите измерения на описани събития и явления.“*

Или че:

> *„Турчинът е стар и дебел. Българките са наречени свини гяурски, хънзъри, кучки, а баба Илийца – магарица... Тази наситеност на текста с епитети обогатява художествения текст, но в същото време обърква учениците по отношение на собствената и чуждата идентичност. Автентич-*

ният текст не е съпроводен с подходящ коментар от страна на авторите на учебника.“

Нещо неясно? Казвайте, че няма време. (Добре де, ще изчакам коментарите ви). Ах, да – остава си дребния проблем, че когато някой се осмели да ги напише същите тия указания към учителите, и да ги публикува в доклад на една правителствена комисия, то изведнъж се подпалва цялата геенна дяволска и, ела та ни гледай! Кеф ти Волен Сидеров, кеф ти Красимир Каракачанов, кеф ти Божидар Димитров, кеф ти разярени граждани, кеф ти ВСИЧКО! Като кон с шепа магарешки мухи под опашката, любимата наша общественост, жадна за нечие наказание, скача на предни крака и започва да хвърля къч – колективно, яростно и доста застрашително, при което (пак тъй любимата) българска интелигенция, както и в случая с Батак, се варди от падащи камъни и се ослушва да види накъде ще завие бурята, та да не го отнесе и тя покрай виновните.

Е, няма как да стане, братя! Няма как да стане от само себе си. Все някой трябва да се изправи, все някой трябва да каже, че царят – уфффф! – пак гол от банята излязъл, пак нашенски истории, пак сума ти енергия в погрешна посока, *пак българска работа!* Аман! Аман!

Не може и „ценностите на дедите ни“ и „Европа“, няма как. Едното от двете – а всъщност и двете, разбира се – се нуждае от поставяне в контекст, от обясняване, от разбиране *като минало*, а другото – *като бъдеще*. Не може и двете като бъдеще, няма как. Не може и „убий го!“, и „имаш ли две яйца назаем“. Тия неща просто не са съвместими едно с друго, точка. И да поставим родната си класика в точния контекст – онзи на едно зло, мрачно, потисническо, но, *слава Богу!*, отминало време – не означава нито да я принизяваме, нито да изразяваме неуважение към нея. Това означава да я разбираме истински.

Точно толкова просто. Точно толкова ясно.

Берлин, август 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).
Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (139)

- 18-08-2012|**Румен Петров** – Напълно те подкрепям, Златко!

Поздрави от мен!!

- 18-08-2012|**съгласна**

Напълно се съгласявам с Вас – а това невинаги става! Доста от публикациите нерядко ме дразнят...

- 18-08-2012|**Елена**

най-сетне интелигентен коментар по опасна тема. И жалко, че ще го видят малко хора

- 18-08-2012|**Златко**

Не са чак ТОЛКОВА малко... С течение на времето стават около 20.000, а това не е съвсем нищо.

- 18-08-2012|**Златко**

И няколко коментара откъм Фейсбук:

Yordan Yordanov...точно това е стилистиката на говоренето тези дни...чалгата в мисленето е проникнала навсякъде...всеки е специалист по всичко...и компетентен от сателита до палеолита...!!!

Zlatko Enev Това е нещо повече от чалга. Тук става дума за целенасочена атака срещу един опит да се модернизира начина, по който се преподава класическата ни литература. Публичният бяс, както винаги, е породен от пълно незнание. Никой не е чел доклада, както на времето не бяха чели и студията за Батак, но всички „знаят“ предварително, че някой се бил „изгаврил“ с тях. А в какво е гаврата? Гавра ли е това тук примерно?

„При евентуалното възприемане на текста извън историческия контекст, съществува риск за пренасяне на отрицателното отношение към турците от страна на учениците върху техните съвременници. Липсва съвременен коментар за историческите измерения на описани събития и явления.“

Zlatko Enev Става дума за съвсем нормални неща, които на запад са ежедневие от години (германските и френски учебници по история се пишат ЗАЕДНО, за да се избегнат едностранчиви оценки.

Veryna Pertora Точно така. Има и много други проекти в Европа, които представят значението на едни и същи дати и личности в историята например от гледна точка на съседни народи. Децата биват учени на различни гледни точки.

Yordan Yordanov *...*това е пътят на Европа*...*тук Върбишкия проход-*811*г и последвалите хвалби за черепа са велика победа*...,* но битката при Ключ при Цар Самуил*.....*това е един от най -варварските актове в историята*...*така ги разбираме нещата*...*

Vihra Vasileva Аз изчетох доклада. Така написан, според мен, той дава възможност на някой по-амбициозен издателски редактор наистина да попромени нечии стихове. И понеже расте нечетящо поколение с родители, които също са чели само задължителните в училище текстове на Ботев и Вазов, вероятно малцина биха забелязали разликата. Дано съм лош пророк. Лично мен, от много време ме дразни постоянното ни връщане в миналото, постоянното навиране кой ни е клал, кой ни е бесил, кой бил ченге, кой бил от ДС, кой ни е изневерил дори*...* Времето е било такова, каквото е било. И постоянното ни връщане назад само влошава нещата. А подобни доклади са ръчкане в огъня на страстите на народ, който обича да чопли миналото си, а не да мисли как да оправи бъдещето си*...*

Zlatko Enev Онова, което прочетох аз, бяха единствено препоръки за КОМЕНТАРИ към текстовете, но не и за тяхна директна промяна.

И коментарите са напълно разумни, в тях няма никакво изсилване, никаква гавра! Цялата полуда, както винаги у нас, идва от представянето в медиите, което е изключително манипулативно и некоректно. И, разбира се, от бяснта публика, която сама търси на кого да си изкара яда за собствения тъп живот...

Borimir Donchev Чудесно написано, Златко!!! И аз се опитах да развия тази модерност в моето скромно историческо роман-че, за пътуванията на героиня ми из Европа... ама като чета какво се пише напоследък... почнах да се притеснявам да не бъда обвинен в някаква нетолерантност ли, що ли... Сигурно не съм успял...

Vihra Vasileva Напълно съм съгласна с оценката ви за медиите. За съжаление нещата опират отново до това – хората не четат. Или ако четат, гледат на страницата да има диалог, иначе – не. За съжаление в медиите ни рядко се появяват статии като тази на Ибрахим Карахасан-Чънар. Но и да се появяват – какво от това. Пак опираме до нечетенето и необразоваността, която обявява подмяната на историческата действителност за „алегория"... В някакъв коментар, в не помня в кой сайт, бяха препоръчали на един от по-умерените участници в разговора, да поживеел в онова време, пък тогава да обяснявал. Като че ли препоръчващият тъкмо от това време се връщаше с пълна торба впечатления... Такива сме си. И тъй като лично аз възприемам романа „Време разделно" като поръчков (не коментирам художествените му качества, а само внушенията), се страхувам, че някой би започнал лека-полека да редактира и литературата ни. Или просто да изчезват стихотворения. Нека не забравяме какво се случи с Вапцаров и Смирненски в първите години след „промените".

Yordan Yordanov Съгласен съм с констатацийте ви за медийте, но тук идва въпроса за образованието, което би трябвало да научи хората да отсяват зърното от плявата...но там проблема не е само с учебниците...в съвременния свят нещата опират и до тези които формират ценностите-учители и родители!!!!...Погледнете средната възраст на учителите...въпреки, че възрастта не е порок, за голямя част от тях е!

Ludmilla Kostova В интереса към миналото по принцип няма нищо лошо. Писането и четенето на исторически романи процъфтява в момента, което пказва, че хората обичат да се връщат назад. Абсолютното оневиняване („просто времето е било такова" – и поради това изборът на отделния индивид няма значение... и на етика-

та – майната *ù!) поне за мен е неприемливо. Друго, което считам за неприемливо обаче, е превръщането на класиците в „*свещени крави*“* – определено написаното от тях подлежи на тълкуване и преосмисляне от гледна точка на ценностите на настоящето. По-приемливи за мен са либералните ценности, които изключват омразата към различните по какъвто и да било признак. По тази причина съм против реакцията на българското правителство и (за съжаление) широката българска общественост!

Zlatko Enev Е, може би тук неволно смесвате две напълно различни неща, Вихра. Статията на Ибрахим и доклада на комисията са неща, които абсолютно се припокриват. Става дума за нова оценка на неща, които си имат и място, и почит в сърцето на всеки от нас. Да ги разглеждаме обаче от ъгъла на модерността не означава да ги омаловажаваме, обругаваме или – още по-малко – цензурираме. Никой не е предлагал да се променят самите текстове.

Vihra Vasileva Людмила, самият факт, че говорите за „оневиняване“ (което предполага и съществуването на „обвиняване*“), ме плаши. Времето наистина е било такова, каквото е било. Етиката му също е била доста различна от нашата, както и ценностите на хората. Затова е редно да приемем нещата такива, каквито са били, и да не се завръщаме към тях само, за да черпим омерзение към действителността. Защото ние точно това правим.*

Vihra Vasileva Златко, осъзнавам, че смесвам нещата. Но вероятно това се случва именно защото се страхувам, че някой не би се ограничил само с коментарите, а би започнал реално да редактира литературата ни.

Zlatko Enev Не и когато става дума за образованието на децата ни, Вихра! Така поне си мисля аз. Те няма как да се научат на толерантност и търпимост от класиците ни, нея просто я няма там – по добре разбираеми и обясними причини. Да им обясним тези причини не означава да принизяваме или цензурираме класиците си. Американците също обясняват на децата си, че Марк Твен е писал „негър*“, защото онова е било друго време…*

Zlatko Enev Ами, ако се случи нещо такова, борете се срещу него, а не срещу СТРАХА от него. Нали разбирате в какво се състои разликата, Вихра?

Vihra Vasileva За съжаление разбирам. Когато чета със сина ми учебника му по история, ми се налага да обяснявам много неща, а за други дори да изказвам несъгласие. Вероятно хлапето никога няма да изкара шестица по този предмет, защото се обърква между разговорите ни и уроците, но поне се надявам, че ще се научи да мисли и да търси различните гледни точки.

- 18-08-2012|**Петко Симеонов** – Разминаване

Първо ще отбележа, че според мен „Либерален преглед“ е от най-значимите издания на български език, не само в в интернет пространството, а Златко Енев върши велико национално дело...

По конкретното есе.

Българските национал-революционери и просветители в мнозинството си, са европейци по манталитет. Ще пренебрегна „Символ верою“ по повод Парижката комуна, нито пък ще се спирам на причините на Чипровското въстание и на легендата за „дядо Иван“. Нямам време да се ровя в момента за многото конкретни аргументи. Ще спомена, че в първия брой на в-к „Независимост“ има бележка за Европейски съединени щати и как свободна България ще се присъедини към тях. Съществуват многобройни дописки, бележки, карикатури и пр. във възрожденския печат, които са в същия дух- „ние сме европейци и България принадлежи към Европа“, а турците (османците) и тяхната империя са азиатци (тогава – използвано в най-лош смисъл на думата)и трябва да се махат от Европа. По онова време Европа е възприемана като „християнска територия“, нещо, за което Полша настояваше (и не само тя) в днешно време, да се пише и в конституцията на ЕС. Тук пренебрегвам и целите на Балканската война, подкрепени от европейските Сили, чийто вековен юбилей отбелязваме тази година.

Искам да кажа – понятието „турчин“ по време на национално-освободителните борби се е възприемало не като днешното етническо име „турчин“ (младотурците в началото на XX век формират и идентифицират турската нация!), а като наименование на „мюсюлманин или друговерец защитник на Османската империя“. Затова и думата „чорбаджия“ (използвана в негативен смисъл) е свързана с лоялност към Империята и гяурите, а не просто с богатство и социално-класово разделение. (В днешно време, ако се замотаете сред мюсюлмани-простаци в България, могат да ви нарекат гяурин!)

Батак е действително клане извършено от османлии. А те са „азиатци“. (Хубаво е да се погледне и западния печат по онова време!)...

Не само аз, всичките ми приятели, са чели на децата си Ботев и Вазов по времето, когато не са могли сами да четат. Не е редно, заради Волен, Прехода и други подобни явления, да се неглижира реалния български патриотизъм.

В масовото българско семейство, като имам предвид емпирични изследвания преди т. н. Възродителен процес, българския турчин не се възприемаше като „османец“. За съжаление това не важеше за семейства на български мюсюлмани... Ще вметна, че до 1944 г. една от задачите на българското контраразузнаване е деленето на „кемалисти“ и „традиционни“ турци (друга тема!)...

Проблемът далеч надхвърля спора за учебници, а е свързана с осмислянето на българското минало. То не може да се откъсва от темите „Европа“, „християнство“, „траки“, „прабългари“, „славяни“ и т. н...

Отново подчертавам респекта си пред труда на Златко Енев и неговото значимо дело.

- 18-08-2012|**Петко Симеонов** – грешка в изречение

изразът „лоялност към Империята и гяурите“ да се чете „лоялност към Империята и неприязън към гяурите“

- 18-08-2012|**Златко**

Ами, както се казва, благодаря за комплимента, но все пак...

Две неща: Първо, доколкото знам, „Символ-верую“ то е по-късен фалшификат, приписван на Ботев. И второ, аз все пак си мисля, че, примерно, „Митрофан и Дормидолски“ е значително по-близо до реалността (и същността) ни, отколкото е „Символ верую“-то.

Все още...

- 18-08-2012|**zero_one** – ...Но мойте песни все ще се четат!

Оказа се, че либерастите-демократи са обратната страна на монетата. Преди 10 ноември комунистите искаха да махат Вазов от учебниците, бил шовинист??? Сега освен Вазов и Ботев им пречи и Левски и царете български им пречат? България им пречи и ние българите, че още оцеляваме. Под маската на лицемерието наречено полит-коректност прозира грозното лице на болшевишката цензура и ново-говора от

„1984“. Напразно се морят слугите на Сорос и прочее псевдо-интелигентчета и лъжливи демократи. Не се гаси туй що не гасне. Напук на вразите ще оцелеем както оцеляхме 500 години под турска, 50 години под болшевишка и 23 г. под либерало-демократича робия! Бог и България!+За Родината! Готов! IYI

- 18-08-2012|**Петко Симеонов**

За „Символа...“ е възможно, макар че е логично на цялото ботево творчество. Това впрочем няма значение... Вижте причините на Чипровското въстание, примерно. А ако речете, ще се заровя за още примери. Съвсем конкретни. Продължавам да твърдя: българските национал-революционери и просветители са имали самосъзнание на българи-европейци и са възприемали османлиите като „азиатци“.

- 18-08-2012|**Петко Симеонов** – ако има смисъл

Сега видях втората ви реплика. Не я разбрах. Ако я обясните като за мен, ще отговоря.

Все още съм с увереността, че става дума за различни мнения.

- 18-08-2012|**Петко Симеонов** – Грешно „ла“

Не ви разбирам.

- 18-08-2012|**Златко**

Е, какво толкова има за разбиране? Българската класика е напълно непозната извън България. Задавали ли сте си някога въпроса защо? Ами просто е – защото няма допирни точки с особено много неща извън България. Да се каже това открито според мен не означава да се принизяват нещата. Впрочем, да не задълбаваме, че ей сега ще наскача един куп народ...

- 18-08-2012|**Златко**

Отново от Фейсбук (с любезното разрешение на Огнян Минчев):

Огнян Минчев*: Ботев и Левски са български национални светини, които не могат да бъдат цензурирани в учебниците за средно образование. Това не означава, че черносотници като този, който е писал долната статия могат да устройват публичен линч над хора с друго мнение. Свободата и гражданските права са най-голямата ценност и светиня на една на-*

*ция. За тези ценности дадоха живота си и Ботев и Левски. Моля главния прокурор да се самосезира във връзка с употребата на понятия като „*родоотстъпници*“* спрямо хора, които са изразили свободно мнението си като експерти и като учени.

Ето ги родоотстъпниците, които искаха да затрият Ботев и Левски в учебниците

Jordan Gantchovski Ако някой утре каже, че всъщност всички български въстания за освобождение са дело на хаирсъзи и врагове на султана и затова имената им не бива да се споменават. (както прави Англия с имената на членовете на ИРА извънредни) как да нарека тези „учени*“. Ще ги нарека родоотстъпници и ако ще десет главни прокурора да се самосезират. Духовната измет не може да се нарече учен със свободно мнение, а само духовна измет и слуга н чужди интереси щом става дума за учебници, а иначе да говори каквото си иска -демокрацията го позволява.*

Zlatko Enev Чета навсякъде, че ставало дума за „обругаване*“ и* „гавра*“* с класиците. Но всичко, което успях да открия сам, са единствено напълно разумни препоръки относно това как да се преподава класиката. Може ли някой да ми обясни къде е гаврата ето в този коментар, примерно?

„При евентуалното възприемане на текста извън историческия контекст, съществува риск за пренасяне на отрицателното отношение към турците от страна на учениците върху техните съвременници. Липсва съвременен коментар за историческите измерения на описани събития и явления.“

Или поне да ми даде някакъв пример за това какво е „гавра*“. Знаят ли хората изобщо за какво говорят, или се оставят да бъдат манипулирани точно както и в случая „*Батак*“?*

Jordan Gantchovski Достатъчно е, че искат да ги изхвърлят от учебниците. Тези витиевати изрази и постулати са предмостие на това което искат да направят – маргинализирането на български светини.

Zlatko Enev Кого точно искат да изхвърлят? Всичко, което открих аз са препоръки за коментари. РАЗУМНИ препоръки. Дайте ми някакъв конкретен пример, както ви дадох аз, ако обичате!

George Pantev Ами защото съспенса г-н Енев се харчи като топъл хляб от болшинство сънародници и медиите са овладели подобен на-

чин на поднасяне на „информация“ до някакво съвършенство... Лошото е, че на пазара винаги се продава онова което се търси, а това е лош знак за нас... малко хора като вас прозряха за какво става въпрос, но медиите и тълпата си свършиха работата, жалко, много жалко

Zlatko Enev Според мен в случая става дума за нещо повече от съспенс или чалга. Тук става дума за целенасочена атака срещу един напълно разумен опит да се модернизира преподаването на родната ни класика в училищата (за сведение: в Германия Франция учебниците по история се пишат СЪВМЕСТНО, за да се избегнат едностранчиви оценки и представяния). Виновни, както винаги, са изключително непочтените и манипулативни български медии, които представят нещата по невероятно изкривен начин, като насъскват публиката срещу някакви, да ги наречем, „еретици“. *А публиката, само това ѝ* трябва, разбира се...

George Pantev аз си мисля, че едва ли медиите мислят в такава дълбочина.. просто в няколко подхвърлени фрази са съзрели възможност за „голямата“ новина и се възползваха.. както казах те овладяха това поведение до съвършенство последните години.. Хеле сега след като на хората им остана само хляба и зрелищата...

Jordan Gantchovski Трябва нов прочит на цялата история и поднасянето им в учебниците по достоен начин за националните ни интереси преди всичко. Така, както е навсякъде по света. Националният интерес изисква да се изгражда съзнание на гордост и неповторимост на Родината, дори да е пълна с корумпирани политици, подкупни учени, още по-подкупни съдии и прочие. Всичко това е временно – остава Родината и съзнанието на децата трябва да е подготвено именно по този начин. А когато дораснат за исторически изследвания всеки да си го транскрибира според това, което му е дал Господ. НО ТУК СТАВА ДУМА ЗА УЧЕБНИЦИ – СИРЕЧ БЪДЕЩЕ.

Мартин Сечков Златко, всичко почна с една емоционална реакция на Огнян, които за разлика от друг път реагира на слухове, без да провери каква е истината. И му прави чест, че след това се извини. Действително няма нищо лошо или анти-българско в онзи текст. Ако едно дете от Драма с българско съзнание прочете например: *An estimated 15,000 Greeks were killed from the Bulgarian occupational army during the next few weeks and in the countryside entire villages were machine-gunned and looted, би трябвало да знае, че българският народ не може и не бива да*

бъде винен за това, а да ти кажа и аз мисля, че са преувеличени числата. Но ако отидеш там – говорят за нас като за най-хищните масови убийци. Колкото до спора между Мила и Георги – аз също мисля. че има достатъчно основания да се потърси съдебна отговорност на Доган. И да – вестниците на Доган служат на Борисов. не виждам защо да спорим за това.

Zlatko Enev Съгласен съм, че нещата са по-скоро „инстинктивни“, *отколкото движени от някакви предпоставени цели. Тук излиза на повърхността цялата пълна неподготвеност на обществото да се впише в какъвто и да е начин на европейско мислене, търсене на компромиси вместо конфронтация, сътрудничество вместо агресия...* По принцип всичко, което се препоръчва от тази комисия е да учим децата си на разумно отношение към „другия“. *Класиците ни, разбира се, са имали добри основания за своята омраза. Но ние ги нямаме, точка! И не трябва да ги имаме. Което не означава да забравим или отречем класиците. Просто трябва да обясняваме на децата си, че тези неща са писани в едно жестоко, време, и че това време е МИНАЛО. И че сега имаме надежди за по-различно бъдеще. Всичко е толкова просто, че направо не проумявам как може тези неща изобщо да стават обект на дискусия...*

Zlatko Enev „Националният ни интерес“ е да бъдем пълноправни членове на общността, поне според мен. А не постоянно да излизаме пред света с някакви средновековни кампаниии, дето го карат да се облещва. Преди беше Батак, сега са учебниците. Същата работа, само че под нов а форма. Е, кога най-после ще се научим?

Зорница Цанова Непрекъснато дават път на чалгата, легализират я по какви ли не начини в публичното пространство. И ето докъде стигнахме – да оплюват националните ни светини. Такова нещо е съизмеримо с погазването на националното ни знаме. Аз не знам как имат сурат тези т. нар. „експерти“ да излизат от домовете си. Защо не ги пратят в Анадола завинаги.

Zlatko Enev Кой и по какъв начин „оплюва“, *Зорница? Дайте някакъв пример, ако обичате?*

Veryna Pertora Никога, г-н *Zlatko Enev.* Крясъците се хванаха първосигнално за „Левски и Ботев“, *за да заглушат важни теми: Голям процент от учителите просто нямат умения да се справят с различието, стряскащ процент учители мислят, че децата трябва да останат в сегрегирани училища (в това число дечица с инвалидност и заболявания), децата*

от малцинствата са объркани и с ниско самочувствие. И т. н. — докладите правеха не само прочит на учебниците, но и обобщаваха анкетни карти и данни от фокус-групи с деца. В никакъв случай не виня учителите — те работят в тази среда, която всички виждаме. Става дума за едно незряло общество, което очаква училището да произвежда патриоти. Не граждани, не мислещи индивиди.

Zlatko Enev Нямам какво да добавя, Верина. Раздвам се, че разговарям с умни хора...

George Pantev Зорница и ти явно четеш само „истинската" преса... Говорим от няколко часа, че НИКОЙ никъде не е оплював български светини, а ти пак си недочула...Недейте така бе хора.. оставете ги тези жълти парцали, които само тровят съзнанието ви...

Мартин Сечков В общи линии препоръката беше — в урок по аритметика да не се брои: „Двама кръвожадни турци плюс един кръвожаден турчин е равно на трима кръвожадни турци*", а да се използва:* „две ябълки плюс една са равни на три ябълки›.

Зорница Цанова Твърдението, че Левски бил нарушител в Османската империя за мен е оплюване. България е била поробена и не може боец за Освобождение да бъде наричан „нарушител*". За мен това е омаловажаване на делото на Левски. Не си позволявам да тровя съзнанието си с жълти боклуци. Но си помислете само: при наличието на тази повсеместна деградация в обществото ни, при това надмощие на простащината, как би се изтълкувало от младежта (тази, която един ден ще замести) подобно „*изследване*". Значи тотално е позволено да се дрънка и оповестява какво ли не, при това добре заплатено.*

Мартин Сечков Зорница също има право с последния пример — има прекаляваме в този случай.

Zlatko Enev @ Зорница С това съм съгласен. Но там пише само, че „османската полиция си е вършела работата". Спорно е, съгласен съм... Но чак пък такова голямо оплюване? А изследването се опитва да посочи начин, по който младежта да се учи на толерантност и разбиране на другите, на различните от нас (което е основен европейски приоритет, навсякъде). Така че нека не търсим трън там, където всъщност се опитва да разцъфне цвят...

Yordanka Bogdeva Аз не съм съгласен с твоето мнение, но ще се боря до смърт да имаш правото да го отстояваш" (чух го за първи път в зората на демокрацията и никога няма да го забравя!...)

George Pantev Ами Зорница така е.. от тогавашна гледна точка Левски е бил нарушител на тогавашните закони...точно за това той е НАШ ГЕРОЙ и СВЕТИНЯ... както каза и Златко не търсете трън там където може да цъфне цвят.

Зорница Цанова Прав сте, г-н Енев. Толерантността е важно качество, което всеки би трябвало да притежава. Но толерантността не винаги е вродена, но тя се възпитава още в семейството – да не биеш другарчето си по игра на детската площадка, да споделяш играчката си, да не се подиграваш на съседчето за очилата с диоптър, да не обиждаш възрастните и болните хора, да не се заяждаш с цигани, негри, да уважаваш своите родители, учители, преподаватели, въобще ближния. Ако учениците не притежават търпимост към различния, те няма да го усвоят от „експертите“.

Zlatko Enev Ученето на толерантност има различни нива. В семейството е едно, в училище – друго. Тук става дума за литература, която се е появила по много тежко и зло историческо време. И която е силно оцветена от него. Да кажем това открито не означава да я принизяваме. Инак „децата“ утре тръгват по улиците със знамена, на които пише „Не щем да живеем заедно с циганите!“

Мартин Сечков *Edno mnenie,*

СЕГА – Изследването на учебниците – от мързел към масова истерия

Димитър Стаматов От заглавието на статията не разбрах, кои са родоотстъпниците. Тези, чиито имена звучат на български или всички експерти. Онези двамата не са ли българи? По какъв критерий се прави определението, кой е българин и кой не е. Всеки трябва да има позиция, независимо какво работи, особено пишещите и говорещите на които им е разрешена трибуна, от която могат да ги чуят и/или видят много хора.

Asen Dimitrov Г-н Енев, няма такова понятие като „нов прочит на историята“. „Затварят се страници“ – като в Испания, но не се прави угодна трактовка! Ако хората живели по близо до периода на събитията, съвременници и съратници можеха да прочетат редовете написани от „експертите“ или вашите, каква мислите би била квалификацията им! Аз лично не се радвам от възможността чрез модерни артикулации да се прави брутална пропаганда и промиване на мозъците. Същевременно всяка емоционална реакция да се третира

като враждебна! Не дай бог да се насъсква прокуратурата за действия спрямо провокирани реакции.

Ognyan Minchev Имайки предвид оформящия се консенсус около позициите на Златко бих искал да внеса един важен нюанс. Правото на позиция не е оспоримо – поне не от гражданска демократична гледна точка. Затова и публикувах това кратко мнение за горната статия, назоваваща група хора „родоотстъпници“ само защото са на друго мнение. Същевременно искам да изкажа своето убеждение, че всяка идентичност – включително националната идентичност – притежава ядро на сакралност, чието профанизиране неизбежно се възприема като обида. Затова е необходимо официалните институционални решения на една държава да се съобразяват с тази зона на сакралност – както на своята, така и на чуждата идентичност. За едно частно мнение е ОК османската полиция да е „изпълнявала задълженията си“. *Като официална институционална позиция на българската държава по отношение на В. Левски в сферата на образованието това е нелегитимна позиция. Фактите от миналото са такива каквито са. В частен порядък те могат да се деконструират и реконструират. Като официална политика те трябва да се приемат и да се интерпретират в контекста на времето* – с уважение към обстоятелството, че изграждат нашата национална идентичност.

Zlatko Enev Нещата, в този вече „обдискутиран“ вид са доста поразлични от монотонното „утрепайте ги!“ (както аз интерпретирам истерията от интернетското пространство, която успявам да доловя). В такъв смисъл съм напълно склонен да приема позицията ти с уважение, Огняне, ако и да не я споделям на 100%. Самият аз съм по-склонен към себеирония, което може би обяснява и склонността ми да приемам нещо такова и в отношението на всяка нация към себе си (тоест своята история и митология). Ако ми позволиш да посоча един (може би не съвсем точен) пример, то филмът „Ейбрахам Линкълн, ловецът на вампири“, *колкото и лекомислено да звучи при първата среща, е израз именно на ей това същото нещо – способността на една (гигантска) нация, да се смее (беззлобно) над собствените си кумири и митологии. Аз изпитвам голям респект пред подобни неща. Сигурно греша в нещо, няма начин, но предпочитам сам да се смея над себе си, отколкото да оставям тази работа на други:)*

Asen Dimitrov Да г-н Минчев, защото понятия като „национален интерес“ нямаше да съществуват дори терминологично, за да не се създава напрежение около досежността им с „останалите видове интереси“. *То и това че имаме собствена азбука и език, според* „експерти“ ни държи в някаква форма на изолация, но именно азбуката и езика, както и вярата са ни съхранили като нация. За осезаемост към „ядрото на сакралност“ няма цензови критерии. Ако си българин сърцето ти трепва от определени позивни. И ако на някой му трепва по-бурно, не насъсквайте прокурорите към него! Нали сме толерантни*;-)*

Ognyan Minchev Аз не насъсквам прокурори към тези, на които сърцето трепва по-бурно, а към тези, които зоват за саморазправа с хора на различно мнение. Аз не съм съгласен някои от тези позиции да бъдат официални позиции на българската държава, но това не означава, че някой няма право на мнение.

Zlatko Enev Между другото, дори и немците!, преди няколко години, направиха своя първи опит да се смеят на Хитлер, а не само да се ужасяват от него. Много здравословно, струва ми се... (Разбира се, тук „демитологизацията“ е с обратен знак, но преклонението и ужаса, за разлика от (себе)ироническата, са чеда на една и съща майка). Не знам как сте вие, но аз поне си мисля, че знам защо единствените „средновековни“ автори, които са стигнали до нас, са Рабле и Сервантес...

Zlatko Enev Увличам се, но се сещам за още един показателен пример – от всичките 30 изключително учени тома на Еразъм, до нас е стигнала единствено книжката, която той е написал за собствено развлечение. Дали това има някаква връзка с дискусията, която водим тук?

Ognyan Minchev Проблемът има още един аспект, който с лекота се подминава, но е много значим. В продължение на 80 години ние имахме за съсед Република Турция, в която османското имперско минало бе категорично отречено и републиканската идентичност бе установена като антитеза на Османската империя. Това определено поставяше османското минало изцяло в сферата на неактуалната история на Балканите. От повече от едно десетилетие в Турция доминира на практика нова държавна доктрина, в която националната идентичност се извежда пряко и непосредствено от османското минало. Всяко публично изявление на политическия връх в Анкара, направено където и да е на Балканите, в това число в България задъл-

жително включва възхвала на „общото ни османско минало“ и необходимостта то да се регенерира като регионална общност – най-малкото културна, но защо не и политическа. Възраждането на османското имперско минало като легитимна основа за разгръщането на Турция като регионална сила не може да не предизвиква опасения, страх и раздразнение сред обществеността на балканските страни, защото всяка една от тях черпи легитимността на националното си съществуване от национално-освободителното си движение срещу Османската империя. В този контекст абстрактните призиви за „преодоляване на миналото“ чрез „социално реконструиране“ на историята не могат да имат успех. По мое скромно мнение пътят на Турция като регионална сила преминава през критичната дистанция от имперското *ѝ* минало, а не през идентификацията с него. България вече пропуска 100 годишнината от Балканските войни за да акцентира върху една подобна теза. Но това е вече друга тема на разговор.

Zlatko Enev ИМЕННО примерът с Турция би трябвало да ни кара силно да се замисляме, преди да започнем да оценяваме нашия конкретен случай. Казано по-конкретно: принципът на свободата на словото (един секуларен принцип) е по същество несъвместим с онзи на сакралността (един религиозен принцип). И няма страна, опитала се да съчетае законодателно тези два принципа, която да не е отстъпила в края на краищата по посока към религиозността и забраната на (определени) свободи. Не успява да го направи Турция (закона за обида на турскостта и множеството процеси, най-известен от които е онзи срещу Орхан Памук); не успява да го направи Индия (спомня ли си някой още за „Сатанинските строфи“*?) Не успява да го направи и Русия (Pussy riot, anybody?) Човек може да съчетава тези неща на ЛИЧНО ниво (аз също не позволявам на разните гамени да приказват каквото си поискат на собствения ми сайт, макар че съм определено за свободата на словото). Но това е невъзможно на публично ниво. Рано или късно „масите“* ще поискат определеност и ще започнат да настояват за наказанието на този или онзи – ако може смъртно и, ако може, с камъни. Така че човек добре трябва да прецени на коя страна всъщност стои – на секуларността и толерантността, или на религиозността и забраната на „богохулството“*. Среден път още никой не е успял да изнамери.*

Ognyan Minchev Не мога да се съглася с категоричността на това твърдение. Среден път между консерватизъм и либерализъм, между традиционализъм и прогресизъм няма ПО ПРИНЦИП – и същевременно цялата обществена практика на едно демократично общество е изтъкана от безброй ПРАКТИЧНИ компромиси между двете. Иначе не би могло и да бъде. Без традиционни ценности едно общество остава без корени, без свобода – двигател на промяна, едно общество се вкаменява, превръща се в това, което е Саудитска Арабия. Пропорцията между двете е баланс, за който обществото гласува всеки ден и по всеки повод. В нашия случай – упадъкът и разделението на българската нация поради неспособност да се интернализира бързата промяна от последните 2 десетилетия ИЗИСКВА съхраняването на традиционалистка сакрална зона в областта на образованието, където да се преподават основните стълбове на идентичността и интегритета на националната общност. Ще кажете – добре, гражданско образование. То е необходимо, но то не е *differentia specifica, а е общо демократично. Точно фигури като Ботев и Левски са израз на сакралното ядро на българската национала идентичност и училището не е място за ексцентрични експерименти с тези фигури. Между впрочем* – никъде по света училището не е място за ексцентрични експерименти на „деконструиране“ по хрумването на нечий оригинален интелект. Затова и образованието е предимно консервативна институция – защото възпроизвежда идентичност, освен, че преподава знания. Иначе – в публичния дебат, всяко мнение е добре дошло и защитата на право на мнение е между впрочем САКАРАЛЕН принцип на плуралистичното общество.

Zlatko Enev Хм, в Америка например, в началното училище учителите могат да избират абсолютно самостоятелно определени книги, които да преподават на децата. Говоря от опит, защото собствените ми детски книги бяха обект на доста усилен интерес от американски учители някъде към 2003-2003 (дори ми се наложи да направя набор от контролни листове, за да могат по-лесно да преподават съдържанието на децата). Имайте пред вид. че става дума за АБСОЛЮТНО непозната в Америка книга. Това – само по адрес на последната забележка. А инак, за средния път – аз посочих конкретни примери, Дай ми нещо конкретно, което да мога да преценя и разбера. Възможно е да имаш право, но без база за преценка нещата звучат общо

и някак неубедително. Инак съм отворен за гледната точка, любопитен съм да я разбера...

Veryna Pertora Идеята, че образованието НАВСЯКЪДЕ възпроизвежда „идентичност“ противоречи на неща, които съм чела и виждала. Имам предвид един документ на европейска институция, но съм го затрила и не мога да го намеря сега за съжаление:(— става дума конкретно за литературното образование и за препоръчване да се учи повече европейска литература (включително и литература на „малки“ езици, каквато е нашата) като възможност да се развива европейско гражданство и принадлежност. Там се казваше нещо, което съм запомнила. Че на Север в Европа преподаването на литература е подчинено основно на развиването свободното мислене на индивида. В други региони, то е подчинено основно на комуникирането на култура и идентичност. В трети, е подчинено на страха от загуба на идентичност и големи напрежения около това. Имаше и големи дебати, Цветан Тодоров участваше също, ма пусто съм забравила подробности и надали ще ги възстановя. Все едно, безсмислено е. Напълно съм съгласна с мнението, че за такива неща едно общество гласува всеки ден. В последните дни то гласува абсолютно ясно — и винаги досега впрочем, това не е нито първият, нито последният скандал по подобни теми, който завършва по един и същи начин. Съгласно сакралния принцип на плуралистичното общество, оставам на мнението си, че резултатът от този своеобразен референдум по-скоро не е добър за малките български хора.

Zlatko Enev Ето тука нещо по темата:

Защо да учим класиците?

Ognyan Minchev Що се отнася до примерите — всеки политически акт е пример. Всеобщата здравна застраховка в САЩ — при Клинтън републиканците успяха да мобилизират твърдо мнозинство против промяна на традиционната пазарна застрахователна система. Обама успя да прокара много УМЕРЕН вариант на всеобщо застраховане — просто защото консервативната опозиция е достатъчно силна. Абортите, гей браковете — примери за междукултурен сблъсък между консерватори и либерали в Америка. Европа е много по-либерална — бих казал прекалено либерална в някои отношения. В Европа е трудно дори да кажеш, че си консерватор или традиционалист. Затова напоследък консерватизмът взема извън-системни измерения —

Гилдерс в Холандия, Щрахе в Австрия и т. н. *В Полша консервативно-традиционалистките лидери на „*Право и справедливост*“, братята Качински, управляваха страната в посока на традиционния католицизъм, русофобство и ограничаване на права като това на аборт, например. След трагедията в Смоленск* – но не като пряко следствие от нея – в Полша дойде на власт едно по-умерено, либерално правителство, което се стреми да промени традиционните ориентации на поляците, включително и към Русия. При всички тези примери не бива да забравяме, че повечето от тези битки се водят и по отношение на образованието. В Америка дарвинисткия еволюционизъм бе отречен като образователна норма и сега е свободно избираем наред с креационизма. Състезанието и баланса между традиционализъм и прогресизъм е функционална норма на едно отворено общество – равновесието между съхраняване и промяна е конкретно във всяка епоха, политически това е равновесие между ляво и дясно. През 50-те – *70-те години ...*

- 18-08-2012|**Kiril Ivanov**

„Не е редно, заради Волен, Прехода и други подобни явления, да се неглижира реалния български патриотизъм.“

Е това ако може некой да ми го обясни ше съм благодарен. Напоследък имам големи проблеми с моята патриотическа гордост не без помощта и на ЛП. Предварително благодаря.

Всеки път като чуя думкане и кънтене на патриотически cistam пречиствам с „Към родината“ на Далчев. Препоръчвам. Дава сили.

- 18-08-2012|**Kiril Ivanov**

Току що бидех възрадван от една яка новина.

Б. Б.–то ше пише новичък ЗЗД. Засега е известна т.1 – „Всеки, който си позволи да подмени нашето историческо минало, ше бъде разглеждан като(гол) човек, който посяга на нац. сиг. на България“(това „гол“ го добавих аз ама просто не се сдръжах). Това, против гадните опити духовната пръжола да се поднася печена а не сурова както се полага на една патриотическа духовна пръжола.

- 19-08-2012|**Mitko**

Г-н Енев, къде във фейсбук е тази дискусия? Не я виждам на стената на Либерален Преглед, нито на тази на Огнян Минчев...

- 19-08-2012|**Златко**

Първата е на моята лична стена (не онази на списанието), втората – на стената на Огнян (току-що проверих, тя е първата на стената му; не знам къде сте търсили вие)

- 19-08-2012|**Mitko** – ге:

  Цитат:
  Огнян МинчевВ Америка дарвинисткия еволюционизъм бе отречен като образователна норма и сега е свободно избираем наред с креационизма. Състезанието и баланса между традиционализъм и прогресизъм е функционална норма на едно отворено общество...

Друг е въпроса, че не бива да се допуска терен на въпросното състезание да стават частните науки, особено природните такива(иначе казано учебниците по биология трябва да се пишат от биолози). В този смисъл отпадането на тази образователна норма (само в отделни щати, мисля) за мен лично не е сред „легитимните дясно-консервативни решения“.

- 19-08-2012|**Златко**

Един хубав коментар откъм „е-вестник“:

  Цитат:
  „Пуси райът“, Ботев и Левски
  18 Август 2012
  e-vestnik
  Две години затвор за трите момичета, изпели молитва против Путин в московска църква. Цивилизованият свят оцени това като несъразмерно висока присъда. В България обаче руският съд има ревностни защитници. Това било богохулство, те се държали като демони.
  Нормалната присъда щеше да бъде глоба. В страни с тоталитарно мислене обаче хората искат затвор, Сибир и твърдата ръка на бащицата да наказва сурово.

Кое е богохулство? Против Бог и християнството ли пяха тия момичета или против Путин? И какво е това изродено самосъзнание кагебисти да бранят църквата? И патриархът да е агент на КГБ?
Даже не дребна риба на битово равнище, като българските попове, от които са искали клюки за църквата отвътре, ами Кирил (Гундяев) дълги години е бил нещо като външен министър на руската църква. Разведчик първа категория.
И сега той и един офицер от КГБ, понастоящем президент, са света вода ненапита и първи християни. То това е гаврата, която изкарва на отчаяни акции млади руснаци.
Докато Русия се тресе от скандала с „Пуси райът“, който идва дюшеш на Путин да покаже колко богоугоден християнин и пазител на ценностите е, в България правителството, министърът на образованието и премиерът разиграха друга атракция, да се покажат като пазители на националните ценности. Развяха един доклад за българските учебници, за да обявят, че той е написан от злодеи, дето посягат на националната сигурност — това означавало посегателството на историята. И къде е това посегателство?
Медии раздухаха с манипулации този доклад — някакви искали да махат Ботев и Левски от учебниците. За да могат да се покажат като големи родолюбци Игнатов и Борисов. И контролираните от правителството вестници сега преследват авторите на доклада, изкарват ги в списък като престъпници. Само много прост народ се връзва на толкова плитки номера. Ами разбира се, че учебниците трябва да се оценяват от тази гледна точка. Един такъв доклад е от полза за авторите на учебници, да си помислят, да се съобразяват. Не докладът, а възпитаването в омраза към съседите подкопава националната сигурност.
Колко поколения иска България да възпита в омраза към „турците“? Левски се е борил против поробителя, но говори ли против турците? И ние докога смятаме да живеем години назад в историята? Да учим децата, че турците са враг, вместо да разбират историята?
А какво измисли България след десетилетия правилно патрио-

тично възпитание чрез учебниците за да приобщи българските турци — немалък процент от населението?
Измисли да им смени имената насила. Това измисли. Сегашният премиер тогава е бил командирован като каратист-бияч да „опазва реда“ по време на преименуването и „голямата екскурзия“.
Сега неговото „демократично“ правителство прави пропаганда, че някакви лоши „турци“ от някаква комисия написали злодейски доклад.
У нас правителството брани „историята“ като кагебистите — християнството.

Източник

- 19-08-2012|**Панайот Пеев**

Когато и да прочета статия от вас, винаги е протурска и антибългарска. И всичко това прикрито зад някаъв ваш доморасъл модернизъм – нещо, за който едва ли имате реално понятие. Историята е такава, кавато е. Не се правете на оруеловите преправячи на истината, че ме досмешава от провинциалния ви плам. Приятен ден.

- 19-08-2012|**Майя Маркова** – За „Пипи Дългото чорапче“

Златко, а според теб политически коректно ли са представени чернокожите в „Пипи Дългото чорапче“ – или в „Доктор Дулитъл“, да кажем?

Изобщо имам чувството, че ако човек остави за децата само книгите, които не виждаме как могат да им навредят, няма да остане практически нищо за четене. Но и в това няма лошо, защото днешните деца избягват да четат.

- 19-08-2012|**Златко** – re:

Майа, нали става ясно, че идеята е не за забрана, а за съпровождащи коментари и обяснения. Нещата трябва да се поставят в историческия си контекст, това е всичко.

- 19-08-2012|**Валентин**

Здравейте на всички!

Чета „Либерален преглед“ от доста дълго време, макар че аз самият не се определям като либерал, дори по-скоро клоня към тези, които гос-

подин Енев така усърдно громи в статията си. Въпреки всичко смятам, че ЛП е едно издание, което предоставя доста добри анализи и материали, които ако не друго, провокират размисъл и дискусия. А според мен именно мисълта и спорът обогатяват дадена личност и помагат на човек да научи нещо повече и да затвърди или ревизира собствената си позиция по даден въпрос.

Сега конкретно към темата:

Съгласен съм, че обучението по литература и история в българските училища трябва да се модернизира. Под „модернизира“ имам предвид да се изучават повече съвременни автори и да се наблегне на историческите събития от 20-ти век, защото именно те имат пряко отношение към настоящето. По начало в България не се преподават много съвременни автори (български или чужди), а по история се набляга твърде много на средновековната история (обща или българска). Не че класиците в българската и световната литература не са важни – напротив. Но трябва да съществува някаква верига, която да води от класиците към днешни времена. Обучението по литература и история трябва да представлява една хронологична последователност от един исторически период към друг. От старото към новото. В рамките на това преподаване трябва да бъде намерен синтез между патриотизъм и любов към различния. Не може едното да бъде над другото! Тогава се получава обратен ефект. Всеки случай не трябва и не може кланетата в Батак, геноцидът над българите в Македония от гърци и сърби, както и друго черни събития в нашата история да бъдат забравяни. Така както не трябва да бъде забравян и Холокостът. Също така децата трябва да разберат, че това е история и сега времената са други (или поне би трябвало да бъдат).

Относно причините, поради които възникна този скандал, аз смятам, че както в случая в Батак, така и сега, отговорността пада на авторите на този проект. Защото ако те се бяха постарали, можеше и да бъдат разбрани точно. Ето един добър анализ по тази тема, публикуван във вестник „Сега“:

Код:

http://www. segabg. com/article. php? id=612897

Код:

Довиждане от мен и приятна неделя!:)

- 19-08-2012|**Златко**

Между другото, хайде да помислим заедно над простичкия, ако и горчив, факт, че от всички балкански народи българите са единствените, които все още не са представили нито един писател, известен от малко-малко извън родината си. Хайде, да речем класиците – те наистина са от много старо време, нещата са изгубили актуалността си и не можем да очакваме от чуждите, че ще се интересуват от тях така, както се интересуваме ние (като основа на идентичността ни, примерно). Но по-следващите? Нека се огледаме малко. Румънците си имат своята голяма триада Елиаде-Йонеско-Чоран, сърбите и хърватите имат Нушич и Андрич (като минимум), гърците – Казандзакис, плюс гигантските си поети, дори и албанците си имат своя Кадаре (за турците изобщо няма да говоря). Всичко това са имена, с които хората заслужено се гордеят. А защо ние нямаме никой? Защо нас не ни четат? Обясненията със сигурност са много, но моето лично е, че българската интелигенция просто никога още не е успявала да заеме позиция, разграничаваща я от двете унищожителни, силно контролиращи и силно манипулативни сили (а всъщност идеи) в нашия културен, политически, обществено живот – „държавата“ и „народа“. Без почти никакви изключения, нашите интелектуалци открай време служат или на държавата (най-често директно, под формата на някакъв вид служба), или до такава степен се прехласват пред „гласа народен“, че напълно забравят първата и най-важна задача на всеки интелектуалец: да служи първо на собствената си съвест, а едва след това на всичко останало. Погледнете само с какви вълни от родолюбива ярост ни заливат и „народ“, и държава, открай време. Ако имаше един начин, с камъни да избият всичко разномислещо и от малко-малко прогресивно. „Искаме си робството и това е!“ А интелектуалците, затиснати от мизерия и грижа за оцеляване, се превръщат я в директни служители, я – ако са малко по-одарени и гласовити – в народни гласове, в национална гордост. А след това, „ко стана ся, ний май пак...“ Същия дребен балкански шовинизъм, същата неспособност да се погледне поне малко над ръба на собствената чинийка, същото възпяване на родната хурка, родните красоти, родното нам кво си... Единственият масов опит за противопоставяне на цялата тази боза – комунистическият интернационализъм и свързаната с него култура – се оказа нефел до такава степен, че комай повлече със себе си всяка идея за нещо наднационално, хората днес започват да се вбесяват при всеки опит да им

се каже, че българското, ако изобщо има някакъв шанс, то е само като европейско (пази боже, ако пък включиш в „европейското“ и турското). Мрак, тъмнина и сливова ракия! Че и на нови думички се научили, че и „културно“ те псуват вече.

Ами хубаво, ваша си работа. Никого не бия да чете, нито пък се натискам да ме харесват. Свързвам двата края, слава Богу (благодарение най-вече на хора, които, незнайно защо, ме подкрепят не само с потупване по рамото – обикновени хора, не някакви мафиотски милионери). С две думи – пука ми на шапката и от липса на признание, и от омраза. Който има очи да гледа, който има уши...

Тъй. Сполай ви за търпението, накрая вече малко на инат ме обърна, но вие не ми се впрягайте – аз така си приказвам като се ядосам. А инак, както виждате – каручката си я бутам кротичко, търпеливо и без големи очаквания или оплаквания. Останалото – да решава времето...

- 19-08-2012|**ICимеонов**

Не следя ЛП, намирам го за пропагандистко издание, но преглеждам съдържанието и се зачитам инцидентно в попаднали ми неща. Чел съм обаче откровения от личен характер на г-н Енев. За разбито семейство, за две деца от него, които не знаели български.

Стори ми се много некоректно под горната статия г-н Енев да говори за „децата ни“ във връзка с възпитанието им чрез класиката. Когато той завинаги е лишил своите от достъп до класическата литература на бившия си народ, каква му е болката?

- 19-08-2012|**Златко**

Забележката е легитимна. Децата ми растат в Германия, с германска (а всъщност европейска) идентичност (майка им е германка, между другото). Имаше едни десет години от живота ми, в които почти не се сещах за България – и това беше точно времето, в което те растяха. Никога не съм се опитвал да го крия. Сега, нещо да ми кажете ПО ТЕМАТА на текста? Или, както винаги, ще си останем на ниво „Абе, ти ли ще ми кажеш бе? Сякаш не те знам кой си!“

До господин Симеонов: Ако смятате, че това ще ви помогне да се съсредоточите върху важните неща в текста, четете тогава „децата ви“. Аз нямам нищо против.

- 19-08-2012|**Петко Симеонов** – четири

1. До Кирил Иванов: Вие питате какво значи казаното от мен:“ Не е редно, заради Волен, Прехода и други подобни явления, да се неглижира реалния български патриотизъм.“ В предходното изречение ясно съм го казал, но ще го повторя имам предвид ироничната реплика на Златко Енев: „(Не че сериозно мисля, че някой от вас чете на децата си Ботев или Вазов де... Хора сме всички, хайде сега)“... Иначе съм съгласен с него за самоиронията.

2. До Златко Енев: двете ми последователни реплики, че не ви разбирам, се отнасят до репликата на „zero_one – ...Но мойте песни все ще се четат!“, без да обърна внимание, че не е ваша.

3. Все пак „съвременните интерпретации“ на художествени произведения, не бива да елиминират възприемането на литературното, на художественото. Става дума за естетическото образование на учениците.

4. До Златко Енев. Казвате: „Българската класика е напълно непозната извън България. Задавали ли сте си някога въпроса защо? Ами просто е – защото няма допирни точки с особено много неща извън България.“... Според мен, предложения отговор в контекста на разговора, засяга странични въпроси. Темата на разговора е друга. По повод на нея ще припомня, че Ботев завършва писмото си до капитана на „Радецки“ с възгласа: „Да живее християнска Европа!“ Припомням го по повод на твърдението: „Не може и „ценностите на дедите ни“ и „Европа“, няма как.“

- 19-08-2012|**Златко**

Уважавам мнението ви напълно сериозно, господин Симеонов. Благодаря ви за подкрепата. Просто съм уморен от нападки, а понякога и сам не съм в състояние да различа приятелски протегната ръка от юмрука... Моля за извинение, просто всичко тук се случва на бегом, прекалено много работа, прекалено много самотия, прекалено много киселина отвътре... Такива работи.

- 19-08-2012|**456**

кофти е така ...“децата ни, децата ви“, грубо, но те са общочовешка ценност и всеки проблем около израстването им, трябва да се гледа под лупа. Нека техните срещи с бъдещето бъдат такива, каквито те си ги направят. И в учебниците на моето поколение „турчинът бесней

/ а не ПРИСЪСТВУВА)))))/над бащино ми огнище“ – пет века, и в моят клас имаше турчета не знам как са учели същата история, литература / не бяха силни ученици по тези предмети, но някои респектираха с математически заложби /, но са исторически факти, които не ме направиха НЕТОЛЕРАНТЕН човек. В семейството ми е имало почит към болни и стари хора. Така беше и семействата на съучениците ми турци. Предадох, а и те, предполагам -също, по-нататък. Щастлива съм днес децата си – космополити, отвсякъде, за приятели имат и турци, и евреи, цигани, негри /живеят извън България/ ...това правило предават и на своите деца-моите внуци – „потребители“ на днешното българско училище, което им дава азбуката и Пътя. Със здраве на всички и по-малко гневни:-)))

- 19-08-2012|**Валентин**

http://www. trud. bg/Article. asp? ArticleId=1508091

Ето една добра статия, която според мен ясно описва проблема на въпросните доклади.

- 19-08-2012|**ICимеонов** – ге:

Г-н Енев, ако сте наистина либерал и уважавате различността, защо толкова ви пречи историята? Нали точно историята ни е направила това, което см е – различни, защото сме други. От уважаваните от Вас османци например. Питате ме какво мисля за Вашия текст. Мисля го абсолютно неадекватен и безпомощен. Комисията, която защитавате предлага под линия да се било обяснявало, че по османските закони Левски е „нарушител“. Нарушител на законите на една най-ретроградна и гнила империя, която не можа да влезе в крак с времето чак до Ататюрк? Да кажете за най-светлия човек, който българската нация е родила, за най-големия демократ, който сме имали, че е нарушител т. е държавен престъпник не е нарушение на историческата истина, а на човешката етика. И Вие искате българските деца да учат одата за Левски с такава бележка под линия. Слушайте, ако обяснявате Ботев и Левски под линия вие поставяте под линия легитимността на българската държава, защото техните умове са я проектирали и техните кости са в основата ѝ. Вие като османски пропагандист ли действате? По убеждение или срещу заплащане? Като либерал би трябвало да знаете, че толерантността не се гради върху невежество, а върху знание. Не подмяната на етнонима

турчин в стиха „да гледам турчин как бесней над бащино ми огнище“ и не поясненията под линия, че османското заптие действа съгласно закона на държавата, като малтретира Левски, ще родят толерантността, а обяснението, че днешната турска държава няма нищо общо с тая изметена от историята империя, която е погубила най-светлите умове на балканските (и не само на балканските) народи. Прав е г-н Минчев, че ако днешна Турция води проосманска политика към Балканите, тя не може да се радва на тяхното доверие. Или Вие като либерал не знаете, че толерантността е възможна само като взаимност?

- 19-08-2012|**Златко**

Забележката за Левски действително е *единственото* нещо, което аз СЪЩО възприемам като пресилено и неадекватно (да сте прочели някъде да я защищавам?). В текста ми се говори за конкретни неща. Това първо. Второ, яростта срещу Турция (като наследник на Османската империя), с която израства всеки българин, и която се лее тук в изобилие, не е нищо друго освен резултат от системно промиване на мозъци в продължение на много десетилетия. Турция е възможно най-добрия съсед, когото имаме, с когото почти никога не сме имали търкания и неприятности, който преглътна с голямо благородство „подаръка“, който му направихме през 80-те години (300.000 бежанци за един месец), и т. н. Разбирам, че за сънародниците ми, дори и когато са образовани и будни хора, е изключително трудно да прогледнат през всеобщата истерия (самият аз се променям напълно всеки път, когато се върна в България). От известно време насам в България и по целите Балкани се провежда системно противопоставяне на най-новата турска политика (наречена нео-османизъм, която всъщност е един доста по-блед вариант на лудичкия национал-популизъм, който се практикува у нас, примерно: аз още не съм чувал турците да започнат да копаят кости и пр., за да доказват националното си величие). Изобщо, идеята на Европа за всесветско помирение и сътрудничество между народите ѝ, престава да функционира начаса, щом само човек прекрачи границите на Балканите. И вие искате от мен да респектирам всичко това? Ами не мога, как да го респектирам? Всевъзможни идеи за взаимна подозрителност, вражда и търсене на поводи за караници – обикновено идещи от страната на дребния и комплексирания, който се чуди по какъв начин да се справи с усещането за собствената си незначителност – и които Европа успя да

отхвърли успешно, преди НИЕ, източноевропейците, да ѝ се натресем на врата – изведнъж се пробуждат и развихрят отново, ще рече човек, че живеем във времето на Каравелов и Чинтулов, а не на Хабермас. Всичко това го има в изобилие. Виж, някакъв по-голям формат, по-голям мащаб, някакъв опит, ако не за мислене, то поне за благородство, за душевна щедрост, за симпатия и отвореност към непознатото – друг път! Пълен ужас! Пълна непсособност за каквото и да е надхвърляне на дребния местен мащаб, пълна неспособност за каквото и да е европейско мислене. Само ежби на дребно, некоректни обвинения, заяждания, словоблудства, прения, ГЛУПОСТИ! Идеи отпреди сто и петдесет години, които днес имат същата власт над умовете и сърцата, както и тогава! Е, как да не побеснее човек? И с кого да разговаря? Единственото, което остава, е ролята на свети Франциск от Асизи – проповядва си човек на кокошките и петлите, с надеждата, че някои от тях може и нещо да разберат... Ще разберат, чушки!

Хайде, лек ви ден, господин Симеонов. (И ви благодаря за грижата за децата ми. Те се радват на чудесно здраве и също ви благодарят за милата загриженост, която имате към техните съдби).

З. Е.

- 19-08-2012|**Kiril Ivanov**

Уви, скъпи приятелю, няма аргументи за обитателите на плоските земи. Горката кустенурка, горките слонове, за тях почивка няма.

Бъди сигурен, че на сума народ му става по леко с Л. П. Знам, че ще кажеш „уф лесно ви е“, ма това е положението. Иначе костенурката и слоновете така и ше си пукнат в ярема, защото, за жалост, плоскоземците са жестоки хора.

- 19-08-2012|**Мариана Тодорова** – Новата статия на Златко Енев

Статията на г-н Енев уцелва проблема в сърцевината – необходими са интелигентни и задълбочени коментари на явленията от българската история и на художествените явления, черпещи факти от тях. На език, достъпен за децата. А не орязване на текстовете на класиците. Истината е, че в момента учебниците по литература и история са пълни с безсрамна псевдонаучност, с безсмислици и абсурдни твърдения. Това е стар проблем, който непрекъснато се коментира в България, но тепърва ще търпи корекция...Не виждам обаче скорошно решение, познавайки

практиката, по която се утвърждават авторските колективи и съответно издателствата за учебниците. Да, така е г-н Енев, фалшивият учебник – тук ще ви цитирам – „обърква учениците по отношение на собствената и чуждата идентичност. Автентичният текст не е съпроводен с подходящ коментар от страна на авторите на учебника.“

Колко сложна е съдбата на съвременния български учител, който трябва да се справи със ситуацията – е тема за друг разговор...Дори подозирам в незадълбоченост комисията за дискриминация, която е трябвало „да отчете“ пред някого, един „проект в действие“, направила го е твърде лесно и мимоходом, поне такова е впечатлението, което оставя. – коментар: Мариана Тодорова

- 19-08-2012|**Майя Маркова** – гс:

  Златко писа:
  Забележката за Левски действително е единственото нещо, което аз СЪЩО възприемам като пресилено и неадекватно (да сте прочели някъде да я защищавам?)... Изобщо, идеята на Европа за всесветско помирение и сътрудничество между народите й, престава да функционира начаса, щом само човек прекрачи границите на Балканите. И вие искате от мен да респектирам всичко това? Всевъзможни идеи за взаимна подозрителност... които Европа успя да отхвърли успешно, преди НИЕ, източноевропейците, да й се натресем на врата

Прехвърлих отгоре-отгоре доклада, тук:

here

но забележката за Левски я няма. Някой да ми даде линк?

Текстът е доста разнороден, явно отразяващ принос на различните автори. Част от него е разумна, част – отвратителна (например това за учителите), повечето е средна хубост, стандартно изпълнение на български чиновници, запълващи работното си време. Изуми ме, че като положителен пример дават учебник, питащ седмокласниците: „Как виждате собственото си бъдеще – бихте ли избрали съдбата на емигранта?“ Ашколсун, кьополаар!

Златко, не съм съгласна с високото мнение, което имаш за „Европа“ – тази Европа, която преди няма и 100 години постави ненадминати рекорди по варварство и която толкова пъти е „балканизирала“ нашите клети охулвани Балкани. Според мен, дори ако ни един народ от Изток-

на Европа (вкл. гърците) не бе приет в Европа, рано или късно европейците пак щяха да се скарат за пари и – дотук бяхме с помирението и сътрудничеството!

Аз съвсем неслучайно се хванах за думите ти за „Пипи Дългото чорапче“. Убеждението, че ние сме тъмните балкански субекти, а „европейците“ са висококултурни и цивилизовани, е толкова дълбоко вкоренено у нас, че се обзалагам – нито ти, нито някой от читателите ти е забелязал политическата некоректност на Астрид Линдгрен. Която е далеч по-лоша от тази на българските класици, първо, защото не се дължи на историческата обстановка, и второ, защото повечето хора биха предпочели народът им да бъде стереотипиран като черна прокуда, беснееща над хорските бащини огнища, отколкото като сбирщина от тъпанари, на които се полага да бъдат управлявани от някой нордически разбойник.

Впрочем авторите на доклада, които многократно се оплакват от непредставянето на хора с увреждания в програмата, явно са пропуснали факта, че в „Под игото“ има двама герои с увреждания – Колчо и Мунчо, при това вторият е с умствено увреждане. А че програмата има нужда от осъвременяване, има. Например да се обсъжда по-малко Бойчо Огнянов и повече Мунчо.

Това, за което съм напълно съгласна с теб, е призивът за повече спокойствие и по-малко Чинтуловски страсти.

- 19-08-2012|**Златко**

Не те разбирам, Майа. „Пипи“ е писана през 1945, далеч преди изнамирането и на политическа коректност, и на всякакви модерни езикови форми. Какво сега, и Марк Твен ли да обвиняваме? А що се отнася до „некултурната“ Европа, звучи ми като лисицата и гроздето. Сега, разбирам да говорим за нещо спорно и неясно, хайде, бива. Но подобен вид иконокластика ми се струва по принцип безинтересна и основаваща се или на търсене на ефект (което изключвам при теб), или на доста солидна доза инат (което не изключвам, дори напротив). Впрочем, всеки най-добре сам си знае...

П. П Между другото, единственото, което може да се отбележи като „некоректно“ в „Пипи дългото чорапче“, е използването на думата „негър“ (и то, повтарям, само от гледната точка на нашето време, не онова на Линдгрен). Инак тонът на книжката е великолепен във всяко отноше-

ние, няма и следа от някаква „бяла надменност“ или осмиване на чернокожите. За последен път съм чел тази книга с децата си, преди доста години, но и досега си спомням – от детството си! – как Пипи отбелязва, че би искала също да има черно задниче, защото белият пясък изглежда така красиво, когато полепне по него. Какъв расизъм, каква дискриминация, какви пет лева?

- 20-08-2012|**Kiril Ivanov**

Струва ми се, проблемът е в това, че оставени нещата както са сега нашите класици ще са все по–малко четени, което не заслужават. Колкото е по– голяма дистанцията във времето повече усилие е необходимо при аргументацията. Когато е прописвана нашата класика светът вече мисли модерността. Най лесно сравнение е живописта и не само.

- 20-08-2012|**ICимеонов**

Г-н Енев, тъкмо мислех, че с две-три думи вече сме си казали нужното и получавам тая сутрин освен Вашите пожелания и благодарностите на Вашите деца.

Понеже те, както пишете, не знаят български, моля Ви да им предадете и моите благопожелания. Те са имали голям късмет, г-н Енев, да бъдат различни всред една унифицирана среда с нейните си стереотипи. Могли са да знаят и едни други стереотипи, а това е шанс да гледаш на света по-широко и по-свободно и езикът на омразата да им бъде завинаги непонятен. Защото нали стереотипите са, които го раждат и най-ефикасният начин да се борим с тях е да владеем и нечий други стереотипи, и да гледаме света от колкото се може повече вишки с прилежащите им стереотипи.

Това е либералният идеал, които те са имали по рождение и това наистина е голям късмет. Но Вие току що се похвалихте: „Имаше едни десет години от живота ми, в които почти не се сещах за България – и това беше точно времето, в което те растяха.“ Дали не сте пропуснали много, г-н Енев за либералността на собствените си деца, за тяхната различност? Дали не сте пропуснали да напишете домашното си, което се пише именно в тия десет години и после никога?

Моят спор с Вас е за либерализма, който Вие разбирате по странен и дори абсурден начин. Вместо многообразие – еднаквост, вместо равноправни гледни точки – най-правилната. Нали Вие написахте по-горе:“Не

може и „ценностите на дедите ни“ и „Европа“, няма как. Едното от двете – а всъщност и двете, разбира се – се нуждае от поставяне в контекст, от обясняване, от разбиране като минало, а другото – като бъдеще. Не може и двете като бъдеще, няма как.“ Може г-н Енев, може! Защото ценностите се надграждат, а не изкореняват за да се засеят нови. Вас нима не са Ви правили „нов човек“ по типа „човек на бъдещето“? Либералното е да надградиш и промениш, а не с ...търнокопа. И не контекстът е важен (особено за един учебник) а текстът, в който е знанието, а от знанието да дойдат изводите за съвременността (контекстът, както казвате Вие).

Разгеле дойдохме до съвременността! Много обичам турските думи в двешния български език и никак не е случайно, че са останали. Които са останали са незаменими, така са се сраснали с езика. И хич не съм съгласен с това Ваше мнение, че българският език бил беден за комуникация в сравнение с великите езици понеже не сте могъл да преведете нам си кой английски израз, което ни доверихте наскоро – миналата или по-миналата седмица мисля, когато похвалихте езика ни за неговата „пиперливост“.

Разгеле, казвам и се връщам на приказката ни.

Г-н Енев Вие сериозно или (просто пропагандистки) твърдите, че „Турция е възможно най-добрия съсед, когото имаме, с когото почти никога не сме имали търкания и неприятности, който преглътна с голямо благородство „подаръка“, който му направихме през 80-те години (300.000 бежанци за един месец), и т. н.“

Г-н Енев, аз не искам моят народ да има най-добри и по-добри съседи; аз искам той да бъде разглеждан като равен с всички. Вие си спомняте, че ние вече сме имали народи, с които „дружбата ни ... както слънцето и въздуха за всяко живо същество“ и т. н. и т. н. Всяко разделяне на „добър и най-добър“ не е израз на либерално мислене и на това ни учи самата история.

Г-н Енев, как може да сочите като добър пример за нас, (които сме ученици в демокрацията), страна, в която прокудиха единствения си Нобелов лауреат и застреляха единствения си редактор на малцинствен вестник на улицата? Да кажем, че това си е тяхна работа. Но не е ли наша и тяхна това, че вече 90 години (след мирен договор, който урежда въпроса)тази страна протака обезщетенията на 400 000 (четиристотин хиляди)бежанци, които прогони за една седмица и то на бегом, без автомобили и трактори и с дребни золуми по пътя? Все пак народът, който

Вие така старателно поучавате на толерантност почтено изплаща пенсиите на всички прогонени преди 30 години хора с моята и заплатите на стотици хиляди други останали тук, (надявам се не и с Вашата), макар че някога властта не направи референдум да гони ли Вашите 300,000 или не, а направо ги изгони.

Г-н Енев, аз не намирам Вашия начин на мислене за либерален. Посочих ви част от аргументите си. Вие заемате менторски пози, много високо размахвате диригентската палка и така вместо либералната музика, която искам да чувам произвеждате само шум и каканижене.

Хубав ден!

- 20-08-2012|**Диана** – Най-накрая е един разумен глас.

Радвам се, че на фона на общата гневна реакция се намират и хора, които разумно и с аргументи да обяснят какво не е наред с класиците. Имам самочувствието на четящ човек. Учила съм в паралелка с профил „Литература“, но както тогава, така и сега не разбирам защо не може да имаш мнение различно от това на учителя или автора на учебника. Още си спомням как със съучениците ми възприемахме с присмех анализите на „Хаджи Димитър“, които учителя ни задължаваше да правим, защото никой не може да ме убеди, че като го е писал Ботев си е казал „Ей, сега ще го направя с 12 строфи, та да са като 12-те апостола!“.

Извинявайте за отклонението, просто исках да кажа, че изучаването на класиците (без значение наши или чужди) трябва да има за цел запознаване с едно различно време и научаване на критическо мислене, на умение да защитаваш тезата си, а не на „кравешко“ зазубряне на някакви хвалебствени фрази за този или онзи автор.

Както написа някой „класиците не са „свещени крави“. Те също са хора, живели в определено време и с определени разбирания. И в това да обясниш на децата си, че текста е свързан с времето, в което е писан няма никакво обругаване.

Защото децата възприемат буквално казаното или написаното. След урока за 3-ти март в детската градина на сина ми, се наложи доста да обяснявам защо като порасне няма нужда като Христо Ботев да избива турците и как „турчин“ не е обидна дума.

- 20-08-2012|**Златко**

Виждам, че говорите от принципни позиции, което прави разговора ни както по-лесен, така и по-труден, господин Симеонов. Ще се опитам да отговоря на различните ви тези по ред:

1 „Либералният идеал“, доколкото може да бъде определен еднозначно, исторически започва със защита на правата на индивида срещу общността (Мил), а едва в наше време бива разширен до защита и представяне на възможно най-плуралистични интереси в обществото (което е чудесно, и аз по принцип се присъединявам към вашето разбиране). Не споделям обаче разбирането ви, че онова, което правя самият аз, е свързано с опити за „изкореняване“ на някакви ценности, и заместването им с други. Хеле пък в тоя текст (като сме тръгнали да използваме пъстри думички). Онова, за което пледирам, е съвременно преподаване на класиката, с изрично поставяне в точен исторически контекст. В противен случай „ценностите на дедите ни“ просто се превръщат в абсурд, в насърчаване на етническа и междунационална вражда, както най-ясно се показва от най-новата ни история. Ако по онова време (1800-те) това е била единствено възможната позиция, то днес съвсем не е така, не бихте ли се съгласили, господин Симеонов? Ето защо е необходимо да обясняваме на децата си, че класиците ни трябва да се почитат и уважават, но не и четат буквалистки, като апел за омраза към всичко турско и чуждо. Това е нещо, което няма бъдеще. Такъв е смисълът на собствените ми думи, които вие цитирате по-горе.

2. Да се твърди, че Турция е „страна, в която прокудиха единствения си Нобелов лауреат и застреляха единствения си редактор на малцинствен вестник на улицата“ е все едно да се твърди, че България е идентична с Волен Сидеров и „Атака“, господин Симеонов. България само може да си мечтае за толкова независима, борбена и самостоятелно мислеща интелигенция, каквато има Турция – и това от много десетилетия насам, не от вчера. Екстремисти има навсякъде; човек би могъл дори да избере да не дарява никакво доверие на сегашното турско правителство, понеже е про-религиозно. Това е въпрос на личен избор, но всеки избор трябва да бъде подплатен с достатъчно информация, ако носителят му не желае да стане роб на невежеството. В такъв смисъл множеството статии по политически и културни проблеми на Турция, които публикувам тук от години насам, ме карат да избера една позиция на повече доверие в демократичното и европейско бъдеще на Турция, отколкото

сте склонен да го правите вие. Сигурен ли сте, че сте достатъчно запознат с конкретността на нещата, господин Симеонов?

3. По отношение на историческите ни проблеми с Турция, поне онези от 20-ти век, то гледните точки също могат да бъдат диаметрално противоположни. Конкретно: натяквайки непрекъснато на Турция, че тя ни дължи обезщетение за събитията, произлезли от последния голям конфликт между двете страни (преди близо 100 години!), означава според мен абсолютно да се затварят очите за собствения „принос“ към българо-турските отношения. Ние с удоволствие говорим за това какво са ни направили „те“ (повтарям, преди близо 100 години), но заедно с това удобно пропускаме да отбележим, че през всичките тези сто години България е пращала (и продължава да праща) редовни вълни от бежанци към Турция, на множество „вълни“ (1930-те, 50-те, 70-те, да не говорим за 80-те). През цялото това време Турция не е правила никакви проблеми на България, не е имала никакви претенции, не се е заяждала по етнически или териториални въпроси, държала се е с достойнство и чест – нещо, което не може да се каже за почти никой друг от балканските ни съседи. Човек наистина трябва да бъде МНОГО силно предубеден, за да има очите след всичко това да настоява, че те дължат нещо на нас, а не обратното, господин Симеонов.

И, знаете ли коя според мен е основната причина за това? Именно националната ни идеология – единствената, която е останала непроменена и недокосната през всичките последни 150 години от съществуването ни. ОМРАЗАТА към всичко турско, подхранвана в немалка степен от БУКВАЛИСТКИЯ прочит на националните ни класици. Ние все още „силно любим и мразим“, точно както и по онова време, просто защото никога досега не сме имали някакъв реален досег с Европа, с нейната модерност и нейните идеи за толерантност, съвместно съжителство и помирение въз основа на един съвместен прочит на историята. Не знам на каква възраст сте лично вие, господин Симеонов, но знам, че всеки човек, който защищава правото си на омраза, с каквито и да било изтънчени аргументи, е по принцип на 150 години. Е какво пък, изборът си е лично ваш.

- 20-08-2012|**Лидия**

Препоръчвам ви да прочетете интервюто на Мариела Балева с проф. Никола Георгиев, публикувано в „Преса“ днес. Полезно е да се прочете

мнението на един безспорен авторитет, който живее и работи във и за България.

- 20-08-2012|**ICимеонов**

Г- н Енев, избегнали сте брилянтно отговор на главните ми въпроси. Ако желаете този разговор да продължи с голяма дискусия препечатайте от днешния брой на в. Преса интервюто по същите въпроси с големия литературовед и човек проф. Никола Георгиев.

Хубав ден.

- 20-08-2012|**Kiril Ivanov**

По повод справедливата Ай Семеонова възмута.

„Моят спор с Вас е за либерализма, който Вие разбирате по странен и дори абсурден начин. Вместо многообразие – еднаквост, вместо равноправни гледни точки – най-правилната. Нали Вие написахте по-горе:“Не може и „ценностите на дедите ни“ и „Европа“, няма как. Едното от двете – а всъщност и двете, разбира се – се нуждае от поставяне в контекст, от обясняване, от разбиране като минало, а другото – като бъдеще. Не може и двете като бъдеще, няма как.“ Може г-н Енев, може! Защото ценностите се надграждат, а не изкореняват за да се засеят нови. Вас нима не са Ви правили „нов човек“ по типа „човек на бъдещето“? Либералното е да надградиш и промениш, а не с ...търнокопа. И не контекстът е важен (особено за един учебник) а текстът, в който е знанието, а от знанието да дойдат изводите за съвременността (контекстът, както казвате Вие).“

Та подред.

1. Кой либерализъм дава равноправие на гледните точки? Правешкият ли? Ако мойта гледна точка е близка до гледната точка на месомелачката още ли ще искате да е равноправна с вашата скъпи Ай Симеонов?

2. „Едното от двете – а всъщност и двете, разбира се – се нуждае от поставяне в контекст, от обясняване, от разбиране като минало, а другото – като бъдеще. Не може и двете като бъдеще, няма как.“ Как по точно да се каже. И кои ценности да надградим. Хубаво е да уточните. Щото надградената ценност на favorite axe is more axe.

3.“И не контекстът е важен...и дъра бъра“

Та именно контекстът прави един текст. За това има литература и има „Овчарчето Калитко“ и „Априлски сърца“ където контекст нема, само прави линии.

Контекст–Сбор от всички обстоятелства, при които става нещо и които му придават(на текста) значимост или смисъл.

- 20-08-2012|**ICимеонов** – Към г-н Кирил Иванов

Г-н Иванов,

Не е ли по-уместно, когато сте на форум да не изливате преданите си чувства? На античния форум това е било позволено само на робите и то след беседите, когато е трябвало да откарат господарите си до домовете им.

И друго. Дали ще Ви бъде възможно да си купите речник (правописен) на родния ви (надявам се) език и да уеднаквите правописа си, примерно на думата костенурка според вас кустенурка? Както и изписването на сравнителна степен в думите, както и пунктуациите, както и въобще градежа на писмен текст.

Приятно четене!

- 20-08-2012|**Чинаридзе**

Нямаше да се намесвам в този спор, ако не ме бе беше одрала по бузата една фраза от въпросния доклад на въпросната комисия („Комисия за защита от дискриминация“):

...“съществува риск“.

Да, според доклада и според комисията, „съществува риск“ –

„съществува риск за пренасяне на отрицателното отношение към турците от страна на учениците върху техните съвременници.“

Смехории!

Тези хора, които ни „защитават“ от дискриминацията, наистина, в кой век живеят?

Аз не познавам млад човек, където и да е в Европа, дори в България, който днес да има „отрицателно отношение“ (към „турците“ или към когото и да било), което отрицателно отношение той да си го е изградил на основата на написаното в учебниците! Няма такъв млад човек, разберете!

Което означава, че цялото това упражнение – някакви експерти да седят и да дебнат какво пише в учебниците – е сбъркано от самото си начало!

Това е толкова далеч от реалния живот на реалните днешни млади хора – че просто не виждам какво има да го обсъждаме.

Учебниците са точно ПОСЛЕДНОТО, което младите хора отварят, учебниците са ПОСЛЕДНОТО, което младите хора поглеждат – а дори и да прочетат в тези учебници нещо, то ще е повече за да се подиграят с него, а не за да го възприемат буквално (както формално-буквалистки са „чели“ учебниците ония „експерти“ от оная печално известна комисия...)

И какво значи да твърдиш, че „никога досега не сме имали някакъв реален досег с Европа“... Кой не е имал реален досег? Ботев ли не е имал реален досег с Европа? Ами че дори когато анализира състоянието на тогавашна Турция (т. е. на „Османската империя“ – която той и сам, по личен опит, познава достатъчно добре), Ботев пак се позовава на френска, германска, английска преса! С „Европата“ той е наясно, „Европата“ Ботев я е достигнал – и я е задминал в мисленето си!

Ама тези факти днес остават днес неизвестни, вероятно и Златко Енев не ги знае, затова си и позволява да поставя нещата така, все едно има едно голямо „ИЛИ“, което ние уж днес трябвало да изберем – „Не може и „ценностите на дедите ни“ и „Европа“, няма как.“

Само че това е фалшива дилема, и тя още тогава, по ботево време, е била преодоляна.

Как? Ами четете Ботев, четете финала (а и пълния текст) на неговото есе „ИЗЛЕЧИМА ЛИ Е НАШАТА БОЛЕСТ“:

http://liternet.bg/publish5/hbotev/pub/ izlechima.htm

„Както с приеманието византийската култура ние се показахме майруни и достигнахме да бъдеме робове на азиатските варвари, така и със сляпото поддържание на Европа ние ще да достигнеме да бъдеме робове сами на себе си. – Когато е така, то какво тряба да се прави? – Преди сичко ние тряба да влеземе в самуиловска борба с новата Византия, пък тогава вече да заемеме от Европа това, щото ни е потребно, щото ни не достига ѝ щото е признато за полезно на човекът. В противен случай с нашият живот е неприменимо нищо човеческо и ние твърде лесно можеме да загинеме.“

- 20-08-2012|**Kiril Ivanov**

Към добрият г. Ай Симеонов.

БАдете сигурен, речник си имам.

Но това което носи слоновете на вашата плоскост от вида EART е КОСТенурка а не онова което вие си мислите. А градежа, не му берете грижа, колкото устиска толкова. Влезте в контекста, ше е от полза. А и не робувайте на предръсъдъци, не е ама никак либерално.

- 20-08-2012|**Огнян Минчев**

Златко, нека използваме този конкретен повод за поставяне на един принципен въпрос. В нашата дискусия във ФБ ти казваш: „принципът на свободата на словото (един секуларен принцип) е по същество несъвместим с онзи на сакралността (един религиозен принцип). И няма страна, опитала се да съчетае законодателно тези два принципа, която да не е отстъпила в края на краищата по посока към религиозността и забраната на (определени) свободи.“ Означава ли това, че пътят към едно либерално общество преминава през унищожаване на сакралното и се стреми към царство на профанното? Аз съм скептичен да приема обяснението – компромис, че сакралното остава личен проблем, а в обществото то няма място. Що за общност е тази, която се основава изцяло на профанното? Бейзболен отбор? Бизнес сдружение? Дори и те си имат сакрална сфера. Опитай се да кажеш на бейзболния отбор, че другите са по-добри от него. Или кажи на събраните в клуб бизнесмени, че държавата трябва по-здраво да контролира бизнеса им. Удряш ги по идентичността. Откъде взехте тези инвазивни технологии на „постмодерен либерализъм“ бе, хора? Вашето левичарство засенчва това на Маркс – Ленин, които искаха „само“ да направят хората равни икономически. Вие искате да ги направите равни чрез пълно опустошение. Какво означава да премахнеш сакралната сфера на общността – на всяка общност? Нали постмодерният либерализъм създаде една Европа, основана само върху абстрактни ценности – за да се питаме днес ще има ли обединена Европа ако рухне еврото. Еврото ли е идентичността а Европа? Този континент съществува като културна общност от 3000 години – защо го редуцирахте до съвкупността от вашите собствени убеждения? Знам, ще кажеш – защото европейската идентичност от преди нас създаде нацизма. Да, но създаде и Микеланджело, и Хегел, и Тома Аквински, и Мартин Лутер ... оппа-а, извинявай, нагазих секуларизма...

- 20-08-2012|**Джони**

Да си зададем някои простички въпроси. Българското образование повече от столетие е националистическо при това двойно и тройно повече от европйците, защото освен историята, с това се занимава и обучението по литературата, която е 90процента представена в националистическата си части, че и географият, уникално за Европа дори футболът ни е с националистически имена. Национализмът почти изчерпва хуманитарното и социално образование. То е единствената ни споделена обща ценност, никаква друга. И питам: Какви са положителните резултати от това за българскишя род? До какви ползи се домогна нашего брата от владеещия го всеобхватени национализъм? Духовност? Благоденствие? Напредък? Социална хармония и адекватност? Успехи? Харесва ме ли се като резултат? След като явно тази ценност ни е формирала, доволни ли сме? Не се ли чувстваме на дъното именно от това, в което ни е превърнала тази ценност? Не обслужва ли тя единствено тези, които мразим- политиците, които я използват за решаване на изборите и после за отвличане на внимани и разреждане на енергия срещу измислени призраци, каквато е и поредната кампания?

- 20-08-2012|**Златко**

За да бъда честен, трябва да ти призная, че самият аз нямам точно определен отговор, Огняне. Прекалено отговорна е дискусията, прекалено сложен проблема, за да се изтъпаня сега тук с някоя глупост, която да ме преследва години след това. Самият аз гледам на себе си като на религиозен човек, ако и да не съм последовател на никоя от световните религии (но не искам сега да се забивам в лични неща)... Така че отговорът ми наистина е „не знам“, колкото и глупаво да звучи това. Единственото, което виждам от практиката на досегашните опити за съчетаване на тия принципи е, че не става. Винаги сакралното взема превес, винаги се получава една или друга форма на най-отявлен лов на вещици (примерите наистина са много), винаги се стига до момент, в който има тотално отстъпване от основни принципи на демокрацията. Може би е достатъчно, ако просто се смени по някакъв начин акцента върху сакралното, и се замени с някаква друга форма на ценност. Самият аз, не ще и дума, съм привърженик на някаква форма на пиетет към националните ценности, но го виждам не толкова в някакво изискване за стриктно придържане към неизменни форми на почит, колкото в посто-

янно поддържане на реална дискусия, постоянно обновяване на начина, по който почитаме, нека ги наречем така, „светините“ си (малко се безпокоя от тази дума, защото тя вече отива в посока недосегаемост, която самият аз считам за недопустима). С две думи: предполагам, че рано или късно и у нас ще се намери начин за отдаване на почит към националните герои и класици, който обаче не ги затваря в някакви фиксирани рамки (нещо, което отново и отново води до разцепление и схизма в нацията). Посочих примера със САЩ, където нещата – така поне изглежда отдалеч – функционират. Никой не се притеснява от шегичките с националните им символи, доколкото няма охулване и обругаване, разбира се. Е, тук пак стигаме до въпроса „а какво именно представлява охулването и обругаването“; аз мога да кажа единствено, че отговорът е въпрос на консенсус, постигнат в конкретен исторически момент, след конкретна, открита и широка дискусия. А за това е необходима сериозна доза подготовка, тъй като – както сам виждаш – дори един толкова образован и знаещ човек като теб „подскача“ от нещо, което за мен примерно изглежда единствено като добър повод да се подхване най-после дискусия относно това дали ценностите на класическата българска идеология (по принцип анти-турцизъм), ни вършат някаква работа и днес, или е време да започнем да се отърсваме от онези техни аспекти, които действително заплашват бъдещето и сигурността ни, просто защото ни превръщат в източник на вражда и несигурност по отношение и на съседите, и на собствените ни малцинства. Нещата според мен звучат напълно разбираемо и логично. Тук изписах вече десетки страници и не ми се ще да се повтарям. Просто онова време е имало приоритети, които, ако биха били възприети дословно днес, биха ни довели до директно противоречие с принципите на добросъседството и разбирателството.

Ами това е от мен.

- 21-08-2012|**Манол Глишев** – Добре де,

само аз ли не намразих турците като си четях възрожденските ни автори? Намразих... какво намразих? А, да, чиновниците. И днес не ги обичам, нищо, че не са турски. И империята. Империята – това не са турците, нали? Турчинът си е турчин – човек като нас. Но чиновникът невинаги е човек. И империята не е човек, тя е някакво хилядоглаво чудовище. Май това е. Дали имах по-добри учители по литература или по-свестни родители... не знам. Във всеки случай не намирам никакъв

проблем във възрожденските автори и днес спокойно мога да чета дори антисемитските словоблудства на Любен Каравелов, без изобщо да ми мигне семитофилското око.

Тъй че – без паника. Има си минимум здрав разум, който може да се набие в канчетата на децата и без особени морални затруднения.

- 21-08-2012|**Огнян Минчев**

Златко, съгласен съм, че казусът не е лесен. Един възможен изход от него е разбирането, че в публичния живот истински сакралните идеи и ценности често се подменят с фетиши. Това е нормално – фетишът е примитивната форма на религиозност в широкия смисъл на думата, която е лесен обединител за хора с различно ниво на съзнателна еволюция. Но фетишът не е основание за де-сакрализация – той е основание за усилия да се формулират и отстояват истински стойностните идеи и ценности. Проблемът на редукционизма е, че според неговите постмодерни адепти не съществуват идеи или ценности, които не могат да бъдат „де-конструирани“. Това е път към музея на цивилизациите, а не към бъдещето. Ако се върнем към спора, който възпламени тази дискусия, Ботев и Левски често се употребяват като фетиши на безпросветен „патриотизъм“, докато всъщност те са утвърдената перспектива на българина към модерното общество и политическата свобода. За османските турци Ботев и Левски не са казали нищо по-различно от Кемал Ататюрк. Ако някой си мисли, че ще успее да ги „релативизира“, за да обслужи нео-османизма на официална Анкара (който тихомълком подкопава делото на Ататюрк) – лъже се.

- 21-08-2012|**Златко**

Започвам по малко да се заплитам, Огняне. Аз съм практичен човек и, за да разбера нещо, обикновено ми е нужен някакъв функциониращ пример. В случая например не мога да разбера къде точно минава границата между „фетиш“ и „сакрално“. Както виждаш, двамата с теб доста здраво де-сакрализираме националните си кумири, като ги подлагаме на открита дискусия и обсъждаме най-подходящите начини, по които можем да им отдаваме почит. Самият аз нямам ни най-малкото усещане, че поставянето им в определен исторически контекст е форма на де-сакрализация (като хора, защищавали – поне отчасти – идеи, които днес не могат да бъдат защищавани; някой днес тук спомена антисе-

митизма на Каравелов, примерно). Вечното у тях е онова, което самите ние изберем да виждаме като вечно – за мен лично: непокорството им, свободата на духа им (доколкото я е имало), способността им да се противопоставят на „здравия български разум“ и да тръгнат на нещо, което привидно няма ни най-малки шансове за успех (по тия неща самият аз писах едно – може би твърде емоционално – есе, само няколко дни преди да се разрази „бурята“). Но не и някакъв канон, който авторитети или институции могат да използват като средство за сплашване и потискане на обществения дискурс (как възприемаш ти самия идеята за обявяването на нови исторически интерпретации като „заплаха за националната сигурност“?) Какво сега, книги ли да започнем да горим? Или, още по-добре – хора? Сигурен съм, че междувременно поне няколко инак добросъвестни хора са изгубили работата си тихомълком, покрай цялата истерия. И защо? Заради *един-единствен*, който наистина е напълнил гащите от престараване, обявявайки действията на османската полиция за нещо, което стои извън укор. Е добре, ами останалите? Аз не успях да намеря нито един пасаж, в който да има някаква особена де-сакрализация, дори напротив. Хората се опитват най-добросъвестно да мислят по нов начин, да въвеждат и у нас някакви правила за дистанциране от шаблоните на традиционно националистическото ни (sic!) възпитание. И какво се получава в резултат? Солиден backlash, удар по врата, за радост на цялата традиционно враждебно настроена срещу всичко ново и непознато общественост (дано да се променя вече по малко).

Нека да формулирам нещата пределно просто, Огняне. Според мен и тук, както и в политиката, има нужда от солидна система на checks and balances, за да се ибегнат възможностите за злоупотреба с власт и ирационални обществени умонагласи. Което означава, че *като минимум* сакралното трябва да бъде солидно разделено от държавата (то си остава част от религията, както и да го въртим и сучем). Тоест, всеки може да се прекланя пред каквото си поиска, на лично ниво, но държавата няма право да поддържа каквито и да е форми на сакралност (повтарям: сакралност като канон, като разбиране за непроменливост и неподвижност на „националните светини“). Напротив – тя активно трябва да насърчава дискурса и изследването на сакралните моменти, за да бъдат те изчистени, доколкото това е възможно, от ирационалност и възможности за развихряне на масово-култови страсти, които ни завръщат с

десетилетия назад, ако не и още по-зле (колко бързо само забравихме, че обществото, от което уж излязохме само преди двадесет години, беше едно общество, дълбоко затънало в една фалшива сакралност).

А между другото, „пост-модерният“ дискурс, на когото самият аз никога не съм бил привърженик, постепенно започва да отмира и отстъпва място на нещо по-солидно, по-способно на задаване на ориентири (по този въпрос тук в списанието има поне няколко текста, доста интересни). И това едва ли е случайно. Няма общество, което да може да остане цялостно без ориентири, но да се твърди, че модерната либерална демокрация е равнозначна на всеобща деконструкция, според мен е напълно погрешно. Тук непрекъснато трябва да препращам към неща, които вече съм публикувал, но въпроса за търсенето на общоевропейска памет е един от най-важните в момента и по него работят стотици хора, които предлагат реални решения. Проблемът у нас е, че ние още не сме навлезли в модерността, още не сме успели да постигнем дистанция към откровено пред-модерните идеи на националната ни класика, камо ли пък да говорим за някаква пост-пост-модерност (тоест задминаване на пост-модернизма). По принцип от него в България се интересува(ха) една шепа интелектуалци, които успяха да го направят популярен като понятие в средата на 90-те. Но инак, България и пост-модернизъм? Ама де-де... Тепърва има да се борим с пред-модернизма (прочети само „бисерите“, които се сервират най-сериозно тук, прочети и онова интервю от вестник „Преса“, в което някакъв „голям“ професор най-спокойно твърди, че това бил турски заговор...) Майко мила, в какъв свят живеем ние с теб, Огняне? Каква де-конструкция, какви пет лева, като тук става дума за процеси, чиито единствени аналози могат да се открият по места като Пакистан и Египет (отпреди революцията)? Не мислиш ли, че е прекалено опасно човек да се обявява в защита на неща, които тълпата след това започва да превръща в лозунги за громене на непознатото и новото, по добре познат сценарий? Консерватизмът е едно, а съвсем друго е липсата на чувствителност към опасностите на времето, в което живеем. Не модерността е заплахата, Огняне. Нея още я няма, тя тепърва ще трябва да се поражда. Опасността идва от заравянето в кумири и фетиши, които са замразени в някакво извън-историческо състояние от около 150 години насам – и продължават да пречат на интеграцията ни в Европа (защото огромна част от посланията им са свързани с чувства на омраза, недоверие, агресия към чуждото, което за тях е – почти само –

турско). Пак ти казвам – прочети какви неща ми пишат тук хората, за какво изобщо става дума. И това все пак е някакъв „интелигентен“ форум. А какво става навън в джунглата хич и не ми се иска да мисля или чета.

Хайде, със здраве. Надявам се да сме свършили и малко работа, докато си разговаряме така...

- 21-08-2012|**Огнян Минчев**

Съжалявам Златко, няма да се присъединя към мнението, че България е „изостанала страна“, на която тепърва ѝ предстои модернизация и е назад от „рееволщционните“ Египет и Тунис. Ето заради подобни твърдения, които са израз на комплексарщина у ентусиазирани космополити от български произход, българският дебат е белязан от комплекси за малоценност. Не стига, че като нация сме останали под санитарния минимум на обществена солидарност, институционална ефективност и общностен интелект, хайде сега да се изкараме по-назад и от египетските ислямисти, които замениха Мубарак на власт. Не, Златко, България не е домодерна страна – тя е модерна в значителна степен, тук все още има хора, които няма да допуснат идентичността на България да бъде подменена със сладникав дайджест от псевдолиберални шербети. Аз съм последният човек, който ще одобри дискриминация към някого, но няма да я позволя и срещу идеите, формирали българската идентичност. Явно е време този въпрос да бъде иззет от ръцете на воленсидеровци & Со за да има нормален дебат между традиционализъм и космополитизъм в България. Аз отдавна считам себе си за гражданин на света, но не мога да допусна по-нататъшното съсипване на собствената ми страна само защото тези, които я управляват са негодници, а на тези, които им опонират, всъщност не им пука. „Е, тя националната държава и без това си отива...“ „Е, всяка нация възниква и умира, какво толкова...“ „Е, колко българско ще остане в обединена Европа...“ Да продължавам ли с „либералните“ мнения, които съм чувал с ушите си? Готов съм да дам всичко за свободата тези мнение да бъдат изказани. И съм категоричен, че те не бива да вземат връх в обществения дебат.

- 21-08-2012|**Златко**

Allons travailler, тогава!

- 21-08-2012|**Валентин Стоянов**

Априори историята трябва се учи такава, каквато е била. Едновременно с това, учебниците и учителите трябва обясняват, че се отнася за друго време, друга епоха, други ценности..

Само така може да се изгради качествено младо поколение с модерен поглед.

Балканите са доказали, че всяко изкуствено вмешателство срещу естествения ход на събитията завършва с неуспех.

- 21-08-2012|**Огнян Минчев**

Точно така г-н Стоянов. А в случая с Ботев и Левски учителите трябва да обясняват, че става дума за исторически фигури, чиито идеи и ценности са все още недокрай постигнати цели на българската национална общност.

- 21-08-2012|**Гост** – „Историята такава, каквато е била“

„Историята такава, каквато е била“, г-н Стоянов, е историята такава, каквато ни е била поднесена. И колкото повече източници се четат и различни гледни точки, толкова по-богата става тя, или по-объркана за хората, които знаят само да любят и мразят и разделят света на черно-бяло.

- 21-08-2012|**Валентин Стоянов** – Валенти Стоянов

Гост, благодаря на глубцие че съществуват за да може да тяхна база да различаваме умните и да следваме тях. Така ще е винаги.

Времето на нашите класици е твърде близко за да имаме исторически загадки. Ехото на епохата още се чува в близкото ни минало т. е. това не е история „каквато ни е била поднесена“ Това са чисти истинни човешки съдби и стремежи.

- 21-08-2012|**ICимеонов**

Г-н Минчев, не Ви познавам лично освен бегло от някакви tv-предавания, но виждам, че тук се опитвате да внесете дух на повече обективизъм в една доста откровено, пропагандно остра дискусия.

Г-н Енев, доколкото знам, живее в Германия от много години и е естествено да губи представа за реалностите в България, но не е естествено

да настоява, че толерира всяко мнение, когато с такава ярост е непрекъснато в позата на проповедник, изстрадващ мисията си сред аборигени.

Вчера и предния ден аз се опитах да успокоя малко постоянно кипящите му страсти да ни тика Турция като „благороден“ пример за нашата демокрация, но не успях да го мръдна на йота.

Затова с обръщам сега към Вас, тъй като вие виждам имате все пак някакъв диалог.

Като начало обяснете на този човек, че онзи „някакъв „голям“ „професор“, който във в. Преса виждал в скандала за мястото на Ботев и Левски в учебниците турски интерес в откровената акция за профанизация (а тя не е от вчера и далеч не е само в този форум), та този „някакъв „„голям“„професор във времето, когато г-н Енев се е задявал със своята германка по софийските улици (т. е. времето преди онази дата на 1989) беше емигрант в Англия като израз на личен протест срещу гаврата с имената на българските турци.

Обяснете му, че от Лондон той отказа да стъпи отново в България, докато властите не върнат отнетите права на гражданите си с турско самосъзнание.

Обяснете му, че този „някакъв“ е първият, който още по времето на социалистическия маразъм в аудиториите на Софийския университет (същият, в който, мисля, г-н Енев е бил студент)говореше с езика на новите и модерни методи на научно дирене в литературознанието, философията, антропологията и че си е платил затова, както малцина други.

Обяснете му, че за неговите лекции идваха студенти от всички факултети на Университета и че той е създал следовници – хора толерантни, но не мазохисти, когато става дума за българска култура и литература.

Обяснете му най-сетне че този „някакъв“ от десетилетия е един от неколцината, които символизират интелектуалната съвест на България и че след 1989 със статиите и книгите си е направил повече за създаване на пространства за диалог и поливалентно мислене, отколкото всички гастрольори, които гледат на България от високо и от далеко.

Опитайте се да му кажете, че хората в България не са идиоти и че идиотският начин по който се опитват сега да профанират Левски и Ботев, и Вазов е контрапродуктивен на самото либерално мислене.

Заслепен, г-н Енев не познава основното в реалностите и потребностите на обществото към което обръща своята пропаганда. Давам само един пример.

Аз не успях. Дано Вие!

Симеон Симеонов (Янев)

- 21-08-2012|**Майя Маркова** – ге:

  Златко писа:

  Не те разбирам, Майа. „Пипи“ е писана през 1945, далеч преди изнамирането и на политическа коректност, и на всякакви модерни езикови форми. Какво сега, и Марк Твен ли да обвиняваме? А що се отнася до „некултурната“ Европа, звучи ми като лисицата и гроздето. П. П Между другото, единственото, което може да се отбележи като „некоректно“ в „Пипи дългото чорапче“, е използването на думата „негър“ (и то, повтарям, само от гледната точка на нашето време, не онова на Линдгрен). Инак тонът на книжката е великолепен във всяко отношение, няма и следа от някаква „бяла надменност“ или осмиване на чернокожите.

Това за Европа, лисицата и гроздето няма да го коментирам, но по-добре не го споменавай пред жители на България.

Марк Твен напоследък е редовно обвиняван, и то от същата порода люде като нашите борци с дискриминацията. И никой не може да отрече, че е политически некоректно, дето най-големият злодей в „Том Сойер“ е индианец (коренен американец де), пък и е вметнато, че за „индианците“ си е най-нормално да режат уши на жени. Но да кажеш, че нямало бяла надменност в книга, в която някакъв шведски пират корабокрушира на остров с чернокожи и хайде-хоп, става техен крал... Ако „Пипи Дългото чорапче“ бе българска класика, нямаше да бъде подмината в доклада!

- 21-08-2012|**Майя Маркова** – ге:

  Златко писа:

  Между другото, хайде да помислим заедно над простичкия, ако и горчив, факт, че от всички балкански народи българите са единствените, които все още не са представили нито един писател, известен от малко-малко извън родината си.

Това за мен звучи странно, доколкото точно ти неотдавна публикува разказ на Кристин Димитрова как нейно стихотворение било представено като написано от ирландец и „цивилизованите европейци“, собственици на сайта, нагло искали от нея да им бъде благодарна за това. След което, вместо да въведат страница на България на сайта си, предпочели да изтрият стихотворението.

Впрочем в моята област (биологията), където нещата би трябвало да са много по-обективни, е всеизвестно как рецензентите от научните списания се влияят от това какъв е авторът. Затова, когато авторският колектив включва колега от чужбина, молим го той да бъде кореспондиращият автор. Ако е имал скромно участие в работата и по тази причина се затруднява да отговаря на рецензентите, той препраща техните писма до съавтор в България и тук пишем отговора, който после бива надеждно препратен. Системата е тромавичка, но работи. Така много резултати, които иначе биха били обречени на незаслужена забрава, виждат бял свят.

- 21-08-2012|**Златко**

@Симеонов:

Обичайният български подход – да се обсъждат личности, а не идеи – не ме е подкупвал никога, нито с отрицанието, нито с възхищението си. Не познавам работите на господин професора, но онова, което прочетох в това интервю, не насърчава любопитството ми ни най-малко. Странно какви еволюции преживяват хората понякога – вчера защитник на човешките права, днес пропонент на конспиративни теории. Дали това не отразява по някакъв начин цялостната еволюция на българската култура през последните двадесет години? Искрено се надявам, че не е така…

- 21-08-2012|**Златко** – re: re:

  Майя Маркова писа:

  Впрочем в моята област (биологията), където нещата би трябвало да са много по-обективни, е всеизвестно как рецензентите от научните списания се влияят от това какъв е авторът. Затова, когато авторският колектив включва колега от чужбина, молим го той да бъде кореспондиращият автор. Ако е имал скромно участие в работата и по тази причина се затруднява да отговаря на рецензентите, той препраща тех-

ните писма до съавтор в България и тук пишем отговора, който после бива надеждно препратен. Системата е тромавичка, но работи. Така много резултати, които иначе биха били обречени на незаслужена забрава, виждат бял свят.

А, сигурно немалка част от собствената ни не-популярност се дължи на*собствената* ни неспособност да се представяме, с това донякъде съм съгласен (двама мои приятели, които преминаха през Голготата да се опитват да изадават български автори в Германия – без ЕДНА стотинка правителствена помощ или дори интерес – със сигурност могат да кажат много повече от мен по въпроса). И все пак... Като изключим „Възвишение“ на Милен Русков (който вероятно е непреводим, по същия начин, по който е непреводим и Радичков), аз поне не виждам някакъв друг достатъчно мащабен роман от настоящето, който може да се предложи навън. За класиците ни няма да говоря, там вече наприказвахме достатъчно приказки.

- 21-08-2012|**Златко** – re: re:
  Майя Маркова писа:
  Но да кажеш, че нямало бяла надменност в книга, в която някакъв шведски пират корабокрушира на остров с чернокожи и хайде-хоп, става техен крал...

ОК, с това съм съгласен...

- 21-08-2012|**Майя Маркова** – re:
  Златко писа:
  Както виждаш, двамата с теб доста здраво де-сакрализираме националните си кумири]... Вечното у тях е онова, което самите ние изберем да виждаме като вечно — за мен лично: непокорството им, свободата на духа им (доколкото я е имало), способността им да се противопоставят на „здравия български разум“ и да тръгнат на нещо, което привидно няма ни най-малки шансове за успех...

Учудена съм, че не посочваш и идеята им за равенство на всички граждани на българската държава, за която са се борели, както и мечтата им за освобождаване на цялото човечество. Специално Ботев много често пише за това, което днес се нарича „социална справедливост“, и на места дори е твърде ляв за моя вкус.

На времето учителката по литература в гимназията ни обърна внимание върху израстването на лирическия герой на Ботев: от хайдутин, който се бори за себе си и своя род („Хайдути“ – 1871 г.) през бунтовник, който се бори за свободата на своя народ („На прощаване“ – 1871 г.) до революционер, който се бори за свободата на цялото човечество (напр. „Моята молитва“ – 1873 г.). Трябваше ли изрично да ни каже, че ако Ботев и съратниците му бяха останали на етап „хайдути“, цялата работа щеше да се изроди в безкрайна и безсмислена кръвна вражда; и че на бунтовника, искащ свобода само за своя народ, другите народи са му през оная работа? При що-годе интелигентни юноши тази информация се подразбира!

Показателно е, че в стихотворенията на „поета-революционер“ (тези от третия етап) турците, срещу които Ботев уж всява омраза, дори не се споменават! Същото важи и за други прочути възрожденски стихотворения като „Вятър ечи“. В „Стани, стани, юнак балкански“ и „Панагюрските въстаници“ турците са охулени еднократно и по-късно тези куплети спонтанно се изпускат.

Последната песен преведох частично миналата година като поздрав към либийските бунтовници:

here

Не знам дали някой либиец я е прочел, но един иранец написа одобрителен коментар.

- 21-08-2012|**Огнян Минчев**

Г-н Симеонов, в този дебат аз вече се обяснявах достатъчно нашироко. Всяка реалност изисква сетива за да бъде възприета и осмислена. Когато сетивата отсъстват, аргументите на другия звучат странно и абстрактно. На мен пък ми е странна тяхната реалност. И тъй като се налага да живеем заедно, моята толерантност ще приключва винаги там, откъдето започват високомерно да третират моите ценности като аборигенски. Тези хора не разбират, че другите са просто различни – не са по-глупави от тях.

- 21-08-2012|**Майя Маркова** – re:

  Златко писа:

  Странно какви еволюции преживяват хората понякога — вчера защитник на човешките права, днес пропонент на конспиративни теории.

Да си призная, преди да прочета доклада, и аз бях склонна към конспиративни теории. Не забравяй, че тук сме се напатили от ДПС и в момента дори значителното малцинство, което недолюбва Бойко и съдружие, се радва, задето ДПС е вън от централната власт, и се пита докога ще трае този късмет. Въпросната Комисия се ръководи от хора от ДПС, а те обичат да се представят за еднички защитници на онеправданите и гаранти на гражданския мир. И сега, след като от години не са на (централна) власт и нито е почнала гражданска война, нито хората от малцинствата са уволнявани наред, изобщо небосводът не се е срутил, очакваме ДПС по някакъв начин да напомни за себе си. Да почне да настройва българите срещу малцинствата и обратно, за да си създаде хранителна среда. Та отначало се замислих в тази посока, но след като прочетох целия доклад, сметнах, че греша.

Стратегията на ДПС, която американските ми приятели биха оприличили на познатото им „playing the race card“, разчита на склонността на българите, вкл. малцинствата (които са далеч по-интегрирани, отколкото обикновено се приема) да се палят от нищо и да се ловят като шарани на гола кукичка. Така че, независимо дали конспиративната ми теория е безпочвена или все пак съдържа нещо вярно, изводът е един – да запазим спокойствие!

- 21-08-2012|**Чинаридзе**

Само две неща искам да си отбележа, по дискусията дотук.

Първо, истински късмет имаме всички ние, че се появи тук Огнян Минчев – и показа на Златко, какво значи разумно, но твърдо, да отстояваш здравия разум (на фона на либерал-имагинерното „виждане“ за България, българското, пък и за света като цяло)...

Не знам дали сте забелязали, но и Златко (а и Джони покрай него) на практика признават, че това, срещу което те самите тъй упорито се борят, на практика се оказва по-СИЛНО, отколкото те са очаквали!

Ето какво признава Златко: „Идеи отпреди сто и петдесет години, които днес имат същата власт над умовете и сърцата, както и тогава!“

А ето какво призвава и „Джони“: „Национализмът почти изчерпва хуманитарното и социално образование. То е единствената ни споделена обща ценност, никаква друга.“

Ами господа Златко и Джони, след като и сами виждате тези факти, замислете се малко!

Като нямаш „никаква друга“ споделена обща ценност, какво правиш?

Ами като нямаш друго, значи ще използваш това, което все пак имаш!

Да, толкова просто е!

Това е – харесва ти или не, като нямаш друго, ще си служиш с това, което все пак, все още, все някак, имаш!

- 21-08-2012|**Златко** – ге:

  ICимеонов писа:
  Г-н Енев, доколкото знам, живее в Германия от много години и е естествено да губи представа за реалностите в България, но не е естествено да настоява, че толерира всяко мнение, когато с такава ярост е непрекъснато в позата на проповедник, изстрадващ мисията си сред аборигени.
  Огнян Минчев писа:
  И тъй като се налага да живеем заедно, моята толерантност ще приключва винаги там, откъдето започват високомерно да третират моите ценности като аборигенски. Тези хора не разбират, че другите са просто различни – не са по-глупави от тях.

М-да, след като достигаме до ядрото на проблема – трудната, а в определени случаи и невъзможна комуникация, идеща от напълно различния опит, който очевидно изживяваме в продължение на десетилетия, нека и аз представя някаква частица от собствената си ментална картина (без да настоявам да бъда разбиран; това би означавало да изисквам от читателите си потопяване в някакъв свят, който те може би ще възприемат като надменен и нафукан: няма среща между две силно различаващи се култури и техните представители, в която едната страна да не заеме позата на обидена, третирана като „аборигени“ – това се случи с огромна острота между двете Германии през 90-те, и донякъде продължава и до днес, тъй като поколенията още са сравнително непроменени). И все пак: ето какво представлява реалността на един „самозван проповедник“, видяна през собствените му очи.

Автоцензура, повече или по-малко. Това е базисната реалност.

Ако казаното ви звучи неразбираемо, то опитайте се да преработите следните факти: от около 20 текста, които прочитам, под въпрос за превод

остават най-много два-три. Защо? Останалите просто ще бъдат напълно недостъпни за публиката, поради липса на обща културна база. Само един пример: допреди година-две беше напълно невъзможно да се говори за Джонатан Франзен, никой не го познаваше, никой не беше чувал за него. Безсмислено е да превеждам неща, които не могат да предизвикат интереса на хората поради информационната пропаст, която ги дели от Запада. Статии за Михаел Ханеке, един от най-грандиозните европейски режисьори в наши дни? Или за Гроув-Прес, водещото контра-културно издателство от 50-те до 80-те години, хората, които са изкарали на бял свят Милър, Бъроуз, Гинсбърг? Изповедите на Тенеси Уилямс или Гор Видал? (Ай стига с тия педали бе!) Опити за представяне на дискусиите, които се водят около бъдещето на Европа? (Правя ги въпреки всичко, защото алтернатива няма – само за да гледам как никой не ги чете; хората се интересуват от собствената си кошарка и това е)... Всичко това отива почти винаги в кошчето, независимо от качеството си, защото съм принуден да „бъда практичен“ и да предлагам неща, които имат поне някакъв минимален шанс да бъдат разбрани и оценени. И това едва сега, след пет години плуване срещу течението. В началото абсолютно всичко изглеждаше безсмислено, и досега не знам какво ме е мотивирало да работя в тези първи три или четири години, в които нямамаше почти никаква обратна реакция.

Но само това ли е? В собственото си писане непрекъснато се виждам принуден да се дистанцирам от желанието за по-свободно експериментиране с форма и език, просто защото пиша за българска публика, която по принцип не обича „глупости“ и чете само неща, които е в състояние да разбере моментално, тоест солиден разказвателен стил, точка. Абсурдната пиеса, която ми се пръкна по някое време, и която считам за далеч най-доброто от всичко, което съм писал някога, беше посрещната с въпроса „Квай тъз простотия бе?“ Един умен човек, който разбира доста от театър, ми обясни, че в България хората ходят на театър „за да се посмеят или да поплачат“. Всичко, което се опитва да ангажира главите им И ТАМ, бива посрещнато с отрицание. Ами хубаво, щом ни е писано да се отричаме, така да бъде...

Изобщо, не мислете, че вие сте единствените, които се чудят как да разбират онова, пред което са изправени. Тайните на родната култура, определяна от бойния вик „Няма пък!“ ми остават непостижими, тъй като живея далеч от обстоятелствата, които ги пораждат. Но не съм и част

от Запада, тъй като съм роден и израсъл в България, а това ме определя до живот. Не притежавам гения на Набоков да пиша на други езици. Общо взето, откъдето и да го погледна, животът ми на българин е нещо като насилствен брак, който трябва да живея, тъй като тук развод не се предвижда, тук връзката наистина е до смърт, и за добро, и за зло. Надявам се, разбира се, че след две или три десетилетия нещата ще се променят донякъде (спортувам като луд най-вече, за да дам шанс на тялото си да остарее колкото се може по-бавно: не защото „просто ми се живее", а защото гледам на живота си като на задача, която иска огромно време, за да може да бъде дори започната)... Но и тази надеждица нещо много вятърничава ми изглежда; по принцип правя всичко това просто защото ми доставя удоволствие и защото ме принуждава да се развивам; всичко останало е бонус, който ту го има, ту го няма...

А нещата стават бавничко. Собственото ми поколение – хора измъчени, вече доста болни и навлизащи във възрастта на хапчетата – по принцип не ще да слуша, остава си надеждата в ония, които идват след тях, но те пък никакви не се обаждат, дали изобщо са в България нямам никаква представа. Самият аз не съм някакъв титан на целенасочеността и не си давам особено голям зор да пиша – каквото дойде, това е, вече от години не съм писал и ред, който да не се е изсипал от само себе си, а това означава, че шансовете ми действително да напиша нещата, които трябва да напиша, намаляват с всеки ден: повечето писатели са добри докъм 60 години, след това започват напъните...

Досадих ли ви вече достатъчно? Опитах се, ей така, заради простичкия опит, да ви покажа как изглеждат нещата откъм моята страна на оградата. Не е точно райска градина, нали? Живея в среда, която е НЕСРАВНИМА с България. Всички го знаят, тъпо е да се каже, но няма как да се подмине, защото това е фактът, който определя всичко друго. Нещата са несравними и, колкото и неприятно да звучи, посоката на приравняването им изглежда е повече или по-малко една. Водата не може да тече нагоре, проста работа. Ще не ще, човек по някое време трябва да приеме, че или ще тече натам, накъдето това е възможно, или ще се запъне като пословичния рак на бързей и ще си мисли, че стои на едно място (а всъщност течението въпреки това го носи със себе си, само че далеч по-бавно).

Така че, единствената ми препоръка към всички хора, които се чувстват третирани като аборигени тук, е една и съща: **не идвайте, милички!** Не четете! Не коментирайте! Защо да хабим енергия, време

и нерви, когато и двете страни биха могли да инвестират всички тия неща по един далеч по-плодотворен начин? Не преставам да се чудя на хора като постоянните си опоненти, които, вероятно от мазохизъм, не престават да се въртят около това място, като пословичните пеперуди около лампа, само и само за да изказват безспирната си фрустрация от мен и нещата, с които ги конфронтирам.

Кому е нужно всичко това? Или може би и вие, също като мен, се чувствате част от тоя брак по принуда, от който измъкване няма (един вид премила Ксантипа, изпратена, за да ме учи на смирение)? Но аз поне върша нещо видимо, измеримо (вчера един приятел ми каза, че се губи из сайта като сред огромна библиотека). А какъв е смисълът от вашата фрустрация? Какво носи тя, какво ви дава, с какво подобрява живота ви (не ви разбирам, наистина; впрочем, разбирам ви – все пак и аз съм българин – но това не прави позицията ви приемлива нито за миг; защо измъчвате и себе си, и мен, Господ ви знае)...

Та така. Бих се радвал, наистина, ако хората, които очевидно се намират в непрестанно състояние на превъзбуда и гняв, просто престанат да ме посещават. Има достатъчно други, слава Богу. И те оценяват нещата различно – само че, с минимални изключения, те предпочитат да изказват благодарността си в лични писма, тъй като, за разлика от отрицанието и гнева, публично изказаната благодарност изглежда е нещо неприлично в България. Пак културни феномени, какво ще кажете?

- 21-08-2012|**Чинаридзе**

Ами Златко, след като сам твърдиш, че ти самият си, цитирам, „практичен човек“, замисли се малко!

Щом и сам виждаш, че „ядрото на проблема“ и именно „трудната, а в определени случаи и невъзможна комуникация, идеща от напълно различния опит“ – не се ли сещаш, че единственият наш действително ОБЩ (а не „напълно различен“) ОПИТ (без който не е възможна комуникацията) са ... именно тези учебникарски елементи (ако щеш – „клишета“), срещу които ти така настървено се бориш!

Разбираш ли сега колко самоунищожителна е твоята борба?

Ти на практика се бориш срещу единственото, което би могло да бъде някаква основа за някаква евентуално възможна КОМУНИКАЦИЯ!

- 21-08-2012|**Златко** – гс:
  Чинаридзе писа:
  Не знам дали сте забелязали, но и Златко (а и Джони покрай него) на практика признават, че това, срещу което те самите тъй упорито се борят, на практика се оказва по-СИЛНО, отколкото те са очаквали!
  Ето какво признава Златко: „Идеи отпреди сто и петдесет години, които днес имат същата власт над умовете и сърцата, както и тогава!“
  А ето какво призвава и „Джони“: „Национализмът почти изчерпва хуманитарното и социално образование. То е единствената ни споделена обща ценност, никаква друга.“
  Ами господа Златко и Джони, след като и сами виждате тези факти, замислете се малко!
  Като нямаш „никаква друга“ споделена обща ценност, какво правиш?
  Ами като нямаш друго, значи ще използваш това, което все пак имаш!
  Да, толкова просто е!
  Това е — харесва ти или не, като нямаш друго, ще си служиш с това, което все пак, все още, все някак, имаш!

Ами тогава що да не я караме на дърва и въглища до веки веков, чудя се...

А инак, признавам, къде ще ходя? И много други неща ще си призная, само че дали ще ви бъде приятно да ги чуете? Защото, за да започнеш да се гордееш със собствената си изостаналост, съгласете се, е нужна доста голяма доза безнадеждност. Или може би греша нещо?

- 21-08-2012|**Златко** – гс:
  Чинаридзе писа:
  Ами Златко, след като сам твърдиш, че ти самият си, цитирам, „практичен човек“, замисли се малко!
  Щом и сам виждаш, че „ядрото на проблема“ и именно „трудната, а в определени случаи и невъзможна комуникация, идеща от напълно различния опит“ — не се ли сещаш, че единственият наш действително ОБЩ (а не „напълно различен“) ОПИТ (без който не е възможна комуникацията) са ... именно тези

учебникарски елементи (ако щеш – „клишета“), срещу които ти така настървено се бориш!
Разбираш ли сега колко самоунищожителна е твоята борба?
Ти на практика се бориш срещу единственото, което би могло да бъде някаква основа за някаква евентуално възможна КОМУНИКАЦИЯ!

Тоест, да се съглася, че земята е плоска – в името на „комуникацията“, така ли, Чинарски? А не е ли по-просто за теб да не идваш тук и да не си принуден да четеш, че земята била кръгла? В края на краищата, кой на кого се натриса, уважаеми? Хората, които не желаят да си имат работа с всичко това, просто се отписват и престават да посещават сайта. Какво по-логично от това, кому са нужни тия игрички? Копчето за отписване от абонамента е сложено на видно място, иска само едно протягане...

- 21-08-2012|**Чинаридзе**

Добре, Златко, дай да разгледаме този въпрос: кое е „изостаналост“, и кое, напротив, е „напредналост“?

На Европа, днешната, кое и е „напредналостта“?

Какво е създала Европа, нашата, днешната?

Създала е „еврото“ – нова валута, „единна“ валута – която все повече, днес, вместо да служи за „решаване“ на някакви проблеми, напротив, се превръща в ИЗТОЧНИК на проблеми!

И това вече, лека-полека, започва да се признава, съвсем официално, дори и от онези, чиято длъжностна характеристика включва уж именно това: да „защитават“ еврото!

И това е само един пример измежду безбройните, налични в „Европа“, за това как сами си правим

едно безбожно самозабъркване в едни невъобразими проблеми – и всичко това е заради сляпото следване на общия „принцип“, че не бивало и не било добре по-просто и по-отделно, по-“правилно“ било всичко в Европа да се прави „заедно“, всички да се равняват, никой да не стърчи извън строя, щото ако нещо станело не точно по възможно най-централизирания начин, щяло да стане голяма трагедия – щяла да се опорочи голямата и велика „европейска идея“, видиш ли!

И с много други подобни ЕС-продукции положението е точно същото: тръгва някой, с най-добри уж намерения, и създава се нешо, уж надпредничаво, уж „за доброто на Европа“ – а след време се оказва, че

това, новосъздаденото, не решава проблеми – а дори напротив, създава проблеми!

- 21-08-2012|**Златко**

Чинарски, я по-добре остави на хора като Огнян да водят спора (не че има полза де). Хубаво го каза преди малко, но изглежда и сам не разбираш колко вярно е това, което казваш. Има хора дето могат да говорят, има и такива, дето трябва повечко да слушат. Хайде сега, имай малко благоразумие, че вече доста започват да ми писват ушите от глупости, а аз нещо пердаша през устата, като ми писнат ушите...

- 22-08-2012|**Лошия Змей** – Приказка за лошия змей

(обработена съгласно препоръките на Комисията за защита от дискриминация и други подобни на нея. В скоби са приложени забележките им)

...Живял някога един лош змей (защо непременно „лош“? Всички змейове ли са лоши? Обида към рептилиите), който веднъж решил да спре водата на близкото село (недопустимо – очевиден призив да се спре водата на някои етнически малцинства под предлог, че не я плащали). После той обявил, че за да пусне водата отново, иска всеки месец да му водят най-красивата девойка в селото (дискриминация по пол – защо само девойка? Жените само за храна на змейовете ли стават?)

Горките хора нямало какво да направят и се съгласили (неприемливо – пропагандира се приемане на насилието. Защо не са се обърнали към Съда по правата на човека например?). Всеки месец те изпращали най-красивата девойка и змеят временно пускал водата. Но един ден красивите девойки в селото свършили (аха – значи нас, по-грозните, и змейовете не искат да ни ядат?). Съответно змеят спрял окончателно водата и всички почнали да пият само вино и ракия (пропаганда на вредни навици. Да бяхте написали и че са пушили?).

Хората се събрали и почнали да се съветват какво да направят. Тогава напред излязъл един млад момък и предложил да отиде и да убие змея (двойна дискриминация – по възраст и пол. Защо непременно млад, а не в разцвета на силите си? А хората пред пенсия не искат ли да убиват змейове? Дискриминация и по пол – защо да е мъж? Жените не могат ли също да утрепят някого? Ние например можем, макар и виртуално).

Младежът препасал меча си и се изкачил в планината при змея. Последният бил триглав и силно разярен –липсвали му девойките (не е необходимо змейовете непременно да бъдат представяни като изроди. Това може да накара децата да намразят съвременните крокодили, гущери и други полезни животни. Освен това не е посочено какво точно е правел змеят с девойките. За да се избегнат всякакви спекулации на сексуална основа, да се укаже, че просто ги е изяждал – а най-добре да се измисли нещо по-весело). Юнакът извадил меча и отсякъл една змейска глава, но на нейното място веднага пораснали нови три (защо толкова насилие? Не е ли можел да поговори с чудовището, да му обясни, че хората наистина се нуждаят от вода, да седнат да хапнат заедно – не девойка, естествено – и да се разберат? И в това село нямало ли е медиатори например?)

Змеят се ядосат и от устата му изскочил пламък, който обгорил земята около момъка (недопустимо – нали са били в гората? Това е почти призив за пожар. Горите трябва да се пазят).

И тогава момъкът...

Понеже сме европейци или поне искаме всички да ни признаят за такива, всички препоръки бяха отчетени. Получи се следното:

...Живял някога един симпатичен змей, който веднъж решил да си направи майтап и да спре водата на близкото село. После заявил, че за да я пусне отново, иска да му водят някаква девойка или по-женствен момък (никакви снимки предварително!). Когато го попитали за какво му са, той се пошегувал, че ще ги яде.

Хората разбирали от майтап и почнали да пращат младежта, на която змеят организирал дискотека под небето. Но един ден забравил да пусне водата отново.

Селяните се събрали и отначало мислели да се оплачат в Страсбург, но после една жена на предпенсионна възраст предложила да отиде да реши проблема. Понеже я знаели като голяма клюкарка, всички с радост се съгласили с ясното съзнание, че който и да убие другия – жената змея или обратното – все ще са на печалба.

Жената препасала меча и отишла в планината. Змеят се тъкмо се правел на диджей, а младите танцували. Когато видял юнакинята, той внимателно взел меча ѝ и галантно ѝ поднесъл огън за цигарата. Трогната, тя му разказала какво се говори в селото за него – че го наричат ВиК – и като чул това, змеят изведнъж пребледнял, хванал се за сърцето и...

– Да ви ... и приказката – въздъхна малкият Иванчо и се пресегна за дистанционното.

Угаси телевизора и заспа – и за пръв път сънува, че когато пораства, става хулиган. Е, или може би – член на комисия.

Все някога детството свършва.

- 22-08-2012|**Огнян Минчев**

Драги Златко, чувствам, че започват да ме взимат дяволите, затова ще се опитам накратко да внеса може би последен принос към това проточило се нещо. Аз съм обиколил голяма част от света, изнасял съм лекции в престижни университети и съм общувал на различни нива със сериозни хора от всички континенти. Не съм се чувствал абориген никога. Третиран съм като абориген от случайни и високомерни сънародници затова, че искам страната ми да живее с достойнство и самочувствие. Съветът ти „не идвайте тук милички“ отправи към тях, не към опонентите ти в тази дискусия. България ще бъде равна на другите тогава, когато придобие същото чувство за отговорност и достойнство, което имат европейските и световните лидери. За тази цел на България ѝ трябват устои – ценности, визии, традиции. Трябват ѝ сакрални устои -защото е казано: „всичко друго ще ви се придаде“. Остани си с профанната представа за българския провинциалист, който плахо се озърта на Александер платц и продължавай да се страхуваш да не би някоя идея, предизвикваща сърдечен трепет у сънародниците ти да застраши релативизма на политически коректната пустота. Тази пустота е направо като в дзен – ръкопляскане с една ръка.

- 22-08-2012|**Златко**

Огняне, опитай се все пак да видиш, че, общо взето, причината за раздразнението ти идва не точно от моите коментари. Постарах се да говоря любезно и с уважение към самия теб през цялото време (и продължавам да изпитвам уважение – това за протокола). Общо взето, според мен ти сам се навиваш, вероятно по простата причина, че позицията, която заемаш, е толкова уязвима. Съжалявам за това и наистина нямам абсолютно никакво желание да те предизвиквам като човек. Но пък и разбирам, че вероятно няма как да не се гневиш – общо взето, какво остава, ако ти „отнемат миналото“? (Бъдеще в тази позиция така или иначе няма). Наистина бих се радвал, ако по някое време успееш да видиш

поне разликата в отношението ми към позицията ти и онова към самия теб...

- 22-08-2012|**Златко**

И, отново за протокола – само, моля те, не ми приписвай липса на пиетет към Ботев и Левски, просто защото не споделям твоята представа за подходящия начин на отдаване на почит. Ако се позамислиш малко, нищо чудно и по някое време да успееш да видиш, че ЦЯЛАТА ми работа не е нищо друго освен едно непрекъснато отдаване на почит към делото на Левски – само че на дела, а не на думи. В това, ако извиниш липсата на отстъпчивост, самият аз виждам още една причина за раздразнение у теб и хората, поддържащи твоята позиция. Само дето укорът идва не от мен, а отвътре. Така поне ми се струва, в моментите, когато съм склонен да мисля за всичко това...

- 22-08-2012|**Чинаридзе**

Добре, за да не му писват ушите на Златко, нека се върнем към същината: доклада.

Тук имаше твърдения, че те авторите на доклада си били свършили работата добросъвестно, а виж, след това, по-широката наша общественост, реагирала прекалено буйно... и от това се породило напрежението.

Само че и ние, г-да, умеем да четем!

И както вие, експертите на КЗД, сте чели под лупа учебниците (и сте ги „обследвали“), така и ние пък сега ще прочетем Вашия доклад и ще извадим от него някои „бисери“ – тъй, за поука на поколенията, да четат след време и да се дивят що за „експерти“ е раждала, ражда и до днес, космополитната майка глобална...

Та на едно място в доклада се твърди, че в учебниците по български език и литература били използвани примери, които „установяват и затвърдяват разпространени стереотипи спрямо етнически групи, национални и раси.“

И като един такъв „пример“ в доклада е дадено следното:

„Български език“, 7. клас, „Просвета“, 2008г. Стр. 54, 55 – Урок „Пряко и непряко предаване на чужда реч“: „Скореца бе се появил в село през есента. Дрипав като плашило, гол, гладен... Кметът го разпита за това, за онова, видя му се съмнителен и го затвори в общинското мазе. Веднага от малкия затвор се понесе весело и живо гласът на гусла. Зуза, дъще-

рята на циганина дядо Мехмел, минаваше оттам, спря се да послуша и надникна през железните пръчки на прозорчето. –Я бре, що търсиш тука? – рече тя наивно на младия момък, в когото, види се, позна човек от своята раса... ...-И аз с тебе ще отида – рече тя решително и окачи нежно ръцете си на шията му.“

Така. Това е примерът (от текст на Елин Пелин).

Сега следва коментарът на „експерта“ върху този пример:

Макар и в художествен текст, „човекът от своята раса“ е разпознаваем чрез това, че е „дрипав като плашило, гол, гладен...“ Този разпространен стереотип за външния вид на ромите е допълнен с подозрението от страна на представител на властта, че героят е съмнителен и „за всеки случай – затворен“. „Гласът на гуслата“ и темата за любовта не променят тази отрицателна представа.

Забелязвате ли каква мисъл експертна блика тук? „Експертът“, независимият „експерт“, веднага решава, че ако Зуза е разпознала „човек от своята раса“, то тя е направила това непременно по външния вид на човека и по нищо друго! Очевидно, „експертът“ друго не може и да си представи! Това е то „експертното“ виждане на КЗД!

А в същото време всеки от нас може да види, че текстът дава достатъчно възможности и за съвсем друго тълкуване!

„от малкия затвор се понесе весело и живо гласът на гусла. Зуза, дъщерята на циганина дядо Мехмел, минаваше оттам, спря се да послуша“

– ами ето, от текста е съвсем ясно, че именно по културен белег – звука на музиката, която се носи във въздуха – Зуза е разпознала сродна душа – а не по „външния вид“, който и без това тя няма и как да види, преди да надникне през прозорчето!

Но когато си „експерт“ и пишеш доклад по поръчка на КЗД, съвсем „нормално“ е („човещина“, какво да се прави), да търсиш под вола теле, и като „резултат“ да намираш – ако трябва, не едно, а две.

- 22-08-2012|**Златко**

Понеже намирам тази забележка напълно разумна (поздравления, Чинарски, ако имаме късмет, от време на време можем да си кажем и неща, дето ги приемаме и двамата), то ето моята собствена, пределно простичка интерпретация на всичко случило се през последната седми-

ца. Някой от някъде е спуснал директива за „европеизация“ на учебните програми. По принцип нещо необходимо и своевременно, така поне си мисля аз. Оттук нататък хората, натоварени със задачата – на различно ниво и с различни способности, са започнали да пресяват класическите ни текстове за всевъзможни „расистки уклони“ и пр. И всеки/всяка от тях е направил/а нещо си, доколкото е можал/а. Има по-удачни неща, има баналности, има и откровено слаби неща. Нищо чак толкова важно, ако питате мен – хората са се опитали добросъвестно да изпълнят поставената задача, но при почти пълната липса на критическо отношение към собствената историографска и литературна традиция (поне от именно тази, нека я наречем „универсална“, в противовес на тясно националната, гледна точка), то е почти неизбежно да се получат множество гафове. И какво прави „нацията“? Вместо да се посмее над недодялаността на първопроходците и евентуално да насърчи търсенето на по-зрели методи и начини за преодоляване на доста тесничкия си хоризонт, тя моментално скача и започва да бълва гръм и мълнии: „Олеле, откраднаха ми миналото! Ами сега, вече и това ли не ми остана?“ Е ха сега де! Подобно на пословичния цветнокож човек, който е дочул някъде думичката „цвят“, ние също скачаме и започваме да протестираме срещу нещо, което всъщност го няма. Няма опит за охулване. Няма опит за принизяване. Няма отнемане на ценности. Що за комплекси, що за ранимост, що за уязвимост? И докога все едно и също? Ами няма как човек да изпитва уважение към една такава реакция, колкото и инак интелигентни и образовани да са защитниците ѝ. Просто те са избрали да защищават със зъби и нокти нещо, което всъщност не се нуждае от защита. Никой не е тръгнал да ни отнема каквото и да било – самите ние сме прекалено уплашени от усещането за малоценност и липса на съпоставимост, когато се изправим през „Европа“. А срещу това друг цяр няма, освен бавно и постепенно натрупване на културна база, на интелектуален хумус, на знание и самочувствие, основаващо се на знание, а не на обсадния манталитет на защитниците на „недосегаемостта“. Общи приказки, непредизвикан гняв и пълна липса на комуникация. Ами хубаво, всички сме свикнали. Но все пак, поне хората с реален IQ би трябвало от време на време да се опитват да допускат малко по-лишени от болка и гняв преосмисляния на нещата, които ги правят такива или онакива. Инак, язък им за IQ-то... М-да.

- 22-08-2012|**Златко**

И още един аспект, който трябва да ни бъде ясен: от около сто и петдесет години насам националната ни идеология (или поне онази, с която не сме се разделяли никога, за разлика от различните, привнесени през 20 век „изми“), се състои от един-единствен лозунг: „бий турчина!“ И понеже „Европа“ не разрешава такива неща, сега сме принудени да го заменим с нещо друго, примерно „бий марсианеца!“, придружено от усмивка и намигване. И когато ни се наложи сами да видим колко абсурдно е всичко това, изведнъж настръхваме и започваме да търсим виновници. Е, кои са виновниците?

- 22-08-2012|**Валентин Стоянов** – Господи

Душевната ми философия е разтресена от протяжния, празнодумен Ферман на Златко. Типичен пример за кафезен научен работник, скъсал връзка с реалността – част от трагедията на Българското Убразование. Отказвам да плащам данъци – заплати за книжни плъхове.

Срамувам се от личната нападка, но понякога разума трябва да побеждава културата.

Златко, Вие не сте национална величина, Вие сте световна.

Прочетете „Десет малки негърчета“ на Агата Кристи. Каква дисриминационна метафора продадена в стотици хиляди броеве, и то на най-толерантната държава с света.

- 22-08-2012|**ICимеонов**

Блокиран ми е достъпа до ЛП. Цяла сутрин се опитвам да вляза за да кажа и аз своето мнение, но не се получава. Правя го от друг компютър. Имам доста неща да кажа. Ако не успея да вляза ще го направя на друго място.

Между другото във вчерашен вестник излезе статия, че Левски е правомерно осъден от Османския съд пред който си признал, че ограбил хазната на Арабаконак. Цитират се и съответните членове на Османския закон. Вече излезе опровержение от (вероятно юрист) на грубата манипулация, но мълвата за новото откритие е вече тръгнала.

Повече ни вопъл, ни стон.

Страхувам се, да не излезе, че пак обсъждаме личности, а не идеи.

Извинявам се на съфорумците за невъзможността да комуникирам.

Сим. Симеонов

- 22-08-2012|**Златко**

Не съм блокирал нищо при вас (когато го правя, пиша ясно и открито до адресата, при това винаги гледам на това като на превантивна мярка, предназначена да научи на малко повече сдържаност хората, които заменят аргументите със заядливост или нещо подобно; след време всички получават достъпа си – докато не се разбере, че не помага нищо, при което, да, не пускам определени хора тук; вие не сте сред тях, във всеки случай).

А за Левски... Ами пишат си хората. Интересни са ми не саботьорите, а ония, които се хващат на саботажите. Пак ще попитам: да виждате някаква разлика между цялата нашенска истерия и подобните случаи в Пакистан, Индия, Египет и други горди носители на модерността? Аз поне не успявам да я открия.

Ах, да – все още не горят книги (или вестници) по площадите. Не е малко, наистина. Но пък не липсват университетски преподаватели, които изглежда са специализирали в Пакистан... Истерии, истерии...

- 22-08-2012|**Златко**

И, понеже това за „блокадата“ ме заинтересува, позволих си да прегледам историята на включванията ви (IP-то ви се променя не за пръв път, това ви е ясно, нали?). По принцип вие пишете от едно и също място, променя се само последната цифра на IP-то ви, което означава или едно и също жилище, или като минимум един и същ рутер (82.137.72.36; 82.137.72.33; в момента пишете от 82.137.72.35). Добре би било да проверявате малко твърденията си, преди да пишете неща, които могат да получат формата на инсинуации. Вече достатъчно много некоректни подмятания направихте в хода на разговора, не смятате ли?

- 22-08-2012|**Чинаридзе**

Гафове, казвате, Златко, винаги са възможни, трябва да гледаме помащабно, нали?

Ами ето сега, да си представим, че аз съм един учител, който добросъвестно е прочел доклада и съм решил да се съобразя с него в своята работа в училище.

След като съм видял, че това произведение на Елин Пелин („Скорецът“) е дадено в доклада на първо място сред примерите за дискриминация по признака „етническа принадлежност“ и „раса“, у мен ще остане

впечатлението, че е по-добре аз този разказ на Елин Пелин да избягвам да го ползвам в училище.

Това ще е резултатът от такива доклади.

А парадоксът в случая е, че реално точно този разказ на Елин Пелин е от най-подходящите – именно за целите, които си поставят авторите на доклада!

Защото в самото начало на разказа, за този циганин („скореца“) авторът е написал това:

„Скореца умрял! Нечакано нещо! Той не бе тукашен. Всички го познаваха, но никой не знаеше откъде беше дошъл. Отскоро бе се завъртял в село, свиреше с гуслата, пееше, веселеше хората, търпеше им шегите, всякога усмихнат, всякога добър. Никому не беше свой, но всички бяха с него и при тая вест всички се учудиха и всички го пожалиха. Като че на всекиго липса нещо, като че опразня селото. „

Само тези думи да бяха – „**никому не беше свой, но всички бяха с него**“ – пак са предостатъчни!

Но след като разказът е включен сред негативните примери в доклада, каква очаквате да бъде неговата съдба в българското училище? Ами никаква! Той този разказ е вече заклеймен! Официално-експертно заклеймен!

- 22-08-2012|**ICимеонов**

Към г-н Енев

Макар и рядко, но винаги съм писал от един PC и със собственото си име. Тази сутрин всеки опит да вляза до „Учебниците, класиците...“ завършваше с „Няма достъп до тази уеб страница“. Към обяд се принудих да помоля приятел да ми препрати цялото – и статията и форума – и едва тогава, чрез препратката, успях да вляза. Не съм променял никакво Айкю.

> *Цитат:*
> *„И още един аспект, който трябва да ни бъде ясен: от около сто и петдесет години насам националната ни идеология (или поне онази, с която не сме се разделяли никога, за разлика от различните, привнесени през 20 век „изми“), се състои от един-единствен лозунг: „бий турчина!“ И понеже „Европа“ не разрешава такива неща, сега сме принудени да го заменим с нещо друго, примерно „бий марсианеца!“, придружено от усмивка и намигване. И когато ни се наложи сами да видим колко абсурдно е*

всичко това, изведнъж настръхваме и започваме да търсим виновници. Е, кои са виновниците?

Въпрос

Г-н Енев, как открихте това?

а/От собствените си познания на националното от преди 20 години;

б/ от четене на българската преса;

в/ четене на български учебници;

г/ от други източници.

Моля цитирайте точно!

И защо, и Вие си притуряте в едно „ние“ с тия който така усърдно „бият турците“ цели 150 г.;

а/от съпричастност към битите;

б/от съпричастност с биещите;

в/ от съжаление към побойниците, които не знаят нищо друго освен да бият.

От Вашите отговори ще зависи изясняването на аспекта и откриванто на виновника.

- 22-08-2012|**Джони**

Пак да попитам. Национализмът /а не примерно правата на човека, постмодернизма, деконструктивизма и не дай-боже либерализма/ е единствената последователно налагана от столетие образователна ценност. Той е и единствената споделена ценност в обществото, способна да мобилизира. В същото време, в резултат от това нац. ни образование е по всеобщо мнение неграмотност, бездуховност, нихилизъм и т. н. все негативни неща. Питането ми е ще имаме ли смелоста та погледнем сериозно на този порочен кръг национализъм – чалга общество или ще търсим евтина популярност като затваряме кръга и спиралата на простотията?

- 22-08-2012|**ояояао** – re:

  Джони писа:

  Пак да попитам. Национализмът /а не примерно правата на човека, постмодернизма, деконструктивизма и не дай-боже либерализма/ е единствената последователно налагана от столетие образователна ценност. Той е и единствената споделена ценност в обществото, способна да мобилизира. В същото време, в резултат от това нац. ни образование е по всеобщо

> *мнение неграмотност, бездуховност, нихилизъм и т. н. все негативни неща. Питането ми е ще имаме ли смелоста та погледнем сериозно на този порочен кръг национализъм — чалга общество или ще търсим евтина популярност като затваряме кръга и спиралата на простотията?*

Така е. Национализмът се възприема често само като отрицание (заради самозваните пастири), не като култура и позитивна традиция направила от нас общност и *запазила* ни като общност. Не може без митове и вяра (тезата на Огнян Минчев), но може без омраза (тезата на Златко). И двамата са прави, ако съм разбрал добре. Ясно е защо дебатът се разгорещи: няма съгласие как се стига до спасението.

Пътят към спасението е един--тесен. Не е за всеки човек и народ.

- 22-08-2012|**dreamer**

В урок по Български език за „Пряко и непряко предаване на чужда реч“ да се използва текст, в който има затвърден с векове, дискриминиращ образа на българския циганин ЧАСТ от цитат е съвсем точно критикувано. Опитът за невинна манипулация от страна на коментиращия Чинаридзе (все същият познайник със сто лица) е от плитък по-плитък.

Днес е 2012 година. България е член на EU.

Малкото „ползи“, които могат да се види с очи от „Европа“ са Софийското метро, пречиствателните станции за отпадъчна вода, автомагистралите, ...

А зад тях стоят еврота Чинаридзе, не лукови глави!

Еврото е съюз, в който, отново, каква изненада, повече печели поспособния. Нека да го оставим обаче за друг разговор ЕВРОТО, но не се сдържах, като гледам какви ги пишеш ОТНОВО с друго ник.

И това (построеното), един смазан народ трудно признава, а какво ти остава за невидимото с просто око.

Приобщаването, стабилността, ..., запазване на някаква минимална човещина, която всеки таи в себе си „ЗА СВОИТЕ“.

Издивяване ИЛИ работа, стабилност, приобщаване.

Това е и за съжаление не само, че няма друго, но и това може да се загуби с простотия ИЛИ лекомислие.

Жалко е да се видят опити за препиране на собствен имидж от „водещи“ лица, които до вчера бяха осмивани като нечии (не-български) про-

дажници. А сега патриоти, обвиняващи „пъкления“ български либерал. Най-вече странстващия...

Ех, колко е сладка (жалка) тази мила родна картинка.

Все пак, отново, има едни лица, дето уж заради тях е всичко това, хората от малцинствата (като мен), които вечно липсват от дискусията...

И точно тяхното „потайно“ съществуване потвърждава смисъла на всичко това, за което тук се пише.

Тяхната липса е и отговора на безброй нелепи и абсурдни въпроси.

Всеки е наврян някъде, на никого не му дреме за другия, но накрая това, което се оказва „в последната дупка на кавала“ е обществото.

Нищо, какво да се прави, така сме ние, така сме му свикнали. И аз като минал през същата мелачка освен да помоля ДядЯ, да го надуе силно, друго не ми идва отвътре. Секулярен, сакрален или просто от България, свой съм.

Дарете (ми) нещо от това скътаното надълбоко и да продължаваме. Всеки по своя (път) и до където стигне. Заедно, под тази форма, само се озъртаме за най-лошото от „сянката на съседа“. А друго щеше да бъде онези „свети идеали“, да бяхме ги в дела превърнали...

За това обаче се искат друг вид хора и други „водачи“.

И единствената надежда за това са онези, които още не са израснали с лъжата и фалшификацията, с неудобството и срама, с мазненето, подкупването, пропадането, с противната ЕДИНСТВЕНОСТ НА НАШЕТО СОБСТВЕНО СЪЩЕСТВУВАНЕ.

НЕ вечно подтиснатите, НЕ постоянно прекарваните, НЕ хитреците на дребно.

НЕ тези дето все не можем да си обясним „Защо все на нас“ накрая така „кофти“ ни се случва.

Ако има някаква надежда, то тя е в „новите“ хора. Друго всичко е мъка дори да го мислиш, защото прогнилото в нас оправия няма.

А „малките“, в началото поне, искат „да четат“...

- 22-08-2012|**ояояао**

...мисля си, че накрая всичко опира до способността ни за комуникация и до възпитанието ни, което получихме по времето на тоталитаризма.

Антъни Ладен издаде наскоро „Reasoning: A Social Picture“ (Oxford, 2012) В нея той описва две фундаментални позиции, с които човек за-

почва спор или разговор: за един правилното мислене е въпрос на подреждане и излагане на мисли по логичен, рационален, благоразумен, социален и морален начин; за друг то е умението да разбереш (почувстваш) хората с които комуникираш, т. е. имаш съзнанието, че усещанието (и въобще скритото) е по-важно от думите (откритото).

Нека нарека първият начин профанен, вторият сакрален. Първият мъжки, вторият женски.

Сакралният начин изисква желание за вслушване в чувствата, емоциите, душата на човека към когото се обръщаме (Христо Блажев например характеризира религиозният човек като „пормит мозък“ и заключва вратата за дискусия върху религията преди да я е отворил). Той изисква просто човечност, добра воля. Профанният начин настоява за логика и достигане на съгласие. Нито единият, нито другият са по същество погрешни или злонамерени. Умението да бъдат използвани заедно, е това от което се нуждаем.

Ладен смята, че е хубаво, при излагане на мисли и убеждения, човек да бъде готов за отхвърляне и несъгласие, и че неприятното усещане от несподелянето може да бъде притъпено с рационалното разбиране, че разговорът е *просто* разговор, той не съдържа пълната истина.

Чувствителността към събеседника или публиката, готовността и знанието, че няма да бъдеш разбран напълно и от всеки, и че това, което казваш не може и няма как да бъде абсолютната истина, превръща говоренето в комуникация--в пътешествие, в което не сме сами.

Някак си, като общество, не сме възпитани да използваме „сакралният“, „женският“ начин на общуване. Учени сме да уважаваме само първия--профанния, този на фактите и крайната цел--да убедиш събеседника в твоята гледна точка, в твоите чувства и разбирания...

От това страдат дебатите ни... от тук е и омразата. Както е писано в Библията: езика запалва колелото на живота... затова, може би, трябва да учим децата си (и себе си) по какъв начин да го използват и какво да очакват от него... Ето така, Джони, според мен, имаме шанс да излезем от порочния кръг на евтината популярност и простотията...

- 22-08-2012|**Златко**

Все чаках някой да вмъкне в разговора темата за карикатурите на Мохамед, но след като никой не се сеща, очевидно ще трябва да го на-

правя сам. Та значи: ще ги трепем ли сега карикатуристите или не, казвайте по-бързичко. Богохулници с богохулници такива!

- 22-08-2012|**ояояао** – ге:

  Златко писа:

  Все чаках някой да вмъкне в разговора темата за карикатурите на Мохамед, но след като никой не се сеща, очевидно ще трябва да го направя сам. Та значи: ще ги трепем ли сега карикатуристите или не, казвайте по-бързичко. Богохулници с богохулници такива!

Златко, благодарение на теб сега чета Орхан Памук. Сняг. Поне дотам докъдето съм стигнал виждам големият автор с голямата душа--разбирам защо получи наградата, пътувам с него, буквално, в Турция, за която говорим, сред републиканци фанатици и сред религиозни фанатици, сред мизерия, убити надежди, и тъга... Бих се радвал ако пуснеш откъси от книгата или добри ревюта върху нея.

- 22-08-2012|**Златко**

Благодаря, Цончо, само че аз нашите, родни последователи на Мохамед (тоест на „неприкосновените светини“) имах пред вид. Понякога хората имат нужда от едно такова мъничко огледалце, поставено пред носа, та белким успеят да видят на кого всъщност приличат...

- 22-08-2012|**ояояао**

Книгата, понеже надзърта, по скоро потъва в душата на съвременна Турция, е от полза. Съседката ни, със своите проблеми, история, унижение, с борбата си, с режима си и фанатизмите си (*религиозни* и *републикански*), и т. н.

Мисля си, че проблемът с ползите и опасностите от изучаването на нашите класици, може да се реши с паралелно изучаване на класиците на нашите съседи--турски, сръбски, румънски, гръцки. Някой предлагал ли го е това? Някой ще каже, че това е опасно, но все си мисля, че икономически здрава и правова България, е това което има значение за малцинства и мнозинства у нас.

Завърших история и политология в български и чужд университет, и се убедих, че социалните науки се разбират най-добре в комбинация с опит от улицата и четене на художествена литература.

Кебекския, франко национализъм (в Канада), в който се пържа сега, май скоро ще ме накара пак да стягам куфарите, тоя път някъде към тундрата... Имам предвид, не сме сами в страстите, просто трябва да надзърнем отвъд оградата.

- 22-08-2012|**Чинаридзе**

Аз пък не разбрах какво общо вижда Златко между карикатурите за Мохамед, острата реакция на някои мюсюлмани срещу тези карикатури, и днешната наша ситуация...

(Да припомням ли, че по повод на карикатурите в някои мюсюлмански страни имаше многохилядни улични демонстрации, с чупене на прозорци на чужди посолства? Нещо подобно да се е случвало у нас, независимо дали по обсъждания тук конкретен повод, или по някакъв друг подобен?)

„Ояояо“ по-горе вече даде един добър отговор на въпроса на „Джони“ – но този отговор май беше прекалено „сакрален“, та „Джони“ може и да не го е съвсем разбрал.

Затова аз ще се опитам да дам един „профанен“ отговор на въпроса, който „Джони“ задава.

(Припомням въпроса на „Джони“: „*Пак да попитам. Национализмът /а не примерно правата на човека, постмодернизма, деконструктивизма и не дай-боже либерализма/ е единствената последователно налагана от столетие образователна ценност. Той е и единствената споделена ценност в обществото, способна да мобилизира. В същото време, в резултат от това нац. ни образование е по всеобщо мнение неграмотност, бездуховност, нихилизъм и т. н. все негативни неща. Питането ми е ще имаме ли смелоста та погледнем сериозно на този порочен кръг национализъм – чалга общество или ще търсим евтина популярност като затваряме кръга и спиралата на простотията?*“)

Значи, от така зададения въпрос (и то зададен от човек, който е и образован, и начетен, и пишещ дори), аз разбирам следното:

Че си имаме работа с човек, който бърка „причина“ и „следствие“.

Защото „национализмът“, както и да го разбираме, както и да го дефинираме, досега у нас, за последните 100 и повече години, никога реално не е бил „на власт“. Никога образованието у нас не е било формирано под въздействие само и изцяло на някакъв „чисто български национализъм“ – напротив, във всеки отделен период, винаги образованието у

нас е било под влиянието, и то доста силното влияние, и на разни други мощни въздействия.

Така че, ако „Джони“ беше способен поне за момент да погледне нещата с очите на своите опоненти, щеше да види, че от тяхна гледна точка нещата стоят по точно обратния начин: да, всичко това – неграмотност, бездуховност, нихилизъм и т. н. – го има налице, тук, у нас, в България, днес – но то е тук в резултат на действието на съвсем други фактори, а не на някакъв въображаем образователен „национализъм“. Нещо повече: неграмотност, бездуховност, нихилизъм и т. н. в никакъв случай не са „български патент“, всичко това го има сред учениците навсякъде, в образователните системи на всякакви държави, в най-различни части на света. Или, да го кажем възможно най-просто: неграмотност, бездуховност, нихилизъм има навсякъде, където няма достатъчно силен консерватизъм, който да съхрани в достатъчно запазен вид някакви, що-годе функциониращи, национални традиции.

Така че визираният от „Джони“ порочен кръг („национализъм – чалга общество“) просто не съществува. Джони просто бърка, като смесва две неща, които и двете той не одобрява – „чалгата“ и „национализма“ – и които, именно защото не му харесват, в неговото съзнание и мислене се оказват някак си „свързани“ и пораждащи се едно друго.

Това е често срещана логическа грешка, която с лекота допускат дори и високо образовани хора.

Друг пример, за аналогична грешка, е характерната за доста „правозащитници“ у нас загриженост, например, по повод някакво „дискриминационно“ споменаване на някакво малцинство в някакъв текст – включително и в нещо, писано от някой, който е коментирал нещо си в Интернет ...

Примерно, някой нарекъл циганите не „роми“, а „мангали“ – и веднага това се превръща в „голям“ проблем...

А всъщност, реално погледнато, тежкото положение на това малцинство е тежко не защото някой някъде в Интернет е писал нещо „дискриминационно“ за това малцинство – а по съвсем други, реални, физически, невиртуални, чисто земни причини (и финансови, и други)...

На „правозащитниците“, обаче, явно им идва нанагорно да се занимават конкретно, на живо, реално, на място със съответните истински проблеми на това малцинство – и затова много по-лесно им се струва да преследват „дискриминацията“ в Интернет...

- 22-08-2012|**ояояао**

Ето един линк към един подобен по характер дебат в Канада: 703 коментара върху правото на държавата да наложи френският език в мултикултурен Квебек.

към форума:

http://www. reddit. com/r/montreal/comments/xuotj/ dafuq_pq/

и към статията, която предизвика страстите:

http://www. cbc. ca/news/politics/story/2012/08/07/ quebec-votes-2012-day-7-promises. html

- 22-08-2012|**Златко** – ге:

  Чинаридзе писа:

  Аз пък не разбрах какво общо вижда Златко между карикатурите за Мохамед, острата реакция на някои мюсюлмани срещу тези карикатури, и днешната наша ситуация...

Подобното, Чинарски, е в обявяването на определени ценности за „сакрални“ и намиращи се извън областта на критиката, иронията или възможността за профанация (това на запад се нарича „право на обидно слово“ и е обект на множество дискусии; тук в списанието също има статия по този въпрос). С две думи: позицията на западните демокрации, като цяло, е че никой не може да забранява на някой друг да профанизира ценностите му (под формата на сатира, карикатура или други видове профанация), с изключение на случаите, директно забранени от закона. Естествено, мнението на религиозните мюсюлмани е, че светините на тяхната вяра трябва да бъдат директно защитени от закона – нещо, което подозрително се припокрива с думите на собствения ни министър-председател (интерпретациите на историята като директна заплаха срещу националната сигурност), плюс немалко хора, които дискутираха темата в Интернет, включително и Огнян Минчев. Оттук и директната връзка, оттук и нуждата да се премисли добре какво точно искаме и какъв тип демокрация се опитваме да създадем. (Не че някой в Европа ще ни остави да развяваме балканско знаме, но все пак е хубаво да не се стига до необходимостта да ни натриват публично носа).

(Между другото, виждам, че и ти така подскачаш от IP на IP, само че професионално, не само с последни цифрички. Имай пред вид, че това не е останало незабелязано, ако обичаш).

- 22-08-2012|**Златко**

Между другото, спорният закон за преследване отричането на Холокоста, който е част от няколко западноевропейски законодателства (както знаем, Франция въведе напоследък и съответен закон за преследване отричането на Арменския геноцид), заслужено дава повод да се говори за двойни стандарти в ЕС и за законова защита САМО на един вид ценности. Това е напълно коректна критика и самият аз съм напълно убеден, че с времето тези ненужни закони ще отпаднат от само себе си. Свободата на словото е нещо, което би трябвало да функционира и без подобни „защити“. Ако някой хахо би желал да отрича нещо, което не се нуждае от доказателство, то това си е негова работа. Задача на обществото е да се грижи за създаване на климат, при който хаховците не стават прекалено много, а не да им запушва устата по законов път. В такъв смисъл може би действително има някакъв преходен период, през който определени ценности се нуждаят от специална защита. Самият аз съм против това, тъй като не обичам закони, които третират хората като деца, но може би греша. Знам ли...

- 22-08-2012|**Васил** – мнение

„3. По отношение на историческите ни проблеми с Турция, поне онези от 20-ти век, то гледните точки също могат да бъдат диаметрално противоположни. Конкретно: натяквайки непрекъснато на Турция, че тя ни дължи обезщетение за събитията, произлезли от последния голям конфликт между двете страни (преди близо 100 години!), означава според мен абсолютно да се затварят очите за собствения „принос“ към българо-турските отношения.“

Ние търсим обезщетения на базата на договор, който държавата Турция е подписала. Този договор все още е в сила. В този смисъл не „натякваме“, а настояваме да се спазва правовия ред. Турция отлага решението на въпроса, а не твърди, че потомците на бежанците нямат право на обезщетения. България също има задължения по този договор и тя е съгласна да ги изпълни. Но другата страна трябва да спре да шикалкави, за да може да се проведат сериозни преговори, а не само размяна на реплики. Аз съм потомък на тракийски българи. Не ме интересува сумата на обезщетенията, които евентуално ще получа. Ще съм доволен и на обезщетение от 1 лев. Ще съм доволен и ако Турция просто каже едно „извинявайте“. Както България официално се извини за Възродителния

процес чрез декларация на парламента. По въпроса за стоте години, които са минали – Германия тепърва ще изплаща над 200 милиона евро обезщетения на съветски евреи (новина от миналия месец). Говорим за събития, станали преди близо 70 години. Помислете върху това.

- 22-08-2012|**Майя Маркова** – ге:
  Златко писа:
  Все чаках някой да вмъкне в разговора темата за карикатурите на Мохамед, но след като никой не се сеща, очевидно ще трябва да го направя сам. Та значи: ще ги трепем ли сега карикатуристите или не, казвайте по-бързичко. Богохулници с богохулници такива!

Твоите редовни гости знаят, че не обичаш такива теми, поради което ги избягват. Но ако все пак въведем въпросните каритатури, за мен правилната аналогия е: комисия към образователното министерство на някоя ислямска страна препоръчва карикатурите задължително да се вмъкнат в прогимназиалните учебници, за да бъдат децата предпазени от излишно сакрализиране на традиционната си култура, която държи общността им изостанала и нетолерантна.

Сега, след като се вдигна шум за прословутия доклад, мнозина казват – защо е тая истерия, нима някой си помисли сериозно, че мислят да махат Ботев от учебниците и да пренаписват Левски? Опитът ни обаче показва, че когато чиновници, опипвайки, предложат някоя глупост, важно е да има незабавна обществена реакция, и то за предпочитане истерична, иначе чиновниците ще продължат да опипват и натискат слабото място и тайно и полека, но не след дълго, глупостта ще бъде законоустановен факт. Така стана с бездомните кучета. И за жалост явлението не е ограничено само в България. Например знам от очевидец, че в Англия трудно се намират коледни картички с религиозно съдържание. Най-често дори на тях пише не „Merry Christmas“, а тъпашкото „Season’s Greetings“. Всичко това – за да не се обидят другите вероизповедания.

Специално комисиите за защита от дискриминацията имат лоша слава и в други страни – канадската беше оприличена от потърпевши на шариатско съдилище.

- 23-08-2012|**Огнян Минчев**

Аз не зная чия национална идеология от 150 години може да се изрази с фразата „бий турчина“. Българската национална идеология възниква на анти-гръцка – „анти-фенерска“ основа в процеса на еманципация от духовния контрол на грърко-вселенската патриаршия. Анти-турският компонент възниква след това – като част от борбата за политическа еманципация от Османска Турция. Въпреки това анти-турският компонент на националното ни възраждане е твърде малък в етническият смисъл на понятието „анти-турски“. Като изключим няколко знакови изказвания на Ботев и няколко други представители на възрожденската епоха – напълно разбираеми в своя исторически контекст – анти-турският патос на българското национално освобождение е изцяло насочен към прогнилата имперска конструкция на Османска Турция, а не към турците или мюсюлманите. Да не припомням думите на Левски за устройството на една българска „демократска република“. Анти-руският – анти-имперски патос на следосвобожденската епоха е център на политическия национализъм в България като Стамболов – най-яркия български държавник националист дори предлага дуалистична монархия на султана. Борбата за национално обединение и поражението в балканските войни и св. война създава силни анти-сръбски, анти-гръцки, анти-румънски националистически страсти, но ... турците са ни съюзници в св. война. Никога на битово ниво не е имало изразен конфликт между българи и турци... Та чак до ... „възродителния процес“, чиято цел беше не да направи турците българи, а да направи от московските болшевишки мекерета в България ... „националисти“. Нито един сериозен интелектуалец или публична личност, идентифицираща себе си като националист не подкрепи „възродителния процес“ – нито проф. Николай Генчев, нито Тончо Жечев, нито Антон Дончев. Няма българска национална идеология „бий турците“. Дори и при свинщините, системно вършени от ДПС и Доган в смесените райони, радикалните анти-турски реакции от страна на етнически българи са принципно много ограничени. Дори и феноменът Атака се оказа оперативно мероприятие, спихнало се за по-малко от десетилетие. Има друго – има опити на анти-турска основа България отново да бъде тласната в прегръдките на Москва и руската пета колона работи усърдно и без почивен ден над тази задача. Но това не е българска национална идеология, а руска имперска идеология – има известна разлика. Всичко това разбира се не

означава, че трябва да се подценяват потенциалните опасности за етническо напрежение, но те нямат връзка с измислена национална идеология наречена „бий турците“. Друг е въпросът за съществуващия латентен страх от евентуален нео-имперски реваншизъм от Турция – за който трябва да си даварт ясна сметка тези, които управляват и в Анкара, и в София.

- 23-08-2012|**Златко**

Благодаря ти отново, Огняне, тъй като участието ти в този дебат наистина повишава нивото му далеч над обичайните махленски караници, инак определящи почти всеки от разговорите тук. Сега, конкретно по темата, аз мисля, че твоето гледище до голяма степен съвпада с официалното правителствено такова, което само по себе си е напълно защитимо. Проблемът, от моя гледна точка, е в това, че то е формално. Разбира се, че могат да се изредят десетки аргументи в полза на това, че „в България никога не е имало етнически напрежения“. Но това просто не е вярно – както знае всеки от нас, израсъл в смесените райони. Като се започне с това, че всички по-малки населени места в България са стриктно разделени на български и турски махали, които не се смесват, като се премине през почти пълната липса на смесени бракове – 100 и повече години по-късно – и като се завърши с множеството изселнически вълни от България към Турция, никога не срещали каквато и да е опозиция откъм българската интелигенция или общественост, въпреки очевидното насилие и дискриминация (до 80-те години, предимно икономическо и културно), извършвани постоянно над турското малцинство – всички тези очевадни факти показват, че под официалната „добросъседска“ позиция открай време се е криел един доста еднозначен шовинизъм и национализъм, който показва глава редовно, под една или друга форма, ако не среща отпор от страна на обществото (което допреди десети ноември е било по принцип невъзможно, включително и преди комунизма, поради пълната липса на гражданско общество в България). Определящият анти-турски компонент на българската идеология просто никога не е бил подлаган на открито изследване и анализ, по простата причина, че винаги досега е бил толкова доминантен, че не е имало възможност за свободното му представяне и ИЗОБЛИЧАВАНЕ. Едва в наши дни, с постепенната поява на възможности за заемане на истински независими позиции, различни както от официалните, така

и от простото народно разбиране, че „турците са прости“ (каква част от българската интелигенция се състои от хора от турски произход, процентно изразено? много ще ми бъде интересно да видя конкретни цифри)... та, едва днес вече става възможно да се посочи голотата на царя и абсолютно наложителната нужда от открит дебат, от открито представяне на шовинистичните и националистически компоненти на българското мислене и т. нар. „българска идентичност“, които са огромна пречка пред реалната ни европейска интеграция.

- 23-08-2012|**Златко**

В рамките на шегата (но не само!): един приятел от Испания наскоро ми разправяше как испанците се оправят с европейското настояване да се спрат традиционните градски испански празници, свързани с жесток тормоз над бикове (не става дума за коридите, а за тия други празници, забравих им името, при които се пускат бикове по улиците и хората бягат от тях, докато накрая ги поизтрепят малко – хората биковете, разбира се; не обратно).

Та така. Направили няколко „показни“ градски празници, в които милите бичета били обкичвани с гирлянди, милвани, нам кво си. А като си отидат инспекторите: „Мамка ви бичешка! Елате сега да ви покажем...“

Казвам ти, дъще – сещай се, снахо!

- 23-08-2012|**Чинаридзе**

Това последното, дето Златко го разказва за испанските бикове (който така и не успели да бъдат административно превърнати в „свещени крави“), действително е много поучително. И за сетен път показва, че колкото и да се напъваш да въведеш нещо отгоре (чрез „инспектори“, „комисии“ или някква друга чиновническа имагинерия), ако то не среща съответната подкрепа отдолу (сред обикновените хора), просто НЯМА ДА МИНЕ!

Номерът не минава, разберете!

(Думам ти, тъще, сещай се, свате!)

- 23-08-2012|**Чинаридзе**

Но има нещо друго, много интересно, което произлиза от наблюдението на Златко за българските и турските махали („всички по-малки

населени места в България са стриктно разделени на български и турски махали, които не се смесват“).

Да, може да не се смесват, но все пак живеят в рамките на едно селище, нали?

Призовавам Златко сам да поразсъждава малко по въпроса за единствено в „помашките“ райони има „религиозно-чисти“ населени места – в които, очевидно, се е оказало невъзможно да има „друга махала“- с друго по религията си население?

Как да си обясним това?

(Извинявам се, разбирам, че на този въпрос мястото му е по-скоро в другата тема – тази за „Митът за ислямизацията и проблема за достоверността на българските исторически извори“ – но смятам, че и тук ще се намерят хора, които биха поразсъждавали над този въпрос)

- 23-08-2012|**Златко**

Между другото, този разговор (с испанеца де), се водеше по време, когато наистина нещата не бяха приемани от испанците. Междувременно, доколкото знам, има доста сериозна промяна и хората действително започват да разбират, че традициите са си традиции, но животните не трябва да бъдат измъчвани. Впрочем, тук със сигурност има хора, които живеят в Испания – нека те кажат дали има реална промяна или не.

Изобщо, Чинарски, да се обявява човек за защитник на „непроменливостта“ на човешките нрави е нещо, доста отдавна захвърлено на боклука на всяка история. Казах ти вече, остави на Огнян да води разговора. Стига си ми припкал насам-натам като някое теле пред майка си!

- 23-08-2012|**Чинаридзе**

Да, Златко, признавам, Огнян Минчев води разговора достатъчно добре – за една част от аудиторията.

Ако искате, своя разговор с Огнян Минчев можете да си го водите и някъде насаме – щом смятате, че всеки друг, който коментира тук, може само да ви пречи на разговора.

А въпросът дали в Испания има „реална промяна“ (в отношението към биковете) е съвсем третостепенен – особено на фона на днешните икомически трудности там (боя се „трудности“ скоро да не се окаже неуместен евфемизъм).

Голямата ирония на „Европа“ днес е, че докато тя висококултурно се е занимавала да демонстрира грижи за „хуманно отношение към животните“, накрая май ще се окаже, че в същото време с бясни темпове е похабявала възможностите си в бъдеще да прояви „хуманно отношение“ към собствените си граждани...

Но това просто е характерно за цивилизации в упадък – вместо да се заемат с наистина насъщните си и сложни проблеми, те, понякога от чисто интелектуални подбуди, се занимават с какви ли не други „проблеми“: от типа на „преодоляване на стереотипи“ или „има ли достатъчно толерантност в учебниците“...

Например, една от констатациите в доклада, който тук уж обсъждаме (ама все бягаме в някакви други посоки) е такава:

„Не се отчита спецификата от психосемантична гледна точка на развитието на психическите процеси при децата и учениците от малцинствен произход и етническите под групови деления. „

Значи, оказва се, комисията (експертите) са наясно, че реално съществуват такива специфики (от психосемантична гледна точка) при „децата и учениците от малцинствен произход“.

И в същото време, в същия свой доклад, същата Комисия упреква една част от учителите, че те, видиш ли, „смятат, че децата с различен етнически произход имат различни способности“...

Съответният цитат от доклада е достатъчно красноречив, за да го приведа изцяло:

–----------

Според близо половината от изследваните учители (47%), ромските деца много трудно се приобщават (отговори „вярно“ и „по-скоро вярно“), а една четвърт (25,4%) вярват, че те трябва да се обучават отделно! Близо една пета (19,5%) пък смятат, че децата с различен етнически произход имат различни способности! Оказва се, че тези резултати не зависят от възрастта. По-младите, както и по-старите са обременени със същите дискриминационни нагласи. Много е неприятно, че младите учители в по-голяма степен са против приобщаващото образование и дори сексуалното обучение в училище.

–----------

- 23-08-2012|**Огнян Минчев**

Аз нямам желание да водя разговора. Реагирам само на неща, които ми се виждат напълно неверни и лишени от минимална обективност. Каквото е например обвинителното внушение към българската страна, че смесените бракове били малко. Смесване наистина няма, но причините за това не могат да бъдат натоварени на гърба на „българския национализъм“ или поне не само на този гръб. В продължение на столетия смесените бракове са били възможни само ако българската страна е жената и ако тя приеме безусловно мюсюлманска идентичност. След Освобождението турската общност се самокапсулира в патриархални общини с цел оцеляване на собствената идентичност – т. е. неинтегриране в българското общество. При по-образовани представители на двете общности смесените бракове се случват и не се разглеждат като някакво голямо изключение. Ако липсата на смесване между общностите обаче е проблем, то тогава нека попитам – колко германско-датски смесени бракове има? Колко полско-германски и немско-руски? Проблемът не е в предразсъдъка, а в патриархалната норма за съхраняване на собствената групова идентичност. Там където образованието и модерният начин на живот премахват тази норма, смесените бракове се случват без каквито и да е драми. Мой познат турчин женен за рускиня в България шеговито се оплакваше – „руско-турската война продължава и ние пак губим...“

- 23-08-2012|**Гост** – За Чинаридзе-писано през 2010-та, актуално сега

Серкан, бях се зарекъл да не пиша нищо тук, защото на няколко пъти недвусмислено ми се каза, че нямам място в това лично пространство. Така че това тук е само за теб, ако разбира се администратора, собственика, не го изтрие.

Не разбра ли, че това тук си е една хубава, шарена играчка, с която обаче само създателя и трябва да играе? Ако допуска и други /деца, защото той така гледа на останалите/ то е само ако играят по неговите правила. Играчката е създадена за да може собственика и да излезе на улицата, където са излезли и други деца с техните играчки, деца, които собственика уважава и към чийто кръг иска да се числи. И там всяко от децата показва своята играчка, и така играят заедно с играчките си. Ние с теб не сме от този кръг. Затова Той ти предложи да си направиш собствен сайт. Такива, с които с удоволствие би споделил играчката си,

са В. Трендафилов, Левчев, Огнян Минчев и т. н. Той, ако бе останал в България, би искал да е като тях. Ние с теб не сме му интересни. Сайта е заложен за горепосочените, тях чака Той, с тях иска да е равен, да си говори. И затова гони дребосъка който разваля примамката.

Така че, радвам се, че си схванал нещата по твой си начин. Ти си наречен Санчо Панса, но се оказа /поне за мен/ че не е имало Дон Кихот. А всъщност ако е имало, аз съм разменил ролите-свестния, благородния идеалист съм титуловал Санчо, а хитрия селяк, жадуващ да се издигне до светлите умове на нацията си, съм определил като Дон Кихот.

По отношение на теб самия оставам с най-добри чувства. Разпознавам в теб някои от исконните добродетели на народа ти, които хорат които познават турците им ги признават-като благородство и добро сърце, съхранен морал и способност за емпатия. Животът ти не е лек, но се надявам да съхраниш идеализма си.

Така. Либерален преглед е начинание, бизнес проект, който трябва да нареди името на създателя си наред с това на видните интелектулци на България. Може да е започнало като обикновен човешки призив за разговор, каквито често българите в чужбина отправят. Но сега вече е егоцентричен проект.

Ако това все пак остане неизтрито, изказвам искреното си уважение към Огнян Минчев за всичко, което е правил през последните 20 години. И го питам-какво все пак търси тук?

- 23-08-2012|**Златко** – ге: За Чинаридзе-писано през 2010-та, актуално сег

  Гост писа:
  Серкан, бях се зарекъл да не пиша нищо тук, защото на няколко пъти недвусмислено ми се каза, че нямам място в това лично пространство. Така че това тук е само за теб, ако разбира се администратора, собственика, не го изтрие.

Серкан получи – лично от мен – предложение да създаде собствена редакция вътре в списанието, която да се занимава с осветляване на турската проблематика, на което отказа (ако иска, нека потвърди казаното или не). А че не търпя особено много „разнообразие“ тук във форума, особено когато то придобие форма като тази тук – всеки я вижда и всеки може да си прецени колко уважение заслужава подобен „принос“ – това е напълно вярно. По изключение оставям този постинг непобутнат,

но, обади ми се още веднъж със същото съдържание и същия отровен мед – и ела, та ми гледай сеира! Казвал съм го хиляда пъти – правя нещата такива, каквито мога да ги харесвам и не се чувствам отговорен пред никого – нито пред „историята“, нито пред „публиката“, които да ме накарат да се правя тук на някаква историческа фигура от мащабите на Ганди. Намирам се в непрекъсната ситуация на развален телефон, говоря най-често със самия себе си и с надеждата, че нялъде там може и да има хора, които четат и попиват по нещо. Но НИКОГА няма да допусна тук неща, които възприемам като маймунски театър, само защото някой си бил ме наричал „не-демократичен“. Това е – и това ще бъде!

- 23-08-2012|**Златко**

Не спирам да се чудя на мазохизма на хора като този тук човек, на когото съм показал още преди години, че мястото му не е тук и че не ща и дума да чуя от него (това тук си остава ЛИЧНО пространство, точка!), и които продължават да се въртят тъдява като пеперуди около свещ. Вярно много бедничко ще да е родното културно пространство, щом хората разполагат с толкова нищожен избор, та да са принудени да черпят информация от източник, който непрекъснато ги изправя на нокти. Мазохизъм над мазохизмите! Ха дано се променят нещата и България получи, като нормалния свят, свой собствен избор от различни, висококачествени и плуралистични медии, за различните хора, които я населяват. А засега, щете не щете, това ще бъде: лично пространство на един-единствен човек, който не дава пет пари за „демокрацията“ на хора, които идват тук само за да го хапят, дерат и отравят с всичко, с което могат. Може, но само след като ви избия зъбките, уважаеми, мили, дребни хищничета!

- 23-08-2012|**23-08-2012 20**:02 – АЗ-охизъм

Тук сега не можах да разбера какво точно стана: уж в началото имаме един автор, който повдига някакъв обществен проблем, за образованието, за учебниците, за класиците наши, за императивите на времето – все неща, които би трябвало да вълнуват много хора...

А накрая се стига до: АЗ, АЗ и само АЗ!

Това ли да четем – и това ли да „попиваме“?

- 23-08-2012|**Златко**

Ами смесват се темите, така е. А пък Аз-ът, който напира и се пери, е част от тукашния пейзаж, позната на старите кримки. Хората, които имат малко ум в главата си, го пускат да пасе. Останалите му се дзверят и го насъскват към още повече театро. Всеки търси онова, което му се иска. (А това IP тук, между другото, ми напомня нещо, но хайде, да не избързвам със заключенията.)

- 23-08-2012|**Миро Владимиров**

Тежка дискусия е била..

Изненадващо за мен, в главата ми изникна поговорката „Чете го както дявола евангелието“. Аз прочетох прочутото „евангелие“, което всякакви медии раздухаха, демонстрирайки недвусмислено възмущение от „народоотстъпниците“, които са го писали. Беше недодялано, признавам. Но както евангелието в днешно време, този доклад не е задължение за никого да прочете, какво остава да се съобразява с него. Т. е. юридическата и законотворна сила на изследването е нулева, не че имаше **каквито и да било критики към класически произведения**, да не говорим за отлъчването им от учебните програми. Критиките са отправени*единствено към способността на съставителите на учебници да пишат забележки, коментари, разсъждения, съобразени със съвременната действителност, различаваща се от историческата такава!* Тогава от какво се притесняваме толкова?

Из коментарите по-нагоре видях пример, че някой заблуден учител може да реши да не преподава едно или друго произведение съобразно този доклад. Ако това се случи, това е нарушаване на преподавателските му/й задължения. Има задължителни, незадължителни произведения, нормативи да искаш при учителите..

Чудя се тогава кого би следвало да държим отговорен за евентуални културни погроми над българските ученици. „Евангелието“ (а то в случая е несравнимо по-скромно и жалко, за да бъде наричано така), или всички дяволи, които го четат?

Между другото сред „дяволите“ се нареди и министъра на образованието – интелигентен иначе човек. Но или не бе чел изобщо доклада, или имаше нужда от малко летен PR на гърба на съгражданите му, които не са го чели. И в двата случая безотговорно.

- 23-08-2012|**Майя Маркова** – гe:

Миро Владимиров писа:

Аз прочетох прочутото „евангелие“, което всякакви медии раздухаха... Беше недодялано, признавам. Но както евангелието в днешно време, този доклад не е задължение за никого да прочете, какво остава да се съобразява с него. Т. е. юридическата и законотворна сила на изследването е нулева...

Тогава за какво е правен докладът – само за да глътне българска и европейска народна пара? Също като скъпите рекламни кампании, насърчаващи хората да се оплакват, ако се смятат за жертви на дискриминация.

Част от проблема като че ли идва оттам, че българските граждани като цяло не знаят какви са функциите и правомощията на тази комисия, наречена от Уикипедия „квазисъдебен орган“ (каквото и да значи това). Не знам например, ако съм бизнесдама с 20 служители, все етнически българи от християнски произход, може ли комисията някой прекрасен ден да ме хване за гушата, задето във фирмата ми няма етнически турци или роми.

- 24-08-2012|**Попивателна** – До Миро Владимиров

До Миро Владимиров:

Юридическата и законотворна сила на изследването НЕ Е „нулева“ – в самия текст на обобщения доклад изрично е написано, че:

„В съответствие с процедурата на чл.47,. т.10 от ЗЗДискр. от всеки етап на независимото проучването се представиха доклади с констатации и изводи, които бяха систематизирани в обобщен доклад до членовете на Комисията за защита от дискриминация за преценка и постановяване на решение, съставляват ли нарушение на ЗЗДискр., ...“

Т. е. този доклад е необходим на Комисията, за да може тя да „постанови решение“.

- 24-08-2012|**Попивателна**

До Майя Маркова

Да, наистина, „българските граждани като цяло не знаят какви са функциите и правомощията на тази комисия“ – и може би е добре, че

не знаят, защото ако знаеха с какво се занимава тази комисия, досега да са хванали камъни и дърве и да са я разгонили ...

Можете ето тук

http://www. kzd-nondiscrimination. com/layout/ images/stories/ materials/sbornik/ sbornik_praktika_na_KZD_BG. pdf

да се запознаете какви ги е вършила (и писала) Комисията.

Ето един малък пример за това с какви „казуси“ някои хора занимават комисията – а индиректно и всеки един от нас, защото ние заделяме от данъците си, за да може някои хора да се занимават с едни махленски случаи като този:

„„

На 19.10.2005 г. С. С. Г. отишъл за първи път да обядва в столовата на комплекс „Б.“ в град С. След като закупил храна, той седнал да обядва на една свободна маса. В този момент в столовата влязъл В. А. П., който минавайки покрай свидетеля С. С. Г. му казал: „На това място няма да сядаш, то е мое“. В обясненията си свидетелят С. С. Г. отначало сочи, че репликата се отнасяла за масата (стр.8 от протокола от 25.04.2006 г.). В. А. П. твърди, че репликата се отнасяла само за мястото, но не и за цялата маса (стр.11 от протокола от 25.04.2006 г.) След твърденията на В. А. П. свидетелят С. С. Г. уточнява, че репликата не се отнася за масата (стр.11 от протокола от 25.04.2006 г.). Тези думи на В. П. са накърнили достойнството на Станислав Георгиев, който казва: „Стана ми кофти“ (стр.9 от протокола от 25.04.2006г.). В резултат на думите, изречени от В. А. П., С. Г. попитал свидетеля М., който обядвал на друга маса, дали може да седне при него. След като получил утвърдителен отговор, седнал на място на масата, на която обядвал свидетелят М. В. А. П. не оспорва твърденията на свидетеля С. С. Г., но твърди, че на шега се е отнесъл по този начин към него. В. А. П. след като видял, че С. С. Г. се е преместил на друга маса, реагирал с въпроса „А, вярно се измести, защо?“ В. А. П.

излага защитната си позиция, че има приятели от турски и от ромски произход и в случая поведението му не е израз на неговото желание да обиди С. С. Г., а го е сторил на „майтап“. Свидетели на случилото са станали присъствалите по това време в столовата служители М. и Д. По доклад на Д. случилото се е сведено до знанието на управителя на комплекс „Б.“, който е извършил проверка в съответствие със задълженията му по

чл. 17 от ЗЗсД и по реда на Кодекса на труда е упражнил работодателската дисциплинарна власт. Със Заповед № 145 от 21.10.2005 г. на В. А.

П. е наложено дисциплинарно наказание „уволнение“ поради проявена нетърпимост към друг работник на етническа основа, а със Заповед № В-119 от 21.10.2005 г. е прекратено трудовото правоотношение с В. А. П.

В сигнала се твърди, че С. С. Г. е от ромски произход. В заседанието на 25.04.2006 г. свидетелят С. С. Г. твърди, че се определя като българин, но предвид външните си белези (тъмния цвят на кожата му) по принцип е от турски произход, но е отраснал в дом за деца без родителски грижи, няма семейство, и поради тази причина за него българският език се явява като майчин такъв. Свидетелят С. С. Г. твърди, че външният му вид и цвят на кожата предполагат различния му етнически произход.

Външните белези на С. С. Г. и в частност тъмния цвят на кожата му са причина за обосновано предположение, че същият е от друг етнос, вероятно ром.

„„

Да се смееш ли, да плачеш ли?

(Само да добавя: всичките тези разсъждения на Комисията имат и едни съвсем материални измерения – в края на краищата, В. А. П. е глобен с 250 лв. – за реплика, която не съдържа никаква етническа малцинствена негативна квалификация, отправена към човек, който „се определя като българин“, макар че „по принцип е от турски произход“, но пък който е и „отраснал в дом за деца без родителски грижи“ – т. е. човек, за когото трудно може да се твърди, че „принадлежи“ към една или друга етническа общност...)

- 24-08-2012|**Джони**

Поредното оперативно мероприятие оказа се, че никой не искал да вади Ботев и Левски от учебниците. Преди години учителите по история включени в подобно мероприятие громяха османското присъствие, което уж заменило турското робство в учебниците по история. Оказа се че дори тези „професионалисти“ не са си прочели учебниците по които преподават и реакцията им много не се различава от рекцията на мюсюлмански фундаменталист или на либийците, искащи смърт за медиците ни в Либия. Пак същата първобитност видяхме, при поредната ченгеджийска акция, която обяви, че изследване отричало Баташкото клане и пак се оказа, че в изследването такова нещо няма. Въобще българинът, който иначе не се е занимвал с Ботев от училище/прекрасното изслевдане например на Илия Тодров издадено 1998г, залежава вече 14г

и все още може да се купи от Хеликон/ се оказа удобен за са всякакви манипулации и то за неща, които заемат нулево място в живота му.

- 24-08-2012|**Попивателна**

Джони, значи, казваш, ставало въпрос за „неща, които заемат нулево място в живота“ на българина?

Добре, тогава защо трябва 17 експерти, подбрани от Комисията за защита от дискриминация, да се занимават с неща, които заемат нулево място в живота на българина?

За щастие, очевидно не всички от въпросните 17 експерти са на мнение, че всичко в България се решава (или, напротив, се забатачва) единствено и само поради наличието (или отсъствието) на нещо си в УЧЕБНИЦИТЕ.

В един от разделите на доклада, незнаен експерт чистосърдечно и добросъвестно е посочил и откъде по-конкретно децата получават познанията си днес: „Основните източници са интернет, връстниците, по-големите деца и телевизията.“

- 24-08-2012|**Джони**

Имам предвид, че никой не чете Ботев и не се интересува от него и за да не съм голословен като потвърждение съм посочил залежалата 14години/една от най-залежалите книги въобще от далечната 1998г./ прекрасна книга на литературния историк Илия Тодоров. Между другото от книгата ства ясно, че пренаписването на Ботев започва още след смъртта му и това което се приема за негова поезия сега е в голяма степен нагаждано от някои автори, които също се изучават в учебниците, както на тях им харесва. Естествено националното съзнание не може да понесе такъв скандал: канонът е пренаписан от други канонични фигури и ботев е редактиран от съратниците му. Тъй като такова концунство е непоносимо и всичко трябва да е канонично и монолитно и затова всички се правят, че проблем няма.

- 24-08-2012|**Милушева** – гe:

  Джони писа:
  Имам предвид, че никой не чете Ботев и не се интересува от него и за да не съм голословен като потвърждение съм посочил залежалата 14години/една от най-залежалите книги въобще

от далечната 1998г./ прекрасна книга на литературния историк Илия Тодоров. Между другото от книгата ства ясно, че пренаписването на Ботев започва още след смъртта му и това което се приема за негова поезия сега е в голяма степен нагаждано от някои автори, които също се изучават в учебниците, както на тях им харесва. Естествено националното съзнание не може да понесе такъв скандал: канонът е пренаписан от други канонични фигури и ботев е редактиран от съратниците му. Тъй като такова концунство е непоносимо и всичко трябва да е канонично и монолитно и затова всички се правят, че проблем няма.

Г-н Джони, едва ли има българска къща, където да няма произведенията на Ботев. Книгата на Илия Тодоров все пак е предназначена за специалисти, а не за масовия читател, освен ако не е запален любител.

Но едва ли преподавателите по литературознание и езикознание, по българска литература, журналистика, стилистика и други специалности, та дори и учители от средния и гимназиален курс, библиотеки и т. н нататък не са я чели или не я ползват като справочник.

За сведение на обсъждащите публицистиката на Хр. Ботев не се изучава в средния курс вече под предлог, че била неразбираема за учениците... По мое мнение причините публицистиката на Ботев да бъде изхвърлена от учебниците е друга – все още звучи твърде съвременен, особено в тези години на промени.

Взех думата и ще си позволя да кажа още нещо. Моите учители по история, литература и биология на времето (завършила съм гимназия през 1980 г. и тези предмети са се запечатали в съзнанието ми) преподаваха чрез лекции (особено история на България, биология и световна и българска литература) и ползваха учебниците като помагало, ориентир, по който преподаваха.

Учудвам се също, че КЗД не е засегнала въпроса за униформите, особено сега, когато социалните различия са повече от крещящи и начина на обличане също може да стане и се превърне в повод за някакъв вид отхвърляне или налагане на стереотипи.

- 24-08-2012|**Майя Маркова** – гe:
  Джони писа:
  Пак същата първобитност видяхме, при поредната ченге-джийска акция, която обяви, че изследване отричало Баташкото клане и пак се оказа, че в изследването такова нещо няма.

Хайде сега, все сме го чели (в различни варианти) въпросното „изследване“, вкл. тук, в „Прегледа“.

here

„Репортажите на МакГахан правят впечатление със своя силно емоционален и образен език, който не се опитва да прикрие негативното му отношение към османската държава и към ислямската религия изобщо.“

Цитатът е от първия абзац на текста.

Да твърдите, че атакуването на достоверността на основен свидетел на дадено събитие не означава отричане или поне оспорване на събитието, значи да обиждате интелигентността на своите читатели.

Не исках да пиша този коментар, защото това е като да нахълтам с кални обувки в хола на Златко, но просто се видях принудена.

- 26-08-2012|**Kiril Ivanov**

Това е мнение. Ироническата е за моя сметка, както и друг път съм упоменавал. Аз от ученически години не съм препрочитал Ботев и други светини (изключвам Захари Стоянов, най–важен за мен). Това не е хвалба, а факт. Защо е така съм мислил и по други поводи. Причината е може би, че през всичките години са навирани в очите ми за щяло и не такова. За изпълнение на насрещния, за борба с вредители, с врага, за братска дружба, за изпълнение на заложения хорски и друг прираст, абе за кво си помислиш. Портрети насекаде. Изпълнение секакво. Креватна, професионална и фото–ретушна „живопис“. Цитати по повод и без такъв. Обикновено без такъв. Тотална досада. Да не говорим кви „титаняци“ на интелекта са били сравнявани с горките светини. Това е немаловажен проблем. Респектът до такава степен е преупотребен, че се е похабил да не казвам като кво. Аз и друг път съм споменавал за окаяната патриотическа гордост с коя трябва да се търпиме един друг. Изпаднала е горката и е пред умирачка. Изключително и много отвратителна ситуация. Даже е сега я ръчнах и ѝ викам, а Ботев а, кво ше кажеш? Гледа ме милата, едвам мръда и ми вика: „Искам да съм безусловна патриотическа гордост, като отидеш

у Китай и като кажеш, българин съм, да те не гледат като четирикрак и да викат: „Ааа, Ромъния, ааа знаеме, как“, а да има нещо в твоя род, език, история, минало и настояще кое да е важно за всички хора, много важно, та да е безусловно като живот, въздух и ...“, е такива ми ги плещи, та ми иде да я сритам, ама е толко зле, та ми е жал. Та думата ми е, прекаленото ревнителство по некой път(май секи) е бая омърсително и даже унищожително. И често, е така на себе съм казвал, горките светини.

- 27-08-2012|**Джони**

Не знам кво се убеждяваме в неща, които са изследвани подробно. Доминиращата и канонична за мисленето роля на националния мистицизъм за образованието, литературата и обществото от 1878г досега са обект на стотици статии, сборници, аз лично препоръчвам книгите на Наум Кайчев за армията и образованието, на Иван Еленков /Културният фронт, Родно и дясно/и подробното двутомно изследване на Албена Хранова. Национализмът в българския вариант не формира граждани и осъзнаващи и защитаващи правата си субекти, а аморфен народ, паство, чакащо спасители и надяващо се на силови агенти /ченгета, мутри, ченгета-мутри,/. Проблемите са основно три: първо роднят тип национализъм пълни главите с понятия, зад които не стоят никакви реалности, което вместо запознати с миналото и съвременноста граждани, информирано решаващи конкретни проблеми, създава неорентирана в реалността маса, готова за манипулация от клоуни, национални гурута, похитители и мистични обладатели. Ако американчета, французойчета са възпитавани в граждански национализъм, който обвързва величието на нацията с ценности на бащи основатели, конституции, борба за свободи, права, демокрация, то в българския етнически вариант на национализма такива ценности въобще отсъстват. Важно е единствено военнто величие и справедливото заграбване осъществявано от някаква надисторична мистична общност. Не е чудно тогава, че тъй като не смее научени да ценим права, демокрация и граждднско развите, то ние най-много тежним ни се отнемат собствените права. Именно етническия национализъм ни е докарал до такава неадекватност, че идеалът ни за държавност е средновековния владетел /най-великия период в историята ни според митографията/. Затова и виждаме нахлуване на средновековни владетели в съвремеността и материализация на абсурди, като например цар – министър председател, сега пък: министър-председател, който се харесва

именно, защото се държи като владетел. И третата голяма вреда от нацшия вариант на на национализъм е, че той блокира всякава възможност за промяна, тъй като вижда българскто и историята му, не като движение процес на формиране и направа от самите му носители, а като някаква изначална мистична непроменима същност, която може да се адаптира и наглася, но остава същата. Съгласете се че мисленето за себе си като непромененими същности действа блокиращо и неслучайна българинът фаталистично не мисли, че реална промяна с негово участие е възможна и чака по-скоро няккава историческа еволюция, изтичане на време /800 дни, 20 годни, 80 години, 100 годни като английска морава/и няккава външна мутация да внесе промяна, естествено като историческо закономерност/ЕС/ или чудо/царя, бойко, болен/, но не вижда промяна, като процес негово участие.

- 27-08-2012|**Майя Маркова** – гс:
  dreamer писа:
  В урок по Български език за „Пряко и непряко предаване на чужда реч“ да се използва текст, в който има затвърден с векове, дискриминиращ образа на българския циганин ЧАСТ от цитат е съвсем точно критикувано. Опитът за невинна манипулация от страна на коментиращия Чинаридзе (все същият познайник със сто лица) е от плитък по-плитък.

Понеже такива коментари за мен са умственият еквивалент на нокаут, изчаках, преди да дам своите 5 стотинки.

И така, да се описва българският циганин като беден, окъсан, мръсен и оценяван като подозрителен от властите е „затвърден с векове (стереотип), дискриминиращ образа му“ и който мисли другояче, е двуличен (или по-скоро столичен) манипулатор, пък макар и манипулациите му да са плитки и невинни.

Какъв е изводът? В учебните програми трябва или да се правим, че цигани не съществуват, както правеше властта в края на 80-те години (но КЗД – с известно основание – обявява и това за неприемливо); или да се включват само текстове, в които циганите са с панталони с ръб, бели колосани ризи и високо обществено положение. Ясно е, че тези текстове трябва да се напишат de novo от хора, нямащи нищо против да се направят на магарета пред цял народ. Същевременно, за да не се загуби целият ефект, на дечицата трябва някак да се внуши, че всекиднев-

ната гледка на техни мургави, мръсни и окъсани връстници, ровещи из кофите, е зрителна измама.

- 28-08-2012|**Попивателна**

Според „Джони“, национализмът в българския му вариант не формирал граждани...

И е толкова убеден „Джони“, че е много важно да каже точно това, че се е захванал и вади и носи и се обосновава и се позовава на някакви изследвания, цитира автори, споменава техни трудове и т. н.

А важното е съвсем друго и съвсем просто: след като смяташ, че национализмът не формира граждани, напъни си малко мозъка да помислиш кое ше да е онова, което все пак да формира граждани? Съществува ли изобщо такова нещо – което действително да формира желаните от „Джони“ граждани? Като разформираш всичко, какво ще формираш?

Аз съм сигурен, че ако нещата продължат в досегашната си всеразрушителна духонта посока, след 10 години именно „Джони“ ще е един от първите, които ще започнат да леят сълзи, че просто не е останало вече нищо, което да формира хора у нас (не „граждани“ – съзнателни, а дори просто „хора“, поне някакви). Ще леят сълзи тогава и мнозина други, но ще е късно.

Защото тогава ще имаме просто една пустота. Огнян Минчев го каза по-горе: след като изличиш всичко, което по един или друг повод ти се струва отживяло, осъдително или „вредно“, накрая ти остава само политически коректната пустота.

- 28-08-2012|**Златко** – ге: ге:

  Майя Маркова писа:
  или да се включват само текстове, в които циганите са с панталони с ръб, бели колосани ризи и високо обществено положение. Ясно е, че тези текстове трябва да се напишат de novo от хора, нямащи нищо против да се направят на магарета пред цял народ. Същевременно, за да не се загуби целият ефект, на дечицата трябва някак да се внуши, че всекидневната гледка на техни мургави, мръсни и окъсани връстници, ровещи из кофите, е зрителна измама.

В качеството си на автор, който Е написал книга, представяща един по-различен, и не изкуствен, образ на циганин (и приятел на доста мно-

го ЖИВИ цигани), ще си позволя да те препратя към мисълта, че начинът за представянето на тия хора не е само един, Майа. И, освен това, позволи ми още да ти покажа, че от всяка твоя дума крещи пълно непознаване на тия хора (типично за децата от големите градове, които са израсли с картинки, при това точно определени картинки; самият аз израснах, заобиколен от циганчета, а майка ми всеки месец пълнеше с буркани чантата на една стара циганка с дванадесет внучета, в продължение на години). Как мислиш, дали в това не се крие зародиша на поведението ми, което се струва марсианско на толкова много наши сънародници?

(Човек трябва да има някаква, поне минимална представа за собственото си незнание, за да има шансове да го надмогне).

- 28-08-2012|**Златко** – ге:

  Попивателна писа:

  Защото тогава ще имаме просто една пустота. Огнян Минчев го каза по-горе: след като изличиш всичко, което по един или друг повод ти се струва отживяло, осъдително или „вредно“, накрая ти остава само политически коректната пустота.

При цялото ми уважение към Огнян – и към всеки друг консервативен, тоест националистически настроен, български ум, аз все още живея с надеждата, че освен миазмите на класическите български предразсъдъци (свързани с отхвърляне на всичко „чуждо“, при цялото външно преклонение пред материалните му придобивки), „българското“ все пак съдържа и нещо универсално, нещо, което заслужава запазване, развитие и трансфузия в потока на общоевропейското. В това е и реалната надежда за включването ни в съюза като равноправни хора, познаващи добре себе си, тоест надмогнали историята си (една почти непрекъсната история на омразата). А инак, що се отнася до „пустотата“, то може би нейната най-важна в случая характеристика е това, че тя се нуждае от носители... Инак няма как да ни достигне.

- 30-08-2012|**Джони**

Попивателна, ние сега сме да използвам твойте думи разформировани и пусти и това не се дължи на либерализма, консерватизма или деконструктивизма, за която непозната дума може да си издеш боя на доста места, понеже звучи застрашително и има вероятност да се разпа-

днем именно от безмочния национализъм, който доминира от люлката до гроба и не остава място за по-сериозни и трайни ценности. Интересно как други нации включват, хуманистични ценности като гражданска активност, права и демокрация и никак не се разпадат, както си измисляш, че стане ще стане с нас, ами напротив съпричастни са и просперирящи са разлика от цялата ни история. Да не би американци или французи да не са националисти и не само не са се разпаднали, ами са в пъти по-солидарни и еднни, ами гърците които са болни националисти, не са ли техните граждани направо маниакални защитници на првата и интересите си, вместо като нас да искат да иската сами да си отнемаме собствените права, каото ни се се виждат, като ненужна измислица подкопаваща „величието“ ни, а всъщност, опасявайки се, че ще подкопаят личния просперит, базиран на нарушаване на чужди права и заемането на позиции с помощта на националистически мистификации и теологии, които избутват напред, хора които не стават и за чеп на буре. Както съм писал умния национализъм включва в пропагандата си и се гордее с завоюваните права и граждански добродетели, като част от националзима. Тези неща са интегрирани в сами национализъм. И това не става, както си представят някои с въвеждането на едно гражданско образование насила и от немай къде, като за пред ЕС. Сериозните играчи интегрират тези ценнсоти и в историята литературата, философията и всички учебни дисциплини, с които имат досег, а не просто отбиват номер и си плещат грандомански небивалици, които на всичко тогоре нямат връзка с реалността и затъмняват като ненужни хилядолетни и жизненоважни ценности. Интередно как гордостта на французите- история на всекидневието и менталната история, в която са водещи, бяха обявени например в интервю на акад Георги Марков пред вестник „Сега“ за оръдие на Сорос в борбата му срещу България. Не говоря как човек имащ титлата академик смята историческа школа създадена преди раждането на Сорос за негово оръдие, ами по-интересното е, че френската гордост, която използват за анализи на собствената си история у нас се се превръща за едва ли не атака срещу нац. сигурност. Не се учудвайте, че все повече ще изоставме, след като такива медийни гурута, израснали от службите, формират плеяда идиоти.

- 01-09-2012|**Майа** – re: re: re:
  Златко писа:
  Начинът за представянето на тия хора не е само един, Майа. И, освен това, позволи ми още да ти покажа, че от всяка твоя дума крещи пълно непознаване на тия хора (типично за децата от големите градове, които са израсли с картинки, при това точно определени картинки; самият аз израснах, заобиколен от циганчета, а майка ми всеки месец пълнеше с буркани чантата на една стара циганка с дванадесет внучета, в продължение на години).

Картинките на цигани, които описвам, не са нещо, с което съм израсла. Те са нещо, с което растат децата ми сега. Когато аз бях дете, повечето цигани, които сега са в София, бяха въдворени по села и паланки, за да не развалят картинката на столицата. Това, разбира се, не решаваше проблемите, само ги затискаше.

Аз не виждам съществена разлика между това, което аз описвам, и това, което ти описваш – циганката, която редовно взема буркани, без (доколкото разбирам) да дава нещо в замяна. От една гледна точка ровенето по кофите е дори по-достойно от просията.

Някога познавах циганка, която беше добра и честна, макар и неграмотна и много бедна. Но, уви, не всички са като нея. Моя съседка има къща във врачанско село, където прекарва част от годината. Там има много цигани, направо оформят електората. Затова кметът и полицията не правят нищо срещу кражбите им, докато не се стигне до убийство. Съседката ми се оплаква, че еди-коя си циганка ѝ откраднала златни накити, полицаите записват: „неизвестен извършител“. И не правят нищо, разбира се. След немного време „неизвестната извършителка“ стана съучастничка в убийство.

Веднъж ти писах нещо за (част от) иракчаните и ти ме попита колко иракчани познавам. Моята работа ме среща с много хора откъде ли не, така че познавах иракчани, но не е там въпросът. Малко по-късно ти потресен писа как в Ирак отвличат мъже, набедени за гейове, и ги убиват по изключително жесток начин.

Да казваш, че еди-коя си група хора всъщност са добри, а ако ги смятаме за лоши, това е защото не ги познаваме – този довод срещу расизма и ксенофобията според мен е възможно най-слабият. Защото опо-

знаването на други групи хора обикновено затвърждава расистките и ксенофобски настроения.

Ти сам редовно пишеш, че българите са такива и такива. Нима това, е, защото не познаваш българите или ги познаваш само от картинки? Или – както неотдавна те попитах – ние с теб сме имали лошия късмет да се родим в най-покварената общност на света? Вероятно виждаш недостатъците и на другите общности, но смяташ, че не трябва да ги признаваш и коментираш. Повечето хора обаче виждат и обсъждат недостатъците на другите общности, а тези на своята не виждат или не им придават значение. За мен това е стандартната гледна точка, от която трябва да се тръгва.

- 01-09-2012|**Златко** – re: re: re: re:
  Майа писа:
  Аз не виждам съществена разлика между това, което аз описвам, и това, което ти описваш — циганката, която редовно взема буркани, без (доколкото разбирам) да дава нещо в замяна.

Е, тука вече успя да ме ядосаш, така че ще ти задам един въпрос „ребром“: А ти какво даваш в замяна на това, което получаваш тук, примерно? И не е ли ясно, че за да „дава“, човек трябва да се намира в ситуация, в която да ИМА какво да даде? Онази жена се отплащаше с дълги, вълшебни истории, които майка ми слушаше захласната в продължение на часове: това беше една много магическа циганка, любила стотици мъже, стара майсторка на омаята (разбирах кога историите стават „пикантни“ по това, че двете превключваха на турски, за да не ги разбирам; майка ми го говори свободно). Но, хайде, да не се впускаме в празни приказки. Каквито станем в детството, такива си оставаме до живот, всичките. Няма какво да обсъждаме неща, които са принципно несподелими...

- 01-09-2012|**Златко** – re: re: re: re:
  Гост писа:
  Да казваш, че еди-коя си група хора всъщност са добри, а ако ги смятаме за лоши, това е защото не ги познаваме — този довод срещу расизма и ксенофобията според мен е възможно най-слабият. Защото опознаването на други групи хора обикновено затвърждава расистките и ксенофобски настроения.

А това вече е пълна ГЛУПОСТ, включително и от социологическа гледна точка, тъй като е опровергано отдавна, въз основа на множество изследвания. Ксенофобските и други стереотипи се разпространяват ИМЕННО там, където хората нямат реален досег едни с други. Най-ужасните расисти и шовинисти обикновено живеят в малки градчета, където контактът им с хора от други етноси, раси и националности е минимален (като София например – и това тук НЕ Е шегичка). Едва когато се смесят и получат реална представа за разликите и приликите помежду си, хората успяват да се отърсят от стереотипите. Пример: огромното възмущение на немците отпреди тридесет и повече години, когато турците започват да си правят грил-партита в обществените паркове в Германия (олеле, ама как е възможно, такава диващина!). Днес, слава Богу, немците са възприели чудесния навик, всички си правят рождени дни и пр. на открито, с грил, с много игри, смях и СВОБОДА. И всички са забравили възмущението, просто защото това е нещо хубаво и нормално (разбира се, хората чистят след себе си и не оставят някой друг да се грижи за боклука им).

Брей, пак се ядосах. Ама съм глава дървена...

- 01-09-2012|**Гост** – re: re: re: re: re:
  Златко писа:
  Онази жена се отплащаше с дълги, вълшебни истории, които майка ми слушаше захласната в продължение на часове...

Щом е тъй, вземам си думите назад. Трябваше да го напишеш от самото начало.

- 01-09-2012|**Майя Маркова** – re: re: re: re: re:
  Златко писа:
  Ще ти задам един въпрос „ребром“: А ти какво даваш в замяна на това, което получаваш тук, примерно?

Насочвам насам други хора. По случайност последният пост в блога ми е точно такъв.

(„Гост“ по-горе, разбира се, съм аз – забравях да се „подпиша“.)

- 01-09-2012|**Златко**

Е, ако не друго, то поне успя да ме накараш да мисля за „даването“ и „вземането“ на тоя свят – което също не е никак проста работа. Всъщ-

ност онова, за което става дума в горния ти пост, е просто един процес на обмен, в който всички ние участваме ежедневно (мерим на кантара кой колко взема и колко дава – пази боже, ако някой не участва в разменните операции подобаващо). Но има и един друг вид „даване“, което няма нищо общо с всичко това. То се получава, когато някой човек прелива и, ще не ще, трябва да предлага на другите онова, което не може да побира вътре в себе си (самият аз вярвам, че това е основният импулс, който стои зад всяко творчество – не толкова суетата, не толкова търсенето на внимание, пари, слава, любов, колкото простичкия факт, че човек не може повече да сдържа в себе си нещата – като един вид човешка крава с пълно виме, примерно). И това съвсем не е нещо, запазено за малцина привилегировани – по принцип всеки от нас го има като импулс вътре в себе си и всеки е склонен при определени обстоятелства, в различно широки граници, просто да дава, без да се интересува от това какво ще получи в отплата. Но това са неща, за които „не е прилично“ да се говори – хората или го правят, или не. Майка ми например никога не се е интересувала особено много от това какво ще получи от немалкото странни хора, които прикъткваше в хода на годините: цигани, турци, изпаднали българи, каквито се случат. Не искам сега да преувеличавам и да я изкарвам някаква майка Тереза (дори напротив, тая жена винаги е знаела и две, и двеста), но при всички случаи да помагаш на бедните за нея беше нещо, несвързано с никакви пози или подобни глупости – който има, дава колкото може; който се нуждае, взема, благодари и не ти се мотка повече из краката, че да няма пердах...

Тъй. Хайде стига толкова, че работата ми съвсем в девета глуха отиде. Вчера ми изпуши стария компютър и цял ден съм се занимавал с подреждането на новия (най-после и аз да се видя с нов компютър – от десет години само износвам старите машини на сина си; иди речи после, че обущарят не ходел винаги бос...)

- 01-09-2012|**Златко** – re: re: re: re:
  Майа писа:
  Ти сам редовно пишеш, че българите са такива и такива. Нима това, е, защото не познаваш българите или ги познаваш само от картинки? Или — както неотдавна те попитах — ние с теб сме имали лошия късмет да се родим в най-покварената общност на света? Вероятно виждаш недостатъците и на другите

общности, но смяташ, че не трябва да ги признаваш и коментираш. Повечето хора обаче виждат и обсъждат недостатъците на другите общности, а тези на своята не виждат или не им придават значение. За мен това е стандартната гледна точка, от която трябва да се тръгва.

Просто мисля, че единствено възможната групова критка на този свят е онази, която засяга собствената група. Останалото са клишета, най-често. Хората отдавна са казали, че „човек не трябва да гледа в чуждата чиния“. По принцип, разбира се, всяка групова критика е застрашена от навлизане в обобщения, които заплашват да се обърнат на празни приказки – тук друг критерий освен груповия консенсус няма, и то само в течение на времето, тъй като началните реакции винаги са, „клевета“, „охулване“ и пр. Всички общности реагират така – помислете например за така разпространеното напоследък клише self-hating jew, **залепвано на гърба на всеки евреин, който си позволи по-сериозна критика на политиките на Израел или еврейското лоби в Америка**. У нас все още яростта не е чак толкова голяма и агресивна, което пък не означава, че хората са особено открити към някаква критика. Но все някой трябва да върши такива неща: как иначе може да се развива една общност, ако няма кой да ѝ предложи един образ на самата себе си, който тя може би не вижда или просто избутва някъде настрана (кой ли пък обича да го критикуват). Сложна и неприятна тема, без съмнение... Факт е, че в българската история няма традиция на независимо „интелигентство“ и че това е нещо, от което родната култура се нуждае наложително. Така поне си мисля аз. Това, че не ни знаят никъде, се дължи най-вече на факта на силната (авто)цензура, която общността, „народът“, масите, упражняват върху способността за независимо мислене на индивидите. Слава богу, модерните времена вече правят тази цензура невъзможна (помислете си само колко нищожен е шансът всички неща, които дискутираме тук с вас, да се появят където и да било в останалото, „утвърдено“ българско обществено пространство). Означава ли това, че България е осъдена на „жълтичко“ до гроб?

Паметникът пред НДК да си върви в историята
Автор: Кристин Димитрова

По новините съобщиха, че ще се проведе допитване дали паметника пред НДК да бъде демонтиран. Разтревожих се, защото едно допитване означава, че този въпрос още не е решен. Че има опасност тази комбинация от пълзящ кофраж и стърчащ метал да бъде по някакъв начин спасена, налепена отново с плочки, позавинтена оттук-оттам и въобще върната към златните си години, които и без това си бяха бетонени. Ние целокупно да платим за ремонта и после – ако сме живи и здрави – да гледаме въпросната композиция още трийсет години в нов период на полуразпад. Този паметник просто трябва да се махне. Ако някой ни беше питал преди 30 години, навярно щяхме да му кажем същото. Но тогава не питаха.

Той се появи през 1981 г. като „бонус“ към НДК, вероятно за да балансира овалната форма на сградата със стърчащите си ръбове. Не съм сигурна, че точно това е архитектурната мотивация, просто се мъча да си представя ако е имало такава, каква би могла да бъде тя. Идейната мотивация е по-ясна. На новопостроената конгресно-концертна сграда й е трябвал символичен акцент. Смислова котва, около която да се въртят инициативите в залите. Знаме, патос, исторически алюзии, достъпни материали, общо впечатление за посока „напред и нагоре“ и все пак, цялата конструкция да е леко вляво, за да не се закрива центърът на политическите решения. Получило се е нещо като значка на ревера на делегат. Изграждането на Паметника е толкова свързано с идеологическия въздух на 80-те, че в момента се оказва почти невъзможно да се говори за него от естетическа гледна точка. Кажеш ли, че е грозен, веднага се стига до политиката. От друга страна не съм чула някой от защитниците му да заяви, че го намира за красив.

И все ще се намери кой да попита дали е редно да се махат паметници. Не съм сигурна дали този принципен въпрос има принципен отговор, но съм убедена в едно: спрямо паметника на НДК той е непри-

ложим. Един паметник се поставя, за да съхрани за бъдещето *паметта* за дадена личност или събитие. Така всяко ново поколение ще научи за какво е бил издигнат и споменът ще продължи напред във времето. Паметникът пред НДК се разпадна в рамките на едно-единствено поколение, а паметта на хората се оказа по-дълготрайна от посланието, което той би трябвало да съхрани. Тоест, спрямо бързата му ентропия самите ние се явяваме негови паметници.

Впрочем, самото НДК беше издигнато на мястото на реални войнишки паметници, които явно не бяха преценени като представителни.

Колкото до посланието, което градежът пред НДК би трябвало да отправи, то също ми убягва. Доколкото знам, паметникът е издигнат под името „1300 години България“ или „13 века България“, едно от двете. Не съм видяла нищо по-нетрайно, по-изоставено, по-порутено, по-нелюбимо и по-свенливо крито зад тараби и графити да стои в центъра в който и да е друг град. Очевидно притеснени от мрачната метафора, по новините го прекръстиха на „Паметника на културата“. Тъй като паметник се издига на мъртвец, не съм сигурна, че подмяната на названието е била уместна. А може да е била уместна, пък само аз да не съм разбрала.

Предполагам, че защитниците на монумента тук биха протестирали, че повсеместната разруха през последните 20 години ни остави без стойности и т. н., оставям тези думи те да си ги кажат. Разруха че има, има. Но имаше и много строежи. А НДК иззад паметника през всичките тези години не спираше да работи и произвежда печалба, защото то не бяха панаири, то не бяха сергии, то не бяха кинофестивали и концерти. Ако се бяха сещали за паметника от време на време, да му бяха подменяли поне изпопадалите букви.

Всъщност, при по-внимателно взиране и днес може да се види каква е била първоначалната идея на скулптурната група. Металните фигури са подредени в нещо като диагонал на историческото време, който се издига отдясно наляво. За хора, които четат отляво надясно, тази прогресия върви обратно на инстинктите, но явно фасадата на „Двореца“ отзад е трябвало да бъде по-скоро поставена в рамка, отколкото конкурирана. Най-отдолу виждаме две брадати фигури с малки глави, забили погледи в скутовете си. На езика на българската скулптурна символика знам, че двама мъже с бради означава „Кирил и Методий“. По-нагоре е прегърбена фигурата на цар-интроверт, стиснал в лявата си ръка кралски глобус без кръстче. И тъй като кралският глобус – поне по света – се

счита за носител на религиозни значения, явно става дума за някой цар езичник. Или за откраднато кръстче. Или за творческа интерпретация на историята по целесъобразност. След владетеля, още по-горе, следва тъй наречената „пиета“. Това е изображение на вързан труп, застинал с лице към небето. Това е и първата фигура от композицията, която не гледа надолу. Макар че очевидно не гледа наникъде. За да се допълни до „пиета“, мъртвецът е рамкиран от празна качулка, наподобяваща в очертанията си православна икона на Богородица. Тук, според мен, религията е била допусната по-навътре, отколкото при царя, макар и впрегната в каузите на новото време. И над всичко това се извисява грамаден символичен работник с правоъгълен гръден кош, героят на победилата революция. За разлика от металните си колеги той гледа право напред, с което го определяме като реалист, визионер и човек на действието. И това е една голяма подмяна. През социализма, както и през всяко друго време, работниците извън паметниците нямаха думата. Та у нас дори нямаше свободни избори. Управляваха тези, които свикваха конгресите си в НДК.

Предлагам да посадим на това място още малко дървета, пък за 14-вековния юбилей може да ни дойде и по-добра идея.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (16)

- 20-08-2012|**Манол Глишев** – Отлично!

Това исках да прочета.

Само да напомня – на това място е имало доста изискано паметниче на загиналите в Балканските войни офицери от Софийската дивизия. Сега пък се задава точно стогодишнина от Първата Балканска война. Ами какво пречи да бъде възстановено това старо паметниче?

- 20-08-2012|**Златко**

Хайде нека да бъде градинка, а, Маноле? Че като си помисля пак за възпяване на героизми, храбрости и кървища, нещо започва да ми се вдига кръвното...

- 20-08-2012|**Манол Глишев** – Е,

старият паметник си е бил на мястото. Хубаво е да се възстановяват стари пометници, когато са красиви. Какво да се прави, такава ни е историята.

Но каквото и да си говорим, не ние с теб ги решаваме тези неща. Всъщност обаче мои приятели правят докемунтален филм за Одринската битка. Може би не е лоша идея да ги питам за някакви възможности около възстановяването на паметничето... Така де, нали сме граждани, свободни хора.

- 20-08-2012|**Гост**

До Манол Глишев:Манолчо, това не беше „паметниче“, а бая ми ти стена с изписани имена на Герои, загинали за добруването ти...

Ако не си запознат с историята, не пиши и не се излагай....

Относно статията: Отдавна чаках да прочета подобно нещо..За мен това не е паметник...а недоразумение някакво...Крайно време е истинският паметник да заеме мястото си.

- 20-08-2012|**Войнишкият мемориал** – Там бяха казарми и имаше малка горичка...

http://www.24chasa.bg/Article.asp?ArticleId=962311

Старите софиянци си спомнят трите внушителни стени, разположени във формата на буквата П, които буквално респектирали с размерите си – 21 м широчина и 11 м височина.

На специални метални табели върху тях били изписани имената на загиналите за отечеството. Пред средната стена се издигал огромен каменен лъв. Дясната му лапа властно била положена върху каменна плоча с картата на Санстефанска България.

На 10 януари 1944 г. американската авиация нанася силни бомбени удари по града. Една от целите са казармите на двата полка. Дясната плоча е почти разрушена, средната се отървава с леки поражения. Напълно оцелява само лявата.

Близо 36 г. двата паметника красят центъра на София. През 1980 г. обаче демонтират и тях. Пречели на строителството на новия дворец на културата. При демонтажа са съхранени металните плочи с имената на загиналите. Прибират ги в сандъци, които отначало се пазят в мавзолея костница на Централните софийски гробища, а след това – в Националния военноисторически музей.

- 22-08-2012|**Гост**

Аз пък не разбирам каква е тая омраза към всичко от миналото и мания да се рушат паметници. В крайна сметка, не е ли това част от историята ни и не е ли малко нереалистично да си мислим, че трябва да пазим спомена само за най-хубавото от нея? Историята не е само хубаво.

Не знам, просто не виждам какво толкова лошо има.

- 26-08-2012|**иван**

не познавам човек, който да харесва или да е харесвал този паметник. Дори защитниците му изтъкват странни доводи – авторски права, историческа памет. Грозен и безсмилен, а освен това опасен. С една дума- напълно ненужен!М

- 26-08-2012|**Стела Ташева**

„Според мен, по-възрастните хора, които са живели в Съветския съюз, вече са изцяло погълнати от европейския и западния стандарт. Те вече не намират интерес в миналото. Докато най-младите, които нямат никакви спомени от комунизма, всъщност проявяват силен интерес към това „тъмно минало“.“

Това е цитат от интервю на френския фотограф на сайта на Дарик.

Според мен паметникът означава различни неща за различните поколения. За едни е символ на последните години от режима, в който си е отишла младостта им. За други – време на безидейност, ограничения и мрак. За трети – загадка оставена за разшифроване. Под една или друга форма неговото присъствие е необходимо на града, освен ако разбира се, не искаме да мислим, че България започва и завършва с едно, единствено поколение.

- 26-08-2012|**Стела Ташева**

фредериц Шобен – dariknews.bg/view_article.php?article_id=764794

- 26-08-2012|**Стела Ташева** – И отново:

Фредерик Шобен – dariknews.bg/view_article.php?article_id=764794

- 26-08-2012|**Владо**

Според мен тази дискусиа се върти около същноста на въпроса.

За мен същноста на нещата е че, в България както почти никъде другаде се живее в прияк контакт със смърта и преходноста. Много архитектурни и културни паметници са доказателство за това. Изложени на метереологичните условия и без каквато и да е реставраторска грижа те се распадат от само себе си. Това се наблудава също така на гари, игрални площадки, гробища, тротоари, подлези и на много други места.

Когато наблудавам тези места без да искам в мен изплуват мисли за смърт и преходност.

От една страна смятам това за нещо много честно. Няма го този стремеж да се създава нещо което да прави впечатление на солидно и вечно. Във повечето обществени места са оставени следите на времето и разрухата. Както е и живота. Раждаш се, старееш и умираш.

От друга срана това отношение към нещата е либса на култура. Защото като се раждаш, старееш и умираш, искаш в къщи да ти е чисто и да не са ти паднали плочките в банята.

Според мен този паметник не трябва да се маха а да се документира неговото бавно но сигурно распадане, неговата агония и после от документалният материал да се направи изложба или ниякакси да бъде архивирано.

P.S. Според мен паметника не трябва да се маха но не заради символите който са вложили в него неговите автори и не заради неговите естетически качества а за да се постави под въпрос политическата и социална ситуация в България.

- 26-08-2012|**Anthropologist**

Точно преди 21 години във варненския „Народно дело“ се беше разгоряла дискусия по повод статуята в цял ръст на Г.Димитров в близост до Общинския съвет. Имаше решение на Изпълкома за демонтирането му, но общинската управа се помайваше, а живеещите наоколо комунисти предупреждаваха, че щели да дежурят дори и нощем, за да не допуснат премахването на въпросния паметник. Тогава, в един материал, отпечатан във вестника на 18 юни 1991, припомних на опонентите си някои факти от историята – на първо място това, че в Лайпциг Димитров беше оправдан от един съд, който според нашите учебници е бил фашистки, а – за разлика от него – комунистическият съд в управляваната от Димитров държава нямаше подобна практика. Той осъждаше на смърт политическите му противници – от апостоли на демокрацията като Никола Петков до комунисти, дръзнали да не угодят на съветските си господари, като Трайчо Костов. Тогава прогнозирах, че и бюстът-паметник на Димитър Благоев скоро ще изчезне от началото на булевард „Осми приморски полк“, който тогава носеше неговото име. И не защото имаме нещо против личността му, а просто защото на всеки средно интелигентен варненец отдавна е ясно и що е социализъм, и има ли той почва у нас. И двата паметника бяха точно толкова чужди на историята, традициите, архитектулния стил и общия дух на Варна, колкото беше и по-старият им събрат – паметникът на Сталин на входа на Морската градина. Или и него трябваше да запазим като част от миналото си ?

Питам се сега къде са тези паметници, за които навремето „кръв се лееше“ на страниците на варненския печат. Ами че няма ги, отдавна вече ги няма и никой не е почувствал липсата им.

Сега, точно 21 години по-късно, подобен спор се заформя около нелепия истукан пред НДК.

Активният борец срещу деспотизма и тоталитаризма Кеворк Кеворкян (иже нарицаем агент „Димитър“), се нахвърля като африкански звяр на арената на Колизеума срещу всеки опит за премахване на някой от символите на незабравимото ни минало. В една от последните

си изяви – „Събаряхте, нали !“ (в. „Уикенд“, 18-24 авг. т.г.) той убедително свързва провалите ни на Лондонската олимпиада с разчистването на комунистическите бунища („А всичко е много просто – и пак опира да събарянето на паметници“). Авторът отронва поредната си сдържана мъжка сълза по Мавзолея, в който вложеният ентусиазъм бил повече от вложения бетон. Май че само за събарянето на Берлинската стена той не е давал воля на публицистичния си гняв, но откъде да знам, може и за нейното събаряне да е написал някоя елегия, а пък аз да съм я пропуснал. Затова пък тук акцентът е поставен върху защитата (с гърдите си, също като Александър Матросов) на чудовищното недоразумение, което вече повече от 30 години стърчи пред НДК. Тъй като навремето го сътворили по повод 1300-годишнината на България, а пък историята на Русия била доста по-кратка, на руснаците се зловидела тази разлика и от ревност „ченетата им се изметнаха от скърцане“, затова трябвало да приемаме въпросното недоразумение като израз „на другостта, на разномислието“. Хайде, холан ! Такъм огромен израз, при такова огромно скърцане със зъби – огромен кураж ще да е трябвал за тази работа!

Като опитен публицист, авторът пуска в ход богатия си и изискан речник: „нашите хибриди“, „телевизионна кака“, „телевизионните лумпени“, „новите ратаи“, „келеш“ (три пъти), „лигльо“ (5 пъти), „пумпали нещастни“ и др., съчетан с шамански заклинания „ще бъде истинско падение посегателството над Старчев“, „ще удари часът да започнете строителството на общия ни надгробен паметник“.

Понеже въпросът, който една журналистка зададе на „келеша“ и „лигльото“,бил „референдумче за 15 секунди“, държа да припомня на г-н Кеворкян и на съмишлениците му, че всъщност референдумът отдавна вече е проведен. Навремето в училище упорито се опитваха да ни втълпят нелепицата, че изкуството трябвало да бъде „национално по форма и социалистическо по съдържание“. Прилагайки (по изключение) този принцип, софиянци от десетилетия насам не наричат този паметник другояче, освен с псевдонима му от две думи, които по невероятно синтетичен начин изразяват осмоъгълната му форма и петорното му съдържание. Какви дискусии, какви референдуми повече, за Бога ?!

- 26-08-2012|**Атанас Стоянов**

Нито една нова идея. В статията и под нея. Да се огледаме какво правят другите с подобни неща, ако не ни хрумва нищо оригинално.

- 26-08-2012|**Босева**

И какво оригинално да ни хрумне относно тази мрачна, чудовищна креатура, която от издигането си до днес е само обект на подигравки от всички софиянци! Казват, дори другарят Т. Живков толкова не го бил харесал, че дори се отказал да дръпне едно слово на откриването му. Това е паметник на безчовечния и мрачен режим на несвободата, в който няколко поколения живяхме. Защо всекидневно трябва да ни го напомня и да помрачава настроението на всеки, който посещава пространството на НДК. За да не страдат прекомерно носталгиците по комунизма, бих предложила следното: Конструкцията да се събори и почисти, а скулптурните фигури да се аранжират нейде зад двореца около паметна плоча с примерно такъв текст към потомците: „Тук се издигаше един паметник, който никой никога не е харесвал. Вгледайте се в останките от него и съдете сами!“ А на Старчев, който волски упорито се бори за авторските си права, препоръчвам внимателно да прочете закона за авторското право и да престане с хленченето.

- 26-08-2012|**Босева**

(2) (Доп. – ДВ, бр. 25 от 2011 г., в сила от 25.03.2011 г.) Авторът няма право да се противопостави на желанието на собственика на произведението на архитектурата да го разруши, преустрои, надстрои или пристрои, ако това се извършва в съответствие с действащите разпоредби.

Не съм юрист, но този член имах предвид относно конструкцията. А скулптурните фигури, върху които уважаемият г-н Старчев има права, може да ги отнесе например в двора на вилата си.

- 27-08-2012|**Атанас Стоянов**

„...“преустрои, надстрои или пристрои, ако това се извършва в съответствие с действащите разпоредби.“

Не съм юрист, но този член имах предвид относно конструкцията.“

И аз. В Лондон ги покриват със засадени цветя и превръщат грозните конструкции в градини. В Амстердам правят същото. Нещо подобно съм виждал и в Русе и Разград. Този нескопосан „монумент“ /по това спор няма/ плаче да бъде превърнат в цветна катерушка например, при това с по-малко средства, отколкото са нужни за разрушаването му. Старчевите претенции тук нямат никакво значение. Естествено, негово право е да ги отнесе в двора си, заедно с фигурите.

Виенявски в Княжеви ливади
Автор: Михаел Стомин

– Няма да играя повече с теб. Ти никога няма да пораснеш, Чо.

Тъкмо щях да се попитам какво съм сънувала тази нощ, и Оси отклони въпроса: Гледай, Чочо пак е разхвърлил доминото из цялата стая, Роси. Това да не ти е кочина, Чо? Хич не ми се прави на заспал, прасе такова.

Много е разядосана и, а-а, да заплаче. Не е лесно да се укротява ядосана овца, затова първо отварям очи. Виждам, че иска да я помилвам преди да прибера разпилените по мокета плочки в кутията, затова се прозявам до тавана и ставам.

Осем и нещо е. Жу се качва обикновено в осем да ми каже „добро утро, слънчице“, но тази сутрин нещо закъснява. Ще почакам още малко, и ако не дойде, ще сляза сама. След като си измия зъбите и лицето, тя ще ме среше, после остава само да се издокарам подходящо за случая, да закуся и да тръгваме с Весела: днес е ден за свиждане с Антон Генов – Тони Чипа – баща ми, та сме малко неспокойни с Виола, което е напълно естествено: за нас свиждането не е какво да е събитие. Но не е само свиждането; по-важното е предколедния концерт, който трябва да изнесем днес за пръв път на това особено място: пандела „Княжеви ливади“, където тати плащал някакви стари сметки, според Весела. Предполагам, че нейните е платил преди да иде там. Питала съм Шошо, но той не говори по тия въпроси, а казва, питай леля си Уми, тя знае всичко. Само Жу се моли за тати и веднъж ми каза: Не отбирам много от тия неща, миличка, и не искам да знам, това са много лични работи. С мен той е бил всякогаш мил и добър, и аз го обичам като Исус, който си е падал по грешниците. Не каза „падал“, ами нещо друго, но „падал“ ми е поубедително. Какви ги разправят хората, каза още тя, ама хич, хич не ме интересува, но все си мисля, че той плаща и чужди сметки, та малко ме е страх, че като се върне, длъжниците ще трябва да му платят с лихвата.“ Не знам какво е лихва, но не ми харесва като дума: струва ми се нещо

хитро и хлъзгаво като неплатените сметки на Весела. Но тя не се тревожи за такива неща. Не, тревожи се, но не чак толкова много, че да пие приспивателни, или да не се прозява като хипопотам в Перловска река, когато се налага да стане преди обед. Ние с Жу нямаме неплатени сметки, освен една: веднъж скрихме от Весела, че изпуснах една стъклена купа; Жу скоро намери едно парченце под шкафа, но каза, че рано или късно ще купим същата и няма да сме повече длъжници на кухнята.

Пък *Княжеви ливади* не са ливади, а са в края на града: първо се кара до една гора, после се завива надясно-наляво и като караш още малко, щеш-нещеш, стигаш до една бариера: там има едни полицаи. Те са служебни и пазят тишина, за да сънуват затворниците свободно свободата. Свободата, според Чочо, е да ровиш за трюфели под черешата на Одита, и докато ги търсиш, си свободен, а после пак гладен. Ето, Роси, каза ми веднъж той, как стои работата: аз съм един плюшен Поплюшко, свободен да мечтае каквото си поиска, но от това няма да стана средногорски глиган, нали така. Единственото хубаво на свободата, мила, е, че тя може да ми обещава всеки ден цяло корито пресни желъди и печени на залез трюфели, но трябва да си ги изравям сам. Ето, това е свободата: да ровиш живота всеки ден за желъди, да мечтаеш като скъсан, докато търсиш изпуснати от катерички хрупкави лакомства по земята. Свободата може и да забрави едно свое обещание, но поне ще се поправи и веднага като ти даде шанс да опиташ с две нови. Въобще свободата е най-дълбоко измислено полезно нещо на света, с три думи. По-дълбоко и от дъбова дъбрава пълна с кехлибарани желъди, всеки случай. Всеки случай, не се казва „кехлибарани“, а кехли-барени, Чочо.

Като вдигнат бариерата и те пуснат да минеш, се върви пеш по една червена алея, после пак има едни пазачи, и те те питат какво носиш в торбата; претърсват те и между кълките, и веднъж даже и взеха джиесема на Весела. Но като си тръгвахме й го върнаха пак. Там имало такива правила, които се спазват, коте, ми е обяснявала веднъж тя, а не като в живота. Само че Уми веднага й отвърна: ти пък взе, че новооткри Америка, и в панделата е същото като тука, Веске. Шошо я попита по същия въпрос и каза, ако не вярваш, можеш и сама да се убедиш, умнице, но Уми отказа. Въобще панделата на тати прилича на една голяма къща с много еднакви прозорци, на които са сложили железни пръчки и мокро бельо, което е разноцветно. Не ми харесва като дизайн изобщо: грозна е като кючек и чалга. И е пълна със свиждащи се хора, които идват с

пълни торби тук да си говорят със затворниците, пък децата, които са довели, да врещят. И Жу е била с нас един път, но не каза много: само мълча отстрани и се усмихна тъжно на Тони. Чак като се върнахме вкъщи изпъшка и си избърса клепките в престилката: десет години са много време, рече, и си избърса и носа. Много са наистина, щото аз карам шестата и не помня вече кога съм се родила. Но тати ми е забранил да се оплаквам още когато бях на три и нещо. Помня като днеска, той ме прегърна и вика, грижете се нежно за детето, че като се върна няма да питам. И ме целуна преди да го отведат колегите му. Просто усетих, че няма да го виждам всеки ден. После питах мама да не съм аз виновна за нещо, но тя ми каза, мълчи сега, има време да ти отговоря, този път не си ти. Още не ми е отговорила, а и аз не я питам повече. Какво да я питам, като е повечето на снимки на Венера уж. Затова не ги разбирам с Елбо, но моя работа ли е да ги разбирам. Човек трябва да цени чуждите грижи според Жу, и затова не питам. Не завиждам на мама, когато Антони Генов се върне. Изобщо не искам да съм си вкъщи.

Но това ще стане по-късно; сега трябва да слизам, после да закусвам, а Весела да каже, не преживяй като заспала овца ами ставай да тръгваме, че пак закъсняхме. Колкото повече закъснява за някъде, толкова по-съгласна е как изглеждам, затова ще гледам да стана от масата в последния момент. А той е в единадесет, понеже пътят до *Княжеви ливади* е пълен с предколедни тапи, и може да отнеме повече от час, докато стигнем. „Тапа“ ми харесва повече от „цеефлийсиндерферкер“, затова и препоръчвам на германския език да го грабне от нашия, както някои простаци с големи обувки гребат с черпака на Жу от английски.

– В неделя е пълно с новошопи, сядай и започвай, зрънце – казва Жу и донамества стола ми. – Започвай, Весела спи във ваната, но само бог знае колко още. Трябва да й насапунисам гърба.

А аз трябва да изям две мекици и да изпия чаша мляко, което като е горещо, мирише повече на крава. Когато е неделя сутрин, тогава минава Кола – един хитър шоп, дето ни носи до вратата прясно издоено мляко от Горнобанско. Той няма нищо общо с истинската кола, но така се казва. Благодаря ти, чичо Кола, чувала съм да му казва Жу, последния път беше с по-малко вода, но следващия гледай да му сложиш поне горнобанска. Чичо Кола щеше да е жива реклама на кока-кола, ако живееше случайно в Америка, щото прилича на усмихнат скакалец, й отговори: ете, че аз, нали ако сложим кола вътре, по-полезно ще е сам ще го пия, госпожа

Жужке. Главата му не е букова, но не можах да си обясня защо Жу, не затворила още вратата, го нарече тогава изругано, ти, шоп дървен, а той я похвали: с всеки път изглеждаш по-така, госпожа, от кладенчовата вода требе да ти става. Наричаме го Кока-Кола оттогава.

Духам млякото му, докато Жу се върне.

– Готова ли си, майка ти изплува жива от ваната. Имаме само половин час да те приготвя. Божичко, още ли духаш водните му пари, дай на мен, а ти дъвчи, зрънце. Когато съм „зрънце“, не питам кой ден е.

– Жилави са, Жу, не става толкова лесно.

Обичам да се глезя, когато тя духа водните пари на млякото, понеже тогава пуфка и няма как да ми каже престани да ме отегчаваш, зрънце. Тя ме нарича така само в неделя, но не мога да кажа защо. Може тогава да й изглеждам по-официална, или кой знае защо. Не съм мислила защо, но ми харесва.

– Като жартиерите на мама са, Жу.

Тя разсмива и мен, а няколко бели капки падат на покривката. Сега вече, ща не ща, трябва да пия: Жу много се ядосва, падне ли нещо върху покривката й, и не е нужно да я ядосвам повече – детето в нея може и да се разбеснее. Смуча на слонски глътки, и ето че се задавям: цялата ми кашлица пада върху покривката; а няма време за още лиготии: стига толкова, трябва да обличаме гения на цигулката, казва Жу.

Благодаря, Жу, млякото миришеше на неиздоена крава.

Този път съм цялата в плюшено червено; само обувките ми са в лачено, и чорапите – бели. Весела вече е отворила входната врата, за да изляза в убийственото си палто. Прегръщам Виола Страд, Жу тръшва задната врата на колата и тръгваме. Мама казва, като уволнят и този зам-кмет, коловозите отпред няма да лъщят отъпкано, ами асфалтово, но добре че има по-ранобудни и от нас. Виждам как зад пердето се крие Одита.

Тапи няма, но Весела е нервна. Така е винаги, когато трябва да срещне Тони. Отвреме-навреме ругае шофьорите пред себе си, и виждам, че така й олеква малко: затова веднъж изругах и аз, но тогава тя ми рече, я си затваряй портала. Кажи ми по-добре, добре ли си подготвена за днес, да не ме изложиш. Организирала съм всичко, защото това не ти е концерт в „Кръстосани сърца“. Карай по-надясно, бе, Ники такъв. Кажи, защо трябва изобщо да са кръстосани, а не самотни, това е по-малко безвкусно: сърцата да не са шпаги да ги кръстосваш. Попитах я кой е тоя Ники,

тя каза Лауда, и продължих да слушам глупотевините й, но поне разбрах защо клубът на Жу и Гринго е кръстен така. Защото Жу каза веднъж, че там се кръстосвали ръждиви човешки съдби. Само че като дървени шпаги, помислих си, и докато разсъждавах на спокойствие, Весела захвана да ругае отново: този път бяха виновни паркиралите безразборно коли, и тя направо превъртя като не знам какво:

– Ще изперкам – рече и изпусна толкова пара, че заваляха снежинки: истината беше, че е много студено, а трябваше да спрем на двеста метра от портала. – Какво ли съм седнала и аз да се чудя сега – самоуспокои се тя – като всичко става по-лошо: половината народ в тая държава ще лежи в затвора, а другата ще й идва на свиждане. Тогава и на десет километра няма да има и едно място за паркиране... Сега прегърни цигулката да не настине докато влезем в панделата. И си дръж устата затворена, че все едно дишаме иглички. Не знам да е имало такъв студен декември в тая скапана държава.

Снегът скърца под червените ми лачени ботушки, игличките боцкат лицето ми, но сърцето ми е потно. Притиснала съм Виола Страд до него и чувам как и нейното тупти от радост, че ще свирим пред пълна зала престъпници на закона в *Княжеви ливади*, и ми хрумва какво пишеше в детската библия: „Не съдете, ако не искате да бъдете съдени, ами вижте първо гредата в собственото си око.“ Разбирам, но библията е можела да каже „вретено“ вместо греда, и пак щеше да е достатъчно. Жу ми каза вчера, че мъдростта на библията трябвало се взема насериозно в преносния смисъл. Като свободата на Чочо да мечтае. И още нещо ми каза веднъж: Свободата е луната на човешкия ген и гений, слънчице. Найчестно и тихо, дете, съм мечтала като млада госпожица заедно с гения на „Лунната соната“, да знаеш. Да, Жу е велика, защото ръси и големи истини, но никога не ги записва на салфетки, както прави с приумиците си Шошо. Мисля, че истините й са самотни като дъждовни недели.

Не минаваме през всички контроли като простосмъртни: Весела вика по телефона някакъв началник с къси като на Груди крачка, а той ни води през входа за началниците на панделата, Няма асансьор, но кабинета на директора е на първия етаж и няма нужда от асансьор.

Един портрет на Президента, току-що подстриган и сресан, виси над главата на г-н директора. От стената срещу него гледа, самият директор. Изглежда престъпникът, който го е рисувал, е изрисувал малко криво лицето му, та едното око гледа тъжно Весела, а другото – празно

мен. Няма време за повече преценки, защото господин директорът ни пита какво ще пием ние. Другите трима вече сърбат нещо; единият, дето пуши студената пура, прилича малко нещо на сегашния ни спортен министър с очила и гола глава, а пък вторият ми е непознат, но по всичко личи, че това е районният кмет на*Ливадите*, който е ритал мачлета с премиера, преди още да стане важен; и защото господин директорът не смее да му предложи огънче за угасналата пура, нито да го погледне за по-дълго в очите преди да каже, че пепелта е паднала върху закопчалника му. Весела не обича чай, отказва, пък и аз трябва да се въздържам, защото ме чака работа, а не чаено парти с господата, третият от които е без съмнение изповедника на затвора: кръглобузест отец с жълтеникава брада, сгъната служебна дреха и една служебна книга с бронзов кръст, крепени на коляно от една жълтеникава ръка. Директорът говори като разпоредителка в куклен театър: хем иска да е любезен с мен, хем ми се разпорежда: ще свириш и на бисовете, дете. След което устата му увисва пак горчиво в десния ъгъл. Телената му коса е прекалено гъста за годините: досущ като гангстер от някакъв независим синдикат изглежда. Казва се Радмилов, но името избщо не му подхожда. Знам например, че Шошо не обича независими неща като синдикати, депутати и светия синод, но не съм питала защо ги нарича незвисими, след като знае, че няма и едно нещо, което да не е зависимо от друго на този свят. Той самият е много зависим от Уми, Уми – от брака с него, а Весела от самолюбието си. Или се казва „себелюбие“? Весела казва „наместо“ вместо „вместо“ и „сигур“, вместо „сигурно“, и съм сигурна, че не и пука. Ама как така речта ни била омайно сладка, като не само тя казва „ще видиме“ вместо „ще видим“, а ругае депутатите, че били по-неграмотни и от телевизионните кореспонденти? Езикът е гения на един народ според мен, а според Жу – неговите ангели-пазители, така че, ако ангелите му са слаби, тежко ни и горко: враговете ни ще ни попилеят като едното нищо.

– Значи това е вундеркидът на България? Много прилича на вас, госпожо Генова. Браво! Гений в червено. Ще прослави родината като художествените ни гимнастички по целия свят. Не знам защо си я представях по-дребна. Впрочем, благодаря за съгласието ви да изнесе безплатен коледен концерт пред питомците на учреждението ни, както и за организацията от ваша страна. Подготвен ли е мъжа ви за тази емоционална изненада?

Весела не се реши да кимне, но, ако всичко в княжевските му ливади е така празно като балоните, които пуска, имаше защо да се тревожа за всички лишени от свобода граждани на Република България.

– Господ не пести милостта си към никого и нищо, както знаем, г-н директор – кимна вместо мама изповедникът.

– Това е така, отец Бояне – съгласи се някак несръчно Радмилов, докато гледаше пепелта, кацнала върху чатала на кмета. – Детето е наистина гений, каквито са голяма част от децата ни, както е известно.

Дано малката не са бъдещите ни затворници, помислих си, но не го изрекох. Какво мисля, каза обаче онзи с очилата без коса; попита бавно и без да оставя място за отговор – направо по министерски:

– А коя част произвежда престъпниците ни, Радмилов?

Директорът си събра очите, и докато се опитваше да направи кривата си усмивка права, районният кмет побърза да събере ума си и рече:

– Социално слабата, г-н зам.министър. Бедността, както се казва, е майката на всички пороци.

– И на сексуалните ли, Мечев?

Кметът не отговори; изповедникът премести поглед върху клона, който се клатеше схванато от външната страна на прозореца; Весела подръпна елегантно висулката на късото си ухо, защото има и по-дълго. Това беше въпрос като за моя Чочо, щото, макар и плюшен, той си е все пак един завършен нерез. Отговори голямата ми уста, вместо запелтечелия се Мечев:

– Ами и на лошите гении ли? Понеже гении има всякакви – отговорих въпроситилно като майка ми, когато е ядосана: лоши като лъжата, дебели като мен, непризнати като Жу, злояди като Оси, лакоми като Чочо, сънливи като Груди и всякакви други. Бащата на баща ми, тоест дядо ми, е син на един гениален овчар, дето се е борил за червената шаячна правда на земята, нали се казваше шаячна, мамо. Той победил, и после станал ..., какво иначе! Партиен секретар на една голя-я-ма секретна тайна.

– Тайна служба – поправи ме насърчително Весела, без да вдига поглед от премръзналия клон зад прозореца.

– Голяма тайна служба, която скрила червената правда, и дядо ми да така се забогатял чрез някакви трансфери, че и тати се самозабравил, затова лежи сега тука. Знам още други подробности отнякъде.

Районният кмет наведе поглед толкова ниско, че най-сетне видя пепелта от пурата и я прехвърли замислено от чатала в шепата на сво-

бодната си ръка. И Елбо пуши пури, но няма никога да го направи така некрасиво, защото работи повечето с краката си.

Директорът не стана пръв; пръв се надигна от мястото си зам-министърът, след като хвърли кос поглед на часовника си и рече, време е за музикалната част, Радмилов. Директор и кмет станаха едновременно, после мама разплете краката си така услужливо, така, че всички видяхме новите и жартиери и също стана.

Докато вървяхме към кинозалата на панделата, Радмиловите колене пукаха, и затова ми стана малко по-симпатичен.

– Влажно е, сградата е строена много преди да си отиде червената правда – отгатна причината за симпатиите ми той. Добре, че имам само две години, преди ...

Телефонът прекъсва думите му, докато вървим по един жълт коридор без врати. Трябва да минат само три секунди докато разбера още две години какво.

– ... да се пенсионирам. Жена ми е вече в Приморско.

Слизаме два етажа надолу ..., пак вървим по един дълъг коридор без врати. В дъното му се отваря една скърцаща врата, двама в униформи я заключват след нас отново, и пак вървим наляво-надясно. Весела стъпва като в партитура, изписана само с горно „до“: до-до-до-до, чаткат токчетата на островърхите й ботуши. Долавям гласовете на много мъже.

– Това е кинозалата ни, казва директорът, докато отваря и една последна врата, зад която ни очакват врява и охранители в полицейски униформи.

От тропична влага, врявата се превръща в сухо освиркване на официалните гости. Само Весела грее като пустинно слънце в пясъчните му гънки; всички заемат места на първия ред, а Радмилов, Виола Страд и аз се качваме на тясната сцена. Дюдюкането умира без да бърза. Трябваше да кажа „замира“.

Директорът вади някакви врели-некипелите от джоба на сакото си и ги чете на зам-министъра и кмета, настанени на първия ред, а затворниците се кикотят на всяка дума.

Наслушала съм се на папагали, затова гледам към тях и търся лицето на тати, но ми се струва, че всички лица са еднакви: Като на всички угрижени граждани, шушне ми Виола, когато я вадя от калъфа.

– ... и да отдадем заслуженото на гения Росица Генова. Да се насладим благодарно на изкуството й – свършва набързо директорът и сгъва листа, но се сеща за нещо, навежда се отново над микрофона, за да благодари насила усмихнат от името на всички панделковци на Весела – майката на гения.

– Аплодисменти, моля!

Той отива да седне при официалните гости. Да благодариш на Весела е като да белиш великденско яйце на модъл, в края на гладна диета. Сплела крака на първия ред, тя цялата свети.

Затворниците се чудят какво да мислят, а аз прегръщам Виола; от тонколоните вече струи бегграунда на симфоничен оркестър, а ние двете сме първата му цигулка. Чакаме напрегнато момента да се включим ... Ще свирим Виенявски – концерт за цигулка и оркестър, втора част, все пак.

Често греша, но сега усетих, че ни предстои нещо друго, така ще го кажа ... Гледала съм филм за раждането на вселената по *Дискъвври*, но едва сега разбирам какво е липсвало на идеята в мига на Сътворението: липсвал е концертът на Виенявски, посветен на Пабло Сарасате, изпълнен от нас двете: ре-минор, опус 22, втора част в *Княжеви ливади*, това й липсвало. Кълна се и в последния директор на *Княжеви ливади,* защото съм гледала филма най-малко три пъти; и в директора на сливенския затвор се кълна също: затворниците на Радмилов видяха началото на собственото си аз. Ще описвам сцената винаги такава, както ще я опиша много кратко и сега: Големият взрив е бил едно нищо и никакъв пукот на сухи съчки в дома-шно огнище, в сравнение с вулкана в кинозалата на *Княжеви ливади*. В първата минута тишината стана по-дълбока, във втората затворниците седнаха на облегалките като шарани на опашките си, а в третата ... Всъщност трета нямаше, защото времето спря за десетина космически минути ...

Директорът Радмилов беше заровен някъде дълбоко, а един затворник с пиратска кърпа на главата го търсеше под дърво и камък; псуваше го накъдето се обърне и имаше толкова татуировки, че при всяко помощно движение от горната част на тялото му падаха прободени сърца, стрели, лъвски гриви, зъби на акули, дамски цици и още много отделни неща. Нямаше го и кмета Мечев, само зам-министърът и Весела бяха защитени зад огъваща се стена от униформи, която ги води цели нанякъде. Виждам как един откършен крак на стол пикира над нея и един фаса-

ден зъб на зам-министърът прелита като сляпа оса на косъм от носа ми, но той държи на служебното си положение. Макар и свирепи, лицата на затворниците под сцената си приличат като мехурчета в аквариум.

– Не виждам директора – казва глас зад мен: кметът Мечев е успял да се измъкне невредим от хаоса и се беше качил на сцената. – Продължавайте да свирите, момиче, оркестърът на *Титаник* е свирил докато и мечтите му потънат. Искал е да каже мачтите, вероятно. Сложих Виола пак на рамото си, но чух, че тонколоните свирят *Лунната соната*.

Сега знам, че Весела беше пъхнала нова касета в скритата под сцената уредба. Сега знам и какво е реалити шоу, защото тогава, без да знам, участвах реално в него: видях как Весела позира, докато Мечев снима всичко с джиесема си; помирисах гърмежите във въздуха, увиснал прашно над хаоса и чух как хаоса се сепна – свирепото му лице се разпадна на стотина отделни лица, по които се беше разляла кадифената светлина на *Лунната соната*. Защо ли не видях лицето на тати в киносалона?

Столове вече нямаше, и кинозалата заприлича на затворнически параклис пред основен ремонт. На Шошо и Уми правиха такъв на апартамента в Надежда, и двамата още броят побелите косми на главите си.

Жу ми е говорила много за дявола, и винаги когато реша да и се похваля високо за нещо ми казва тихо, да не чуе дяволът. Та, тъкмо казах, слава богу, Виола, че всичко свърши добре, токът премигна и изчезна. Чух Весела да ругае енергото ... Някой ме хваща – първо за рамото, после за дупето и ме вдига; слага ми качулка на главата и ни носи нанякъде с Виола ... Сигурно при Жу, защото при нея е най-сигурно. Изобщо не съм уплашена, напротив ...

Притиснала съм гения на Виола до разтупканото си сърце, а тя мълчи, но ми се струва, че потреперва отвреме-навреме: от страх сигурно, не от студ, понеже сърцето ми е сгорещено от толкова лупане. Скърца врата, втора скърца по-тежко, третата е желязна явно, защото стърже ръждясало; после се затварят четири тежки врати на лека кола: и на джип може да са, щото моторът гъргори джипарски. Тати имаше ландроувър, пак ще има, и мондроувър може да купи даже.

Снегът вози меко и дълго – около час, някъде. Говори само жената в радиото: тази нощ снеговалежите започват отново, ще бъдат не знам какви си, а Коледа ще бъде бяла, не великденска като лани. Ще ни духа умерен ... Питам се дали съм щастлива.

Щастието според мен е като съня – глухонямо е. Знам го от моите животинки: щастливи ли са – оглушават и онемяват от щастие. А Геният е като Груди Мечока – спи дълбоко и през лятото, но не е глухоням: само че трябва много да му свириш, за да се събуди и каже: Аз съм гения на Роси Генова с голямата уста. Накъде ли ме носи вятърът на гения вече два часа сега?

Вратите на колата се отварят отново.

Студът навън мирише на страх. Не, няма да крещя, нито да плача, нито пък ще питам защо, защото чувам Виола да шепти в ухото ми: Отвлякоха ни, Роси, но и най-безсърдечният похитител не може да отвлече светлината на гения ни, миличка. Не се тревожи, в алеята на Славата има винаги свободни места.

Носят ме четири силни ръце; мирише на мухъл и май се качваме по дебели дървени стъпала. Слагат ме на легло с меко одеало. В стаята е топло ... Чакам дълго да ми свалят качулката. Мога и сама, но един вундеркинд не бива да се държи като крава на лед. Някой ми казва да я смъкна сама.

Стаята прилича на ателие: полукръгла и голяма е и има големи като витрини прозорци; три силни крушки, с широк колкото рекламен чадър на тротоарно кафене абажур, метат тъмнината от всичките й ъгли. В единия от тях, върху скрита под бяло платно рамка, закрепена на статив, клечи топло и кръглооко един бухал, и на място се сещам за Одита. Истината е, че повечето кръглооки самотници си приличат, затова. Късната самотна вечер зад стъклата на големите прозорци е мастилена, а полето в нея снежно. Сигурна съм, че по върховете на снажните борове около него са кацнали звезди.

– Ще пазиш ли страха ми до утре?

Питам бухала, тъй като говоря свободно пилешки и той кима с разбиране.

Бухалите не говорят много, но гледат винаги умно. Не знам дали са изобщо музикални, затова предлагам да му изсвиря нещо, но той мълчи равнодушно. Затуй затворям голямата си уста и чак сега се сещам, че калъфът на Виола Страд остана на сцената в киносалона на *Княжеви ливади*. Това не ни се беше случвало досега, и насмалко да изпадна в паника, но вратата се отваря: мъжът в отвора й е облечен безупречно; сресан е като бос на криминалния контингент, който идва да ми донесе шоколадов сладолед и да се извини за създадените неудобства. Мисля,

че скоро е надхвърлил четиридесетте, но не мога да се закълна, докато не се усмихне, за да му видя зъбите: Жу ми е казала, че зъбите и ръцете никога не лъжат.

Да, на толкова е: зъбите му са като на негъра от рекламата на *ЛакалутУайт*– бели, лъскави и всички са си негови, ноктите на ръцете – изпилени и чисти. Може да има пистолет под лявата мишница, но не мога да се закълна и в това. Не, няма, защото когато придърпва стол до леглото, сакото му се отваря, а лявата мишница е чиста. Нали така казват в кримиекшъните: този е чист, шефе. Дотук добре, но ако може да стреля и с лявата си ръка? Едва ли: не прилича на Бонд. Джеймс Бонд.

Белозъбият сяда срещу мен, усмихнат като негъра на *Лакалут*. Според мама, която знае много по-малко отколкото говори, у нас се подвизавали драматично и демократично три вида социални класи: една, най-голямата, била социално слаба, и се състои от крадливи цигани, мързеливи българи, маргинали и мрънкала-пенсионери; другата, която се нарича средна, била съставена – погледнато отдолу нагоре – от разни ситни мошеници, селски тарикати като Андрешко /аз съм го описвала и на моите плюшени поплюшковци/, разсеяни длъжници и данъкоплатци, дребни реститути, пред- и след-предприемачи на входа, както и на изхода, прекупувачи, неучтиво корумпирани чиновници, виновници за всички за несбъднатите реформи, първоначални и гимназиални учители на учените и недоучените ни професори, вземащи се важно и насериозно за всезнаещи последни инстанции /така гальовно наричаните „меки китки“/, дето пресата и телевизията водят на отчет като „интелектуалци“ /, фермери-арендатори, епископи и всички онези, за които в момента, по обясними причини, не се сещам. Леля Уми /тя във всички случаи не знае по-малко от мама/ казва: именно тази класа, запомнете ми думата, като я докопа, се надява да натрупа първоначално капитала ни, присвоен на тъмно и отдавна от елита. „Елит“ е една много обтекаема дума, лично според мен. Тати го е казвал същото в мое присъствие, но у нас няма да се намери човек, който може да обясни какво значи „елит“ на новобългарски. Най-общо казано, това е третата, последна и най-висока класа на обществото ни като цяло, защото, кажи-речи, притежавал най-голямата част от брутния вътрешен, и какъв ли не, продукт: крайбрежни морски ивици, гори, палати – включително и в чужбина –, бентлита, лъскави лачени обувки, още по-лъскави джипки, брилянти по ръчните си картиета, футболни отбори и отбори манекенки, авоари в

банките и банки ... За да не ме заболи голямата уста, спирам дотук. Някои ги наричат завистливо „добре облечени бизнесмени“, други „бели якички“, а Весела ги обича всички: нарича ги мило „мили-онери“; докато Уми, тя си пада малко завистлива – „бивши мили-ци-онери“. Тони Чипа – баща ми – е също един елитен мафиот, но изпадна, по някакво съдебно недоглеждане, в немилост, каза ми веднъж великата Жу и веднага съжали, понеже знам, че обича тати така, както една кака по-малкото си братче. Тогава тъкмо закусвах с проклетото краве мляко, и като видях как се изтърва и притесни от това, използвах случая да не го докосна, а тя рече, добре де, но само ако забравиш какво казах на място. Падам си по такива прости сделки, които се наричат „бартер“

– Наричай ме Дим, мила – каза мъжът. – Нямам никакъв опит с вундеркинди, но съм чувал, че са спокойни хора, когато са на сигурно място. А по-сигурно място за теб и за мен, в момента няма на земята. – Той стана, опъна грижливо сакото си и добави: – До утре ще получиш калъфа за цигулката си, плазмен телевизор и чисти дрехи., окей? Банята е там и в нея има всякакви тоалетни подробности.

Дим посочи единствената стена без прозорци, усмихна ми се меко и преди да излезе, натисна едно копче: щорите заскърцаха надолу. Весела не намира време да поръча техник, а нашите скърцаха, скърцаха и сега Жу ги вдига ръчно.

Дим затвори вратата отвън, а аз пропуснах да го попитам има ли хлебарки тука, понеже беше много мил и щеше да ми каже истината. Веднъж Уми ни се оплакваше цяла година, че намерила една колония в банята си: всички били хитри гадини, защото, още като влизала сутрин в банята, те се обръщали по гръб, та да се правят на умрели хлебарки. Една колония трябва да е сума хлебарки, иначе Уми щеше да каже само половин.

Най-сетне решавам да се огледам: чак тогава забелязвам, че открехнатата вратичка на нощното шкафче: вътре светят две метличени очички на голяма кукла, облечена в разкошна рокля, със страшни лачени патъци, и с пуснати до кръста коси. Естествената красота се описва най трудно, затова я извадих безмълвно от нощното шкафче и гледах дълго очите и, без да дишам изобщо.

Те не са като моите, които са жабешко-синьо-зеле-никакви, според мен, докато Жу им се възхищава непрекъснато. И Благ Благоев – Гринго

ги хвали възхитително, но той може да се възхищава на всички жени едновременно. Както и да е.

После кръстих принцесата *Даяна* – като уелската кукла на британците: бях адски развълнувана направо.

Беше доверие от пръв поглед: прегърнах силно Даяна и й доверих, че концерта в *Княжеви ливади*, стана чисто българска работа; и, че съм много тъжна дето свиждането с тати не се получи; доверих й още, че Жу не обича неща, които стават лесно, а пък мама – трудно. Не изгасих лампите нарочно и миг преди да заспя, казах на Даяна:

– Трябва да се учим да откриваме щастието в онова, което имаме в момента, Дай ...

Михаел Стомин е роден в Пловдив и живее в Германия от 1975 г. насам. По професия лекар, той пише за собствено удоволствие.

Коментари (3)

- 10-08-2012|**Елена**

Пуснах на търсачка авторовото име с надежда да открия тази книга и намерих само Либерален преглед и очевидно несвързано с търсенето – химн на Пловдив. Михаел, сега ли я пишете или аз не мога да я намеря? Много ми харесва! Тук пак съмна, но си струваше, благодаря ;)

Елена

- 10-08-2012|**Златко**

Такава книга няма, Елена. Разказите се публикуват единствено тук. Решение на автора. Но затова пък скоро ще ги пусна всичките (остават още три).

- 10-08-2012|**Елена**

ех, пак ще се седи на този неудобен стол тогава...Чакаме следващия!

Кръстословици
Автор: Кристин Димитрова

Американски филм с четиринайсет букви водоравно. Майсторите на кръстословици винаги се изфукваха с по някое дълго заглавие на филм или роман в началото, а после преминаваха към по-малокултурни гатанки като „вноска за погасяване“, „тънък печатарски нож“ или „швейцарски кантон“ с две букви. И защо въобще този печатарски нож трябва да е тънък?

Цачо Дуйчев се облакъти на стъкленото си бюро и се замисли за притворната професия на печатаря. Привидно кроткото занимание на брадясал работник с изпоцапана престилка и дробове, проядени от изпаренията на мастилата, прикриваше опасна тайна. Там някъде, в сумрака на задушното помещение, сред оглушителното тракане на машините, печатарят държеше своя *ракел* – остър като пепелянка, злопаметен като обезземлен селянин. Ракел, ракел... егаси думата. Бива ли печатарите да ходят въоръжени така?

Споменът на Цачо за печатарското съсловие идваше от детството му, когато баща му го водеше насам-натам със себе си, за да го запознае с народа. Или с живота. Въобще, с нещо голямо, с което Цачо така и не можа да се запознае лично. Шофьорът на волгата спираше пред печатницата и Дуйчев влизаше лично да се увери, че в сборника с важни речи и исторически снимки не цъка някоя бомба със закъснител. Обикновено част от речите той лично беше писал, естествено, не под собственото си име. По онова време бащата на Цачо още имаше буйна коса, която вчесваше с вода назад, синът не можеше сам да си връзва обувките, а буквите ги подреждаха в сандъчета с големината на страница. Дуйчев крачеше напред с развети поли на шлифера и Цачо подтичваше, закачен за ръката му. Словослагателите почтително се изправяха около работните си маси. Бяха предимно хорица пред пенсия, с грамотни лица и сведен към земята поглед. „Тарикати – просъскваше през зъби бащата на Цачо, когато станеше дума за тях – само да се обърнеш на другата страна и те вмес-

то „държавен глава“ ще ти напишат „дървен глава“, да не говорим колко пъти съм оправял „гладен секретар“ на „главен“. Все са бивши затворници. То кой ли нормален ще ти работи тука?“ И Цачо така си знаеше. Тарикат е човек, който подрежда буква по буква чуждите речи. Само от време на време обърква по някоя сричка, за да лъсне отдолу цял един друг свят. Почти като магьосник. Но тези ракели? Не беше забелязвал печатарите да носят такива неща.

Върховно божество на прабългарите – Тангра. Малкото на крава – теле.

Баща му беше казал, че ще му се обади. Обаче не каза кога. „Все пак нещо ориентировъчно, сутринта ли или следобеда?“ „А ти каква друга работа имаш? Когато – тогава.“ Любезен, както винаги.

Цачо попи с хартиена кърпичка потта, която извираше от челото му. От време на време някоя от капките тръгваше надолу, отначало плахо и криволичещо, после се обединяваше с друга и тогава нищо не можеше да ги спре. Ризата му под мишниците вече беше мокра, а около гънката, която коремът му правеше над колана, платът можеше просто да се изцеди. Ако сега позвънеше клиент, Цачо щеше да му отвори като минал под водопад. Шансът обаче това да се случи беше малък. Почти всичките му клиенти идваха от баща му. Цачо подписваше това-онова, удряше по един печат и те си продължаваха поживо-поздраво. Няколкото казуса, които беше поел – все дребни имотни спорове или „семки“, както ги наричаха в професията – рано или късно трябваше да се прехвърлят на колеги, защото баща му измисляше важни командировки, в които Цачо изпълняваше предимно куриерски функции. Това му пречеше да си планира делата и срещите с клиенти. „Какво се занимаваш с тоя шушлек, имам по-важна задача за тебе.“ „Липсва ми реална практика, някои неща само така се научават.“ „Аз съм ти дал хляба в ръцете, ти ми говориш за реална практика. Какво знаеш ти за реалната практика?“ Заради жегата климатикът работеше постоянно, но Цачо не се отказваше и от отворените прозорци. Въздухът при всяко положение не стигаше. Долу на улицата се разминаваха препълнени трамваи, скъпи коли, цигански каруци и жени, предимно възрастни, с пазарски чанти. Беше като аквариум – ако не се надяваш да видиш точно това, гледката бързо омръзва.

Част от огнестрелно оръжие отвесно. Спусък? Приклад? Затвор? Пу, пепел ми на езика. Колко части имаше проклетото оръжие? Цачо мра-

зеше оръжията, но не поради някакви пацифистки съображения. Дядо му, бивш партизанин, цял живот имаше пистолет, лъскаше го и го повиваше в разни намаслени кърпи. Това не бяха ловните му пушки, не, това беше Люгера. Отначало пистолетът седеше в нощното му шкафче, но един ден Цачо, докато се пързаляше по чорапи на излъскания паркет, се блъсна в шкафчето, обърна чашата с челюстите на стареца и половината от водата изтече в чекмеджето. И докато внукът пищеше с разцепена устна, дядото псуваше без част от съгласните и бършеше люгера, а горната му челюст се зъбеше от килима. След тази случка пистолетът беше преместен в куфарче под леглото. Старецът взе решението много тежко, прие го като доброволно приспиване на бдителността. Този пистолет беше видял и добро, и лошо, и понеже беше пистолет, лошото със сигурност трябва да е било повече. Дали старецът беше убивал хора с него? Хора, които са вдигали ръце пред лицето си, за да се предпазят от куршумите? Цачо не го питаше. Той имаше лична вражда с люгера, заради който, по време на водния инцидент, отнесе и шамар. А последното нещо, което искаше, беше дядо му да седне в някое кресло и да заразправя през коя година на кое шосе ги причакала жандармерията. В треперливия му глас се долавяше един постоянен намек, че хората през последните шестдесет години нямат проблеми.

За Цачо самият факт, че носеше името му, вече беше достатъчно голям проблем. „Старо и героично име от нашия край, какво му е лошото“ ръмжеше баща му. „Върви попълвай документи с това име за тримесечна специализация в един или друг университет, да не говорим, че всеки език има свой правопис за ч-то. Накрая случаен човек не може да ми разчете дипломата.“ „Друг път ще видиш ти тримесечни специализации с това отношение.“ Като че ли един проблем можеше да се обясни само чрез създаването на друг.

За сексапилно излъчване пък да не говорим. Цачо захвана да драска спираловидни охлюви в ъгъла на вестника, като ги запълваше с дантелки от химикалката. Конник препуска в нощта. Само един прозорец в замъка свети. Там е красивата Фиона, затворена от втория си баща и вързана с вериги за халка на стената. Странникът скача от коня, прехвърля въже през покрива, изкачва се по него и чупи стъклото. Напряга мускули и къса веригата.

– Бързо, нямаме време – прошепва той на отчаяната девойка.

– Кажи ми името си, спасителю мой? – развълнувано пита тя.

– Цачо.

След водоравен шепот на поточе (ромон), частта от оръжието се оказа „ударник“. С помощта на държава в Азия (Кувейт), американският филм избистри очертанията си. Почти напълно изцяло. Като катедрала с една-единствена липсваща тухла:

„Последната _ума“.

Цачо можеше веднага да провери в интернет кой е този недомислен филм, но тези работи не се правеха така. То беше все едно да те спуснат с хеликоптер на Еверест и да кажеш, че си го покорил. Или да прочетеш последната страница на криминален роман и да кажеш, че си отгатнал убиеца. Или да те оставят с беемвето пред църквата и да кажеш, че си извървял пътя на покаянието. Истинското постижение трябваше да се завоюва. Та нали именно по това си личеше истинското постижение? Всъщност цялата кръстословица вече беше попълнена с изключение на американския филм. Но какво можеше да бъде това чудо? Липсващата буква минаваше през тънък коридор от обяснителни квадратчета и нямаше с какво да се кръстоса.

„Последната дума“? Напълно възможно. Гангстерски филм за Чикаго, тридесетте години на двадесети век. В дома на честен сенатор нахлува банда с автомати и убива бащата, заедно с цялото му семейство. Или поточно – не цялото. Най-малкото момче е само ранено и дълго се лута от труп на труп в опити да открие още някой жив. Майка му издъхва с изцъклен поглед в ръцете му. Братята му са неразпознаваеми. Минават десет години. Момчето, вече закоравял и заякнал мъжкар, прониква в бандата на убийците, издига се до доверено лице и застрелва шефа, който се срива до бюрото си с кървава пяна на уста.

– Защо? Защо? – хъхри той.

– Не ме ли позна?

– Ааа – промълвява шефът и просветление нахлува в замъглените му от болка очи – ти си...

Героят затиска устата му с длан.

– Все едно кой съм аз. Важното е, че днес ти няма да имаш последната дума.

Добър финал, особено ако се има предвид, че героят не казва името си. Ако беше казал „Цачо“, шефът на мафията щеше да се смее последен.

А може би „Последната шума“?

Не, това не беше американски, а български филм. Партизани. Нелегални квартири. Невъзможна любов. Цачо даде воля на въображението си. Точно така, драматична, пълна с мълчания история за живота на дядо му. Лица в близък кадър. Престрелки. Само че не с приповдигнатата наивност, която лъхаше от някогашните черно-бели ленти. Не. Този филм щеше да е сегашен и с цинично познание да поднася на зрителя ябълката на раздора. Главният герой Цачо е нелегален. Той спасява от явна смърт най-верния си приятел, който обаче е влюбен в гаджето му. Тримата хващат шумата. Идва суматохата на девети септември и спасеният другар, за да отстрани Цачо от хоризонта, го обявява за предател. Цачо е почти разстрелян, но не съвсем, и го пращат на лагер. Само че успява да избяга оттам и започва да си отмъщава. Тъй като филмът е български, отмъщенията са хаотични. Спасеният другар, който вече се е издигнал в живота и се е оженил за гаджето, следи подвизите му. И започва да трепери. Изпраща потеря по петите на Цачо, който хваща старите пътеки из Балкана. Но тъй като само Спасеният другар – тоест Истинският предател – познава тази част от планината толкова добре, колкото Цачо, налага му се да ръководи лично акцията по арестуването на диверсанта.

Двамата бивши приятели се изправят лице в лице. Партизанското движение вече е приключило с пълна реализация на целите си, но бившите другари имат работа за довършване. Последната шума... Последна, но за кого?

Цачо се замисли.

Героят Цачо убива предателя. Справедлив, но много американски финал. У нас предпочитаме героизма пред справедливостта. В такъв случай предателят убива Цачо. Злото побеждава и настава Рагнарок. Разбира се, ако филмът беше реалистичен, биографията на дядо му щеше поскоро да съвпадне с тази на Спасения другар. Но кой филм въобще беше реалистичен? Цачо беше изгледал хиляди филми и знаеше, че най-важното беше да стават за гледане.

Отвън се чу глух удар от прегънати ламарини. Посипаха се стъкла. Долу имаше някакъв постоянен проблем с левия завой. Цачо се надвеси през прозореца и видя тумбест фолксваген, извъртян напряко на улицата. Десния му фар беше вкаран навътре от сребрист джип, който не беше пострадал и изглеждаше като паркирал на неуместно място. Шофьорът на джипа слезе, за да види отблизо какво се е случило. От отворения про-

зорец на фолксвагена стърчеше лакът с розов ръкав. Колата беше тревистозелена, нашарена с огромни маргарити. Това правеше драмата й да изглежда неправдоподобна. Цачо се поразходи из офиса си, изтегна се, сипа си студена вода от машината и се върна към кръстословицата.

„Последната чума“? Страхотно! Това беше исторически филм за Александър Флеминг. Открива пеницилина по случайност! Забравил е една от пробите си и тя е мухлясала! Стафилококите около мухъла са избити до крак! От тесния прозорец на кабинета му пада слънчев лъч, прорязва мрака и на фона на възвишена музика Флеминг разбира! Той разбира, че в малкото забравено стъкълце се крие бъдещото спасение на човечеството! Цветовата гама е землисто-кафява. Осветените части на ръцете му са златисти, рембрандовски. Отначало никой не му вярва. Но той не се отказва... Експериментите са обнадеждаващи. Хубав филм. За съжаление – британски.

Цачо погледна към джиесема си, да не би докато е седял надвесен над катастрофата някой да го е търсил. Не беше. Попи потта си с нова кърпа. На стената срещу прозореца висяха в рамки дипломите му от различните международни курсове. Те значеха и много и малко. До този момент не бяха му свършили никаква работа.

„Последната сума“?

Това беше филм за юпита, които живееха динамичен живот и се надлъгваха един друг. Сред тях има финансови гении, но един от тях, най-невзрачният, успява да ги изработи всички...

Стационарният телефон иззвъня.

Номерът беше непознат и Цачо не вдигна. Теоретично погледнато, би могло да е и клиент, някакъв човек, на когото му трябва адвокат и случайно е попаднал на уебстраницата на фирма „Бул-Юстиция“. Теоретично погледнато, да. Само че Цачо дори вече не знаеше по колко вървят консултациите. Изчака звъненето да престане и направи опит да се върне към кръстословицата.

Телефонът иззвъня отново от същият непознат номер. Цачо го вдигна.

– Защо не вдигаш?

Беше баща му.

– Нали го вдигнах?

– Чак сега. Аз откога ти звъня!

Цачо въздъхна.

– Откъде ми звъниш? Това е някакъв непознат номер.

– Един приятел тук ми услужи с телефона си – каза баща и му направи гневна пауза за съсредоточаване на вниманието. През думите му обаче като че ли преминаха и неясни вълни на несигурност. Съвършено необичайни за него. – Отвори си пощата. Вътре ще намериш билет за Лондон. Отиваш там и няма да се прибираш, докато не ти кажа, че е чисто. Няма да ползваш апартамента ни в Айлингтън. Намери си квартира. Ясно ли е?

– Какво се е случило?

– Не е за телефон.

Цачо събра сили.

– Виж, каквото и да се е случило, по-добре да остана тук. Мога да ти помогна с нещо.

– Само ще ми пречиш. Сега и за тебе ще трябва да мисля.

– Няма. Аз ще се оправям сам.

– Абе ти кога си се оправял сам?

Гласът на баща му идваше от някакво неизвестно далечно място. Цачо побърза да затвори слушалката. Там някъде имаше буря. Буря, в каквато той никога не беше участвал, но тя ехтеше съвсем наблизо.

След кратък размисъл написа „Последната пума“ и запали вестника. Нека бъде екологичен филм. Нека до края всички да реват за едно животно, което не им е трябвало. Преди да излезе, си разпечата билета.

Кристин Димитрова е българска поетеса, писателка и журналистка. Автор е на множество стихосбирки, разкази и романа Сабазий (2007). Носител е на многобройни литературни награди. Нейни стихове са публикувани в антологии и литературни издания в Австрия, Англия, Германия, Ирландия, Исландия, Канада, Литва, Македония, Полша, САЩ, Сърбия, Унгария, Холандия, Хърватска и Швеция.

Коментари (1)

- 19-08-2012|**123**

От силно вълнение -много ми хареса КРЪСТОСЛОВИЦАТА – сричам !Поздрави ,Кристин)))*Цачо можеше веднага да провери в интернет кой етози недомислен филм, но тези работи не се правеха така. То беше все едно да те спуснат с хеликоптер на Еверест и да кажеш, че си го покорил. Или да прочетеш последната страница на криминален роман и да кажеш, че си отгатнал убиеца. Или да те оставят с беемвето пред църквата и да кажеш, че си извървял пътя на покаянието*

Нека все пак преклоним глава… Само за миг
Автор: Румен Леонидов

Робът се бори за свобода

Априлското въстание е националната ни Голгота, Горящият кръст, началото на края на общата ни безсъзнателност, на 500-годишната кома.

За 5 века не загубихме своя майчин език и бащина вяра, но изтървахме чудесното си чувство за общност, усещането за етнородност, еднородност и единство. Като духовна потребност и вроден инстинкт.

С какво ни превъзхождат като съзнание ония занаятчии, свещеници, даскали, търговци на аби и шаяци, земеделци, списователи, книжари, печатари, читалищни дейци и интелигенти, скочили в огъня с голи ръце?

Какви са били тези уж хрисими до вчера християни, които по кръстовата си саможертва се равнопоставят до Спасителя? Но те не възкръсват, защото не са богочовеци. Но са човеци с родова чест и българско честолюбие.

Къде е днес този елит, духовен и материален, близък по морал на безвластните си братя? Вярно, и тогава въстават само онези, които мрачно мечтаят и възторжено копнеят да си имат своя държава. Останалите хлопват кепенците и чакат ятагана да ги погали.

Но миналото и бъдещето са еднакво мъртви, ако живеем само в сегашността. Ако не помним миналото и не умеем да мечтаем за бъдещето. Народ без национален идеал не заслужава да се самонарича нация. Народ, който не прави разлика между идеал и блян, не е народ, който може да се самоуправлява. И да се самоорганизира в модерна държава.

Днес сме по-разединени отвсякога, и няма как да има сборуване между учените и безпросветните, между будните и заспалите, между майсторите и некадърниците, между средната класа и средните простаци. Защото всички говорим един език, но се разминаваме като мислене. И в критериите за качествата на живота и на смъртта. И в техния скрит и явен смисъл.

Затова е казано: „Робът се бори за свобода, а свободният – за съвършенство!“

Левски – извънбрачното дете на Свободата

Иде поредният Ден на народните будители, за пореден път календарно ще се пробудим. Ще разтъркаме очи и ще се прозеем юнашки. И ще се окаже, че неколцина отдавна са ококорени. И освестени, и национално осъзнати, и тоалетно освежени дори...

Кой трябва да бъде будителят и кой буденият? С какво първите лица на властта са по патриоти от редовите български граждани? И едните, и другите дали живеят с убеждението, че животът на нацията трябва да продължи дори и след края на личното ни битуване?

Днес живеем свободно, имаме си държава, демократични избори, а защо като общество продължаваме да дремем в робството си на сеирджилъка?

Добре, днес Апостола (както и Войводата) е невъзможен, няма как да се повтори като национален герой, пример, премиер, светец. Левский е извънбрачно дете на Пробудения български дух и Свободата. Но де се дянаха одухотворените духовници, учители, писари и преписвачи, писачи и ваятели, издатели и списователи, луди глави и хладни мозъци?

Днес българинът е анонимен бунтофреник: само мърмори. През другото време мятка по едно око около себе си и чака да види накъде ще задуха вятърът. Българинът като цяло продължава да бъде противен на самия себе си. Той е буден само ако има сметка да е окат. Затова управниците ни са наше копие – шушумиги, тарикати, неграмотници, средна ръка шмекери.

Но не се втренчвайте в жанровия калейдоскоп на поредното ни Пробуждане, а го обърнете като далекоглед срещу себе си. И какво ще видите? Големите неща изглеждат малки, чак жалки. А невидимите доскоро нещица – твърде ръстови. За това ми е дума. Виж се, брат ми, отстрани. И ако не ти дреме за нищо, значи не заслужаваш добрината да бъдеш събуден навреме... Защото пак ще заспиш.

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Коментари (8)

- 21-08-2012|**Дядо Иван** – Хахаха

Не си прав Байо Румене, Левски е бил терорист и убиец, а българите са били щастливи под крилого на Султана. Да живее златкоеневщината!

- 21-08-2012|**Златко** – re: Хахаха

Дядо Иван писа:
Не си прав Байо Румене, Левски е бил терорист и убиец, а българите са били щастливи под крилого на Султана. Да живее златкоеневщината!

Глас откъм Пакистан: „Правилно, братко! Ние громим тук, вие громите там! Анатема!“ (или както там се казва на пакистански)...

- 21-08-2012|**Златко**

Втори глас откъм Пакистан: „Мани ги тия бъзливци. Само лаят. Още нито една книга не са изгорили...“

Глас откъм България: „Вярно бе, к‘во се мотаем още?“

- 21-08-2012|**Чинаридзе**

Интересно: самият поучаващ ни автор (бачо Румен) как точно вижда себе си? Какво ще види той, ако се погледне, брат ми, острани?

Е ли той (а не е ли?) един прост анонимен бунтофреник, който „само мърмори“?

Не гледа ли той само към това, дето го няма?

Не въздиша ли той само по онуй, що очите му не видят („къде е днес този елит“, „де се дянаха одухотворените духовници, учители“...)?

Докато оплакваш онуй, що вече го няма, не съзираш това, което вече го има, бачо Румене!

- 22-08-2012|**Дядо Иван**

На всеки човек може да се случи да си изпусне сапунчето в банята, само лебералът го прави нарочно.

- 22-08-2012|**Златко**

Я да поседиш малко на скамейката на наказаните, дядо Иване. Поне да не ми дуднеш така като ручило на гайда. По някое време ще те пусна обратно... Ако искаш, научавай нещо.

- 26-08-2012|**ioan**

Да живееш, значи да се бориш – Робът за Светлина, Свободният – да му я посочи и го направлява.

Но с това се приема и риска – дали този акт ще го направи по-окат или ще задълбочи неговата слепота.

Защото на Роба можеш да му посочиш Светлината, но Свободата трябва да си я извоюва сам.

- 27-08-2012|**Гост**

„Но де се дянаха одухотворените духовници, учители, писари и преписвачи, писачи и ваятели, издатели и списователи, луди глави и хладни мозъци?“

Вършат си работата, без да вдигат шум.И ако се наложи, първо на тях ще им видят сметката.Та после пак да се чудите къде са.Аман от ракиени войводи!

И пак за религията… но не само
Автор: Елена Мечка

Наскоро някой каза, че в 21 век няма нужда от молитви, религии, благословии и религиозни празници. Замислих се и не можах да се въздържа да запиша част от мислите си. Из между познатите ми мога да цитирам доста смесени случаи: Гената – българин будист/дъновист, Жоро – евреин дъновист, Райжеков – българин хиндуист, а измежду моите приятели и ученици тук – китаецът Исаак – методист, китайката Тереза – католичка, кубинката Лорън – мюсюлманка, индонезийката Сона – бахайка, и така нататък, хора цитирани в момента по причина и като доказателство, че хората навсякъде по света изповядват всичко, което намерят за добре, без да си самоналагат лимити. Монасите (духовните лица) винаги се радват на уважение. В Тайланд, на лодката-градски транспорт има специална платформа, където е написано „място за монаси“ и колкото и да е натъпкано, няма да видиш нито един човек там, освен ако е монах. Те не плащат за билет.

Всички мислички, които ще напиша, не са само плод на собствен анализ, а също и неща, които съм прочела, които съм чула и до голяма степен – неща, в които съм се съмнявала.

Най-първо искам да започна с благословията над храната. Огромно количество хора злоупотребяват с храната, друго огромно количество – нямат храна. Без храна, така или инак няма живот, а животът пък е най-святото нещо, което притежаваме. Храната има нужда от продукти, време да бъде приготвена и куп ограничения, обикновено със здравословна цел.

Когато човек е бил гладен с години, той ще оцени мига, в който има какво да яде. Ние няма как да го разберем, защото никога не сме били толкова бедни. Това е сравнимо със здравето. Както казват, „страдах, че нямам обувки, докато не срещах човек, който няма крака.“

В древни времена храната е била приготвяна от жената и донасяна от мъжа, тоест между засяването, поливането, жъненето, смилането, пресяването, месенето, печенето и слагането на масата на една пита, е преминавала една година. Когато слагаш този хляб на масата, ти слагаш целия си живот. Ето защо при кум се ходи с пита, на Коледа се прави погача, на 40 на бебе, на Шаббат, на сватба, на погребение, за приключване на пост и т. н. Питата е кръгла, символизира безкрая и се използва във всички религии. Изобщо, благословията над хляба и храната е прекрасен момент, и момент на благодарност. Същото е с водата. Всички сме чували вече и свръх-модерната теория за водата (в книгата на **японеца**), чиито кристали стават отвратителни, след като замразиш вода, над която е изречено проклятие, или съвършени – ако над водата е изречена благословия. Снимките са интересни, истински или не. Отделно от това – силата на словото е колосална. Затова имаме Бащина благословия, Майчино проклятие (хаха) и още куп ритуали на празник. Във всички народни приказки има жива и мъртва вода, има благословия на смъртния одър и подобни.

Много кратка тема за диетите или религиозните забрани за храна – научно е доказано, че повечето забранени за ядене части от животни съдържат вредни, токсични за човека вещества. Повечето диети почиват на базата не-смесване на храни – например разделното хранене има в основата си кашерното хранене, където не се смесват месни и млечни продукти и не се консумират едно след друго, ако не са минали шест часа. Химически анализ на почвите показва, че почвата е изтощена след 6 години обработване и има нужда от почивка. Това са все религиозни предписания, които се доказват именно в 21 век, сега.

И в края на краищата – една благословия над храната не е по-обидна или срамна от едно благопожелание за рожден ден. Все пак не може да спрем да си пожелаваме неща, нали така?

Малко за религиозните символи. Прикачвам снимки, направени за три минути – САМО в моя четири-етажен блок. Нахлух едни шорти и обиколих съседите – на всяка врата по нещо. Всеки човек си слага пред, на, около, над вратата нещо. Това нещо първо го определя като част от някаква общност, второ носи в себе си вярването, че го закриля. Може да видите два лъва пазители, Ганеша, мезуза, цитат от Коран, икона, китайски знак за изобилие и т.н.

Предметите, които поставяме на вратите си, са символ на дясната ръка – ян, активната, динамичната сила, мъжката, слънцето, деня и т.н. Това е, което изразява нещата отвън-навътре. Както и да ти въздейства външният свят – един път прекрачил прага си, ти си вътре, в твоя дом, душа, свят. Обратният символ – отвътре навън, ин, пасивната, статичната сила, женската, луната, нощта, е паленето на свещи. Тогава разпръсквaш светлината от твоя дом навън. Когато припалваш свещ от друга свещ, само увеличаваш светлината, без да отнемаш от тази на първата свещ. Така и с любовта. Светлината и любовта не намаляват с раздаването си. Не се сещам за нито една религия, която да няма свещи и огън. И любов. Религиозните символи са важна част от нашия живот и не виждам нищо страшно в една елха например. Дори и да не възприемате яйцата и елхите като религиозни символи, те са такива и няма никакво значение кой как ги приема.

Много хора протестират срещу наивното представяне на истории от Светите книги на децата. Книгите обаче са забулени с много воали. Ако си представим новонастанилия се съсед – ние ще кажем, че той е мъж, бял, не много висок, шефът му обаче ще каже освен туй, че той е сприхав, но точен. После приятелят му ще каже, че има татуировка на кръста и обича котки и само жена му ще знае освен всичко това, че има бенка на задника и колко дълго го може.

Зависи доколко познаваме обекта/материята/нещото. А това пък зависи от това колко дълго сме били с това нещо/някой и дали само сме били или сме го също и изучавали. Колкото повече познаваме материята – толкова по-навътре отиваме и все по-малко воали остават. Нещо като кочан царевица.

Ако кажа на децата ми, че по закона на карма, братоубийците са осъдени на вечно прераждане, а егото е пречка по пътя към съвършенството, че кабалистично погледнато, цифрите на името на Ева са равни на еквивалента на цифрите на живота... или ще спрат да ме слушат, или ще се побъркат. А може и двете. Затова първо слушат за Адам и Ева, Каин и Авел, Христос, Буда, Мохамед или който там им се полага, после пак четат и им се казва друго, после пак четат и достигат сами до туй-онуй, и накрая вече всеки си избира път, който да следва. Както впрочем съм абсолютно сигурна, че когато сме чели Пипи за първи път, не сме се смяли на същите неща, на които се смеем сега, или поне сега се смеем на повече.

Ако приемем, че сме на тази земя безцелно, само за да ядем, пием и правим секс, то тогава каква ще е разликата между нас и животните? А също може ли да кажем, че лъвът е лош, задето убива и яде животни? Аз си мисля – не. Разликата е там, че ние имаме избор. Правото на избор е лично и никой няма право да го коментира. Ако един иска да е атеист – негово право, ако друг иска да си казва молитвата – пак негово право. Много често се случва да кажем – а бе, едикой си се е побъркал, прави това и това. Вместо да кажем – едикой си изглежда супер щастлив, много се радвам за него/нея.

Учените твърдят, че земята е на милиони години, че имало артефакти от незнамкога си, какво ли не... и аз си представям – милиони години – нищо, еволюцията се точи нещо и после хоп-троп за някакви си 5 000 години и имаме сечива, градове, строителство, писменост, религия, атомни електроцентрали, хора в космоса, ин витро ...ок, на мен лично никак не ми се връзва.

И последно: за празниците. Думата празник произлиза от празен, демек не се работи. Holiday пък от Holy – свети. Казват – не може да си подвластен на някакъв празник и да не правиш това или онова. Аз пък си мисля, че вместо да трябва да ида на работа, да пазарувам, да прочета някаква гадост в новините и да ми съобщят нещо неприятно по телефона, на празник си обличам най-хубавите дрехи, слагам си най-хубавите покривки, свещници, чинии, сядам със семейството си заедно, събирам се с приятели, разхождам се, чета си, и с огромна радост съм подвластна на всичко това, толкова огромна, че чак казвам и молитва, и тя е за благодарност, че всичко това пак ми се случва (най-вече да не отида на работа!). Изобщо, ние по някаква причина приемаме, че нещата „са си в реда на нещата“ и никога не ни хрумва да благодарим. Като се разболеем оценяваме колко ни е било хубаво, докато сме били здрави, а като ни отнесе цунами дома – колко ни е било хубаво да го чистим този дом.

Същото правят и хората, когато отиват на храм, църква, джамия – общуват със себеподобни. Молитвата е нещото, което те правят заедно. Например минян – най-малко десет пълнолетни мъже са необходими за изваждането на Тората. Правенето заедно на нещо е в устоите на всяко семейство и общество. Иначе те се разпадат.

И именно този бездуховен, пълен с катастрофи, забързан, отчаян век, има нужда от противовес.

А някой скоро мърмореше и за шапката на готвача... намериха подтекст. Ах, какво ми дойде до главата! Това не е малка религиозна шапчица с пискюл, която се надява след пресяване на брашното с подходящата благословия, а е шапка, която готвачите на пица, спагети, баница, хляб и всичко останало слагат на главата си. Отворете си първата детска книжка, която ви попадне и погледайте главата на готвача! Целта е – първо да се знае кой е готвачът и второ – да не падат косми от главата му в храната.

Тъй де!

Елена Мечка е родена в град София в семейство на музиканти. Завършва Музикалната Академия със специалност пиано в класа на Проф. Моллова. Преподавала е в НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ и ДМА „П.Владигеров“, автор е на оригинална музика за куклен театър на над 50 постановки, както и на 8 CD с детски песни и приказки. Носител на наградата „Куклар“ за 1999 година. Работи и живее в Сингапур, заедно с двамата си сина.

Коментари (13)

- 08-08-2012|**Майя Маркова** – Хайде де!

Кой, кога и къде доказа „научно“, че свинското и говеждото са вредни, а раздепното хранене е добро?

- 08-08-2012|**Златко**

Удивен съм и аз обаче, от единодушния „бой“, който се предлага тук на религиозността изобщо, а не само на нейните антиинтелектуални израстъци (каквито има достатъчно и сред нерелигиозните хора). Дали

не е време да започнем да се оглеждаме малко по-често в огледалото, драги ми приятели?

Всеки гняв – мой, твой, наш, техен – обикновено е израз на слабост, незнание или някаква комбинация от тези неща. Откъде тоя гняв срещу религията изобщо, тогава?

- 08-08-2012|**Митко**

Много избирателен подход към науката. От една страна авторката се отнася с недоверие към мнения на учените като това, че цивилизацията се е развила за 5000 години.От друга тя отчаяно търси именно научни доказателства за определени религиозни постановки. И, не е учудващо, намира ги в сферата на псевдонауката (http://en.wikipedia.org/wiki/Masaru_Emoto). Заема се поза сякаш използваме науката за да обосновем религията, а всъщност правим точно обратното – използваме религията като критерии за истинността на науката.

- 08-08-2012|**Златко**

Вижте, предлагам на всички ви да се поуспокоим малко, когато се опитваме да дискутираме неща толкова лични и животоопределящи, колкото е НЕЧИЯ религия (не „религията изобщо“, не „мракобесието“, не „инквизицията“, не „интелигентния дизайн“). Елена, тоест именно тази жена, тази личност, този човек, споделя с нас нещо лично, интимно и искрено. Написала го е честно, не се опитва да ни манипулира, не се опитва да ни „навива“, не се опитва нищо... Ако дори само за миг се дистанцираме от „убежденията си“, сигурно няма да ни бъде трудно да видим кой в случая е тесногръдия и заслепения. Вярно, тя се е опитала да говори за наука там, където може да става дума единствено за предположения (много интересни, между другото – и някой ден може би наистина ще бъдат доказани; при всички случаи обаче ние им дължим кредита на интелектуалната добронамереност, ако не искаме сами да изпаднем в ролята на ония, които потискат и отричат всичко, което не се побира в мисловните им хладилници). Но пък самият аз съм сигурен, че го е направила само за да се опита да звучи по-убедително; инак „научността“ на доказателствата против определени начини на хранене или в полза на водните кристали, предполагам, са й безразлични. В края на краищата това са неща, които нямат друга валидност освен чисто предписателната в определени религии (тяхна си работа) или собстве-

ния избор (лична работа). Самият аз съм бил и вегетарианец, и практикуващ разделено хранене, и какво ли не още, през различни етапи от живота си. И действително мога да потвърдя от опит, че ВСИЧКО, което е в състояние да се противопостави по някакъв начин на собствената лакомия и капаните на дивия консумеризъм, е от огромна полза. За съжаление човек не винаги притежава силата на волята да следва тези толкова важни и полезни неща, не на последно място и поради дивия натиск, на който сме поставени всички от така наречения „западен начин на живот“ (консумацията като алтернатива на агресивността, ако ми позволите това доста диво обобщение; make love, no war, е само един от малко по-хитро забулените варианти на именно тази хитрост, по собственото ми мнение). Всички ние папкаме, дебелеем, занемаряваме душите и телата си не само защото ни мързи... Факт е, че много народ – а понякога и самите ние, ако сме част от тази машинария – печели добри пари от собствената ни духовна и физическа леност. А религията може да бъде едно от нещата, които се противопоставят на всичко това. Пази боже от липса на религия, бих казал дори. Впрочем, нека не се увличам...

И така, хайде да се поотпуснем малко, а? Може би най-хубавото, което можем да направим тук е просто да си споделяме по някоя и друга житейска история. Аз например и до днес си спомням с потрепване как, затънал в най-тежката депресия в живота си, преди мнооооого години, отчаяно се опитвах да „повярвам“ и часове наред стоях на колене, бъбрейки някакви мои си молитви (не знам официалните), в опит да намеря някакъв изход от месомелачката. Е, не става насила. Не мога да повярвам в нещо, което не мога да вярвам. Но пък с течение на времето се научих да уважавам религиозността – просто защото тук, за разлика от България, официалното християнство никога не е било подлога на държавата (всички, или почти, съпротивителни групи и движения в Германия, както при Хитлер, така и при комунистите, са имали основата си в някакви християнски – всъщност протестантски – центрове или личности). И защото тук (слава Богу, вече и в България) човек среща достатъчно много хора, които са силно облагородени и извисени от вярата си. И, напротив, тесногръдото отхвърляне на „религията“, особено когато е подплатено само с книжки (тясно определен вид книжки), е по принцип огледален образ на тесногръдата, глупава и жадна за мирски блага „религия“, каквато толкова често ни се предлага от Българската

православна църква (като институция; не твърдя, че там няма свестни хора).

Ще призная, че не бих публикував този материал, ако не беше изненадващо острата и откровено тесногръда реакция срещу „религията“, която последва текста за Сам Харис (за която допринесох и сам, признавам, тъй като се подразних от острите реакции на Цончо и Мисуреца). И все пак... Хайде, Христо Блажев е млад човек, той все още има време да гледа и да се учи, но какво да кажем за самите себе си, които вече нямаме чак толкова много време?

- 08-08-2012|**Манол Глишев** – Чудесно,

ето това исках да прочета.

Все пак ще отбележа, че вярата не е някакво розово преживяване, сантименталничко и прекрасничко. Тя може да бъде и разтърсваща. Именно тази нейна дълбочина заслужава почит.

- 08-08-2012|**Елена**

Имах предвид сътворението, а не цивилизацията :) думата „свинско“ или пък „говеждо „отсъства от текста ми. За снимките на японеца съм казала „истински или не“, защото не знам. Но пък ако са, то са доста интересни. И това не научна статия, просто се чудя защо хората скачат толкова много срещу религиите, като те не учат нищо вредно и всъщност показват един твърде толерантен начин да живеем заедно, да празнуваме заедно – мислички в писмен вид

- 10-08-2012|**ояояао**

Съгласен със Златко, и благодарен за баланса.

- 12-08-2012|**suhi**

забележително глупава статийка... намо да падам до там, че да коментирам суеверия. иначе ми направи, че навсякъде по света религиозните лицемери живеят на аванта, без да плащат данъци и пр.

същевременно не се отказват от придобивките на науката и разума;

- 12-08-2012|**suhi**

най-жестоките войни са предизвикани от религиозната нетърпимост, вие само дайте малко власт на жреца, попа или шамана, пък гле-

дайте тогава кво става – убийства, изгаряния, принасяне в жертва и пр. дивотии, не мога да се умилявам от това. впрочем да си атист се иска характер и интелектуална честност.

- 12-08-2012|**suhi** – до златко

как ще обясниш, че поповете винаги са тлъсти и накръвени? мазни, вонящи на пот и обрасли с косми – това здраве ли е или какво? сладникавото схващане, че религията е терапия е надделяло тук – всъщонст всяка религия е култ към небитието, смъртта...

- 12-08-2012|**Златко**

По същия начин, по който ще обясня и това, че колкото пъти си се обадил тук през последните, примерно, три години, толкова пъти си лял жлъч и злоба. Предполагам, че е въпрос на някакви предпоставки. Слава Богу, има и изключения от правилото.

- 12-08-2012|**Майя Маркова** – пояснение

Коментарът ми за свинското и говеждото се отнасяше за следния откъс:

„...Научно е доказано, че повечето забранени за ядене части от животни съдържат вредни, токсични за човека вещества. Повечето диети почиват на базата не-смесване на храни – например разделното хранене има в основата си кашерното хранене, където не се смесват месни и млечни продукти и не се консумират едно след друго, ако не са минали шест часа. Химически анализ на почвите показва, че почвата е изтощена след 6 години обработване и има нужда от почивка. Това са все религиозни предписания, които се доказват именно в 21 век, сега.“

В „свръхмодерната“ теория за водата, разбира се, няма нищо вярно, пък дори и не виждам да е толкова модерна (тя е влошен римейк на хомеопатичните теории от XIX в.). Но самият факт, че разумни и образовани хора са склонни, ако не да й повярват, то поне да я харесат, за мен е *изключително* тревожен.

През последните седмици съм ангажирана във виртуална фехтовка с дружина от антиваксери. Те мислят, че ако се разболееш от болест, срещу която има ваксина, но ти не си я използвал, причина за разболяването ти не е неизползването на ваксината, а че не си си мислил за хубави неща. Бих се съгласила, че ако човек вече има биологична нагласа

към ирационализъм, може би е по-добре да се обърне към някоя традиционна религия, отколкото да се отдава на такъв набор от първобитно-шамански суеверия, които щяха да бъдат смехотворни, ако не водеха до трагични последици. Религията поне носи някакви предписания за добродетел, плюс багажа и богатството на многовековна култура. Но – бих попитала – ако допуснем, че всички хора могат да мислят рационално, не е ли по-добре просто да отхвърлим системите на вяра? Защото дори най-добрата мислима религия неизбежно слага табута върху критичното мислене, които не виждам как няма да навредят на мисълта като цяло.

Впрочем – относно живата и мъртвата вода – отдавна съм се питала как би било на български snake oil и покрай дискусията с антиваксерите най-сетне намерих някакъв превод: жива вода.

- 14-08-2012|**Елена**

Винаги има куп доказателства за всяко от твърденията и на двете страни, затова и хората си избират път и си го следват. Но за свинското – мисля си, имам познати с най-различни болести, винаги най-първото нещо, което им забраняват заедно с цигарите (ако пушат) е свинското месо. И никога не съм чула да бъде препоръчано от доктор. Все едно, някои ще го ядът, други няма и така...Но напълно съм сразена от термина „антиваксери“. Никога не съм чувала за подобно весело нещо,отивам да се поразтърся.Благодаря!:)

Новата наука за религията
Автор: Том Бартлет

Когато някоя нощна пеперуда лети в тъмното, тя използва луната и звездите, за да поддържа полет по права линия. Тези източници на светлина са фиксирани и далечни, така че лъчите винаги достигат очите на насекомото под един и същи ъгъл, с което правят възможна нощната навигация. Но ако се въведе някакъв друг източник на светлина – да речем свещ или лагерен огън – то се появяват неприятности. Светлината пада под ъгъл, който обърква насекомото и го кара да започне да се върти във все по-тясна спирала около източника, докато се стигне до пламтящ край.

В продължение на години Ричард Докинс използва неволната саможертва на нощните пеперуди като метафора, обясняваща религията. Примерът може да се открие в неговия бестселър от 2006 г., „Заблудата Бог“ – и той е бил повтарян в безброй много речи и дебати, интервюта и блогови постинги. Нощните пеперуди не са еволюирали със специалната цел да се самоубиват; това е един неудачен страничен продукт от други адаптации. По много подобен начин, такава е неговата аргументация, човешките същества са възприели религията поради познавателни причини, които не са директно свързани с нея. Ние еволюираме, търсейки определени структури в природата – и може би това е причината, поради която си въобразяваме, че откриваме структури в религиозните текстове. Вместо да се ръководим от светлината, ние летим право към пламъците.

Заключението – че по същество религията е нещо зловредно, което „отравя всичко“, по думите на покойния Кристофър Хитченс – е стандартно твърдение на Новите атеисти. Тяхната аргументация се състои не в това, че няма Бог, или че интелигентният дизайн е смехотворна глупост, или че Библията е далеч от някаква непогрешимост. Тя е, че религията очевидно е нещо лошо за човешките същества, осъждащо ги на

невежество, подчинение и безкрайни конфликти, и че ние сме по-добре без нея.

Но дали наистина е така?

Преди да знаете със сигурност, трябва първо да разберете какво изобщо религията прави за нас. Именно това е нещото, над което работи една рехаво обвързана група от учени в области, включващи биология, антропология и психология. Те прилагат еволюционната теория към изследването на религията, за да открият дали тя подсилва обществата или не, дали ги прави по-успешни, по-обединени, по-отзивчиви. Учените, много от тях атеисти, обикновено гледат с недоверие към възхода на Новия атеизъм, наричайки неговите поддръжници невежи, фундаменталисти и, най-лошото от всичко – ненаучни. Отговорът на Докинс и компания е не по-малко нападателен.

Макар че тази област е още нова и доста тясна – хората, работещи в нея, все още не са се споразумели върху някакво конкретно име; спекулира се с названието „еволюционни религиозни изследвания“ – нейните открития биха могли да оформят по нов начин един стар дебат. Може би ние трябва да престанем да се питаме дали Бог съществува и вместо това да си зададем въпроса дали е полезно да се вярва в съществуването му.

Нека предположим, че някой ви даде 10 долара. Не е кой знае колко много, но достатъчно за обяд. След това ви се казва, че можете да споделите скромното си богатство с някой непознат или да го задържите за себе си. Идентичността ви ще остане в тайна, така че няма защо да се притеснявате от мисълта, че бихте могли да изглеждате свидлив. Колко ще дадете?

Ако сте като повечето хора, които играят така наречената „игра на диктатор“, използвана при множество експерименти, вие ще задържите по-голямата част от парите за себе си. По време на едно скорошно изследване с предупредителното название „Бог ви наблюдава“, средният участник е дарил 1,84 долара. Същевременно, на една друга група участници се предлага същия избор, но първо им се дава задачата да разшифроват едно изречение, съдържащо думи като „божествен“, „дух“ и „свещен“.

Втората група участници дарява средно по 4,22 долара, при което солидното мнозинство (64 процента) даряват повече от пет долара. Едно напомняне за небесата изглежда прави участниците значително по-ве-

ликодушни. При друго изследване учените откриват, че подтикването на участниците със същия речник прави някои от тях по-склонни да участват доброволно в общностни проекти. Интересно е, че не всички реагират по този начин: оказва се, че склонността към себеотрицание е директно свързана с наличието на една променлива, касаеща рецепторите на **допамин** в мозъка, което дава основания да се счита, че религията не е нещо, функциониращо по един и същи начин при всички хора.

Подобен експеримент е бил извършен и в два израелски **кибуца**. Тук сценарият е бил по-сложен: на участниците е бил показан плик, съдържащ 100 шекела (около 25 долара). След това им се казва, че могат да изберат да задържат за себе си произволна част от парите, но че на друг член от кибуца е бил представен същия избор. Ако сумата от парите, задържани от двамата участници (които не знаят нищо за избора на другата страна), надмине 100 шекела, те губят всичко. Ако тя е по-малка или равна на 100, те могат да задържат остатъка, плюс определен бонус, в зависимост от това колко точно е останало.

Работата е в това, че единият кибуц е секуларен, а другият – религиозен. Оказва се, че по-вярващите членове на религиозния кибуц (според посещенията им в синагогата), запазват за себе си значително по-малко пари и очакват от останалите да вършат същото. Изследователите, Ричард Сосис и Брадли Рафл, правят заключението, че „колективните ритуали имат значително въздействие върху общностните решения“.

Може да се посочи и още едно изследване, което открива, че в някои случаи религиозните хора са значително по-склонни да се отнасят честно към непознати. Множество изследвания показват, че хората, подтикнати да мислят за някаква всевиждаща свръхестествена сила, са по-малко склонни да мамят. Едно изследване сред 300 млади белгийци показва, че религиозните сред тях се считат за по-склонни към съпричастност от приятелите си.

Резултатите от други изследвания са по-малко директни. Един изследовател от Harvard Business School открива, че религиозните хора са по-склонни да правят благотворителни дарения, но само в дните, през които ходят на църква – феномен, който той нарича „неделен ефект“. Освен това налице е едно изследване за това как вярването в задгробния живот засяга престъпността в 67 страни. Изследователите установяват, че в страните с висока степен на вярване в ада има по-малко престъп-

ност, докато в ония, където се вярва по-малко в ада и повече в рая, престъпността е по-висока. Един отмъстителен Бог е по-добър за обществената сигурност от добрия.

Никое от тези изследвания не решава въпроса с вярата, а и голяма част от тях се основава на допускането, че определени съотношения имат точно определен смисъл или че специфични техники (като например онези, използвани в играта на диктатор) действително потвърждават онова, което изследователите смятат, че те потвърждават. А въпросите си остават: колко ефективна е една религиозна вяра всъщност, ако тя трябва да бъде подтиквана чрез определени думи? И дали наистина единственото нещо, което не ви позволява да ограбите някой магазин за алкохол, действително е перспективата за вечния адски огън?

И все пак, един все по-нарастващ корпус от изследователска работа подсказва, че религията или религиозните идеи, при определени условия, при определени хора, могат да насърчат вида поведение, който е, общо казано, добър за обществото: почтеност, щедрост, честност. Като минимум, когато четете тази литература, става трудно да се твърди с увереност, че религията, въпреки неоспоримото зло, което е вдъхновявала понякога, е изцяло токсична.

Това е гледната точка на Дейвид Слоан Уилсън – или поне една от тях, във всеки случай. Уилсън – професор по биология и антропология в университета Бингамтън, е атеист (какъвто е бил и баща му, писателят Слоан Уилсън), който се интересува от въпроса какво върши религията, от еволюционна гледна точка, за индивидите и обществата. Той се осмелява да се заеме с такива заплашително гигантски въпроси в книгата си *Катедралата на Дарвин*, където твърди, че религията отдава цяла поредица от еволюционни предимства на човешките групи или индивидуалните вярващи хора.

Уилсън е в началото на 60-те си години, слаб, белокос, раздразнителен. Човек има усещането, че той може да кипне всеки момент – и понякога той го прави, изстрелвайки по някоя четирибуквена дума насред многосрично обяснение. Последната му книга е *Съседският проект: Как да използваме еволюцията, за да подобрим собствения си град, квартал по квартал.* Няма много неща, смята Уилсън, които Дарвин да не може да свърши. Никът му в Скайп е „evostud“.

В два поста в блога си, един през март и един през май, Уилсън зададе въпроса дали Ричард Докинс „не би останал извън“ квалификацията

като привърженик на еволюцията, поради, сред останалите си недостатъци, игнорирането на еволюцията на религията. Той укорява Новите атеисти за тяхната войнственост, която според него е равносилна на онази на религиозните фундаменталисти. Престрелките с Докинс са за Уилсън изтъркана работа. В рецензията си за „Заблудата Бог“, през 2007, той нарече Докинс „дълбоко неинформиран“ по въпросите на еволюцията. (Докинс отговори, че целта на книгата му не е била да дискутира „възможните еволюционни предимства на религията“). В едно скорошно интервю Уилсън обяви, че Докинс и колегите му Нови атеисти „не разбират естеството на чудовището“ и въпреки това „продължават, отново и отново, по един много невеж начин“.

Когато го помолих да коментира по електронната поща, Докинс изпрати линк към един блог-пост от Джери Койн, професор по екология и еволюция от университета Чикаго, и написа, че няма какво да добави към това „брилянтно опровержение“. В поста си Койн се подиграва на Уилсън, наричайки го „оплаквач“, чиито идеи са били игнорирани от основните учени и който е „заслепен от високомерие“. Койн е добре познат със своите силно ожесточени квалификации. За да онагледи тезата си, той включва в поста си клип от *Да намериш Немо*, в който един пеликан казва на някакви досадни чайки да си затварят устата. Чайките, предполага се, са Уилсън.

Същността на критиката на Койн е, че докато Уилсън спекулира относно произхода на религията – нещо, което Койн смята за налудничаво начинание, той и другите Нови атеисти са по фронтовите линии, борейки се срещу екстремисти, и че Уилсън ще направи добре, ако се включи в тази борба. В едно интервю Койн не оспорва гледището, че религията може и да служи като един вид спойка в обществото, но той не е сигурен дали това твърдение е в нейна собствена полза. „По-споена ли става една общност от това, че те хвърлят киселина в лицето на някоя ученичка?“, пита той.

П. З. Майерс поддържа същия тон. Майерс, извънреден професор по биология в Университета Минесота в Морис, пише популярния блог *Pharyngula*, чието подзаглавие е „Еволюция, развитие и случайни биологически еякулации, идещи от един безбожен либерал“. Той поддържа ниско мнение за хората, които, като Уилсън, приравняват фанатичния атеизъм с фанатичното християнство, твърдейки, че такива хора заслу-

жават „един добър удар в топките“. Във видеото той го казва с усмивка, но човек добива усещането, че го мисли сериозно.

Той отговаря на Уилсън с твърдението, че само една дума е достатъчна, за да се докаже, че религията е по-скоро разрушителна, отколкото ползотворна: жени. „Онези, които имат очи да видят“, пише Майерс, „могат да видят сами, че в продължение на хилядолетия религията е насърчавала потискането на половината от нашия вид“, което е „достатъчно основание да съборим катедралите си“. Някои коментари са дори още по-презрителни, като онзи, в който Уилсън е наречен „лицемерен колаборационист“.

Реагирайки танто за танто, ако и с малко по-малко злоба, Уилсън обвинява Майерс, че „не се държи като учен“ по въпроса за религията. Той смята, че Майерс и останалите Нови атеисти представят една карикатурна версия на религията, която не е в крак с науката, и че стигат до заключението си (религията е нещо лошо) преди да са разгледали свидетелствата.

Също като Уилсън, Скот Атран, антрополог от френския Национален център за научни изследвания, е атеист и еволюционист, чиято книга *На боговете се уповаваме: Еволюционният пейзаж на религията*, беше една от първите, заедно с *Катедралата на Дарвин* на Уилсън и *Обяснената религия* от Паскал Боайе, очертаващи картата на новата област (първите две книги се появиха през 2001, тази на Боайе през 2002 г.). В книгата си Атран, който преподава и в университета Мичиган в Ан Арбър и в Колежа Джон Джей към университета Ню Йорк, нарича религията „еволюционен допълнителен продукт“, един вид когнитивна случайност. В последствие той модифицира гледището си, за да обясни очевидната културна приспособимост на религията. Атран, чиято най-нова книга разглежда религията и тероризма, описва Новия атеизъм като невежествен. „Не виждам нищо в работите на Новите атеисти, което да казва нещо за религията“, казва той. „А освен това техните ad hominem[1] атаки са смехотворни“.

Това гледище се споделя от Доминик Джонсън, професор по биополитика в университета Единбург, който е писал за това как заплахата от свръхестествено наказание изглежда насърчава сътрудничеството. Проблемът, казва той, е в това, че Новите атеисти са се превърнали в офици-

1 Лични, насочени срещу автора, а не срещу идеите му, атаки. Бел. пр.

ално лице на науката. От едната страна се намира антинаучният фундаментализъм. От другата страна са про-научните Нови атеисти. „Каквото и да кажат те, се приема като научното гледище за религията, представящо цялата наука“, казва Джонсън. „Това е проблемът“.

Разбира се, едва ли могат да се обвиняват Новите атеисти за собствения им успех. Те говорят против религиозния екстремизъм във всичките му злонамерени форми, независимо дали става дума за държави, позволяващи псевдонаука да се преподава в училищата или за самоубийци-бомбаджии, вярващи в някакъв посмъртен харем. В сравнение с това скромните изследвания, показващи кой колко пари ще прибере от един плик, могат да изглеждат доста тривиални. Но не критиката със свещенически подтон е онова, което безпокои Уилсън и Атран; безпокои ги смесването на наука и застъпничество. Уилсън поддържа опитите да се изчисти атеизма от клевети, и го казва открито в своите анти-Докинс постове. Атран смята, че „атакуването на назадничави, жестоки, лунатични идеи, винаги е добра идея“. Онова, което ги безпокои, е заявлението, че религията е прогнила до корен.

Това включва и придаването на вината за голяма част от човешките конфликти на религиозните хора. В една скорошна статия от списание*Science*, Атран и Джереми Гинджис, извънреден професор по психология в New School[1], цитират свидетелства, според които „само малка част от известните ни войни“ са били мотивирани основно от религиозни разногласия (макар че правенето на разлика между религиозното и политическото е изключително трудна работа). В статията те се оплакват, че Новите атеисти бързат да припомнят на всички как фундаментализмът подхранва Ал Кайда, но пропускат да споменат ролята, която църквите са играли при движението за граждански права в южните щати. Според Атран и Гинджис, Новите атеисти са силно избирателни при подбора на аргументите си. „Науката изобрети атомната бомба. Следователно ние трябва да изхвърлим науката“, казва Атран, за да илюстрира тази логика. „Понякога тя може да бъде истински пакостна, а друг път може да бъде от голяма полза“.

Превод със съкращения.

Източник

1 Университет в Ню Йорк. Бел. пр.

Том Бартлет е сътрудник на американското списание The Chronicle of Higher Education, специалист в областта на социалните науки.

Коментари (29)

- 26-08-2012|**Кирил Кръстев**

Ако има конкурс за най-смразяващо респектираща дума, НАУКА ще се окаже без конкуренция, предполагам. Защото тя се радва на изключителното търговско право за разпространение на „научно“ взаимоизключващи се /извинения на Гравитацията и скоростта на Светлината/ сурогати. Но! Но, ако някой знае НАИСТИНА как, какво и защо го твърди, и това е нееволюиралата, вечна Вездесъщност, тогава може да се допусне /с голяма доза сигурност/, че Тя е сътворила и логоса на Хераклит: науката да го търси сляпо вдъхновявана от циничната надежда, че никога няма да го открие. Господи на всичкото Време и търсещи Те религии – sorry.

- 26-08-2012|**Атанас Кръстев** – Безвкусицата на атеизма

Голямата слабост на Докинс и Новите атеисти не е, че просто са безполезни, да не кажа вредни с рационалистичното си тесногръдие. Тя се състои най-вече в това, че това мислене е методологически анахронично. Войнстващия стил пламенна „атеистична беседа“ от края на 19, началото на 20 век не разпознава първо, коренно различните мисловни методики на религиозното и рационалното, и че едният начин на мислене не се ползва при другия и обратно. На второ място тази трибунна самовлюбена назидателност не се връзва с постмодерния плурализъм на съвременното обществено и културно мислене. Последното явление се характеризира с консенусно-резултатния подход, който признава и

фундаменталните културни различия и дори ги насърчава, намирайки ги за полезни за поддържане на хармонични обществени отношения, които се оказват по-важни от атеистичните „истини“. „Диктатурата“ на естествената едностранчивост на собствените възгледи отдавна е заменена от „демократичен“ плурализъм на идеите, който допуска всички крайности, които не действат разрушително. Поради това плесенясалата нравоучителна невротична дидактика на Докинс и с-ие е един тотално контрапродуктивен отпадък. Светът отдавна се е научил, че може много добре да си живее и със „заблуди“, които дразнят рационалистите, но които се оказват полезни за обществото, както проследява авторът на тази статия. Спомням си как герой на Анрде Бринк в „Мълва за дъжд“ възкликваше колко ирационални са всички неща, които най-много ни липсват. Най-важните неща. Как отговарят Докинс и с-ие на феномени като любовта, приятелството, щастието? С хапче?

Такива книги са вече обидни за културата на съвременния читател с взлома на „истините“ си в камерността на съвременното разбирание за личния избор. Дори религиозният прозелитизъм, който си има авторските права за самореклама, стои вече малко безвкусно в съвременния културен контекст, камо ли нахалството на атеистичната пропаганда, която ни поднасят тези дългобради оратори от 19 век.

- 26-08-2012|**Златко**

За мен ключът към разбирането на фундаменталния атеизъм е в наличието на фундаменталната религиозност. Двете неща се поддържат взаимно живи, както става при всички видове радикални противоречия – сами по себе си неспособни на живот и незаслужаващи внимание, но поддържащи се взаимно на повърхността, поради опасността, която представлява всяко от тях, взето само по себе си. Ако не би имало фундаменталните християнски и мюсюлмански секти, не би я имало и популярността на Новия атеизъм. Просто хората са наострени до край срещу всякакви видове религиозен фундаментализъм и тероризъм (при което мюсюлманският е далеч по-видимия, но в дългосрочен план по-безопасен от двата, поне по мое мнение). Интересното лично за мен е как в България – една страна, която е страдала толкова много от последиците на войнстващия атеизъм, при това в най-ново време, уроците на историята се забравят така бързо и хората отново започват да издигат лозунги и поддържат начини на мислене, които унищожиха

толкова много неща в собствената им страна. Да речем, че в Америка такива неща са разбираеми, тъй като хората нямат опит с това какво следва от упълномощяването на войнстващите атеисти... Но в България? Понякога направо се питам дали е възможно човешката памет да бъде и още по-къса...

(Моля всички, които четат това, да имат пред вид, че аз не съм привърженик на никоя от световните религии и предпочитам да се придържам към един пантеизъм, така както го разбирам от четенето на хора като Гьоте и Спиноза... Само не ме изкарвайте сега някакъв „роб на религиозността“).

- 26-08-2012|**Боряна Пирьова**

Популярният блог Pharyngula на биолога еволюционист Paul Zachary Mayers (PZ Maeyrs) е признат от списанието NATURE и е получил съответна награда като научен блог. Авторът е силен критик на креационизма и интелигентния дизайн – модерни антинаучни течения.

- 26-08-2012|**Майя Маркова** – Отдавна не бях чела нещо толкова отблъскващо

Смятам текста на Бартлет за отвратителен. Авторът ни повече, ни по-малко защитава използването на религията за „човешко инженерство“, като човешките същества бъдат накарани да се държат добре (добре – според кого?), като бъдат сведени до ролята на опитни плъхове, послушно тичащи в лабиринта под заплахата от токов удар. Е, хората биват заплашвани не с токов удар, а с вечни огньове. Всъщност блестящата аргументация на Бартлет дори не е нова – откриваме я в най-различни текстове, някои от тях доста стари. Искрено се надявах, че тя вече е демоде.

- 26-08-2012|**Майя Маркова** – re: Безвкусицата на атеизма

  Атанас Кръстев писа:
  Тази трибунна самовлюбена назидателност не се връзва с постмодерния плурализъм на съвременното обществено и културно мислене. Последното явление се характеризира с консенусно-резултатния подход, който признава и фундаменталните културни различия и дори ги насърчава, намирайки ги за полезни

за поддържане на хармонични обществени отношения, които се оказват по-важни от атеистичните „истини“.

Запознайте се, дами и господа (ако не сте вече запознати) с прекрасния постмодерен интелектуален и морален релативизъм, борещ се (уви, с немалък успех) за равноправие не само на доброто и злото, а и на вярното и невярното.

Ще цитирам нещо, което вече цитирах другаде в този сайт, но и тук ми се струва много на място:

„Основаните на културата тълкувания трябва да се оценяват емпирично, дори ако това означава антрополозите да бъдат обвинени в пренебрегване на местните обичаи в полза на „господстващия“ научен метод... (Hames) описва хипотетично полево изследване, в което се установява, че децата на дадена общност умират от дизентерия или холера. „Дали трябва да приемем обяснението на местните, че децата умират... понеже някой нарушава табу и боговете са разгневени – пита той, – или да проучим как водоизточниците се замърсяват с изпражнения?“„

here

- 26-08-2012|**Майя Маркова** – ге:

  Златко писа:

  Интересното лично за мен е как в България – една страна, която е страдала толкова много от последиците на войнстващия атеизъм, при това в най-ново време, уроците на историята се забравят така бързо и хората отново започват да издигат лозунги и поддържат начини на мислене, които унищожиха толкова много неща в собствената им страна. Да речем, че в Америка такива неща са разбираеми, тъй като хората нямат опит с това какво следва от упълномощяването на войнстващите атеисти... Но в България? Понякога направо се питам дали е възможно човешката памет да бъде и още по-къса...

Златко, какво разбираш под войнстващ атеизъм – атеизъм, който забранява упражняването на религия, или атеизъм, който – с извинение към всички, чиито чувства засягам – обяснява защо е невъзможно да получиш мъжки бозайник от неоплодено яйце? И какво разбираш под „упълномощяване на войнстващите атеисти“ – да бъдат инсталирани на власт от окупационна войска или да бъдат демократично избрани? Понеже за вредата от първия атеизъм и първото упълномощяване всички

сме съгласни, но аз съм против объркването му с втория атеизъм, практикуван от Докинс и съдружие, и второто упълномощяване. Последното впрочем все още е практически невъзможно в редица демократични страни, напр. САЩ и (според мои колеги италианци) Италия. Нямам нищо против, това е демокрацията – щом американците демонизират хората като мен, халал да са им сенаторите, според които изнасилена жена не може да забременее. Но да твърдиш, че Докинс, който пише книжки в защита на науката и критичното мислене, е обществена заплаха, задето не прави куртоазни поклони към религията, ми се струва много пресилено.

- 27-08-2012|**Манол Глишев** – „Старите атеисти“

определено са за предпочитане пред „Новите“. Между другото, „Новите атеисти“ не са и нови.

Спомням си нещо лично. Покойната ми баба беше атеистка в истинския смисъл на думата – просто беше твърдо убедена, че не съществуват свръхестествени явления, а значи – и че няма Бог. По-здрав атеизъм от това, здраве му кажи.

Същевременно беше пак така твърдо убедена, че религията е полезна за обществото: буквално заради „страха Божи“, тоест заради морала. От християнството у нея бе останало уважението към Десетте Божи заповеди и към живота на Иисус като нравствен идеал. Никак не е малко. Да не говорим за вкуса към религиозно изкуство.

Сега са модни приказчиците, че било нямало морал в религиите по принцип, защото някои религии насърчават определени прояви на насилие. Наивна работа. Зер моралът не може и да е агресивен; и зер една религиозна форма може да стане повод за отхвърляне на всички такива форми.

Самият аз съм вярващ православен, но смятам, че в чисто политическо отношение католицизмът, някои форми на исляма и конфуцианството могат да бъдат също изключително полезни.

Страна със своя овладяна „гражданска религия“ винаги демонстрира завидна цивилизованост. Напротив, страните, които са заявявали публично своя официален атеизъм, са се оказвали въвлечени в най-невъобразими жестокости. Още от Френската революция насам атеистичните режими надминават и най-мрачните инквизиторски хрумвания. Оказва се, че бедният Волтер не е бил прав, когато е решил, че атеизмът

не може да е жесток. За съжаление, публичният атеизъм е по-жесток и от най-варварската вяра.

Затова консервативният граждански инстинкт е карал старата буржоазия (в лицето на баба ми и връстниците й) полулицемерно да крият атеизма си и да спазват публично приемливия минимум от гражданско-религиозни действия. Религията може действително да подбужда, но и да удържа невежите тълпи; докато безбожието единствено им дава брадва в ръката. А няма защо да се лъжем, че днес не съществуват невежи тълпи. Съществуват и още как.

—---------

И като съм се разприказвал, ще си спомня още нещо лично.

Старата ми диригентка в училище разправяше, че по време на някакъв конкурс през 80-те някакъв другар от журито изтърсил, че с „Господи, помилуй“ не се възпитават патриоти. Идиот. С „Господи, помилуй“ се възпитават не само патриоти, но и нещо повече – възпитават се граждани. Има ли смисъл да давам очевидните примери с гражданската религия на Съединените Щати и Обединеното кралство? Хайде сега да направим сравнение между гражданското общество на постхристиянска Великобритания и това на постатеистична България... Господи, помилуй.

И, не, би било глупаво да се изтъква, че, видите ли, Великобритания няма гражданска религия, защото могат да се дадат десетки институционални примери в обратен смисъл.

Тъй че да са живи и здрави образованите атеисти – но най-добре да спрат да бунят кошера.

- 27-08-2012|**Златко** – re: re:
  Майя Маркова писа:
  Златко, какво разбираш под войнстващ атеизъм – атеизъм, който забранява упражняването на религия, или атеизъм

Под войнствен атеизъм разбирам такъв, който се опитва да забранява на хората да упражняват религията си, без да има каквито и да било основания те да бъдат обвинявани в нарушаване на закона или подбуждане към някакъв вид омраза. Скромен съм, Майа, и в никакъв случай не съм привърженик на какъвто и да било обскурантизъм. Просто отказват да повярвам, че има *само един път напред* – примерно научния. Това не означава, че по принцип се съмнявам в науката, нито че съм склонен

да търся в някаква религия нейна (на науката) алтернатива. Просто гигантските въпроси на човешкото съществуване – примерно смисъла на цялата боза, наречена живот – са еднакво необясними и от религия, и от наука, но пък религията (в един много скромен, личен вариант: просто Богът е вселената, и той си знае работата), лично за мен привнася в живота ми един вид спокойствие и увереност, които инак ми липсват и ме измъчват до непоносимост. А инак, що се отнася до практически спорове между ясно и разбираемо обяснени от науката неща (еволюцията, примерно), и някакви религиозни претенции за обясняване на същите, чрез някакви галиматии, които за мен лично звучат неубедително и смешно – тук вече спор няма, религията трябва да отстъпи и да заеме мястото, което й се полага (отново само лично мнение, нищо повече): като един вид последна опора пред принципната необятност (а и необяснимост, поне от гледна точка на досегашното ни знание) на вселената. Има място за знание, има място и за скептицизъм, Майа. Това, което ме разграничава от теб, примерно, или от по-млади хора като Христо Блажев, е нежеланието ми да виждам във всеки религиозен човек и във всяко споменаване на Бога някакъв израз на назадничавост, която непременно трябва да бъде оборвана и победена. Желанието за надмощие и победа са проблема – и от двете страни. Макар че, признавам, по мое мнение войнстващите атеисти имат по-добри основания за поведението си от войнстващите религиозни хора. Религията е нещо, което е причинило толкова много зло за няколкото хиляди години съществуване, че действително заплахата от злоупотреба с нея е далеч по-голяма от заплахата от злоупотреба с атеизма. Но пък ние живеем във вискотехнологични времена, които позволяват много бързо наваксване, включително и в областта на Злото. Нека не забравяме, че и двете най-големи Зли системи, познати досега, бяха (едната открито, а другата – по принцип), атеистични. Онова, към което призовавам, е баланс, а не борба до последен дъх.

- 27-08-2012|**Атанас Кръстев**

Не съм много сигурен, че атеизмът е огледало на религиозността, че става дума за балас на крайностите. Да, атеизмът се заражда като своеобразна революция, като реакция на доминиращата религиозност, опирайки се на бодряшкия ентусиазъм на просвещенския рационализъм. Нещо като пънкарски бунт срещу сковаността и интелектуалната скука

на неделната проповед и бездейност. Но той си има собствена логика и живот. Той е по-близо до религията, отколкото дава вид. В актуалния си вариант той се явява вече нещо като интелектуален рекет, по думите на Умберто Еко по друг повод. Т.е., който не мисли рационално-атеистично е изостанал неграмотник и тъп реакционер. Така че Докинс не просто се въздържа от реверанси по отношение на религията, а ни нахално ни натрапва научното си мислене. Тази неадекватност е усетил дори преводача, който е смекчил заглавието на книгата му.

Основната ми мисъл е, че правилен или не, този дискурс е вече изчерпан и затова се учудвам на напористи трактати като този на Докинс, който е присъщ по-скоро на допотопна бодра просвещенска пропаганда. А задълбочаващият се постмодерен релативизъм действа еднакво разрушително и по отношение на традиционната вяра, но и по отношение на модерната диктатура на научността.

Още една бележка – християнство, Ислям, будизъм, пантеизъм, пейганизъм не са сходни и равноценни разновидности на религиозността. Това са качествено различни културни модели, които имат някакъв твърде широк общ знаменател, по-широк от религия, да го наречем метарационалното мислене. Т.е., не бих безусловно нарекъл всяко от тях религия в смисъла на понятието, изработено въз основа на християнството и впоследствие прилагано по инерция ангро по отношение на всеки теизъм. Макар че и в това отношение те са различни степени и аспекти на ирационалното. Всяка от тези системи води собствена битка с рационалното и материализма. Така както и рационализмът има своите секти и степени. Така че не може да се поставят под един знаменател юдаизма, който преди хилядолетия е въвел изисквания за хигиена почти като съвременните, с някаква форма на примитивен табуизъм от джунглата. Библейската мисловна вселена е всичко друго, но не и примитивна или пък дори антинаучна. Това могат да поддържат хора, които имат представа за юдеохристиянската култура само от неразбираемите църковни литургии.

- 27-08-2012|**Златко**

Докинс, така ми се струва, е значително по-балансиран, мъдър и благонамерен човек, отколкото го представят противниците му. Вижте например това чудесно интервю (което, дано да остане време и сила, се надявам да преведа за един от следващите броеве на списанието):

PLAYBOY INTERVIEW: RICHARD DAWKINS

- 27-08-2012|**Атанас Кръстев**

Благодаря много за интервюто! Неочакваното е, че въпросите на интервюиращите от тази трибуна на философската мисъл „Плейбой“ са по-интересни от отговорите на Докинс. Човекът е честен – признава си че не е чел цялата Библия, но има самочувствието на сведущ, и че му харесва да смята, че произлиза от маймуната. Това ме кара да мисля за още една класификация, паралелна на линията атеисти – вярващи: такива, които педпочитат да са произлезли от маймуната и такива, на които това не им харесва. Признавам си, че съм от вторите, но приемам, че някаква част от наглед сходните ни събратя се оказват наистина по-скоро човекоподобни.

- 27-08-2012|**Майя Маркова** – re: „Старите атеисти“

  Манол Глишев писа:
  Тъй че да са живи и здрави образованите атеисти – но най-добре да спрат да бунят кошера.

Най-добре за кого?
И какво да се прави с тях, ако не щат да спрат?

- 27-08-2012|**Майя Маркова** – re:

  Атанас Кръстев писа:
  Това ме кара да мисля за още една класификация, паралелна на линията атеисти – вярващи: такива, които педпочитат да са произлезли от маймуната и такива, на които това не им харесва.

Уви, двете класификации до голяма степен се покриват. И може би тук е разковничето – дали човек ще приеме нещо, което му изглежда истина, или ще го отхвърли само защото не му харесва.

- 27-08-2012|**Гост**

Ами, че тя, религията,не е ли войнстваща? Що само атеизма да е? В тия общности просто има ред.Организирано се давят, организирано се извисяват и организирано воюват.Със сигурност не сме произлезли от маймуните. Те не се изтрепват помежду си.

- 27-08-2012|**Майя Маркова** – ге:
  Атанас Кръстев писа:
  В актуалния си вариант (атеизмът) се явява вече нещо като интелектуален рекет, по думите на Умберто Еко по друг повод. Т.е., който не мисли рационално-атеистично е изостанал неграмотник и тъп реакционер. Така че Докинс не просто се въздържа от реверанси по отношение на религията, а нахално ни натрапва научното си мислене. Тази неадекватност е усетил дори преводача, който е смекчил заглавието на книгата му. Основната ми мисъл е, че правилен или не, този дискурс е вече изчерпан.

Преводачът не е смекчил заглавието, а го е осрал. Дори сред някои млади атеисти се шири конспиративна теория, че това е нарочно, за да се компрометира книгата.

Епитетите „нахално“ и „неадекватност“ достатъчно ясно говорят, че интелектуалният рекет е двустранен. Всеки атеист, който не крие атеизма си, го е изпитал на гърба си. В най-чистия си вид рекетът се изразява в твърдението, че той, атеистът, няма душа. В малко по-смекчен вид – има някаква душа, но ако не се покае овреме, въпросната душа ще бъде обречена на вечни мъки. Представители на мисловни школи, изкарали по хиляда и повече години без съществена промяна, наричат атеизма старомоден, мухлясал, отживял и допотопен. Дискурсът бил изчерпан? Боя се, че милиони представители на двата лагера сме пропуснали комюникето.

- 27-08-2012|**Миро Владимиров**
  Майя Маркова писа:
  В най-чистия си вид рекетът се изразява в твърдението, че той, атеистът, няма душа.

Изобщо човек има ли душа? И какво е душата за един атеист?

- 27-08-2012|**Майя Маркова** – за душата

Най-общо синоним на „съзнание“, но с повече ударение върху емоционалното. За атеиста душата е същото като за вярващия, само дето атеистът не я приписва на Бог.

(Говоря за съвременното значение; исторически има и друго – предполагаем носител на живота, запазено в думата „неодушевен“.)

- 28-08-2012|**Златко**

Хм, трябва да призная, че в така оформящия се спор моите предпочитания ясно отиват на страната на атеистите. Ако ще започваме сега тук спорове по въпроса за произхода на човека и еволюцията, за какво тогава всичката ни работа и усилия?

- 28-08-2012|**Златко**

Самият аз нямам ни най-малък проблем с мисълта, че произхождам от маймуни (а всъщност от някакви микроскопични, желатиноподобни първични същества). Да се дразня от това за мен е същото като да се дразня от мисълта, че съм от плът и кръв. Може би щеше да бъде по-добре, ако бих бил чист дух... Упс, като си помисля само, че това би премахнало възможността за секс! Абе, я по-добре да си стоим такива, каквито сме :)

- 28-08-2012|**Златко** – ге:

  Гост писа:
  Ами, че тя, религията,не е ли войнстваща? Що само атеизма да е? В тия общности просто има ред.Организирано се давят, организирано се извисяват и организирано воюват.Със сигурност не сме произлезли от маймуните. Те не се изтрепват помежду си.

Съгласен с патоса, но не и с фактическото съдържание: НЯКОИ маймуни също се изтрепват помежду си (шимпанзетата практикуват „лов“ в собствения си вид, след което изяждат жертвите). Изглежда способността за причиняване на все по-голямо зло се увеличава паралелно с обема на мозъка и интелигентността. Няма нож, който да реже само хляб...

- 28-08-2012|**Ясен Б.**

Защо в повечето случаи когато започне спор за и против религията, за и против Бог, всичко се свежда общо взето до Новия Завет и Корана срещу Атеизма. Сякаш организираната религия започва и свършва с Христос и Мохамед, а атеизмът произлиза пак от тях- индиректно, като реакция. Религията в една или друга форма съществува най-общо откакто съществува човечеството (не знаем в какво и от кога вярват делфините) и неверниците съществуват естествено пак от тогава. Инг и Янг. Щом има вярващи- трябва да има невярващи. Равновесие!

ВСЕКИ опит да се докаже едната или другата теза е обречен логично на неуспех. Логично, защото и в двата случая НЯМА ДОКАЗАТЕЛСТВА. Има теории, някои наистина много обосновани, но все пак- теории. Най-бегла разходка из Интернет на тази тема ще ви ошашави с милионите противоположни и безпрекословни мнения. Всичките обосновани.

Харесва ми еволюцията в мнението на Стивън Хокинг за Бог и произхода на Вселената. Преди години той писа в „A Brief History of Time“, че ако човекът успее да създаде единна теория за Всичко във Вселената, то ще надникне в съзнанието на Бога. В една от последните си книги „The Grand Design“ (до-)казва, че Бог изобщо не е неоходим, за да се случи Големия Взрив и произлизащата от него Вселена (т.е и ние). Съвременните открития на науката

(физиката в частност) водят до една предства за света,в който всичко се случва поради определени закони. Пак Хокинз казва, че според него дори да допуснем хипотетично, че има Бог, то той в никакъв случай не се занимава на дребно с промяната или нарушаването на същите тези закони, за да ни угоди...Това ми харесва особено много, защото хем не отрича дефинитивно Бога, хем подсказва с известно чувство за хумор, че да се практикува религия, основана на лични молби по частни въпроси към Господ е меко казано загуба на време....

Темата е безкрайна като същата тази Вселена, чиито закони Хокинз и колегите му постулират и това на мен лично ми е по-интерсно от безмислени спорове за и против Бог.

НО, също така смятам, че всеки мислещ човек трябва да си задава въпроса за смисъла на собствения си живот и ако тези въпроси го доведат И до идеята за Бог или по-скоро д някаква ВЯРА – то това е ок. Друг е въпросът дали на същия този интелигентен и мислещ човек изобщо му е нужна организираната религия с нейните ритуали, храмове и посредници (папи, кардинали и имами), но тук вече лъсва моята склонност към Гностицизъм (който пък е друга тема).

- 28-08-2012|**Ясен Б.**

Хокинг, а не Хокингз, разбира се. Sorry!

- 29-08-2012|**Боян**

Наистина е удивително -- уж живеем в 21-вия век, а все още има хора, които възприемат за нещо сериозно фантасмагоричните литературни упражнения на полуграмотни драскачи отпреди стотици години ... Ако преди векове всички са били „слепи“, а неколцина еднооки са им предложили „обяснение“ за „създаването на света“(!?!), то как да си обясним пледоариите на Бартлет, Атанас Кръстев и други ужким грамотни люде? Ами много лесно -- въпреки наглед правилно написаните им текстове, те са просто **ужким** грамотни. Другият вариант е да се опитаме да ги оправдаем, че ни смятат за идиоти :-))) Е, лично аз не мога.

- 29-08-2012|**Боян** – За маймуните и А. Кръстев

Поддържам напълно написаното от Мая и от Ясен Б. А на др. Атанас Кръстев само мога да му съчувствам -- въпросът съвсем не е дали ни харесва от кого сме произлезли (доколко това има някакво съществено значение за всеки един от нас днес и сега е друга работа), нито дали го предпочитаме, а какво казва науката по този повод. Чудя се на Кръстев дали му е по-приятно да си мисли, че е направен от кал или че прабаба му е произлязла от реброто на някой, направен от кал ...

- 29-08-2012|**Златко**

Все се надявам, че бихме могли да си спестим поне ТОЗИ род сблъсъци (имам безкрайно неприятно усещане относно това, което, не дай Боже, ще последва). Дребнаво ми се струва да се дърлим по толкова отвлечени и неопределими въпроси. Нека живеем и оставим хората да живеят, поне в това отношение, ОК?

- 29-08-2012|**Боян** – Сблъсъци???

Какви точно сблъсъци имате пред вид, г-н Редакторе? И за какво се публикуват/обнародват мнения -- за да НЕ се обсъждат, може би? Кой на кого пречи да живее -- не става ясно ... Дали пък дребнавото не е да се призовава да не се дърляме (кой пък се дърля“) ... Надявам се, Вие не се боите от въпросите, г-н Председателю.

- 30-08-2012|**Златко**

Ами ние си се знаем отдавна, така че ще прескоча въпросите ти, Бояне. Всеки може да се прави на Димитров. Виж, да зададе тема или въ-

проси, които могат да доведат до някакъв що-годе смислен и полезен разговор, това хич не е по силите на всеки. От теб специално тук друго освен груби заяждания не съм чувал никога, и ако все още те търпя, то е единствено защото се обаждаш толкова рядко. Но инак проблеми нямаш – само си подай заявлението – и веднага си на скамейката. I don't stand fools gladly, нали разбираш?

- 31-08-2012|**Боян** – груби заяждания ???

Всеки може да се прави на Гьоринг, Златко, а виж, да отговаря на логични въпроси -- явно не. Как се води разговор -- с размяна на мнения и уточняващи въпроси или с ръкопляскания? Всеки път, когато напиша коментар, в отговор получавам само обидни характеристики, никога отговор по същество. Като в оная басня -- мътиш, не мътиш – все си виновен. Май по-лесно се спори с религиозните фанатици, отколкото с Вас. Ако целта на дюкяна, дето сте го отворили е да се създаде секта от винаги ръкопляскащи, така си и кажете.

Толерантност в различността
Автор: Анастасия Пашова

(Жизнени светове и ценности на ромската култура)

Въведение

Няколко пъти започвах да пиша предговор и всеки път се провалях, защото какво повече бих могла да кажа за ромите от онова, което те самите разказват за себе си. По-скоро бих могла да споделя как възникна идеята за тази книга.

През октомври 2001 г., като екип от университетски преподаватели имахме уникалния шанс да започнем и проведем успешно обучение на 50 помощник-учители и съветници – роми със средно образование от различни региони на страната – София, Пловдив, Сливен, Лом, Видин, Монтана и др. По време на обучението студентите роми, споделяха проблеми свързани със своята общност и възможните перспективи пред нея.

Съвместните ни дейности ни направиха чувствителни към „другостта“, към различието в ромските групи, към техните ценности и светове, митове и ритуали, към тяхната култура и човешкото й преживяване. Дадохме си сметка, че не само не познаваме истинските им проблеми, но и твърде малко знаем за символите и значенията на тази култура, за механизмите на самоорганизация на груповия живот на хората по квартали и населени места. Самите студенти имаха потребността да разказват и споделят с нас истории от всекидневието и начина на организация на колективния си живот. След като се запознаха с автобиографичните книги на българите мохамедани, те самите ни помолиха да направим нещо за тях, като получихме тяхното категорично обещание за помощ не само в събирането на материали, а и в антропологичното теренно изследване, което трябваше да се проведе.

И още тук искам веднага да кажа, че те великолепно изпълниха обещаното, за което с любов им благодаря.

Разбира се, всичко щеше да остане една добра идея, ако не бяхме подпомогнати от фондация „Отворено общество“, програма Образование, на които също искам специално да благодаря.

Чрез тази книга за пръв път в България на хората от ромския етнос е предоставена възможността да говорят публично, да разкажат за себе си и своите проблеми, за ценностите и смисъла на живота си, за своята традиция и култура, пречупена през личните им преживявания и спомени. С езика на спомена получиха възможност да говорят обикновени хора – мъже и жени от различни поколения, с различно образование и професии, представители на различни ромски групи от Благоевград, Лом, София, Самоков, Берковица, Пловдив, Сливен, Кюстендил.

В устните разкази, разбира се, записани чрез звукозаписна техника, те разказват за своето детство и младост, за любов и семейство, за религия и ценности, както и за огорчението си от мястото, което „другите“ им отреждат като на отхвърлени и презрени. В тези 37 автобиографични спомена, всеки от разказвачите присъства със своя уникален жизнен път. Чрез разказите си те обясняват и предават смисъл на миналото си и по този начин жизнените им истории са източник на всекидневна история. Личните им спомени са израз и на колективната памет, тъй като всеки от тях е част от конкретна социално-етническа общност и като такъв е носител на колективни нагласи, ценности и образи. Проследяването на индивидуалните жизнени траектории на всеки човек, прави възможни наблюдението и анализа на социалните феномени и процесите в общността. Събраните устни истории са опит да се конструира общностната история и култура на ромите, опит да се изгради образ на групите и индивидите. Те са гледната точка на тези, които нямат достъп до „голямата“ история, опит да се даде думата на „изключените от историята“.

Автобиографичните спомени, които са включени в книгата, дават различни погледи към миналото на хората и към тяхното настояще. Това е опита на хората и те не са го забравили. Разказват искрено за себе си с цялата простота и човечност на собственото си преживяване и отношение към света.

За тяхното събиране бяхме подпомогнати от самите тях и нашите студенти-роми и на всички искам още веднъж да изразя безкрайната си признателност за гостоприемството и сърдечността с която ни приеха, като отвориха сърцата и душите си към нас.

Надявам се тази книга да бъде интересна за четене и красива, защото е правена с любов, а когато нещо се прави с любов, то винаги е красиво.

Улица от Предел-махала, Благоевград, 2002

Благоевград

Ето какво разказва за себе си и за проблемите на ромите в Благоевград един от тях.

„В Благоевград има три ромски махали – „Предел“, „Старата“ и“Новата“. Според статистиката, в трите махали живеят 12 000 души. Аз мисля, че в последното преброяване се подходи неправилно, защото там имаше въпросник, които се даваше на всеки един и на въпроса за религията много от хората благодарение на това, че са християнизирани се писаха християни. И по този начин част от ромите загубиха своята етническа принадлежност. Онези, които се записаха мюсюлмани, останаха в статистиката като роми. Голяма част от ромите са доста необразовани и там е другия проблем. Ако някои от махалата има осми клас, се счита за образован човек. Процентът на неграмотност е много висок –

80% нямат завършен осми клас. Тези, които не могат да четат и смятат са много по-малко. Ромите са много прихватливи хора, учат в движение и хора, които не са посещавали училище, знаят да четат и пишат. Тези, които се определят като аиерлии, са по-образовани. Там могат да се срещнат хора със средно образование, дори и с висше.

Условията, при които живеят ромите, не мога да ги определя като много лоши, а са направо плачевни. Хубавите къщи се броят на пръсти. В трите махали има не повече от тридесет хубави къщи. Почти всички семейства живеят в по една стая, даже и в съборетини. Ток има, но липсва водопроводна мрежа и канализация. Живеят непрекъснато около мръсотиите. Има семейства, които живеят по 13-14 човека в една стая. При преброяването, което правих за себе си, имаше семейства с по осем деца, като най-голямото е на 18г., а най-малкото – на 6 месеца. Разчитат единствено на социална помощ. За щастие, в Благоевград общината редовно изплаща тези помощи, но те са крайно недостатъчни. Даже и на мен ми е трудно да проумея как се събират в една стая, защото моето семейство е четиричленно и сме в една стая и е много тясно. Може би 80% от семействата са многодетни и живеят при кошмарни условия. Децата са средно между 3 и 10 в семейство. Родителите са 38-40 годишни. Например, моята балдъза, тя е 71-ви набор, в момента е бременна с шесто дете. Според мен хората са полово непросветени. Не знаят да се пазят. Това е една от нашите идеи – да има семинари, които да запознават ромите с половата култура. Родителите са неуки и не могат да проумеят проблема. Родителите не създават условие за добро бъдеще на децата си. Като всички родители, те обичат своите деца, но не проумяват много проблеми свързани с възпитанието им. Може би условията, може би обществото, може би държавата – всички имат вина за това положение. Ако един човек изпадне в беда, за това носи отговорност държавата. Не оправдавам глупостта или липсата на просвета, но условията за да оцелее една личност, елементарните – прехрана, здравеопазване липсват. Както носи вина и всеки човек ... Но за да успее да се справи с проблемите си, са му необходими възможности, коридор или пространство, за да може да реагира.

Традиция в махалата е да се чисти през празници, но се чистят основно къщите. Жените чистят всеки ден и много перат. Колкото до общите пространства дори някой да поеме инициатива да се изчисти, няма условия. В Предел махала, поради това че е разположена на баир,

всеки живее буквално на покрива на другия и ако някой изхвърля нещо, то той го изхвърля зад къщата на комшията си. В центъра на махалата има три – четири контейнера, които са препълнени и после всеки, който извърля боклук, го разпилява по площада и става един хаос, една смрад, предпоставки за болести.

Вода има единствено на площада. Онези, които живеят на високото, са принудени да носят ежедневно своята питейна вода. Положението е като след война. Тоалетни няма. Земята, върху която е махалата, е скала. Къщите са с единични зидарии, паянтова основа. Много от тях са паднали. Хората живеят вън. И лете и зиме. Скоро имаше един случай, когато се изпепели една къщичка с 4 деца, родителите живеят вън. Децата изгоряха. Печката вътре е била направена от боклукчийска кофа и запалила предметите.

Мизерията е предпоставка хората да не мислят, да стигат до крайности. Престъпност има в махалата. Всеки втори е потенциален престъпник. Говоря за кокошкарски истории. Има съдени хора за кражба на овца, за кражба на кокошка, за кражба на желязо.

В Предел-махала прането е основно задължение на жената

Деветдесет процента от хората са на социални помощи.Работещите са предимно в комуналните услуги, а там заплатите са минимални. От общината за съжаление има много малко разбиране. Помощта от там е единствено като социални помощи. Друго няма и не е имало. Такива хора, които искат да помогнат, се срещат само от избори на избори. Идват само когато имат нужда от гласове. По линия на евангелистката църква се извършват много повече благотворителни деяния, но за съжаление са само за членове на църквата.

Хубавите къщи са построени по време на комунизма със заеми и техите собственици в момента не живеят добре. Има отделни фамилии, които са преуспели – в търговия или бизнес. Във време на нужда махалата се сплотява. Когато се прави сватба близките се събират и подпомагат за тържеството – най-често с пари. Сватбата е най-важното нещо. За родителите е срамно, ако не направят сватба. Падат ниско в очите на останалите. Ако не сватба, поне трябва да се направи честито – при нас е „блага ракия“, или още му казват „кана“-кафета. Събират се в деня, който са определили за случая, двете страни с музика, нареждат се маси най-често със сладки, безалкохолно и задължително кафе. Кафето се приготвя по специален начин – прави се с мляко. Един голям казан леблебия и мляко. На масата сядат само жени. Мъжете не сядат на масата, хорото не водят мъже. Срамно е един мъж да седне на тази маса. Алкохол дават също на жените. Ако родителите на младоженците са успели да напият жените, значи тържеството е богато и успешно. Мъжете през това време пият отстрани и гледат. Ако някой се напие и се хване на хорото, после го подиграват. Девствеността е голяма ценност. Изважда се на показ. Женят се много малки – 13-14 годишни, което е предпоставка за по-нататъшни проблеми. Не се купува булка. Подаръци се правят предимно в златни накити. Сега вече и печки, перални и т. н. Най-важен е кумът. При нас всеки близък трябва да даде повече. Ако другите дават по 10 лв., той трябва да даде 50-60 лв. Пиене носят само близките за помощ. Рождени дни правят само по-богатите или този, който е обещал. Кръщенки се правеха често, докато имаше пари. Някога хората в махалата имаха пари. Наистина работеха. Има много хора в махалата, които милеят за комунизма...за равноправието. Демокрацията постави ромите в една задънена улица. Кризите в държавата се изразяват най-силно при тази група. За да разберете живота на ромите, трябва да влезете в гетата – там, където няма вода и канализация. Може би общината няма вина, че

ромите в Благоевград живеят на такова географско място, но вярвам, че могат да се направят проекти за подобряване на битовите условия.

За да излезе махалата от това си състояние, трябва да се обединят и двете общности – християни и мюсюлмани. Аз, въпреки че съм представител на една от тях, много искам да ги обединя. Ако успеем тези хора да ги предизвикаме към инициатива, ако ги научим да се саморазвиват, да се самоподпомагат, ще се решат много проблеми. Ромите иначе са много обединен народ – за добро или зло. Ако успеем да ги превъзпитаме и образоваме, ще постигнем много подобри резултати, отколкото да ги разделяме чрез вярата. В махалата в момента съществуват достатъчно много разделения – политически. Даже на Гергьовден махалата се раздели. В новата махала имаше една музика, а в Предел махала имаше друг празник. Иначе нашите хора обичат много празниците и веселието. Използваме всеки повод, за да се веселим. Обичаме музиката и танците. В махалите има и групово разделение. Аирлийците се смятат за по-висшестоящи, наричат „пределците“ чергари – низши, поглупави, по-прости, победни. А те наистина са много бедни. Аз наричам „гето“, Предел махала и Старата махала. „Новата“ не я наричам „гето“ – тя е предимно от големи къщи. Тя се намира до помощното училище, в близост до български къщи. Тези къщи създават условия за по-добър санитарен и социален живот. Пред тях обаче също стоят проблемите за работа и образование, въпреки, че нямат проблема на Предел махала – да оцеляват. Раждаемостта тук също е контролирана. Образованието си казва думата. Имат пред себе си перспектива. Макар че коренните жители са от Старата махала. Тези които някога са имали къщи в Старата махала и са успели да вземат заем, са излезли оттам, останали са само най -бедните.

Площадът в Предел-махала

Аз сам не можах да усетя кога точно, кога започнах да изпълнявам функциите на ходжа, защото от детска възраст посещавам всички събития в махалата – и тъжни, и радостни. Отначало редом с баща ми, после може би самите хора ме забелязаха, че усвоявам всичките молитви. После, в Македония се научих да чета на новотурски, който е въведен поради сложността на арабския език. По този начин успях да науча нещата, които са ми необходими. Беше ми лесно, тъй като моят майчин език е турски. Цялото ми семейство говори турски език. Тъй като при комунизма не е било възможно да се спазват ислямските правила, после самите хора забравиха как се прави това. Няма и определена сграда като джамия, в която да се извършват намазите, Байрама и т. н. Хората ме викат само при нужда, а иначе религията е пренебрегната в тяхното ежедневие. По повод на другите църкви – евангелистите, те навлязоха в махалата много, благодарение на това, че хората забравиха исляма. На тези, които приеха евангелизма, дедите им са спазвали всички мюсюлмански закони. Евангелистите в момента са много по-организирани, защото имат по-големи финансови възможности и успяват да се събират ежеседмично, на различни места – в различни домове на вярващи. По този начин намират място за сбирките си. В момента по-голямата част роми от трите махали са евангелисти, съботяни и петдесетници. Имат голяма външна подкрепа и по този начин дават възможност на хората, които намират утеха в бога, да се събират. От тях има много хора

искрено вярващи, както има и лицемери. Виждам, че много хора от тях са се променили в добра насока.

Ходжата стои повече като авторитет, като личност. Аз съм на 30 години и петнадесет от тях съм ходжа. Реално аз сам започнах да изпълнявам религиозните обреди. На четиринадесет-петнадесет години извърших самостоятелно първото си погребение.

Преди двадесет години сме имали отделно гробище, но то е разрушено и на негово място има блокове в ж.к. „Еленово“. В момента в Благоевград са общи гробищата, без значение дали погребвания ще бъде циганин – мюсюлманин или циганин – християнин, погребват ги заедно с българи и евреи. Независимо, че обреда е съвсем различен, защото и религията е различна. Денят, в който покойника е в къщи, се изпълняват обредите. Отправят се молитви към Аллах. Масовата практика, за съжаление, е коренно различна от вероучението и е силно повлияна от християнските традиции. Често ми се е случвало да ме обвиняват в грешки по-възрастни хора, които не познават исляма, но добре познават масовата практика. Може би има подражание в голяма доза. Успявам да ги убедя, но те не познават религията. За да я познават, те трябва да имат достъп до нея – да четат.

Ходжата е част от всеки един празник в махалата. Викат ме при всякакви случаи.

В махалата има няколко просяци. Има ги. Те са от Старата махала. Но има и много пришълци, които идват за няколко дни и просят. Просията не е организирана. Мотивът е мизерията.

Не оправдавам престъпленията в махалата, но не оправдавам и отношението на държавата към ромите. Те са също българи. Мога да ви заведа и в с. Огражден, където има страхотии. Има детска проституция. Има болни от туберкулоза. Там ромите нямат нищо. Има случаи, когато майката кара 12 -13 г. дете да проституира.

На старовремско време, нямаше книги като сега

Пена, р. 1914 г., Благоевградско

Баща ми е умрял, аз съм била малка. Не го помня. Ние оставаме с брат ми и майка ми самички. Аз бях малка, баща ми не го помня. Хубаво, ама майка ми, бог да я прости, тя вдовица – гледала тютюн. Мъкнала ме е по нивите. След това германците бяха тука. Хубаво ама един германец ходил там. Идва един германец и иска да влезе вътре. Майка ми не го пуска.

Германеца изкръти вратата. Аз се скрих под масата. Майка ми се качи на тавана, отгоре се качи, и брат ми отваря вратата и бяга да вика комшията, защото германеца се е качил отгоре. Идва човека с фенера, светва там, германеца се показва от там и бяга.

Ние имаме вуйчо в Брезница – на майка ми брат. Аз съм родена в Драготидан, Бобошевско, наше Софийско. Дойде вуйчо ми през това време. Закара ни, тука ни докара. Убеди ни и ни откара в Брезница – Гара Пиринска – наша Брезница. И след това там живехме.

И след това изгледа ни майка ми. Така горе-долу изгледа ни. Пораснахме. Брат ми замина войник. Майка ми се разболя, аз трябваше да я гледам. Умря, а аз за таксират, кьорава ще се оженя. Ожених се. Първият мъж ми беше от Симитли. Любов имахме с него. Докога, няма ни месец, ни с момите мома, ни с жените жена. Избяга той.

После ожених се тук, за Джемал. Вече с него криво-ляво пет деца, с Шана – пет си имам. Шана ми е взето дете, Стойчо, Анчето, Личката, Демката. От там се дигнахме и отидохме в Ощава да живеем. Ама той пиеше, много си пиеше той. Ама не се изпива ракията на света. Кара-вара, разболя се и го откараха в Сандански в диспансера – излекуваха го. Пуснаха го. Той няма да отиде направо дома, а направо на казана, на ракийката. Колко ще кара тоя човек, няма ни месец. Повтори го пак. Гледам го у нас един месец. Исках да го приемат – те не искат. „Нека да си е дома – казваха, – той ще оздравее“, лъжат ме – няма места, това-онова. Не искат да кажат, че е болен и си е тръгнал да умира. Аз се дигна с магарето, откарам го долу на Кресна, на гарата. Хубаво ама таман стигнах там отгоре на рида, влака мина. Викам, що ще правя, па Стойчо по мене реве, малък е, 7 – 8 години. Отиде и той с мене. Що ще правя, се малки бяха. Викам, сега няма що да го правя, ще го докарам тука, на Черниче, та с Демчо – „бог да го прости“, на Сандански да го откараме. И така направих, качих го аз на влака и го откарах на Сандански. Отиде Демчо – бог да го прости – помогна ми, защото аз сама не мога.

Дойдох си дома, в Ощава. Вечерта, ама една дрямка ме е нападнала, пък детето – Демката – беше малък, на седем месеца. Джемал в Сандански го прегледаха и си го пуснаха с мене. Вика Джемал – „Сложи го до тебе, а аз ще варда децата – ти легни да спиш, ама вземи яж, защото не си яла.“ Лягам да спя аз, таман съм заспала, детето заплаква; той взема детето, слага го на земята и пада. Викам: „Джемал бе, Джемал“, взех да плача – върнах го от умирачката.

Брат му работеше на гарата. Пратих хабер да му кажат да дойде и той в девет часа дойде, веднага дойде. Ядене носеше, нещо това-онова и вика: „Вземи, яж“. А аз му викам, ама ще ядеш и ти. Брее, яде ли ми се. Аз гледам Джемал, не го бива, пред умирачка е. Викам на Зиадина, ще го откараме на Сандански.

Хванахме влака през нощта в три часа, откарахме го в Сандански. Зиадин ме откара у тях после. Те месо бяха готвили. Ядохме, а Джемката вика на брат му: „Зиадин, главата – вика – ще ми я изпечеш, ще ми я донесете в болницата. Като отиде снаха ти, ще я пратиш по нея главата.“

Станах аз сутринта, а през вечерта сънувам сън. От тази къща, където беше колибката, пада един зид и пада. Пада това всичко и остава празно място и памук съм прела на сън. Станах сутринта и казвам на сватята. Викам: „Свате, нещо сънувах един лош сън – викам – не знам, Джемал може де е свръшил.“

„Не бой се, свате, няма нищо – вика – не бой се“.

Взех да плача аз.. Зиадин взема, зави главата за брат си и аз ще ида в болницата. Отидох на болницата, бре викам: „Джемал бе, Джемал бе“ – няма го Джемал. По едно време пак го викнах и той се показа на терасата. Викам: „Какво бе Джемал, какво стана с тебе?“ А той ми вика: „Биха ми една инжекция, нещо като че ли ми спадна дроба“. И аз го гледам, корема му така отекъл..., викам: „Е, край, свърши тоя човек“. Вика: „Ти ще си ходиш ли сега?“ Викам: „Ще си ходя, ще мина през Църниче и ще ида у нас, ще замеся хляб на децата и веднага ще дойда“.

Едно време, като работехме, даваха ни рента. Значи ако са два вола – две мерки жито ти дават. Вълна даваха, сапун, олио, масло, всичко даваха.

На моабет на площада в Предел-махала, 70-те години

Вика: „Ти, като си идеш на село, ще целунеш Личката три пъти от мене“. Викам: „Ти няма да се косиш, аз сутринта пак ще идвам“. „Иди – вика – от Колето вземи мед и вино и да дойдеш!“ Викам: „Ще взема и вино, и мед – зайци имаха, около тридест парчета зайци имаха, кокошки имаха – аз ще взема един заяк и ще дойда. Утре съм тук“.

Дойдох тука – спах там тази нощ и сутринта заминах си с детето за Ощава.

Отидох си горе, пратих децата за дръва. Взела съм лейката и стомната и отивам за вода. Стига ме един, бригадир Мите. Вика: „Къде ти е Джемал?“

Викам: „Джемо е там долу, в Сандански в болницата“. Аз омесих хляб, изпратих децата и сутринта ще тръгвам към него. Правех сметка, че той може да има борчове, та аз ще взема аванс от тютюна, където работех. Защото той като пиеше и не си правеше сметка. Поне не ме тормозеше като пие, защото какви има. Веднъж ме би..

Таман тръгнах за вода, ето го и Мехмед. Той вика: „Пено, ще ти кажа нещо“. Викам: „Кажи Метка“. Ами вика: „Да ти кажа, че Джемо е починал“. Това като ми каза, аз съм паднала на пътя, ако не е била една жена, Стоянка, съм щяла да се търколя в пропастта до пътя. Долу, ако съм паднала, нищо няма да е останало от мене, та по-хубаво да съм паднала и там да съм умряла.

Станах, отидох си дома. Нали чедо, сама жена с толкова деца! Как съм го преживяла, не знам/плаче/. Децата легнаха. Демката беше на осем месеца. Децата все там съм ги раждала, ама аз много не седях, като родилка, защото гледах много тютюн – по 5-6 декари тютюн съм гледала.

Ходех на работа по лозе, по ливади в Гара Пирин. Да идеш в текезесето лозе да копаеш пеша и оттам пак пеша си идвам, да изкарам парички.

И ето, посред нощ се чука на вратата. А аз чисто сама с тия пет деца. Викам, кой ли иде са посред нощ. Имах един братовчед, той иде и вика :“Ти, братовчед, защо си забрадила тази забрадка?“ Аз бях сложила черна забрадка. Той взе забрадката и я хвърли. „Ами нали Джемо е умрял“. Вика: „Къде бе, зетя не е умрял, аз ходих на Сандански – вика -

18 заръча нещо си казала ще отнесеш“. Откъде му дойде този акъл? „Утре – вика – аз ще ида с тебе“. Нейсе, вече ще идем.

Сутринта станахме и той вика: „Сега, братовчед, зетя, че е починал починал е, ами дай ще гледаме сега работата. Аз ще ида до Общината, да ти отпуснат нещо за погребението“. И всичко отпуснаха от там: брашно,

дрехи, костюми, всичко, всичко. Братовчеда вика: „Сега аз ще ида на рида да докарам дръва“. Отиде човека там, докара. Трябваше да го докараме от Сандански. Той там почина и току врътят телефона в кметството, дали съм тръгнала за там. Тези съобщават, хубаво ама, имаше председател на текезесето, искат в Ощава да го закопаем. Викат ни. „Ние си имаме къде да си го погребеме, не може там. Никой си няма в Ощава, ще си го вземем в Черниче.

И не дават братята му да го закопаем в Ощава.

Нейсе, вече тия тръгват и аз тръгнах. Дойдохме тука, него в Крупник откарахме.

Отидохме там, що ще гледаш, сънува ли, продумва ли. И пет деца съм откарала около него така. Едни дребни деца /плаче/. На кой ще съм мила, на кой ще съм драга... На никой.

Хайде вече поне го оправихме. Имах тютюн в Ощава, гледах шест декара. Дойде девер ми, бог да го прости, Есмил и етръвата Дана. Дойдоха те, като хванаме, надиплихме тютюна, та го предадохме.

Станах, дойдох си в Черниче. Хубаво ама, свекъра пияница. Къщичка си има тука. Той за пиене да продаде къщата за 100 лева. Е, сега аз с тия пет деца къде да ида. Брее, стария се напи, като кютук. Хвана ме с тия 5 деца, изкара ме отвън, под стрехата... „Ти ми сина умори, ти това, ти онова“. Ама тука беше Стоян милиционер. Той слуша, че децата плачат отвън, под стрехата. Дойде и вика: „Какво правите тука?“ Викам: „Стария ни изкара вън, каза че ще вземе къщата“. „Такава ли е работата?“ „Така е“. Влезе той вътре и вика на стария: „Мето, ти тази жена защото я изкарваш отвън, защо я изкарваш? Ти знаеш ли на тази жена какво й е с тия 5 деца. Тя ли го е уморила, как не те е срам?“ Тебе ще те изкарам отвън, а нея вътре. Как така за 100 лева къщата ще продадеш? Тази жена къде ще иде?“ Нейсе, влезнахме.

Работех към градината към мината. Хубаво, ама колко? Работех петшест месеца, сезонна е работата. Искаха да ме преместат в сепарацията. Вместо мене да приемат, приеха Лина – на маникьора жената. Отидох там и какво, няма работа. А приеха нея на работа, макар че беше с едно дете, а аз с тия 5 деца, ще ги храня с какво – с камъни.

Като ме изкара и свекъра отвън, взех петте деца, та в Благоевград, отидох при Партията. Децата гладни, вечерта са яли боб без хляб. Та така съм страдала... /плаче/. Отидох там: „Добро утро“. „Добро утро, седни, седни булче, седни, какво има? Кажи?“ Викам: „Ето, до властите съм стигнала“.

„Защото бе?“. „Вдовица съм останала с тия 5 деца дребни. Работех – викам – пет-шест месеца в градината към мината. Отидох да търся работа, не ми дадоха работа. Сложиха една жена, която е с едно дете, мъжа и е маникьор, пък мене ме изгониха. Няма какво да ги храня тия деца. Снощи съм варила боб без хляб да ядат. Да ми дадат работа, аз тия деца да ги изгледам. Утрешния ден, три мъжки са, ще са на дръжавата от полза, и на мене. Аз ще ги изгледам, не съм кьорава, не съм саката. Да ти кажа, мъжа ми беше пияница. Имахме една стаичка, свекъра я е продал на един друг за 100 лева. Аз отидох при кмета, той вика 300 лева да му върна. Такава е работата“.

Той най-напред взема телефона. Вика: „Кмета да се обади. Тази жена, вдовицата, идвала ли е да и освободите къщата?“ „Ами – вика – има да връща 300 лева“. „Какво да върне? Къде има за 100 лева къща да се продава? Документи дал ли е тоя човек? Да вземете да освободите на жената къщата, защото ще ви уволня – вика – да го знаеш това“.

От там връти телефона и вика:

– Дайте ми директора на мината. Това лице – вика – дойде ли е вчера при вас да търси работа?

– Да, идва.

– Тази жена назначена ли е на работа?

– Назначена е.

– А-а, значи, понеже тоj е маникьор и жена му е назначена, пък е и с едно дете, а тази жена с пет деца, без мъж, къде да иде! Как правите сметката вие а, ето децата при мене реват за хляб. Яли боб без хляб на това време нашо. Жената – вика – е тука и децата реват. Ти не я ли приемеш на работа, аз ще те уволня дисциплинарно, да знаеш ти, ще те уволня направо!

Хубаво, ама той вика: „Почакай малко, булче, аз сега ще идвам“. Отиде и иде със 100 лева. Пари нямах хич. Така се и качих на влака. И ми вика човека: „Няма да ходиш ти там да търсиш работа, докато не пратят те човек, да те назначат на работа – вика – знаеш ли какво, ще идеш при социалните и ще кажеш, че аз те пращам там“. Дигна се аз при една другарка и на нея разказвам всичко. Това ми е положението. И тя се обади на кмета. Направи го мат и маскара. От там се обади и на директора и го пита. Тои вика:

– Работа няма.

– Как няма работа? Как си назначил тази жена с едно дете, а тази с пет, що ще ги прави? Тука – вика – децата реват за хляб.

Отиде тази жена и донесе една бохча с дрехи. Всичко имаше вътре: от обущата до шапките, палта, ризки. Всичко купила. Всичко ново от магазин. И тя изкара, даде ми 200 лева. На децата донесе мекици и лимонада почнаха да ядат децата и тя ми вика: „Ти няма да идеш, докато не дойде човек да те викне да идеш на работа“.

Аз станах, отивам си. Къщата ми освободена. Измазах стаята, изчистих я. Не ме е страх за пари – имам.

Дигна се аз от Черниче. Оставям Шана при децата да ги пази тук, отивам в Ощава. Като ме видя кмета:

– Защо Пено, мари, избяга от тук. Защо мари избяга? Ние сме длъжни на тези деца, тук да ги изгледаме. Джемо тук е работил толкова години – двадесет в текезесето. Ти от тук избяга.

– Как да седя, бай Ванчо, тука? Кой имам тук, та и аз да седя тука. Долу – викам – седя.

– Пари дават ли ти?

– Дават ми по петнадесет лева от общината.

– Ехее, какво са петнадесет лева, нищо не са – вика – ти не можеш само хляба да вземеш на децата.

Приятелки, Благоевград, 70-те

Ходих там, все някой ме познава, кой брашно ми даде, кой това, кой онова, напълних, два чувала си напълних за ядене от горе. Изкара кмета, даде ми и той 200 лева пари. Хванах на пощата колата и ги докарах тука.

А на другия ден от мината пратиха човек да ида да започна работа. Да ме назначи на работа директора. Аз отидох горе, чукнах на вратата... „А, ела, ела Пено, на ти бележка, иди горе в Личен състав да те назначат на работа“. Назначиха си ме на работа в сепарацията. Хайде, изгледах ги. Изгледах ги децата горе-долу.

Като се хванах на работа, ходехме с Демчо, той ми е девер и е наймалък. Аз толко ли съм бърлива, да тръгна със девер ми. Аз никога няма да тръгна с него.

Ида на работа, върна се от там, той ми хвръли кьотек, бие ме. Парите ми крадеше от дома, децата биеше. Кара-вара после тормоз, хайде дойде тоя стария, па се ожених за него. Та с него живях двадесет и една години. Асан се казваше. Той нямаше дечичка. После има с мене. Я Веска и Кайтаз, що го убиха. Двете аз от него ги добих.

Хайде, после потърсих къща да направя, но мястото стария не го е платил. Хайде директора, господ здраве да му дава, Чонков, па ида там. И ми даваше апартамент, ама аз с тези пет деца, не мога апартамент да взема, да ме извиняваш ама, ако може да ми помогнете със сто лева да дам на Спестовна каса, та да взема 500 лева от там.

„А, Пено, добре“. А пак и тази Любка – главна счетоводителка и вика: „Любче, ще идеш, ще й дадеш 100 лева – нека да си вземе 500 лева жената“.

Семейство, Благоевград, 60-те години

Направих си документи. Коя ще е тази жена да ми има доверие на мене, да вземе на мъжа й паспорта да ми станат поръчители, аз да взема 500 лева.

Нейсе, взех 500 лева, дойдох си тука мястото да платя. Платих мястото. Отидох, взех заплатата и отидох да им дам парите. Директорът вика: „Пено, ние ти помагаме. Не искаме парите. Това ти е помощта от нас“.

Хайде после, а планове да изкараш, а къща да им направиш. Ама сега не са доволни, не са доволни. И войници ги изпратих. И новобранска им правих и клетва им правих, всичко им направих – не са доволни. Ако са някои чувствителни синове, ще рекат, чакай бе, майка ни ни е изгледала от парче месо. Сираци. И тоя, стария, дошъл тука, та направи на майка ни къща. Място ни купи. Ама я сега – не.

Знаеш ли Нуша /снахата/ колко пъти ме бие. Той не може ли като мъж да й каже: „Защо тормозиш майка ми?“ Да й стегне юздата. Вярно, аз не искам да им правя спънка, те са мъж и жена. Ама жената се слуша до някъде, трябва да й стегне юздата. Той що, мрънка нещо, върху кьотеците, върху мене. Аз сега, като взема заема за къщата, аз да плащам на мината всеки месец да ми удържат по 500 лева. Защо, аз виновна ли съм. Откъде им плащаш, от там скача на мене на кьотек.

Щерка й се ожени по-рано. Ожени се в Сливница. Той послушал жената. Прозорци ми чупи, врата ми счупи. Та всичко. Аз съм била оженила щерка му. Мога ли аз насила да я дам: „Иди, мари, вземи тоя!“ Вярно, аз бях на гарата. Там бяхме със зълва ми Мария и една друга циганка си правихме мохабет. Тази що е на него леля. Живее на горния край. Тя дойде по едно време, ама аз си знам, че си седеше към гарата и не съм се усъмнила, че ще бяга тя да се жени. А пък беше в неделя, трябваше да приготвя на Веска децата за училище. Малката я изкъпах, голямата не можах да я изкъпя. Отивам на гарата и я виждам там. Влакът мина нагоре, надолу има закъснение. Аз мисля, какво ще търся и си тръгнах към нас. Гледам, влакът мина надолу. Момата ни дойде и аз нищо. Хванах със седем часа, отидох надолу. Откарах децата.

Сутринта си идвам тук. На Цеца – наша, на Митко, що е жената, има една мома на пет години. Среща ме и казва:

– Бабо, ще ти кажа нещо.

– Що, мари, щерко?

– Тоя Личката, да го огън изгори, всичко ти счупи бабо. И прозорци, и врати, всичко ти счупи, мари бабо. И вика за тебе, уруспия – тя даде Весето.

На шестнайсет години се ожени. Аз тръгвам и се прибирам. Гледам го на пътя и той:

– Да ти еба мамичката и уроспията. Аз ще те пребия, ти да знаеш. Тази вечер ще те заколя. Ще те връжа за една кола, ще те мъкна, мъкна, ще те утрепя. В Струма ще те хвърля, да знаеш, че ще те утрепя.

И те се стягат да отидат в Сливница, да видят къде се е оженила щерка му. Взе камъни и по мене хвръля. Нуша ще ме бие, че аз съм оженила щерка й. Той я дръпа. Тръгнаха за Сливница.

Аз се дигна от тука и отивам в милицията. Отидох в милицията, защото ме беше страх. Колко пъти ме бият – страх ме е. Яла съм кьотек, страх ме е. Дигна се и ида при Янче:

– Добър ден.

– Добър ден баба Пено, седни, седни.

Уважение ми правят хората. Седнах там:

– Кажи, баба Пено, нещо.

Викам:

– Янче, знаеш ли що, абе на Личката една закопаница вчера избягала в пет часа. Ожени се в Сливница. Аз съм в Кулата. Откарах децата на Весето за училище – викам – в понеделник на училище трябваше да са. И едно с отиването у дома, сина почва да ме псува. Хвали ми се, ще ме утрепе. Жена му взе камъни по мене да мята, да ме убие – викам – всичко ми е изпочупено дома. Стойчо какво да прави. Тя да скочи да ме бие, Стойчо няма да ме остави. Снахата няма да ме остави. Ама страх ме е.

Вика Янче:

– Баба Пено, ходи ти полека, ние ще отидем.

Та аз веднъж от нерви, веднъж изморена, от влака направо на Симитли, оттам пеша. Те ме преварили – отишли. Виждат всичко изпотрошено. На тази стая прозорци счупени, на тази стая врата счупена и всичко изпотрошено. Отишли трима души: „Стойчо, къде е брат ти?“

„Ами, тука е.“

Отишли при него. Единият го питал:

„Е, ти как правиш сметката господине, с тази твойта майка? За какво сте й рипали? Ти ще я убиеш. Та си трошил прозорци, врата си счупил, аз виждам. Кажи, за какво е това ? Е, дъщеря ти, като е искала мъж, може ли –

вика – майка ти да я даде насила. Не може да я даде – вика. След като тя си е имала с него любов и си го е искала, избягала е. Майка ти не е виновна, та ще я убиваш. Та и жена ти, ще рипа да я бие – вика. – Слушай, колко палки искаш да ти ударя? Кажи, колко палки искаш, да ти ударя.“

А Стойчо вика: „Оставете го, той е болен.“

„Като е болен, да си гледа болестта. Като има инфаркт, да не чупи на майка ти къщата. Ти знаеш ли колко е сега едно стъкло? Двеста и петдесет лева само едната стая. Стойчо, да не думаш много, защото да не обереш ти палките. Трябва да даде петстотин лева за едната стая и за другата петстотин – хиляда лева. Така ли е? А като плаща майка ви и заема, какво ще кажете? Той прави ли сметката – вика – че трябва да е доволен от нея? Те си ядат и си пият със жена му. Тя им плаща на тях заемите и сега тя е ли е виновна. Това не може да стане. Искам до утре да сложиш стъклата на нейните прозорци. Не туриш ли стъклата, ние утре сутринта, пак ще дойдем.“

И да видиш, изкара стъклата от тях, на единия три, а другия найлон съм турила. И това живот ли е сега – не е живот.

Е, от тогава, от как се е оженил и болен да е – не го питам. Аз без него не можех. Казвам ти, че Личката, ми беше точно на корема. Той откакто се разболя, аз него не го оставих. Макар че заема му плащах, го питах: „Личка, яде ли ти се? Имаш ли парички? На ти 200 лева, на ти 100 лева, иди вземи си хамбургер, вземи си банички, вземи си нещо да ядеш“ /плаче/. Хубаво, ама сега откакто стана така, не го и питам. Аз майка ли съм, кучка ли съм?

Той да ми вика ченгия. Че съм ги изгледала от комат месо и сега... Ако е някоя друга жена, ще им направи ли къща – няма да им направи. Ще ги остави на улицата. Дядо му е бил ковач петдесет години, мястото не го е платил, а ние излязохме ербапи – Демчо и аз. Та взехме мястото. Къща да направим. Това е мойто страдание.

Привечер, Предел-махала, 2002

Вторият ми мъж, много ги уважаваше. Те бяха малки, много ги гледаше. Той една ябълка да донесе, ще раздели и на петте деца ще даде. Той няма да се кара на децата. Та с него направиихме и къщата. Той беше джамбазин. Муле ще продаде – парите за къщата. Инак беше ковач и джамбазлък врътеше. Аз в мината работех – парите всичко за тука, за къщата беше. Личката вика:

– Аз сам си правих къщата. Аз само се разписвам, ти вземаше парите.

Та един ден срещнах диспечера, където работеше Личката, и викам:

– Сега ще те питам нещо.

– Кажи – вика – баба Пено.

– Абе Личката, като работеше при тебе, аз вземала ли съм му парите?

– Не е вярно, бабо Пено.

– А той вика, че аз съм му вземала парите.

– Колко пари вземаше той. Ако не беше ти и стария, нямаше да направите къщата. Да се благодарят на тебе, че им направи къща, иначе ако не беше ти, те ще са на улицата.

Ама кой ти признава. Ох...

Първи клас три години ходих. Знам да се подписвам. Учи ме там тази, беше в личен състав началника: „Така Пено, така Пено.“

И аз по тях пишех, правех си чертички.

Играли сме като малки, ама много съм запомнила. Ама ние, едно време, на старовремско наше, нямаше книги като сега. Ние учехме на плоча. Едно време имаше таква, като плочи, където да пишеш. А писането на редовете и с едно тебеширче пишем, после го бършеш и пак си пишеш. Не съм учила. Брат ми – бог да го прости. Той до шести клас учи.

Що за мома? /смее се/ Тогава сме момували, кой си има другарка, с другарките ходи по събори, че ние не сме знаяли ни любов, не сме знаяли като сега, да се любиш. Тогава ние, та червило да купиш, та белило – не сме знаяли. Имаше една трева такава, та като копаехме, изкарваме я, тя като червило. И ние с тази, която ми беше другарка, ще вземем, ще се червиме, ама скришом. Ако ще излезем вечерно време, ще се начервиме. Щом ни види някой, ние го избръшем, да нямаме ни червило, ни нищо. По събори ходехме. На Света Петка сме идвали в Брезница. Това ни беше едно време. Не е като сега, стъмни се и на тях им съмне. Тогава нямаше, ще залезе слънцето, ти дома ще си. Не те пускат никъде. Някъде, ако има събор или нещо такова, се събирахме. На пръстен играехме, на пояс играехме. На тиква: „Нашата тиква родила, родила толкова“. Е, така беше едно време.

А като се ожених – направих работата, панаир голям. Хаир видях. Дали съм прекарала хубаво? Всичко лошо съм прекарала и до умирачка ще си патя, и пак се дръжа.

Детето убиха. Какво съм прекарала аз. Тази вечер съм седнала и се моля. Моля се аз, набожна съм. Сполай на господ Исус Христос, на всичките нека помага, та и на мене нека помогне. Молех се преди да си легна. Та нещо ме хрумна и почнах да рева. Викам – е, Исус Христос, боже мой, всичко хубаво, всичко хубаво, ти ме наказа, понеже нямам ни майка, ни братя, ни сестри. Чисто самичка съм. Да има нещо да ми стане тежко, няма на кой да се оплача. Единствена, Анчето която е долу в Петрич. Тя единствена, ще ме пита:

„Майко, как я караш, какво чиниш? Тормози ли те Нушка? Почитат ли те?“

Тя/Нуша/ ме беше хванала за гушата, та два месеца лежах долу при Анчето. При нея лежах, да се разлегне, хаир да не види, да не може да дойде да ме види. Та Анчето ми е вземаше лекарства да ме лекува. Там, където ме беше стиснала за грълото – зачервено, не мога ни да ям, не мога ни водичка да пия, нищо.

Сега, скоро Веска идва. Нуша пак искаше да ме бие и вика: „Слушай ти, Личе, как не те е срам? Майка ми стана половин човек за тебе. Ох, Личката, ох Личката. Е, ти как правиш сметката, да я псуваш, да се хвалиш, че ще я утрепеш, та в Струма ще я хвърлиш. А пък жената ти, ако й посегне да я удари пак, да знаеш, че или ще ме утрепе, или ще я утрепя. Веднъж и два пъти ли я бие така, за нищо... ще я бие."

Тогава беше донесла Веска от тези, нещо като играчка с чашка и чинийка, и поднос имаше. Хубаво ама те ги изпочупиха техните, пък аз си ги пазя. Като излегна на стълбичката, слагам си го това и си седя. Откъде видя тази маймуна, да рече нейно е това: „Не, мойто е това".

„Мари не е твойто. Как ще е твойто? От къде на къде е твойто."

Излезе Анчето /другата снаха/, вика: „Как е твойто ма? Като се ожени Ането, го отнесохме надолу подноса. Ти нали откара на сватята ти торта. Защо го остави там, а викаш да биеш старата. За чужди вещи, ще рипаш да я биеш."

Те тогава ме беше хванала за гушата. Е така – за нищо.

Е-е, пък тя рипна на кмета да го бие. Искала пари. Тя и на секретарката рипа – на кьотек. Взела да й вика, ти си такава-онакава. Влезе кмета:

– Какво се бунтуваш, мари ти?

– А и ти много ли знаеш!

Рипа и на него. Хване той, завърти телефона. Тя си отива в къщи и ето идва милицията. Четрима тук с кола. Аз гледам милицията. Викам, леле боже, дали сега нещо за Личката, защото страх ме е, нали ги биха. Дойдох аз:

– Добър ден, какво правите чедо, добре ли сте?

– Добре сме, бабо. Слез отгоре ти – вика на снахата – мамка ти мръсна, гадна, слизай долу!

– Няма да сляза. За какво да сляза, да ме биете в общината?

– Ти може ли да посегнеш на властно лице? Там да те е убил. От там да те изнасяме. Ти каква бабаитка си, та ще рипаш на жената. Ще те застрелям тук с пистолета.

Качи се той отгоре да подпише протолкола. Подписа там. Нали беше рипала и на стария кмет. Защото не са й оставили мляко за децата. Ама викала й Юлка: „Аз ще ти дам едно кисело и едно прясно – подкваси си". Тя: „Ти мен за каква ме вземаш?" – и рипне на кьотек.

Хубаво ама, подаде се кмета и тя строшила от масата буркана, и нацапала костюма на кмета. Ама да я откарат петнадесет дена да сее пясък, да я нашарят от бой и хич няма да се сети да бие.

Нали, като беше дошла полицията тука за това желязо, тя пак рипала на милиционера и хвърляла камъни по колата. Хвана сина й като краде. Шест коли са дошли тук. Мен ме нямаше. Аз бях в Крупник. Идват в Орловец и хващат Демката. Отишъл и Личката, хващат го и него. Слагат им белезниците. И зет й беше тука, от Станището. Хващат ги, пребиват ги от бой. Качват ги в джипа и ги откарват в милицията. От вечерта до сутринта..., изтепаха децата от кьотек. Защо? Заради тази маймуна. Ето, Демката има три ребра счупени от кьотека. Бий, бий. И като го освободили, що ще правят? Дигнали се и отишли в Кулата, при Весето. Сутринта се дигнахме и отиваме да ги видим. Личо се крие. Аз му викам: „Личе, хайде да хванем влака“. Той, не, с рейса. Срещнаха го тука, качиха го в колата – претрепали го бяха пак. В дванадесет часа го качиха в колата. Аз, Стойчо и Анчето отидохме надолу. Гледам Демката прострен на леглото, не може да диша. Три ребра счупени. От горе до долу син – дроб направен. Лоша работа беше, ама я тази маймуна я направи.

Та, те това е мойто тегло. Това живот ли е – не е живот това. Чиниш, правиш и пак виновен. Християно тегло, божее, що да чиниш?

Източник

Анастасия Пашова е преподавателка в Югозападен Университет“Неофит Рилски“.

Погрешен път там долу на Дунава
Автор: Джеймс Кърткчик

През януари 2011 правителството на унгарския министър-председател Виктор Орбан обяви, че осемдесет и две годишната философка Агнес Хелер и четирима други членове на академичните среди ще бъдат разследвани за злоупотреби на стойност близо 2,5 милиона долара, предназначени за публични проекти. На същия ден, водещият в страната консервативен вестник, *Magyar Nemzet* – поддръжник на Орбан – публикува допълнителна атака срещу професорите. Други десни публикации и телевизионни канали го последваха, споменавайки подигравателно „бандата на Хелер“, която е „изследвала на поразия“ държавни пари. Разследването, доколкото може да се говори за такова, продължи почти два месеца, преди да бъде тихичко избутано настрана, тъй като не се откриха никакви доказателства за злоупотреби.

Агнес Хелер не ми се стори жена, която би могла да представлява опасност за Орбан, докато разговаряхме през февруари в нейния малък, разхвърлян будапещенски апартамент, надничащ към Дунава. Висока е около метър и четиридесет, пък и изглежда по-скоро като любвеобилна еврейска баба, а не като корумпирана политическа функционерка. След като е преживяла Холокоста, и по този начин избегнала съдбата на около 450,000 хиляди унгарски евреи, Хелер е следвала при известния марксистки философ Георг Лукач в Будапещенския университет. Силно повлияна от критиката на Лукач срещу сталинизма (той е бил за кратко време министър в революционното правителство на Имре Наги, което беше насилствено свалено от Съветите през 1956), тя постепенно се превръща в откровен опонент на унгарския комунистически режим и е принудена да емигрира през 1977. Днес тя прекарва времето си най-вече в ръководство на аспиранти и полу-пенсионерство. „Не съм взела и стотинка“, каза ми Хелер когато я заговорих за твърденията, че е присвоила държавни пари.

За някои хора в Унгария атаката срещу Хелер и нейните колеги е израз на координирана кампания срещу най-изявените критици на Орбан. Тя публично е упреквала Орбан за онова, което нарича негови „диктаторски склонности“ и е свидетелствала против политиките му пред Европейския парламент. „Всичко това беше прекалено добре оркестрирано, за да се е получило случайно“, каза ми Габор Хорват, редактор в ежедневника *Népszabadság*, имайки пред вид разследването и съпровождащите го медийни атаки. „Това е опит за очерняне“.

Нападението срещу философите е само един пример за обезпокоителното отдалечаване от свободната и открита демокрация в Унгария, което се осъществява откак Орбан дойде на власт през април 2010. Ден преди правителството да оповести разследването на Хелер, около 60 европейски светила, сред тях и Вацлав Хавел, публикуваха **отворено писмо**, осъждащо положението на нещата. „Правителството на Унгария“, предупреждава се в писмото, „злоупотребява със законодателното си мнозинство, за методично премахване на проверките и балансите на демократичната система, за отстраняване на конституционните ограничения, за подчиняване под волята на управляващата партия на всички браншове на властта, независими институции и медии“.

Икономическите опасности в Гърция пробудиха страхове относно края на еврозоната. Но Унгария е много по-фундаментално предизвикателство за Европейския съюз, само че политическо, а не толкова икономическо. Днес Унгария е първата страна-членка на ЕС – политическо тяло, което се смята за въплъщение на класическите либерални ценности – която рязко завива към авторитаризъм. Поддръжниците на ЕС често твърдят, че той притежава силата да тласка нациите от европейската периферия към демокрация. Но ЕС никога не е бил изправен пред такъв вид отдръпване от демокрацията от страна на някой от членовете му. Всъщност, ако днешна Унгария би трябвало да кандидатства за членство в ЕС, тя най-вероятно не би го получила. Съдбата на страната през следващите няколко години ще подложи на изпитание основателските принципи на целия Европейски проект.

Надигането на десницата

От всички страни в бившата съветска сфера, Унгария – така изглеждаше – би трябвало да е направила най-мекия преход към либерална демокрация. Започвайки през 1960-те години, комунистическият лидер

Янош Кадар управляваше чрез методите на така наречения „гулаш-комунизъм“, смесвайки пазарни принципи и ограничени лични свободи с авторитарен държавен контрол. При Кадар Унгария стана по-либерална от всяка друга страна в централна и източна Европа, с което заслужи прякора „най-щастливата казарма“. Решението на унгарското правителство от май 1989 да премахне граничните заграждения към Австрия, със сигурност ускори падането на Берлинската стена пет месеца по-късно.

Орбан беше сред дисидентите, които отвориха Унгария за Запада. През 1988, като 25-годишен студент по право, той основа Фидес (съкращение от „Съюз на младите демократи“) с група състуденти. Фидес, либерална партия по западен модел, призова Унгария да възприеме пазарна икономика и твърда ориентация към Европа. На следващата година Орбан изнесе реч на култовия будапещенски Площад на героите, в която призова за отстраняване на съветските войски от страната – първият дисидент от източноевропейския блок, който отправи такова искане.

В средата на 1990-те обаче, партията се придвижи надясно. Петер Молнар, състудент на Орбан и съучредител на Фидес, ми каза, че промяната не е била нищо повече от цинична изборна стратегия. По времето на вторите унгарски национални избори през 1994, управляващият тогава консервативен Унгарски национален форум (МДФ) се срути. Изведнъж се отвори празнина в дясното националистическо пространство, което открай време е огромна избирателна маса в Унгария. „Спомням си как седях в една от парламентарните групи, когато някой каза, че има свободно пространство, отваряне на свободно пространство вдясно от центъра“, припомня си Молнар. „Трябва да се придвижим натам“, предложи това лице. „Някои от нас бяха шокирани, защото ние не смятахме, че мястото ни е там и, което е по-важно, ние разбира се не смятахме, че трябва да избираме политиката си според това ‚къде има място‘„. Той обаче е останал в малцинството и, под ръководството на Орбан, Фидес скоро се изместила към мястото, заемано някога от МДФ, след което прекратила членството си в Либералния интернационал. През 1998 партията спечели контрола над парламента и Орбан стана премиер-министър, оставайки на власт до 2002.

През април 2010 Фидес се завърна на власт, след като победи Унгарската социалистическа партия на националните избори. Макар че спечели само 53 процента от гласовете, поради особеностите на унгарската избирателна система, тя получи мнозинство от две трети в Парламен-

та, заедно с малката Християндемократическа партия. Почти незабавно, коалицията се впусна в серия от противоречиви реформи.

Най-известната сред тях беше създаването на комисия, която може да глобява журналисти и медийни канали със суми от почти 1 милион долара, за неопределени атаки срещу „човешкото достойнство“. Макар че комисията, чиито членове се назначават от Фидес, все още не е наказала никого, много унгарски журналисти смятат, че тя има сдържащ ефект. Освен това, държавните медийни канали, водещите източници на новини в Унгария, постепенно бяха запълнени с хора, верни на Фидес. „Онова, което те имат пред вид под ‚журналистика‘ е по-близо до разбиранията на осемдесетте, отколкото до днешните“, казва Атила Монг, бивш журналист от общественото радио, който беше уволнен, задето е запазил минута мълчание в протест срещу медийния закон.

Партията затвърди властта си и чрез законодателни мерки. През миналия декември тя съкрати броя на парламентаристите наполовина и разшири предимствата си в областите на страната чрез различни манипулации. Правителството удължи времетраенето на различни важни обществени постове, заети от членове на Фидес – от места в медийната комисия и бюджетния съвет, до мястото на главния прокурор. При малко вероятния случай, че Фидес изгуби следващите избори през 2014 или част от сегашното си мнозинство, тези назначени от партията лица ще запазят постовете си.

Междувременно, през януари 2012 парламентът прие нова конституция, която Фидес беше предложила за обсъждане само две седмици преди това. Документът премахна думата „република“ от официалното название на страната, дефинира брака като съюз между мъж и жена и постановява, че животът започва със зачеването. Променен беше и законодателния процес, чрез изискването за мнозинство от две трети, за да се прокарат закони по повечето важни въпроси като данъчната и фискална политика. Това не е трудно за Фидес сега, но критиците се безпокоят, че по този начин се изправят бариери пред следващите парламенти. Всъщност Орбан вече**призна** в интервю от миналата година пред един австрийски вестник, че с прокарването на новите ограничения той „свързва ръцете на следващото правителство, и не само на следващото, а и на следващите десет“.

Новата конституция също намалява задължителната пенсионна възраст за съдиите – от 70 на 62 години, забранява на Конституционния

съд, унгарското Висше законодателно тяло, да разглежда законодателство, свързано с бюджета, и прави по-трудно за отделни лица да поставят под въпрос конституционността на законите. Освен това тя установява една нова Национална съдебна служба, чийто ръководител – съпругата на един от членовете на Европейския парламент, идещ от Фидес – притежава самостоятелно право да избира и замества съдии.

Както показва миналогодишната атака срещу либералните философи, Фидес иска да разшири хегемонията си и отвъд политиката, с надеждата да създаде нещо, което Орбан нарича „една нова, модерна, дясна култура". През миналия октомври Орбан назначи един от членовете на Фидес в парламента да управлява Националната културна асоциация, едно някога свободно тяло, което разпределя държавни субсидии в областта на изкуствата. След това, през февруари, актьорът Дьорд Дорнер беше поставен за директор на будапещенския държавно спонсориран Нов театър, бидейки назначен от номинално независимия, но приятелски настроен към Фидес, кмет на града. Дорнер е сподвижник на Йобик – крайно дясна партия, която понастоящем е третата по големина политическа сила в Унгария. (Членовете на Йобик носят униформи, напомнящи за фашистката партия на Кръстосаните стрели от военно време, а водачите й редовно проповядват против „циганската престъпност". През този април, един от парламентарните членове на Йобик прочете от подиума на парламента мрачните детайли на един печално известен антисемитски унгарски памфлет). В кандидатурата си за поста Дорнер заявяваше, че ще преименува театъра в „Театър на вътрешния фронт" и атакува „разложената, болна, либерална хегемония", която според него царувала в унгарското изкуство. Малко по-късно миналата година, Дорнер назначи за свой заместник-директор Ищван Чурка, един от най-гласовитите унгарски антисемити. Чурка беше се оплаквал от „еврейската окупация в литературата" и от „блатото, в което не-еврейските автори нямат никакъв шанс да представят произведенията си". Съобщението на Дорнер предизвика международен шок и протести, а номинацията на Чурка беше оттеглена малко след като той почина през февруари.

Орбан оправдава масивните промени чрез твърдението, че Унгария едва сега, чрез решаващата изборна победа на неговата партия, е станала истинска демокрация. Фидес описва изборите от 2010 като „революция на изборната урна", търсейки съзнателна връзка с потушеното въстание срещу Съветите от 1956. Когато посетих Золтан Ковач, унгарския

министър на комуникациите, в будапещенския му офис през февруари, той повтори защитата на Орбан. „Знаете ли какво е първоначалното значение на думата ‚революция‘?“, попита ме той. „Да се завърнеш към изходната точка. И ние се опитваме да се завърнем именно към една демократическа традиция, която е съществувала в тази страна преди идването на комунизма, преди идването на фашизма и нацизма“. Имайки пред вид междувоенния период, Ковач се позовава на Миклош Хорти, почти-диктатора, който е управлявал Унгария от 1920 до 1944 и чийто образ все по-често започва да никне из цялата страна, под формата на новоиздигнати статуи и бюстове. Ковач смята, че западната критика срещу Унгария е повлияна от вековни предразсъдъци, обрисуващи източната част от континента като нецивилизована и изостанала. Но предполагаемата „демократическа традиция“ на Унгария от времето на Хорти – първата европейска държава, прокарала антисемитско законодателство непосредствено след Първата световна война – едва ли е такава, която би съвпаднала с представата на повечето хора относно демокрацията.

Унгария на власт

В същата степен, в която Орбан промени характера на унгарската вътрешна политика, той промени и външнополитическата й ориентация. Карти, представящи страната с две трети по-голяма от сегашните й граници, днес украсяват коли, пощенски картички и барове. Това е образът на Велика Унгария, която е съществувала в продължение на векове, до Договора от Трианон след Първата световна война, който разкъса на парчета Австроунгарската империя. Тя включва днешна Словакия, части от Хърватска, Румъния и Сърбия. Кичов символ на унгарската имперска носталгия, заедно с това тя демонстрира и фундаменталната двойственост на унгарците по повод тяхната позиция в Европа и отношението им към ЕС.

През този януари (2012), Европейската комисия, изпълнителният клон на ЕС, стартира една „ускорена процедура за нарушения“ срещу Унгария, в отговор на новата конституция. Процедурата задължава унгарското правителство да се придържа към статутите на ЕС, или да се приготви за санкции и евентуално изключване от Съюза. В частност, като евентуални нарушения ЕС цитира унгарския медиен закон, промените, извършени в законодателството, както и ограниченията, на-

ложени върху независимостта на Централната банка и Националния център за защита на личните данни. На следващия месец Европейският парламент излезе с резолюция, определяща новата конституция като намираща се „в конфликт с общите европейски ценности на свободата и демокрацията“.

През януари ЕС призова Орбан в Брюксел, за да изкаже някои от безпокойствата си. Премиер-министърът поддържаше помирителен тон, но когато се завърна в Унгария, той даде израз на дълбоката си антипатия към Европа. През март, само два месеца след помирителните си забележки в Брюксел, той изнесе пред десетки хиляди хора в Будапеща реч, в която сравни критиките на ЕС срещу неговото правителство със съветската инвазия и десетилетна окупация на Унгария, заявявайки, „ние сме повече от добре запознати с характера на тази непоискана другарска подкрепа, дори и ако тя идва, облечена в изискан костюм, а не в униформа с пагони“. Унгарците, заяви той, били част от „една мълчаливо изчакваща Европа от десетки милиони, които все още настояват на национален суверенитет и все още вярват в християнските ценности на смелостта, честта, верността и милостта, които някога правеха нашия континент велик“.

Действително, при управлението на Фидес този вид национализъм замести паневропеизма от миналото. Партията гарантира гражданство на унгарските малцинства, живеещи в чужбина и формира съюзи с унгарски националистически лидери, живеещи в съседните страни. На 4 юни 2010, 90-та годишнина от Договора от Трианон, правителството оплака „несправедливото и нечестно разпокъсване на унгарската нация от чужди сили“, и заяви, че разделението на Унгария създава „политически, икономически, законови и психологически проблеми, които не са решени и до днес“. А през май, говорителят на Фидес в националния парламент направи пътуване до малко градче в Трансилвания (днес част от Румъния, но някога част от Велика Унгария), за да присъства на символното пре-погребение на отдавна починалия унгарски писател и политик Йозеф Нийро, който е бил поддръжник на военно-фашистката партия на Кръстосаните стрели.

Европейската криза на демокрацията

Едно от безспорните достижения на ЕС беше, че той помогна да се установят стабилни демократични режими в пост-авторитарни държа-

ви като Гърция, Португалия, Испания и онези от бившия комунистически блок. Ето защо Унгария е толкова важен и безпрецедентен случай. Демократичните компетенции на страните-членки от ЕС дълго време бяха приемани за гарантирани. Европейските лидери само рядко, ако изобщо, са разглеждали възможността някоя европейска страна да се подхлъзне отново към авторитаризма и да се наложи евентуално изключване от Съюза – възможност, която сега те са длъжни да разглеждат. „Мисля, че когато [унгарците] стигнат до точката, при която обективни организации гледат на тях като на несвободни“, каза в телефонно интервю бившият посланик на САЩ Марк Палмър, „ЕС ще трябва да ги изключи“. В статия от *Washington Post* през февруари, Палмър призова американското правителство да поднови предаванията на унгарски език на радио Свободна Европа, които бяха прекратени през 1993. И с добри основания: наскоро Унгария не успя да достигне една важна отметка, когато Freedom House, организацията, наблюдаваща спазването на човешките права по света, понижи статуса на страната от „свободна“ на „частично свободна“ в ежегодните си рейтинги на свободата.

Изключването от ЕС би било безпрецедентен ход. Най-суровите наказания, които Съюзът е налагал върху някоя страна-членка бяха санкциите срещу Австрия от 2000 година, след като тамошната крайнодясна Партия на свободата, водена от човек, който говореше с мили думи за Адолф Хитлер, се присъедини към управляващата коалиция. Тези мерки обаче не спомогнаха с нищо за намаляване популярността на Партията на свободата. Ситуацията в Унгария е значително по-сериозна, тъй като тя касае чувствителни политики, които едно правителство с масивно парламентарно мнозинство вече е прокарало и поне засега изглежда не желае да оттегли.

Въпреки това е неимоверно трудно да се мисли за ситуация, при която ЕС изключва Унгария. Съюзът е до такава степен зает с финансовата криза, че пълзящият авторитаризъм на Орбан получи дотук само малко внимание. Нещо повече, преобладаващото сред европейските лидери настроение е да се избягва конфликт; те предпочитат да смятат, че повторните осъждания евентуално ще убедят Орбан в неблагоразумието на избрания от него път, отколкото да разглеждат необходимостта от налагане на по-тежки санкции.

Засега битката за бъдещето на Унгария в края на краищата ще се води в самата страна, където избирателите сами трябва да решат дали

биха искали да спрат авторитарното подхлъзване на страната си. Но за съжаление нещо такова не изглежда особено вероятно. Макар че Фидес изгуби известна част от поддръжката си от 2010 насам, тя все още си остава най-популярната партия, като неофашистката Йобик е буквално наравно със социалистите, в борбата за второто място. Групи за граждански инициативи организираха няколко големи протеста срещу правителството през последните две години, но опозицията си остава разделена между социалистите, една отделна фракция, водена от бившия премиер-министър Гюршани, и новата Зелена партия.

Според Хелер, борбата за бъдещето н Унгария е представителна за една друга, която се е водила постоянно из цяла Европа. Годините на последното, социалистическо правителство на Унгария, бяха маркирани от икономическа безстопанственост, и това накара много хора не само да желаят смяна на ръководството на страната, но и да поставят под въпрос основните норми на самия либерализъм. Днешното състояние на Унгария, в този смисъл, е симптом за една тенденция, която се шири из цяла Европа: възходът на екстремизма, ляв и десен, от Гърция до Франция. „Либерализмът е обидна дума в Унгария“, казва тя. „Ако вие сте либерал, това означава, че сте нацист, сталинист или каквото там думичката ‚либерал‘ изобщо означава“. Хелер, чийто живот е оформен от двойното наследство на европейския тоталитаризъм, въздиша така, сякаш вече е виждала тази драма. „Ако хората се чувстват измамени от републиката, те се обръщат към силния мъж, който ще реши всичките им проблеми“.

Нека все пак кажем, че Унгария не е диктатура. Откак Орбан дойде на власт, тя си остава „свободна“ в рейтинга на Freedom House. „Няма авторитаризъм с черни коли, които спират пред входа на дома ви и ви откарват със себе си“, казва Ендре Бойтар, издател на либерално списание и яростен критик на Орбан. Макар че Фидес не е превърнала Унгария в напълно авторитарна държава, тя подкопа духа на демокрацията, сковавайки свободата на словото и несъгласието. В този смисъл Виктор Орбан – някога една от големите надежди на обединена и либерална Европа – не издържа демократичния тест. Зависи от самите унгарци, както и от онези, които се интересуват от бъдещето на демокрацията в Европа, да направят така, че този провал да не обхване целия континент.

Източник

Джеймс Кърткчик е стипендиант на Фондацията за защита на демокрациите и Центъра за анализи на европейската политика. Той е сътрудник на американските списания The New Republic и World Affairs Journal.

Коментари (4)

- 10-08-2012|**Снежинка Иванова**

Ще е добре да коригирате имената на споменатите в статията унгарски партии. Фидес, а не „Фидеш“ и въпреки че законите на нашия език не го позволяват

Йоббик, а не „Йобик“.

- 10-08-2012|**Златко**

Пак ли бях небрежен? Погледнах набързо в мрежата и намерих първо „Фидеш“ :)

Благодаря за корекцията. (За „Йоббик“ – ще го оставя така; не виждам съществена разлика в двете изписвания, поне на български).

- 10-08-2012|**Николов**

Либерал-социализмът, който носи разруха и буквално измиране на народите, трябва да бъде спрян и премахнат напълно и завинаги. Доскоро вярвахме в него, но вече виждаме, че с нищо не е по-добър от национал-социализма или комунизма. В Унгария са на прав път. Ние трябва да ги последваме, а също и цяла Европа. А гадните чиновничета от ЕС да внимават, че да не увиснат от клоните на дърветата.

- 13-08-2012|**Огнян Папазов**

Точно този толкова типичен подход на Джеймс Кърчик към нещата в Унгария е способен да убие всякакво желание у хората в Унгария да се вслушват в каквито и да било външни съвети, колкото и доброжелателни да са те.

Колко глупав трябва да си, за да може, като си седнал да пишеш статия за Унгария, да завъртиш статията все около възприятията на една и съща личност? Всичко се върти около някаква 82-годишна философка... Сигурно тя е най-важното нещо в Унгария!

После защо имало антисемитизъм! Ами ще има, как няма да има! Пет такива статии са предостатъчни, за да убедят всеки нормален човек, че има нещо много гнило в опонентите на Орбан!

Значи няма значение какво чувства и какво мисли обикновения, масовия унгарец – най-важно е да се говори и да се пише какво чувствала и как виждала нещата тази, 82-годишната!

Орбан искал да въведе „една нова, модерна, дясна култура“... И веднага вой, това се разглежда като проблем – проблем голям, направо страшен!

Не се трае, направо!

А то си е всъщност съвсем нормално за един премиер, един политик, който има някакви идеи, да има и някакви амбиции такива, които се простират и малко по-далеч от един премиерски мандат. Истинският политик е политик именно тогава, когато успява да промени и културата на страната си!

Не е лошо държавите да имат такива премиер-министри начело.

Защото в противен случай ще имаме само премиери- писарушки, премиери-диспечери – хора, които ще си изпълняват „служебните“ задължения – и ще са неспособни за нищо друго...

Елементарни частици
Автор: Румен Леонидов

Безбожието няма почивен ден. Научихме се да се кръстим, но сме се отучили да вярваме. Да не виждаме невидимото. Да не изпитваме страх от Космическия ум, а искрена почит към душите на близките ни покойници.

Сещаме се за мъртвите само насън, но не и наяве. Макар че мнозина спят като трупове – без видения, без угризения, безпаметно...

Защо тогава мъртвите идват да ни навестят? Какво искат да ни кажат? Разчитаме ли появата им като знак, какво е значението на безмълвието им? Или смисъла на изреченото, ако изобщо нещо ни продумат?

Те пристигат, за да ни предупредят, за да ни утешат или за да засвидетелстват духовната си подкрепа. Защото духовната енергия е по-мощна от телесната. И който я владее е обречен на безсмъртие. И точно това е душата – безсмъртна енергия, която обитава ума и телата ни. И след време отлита в звездното си гнездо. Поетът Иван Радоев го е изрекъл най-добре: „Щом животът не е вечен, и смъртта не е безкрайна...“

Утре ще дойде и нашият ред да ни преконвертират. Да ни трансформират енергията. И ние ще надничаме отдалеч дали някой близък се сеща за нас, дали ще ни стопли душицата с плаха свещица, дали ще ни освети пътя към края на мрака...

След раждането ни, смъртта е най-голямото приключение в живота ни. И последното най-детско любопитство – я да видя, какво ще се случи с мен, след като изхвръкна след душата си от делвата на телесата...

Ако в битността си не сме равни, а различно алчни и различно гадни, то в селенията на Вселената всички сме едни и същи – елементарни частици.

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

За абсурда, в неговия български вариант
Автор: Златко Енев

Че абсурдът, както изглежда, е неотделима, а може би дори и необходима, част от човешкото съществуване, е баналност, повтаряна толкова често, та вече е загубила голяма част от смисъла си. От смисъла, да. Но не и от валидността си. Това, че определени неща са ни набили скомина от повтаряне, за съжаление не ги прави по-малко истинни. В това е и най-горчивата истина, свързана с употребата на клишета. Искаме или не, клишетата си остават нещо, което се основава на някакви истини. И най-често това са доста неприятни истини.

Започнах да говоря за абсурда, подтикван от – напълно баналния! – факт, че животът в България, днес и в обозримата за нас история, комай винаги е бил повече или по-малко определян от това тъй безпощадно в аналитичната си директност изобретение на инак философски яловия двадесети век. Лишени от възможността да вярваме в едромащабни, системни обяснения на заобикалящия ни свят, който постепенно и непрекъснато губи рационалните си основания, и ни потапя във все по-гигантска неразбираемост, била тя макро- или микро-космична, ние (а всъщност „те“, разбира се) изглежда започваме да търсим спасение от космическата неизбродност на всяко по-мащабно мислене, насочвайки обобщаващите усилия на интелектите си към завъртулките на собственото си, ограничено, миниатюрно, но пък някак обозримо, човешко битие. Ако космосът не ни предлага ни най-дребна следа от някакъв смисъл, то поне собствените ни животи би трябвало да го правят, по дяволите! Инак какъв е смисълът на цялата каша? „И след разстрела – червеи“? Не, не и не! Хиляди пъти не! Баста! Ние имаме нужда от смисъл...

Увлякох се, разбира се. Донякъде съзнателно. Работата е там, че, пишейки всичко това, аз дори за миг не успявам да се освободя от усещането за Всуетност (sic!) на собствените си усилия. Абсурдът, не ще и дума, е тежко за носене бреме, особено ако човек се е отказал от спасителните илюзии на самозаблудата или простичката лудост. (Някои от нас –

включително и авторът на този текст – вероятно нямат нищо против да бъдат наричани „Дон Кихотовци“ днес, когато кльощавата фигура на бедния идалго е нагиздена в облагородяващата премяна на безсмъртието, но колцина са в състояние да си представят какво всъщност представлява животът на човека, обрекъл себе си на Дон Кихотщина? Чисто сватосване с абсурда, при това доброволно, при това понасяно – доколкото това е възможно – с гордост. Ха, ха, ха... Всичко е ясно, да влезе убития...)

Но нека слезем малко на земята, след това може би прекалено дълго и, да пази господ, прекалено помпозно, въведение. България и абсурдът, не ще и дума, изглежда вървят ръка за ръка откак паметите ни – индивидуални или колективни – изобщо са в състояние да обозрат нещо. Нека започнем, ей така, като за опит, с тази тъй колосална, тъй не-българска в другостта си, тъй потискащо-гигантска, неповторима и необяснима, фигура в националната ни история. Апостолът. Самотникът. Необяснимият. Днес, затиснати под лавината на задължителното, почти автоматично преклонение, повечето от нас едва ли са в състояние да си представят какво ли всъщност е представлявало битието на този тъй гигантски човек. За нас Левски е нещо също толкова ежедневно и просто, колкото, извинете преднамерения ми цинизъм, бобена чорба, да речем. Решил, пожертвал се, обезсмъртил се. Просто като... ах, да, това вече го казах. Имал крава, пил мляко. Кой като нас сега, имаме си и ние апостол...

Но какво всъщност, какво всъщност е било – най-вероятно – реалното, разбираемо, осезаемо битие апостолско? Нека се опитаме за миг да си представим нещата неукрасени, не-нагиздени, сравнително такива, каквито винаги са били. Да си представим, примерно, че сме българи от онова време – някой Минчо, някой Иван, някой Манол (задължително мъже, това не е дреболия), и задължително хора, които са успели по някакъв начин да строшат зъба на убийствената немотия и да принудят битието „робско“ да им поотпусне малко кредит, така че да не бъдат сведени до нивото на чисти скотове, каквато вероятно е била съдбата на не малцина и тогава, че и досега. Успели сме, значи, да създадем някакъв поминък – по правило дребен, ако и да има богаташи, както винаги по българско, „гнусни“ и „долни“ хора, така е било винаги, така май си остава и до днес... Имаме си я някоя абаджийница, я гайтанджийница, я бозаджийница. Навъдили сме челяд, която държим здраво, защото инак, то се знае, ще му отървем края, всеки знае какво става когато си отпус-

неш децата, работим от тъмно до тъмно, изкарваме „за лебо“, че и малко отгоре, за да може, ако има начин, челядта да се изучи, щото в писмото, това пак всеки го знае, само там е светлината и бъдещето... Работим значи здраво, работим с кървава пот, животът ни прецаква по всеки мислим и немислим начин, но ние пък не се даваме така лесно, защото... така де, всичко е ясно...

И изведнъж, представете си, се задава тоя голодранец, дето освен един чифт сини очи, дето вярно са като два куршума пронизващи, но инак друго няма – откъдето и да го погледнеш, все голодранец си остава, по гъзо му й грам лойчица няма. Идва, значи, тоя голодранец, и започва да плещи разни врели-некипели за човешко братство, свобода и равенство, за революция и нам там кви си други идиотщини, направо да се чудиш да го слушаш ли или да насъскаш кучетата. И не само това, ами настоява, че и ти трябва да го последваш, да забравиш всичко, което си постигнал само ти си знаеш как, да забравиш дори децата и семейството, та да тръгнеш с него да събаряш империята с два чифта ръждиви пищови и едно топче черешово, дето като пукне, най-много гаргите да подплаши, че и това я да – я не... Е какво да правиш, ха кажете ми? Ама не изхождайки от днешното знание, щото то е ясно че отпослешка всеки може на голям мъдрец да се направи, ами от тогавашното, сляпо време (впрочем, то има ли някое време да не е сляпо, освен миналото)? Какво да правиш, на какво да вярваш – на собствения си ум и разум ли, който ти казва ясно и недвусмислено, че само луди хора могат да го последват голодранеца – и то не луди, ами луди за връзване, щото не само собствените, ами и ония на децата и жените си, глави в торбата слагат – или на джингибито, който, то се знае, утре, като пламнат къщите, ще прехвръкне за миг я у Влашко, я у Сръбско, дим да го няма... А тебе, теб жив ще те дерат. Така е било винаги, така и ще си бъде во веки веков.

И не е ли, след всичко това, толкова ясно и разбираемо, пълен абсурд на абсурдите, че историята все пак ще избере да даде право именно на лудия, на голодранеца, който вярно не се бил шегувал, ами наистина бил готов да плати с живота си? И че поколенията ще изберат за свой кумир, за свой вечен и неугасващ факел, именно неговото кокалесто лице и въшльовска фигура, а не твоя здрав разум и непоклатимо знание за това, че сиренето е с пари, че вълците ядат агнета, а не обратно, че две и две е четири и че...

Ами не, оказва се. Не и не. Голодранецът, лудият, въшливецът, така излиза, все пак бил успял да види по-надалеч. Бил успял да предусети, противно на всеки здрав разум, че, ако и пушките да са точно толкова ръждиви, а топчето – точно толкова безполезно, то все пак си оставало в запас и нещо друго, нещо непонятно, противно на всякакъв здрав разум и нормална човешка логика. А именно: че когато един човек, и, в многократно по-гигантска степен, цял един народ, или поне достатъчно големи части от него, изгубят всякакъв ум и разум, и изведнъж напънат, пак противно и на разум, и всичко, да настояват за свобода, правдини, равенство и братство, то изведнъж познатата логика на света престава да важи и човеците по необясним начин се оказват на някакво ново, напълно неподозирано, немислимо, дори непредставимо ниво, което преди това е било очевидно – направо да се скъсаш от яд! – само и единствено за голодранеца, от всички хора. Ха сега де! Оказва се, че онзи, който си е сложил главата в торбата, изведнъж бива осенен от способността да вижда по-надалеч от всички разумни, нормални хора, които си гледат работата и кютат, както си му е редът открай време, без да мрънкат, без да се лигавят, без да вирят рогата. И, което е най-ядно от всичко, пълен абсурд, откъдето и да го погледнеш – оказва се също, че отвисоко (или може би отстрани, щото може ли да знае човек кое къде е в тоя свят объркан), видими стават само и единствено лудите, ония, които са решили да не се пазарят повече с живота, ами да заперат през просото, пък ако ще и... Само за тях светът неразбираем е готов, най-неочаквано, да излезе от мечешката си дупка, през девет царства в десето, и да каже: „е добре, щом сте толкова луди, хайде, халал да ви е свободата. Искахте я, платихте си, добре тогава – ето ви я“. (Не че всички не знаем каква е разликата между извоювана и подарена свобода – разлика, която продължаваме да плащаме и до днес, скоро ще станат сто и петдесет години, но хайде, нека не издребняваме сега).

И така, какво да избере човек? Накъде да гледа, кому да вярва? Защото, искаме или не, тогавашната ситуация комай не се различава от днешната дори и на йотичка. Все същите чужди господари и собствени изедници, дето на ръжен да ги въртиш им е малко; все същото стадо, което си цоца от павура ракийцата и гледа да чопне каквото може; все същия нож, който, накъдето и да се обърнеш, все някак се оказва притиснат до гърлото. Все същият абсурд, друго няма.

* * *

Тъй. А сега ще взема и ще ви призная, че на всички тия мисли ме навя една – донякъде поизмъкната от контекста си – реплика, днес във Фейсбук, в смисъл такъв, че сегашната духовна ситуация в България се дължала на нечии преднамерени усилия, че някои си, най-вероятно управниците (не непременно видимите), най-вероятно поради напълно разбираем интерес, били държали народа в тъма и непреброден песимизъм, защото... Абе, всички го знаем, какво толкова да обяснявам?

А аз не съм съгласен. Не съм съгласен точно по причините, които се опитах да обрисувам по-горе. Защото, дали ще ми повярвате или не, аз съм напълно убеден, че единствено разумната, единствено логична и инстинктивно разбираема човешка позиция в днешна България – също както и тогава, по времето на голодранеца – е онази на здравия скептицизъм, миров песимизъм и солидно придържане към максимите, които вече изредих – за сиренето, вълците, аритметиката и така нататък. Откъдето и да го погледнеш, бунтът е безсмислен. Ще се махнат, да речем, тия – ще дойдат други, пак същите. Ще натирим ситите, та да дойдат нови и гладни, да ни доят още повече. Пък и за какво сме тръгнали да си говорим, ще накривим някому капата, ако тръгнем примерно да се бунтуваме или да търсим там на празните думи смисъла... Това права, свободи, равенства... Бошлаф всичко. Тия неща са за другите, у нас ние си знаем кое как е, и никакви европейски дрънканици няма да променят нещо. Опитахме, ревахме по митингите, пяхме песни, пихме, чат-пат се дори и посбивахме... Е и какво? Накривихме на гологлавия капата. Които си бяха шефове, те пак си и останаха, гарван гарвану око не вади, има си хас. Пък и какво толкова му трябва на човек, ако има до себе си по някоя студена бира, топло дупе и възможно най-жежка чалга? Абе, я натиснете копчето, че започва да ми писва!

Или пък, да речем, това „културата“... Каква ти култура, какви ти пет лева, из тия гори тилилейски? Ако са останали хора да четат книги, те всичките са по над петдесет, останалото дъни я телевизия, я други чалги някакъви. Женорята може и да прочитат чат-пат по някое розово романче, всичко останало е леш и мор. Така е било, така и ще си пребъде. По социализъма може и да е изглеждало, гаче ли сме се поокултурили малко, но това беше само защото културата беше, първо, безплатна, като всичко останало, и, второ, всеки знае на безплатното каква му е цената, тоест, от пръдня боя, и така нататък. Хайде, ще свършваме ли скоро?

Ей това е единствената реална логика на днешното ежедневие, също както и тогавашната, от времето на голодранеца, която вече се помъчих да опиша. Разбира се, че всичко е ясно, просто и повече от разбираемо. Разбира се, че няма смисъл да се опитват разни фокуси. Разбира се, че сиренето, вълците, артиметиката... А, да, това вече го казахме.

За да покажа, че не се шегувам, ще си позволя да отида малко по-далеч и да направя нещо като анализ на „успеха“ на собственото си издание (доколкото изобщо може да се говори за нещо такова; а според мен – не). Ако „Либерален преглед“ има някаква читателска публика, то това изобщо не се дължи на някакви специални „качества“ на изданието (всъщност то не прави нищо друго освен да предлага по някой и друг по-свестен преведен текст, плюс някакъв опит за пресяване на мътилката, наречена „българско писане“ от настоящия момент). Единствената причина за видимостта на изданието е в това, че то е напълно безплатно, и че няма абсолютно никаква конкуренция. Никс. Нада. Нищо. А причината за това пък е, че на пазара няма никаква нужда от по-сериозно културно издание. Отново никс, нада... Дори само един поглед към българската преса и неистовите мъки за оцеляване на малко по-свестните вестници, потвърждава казаното начаса. Онова, от което имат нужда здравомислещите днешни българ(к)и, изглежда са неща осезаеми, неща разбираеми, неща прости и ясни. Секс, мангизи, порнокрация. В кОлтурата пари няма, няма и да има в обозримо бъдеще. (Да не говорим пък за някаква засукана, западна, в която няма лъскави коли и голи мацки, ами само разни тъпи приказки, най-вече-голодрански – е това пък да ти кажа, вече си е върха на простотията, да искаш от хората пари за нещо, дето самите те не го искат).

Цялата ми собствена работа няма ни най-малък смисъл, разглеждана откъм позицията на здравия разум и пазара. В нея няма пари, няма изгледи за успех, няма нищо. Няма дори и популярност, пак по простата причина, че тя не предлага нищо просто, ясно и разбираемо. Само дивотии, само за маймуни – трици. Това е, друго няма.

Е добре, тук разбира се възниква логичният въпрос „ами тогава що щеш тука и с какво ни занимаваш през последния половин час? Ако в работата ти има толкова малко смисъл, то за какво изобщо става дума тук?“

Ами да, ама не, все пак. Нали разбирате, всичко би било просто, ясно и очевидно... но само ако го нямаше онзи, голодранеца. Ако го нямаше

примера, ако го нямаше доказателството, черно на бяло, че и с хиляда печата отгоре, в полза на това, че за лудостта все пак алтернатива няма. Просто няма. И че тя е единствената, която има шанс да покаже някакъв път навън от блатото. Ей това е. Може и да звучи безумно, може да изглежда като пълна баналност, но простичкият факт на неговото съществуване вече е достатъчен, за да постави този тук пишещ, днес, сега и – да се надяваме – завинаги, в доброволен, всеотдаен и донякъде блажен, плен на абсурда. Защото друго няма.

Голодранецо, благодаря ти! Поклон. А след поклона – работа. В името на абсурда.

Берлин, август 2012

Златко Енев е български писател и издател на „Либерален Преглед“. Досега в България е публикувал шест книги (трилогията за деца „Гората на призраците“ (2001–2005), романите за възрастни „Една седмица в рая“ (2004) и „Реквием за никого“ (2011), както и есеистичния сборник „Жегата като въплъщение на българското“ (2010).
Детските му книги са преведени на няколко езика, между които и китайски. Живее в Берлин заедно с двете си деца.

Коментари (8)

- 07-08-2012|**Кирил Кръстев**

Тази обръгнала на тъги и неволи статия е първото нещо, което прочетох след „абсурдния“ сън в горещата августовска нощ. Някакъв „голодран“ мъж, пушещ контрабандна цигара,беше поправил – очевидно докато аз съм го сънувал – протеклия след последната поройна пролет покрив на дядовата ми къща. Седнал търпеливо на най-долното стъпало, той чакаше благодарността ми за подранилата услуга. Замислих се, и

преди да попитам пресметливо какво му дължа, а той рече, каквото се откъсне от сърцето си. А, ако сметнеш, че няма какво, ставам да запуша и дупката в оградата ти. Да не избяга през нея и мизерната ти душа.

- 07-08-2012|**Кирил Кръстев**

... „а той рече, каквото се откъсне от сърцето си“. Да се чете: „той рече, каквото откъснеш от сърцето си“.

- 07-08-2012|**Златко**

À propos, понеже днес някой любезно ми напомни да не залитам чак толкова със сравненията:

> *Цитат:*
> *... разликата между теб и Левски е, че той не е писал за себе си и, доколкото можем да знаем нещо за него, не е смятал/съзнавал, че действа в условията на абсурд...*

уточнявам с удоволствие:

Разликата между **всекиго** и Левски е една и съща. Което не обезсмисля нищо. Човек трябва да гледа към нещо, ако не иска да се изгуби съвсем, някъде из тръпка...

- 11-08-2012|**Никола** – Поклон

Поклон и на теб, Златко, за прекрасния сайт и невероятните преводи и подбор! Поклон.

- 13-08-2012|**stir**

Чета изданието ти с интерес, обиконовено си намирам поне по едно-две писаници. Това за лудостта е жестоко, не го мислих по същия начин, но по обходни пътища излиза същото, или поне подобно. Поздрави,

- 19-08-2012|**bgg** – re:

> *stir писа:*
> *Чета изданието ти с интерес, обиконовено си намирам поне по едно-две писаници. Това за лудостта е жестоко, не го мислих по същия начин, но по обходни пътища излиза същото, или поне подобно. Поздрави,*

Абе, и аз съм си мислил за лудостта и абсурда, но само с мисленето съм си останал. Засега се придържам към здравия разум, но е интересно да се знае, че има и други, които си мислят...

А за Златко – респект, че е преминал към действия.

- 25-08-2012|**Anthropologist**

Сърдечни благодарности и дълбок поклон към Златко Енев за прекрасния материал. Винаги намирам в „Прегледа“ нешо интересно за себе си, но този път съм направо възхитен. И то не само и не толкова от асоциациите и инвенциите на автора, колкото от чудесния му кураж да съизмерва делото си с това на онзи синеок „голодранец“. Защото май че все се люшкаме между двете крайности, и двете еднакво вредни: или такъв бил българинът, онакъв бил, нищо добро да не чакаме от него, или пък биене в гърдите от типа „Булгар, булгар !“ – какви деца-математици, какви спортисти-медалисти, нищо, че олимпийските им постижения изглеждат като огризки от чужда трапеза. А тук един българин се съизмерва с най-чистия и най-великия си сънародник не за да вика „Булгар, булгар !“, а за да призове и себе си, и нас, на мъжка работа, макар и в условията на абсурда. Още веднъж: Поздравления !

- 25-08-2012|**Златко**

благодаря, но НЕ, благодаря. Съизмерването с Левски е онзи тип самозванство и самохвалство, което самият аз не бих простил никому, а от всички най-малко пък на себе си. Човек може само да се поклони и да се стреми да следва примера му. А съизмерването е онова, което правят малките момченца, скришом...

Съединение или единение?
Автор: Румен Леонидов

В това е въпросът. Защото Източна Румелия и Княжество България отдавна са съединени, но народното разединение продължава.

Причините са няколко.

Първата е липсата на обединителна личност. Лична личност, която рязко да се откроява между останалите с безспорния си авторитет, народополезност и държавническо себераздаване. Нямаме извисен духовен водач, който да стане обединяващ център за себеподобни същества, чиито нравствени матрици да са проверени в един или два века назад.

Къде се дянаха внуците и правнуците на онези храбри момчета, млади мъжища, юначни български чеда, които въстанаха, за да обединят разкъсаното Отечество? Няма ги. Хич ги няма.

Може би защото природата си почива?

Може би защото нацията ни е вече ялова?

Може би защото нямаме национален дух, който да оплоди майка България и тя, милата, да се сдобие с по-читави младенци?

А може би е редно да престанем да се вглеждаме единствено в безнадежното мъжествено многоточие от безволеви, но лакоми неудачници, които си избираме да ни управляват.

Отвращението от политиката е масово, на пръсти се броят онези, които са с чиста съвест, с чисти помисли и чисти сърца. След като ние, мъжете, не можем да съберем един отбор, в който да няма мухльовци или мижитурки, значи е ред на слабия пол да покаже силата си.

Отблъсваща е липсата на автентични лидери, воеводи, ако щете, от липсата на съзнание за необходимостта от такова воеводство, вместо това се нагледахме на мъжкарска самовлюбеност, суетност, надменно ежене и тесногръда дребнавост.

За малките ни политически мъже, повечето от които са духовни пигмеи, държавата е голяма играчка, която може безнаказано да бъде употребена и потрошена. За тях обществения живот е част от игричката

на стражари и апаши, които тарикатски си делят плячката за сметка на мнозинството от безгласни балами.

Ще речете, абе така е било винаги, така май е и на всякъде по света.

Не ме интересува къде как е, единствено ме интересува, че етносът ни линее, генофондът ни се топи, нацията ни е в духовна и икономическа безпътица, която кара част от нас да озверяват, да се точат като остриета и да искат мъст, ревизия, реванш.

Справедливият гняв на хиляди наши сънародници обаче днес е умело пренасочен не към малцинството, което лошо ни управлява, а към малцинствата, част от нашата нация. Затова си задавам въпроса: как ще празнуваме Съединението, без да сме постигнали помежду си единението? Без да сме се издигнали от механичното спояване на териториите ни до духовните територии на взаимното вливане, до дифузното взаимопроникване на душевността ни!

Българинът днес живее не само бедно и трудно, но и невъзможно – на всички ни е по-лесно да се увълчим срещу бедните, а не срещу бедността, срещу следствието, а не срещу причината, срещу различния, а не срещу нашия, който често пъти е по-лош и по-некачествен от не нашия.

Липсата на пълна осъзнатост ни прави народ от лумпени. Ниско образование, ниска обща, „най-обща“ култура, нисък праг на духовност, липса на духовна и физическа хигиена, нехайно отношение към физическото и душевно тяло, презрителното отношение към животното Живот, тоталната ни цигания – ден да мине, друг да дойде, да почакаме смъртта.

Невеселата психоатмосфера в страната, липсата на ясна визия за личния ни, семеен и национален просперитет – всичко това и още поне дузина фактори и факти – гнетят и взривяват търпението на редовите ни сънародници, за които вече нямаме общи празници, свети общонационални дати. Те за мнозинството са просто дати, към които нямат никакво отношение. Камо ли за някакво озарение.

Ние много живеем, но малко мислим. Навикнали сме някой друг да мисли вместо нас. За подредбата на държавата, за политиката – външна и вътрешна, за правилата в обществото, за отношенията между нас...

Единението на нацията не е само хармония между управлявани и управляващи. Ние сами се държим като роби, а не като граждани.

Какво означава като граждани ли?

Означава да се самоуважаваме, да държим на достойнството си, да не допускаме да ни манипулират с кресливи националистически лозунги, да не вървим като стадо метиляви овце след всеки медиен герой.

Да разпознаваме лъжата от полуистината, да имаме собствени проверени истини, по-различни от истината на тълпата.

Безразличието на околните към общото ни смалява като етнос. Обичаме народа си, но народът, който е бил вчера, онзи ден, но не и народа днес. Всеки от нас познава десетки иначе незнайни същества, които са пръсната из страната ни и извън нея, за които сте готови да се закълнете, че са стойностни българи и българки.

Готови ли сте да целунете хляба и да се прекръстите, че говорите истината, готовите ли сте ръката си в огъня да сложите за тях?

Тези български синове и щерки обаче са разпилени като златни мъниста из сегашните силози на родната ни реколта. И те ще минат под валяка на времето, на мелницата, наречена бит, и ще стигнат до нас не като съхранени стойности, а като размазани и безформени частици от някакъв уж благороден метал.

Ако тези златни същности не се разпознаят, ако частиците в тази страна не се Съединят и не наченат общото Духовно единение на нацията, нашият народ, братя и сестри, е обречен на самостопяване. А територията ни – на отдаване на пожизнен наема на съседни страни и народи.

Съобщаването на проблема не го решава. Обратно – поражда нов: не се казва как да се решат нещата с липсата на цивилизованост у циганите, нито с неграмотността на младите българчета, нито с бездействието на църквата, нито с цинизма на някои от озверелите лекари, с нищетата в здравеопазването, с допотопните знания на повечето учителки, нито със съживяването на съвременната ни култура.

Но това друга тема. За която някой друг път ще стана дума.

Ако ни остане време, защото никой не знае, колко време му остава.

Не можем да си спрем личните часовници. Но сме длъжни да не спрем часовника на България, ако и часовете да й са може би преброени. И сме длъжни да й дадем от своето животоспасяващо време.

Инак язък за ония луди глави, които изгоряха за род и родина – и без които нямаше как днес да се наричаме българи.

Румен Леонидов (род. 1953) е български поет, писател и публицист.

Коментари (4)

- 11-08-2012|**Николов**

Ало, по-полека! Цигани и мюсюлмани са тук над 600 години и това е достатъчно време, колкото и да сме бавнозагряващи, да загреем, че цигани и мюсюлмани (и негри, където ги има) не могат да се единяват с други народи. За разлика от много други народи и племена, които отдавна са се единили.

- 13-08-2012|**Гост** – ге:

Николов писа:
Ало, по-полека! Цигани и мюсюлмани са тук над 600 години и това е достатъчно време, колкото и да сме бавнозагряващи, да загреем, че цигани и мюсюлмани (и негри, където ги има) не могат да се единяват с други народи. За разлика от много други народи и племена, които отдавна са се единили.

ТИ СИ ИСТИНСКИ ДНЕШЕН БЪЛГАРИН!!!!! НАМЕРИ КОЙ ДА ТИ Е ВИНОВЕН!!! ... ЦИГАНИТЕ!!!!

- 14-08-2012|**Св. Георгиева** – Тясно скроени и късогледи шушумиги

са не само управниците, но и повечето представители на т.н. интелигенция. Страх ги е да носят отговорност и затова са *послушни момчета* – като всички тези икономисти, професори, обществени личности, нар.представители ... които стоят по страниците на вестниците, дават интервюта и подложиха напълно съзнателно нашите родители (но не техните) на беднотия и унижения като им откраднаха пенсиите чрез

„държавнически лостове и механизми“, сиреч по научен и управленски път...

Повечето от тия „умници“, за мен пълни психопати и социопати, винаги кланящи се на „началниците от изток или запад“, се мъдрят дори и в страниците на това списание.

Наблюдават „внимателно“ действителността и „умно“, вече като директори на Центрове за всякакви стратегии, внесени с експериментална цел от странство, с единствен „възвишен блян“ да напишат поредното „изследване“ на наш гръб за пари...

- 16-08-2012|**Люба Фотева**

Преди 23 години не заминах за чужбина, защото току що бях научила 4 годишната си дъщеря на „Аз съм българче“, а наскоро се наложи да й забраня /макар силно казано/ да изпада в униние от общия тон на оплакванията у нас. Не защото хората нямат основание, а защото сме жени. Някаква арабска поговорка твърдеше, че един народ губи войната когато се срути и последната му жена. Българският народ е на повече от 1300 години и какво ли не му се е случвало, но го има в историята и България – на картата. Ще преживеем и това, сегашното. Със стиснати зъби, намръщени погледи и псувни, но ще отгледаме и деца, и внуци, и ще ги научим да не се предават нито на информацията от медиите, нито на глада, нито на опитите да ни внушат, че сме нищожества. Защото сме вехт народ, който много е преживял, много е мислил и не вярва никому, освен на себе си. Текущите европейски поколения са позабравили тая ни особеност, да не говорим за американските, които никога не са я знаели.

Зомбификация
Автор: Виктор Пелевин

Опит за сравнителна антропология

„Винаги съм смятал зомбификацията
за най-страшната от съдбите“
Уейд Дейвис

ДЖЕЙМС БОНД

Бонд излезе гол в коридора и разкъса няколко опаковки. Малко по-късно, вече с бяла риза и тъмносин панталон, той мина в хола, придърпа стола към бюрото до прозореца и отвори „Дървото на пътешествията“ от Патрик Лей Фармър.

Тази удивителна книга му бе препоръчана от самия М.

„Младежът, който я е написал, знае за какво говори – каза той, – и не забравяй, че това, за което пише, е станало на Хаити в 1950 година. Това не е средновековна магическа измишльотина. Това се практикува всеки ден“.

Бонд стигна до средата на раздела, посветен на Хаити.

„Следващата крачка – прочете той – се явява обръщането към зловещите духове на вудуисткия пантеон – такива като Дон Педро, Кита, Мондонг, Бакалу и Зандор – с цел причиняване на вреда, за знаменитата, дошла от Конго практика за превръщането на хората в зомби и за понататъшното им използване в качеството на роби, за пагубни проклятия и унищожаване на враговете. Ефектът на заклинанието, чиято външна форма може да бъде изображението на набелязаната жертва, миниатюрен ковчег или жаба, често се усилва с едновременното използване на отрова. Отец Козм допълва това изброяване с вярвания, съгласно които владеещите определени сили хора се превръщат в змейове, някакви „Лу-Гару“ могат да летят през нощта под формата на прилепи-вампири и да смучат детска кръв, а някои други могат да се смаляват до малки размери и да се търкалят по селските местности в тикви-кратуни. Още по-страховито се оказа изброяването на престъпно- мистичните тайни

общества с кошмарни имена – „Макандал“ (наречено в чест на хаитянски герой-отровител), „Зобоп“, членовете на което практикуват грабежи, „Мазанца“, „Капорелата“ и „Винбиндинг“. Това, по неговите думи, са тайнствени секти, чиито богове изискват – вместо петел, гълъб, куче или свиня, които влизат в нормалните ритуали на вуду – жертвоприношение на „безрог козел“. Изразът „безрог козел“ означава, разбира се, човек...“

Бонд прелистваше страниците, и случайните откъси се обединяваха във въображението му в необичайна картина на тъмна религия с ужасяващи ритуали...

На героя от романа на Ян Флеминг „Live and Let Die“ („Живей и позволи да умрат“) предстои да премери силите си с мистър Биг – огромен побелял негър-зомби, работещ за СМЕРШ и МВД, чиито свръзки приема в разположен в центъра на Харлем вудуистки храм, където се отбива да си почине от работата и да поговори на руски. Ще отбележим странната връзка между тайните хаитянски култове и сталинското контраразузнаване, възникнала в съзнанието – или подсъзнанието – на известния английски писател, и докато Джеймс Бонд отваря нов пакет „Честърфийлд“ и оправя „Беретата“ двадесет и пети калибър в змиевидния кобур под мишницата, ща се пренесем на Хаити, за да изясним наистина ли са верни думите за „тъмната религия“.

ВУДУ

През 1982 година етноботаникът Уейд Дейвис се отправил за Хаити. Целта на пътуването му била да изучи съобщенията за случаи на зомбификация – магическо убийство с последващо възкресяване на жертвата и използването и в качеството на работна сила. На Дейвис се удало това, което не се е удало на нито един от учените, занимавали се преди него с този проблем – той разкрил тайната на зомбификацията, давайки и убедително естественонаучно обяснение. Друг резултат от изследванията му става книгата „Змей и Дъга“, в която той описва своите приключения. За да получи отговори на интересуващите го въпроси, на Дейвис се наложило да изучи местните култове и едва ли не да влезе в едно от тайните общества, за което му помогнал мъдрият магьосник- свещеник, с когото успял да осъществи контакт. (Списание „People“ отбелязва сходството на работата на Дейвис с ранните книги на Карлос Кастанеда; та-

кова наистина има, но то носи по-скоро пародиен характер; тази книга е хубава по своему.)

Феноменът зомбификация, който обикновено се асоциира с религията вуду, не заема в нея централно място и съществува сякаш в нейната периферия, служейки за едно от нейните практически потвърждения – същият този „критерий за истинност“, който така не достига на много други учения. Вуду наистина може да се нарече религия – ако си спомним, че самият термин „религия“ произлиза от латинската дума „връзка“. Тази система от вярвания не се свежда към някакъв отделен култ, а е по-скоро сложно мистично виждане за света, *свързващо* в едно човека, природата и свръхестествените – тоест надприродните, лежащи извън познатата реалност – сили. В архаичните общества, отзвук от културите на които е Вуду, свещеното и магическото тясно се преплитат с ежедневието, затова опитът да се даде повече или по- малко пълно описание на такива религиозни системи в крайна сметка води до описание на целия начин на живот. Ние ще се ограничим само с най-общ обзор и необходимите за нашата тема детайли.

Духовната култура на Хаити, за опора на която служи Вуду, е възникнала като амалгама от вярванията на жителите на много африкански райони, в течение на дълъг срок доставящи роби за френските плантатори на острова, и европейски влияния – в това число и на католицизма. За образуването на такава необикновена „сплав“ е способствала уникалната история на страната, която в течение на сто години заедно с Либерия е била единствената независима „черна“ република. Официално вероизповедание на елита на острова е бил католицизмът, но неговото влияние практически не се е усещала извън границите на градовете. И ако градският живот е бил близък по дух до европейския – богатите негърки от Порт-о-Пренс се разхождали в парижки тоалети, говорели с образованите си и изтънчени мъже на френски и изпращали децата си да учат в чужбина (с една дума, тропически Санкт-Петербург, населен с негри), – то селските общини, където се раждала народната култура, си оставали отломъци от Африка, пренесени до бреговете на друг континент. Историческата родина малко по малко ставала мит, и потомците на най-различни племена се превръщали в собственото си съзнание в „ti guinin“ – „Деца на Гвинея“, още един вариант на обетованата страна, където след смъртта се отправя душата.

Върху този културен фон възникнала новата религия. Разбира се, не нова – нови религии няма – а твърде интересна и необичайна смес от елементи на старата. Много етнолози проследяват връзките на вудуистките традиции с други, често много далечни култури – например, церемонията *Ghede* е близка до ритуала на възраждането на Озирис, отразено в Книгата на Мъртвите, – но най-любопитно е все пак онова, което откроява Вуду.

Преди всичко – дълбокият демократизъм на тази религия, нейният, тъй да се каже, народен характер. Ако в католицизма свещеникът се явява като „посредник“ между вярващия и Всевишния, то във вудуизма божествата са достъпни за всеки, и духовната реалност не просто е достъпна – тя в прекия смисъл навлиза в човека, когато в тялото му се вселява дух. Това, което в другите религии се нарича „обземане“, във Вуду се явява практическа цел, която се достига с помощта на различни ритуали. Както казват за това самите жители на Хаити: „Католикът отива в църквата, за да разговаря с бога; вудуистът танцува в двора на храма, за да стане бог“.

Ролята на свещеника – *унган* – се заключава не само в обясняване на духовната реалност, гадаене и провеждане на церемонии, но и в запазването на етичните и социални норми, предаването на знанията; многообразието на неговите функции го прави фактически лидер на общината.

Съществуването на зомби не се струва на обитателите на острова нещо странно или особено интересно; това е нещо не съвсем ясно, но привично от детството, както, да кажем, нашето понятие „ударник“ – всички знаят, че някъде ги има, някои дори са ги виждали, но рядко на някого му идва в главата изведнъж да вземе и да заговори на тази тема.

HOMO VODOUN

Концепцията за човека във Вуду служи за основа на всички магически процедури, и изпълняваните от *бокора* (магьосника) ритуали, строго подчинени на представите за реалната човешка природа, могат да се сторят екзотична импровизация само на представителя на друга култура; за вудуиста те са точни като действията на хирург. От гледна точка на Вуду човекът сам по себе си представлява няколко тела, наложени едно върху друго, от които за обикновените възприятия е достъпно само едно – физическото, изразително наречено corps cadavre. Следващото –

l’ame – е нещо като енергетичен дубликат на тялото, позволяващ му да функционира, „дух на плътта“. Той не е индивидуален и след смъртта бавно изтича от тялото, преминавайки в живеещите в почвата организми – пълният процес отнема 18 месеца. Това, което се нарича душа, според вудуистките представи се състои от две компоненти, наречени ti bon ange и gros bon ange – „малък добър ангел“ и „голям добър ангел“. „Големият добър ангел“, подобно на „духа на плътта“, е чисто енергетичен, но по-тънък, и след смъртта незабавно се връща в безкрайния енергиен резервоар, захранващ всичко живо. „Малкият добър ангел“ е индивидуализираната част на душата, източник на всичко лично. Той е способен лесно да се отделя от тялото и да се връща обратно (това става по време на съновидения, или на силна уплаха, или по време на „обземане“ – когато той временно се замества от *лоа* (външните духове). Именно „малкият добър ангел“ се явява мишена на магическите операции и обект на магическа защита (в някои случаи хунганът може да го поставя в специално глинено гърне, *канари*, откъдето той продължава да одушевява тялото).

По правило след шестнадесет успешни инкарнации „малкият добър ангел“ се влива в *Джо* – космическото дихание, обхващащо цялата вселена.

Последната духовна компонента – z’etoile – се намира на небето и е свързана не с тялото на човека, а с неговата съдба; това е личната „звезда“, алегорично представяна във вида на тиква-кратуна, вместваща надеждите и „поръчките“ за бъдещия живот, автоматично формирани от действията и мислите на индивида – с една дума това, което в Индия с удивителна точност наричат карма.

ОТРОВИ И ПРОЦЕДУРИ

Изследователите на вудуизма отдавна са предполагали за съществуването на особена отрова, „прах зомби“ – но не бе известно какво влиза в неговия състав. Още през 1938 година американската етнографка Зора Хърстън, която се занимавала с изучаването на този проблем и е видяла една жена-зомби, се опитва да даде естественонаучно обяснение на зомбификацията.

„Ние заключихме (става дума за нейната беседа с доктора в болницата, където е лежала жената-зомби), че тук работата не е във възкресяването от мъртвите, а във видимостта за смърт, причинявана от някакъв

наркотик, чието действие е известно на ограничен кръг лица. Очевидно някаква тайна е била отнесена от Африка и се е предавала от поколение на поколение. Хората знаят как действат наркотиците и антидотът. Ясно е, че той разрушава онази част на мозъка, която отговаря за речта и силата на волята. Жертвата може да се движи и да върши нещо, но не е в състояние да формулира мисълта си. Двамата доктори изразиха желание да разкрият тази тайна, но разбраха невъзможността на това начинание“.

Между другото самите жители на Хаити никога не са отричали съществуването на особена „отрова зомби“ – нещо повече, за нея дори става дума в местния наказателен кодекс, и за определена сума пари спокойно може да се поръча доза от препарата от някой измежду многобройните магьосници. Друг е въпросът, че приготвеният от тях за продажба състав едва ли ще подейства. Освен това, от гледна точка на самите магьосници, праховете съвсем не са главното оръжие от техния магически арсенал.

Основните видове вредоносно въздействие, прилагани от тях, лесно се поддават на класификация.

Първо, това е coup l’aire – „въздушен удар“, начин, по който се изпращат различни магии, способни да предизвикат нещастие и болест. Духовно силният човек може да се съпротивлява на действието им и да го преодолее: по погрешка магиите могат да паднат върху някой друг. Във връзка с недостига на място няма да описваме технологията на тази процедура, която незначително се отличава от родните аналози.

Второ, това е coup n’ame – „удар по душата“, магически способ, с чиято помощ се похищава „малкия добър ангел“.

Трето, това е coup poudre – „удар с прах“, използването на прах, способен да предизвика болест или смърт. Именно този трети способ се прилага при зомбификацията – по-точно, при получаването на така наречения zombi cadavre, зомби на физическото тяло.

Съставът на праха е различен при различните магьосници; в него могат да влизат ингредиенти с такива необичайни названия, като „нарежи-вода“, „счупи-крила“ и т.н. Задължителна съставна част са човешките останки – по правило добре стрити кости от черепа. Освен това се използват различни видове гущери, жаби, риби и растения.

На Уейд Дейвис се удало да получи образци от истински „прах зомби“ и пълен комплект от неговите съставни части, в който, между друго-

то, влизали широко известната халюциногенна жаба Bufo marinus и рибите Sphoeroides testudineus и Diodon hystrix. Образците били дадени от него за анализ в една американска лаборатория. Интересно, че в неговия разказ за резултатите от изследванията също се появява Джеймс Бонд – този път от романа „From Russia with love“. И така, Уейд Дейвис идва в лабораторията, където е дал донесените от Хаити образци, и се обръща към направилия анализа специалист:

– И така какво се съдържа в тях?

– О, боже, а аз си мислех, че сте специалист по наркотиците. Като че ли не сте добре запознат с литературата.

Трябва да съм изглеждал доста сконфузен.

– „Джеймс Бонд“. Последната сцена в „От Русия с любов“, един от най-великите моменти в ихтиотоксикологията. Английският агент нула-нула седем, съвършено безпомощен, парализиран и загубил съзнание от малката раничка, нанесена със скрития нож.

Той стана и огледа рафтовете си с книги – по някакъв начин му се удаде да запази академичния си вид дори когато измъкна книжката с меки корици от купчината неизвестни научни списания.

– Помня, че беше някъде тук. Аха, ето.

Той процитира:

„Мярна се обувката с малко метално езиче. Бонд почувства остра болка в десния си прасец... Вцепенение пропълзя по тялото му... Стана му трудно да диша... Бонд бавно се завърти на пети и падна на пода с цвят на червено вино“.

Книгата се върна на рафта.

– Агент нула-нула седем няма нито един шанс – каза той с горчивина. – А Флеминг е дяволски умен. Трябва да се прочете следващата книга, за да се разбере каква е работата. Острието е било намазано с тетродоксин, – съобщи той. – За това е написано в първата глава от „Доктор Но“.

– А какво е това?

– Нервен токсин – отговори той. – И няма нищо по-силно.

ФУГУ

И така, благодарение на усилията на Уейд Дейвис тайната на „праха зомби“ накрая е била разкрита – активно действащата част на този препарат се явява тетродоксинът, извънредно силна отрова, блокираща

предаването на нервни импулси посредством „затваряне“ на клетките за йоните на натрия. Това вещество се съдържа в много животни, в това число и в рибата *фугу* – близък родственик на рибите, използувани за приготвяне на праха. Фугу в Япония се счита за деликатес – приготвена по особен начин, тя е напълно годна за ядене. Независимо от това, всяка година стават стотици случаи на смъртоносно отравяне – и продължават да готвят фугу. Но не защото е крайно вкусна и дава извънредно ярки и свежи спомени за рискованото приключение, както пишат авторите на няколкото появили се в родния печат публикации, които са опитвали фугу в японски ресторанти. Работата е там, че в неголеми концентрации тетродоксинът действа като наркотик, предизвиквайки еуфория и приятни физически усещания, и задачата на готвача (лиценз за правото за приготвяне на фугу се получава крайно сложно) е не пълното премахване на тетродоксина, а понижаването на концентрацията му до желаното ниво. Когато готвачът все пак сбърка, с отровените става следното – отначало възниква усещане за боцкане в ръцете и краката, след това настъпва вцепеняване на цялото тяло и паралич; очите придобиват стъклен блясък. Настъпва смърт – така през 1975 година почина Мицугора Бандо VIII, артист от театъра Кабуко, обявен от правителството на Япония за живо национално съкровище, – или пълната илюзия за смърт, водеща понякога до заблуда и най-опитните лекари. Независимо от почти пълното спиране на всички жизнени функции, отровеният продължава да осъзнава всичко, което става наоколо.

Ето описание на случай на отравяне с фугу, направено от японски специалист:

„Един жител на Ямагучи се отровил с фугу в Осака. Било решено, че е умрял, и тялото му било изпратено в крематориума в Сеничи. Когато вдигнали тялото от количката, човекът дошъл на себе си, станал и си тръгнал към къщи... Той помнел всичко, което се случило с него“.

Трудно е да се каже продължил ли е пострадалият своите гастрономически търсения в областта на ястията от фугу. Японците казват по този повод следното: „Тези, които ядат фугу, са глупави. Но тези, които не ядат фугу, също са глупави“.

ПСИХИЧНИЯТ ФОН

Откритието на Уейд Дейвис обяснява физическата страна на зомбификацията – вкараният в тялото прах предизвиква своеобразен транс,

външно почти неотличим от смъртта; в нощта след погребението гробът на зомбифицирания се разкопава и той с помощта на специална процедура идва на себе си. Но тук работата не е само в отровата и може би не толкова в нея, колкото в психологическия механизъм, който е разпространен дотолкова, че дори е получил от антрополозите специално название – „вуду-смърт“.

Химическата отрова ще подейства напълно еднакво на представителя на произволна култура. Но всяка култура формира свой собствен „психичен фон“, свой комплекс от очаквания и реакции, повече или по-малко общи за всички нейни представители, който определя не само социалното поведение на хората, но и тяхното психическо и физическо състояние. При това този „психичен фон“ съществува не някъде извън хората, а изключително в тяхното съзнание. Например западният антрополог, зает с полева работа в австралийската пустиня, и тълпящите се около него аборигени се намират, независимо от пространствената си близост, в съвършено различни светове. Това може да се поясни с много прост пример. Австралийските магьосници-аборигени носят със себе си кости от гигантски гущери, изпълняващи ролята на магически жезъл. Достатъчно е магьосникът да произнесе смъртна присъда и да посочи с този жезъл някого от своите съплеменници, и последният заболява и умира. Ето антропологично описание на действието на такава „команда за смърт“:

„Зашеметеният абориген гледа съдбоносния указател, вдигнал ръце, сякаш иска да спре смъртоносната субстанция, която във въображението му прониква в неговото тяло. Бузите му побледняват, а очите придобиват стъклен блясък; лицето ужасно се изкривява... той иска да закрещи, но обичайният вик засяда в гърлото му, а от устата излиза пяна. Тялото му започва да трепери, той отстъпва и пада на земята, гърчейки се като в смъртна агония. След известно време става много спокоен и допълзява до убежището си. От този момент той заболява и съхне, отказва се от храната и не участвува в живота на племето“.

Но ако магьосникът се опита да направи същото с някого от европейците, дори със същия този антрополог, едва ли ще излезе нещо. Европеецът просто няма да разбере значимостта на събитието – той ще види пред себе си нисък гол човек, размахващ животинска кост и мърморещ някакви думи. Ако беше другояче, австралийските магьосници отдавна щяха да управляват света.

Всички известни случаи на зомбификация имат същата природа. Ако един европеец (или човек от произволна друга култура) се подложи на действието на „праха зомби“, то на него ще подейства само тетродоксинът, и той или ще умре, или временно ще изпадне в дълбока кома. А на селския жител на Хаити ще подейства именно „праха зомби“, и забелязвайки, че лежи в ковчег и не диша, той ще разбере, че някой от враговете му го е *продал на магьосника*, който е отделил неговия „малък добър ангел“ от тялото с помощта на магически капан.

Магията съществува; тя е извънредно ефективна – но само в своето собствено измерение. За да подейства тя на човека, е необходимо съществуването на „психичен фон“, който я прави възможна. Необходим е набор от очаквания, позволяващ по определен начин да се пренасочи психичната енергия – именно да се пренасочи, защото магическите въздействия се основават не на мощни външни влияния, а на управлението на вътрешните процеси у жертвата, на включването на психични механизми, формирани от културата и съществуващи само в нейните рамки. Този „психичен фон“ постепенно се изменя – сякаш някой пренастройва нашите „приемници“ от една радиостанция на друга. Ние отдавна сме престанали да виждаме таласъми и горски духове, затова пък се научихме да виждаме летящи чинии; по-рано чудеса творяха магьосниците – сега с това се занимават разни подозрителни телехипнотизатори, но работата тук не е толкова в тях, колкото в нашата неосъзната готовност или осъзнато нежелание да участваме в техните кампании, основани на използването на създавания от самите тях (деца с цветя, писма) „психичен“ фон. След като почти изкоренихме религията (която в своето време със същата тъпа непримиримост измести магията), ние с радостно изумление узнахме, че освен прашните идеологически работници и участъковите лекари за нашите души и тела могат да се погрижат някакви си „екстрасенси“. И колкото повече вярваме в това, колкото повече сме готови за тях, толкова повече ще се множат те. Но австралийският абориген, попаднал на сеанс на Анатолий Кашпировски, едва ли ще осъзнае значимостта на ситуацията – по-скоро той ще види нисък облечен човек, произнасящ някакви думи и внимателно гледащ в залата. Иначе Анатолий Кашпировски отдавна да беше станал главен шаман на австралийските аборигени.

НОМО СОВЕТСКИЙ

Австралийските аборигени са много лесни за управляване. Но управлението на самите нас до неотдавна не беше много по-сложно. Нека опитаме да се пренесем десет-петнайсет години назад и да видим принципите на формиране на вече полуразрушения днес „психичен фон“ с очите на антрополога.

Магията ни преследва още от детството. Отначало ни украсява малка пентаграма от червена пластмаса с портрета на кълравия покровител на всички деца. При това ние получаваме първото от магическите имена – „октомврийчета“, и узнаваме, че „са ни нарекли така не напразно – в чест на победата на Октомври“. Интересно е, че първата магическа инициация се провежда на такава възраст може би само при индианците Хиваро (източен Еквадор), когато дават на детето да опита специална съставка, наречена *маикуа*, и го изпращат да търси своята душа. Тази първа инициация (има се предвид приемането за октомврийчета) не носи в себе си никаква заплаха и подобно на играта на война, се явява игра на бъдеще. Втората инициация вече е много по-сложна – порасналите деца се обучават на зачатъци на ритуал („салют“, „честна пионерска“) и символика – връчва се нова значка (пламтяща пентаграма от метална сплав) и неравнобедрен триъгълник от червена материя (неговите краища символизират отца, сина и още единия син), който се завързва на възел в района на гърлото и обезпечава сипматическата връзка с Червеното Знаме (затова значката просто се връчва, а връзката сякаш се поверява, и макар че тя свободно се продава за седемдесет копейки редом до чорапите и сапуна (да напомним, че става дума за средата на седемдесетте), но веднъж купена, става сакрален обект и изисква особено отношение). Дава се втори магически статус – „пионер“, и в съзнанието за пръв път се въвежда страх да не бъде той загубен. Изключването от пионерите е практически непозната процедура, но самото напомняне за тази възможност ражда в детската душа страх да не се окажеш парий; този страх започва да се използва от административно-педагогическия персонал с цел опростяване на „възпитанието“ и управление:

– А кой там пуши в тоалетната? Кой там иска да се раздели с връзката пред*дружинния съвет*?

И някъде отгоре, притискайки към земята, се носи страшно-загадъчното:

– Бъдете готови!!!

– Винаги готов! – повтаряме ние, давайки сами на себе си онова, което Анатолий Кашпировски нарича установка. А това става още в детска възраст, когато психиката все още се формира и е крайно възприемчива. После, когато пораснем, се изяснява, че наистина сме готови за много неща.

Третата масова инициация – приемането в *комсомола*, съвпада по време с половото съзряване. Дотогава участието в многобройните и слабо забележими магически процедури ни подготвя за следващата, много важна стъпка – интериоризация на външните структури. Този процес започва малко по-рано – още като „пионери“ ние имаме вътрешни ритуали, в които ни принуждават да участваме, например даваме си един на друг „честна пионерска“. Произнасянето на това заклинание се явява надеждна гаранция за правдивостта на информацията – примерно така в криминалните среди „залагат зъб“, само че „заложилият зъб“ и нарушил обещанието се лишава от зъба, а нарушилият „честна пионерска“ се оказва насаме с разгневената „пионерска съвест“ – социална функция, интериоризирана с помощта на магията. Интериоризацията е дълъг процес, завършващ с формирането на така наречения „вътрешен партиен комитет“, успешно заместващ външния при различните видове чиновници, редактори и т.н. Действието на вътрешния партком протича или под формата на визуализация – човек, обмисляйки изискващата решение ситуация, си представя нещо като заседание, на което се обсъжда неговия избор (или визуализира началника си и неговата реакция), или, на по-дълбок стадий, под формата на физически усещания – болка под лъжичката, прилив на кръв към главата и т.н. („Семьон, отвътре усещам – не е наш той!“) Интериоризацията превръща наблюдателя в участник.

Новият магически статус на *комсомолец* е вече сериозно нещо. Той не носи забележима изгода, но е в състояние да донесе забележими неприятности. На този етап практически отпада богатата външна атрибутика на*пионерията* – символиката преминава от индивидуално равнище на групово: възникват различни „триъгълници“ и „петорки“ (така наричат магическите куратори на производствените подразделения и заместниците на секретаря на голяма комсомолска организация). Същото се отнася и до ритуала – той не отмира, а се усъвършенства и става езотеричен, тоест непосредствено предаван. Когато комсомолските работници определят фасона на мустаците и костюмите си, те не се опират на

някакви текстове или инструкции, а се ръководят от интуицията си: същата тази интуиция определя техните маниери и лексика. Невъзможно е да се формулира комплект от правила, от които те се ръководят – но независимо от това почти всеки комсомолец е в състояние да забележи спазват ли се тези правила или не.

Тук за пръв път се проявява един чисто вудуистки феномен – постоянно практикуваното „обземане“. Да си представим няколко младежи, вървящи по коридора, обсъждащи последния футболен мач, жените и изобщо живота. Всички са настроени един към друг напълно дружелюбно. Но ето, те стигат до вратата с надпис „Комитет на ВЛКСМ“, отварят вратата, влизат вътре и сядат по местата си. Обсъжда се *персоналното дело на комсомолеца Сидоров*, който преди три минути е бил просто Василий. Изменя се всичко – изражението на лицата, маниерът на разговор, дори тембърът на гласа. При това хората, произнасящи с несвой глас несвои мисли, са обхванати от тръпката на неподправена искреност – те изобщо не се преструват, просто техните „малки добри ангели“ временно са заместени от „партийни тела“.

По-горе говорихме за концепцията за душата при вуду. Но и в съветския човек, освен физическото, има няколко тънки тела, сякаш наложени едно върху друго: битово, производствено, партийно, военно, интернационално и депутатско. С гибелта на физическото тяло те се разпадат, с изключение на производственото: след смъртта си съветският човек известно време живее, както учи марксистко-ленинската философия, в плодовете на своя труд. Партийното тяло започва да се формира още в детската градина, укрепва в процеса на магически инициации и само по себе си представлява интериоризирана партийно-държавна парадигма. То съществува и у повечето безпартийни; именно тази компонента се прославя от лозунга „Да живее съветският човек – строител на комунизма!“ Ето още един пример за групово „обземане“ от партийни тела, напълно изместващи всичко човешко (той е взет от книгата на Е. Бонер „Постскриптум“):

„Аз пътувах с дневния влак... В купето освен мен имаше още две жени на средна възраст и един мъж. Една от жените попита: „...Вие ли сте жената на Сахаров?“ – „Да, аз съм жената на академик Андрей Дмитриевич Сахаров“. Тук се намеси мъжът: „Какъв академик е той. Отдавна трябваше да го изгонят. А вас изобщо...“ Какво „изобщо“ – не каза.

После една от жените каза, че тя е *съветска преподавателка* и не може да пътува в едно купе с мен. (Ние знаем, че след явяването на духа той назовава името си; при това се изменят гласът и маниерите на медиума – В.П.) Другата и мъжът почнаха да говорят нещо подобно. Някой извика кондукторката. Всички вече говореха разпалено, крещяха. Кондукторката каза, че тъй като имам билет, не може да ме изгони. Виковете се усилиха, включиха се хора от другите купета, те плътно запълниха коридора на вагона, искаха влакът да спре и да ме изхвърлят. Крещяха нещо за войната и за евреите... Ние си пробивахме път между хората и аз направо усещах физическите флуиди на ненавистта...“

Понякога наричат партийното тяло „онзи младеж“ – той винаги е до нас.

Когато вестник „Правда“ пише: „Съветските хора гневно осъждат...“ – тук също се имат предвид психичните процеси в партийното тяло. Останалите тела приличат на партийното, но си имат своя специфика.

Това, което става на комсомолско събрание, практически не се отличава от „обземане от дух“ – точно по същия начин участниците предоставят телата си на някаква сила, която не е тяхно нормално „аз“; разликата е само в това, че тук имаме работа с групово „обземане от системата“. Смисълът на провъзгласеното някога „възпитание на новия човек“ е да се направи това обземане индивидуално и постоянно.

Следващата стъпка от инициацията е *партията*. Това, което става в комсомола, е само подготовка за нея; комсомолците играят на партия също така, както пионерите си играят на комсомол, а октомврийчетата – на пионери. За интензивността на протичащите в партията процеси може да се съди по известния анекдот за фестивала на филми на ужасите в Кан, където разните „Челюсти“ и „Портокали с часовников механизъм“ отстъпват всички награди на съветската лента „Загубата на партийния билет“. Тук в пълна сила се проявява феноменът „вудусмърт“ (многобройни инфаркти, предизвикани от съвършено нематериални партийни наказания), и действат различни „въздушни удари“ (coupe l’air) – с вписване в личното дело и без.

Племето Алгонкин (североизтокът на Северна Америка) използва татул (местното му название е *високан*) в ритуала на инициация. Затварят юношите в специални дълги бараки, където в продължение на две-три седмици ядат само татул; излизайки оттам, те вече не помнят какво е да си дете, затова пък знаят, че са станали възрастни. Но едва

ли те разбират, че станалото с тях е инициация с ритуална употреба на психотроп – това разбираме само ние. Индианците просто растат и се превръщат от момчета в ловци и воини; „психичният фон“ на тяхната култура прави процедурата на инициация естествен и необходим процес. По същия начин и ние не осъзнаваме нашето постепенно въвличане в зъбчатия механизъм на магията и си спомняме не етапите на деформация на нашето съзнание, а майския вятър, развяващ краищата на изгладената връзка, или бледото лице на комсомолския функционер, интересуващ се от фамилията на любимия ни литературен герой при „минаването“ през районния комитет. Ние гледаме на магията отвътре, ние всички заедно сме там, и вече не помним какво е това – да бъдеш и някъде другаде.

ЛЕКСИЧЕСКАТА ШИЗОФРЕНИЯ

В далечните една от друга култури действат еднакви закони, културите се отразяват една в друга, проявяват общите си черти – и ние започваме да разбираме какво става с нас в действителност. Иначе можем просто да не усетим това – също както не чуваме бръмчането на хладилника преди момента, когато то изведнъж утихне. („Музиката стихна – по-точно, забелязахме, че тя свиреше“.)

Но културата се отразява и сама в себе си. Всички забележими девиации на „психичния фон“ веднага, като с фотокамера, се фокусират от езика. Ние живеем сред думи и неща, които можем да изразим чрез тях. Речникът на всеки език е едновременно и пълен каталог на достъпните за възприемане от тази култура феномени; когато се изменя лексиката, се изменя и светът ни, и обратно.

Нека опитаме накратко да опишем механизъма на този процес. Езикът съдържа „единици смисъл“ (термин на Карлос Кастанеда), използвани като строителен материал за създаването на лексически апарат, съответстващ на културата на психичната дейност. Тези „единици смисъл“ вече ги има – те са формирани в дълбока древност и по правило съответстват на корените на думите. Лексиката, отговаряща на новия „психичен фон“, възниква в резултат на преработката на наличните смислови единици и формирането от тях на нови съчетания. Пълната контролируемост на този процес го прави удивително точно огледало на реалната природа на новото състояние на съзнанието; едновременно самото това ново състояние се формира от възникващата

лексическа структура, която му дава вече споменатата „установка“. Всяка дума, съединяваща по някакъв начин единици смисъл, се подлага на подсъзнателен анализ; самите смислови единици не оказват никакво въздействие – защото служат едновременно и за строителен материал на самата културна личност – а въздействия енергията на връзката. Протича вътрешно разцепване на думите, всяка от които става елементарна хипнотична команда. Това е свойствено и за старите лексически конструкции, но енергията на връзката на смисловите единици (тя може да се сравни с енергията на химичната връзка), съществуваща в тях, поддържа онова, което наричаме национален манталитет, формирайки асоциативни редове, общи за всички носители на езика.

Тук могат да съществуват две извращения – или такива конструкции, които могат да се нарекат „бинарно лексическо оръжие“ (деструктивно и шизофренично съчетание на сами по себе си безвредни смислови единици), или *недуми* – хаотични съчетания на букви и звуци, които със своето пълно безсмислие дупчат предишния „психичен фон“, едновременно заменяйки неговите елементи; същото прави с клетките вирусът. (Затова носителите на новия „психичен фон“ заразяват с него всички останали, разпространявайки шизофреничната лексика; за тях е важно не да *реорганизират Рабкрин*, а да реорганизират чуждата психика, пробивайки в нея колкото се може повече дупки.

Да видим какви хапчета гълташе всеки ден нашата душа.

„Рай-со-бес“. „Рай-из-пълком“. „Гор-из-пълком“. „Об-ком“. „Рай-ком“. „Гор-ком“. „Край-ком“. Знаменитата „Индус-три-Али-за-ция“. (Някакъв индийско-пакистански конфликт, където на един индиец се падат по трима мюсюлмани, сякаш вдъхновени от мяркащата се в последната сричка сянка на Зия-ул-Хак – и всички това в една дума.) „Парторг“ (с пара ли търгува?). „Първичка“.

Ние ходим по улици, от стените на които ни гледат „МОСГОРСОВЕТ“, „ЦПКТБТЕКСТИЛПРОМ“, „МИНСРЕДНЕТЯЖМАШ“, „МОС-ГОР-ТРАНС“ (!), френските „ЖЕК“, „РЕУ“ и „ДЕЗ“, плътоядното „ПЖРО“ и пантагрюелистически-фекалното „РЖУ-РСУ №9“. А управляваше всички тези демони Цекака Пеесес, за който е известно, че е ленински и че може да се явява на народа по време на плен на ума (*пленум*).

Това не са някакви изключения, а просто първото, което си спомняме. Всеки може да провери степента на разпространение на лексическата шизофрения, като си спомни названията на местата, където е учил

и работил („тех-ни-кум“, „петеу“, „МИИГАИК“). И това е само ехото от лексическия Чернобил на първите години съветска власт.

Всички тези древнотатарско-марсиански термини пораждат усещането за някаква непреклонна нечовешка сила – нищо човешко не може да се нарича така; това е, ако си спомним хаитянската терминология, „лексически удар“, настигащ всеки, който, макар и рядко, хвърля поглед върху разноцветните табелки на съветските учреждения; впрочем демоничните имена ни гледат и от капаците на люковете под краката ни.

Точно така съществува и шизофрения на словосъчетанията (другарят*командващ* и прочие оксиморони) и изреченията (почти всеки лозунг на покривите на къщите – „СЛАВА НА КПСС!“, „Да живее ленинската външна политика на Политбюро на ЦК на КПСС!“, „Крепи с труда си демокрацията!“). Смисълът във всичко това е точно толкова, колкото в лозунга, висящ, както разказват, над гарата в Казан: „Коммунизм – пыздыр максимардыш пыж!“ – само дето последната конструкция е много по-мощна. Съществува даже шизофрения на препинателните знаци: *вестник „Правда“; вестник „Известия“*.

Сега да си спомним Зора Хърстън: „Ясно е, че той (прахът зомби) разрушава онази част на мозъка, която командва *речта и силата на волята*“. (Магическите инициации водят до заместване на свободната воля с многобройни „така трябва“ – комплекси.)

Разбира се, във всяка култура съществува някакво количество оксиморони и „недуми“ – както във всеки организъм присъстват бактерии и вируси. Но никоя друга култура освен нашата не се основава на оксиморони, освен може би зен-будизмът. (Наистина, и в двата случая целта е една и съща – разрушаване на старата психическа структура, но в единия случай се търси озарение, а в другия се предизвиква принудително „затъмнение“; вървейки напред и отстъпвайки назад, ние правим еднакви движения.)

Ние приведохме имената на хаитянските криминално-мистични общества и имената на местните зли духове, изплашили Патрик Лей Фармър. Тази кошмарност, впрочем доста музикална за съветското ухо, е функционална – тя е един от многото елементи, създаващи „психичния фон“, който прави възможна зомбификацията. Страхът пред неразбираемото и усещането за присъствие на някоя зла и могъща сила, способна във всеки момент да погълне всекиго, са нейните необходими условия, тази „врата“, през която преминава „ударът по душата“, каквито и сили

да се занимават с това – *Кита и Мондог* или *Кагебе и Мур*, и където и да става това – в двора на хаитянския*унформ*, или до стените на сивия, като ГУМ, ЦУМ.

ЗОМБИЛИЗАЦИЯ

Говорейки за своите зомбифицирани познати, жителите на Хаити употребяват много характерен идиом: „минал през земята“ или „минал под земята“. Вече знаем, че физиологичният аспект на зомбификацията се обяснява с прилагането на тетродоксин, но не сме казали нищо за това как културата Вуду трактува тази процедура.

От гледна точка на вудуиста зомбификацията изисква две условия: неестествена смърт и магическа церемония на гробището. Магическата сила на *бокора* предизвиква „смъртта“ на жертвата; погребват я (в много случаи бъдещите зомби умират от задушаване), а на следващата нощ я изравят. Човека, получил вече силна психична травма, го бият, връзват, поставят пред кръста, за да му дадат ново име, после отново го бият. След кръщенето го заставят да поеме голяма доза татул (хаитянското название – „зомбическа краставица“ – очевидно е свързано с формата на корена); татулът предизвиква у жертвата загуба на ориентация и амнезия. След това отвеждат зомбифицирания някъде в нощта.

Сега да си спомним как през трийсетте години изглеждаше арестуването на „враг на народа“ (типичен пример за негативен магически статус). Човекът се връща от работа, вечеря под блеенето на радиоприемника и ляга да спи. И изведнъж, посред нощ – те винаги са пристигали нощем – в жилището му нахълтва банда от някакви *оперупълномощени*, посланици на *райотдела*(Рай от дела?) на *Енкаведе*. Предявяване на *ордер*, няколко сурови фрази, кратък обиск, конвоиране. Тази процедура се отличава от хаитянската главно по това, че отвеждат в нощта, преди да бият (по време на разпита) и да дадат ново име (нещо от типа на Щ-5842) – впрочем, както и на Хаити, много хора умират още преди зомбификацията.

Друг мощен зомбификатор е службата в армията. След зомбилизацията остригват човека, преобличат го и му дават официалния статус на „редник“. Същевременно той получава неофициалния, но много посъществен по-нататък, статус на „новобранец“. Новобранецът се подлага на чести нощни побои от страна на старослужещите, пере им бельото, изпълнява унизителни операции като чистене на пода на тоалетната

с четка за зъби. После той получава междинния статус на „черпак“ и „дядо“ (на този стадий започва да взема участие в ритуалите на зомбификация на новобранците; външни атрибути са силно отпуснатият колан и ботушите „на хармоника“). Последният стадий – „дембел“ – непосредствено предшества дезомбилизацията. Интересното е, че в армията едновременно съществуват формална (политически занятия, ритуали) и неформална (неуставни взаимоотношения) социално-магически структури, които се допълват една с друга и осигуряват дълбочина и интензивност на зомбифицирането.

Един от бившите началници на СССР в промеждутъка между два инсулта бе отбелязал: „Армията е велика школа за живота“. Сега вече е трудно да се узнае какво точно е имал предвид той под живот. Но това, че в армията в символична форма се усвояват основните принципи на функциониране на зомбическото общество, е несъмнено.

Механизмът на зомбификация се проявява многократно в живота ни и в по-мека форма. Дори съществува копие на хаитянския идиом – „минаване под земята“. Като встъпваме в комсомола, ние „минаваме“ през райкома; като ни подписват *характеристика*, „минаваме“ през различните *петорки* и *триъгълници*, и т.н. Много пъти повторената микрозомбификация дава зомби, които не отстъпват на най-добрите чуждестранни аналози, получени в резултат на еднократната процедура.

БУЛДОЗЕРЪТ

Невъзможно е да се намери точен културен дубликат на обществото, построено в СССР. Могат да се правят повече или по-малко успешни паралели с империята на инките, с древношумерските държави и изобщо с всяка архаична култура. Но нашата социално-магическа структура е прекалено еклектична, за да може поне една от тези аналогии да бъде пълна. Може да ни се стори (на някои наистина им се струва), че през двайсетте години е работила някаква секретна комисия, която е избрала най-ирационалните ритуали от магическото наследство на миналото, придавайки им нова форма. Но вероятно всичко е било по-просто.

Да си представим неголямо село, стоящо на хълма – някои къщи вече са много стари, други, обратно, са построени по най-нови проекти, а повечето са нещо средно между първите и вторите. Една до друга стоят полузапустяла църква и недостроен клуб. В някои прозорци мига керосинова лампа, в други свети електричество; някъде едва чуто свири ба-

лалайка, която се примесва с мзиката от високоговорителя на стълба. С една дума, обикновен живот, остатъци от новото и старото, преплетени по най-причудлив начин.

Сега да си представим булдозерист, който след като се начел с разни брошури, решил да премахне цялата тази изостаналост и да построи ново селище на съвършено празно място. Във влажната октомврийска нощ той сяда в булдозера и с няколко маневри срязва цялата горна част на хълма заедно със селото и жителите му. И ето, когато булдозерът се върти в калта, изравнявайки бъдещата строителна площадка, става нещо съвършено неочаквано: булдозерът неочаквано пропада в подземна кухина – наоколо се оказват разни полуизгнили греди, човешки и конски скелети, черепи и късове ръжда. Булдозерът се озовава в гроб. Нито булдозеристът, нито авторите на вдъхновилите го брошури са отчели, че когато пометат всичко, което по тяхно мнение е остаряло, ще се открие онова, което е било под него, тоест нещо къде-къде по-старо.

Точно така и психиката на човека има множество културни слоеве. Ако срежем горния слой на психичната култура, като я обявим за набор от предразсъдъци, заблуждения и класово чужди гледни точки, ще се оголи тъмното подсъзнание с остатъци от съществували по-рано психични образувания. Всичко е приемствено; вчерашното е вложено в днешното като две матрьошки една в друга, и който се опита да остърже настоящето, за да го пребоядиса след това като бъдеще, в резултат ще пропадне в много далечното минало.

Именно това е станало. Психичният изкоп, издълбан в душите с цел строителство на „новия човек“ на мястото на неподходящия стар, е довел до оживяване на огромен брой архаични психоформи и техни остатъци, отнасящи се до различни епохи и виждания за света; тези древности, леко напудрени със смес от политикономия, убога философия и отминал утопизъм, заеха мястото на разрушената картина на света. Трудно е да се види нещо ново в държавното робовладелство, пълното обезценяване на човешкия живот, възкресяването на „курултая“ в качеството на висш орган на властта (така при татаро-монголите се наричал „конгресът“; на един от тези курултаи е било взето решението за набега към Русия). Както и в случая с шизолексиката, не е необходимо специално да търсим примери – това е същата сплав от архаика и съвременност, само че ексхумираните от безсъзнателното психоформи се смятат за ре-

зултат от комунистическото възпитание (макар че в известен смисъл е тъкмо така).

Когато по време на *партийно събрание* зад прозореца три пъти изграчи гарван и *членовете на бюрото* незабелязано плюят над лявото рамо или кръстят коремите си под масата, това не е проява на суеверие, временно помрачило висшата форма на човешка дейност, а изкривено преплитане на древни психични феномени, най-късният от които е кръстният знак.

„БЕЗРОГИТЕ КОЗЛИ“ И „СИВИТЕ СВИНЕ“

Във всичко трябва да търсим икономическа основа, учеше ни марксизмът. Нека опитаме да разгледаме зомбификацията като социален процес.

Тайните общества на Хаити, независимо от своята секретност, контролират практически цялата територия на острова. Названията им, които се изменят от едни части на страната към други, включват познатите ни вече имена: Зобоп, Бизанго, Макандал, „Сивите свине“ и пр. За да се влезе в тайното общество, е необходима покана („ние тук се посъветвахме и решихме – време ти е, Вася, за сивите свине...“) и инициации. Обществата са строго йерархични; в тях приемат мъже и жени. Съществуват членски карти, тайни пароли, униформи и ритуали: особени танци, изпълнявани в хор песни („да разрушим до основи, а после...“) и барабанни ритми. По оценка на хаитянския антрополог Мишел Лагер, особена роля се отделя на ритуалите, призвани да „сплотят редовете“ на тайното общество – това са сборища, провеждани изключително нощем (съвсем като заседанията на Политбюро при Сталин), започващи с викане на духове и свършващи с тържествено шествие зад свещения ковчег, известен като *секей модуле*.

Съгласно Мишел Лагер, тайните общества са мощна квазиполитическа сила на вудуистката култура. Техният произход стига до времето на борбата за независимост; след победата на революцията те са запазили своята секретност и влияние. Това е нещо като паралелна структура на властта, за която е известно само, че съществува.

Сега да се върнем към зомбификацията. В очите на градската интелигенция на Хаити зомбификацията е престъпна дейност, която следва колкото се може по-бързо да бъде разобличена и унищожена. Но от гледна точка на вудуиста от селските райони зомбификацията е социален

регулатор, тъй като на нея се подлагат само нарушителите на установените норми и само след присъдата на тайните общества. Последните контролират приготвянето на отровите, тяхното прилагане и самата процедура. А за това какво се случва със зомбите, може да съдим по историята на един от тях, приведена в книгата на Дейвис.

„Нарцис разказа, че се отказал да продаде своята част от наследството, и брат му в припадък на ярост организирал зомбификацията му. Веднага след възкръсването си той бил пребит, вързан и откаран от група хора в северната част на страната, където в течение на две години работил като роб заедно с други зомби. В края на краищата стопанинът на зомбите бил убит, и те, освободени от държащата ги сила, се разпръснали...

Заедно с много други зомби той работил в полето от сутрин до вечер, като спирали само за да приемат храна веднъж на ден. Храната била обикновена, с изключение на това, че солта била строго забранена. Той съзнавал какво е станало с него, помнел загубата на семейството, приятелите и земята си, помнел желанието си да се върне. Но животът му бил подобен на странен сън – събитията, възприятията и обектите взаимодействали сами по себе си и напълно извън неговия контрол. Фактически той нямал никаква власт над събитията. Решенията нямали смисъл, и съзнателното действие било невъзможно“.

Съществуват множество описания на психичното състояние на затворниците от социалистическия лагер – те са твърде сходни. Много от зомбифицираните са били членове на Съюза на писателите, така че зомбите са описани и отвън, и отвътре. За вудуиста *зомби кадавър* (зомби на физическото тяло) – това са всичките съставляващи на човека без „малкия добър ангел“. Класическото определение на зомби е „тяло без характер и воля“. Това е идеалният труженик, на когото не са нужни дори ежедневната чаша водка и някой и друг час свирене на хармоника.

Да си представим, че някое от тайните общества на Хаити, например „Сивите свине“, изведнъж дойде на власт и забележи, че цялото останало население на страната варварски нарушава приетите от „сивите свине“ ритуали и норми на социално поведение, а освен това живее неизвестно защо.

Очевидно резултатът би бил масово превръщане на населението в „безроги козли“ и появата на Хаитянско управление на лагерите (ХУЛАГ). Следващ етап би било движението към висшата фаза на зомбификацията – обработка на цялото население, като се започне от детството. При

това прилаганите процедури биха станали по-меки, незабележими и разтеглени във времето. Един от зомбификаторите би станала културата – ще се появи зомбически реализъм и полузабранен зомбически модернизъм („Ние влизаме в мавзолея, като в рентгенов кабинет... И Ленин, като рентген, ни осветява...“); зомбическа философия („трагизмът на смъртта се премахва от марксизма по следния начин...“) и зомбическа митология („Когато ми стане тежко – каза на нашия кореспондент партийният секретар Лупоянов, – когато не знам какво да кажа на хората, аз отивам на Червения площад, заставам на дългата опашка пред Мавзолея, спускам се долу и сякаш се просветлявам духом...“); вестниците, радиото и телевизията биха станали средства за масова дезинформация и биха били използвани за формирането на стеснено осъзнаване, правещо възможно зомбификацията.

Единствената слабост на тази система е в това, че поради поголовната зомбификация на власт рано или късно ще се окажат зомби. От този момент ще започне брожение, хаос и стагнация – с изчезването на Стопанина ще изчезне магическата сила, поддържаща описаното от Нарцис състояние. У ветераните на зомбификацията това ще предизвика носталгия по направлявалата ги някога ръка и „реда“; при други могат да се върнат техните „малки добри ангели“, и те отново ще станат хора, а не носители на „ново“ или „класово“ съзнание.

Зомбите могат да се освободят чак след смъртта на магьосника. Но както е известно, хитрият магьосник може дълго да крие своята смърт.

ТРАУРНИЯТ ВЛАК

Казват, че на Павелецката гара в град Москва се намира любопитен музей – „траурният влак на В.И.Ленин“.

Специалните погребални екипажи са известни много отдавна – да вземем дори подпалените кораби, с които вождовете на викингите се отправяли в последното си плаване. Още по-древен обичай е да се дават на починалия съпровождачи – това са и теракотената армия на Цин Шихуан, и задушените слуги в шумерските гробници, и жените на индийските властелини, изкачващи се живи на погребалните клади.

Но нито един от владетелите на древността не е имал такова пищно, вече почти безкрайно погребение, като В.И.Ленин; никога досега толкова народи не са ставали изпращачи, а цялата страна – траурна машина на времето.

И все пак съветските хора не са самотни във времето. Сред магическите обекти, използвани от аборигените из островите на Океания, е тъй нареченият „рампа-рамп“. Това е изсушен по особен начин мъртвец-магьосник в специален сламен калъф („рампа-рамп“ е оплетен в слама примерно така, както и дамаджаните). Пазят го изключително във вертикално положение, като го заковават или здраво завързват за стената на колибата. Ако той падне от стената, сериозни беди очакват стопаните. Но докато рампа-рамп е надеждно закрепен, той обезпечава на семейството успех и процъфтяване, а също и връзка със задгробния свят.

Неизвестно е само дали той е най-живият от всички живи в селото, или съвсем малко по-мъртъв.

Превод от руски: Иван Попов, 1996

Източник

Виктор Пелевин (род. 1962) е съвременен руски писател, носител на множество награди и признат като най-влиятелен руски интелектуалец на съвременността.

Коментари (1)

- 23-08-2012|**Майя Маркова** – Благодаря

Благодаря за този чудесен текст! Ще го препоръчам и на други.

Европейският не-съюз
Автор: Иван Кръстев

Уроци от съветския колапс

През 1992 светът се пробуди, откривайки, че Съветският съюз вече не се намира на картата. Едната от двете свръхсили беше се срутила без война, чуждо нашествие или някаква друга катастрофа. И това се случи противно на всички очаквания. Наистина, имаше ясни указания, подсказващи, че съветската система беше се намирала в необратим упадък още от 1970-те години, но се очакваше това да продължи десетилетия; нищо не предсказваше нейния внезапен колапс като връх на „краткия двадесети век“.

През 1985, 1986 и дори през 1989, разпадането на Съветския съюз беше също толкова невъобразимо за тогавашните аналитици, колкото изгледите за разпадане на Европейския съюз са за днешните експерти. Съветската империя беше прекалено голяма, за да пропадне, прекалено стабилна, за да колабира, беше преживяла прекалено много сътресения, за да се срути просто така.

Но каква разлика може да означава само едно десетилетие! Резултатът, възприеман като немислим през 1985, беше обявен за неизбежен през 1995. И точно този съдбовен поврат, този скок от „немислимото“ към „неизбежното“ е онова, което прави съветското разпадане полезна отправна точка за сегашните дискусии относно бъдещето на европейската криза и изборите, пред които са изправени европейските ръководители.

В края на краищата, настоящата криза на ЕС демонстрира с мощна сила, че рискът от разпадане е много повече от просто реторическо средство – някакво чудовище-играчка, използвано от изплашени политици, за да наложат мерки за съкращения на недоволните избиратели. Не само европейските икономики, но и европейската политика се намира в пълна бъркотия. Финансовата криза рязко намали продължителността на живота на правителствата, независимо от политическия им цвят,

и отвори пространство за издигане на популистки и протестни партии. Общественото настроение може да бъде най-добре описано като комбинация от песимизъм и гняв.

Това се отразява в последното социологическо изследване Бъдещето на Европа, финансирано от Европейската комисия и публикувано през април 2012. То показва, че докато мнозинството от европейците са съгласни, че ЕС е добро място за живеене, доверието им в икономическото представяне на Съюза и способността му да играе важна роля в глобалната политика е намаляло. Повече от шест сред десет европейци вярват, че животите на днешните деца ще бъдат по-трудни от онези на хората от собственото им поколение. И, което е още по-обезпокояващо, почти 90 процента от европейците виждат огромно разминаване между онова, което иска обществеността и нещата, които вършат правителствата. Само една трета от европейците вярват, че гласовете им имат някакво значение на нивото на ЕС, и само 18 процента от италианците и 15 процента от гърците смятат, че гласовете им имат някакво значение дори и в собствените им страни.

Колко немислимо е разпадането на ЕС на този фон? В този смисъл, способността на Европа да се поучи от съветския прецедент би могла да играе решаваща роля. Защото самото оцеляване на ЕС би могло да зависи от способността на неговите водачи да се справят със същата смесица от политически, икономически и психологически фактори, които играеха роля и в процеса на съветския колапс.

Съветският режим „се разпадна като къщичка от карти“, писа известният историк **Мартин Малиа**, „защото винаги е бил къщичка от карти“. ЕС не е къщичка от карти и големите различия между съветския и евросъюзния проект винаги трябва да се имат пред вид. Но ако ЕС никога не е бил изкушаван от примамките на комунизма и централното планиране, той не е имунизиран срещу пороците на сложността. Това е най-сложният политически пъзел, познат в историята. Изследователят на Британската конституция от средата на деветнадесети век Уолтър Бейджхот приписва силата на монархията на факта, че „тя е ясно разбираемо управление. Голямата част от човечеството я разбира“. ЕС, напротив, е неразбираемо управление, което масата от европейци не може да разбере.

Хората из целия ЕС не могат да разберат как Съюзът функционира и по тази причина им е още по-трудно да разберат какво би означавал

„колапсът на Съюза“. В случая със Съветския съюз колапсът означаваше, че от картата изчезна една държава и в огромната територия между северо-централна Азия и югоизточна Европа се появиха десетина нови. Но ЕС не е държава и ако той се разпадне, на картата няма да се промени нищо. Нещо повече, ако ЕС би се разпаднал, повечето (ако не и всички) негови страни-членки ще си останат пазарни демокрации.

Добре, но как може да бъде определено, или дори представено, неговото разпадане? Дали излизането на поне една страна от еврозоната, или от самия Съюз, би довело до „разпадане“? Или може би други тенденции вече са достатъчни индикатори: упадъкът на глобалното влияние на ЕС, премахването на някои от главните постижения на европейската интеграция (като свободното движение на хора или институции като Европейския съд)?

При отговора на тези въпроси съветският опит ни предлага някои полезни уроци.

Първият урок е заедно с това и парадокс: а именно, увереността, че Съюзът*не може* да се разпадне, (поддържана от множество икономисти и споделяна от европейската политическа класа), е същевременно и един от основните*рискове* за разпадане. Последните години на Съветския съюз са класически израз на тази динамика. Увереността, че разпадането е „немислимо“ би могла да изкуши политиците да възприемат анти-ЕС политики или реторика с цел постигане на краткосрочни предимства и с увереността, че „нищо истински лошо не може да се случи“ в дългосрочен план.

Но разпадането на ЕС не трябва непременно да бъде резултат от победа на анти-ЕС силите над онези, които са про-ЕС; съветският опит е мощно предупреждение към Европа, че колапсът може да бъде и непреднамерена последица от дългосрочното не-функциониране на ЕС (или неща, възприемани като не-функциониране), комбинирано с погрешното разбиране на националите политически динамики от страна на елитите. Уважаваният историк **Стивън Коткин**, разсъждавайки върху разпадането на Съветския съюз, смята, че истинският въпрос, който трябва да бъде зададен, е: „Защо съветският елит разруши собствената си система?“ Процесът, който той анализира, показва, че анти-интеграционните сили може да бъдат и*резултат*, а не *причина* за колапса.

Нещо повече, оценката на риска от разпадане не би трябвало да бъде предоставяна на икономистите, които имат нещо като „сляпо петно“ ко-

гато стане въпрос за колапс. Съветският случай показва, че огромната икономическа цена на разпадането не е достатъчна причина за предотвратяването му. В този смисъл, да се вярва, че ЕС не може да се разпадне просто защото това е нещо много скъпоструващо, е само слабо успокоение относно стабилността на Съюза.

Вторият урок от края на Съветския съюз е, че *погрешните* реформи – в много по-голяма степен от *липсата* на реформи – могат да доведат до разпадане. Именно по време на кризи политиците търсят някакъв „сребърен куршум“, и много често именно този куршум е причината за смъртта. Централен фактор при кончината на съветската система беше неспособността на Михаил Горбачов да разбере нейното естество (настоявайки на илюзията, че тя би могла да бъде запазена без пълна реформа, и заблуждаващата му увереност в нейното превъзходство). Европейският съюз и неговите държави-членки имат своя собствена история на усилия за провеждане на единна политика, предназначена да разреши почти всичките им проблеми. Идеята за референдуми върху европейската конституция, която се провали така грандиозно във Франция и Холандия е подсещане за опасностите, свързани с един такъв избор на действие.

Третият урок от съветския опит е, че основният риск за политическия проект – при липсата на война или други извънредни обстоятелства – идва не от дестабилизацията по периферията, а от бунта в центъра (макар че кризата по периферията може да се окаже заразителна). Именно решението на Русия да се освободи от съюза, а не желанието на Балтийските републики да избягат от него, реши съдбата на съветската държава. Днес, именно гледището на Германия относно онова, което се случва със Съюза, е онова, което ще има много по-решаващо въздействие върху бъдещето на европейския проект, отколкото проблемите на гръцката или испанска икономика. Когато „печелившите“ от интеграцията започнат да гледат на себе си като на нейни основни жертви, то вече е сигурно, че се задават големи неприятности.

За момента европейците нямат причини да се съмняват в предаността на Германия към ЕС; но ужасяващата неспособност на обременените от дългове южни страни да „преведат“ грижите си на немски език, бива пресрещната във все по-голяма степен от неспособността на Германия да „преведе“ предлаганите от нея решения на езиците на по-

вечето други страни-членки. И най-обезпокоителното тук е не толкова разминаването на интересите, колкото липсата на емпатия.

Четвъртият урок е, че ако динамиката на разпадането надделее, то резултатът ще изглежда много повече като масово теглене на авоари от банка, отколкото на революция. В този смисъл, най-важният фактор, касаещ шансовете на Съюза да оцелее, е доверието на елитите в неговата способност да се справи с проблемите си. Както удачно отбелязва Коткин в наблюденията си върху съветския случай: „Именно централният елит, а не толкова движенията за независимост по периферията, доведоха до края на Съюза“. И докато народите могат да бъдат недоволни от Европа без да се бунтуват срещу нея, то националните елити могат да я напуснат от страх да не изгубят контрол – и дори само в момента, в който те започнат да поставят под въпрос неговото бъдеще, действията им вече могат да допринесат за евентуалното му разпадане (пробуждайки всеобща паника сред онези, които се страхуват, че може и да се окажат последните, които са потърсили парите си, както при вече споменатия банков случай).

Последният и най-обезпокоителен урок от изучаването на съветския колапс е, че във времена на заплаха от разпадане, политиците трябва да се осланят на гъвкавост и да сдържат естествените си пориви към непреклонност и дългосрочни решения (които, ако и когато пропаднат, също могат да ускорят скоростта на разпадане). За нещастие, в настоящия момент европейските водачи се опитват да спасят Съюза чрез политически решения, които радикално ограничават изборите както на националните правителства, така и на обществеността. Като следствие от това избирателите в страни като Италия и Гърция могат да сменят правителствата си, но не и техните политики: икономическите решения са *de facto* откъснати от изборната политика.

Очакванията са, че новите политики на фискална дисциплина ще намалят политическия натиск върху ЕС. Но докато експертите могат да се съгласяват или противопоставят на различните аргументи за и против пакета за съкращения, по-важно си остава, че непреклонността автоматично ще ускорява кризата, а това прави оцеляването на Съюза по-трудно. Преди десет години европейските политици решиха да не въвеждат никакъв механизъм, позволяващ на някоя от страните да напусне общата валута, с цел да направят разпадането на еврозоната невъзможно. Сега вече е ясно, че това решение само я е направило по-

уязвима. По подобен начин, съветите бяха конструирали съюза си с намерение да го направят неразрушим, но именно тази неподвижност в края на краищата доведе до разпадането му.

Германският поет-дисидент Волф Биерман беше писал преди много години: „Мога да обичам само онова, което съм свободен да напусна“. Днешните европейски политици са забравили тази истина. Следвайки негъвкавите политики, които правят цената на напускането непоносимо висока, те само увеличават, вместо да намаляват, риска. Защото при големите кризи – както отново ни учи съветският колапс – всеобщата реакция срещу „алтернатива няма“, много лесно може да се превърне във *всяка алтернатива е по-добра.*

Източник

Иван Кръстев е политолог и председател на Управителния съвет на Центъра за либерални стратегии, София. От април 2004 г. той е изпълнителен директор на Международната комисия за Балканите, председателствана от бившият министър-председател на Италия Джулиано Амато.

Коментари (18)

- 05-08-2012|**Кирил Кръстев** – Алтернатива има

Интелигибелната конструкция на г-н Кръстев е и в този случай едно приятно гъделичкащо емоциите четиво. „Мойто брат, бог да го спрости, много познаваше, значи. Сутрин става и рече, абе,днеска или слънце ша пече,или дъжд ша вали, или вятър ша духа. Квото рече мойто брат, това става, бог да го спрости.“ Затова смирено смятам, че сравненията му с пре- и постфаталните закономерности и причини, определили единствената за „съветите“ алтернатива, са любознателна мисловна кон-

струкция, която би могла и да е вярна. А,ако не, да се обърне от „всяка алтернатива е по-добра“ в друга „алтернатива няма“. Нещо като – моля учтиво за извинение – Нютон, Айнщайн и Хигс, играещи покер, колкото да убиват време. Продължавайте да мислите,г-н Кръстев, можете го отлично.

- 05-08-2012|**Златко**

Не мога да се съглася с този коментар, по причина, която според мен е сравнително очевидна: в текста има напълно разбираеми предупреждения, отправени по напълно разбираем адрес. В такъв смисъл той е не просто мисловно упражнение, а смислено прилагане на (може би не съвсем малка) мисловна енергия към проблем, който е от жизнена важност за всички ни. В известен смисъл Иван ни дава пример за това в какво все пак се състои ролята на публичния интелектуалец. Приятни или не, приемливи или не, аналогиите му са силно обезпокоителни – и дори ако това би било единственото последствие от четенето на текста му, то вече би било достатъчно.

(Не си правя илюзии по отношение на факта, че повечето хора в България – включително и читателите на това тук издание – вероятно са стигнали до степен на психическа, душевна и всякаква друга преумора, при която единственото нещо, способно да ги обезпокои, е или предсказание на някоя от многобройните врачки, или просто тухла в носа, ако изобщо. Но пък това очевидно е част от цената на живота – и техния, и онзи на публичните интелектуалци, които – понякога – се опитват да ги обезпокояват).

- 05-08-2012|**Кирил Кръстев** – Извинението за мъдрите

Никъде не съм казал „мисловно упражнение“, уважаеми г-н Енев. Нарекох го предпазливо и неангажиращо „конструкция“, и затова споменах добронамерено Нютон и сие. Иван Кръстев е нужен на всички мислещи хора И заради проницателната предпазливост на своята наблюдателност. Трагикомедията на всяко любомъдрие е като вечния /и неизбежен сякаш/, проблем на българския футбол, който започва в момента преди завършващия удар. Резултатът са неизбежните теории, сред които никак не липсват и предупрежденията на Касандра. Да, Иван Кръстев е подготвен да пропусне гол и на празна врата,у но тъкмо

това го прави големия интелектуален играч, заради когото си струва да ходим на стадиона. Да, г-н Енев, или не?

- 05-08-2012|**Златко**

О, напълно съм съгласен. В случая обаче става дума за прекалено сериозни неща, за да си струва да се впускаме в спорове относно качествата на автора. Къщата заплашва да пламне, full stop. И това е единственото, което според мен си заслужава някаква дискусия.

(Не че я очаквам; тук при нас нещата си вървят по нашенски: агаля-агаля, преместванията се измерват в сантиметри на десетилетия и т. н. Така или иначе никой не е в състояние да си представи, че собствените му действия могат да доведат до някаква промяна в обкръжаващата среда, близка или далечна).

И все пак...

- 05-08-2012|**Кирил Кръстев**

На ръба на някоя „черна дупка“ може би /?!/е закодиран смисъла на оня категоричен отговор, който се отразява като холограма на нашата планет/к/а, и е повода за „сериозни“ разисквания относно изпадналите в криза „общоевропейски“ социални достижения и ценности. Благодарен съм на всички, които участват в това напрегнато усилие за разчитането и, не за друго, а защото съм любопитен как ще го разчете Съветът на Хилядите Капризни Случайности, наричан за по-практично Бъдеще. /Сещам се за пърхането на пеперудата в единия край нн планетата и причинената от него атомна експлозия – на другия. Полезно е да теоретизираме вещо и разсъдливо, но още по-полезно да сме подготвени за пропуснатите непредвидимости. Вярвам донякъде в логиката на Предрешеността по която сме прокълнати да пребъдем, защото сме осъдени да плащаме цената на всеки Вход и Изход. Аз не знам името на оня велик Анализатор, който може да улови в мрежестото си мисловно кепче спомената по-горе пеперуда? Г-н Кръстев поне се опитва заразително-интелектуално. С което искам да кажа, че не коментирам Иван, а Кръста, който г-н Кръстев е нарамил. Много успехи!

- 08-08-2012|**Гост**

колко много думички за един прост паралел.

Празни мисли в красиви дрехи от професионален интелектуалец.

- 13-08-2012|**Огнян Папазов**

Златко смята, че най-важно било това:

„Къщата заплашва да пламне, full stop.“

Само че, там е работата, Златко, че докато разсъждаваш по този начин, няма как да отлепиш по посока на търсене на решения.

Защото то това, „европейското“, не е „къща“, Златко. Никак не е!

Това е по-скоро нещо като „катун“. Европейски уж – ама катун!

Правено – ама недоправено. От хора, които искат – ама не могат. Това е то нашият мил и приятен познайник г-н Европейския Съюз.

Защото приказките за „общия европейски дом“, големите приказки, нали ги помните – се оказаха, както мнозина усещаха още отколе, съвсем фалшиви.

Защото „дом“ е нещо, което по дефиниция не може да е голямо. Домът е нещо малко, домът е нещо, което ти е по мярка. То затова ти е и уютно „у дома“ – не защото това е най-голямата и най-ярката и най-яката сграда – а защото си е твоят дом, с твоите си неща вътре – може би и стари, и мръсни, и почупени, и всякакви – но твои.

Не може ЕС да ти е „дом“.

- 18-08-2012|**Пепи Делев** – Интелектуални дъвки

Все едни и същи интелектуалци словоотделят, за да блестят в очите на колегите си с никому ненужни и отдавна известни виждания.

Ялови са приказките им, свидетел съм как ни оплитаха в политоложки локуми, а действията им – създадоха не`кви институти да си плакнат мозъците и да съществуват чрез „донори“.

- 18-08-2012|**Златко**

Нещо по идеите, които се дискутират в текста, anybody? Питам се кога най-после и у нас хората ще се научат да дискутират идеи, а не личности...

- 19-08-2012|**PIPY** – А какви са всъщност идеите, които предлага Иван Кр

Коментари по същество няма и не може да има, защото в това което пише Кръстев няма конкретика. Това са някакви общи мъгляви паралели и разсъждания-опасения без конкретни препоръки какво трябва да

се направи, за да не се сбъднат тези опасения. Така че просто няма какво да се обсъжда.

- 19-08-2012|**Златко**

Тоест, сега какво – да обвиняваме Иван Кръстев в това, че не може да предложи изход от кризата ли? Тук има конкретни аналогии между един фактически колапс и един друг, който заплашва да се случи. Ако смятате, че това е смислена аналогия, поне си замълчете. Ако не – кажете защо. Статията беше посрещната с изключителен интерес на Запад, беше обявена за статия на месеца от списание *Юрозайн* и т. н. Само у нас, рапони кисели, естествено ще плюят и храчат, вместо да кажат нещо смислено. Има си хас и българин да каже добра дума за българин. Нямам нищо против да се дърлите и да си скубете косите едни други, но поне когато се срещнете с нещо, което надминава горно-диканския мащаб, имайте инстинкта да си замълчите!

- 19-08-2012|**PIPY**

Не съм казал нищо лошо по адрес на Иван Кръстев, така че не е добър тон да ми приписвате нещо, което не съм казал. Напротив харесвам статиите му, затова прочетох и тази, но специално в нея не виждам нещо особено, което и написах в коментара. Че Европейският съюз е изправен през сериозна криза, не е тайна за никой много отдавна, надявам се сте съгласен с това. Така че въпросът е какво да се прави, за да се избегне тази криза. Другото са празни приказки.

- 19-08-2012|**Златко**

Вижте, PIPY, от поне две години насам Иван се опитва да покаже до каква степен усилията на сегашната европейска администрация са лишени от смелост и фантазия, от желание за реално справяне с кризата. Еврозоната се оказа направена по много погрешен начин, липсват каквито и да е реални механизми, предназначени да се справят с някакво разпадане, поради което то става много по-тежко, отколкото би трябвало да бъде. И това, което се прави тук на Запад, са всевъзможни опити за замазване остротата на проблема, избягване на паника и мълчаливо плащане, за което никой не знае колко време ще продължи и дали ще има някакви резултати от него. Не знам дали е много или малко, дали е лесно или трудно, но Иван прави онова, което трябва да прави публич-

ният интелектуалец – той критикува и се опитва да нарича нещата с истинските им имена. А това е нещо, което според мен трябва да се цени. (Извинете ме, ако съм ви приписал нещо, което не сте казали).

- 19-08-2012|**PIPY**

Паралел между причините за разпада на Съветския съюз и Европейският съюз не може да се прави – прекалено различни са двата съюза и начинът им на функциониране, за да може да има такъв паралел. Не мисля, че причината за разпадането на СССР е липсата на механизъм за излизане от Съветския съюз. Констатацията, че по време на криза трябва да се правят правилни реформи вместо неправилни (иначе заплахата от разпад се засилва) е банална истина, като тази че слънцето изгрява от изток, и за да я изкажеш не е необходимо да се правят такива паралели между двата съюза – Европейския и Съветския. Що се отнася до извода, че липсата на механизъм за излизане или изключване от Еврозоната е голям недостатък на договора също отдавна не е новост за никой. Ако вниманието на списание Юрозайн към статията на Иван Кръстев се дължи на тази мисъл за мен това е просто сигнал, че е започнала подготовката от водещите правителства в Еврозоната за нейното разрушаване, каквито гласове се чуха наскоро от Финландия, въпреки че веднага след това бяха опровергани. Ако вие виждате нещо друго в статията на Кръстев го посочете ясно, но недейте да обиждате читателите си не е добър тон и не е по европейски, дори когато те понякога не са съгласни с вас и авторите на сайта ви. Още повече, че щом го четат и пишат в него сигурно като цяло по-скоро го харесват. Недейте да виждате във всяка различна от вашата мисъл само желание за заяждане.

- 19-08-2012|**Златко**

С последните ви забележки се съгласявам напълно, само че пак се налага да уточняваме едно или друго. Не „всяка различна от вашата мисъл“ – както виждате, ако следите нещата тук, по принцип мисли еднакви с моите няма – тук всеки си говори неговото и няма лагери на единомислещи срещу разномислещи, какъвто е случаят в останалите български форуми, които познавам (всъщност познавам – по-точно познавах, само „Де зората“, където действително има колективен бой по главата върху всичко, което не е дясно консервативно; тук при мен е карашик-марка, ако ми позволите израза). Онова, което всеки път ме изправя

на задни крака, е не разномислието, а НАЧИНА, по който то се заявява. Едно е да дойдеш и да кажеш, „хм, тук има нещо, с което не съм съгласен, по тези и тези причини“, друго е „тук просто няма какво да се обсъжда“. Ами като няма, защо тогава се обаждате? Общо взето, аз също се надявам, че паралелите между двете ситуации ще се окажат неправилни, но ако в това, което казва Иван, има някакъв резон, то тогава... Просто недоумявам с каква скорост хората у нас забравиха опашките пред магазините и банките; парите, които си губеха стойността в течение на два-три дни и други сладки придобивки на родния тип капитализъм (все неща, от които ни измъкна Европа), за да се стигне до един момент, в който какви ли не лумпени тук започват да ми бърборят, че Европа ТРЯБВА да се разпадне, при това с такава злоба, сякаш не те ще са първите, които ще го отнесат, както може би още никога не са го отнасяли. Е, прощавайте, но не съм някой Марк Антоний, или знам ли какъв, та да се изправя над всичко това хладнокръвно и да си кажа „абе овце тъпи, пусни ги да пасат“. Същата енергия, която прави възможно правенето на това тук нещо ПРОТИВНО на всякакъв здрав разум и логика, се излива и в коментарите ми. Аз съм *страстен* човек – и не моля за извинение за онова, което съм! Така че, да ме прощавате – веднъж вече ви се извиних, не знам какво точно очаквате от мен, но от второ извинение не виждам смисъл. Ако ви е воля...

- 19-08-2012|**PIPY**

Благодаря искрено за последния ви пост, където разяснявате какво се опитва да прави Иван Кръстев през последните две години (видях го сега като си обнових страницата). Този контекст тук в България ние го нямаме и няма как да го имаме без да следим немската преса. Мисля че ще е полезен и за други хора, за да разберат дебата част от който е тази статия. Така че тези пояснения са необходими и така смисъла на статията става по-ясен.

- 19-08-2012|**Златко**

Е, благодаря и аз! Сполай ви!

- 30-08-2012|**Любомир**

Г-н Кръстев е уловил много точно, че през следващите години, или дори десетилетие, темата за Европейския съюз няма да е „интеграция“

а „дезинтеграция“ или разпад. Не е речено, че това ще се случи и дай Боже да НЕ СЕ СЛУЧИ! Но е факт, че това ще е контекстът. Кръстев е потърсил исторически аналог, който да е близо и да има сходни черти с динамиката, която тече в момента. Уроците му, с някои изключения, са правилни. Товае особено вярно за твърдението, че разпадът обикновено идва от центъра не от периферията. По отношение на Съветския съюз, това е твърдението на виден историк и чудесен професор от Чикагския университет – Роналд Суни.

Черепи и кости на първа страница
Автор: Велко Милоев

Забравянето (ненаучаването) на историята започва на индивидуално ниво.

Често се сърдя на моите босненци, че нищо, ама като че ли нищо не са научили от войната. Най-очевидният пример е, че за цяло десетилетие от началото на мира и след четири или пет тура на общи избори на власт в държавата им бе все същата коалиция от трите основни националистически партии, управлявали и в навечерието на конфликта и повели народите си един срещу друг. А на 11-ата година спечелиха някакви уж по-модерни или поне по-малко изхабени политици, победиха обаче с познатата реторика, сеещa недоверие, страх и омраза – старият националистически вълк с нова, повчесана козина.

Добре де, гласуването е май по-скоро въпрос на колективно поведение.

Но няма прошка, смирение. „На всичките три страни“, както се казва тук, са се вторачили в собствените жертви и в чуждите грехове. В обикновен разговор на кафе или в затлачения обществен дебат за миналото еднакво ме дразни стереотипът: „Да, бе, ние може би туй-онуй, ама онези, другите, пък да знаете...“ Както когато в едно семейство се карат, критикуваната страна винаги ще се защити: „Ами ти? Помниш ли, като ти...“

Е, и тук има политика и манипулация на колективното съзнание. Трудно е за българина да си представи мътния информационен поток за последната война в днешна Босна и Херцеговина. Новините по телевизията са безкрайни хроники на съдебни процеси срещу военнопрестъпници, разкопки на масови гробници, дженази и литургии за жертвите. Кадрови въпроси се решават чрез компромати в медиите за мрачно военно минало. Вече десетилетие вестниците се пълнят със снимки на черепи и кости в едър план.

Разбира се, историята трябва да се прочете до последния ред, преди да се обърне страницата. Бедата е, че въпросният поток от новини и коментари „на всичките три страни“ е тенденциозно подбран според това с коя етно-политическа група е свързана дадена медия. Така въпреки стандартната, модерна подправка-добавка от „балансираност“ читателят получава главно „нашата си истина“.

Ще каже някой – десет години са малко. Хем са малко за истинско, дълбоко помирение, хем са много, защото вече се забравя. Парадокс.

Забравя се въпреки или благодарение на агресивната и спекулативна медийна политика към трагедиите и престъпленията от миналото. Цинизмът е вероятно незбежна зараза за чужденеца, работил толкова години в следвоенна Босна, но често си мисля, че с черепите се прекалява. Огромната част от стотиците или хиляди масови гробници, пръснати из цялата страна, са известни от много години, сравнително малко са откриваните нови. Обаче се копаят една по една – парите не стигат, хората не стигат... И тв репортажите нямат край – гробницата се отваря – намерени са пет тела, коментар; ден по-късно – намерени са още десет тела, коментар; после – посмъртните останки са идентифицирани; нов репортаж – посмъртните останки са погребани, отслужена е служба, държани са речи, нашите политици присъствали, техните не дошли; година по-късно е годишнината на събитието – на убийството или на погребението...

Ако приемем разпространеното мнение, че в босненския конфликт една от страните най-много е страдала, а друга е най-виновна, мога да си представя последиците от медийната некрофилия. При изпатилата страна – презасищане, вместо състрадание; мъченически комплекс и втвърдяване на колективния образ на другите като примитивни и жестоки престъпници. За „виновните“ – задълбочаване на несправедливото чувство за колективна отговорност. Така е, като учим история от телевизията.

Струва ми се, че забравянето/ненаучаването стават пред очите ми. Уморени до смърт от пропаганда, от пропаднали обещания и проточили се реформи, които все те удрят по джоба, босненците са все по-загрижени за всекидневието. С близката история активно се занимават няколко категории. Политици, неправителствени организации, журналисти – на които това им е работата. Вероятно тънък слой истински интелектуалци, чиито изследвания стигат до вероятно тънък слой чи-

татели. И най-засегнатите – сдруженията на „борци“, на военноинвалиди или военнопленници, но на първо място – майките, чиито синове или близки все още се водят безследно изчезнали. Те искат да погребат идентифицирани кости и искат истината. Истината си. Тези, засегнатите категории са и най-маргинализираните в днешна Босна – макар да са абонирани за вниманието на медиите, когато излязат на поредния уличен протест, обществото като че ли е уморено от тях. Протестите са рутина и стават все по-слаби новини. Животът продължава – покрай лозунгите, подписките, черните забрадки.

Едва ли има нещо нелогично, неморално или изненадващо за българския читател във факта, че средният гражданин в Босна все по-малко се интересува от публичното говорене и е все по-съсредоточен върху всекидневието си. Трудно е – с безработицата, със сметките за парното, тока и с таксите за университета, със здравното осигуряване и с вечно недоплатените пенсии. Познато.

И все пак... Някак си бих очаквал от хора, преживели война, обсади, глад, загубили дом или близки или имали невероятния късмет да преминат през всичко това без голяма загуба, бих очаквал от тях да гледат на живота другояче – сега, във всекидневието. По-философски? По-християнски? Или въобще – по тяхната си религия – по-духовно? По-смирено може би. С благодарност към живота, който е. Да, бих очаквал от хора, принудени като бежанци да започнат от нула, на чуждо място, чувство за благодарност за покрива над главата, за вечерята на масата и за туй, че най-близките им са около масата. Пък другото – каквото има, има.

Повече скромност.

Обаче всекидневието на преживелите войната е банално като публичното говорене на лидерите им; отношението към живота на масовия под-среден към-беден слой е също толкова еснафско и недуховно като в моята невоювала страна. Нищо не са научили.

Госпожица Юлия разбра за какво става дума

Когато писах първата си книга за Босна и за войната, се възхищавах от способността на босненците бързо да превъзмогнат травмите и да се върнат към някакъв що-годе нормален живот.

Днес повече се дразня от забравянето.

Оттогава – беше 1997-ма, си спомням заразяващото, колективно, необичайно за българина веселие в един от най-големите ресторанти в град Зеница, който всъщност е в рамките на един от най-големите в БиХ затворнически комплекси. Онзи ден бе започнал лошо, но завършил щогоде добре – бяхме се отървали на тънко, само с псувни и охлузвания, от възможна по-сериозна беда, та и ние, от ОССЕ-то имахме повод да празнуваме. Докато сервитьори, излежаващи присъди, ни сервираха храната, приготвена от готвачи – затворници, свободният ресторант пиеше и пееше, а погледът на моя тогавашен колега и приятел Даг от Норвегия, който по-късно кръсти с името Зеница заченатата си в Зеница от норвежка майка дъщеричка, бе залепнал за едно местно момиче, което танцуваше соло между масите. Туй девойче и на мен ми е пред очите, носеше се из опушеното помещение с някакви летящи подскоци като че ли часове наред, без умора и без памет. Когато сетне по идея на иначе боязливия, но подпийнал Даг и с моето алкохолно славяноезично посредничество я поканихме на нашата маса, научихме, че е загубила съпруг и двама братя на моста между Зеница и Жепче, на бившата фронтовата линия, която ние минавахме служебно почти всеки ден.

Или трима братя, да ме прости Господ, не помня, но имаше деца, останали си нейни, гледала си ги сама. Възхитени от нейната жизненост и ресторантска пластика, говорехме си с Даг, че танцува между масите като пеперуда.

Волята за живот на пеперудата е достойна за уважение.

(Мина време, прочетох текстове от някогашни и скорошни наши автори, забелязали разликата между лекомисленото, кафански-весело и авантюристично отношение към живота на сърбина или босненеца – от гледната точка поне на вечно загрижения, подозрителен, пресметлив до стотинка и мрачен дори във веселбата си българин. Туй – като уговорка, че си давам сметка за съществуващи клишета и че се опитвам да размислям извън тях.)

Знам семейството на мои близки приятели, все образовани, градски хора – измъкнали се от войната до един живи и здрави. Вече на трети адрес като бежанци, но успели да продадат останките и парцела на родната къща; купили на новото място апартамент, после втори апартамент; с два автомобила са – един скромен и един доста луксозен; с някакъв собствен бизнес; с три внучета... Та в това семейство се говори

най-често за нямането – на пари за третия крайно необходим апартамент, на пари за мебелировката му, на пари...

Споменатата в заглавието Юлия бе от Украйна или Молдова, или може би от Белорусия – не помня, но твърдеше убедително, че е половин българка и имаше проблем с човешките си права в Босна и Херцеговина.

Много млада, не особено образована и поради естеството на неофициалния си бизнес – незапозната с политиката на Балканите, заразпитва ме с искрено любопитство за войната. В паузата преди официалното й „интервю“ с властите опитах да съчиня на неупражнявания си руски език някакво опростено резюме, как са се били три народа с три религии, които иначе дълго са живели заедно тук, и не помня какво още. Тогава единствено ясно ми бе, че аз самият все още не разбирам сложността на босненския конфликт, но госпожица Юлия награди объркани ме приказки с една въздишка и с репликата „Защо на хората все нещо не им стига?“

Това необразовано полудете от някаква дълбока СССР-провинция ми даде най-краткото, точно и човешко обяснение за причината на всички конфликти.

Ето това не са научили хората тук.

Какво още, колко още им трябва? Не го разбират и у нас, но в Босна са имали шанса на един много скъп урок. И нищо.

А, Юлия... Приятно бях изненадан, когато отделът за човешки права на международната полиция взе случая с полубългарката сериозно. Със спонсорството на международната общност Юлия бе любезно експулсирана за родината си, получи и немалка финансова помощ – всички бе убедила, че започва нов живот. Телефонира веднъж само, за да пита дали не може да получи още пари...

Велко Милоев (56) е бивш журналист (най-дълго работил за вестниците „АБВ“ и „Континент“), а от 1996 година е консултант на свободна практика за международни организации. Работил е по различни проекти на Балканите, а в последните години – в Ирак, Йемен, Афганистан и Судан. Автор е на няколко книги, сред които сборникът с разкази „Където не сте били“ (2001) и публицистичните „Салата от глухарчета. Босна между две войни“ (1990) и „Балкански случки, войни и легенди“ (2007).

Коментари (1)

- 13-08-2012|**Манол Глишев** – Чудесен материал

... пък и още по-ценно, че е от опит.

БиХ, както и Македония вероятно нямат розово бъдеще. В Сърбия, въпреки рязането и прекрояването, също може да има още бъдещи рязания и прекроявания. По принцип съм оптимист за мира у нас, но оптимизмът ми е все по-предпазлив. Всичко това го казвам заради текста по-горе. Изглежда, че и босненците, и ние нито учим нещо, нито забравяме нещо. Което прави историята ни някак циклична.

Представителство без представлявани
Автор: Атанас Кръстев

научно-популярна елегия

Представителното управление е синоним на демокрацията. А всички поне сме чували за ползата от нея. Представителното управление и демокрацията са в такава взаимозависимост, че не могат едно без друго. Сиамски близнаци. Собствени отражения. Ези и тура. Но за езикова икономия, естетически съображения срещу тавтологията, а и чисто пропагандни причини, тези изрази често се употребяват отделно, като се дава предимство на демокрация и така понякога се забравя другият, много по-точен израз.

Хубаво – лошо, но да си го кажем още в началото без заобикалки – такова животно в България нема. Има чудо. Има демокрация, а няма представително управление. Брюкселските бюрократи, с неподражаемата си езикова изобретателност наричат нашето чудо „проблемна демокрация". Да разшифроваме – това означава нещо като дърво, което заявява, че е желязо, нещо като папагал, който мисли, когато говори. Нещо като нищо.

Демокрацията у нас е нещо като казионен портрет на Негово величество австроунгарския император Франц Йосиф, окачен в кръчмата на господин Паливец, само за да го плюят мухите. Даже по-зле. Величеството на нашия поруган от подривната дейност на гнъсните насекоми портрет е само един въображаем владетел. А когато Бретшнайдер е арестувал г-н Паливец за светотатството с образа на любимия император, Франц Йосиф и неговата монархия са си били напълно живи и здрави. Общото между тях е неугасимата всенародна любов към образите на властта, както и че колкото са избирали австроунгарския император, толкова сега избираме нашите политици.

Та, що е то представително управление?

У нас се наблюдава действието на следния общ закон – когато по даден въпрос няма достатъчно практика, има подем на теориите.

Тук ще предложим и ние своя скромен принос към безспорните ползи от теоретичното познание и вечната надежда у ценителите на красивата дума с гръцки произход, че, добре заситени с такива научни дарове, следващите поколения ще се ползват щедро от тях в реалния живот.

Ашурбанипал, типичен източен главорез, дал царския си пръстен на някой си Аман – приближен придворен. Дал му го да си пише каквито си иска закони и да ги подпечатва с този пръстен, който бил държавният печат. На този Аман пък му докривяло, че някой си юдеин Мордехай не му се поклонил достатъчно дълбоко, пък му харесали и имотите на живеещите в Асирия евреи и той начаса се разпоредил, като му ударил и пръстена-печат, да ги изколят и да конфискуват имуществото им. Добре, ама нещо се объркало и Ашурбанипал си взел пръстена, та го дал на Мордехай и работата се обърнала. След разменени атаки към двете врати, мачът завършил с обесването на Аман, барабар със синовете му, една поучителна библейска история и големия еврейски празник Пурим.

Изводът е – не е важен печатът, а този, който го дава. И, че не можеш да ядеш колкото си искаш от хляба, когато ножа не е у тебе. И тук проличава главната особеност на това, което трябва да е представителното управление у нас. С експериментален замах младата ни демократическа лаборатория е на път да се прослави с откритието, сравнимо само с изнамирането на лекарство срещу рака, а именно: не е важно кого представляваш, а кой е представителят. Единственото неизвестно в нашия случай е кога експериментаторите ще осъмнат озъбени на кола пред двореца на Ашурбанипал.

В хода на условностите на нашата чиста теория следва да обобщим – представително управление може да има тогава, когато държавният печат се дава от суверена – владетел, а този владетел са гражданите и този печат се бие от строго определени за целта лица и то само за точно определени цели по закон. Когато цел, суверен и представители са едно властово и телеологично цяло. Когато владетел не е министър-председателя, а този, който го избира. Тази прегледност е едно от нещата, които най-обичам на чистата теория.

Думата демокрация означава „власт на народа“ (от гръцки δημος – народ и κρατος – власт). Въпреки честата си употреба и тя се нуждае от превод, както това става с повечето чуждици, и поради това често се губи в него. За разлика от съвременната, атинската демокрация е била преди всичко пряка. По всеки въпрос, който преценят за важен, всички

имащи право на глас граждани се събират на площада и гласуват вкупом. Ако при малките гръцки градове-държави това е било осъществимо, в многолюдните съвременни държави този процес се опосредства, като мнението на имащите право на глас по повечето въпроси от държавното управление се свеждат до решението на избрани представители. От тези избраници се очаква определено поведение, свързвано от избирателите им с резултат, който те преценяват за полезен за себе си, а не за представителя. Във връзка с това на тези представители се дава пълномощно – мандат. В него се казва какво той може, но най-вече какво трябва да направи и в какъв максимален срок може да прави каквото и да е въобще.

И тук е най-тясното място при представителното управление. Първо, няма достатъчно ефикасен начин тези очаквания на избирателя да бъдат формулирани в задоволително конкретен вид. Поради това контролът върху поведението на представителя по време на мандата, т.е. – да се предотврати играта на развален телефон, е труден от формална и правна гледна точка, да не кажем почти невъзможен. Контролът от страна на избирателя се състои почти изцяло в това да си отваря очите, когато гласува и после да реве, ако има кой да го чуе. Предсрочно отзоваване на депутати, някаква форма на импийчмънт, няма почти никъде, освен тук-там за някой президент. Това е така не само заради нежелание на политическата класа, а по-скоро по технически причини, защото обратното би затруднило прекомерно едно нормално управление. Проблемът се усложнява и от това, че политическата и икономическа ситуация непрекъснато се мени по време на реализиране на мандата и отделният избирател няма как да удостовери по всяко време по достатъчно надежден начин кое мнение на избирателите преобладава по текущите въпроси, за да обвърже достатъчно ясно представителя, и нещо повече – как това легитимно да му бъде вменено в задължение и да се гарантира неговото изпълнение.

Съвременната демокрация все пак познава редица способи за текущо коригиране на поведението на политиците. Преди всичко това са различните форми на пряка демокрация. Не всички тези форми и начини са част от позитивното право, вписано в правните кодекси, но въпреки това много от тях са достатъчно ефикасни в една добре работеща демократична система.Често тези способи играят дори основна роля. Така нареченото у нас обществено мнение има по света огромно разно-

образие на изява – медийни публикации, социологически проучвания, митинги, събрания, петиции, демонстрации, протести, стачки и т.н., а общоприето е и правото на насилие от страна на народа в случаите, когато властта явно изоставя демократичните начини и цели на управление. Примери и днес, колкото щеш.

Така или иначе, основен смисъл на представителството, а оттук – на съвременната демокрация, е да се изгради една достатъчно осезаема, работеща и контролируема връзка между интереса на представляваните и интереса на представителите. Да се създаде функционална зависимост между тях в посока избирател – избираем. С прости думи – представителят да се чувства обвързан, да има интерес по необходимост да защитава интереса на своите избиратели.

У нас точно тази връзка липсва. Тя е условна, символична, нормативно декларирана, но не добре уредена и гарантирана. Днес тя не се отличава почти по нищо от предшестващата я „народна“ представителност на „народната“ власт по времето на комунизма, когато висшето партийно ръководство казваше кой ще кара влака.

Все пак, някаква връзка между страните в това псевдопредставителство у нас има, но тя е неразгадаема по рационален път. В нея има много източна мистичност, която измества нормативното й конструиране. За наличието й съдим от чисто емпирични изводи. Колкото повече обедняват представляваните, толкова повече забогатяват представителите. И това е съвсем логично. Единият дава – другият взема. Глас, суверенитет, данъци. Избирателят дава – властта взема. Така купчинката се топи от едната страна и бавно, но сигурно се увеличава от другата. Единствената закономерност, която може да се изведе е за еднопосочния характер на тези отношения и главно – че у нас посоката е обратна на вярната. У нас избирателите съществуват заради интереса на избранниците, а не обратното.

Друга връзка няма. Тънката конституционна нишка, свързваща волята на избирателя с тази на избранниците е скъсана напълно. С парвенюшката си любов към изрази като политическа класа, ВИП, те съвсем откровено изразяват спокойната си увереност, че са се издигнали на недосегаема височина над суверена си. Само дето още не са си наслагали перуки, кринолини и корони по опечените по кръвовете телеса.

Късането на връзката става по няколко начина. Големият сатър е избирателната система. Примитивна пропорционална система, която

вкарва в парламента подавляващо слугите на шепа партийни лидери. Така България се управлява от хора, които можеш да изброиш на пръстите на едната ръка. Я, да си направим едно проучване колко от гласувалите знаят за кого конкретно са гласували. Когато, далеч в миналото, Народното събрание беше все още поне атракция можеше зорлем да го докараме докъм 20 – 30% „да“. А сега? Ще паднем ли под 99,98% „не“ или ще поспорим за някоя десета от процента? После, всички тези покъртително нагли фокуси с районирането, с броя мандати, с разрешителните и забранителните списъци, с автобусите, адресните регистрации, стадата купени дебили. Това овчо подстригване на електората отвсякъде, този вулгарен маскарад, който би трябвало да е поне обиден, но не е. И т.н., и т.н.

И, хайде сега, да си дойдем на думата, нещо за което избягваме да говорим – манталитета на самите представлявани. През цялото това време, което наричат с абсолютно нахалство демокрация, те показаха и доказаха, че не искат отговорни управници, а силни вождове. Искат не силен ум и високи граждански качества, а силна ръка. После реват, че ги били излъгали, че ги били претаковали. Ами на силната ръка, която по дефиниция е извън контрол и започва да хапе и ръката, която я храни, това й е работата – да претакова. Никой никого не лъже. Каквото повикало – такова се обадило. Започвам вече да подозирам, че у нашенеца вместо хладнокръвна политическа преценка действа някакъв неизличим мазохистичен нагон, въпреки че около половината се броим мъже. Пък и много жени, доказаха, че като стане дума за политика не лягат веднага по гръб. В името на някакъв баняджийски рахат, който представляваните си въобразяват, че властта ще им подари, те й набутват в ръцете персоналните си политически ваучери, точно така, както представителите на народа и техните амановци се нагушиха от масовата приватизация, награбация и насмукация. Оказва се с прискърбие, че българинът няма какво да възложи на своите представители. Той няма политическа воля. Суверенът няма идеи как да упражни суверенитета си. Той чака някой друг да ги роди и да му ги осъществи. Него няма за какво да го представляват. Представляват се не физиономии и партакеши, а идеи, намерения, планове, философии, представи за настояще и бъдеще. Кои са те у нашего брата? С „Той ще ни оправи!“ се изчерпва всичко. Ще ни оправи, я! И вождовете много правилно си разбират посланието от народа. Никой никого не лъже. В празния чек на българския

политически мандат е написано с възможно най-големи букви: „Ела, Вълчо, изяж ме!“, „Прави каквото искаш! Искам само да ми е хубаво!“ Болка и страст. Нагон за хубаво. Нищо повече. В изборите у нас не остана нищо политическо, само една гола откровена еротика. А избирателят управлява в някаква степен удоволствието само като предпочете някой от малцината задължителни секспартньори.

Така волите и на двете страни определено се срещат в този садо-мазо дует като се съди и по хората, които обикновено се търсят и се натискат за тази работа. На такива вопли реагират обяснимо предимно безскрупулни типове, с нисък праг на емоционална и морална чувствителност, което обичайно върви в комплект с умствена немощ. Признавам им, че дори са твърде нежни с пияната нимфоманка. Такива са и ръководителите на нашата полицейска държава – обикновени милиционери. Разочаровани от лукавата хлъзгавост и невярност на номенклатурата, на предателската изневяра на дисидентите-реформатори, а после вероломната безосемстотиндневност и на Бащицата-цар, представляваните зарязаха всякакво представително усукване и се обърнаха към дълбоките ешелони на доказаните шампиони по юмручно право и си поискаха биячи, надзиратели и всякакви плещести типове от подземията на старото управление. Те просто материализираха обострящата се носталгия по бай Тошо. От тези хубавци не се искаше да правят нищо друго, а да турят ред. В липсата на ред се съзираше най-голямата беда, не в каквото и да е друго. С реда трябваше да се върнат спокойствието и сигурността, а с тях и скромното, но топло благополучие – малките, но достатъчни заплати и пенсии, почивките за всички на море, прасе във всеки двор, евтино висше за децата, безплатно лечение и развлечение в болницата за старите хора и т.н. и т.н. Всички тези мили картинки от вилички, градинки, лозя и изби, пълни с буркани и каци изпълниха изстрадалото съзнание на електората и той реши да се откаже от тази сложна, изтощителна и направо непосилна задача – да се самоуправлява, и започна да се отдава вече на който падне в името на винаги по-големия от всички ни свещен хляб. Наказанието на хляба! Библейска картина на израелтяните в пустинята, влачени като стадо към Обещаната земя с поглед назад към Египет – страната на робството, но и на хляба.

С последния триумф на представителната демокрация през миналата година си признахме откровено, че да мислим политически не е за нас работа. Че даже се и гнусим като лисицата на гроздето – мръсна ра-

бота била политиката. Мръсна е, я! Някой да е видял чиста касапница? Мръсна е, защото е изцапана със собствената ни кръв и сополи. И представляваният като бик на заколение само отправя безсъдържателен зов за помощ, при положение, че може да си свърши работата сам. Той не иска да си я свърши сам. Той или е адски тъп и още живее с романтичната мечта за добрия цар или страшно много го мързи да мисли.

Но той не си е направил добре сметката, не е чел достатъчно история, за да знае, че никой не храни гладясали лумпени. Защото това не е помощ, а преливане от пусто в празно. Лумпенът е вечно и безнадеждно гладен. Няма кой да го съжали. Съжаляват се хора в нужда, а не дембели, страдащи от хронично безделие, които рискуват даже да изгорят в развихрил се пожар, но да не станат от постелята си. Това не е свободен избор, дори като този на самоубиеца. Мързелът не е избор, а психическо заболяване.

Най-вече затова няма представително управление. На готованеца просто му се лепи затворническата униформа. Вярно, някои активно пречат да го има, но няма и кой много-много да пречи на тях. Няма, защото никой не го иска. У нас цари лумпен-политика. За да има представително управление, трябва не само някакъв, там, пословичен интелект, който, при това, я го има, я не, а прост акъл, настойчивост, бдителност, ежедневно усилие, лично вадене на магарето от калта. Абе, даже най-обикновен тарикатлък трябва. Демокрацията и просперитетът са дивидент от цялата тази инвестиция, а не подарък от Дядо Коледа. Нямам нищо против него. Напротив, кеф ми е като радва децата. Но защо и възрастните са се нагъзили под елхата? Това не мога да разбера.

Този текст някога беше замислен като правен и политически анализ, а каква стана тя? Както често, впрочем, напоследък с почти всичко. Всеки взема нещо, коландрисва го, майстори го, радва му се. Па, се чуе по някое време тежко тюхкане и попръжни. Нещото, което се майстори, се захвърля душмански, счупва се или, ако е нещо от по-твърд материал, зловещо изтраква, срещайки други твърди тела по пътя си. След него политат неизбежните виртуозни сексуални закани към роднини и всякакви свързаности на нещото с когото и каквото и да е. Така е, защото на всички им е дошло до гуша. Всичко вече се прави без любов, без мерак, от немай къде и се зарязва по средата. Та камо ли правото и политиката? Благините от тези неща са за хора, които са си надвили на масрафа, турили са ред, стегнали са всичко с желязна ръка, изпънали са си ма-

гистралите и са вкарали всички, които пречат в затвора. Как е станало това, няма значение. Само си знаем, че става. Това е нашата жалба, това е нашият майсторлък днес. Това е нашата драма. Какво може да роди майстор, който в прозрачното си душевно състояние на гняв вижда в любовта наказание?!?

Още от средните векове на Запад е било ясно, че владетелят е обвързан от Закона. Първоначално неговата воля си е била негова и най-много на Господ, който снизхождал с миропомазването му, да му разкрива представите си за право и справедливост. Доста късно след атинската демокрация, но много по-рано от нашата, политическата мисъл, свързала веднъж за винаги тази воля като двигател на закона и въобще на всичко, което се случва в дадена страна, с един значително по-семпъл субект, а именно – народа, управляваните. Думата народ зазвучава смислено и гордо. Не с гордостта от съучастието в плячкаджийските средновековни шайки, а с принадлежността към общество от свободни граждани, които си избират управляващите.

Това е, което исках да напиша. Но какво трябва да напиша? Заслужава ли нашия човек непрекъснато да му тъпчат главата с празни приказки? Защото той се наслуша на всичко това и стана може би най-великия политически теоретик в света. Някога знанието за българина е било светиня. Сега е занимание за наивници. По времето на комунизма този човек се озърташе и попиваше всяко познание жадно, бъркаше страстно из подмолите на знанието както се лови риба с голи ръце. Покрай сегашната политическа истина в България, той е на път да намрази истината въобще.

Та, не може да се пише сериозно за истината днес. Защото няма да те приемат сериозно. Защото е обидно. Тези истини си ги знаем вече всички. А и да не ги знаем, файда хептен няма. Явно в такъв момент, при такива управници, но и с такива управлявани сме измислили поговорката – не ми давай акъл, дай ми пари. Този отчаян нашенски гняв към разума без преки дивиденти, без джакпотове, келепир и гювеч. Гняв, който не разбира истинската причина. Не пари липсват у нас и не разум, а дух. Любов липсва. Мерак. И парите се правят и се разбират с тях, и икономиките, и социалните придобивки, и демокрацията. Те са резултат и то не задължително винаги така видим като в Ню Йорк. Само хора, сред които има любов към себе си и към ближните, се грижат кой ги управлява и създават истински блага. Любовта търси съжителство и

гради. Омразата руши. За съжителството трябва преди всичко разбирателство, а след това идват тенджерите, хладилника и тинтири-минтири. А ние си го представяме обратно – да се напечелим, пък тогава ще му мислим колко добри да станем и колко чувства ще можем да заделим, като си надвием на масрафа. Пазим човешкото за десерт, след лелеяния обилен обяд с материалното. Но то все не стига. Защото сме объркали следствието с причината. Помните ли как прибързано заменихме истинския мотив за реформата от 1989 насам? Колко хора се жертваха или поне рискуваха за абстрактни неща като свобода, достойнство, повече простор? Колко хора бяха просто щастливи от свободата? Как снизходително се изпълваха със задоволство от вида на техния мъчител, опулен като настъпена жаба на заседанието на Политбюро? И изведнъж всичко се сведе до хляба, до цената на тока и на месото. Не че те не са важни. Но хората не успяха да добият самочувствието, че тези цени ги определят те или поне, че могат да ги определят, а не разпасаните бакалдемократи. Не доразбраха, че изворът на интереса и просперитета, мярката за истинската цена на разума, неговият собствен смисъл е в сърцето. Стопанство и демокрация не се правят с омраза и мързел. Те са просто излишни, където отсъства желанието за добродетелност.

И това не е някакво сълзливо вайкане на недоизтребената сантименталност. Това е голата прагматична истина. Това се оказва, за щастие, единственият път към всеки друг успех. Ето как, когато светът почти беше забравил тази зависимост, дойде и страшната криза. Вгледайте се – нейните корени и първопричини имат душевен характер. Тя дойде именно от нравствения релативизъм, от готованщината, от ояждането, от пълната забрава за смисъла на човешкия живот. От полуделите технократи и техните огромни държави, възникнали от душевния мързел на управляваните, които предпочетоха спокойното плюскане пред тревогите на сърцето. Щом тревожната душа престане да ни ръководи, релативизмът на хищната алчност нахлува като потоп и почва да дави де що свари. По Дарвин. Оцелява най-приспособения. Към какво? И за какво? Човешкият свят от съжителство, за което са нужни взаимопомощ, съчувствие и солидарност, се превърна в съревнование, конкуренция, в олимпийски игри на парата и надяждането. Състезание, което се провежда чрез стъпване по чужди глави. Какво друго да очакваме от царството на бездушните лихвари и мутри, от морлоците на Станислав Лем? Как само ги е видял в зората на днешния канибализъм! Морлоците

знаят само да вземат, да пият кръв, те не могат да дават. Дават и създават милиони обикновени хора, които искат с плодовете от труда си да зарадват семействата и приятелите си, които съчувстват на безпомощните и нещастните, и понякога дори се жертват за тях. Преглъщайки слюнката си, връщат портмонета, тъпкани с пари, давят се за да спасят непознато дете, изгарят като гюромихайловци в очите на наднормения свят. Това е основата на икономиките и социалния комфорт – създаденото с усилията на любовта. Не студените и грозни небостъргачи на Мамона, които са се качили нагло на гърба на света и го яздят към пропастта.

Затова първото, което хората трябва да разберат и изберат е не кой да ги представлява, а за какво да ги представлява. Тогава останалите неща сами ще си дойдат по местата.

Атанас Кръстев е роден през 1958 година. Работи като адвокат основно в областта на конституционното право, човешките права и нестопанските организации. Пише поезия, научни и публицистични текстове. Член е на Международната академия за свобода на религията и вярата, Вашингтон, САЩ, Международния център за правни и религиозни изследвания при университета Бригъм Йънг, Прово, САЩ, основател на фондация Европейски център по право, разработваща проекти в областта на човешките права. Участва като експерт в работата на различни органи на Народното събрание.

Коментари (11)

- 31-07-2012|**Българин от Мисури**

Мъка, мъка!

И всичкия този иеремиев плач е пролян словесно от човек, застанал пред нас като знаещ („експерт“), като запознат с нещата – като лично за-

качил се с нещо и към някакъв „Международен център за правни и религиозни изследвания“...

Е, какво научаваме от Атанас Кръстев? Не само че и едните, и другите (и „представителите“, и „представляваните“) не са ни като света, ами и „връзката“ между тях или липсвала, или имало някаква, но била „неразгадаема по рационален път“...

Как следва да се отнасят хората към властта? Какво да правят с нея? Да я взимат ли, да я дават ли? Връзка някаква с нея да търсят ли?

Този въпрос са имали пред себе си и ранните християни.

И са му дали най-изненадващия днес за нас отговор: ние с властта, каквато и да е тя, колкото и да ни преследва, както и да ни тормози, просто не се занимаваме. Ние сме християни. Кесаревото – кесарю, а Божието – Богу!

Властта не е от нас и не е за нас. Защото всяка власт е от Бога („няма власт, която да не е от Бога; и каквито власти има, те са от Бога наредени.“ – св. апостол Павел, Послание до римляни, 13:1).

Но: значи ли това, че християнството по никакъв начин не е повлияло на „властта“?

Не!

Повлияло е, и още как! По какъв начин обаче е станало това?

Търсили ли са първите християни свое представителство? Търсили ли са „техен човек“ да бъде издигнат, да го уредят, да му издействат, да стане той управител, да стане техния човек пълководец, да стане император? Да ги „представлява“ той тях, там, във властта?

Не!

Но лека-полека тихо, кротко, без много шум обратното е ставало: хора от властта – тук един стотник, там друг хилядник – приемат вярата, стават християни. След тях – още. После – и императора. А с него – и останалите в държавата.

Това е пътят на християнството. Така се променя общество.

Не християнинът да се „издигне“ до властник – а точно обратното: властникът да се издигне до християнин! Не християните да издигнат човек от своите, който да ги „представлява“ във властта – а точно обратното: хората от самата власт един ден сами да потърсят свое „представителство“ при нас!

- 31-07-2012|**Златко**

  Цитат:

  И са му дали най-изненадващия днес за нас отговор: ние с властта, каквато и да е тя, колкото и да ни преследва, както и да ни тормози, просто не се занимаваме. Ние сме християни. Кесаревото — кесарю, а Божието — Богу!

  ...

  Това е пътят на християнството. Така се променя общество.

Хубаво, само че, както изглежда, вече никой не иска да го следва този път, поне в политиката и поне в развитите общества. Самата история на (първоначално) християнските партии, които днес са по правило християн-демократически и също толкова далеч от религията, колкото и всички останали, вече би трябвало да говори нещо. Човек не може да се отърве лесно от усещането за някакъв вид принципно изкривяване на реалността, когато се срещне със силно вярващи хора, без значение дали става дума за християни, комунисти, или каквито и да са... Очите блестят, речите са разпалени, душите – окрилени... и се леят абсолютни лунатизми, сякаш наистина като се напънем и всички ще започнем да ходим по водата...

Съжалявам, ако всичко това звучи като опит за пореден dissing, защото не го отправям по този начин. И все пак не спирам да си задавам въпроса: „абе, няма ли все пак някакъв начин човек да бъде силно вярващ и заедно с това да бъде в състояние да запазва здравия си разум?“ Просто да бъде нормален, да бъде в състояние да се среща с непознати неща без на секундата да ги напъхва в някоя от познатите си схеми (или „осанна“, или „разпни го“, друго по принцип изглежда няма). Светът на вярващия, такъв какъвто ми го представяте вие тук, Мисурски, ми изглежда много двуполюсен, много разделен на правилни и неправилни неща. Също като при онзи мюсюлмански пълководец, който трябвало да реши дали да се изгори Александрийската библиотека, и като му казали, че там се съдържа вековна мъдрост, той отговорил просто и логично: „ако тази мъдрост вече я има в Корана, то нямаме нужда от нея; ако пък я няма – пак същото.“

Питам се дали това не е най-окончателният и сбит израз на всяка религия, освободена от задръжките на простичкия здрав разум. Не твърдя, че е задължително, но ми се струва, че познавам много, много хора като онзи мощен мюсюлманин. Наистина така ми се струва...

- 31-07-2012|**Самолет 005** – гс:
  Българин от Мисури писа:
  Но: значи ли това, че християнството по никакъв начин не е повлияло на „властта“?
  Не!
  Повлияло е, и още как! По какъв начин обаче е станало това?
  .. лека-полека тихо, кротко, без много шум обратното е ставало: хора от властта – тук един стотник, там друг хилядник – приемат вярата...

Е-де! Пак го увъртя! :)

Съгласен съм, че авторът прави свободен превод на думата *демокрация*, която означавала „власт на народа“ (от гръцки δημος – народ и κρατος – власт). Демокрация може да означава и власт **от** народа, а не власт по право, по „аристон“, по полагане, по привилегия... *Аристон* на гръцки означава the best. Аристократите си присвояват правото наследствено да са the best. Ранното християнство дава в своята еклесия властта на най-отдадения на Бога (който е аристон в това отношение) в името на Бога. Комунистите преиначиха това в името на народа, в което няма лошо. Лошото е в критериите – кой става патриарх, кой става архиерей, защо става патриарх и защо става архиерей именно той; докога е париарх и какво става, ако го пребори сенилната деменция. Говори ни за инсуфициенцията на критериите... (ах как обичам префърцунено да се изказвам!)... Но гледай да се отлепиш от префърцунения ми изказ, той е уловка... Дай да видим можеш ли да караш по същество!

А ти казваш – лека полека стотникът, хилядникът приемат вярата. Дори императорът приема вярата. Ние не говорим за приемане на вяра, а за приемане на властта. Императорът приема вярата, но властта откъде императърот я приема. Как християнството променя приемането на властта е въпросът. Просто ти слагаш кораба върху релси. Не! Говорим не за кораб, а за локомотив, който е коструиран да върви по релси. Корабът не върви по релси, а по вода. Не говорим за приемане на вяра, а за приемане на власт...

Съгласни сме с ап. П., че властта е от Бога. Съгласни сме и с Исус, че на цезаря и на Бога се отдава полагащото им се. Обществената власт се упражнява в името на това – да отдадеш на всекиму полагащото се. Но... къде е народът? Задаох въпроса си като комунист, ама как по друг начин да го задам? М? Я ми помогни, но гледай да си последователен – когато го-

вориш за вяра – говори си за вяра; когато говориш за власт – не я сменяй с вяра...

- 31-07-2012|**Българин от Мисури**

Златко, не мюсюлмански пълководец, а войски на Цезар (които не са били нито мюсюлмани, нито християни) са изгорили Александрийската библиотека – но явно за теб това няма значение... важното е да се каже нещо срещу религията, все едно коя...

А по въпроса за „здравия разум“: смяташ ли, че е проява на здрав разум един автор да започва с думите „Представителното управление е синоним на демокрацията“ – и насред текста си изведнъж да се пресеща, че всъщност „представителното управление“ НЕ Е синоним на „демокрацията“ – по простата причина, че ги има и „различните форми на пряка демокрация“ – която, това поне е ясно, не е „представително управление“...

Иначе, и аз самият бих се радвал именно ти, Златко, да бъдеш в състояние да се срещнеш с непознати неща без на секундата да ги напъхваш в някоя от познатите си схеми – защото явно за тебе единствената възможна схема е да мислиш за „християнските партии“ – и тотално отхвърляш другият модел за въздействие върху политиката, който аз ти представих – и който модел се е оказал толкова успешен, че е формирал културата, ако не на света, то поне на Европа, за векове напред. И това, което ти тотално отхвърляш, е именно европейския модел за трансформиране на политиката, на системата, на обществото.

Защото Атанас-Кръстевци и други може до безкрайност да си се въртят все в този кръг, все в рамките на „представителството“: нито представителите ни са добри (да, така си е!), нито връзката им с представляваните е ефективна и разумна (да, така си е!), нито самите представлявани са цвете за мирисане (да, така си е!)...

Е, щом НИТО ЕДИН от тези трите взаимосвързани компонента не ти е наред, реално какво имаш? Какво ще правиш? ЧРЕЗ какво ще го правиш, каквото и да решиш правиш?

Ще продължиш в същата тройно-пропаднала система – или ще търсиш друг, НЕПРЯК начин?

Още повече, че навремето, онези, първите християни, и без много мъдрувания, са намерили пътя. ТЕ са се справили. Ние ще се справим ли?

- 31-07-2012|**Златко**

Ок, спорът по отвлечени неща няма да ни доведе доникъде, но пък поне по фактически въпроси човек все още може да докаже нещо, особено във времената на Уикипедия. Та, драги Мисурски, ти бъркаш различните пожари, които са се случвали в библиотеката (първият от които действително е причинен от войските на Цезар) с окончателното й разрушаване от арабите. Ето какво четем в Уикипедия:

> *Цитат:*
> *In 642, Alexandria was captured by the Muslim army of Amr ibn al `Aas. There are five Arabic sources, all at least 500 years after the supposed events, which mention the fate of the library.*
> *...*
> *The longest version of the story is in the Syriac Christian author Bar-Hebraeus (1226—1286), also known as Abu'l Faraj. He translated extracts from his history, the Chronicum Syriacum into Arabic, and added extra material from Arab sources. In this Historia Compendiosa Dynastiarum[30] he describes a certain „John Grammaticus" (490—570) asking Amr for the „books in the royal library." Amr writes to Omar for instructions, and Omar replies: „If those books are in agreement with the Quran, we have no need of them; and if these are opposed to the Quran, destroy them."[31] Al-Maqrizi (1364—1442) also mentions the story briefly, while speaking of the Serapeum.*

По останалата част от разговора предпочитам да не коментирам повече. Да сме живи и здрави всички, останалото все ще се уреди по някакъв начин...

- 31-07-2012|**Атанас Кръстев**

Видимо господин Мисурев, набрал яко скорост във форума под статията за „Моралния пейзаж" на Сам Харис, навлиза с летящ старт и тук като още от вратата започва по християнски да раздава саблени удари и ритници. Със съжаление констатирам, че може би точно такива сторонници на вярата са били социалния контекст, който е изградил възгледите на Харис и са го подтикнали да създаде своята крайно демодирана и твърде повърхностна картина на влиянието на вярата в съвременното общество. Ето защо, въпреки несъгласията си с него, не мога да застана с хора като

Мисурев от една страна на барикадата. Най-малкото няма да надавам бойни викове.

Не става ясно по каква причина този същият господин свързва политическите процеси, разгледани в статията с християнството и още по-малко как го е възприел като застрашен неговият авторитет от изложеното. Къде го стяга мисионерският чепик? Няпомня ми силно за прочутия комик от миналото Мирча Кришан и неговия разказ за краставицата – кажи нещо за Суецкия канал – ами той... има формата на краставица, и т.н., кажи трамвай и Мисурев ще го свърже в една енергосистема с вярата. Разкажи за спукането на Джеймс Камерън в Марианската падина – и там религията с нещо е застрашена.

А ако има някаква връзка между властта и християнството, то тя се състои в това, че властта е заразила християнството, а не обратното, колкото и стотници, и пълководци, че и кесари да са се покръствали. Властта е като казармата – всички се равняват по най-ниския показател – от десет войника един да е простак и другите ще станат като него, а не той като тях.

Най-малкото методите и невъздържаният, груб стил на господин Мисурев не подпомагат неговата загриженост за каквото и да било. Бог ни призовава да отразяваме неговата слава, а не своята злобна греховна същност, Мисурев.

- 31-07-2012|**Българин от Мисури**

Г-н Атанас Кръстев, съвсем ясно е, че Вашата статия не съдържа нищо съществено, нищо принципно ново – нищо, което да има поне някакъв потенциал да бъде трансформиращо за обществото.

Както и писах вече по-горе, статията Ви чисто логически се състои от три части, във всяка от които се описва как един от трите елемента от системата на „представителна демокрация“ у нас просто не работи добре. Свръхемоционално и самоцелно „пиперливо“ (по Златковски) сте насолили и трите: „избранниците“, и връзката между „избранници“ и „избиратели“, че и самите избиратели накрая са яли Вашия изтънчен пердах...

Това е Вашата статия, тя друго не казва и не може да каже. Изглежда, това е за Вас най-важното – да си излеете натрупаното в годините от 1989 г. насам недоволство от всичко и от всички в текущата система

в България – недоволството Ви и от избранници, и от избиратели, и от връзката между тях...

И само в самия край на текста, ей-тъй, колкото да не е без хич, сте турили и едно изречение за „създаденото с усилията на любовта“. И един абстрактен призив хората „да разберат и изберат не кой да ги представлява, а за какво да ги представлява“.

С което, разбира се, просто за пореден път си противоречите.

Защото именно Вие в статията си упреквате хората, че гласуват, без да знаят за кого точно са гласували („Я, да си направим едно проучване колко от гласувалите знаят за КОГО конкретно са гласували“.) И именно Вие още веднъж в собствената си статия посочвате, че „Само хора, сред които има любов към себе си и към ближните, се грижат КОЙ ги управлява и създават истински блага. „

Така че дори в това не успявате да проявите поне елементарна последователност: след като в цялата си статия повтаряте, че е важно КОЙ, накрая се отметвате, и препоръчвате на хората да избират не КОЙ, а ЗА КАКВО...

А всичко щеше много по-добре да върви по реда си, ако бяхте тръгнали по обратния път. Не да тръгвате от това колко сбъркано е всичко в политиката в България – и накрая, след цялото си омерзение от „големият сатър“, от „нагли фокуси“, от „морлоци“, и прочие псевдохудожествени словесни фойерверки

да отронвате една въздишка по „създаденото с усилията на любовта“ – а още от самото начало да тръгнете именно от „създаденото с усилията на любовта“ – и натам вече да вървите в посока към правилните неща, които следват едно след друго, стига да тръгнеш от правилното място.

Опитайте се да си отговорите честно на въпроса: кое в България досега, в нейната история, е „създадено с усилията на любовта“ – и като стъпите вече на тази по-здрава, позитивна основа, ще можете и да продължите нататък.

- 01-08-2012|**Атанас Кръстев**

Драги, Мишурков, изненадвате ме. Е, как така няма нищо за влиянието на християнството върху космоса и формирането на галактиките? Нещо, така, по-трансформиращо, по-генезисно.

Мишурков, литературата не е трафопост или работилница за ремонтиране на тъпанари. Тя си позволява понякога по-скромни цели от това да трансформира обществата. Например, да споделя тревоги, да изразява стремежи, дори да прелива от пусто в празно, както правя аз. Тя не винаги е в състояние да удовлетвори полета на мечтите на големи радетели за социално съвършенство като вас и министър-председателя. Съжалявам, че не отговарям на очаквания да трансформирам каквото и да е. Правете го вие. Родната енергосистема изпитва недостиг от трансформатори за високо напрежение. Само да не забравите да си сложите табелка – „Високо напрежение! Опасно за живота!“

- 01-08-2012|**Майя Маркова** – Браво!

Браво на г-н Кръстев за чудесното есе! Само една дребна поправка – мисля, че морлоците са не от Лем, а от Х. Уелс („Машината на времето“); не мога да проверя, защото книгата не ми е подръка, но така си спомням.

Златко, твоят коментар за блестящите очи също е чудесен – съветвам те да го поместиш (в някакъв вариант) като отделна публикация, та да го прочете повече народ. Тия блеснали очи аз забелязах веднага след 10-ти ноември, когато случайно минах покрай концерт на „Воини на Христа“ и те ме накъклаха да ме спасяват. Да благодарим на Българина от Мисури, че вдъхнови този коментар, и Господу да се помолим да щади мисурци от урагани и земетръси, че много ще им дойде :-).

- 12-08-2012|**Кирил Кръстев**

„Дискурс“, на „българи от старо време“, търсещ висотите на архиерейски събор по въпроса колко дявола могат да се поберат върху иглен връх, войнстващ с дървени саби-цитати, взети взаем на юнашка вяра. Опит да се полети към истината с помощта на залепено по голо пуешко оперение. Налагат се два въпроса, кому е нужно това. Отговорът на първия е ясен. Отговорът на втория се крие въпросително в себе си: Какво би станало, ако избиращите станат „избрани“? Нищо, това би станало. Смешно до плач – станахме много Кръстевци в този free of tax форум, предоставен ни доверчиво като пръстена-печат на измисления близко- или далечноизточен владетел, който чака търпеливо финансовата ни подкрепа. В очакване на размисли без чужди мисли за чужда сметка, ваш.

ЕС – реалният болен човек в Европа? Автор: Иван Кръстев

(За участниците: Терезе Кауфман работи в Европейския институт за прогресивни културни политики във Виена; до пенсионирането си Клаус Офе е бил професор по политически науки в Хумболтовия университет, Берлин; понастоящем работи като хоноруван преподавател в Школата по управление „Херти“; Соня Пунчер-Рийкман е професор по политически теории с фокус върху европейската политика в университета в Залцбург, Австрия; Мартин Симечка е словашки автор и журналист).

Терезе Кауфман: Мартин Симечка, веднъж вие бяхте казали, че най-големият политически момент за Словакия е била не 1989, а 1998, имайки пред вид момента от словашката политическа история, в който падна националистическото правителство на Владислав Мечиар. Освен това казахте, че тази политическа промяна е била резултат от комбинираните усилия на множество различни групи в словашкото общество: НПО-та, медии, политици и дипломати. Какво е необходимо за една политическа трансформация? Може ли Европа да научи нещо от словашкия опит?

Мартин Симечка: Понякога се чувствам като експерт не по интеграцията, а по разпадането. Бях част от движението, което доведе до разпадането на комунистическата империя през 1989; след това бях много тъжен свидетел на разпадането на Чехословакия през 1992; а накрая – на едно много по-щастливо събитие, разпадането на авторитарния режим на Мечиар през 1998. Онова, което научих от всичко изредено беше, че винаги става дума за идеи. Комунистическата система се разпадна, защото вече нямаше идея за собственото си бъдеще. Чехословакия се разпадна, защото не вярваше в собственото си бъдеще. Мечиар падна, защото обществото вярваше в идеи, които бяха по-силни и по-мощни от неговия режим. През 1998 ставаше дума не само за отърваване от ре-

жима на Мечиар, но и за ставане на част от Европейския съюз. Имаше визия за бъдещето на страната.

Сегашният проблем с ЕС също опира до идеи. Идеята за европейската интеграция е мотивирана от миналото; от ужасите на Втората световна война, от Холокоста, от дългата история на конфликти. Днес идеята за ЕС вече е задвижвана от бъдещето – но в един лош смисъл. Ако преди решаващ е бил страхът от повтаряне на миналото, който е тласкал европейската интеграция напред и е съдействал за мира и благоденствието, днешните европейски политики се определят от страха от бъдещето. Ние се страхуваме от увеличаващата се имиграция, от последствията от финансовата криза. Бъдещето не е нещо, в което вярваме; ние се страхуваме от него.

През 1990, когато видях първите националисти да маршируват по улиците на Братислава, настоявайки за независима Словакия – беше само няколко месеца след кадифената революция – аз предсказах, че Чехословакия ще се разпадне. Никой не ми вярваше по онова време; смяташе се за невъзможно, че една страна, която е оцеляла след петдесет години комунистическо управление, би могла да се разпадне. Но невъзможното се случи само след две години. Сега имам същото усещане. Разпадането на Европейския съюз е възможно. Надявам се, че греша, но всички признаци са налице.

Като писател аз откривам тези признаци в езика и културата на дебата. През ранните 1990 в Чехословакия имаше яростен дебат между ония, които биха могли да бъдат наречени „националисти“ и „федералисти“, тоест такива, които искаха страната да се разпадне и другите, които не искаха. И първите спечелиха битката на идеите. Тяхната идея беше проста и мощна: ние си искаме нашата собствена нация, искаме да си живеем в самостоятелна, независима държава. Федералистите, от друга страна, бяха представяни като хора, които защищават нещо изкуствено и бюрократично, нещо централистко и недемократично – Прага беше символ на всичко това. Тя бяха обвинени, че са изгубили връзката с хората и от двете части на страната. Всъщност за федералистите беше невъзможно да се защищават, тъй като езикът, който се развиваше, ги направи да изглеждат лоши по дефиниция.

Днес човек чува точно същите дебати по адрес на Европа. Евроскептиците описват Брюксел като недемократичен и бюрократичен център на власт, която не притежава легитимност. Когато дори една откровено

еврофилска медия като *EUobserver* възприема сталинистки речник, за да описва институциите на ЕС, човек вече разбира, че настроението е лошо. Думата „тройка“ се използва за описание на триото от Европейската комисия, Европейската централна банка и Международния валутен фонд, които съвместно предписват спестовни мерки на Гърция и Португалия. Трудно е да се измисли по-отрицателно натоварено понятие. По време на сталинисткия терор, „тройка“ означава тримата души от НКВД, които са арестували и екзекутирали съветски граждани, един инструмент на политическите репресии. Тази дума днес е използва за представители на Европейските институции!

Това е само един пример за начините, по които езика се използва и изкривява – и срещу това няма защита. Президентът Вацлав Клаус в Прага – междувременно едно от най-евроскептичните места в Европа – реагира на пристигането на туниски емигранти в Италия, наричайки Шенген „погрешна идея от самото начало“. Премиер-министърът Петр Некас използва понятието „Съюз на длъжниците“, за да описва ЕС. Не може да се спори срещу такива твърдения, защото те са толкова прости. Езикът се развива и онези, които защищават Европейската идея, имат почти невъзможна задача.

ТК: Вие описвате дебатите за Европа, които се провеждат в Словакия и Чешката република. Но имаме ли общоевропейски дебат? Със сигурност онова, което ни липсва, е една обща европейска публична сфера, където да се провеждат подобни дебати. Соня Пунчер-Рийкман, защо е толкова трудно да се създаде транснационална публична сфера?

Соня Пунчер-Рийкман: Всъщност *има* европейска публична сфера. Из цяла Европа, на различни езици, ние дискутираме едни и същи въпроси. Може би те действително имат различни конотации – акцентът не винаги е един и същ – не се дискутира цяла една област от проблеми. Ние трябва да разбираме, че има различни начини да се дискутира Европа. Да се каже колко много обичаме Европа със сигурност не е единствения начин. Всъщност, това изобщо не е дискусия; това е обяснение в любов. Същността на демокрацията е в помиряването на конфликтни интереси. Това означава, че ние се караме, че имаме конфликти по ред въпроси през цялото време. Също и за Европа.

Онова, което характеризираше ЕС до времето на договора от Маастрихт беше процес на интеграция, който би могъл да бъде описан като поредица от малки стъпки. Това беше и процес на интеграция зад

закрити врати. Тази политика на малките стъпки е проблем. Представителите на страните-членки на европейско ниво обикновено нямат никаква представа за това какво трябва да бъде бъдещето на ЕС. А ако *имат* собствена представа – имаше времена по интеграционния процес, когато такива идеи процъфтяваха – те не се осмеляват да ги продадат на националните си аудитории.

Заглавието на тази дискусия е: „ЕС – реалният болен човек в Европа?“ През цялата история на европейската интеграция са били диагностицирани различни болести, следващи различни кризи: помислете за политиката на празния стол на дьо Гол от 1965[1] или дебата за Евросклерозата от 1970-те и ранните 1980 години. Склерозата е сериозна болест, нали? Въпреки това, в някакъв момент, някой предлага някаква идея за това как да се върви напред и да се приключи периода на стагнация. През 1980-те комисията Делор беше онази, която стартира серия от проекти, които накрая доведоха до Маастрихтския договор. След Маастрихт отново имаше период на стагнация в интеграционния процес; Маастрихт действително беше огромна крачка напред.

След това, в края на 90-те години, с непосредствено предстоящото разширение, се започна дебата около конституцията. Връщайки се обратно към онова, което Мартин Симечка каза за езика: изведнъж думата „конституция“ започна да определя дебата. Но щом само тя беше отхвърлена от французите и холандците, то *понятието* „конституция“ трябваше да изчезне. През 2007, по време на срещата на високо равнище в Берлин, Ангела Меркел обвини тази дума – конституция – за пропадналите референдуми. Така че думата изчезна, но не и съдържанието на договора. Лисабонският договор всъщност съдържа 95 процента от онова, което се намираше в конституцията.

Това показва, че онова, което преживяваме в днешна Европа е, повече от всичко друго, една ситуация, при която правителствата на страните-членки не се осмеляват да кажат какво всъщност вършат, щом само навлязат в областта на Брюксел. Когато се върнат вкъщи, те се представят като национални герои, които отново са защитили интересите на страната си. Те никога, никога не биха казали, че са допринесли за по-

1 През 1965 правителството на дьо Гол оттегля своите представители от Съвета на министрите в тогавашната ЕИО, заради отказа на общността да подкрепи френското настояване за селскостопанско субсидиране. Това е първата голяма криза на Общността, разрешена чрез т. нар. „компромис от Люксембург“ (януари 1966). Бел. пр.

ставянето на някое друго парченце от мозайката, която се конструира на европейско ниво. И, разбира се, това е изключително вредно за целия процес.

Днес голяма част от дискусията се концентрира върху факта, че в ЕС има нето-плащащи и нето-получаващи – така наречения съюз на трансфера. За да бъда откровена, няма начин как да се избегне това: такова е бъдещето на ЕС. Това обаче не означава, че няма идеи относно това как да се излезе от настоящата криза. Въпросът е просто в това как да се вършат нещата! Не става дума да се питаме дали сме или не сме европейци, дали сме австрийци, българи, немци или словаци. Идентичността се оформя чрез действия – в преследването ако не на щастие, то поне на някаква определена представа за Европа. И тази представа трябва да бъде институционализирана. Ако работим съгласувано по този процес, идентичността ще последва.

ТК: Казвате, че мнозина политици не обявяват пред националните си аудитории какво са казали и правили в Съвета. Но ако би имало транснационален публичен дебат по тези въпроси, не биха ли те принудени да го правят? Не би ли помогнало това?

СПР: Да, разбира се, че това би помогнало. Всъщност, достатъчно би било ако националните медии, националните журналисти, биха чакали на летището когато министрите им се връщат у дома, и ги питат какво са правили, защо са решили така вместо другояче, чии интереси са били представлявани чрез това решение и какво следва от него за Европа като цяло. Това е, което журналистите пишат, когато пишат за националните политики. Но защо не и за европейските?

ТК: Клаус Офе, в работите си вие свързвате въпроса за демокрацията с дискусията за справедливостта и социалната държава; например вие пишете върху понятието за основен доход. Защо това не се превърна в европейски въпрос? По време на една скорошна лекция в Института за хуманитарни науки тук във Виена вие говорихте за социалната отговорност като ключова идея на модерността. Чия отговорност е да се излекува болния човек, ЕС? И дали процесът на лечение има нещо общо със социалните въпроси?

Клаус Офе: В настоящата ситуация почти никой не говори за европейския социален модел; цялото внимание днес е съсредоточено върху излизането от кризата, към предотвратяване на колапса. Но т. нар. „Стра-

тегия 2020“ всъщност съдържа много интересни нови идеи и не е така безсрамно свръхамбициозна, колкото беше **Лисабонската стратегия**.

Но едно от понятията, което *действително* се използва по един дефензивен и дори пречещ начин, е т. нар. „субсидиарност“[1] политиката на ненамеса в оставащите законодателни области на страните-членки. Процесът на отрицателна интеграция – „създаване на пазар“ – прави по-трудно прокарването на социални политики и реформи на национално ниво. Общият пазар е създал една представа за „конкурентна държава“, характеризирана от силна конкуренция между държавите-членки. Един от начините за националните политици да спечелят някакво предимство в тази конкуренция е да прокарват политики на икономии – социални и фискални. Ако някоя от страните-членки настоява на някаква друга традиция – била тя Бисмаркова[2] или друга – за организиране на здравеопазването, пенсионното дело, пазара на труда и бедността, то рискува да изгуби като „конкурентна държава“. Логиката на Европа като разширен пазар кара гражданите й да я възприемат като единица, която всъщност подкопава социалната защита и социо-икономическата сигурност.

Самият аз предпочитам да гледам на Европа като на сбор от строителни площадки. [...] Позволете ми да посоча три такива. **Първата** е очевидна: Изток против Запад, стари страни-членки против нови (включително и бъдещи или потенциални страни-членки). Десет от дванадесетте страни-членки на ЕС-27 са пост-комунистически страни, белязани от историческия и политически опит на държавния социализъм. Анализаторите вече говорят за специфични черти на пост-комунистическия капитализъм и пост-комунистическите демокрации. Това са подсказващи понятия и те са съпровождани от описания като „капитализъм без капиталисти“, „демокрация без демократи“ или „европейци без европейски амбиции“. Разширението на изток се основаваше на едно имплицитно недоразумение. Старите западноевропейски страни-членки, ЕС 15, имаха една обща амбиция: да направят чрез външен контрол

1 (От Уикипедия): Субсидиарността е основна политическа доктрина. Тя гласи, че решенията по създаване на политики трябва да се вземат на възможно най-децентрализирано ниво, в което централното управляващо тяло да не взема участие, освен ако това не е по-ефикасно от действията, предприети от долните нива. Бел. пр.

2 Т. нар. „Бисмаркова традиция“ (по името на едноименния канцлер) е свързана с високи социални разходи и, поне доскоро, е била разбирана като доминираща в социалната политика на Германия. Бел. пр.

и дисциплина така, че „ония хора там“ да станат „нормални“, тоест да бъдат превърнати в либерални демокрации и реални пазарни икономики. Страхувайки се от Мечиарите от тези страни, западните държави обещаха членство в ЕС и се надяваха, че това ще окуражи пост-комунистическите държави да „се държат прилично“. Приоритетът беше политическа нормализация.

Очакванията от другата страна на бившата Желязна завеса бяха доста по-различни. Онова, което хората искаха, беше не върховенство на закона и други подобни черти на либералната демокрация, а благоденствие и пазарен успех. Но именно в това отношение те бяха конфронтирани със серия от разочарования. Източноевропейските икономики се оказаха зависими икономики, а много от тях – не само Латвия – бяха сериозно ударени от финансовата криза. На някои места БВП намаля с 30 процента за една година. Заплатите бяха намалени. Всичко това предизвика огромно икономическо разочарование.

Старите държави-членки също преживяха серия от разочарования. След разширението се появиха всевъзможни феномени: режимът Мечиар, новата унгарска конституция, етноцентричните народни движения почти навсякъде, и т. н. Това са феномени, които не се вписват в образа на либералната демокрация. Нещо по-лошо, те се разпространяват и в старите държави-членки. Онова, което характеризира тази строителна площадка, е взаимно неразбиране.

Втората строителна площадка е отношението между севера и юга: страните от европейското ядро против т. нар GIPS или PIGS (Гърция, Ирландия, Португалия и Испания). Засега Европа изглежда неспособна да се справи с евро-кризата по начин, който е едновременно ефективен и приемлив за избирателите както в бедните, така и в богатите страни. Политиците желаят, преди всичко друго, да бъдат (пре)избрани – те не могат да бъдат обвинявани за това; такава им е работата – и ако слушате онова, което говорят, 90 процента от публичните им речи спадат към една от три категории. Първата е „избягване на обвинения“; втората е „поемане на заслуги“ или „претенция за заслуги“; третата е „заемане на позиция“. Тоест заемане на позиции, за които те вече знаят, че са популярни. Но ако потърсим политически лидери, които да изглеждат достоверно обвързани с европейската интеграция – като незаменимо средство за запазване на постижения като международен мир, либерална демокрация и социално-икономическа сигурност из целия мега-ре-

гион, наречен Европа, чрез сътрудничество, взаимно наблюдение и отчетност – то едва ли ще се намери някой, който би могъл да бъде дори отдалечено сравняван с Шуман или Моне, Митеран или Кол.

Третата строителна площадка е отношението между страните-членки и Брюксел: националните държави против Комисията. Тук ние наблюдаваме центробежни тенденции. Въпроси, които се нуждаят от спешно разглеждане на европейско ниво – скорошни примери за това са кризата с бежанците, бодливите въпроси на данъчното уеднаквяване, фискалната политика или бюджета на ЕС – не се разглеждат съвместно; волята и способността за сътрудничество просто не е налице. Напротив, националните политици и правителства експлоатират тези въпроси, за да бъдат преизбрани. Берлускони в Рим, Саркози в Париж, Зеехофер в Бавария, Меркел в Берлин – всички те заемат позиции, за които знаят, че са популярни, в този случай да държат емигрантите навън и никога да не плащат за другите.

Това е силна политическа тенденция, която не само спъва, но и реално връща назад европейската интеграция. Знам, това не е особено весел разговор и спектакълът не е някой, който може да бъде гледан с удоволствие. Това е катастрофа! И най-голямата катастрофа е, че има прекалено малко идеи за това как тя може да бъде решена.

ТК: Това ни води до една четвърта строителна площадка: Как ЕС се съотнася към останалия свят? Какъв вид разбиране за общност притежава ЕС? И къде са границите на една такава общност? Кое е извън ЕС? Кой е Другият?

Иван Кръстев, вие писахте, че „Европа е изгубила самочувствието, енергията и надеждите си за това, че следващото столетие ще бъде „Европейско столетие“. От Пекин до Вашингтон – и дори в самия Брюксел – навсякъде на Стария континент се гледа като на изхабена геополитическа сила, като на прекрасно място за живеене, но не и прекрасно място за мечтаене. [...] Появата на един по-многополюсен свят имà неочаквани последствия и за европейския мироглед“. Освен това вие говорите за Европа като за периферна, което ми напомня за концепцията на **Дипеш Чакрабарти** за „провинциалната Европа“. Това изглежда предлага една напълно нова перспектива за Европа и света.

Иван Кръстев: Различните използвания на понятието „болният човек в Европа“ през историята имат нещо общо: от позоваването на цар Николай към Османската империя през деветнадесети век, до 1980-те,

когато то се използваше за обозначаване на Съветския съюз и неговите сателити, та чак до днес – България винаги е била включвана в него. Психологически това е важно и аз искам да подема онова, което каза Мартин Симечка по-рано. Една от главните причини за разликите между това как западняците и източноевропейците разсъждават върху настоящата криза е в това, че ние сме пленници на различен опит. Един българин, който е бил на 20 или 25 години през 1989, приема всяко статукво като нестабилно. В България се смяташе, че комунизмът ще пребъде завинаги. Но един ден него просто го нямаше.

Част от стратегията на сегашния дебат за европейската криза е тя да бъде тривиализирана. Това е еднакво вярно и за финансовия свят, и за политиците: ние вече не се борим с проблемите, а просто се опитваме да предотвратим паниката.

Говори се, че Европейският съюз губи своето повествование, своя наратив. Аз мисля, че европейците са станали пленници на начина, по който ние разказваме историите си. ЕС е преодолял няколко различни кризи и аз съм много съгласен със Соня Пунчер-Рийкман по този въпрос. Ние сме разказвали историята на Европа като проект, който е бил реализиран. Но когато се говори за него като за проект, следват въпроси: А какво след това? С какво точно ще завърши този проект? А това е много труден за отговаряне въпрос. Може би въпроса, който би трябвало да си задаваме е: Коя криза ще ни помогне да се придвижим напред и да решим този или онзи проблем?

Налице е един парадокс, който познаваме от страните от бивша Югославия и Съветския съюз: докато младото поколение е много по-европейски настроено от предишното, то е по-малко заинтересувано да защищава Европейския съюз. То приема ЕС за нещо сигурно; защитата му няма смисъл за тях. Изграждането на идентичност е трудна задача. Идентичност се изгражда чрез поредица от травматични преживявания – войни и т. н. Трудно е, ако и не невъзможно, да се изгради идентичност единствено чрез институции.

Един отговор на вашия въпрос е, че Европейският съюз не е разчел правилно условията за успеха си. ЕС беше много критичен по отношение на еднополюсния американски свят. За това може и да е имало добри морални аргументи, но специалната роля, която ЕС играеше през последните 15 години, до голяма степен беше определяна от контекста на хегемонията на САЩ. Това беше контекстът, в който ЕС постави своя-

та политика по сигурността в скоби и разви своята „гъвкава власт“. Това беше начина, по който ЕС формира възприятието за собствената си идентичност. Но това е част от миналото. В един пост-американски свят, Европейският съюз, вместо да бъде главен печеливш, бързо се превръща в една от главните жертви. Не само на икономическо ниво, но и в областта на външната политика.

Това може да се види в Либия. Три от главните европейски държави решават как да реагират единствено въз основа на собствената си вътрешна политическа ситуация. Николас Саркози подкрепи интервенцията единствено поради вътрешна политика. Ангела Меркел реши да се въздържи в Съвета по сигурността единствено поради вътрешна политика. Това е исторически момент. За пръв път имате ситуация, при която елитите на външната политика напълно са изгубили контрол над стратегията за външна политика. От тази гледна точка няма изобщо никаква европейска външна политика!

Следствието от това е маргинализация на Европа. Това е процес, който в известен смисъл беше неизбежен. От икономическа гледна точка, Европа няма да има тежестта, която е имала преди. Тя е свръх-представена във всички международни институции и това също няма да продължи много дълго време. Откровено казано, дори е смешно да имаме малки или средно големи европейски нации, хвърлящи ветото си насам-натам, докато големи страни като Бразилия или Индия изобщо не са представени.

В резултат на това се променя възприятието ни за нашия собствен модел. Преди пет години интелигентните хора биха казали, че, макар Европа да не е голяма военна сила и макар че влиянието ни не може да се сравнява с онова на САЩ или дори Китай, ние все още представяме бъдещето на света. Ние сме пост-национални и пост-суверенни; нашият път е онзи, по който нещата ще се развият естествено. Сега вече откриваме, че онова, което сме възприемали като универсално, всъщност е нещо специфично. Например, Европа е секуларно място, но този секуларизъм не се разпространява глобално. Напротив. Същото се отнася и до суверенитета: ние вярвахме, че щом само една страна стане демократична, заедно с това тя ще прегърне постмодерното гледище за суверенитета. Но погледнете Индия – една демократична, но силно настояваща на суверенитет страна.

Така че ние сме изправени пред свят, за който очаквахме да се развива по нашия начин, но той не го прави. Това е част от проблема, пред който сме изправени сега.

Що се отнася до разширението, сравнението между 1989 в източна Европа и 2011 в арабския свят, е силно сугестивно. 1989 отвори демократичното въображение на Европа. Както европейските политици, така и гражданите имаха усещането, че могат да променят света около себе си, че могат да направят другите като себе си. 2011, напротив, подхрани единствено*демографското* въображение на Европа. Днес Европа се страхува, че страните от северна Африка ще настояват тя да се отвори към тях. Единственото, което виждаме да идва откъм тези страни, са емигранти. Вече не виждаме възможности, виждаме само рискове. Това е драматична промяна! Страхът от имиграцията, този демографски страх, е станал един от оформящите за Европа елементи. Не е останал никакъв проект, никаква идея за бъдещето. Ние мислим за бъдещето по същия начин, по който го правят застрахователните компании – става дума преди всичко за намаляване на риска. Най-успешните политици са онези, които правят именно това, риск-мениджмънт.

Понякога тези страхове могат да бъдат ирационални, но справянето с въображаемите рискове все още е най-важно. Вземете като пример Германия, голяма страна с развита обществена сфера и позната със сериозните си вестници. За 48 часа, реагирайки на земетресенията в Япония, страната извърши пълен завой в енергийната си политика. Самият аз нямам нищо против този завой, но се *безпокоя* от скоростта, с която той беше извършен.

Начинът на правене на политика се промени радикално, което означава, че вече няма някакъв предпоставен Друг, когото ще променяме. Начинът, по който Европа се отнася към съседите си, е да бъде разочарована. Лесно беше да бъдеш разочарован от България през 1990-те, както е лесно да си разочарован от Украйна сега. Но когато сте самоуверен, разочарованието е предизвикателство; когато обаче се съмнявате в себе си, разочарованието е извинение. За нещастие, фактът, че не ви пука за другите не означава, че те няма да ви създадат проблеми. Нивото на взаимозависимост е толкова високо, че вече няма заобиколен път. В продължение на двадесет години центърът се разширяваше по посока към периферията: Германия, Франция и другите основни членки преоформяха съседите си. Днес, за пръв път, периферията посяга към центъра.

СРП: Няма нищо по-трудно от справянето със страхове, В продължение на цялата история страховете са били посрещани по най-проблематични начини. Но аз съм съгласна с вас: страховете трябва да се вземат на сериозно. Когато хората са се страхували от нещо, най-обичайната реакция през последното столетие и половина е била затвърдяване и облягане на националната държава. Това не е единствено европейски феномен, но в Европа тази реакция има много лоши конотации. Националната държава е сравнително нова конструкция в историята на Европа и континентът е пълен с изключително млади държави, като например Германия или Италия (която току-що отпразнува 150-та си годишнина), Словакия... Но ние се държим така, сякаш те са били тук откак свят светува. Това е идея, която е продадена на хората по много успешен начин.

Какъв тогава би бил начинът да се измъкнем от този шаблон, да възстановим европейския наратив? Моята формула е следната: трябва да конструираме една Европейска демократична република. Акцентът трябва да бъде върху думата „република“. Това ще помогне да се избегне паралела с класическото изграждане на държава, на което повечето хора гледат с такъв страх: централизация, европейска свръх-държава. Ако вместо това говорим за *република*, което означава, че *res publica*[1] трябва да бъде разбирано и пресъздавано на над-национално равнище, ние използваме един много по-различен език.

Това беше причината, поради която преди малко аз се съсредоточих върху конституцията на Европа. Това е светът, който съпровожда понятието република. Парадоксално е, но конституционализацията на Европа продължава: има много висока степен на централизация, получаваща се в областите на монетарната политика, и ние изглежда сме съгласни с това. В други области изглежда сме много по-критични. Каква е тази шизофрения? Дълбоко съм убедена, че ако политиците, управляващи собствените си хора, биха започнали да използват нов език и заговорят за Европейска република, продавайки тази идея по убедителен начин, ние бихме навлезли в една напълно нова фаза на дискусията. Не знам дали това ще проработи, но трябва да опитаме.

МС: И да, и не. Преди малко говорих за идеи, но понякога практиката и действието са онези, които всъщност функционират. Преди спа-

1 Общественото дело (лат.) Бел. пр.

сяването на Гърция и Португалия да стане част от дневния ред, Словакия беше много щастлив член на еврозоната. Аз живея и в Словакия, и в Чешката република, и съм в състояние да следя различните национални дебати из Европа. В Словакия приемането на Еврото означаваше, още от самото начало, да се дебатира не само валутата, но и Европа изобщо. Това беше една Европа, която беше много практическа, човек го чувстваше всеки път, когато плащаше покупките си. За голяма изненада словаците станаха големи фенове на Европа; преди сегашната криза над 75 процента бяха положително настроени към ЕС. От друга страна чехите, които нямат евро, са много скептично настроени; само 34 процента от тях биха искали да станат част от еврозоната и ако днес би се провел референдум по членството в ЕС, чехите не биха се присъединили.

За мен това означава, че чисто практическата, институционална работа, може да създаде една Европа без идеи.

СПР: Но парите са идея!

МС: Да, а сега проблемът са дълговете...

ИК: Липсата на пари не е идея!

МС: Споменах това защото сега ние имаме един много практически проблем – как да разрешим една криза, която се развиоткъм финансово-икономическа накъм политическа. Вацлав Клаус е прав за едно нещо: политиците не се осмеляват да кажат истината. Ако те кажеха, че трябва да спасим еврото, защото това е в наш национален интерес, всичко би било различно. Но те не казват това – и не могат.

Що се отнася до въпроса за разочарованието от новите страни-членки, то аз мисля, че в източна Европа все още е налице известна надежда и очакване, че Европа може да предотврати капитализма от мафиотски тип и системната корупция, които характеризират тези страни, че тя може да ни спаси от собствените ни грешки от последните двадесет години.

КО: Изграждането на Европейска република е много амбициозна, може би прекалено амбициозна, задача. В исторически план републиките – или, по-широко казано, националните държави – са се появявали във връзка с идеята за някакво освобождение – било то обединение, както в Германия и Италия, или откъсване от империи, както в Гърция през 1820-те. Териториалната организация на политическото управление се задвижва от страсти, които обединяват хората, участващи в някаква борба. В днешна Европа няма съответствие на този дух. Страни-

те-членки вече се наслаждават на свободите си, тъй като те са част от техните национални конституции. Днес ние сме толкова политически свободни, колкото бяхме и преди това, ако и може би по-малко социално и икономически сигурни. И със сигурност не ЕС е онзи, комуто принадлежи заслугата за освобождението на източна Европа от съветското иго.

СПР: Да, имате право, освобождението разбира се няма да бъде подобно на онова в Гърция от 1820-те или източна Европа през 1989. Онова, от което*бихме* били освободени, е съдбата да бъдем маргинализирани и незначителни в света. Моята идея за републиканство е не идея за освобождаване от абсолютни монарси или имперски тирани, а за ново изобретяване на способността да се действа в глобален контекст. Това никога не може да бъде постигнато от самите малки национални държави, или дори от големите.

Един от проблемите с европейската строителна площадка, за да възприема метафората, е че ранният интеграционен процес от 1950-те, 60-те и 70-те позволи да се „спаси“ суверенната национална държава. В сянката на тази интеграция, националните държави се промъкнаха обратно. Но всъщност всичко това е преструвка. Словакия никога няма да бъде в състояние да направи гласа си чуваем в МВФ или Световната търговска асоциация. Ние няма да го направим – освен ако сме обединени.

ЕС не е болния човек в Европа – страните-членки са болните *хора* в Европа. ЕС е онова, което страните-членки искат той да бъде. Известното изречение на Джордж Уошингтън важи и за Европа: „Всички ние задължително трябва да се обединим, или със сигурност ще висим поотделно“[1]. Разбира се, тук вероятно става дума за малко по-различен вид висене, вече няма англичани, които да ни обесят, но ще станем маргинализирани и незначителни, ако не се обединим.

Що се отнася до въпроса за демографията, проблемът е в това, че Европа не обявява себе си за континент на имиграция – каквато тя всъщност е. В действителност, ще бъде нужна много по-голяма емиграция, за да се поддържа демографската структура, която може да се себеиздържа от социо-икономическа гледна точка. Да се признае това вече би представлявало напълно различно възприемане на имиграцията в сравнение със сегашното: да се каже, че имиграцията е част от реалността и че ЕС ще има обща политика по този въпрос, както я имат други имиг-

1 Игра на думи: в английския език „обединявам се“ звучи като „вися заедно“, оттук и противопоставянето на висенето поотделно, тоест на бесилката. Бел. пр.

рационни страни, вместо да оставят отделни държави и региони – Италия, Лампедуза или какъвто и да е случая с имиграционната криза – да се оправят с това както могат.

ИК: Не мисля, че сме справедливи към политиците. За разлика от публичните интелектуалци, те редовно трябва да се изправят пред избирателите си. Има трудни избори, които трябва да се правят, и не всички добри неща са съвместими едни с други. Позволете ми отново да използвам примера с имиграцията. Има голямо количество изследвания, които показват, че има силно положително съотношение между етническата хомогенност на едно общество и готовността за преразпределяне на богатство. До голяма степен солидарността е нещо, което се основава на представата за някаква етническа общност. Тук два от основните принципи на левицата се сблъскват едни с други. От една страна имате солидарност, за която е по-лесно да бъде осъществена в национален, отколкото в европейски контекст. От друга страна, в исторически план левицата винаги е насърчавала толерантност и откритост към другите. Ние не знаем как да се оправяме с това и по тази причина в края на краищата започваме да криминализираме страховете на хората. Това не е добра политика.

СПР: Не съм толкова сигурна, че преразпределението е възможно само в една етнически хомогенна политическа единица. Аз съм родена италианка и откак мога да говоря, съм слушала, че не трябва да преразпределяме богатството на севера към мързеливия, управляван от Мафията юг. Същата песен днес може да се чуе и в Белгия. Етническата хомогенност със сигурност не е гаранция за солидарност, нито пък изискване за нея.

ИК: При всички случаи републиканството е много привлекателна идея и аз съм склонен да се съглася с вас, че маргинализацията на Европа *трябва* да бъде адресирана по този начин. Интересно е обаче да се види как Европа представя маргинализацията си днес: тя я тривиализира. Маргинализацията не е война, с момент, в който някой ви атакува, а вие трябва да се защищавате. Вие губите сила и влияние постепенно, ден след ден.

Вместо да се изправи пред реалността, Европа прави добродетел от слабостта си, като представя всеки конфликт по сигурността като проблем на социалните условия или нещо подобно. Всичките 27 страничленки трябва да правят това – поне на нивото на елитите. Но от Европа

не се очаква да има проблеми. Работата ни е да тривиализираме всичко, което се случва на Европа. Днес сме политически лидери, които казват, че краят на еврото е край на ЕС, но ако утре две или три страни действително напуснат ЕС, посланието ще бъде, че всъщност нищо не се е случило: „Ние решихме, че в този момент може би е по-добре да се...“

КО: Може да се разграничат два различни вида идеи в сегашния дебат за бъдещето на Европа. Най-скромната – която в момента не работи – е, че няма алтернатива; не можем да отстъпим, дори и ако стагнираме. Да, завръщането назад може да създаде проблеми, но това няма да попречи никому да го извърши; регресът и разпадането не могат да се изключат като възможности. Погледнете към начина, по който Дания разруши шенгенските правила[1].

Вторият аргумент касае икономиката на мащаба: Европа трябва да бъде голяма, за да бъде успешен глобален играч. Ето защо трябва да обединим ресурсите си, икономически или военни. Разширението на пазарите ще донесе вечен растеж и благоденствие, както предсказа доклада Чекини от 1988. Така поне се твърди. Но нищо от това не е вярно. Няма основание за никого да се поддържа Европа само защото тя е машина за растеж или глобална сила, на основата на икономиката на мащаба. В края на краищата, тази машина за растеж, доколкото изобщо функционира, с неизбежност ще създаде както печелещи, така и губещи; и тя отслабва, вместо да усилва, демократичната отчетност.

Нито твърденията за необратимост, нито изгледите за икономически растеж, са достатъчни като основа за доверие към Европа и нейната способност да оцелее. Но днешните европейски елити се занимават точно с тези два аргумента. Те не могат да измислят трети – нито пък, действително, това е нещо лесно аз измисляне. Вашата европейска република, ако ви разбирам правилно, би била нещо, което може да наелектризира страстите и лоялностите на хора, които гледат едни на други като на принадлежащи към някаква транснационална политическа общност. Проблемът е, че това не е нещо, породено от растеж и конкуренция; то е нещо, генерирано от една и идея – и тази идея е именно нещото, което липсва.

1 През 2011 Дания реши да възстанови някои постоянни гранични контроли по границите си с Германия и Швеция, под натиск от една от десните си партии и в противоречие с правилата от Шенген. Бел. пр.

Ако попитате европейците кои са напреженията и конфликтите в техните общества, и им предложите три алтернативи – труд срещу капитал; шефове срещу подчинени; или имигранти срещу коренни населения – броят на онези, избиращи третата алтернатива е пет пъти по-голям от останалите две, взети заедно! Това е преобладаващата представа за днешните социални конфликти. Но тя е ирационална. Европа *е* имигрантски континент – и е в собствения й интерес да бъде такава. Ограничителните мерки срещу имиграцията само увеличават нелегалната имиграция, вместо да държат хората навън. Фронтех[1] е до голяма степен измама, изобретена за успокоение и консумация от страна на публиката. Ако искате и сте в състояние да се опитате да влезете през външните граници в Европа на три пъти, шансът за успех е 98%.

Можете да влезете, ако искате – но при мизерни условия, които освен това са изключително скъпи за обществата, където пребивавате. Така че ни е необходимо решение на този проблем – и единственото решение е един дълъг и скъп процес на (образователна, икономическа, политическа) интеграция на хората, които така или иначе идват. Но никой политик не се осмелява да каже тази истина на неговите или нейни избиратели, защото смята, че това ще увеличи поддръжката за ксенофобските популистки партии. В действителност, вярно е точно обратното: премълчавайки този прост факт, те се грижат за това поддръжката за популистката десница да нараства все повече, защото никой не се осмелява да им се противопостави енергично, поради причини, свързани с изборния опортюнизъм.

Това е много опасен капан в европейската реторика. Ако бихме могли да направим само една малка стъпка напред, то тя трябва да бъде следната: да кажем истината на себе си, на нашите избиратели, на различните Берлускони по този свят... Имайки пред вид общия недостиг на идеи, аз мисля, че това е най-доброто, с което можем да започнем.

МС: Започнах да говоря за депресивния недостиг на идеи, но всъщност аз имам и нещо като оптимистична визия. Може би ни е необходима една още по-дълбока криза от онази, която изпитваме в момента. Това би принудило евроскептичните защитници на националната държава да определят какво всъщност искат да правят с тия национални държави. В източна Европа националната държава е синоним на корупция и

1 Европейската агенция за гранична сигурност. Бел. пр.

не е лесно да се определи една *такава* идея. Освен това, някои страни ще трябва да напуснат ЕС: защо не? Това би бил интересен експеримент и такива държави ще имат много за доказване.

Еврофилите може и да страдат от недостиг на идеи, но анти-европейците страдат още повече от същото. Това би била една много интересна битка на идеите: чия липса е по-голяма?

Този дебат е проведен в Австрийското общество за литература на 13 април 2011. Дебатът е организиран с помощта на фондацията ERSTE.

Източник

Иван Кръстев е политолог и председател на Управителния съвет на Центъра за либерални стратегии, София. От април 2004 г. той е изпълнителен директор на Международната комисия за Балканите, председателствана от бившият министър-председател на Италия Джулиано Амато.

Коментари (2)

- 17-08-2012|**Petrov** – Думи

Очевидно, че Кръстев и подобните нему са част от кризата на лидерството, поне тукашната. Зад привидното му пустословие прозират особено вредни с наивността си вярвания като това, че „идентитетът се гради чрез травми“, например. Кръстев и хората като него не си мръднаха пръста да променят към по-добро някоя от публичите политики в страната ни и така да работят за интеграцията на ЕС като цяло. Вместо това започнаха да произвеждат празни думи, да задкулисничат самодоволно и безцеремонно да се произнасят по въпроси върху които не са мислили и работили систематично. Но зелникът е приготвен от други, това трябва да се признае.

Недоволство 2.0
Автор: Георги Деянов

Недоволството този път е различно. Целта не е да се излъчат лидери и да се делегира отговорност. Няма да се натоварят шепа хора с надежди, очаквания и разочарования. Гражданската активност не е еднократно действие веднъж на няколко години. Не работи досегашният модел на протест, гласоподаване и прибиране вкъщи да се осъществява телевизионен „контрол“. Стига гневно гледане на телевизия. Не на демокрацията от дивана. Изключва се автопилотът, отговорността за живота се поема на ръчно управление. Ежедневно.

Общоприето е обществените системи на развитите общества да се наричат*демокрация*. Опитът показва, че демокрацията не се състои само от избори. Обществеият строй, който предизвиква безпрецедентното равнище на благосъстояние на развитите страни, се описва по-цялостно като *общество на отворен достъп*.[1]

Благосъстоянието се създава от отворен достъп в стопанството. Всички граждани, покриващи минимални и общовалидни изисквания, могат да формират организации, с които да участват в състезанието за стопански възможности. С увеличаването на пазарите и задълбочаване на специализацията се изграждат стимули и възможности за по-ефективно създаване на стойност и задоволяване на все повече човешки потребности с единица ресурс. Печели, който успее да предостави ценност по-умно – по-качествено, на по-ниска цена. Основен източник на награди става разработването на нови възможности, иновирането. В процеса пает за всички се увеличава. Магията е в неизчерпаемия ресурс на човешкото въображение.

Защото в развитите страни богатството се създава от свободната инициатива, творчество, съзидателност на хиляди граждани. Държавата е сбор от организации, през които се приемат и налагат правила по

1 Норт, Уолис, Уайнгаст (2006). Наличието на двоен баланс на отворен достъп в политиката и стопанството е вдъхновено от концептуалната рамка, развита в публикацията.

еднакъв за всички начин. Чрез нея хората изработват консенсуси и координират част от взаимоотношенията си. Изграждат предвидимости. Политиката е управление на държавата. Процес на взимане на решения относно общите дела. Какво да се прави, за да не живеем по-зле (управление на кризи) и какво да се прави, за да се живеем по-добре (политики на развитие). Държавата не създава благосъстояние толкова, колкото среда за децентрализирана стопанска дейност чрез свободни достъпи. Много голяма част от гражданската активност, от живота в цялата му пълнота, се осъществява извън контрола на държавата.

Отворен достъп в политиката е подобен на отворения достъп в стопанството. Всеки, който отговаря на минимални и еднакви за всички изисквания, може, ако желае, да създаде организация, с която да се бори на политическия пазар. Състезанието е на идеи, решения. В обществото на отворен достъп управляващите имат интерес да предоставят политики решения в интерес на най-много хора. Опозиционните партии имат стимул да предоставят по-добри решения и разобличават опитите на властимащите да нарушават конституционно установения ред. Особено ограничаването на достъпи.

Отворен достъп в икономиката причинява и поддържа отворен достъп в политиката и обратно. Установява се двоен баланс. Освен динамични пазари,той създава свобода и отговорност. Гражданско общество е многообразие на икономически агенти, които се превръщат в политически активни във всеки момент, когато интересите им са нарушени. Класическо негово проявление са природозащитниците, които протестират срещу промени на правилата, улесняващи разграбването и унищожаването на природата. Срещу раздаването на привилегии на малка група за сметка на всички останали. Доколкото протестиращите активно участват във взимането на решения, протестът по дефиниция е политически акт.

Освен хора с висок морал и светли идеали, гражданите на обществата на отворен достъп са независими личности, които прагматично защитават интересите си. Множество заинтересовани групи участват в процеса на взимане на решения за общите правила, причинявайки високата адаптивност на развитите общества. Гражданите на развитите страни са спрели да стискат палци да им се паднат човеколюбиви, великодушни владетели. Навсякъде хората преследват печалби по един и

същ начин и винаги се стремят да намалят несигурността чрез установяване на монополно положение.

Политическа манипулация на стопанството – раздаването на ограничаващи конкуренцията привилегировани достъпи, водят до склерозирането на икономиката. Противодействието е изграждането чрез отворен достъп на условия за непрекъснато мирно противопоставяне на интереси. Наглед изглеждащ мудни, донякъде хаотични, именно тези основани на прозрачно и честно състезание процедури, процеси и механизми, водят до високата устойчивост на обществата на отворен достъп. Далеч от перфектен, този обществен строй съдържа среда за дебат и изпробване на стратегии за развитие. Неработещите идеи се изхвърлят сравнително лесно.

Въпреки всичко свободата и отвореният достъп не са естествени за обществата. Модерни изобретения са. Естественото е да има владетел и поданик. Владетелят измисля и налага законите. Раздава справедливост, както я разбира и чувства. Определя кой какво и как ще произвежда, прибира дан. Поданикът има право да спазва правилата. Ако е послушен и има късмет, преживява. Често безчестно в оскъдица, бруталност и страх отглежда децата си и ги учи за смирената главица.

Свободата не изненадва народите като природен феномен. Не може да се внесе или да се получи даром. Не се предизвиква с ритуал. Или (с) дистанционно. Очевидно е, че обществото на отворен достъп не се причинява и само с ентусиазирано гласуване. Заблуда е, че не може да се осъществява също толкова ентусиазиран, стриктен, постоянен **контрол**върху решенията, които взимат политическите лица. Осъществяването на общуване никога не е било по-достъпно. Не е луд този, който яде баницата, а който го държи офлайн. Ако гражданите не изискват от политическите си представители, олигарсите ще се погрижат. Всяка възможност за непрозрачно, необективно взимане на решения, разпределяне на ресурси, ще се оползотвори. Най-силното оръжие срещу кражбата и лъжата е светлината. Превенция чрез **прозрачност**.

Съсредоточаването и активното участие в политиката, и то само веднъж на няколко години, произвежда половинчатите резултати, в които сме затънали днес. Съгласието за живеене в обществен строй, основан на политически плурализъм и пазарна икономика, не е еквивалентно с произвеждането му. Преходът ни към общество на отворен достъп е като модерна сраунд система, която не сме доинсталирали. Не е изне-

надващо, че не се чува добре. Свободни пазари се извоюват всеки ден. **Взискателно пазаруване** помага. При възможност потребяване на екологично честни продукти. От домати през социологически проучвания до политически решения. Подкрепа за монополите не се равнява на подкрепа за развиването на динамично стопанство. Неуместно е да се твърди, че пазарната икономика се проваля в България. За 1300 г. никога не сме имали стопанство с динамична конкуренция, основана на отворен достъп.

Разбиване на информационния картел от новите медии е отличен пример как се печели от **конкуренция**. Отворен достъп до алтернативни източници на информация притиска традиционните медии да отразяват и анализират събитията и процесите, които хората смятат за важни, по обективен начин. Репутацията на медиите, които не отговарят адекватно на търсенето на истина, се съсипва чудесно.

Свободно е обществото на активно участие в процеса на взимане на решения. На будно разбиране на причините и пречките пред развитието. Свободата е отговорност уменията и предприемчивостта да се използват за увеличаване на благосъстоянието. Борбата отново е за свобода и пак е между смелите и честните срещу статуквото. Естествено е облагодетелстващите се от сегашните правила да пречат на демонтирането им. За останалите е революцията на проглеждането, че промяна е възможна. Пречупване на мита за незначителността. Свободният човек, независещ от държавата, от олигарси, изправено защитава правата си. Взискателно и прагматично създава, налага и спазва правилата на печелившата игра. Днешните българи от исторически шум се превръщат в архитекти на обществото на отворен достъп. Отново е интересно. Началото на края е поставено и вдъхновява. Защото тук е красиво.

Георги Деянов следва икономика, специализация бихевиористична икономика, в Маастрихтския университет, Холандия. Едно от децата на прехода, с които всички свързваме надеждите си… Дано!

Коментари (2)

- 30-07-2012|**Yasen** – !!!!

Добре казано!!!!:)

- 05-08-2012|**Ивайло** – Утопията на прозрачността

Също толкова красиво е звучала комунистическата утопия в края на 19ти век.

Историята, паметта, Европа…
Автор: Клаус Легеви

Добре известно е, че Европейският съюз е гигантска машина за хармонизация. Вземете например **Решението** на Европейския съвет от ноември 2008, за борба, чрез средствата на криминалното законодателство, против определени форми и начини на изразяване на расизъм и ксенофобия, например „публичното оневиняване, отричане или грубо тривиализиране на престъпления, свързани с геноцид“. Но ЕС успешно се противопоставя на изкушението да създаде обща политика по въпросите на историята въз основа на това рамково решение. В един **доклад** за Европейския парламент и Съвета от декември 2010, Комисията изрежда цяла поредица от различни закони за паметта в страните-членки, без да настоява на някакъв общ стандарт.

Но през април 2009 Европейският парламент **повтори**, че „Европа няма да бъде обединена, ако не успее да формира общо гледище върху историята, припознае нацизма, сталинизма и фашистките и комунистически режими като общо наследство и осъществи честен и щателен дебат, разглеждащ техните престъпления през изминалия век“. Такова твърдение би било невъзможно преди присъединяването на източноевропейските страни-членки към Съюза. Само пред 12 години, по време на Стокхолмския международен форум по Холокоста (2000 г.), европейските политици бяха се съсредоточили върху геноцида срещу европейските евреи – най-тежкото престъпление в историята на човечеството – като централен елемент от европейската колективна историческа памет и основна мотивация за борбата против расизма и дискриминацията в наши дни. Множество европейски нации обявиха 27 януари, деня на освобождението на концентрационния лагер в Аушвиц, за официален ден на припомняне. „Аушвиц“ се превърна в един вид негативен основателски мит за след-фашистка Европа, и много страни са криминализирали отричането на Холокоста,

Макар че криминализирането на „лъжата за Аушвиц“ е разбираемо, като се има пред вид желанието да се защитят жертвите и честта на мъртвите, то е и проблематично. Въпреки че той отново и отново се потвърждава от Федералния конституционен съд на Германия, законът, определян там като „закон за подривна дейност срещу държавата“, налага значителни ограничения върху свободата на изразяването. Бившите съдии от Германския конституционен съд, Хофман-Рийм и Хасемер, биха предпочели криминализацията на отричането на Холокоста да бъде прекратена. Отдавна вече е време за една такава либерализация на германското криминално законодателство. Налагането на официално гледище върху историята, тоест смесването на държавния монопол върху насилието с един монопол върху историята, е отличителна черта на тоталитарните общества. Нещо повече, и други *добронамерени* европейски страни (например Франция през 1990) последваха „**немския норматив**„(по думите на Тимъти Гартън Аш) и също криминализираха отричането на Холокоста.

Не беше изненада, че страните от източно-централна Европа, които през 1990 бяха освободени след 40 – а в някои случаи и 50 – години на съветска окупация, решиха да си създадат свои собствени законодателства, криминализиращи отричането на комунистическите престъпления, които за тях са по-належащи от защитата на западноевропейския отрицателен основателски мит, Холокоста. Сандра Калниете, латвийска политичка, обясни през 2004, че и двете системи са „еднакво престъпни“ – гледище, което се споделя от мнозинствата в Балтийските страни, в Полша и дори в югоизточна Европа. А според чешкия закон, „публичното отричане, поставяне под въпрос, оправдаване или оневиняване на геноцида, извършен от нацистите или геноцида, извършен от комунистите“, е наказуемо със затвор от шест месеца до три години. Ако отричането на Холокоста би било криминализирано в цяла Европа, то с неизбежност ще се появят искания за същото третиране на престъпленията, извършени от Сталин и неговите другари.

През 2007 г. Европейският съвет изиска от Комисията да изследва „дали е необходим един допълнителен инструмент за адресиране на публичното оневиняване, отричане или грубо тривиализиране на престъпленията на геноцида, престъпленията срещу човечеството и военните престъпления, насочени срещу групи от хора, определяни чрез критерии, различаващи се от онези на расата, цвета, религията, поте-

клото или националния и етнически произход, като [например] социален статус или политически убеждения“. И докато историците и директорите на музеи в западна Европа нямат желание да се включат в този дебат, някои североамерикански учени, като Тимъти Снайдър от университета Йейл, (с книгата си „**Кървави земи, Европа между Сталин и Хитлер**„, 2010) и Норман Неймарк от университета Станфорд („**Геноцидите на Сталин**„, 2010), посочиха необходимостта от „други критерии“ и „допълнителни инструменти“. Те смятат, че дефиницията на понятието геноцид в ООН от 1948 е непълна, тъй като тя не включва масовите преследвания по причини на „социален статус или политическа обвързаност“ (които днес се наричат „социоцид“). Тази клауза е била отстранена по онова време под съветски натиск. Един пример, показващ докъде води всичко това, е **официалната прокламация** на правителството на украинския президент Юшченко от 2007 година, обявяваща украинския глад по време на сталинския режим от 1932/33 г., (така наречения „Холодомор“), за геноцид против украинската нация.

По такъв начин 23 август става възможен кандидат за един истински, пан-европейски, ден на припомняне. На този ден през 1939 Третият райх и Съветският съюз изковават „Пакта Хитлер-Сталин“ с неговия секретен протокол, като с това на практика създават един вид разделение на работата между нацистка Германия и съветска Русия в окупираните територии от източна Европа. 23 август поставя под въпрос настоящия ден на припомняне в източна Европа – 9 май (1945) – защото 9 май маркира деня, в който този регион беше освободен от нацисткия терор, само за да стане жертва на една „червена“ окупация. Подобна ревизия обаче предизвиква тежка обида в Русия, където 9 май продължава да бъде честван като Ден на победата. През май 2009 руският президент Дмитрий Медведев създаде комисия, предназначена „да блокира опитите за фалшифициране на историята по начини, вредни за интересите на Русия“. С това той има пред вид нищо по-малко от защитата на едно безкритично гледище към историята на „Великата отечествена война“, което все повече означава едно открито апологетично гледище за сталинизма.

Криминализацията на отричането на Холокоста вдъхнови аналогични опити за забрана на отричането на други геноциди, особено на арменския геноцид от 1915-17. Няколко парламента прокараха законодателства, криминализиращи отричането на този геноцид, и това дове-

де до реални съдебни процеси в Швейцария и Франция. Европейският съюз неформално изисква Турция да признае, че случилото се действително е било геноцид, и да се откаже от официалната си позиция, според която събитията от 1915-17 са военновременно клане, като предусловие за допускане на Турция в Съюза. Реакцията на Турция срещу натиска от ЕС беше разочароваща:**статия 301 от Турския наказателен кодекс**, която криминализира актовете на „обида срещу турскостта“ (включваща и говорене за арменския геноцид), не беше променена съществено.

По подобен начин и постколониалните историци сравняват престъпленията, извършени от европейските сили по време на колониализма, с Шоата (Холокоста). Те разглеждат огромния брой на жертвите и високата степен на систематично планиране и организация в двата случая като очевидно паралелни. През май 2001 френският парламент **прокара закон**, предложен от родената във Френска Гвиана народна представителка Кристин Тобира, който класифицира робството като престъпление срещу човечеството. Това доведе до съдебно преследване срещу историка Оливие Петр-Гренуйо, който отказва да разглежда робството като просто геноцид, в критичната си книга, разглеждаща търговията с роби. И понеже всяко действие води до противодействие, през 2005 г. една парламентарна инициатива във Франция призова за осветляване на „положителните аспекти“ на колониализма. Историците отхвърлиха това предложение и всичко, което остава от опита да се създаде някакво стерилизирано гледище за историята, е един закон против обиждането или малтретирането на всеки човек, който се е бил за Франция в колониите.

Повече от 1000 френски (и други) учени участваха в един мощен протест – под мотото „Свобода за историята“ – насочен против всякакви закони за паметта, независимо от това дали те се опитват да забраняват или да предписват някакво специално гледище за историята. Те се борят за свободата на изразяването и академичните изследвания, както го прави и Европейската комисия в доклада, за който стана дума по-горе, където се поддържа гледището, че „официалните политически интерпретации на историческите факти не трябва да бъдат налагани със средствата на парламентарни решения“, и че „един парламент не може да издава постановления върху миналото“. Комисията поддържа приемането на 23 август като пан-европейски празник и с това застава зад едно напълно анти-тоталитарно, но балансирано осъзнаване на ев-

ропейската история, без да се насърчава каквато и да е „хармонизация“ или дори законодателни мерки против погрешни или обидни възгледи относно историята.

Опровергаването на подобни възгледи е отговорност на експертите и публичните дебати. Комисията желае една общоевропейска преоценка на историята да следва принципа „Вашето минало си е ваше минало!“ С други думи, онова, към което те се стремят, е плурализъм в политиките на паметта, който трябва да бъде изграждан от всяко гражданско общество и от общността от граждански общества в техните взаимодействия едни с други. Дори катастрофата на полския правителствен самолет на път за Катин, която унищожи голяма част от днешния полски елит, имаше неочаквани положителни последствия, тъй като клането на един по-ранен полски военен елит беше дискутирано по един по-честен и открит начин в Русия, както и в това, че собственото полско участие в Холокоста и прогонването на немското население днес вече става част от колективната памет на страната.

Източник

Клаус Легеви е директор на Института по културознание (KWI) в Есен, Германия.

България и лампата…
Автор: Станимир Лучков

(Въображаеми коментари към приказката за Аладин и вълшебната лампа.)

Божидар Димитров:

Попаднахме на достоверна историческа информация, че т. нар. „Лампа на Аладин“ се намира в района, който разкопаваме. Надяваме се тя да намери достойното си място, като централно осветително тяло в бъдещия Музей на вампира. Уверен съм, че след намирането на лампата, достоверният анализ с въглерод С14 убедително ще постави нейната светлина сред най-древните светлини в историята на човешката цивилизация. А това е една българска цивилизация.

Николай Младенов:

Ние можем да заявим гордо, че твърдо сме затворили историческата страница на възродителния процес и ще се противопоставим на всякакви опити за допълнително натягане на междуетнически напрежения. Лицето известно със старото си име Аладин може да заяви свободно своето желание за възстановяването му. Надяваме се никой в бъдеще да не поставя повече българо-турските отношения в светлината на тази лампа, а в перспективите на общочовешките и европейски ценности.

Делян Добрев:

Аз искам да уверя цялото общество, че министерството на енергетиката, а и аз в това число полага и ще продължава да полага всички усилия за да можем да включим т. нар. Лампа на Аладин в националната енергийна мрежа въпреки обявения мораториум върху алтернативните енергии. Надявам се до края на мандата на това правителство или евентуално до края на следващия, светлината от тази лампа да може достигне до всеки български гражданин. Имам и подкрепата на колегите си за включване на мощностите на лампата в бюджета за следващата година.

Сергей Игнатов:

Много се радвам, че тази лампа е на път да бъде намерена. Изкрено се надявам нейната светлина да бъде припозната и като светлината на българската култура и наука и да послужи, като маяк за стратегическия път на България към модерно образование.

Мирослав Найденов:

Много ползи има от тази лампа. Ето сега министър Димитров е разкопал толкова площи и нищо не пречи на инициативния и предприемчив български селянин на ги засее и оползотвори. Затова смело мога да кажа – г-н Димитров проправя с ралото си пъртината на националното земеделие, а европейските фондове гарантират стабилността му. Аз давам личните си гаранции и подкрепа на родното селячество и го уверявам, че винаги когато някой се опитва да го „навежда“ ние ще сме плътно зад него.

Тотьо Младенов:

Искам да поздравя българските пенсионери с откриването на тази лампа. Тя поставя в нова светлина пенсионната реформа и моето министерство работи интензивно по създаване на механизъм, така че всеки български гражданин да може да потърка тази лампа в реални срокове.

Нона Караджова:

Приветствам откриването на тази лампа. За сега ние нямаме никаква информация за характера на нейния топлообмен и вида емисии, които отделя. Но сме сформирали комисия и сме заделили значителен бюджет за обстойни проучвания. Искам да предупредя обаче, че включването в експлоатация на тази лампа няма да мине без ОВОС и всички дължими такси по определяне на нейния статут. Подали сме вече финансов иск към министерството на г-н Дянков за създаване на допълнителен фонд за закупуване на въглеродни емисии, ако се наложи.

Симеон Дянков:

Внимателно наблюдаваме работата на министър Димитров. Разбира се, следим и за нивото на разходите. Ако разкриването и експлоатацията на подобни лампи бъде преценено за целесъобразно, правителството ще организира техния добив по възможно най-ефективния начин. Междувременно сме създали работна група за определяне нивото на един социално справедлив акциз за ползване светлината на подобни тела.

Цветан Цветанов:

Искам да уверя българските граждани, че светлината от т. нар. лампа на Аладин няма да остане дълго на тъмно. Имаме подходящите информатори, включително и на стола на министър Димитров, които ни осведомяват за всичко. Специалните служби работят на пълни обороти – имаме оперативна информация за появата на светлина в тунел, но докато разследването продължава, не мога да разкрия нищо повече.

Бойко Борисов:

Още една светлина! Ха -ха! Мнооооого сенки ще паднат.

Да няма разни подмятания, че ние със Златев нещо такова... съм разпоредил на Дянков да върже маслото в тази лампа към системата на НАП, както следи бензиностанциите.

Свети.., желания изпълнява, ми казва министър Димитров. Ще изпълнява, разбира се, няма всички да управляват.

И ся кво? Ще светиме с тази лампа? Ама после да не плачете всички за тъмното?

Станимир Лучков има театрално образование от ВИТИЗ, но работи като фотограф и интериорен дизайнер (проектиране). Бил е сътрудник на в. „Стандарт". Фотографиите му са включени в многобройни публикации в специализирани списания, както и в различни изложби.

Коментари (4)

- 15-08-2012|**Виолета Воева** – !!!

След като „проф." Б. Д. преди време намери Ноевия ковчег, колко му трябва, за да открие всичко след него...

- 15-08-2012|**Манол Глишев** – Мухахаха :)

Супер, веднага го споделям :)

- 15-08-2012|**Станимир Лучков**

До Огнян Папазов

Вижте и приказките на Шарл Перо. Ще ви се замае главата, ако търсите доброта, хуманизъм и етика. Или по-скоро етиката следва принципа – добър и полезен за себе си и своите, алчен, агресивен и безпощаден към другите. И няма престъпления, които не биха били извършени за собствено оцеляване.

Това е една чудесна, но друга тема. Бих се радвал, ако някой я развие подробно. Нещо, като – развитие на етиката в историята на детските приказки.

- 15-08-2012|**Бръм** – Яко смЕх

Мну яко се смЕх

Защо обичам Сиена
Автор: Милка Кралева

Днес е 17 юли 2012. Миналата година, горе долу по това време, бях в Сиена. След разговор на площада пред театъра, сега изпращах с поглед необикновения човек, с когото бях се срещнала. Гледах как бавно се отдалечава стиснал в ръка чантата с партитури. Останаха много неща, които исках да му кажа, и много повече, които исках да чуя от него. Докато той се отдалечаваше аз му говорех на ум, казвах му колко много съм благодарна на Съдбата, че съм била в неговия оркестър през онези години, и колко съм щастлива, че ми отдели часове на площада в кафе Fonte Gaia, точно до Torre del Mangia... Човекът бе Алипи Найденов. Току що бе минал неговия юбилеен концерт за 40-ия сезон съвместна работа с Академия Киджана. Бях дошла в Сиена за концерта. По-точно, бях дошла в Сиена за да срещна именно този човек, млад и бодър в своите 80. Ще се опитам по-долу да напиша малко повече за всичко, което до тук само загатнах.

Да. Искам да разкажа какво беше Сиена за мен през годините. Искам да разкажа това на него, моя учител и приятел, в най-чистия аспект на тези две дълбоко съдържателни думи.

Лятото на 1971. От есента на 1970 (моята първа година в Консерваторията) свирех в Представителния оркестър на Студентския дом на Културата в София. Междувременно получихме договор за участие в Сиенските летни курсове за усъвършенстване на диригенти, организирани от Академия Киджана, Сиена, Италия. Времето на подготовка мина бързо и дойде време за заминаване. Пътувахме за Сиена с влак. На гара София закачиха за композицията два вагона, в които се бяхме настанили, и с тях пътувахме до Сиена, като ни прикачваха от влак на влак. Весело беше. След дългия период на репетиции, за нас младите оркестранти това пътуване бе първата възможност да се почувстваме по-близки, да сме заедно и да споделяме една и съща надежда за вълнения свързани с музиката. За повечето от нас тя бе професионален, но и фатален избор,

избор за цял живот. По-късно щяхме да се почувстваме още по-близки, като в семейство. Щяхме да делим общи стаи, да тичаме заедно сутрин към театъра за репетиция, да се срещаме по масите в Мензата, да ходим вечер из Сиена на групички (само така бе разрешено!) да пазарим заедно в Упим и Станда или просто да „зяпаме“ там през оскъдното си свободно време. Но има нещо, което бе по-важно. Както е във всяко семейство, и нашата оркестрантска фамилия-гранде, си имаше глава. Главата на това семейство бе Маестро Найденов, или, Алипи, както помежду си ние го наричахме от чувство за близост. Той даваше съвети, проверяваше, наблюдаваше, смееше се на глупостите ни, размахваше показалец пред провинилите се, и стоеше винаги с отворени очи за живота ни там. Провинение беше да отидеш на репетиция с пазарлъците си от Упима, което ще рече: никакви удоволствия и простотии преди репетиция. След репетиция – може, но в театъра с торбичка – не!

От момента в който започнаха репетициите за предстоящите диригентски изпити, ние виждахме Маестрото почти само в залата. Той бе неотклонно до Маестро Ферара, брилянтния италиански диригент и педагог, неговият професор от „Санта Чечилия“, легендарната личност, която ни отвори символична врата към музикантския рай, наречен Сиена...

Така беше през 1971. Лятото мина в свирене, концерти, учудвания, емоции, срещи със студентите диригенти, но и с участие в една дейност, която в професионално отношение ни даде материал за развитие за години напред. Всички реплики на Маестро Ферара бяха изказвани пред нас, оркестрантите, и за разлика от нещастните диригенти, ние не бяхме изпитвани, нито поставяни в положение да се надскочим за няколко дни. Ние бяхме спокойни, слушахме и разбирахме понякога повече, отколкото разтрепераните млади диригенти на пулта. Шушукахме си понякога: „как добре му каза, нали“... или: „разбира се, че това темпо изнервя и нас“, или: „защо не ни подаде тук“... Но по-важно беше че обясненията на Маестро Ферара за стилове в музиката, за начин на интерпретиране, за жестовете на диригента, или за идеята на композитора бяха попивани от нас моментално.

Всъщност в края на това лято ние се прибрахме в България със знания и с умения, а и с разширен интерес към музиката, именно благодарение на срещите си с Ферара в Театър Риновати. Можехме да благодарим за това само на Алипи Найденов. Да! На нашия голям приятел. На

Алипи! Защото чрез него стана така, че онова, което България не можеше да даде на студентите си, а именно, срещи със световно известни музиканти, ние получихме през това невероятно лято в Сиена. Можехме ли да свирим в България с изключителния виолист Бруно Джурана? Или, щеше ли да акомпанираме на страхотния цигулар Уто Уги? Чрез Сиенските курсове растяхме в професионално отношение с всеки изминат ден. За мен лично, присъствието на Сиенските курсове бе интензивен курс по висше оркестрово майсторство. Вярно е, не получих диплома за това. Но не всичко ценно на този свят има свой материален еквивалент. Аз и досега чувствам ефекта на преминатите месеци в Сиена в близост с Маестро Ферара и Алипи Найденов. И досега се чувствам привилегирована, че бях там. Знам, че без курсовете в Сиена нямаше да съм такава, каквато съм. Курсовете в Сиена бяха life changing experience, тоест опитност, която промени живота ми. Направи ме по-добра във всяко отношение, не само като музикант.

Разбира се, фактът, че се чувствахме добре на сцената на Театър Риновати, бе изцяло заслуга на Алипи Найденов. Преди влакът да ни доведе до Сиенската гара, той най-съвестно подготви с нас цялата репертоарна програма – повече от 20 симфонични пиеси с академична трудност. За целта Маестро Найденов бе поканил свои колеги от Софийската филхармония да работят по групи с нас. Помня, че с първи цигулки работеше Любо Дренников, бащата на известния пианист Иван Дренников, и на нашия колега от консерваторията Андрей. С Любо работихме детайлно и изтощително всички пасажи от програмните пиеси. Още помня наизуст пасажа от „Вълшебния стрелец“... А „Жар птица“ на Стравински е така „запомнена“ от пръстите ми, че колкото пъти след това съм я свирила, те сами си се лепват там където трябва и когато трябва...

Малко преди заминаването ни се получи доста стресова ситуация. Тя касаеше мен. Моите документи за пътуване в чужбина, още повече, в капиталистическа страна като Италия, не бяха подписани от Бургаския клон на МВР. В очите на властимащите аз бях потенциален емигрант, защото семейството ми бе свързано с идеите на Петър Дънов. С две думи: не ме пускаха. Срещу този акт аз нямах алтернатива. Но, Алипи Найденов имаше. За моя най-голяма изненада той направи жест, с който ме впечатли, трогна и спечели уважението ми за цял живот. Маестрото ме повика в стаята си на горния етаж в Студентския дом. Когато влязох,

първо срещнах строгия поглед на бай Анастас, отправен към мен иззад очилата му с огромен диоптър. Той промърмори преди да чуя каквото и да е от Маестрото: „Абе, ти ... е... ние знаем че си от хората на Добрин“... „Добрин“ значеше Добрин Петков. „Хората на Добрин“, значеше дъновистите... Алипи само ме погледна и каза: „Какво ще правим сега, Милке? Само за теб не съм получил разрешение...“ И без да ме дочака даже да се опитам да кажа и дума, продължи: „Аз мислих. Ще дойдеш на моя отговорност. Нали няма да останеш там? В МВР от това се страхуват, да не избягаш. Но аз знам, че ще се върнеш.“ Така разговорът, което всъщност бе негов монолог, приключи. Тръгнах за Сиена без разрешително от МВР, просто така, благодарение на доверието му. Помислих си: Ами как иначе, нали съм от хората на Добрин?!... Да се смееш ли, да плачеш ли... Какви ти „хора на Добрин“. Аз бях като всички мои връстници – с отворена за музика и за красота душа.

Участвах в диригентските курсове в Сиена като оркестрант и през 1972, и през 1973. Това бяха години на професионално и духовно растене, каквото човек може да получи само при среща с истинско изкуство, с истински професионализъм, с истински живот. Никой не можеше да ме разубеди, че пътуванията в Сиена са по-важната част от моето образование. Наученото за няколко месеца в Сиена не можеше да се сравнява с онова, което научих за четирите години в Консерваторията. Не че там не научих много. Научих. Но главното, онова за което исках да следвам в Консерваторията бе цигулката и усъвършенстването ми по отношение на цигулковото майсторство. С половин час при професора си аз нямах кой знае какви шансове да прогресирам. Разбирах че участието ми в оркестър дава много повече шансове. И когато избрания от мен оркестър се превърна в пътуващ оркестър, в оркестър свързан с един от най-реномираните европейски образователни центрове, с Академия Киджана, аз разбрах, че просто съм се родила с късмет. Сиенското образование измести Софийската консерватория по важност. Е, имах преподаватели, които се опитваха да ме настроят негативно, подхвърляйки, че ме привличало заплащането в Сиена, отивала съм там заради валутата. Тази дума, „валута“, по онова време беше многозначна. С нея се определяха повече неща, отколкото просто пари. Тя означаваше и нещо като връзка с „мракобесния капитализъм“. И затова най-вече моите преподаватели се дразнеха. Голяма част от тях бяха членове на партията. Е, не е нужно да крия, че вътрешно се изсмивах на техните опити да проме-

нят мисленето ми. Разбирах, че тези опити са резултат от ограничен ум и завистлив нрав. И досега помня погледа на една моя преподавателка, когато след поредно пътуване в Сиена ме видя в Консерваторията облечена „по италиански“! Погледът й не излъчваше благородство... Тук ще отворя малка скоба за да кажа, че пътуванията в Сиена отвориха „врата“ за нас, момичетата в оркестъра, и към още един вълшебен свят – светът на модата. Нямаше зле облечена италианка по улиците на Сиена. Нямаше лошо изглеждащи дрехи в магазините. Просто онемяхме, когато видяхме това през 1971...

На една снимка съм с една колежка от оркестъра, и с китайската певица, участничка в курсовете на Киджана, с които делях една стая в пансиона. Веднага щом се върнах в България си уших не една, а три рокли като тази на моята китайска приятелка. Носех си ги из улиците на Бургас с такава гордост, въпреки че в очите на някои хора прочитах противоречиви мисли: Що за мода? Дълга до петите рокля? Пет пари не давах. Нали съм била в Сиена, нали така се обличат в Италия? Облечена с такава рокля аз се пренасях в Италия, ходех по улиците на Сиена по въображаем начин.

Имаше още много неща, които „донесох“ със себе си от Сиена. Например отношението към храната. Започнах да варя спагети, да използвам босилек и розмарин като подправка, да ям не съвсем узрели домати, да пека пици и др. Помня как майка ми се възмущаваше, че не влизам в бургаските магазини. Така беше. Не можех. Трябваше ми време. Една част от мен остана да живее в Италия... и като че ли, и досега е там.

След много години, (вече свирех в Бургаската филхармония), в оркестъра на гастрол дойде проф. К. Илиев. Солистката бе моя колежка от Консерваторията. След концерта ги поканих с професора у дома. От дума на дума се разприказвах за Сиена. Не знам какво съм казала, но на тръгване К. Илиев се пошегува: Милке, теб те е вербувало италианското ЦРУ... Помислих си само, без да му го кажа: Не, професоре, „вербува ме“ Алипи Найденов със своята любов към младия български музикант.

През 1973, солист на оркестъра в Сиена бе Минчо Минчев. Той изпълни на няколко наши концерта малко познатият Виенявски, първи концерт за цигулка. Беше малко познат, защото бе труден за изпълнение и малко цигулари го свиреха... За първи и за последен път акомпанирах този концерт. Не се случи никога повече да го свиря с друг цигулар. Изключително труден, с акордова техника, която като че бе писана

за Минчо... но също и безкрайно красива музика. Щях наистина да съм по-бедна духовно, ако никога не бях изпълнявала този концерт. И това също дължа на Алипи Найденов.

През 1999 г. напуснах Бургаската филхармония. Дойдох в София, но не намирах достатъчно работа. Наближаваше лятото, което значеше: Алипи ще ходи с фестивалния оркестър в Сиена. Потърсих го в Министерството на културата, където работеше като съветник на Е. Москова. Прие ме много приятелски, и искрено поиска да ми помогне. Каза, че има място за цигулар... но било във втори цигулки. Досмеша ме. Искаше ми се да му кажа: Кой ти мисли за първи-втори цигулки и тинтири-минтири... Това е Сиена! Сиена!!!!! Има ли значение дали ще свиря шестнайсетини с вторите цигулки, или четвъртини с първите. Все са ноти. Ама ще свиря пак там, в театъра, и пак ще дишам сиенски въздух и ще усетя топлия паваж на площада, и мелодиката на италианския език ще гали ушите ми навсякъде край мен... Но не се издадох! Останах сериозна, даже не се усмихнах. Казах му с благодарност: Маестро, не е проблем за мен... И чудото стана. Още веднъж, около 30 години след студентските ми пътувания, аз пак работих в Театър Риновати. Е, признавам, че по време на работата с оркестъра през това лято, тръпката от първите години ми липсваше. Разбира се, причината не бе в Алипи. Професионалният музикант, музикантът на възраст, няма ентусиазма на младия човек. През 1971 ние бяхме пълни с енергия, с живот. Бяхме идеалисти. В очите ни гореше плам. Плам за още, и още, по отношение на изкуството. И ние младите, не се колебаехме да дадем всичко от себе си, че и да се забравим чак. Това Алипи усещаше най-вече по време на концертите ни. По репетициите спираше, и често ни хокаше или кореше. Даже замери един духач с нещо, толкова се бе ядосал... Но на концерт оркестъра заедно с него се превръщаше в един организъм. Дишахме, и усещахме музиката еднакво. Беше магия...

Мога да пиша още, има и за какво... Например, за пътуването ни с Юри до Сиена през 2007. То беше като пилигримско поклонение. Отидохме заедно като в наша въображаема Мека, като поклонници в един свещен за нас град, обединил любов и професионална страст в едно цяло. Искахме да походим по улиците му, да изядем по едно джелато, да нахраним гълъбите на площада. Инициативата бе изцяло на Юри. И беше приета с благодарност от мен. С него имахме хубава сърдечна връзка, която Алипи Найденов мълчаливо наблюдаваше и струва ми се, одобря-

ваше. И ние двамата с Юри го обичахме много, осанката му всякога ни възхищаваше. Млади години! Италия! Има ли по-добра комбинация от „младост“ и „Италия“ за едно романтично преживяване?

През 1971 г. аз се върнах от Италия, не останах там, както МВР се опасяваше. Никога след това и през ум не ми мина да напусна България и да живея в чужбина. Но демократичните събития в през 90-те донесоха много промени в личния ми живот. И аз се реших. Оставих всичко и всички и тръгнах да си търся късмета в чужбина. Емигрирах в САЩ с надежда да намеря по-стабилен живот и отново да работя свободно. Като музикант с ценз и опит намерих работа в оркестър с добро ниво. Един ден, в списъка на музикантите видях името Ханде Ердем. При нас идваха да свирят и колеги от съседни оркестри. Ханде идваше за първи път. Веднага я заговорих. Беше свирила в оркестъра на Анкара. Тогава ми мина през ума мисълта да я запитам за единствения турски музикант, когото познавах лично. За Гюрер Айкъл. Един от младите диригенти, който беше в Сиена през 1972 г. и ми беше направил впечатление с потенциала си за добро професионално бъдеще. На въпроса ми дали го познава, Ханде се засмя: „Ами да, той е нашия главен диригент, в симфоничния оркестър на Анкара. Откъде го познаваш?“ ... Започнах да й разказвам, и по очите й разбрах, че в момента си мислеше, същото, което бе и в моята глава: Колко малък е светът!!...

През 2011, 40 години след първия ми курс в Киджана, реших да посетя отново Сиена – този мой съдбовен град. Събираха се много годишнини за честване. 40 години български оркестър на курсовете в Академия Киджана, 100 години от рождението на Франко Ферара и 80-та годишнина на Маестро Алипи Найденов. Подготвих това пътуване с голямо вълнение. За първи път щях да посетя Сиена съвсем сама – без цигулка, като турист, като свободен човек. Пътувах със самолет през океана от летище Сан Франсиско до Софийското летище. Взех още един самолет – от София до Рим. Пътувах и с влак – от Рим до Сиена – за да имам шанс да гледам красивата Тоскана по-дълго, да се радвам на онези хълмове в далечината, с обичайните заобиколени с кипариси кипри италиански вили, и за да си спомня чувствата от онази паметна 1971...

Сиена ме посрещна с дъжд. Дъждът е благословение за този град. Влагата през лятото е рядкост. Като че ли с този неочакван дъжд Сиена ми казваше: Ще ти върви като по вода тук... Слязох от автобуса и с усмивка, бавничко поех по сиенския калдъръм към центъра. Вървях по

средата на улицата и си теглех малкия американски куфар, който сигурно се дивеше защо съм толкова щастлива под дъжда. От двете страни на улицата, под стрехите на магазините стояха хора и изчакваха дъжда да спре. По едно време практичното чувство ме подведе и влязох в малко магазинче да си купя някакъв чадър. Но докато продавачката се суетеше да го търси, аз се скарах на себе си: Какво? Чадър? Ти си в Сиена. Я, се зарадвай на момента. Виж къде си, Милкано. Ти си в Сиена! Сиена!! Използвах, че любезната продавачка бе с гръб към мен и с гузно „Извинете, мисля че ще се откажа“, аз с една крачка се върнах отново под дъжда. И не под какъв да е дъжд, а под Сиенският дъжд. Емоции! Всеки би ги изпитал, дори и да е куха лейка. На това място човек се преобразява...

Намерих си хотела, на 20-ина метра от Пиацата, представих се на Стефано, собственика му, пуснах куфара в стаята и с неописуемо вълнение излязох отново навън. В Сиена! Градът с тесните улички и стари зидове, строени и надстроявани през вековете, по които имаше петна от зазидани или „прекроявани“ прозорци, по които още се виждаха плаки с гербовете на благородническите средновековни фамилии, обитавали ги в миналото, и по които се развяваха вече знамената на различните контради за наближаващото Палио. Отидох на площада, но Театър Риновати не показваше знаци на каквато и да е музикална дейност. За щастие там висеше афиш за концерта на българите. В друг театър, Театро деи Роси. Е, добре, ще го намеря, нали имам два дни на разположение, си казах, и продължих разходката из Сиена. Поне знаех къде ще е концерта. Минах покрай Катедралата. Огромна, обсипана с какви ли не детайли, но въпреки това стройна и импозантна. И бяла!! Загледах се в няколко магазинчета с шедьоври на италианската рисувана керамика. Очите ми ги погалиха, защото тази шарена гледка ми е стара слабост. И така вървейки бавно, аз бях част от туристическия поток, ей така, под небето на Сиена. Слушах звучната и мелодична италианска реч и усмивката не слизаше от устата ми. Кой знае как съм изглеждала. Като луда, предполагам. Но кой ти мисли за това, когато е щастлив? И така, както си вървях стъпка по стъпка из улиците и разглеждах надписите на това и онова, изведнъж погледът ми се спря на една метална табелка: Театро деи Роси. Ха! Това е то, мястото което ми е нужно. Като че „духът“ на Сиена беше разбрал, че точно това ми трябва, и ме беше довел тук. Стават и такива неща...

На другия ден се върнах пак там, и изненадах Маестро Найденов в паузата на сутрешната му репетиция. Душата ми плачеше от радост, че въпреки годините, въпреки разстоянията, въпреки всички знайни и незнайни пречки, аз дойдох тук, на това място, което промени живота ми. Идването ми бе най-вече духовен поклон пред моя Учител по Оркестър. Като ме зърна, той възкликна: Милке, ти го направи!... Да, Маестро, направих го!... отговорих гордо, и не без патетизъм... „Направих“ означаваше: пропътувах океана за да съм тук. В Сиена. С всички вас, Маестро!

След първата ми среща с Маестрото, все се въртях край оркестъра. Стоях в тъмната ложа докато репетираха и тайно се усмихвах на богатия, бащински поднесен хумор на Алипи. Смеех се откровено, когато чувах онези думи, които и на нас казваше преди години... Към края на една от репетициите той дълго говори нещо, което не чувах. Погледите към моята ложа ми подсказваха, че не се е стърпял, и споделя нещо за мен, вероятно че съм свирила тук като тях преди години. След „словото“ му оркестърът изсвири Рапсодията от Лист, която бе подготвяна за бис. Партитурата на тази пиеса имаше предистория. Можеше да се на мери само в САЩ, в тяхното голямо издателство за ноти Калмус. Помогнах на Маестрото да се сдобие с нея и да я включи в своя юбилеен концерт. Е, получих си наградата. И то каква награда! Оркестърът, целият български фестивален, сиенски и алипинайденовски оркестър ми изсвири Рапсодията с толкова сърце и по славянски, че онемях, и даже не изръкопляскахах от вълнение. Бях безумно щастлива!

Разбира се, през цялото време докато бях в Сиена се надявах Алипи да издържи на напрежението и на летните жеги, както и на оркестрантската отпуснатост при тези жеги... Знаех това последното от собствен опит. В Сиена е не само горещо, там става жежко, и мозъкът ти просто отказва да работи нормално. Затова през дните се разхождах из Сиена, а вечерите стоях на площада пред Театъра заедно със стотиците туристи отпиващи разни хладни течности, и с не по-малко жаден поглед попиващи неповторимата гледка наоколо.

На 8-ми август вечерта, преди концерта, получих от Кърник, инспектора на оркестъра, място в една от ложите на Театро деи Роси. За първи път гледах, а не свирех на български концерт в Сиена. И естествено, и като човек, и като музикант, се вълнувах. Пред мен свиреше един прекрасно балансиран и с високи технически и музикантски качества оркестър, воден от диригент на световно ниво в своите 80, който не от-

стъпваше на много млади по енергичност и внушителност. Гледах, и в душата ми имаше гордост. Казвах си: Ето това е моят диригент! Ето това е моят, български оркестър! Ето това е българската култура! ... В края на първата част аплодисментите на публиката извикаха няколко пъти Маестрото на сцената. Беше изпълнена музика от Фр. Ферара по случай неговата 100 годишнина. Накрая Алипи, изморен да се връща и връща отново, спря пред пулта, взе партитурата, вдигна я над главата си (от което, заедно с вдигнатите ноти, стана над 2 и половина метра, внушителен до немай къде...) и я тръсна няколко пъти напред-назад, сякаш за да каже на сиенчани: „На него пляскайте, на Ферара, той е когото чествам днес!“. Излезе и не се върна повече, колкото и да го аплодираха... Мина и втората част, при същото вълнение и радост и за мен, и за публиката. Бисът бе изпълнен както само славянски оркестър може да изпълнява. И със сърце, и с душа. Алипи Найденов не показа ни най-малък признак на умора. След концерта го поздравих сърдечно. Но бях слаба да изразя веднага онова което чувствах. Моменти като този са голяма рядкост в живота на човека. Усещането им е като блясъка на чист брилянт. И за тях обикновено думите не стигат...

Онова което остана в съзнанието ми от последните часове в Сиена е убеждението, че съм била щастлива да присъствам духом в подвига на един българин, дал младостта и целия си дух и талант, за да обогати с музикална култура и професионален опит две поколения български музиканти. И че съм учила при един музикант, с огромен принос за българската култура. При един музикант, чиято интелигентност и организаторски талант направиха така, че музикална Италия да погледне към българския музикант с възхищение, и с благодарност. Това е заслуга на Маестро Найденов. Затова годините в неговия оркестър са ми така ценни. Защото от него научих не само как да работя в оркестър, но и как да разбирам музиката, и как да бъда служител в нейния храм.

Така, застанала по средата на улицата и загледана в отдалечаващата се фигура на Маестрото, аз леко се стреснах: Това истина ли е? Наистина ли го направих? ... Чух само гукането на един гълъб, скрит някъде в стар сиенски зид. Той ме върна към реалността. Да, направих го. Душата ми сега се радва. И е свободна. Знам, че българският музикант е страдал много, но също знам, че той може да се почувства и свободен. Може!

Модесто, САЩ

Милка Кралева е българска цигуларка, която живее в САЩ. Тя е съставител на много сборници с творби на Петър Дънов.

Коментари (15)

- 08-08-2012|**Гост**

Госпожа Кралева, вероятно водена от добри и неразумни чувства е написала една панегирика за една от най-мрачните, тъмните и злокобни фигури в българската музика. Алипи Найденов – бездарен диригент, но истинско Гестапо по време на комунизма. Един от онези, които достойно бяха забравени, защото понякога забравата е по-добрият начин да се отървем от злото. Вярно е, че А.Н. водеше някакъв оркестър на нещо като учебни занимания години наред по времето, когато и птичка не можеше да прехвръкне на Запад и по тази причина, все още неизяснена от ДС, някои хора му бяха благодарни. Останалото е мълчание.

- 08-08-2012|**Милка Кралева**

Преди да прочета коментара на „Гост“ се огледах.... Да, намирам се на място за свободни хора и свободни идеи... Свободата е висок принцип. Той не може да бъде следван от страхливи хора. Както и не може да бъде разбран от всеки. Но, разбира се, гостите са всякога добре дошли. Уважавам правото им на мнение...

- 08-08-2012|**Златко**

А аз отначало му се разгневих и го махнах, този нищожествен коментар, но след думите на Милка реших да го върна. Нека го четат хората, пък всеки да си избира своята версия.

Впрочем, всичко това ме наведе на мисли, може би малко странни мисли. Гледайки към собствената си страна, която, признавам, на мо-

менти ми се вижда някак напълно доминирана от нищожествеността, понякога се питам дали съотношението между нищожествата и по-едромащабните хора е едно и също при малките и големи народи. Разбира се, по този въпрос статистики няма, и все пак ми се струва обосновано да се предположи, че влиянието на нищожествата е далеч по-голямо при малките народи. Защо? Ами, първо, видимостта им е по-голяма сред по-малката навалица и, второ, големите, истински изключителните хора, при всички случаи са по-голяма рядкост сред малките, отколкото сред големите народи. Както се казва – дори и ако сте човек едно на милион, в Китай все още има 1500 такива като вас. Ха сега помислете си, колко такива има – хипотетично – в България (или сред българите по света, за да си позволим малко повече широта около врата)?

- 08-08-2012|**Милка Кралева**

Радва ме, че коментара пак се появи на своето място с „компетентността“ си. Нека си стои. Освен, че с него полето на коментарите придобива вид на: За Италия по италиански (кавгаджийски, имам на ум, но той е и един урок по българска народопсихология. На всички ни се иска да се случват само хубави неща, но все има и някой настъпан... Нека е свободен да вика, като го боли... Може анонимния гост да е един от обидените оркестранти,останали извън някой от 40-те списъка за Сиена. Може и да е диригент, нямал сила да каже своите „истини“ направо на Алипи. Знам ли? Сещам се за една басня на Лафонтен. За лисицата и гроздето. Разбира се, че Ал. Найденов е „кисело грозде“... Как да го достигнеш ако си лисица, и си там долу, в ниското...

- 10-08-2012|**Ясен Б.**

Щастлив съм, че когато реших отново да „хвърля един поглед“ тук, попаднах първо на този великолепен текст.

Признавам си, че се просълзих, четейки. Не съм музикант; грабнаха ме увлекателната история, неподправените и истински емоции на авторката. На някои може да им се стори, че в нея има известна немодерна приповдигнатост, но аз я приех като светоусещането на една артистична душа, душа изпълнена с доброта.

Хареса ми дори колко деликатно е описан процеса на „излизане“ от България през онези години. Загатнато е достатъчно, за да може интели-

гентният читател да се досети сам за подробностите, които според мен обаче в случая нямат абсолютно никакво значение.

Тече Олимпиадата и колкото и да не се интерсуваме от спорт, се надяваме „нашите“ да вземат медал. Колкото и да не сме патриотари, се надяваме да чуем „Мила родино“.

Без да омаловажавам труда на спортистите, но и без да го сравнявам с този на музикантите –

Та ние имаме десетки, стотици „наши „хора на Олимп. Мила Родино може да звучи по най-различни начини и един от тях е:

„Бисът бе изпълнен както само славянски (в случая Български!) оркестър може да изпълнява“

Благодаря Ви, днес се почувствах добре, бидейки Българин.

- 10-08-2012|**Милка Кралева**

Коментарът на Ясен Б. ме извади окончателно от усещането, че по главата ми ще се сипят още и още камъни... Неговите топли думи, признавам си, ме трогнаха издълбоко! Сега разбирам, че съм споделила спомена си за Сиена с цял един народ, който обичам, и който също не е безразличен към културния подвиг на българските музиканти в Сиена. Сравнението с Олимпийските спортисти намирам за находчиво, точно, както и много вълнуващо за моите колеги. Така си е... И музикантите дават своя принос за България с не по-малко усилия от тези на спортистите. Да се изпълни на световен подиум музиката на Стравински, или на Респиги, или на Чайковски – за това се иска сериозна подготовка. Не дни или седмици, а много години ... Искрено благодаря за искреността, Ясен! Приемам думите Ви като естествено и заслужено признание за многогодишния самоотвержен труд на българския диригент и педагог Алипи Найденов. Човекът с голямо сърце, със здрави нерви, и с неоспорим черен колан в музикалните изкуства... Е, това не е случайно. Роден е в Габрово, в Балкана – там откъдето идват чисти и сърцати българи...

- 10-08-2012|**Боян** – Сиена

Ех,Милке,Милке...имало е,има и ще има Сиена,но хората, състава, музикантите са други. А „Упим“още миналото лято го нямаше.Като да е знаел!

- 11-08-2012|**Милка Кралева**

Ех, Бояне, Бояне... Имаше Сиена, сега има Трубадур (доколкото знам), а дали ще има, това зависи от „хората“... Не забравяй най-важното... Алипи Найденов навърши 81 ... и дали Упима е в Сиена или го няма, малко го интересува... Едва ли 40 години събираше оркестър, заради Упима...

- 11-08-2012|**Боян**

О, просто ми направи впечатление няколкократното споменаване на Упим в статията, та отбелязах разликата,т.е. липсата му.А иначе-да ни дава Бог здраве и дълголетие,и на 80+ години да сме с кондицията на Маестро Найденов – аз поне друго не искам!

- 12-08-2012|**Гост**

Благодаря ми, госпожо, за прекрасния текст и за добрите емоции. Аз съм филолог, а не музикант, но какво от това – разбирам Ви, разбрах Ви, и Ви стискам ръката. Чак ми се прииска да ида в Сиена...

- 12-08-2012|**Милка Кралева**

Благодаря! Когато филолог е оценил положително текста на музикантка, това си е похвала... Струва си поне веднъж в живота човек да се разходи из Сиена... Херберт го е направил, и е написал чудесен текст за престоя си там. А и Ф.Форсайт има разказ за Сиена. Сигурна съм че много още хора на литературата са писали за нея... Пожелавам Ви от сърце да усетите мириса на средновековието и да се насладите на културната памет на Сиена!

- 27-08-2012|**Манол Глишев** – Сиена е...

... приказка, дори и без музика. А с музика е повече от приказка :)

- 15-10-2012|**Анжела Маджарова** – Български музиканти

Коментар специално за Господин Гост – номер едно в коментарите.

Господин Гост, Българскта Музика има престижно име на сетовната сцена, благодарение на хората, които я изнасяха по света, независимо от политическите бариери. Аз съм възпитаник на Филхармония Пионер, сигурна съм че бихте изсипали подобна помия и за Проф Влади Сиемеонов, ако беше жив, но той очевидно не ви интересува, защото е твърде късно да го нараните!

Коментара Ви относно Маестро Найденов само потвърждава факта, че сте Гост и винаги ще останете Гост на Българската Музика! И моля, не си казвайте името – точно така е действала ДС!

Благодаря на Госпожа Кралева за прекрасната статия!

- 10-06-2013|**Нина Стоянова** – Алипи,Сиена и още много други неща.

Не познавам въпросната госпожа написала горното. По-малка съм. От тия,които отидоха със Студентския оркестър в Сиена за първи път след известно прекъсване през 1978г. А после имах късмета да ходя почти десет години като концертмайстор на Русенска Филхармония. Да, написаното е такова. Да бъдеш в списъка за Сиена беше като вид атестация на Алипи Найденов – наш Главен художествен ръководител (директор). Подготовката – трудна, репертоара – още по-труден, нивото беше изключително високо. Наистина Сиена беше нашата оркестрова Академия! Всичко,което съм научила за симфоничният оркестър, за свиренето в голям или по-малък оркестър,за това как се свири опера,речитативи, симфонии,увертюри – аз научих в Сиена, за ролята на концертмайстора, как трябва да се настройва един европейски оркестър и много други неща- това научих там, в слънчевата Сиена. Благодарение на отвореността на А. Найденов към новото,към истинското в съвременният симфонизъм,той ни водеше всяка година на тези курсове,където общувахме с най-великите музиканти на века – Маестри Фр.Ферара, Карло-Мария Джулини,Бруно Бартолети, Г. Рождественски и световни солисти. Там чух за пръв и последен път на живо покойният вече Шеринг. Но най-важното е,че този десетинагодишен летен престой в Сиена издигна Русенска филхармония на много високо ниво. След години, когато сиенския период вече не беше на русенци, в оркестъра остана т. нар. ”сиенско ядро” и не позволихме много години след това да бъде смъкнат гарда на оркестъра ни, макар че един от поредните ни директори -диригенти мачкаше като валяк сиенчаните,както се изразяваше:(Дори когато ни обединиха с операта и станахме ОФД ние успявахме да спасяваме не малко спектакли и концерти. Да,заслугата на Маестро А. Найденов е заслуга към българския симфонизъм! Само ми е мъчно,че сега Сиена е вече наистина в ръцете на търгаши – може би Маестро,трябваше да я завещаете на някой друг български диригент,който ще може да повдигне нивото на своя оркестър, не знам, тъжно ми е... Аз за разлика от Г-жа Кралева повече в Сиена не съм ходила – по финансови проблеми,

но няма да забравя никога това, което научих от Вас и сиенската оркестрова академия! Бъдете здрав!

- 09-01-2014|**vasileva**

malko poiasnenie:Teatro de rozzi ne e teatar na rossi= 4erveni, a teatar koito ne e iziskan,li6en ot kultura, vse pak tozi teatar e mnogo hubav